

Hayat Kitabı

KUR'AN

GEREKÇELİ MEAL-TEFSİR

Mustafa İslâmoğlu

DÜŞÜN YAYINCILIK

Yayın No	165
Kitabın Adı	Hayat Kitabı Kur'an
	Gerekçeli Meal -Tefsir
Yazar	Mustafa İslâmoğlu
	www.mustafaislamoglu.com
Mizanpaj	Necip Taha Kıdeyş
Kapak Tasarım	M. Emin Öztürk
Hat	© Erva - Muhammed Enes
Yayın Yılı	Mayıs, 2014
1. Baskı	Haziran, 2008
ISBN	978-975-5500-12-6
Baskı ve Mücellit	Çalış Ofset Matbaacılık Turizm ve San. Tic. Ltd. Şti. Davutpaşa Cad. Yılanlı Ayazma Sk. No: 8 Davutpaşa - Zeytinburnu / İstanbul Tel:(0212) 482 51 66
Genel Dağıtım	ADIM DAĞITIM (0212) 521 91 13-23 Fax: (0212) 521 90 86 www.adimkitap.com info@adimkitap.com
Yayıncı Sertifika No	12628
Yayıncı Adresi	Topkapı Mh. Kahalbağı Sk. No:49/A Topkapı / İstanbul (0212) 524 7 524 www.dusunyayincilik.com twitter/dusunyayincilik - facebook/dusunyayincilik "Düşün Yayıncılık" bir "Adım İletişim Hizmetleri Ltd. Şti." markasıdır.

Vahiyle inşâ olmaya
ve hayatı vahiyle inşâ etmeye aday olan
herkese...

ALFABETİK OLARAK DİZİLEN KUR'AN-I KERİM SÛRELERİNİN MUSHAF SIRASI, MEAL VE MUSHAFTAKİ SAYFA NUMARASINI GÖSTERİR CETVEL

Sûre	Sıra	Meal	Mushaf
A			
'Abese	80	1181	584
'Âdiyat	100	1248	599
'Alak	96	1234	597
'Asr	103	1255	601
A'lâ	87	1205	590
A'râf	7	251	150
Ahkâf	46	962	501
Ahzab	33	794	417
Âl-i İmran	3	99	49
Ankebût	29	748	395
B			
Bakara	2	4	1
Beled	90	1217	593
Beyyine	98	1242	598
Burûc	85	1198	588
C			
Câsiye	45	954	498
Cin	72	1138	571
Cuma	62	1084	552
D			
Duhâ	93	1226	595
Duhân	44	947	495
E			
En'âm	6	213	127
Enbiya	21	597	321
Enfal	8	294	176
F			
Fâtır	35	828	433
Fâtiha	1	1	-
Fecr	89	1212	592
Felak	113	1277	604
Fetih	48	980	510
Fil	105	1260	601
Furkan	25	675	358
Fussilet	41	909	476
Ğ			
Ğaşiye	88	1209	591
H			
Hac	22	620	331
Hadîd	57	1047	536
Hâkka	69	1123	565
Haşr	59	1063	544
Hicr	15	460	261
Hucurât	49	990	514
Hûd	11	377	220
Hümeze	104	1258	501
İ			
İbrahim	14	447	254
İhlas	112	1274	604
İnfitâr	82	1189	586
İnsan	76	1160	577
İnşikâk	84	1195	588
İnşirah	94	1229	596
İsra	17	505	281
K			
Kadr	97	1239	598
Kâf	50	996	517
Kâfirun	109	1268	603
Kalem	68	1115	563
Kamer	54	1025	527
Kâri'a	101	1251	600
Kasas	28	728	384
Kehf	18	533	292
Kevser	108	1266	602
Kıyâmet	75	1156	576
Kureyş	106	1262	602
L			
Leyl	92	1223	595
Lokman	31	778	410
M			
Mâ'ûn	107	1264	602
Mâide	5	181	105
Me'aric	70	1128	567
Meryem	19	558	304
Muhammed	47	971	506
Mumtehane	60	1072	548
Mürselât	77	1166	579
Mutaffifin	83	1192	587
Mü'min	40	894	466
Mü'minûn	23	639	341
Mücâdile	58	1056	541
Müddessir	74	1149	574
Mülk	67	1109	561
Münâfıkûn	63	1089	553
Müzzemmil	73	1144	573
N			
Nahl	16	474	266
Nâs	114	1280	604
Nasr	110	1270	603
Nâzi'ât	79	1176	582
Nebe'	78	1171	581
Necm	53	1018	525
Neml	27	711	376
Nisâ	4	138	76
Nûh	71	1133	569
Nûr	24	655	349
R			
Ra'd	13	433	248
Rahmân	55	1032	530
Rûm	30	764	403
S			
Sâd	38	866	452
Saf	61	1079	550
Sâffât	37	851	445
Sebe'	34	814	427
Secde	32	787	414
Ş			
Şems	91	1220	594
Şu'arâ	26	690	366
Şûrâ	42	921	482
T			
Tâhâ	20	575	310
Tahrîm	66	1103	559
Talâk	65	1098	557
Tarık	86	1202	590
Tebbet	111	1272	603
Teğabün	64	1093	555
Tekâsür	102	1253	600
Tekvir	81	1185	585
Tevbe	9	312	186
Tîn	95	1231	596
Tûr	52	1011	522
V			
Vâkı'a	56	1040	533
Y			
Yâsîn	36	839	439
Yûnus	10	350	207
Yusuf	12	406	234
Z			
Zâriyât	51	1003	519
Zelzele	99	1245	599
Zuhruf	43	934	488
Zümer	39	878	457

Kalem: Nûn; Mü'min: Ğafir; Şerh: İnşirâh; Tebbet: Mesed; Zelzele: Zilzâl

İÇİNDEKİLER

إنه من سليمان وإنه بسم الله الرحمن الرحيم

KISALTMALAR

A.Br : Ana Britannica
age : adı geçen eser
ay : aynı yer
bkz : bakınız
ç : çoğulu
h : hicrî
ilg : ilgili
krş : karşılaştırınız
md : madde
msl : misal
nkl : nakleden-naklen.
ö : ölümü
r : radyallahu anhu
s : sayfa
tah : tahkik
t : tekili
t.y. : (baskı) tarihi yok
tef : tefsirinde
vb : ve bunun gibi
vd : ve diğerleri.
y.y. : (baskı) yeri yok

MEALE GİRİŞ

"Eğer Biz bu Kur'an'ı bir dağa indirmiş olsaydık, onun Allah'a saygıdan boyun eğmiş bir halde parçalanıp dağıldığını görürdün." (59:21).

Söz Başı

Önümüz ve sonumuz, dünümüz, günümüz ve yarınımız, her işimizin başı, ortası ve sonu O'nun adıyla ve O'nun adınadır. Çünkü O "ol" dedi olduk, "olma" dese olmazdık. Çünkü gücümüzü O'ndan aldık, varlığımızı O'na borçlu olduk. Borcun borçla ödenmeyeceğini bildik ve O'na kayıtsız şartsız teslim olduk. Bildik ki, O dilemese dileyemezdik, izin vermese edip eyleyemezdik.

Hamdimiz ve senamız, özünde rahmet sahibi ve işinde rahmet sahibi olan, sonsuz rahmetin kaynağı olan, vahiyle insana tenezzül buyuran, akleden kalplerimizi onunla doyuran, insanı en güzel kıvamda yaratan, yarattığı insana Kur'an'ı ve beyanı öğreten, sözün gücünü gücün sözünden üstün kılan, kelâmıyla söze değer katan, kalemi yaratan ve onunla öğreten âlemlerin Rabbi, sevgi ve şefkatin mutlak kaynağı Allah'adır.

Desteğimiz ve salatımız, onun vahyini bize aldığı gibi taşıyan, o vahyi taşımakla kalmayıp model bir hayatı yaşayan, insanlığın kabul olmuş sadakası olan ve insanlığa ebedî mutluluğun aydınlık yolunu bırakan, bir ömrü vahye adayan ve hayatını canlı bir Kur'an kılan Rasulullah'adır.

Varlık, Allah konuşunca var oldu. Tarih, O konuşunca başladı. Beşere ruh, O'nun dilini anlasın diye üflendi. O ruhla birlikte irade, akıl ve nutk O'nun kelâmı muhatabını bulsun diye verildi. Ve 'beşer', O'nu anlamak için 'insan' oldu.

Varlığı kelâm ile başlatan, insanın serüvenini de kelâm ile başlattı. Hak ve sorumluluk verdiği insana, hak ve sorumluluklarını nasıl kullanacağını vahiyle öğretti. Tarihin eksenine kelâmı yerleştirdi. İnsana vahiyle yol gösterdi. Hayatı

inşâ etsin diye insanı dünyanın "kalfası" (halife) yaptı. Bu kalfa işini iyi yapsın diye insanı vahiyle eğitti.

Ezelî ve biricik hakikatin tüm zamanlardaki tezahürü olan İslâm, aynı zamanda Allah'ın kâinatı yönettiği sistemin adıydı. Ezelî ve biricik hakikatin insanlığın son çevrimindeki tezahürü olan Kur'an vahyi ise ilâhî bir inşâ projesiydi. Hayat yol, insan yolcuydu. Yolu da yolcuyu da O yarattı. Yol haritasını belirlemek, yolu ve yolcuyu yaratanın hakkıydı. Tüm ilâhî vahiyler, varlık ağacının bu soylu meyvesi var ediliş amacını gerçekleştirsin diye gönderilmişti. Ve insanlığın son çevriminde ebedî rehberlik tüm haşmetiyle Kur'an sûretinde bir kez daha göründü.

Vahiy

Hayatta karşılaştığım hiçbir şey, beni bir ebedi mucize olan Kur'an kadar etkilemedi. Kur'an'ın kanatlarına tutundukça hayretim arttı, hayretim arttıkça daha bir sıkı tutundum. Ve işte o zaman anladım Allah Rasulü eliyle gerçekleşen büyük iman hamlesinin arkasındaki itici gücü. Tüm kalbimle inandım ki, bu güç Kur'an'dı. Vahyin dönüştürücü gücünü gözardı ederek, bu iman hamlesini ne anlamak ne de anlatmak mümkündü. Bu açıdan bakıldığında vahiy gerçek bir "fatih" olarak karşımızda duruyordu.

Vahiy, ilk muhataplarının hayatını adım adım inşâ etmişti. Zira vahiy hayatı inşâ için gönderilmişti. Vahyin amacı insan merkezli bir hayat, iman merkezli bir insan, bilgi merkezli bir iman ve hakikat merkezli bir bilgi idi. Hakikatin merkezi ise zaten belliydi: el-Hak olan Allah.

Vahiy ilk muhataplarını inşâ ederken şu yöntemi kullandı: 1) Kısmen ya da tamamen içini boşaltıp yeniden yüklediği kavramlarla muhatabının tasavvurunu inşâ. 2) Önerme ve hükümleriyle muhatabının aklını inşâ. 3) Aktardığı tarihî örnek ve kıssalarla muhatabının şahsiyetini inşâ. 4) Bütünsel bir okuma sonucu ulaşılacak maksat ve ruhuyla bütün bir hayatı inşâ.

Hayatını inşâ ettiği insanları şirkin ve zulmün esir aldığı karanlık akıllardan kurtarıp, tevhidin ve adâletin aydınlığına çıkardı. Vahyin inşâsına teslim olmadan önce eşkıya olanlar, vahyin inşâsından geçtikten sonra evliya oldular. Onlar vahye kendilerini inşâ eden bir özne olarak yaklaştılar, vahiy de onları yaşadıkları çağın özneleri kıldı. Önceleri zaman ırmağında akan birer çer çöp gibiydiler. Vahiyle inşâ olduktan sonra hayat ırmağının akacağı yatağı onlar belirlediler. Vahye öyle bir teslim oldular ki, vahiy onları tefsir etti.

Anlamın merkezinde Allah'ın olduğu zamanlarda, hayatın merkezinde de vahiy oldu. Böylesi zamanlarda anlam doğru bir biçimde elde edildi, üretildi ve iletildi. Bunun devamı lafız-mâna-maksat üçlüsünün ayrılmamasına bağlıydı.

Bunları birbirinden ayırıp koparma teşebbüsleri, her seferinde anlam binasını biraz daha zayıflattı. Bu sürecin sonucunda anlam üretimi durdu. Bu duraklama şu zincirleme sonucu doğurdu:

1. Maksat gözardı edilince mâna gözden kaçtı ve üretilemez oldu.

2. Üretilemeyen mâna giderek küçüldü ve ihmal edilebilir bir unsur gibi görüldü.

3. Bunun sonucunda, oluşan mâna açığını kapatmak için lafız tek başına yüceltildi.

4. Yüceltilen lafız anlamanın değil hissiyatın konusu oldu.

5. Hissiyatın konusu olan lafız artık nesneleşmiş olduğu için hayatın dışına kolayca itilebildi.

Sonuçta, vahiy hayatı inşâ eden özne olmaktan işte böyle çıkarıldı.

Elinizdeki çalışma, bu olumsuz süreci tersine çevirmek için yapılmış fiilî bir duadır. Bu çalışma kesinlikle başkalarına görünme ve gösterme arzusunun bir ürünü değildir. Kur'an'ı bir hayat kitabı olarak telakki eden bir Kur'an talebesinin, murad-ı ilâhiyi anlama ve yaşama çabasının bir ürünüdür.

Allah'ın kendisine hitap ettiği en son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.), insanlığa gönderdiği son kitap ise Kur'an-ı Kerim'dir. Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'i melek Cebrail aracılığıyla Hz. Muhammed'e yaklaşık 23 yıl süren bir süreç içerisinde vahyetmiştir. Bununla Allah kullarını dalaletten hidayete, karanlıklardan aydınlığa çıkarmayı murad etmiştir.

Vahiy, Allah'ın yarattığı insana olan şefkat ve sevgisinin bir ürünüdür. "Biz âdemoğluna kat kat ikram ederek onu üstün ve şerefli kıldık" (17:70) âyetindeki *kerramnâ*'nın Allah'ın insanı doğrudan muhatap almaya değer bir varlık olarak görmesi ve ona vahiy yoluyla ikram etmesiyle bir alâkası olsa gerektir. Vahyin inişini ifade eden "nüzûl ve inzal" kelimeleri, aynı zamanda "ikram", "lûtuf" ve "iyilik" anlamlarına gelir. O, insana "kat kat ikram etmiştir." Çünkü Allah insanı vahiy dışında ve ondan önce üç ayrı kılavuzla desteklemiştir. Bu kılavuzların ilki temiz fıtrat ve vicdan, ikincisi duyular ve şuur, üçüncüsü ise akıldır. Bütün bunların üzerine Allah'ın insana vahiyle yol göstermesi, gök sofrasını akleden kalbinin önüne sermesidir. Her ikram bir teşekkür ister. Büyük ikram büyük teşekkür ister. Allah'ın kullarına yol göstermesi demek olan vahye kulların teşekkürü, gösterilen yolda yürümektir. Bunun için de vahyi anlamak şarttır. Anlamanın olmazsa olmazı tefekkürdür. Bilinen bir hakikattir: tefekkür teşekkürdür.

Vahiy, Allah'ın iradesini insana bildirme yöntemidir. Kur'an'da "vahyetti" (*evhâ*), "konuştu" (*kelleme*), dedi ve söyledi (*kâle*), buyurdu (*emera*), ilka etti

(*elka*), indirdi (*enzele*), "ünledi ve seslendi" (*nâdâ*) kelimeleriyle ifade edilen vahyin gerçekleşme yollarını şu âyet beyan eder: "Hiçbir ölümlüyle Allah'ın (yüz yüze) konuşması olacak şey değildir; ancak O ânî ve içe işleyen ilâhî bir ilham yoluyla, veya bir perde arkasından, ya da O'nun dilediği şeyi yine O'nun izniyle bildirsin diye bir elçi göndermek sûretiyle konuşur" (42:51).

Kur'an, yine kendi beyanına göre ilk kez Ramazan ayı içerisinde yer alan mübarek bir gece olan (44:3) Kadir gecesinde inmeye başlamış (2:185; 97:1) ve yaklaşık 23 senelik bir süreçte peyderpey tamamlanmıştır. Kur'an eşyanın ve hakikatin bir tefsiridir. Kendisi bizatihî müfessir olan Kur'an âyetlerinin ilk müfessiri de yine Allah Teâlâ'dır. Daha da önemlisi, bunun aksi bir durum, Kur'an'ın bütünlüğü ilkesine aykırıdır.

Kur'an

Kur'an, *fu'lân* vezninin de delâlet ettiği gibi "okumanın tüm olumlu anlamlarıyla daima okunan" demektir.

Kur'an'ı Kur'an'a sorduğumuzda, o kendisini bize şu özellikleriyle tanıtmaktadır:

1. Allah'ın kelâmıdır. Kelâm sıfatının, tüm diğer vahiyler gibi, başı arşta ayakları arzda olan fiilî bir tecellisidir.

2. Arapça bir hitaptır. Arapça Allah'ın dili değil Kur'an'ın dilidir ve hiçbir tercüme Kur'an değildir.

3. Tevatür yoluyla nakledilmiştir ve Allah'ın koruması altındadır. İndiği ilk günden itibaren binlerce inananın hafızalarında, gönüllerinde, hayatlarında ve yazılan mushaflarda taşınarak bugünlere gelmiştir.

4. Anlaması kolaylaştırılmış, bizzat kendi kendisini tefsir eden apaçık bir hitaptır. O, her okuyanın kendine göre anlam verdiği bir hitap değil, murad-ı ilâhiyi taşıyan bir hitaptır.

5. Mucizedir. Önceki peygamberlere verilen mucizeler göründüğü zaman ve mekânla sınırlıydı ve tarihseldi, Kur'an ise zamanlarüstü yaşayan bir mucizedir.

6. Evrenseldir. Sadece belli bir mekâna ve zamana değil tüm insanlığa rehber olarak gönderilmiştir.

7. Kapsayıcı ve bütüncüldür. Hayatın her alanına dair değişmez değerleri ortaya koyar.

8. *Hidayet*, *beyyinât*, *zikr*, *furkân* ve *nûr*dur. İnsana rehberlik eder, hakikati beyan eder, hatırlatır, doğruyu yanlıştan ayırır ve karanlık akılları ışığıyla aydınlatır.

9. Parça parça inmiştir. Çünkü Kur'an hayat kitabıdır ve ilâhî bir inşâ projesi olarak hayata anlam katmak için gönderilmiştir.

Sözün özü, Kur'an okumak, ucu cennete ulaşan bir yolculuğa çıkmaktır. Tıpkı Hz. Peygamber'in dediği gibi: "Kur'an okuyan kimseye şöyle denir: Oku ve yücel! Dünyada okuduğun gibi oku! Makamın, son okuyacağın âyetin olduğu yerdedir." (Tirmizî, *Fedâilu'l-Kur'ân* 17).

Şu'arâ 192-196, İsra 106 ve Âl-i İmran 3-4'ten yola çıkarak Kur'an'da Kur'an'ın tarifi şöyledir: Âlemlerin Rabbinden emin bir elçi vasıtasıyla ebedî hakikatin anlam ve amacına uygun olarak Hz. Muhammed aleyhisselâmın kalbine açık ve anlaşılır bir Arapça ile insanlığa iletilmek üzere indirilen, önceki vahiylerde yer alan ezelî hakikatleri bünyesinde taşıyan ve onları tasdik eden, insanlığa yol gösteren ve iyiyi kötüden ayıran ilâhî kelâmdır.

Kur'an'ın kendi tarifinde, vahyin Arap diliyle indirilişi doğrudan Kur'an'ın bir sıfatı olarak yer alır (*Kur'ânen 'arabiyyen*). Kur'an'ın Arapça oluşunun vurgulanması, zımnen "anlaşılabilsin diye beşer türünün konuştuğu dillerden bir dille indirildi" vurgusunu taşır. Fakat bu zımni vurgu Arapça'nın vahyin sıfatı olduğu gerçeğini değiştirmez. Arapça'nın Kur'an vahyinin sıfatı olması demek, son tahlilde Kur'an'ın bir dili olduğunu söylemektir. Zira her peygamber kendi kavminin diliyle gönderilmiştir (14:4). Bunun da gerekçesi mesajın anlaşılmasıdır.

Kur'an vahyinin Arapça ile gönderilmesi vahyin mesajının evrensel olmasına mani değildir. Zira mâna ruh, lisan o ruhun üflendiği beden gibidir. Nasıl ki beden ruhun aracı ise, dil de mânanın aracıdır. Kur'an'daki hakikatlerin önceki kitaplarda da beyan edildiği söylenmiştir (26:196; 87:18-19). Önceki kitaplar ise farklı dillerde indirilmişti. Kur'an'ın nazmı mânasındadır ve mâna bir dilin lafızlarına hasredilemez. Hele bu mâna zamanlar ve zeminler üstü vahyin mânasıysa, bu daha bir böyledir. İlâhî kelâm kelimelerin kalbine inmiş, Arapça lafızlar yüce mânaları taşıyan birer kap olmuştur. Mânalar kabın şeklini almış, kap mânaların boyasıyla boyanıp haliyle hemhal olmuştur. Lafız ve mâna et ve tırnak gibi birbirine kaynamıştır. Bilincin mânaya değebilmesi için önce lafza değmesi gerekir. Yani kabın içindekine ulaşmanın yolu kaba ulaşmaktan geçer.

Meal

İşte sözün tam burasında tercüme faaliyetinin o kadim problemleri önümüze çıkmaktadır.

Soru(n) şudur: Bir dilin içindeki mânaları bir başka dile aktarmak, bir kabın içindekini bir başka kaba boşaltmaya benzer mi?

Mânayı "çorba", lafzı "kazan" olarak gören biri, bu suale kolayca "evet" cevabı verebilir. Böyle biri kendisini de kepçe sanacaktır. Fakat ne mâna "çorba"dır, ne de lafız "kazan". Dolayısıyla mütercim de kepçe değildir. Mütercim, kaynak dildeki mâna ruhunun lafız bedenine inzal ediliş maksadını asla gözden ırak tutmadan, o ruhun o bedendeki tüm hissetme, akletme, bilme, görme, işitme, söyleme, etme ve eylemelerini gözlemleyip bu gözlemlerini olabildiğince aslına sadık kalarak hedef dile aktaran kimsedir. Bu gerçekler ışığında tercüme faaliyeti fotoğraf çekmeye ve resim yapmaya benzemez.

Artık mütearife haline gelmiştir: Hiçbir tercüme aslının yerine geçemez. İstisnaları mümkün olsa da, bu hüküm bir hakikati ifade eder. Başta dilin doğası bunu dayatır. Zira dil durağan ve sentetik bir faaliyet değil canlı ve insanî bir organizmadır. Eğer kaynak dil Arapça gibi kıdem açısından köklü, belâgat açısından zengin bir dilse çeviri daha bir zorlaşır. Buna bir de çevrilen metnin/hitabın Kur'an gibi başı gökte ayakları yerde ilâhî bir kelâm oluşu eklenince, kaynak dildeki mânayı hedef dile taşımak daha bir zorlaşacaktır. Bu durumda yorum alanı daha da genişleyecektir. Yorum alanı genişledikçe, sorumluluk da bir o kadar büyüyecektir. Zira bir sözü Kur'an'a nisbet etmek, o sözü Allah'a nisbet etmek demektir ki, bu ağır bir sorumluluktur.

İşte "meal" isimlendirmesi tam da bu ihtiyaçtan doğmuştur. Kur'an tercümesi için "meal" terimini ilk defa Üstad Elmalılı (ö. 1942), Mehmet Âkif'i (ö. 1936) tercümeye ikna sadedinde kullanır. Ve bu kullanım resmî ve gayr-ı resmî mahfillerde kabul görür. Meal, tercümenin aslının yerini tutmayacağını güzel izah eden bir isimlendirmedir. Bu yüzden "Türkçe Kur'an" olmaz, ama "Kur'an'ın Türkçe meali" olur.

Şu halde hiçbir Kur'an çevirisi, metni nihaî anlamda tamamıyla kuşattığı iddiası taşıyamaz. Bu iddia çeviriyi metnin yerine geçirmek olur. Böyle bir iddianın birbirinden vahim iki sonucu vardır: Birincisi yorumu mutlaklaştırmak, ikincisi metnin tükendiğini iddia etmek. Oysa, hiçbir yorum mutlaklaştırılamaz. Mutlaklaştırılan yorum metnin makamına göz dikmiş demektir. Bu ise Kur'an'a karşı yapılabilecek en büyük saygısızlıktır. Bu yüzdendir ki, Kur'an üzerine yapılmış ve yapılacak olan hiçbir çalışma için "Bu son noktadır, bundan ötesi yapılamaz" denilemez. Bu, metnin tükendiğini ilan etmek demektir.

Şu bir hakikattir ki, dünyanın tüm ağaçları kalem, tüm denizleri de mürekkep olsa, Allah'ın kelimeleri tüketilemez. O kelimelere varlığın tamamı dahildir. Sözlü vahiy, Allah'ın tüketilemeyen o '*kelimât*'ından sadece çok küçük bir bölümdür. Nasıl ki Allah'ın *kelimât*'ı tüketilemezse, ondan bir cüz olan vahyin manaları da tüketilemez. Tükenen metnin yeri hayat değil müzelerdir.

Günümüzde ise Kur'an, göz kamaştırıcı gücünü, hem ifşa ettiği anlamlar hem de dönüştürdüğü insanlar üzerinden göstermeye devam etmektedir.

"Ve eğer dünyanın tüm ağaçları kalem olsa denizleri de mürekkep,
buna yedi deniz daha eklense,
Allah'ın kelimeleri yine de tükenmez:
çünkü yalnızca Allah'tır her işinde mükemmel olan,
her hükmünde tam isabet kaydeden."
(31:27)

***

İlk kitabım, zâtî eşyalarım dışında belki ilk servetim, henüz yedi yaşımdayken tarafıma hediye edilen bir Kur'an'dı. Yöremizde sevilip sayılan bir zâtın hediye ettiği bu mushafı, tüm yıpranmışlığına rağmen hâlâ muhafaza ederim.

O gün hayatıma giren Kur'an, inişli çıkışlı bir seyir izlese de, hayatımdan bir daha hiç çıkmadı. Gerek özgün gerek örgün eğitimim, hep Kur'an'ı anlamamı kolaylaştıran alanlarda oldu. Şimdi geriye dönüp baktığımda, bunun Rabbimin fakire bir lûtfu olduğunu görüyor, şükründen âciz olduğumu itiraf ediyorum.

Dolu dolu 11 yıllık ağır ve zorlu bir mesainin ürünü olan bu meal, "Bir meal de ben yazayım" diye kaleme alınmadı. Bir nevi kendini fakire dayatan bir sorumluluk olarak vücut buldu. Zira meal yazımı, 1998 başında başlayan *Tefsîru'l-Kur'ân ve Te'vîlu'l-Furkân* adlı sesli ve görüntülü tefsir projemizin olmazsa olmazıydı. Tabii ki bu uzun vâdeli projenin öncesi de var. Kahire safhasını saymazsak, İstanbul'da 1992 yılında başlayıp 15 yılda tamamlanan canlı ve kamuya açık tefsir derslerimiz bu çalışmanın nüvesini teşkil eder.

Vicâhen ve gıyâben çok geniş bir kesime ulaşan bu dersler, bir tür kadim ilim geleneğimizdeki "arz" yöntemini çağrıştırıyordu. Derslerde verilen kimi mânalar ve yapılan bazı yorumlar muhatapları tarafından tartışılıyor, bu tartışmaların yansıma ve yankıları bize dönüyordu. Bu mealin olgunlaşmasında, işbu dönüşlerin payını daha baştan anmayı bir görev bilirim.

MEALDE TAKİP EDİLEN USÛL

Anlam Açısından

Eskiler "usulsüzlük vusulsüzlüktür" derlerdi. Yani, bir yöntemi olmayan amacına ulaşamaz. Klasik İslâmî disiplinlerde tüm anlama ve yorumlama faaliyetleri bir usul dahilinde gerçekleşmiştir. Bu, tüm İslâmî disiplinlerde tek bir usulün kullanıldığı anlamına gelmez. Mesela, kelâmcılarla fıkıhçılar arasındaki "delâlet" ihtilafı buna örnek verilebilir.

"Delâlet bahsi", İslâmî ilimlerdeki anlama ve yorumlama faaliyetinin belkemiğini teşkil eder. Fıkıh usulcülerine göre lafzın hükme delâleti dört yolla olur:

1. Kipi ve söz dizimiyle lafızdan ilk anlaşılan şeye "ibarenin delâleti" denir.

2. Lafzın kastedilenin dışındaki bir anlama yorulmasına "işaretin delâleti" denir.

3. Lafzın ifade ettiği hükmün, gerekçe ortaklığı nedeniyle başka bir konuda kendini ifşa etmesine "delâletin delâleti" denir.

4. Lafzın söylenmeyen bir anlama gelmesine de "iktizanın delâleti" denir.

Lafızlar, ifade ettikleri mâna bakımından: *özel*, *genel*, *müşterek* ve *mübhem*; mânaya medlulü ve delâletin dereceleri bakımından: *kapalı*, *müşkil*, *açık*, *nass*, *müfesser*, *muevvel*; kullanım bakımından: *mecaz*, *hakikat*, *sarih* ve *kinaye* diye kısımlara ayrılmıştır.

Lafzın bizi götürdüğü şey *mâna*, mânanın ifade ettiği şey *hakikat*, hakikatin dayandığı şey *hikmet*, hükmü belirleyen vasıf *illet*'tir. Hikmet ve illet tek boyutlu bir nedensellik değildir. Bütün bu süreçle elde edilmesi umulana "maksat" denir. Esasen anlamanın hikmetine ancak maksadı gerçekleştirerek erilmiş olur.

Bir metnin anlaşılmasında üç yöntem olabilir: 1) *Yazar merkezli anlama*: Kur'an bağlamında bu Allah'ın muradı, yaratılışın maksadı, kâinat, insan ve olaylara dair ilâhî yasaları anlama faaliyetidir. 2) *Metin merkezli anlama*: Dil, dil-anlam, dilin menşei, metnin iç bütünlüğü, metnin amacı, metnin bağlamı açılarından anlamadır. 3) *Okur merkezli anlama*: Metnin aktardığı olayın ilk kahramanları, vahyin ilk muhatapları ve halihazır muhataplar açısından anlamadır.

Gerek klasik delâlet bahsi gerek buna ilave edilebilecek anlama teorilerinin tümü araçtır. Hepsinin maksadı doğru anlamayı temin etmektir. Teoriyi

mutlaklaştırmak aracı amaçlaştırmak anlamına gelir. Mealimizi hazırlarken hem klasik anlama faaliyetini, hem de bunun pratiği olan tefsir geleneğimizi hep göz önünde bulundurduk. Ulaştığımız farklı mânaların lafızdaki, ibaredeki, Kur'an'ın bütünündeki, nebevî uygulamadaki ve tefsir geleneğimizdeki dayanağını göstermeye çalıştık. Şu bir gerçek ki, tefsir birikimimiz gözardı edilerek meal hazırlanamaz. Anlam kaybını en aza indirmenin yolu notlandırmaktır. Elinizdeki mealin 6 bin civarında not içermesinin sebebi de budur. Böyle bir çalışma muazzam tefsir edebiyatımız göz ardı edilerek asla başarıya ulaşamazdı.

Bu bir "gerekçeli meal"dir. Bu mealin "gerekçeli" sıfatının hakkını ne kadar verebildiği ayrı bir mevzudur. Fakat biz, hem Kur'an'ın hem de Kur'an okurunun hakkını gözetme kaygısıyla bu yola başvurduk. Bununla kaynak dilin imkânlarının yolda zayi edilmeden mümkün mertebe hedef dile aktarılması amaçlanmıştır. Zira metin bize birden çok anlam sunmaktadır. Bunun iştikak, lafız, ibâre, metin, mâna, maksat, sarf, nahiv, belâgat, zamirlerin mercileri, kıraat farklılıkları gibi birçok gerekçesi vardır. İşte böylesi durumlarda, bu anlamlardan birini tercih edip diğerlerini yok saymak bize hiç de hakkaniyetli görünmedi. Bu, okura haksızlıktı. Meal okurunu alternatif anlamların tümüyle başbaşa bırakmak ise olacak şey değildi. Bu hem mümkün değil, hem de "vuzuha kavuşturmak" yerine "vuzuha karıştırmak" ile sonuçlanması kaçınılmazdı. En doğrusu tercih edilen anlamı ana meale taşımak, tercih edilmeyen anlamları ise aşağıya not olarak düşmekti. Bunun bir de şartı vardı: Tercih edilenin niçin tercihe şayan olduğunun, tercih edilmeyenin de niçin tercih edilmediğinin gerekçelerini göstermek. Zira ola ki, mütercimin tercih etmediği mânada birçok sırlar gizli olabilir. O sırlara o alanda mütehassıs biri mütercimden daha iyi ulaşabilir. Kaldı ki, mütercimin tercihi isabetsiz olabileceği gibi, ihmal edilen mâna zaman içinde önem de kazanabilir.

Bunun çok zor bir iş olduğu erbabının malumudur. Zaten bu alanda yüzde yüz bir başarıdan söz etmek de mümkün değildir. Kaldı ki, yukarıda saydığımız ve sayamadığımız birçok gerekçeye dayalı alternatif anlamların tümünü mealin notlarına taşımak doğru da değildir. Alternatif anlam olarak nota taşınanlar; ya tercih edilen anlama eşdeğerdedir, ya da ona nisbetle daha zayıftır. Birinci durumda onun ihmali caiz değildir. Bu tıpkı anlamı farklılaştıran makbul ve meşhur kıraat gibidir (her kıraat farklılığı anlam farklılığı içermez). Böylesi bir alternatif anlamı görmemekle metni görmemek arasında fark yoktur. İkinci durum ise genellikle klasik tefsirin tercihlerinden oluşur. Nota taşıma ihtiyacı bu tercihin niçin isabetli olmadığını beyan amaçlıdır.

Bu yöntemi bize telkin eden hususlardan biri de, vahyin "zengin anlamlılığı" bir imkân ve üslup olarak kullandığı kanaatini taşımamızdır. Bu "çok

anlamlılık" ile karıştırılmaması gereken bir şeydir. Buna en güzel örnek Bakara 177. âyetteki üçüncü tekil zamirin iki yüklemi de (mal ve Allah) görecek şekilde yerleştirilmesidir. Yine birçok yerde gelen *yeşâ'* fiilleri iki özneyi de görecek şekilde yerleştirilmiştir. Ayrıca unsurları iki tarafı görecek şekilde yerleştirilmiş böyle birçok ibâre bulunmaktadır (msl: 2:283; 6:51; 100:7; 8:19; 11:28; 9:99). Bunları teke indirip birini yok saymak yerine ya her iki anlamı da çeviriye yansıttık, ya da birini notta gösterdik.

Kur'an, başı gökte ayakları yerde olan ilâhî bir hitaptır. "Baş" mâna ve maksadı, "ayaklar" lafız ve bağlamı ifade eder. Başın ne dediğini öğrenmek için, ayakların nerede durduğunu bilmek şarttır. Mealimizde lafız-mâna-maksat üçlüsünün birlikteliği esas alınmış, âyetin ayaklarının bastığı "nüzûl ortamı" hep gözetilmiştir. Lafız ve mâna, maksat hakemine sunulmuştur. Maksat hakemi hüküm verirken, lafız ve mâna şahitlerine dayanmıştır.

Bu mealin iddiası, kaynak dildeki mânayı hedef dile mümkün olduğunca yol kazasına uğratmadan taşımaktır. Mânalar kaynağından hedefine doğru taşınırken yol kazasına uğrayabilirler. Bu kaza bazen anlam genişlemesi, bazen anlam daralması şeklinde gerçekleşir. Her iki halde de sonuç anlam kaymasıdır. *Liyetefekkahû*'yu "fıkıh tahsil etsinler", *sallû 'aleyhi* "salevat okuyunuz", *feveylun li'l-musallîni* "namaz kılanlara yazıklar olsun", *makâmen mahmûdeni* "Mahmud'un makamı", *min-ledunnâ 'ilmeni* "katımızdan bir ilm-i ledün" şeklinde çevirmek okuru anlam kazasına kurban etmektir. Mealimizde *islâm, muslim, kufr, kâfir, şirk, muşrik, kitab, takvâ, nefs, ruh, zikr, ğayb, cihad* ve benzeri terimlerin (ıstılahlar) kullanıldıkları aslî mânaları tesbit etmeye çalıştık. Bu gibi terimlerin zaman içinde kazandıkları ıstılahî anlamlardan mümkün olduğunca uzak durduk. Vahyin ilk nüzûl ortamında bu terimlerle ne murad ediliyorsa onu esas almaya gayret ettik. Bu arada *sâlih amel, salât, zekât* gibi 23 yıllık nüzûl sürecinin tümünde aynı vurguyla kullanılmayan kavramlarda zaman içindeki vurgu değişikliklerini mümkün olduğunca çeviride göstermeye çalıştık.

Nasıl ki mânanın lafza, maksadın mânaya aykırı olmaması lazımsa, lafız mânaya, mâna maksada perde olmamalıdır. Daha açarsak lafız meale, meal mânaya, mâna mefhuma, mefhum maksada, maksat hakikate perde olmamalıdır. Dili gözardı ederek mânaya ulaşılamaz. Mânanın hangi kap içinde geldiği asla gözardı edilemez. İhtiyaç halinde Hz. Peygamber bu yöntemi bariz bir biçimde kullanmıştır (Msl: 9:108). Hakeza, Hz. Âişe lugavî tefsir yapmıştır (Bkz: 2:158). Biz de lafza aykırı mânaya iltifat etmedik. Dilin desteklemediği yoruma, Kur'an'ın desteklemediği rivayete itibar etmedik. Bir tek harfin dahi hakkı olduğuna inandık. Onun hakkını gerek mâna gerek işlev olarak vermeye çalıştık.

Yine takip ettiğimiz usul gereği, "Kur'an'da Hatib'ten kaynaklanan mutlak müteşabih yoktur, müteşabih olanlar hitaptan ve muhataptan kaynaklananlardır" düsturunu ilke edindik. Zira ağzını açan anlaşılmayı ister ve kimse anlaşılmamak için konuşmaz. Hele Allah hiç konuşmaz. Bazı sûrelerin başında gelen mukattaa harflerini de bu kuraldan istisna tutmadık.

Ayrı bir tefsir çalışmamız olduğu için, bu çalışma bilinen mânada bir tefsir olarak hazırlanmadı. Fakat meali anlamak için bazı yerlerde tefsire girmek kaçınılmaz oldu.

Kur'an yalnızca tefsir edilen (müfesser) bir metin değil, aynı zamanda tefsir eden (müfessir) bir hitaptır (Bkz: 10:37). Bu, Kur'an'ın özne oluşuyla alâkalıdır. Kur'an kendisini *kerîm, mecîd, azîz, hakîm* gibi sıfatlarla tanıtır. Bunların tümü de mübalağalı özne kipidir. Bu, Kur'an'ın tefsirin de öznesi olduğu anlamına gelir. Kur'an'ın müfessir oluşunu müfesser oluşunun önünde tuttuk. "Bu âyeti nasıl tefsir edebiliriz?" demezden önce "Bu âyet hangi hakikati tefsir ediyor?" diye sorduk.

Zannedilir ki, Kur'an'a bir hitap-metin olması dolayısıyla anlam ilave etmek kolaydır. Ona zorla bir şey söyletmek mümkündür, kendisine mâna yüklemeye ve önyargılara maruz bırakmaya ses çıkarmaz. Bu kısmen yaygın bir kanaattir, fakat doğru değildir. Kur'an tıpkı canlı bir bünye gibi kendisinden olmayanı ve bünyesine uymayanı kabul etmemektedir. Meal olarak, tefsir olarak, tevil olarak, dil, fıkıh ve kelâm yoluyla bir biçimde zorlayarak dahil edilse bile, zaman içinde bünyesine uymayan o şeyi bir biçimde kendisine inşâ olmak için teslim olan selim akıl sahiplerine "Bu benden değil" diye ifşa etmektedir. Tefsir tarihi bunun sayısız örnekleriyle doludur.

Zira Kur'an'ın mucizevî bir kendini koruma sistemi vardır. Bu sistem bazen parçada çoğu zaman bütünde kendini göstermektedir. Bu öyle bir sistemdir ki, sistemi oluşturan her birim bir hologram gibi hem bütünün hem parçanın özelliklerini taşımaktadır. Tıpkı bedenin yapıtaşı hücreler gibi, Kur'an'ın parçaları da ait olduğu bütünün kimliğini taşır. Her kategori hem kendi arasında, hem diğer kategorilerle paralel ve çapraz anlam bağlantılarına sahiptir. Bu bağlar bazen lafza, bazen mânaya, bazen maksada, bazen de her ikisine veya üçüne ait olabilmektedir. Ve bazen bunların dışında derin ve yoğun tedebbürle ulaşılabilecek yerde durmaktadır. Bu konuda Şâtıbî'nin fıkhî hüküm çıkarma konusundaki şu tesbiti, Kur'an'ı doğru anlama konusunda da aynen geçerlidir: "Nasıl ki el, ayak, baş ve dil gibi organların insana has işlevleri birbirinden kopuk olarak yerine getirmesi mümkün değilse ve bütün bu organlarla birlikte insana insan deniliyorsa, aynı şekilde din de parçalar halinde değerlendirildiğinde kendine ait işlevi icra edemez. Dolayısıyla şer'î bir hüküm çıkarılmak istendiğinde bu hükmün tek tek delillerden değil,

dinin bütününden çıkarılması gerekmektedir." (*el-İ'tisam*, Riyad, t.y. I, 245). Şatıbî'nin parçacı yaklaşıma getirdiği eleştirinin benzerini Gazali de lafızcılığa getirir: "Birçok yanlış anlama, mânanın sözcüklerde aranmasından kaynaklanmaktadır. Oysa önemli olan öncelikle mânayı tesbit etmektir (*el-İktisad*, 15).

Eminim ki Kur'an bizim anlama çabamız sırasında vardığımız sonuçların kendi bünyesine uyup uymadığını o mucizevî yöntemiyle test edecek ve bünyesine uymayanları kabul etmeyecektir. Biz Kur'an'a zorla anlam yüklemenin ona ıstırap vereceğine inanıyoruz. Bunu bile bile yapmadık. Bilmeden yaptıksa, tek tesellimiz özne olan Kur'an'ın kendi yöntemiyle onları da ayıklayacak olmasıdır.

Hemen ifade edelim ki, Kur'an'ın debisini Allah'tan başka kimsenin bilmediği bir mâna rezervi vardır. Bu rezervden yararlanmanın ilk şartı "Niçin Kur'an okuyorsun?" sorusuna doğru cevap vermektir. Bu cevabın "Anlamak için?" şeklinde olması yeterli değildir. Zira bu bir 'ara cevap'tır. Bu cevap bir soruyu daha celbeder: "Niçin anlamak?" Bu sorunun onlarca, belki yüzlerce muhtemel cevabı vardır. Bunlar içerisinde Kur'an'ın en beğendiği cevap, eminiz ki, "Yaşamak için anlamak" olacaktır. Zira Allah ve Rasulü'nün vahye daveti bir diriliş ve hayat çağrısıdır (8:24). Mealimizin *Hayat Kitabı Kur'an* adını taşımasının gerekçesi de budur.

İlâhî kelâmın mânalarına ulaşmayı kolaylaştırmak için sayısı 6 bini aşan açıklayıcı not koyduk. Âyetlerin ne dediği zaten mealde yer alıyordu. Biz ne demek istediğini "zımnen" yaptığımız açıklamalarda verdik. Bunu en kısa, özlü ve vurucu cümlelerle yapmaya çalıştık. Vahyin imbiğinden damıtılarak elde edilen bu özlü sözler birer "klişe" değildir. Eğer öyle görünüyorsa, bu bizim kusurumuzdur. Demek ki söz yüreğimizden çıkmamış ki, yüreklere girmiyor. Biliriz ve inanırız ki söyleyenin yüreğinden çıkan söz dinleyenin yüreğine girer. Tersi ise kulak kepçesinde kalır. Bu özlü sözler bazı okura sık gelebilir. Oysa özlü sözlerin sıklığı, o sözlerin imbiğinden damıtıldığı konu ve âyetlerin sıklığıyla orantılıdır. Eğer o konu tekrar gelmişse, elbet o konudaki özlü tesbit de tekrar gelecektir.

Dil Açısından

Çeviri her şeyden önce bir dil faaliyetidir. Dil çevirinin hem sermayesi hem hasılatıdır. Kaynak dil Arapça gibi söz varlığı ve anlam katmanları çok zengin bir dil, kaynak metin Kur'an gibi ebedi mucize olan veciz bir hitap ise, çevirmenin dilde 'referans çevresine' ihtiyacı vardır. Dilde tercih ve takip ettiğimiz referans çevresi, aynı zamanda mealimizin usulünün de belirleyicisidir.

Kendimizi dili sentetik ve mühendislik ürünü bir şey gibi algılayıp "kıyasîdir" diyen eski Basra dil okuluna karşı, dili doğal, canlı, aktif ve aktüel

bir organizma olarak görüp "semaîdir" diyen Kûfe dil okulunun yanında hissettik. Bu yüzden lafızların sonradan oluşmuş şer'î ve fıkhî karşılıklarını değil, lugat anlamlarını tercih ettik. Bu tercihimize rağmen Kûfe okuluna mensup Ferrâ'dan (ö. 207/822) istifade ettiğimiz kadar, yeni Basra okuluna mensup Ebu Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ'dan (ö. 209/824) istifade etmekten de geri durmadık.

Mealimizde, 'dilde benzer veya yakın anlamlılar olsa da mutlak mânada eşanlamlı iki kelime yoktur' kuralını benimsedik. 'Kelimenin farklılığı anlamın da farklılığını getirir' ilkesine uygun hareket ettik (Msl: 68:10; 55:10; 19:13; 41:9; 2:170, 191; 4:85 ve ilgili notlar). Bu tercihimizle eşanlamlılığı "tüm edatlar birbirinin yerine kullanılır" diyecek kadar savunan *el-Elfâzu'l-Muterâdife* yazarı Ebu'l-Hasen Ali er-Rummanî (ö. 384 h.) çizgisinin değil, "mutlak mânada eşanlamlı iki kelime yoktur" diyen *Furûk* sahibi Ebu Hilal el-Askerî (ö. 400 h.) çizgisinin yanında yer aldık. Bu nedenle *half* ile *kasem*, *elfeyna* ile *vecedna*, *Mukît* ile *Hasîb*, *hanânen* ile *rahmeten*, *seyyiat* ile *zunûb*, *ecdâs* ile *kubûr*, *suva'* ile *sikâye*, *şekk-rayb-mirye*, *i'tad-tevelli-vezer*, *ğadab-la'net-suht* gibi yakın anlamlılara eşanlamlı muamelesi etmedik ve aralarındaki farkı vurgulamaya çaba gösterdik.

Edatlar konusunda da aynı usulü izledik. Büyük mânaların bu küçük kahramanları gözden kaçmasın diye çok ter döktük. "Harf-i cerler birbirinin yerine geçebilir" diyerek sadece bâ'ya 14 farklı mâna ("vurgu" değil) takdir eden İbn Hişam'a karşı (*Muğni* II, 163), "o zaman harfler hakikî mânalarını kaybeder" (s. 24) diyen *Furûk* sahibinin ve "bâ'nın aslî mânası ilsaktır" diyen Sibeveyh'in görüşüne yakın durduk (msl: 107:5; 90:17; 9:45). Ama harflerin çok anlamlı olabileceği gerçeğini de gözardı etmedik.

Kur'an çevirilerinde ihmal edilen veya üstünkörü geçilen hususlardan biri de deyimler ve deyimsel tabirler meselesidir. Bunları yapı çözümüne tabi tutarak 'çevirmeye' kalkmak deyimi zayi etmek demekti. Öyle yapmadık. Kaynak dildeki deyimin hedef dildeki en yakın karşılığını bulup yerine koymaya çalıştık. Mesela *raybe'l-menûn*a "feleğin sillesini yemek" dedik, *sukıtû fî eydîhim*e "elleri kolları dökülünce" dedik, *sâniye ıtfihî*ye "eğip bükmek" dedik. Tabii ki, hepsine hedef dilde bir karşılık bulamadık. Mesela *kâbe kavseyni ev ednâ* buna bir örnek.

Takip ettiğimiz usule göre Kur'an'da ziyade edat bulunmamaktadır. Ziyade denilen her edat, Kur'an'ın edebî üslubu gereği mutlaka bir beyani özellik ve güzellik taşımakta, mutlaka mânaya özgün ve aslî bir katkıda bulunmaktadır. Bunun en tipik örneği nefyin haberi olarak gelen *bâ*'dır (msl: 68:2; 49:4; 59:14; 2:184; 12:85; 4:176).

Mealimizde vardığımız özgün sonuçları, istikrâî bir okuma ile teyit etmeye özen gösterdik. Hidâyet ve dalâletle ilgili olarak kullanılan *yeşâ'* fiillerinin çift

özneyi görecek şekilde çevrilmesi, "kalplerinde hastalık olanlar"ın "ikiyüzlülerden" ayrı bir sınıf teşkil ettiği, *na'îm* kalıbının kelimenin diğer kalıplarından farklı olarak sırf "âhiret nimeti" için kullanıldığı, *irade*nin kullanıldığı 140 yerde de fiil olarak geldiği, *lâ uksimu*nun kullanıldığı her yerde Allah'a isnat edildiği, *şerh*in kullanıldığı tüm âyetlerin Mekkî olduğu gibi sonuçlar buna örnektir (Msl: 102: 6, 8; 12:20; 13:27).

Mealde benimsediğimiz bir ilke de şudur: Belâgat kurallarına göre bir kelime birden çok mânada kullanılabilir, fakat istisnaî durumlar dışında, bir makamda birden çok mânaya geçit vermez. Çift tarafı gören "zengin anlamlı" ibareler bu kısma girmez. Bu kural gereği lafzın kullanıldığı makamda ne mânaya geldiğini tesbite çalıştık, ulaştığımız son noktayı meale yazdık. Bu konuda olanca gayretimize rağmen her yerde aynı başarıyı yakaladığımız söylenemez. Bazı durumlarda mânaya ulaşmakta başarısız kaldığımı itiraf ediyorum. Benim kusurumdur, boyum yetişmedi.

Farklı makamlarda faklı mânalara gelen *salat, zekât, fitne* gibi terimleri mealin bütününde standart anlama indirgeme yanlışından mümkün olduğunca uzak durduk. Kavramları tek-tipleştirme konusunda özel bir gayret sergilemedik. Muhtemel anlamlardan bağlamla en uyumlu olanını tercih ettik. *Kitâb*a yeri geldi "ilâhî mesaj" veya "ilâhî kelâm", yeri geldi "vahiy" veya "kitab" dedik. *Mu'minîn*e sırasında "inananlar", sırasında "güvenenler" dedik. *Kâfirîn*e bir makamda "inkâr edenler" veya "küfredenler" dedikse, başka bir makamda "nankörler" dedik. Bunda bir kusur görmedik. Zira Kur'an, farklı zaman ve mekânlarda farklı bağlamlarda 23 yıla yayılarak indi. Aynı kavram farklı yerlerde farklı vurgular taşıyabileceği gibi, bu süreçte anlam farklılaşmalarına da uğradı. Böyle bir hitap için çeviride standartlaştırma ve tektipleştirmeye gitmek, belki estetik açıdan göze ve kulağa hoş gelirdi, ama vakıaya mutabık düşmezdi. Fakat meselâ, *mu'minîn* ile *ellezîne âmenû*, *kâfirîn* ile *ellezîne keferû* arasındaki farkı hep gözetmeye gayret ettik. Bir de inkârı savunan pasif kâfirler için "inkârda ısrar edenler", Enfal'de olduğu gibi inkâr için saldıran kavgacı kâfirler için "inkârda direnenler" dedik. *Ellezîne âmenû* ile *mu'minîn* arasındaki farkı hep gözettik. Fakat birincisinin *ellezîne keferû* ile karşıtlık oluşturduğu bağlamlarda genel çevirimiz olan "iman edenler" karşılığını değil "imanda sebât edenler" karşılığını tercih ettik. Zira bu bağlamlarda "küfürde ısrar edenlerin" mukabili vurgusunu taşıyordu. Hiç kuşku yok ki Kur'an yaşanan bir hayatın içine 'yaşatan' bir hayat olarak indi. Bu yüzdendir ki Kur'an'ın dili hayat kadar canlı ve renklidir, durağan ve standart değil. Bir çevirinin en başta gözetmek zorunda olduğu şey Kur'an'ın ahlâkıyla ahlâklanmaktır. Bu, çeviriyi bilgisayardan dökülmüş gibi şablonlara ve kalıplara mahkûm etmemeyi gerektirir.

Çeviri Açısından

Her lisan bir 'dünya'dır. Bu durumda tercüme iki dünya arasında mekik dokumaktır.

Esas itibarıyla tercüme kaynak dil ile hedef dil arasında "lafza ilişkin" bir dönüştürme/çevirme işlemi değil, "mânaya ilişkin" bir taşıma işlemidir. "Tercüme" ifadesi tam da dediğimize karşılık gelirken, "çeviri" lafza ilişkin bir dönüştürme işlemini ifade eder görünmektedir. İbn Abbas'a "Kur'an'ın Tercümanı" unvanının verilmesi de, Kur'an'ı başka bir dile tercüme ettiği için değil, "vahyin anlamını kaynağından alıp hedefine anlaşılır bir dille taşıdığı" içindir.

Çeviri anlamla ilgiliyse, çevirmenin ilk görevi çevirdiği metni anlamak olmalıdır. Aksi durumda kaynak metin hedef dile "çevrilmiş" fakat "tercüme edilmemiş" olur. Bu çevirme ise tağyirden tebdile, tahvilden tahrife kadar uzanabilir, Allah göstermesin. Kaynak dildeki mânayı kaynağında olduğu gibi kavrayıp, mümkünse kayıpsız, mümkün değilse en az kayıpla hedef dile taşımak çevirmenin aslî sorumluluğudur.

Bu sorumluluğu yerine getirmenin bilinen iki tür yöntemi vardır: Biri serbest veya yaklaşık çeviri, ikincisi harfî çeviri. Birinci yöntem anlamı hedef kitlenin diline taşımayı, ikincisi hedef kitleyi anlamın kaynağına taşımayı önceler. Doğrusu bu iki yöntemi kesin hatlarla birbirinden ayırıp ikisini birbirinin karşısına yerleştirmek bir handikaptır: Hem doğru değil, hem kullanışlı değildir. Yaklaşık çeviri, "çevirmen"den kaynak metni yeniden üreten "süpermen" çıkarmak anlamına gelmez. Harfî çeviri de, çevirmeni "ara kablosu" yerine koymak değildir. Hele kaynak metin Kur'an gibi ne manzum ne mensur olan, bilinen tüm edebî türlerin dışında ve üstünde bir metinse, burada çeviriyi teorisyenlerin tasniflerine hapsetmek çıkmaz sokaktır. İki yöntemden birini mutlak üstün olarak ilan etmek yanıltıcı olacaktır. Mesela "harfî tercüme asla en uygun tercümedir" denemez. Bu durumda şu soru gündeme gelir: Aslın nesine uygun? Üslubuna mı, lafzına mı, mânasına mı, maksadına mı, musikîsine mi, belâgatına mı? Bütün bu unsurlar arasında belli bir seviyeyi yakalayan tercüme 'başarılı' sayılmayı hak eder.

Bizim çeviri yöntemimiz, iki yöntemin hassas bir karışımıdır. Muhkem âyetlerde lafzî yönteme, müteşabih âyetlerde yaklaşık çeviri yöntemine daha yakın olduk. Metinde lafzî bir karşılığı olmayan açıklamaları parantez içinde verdik. Bir tek harfi karşılıksız bırakmamaya ve metinde olmayan bir tek kelimeyi metindenmiş gibi göstermemeye azamî itina gösterdik. Meal yaparken önceliğimiz "Bununla Allah neyi murad etmiştir?" sorusu oldu. Metnin imkânlarını nasıl en az zayiatla modern muhataba taşırız kaygısını,

'hangi tercüme yöntemi' kaygısından öncelikli addettik. Bununla amaçlanan mütercimin vahiyle muhatap arasından çekilebildiği kadar çekilmesi, bu ikisini mümkün olduğunca baş başa, yüz yüze bırakmasıdır. Hz. Peygamber'in ifadesiyle "Ola ki aktarılan aktarandan daha derin anlayış sahibi olabilir". Özetle vahyin tercümesinde aslolan, çeviribilimin tüm imkânlarından sonuna kadar yararlanmanın da ötesinde, onun kullanmadığı imkânları da devreye sokarak vahyin muhatap tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır.

Çeviriyi yaparken, bazen bilmem kaçıncı kez okuduğum âyetin daha önce fark etmediğim bir mânasını fehmettim. Kimi demler başımdan kaynar sular döküldü. Etlerimin kemiklerimden lime lime ayrıldığı hissine kapıldım. Meğer anlamak insanı ne kadar yorarmış, onu öğrendim. Bazen hitabın ağırlığı altında öleyazdım. Kalbimin bir kuşçasına yerinden fırlayacakmış gibi çırpındığı demler yaşadım. Bazen de âyetler cennet kuşu olup yüreğimin karlı tepelerine kondular, beni yüreklendirip teselli ettiler. Üç gün uyku döşek bilmeden tek bir âyetin mânası üzerine kapanıp "Allah'ım bundan muradın nedir?" diye kıvrandığım oldu. Kur'an'ın ulaşmaya çalışan insanı bitap düşüren yalçın zirveleri vardır. O zirvelerde bulunan mânaya ulaştığımı düşündüğüm müstesna zamanlarda hissettiğim sevinci, ömrümün başka hiçbir anında hissetmedim. Her âyete müvekkel bir meleğin olduğuna inandım. O âyetin hakkını verdiğimde söz konusu meleklerin gönlüme hediyeler dizdiğini hissettim. İşte bu hisleri yaşayan biri olarak, kaynak metnin muhatapta uyandırdığı etkiyi, çevirinin de muhatapta uyandırmasına gayret ettim. Bununla amaçladığım bir başka şey de, bir kelimeyi daha vahiyle buluşturma arzumdu. Kelimelere hayatta en büyük arzularının ne olduğu sorulsaydı, "vahyin anlamını yüreğimde taşımak" derdi diye düşündüm. Böyle yapmakla bir kelimeyi daha sevindirmek, bir kelimenin daha gönlünü almak istedim.

"Nadir kelimelere nadir karşılık" kuralını severek ve hararetle uygulama arzumun arkasında yatan gerçek sebep, hemen üstte dile getirdiğim cümlelerde yatıyor.

Çeviride eşdeğerlilik, bir tercümeyi "olgun" kılan unsurdur. Biz de mealimizde nadir kelimelere nadir karşılıklar koymaya çalıştık. Hatta kaynak metinle hedef metin bir bilgisayara verilse, o kelimeden ilkinde ne kadar geçiyorsa ikincisinde de o kadar geçmesi gerekirmiş gibi bir hisse kapıldık. Ne kadar başarılı olabildik, bunu değerlendirmek bize düşmez. İşte bu kuralı uyguladığımız şu kelimeler hem Kur'an'da hem mealde tek yerde geçmektedir: *mu'avvikîn*: caydıranlar (33.18); *nahb*: adak (33:23); *'utull*: kaba (68:13); *zenîm*: fırıldak (68:13); *deyyâr*: *nümunelik* (71:26); *mutaffifîn*: yolsuzluk yapanlar (83:1); *kedh*: yeldirmek (84:6); *ri'yâ*: görkem (19:74); *hanân*: sevecenlik (19:13); *sena*: parıltı (24:43); *rîş*: zarafet (7:26); *kâ'a safsaf*: çırılçıplak, kupkuru bir

düzlük (20:106); *emşac*: katmerli bir karışım (76:2); *sâmidûn*: kafa tutuyorsunuz (53:61); *lazib*: konsantre (37:11); *şevben*: kokteyl (37:67); *remzen*: sembolik bir dil (3:41); *ubsilû/tubsele*: ipotek edilecek (6:70); *erkese*: terslemek (4:88); *sald*: cascavlak (2:264)...

Yakın ya da benzer anlamlı kelimelere çeviride de yakın anlamlar bulmaya çalıştık. Mesela *suht-la'net-ğadab* gibi benzer anlamlıları "hışım-lanet-gazab" ile karşıladık. Yine, *şekk-rayb-mirye* benzer anlamlılarını ise "şüphe-kuşku-tereddüt" ile karşıladık ve bunu baştan sona tüm çevirinin standardı yapmaya özen gösterdik.

Türkçede yer etmiş terimleri, eğer anlam kayması yaşamamış ve galat olarak kullanılmıyorsa, çevirmeyip olduğu gibi bıraktık. Vahiy, hamd, şükür, adâlet, hak, hüküm, küfür, kâfir, veli, rahmet, af, iman, âhiret, dünya, helâl, âyet, hidayet, ticaret, infak, şahit, kalp bunlardan sadece bazılarıdır.

Bazen aynı forma farklı karşılıklar verdik. Mesela "ekber" sözcüğü, hem olumlu büyüklüğe hem olumsuz büyüklüğe işaret eden bir sıfattır. Her iki halde de "en büyük, daha büyük" karşılığı sakil kaçmaktadır. Mesela "Allah'ın zikri daha büyüktür" (29:45) âyetinde olumlu kullanılırken Bakara 217, Âl-i İmran 118 gibi olumsuz kullanımlarda "daha büyük, en büyük" yerine "daha beter" kullanılması daha beliğdir. Bazen de bunun tersini yaptık ve farklı formlara aynı karşılığı vermek zorunda kaldık. Mecbur kalmadıkça bu yola başvurmadığımızı ifade etmeliyim.

Bilinen bir gerçektir ki, Kur'an en azından iki farklı metin türü içerir: muhatabın dikkatini çekmeyi önceleyen, sesin öne çıkarıldığı kısa ve vurgulu cümlelerin ağırlıkta olduğu *Mekkî hitap*, mâna ağırlıklı *Medenî hitap*. Şu halde Kur'an'ın çevirisi de tek bir yöntemle sınırlandırılamaz.

Estetik ve Belâgat Açısından

Sibeveyh (ö. 180/769) *el-Kitab*'ında şöyle der: "Nahivcilerin çoğu bir ifadenin gramer açısından irabını düzelteceğim derken, anlamını göz ardı ederler. Halbuki, sözün anlamı irabından çok daha önemlidir." Nahiv ilminin kurucu eseri olan *el-Kitab*'ta *"Sözün Güzeli ve Çirkini"* gibi belâgata ilişkin bölümlere yer verilmesi, Arap dilini tedvin eden üstadlarla sonraki dilciler arasındaki farkın bariz bir göstergesidir.

Uzun bir zamandan beri bir kuşun koparılmış iki kanadı gibi ayrı ayrı duran nahiv ve belâgat başlangıçta birdi. Söz kuşu belagatin zirvesine bu iki kanatla uçmuştu. Bu, mâna ile gramerin ayrılmazlığı anlamına geliyordu. Sibeveyh'in yolunu Ferrâ (ö. 207), Müberred (ö. 286), Sa'leb (ö. 291) ve Zeccac (ö. 311) sürdürdü. Dil dâhisi Ebu Ali Farisî (ö. 377) bu çizgiyi bir okul haline getirdi.

Bu okulu İbn Cinnî (ö. 392) nahivde, İbn Fâris (ö. 395) etimolojide, Abdulkahir Cürcanî (ö. 471?) belâgatta, Râğıb el-Isfahanî (ö. 502) Kur'an ıstılahlarında, Zemahşerî (ö. 538) tefsirde zirveye taşıdı.

Mealde, yukarıda saydığımız seleflerimiz gibi mâna ile gramerin, belâgatla nahvin birbirinden ayrı değil birbirinin içinde durduğu bir usulü tercih ettik. Mutlaka bir tercih söz konusu olacaksa, elbette mâna gramere öncelenmeliydi. Zira vahyi okumaktan maksat murad-ı ilâhiye ulaşmak ve vahiyle inşâ olmaktı.

Kur'an'ın belâgat mucizesi, onun hiçbir dil kuralına ya da kurallar manzumesine hapsedilememesidir. Kur'an, kendisini şiir veya nesir olarak niteleyecek olanı doğrulamadığı gibi, onu sadece belli edebî formlara ve kalıplara sığdırmaya çalışanları da mahcup eder. Esasen Kur'an'ın ebedi oluşu edebî oluşundan kaynaklanmaz. Hayatı ta yüreğinden kavrayıp onun kodlarını barındırmasından kaynaklanır. Bu yüzden Kur'an hayat kadar karmaşık, hayat kadar tekdüze, hayat kadar mucizedir.

İnşâ ve haber cümleleri arasındaki farkı çeviriye yansıtmak, isim ve fiil cümleleri arasındaki farkı çeviriye yansıtmaktan daha kolay oldu. İnşâ ve haber cümlelerini ayırmak için, inşâ cümlelerinin sonuna ünlem işareti (!) koymak işimizi kolaylaştırdı.

Eğer zorunlu değilse, çevirimiz boyunca metne takdirî lafız ilavesinden mümkün olduğunca kaçındık. Klasik tefsirin lafız takdir ettiği birçok yeri, metindeki yalın haliyle çevirmeye gayret gösterdik. Takdir gerekseydi kelâmın sahibi takdir ederdi diye düşündük. O şekilde gelmesinin mutlaka bir nükte barındırdığına kani olduk (Msl: 20:102; 11:92; 43:60; 2:51, 184; 8:27; 24:53). İtirazımız takdire değil, takdirin metnin bir parçası olarak sunulmasınadır. Değilse biz de takdir kullandık, ama onları parantez içine aldık.

Sözü çevirmek zordur, sesi çevirmek çok daha zordur. Biz bu mealde, sesi çevirmek gibi çetin bir işe giriştik. Kaynak metnin ses değerlerini, anlamın müsaade ettiği oranda hedef metne taşımaya çalıştık. Kur'an'daki iç musiki ve şiiri fersah fersah aşan şiiriyyeti meale yansıtmak güç. Bunu anlama halel getirmeden yapmak oldukça zor ve zahmetli bir iştir. Bu zorluk bizi bazen "..olmalıdır" bazen de "..olmalıdırlar" gibi, âyet sonlarındaki ses uyumunu bulmak için anlamı bozmayan tasarruflar yapmaya sevk etti. Bu uğurda Türkçenin imkânlarını zorladık. Umarız Kur'an'daki sesi meale taşıma konusundaki emeğimiz meal okurunun kulağından kaçmaz da, yürek damağında farklı bir lezzet bırakır.

Tertip Açısından

Tertip, "sıraya dizme, sıralama" demektir. Tertip deyince iki şey akla gelir: 1) Âyetlerin sıralaması. 2) Sûrelerin sıralaması. İkincisi de yine kendi içinde ikiye ayrılır: Sûrelerin Hz. Peygamber'e iniş tarihlerine göre yapılan "nüzûl tertibi" ve Hz. Osman'ın hilafeti döneminde sahabîlerden oluşan cem ve tertip komisyonunun yaptığı "mushaf tertibi". Ellerde okunan mushaf bu sıralamaya göredir.

Âyetlerin sûre içerisindeki sıralaması Allah Rasulü'nün tasarrufunda gerçekleşmiştir. Bu sûreler Hz. Peygamber tarafından namazlarda ve hutbelerde defalarca okunmuş, orada bulunan çok sayıdaki sahabe de sûreleri Allah Rasulü'nün ağzından okunduğu şekliyle almış, ezberlemiş, okumuş, okutmuş ve kendinden sonraki nesillere aktarmıştır.

Âyetlerin sûre içindeki zamanı konusunda yaşanan ihtilaf, vahyin iniş tarihlerine dair ihtilafın bir parçasıdır. Kimi otoriteler tarafından bütünüyle Mekke dönemine ait bir sûrenin bazı pasajlarının Medine'de indiği iddia edildiği gibi, tersi de iddia edilmiştir. Mesela tamamı Mekke'de nazıl olan surelerin bazı âyetleri, ezcümle Müzzemmil 10, 11, 20; Kalem 17-33 ve 48-50; Meryem 58, 71; Furkan 68-70, Yâsîn 45; Kamer 44-46; Vakıa 81-82; Necm 32; A'râf 163-170 vb. gibi birçok âyetin, sûrenin genelinden ayrı olarak Medine'de indiği iddia edilmiştir. Yine hepsi de Medenî surelerde yer alan Bakara 281; Mâide 3; Enfal 30-36; Tevbe 128-129; Muhammed 3 gibi âyetlerin de Mekke'de indiği iddia edilmiştir.

Bu iddiaların doğrusunu yanlışından ayırmak için iddiaların delillerine bakmak şarttır. Bu delillerin çoğu nüzûl sebebi rivayetleridir. Oysa Mekkî veya Medenî bir sûrenin bir veya birkaç pasajını sûrenin iniş zamanının dışına çıkarma gibi ciddi bir iddia, yalnızca sebeb-i nüzûl rivayetlerine bina edilemez. Zira bu rivayetlerin bir kısmı sorunludur. Kaldı ki "Bu sûre (veya âyet) şunun üzerine inmiştir" türünden rivayetler, her zaman o sûre veya âyetin iniş zamanını göstermez. Sahabenin o olayla o sûre veya âyet arasında bağ kurduğuna, dahası vahyi hayata sürekli nazil olan aktif bir özne olarak gördüğüne delâlet eder.

Bütünüyle bir döneme ait bir sûre içerisinde yer alan pasajın, anlamayı kesinlikle etkileyecek şekilde bütünden farklı bir döneme nisbet edilmesi ciddi bir iddiadır. İkna edici delillere dayanmak durumundadır. Bu konuda, metnin iç bağlamının desteklemediği rivayetler mesnet olamaz. Zira böylesi bir durum anlama sorununa yol açar. Biz bu tür rivayetleri, tamamı metnin iç bağlamıyla ilgili olan beş kritere tâbi tuttuk:

1. Ses ve fasıla açısından. 2. Dil açısından. 3. İçerik açısından. 4. Üslup açısından. 5. Rivayetin doğruluğu açısından.

Bu kriterlerin ayrıntılı bir uygulamasını En'am sûresinin girişinde yaptık. Bu tür iddialara konu olan diğer sûreleri de aynı kritere tâbi tutarak sonucu sûrelerin giriş bölümlerinde verdik.

Nüzûl tertibine gelince...

Tüm sûrelere koyduğumuz girişin ilk pasajını sûrenin ismine, ikinci pasajını iniş zamanına, müteakip pasajlarını ise konusuna ayırdık. Sûrelerin iniş tarihlerini ve sıralarını doğru tesbiti amaçlayan bu pasajlar hayli emek gerektirdi. Bunu yapma nedenimiz, hem sûrenin doğru zamanını tesbit ederek anlaşılmasını kolaylaştırma, hem de bu mealin nüzûl tertipli bir versiyonunu hazırlama niyetini taşımamızdı. Nüzûl tertipli bir meal için önce sûrelerin iniş zamanlarını doğruya en yakın veren bir cetvele ihtiyaç vardı.

Açık yüreklilikle söyleyelim ki, nüzûl tertibi konusunda son sözü söylemek neredeyse imkânsızdır. Zira bu konuda sahabeden bize kadar gelen farklı tertipler vardır. Sahabenin ittifak edemediği bir konuda son noktayı koyan bir liste oluşturmak zordur. Amacımız bu konuda doğruya en yakın iniş cetvelini elde edebilmekti. Bunun için sûrelerin üslubu, konusu ve belâgatının esas olduğu bir liste hazırlamaya teşebbüs ettik. Bunda Hz. Osman'ın nüzûl tertibini esas aldık. Onun yanına İbn Abbas ve İmam Cafer tertiplerini koyduk. Yine İbn Âşur sayesinde ulaştığımız İbn Abbas'a nisbet edilen Cabir b. Zeyd tertibini de bunlara ilave ettik. Bazı sûreler üslûbu ve konusu itibarıyla ilk tertiplerdeki yerleriyle uyumlu değildi. Böylesi durumlarda o sûrenin doğru zamanını tesbit için özellikle Kur'an'ın içinden delil aradık. Bazı sûrelerin âyetleri başka sûrelerin âyetlerine atıf içeriyordu. Bu iniş sıralamasında kesine yakın bir delildi. Bu konuda hadis ve siyer kaynaklarına da başvurduk. Delil bulduğumuzda tereddüt etmeden "Bu sûrenin iniş zamanı ve yeri şudur" dedik. Bu konuda Fransız şarkiyatçı Réjis Blachère (ö. 1973) ve İranlı mütefekkir Mehdi Bazergân'ın özgün tertiplerinden de istifade ettik.

Bu meyanda pasajlar meselesi de önemliydi. Kur'an Allah Rasulü'ne yazılı bir metin olarak değil sözlü bir hitap olarak indi. Sûrelerin âyetlere taksimi, Fatiha, İhlas, Felak ve Nas gibi bir kısım sûreler için kesin olsa da, birçok sûre için kesin değildir. Mesela Mümin sûresini Mekke-Medine okulları 84, Şam-Kûfe okulları 85, Basra okulu 82 âyet saymıştır. İbrahim sûresini Medineliler 54, Şamlılar 55, Basralılar 50, Kûfeliler 52 âyet saymışlardır. Bu ihtilaf, sûrenin cümlelerinin nereden ve nasıl bölüneceğiyle, daha temelde noktalamayla ilgili bir ihtilaftır. Esasa taalluk etmez. Metin harfine kadar aynı metindir.

Anlamayı önceleyen bir okumada birim tek tek âyetler değil pasajlar olmalıdır. Tabir caizse âyetler tilavet için, pasajlar kıraet içindir. Zira pasajlar mâna öbekleridir. Bu nedenle mealde her âyeti diğerinden bağımsız olarak yerleştirmek, âyetleri mânanın ikmal edilmiş bir birimi saymak anlamına gelir. Bu doğru değildir. Fakat bizce âyetleri birbirine karıştırarak çevirmek de daha farklı problemlere yol açacaktır. Zira dünyadaki tüm mushaflar aynıdır ve tüm referanslar âyet rakamları üzerinden verilmektedir. Bu yüzden âyetlerin nerede başlayıp nerede bittiğinin belli olmadığı üçü-beşi bir arada çeviri yöntemi mahzurludur. Biz bu mealde Kur'an'ın temel birimi olan âyetleri hiç birbirine karıştırmadık. Fakat mânayı da âyette tamamlanan bir şey olarak görmedik. Bu yüzden mânanın gerektirdiği yerde âyeti müstakil veya gurup halinde ardarda sıralayarak pasajlar oluşturduk. Bu pasajların belli olması için de ilk kelimesini büyük harfle başlattık ve önceki pasajla arasını ayırdık.

Meal boyunca orijinal metne ait kısımları *italik* yazdık, onların çevirilerini "tırnak içinde" gösterdik. Tek yazılan tarihlerde hicrî takvimi esas aldık. Ezelî ve biricik hakikati kastettiğimiz yerlerde "islâm"ı küçük "i" ile yazdık.

Ayrıntılı açıklamalar barındıran notlarda Mushaf sırasını değil nüzûl sırasını gözetmeye çalıştık. Mesela *mukatta'a* harfleri konusundaki ayrıntılı açıklamayı, Mushaf'ta ilk geçtiği Bakara 1'de değil nüzûl sürecinde ilk geçtiği Kalem 1'de verdik. Notların referanslarında üç rakam kullandık. (Mesela 32:7, not 11 gibi.) Birincisi sûre, ikincisi âyet numarasıdır. Not'tan sonra gelen numara ise atıf yapılan yerdeki dipnot rakamıdır.

Mealin sonuna 'akıllı' bir *Dizin* ekledik, bu *Dizin*'in kelime sayımına dayalı, öylesine yapılmış bir söz yığını olmasını istemedik. Bunun için de, mealin ruhuna ve kavramsal dünyasına ulaşmayı mümkün kılan kullanışlı bir *Dizin* oluşturmaya gayret ettik.

* * *

Nadir kullandığımız kaynakların basım yer ve tarihlerini kaynakçaya taşımak yerine metnin içinde gösterdik. 8 ünlü hadis kitabının tümü için *Mevsûatu's-Sunne*'yi kaynak gösterdik.

Söz Sonu

Mükemmellik Allah'a mahsustur. Biz kuluz. Kula kulluk yaraşır. Kul olmak, kusuru kabul etmektir. Zira kul kusursuz olmaz. Bazı hata ve kusurlar vardır ki onları sahibi değil başkaları görür. Bazı zuhul, hata ve kusurlar vardır ki, olanca titizlik bile kişiyi onlardan müstağnî kılmaz. Sanki onlar birilerinin katkısını celbetmek için oraya konulmuştur. O zuhul, kusur ve hatalara muttali olup da katkıda bulunacak olan işin erbabına peşinen teşekkürlerimi arzederim.

Bu mealin hazırlandığı 11 yılda kaç kez pes ettiğimi yakınlarım bilir. Zira bu görevin sorumluluğu görevin kendisinden de ağırdır. Öyle zamanlar oldu ki, bu yük fakirin omuzlarına çok ağır geldi. Fakat her seferinde Allah'ın inayeti ve Kur'an'ın kerameti yardıma yetişti. Rabbim tamamına erdiği günü gösterdi. Ne diyebilirim ki: Allah varlığımı zâtına hamd kılsın.

Bu zorlu ve yorucu çalışmanın oluşmasında emeği geçenlere teşekkür borcum var. Onların başında çalışma ortamımı korumak için hep üzerime titreyen, meali yayınlanmadan evvel, baştan sona okuyan sevgili eşim var; ortalama 14 saatin altına düşmeyen bir mesai ile kotarılan bu zorlu yıllar boyunca kâh "Yeter artık, çıldıracaksın!" diyerek beni masadan kaldıran, kâh tefsirler arasındaki uykusuz gecelerime ortak olan eşim. Ve tabii ki çocuklarım. Hepsinden huzurlarınızda helâllik dilerim.

Meal baskıya verilmeden önce 20 nüsha çoğaltılarak alanında yetkin bazı isimlere okumaları için tevdi edildi. Bu dostlarımın katkısını minnetle yad etmeliyim. Meali çıkmadan önce tamamen okuyarak katkılarını sunan İbrahim Sarmış, Mehmet Okuyan, M. Emin Yıldırım, İbrahim Şahin ve eşi, Münib Engin Noyan, İsmail Güler ve Hasan Hafızoğlu'na; kısmen okuyarak katkılarını sunan Abdülcelil Candan, D. Mehmet Doğan, İsmet Uçma, Fatih Okumuş, Halil Çiçek, Ertuğrul Özalp, Said Yaz, Yusuf Özkan Özburun ve Adnan İnanç'a; mealin fıkhî notlarını müzakere için mesai ayıran Hayreddin Karaman hocamıza; mealimizin Kur'an metnini gözden geçiren Hafız İsmail Uzun ve eşine kalbî şükranlarımı sunarım.

Başta Sami ve Ferhat beyler olmak üzere mealin basım ve yayımında ellerinden geleni esirgemeyen herkese de teşekkür etmeliyim.

***

Kur'an'a kurban olmayı, cihana sultan olmaya tercih ederim.

Rabbim utandırmasın. O bana yeter, O ne güzel vekildir. Beni maksadıma ulaştıracak olan sadece Allah'tır; yalnızca O'na güvendim ve sadece O'na yöneldim.

Nesilden nesile aktarılırken, zincirini yüz milyonlarca halkanın oluşturduğu Kur'an'ı nakleden canlı 'senet'e, âdil bir şahid olarak katılmak en büyük tesellimdir.

İlim farz, şahitlik emanet, hakkı söylemek mes'ûliyettir.

Rabbim şahid kıl!

Rabbim şahid ol!

Mustafa İSLÂMOĞLU

1 Cemaziyelevvel 1429 / 7 Haziran 2008, İstanbul

1. FÂTİHA SÛRESİ

Fâtiha Kur'an'ın hem önsözü, hem de özetidir. "Bizzat kendini açan" ya da "başka bir şeyi açan" anlamındaki adı, Hz. Peygamber'in *Fâtihatu'l-Kitab* (Kitabın Girişi) isimlendirmesine dayanır. Bunun dışında sahih rivayetlerle bize kadar gelen üç ismi daha bulunmaktadır: *es-Seb'u'l-Mesânî* (Tekrarlanan Yedili), *Ummu'l-Kur'ân* (Kur'an'ın Anası) ve *Ummu'l-Kitab* (Kitabın Anası). Birinci isim, Rasulullah'ın bir tefsiridir (Buhârî, *Tefsir* 1) ve Kur'an'dan ilhamla konulmuştur (15:87). Son iki isim ise Fâtiha'nın Kur'an'ın veciz bir özeti olduğuna işaret eder.

İlk inen tam sûredir. Tesbitimize göre bundan önce 'Alak, Müzzemmil ve Müddessir sûrelerinin ilk pasajları inmiş, fakat bütünüyle nâzil olan ilk sûre Fâtiha olmuştur. Hz. Peygamber onu "Kitab'ın önsözü" olarak adlandırmış ve Kur'an'ın başına konmasını emretmiştir. Namazlar başından beri onunla kılınmıştır. Bütün bu sebeplerden dolayı Fâtiha'nın yeri Mushaf'ın başıdır.

Kur'an'ın özeti olan Fâtiha, *hamd*'i Allah'a tahsis ederek başlar. *Allah*: tüm sıfatların kendine döndüğü has isimdir. *el-Hamdu lillâh*: tüm zât ve kemal sıfatlarını kapsar. *Rabbu'l-'Âlemin*: tüm fiilî ve kevnî sıfatları kapsar. *er-Rahman er-Rahim*: insan için bütünüyle rahmet olan dinin tamamını kapsar. *Mâliki yevmi'd-dîn*: tüm Son Saat, Kıyamet, âhiret, cennet ve cehennem âyetlerini kapsar. *İyyâke na'budu*: tüm ibadetleri kapsar. *Ve iyyake nesta'in*: ibadetlerde tevhid ve ihlası kapsar. *İhdine's-sırâta'l-mustakim*: ahlâk, inanç, ibadet ve beşerî ilişkilere dair tüm doğruları kapsar. *Sırâtallezine en'amte 'aleyhim*: geçmiş tüm iyileri kapsar. *Ğayri'l-mağdûbi 'aleyhim ve leddâllin*: geçmiş tüm yoldan sapmışları kapsar.

Fâtiha, Allah-insan ilişkisinin kodlarını barındırır. Fâtiha'da Allah'tan insana inen rahmet ve vahiy, insandan Allah'a çıkan dua ve ibadet dile gelir. Fâtiha, Allah'ın varlığına inanan herkesin üzerinde ittifak edebileceği muhteşem bir ilkeler bütünüdür. Bir bakıma tevhid kelimesi olan *lâ ilâhe illallah*'ın açılımı mahiyetindedir. Kimler gibi olmamız gerektiğinin yanında, kimler gibi olmamamız gerektiğini de söyler. Fâtiha Allah-insan arasında sözleşmedir. İlk üç âyet Allah'ı tanıtan bir senadır. Son üç âyet insanı tanıtan bir duadır. Ortadaki âyet sözleşmenin bizzat kendisidir. "Âmîn", bu sözleşmenin altına atılan imzadır.

İnsanı dönüştürücü gücüyle gerçek bir fatih olan Kur'an, insanın yüreğinin kapılarını Fâtiha anahtarı ile açar.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ ﴿١﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA[1]

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَم۪ينَۙ ﴿٢﴾

1 BÜTÜN ÖVGÜLER, bütün âlemlerin Rabbi[2] Allah'a mahsustur.[3]

---

1 Veya *bâ*'nın mülabese vurgusuyla: "..Allah adına". Açılımı: "Özünde merhametli, işinde merhametli Allah adına". Besmele, ilk vahyin ilk âyetindeki "Rabbin adıyla/adına oku!" emrinin dil ile ifasıdır. Peygamber için "Allah adına iletiyorum", mü'minler için "Allah'ın adıyla alıp okuyorum" vurgusunu taşır. Besmelenin Fâtiha sûresinden bir âyet olup olmadığı ulema arasında tartışılmıştır. Tartışmalı olan mütevâtir olmayandır. Dolayısıyla Fâtiha'daki de dahil tüm sûre başlarındaki besmeleleri Kur'an'dan bir iktibas sayan görüş, daha isabetli görünmektedir. Mushaf'ta Besmele, Tevbe hariç tüm sûrelerin başında Kur'an'dan bir alıntı olarak yer alır (27:30). Bu yüzden cemaatle namazlarda besmele içten okunur. Dârakutnî bir soru üzerine besmelenin açıktan okunacağına dair sahih bir hadis olmadığını söyler (İbn Teymiyye, *Tefsir*). İnsanlıkla yaşıt bir anahtar olduğu, Hz. Nûh ve Hz. Süleyman'ın ağzından nakledilmesinden anlaşılmaktadır (11:41 ve 27:30). Eğer Kur'an'ı muhteşem bir site kabul edersek, Fâtiha bu sitenin ana kapısı, besmele de o kapının anahtarıdır. Besmele, kulluk listesinin altına atılan imzadır. Besmele Allah'la ve Allah'lı yapmaktır. Besmele O'nun sayesinde ve O'nun verdiği imkân ve güçle yaptığının bilincinde olmaktır. "Senin verdiklerinin farkındayım, Senden bağımsız bir varlık alanı düşünmüyorum" demektir. Besmele eylemle alâkalıdır. Zira besmele çeken biri, bir eyleme girişiyor, bir işe başlıyor demektir. Besmele, İslâm ahlâkının bir "eylem ahlâkı" olduğunu gösterir.

Şeytandan uzak olduğunu *isti'âze* ile ikrar etmeyen, besmele ile Allah'ın yardımını celbedemez. Kötülüğe buğzetmeden iyiliğe muhabbet edilmez. Bu yüzden Kur'an'la bütünleşmek için onu okuyacak kişinin yapması gereken ilk hazırlık *e'ûzu billahi mine'ş-şeytâni'r-racîm*'in kısaltma adı olan *İsti'âze*'dir. "Kovulmuş şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım" demektir. Bu Kur'anî bir emirdir: "Kur'an okuyacağın zaman, öncelikle kovulmuş şeytandan Allah'a sığın" (16:98). Zira kalpleri evirip çeviren, ferman dinlemeyen gönle ferman dinleten Allah'tır. *İsti'âze*, akleden kalbe aldırılan mânevi abdesttir. "Kafa karışıklığı" da dediğimiz akıl ve duygu kirlenmesi, Kur'an'da insanın 'öteki'si olarak tanıtılan şeytana nisbet edilir (7:200). Bununla verilen mesaj açıktır: İnsanın kişiliği özüdür ve özü temizdir. Kirlenme ona ârız olan bir şeydir ve değerini düşürür. Kirlenen temizlenir ve *tezkiye* tam da budur. *İstiâze* bir söylem değil bir eylem emridir. *İsti'âze* aklî bir eylem değildir, iç telkine dayalı kalbî bir eylemdir. Bilinçten çok bilinçaltını inşâ eder. Vahiy-akıl diyaloğuna yönelik iç saldırıları önlemek için alınacak her tür önlem *isti'âze* kapsamına girer (Bkz: 16:98, not 108). Şeytan bu saldırıyı kendi gücüyle yapmaz, insanın ona iradesinden aktardığı güçle yapar. Zaten bu işlemin kendisi bir güç kaybıdır.

2 "Âlemlerin Rabbi"ni Kur'an şöyle tefsir eder: "O göklerin, yerin ve bunlar arasındaki her şeyin Rabbidir" (26:24). Yani bütün bir varlığın, kâinâtın ve içindekilerin Rabbi. (*Âlemîn*'in "yaratılmışlar evreni" için kullanıldığına dair bir tahlil için bkz.: 21:18, not 22 ve 21:107, not 110.)

3 Açılımı: "Tüm zamanlarda, tüm mekânlarda, her varlığın övgüsü tümüyle Allah'a mahsustur". Zira başka yerlerde zaman ve mekân kaydı kullanıldığı hâlde (Msl: 28:70 ve 30:18) burada zamansız ve mekânsız olarak gelmiştir. Kur'an'da *lâm* edatının sebep, mülk ve istihkak anlamlarına göre ibare "Allah içindir", "Allah'ındır" veya "Allah'ın hakkıdır" mânalarına da gelir. Hz. Peygamber'in "Ben Seni lâyıkıyla övemem, Sen kendini övdüğün gibisin" (Müslim, *Salât* 222) sözü esas alındığında bu ibare "Allah'ı lâyıkıyla ancak Allah över" anlamına gelir.

Övgü meselesini Kur'an, en temel sorunlardan biri olarak takdim etmektedir. Fatiha gibi Kur'an'ın önsözü mesabesinde olan bir surenin, açılışı övgü meselesi üzerinden yapması bunun delilidir. Cahiliyye şirkinin temelinde, Allah'ın hakkı olan övgüleri, O'ndan başkalarına cömertçe dağıtmak yatar. En basit övgülerin bile insanı nasıl yoldan çıkardığı, bilinen bir hakikattir. Şu soru Kur'an'ın övgü problemine neden bu kadar önem verdiğini ortaya koymaya yeterlidir: Bir insan yergiyle mi daha kolay yoldan çıkarılır, övgüyle mi? Bu soruya aklı başında herkesin vereceği cevap bellidir: Övgüyle. Şu halde insanların egolarını şişirme, onları kibir ve gurura sevk etme ihtimali olan her övgü, Fatiha'daki ilâhî talime uymayan bir davranıştır. Hele hele sadece Allah için kullanılması yakışık alan övgüleri O'ndan başkaları için cömertçe sergilemek, Allah'ın hakkını ihlal yanında, ayartıcılığından dolayı, kul hakkını da ihlal anlamına gelir.

Şükür ele geçene teşekkürdür. Şükür nimet verilince yapılır, hamd her zaman yapılır. Nimet verilse de alınsa da... Zira alırken de verirken de kul Allah'ın gözetimindedir. Ve Allah'ın gözetiminde olmak hamdi gerektirir. Alınca da hamd etmek anlaşılır bir şeydir. Zira nimeti veren O'ydu, daha büyüğünü vermek

2 O özünde rahmet sahibi, işinde rahmet sahibidir.[4]

3 O, Hesap Günü'nün hâkimidir.[5]

4 (Rabbimiz!) Yalnız sana kulluk eder[6] ve yalnız senden yardım isteriz![7]

5 Bizi yönelt Dosdoğru Yol'a;[8]

6 Nimet verdiklerinin yoluna;[9]

7 gazaba uğrayanların ve sapıtanların yoluna değil![10]

اَلرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِۙ ﴿٣﴾ مَالِكِ يَوْمِ الدّ۪ينِۜ ﴿٤﴾
اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَع۪ينُۜ ﴿٥﴾ اِهْدِنَا الصِّرَاطَ
الْمُسْتَق۪يمَۙ ﴿٦﴾ صِرَاطَ الَّذ۪ينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ
غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّٓالّ۪ينَ ﴿٧﴾

---

için küçüğünü almış olabilir, o musibet daha büyük bir belâya kalkan olabilir, dünyada alıp âhirette daha büyüğünü verebilir. Allah'tan başkasına hamd olmaz.

4 Veya: "Rahmetin sonsuz kaynağı olarak tüm varlığa rahmet eden, iman edenlere kat kat rahmet eden" (Krş: 67:19; 33:43); ya da "Sonsuz rahmetiyle her şeyi kuşatan ve rahmeti zâtının ayrılmaz bir vasfı olan (*Menâr*). Sıfat-ı müşebbehe olan *Rahmân* süreklilik ve değişmezlik bildirir. Mübalağa ile ism-i fail (veya sıfat-ı müşebbehe) olan *Rahîm*, oluş ve yenileniş bildirir. Abduh, çoğunluğun tercihi olan bu görüşe "delil yetersizliği" gerekçesiyle itiraz etmiştir. Ona göre doğru olan tam tersidir. Bunu da şöyle açıklar: *Fu'lân* vezni *fa'âl* vezni gibi mübalağa ifade eder. Tıpkı *ğarsân* (çok eken), *atşân* (çok susayan), *ğadbân* (çok kızan) sıfatları gibi sonradan ârız olan vasıflar için kullanılır. Faîl vezni ise *alîm, hakîm* gibi öze ait değişmez vasıflar için kullanılır (*Menâr*). Fakat, Elmalılı'nın da dediği gibi bu itiraz yersizdir. Rahmâniyyeti rahmetinin zâtî ve sabit olup varlığı özünden kuşattığına, Rahîmiyyeti rahmetin gerçek faili olarak rahmetini fiili ile celbeden varlıklara ihsan ettiğine delâlet eder. İlâhî Zât'ın tecellisi varlığın cevherine, ilâhî fiilin tecellisi varlığın fiiline yöneliktir. Tercihimizin gerekçesi budur.

5 Lafzen: "Din Günü'nün..." Kur'an'a göre Din Günü: "hiçbir insanın bir başka insana asla fayda sağlayamayacağı bir gündür" (82:19). Bu âyet, devamındaki "yalnız senden yardım isteriz"in de gerekçesidir. (*ed-Dîn* hakkında ayrıntılı bir not için bkz: 107:1, not 1).

6 Veya*Vavın* ta'lîl vurgusuyla: "Yalnız sana kulluk ettiğimiz için yalnız senden yardım isteriz." Kayıtsız şartsız itaat edilecek tek otorite Allah'tır. Onun dışındaki tüm otoritelere kayıtlı ve şartlı itaat edilir.

7 İlk 3 âyet Allah-insan ilişkisinin zirvesini teşkil eder. "Biz" kipinin kullanıldığı 4. âyetle insanın irade beyanı başlar. Amaç muhatapta doğru bir "biz" tasavvuru oluşturmaktır. Yardım edenin gerçekte sadece Allah olduğunu bilenler, sadece Allah'tan yardım isterler. Zımnen: Duanın kıblesini Allah'tan başkasına çevirmek, ona kulluk etmek demektir. İbadet Allah'ın razı olduğunu yapmak, ubudiyet Allah'ın yaptığından razı olmaktır. *İyyâke na'budu* ibadette, *iyyâke nesta'în* duada tevhiddir. Tıpkı *lâilâhe illallah* gibi nefy ve isbattan oluşur. Açılımı şudur: "başkasından değil yalnız senden..." Allah'tan başkasından istemekle ilgili muhteşem bir Kur'anî teşbih için bkz: 13:14.

8 Krş: "Hiç şüphe yok ki, yegâne rehberlik Allah'ın rehberliğidir" (6:71) ve "O doğru yola yönelenlerin hidayetini artırır" (47:17). Bu âyet, "ilâhî rehberlik" mânasına gelen *hidâyet*'in kendiliğinden gelen bir şey değil, talep edilen bir şey olduğunu gösterir. İnsan Allah'tan tek bir şey isteyecekse, bu hiç kuşkusuz "ilâhî rehberlik" olmalıdır. Mushaf'ta bu talebin cevabı hemen yanı başına yerleştirilen Bakara 2'de verilmiştir: "(Ey hidayet isteyen kişi!) Al işte, bu kitap muttakiler için ilâhî bir rehberliktir". Sırat öteden değil buradan başlar.

9 Allah'ın nimet verdikleri Nisâ 69'da beyan edilir (Krş: 6:90). Allah Rasulü'nün son sözü olan *er-rafiku'l-a'lâ*, Nisâ sûresinin 69. âyeti ışığında "yüce dostlar" arasına karışma temennisi olarak anlaşılmalıdır. Bu, Fâtiha'da talim edilen duanın vefatı sırasında Rasulullah'ın yüreğinde olduğuna delildir.

10 Âyetin konusu gazaba uğrayan ve sapıtanlar değil, onların gittiği yol. Dolayısıyla âyetin muhatabı geçip gitmiş olanlar değil, şimdi ve gelecekte gazaba uğrayan ve sapıtanların yolunu takip edecek herkestir. Kur'an "gazaba uğrayanlara" yahudileşen İsrâiloğullarını, "sapıtanlara" ise teslisçi Hıristiyanlığı örnek gösterir (2:90 ve 5:77). Bu Kur'anî tesbit Allah Rasulü'nün dilinden de bize kadar gelmiştir (Tirmizî, *Tefsir* 2).
Bu sonuncu âyetle birlikte Fâtiha'nın konusunu şu beş terimle özetleyebiliriz: Tevhid, âhiret, ubudiyyet, nübüvvet ve adâlet.

2. BAKARA SÛRESİ

Adını 67-73. âyetler arasındaki temsilî kıssadan alır. Bakara "inek" demektir. Bir hadiste "Bakara sûresi" olarak anılır (Müslim, *Musâfirîn 212*). Allah Rasulü sûreyi "Kur'an'ın Zirvesi" (*Senâmu'l-Kur'ân*) olarak adlandırır (*Müstedrek*).

Hicri 1. yılın sonundan itibaren nâzil olmaya başlamıştır. Zira orucu farz kılan âyet bu sûrededir. Hz. Âişe, bu sûrenin indiği sırada Rasulullah'ın hanesinde olduğunu söyler. Onun hicrî 1. yılın Şevval ayında gelin olup dokuz yılını Rasulullah'la geçirdiğini biliyoruz. Bakara'yı Medine'de indirilen ilk sûre sayanlar çoğunluktadır. İniş süreci en az beş yıl sürmüştür. Bu süreyi altı, hatta hac âyetlerinden dolayı sekiz yıla çıkarmak mümkündür. İbn Abbas'tan nakledilen iki görüşten birine göre 281. âyet Kur'an'dan son inen âyettir ve Veda Haccı'nda inmiştir. İlk nüzûl tertipleri sûreyi Mutaffifin-Enfâl arasına yerleştirirlerse de, bu yer pek isabetli görünmemektedir.

Fâtiha'daki "Bizi yönelt dosdoğru yola" çağrısına cevap bu sûrenin ilk âyetiyle verilir. Yine Fâtiha'nın sonundaki "gazaba uğrayanlar"a, Yahudileşen İsrailoğulları ve Yahudileşme süreci, bu sûrede örnek olarak sunulur.

Kur'an'ın en uzun sûresi olan Bakara, aynı zamanda Kur'an'ın fihristi niteliğindedir. "Yedi uzun" sûreden birincisidir. Mushaf'ta Fâtiha'dan hemen sonra yer alması uzunluğundan dolayı değil, içeriğinden dolayıdır. 116 âyetini İsrâiloğullarının yahudileşme macerasına ayırarak, bu ümmeti bekleyen en büyük tehlikeye dikkat çeker. 6 ve 7. âyetleri hariç, tamamıyla inanan ya da inanmış görünenlere seslenir.

Mü'minlere ilişkin beş, kâfirlere ilişkin iki, münafıklara ilişkin on sekiz âyetin ardından Âdem-İblis kıssası anlatılır. Kıssanın tarafları olan Âdem günahını itiraf edip adam olmanın sembolü, İblis günahını savunup şeytan olmanın sembolüdür. Bir diğer kıssa Musa ve İsrailoğullarıdır. Sûrede kıssaları anlatılan Âdem ve Musa arasında ortak bir yön vardır: Birincisi ilâhî yasağı çiğneyerek günah işler ve tevbe edip yitirdiği cenneti yeniden bulur, ikincisi elinden bir kaza cinayeti çıkar ve tevbesi ona bir "yed-i beyzâ" kazandırır.

Sûrede ağırlıklı tema beş kelimeyle özetlenebilir: 1. İtikad. 2. Samimiyet. 3. İbadet. 4. Nübüvvet. 5. Yahudileşme. Sûrede erdemin dört dörtlük bir tanımı yapılır (177). Gerçek erdemin tüm vahiylerin kaynağındaki hakikat olduğu vurgulanır. Sûrede, İslâm'ın ahlâk sistemi bir dip akıntısı gibi her âyetin altından akar. Bu ahlâk sistemini toplumda yerleştirmek ve korumak için konulan kurallar sayılır.

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 *Elif-Lâm-Mîm!*[1]

2 İŞTE bu, kendisi hakkında hiçbir kuşkuya yer olmayan[2] Kitap'tır. Takvâ sahipleri[3] için bir hidayet rehberidir.[4] 3 Onlar ki; gayba iman ederler,[5] namazı istikamet üzre kılarlar,[6] kendilerine sürekli lutfettiğimiz şeylerden (ihtiyaç sahiplerine) harcarlar.[7]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

الٓمٓ ﴿١﴾ ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَۚ ف۪يهِۚ هُدًى
لِلْمُتَّق۪ينَۙ ﴿٢﴾ اَلَّذ۪ينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ
وَيُق۪يمُونَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَۙ ﴿٣﴾

---

1 Bu harfler, Allah Rasulü'nün vahyi bir tek harfini bile zayi etmeden ilettiğinin lafzî şahididirler. Ünlem, *Mukatta'ât*'ın "dikkat çekme" işlevine binaen konulmuştur. (Ayrıntı için iniş sürecinde ilk geçtiği 68:1'in ilk notuna bkz).

2 "Kuşku"nun (*rayb*) niteliği konusunda iki ihtimal var:
1) Kur'an'ın işleviyle ilgilidir ve "Muttakiler için hidayet olduğunda şüphe yok" anlamına gelir.
2) Kur'an'ın mahiyetiyle ilgilidir ve bu sûrenin 23. âyetindeki meydan okuma buna bir karşılıktır. Bizce kuşku vahyin kaynağına yöneliktir. Bu ise yalnız vahyin muhatabı olan peygambere değil, aynı zamanda vahyin sahibi olan Allah'a da bir iftiradır (*Rayb* için bkz: 9:110, not 140. *Şekk* ile farkı için bkz: 34:54, not 70).

3 *Takvâ* tek bir sözcükle karşılanamayacak merkezi bir kavramdır (İlk geçtiği 91:8'in 8 nolu notuna bkz). Japon âlim T. İzutsu'nun *takvâ*nın anlamına dair yaptığı semantik kazı, kendisini "sorumluluk" kavramına ulaştırmıştı. Bu isabetli yorum, daha sonraki çalışmalarda benimsendi. Biz *takvâ*yı, Allah'a izafetle kullanıldığında "Allah'a karşı sorumluluk bilinci" ile, yalın olarak kullanıldığında "sorumluluk bilinci" ile karşıladık. Bazen de orijinal hâliyle bıraktık. Bunu sadece cümlenin akışı ve dil estetiği açısından değil, kavramın bağlama göre değişen vurguları sebebiyle tercih ettik.
Aslında takvâ ilâhî fıtratın bilinçteki tezahürüdür. Kişi kendine emanet edilen fıtratını ne kadar korursa takvâya da o kadar yakın olur. Bu yüzdendir ki takvâ adında somutlaşan sorumluluk bilinci, emanet ve borçluluk bilincini içerir. Kişide emanet üzerine titreme hissi bir seviyeyi aşınca, bu emanetin sahibine borçluluk duygusunu tetikler. Bu da doğrudan alacaklının kimliğini meraka yöneltir. Nihayet merak arayışa arayış da bir seviyeyi aşınca hidayete götürür. "Muttakiler için hidayettir"in açıklaması işte budur.

4 "Muttakiler için hidayettir" anlamındaki *huden li'l-muttakîn* "hidayete erenler için takvâ kaynağıdır" anlamına gelen *takven li'l-muhtedîn* gibi anlamamak gerekir. İbarede "hidayet, takvânın değil, takvâ hidayetin altyapısı olarak sunulmaktadır. Yani takvâ hidayetin sebebi, hidayet takvânın sonucudur. Bunu anlamak için "Kitap nedir iman nedir bilmeyen" (42:52) Allah Rasulü'nün "muhteşem bir ahlâk üzere" (68:4) oluşunu hatırlamak gerekir. Hidayetten önceki takvâ "sorumluluk ahlâkı"dır (Krş: 90:17, not 16). Temelde "sorumlu davranış" mânasına gelen 'sâlih amel', işte böyle bir ahlâktan neşet eder.

5 Gayba imanın üç muhtemel anlamı vardır: 1) Musa ümmeti gibi "ilâhî kudret delili" (âyet) olan fiili bir mucize görmeden iman etmek. 2) Allah'ın zâtı ve âhiret gibi idraki aşan hakikatlere iman etmek. 3) Başkalarıyla birlikteyken gösteriş için değil, yalnız başınayken de iman etmek (Krş: 67:12).
Ebu Müslim buradaki *ğayb*ın tıpkı Yusuf sûresinin 52. âyetinde kullanıldığı anlamda mü'minlerin sıfatı olduğunu savunmuştur. Onların 14. âyetteki münafıklar gibi hareket etmedikleri vurgulanmıştır. Ona göre 4. âyet zaten *ğayb* kategorisini içermektedir. Ebu Müslim'i teyit eden bir husus da 48 yerde kullanılan *ğayb*ın başka hiçbir yerde *yu'minune bi* şeklinde gelmemesidir (Benzer kullanım için bkz: 36:11 ve 50:33). Gayba iman, maddenin kaynağı olan manaya bağlılıktır. Bu bağı koparan, maddeye esir olur. Maddeye esaret, manevi bir tufandır. Ruhunu hayat gemisine kaptan yapan, kopacak tufandan niçin korksun?

6 *Yukîmu* fiilini *salât* teriminin 23 yıllık nüzûl sürecinde zenginleşerek seyreden yapısına uygun olarak "istikamet üzre kılarlar" şeklinde çevirdik. Bu istikamet namazın tâdîl-i erkânından daha çok niyet ve maksadıyla alâkalıdır. Şatıbi *ekâme*yi "devamlılık" olarak anlamıştır (*el-Muvâfakât* II, 242). *Salât*ın ikamesi, şeklinden çok amaç ve niyetiyle ilgilidir. Mâun sûresi, bu konuda hayli açıklayıcıdır. İman ve infakın arasında namazın zikredilmesi de oldukça anlamlıdır. O hâlde namazı istikamet üzre kılmak, namazı, 1) Uluhiyet tevhidinin bir gereği olarak salt Allah'a has kılmakla; 2) Rububiyet tevhidinin bir gereği olarak da namazla sosyal hayat arasındaki doğrudan ilişkiyi kabullenmekle mümkündür (*Salât* hakkında bkz: 87:15, not 15).

7 *İnfak* için nüzûl sürecinde ilk geçtiği 36:47'nin 35 nolu notuna bkz. Bu sûrenin 219. âyetinden de anlaşılacağı

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَٓا
اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَۚ وَبِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَۜ
﴿٤﴾ اُو۬لٰٓئِكَ عَلٰى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَاُو۬لٰٓئِكَ
هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥﴾ اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَٓاءٌ
عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ
﴿٦﴾ خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ وَعَلٰى سَمْعِهِمْۜ
وَعَلٰٓى اَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ
عَظِيمٌ ﴿٧﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ
وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَۢ ﴿٨﴾

4 Ve onlar sana indirilene iman ederler, senden önce indirilene de...[8] Âhiretin varlığına dair ilâhî habere mutmain bir kalple inanmıştırlar.[9]

5 İşte onlar, Rablerinden gelen kusursuz bir rehberliğe tâbidirler; ve işte onlar, evet onlardır sonsuz mutluluğa erenler.[10]

6 ŞU bir gerçek ki, küfre şartlanmış o kimseleri uyarsan da uyarmasan da onlar açısından denktir: iman etmiyorlar.[11]
7 Allah onların kalpleri ve kulakları üzerine mühür vurmuştur, gözleri üzerinde de bir tür[12] perde vardır; işte onlar muazzam bir azaba müstahaktırlar.[13]

8 İNSANLARDAN öyleleri de var ki, "Allah'a ve âhiret gününe inandık" der(ler); ama onlar mü'min değiller.[14]->

gibi, başlangıçta infak, yani Allah yolunda vermek, ihtiyaçtan artanı vermek olarak teşri kılınmıştı. Medine toplumu güçlendikçe bu yükümlülük sınırlandırılmış, zekât miktarı Hz. Peygamber (s) tarafından zaman zaman yeniden düzenlenerek, nihayet 1/40 oranında istikrar bulmuştur. Bu ise, Hz. Ali'nin (r) ifadesiyle "cimrilerin zekâtıdır."

8 Burada Rasulullah ve Hz. İsa'nın nübüvvetine inanmayan Yahudilerle, Yahudilerin kendi peygamberlerine karşı gösterdikleri tavrın aynısını Hz. Muhammed'e karşı gösteren Hıristiyanlara bir gönderme vardır.

9 *İman* kalbin yönelişi, *îkân* yöneldiği şeyden kalbin tatmin olmasıdır. Kalp *îkân* ile tatmin olunca iman o kalpte harekete geçer ve o tatmin duygusu sahibinde bir meleke hâline gelir. Meleke hâline gelen iyilik, adeta sahibini koruyan bir meleğe dönüşür. Bu sonuç, hem hidayet nimetinin hem de Allah'ın insana verdiği değerin büyüklüğünü gösterir. Yazılı âyetler "iman âyetleri", kevni âyetler "ikân âyetleri"dir. (İlgili bir not için bkz: 45:4, not 4.)

10 Âyetin son cümlesini böyle çevirimizin gerekçesi, Zemahşerî'nin zamire dair yorumudur (Benzer bir ibare için bkz: 31:5).

11 *Ellezine keferû*daki geçmiş zaman yapısı çeviriye "saplanmış" veya "şartlanmış" olarak yansıtılmıştır. Burada da görüldüğü gibi Kur'an'a göre kâfir, kendisine açık ve net olarak gelen vahyin çağrısını açık ve net olarak inkâr eden kimseye denir. (İçinden inkâr edip dışından kabul etmiş görünene münafık denir.) Bu anlamıyla kâfir "gayr-ı müslim" ile eşanlamlı olarak kullanılamaz. Burada "iman etmiyorlar" denilenlerin başında, bundan yaklaşık 12 yıl önce inmiş olan Kâfirun sûresinde (109) "inanmayacağı" haber verilen kimseler gelir. Zımnen: Asla Allah'a kulluk etmeyeceklerini söylemiştik, nitekim öyle de oldu. Âyetteki dikkat çekici nükte şudur: uyarmanın ya da uyarmamanın her ikisinin de bir oluşu Rasulullah için değil "onlar için"dir. Kime fayda vereceğini sadece Allah bilir. Peygamber de dahil hiçbir insan bilemez. Dolayısıyla, peygamber ve risalet mirasını omuzlayanlara düşen, uyarmayı sürdürmektir (Bkz: 87:9, not 11).

12 Belirsiz gelmesi anlama "bir tür" olarak yansır (Bkz: *İtkân* II, 291).

13 Bu bölümde "kâfir" tipolojisi için sadece iki âyet ayrılırken, "münafık" için tam 13 âyet (8-20) ayrılmıştır.

14 Veya *ba*'nın maiyyet vurgusuyla: "mü'minlerle beraber değiller". Bir özneden bir eylemi fiille değil de ism-i faille nefyetmek, onun sıfatından değil zâtından ve cevherinden dışlamaktır. Buna nefyin haberinin *bâ* ile gelişi de ilave edilirse şu anlama ulaşılır: "Onlar, özden inanma imkânlarını tercihleriyle tüketmişler, bunun üzerine Allah da onların inanma ihtimallerini ortadan kaldırmıştır". Zımnen: Sizin kendi inancınız

يُخَادِعُونَ اللّٰهَ وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُواۚ وَمَا يَخْدَعُونَ
اِلَّٓا اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَۜ ﴿٩﴾ ف۪ي قُلُوبِهِمْ
مَرَضٌۙ فَزَادَهُمُ اللّٰهُ مَرَضاًۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ
اَل۪يمٌۙ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴿١٠﴾ وَاِذَا ق۪يلَ لَهُمْ
لَا تُفْسِدُوا فِي الْاَرْضِۙ قَالُٓوا اِنَّمَا نَحْنُ
مُصْلِحُونَ ﴿١١﴾ اَلَٓا اِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلٰكِنْ
لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢﴾ وَاِذَا ق۪يلَ لَهُمْ اٰمِنُوا كَمَٓا اٰمَنَ
النَّاسُ قَالُٓوا اَنُؤْمِنُ كَمَٓا اٰمَنَ السُّفَهَٓاءُ اَلَٓا
اِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَٓاءُ وَلٰكِنْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣﴾

<- **9** Allah'ı ve iman etmiş kimseleri aldatmak isterler; hâlbuki onlar yalnızca kendilerini aldatıyorlar; ama bunun (Allah tarafından ifşa edileceğinin) farkında bile değiller.[15] **10** Kalplerinde hastalık vardır;[16] Allah da onların hastalığını arttırmıştır; ve onlar ısrarlı yalanları yüzünden can yakıcı azaba müstahaktırlar.[17]

11 Kendilerine "Yeryüzünde fesat çıkarmayın!" denildiğinde, "Biz[18] sadece ıslahatçılarız" derler. **12** Aman dikkat, kesinlikle onlar fesatçıların ta kendileridirler; ama bunun da farkında değiller.

13 Kendilerine "Siz de insanların inandıkları gibi inanın!" denildiğinde, "Ya biz, ahmakların inandıkları gibi mi inanıyoruz?" dediler. Bakın![19] Onlar var ya onlar, gerçekten de ahmaktırlar; lâkin bunu bile bilmiyorlar.

---

için ne dediğiniz değil, Allah'ın sizin inancınız için ne dediği önemlidir. Yine zımnen: İnancında eğrilik olan ve bunu bilen bir gün düzelebilir, fakat inancında eğrilik olan ve doğru inandığını sanan asla düzelemez. Mealde "der(ler)" olarak geçen *yekûlu*nun öznesi tekildir. Fakat aynı cümledeki *âmennâ* fiilinin öznesi çoğuldur. Oysa ki ikisinin öznesi aynı kipte olmalıdır. Buradaki nükte şudur: Pasajda bahsi geçen münafıklar görünürde birden çok kişidirler. Fakat hakikatte onlar tek kafayla düşünmektedirler. Zira onlar sürü güdüsüyle hareket etmektedirler. Cümlede *bâ*'nın tekrarı âhirete iman etmemenin Allah'a imanı da boşa çıkaracağına delâlet eder (*İşârât*).

15 "Aldatmak isterler/aldatırlar" dedikten sonra "farkında değiller" demek, "farkında olmadan aldatırlar" demektir ki, âyette söylenen asla bu değildir. Şu hâlde onların farkında olmadıkları masumane söyledikleri yalanlar değil, bu yalanların Allah tarafından açığa çıkarılıp yüzlerine çarpılacağı gerçeğidir. Parantez içi açıklamamızın gerekçesi budur. İbareden, "kendilerini aldattıklarının farkında değiller" vurgusu da çıkarılabilir.

16 "Kalbinde hastalık olmak", bu bağlamda münafıkların bir özelliği ise de, bazı yerlerde münafıklardan ayrı bir kategoriyi oluşturduğu da bir vakıadır (Bkz: 74:31, not 24).

17 İmandan mahrum olmak, kişinin kendi ruhuna çektirdiği en şiddetli azaptır. İman ruh için hava gibi, su gibi, ekmek gibidir. Ruhunu bunlardan mahrum eden, öz elleriyle kendi ruhunu tarifsiz bir azaba mahkûm etmiş olur.

18 Suçüstü edilen ikiyüzlülerin savunmaya geçerken "biz" diye söze başlamaları, bir tür parmak izi bırakmaları anlamına gelir. "Biz"li bir söylemle sadece kendileri gibi düşünen bir grubu değil, sanki bir bedende taşıdıkları birden çok yüzü, bir yürekte taşıdıkları birden çok kişiliği ifşa etmektedirler.

19 *Elâ* tembih edatı, inkârcılar ve ikiyüzlüler için kullanıldığı bağlamlarda muhatabın uyuyan ve uyuşan bilincini ele verir. Bir önceki cümleyi böyle çevirimizin gerekçesi açıktır: İnkarını gizleyen bir ikiyüzlü, müslümanların yüzüne beraber "ahmaklar" demek istemez. Zira münafık, kimliğini gizleyendir.

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ اٰمَنُوا قَالُوا اٰمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا
إِلٰى شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ
مُسْتَهْزِؤُنَ ﴿١٤﴾ اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِى
طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٥﴾ اُولٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا
الضَّلَالَةَ بِالْهُدٰى فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ
وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٦﴾ مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِى
اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا اَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللّٰهُ
بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِى ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٧﴾

14 Ama inanan kimselerle karşılaştıklarında "Biz iman ettik" derler. Şeytanlarıyla[20] baş başa kaldıklarında ise, "Biz sizinle beraberiz, biz (onlarla) sadece alay ediyoruz" derler.

15 Allah da onların alaylarına karşılık verir[21] ve onları kendi tuğyanlarına gömülmüş olarak bırakır, şaşkın şaşkın debelenirler. **16** Onlar hidayet karşılığında sapıklığı satın aldılar, bu yüzden ticaretleri onlara kâr sağlamadı; zira onlar doğru yolda giden kimseler değiller.[22]

17 Onların durumu şu kişinin durumuna benzer: O kişi bir meş'ale tutuşturdu;[23] Alevler etrafını aydınlatır aydınlatmaz Allah (gözlerinin) nurunu alıverdi ve kendilerini karanlıklar içinde bıraktı; artık göremezler:[24] ->

---

20 Yahudilerin ikiyüzlülerinden söz eden 76. âyette "birbirleriyle baş başa kaldıklarında" şeklinde gelen ibare, bu âyette "şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında" şeklinde gelmiştir. Bu benzerlikten yola çıkarak buradaki şeytan, onlara sapıklıkta önderlik yapan insan şeytanları olarak anlaşılmaya daha müsaittir.

21 Âyette kullanılan muşâkele sanatının bir gereği olarak Allah için "alay" kelimesinin kullanılması, "onların alaylarına hak ettiği karşılığı verme" anlamını taşır (Kurtubî). Münafıkların inananlarla alay etmesine karşılık Allah da kendisinin onlarla alay edeceğini beyan buyurmuştur. Kullanılan kelime aynı olmasına karşın, anlam tam aksidir ve tehdit içermektedir: Allah, onlara önce mühlet tanır, sonra da cezalandırır.

22 Kur'an'ın dinî alana transfer ettiği satın alma, ticaret, kâr, terazi, tartı, rehin almak, ücret, ödünç, borç gibi ticari kavramlar hayli dikkat çekicidir. Bu, hakikati asrın idrakine söyletmekle açıklanabilir.

23 Buradaki ateş ısınmak için değil yol göstermek için yakılan ateştir. Bu nedenle "ateş yakan" diye değil "meş'ale tutuşturan" diye tercüme edilmesi daha uygundur.

24 Aydınlanmak için meş'ale tutuşturan kişi, yaratılışı gereği ışığı arayan insandır. *İstevkade* "taleb" veya "mübalağa" bildirir. Aydınlanmayı talep ediyor, belki şiddetle istiyor. Medine'deki Yahudi kökenli münafıklar mesela. Allah Rasulü gelmeden önce düşmanlarını hep yeni gelecek peygamberle korkutuyorlar. "O bir gelsin, ondan sonra görün siz" diyorlar. İstedikleri ışık ellerine veriliyor. O da nesi? Bu kez gözlerini kapıyorlar. Öz çocuklarını bildikleri gibi bildikleri peygamberi inkâr ediyorlar. Önce göremiyorlar değil, görmek istemiyorlar. Görememek suç değil, görmemek suç. Onlar bunca istedikleri ışığa gözlerini ısrarla kapatınca, Allah da onların bu tercihlerini "melekeleri" hâline getiriyor ve gönül gözlerinin nurunu alıyor. Ondan sonra isteseler de artık iş işten geçmiş oluyor. Sözün özü: Kendi tercihlerine Allah onları mahkûm ediyor.

Bu âyet önceki pasajda anlatılan münafık tipinin, ilâhî ışık olan *nûrun* değil, beşerî ışık olan *nârın* peşine düştüğünü dile getirir. *Nûr* ile *nâr* (ateş) arasında fark vardır: 1) *Nûr* yakmadan aydınlatır, *nâr* yakarak ve yanarak, tüketerek ve tükenerek aydınlatır. 2) *Nûr* cevheri-özü aydınlatır, *nâr* maddeyi-formu aydınlatır. 3) *Nûr* içten aydınlatır, *nâr* dıştan aydınlatır. Bu yüzden münafık içi aydınlatmayan *nârın* ışığına taliptir. 4) *Nûr* tükenmeyen bir güç kaynağıdır, *nâr* tükenen bir güç kaynağıdır. 5) *Nûr* manevî ve latif olanı temsil eder, *nâr* maddî ve kesif olanı temsil eder. 6) *Nûr*dan geriye *nûr* kalır, *nâr*dan geriye "kül" kalır. Üzerinde yaşadığımız şu dünyadaki her şeyin aslı, akkor bir *nâr* olan mağmadan geriye kalmış küldür. Onun için geçicidir. İnsan geçici olanı değil kalıcı olan *nûr*'u hedeflemelidir. *Zeheb'allâhu bi-nûrihim* ile *ezheb'Allahu nûrahum* arasında fark vardır. Burada geçişliliğin *bâ* ile yapılması *nûrun* onlara bir daha dönmeyecek oluşuna delâlet eder (*İşârât*).

<- 18 Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler:[25] artık onlar (hakikate) dönemezler.

19 Ya da (durumları şu örneğe) benzer: Gökten inen bir sağanak (düşünün), onunla birlikte karanlıklar, gök gürlemesi, şimşek...[26] Yıldırımlardan dolayı, ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkıyorlar.[27] Elbette Allah kâfirleri çepeçevre kuşatandır. 20 Şimşek neredeyse gözlerini kör eder; onları ne zaman aydınlatsa, o aydınlıkta yol alırlar; ne zaman da karanlık üzerlerine çökse, ayakta kalakalırlar. Ve eğer Allah isteseydi, işitme ve görme duyularını giderirdi; çünkü Allah'ın her şeye gücü yeter.

21 EY insanlık![28] Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk ediniz ki takvâya eresiniz! ->

صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿١٨﴾ اَوْ
كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ
يَجْعَلُونَ اَصَابِعَهُمْ فِي اٰذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ
حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللّٰهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿١٩﴾
يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ اَبْصَارَهُمْ كُلَّمَا اَضَاءَ
لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ وَاِذَا اَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا وَلَوْ
شَاءَ اللّٰهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَاَبْصَارِهِمْ اِنَّ
اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾ يَا اَيُّهَا النَّاسُ
اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ
قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٢١﴾

25 Âyet, adeta tüm duyuların iptal edildiği kalıcı bir hipnoz durumunu veya duyuların var olmakla birlikte işlevlerini yerine getiremedikleri "afazi" hâlini çağrıştırır.

26 Zımnen: Hakikate sırt dönmenin mazereti yoktur, küfrün bahanesi geçersizdir. Zira sağır olsanız dahi gök gürültüsünü duyar, kör olsanız dahi şimşeği görürsünüz. Veya "kulağınız sağırsa gözünüz de kör değil ya!" ya da "gözünüz körse kulağınız da sağır değil ya!" sözünü hatırlatırcasına "Kulağınız duymuyorsa gözünüz görür, gözünüz görmüyorsa kulağınız duyardı." Dolayısıyla, vahye karşı "duymadım, görmedim" mazeretine sığınmanız geçerli değildir.

27 Burada vahiy sağanağına tutulmuş, vahiy şimşeğiyle önleri aydınlanmış insanların ikircikli tutumları ele alınıyor. Burada, kimilerinin ilâhî rahmetin en büyük yansıması olan vahiy sağanağından yararlanmamak için nasıl kaçış yolları aradığına dair veciz bir gönderme var. Vahiy, bir yanıyla ona iman edenler için şifa kaynağı olan bir rahmetken, öbür yanıyla onu inkâr edenlerin hüsranını artıran bir 'yıldırım'a dönüşebilmektedir (Bkz: 17:82).
Parmağı kulağa tıkamak bir mecaz-ı mürseldir ve "ölüm korkusunu" ifade eder. Allah Rasulü'nün şu sözleri sanki bu âyetin tefsiri gibidir: "İnsanlara nisbetle benim durumum ateş yakan bir kimsenin durumuna benzer. Ateş çevresini aydınlatınca kelebekler ve ışığa gelen haşereler o ateşe üşüşmeye başlarlar. O da onları uzaklaştırmak ister. Onlar ise baskın çıkarlar ve ateşe girerler. Ben sizi belinizden kavrayıp ateşten çekmek istedikçe, siz ateşe girmek istiyorsunuz." (Buhârî ve Müslim).

28 "Ey!" diye başlayan tüm cümleler "çağrı" (nida) cümlesidir. Her çağrıda iki taraf bulunur: Çağıran ve çağrılan. Kur'an'ın birçok yerinde olduğu gibi burada da çağıran Allah, çağrılan tüm fertleriyle insan cinsidir. Nida, muhataba olur. Nida, çağıranın çağrısını işitecek kimseye yapılır. Nida, çağıranın çağrısını duyacak kadar yakın olana yapılır. Nida, çağıranla çağrılan arasındaki samimiyet ve tanışıklığa işaret eder. Nida, mutlaka ya suale cevap ya duaya icâbet gerektirir. Nida eden Âlemlerin Rabbiyse insana düşen "*lebbeyk*" demektir.

الَّذٖى جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَٓاءَ بِنَٓاءً
وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَاَخْرَجَ بِهٖ مِنَ الثَّمَرَاتِ
رِزْقًا لَكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلّٰهِ اَنْدَادًا وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ
﴿٢٢﴾ وَاِنْ كُنْتُمْ فٖى رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا
فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهٖ وَادْعُوا شُهَدَٓاءَكُمْ مِنْ
دُونِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَ ﴿٢٣﴾ فَاِنْ لَمْ تَفْعَلُوا
وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتٖى وَقُودُهَا النَّاسُ
وَالْحِجَارَةُ اُعِدَّتْ لِلْكَافِرٖينَ ﴿٢٤﴾ وَبَشِّرِ الَّذٖينَ
اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ
تَجْرٖى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا
مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هٰذَا الَّذٖى رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ
وَاُتُوا بِهٖ مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فٖيهَٓا اَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ
وَهُمْ فٖيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥﴾

<- **22** O'dur size yeryüzünü döşek kılan, gökyüzünü bina eden, gökten suyu indirerek ikram eden[29] ve onunla sizin için türlü meyveler çıkaran. O hâlde (bütün bunları yapanın tek O olduğunu) bile bile Allah'a eşdeğer rakip güçler[30] tasarlamayınız!

23 Eğer siz kulumuza indirdiklerimize dair bir kuşku taşıyorsanız, haydi, hemen onun benzeri bir sûre getiriniz; ve eğer sözünüze sadıksanız, Allah dışındaki tanıklarınızı da yardıma çağırınız!

24 Ama eğer şimdiye kadar (bunu) yapamadınızsa, -ki asla yapamayacaksınız- o hâlde yakıtı insanlar ve taş(tan put)lar olan, inkâr edenler için hazırlanmış ateşten sakınınız!

25 İman eden ve bu imanla uyumlu iyilikler[31] işleyen[32] kimseleri zemininden ırmaklar akan cennetlerle müjdele! Her ne zaman oranın nimetlerinden ikram olarak onlara sunulsa, "Bunlar bize daha önce bahşedilenlerin aynısıymış" diyecekler. Oysa bu, o nimetlerin çağrıştırdığı belli belirsiz bir benzerlik.[33] Ve onlar için cennette tertemiz eşler olacak ve onlar orada kalıcıdırlar[34]

---

29 *İnzal* ikram vurgusu taşır (Bkz: 7:24, not 18). Kur'an, insanlığı bir şeye çağırırken "ikna" metodunu kullanır ve mutlaka "belgeler" (*âyât*) ibraz eder. Çağırdığı şeye gözü kapalı çağırmaz. Tıpkı burada olduğu gibi, Kitab'ın okunan âyetleri kâinatın yazılı/kayıtlı âyetlerini referans gösteriyor.

30 *Endâden*'i çevirimizin gerekçesi için bkz: 41:9, not 11.

31 "Sâlih amel", vahyin nüzûl sürecinde farklı vurgular kazanarak zenginleşen merkezi bir kavramdır. Bireysel ve fıtri olandan toplumsal ve eğitsel olana doğru bir seyir takip eder. Başlarda "sorumlu davranış", ortalarda "Allah'ın razı olduğu eylemler", Medine'de ise "ıslah edici iyilikler" vurgusu kazanır (Açıklama için bkz: 95:6, not 5). Sâlih bir amel şu beş özelliği bünyesinde taşımalıdır:
1) *İfsad*ın karşıtı olarak bir kötülüğü düzeltmelidir (*ıslah-ifsad* karşıtlığı için bkz: 7:56 ve 7:85).
2) *Fâsık*ın karşıtı olarak doğru ve dürüst olmalıdır (*sâlih-fâsık* karşıtlığı için bkz: 21:74-75 ve 24:55).
3) *Seyyie*nin karşıtı olarak özünde iyi(lik) taşımalı (*sâlih-seyyie* karşıtlığı için bkz: 9:102).
4) Nefrete değil barışa ve sevgiye yönelik olmalıdır (4:128,129; 49:9).
5) *Fâsit*in karşıtı olarak yararlı olmalıdır (Bkz: 47:2; *sâlihât* ile *hasenât* arasındaki fark için bkz: 103:3, not 5).
Sâlih amel Kur'an'da iman ile birlikte geldiği tüm yerlerde "imanla uyum içindeki bir eylem ahlâkına ve hayata" delâlet eder.

32 *'Amile* ile *fe'ale* fiillerinin arasındaki farkı vurgulamak için birincisini mümkün olduğunca "işledi", ikincisini ise "yaptı" şeklinde çevirdik. Çünkü birinci fiil "bir süreçte yapmayı" ifade ederken, ikincisi "bir anda yapıvermeyi" ifade eder (*İtkân* II, 208).

33 *Teşâbuh*, ya özün sabit kalıp şeklin değişmesi, ya da tersidir. *Muteşabihen*in belirsiz niteliği çeviriye "belli-belirsiz" olarak yansımıştır. Yani: Dünyadaki nimetler cennetteki nimetlerin çok çok uzak bir kopyasıdır (Müteşabih için bkz: 3:7, not 5).

34 *Hâlidîn*, uzun bir süre. *el-Huld*, bir şeyin uzun süre bozulmadan kalmasını ifade eder (Râğıb).

26 Allah bir sivrisineği ya da ondan da küçüğünü misal vermekten haya etmez.[35] İman edenlere gelince: onlar iyi bilirler ki, o, Rableri katından gelen hakikattir. Küfre saplananlara gelince: "Allah bu misal ile ne demek istedi?" derler.

Bunlarla Allah, (sapmayı tercih edenlerden) birçoğunu saptırırken, birçoğunu da doğru yola yöneltir. Ve fakat yoldan çıkmışlardan başkasını kesinlikle saptırmaz.[36] **27** Onlar ki (fıtrat) sözleşmesinden[37] sonra Allah'ın (aldığı) sözü bozarlar, Allah'ın kurulmasını emrettiği bağları kesip koparırlar ve yeryüzünde ahlâkî çürümeye neden olurlar[38], işte bunlardır hüsrana uğrayanlar!

إِنَّ اللّٰهَ لَا يَسْتَحْي۪ٓ اَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَعُوضَةً
فَمَا فَوْقَهَاۜ فَاَمَّا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا فَيَعْلَمُونَ اَنَّهُ
الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْۚ وَاَمَّا الَّذ۪ينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ
مَاذَٓا اَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا مَثَلًاۢ يُضِلُّ بِه۪ كَث۪يرًا
وَيَهْد۪ي بِه۪ كَث۪يرًاۜ وَمَا يُضِلُّ بِه۪ٓ اِلَّا الْفَاسِق۪ينَۙ
﴿٢٦﴾ اَلَّذ۪ينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ م۪يثَاقِه۪ۖ
وَيَقْطَعُونَ مَٓا اَمَرَ اللّٰهُ بِه۪ٓ اَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ
فِي الْاَرْضِۜ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٢٧﴾

---

35 Burada aslî mastar olan *darb* yerine yapma mastar olan *en yadribe* gelmesi, verilen misalin amaç değil araç olduğuna delâlet eder. Maksad sözün tüm imkânlarını kullanarak insanın hakikati görmesini sağlamaktır (Krş: *İşârât*).

36 Kur'an'daki bu tür ibareleri "Allah dilediğini saptırır" diye çevirmek de anlamak da cinayettir. Allah asla saptırmaz. O hidayetin kaynağıdır. Kullarını hem vahiyleri ve peygamberleri aracılığıyla doğru yola çağırıp, hem de nasıl saptırır? Saptıracaksa niye vahiy gönderip hakikate davet eder? Yüce Allah İblis'e (28:15) ve Firavun'a (20:79) nisbet ettiği "saptırma" işini nasıl olur da kendisi yapar?
Kur'an'daki bu ibareler çevirdiğimiz şekilde anlaşılmak zorundadır. Bunun bizce dilsel bir açıklaması da vardır. O da *yeşâ'* fiilinin çift özneyi (biri Allah'a işaret eden gizli O *(huve)* zamiri, diğeri insana işaret eden ilgi zamiri *(men)* gören konumudur. Bu âyet, çift özneyi gören *yeşâ'* fiillerini her iki öznesiyle birlikte çevirimizin gerekçelerinden birini teşkil eder. Mesela *yudillu men yeşâ'* ibarelerini "Allah sapanın/sapmak isteyenin sapmasını diler" şeklinde çevirdik. Bu âyet bu tür kalıpları açan bir âyettir. Zira "Allah yoldan çıkmışlardan başkasını saptırmıyor" (Krş: 13:27, not 37). "Saptırma" fiilinin Allah'a isnatla kullanıldığı her ibare, bu ve buna benzer onlarca âyet ışığında anlaşılmak durumundadır.

37 *Misak* mecazî veya mânevî bir sözleşme olarak düşünülebilir. Allah'ın insana doğuştan verdiği fıtrat, vicdan ve akla tekabül etmektedir. Özünde bu doğal hidayet unsurları da fiili bir sözleşme sayılmalıdır. *Nakd*, sağlam ve kalın bir halatı lif lif çözmek demektir. Bu durumda *misak* Allah'ın kopmaz ipine sarılmayı ifade eder.

38 Burada koparılmaması emredilen bağlar dört şıkta özetlenebilir:
1) İnsanın kendisiyle olan bağı.
2) İnsanın Allah'la olan bağı.
3) İnsanın insanla olan bağı.
4) İnsanın tabiat ve evrenle olan bağı.
Bu ana şıkların altına akıl-vahiy, dünya-âhiret, lafız-anlam, madde-mâna, birey-toplum, zengin-yoksul, karı-koca, yöneten-yönetilen vb. gibi birçok bağ dizilebilir. Öncelikle anlıyoruz ki, Allah'ın koparılmamasını emrettiği bağlar, bütünüyle insanı ve insan hayatını ilgilendiren bağlardır ve bu bağların korunması ferdi ve toplumsal barış ve huzuru garanti ederken, birbirinden koparılıp ayrılması bunları yok etmektedir. Âyetin son bölümünde buna sebep olanların kaybedecekleri ve zımnen kaybettirecekleri vurgulanmaktadır.

كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ وَكُنْتُمْ اَمْوَاتًا فَاَحْيَاكُمْ
ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٨﴾
هُوَ الَّذِى خَلَقَ لَكُمْ مَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ
اسْتَوٰى اِلَى السَّمَاۤءِ فَسَوّٰيهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ
وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٩﴾ وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ
لِلْمَلٰۤئِكَةِ اِنِّى جَاعِلٌ فِى الْاَرْضِ خَلِيفَةً

28 Cansızken size hayat bahşeden, ardından sizi öldürecek ve ondan sonra da diriltecek olan,[39] en sonunda sizi kendisine döndürecek olan Allah'a karşı nasıl olur da nankörlük yaparsınız?

29 Yeryüzündekilerin tümünü sizin için yaratan, sonra göğe yönelerek onu yedi gök olarak düzenleyen O'dur:[40] Nihayet her şeyin bilgisine sahip olan da O'dur.

30[41] HANİ, senin Rabbin melaikeye[42] "Ben yeryüzünde bir halife[43] atamaktayım"[44] dediği zaman da ->

39 Krş: 40:11. Âyetin açılımı şudur: Siz varlıkta var idiniz. Fakat hayat sahibi değildiniz. Hayata gelmeden de "varoluş" açısından var idiniz. Allah, varlıkta dağınık olarak bulunan "siz"e ruh üfleyerek diriltti. Bu, 1) Ölümün varlığın zıddı anlamında bir "yokluk" olmadığını; 2) Ölümün hayatın zıddı olduğunu; 3) Ölümün hayatın başlangıcı olduğunu gösterir.

40 "Yedi gök" bilinen ve bilinmeyen birbirinden farklı tüm kozmik sistemleri kapsayan bir ifade. Yedi rakamı çeşitlilikten ve çok katmanlılıktan kinayedir (Krş: 15:44, not 34). Yedi gök "yer" ile birlikte anıldığında "bütün bir kâinat" anlamına gelir.

41 Burada çeviriye mânasıyla değil işleviyle yansımış olan bir *vav* vardır. *Vavın* ibtidaiyye işlevi çeviriye paragraf başı olarak yansımıştır. Bu kıssanın ana fikri şudur: İnsanın yeryüzündeki varlık amacı, ne meleklik tir ne de şeytanlık; hatası ve kusuruyla insanlıktır, insanlık... İşbu yüzden, insan beşer doğar, irade ve akılla insan olur. Vahiy irade ve aklı doğru kullanma talimatıdır.

42 *Melâike, melekin* çoğuludur. Sonundaki *tâyı* çoğula delâlet eden müenneslik *tâsı* değil de *allâme* ve *nessâbe* gibi mübalağa *tası* olarak niteleyen bir ekol de vardır. *Melekin* türetildiği *milâk* bir varlığın kendisine dayandığı şeydir. Yani bir şeyin meleği onu ayakta tutan nokta/kuvvettir. Araplar şöyle der: "Kalp cesedin milakidir". Bu açıklamayı kendisine borçlu olduğumuz Râğıb'a göre *melek*, "bir şeyi yönetmekle görevli olan ruhani varlık"tır. Dolayısıyla her *melek melâikedir*. Lâkin *melâike* daha çok ibadet ve zikr ile meşgul olan ruhanî varlıklar demektir. *Melâikenin* maddî âleme ait unsurları yönetmesi gerekmez (*Müfredât*). Kelimenin *melkten* türetilmiş olduğunu söyleyenler de "kuvvet, dinamik" anlamına geldiğini ifade ederler. İnsanda bir tavır ve davranışın mutat bir biçimde iyice yerleşik hâle gelmesi de aynı kökten gelen *meleke* sözcüğüyle ifade edilir. İsrâ 95'te, aynı cümle içinde hem tekil (*meleken*) hem çoğul (*melâike*) olarak gelmesi, tekil ve çoğul arasındaki bu keskin ayrıma ihtiyatla yaklaşmamız gerektiğini akla getirse de, âyetteki kullanımın tamamen farklı bir gerçeği vurgulamak için olduğu açık. Râzi, Âdemoğlu'nun emrine âmâde olan meleklerin özellikle "yeryüzü melekleri" olduğunu söyler ki, bu söz konusu "farklı gerçeğin" püf noktasını teşkil eder.

43 *Halife*, hem ismi fail hem de ismi mef'ul kalıbı. Fail olarak "bir başkasına vekâlet eden", mef'ul olarak "bir başkasına vekâlet veren". Bu ikinci anlamda insanın halifeliği nesillerin birbiri ardınca gelişidir. Çoğulu *halâiftir*. *Hulefa* ise *halifin* çoğuludur. *Halîf* ile *halîfe* arasında mahiyet farkı vardır: Halife, iyi olanın vekili, yardımcısı, sözcüsü, temsilcisi iken; halif kötü olanın yerine geçen, onu temsil eden, ona vekâlet eden anlamına gelir. Âyette halife her ne kadar tekil gelmişse de, tıpkı ilk atalarının adıyla anılan Türk, Ari, Sami, Mudar kavim ve kabileleri gibi Âdem de tüm insan soyunu sembolize ettiği için insan neslinin tümüne delâlet eder (Zemahşerî). Kur'an'ın hiçbir yerinde bu kelime tekil ya da çoğul olarak Allah'a izafetle kullanılmıyor. "Allah'ın halifesi" olmaz. Kâdî Ebû Ya'lâ'nın dediği gibi: "Ancak kayıp olan veya ölen birisinin halifesi olunur. Oysa Allah ne kayıp olur, ne de ölür" (*el-Ahkâmu's-Sultâniyye*, s. 15). Ne ki En'âm 165'te yeryüzüne izafetle "yeryüzünün halifeleri" olarak kullanılıyor (Krş: 7:69; 10:73; 35:39; 38:26). Bu kullanımın açıkça gösterdiği şey birinin yerine vekâlet ve niyabet anlamına değil, tıpkı siyasal alanda kullanıldığı gibi "tedbir" ve "imar" anlamına geldiğidir. Özetle insan yeryüzünün "kalfası" kılınmıştır.

44 *İnnî câ'ilun* ibaresine *inni hâlikun* anlamı vermek bizce isabetli değildir. *Ce'ale* fiili, bağlamına -aldığı mef'ule- göre birden fazla anlam içeren fiillerdendir. Kur'an'da özellikle insanın "yaratılış" ve çoğalış

قَالُوا اَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ
الدِّمَاءَۚ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَۜ
قَالَ اِنّ۪ٓي اَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾ وَعَلَّمَ اٰدَمَ
الْاَسْمَٓاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلٰٓئِكَةِ فَقَالَ
اَنْبِؤُ۫ن۪ي بِاَسْمَٓاءِ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ﴿٣١﴾

<- şöyle sormuşlardı: "Yeryüzüne fesat çıkarmakta ve kan dökmekte olan birini mi atayacaksın; üstelik biz seni övgü[45] ile tesbih ve takdis edip dururken?"[46]

(Allah) cevap verdi: "Şu kesin ki, ben sizin bilmediğiniz şeyleri de bilirim."[47]

31 Ve Âdem'e[48] tüm isimleri öğretti,[49] bunun ardından onları meleklere takdim etti ve dedi ki: "Hadi, eğer sözünüzün arkasında duruyorsanız şunların isimlerini[50] bana bir bir haber verin!"[51]

---

serüveninin niceliğiyle ilgili âyetlerde *ce'ale* fiili kullanılmaktadır. Hatta kimi âyetlerde aynı cümle içerisinde ilk yaratılışı ifade için *halaka* (yarattı) fiili kullanılırken (4:1), ondan sonraki gelişim sürecini ifade için *ce'ale* fiili kullanılmaktadır. (6:1; 7:189; 35:11; 49:13) *Halîfe/halâifin* kullanıldığı tüm âyetlerde yüklem olarak ısrarla *ce'ale*nin kullanılması dikkat çekicidir (*Ca'l* ve *halk* farkı için bkz: 78:9, not 9).

45 *Hamd* için bkz: 1:1, not 3.

46 Burada adı geçen üç eylem de (*hamd, tesbih, takdis*) Kur'an-ı Kerim'de, şuurlusu ve şuursuzu, iradelisi ve iradesiziyle tüm varlıkların ortak eylemi olarak geçer. Hamd, tesbih ve takdis, sadece "konuşan iradeli canlı" olan insana has değildir. İnsan bu evrensel koroya bilinçli olarak katılırsa, insanın sesi evrenin sesiyle uyum arz etmiş olur. Kozmik uyumu bozmanın cezası, doğaya ve doğasına yabancılaşmadır. Hamd, tesbih ve takdisin üçü de namaz ibadetinde Fâtiha, tesbihat ve secde ile temsil edilmiştir. Tüm varlık kategorilerinin namazda temsil edildiğini ifade etmek için kimi âlimler kıyamı dağların, rükûu hayvanların ve secdeyi de bitkilerin temsil edildiği bir ibadet olarak te'vil ederler.

47 Bu âyette sembolize edilen şey, insanın Allah nezdindeki müstesna yeri ve değeridir. Bu değer, meleklerin de aday oldukları bir makama insanın lâyık görülmesiyle ifade edilmektedir. İnsan dahil hiçbir yaratık, sahip olduğu değer ve meziyetlere kendiliğinden sahip değildir. Tüm diğer varlıklar gibi insan da "kerametini" Allah'a borçludur.

48 Kur'an'da 25 yerde geçen Âdem ismi 7 yerde Âdemoğlu (*beni âdem*) şeklinde gelir. *el-Edeme* Ferrâ'ya göre "aracı, vesile" demektir. Zemahşerî ise bu kelimenin "bir toplumun lideri, öncüsü" anlamına kullanıldığını söyler (*Esâs* I, 7). 30. âyetin dipnotunda da belirtildiği gibi bu kıssada Âdem soyunu temsilen yer almaktadır. Bu kıssanın nakledildiği âyetlerde kullanılan zamirler şaşırtıcı bir değişkenlik gösterir. 29. âyette yeryüzündeki her şeyin insan için yaratılmasından söz edilirken ikinci çoğul şahıs (siz) kullanılırken, müteakip âyetlerde Âdem'e işaretle ikinci tekil şahsa (sen) geçilmekte. Daha da ilginci bu kıssanın detaylı bir biçimde aktarıldığı A'râf 11'de Âdem'in yaratılışı ikinci çoğul zamirle, "siz: Âdem" diyebileceğimiz bir formüle yol vermektedir. Kur'an, Âdem için kullandığı ifadeleri insan için de kullanır (23:12, 13). İnsan sûresinin 2. âyetinde *nutfe*den yaratıldığı söylenen ve türün tüm üyelerini içeren *el-insan* lafzı Âdem'i de kapsar.

49 Öğrenme yeteneğine, hassaten eşyaya isim koyma yeteneğine delâlet eder. Talim, kalıp olarak bir süreç içinde öğrenmeyi ifade eder. *Ta'limu'l-esmâ*'yı en güzel Rahmân 3-4 açıklar: "O insanı yarattı; ona kendini ifade etmeyi öğretti". Sözün özü: Bilmek içkin değil aşkın bir eylemdir. Bilgi "elde edilmiş" değil "verilmiş" bir şeydir ve kaynağı Allah'tır. İnsanın şerefi Allah'ın öğrencisi olmaktan kaynaklanır. Bu âyet, insanın da meleğin de bilgisinin "yoktan var edilmiş" (*ibda*) değil, alınmış ve keşfedilmiş (*ahz* ve *keşf*) olduğunu gösterir. Alınan her bilgi sonradandır, geçicidir, sınırlıdır. Ayrıca, bu âyetten yola çıkılarak dilin ilk nüvesinin fiiller değil isimler olduğu sonucuna varılabilir.

50 Buradaki *'aradahum* eğer *esmâ*ya dönseydi *'aradahâ* (ve *bi-esmâihâ*) şeklinde gelmesi gerekirdi. Fakat bilinçli varlıklar için kullanılan formla gelmiş. Bu şu anlama gelir: burada meleklere sunulanlar "isimler" değil, o isimlerin bizzat müsemmalarıdır. Bunların bilinçli varlıklar olması hâlinde, insan dışında da birçok bilinçli varlığın olması gerekirdi ki biz bunları bilmiyoruz. Bilinçliler için kullanılan zamir ve işaret isimleri, onların aklına delâlet eden nitelikler için de kullanılır (Msl: 17:36). Bu mânada *esmâ'* akıl, gönül, duyma, işitme ve konuşma gibi bilinçli varlıkta bulunan yeti ve niteliklere delâlet edebilir. Daha temelde, insana yaratılıştan verilmiş "ben idrakine" ve "hudûrî bilgiye" delâlet edebilir. Allah en doğrusunu bilir.

51 Akla ilk gelen soru şudur: Melekler nasıl bildi? Allah'ın, görünmez varlıkları (cinler), insanlardan daha önce yarattığı Hicr 27'de ifade edilir. Bu durumda cinlerin, yeryüzünde insandan önce halife kılındığı so-

قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا اِنَّكَ
اَنْتَ الْعَل۪يمُ الْحَك۪يمُ ﴿٣٢﴾ قَالَ يَٓا اٰدَمُ اَنْبِئْهُمْ
بِاَسْمَٓائِهِمْ فَلَمَّٓا اَنْبَاَهُمْ بِاَسْمَٓائِهِمْ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ
لَكُمْ اِنّ۪ٓي اَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
وَاَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٣٣﴾
وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُٓوا اِلَّٓا
اِبْل۪يسَ اَبٰى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِر۪ينَ ﴿٣٤﴾

32 (Melekler) cevapladılar: "Sen tek otoritesin,[52] bizim Senin bize öğrettiğinden başka bir ilmimiz olamaz;[53] yalnızca Sensin her şeyi tam bilen, her hükmünde tam isabet kaydeden."

33 (Allah) buyurdu: "Ey Âdem! Şunların isimlerini onlara bildir."[54] Onların isimlerini (meleklere) bildirince de; 'Size dememiş miydim "Ben bilirim göklerin ve yerin sırrını; gizlediklerinizin ve açıkladıklarınızın tümünü de ben bilirim' diye?"[55]

34 İşte o zaman meleklere demiştik ki: "Âdem(oğlu) için emre âmâde olun![56] İblis[57] hariç, hepsi emre âmâde olmuştular. O (ise) emre karşı geldi, büyüklük tasladı ve nankörlerden oldu.

---

nucuna varılır. Cinler insandan önce böyle şeyler yapmış olmalıdırlar ki, melekler bu tecrübeye dayanarak itiraz etmiş olsunlar. Zaten şeytanın durumu da bu açıklamayı güçlendirmektedir. Bir başka açıklama da şöyle yapılabilir: Kur'an'da beşerin insanlaşma sürecinin sudan başlayıp çok uzun bir aşamada (*etvâr*) gerçekleştiği ifade edilir (71:14). İnsan bu sürecin sonunda beşerliğini geride bırakmamıştır. Aksine potansiyel olarak yanında taşıdığı beşerliğiyle birlikte 'insan' vasfını kazanmıştır. İnsan adlı canlı, kendisini insan yapan "ruh" üflenmeden önce kan dökmüş fesat çıkarmış olabilir. Eğer durum böyleyse, melekler bu tecrübeye dayanarak bunları söylemiş olmalıdırlar. Allahu a'lem.

52 Burada "tenzih" ve "takdis" amaçlı kullanılmıştır. Tüm olumsuzluklardan mutlak olarak arındırma ve tüm olumlu özelliklerin en mükemmeliyle nitelendirme O'nun tartışılmaz otoritesine yapılan bir vurgudur. Bu nedenle "tek otoritesin" şeklinde çevirdik.

53 Bu âyet, meleklerin, insanoğlu gibi bilgi üretemediklerine, sadece kendilerine verilmiş bilgiyi kullandıklarına delâlet eder.

54 Bilginin öğretilmesi (*ta'lim*) Allah'a isnat edilirken, bilginin aktarılması (*inbâ'*) insana isnat edilir. Dilin insan düşüncesinin deposu olduğu hatırlanacak olursa, ilk insanın düşünce dağarcığını Allah'ın doldurduğunu, yani düşüncenin ilk sermayesini insana Allah'ın verdiğini ifade eder. İnsan ilk sermayenin veriliş amacına sonradan sadâkat de gösterebilir, ihanet de edebilir.

55 Bu ifade şöyle de yorumlanabilir: Ben, insanın fesatçılığı ve kan dökücülüğü konusunda açığa vurduğunuz endişeleri bildiğim gibi, kendinizi bu makama Âdem'den daha lâyık görme hususunda gizlediğiniz duyguları da çok iyi bilirim.

56 Âdem'i "Âdemoğlu" olarak çevirimiz ve bu secdenin mahiyeti için bkz: 7:11, not 6 ve 7.

57 *İblis*, şeytanın ismi değil içine düştüğü açmazı en güzel bir biçimde ifade eden sıfatıdır. *el-İblâs*, "belanın şiddeti karşısında düş kırıklığına uğrayarak umutsuzluğa kapılmak" anlamına gelir (Râğıb). Kur'an'da kelime bu anlamda kullanılmıştır (6:44; 30:12, 49). Zira onu iblisleştiren, umutsuzluktur. Allah'la ilişkisinin anlatıldığı yerlerde İblis, Âdem'le ilişkisinin anlatıldığı yerlerde şeytan olarak anılır (şeytan için bkz: 81:25, not 21). Sözün özü: Allah'tan umut kesmek insanı iblisleştirir.

35 Ve dedik ki: "Âdem! Sen ve eşin şu bahçeye[58] yerleşin, orada canınızın istediği her şeyden serbestçe yiyin, şu ağaca[59] da yaklaşayım demeyin, sonra zalimlerden olursunuz."[60]

36 Fakat şeytan onların ayaklarını kaydırdı,[61] böylece sahip oldukları müstesna konumdan uzaklaştırdı. Ve Biz dedik ki: "Birbirinize düşman olarak çıkıp gidin![62]->

وَقُلْنَا يَٓا اٰدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ
وَكُلَا مِنْهَا رَغَداً حَيْثُ شِئْتُمَاۖ وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ
الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٣٥﴾ فَاَزَلَّهُمَا
الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَاَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِۖ
وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّۚ

---

58 Arap dilinde *c-n-n* kökünden türetilen tüm kelimeler "örtme, gizleme" anlamına gelir. Cennet'in "zemini görünmeyecek kadar örtülü, kapalı" kök anlamının nedeni bizce "insan bilincine ve tecrübesine kapalı" olduğu, "aklın kavrama kapasitesi dışında" olduğu içindir. "Ağaçlarının sıklığından tabanı görülmediği için böyle denmiştir" açıklaması hiçbir aklın almayacağı sonsuz güzellik diyarı olan cenneti değil, dünyanın has bahçelerini ifade eder.

59 Burada geçen "ağaç" şu âyetler ışığında anlaşılmalıdır: "Sana sonsuzluk ağacını ve sonu gelmez bir saltanatın (yolunu) göstereyim mi?" (20:120) Aynı hakikat A'râf sûresinde başka bir üslûpla ele alınıyor: "Rabbinizin sizi bu ağaçtan uzak tutması, başka değil, sadece siz (ondan yiyince) iki melek (gibi) olursunuz yada ölümsüzleşirsiniz de ondandır" (7:20).

60 Âdem'in konulduğu cennet âhirette vaad edilen cennet mi, yoksa dünyada bir bahçe midir? Âlimlerden bir kısmı, üçüncü bir görüşü dile getirerek bu cennetin gökte olduğunu savunurlar. Buna delil olarak da bazı haberleri ve ilgili âyetlerdeki "ininiz" (*ihbitû*) ifadesini gösterir ve eklerler: eğer bu cennet yüksek bir yerde olmasaydı "ininiz" denilmezdi. Bu görüşe karşı çıkanlar ise *ihbitû* kelimesinin 61. âyette olduğu gibi "çıkmak, dönmek" anlamında kullanıldığını söylemişlerdir. Ubey b. Ka'b, İbn Abbas, Süfyan b. Uyeyne, Ebu Hanife ve Mâtürîdî bu bahçenin yeryüzünde olduğunu söylemişlerdir (İbn Kayyım, Dımaşk, 1419, *Hâdi'l-Ervah ilâ Bilâdi'l-Efrâh* s. 25). Âdem'in konulduğu cennet şu sebeplerden dolayı âhiret cenneti olamaz: 1) Şeytan âhiret cennetine giremez. 2) Giremediği için de başkalarını aldatamaz. 3) Âhiret cennetine giren bir daha çıkamaz. 4) Cennette günah olmaz. 5) Cennette sorumluluk, emir ve yasak olmaz. Sembolik bir okumayla, "ana rahmi", Âdemoğlunun cenneti olarak yorumlanabilir. Âdem kıssasında cennette iskân, yasak ağaçtan yeme ve tevbeden oluşan üç aşama, Abduh'a göre insanın yaratılışındaki üç evreye tekabül eder. Âdem kıssası Âdemoğlu'nun kıssasıdır. Âdem'in adının anılması, kavmi büyüğünün adıyla anmak kabilindendir. Cennette iskân, üzüntü ve kederin olmadığı, "kederden kaç hazza koş" sözünde ifadesini bulan çocukluk evresine delâlet eder. Ağacın meyvesinin yasaklanması ve bu yasağı çiğneme, iradenin ortaya çıkma evresine, pişman olarak Allah'a yönelme ise olgunluk evresine tekabül eder. Allah'tan kelimelerin verilmesi, insan aklının hakikati bulmaya yetmediği, mutlaka nübüvvete ihtiyaç duyduğuna delâlet eder (*Menâr* I, 282-284). İnsanlığın sembol ('sembolik' değil) atası Âdem'in yaşadığı bu süreçle, her bir insanın anne karnında yaşadığı embriyolojik gelişim süreci arasında, 'tedebbür' için bazı paralellikler kurulabilir mi? Anne rahmi, Âdemoğlunun zahmetsizce yaşadığı bir tür "cenneti"; Âdem'in kovuluşu, insanın dünyaya gelişini; Âdem'in yasak ağaçtan yedikten sonra cinselliği keşfetmesi, insanın âkıl-bâliğ olarak cinselliği keşfetmesini çağrıştırır. İnsanın dünya hayatının âhirete nisbeti, ana rahmindeki sürenin dünya hayatındaki süreye nisbeti gibidir. Allahu a'lem.

61 İnsan iradesinin hayır ve şerri seçmekle sınanacağına delâlet eder. Şeytanın insanoğlu üzerinde herhangi bir gücü olduğunu göstermez (15:42). Âdem ve eşinin suçsuz olduğunu da göstermez: "Ne zaman yoldan saptılarsa, Allah da onların kalplerinin sapmasına izin verdi" (61:5).

62 Birbirine düşman olan sadece insanoğlu ve şeytan soyu değil, aynı zamanda insanlar içerisinden şeytana uyan "şeytan taraftarları" ile Allah'a itaat eden "Allah taraftarları"dır. Ne ki Âdem ve eşi temsilinde olduğu gibi, şeytan taraftarı olmadığı hâlde şeytana aldananlar da var. İşte böylelerine günahına af dileyen Âdem ve eşi örnek gösterilmektedir.

وَلَكُمْ فِي الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ اِلٰى ح۪ينٍ
﴿٣٦﴾ فَتَلَقّٰٓى اٰدَمُ مِنْ رَبِّه۪ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِؕ
اِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّح۪يمُ ﴿٣٧﴾ قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا
جَم۪يعًاۚ فَاِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنّ۪ي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ
هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٨﴾

<- Zira yeryüzünde, geçici bir hayat alanı ve tadımlık bir haz sizi bekliyor!"[63]

37 Fakat Âdem Rabbinden aldığı birtakım kelimelere sarıldı,[64] (Allah) da onun tevbesini kabul etti:[65] çünkü O, evet O'ydu tevbeleri kabul etme makamında olan, her işinde merhamet sahibi olan.[66]

38 Dedik ki: "Oradan hep birlikte çıkıp inin! Ne var ki, Benden bir rehberliğin size ulaşması şarttır.[67] Her kim (kendisine ulaşan) rehberliğime uyarsa, artık onlar geleceğe dair kaygı, geçmişe dair hüzün duymayacaklar.[68] ->

---

63 Şeytan da, insan da cennetten kovulmuştu. Ama kovulma sonrasında şeytanla insanın davranışları arasında ateşle toprak arasındaki fark kadar fark vardı. Şeytan yanlış bir kaderciliğe sapıp kendisini bu duruma düşürenin Allah olduğunu (15:39) îmâ ederek Allah'a iftira ederken, Âdem ve eşi hatayı kabullenme ve sorumluluğu üstlenme farkını gösterdi. İşte bu farkı ödüllendiren Allah, insana hatasını nasıl telafi edeceğinin, Yaratıcısıyla bozulan ilişkisini nasıl düzelteceğinin yolunu gösterdi. İlâhî lânet hata yapana değil, hatayı savunanadır.

64 *el-Kelm*, "duyum ya da gözlem yoluyla insan idraki üzerinde kalıcı bir etki yapmak" anlamına gelir. Kulakla algılanan çeşidine *kelâm*, göz ile algılanan çeşidine *kelm* denir. Dilimizde söz için "dil yarası" deyimini doğrular şekilde "yaralamak" anlamı yanında tedavi için yaralamak demeye gelen "ameliyat" anlamını da içerir. *Kelime*, hem anlamlı bir sözcük, hem anlamlı bir cümle, hem de uzun bir konuşma için kullanılır. Etimolojik açıdan kulağın ve gözün algıladığı anlamlı ve etkili her şeye kelime adı verilebilir. Âdem'in aldığı (bir okunuşta "Âdem'e verilen") kelimelerin kulakla algılanan bildiğimiz kelimeler olabileceği gibi, gözle algılanan fiilî kelimeler ve gönülle algılanan kalbî ıstırap ve nedamet de olabilir. Bu üçüncüsü âyette "almak" anlamını verdiğimiz *telakki* lafzına daha uygun düşüyor. Çünkü *telakki* basit bir alma ya da verme değil, bilinçli bir buluşma, kavuşmadır. Âdem, pişmanlık duygusunu şu kelimelerle dile getirdi: "Rabbimiz! Biz kendi kendimize zulmetmişiz; eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan, kesinlikle kaybedenler arasına gireriz!" (7:23) Birçok müfessir bu sözleri Âdem'in aldığı kelimeler olarak takdim etmişse de bu doğru olmasa gerek.
Bu âyet, bir önceki âyette geçen Allah'ın tazirli sorusuna bir cevap olarak da okunabilir.

65 Kur'an'da bazı peygamberlerin 'zelleleri' bir ibret vesikası olarak zikredilir. Bu cümleden olarak Âdem'in yasağı çiğnemesini, Hz. Yûnus'un görevini izinsiz terk etmesini, Hz. Musa'nın peygamberlik öncesi elinden çıkan ölümlü kazayı, Hz. Dâvud'un tevbe sebebi olan 'zelle'sini örnek gösterebiliriz.

66 Âdem yeryüzü cennetinden sürgün mü edildi, yoksa yeryüzü cennetinden çıkarıldığı hâlde yine yeryüzünde misafir mi? Bu ve bir sonraki âyet dikkate alındığında, Âdem yeryüzüne, yaptığı tevbeden sonra ilâhî rehberliğin sürekliliği vaadiyle misafir edilmiştir. Âdemoğluna tahsis edilen dünya, günahın bedeli değil tevbenin ödülüdür.

67 Cümledeki şartlılık, cevabı zorunlu kılan, cevapsız kaldığında anlamın yarım kalacağı bir yapıda değildir. Rehberliğin ulaşmasının şart olduğunu ifade eder. Bu rehberlik vahiydir ve onu ulaştırmak bir sorumluluktur (Krş: 6:19, not 14).

68 *Havf*, *emn*in zıddıdır. Güven içinde olamama, tedirgin olma hâlidir. Dilde yalnızca gelecek için kullanılır. Bu gelecek hem dünyevî hem de uhrevî gelecektir. Allah'ın rehberliğine uyan kimse güvenlik içerisinde olan kimsedir. "Mü'min" tam da budur. O hâlde, mü'min Allah'ın rehberliğine teslim olup mutlak güvenceye kavuşan kimse demektir. Âyette olumsuzlama yönteminin kullanılması, bu durumun hem dünya hem âhiret için geçerli olduğunun ifadesidir. *Huzn*, *havf*ın zıddına yalnızca geçmiş için kullanılır. Âyetin asıl muştusu, mü'minler için ebedî hayatta hüzne yer olmayacağıdır (Bkz: 35:34). Zımnen: Rehberi vahiy olan dünyada da âhirette de kaybetmez (Tersi bir ibare için bkz: 6:70, not 58).

<- **39** Küfre saplanıp kalan ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince: işte onlar ateşin yoldaşıdırlar: onlar orada temelli kalıcıdırlar.[69]

40 EY İSRÂİLOĞULLARI![70] Bir dönem size verdiğim nimetlerimi[71] hatırlayın![72] Siz Bana verdiğiniz sözde durun ki Ben de size olan vaadimi tamamlayayım;[73] ve kaygınızın merkezinde sadece Ben olayım![74]

41 Ve yanınızda olanı doğrulayıcı olarak indirdiğim vahye inanın; ve onu inkâr edenlerin öncüsü siz olmayın, âyetlerimi de basit çıkarlar karşılığında pazarlamayın;[75] ve sorumluluğunuzun merkezinde sadece Ben olayım![76]

42 Hakkı bâtılla karıştırmayın[77] ve bildiğiniz hâlde hakkı gizlemeyin![78] ->

وَالَّذٖينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَٓا اُولٰٓئِكَ
اَصْحَابُ النَّارِۚ هُمْ فٖيهَا خَالِدُونَ ﴿٣٩﴾ يَا
بَنٖٓي اِسْرَٓائٖيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتٖٓي اَنْعَمْتُ
عَلَيْكُمْ وَاَوْفُوا بِعَهْدٖٓي اُوفِ بِعَهْدِكُمْۚ
وَاِيَّايَ فَارْهَبُونِ ﴿٤٠﴾ وَاٰمِنُوا بِمَٓا اَنْزَلْتُ
مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُٓوا اَوَّلَ كَافِرٍ
بِهٖۖ وَلَا تَشْتَرُوا بِاٰيَاتٖي ثَمَنًا قَلٖيلًاۘ وَاِيَّايَ
فَاتَّقُونِ ﴿٤١﴾ وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ
وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤٢﴾

---

69 *Huld*, bir şeyin bozulmadan kalması. (Bkz: 2:25, not 34). Kur'an'da 87 yerde geçer ve âhiret için kullanılır. Dünya'ya ilişkin geldiği üç yerde ise inkâr, vehim ve red için kullanılır (21:34; 26:129; 104:3).

70 Eski Ahid'e göre İsrâil Yakub Peygamber'in lakabıdır. Yakub, Hz. İbrahim'in Hz. İshak'tan olma torunudur. Hz. Yakub'a "Tanrı ile güreşen" (*isra*: güreş, *il*:Tanrı) anlamına gelen *İsrail* lakabının, Allah tarafından verildiği iddia edilmiştir (Tekvin 32:28; 35:10). İlk dönemde on iki kabilenin tümü için kullanılan *'İsrâiloğulları'* ismi, Filistin'de bağımsız iki Yahudi krallığı kurulduktan sonra kuzeydeki İsrâil Krallığı'nı oluşturan on kabile için kullanıldı. Kuzey krallığının MÖ. 721'de Asurlularca yıkılmasından sonra ise, güneydeki Yahuda Krallığı vatandaşları için kullanılmaya başlandı.

71 Kural gereği, mastar muzaf olduğu için tekil gelen *ni'metî*ye çoğul mânası verdik.

72 Allah İsrâiloğullarına peygamberler ve kitaplar verdi; vahyi insanlara taşıma gibi kutsal bir görevi onlara tevdi etti; çölde onlara su, men, selva (Bkz: 2:57, not 100) ve gölgeleyen bulut verdi.

73 Allah'ın İsrâiloğullarından itaat, bireysel ve sosyal arınmayı temsil eden namaz ve zekât, iyiliği emir kötülükten nehiy ve peygamberlere, özellikle de Tevrat'ta geleceği haber verilen Ümmî Peygamber'e ve ona indirilecek Nûr'a iman konusunda söz aldığını, buna karşılık da onların geçmiş günahlarının üzerini örtmeyi, hatalarını affetmeyi, dünya ve âhiret saadeti vermeyi vaad ettiğini Kur'an'dan öğreniyoruz (5:12; 7:156-157).

74 *Rehb* için bkz: 28:32, not 40. Bu hatırlatma Ümmet-i Muhammed'e bir uyarıdır: Siz de size emanet edilen vahye Ümmet-i Musa'nın yaptığını yaparsanız, Ben de size onlara davrandığım gibi davranırım (Krş: 62:5).

75 Zımnen: Vahyi yaşanacak mutluluk formülü değil de, pazarlanacak bir "mal" gibi görmeyin!

76 Önceki âyetin sonuyla bağlantılı olarak: Allah'a teksif edilmiş kaygının bir ileri aşaması takvâdır.

77 Yani: Bâtıla hak elbisesi giydirmeyin! Hakla bâtılın birbirine karıştırılması bâtılı hak yapmaz, ancak hakkı hak olmaktan çıkarır. Bu karışıma Kur'an "şirk" adını verir. Şirk, saf bâtıl değil, içerisine hak karıştırılmış bâtıl demektir.

78 Onlar, Hz. Muhammed'in hak nebi, Kur'an'ın vahiy olduğunu biliyorlardı (Bkz: Âyet 146).

وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَارْكَعُوا
مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿٤٣﴾ اَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ
وَتَنْسَوْنَ اَنْفُسَكُمْ وَاَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَۜ
اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٤٤﴾ وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ
وَالصَّلٰوةِۜ وَاِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ اِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَۙ
﴿٤٥﴾ اَلَّذِينَ يَظُنُّونَ اَنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَاَنَّهُمْ
اِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿٤٦﴾

<- **43** Namazı istikametle kılın, zekâtı gönlünüzden koparak verin,[79] Allah'a rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin![80]

44 Diğer insanlara sahici erdemlerle donanmayı[81] öğütlerken sıra size gelince terk mi ediyorsunuz; ve üstelik Kitabı da tilavet edip dururken?[82] Siz hiç kafanızı çalıştırmayacak mısınız?

45 (Allah'tan) sabır ve salât ile yardım isteyin![83] Ancak bu huşû duyanlardan başkasına ağır gelir. **46** (Huşû duyanlar), Rablerine kavuşacaklarını ve sonunda O'na dönecekleri umarlar.[84]

---

79 *Îtânın i'tâdan* farkı, birincisinin "gönülden gelerek verme" yan anlamını taşımasıdır (92:18, not 14). Zımnen: Arınmanın bedelini ödeyin! Zekât, yalnızca "karşılıksız vermeyi" değil, ondan daha öte "arınmak için fedakârlık etmeyi ve bedel ödemeyi" içerir. *Zekât* için, ilk geçtiği 73:20'nin 26 nolu notuna bkz.

80 Kur'an'da "Rükû edenlerle birlikte rükû edin" formu kullanılırken, "secde edenlerle birlikte secde edin" formu kullanılmaz. Bu da bu tür bağlamlarda rükûun kulluğun toplumsal boyutuyla ilgili, secdenin ise kulluğun şahsi boyutuyla ilgili olduğunu gösterir. Bu bağlamda rükû İslâm cemaatine aidiyeti ifade eder. Bu âyetlerin ilk muhatabı olan Medine Yahudileri açısından bu emrin anlamı açıktı: Eğer inancınızda samimiyseniz, işte karşınızda sizin kitabınızı, peygamberinizi ve kıblenizi (ki o günlerde namaz Kudüs'e yönelerek kılınıyordu) onaylayan bir topluluk var. Ayrımcılık yapmayın, siz de onlara katılın ve bu katılımınızı cemaatle tescil edin!

81 *Birr,* bağlamına göre vurgusu değişen bir kavramdır: Kuldan Allah'a "sınırsız kulluk ve taat" (52:28), Allah'tan kula "sınırsız rahmet ve mağfiret" vurgusunu taşır. Kur'an'da inanç (2:177), eylem (60:8), ahlâk (19:32) ve doğru davranış alanlarında ideal olanı ifade için kullanılır. Allah Rasulü'nün *birr* tarifi muhteşemdir: "*Birr* (iyilik), onu yaptığında içinde tarifsiz bir ferahlık ve mutluluk hissettiğin şeydir; *ism* (günah) ise, insanlar sana fetva verse de içinin bir yerlerini yıkıp vicdanını rahatsız eden şeydir" (İbn Hanbel IV, 227).

82 *Tilâvet,* aktarmak için okumaktır. *Kırâet* ise anlamak için okumaktır (18:83, not 88). Okuyan birincide pasif ikincide aktiftir. Âyet onun için "siz hiç kafanızı çalıştırmayacak mısınız" diye biter.

83 Zımnen: "Direnerek ve dik durarak yardım isteyin!" Sabır "insanın nefsini dizginlemesi", yani direniştir (Bkz: İlk geçtiği 103:3, not 8). Yılgınlık, korkaklık, çöküntü ve dert yanmanın zıddıdır (Râğıb). *Salât*la üç şey de kastedilmiş olabilir: şer'î mânası olan "namaz", sözlük mânası olan "dua", kök mânası olan "dik duruş". Namaz duanın canlanmasıdır, dua kulun Allah'a dayanmasıdır. *Salâtın* türetildiği *es-salâ* "bir şeyi dik tutan şey"dir. Otururken ve ayaktayken insanı dik tutan kemiklere de denir (Bkz: 87:15, not 15).

84 Lafzen: "Zannederler". Buradaki *zann* "beklenti ve umut etme" anlamına gelir (Zemahşeri). *Zann,* "iki ihtimalden birini tercih etmek"tir. İki ihtimal arasında ortada kalmaya *şekk* denir. Zan *tahmin* ve *kanaate* dayalı bir "itikat" türüdür. Ne kesin bilgi, ne de ilim ifade eder. Zannın sahibinin zannettiğinin tam aksinin doğru olması caizdir. *Zannı 'ilm*den ayıran budur. *'İlm,* bilineni kesin doğrular (*el-Furûk*). Doğru zan "kesin bilgi" anlamına gelen *yakînin* yerini tutmaz. Fakat bazı hallerde, kişi zannettiği şeyde isabet edebilir (Bkz: 69:20, not 13). Her halükârda şu âyetin kapsamına bu tür 'doğru zanlar' da girer: "Hiçbir zan, hak ve hakikat adına hiçbir değer ifade etmez" (53:28). Sadece zanna tabi olmak kınanmıştır (6:148, 116). Zan ne *imânın,* ne de *îkânın* (2:4) yerine geçer. İman Allah'a isnatla kullanılır (59:23), fakat *zann* Kur'an'da Allah'a isnatla hiç kullanılmaz. İmanın ve yakinin günah olan türü yoktur, fakat zannın günah ve yasak olan türü vardır (49:12, not 17, Bkz: 17: 52, not 67).

47 Ey İsrâiloğulları! Size lutfettiğim nimetlerimi[85] hatırlayın; hani Ben sizi cümle âleme üstün kılmıştım.[86]

48 Hiç kimsenin hiç kimse adına hiçbir şey ödeyemeyeceği, kimseden şefaatin[87] kabul edilmeyeceği, kurtuluş akçesi[88] alınmayacağı ve hiç kimsenin yardım görmeyeceği günün (dehşetinden) korunun!

49 Yine bir zaman da sizi Firavun yandaşlarının[89] elinden kurtarmıştık. Size işkencenin en alçağını reva görüyorlar, erkek çocuklarınızı öldürtüp kadınlarınızı da bırakıyorlardı. Bu yaşananlarda, Rabbinizin sizi tâbi tuttuğu dehşet bir imtihan vardı.[90] **50** Bir zaman da suyu[91] sizin için açmış ve sizi kurtarmış, gözlerinizin önünde Firavun yandaşlarını boğmuştuk. ->

يَا بَنٖى اِسْرَٓائٖلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِىَ الَّتٖى
اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاَنّٖى فَضَّلْتُكُمْ عَلَى
الْعَالَمٖينَ ﴿٤٧﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزٖى نَفْسٌ
عَنْ نَفْسٍ شَيْـًٔا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا
يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٤٨﴾ وَاِذْ
نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُٓوءَ
الْعَذَابِ يُذَبِّحُونَ اَبْنَٓاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ
نِسَٓاءَكُمْ وَفٖى ذٰلِكُمْ بَلَٓاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظٖيمٌ
﴿٤٩﴾ وَاِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَاَنْجَيْنَاكُمْ
وَاَغْرَقْنَٓا اٰلَ فِرْعَوْنَ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿٥٠﴾

---

85 Nimet, elde edince sevinilen şeydir. Nimetin bu âyetteki anlamı vahiydir. Vahiy, sadece İsrâiloğulları için değil bu ümmet için de Kur'an'da nimet olarak adlandırılmıştır (Bkz: 5:3; 2:150).

86 Seçilmiş olmanın bütün çağlarda "kutsal kavim olmak" şeklinde algılanmasını red (2:47; krş: *Eski Ahid, Amos* 3:1-2; *Yeremya* 7:8-11). Yahudileşen İsrâiloğulları, ilâhî seçimi efsaneleştirerek "kutsal kavim" miti icat ettiler. Onlar, korumak ve hayata dönüştürmekle yükümlü oldukları vahyin evrensel değerlerini kabilevî çıkarlarına kurban ettiler. Kendilerini "Allah'ın oğulları ve dostları" ilan ettiler (5:18; 62:6). "Allah'ın seçilmiş kavmi" ve "Rabbin kutsadığı ırk" (*İşaya* 61:9) unvanını verdiler. Sayılı birkaç gün dışında kendilerine cehennem azabı dokunmayacağını iddia ettiler (2:80). Müslümanları bu sapmaya karşı uyaran âyet için bkz: 47:38. Zımnen: En tehlikeli ırkçılık, din kisvesine bürünmüş ırkçılıktır.

87 Şefaat için iniş sürecinde ilk geçtiği 74:48'in notuna bkz. (Krş: 34:23 ve bu konuda yapılmış tüm Kur'an'ı kapsayan ayrıntılı bir sayım-döküm için bkz: 39:44, not 47).

88 Âyetteki *'adlun* kelimesinin anlamı Nebi'ye sorulduğunda, "fidye" şeklinde cevaplamıştır (Taberî).

89 Firavun için bkz: ilk geçtiği 73:15, not 15.

90 Bu âyette değinilip geçilen dehşet imtihan için bkz: 7:141; 14:6.

91 Kur'an'da İsrâiloğullarının geçip Firavun'un boğulduğu bu su *bahr* (7:138; 10:90; 26:63) ve *yemm* (7:136; 20:78, 97; 28:40; 51:40) olarak anılır. *Bahr* Arapça, *yemm* ise Arapça değildir. *Bahr* başta "deniz" her tür su için kullanılır. "Irmak" için de *nehr* (ç. *enhâr*) kullanılır. Eski Ahid'in İbranice metninde bu su "Yem Suf" olarak geçer. "Saz Gölü" anlamına gelen bu ibareyi, Kutsal Kitap yorumcuları Kızıldeniz olarak yorumlar. Fakat "saz" bitkisi yalnız tatlı su bataklıklarında yetişir. Sonraki yorumculara göre bu yerin Mısır'ın kuzeydoğusunda sığ bir göl ya da Kızıldeniz'in hemen kuzey ucu ile daha kuzeydeki göller arasında o dönemde var olan su yolu üzerinde bir saz bataklığı olduğu sanılır (A.Br. *Çıkış* md). Olay Eski Ahid'de anlatılırken Musa'nın elini denizin üzerine uzatması üzerine bütün gece çok güçlü bir biçimde esen batı rüzgârının denizi kara hâline getirdiği ifade edilir (*Çıkış* 14: 21). Boğulma olayının "Saz Gölü" adı verilen tatlı su bataklığında gerçekleştiğini Tâhâ 78 zımnen teyit eder.

وَاِذْ وٰعَدْنَا مُوسٰٓى اَرْبَع۪ينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ
الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِه۪ وَاَنْتُمْ ظَالِمُونَ ﴿٥١﴾ ثُمَّ عَفَوْنَا
عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٢﴾
وَاِذْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ
تَهْتَدُونَ ﴿٥٣﴾ وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِه۪ يَا قَوْمِ اِنَّكُمْ
ظَلَمْتُمْ اَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُٓوا اِلٰى
بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُٓوا اَنْفُسَكُمْ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ
بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ اِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّح۪يمُ ﴿٥٤﴾

<- **51** Bir zaman Musa'ya kırk gece süren bir randevu vermiştik. (Bunu fırsat bilen siz), onun ardından bir inek yavrusu heykelini peydahlayıverdiniz[92] ve böylece zalimlerden oldunuz. ->

<- **52** Ve sizi bunun ardından bir kez daha affettik, belki şükredersiniz diye...

53 Yine doğru yolu bulmakta kılavuz edinmeniz için Musa'ya hakkı bâtıldan ayıran[93] Kitabı vermiştik.[94] **54** Hani Musa kavmine demişti ki: Ey kavmim! İyi bilin ki siz buzağıyı peydahlamakla kendi kendinize kötülük ettiniz. Sizi yoktan eşsiz-örneksiz vareden Yaratıcınıza[95] dönüş yaparak af dileyin ve böylece içinizdeki (kötülük)leri öldürün![96] Böyle yapmanız, eşsiz Yaratıcınız katında sizin için daha hayırlıdır."

İşte sizin tevbenizi (bir kez daha) böyle kabul etmişti: çünkü yalnız O'dur tevbeleri kabul eden, merhamet eden.

---

92 *'Icl* için bkz: 7:148, not 108. Zımnen: Aşağılık duygusu benliklerini öyle kapladı ki, Mısırlı efendileri anasına taptığı için kendilerini danasına lâyık gördüler. Kur'an'da bu buzağı hep *ittehaze* fiiliyle gelir. Bu ibareyi "inek yavrusunu (tanrı) edindiniz" şeklinde ikinci bir mef'ul takdiriyle çevirmek mümkün. Bu şekilde çevirenler, âyetin metninde "tanrı" (*ilâh*) ibaresinin yer almamasını "yapılan işin çirkinliğini îmâ için" şeklinde açıklarlar. Fakat lafız "imal etmeye", yani tercih ettiğimiz şekliyle "peydahlamaya" delâlet eder (Krş: Âlûsi I, 408).

93 *Furkan*, "hakkı bâtıldan ayıran" anlamına gelen bir sıfattır. Kur'an'da Kur'an, Tevrat ve İncil için kullanılır (2:185; 3:4; 8:41; 21:48; 25:1). Aslında bu herhangi bir kitabın ismi değil, tüm vahiylerin ortak sıfatıdır. Bu sıfat vahyin lafzıyla değil, mânasıyla ilgilidir.

94 Kitap'tan kasıt Hıristiyanların Eski Ahid adını verdikleri birçok İsrâiloğlu peygamberine ait 39 ayrı kitaptan oluşan derlemenin ilk beş bölümü (pentatok)'dür. Tevrat (Torah: şeriat), 39 kitabın tümüne değil işte bu beş kitaba verilen isimdir. Daha sonra, tüm Eski Ahid "Tevrat" adıyla anılır olmuştur. Arabistan Yahudileri de Tevrat deyince 39 kitaptan müteşekkil söz konusu derlemeyi kastediyorlardı. Kur'an'ın hiç bir yerinde "Tevrat" Hz. Musa'nın adına isnat edilmez. Aksine Hz. Musa'nın adına "kitab", "âyât", "suhuf" (sayfalar) ve "elvâh" (levhalar) isnat edilir. Buradan çıkan sonuç şudur: Kur'an hem vakıayı görerek Medine Yahudilerinin itirazına mahal vermemiş; hem de 7. yüzyıl Yahudilerinin galat-ı meşhur hâlinde kullandıkları "Tevrat" ismini hiçbir yerde Hz. Musa'ya isnat etmeyerek, 13 asırlık bir süreçte teşekkül eden 39 kitaplık Eski Ahid'e atıfta bulunmuştur.

95 *Bâri'*, *Hâlık*'tan farklı olarak "orijinal, örneksiz, eşsiz, tasarlamadan yoktan yaratan" anlamına gelir (Zemahşerî; krş: 2:117, not 214).

96 Lafzen: "kendinizi/birbirinizi öldürün!" Bu konuda hepsi de Eski Ahid'e dayanan rivayetlere göre herkes o gün silahını alarak en yakınını öldürmüştür. Tek bir günde yetmiş bin kişi bu şekilde öldürülmüştür. Önce tevbe etmeleri emredildiği ve onlar da tevbe ettiği hâlde, niçin böylesine dönüşsüz bir ceza verildiğini anlamakta zorlanan Zemahşerî, bu problemi gidermek için bir kaç ihtimal sayar. Râzî bu âyetin tefsirinde görüş birliği olmadığını söyler. Kadı Abdulcebbar'a göre bu âyetteki "öldürün" emri mecazîdir. Bütün bunlar bir yana, âyeti lafzî anlamda alacak olursak, emir "kendinizi/birbirinizi öldürün" şeklindedir. Ne var ki Yahudilere kan dökmek, birbirlerini öldürmek, vahiyle yasaklanmıştır (Bkz: Âyet 84-85). Bu iki sebep, bu ifadenin mecâzî olduğu sonucunu verir.

وَاِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسٰى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى نَرَى اللّٰهَ
جَهْرَةً فَاَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿٥٥﴾
ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ
﴿٥٦﴾ وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَاَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ
الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ
وَمَا ظَلَمُونَا وَلٰكِنْ كَانُوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ
﴿٥٧﴾ وَاِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا
حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا
وَقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ وَسَنَزِيدُ
الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا
غَيْرَ الَّذٖى قٖيلَ لَهُمْ فَاَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا
رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٥٩﴾

55 Bir zaman da demiştiniz ki: Ey Mûsâ! Allah'ı açıkça görünceye dek sana kesinlikle inanmayacağız.[97] Ve ardından siz bön bön bakarken yıldırım çarpmışa dönmüştünüz.[98] 56 Daha sonra, belki teşekkür edersiniz diye ölümünüzün ardından sizi bir daha diriltmiştik.[99]

57 Üzerinizdeki bulutla sizi gölgeledik, size menn ve selva ikram ettik:[100] Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin (diyerek)... Ve Bize zulmetmediler, fakat zulmettikleri yalnızca kendi benlikleriydi.

58 Bir zaman da demiştik ki: Girin şu şehre, istediklerinizden bol bol yiyin! Ama (şehre ait) kapıdan tevazu içerisinde iki büklüm girin ve "Bizi affet!"[101] deyin! Böylece biz de sizin hatalarınızı affedelim. Sonuçta, iyilikle muamele edenlerin[102] ecrine ecir katacağız.

59 Zulme gömülenler, kendilerine tembih edilen sözü bir başka sözle değiştirdiler.[103] Biz de yoldan saptıkları için zulmedenlerin üzerine yukarıdan belâ[104] yağdırdık.

---

97 Allah'ı "açıkça" görmek istediler; çünkü Allah'ı mucizeleriyle, yardım ve ihsanıyla, lütuf ve in'amıyla, âyet ve burhanıyla pek çok kez görmüştüler.

98 Lafzen: "..sizi yıldırım çarpmıştı". Böyle uçuk bir talep ancak çarpılmış bir aklın ürünü olabilirdi.

99 55. âyette olduğu gibi 56. âyetteki ölümü de mecazî anlamda alabiliriz. Bu durumda toplumsal sapma, "sosyal ölüm" olarak niteleniyor.

100 Zımnen: Hem ekmeği hem katığı ikram etmiştik. *Menn* (İbranice *man*) Eski Ahid'de şöyle tarif edilir: "Seherde ordugâhın etrafına çiğ düşmüştü. Ve düşmüş olan çiğ kalkınca işte çöl toprağının yüzeyinde kırağı gibi küçük, yuvarlak bir şey vardı. ...ve o kişniş tohumu gibi beyaz ve lezzetli ballı yufka gibiydi" (*Çıkış* 16:13,14,31). "Görünüşü ak günnük görünüşü gibiydi. Kavim dolaşır ve onu toplardı. Değirmende öğütürler, yahut havanda döverlerdi. Ve tencerede haşlarlar ve ondan pide yaparlardı. Tadı taze yağ tadı gibiydi" (*Sayılar* 11:7-8). *Menn*'in zahmetsizce elde edilen her gıda için kullanılabileceğini peygamberimizin "Mantar (*kem'e*) *men*dendir" sözünden çıkarıyoruz. (Tirmizî, *Tıb* 22). *Selvâ*, "insanı teselli eden şey" demektir. Rivayetlere göre çölde mahsur kalan İsrâiloğullarına Allah'ın lütuf olarak gönderdiği bıldırcına benzeyen bir kuş türüdür. *Menn* ekmeği, *selvâ* ise katığı temsil eder. *İnzâl*, "ikram" vurgusuna sahiptir (Bkz: 41:32).

101 *Hıtta*, "Günahlarımızın yükünü omuzlarımızdan indir!" anlamına gelir (Râğıb). Veya "Bizim için af ve mağfiret indir" anlamında bir istiğfardır (Zemahşerî).

102 *Muhsinîn*: "İyilikle muamele eden, güzel davranış sergileyen" anlamlarına gelir. Bir rivayete göre Allah Rasulü *ihsanı*, "Allah'ı görür gibi kulluk etmek" olarak tanımlamıştır.

103 Veya: "emri yerine getirmediler". Bu, "fiilen muhalefet ettiler" vurgusunu içinde taşır (Krş. 48:15).

104 Lafzen: "pislik". *Rics*'in bir anlamı da "azap ve belâ"dır.

وَاِذِ اسْتَسْقٰى مُوسٰى لِقَوْمِهٖ فَقُلْنَا اضْرِبْ
بِعَصَاكَ الْحَجَرَۜ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ
عَيْنًاۜ قَدْ عَلِمَ كُلُّ اُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْۜ كُلُوا
وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللّٰهِ وَلَا تَعْثَوْا فِى الْاَرْضِ
مُفْسِدٖينَ ۝٦٠ وَاِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسٰى لَنْ نَصْبِرَ
عَلٰى طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا
مِمَّا تُنْبِتُ الْاَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا
وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَاۜ قَالَ اَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذٖى هُوَ
اَدْنٰى بِالَّذٖى هُوَ خَيْرٌۜ اِهْبِطُوا مِصْرًا فَاِنَّ لَكُمْ
مَا سَاَلْتُمْۜ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ
وَبَٓاؤُ۫ بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِۜ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوا
يَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيّٖنَ بِغَيْرِ
الْحَقِّۜ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ۝٦١

60 Musa kavmi için su istediği zaman da dedik ki: "Değneğini kayaya vur!" Bunun ardından ondan on iki kaynak fışkırmıştı. Bu sayede herkes içeceği yeri bilmişti.[105] Haydi, Allah'ın rızkından yiyin, için; fakat kötülüğü yaygınlaştırarak yeryüzünde ahlaki çürümeye meydan vermeyin.[106]

61 Yine bir zaman da demiştiniz ki: "Ey Musa! Biz tek çeşit yiyecekten bıktık: Rabbine yalvar da, bize yeryüzünün değişik ürünlerinden; baklasından, acurundan,[107] sarımsağından,[108] mercimeğinden, soğanından versin!

(Musa) şöyle cevaplamıştı: Hayırlı olanı, daha değersiz ve aşağı olanla mı değişmek istiyorsunuz? Öyleyse dönün Mısır'a,[109] istediklerinizin tümü orada sizi bekliyor![110]

İşte böylece onlara alçaklık ve yoksulluk mührü vuruldu ve Allah'ın gazabına uğradılar.[111] İşte bu, onların Allah'ın mesajlarını inkâr etmeleri ve peygamberlerini haksız yere öldürmeleri yüzünden oldu.[112] Bütün bunların asıl nedeni ise, isyankârlıkları ve haddi aşmalarıydı.

---

105 *İstiskâ*'nın *seka*dan farkına dair bir not için bkz: 77:27. (Krş: Eski Ahid, *Çıkış* 17:6-7).

106 *A-s-y* ve *a-y-s* kök fiilleri Türkçe'deki "çömlek-çölmek", "kirpi-kipri" gibi sessizlerin yer değişimine maruz kalmıştır. Birincisi fizikî olarak fark edilmeyen bozgunculuk, ikincisi fizikî olarak fark edilen bozgunculuk vurgusunu taşır. Âyetteki kullanım birincisidir ve biz bunu "kötülüğü yaygınlaştırma" ile karşıladık.

107 Hadislerde bir elde olgun hurma bir elde *ğıssâ'*, birlikte yenildiği belirtilir (Buhârî, *Et'ime* 39). Buna göre *ğıssâ'* kabak değil acur olmalıdır. Ebu Dâvud bir Mısır *ğıssâ'*sını ölçtüğünde tam 13 karış geldiğini söyler (Zekât 12). Bu da tercihimizi teyit eder. Acur gibi uzun olan fakat daha kalın ve pütürsüz olan bitki ise *dübba'* adını taşır ki, bu bir kabak türüdür ve genellikle pişirilerek yenir. Rasulullah'ın kabak sevdiğini bildiren rivayetlerde de kelime *ğıssâ'* olarak geçer.

108 Veya: "buğdayından" (İbn Abbas). Tercihimiz *fa'*nın *se'*den münkalip olduğu görüşüne dayanır (Ferrâ).

109 Veya: "Şehre", hatta belirsiz geldiği için "herhangi bir şehire".

110 Zımnen: Allah'ın lutfuyla kendilerini soykırımdan kurtarıp türlü nimetler veren Allah'a şükredecekleri yerde, "Hani bunun soğanı, sarımsağı?" demeye başladılar.

111 "Kesin taahhütlerini bozdukları için onları rahmetimizden dışladık." (5:13) âyetinde olduğu gibi, lânetlenme belli eylemler ve onları yapanlarla ilgilidir. Baştan sona bir ırkın tüm nesillerini kapsayan mânada lânetli kavim yoktur, ancak lânetli mantık vardır.

112 Bu hakikat onların kitaplarında da yer alır. Nitekim, Kral Azyahu Peygamber Amos'u katleder. Kral Minşa Peygamber İşaya'nın kafasını testereyle kestirir. Kral Ahab Peygamber İlya'yı (İlyas) öldürtmek için çırpınır (İbn Hazm, *el-Fisal*, I, 191-294). Yahuda kralı Asa, Hanani peygamberi hapse atar (*Tarihler* II, 16:1-14). Kral Ahab'ın öldürmek için aradığı İlyas Peygamber Sina'ya saklanır (*Krallar* I, 19:1-10). Aynı kral Peygamber Mikaya'yı hapseder (*Krallar* I, 22:26-27). Zekeriyya Peygamber halk tarafından taşlanır (*Tarihler* II, 24:20-21). Peygamber Yeremya açlıktan ölsün diye yeraltı mahzenine hapsedilir (*Yeremya* 15:10,18). Ve İsa şöyle seslenir: "Ey Kudüs! Gönderilen peygamberi öldüren, taşlayan Kudüs!" (Matta 13:37).

إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارٰى
وَالصَّابِـِٔينَ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ
صَالِحًا فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾ وَاِذْ اَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ
وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا اٰتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ
وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾

62 Hiç kuşkusuz bu kitaba inanan kimselerden, Yahudileşen kimselerden,[113] Hıristiyanlardan ve Saâbiîlerden[114] her kim Allah'a ve âhiret gününe inanır, ıslah edici iyilik işlerse, işte onlar için Rableri katında yaptıklarının karşılığı vardır.[115] Onlar gelecekten endişe etmeyecek, geçmişten dolayı da üzüntü duymayacaklar.[116]

63 BİR zaman da (Sina) Dağı(nı)[117] başınıza dikip sizden (şöyle) söz almıştık:[118] Size verdiğimiz mesaja sımsıkı sarılın, onun muhtevasını hatırdan çıkarmayın ki[119] takvaya ermeyi umabilesiniz.

113 *Ellezîne hâdû* formuyla gelen ibareleri, *el-Yehûd* ya da *Yehûdiyyen* ile eşitleyip "Yahudiler" şeklinde çevirmek gramatik açıdan isabetli değildir. Nisâ 46, Mâide 41, 44, 69, En'âm 146, Nahl 118 ve daha başka âyetler buradaki formun aynısıyla gelir. Müfessirler şu notu düşerler: *Ellezîne hâdû* demek "yahudileşenler" (*tehevvedû*) demektir (Râzî, *Mefatîh* XXX, 7). Lügatler *tehevvedû* fiilini *sâra yehûdiyyen* (yani: sonradan Yahûdî olanlar) şeklinde açıklar (*Muhtaru's-Sıhah*). Bunun en doğru tercümesi "yahudileşti"dir. Ünlü "Her çocuk fıtrat üzere doğar, onu anne-babası yahudileştirir" hadisinde kullanılan fiil *yuhevvidanihi*'dir (Buhârî, *Cenaiz* 29:91; Müslim, *Kader* 6). *Ellezine hâdû* formu, müslüman olan İsrailoğulları'nın "yahudileştiklerini" vurgulama amacı taşır. Çevirimizin gerekçesi budur (Bkz: 6:146, not 127).

114 Sabiîler için bkz: 5:69 ve 22:17. Bunların tümü de Medine'de inen âyetlerdir. Müşriklerin Hz. Peygamber'e ve mü'minlere "dönek/dinsiz" anlamına "sâbiî" dedikleri hadis kaynaklarında kayıtlıdır (Buhârî, *Menâkıb* 3). Gerçekte *Sâbiî* Arapça değil, bu dine mensup olanların konuştuğu ve Aramca'nın bir diyalekti olan Mandence'dir. "Suya dalmak", "vaftiz olmak" ya da "boy abdesti almak" anlamına gelen *sabaa*'dan türetilmiş bir isimdir ve Sabiîler'e komşuları tarafından verilmiştir. Burada kastedilen "vaftizci" lakabıyla anılan Hz. Yahya'yı izlediğini iddia eden Orta Doğu kökenli mesihçi gnostiklerdir. Yıldızlara akıl ve irade atfedip onları kutsal sayan Harran Sabiileri, fetihlerden sonra ehl-i kitap statüsü kazanmak için kendilerini "Sabiî" olarak nitelemiş olsalar gerektir. Her iki Sabiiliğin ortak noktası, düalist gnostisizmin etkisi altında kalmalarıdır.

115 *Lehum ecruhum*'daki zamirler çoğul değil de *âmene* fiilindeki tekil özneye uyarak *lehu ecruhu* şeklinde tekil gelmesi gerekmez miydi? Bu sorunun cevabı bellidir: *men*, ism-i mübhem olarak hepsi için de kullanılır.

116 Bu âyet benzeri olan Mâide 69. âyetle birlikte, 136. âyet ışığında anlaşılmalıdır. Bakara'da Hıristiyanların Sâbiîlerden öne alınması, inanç açısından Hıristiyanlığın Sâbiîlikten daha öncelikli olmasıyla, Hac ve Mâide'de Sâbiîliğin önce gelmesi ise, zaman açısından Hıristiyanlıktan önce oluşuyla açıklanmıştır (*Besâir* I, 144). Kur'an hiçbir inancı ve mensuplarını sırf mensubiyetten dolayı ne toptan mahkûm eder ne de aklar (Bkz: 3:112; 5:66-68; 7:159, 169,170,181; 57:28). Kitap ehline mensup oldukları hâlde doğrudan kâfir olan zümreleri açıkça vurgular (4:150; 5:71; 5:73). Kur'an'a göre Allah'a iman O'nun indirdiği ilâhî mesajların tümüne ve o mesajları gönderdiği peygamberlerin tümüne iman etmeyi içerir (Bkz: 2:136). Bu içeriğiyle Allah'a iman eden, âhirete iman eden ve sâlih amel işleyen (Bkz: 2:25, not 31) herkes kurtuluşa erecektir.

117 "Ulu dağ" ya da "yüce dağ" anlamına gelen *tûr*, birçok yerde sıfatıyla değil *Seynâ/Sînâ* adıyla anılmıştır (Msl: 23:20). Biz de bu sıfatla kullanıldığı tüm yerlerde Sînâ adını parantez içinde zikrettik (Krş: 28:29). Dağın yükseltilmesinin "havaya kaldırma" anlamı taşımadığı için bkz: 7:171 ve not 136.

118 İki cümlelik bu ibarenin çevrilmesinde *vavın* konumundan kaynaklanan bir zorluk vardır. Eğer *vav* bağlaç olarak alınırsa cümlenin çevirisi "sizden söz almış ve (Sina) Dağı(nı) başınıza dikmiştik" şeklinde olmalıdır. İç bağlamı gözeten çevirimiz, *vav*'ın hâl oluşuna dayanır.

119 Ebu'd-Derda naklediyor: "Nebi ile birlikteydik. Bir ara gözlerini semaya kaldırdı ve dedi ki: Gün gelir ilim insanları terk eder, insanların onda hiç nasibi kalmaz. Ziyad b. Lebid sordu: İlim bizi nasıl terk edebilir

ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ
عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ
﴿٦٤﴾ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي
السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿٦٥﴾
فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا
وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ ﴿٦٦﴾ وَإِذْ قَالَ مُوسٰى
لِقَوْمِهِ إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً قَالُوا
أَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا قَالَ أَعُوذُ بِاللّٰهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ
الْجَاهِلِينَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا
مَا هِيَ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا
بِكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذٰلِكَ فَافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ ﴿٦٨﴾

64 Bunun ardından bir kez daha sözünüzden döndünüz. Eğer Allah size lutfedip acımasaydı, kesinlikle kaybetmiştiniz.
65 Nitekim, içinizden Yasak Günü'nde haddi aşan kimseleri siz de biliyorsunuz.[120] Onlara, "Maymunlardan beter olun!"[121] demiştik.
66 Ve onları, hem ilk kuşaklar hem de sonraki nesiller için bir ibret vesikası, (taklitten) sakınanlar için de uyarıcı bir örnek kıldık.

67 Hani (fail-i meçhul bir cinayet işlendiği) bir zaman da Musa, kavmine "Allah size bir inek kurban etmenizi emrediyor!"[122] demişti de şöyle çıkışmışlardı: "Sen bizimle dalga mı geçiyorsun?" (Musa), "Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım" demişti.

68 Onlar: "Bizim için Rabbine yalvar da, bize onun niteliğini açıklasın!" dediler. "O diyor ki, kesinlikle o ne çok yaşlı ne çok toy, bu ikisi arasında bir inek olmalı. Hadi artık size verilen emri yerine getirin!" dedi.[123]

---

ki? Biz Kur'an'ı okuyoruz ve bundan böyle de vallahi okumaya devam edeceğiz, hanımlarımıza, oğullarımıza okutacağız. Rasulullah cevap verdi: Anan seni kaybetsin ey Ziyad! Ben de seni Medinelilerin akıllısı sanırdım; Yahudilerin ve Hıristiyanların elinde de Tevrat ve İncil yok muydu?" (Tirmizî, *İlim* 5)

120 Onların Cumartesi yasağını ihlâl etme yöntemlerinden biri, A'râf 163'ün de desteklediği gibi şöyle gerçekleşiyordu: Kutsal tatil başlamadan en büyük geçim kaynakları olan ağlarını suya atıyorlar, yasak bitiminde ise çekiyorlar ve böylece hem yasağa sözde uymuş oluyorlar hem de işlerinden kalmamış oluyorlardı.

121 Lafzen: "Alçak maymunlar olun". Alçaklık vasfının maymuna değil bu sözü hak edenlere olması daha münasiptir. Burada yapılan lânet makamında bir tazirdir ve bunun dilimizdeki en güzel karşılığı da budur. Allahu a'lem.

122 Bu âyet, İsrâiloğullarında işlenen faili meçhul bir cinayet neticesinde onlara gelen ilâhî emre gönderme yapmaktadır: "Ve o şehrin bütün ihtiyarları, öldürülmüş adama en yakın olanlar, vadide kurban edilmiş olan ineğin üzerinde ellerini yıkayacaklar ve cevap verip diyecekler: Ellerimiz bu kanı dökmedi ve gözlerimiz onu görmedi. Kurtardığın kavmin İsrâil'e bağışla ya Rab, ve kavmin İsrâil arasında suçsuz kan bırakma! Ve kan onlara bağışlanacaktır" (*Tesniye* 21: 6-8). Zımnen: Allah'tan başkasına kulluktan kurtulmanın yolu, onu yürekten kazıyıp atmaktır.

123 İsrâiloğullarına kesmeleri emredilen inek, aslında gönüllerinde taht kuran Mısırlıların ve yolda karşılaştıkları kimi putperest kavimlerin taptıklarına şahit oldukları ve kendilerinin de gönüllerinde taht kuran ineğin ta kendisiydi.

69 Onlar: "Bizim için Rabbine yalvar da bize onun rengini bildirsin" dediler. O, "Kesinlikle o, rengi bakanın gözünü kamaştıracak parlaklıkta sarı bir inek olmalı" dedi.[124]

70 Onlar: "Bizim için Rabbine yalvar da bize onun tam olarak ne olduğunu açıklasın; çünkü bize göre bütün inekler birbirine benzer: (eğer açıklanırsa), Allah isterse biz de doğrusunu buluruz" dediler.

71 "O diyor ki: o, toprağı sürmek[125] ve ekin sulamak için çifte koşulmamış, kusursuz, alacasız bir inek olmalı" dedi.

Onlar: "İşte şimdi gerçeği bildirdin" dediler ve hemen onu (bulup) kurban ettiler: fakat neredeyse yapmayacaklardı.[126]

72 Hani bir kişiyi öldürmüştünüz de, hemen ardından bu konuda birbirinizi suçlamıştınız. Oysa ki Allah örtbas ettiğiniz gerçeği açığa çıkarırdı. 73 Bu maksatla dedik ki: "Bu (prensib)i bu türden (çözümlenmemiş cinayet olaylarından) bazılarına da uygulayın!"[127] Allah aklınızı kullanabilesiniz diye ölüyü işte böyle diriltir ve âyetlerini size bu şekilde gösterir.[128]

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْنُهَاۜ
قَالَ اِنَّهُ يَقُولُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَٓاءُۙ فَاقِعٌ لَوْنُهَا
تَسُرُّ النَّاظِر۪ينَ ﴿٦٩﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ
لَنَا مَا هِيَۙ اِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَاۜ وَاِنَّٓا اِنْ
شَٓاءَ اللّٰهُ لَمُهْتَدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالَ اِنَّهُ يَقُولُ اِنَّهَا
بَقَرَةٌ لَا ذَلُولٌ تُث۪يرُ الْاَرْضَ وَلَا تَسْقِي
الْحَرْثَۚ مُسَلَّمَةٌ لَا شِيَةَ ف۪يهَاۜ قَالُوا الْـٰٔنَ
جِئْتَ بِالْحَقِّۜ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَۚ
﴿٧١﴾ وَاِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادّٰرَءْتُمْ ف۪يهَاۜ وَاللّٰهُ
مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَۚ ﴿٧٢﴾ فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ
بِبَعْضِهَاۜ كَذٰلِكَ يُحْيِ اللّٰهُ الْمَوْتٰى وَيُر۪يكُمْ
اٰيَاتِه۪ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٧٣﴾

124 *Tesurru'n-nâzırin* lafzen "bakana sürur veren" anlamına gelir. Bu ifade, onların gönlünde yatanı Allah'ın bildiğine de bir göndermedir. Vahiy durumun vahametini şöyle ifade eder: "buzağı sevgisi onların kalbinde taht kurmuştu" (93).

125 *Tusîru,* "öküz/boğa" anlamına gelen *sevr* ile aynı köktendir. Bu da en azından Apis Öküzü'ne bir atıf içerir. Eski Ahid'de Mısır'dan "çalımlı bir inek" olarak söz edilir. Aslında kesilmesi istenen inek, Mısır'ı temsil ediyordu. Kesilmesi emrolunan sığır üzerinden, düşmanına âşık olan herkese mesaj: Düşmanına hayran olan, gün gelir onun putuna tapar!

126 Bir kuralı uygulamanın, kişinin ona olan inancından öte mantıkî nedenselliğe dayalı bir kuralı yoktur. Bu kurallı yaşamanın en sağlıklı yolunun imanlı yaşamak olduğunu gösterir.

127 Bu anlamı *Menâr* sahibine borçluyum. R. Rıza bu âyet bağlamında şunları söyler: "Buradaki "darb" (vurma) konusunda birçok rivayet naklederler. Denilir ki, bu sözcükle kastedilen ineğin dili ya da buduyla yahut da kuyruğuyla öldürülen kişiye vurmaktır. Dediler ki: İsrâiloğulları ineğin parçasıyla vurdular, maktul dirildi ve "beni kardeşim, ya da yeğenim falanca veyahut da başka biri öldürdü" dedi. Âyet bununla ilgili bir metin bile değilken nasıl bunca ayrıntıyı verir? Daha önce de açıkladığımız gibi, bu olay faili meçhul cinayetleri çözümlemek için uygulanan bir yöntemdir. Buna göre, bir cinayet suçu işlendiğinde kâtil tesbit edilemez ve maktul de yerleşim birimine yakın bir yerde bulunursa, oranın halkından kim onların şeriatlarında tanımlandığı gibi (2:67, not 122) gelir de kurban edilen ineğin üzerinde elini yıkarsa o cinayeti işlememiştir. Bunu yapmayan kimsenin kâtil olduğu ortaya çıkar" (*Menâr,* I-351). *İdribuhu bi ba'dıha* benzeri deyimsel bir ibare Eski Ahid'de de geçer (*Tesniye* 21:1-9).

128 Buradaki "ölüyü diriltme" şu âyet ışığında anlaşılmalıdır: "Kim bir hayat kurtarırsa, bütün insanlığı

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِيَ
كَالْحِجَارَةِ اَوْ اَشَدُّ قَسْوَةًۜ وَاِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ
لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْاَنْهَارُۜ وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا
يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَٓاءُۜ وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا
يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِۜ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا
تَعْمَلُونَ ﴿٧٤﴾ اَفَتَطْمَعُونَ اَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ
وَقَدْ كَانَ فَر۪يقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللّٰهِ ثُمَّ
يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾

74 Bütün bunların ardından[129] yürekleriniz katılaştı;[130] taş gibi, hatta daha da katı hâle geldi. Çünkü, nice kayalar var ki bağrından ırmaklar fışkırır, öyleleri de var ki yarıldığı zaman su çıkar, onlardan öyleleri de var ki Allah haşyetinden harekete geçip yuvarlanır.[131] Allah yaptıklarınıza karşı ilgisiz değildir.

75 Bütün bu olanlardan sonra siz, onların size inanmalarını mı bekliyorsunuz?[132] Oysa onlardan birçoğu[133] Allah'ın kelâmını[134] işitip ne demek istediğini kavradıkları hâlde, bile bile tahrif ediyorlar.[135]

---

kurtarmış gibi olur" (5:32). Yine "kısasta sizin için hayat vardır" âyetindeki "hayat" da bu anlamdadır. Âyet, kesin deliller olmadan herhangi birinin cinayet suçundan yargılanarak ölüme mahkûm edilmesinin önüne geçmeyi, ölüyü diriltmek olarak nitelendiriyor. Zira cezası ölüm olan bir yargılamada yanlışlık, telafisi imkânsız bir hatadır.

129 *Summe* bağlacının diğerlerinden farkı, öncesiyle sonrası arasında bir mesafe olduğuna delâlet etmesidir. Bu mesafe lafzî, mânevî veya bağlamla ilgili olabilir. Burada, öncesinden çok farklı bir gelişmeye işaret etmektedir. Buradan yola çıkarak İsrâiloğullarının daha önce taş kalpli olmadıklarını, duyarlılık sahibi olduklarını çıkarabiliriz. Yani bir düzelmiş bir bozulmuşlardır.

130 Tüm muhataplara zımnen: Yürekleri taş kesilenlerden sizin gördüğünüz hakikati görmelerini boşuna beklemeyin ve taş kalplilere bakarak inandığınız hakikatlerde kuşkuya kapılmayın! Sözün özü: Kalbin taşlaşması, vicdanın ölmesidir. Allah Rasulü, bedenin maddî merkezi olan kalple, mânevî merkezi olan mânevî kalp arasında kıyas yaparak şöyle der: "Cesette bir et parçası vardır ki, eğer o sıhhatli olursa tüm beden sıhhatli olur, eğer o hastalanırsa tüm beden hastalanır; dikkat edin: o kalptir!" (Buhari, *İman,* 39).

131 *Haşyet,* korkanın güçsüzlüğünden değil, korkulanın azamet ve haşmetinden dolayı hissedilen ürpertidir (Bkz: 10:62, not 83). Ebu Müslim'e göre zamir "taşları" değil de "kalpleri" gösterir. Zira haşyeti taşlar duymaz, sadece kalbi olanlar duyar (Nkl: Râzî).

132 Soru edatının peşinden gelen *fâ*nın anlama yansıması. 39 - 75. ayetleri arasındaki kıssanın amacı bu âyette ortaya çıkar: Mü'minlere misyonlarının bilincinde olmaları için bir ibret vesikası sunmak.

133 *Ferîku*nun "bir bölüm, bir kısım, bir grup" anlamı yanında "birçoğu" anlamı da vardır (*Tâc*).

134 *Kelâm;* "duyum ve gözlem yoluyla insan idraki üzerinde kalıcı bir etki bırakmak" anlamına gelen *kelm*den türetilir (Bkz: 2:37, not 64). *Kelime,* Kur'an'da yalnızca "Allah'ın kelâmı" için değil, "O'nun yaratışı, takdiri, hükmü, gazabı, sünneti, gözde ve gönülde iz bırakan en güçlü belgesi" anlamlarında da kullanılır.

135 *Tahrîf*in kökü olan *harf,* bir şeyin parçasını, bir boyutunu ve bir yanını ifade eder. Tahrif, sözlükte "yontmak" anlamına gelir. Arapça'da kalem yontmaya *tahrîfu'l-kalem* denilir. Istılahta tahrif, hem mesajın zarfı olan sözü değiştirmek, bozmak, eksiltmek ve fazlalaştırmak, hem de mesajın anlamını çarpıtmak anlamına gelir. Âyetin mesajı açık: Ümmet-i Musa'nın kendi vahyine karşı gösterdikleri bu ciddiyetsiz tavrı, Ümmet-i Muhammed de Kur'an'a karşı göstermesinler ve Allah'ın emirleri konusunda titiz olsunlar.

76 Onlar, îman edenlerle buluştuklarında "îman ettik" derler, birbirleriyle baş başa kaldıklarındaysa (akıl hocaları, "îman ettik" diyenlere) "Rabbinizin katında size karşı bir koz olarak kullansınlar diye mi Allah'ın size açtığı şeyi onlara haber veriyorsunuz? Bu kadarını düşünemiyor musunuz?" derler.[136]

77 Asıl onlar bilmiyorlar mı ki, Allah onların gizlediklerini de çok iyi biliyor, açıkladıklarını da?

78 Onların içerisinde ümmiler de var.[137] Onlar kitabı bilmezler, sadece birtakım kuruntulara sahipler; ve onlar (gerçekleri bilmiyor) yalnızca zannediyorlar.[138]
79 Yazıklar olsun onlara ki, kitabı kendi elleriyle yazıp da az bir getiri sağlamak için "Bu Allah katındandır" derler. Elleriyle yazdıklarından dolayı yazıklar olsun onlara, kazandıklarından dolayı da yazıklar olsun![139]

وَاِذَا لَقُوا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا قَالُٓوا اٰمَنَّاۚ وَاِذَا خَلَا
بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ قَالُٓوا اَتُحَدِّثُونَهُمْ بِمَا
فَتَحَ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَٓاجُّوكُمْ بِه۪ عِنْدَ رَبِّكُمْؕ
اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٧٦﴾ اَوَلَا يَعْلَمُونَ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ
مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٧﴾ وَمِنْهُمْ اُمِّيُّونَ
لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ اِلَّٓا اَمَانِيَّ وَاِنْ هُمْ اِلَّا
يَظُنُّونَ ﴿٧٨﴾ فَوَيْلٌ لِلَّذ۪ينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ
بِاَيْد۪يهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هٰذَا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ لِيَشْتَرُوا
بِه۪ ثَمَنًا قَل۪يلًاۜ فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ اَيْد۪يهِمْ وَوَيْلٌ
لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ ﴿٧٩﴾

---

136 "İman ettik" diyenler saf ve samimi kimi Yahudiler, onları paylayanlarsa haset ve inatçı Yahudi liderleriydi. Birinciler hakikati itiraf etmiş olsalar gerek ki, akıl hocaları mü'minlerin eline koz vermemeleri konusunda onları uyarıyordu. Allah'ın İsrâiloğullarına açtığı sır, hiç kuşkusuz Hz. Muhammed'in peygamberliğiydi (*Tekvin,* 21:21; *Tesniye,* 18:15, 18; 33:2). Bu âyet, Medine Yahudilerinin sadece inkârcı değil aynı zamanda ikiyüzlü olduklarını da gösterir. Çünkü 14. âyet aynı davranışı münafıklara nisbet eder. Sûrenin 8-20. âyetlerinde sözü edilen münafıklarla bu âyettekilerin aynı olması da muhtemeldir

137 Kur'an'da *ummî* terimi genellikle "kitap ehli olmayanlar" için kullanılır (Krş: 3:20, 75; 62:2). Kök anlamı "annesinden doğduğu gibi kalan"dır. Şu hâlde burada geçen "Yahudilerin ümmileri" ne demektir? Bunların Yahudileşmiş Araplar olma ihtimali yüksektir. 256. âyetin nüzûl sebebi olarak gösterilen "çocuğu olmayan ailelerin adak adaması sonucunda doğan çocukların Yahudi ailelere verilme" yöntemi, bunların nasıl Yahudileştikleri sorusunun muhtemel cevaplarından biridir.

138 Kur'an, kuruntu ürünü bâtıl inanç ile cehalet arasında doğrudan bağ kuruyor. Buradan, tüm hurafelerin de çıkış noktasının söz konusu cehalet olduğunu anlıyoruz. Zımnen: Vahiysiz ve kitapsız dindarlık, açığını sahte kutsallar icat ederek kapatır. Zira taklide dayalı akide zanna mahkûmdur. Vahye tâbi olmayanın vehim ve kuruntusunu dinleştirmekten başka yapacağı bir şey yoktur.

139 Âyetin ilk muhatabı olan Medine Yahudilerinin yaptığı şey şuydu: Okuma yazma bilmeyen ve din konusunda sürekli kendilerine muhtaç bulunan cahil Yahudi kitlelerini bu bağımlılıktan kurtaracak şeyler yapmadıkları gibi, aksine onların kendilerine olan bağımlılığını pekiştirecek her türlü yönteme başvurdular. Kutsal Kitap'la cahil kitleler arasına girerek onların kitaba kolayca ulaşmasını engellediler. Cahil Yahudi kitlelerin tek dinî başvuru kaynağı hahamlardı. Onlar da halkı bilinçlendirmek yerine istismar etmeyi yeğlediler.

وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلَّٓا اَيَّامًا مَعْدُودَةً قُلْ
اَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللّٰهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ اللّٰهُ عَهْدَهُٓ
اَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٠﴾ بَلٰى مَنْ
كَسَبَ سَيِّئَةً وَاَحَاطَتْ بِه۪ خَط۪ٓيـَٔتُهُ فَاُو۬لٰٓئِكَ
اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ ف۪يهَا خَالِدُونَ ﴿٨١﴾ وَالَّذ۪ينَ
اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ
الْجَنَّةِ هُمْ ف۪يهَا خَالِدُونَ ﴿٨٢﴾ وَاِذْ اَخَذْنَا م۪يثَاقَ
بَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪لَ لَا تَعْبُدُونَ اِلَّا اللّٰهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ
اِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاك۪ينِ
وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَاَق۪يمُوا الصَّلٰوةَ
وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ اِلَّا قَل۪يلًا مِنْكُمْ
وَاَنْتُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٨٣﴾ وَاِذْ اَخَذْنَا م۪يثَاقَكُمْ لَا
تَسْفِكُونَ دِمَٓاءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ اَنْفُسَكُمْ
مِنْ دِيَارِكُمْ ثُمَّ اَقْرَرْتُمْ وَاَنْتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٨٤﴾

80 Onlar, "Sayılı bir kaç gün dışında kesinlikle bizi ateş yakmayacak" derler. Sor onlara: "Allah'tan kesin bir söz mü aldınız -ki eğer öyleyse, Allah sözünden kesinlikle caymaz-; yoksa Allah hakkında bilmediğiniz şeyler mi söylüyorsunuz?"[140]

81 Aksine, kim kötülük yapar ve suçu onu vebaliyle çepeçevre kuşatırsa, işte onlar ateş halkıdır ve orada kalıcıdırlar.[141]
82 İman eden ve ıslah edici iyilikler işleyen kimseler:[142] İşte onlar cennet halkıdır ve onlar da orada kalıcıdırlar.

83 HANİ bir zaman da İsrâiloğullarından yalnızca Allah'a kulluk edeceksiniz, ana-babaya, yakınlara, kimsesizlere,[143] yoksullara iyilik yapacaksınız, insanlara güzel söz söyleyeceksiniz, namazı istikametle kılacaksınız, zekâtı vereceksiniz diye söz almıştık.[144] Sizden birkaç istisna dışında hepiniz sözünüzden dönmüştünüz; ve siz pek dönek bir toplumsunuz.

84 Yine sizden "Birbirinizin kanını dökmeyeceksiniz, birbirinizi yurdunuzdan çıkarmayacaksınız" diye de söz almıştık; üstelik siz de bunu ikrar etmiştiniz; hâlâ da buna şahitsiniz. ->

---

140 Bu âyeti, önceki âyetlerle birlikte düşündüğümüzde, cahil Yahudi kitlelerin bu asılsız inancının, onlara elleriyle yazdıkları kitaplarda âhiret garantisi verip, bunu da menfaat temin etmek amacıyla Allah'ın mesajı olarak sunan din adamlarının gerçekle hiçbir ilgisi olmayan yorumları olduğu hemen anlaşılır. Nitekim, Talmud'un *Roş Ha-Şana* bölümünde cehennemlik Yahudilerin orada 12 ay kalacağı yorumu yapılmıştır.

141 Bir önceki âyette yer alan Yahudilerin sayılı birkaç gün dışında kendilerini ateşin yakmayacağı şeklindeki bâtıl inancı reddeden âyet, bu kuruntunun sahiplerinin cehennemde geçici değil "kalıcı" olduklarını vurguluyor (*hâlidîn* için bkz: 2:39, not 69.).

142 *'Amilu's-sâlihât'*ı "ıslah edici iyilikler işleyen" şeklindeki çevirimizin gerekçesi için bkz: 103:3, not 5.

143 *Yetâmâ*, (t. *yetîm*) küçük yaşta babasını kaybeden çocuklar için kullanılır. Bununla beraber, dil açısından her kimsesiz ya da eşsiz ve tek olana da yetim adı verilir. Annesiz çocuk, kocasını kaybetmiş kimsesiz kadın da bu sınıfa girer. Bunu gözeterek biz *yetâmâ*yı "kimsesizler" olarak çevirdik.

144 *Mîsak*, "güvendi" anlamına gelen *veseka* kökünden türetilmiştir. Yemin veya belge ile garanti altına alınmış en güçlü sözleşme demektir. *Ahd* ve *'akd*in bir üstüdür. 40. âyette İsrâiloğullarının Allah'a verdiği söz *ahd* olarak geçerken, 63 ve 83. âyetlerde *mîsak* olarak geçer. Bu da gösteriyor ki İsrâiloğullarından bir değil birkaç defa söz alınmıştır. Üstelik önceki sözlerini tutmayınca cezaya çarptırılmışlar, üzerlerinden belânın kaldırılması için bu kez de kendilerinden yeminli, kesin teminat (*mîsak*) alınmıştır.

ثُمَّ اَنْتُمْ هٰٓؤُلَٓاءِ تَقْتُلُونَ اَنْفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ
فَرِيقًا مِنْكُمْ مِنْ دِيَارِهِمْۘ تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ
بِالْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِۜ وَاِنْ يَأْتُوكُمْ اُسَارٰى
تُفَادُوهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ اِخْرَاجُهُمْۜ
اَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ
بِبَعْضٍۚ فَمَا جَزَٓاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذٰلِكَ مِنْكُمْ اِلَّا
خِزْيٌ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۚ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يُرَدُّونَ
اِلٰٓى اَشَدِّ الْعَذَابِۜ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ
﴿٨٥﴾ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا
بِالْاٰخِرَةِۘ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ
يُنْصَرُونَ ﴿٨٦﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ
وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ وَاٰتَيْنَا عِيسَى ابْنَ
مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَاَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ

<- **85** Bütün bunlara rağmen birbirinizi katleden, günah ve düşmanlıkta dayanışma sergileyerek kendi içinizden bir kısmını yurtlarından çıkaran -ki onların çıkarılması size kesinlikle yasaklanmıştı- ve esir edilmiş olarak size geldiklerinde fidyelerini vererek onları kurtaran da yine sizlerdiniz.[145]

Şimdi siz vahyin bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?[146] İyi bilin ki, sizden kim böyle yaparsa, kesinlikle onun cezası dünya hayatında[147] zilletten başka bir şey olmayacaktır. Kıyamet günü ise azabın en şiddetlisine sevkedilecekler. Zira Allah yaptıklarınızdan gâfil değildir.

86 İşte bunlardır âhireti feda edip karşılığında dünya hayatını satın alanlar. Böyle kimselerin azabı hafifletilmeyecek ve onlara yardım da edilmeyecektir.

87 Musa'ya ilâhî kelâmı vermiş ve birbiri ardınca onu izleyen peygamberler göndermiştik. Meryem oğlu İsa'ya da gerçeğin açık belgelerini vermiş ve onu kutsal ruh[148] ile güçlendirmiştik. ->

---

145 Yani: Bu nasıl bir çelişkidir ki, kendi dindaşlarınızı önce yurtlarınızdan zorla çıkarıyor, sonra da soy gayretiyle onlardan birilerine esir düşenleri fidye verip kurtarıyorsunuz. Âyetin tarihsel arka planını araştırdığımızda, bu haberin en somut karşılığını İsrâiloğullarının Hz. Süleyman'ın (MÖ. 970-931 ykl.) vefatının hemen sonrasında yaşadıkları tefrika ve iç savaşta buluyoruz (38:34'ün ilgili notuna bkz).

146 Zımnen: Parçalanan hakikat, hakikat olmaktan çıkar. Kim ilâhî hakikatin bir kısmının üzerini örterek gerçeğin kâfiri olursa, bunun cezası dünya toplumları içerisinde aşağılanma, sömürülme, ezilme, kişiliksiz ve kimliksiz hâle gelme; âhirette ise bundan daha acı verici bir terkedilmişlik azabıdır. Âyetin son cümlesi olan "Allah yaptıklarınıza karşı duyarsız değildir" uyarısının muhatabı herkestir.

147 *el-Hayâtu'd-dunyâ* için ibarenin iniş sürecinde ilk kullanıldığı 87:16'nın notuna bkz.

148 Kutsal ruhu Şûrâ 52 ışığında "Allah'ın peygamberlerinin akıl ve marifetlerini kendisiyle desteklediği vahyin ruhu" olarak açıklayanlar olmuştur (*Menâr*). "Kutsallık" ise, onunla insanı terbiye etmenin kutsallığıyla, ya da vahyin terbiyesiyle insan benliğinin kutsal olanın etkisi altında kalmasıyla açıklanmıştır. Aynı kaynak Kur'an'da geçen *er-Rûhu'l-Emîn* (güvenilir ruh) ifadesini de aynı anlam alanı içerisinde değerlendirir (26:193). Buna göre kendisine vahyedilen peygamber, içerisine hakikat dışı şeylerin karışmayacağından kesinlikle emin olduğu Rabbinden gelen açık ve kesin bir bilgi ve belgeye kavuşmuştur. Kur'an'da, "katından bir ruh ile destekleme" ifadesinin, tüm gerçek mü'minleri kapsayan bir biçimde kullanıldığını görüyoruz (58:22). Bu cümleden olarak Allah Rasulü İslâm şairi Hassan b. Sabit'e "Allah seni Kutsal Ruh ile desteklesin!" duasında bulunmuştur (Buhârî ve Müslim).

اَفَكُلَّمَا جَٓاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوٰٓى اَنْفُسُكُمُ
اسْتَكْبَرْتُمْۚ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ ﴿٨٧﴾
وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ
فَقَلِيلًا مَا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾ وَلَمَّا جَٓاءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ
عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْۙ وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ
يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُواۚ فَلَمَّا جَٓاءَهُمْ مَا
عَرَفُوا كَفَرُوا بِهٖ فَلَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٨٩﴾

<- Fakat her ne zaman bir elçi hoşunuza gitmeyen bir mesaj getirmişse, küstahça ona başkaldırdınız: kimini yalanladınız, kimini de öldürüyorsunuz.[149]

88 "Kalplerimiz (bilgi ile) kaplıdır" dediler.[150] Aksine hakikati inkâr ettikleri için, Allah onlara lanet etmiştir. Baksanıza, ne kadar da az inanıyorlar.[151]

89 Allah katından onlara, ellerindekini (genel olarak) doğrulayan bir kitap geldiğinde;[152] -ki daha önce inkâr edenlere (o kitap ve peygamberle) istikbalde galip gelecekleri (tehdidinde) bulunuyorlardı- işte böylesine tanıdıkları o şey kendilerine geldiğinde onu inkâr ettiler:[153] Allah'ın lâneti inkârcıların üzerine olsun![154]

---

149 Yahudi muhataplara, Hz. Muhammed'e karşı davranışlarının hiç de sürpriz olmadığı, buna benzer davranışları yalnızca kendi ırkları dışındaki peygamberlere değil, bizzat kendi ırklarından gönderilenlere de reva gördükleri, hatta onların kimilerini katletmeye kadar işi vardırdıkları yüzlerine vuruluyor (Bkz: 2:61, not 112). Yahudilerin peygamberleri yalanlamaları mazi fiille *kezzebtum*, öldürmeleri ise ondan farklı olarak muzari fiille *taktulûn* şeklinde gelmiştir. Bununla, onların peygamber katletmeleri muhatabın gözünde daha yeni işlenmiş bir cinayet gibi canlandırılmakla kalmıyor, aynı zamanda son nebiye karşı tutumlarının da bir cinayet olduğu zımnen ifade edilmiş oluyor.

150 Nisâ 155'te de geçen *kulûbuna ğulfun* İbn Abbas'a göre "kalplerimiz ilim ve hikmetle ağzına kadar doludur" anlamına gelir. Aynı ibareyi "kalplerimiz kılıflıdır, mühürlüdür, senin söylediklerinden etkilenmez" şeklinde açıklayanlar, görüşlerine Fussilet 5'i delil olarak göstermişlerse de, Fussilet sûresi Mekkîdir ve adı geçen âyetteki *kulûbuna fî ekinnetin* (Kalplerimiz örtüler içerisindedir) ifadesinin kendisine izafe edildiği kimseler de Mekke müşrikleridir. Yahudilerin sözünde istiğna ve kibir, müşriklerin sözünde istihza ve alay vardır. Yahudiler bilgi ve hikmete karınlarının tok olduğunu iddia ediyorlardı, müşrikler ise vahyin kendilerini etkilemeyeceğini iddia ediyorlardı.

151 84. âyette kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr etmeleri dikkate alındığında bu ibare "kitabın azına inanmayı" ifade eder.

152 Kur'an'ın "kitap ehlinin hâlen sahip oldukları hakikati doğrulamasının" anlamı, indiği zamanda elde bulunan Tevrat ve İncil'i tasdik etmesi değildir. Kaldı ki, Kur'an'ın indiği dönemde de Yahudi ve Hıristiyanların ellerinde her birinin "en doğrusu budur, diğeri muteber değildir" dediği birden fazla kitap bulunuyordu. Kilisenin onayladıklarına "kanonik", reddettiklerine "apokrif" adı verilir. Bu durumda Kur'an'dan eldeki kanonik ve apokrif Tevrat ve İncil'lerden hangisini tasdik etmesini bekleyebiliriz? Şu hâlde, vahyin dile getirdiği kitap ehlinin hâlen sahip oldukları hakikati doğrulama olayı, ilâhî mesajın zarfı olan metinlere değil, o metinlerin mazrufu olan hakikate bir atıftır.

153 Âyette *men 'arafû* (tanıdıkları kimse) yerine *mâ 'arafû* (tanıdıkları şey) gelmesi, "Yahudilerin "öz oğullarını tanıdıkları gibi tanıdıkları" (6:20) şeyin Hz. Muhammed'in şahsı değil, bir peygamberin geleceğine dair kanaate dayalı itikat olduğu sonucu çıkar. Medine Yahudileri, bölge Araplarına yakında bir peygamber geleceğini, kendilerinin gelmesi beklenen o Peygamber sayesinde Araplara karşı üstünlük elde edeceklerini iddia ediyorlardı. Hatta, Yesriblilerin Rasulullah'ın davetine ilk icâbet eden toplum olmasında Yahudilerin bu tehdidinin payı büyüktü (Taberî, *Tefsir* I, 455).

154 Bu âyet Medine Yahudileri üzerinden herkese şunu söyler: Her toplum kendi geçmişini sırtında taşır: Ey Muhammed ümmeti, öyle bir miras bırakın ki, onu gelecek nesiller boyunlarında bir zincir gibi değil, göğüslerinde bir nişan gibi taşısınlar (Allah'ın lâneti için bkz: 61. âyet, not 111).

90 Allah'ın kulları arasından istediğine fazlu kereminden vahiy indirmesini kıskanmaları ve Allah'ın indirdiği vahyi inkâr ederek kişiliklerini satmaları ne vahim bir durum![155] İşte bunun üzerine (dünyada) katmerli bir gazaba uğradılar: Küfre sapanlar için (âhirette de) alçaltıcı bir azap vardır.[156]

91 Kendilerine "Allah'ın indirdiğine inanın" denildiğinde, "Biz sadece kendimize indirilene inanırız" derler. Kendilerinde mevcut bir hakikati doğruladığı hâlde, daha sonra gelen her hakikati inkâr ederler. Onlara; "Peki, eğer gerçekten inanmış idiyseniz daha önce Allah'ın (sizden olan) elçilerini niçin öldürdünüz?" diye sor.[157]

92 Doğrusu Musa da size hakikatin apaçık belgeleriyle gelmişti. Ardından yine yanlış yaparak buzağıyı peydahlamıştınız.[158]

93 Hani, bir zaman da (Sina) Dağı(nı) üzerinize yükselterek sizden kesin söz almıştık: "Size gönderdiğimiz mesajı hayata uygulayın ve artık hakikati duyun!" Buna karşın "İşittik ve itaât ettik/isyan ettik" dediler.[159]

Küfürleri sebebiyle buzağı (heykeli) gönüllerinde taht kurdu.[160] ->

بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهٖٓ اَنْفُسَهُمْ اَنْ يَكْفُرُوا بِمَٓا
اَنْزَلَ اللّٰهُ بَغْيًا اَنْ يُنَزِّلَ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ عَلٰى
مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِهٖۚ فَبَٓاؤُ۫ بِغَضَبٍ عَلٰى
غَضَبٍۜ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿٩٠﴾ وَاِذَا
قِيلَ لَهُمْ اٰمِنُوا بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوا نُؤْمِنُ بِمَٓا
اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَٓاءَهُ وَهُوَ الْحَقُّ
مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْۜ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ اَنْبِيَٓاءَ اللّٰهِ
مِنْ قَبْلُ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٩١﴾ وَلَقَدْ جَٓاءَكُمْ
مُوسٰى بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ
بَعْدِهٖ وَاَنْتُمْ ظَالِمُونَ ﴿٩٢﴾ وَاِذْ اَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ
وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَۜ خُذُوا مَٓا اٰتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ
وَاسْمَعُواۜ قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاُشْرِبُوا
فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْۜ

155 Lafzen: "kendilerini satmaları..." Yahudileşen İsrâiloğlullarının, kendilerini zaten inandıkları değerlere çağıran bir peygambere sırf kıskançlık ve ırkçılıkları yüzünden karşı çıkmaları ve onun getirdiği mesajı inkâr etmeleri, vahiy tarafından "kişilik satma" olarak değerlendiriliyor.

156 Lafzen: "gazap üstüne gazaba..." Bu ifade, "katmerli bir gazap" anlamına da, "gazap üstüne gazap" anlamına da gelir. Yani, kişilik satma bir gazap, yabancılaşma ikinci gazaptır (Krş. 74. âyet).

157 "Allah'ın indirdiğine inanın" denildiğinde verdikleri "biz kendimize indirilene inanırız" cevabı, aslında onların kendilerine indirilen ilâhî mesaja Allah'tan geldiği için değil de İsrâiloğullarına geldiği için inandıklarını gösterir. Samimi değillerdir. Çünkü bu inançta ölçü, mesajın kendisi ya da kimden geldiği değil, kime geldiğidir.

158 Bu âyette Hz. Musa için geçen "hakikatin apaçık belgeleri" (*beyyinât*), 87. âyette Hz. İsa için kullanılmıştı. *Beyyinât*, bir peygamberin getirdiği hakikatleri Allah'tan aldığına kanıt olarak gösterdiği her şeydir. Bu anlamda *beyyinât*, adeta peygamberlerin peygamberliklerine dair ilâhî bir kimlik belgesidir.

159 Onların tavrı, hem "itaat etme" hem de "isyan etme" anlamına gelen tevriyeli bir kelime ile ifade ediliyor ('*Asâ*nın bu özelliği için bkz: 4:46, not 71, ayrıca krş: Âyet 104). Dilleriyle itaat edeceklerini söylerken, kalplerinden tersini geçirmiş olmalılar. Bir yoruma göre onlar hâl diliyle bunu ifade etmişler, ilâhî mesajı işittikleri hâlde onu uygulamayarak fiilen "uygulamayacağız" demişlerdir (Ebu Müslim'den nkl: Râzî).

160 Lafzen: "Buzağı kalplerine içirildi". Metinde edilgen fiil kullanılması, tüm dikkatleri işin failine değil de fiilin bizzat kendisine çekmek içindir.

قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهٖٓ اِيمَانُكُمْ اِنْ كُنْتُمْ
مُؤْمِن۪ينَ ﴿٩٣﴾ قُلْ اِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ
الْاٰخِرَةُ عِنْدَ اللّٰهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ
فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ﴿٩٤﴾ وَلَنْ
يَتَمَنَّوْهُ اَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ اَيْد۪يهِمْ وَاللّٰهُ عَل۪يمٌ
بِالظَّالِم۪ينَ ﴿٩٥﴾ وَلَتَجِدَنَّهُمْ اَحْرَصَ النَّاسِ
عَلٰى حَيٰوةٍ وَمِنَ الَّذ۪ينَ اَشْرَكُوا يَوَدُّ اَحَدُهُمْ
لَوْ يُعَمَّرُ اَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِه۪ مِنَ
الْعَذَابِ اَنْ يُعَمَّرَ وَاللّٰهُ بَص۪يرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾

<- De ki onlara: İmanınız size ne fena şeyler yaptırıyor? Tabii ki gerçekten inanıyorsanız!..[161]

94 (Yine) onlara de ki: Allah katında, Âhiret yurdunun[162] insanlar arasında yalnızca size ait olduğu inancında eğer samimiyseniz, haydi ölümü isteyin![163]
95 Fakat işledikleri kötülükler yüzünden onlar hiçbir zaman ölümü istemeyecekler;[164] Allah, (kendi kendisinin) zalimi olanları çok iyi bilir.[165]

96 İnsanlar arasında, hayatın sadece bir türüne[166] karşı en çok ihtiras taşıyanlar olarak, onları bulursun; hatta, Allah'tan başkasına ilâhlık yakıştıranlardan da daha fazla.[167] Onlardan her biri ister ki bin yıl yaşasın. Tut ki bunca ömre sahip olsun; bu dahi onu azaptan uzak tutamaz: Zira Allah onların tüm yapıp ettiklerini görmektedir.[168]

161 Aslında iman keşfedilmemiş defineye benzer. Onun sahibine yararı ancak keşfedilmesiyle mümkündür. İmanın keşfi ise sahibini iyiye, doğruya ve güzele götürebilecek iktidara sahip olmasıyla kendini belli eder. İnanç mücerret olarak her zaman sahibine yararlı bir unsur değildir. Sahibini kötü yola götüren inanç da vardır. Bu nedenle asıl olan bir inanca sahibi olmak değil, sahibine doğruyu emreden bir inanca sahip olmaktır.

162 *Dâr*, insana barınak olan mekândır. Etrafı duvarlarla çevrili olduğu için *dâr* denmiştir. Kur'an'da hiç tek başına gelmez, hep *dâru'l-âhiret* (âhiret yurdu), *dâru's-selam* (mutluluk yurdu), *dâru'l-muttakîn* (muttakiler yurdu), *dâru'l-fâsıkîn* (âsiler yurdu), *dâru'l-bevâr* (viran yurt), *dâru'l-karar* (son durak), *ukbe'd-dâr* ya da *âkıbetu'd-dâr* (mutlu son), *sûu'd-dâr* (kötü son) gibi terkipler hâlinde kullanılır. Burada *dâru'l-âhiret*, dünya hayatının zıddı anlamına "âhiret hayatı" olarak kullanılmıştır.

163 Âyet 93 ile birlikte zımnen: Kalbinde altının taht kurduğu biri âhireti arzu eder mi? Hiç suçlu biri yargılanmak ister mi?

164 Burada *len* ile geçerken Cuma 7'de *lâ* ile geçer. Bu fark, bu asılsız iddiayı ileri sürenlerin, 94. âyette *hâlisaten* (yalnızca) kelimesiyle ifade edildiği gibi kesin konuşmalarına yine aynı kesinlikte verilen red cevabıdır. Cuma sûresinde "Allah'ın dostları" olduklarını söylerken bu kadar kesin konuşmadıkları için orada red cevabı te'kit ve te'bid ifade etmeyen *lâ* olumsuzluk edatıyla gelmiştir. *Bimâ kaddemet eydîhim* (elleriyle önceden yaptıkları eylemler yüzünden) ibaresi, gerçek anlamda bir "sabıka"ya delâlet eder: Suç işlenmiş, lâkin ne özür dilenmiş ne de yargılanıp cezalandırılmıştır. Tevbe etmediği için suçlu suçuna zımnen sahip çıkmıştır. İşte bu ilâhî sicilde kayıtlı bir sabıkadır.

165 Bu iki âyet, cennetin Yahudilere has olduğu yolundaki inanca göndermedir. Onların kolektif kibre dayalı bu iddiasını 111. âyet dile getirir.

166 Yani: "yalnızca dünya hayatına.." *Hayâtin*deki belirsizlik çeviriye "bir türü" şeklinde yansımıştır

167 *Şirk* Allah'tan rol çalmaya kalkışmaktan öte insanın kendisine tanrı atamasıdır. Bu durumda, atayan âmir atanan memur olmuştur.

168 İlâhî esmadan olan *Basîr*, *a'mâ*nın karşıtıdır. Kip olarak ism-i faildir. Mübalağa ifade eder. Tam açılımı şöyledir: Görmenin bütün anlamlarıyla, görülenin özüne nüfuz ederek, nitelik olarak derinliğine, nicelik olarak tüm ayrıntı ve cüzlerine varana dek gören ve bu iş için zaman, mekân ve alete muhtaç olmayan Zât.

97 (EY NEBİ!) De ki: "Kim Cibril'e[169] düşmansa, iyi bilsin ki o senin kalbine[170] vahyi, önündekini (özü itibarıyla) doğrulayan bir rehber ve inananlar için de bir müjde[171] olarak, Allah'tan aldığı izin sayesinde indirmiştir.[172] 98 Allah'a, meleklerine, Cebrail ve Mikâil[173] de dahil elçilerine düşman olan herkes unutmasın ki, elbet Allah da böylesi kâfirlerin düşmanıdır.[174]

99 Doğrusu biz sana hakikatin apaçık delillerini indirdik; yoldan sapmış olanlardan başkası bunları inkâr edemez.[175]

قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَاِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلٰى
قَلْبِكَ بِاِذْنِ اللّٰهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى
وَبُشْرٰى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٩٧﴾ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلّٰهِ
وَمَلٰٓئِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَاِنَّ اللّٰهَ
عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ ﴿٩٨﴾ وَلَقَدْ اَنْزَلْنَا اِلَيْكَ اٰيَاتٍ
بَيِّنَاتٍ وَمَا يَكْفُرُ بِهَا اِلَّا الْفَاسِقُونَ ﴿٩٩﴾

169 *Cibrîl* (Cebrail) peygamberlere vahiy getiren melektir. Yahudi ve Hıristiyan kaynaklarında Gabriel sözcüğüyle ifade edilir. Bu kelime "güçlü insan" anlamındaki *geber* ile "Tanrı" anlamındaki *îl* kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur. Hz. Peygamber'in onunla olan ilişkisinin tartışılmaması istenir: "Şimdi siz ne gördüğü hususunda onunla tartışacak mısınız?" (53:12). Cebrail, insan idrakinin kavramaktan âciz olduğu aşkın hakikatlerden biri olan melekler âlemine ait bir varlıktır ve bu alan iman alanıdır. Kimi filozofların ve sûfilerin Cebrail'i peygamberin zihnî tasavvurlarının sembolik bir ifadesi olarak nitelemesi naslarla çelişen hevai bir yorumdur. Eğer tevil edilmezse, Cebrail'in Hz. Lût, Hz. İbrahim ve Hz. Meryem'e insan sûretinde göründüğü Kur'anî bir hakikattir (11:69,77; 15:51, 68; 19:17).

170 Hz. Peygamber'in kalbi vahyin iniş üssüdür. *'Alâ* edatı istîlâ içindir ve vahyin Hz. Peygamber'in kalbini tamamıyla kuşattığı anlamını katar. O kalp bir güneş mesabesinde olan vahyin ışığını alıp insanlara yansıtan Ay'a benzer. Gün ışığı Ay'ı bir yanıyla kaplarken vahyin ışığı peygamberin kalbini her yandan kaplar. Âyetteki "senin kalbine" formu, Kur'an'ın kaynağının Hz. Peygamber değil, Allah olduğuna delâlet eder.

171 Bu cümleyi, söz diziminde hiç tasarruf yapmadan çevirdik. Buna göre, Kur'an tüm insanlar için bir rehber, insanlar arasından onun rehberliğini kabul edenler için de bir müjdedir.

172 Zımnen: Aslında siz Cebrail'e düşman olmakla onu görevlendiren Allah'a düşmanlık ediyorsunuz. Zira Cebrail'in Allah'tan aldığı mesajı kime götüreceğine kendisi değil Allah karar verir. O, sadece bir elçidir ve elçiye zeval olmaz.

173 Mikâil ismi de Cebrail gibi Sami dil ailesine mensuptur. Kur'an'da olduğu gibi Tevrat ve İncil'de de meleklerden biri olarak yer alır. Kur'an'da geçtiği tek yer bu âyettir. Bazı hadislerde dört büyük melekten biri olarak geçer.

174 Onlar Allah'ın peygamberlerini ve kitaplarını ayırma tâbi tuttukları gibi meleklerini de ayırma tâbi tuttular ve Cebrail'i kara haberlerin muhabiri, Mikâil'i de ak haberlerin muhabiri ilan ettiler. Birincisine düşman ikincisine dost olduklarını söylediler. Bakara 62 ve Mâide 69, bu âyet ışığında anlaşılmalıdır. Allah'a imanın makbul olabilmesi için Allah'ın tüm elçilerine ve tüm mesajlarına eksiksiz iman şarttır (Krş: 2:62, not 116).

175 Kişiyi yoldan çıkaran her günah *fısk*tır. O günahta ısrar sahibini *fâsık* yapar.

أَوَكُلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ بَلْ
أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٠﴾ وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ
مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ
مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ كِتَابَ اللّٰهِ وَرَاءَ
ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾ وَاتَّبَعُوا
مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَى مُلْكِ سُلَيْمٰنَ
وَمَا كَفَرَ سُلَيْمٰنُ وَلٰكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا

100 Ne yani, her söz verişlerinde onlardan bir kısmı bu sözden dönmedi mi? Bilakis onların çoğu iman etmemekte direniyorlar.[176]

101 Onlara Allah katından yanlarındaki Tevrat'ı (özünde) doğrulayan bir elçi gelince, kitap ehlinden bir kısmı, sanki gerçeği bilmiyorlarmış gibi[177] Allah'ın kitabına sırt döndüler;[178] 102 ve onlar[179] tutup Süleyman'ın yönetimine karşı (o dönemin) şeytanlarının[180] düzüp koştuğu (komploları) izlediler.[181] Oysa Süleyman küfre sapıp nankörlük yapmadı, aksine o(na komplo kuran) şeytanlar küfre sapıp nankörlük yaptılar:[182] ->

176 Firuzabadî, *lâ yu'minûn*un "iman etmez" yanında ahlâkî karşılığı olan "güvenmez/güven vermez" anlamına dikkat çeker (*Besâir*). Bu âyette Yahudilerin kendilerine indirilen ilâhî kelâma dahi güvenmedikleri îmâ edilmektedir.

177 Onların bildikleri "gerçek"ten kasıt, gelmesi beklenen "o peygamber" olabilir (Bkz: 2:76, not 136).

178 Bir sonraki âyet ışığında: Onların sırt döndüğü ilâhî kelâm Tevrat'tı. Onlar, haberini Tevrat'tan aldıkları bir peygamberi zaten beklemekteydiler. O peygamber kendi ırklarından değil de Araplardan seçildi. Üstelik Tevrat'ın özünü, onu getiren peygamberi, onların kıblesi Kudüs'ü onayladı. Buna rağmen Hz. Muhammed'i ve ona gelen vahyi reddettiler. Bununla da yetinmeyip, kendilerine gelecek peygamberi haber veren Tevrat'a da küsüp sırt döndüler.

179 Yani: Özelde Medine Yahudileri, genelde tüm Yahudiler.

180 Taberî *mülk*'ü "dönem, devir" anlamına gelen *ahd*'le açıklar. Burada Kur'an, sihirle ya da komployla uğraşan, daha doğrusu insanları onları gerçekten koparıp bir hayalin, bir illüzyonun ya da sanal bir hayatın peşine takan kimseleri şeytan olarak nitelendirmektedir. En'âm (6:112) ve Nâs (114:6) sûrelerinde de geçtiği gibi "şeytan" ismi hem şeytanlaşan görünmez varlıklar, hem de şeytanlaşan insanlar için kullanılır. Buradakiler insan şeytanlarıdır. Zira hem âyette bunların insanlara öğrettikleri ve dolayısıyla insanlarla haşır-neşir oldukları, hem de kâfir oldukları ifade ediliyor. Bazı tefsirlerin dediği gibi, eğer cin şeytanı olsalardı, onlar zaten kâfir oldukları için böyle bir vurguya gerek kalmazdı. Bu sûrenin 14. âyetinde de ikiyüzlülük yapan Medine ileri gelenleri için "şeytanlar" ifadesi kullanılmıştı. Hz. Süleyman'ın peygamber değil büyücü olduğu iftirasını Medine'deki Yahudiler dillendiriyordu.

181 *Tetlû* fiili *'alâ* edatıyla gelirse "biri adına yalan uydurmak", *'an* ile gelirse "birinin sözünü doğru nakletmek" vurgusu taşır (Kasımî). Türkçe'de de "okumak", "atmak, sıkmak, kesmek" mânasında kullanılır. Şeytanlaşan birtakım insanların uydurdukları bu sihirler sonradan Kabala (Gelenek) adı verilen külliyatın çekirdeğini oluşturdu. Tevrat'a sırt çeviren Yahudiler Kabala'ya yapıştılar. Hayatı gizem, gizemi büyü hâline getirdiler. Krallar döneminde büyücülüğün ne kadar yaygın olduğu Eski Ahid'in *Daniel, Mezmurlar* ve *Yeremya* kitaplarından anlaşılır. İsrâiloğulları büyü ve büyücülükle, Mısır'dayken 5. ve 6. Hanedanlar döneminde tanışmışlardı. Halbuki Eski Ahid büyüyü şiddetle yasaklıyordu (*Çıkış* 22:18; *Levililer* 19:26, 31; 20:27 vd.) Büyü yasağı aynı sertlikte Talmud'da, özellikle de Mişna'da yer alır. Mişna'da büyü, puta tapıcılıkla bir tutulur.

182 Hz. Süleyman'ın putlara taptığı iftirasını her nasılsa kitaplarına bile geçirmişlerdi (*Krallar* I, 11:5-9). Bizce onların Hz. Süleyman'ı tekfir etmeleri için putlara tapma hikâyesine ihtiyaç yok. Çünkü, bir üstteki notta da alıntıladığımız gibi, Eski Ahid ve Talmud'da sihir şiddetle yasaklanmış, bu işle uğraşmak puta tapmakla eşit sayılmıştır. Hz. Süleyman'ın putlara taptığı hikâyesinin aslı, onun sihirbaz olarak görülmesidir. Yöneticiliğini yaptığı İsrâiloğulları onun yönetimi sırasında ülkelerinin siyasette, sanatta, ilimde ve hikmette ulaştığı noktaya sihir sayesinde ulaştığını düşünüyorlardı. Medine Yahudileri "Muhammed'in işine bakın!

<- insanlara sihri öğrettiler.[183] Yine (Medine Yahudileri) Babilli iki güç sahibine; Harut ve Marut'a[184] verileni izlediklerini (iddia ettiler).[185] Oysa o ikisi "Baksanıza biz (Babil esaretine dair) bir sınav aracıyız, sakın küfre sapma(yın)!" demedikçe hiç kimseye bir şey öğretmiyorlardı. Fakat (Babil'deki düzenbazlar) bu ikiliden kişi ile eşinin arasını açacak şeyler öğreniyorlardı.[186]->

يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَٓا اُنْزِلَ عَلَى
الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَۜ وَمَا
يُعَلِّمَانِ مِنْ اَحَدٍ حَتّٰى يَقُولَٓا اِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ
فَلَا تَكْفُرْۜ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِه۪
بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِه۪ۜ

Doğruyu yanlışı birbirine karıştırıyor. Süleyman'ı peygamberler arasında anıyor. Oysa ki o rüzgâra binen bir büyücüydü" demişlerdi. Burada Kur'an sihri açıkça "küfür/gerçeği örtme" olarak nitelendiriyor.

183 Bu bağlamda sihir, nüzûl sebebine uygun olarak "komplo, düzen, tuzak" şeklinde anlaşılmalıdır (Bkz: 74:24, not 17). Taberî *Tarih*'inde bu âyeti açıklayan bir bilgi yer alır: II. Kuruş (II. Hüsrev), Hz. Peygamber'den İslâm'a davet mektubu aldığında, o zaman Pers eyaleti olan Yemen yöneticisi Bâzân'dan Hz. Peygamber'i zincire vurarak Pers sarayına göndermesini ister. Bâzân, bunun için iki adamını yollar. Komplo tam gerçekleşecekken, Hz. Peygamber onlara öz oğlunun Kuruş'u (Hüsrev) öldürdüğü haberini verir (m: 627). Haberi doğrulatan komplocular eli boş dönerler (*Tarih*, Beyrut 1407, II, 655-656, Kahire, 1987). Bu açıklayıcı rivayeti sihrin sözlük tarifi desteklemektedir: "Komplo, hile, desise, aldatma, görüldüğü gibi olduğu zannedilen, fakat aslının hiç de öyle olmadığı şey". Lügatte sihrin aslı şöyle tarif edilir: "Bir şeyi gerçekte olduğundan farklı göstermek" (*Mekâyîs* ve *Lisân*). Sihrin en büyük etkisi irade ve akıl üzerindedir. İrade ve aklın ruhtan kaynaklanan iki kuvvet olduğu düşünülürse, sihrin ruhun gücünü kırmayı amaçlayan bir sabotaj girişimi olduğu sonucuna varılır. Bu özelliğiyle sihir aklı iptal eder, fikri karıştırır, duyguları kirletir, kalbi çeler. Sihrin etkisiyle insanın irade gücü ters orantılıdır. Gizli bir amaca hizmet eden her hilekârca aldatma sihrin tanımına dahildir. Hem bu âyet hem sihrin objektif gerçekliği, Tâhâ 69 ve Furkan 8 ışığında anlaşılmalıdır. Kur'an'da sihrin insana, onu iptalin ise Allah'a nisbet edilmesi hayli anlamlıdır (7:118).

184 Veya: "iki melek"; ya da: "Melek gibi iki adam". İbn Abbas, buradaki "melek"i "melik" (kral, yönetici, önde gelen) olarak okumuştur. Ondan ayrı olarak Hasan Basri, Said b. Cübeyr, Zührî, Dahhâk ve daha başkaları da Hârût ve Mârût'un melek değil "melik/kral" olduğuna inanmış ve böyle okumuşlardır (Râzî; İbn Kesir; İbn Cevzî). Hârût ve Mârût isim olmaktan çok vasıf olabilir. Bazı tefsir kaynakları Arapça olmayan Hârût ve Mârût'a Arapça kökler ve anlamlar icat etmişlerdir. Bu konudaki mesnetsiz yorumları reddeden İbn Âşûr, Hârût ve Mârût kelimesinin Arapça'ya Keldaniceden geçmiş iki isim olduğunu söyler. Hârût, "ay" anlamına gelen *haruka*'nın, Mârût *Jüpiter* (Müşteri) yıldızının Arapçalaşmışıdır. Birincisi dişiliğin sembolü, ikincisi erkekliğin sembolüdür. Birincisi dünya üzerinde en etkili gök cismi, ikincisi gezegenlerin en yücesidir. Keldaniler gök cisimlerine tapmakta, ölen sâlih kişilerin göğe yükselip ışık saçtığına inanmaktadırlar. Onlara göre bu iki gök cismi, bir zamanlar yaşamış olan sâlih ve kutsal kişilerdir. Sihri de bunların icat ettiğine inanmaktadırlar.

185 Veya *mâ*'ların olumsuzluk anlamıyla: "..Babil'de Hârût ve Mârût adlı iki meleğe bir şey indirilmemişti; dolayısıyla o ikisi hiç kimseye bir şey öğretmiyorlardı ki, "Biz sadece sınav aracıyız, sakın ha buna uyup da küfre düşme!" desinler de, onlar da o ikisinden kişiyle eşinin arasını açacak bir şeyler öğrensinler." İbn Abbas da, *ve mâ unzile*deki *mâ*ya olumsuzluk anlamı verir. Fakat bu tercih bağlamla uyumlu değildir.

186 Erkek ile kadının arasını ayırma, Hz. Süleyman'a karşı komplo kuran bu örgütün kapılarını yalnızca erkeklere açıp kadınlara kapatması şeklinde de anlaşılabilir.

وَمَا هُمْ بِضَارّٖينَ بِهٖ مِنْ اَحَدٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ
وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَلَقَدْ
عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرٰيهُ مَا لَهُ فِى الْاٰخِرَةِ مِنْ
خَلَاقٍ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهٖٓ اَنْفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا
يَعْلَمُونَ ﴿١٠٢﴾ وَلَوْ اَنَّهُمْ اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ
مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ خَيْرٌ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١٠٣﴾ يَٓا اَيُّهَا
الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انْظُرْنَا
وَاسْمَعُوا وَلِلْكَافِرٖينَ عَذَابٌ اَلٖيمٌ ﴿١٠٤﴾

<- Ne var ki o (Babilli düzenbazlar), Allah'ın izni olmadan hiç kimseye zarar veremezlerdi; aslında onlar kendilerine fayda değil zarar verecek şeyler öğreniyorlardı.[187] Doğrusu onlar, bu türden bir alışverişe giren kimsenin âhirette eli boş kalacağını çok iyi biliyorlar. Kişiliklerini sattıkları şey ne fenadır; keşke bunu olsun bilebilselerdi.[188]

103 Ve eğer onlar hakikate inansalar ve sorumluluklarının bilincine varsalardı, Allah katından gelecek bir ödül, kendileri için elbette daha iyi olurdu. Keşke bunu olsun bilselerdi.

104 SİZ ey iman edenler! "Sen bize uy" demeyin, "Bizi görüp gözet" deyin[189] ve dinleyin; zira kâfirlerin hakkı, acıklı bir azaba duçar olmaktır.[190]

187 Veya *mâ*ya olumsuzluk anlamı vererek: "ama yine de ne zarar ne de yarar sağlayan şeyler..." İşte sihir, komplo, suikast vb. gibi düzenbazlıkların gerçek mahiyetini bu uzun cümle vurgulamaktadır. "Allah'ın izni" istisnası, Kur'an mesajının belkemiğini teşkil eden tevhide ilişkin bir uyarıdır. Bir mü'min hiçbir görünür ve görünmez varlıkta bizatihi güç vehmedemez. İnsanın Rabbi de, tüm varlıkların Rabbi de Allah'tır. Sihri küfürle eş değer kılan şey, insanların onda bizatihi bir güç vehmetmeleridir. Bir üstteki cümleyle bu cümle arasında gerçekte hiçbir çelişki yoktur. Kişi ile eşinin arasını açan, sihrin bizzat kendisinden kaynaklanan bir güç değil, sihre muhatap olan kimse ya da kimselerin cehalet, zayıf kişilik ve vehimlerinden kaynaklanan zaaflarıdır. Bununla elbette görünen ve görünmeyen varlıkların insan psikolojisi üzerindeki, hatta insan bedeni üzerindeki etkilerini yok sayıyor değiliz. Bu etkileri en güzel izah eden durum psikosomatik hastalıklardır. Kökü psikolojik olduğu hâlde fiziki olarak bedende tezahür ederler. Sihrin dünya ve âhireti yıkan bir şey olmasının temelinde, insandaki gerçeklik algısını bozması yatar.

188 Yahudiler de Babil kralı Nabukadnazar'ın esaretindeyken gizli örgüt kurdular. Âyetteki "melek gibi" kişiler (ki bunlar şeytanlaşan insanların karşıt kutbunu oluşturur) Eski Ahid'e göre Haggai ve İddo'nun oğlu Zekeriyya'dır (*Ezra,* 5:1). Bu kutsal kişiler örgüte üyeliği erkeklerle sınırlandırdılar. Yeni üyelere, yaşadıkları durumun ilâhî bir sınav olduğunu, asla inkâra sapmamalarını öğütlediler. Med ve Pers kralı II. Kiros iktidara geldiğinde, İsrâiloğulları onunla gizli bir anlaşma yaptılar. Kendileri Kiros'un Babil'i fethini kolaylaştıracaklar, bu hizmetlerinin karşılığında ise Kiros Yahudilerin Filistin'e dönmelerini sağlayacak ve yerle bir edilen Süleyman Mabedi'nin yapımına da destek verecekti. Sonuçta bu gerçekleşti. Âyet, Hz. Peygamber'e karşı o gün putperest Pers kralıyla iş tutan Medine Yahudilerine, hasetliklerinden içine düştükleri yaman çelişkiyi bile fark edemedikleri imasında bulunmaktadır. Bu bir putperest düşmana karşı yapılmış bir örgütlenme değil, tıpkı Babil sürgünüyle neticelenen kayıp yüzyılların başlangıcı olan Hz. Süleyman'a karşı yapılmış komplo gibidir. Hz. Süleyman'ın iktidarını devirmek için gizli teşkilat kurup komplo hazırlayanlar onu büyücü ilan ettiler (*I Krallar,* 11: 14, 23,26, 29-32). Zira ona karşı komploları başarısız oldu. Kur'an onların Hz. Süleyman'a olan iftiralarını bu âyetle reddetti. Onlar bu iftira ve komploların bedelini çok ağır ödediler. Hz. Süleyman'dan sonra devlet hızla parçalandı, İbranî milleti bölündü, birbirine düştü ve bu tefrika ünlü Babil sürgünüyle sonuçlandı. Sözün özü âyet, Hz. Peygamber'e ihanet eden Yahudileri, Hz. Süleyman'a ihanet eden Yahudilere benzetir ve tehdit eder: Onlar kaybetti, siz de kaybedeceksiniz. Nitekim öyle de olmuştur.

189 Bu âyet Nisâ 46 ışığında anlaşılmalıdır. Medine Yahudilerinin kelimelerle oynamak gibi bir maharetleri olduğunu, daha başka rivayetlerden de öğreniyoruz. (Krş: 93. âyet, 159. not)

190 Bu âyet aslında kelimenin söylenişine yönelik bir yasak olmaktan daha çok, bu kelimeyle dile getirilen

105 Ne önceki vahyin muhataplarından küfre saplananlar, ne de Allah'tan başkasına ilâhlık yakıştıranlar Rabbinizden size bir hayrın indirilmesini isterler. Oysa Allah, rahmetini istediğine verir:[191] zira Allah sınırsız lütuf sahibidir.

106 Biz yerine yenisini ya da daha hayırlısını getirmeden bir mesajı unutturmayız[192] ya da yürürlükten kaldırmayız:[193] Bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir. **107** Yine bilmez misin ki göklerin ve yerin hakimiyeti[194] Allah'a aittir. Sizin için, Allah'tan başka ne bir yâr, ne de bir yardımcı var.

108 Yoksa tıpkı daha önce Musa'dan istendiği gibi, siz de mi peygamberinizden (olmayacak şeyler) istemeye kalkıyorsunuz?[195] Kim imanı inkârla değiştirirse, iyi bilsin ki doğru yoldan sapmıştır.

مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا
الْمُشْرِكِينَ اَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ
رَبِّكُمْ وَاللّٰهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ
ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿١٠٥﴾ مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ
نُنْسِهَا نَاْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا اَوْ مِثْلِهَا اَلَمْ تَعْلَمْ
اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٦﴾ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ
اللّٰهَ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِنْ
دُونِ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٠٧﴾ اَمْ تُرِيدُونَ
اَنْ تَسْـَٔلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسٰى مِنْ
قَبْلُ وَمَنْ يَتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْاِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ
سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١٠٨﴾

---

tavra yönelik bir yasaktır. Bu, dinlemekten çok konuşmayı tercih eden, fakat konuştuğu şeyler hep mitolojik ve hurafeye dayalı, dinlemekten kaçındığı şeyler ise kaynağı berrak bir hakikat olan kişinin tavrıdır. Bu tavır 101 ve 102. âyetin başında vurgulanan marazî tavırdır. Bunda, Hz. Peygamber'e karşı bir saygısızlığın da bulunduğu açıktır.

191 Âyetteki "hayır" ve "rahmet" vahiydir. Mealimiz boyunca ilâhî meşieti "istemek", ilâhî muradı ise "dilemek" ile karşıladık.

192 Veya tekil olarak gelen *âyetinin* "mucize" karşılığına dayanarak: "..bir mucizeyi unutturmayız".

193 Veya İbn Kesir ve Ebu Amr'in *nenseuhâ* okuyuşuyla: "erteleyip geciktirmeyiz". Ebu Müslim bu âyetin neshe delil gösterilemeyeceğini üç maddeyle özetler: 1) Burada sözü edilen âyetler Tevrat ve İncil'de yer alan Cumartesi yasağı, doğuya ve batıya yönelerek ibadet gibi hükümlerdir. 2) *Nesh*in anlamı "istinsah", yani ilâhî Kelâm'ın Levh-i Mahfuz'dan aktarılmasıdır. 3) Bir şart-cevap cümlesi olan bu âyet Kur'an'da neshin vuku bulduğuna değil, olması hâlinde daha iyisinin ikamesine delildir (Nkl: Râzî). Bu âyetin ait olduğu pasaj, daha önce kendilerine vahiy ile hitap edilen toplulukların ilâhî kelâma sırt çevirmeleri ve buna da gerekçe üretmelerinin anlatıldığı bir pasajın hemen ardından gelmektedir. Açıktır ki âyette, Yahudilerin Hz. Muhammed'e gelen mesaja sırt dönme gerekçeleri çürütülmektedir. Dolayısıyla burada söz konusu olan nesh Kur'an'ın herhangi bir âyetinin neshi değil Tevrat'la gelen şeriatın neshidir. Âyetin bağlamı (105 ve 108) ve nüzul sebebi bunu doğrulamaktadır (bkz: İbn Âşûr).

194 *Mülk*: Sahibinin üzerinde her tür tasarrufa yetkin ve yetkili olduğu ve üçüncü şahıslara karşı ortaya konulabilen şeye verilen isimdir.

195 Âyette geçen *suâl* aynı anda "istemek" ve "sormak" anlamlarına gelir (Krş: 2:55, 61; 7:129). Bu âyet, 40. âyetle başlayan ve buraya kadar 67 âyet tutan ve buradan sonra da devam eden İsrâiloğullarının yahudileşme sürecini anlatan uzun bölümün amacını gösterir. Bütün bu tarihsel gerçeklerin anlatılmasının amacı bu ümmetin dikkatini yahudileşme tehlikesine çekmektir. Bu gibi pasajlarda, mü'minlerden sadır olan benzer olaylar vesile edilerek İsrâiloğullarını yahudileştiren nedenlere dikkat çekilmektedir. İsrailoğulları'nın yahudileşmesini *İsrailoğullarından Ümmet-i Muhammed'e Yahudileşme Temayülü* (İstanbul-1995) adlı eserimizde ayrıntılı olarak işlemiştik.

وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ
بَعْدِ اِيمَانِكُمْ كُفَّارًاۚ حَسَدًا مِنْ عِنْدِ اَنْفُسِهِمْ
مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّۚ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا
حَتّٰى يَأْتِيَ اللّٰهُ بِاَمْرِهِۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ
قَدِيرٌ ﴿١٠٩﴾ وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَۜ وَمَا
تُقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللّٰهِۜ
اِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٠﴾ وَقَالُوا لَنْ
يَدْخُلَ الْجَنَّةَ اِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا اَوْ نَصَارٰىۜ
تِلْكَ اَمَانِيُّهُمْۜ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ
صَادِقِينَ ﴿١١١﴾ بَلٰى مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ
مُحْسِنٌ فَلَهُٓ اَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِۖ وَلَا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١١٢﴾

109 Kitap ehlinden birçoğu, hakikat kendileri için de apaçık ortaya çıktığı halde, sırf hasetlerinden dolayı siz inandıktan sonra, sizi geriye döndürüp inkâr etmenizi isterler.[196] Allah'ın onlar hakkındaki hükmü gelinceye kadar onları hoşgörün, kusurlarına bakmayın: Çünkü Allah her şeye kadirdir.

110 Namazı istikametle kılın, zekâtı gönülden gelerek verin.[197] Unutmayın: Kendiniz için ne hayır yaparsanız Allah'ın katında onu mutlaka bulursunuz. Çünkü Allah bütün yaptıklarınızı görmektedir.[198]

111 Bir de kalkıp dediler ki: Yahudi veya Hıristiyan olmayanlar cennete giremeyecek. Bu onların hüsn-i kuruntusudur.[199] De ki: Eğer iddianızın arkasında duruyorsanız, hadi isbatlayın.[200]

112 Hayır aksine, her kim bütün varlığıyla görürcesine inandığı Allah'a teslim ederse,[201] ancak o kişi Rabbi katında onun karşılığını bulacak; gelecek için kaygı, geçmiş için üzüntü duymayacaktır.[202]

---

196 Haset özünde Allah'ın yaptığına itirazdır. Haset, haset edilen için dua, haset eden için bedduadır.

197 Kendileri daha önceden ilâhî kelâma muhatap olmuş ümmetlerden söz edilen bir pasajın içerisinde hitabın aniden haber formundan emir formuna geçerek mü'minleri muhatap alması gerçekten çarpıcıdır (Namaz ve zekât için bkz: 2:3 ve 2:45, notlar 6 ve 83. Ayrıca *salâtın* iniş sürecinde ilk defa kullanıldığı yer için bkz: 87:15, not 15).

198 Bu açıkça "kendinize iyilik edin" demektir. Bu, insanın kendisiyle savaşmak yerine kendisiyle barışık ve tanışık yaşamasını ikame etmektir ki, namaz ve zekât emirleri de işte tam bu fonksiyonu icra etmektedir.

199 Yahudiler kendileri dışındakilerin ebedî saadetten mahrum olacağını iddia ederken, Hıristiyanlar da aynı iddiayı kendileri için yaptılar. Kur'an böylesi bir düşünceyi *umniyye* (kuruntu) olarak isimlendiriyor (Bkz: 2:78, not 138). Her iki grup hem birbirleri için, hem de Hz. Peygamber'e inananlar için aynı kuruntuyu dillendiriyorlardı. Bu âyetin tüm zamanlardaki mü'min muhataplarına, Yahudilerin ve Hıristiyanların kapıldığı bu hüsnü kuruntuya kapılmamaları hatırlatılmaktadır (4:123). Bu âyet, 109. âyeti açıklayıcı mahiyettedir. Demek ki onlar bu kuruntularıyla henüz imanı yüreğinde kök salmamış olan mü'minleri aldatmak istiyorlar ve bunu bir propaganda malzemesi olarak kullanıyorlardı.

200 Zımnen: Haydi iddianıza uygun bir hayat yaşayın! Zira "ebedî kurtuluş" iddiasının bu dünyada başkaca bir isbat zemini bulunmamaktadır.

201 Lafzen: "kim yüzünü Allah'a teslim ederse". "Yüz" ile kastedilen insanın varlığıdır. Parçayı anarak bütün kastetme (zikr-i cüz irade-i küll) kabilindendir.

202 Gelecek kaygısı ve geçmiş hüznü duymama garantisini verebilecek Allah'tan başka bir güç ve merci yoktur. Böyle bir garanti, tam anlamıyla "mutluluk garantisi"dir. Böyle bir teminatı verebilecek bir makamın, insanın geçmişini ve geleceğini izleyebilme ve onu kontrol edebilme gücüne sahip olması gerekir.

113 Hepsi de (aynı) kitabı okudukları hâlde, Yahudiler "Hıristiyanlar bir inanç temelinden yoksundur" dediler; Hıristiyanlar da "Yahudiler bir inanç temelinden yoksundur" dediler.[203] (Vahye dair) bilgisi olmayanlar da tuttu, aynen onların söylediği gibi söyledi.[204] Fakat Allah, anlaşamazlığa düştükleri konularda kıyamet günü hükmünü verecektir.[205]

114 Allah'ın ibadethanelerinde O'na ibadet edilmesini engelleyen ve onu tahrip etmeye çalışandan daha zalim biri olabilir mi?[206] Bu tür kimselerin oraya sadece Allah korkusuyla girmeleri gerekirdi: Onların hakkı dünyada zillet, âhirette ise korkunç bir azaptır.[207]

وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارٰى عَلٰى شَيْءٍ
وَقَالَتِ النَّصَارٰى لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلٰى شَيْءٍ
وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا
يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١١٣﴾ وَمَنْ
اَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللّٰهِ اَنْ يُذْكَرَ فِيهَا
اسْمُهُ وَسَعٰى فِي خَرَابِهَا اُو۬لٰٓئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ
اَنْ يَدْخُلُوهَٓا اِلَّا خَٓائِفِينَ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ
وَلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١٤﴾

---

203 Burada iki zümre de birbirini yok sayıp temelsizlikle suçlarken, referans olarak kendi kitaplarını gösteriyorlardı. Bu ibare, âyette ifade edilen karşılıklı suçlama işini önce cahillerin değil okumuş-yazmışların başlattığını vurgular. Bir sonraki cümle bunun en güzel delilidir. Tarafların âlimleri bu iddiaları ileri sürer, cahil kesimleri de onları takip eder. Şu soru sorulabilir: İki zümrenin de birbirleri hakkındaki yargısı doğrudur; öyleyse bu âyetin kınayıcı üslûbunu nasıl açıklayabiliriz? Buna verilecek cevap şudur: Hayır, onların bir inanç temelinden yoksun olduğu tesbiti doğru değildir. Aksine onların inancının temeli araştırılacak olursa, karşımıza insanlığın değişmez değerlerinin öbür adı olan islâm çıkar. Hıristiyanlar Yahudileri "kâfir" ve "cehennemlik" olarak görürken, ellerinde taşıdıkları Kitab-ı Mukaddes'te Eski Ahid yer alıyordu. Bu durum, suçlamalarındaki samimiyetsizliğin ve keyfiliğin de bir göstergesiydi.

204 Kitab'ı okuyanlar yukarıdaki gibi aslında temeli tevhide dayalı olduğu hâlde sonradan tahrif edilen inancın temelini yok sayınca, cahil kitleler de onları takip ettiler. Tavandaki bu münakaşa tabanda daha da seviyesiz bir hâl aldı ve her iki zümre de din dâvâsını kan dâvâsına dönüştürdüler. Bu ifadeden yola çıkarak diyebiliriz ki: âyetin kapsamına mensup olduğu zümreyi sırf aidiyetinden ve asabiyetinden dolayı cennetlik ilan edip onun dışındakilere ebedî kurtuluş kapısını kapatan herkes girer.

205 Bu *kıyameti* "sosyal kıyamet" olarak anlarsak (Kıyametin bu anlamda kullanıldığı bir hadis için bkz: Buhârî, *İ'tisâm* 14) Allah'ın onların tartıştıkları şeylerin birçoğunun gerçeğini Kur'an'da açıkladığını yine ondan öğreniyoruz (27:76). Kur'an kendi misyonunu şöyle tayin etmektedir: "bu Kitabı, geçmiş vahiyden geriye kalan hakikatleri doğrulayıcı ve onların doğrusunu yanlışından ayırt edici (*muheyminen 'alâ*..) olarak gönderdik" (5:48).

206 İstisnasız tüm tek tanrılı sistemlerin mabetlerini içine alır. İçerisinde Allah'a ibadet edilen her ibadethane Allah'a izafe edilir. Bu âyetler Medenî olsa da, atıf yaptığı şey Mekke müşriklerinin Müslümanları Mescid-i Haram'a girmekten alıkoymaları ve orada ibadete engel olmalarıdır. Zira Medine'de bir engelleme söz konusu değildir. Bu durumda "tahrip etmeye çalışma"nın anlamı sadece fiziki olana indirgenemez. İçerisinde ibadet edilmeyen bir mabed manen tahrip olmuş demektir.

207 *Zilletin* (*hızy*) tefsirinde kimi müfessirler Süddî'den ilginç bir nakilde bulunurlar: Buradaki zillet, Mehdi'nin çıkıp Konstantinopolis'in (İstanbul) Müslümanların eline geçmesidir (Taberî ve Zemahşerî). Bu yorumun kendisinden nakledildiği Süddî'nin Hz. Peygamber'in vefatından sonraki ilk yüzyılda yaşadığını hatırlamak gerek. Rivayetin Mehdi ile ilgili kısmı ayrıca İkrime'den de nakledilir (İbn Kesir).

وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَاَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ
وَجْهُ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ وَاسِعٌ عَل۪يمٌ ﴿١١٥﴾ وَقَالُوا
اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ لَهُ مَا فِي
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ ﴿١١٦﴾ بَد۪يعُ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاِذَا قَضٰٓى اَمْرًا فَاِنَّمَا
يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿١١٧﴾

115 Doğu da Allah'ındır batı da.[208] Şu hâlde nereye dönerseniz dönün, orası da Allah'ın yönüdür.[209] Çünkü Allah sınırsızdır, ilmi her şeyi kuşatandır.[210]

116 Bir de "Allah bir oğul edindi" iddiasında bulundular.[211] Hâşâ! O aşkın bir hakikattir.[212] Aksine göklerde ve yerde bulunan her şey O'na aittir: hepsi de O'nun iradesine boyun eğerler.[213] **117** Gökleri ve yeri yoktan, eşsiz ve benzersiz yaratan O'dur.[214] Bir işin olmasını murad ettiğinde, ona sadece "ol" der ve o da hemen oluş sürecine girer.[215]

---

208 Bu ibarenin açılımı şudur: "Her yer ve her yön Allah'a aittir". Bu genel ifade, yönleri dinî, ideolojik ve uygarlık kavgalarının aracı olmaktan çıkarmaktadır. Burada sözün getirilmek istendiği nokta ibadet yönünün tayinidir. Bir sonraki pasajda İbrahim'den söz açılmasının gerekçesi de ayrıdır. Çünkü kitap ehli kıblenin Kudüs'ten Mekke'ye tahviline aşırı tepki göstermişlerdi.

209 Bu âyet ve özellikle bu cümle kıblenin yönünü tayin eden bir anlam içermemektedir. Bu âyet mevcut yanlış yön tasavvurunu sorgulamakta ve doğru bir yön tasavvuru ikame etmektedir. İbadeti mabede hapseden Yahudi ve Hıristiyanlar, bu indirgemeci mantığın bir sonucu olarak dini belli günlere ve anlara, dindarlığı belli bir zümreye ve özel insanlara hasrettiler. Kur'an bütün bu indirgemeci mantıkla cenneti belli bir zümreye has kılma, Allah'a yön ve oğul isnat etme gibi sapmalar arasındaki görünmez bağlantıya dikkat çekmektedir.

210 Klasik nesh teorisine göre mensuh addedilen bu âyet inşâ değil haber formundadır ve dolayısıyla klasik neshin kendi kurallarına göre de neshe konu olamaz.

211 Öncesiyle münasebeti: Tüm yönlerin ve dünyanın Rabbi olan Allah'a yön izafe etmeye kalkmak, "Allah bir oğul edindi" diyenlerle aynı yanlışa iştirak etmektir.

212 Yani: Her ne ki akla geliyor o Allah değildir.

213 "Ve" bağlacı bu sözü söyleyenlerin "Yahudi ve Hıristiyan olmayanlar cennete giremeyecek" (111) diyenler olduğunu gösterir. Kur'an Yahudilerin şirkinden söz eder (9:30). Hıristiyanların teslis inancı şirkin tevil edilmiş biçimidir. Buna Mekke müşrikleri de "melekler Allah'ın kızlarıdır" diyerek iştirak ediyorlardı.

214 "Yoktan eşsiz ve benzersiz yaratan" diye çevirdiğimiz *bedî'* bazı dilciler tarafından dört harfli *ebde'a* kökünden ism-i fail olan *mubdi'* mânasına alınmıştır. Bu sonuca takdir yoluyla varılmıştır. Fakat Asmaî bu görüşü reddederek kelimenin kökeninin üç harfli olup kıyas yoluyla sıfat-ı müşebbehe vurgusu kazandığını söyler. Birincilere göre "yoktan var eden", Asmaî'ye göre ise "eşsiz ve benzersiz yaratan" anlamına gelir (*Menâr*). İkisi de doğru olduğu için biz mealde iki anlamı da verdik. İsm-i fail kalıbı daha çok failin fiiline ilişkin iken sıfat-ı müşebbehe kalıbı failin zâtına ilişkindir. Bu durumda *bedî'* hem Yaratan'ın eşsiz ve benzersizliğine, hem de yaratışının eşsiz ve benzersizliğine delâlet eder. *İbdâ'*, "daha önce var olan bir örneğe ve hammaddeye ihtiyaç duymaksızın, benzeri daha önce var olmayan bir şeyi hiç yoktan yaratmak" demektir. Kur'an'da *halk* ile "yaratma" sadece iki yerde insana da nisbet edilir, lâkin *ibdâ'* ile "yaratma" asla insana nisbet edilmez. "Varlıktan önce ne vardı?" sorusunun cevabını ancak *Bedî'* olan Allah verirdi. İşte bu âyet, o cevabın ta kendisidir.

215 Buradaki *kun* (ol) emri, "teklif emrinin" karşıtı olan "tekvin emrine" tekabül eder. Teklif emri kelâm sıfatıyla, tekvin emri irade sıfatıyla bağlantılıdır. Teklif emri şuurlu varlıklara kelâmî bildirim (vahiy) yoluyla, tekvin emri şuursuz varlıklara fiilî yaptırım yoluyla ulaştırılır. Bu âyette şuursuz varlıklara yapılan tekvînî emrin eylemsel dili, şuurlu varlık olan insana gönderilen teklifî emrin dili olan "kelam"a çevriliyor. Bizim, buradaki *kun* emrini, eşyanın oluş diliyle bir söz değil bir fiil olarak algılamamız gerekir. Teklifin muhatabı şuurlu varlık olan insandır ve insan bu yönüyle fiili vahiydir. Tekvinin muhatabı ise sadece varlık değil, aynı zamanda yokluktur da. Yokluk böyle bir tekvin emriyle karşılaştığı zaman varlığa dönüşür. Bu süreç şuursuz eşyanın tâbi olduğu statik kadere göre işler (kevnî yasalar). Şuurlu varlıklara gönderilen

118 İlimden yoksun olanlar "Allah bizimle niçin konuşmuyor, ya da niçin bize (mucizevî) bir kudret delili ulaştırmıyor" derler. Onlardan öncekiler de aynen onların söylediğini söylemişlerdi.[216] Akılları da birbirine benzedi.[217] Elbet biz gönülden inanacak herkes[218] için âyetlerimizi açık ve anlaşılır kılmışızdır.

119 Gerçekten biz seni, hakikat ile müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik; ateş ashabından sen sorumlu değilsin.[219]

120 Sen onların milletini benimsemedikçe, ne Yahudiler ne de Hıristiyanlar seni asla kabullenmeyecekler.[220] Onlara şöyle de: Allah'ın rehberliği var ya, işte gerçek rehberlik odur.[221] ->

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللّٰهُ اَوْ
تَأْتِينَٓا اٰيَةٌ كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ
قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ قَدْ بَيَّنَّا الْاٰيَاتِ
لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿١١٨﴾ اِنَّٓا اَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا
وَنَذِيرًا وَلَا تُسْـَٔلُ عَنْ اَصْحَابِ الْجَحِيمِ ﴿١١٩﴾
وَلَنْ تَرْضٰى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارٰى
حَتّٰى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ اِنَّ هُدَى اللّٰهِ هُوَ الْهُدٰى

---

teklif emri ise, onların tâbi olduğu dinamik kadere (fıtrî ve şer'î yasalar) göre işler. Maksat Allah'a bir soy ve sop izafe edilemeyeceği gerçeğini anlatmaktır. Allah bütün varlığın yoktan var edicisiyken, bu sınırsız gücü elinde bulunduran Zât'a oğul isnat etmek korkunç bir bühtandır.

216 Vahyin bu tür talepleri geri çevirmesi En'âm 7-8 ışığında anlaşılmalıdır.

217 Lafzen: "Kalpleri de.." yani "akleden kalpleri". Düşünme tarzının birbirine benzemesi kastedilmektedir. Biz bu benzerliğe "yahudileşme temayülü" diyoruz. Duygu ve düşüncenin benzeşmesi, söz ve eylemin de benzerliğini getirecektir. Zımnen: Düşünceleri benzer olanların talepleri de benzer.

218 *Mûkının*: Benliğini tüm sübjektif yargılardan, indî görüşlerden, kişisel düşüncelerden ve her tür taklitten arındırıp, inanç alanında yalnızca hakikati isteyen ve ona bütün benliğiyle teslim olan kimse (*Menâr*).

219 Kur'an'ın bu kendine has ve başka hiçbir metinde rastlanamayacak olan metaforik üslûbu gereği, bir tek pasaj içerisinde ilk bakışta konuyla hiç alâkası yokmuş gibi duran ve farklı dünyalardan söz eder gibi görünen âyetleri arasında kopmaz bağlar mevcuttur. Yüzeysel bir bakışla görülmeyen bu bağları görmek için, satır aralarını keşfetmek (*tedebbür*) gerekir. Kur'an'ın icazı asıl bu noktada aranmalıdır.

220 *Millet* "İbrahim Milleti" örneğinde olduğu gibi yalnızca bir hayat sisteminin öncüsüne nisbet edilirken, *din* "Allah'ın dini" örneğinde olduğu gibi Allah'a nisbet edilir. Yani bir hayat nizamı için, itikad oluşu cihetiyle "din", hukuki cihetiyle "şeriat", inanç sistemi cihetiyle "millet", topluluk cihetiyle "ümmet" kullanılır. Millet, bâtıl hayat tarzı için de kullanılır. "İslâm milleti" gibi "küfür milleti" de vardır.

221 Yani: Hz. İsa'nın, Musa'nın, İbrahim'in ve hakikate teslim olan tüm insanların üzerinde yürüye geldiği yola rehberliktir. Musa Carullah şöyle der: "Bütün kalbimle inanıyorum ki bu âyette geçen *hudallah* terkibi haberdir. Başına belirlilik takısı alan *el-huda* kelimesi ise mübtedadır (*Kitabu's-Sünne*, 23). Buna göre çeviri şöyle olur: "Gerçek rehberlik, Allah'ın rehberliğidir".

وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَٓاءَهُمْ بَعْدَ الَّذٖى جَٓاءَكَ مِنَ
الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصٖيرٍ ﴿١٢٠﴾
اَلَّذٖينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهٖ
اُو۬لٰٓئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهٖ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهٖ فَاُو۬لٰٓئِكَ
هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٢١﴾ يَا بَنٖٓى اِسْرَٓائٖيلَ اذْكُرُوا
نِعْمَتِىَ الَّتٖٓى اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاَنّٖى فَضَّلْتُكُمْ
عَلَى الْعَالَمٖينَ ﴿١٢٢﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزٖى
نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْـًٔا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ
وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿١٢٣﴾

<- **Eğer sana gelen (mutlak hakikatin) bilgisinden sonra onların keyfî sistemine uyarsan,[222] Allah'ın elinden seni kurtaracak ne bir velî, ne de bir yardımcı bulabilirsin.**

121 Kendilerine ilâhî mesaj (verilip) de onu tilavet etmenin hakkını verenler var ya:[223] işte onlardır ona hakkıyla inananlar;[224] kim de bu mesajı inkâr ederse, işte kaybedenler de onlardır.[225]

122 EY İSRÂİLOĞULLARI! Size lutfettiğim nimetlerimi hatırlayın; hani Ben sizi cümle âleme üstün kılmıştım?[226]

123 Kimsenin kimseye hiç bir fayda sağlamayacağı, kimseden kurtuluş bedeli kabul edilmeyeceği, şefaatin hiçbir yarar vermeyeceği ve hiç kimsenin yardım görmeyeceği günün bilincinde olun![227]

---

222 Burada *ellezî* ile gelen ibare 145. âyette *min* ve *mâ* ile birlikte gelmiş. *Ellezî* hem işaret ismi hem de sıla görevi gördüğü hâlde *mâ* yalnızca işaret ismi görevi görür. Bundan ayrı olarak *ellezî* belirlilik takısı sebebiyle çift kat marife olduğu gibi, eril ve dişil hâlde gelebilme kabiliyeti vardır. *Mâ*da ise bunların hiçbiri yoktur ve o bize temsil ettiği şey hakkında hiçbir ayrıntı vermez. Bu iki edat arasındaki fark, sadece şekle değil, anlamın mahiyetine yönelik bir farklılığın da işaretidir. Bu âyette *el-'ilm* ile Hz. Peygamber'e verilen hakikatin bütünü kastedilirken, 145. âyette *mine'l-'ilm* ile kıblenin Kâbe oluşu kastedilmektedir. Bu ise hakikatin bütünü değil parçasıdır.

223 *Tilâvet* tek başına değil *hakka tilâvetihi* kaydıyla gelmiş. Tek başına tilavette anlamak ve yaşamak şart değildir. Fakat vahyî tilâvetin hakkı anlamak ve yaşamaktır. Allah Rasulü de bu ibareyi "ona gereği gibi uyanlar" şeklinde tefsir etmiştir (İbn Hanbel).

224 Cuma sûresinde "kitap yüklü eşekler" olarak nitelenenlerin tam tersi.

225 Eğer bir mesajı uygulamak ona gereği gibi inanmanın şartıysa, bir mesajı uygulamamak da ona gereği gibi inanmamanın sonucu olmalıdır. Âyette bu durum inkâr olarak adlandırılmaktadır.

226 *Ni'met* için bkz: Âyet 47, not 85. Bu âyetle 47. âyet lafzen birbirinin aynı, buna rağmen bağlamlarından dolayı vurguları farklıdır. 47. âyet Âdem kıssasının ardından Medine Yahudilerini ikna ve daveti amaçlar, bu âyet ise onların ikiyüzlülüklerini ortaya koymayı amaçlar. Yine 47. âyet İsrâiloğullarına tüm insanlığın Âdem'in çocukları olduğunu, bu âyet ise Hz. İbrahim'in soyundan olmanın ayrıcalık olmadığını hatırlatır.

227 Arapçada cümle mâna açısından ikiye ayrılır: İnşâ cümlesi, haber cümlesi. Nida, emir ve yasak formundaki cümleler birincisine, haber veren cümleler ikincisine girer. Bu iki cümle yapısının farkını ortaya koymak için mümkün olduğunca inşâ cümlelerinin sonuna ünlem işareti (!) koymaya özen gösterdik. Bununla beraber ilâhî bir inşâ projesi olan Kur'an vahyinin tümü, muhatabını inşâ etmeyi amaçlar. Bu açıdan haber cümlelerinin de zımnen inşai bir vurgu taşıdığını unutmamalıyız.

124 Hani Rabbi İbrahim'i[228] insanı şiddetle sarsan ağır imtihanlara[229] tâbi tutmuş ve o da bu (imtihanı) hakkıyla verdiği zaman[230] demişti ki: "Ben seni insanlığa önder yapacağım".[231] İbrahim: "Neslimden de!?" demişti.[232] Allah buyurmuştu: "Sözüm (senin neslinden de olsa) zalimler için asla geçerli değildir."[233]

125[234] HANİ bir zaman da Kâbe'yi insanlık için daimî bir merkez ve kutsal bir güvenlik bölgesi kılmıştık:[235] öyleyse İbrahim'in vatanını dua ve ibadet yeri edinin![236] ->

وَاِذِ ابْتَلٰٓى اِبْرٰه۪يمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَاَتَمَّهُنَّۜ قَالَ
اِنّ۪ي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ اِمَامًاۜ قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّت۪يۜ
قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِم۪ينَ ﴿١٢٤﴾ وَاِذْ جَعَلْنَا
الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَاَمْنًاۜ وَاتَّخِذُوا مِنْ
مَقَامِ اِبْرٰه۪يمَ مُصَلًّىۜ

---

228 Sözün Hz. İbrahim'e getirilmesi, Yahudileşen İsrâiloğullarına ata olarak Yakub'da kalmayıp iki kuşak daha geriye giderek İbrahim'e kadar uzanmalarını öğütlemek içindir. Eğer oraya varırlarsa kutsal ırkçılık yaparak yeni peygamberi reddetme gerekçeleri yok olacak, Hz. İbrahim'de birleşen iki soyun da birbirine üstünlük iddiasının temeli kalmayacaktı.

229 Lafzen: "Kelimeler". Hz. İbrahim'i insanlığa önder yapan ibtilâ *kelimât*ın kök mânasında saklıdır. *K-l-m* kökünden türeyen tüm Arapça kelimeler "güç ve şiddet" ortak anlamına sahiptir (İbn Cinnî, *el-Hasâis* I, 13 vd). Buradan yola çıkarak Hz. İbrahim'in sınandığı *kelimat*ın katlanılması güç, insanı şiddetle sarsan imtihanlar olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bunlar ateş, hicret ve kurban olarak sıralanabilir.

230 *İbtelâ*, Kur'an'da 4 yerde kullanılmış (33:11; 89:15, 16), tümünde de ağır imtihan ve sınama anlamı öne çıkarılmıştır. Allah'ın kulunu ibtilâ etmesi varlıkla olabileceği gibi yoklukla, sevinçle olabileceği gibi hüzünle, vererek olabileceği gibi alarak da gerçekleşebilir.

231 Bu âyetin ilk muhatabı olan Hz. Peygamber için taşıdığı mâna elbette çok farklıdır. Maddede ve mânada atası olan Hz. İbrahim'in adım adım izini takip eden Rasulullah, Mekke'de çektiği sıkıntı ve ödediği ağır bedelin ardından tıpkı İbrahim gibi insanlığa önder ve örnek seçilmiştir. İlginçtir ki Kur'an'da yalnızca iki insan için "güzel örnek" ifadesi yer alır: Biri Hz. İbrahim, diğeri de Hz. Muhammed'dir (60:4; 33:21).

232 "Neslimden de" ifadesini bazı müfessirler soru olarak algılamışlarsa da, cümlenin yapısı hem duaya hem de soruya elverişlidir. Biz aslındaki bu çift boyutlu anlamı tercümede de muhafaza etmeyi yeğledik.

233 Zımnen: Kendisine kötülük eden biri, insanlara önderlik ve yöneticilik yapmaya lâyık değildir. Çünkü kendisine kötülük eden başkalarına haydi haydi kötülük eder. Değilse, tarihte nice zalimler yöneticilik ve önderlik makamını lâyık olmadıkları hâlde gasbetmişlerdir. Âyetteki "ahd"i âhirete dair yorumlayanlar da olmuştur. Ne var ki bu ahdin, öncelikle dünyada gerçekleştiği âyetten açıkça anlaşılmaktadır. Bu âyetteki "söz" ile 40. âyetteki "Allah'ın sözü" arasında bir sebep sonuç ilişkisi vardır.

234 Önderlik el değiştirince kıblenin değişmesi de normaldi. Kaldı ki mü'minlerin yeni kıblesi Kudüs'ten daha kadim, üstelik de Hz. İbrahim'in yâdigârıydı. Bu pasajın kıblenin Kudüs'ten Mekke'ye tahvil edildiği hicretin 16. ayında nâzil olduğu söylenebilir.

235 *Mesâbeten*: Bir şeyin aslına ya da ideal hâline dönmesi anlamına gelen *sevb* kökünden türetilmiştir. Aynı kökten gelen *sevâb* da insanın bilinçli olarak yaptıklarının karşılığını almak için dönmesidir. Bizim "daimi bir merkez" olarak çevirdiğimiz *mesâbeten*, aslında çölde açılmış kuyuların etrafında insanların su içmek için oturdukları yere verilen isimdir. Kâbe bu anlamda insanların mânevî susuzluklarını giderdikleri daimî bir merkezdir. *Emnen*, 'bilinenin ötesinde' kapsamlı güvenliği ifade eder.

236 *Musallâ* geldiği bab gereği, "namaz yeri" değil "dua makamı" vurgusu taşır (Taberî). Mücâhid'in de tercihi budur. "Makam-ı İbrahim"in neresi olduğu konusu tartışılmıştır. Birinci ve ikinci kuşağa mensup isimlerden İbn Abbas, Cabir, Katâde ve Mücâhid âyette kastedilen "Makam-ı İbrahim"in Harem bölgesinin tümü olduğu görüşündedirler. Yine İbn Abbas ve Ata'dan gelen rivayetlerde hac mahallerinin tümü Makam-ı İbrahim sayılmıştır. (*Makâm*ın "vatan" anlamı için bkz: 17:79 ve 26:58, notlar.)

وَعَهِدْنَٓا اِلٰٓى اِبْرٰهٖيمَ وَاِسْمٰعٖيلَ اَنْ طَهِّرَا
بَيْتِيَ لِلطَّٓائِفٖينَ وَالْعَاكِفٖينَ وَالرُّكَّعِ
السُّجُودِ ﴿١٢٥﴾ وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهٖيمُ رَبِّ اجْعَلْ
هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا وَارْزُقْ اَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ
مَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ قَالَ وَمَنْ
كَفَرَ فَاُمَتِّعُهُ قَلٖيلًا ثُمَّ اَضْطَرُّهُٓ اِلٰى عَذَابِ
النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصٖيرُ ﴿١٢٦﴾ وَاِذْ يَرْفَعُ اِبْرٰهٖيمُ
الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَاِسْمٰعٖيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ
مِنَّا اِنَّكَ اَنْتَ السَّمٖيعُ الْعَلٖيمُ ﴿١٢٧﴾

<- Nitekim biz İbrahim ve İsmail'e, "Tavaf edecekler, (iç dünyasını îmar için) içe kapanacaklar[237] ve uzun uzun rükû ve secde ile namaz kılacaklar için mabedimi[238] temiz tutun!" diye emretmiştik.[239]

126 Hani İbrahim de şöyle dua etmişti: "Rabbim! Burasını emin bir bölge[240] kıl! Onun sakinlerinden Allah'a ve âhiret gününe inananları türlü ürünlerle rızıklandır!"[241] Allah karşılık verdi: "Onlardan küfredenleri de, geçici zevkleri tattırdıktan sonra yakıcı bir azaba mahkûm ederim ki, orası pek fena bir duraktır."[242]

127 İbrahim, İsmail'le birlikte Kâbe'nin temellerini yükseltirken[243] şöyle yalvardılar: "Rabbimiz! Kabul buyur bizden! Yalnız sensin tüm duaları işiten; ve gönüllerdekini bilen de yalnız sen!

237 *'Âkifîn*, özellikle hacda itikâfa kapananları ifade eder (İtikâf için bkz: 187. âyet; ayrıca bkz: 20:91, not 73).

238 Âyette geçen *beytiye*, lafzen "evim" mânasına geliyor (Krş: 5:95, not 105). Allah'ın yeryüzüne ait bir mekânı "ev" edinmesi, o mekânda yalnız O'nun adına ve O'na yönelerek ibadet edilmesi anlamına gelir. Yeryüzündeki tüm mescidler de, mescidlerin imamı olan Mescid-i Haram'ın şubeleri olmak hasebiyle 'Allah'ın evi'dir. Şu uyarı her mescid için geçerlidir: "İbadethaneler Allah'a mahsustur; öyleyse Allah'ın yanı sıra başka hiç kimseye yalvarıp yakarmayın" (72:18).

239 Zımnen: Acılar İbrahim'i inşâ etti, İbrahim Kâbe'yi inşâ etti.

240 Burada *hâzâ beleden* şeklinde belirsiz gelirken İbrahim 35'te *hâze'l-beled* şeklinde belirlilik takısıyla gelir. Çünkü bu âyet "çorak bir vadi" (14:37) olan bölgenin imarından önceki hâline işaret ederken, İbrahim 35'te mamur ve şehirleşmiş hâline işaret edilmiştir. Bir görüşe göre ikisi de aynı anlamdadır, çünkü burada nekra iki kez gelmiştir. Bir başka görüş ise bu ibarenin açılımı *hâze'l-beled, beleden âminen* (bu belde, güvenli bölgedir) şeklindedir, *el-beled* gizlenmiştir.

241 Öteden beri bu âyetle, "Ben neslimden olanları ekip-biçmeye elverişsiz bir vadiye yerleştirdim" (14:37) âyeti arasında çelişki olduğunu zanneden kadim müfessirler, bölgenin Hz. İbrahim'in bu duasıyla mı "haram" kılındığını, yoksa İbrahim sûresindeki âyette ifade edildiği gibi bölgenin hürmetinin daha öncelere mi dayandığını tartışmışlardır. Her iki görüşü savunanlar da kendilerine hadislerden destek bulabilmiştir. Oysa bu âyette "güvenlikten", İbrahim 37'de "kutsallıktan" söz edilmektedir. Bölgenin kutsallığı Hz. İbrahim'den öncesine, hatta ilk insana, belki de yaratılışın başlangıcına kadar gidiyordu. Ancak çorak ve kurak bir arazinin bir kadın ve bir süt bebesi için hiç de güvenli bir yer olmadığı malumdur. Kaldı ki Hz. İbrahim, bu güvenliği sadece maddî nesli için değil, iman soyundan kıyamete kadar gelecek mânevî nesilleri için de istiyordu.

242 Hz. İbrahim duasında dünyevi rızkı yalnız Allah'a ve âhirete iman edenler, bir başka ifadeyle "tevhid ve adâlete" tabi olanlar için istemişti. Allah, onun bu düşüncesinin ilâhî kanuna uygun olmadığını, rızkın dünyada mü'min-kâfir demeden tüm insanlara verileceğini ifade ederek onu tashih etti (Krş. 11:48)

243 *Ve iz yuessisu* (tesis ederken) yerine *yerfe'u* gelmesi, Hz. İbrahim'in Kâbe'nin ilk bânisi değil, ihya edicisi olduğunu gösterir. O, yıkılanı yeniden yükseltmiştir (Krş: 3:96).

128 "Rabbimiz! Bizi kayıtsız şartsız sana teslim olan[244] kimselerden eyle! Soyumuzdan da sürekli sana teslim olacak önder topluluklar var et! Bize nasıl kulluk yapacağımızı göster[245] ve bizi affet! Hiç şüphe yok ki sen tevbeleri çokça kabul edensin, rahmetle muamele edensin!

129 "Rabbimiz! Onlar arasından kendilerine senin mesajını okuyacak, ilâhî kelâmı ve hakikate mutabık hüküm vermeyi[246] öğretecek ve onları arındıracak[247] bir elçi gönder. Çünkü yalnızca Sensin her işinde mükemmel olan,[248] her hükmünde tam isabet kaydeden de Sen."

130 Kârı zarardan ayıramayan tipler hariç, kim İbrahim Milleti'nden yüz çevirebilir ki? Biz onu dünyada seçkin kılmıştık, âhirette ise o kesinlikle erdemliler arasında yer alacak.[249]

131 Rabbi ona 'teslim ol' dediğinde, karşılığı şu oldu: "Âlemlerin Rabbine teslim oldum."[250]

رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَٓا اُمَّةً
مُسْلِمَةً لَكَۖ وَاَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَاۚ اِنَّكَ
اَنْتَ التَّوَّابُ الرَّح۪يمُ ﴿١٢٨﴾ رَبَّنَا وَابْعَثْ ف۪يهِمْ
رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ
الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكّ۪يهِمْۜ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَز۪يزُ
الْحَك۪يمُ ﴿١٢٩﴾ وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ اِبْرٰه۪يمَ اِلَّا
مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُۜ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَاۚ
وَاِنَّهُ فِي الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِح۪ينَ ﴿١٣٠﴾ اِذْ قَالَ
لَهُ رَبُّهُٓ اَسْلِمْۙ قَالَ اَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَم۪ينَ ﴿١٣١﴾

---

244 *Muslimeyni, lâm* ile birlikte "kayıtsız şartsız teslimiyet" vurgusunu kazanır. İbrahim ve İsmail isimleri niçin bin yıllar boyunca milyarlarca yüreğin sevgi halesiyle kuşatılmıştır? İşte bunun sırrı, bu samimi duada görünen tevazu, içtenlik, iman ve aşkta saklıdır.

245 *Menâsik* "ibadet" ve "ibadetlerin amacı" anlamına gelen *mensek*in çoğuludur. Biz de bu aslî anlamını tercih ettik. Menâsik daha sonraları hac ibadetine has ritüellerin toplamına verilen isim hâlini almıştır. Hiç kuşkusuz âyetteki duanın arka planında duayı yapan bu iki insanın inşâ ettikleri "beyt"le ilgili kaygılar yatıyordu. Namazın temellerinin Hz. İbrahim'e nisbet edilmesi durumunda, menâsiki hacca tahsis etmek doğru olmayacaktır.

246 *Hikmet* için bkz: 2:269 ve 11:1, ilgili notlar.

247 Veya *tezkiye*nin "çoğaltma, artma" kök anlamına dayanarak: "onları çoğaltacak". Krş: "siz azınlık iken o sizi çoğalttı" (7:86).

248 *'Azîz* isminin kök mânası "sertlik, güçlülük, dirençlilik ve üstünlük"tür. Mübalağa kipi kelimeyi anlamının zirvesine taşır ki "en üstün" demektir. Bu da çeviriye "mükemmel" olarak yansımıştır.

249 Bu âyetle 120. âyet arasında irtibat vardır.

250 Zımnen: İbrahim de bütün peygamberler gibi Allah'ın hakkını teslim etmek için Allah'a teslim olanlardandı. Bu âyet bir üstteki âyette ifade edilen "seçimle" doğrudan ilgilidir. Allah onu insanlar arasından peygamber olarak seçtiğinde teslim olmasını istedi, o da teslim olduğunu hayatıyla göstererek bu seçime lâyık olduğunu isbat etti. Buradaki konuşma, kimi müfessirlerin de ifade ettiği gibi, bizatihi gerçekleşmiş sözlü bir diyalogdan çok, fiilî bir ifade biçimi de olabilir (Bkz: Zemahşerî, Râzî, Şevkânî ve Âlûsî).

وَوَصّٰى بِهَٓا اِبْرٰهٖيمُ بَنٖيهِ وَيَعْقُوبُۜ يَا بَنِيَّ
اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى لَكُمُ الدّٖينَ فَلَا تَمُوتُنَّ اِلَّا
وَاَنْتُمْ مُسْلِمُونَۜ ﴿١٣٢﴾ اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَٓاءَ اِذْ حَضَرَ
يَعْقُوبَ الْمَوْتُۙ اِذْ قَالَ لِبَنٖيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ
بَعْدٖيۜ قَالُوا نَعْبُدُ اِلٰهَكَ وَاِلٰهَ اٰبَٓائِكَ اِبْرٰهٖيمَ
وَاِسْمٰعٖيلَ وَاِسْحٰقَ اِلٰهًا وَاحِدًاۚ وَنَحْنُ
لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٣﴾ تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْۚ لَهَا مَا
كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْۚ وَلَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا
كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٤﴾

132 İşte İbrahim, kendi oğullarına bu dini vasiyet etmişti; nitekim Yakub da öyle yaptı:[251] "Yavrucuklarım! Allah size en saf, en temiz inancı seçti! Şu hâlde (Allah'a) tam teslim olmadan can verecekseniz sakın ölmeyin!"[252]
133 Ve siz (Ey İsrâiloğulları), Yakub'un ölüm döşeğinde oğullarına "Benden sonra neye kulluk edeceksiniz?" diye sorduğuna, onların da "Senin ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak'ın da ilâhı olan tek ilâha kulluk edeceğiz ve yalnızca O'na teslim olacağız" dediklerine şahit mi oldunuz?[253]

134 "Öncekiler bir ümmettiler, gelip geçtiler: Onların işledikleri kendilerine, sizin işledikleriniz de size aittir;[254] ve siz onların yaptıklarından asla sorumlu tutulmayacaksınız."[255]

---

251 Âyet "vasiyyeti" tavsiye etmektedir. Kişinin ölüm için yapacağı temel hazırlıklardan biri geride kalanlara mirastan önce vasiyet bırakmasıdır. Bu vasiyetin ekseninde de dünyadan önce âhiret saadetinin anahtarları olmalıdır.

252 Âyetteki özgün mânayı korumak için harfî çeviriyi tercih ettik. Zımnen: Madem ölmemek mümkün değil, o hâlde Allah'a teslim olarak (yaşayın) ve ölün! Yoksa bir yolunu bulun da ölmeyin (!), aksi halde sizi, ölümden bin beter bir ceza bekler.

253 Yahudi muhataplar Allah'ın yalnızca İshak'a ve onun oğullarına vaadde bulunduğunu iddia ediyorlardı. Çünkü onlar Hz. İbrahim'in oğlu İshak'ın soyundan geliyorlardı. Onlara göre Hz. İsmail'e verilen söz geçiciydi. Bunda direnmelerinin sebebi Hz. Peygamber'in hür olmayan Hacer'den olma (!) İsmail soyuna mensup olmasıydı. Oysa onlar Eski Ahid'de (*Tesniye* 18:18) geleceği bildirilen peygamberin İshak soyuna mensup olacağını iddia ediyorlardı. Onların bu iddialarını ellerindeki Eski Ahid yalanlıyordu. İbrahim neslinin bereketli olacağına dair verilen ilâhî söz Hacer'in gebeliği sırasında gerçekleşti (*Tekvin* 15:5 ve 16:10). İshak'ın İbrahim'e vaad edilmesinden sonra da İsmail'e verilen söz yenilenmişti (*Tekvin* 17:20). Eski Ahid'e göre bu ilâhî sözün alameti her çocuğun sünnetli doğmasıydı (*Tekvin* 17:10). Bu İbrahimî gelenek hem İshakoğullarında hem de İsmailoğullarında uygulana gelmiştir. Bu iki âyette, İsrâiloğullarının ataları olan İsrâil lakaplı Hz. Yakub'un kendi oğullarından aldığı söze nasıl inanıyorlarsa, Hz. İbrahim'in de her iki oğlundan öyle söz aldığına ve onların da verdikleri bu söze sadık kaldıklarına inanmaları isteniyordu. Bu yolla Yahudi muhatapların ırkçılığı tescillenmiş, Hz. Peygamber'e inanmama gerekçelerinin tutarsızlığı yüzlerine vurulmuştur.

254 Bu âyet, tarihlerini bir övünme ya da yerinme unsuru olarak gören fert ve toplumlara İslâm'ın en değişmez ilkelerinden birini hatırlatmaktadır (Krş: 6:164; 17:15; 35:18; 39:7; 53:36-39).

255 Âyetin son cümlesi, Yahudi ve müşrik böbürlenmesinin tersinden yapılması anlamına gelen Hıristiyanların Âdem'in günahından dolayı onun tüm çocuklarının sorumlu tutulacağına dair "ilk günah" dogmasına bir atıftır. Yahudilerin atalarla övünmesi neyse, Hıristiyanların Âdem atanın günahı ile yerinmesi de benzer bir sapmaydı

135 ONLAR dediler ki: "Yahudileşin ya da Hıristiyanlaşın ki doğru yolu bulasınız!"[256] De ki: "Hayır, biz dosdoğru yol üzere bulunan İbrahim Milleti'ne mensubuz; üstelik o Allah'tan başkasına ilâhlık da yakıştırmazdı."

136 Deyiniz ki: "Biz Allah'a inanırız; bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve onların (iman) soyundan gelen (peygamberlere) indirilenlere; Musa'ya ve İsa'ya verilenlere; yani[257] tüm nebilere Rablerinden verilenlere inanırız; onları birbirinden asla ayırt etmeyiz: zira biz sadece O'na teslim olanlarız.[258]

137 Eğer onlar sizin inandığınız gibi[259] inanırlarsa, işte asıl o zaman doğru yola girmiş olurlar. Yok eğer bundan kaçınırlarsa, o zaman ayrımcılık çıkarıp sapan onlar olmuş olur.[260] Onlara karşı, (tam zamanında) Allah sana yetecektir: zira O'dur (içinizden geçen dilekleri) işiten, (niyetlerinizi) ayrıntısıyla bilen.

وَقَالُوا كُونُوا هُودًا اَوْ نَصَارٰى تَهْتَدُوا
قُلْ بَلْ مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ
الْمُشْرِكِينَ ﴿١٣٥﴾ قُولُوا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَا اُنْزِلَ
اِلَيْنَا وَمَا اُنْزِلَ اِلٰى اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ
وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَا اُوتِيَ
مُوسٰى وَعِيسٰى وَمَا اُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ
رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ
مُسْلِمُونَ ﴿١٣٦﴾ فَاِنْ اٰمَنُوا بِمِثْلِ مَا اٰمَنْتُمْ بِهِ
فَقَدِ اهْتَدَوْا وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا هُمْ فٖى شِقَاقٍ
فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللّٰهُ وَهُوَ السَّمٖيعُ الْعَلٖيمُ ﴿١٣٧﴾

---

256 Zımnen: Onlar Tevrat ve İncil'e, Hz. Musa ve Hz. İsa'yı gönderen Allah'a çağırmak yerine kendilerine çağırdılar. Burada "Yahudileşin" ya da "Hıristiyanlaşın" biçiminde çevirdiğimiz kelimeleri "Yahudi olun" ya da "Hıristiyan olun" şeklinde çevirmek de mümkündür. Lâkin bu tür bir çeviri âyetin amacına uygun düşmemektedir. Çünkü 1) Onlar burada Müslümanları Tevrat'a ya da İncil'e imana davet etmediler; zaten Tevrat'a ve İncil'e iman etmek Müslüman olmanın şartlarından biridir. 2) Hz. Musa ve Hz. İsa'ya inanmaya da davet etmediler; çünkü Musa ve İsa Kur'an'ın tasdik ettiği ve Müslümanların iman ettiği iki peygamberdir. Onları inkâr eden de Müslüman olamaz. 3) Kitap ehli söz konusu çağrıyı Hz. Musa ve Hz. İsa'ya tabi olmaya da yapmamaktadır. Çünkü, Kur'an zaten Hz. Peygamber'i onların yoluna uymaya çağırmıştır (6:90). İşte bütün bunlardan dolayı Yahudilerin ve Hıristiyanların çağrısı bir kitaba, bir şeriata, bir peygambere değil "yahudileşmeye" ve "hıristiyanlaşmaya" çağrıdır. Fâtiha'nın diliyle: "gazaba uğrayanların" ya da "sapıtanların" yoluna çağrı. Yahudileşme için bkz: *Yahudileşme Temayülü*, İstanbul-1995 ve Hıristiyanlaşma için bkz: *Üç Muhammed*, İstanbul-2001, s.43-63.

257 *Vav*'ın tefsiriyye vurgusuyla.

258 Zımnen: Ey bizi kendilerine çağıranlar, biz sizin bu çağrınıza karşılık sizi kendimize çağırmıyoruz. Biz size "bizim gibi olun" da demiyoruz. Biz herkesi ışığın kaynağına çağırıyoruz. Bunu yaparken "siz-biz" ayrımı yapmıyoruz. Biz tüm vahiylere ve tüm peygamberlere hiçbir ayrımcılık yapmadan inandığımızı ilan ediyoruz. Bunlarla birlikte aynı kaynaktan gelen son mesaj Kur'an'a ve onu bize getiren Son Elçi'ye de iman ediyoruz. Ama siz ne birbirinizin değerlerine ne de bizim değerlerimize inanıyorsunuz. Şimdi söyleyin: Kimin çağrısı daha tutarlı, daha insânî ve doğru? Bakara 62 ve Mâide 69, bu âyet ışığında anlaşılmalıdır.

259 Kitap Ehli'nin kendi değerlerine dahi aslına sadık bir biçimde inanmadıklarını îmâ eder. Onların problemi sadece eksik inanmak değil, aynı zamanda inanç esaslarını da tahrif etmekti. Bu ikinci problem sürdüğü sürece birincisinin çözümü hiçbir şeyi değiştirmeyecektir. Yani onlar da hiçbir ayrım gözetmeden tüm değerlere inandıklarını beyan etseler dahi, bu kez şu soru gündeme gelecektir: Gerçekten Kitab'a mı uydular, kitabına mı uydurdular?

260 Zımnen: İmanınız hakkında sizin ne dediğiniz değil, Allah'ın ne dediği önemlidir.

صِبْغَةَ اللّٰهِ وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ صِبْغَةً
وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ ﴿١٣٨﴾ قُلْ اَتُحَٓاجُّونَنَا فِى
اللّٰهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَٓا اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ
اَعْمَالُكُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ ﴿١٣٩﴾ اَمْ تَقُولُونَ
اِنَّ اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ
وَالْاَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا اَوْ نَصَارٰى قُلْ ءَاَنْتُمْ
اَعْلَمُ اَمِ اللّٰهُ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً
عِنْدَهُ مِنَ اللّٰهِ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ
﴿١٤٠﴾ تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا
كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤١﴾

138 Allah'ın boyasına (gelin), Allah'ın!.. Kim Allah'tan daha güzel boya vurabilir ki? İşte biz, (bunun için) yalnızca O'na kulluk ederiz.[261]

139 (Kitap Ehli'ne) de ki: Allah hakkında bizimle tartışacak mısınız?[262] Hâlbuki O bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir; bizim yaptıklarımızın sorumluluğu bize, sizin yaptıklarınızın sorumluluğu size aittir: biz varlığımızı sadece O'na adadık.[263]

140 Yoksa siz "İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve onların neslinden gelenler Yahudi ya da Hıristiyan'dılar" mı demek istiyorsunuz?[264] Söyle onlara: Siz mi daha iyi biliyorsunuz, yoksa Allah mı?! Kendisine Allah'tan gelen bir şahitliği gizleyenden daha zalim kim olabilir?[265] Ama Allah yaptıklarınızdan gafil değildir."

141 "Öncekiler bir ümmettiler, gelip geçtiler: Onların işledikleri kendilerine sizin işledikleriniz de size aittir; ve siz onların yaptıklarından asla sorumlu tutulmayacaksınız."[266]

---

261 Zımnen: Ey Hıristiyanlar! Yeni doğan bebeleri doğuştan günahkâr addedip de vaftiz kazanına daldırmak yerine, insana doğuştan Allah'ın vurduğu fıtrat boyası olan İslam'a gelin! İnsan annesinden günahıyla birlikte doğmaz, ama sorumluluğuyla birlikte doğar!
Sıbğatallah "fıtratallah" olarak anlaşılmalıdır. Boyaların hası Allah'ın boyasıdır; Allah'ın boyası "fıtrat", yani insanın doğasıdır. Fıtrat, insanın doğasına Allah'ın döşediği muhteşem altyapıdır. İnsanın tek doğal boyası budur; onun üzerine sürülen tüm boyalar sentetiktir. Zımnen: Müslüman olmak bir başka boyayla boyanmak değil, sentetik boyaları atıp kendi öz boyasına dönmektir. Bu yüzden İslâm'a dönüş öze dönüş, kendine geliştir.

262 Zımnen: Siz ey Allah'ın kendilerine soylarından, boylarından, mensubiyetlerinden dolayı özel muamele edeceğini savunanlar! Yalnızca bir zümrenin değil, âlemlerin Rabbi olan Allah'ın yargısını tartışacak mısınız?

263 Bir önceki âyetle birlikte zımnen: Allah'ın vurduğu rengi tartışmak, Allah'ı tartışmaktır: Bunu anlamıyor musunuz?

264 Zımnen: Tüm peygamberler müslümandır. Yedi kıraat imamından üçü *yekûlûne* okumuşlardır. Bu durumda anlam şöyle olur: "..demek istiyorlar?" Taberî'nin şaz saydığı bu okuyuşun bir üstteki âyetle üslûp ve kipleme açısından daha bir örtüştüğünü söyleyebiliriz.

265 Burada gizlendiği ifade edilen "tanıklık", Hz. Peygamber'in geleceğine dair Kitab-ı Mukaddes'te yer alan atıflardır. Bu bilginin gizlendiğine dair atıflar 42 ve 76. âyetlerde de yer almıştı (Ayrıca krş: Âyet 147).

266 Bu âyet 134. âyetle lafzen aynı, lâkin bağlam ve vurgu olarak farklıdır. Âyet 134 atalarla övünmenin yerildiği âyetlerin hemen ardından gelmişken, bu âyet Yahudilerin atalarının kendilerine bildirilen hakikate karşı işledikleri cinayeti hatırlatan âyetin hemen ardından gelmiştir. Dolayısıyla 134. âyet ataların yaptığı iyiliklerin kişinin erdemine hiçbir şey katmayacağı vurgusunu, bu âyet ise ataların yaptığı kötülüklerden

سَيَقُولُ السُّفَهَٓاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلّٰيهُمْ عَنْ
قِبْلَتِهِمُ الَّت۪ي كَانُوا عَلَيْهَاۜ قُلْ لِلّٰهِ الْمَشْرِقُ
وَالْمَغْرِبُۜ يَهْد۪ي مَنْ يَشَٓاءُ اِلٰى صِرَاطٍ
مُسْتَق۪يمٍ ﴿١٤٢﴾ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ اُمَّةً وَسَطاً
لِتَكُونُوا شُهَدَٓاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ
الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَه۪يداًۜ

142 İNSANLAR arasından beyinsizler[267] çıkıp diyecekler ki: "Daha önce yöneldikleri kıbleden onları çeviren sebep nedir?"[268] De ki: "Doğu da batı da Allah'ındır:[269] O tercih eden/tercih ettiği kimseyi doğru yola yöneltir.[270]

143 İşte böylece sizin dengeli[271] bir ümmet[272] olmanızı istedik ki, insanlığa örnek ve model olasınız ve Elçi de size örnek ve model olsun.[273] ->

çocuklarının sorumlu tutulmayacağı vurgusunu taşır.

267 *Sufehâ'*, (t. *sefîh*) "kişinin duyguda, düşüncede, görüşte ve ahlâkta basitleşmesi, aklını kullanmaması" olarak tanımlanabilir. 130. âyette, bu fiil yalın hâlde değil *nefs* mef'ûlüyle birlikte kullanılmıştır. Bu nedenle biz orada "kendini harcayan kimseler" olarak çevirdik.

268 Yakında gerçekleşecek etkileri çok yönlü ve derin olacak bir olaya zemin hazırlıyor: Kıble değişimi. Aslında, 124. âyetle açılan parantezin amacı sözü bu noktaya getirmekti. 143. âyetteki "daha önce yöneldiğin kıble" ifadesinden, ibadetlerde Mekke'de yönelinen kıblenin Kâbe olduğunu anlıyoruz.

269 Yani: "..her yer Allah'ındır".

270 Zımnen: "O hakkı tercih eden kimseyi doğru yola yöneltmeyi ister." *Men* ile birlikte gelen *yeşâ'* fiilinin çift özneli konumu için bkz: 13:27; 14:4; 24:21 ve 47:17, ilgili notlar.
Bu âyetteki "sırat-ı müstakîm", Fâtiha'dakinden farklı olarak belirsiz gelmiş. Bu, yöneltilen doğru yolun daha önceden yürünenden farklı, yeni, önceden bilinmeyen birtakım özellikler taşıdığına işaret etse gerektir. İşte bu yeniliklerden biri de kıble meselesidir.
İbrânî peygamberleri, Kudüs'teki Hacer-i Muallak'a yönelerek ibadet ederlerdi. İsrâiloğullarının kıblesi kutsal addolunan bu kaya idi. Hz. Peygamber, peygamberler zincirinin son halkası olarak, kıble meselesinde kendisinden önceki şeriat sahibi peygamberin bıraktığı yerden başladı. Aynı zamanda Kudüs'e yöneliş toplumsal bir terbiye unsuru oldu. Atası İbrahim'in hatırası Kâbe dururken bir Arab'ın başka bir yöne yönelerek ibadet etmesi cidden gurur kırıcıydı. Bu ağır sınavı mü'minler başarıyla verdiler ve Allah'a atalarından daha fazla bağlı olduklarını isbât ettiler. Onların ırk asabiyetleri ve kabile taassupları böyle törpülenmişti. Tabii bu durum Yahudilerin zaten abartılı olan gururlarını okşadı. Onlar bunu bir imtihan değil, kendi yersiz gururlarını okşayacak bir fırsat olarak gördüler. Akide hâline getirdikleri toplumsal kibirleri daha da arttı. Şimdi sınanma sırası onlardaydı. Fakat onların bu sınavdan nasıl çıkacağı daha başından haber veriliyordu ki, Hz. Peygamber ve mü'minler hayal kırıklığına uğramasınlar.

271 *Vesat*, nicelik olarak "orta", nitelik olarak "denge ve adâlet" anlamına gelir. Kureyş lehçesinde de *vesetan, 'adlen* vurgusuyla kullanılmıştır. "Kenar" anlamına gelen *tarafın* karşıtıdır. İfrat ve tefrit de *vesatın* zıtlarıdır. Burada, 'vasat ümmet'ten kasıt nitelik anlamında bir 'orta'lıktır. Bunu da en güzel "denge" ifade eder. Bu vurgu, Yahudilik ve Hıristiyanlıkta dengenin bozulduğu îmâsını içerir.

272 *Umm* kökünden türetilen *ümmet* "İnsanlığa analık yapan bir toplum" vurgusu taşır.

273 *Şehîd* "tanık" anlamına, "hayatını imanına şahit kılan ve çağına şahit olan" anlamına geldiği gibi; "örnek, model" anlamına da gelir. Tercihimiz ikincisidir. Ümmetin "şehîd" olması; insanlığın imanına şahit olan ve insanlığı imanına şahit kılan ana yürekli toplum olması demektir. İmam ümmetin mânevî annesi, ümmet insanlığın mânevî annesidir.

وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّت۪ي كُنْتَ عَلَيْهَٓا اِلَّا لِنَعْلَمَ
مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلٰى عَقِبَيْهِۜ
وَاِنْ كَانَتْ لَكَب۪يرَةً اِلَّا عَلَى الَّذ۪ينَ هَدَى اللّٰهُۜ
وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُض۪يعَ ا۪يمَانَكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ
لَرَؤُ۫فٌ رَح۪يمٌ ﴿١٤٣﴾ قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي
السَّمَٓاءِۚ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضٰيهَاۖ فَوَلِّ وَجْهَكَ
شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِۜ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا
وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُۜ وَاِنَّ الَّذ۪ينَ اُو۬تُوا الْكِتَابَ
لَيَعْلَمُونَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْۜ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ
عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٤﴾ وَلَئِنْ اَتَيْتَ الَّذ۪ينَ اُو۬تُوا
الْكِتَابَ بِكُلِّ اٰيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَۚ وَمَٓا اَنْتَ
بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْۚ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍۜ

<- Elçi'ye uyanların arasından topukları üzerinde gerisin geri dönenleri belirtelim için,[274] senin şu an yöneldiğin yönü kıble olarak tayin ettik.[275] Hiç şüphesiz bu olay, Allah'ın yol gösterdikleri hariç, herkes için çok zor bir sınavdı; Allah sizin iman(-da ısrar)ınızı kesinlikle zayi etmeyecektir: Elbette Allah insanlara karşı sınırsız bir şefkat, sonsuz bir merhamet sahibidir.[276]

144 Biz senin yüzünü gökyüzüne çevirip durduğunu görüyorduk. Elbette seni razı olacağın bir kıbleye döndürecektik: Artık yüzünü Mescid-i Haram'dan yana çevir! Siz de nerede olursanız olunuz yönünüzü o yana çeviriniz![277] Kendilerine daha önce vahiy emanet edilmiş olanlar, bu emrin Rablerinden gelen bir gerçek olduğunu iyi bilirler: Allah onların yaptıklarından habersiz değildir.

145 Sen daha önceden kitap gönderilenlere tüm ilahi kudret delillerini getirsen dahi onlar senin kıblene tabi olmazlar; ve sen de artık onların kıblesine tabi olmazsın.[278] Ve ne de onlar birbirlerinin kıblelerine tabi olurlar.[279]->

---

274 *Na'leme* ibaresi "bilelim" değil "belirtelim/belirleyelim" şeklinde anlaşılmalıdır. Bunun dilsel gerekçesi fiilin türetildiği kökün iki mastara birden delâlet etmesidir: *'Ilm* ve *'alâmet*. İlki "bilmek", ikincisi "bildirmek" içindir. "Dağlar" yer bildirdiği için *a'lâm* olarak anılır. Zira her dağ bir *'alem*, yani yolcunun yönünü "belirlemesi" için bir "bel" ve "belirti"dir. Kur'an'da buna benzer ifadelerin tümü *'ılm* mastarına nisbetle "bilmemiz için" şeklinde değil, *'alâmet* mastarına nisbetle "belirtmemiz için" şeklinde anlaşılmalıdır (Bkz: 18:12; 29:3; 34:21; 47:31 vd). Allah'ın insanın davranışlarını olmadan evvel bilmesi, o davranışın muhataplarına ceza ve ödül gerektirmez. Davranışın muhatabına ceza ve ödül getiren bilgi "vâkî olan"ın bilgisidir. Bu bilgiye muhtaç olan sınavı yapan Allah değil, sınava giren insandır.

275 Buradaki *mâ* nafiye olarak okunursa, mâna "herhangi bir kıble tayin etmeyerek (Kudüs'ü kıble edinmene izin verdik)" olur. Bu takdirde "geri dönenler", Kudüs'e yönelmeyi kendilerine yediremeyen Araplar olmuş olur. Bu yorum, Medine'de hayli yekûn tutan münafık zümrenin ne tür gerekçelerle ortaya çıktığını da izah eder.

276 "İmanınızı zayi etmeyecektir" zımnen şu anlama da gelebilir: "Kudüs'e doğru kıldığınız namazlarınızın Allah katında geçerli olduğuna dair imanınızı..." Âyetteki hitabın muhatabının kitap ehli olması da mümkündür.

277 Sözlükte "bir şeyin parçası" anlamına gelen *şatra*, burada "..den tarafa, ..e doğru" anlamına gelir. Sadece bu kelime, namaz kılan mü'minleri kıbleyi derece olarak tam tutturmak gibi zor bir mükellefiyetten kurtarmış, Mescid-i Haram "tarafına" yönelmeyi yeterli görmüştür.

278 Allah'ın insanlardan sâdır olacak eylemleri bilmesi günahları hususunda kendileri için bir mazeret olamaz. Çünkü insanlar emredileni yapmaya ve yasaklanandan kaçınmaya muktedirdir.

279 "Onlardan" kasıt Kitap Ehli'dir. Yahudiler, ibadetlerinde Kudüs'teki Hacer-i Muallak'a yönelirken, Hıristiyanlar gün doğusuna yönelirlerdi.

<- Sana ilim geldikten sonra eğer onların arzularına uysaydın, bu durumda sen kesinlikle kendine zulmedenlerden olurdun.[280]

146 Kendilerine vahiy emanet ettiklerimiz, bunu öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Buna rağmen onların çoğu, bildikleri hâlde ısrarla gerçeği gizlerler.[281]

147 İşte (bu) gerçek sana Rabbin tarafından bildirildi; sakın ha sakın, asla tereddüt edenlerden olma.[282]

148 Her bir ümmetin yöneldiği bir kıblesi vardır:[283] Artık birbirinizle iyilikte yarışın! Her nerede olursanız olun Allah sizin tümünüzü bir araya toplayacaktır: Zira Allah her şeye kadirdir.

149 Nereden yola çıkarsan çık, yüzünü mutlaka Mescid-i Haram tarafına çevir.[284] Bil ki bu emir Rabbinden gelen bir hakikattir. Allah sizin de yaptıklarınızdan habersiz değildir.[285]->

وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَٓاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَكَ
مِنَ الْعِلْمِ اِنَّكَ اِذاً لَمِنَ الظَّالِمِينَۢ ﴿١٤٥﴾ اَلَّذِينَ
اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ
اَبْنَٓاءَهُمْ وَاِنَّ فَرِيقاً مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ
وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤٦﴾ اَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ
مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١٤٧﴾ وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا
فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ اَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ
بِكُمُ اللّٰهُ جَمِيعاً اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ
﴿١٤٨﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ
الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاِنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَمَا
اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٩﴾

280 Zımnen: Sözgelimi sen onların istekleri doğrultusunda davranmış olsaydın, onlar seni yine reddedecek ve kabullenmeyeceklerdi. Bunun en açık örneği Kudüs'e doğru yönelerek 16 ay namaz kılmandır. Gördün, hiçbir şey değişmedi. Onlar inkârlarında direndiler ve senin sürekli kendini inkâr etmeni istediler.

281 Zımnen: Yahudiler Kâbe'nin İbrahim tarafından inşâ edildiğini ve yine onun kıblesi olduğunu çok iyi bilirler. İbn Abbas'a göre "hû" zamiri Beytullah'ı (Kâbe) gösterir. Bu görüşe ikinci nesilden Süddi ve İbn Zeyd de katılır (Taberi). Sözün gelişi ve âyetin bağlamı da bu yorumu teyit etmektedir. Genel yargı, âyetteki zamirin Allah Rasulü'nü gösterdiği yönünde oluşmuştur. Bağlamdan kopuk olan bu yorumun hissi nedenlere dayandığı söylenebilir.

282 Kıble konusu bağlamında bu âyet "Hakikatin kaynağı nedir?" sorusuna da cevaptır: Allah.

283 İbn Mes'ud ve Ubeyy b. Ka'b *vichetun*'u *kıbletun* okumuştur. *Huve* zamiri *kull*e aittir diyenlere göre anlam şöyle olur: "Her bir ümmetin kendisine (ona) yöneldiği bir kıble vardır". Bu tercihte, kıble tayininde Allah'ın belirleyici rolüne işaret yoktur. Ancak zamirin Allah'a işaret ettiğini tercih eden okuyuşa göre anlam yukarıda verdiğimiz gibi olur. Bu mâna, hemen ardından gelen ve *fâ* bağlacıyla iki cümle arasındaki zorunlu ilişkiye delâlet eden "O hâlde birbirinizle iyilikte yarışın" ibaresiyle uyum arz eder. Çünkü burada Kitap Ehli'nden kimsenin kıblesi yerilmediği gibi, farklı kıblelerin birbirine üstünlüğüne ilişkin bir îmâ da yoktur. Aksine 177. âyette de vurgulandığı gibi, kıble meselesinin esasa ilişkin bir mesele olmadığı îmâ edilir.

284 Burada, 144 ve 150. âyetlerde aynı lafızlarla gelen bu emrin üçü de farklı bağlamlara aittir.

285 Kıble değişimi emrinin verildiği iki âyetin (bu ve 144) son cümlelerini birlikte okursak anlam şu olur: "Allah onların yaptıklarından da, sizin yaptıklarınızdan da habersiz değildir."

وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ
الْمَسْجِدِ الْحَرَامِۜ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا
وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُۙ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ
حُجَّةٌۗ اِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ
وَاخْشَوْنِي وَلِاُتِمَّ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ
تَهْتَدُونَۙ ﴿١٥٠﴾ كَمَا اَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ
يَتْلُوا عَلَيْكُمْ اٰيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ
الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا
تَعْلَمُونَۜ ﴿١٥١﴾ فَاذْكُرُونِي اَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا
لِي وَلَا تَكْفُرُونِ ﴿١٥٢﴾ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا
اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِۜ اِنَّ اللّٰهَ مَعَ
الصَّابِرِينَ ﴿١٥٣﴾ وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ
اللّٰهِ اَمْوَاتٌۜ بَلْ اَحْيَاءٌ وَلٰكِنْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿١٥٤﴾

<- **150** Ve her nereden gelirsen gel, kesinlikle yüzünü Mescid-i Haram'dan yana çevir. Siz de nerede olursanız olunuz, yüzlerinizi Mescid-i Haram'dan yana çeviriniz ki, onlar içerisinden zulümde direnenler hariç, insanların size karşı kullanacakları bir delilleri olmasın. Onlara tazim göstermeyin, asıl Bana tazim gösterin! Böylece size olan nimetimi tamamlayayım[286] ve siz de bu sayede doğru yolu bulabilesiniz.[287]

151 Nitekim,[288] içinizden size âyetlerimizi okuyacak, sizi arındıracak, size ilâhî mesajı ve hikmeti öğretecek ve ayrıca bilmediklerinizi size bildirecek bir elçi gönderdik.[289]

152 Şu hâlde, siz Beni anın ki Ben de sizi anayım![290] Ve Bana şükredin, sakın nankörlük etmeyin!

153 EY iman edenler! (Allah'tan) sabır ve salât ile[291] yardım isteyin. Zira Allah sabredenlerle beraberdir.[292]

154 Allah yolunda öldürülenler için "ölü" demeyin! Aksine onlar diridirler,[293] fakat siz farkında değilsiniz.[294]

---

286 Nimetin 'itmamı' için bkz: 5:3, not 11.

287 Zımnen: Sizin için insanların ne dediği değil Allah'ın ne dediği belirleyici olsun.

288 Hitap zamirinin müteallakı için bkz: Râzî, Ebu Müslim'den nkl.

289 Bu âyet Hz. İbrahim ve İsmail'in duası olan 129. âyete bir atıftır. Ebu Müslim bu âyeti 143. âyete atıf saymıştır. Ama bunu 129'dan ayıran tek fazlalık "bilmediklerinizi size bildirecek" cümleciğidir. Hz. Peygamber'in "Allah beni öğretmen olarak gönderdi" (İbn Hanbel III, 328) sözü, bu âyetin ışığında anlaşılmalıdır.

290 İki âyetin başında yer alan edatlar gerekçe gösterilerek âyetlerin birbirinin devamı olduğu söylenmiştir (Râzî). Bu durumda mâna şöyle olur: "İçinizden, size âyetlerimi okuyacak, sizi arındıracak, size Kitab'ı ve hikmeti öğretecek bir elçi göndererek sizi andığım gibi siz de Beni anın..." Bundan farklı olarak Ferrâ, 151. âyetin, bu âyetin cevabı olarak okunabileceğini söylemiştir.

291 *Sabır* ve *salâtın* nasıl anlaşılması gerektiğine dair bir not için bkz: âyet 45, not 83.

292 Bu âyetin bir benzeri bu sûrede yer alan 45. âyettir. Fakat söz konusu âyet İsrâiloğullarına hitap ettiği hâlde bu âyet doğrudan mü'minlere hitap etmektedir. Bu nedenle 45. âyetin başında yer almayan "Ey iman edenler" hitabı bu âyette yer almaktadır.

293 Râzî, Kâbî ve Ebu Müslim'e atfen "diridirler" ifadesinin "dirilecekler" anlamında kullanıldığını söyler. Bu, cennete girecekler için geçmiş zaman kipinin kullanıldığı âyetlerden kolayca çıkarılabilir (Bkz: 22:56; 83:13). Zeccâcî de benzer bir sonuca varır (*İştikâku Esmâillah*, Beyrut, 1406, s. 133).

294 Zımnen: Allah yolunda ölen veya öldürülen kimse, hayatını ve canını imanına şahit kılmıştır. Ancak

155 Kesinlikle sizi korkuyla,[295] açlıkla, mal, can ve verim kaybıyla sınarız. Ama sabredenleri müjdele![296] **156** Onlar bir musibete uğradıklarında: "Doğrusu biz Allah'a aidiz ve sonunda yine O'na döneceğiz" derler.[297]

157 İşte bunlar, Rablerinin sürekli destek[298] ve bağışına mazhar olanlardır. Doğru yolda olanlar da bunlardır.[299]

158 "Hiç kuşkusuz Safa ile Merve Allah'ın sembollerindendir.[300] Kim hac ya da umre amacıyla Kâbe'yi ziyaret ederse,[301] o ikisi arasında sa'y etmesinde herhangi bir mahzur yoktur.[302] Eğer biri kalkar da emredilenin ötesinde hayır işlerse, iyi bilsin ki Allah yaptığının karşılığını bol bol verendir, (insan için iyi olanı) tarifsiz bir biçimde bilendir.[303]

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ
وَنَقْصٍ مِنَ الْاَمْوَالِ وَالْاَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ
وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٥﴾ اَلَّذِينَ اِذَا اَصَابَتْهُمْ
مُصِيبَةٌ قَالُوا اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿١٥٦﴾
اُولٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ
وَاُولٰئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ ﴿١٥٧﴾ اِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ
مِنْ شَعَائِرِ اللّٰهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ اَوِ اعْتَمَرَ فَلَا
جُنَاحَ عَلَيْهِ اَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا
فَاِنَّ اللّٰهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٥٨﴾

---

böyleleri şehîd olarak adlandırılmayı hak ederler.

295 Allah'tan başkasından korkan iki cezaya çarptırılır: Korkunun kendisi ve korktuğunun başa gelmesi.

296 Kısa bir süre sonra Bedir'le başlayacak zorlu sürece işaret ediliyor ve sınavı başarıyla verebilmek için nasıl bir tavır takınılması gerektiği öğretiliyor.

297 *İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râci'ûn* cümlesine "istircâ" denir. İslâm'ın hayat kodları arasında müstesna bir yeri olan bu cümle, aslında İslâm inancının anahtarlarından biridir. Çünkü İslâm iki temel üzerinde yükselir: Tevhid ve adâlet. *İstircâ*, tevhidin özeti ve varlığın kaynağına atıftır. Aynı zamanda bu, mü'minin fânî varlığını Allah'ın baki varlığına adama andıdır. Ve bir kulluk itirafıdır; bu itirafta zikir de vardır, şükür de vardır, dua da...

298 *Salavât*ın (t. *salât*) bu anlamıyla ilgili bkz: 33:56, not 74.

299 Kulun Allah'a *salât*'ı dua ve namaz, Allah'ın kula *salât*'ı duasına icâbet ve mağfiret ederek ona yardım etmesi ve destek vermesidir. Zira *salât*, "destek" mânasına gelen bir kökten türetilmiştir (Bkz: 87:15, not 15).

300 "Allah'ın sembolleri": Burada "sembol" anlamı verdiğimiz *şe'âir* (t. *şa'îra*), aslen kurbanlık hayvanların boyunlarına demirle vurulan işarete denilir. Din de, dil gibi "sembolik" değil ama bir semboller sistemidir. Semboller birer atıftırlar. Her sembolün mutlaka sembolize ettiği bir hakikat vardır. Sembol zarf, sembolün sembolize ettiği gerçek ise mazruf, yani mektuptur. Zarf önemini içinde taşıdığı mazruftan alır. Mektubu olmayan bir zarf, ruhu olmayan bir ceset gibidir. Semboller de öyle. Sembollerin sembolize ettiği hakikatler, cesede nazaran ruh mesabesindedirler. Hac ibadeti de baştan sona sembollerle dolu bir ibadettir. Bu sembollerden biri de *sa'y* adı verilen Safa ile Merve tepecikleri arasını yedi kez katediştir.

301 *Hacc* kelime olarak "müracaat merkezi, herkesin başvurduğu odak, tekrar tekrar kendisine gelinen şey" demektir. "Delil, belge, referans ve kaynak" anlamına gelen *huccet* de aynı kökten gelir. Haccın belirli zaman ve mekânı, umrenin sadece belirli mekânı vardır.

302 *Sa'y* bu âyet delil gösterilerek İslâm fıkıh ekollerinin çoğunluğunca haccın farzları arasında sayılmıştır. Bazı fakihler âyetteki "o ikisi arasında sa'y etmesinde bir mahzur yoktur" ibaresinden yola çıkarak sa'yi haccın farzlarından biri olarak görmemişler, hatta nafile olduğu sonucuna varanlar dahi olmuştur. Ne ki âyetteki "mahzur yoktur" (*la cunâha 'aleykum*) ifadesinin, cahiliyye döneminde Safa ile Merve'ye put yerleştirildiği için sa'yetmek konusunda ihtiyatlı davranan kimi mü'minlerin gönlünden bu yersiz duyguyu silmek maksadını taşıdığı açıktır. Hz. Âişe'nin açıklaması da bu yöndedir (Kurtubî).

303 Burada kastedilen, farz olan haccın dışındaki umreler ve nafile haclardır.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ
وَالْهُدٰى مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ
أُولٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللّٰهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ ﴿١٥٩﴾
إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا فَأُولٰئِكَ
أَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٠﴾ إِنَّ
الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ أُولٰئِكَ
عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللّٰهِ وَالْمَلٰئِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ
﴿١٦١﴾ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ
وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿١٦٢﴾ وَإِلٰهُكُمْ إِلٰهٌ وَاحِدٌ
لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٣﴾ إِنَّ فِي
خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ
وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ
بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ السَّمَاءِ
مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا
وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ

159 ŞİMDİ, katımızdan indirdiğimiz apaçık belgeleri ve rehberlik delillerini Kitab aracılığıyla insanların önüne koyduktan sonra onu gizleyenler var ya: işte Allah'ın ve lânet etme yeteneğine sahip tüm varlıkların lânet ettiği kimseler onlardır.[304]
160 Fakat tevbe edenler, kendilerini ıslah edenler ve gizlediği gerçeği açıklayanlar hariç. İşte onların tevbelerini kabul edeceğim: Zira, sadece Benim tevbeleri çokça kabul eden, merhameti sonsuz olan.[305]

161 Küfreden ve küfründe sonuna kadar direnip o hâl üzre ölen kimselere gelince: Allah'ın, meleklerin ve tüm insanlığın lânetine uğrayacak olanlar onlardır.[306] **162** Onlar o lânetin içinde kalıcıdırlar: Onların ne azabı hafifletilecek, ne de kendilerine göz açtırılacaktır.[307]

163 Ve sizin ilâhınız bir tek İlah'dır; O'ndan başka tapılmaya lâyık hiçbir varlık yoktur;[308] Özünde rahmet sahibi olan O'dur, işinde merhametli olan O'dur.[309]

164 Şüphe yok ki göklerin ve yerin yaratılışında, gece ve gündüzün birbirini takip edişinde, insanlara yararlı yüklerle yüklenip denize açılan gemilerde, Allah'ın gökten indirerek kendisiyle yeryüzünü ölümünden sonra tekrar dirilttiği ve her tür canlının çoğalmasını sağladığı yağmurlarda, rüzgârları dağıtmasında,->

---

304 161. âyetten yola çıkarak: başta insanlar ve melekler olmak üzere bütün şuurlu varlıklar...

305 Tevbe, bir "yeniden kazanma" iradesidir. Allah'a tevbe etmek, insanın kendisini yeniden kazanması için Allah'tan yardım talebidir. Bu bir onarım faaliyetidir. Zımnen: "Allah'ım ben kendimi kaybetmişim! Fakat kendimi yeniden kazanmak istiyorum! Kendimi onarmama yardım et!" Bunu yürekten talep edenlere Allah yardım edeceğini vaad etmektedir.

306 Bu âyet 159. âyetin tefsiridir. Orada üstü kapalı olarak gelen ibare burada açılmaktadır. "Allah'ın lâneti" ifadesi ilâhî rahmetten dışlamayı ifade eder. Fakat devamındaki âyetten anlaşılacağı gibi burada lânet "cehennem" anlamındadır.

307 Mâide 78'de İsrâiloğullarından bir grubun lânete uğradıkları ifade edildikten sonra bu lânetin gerekçesi şöyle açıklanmaktadır: "Onlar yapageldikleri kötülükleri birbirlerine yasaklamıyorlardı" (5:79).

308 Kelime-i tevhid ebedî güvenlik ve özgürlük çağrısıdır; Allah'a kul olmayan kul olacağı binlerce sahte tanrı icat eder.

309 Rahmân ve Rahîm'in açıklaması için bkz: 1:2, not 4.

<- gökle yer arasında kendileri için belirlenen istikamette hareket eden bulutlarda, düşünen bir toplum için mesajlar vardır.[310]

165 Fakat insanlar içerisinde Allah'tan başka birtakım varlıkları Allah'a eşdeğer rakip güçler[311] olarak görüp, onları Allah'ı sever gibi sevenler de var. Oysa iman edenler en çok Allah'ı severler.[312] Kendi kendine kötülük edenler, azaba uğratıldıkları zaman görecekleri gibi, keşke tüm kudretin sadece Allah'a ait olduğunu ve azabı en çetin olanın yalnızca Allah olduğunu görseler![313]

166 Takip edilen kimselerin, kendi takipçilerine[314] sırt döndüğü o zaman gelip de azabı görünce ve birbirleri arasındaki bütün ilişkiler kökten kesilince, **167** takipçiler diyecekler ki: Keşke elimize ikinci kez dünyaya dönme fırsatı geçse de, onların bize sırt döndüğü gibi biz de onlara sırt dönsek.

Böylece Allah onlara, yaptıkları tüm işleri derin bir pişmanlık (kaynağı) olarak gösterecek ve onlar ateşten de çıkamayacaktır.

168 EY insanlık! Yeryüzündeki helâl ve temiz olan her şeyden yiyin![315] Şeytanın izinden de gitmeyin! Çünkü o sizin için açık bir düşmandır: **169** size yalnızca kötüyü, hayasızlığı ve bilmediğiniz şeyleri Allah'a yakıştırmanızı telkin eder.

وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ
لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٦٤﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ
يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ
اللّٰهِ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا اَشَدُّ حُبًّا لِلّٰهِ وَلَوْ يَرَى
الَّذِينَ ظَلَمُوا اِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ اَنَّ الْقُوَّةَ
لِلّٰهِ جَمِيعًا وَاَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ ﴿١٦٥﴾ اِذْ
تَبَرَّاَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَاَوُا
الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْاَسْبَابُ ﴿١٦٦﴾ وَقَالَ
الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ اَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّاَ مِنْهُمْ كَمَا
تَبَرَّؤُا مِنَّا كَذٰلِكَ يُرِيهِمُ اللّٰهُ اَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ
عَلَيْهِمْ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ ﴿١٦٧﴾ يَٓا اَيُّهَا
النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْاَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا
وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ
مُبِينٌ ﴿١٦٨﴾ اِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ بِالسُّٓوءِ وَالْفَحْشَاءِ
وَاَنْ تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٦٩﴾

---

310 Âyetin sonu, Allah'ın vahyi ithafıdır: Kur'an düşünen topluma ithaf edilmiştir. Bu iş için bahşedilen akıl, eşya ve olaylardaki âyetleri (kanunları) okuyan ruhanî bir melekedir.

311 Çevirimizin gerekçesi için bkz: 41:9, not 11.

312 Sevgi değerini sevilenden alır; ölümsüz olan için duyulan sevgi de ölümsüzdür. Âyet Allah'tan başkasını sevmeyi değil, Allah'tan başkasını Allah gibi sevmeyi kınar. En büyük sevgi, en büyüğün sevgisidir (Krş: 9:24).

313 Zımnen: Allah'la iyi ilişkiler kurmak kişinin kendine yapacağı en büyük iyiliktir.

314 Lafzen: "Kendisine uyulanlar uyanlara.."

315 Âyet yanlış hassasiyetlerle icat edilmiş sahte haramlar koymayı "şeytanın izinden gitmek" olarak nitelemiştir. Serbestliğin esas, yasağın istisnaî olduğunu beyan eder (Krş: 5:3, 103, ilgili notlar). *Halâlen tayyiben,* helâl olanın aynı zamanda temiz olmasının da gerekliliğini ifade eder. Bir şeyin tayyip olmasına, onun hijyen, sağlık, besin değeri ve bunun gibi hususlar da girer.

وَاِذَا ق۪يلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوا
بَلْ نَتَّبِعُ مَٓا اَلْفَيْنَا عَلَيْهِ اٰبَٓاءَنَاۜ اَوَلَوْ كَانَ
اٰبَٓاؤُ۬هُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْـًٔا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٧٠﴾
وَمَثَلُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذ۪ي يَنْعِقُ بِمَا
لَا يَسْمَعُ اِلَّا دُعَٓاءً وَنِدَٓاءًۜ صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ
لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٧١﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا كُلُوا مِنْ
طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ
اِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١٧٢﴾ اِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ
وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْز۪يرِ وَمَٓا اُهِلَّ بِه۪ لِغَيْرِ اللّٰهِۚ

170 Onlara "Allah'ın indirdiklerine uyun!" denildiği zaman, "Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz geleneğe uyarız!"[316] derler. Ya ataları hiç akıllarını kullanmamış ve doğru yolu bulamamışlarsa?[317]

171 İşte inkârda direnen bu kimselerin durumu, şu (sürüye) benzer: Bir sürü (düşünün ki), çobanın canhıraş haykırışını yalnızca çığlık-bağlık olarak algılıyor.[318] Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler; dolayısıyla onlar akıllarını kullanmazlar.

172 Siz ey iman edenler! Size rızık olarak bahşettiğimiz şeylerin temiz olanlarından yiyin ve Allah'a şükredin; gerçekten O'na kulluk ediyorsanız eğer.[319]

173 O, size yalnızca[320] leşi,[321] kanı,[322] domuz etini[323] ve üzerine Allah'tan başkasının adı anılarak kesilen hayvanı haram kıldı.[324] ->

316 *Elfeynâ*'ya müfessirlerimiz *vecedna* (bulduk) mânasını verirler. *Vecedna 'aleyhi abâenâ* (5:104 vd.) gibi yakın ibareler bulunsa da bu ibare farklıdır. Zira *vecede* kökünden türetilmiş kelimeler Kur'an'da her tür kalıpla birçok yerde gelmesine rağmen *elfâ* kelimesi hepsi de tekil ve mazi sığasıyla sadece üç yerde gelir. Hiç şüphe yok ki bu, kelimenin çok özel bir vurgusu olduğuna delâlet eder. Bu vurgu farkı, kök mâna olan "sarmaş dolaş olma"nın da yardımıyla "atalarımızı üzerinde bulduğumuz gelenek" ile karşılanmıştır.

317 Yani: Hakikat değerini kıdeminden değil, Hak'tan alır. Bâtılın kıdemi bâtılı hak kılmaz, olsa olsa katmerli kılar. Muhatabı hedef almak yerine, onun kendi durumunu gözden geçirmesi için böyle hoş bir üslûp kullanılmıştır (Aynen bkz: 2:170; 11:35; 39:43; 43:81).

318 *Yen'iku*, hem "çobanın sürüye bağırmasını" hem de "karganın gaklamasını" ifade eder (*Lisân*). Bu teşbihte kendisine benzetilen "çobanın bağırdığı sürü" olabileceği gibi, "anlamlı bir çağrıya karşı anlamsız bir gaklamayla karşılık veren karga" da olabilir.

319 "Ey insanlar!" diye başlayan 168. âyette meşru ve temiz olan şeylerden yemeleri karşılığında insanlardan şeytana uymamaları isteniyordu. "Ey iman edenler!" diye başlayan bu âyette ise inananlardan Allah'a şükretmeleri isteniyor. Çünkü şükür inkâr edenlerden değil iman edenlerden beklenir.

320 *İnnemâ* edatı, açıktır ki burada "yalnız bunlar haram kılındı" anlamını verir ve parantezi kapatır. Taberî, Kurtubî ve Şevkânî de böyle yorumlamışlardır. Edat *inne ma* şeklinde ayrıldığı zaman, *mâ* ilgi zamiri anlamı alır. Bu takdirde sınırlama ifade etmeyeceği açıktır. Lâkin bu görüş âyetin bağlamına aykırıdır (Krş: 6:145).

321 Boğazlanmadan herhangi bir sebeple ölen hayvan leş (*meyte*) hükmündedir. Hangi durumlarda ölen hayvanların etinin yenmeyeceği Mâide 3'te bu dört unsur sayıldıktan sonra açıklanır. En'âm 145, Mâide 3, Nahl 115 ve bu âyet aynı yasağı farklı bağlamlara ilişkin olarak zikreder. Avlanarak öldürülen hayvanlar "leş" hükmünde değildirler. Buna deniz hayvanlarının avı da dahildir. Bu konu Mâide 96'da açıklanmıştır.

322 Araplar öteden beri akmış kanı pıhtılaştıktan sonra kebap yapıp yerlerdi (Kurtubî). Yenilmesi yasak olan kanın "akan kan" olduğu En'âm 145'te açıklanmıştır. Bu da gösteriyor ki yürek, dalak, ciğer ve et üzerinde bulunan ve usulde "umumi belva" tabir edilen kanlar yasak kapsamında değildir (Bkz: Kurtubî).

323 Domuz eti yasağının Allah'ın kuldan gerekçesiz bir talebi olduğu, gerekçesinin Allah'a malum olduğu, bir gerekçe üzerine bina edilen bir yasak olmadığı söylenmiştir. Fakat En'âm 145'teki "iğrençlik" (*rics*), bu yasağın illeti olarak anlaşılabilir. Allah en doğrusunu bilir.

324 Bu ibarede *el* takısı yerine geçen ve geçişliliği güçlendirmek amacıyla kullanılan *bihi*, "Allah'tan başkası" ibaresinin önünde gelirken; Mâide, En'âm ve Nahl sûrelerinde ardından gelmektedir. Tıpkı mefulün

<- Kim bunlara mecbur kalırsa -iştahla atılmadan ve haddi aşmadan- ona bir günah yoktur: Allah tarifsiz bağışlayıcıdır, eşsiz merhamet kaynağıdır.

174 ŞÜPHESİZ Allah'ın indirdiği ilâhî mesajdan bir kısmını gizleyenler ve bunu az bir gelir karşılığında pazarlayanlar da var. Onlar karınlarına ateşten başka bir şey doldurmuyorlar. Kıyamet günü Allah onlarla konuşmayacak, onları temizlemeyecek; işte onların hakkı, can yakıcı bir azaba duçar olmaktır.[325] 175 İşte onlar hidayet karşılığında sapıklığı, mağfiret karşılığında azabı satın aldılar.[326] Meğerse ateşe ne kadar da dayanıklıymışlar!?[327]

176 İşte bu sebeple Allah, ilâhî kelâmı hakikati ortaya çıkarmak için indirdi. Onlarsa Kitab üzerinde anlaşmazlığa düşerek,[328] haktan bir hayli uzaklaştılar.

177 Gerçek erdem yüzlerinizi doğuya veya batıya döndürmeniz değildir.[329] ->

فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَٓا اِثْمَ عَلَيْهِۜ
اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٧٣﴾ اِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ
مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهٖ ثَمَنًا
قَلِيلًاۙ اُولٰٓئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فٖى بُطُونِهِمْ اِلَّا النَّارَ
وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلَا يُزَكّٖيهِمْۚ
وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلٖيمٌ ﴿١٧٤﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا
الضَّلَالَةَ بِالْهُدٰى وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِۚ فَمَٓا
اَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ ﴿١٧٥﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ نَزَّلَ
الْكِتَابَ بِالْحَقِّۜ وَاِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِى
الْكِتَابِ لَفٖى شِقَاقٍ بَعٖيدٍۚ ﴿١٧٦﴾ لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ
تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ

failden, hâlin hâl sahibinden, zarfın amilinden önce gelmesinde olduğu gibi, burada fiil makamında olan bu edatın önce gelmesinin amacı da habere dikkat çekmek ve yasağın özelliğini vurgulamaktır. Zımnen: Allah bu yasak üzerinde titizlenmenizi istiyor.
Burada haram kılınan "Allah'tan başkasının adı anılarak kesilen" ifadesini, Mâide 3'teki "putperestçe semboller adına kesilen hayvanlar" ifadesi açıklar. Âyet açık ve net olarak Allah'tan başkası adına kesilen hayvanın etini yemeyi haram kılmıştır. Burada şu soru akla gelebilir: Allah'tan başkası adına kesilmeyen ve fakat üzerine Allah'ın adı da kasıtsız olarak anılmayan hayvanın durumu nedir? Kur'an'da böyle bir yasaktan söz edilmediği için "haramdır" denilemez. "Üzerine Allah'ın adını anın!" emriyle gelen tek âyet Mâide 4'tür ve o da av hayvanlarının avladıklarıyla ilgilidir.

325 Krş: 167. âyet ve Âl-i İmran 77.

326 Aynı tarz ifade bu sûrenin başında münafıklar için kullanılmıştı (2:16). Burada ise hakikati gizleyenler için kullanılıyor.

327 Burada kullanılan *fiil-i taaccüb-i evvel*de ince bir ironi gizlidir. Bu ünlemle ifade edilmiştir.

328 Veya *ihtilâf*ın Meryem 59'daki gibi *halef* anlamından yola çıkarak: "kitap hususunda birbirlerine halef olarak.." (Krş: Râzî).

329 Zımnen: Ne imansız ve ibadetsiz ahlâkla, ne ahlâksız ve ibadetsiz imanla, ne de içeriği boşaltılıp şekle indirgenmiş ibadetle iyiler safına dahil olabilirsiniz. İbadetler Allah'a yollanmış mektuba benzer. İçi boşalmış bir ibadet, Allah'a yollanmış boş bir zarfa benzer. Mektup ruhsa zarf cesettir. Diri ibadet sahibinin altında bir burak, ruhsuz cesede dönmüş ölü bir ibadet ise sahibinin sırtında bir yüktür.

وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ
وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيّٖنَۚ وَاٰتَى الْمَالَ
عَلٰى حُبِّه۪ ذَوِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكٖينَ
وَابْنَ السَّبٖيلِ وَالسَّٓائِلٖينَ وَفِي الرِّقَابِۚ وَاَقَامَ
الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَۚ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ اِذَا
عَاهَدُواۚ وَالصَّابِرٖينَ فِي الْبَأْسَٓاءِ وَالضَّرَّٓاءِ
وَحٖينَ الْبَأْسِۜ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذٖينَ صَدَقُواۜ
وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ
اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلٰىۜ
اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْاُنْثٰى بِالْاُنْثٰىۜ

<- Fakat gerçek erdem kişinin Allah'a, âhiret gününe, meleklere, İlâhî kelâma, peygamberlere inanması,[330] malı -ona sevgi duymasına rağmen[331]- yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara,[332] isteyenlere ve özgürlüğü ellerinden alınanlara vermesi,[333] namazı istikametle kılması, zekâtı gönlünden gelerek vermesidir.[334] Onlar söz verdikleri zaman sözlerinde dururlar, şiddetli zorluk ve darlıklara[335] karşı göğüs gererler. İşte bunlardır sözlerine sadık kalanlar... Takvâya ermiş olanlar da bunlardır.[336]

178 SİZ ey iman edenler! Cinayete kurban gidenler hakkında size âdil karşılık farz kılındı: Hüre karşılık hür, köleye karşılık köle, kadına karşılık kadın.[337]->

330 Bu beş madde bir fazlasıyla Cibril hadisi diye meşhur olan hadiste de yer alır. (Buhârî, *İman* 37; Müslim, *İman* 5, 7.) Sonraki ilmihallere "imanın şartları" olarak geçen bu hadisteki fazlalık "kadere iman" maddesidir. Bu beş madde Kur'an'da buradan başka Nisâ 136. âyette de geçer. Hiç kuşku yok ki, iman edilmesi gerekli unsurlar sadece bunlardan ibaret değildir. Kur'an'da yer alan mânası katî her hüküm, iman umdeleri arasına girer.

331 *Mâl* "eğilmek, eğilim göstermek, meyletmek" anlamındaki *meyl*den türetilmiştir. Bu hem insanın mala düşkün olduğunu, hem de malın "mail" ve "zail" (gecici) olduğunu çağrıştırır. Hem maddî hem mânevî değeri ifade ettiği yerlerde *mâl* değil *hayr* olarak gelmiştir (Âyet: 180). *'Alâ hubbihî*deki zamir üç şeye gidebilir: Mal, Allah, verme. Her üç hâlde de "vermek" tümleç, "mal" muzaf olur. İbn Mes'ud bu ibareyi zamirin mala aidiyyetiyle "ona ihtiyaç duyduğu hâlde" şeklinde okur (Taberî ve Râzî). Bu durumda âyetteki *'alâ* edatına "rağmen, bununla birlikte" anlamı vermek daha doğru bir tercih olacaktır.

332 Lafzen: "yol çocuğu". İbn Abbas "yolcu" olarak açıklar. İbarenin lafzî çağrışımları arasına terk edilmiş bebeler ve kimsesiz çocuklar da girer.

333 Âyetteki *rakabe*nin lafzî karşılığı "boyun" olmakla birlikte mecazî olarak "kişisel özgürlüğün kısmen ya da tamamen ortadan kaldırılması" durumunu ifade eder. Bu madde, savaş esirlerini ya da köleleri karşılık beklemeksizin özgürlüğe kavuşturmak için maddî yardım yapmayı öncelikli insanî erdemler arasında sayıyor (Bkz: 4:92; 5:89; 58:3; 8:67).

334 Çevirimizin gerekçesi için bkz: 7:170 ve 92:18, ilgili notlar.

335 Bu ikisinin farkı için bkz: 6:42, not 32.

336 Yahudilere karşı bir îmâ taşımaktadır. Onlar Allah'a verdikleri söze sadık kalmamışlar, Allah da vahyi taşıma görevini onlardan almıştı. Bu sapmanın temelinde yatan şey ise "sorumluluk bilinci"nin yok olmasıydı. Sözün özü: İman imtihandır, imtihan imanı takviye eder.

337 İslâm adam öldürmeyi ferde veya aileye karşı işlenmiş bir suç olmaktan daha çok insanlığa karşı işlenmiş bir suç olarak görür. Kasten ve haksız yere adam öldürme, tüm insan türüne karşı işlenmiş bir cinayettir.

<- Bunun üzerine her kim kardeşi tara-
fından bir şekilde bağışlanırsa, bu bağış
makul bir biçimde uygulanmalı, tazmi-
natı da ona güzellikle ödenmeli:[338] İşte
bu, Rabbiniz katından bir kolaylaştırma
ve rahmettir.[339] Kim ki bundan sonra
haddi aşarsa, onun hakkı elem verici bir
azaptır.[340] 179 Bakın ey aktif akıl sahiple-
ri! Kısasta sizin için hayat vardır: sizden
(artık) sorumlu davranmanız beklenir.[341]

180 Herhangi birinize ölüm yaklaştı-
ğında eğer geriye bir servet[342] bırakıyor-
sa, münasip bir biçimde anne-babaya
ve yakın akrabaya vasiyet etmek size
farz kılındı.[343] Bu, Allah'a karşı sorum-
luluk duyanların uymaları gereken bir
hakikattir.[344]

فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ اَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ
بِالْمَعْرُوفِ وَاَدَاءٌ اِلَيْهِ بِاِحْسَانٍ ذٰلِكَ
تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنِ اعْتَدٰى
بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿١٧٨﴾ وَلَكُمْ فِي
الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ يَٓا اُولِي الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ
تَتَّقُونَ ﴿١٧٩﴾ كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا حَضَرَ
اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ
لِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا
عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿١٨٠﴾

338 Kâtil kimi öldürürse öldürsün, sonuçta öldürdüğü insan veya İslâm "kardeşi"dir. Ceza ve affın birlikte geçmesinin anlamı şu: Emredilen ceza değil adâlettir.

339 Kısas bir "intikama" dönüşmemelidir. Öldürülenin yakınlarına tanınan ve hem mağdurun acısını hem de kâtilin vicdanını teskin edecek olan "affı" tavsiye ediyor.

340 Bu âyet cezayı emreden değil, cezalandırmada zulmü ve taşkınlığı yasaklayan bir âyettir. Zira zayıfın güçlüden öldürdüğü bir kişiye karşılık, güçlünün zayıfa karşı soykırıma yeltenmesi, yalnızca eski dünyada değil modern dünyada da sık görülen bir vahşettir. İslâm'ın üzerinde yükseldiği üç ayaktan biri olan "adâlet"in (diğer ikisi tevhid ve özgürlük) sağlanması için cezalandırmada denkliğin sağlanması esastı. Çünkü ölümle neticelenen cinayetler bazen de hata ile işleniyordu. Bu âyette detaylandırılmayan bu problem Nisâ 92'de aydınlığa kavuşturulmuştu. Yine yaralama, bir organa zarar verme vb. gibi cinayet cezaları da "âdil bir karşılık" bulmalıydı. Bu âyet, öldürülen köleye karşılık hür kâtilin öldürülemeyeceği gibi alâkasız bir konuda delil olarak kullanılamaz.

341 *Kısası* "âdil karşılık" ve "cezada denklik" olarak açarsak, kısasın hayat olduğu aklını kullanan herkesin kabul edeceği bir gerçek olarak karşımıza çıkar. Çünkü adâlet toplumlar için hayat, zulüm ise ölüm demektir. Kısas adâletin tecellisidir. Kısasla ilgili bu iki âyetin hemen ardından vasiyetle ilgili âyetler gelmektedir. Kısas hükmü, kasti adam öldürmenin âdil karşılığını kâtilin ölüm cezasına çarptırılması olarak belirler. Vasiyet ise ölümü yaklaşıp da geride mal bırakan her insanı ilgilendiren hukukî bir düzenlemedir.

342 *Hayır* hem serveti hem değeri ifade eder. Kur'an'ın dünya malına özünde iyi olan bir şey olarak baktığını gösterir. İnsanın fıtratı gibi bir de "malın fıtratı"ndan söz etmek caizse eğer, malın fıtratı da iyi, güzel ve hayr üzerinedir. Burada mal yerine hayır gelmesi, hem helâl servetin hayır oluşuna, hem de her hayrın servet oluşuna delâlet eder. Kim ne biriktirirse onu vasiyet eder. Hz. Peygamber'in veda hutbesi onun vasiyetiydi.

343 Burada ölümü yaklaşan kimseye akrabalarına maruf üzere, yani toplumsal örfe uygun bir biçimde vasiyet etmek "farz" kılınmıştır. Nisâ 11-12'de ise, bu genel hüküm içerisinde özel bir "tavsiye" yapılmıştır. Âyeti mensuh addetmek, bu ince farkı dikkate almamak demektir.

344 *Vasiyyet*, "tavsiye" anlamında bir isimdir. "Lam" ile birlikte kullanıldığında bir kişinin öldükten sonra malını belirlediği diğer bir kimseye bırakması anlamına gelir. Vasiyet ölümle barışık yaşamanın göstergesidir. Vasiyetin özünde, herhangi bir değeri sahipsiz bırakıp zayi etmeme hikmeti yatar.

فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَاِنَّمَا اِثْمُهُ عَلَى
الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٨١﴾
فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ جَنَفًا اَوْ اِثْمًا فَاَصْلَحَ
بَيْنَهُمْ فَلَا اِثْمَ عَلَيْهِ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٨٢﴾
يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ
كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ
تَتَّقُونَ ﴿١٨٣﴾ اَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ
مَرِيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ
وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ

181 Kim de (bu vasiyeti) işittikten sonra tahrif edip değiştirirse, bunun günahı yalnızca onu değiştirenedir. Doğrusu Allah her şeyi işitendir, her şeyi bilendir.

182 Fakat kim vasiyet edenin yanlı[345] ya da kasıtlı davrandığından endişe eder ve (mirasçıların) arasını uzlaştırırsa, bu durumda kendisine herhangi bir vebal yoktur. Elbette Allah tarifsiz bağışlayıcıdır, eşsiz merhamet kaynağıdır.

183 SİZ ey iman edenler! Oruç tıpkı sizden öncekilere olduğu gibi size de yazıldı;[346] belki bu sayede takvâya erersiniz:[347]

184 Sayılı günlerde... Sizden kim hasta ya da yolcu olursa, tutmadığının sayısı kadar diğer günlerde (oruç tutar) ve (bunlar arasından) ona gücü yetenler üzerine, bir yoksulu doyuracak fidye gerekir;[348]->

---

345 Sadece burada kullanılan *cenefen* "meyletmek, yanlı davranmak" demektir.

346 Yani: "farz kılındı". Zımnen: insanın ve insanlığın çağları aşan yazgısı kılındı. Bu âyet, İslâmî hükümlerin zamanlar ve zeminler üstülüğüne dikkat çekmekte ve tüm semavi şeriatların ortak noktalarından birinin de oruç olduğunu ortaya koymaktadır. Oruç insanlığa açılmış ilâhî bir kredidir. Bu yüzden oruç tutan bir mü'min, insanlıkla yaşıt bir kervana dahil olmuştur.

347 Bu cümle orucun gerekçesini teşkil eder. Zira oruç aç kalmak değil, ruhu beslemektir. Oruç tutmak kendini tutmaktır. Oruçla başını dik tutmak, imanını diri tutmaktır.

348 İbn Abbas ve Hz. Âişe'ye nisbet edilen *yutavvikûnehu* okuyuşuna göre anlam "onu tutmakta zorlanan" şeklinde olur. Yine İbn Abbas'tan nakledilen ve meşhur okuyuşun aynı olan rivayetlerde *yutîkûnehû*ya verilen anlam ile *yutavvikûnehu*ya verilen anlam aynı kabul edilmiştir. Bu rivayetlerin kimisinde bu cümle mensuh kabul edilirken, İbn Abbas bu âyetin yaşlılarla ilgili hükmü beyan ettiği görüşündedir (Buhârî, *Tefsir*, Bakara, 25). Klasik nesh teorisinin bu âyete ilişkin yaklaşımını rahatlıkla göz ardı edebiliriz. İbn Abbas burada nesh olmadığı görüşündedir. Dilciler *yutîkûnehû*ya bir *lâ* takdir ederek "gücü yetenler"i "gücü yetmeyenler"e çevirmenin caiz olduğunu söylerler. Ebu Hayyan buna, "Hatadır, zira şüphe karıştırmaktır; görmüyor musun ki metinden ilk anlaşılan olumlu bir fiil olmasıdır ve *lâ*nın önce hazfedilip varmış gibi okunması yemin dışında caiz değildir" diyerek itiraz eder (*Bahr*). *Yutîkûnehû*ya *yestatî'ûnehu* mânası vermek de yanlıştır. Zira *tâkat* "gayretin en üstünü ve ihtimalin son noktasıdır" (Krş: 2:249, 286). Zaten güç yetiremeyenden oruç düşer. Bu açık bir hükümdür (2:286). Âyette emredilen fidye gücü yeten üzerinedir. Fakat burada gücü yetenler kimlerdir ve neye gücü yetenler? Zamirin orucu göstermesi uzağı göstermesidir ki, bunun için karine gereklidir. Buradaki zamir hemen öncesindeki cümleyi gösterir. Bu durumda mâna "kaza etmeye gücü yetenler üzerine bir yoksulu doyuracak fidye gerekir" olur. Burada mukadder sual şu olur: "Kazası olanlar, kaza ile beraber bir de fidye mi verecekler, yoksa kaza orucu yerine mi fidye verecekler?" *Yutîkûnehû* kelimesinin konuşlandırıldığı yer bu iki anlama da açıktır. Âyetin devamı iki mânayı da desteklemektedir. "Kim daha fazla hayır işlerse kendisi için daha yararlı olur" ifadesinde bir teşvik vardır. Bu hayır ya "daha fazla yoksulu doyurma" veya "bir yoksulu daha fazla doyurma"dır. Eğer âyetin son cümlesi olmasaydı, *ve 'ale'l-lezîne yutîkûnehû*yu sadece "Kaza ile beraber bir de fidye vermek" mânasına hasredebilirdik. Zira fidye zamanında tutulamayan orucun eksilen sevabını tamamlamak içindir (Krş: 2:196). Lâkin âyetin sonundaki "ama -eğer bilirseniz- oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır" ifadesinde zımni bir tercihe îmâ olduğu için, mânayı "kaza ile birlikte fidye"ye hasretmek yerine, "kaza ile birlikte

فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَاَنْ تَصُومُوا
خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٤﴾ شَهْرُ رَمَضَانَ
الَّذٖى اُنْزِلَ فٖيهِ الْقُرْاٰنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ
مِنَ الْهُدٰى وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ
فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرٖيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ
مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ يُرٖيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرٖيدُ
بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ
عَلٰى مَا هَدٰيكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٨٥﴾ وَاِذَا
سَاَلَكَ عِبَادٖى عَنّٖى فَاِنّٖى قَرٖيبٌ اُجٖيبُ دَعْوَةَ
الدَّاعِ اِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجٖيبُوا لٖى وَلْيُؤْمِنُوا
بٖى لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ﴿١٨٦﴾ اُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ
الصِّيَامِ الرَّفَثُ اِلٰى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ
وَاَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ

<- Kim daha fazla hayır işlerse kendisi için daha yararlı olur, ama -eğer bilirseniz- oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.[349]

185 (O sayılı günler) Ramazan ayıdır ki, insanlığa rehber olan, bu rehberliğin apaçık belgelerini taşıyan ve hakkı bâtıldan ayıran Kur'an işte bu ayda indirilmiştir:[350] Sizden biri bu aya ulaştığında oruç tutsun; hasta ya da yolcu olan kimse de başka günlerde kaza etsin! Allah sizin için kolaylık ister, sizi zora koşmak istemez; oruç günlerinin sayısını tamamlamanızı, sizi doğru yola ulaştırdığı için O'nu tekbir etmenizi ister; umulur ki şükredersiniz.

186 Kullarım sana Benden sorduklarında, iyi bilsinler ki Ben çok yakınım:[351] Bana dua edenin çağrısına karşılık veririm. Öyleyse onlar da icabeti yalnız Benden beklesinler ve Bana tam güvensinler ki, hak yoluna yöneltilsinler.[352]

187 (Artık) oruç günlerinizin gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı: Onlar sizin elbiseleriniz, siz de onların elbiselerisiniz.[353]->

gücü yeten üzerine fidye vermek, fidyesiz kazadan veya kazasız fidyeden daha hayırlıdır; kaza artı fidyeye gücü yetenlerin ikisini birden yapmaları birini yapmalarından daha hayırlıdır" şeklinde anlamak daha doğrudur. Allahu a'lem.

349 Bu âyet bir sonraki âyetle birlikte anlaşılmalıdır.

350 Oruç, Kur'an'ın doğum kutlamasıdır. İşte içerisinde Kur'an o gece nâzil olduğu için "bin aydan daha hayırlı" olan Kadir/kader/ölçü gecesini barındıran Ramazan ayını değerli kılan da buydu. Bu silsileyi izlersek: Ramazan'a hürmet Kur'an'a hürmettir, Kur'an'a hürmet Allah'a hürmettir. Ramazan'a hürmetin ölçüsü ise onu oruçlu geçirmektir. Çünkü o insanlığa rehber olan ve hakkı bâtıldan ayıran vahyi elinden tutarak insanlığa sunmuştur. Ramazan, kutsallığını Kur'an ayı oluşundan alır.

351 Kâf 16 ışığında zımnen: O kadar yakınım ki, şahdamarından bile; dolayısıyla Bana yakın olmak isteyen şahdamarına, yani kendine yakın olmak zorundadır. Kendini kaybeden beni dünden kaybetmiştir.

352 Dua kalbin Allah'la konuşmasıdır. Allah Rasulü duanın önemini şöyle izah eder: "Allah katında duadan daha üstün bir insan davranışı yoktur" (Tirmizî, *De'avât* 1). Bu kadar büyük ve ölümsüz bir hakikati bu denli sade ve yalın bir dille anlatmak ancak kelâm-ı ilâhîye mahsus bir özellik olsa gerek.

353 Giysi, insanı güzelleştirir. Eşler de birbirlerini güzelleştiren birer giysi gibi olmalıdırlar.

عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ اَنْفُسَكُمْ
فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْۚ فَالْـٰٔنَ بَاشِرُوهُنَّ
وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْۜ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا
حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ مِنَ
الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِۖ ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ
اِلَى الَّيْلِۚ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَاَنْتُمْ عَاكِفُونَۙ فِي
الْمَسَاجِدِۜ تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ فَلَا تَقْرَبُوهَاۜ كَذٰلِكَ
يُبَيِّنُ اللّٰهُ اٰيَاتِه۪ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٨٧﴾ وَلَا
تَأْكُلُٓوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَٓا
اِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ اَمْوَالِ النَّاسِ
بِالْاِثْمِ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٨﴾

<- (Eşler olarak) sizin (ilişki konusunda) kendinizi zora sokmuş olduğunuzu Allah gördü;[354] işte bu yüzden size affıyla muamele etti ve zorluğu üzerinizden kaldırdı: Şimdi artık onlara yaklaşın ve Allah'ın size meşru kıldığından yararlanın![355] Fecir vakti, gecenin karanlığından tan yerinin aydınlığı sizin için belirgin hâle gelinceye kadar yiyin için![356] Sonra orucu geceye kadar tamamlayın! Mescidlerde itikâfa girdiğinizde de hanımlarınızla ilişkiye girmeyin![357]

İşte bunlar Allah'ın çizdiği sınırlardır, sakın bunlara yaklaşmayın![358] Allah âyetlerini insanlığa böylece açıklıyor ki, sorumluluk bilincini kuşanabilsinler.

188 Birbirinizin malını gayr-ı meşru bir biçimde yemeyin[359] ve günaha girerek bile bile insanların hakkını yemek için o malları kullanarak yetkililere ulaşmayın![360]

---

354 Ebu Müslim, *tahtânûne*'nin "azaltmak, eksiltmek" anlamına gelen bir kökten türediğine dikkat çekerek bu ifadeye şu mânayı verir: "Allah bu konuda izin vermemiş olsa dahi, hazzınızı eksiltmeyi gönüllü olarak kabulleneceğinizi gördü" (Nkl: Râzî).

355 İlk mü'minler Medine'deki Yahudi geleneğinin de etkisiyle, oruç gecesinde yeme, içme ve cinsel birleşmenin yasak olduğunu sanıyorlardı. Çünkü Yahudilikte oruçlu biri için bütün bunlar yasaktı. Yahudiler sadece iftardan iftara oruçlarını açarlar, oruç gecesini de aynen gündüz gibi oruçlu olarak geçirirlerdi.

356 Burada kullanılan ibare lafzen "beyaz iplik siyah iplikten ayırt edilinceye kadar" şeklindedir. Hiç kuşku yok ki "beyaz iplik"le tan yerinin aydınlığı, "siyah iplik"le de gecenin karanlığı kastedilmektedir. Zaten Allah Rasulü de âyeti böyle açıklamıştır (Buhari, *Tefsir* 156).

357 İtikaf, bir mescid ya da mescid hükmündeki herhangi bir mahalde kapanarak kişinin mesaisini yalnızca ibadete tahsis etmesidir. İtikâf, Hıra'yı yeniden yaşamak ve yüreğe yolculuktur. Böyle bir yolculukta tensel hazza yer yoktur.

358 Allah'ın çizdiği sınırları değil aşmayı, onlara "yaklaşmayı" bile aklınızdan geçirmeyin. Bu nedenle âyette, bu sınırları çiğnememek değil onlara yaklaşmamak emrediliyor.

359 Oruç insanın kendi malını yemesiyle ilgili bir iç disiplinin adıydı. Allah'ın emrine uymak maksadıyla insan kendi helâl kazancına dahi oruç müddetince el uzatmıyordu. Bu âyet ise insanın başkalarının malına karşı nasıl davranması gerektiğini işliyor. Bu âyet aynı zamanda, 168. âyetle başlayan konunun bel kemiğini teşkil ediyor. Âyette "gayr-ı meşru" şeklinde çevirdiğimiz ibarenin aslı *bâtıl*dır. *Bâtıl*, "karşılığı olmayan şey" demektir. Hakkın zıddıdır. Zarar ve ziyan da bâtıl olarak adlandırılır. Âyet emeğe saygıya davet etmektedir: Emeğe saygı Allah'a saygıdır.

360 Âyetteki *tudlû* fiili, aslında "kova sarkıtmak" (krş: *edlâ delveh* 12:19) anlamındaki *edlâ*dan gelir ki, mecazen yargıyı yanıltmak için sahte delil sunmak ya da rüşvet, torpil vs. gibi meşru olmayan yollarla resmi makamları kullanarak haksız kazanç sağlamak anlamına gelir. Bu aynı zamanda devlete kova sarkıtmaktır ki, bu da kamu malı yemeye bir atıftır. Râzî, bu ibareden yola çıkarak şu güzel tesbiti yapar: "Kova kuyuya su çıkarmak amacıyla sarkıtılır ve su çıkarılır. Mal (rüşvet) da hâkim ve yöneticilere lehte karar çıkarmak için verilir." Eğer *bihâ*daki zamir *emvâl*e gidiyorsa, bunun anlamı kesinlikle "rüşvet" olur.

189 SANA Ay'ın evreleri hakkında soru soruyorlar.[361] Cevap ver:[362] O insanlık için zamanın ölçü birimidir, haccın da.[363] Bu arada, evlere arkasından girmeniz de erdemlilik değildir,[364] gerçek erdem, sorumluluk bilinciyle hareket eden kimsenin erdemidir. O hâlde evlere kapılarından girin ve Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun ki, ebedî kurtuluşa erebilesiniz![365]

190 SİZE karşı savaş açanlarla siz de Allah yolunda savaşın, fakat saldırganlık yapmayın! Allah saldırganlık yapanları sevmez.[366] ->

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْاَهِلَّةِۜ قُلْ هِيَ مَوَاق۪يتُ لِلنَّاسِ
وَالْحَجِّۜ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِاَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ
ظُهُورِهَا وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقٰىۚ وَاْتُوا الْبُيُوتَ
مِنْ اَبْوَابِهَاۖ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٨٩﴾
وَقَاتِلُوا ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ الَّذ۪ينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا
تَعْتَدُواۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَد۪ينَ ﴿١٩٠﴾

---

361 Zamana tâbi bir ibadet olan Ramazan orucu ve kişinin servetiyle ilgili hukuki düzenlemelerin ardından, yine servet sarfı gerektiren ve zamana tâbi bir ibadet olan hacca getirilir söz. Ancak ondan önce, sorulan bir soru vesilesiyle Ramazan bahsini de doğrudan ilgilendiren kozmolojik bir meseleye, yeryüzünün tek uydusu olan Ay'ın evrelerine değinilir.

362 Dilci Fîrûzâbâdî, bu türden, cevabının başında *fa* bulunmayan soruların gerçekten önceden sorulmuş sorular olduğunu, önceden sorulmayıp sorulması varsayıldığı için sorulan soruya verilen cevabın başında *fâ* bulunduğunu söyler. Buna Kur'an'dan "Sana, o gün dağların ne olacağı hakkında sorarlar" (20:105) âyetini delil gösterir (*el-Besair* I, 153).

363 İbareden sorulan sorunun hem Ay'ın evreleri hem de işleviyle ilgili olduğu sonucu çıkmaktadır. Ay, 33 yıllık çevrimiyle, oruç ibadetinde işgal ettiği olmazsa olmaz işleviyle, hac, zekât vd. ibadetlerdeki rolüyle ve hayız hâli örneğinde olduğu gibi insan üzerindeki etkisiyle mânevî ve maddî hayatımızın kaçınılmaz bir parçasıdır.

364 Bu âyetin başı ile devamı arasındaki bağ dikkat çekicidir. Baştaki sorunun, eve kapıyı bırakıp bacadan girmek gibi ters bir mantıkla sorulduğunu ifade eder. Zira Ay'ın neden önce ince doğup sonra kalınlaştığı sorusu Hz. Peygamber'e sorulacak soru değildir. Şu bir gerçektir ki, sormamaları gereken soruyu soranlar, sormaları gereken soruyu sormazlar. Hatta bazen bu sonucu almak için birincisine başvururlar. "Evlere kapısından girin" deyimsel ifadesi, "meseleye doğru yaklaşın" anlamına gelir. Zımnen: Yanlış soruya doğru cevap bulunmaz. Bu bağlamda "Haccın ruhunu ve maksadını gözardı etmeyin!" demektir. İbadetlerin ruhunu ihmal edip sadece biçimine odaklanan gösterişçi dindarlık veya dindarlık gösterisi yerilmektedir. Bu deyimsel ifadenin nüzûl ortamında örnekleri görülen bir bâtıl inançtan doğduğu rivayetleri vardır. Buna göre, bir Arap ihramlıyken evine arka kapıdan (veya dam kapısından) girmeyi dindarlık sayarmış (Taberî). Âyette, takvâ ile gösterişçi dindarlık birbirinin zıddı olarak takdim edilmektedir.

365 177. âyette ibadetlerin illet ve gayelerinden arındırılarak kuru şekilciliğin kutsanması yerilirken, bu âyette örf ve âdetlerin kutsanması yerilmektedir.

366 Erdemin gerçek ölçütüyle ilgili koordinatlar verildikten sonra, söz insanî erdemin en çok çiğnendiği ve haksızlık ve zulmün en çok işlendiği savaşa getirilmiştir. Kur'an savaşa meşru sınırlar içerisinde izin vermiş, fakat kirli savaşa izin vermemiştir. Bu yüzden bir savaş ahlâkı geliştirmiştir.

وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَاَخْرِجُوهُمْ مِنْ
حَيْثُ اَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ اَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ
وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتّٰى
يُقَاتِلُوكُمْ فٖيهِ فَاِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذٰلِكَ
جَزَٓاءُ الْكَافِرٖينَ ﴿١٩١﴾ فَاِنِ انْتَهَوْا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ
رَحٖيمٌ ﴿١٩٢﴾ وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ
وَيَكُونَ الدّٖينُ لِلّٰهِ فَاِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ اِلَّا
عَلَى الظَّالِمٖينَ ﴿١٩٣﴾ اَلشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ
الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ

<- 191 Onları, (savaşta) gözünüze kestirdiğiniz[367] her yerde öldürün. Sizi sürgün ettikleri yerden siz de onları sürgün edin. İnanca yönelik baskı ve anarşi ölümden beterdir.[368] Mescid-i Haram civarında onlar size savaş açmadıkça siz de orada savaş açmayın. Eğer onlar size savaş açarsa, onları öldürün![369] İşte kâfirler böyle cezalandırılır.[370]

192 Eğer yaptıklarına bir son verirlerse, şüphe yok ki Allah tarifsiz bağışlayıcıdır, eşsiz merhamet kaynağıdır.[371]

193 Onlarla inanca yönelik baskı ve anarşi kalmayıncaya ve din yalnız Allah'a ait oluncaya kadar savaşın![372] Eğer yaptıklarına bir son verirlerse, zulmedenlerin haricindekilere düşmanlık da sona erecektir.[373]

194 Dokunulmazlık ayında saldırana cevap, yine dokunulmazlık ayında verilir. Zira dokunulmazlıkta denklik esastır.[374]->

---

367 "Keskin görüş, zekâ, anlayış" anlamındaki *es-sakfe* Kur'an'da geldiği altı yerin hepsinde savaş ve düşmanlık bağlamında kullanılır. Bu yüzden "bulmak" ile karşılanamaz. Her ne kadar 4:89 ve 9:5'te benzer bir bağlamda *vecedtumûhum* kullanılmışsa da, *vecede* çok daha geneldir (Krş: *el-İ'câz*, s. 450-453). Bu âyet Mumtehane 8-9 ışığında anlaşılır. Sadece saldırgan cezalandırılır.

368 *Fitne* burada hem inanca yönelik her tür baskı ve zulmü, hem de anarşiyi ifade eder (Bkz: 9:49). Zira baskı ve işkence altında kalan ölümü temenni eder; ölümün temenni edildiği şey ise ölümden beterdir (Krş: Zemahşerî).

369 Âyetin bu cümlesi ilk cümlesi olan "Onları karşı karşıya geldiğiniz her yerde öldürün!" talimatını tefsir etmektedir. Karşı karşıya gelindiği her yerde öldürülecek olanlar saldırgan taraftır. Çünkü onlar saldırmakla tecavüzkâr olduklarını isbatladılar ve başka insanların canlarına kastederek kendi canlarını heder ettiler (Krş: 60:6-9).

370 Bu âyet savaşa izin veren ilk âyet değil, savaşı emreden ilk âyettir. Savaşa izin veren ilk âyet Hac sûresinin 39-40. âyetleridir.

371 İlâhî kelâm, pişmanlık kapısını hep açık tutmakta, günahkârı tevbeye özendirmektedir.

372 Bu âyetten farklı olarak, Enfâl 39'da *kulluhû* ibaresi yer alır. Bunun sebebi de bu âyette savaşılması kastedilenler sadece Mekke müşrikleriyken, Enfâl sûresindekiler küfürde direnen tüm güçlerdir. Bu âyet En'âm 35 ve özellikle Yunus 99 ışığında anlaşılmalıdır (Krş: 16:90).

373 Eğer yaptıklarına son verirlerse, bu yeterli addedilmektedir. Bizzat zulmedenler, eğer tesbit edilmişlerse elbette cezalarını çekecek, cezaları da işledikleri suçun dengi olan "âdil bir karşılık" şeklinde gerçekleşecektir.

374 Müşrikler mü'minlere bu aylarda saldırı düzenliyor, lâkin mü'minler tarafından misilleme yapıldığında hemen onları "haram aylara hürmetsizlikle" suçluyorlardı. İşte "dokunulmazlıkta denklik esastır" ilkesi bu gerçeği ifade eder. Zaten hicretin 9. yılında inen Tevbe sûresinin ilk âyetleriyle İbrahimî geleneğin izlerini taşıyan "dokunulmazlık ayları" uygulamasının yerini, istisnaî durumlar hariç insan canının daimi

فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا
اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ
مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٩٤﴾ وَاَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا
تُلْقُوا بِاَيْدِيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ وَاَحْسِنُوا اِنَّ اللّٰهَ
يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٩٥﴾ وَاَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ
لِلّٰهِ فَاِنْ اُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا
تَحْلِقُوا رُؤُسَكُمْ حَتّٰى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ
فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا اَوْ بِهٖٓ اَذًى مِنْ رَاْسِهٖ
فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ اَوْ صَدَقَةٍ اَوْ نُسُكٍ

<- Her kim de size saldırırsa, onun yaptığının aynısıyla siz de karşılık verin ve fakat Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun; Allah'ın, sorumluluk bilincini kuşananların yanında olduğunu bilin!

195 Bir de Allah yolunda harcayın ve kendinizi kendi ellerinizle tehlikeye atmayın![375] Hep iyilik edin: Allah iyilik edenleri sever.[376]

196 Haccı[377] da umreyi de Allah rızası için tamamlayın.[378] Eğer yerine getirmekten alıkonursanız gücünüzün yeteceği bir kurban verin ve kurban yerine ulaşıncaya kadar[379] başlarınızı tıraş etmeyin! İçinizden hasta ya da başından bir rahatsızlığı olan kimse fidye olarak oruç tutmalı veya sadaka vermeli ya da kurban kesmelidir.->

---

dokunulmazlığı alacaktır (Bkz: 9:5, not 9).

375 Yukarıda ele alınan hac ve İslâm'ı insanla buluşturmak için gösterilen her tür çabanın adı olan cihad ibadetleri hep ekonomik fedakârlık gerektiren ibadetlerdir. Bu ibadetler için harcanacak her kuruş "Allah yolunda harcanmış" demektir. Allah yolunda harcama emrinin ardından, bu emrin illet ve hikmeti şöyle açıklanır: "Kendinizi kendi ellerinizle tehlikeye atmayın". Bu tehlike Allah yolunda harcamayı ve cihadı terk etmektir.

376 "Allah...sever" ya da "Allah...sevmez" diye son bulan âyetlerin hemen tamamına yakını Medenî sûrelerde yer alır. Mekkî sûrelerde ise azab ve ceza öndedir. Bunun nedeni Kur'an'ın eğitim sürecidir. Bu sürecin başlangıcında insanlar azab ile korkutuluyorlardı. Medine döneminde mü'minlerin Allah'la olan ilişkileri "sevgi" düzeyine yükseldi.

377 "Ve ona ulaşmaya gücü yeten herkesin Beyt'i haccetmesi Allah'ın insanlık üzerindeki hakkıdır." (3:97) Hac, insanlığın Allah'a yürüyüş destanını her mü'minin kendi şahsında yeniden yaşamasıdır. Hac, Âdem rolünü oynayan her bir insanın yitirdiği cenneti aramaya çıkmasıdır. Hac, insanoğlunun uzaklaştığı fıtratına yeniden dönüşünü temsil eder. Hac, kendi kendisine yabancılaşan bireyin kimliğini, kişiliğini bulup kendisiyle barışık ve tanışık yaşamak için başlattığı soylu yolculuğun adıdır. Özetle hac, mahşerin provasıdır.

378 Buradaki "tamamlama" nasıl anlaşılmalıdır? Üç ihtimal var: 1) Mekkeli müşrikler ayrıcalıklı oldukları vehmiyle, Müzdelife'ye kadar çıkıyorlardı, siz Arafat'a kadar çıkın (Bkz: *el-Muvâfakât* III, 335) 2) Rasûl'ün Hudeybiye umresi gibi yarım bırakılan nafile hac ve umreyi "tamamlayın" (Krş: Râzî).
3) Müşrikler iki put koydu diye Safa-Merve arası sa'yi terk etmeyin (2:158). Sonra haccınız yarım kalır. Bu iki âyet (158 ve 196) arasında *mesânî* ilişkisi vardır (Bkz: 39:23'ün notu). Biri diğerini açıklar. Doğrusu budur.

379 *Mahilleh,* kurbanın zamanını, mekânını ya da her ikisini birden ifade edebilir. Birinci görüş esas alındığında kurbanı ille de oraya ulaştırmak şartken, ikinci görüşte buna "şarttır" denilemez. Râzî burada zamanı ifade ettiğini söyler ki tercihimiz bu görüşe dayanmaktadır. Râzî'ye göre fiziki bir "gönderme/ulaştırmaya" değil de, mânevî bir "gönderme/ulaştırmaya" delâlet eder. Bu tercihi Hac 36. âyet de teyit eder.

فَاِذَٓا اَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ اِلَى الْحَجِّ
فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِۚ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ
ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ اِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ
عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ ذٰلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ اَهْلُهُ حَاضِرِي
الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ
شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٩٦﴾ اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌۚ
فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا
فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفْعَلُوا
مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللّٰهُ وَتَزَوَّدُوا فَاِنَّ خَيْرَ الزَّادِ
التَّقْوٰى وَاتَّقُونِ يَٓا اُو۬لِي الْاَلْبَابِ ﴿١٩٧﴾ لَيْسَ
عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ

<- Güvenli bir ortamda (hac yapıyorsanız), hacdan önce umre yapacak kimse maddi gücüne uygun türden bir kurban kessin! Fakat kurbana gücü yetmeyen üç günü hacda yedi günü döndükten sonra olmak üzere toplam on gün oruç tutsun! Bunlar ailece Mescid-i Haram civarında oturmayanlar içindir. Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun ve Allah'ın cezalandırmada çok şiddetli olduğunu bilin!

197 Hac (her yılın) malum aylarındadır.[380] Kim söz konusu aylarda haccı eda ederse artık o hac boyunca cinsel temalı konuşmalardan, tüm yakışıksız davranışlardan ve kavgadan kaçınmalıdır.[381] Zira ne tür iyilik yaparsanız Allah bunu bilir: Öyleyse azık hazırlayın! Hiç kuşkusuz yol azığının en hayırlısı sorumluluk bilincini kuşanmaktır: Bana karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun ey aktif akıl sahipleri!

198 Rabbinizin lutfundan pay almak istemenizde size bir vebal yoktur.[382]->

---

380 Âyette geçen *ma'lûmât* "bilinen" demektir. Her yıl tekrarlandığı ve dönemin şartlarında uzun olan hac yolculuğu da haccın bir parçası olduğu için bu ifade kulanılmıştır. Eğer âyet, hac ibadetini, "bilinen aylarda" olmak şartıyla herhangi bir zamanda eda etmenin cevazına delâlet etseydi bu da bilinirdi. Oysa, haccın bilinen aylarda olmak şartıyla farklı zamanlarda yapıldığına dair tek bir örnek yoktur. Aksine 198. âyetteki "Arafat'tan çağlayıp gelirken" ibaresi, yine 199. âyetteki "insanların çağlayıp geldikleri yerden siz de çağlayıp gelin" ibaresi haccın topluca belirli günlerde yapıldığına delâlet eder. Ayrıca bu âyetin devamında Mina vakfesine dair "iki günde dönerse" denilir. Bu da, haccın vaktinin aylarla değil günlerle tayin edileceğinin bir başka delilidir. Bakara 203'teki "sayılı günler" ve Hac 28'deki "bilinen günlerde" ibaresi de bu delilin yanına konmalıdır. "Bilinen-sayılı günler"in yorumundaki ihtilaf işin özünü etkilemez. Bu iki âyet de günlerden söz etmektedir ki bu günler haccın ifa edildiği terviye günü de dahil Zilhicce'nin 8-13. günleridir. Mütevatir sünnet de bunu teyit eder.

381 *Rafesi* "Cinsel temalı konuşmalar" diye çevirdik. İbn Abbas *rafesi* "kişinin ancak eşinin kulağına fısıldayacağı sözler" diye açıklamış. Aslında hacda şık düşmeyen tüm konuşmalar ve meşru cinsel temalı muhabbetler de *rafes* hükmüne girer. "Yakışıksız davranışlar" diye çevirdiğimiz *fusûk*, Allah, insan, hayvan, bitki ve çevre hakkını ihlal eden her tür davranışı kapsar. *Cidâl* kavga ve yersiz tartışmadır. Haklı ya da haksız fark etmez. Esasen *cidâl* kişinin haklı olduğuna inandığı durumlarda yaptığı tartışmadır. Dikkat edilecek olursa bu üçü de kendi başlarına haram olan fiiller olmadıkları hâlde hacda yasaklanmışlardır. Çünkü orası sadece haramların değil, kimi mubahların da yasaklandığı bir mahşer provasıdır.

382 İbn Abbas ve İbn Mes'ud gibi sahabiler bu âyeti "hac mevsiminde" açıklayıcı ibaresiyle birlikte okumuşlardır. Bu okuma, hem ihramlı günleri ticaretten ayırmayı, hem de bunun dışında kalan hac aylarında alışverişi kınayan sahte dindarlık gösterisini boşa çıkarmayı amaçlamaktadır (Bkz: Zemahşerî). Ebu Müslim 197. âyetin sonuyla bu âyetin ilk cümlesini birlikte değerlendirerek "(Haccı eda konusunda) sorumluluğunuzu yerine getirin (daha sonra ise) Rabbinizin lutfundan.." şeklinde tüm ticari faaliyetleri hac mevsimi

فَاِذَٓا اَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ
الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدٰيكُمْ وَاِنْ
كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِه۪ لَمِنَ الضَّٓالّ۪ينَ ﴿١٩٨﴾ ثُمَّ اَف۪يضُوا
مِنْ حَيْثُ اَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ اِنَّ
اللّٰهَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿١٩٩﴾ فَاِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ
فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَذِكْرِكُمْ اٰبَٓاءَكُمْ اَوْ اَشَدَّ ذِكْرًاۜ
فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَٓا اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا
وَمَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ﴿٢٠٠﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ
يَقُولُ رَبَّنَٓا اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْاٰخِرَةِ
حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿٢٠١﴾

<- Arafat'tan çağlayıp akarken Meş'ar-i Haram'da[383] Allah'ı anın! Artık O'nu, size gösterdiği gibi anın! Doğrusu siz, bundan önce yolunu şaşıranlar arasındaydınız.
199 Ardından insanların çağlayıp geldikleri yerden siz de çağlayıp gelin[384] ve Allah'tan günahlarınıza mağfiret dileyin! Doğrusu Allah tarifsiz bağışlayıcıdır, eşsiz merhamet kaynağıdır.[385]

200 (Hacca has) ibadetlerinizi[386] tamamladıktan sonra (bir zamanlar) atalarınızı andığınız gibi, hatta daha güçlü bir biçimde Allah'ı anın![387] İnsanlardan bazısı "Ey Rabbimiz! Bize vereceğini bu dünyada ver!" derler. Böylelerinin âhiret nimetlerinden nasibi yoktur. **201** Fakat öyleleri de var ki, onlar "Ey Rabbimiz! Bize bu dünyada da iyilik güzellik ver, âhirette de iyilik güzellik ver[388] ve bizi ateşin azabından koru!" diye yakarırlar.->

---

dışına itecek şekilde anlar ve buna da Cuma 10 âyetini referans gösterir. Râzî naklettiği bu görüşe itiraz eder.

383 Meş'ar-i Haram: Müzdelife.

384 "Siz" denilenler *hums* adı verilen ve kendilerini "Allah'ın has kulları" olarak nitelendiren Kureyş'tir. Onlar Allah'ın has kulları oldukları iddiasıyla Arafat'a çıkmazlarmış. Cahiliyye asabiyetine dayanan ve İslâm'ın kökten karşı olduğu bu düşüncenin izlerini silmek için bu âyet Kureyş kabilesine mensup mü'minlere hacda insanlarla birlikte hareket etmelerini emretmektedir.

385 Zımnen: Bir damlasınız, göle karışın: Göle düşen damla göl olur, çöle düşen damla buharlaşır çöl olur.

386 *Menâsik*'in kendisinden türetildiği *nusuk*, hacca özgü ibadetlerden her biri için kullanılırsa da, özelde "kurban" genelde tüm ibadetleri kapsar (196. âyete bkz). *Menâsik*, haccı oluşturan ibadetlere verilen alem olmuştur ve "hac menâsiki" şeklinde şöhret bulmuştur.

387 Zımnen: Atalarınızın ocağındaki külü taşırsanız âdet, közü taşırsanız ibadet olur. Cahiliyye döneminde Araplar kurban kestikten sonra şeytan taşlama mahalline gelip orada atalarının anısını tazeler, onlara ilişkin öyküler anlatırlardı (Taberî). Cahiliyye insanı ibadeti değil ibadetin ruhunu kaybetmişti. Hz. İbrahim'den beri eda edilen ibadetler, aşağı yukarı biçim olarak aslını korumuş olsalar da ruh ve amaç olarak aslını kaybetmişlerdi. Bu durum da ibadetlerin âdete dönüşmesine neden olmuştu. Âdetleşen ibadette niyetler de sapmaya uğruyor, Allah emrettiği için değil atalardan öyle görüldüğü için yapılır hâle geliyordu.

388 *Hasene*, sıfat olarak kullanıldığında aynı *hasen* gibi hem fizik hem de metafizik güzelliği ifade eder. Fakat isim olarak kullanıldığında görünen güzelliğe delâlet eder ki, bu güzellik göze hitap eder. Bazen insana güzel gelen ve haz veren şeyler akıbeti itibarıyla çirkin ve acı verici olabilir. *Husnâ* ise yalnızca mânevî ve kalıcı güzellikler için kullanılır (Bkz: 10:26). Burada mücerret güzelliğe delâlet ettiği için dünya ve âhiret güzellikleri birbirinden ayrı olarak anılmıştır. İki güzelliğin birbirine vav ile atfedilmesi, aralarındaki mahiyet farkına delâlet eder. Bu âyet, Kur'anî bir hayatta fakirizme ve çileciliğe yer

اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ نَص۪يبٌ مِمَّا كَسَبُواۜ وَاللّٰهُ سَر۪يعُ
الْحِسَابِ ﴿٢٠٢﴾ وَاذْكُرُوا اللّٰهَ ف۪ٓي اَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍۜ
فَمَنْ تَعَجَّلَ ف۪ي يَوْمَيْنِ فَلَٓا اِثْمَ عَلَيْهِۚ وَمَنْ
تَاَخَّرَ فَلَٓا اِثْمَ عَلَيْهِۙ لِمَنِ اتَّقٰىۜ وَاتَّقُوا اللّٰهَ
وَاعْلَمُٓوا اَنَّكُمْ اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٠٣﴾ وَمِنَ النَّاسِ
مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَيُشْهِدُ
اللّٰهَ عَلٰى مَا ف۪ي قَلْبِه۪ۙ وَهُوَ اَلَدُّ الْخِصَامِ ﴿٢٠٤﴾
وَاِذَا تَوَلّٰى سَعٰى فِي الْاَرْضِ لِيُفْسِدَ ف۪يهَا
وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَۜ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ
الْفَسَادَ ﴿٢٠٥﴾ وَاِذَا ق۪يلَ لَهُ اتَّقِ اللّٰهَ اَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ
بِالْاِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُۜ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٢٠٦﴾ وَمِنَ
النَّاسِ مَنْ يَشْر۪ي نَفْسَهُ ابْتِغَٓاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِۜ
وَاللّٰهُ رَؤُ۫فٌ بِالْعِبَادِ ﴿٢٠٧﴾

<- 202 İşte bunlar, kazandıklarına karşılık (âhiret nimetlerinden) nasip alacak olanlardır: zira Allah hesabı seri bir biçimde görendir.

203 Sayılı günlerde Allah'ı anın! Her kim acele edip iki günde dönerse ona günah yoktur. Kim de dönüşü erteleyip daha uzun kalırsa sorumlu davrandığı sürece ona da günah yoktur. Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun ve sonunda O'nun huzurunda toplanacağınızı iyi bilin!

204 İNSANLARDAN kimileri de vardır ki, hasmın en yamanı o olduğu hâlde,[389] bu dünya hayatı hakkında söylediği söz senin hoşuna gider ve kendi kalbindekine de Allah'ı şahit tutar.[390]

205 Eline yetki geçtiği[391] zaman da yeryüzünde fesat çıkarmaya, insanın ürününü ve neslini yok etmeye çalışır: Ama Allah fesadı sevmez.[392] 206 Kendisine ne zaman "Allah'a karşı sorumluluğunun bilincinde ol!" dense, kibir ve gururu onu günaha sürükler. İşte böylesine cehennem yeter, ne kötü konaktır orası!

207 İnsanlardan kimi de var ki Allah rızasını kazanmak için kendisini vakfeder.[393] Allah ise kullarına karşı hep şefkatlidir.

olmadığını beyan eder. İrfan ıstılahında fakr (fakirlik), insanı nimetlerden değil, kalbi dünya sevgisinden mahrum etmektir. Bağdatlı Cüneyd fakrı şöyle tarif eder: "Fakr, senin hiçbir dünyalığa sahip olmaman değildir. Dünyalara sahip olsan da, dünyalıkların sana sahip olmasına izin vermemendir." Servet attır. Süvari atının sırtındaysa yol alır, atını sırtlanan süvari yolda kalır. Kendini vererek servet elde edenin hiçbir şeyi yoktur. Zira kendini vererek servet sahibi olduğu için, serveti sahipsiz kalmıştır.

389 Âyetin son cümlesi olan *ve huve eleddu'l-hısâm* üzerinde tartışılmıştır. Buradaki *hısâm*'ı İbn Abbas ve Katâde "tartışmacı" olarak anlamışlardır. Buna "düşmanlık, gizli düşmanlık, yalancılık" anlamı verenler de olmuştur (Taberî). Tercihimiz hem tipik münafık tavrına, hem de âyetin bağlamına daha uygundur.

390 Zımnen: Yalanların en tehlikelisi Allah'ı şahit tutarak söylenendir.

391 *Tevellâ* 'an ile kullanılırsa "dönüp gitmek" tek başına gelirse "bir işi yapmaya yetkili olmak" anlamlarına gelir. Burada tek başına geldiği için biz ikinci anlamı tercih ettik.

392 *Fesâd*, anarşi, terör, bozgunculuk ve her tür toplumsal kokuşmadır. Esasen *fesâd*, bir şeyin doğal hâlini bozmak, onu doğasından ve yerinden etmektir.

393 Lafzen: "satar".

208 Ey iman edenler! Hep birlikte teslimiyet yoluna girin ve şeytanın adımlarını izlemeyin! Çünkü o sizin apaçık düşmanınızdır. 209 Eğer hakikatin apaçık belgeleri size geldikten sonra ayaklarınız kayarsa, Allah'ın her işinde mükemmel olduğunu, her hükmünde tam isabet kaydettiğini iyi bilin!

210 Onlar, Allah'ın meleklerle birlikte bulutların gölgeleri arasından çıkagelmesini mi gözlüyorlar? Bu durumda iş bitirilmiş olurdu:[394] Nihayet bütün işler (hesap için) Allah'a döndürülür.[395]

211 Sor İsrâiloğullarına: Biz onlara apaçık (mucizevî) kudret delillerinden bir nicesini verdik de (ne oldu)? Her kim Allah'ın nimeti kendilerine ulaştıktan sonra değiştirirse, unutmasın ki Allah, karşılık vermede pek şiddetlidir.

212 Kâfirlere dünya hayatı güzel görünür; bu yüzden mü'minlerle alay ederler. Takva ile davrananlarsa, kıyamet günü onlardan üstün olacaklar. Allah isteyene/istediğine hesapsız rızık veriyor.

213 BÜTÜN insanlık (başlangıçta) tek bir topluluk idi, (sonradan yoldan çıkıp parçalandı).[396] Allah peygamberlerini müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdi. Onlarla birlikte gerçek bir amaca mebni olarak vahiy(ler) gönderdi ki, o vahiyler, insanlar arasında ihtilafa düştükleri konularda hakem olsun. Buna rağmen, kendilerine hakikatin apaçık belgeleri geldikten sonra, aralarındaki kıskançlık yüzünden O'nun mesajı hakkında ihtilafa düşenler bizzat bu vahyin gönderildiği insanlardan başkası değildi. Sonuçta Allah iman edenlere, kendi iradesiyle, hakkında ihtilafa düştükleri hususlarda doğru yolu gösterdi. Allah, isteyeni/istediğini doğru yola işte böyle yöneltir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَٓافَّةًۖ
وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِۜ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ
مُب۪ينٌ (٢٠٨) فَاِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَتْكُمُ
الْبَيِّنَاتُ فَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ عَز۪يزٌ حَك۪يمٌ (٢٠٩)
هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّٓا اَنْ يَأْتِيَهُمُ اللّٰهُ ف۪ي ظُلَلٍ
مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَقُضِيَ الْاَمْرُۜ وَاِلَى
اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ (٢١٠) سَلْ بَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪يلَ كَمْ
اٰتَيْنَاهُمْ مِنْ اٰيَةٍ بَيِّنَةٍۜ وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللّٰهِ
مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَتْهُ فَاِنَّ اللّٰهَ شَد۪يدُ الْعِقَابِ (٢١١)
زُيِّنَ لِلَّذ۪ينَ كَفَرُوا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ
مِنَ الَّذ۪ينَ اٰمَنُواۘ وَالَّذ۪ينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ
الْقِيٰمَةِۜ وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَٓاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ (٢١٢)
كَانَ النَّاسُ اُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللّٰهُ النَّبِيّ۪نَ
مُبَشِّر۪ينَ وَمُنْذِر۪ينَۖ وَاَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ
بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ ف۪يمَا اخْتَلَفُوا
ف۪يهِۜ وَمَا اخْتَلَفَ ف۪يهِ اِلَّا الَّذ۪ينَ اُو۫تُوهُ مِنْ بَعْدِ
مَا جَٓاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْۚ فَهَدَى اللّٰهُ
الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا ف۪يهِ مِنَ الْحَقِّ بِاِذْنِه۪ۜ
وَاللّٰهُ يَهْد۪ي مَنْ يَشَٓاءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ (٢١٣)

394 En'âm 8'e bir atıf olarak okunabilir.

395 Bir sonraki âyette İsrâiloğullarından söz edildiğine göre bu âyet İsrâiloğullarının Hz. Musa'ya Allah'ı açıkça görmeden inanmayacaklarına dair isyanlarına bir göndermedir (Bkz: Âyet 55).

396 Parantez içi ibare için bkz: Zemahşerî ve Râzî.

اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ
مَثَلُ الَّذٖينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ الْبَاْسَاۤءُ
وَالضَّرَّاۤءُ وَزُلْزِلُوا حَتّٰى يَقُولَ الرَّسُولُ
وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا مَعَهُ مَتٰى نَصْرُ اللّٰهِ اَلَاۤ اِنَّ نَصْرَ
اللّٰهِ قَرٖيبٌ ﴿٢١٤﴾ يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ
مَاۤ اَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبٖينَ
وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكٖينِ وَابْنِ السَّبٖيلِ وَمَا
تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلٖيمٌ ﴿٢١٥﴾ كُتِبَ
عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ وَعَسٰۤى اَنْ
تَكْرَهُوا شَيْـًٔا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَعَسٰۤى اَنْ
تُحِبُّوا شَيْـًٔا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ
لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢١٦﴾ يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ
قِتَالٍ فٖيهِ قُلْ قِتَالٌ فٖيهِ كَبٖيرٌ وَصَدٌّ عَنْ سَبٖيلِ
اللّٰهِ وَكُفْرٌ بِهٖ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاِخْرَاجُ اَهْلِهٖ
مِنْهُ اَكْبَرُ عِنْدَ اللّٰهِ وَالْفِتْنَةُ اَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ

214 Yoksa siz, sizden öncekilerin başına gelenler sizin de başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sanmıştınız? Onların başına öyle şiddetli zorluklar, öyle boğucu darlıklar geldi ve öylesine sarsıldılar ki, mü'minlerle birlikte elçi de "Allah'ın yardımı ne zaman gelecek!" diye feryat ediyordu.[397] Bakın, Allah'ın yardımı yakındır.[398]

215 Sana, (kime) neyi infak edeceklerini soruyorlar.[399] Cevap ver: "Hayır olarak yapacağınız harcama öncelikle ebeveyninize, akrabanıza, yetimlere,[400] yoksullara, yoldakileredir. Her ne iyilik yaparsanız yapın, Allah onu mutlaka bilir.

216 SİZİN için sevimsiz bir şey olduğu halde, savaş size farz kılındı. Hem sizin hoşlanmadığınız bir şey sizin için hayırlı, sizin hoşlandığınız bir şey de sizin için şerli olabilir: Allah (hakkınızda hayırlı olanı) bilir, ama siz bilemeyebilirsiniz.[401]

217 Sana saldırmazlık ayında savaşmanın hükmünü soruyorlar. De ki: "O ayda savaşmak büyük bir hatadır. Fakat Allah'ın yolundan insanları çevirmek, O'nu ve Mescid-i Haram'ın hürmetini inkâr etmek, oranın sakinlerini oradan sürüp çıkarmak Allah katında daha büyük bir cürümdür. Fakat inanca yönelik baskı ve (hukuku yok eden) anarşi, adam öldürmekten daha beterdir."[402]->

397 Zımnen: Bedelsiz ödül olmaz. İman en büyük iddiadır, iddialar isbat ister. Krş: "Yoksa siz, Allah içinizden cihad edenleri ve (yolunda) direnenleri seçip ayırmadan cennete girebileceğinizi mi sanıyorsunuz?" (3:142; ayrıca krş: 9:16). Üç âyetin muhatabı da farklıdır. Bu âyetin muhatabı Hz. Peygamber ve mü'minlerin tümü, Âl-i İmran'daki peygamber hariç tüm mü'minler, Tevbe'deki ise mü'minler içerisinden çıkan mücahitlerdir.

398 Kulun gücü bitince Allah'ın yardımı başlar: "Bittim ya Rab!" diyene "Yettim kulum!" der.

399 Krş: 219'un sonu; infak için bkz: 274, not 511.

400 Dış bağlam ışığında, buradaki yetimlerden kasıt savaşın yetimleridir. Bu bağlamda yetim, velisini Allah'a kurban verdiği için velisi Allah olmuş kimselerdir. Bu yüzden mücahitlerin yetimleri, İslâm'ın çocuklarıdır.

401 Zımnen: Doğruyu belirleyen sizin beğeniniz değildir; aksine siz beğeninizi doğruya göre belirleyin. Kehf'teki Musa-alim kul kıssası, bu âyetteki hakikatin bir "kul" üzerinden tefsiridir.

402 Zira birincisi insanın ruhuna, ikincisi insanın bedenine yönelik bir tecavüzdür.

<- Eğer düşmanlarınızın gücü yeterse, sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmayı sürdürürler. Sizden her kim dininden döner ve kâfir olduğu hâlde ölürse, onun bütün yapıp-ettiği ameller dünyada da âhirette de boşa gitmiştir. Onlar ateş ashabıdırlar, onlar orada kalıcıdırlar.

218 Şüphe yok ki iman edenler, hicret edenler[403] ve Allah yolunda cihad edenler var ya;[404] işte ancak onlar Allah'ın rahmetini umabilirler: Allah tarifsiz bağış sahibidir, eşsiz merhamet kaynağıdır.

219 SANA sarhoşluk veren şeyler ve şans oyunları hakkında soruyorlar. De ki: "Onların her ikisinde de insanlar için büyük bir kötülük ve birtakım menfaatler vardır. Her ikisinin yol açtıkları kötülük sağladıkları menfaatten çok daha büyüktür."[405]

Yine onlar "Ne infak edelim?" diye soruyorlar. De ki: "Fazla olanı". Böylece Allah size mesajlarını açıklıyor ki, tefekkür edebilesiniz **220** bu dünya ve âhiret hakkında... Bir de sana yetimler hakkında soruyorlar. De ki: "Onların lehine olan her tür iyileştirme (yüzüstü bırakmaktan) daha hayırlıdır. Onlarla (hayatı) paylaşırsanız,[406] unutmayın ki onlar sizin kardeşinizdir. Kaldı ki Allah fesatçılık yapanı ıslah edenden ayırmasını bilir. Ve eğer Allah isteseydi sizi zora koşardı;[407] ne var ki Allah her işinde mükemmeldir, her hükmünde tam isabet sahibidir.

وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتّٰى يَرُدُّوكُمْ عَنْ
دٖينِكُمْ اِنِ اسْتَطَاعُواۜ وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ
عَنْ دٖينِهٖ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَاُو۬لٰٓئِكَ حَبِطَتْ
اَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۚ وَاُو۬لٰٓئِكَ
اَصْحَابُ النَّارِۚ هُمْ فٖيهَا خَالِدُونَ ﴿٢١٧﴾ اِنَّ الَّذٖينَ
اٰمَنُوا وَالَّذٖينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فٖي سَبٖيلِ
اللّٰهِۙ اُو۬لٰٓئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللّٰهِۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ
رَحٖيمٌ ﴿٢١٨﴾ يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِۜ
قُلْ فٖيهِمَٓا اِثْمٌ كَبٖيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِۘ وَاِثْمُهُمَٓا
اَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَاۜ وَيَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَۜ
قُلِ الْعَفْوَۜ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ
لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَۙ ﴿٢١٩﴾ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۜ
وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْيَتَامٰىۜ قُلْ اِصْلَاحٌ لَهُمْ
خَيْرٌۜ وَاِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَاِخْوَانُكُمْۜ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ
الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِۜ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَاَعْنَتَكُمْۜ
اِنَّ اللّٰهَ عَزٖيزٌ حَكٖيمٌ ﴿٢٢٠﴾

---

403 Hicret, imkânların tükendiği yerden üretileceği yere intikal, kavuşmak için terk etmektir.

404 Cihad, insanlığın değişmez değerlerinin öbür adı olan İslâm'la insan arasına gerilen engelleri kaldırmak için üstün çaba harcamaktır.

405 Cahiliye Arapları içki ve kumar meclislerini aynı zamanda fakir fukaraya ikram ve "meysir" adı verilen ve âyette yasaklanan kumar çeşidini fakirlere yardım için bir yol olarak görürlerdi. Veresiye bir deve alınıp, oklar çekilerek kumar oynanır, kaybedenler devenin bedelini öder; kazananlar ise etlerini orada bulunanlara bağışlarlardı. Kur'an, bu masum yüzlü kumarı dahi yasaklamıştır; çünkü zararları faydasından çoktur. Yardımın daha meşru yolları vardır. Buradaki infak için 3. âyetin notuna bkz.

406 Âyetteki "birleşmek, iç içe geçmek, karışmak" anlamlarına gelen *muhâlata*, yetimin malının velinin malıyla birleştirilmesi, onunla ortaklık kurulması vs. şeklinde yorumlanmıştır. Bir sonraki âyetten yola çıkarak "hayatı birleştirmek" anlamına da ulaşılır (Krş: Ebu Müslim'den Râzî).

407 Zımnen: ..ama Allah sizi zora koşmayı dilemedi, çünkü buna ihtiyacı yok.

وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ وَلَاَمَةٌ
مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ اَعْجَبَتْكُمْ وَلَا
تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتّٰى يُؤْمِنُوا وَلَعَبْدٌ
مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ وَلَوْ اَعْجَبَكُمْ اُولٰٓئِكَ
يَدْعُونَ اِلَى النَّارِ وَاللّٰهُ يَدْعُٓوا اِلَى الْجَنَّةِ
وَالْمَغْفِرَةِ بِاِذْنِهِ وَيُبَيِّنُ اٰيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ
يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٢١﴾ وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ
هُوَ اَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَٓاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا
تَقْرَبُوهُنَّ حَتّٰى يَطْهُرْنَ فَاِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ
مِنْ حَيْثُ اَمَرَكُمُ اللّٰهُ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ
وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٢٢٢﴾

221 Müşrik kadınlarla onlar imana ulaşıncaya kadar evlenmeyiniz! Çünkü (Allah'a) bağlanmış hür olmayan mü'min bir kadın[408] bile, müşrik bir hür kadından –ondan hoşlanıyor da olsanız- daha hayırlıdır. Yine müşrik erkeklerle, onlar iman edinceye kadar kadınlarınızı nikâhlamayınız![409] Zira (Allah'a) kulluk yapan mü'min bir köle, müşrik bir erkekten –ondan hoşlanıyor da olsanız- daha hayırlıdır. Onlar sizi ateşe çağırıyor, oysa Allah sizi kendi rızasıyla cennet ve mağfirete çağırıyor; dahası, mesajlarını insanlığa açıklıyor ki ders alsınlar.

222 SANA kadınların ay hâli hakkında soruyorlar. De ki: "O sıkıntı verici bir rahatsızlıktır:[410] Ay hâli sırasında kadınları (rahat) bırakın ve onlar temizleninceye kadar (cinsel) ilişkiye girmeyin! Temizlendikleri zaman, Allah'ın size emrettiği gibi yaklaşın!"

Hiç kuşkusuz Allah özden tevbe edenleri sever, özden temizlenenleri de sever.

408 *Emeh* mücerret olarak "kadın" anlamına gelse de burada sözgeliminden "hür olmayan kadın" mânasına kullanıldığı açıktır. Zemahşerî, -muhtemelen Cürcanî'yi izleyerek- "herkes Allah'ın kölesidir" gerekçesiyle "mü'min kadın" anlamı verir. Oysa ki bu bağlamda "müşrik, hür kadın"ın mukabili olarak kullanılmıştır.

409 Bazıları, buradaki hitabın kadının velisi olan erkeğe değil de doğrudan kadına olduğunu düşünüp bu ibareyi "kadınlarınızı nikâhlamayın" değil de "nikâhlanmayın" olarak çeviriyor. Eğer âyetin aslına sadık kalacaksak bu çeviri iki nedenden doğru değil:
1) Âyetin girişindekinin aksine ikinci *lâ-tunkihû* geçişlidir ve *enkeha*'dan gelir. İki mef'ul alır: "kadınlarınız" ve "müşrik erkekler". Bu durumda anlam bizim verdiğimiz gibi olur.
2) Bir sonraki cümlede yer alan "bu sizi hoşnut etse de" muteriza cümlesindeki "siz" erkekler için kullanılan *kum* zamiriyle gelmiştir. Eğer nikâhlayan kadının kendisi olsaydı bu zamirin dişili olan *kunne* gelecekti. Bu ibareden değilse de, 230. âyetteki *hatta tenkiha* (kadın nikâhlanıncaya kadar) ibaresinden, kadının kendi kendisini nikâhlama mezuniyeti çıkar. Âyet bir toplumda yasal düzenlemeleri yapan yetkili mercilere hitap olarak da okunabilir.

410 Aslen *el-eziyy* "dalga" anlamına gelir, denizde dalgalarla sallanıp içi bulanan kimseye de *mu'zi* denir. Bu anlamı göz önüne alacak olursak "sıkıntı verici bir rahatsızlık" karşılığı daha uygun görünüyor. Bu âyet, Medine'de Yahudi kültürünün bir ürünü olan âdetli kadını aşağılama ve pis sayma, onu her tür ailevî, dinî ve sosyal hayatın dışında tutma tavrını red için gelmiştir.

223 Kadınlarınız, sizin için bir tür (ürün aldığınız) tarladır;[411] tarlanıza nereden, nasıl ve ne zaman[412] isterseniz öyle varın! Fakat (cinsel ilişkide) kendiniz için (iyi amaçlar) önceleyin! Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun ve iyi bilin ki, mutlaka O'na kavuşacaksınız! Artık sen de mü'minleri (cennetle) müjdele!

224 ALLAH adına ettiğiniz yeminler, erdemliliğe, sorumluluğun gereğini yerine getirmeye ve insanlar arası barışın sağlanmasına engel teşkil etmesin![413] Allah her şeyi işitir, tarifsiz bilir. **225** Allah, düşünmeden yaptığınız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutmaz;[414] fakat kalplerinizin aldığı tavırdan sorumlu tutacaktır; ama Allah tarifsiz bağışlayandır, cezalandırmadan önce fırsat tanıyandır.[415]

نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ اَنّٰى شِئْتُمْ
وَقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا اَنَّكُمْ
مُلَاقُوهُ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٢٣﴾ وَلَا تَجْعَلُوا اللّٰهَ
عُرْضَةً لِاَيْمَانِكُمْ اَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا
بَيْنَ النَّاسِ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٤﴾ لَا يُؤَاخِذُكُمُ
اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فٖى اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا
كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٢٥﴾

---

411 *Harsun*deki belirsizlik mânaya "bir tür" olarak yansımıştır.

412 *Ennâ* edatına, taşıdığı üç anlamı da verdik (*İtkân* II, 175). Tarla "mahsul veren yer" olması hasebiyle, *ennâ* edatının "nereden isterseniz oradan varın" anlamının, döl yolu olan cinsellik organıyla sınırlandığı yorumuna ulaşılır.

413 Zımnen: 'Bakın, Allah adına yemin ettim. İnsanlık, barış, erdem ve sorumlu davranmak için dahi yeminimi bozup da Allah'a karşı mahcup olamam, demeyin!' Yani: İnsanlık yararına bir işi yapmamak için, sahte dindarlığın arkasına saklanmayın! *Yemîn*, "sağ, sağ el" anlamlarına gelir. Bereket mânasındaki *yumn*den türetilmiştir. Aslen "kuvvet, sağlamlık" demektir. Ant içmek te'min etmek, kasem etmek de *yemîn* olarak adlandırılır. Tevhide dayalı bir inanç sistemi olan İslâm'da muteber yemin yalnızca Allah adına yapılır. Bunun dışındaki şeylere yemini Allah Rasulü şiddetle yasaklamıştır (Bkz: 66:2, not 2). Bu âyette erdemlilik, sorumluluk ve ıslah konusunda edilen yeminlerle Allah'ın engel kılınmaması ifade edilmektedir. Bunun iki anlamı vardır:
1) Kişinin olumlu bir işi yapmamak üzerine yemin etmesinin doğru olmadığı.
2) Kişinin, yaptığı bu tür yeminlerle amel etmeyip, yeminine rağmen erdem, sorumluluk ve ıslah doğrultusunda davranmasının gerekliliği.

414 *Lağv* herhangi bir kıymet taşımayan, hükümde itibara alınmayan söz demektir. İnsanın bu türden bir "gevezelik" ve "boşboğazlık" alameti olarak yaptığı yeminlerden dolayı Allah'ın hesap sormayacağı bir af ve rahmet olarak ifade buyurulmuştur. Bir insan öyle olduğu zannıyla "vallahi şöyle" demiş de sonunda bu zannında yanılmışsa, Allah onu bundan dolayı sorumlu tutmayacaktır. Çünkü bunda "yalan söyleme kastı" bulunmamaktadır. Bu âyet yemin etme alışkanlığı olan kimselere ilişkin olarak da anlaşılabilir. Bu tipler kalben yemini kasdetmediği hâlde boşboğazlık olarak yemin ederler. Bu pasaj, hicretin ardından sosyal ve hukukî bir problem olarak ortaya çıkan ailenin dağılmasını konu almaktadır.

415 Yalan kastı taşımayan yeminlerin affedilmesi de aslında hiç vebal olmadığı için değil, Allah'ın rahmetinde ve kullarına karşı cezalandırmada aceleci olmayışından kaynaklanmaktadır. (*Halîm* ismi için bkz: 33:51, not 68).

لِلَّذ۪ينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَٓائِهِمْ تَرَبُّصُ اَرْبَعَةِ
اَشْهُرٍۚ فَاِنْ فَٓاؤُ۫ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿٢٢٦﴾ وَاِنْ
عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَاِنَّ اللّٰهَ سَم۪يعٌ عَل۪يمٌ ﴿٢٢٧﴾
وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُٓوءٍۜ
وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ اَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ ف۪ٓي
اَرْحَامِهِنَّ اِنْ كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِۜ
وَبُعُولَتُهُنَّ اَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ اِنْ اَرَادُٓوا
اِصْلَاحاًۜ وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذ۪ي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِۖ
وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌۜ وَاللّٰهُ عَز۪يزٌ حَك۪يمٌ ﴿٢٢٨﴾

226 Hanımlarına yaklaşmamaya yemin edenlere dört ay bekleme süresi vardır.[416] Şayet dönerlerse, bu takdirde (unutmasınlar ki) Allah tarifsiz bağış, eşsiz merhamet sahibidir.[417] **227** Ama eğer ayrılmaya karar verirlerse, bilsinler ki Allah her şeyi işitendir, her şeyi bilendir.[418]

228 Boşanmış hanımlar, üç temizlenme süresince[419] kendilerini gözetlerler.[420] Zira, eğer Allah'a ve âhiret gününe inanıyorlarsa Allah'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl değildir. Bu süre zarfında barışmak isterlerse, bu durumda kocaları onları almak hakkında önceliğe sahiptirler. Meşru olmak kaydıyla erkeklerin kadınlar üzerinde nasıl hakları varsa, kadınların da erkekler üzerinde benzer hakları vardır,[421] ne ki erkeklerin o kadınlar üzerinde öncelik hakkı vardır.[422] Allah her işinde mükemmeldir, her hükmünde tam isabet edendir.[423]

---

416 Cahiliyye Arapları, herhangi bir sebeple hanımlarına kızıp ona yaklaşmamaya yemin ederler, bu durum bir zamanla sınırlı olmadığından bazen yıllarca sürerdi. O kadın ne evli olan bir kadın gibi doğal ve insani ihtiyaçlarını giderebilir, ne de dul bir kadın gibi başka biriyle evlenebilirdi. Erkekler bu geleneği kadınlar üzerinde baskı kurmak için kullanıyorlar ve onları her açıdan mağdur ediyorlardı. İddetin illeti sadece hamileliğin anlaşılması değil, aynı zamanda kadının töhmetten korunmasıdır.

417 Zımnen: Bu süre sonunda kişi eşine dönmeme kararını değiştirmezse otomatik olarak eşinden ayrılmış olur. Ayrılma kararı erkeğin kadını bir hizmetçi, bir köle gibi kullandığı "belirsiz *îlâ* durumunu" daha fazla uzatmaktan elbette kadın için daha hayırlıdır.

418 Kişinin *îlâ* ile neyi amaçladığını Allah'ın bildiği gerçeğine işaret eden bu âyet, erkekleri sorumlu davranmaya davet eder.

419 Veya: "üç âdet görme süresince.." *el-Kurû'*, zıt anlamlı bir kelimedir. Hem âdet görmeyi hem de temizlenmeyi ifade eder.

420 *Yeterabbesne bi-enfusihinne*nin doğru karşılığı budur ve bu bir kadının kendi rahminde olup bitene dair ilk ve gerçek gözlemi ancak kendisinin yapabileceği gerçeğine dayanır.

421 Veya: "Kadınların sorumluluklarına denk hakları vardır". Ya da: "Kadınların hakları, örfe uygun olarak sorumluluklarına denktir." Buradaki denklikten kasıt 'oran eşitliği' değil, adâlettir. Formül şudur: Ne kadar sorumluluk o kadar hak, ne kadar hak o kadar sorumluluk. Kadın-erkek arasındaki adâletin oran eşitliğine indirgenmesi, her iki cinsin hak ve sorumluluklarının birbirine denk olduğu gerçeğinin, cinslerin fıtratlarından gelen farklılığı inkâr anlamına gelen 'aynılık ve tıpkılığa' indirgeme yanlışına dayanır. Oysa iki cins birbirinin yerini tutmayan 'eş'lerdir. Tıpkı bir çift ayakkabının eşi gibi. İkisi de birbirinin eşidir ama, biri diğerinin yerini tutmaz.

422 "O kadınlar", sadece *'aleyhinne* ibaresinin tam karşılığı değil, aynı zamanda âyetin başında belirtilen türden kadınlara da bir göndermedir. Bu hak, gebeyken boşanan kadının yeniden evliliği düşünmesi durumunda, çocuğunun babasına tanınan öncelik hakkıdır.

423 'Azîz ve Hakîm'deki belirsizlik, mânalarının bu pasajla bire bir alâkasına delâlet eder (Bkz: 9:102, not 129).

اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِۖ فَاِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِيحٌ
بِاِحْسَانٍۜ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَأْخُذُوا مِمَّٓا
اٰتَيْتُمُوهُنَّ شَيْـٔاً اِلَّٓا اَنْ يَخَافَٓا اَلَّا يُقِيمَا
حُدُودَ اللّٰهِۜ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِۙ
فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهۜ تِلْكَ
حُدُودُ اللّٰهِ فَلَا تَعْتَدُوهَاۚ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ
اللّٰهِ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٢٩﴾ فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا
تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتّٰى تَنْكِحَ زَوْجاً غَيْرَهُۜ فَاِنْ
طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَٓا اَنْ يَتَرَاجَعَٓا اِنْ ظَنَّٓا
اَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِۜ وَتِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ يُبَيِّنُهَا
لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٢٣٠﴾ وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَٓاءَ فَبَلَغْنَ
اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ اَوْ سَرِّحُوهُنَّ
بِمَعْرُوفٍۖ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَاراً لِتَعْتَدُواۚ
وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُۜ وَلَا تَتَّخِذُٓوا
اٰيَاتِ اللّٰهِ هُزُواًۘ

229 (Dönüşü mümkün olan) boşama iki defadır. Bundan sonrası ya iyilikle geçinmek ya da güzellikle (son defa boşayıp) ayrılmaktır.[424] Bu durumda kadınlarınıza verdiğiniz şeyleri geri almanız, her iki tarafın da Allah'ın koyduğu sınırları koruyamama endişeleri dışında, sizin için helâl değildir. Eğer Allah'ın her iki taraf için koyduğu sınırları koruyamamalarından endişe ederseniz, bu durumda kadının fidye verip ayrılmasında her ikisi için de bir vebal yoktur.[425] Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır, sakın ha aşmayın! Kim Allah'ın koyduğu sınırları aşarsa, işte onlar zulmetmiş olurlar.

230 Ve erkek (sonunda) kadını boşarsa, bu kadın bir başka erkekle evlenmedikçe kendisine helâl olmaz. Eğer sonraki erkek de onu boşarsa, her iki taraf da Allah'ın koyduğu sınırları gözetecekleri kanaatindeyse, tekrar birbirlerine dönmelerinde bir günah yoktur. İşte bunlar, Allah'ın akledenlere açıkladığı sınırlardır.

231 Bu şekilde kadınları boşadığınızda ve onlar da bekleme sürelerinin sonuna geldiklerinde, ya güzellikle tutun ya da güzellikle bırakın! Onlara zarar vermek için alıkoymayın! Bu durumda haddi aşmış olursunuz. Kim de böyle yaparsa, elbette kendisine kötülük etmiş olur. Allah'ın âyetlerini hafife almayın!->

424 Bir sonraki 230. âyet buradaki iki boşamanın üçüncüsünü teşkil eder. 229 ve 230. âyetler birlikte okunmalıdır. Ahsen talak (en güzel boşama) adı verilen asıl boşamayı Talak 1. âyet beyan eder. Bu âyetse dönüşü mümkün olan boşamanın sınırını açıklar. Bu izin ikisi veya üçü bir arada değil iki ayrı zamanda kullanılabilir. Zira *merra*nın bir anlamı da "zamandan bir bölüm"dür (*cuz'un mine'z-zemân*). Bu boşama türü, boşama hakkını geri dönülmez biçimde sonuna kadar tüketen kişiyi ele almaktadır. Verilen iki fırsat da tüketilerek üçüncüsü ve sonuncusu da kullanılmışsa, eşlerin beraberliği deneme süresi bitmiş ve nikâhın saygınlığı tükenmiş demektir. (Şahitliğin boşama sürecindeki yeri için bkz: 65:2).

425 Bu âyet kadının eşini boşama (iftidâ) şartlarını beyan etmektedir (Ayrıca krş: 4:128). Bu konuda Ensar'dan Habibe bt. Sehl'in, kocası Sabit b. Kays'ı boşaması örneği verilebilir.

وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَمَٓا اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ
مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهٖۜ وَاتَّقُوا اللّٰهَ
وَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٣١﴾ وَاِذَا
طَلَّقْتُمُ النِّسَٓاءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ
اَنْ يَنْكِحْنَ اَزْوَاجَهُنَّ اِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ
بِالْمَعْرُوفِۜ ذٰلِكَ يُوعَظُ بِهٖ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ
يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِۜ ذٰلِكُمْ اَزْكٰى
لَكُمْ وَاَطْهَرُۜ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ
﴿٢٣٢﴾ وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ
كَامِلَيْنِ لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَۜ وَعَلَى
الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِۜ
لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ اِلَّا وُسْعَهَاۚ لَا تُضَٓارَّ وَالِدَةٌ
بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهٖ وَعَلَى الْوَارِثِ
مِثْلُ ذٰلِكَۚ فَاِنْ اَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا
وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَاۜ وَاِنْ اَرَدْتُمْ اَنْ
تَسْتَرْضِعُٓوا اَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِذَا
سَلَّمْتُمْ مَٓا اٰتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِۜ وَاتَّقُوا اللّٰهَ
وَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٣﴾

<- Allah'ın size olan nimetlerini, size öğüt vermek için size indirdiği vahyi ve hikmeti hatırlayın ve Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun! İyi bilin ki Allah her şeyi(n içyüzünü) bilir.

232 Kadınları boşadıktan sonra, bekleme sürelerini tamamlamışlarsa, koca (aday) larıyla aralarında marufa uygun olarak anlaştıkları takdirde, evlenmelerine engel olmayın![426] Bu, içinizden Allah'a ve âhiret gününe inanan herkese bir uyarıdır; işte bu sizin için en yararlı ve en temiz olandır. Allah her şeyi bilir ve fakat siz bilemezsiniz.

233 Ve (boşanmış) annelerden emzirme süresini tamamlatmak isteyenler çocuklarını tam iki yıl emzirirler; onların yeme-içme ve giyim-kuşamlarını temin etmek münasip bir biçimde babaya[427] düşer. Hiç kimseye taşıyamayacağı bir sorumluluk yükletilemez. Ne bir anne çocuğu yüzünden zarara uğratılsın, ne de çocuğu yüzünden bir baba. Ve (babanın) vârisine de aynı görev düşer. Eğer (çocuğun boşanmış ebeveyni, çocukla annenin) ayrılmasına karşılıklı istişare sonucu razı olurlarsa, her ikisine de bir vebal yoktur.[428] Eğer çocuklarınızı süt annelere emzirtmek isterseniz, teslim edeceğiniz zaman, makul ve münasib bir ücret mukabili vermenizde de size bir vebal yoktur. Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun: iyi bilin ki Allah tüm yapıp ettiklerinizi görmektedir.

426 Kadının eş seçme hakkını koruyan bu âyeti, 2:234 ve 24:33. âyetler de destekler. Kur'an zorla evlendirmeyi yasaklamış, fakat gelenek Kur'an'ın etrafını dolanmıştır (Bkz: 24:33'ün notu). Nebevî hüküm de bu doğrultudadır (Ebu Dâvud, *Nikâh*, 26; İbn Mace, *Nikâh*, 12). Dönüşü mümkün boşamalarda iddet tamamlandıktan sonra yeni bir nikâh sözleşmesi, ancak kadının rızasına bağlıdır. Geri dönüşlü boşamalarda kadının eşine dönmeme hakkı saklıdır. Makıl b. Yesar boşanan kız kardeşinin eski kocasına dönmesine mani olmuş, âyet bunun üzerine inmiştir (İbn Kesir).

427 Lafzen: "çocuk kendisinden olana".

428 *Fisâli* "sütten kesilmek" şeklinde yorumlamak isabetli değildir. "Çocuğun anneden ayrılması"na hamletmek daha isabetli görünmektedir (Krş: Râzî, Ebu Müslim'den nkl).

234 İçinizden ölen kimselerin geriye bıraktığı eşler dört ay on gün kendilerini gözetlesinler.[429] Bu süreyi tamamladıklarında kendileri için gerekli olan şeyleri meşru olmak kaydıyla[430] yapmalarında size herhangi bir vebal yoktur. Ve Allah yaptıklarınızın tümünden haberdardır.

235 Ve bu gibi kadınlara evlenme arzunuzu imâ etmekte ya da böyle bir arzuyu içinizde taşımanızda da bir vebal yoktur. Nasılsa Allah sizin onlara karşı hissettiğiniz duyguları açacağınızı bilir. Lâkin onlarla meşru bir biçimde konuşmak yerine, duygularınızı gizlice açma yoluna gitmeyin; dahası, belirlenmiş süre tamamlanmadan evlilik bağını kurmaya kalkmayın! Zira iyi bilin ki Allah içinizde sakladıklarınızı bilir: öyleyse O'ndan sakının! Ve yine iyi bilin ki Allah tarifsiz bağışlayandır, acele cezalandırmayandır.

236 Kendilerine henüz dokunmadığınız ya da bir mehir[431] tesbit etmediğiniz kadınları boşamanızda size bir vebal yoktur. Ne ki (bu durumda dahi) onlara destek olun! Eli geniş olan kendi takdirince, eli dar olan da gücü yettiği miktar makul bir biçimde geçimlik tedarik etsin! Bu, (iyiliği tabiat haline getiren) muhsinlerin üzerine bir yükümlülüktür.

وَالَّذٖينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ اَزْوَاجًا
يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَعَشْرًا
فَاِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فٖيمَا
فَعَلْنَ فٖٓي اَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَاللّٰهُ بِمَا
تَعْمَلُونَ خَبٖيرٌ ﴿٢٣٤﴾ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فٖيمَا
عَرَّضْتُمْ بِهٖ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَٓاءِ اَوْ اَكْنَنْتُمْ فٖٓي
اَنْفُسِكُمْ عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلٰكِنْ لَا
تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا اِلَّٓا اَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا
وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتّٰى يَبْلُغَ الْكِتَابُ
اَجَلَهُ وَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فٖٓي اَنْفُسِكُمْ
فَاحْذَرُوهُ وَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ حَلٖيمٌ ﴿٢٣٥﴾
لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَٓاءَ مَا لَمْ
تَمَسُّوهُنَّ اَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرٖيضَةً وَمَتِّعُوهُنَّ
عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ
مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنٖينَ ﴿٢٣٦﴾

---

429 Mücâhid'in yorumuna göre bu âyetle aynı konudaki 240. âyet, iki ayrı durumun ifadesidir. Bu âyet, bir cahiliyye geleneğini kadınlar lehine sınırlar. Kocalar, ölmeleri hâlinde dul eşlerinin bir yıl evde kalıp yas tutmalarını vasiyet ederlerdi. Bu âyet ölen kocanın böylesine bir tasarrufta bulunamayacağını, kadın bunu istemezse âyette geçen sürenin yeterli olduğunu beyan eder. Ölen kocasının vasiyetini gönüllü olarak kabul eden kadının bekleme süresi bu sûrenin 240. âyetiyle belirlenmiştir.

430 Burada *bâ* edatı ile (*bi'l-ma'ruf*) gelen ibare 240. âyette *min* edatı ile (*min ma'ruf*) gelmektedir. Çünkü buradaki meşruluktan kasıt Allah'ın emrine göre olması, 240. âyette ise insan eylemlerinden bir eylem olarak kadının kendisi hakkında makul bir karar vermesidir. Bu nedenle de biz bu âyette "meşru" diye çevirdiğimiz *ma'rufu*, 240. âyette "makul" şeklinde çevirdik. Ayrıca bu âyette belirsiz gelen kelime 240. âyette belirlilik takısıyla gelir. Müfessirler bundan yola çıkarak bu âyetin 240. âyetten sonra indirildiğini söylerler.

431 *Farîda*, erkeğin kadına evlilik sözleşmesi sırasında vermek zorunda olduğu sosyal güvenceyi ifade eder. İslâm fıkhında "mehr" olarak adlandırılan bu uygulamanın "kişinin yapmak zorunda olduğu ilâhî emir" anlamına gelen *farida* şeklinde adlandırılmış olması anlamlıdır.

وَاِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ
فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ
اِلَّا اَنْ يَعْفُونَ اَوْ يَعْفُوَا الَّذى بِيَدِهِ عُقْدَةُ
النِّكَاحِ وَاَنْ تَعْفُوا اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى وَلَا تَنْسَوُا
الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ اِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٧﴾
حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى
وَقُومُوا لِلّٰهِ قَانِتِينَ ﴿٢٣٨﴾ فَاِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا اَوْ
رُكْبَانًا فَاِذَا اَمِنْتُمْ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَمَا عَلَّمَكُمْ
مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٩﴾

237 Eğer kendilerine dokunmadan fakat mehirlerini tesbit ettikten sonra boşarsanız, bu durumda tesbit ettiğiniz miktarın yarısı onlarındır; ancak onların bundan vazgeçmeleri ya da nikâh bağını elinde tutan kimsenin vazgeçmesi müstesna. Vazgeçmeniz takvâya daha uygundur, zira birbirinize karşı fedakârca davranmanız gerektiğini aklınızdan çıkarmayın: Allah yaptıklarınızın tümünü görmektedir.[432]

238 NAMAZLARINIZI,[433] özellikle en ideal namazı[434] kılmaya gayret edin[435] ve Allah'ın huzurunda gönülden bir bağlılıkla durun![436] **239** Fakat tehlikedeyseniz, yaya ya da binek üzerinde eda edin! Tekrar güvenliğe kavuştuğunuzda, Allah'ı, bilmezken size bildirdiği gibi anın![437]

---

432 Kur'an'ın kendine has üslûbu içerisinde her sosyal ve hukukî bildirimin önünden ya da ardından mutlaka Allah'a karşı sorumluluk çağrısı gelir. Bunlar adeta birer uyarı işaretidir; insana hep temel dâvâyı, varoluş amacını hatırlatır. Eğer amaç gözden kaçırılırsa, araçların amaçlaşma tehlikesi doğar.

433 Boşanmayla ilgili hükümlerin ardından söz namaza getirilir. Zira namaz gök dikişidir. Dünya astarını âhiret atlasına günde beş yerinden dikmektir. Hayat ancak bu sayede ruhsuz bir ceset olmaktan kurtulur (Krş: 70:19-24).

434 Bizim "en ideal namaz" olarak karşıladığımız *es-salâti'l-vustâ* ibaresi hakkında Şevkânî tam on sekiz görüş zikreder. Bu konuda hadis edebiyatında da hayli rivayet bulunmaktadır (Msl: Buhari, *Tefsir* 5; ayrıca Tirmizî, İbn Hanbel vd.) Görüş farklılıkları "orta" anlamına gelen *vustâ* kelimesinin yorumundan kaynaklanır. Bu ikindi veya akşam namazı olarak tefsir edilmiştir. Ancak *vustâ* ism-i tafdil olarak "en ideal ve en faziletli" anlamlarına da gelir. Doğrusu bu konuda bir görüş birliği yoktur ve buna zorlayacak bir delil de yoktur. Âyette kesin ve net olarak bir tek namaz kastedilmez. Nasıl ki Kadir gecesi Ramazan içerisinde ve duanın kabul saati Cuma günü içerisinde gizleniyorsa, "orta namazı" da bütün namazlar içinde gizlenmiştir. Mamafih bu namazı aramak için tüm namazlara itina gösterilmelidir. Sözün özü: Tüm namazlar bir namazı kılmak için kılınırlar. Bize göre orta namaz, kaçırılma riski en yüksek olan namazdır. Kişi, kaçırılma riski en yüksek olan namazının üzerine titremeli, onu muhafaza etmek için özel bir çaba harcamalıdır

435 *Hâfizû* fiilini "gayret edin" şeklinde çevirdik. Bu kalıpla gelen fiiller esasen iki taraf arasındaki ortak eylemler için kullanılır. Adeta şöyle denilmektedir: Siz namazı kollayınız ki, Allah da yukarıdan beri koyduğu kuralları ve emirlerini yerine getirmek hususunda sizi kollasın. Veya: siz namazı koruyunuz ki, namaz da sizi korusun (Krş: 29:45). "Mukavemet" ve "münazaa"ya delâlet eden bu kip *'alâ* ile birlikte metne "ısrar" ve "tekrar" vurgusunu katar.

436 Âyette geçen *kânitîn* "gönülden bağlılık", "kayıtsız şartsız teslimiyet" anlamına gelir. Bu kelimeyi "susmak" olarak yorumlayanlar Buhârî ve Müslim'de geçen Zeyd b. Erkam rivayetini delil olarak gösterirler: "Biz daha önce namaz içerisinde gerekli olduğu zaman konuşuyorduk. Bu âyet indikten sonra susmakla emrolunduk ve namazda konuşmak yasaklandı." Bu âyetten beş vakit namaz anlaşılır: *Salevât* çoğuldur ve ayrıca dilde ikil formu olduğu için Arapça'da çoğul en az üçtür. Bir de orta namazı, toplam dört eder. Ama dört rakamının ortası olmayacağı için *salevât* çoğulunu mecburen dört olarak anlamak zorundayız. Orta namazıyla birlikte beş eder.

437 Zımnen: Cana, mala ve insan onuruna yönelik bir tehdit söz konusuysa ve siz de bunlara halel gelme endişesi taşıyorsanız Allah'ın huzurunda durmanın fiili tezahürü olan "kıyam"ı terk edebilirsiniz. Aynı şey namazın şartlarından kıble ve sabah namazı dışındaki namazlarda vakit için de geçerlidir. Temel haklara yönelik bir tehdit, bir mü'min üzerinden namazın ancak formel şartlarından bir ya da birkaçını kaldırabilir. Allah-insan ilişkisinin zirvesi olan namaz o kadar önemlidir ki, sadece normal zamanlarda

240 İÇİNİZDEN biri ölür de geride eşler bırakırsa, dul eşlerine, kendi evlerinden çıkarılmaksızın bir yıllık geçimlik vasiyet etsinler![438] Eğer onlar kendiliklerinden çıkarlarsa, size onların kendileri hakkında aldıkları makul kararları uygulamalarından dolayı bir vebal yoktur. Ve Allah her işinde mükemmeldir, her hükmünde tam isabet edendir.[439]

241 Ve (böylece) boşanmış dul kadınlar da meşru bir biçimde geçimlerini sağlamış olacaklardır: Bu, sorumlu davranan herkesin üzerine düşen bir görevdir.[440]

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ اَزْوَاجًا
وَصِيَّةً لِاَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا اِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ
اِخْرَاجٍ فَاِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي
مَا فَعَلْنَ فِي اَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ
حَكِيمٌ ﴿٢٤٠﴾ وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا
عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿٢٤١﴾

değil olağanüstü zamanlarda da bu ilişki türü mutlaka sürdürülmeli ve kul Allah'a karşı sorumluluğunun bilincinde olduğunu göstermelidir. Bu sorumluluğu insan, kendisine yönelik doğrudan bir tehditten dolayı özel bir vakit ayırarak ayakta kıyama duramadığı için erteleyemez. Böylesi bir durumda, vaziyet neyi gerektiriyorsa ibadet öyle eda edilir.

438 Bu âyet ile iddet konusundaki 234. âyetin beyan ettiği iki farklı durum için 234'ün notuna bkz. Dolayısıyla bu iki âyet arasında nasih-mensuh ilişkisi söz konusu değildir.

439 "Yıl", "tâkat", "dayanma gücü" manâlarına gelen *havl, tahavvul* (hal ve gidişatta değişim) manâsını da içerir. Eğer kelimenin bu manâsını esas alırsak, âyetin anlamı şu olur: "İçinizden biri ölür de geride eşler bırakırsa, dul eşlerine, durum değişinceye kadar kendi evlerinde çıkarılmaksızın geçimlik/nafaka vasiyet etsinler". Müfessirlerimiz iltifat etmediği için meâl metnine çıkarmadığımız bu manâ Kur'an'ın maksadına ve adalete daha uygun görünmektedir.
Bu âyet boşanan kadınların haklarını savunan ve onlara o güne kadar tanınmayan birtakım ilave haklar getiren âyetlerdendir. Müfessirlerin birçoğu bu âyetle 234. âyetin aynı konuda hüküm verdiği görüşünden yola çıkarak bu âyetin hükmünü 234'le geçersiz kılma (nesh) ya da kapsamını daraltma (tahsis) yoluna gitmişlerdir. Bu görüşlerine mantıkî bir açıklama getirmek için de bu âyetin 234'ten önce indiğini iddia etmişlerdir. Bunun delili yoktur. Böyle bir sonuca varılmasının tek nedeni, iki âyetin aynı konudan söz ettiği varsayımıdır. Oysa 234. âyet dul kadınların bekleme süresi, bu âyetse dul kadınların nafakası hakkındadır. Bu âyeti 234. âyetle birlikte ele alırsak şunu söyleyebiliriz: Kocasını kaybeden dul bir kadın eğer kocasının evinden çıkıp evlenmek istemiyorsa, onu bir yıl kocasının evinde kalıp, o hayattaymış gibi onun mirasından geçimini temin etmekten kimse men edemez; yok eğer evlenmek istiyorsa, bu onun tercihidir ve iddeti dört ay on gündür.

440 Boşanmış kadınlarla ilgili dört durum var: 1) Gerdeğe girilip bir mehir tesbit edildikten sonra boşanan kadınlar: onlara ilişkin hükmü 2:229 ve 4:20 açıklar.
2) Gerdeğe girilmeden ve mehir tesbit edilmeden boşanan hanımlar: onların durumunu 2:236 ve 33:49 açıklar.
3) Bir mehir tesbit edilen fakat gerdeğe girilmeden boşanan hanımlar: onların durumunu 2:237 açıklar.
4) Gerdeğe girildiği hâlde bir mehir tesbit edilmeden boşanan hanımlar: bu durumda olanların hükmü de hiç tartışmasız mehir tesbit edilen kadınların mehrine muâdil bir mehirdir. Bazıları bu son durumun hükmünü 4:24 âyetinin açıkladığı görüşündedirler.

كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِه۪ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ
﴿٢٤٢﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذ۪ينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ
وَهُمْ اُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللّٰهُ مُوتُوا
ثُمَّ اَحْيَاهُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ
وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٢٤٣﴾ وَقَاتِلُوا
ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ سَم۪يعٌ عَل۪يمٌ
﴿٢٤٤﴾ مَنْ ذَا الَّذ۪ي يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا
فَيُضَاعِفَهُ لَهُ اَضْعَافًا كَث۪يرَةً وَاللّٰهُ يَقْبِضُ
وَيَبْصُطُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٤٥﴾

242 İşte Allah aklınızı kullanabilesiniz diye, size mesajlarını böyle açıklıyor.[441]

243 SAYILARI binlerce olduğu hâlde, ölüm korkusuyla yurtlarını terk edenleri gözünde canlandırabilir misin!?[442] Allah onlara önce "Ölün!" demiş, peşinden onları hayata döndürmüştü.[443] Hiç şüphesiz Allah insanlara karşı sınırsız lütuf sahibidir, fakat insanların çoğu şükretmezler.[444]

244 O hâlde Allah yolunda savaşın! Ama unutmayın ki, Allah her şeyi tarifsiz işitendir, her şeyi sınırsız bilendir.

245 Allah'ın kat kat fazlasıyla geri ödeyeceği bir güzel borcu O'na verecek olan kimdir?[445] Allah hem daraltır hem genişletir; ve hepiniz sonunda O'na döndürüleceksiniz.

---

441 217. âyetten buraya kadarki pasajlar, "Hoşunuza gitmese de savaş size farz kılındı" diye başlayan 216. âyetin alt başlıklarıdır. Dul kadınların büyük bir bölümünü, boşananlar değil savaşta kocaları ölenler oluşturuyordu. Kur'an üslûbu gereği konuyu ele aldığında olayın farklı boyutlarını da gündeme getirdi. Şimdi ana konuya yeniden dönerek, savaş olgusunu ele alıyor ve "korkunun ecele faydası yok" sözünü, ölüm korkusuyla bireysel ve toplumsal sorumluluktan kaçanlara hatırlatıyor:

442 Zımnen: Ölümden kaçmak suçluluk alametidir. *Elemtera* ibaresi, sorudan çok ibret ve hayret vurgusu taşır. *Menâr* sahibi bu âyetin tefsirinde şöyle der: "Ben de diyorum ki: "Bu tabirle *elemtera* ile başlayan kıssaların ille de yaşanmış olması şart değildir. Aksine bu kıssalar temsilî de olabilir. Kıssaya böyle girilmesinden maksat, sanki gözlerle müşahede edilen ve kesin bilinen bir gerçeklik gibi tasavvur etmemiz istendiği içindir." Bu temsil "korkunun ecele faydası yoktur" atasözünü hatırlatır. Esasen bu âyette anılanların ölüm karşısındaki yerilen tavırlarının tam tersini, "(fakat) Allah'a kavuşacaklarına kesin olarak inananlar" (249) denilen kimselerin tavırları temsil eder.

443 Buradaki "ölün" ve "hayata döndürmüştü" ifadeleri, bu sûrenin "af dileyin ve böylece içinizdeki kötülükleri öldürün" âyeti ışığında anlaşılmalıdır (2:54 ve not 96).

444 Kur'an'da "insanların çoğu" formu tam on yedi yerde sadece üç şekilde gelir: "İnsanların çoğu bilmezler", "insanların çoğu şükretmezler", "insanların çoğu iman etmezler". Bu üç durum da aslında birbirinin sebep ve sonucudur. Bu ifade, şuursuz kitlelerin tarihin öznesi değil nesnesi olduğu gerçeğini ifade eder. Kur'an onların karşısına *ulu'l-elbabı* (derin kavrayış/aktif akıl sahipleri) yerleştirir. Bu âyet şu hakikati ifade eder: Bir toplumun hak ve adâlet tutkusuna ölüm korkusu galip gelirse o toplum geleceğini satmış demektir. Bir toplumda hakikat aşkı ve adâlet tutkusu ölüm korkusuna galip gelmeye başladı mı, o toplum ölü bir toplumken dirilmeye ve dünya toplumları içerisinde üstün ve gıpta edilir bir konuma gelmeye başlar. Aslında 246-251. âyetlerde anlatılan Tâlût-Câlût kıssası bu gerçeğin tarihsel örneğidir.

445 Allah'ın kat kat fazlasıyla ödeyeceği sadece mal değil aynı zamanda hayattır da. Çünkü Allah yolunda öldürülenlere verdiği ömrün kat kat fazlası olan ebedî bir hayat bahşedilecektir. Değil mi ki Allah için veriyoruz, vermiyor, alıyoruz demektir. Bu durumdaki insan iki kez şükretmelidir: Birincisi, Allah verecek bir şeyler verdiği için; ikincisi, verme arzusunu verdiği için.

246 Musa'dan sonra İsrâiloğullarının ileri gelenlerinin, peygamberlerinden birine "Bize bir kral tayin et ki Allah yolunda savaşalım" dediklerini görmedin mi? O da dedi ki: "Ya size savaş emredildikten sonra savaşmaktan geri durarak isyan ederseniz?" Cevap verdiler: "Biz, yurdumuzdan ve çoluk-çocuğumuzdan ayrı düşürülmüşken neden savaşmayalım?" Oysa savaşmak onlara emredilince, pek azı dışında hepsi yüz çevirdiler. Allah, bu zalimleri çok iyi bilmektedir.

247 Peygamberleri onlara, "İşte, Allah size Tâlût'u hükümdar tayin etti"[446] deyince şöyle karşı çıktılar: "Biz yönetime ondan daha lâyıkken ve ona büyük bir servet de verilmemişken, nasıl ve nereden o bizim üstümüzde otorite sahibi olacakmış?" Cevap verdi: Çünkü Allah, onu size tercih etti; hem bilgi hem de fizik olarak ona sıradışı bir üstünlük verdi. Kaldı ki Allah otoriteyi isteyene/istediğine bahşediyor: hem Allah sınırsız güç sahibidir, her şeyi bilendir.

248 Ve peygamberleri onlara dedi ki: "Bakın, onun (meşru) otorite oluşunun delili, Tabut'un[447] (yeniden) elinize geçmesidir.->

أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَإِ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ
مُوسَى إِذْ قَالُوا لِنَبِيٍّ لَهُمُ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا
نُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ
كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا قَالُوا وَمَا
لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا
مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَائِنَا فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ
تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ
٢٤٦ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ
طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ
عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ
سَعَةً مِنَ الْمَالِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ
وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللَّهُ يُؤْتِي
مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ٢٤٧ وَقَالَ
لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ

---

446 Samuil Peygamber döneminde MÖ 1020 civarında İsrailoğullarına komutan olarak atanan Tâlût, Hz. Dâvud ve Süleyman'la gücünün zirvesine çıkan devletin de kurucusu sayılmaktadır.

447 *Tabut*'un ne olduğu konusu tartışmalıdır. Tabut konusunda biri mecazi diğeri lafzî olmak üzere iki tür yorum yapılmıştır:

1) Mecazi anlam: Tabut mecazen "kalp" veya "gönül" anlamında kullanılmıştır. Râğıb, "Tabut, kalbe-gönle bir atıftır, 'gönül huzurundan' maksat da ondaki ilimdir. Bu nedenle kalp "ilmin çantası, hikmetin evi ve tabutu olarak isimlendirilmiştir" açıklamasını yapar (*Müfredât*). Eski Ahid'de aynı kıssanın anlatıldığı yerde geçen şu satırlar bu yorumu destekler: "Saul (Tâlût) Samuil'in yanından gitmek için döndüğü gibi *Allah ona başka bir kalp verdi*" (I. *Samuel*, 10:9).

2) Lafzî anlam: Tabut, İsrailoğullarının peygamberlerinden kalan 'kutsal emanetleri' içinde sakladıkları ve uğur getirdiğine inandıkları "sandık"tır. Savaş zamanlarında yanlarında taşıdıkları bu sandığa düşmanları tarafından bir müddet el konulmuştur. Burada sandığın tekrar kendi ellerine geçeceği müjdelenmektedir ki, vakıa da öyle olmuştur. Bu sandığı 'kutsiyyetine binaen krallar ve önderler taşırdı.

فِيهِ سَكِينَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِمَّا تَرَكَ اٰلُ
مُوسٰى وَاٰلُ هٰرُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلٰٓئِكَةُ اِنَّ فِي ذٰلِكَ
لَاٰيَةً لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٤٨﴾ فَلَمَّا فَصَلَ
طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ اِنَّ اللّٰهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ
فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ
فَاِنَّهُ مِنِّي اِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ فَشَرِبُوا
مِنْهُ اِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ
اٰمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ
وَجُنُودِهِ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ اَنَّهُمْ مُلَاقُوا اللّٰهِ
كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِاِذْنِ اللّٰهِ
وَاللّٰهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٢٤٩﴾ وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ
وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ
اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٥٠﴾

<- Onda, Rabbiniz tarafından bahşedilmiş bir gönül huzuru ile Musa'nın ailesi ve Harun'un ailesinden kalan bazı eşyalar bulunmakta, onu melekler/melikler taşımaktadır. Eğer gerçekten inanıyorsanız, bunda sizin için bir delil vardır."

249 Ve Tâlût ordusuyla harekete geçtiği zaman dedi ki: "Bakın, Allah sizi bir ırmakla sınayacak; kim ondan içerse benden değildir, kim de ondan tatmazsa bendendir; ancak bir avuç içen bundan müstesnadır.[448] Onlardan pek azı dışında, hepsi ondan (kana kana) içtiler. O ve ona inananlar ırmağı geçtikleri sırada, (ırmağın beri tarafında kalanlar) dediler ki: "Bugün Câlût ve ordusuna karşı koyacak gücümüz yok".[449]

(Fakat) Allah'a kavuşacaklarına kesin gözüyle bakanlar[450] da dediler ki: "Nice sayıca az (örgütlü ve disiplinli) topluluk, Allah'ın izniyle nice sayıca çok (örgütsüz ve başı bozuk) topluluklara galip gelmiştir: Zira Allah direnenlerle beraberdir."[451]

250 Onlar Câlût ve ordusuyla karşı karşıya geldiklerinde "Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır boca et ve ayaklarımızı (hak üzre) sabit tut; ve kâfirler güruhuna karşı bize yardım et!" diye dua ettiler.

---

448 Uzun süre susuzluktan sonra aniden aşırı su tüketiminin, böbrek ve kalp yetmezliği sonucu ölüme kadar varan olumsuz sonuçlara yol açtığı bilinmektedir.

449 Yapamayacağınıza inanırsanız, yapamazsınız.

450 Zımnen: İtaatlerinden dolayı Allah'ın vaad ettiği ödüle kavuşacakları kanaatinde olanlar. Mü'min itaatiyle ilâhî ödülü umut edebilir, fakat garanti edemez. Bu âyette övülen tavır, 243. âyette yerilen tavrın zıddıdır.

451 Zımnen: Üstünlük ve başarı sayılarda değil, inanç ve disiplindedir. Bu nedenle de, tarihin yatağını değiştiren büyük değişimler şuursuz yığınların değil, sayıları az da olsa inançlı ve şuurlu insanların eseridir. Bedir zaferinin, Kur'an lisanıyla açıklaması.

251 Bunun üzerine, Allah'ın izniyle onları bozguna uğrattılar. Ve Dâvud Câlût'u öldürdü, bunun ardından Allah da ona hükümranlık ve âdil hüküm liyakati verdi ve istediklerine öğretti.[452] Eğer Allah insanların bazısını diğer bazısıyla savunmamış olsaydı,[453] yeryüzü fesada giderdi. Ve fakat Allah bütün varlıklara karşı sınırsız lütuf sahibidir.

252 İşte bunlar Allah'ın mesajlarıdır; biz bunları sana gerçek bir amaca mebni olarak iletiyoruz,[454] Elbette sen kendisine mesaj gönderilenlerden birisin. 253 Söz konusu elçilerden her birine diğerinden farklı meziyetler bahşettik.[455] Onlardan kimisiyle Allah konuşmuş, kimisini de yüce mertebelere çıkarmıştır.[456] Meryem oğlu İsa'ya da hakikatin apaçık belgelerini verdik ve onu mukaddes ruh ile destekledik. Eğer Allah isteseydi,[457] onların ardından gelenler, kendilerine hakikatin apaçık belgeleri geldikten sonra birbirleriyle çatışmazlardı. Ne ki onlar ihtilafa düştüler; onlardan kimi inandı, kimi de inkâr etti.[458]->

فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللّٰهِ وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ
وَاٰتٰيهُ اللّٰهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا
يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ
لَفَسَدَتِ الْاَرْضُ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى
الْعَالَمِينَ ﴿٢٥١﴾ تِلْكَ اٰيَاتُ اللّٰهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ
بِالْحَقِّ وَاِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٢٥٢﴾ تِلْكَ الرُّسُلُ
فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللّٰهُ
وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَاٰتَيْنَا عِيسَى ابْنَ
مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَاَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ وَلَوْ
شَاءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ
مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَلٰكِنِ اخْتَلَفُوا فَمِنْهُمْ
مَنْ اٰمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ

452 Cümlenin başı Hz. Dâvud'un peygamber seçilmesinin gerekçesini açıklar gibidir.

453 Meşru müdafaanın Allah'ın bir lütfu olduğuna işarettir (Krş: 22:40). Nafi, *def'u* sözcüğünü *difâ'u* okumuştur. Bu, tercihimiz olan "savunma" anlamını pekiştirir. Kaldı ki, Sibeveyh'e göre ikisinin de anlamı aynıdır (Kurtubî).

454 *Bi'l-hakk,* anlatılanın tarihsel bilgi değerinden çok, onun amaçlılığına ve anlamlılığına ilişkindir. Âyetin son cümlesindeki "mesaj" da zaten bu tercihimizi teyit etmektedir. Maksat tarihi bilgi vermek değil, "hidayete" yöneltmektir.

455 Lafzen: "Onlardan bazılarını bazılarına üstün kıldık". Buradaki *tafdil* değil *tefâdul*'dur. Esas itibarıyla çeşitlilik ve farklılığa delâlet eder (Bkz: 17:55; krş. 4:34). Merhum Elmalılı şöyle der: "Dikkat olunursa tefadul-i enbiya esasta müttehid olmak üzere bir *tenevvu* ifade eder ki bu tenevvu bizzat murad-ı İlâhî'dir." Âyette geçen "bazısını bazısı üzerine" (*ba'dahum 'alâ ba'd*) formu, niteliğe ilişkin bir ayrımı değil niceliğe ilişkin bir ayrımı ifade eder (Krş: 2:136; 285). Yani: "bazı hususlarda bazısını bazı hususlarda ise bazısını üstün kıldık" demektir.

456 Allah'ın kendisine konuştuğu Hz. Musa'dır. "Yüce mertebelere çıkarılmış" olan Hz. Peygamber'dir. Çünkü o bütün insanlığa gönderilmiş zamanlar ve mekânlar üstü bir elçiydi. Peygamberler arasındaki bu farklılığın "zâtî" ve "kazanılmış" bir farklılık olmadığını, zenginlik cinsinden "verilen" bir farklılık olduğunu, cümledeki fiillerin Allah'a isnat edilişinden anlıyoruz.

457 Cümlenin şartlı yapısından ve sözgeliminden şu anlaşılır: "..ama istemedi". İlâhî meşieti ifade eden *şâe/yeşâu* gibi fiilleri "istedi/ister" ile, İlâhî iradeyi ifade eden *erâde/yurîdu* gibi fiilleri de "diledi/diliyor" ile karşıladık. Zira istemek kararlılığı, dilemek temenni ve arzuyu ifade eder. İlâhî murad gerçekleşince İlâhî meşiet olur. İkincisinde tercih hakkı yoktur.

458 Peygamberler arasındaki farklılığın Allah'ın yasalarından biri olduğunu, tevhid emrinin ihtilafa (fark-

وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلُوا وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ
مَا يُر۪يدُ ﴿٢٥٣﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اَنْفِقُوا مِمَّا
رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعٌ
ف۪يهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ
الظَّالِمُونَ ﴿٢٥٤﴾ اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ اَلْحَيُّ الْقَيُّومُۚ
لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ

<- Evet, Allah isteseydi çatışmazlardı, fakat (Allah dileğini onların tercihine bina etmeyi istedi) Nitekim Allah dilediğini yapıyor.[459]

254 Siz ey iman edenler! Kendisinde pazarlığın, dostluğun ve şefaatin olmayacağı gün gelmezden önce size rızık olarak bahşettiklerimizden harcayın![460] Zira nankörler zalimlerin ta kendileridir.[461]

255 ALLAH -ki O'ndan başka ilâh yoktur-,[462] mutlak diri, hayatın ve varlığın kaynağı ve dayanağıdır; ne gaflet basar O'nu, ne de uyku.[463]

---

lılığa) mani olmadığını ve muhalefet imkânını ortadan kaldırmadığını, bütün bunların da Allah'ın muradı olduğunu âyetin sonu ayan beyan ifade ediyor.

459 Bizce bu cümlenin ikinci kez tekrarı, bu ümmetin Hz. Peygamber'den sonra yaşadığı acılı ve sancılı parçalanmalara bir işarettir. Bu da hayatın doğasında bulunan bir yasadır ve bu yasayı kimse ortadan kaldırıp, ilelebet ihtilaf ve çatışmanın olmadığı bir dünya meydana getiremez. En doğrusu hayatın yasalarını bilerek hareket etmektir. Allah'ın bu yasayı neden koyduğunun hikmeti üzerinde düşünüp onu bulmaya çalışmak yerine, O'nu sorgulamaya kalkmak yararsızdır. Çünkü "Allah dilediğini yapıyor". Bu âyetin son cümlesidir. Sözün özü: İnsanların hakikati bulmalarının yolu çatışmalardan, ihtilaflardan, deneme-yanılmalardan ve farklı olanı algılama gücünden geçer.
Bu Allah'ın bir meşietidir. Allah murad ederdi ki herkes iman etsin, insanlık imanda buluşsun. Fakat bu *iradesini meşiete* dönüştürerek insana dayatmadı. Doğru yolu gösterdi ve insanı tercihiyle başbaşa bıraktı. Allah kulları adına irade kullanmadı. O'nun meşieti, kullarına verdiği iradenin yine kulları tarafından kullanılmasıydı. Allah'ın iradesini savunmak adına meşietini reddetmeye kalkışmak, ilâhî iradeyi savunma kisvesi altında, Allah'a karşı gelmektir.

460 Allah'a güzel bir borç vermeden söz eden 245. âyete bir atıf var gibidir. Allah uğruna harcanmış hayat, servet ve buna benzer tüm değerlerin karşılığı kat kat fazlasıyla pazarlığın, dostluğun ve şefaatin olmadığı hesap günü geri ödenecektir (17:14; 43:67; 80:34-36). Âyet şu hakikati dile getirir: Gerçek bir ahlâkî davranışın garantisi âhiret inancıdır.

461 Allah'a borç verecek kadar O'na güvenmeyenler hem "nankör" anlamında kâfir olurlar, hem de Allah'a itimat etmedikleri için imanlarını zayi ederek akidevi anlamda "kâfir" olurlar.

462 Elmalılı merhum, besmelenin meali sadedinde farklı ihtimaller üzerinde dururken şöyle diyor: "Lâkin evvel emirde bu dört sûretten her birindeki "olan" rabıta-yı vasfiyyesi bir sû-i îhâmı mutazammın oluyor. Çünkü "olmak" fiili lisanımızda hem keynûnet hem de sayrûret mânalarında müşterek bulunduğundan, evvel değil imiş de sonradan rahmânı rahîm olmuş gibi bir mâna-yı hudûsî îhâmdan hâlî değildir. Olan yerine bulunan rabıtası da iyi olmuyor..." Aynı değerlendirmeye kısmen katıldığımız için besmelede biz de "olan" kullanmadık. Fakat burada Allah'ı değil "Allah'tan başka"sını nitelediği için sakınca görmedik.

463 Krş: 3:2. Bu ibareyi, *el-kayyûm* isminin bir açıklaması olarak görmek de mümkündür. Yani: "O hayatın ve varlığın kaynağı ve dayanağı olduğundan dolayı, O'nu ne gaflet basar ne de uyku". Bu durumda *el-kayyûm* "sürekli kendinde ve âgâh olan" anlamına gelir. Zımnen: Uyumayan ve unutmayan bir Allah'ın gözetiminde olduğunuzu unutmayın! Namazlardan sonra okunan âyetelkürsîlerin gayesi bu gerçeği her gün tekrar tekrar hatırlatmaktır.

Göklerde ve yerde olan her şey O'nundur: O'nun izni olmaksızın katında şefaat edecek olan kimmiş bakayım?[464]

O, kullarının önünde-açıkta olan şeyleri de, ardında-gizli olan şeyleri de bilir; oysa onlar, O dilemedikçe O'nun ilminden hiç bir şey kavrayamazlar. O'nun sonsuz kudret ve otoritesi[465] gökleri ve yeri kaplamıştır; üstelik onları görüp gözetmek O'na güç gelmez: zira yüce ve azametli olan yalnızca O'dur.

256 Zorlama dinde yoktur.[466]

Artık doğru ile yanlış birbirinden seçilip ayrılmıştır. Şu hâlde kim putlaştırılmış azgınları[467] reddeder de Allah'a inanırsa, kesinlikle kopmaz bir kulpa yapışmış olur: zira Allah her şeyi sınırsız işitendir, her şeyi limitsiz bilendir.

257 Allah'tır iman edenlerin velisi: onları (kalp gözünü kör eden) karanlıklardan (iç) aydınlığ(ın)a çıkarır.[468] Küfreden kimselerin velileri ise putlaştırılmış azgınlardır: onları aydınlıktan çıkarıp karanlıklara iterler. İşte onlar ateş ashabıdırlar, onlar orada kalıcıdırlar.

لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ مَنْ ذَا
الَّذ۪ي يَشْفَعُ عِنْدَهُٓ اِلَّا بِاِذْنِه۪ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ
اَيْد۪يهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُح۪يطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ
عِلْمِه۪ٓ اِلَّا بِمَا شَٓاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضَ وَلَا يَؤُ۫دُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ
الْعَظ۪يمُ ﴿٢٥٥﴾ لَٓا اِكْرَاهَ فِي الدّ۪ينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ
مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللّٰهِ
فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى لَا انْفِصَامَ لَهَا
وَاللّٰهُ سَم۪يعٌ عَل۪يمٌ ﴿٢٥٦﴾ اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا
يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ وَالَّذ۪ينَ
كَفَرُٓوا اَوْلِيَٓاؤُ۬هُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ
النُّورِ اِلَى الظُّلُمَاتِ اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ
هُمْ ف۪يهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥٧﴾

464 Tüm şefaat âyetleri Sebe 23 ve Zümer 44 ışığında anlaşılmalıdır. Bu konuda kelimenin ilk geçtiği Müddessir 48'in notuna bkz.

465 *Kursî*, "bir şeyi bir şeyin üzerine koymak ve yığmak" kök mânasından türetilmiştir (İbn Fâris). Arapların "hükümdar tahtı" dedikleri şeydir.

466 Bu ifade dinde zorlamayı kategorik olarak dışlar. Zira seçmenin olmadığı yerde iradeden, iradenin olmadığı yerde dinden söz etmek abestir.

467 *Tâğût*, putlaştırılmış azgın kişi. Kelimenin kök anlamıyla ilgili bkz: 4:51, not 79. İncil'de geçen "mammon" ile yakın anlamdadır.

468 Krş: "Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler: artık onlar dönemezler" (18. âyet).

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذ۪ي حَٓاجَّ اِبْرٰه۪يمَ ف۪ي رَبِّه۪ٓ اَنْ
اٰتٰيهُ اللّٰهُ الْمُلْكَۢ اِذْ قَالَ اِبْرٰه۪يمُ رَبِّيَ الَّذ۪ي
يُحْي۪ وَيُم۪يتُۙ قَالَ اَنَا۬ اُحْي۪ وَاُم۪يتُۜ قَالَ
اِبْرٰه۪يمُ فَاِنَّ اللّٰهَ يَأْت۪ي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ
فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذ۪ي كَفَرَۜ وَاللّٰهُ
لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِم۪ينَۚ ﴿٢٥٨﴾ اَوْ كَالَّذ۪ي مَرَّ
عَلٰى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوشِهَاۚ قَالَ
اَنّٰى يُحْي۪ هٰذِهِ اللّٰهُ بَعْدَ مَوْتِهَاۚ فَاَمَاتَهُ اللّٰهُ
مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُۜ قَالَ كَمْ لَبِثْتَۜ قَالَ لَبِثْتُ
يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍۜ قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ
فَانْظُرْ اِلٰى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْۚ
وَانْظُرْ اِلٰى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ اٰيَةً لِلنَّاسِ
وَانْظُرْ اِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا
لَحْمًاۜ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُۙ قَالَ اَعْلَمُ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى
كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿٢٥٩﴾

258 Sırf Allah kendisine hükümranlık verdi diye[469] Rabbi hakkında İbrahim'le tartışan kimseye baksana! O zaman İbrahim demişti ki: "Benim Rabbim hayat veren ve öldürendir". O cevap verdi: "Ben de hayat verir ve öldürürüm." İbrahim: "Allah güneşi doğudan getirir, hadi sen de onu batıdan getir!" demişti de, küfre gömülen bu herif donakalmıştı:[470] Evet, Allah zulme gömülmüş bir topluma asla rehberliğini bahşetmez.

259 Ya da mesela (şöyle birini gözünde canlandır): O, alt üst olmuş, her tarafı yıkılıp harabe hâline gelmiş bir şehre uğrayıp, "Allah bütün bunları öldükten sonra nasıl diriltecek?" diyen biri. Allah onu yüz yıl ölü olarak bıraktı, ardından dirilterek sordu: "Ne kadar kaldın?" O da cevap verdi: "Bir gün ya da daha az kaldım." Buyurdu: "Hayır, aksine yüz yıl kaldın, istersen yiyeceğine ve içeceğine bak, daha kokuşmamış bile; ve bir de eşeğine bak. Biz seni, insanlara (ölümden sonra dirilişe dair) bir kudret delili kılalım diye böyle yaptık. Ve bak (canlılara ait) kemiklere, onları nasıl yerli yerince dizip, ardından üzerlerini etle kaplayıp eski haline döndürdüğümüzü düşün!" Bütün bunlar kendisine açıklanınca şu itirafta bulundu: "Artık bildim ki Allah her şeye kadirdir."[471]

469 Zımnen: İktidarın gerçek kaynağı Allah'tır; kaynağına yabancılaşan iktidar Nemrud üretir.

470 Nemrud'un "Ben de hayat verir ve öldürürüm" iddiası bir muğalata (demagoji) idi. Hz. İbrahim ikinci teklifi yapmakla onun muğalatasının önünü kesmiş oldu.

471 Bu kıssanın, ölümden sonra dirilişe inanmayan muhatapları uyaran temsili bir kıssa olarak anlaşılması mümkündür (Krş: *Fî-Zılâl*, Seyyid Kutub). Bizce bu anlatımın bir kıssa olmaktan çok bir mesel olduğu yaklaşımı doğruya daha yakın görünmektedir. Allahu a'lem.

260 Hani İbrahim demişti ki: "Rabbim, ölüyü nasıl dirilteceğini bana göster!" O da, "Yoksa inanmadın mı?" diye sordu. Cevap verdi: "Bilakis, fakat kalbim mutmain olsun diye." O da, "O hâlde dört kuş al ve onları kendine (itaate) alıştır;[472] bunun ardından onları ayrı ayrı bir tepeye sal ve onları çağır; uçarak sana gelecekler: İyi bil ki Allah her işinde mükemmeldir, her hükmünde tam isabet edendir."[473]

261[474] MALLARINI Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak veren ve her başakta yüz dâne bulunan tohuma benzer.[475] Allah isteyene/istediğine kat kat veriyor: zira Allah, (rahmetiyle) sınırsızdır, her şeyi tarifsiz bilendir.[476]

وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهٖيمُ رَبِّ اَرِنٖي كَيْفَ تُحْيِ
الْمَوْتٰىۜ قَالَ اَوَلَمْ تُؤْمِنْۜ قَالَ بَلٰى وَلٰكِنْ
لِيَطْمَئِنَّ قَلْبٖيۜ قَالَ فَخُذْ اَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ
فَصُرْهُنَّ اِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلٰى كُلِّ جَبَلٍ
مِنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتٖينَكَ سَعْيًاۜ وَاعْلَمْ
اَنَّ اللّٰهَ عَزٖيزٌ حَكٖيمٌ ﴿٢٦٠﴾ مَثَلُ الَّذٖينَ يُنْفِقُونَ
اَمْوَالَهُمْ فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ اَنْبَتَتْ
سَبْعَ سَنَابِلَ فٖي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍۜ وَاللّٰهُ
يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلٖيمٌ ﴿٢٦١﴾

---

472 *Surhunne*ye genellikle "kesip parçalara ayır" anlamı verilmiştir. Tercihimiz hem söz dizimine hem de lafza daha uygundur. Eğer "kesip parçalama" kastedilseydi "kendine" (*ileyk*) denmezdi. Çünkü bu fiil "kesme" anlamına kullanıldığında *ilâ* ile kullanılmaz. Geriye takdim-tehir ihtimali kalıyor ki, bunun için de bir karine yoktur. Ayrıca *hunne* zamiri ile *ye'tîne*deki *nun*, kuşların parçalarına değil bütününe gider.

473 Bununla Hz. İbrahim'e söylenmek istenen hakikat zımnen şudur: Sen çağırınca terbiye ettiğin kuşlar nasıl uçarak sana geliyorlarsa, Allah da ruhları çağırdığında onlar da kuşlar gibi uçarak kendilerini terbiye eden Rabbin emrine uyacaklar.

474 Öldükten sonra dirilmenin mahiyetini kavramak için nasıl bir zihnî yöntem izlenmesi gerektiğini Hz. İbrahim'in şahsında öğreten Kur'an, bu pasajda sözü *ruhların dirilişinden* insanın Allah için yaptığı *'eylemlerin dirilişine'* getiriyor. Tıpkı fizik âlemde ölüp metafizik âlemde dirilen insan gibi, Allah yoluna harcanan servetin de, madde âleminde bir çıktı olmakla birlikte, mânevî âlemde kat kat bereketlenmiş bir girdi olduğunu misallerle açıklıyor.

475 Bu âyet, daha önce geçen Allah'a güzel bir borç vermekle ilgili âyetin ve infak âyetinin devamı niteliğindedir (245, 254). Aslında boşanmayla ilgili hükümlerin ardından gelen 242. âyetten beri hep cihad ve infak işlenmektedir. Âyette bire yedi yüz ile ifade edilen hakikat, "kat kat, hadsiz ve hesapsız artışı" ifade eden bir kinayedir. İlk muhataplar 7, 70 ve 700 sayılarını çokluk (kesret) ve artış anlamında kullanırlardı (Krş: 9:80). Bizim burada "tohum" diye çevirdiğimiz *habbe,* ürünüyle tohumu aynı olan her tür bitkiye verilen addır. Yani her *habbe,* hem meyve hem tohumdur. İnsan da böyledir ve bu yüzden muhabbetin eseri olan insan varlık ağacının müstesna bir meyvesidir.

476 Zımnen: Bereketin kaynağı Allah'tır; Allah'ın eşyaya müdahil olduğunu tasdik etmeyen bu berekete nail olamaz. Bu rakamların çokluktan kinaye olduğunun delili, bu ibarenin hemen ardından gelen "Allah istediğine kat kat veriyor" cümlesidir. Bu ibarenin sadece mecazi değil, bir de hakikî boyutunun olduğunu çiftçilikle geçinenlerin yaptığı bir uygulama teyit etmektedir. Buna göre, ekilen bir buğday tanesinden çıkan çimler çatallandıktan ve kardeşlendikten sonra ayrılmakta ve fide olarak dikilmektedir. Bu yöntemle, bir buğday tanesinden iki bin taneden fazla ürün elde edilebilmektedir. Esasen cennet, "Allah yolunda" harcanmış bir değerin âzami getirisini ifade eder. Ebedî güzelliğin üretildiği bu merkezlerin tohumu ise, insanın bu dünyada yaptıklarıdır. İşte bu yüzden "Dünya âhiretin tarlasıdır".

اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ
ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَٓا اَنْفَقُوا مَنًّا وَلَٓا اَذًى لَهُمْ
اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا
هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٦٢﴾ قَوْلٌ مَعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ
خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَٓا اَذًى وَاللّٰهُ غَنِىٌّ
حَلِيمٌ ﴿٢٦٣﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُبْطِلُوا
صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْاَذٰى كَالَّذِى يُنْفِقُ مَالَهُ
رِئَٓاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ

262[477] Mallarını Allah yolunda infak edip de, sonra infak ettiklerini başa kakıp gönül incitmeye kalkışmayanlar, ödüllerini yalnızca Rableri katında bulacaklardır.[478] Artık onlar gelecekten endişe duymayacaklar, geçmişten dolayı mahzun olmayacaklar.[479]
263[480] Gönül yapan hoş bir söz ve rahmet dileme, arkasından incitmenin geldiği bir yardımdan daha hayırlıdır.[481] Ve Allah kendi kendine yetendir, cezalandırmadan önce fırsat tanıyandır.[482]

264[483] Siz ey iman edenler! İnsanlara gösteriş için malını harcayan, Allah'a ve âhiret gününe de inanmayan kimse gibi, başa kakmak ve gönül incitmek suretiyle sadakalarınızı (Allah katında) geçersiz kılmayınız.[484]->

---

477 Önceki âyette müjdelenen verimin elde edilebilmesi için elbette yalnızca "harcamak" yetmemektedir. Bu harcamayı ahlâkî ilkeleri çiğnemeden yapmak ve harcamadan yararlananları yaralamamak gerekir. Tıpkı bu âyette vurgulandığı gibi.

478 *Velâ ezen* ibaresinde *lâ*nın ikinci kez tekrarlanması, "başa kakmak" ve "gönül incitmek" eylemlerinin her birinin ayrı ayrı Allah yolunda yapılan harcamanın sevabını iptal ettiği anlamını vermektedir. Bu durumda, amelin iptali için iki olumsuzluktan birinin gerçekleşmesi yeterlidir. Cümlenin ortasındaki *summe* bağlacı, cümlede ma'tûfun aleyh olan söz konusu davranış sahibinin yücelik ve erdemini vurgular.

479 *Havf* gelecek, *huzn* geçmiş için kullanılır (Bkz: 2:38, not 68). Çünkü gelecek endişesi duyan biri olsaydı, zaten Allah yolunda servetini harcamaya kıyamazdı. Allah'tan karşılığını kat kat alacağından kuşkusu olsaydı, hem verir hem de verdikten sonra telaş içerisinde birilerine fatura çıkarırdı. Bu bir iyi niyettir ve iyi niyet kalbin eylemidir. Endişe ve hüzünden arındırılmış olmak da, o eylemine karşılık kalbe verilen ilâhî ödüldür.

480 Yardım maksadıyla yapılan harcamada temel esprinin "gönül kırma" değil "gönül alma" olduğu, yani "iyi davranış"ın amacının Allah değil (zira O'nun ihtiyacı yok) "insan" olması gerektiği işte şu öğütle vurgulanıyor.

481 Bu ilâhî öğüt, ya yardıma muhtaç olan kimsenin derdini fiilen değil de kavlen paylaşarak onun gönlünü ferahlatan söz söylemek ya da Allah dâvâsı uğruna servetiyle yardım edemese dahi bu uğurda sözüyle ve davetiyle yardım etmek anlamlarına gelir. Bizim "rahmet dileme" şeklinde çevirdiğimiz "ayıp örtmek", "güzel sözden dolayı Allah'ın kişiyi bağışlaması" vs. şeklinde yorumlanmıştır (Râzî ve Kurtubî).

482 *Ganiyyun* için vahyin iniş sürecinde ilk geçtiği 35:15'in notuna bkz. *Halîm*'e verdiğimiz özgün karşılık için 33:51, not 68.

483 Bu âyette, önemine binaen yukarıdaki ahlâkî zaafa düşmemesi için insan yeniden uyarılıyor ve bu zaafın temelinde inanç probleminin yattığı ifade ediliyor.

484 Sonunda başa kakılan ve gönül incitilen bir yardım, "Allah adına" değil, "gösteriş için" yapılan bir yardımdır. "Allah adına" yapıldığı izlenimi verilerek gerçekte başkaları görsün diye yapılan her eylem, daha derinlerdeki bir probleme işaret eder: Allah tasavvurundaki probleme... Allah'ın gördüğüne yürekten inanan birinin sırf başkaları görsün diye iyilik yapması, o iyiliğin dayandığı ahlâkî dinamikleri tahrip eder. Ahlâkî dinamiklerden hareketle yapılmamış bir iyilik, sonuçta gerçek bir iyilik değil bir aldanış ve aldatıştır.

<- Bu kişinin hâli, üzerinde biraz toprak bulunan bir kayaya benzer: bir sağanak yağar, onu cascavlak bırakıverir.[485] İşte bu gibilerin, yaptıklarından hiçbir kazançları olmaz. Zira Allah kâfir bir topluma asla rehberliğini bahşetmez.[486]

265[487] Servetlerini Allah rızasını elde etmek ve kişiliklerini güçlendirmek için[488] harcayanların durumu da verimli[489] bir bahçe gibidir: bir sağanak yağar, bu sayede ürünü iki kat biter. Tut ki sağanak yağmadı, çiselese dahi yeter. Neticede Allah yaptığınız her şeyi görür.[490]

فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَاَصَابَهُ
وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْداًۜ لَا يَقْدِرُونَ عَلٰى شَيْءٍ
مِمَّا كَسَبُواۜ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ
﴿٢٦٤﴾ وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاءَ
مَرْضَاتِ اللّٰهِ وَتَثْبِيتاً مِنْ اَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ
جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ اَصَابَهَا وَابِلٌ فَاٰتَتْ اُكُلَهَا
ضِعْفَيْنِۚ فَاِنْ لَمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّۜ وَاللّٰهُ بِمَا
تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٦٥﴾

485 Evet, ahlâkî temelden ve samimiyetten yoksun olan her iyi görünüşlü davranış, gerçekte oldukça kırılgan ve yüzeyseldir; tıpkı üzerini ince bir toprak tabakasıyla örtmüş bir kaya gibi. Aslında ideal bir bahçe ya da tarla görünümü veren bu yerin toprağını sıyırdığınızda altından katı ve gerçek yüzü çıkar: meğerse o hiç bir şeyin ekilemeyeceği, ekilse dahi bitmeyeceği bir kaya değil miymiş! Zımnen: Allah kendisine karşı kullanacağınız her maskeyi, kayanın toprağını yağmurla sıyırdığı gibi sıyırır atar.

486 Sûrenin 262. âyetindeki yardım yapıp başa kakan kişiyle, bu âyetteki gösteriş için iyilik yapan kişi yan yana konulmaktadır. Bunun anlamı, bir kişinin eyleminin değerini yalnızca o eylemin niceliği değil niteliği de belirler. Özetle bu âyet riyanın "usule" ilişkin bir problem değil "asl"a ilişkin bir problem olduğunu îmâ ediyor. Gerçek erdem, ahlâkî davranışın ifasında başkalarının fark etmesinin hiçbir etkiye sahip olmadığı eylemdir.

487 Bir de bu yarım kişilik karşısında kâmil şahsiyet vardır. İşte bu âyet onu tasvir eder.

488 Burada "kişiliklerini güçlendirmek" şeklinde çevirdiğimiz ibare *tesbîten min enfusihim*dir. Bunun modern pedagojideki karşılığı "kendini gerçekleştirmek"tir. Yardım amacıyla harcamanın karşıtı cimrilik, hırs ve bencilliktir. Bunlar, insanın olumlu yapıda olan doğasını bastıran ve kendi kendisini gerçekleştirmesinin önüne gerilen olumsuz tavırlardır.

489 *Rabve* için bkz: 23:50, not 41.

490 Bu tür bir kişi başkaları için "cennet"tir. Cennetini yüreğinde taşıyan, elde ettiği her değerin hakkını verir ve onu kat kat üretir. Toprağı çok verimli bir bahçe gibi, aldığı yağmura ürün vererek şükreder. Bu yağmurun çok ya da az olması, onun verimliliğinden bir şey kaybettirmez. Çünkü o verimliliğini dışarıdan değil, daha çok kendi özünden almaktadır. Onun imkânı imanıdır. O, yapacağı bir iyilik için "imkânım yok" demez. Bilir ki imanı tükenmeyenin imkânı tükenmez. Yine bilir ki, gönül tarlasına muhabbet tohumunu alın teri, yürek, zihin ve gözyaşıyla ekenler, hasat zamanı bu tarladan bire yedi yüz kaldırırlar. Bütün bunları yaparken, birilerinin görüp görmediği umurlarında bile değildir. Çünkü Allah'ın gördüğünden emindirler.

اَيَوَدُّ اَحَدُكُمْ اَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ
وَاَعْنَابٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ لَهُ فِيهَا
مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَاَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ
ضُعَفَاءُ فَاَصَابَهَا اِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ
كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ
تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٦٦﴾ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اَنْفِقُوا مِنْ
طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا اَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ
الْاَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ
وَلَسْتُمْ بِاٰخِذِيهِ اِلَّا اَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا
اَنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿٢٦٧﴾ اَلشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ
الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَاءِ وَاللّٰهُ يَعِدُكُمْ
مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦٨﴾

266 Sizden biri, zemininden ırmaklar çağlayan, içerisinde her tür meyve yetişen asma ve hurma bahçesine sahip olsun, bu hâlde bakıma muhtaç çocuklarıyla yaşlılık yakasına yapışsın ve ardından samyeli vurup[491] da onu yakıp kavursun ister mi? Allah, belki düşünürsünüz diye mesajları size işte böyle açıklıyor.[492]

267[493] Siz ey iman edenler! Kazancınızın temiz ve helâl olanından ve sizin için topraktan bitirdiğimiz ürünlerden karşılıksız harcayın;[494] fakat, size verildiğinde gözü kapalı olmadıkça el uzatmayacağınız, bayağı ve haram olanı vermeye kalkmayın![495] Zira iyi bilin ki, Allah (kendi kendine ve tüm varlığa) yetendir, hamdin her türüne lâyıktır.

268 Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size cimriliği[496] telkin eder.[497] Allah ise size katından bir bağış ve daha fazlasını vaad eder.[498] Allah (rahmet ve bağışıyla) sınırsızdır, her şeyi bilendir.->

---

491 Lafzen: "yakıp kavurucu şiddetli rüzgâr". İbare Türkçe'de tek kelimeyle karşılanır: "samyeli".

492 İnsanın başkaları için yaptığı karşılıksız yardımın ödülü, içerisinde her tür meyvenin yetiştiği bir bahçeye benzetiliyor. Gösteriş için iyilik yapmak, yapılan iyiliği başa kakmak ve gönül incitmek de "samyeli"-ne benzetiliyor. Âhiret hayatı da, insan ömrünün hasılatını derleme dönemi olan ihtiyarlığa benzetiliyor. İnsan, sonunda cennet getirecek bir iyiliği, kötü niyet ve ahlâkî olmayan tavırla tamamen boşa çıkarıp, kendi elleriyle mahvedebiliyor.

493 Yukarıda, veren kimsenin durumu ele alınmıştı. Bu âyette ise, verilen kazanç ve malın durumu ele alınıyor.

494 Âyette geçen *tayyibâtı* "temiz ve helâl", *habîs*'i de "bayağı ve haram" olarak çevirmemizin nedeni birincilerin helâl ikincilerin haram kılındığını ifade eden âyetlere dayanmaktadır (5:5 ve krş. 7:157). Zımnen: Haram, şer'an servet değildir; dolayısıyla haram kazançla yapılan hayrın hayrı olmaz. Zira haram necasete benzer: kirlenen temizlenir, fakat necasetin kendisi temizlenmez.

495 Âyet 177'de geçen ahlâkî öğüt. Zımnen: Kendine yapılmasını istemediğini başkalarına yapma!

496 Lafzen: "aşırılığı ve taşkınlığı". Nüzûl ortamı insanı kadim zamanlardan beri cimriliği "yüzkızartıcı davranışların en beteri" (*min efhaşi'l-fahş*) şeklinde tanımlardı (*Menâr*).

497 Allah yolunda infakın en büyük engeli insandaki açlık ve yoksulluk korkusudur: Açlık çekeni bir ekmek doyurur, açlık korkusu çekeni dünya doyuramaz. Cimrilik işte bu korkunun sonucudur. Bu korkunun kaynağında ise Allah'a güvensizlik yatar.

498 Allah yolunda yapılan her yardımın bir uhrevî ve ebedî karşılığı vardır, bir de dünyevî karşılığı vardır. Uhrevî olanı, Allah'ın vaad ettiği "katından bir bağış" ve rahmetine muhatap kılınmadır. Dünyevî olanı ise, 261'de anlatıldığı gibi, bire yedi yüz ve hatta daha da fazla artırmak ve bereketlendirmektir (Krş: 34:39).

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ
الْحِكْمَةَ فَقَدْ اُوتِيَ خَيْرًا كَث۪يرًا وَمَا يَذَّكَّرُ
اِلَّا اُو۬لُوا الْاَلْبَابِ ﴿٢٦٩﴾ وَمَا اَنْفَقْتُمْ مِنْ
نَفَقَةٍ اَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُهُ وَمَا
لِلظَّالِم۪ينَ مِنْ اَنْصَارٍ ﴿٢٧٠﴾

<- **269** Doğru hüküm verme yeteneğini isteyene/istediğine verir; ama kime doğru hüküm verme yeteneği bahşedilmişse, doğrusu ona tarifsiz büyüklükte bir servet bahşedilmiştir;[499] fakat, aktif akıl sahiplerinden başkası bundan ders çıkaramaz.[500]

270[501] Başkaları için her ne harcama yaparsanız yapın, ya da (bu niyetle) her ne adarsanız adayın Allah onu mutlaka bilir; ama (hayrı engelleyen) zalimler, yardım edecek kimse bulamayacaklar.[502]

---

499 *Hikmet*, çeşit bildiren mastardır. Hükmün doğru olan çeşidine de, doğru ve isabetli *hükme* ulaşma melekesi olan *muhakeme*nin doğru kullanılmasına da denir. Lafız bizi mânaya götürür, mânanın ifade ettiği şey hakikat, hakikatin dayandığı şey ise hikmettir. Adına "muhakeme" denilen yeti sayesinde insan olgularla ilkeler, hakikatle hayat, idealle reel arasındaki altın dengeyi bularak azamî faydayı elde eder. Bu ve buna benzer kullanımlarda dinî emirlerle o emirlerin muhatapları ve uygulandığı hayat arasındaki tam isabete tekabül eder. Âyette hikmetten "verilen bir şey" olarak söz edilmektedir. Ancak âyetin sonu bunun herkese değil doğuştan bahşedilen bazı yeteneklerini geliştirenlere verileceğini ihtar eder. İndirilen hükümlere verilen hikmetle bakan biri, bu sayede eylemlerini "sâlih amel"e dönüştürür. Bu da sahibini mutluluğa götürür. Âyetin hemen öncesinde de dile getirdiğimiz husus göz önüne alınacak olursa bu âyetteki hikmeti şöyle tanımlayabiliriz: Allah'ın ve şeytanın telkinlerini birbirinden ayıracak, insanın kendi lehine ve aleyhine olan şeyleri birbirinden seçip ayırarak onu doğru ve isabetli hükme ulaştıracak selim bir akıl, bilgi ve tecrübeye dayalı "muhakeme yeteneği"dir (Krş: 11:1, not 2). Bu yetenek kime verilmişse "gerçek şu ki, ona sınırsız bir servet verilmiştir". Hikmetle iki cihan hazineleri kazanılır, fakat cihanın tüm hazineleriyle hikmet satın alınmaz. İbn Abbas hikmeti, "Kur'an'ı kavramak" olarak tarif eder.

500 Hikmetin değerini bilmek için dahi hikmete gerek vardır. Hikmeti, Allah için kullanıldığında "bir şeyi yerli yerince yaratmak", kul için kullanıldığında "bir şeyi yaratıldığı yerde tutmak" olarak da tanımlamışlardır. Bu tanıma giren hikmetin zıddı zulümdür; çünkü zulüm, bir şeyi yerinden etmektir. İnsandaki hakkı bâtıldan, doğruyu eğriden, güzeli çirkinden, kârı zarardan, iyiyi kötüden ayırabilme yeteneği anlamı verdiğimiz hikmet, zaten doğal olarak bu tanımı da kapsamaktadır. Akıl hikmetin aletidir, kendisi değil. Bu âletten mahrum olanlar, doğaldır ki hiçbir zaman hikmete sahip olamazlar. Ancak, bu âlete sahip olan herkesin hikmete ulaştığını söylemek de mümkün değildir. İlim de öyle. Hikmet, hakikatle evham, vesveseyle ilham arasındaki farkı gösteren terazidir. Hikmetin kişiye Allah tarafından verilmesinden murat, hikmet terazisinin her iki kefesi olan selim akıl ve sahih bilgiye ulaşacak yolların kişinin önüne açılmasıdır.

501 Böyle bir muhakeme yeteneğine sahip olabilmek için, öncelikle insan-Allah ilişkilerinin sağlıklı olması gerekmektedir.

502 Allah'ın, sadece açıkladıklarını değil gizlediklerini de, sadece yaptıklarını değil duyup düşündüklerini de, sadece eylemlerini değil o eyleme kaynak olan niyetlerini de bildiğine olan kesin inanç, insan için en büyük iç zenginlik olan muhakeme yeteneğinin kaynağıdır. Böylesine *yakın* bir Allah'a *yakîn* bir iman duymayan biri, ölçüp biçerken yanlış ölçüp biçecektir. Bu inanca sahip olamayan, kendi iç zenginliği demeye gelen hikmetten mahrum kalacak, bu da kişinin kendi kendisine kötülük etmesi anlamına gelecektir.

إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَۚ وَاِنْ تُخْفُوهَا
وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَٓاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْۜ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ
مِنْ سَيِّـَٔاتِكُمْۜ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَب۪يرٌ ﴿٢٧١﴾
لَيْسَ عَلَيْكَ هُدٰيهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْد۪ي مَنْ يَشَٓاءُۜ
وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلِاَنْفُسِكُمْۜ وَمَا تُنْفِقُونَ
اِلَّا ابْتِغَٓاءَ وَجْهِ اللّٰهِۜ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ
يُوَفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٢﴾ لِلْفُقَرَٓاءِ
الَّذ۪ينَ اُحْصِرُوا ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ لَا يَسْتَط۪يعُونَ
ضَرْبًا فِي الْاَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ
اَغْنِيَٓاءَ مِنَ التَّعَفُّفِۚ تَعْرِفُهُمْ بِس۪يمٰيهُمْۚ

271 Eğer yardımları açıktan yaparsanız, o da hoş. Yok eğer onu ihtiyaç sahiplerine gizlice verirseniz, işte bu sizin için daha hayırlıdır ve günahlarınızdan bir kısmına keffaret olur.[503] Zira Allah yaptıklarınızın tümünden haberdardır.[504]

272 (Ey peygamber!) İnsanların hidayeti senin elinde değildir; lâkin Allah tercih edeni/tercih ettiğini doğru yola yöneltir.[505] Hayır için harcadığınız herhangi bir şey kendi yararınızadır;[506] yeter ki yalnızca Allah'ı kazanmak[507] için harcayın; ve hayır için yapacağınız bir harcama, size tastamam geri dönecek ve siz kesinlikle haksızlığa uğramayacaksınız.[508]

273 Kendilerini Allah yolunda vakfettikleri için (ticaret amacıyla) yeryüzünde dolaşamayanlara yardım yapın! İstemekten çekindikleri için, durumlarını bilmeyenler onları zengin zanneder. Onları kimi özelliklerinden tanırsın:->

---

503 Zımnen: Vermek yetmez, en güzel için veren güzel bir biçimde vermeli. Açılımı: Siz yoksullara yardım ederek onların onurunu korur, onların onurunu koruyarak onlara yardım ederseniz, Allah da mahşer günü, bütün insanlığın gözleri önünde sizin onurunuzu koruyarak size yardım eder.

504 Birine yaptığınız yardım onun saygınlığını ihlal ediyor, kişiliğini eziyor, şahsiyetini zedeliyor ve izzetini yaralıyorsa, bu yardım dışarıdan bakınca bir iyilik gibi görünse de, hakikatte telafisi oldukça güç bir kötülüktür. Çünkü hiç bir maddî bağış, ezilen kişiliğin, zedelenen şahsiyetin ve yaralanan onurun karşılığı olamaz.

505 Zımnen: "Allah hak edip tercih edeni doğru yola yöneltmeyi ister." Çevirimiz *men* ile birlikte gelen *yeşâ'* fiillerinin çift özneli konumuna dayanır (Bkz: 13:27 ve 14:4, notlar).
Yoksula yardım, o kadar hasbi ve o denli karşılık beklentisi olmadan yapılmalıdır ki, değil kişisel menfaat ve minnet altına alma, onun yanlış bulduğunuz inanç ve düşünce dünyasına müdâhale için bir araç olarak dahi kullanılmamalıdır. Çünkü hidayet, kulun talebiyle bağlantılı olarak Allah'tandır. Hidayet kişinin kendisine iyilik yapanın hatırı için onun istediği yola girmek değil; hakkın hatırına, kişinin özgür iradesiyle Allah'a teslim olmayı tercih etmesidir.

506 Hayır için yapılan herhangi bir harcamanın getirisini belirleyen şey, harcamanın kendisine yapıldığı kimseden daha çok harcamayı yapan kimsenin niyet, tavır ve davranışlarıdır. Çünkü, bu hayır ve iyilikten en kazançlı çıkan taraf, alan değil veren taraftır. Başkalarına iyilik yapan biri, aslında bilerek ya da bilmeyerek en çok kendine, kendi öz benliğine iyilik yapmaktadır.

507 Lafzî mânası "Allah'ın yüzü" olan bu ifade, Allah'ın zâtını ifade eden bir mecazdır. Evet, tamı tamına "Allah'ı kazanmaktan" söz ediliyor: Allah'ı kazanan neyi kaybeder, Allah'ı kaybeden neyi kazanır?

508 Bu âyet indikten sonra Rasulullah ve mü'minler bu tavrı terk ettiler ve yardıma muhtaç olanlara, hangi inanca mensup olduklarına bakmaksızın yardım ettiler (Taberî, İbn Kesir vd). Bu, bir mü'minin, yanlış yolda olan insanların gönlünü İslâm'a ısındırmak için onlara yardım yapmasına mâni demek değildi. Ne ki, muhtaç insanlara yapılacak iyiliğin böyle bir şarta bağlanması, "iyilik" ve "hayır" kavramlarının yaslandığı insani ölçülerle de çelişiyordu. Çünkü, başkalarına karşılıksız yardımda bulunmanın ilk ve en temel şartı, "liyakat" ve "ihtiyaç"tı.

<- (Mesela) insanlardan arsızca istemezler:[509] Her ne iyilik yaparsanız yapın, doğrusu Allah onu kesinlikle bilir.

274 Gece ve gündüz, gizli ve açık, servetlerini infak edenler var ya: işte onların karşılığı Rableri katındadır.[510] Onlar geleceğe dair kaygı, geçmişe dair hüzün duymayacaklar.[511]

275 FAİZ yiyen kimseler, başka değil sadece aklını çelmek için şeytanın dokunduğu[512] kimse gibi hareket ederler: Çünkü onlar "Alışveriş de faiz gibidir" derler.

Oysa Allah alışverişi helâl, faizi[513] haram kılmıştır. Her kim Rabbinden kendisine nasihat gelir gelmez bu işe son verirse, evvelki kazançları ona, onun hakkında karar vermek de Allah'a kalır. Her kim de dönerse, işte onlar ateş ashabıdırlar; onlar orada kalıcıdırlar.[514]

لَا يَسْـَٔلُونَ النَّاسَ اِلْحَافًاۜ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ
خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِه۪ عَل۪يمٌ ﴿٢٧٣﴾ اَلَّذ۪ينَ يُنْفِقُونَ
اَمْوَالَهُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ
اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ
يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٤﴾ اَلَّذ۪ينَ يَأْكُلُونَ الرِّبٰوا لَا يَقُومُونَ
اِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذ۪ي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ
الْمَسِّۜ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُٓوا اِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ
الرِّبٰواۢ وَاَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبٰواۜ فَمَنْ
جَٓاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّه۪ فَانْتَهٰى فَلَهُ مَا سَلَفَۜ
وَاَمْرُهُٓ اِلَى اللّٰهِۜ وَمَنْ عَادَ فَاُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ
النَّارِۚ هُمْ ف۪يهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧٥﴾

---

509 Böyle doğru-dürüst bir niyetle yola çıkan bir hayır sahibinin elbette tercih hakkı vardır. Hatta, seçici davranması bir üstteki âyete aykırı davranmak anlamına kesinlikle gelmez, çünkü muhtaçlık açısından eşit olan iki ihtiyaç sahibinden en tercihe şayan olanı, Allah'a daha yakın olanıdır. Yukarıda olay veren açısından ele alınarak, verenin ideal niyet, tavır ve davranışı nasıl kazanacağı vurgulanmıştı. Bu âyette ise olay verilen açısından ele alınmakta, verilen kimseyi tesbit etmede hangi ölçünün kullanılacağı dile getirilmektedir.

510 Allah yolunda verilebilen servet sahibinin atı, verilemeyen servet ise sahibinin süvarisidir.

511 Ölümden sonra dirilmenin anlatıldığı âyetlerin ardından 261 ile başlayan infak konusu burada tamamlanıyor. Kur'an bu konudan, bununla doğrudan bağlantılı olan faiz konusuna geçiyor. Çünkü infak ve faiz arasında zıddiyet ilişkisi vardır. İnfak karşılıksız vermek, faiz karşılıksız almaktır. İnfak Allah'ı kazanmak, faiz Allah'la harp etmektir (279). Zekât farz, faiz haramdır. Zekât veren karşılığını cennette kat kat alır, faiz yiyen ateş yer.

512 *Habt*, "düşüncesizce, akılsızca vurma" anlamına geldiği gibi (*Keşşaf*), "delilik, akla musallat olma, aklı çelme" anlamına da gelir (*Lisân* ve *Tâc*). Kur'an faizle borç para vereni aklî dengesi bozuk bir insana benzetmektedir. Başkalarının emeğini ve kazancını yattığı yerden sömüren faizci, öylesine bir hırs ve histeriye tutulmuştur ki, onun gözünü hiçbir şey doyuramaz. Çünkü o, aklıyla değil güdüleriyle hareket etmektedir.

513 *Ribâ*: Sözlükte artma, yükselme, fazlalaşma, nema, yükseğe çıkma, bedeni serpilip gelişme anlamlarına gelir. *Faiz*, taşan, kabaran fazlalık demektir. Aslında ribaya "faiz" denmesi, kanaatimizce 19. yüzyıldaki buhran sırasında devletin riba ile borçlanmasına karşı oluşacak dînî tepkileri bloke etmek için düşünülmüş bir *semantik hile* idi. Bu ribalı borçlanma, Osmanlı için sonun başlangıcı olacaktır.

514 Bu âyet, bir görüşe göre Kur'an'dan en son inen âyetler grubunda (2:275-281) nâzil olmuştur. İbn Abbas'tan nakledilen bir görüşte son âyet Mâide 3'tür. İkinci bir nakle göre ise bu âyettir. Said b. Müseyyeb'den nakledilen bir haber bunu teyit eder. Hz. Ömer şöyle der: "En son vahyedilen âyetler riba konusundaydı, fakat Rasulullah, bu âyetlerin anlamını bize tam açıkla(ya)madan irtihal etti" (İbn Hanbel). Fakat muhteva açısından Mâide 3, son inen âyet sıfatını daha çok hak etmektedir. Faiz hakkında inen ilk âyet ise bu değil, Rûm 39'dur.

يَمْحَقُ اللّٰهُ الرِّبٰوا وَيُرْبِي الصَّدَقَاتِ وَاللّٰهُ
لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ اَثِيمٍ ﴿٢٧٦﴾ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ
وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا
خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٧﴾ يَٓا اَيُّهَا
الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ
مِنَ الرِّبٰٓوا اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٧٨﴾ فَاِنْ لَمْ
تَفْعَلُوا فَاْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهِ

276 Allah faizin bereketini alır ve (emanete sadâkat için) yapılan hayrı (kattığı bereketle) artırır:[515] Allah günahda ısrar eden hiç bir inatçı nankörü sevmez.[516]

277 Buna mukabil, bir de iman edip güvenen,[517] ıslah edici iyi işler yapan, namazı istikametle kılan,[518] zekâtı gönlünden gelerek veren kimseler var;[519] işte onlar, ödüllerini Rablerinden alacaklar: ve onlar geleceğe dair kaygı, geçmişe dair hüzün duymayacaklar.[520]

278 Ey iman edenler! Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun;[521] ve eğer Allah'a yürekten güveniyorsanız, faizcilikten kalan alacaklarınızdan vazgeçin![522] **279** Fakat bunu hâlâ yapmıyorsanız, bu durumda Allah ve Rasulü'ne (güvensizlik ederek) amansız bir savaş[523] açmışsınız demektir.[524] ->

515 *Sadakât*, "sadakalar" demektir. Esasen *sadaka*'ya Allah'ın emanetine sadâkat olduğu için bu isim verilmiştir. Çünkü servetin emanet olduğunu bilenler paylaşırlar ve paylaşmak emanete sadâkattir. Zımnen: Her işin püf noktası, matematiksel olarak ne kadar kazandığınız değil, kazandıklarınızın mutluluğunuza katkısıdır. Bunu tayin edense, kârın çokluğu değil bereketi ve temizliğidir. Çünkü haram hain, helâl vefalıdır. Kaybeden kişi için en kara gün Hesap Günü'dür. Ve ak akçe kara gün içindir. Kazançların bir de Allah'a göre sınıflandırması vardır. İnsan kazanır, bereketi ise Allah verir. İşte bu âyet bu gerçeği çarpıcı bir dille vurguluyor ve faizi tam da karşısına yerleştiriyor:

516 Bu uyarıların ardından hâlâ faizin de ticaret gibi helâl olduğu iddiasında ısrar eden varsa, o Allah'ın yasağını çiğnemekle kalmıyor, aynı zamanda harama helâl diyerek küfrünü, günahta ısrar ederek inatçılığını ve Allah'ın verdiği serveti faize vererek nankörlüğünü isbat ediyor demektir.

517 İman Allah'a güvenle doğrudan alâkalıdır. Zaten bütün problem Allah'a olan güvensizlikten kaynaklanmaktadır. Faizcinin davranışının temelinde de geleceğe ilişkin bu güvensizlik ve kaygı yatar.

518 Burada çok dikkat çekici olan husus namazın da özünde sâlih bir amel olmasına rağmen sâlih amelden ayrı zikredilmesidir. Zira namaz *hasenât*tandır. *Islah*ın zıddı *ifsat*tır ve bir şeyin *sâlihât*tan olması için toplumsal alanda cari olan bir ifsadı ıslaha yönelik olması gerekir. Bu âyetteki "namaz kılınız, zekât veriniz" cümlelerinin başındaki *vav*'ları 103:3'teki son iki vav gibi tefsiriyye olarak okumamıza mani olan şey, *sâlihât* ile *hasenât*'ın Kur'an'daki mukayesesinden elde ettiğimiz sonuçtur (Ayrıntı için bkz: 103:3, not 5).

519 Bu âyette, çıkarını tanrı edinmiş faizci tipin karşısındaki Allah'a teslim olmuş yardımsever insanın portresi çiziliyor.

520 Çevirimizin gerekçesi için 38. âyetin notuna bkz.

521 Önceki âyetin ardından mü'minlerin dikkati, tüm ilâhî emir ve yasakları içselleştirmenin en garantili yolu olan Allah bilincine ermeye çekilir ve bu bilinçle eyleme geçmeye çağrılır.

522 Faiz yiyenlere gerçek bir tevbe çağrısı. Zira tevbenin kabulü için günahın kötü sonuçlarını ortadan kaldırmak şarttır.

523 Belirsiz formda gelen *harb* kelimesi, azamet ve teksir vurgusu içerir. Bu yüzden "amansız" kelimesi paranteze alma gereği duymadık.

524 Kur'an'ın günaha dair en ağır ifadelerinden biri, belki de birincisidir: Allah'a ve peygamberine savaş açmak. İfadedeki bu sertlik, sadece otoriteye boyun eğdirme talebiyle izah edilemez. Bu faizin felaket

<-Eğer tevbe ederseniz, sermayeniz size aittir: Böylece ne haksızlık yapmış, ne de haksızlığa uğramış olursunuz.[525] **280** Şayet (borçlu) güç durumdaysa, rahatlayıncaya kadar ona vâde tanıyın! Eğer bilirseniz, (borcu) bağışlamak sizin için çok daha hayırlıdır.[526]

281 Öyle bir güne hazırlıklı olun ki, o günde Allah'a döndürüleceksiniz. Ardından herkese kazandığının karşılığı tastamam ödenecek ve kesinlikle haksızlık edilmeyecek.[527]

282 SİZ ey iman edenler! Birbirinizle vâdeli borçlanmaya girdiğiniz zaman, bunu belgeleyin.[528] Onu, aranızdan âdil bir yazıcı kaydetsin![529] Ve hiçbir yazıcı Allah'ın öğrettiği gibi yazmaktan çekinmesin, yazsın! Borçlu olan taraf borcunu kaydettirsin, Rabbi olan Allah'a karşı sorumluluğunun bilincinde olsun ve borcundan hiçbir şey eksiltmesin!->

وَاِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُسُ اَمْوَالِكُمْۚ لَا تَظْلِمُونَ
وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٩﴾ وَاِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ
اِلٰى مَيْسَرَةٍۜ وَاَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ
تَعْلَمُونَ ﴿٢٨٠﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ اِلَى
اللّٰهِ ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا
يُظْلَمُونَ ﴿٢٨١﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُٓوا اِذَا تَدَايَنْتُمْ
بِدَيْنٍ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُۜ وَلْيَكْتُبْ
بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِۖ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ اَنْ
يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللّٰهُ فَلْيَكْتُبْۚ وَلْيُمْلِلِ
الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهُ وَلَا
يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْـًٔاۜ

---

bir zulüm ve ölümcül bir sosyal ve ekonomik zehir oluşuyla alâkalıdır.

525 Elbette faiz almak haksızlık yapmaktır. Ancak insanlardan vâdeli mal veya borç para alıp da enflasyon güneşi altında eritmek de bu işi tersinden yapmaktır. Âyetin "haksızlığa uğratmak" dediği bu olsa gerektir. Bunun içindir ki vâdeli alışverişlerde vâde farkına cevaz verilmiştir. Râzî tefsirinde faizle alışverişin farklılığına değinirken aynen şöyle der: "Bir adam bir elbiseyi peşin 10'a satarken, bir ay vâdeli 11'e satsa bu alışveriş caizdir" (Râzî VII, 79).

526 Faiz konusu burada noktalanırken, devamında Kur'an o bilinen üslûbuyla kendisine kulak verenin tüm dikkatini ebedî geleceğe, ölüm sonrasına çeker ve insana ebedî hakikati haykırır: Hayatın öteki yüzünü unutma!

527 Bu âyetin de tıpkı 275. âyet ve Mâide 3 gibi Kur'an'daki en son nâzil olan âyet olduğu iddia edilmiştir (Ferrâ I, 183). Bu iddiaya göre Allah Rasulü bu âyetten kısa bir süre sonra (81, 21 veya 7 gün) vefat etmiştir.

528 Bu âyetle emredilen vâdeli borçlanmaların kayda geçirilmesi, duruma bağlı olarak kimi zaman farz, kimi zaman da nafile hükmündedir. Emrin gerekçesi âyette açıkça zikredilmiştir: "Bu Allah katında daha âdil, isbatlama açısından daha güvenilir ve kuşkuya kapılmamanız açısından da daha uygun olandır." Bir Çin atasözünde şöyle denir: En soluk mürekkep, en iyi hafızadan daha kesindir. Gerekçe adâlet ve güvenin sağlanması, kuşkunun giderilmesidir. Bu gerekçe başka bir şeyle gerçekleşiyorsa, yazmak kişinin kendi tercihine kalmıştır. Yok eğer yazılmadığı zaman adâlet sağlanamayacak, güven zedelenecek ve karşılıklı kuşku oluşacaksa, bu durumda yazmak farz olur. Çünkü illet hükümde yer almıştır ve hiç bir tevile yer bırakmayacak kadar açıktır.
Kur'an'ın en uzun âyeti olan bu âyette vadeli borçları yazmakla ilgili tam dört kez emir fiil geçer: "yazın", "yazsın", "yazsın", "imla ettirsin", "imla ettirsin". Mezhep imamları da dahil İslam fakihlerinin kahir ekseriyeti bu âyetteki emirlerin vacip değil mendub olduğu görüşündedirler. Kur'an'ın emirlerinin hangilerinin neye göre vaciplik hangilerinin neye göre mendupluk bildirdiğiyle ilgili ikna edici metodik bir gerekçe sunamamış olmaları, gerçekten üzerinde durup düşünmeye değer bir husustur.

529 Nüzûl ortamında okuma-yazma bilenlerin sayısının oldukça sınırlı olduğu göz önüne alındığında, bu ifadenin ne demeye geldiği daha iyi anlaşılır (Ferrâ).

فَاِنْ كَانَ الَّذٖى عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفٖيهًا اَوْ ضَعٖيفًا
اَوْ لَا يَسْتَطٖيعُ اَنْ يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ
بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُوا شَهٖيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ
فَاِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَاَتَانِ مِمَّنْ
تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَٓاءِ اَنْ تَضِلَّ اِحْدٰيهُمَا
فَتُذَكِّرَ اِحْدٰيهُمَا الْاُخْرٰى وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَٓاءُ
اِذَا مَا دُعُوا وَلَا تَسْـَٔمُٓوا اَنْ تَكْتُبُوهُ صَغٖيرًا
اَوْ كَبٖيرًا اِلٰٓى اَجَلِهٖ ذٰلِكُمْ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ
وَاَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَاَدْنٰٓى اَلَّا تَرْتَابُٓوا اِلَّٓا اَنْ
تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدٖيرُونَهَا بَيْنَكُمْ
فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَلَّا تَكْتُبُوهَا وَاَشْهِدُٓوا
اِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَٓارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهٖيدٌ
وَاِنْ تَفْعَلُوا فَاِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ
وَيُعَلِّمُكُمُ اللّٰهُ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلٖيمٌ ﴿٢٨٢﴾

<- Ve eğer borçlu aklî ve bedenî bakımdan yetersizse ya da kendisi kaydettirecek durumda değilse, o zaman onun velisi borcunu âdil bir şekilde kaydettirsin! Ve erkeklerinizden iki kişinin şahitliğine başvurun! Eğer iki erkek bulunmazsa, bu durumda doğruluğundan emin olduğunuz kimselerden bir erkekle iki kadını şahit tutun ki, kadınlardan biri şaşırır, unutur, yanılırsa diğeri ona hatırlatabilsin![530] Ve şahitler de çağrıldıklarında kaçınmasınlar!

Küçük büyük olduğuna bakmaksızın, vâdesiyle birlikte yazmaya üşenmeyin: Bu Allah katında daha âdil, isbatlama açısından daha güvenilir ve kuşkuya kapılmamanız açısından daha uygun olandır. Fakat eğer ticarî işleminiz aranızda karşılıklı peşin muameleye dayanıyorsa, onu belgelememenizde size herhangi bir vebal yoktur. Birbirinizle alışveriş yapacağınız zaman şahit bulundurun; ancak yazan da şahit de bir zarara uğramasın! Zira eğer zarar verirseniz, bu yoldan çıkışınıza[531] delil olacaktır. Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun; zira Allah sizi eğitiyor: zaten her şeyi bilen de sadece Allah'tır.[532]

---

530 Bu ibare öyle sanıldığı gibi iki kadını bir erkeğe denk saymak değildir. Âyet haksızlığı önleyip adâleti sağlama konusundaki titizlikle alâkalıdır. Bu, kadının ticaret ve ticarî anlaşmalar konusundaki bilgisizliğinden kaynaklanabilecek muhtemel hataları önleyici bir tedbirdir. Zaten *tadılle*, "unutma, yanılma, şaşırma, haktan sapma" anlamlarının tümüne birden gelir. Sözgelimi iki kadından biri unutmuşsa, doğal olarak şahit ikiden teke düşecek, sonuçta şahitlik yapan iki kadın değil tek kadın olacaktır. Kur'an bire iki oranını şahitlikte nisap olarak belirlemez. Zira Nisâ 15 ve Nûr 4-8'de zina dâvâsında cinsiyete bakılmaksızın dört şahit istenir. Talak 2'de boşanma için iki şahit istenir. Hatta âdil yargılamayı sağlamak için bazı durumlarda erkeğin değil, sadece kadının şahitliği kabul edilir. Bunların hiç birinde de cinsiyet belirtilmez. Burada da maksat şahitlik yapacak kimsenin cinsiyeti değil, hatta şahitlik bile değil, vâdeli borçlanmalarda mağduriyeti önlemektir. Borç vermeyi aşırı teşvik eden vahyin verilen borçların tahsili konusunu ihmal etmesi düşünülemezdi.

531 *Fâsık* "çıkan", *fısk* "çıkmak" anlamına gelir. Arap dilinde bu kelimeyi ilk kez olumsuz anlamda kullanan Kur'an'dır. Değilse bu kelime cahiliyyede "bitkinin kabuğundan çıkması" anlamında kullanılmaktadır. Bu da gösteriyor ki *fısk* terimi, İslâm'ın içeriğini kendisinin doldurduğu kavramlardan biridir (Râğıb).

532 Bu âyet Kur'an'ın en uzun âyetidir. "Deyn âyeti" veya "Müdâyene âyeti" olarak isimlendirilir. Sanki bunda, gelecek çağların en büyük probleminin ekonomik alanda olacağına bir işaret vardır. İbn Abbas'tan rivayetle İbn Kesir'de yer alan kayda göre bu âyet faiz yasağından sonra henüz olmamış hurmaları daha dalındayken satın alma yoluyla gerçekleşen ticarî akde izin veren âyettir.

283 Eğer seyahatteyseniz ve yazan birini de bulamamışsanız, bu durumda alınan bir rehin de yeterlidir. Birbirinize güveniyorsanız, kendisine güvenilen kimse, bu güvenin gereğini yerine getirsin ve Rabbi olan Allah'tan korksun:[533] Artık şahit olduğunuz şeyi gizlemeyin; her kim onu gizlerse, işte onun kalbi günahkâr olur:[534] zira Allah yaptıklarınızı çok iyi bilir.

284 Göklerde ve yerde olanların tümü Allah'a aittir. Siz içinizdekini açıklasanız da gizleseniz de, Allah sizi ondan dolayı hesaba çekecektir;[535] ve ardından O tercih edeni/tercih ettiğini bağışlar, tercih edeni/tercih ettiğini de cezalandırır. Ve Allah her şeye kadirdir.

285 Rasul Rabbinden kendine indirilene (önce kendisi) iman etti, sonra da mü'minler. Hepsi Allah'a, meleklerine, mesajlarına ve elçilerine inandılar: "O'nun elçilerinden hiçbiri arasında ayrım yapmayız. İşittik ve itaat ettik; bağışlamanı dileriz ey Rabbimiz: zira varış sanadır!" (dediler).

وَاِنْ كُنْتُمْ عَلٰى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا
فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ فَاِنْ اَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا
فَلْيُؤَدِّ الَّذِى اؤْتُمِنَ اَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهُ
وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَاِنَّهُٓ اٰثِمٌ
قَلْبُهُ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨٣﴾ لِلّٰهِ مَا فِى
السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَاِنْ تُبْدُوا مَا
فٓى اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّٰهُ
فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَٓاءُ وَاللّٰهُ
عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٨٤﴾ اٰمَنَ الرَّسُولُ بِمَٓا
اُنْزِلَ اِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ
وَمَلٰٓئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ
مِنْ رُسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا غُفْرَانَكَ
رَبَّنَا وَاِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٢٨٥﴾

533 Bir önceki âyetin devamı niteliğindedir ve güven ortamının oluşması hâlinde bu yükümlülüğün kalkacağını, yani bu emrin güveni tesis amacı taşıdığını ifade eder.

534 Müthiş bir ifade: Kalbin günahkâr olması, beden ülkesinin başkenti olan kalpte şeytanın iktidarını ilan etmesidir. Zımnen: Merkez bozulursa tohum çürür, insanın özü kurur.

535 Âyetin başı 286. âyet ışığında anlaşılmalıdır. Âyetin son cümlesini çevirimizin gerekçesi için bkz: 13:27; 14:4; 24:21, ilgili notlar.

لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَاۜ لَهَا مَا
كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْۜ رَبَّنَا لَا
تُؤَاخِذْنَٓا اِنْ نَسٖينَٓا اَوْ اَخْطَأْنَاۚ رَبَّنَا وَلَا
تَحْمِلْ عَلَيْنَٓا اِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذٖينَ
مِنْ قَبْلِنَاۚ رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا
بِهٖۚ وَاعْفُ عَنَّاࣞ وَاغْفِرْ لَنَاࣞ وَارْحَمْنَاࣞ اَنْتَ
مَوْلٰينَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرٖينَ ﴿٢٨٦﴾

286 Allah kimseyi taşıyacağından fazlasıyla mükellef kılmaz.[536] Herkesin kazandığı iyilik kendi lehine, işlediği kötülük de kendi aleyhinedir. Rabbimiz! Unutur ya da yanılırsak, bundan dolayı bizi cezalandırma![537] Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme![538] Rabbimiz! Takat getiremeyeceğimiz şeylerle bizi sorumlu kılma! Günahlarımızı affet, bizi bağışla, bize merhamet et! Sen bizim Mevla'mızsın; Kâfirler güruhuna karşı Sen bize yardım et![539]

536 Bu âyet üç şey söyler: 1) Allah herkese sorumluluk yüklemişir. Sorumlu olmayan insan yoktur, sorumsuz insan vardır. 2) Allah herkese mutlaka taşıyacağı bir sorumluluğu yükler, hiç kimseyi sınırsız ve sorumsuz bırakmaz. 3) Her insanın sorumluluğu gücüne denktir. Nitekim zekât zengine, hac ona bir yol bulabilene, oruç sıhhati olana farzdır. Sorumsuz davranan üç kez zulmetmiştir: 1) Kendisine, 2) Terk ettiği yüküne, 3) Onun terk ettiği yükü taşıyana.

537 *Ahtae,* "kasıtsız yanılma"dır (7:161, not 124). Unutma ve yanılma iradenin ve kastın dahil olmadığı bir süreçtir. İlâhî ceza ise iradenin ve kastın dahil olduğu bir sürecin sonucudur (Krş: 2:225; 16:106; 33:5). Unutmak bilgiye, yanılmak iradeye ilişkindir. Nebi bu âyetin ardından Allah'ın vaadini müjdeledi (Müslim, *İman,* 54).

538 İsrailoğulları hahamlarının ihdas ettiği sahte farz ve haramlarından söz eden Âl-i İmran 50. âyet, "Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme" (2:286) duasıyla neyin kastedildiğini ele vermektedir. "Bizden öncekiler" ile kastedilen Yahudileşen İsrailoğulları ve ruhbanlığı icat edip gereklerine uymayan Hıristiyanlardır. Yahudilere yüklenen yükten kasıt, indirilmiş dinin yerine ikame ettikleri uydurulmuş dinin içindeki emir ve yasaklardır. Hakikatte bu yükü 'bizden öncekilere' Allah yüklememiştir. Onlar, Allah'ın indirmediği uydurulmuş dini gönüllü yüklenmişler, Allah da yüklerini başlarına sarmıştır.

539 *Lâ tuhammilnâ* fiil olarak gelmişken, *lâ tâkate lenâ* isim olarak gelmiştir. Üstelik ikincisinde kulun "lehine" iması taşıyan bir *lenâ (lâm-ı leh)* ile gelmiştir.
Birincisinin fiil gelmesi, yükün artıp azalabilir niteliğine delâlet eder. Allah hem kişiden kişiye, hem aynı kişinin ömür seyri içerisinde onun yüke, kendisine ve Rabbine karşı duruşuna bağlı olarak "yüklediği yükü" değiştirebilir. İkincisinin isim gelmesi, takatin cevherî ve zâtî niteliğine delâlet eder. *Lenâ*daki *lâm* bu niteliğin kulun lehine olarak kullanılacağını ifade eder. Tam bu noktada "O mahlukatın kapasitesinde tercih ettiği artışı gerçekleştirir." (35:1) âyetini hatırlamak gerekir. İşbu âyet ışığında bu dua zımmen: Rabbimiz! Yüklediğin yük oranında gücümüzü arttır" vurgusu kazanır.
Maamafih, Allah yarattığını bilir. Yarattığını bilen, kulunun kapasitesini de bilir. Bu âyette öğretilen dua yalnızca "yükümü azalt" vurgusu taşımaz, belâgatı gereği dolaylı olarak "kapasitemi artır" vurgusunu da taşır. "Yük" Rabbin rububiyyetinin tecellisi ve ilâhî terbiyenin vesilesi ise -ki öyledir-, parçayı görene düşen bütünü gören Allah'a teslim olmaktır. Bunu bilen her kula ise bu bilinçle dua etmek yakışır.

3. ÂL-İ İMRAN SÛRESİ

Sûre "İmran Ailesi" anlamına gelen adını 33. âyetinden alır. Daha Allah Rasulü döneminde bu ismi almış görünmektedir (Müslim, *Tefsir* 1). Aynı hadiste Bakara ile birlikte "iki çiçek" (*ez-zehraveyn*) olarak nitelenmesi, isim değil olsa olsa vasıf sayılmalıdır. Sûreye Kenz, Eman, Mücadele, İstiğfar gibi isimler de verilmiştir. Ancak, bunların hiç biri Âl-i İmran adı kadar yaygınlaşmamıştır. İmran ailesi şu fertlerden oluşur: Baba İmran (Amram) karısı Hanne, kızı Meryem, torunu İsa, bacanağı Zekeriyya ve onun çocuğu Yahyâ. İmran ile Hz. Musa ve Harun'un babalarının kastedilmesi durumunda ailenin kapsamı çok daha genişler. Sûre bir görüşe göre Bakara'nın, bir başkasına göre Bakara ve Enfâl'in ardından Medine'de indirilmiştir. Sûrenin inişinde iki olay etkili olmuştur. Biri Hıristiyan Necran heyetinin gelişi, diğeri Uhud Savaşı. Sûrenin ana eksenini bu iki olay oluşturur. Sûrenin giriş pasajları ve özellikle 118-195. âyetler Uhud Savaşı ile ilgilidir. Bunun delili 121 ve 144. âyetlerdir. 1-117 ve 196-200 arasındaki pasajlar Necran Heyeti ile ilgilidir. Bunun açık delili de sûrenin 20, 64, 79 ve 113. âyetleridir. Sûrenin iniş sürecinin başlangıcı Uhud Savaşı'nın yapıldığı 3. yılın Şevval ayı, sonu ise Necran heyetinin geldiği yıldır. Genel kabul Necran heyetinin "Elçiler Yılı" diye anılan 9. yılda geldiğidir. Fakat İbn Âşur siyercilerin bu genel kabulünü mesnetsiz bulur ve Âl-i İmran'ın ilk Medenî sûrelerden olduğu konusunda görüş birliği olduğunu söyler. Onun tercihi, olayın sanılandan daha erken yıllarda gerçekleştiği yönündedir. İşin doğrusunu Allah bilir.

Necran, Şair A'şâ'nın da dediği gibi bölge Hıristiyanlarının Kâbe'sine sahipti. 60 kişilik bir heyetle Medine'ye geldiler. Yanlarına papalarını da almışlardı. Hz. Peygamber ile İsa'nın tanrılığı konusunda polemiğe giriştiler. Kendilerinden delil istendiğinde küfürlerinde ısrar ettiler. Hz. Peygamber onları lanetleşmeye (*mubahele*) çağırdı (61. âyet). Önce kabul ettilerse de ardından vazgeçip ülkelerine döndüler.

Sûre ilk bakışta her konudan söz ediyor görünse de, ana tema, akide ve toplumsal ahlâkın tahrif ve tahribine karşı alınacak önlemlerdir. Bakara'da "yahudileşmeyin" mesajı, bu sûrede ise "hıristiyanlaşmayın" mesajı verilir. Bu iki sapma türünün olanca açıklığıyla tecessüm ettiği alan peygamber tasavvurudur. Birinci sapmada peygamber aşağılanıp katledilirken, ikincisinde tanrılaştırılır. Bakara'nın girişinde, iman, inkâr ve nifak üzerinde durulmuştu. Bu sûrenin girişindeyse sağlıklı bir inancın bozulma nedenleri üzerinde durulur. Bunların başında vahyin aslî hükümlerini uygulamak dururken talî açıklamaları üzerinde fikir jimnastiği yapmak gelir. Muhkem ve müteşabihten söz eden 7. âyet bu gerçeğe dikkat çeker. Hıristiyanların Hz. İsa'yı ilâhlaştırmaları da böyle bir sürecin sonucudur.

33-58. âyetler arasında Hanne-Meryem-İsa'dan oluşan üç kuşakta adayış süreci ele alınır. Bu pasajlar adeta rehberlik probleminin çözümüne ilişkin bir modeldir. Burada doğumlara vurgu yapılması, başta Meryem oğlu İsa olmak üzere tüm peygamberlerin doğan ve ölen birer beşer olduğu vurgusunu taşır. Söz Meryem oğlu İsa'nın ilâhlaştırılmasına getirilir. Necranlıların gelişi münasebetiyle vahiy, peygamber tasavvurundaki sapmanın sebep ve sonuçlarını ele alır. Aslında mü'minlere "Siz de onlar gibi yapmayın!" mesajı verilir. Bir mesaj da kitap ehlinin tümünü aynı kefeye koyan süpürücü akla verilir: "Hepsi bir değildir" (113).

Sûrede Allah'ın birliği, eşsizliği, insanın O'na mutlak bir biçimde muhtaç oluşu hatırlatıldıktan sonra, iman zafiyetinin insanın başına açtığı dünyevî ve uhrevî zararlar dile gelir. İniş sürecinde faizle ilgili ilk âyet Uhud Savaşı bağlamında gelir (130). Zira bizce faiz de, tıpkı içki gibi Uhud yenilgisinin sebepleri arasında yer alır. "Bu başımıza nereden geldi?" diyen herkes şu cevabı alır: "Bu sizin kendi yüzünüzden." (165).

Kur'an'ın en içli dua pasajlarından biri bu sûrenin sonlarında yer alır (189-195). Sûre, imanda sebat edenlere cennet ve ebedi mutluluk vaadiyle son bulur.

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 *Elif-Lâm-Mîm!*[1]

2 ALLAH -ki O'ndan başka ilah yoktur- mutlak diri, hayatın ve varlığın kaynağı ve dayanağıdır.[2]
3 O, önceki (vahiy)lerden bugüne ulaşan hakikatleri doğrulayan bu ilâhî kelâmı sana sapasağlam indirmiştir; üstelik, Tevrat'ı ve İncil'i de O indirmiştir[3] 4 geçmişte insanlığa yol gösterici olarak, yine hakkı bâtıldan kesin hatlarla ayıran Furkân'ı da O indirmiştir.
Allah'ın mesajlarını inkâr eden kimselere gelince: Onların hakkı şiddetli bir azaptır; zira Allah üstün ve yüce olandır, insana yaptığının acısını tattırandır.
5 Kuşku yok; yerde ve göklerde olan hiçbir şey Allah'tan gizli-saklı değildir.
6 Rahimlerde sizi, tercih ettiği şekilde tasarlayan O'dur. O'ndan başka ilâh yoktur; O her işinde mükemmel olandır, her hükmünde tam isabet edendir.
7 Yine O'dur sana İlâhî Kelâm'ı indiren. O'nun âyetlerinden bir kısmının hükmü kesin ve nettir; bunlar İlâhî Kelâm'ın anasıdır. Gerisi de müteşabihlerden oluşmuştur.[4]->

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ
الٓمٓ ﴿١﴾ اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۙ الْحَيُّ الْقَيُّومُۜ ﴿٢﴾
نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقاً لِمَا
بَيْنَ يَدَيْهِ وَاَنْزَلَ التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْج۪يلَۙ ﴿٣﴾
مِنْ قَبْلُ هُدًى لِلنَّاسِ وَاَنْزَلَ الْفُرْقَانَۜ اِنَّ
الَّذ۪ينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَد۪يدٌۜ
وَاللّٰهُ عَز۪يزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٤﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَخْفٰى
عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِي السَّمَٓاءِۜ
﴿٥﴾ هُوَ الَّذ۪ي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْاَرْحَامِ كَيْفَ
يَشَٓاءُۜ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ ﴿٦﴾
هُوَ الَّذ۪ٓي اَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ اٰيَاتٌ
مُحْكَمَاتٌ هُنَّ اُمُّ الْكِتَابِ وَاُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ

---

1 Mânası konusunda sözün tükenmeyeceği bu harfler, Hz. Peygamber'in aldığı vahyi tek bir harfini dahi zayi etmeden ilettiğinin lafzî şahididir (Bkz: 68:1, not 1).

2 Allah tasavvurumuzun inşâsına dair benzer bir âyet için bkz: 2:255.

3 Kur'an'ın indirilişi *tenzîl* ile ifade edilirken, Tevrat ve İncil'in indirilişinin *inzâl* ile ifade edilmesi dikkat çekicidir. *Tenzîl*in aşamalılık ifade ettiğini söyleyen Zemahşerî'ye Ebu Hayyan'ın yaptığı itiraz gayet yerindedir. Zira Kur'an'ın inkârcıların dilinden naklettiği "Tek seferde indirilseydi ya!" (25:32) itirazında kullanılan kelime de aynıdır. *İnzâl*den farklı olarak *tenzîl*, eylemin güç ve takviyesine delâlet eder. Bu fark çeviriye "sapasağlam" şeklinde yansımıştır (*İnzâl* ve *tenzîl* farkı için bkz: 12:2, not 3).

4 *Muteşabihin* ait olduğu bab, bir şeyin görüntüsüyle aslı arasında fark olduğu, öyle olmadığı hâlde öyleymiş gibi göründüğü durumlar için kullanılır. *Mutenebbi*: "peygamber olmadığı hâlde öyle görünen"; *muteşair*: "şair olmadığı hâlde öyle görünen" demektir. Konunun üç unsuru vardır: 1) Hatip. 2) Hitap. 3) Muhatap. Ağzını açan anlaşılmak ister. Hiçbir hatip anlaşılmamak için konuşmaz. O hâlde Kur'an'da müteşabihlik Hatip'ten kaynaklanmaz. Geriye hitap ve muhatap kalmaktadır. Hitap Kur'an'dır. Kur'an mubin'dir. Geçişsiz olarak "özünde açık ve anlaşılır", geçişli olarak "açıklayan ve anlaşılır kılan" demektir. Tıpkı bunun gibi, müteşabihlik de iki şekilde anlaşılmalıdır.
Birincisi: Ebu Ubeyde'nin anladığı gibi "bir kısmı diğer kısmına benzer" anlamındadır. Kur'an'ın tamamı

فَاَمَّا الَّذ۪ينَ ف۪ي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ
مِنْهُ ابْتِغَٓاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَٓاءَ تَأْو۪يلِه۪ۚ وَمَا يَعْلَمُ
تَأْو۪يلَهُٓ اِلَّا اللّٰهُۘ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ
اٰمَنَّا بِه۪ۙ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَاۚ وَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّٓا اُو۬لُوا
الْاَلْبَابِ ﴿٧﴾ رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ اِذْ هَدَيْتَنَا
وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةًۚ اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ
﴿٨﴾ رَبَّنَٓا اِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ ف۪يهِۜ
اِنَّ اللّٰهَ لَا يُخْلِفُ الْم۪يعَادَ ﴿٩﴾

<- Kalplerinde yamukluk bulunan kimseler, fitne çıkarmak ve tevil etmek amacıyla, onun müteşabih olan kısmının peşine düşerler. Oysa onun gerçek te'vilini kimse bilmiyor, yalnızca Allah (biliyor); ve ilimde sağlam basanlar derler ki: "Biz ona inanırız, tümü Rabbimizin katındandır. Aktif akıl sahiplerinden başkası bu gerçeği fark edemezler."[5]

8 "Rabbimiz! Bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi saptırma[6] ve bize katından bir rahmet bahşet: çünkü yalnızca Sensin hiç karşılıksız sınırsızca lutfeden."

9 "Rabbimiz! Geleceğinden kuşku duyulmayan o günde Sen insanlığı bir araya toplayacaksın! Çünkü Allah vaadinden asla dönmez."[7]

---

bu anlamda müteşabihtir (39:23).

İkincisi: Lafzın maksat ve muradına dair kapalılık anlamındadır. Bu da hakikî ve izafî diye ikiye ayrılır. Hakikî müteşabihlik, konunun tabiatı gereği bir hitap yöntemi olarak kullanılır. O da âhiret, cennet ve cehennem gibi idraki aşan gaybi hakikatlere ilişkin mecazın en yoğun kullanıldığı âyetlerdir. Gaybî konular akla hep müteşabih kalır, fakat insanı Allah'a yakın kılan iman, islâm, îkan, ihsan, ihlâs, muhabbet, velâyet, kurbiyyet sayesinde kalp mutmain olur. İzafî müteşabihlik ise ya belâgat maksadıyla dolaylı anlatımdan ya da üçüncü taraf olan muhatabın hitaba ve hatibe olan mesafesinden kaynaklanır. Ekseriyeti oluşturan bu tür bir müteşabihlik, muhatabın hitaba yakın olmasıyla muhkeme dönüşür. Bu da bir yönüyle dil, belâgat, bedî, beyan, meânî başta olmak üzere kapsamlı ve çok boyutlu bir bilgi ile; diğer yönüyle taakkul, tedebbür, tezekkür ve tefakkuh başta olmak üzere derin ve ufuklu bir tefekkür ile halledilir.

5 Cümlenin başındaki *vavın* bağlaç mı, başlangıç edatı mı olduğu tartışılmıştır. Aslında âyetin dediği açıktır: Müteşabihin ardına kalbinde yamukluk bulunanlar ve fitne çıkarmak isteyenler düşerler. Bu yerilen kesimdir. *Vav*'la başlayan cümle ise övülenlere ayrılmış. Dolayısıyla tavırları kıyaslanan iki kesim birbirinden vav ile ayrılmıştır. Kınanan te'vil, elbette anlamayı değil anlamı bulandırmayı (fitne) hedefleyen te'vildir. Müteşabih âyetlerin bu âyette ifade edilen iki hikmeti vardır:
1) Kalplerin sınanması.
2) Vahiy üzerinde derin düşünceyi kışkırtması.
Son tahlilde muhkem ve müteşabih, "tek boyutlu" ve "çok boyutlu" anlama delâlet eden bir kavramlaştırmadır.

6 Krş: "Ve onlar ne zaman yoldan saptılarsa, Allah da onların kalplerinin sapmasına izin verdi" (61:5). Bu âyet düzeltme işleminin bir sonuç olan eylemden değil, onun ilk sebebi olan tasavvurdan başlamasını ihtar eder.

7 Kur'an'daki tüm dua âyetlerinin maksadı Allah'tan istemeyi öğretmektir.

10 KÜFRE saplananlara gelince: ne malları ne de çocukları, onlara Allah'tan gelecek bir azap karşısında hiçbir yarar sağlamaz: işte ateşin yakıtı olanlar da onlardır.
11 (Onların gidişatı da) tıpkı Firavun toplumu ve onlardan öncekilerin gidişatı gibi: mesajlarımızı yalanladılar ve Allah da onları günahları nedeniyle (suçüstü) yakalayıverdi: Allah pek şiddetli cezalandırandır.
12 İnkârda direnenlere de ki: Yenileceksiniz ve cehennemi boylayacaksınız: Orası ne fena döşektir!
13 Karşı karşıya gelen iki orduda sizin için bir mesaj vardı: Bir ordu Allah yolunda savaşıyor, diğeri ise inkârında direniyordu. Onlar ötekilerin iki misli olduğunu kendi gözleriyle görüyorlardı: Ama Allah isteyeni/istediğini yardımıyla güçlendirir. İşte bu olayda basiret sahipleri için elbette ibretler vardır.
14 Kadınlara, oğullara, altın ve gümüş cinsinden yığılmış servetlere, gözde ve nişan vurulmuş atlara, sürülere ve ekinlere tutkulu bir sevgi duymak insanoğluna cazip kılındı. Bütün bunlar dünya hayatının geçici zevkleridir, fakat muhteşem son Allah katındadır.[8]
15 De ki: "Size, bütün bunlardan daha hayırlısını haber vereyim mi? Sorumluluk bilincine sahip olanlar için, Rableri katında zemininden ırmaklar akan yerleşip kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve Allah rızası vardır."
Allah kullarını görmektedir ki; 16 "Rabbimiz! Kuşkusuz biz iman ettik: Bağışla bizden yana günahlarımızı! Ve bizi ateşin azabından koru!" diyenleri;–>

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ
وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا وَأُولٰٓئِكَ هُمْ
وَقُودُ النَّارِ ﴿١٠﴾ كَدَأْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ
مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا فَأَخَذَهُمُ اللّٰهُ
بِذُنُوبِهِمْ وَاللّٰهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١١﴾ قُلْ
لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلٰى
جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٢﴾ قَدْ كَانَ لَكُمْ اٰيَةٌ
فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ
وَأُخْرٰى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِ
وَاللّٰهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَنْ يَشَاءُ إِنَّ فِي ذٰلِكَ
لَعِبْرَةً لِأُولِي الْأَبْصَارِ ﴿١٣﴾ زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ
الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ
الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ
الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذٰلِكَ مَتَاعُ
الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَاللّٰهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَاٰبِ
﴿١٤﴾ قُلْ أَؤُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ ذٰلِكُمْ لِلَّذِينَ
اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَأَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ
وَرِضْوَانٌ مِنَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿١٥﴾
اَلَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا إِنَّنَا اٰمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا
ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٦﴾

8 Bu âyet arzulara sahip olmak ile arzulara ait olmak arasındaki farkı vurguluyor.

اَلصَّابِر۪ينَ وَالصَّادِق۪ينَ وَالْقَانِت۪ينَ وَالْمُنْفِق۪ينَ
وَالْمُسْتَغْفِر۪ينَ بِالْاَسْحَارِ ﴿١٧﴾ شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهُ
لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۙ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَاُو۬لُوا الْعِلْمِ قَٓائِمًا
بِالْقِسْطِۜ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُۜ ﴿١٨﴾
اِنَّ الدّ۪ينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ وَمَا اخْتَلَفَ
الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَهُمُ
الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْۜ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ
فَاِنَّ اللّٰهَ سَر۪يعُ الْحِسَابِ ﴿١٩﴾ فَاِنْ حَٓاجُّوكَ
فَقُلْ اَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلّٰهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِۜ وَقُلْ
لِلَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ وَالْاُمِّيّ۪نَ ءَاَسْلَمْتُمْۜ فَاِنْ
اَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْاۚ وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْكَ
الْبَلَاغُۜ وَاللّٰهُ بَص۪يرٌ بِالْعِبَادِ ﴿٢٠﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ
يَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيّ۪نَ بِغَيْرِ
حَقٍّۙ وَيَقْتُلُونَ الَّذ۪ينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ
النَّاسِۙ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَل۪يمٍ ﴿٢١﴾

<–**17** (zorluklara) sabredenleri, (imana) sadâkat gösterenleri, (Allah'a) boyun eğenleri, (O'nun için) harcayanları, (günahlarından dolayı) seherlerde cân u gönülden yalvaranları (da görmüştür).[9]

18 Allah şahittir ki O'ndan başka ilâh yoktur; melekler de, adâleti şiar edinen ilim adamları da (şahittirler ki) O'ndan başka ilâh yoktur; O her işinde mükemmel olandır, her hükmünde tam isabet edendir.

19 Allah katında din İslâm'dır. Daha önce kendilerine vahiy emanet edilenler, başka değil, yalnızca kıskançlıktan dolayı, kendilerine gerçeğin bilgisi ulaştığı hâlde farklı görüşlere saptılar. Kim Allah'ın ayetlerini inkâr ederse, iyi bilsin ki Allah hesabı en seri biçimde görendir.

20 Şu hâlde, eğer seninle tartışırlarsa de ki: Ben tüm varlığımla Allah'a teslim oldum, bana uyanlar da...[10] Daha önce kendilerine vahiy emanet edilmiş olanlara ve vahiyden bîhaber olanlara "Siz de tüm varlığınızla teslim oldunuz mu?" diye sor!

Eğer teslim olurlarsa, işte o zaman doğru yolu bulmuş olurlar; yok eğer yüz çevirirlerse, sana düşen yalnızca tebliğ etmektir: Zira Allah kulları her hâliyle görür.

21 Allah'ın mesajlarını tanımayan, peygamberleri haksız yere öldüren ve insanlara fedakâr olmayı öğütleyenlerin[11] kanına girenleri, yürek yakan bir mahrumiyetle müjdele![12]

---

9 *Sehar*, şafakla gündoğumu arasındaki vakittir. *Sehar* ve *suhr*, "kalbin kalbi" mânasındaki *lubb*e yakın bir anlam taşır. "Kalbin içi, özü" demektir (*Lisân*). Benzer bir kullanım için bkz: 51:18 ve not 13.

10 Bu âyet En'âm sûresinin 79. âyeti ışığında anlaşılmalıdır.

11 *Kıst*ın "feragat etmek ve fedakârca davranmak" anlamı için bkz: 49:9, not 12.

12 *'Azâb*a verdiğimiz "mahrumiyet" anlamının ayrıntılı bir gerekçesi için bkz: 68:33, not 29 ve 85:10, not 11. Buradaki "müjdele", imalı bir ifadedir. Bunun muhtemel bir açılımı da şu olabilir: Onlar kendilerini korumadıkları için iliklerine işleyen mânevî bir hastalığa tutulmuşlardır. Onlara Rablerinin kendilerini cehennem gibi bir yoğun bakım ünitesine alacağını müjdele. Bu bir müjdedir. Zira Allah onlardan vazgeçme-

22 İşte dünyada ve âhirette yaptıkları iyiliklerin hayrını görmeyecek olan onlardır; onlara yardım eden de olmayacaktır.
23 Baksana şu kendilerine daha önce vahiyden bir pay verilenlere! Aralarını bulmak için Allah'ın kitabına çağrıldılar; fakat onlardan bir kısmı itiraz ederek yüz çevirdiler.
24 İşte bu, onların "Ateş bize birkaç günden fazla dokunmayacak" demeleri yüzündendir.[13] Zira uydurmayı gelenek edindikleri şeyler dinleri konusunda onları aldatmıştır.
25 Geleceğinde kuşku olmayan bir gün onları bir araya topladığımızda, herkesin yaptığının karşılığı hiç kimseye haksızlık yapılmaksızın eksiksiz olarak ödendiğinde, bakalım (onların hâli) nasıl olacak?

26 DE Kİ: "Ey mutlak iktidar sahibi olan Allah'ım! Sen istediğine iktidar verir istediğinden de iktidarı çeker alırsın, istediğini aziz eder istediğini de zelil edersin; hayır yalnızca Senin elindedir: Elbette Sen her bir şeye kadirsin.[14] 27 Geceyi gündüzün içinden geçirirsin, gündüzü gecenin içinden geçirirsin! Ölüden diriyi çıkarır, diriden de ölüyü çıkarırsın. Ve istediğin kimseye hesapsız rızık verirsin."

أُو۬لٰٓئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا
وَالْاٰخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٢٢﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى
الَّذِينَ اُو۫تُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ اِلٰى
كِتَابِ اللّٰهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلّٰى فَرِيقٌ
مِنْهُمْ وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوا
لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلَّٓا اَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ وَغَرَّهُمْ
فِي دِينِهِمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾ فَكَيْفَ اِذَا
جَمَعْنَاهُمْ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ وَوُفِّيَتْ كُلُّ
نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٥﴾ قُلِ
اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَٓاءُ
وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَٓاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَٓاءُ
وَتُذِلُّ مَنْ تَشَٓاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ
شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٦﴾ تُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ
النَّهَارَ فِي الَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ
وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَٓاءُ
بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢٧﴾

---

miştir. Eğer vazgeçmiş olsaydı, varlıklarına son verir ve mutlak yokluğa mahkûm ederdi.

13 "Milletler arasından seçilmek" bir sorumluluktu. Ama onlar bunu önce bir avantaja, sonra kutsal ırkçılığa ve sosyal kibre dönüştürdüler.

14 Allah hayrı ve şerri birlikte zikretmiştir. Çünkü, bir kimseye nisbetle mülkünün elinden çekilip alınması ve alçaltılması şerdir. Fakat, âyetin devamında "hayır ve şer yalnız Senin elindedir" yerine "hayır yalnız Senin elindedir" denilmiştir. Âyet "Elbette Sen her şeye kadirsin" diye bitmektedir. Burada ve Kur'an'ın hiçbir yerinde "şerrin" Allah'a nisbet edilmediği bir gerçektir (Bkz: 4:79; not 99; 10:11, not 20).

لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ اَوْلِيَٓاءَ مِنْ
دُونِ الْمُؤْمِنِينَۚ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَلَيْسَ
مِنَ اللّٰهِ فِي شَيْءٍ اِلَّٓا اَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقٰيةًۜ
وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهُۜ وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصِيرُ ﴿٢٨﴾
قُلْ اِنْ تُخْفُوا مَا فِي صُدُورِكُمْ اَوْ تُبْدُوهُ
يَعْلَمْهُ اللّٰهُۜ وَيَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي
الْاَرْضِۜ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾ يَوْمَ
تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًاۚ
وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُٓوءٍۚ تَوَدُّ لَوْ اَنَّ بَيْنَهَا
وَبَيْنَهُٓ اَمَدًا بَعِيدًاۜ وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهُۜ
وَاللّٰهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ ﴿٣٠﴾ قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ
اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ
ذُنُوبَكُمْۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣١﴾ قُلْ اَطِيعُوا
اللّٰهَ وَالرَّسُولَۚ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ
الْكَافِرِينَ ﴿٣٢﴾ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰٓى اٰدَمَ وَنُوحًا
وَاٰلَ اِبْرٰهِيمَ وَاٰلَ عِمْرٰنَ عَلَى الْعَالَمِينَۙ ﴿٣٣﴾

28 Mü'minler mü'minleri bırakıp da kâfirleri (askerî) müttefik[15] edinmesinler. Kim böyle yaparsa Allah'tan bütünüyle kopmuş olur; ancak kendinizi onlara karşı korumak için (bilinçli bir tercihse), o başka:[16] Ne ki Allah, kendisine karşı dikkatli olmanızı ihtar eder; çünkü eninde sonunda varış Allah'adır.

29 De ki: "İçinizdekileri saklasanız da açıklasanız da Allah onu bilir; zira göklerde ve yerde olanların hepsi O'na ayandır: ve Allah her şeye kadirdir.[17]

30 Her insan, yaptığı bütün iyilikleri de kötülükleri de karşısında bulacağı o günün kendisinden fersah fersah uzak olmasını ister. Allah, zâtına karşı dikkatli olmanızı ihtar eder:[18] Zira Allah, kullarına karşı tariflere sığmaz bir şefkat sahibidir.

31 DE Kİ: "Eğer siz Allah'ı seviyorsanız beni izleyin ki Allah da sizi sevsin; ve günahlarınızı bağışlasın! Zira Allah çok bağışlayandır, eşsiz merhamet kaynağıdır."[19]

32 De ki: "Allah'a ve elçisine itaat edin! Yok eğer itaatten yüz çevirirseniz, iyi bilin ki Allah nankörleri sevmez."

33 ŞÜPHE yok ki Allah Âdem'i, Nûh'u, İbrahim ailesini, İmran ailesini kendi çağının insanları içinden seçerek üstün kıldı:[20]->

15 *Evliyâ'* bu bağlamda "askerî müttefik" anlamına gelmektedir (Krş: 5:51, not 63). Yasak hem politik velayeti, hem ahlâkî velayeti kapsar. Birincisi, çıkarlar çatıştığında onları tercih; ikincisi, onlara yaranmak ve benimsenmek için hayat tarzlarını benimseme vurgusu taşır.

16 Burada aslî manası "insanın korunması" olan *takiyye*nin Kur'anî tarifi yapılmaktadır.

17 Devamıyla birlikte: Allah ve âhiret inancı ahlâkî sorumluluğun temelidir. Bu temel olmadığı zaman ahlâk anlamını kaybeder.

18 Bunun zıddı "Allah'ı dikkate almama" tavrıdır (Bkz: 11:92; 25:55).

19 Muhabbet mahlukat ağacının tohumudur (habbe). Zımnen: Eğer Allah'ı seviyorsanız, bunun bedeli Elçi'yi izlemektir. Allah'ı sevenden Allah'ı izlemesi istenmemiştir. Zira yerde yürüyenler iz bırakır ve iz bırakanlar izlenirler. Bu yüzden peygamberler insanlardan seçilmiştir.

20 "Saflaştırarak seçmek" mânasındaki *ıstıfâ* yaratılış kanunudur. Âdem'in seçimi beşeriyyet içinden insaniyyete, Nûh'un seçimi insaniyyet içinden risalete delâlet eder. 'İbrahim ailesi'nden sonra ayrı kökten olan 'İmran ailesi'nin seçimi; soyun seçiminin Yahudilerin iddia ettiği gibi o soya ait herkesin seçimi anlamına gelmediğine işarettir. Hz. Peygamber'in seçimini de izahtır. Bir sonraki âyet bunu teyit eder.

<- **34** (Bunlar) birbirinin soyundandır: Allah her şeyi işitendir, her şeyi bilendir.
35 Hani İmran'ın karısı demişti ki: "Rabbim! Karnımdaki çocuğu, (her tür iç ve dış ayartmalardan) özgür olarak sana adadım: Benden kabul buyur! Çünkü sen her şeyi işitensin, her şeyi bilensin."[21]
36 Fakat çocuğu doğurunca dedi ki: "Rabbim! Onu kız doğurdum —Allah onun ne doğurduğunu ve erkeğin kız gibi olamayacağını pekâlâ biliyordu-; ve adını Meryem koydum: İmdi ben onu ve soyunu taşlanmış şeytanın şerrinden sana ısmarlıyorum!"
37 Bunun üzerine Rabbi onu memnuniyetle kabul etti; dahası onu bir çiçek gibi yetiştirdi ve Zekeriyya'nın himayesine verdi. Zekeriyya ne zaman Mihrab'a girse, onun yanında yiyecekler görürdü. (Ve bir gün) sordu: "Ey Meryem! Bunlar sana nereden geliyor?" O da cevapladı: "Bunlar Allah katındandır; Allah isteyen/istediği kimseye hesapsız rızık bağışlar."[22]
38 İşte o anda-orada[23] Zekeriyya Rabbine şöyle dua etti: "Rabbim! Bana katından güzel bir nesil bağışla; çünkü sen tüm duaları işitensin!"
39 Zekeriyya mihrapta ibadet ederken melekler ona seslendiler: "Allah sana, Allah'tan gelen kelâmı doğrulayıcı bir kelime olan,[24] saygın bir konuma sahip, nefsine hakim,[25] sâlihlerden bir peygamber olacak Yahyâ'yı müjdeliyor."

ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ وَاللّٰهُ سَمٖيعٌ عَلٖيمٌ ﴿٣٤﴾
اِذْ قَالَتِ امْرَاَتُ عِمْرٰنَ رَبِّ اِنّٖي نَذَرْتُ لَكَ
مَا فٖي بَطْنٖي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنّٖي اِنَّكَ اَنْتَ
السَّمٖيعُ الْعَلٖيمُ ﴿٣٥﴾ فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ
اِنّٖي وَضَعْتُهَٓا اُنْثٰى وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ
وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْاُنْثٰى وَاِنّٖي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ
وَاِنّٖٓي اُعٖيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ
الرَّجٖيمِ ﴿٣٦﴾ فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ
وَاَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ
عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ
يَا مَرْيَمُ اَنّٰى لَكِ هٰذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ اِنَّ
اللّٰهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَٓاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٧﴾ هُنَالِكَ
دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لٖي مِنْ لَدُنْكَ
ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً اِنَّكَ سَمٖيعُ الدُّعَٓاءِ ﴿٣٨﴾ فَنَادَتْهُ
الْمَلٰٓئِكَةُ وَهُوَ قَٓائِمٌ يُصَلّٖي فِي الْمِحْرَابِ اَنَّ
اللّٰهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيٰى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللّٰهِ
وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحٖينَ ﴿٣٩﴾

---

21 Bu pasaj, Tahrim 12 ışığında "modelleme" sorununun çözümüne dair bir çıkış yoludur.

22 Bu âyet Hz. İsa ve annesi hakkındaki Mâide 75 ışığında anlaşılmalıdır: "..her ikisi de bildik yiyeceklerle beslenen (ölümlü insanlardı)."

23 *Hunâlike* zarfının çift anlamlı yapısı için bkz: 7:119, not 89.

24 Buradaki *kelime* ile neyin kastedildiği açık değildir. İsa'ya ya da İsa'nın mucizevî doğumuna bir atıf olabileceği gibi (bkz. 45. âyet), Allah'ın meleklerle Meryem'e ilettiği müjdeye de atıf olabilir (Krş: Taberî, 4:171'in tefsirinde). Bir başka ihtimal de, *kelimeyi* oluşturan üç harfin tüm kombinezonlarının ortak anlamı olan "şiddet" ve "etki"den yola çıkarak verilebilir (Krş: 2:37). Bu durumda ona, yaşadığı zamanı ve kendisinden sonrasını "şiddetle etkileyeceği için" *kelime* denmiş olmalıdır.

25 *Hasûr*, "tutmak, engellemek, kendini yalnız bir şeye vermek" anlamındaki *el-hasr*'dan türetilmiştir. Bu yüzden sadece kadınlardan uzak durmaya hasredilemez.

قَالَ رَبِّ اَنّٰى يَكُونُ لى غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِىَ
الْكِبَرُ وَامْرَاَتى عَاقِرٌ قَالَ كَذٰلِكَ اللّٰهُ
يَفْعَلُ مَا يَشَٓاءُ ﴿٤٠﴾ قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لى اٰيَةً
قَالَ اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ اِلَّا
رَمْزًا وَاذْكُرْ رَبَّكَ كَثيرًا وَسَبِّحْ بِالْعَشِىِّ
وَالْاِبْكَارِ ﴿٤١﴾ وَاِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ يَا مَرْيَمُ
اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰيكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفٰيكِ
عَلٰى نِسَٓاءِ الْعَالَمينَ ﴿٤٢﴾ يَا مَرْيَمُ اقْنُتى
لِرَبِّكِ وَاسْجُدى وَارْكَعى مَعَ الرَّاكِعينَ
﴿٤٣﴾ ذٰلِكَ مِنْ اَنْبَٓاءِ الْغَيْبِ نُوحيهِ اِلَيْكَ

40 Cevap verdi: "Rabbim! Ben bunca
yaşlanmış, karım da kısır kalmışken
benim nasıl bir oğlum olabilir?"[26]
(Melek) cevap verdi: "Allah işte böyle-
dir, istediğini yapar."[27]
41 (Zekeriyya) yalvardı: "Rabbim! Bana bir
delil göster!" (Allah) buyurdu ki: "Senin
delilin, insanlarla üç gün boyunca işaret[28]
dışında konuşamamandır. (Konuşma yeri-
ne) Rabbini çok zikret ve sabah-akşam,
gündüz-gece O'nu tesbih et![29]
42 (Benzer bir olayda farklı bir tavrın
mümkün olduğunu da) hatırla![30] Hani
melekler Meryem'e demişlerdi ki: Ey
Meryem! Allah seni seçti ve tertemiz
kıldı; seni bütün dünya kadınlarına ter-
cih etti.[31] **43** Ey Meryem! Rabbine huşu
ile bağlan, secdeye kapan ve (O'nun
huzurunda) eğilenlerle birlikte eğil!"[32]
44 (Ey Nebi!) Sana aktardığımız bu
bilgi senin gıyabında olup biten olayla-
rın haberlerindendir.[33]->

---

26 *İmrae* ile *zevc* arasında fark vardır. Enbiya 90'ın da delâlet ettiği gibi, Yahyâ doğduktan sonra Hz. Zekeriyya'nın *imraesi zevc*liğe (eş) terfi edecektir (Krş: 19:5, not 8). *İmraeyi* "karı", *zevci* "eş" olarak çevirmeye gayret ettik. Kendisinin ve karısının durumunu bile bile çocuk isteyenle (38), duası kabul olunduğunda "Benim nasıl bir oğlum olabilir?" (40) diyen aynı kişidir. İsterken kullandığı dil imanın aşkın dili, sorarken kullandığı dil aklın içkin dilidir. Duayı aşk mertebesinden etmiş, soruyu akıl mertebesinden sormuştur.

27 "Allah işte böyledir" şeklindeki mânayı Zemahşerî'ye borçluyum. Ünlü âlim, 2. seçenek olarak *kezalikallah* ibaresini isim cümlesi, devamını da bu cümlenin açıklaması sayar.

28 Kur'an'da sadece burada gelen *remzen* ile ifade edilen sembolik dil, jest, mimik ve el yardımıyla işaret diline tekabül etse gerektir.

29 Zımnen: İnsanlarla konuşmak yerine, Rabbini kalbinden ve dilinden düşürmeyerek ona bu lutfundan dolayı şükürle mükellefsin. Bu arada bir ihtiyacın olursa, onu işaretle iste! İncil kaynaklı (Luka 19-22) yorumlar yerine Zemahşerî ve Râzî'nin de katıldığı Ebu Müslim'in bu yorumu daha açıklayıcıdır. Hz. Zekeriyya'nın konuşamaması bir özrün eseri değil, ilâhî müjdenin gerçekleşeceğine dair mucizevî işaret talebine yine ilâhî bir icâbettir (Karş: 19:10, not 17).

30 Söz birden Hz. Zekeriyya'nın tavrından Hz. Meryem'in tavrına getiriliyor. Amaç, iki tepki arasındaki farkı göstermek ve daha iyi tavrı temsil eden "tam teslimiyete" işaret etmek. Parantez içi açıklamamızın gerekçesi budur.

31 Meryem'in tüm dünya kadınları içinden seçilmesi iki şeyi gösterir: Birincisi Meryem'in anneliğinin çok çok özel oluşunu, ikincisi Meryem'in babasız çocuk doğurmasının tamamen ilâhî bir müdâhale sonucu gerçekleşen istisnaî bir durum oluşunu.

32 *Râki'ât* şeklinde dişil değil de eril formda gelmesi erce/yiğitçe duruşa dilsel bir atıf olabileceği gibi, Hz. Meryem'in olağanüstü üreme (genital) sistemine sahip oluşuna da delâlet edebilir. Aynı şey Tahrim 12'deki *kânitîn* için de geçerlidir (krş: 66:12, not: 28). Bu âyetler, çocuk terbiyesinin ceninin henüz anne rahmine düşmeden başladığının da göstergesidir.

33 Kur'an'da *ğayb* farklı vurgularla kullanılmıştır. Bazen idraki aşan mutlak hakikatlere, bazen idrak edilebilir olduğu hâlde görülemeyenlere, bazen de muhatabın gıyabında olan olaylara delâlet eder. Bu bağlam-

وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يُلْقُونَ اَقْلَامَهُمْ اَيُّهُمْ
يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يَخْتَصِمُونَ
(44) اِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ يَا مَرْيَمُ اِنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكِ
بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ
وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ
(45) وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ
الصَّالِحِينَ (46) قَالَتْ رَبِّ اَنّٰى يَكُونُ لِي وَلَدٌ
وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ قَالَ كَذٰلِكِ اللّٰهُ يَخْلُقُ مَا
يَشَٓاءُ اِذَا قَضٰٓى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ
(47) وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرٰيةَ
وَالْاِنْجِيلَ (48)

<- İçlerinden hangisi Meryem'i himaye edecek diye kur'a çektiklerinde sen yanlarında değildin; onlar (bu konuda) birbirleriyle tartışırlarken de yanlarında değildin.[34]
45 O zaman melekler demişlerdi ki: "Ey Meryem! Allah sana adı Meryem oğlu İsa[35] Mesih olan, dünyada da âhirette de gözde ve (Allah'a) yakınlardan biri olacak O'ndan[36] bir kelimeyi müjdeliyor!
46 O beşikte ve erişkin iken insanlara konuşacak;[37] ve sâlihlerden biri olacak."
47 (Meryem) "Rabbim!" dedi, "bana hiçbir insan dokunmadığı hâlde benim nasıl çocuğum olabilir?"
(Melek) dedi ki: "İşte böyledir Allah; istediğini yapar![38] Bir işe karar verdiği zaman ona sadece "Ol!" der, o da hemen oluş sürecine girer. **48** O, (İsa) ya vahyi[39] ve o vahyi ile doğru hükme varmada kullanılacak yöntemi,[40] Tevrat ve İncil'i öğretecek;->

---

da vurgu sonuncusunadır.

34 Âyetteki *ğayb*a dair bir açıklama ve benzeri bir meydan okuma için bkz: 28:44, not 54.

35 "Ey Meryem" diye başlayan bir cümlede İsa'nın "Meryem oğlu" olduğunun vurgulanması üç amaç taşır:
1) Yahudilerin Meryem'in iffetine yönelik iftiralarını red. Zımnen: o peygamber anasıdır.
2) İsa'nın "Tanrı'nın oğlu" olduğu iftirasını red.
3) Erkek egemen Roma kültürünü red.

36 Yani: "Allah'ın müdâhalesi dışında değil". Âyetteki *minhu* (O'ndan) Câsiye 13'teki *cemi'an minhu* (göklerde ve yerde olan her şey O'ndan..) ile aynıdır. Teslisçi Necranlılar bağlamında bu ifade, İsa'nın tanrılığı iddiasını reddedip onun "yaratılmış" olduğu vurgusunu taşır.

37 Bu ibare Meryem 30'da verdiğimiz mâna ışığında şöyle açılabilir: "(Kıdemli Yahudi din adamları sınıfı tarafından) daha dünkü süt bebesi olarak görüldüğü ilk gençlik döneminde de erişkin iken de insanlara hakkı konuşacak". *Kehle* "25-45 ya da 20-35 yaşları arasındaki erişkin kişi" anlamı verilmiştir (Taberî, Beğavî, Kurtubî, Ebüssuud). Bazı müfessirler "erişkin"in Hz. İsa'nın gökten inişine bir işaret olduğu görüşündedirler. Bunun için âyette karine yoktur. Hz. İsa'nın ölmeden önceki dönemiyle ilgili olduğu açıktır (Krş: *Menâr* ve *Merâğî*). O her ölümlü gibi doğan, bebelik çağını yaşayan ve büyüyen biri olarak hâl diliyle konuşmuş ve şöyle demiştir: "Ben tanrı değilim. Her insan gibi önce bebe olup sonra büyüyen tanrı olamaz. Zira tanrı küçükten büyümez; eğer büyüyorsa o tanrı olamaz." (Bkz: 19:29, not 35).

38 Hind Aligarh ekolünün kurucu ismi S. Ahmet Han'ın yaptığı gibi *kezalik*i rasyonelleştirerek "herkesin malumu olduğu üzere" şeklinde anlamak, hemen öncesinde yer alan Meryem'in sorusunu ve hemen ardından gelen "Allah dilediğini yaratır"daki olağandışı durumu yok saymak anlamına gelir. Bu olayda mucizevî bir mesajın olduğu bir sonraki 49. âyetin sonundan da anlaşılmaktadır.

39 Lafzen: "Kitab'ı". Buradaki kitap lafzı ile Meryem 30'daki aynı anlamı taşır.

40 Kanaatimiz o ki, Kitab ile birlikte geldiği zaman *hikmet* "vahiyden isabetli hükümler çıkaran doğru bir muhakeme ile doğru sonuçlara varma" vurgusu kazanır. *Kitâb* işin teorisi, *hikmet* işin pratiğidir.

وَرَسُولًا اِلٰى بَنٖٓى اِسْرَٓاءٖيلَ اَنّٖى قَدْ جِئْتُكُمْ
بِاٰيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ اَنّٖٓى اَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطّٖينِ
كَهَيْـَٔةِ الطَّيْرِ فَاَنْفُخُ فٖيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا
بِاِذْنِ اللّٰهِ وَاُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَالْاَبْرَصَ وَاُحْيِ
الْمَوْتٰى بِاِذْنِ اللّٰهِ وَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا
تَدَّخِرُونَ فٖى بُيُوتِكُمْ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لَكُمْ
اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنٖينَ ﴿٤٩﴾ وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَىَّ
مِنَ التَّوْرٰيةِ وَلِاُحِلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذٖى حُرِّمَ
عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِاٰيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللّٰهَ
وَاَطٖيعُونِ ﴿٥٠﴾ اِنَّ اللّٰهَ رَبّٖى وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ
هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقٖيمٌ ﴿٥١﴾

<- **49** üstelik onu İsrâiloğullarına elçi yapacaktır; şöyle (diyen bir elçi): "Ben size Rabbimden bir mesaj getirdim. Size çamurdan kuşa benzer bir maket yapar, ardından ona üflerim, Allah'ın izniyle kuş oluverir.[41] Körleri ve cüzamlıları iyileştirir, yine Allah'ın izniyle ölüleri hayata döndürürüm. Dahası yiyebileceğiniz ve evlerinizde saklayabileceğiniz şeyleri size haber veririm. Hiç kuşkusuz, eğer gerçekten inanıyorsanız, bütün bunlarda sizin için (mucizevî) bir delil vardır.[42]

50 Tevrat'tan bana kadar ulaşanın doğruluğunu tasdik etmek[43] ve size (gelenek yoluyla) yasak edilmiş olan şeyler içerisinden bazılarını helâl kılmak için[44] geldim ve size Rabbinizden bir mesaj getirdim: Allah'a karşı sorumluluğunuzu bilin ve bana uyun! **51** Hiç kuşkusuz Allah benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir: artık yalnız O'na kulluk edin, bu dosdoğru bir yoldur."[45]

---

41 Burada anahtar ifade "Allah'ın izniyle" ifadesidir. Bu durumda ölümlü bir insan elinde görülen olağanüstü olay da Allah'ın bir sınamasıdır: Bakalım parmak Ay'ı gösterirken parmağa mı bakacaklar, Ay'a mı? Burada parmak çamurdan maket, Ay Allah'ın iznidir.

42 Hakkın *iznin*den bir öğüt almak için, hakkı duyacak bir *uzn* (kulak) lazımdır. Allah'a kulluğu bırakıp da İsa'ya kul olmaya kalkmak, ilâhî yaratıştaki mucizeyi görmeyip kuş maketine alkış tutmaya denktir. *İzin* ile *uzn* (kulak) arasındaki doğrudan bağlantı için bkz: 78:38, not 28.

43 Her peygamber kendisinden öncekini tasdik eder (Bkz: 81. âyet, not 73).

44 Bu sûrenin 93. âyeti ışığında açılımı: İsrâiloğullarının kendi kendilerine uydurdukları haramların helâl olduğunu ilan etmek için... Mutlak ölçü ve sınır koyma hakkı zâtına mahsus olan Allah'a hakkını teslim etmek için...
Bu âyet, "Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme" (2:286) duasında neyin kastedildiğini de ele vermektedir. Hakikatte bu yükü 'bizden öncekilere' Allah yüklememiştir. Onlar, Allah'ın indirmediği uydurulmuş dini gönüllü yüklenmişler, Allah da yüklerini başlarına sarmıştır.
Tarihi bir hakikattir ki, Yahudileşen İsrailoğullarına mensup din adamları, Allah ile Tevrat'a iman eden mü'minler arasında kendilerine bir konum bulma telaşına düştüler. Bu konum Allah ile Museviler arasında aracılık konumuydu. Bunu da indirilmiş dinin dışında uydurulmuş bir din icat ederek yaptılar. Tevrat'ı anlama işini yalnızca bazı din büyüklerine ve bazı Hahamlara hasrettiler. Cahil Yahudi kitlelerin Tevrat'la ilişkisini, "kutsal nesne" ile ilişki düzeyine indirgediler. Vahiyde yer almayan bir sürü haram ihdas ettiler. Bu, kendilerini şeriata uyucu (müteşerri) olmaktan çıkarıp şeriat koyucu (şâri) ilan etmekti. Cahil kitlelerin sahte dini hassasiyetlerini tahrik ve tatmin için kılı kırk yardılar. Bütün bu uydurulmuş dini Talmud adlı eserde topladılar. Şerh ve şerhin şerhi Mişna ve Gemara'yı vahyin yerine geçirdiler. Bütün bunları "gelenek" (*kabbala*) ilan ettiler ve "gelenek değilse kabulümüz değil" *(im kabbalah na kabbal)* dediler.

45 Kilisenin gelecekteki putlaştırmasına, İsa'nın dilinden peşinen red.

52 İsa, onlardaki küfrü fark edince sordu: "Kim Allah'a ulaşan yolda bana yardım eder?" Havariler dediler ki: "Allah'ın yardımcıları biziz:[46] Biz Allah'a inandık, Sen de şahit ol ki biz Allah'a teslim olan müslümanlarız!"[47]

53 "Rabbimiz! İndirdiklerine iman ettik, elçiye de tâbi olduk: Bu nedenle bizi (hakikate) şahit olanlarla birlikte yaz!"

54 (Yahudiler İsa'ya) tuzak kurdular; Allah da onların tuzağını başlarına geçirdi: Allah tuzakları bozanların en hayırlısıdır.[48]

55 O zaman Allah "Ey İsa!" demişti, "Seni Ben ölüme yollayacağım[49] ve katıma yücelteceğim[50] ve seni küfreden kimselerden arındıracağım; sana uyanları, Kıyamet Gününe kadar (ve o günde) inkâr edenlere üstün kılacağım: Sonra hepinizin dönüşü Bana olacak. İşte o zaman anlaşmazlığa düştüğünüz konularda aranızda Ben hüküm vereceğim.->

فَلَمَّا اَحَسَّ عٖيسٰى مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ
اَنْصَارٖٓى اِلَى اللّٰهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ
اَنْصَارُ اللّٰهِ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَاشْهَدْ بِاَنَّا مُسْلِمُونَ
﴿٥٢﴾ رَبَّنَٓا اٰمَنَّا بِمَٓا اَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ
فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدٖينَ ﴿٥٣﴾ وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللّٰهُ
وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمَاكِرٖينَ ﴿٥٤﴾ اِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عٖيسٰٓى
اِنّٖى مُتَوَفّٖيكَ وَرَافِعُكَ اِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ
الَّذٖينَ كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذٖينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ
الَّذٖينَ كَفَرُوٓا اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ ثُمَّ اِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ
فَاَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فٖيمَا كُنْتُمْ فٖيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٥٥﴾

---

46 Veya *ilâ* edatının birliktelik vurgusuyla: "Kim kendi yardımını Allah'ın yardımına katar?" (*İtkân* II, 162) Havariler, yani "yürek avcıları". *Havâri* kelimesinin "avcı" anlamı için bkz: 61:14, not 19.

47 İsa ve ona uyanların, tüm zamanlar ve mekânlarda insanlığın değişmez değerlerinin öbür adı olan İslâm'a mensup müslümanlar olduğu hakikatinin veciz bir ifadesi.

48 Zımnen: İsa'ya tuzak kuranlar kendi kurdukları tuzağa düştüler (Krş: 4:157). Bu âyetler ve Mâide 117 Hz. İsa'nın eceliyle öldüğüne delâlet eder.

49 Zımnen: Seni öldürdüğünü iddia eden Yahudiler değil, Ben alacağım senin canını. Bu âyet Mâide 117 ile birlikte okunduğunda, *teveffî*nin anlamının "can alma" olduğu açıkça anlaşılır. Bu kelimeye mecazî anlamı olan "uyku" veya "öldürmeksizin çekip katına alma" anlamı verenler olmuşsa da, Kur'an Hz. Peygamber'den önce hiç kimseye ölümsüzlük bahşedilmediğini açıkça ifade eder (21:34-35; ayrıca krş: 13:38; 21:8; 25:20).

50 Buradaki *ref'* sözcüğü, Kur'an'da Hz. Lût'a atfedilen "Ben Rabbine iltica eden bir hicret eriyim." (29:26) sözündeki hicret ve Hz. İbrahim'e atfedilen "Ben Rabbime (kulluk edebileceğim bir yere) giden biriyim." (37:99) cümlesindeki "gitme" gibi mecazidir. *Ref*, sözlükte hem maddî hem de mânevî yükselmeyi ifade eder. Kur'an'da her iki anlamıyla kullanılmıştır. Fakat ilginç olan *teveffî* kelimesine lafzî mânası dururken mecazî olarak "uyku" anlamı verenler, aynı cümlenin devamındaki *ref* kelimesine lafzî mâna vermişlerdir. "Allah'ın katının" neden gök olduğu sorusu da cevaplanmamış olarak kalır. Her ne kadar Mülk 17'de Allah'ın gökte olduğu dile getirilirse de, Zemahşerî'nin de vurguladığı gibi bu âyet Allah'ın mekânını değil müşriklerin yanlış inanışını dile getirir. Açıktır ki *ref* mânevî bir yüceltme ve ilâhî ikrama nail kılmadır. *Ref'*e sadece Hz. İsa değil, Hz. İdris de muhatab olmuştur (19:57).

فَاَمَّا الَّذ۪ينَ كَفَرُوا فَاُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَد۪يدًا
فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۘ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِر۪ينَ
﴿٥٦﴾ وَاَمَّا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
فَيُوَفّ۪يهِمْ اُجُورَهُمْۜ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِم۪ينَ
﴿٥٧﴾ ذٰلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْاٰيَاتِ وَالذِّكْرِ
الْحَك۪يمِ ﴿٥٨﴾ اِنَّ مَثَلَ ع۪يسٰى عِنْدَ اللّٰهِ كَمَثَلِ
اٰدَمَۜ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٥٩﴾
اَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَر۪ينَ ﴿٦٠﴾
فَمَنْ حَٓاجَّكَ ف۪يهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ
فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ اَبْنَٓاءَنَا وَاَبْنَٓاءَكُمْ وَنِسَٓاءَنَا
وَنِسَٓاءَكُمْ وَاَنْفُسَنَا وَاَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ
فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللّٰهِ عَلَى الْكَاذِب۪ينَ ﴿٦١﴾

<- 56 İnkârında direnenlere gelince: onlara bu dünyada ve âhirette şiddetli azap çektireceğim: kendilerine yardım eden birini de bulamayacaklar."

57 İman eden ve bu imanla uyumlu iyilikler işleyenlere gelince: (Allah) onlara ödüllerini tam olarak verecektir; zira Allah zalimleri asla sevmez.

58 İşte Biz bütün bunları, sana (peygamberliğe ilişkin) deliller ve el-Hakîm'in öğüdü kabilinden anlatıyoruz.

59 Allah katında İsa'nın durumu Âdem'in durumu gibidir.[51] Allah onu toprak[52] türünden[53] yaratmış; ardından ona "Ol!" demiş, o da oluş sürecine girmişti.[54]

60 Hakikat Rabbinden gelendir; sakın kuşkuya kapılanlardan olma.

61 Sana gelen (bu) bilgiden sonra, bu konuda seninle tartışanlara[55] de ki: Gelin, çocuklarımızı ve çocuklarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, bizler ve sizler[56] bir araya gelelim; sonra candan yürekten yalvaralım ve Allah'ın lânetinin yalan söyleyenler üzerine olmasını dileyelim.

---

51 Zımnen: Babasız doğmak bir beşere ilâhlık kazandırsaydı, bu Hz. İsa'dan önce Hz. Âdem'in hakkı olurdu.

52 Kur'an, Âdem'in ya da Âdemoğlunun elementer kökeniyle ilgili farklı ibareler kullanır (Krş: 15:26; 37:11; 55:14). Bu farklılıklar, insanın elementer yaratılışının aşamalılığına delâlet etse gerektir (Bkz: *İtkân* III, 84). İnsanın elementer yaratılışını dile getiren ibarelerin tümünün de belirsiz gelmiş olması dikkat çekicidir. Bunun anlamı, insanoğlunun yaratılışıyla ilgili "topraktan", "çamurdan", "kurutulmuş balçıktan", "konsantre süzülmüş balçıktan", "pişirilmiş balçıktan" türü nitelemelerin, bire bir bilinen toprak, kurutma, pişirme olmanın ötesinde şeyler olduğunun delilidir.

53 *Turabin*deki belirsizlik çeviriye "türünden" şeklinde yansımıştır.

54 *Yekûn* muzari fiili, gelişerek yenilenen bir süreci ifade eder.

55 Vahiy 'şimdi ve burada'sına, yani vakıaya dönerek Necranlıları lânetleşmeye çağırıyor. Bu çağrı özünde, vicdanı harekete geçirmek için Allah'ı şahit kılma çağrısıdır.

56 Burada geçen *enfusenâ*dan kasıt Hz. Peygamber'in kendi şahsı değildir. Çünkü insan kendisini bir yere çağırmaz, başkalarını çağırır. Lanetleşmenin (*mubâhele*) birine zina isnadıyla ilgili versiyonu için bkz: 14:6-7.

إِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّۚ وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّا
اللّٰهُۜ وَاِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ الْعَزٖيزُ الْحَكٖيمُ ﴿٦٢﴾ فَاِنْ
تَوَلَّوْا فَاِنَّ اللّٰهَ عَلٖيمٌ بِالْمُفْسِدٖينَ ﴿٦٣﴾ قُلْ
يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا اِلٰى كَلِمَةٍ سَوَٓاءٍ
بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اَلَّا نَعْبُدَ اِلَّا اللّٰهَ وَلَا نُشْرِكَ
بِه۪ شَيْـًٔا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا اَرْبَابًا مِنْ
دُونِ اللّٰهِۜ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِاَنَّا
مُسْلِمُونَ ﴿٦٤﴾ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَٓاجُّونَ
فٖٓي اِبْرٰهٖيمَ وَمَٓا اُنْزِلَتِ التَّوْرٰيةُ وَالْاِنْجٖيلُ
اِلَّا مِنْ بَعْدِه۪ۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٥﴾ هَٓا اَنْتُمْ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ
حَاجَجْتُمْ فٖيمَا لَكُمْ بِه۪ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَٓاجُّونَ
فٖيمَا لَيْسَ لَكُمْ بِه۪ عِلْمٌۜ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ
لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾ مَا كَانَ اِبْرٰهٖيمُ يَهُودِيًّا وَلَا
نَصْرَانِيًّا وَلٰكِنْ كَانَ حَنٖيفًا مُسْلِمًاۜ وَمَا كَانَ
مِنَ الْمُشْرِكٖينَ ﴿٦٧﴾ اِنَّ اَوْلَى النَّاسِ بِاِبْرٰهٖيمَ
لَلَّذٖينَ اتَّبَعُوهُ وَهٰذَا النَّبِيُّ وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا
وَاللّٰهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنٖينَ ﴿٦٨﴾

62 İşte olayın hakikati budur; Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur:[57] Hiç kuşku yok ki Allah, evet, yalnızca O'dur her işinde mükemmel, her hükmünde tam isabet sahibi olan. **63** Eğer yüz çevirirlerse, unutmasınlar ki, Allah (dini-imanı) ifsat edenleri çok iyi bilir.[58]
64 De ki: "Ey kitap ehli! Sizinle aramızdaki şu ortak ilkeye gelin:[59] Allah'tan başkasına kulluk etmeyeceğiz, O'ndan başka hiçbir şeye ilâhlık yakıştırmayacağız, Allah'ın yanı sıra başka birilerini rab olarak kabul etmeyeceğiz!"[60] Ve eğer yüz çevirirlerse o zaman deyiniz ki: Şahid olun ki biz, kesinlikle (O'na) teslim olduk.
65 Ey kitap ehli! Neden İbrahim hakkında tartışıp duruyorsunuz? Oysa Tevrat da, İncil de ondan sonra indirildi. Akletmiyor musunuz? **66** Hadi şu bildiğiniz şeylerde tartıştınız, fakat bilmediğiniz şey hakkında niçin tartışırsınız? Hâlbuki Allah bilir, fakat siz bilemezsiniz: **67** İbrahim ne Yahudi ne de Hıristiyandı, fakat tam anlamıyla Hakka yönelmiş bir müslümandı; Allah'a şirk koşanlardan da değildi.[61]
68 Gerçekte İbrahim'e en yakın olanlar ona uyanlardır; tıpkı işte bu Peygamber ve ona iman edenler gibi: Tabii ki Allah inananların tümüne yakındır.

---

57 Zemahşerî'nin dediği gibi bu ibare *lailâhe illallah*'la anlamdaştır. Olumsuzlamanın daha kapsamlı olması için *min* kullanılmıştır. Bu fark çeviriye "asla" karşılığıyla yansımıştır.

58 Kur'an'ın herkese tarihî uyarısı: Ey Ümmet-i Muhammed: Hıristiyanlaşmayın! (Konu için bkz: M. İslamoğlu; *Üç Muhammed*, 43-63.)

59 Zımnen: Biz bize çağırmıyoruz, siz de kendinize çağırmayın! Hep birlikte ilkeler üzerinde buluşalım. Allah'ın koyduğu ilkelere çağırmak Allah'a çağırmaktır: "Ben kayıtsız şartsız Allah'a teslim olanlardanım diyenden daha güzel sözlü kim olabilir?" (41:33).

60 Bu âyetler İbn Hişam'a göre Necran Hıristiyanlarının ziyareti sırasında nâzil olmuştur. Bu âyetler, din adamlarını haram-helâl koyucu olarak gören, daha da garibi Hz. İsa'yı tanrılaştırarak kendilerini "taptığı tanrıyı atayan makam" konumuna yücelten Pavlusçu Hıristiyanlığın yaman çelişkisini ortaya sermektedir.

61 İbrahimî akideye çağrı, öze dönüş çağrısıdır, İslâm çağrısıdır. Zira Hz. İbrahim teslimiyetin sembolüdür ve İslâm teslimiyettir.

وَدَّتْ طَٓائِفَةٌ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّونَكُمْ
وَمَا يُضِلُّونَ اِلَّٓا اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٩﴾ يَٓا
اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَاَنْتُمْ
تَشْهَدُونَ ﴿٧٠﴾ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ
الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَاَنْتُمْ
تَعْلَمُونَ ﴿٧١﴾ وَقَالَتْ طَٓائِفَةٌ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ
اٰمِنُوا بِالَّذٖٓي اُنْزِلَ عَلَى الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَجْهَ
النَّهَارِ وَاكْفُرُٓوا اٰخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٧٢﴾ وَلَا
تُؤْمِنُٓوا اِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دٖينَكُمْ قُلْ اِنَّ الْهُدٰى
هُدَى اللّٰهِ اَنْ يُؤْتٰٓى اَحَدٌ مِثْلَ مَٓا اُوتٖيتُمْ اَوْ
يُحَٓاجُّوكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ قُلْ اِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللّٰهِ
يُؤْتٖيهِ مَنْ يَشَٓاءُ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلٖيمٌ ﴿٧٣﴾

69 Ehl-i Kitap'tan bir gurup sizi saptırmak isterler;[62] fakat onlar kendilerinden başkasını saptırmış olmazlar, üstelik bunun şuuruna da varmazlar.
70 Ey önceki vahyin mensupları! Bizzat kendiniz şahit olup dururken Allah'ın mesajlarını neden inkâr ediyorsunuz?
71 Ey kitap ehli! Niçin hakka bâtıl elbisesi giydirip de bildiğiniz hâlde hakikati gizliyorsunuz?
72 Kitap ehlinden bir gurup dedi ki: "İman edenlere indirilen vahye günün başında inandığınızı söyleyin, o günün sonunda[63] inkâr edin;[64] bu sayede belki (imanlarından) dönerler; **73** fakat sizin dininize uymayan kimseye asla (yürekten) inanmayın!"
(Ey Nebi! Şu hakikati) ilan et: "Doğru rehberlik sadece Allah'ın rehberliğidir;[65] size verilenin bir benzerinin başka birine de verilmesi (zorunuza mı gitti), yoksa Rabbinizin huzurunda aleyhinize delil getirirler diye mi (korkuyorsunuz)?"[66]
(Şunu da) ekle: "Lütuf ve ihsan Allah'ın elindedir, onu hak edene/istediğine bahşeder; zira Allah (lutfunda) sınırsız olandır, her şeyi bilendir:->

---

62 Tıpkı 71-73. âyetlerde anlatılan çirkin yöntemlerle.

63 Esamm, bunu "vahyin bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr etmek" şeklinde anlar (Râzî). "Günün başında-günün sonunda" ifadeleri "Kur'an'dan ilk indirilenler-son indirilenler" şeklinde de anlaşılabilir.

64 Yani: İkiyüzlülük yapın. Kaynak dilin üslûbu gereği ikinci şahıs kipiyle ifade edilen bu cümle Türkçe'de şöyle anlaşılmalıdır: "günün başında *inandığımızı* söyleyip, sonunda indirileni inkâr *edelim*". Bir sonraki cümlede yer alan "sizin dininize", "bizim dinimize" şeklinde anlaşılmalıdır.

65 *Hudallahın* irabı konusunda Musa Carullah şöyle der: "Kalben inanıyorum ki bu âyette geçen *hudallâh* terkibi haberdir. Başına lâm-ı tarif alan *el-huda* kelimesi ise mübtedadır. Zira her türlü hidayeti Allah'ın hidayeti saymak ancak bu şekilde anlaşılabilir. Aklın gereği de budur. Bunun tersi yanlış olup âyetin anlamını bozar. Benim bu görüşüm birçok âyeti içermekte ve ben bu konuda Kur'an'ın irabını yapan ilim ehline muhalif düşünmekteyim (*Kitabu's-Sünne*, s. 23)." Bu görüşü, dil açısından farklı bir yaklaşım olduğu için zikretme gereği duyduk.

66 Râzî âyetin bu cümlesini "çözülmesi çok zor bir problem" olarak niteler ve beş ayrı görüş zikreder. Bu cümlenin Allah'a mı, Yahudilere mi izafe edileceği sorununda birincilerden yana tavır koyar. Buna karşın Taberî, tüm görüşleri naklettikten sonra, dil ve bağlama uygunluk gerekçesiyle "De ki: Doğru yol Allah'ın yoludur" ara cümlesi dışındakileri, bir sonraki "de ki"ye kadar Yahudilerin sözü olarak alır. Diğer görüşleri "yanlış ve tartışmaya açık" olarak niteler.

<- 74 Hak edene/istediğine rahmetini bağışlar: zaten Allah muazzam lütuf sahibidir."

75 ÖNCEKİ vahyin mensuplarından öyleleri var ki, kendisine bir hazine emanet etsen (kuruşuna dokunmadan) iade eder; öyleleri de var ki, tek bir dinar emanet etsen tepesine dikilmedikçe sana geri vermez. Bu, onların, "Bizden[67] olmayanlara yaptıklarımızdan dolayı bir şey lazım gelmez" şeklindeki iddiaları yüzündendir. Fakat onlar bile bile Allah hakkında yalan söylüyorlar.
76 Bilakis, kim taahhütlerine sadık kalır ve sorumluluk bilinci taşırsa, iyi bilsin ki Allah sorumluluk bilinciyle hareket edenleri sever.
77 Allah'a karşı taahhütlerini ve yeminlerini[68] az bir pahaya satanlar var ya: onların âhirette payı olmayacak, Allah onlarla konuşmayacak, kıyamet günü Allah onların yüzüne bakmayacak ve arındırmayacak onları: nihayet onların hakkı, acıklı bir azaba mahkûm olmaktır.[69]
78 Yine (Yahudilerden) öylesi de var ki, Tevrat'tan olmadığı hâlde ona ait olduğunu sanasınız diye dillerini eğip bükerek Tevrat'ı çarpıtırlar ve o Allah kelâmı olmadığı hâlde "Bu Allah kelâmıdır" derler: sonuçta onlar, bile bile Allah'a iftira etmiş olurlar.[70]

يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِه۪ مَنْ يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ
الْعَظ۪يمِ ﴿٧٤﴾ وَمِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ اِنْ تَأْمَنْهُ
بِقِنْطَارٍ يُؤَدِّه۪ٓ اِلَيْكَۚ وَمِنْهُمْ مَنْ اِنْ تَأْمَنْهُ
بِد۪ينَارٍ لَا يُؤَدِّه۪ٓ اِلَيْكَ اِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَٓائِمًاۜ
ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْاُمِّيّ۪نَ
سَب۪يلٌۚ وَيَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَهُمْ
يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ بَلٰى مَنْ اَوْفٰى بِعَهْدِه۪ وَاتَّقٰى فَاِنَّ
اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّق۪ينَ ﴿٧٦﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ يَشْتَرُونَ
بِعَهْدِ اللّٰهِ وَاَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَل۪يلًا اُو۬لٰٓئِكَ لَا
خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ وَلَا
يَنْظُرُ اِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلَا يُزَكّ۪يهِمْ وَلَهُمْ
عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿٧٧﴾ وَاِنَّ مِنْهُمْ لَفَر۪يقًا يَلْوُ۫نَ
اَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ
وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِۚ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ
اللّٰهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِۚ وَيَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ
الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٨﴾

---

67 Lafzen: "Kitap ehlinden.."

68 Her ne kadar burada, ümmi bir toplumda yapılan yeminli ticari sözleşmelerden söz ediliyorsa da, *ahdullahın* çift boyutlu anlamından yola çıkarak bir nükteyi paylaşmak isterim:
Ahdullah hem "Allah'ın verdiği taahhüd" hem de "Allah'a verilen taahhüd" anlamına gelir. Vicdan ve fıtrata delâlet eder. Her sapma, aslında vicdan ve fıtrata ihanettir. Fıtrat ve vicdana her ihanet ise, özünde Allah'ın ahdine ve Allah'a verilen söze ihanettir.
Elbette Allah'a verilen söz kiminle ilgili olursa olsun mutlaka yerine getirilmelidir.

69 Şu âyetle birlikte okunmalıdır: "Kıyamet günü Allah onlarla konuşmayacak, onları temizlemeyecek, işte onların hakkı can yakıcı bir azaba dûçar olmaktır!" (2:174).

70 Bunun en tipik örneği Hz. İsa'nın tüm insanlığı yaratan ve yaşatan anlamına kullandığı "Babam" mecazını Pavlus Hıristiyanlığı'nın hakikate taşıması ve İsa'yı "Allah'ın oğlu" ilan etmesidir. Luka şöyle yazıyor: "Onu gördükleri zaman şaştılar ve anası ona dedi: Oğul, neden bizi böyle ettin? İşte babanla ben yüreğimiz

مَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُؤْتِيَهُ اللّٰهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ
وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي
مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّنَ بِمَا كُنْتُمْ
تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَۙ ﴿٧٩﴾
وَلَا يَأْمُرَكُمْ اَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلٰٓئِكَةَ وَالنَّبِيِّنَ
اَرْبَابًاۜ اَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ اِذْ اَنْتُمْ مُسْلِمُونَ
﴿٨٠﴾ وَاِذْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّنَ لَمَا اٰتَيْتُكُمْ
مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَٓاءَكُمْ رَسُولٌ
مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِه۪ وَلَتَنْصُرُنَّهُۜ
قَالَ ءَاَقْرَرْتُمْ وَاَخَذْتُمْ عَلٰى ذٰلِكُمْ اِصْرِي

79 Allah'ın kendisine kitap, hüküm ve peygamberlik verdiği hiç kimsenin, bunun ardı sıra topluma "Allah'ın yanısıra bana da kulluk edin!" demesi düşünülemez. Aksine "İlâhî kelâmı derinliğine öğrenip onu başkalarına da öğreterek[71] Rabbânî şahsiyetler olun!" der.[72]
80 Yine o, melekleri ve peygamberleri rabler edinmenizi emretmez; siz Allah'a kayıtsız şartsız teslim olduktan sonra, o size inkârı emreder mi hiç?
81 Allah peygamberler (aracılığıyla kitap ehlin)den; "Eğer vahiyden ve hikmetten size bir pay verdikten sonra size elinizdekini tasdik eden bir elçi gelirse,[73] kesinlikle ona inanmalı ve yardım etmelisiniz" taahhüdünü aldığı zaman sordu: "İşte bu şarta dayalı ahdimi alıp kabul ettiniz mi?"[74]->

çok sıkılarak seni aradık. Onlara dedi: Neden beni aradınız? Bilmiyor muydunuz ki benim için Baba'mın evinde bulunmak gerektir? Onlar ise kendilerine söylenen sözü anlamadılar" (2:48-50). Ve Markos: "Hepimizin Baba'sı bir değil mi? Bizi Allah yaratmadı mı?" (2:10) Ve Matta: "göklerden bir ses dedi: Sevgili oğlum budur, ondan razıyım" (3:16-17). Hz. İsa risaletini tebliğe başladığında, Yahudilerin kolektif tanrı anlayışını yansıtan "İlâhımızı" "İlâhıma" çevirdi. Bu onların zoruna gitti. Oysa Eski Ahid'de tüm insanlardan "Allah'ın oğulları" olarak söz ediliyordu (*Tekvin* 6:13). Ve mecaz cahillerin elinde hakikate dönüşünce, Tevhid de şirke dönüştü.

71 Veya: "İlâhî kelâmla terbiye olup başkalarını da terbiye ederek.."

72 Rabbâni adamlar: Rabbin terbiyesine tam teslim olarak o terbiyeden geçmiş ve bu bilinçle Rabbe hayatını adamış adamlar...

73 Önceki elçilerin kendilerinden sonra gelecek elçiye atıf yapmaları, sadece Hz. Peygamber örneğiyle sınırlı değildir. Gelecek bir elçiyi müjdelemek neredeyse bir vahiy geleneği hâlini almış, bunun sonucu olarak da Allah peygamberlerden kendilerinden sonra peygamber geleceğini haber vermelerini istemiştir (Krş: *Yaratılış* 12:1-3, 16:20, 69:10; *Tesniye* 18:18, 33; *Daniel* 2:31-32; 7:13-14; *Mezmurlar* 65:3-18; *İşaya* 21:6-7, 13-16; 62:9 vd.; 63:1-6; *Habakkuk* 3:3; Matta 21:33-34; *Yahyâ* I, 21, 14:15-16; 15:26-27; 16:7-16).

74 Taberî'nin, bu ibare hakkında sahabi ve tâbiîn müfessirlerinden naklettiği farklı görüşleri Zemahşerî tasnif eder ve gramatik açıdan gerekçelendirir. Zemahşerî, bu lafzî anlamın yanında üç ihtimal daha zikreder: 1) Buradaki "taahhüd"ün "peygamberlere" izafeti tıpkı *mîsâkullah* ve *ahdullah*da olduğu gibi "taahhüd edene" değil "kendisi adına taahhüd alınana"dır. Bu durumda anlam şöyle olur: "Peygamberlerin ümmetlerinden aldığı taahhüdü Allah da onlardan aldı." 2) Burada kendilerinden taahhüd alınan "peygamberlerin çocukları" yani İsrâiloğullarıdır, isim tamlamasından "tamlayan" (...çocukları) düşmüştür (bkz: 2: 132). 3) Burada kast olunan kitap ehlidir, çünkü onlar "Biz peygamberliğe daha layığız, çünkü biz peygamberlerin kendilerinden çıktığı kitap ehliyiz" iddiasında bulunuyorlardı. Ubeyy ve İbn Mes'ud'un *ve iz ehazallâhu misaka'l-lezîne ûtu'l-kitâb* şeklindeki kıraatleri de bunu desteklemektedir (Taberî; Zemahşerî; Ebu Müslim'den Râzî). Taberî'nin kendi görüşü, âyetin lafzî anlamıdır. Buna göre söz konusu taahhüd doğrudan tüm peygamberlerden alınmıştır. Taberî'nin âyete yüklediği anlam şudur: "Ey Kitap ehli! Allah'ın peygamberlerden aldığı şu taahhüdü hatırlayın: 'Ey peygamberler! Size ne zaman vahiyden ve hikmetten bir pay verilir de, bunun ardından, katımdan size elinizdekini tasdik eden bir elçi gelirse, kesinlikle ona inanmalı ve yardım etmelisiniz.' Taberî, bu tercihini Süddî'den aktardığı rivayetle pekiştirir. Ancak doğruya en yakın

<- "Kabul ve tasdik ettik!" diye cevap verdiler.
Allah buyurdu: "O hâlde şahid olun! Ben de sizinle birlikte, bu sözünüze şahit olanlardanım!"

82 O hâlde her kim bundan sonra yüz çevirirse, işte onlar yoldan çıkmış olanların ta kendileridir.

83 Yoksa onlar, Allah'ın dininden gayrı (bir inanç sistemi) mi arıyorlar? Oysa bütün göktekiler ve yerdekiler ister istemez O'na teslim oldular: Çünkü hepsi (sonunda) O'na varacaklar.[75]

84 De ki: "Allah'a, bize indirilene,[76] İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve onun neslinden gelenlere indirilene; Rablerinden Musa'ya, İsa'ya ve (diğer) tüm peygamberlere bahşedilene inanırız; onların arasında hiçbir fark gözetmeyiz; ve biz yalnız O'na teslim oluruz.

85 Her kim kendisine Allah'a kayıtsız şartsız teslimiyet yolundan başka bir din ararsa, bu kendisinden asla kabul edilmeyecektir;[77] üstelik o âhirette de kaybedenlerden olacaktır.

قَالُوٓا اَقْرَرْنَاۜ قَالَ فَاشْهَدُوا وَاَنَا مَعَكُمْ مِنَ
الشَّاهِدٖينَ ﴿٨١﴾ فَمَنْ تَوَلّٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَاُو۬لٰٓئِكَ
هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٨٢﴾ اَفَغَيْرَ دٖينِ اللّٰهِ يَبْغُونَ وَلَهُٓ
اَسْلَمَ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا
وَكَرْهًا وَاِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾ قُلْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَٓا
اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَٓا اُنْزِلَ عَلٰٓى اِبْرٰهٖيمَ وَاِسْمٰعٖيلَ
وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَٓا اُوتِىَ
مُوسٰى وَعٖيسٰى وَالنَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْۖ لَا نُفَرِّقُ
بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْۘ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٨٤﴾ وَمَنْ
يَبْتَغِ غَيْرَ الْاِسْلَامِ دٖينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُۚ وَهُوَ
فِى الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرٖينَ ﴿٨٥﴾

---

anlam, bizim âyetin mealinde tercih ettiğimiz anlamdır. Bu anlamı, bir sonraki âyet de pekiştirmektedir. Eğer kendilerinden taahhüd alınanlar doğrudan peygamberler olsaydı, onlar için "Her kim bundan sonra yüz çevirirse, işte onlar.." denilmezdi. O hâlde, söz konusu taahhüd peygamberler aracı kılınarak kitap ehlinden, özelde İsrâiloğullarından alınmıştır. Hz. Peygamber'i reddeden Medine Yahudileri, bu sözleşmeye ihanet etmekle "fâsık" ve "hain" olmuşlardır.

75 Bu mealde bir âyet ve "göktekiler ve yerdekiler" listesinde bulunan insanın "ister istemez O'na teslim olması"nın ne demek olduğu için bkz: 22:18, not 29.

76 Burada *'aleynâ* olarak gelen ibare Bakara 136'da *ileyna* olarak gelir. *'Alâ* ile gelen tek bir kaynaktan inişe delâlet ederken, *ilâ* ile gelen mü'minlere her bir taraftan ulaşmasına delâlet eder (*İtkân* III, 343). Zımnen: Vahyin kaynağı tektir; zaman, mekân ve isim farklılıkları bu hakikati değiştirmez.

77 Yani tüm peygamberlerin yolu olan ve insanlığın değişmez değerlerinin öbür adı olan islâm. İslâm'ın tek din oluşu, Allah'a kulluğun Allah'a kayıtız şartsız teslim olmaktan başka bir yolunun bulunmayışı demektir. Yoktur, çünkü islâm, Allah'ın hakkını teslim etmek için Allah'a kayıtsız şartsız teslim olmak demektir.

كَيْفَ يَهْدِي اللّٰهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ اِيمَانِهِمْ
وَشَهِدُوا اَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ
وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٨٦﴾ اُولٰئِكَ
جَزَاؤُهُمْ اَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللّٰهِ وَالْمَلٰئِكَةِ
وَالنَّاسِ اَجْمَعِينَ ﴿٨٧﴾ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ
عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٨٨﴾ اِلَّا الَّذِينَ
تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَاَصْلَحُوا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ
رَحِيمٌ ﴿٨٩﴾ اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ اِيمَانِهِمْ ثُمَّ
ازْدَادُوا كُفْرًا لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ وَاُولٰئِكَ هُمُ
الضَّالُّونَ ﴿٩٠﴾ اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ
كُفَّارٌ فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ اَحَدِهِمْ مِلْءُ الْاَرْضِ
ذَهَبًا وَلَوِ افْتَدٰى بِهِ اُولٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ
وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٩١﴾ لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى
تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَاِنَّ
اللّٰهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٩٢﴾

86 İman ettikten, Elçi'nin hak olduğuna şahit olduktan, kendilerine hakikatin apaçık belgeleri geldikten sonra inkâra sapan bir topluma Allah nasıl hidayet etsin? Çünkü Allah, zulme gömülen bir topluma asla rehberliğini bahşetmez.[78]

87 Onların karşılığı, Allah'ın, meleklerin ve tüm insanların lânetine uğramak olacaktır:[79] **88** Onlar bu hâlde kalacaklar; ne azapları hafifletilecek ne de onlara süre tanınacaktır. **89** Ama tevbe edenler ve durumlarını düzeltenler hariç; çünkü Allah'ın bağışı da, merhameti de tariflere sığmaz.[80]

90 İman etmelerinin ardından inkâra sapıp, sonra da inkârda ileri gidenlere gelince: Onların tevbesi kabul olunmayacaktır; işte asıl yoldan çıkanlar onlardır.

91 İnkârda direnenler ve inkâra saplanmış hâlde ölen kimselere gelince: Yeryüzünün bütün hazinelerini verseler bile, onlardan kurtuluş akçesi kabul edilmeyecektir: işte onların hakkı elem verici bir azaptır; üstelik onlara yardım eden kimse de çıkmayacaktır.

92 SEVDİĞİNİZ şeylerden infak etmedikçe erdeme ulaşamazsınız; zaten ne infak ederseniz edin, kesinlikle Allah onu ayrıntısıyla bilir.[81]

---

78 Gerçek zulüm, hakikatin apaçık delilleri geldikten sonra sapmaktır.

79 *La'net*: Kuş vb. gibi ekine zarar verecek hayvanları uzaklaştırmak için dikilen insan maketlerine *er-raculu'l-la'în* denilir (*Tâc*). Bu da, kelimenin "uzaklaşmak, kovmak, kovulmak, dışlamak, dışlanmak" anlamına geldiğini gösterir. Allah'ın lâneti, birini rahmetinden dışlamasıdır.

80 *Ğafûrun-Rahîmun*deki belirsizlik çeviriye böyle yansımıştır.

81 Öncesiyle bağlantılı okunduğunda, imandan sonra infakın geldiği görülecektir.

كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِبَنٖٓي اِسْرَٓائٖلَ اِلَّا مَا
حَرَّمَ اِسْرَٓائٖلُ عَلٰى نَفْسِهٖ مِنْ قَبْلِ اَنْ تُنَزَّلَ
التَّوْرٰيةُ قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرٰيةِ فَاتْلُوهَٓا اِنْ كُنْتُمْ
صَادِقٖينَ ﴿٩٣﴾ فَمَنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ
مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٩٤﴾ قُلْ
صَدَقَ اللّٰهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ اِبْرٰهٖيمَ حَنٖيفًاۜ وَمَا
كَانَ مِنَ الْمُشْرِكٖينَ ﴿٩٥﴾ اِنَّ اَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ
لِلنَّاسِ لَلَّذٖي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمٖينَۚ
﴿٩٦﴾ فٖيهِ اٰيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ اِبْرٰهٖيمَۚ وَمَنْ دَخَلَهُ
كَانَ اٰمِنًاۜ وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ
اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبٖيلًاۜ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ
عَنِ الْعَالَمٖينَ ﴿٩٧﴾

93 Tevrat indirilmeden önce İsrâil(oğullarının)[82] kendisine haram kıldığı şeyler dışında bütün yiyecekler İsrâiloğullarına helâl idi.[83] De ki: "Hadi, eğer sözünüzün eriyseniz, getirin Tevrat'ı da okuyun da görelim!"

94 Ve her kim bundan böyle Allah'a iftira atarsa, işte kendilerine zulmedenler onlardır.[84]

95 De ki: "Allah doğru söylemiştir: Şu hâlde, yalnız Hakka yönelen ve müşriklerden de olmayan İbrahim Milleti'ne uyun!"

96 Zira insanlık için inşâ edilen ilk mabet, Bekke'deki bereketli ve bütün toplumlar için hidayet merkezi olan mabet idi. **97** Buna delâlet eden deliller hâlâ orada duruyor; orası İbrahim'in yurdudur: oraya giren herkes emin olur. Ve ona ulaşmaya gücü yeten herkesin mabedi haccetmesi, Allah'ın insanlık üzerindeki hakkıdır.[85] Kim de bu gerçeği inkâr ederse, iyi bilsin ki Allah hiçbir varlığa muhtaç değildir.

---

82 Buradaki *İsrâil*'den kasıt İsrâiloğulları olsa gerektir. Yahudiler, kendileri için *İsrâil* adını yalın olarak kullanırlar. Tefsirlerde, İsrâil'den kastın Yakub Peygamber olduğuna dair rivayetler gelmişse de, bu kesin bir delile dayanmaz. Bu konudaki rivayetler -her ne kadar Hakim İbn Abbas'a atfedilen bazı rivayetlerin sıhhatine hükmetmişse de- İsrâiliyyat menşelidir. Hz. Yakub'un Allah'la sabaha kadar güreşip onu yendiği türünden Allah'ı cisimleştiren rivayetler de bu çerçevede anlatılır (*Menâr*).

83 Mü'min İsrâiloğullarının Yahudileşme göstergelerinden biri olan gösterişçi sahte dindarlığın rolüne dair dikkat çekici bir örnek.

84 Zımnen: Allah'ın açıkça yasaklamadığı bir şeyi "Bunu Allah haram kıldı" diyerek yasaklarsa... Bu, Allah'a iftiradır. (*Makâm*ın "vatan ve yurt" manası için bkz: 17:79 ve 33:13, ilgili notlar. Ayrıca "İbrahim Milleti" tamlamasının kullanıldığı bir yer için bkz: 2:125).

85 Zira Kâbe, insanlığın iman babası Hz. İbrahim'den bir hatıradır. Mümkündür ki insanı yeryüzünde misafir eden ilk toprak parçasıdır. Bu yüzden hacca gitmek, gurbete değil sılaya gitmektir. Bu yüzdendir ki sadece mü'minlere farz olan hac ibadeti için bu âyette ilginç bir biçimde "insanlık üzerine" (*'ale'n-nâs*) ifadesi kullanılmaktadır. Bunun en makul açıklaması da, haccın insanlığın ilk vatanına bir teşekkür olmasıdır. Yani mü'minler hac ibadetini insanlığı temsilen yerine getirmektedir. İnsanlığın farz-ı kifâyesi, mü'minlerin farz-ı aynı mesabesindedir. Mü'minler hacca gitmekle, hem insanlığın "baba ocağı"na ve "ana kucağı"na vefâ borcunu ödemekteler hem de insanlığı temsilen bir mükellefiyeti edâ etmekteler.

قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِۗ
وَاللّٰهُ شَهٖيدٌ عَلٰى مَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٨﴾ قُلْ يَٓا اَهْلَ
الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَنْ سَبٖيلِ اللّٰهِ مَنْ
اٰمَنَ تَبْغُونَهَا عِوَجًا وَاَنْتُمْ شُهَدَٓاءُۜ وَمَا اللّٰهُ
بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٩﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا
اِنْ تُطٖيعُوا فَرٖيقًا مِنَ الَّذٖينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ
يَرُدُّوكُمْ بَعْدَ اٖيمَانِكُمْ كَافِرٖينَ ﴿١٠٠﴾ وَكَيْفَ
تَكْفُرُونَ وَاَنْتُمْ تُتْلٰى عَلَيْكُمْ اٰيَاتُ اللّٰهِ
وَفٖيكُمْ رَسُولُهُۜ وَمَنْ يَعْتَصِمْ بِاللّٰهِ فَقَدْ هُدِيَ
اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقٖيمٍ ﴿١٠١﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا
اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقَاتِهٖ وَلَا تَمُوتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ
مُسْلِمُونَ ﴿١٠٢﴾ وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمٖيعًا
وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ
كُنْتُمْ اَعْدَٓاءً فَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ
بِنِعْمَتِهٖٓ اِخْوَانًاۚ وَكُنْتُمْ عَلٰى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ
النَّارِ فَاَنْقَذَكُمْ مِنْهَاۜ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِهٖ
لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠٣﴾ وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ اُمَّةٌ يَدْعُونَ
اِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ
الْمُنْكَرِۜ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٤﴾

98 DE Kİ: "Ey kitap ehli! Allah yaptıklarınıza şahid olup dururken, niçin Allah'ın âyetlerini reddediyorsunuz?"
99 De ki: "Ey önceki vahyin takipçileri! Doğru olduğuna bizzat şahit olduğunuz hâlde, onu eğri göstermeye çalışarak, iman edenleri niçin Allah yolundan döndürmeye çabalıyorsunuz? Ne ki Allah yaptıklarınızdan asla gâfil değildir."
100 Siz ey (Kur'an'a) iman edenler! Kendilerine kitap verilenlerden bir fırkaya uyarsanız, sizi imanınızdan sonra yeniden inkâra döndürürler.
101 (Onlar böyle yapabilirler), ama siz nasıl olur da Allah'ın âyetleri size okunup dururken ve O'nun elçisi aranızdayken inkâra yeltenebilirsiniz? Ne var ki Allah'a sımsıkı yapışan, dosdoğru bir yola yönetilmiş demektir.
102 Ey (Kur'an'a) iman edenler! Allah'a karşı sorumluluğunuzun gereğini hakkıyla yerine getirin! Ve (Allah'a) tam teslim olmadan can vereceksiniz, sakın ölmeyin![86]
103 Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı yapışın ve birbirinizden ayrılmayın![87] Ve Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman iken kalplerinizin arasını uzlaştırdı da, O'nun lutfu sayesinde kardeş oldunuz; ve siz ateşten bir çukurun kenarındaydınız da, sizi oradan kurtardı! İşte bu şekilde Allah size mesajlarını açıklar ki doğruyu bulasınız.
104 Öyleyse sizler hayra çağıran, meşru ve iyi olanı öneren, kötü ve yanlış olandan da sakındıran bir ümmet olun![88] İşte onlar, evet onlardır sonsuz mutluluğa erenler.

---

86 Çevirimizin gerekçesi için bkz: 2:132, not 252.

87 Allah Rasulü bu ipin Kur'an olduğunu söylemiştir (Müslim, 2:227; Tirmizî, 4/343). Vahdet sosyal tevhid, tevhid akidevi vahdettir. Doğal olarak tefrika da sosyal şirk olmaktadır.

88 Çevirimiz, Nesefî'nin *mini* beyaniyye sayan (*ve'ltekûnû ummeten*) yaklaşımına dayanır. Alternatif bir anlamı da şudur: "Ümmet saparsa onu düzeltecek bir maya topluluk bulunsun!" Bu bir ebedî risalet çağrısıdır. Risaletin Nebi'den sonra ümmetin omuzlarında olduğunu beyan eden bu âyet Fâtır 32 ışığında anlaşılmalıdır. Bu âyet "ümmet" olmanın bir takım kurmak ve kuru kuruya o takıma mensup olmak değil, ehliyet ve liyakat kesbetmek demeye geldiğinin belgesidir. Zira *ummetin* türetildiği kök "anne", ümmet de insanlığa anne gibi şefkat ve merhamet abidesi kesilen toplumdur.

105 Kendilerine hakikatin apaçık belgeleri geldikten sonra parçalanıp birbirine düşen kimseler gibi olmayın;[89] işte bunlar var ya, korkunç bir azaba müstahak olanlardır; **106** bazı yüzlerin ağarıp bazı yüzlerin karardığı o günde, yüzü kara çıkanlara (denilecek ki): "İmana erdikten sonra inkâra saptınız ha? O hâlde, inkârınızdan dolayı tadın azabı!" **107** Fakat yüzü ağaranlar Allah'ın rahmetine garkolacaklar; onlar o rahmette daimi kalacaklar.
108 İşte bütün bunlar Allah'ın mesajlarıdır. Biz bunları sana, gerçek bir amaca mebni olarak iletiyoruz; zira Allah, hiç kimseye haksızlık etmeyi murad etmez.
109 Göklerdeki ve yerdeki her şey Allah'a aittir; bu yüzden kainattaki her şey Allah'ın yasalarına göre hareket eder.[90]

110[91] SİZ, insanlık adına çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz;[92] iyi ve doğru olanı teklif eder, kötü ve yanlış olandan sakındırırsınız;[93] zira Allah'a güvenip inanırsınız.[94] Eğer kitap ehli de güvenip inansaydı, haklarında hayırlı olurdu. Onlardan (Allah'a) güvenip inananlar varsa da, çoğunluğu yoldan çıkmıştır:->

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ
بَعْدِ مَا جَٓاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَاُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ
عَظِيمٌ ﴿١٠٥﴾ يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ
فَاَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ اَكَفَرْتُمْ بَعْدَ
اِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ
﴿١٠٦﴾ وَاَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِي
رَحْمَةِ اللّٰهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٠٧﴾ تِلْكَ اٰيَاتُ
اللّٰهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَمَا اللّٰهُ يُرِيدُ
ظُلْمًا لِلْعَالَمِينَ ﴿١٠٨﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ
وَمَا فِي الْاَرْضِ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ
﴿١٠٩﴾ كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ
بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ
بِاللّٰهِ وَلَوْ اٰمَنَ اَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ
مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَاَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١١٠﴾

---

89 Yasak olan görüş farklılığı değil, bu farklılıkların inanç birliğini parçalamasına izin vermektir.

90 Zımnen: Ey insan! Bütün bir kâinat Allah'ın yasalarına uyarken, sen Allah'ın tabiat, tarih ve toplum için koyduğu yasaları gözardı ederek nasıl bir netice elde etmeyi bekliyorsun?!

91 Buradan itibaren sûre, Uhud imtihanı üzerinden İslâm cemaatine hitap ediyor ve evrensel ahlâkî sorumluluğunu hatırlatıyor.

92 *Kâne* yardımcı fiilinin konumuna göre şu anlamlar da verilebilir: "ümmet idiniz", "ümmet oldunuz". Ebu Müslim bu ilâhî hitabı, Allah'ın âhirette yüzü ak çıkan mü'minlere hak ettikleri ödülü muştularken yaptığı hitap olarak alır (Nkl: Râzî). Bu âyet sûrenin 104. âyeti olan "Öyleyse sizler hayra çağıran, meşru ve iyi olanı teklif eden, kötü ve yanlış olandan da sakındıran, (ümmet olmanın gereğini yapan) bir ümmet olun!" emrinin bir devamı olarak anlaşılmalıdır. Orada "olun" diye emredilen hususlar, burada "oldunuz" haberiyle pekiştirilmektedir.

93 İyiyi önerip yanlıştan sakındırma, imanla doğrudan alâkalı Kur'anî bir emirdir (104. âyetle krş.). Bu emir sosyal bünyenin savunma mekanizmasına tekabül eder.

94 Hemen arkadan gelen ibareden de anlaşılacağı gibi buradaki iman, imanın ahlâkî karşılığı olan "güven" vurgusu taşımaktadır.

لَنْ يَضُرُّوكُمْ اِلَّٓا اَذًىۜ وَاِنْ يُقَاتِلُوكُمْ يُوَلُّوكُمُ
الْاَدْبَارَۜ ثُمَّ لَا يُنْصَرُونَ ﴿١١١﴾ ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ
الذِّلَّةُ اَيْنَ مَا ثُقِفُٓوا اِلَّا بِحَبْلٍ مِنَ اللّٰهِ وَحَبْلٍ
مِنَ النَّاسِ وَبَٓاؤُ بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ وَضُرِبَتْ
عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُۜ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ
بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ الْاَنْبِيَٓاءَ بِغَيْرِ حَقٍّۜ ذٰلِكَ
بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿١١٢﴾ لَيْسُوا سَوَٓاءًۜ
مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اُمَّةٌ قَٓائِمَةٌ يَتْلُونَ اٰيَاتِ اللّٰهِ
اٰنَٓاءَ الَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ ﴿١١٣﴾ يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ
وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ
عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِۜ
وَاُو۬لٰٓئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١١٤﴾ وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ
خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُۜ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿١١٥﴾
اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ اَمْوَالُهُمْ وَلَٓا
اَوْلَادُهُمْ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔاۜ وَاُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ
النَّارِۚ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١٦﴾

<- **111** onlar size, geçici eziyet vermenin dışında, kalıcı hiçbir zarar veremezler; sizinle savaşacak olsalar arkalarını dönüp kaçarlar: Sonra onlara yardım da ulaşmaz.
112 Onlar Allah'a ve insanlığa karşı taahhütlerine yapışmadıkları sürece, nerede olurlarsa olsunlar zillete mahkûmdurlar. Zira Allah'ın gazabına uğramış, üzerlerine zillet ve miskinlik damgası vurulmuştur.[95] Bütün bunların nedeni, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve peygamberleri haksız yere öldürmeleridir. Bunlarsa, isyankâr olmaları ve ısrarla taşkınlıkta bulunmaları yüzündendir.
113 Onların hepsi bir değildir;[96] önceki vahyin takipçilerinden, gece boyunca Allah'ın âyetlerini okuyup secdeye kapanan onurlu[97] bir topluluk da vardır.
114 Onlar Allah'a ve âhiret gününe inanırlar; iyi ve doğru olanı teklif eder kötü ve yanlış olandan sakındırırlar;[98] ve hayırda birbirleriyle yarışırlar: işte bunlar da aktif iyi olanlardandır.[99] **115** Onların yaptığı hiçbir iyilik zayi olmayacaktır: çünkü Allah sorumlu davrananları çok iyi bilir.
116 Küfre saplananlara gelince: ne malları ne de çocukları, onlara Allah'tan gelecek bir azap karşısında hiçbir yarar sağlamaz: işte onlar ateş ashabıdır, onlar orada daimi kalıcıdır.

95 Zira günaha aldırmamışlar, bunun sonucunda toplumu pasif iyiler değil aktif kötüler yönlendirmiştir.

96 Kur'an süpüren değil seçip ayıran mümeyyiz akla davet ediyor. Sadece pirincin içindeki taşı değil, taşın içindeki pirinci de ayıklıyor.

97 Âyetteki *kâimetun* sıfatı, bir üstteki âyette geçen "zillet ve miskinlik"in zıddı olarak gelmiştir. Bu sebeple biz, "dimdik ayakta, başı dik" anlamındaki bu kelimeye "onurlu" karşılığı verdik.

98 113. âyetle birlikte: Gerçek mü'minler kitap ehlinden iyileri fark ederken kendi içlerindeki kötüleri de fark edip ıslaha çalışırlar.

99 *Sâlihîn*, ism-i faildir. Fail olmak aktif olmaktır. Fail/aktif iyilik, meful/pasif iyilikten de, salt iyilikten de farklıdır. Özne ve aktif iyi olmaktır. Müddessir sûresinin ilk âyetinde Hz. Peygamber'e emredilen de zımnen budur: Ey yatan iyi! Yatan iyi olmak yetmez; kalk ve yatanları da kaldırmak için uyar! (Krş: 74:1-2).

117 Onların bu dünya hayatı için harcadıkları, kendi kendilerine zulmeden bir toplumun ekinlerine musallat olan ve onu mahveden dondurucu bir kasırgaya benzer:[100] Onlara zulmeden Allah değildir, asıl onlar kendi kendilerine zulmetmektedir.
118 SİZ ey iman edenler! Sizden olmayanları sırdaş edinip içinize almayınız.[101] Onlar size zarar vermek için hiçbir çabadan geri durmazlar; dahası sizi zora sokan her şey hoşlarına gider. Kinleri ağızlarından taşmaktadır; kalplerinde sakladıkları ise daha beter. Biz (buna ilişkin) delilleri sizin için (işte böyle) açık ve anlaşılır kıldık; tabii ki eğer aklınızı kullanırsanız.
119 Hadi siz onları sevip bağrınıza bastınız; ama onlar, (kendilerine indirilen de dahil) vahyin tümüne inandığınız hâlde sizi sevmezler.[102] Ve sizinle karşılaştıklarında "Biz de inandık" derler, fakat yalnız kalınca size olan kinlerinden dolayı parmaklarına diş geçirirler. De ki: Kininizle geberin! Allah, göğüslerin en mahrem sırlarını bilendir.
120 Eğer siz bir iyiliğe ulaşırsanız buna üzülüverirler; ama eğer başınıza bir kötülük gelirse buna da sevinirler. Ama eğer zorluklara direnir ve sorumluluk bilincini kuşanırsanız, onların tuzakları size hiçbir zarar veremez: Zira Allah, yaptıkları her şeyi çepeçevre kuşatmıştır.
121 Hani, sabahleyin mü'minleri savaş düzenine sokmak için evinden çıkmıştın.[103] Allah da tarifsiz bir biçimde her şeyi duyuyordu, her şeyi biliyordu;->

مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فٖي هٰذِهِ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
كَمَثَلِ رٖيحٍ فٖيهَا صِرٌّ اَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ
ظَلَمُٓوا اَنْفُسَهُمْ فَاَهْلَكَتْهُۜ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ
وَلٰكِنْ اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٧﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ
اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا
يَأْلُونَكُمْ خَبَالًاۜ وَدُّوا مَا عَنِتُّمْۚ قَدْ بَدَتِ
الْبَغْضَٓاءُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْۚ وَمَا تُخْفٖي صُدُورُهُمْ
اَكْبَرُۜ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْاٰيَاتِ اِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ
﴿١١٨﴾ هَٓا اَنْتُمْ اُو۬لَٓاءِ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ
وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهٖۚ وَاِذَا لَقُوكُمْ قَالُٓوا
اٰمَنَّاۗ وَاِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْاَنَامِلَ مِنَ
الْغَيْظِۜ قُلْ مُوتُوا بِغَيْظِكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٖيمٌ
بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١١٩﴾ اِنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ
تَسُؤْهُمْۘ وَاِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَاۜ وَاِنْ
تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْـًٔاۜ اِنَّ
اللّٰهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحٖيطٌ ﴿١٢٠﴾ وَاِذْ غَدَوْتَ مِنْ
اَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنٖينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِۜ وَاللّٰهُ
سَمٖيعٌ عَلٖيمٌۙ ﴿١٢١﴾

---

100 Zımnen: Onlar kendi elleriyle kendi felaketlerini hazırlamaktadırlar.

101 *Batn,* "içini göstermek" (Râğıb). Yani sırrınızı vermeyin. Mümtehane 8-9, düşman olmayan inançsızlarla insanî ilişkiye girileceğini ifade eder. Burada yasaklanan can dost, müttefik ve sırdaş edinmektir.

102 Yani: Siz onların peygamberine ve kitaplarına iman edersiniz, fakat onlar Kur'an'a ve Nebi'ye iman etmezler.

103 Allah Rasulü'nün okçu birliğini Uhud tepeciğine konuşlandırdığı gün kastediliyor.

اِذْ هَمَّتْ طَٓائِفَتَانِ مِنْكُمْ اَنْ تَفْشَلَاۙ وَاللّٰهُ
وَلِيُّهُمَاۜ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٢٢﴾
وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ بِبَدْرٍ وَاَنْتُمْ اَذِلَّةٌۚ فَاتَّقُوا
اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢٣﴾ اِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ
اَلَنْ يَكْفِيَكُمْ اَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلٰثَةِ اٰلَافٍ
مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُنْزَلِينَۜ ﴿١٢٤﴾ بَلٰٓى اِنْ تَصْبِرُوا
وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فَوْرِهِمْ هٰذَا يُمْدِدْكُمْ
رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ اٰلَافٍ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُسَوِّمِينَ
﴿١٢٥﴾ وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ اِلَّا بُشْرٰى لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ
قُلُوبُكُمْ بِه۪ۜ وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ الْعَزِيزِ
الْحَكِيمِۙ ﴿١٢٦﴾ لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُٓوا اَوْ
يَكْبِتَهُمْ فَيَنْقَلِبُوا خَٓائِبِينَ ﴿١٢٧﴾ لَيْسَ لَكَ مِنَ
الْاَمْرِ شَيْءٌ اَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ اَوْ يُعَذِّبَهُمْ
فَاِنَّهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١٢٨﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا
فِي الْاَرْضِۜ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَٓاءُۜ
وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٢٩﴾

<- **122** içinizdeki iki grubun -Allah onla-
rın velisi olduğu hâlde- paniğe kapıldı-
ğını da (biliyordu).[104] Oysa mü'minler
yalnız Allah'a güvenmeliydi.
123 Nitekim siz oldukça zayıf bir hâl-
deyken, Allah size Bedir'de de yardım
etmişti.[105] O hâlde, Allah'a karşı sorum-
luluğunuzun bilincinde olun ki, şük-
retmiş olasınız! **124** Hani sen inanan-
lara demiştin ki: "Gönderilmiş üç bin
melekle Rabbinizin imdadınıza yeti-
şecek olması sizin için yeterli değil
mi?"[106] **125** Kesinlikle evet! Ama siz
zorluklara direnir ve sorumluluk bilin-
cini kuşanırsanız, düşman ansızın size
saldırdığında Rabbiniz anlı-şanlı beş bin
melekle sizin imdadınıza yetişecektir.
126 Allah bunu, sadece size bir müjde
olsun ve gönlünüz onunla ferahlasın
diye (vaad) etti; zira (zafer garantili)
yardım, yalnızca her işinde mükemmel
olan, her hükmünde tam isabet kayde-
den Allah katından gelir **127** ki, küfre
saplanan kimselerden bir kısmını tama-
men mahvetsin ya da alçaltsın; sonunda
umutsuzluğa kapılarak geri çekilsin-
ler. **128** İlâhî emrin gerçekleşmesine
dair senin elinde hiçbir yetki yoktur;
dolayısıyla onların tevbelerini kabule
ya da onları cezalandırmaya karar ver-
mek de (sana düşmez); çünkü onlar
zalimdirler.[107] **129** Oysa, göklerdeki ve
yeryüzündeki her şey Allah'a aittir; ter-
cih edeni/tercih ettiğini bağışlar, tercih
edeni/tercih ettiğini de cezalandırır; ne
ki Allah'ın affı da, rahmeti de tarifsizdir.

---

104 İki ordu arasındaki güçler dengesizliğini görüp cesaretlerini yitirenler kastediliyor. Taberî'ye göre âyetin ilk cümlesi önceki âyetin devamıdır.

105 Zımnen: İnsanın dahli ne denli büyük olursa olsun, başarı nihaî tahlilde Allah'a aittir.

106 Nebi bunu savaş öncesi orduyu yüreklendirmek için söylemiş olmalıdır. Burada 3000, bir sonrakinde 5000, Bedir'le ilgili Enfâl 9'da 1000... Bu değişken rakamlar ilâhî yardımın ödenen bedelle orantılı olduğunu, dolayısıyla insanın gayretine bağlı olduğunu ifade eder.

107 Taberî ve Ferrâ'ya göre 128. âyet 127. âyetin devamıdır. Buna göre anlam şöyle olur: "...küfre saplananlardan bir kısmını tamamen mahvetsin veya alçaltsın ya da tevbelerini kabul etsin yahut da onlara azab etsin; çünkü onlar zalimdirler, bu işte senin yapacağın bir şey yoktur."

130 SİZ ey iman edenler! Faizi kat kat artırarak boğazınıza geçirmeyin;[108] sorumluluk bilincini kuşanın ki mutluluğa erebilesiniz! **131** Bir de inkâr edenler için hazırlanmış olan ateşten sakının!

132 Allah'a ve elçisine de tâbi olun ki, rahmete mazhar olasınız!

133 Rabbinizin mağfiretine ermek ve muttakiler için hazırlanmış gökler ve yeryüzü genişliğinde[109] olan cenneti kazanmak için birbirinizle yarışın![110]

134 O (muttakiler) ki bollukta da darlıkta da infak ederler;[111] öfkelerini kontrol altında tutarlar ve insanların hatalarını bağışlarlar;[112] zira Allah iyilik edenleri sever. **135** Yine onlar, utanç verici bir iş yaptıkları veya kendi kendilerine bir kötülük ettikleri zaman, Allah'ı(n affını) hatırlayıp hemen günahları için bağışlanma dilerler; hem Allah'tan başka günahları kim bağışlayabilir ki? Üstelik onlar, yaptıkları kötülükte bile bile ısrar da etmezler.[113]

136 İşte bunların ödülü, Rablerinden bir mağfiret ve orada yerleşip kalacakları zemininden ırmaklar akan cennet olacaktır: çalışıp çabalayanlar için ne muhteşem bir ödüldür bu.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبٰٓوا اَضْعَافًا
مُضَاعَفَةًۖ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَۚ ﴿١٣٠﴾
وَاتَّقُوا النَّارَ الَّت۪ٓي اُعِدَّتْ لِلْكَافِر۪ينَۚ ﴿١٣١﴾
وَاَط۪يعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَۚ
﴿١٣٢﴾ وَسَارِعُٓوا اِلٰى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ
عَرْضُهَا السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُۙ اُعِدَّتْ
لِلْمُتَّق۪ينَۙ ﴿١٣٣﴾ اَلَّذ۪ينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّٓاءِ
وَالضَّرَّٓاءِ وَالْكَاظِم۪ينَ الْغَيْظَ وَالْعَاف۪ينَ عَنِ
النَّاسِۜ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِن۪ينَۚ ﴿١٣٤﴾ وَالَّذ۪ينَ
اِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً اَوْ ظَلَمُٓوا اَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا
اللّٰهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْۖ وَمَنْ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ
اِلَّا اللّٰهُۗ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلٰى مَا فَعَلُوا وَهُمْ
يَعْلَمُونَ ﴿١٣٥﴾ اُو۬لٰٓئِكَ جَزَٓاؤُ۬هُمْ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ
وَجَنَّاتٌ تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِد۪ينَ
ف۪يهَاۜ وَنِعْمَ اَجْرُ الْعَامِل۪ينَۜ ﴿١٣٦﴾

---

108 Uhud ile ilgili pasajların arasında faizle ilgili âyetin işi ne? Cevap: Okçuların yerini terk etmesinde en önemli âmil faizdi (Krş: 2:275-276).

109 Ebu Müslim, "genişlik" anlamındaki *'arzı*, "talep" karşıtı olan "arz etmek, satışa sunmak, değer biçmek" anlamına almıştır. Buna göre anlam "gökler ve yere eşdeğer olan cenneti.." olur (Nkl: Râzî).

110 Zımnen: Yahudilerle faiz geliri yarıştırmak yerine cenneti kazanma yarışına girin!

111 Zımnen: Darlıkta veremeyenler varlıkta hiç veremezler. Elinize fazla servet geçince onu faizle çoğaltmayı değil, zekât ve infakla çoğaltmayı düşünün! "Artış" anlamına gelen *riba* servetin miktarını artırır fakat ruhunu öldürür. Diri servet sahibini sırtında taşırken, ölü serveti sahibi sırtında taşır. Yine "artma" anlamına gelen *zekât* görünürde malın miktarını azaltırken, hakikatte bereketini artırır.

112 Allah Rasulü'nün şehirde kalarak savunma savaşı yapma arzusuna rağmen meydan savaşında ısrar edenler, savaşın en zorlu anında savaş meydanını terk etmişlerdi. Rasulullah onlara kızmadı, darılmadı ve ayıplamadı. Bu âyet Rasulullah'ın bu destanî olgunluğunu ebedileştirmek ve kendisinden sonrakilere örnek göstermek için inmiştir.

113 Günahta ısrar, günah işlemekten daha büyük günahtır. Zira bu, günaha aldırmamanın bir sonucudur. Günaha aldırmamak ise, vicdanın kör, imanın pasif oluşunun bir göstergesidir.

قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا فِى الْاَرْضِ
فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿١٣٧﴾ هٰذَا
بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٨﴾
وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ اِنْ
كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾ اِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ
مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ وَتِلْكَ الْاَيَّامُ نُدَاوِلُهَا
بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَيَتَّخِذَ
مِنْكُمْ شُهَدَاءَ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٠﴾

137 Sizden önce de nice ilahi ceza uygulamaları gelip geçti.[114] Öyleyse gezin yeryüzünü ve hakikati yalanlayanların sonunun nasıl olduğunu görün!

138 Bu, bütün insanlığa iletilmiş tarifsiz bir bildiridir[115] ve sorumluluk bilincini kuşananlar için de bir rehber ve öğüttür.

139 Öyleyse ne yılgınlığa kapılın ne de üzülün: eğer inanmış biriyseniz, insanların en üstünü mutlaka siz olursunuz.[116]

140 Eğer size bir zarar dokunduysa, elbet benzer bir zarar (düşmanınız olan) insanlara da dokundu. Zira o (iyi ve kötü) dönemleri biz insanlar arasında döndürür dururuz ki, Allah iman eden kimseleri seçip ayırsın ve (kendi bildiklerine) aranızdan şahit(ler) edinsin (ki O'nun bildiğini siz de bilesiniz); çünkü Allah zalimleri sevmez;[117]->

---

114 *Sunen, sunnet*in çoğuludur. "Alışıldık uygulama, doğru yol, kendisine uyulan örnek" anlamına gelen sünnet ile olumlu ve olumsuz anlamlarıyla birlikte tüm "gelenekler" kastedilmiştir. Kelimenin kök mânası "hayata dair, orijinal ve sürekli" olanı ifade eder. Olumlu ve olumsuz mânada kullanılır. Buradaki vurgusu olumsuzdur ve helâk olan kavimlere yönelik "ilâhî ceza uygulamalarına" delâlet eder (Krş: İbn Âşûr). Çöküş ve çözülüşle neticelenen bu gidişat kendisinden önceki olumsuz geleneğin bir uzantısı, kendisinden sonrasının belirleyicisidir. Zaten bu yüzden *sunnet* adını almıştır.

115 Taberî'nin İbn İshak'tan nakledip kendisinin de tercih ettiği mânaya göre, "bu" ile kastedilen, âyetin öncesinde dile getirilen hususlardır. Bu hususlar, toplumsal değişmenin yasalarına işaret ederler. İşte şu âyet o yasalardan biridir: "Bir toplumun bireyleri kendi iç dünyalarını değiştirmedikçe, Allah o toplumun gidişatını (kendiliğinden) değiştirmez" (13:11).

116 Şu âyetler ışığında anlaşılmalıdır: "Artık gevşeklik göstermeyin, ama siz üstün durumdaysanız barışa davet edin! Çünkü Allah sizinle beraberdir." (47:35 ve bkz. İlgili not). "Elbet Ben galip geleceğim: Ben ve elçilerim!" (58:21 ve krş: 5:56). Yetmiş Uhud şehidinin ardından indiği hatırlandığında zımnen: Kurban vermek kaybetmek değil, kazanmaktır. Zira şehadet ölmek değil, yaşamaktır. Bu âyetin sonu zımnen şunu söyler: Eğer üstün değilseniz, imanınızda bir problem var demektir.

117 İyiyi ve kötüyü birbirine karıştırmak, haklı ile haksızı bir tutmak zulümdür; bu zulmü Allah ne işler ne de işleyeni sever. Bu pasajın ayaklarını bastığı yerde duran Uhud savaşı bir hak eleğiydi. Bu elekte insan elendi, iman elendi. Sözün gücüne kulak verenlerle gücün sözüne kulak verenler seçilip ayrıldı. Kazananlar bir de kayıpla sınandılar. Medine İslâm cemaati üzerinden bir model inşâ eden âlemlerin Rabbi, onları Bedir baharının ardından Uhud yazıyla sınadı. Sınavın amacı belliydi: Kaybın faturasını kime kesecekler? Allah'a mı, yoksa kendilerine mi? Allah vahiyle onlara olayı nasıl okumaları gerektiğini de öğretiyordu: 'Bu neden böyle oldu' diye soruyorsunuz, öyle mi? De ki: Sizin kendi yüzünüzden!" (3:165). Değil mi ki, sadece başarıyı kazanç bilen değil, yaşadığı kayıptan dolayı kazandığı tecrübeyi de kazanç bilen hayatın sırrına ermiş demektir. Tersi bir durum, gerçek bir kayıp olacaktır.

<- **141** yine Allah, imanda sebat edenleri arıtıp durultsun ve inkârcıları da mahvetsin.[118] **142** Ya yoksa siz, Allah içinizden cihad edenleri ve (yolunda) direnenleri belirlemeden cennete girebileceğinizi mi sanmıştınız?[119] **143** Oysa siz, ölümle yüz yüze gelmeden önce (Allah yolunda) can vermeyi arzuluyordunuz; işte şimdi onu gördüğünüz hâlde seyirci kalan da (yine) siz oluyorsunuz.[120]

144 MUHAMMED yalnızca bir elçidir; ondan önce de elçiler gelip geçmiştir. O hâlde o ölür ya da öldürülürse, topuklarınız üzerinde gerisin geriye mi döneceksiniz?[121] Fakat kim topukları üzerinde gerisin geriye dönerse, iyi bilsin ki Allah'a hiçbir zarar veremez; hâlbuki Allah şükredenlerin karşılığını verecektir.
145 Hiç kimse, Allah'ın izniyle ilâhî yasa ile kararlaştırılmış vâde dışında ölmez. Ve kim bu dünyanın ödülünü isterse kendisine ondan veririz, kim de âhiretin ödülünü isterse ona da ondan veririz; ve Biz, şükredenleri ödüllendiririz.
146 Ve nice peygamber, yanındaki Rabbe adanmış bir çok insanla birlikte savaşma durumunda kaldı. Onlar Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı ne yılgınlığa kapıldılar, ne acziyet gösterdiler ne de baş eğdiler: zira Allah direnenleri sever. **147** Onların söylediği yalnızca şuydu: "Rabbimiz! Günahlarımızı ve haddi aşan tavırlarımızı bağışla! Bizi sabitkadem kıl ve kâfirler güruhuna karşı Sen bize yardım et!"->

وَلِيُمَحِّصَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَيَمْحَقَ الْكَافِرِينَ
﴿١٤١﴾ اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ
اللّٰهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ
﴿١٤٢﴾ وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ اَنْ
تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَاَيْتُمُوهُ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿١٤٣﴾ وَمَا
مُحَمَّدٌ اِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ
اَفَائِنْ مَاتَ اَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلٰى اَعْقَابِكُمْ
وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلٰى عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللّٰهَ شَيْـًٔا
وَسَيَجْزِي اللّٰهُ الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٤﴾ وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ
اَنْ تَمُوتَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ كِتَابًا مُؤَجَّلًا وَمَنْ
يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ
الْاٰخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ
﴿١٤٥﴾ وَكَاَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ
فَمَا وَهَنُوا لِمَا اَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَمَا
ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللّٰهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ
﴿١٤٦﴾ وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ اِلَّا اَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا
ذُنُوبَنَا وَاِسْرَافَنَا فِي اَمْرِنَا وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا
وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿١٤٧﴾

---

118 *Mahs,* kelimenin tam anlamıyla bir "rafine hâle getirme"dir (Râğıb). Râzî'nin de tesbit ettiği gibi *mahk* da onun zıddıdır: "posaya, ıskartaya ayırma".

119 Krş: 2:214 ve 9:16. "Belirlemeden" şeklindeki çevirimizin gerekçesi için bkz: 2:143, not 274.

120 Düşmanı açık arazide karşılama konusunda ısrar edenler, savaşta ilk geri çekilenler oldular.

121 Zımnen: Rasuller ölebilir ama risalet ölmez. Uhud günü Mus'ab'ı Rasulullah zannıyla öldüren İbn Kamie'nin "Muhammed öldü!" narası üzerine çözülen saflar münasebetiyle.

فَاٰتٰيهُمُ اللّٰهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ
الْاٰخِرَةِؕ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٤٨﴾ يَٓا اَيُّهَا
الَّذِينَ اٰمَنُٓوا اِنْ تُطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يَرُدُّوكُمْ
عَلٰٓى اَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ ﴿١٤٩﴾ بَلِ اللّٰهُ
مَوْلٰيكُمْۚ وَهُوَ خَيْرُ النَّاصِرِينَ ﴿١٥٠﴾ سَنُلْقٖى فٖى
قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَٓا اَشْرَكُوا بِاللّٰهِ
مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهٖ سُلْطَانًاۚ وَمَأْوٰيهُمُ النَّارُۜ وَبِئْسَ
مَثْوَى الظَّالِمِينَ ﴿١٥١﴾ وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللّٰهُ
وَعْدَهُٓ اِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِاِذْنِهٖۚ حَتّٰٓى اِذَا فَشِلْتُمْ
وَتَنَازَعْتُمْ فِى الْاَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَٓا
اَرٰيكُمْ مَا تُحِبُّونَۜ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا
وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْاٰخِرَةَۚ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ
لِيَبْتَلِيَكُمْۚ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْۜ وَاللّٰهُ ذُو فَضْلٍ
عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥٢﴾ اِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُنَ
عَلٰٓى اَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فٖٓى اُخْرٰيكُمْ

<- **148** Bunun ardından Allah onlara, hem bu dünya ödülünü hem de âhiret ödülünün en güzelini bahşetti: Allah iyilik edenleri sever.[122]
149 SİZ ey iman edenler! Eğer küfre saplananlara uyarsanız, sizi ökçelerinizin üzerine gerisin geri döndürürler; asıl işte o zaman kaybedenlerden olursunuz. **150** Hayır! Sizin Mevlânız yalnızca Allah'tır; O'dur yardıma koşanların en hayırlısı.
151 Hiçbir delile dayanmadan Allah'a şirk koşmalarından dolayı kâfirlerin yüreklerine korku salacağız.[123] Nitekim onların son durağı ateştir: ne berbattır zalimlerin meskeni!
152 Ve doğrusu Allah size verdiği sözü tuttu; hatırlayın ki O'nun izni sayesinde köklerini kazıyordunuz;[124] ne ki arzuladığınız zaferi Allah size gösterdikten sonra gevşeyip (peygamberin) emri konusunda tartıştınız ve itaatsizlik ettiniz. İçinizde dünyayı arzulayanlar olduğu gibi, âhireti arzulayanlar da vardı.[125] Bunun üzerine Allah, sizi sınamak için düşmanlarınızı yenmenize mani oldu.[126] Fakat O (şimdi) sizi bağışladı; zaten Allah inananlara karşı çok lütufkârdır. **153** O zaman siz, kimseye bakmadan tepelere doğru kaçışıyor, Peygamber de arkanızdan sizi çağırıyordu.[127]->

122 Krş: 42:20: Ahireti bırakıp da sadece bu dünyayı isteyenlere, dünyadan bir şeyler verileceğine, fakat âhiretten onların pay alamayacağına delâlet eder. Krş: "kim ki, 'hemen şimdi ve burada'nın geçici hazlarını dilerse, Biz de onun payını burada hızlandırır, dilediğimiz kimseye istediğimiz kadar veriveririz; ne ki sonunda ona cehennemi tahsis ederiz (de), o kınanmış ve gözden çıkarılmış biri olarak orayı boylar." (17:18).

123 *er-Ru'b* daha çok kaynağı dışarıda olan "korku" için kullanılır.

124 47:4 ışığında: "savaşın ağır sonuçlarının kökünü kazımak" olarak da anlaşılabilir.

125 Mesela Peygamber'in talimatını dinleyip hepsi de şehid oluncaya kadar mevzilerini terk etmeyen okçular gibi.

126 Lafzen: " Sonra sizi onlardan O vazgeçirdi." Yani siz zaferin ucunu görünce gevşediniz ve emre itaatsizlik ettiniz. Bunun üzerine Allah da sizden desteğini çekiverdi. Böylece düşmanlarınızı yenmenize mani olmuş oldu.

127 Medine'ye kadar kaçanlar vardı. Allah Rasulü'nün etrafındakilerin sayısı bir ara sekize kadar düşmüştü.

<- İşte bu yüzden, (peygamberin) elemine karşılık (Allah) size öyle bir elem verdi ki, ne kaçırdığınız fırsata ne de başınıza gelene üzülmeye fırsatınız olmadı: zira Allah yaptıklarınızdan tümüyle haberdardı.

154 Sonra (Allah), bu elemin ardından size bir güven hissi, bir kısmınızı çepeçevre kuşatan bir iç sükuneti bahşetti. Diğer bir kısmınız ise canlarının derdine düşmüşlerdi; Allah hakkında, haddini bilmezlik çağı olan Cahiliyye'ye özgü,[128] yanlış tasavvurlara kapıldılar. Diyorlardı ki: "(Savaşa) emir-komuta[129] etmede bizim de pay sahibi olmamız gerekmez miydi?" De ki: "Bütün yetki, yalnızca Allah'a aittir." Onlar ise içlerinde gizleyip sana göstermedikleri gerçek duygularını (şöyle) dile getiriyorlardı: "Eğer bizim de emir-komuta(ya iştirak etme) yetkimiz olsaydı, burada bu kadar ölü vermezdik." De ki: "Evlerinizde kalmış olsaydınız dahi (fark etmezdi); o ölüm, ölümü mukadder olanları, yine de yataklarına kadar izlerdi."
Bu da, Allah'ın göğüslerinizde olan her bir şeyi sınaması ve kalplerinizde olanları arıtıp damıtması içindir: zira Allah kalplerin içini bilir.

155 İki ordunun karşılaştığı gün, içinizden kaçanlara gelince: birtakım eylemleri sebebiyle şeytan onların ayağını kaydırdı.[130] Fakat (şimdi) Allah onların günahlarını sildi: çünkü Allah tarifsiz bağışlayandır, acele cezalandırmayandır.

فَاَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ لِكَيْلَا تَحْزَنُوا عَلٰى مَا
فَاتَكُمْ وَلَا مَٓا اَصَابَكُمْ وَاللّٰهُ خَب۪يرٌ بِمَا
تَعْمَلُونَ ﴿١٥٣﴾ ثُمَّ اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ
اَمَنَةً نُعَاسًا يَغْشٰى طَٓائِفَةً مِنْكُمْ وَطَٓائِفَةٌ قَدْ
اَهَمَّتْهُمْ اَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ
الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْاَمْرِ مِنْ شَيْءٍ
قُلْ اِنَّ الْاَمْرَ كُلَّهُ لِلّٰهِ يُخْفُونَ ف۪ٓي اَنْفُسِهِمْ مَا لَا
يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْاَمْرِ شَيْءٌ
مَا قُتِلْنَا هٰهُنَا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ ف۪ي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ
الَّذ۪ينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ اِلٰى مَضَاجِعِهِمْ
وَلِيَبْتَلِيَ اللّٰهُ مَا ف۪ي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ
مَا ف۪ي قُلُوبِكُمْ وَاللّٰهُ عَل۪يمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٥٤﴾
اِنَّ الَّذ۪ينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ
اِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا
وَلَقَدْ عَفَا اللّٰهُ عَنْهُمْ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ حَل۪يمٌ ﴿١٥٥﴾

---

128 *Câhiliyye*, sıradan bir "bilmezlik" durumu olarak adlandırılamaz. Bu anlamda daha o günden Mekke'nin en kültürlü tüccarlarından biri olan Amr b. Hişam'ın "Ebu Cehil" olarak adlandırıldığı hatırlanacak olursa, bunun karşılığı bir "kendini bilmeme", "haddini bilmeme" hâli olsa gerektir.

129 *el-Emr*, bu bağlamda Uhud savaşının emir-komutasına dair pratik bir vurguya sahiptir. *Emr*'in çok daha kapsamlı olar "nedenselliğin ilâhî yasaları" anlamı için bkz: 41:12, not 19.

130 Günahın ilk sebebi şeytan değil, şeytanın etkinlik alanına günahkârı sokan kendi tercihidir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذ۪ينَ كَفَرُوا
وَقَالُوا لِاِخْوَانِهِمْ اِذَا ضَرَبُوا فِي الْاَرْضِ
اَوْ كَانُوا غُزًّى لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا
قُتِلُوا لِيَجْعَلَ اللّٰهُ ذٰلِكَ حَسْرَةً ف۪ي قُلُوبِهِمْ
وَاللّٰهُ يُحْي۪ وَيُم۪يتُ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَص۪يرٌ
﴿١٥٦﴾ وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ اَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ
مِنَ اللّٰهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿١٥٧﴾ وَلَئِنْ
مُتُّمْ اَوْ قُتِلْتُمْ لَاِلَى اللّٰهِ تُحْشَرُونَ ﴿١٥٨﴾ فَبِمَا
رَحْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا
غَل۪يظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ
عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْاَمْرِ
فَاِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ
الْمُتَوَكِّل۪ينَ ﴿١٥٩﴾ اِنْ يَنْصُرْكُمُ اللّٰهُ فَلَا غَالِبَ
لَكُمْ وَاِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذ۪ي يَنْصُرُكُمْ مِنْ
بَعْدِه۪ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٦٠﴾

156 SİZ ey iman edenler! İnkâra saplanıp da, yeryüzünde sefere çıkan ya da gazaya katılan kardeşleri için "Bizimle kalmış olsalardı ölmeyecekler ya da öldürülmeyeceklerdi" diyenler gibi olmayın! Zira Allah bunu, onların içine bir yürek yarası yapacaktır. Çünkü hayatı ve ölümü yaratan Allah'tır: ve Allah yaptığınız her şeyi görmektedir.[131]

157 Ve eğer Allah yolunda öldürülür ya da ölürseniz, Allah'tan gelecek rahmet ve mağfiret, onların yığabilecekleri tüm dünyalıklardan daha hayırlıdır.

158 Zira ölseniz de öldürülseniz de, sonunda Allah'a (hesap vermek üzere) toplanacaksınız.

159 Tamamen Allah'ın rahmeti sayesinde onlara yumuşak davrandın. Ama sert ve katı yürekli davransaydın, kesinlikle senden uzaklaşırlardı: Şu hâlde onları affet, affedilmeleri için de dua et[132] ve yönetim işinde onlarla istişare(ye devam) et![133] Artık kararını verdiğin zaman da, Allah'a güven! Çünkü Allah kendisine güvenenleri sever.

160 Allah yardım ederse size, artık yenemez sizi hiç kimse; ama eğer sizi terk ederse, ondan sonra kim yardım eder size? Şu hâlde mü'minler, yalnızca Allah'a güvensinler.

---

131 İnancı uğruna canını verenlerin ardından akıl hocalığı yapanlara zımnen: Allah yokmuş gibi konuştuğunuzun farkında mısınız? Yürek yarası yapmak; âhirette ölenin de kalanın da eline geçen belli olunca, dediğine diyeceğine bin pişman olmaktır.

132 Hiçbir kaynak Allah Rasulü'nün kendisine savaşı açık arazide kabul etme konusunda ısrar eden, dedikleri olunca da savaş meydanını terk edenlere sitem ettiğini nakletmez.

133 Krş: 42:38. Hz. Peygamber savaş öncesi savaş konseyini toplamış ve istişare etmişti. Kendisi başta olmak üzere tecrübeliler şehrin içinde kalıp savunma savaşı verme taraftarıydı. Fakat çoğunluğu teşkil eden konseyin genç ve atak üyeleri meydan savaşında ısrar ettiler. Allah Rasulü o görüşte olmamasına rağmen istişare sonucuna uydu ve zırhını giydi. Bu arada durumu yeniden gözden geçiren bazıları görüşlerini Allah Rasulü'nün görüşü istikametinde değiştirdiler. Bunu Rasulullah'a iletince şu destani cevabı aldılar: "Bir peygamber giydiği zırhı savaşmadan çıkarmaz!" (Buharî).

161 BİR peygamberin hile yapması düşünülemez.[134] Zira kim hile yaparsa, kıyamet günü hilesi açığa çıkarılacaktır. Sonunda herkes, yaptıklarının karşılığını eksiksiz alacak ve hiç kimseye haksızlık edilmeyecektir.[135]
162 Öyleyse, Allah'ın rızasını gözeten kişiyle Allah'ın hışmına uğrayan ve varacağı yer cehennem olan kişi bir olur mu? Orası ne kötü son duraktır! **163** Onlar Allah katında farklı konumlara sahiptir: zira Allah yaptıkları her şeyi görmektedir.
164 Doğrusu Allah, âyetlerini onlara okumak, onları arındırmak, ilâhî kelâmı ve hikmeti onlara öğretmek için içlerinden bir elçi çıkararak mü'minlere ihsanda bulunmuştur; oysa ki daha önce apaçık bir sapıklık içerisinde bulunuyorlardı.

165 ONLARI iki kat musibete uğrattıktan hemen[136] sonra, o musibet sizin başınıza da geldi diye "Bu başımıza nereden geldi?"[137] diye soruyorsunuz, öyle mi? De ki: "Sizin kendi yüzünüzden!"
Hiç kuşku yok ki Allah, dilediği her şeyi yapmaya kadirdir.->

وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَغُلَّ وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا
غَلَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ
وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦١﴾ اَفَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَ
اللّٰهِ كَمَنْ بَٓاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللّٰهِ وَمَاْوٰيهُ جَهَنَّمُ
وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٦٢﴾ هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللّٰهِ
وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٣﴾ لَقَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَى
الْمُؤْمِنِينَ اِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ اَنْفُسِهِمْ
يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِه۪ وَيُزَكّ۪يهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ
الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَاِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَف۪ى
ضَلَالٍ مُب۪ينٍ ﴿١٦٤﴾ اَوَلَمَّا اَصَابَتْكُمْ مُص۪يبَةٌ قَدْ
اَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا قُلْتُمْ اَنّٰى هٰذَا قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ
اَنْفُسِكُمْ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿١٦٥﴾

---

134 Veya bazı kıraat imamlarının *en-yuğalle* okuyuşuna dayanarak: "Bir peygambere ihanet edilmesi olacak şey değil".

135 Tefsirlerde, bu âyetin Bedir savaşında kaybolan kadifeden bir kumaşı Rasulullah'ın aldığını düşünen insanlar için indiği ifade edilir. Sahih hiçbir delile dayanmayan bu rivayetler, âyetin muhtevası ve bağlamıyla uyuşmaz. Âyette reddedilen "hile", Hz. Peygamber'e yapılan "Kur'an'ı kendisi düzüp-koşuyor ve ardından da 'bu Allah katından geldi' diyor" iddialarına bir cevap olsa gerektir. Bu söylentiyi red için şu deliller yeterlidir:
1) Bu âyet, hemen üzerindeki âyetlerle aynı pasajda yer almaktadır. Bu durumda Uhud savaşında inmiş olması çok güçlü ihtimaldir.
2) Hz. Peygamber'e bir kadife kumaş yüzünden iftira etmek, değil dostlar, düşmanlar açısından dahi ciddiye alınacak şey değildir.
3) Bir sonraki 162. âyette Hz. Peygamber "Allah'ın rızasını kazanmış kişi", onun hakkında "hileci" kuşkusu taşıyanlar ise "Allah'ın lânetine uğramış kişi" olarak tanımlanır. Allah'ın lânetine uğramak, genellikle kitap ehli için kullanılır (2:79).
4) Bizce pasajın son âyeti olan 164. âyet de tam bu konudan, vahiyden söz etmekte ve pasajın ilk âyeti olan 161. âyetin konusuna açıklık getirmektedir.

136 Burada "hemen" anlamını *kad* edatı vermektedir. Bu edat mazi fiilin başında geldiğinde, fiilin gerçekleştiği zamanın yakın geçmişte olduğunu gösterir.

137 Yani: Bedir'in komutanı Uhud'un da komutanıydı, Bedir'in ordusu Uhud'un da ordusuydu. Şu hâlde nasıl olmuştu da Bedir'de alınan sonuç Uhud'da alınmamıştı? Âyet bu sorunun cevabını vermektedir.

وَمَٓا اَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ فَبِاِذْنِ اللّٰهِ
وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِن۪ينَۙ ﴿١٦٦﴾ وَلِيَعْلَمَ الَّذ۪ينَ نَافَقُواۚ
وَق۪يلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ اَوِ
ادْفَعُواۜ قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالاً لَاتَّبَعْنَاكُمْۜ هُمْ
لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ اَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْا۪يمَانِۚ يَقُولُونَ
بِاَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ ف۪ي قُلُوبِهِمْۜ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ
بِمَا يَكْتُمُونَۚ ﴿١٦٧﴾ اَلَّذ۪ينَ قَالُوا لِاِخْوَانِهِمْ
وَقَعَدُوا لَوْ اَطَاعُونَا مَا قُتِلُواۜ قُلْ فَادْرَؤُ۫ا عَنْ
اَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ﴿١٦٨﴾ وَلَا
تَحْسَبَنَّ الَّذ۪ينَ قُتِلُوا ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ اَمْوَاتاًۜ
بَلْ اَحْيَٓاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَۙ ﴿١٦٩﴾ فَرِح۪ينَ بِمَٓا
اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِه۪ۙ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذ۪ينَ لَمْ
يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْۙ اَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا
هُمْ يَحْزَنُونَۘ ﴿١٧٠﴾ يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ
وَفَضْلٍۙ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يُض۪يعُ اَجْرَ الْمُؤْمِن۪ينَۚ
﴿١٧١﴾ اَلَّذ۪ينَ اسْتَجَابُوا لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَٓا
اَصَابَهُمُ الْقَرْحُۜ لِلَّذ۪ينَ اَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا
اَجْرٌ عَظ۪يمٌۚ ﴿١٧٢﴾

<- **166** İki ordunun karşılaştığı gün başınıza gelenler Allah'ın izni sonucunda gerçekleşmişti. Bu da (Allah'ın) mü'minleri belirlemesi içindi. **167** Yine, ikiyüzlülük yapıp da kendilerine "Gelin, Allah yolunda savaşın!", dahası "Kendinizi savunun!" denildiğinde,[138] "Eğer savaşmayı bilseydik kesinlikle arkanızdan gelirdik" diye cevap verenleri belirlemek içindi.

Onlar o gün, kalplerinde olmayanı ağızlarıyla söyleyerek inkâra imandan daha fazla yaklaştılar. Oysa Allah onların gizledikleri şeyi çok iyi biliyordu; **168** kendileri evlerinde oturdukları hâlde, kardeşleri hakkında şöyle dediklerini: "Eğer bize uysalardı, öldürülmüş olmayacaklardı".

De ki: "Hadi eğer sözünüzün arkasında duruyorsanız, başınızdan savın bakalım ölümü?"

169 Ve Allah yolunda öldürülenleri, sakın ölü sanmayın! Aksine onlar diridirler; rızıkları Rableri katındadır. **170** Onlar Allah'ın lutfundan kendilerine bağışladığıyla sevinenlerdir. Arkadan gelip de henüz kendilerine kavuşmamış olanlara, geleceğe ilişkin kaygı ve geçmişe ilişkin üzüntü[139] duymayacakları müjdesini verirler. **171** Onlar, Allah'ın nimeti ve keremiyle, Allah'ın mü'minlere ait ecri zayi etmeyeceğini müjdelerler.

172 Onlar ki, kendilerine dokunan zarardan sonra Allah'ın ve Elçisi'nin çağrısına uydular;[140] bunlardan iyilikte sebat gösterenleri ve sorumluluk bilincini kuşananları muazzam bir karşılık beklemektedir.->

---

138 Allah yolunda savaşın meşru müdafaa olduğuna dair dikkat çekici bir atıf.

139 Bkz: 2:38, not 68.

140 Uhud'un ertesi gün Nebi'nin Hamrâu'l-Esed'e kadar (8 mil) düşmanı takip etme çağrısı.

<- 173 Onlar ki, malum insanlar[141] kendilerine "Bakın, düşmanlarınız size saldırı için toplandı, onlardan korkun!" demişlerdi de, işte bu onların imanını artırmış ve şöyle cevap vermişlerdi: "Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!" 174 Onlar, Allah'ın nimeti ve lütfu sayesinde kendilerine hiçbir zarar dokunmadan geri döndüler.[142] Zira onlar Allah'ın rızasına taliptiler: zira Allah sınırsız lütuf sahibidir.

175 Başkası değil, işte o şeytandır kendi dostlarıyla (sizi) korkutan. O hâlde onlardan korkmayın, sadece benden korkun, gerçekten inanıyorsanız eğer.

176 İnkârda birbirleriyle yarış hâlinde olanlar seni üzmesin! Unutma ki onlar Allah'a hiçbir zarar veremezler; Allah onların âhiretten hiçbir pay almamalarını murad eder; neticede onları korkunç bir azap bekler.

177 İman karşılığında inkârı satın alanlar, Allah'a hiçbir zarar veremezler; onları da elem verici bir azap bekler.

178 Ve inkârda direnenler sanmasınlar ki, onlara mühlet vermemiz kendi hayırlarınadır. Onlara yalnızca günahlarını artırsınlar diye mühlet veriyoruz; sonunda onları da alçaltıcı bir azap bekler.

179 (Ey kâfirler!) Allah, mü'minleri, sizin yaşadığınız hayat tarzı[143] üzere bırakacak değildir; nihayet Allah iyiyi kötüden ayıracaktır. Allah gaybı size bildirecek de değildir; fakat Allah (bu amaçla) elçilerinden hak edeni/istediğini seçer.->

الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا
لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا
اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ﴿١٧٣﴾ فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ
وَفَضْلٍ لَمْ يَمْسَسْهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ
اللَّهِ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ﴿١٧٤﴾ إِنَّمَا ذَٰلِكُمُ
الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ فَلَا تَخَافُوهُمْ
وَخَافُونِ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٧٥﴾ وَلَا يَحْزُنْكَ
الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَنْ يَضُرُّوا
اللَّهَ شَيْئًا يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِي
الْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ
اشْتَرَوُا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ
شَيْئًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٧﴾ وَلَا يَحْسَبَنَّ
الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِأَنْفُسِهِمْ
إِنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا وَلَهُمْ عَذَابٌ
مُهِينٌ ﴿١٧٨﴾ مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ
عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ
مِنَ الطَّيِّبِ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى
الْغَيْبِ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ

141 *en-Nâs* kelimelerinin ahd için olan belirliliği çeviriye "malum" şeklinde yansımıştır.

142 Âyet Uhud'dan bir gün sonra gerçekleşen bir takip operasyonu olan Hamrau'l-Esed'e işaret etmektedir.

143 *Mâ entum 'aleyh* lafzen ve mücerret olarak "üzerinde bulunduğunuz şey/hal" anlamına gelse de, bu bağlamda Medine'deki mü'min ve münafıkların karışık olduğu verili toplumsal yapıya delâlet eder. Zaten yukarıdan beri indirilen pasajlar da bu karma yapı içerisindeki mü'min ile münafığı Allah'ın nasıl seçip ayırdığını dile getirmektedir.

فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِه۪ۚ وَاِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا
فَلَكُمْ اَجْرٌ عَظ۪يمٌ ﴿١٧٩﴾ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذ۪ينَ
يَبْخَلُونَ بِمَٓا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِه۪ هُوَ خَيْرًا
لَهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِه۪
يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلِلّٰهِ م۪يرَاثُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَب۪يرٌ ﴿١٨٠﴾ لَقَدْ سَمِعَ اللّٰهُ
قَوْلَ الَّذ۪ينَ قَالُٓوا اِنَّ اللّٰهَ فَق۪يرٌ وَنَحْنُ اَغْنِيَٓاءُ
سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ الْاَنْبِيَٓاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ
وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَر۪يقِ ﴿١٨١﴾ ذٰلِكَ بِمَا
قَدَّمَتْ اَيْد۪يكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَب۪يدِ
﴿١٨٢﴾ اَلَّذ۪ينَ قَالُٓوا اِنَّ اللّٰهَ عَهِدَ اِلَيْنَٓا اَلَّا نُؤْمِنَ
لِرَسُولٍ حَتّٰى يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ قُلْ
قَدْ جَٓاءَكُمْ رُسُلٌ مِنْ قَبْل۪ي بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالَّذ۪ي
قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ﴿١٨٣﴾

<- Şu hâlde Allah'a ve elçilerine inanın; zira eğer iman eder ve sorumluluk bilincini kuşanırsanız, işte o zaman sizi muazzam bir karşılık bekler.

180 ALLAH'IN lutfundan kendilerine verdiklerinde cimrilik yapanlar, sakın bunun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar! Aksine bu onlar için pek fenadır. Cimrilik yaptıkları şeyler kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır. Zira göklerin ve yeryüzünün mirası tamamıyla Allah'a aittir. Ve Allah yaptığınız her şeyden haberdardır.

181 Doğrusu Allah "Allah fakirdir ama biz zenginiz (ha)!" diyenlerin laflarını duymuştur.[144] Onların söyledikleri her şeyi yazacağız; nitekim peygamberleri haksız yere öldürmelerini (yazdık). Ve (ahirette) diyeceğiz ki: "Tadın yakıp kavuran azabı! **182** Bu, kendi ellerinizle yaptıklarınızın karşılığıdır.[145] Unutmayın ki Allah'ın kullarına zulmetme ihtimali bulunmamaktadır!"[146]

183 Onlar ki, "Allah, yakılarak sunulan bir kurban getirmedikçe hiçbir elçiye inanmamamızı emretmişti" diyenlerdir.[147] De ki: "Benden önce de size peygamberler gelmiş, hem hakikatin apaçık belgelerini hem de sözünü ettiğiniz şeyi getirmişlerdi. Peki, madem doğru söylüyordunuz da niçin onları öldürdünüz?"[148]

---

144 Medine Yahudilerinin lafı. Gerçekte ilâhî emirlerden Allah'ın hiçbir çıkarının olmadığını, çıkarı olan tarafın sadece insan olduğunu unutan akla, zamanlar ve mekânlar üstü bir cevap.

145 Kur'an'ın semboller dünyasında; "yüz" bir şeyin varlığını, "akıl" o şeyin ruhunu, "eller" o şeyin eylemini temsil eder. Yani her zât yüze, her söz dile, her eylem ele nisbet edilir. Burada "elleriyle yaptıkları" ile, tüm eylemler kastedilmiştir.

146 Nefyin haberinin *bâ* ile gelmesi ihtimal yokluğuna delâlet eder (Bkz: 22:10, not 19). *'Abîd* çoğulu Kur'an'da 5 yerde gelir: Bu âyet, Enfal 5, Hac 10, Fussilet 46, Kâf 29. Hepsinde de Allah'ın kullarına zulmetmekten beri olduğunu ifade bağlamında kullanılır. *'Abîd*'in, 97 yerde kullanılan *'ibâd* çoğulundan farkı iman etmemiş kullar için kullanılmasıdır. Buna mukabil *'ibâd* çoğulu iman etmiş has kulları kasteder (Ayrıntılı bir not için bkz: Nahl 75, not 86)

147 Krş: Eski Ahid: *Yaratılış* 15:17; *Levililer* 1:7; *Tesniye* 13:16; I. *Krallar* 18:38. Mucize isteyenlerin yaman çelişkileri âyetin devamında dile geliyor.

148 "Kudüs! Ey peygamberlerini öldüren Kudüs!" (Matta). Bu konuda ayrıntılı bir sayım-döküm için bkz: 2:61, not 112.

184 Ve seni yalancılıkla suçladılarsa; unutma ki senden önce hakikatin apaçık delilleriyle, ilâhî hikmet yüklü kitaplarla[149] ve aydınlık saçan vahiyle gelen peygamberler de yalancılıkla suçlanmıştı.

185 Her can[150] ölümü tadıcıdır.[151] Ve kıyamet gününde, karşılıklarınız size tam olarak ödenir. Ve kim ateşten uzaklaştırılır da cennete alınırsa, işte o murada ermiş olur. Bu dünya hayatıysa, aldatıcı bir tatmin aracından başka bir şey değildir.[152]

186 Elbette mallarınızla ve canlarınızla sınanacaksınız; ve hem sizden önce vahye muhatap olanlardan hem de Allah'tan başkasına ilâhlık yakıştıranlardan birçok incitici söz işiteceksiniz. Ama, eğer direnir ve sorumluluk bilincini kuşanırsanız (iyi olur); fakat unutmayın ki bu bir azim işidir.[153]

187 Allah, (daha önceden) vahye muhatap olanlardan "Onu insanlara açıklayacaksınız ve kesinlikle gizlemeyeceksiniz" diye söz almıştı. Fakat onlar bunu kulak ardı ettiler ve değersiz bir menfaat karşılığı pazarladılar: ne kötü bir alışverişti bu!

فَاِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ
جَٓاؤُ بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتَابِ الْمُنٖيرِ
﴿١٨٤﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَٓائِقَةُ الْمَوْتِۜ وَاِنَّمَا تُوَفَّوْنَ
اُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ
وَاُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَۜ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَٓا
اِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ﴿١٨٥﴾ لَتُبْلَوُنَّ فٖٓي اَمْوَالِكُمْ
وَاَنْفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذٖينَ اُوتُوا
الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذٖينَ اَشْرَكُٓوا
اَذًى كَثٖيرًاۜ وَاِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَاِنَّ ذٰلِكَ
مِنْ عَزْمِ الْاُمُورِ ﴿١٨٦﴾ وَاِذْ اَخَذَ اللّٰهُ مٖيثَاقَ
الَّذٖينَ اُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا
تَكْتُمُونَهُۘ فَنَبَذُوهُ وَرَٓاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا
بِهٖ ثَمَنًا قَلٖيلًاۜ فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ ﴿١٨٧﴾

---

149 *Zebur* "hikmet yüklü kitap" anlamına gelir (Bkz: 16:44; 26:196, ilgili notlar).

150 Bu âyette olduğu gibi, genellikle Kur'an âhiret hayatını ele alırken, cinsiyet, sınıf, milliyet gibi fizikî ve sosyal tanımlamaların ötesine geçen *nefs* kelimesini kullanır. Bu kullanım, âhiretteki ceza ve ödülün cinsiyet de dahil her tür fizikî ve sosyal farklılığın ötesinde, insanın özü ve aslı bağlamında ele alındığının göstergesidir. Buna karşın Allah asla ölmez (25:58). Tekrar dirilecek olan da *nefs*tir ve kendi inanç sınıfındaki diğer nefislerle eşleştirilecektir (81:7, not 4).

151 "İsm-i fail devam eden fiildir" diyen Kûfe okuluna istinaden şöyle de çevrilebilir: "Her can ölümü her an tadıcıdır". Veya izafet istikbal belirtir kuralına dayanarak "tadacaktır". Bu takdirde ölüm, bedenin içinde her an milyarlarcası ölüp yerini milyarlarca yeni hücrenin doldurduğu o muhteşem tavafa delâlet eder. Bir özneye bir vasıf fiil olarak değil de ism-i fail olarak isnat edilirse o vasfın öznenin cevheriyle ilişkili olduğuna delâlet eder. Burada ölüm insana fiil ile (*yezûku*) değil de ism-i fail ile (*zâikatun*) isnat edilmiştir. Dolayısıyla bu ölümün insan için daha yaratılışının başlangıcında cevherine yerleştirilmiş ilâhî bir yasa olduğu anlamına gelir.

152 Zımnen: Servet iftihar için değil imtihan içindir. Serveti iftihar gibi gören servete ait olur, serveti imtihan gibi gören servete sahip olur.

153 Ahlâkî davranış sadece iyi şartlarla sınırlı bir sorumluluk değil, her şartta yerine getirilmesi gereken bir yükümlülüktür. Şartların değişmesiyle değişen bir davranış ahlâkî olma vasfını yitirmiştir.

لَا تَحْسَبَنَّ الَّذ۪ينَ يَفْرَحُونَ بِمَٓا اَتَوْا وَيُحِبُّونَ
اَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ
بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿١٨٨﴾
وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاللّٰهُ عَلٰى
كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿١٨٩﴾ اِنَّ ف۪ي خَلْقِ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَاٰيَاتٍ
لِاُو۬لِي الْاَلْبَابِ ﴿١٩٠﴾ اَلَّذ۪ينَ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ
قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ
ف۪ي خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ
هٰذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٩١﴾
رَبَّنَٓا اِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ اَخْزَيْتَهُ وَمَا
لِلظَّالِم۪ينَ مِنْ اَنْصَارٍ ﴿١٩٢﴾ رَبَّنَٓا اِنَّنَا سَمِعْنَا
مُنَادِيًا يُنَاد۪ي لِلْا۪يمَانِ اَنْ اٰمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَاٰمَنَّا
رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّـَٔاتِنَا
وَتَوَفَّنَا مَعَ الْاَبْرَارِ ﴿١٩٣﴾ رَبَّنَا وَاٰتِنَا مَا وَعَدْتَنَا
عَلٰى رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اِنَّكَ لَا
تُخْلِفُ الْم۪يعَادَ ﴿١٩٤﴾ فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ

188 Sanma ki yaptıkları (bu tür) işlerle sevinen ve yapmadıklarıyla övülmekten hoşlananlar, evet onlar, sanma ki[154] azaptan kurtulabilecekler:[155] Onların hakkı elem verici bir azaba mahkûm olmaktır.
189 Göklerde de yeryüzünde de hükümranlık Allah'a aittir: dolayısıyla Allah her şeyi yapmaya kadirdir.

190 KUŞKUSUZ göklerin ve yeryüzünün yaratılışında, gece ile gündüzün birbirini izlemesinde aktif akıl sahipleri için alınacak dersler vardır.[156]
191 Onlar ki; ayaktayken, otururken ve yatar haldeyken[157] Allah'ı anar, göklerin ve yerin yaratılışı üzerine tefekkür ederler:
"Rabbimiz! Bütün bunları anlamsız ve amaçsız yaratmadın![158] Yücelikte eşsizsin! Bizi ateşin azabından koru!"
192 "Rabbimiz! Sen kimi ateşe sokarsan, kesinlikle onu rezil etmiş olursun; ve o zalimler yardımcı da bulamazlar!"
193 "Rabbimiz! Bizi, 'Rabbinize iman edin!' diye imana çağıran bir davetçi duyduk ve hemen iman ettik!"
"Rabbimiz! Bizim günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört ve canımızı erdemlilerle birlikteyken al!"
194 "Rabbimiz! Elçilerin aracılığıyla yaptığın vaadi bize bahşet ve Kıyamet Günü bizi mahcup etme! Çünkü Sen, vaadinden asla caymazsın!"
195 Rableri de onların dualarına şöyle icâbet etti:->

---

154 Metinde bulunan bu ikinci "sanma ki" (*fe lâ tahsebennehum*), bazı müfessirlere göre cümlenin uzunluğundan dolayı tekit için gelmişse de, biz usulümüz gereği aynen yansıttık.

155 Zımnen: Şahsiyetinden yırtıp imajına yatıranlar, insanın imajına değil kalplerin özüne bakan Allah nazarında hiçbir şey kazanmadıklarını görecekler. Bu onların azabını katlayacak.

156 İlâhî kitap, kâinat kitabının nasıl okunacağına dair bir okuma dersi veriyor.

157 Zımnen: Her zaman ve her durumda... Zira insan için geometrik açıdan bu üç düzlemin dışında bir düzlem yoktur. Allah'ı anmak, Allah'ı sürekli gündemine almak, O yokmuş gibi düşünmemek, konuşmamak, yaşamamak ve sonuçta Allah'ın gündeminde kalmaktır.

158 Hayat biz olmasak da anlamlı. Biz fark etmedik diye hayat anlamını kaybetmez. İnsanın farkı, hayata anlamını verdiği için değil, hayata verilen anlamı keşfettiği içindir.

<- "Erkek olsun kadın olsun, -ki zaten hepiniz mükellef olarak birbirinize eşitsiniz[159]- emek veren hiç kimsenin emeğini zayi etmeyeceğim. Kötülükten ve kötülük diyarından hicret edenlere, yurtlarından sürülenlere, yolumda eziyet çekenlere, savaşanlara ve öldürülenlere gelince: Onların günahlarını mutlaka örteceğim ve elbet onları Allah'tan bir ödül olarak zemininden ırmaklar akan cennetlere sokacağım;[160] zira ödüllerin en güzeli Allah katındadır."

196 **İNKÂRA** saplananların, keyiflerince ülkelerde gezip tozmaları seni yanıltmasın! **197** O geçici ve uçucu bir hazdır;[161] sonunda varacakları yer cehennemdir, o ne kötü bir meskendir! **198** Fakat Rablerine karşı sorumluluk duyanlar var ya: işte onlarındır zemininden ırmaklar çağlayan cennetler; Allah katından bir ikram olarak, orada yerleşip kalırlar. Zira Allah katında olan, erdemliler için en hayırlı olandır.

199 Buna karşın kitap ehli arasında, Allah'a ve hem size hem de kendilerine indirilene iman edenler de vardır; onlar Allah'tan saygıyla korkarlar ve Allah'ın âyetlerini değersiz bir menfaat karşılığı pazarlamazlar: Onların ödülü Rableri katındadır; çünkü Allah hesabı seri tutandır.

200 Siz ey iman edenler! Zorluklara karşı direnin, direnişte birbirinizle dayanışma içinde olun, (imana) nöbetçi olun[162] ve Allah'a karşı sorumluluk bilincini kuşanın ki ebedî saadete erebilesiniz.[163]

اَنّ۪ى لَٓا اُض۪يعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ اَوْ
اُنْثٰى بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَالَّذ۪ينَ هَاجَرُوا
وَاُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَاُو۫ذُوا ف۪ى سَب۪يل۪ى
وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَاُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ
وَلَاُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْر۪ى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ
ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ
﴿١٩٥﴾ لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا فِى الْبِلَادِ
﴿١٩٦﴾ مَتَاعٌ قَل۪يلٌ ثُمَّ مَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ
الْمِهَادُ ﴿١٩٧﴾ لٰكِنِ الَّذ۪ينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ
تَجْر۪ى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِد۪ينَ ف۪يهَا نُزُلًا
مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ لِلْاَبْرَارِ ﴿١٩٨﴾
وَاِنَّ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَٓا
اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ خَاشِع۪ينَ لِلّٰهِ لَا
يَشْتَرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَل۪يلًا اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ
اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ اِنَّ اللّٰهَ سَر۪يعُ الْحِسَابِ
﴿١٩٩﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا
وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٢٠٠﴾

---

159 *Ba'dukum min ba'd* deyimsel ifadesinin en ikna edici açılımı bizce budur.

160 Cennet, amellerin bedeli değil Kerîm olan Allah'ın ödülüdür.

161 *Metâ'* Kur'an'da geçtiği her yerde *na'îmin* mukabili olarak dünyevî hazlar için kullanılır ve üç ana niteliği vardır: Dâim olmayan, sâbit olmayan, kâmil olmayandır.

162 *Râbıtû*, "irtibatı kesmeyin" şeklinde de anlaşılabilir. Aslında *ribât* nöbet tutulan yerdir. Zımnen: imana saray olan yüreğinizin kapısında şeytana ve şeytanlara karşı nöbet bekleyin! İç ve dış saldırganlara karşı tetikte olun! Veya: Cennete ulaşan yolda ulaştığınız son noktadan bir adım geri atmayın!

163 Bu âyetin zımnî açılımı şudur: Ey iman iddiasında bulunanlar! İddianızı isbat için şu dört şeyi yapın: 1) İmanınıza yönelik saldırılara karşı direnin. 2) Direnişte dayanışın ve yarışın. 3) Bir yangın kulesi nöbetçisi gibi müteyakkız olun. 4) Sorumlu davranın ve firar etmeyin.

4. NİSÂ SÛRESİ

Sûre, "kadınlar" anlamına gelen Nisâ adını, girişinde yer alan, kadının hak ve sorumluluklarını dile getiren âyetlerden alır. Daha sahabe döneminde bu adla anılmıştır. "Kısa Nisâ Sûresi" adı verilen Talak'tan ayırmak amacıyla "Uzun Nisâ Sûresi" diyenler de olmuştur (*Besâir*).

Sûre Medine'de inmiştir. İbn Abbas Medenî sûreleri sıralarken Bakara, Enfâl, Âl-i İmran, Ahzab, Mumtehane, Nisâ sıralamasını yapar. Fakat sûrenin Uhud savaşının ardından inmiş olması daha makul görünmektedir. Zira yetimler ve yetim malları meselesi Uhud savaşının yol açtığı sorunlardı. 70 müslümanın şehit olması, ortaya mirasın paylaşılması ve yetim haklarının korunması sorununu çıkardı. Sûrenin 1-28. âyetleri arasındaki ilk bölümü bu döneme ait olsa gerektir. 102. âyeti de içeren savaş (korku) namazı ile ilgili pasaj ise 4. yıldaki Zâturrik'a seferi sırasında inmiştir. Buna göre sûreyi 4. yıla yerleştirebiliriz. "Teyemmüm âyeti" denilen 43. âyet 5. yıldaki Müreysî' gazasından sonra inmiştir. Sûrenin tamamlanış süreci en erken 7. yıla kadar uzanır. Hatta emaneti ehline vermeyi emreden âyetin (58), savaşmaya gönülsüz olanları uyaran âyetin (75) ve Kelâle âyetinin (176) sebeb-i nüzûl rivayetleri dikkate alınacak olursa, sûrenin iniş sürecini 8. yıla kadar uzatmak mümkündür.

Sûrenin bütününde maksat beş temel emniyeti korumaktır: 1) Can emniyeti, 2) akıl emniyeti, 3) din emniyeti, 4) nesil emniyeti, 5) mal emniyeti. Sûrenin ana konusu adâlet ve hukuktur. Hukukun temelinin "insanlık" ortak paydası ve sorumluluk ahlâkı olduğunu vurgulayan bir âyetle başlar. Sonra aile hukuku çerçevesinde yetimlerin hakkını gözetmeyi emreden âyetler gelir (2-7). Kadın hukuku (7-10), miras ve vasiyet hukuku (11-21), evlilik hukuku (22-42), kasıtlı-kasıtsız cinayet hukuku (92-93), müslümanlar arası ihtilaf hukuku sırasıyla işlenir.

Sûrede içki yasağının ikinci durağı yer alır (43). Namaz hükümleri ve temizlik ahkâmıyla ilgili âyetler gelir. Kitap ehlinin sapmaları dile getirilir (44-57). Şu âyet, sûrenin berceste âyetlerinden biridir: "Kuşkusuz Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz; fakat isteyen (hak eden)/istediği kimselerin bunun dışındaki günahlarını bağışlar" (48) İktidar ve güç ahlâkına ilişkin tüm zamanlar ve mekânlarda geçerli ilkeler konulur (58-70). Ardından savaş ahlâkına ilişkin hükümler gelir (71-104).

Sûre her fırsatta ahlâk ve akide arasındaki kopmaz bağa dikkat çeker. Haksız kazanç yemenin çirkinliği ve Müslümanlar arası muhabbetin gerekliliği vurgulanır. Miras hukukuna dair Kelâle âyetiyle son bulur.

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 EY insanlık![1] Sizi bir tek canlı varlıktan[2] yaratan, ondan da eşini[3] yaratan ve her ikisinden de birçok erkek ve kadın var eden Rabbinize karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun! Kendisi adına birbirinizden (hak) talebinde bulunduğunuz Zât'a ve bu insanlık bağına[4] karşı sorumluluk duyun. Kuşkusuz Allah, üzerinizde daimî bir gözetleyicidir.[5]

2 O hâlde yetimlere mallarını verin; değersizi değerliyle değiştirmeyin.[6] Onların mallarını kendi mallarınıza katıp da boğazınıza geçirmeyin. Çünkü bu büyük bir vebaldir.[7]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ
يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذ۪ي خَلَقَكُمْ
مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ
مِنْهُمَا رِجَالاً كَث۪يراً وَنِسَٓاءًۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ
الَّذ۪ي تَسَٓاءَلُونَ بِه۪ وَالْاَرْحَامَۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ
عَلَيْكُمْ رَق۪يباً ﴿١﴾ وَاٰتُوا الْيَتَامٰٓى اَمْوَالَهُمْ
وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَب۪يثَ بِالطَّيِّبِۖ وَلَا تَأْكُلُٓوا
اَمْوَالَهُمْ اِلٰٓى اَمْوَالِكُمْۜ اِنَّهُ كَانَ حُوباً كَب۪يراً ﴿٢﴾

---

1 Nida için bkz: 2:21, not 28.

2 Buradaki nefs-i vahide, iki anlama gelebilir:
1) A'râf 11, Nisâ 1 ve Hucurât 13 ışığında, Âdem'in de kendisinden yaratıldığı ilk organik bileşiğe (hücre) delâlet eder. Kur'an'da *nefs* 16, *nufûs* 2 ve *enfus* 153 yerde gelir. Hepsinde de anılan şeyin maddî ve mânevi unsurlarıyla birlikte "kendisi, zâtı, özü" mânasına gelir. Her can ölümü tadar. Nefis tatmin, rıza, yalvarma, korku, yatışma, fedakârlık, hile, haset, pişmanlık ve vesvese ile nitelenir. İman ve küfür, hidayet ve dalalet, günah ve takvâ, ödül ve ceza ile alâkalı kullanılır. Kur'an cisim ve ceseti hiç âhiretle alâkalı kullanmazken *nefs*i âhiretle alâkalı olarak sık kullanır.
2) İnsanoğlunun kadın olsun erkek olsun bir tek özden yaratıldığına delâlet eder. (Ebu Müslim el-Isfahani'den nkl: Râzî, *Mefâtîh*).

3 *Zevc* için bkz: 42:11, not 12. "Ondan da eşini" ibaresi, "onun cinsinden" şeklinde eşin de aslı olan biyolojik kökenin bölünerek çoğalmasına delâlet edebilir (Krş. Ebu Müslim'den nkl. Râzî). Geleneksel tefsir bu ibareyi Eski Ahid ışığında okuyarak Âdem'in eşinin Âdem'in bedeninden yaratıldığını söyler. Bunu teyiden de, mecaz olduğu açık olan "Kadın kürek kemiğinden yaratılmıştır" rivayetini nakleder (Buharî, *Enbiya* 2). Oysa "kadın kürek kemiği gibidir" versiyonu, sözün mecaz olduğunu izaha yeterlidir (Müslim, *Radaa* 18).

4 Lafzen: "rahimlere". Bu bağlamda *erhâm*, tüm insanlığın birbiriyle olan kan bağına delâlet eder. Bu bağ tek tek tüm insanların gözetmesi gereken "insanlık" ortak paydasını temsil eder. İnsanlığa karşı sorumluluk ile Allah'a karşı sorumluluk birlikte gelmiştir. Bizim "İnsanlık bağı" olarak tercüme ettiğimiz *erhâm*ın *tekili* olan rahim organı için Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Rahim, Rahmân'dan bir daldır" (Buharî, *Edeb* 81:13). Bir bakıma kadın rahmi, ilâhî rahmetin insandaki tecellilerinden biridir.

5 Zımnen: aynı ana babadan gelenlerin birbirlerine soy sopla övünmeleri anlamsızdır.

6 Zımnen: Âhiret saadetini, dünyanın geçici servetiyle takas etmeyin. Çift çağrışımlı bu cümlenin vurgusu şudur: "haramı helâlle, pisi temizle, meşru olanı gayrı meşru olanla değiştirmeyin!" (Taberî ve Râzî).

7 *Hûb*, aslen "sahibini cürüm işlemek zorunda bırakan ihtiyaç" demektir. Bu ve bir sonraki âyet, tarihi bağlamın da teyit ettiği gibi, yetimleri olan dul şehit hanımlarıyla evlenip onları himaye etmekle ilgilidir.

وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِى الْيَتَامٰى فَانْكِحُوا
مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَٓاءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَۚ
فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً اَوْ مَا مَلَكَتْ
اَيْمَانُكُمْۜ ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَلَّا تَعُولُواۜ ﴿٣﴾ وَاٰتُوا
النِّسَٓاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةًۜ فَاِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ
شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنٖيٓـًٔا مَرٖيٓـًٔا ﴿٤﴾ وَلَا
تُؤْتُوا السُّفَهَٓاءَ اَمْوَالَكُمُ الَّتٖى جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ
قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فٖيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ
قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٥﴾

3 Ve eğer yetimlere,[8] âdil davranamamaktan korkuyorsanız, o zaman size helâl olan diğer kadınlardan (biriyle evlenin);[9] (hatta) ikişer, üçer ve dörder...[10] Ama onlara âdil davranamayacağınızdan korkarsanız, o zaman bir taneyle ya da elinizin altındakilerle (yetinin)![11] Altına girdiğiniz sorumluluğu ihlal etmemeniz açısından en uygun yol budur.[12]

4 Kadınlarınıza mehirlerini, gönül rızasıyla karşılık beklemeksizin[13] verin! Ve fakat, kendi rızalarıyla bir kısmını size bırakırlarsa, onu da afiyetle yiyin! 5 Allah'ın koruyasınız diye sizin sorumluluğunuza bıraktığı malları, kârını zararını hesap etmekten aciz (mal sahiplerinin) eline terk etmeyin! Fakat bu mallarla onları yedirin, giydirin ve onlara (durumu) münasip bir dille izah edin!

8 Veya: "dul kadınlara". Bu "yetimler" ile evlenilen şehit hanımı dul kadınların getirdiği şehid çocuğu olan yetimler anlaşılmalıdır. Zira 6. âyet bunların büyüdüklerinde evlendirilmesinden söz etmektedir. Burada hitap evliyedir, bekâra değil. Onun için ikiyle (*mesnâ*) başlamıştır. Âyetin sonundaki *vâhide* ile eş üzerine alınan yetim sahibi ilk dul hanım (yani ikinci eş) kastedilmiş olsa gerektir. "Yetim" kavramı "dul hanımları" da kapsar.

9 Yeğeni Urve b. Zübeyr'in sorusuna Hz. Âişe'nin verdiği cevaptan yola çıkarak: "Eğer velisi olduğunuz mal sahibi yetim kızları kendinize nikâhlamakla onlara karşı adâletsizlik yapacaksanız, hoşunuza giden diğer kadınlardan biriyle evlenin..." Hz. Âişe'nin açıklamasına göre, mal sahibi yetim kızların velileri, malları için onlarla evlenmek istiyor, fakat vermeleri gereken mehri de vermek istemiyorlardı (Buhârî ve Müslim). Said b. Cübeyr, Katâde ve tabiinden diğerlerine göre bu cümlelerin anlamı şudur: "Nasıl yetimlerin haklarına tecavüz etmekten haklı olarak çekiniyorsanız, aynı şekilde evlenmeye niyetlendiğiniz kadınların hak ve çıkarları için de aynı özeni gösteriniz."

10 Bu sayıların sınırlama mı, rakam mı ifade ettiği tartışılmıştır. *Vav* bağlacını seçim bildiren *ev* (veya) saymanın, İbn Hişam'ın dediği gibi lügatte bir delili yoktur. Her hâlükarda bu âyet, dul ve yetim kadın ve kızların mağduriyetini gidermek için, olağanüstü durumlarda birden fazla evliliğe cevaz vermiş, hatta teşvik etmiştir. Nitekim bu pasajlar da savaşın açtığı yaraları sarmak için inmiştir. Normal durumlarda vahyin tavsiyesi tek eşliliktir. Âyetin sonu buna delâlet eder.

11 *Ev mâ meleket eymânukum* için 24. âyetin notuna bkz.

12 Veya *'avl*in "çok çocuk" anlamından yola çıkarak: "Çok çocuğun sorumluluğunu üstlenmemek açısından daha uygundur". Fakat bu, bağlamla uyumlu değildir (Krş: İbn Âşur). *'Avl*, ağır bir sorumluluk altına girmek" anlamına gelir (Râğıb). Bu kök "birini çekince diğeri ayakta kalamayacak kadar birbirine yaslanan iki veya daha fazla unsuru ifade eden *aile*nin türetildiği köktür. Bu hüküm erkeklerin azaldığı, dul ve yetimlerin çoğaldığı savaş şartlarında, bu dulları yetimlerinden ayırarak evlenmeyi engelleme amacına yönelik olabilir.

13 *Nihleten* "karşılıksız ikram" anlamına gelir. Yani mehir herhangi bir şeyin karşılığı olarak nitelenemez.

6 Yetimleri, evlenme çağına gelinceye kadar (mallarına dair) sınayın; ama eğer aklen olgunlaştıklarını tesbit ederseniz, mallarını kendilerine geri verin! Büyüyüverecekler diye mallarını alelacele ve saçıp-savurarak yemeye kalkmayın: İhtiyacı olmayan kimse tenezzül etmesin, muhtaç olan da münasip bir biçimde yararlansın! Mallarını kendilerine iade ettiğinizde, onlar adına şahitler bulundurun! Hesap sorucu olarak Allah yeter.

7 ANA-BABA ve akrabanın bıraktıklarında erkeklerin bir payı (zaten) vardır. Ana-baba ve akrabanın bıraktıklarında, az ya da çok, kadınların da bir payı olmalıdır; (Allah tarafından) farz kılınan bir paydır bu.[14]

8 (Miras) taksimi sırasında, (diğer) akraba, yetimler[15] ve yoksullar da hazır bulunurlarsa, onlara da bir şey verin; ve kendilerine gönül alıcı sözler söyleyin![16]

وَابْتَلُوا الْيَتَامٰى حَتّٰٓى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَۚ
فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُٓوا اِلَيْهِمْ
اَمْوَالَهُمْۚ وَلَا تَأْكُلُوهَٓا اِسْرَافًا وَبِدَارًا اَنْ
يَكْبَرُواۜ وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْۚ وَمَنْ
كَانَ فَق۪يرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِۜ فَاِذَا دَفَعْتُمْ
اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ فَاَشْهِدُوا عَلَيْهِمْۜ وَكَفٰى
بِاللّٰهِ حَس۪يبًا ﴿٦﴾ لِلرِّجَالِ نَص۪يبٌ مِمَّا تَرَكَ
الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَۖ وَلِلنِّسَٓاءِ نَص۪يبٌ مِمَّا
تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ اَوْ كَثُرَۜ
نَص۪يبًا مَفْرُوضًا ﴿٧﴾ وَاِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ اُو۬لُوا
الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاك۪ينُ فَارْزُقُوهُمْ
مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٨﴾

---

14 Kur'an daha önce mirastan hepten mahrum edilen kadına mirastan pay vererek devrim çapında bir uygulama başlatmaktadır. "Az ya da çok" ifadesi 32. âyetin de ışığında 11. âyetteki ikiye bir nisabının mutlak olmadığının en güzel delilidir. Bu ibarenin açılımı "şimdilik az olur, gelecekte şartlar uygun hâle gelince çok olur" şeklinde de anlaşılabilir. "Allah tarafından farz kılınan", bu âyette yer almayıp 11. âyette yer alacak olan oran değil, kadına mirastan pay verilmesidir. Cahiliyye'de ölenin mirasına sadece erkek akrabası konardı. Nüzûl sebebi olarak şu olay gösterilir: Sa'd b. Rebi savaşta şehid olmuş geriye dul bir eş ve iki yetim bırakmıştır. Mirası geleneğe göre şehidin kardeşine kalmış, dul eş ve yetimler ortada kalmıştır. Dul eş de durumu Rasulullah'a şikâyet etmiştir (Ebu Dâvud, 2891; Tirmizî 2092).

15 Buradaki yetimler kimlerdir? Elbette ilk akla gelmesi gereken 11. âyetteki taksimatta yer almayan ölen babalarına dedelerinden kalan pay hakkında hiçbir hüküm yer almayan "dede mahrumları"dır. Miras paylarının geçtiği 11. âyetten önce bunların zikredilmesi, adeta "yetimlerin hakkı her payın önünde gelir" mesajı taşır. Bu yüzden Ömer b. Abdülaziz ve bazı otoriteler dedenin yetimlere vasiyet yapmasının zorunluluğuna hükmedip, vasiyet yapmaması durumunda vasiyet yapmış gibi davranılacağı sonucuna varmışlardır. Buna da "zorunlu vasiyet" (*el-vasiyyetu'l-vâcibe*) demişlerdir. Her hâlükarda yetimlerin mirastaki hakkının diğerlerinden önce zikredilmesi, onların önceliğine delâlet eder.

16 Bu cümle sözün muhataptaki yankısıyla ilgilidir. Söz söylerken muhatabın duygularını gözetmeyi emreden bu âyet, sözün gönül okşayıcı ve hatır alıcı biçimde söylenmesini ister. Zira bu, iyi eylemi tamamlayan bir unsurdur. İyi eylem güzel sözün yakıtı, güzel söz iyi eylemin armağanıdır: "O'na sadece güzel sözler yükselir, o sözleri yücelten ise salih amellerdir" (35:10). Doğru olan nice eylem ve söz vardır ki, sırf çirkin üslûbu yüzünden ziyan olmuştur.

وَلْيَخْشَ الَّذ۪ينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً
ضِعَافاً خَافُوا عَلَيْهِمْۖ فَلْيَتَّقُوا اللّٰهَ وَلْيَقُولُوا
قَوْلاً سَد۪يداً ﴿٩﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ يَأْكُلُونَ اَمْوَالَ
الْيَتَامٰى ظُلْماً اِنَّمَا يَأْكُلُونَ ف۪ي بُطُونِهِمْ نَاراًۜ
وَسَيَصْلَوْنَ سَع۪يراً ﴿١٠﴾ يُوص۪يكُمُ اللّٰهُ ف۪ٓي
اَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِۚ فَاِنْ كُنَّ
نِسَٓاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَۚ وَاِنْ
كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُۜ وَلِاَبَوَيْهِ لِكُلِّ
وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ اِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌۚ

9 Artık korksun onlar ki; eğer kendileri, arkalarında korunmaya muhtaç çocuklar bıraksalardı, onlar için endişelenirlerdi. Allah'a karşı sorumluluk bilincini kuşansınlar da dosdoğru konuşsunlar.[17]

10 Doğrusu, yetimlerin mallarını haksız yere boğazlarına geçirenler, karınlarını yalnızca ateşle doldurmuş olurlar. Zira, gelecekte çılgın bir ateşe çıra olacaklar.

11 ALLAH size, çocuklarınız konusunda (şunu) tavsiye eder: Erkek, iki kadının payına denk alır;[18] fakat ikiden fazla kadın varsa, onlara, bırakılan mirasın üçte ikisi verilir; sadece bir kadın varsa, o hâlde yarısını alır. Ve eğer (ölenin) çocuğu varsa, onun anne-babasından her biri mirasın altıda birini alır;[19]->

---

17 Söz söyleme sanatında bir önceki âyet üslupla ilgiliydi, bu âyetse sözün mahiyetiyle ilgilidir. Sözün aslı yoksa usulü ne kadar iyi olursa olsun o söz kıymetsizdir. Önce söz doğru-dürüst olmalıdır. *Sedîd* sıfatı *sedd* kökünden türetilmiştir. Bir boşluk dolduran, bir gediği tıkayan, lüzumuna binaen söylenen söze delâlet eder. Istılah olarak doğru sözü ifade eder. Bir söz ne kadar tumturaklı, ne kadar edebi ve belâgatlı olursa olsun hakikat içermiyorsa, o "laf" olmaktan öte gitmez.

18 Bu oranın *hadd-i ednâ* (en aşağı sınır) mı, *hadd-i â'lâ* (en yüksek sınır) mı veya *hadd-i mutlak* (asla değiştirilemez oran) mı olduğu; 1) miras oranlarının düzenlenmesinde ilâhî maksadın ne olduğuyla; 2) vahyin teşri yönüyle; 3) hükmün illete mebni olup olmadığıyla alâkalıdır.
Miras oranlarında ilâhî maksat ilk âyetin de delâlet ettiği gibi adâlet ve hukukun tecellisi için kulluk ve insanlık sorumluluğunu yerine getirmedir. Mirası ellerinde tutan kadınlar değil erkeklerdir ve âyette onlar sorumlu davranmaya davet edilmektedir. "Kadına az ya da çok mirastan pay verin" diyen 7. âyet, bu hükmün teşri yönünün azdan çoğa doğru olduğunu gösterir (7. âyetin notuna bkz). 32. âyetteki *iktisâb* bizce hükmün illeti olarak okunmalıdır. O günkü gelir kalemlerinin başında savaş ganimetleri, diyet ve kan bedeli gelir. Bunlar erkekler yoluyla kazanılır. İkiye bir nisabını mü'minlerin annesi Ümmü Seleme de illete mebni bir hüküm olarak okur ve bunu şöyle ifade eder: "Erkekler savaş yapıyorlar fakat kadınlar savaşamıyor; sonuçta bize de mirasın ancak yarısı düşüyor." (*Yağzu'r-ricâl ve la tağzu'n-nisâ' ve innema lenâ nısfu'l-mirâs. İtkân* I, 98). Bu durumu, bu âyetin inişinden sonra yaşanan şaşkınlıktan da anlıyoruz. Taberî'nin nakline göre biri Rasulullah'a gelir ve der ki: "Ya Rasulallah, kıza yarım mı verelim? Kız ata bile binemez, savaşamaz.."
Bütün bu veriler ışığında bu oranın hadd-i mutlak olmadığı, en yüksek sınırı değil en aşağı sınırı oluşturan illete mebni bir oran olduğu sonucuna varılır. Gerek miras oranlarının illet, hikmet ve maksadını anlamaya yönelik bu yorumumuz, gerekse buna benzer meseleye yeni bir açılım getiren daha başka yorumlarımız, sadece murâd-ı ilâhîyi anlama çabamızın bir ürünü olarak anlaşılmalıdır. İslâm'ı çağa uydurma veya uyarlama gibi bir derdimiz yoktur. Böyle bir yaklaşım sağlıklı da değildir.

19 Geriye kalan üçte iki diğerleri arasında paylaştırılır; ebeveyni hayatta olanın mirasından kardeşler pay alamaz.

فَاِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُٓ اَبَوَاهُ فَلِاُمِّهِ الثُّلُثُۚ
فَاِنْ كَانَ لَهُٓ اِخْوَةٌ فَلِاُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ
وَصِيَّةٍ يُوصٖى بِهَٓا اَوْ دَيْنٍۜ اٰبَٓاؤُ۬كُمْ وَاَبْنَٓاؤُ۬كُمْۚ
لَا تَدْرُونَ اَيُّهُمْ اَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًاۜ فَرٖيضَةً مِنَ اللّٰهِۜ
اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٖيمًا حَكٖيمًا ﴿١١﴾ وَلَكُمْ نِصْفُ مَا
تَرَكَ اَزْوَاجُكُمْ اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌۚ فَاِنْ كَانَ
لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ
يُوصٖينَ بِهَٓا اَوْ دَيْنٍۜ وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ
اِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌۚ فَاِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ
الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَٓا
اَوْ دَيْنٍۜ وَاِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً اَوِ امْرَاَةٌ
وَلَهُٓ اَخٌ اَوْ اُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُۚ
فَاِنْ كَانُٓوا اَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَهُمْ شُرَكَٓاءُ فِي الثُّلُثِ
مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصٰى بِهَٓا اَوْ دَيْنٍۙ غَيْرَ مُضَٓارٍّۚ
وَصِيَّةً مِنَ اللّٰهِۜ وَاللّٰهُ عَلٖيمٌ حَلٖيمٌۜ ﴿١٢﴾

<- ama eğer çocuğu yoksa ve anne-babası onun (tek) vârisiyse, işte o zaman annesi üçte birini alır. Eğer kız ve erkek kardeşleri varsa, o zaman annesine altıda biri verilmelidir; tabii ki yapmış olduğu herhangi bir vasiyyeti ya da borcu düşüldükten sonra.

Ebeveynleriniz ve oğullarınız... Hangisinin yararlılık açısından size daha yakın olacağını asla anlayamazsınız. (Bu oranlar), Allah tarafından belirlenmiş paylardır: Kuşkusuz Allah her şeyi bilendir, her hükmünde tam isabet kaydedendir.

12 Eğer çocukları bulunmuyorsa, eşlerinizin miraslarının yarısı size aittir. Fakat eğer onların çocukları varsa, ettikleri vasiyet[20] ve borçlarından sonra kalan malların dörtte birini alacaksınız. Eğer çocuğunuz yoksa, kalan mallarınızın dörtte biri eşlerinize aittir. Fakat eğer çocuğunuz varsa, ettiğiniz vasiyet ve borçlardan sonra, kalanın sekizde birini alacaklar.

Eğer erkek ya da kadın birinci dereceden bir mirasçıya sahip değilse;[21] kız ya da erkek kardeşi de varsa, her birine altıda bir düşer. Fakat erkek ve kız kardeş birden fazlaysalar, edilen vasiyet ve borçtan sonra üçte birini alırlar.[22] Her iki durumda da, (mirasçılara) zarar verilmemelidir.[23]

---

20 Vasiyet kişinin serveti üzerindeki hakkıdır. Ne ki, âyetin sonunda "vârise zarar verilmemelidir" emriyle kayıt altına alınmıştır. Nebevî uygulamada zarar vermeyen miktar üçte bir olarak belirlenmiştir.

21 Veya: "Ölen kimseye birinci dereceden yakınlığı olan bir vâris değilse". *Kelâle*, "kılıcın kör olan ağzı, bıçağın sırtı, keskin görmeyen göz" mânasından türetilmiştir. *Yûrasu* meçhul fiil *vuriseden* geliyorsa "miras bırakana" delâlet eder. Eğer *ef'ale* babından geliyorsa *yûrasu* "miras alana" delâlet eder. Birinci tercihte "birinci dereceden mirasçıya sahip olmayan kimse" mânasına gelir. İkinci tercihte "miras bırakana birinci dereceden yakınlığı olmayan vâris" mânasına gelir. *Yûrasuyu* bazıları *yerisu* şeklinde malum, bazıları da *yuverrisu* şeklinde tef'il babından okumuşlardır. Notun başına aldığımız alternatif mâna ile çeviri içinde verdiğimiz mâna metin açısından birbirine eşit mesafededir. Hatta eğer geleneğin miras paylaşımındaki olumsuz rolünü hesaba katarsak, alternatif mâna öncelik kazanır. Zira bu okuyuş "gelin" ve "nişanlıyı" da hesaba katan bir okuyuştur. Hz. Peygamber'in "Allah her hak sahibine hakkını vermiştir" açıklaması da bunu teyit eder.

22 "Erkek ve kız kardeş" ile sadece anne bir kardeşler kastedilir. Bunda ittifak edilmiştir. Öz kardeşlerin hakkındaki hüküm sûrenin sonundadır.

23 Gerçek dışı ve sırf vârisi mahrum bırakmayı amaçlayan borçlar. "Zarar vermenin" sınırına dair âyetin

تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ
يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرٖى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ
خَالِدٖينَ فٖيهَا وَذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظٖيمُ ﴿١٣﴾ وَمَنْ
يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ
نَارًا خَالِدًا فٖيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُهٖينٌ ﴿١٤﴾ وَالّٰتٖى
يَأْتٖينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَٓائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا
عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِنْكُمْ فَاِنْ شَهِدُوا فَاَمْسِكُوهُنَّ
فِى الْبُيُوتِ حَتّٰى يَتَوَفّٰيهُنَّ الْمَوْتُ اَوْ
يَجْعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ سَبٖيلًا ﴿١٥﴾ وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا
مِنْكُمْ فَاٰذُوهُمَا فَاِنْ تَابَا وَاَصْلَحَا فَاَعْرِضُوا
عَنْهُمَا اِنَّ اللّٰهَ كَانَ تَوَّابًا رَحٖيمًا ﴿١٦﴾

Bunlar Allah'ın size tavsiyesidir; zira Allah her şeyi bilendir, (bu kurallar hususunda) hilim ve hoşgörü sahibidir.

13 Bütün bunlar Allah tarafından çizilen sınırlardır. Kim Allah'a ve Rasulü'ne uyarsa, Allah onları içerisinde yerleşip kalacakları zemininden ırmaklar akan cennetlere koyar; işte muazzam başarı da budur. 14 Kim de Allah'a ve Rasulü'ne isyan eder ve O'nun çizdiği sınırları ihlal ederse, O onu içerisinde yerleşip kalacağı ateşe sokar; zaten onun hakkı da alçaltıcı bir azaba duçar olmaktır.

15 HAYASIZLIK sergileyen kadınlarınıza gelince:[24] aranızdan onlar için dört şahit gösterin! Ve eğer bunlar onun için şahitlik yaparlarsa, ölüm gelinceye ya da Allah onların lehine[25] bir kapı açıncaya kadar evlerde hapsedin![26]

16 Ve aranızdan bu işi yapan her iki erkeği de cezalandırın! Eğer o ikisi tevbe eder ve durumlarını düzeltirse, onları cezalandırmaktan vazgeçin! Çünkü Allah tevbeleri kabul edendir, sınırsız merhamet sahibidir.[27]

ilk notuna bkz.

24 Ölenin malının paylaşılmasıyla ilgili hükümlerin ardından, yoksulluğun azdırdığı zinanın hükümleri geliyor. *Fâhişeten* ile ilgili bkz: 4:22, not 36 ve 65:1, not 5.

25 "Onlara bir kapı açılıncaya kadar" ile sopa ve taşlamanın kastedildiği yorumunu Ebu Müslim şu gerekçeyle reddeder: "Bu yorum doğru değildir; çünkü sopa ve taşlama onların lehine değil aleyhinedir." Âyetteki *lehunne* ibaresinin "onların lehine" anlamına geldiğine ise "kişinin kazandığı kendi lehine" (2:286) âyetini delil gösterir (Nkl: Râzî).

26 Ebu Müslim, bu âyette sözü edilen "fuhuş yapan kadınlardan" maksadın, lezbiyen ilişkiye (*sihâk*) giren kadınlar olduğunu, zinanın cezasının daha sonra açıklandığını ifade eder (Nkl: Râzî). Bu tür kadınların cezası evlerine hapsedilmeleri, eğer bu tür bir ilişkiden vazgeçerlerse özgürlüklerine kavuşturulmaları, vazgeçmezlerse ömür boyu evlerinde tutulmaları hükmü getirilmektedir.

27 *Ellezâni* ilgi zamiri, hem çift sayıya hem de erkek cinsine delâlet eder. Bu kullanımdan yola çıkarak âyetin kendi cinsi ile livata eden erkeklerle ilgili olduğu rahatlıkla söylenebilir. "Galibiyet kuralınca buna kadın da girer" itirazı yapılabilirse de, bir önceki âyette müstakil olarak kadınlardan söz edilmesi bu itirazı geçersiz kılar. Bu âyet Mücâhid'e, Ebu Müslim'e ve ona katılan Râzî'ye göre eşcinseller içindir. Ebu Hanife'nin "Livâtada had yok, tazir vardır" hükmü de bu yorumla paralellik arzeder.

اِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللّٰهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّٓوءَ
بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَاُو۬لٰٓئِكَ يَتُوبُ
اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧﴾
وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّـَٔاتِ
حَتّٰٓى اِذَا حَضَرَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ اِنّ۪ي
تُبْتُ الْـٰٔنَ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ
اُو۬لٰٓئِكَ اَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا اَل۪يمًا ﴿١٨﴾ يَٓا
اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَرِثُوا
النِّسَٓاءَ كَرْهًا وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا
بِبَعْضِ مَٓا اٰتَيْتُمُوهُنَّ اِلَّٓا اَنْ يَأْت۪ينَ
بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ
فَاِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسٰٓى اَنْ تَكْرَهُوا شَيْـًٔا
وَيَجْعَلَ اللّٰهُ ف۪يهِ خَيْرًا كَث۪يرًا ﴿١٩﴾ وَاِنْ
اَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَاٰتَيْتُمْ
اِحْدٰيهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْـًٔا
اَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَاِثْمًا مُب۪ينًا ﴿٢٠﴾

17 Doğrusu, Allah katında kabul gören tevbe, yalnızca bir cahillik ederek kötülük işleyen ve sonra vakit geçirmeden Allah'a yönelenlere mahsustur.[28] İşte Allah da onları affa yönelecektir; zira Allah her şeyi bilendir, her hükmünde tam isabet edendir. **18** Oysa ne ölüm gelip çatıncaya kadar (ısrarla) günah işlemeyi sürdürerek son anda "İşte şimdi tevbe ediyorum!" diyen birinin tevbesi kabul görecektir, ne de inkârında direnerek ölenlerin tevbeleri...[29] Bunlar, evet bunlar için elem verici bir azap hazırladık.[30]

19 EY iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helâl olmaz.[31] Ve açık bir biçimde fuhuş işlemedikçe, verdiğiniz bir şeyi onlardan geri almak için onlara baskı yapmayın! Ve onlarla güzel bir şekilde geçinin; zira onlar size itici gelse bile, hoşlanmadığınız bir şeyde Allah bir çok hayır dilemiş olabilir.[32]

20 Fakat eğer bir kadını bırakıp yerine başka bir kadın almak isterseniz, birincisine külçe külçe altın vermiş olsanız dahi hiçbir şeyi geri almayın.[33] Ona iftira ederek ve bu nedenle açıkça günaha girerek verdiğinizi geri almak olur mu hiç?->

28 Günahı savunmak günahı yüceltmektir. Günahı yüceltmek, günah işlemekten bin beterdir.

29 Allah katında kabul gören tevbenin niteliğinden söz eden bu âyet, Mekkî sûrelerden olan Nahl sûresinin 119. âyetiyle aynı konuyu işlemektedir. Bizim, mecazı da devreye sokarak "bir cahillik ederek kötülük işleyen" diye çevirdiğimiz ibare, kişinin yaptığı işin sonunun nereye varacağını düşünmeden, şehvet, öfke ve hevasına yenilmesi durumunu ifade eder. Zira bunlar aklı perdeler, bilinci dumura uğratır ve kişiye tedbirini şaşırtır. Böylesi bir hâlde "işlenen kötülük" ise "bir cahillik ederek işlenen kötülük" denilmeyi hâk eder.

30 Bu tür bir tevbeye Firavun'un ölümün zoruyla giderayak yaptığı iman itirafını dile getiren Yûnus 90'dan yola çıkarak "Firavun imanı" veya "Firavun tevbesi" adı verilmiştir. Zoru görünce iman ile, zorla iman aynı şeydir.

31 Yani, kadını bir meta gibi görüp miras yoluyla elde etmeniz. Cahiliyyede kadın miraslık bir meta gibi görülmekteydi, modern cahiliyyede ise teşhirlik bir meta gibi görülmekte.

32 Duygusal sebeplerle yuva dağıtarak kadını sokağa terk eden erkeği sorumluluğa davet.

33 3. âyetin sonundaki tek eş tavsiyesine dolaylı bir gönderme.

وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ اَفْضٰى بَعْضُكُمْ اِلٰى
بَعْضٍ وَاَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴿٢١﴾
وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ اٰبَٓاؤُكُمْ مِنَ النِّسَٓاءِ
اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ اِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا
وَسَٓاءَ سَبِيلًا ﴿٢٢﴾ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ اُمَّهَاتُكُمْ
وَبَنَاتُكُمْ وَاَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ
وَبَنَاتُ الْاَخِ وَبَنَاتُ الْاُخْتِ وَاُمَّهَاتُكُمُ
الّٰتٖى اَرْضَعْنَكُمْ وَاَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ
وَاُمَّهَاتُ نِسَٓائِكُمْ وَرَبَٓائِبُكُمُ الّٰتٖى فٖى
حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَٓائِكُمُ الّٰتٖى دَخَلْتُمْ بِهِنَّ

<- 21 Birbirinizin mahremi olduktan ve eşiniz sizden sağlam bir taahhüt aldıktan sonra, onu nasıl geri alabilirsiniz ki?

22 Babalarınızın daha önce kadınlarla evlilik yaptığı türden evlilik(ler) yapmayın,[34] fakat geçmişte yapılanlar geçmişte kalmıştır.[35] Bu davranış kesinlikle yüz kızartıcı bir hayasızlık, çirkin bir günah, kötü bir gelenek idi.[36]

23 Anneleriniz,[37] kızlarınız,[38] kız kardeşleriniz,[39] halalarınız, teyzeleriniz; erkek ve kız kardeşlerinizin kızları; süt anneleriniz ve süt kardeşleriniz;[40] eşlerinizin anneleri; kendileriyle gerdeğe girdiğiniz eşlerinizden doğmuş olup sizin kendi hanenizde bakım ve velayetini üstlendiğiniz[41] (sulbünüzden olmayan) kızlarınız,[42] size haram kılınmıştır;->

34 Akıllı varlıklar için kullanılan *men* yerine *mâ* ilgi zamiri kullanıldığı için, "babalarınızın daha önce evlilik yaptığı kadınlar" yerine, "babalarınızın daha önce kadınlarla evlilik yaptığı türden evlilikler" şeklinde çevrilmesi dil kurallarıyla daha uyumludur. Ebu'l-Kays'ın oğlu ölen babasının ardından "Malına vâris olduğum gibi eşine de sahip oluyorum" diyerek üvey annesine sahip olmak istemişti. Bu âyet bu çirkin cahiliyye geleneğini reddetmektedir.

35 Bu ve bir sonraki âyette yer alan bu tür ibareler, vahyin vakıayı yok saymadığının göstergesidir. Bu tür gayr-ı meşru evliliklerden olma çocukların mağdur edilmemesini, hak ve hukuklarının korunmasını ifade eder.

36 Âyetteki *fâhişeten* "akli kötülük", *makten* "şer'i kötülük", *vesâe sebilen* "örfi kötülük" olarak açıklanmıştır (Râzî). *Makten* ile bir önceki notta açıklanan çirkin cahili gelenek kastedilse gerektir.

37 Öz-üvey, meşru-gayr-ı meşru yoldan tüm anneler ve büyükanneler girer.

38 Kişinin kızları ve onların çocukları.

39 Öz veya üvey, fark etmez. Fakat üvey kız kardeşin yine üvey olan kız kardeşi yasak kapsamı dışındadır.

40 Yani bebelik çağında (bir hadise göre en az beş kez) süt emen. Formül şudur: Emenin emzirene nefsi haram, emzirenin emene nesli haramdır.

41 *Hucur* (t. *hacr* veya *hicr*) mekâna delâlet eder ve mecazen "yetiştirme ve büyütme" vurgusunu da taşır (İbn Âşûr). Tercihimiz kelimenin her iki anlamını da görür. Buradaki *ve rabâibukumullâtî fi hucûrikum* ibaresi, büyütülmek maksadıyla evlatlık alınan anasız-babasız veya analı-babalı 'yetim', öksüz ve kimsesizlerin evlat edinilmesi sırasında oluşabilecek mahremiyet problemlerini aşmada bir çıkış yolu olarak görülebilir.

42 Eşin önceki kocadan olma kızının yasak kapsamına girmesi için "aynı evde, bir arada" yetişmiş olma şartı öngörülmektedir. Bu şartın dışında kalanların yasak kapsamına girmediği görüşünü İbn Hazm, Hz. Ali ve Hz. Ömer'e nisbet eder (*el-Muhallâ*). Bir mekânda yetişmenin (*fi hucûrikum*) mahremiyet açısından, aynı çatı altında ebeveynin öz kızları gibi birlikte yaşama hükmüne mesnet teşkil etmesi manidardır. Aslında âyetin ikinci kelimesi olan "kızlarınız" öz ve üvey kızların hükmünü açıkladığı için, "yanınızda yetişen kızlarınız" ile öz ve üvey kızlar dışında birileri kastedilmelidir. Bununla herhangi bir sebeple ailenin yetiştirmek için alıp bakım ve terbiyesini üstlendiği evlatlık kızların kastedilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Eğer durum böyle ise, kimsesiz çocuklara sahip çıkıp onların himayelerini

فَاِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْۘ
وَحَلَٓائِلُ اَبْنَٓائِكُمُ الَّذٖينَ مِنْ اَصْلَابِكُمْۙ وَاَنْ
تَجْمَعُوا بَيْنَ الْاُخْتَيْنِ اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَۜ اِنَّ
اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَحٖيمًاۙ ﴿٢٣﴾ وَالْمُحْصَنَاتُ
مِنَ النِّسَٓاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْۚ كِتَابَ اللّٰهِ
عَلَيْكُمْۚ وَاُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَٓاءَ ذٰلِكُمْ اَنْ تَبْتَغُوا
بِاَمْوَالِكُمْ مُحْصِنٖينَ غَيْرَ مُسَافِحٖينَۜ فَمَا
اسْتَمْتَعْتُمْ بِهٖ مِنْهُنَّ فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ فَرٖيضَةًۜ
وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فٖيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهٖ مِنْ بَعْدِ
الْفَرٖيضَةِۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٖيمًا حَكٖيمًا ﴿٢٤﴾

<- fakat gerdeğe girmemişseniz bir mahzur yoktur; ve öz oğullarınızın eşleri de size haramdır;[43] aynı anda iki kız kardeşi almanız da öyle. Fakat geçmişte olanlar geçmişte kalmıştır; çünkü Allah tarifsiz bir bağışlayıcıdır, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

24 Meşru şekilde hakkını vererek sahip olduklarınızın[44] dışında, bütün evli kadınlar (da haramdır). Bu Allah'ın size talimatıdır. Bunların dışındakilerin tümü, mal varlığınızdan bir kısmını vererek istemeniz, gayr-ı meşru bir ilişkiyle değil de evlilik bağı yoluyla almak şartıyla size helâldir. Kendilerinden yararlandığınız kadınlara mehirlerini bir yükümlülük olarak tastamam verin! Bu yükümlülüğün tesbitinden sonra, başka bir şey üzerinde uzlaşmanızda sizin için bir sorumluluk yoktur. Kuşku yok ki Allah her şeyi bilendir, her hükmünde tam isabet edendir.

üstlenme konusunda yaşanan mahremiyyete ilişkin sıkıntıları aşmada bu âyet bir çıkış yolu sunabilir. İnsanî kaygılar ve zaruri durumlar nedeniyle evlat gibi alınıp aynı hücrede (evde) büyütülen çocukların kendilerini bir ebeveyn gibi yetiştiren insanlarla aralarındaki gündelik mahremiyet hukuku, âyette geçen "velayetini üstlendiğiniz (sulbünüzden olmayan) kızlarınız" hükmüne mülhak sayılabilir. Allahu alem. (Evlatlık ile ilgili ayrıntılı bir açıklama için bkz: 33:4, not 7).

43 Zımnen: Evlatlıkların eşleri hariç.

44 *Mâ meleket eymânukum*un tefsiri sadedinde Elmalılı şunları söyler: "Yemin" esasen "sağ el" olduğundan *milk-i yemininiz* demek, "ellerinizle meşru sûrette bihakkın kazandığınız milkleriniz" demektir ki daha çok "köle" ve "cariyeler" hakkında istimal olunur". Bunların "eş"lerin dışında ikinci bir kategori olduğunu "eşleri ve sağ elleri altında bulunanlar" (33:50) âyetinden anlıyoruz. Bunlar kimlerdir? Ahzab 50. âyetten bunların "savaş esirleri arasından sağ elinin altında bulunan kimseler.." olduğunu öğreniyoruz. Demek ki, bunlar mutlak savaş esirleri değil, savaş esirleri arasından Allah Rasulü'nün meşru bir biçimde sahip olabilecekleri idi. Buna örnek ararsak hemen iki örnek bulabiliriz: Safiye ve Cüveyriye. Bu iki annemiz savaş esiridirler, fakat Rasulullah onları "cariye" edinmeyip nikâhlamıştır. Sünnetteki uygulama budur. Kaldı ki Muhammed 4. âyet savaş esirlerinin köleleştirilmesini dışlamaktadır (Bkz. 47:4, not 8). Sıcak savaş dışında esir almak da yasaklanmıştır (Bkz. 8:67, not 72 ve 33:52, not 70).

وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا اَنْ يَنْكِحَ
الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ
اَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ
بِايمَانِكُمْ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَانْكِحُوهُنَّ
بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ وَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ
مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ
اَخْدَانٍ فَاِذَٓا اُحْصِنَّ فَاِنْ اَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ
نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ذٰلِكَ
لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ وَاَنْ تَصْبِرُوا
خَيْرٌ لَكُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٥﴾ يُرِيدُ اللّٰهُ
لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ
وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦﴾ وَاللّٰهُ
يُرِيدُ اَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ
الشَّهَوَاتِ اَنْ تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا ﴿٢٧﴾ يُرِيدُ اللّٰهُ
اَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِيفًا ﴿٢٨﴾

25 Aranızdan her kimin durumu, hür bir mü'min kadın almaya elvermezse, o meşru şekilde sahip olduğunuz mü'min kızlardan birini alsın;[45] çünkü Allah sizi (toplumsal statünüzle değil) imanınızla değerlendirir;[46] (zaten insan olarak) siz birbirinize denksiniz.[47] O hâlde iffetini koruyan, fuhşa bulaşmayan ve dost da tutmayan kadınlarla sahiplerinin izniyle evlenin ve mehirlerini makul bir şekilde verin! Onlar evlendirildikten sonra iffetsiz bir davranışta bulunurlarsa, onları hür evli kadınlara verilenin yarısıyla cezalandırın![48]

Bu, içinizden zorda kalınca günaha girme korkusu duyanlar içindir.[49] Fakat sabretmeniz sizin için daha hayırlıdır: Allah tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir rahmet kaynağıdır.

26 Allah (bütün bunları) size açıklamak, öncekilerin (doğru) hayat tarzlarına sizi yönlendirmek[50] ve size bağışıyla yönelmek ister; çünkü Allah her şeyi bilendir, her hükmünde tam isabet edendir. **27** Allah size olanca bağışlayıcılığıyla yönelmek isterken, ayartıcı içgüdülerine esir olanlar sizin tamamen yoldan çıkmanızı isterler.

28 Ayrıca Allah yükünüzü hafifletmek ister; zira insan zayıf yaratılmıştır.

45 Eldeki köle-cariye stokunu eritmek ve kölelik-cariyelik kurumunu bitirmek için vahyin tavsiyesi. Ayrıntılı bir açıklama için bkz: 47:4, not 8.

46 Kadın savaş esirleri konusundaki murad-ı ilâhîyi gösteren cümle budur. Onların imanı tüm sosyal haklarını elde etmenin gerekçesi sayılarak meselenin kökten çözümü için çıkış yolu olarak sunulmaktadır. İmanı takdir için krş: "Kim imanı inkâr ederse işte onun ameli boşa gitmiştir" (5:5). Bu âyettekine benzer bir formla (*Allahu a'lemu bimâ fi-enfusihim*), aynı problemli bakış açısını bir yerde daha görüyoruz: Hz. Nûh'a inanan yoksul, ezilmiş ve horlanmış insanların ilâhî kelâm tarafından savunulması sırasında... (Bkz: 11:31).

47 Kalıbın açılımı: Biri olmadan diğerinin yapamadığı, birbirinin yerini tutmayan, hak ve sorumluluk açısından birbirine denk fakat aynı olmayan ikilisiniz (Krş: 3:195).

48 Hür evli kadın ve erkeğin zinasının cezası Nur sûresinin 2. âyetinde 100 celde olarak açıklanmıştır. Bu açıklama ışığında bu âyette dile gelen ceza 50 celdedir.

49 *el-'Aneti* bu şekilde çevirimiz için bkz: 9:128, not 164.

50 Cinsel ahlâkın korunmasının ruhbanlık değil evlilik yoluyla sağlanacağına işaret.

29 Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya da dayansa, birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin;[51] -tabî ki (meşru) ticaret hariç- ve kendinize kıymayın; çünkü Allah sizin için bir rahmet kaynağıdır.

30 Kim bunu düşmanca ve zulmetme kastıyla yaparsa, onu zamanı geldiğinde ateşe mahkûm edeceğiz; zira bu Allah için çok kolaydır.

31 Size yasaklanan büyük günahlardan uzak durursanız, kusurlarınızı örteriz ve sizi şerefli bir makama yerleştiririz.

32 O hâlde Allah'ın size bahşettiği sizi birbirinize üstün kılan farklı değerleri temenni etmeyin. Erkeklerin kendi kazançlarından bir payı vardır; kadınların da kendi kazançlarından bir pay vardır.[52] İhsanından bahşetmesi için Allah'tan isteyin; kuşkusuz Allah her bir şeyi hakkıyla bilmektedir.[53]

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تَأْكُلُٓوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ
بِالْبَاطِلِ اِلَّٓا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ
مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُٓوا اَنْفُسَكُمْ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُمْ
رَحٖيمًا ﴿٢٩﴾ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ عُدْوَانًا وَظُلْمًا
فَسَوْفَ نُصْلٖيهِ نَارًا وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ
يَسٖيرًا ﴿٣٠﴾ اِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَٓائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ
نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا
كَرٖيمًا ﴿٣١﴾ وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللّٰهُ بِهٖ بَعْضَكُمْ
عَلٰى بَعْضٍ لِلرِّجَالِ نَصٖيبٌ مِمَّا اكْتَسَبُوا
وَلِلنِّسَٓاءِ نَصٖيبٌ مِمَّا اكْتَسَبْنَ وَسْـَٔلُوا اللّٰهَ
مِنْ فَضْلِهٖ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلٖيمًا ﴿٣٢﴾

51 Veya: "karşılıklı rızaya dayalı ticaret yoluyla da olsa..." Bu ibare çoğunluk tarafından şöyle anlaşılmıştır: "Birbirinizin mallarını, karşılıklı rızaya dayalı ticaret hariç, haksız yollarla yemeyin." Ne ki, bu çeviride şu anlama problemleri ortaya çıkmaktadır: 1) "Karşılıklı rızaya dayalı ticaret" dışındaki meşru kazanç yolları tıkanmakta mıdır? Bu problemi haklı olarak Râzî de gündeme getirmiş ve "hibe, vasiyet, miras, sadaka, mehir ve hak edilmiş yasal tazminat" gibi kalemleri sayarak "ticaret dışında birçok mal edinme yollarının olduğuna" dikkat çekmiştir. 2) "Karşılıklı rıza" ticareti ticaret kılan vasıftır; dolayısıyla helâl ticarete ilave bir vasıf değil, ticaretin özüne ilişkin ayrılmaz bir vasıftır. Kur'an'da da meşru ticaret, bu vasıfla değil, hep yalın olarak gelir. Bu nedenle, cümle yalnızca ticarete hamledilmemelidir. 3) Meşru olmayan mal edinme yöntemlerinin başında faiz gelmektedir ve tüm faizli işlemler "karşılıklı rızaya" dayalı olarak gerçekleşmektedir. Bütün bu problemleri göz önüne alarak, "karşılıklı rıza"yı, sadece "ticarete" değil, istisna edatı öncesini de kapsayacak bir şekilde tüm cümleye şamil kılmamıza mani bir hâl bulunmamaktadır. Bunlardan ayrı olarak, Muhammed Esed, çoğunluğun anlayışına şu eleştiriyi getirmiştir: "karşılıklı anlaşmaya dayalı ticaretten doğan haksız kazançların "birbirinizin mallarını haksız yollarla heba etmeyin" şeklindeki genel yasaklamanın dışında tutulduğu intibaını vermektedir." Bu problemi aşmak için de *illa* edatının *ve* anlamını, ya da yasak bildiren *la* ile kullanıldığında "ne...ne de..." anlamını öne çıkararak "Birbirinizin mallarını haksız yollarla —karşılıklı rızaya dayanan ticaret yoluyla da olsa- heba etmeyin" mânası vermektedir. Delil olarak da 27:10-11 âyetini göstermektedir ki, bunu ve 2:150 âyetini *illâ*nın "ne.. ne de.." kullanımı için Süyûtî de delil gösterir (*İtkân* II, 160). Ancak Esed, bu âyeti, gösterdiği delile uygun olarak çevirseydi anlamın şöyle olması gerekirdi: "Birbirinizin mallarını ne haksız yollarla, ne de karşılıklı rızaya dayanan ticaret yoluyla heba edin." Tabiatıyla, böyle bir çevirinin doğru olmayacağı müsellemdir. Esed, istisna edatına *hattâ* anlamı vermektedir ki, Arapça'da *illa* edatının bu kullanımı bilinmemektedir.

52 Bu cümleler, 11. âyetteki oranın illeti olarak okunabilir (Bkz: 7 ve 11'in ilgili notları).

53 Bu âyet, bir sonraki âyetin de delâlet ettiği gibi mirasın illeti ve ruhuyla ilgili bir biçimde anlaşılmalıdır. İstisnalar dışında kadının mülkiyet edinemediği, mirastan hiç pay alamadığı bir toplumda kadının ilk kez mülkiyet ve miras haklarını teslim eden bu devrim çapındaki sosyal uygulama, elbette erkek egemen bir toplum içerisinde şaşkınlığa neden olmuştu. Yukarıdaki âyeti, modernitenin formatladığı bir kafa ile değil de, indirildiği çağın kendi şartlarıyla anlamaya çalışmak gerekir. Bu takdirde âyetin, "savaşa gitmediği, ata binmediği, kılıç kullanmadığı, yani servet edinme yöntemlerinden hiç birisi içerisinde aktif rol almadığı

وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ
وَالْاَقْرَبُونَۜ وَالَّذٖينَ عَقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ
نَصٖيبَهُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهٖيدًا
٣٣ اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَٓاءِ بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ
بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ وَبِمَٓا اَنْفَقُوا مِنْ اَمْوَالِهِمْۜ
فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِلْغَيْبِ بِمَا
حَفِظَ اللّٰهُۜ وَالّٰتٖي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ

33 Herkes için, geriye bıraktığı mirastan pay alacak mirasçılar tayin ettik: Ebeveynler, akrabalar ve kendileriyle sözleştikleriniz...[54] İşte bunlara nasiplerine düşeni verin; iyi bilin ki Allah her bir şeye hakkıyla şahittir.[55]

34 ERKEKLER kadınların koruyup gözeticisidirler;[56] çünkü Allah erkeklerle kadınları farklı alanlarda üstün yeteneklerle donatmıştır;[57] bir de erkekler servetlerinden harcama yapmaktadırlar. Dürüst ve erdemli kadınlar hem (Allah'a) boyun eğen, hem de Allah'ın koruduğu (iffeti, eşlerinin) yokluğunda da koruyan kadınlardır.[58] Sadâkatsizlik etmelerinden çekindiğiniz[59] kadınlara gelince: onlara önce öğüt verin,->

hâlde, salt erkeklerin elde ettiği servetin paylaşımında bir aktör olarak kadın nasıl yer alabilir?" (Taberî) şaşkınlığı içindeki erkeklere bir uyarı olduğu görülür. Râzî'nin naklettiği dört nüzûl sebebi rivayetinden, âyetin, kendilerine erkeklerden daha az pay verilmesini sorgulayan kadınları da muhatap aldığını anlıyoruz. İşte bunlardan biri: "Kadınlardan biri Rasulullah'a geldi ve şunları söyledi: "Erkeklerin de, kadınların da Rabbi birdir; sen yalnız onlara değil bize de elçi olarak gönderildin; Allah niçin erkekleri düşünüyor da bizi düşünmüyor?" İşte bunun üzerine bu âyet indi. Ve kadın dedi ki: "Erkekler, cihad sayesinde bizi geçiyorlar; ya bize ne var?" Peygamberimiz cevap verdi: "Sizden hamile olanın ecri, oruç tutanla, namaz kılanla aynıdır. Onu doğurduğunda, kadının ecirden aldığı payı kimse takdir edemez. Çocuğunu emzirdiğinde ise, onun her yudumundan, bir canı diriltmiş gibi ecir alır" (Râzî).

54 Said b. Müseyyeb bunu evlatlıklara yapılan vasiyetle (İbn Âşur); Ebu Müslim ise "eşler" ile açıklamıştır (Nkl: Râzî).

55 Zımnen: Siz de Allah'ın şahitliğine şahit olun!

56 Âyetteki *kavvâm* sözcüğü, *kâim*in mübalağa siygasıdır; *kâme 'ale'l-mer'e* ifadesi "kadını gözetti", "kadının geçimini üstlendi" anlamlarına gelir. Kavvamlık, bir bakıma kayyumluktur; yani "koruyup kollama, bakıp gözetme" işini üstlenme. Burada, "kaim"den daha kapsamlı ve derinlikli olan *kavvâm*a biz "koruyup gözeten" anlamını tercih ettik (Krş: 4:135; 5:8). Bu gözetime âyette gösterilen gerekçe "erkeklerin servetlerinden eşleri için yapabilecekleri harcama"dır. Ancak, "Niçin erkekler?" sorusu sorulmalıdır. Bu soru erkeklerin servet girdisinin kadınlardan daha fazla oluşuyla açıklanmaktadır. Evin geçimi erkeğe yüklenerek, bu sûrenin 11. âyetindeki mirasta erkek-kadın oranına atıfta bulunulmaktadır. Ne var ki, *kavvâm*'lık gerekçesi sadece geçim sağlamaya indirgenemez. Erkek fiziğinden kaynaklanan biyolojik güç de ilave bir gerekçe olarak yorumlanabilir. Burada fıtrat ve yaratılıştan yüklenen roller temel gerekçedir.

57 Lafzen: "Allah her iki cinse farklı alanlarda üstün yetenek vermiştir" (Bu kalıp için bkz: 2:253, not 455). Kişinin kendi seçmediği cinsiyetiyle övünmesi ilkel bir maddeciliktir.

58 Veya kıraat imamı Ebu Cafer'in Allah lafzını mansup okuyuşuna binaen: "kadınların (iffetleri) Allah'ın koruması sayesinde korunmuştur."

59 *Nuşûz*, "çıkıntı, tümsek" anlamına gelen *nâşiz*den. "isyan, başkaldırı, geçimsizlik" anlamlarına gelir (*Lisân*). 128. âyet erkeğin *nuşûz*undan söz ettiğine göre, kelimenin her iki eşi de kapsayan ilave bir anlamı daha olmalıdır. O da "sadâkatsizlik"tir. Zira veda hutbesinde Hz. Peygamber bu âyeti okuyarak

<- sonra yataklarında yalnız bırakın, nihayet darp edin![60] Ardından size itaat ederlerse, aşırı giderek onlar aleyhine bir yol benimsemeyin! Allah, gerçekten yücedir, büyüktür.[61]

35 Şayet sözkonusu çiftin birbirinden tamamen kopmalarından endişe ederseniz, erkeğin ve kadının ailelerinden birer hakem tayin edin! Eğer iki taraf da aralarını ıslah etmek isterse, Allah onları uzlaştırır. Unutmayın ki Allah her şeyi bilendir, her şeyden haberdar olandır.

وَاهْجُرُوهُنَّ فِى الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ
فَاِنْ اَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا
اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا ﴿٣٤﴾ وَاِنْ خِفْتُمْ
شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ اَهْلِهِ
وَحَكَمًا مِنْ اَهْلِهَا اِنْ يُرِيدَا اِصْلَاحًا يُوَفِّقِ
اللّٰهُ بَيْنَهُمَا اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا ﴿٣٥﴾

---

nuşuzu "iffetsizlikle" (*fâhişeten*) açıklamıştır. Bu 19. âyette geçen türden açık bir fuhuş olmaktan ziyade, "eşler arası sadâkati zedeleyip şiddetli geçimsizliğe yol açan davranışlar" olsa gerektir. Kadın için kocaya başkaldırma, erkek için eşe eziyet anlamına gelir. Kadının nüşuzunun öne çıkarılması, nesil emniyetinden birinci derecede sorumlu olan tarafın kadın olmasındandır. Zımnen *nuşuz* "ailede geçimsizlik odağı olma" hâlini ifade eder.

60 Veya: "(ille de döveceksemiz) ondan sonra dövün!" *Darabe* Kur'an'da "misal getirmek, gezmek, (kayaya) vurmak, mühürlemek, itmek, mahkûm etmek" anlamlarında kullanılır. *Darabe* fiili, *darabe'd-dehru beynena* örneğinde olduğu gibi Arapça'da "iki şeyi birbirinden ayırmak" anlamında da kullanılır (*Tâc*). Kur'an'da canlıyı dövmenin tüm türleri yer alır, fakat bunların hiç birinde insan fiili olarak *darabe* fiili ve türevleri kullanılmaz: "yanağa tokat", *sakket* (51:29); "yumruk" *vekezehu* (28:15); "kamçılamak, çırpmak" *ehuşşu* (20:18); "boynunu vurmak" *kata'a* (69:46). *Darabe* fiili 8:50 ve 47:27'de melek fiili olarak kullanılır. Rasulullah hiç kadın dövmemiş ve dövülmesine de izin vermemiştir: "Siz eşlerinizi köle döver gibi dövmekten hiç utanmıyor musunuz? Gündüz dövüp gece birlikte oluyorsunuz öyle mi?" (Buhârî, 67/*Nikâh*, 93) "Allah'ın hizmetkârlarını hiçbir zaman dövmeyiniz!" (Ebu Dâvud, Nesâi, İbn Mace, Ahmed b. Hanbel) Rasulullah'ın eşlerinden bazıları maddî sıkıntıları gerekçe göstererek şiddetli geçimsizliğe sebep olunca, Hz. Peygamber onları dövmeyi hiç düşünmemiş, Kur'an da bu durumda "dövmeyi" değil fakat "boşamayı", bir başka ifadeyle "ayrılmayı" önermesini tavsiye etmiştir (Bkz: 33:28-32). Âyetin nüzûl sebebi konusunda bir çok farklı rivayet vardır. Taberî'ye göre bu âyetin iniş nedeni, kocası tarafından tokat yiyen bir kadının (Habibe bt. Zeyd) Rasulullah'a başvurması üzerine Rasulullah'ın aynı şiddette bir tokadın da kadın tarafından kocasına atılması hükmünü verince inmiştir. Bu âyet inince Rasulullah "ben bir şey diledim, Allah ise başka bir şey; şüphesiz Allah'ın dilediği daha hayırlıdır" demiştir. Kur'an Rasulullah'ın hükmünü onaylamamıştır; fakat burada dikkat çekici olan, Rasulullah'ın, kocasından yediği bir tokada karşılık, bir kadına aynı şiddette tokat atma hükmünü vermiş olmasıdır.

61 Bu âyet, iç ve dış bağlam açısından iki insan cinsi (erkek-kadın) arasındaki değil, birbirine evlilik sözleşmesi ile bağlı eşler (karı-koca) arasındaki ilişkilere dair bir düzenleme içermektedir. Aynı şekilde *vadribûhunnenin* tarafları da erkek-kadın değil, karı-kocadır. Burada muhatapları, mevcut olandan daha iyi ve daha insani olana sevk eden bir öneriye yer verilmektedir. Kur'an'ın insanlıktan istediklerini, gösterdiği hedeflere bakmaksızın onun söyledikleriyle sınırlamak, Kur'an'ı tarihe mahkûm etmektir. Nüzûl sebebinden de anlaşılacağı gibi âyet, eşiyle arasında sorun çıkınca ilk aklına gelen şey dayak olan kocalara hitap etmekte ve onlara daha insani çözüm yolları önermektedir. Bu yollardan biri olan kadını yatağında yalnız bırakmak ancak çok eşlilik durumunda bir cezalandırma sayılacaktır. Tersi erkeğin kendisini cezalandırmasıdır. Dolayısıyla bu âyetteki önerilerin maksadı, ataerkil Arap toplumunda kusurlu eşine karşı ilk tepkisi dayak olan erkeklerin kadınlara şiddet uygulamalarının önüne geçmektir.

وَاعْبُدُوا اللّٰهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهٖ شَيْـًٔا
وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى
وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبٰى وَالْجَارِ
الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ وَابْنِ السَّبِيلِ
وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ
مُخْتَالًا فَخُورًا ﴿٣٦﴾ اَلَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ
النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ
مِنْ فَضْلِهٖ وَاَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا
﴿٣٧﴾ وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ
وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَنْ
يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا فَسَاءَ قَرِينًا ﴿٣٨﴾
وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ
وَاَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ وَكَانَ اللّٰهُ بِهِمْ
عَلِيمًا ﴿٣٩﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَاِنْ
تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ اَجْرًا
عَظِيمًا ﴿٤٠﴾ فَكَيْفَ اِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ
بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلٰى هٰؤُلَاءِ شَهِيدًا ﴿٤١﴾

36 ALLAH'A kulluk edin ve O'ndan başka hiçbir şeye ilâhlık yakıştırmayın; ana-babaya ve akrabaya, yetimlere ve yoksullara, kendi çevrenizden olan komşulara ve yabancı komşulara, yanınızdaki dosta,[62] yolcuya ve meşru şekilde bihakkın sahip olduklarınıza iyilik yapın![63]

Unutmayın ki Allah kendini beğenmiş küstahları sevmez;[64] **37** kendisi cimrilik yapan ve başkalarına cimriliği önerenleri, Allah'ın kendilerine bağışladığı şeyi saklayanları da...[65] Ve kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırladık.

38 Yine Allah'a ve âhiret gününe inanmadıkları hâlde mallarını sırf gösteriş olsun için harcayanları da (sevmez). Can yoldaşı şeytan olan kimse ne kötü dosta sahiptir![66]

39 Bunlar da Allah'a ve âhiret gününe iman etselerdi ve Allah'ın kendilerine bağışladığı rızıktan infak etselerdi ne kaybederlerdi sanki?[67] Ama Allah onlar hakkında her şeyi bilir.

40 Kuşkusuz Allah kimseye zerre miktarı haksızlık yapmaz; eğer hayırlı bir iş varsa onu kat kat artırır; katından da büyük bir ödül bahşeder.

41 Asıl her toplumdan bir şahit getirdiğimiz ve seni de onlar aleyhine şahit gösterdiğimiz zaman ne olacak (onların hâli)?[68]->

62 Taberî'ye göre "yanınızdaki dost" ile eşler kastedilmiştir. Bu yorumu bağlam da destekler.

63 Başta "köleler ve cariyelere.." Onlara yapılacak en büyük iyilik özgürlüğe kavuşturmaktır (Krş: 2:177).

64 Mekkî âyetlerde cehennemle uyarmanın yerini Medenî âyetlerde sevmemeyle uyarma almıştır. Sevgi, Allah-insan ilişkisinin doruk noktası, en rafine ve damıtılmış hâlidir. Sevgi düzleminde yürütülen bir ilişki için, ödül ve ceza "cennet" ya da "cehennem" asli değil feri belirleyicilerdir.

65 Zımnen: Allah için veremeyeler, Allah'ı hakkıyla takdir edemeyenlerdir.

66 Krş: 36. âyetteki "yanınızdaki dosta" ibaresi. Zımnen: Can dostuna iyilik etmekten geri durursan, can dostun şeytan olur.

67 Güvenmekle vermek arasındaki doğrudan ilişkiye atıf. Mal iyi bir köle, kötü bir efendidir.

68 Zımnen: Peygamberlik bir "toplumsal şahitlik" kurumudur, bu dünya için gereklidir, âhiret için daha da gereklidir (Krş: 2:143).

<- **42** O gün hakikati inkâr edenler ve peygambere karşı çıkanlar, yerle bir olmayı temenni ederler; fakat onlar hiçbir sözü/fikri Allah'tan gizleyemezler.

43 SİZ ey iman edenler! Sarhoşken ne dediğinizi bilinceye kadar, cünüpken de -seyahat (gibi yıkanmayı güçleştiren hâller) hariç- yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın![69] Fakat eğer hastaysanız ya da yolculuk yapıyorsanız veya ihtiyaç giderdikten sonra yahut kadınlarla birlikte olmuşsanız ve üstelik su da bulamıyorsanız, o zaman temiz bir toprak alıp yüzlerinizi ve ellerinizi onunla meshedin![70] Unutmayın ki Allah tarifsiz bir affedicidir, eşsiz bir bağışlayıcıdır.

44 KENDİLERİNE vahiyden bir pay verilmiş olanların onu sapıklıkla değiştirdiklerini ve sizin de yoldan çıkmanızı istediklerini görmüyor musun? **45** Fakat Allah düşmanlarınızı daha iyi bilir. Ama (eğer size veli lazımsa) veli olarak Allah yeter; (yardım lazımsa) yardımcı olarak da Allah yeter.

46 Yahudileşenlerden kimileri sözleri bağlamlarından koparak çarpıtırlar; "işittik ve sarıldık/reddettik",[71] "dinle dinlenilmeyesi" ve "*râ'inâ*" derler, dillerini eğip bükerek ve dine hakaret kastıyla.[72]->

يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُا الرَّسُولَ لَوْ
تُسَوّٰى بِهِمُ الْاَرْضُ وَلَا يَكْتُمُونَ اللّٰهَ حَدِيثًا
﴿٤٢﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ
وَاَنْتُمْ سُكَارٰى حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا
جُنُبًا اِلَّا عَابِرِى سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا وَاِنْ
كُنْتُمْ مَرْضٰٓى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَٓاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ
مِنَ الْغَٓائِطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَٓاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَٓاءً
فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ
وَاَيْدِيكُمْ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٤٣﴾ اَلَمْ
تَرَ اِلَى الَّذِينَ اُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ
يَشْتَرُونَ الضَّلَالَةَ وَيُرِيدُونَ اَنْ تَضِلُّوا
السَّبِيلَ ﴿٤٤﴾ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاَعْدَٓائِكُمْ وَكَفٰى
بِاللّٰهِ وَلِيًّا وَكَفٰى بِاللّٰهِ نَصِيرًا ﴿٤٥﴾ مِنَ الَّذِينَ
هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ
سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ
وَرَاعِنَا لَيًّا بِاَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِى الدِّينِ

69 Bir hüküm içermeyen Nahl 67'yi saymazsak, bu âyet içki yasağının ikinci aşamasını temsil eder. Bakara 219 ile başlayan süreç, Mâide 90 ile tamamlanır. Bu âyetlerin hiçbirisinin hükmü geçersiz kılınmamıştır. Benzer şart ve ortamların oluştuğu durumlarda âyetlerin hükümleri de caridir. Bu yasak ibadet ile bilinç arasındaki kopmaz ilişkiye dikkat çeker. İçki insan aklını örtüp bilinci uyuşturduğu için yasaktır. Her alkolik yola ilk ve tek yudumla çıktığı için, o ilk ve tek yudum da yasaktır.

70 Teyemmüm sembolik abdesttir. Su, kardeşi olan toprakla niyabet ilişkisine sahiptir.

71 *'Asâ,* İbn Fâris'in de vurguladığı gibi birbirine zıt iki anlamı içeren bir kelimedir: Toplanmak veya ayrılmak, emre sarılmak veya isyan etmek. Bu yüzden "toplanmaya" da "dağılmaya" da *'asâ* denilir (*Mekâyîs* ve *Tâc*). *'Asayna* diyenler, bu kelimeyi tevriyeye elverişli olduğu için seçmiş olmalıdırlar ki, Kur'an dil oyununa müsait bu kelimenin yerine *eta'nâ*yı (itaat ettik) önerir (Krş: 2:93).

72 Öyle görünüyor ki, burada sözleri bağlamlarından koparmaya "işittik ve reddettik", "dinle dinlenilmeyesi" örnekleri, dillerini eğip bükme ve dine hakaret kastına da "bize bak" anlamına gelen *râ'inâ*yı, dili eğerek "çobanımız" anlamına gelen *râînâ* ya da "ahmaklık" anlamına gelen *ra'ûnet* köküne dayama örnekleri verilmektedir.

وَلَوْ اَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا وَاسْمَعْ
وَانْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاَقْوَمَ وَلٰكِنْ لَعَنَهُمُ
اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ اِلَّا قَليلًا ﴿٤٦﴾ يَٓا اَيُّهَا
الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ اٰمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا
لِمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا
عَلٰٓى اَدْبَارِهَٓا اَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّٓا اَصْحَابَ
السَّبْتِ وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ مَفْعُولًا ﴿٤٧﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَا
يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ
يَشَٓاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدِ افْتَرٰٓى اِثْمًا
عَظِيمًا ﴿٤٨﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ اَنْفُسَهُمْ
بَلِ اللّٰهُ يُزَكّٖى مَنْ يَشَٓاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٤٩﴾

<- Eğer onlar "işittik ve itaat ettik", "dinle" ve "*unzurnâ*"[73] deselerdi, bu kendileri için daha yararlı ve daha dürüstçe bir davranış olurdu. Ne ki, hakikati inkâr ettikleri için Allah onları rahmetinden dışladı; gerçekten de onlar, çok azı müstesna, inanmıyorlar.

47 Siz ey önceki vahiylerin müntesipleri! Sizdekini tasdik edici olarak indirdiğimiz vahye inanın ki, umutlarınızı söndürüp arkanıza baktırarak size geçmiş günlerinizi aratmayalım;[74] ya da Cumartesi yasağını çiğneyen topluluğu lânetlediğimiz gibi lânetlemeyelim;[75] zira Allah'ın iradesi mutlaka gerçekleşir.

48 Kuşkusuz Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz; fakat isteyen (hak eden)/istediği kimselerin bunun dışındaki günahlarını bağışlar. Zira Allah'a ortak koşan kimseler, (O'na) iftira ederek korkunç bir günah işlemiş olmaktadırlar.[76]

49 Baksana kendilerini temize çıkaranlara! Ama yoo! Allah isteyeni/istediğini temize çıkarır ve kimseye kıl kadar haksızlık yapılmaz.[77]

---

73 Yukarda *râinâ*'yı, burada onun yerine kullanılması önerilen *unzurnâ*'yı kelimeler üzerinden örnek verildiği için çevirmek yerine olduğu gibi bırakmayı tercih ettik.

74 Bu cümle ile iki şey ima ediliyor olabilir: 1) Onları geçmişte yaşadıklarından daha büyük acıların beklediği; ki bu takdirde onlar eski kara günlerini bile arar hale geleceklerdir. 2) Geçmiş günlerin özlemiyle yanıp tutuştukları; ki bu, gelecekten umutları yitirdikleri anlamına gelir. Gelecek için umudu olmayanlar, geçmişin özlemiyle avunurlar. Allah Rasulü'nün bu âyetlerin hemen peşinden indiği Hendek kuşatmasında çağın iki süper gücü olan Sasani ve Bizans imparatorluklarını ashabına müjdelemesi hatırlanmalı.

75 *Sebt* yasağı için bkz: 2:65, not 120 (Krş: Eski Ahid, *Çıkış* 31:14-15).

76 İnsanın ruhsal bağımsızlık sürecinin önündeki en büyük engel şirktir. Çünkü şirk, tüm insani vasıfları ve rûhi yücelme çabalarını boşa çıkarır. Zira şirk, şirk koşan insanı şirk koştuğu varlık karşısında nesneleştirir. Bu da bir insanın kendisine yapacağı en büyük zulümdür. Öte yandan şirk Allah'ın sevgisine ve güvenine ihanettir. Allah'tan başkasına tanrılık yakıştıranlar, sadece şirk nesnesine kötülük etmekle kalmazlar, eşyayı kendi yerinden etmek sûretiyle hadlerini aşarak kendilerine de kötülük etmiş olurlar. İşte bu nedenle şirk "korkunç bir zulümdür" (31:13). Bu yönüyle şirk, hayata dair bir alanı Allah'tan koparma cinayetine tam teşebbüstür. İbn Mes'ud bu âyetle "Allah bütün günahları affedebilir" (39:53) âyetinin arasını şöyle telif etmiştir: Şirki ancak tevbe ile affeder, diğerlerini affetmesi tevbeye bağlı değildir. (Taberî, 39:53'ün tefsirinde).

77 "Allah'ın seçilmiş halkı" olduğunu düşünen Yahudilerle, Hz. İsa'nın kendilerini "ilk günah"tan arındırma adına çarmıha gerildiğine inanan Hıristiyanların bu yaklaşımlarına atıf.

50 Bak, kendi uydurduklarını nasıl da Allah'a atıyorlar? Onları açıkça ifşa eden bir günah olarak bu onlara yeter.

51 Kendilerine vahiyden bir pay verilen (Yahudileri) görmüyor musun? (Allah'ın kelâmına sırt dönüp) hurafeye[78] ve putlaştırılmış azgınlara[79] inanıyorlar ve müşriklerin mü'minlerden daha doğru bir yolda olduğunu iddia ediyorlar. **52** Allah'ın lânetledikleri işte bunlardır. Allah'ın lânetine uğrayan birine, asla yardım edici bulamazsın.

53 Yoksa bunların Allah'ın hükümranlığında bir payları mı var? Eğer öyle olsaydı, insanlara zırnık[80] bile koklatmazlardı.

54 Yoksa o (Yahudiler), Allah'ın lutfundan bahşettiği şeylerden dolayı, (iman eden) insanları hasetliyorlar mı? Oysa Biz, İbrahim ailesine vahiy ve onu doğru hükme ulaşmada kullanacakları selim bir muhakeme yeteneği vermiş[81] ve onlara muazzam bir hükümranlık bahşetmiştik. **55** Aralarında ona inananlar da vardı, ondan yüz çevirenler de; (işte bunların defterini dürmeye) alevler saçan cehennem yeter.

اُنْظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَۜ
وَكَفٰى بِهٖٓ اِثْمًا مُبِينًا ﴿٥٠﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ
اُو۫تُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ
وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هٰٓؤُ۬لَٓاءِ
اَهْدٰى مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا سَبِيلًا ﴿٥١﴾ اُو۬لٰٓئِكَ
الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللّٰهُۜ وَمَنْ يَلْعَنِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ
نَصِيرًاۜ ﴿٥٢﴾ اَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِنَ الْمُلْكِ فَاِذًا لَا
يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًاۙ ﴿٥٣﴾ اَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ
عَلٰى مَٓا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖۚ فَقَدْ اٰتَيْنَٓا اٰلَ
اِبْرٰهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَاٰتَيْنَاهُمْ مُلْكًا
عَظِيمًا ﴿٥٤﴾ فَمِنْهُمْ مَنْ اٰمَنَ بِهٖ وَمِنْهُمْ مَنْ صَدَّ
عَنْهُۜ وَكَفٰى بِجَهَنَّمَ سَع۪يرًا ﴿٥٥﴾

---

78 *Cibt*, gerçekte hiçbir güce sahip olmadığı hâlde kendisinde güç vehmedilen şeydir. En genel anlamıyla sihir, illüzyon ve her tür hurafi uğur ve uğursuzluk atfı *cibt*tir. Hz. Peygamber de *cibti* bir hadisinde böyle tefsir etmiştir: *"Iyâfe* (*zecru't-tayr* da denilir ve kuşun isimleri, sesleri ve geçtiği yerlerden uğur ya da uğursuzluk anlamları çıkarmaktır), *tıyera* (önünden ceylan veya tavşanın sağdan sola geçmesini uğursuzluk, soldan sağa geçmesini uğur saymak) ve *tark cibt*tendir" buyurur (Ebu Dâvud 3907; krş: *el-Muvafakat* II, 71). Çevirimizin gerekçesi budur.

79 *Tâğût*, "azdı" anlamına gelen *tağâ*dan türetilmiştir. "Haddini aşmak" anlamına gelen *tuğyân* ve "azgın" anlamına gelen *tâğî* de aynı kelimenin farklı kalıplarıdır. *Tâğûta* bu bağlamda verilebilecek en uygun karşılık "putlaştırılmış, haddini aşmışlığın dibini bulmuş azgın kişi"dir. Kelime Sami dil ailesinden olan Fenikece'de *tâût* olarak telaffuz edilir. Fenikece'ye Eski Mısırca "Thot"tan geçmiş olması muhtemeldir. Thot, eski Mısır tanrılarından hikmet ve bilgi tanrısıdır. Aslında Thot'un Mısır'lı Hermes ile özdeş olduğunda konunun uzmanları fikir birliği içindedirler. Memfis'in hemen dışındaki Sakkara'da bulunan MÖ 2. ve 3. yüzyıllara ait Demotik lehçeyle yazılmış metinlerde "Hermes Trismegistos" ismi okunmuştur. Bu kişi, eski bir Mısır bilgesidir ve öyle anlaşılıyor ki, bu hikmet ve ilim sahibi zât sonradan tanrılaştırılarak bir put hâline getirilmiştir (Bkz. Martin Bernal, *Kara Atena* 211-224, İstanbul-1998). Kur'an'da Tağut, Allah'a rağmen hüküm kaynağı ve otorite olarak görülen, yani tanrılaştırılan insan gibi somut ya da şeytan gibi soyut her tür varlıktır.

80 *Fetîl*den farklı olarak *nakîr*, hurma çekirdeğinin sırtının ortasındaki noktacıktır. Bunun dilimizdeki deyimsel karşılığı budur.

81 *Hikmet*, *Kitab* ile birlikte geldiği bağlamlarda bu vurguyu taşır (Bkz: 21:74, not 74).

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ
نَارًاۜ كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ
جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ
عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿٥٦﴾ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ
تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَٓا اَبَدًاۜ لَهُمْ فِيهَٓا
اَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا ﴿٥٧﴾ اِنَّ
اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ اِلٰٓى اَهْلِهَاۙ
وَاِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ اَنْ تَحْكُمُوا
بِالْعَدْلِۜ اِنَّ اللّٰهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهٖۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ
سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٥٨﴾

56 Âyetlerimizi inkârda ısrar edenleri, zamanı gelince ateşe mahkûm edeceğiz; (ve) derilerinin her yanıp soyulmasında, derilerini değiştireceğiz ki azabı (ta can evinde) hissedebilsinler: Şüphesiz Allah her işinde tek mükemmel olan, her hükmünde tam isabet kaydedendir.

57 Fakat iman edip sâlih amel işleyenleri, zemininden ırmaklar akan cennetlere koyacağız, orada ebediyyen kalacaklar; orada onlar tertemiz eşlere sahip olacaklar; ve onları muhteşem bir gölgeliğe yerleştireceğiz.

58 Şüphe yok ki Allah, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hüküm verdiğiniz zaman adâletle hüküm vermenizi emrediyor.[82] Allah size ne de güzel öğüt veriyor; zira Allah akıl sır ermez bir biçimde her şeyi işiten, her şeyi görendir.

---

82 *Emaneh,* "bir şeyin sorumluluğunu geçici olarak birine tevdi etmek" anlamına gelir. Bu âyetin üç tür muhatabı vardır. Biri doğrudan muhataptır, diğer ikisi dolaylı muhataplardır. Bunlar:
1) Seçme ve tayin etme makamında olan kimseler.
2) Ehliyet ve liyakate sahip olmadığı hâlde emanete talip olan kimseler.
3) Ehliyet ve liyakat sahibi olduğu hâlde emaneti üstlenmekten kaçınan kimseler.
İbn Ömer, üreme organlarına varana dek, tüm organları "emanetler" arasında saymıştır. Âyette, en geniş anlamıyla kullanılmıştır. Maddî, mânevi, siyasal, sosyal ve ekonomik tüm sorumluluklar buna dahildir. İkinci cümleden, âyette özellikle kastedilen emanetin yönetim ve otoriteyle ilgili tüm makam ve mevkiler olduğu anlaşılmaktadır. Ehliyet ve liyakatin olmazsa olmaz şartı dörttür:
1) Kişinin Allah'a nisbetle liyakat ve ehliyet şartı: Allah'a karşı sorumluluk bilincidir.
2) Kişinin kendisine nisbetle liyakat ve ehliyet şartı: Yetenek ve yeterliliktir.
3) Kişinin emanete nisbetle liyakat ve ehliyet şartı: Meşruluktur.
4) Kişinin insanlara nisbetle liyakat ve ehliyet şartı: İnsanlara yararlı olmaktır.
Emaneti ehline vermemek üç kat zulümdür:
1) Emanetin kendisine.
2) Emanetin verildiği liyakatsiz kişiye.
3) Emanet kendisine verilmesi gerekirken verilmeyen liyakatli kişiye. Kur'an'ın inşâ ettiği akıl kendisine bahşedilen tüm nimetlere birer emanet gözüyle bakar. Emanet eden emanet edilene ya güvenmiştir, veya güvenilir olup olmadığını sınamaktadır. Emanet edilen kimse emanete ya sadâkat gösterir ya da ihanet eder. Allah'ın insana emanet ettiği her değer için her iki kategorideki her iki şık da ihtimal dahilindedir. Emanetin Allah-insan ilişkisine ve insan-insan ilişkisine taalluk eden boyutları vardır. İnsan her günahı Allah'ın kendisine emanet ettiği bir imkân, organ ve güçle işler. Bu yüzden her günah ilâhî emanete ihanet anlamı taşır. Günahtan dolayı, hiç bir günahın kendisine hiçbir zarar veremediği Allah'a tevbe etme şartının gerekçesi budur. Âyette kastedilenler Hz. Muhammed'in peygamberliğini sindiremeyen Yahudiler, emanet ise "Tevrat vahyini taşıma sorumluluğu"dur. Önceki vahye mensup olduğunu iddia edenlerin son vahyi inkâr etmeleri, ilâhi emanete ihanet olarak değerlendirilmektedir.

59 Siz ey iman edenler! Allah'a, peygambere[83] ve aranızdan alanlarında yetkin ve otorite sahibi olan kimselere itaat edin;[84] bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz, onu Allah'a ve peygambere götürün; tabi eğer Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız. Böyle yapmanız hem çok hayırlı, hem de sonuçları açısından çok daha güzeldir.

60 SANA ve senden önce indirilenlere iman ettiğini sananlara bir baksana! Birbirlerini putlaştırılmış bir azgınlık ve sapkınlığın hakimiyetine çağırmakta bir sakınca görmüyorlar; oysa onu inkâr etmekle emrolunmuşlardı.[85] Şeytan ise onları, çıkamayacak kadar derin bir sapıklığa itmek ister. 61 Onlara, "Allah'ın indirdiğine ve peygambere gelin" denildiğinde, bu münafıkların nefretle senden yüz çevirdiklerini görürsün.

62 Fakat, önceden yaptıkları yüzünden başlarına öngöremedikleri bir musibet gelince, ne olacak hâlleri? Sonra sana gelecekler, Allah adına yeminle "bizim amacımız sadece iyilik yapmak ve senin başarını sağlamaktı" (diyecekler).[86] 63 Ama bunlar, Allah'ın kalplerindekini bildiği kişilerdir. Şu hâlde onları kendi hâllerine bırak;[87] onlara öğüt ver ve onlara konuş; bu, içlerinde iz bırakan beliğ bir konuşma olsun.->

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا اَطٖيعُوا اللّٰهَ وَاَطٖيعُوا
الرَّسُولَ وَاُو۬لِي الْاَمْرِ مِنْكُمْۚ فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ
فٖي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ اِلَى اللّٰهِ وَالرَّسُولِ اِنْ كُنْتُمْ
تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِۜ ذٰلِكَ خَيْرٌ
وَاَحْسَنُ تَأْوٖيلًا ﴿٥٩﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذٖينَ يَزْعُمُونَ
اَنَّهُمْ اٰمَنُوا بِمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَٓا اُنْزِلَ مِنْ
قَبْلِكَ يُرٖيدُونَ اَنْ يَتَحَاكَمُٓوا اِلَى الطَّاغُوتِ
وَقَدْ اُمِرُٓوا اَنْ يَكْفُرُوا بِهٖۜ وَيُرٖيدُ الشَّيْطَانُ
اَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعٖيدًا ﴿٦٠﴾ وَاِذَا قٖيلَ لَهُمْ
تَعَالَوْا اِلٰى مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَاِلَى الرَّسُولِ رَاَيْتَ
الْمُنَافِقٖينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُودًاۚ ﴿٦١﴾ فَكَيْفَ
اِذَٓا اَصَابَتْهُمْ مُصٖيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدٖيهِمْ ثُمَّ
جَٓاؤُ۫كَ يَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ اِنْ اَرَدْنَٓا اِلَّٓا اِحْسَانًا
وَتَوْفٖيقًا ﴿٦٢﴾ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذٖينَ يَعْلَمُ اللّٰهُ مَا فٖي
قُلُوبِهِمْ فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فٖٓي
اَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلٖيغًا ﴿٦٣﴾

83 Zımnen: Seçilene isyan seçene isyandır.

84 *Ulu'l-emr* İbn Abbas'a göre "âlimlerdir". Kur'an'daki emr kavramı gerçek bir çok anlamlı terimdir. Bu bağlamdaki kullanımı "bilmeyle" değil "yapmayla" ilgili sosyo-politik bir vurgu taşır.

85 Allah'a inandığını iddia eden birinin, bir problemin çözümünde O'na güvenmeyerek pratikte kendisinde güç vehmettiği bir başka otoriteye güvenmesi, imanın tüm getirilerini sıfırladığı gibi, imanın üzerinde yükseldiği kişilik zeminini de parçalamaktadır. İşte bu durum, kişilik bölünmesinin öbür adı olan "nifaka" tekabül eder ve sahibini "münafık" durumuna düşürür.

86 Nifakın sosyo-psikolojik gerekçesi burada, "ferdin iç dünyasıyla dış dünyası arasındaki zıtlığı rol yaparak çözme yolunu seçmesi" şeklinde dile getiriliyor. İki yüzlülüğü tabiat hâline getirmiş kimi nifak sahiplerinin buna benzer gerekçelerinin Allah tarafından ciddiye alınmayacağı ifade edilmektedir.

87 *İ'radın* doğru karşılığı "yüz çevirmek" olamaz. Zira yüz çevirene âyetin devamında olduğu gibi "öğüt ver" denmez (Bkz.: 74:23, not 16).

وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ اِلَّا لِيُطَاعَ بِاِذْنِ
اللّٰهِۜ وَلَوْ اَنَّهُمْ اِذْ ظَلَمُٓوا اَنْفُسَهُمْ جَٓاؤُ۫كَ
فَاسْتَغْفَرُوا اللّٰهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ
لَوَجَدُوا اللّٰهَ تَوَّابًا رَح۪يمًا ﴿٦٤﴾ فَلَا وَرَبِّكَ لَا
يُؤْمِنُونَ حَتّٰى يُحَكِّمُوكَ ف۪يمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ
ثُمَّ لَا يَجِدُوا ف۪ٓي اَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ
وَيُسَلِّمُوا تَسْل۪يمًا ﴿٦٥﴾ وَلَوْ اَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ
اَنِ اقْتُلُٓوا اَنْفُسَكُمْ اَوِ اخْرُجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ
مَا فَعَلُوهُ اِلَّا قَل۪يلٌ مِنْهُمْۜ وَلَوْ اَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا
يُوعَظُونَ بِه۪ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاَشَدَّ تَثْب۪يتًاۙ
﴿٦٦﴾ وَاِذًا لَاٰتَيْنَاهُمْ مِنْ لَدُنَّٓا اَجْرًا عَظ۪يمًاۙ ﴿٦٧﴾
وَلَهَدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا مُسْتَق۪يمًا ﴿٦٨﴾ وَمَنْ يُطِعِ
اللّٰهَ وَالرَّسُولَ فَاُو۬لٰٓئِكَ مَعَ الَّذ۪ينَ اَنْعَمَ اللّٰهُ
عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيّ۪نَ وَالصِّدّ۪يق۪ينَ وَالشُّهَدَٓاءِ
وَالصَّالِح۪ينَۚ وَحَسُنَ اُو۬لٰٓئِكَ رَف۪يقًاۜ ﴿٦٩﴾ ذٰلِكَ
الْفَضْلُ مِنَ اللّٰهِۜ وَكَفٰى بِاللّٰهِ عَل۪يمًا ﴿٧٠﴾

<- **64** Zira Biz, her peygamberi, Allah'ın izni dahilinde[88] kendilerine itaat olunsunlar diye gönderdik. Eğer onlar, kendilerine zulmettikten sonra sana gelip de Allah'tan af dileselerdi ve -Peygamber de onların bağışlanması için dua etseydi- kesinlikle Allah'ı tevbeleri kabul etmeye hazır ve merhametli bulacaklardı.
65 Ama hayır, Rabbine andolsun ki, aralarında tartıştıkları[89] her konuda seni hakem yapmadıkça, sonra da senin hükmüne tereddütsüz bir teslimiyetle uymadıkça iman etmiş sayılmazlar.
66 Fakat Biz, onlara "Canlarınızı feda edin!"[90] ya da "Yurtlarınızı terk edin!" diye emretmiş olsaydık, çok azı dışında bu emri tutmazlardı. Ama öğütleneni yapsalardı, hem kendileri için daha hayırlı olurdu, hem de (inanç zeminine) daha sağlam basmış olurlardı.
67 O zaman Biz de onlara, katımızdan muhteşem bir ödül verirdik
68 ve onları dosdoğru bir yola yöneltirdik.

69 Allah'a ve peygambere itaat eden kimseler, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, Hakk'a sadık kalanlar, hayatını imanına şahit kılanlar ve iyiliği yayanların safında olurlar. Bunlar ne güzel dosttturlar.[91]

70 Bu Allah'ın bir lutfudur; ve (bunu birinin bilmesi gerekiyorsa) her şeyi bilen Allah yeter.

---

88 *Bi-iznillâh* sınırlama cümlesinin buradaki işlevi, peygamberlere itaatin Allah'ın koyduğu genel yasalar çerçevesinde gerçekleşeceğine dikkat çekmektir. Zira insanların çoğu peygamberlere itaat etmeyecektir. Bu ise Allah'ın izni, yani iradeli varlıklar için koyduğu yasa gereğidir (6:35, 111; 35:8 ve 33:46, ilgili notlar).

89 *Şecera*: "tartışma". Her dalı ayrı bir istikameti gösteren ağaç gibi, farklı sonuçlara varma.

90 Aynısı Bakara 54'te de kullanılır. Fakat iki kullanımın da bağlamı çok farklıdır. Orada inek yavrusuna tapanlara bu emir verilirken, burada Allah yolunda cihad gibi fedakârlıklara teşvik bağlamında emir kipinde bir varsayım olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle Bakara'da "Nefislerinizi öldürün!" anlamı, burada ise "Canlarınızı feda edin!" anlamı metnin bağlamıyla uyumludur. Allahu a'lem.

91 Fâtiha'daki "Kendilerine nimet verilenler" (1:6) bunlardır. Allah Rasulü'nün son sözünün de *er-rafiku'l-a'lâ* (yüce dostlar katına) olduğu hatırlanmalıdır.

71 SİZ ey iman edenler! Küçük müfrezeler hâlinde ya da topyekün orduyla ilerlerken ihtiyatlı hareket edin! 72 Aranızda elbette işi ağırdan alan kimseler olacak ve bir yenilgiyle karşılaştığınızda "Onlarla birlikte bulunmamam Allah'ın bana bir lutfudur" diyecekler. 73 Fakat Allah'tan size bir zafer ihsan edildiğinde, bu kez de o kimseler sanki sizinle kendi aralarında hiçbir sevgi problemi yokmuş gibi "Ah n'olaydım, onlarla birlikte olaydım da o muhteşem başarıya ben de konaydım!" diyecekler.[92]

74 O hâlde, dünya hayatını âhiret hayatıyla takas etmek isteyenler Allah yolunda savaşsınlar. Allah yolunda savaşan herkese, ister öldürülsün ister galip gelsin gelecekte muazzam bir ödül bahşedeceğiz.[93]

75 Size ne oluyor da, Allah yolunda "Ey Rabbimiz! Bizi halkı zalim olan şu beldeden kurtar ve rahmetinle bize sahip çıkacak bir koruyucu ve destek olacak bir yardımcı gönder!" diye yalvaran güçsüz erkekler, kadınlar ve çocuklar için savaşmıyorsunuz?[94]

76 İman edenler Allah yolunda, inkâr edenler de putlaştırılmış azgınların yolunda savaş verirler. O hâlde, şeytanın evliyasına karşı savaş verin! Unutmayın ki şeytanın hilesi kesinlikle zayıftır.[95]

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ فَانْفِرُوا
ثُبَاتٍ اَوِ انْفِرُوا جَم۪يعاً ﴿٧١﴾ وَاِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ
لَيُبَطِّئَنَّۚ فَاِنْ اَصَابَتْكُمْ مُص۪يبَةٌ قَالَ قَدْ اَنْعَمَ
اللّٰهُ عَلَيَّ اِذْ لَمْ اَكُنْ مَعَهُمْ شَه۪يداً ﴿٧٢﴾ وَلَئِنْ
اَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِنَ اللّٰهِ لَيَقُولَنَّ كَاَنْ لَمْ تَكُنْ
بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَا لَيْتَن۪ي كُنْتُ مَعَهُمْ
فَاَفُوزَ فَوْزاً عَظ۪يماً ﴿٧٣﴾ فَلْيُقَاتِلْ ف۪ي سَب۪يلِ
اللّٰهِ الَّذ۪ينَ يَشْرُونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا بِالْاٰخِرَةِۜ
وَمَنْ يُقَاتِلْ ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ فَيُقْتَلْ اَوْ يَغْلِبْ
فَسَوْفَ نُؤْت۪يهِ اَجْراً عَظ۪يماً ﴿٧٤﴾ وَمَا لَكُمْ لَا
تُقَاتِلُونَ ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ وَالْمُسْتَضْعَف۪ينَ مِنَ
الرِّجَالِ وَالنِّسَٓاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذ۪ينَ يَقُولُونَ
رَبَّنَٓا اَخْرِجْنَا مِنْ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ اَهْلُهَاۚ
وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِياًّۚ وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ
لَدُنْكَ نَص۪يراًۜ ﴿٧٥﴾ اَلَّذ۪ينَ اٰمَنُوا يُقَاتِلُونَ ف۪ي
سَب۪يلِ اللّٰهِۚ وَالَّذ۪ينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ ف۪ي سَب۪يلِ
الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُٓوا اَوْلِيَٓاءَ الشَّيْطَانِۚ اِنَّ كَيْدَ
الشَّيْطَانِ كَانَ ضَع۪يفاً ﴿٧٦﴾

92 Son iki âyet, nifakın sonunda varıp demir atacağı limanın çıkarcılık olduğunu haber veriyor.

93 Bu âyet, parçalanmış münafık kişiliğin alt-üst olmuş değer yargılarına karşılık, doğru kıymet hükümleri koyan selim bir akla uyarı niteliğindedir.

94 Zımnen: Meşru bir savaş ancak yüce değerler ve ahlâkî ilkeler uğruna verilen savaştır. Zulme karşı verilen savaş, savaşı sadece caiz kılmaz, insani sorumluluğun ve İslâmî yükümlülüğün zirvesi kılar.

95 İnsanların ya sayılan değerler uğruna savaşan "iyilerden", ya da aynı değerlere karşı savaşan "kötülerden" müteşekkil olacağını, hiç bir cephede yer almayanın anılmaya dahi değer olmadığını vurguluyor.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذٖينَ قٖيلَ لَهُمْ كُفُّوا اَيْدِيَكُمْ
وَاَقٖيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ فَلَمَّا كُتِبَ
عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ اِذَا فَرٖيقٌ مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ
كَخَشْيَةِ اللّٰهِ اَوْ اَشَدَّ خَشْيَةً وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ
كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْلَٓا اَخَّرْتَنَٓا اِلٰٓى اَجَلٍ
قَرٖيبٍ قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلٖيلٌ وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ
لِمَنِ اتَّقٰى وَلَا تُظْلَمُونَ فَتٖيلًا ﴿٧٧﴾ اَيْنَ مَا
تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فٖى
بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍ وَاِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا
هٰذِهٖ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا
هٰذِهٖ مِنْ عِنْدِكَ قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ فَمَالِ
هٰٓؤُلَٓاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدٖيثًا ﴿٧٨﴾
مَٓا اَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ وَمَٓا اَصَابَكَ
مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ

77 (VAKTİYLE) kendilerine "şimdi
(savaştan) söz etmeyi bırakın da,[96]
namazı istikametle kılmaya, zekâtı
içten gelerek vermeye (bakın)" deni-
lenlerin şu hâline baksana bir! Vakti
gelip de onlara savaşmaları emredildi-
ğinde, içlerinden bir gurup Allah'tan
korkarcasına, hatta daha da büyük bir
korkuyla insanlardan korkmaya baş-
ladılar[97] ve şöyle dediler: "Rabbimiz!
Niçin bize savaşı emrettin? Bize biraz
daha süre tanıyamaz mıydın!"

De ki: "Dünya nimetleri tadımlık bir haz-
dır, âhiret ise sorumluluk sahibi biri için
en hayırlı olandır; sonuçta zerre kadar
haksızlığa uğramayacaksınız. 78 Nerede
olursanız olun, ölüm gelip sizi bulur; yıl-
dızlara yükselmiş[98] bile olsanız."

Başlarına güzel bir şey gelse "Bu Allah
katındandır!" derler; fakat başlarına bir
musibet gelse, "(Ey Muhammed! Bu senin
yüzünden başımıza geldi!" derler. De ki:
"Hepsi Allah'tandır!" Fakat şu topluluğa
da ne oluyor; sanki hiçbir sözü anlamıyor!

79 (O halde anlayacakları şekil-
de söyle): Başına gelen her iyilik
Allah'tandır; başına gelen her kötülük
de kendindendir.[99]

---

96 Bu emir, savaş konusunda his ve heyecanla davranan mü'min muhatapları gerçekçi ve aklıselim olmaya davet etmektedir. Mesela Uhud savaşı öncesinde aksi görüşte olmasına rağmen Allah Rasulü'ne meydan savaşı yapma konusunda ısrar edenler içerisinden bazıları, savaş iyice kızışınca savaş meydanını hızla terk eden ilk kişiler arasında yer aldı.

97 Bu yasak olan korkudur ve *haşyet* ile ifade edilir. *Haşyet*, korkulanın büyük ve üstün görüldüğü, bu yüzden tazim edildiği bir korku türüdür. Bu tür bir korku sadece Allah'a duyulur. Allah'tan başkasına *haşyet* duymak, Allah'tan korkar gibi başkasından korkmaktır. Bu tür bir korku şirk tehlikesi içerir. Değilse Kur'an, Allah dışında başka bir şeye korku duymayı yasaklamaz. Zira korku beşeri bir duygudur. Kur'an Hz. Musa'nın korkusundan (20:67; 26:21); Hz. Şuayb'ın korkusundan (26:12, 14); mü'minlerin korkusundan (24:55) söz eder. Fakat bunların tümü de *havf* kökünden gelir ve Allah'a ya da bir başka şeye karşı kişinin kendisini güçsüz hissetiği için duyduğu "beşerî korku"yu ifade eder. Bu âyetlerin hiç birinde tazim ifade eden *haşyet*, *takva* ve *rehb* kullanılmaz (Krş: 5:44, not 50).

98 Veya 'burjuvazi' isminin de kaynağı olan: "heybetli burçlarda" (Krş: 22:45). Tercihimiz ölümlülük yasasının gücünü daha iyi yansıtmaktadır (Krş: Süddî, Rebi ve Malik'ten nkl. Taberî).

99 Bu varlıkta iyiliğin aslî kötülüğün ârızi olduğuna delâlet eder. Her şey *mâ hulika lehi* (yaratılış gayesi) istikametinde hareket ettiği sürece iyidir. Bu iyilik eşyanın kendisinde var olan değil, yaratanın ona yüklediği bir iyilik olduğu için Allah'a atfedilmelidir.

BİZ SENİ bütün insanlığa elçi olarak gönderdik; ve buna (birinin şahid olması gerekirse), en büyük şahit olan Allah yeter. **80** Kim Elçi'ye itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Kim de yüz çevirirse, iyi bilsin ki biz seni onlara korumalık yapasın diye göndermedik.[100]

81 (İkiyüzlüler) "Baş üstüne!" derler, ama yanından uzaklaştıklarında, içlerinden bir güruh gece boyunca senin yanında dile getirdiğinden farklı işler çevirirler. Ama Allah onların gece karanlığında çevirdikleri işleri kaydetmektedir. Şu hâlde işine bak[101] ve Allah'a dayan; zira dayanak olarak Allah yeter.

82 Onlar Kur'an'ı anlamak için kafa yormuyorlar mı?[102] Eğer o Allah dışındaki bir kaynaktan gelmiş olsaydı, elbette onda bir yığın çelişki ve tutarsızlık bulurlardı.[103]

83 Onlar, kendilerine güvenlik ya da korkulup tedbir alınacak bir durumla ilgili herhangi bir bilgi ulaştığında, onu etrafa yayarlar.->

وَاَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًاۜ وَكَفٰى بِاللّٰهِ
شَهٖيدًا ﴿٧٩﴾ مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَۚ
وَمَنْ تَوَلّٰى فَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفٖيظًاۜ
﴿٨٠﴾ وَيَقُولُونَ طَاعَةٌۘ فَاِذَا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ
بَيَّتَ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذٖي تَقُولُۜ وَاللّٰهُ
يَكْتُبُ مَا يُبَيِّتُونَۚ فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ
عَلَى اللّٰهِۜ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكٖيلًا ﴿٨١﴾ اَفَلَا
يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْاٰنَۜ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ
اللّٰهِ لَوَجَدُوا فٖيهِ اخْتِلَافًا كَثٖيرًا ﴿٨٢﴾ وَاِذَا
جَٓاءَهُمْ اَمْرٌ مِنَ الْاَمْنِ اَوِ الْخَوْفِ اَذَاعُوا بِهٖۜ

---

100 Hemen sonra gelen âyetin de açıkça işaret ettiği gibi, bu âyet "yaşayan" peygambere yönelik "canlı" ve "fiili" tavırlarla ilgili bir uyarı niteliği taşır.

101 *İrâd*'ın anlamı "yüz çevirmek" olamaz. Nedeni için 63. âyetin notuna bkz. *Fe a'rıd anhum* ibaresinin vurgusu yükleminden çok öznesine dönüktür. Onlardan yüz çevirmekten amaç, kendi işine bakmasıdır (*Tevelli* ile farkı için bkz: 53:29, not 21). Bu açıdan "onları boşver" anlamındaki *fe zerhum* (23:54 vd.) formundan ayrılır. Bu ikincisinde vurgu, özneden çok yükleme aittir.

102 *Tedebbür,* bir şeyin önüne arkasına bakarak, geleceğe yönelik tedbir alma amacıyla düşünmeye delâlet eder. Zira *dubur* "arka" demektir. Tedebbur, bir sözün arkasında yatan meramı veya bir metnin satır aralarını okumak için külfete girmektir. *Tefa'ul* kalıbı tekellüf ve tereddüt, yani "ısrarla aynı noktaya vurmayı" ifade eder. Çevirideki "kafa yormuyorlar mı" yan anlamının gerekçesi budur. Bu ibare, hem "Onlar Kur'an'ı okuyarak insanın, olayların ve eşyanın akıbeti üzerinde düşünüp kendi gelecekleri için tedbir üretmiyorlar mı?", hem de "Onlar, Kur'an'ın satır aralarında yer alan murad-ı ilâhi üzerinde, ya da vahyin aktardığı olayların arka planı üzerinde derin derin düşünüp kendi gelecekleri için tedbir almıyorlar mı?" anlamına gelir. Eğer tedebbür edilirse, her şeyin Allah'tan olduğunu söyleyen 78. âyet ile sadece hayrın Allah'tan olduğunu söyleyen 79. âyet arasında bir çelişki olmayıp, aksine Allah-insan ilişkisinde muhteşem bir dengeye işaret ettiği açıkça görülür (25:32; 39:23).

103 İlâhî kelâmda çelişki bulunmadığı, kelâmın tümüne ilişkin genel bir hakikattir. Bu genel hakikatin bu bağlamda dile getirilmesinin ise bir sebebi olmalıdır. O sebep Allahu a'lem 78'deki "hepsi Allah'tandır" ifadesiyle 79'daki "Başına gelen her iyilik Allah'tandır, başına gelen her kötülük de kendindendir" âyetleri olmalıdır. Allah'ın gör dediği yerden bakmayan ilk bakışta ikisi arasında çelişki varmış gibi görecektir. Gerçekte çelişki görülende değil görende, görenin zihnindedir. Kusuru bakışında değil de baktığında arayan kaybetmiştir. Buna benzer durumlarda doğru formül bellidir: "Bu (Başınıza gelenler), kendi ellerinizle yaptıklarınızın karşılığıdır" (3:182)

وَلَوْ رَدُّوهُ اِلَى الرَّسُولِ وَاِلٰٓى اُولِى الْاَمْرِ
مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ
وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ
الشَّيْطَانَ اِلَّا قَلِيلًا (٨٣) فَقَاتِلْ فِى سَبِيلِ
اللّٰهِ لَا تُكَلَّفُ اِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ
عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَكُفَّ بَأْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَاللّٰهُ
اَشَدُّ بَأْسًا وَاَشَدُّ تَنْكِيلًا (٨٤) مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً
حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا وَمَنْ يَشْفَعْ
شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا وَكَانَ اللّٰهُ
عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ مُقِيتًا (٨٥) وَاِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ
فَحَيُّوا بِاَحْسَنَ مِنْهَا اَوْ رُدُّوهَا اِنَّ اللّٰهَ كَانَ
عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا (٨٦) اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ
لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ
وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ حَدِيثًا (٨٧) فَمَا لَكُمْ فِى
الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ وَاللّٰهُ اَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا

<- Oysa onu peygambere ya da mü'minler arasından kendilerine yetki verilmiş olanlara iletselerdi, onlar arasından işin (uzmanı olup) ölçme-değerlendirme yapabilenler onu da (değerlendire) bilirlerdi. Size Allah'ın lütuf ve rahmeti olmasaydı, çok azınız hariç kesinlikle şeytanın ardınca giderdiniz.

84 Artık Allah yolunda savaş! Sen kendinden sorumlusun. Yine de mü'minleri uyuşukluktan kurtulmaları için teşvik et![104] Belki Allah inkârcıların direncini kırar; zira Allah'ın gücü daha çetin ve cezalandırması daha şiddetlidir.

85 Kim haklı bir dâvâya katkıda bulunursa, onun tüm getirisinden bir pay alacaktır; kim de haksız bir dâvâya katkıda bulunursa, onun tüm vebalinden bir pay alacaktır: Zira Allah her şeye bir ölçü koyan, koyduğu ölçüye sahip çıkandır.[105]

86 Bir iyi dilek ve temenni ile karşılaştığınızda, ondan daha güzel bir iyi dilek mukabelesinde bulunun,[106] ya da aynıyla iade edin; zira Allah, her şeyin hesabını tutmaktadır.

87 Allah -ki O'ndan başka ilâh yoktur- geleceğinde asla kuşku olmayan Kıyamet Günü'nde elbette sizi bir araya toplayacaktır. Kim Allah'tan daha doğru sözlü olabilir?

88 İşlediklerinden dolayı Allah onları tersyüz ettiği[107] hâlde, size ne oluyor da münafıklar hakkında iki gruba ayrılıyorsunuz?->

---

104 *Harrıdı'l-mu'minîn* ibaresi için bkz: 8:65, not 70.

105 Allah'ın esmasından olan *Mukît*'i Hasîb, Hâfız ve Kadîr ile karşılamak, onlarla eşanlamlı yapmaktır. Oysa isimlerin farklılığı mânanın farklılığını gerektirir. Dahası bu isimler Kur'an'da ayrı ayrı gelmiştir. İbn Fâris'in açıklaması ışığında *Mukît*, "ölçü koyup o ölçünün korunması hususunda titizlenen"dir. Rızık ve azık hakkındaki ölçü de buna dahildir.

106 Ya da: "Barış teklifi aldığınızda daha güzel bir teklifle mukabele edin".

107 Sadece bu sûrede gelen *erkesehum*, (ayrıca 91. âyet) "tersine çevirmek, altını üstüne, önünü ardına getirmek" anlamına geldiği için "tersyüz ettiği" şeklinde karşıladık. Bir münafığı "tersyüz etmek", içinde sakladığını dışına dökmek olsa gerektir. Bir münafığa verilecek en güzel ceza da budur.

<- Allah'ın sapıklık içinde bıraktığı kimseye siz mi hidayet etmek istiyorsunuz? Allah kimi sapıklık içinde bırakırsa, artık onun için bir çıkış yolu bulamazsın.

89 Onlar, kendilerinin inkâr ettikleri
gibi sizin de inkâr edip kendileriyle
aynı seviyeye düşmenizi istiyorlar. O
hâlde, Allah yolunda hicret edince-
ye kadar onları kendinize veli[108] edin-
meyin! Eğer düşmanlığa yönelirlerse,
onları nerede bulursanız yakalayın,
öldürün ve onlardan kimseyi ne veli
ne de yardımcı edinin! **90** Ama, sizinle
arasında anlaşma bulunan bir topluma
sığınanlar ya da sizinle veya kendi top-
lumlarıyla savaşma (fikrinden) içleri
daralarak size başvuranlar hariç. Eğer
Allah isteseydi, onları sizin başını-
za musallat eder ve onlar da sizinle
savaşırlardı. Ama onlar sizi bırakır,
size karşı savaşmaz ve size barış teklif
ederlerse, o zaman Allah onlar aleyhine
davranmanızı onaylamaz.

91 Siz, hem sizden hem de kendi toplumlarından emin olmak isteyen, fakat ne zaman (mü'minler aleyhine bir) entrikaya davet edilseler, içine balıklama dalan daha başkalarına da rastlayacaksınız. İşte o zaman, eğer onlar sizi bırakmaz, sizinle barışa yanaşmaz ve ellerini yakanızdan çekmezlerse, onları da savaş içinde gözünüze kestirdiğiniz[109] her yerde yakalayın ve katledin: İşte size, kendileriyle savaşmanız için açık bir yetki belgesi verdiğimiz kimseler bunlardır.

اَتُر۪يدُونَ اَنْ تَهْدُوا مَنْ اَضَلَّ اللّٰهُۜ وَمَنْ
يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَب۪يلًا ﴿٨٨﴾ وَدُّوا لَوْ
تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَٓاءً فَلَا
تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ اَوْلِيَٓاءَ حَتّٰى يُهَاجِرُوا ف۪ي
سَب۪يلِ اللّٰهِۜ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ
حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْۖ وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وَلِيًّا
وَلَا نَص۪يرًاۙ ﴿٨٩﴾ اِلَّا الَّذ۪ينَ يَصِلُونَ اِلٰى قَوْمٍ
بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ م۪يثَاقٌ اَوْ جَٓاؤُ۫كُمْ حَصِرَتْ
صُدُورُهُمْ اَنْ يُقَاتِلُوكُمْ اَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْۜ
وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتَلُوكُمْۚ
فَاِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَاَلْقَوْا اِلَيْكُمُ
السَّلَمَۙ فَمَا جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَب۪يلًا
﴿٩٠﴾ سَتَجِدُونَ اٰخَر۪ينَ يُر۪يدُونَ اَنْ يَأْمَنُوكُمْ
وَيَأْمَنُوا قَوْمَهُمْۜ كُلَّمَا رُدُّٓوا اِلَى الْفِتْنَةِ
اُرْكِسُوا ف۪يهَاۚ فَاِنْ لَمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقُٓوا اِلَيْكُمُ
السَّلَمَ وَيَكُفُّٓوا اَيْدِيَهُمْ فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ
حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْۜ وَاُو۬لٰٓئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ
عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُب۪ينًا ﴿٩١﴾

---

108 Zımnen: ..askeri müttefik edinmeyin (5:51, ilgili nota bakınız).

109 *Sekiftumûhum* kelimesinin türetildiği *es-sakfe* kullanıldığı altı yerde de savaş ve düşmanlık bağlamında gelir. Benzer bağlamlarda *vecedtumuhum* şeklinde gelmesi bu fiili *veceden*in eşanlamlısı yapmaz (Bkz: 2:191, not 367). "Bulduğunuz her yerde" yerine "gözünüze kestirdiğiniz her yerde" karşılığını kullanmamızın gerekçesi budur.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ اَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا اِلَّا خَطَـًٔاۚ
وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَـًٔا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ
مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلٰٓى اَهْلِهٖٓ اِلَّٓا اَنْ يَصَّدَّقُواۜ
فَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ
فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍۜ وَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ
بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلٰٓى اَهْلِهٖ
وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍۚ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ
شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِۘ تَوْبَةً مِنَ اللّٰهِۜ وَكَانَ اللّٰهُ
عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٩٢﴾ وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا
فَجَزَٓاؤُ۬هُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللّٰهُ
عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَاَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا ﴿٩٣﴾ يَٓا
اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُٓوا اِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ
فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ اَلْقٰٓى اِلَيْكُمُ السَّلَامَ
لَسْتَ مُؤْمِنًاۚ تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۘ
فَعِنْدَ اللّٰهِ مَغَانِمُ كَثِيرَةٌۜ كَذٰلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ
فَمَنَّ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُواۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا
تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿٩٤﴾

92 VE BİR mü'min başka bir mü'mini asla öldüremez; hataen olursa o başka.[110] Bir mü'mini hata ile öldüren kişi ise, mü'min bir köleyi özgürlüğe kavuşturur ve maktulün yakınlarına diyet[111] öder; eğer onlar diyeti bağışlarlarsa, o başka.

Maktul mü'min olduğu hâlde size düşman olan bir topluma mensupsa, o zaman mü'min birini özgürlüğe kavuşturmak (yeterlidir). Ama o sizinle arasında anlaşma olan bir topluma mensupsa, bu durumda mü'min birini özgürlüğüne kavuşturmak ve yakınlarına diyet ödemek gerekir. Buna imkân bulamayanlar peş peşe iki ay oruç tutmalıdırlar; Allah tarafından tevbenin kabulüne bir karşılık olarak: Zira Allah her şeyi bilendir, her hükmünde tam isabet edendir.

93 Kim de bir mü'mini kasten öldürürse, onun cezası cehennemde süresiz kalış olacaktır. O, Allah'ın gazabına ve lânetine uğrayacak, (Allah) onun için korkunç bir azap hazırlamıştır.

94 Siz ey iman edenler! Allah yolunda sefere çıktığınız zaman son derece sorumlu davranın; ve size barış teklif edene bu dünya hayatının geçici zevkine göz dikerek "Sen mü'min değilsin!" demeyin![112] Çünkü Allah'ın hazinesinde daha nice ganimetler vardır. Siz de daha önce onların durumundaydınız, fakat Allah'ın lutfuna nail oldunuz. Artık çok dikkatli davranın: zira Allah tüm yaptıklarınızdan haberdardır.

---

110 Cümlenin yapısı, maksadı en güzel şekilde ifade ettiğini düşündüğümüz bu çeviriye izin vermektedir (Krş: Kurtubî).

111 *Diyet*: (*v-d-y*'den), "ödenen, harcanan, mülkten çıkarılan şey" anlamına. Abdülmuttalib'in oğlu Abdullah'ı kurban olmaktan kurtarmak için yüz deve diyet ödeyinceye kadar Araplarda kan diyeti on deve idi. Bu uygulamadan sonra yüz deveye çıktı (İbn Sa'd, *Tabakât* I, Beyrut, 1985, s. 88-89).

112 Bu âyete dair, kaynaklarda hepsi de birbirinden farklı bir çok sebeb-i nüzûl rivayeti vardır. Bunlardan birinde bu âyet, savaşta son anda teslim olduğunu söyleyen birini öldüren Üsame b. Zeyd ile ilişkilendirilmiştir. Allah Rasulü'nün torunu gibi sevdiği ve büyüttüğü bu genç sahabi kılıcına bir bakıma mani olamamış, savaş şartlarında son anda tevhid kelimesini söyleyen düşmanının boynuna indirmişti. Allah Rasulü "Ey Üsame, demek sen *lâ ilâhe illallah* diyen birini öldürdün?" sitemini o kadar tekrarlamıştı ki, Üsame bu sitemin utancıyla "Keşke o günden sonra Müslüman olsaydım" demiştir (Taberî ve İbn Kesir).

95 MÜ'MİNLERDEN bir mazereti
olmaksızın yerinde çakılıp kalanlarla,
Allah yolunda mallarıyla ve canlarıy-
la çaba gösterenler bir olmaz: Allah
mallarıyla ve canlarıyla elinden gelen
çabayı sarf edenleri, yerinde çakılıp
kalanlardan daha yüce bir mertebeye
çıkarmıştır. Allah bütün mü'minlere
nihaî güzellikler vaad etmesine rağ-
men, yolunda üstün gayret harcayan-
ları, yerinde çakılıp kalanlara muh-
teşem bir ödülle üstün tutmuştur: **96**
Katından yüce mertebelerle, mağfiret
ve rahmetle... Zaten Allah tarifsiz
bir bağışlayıcıdır, eşsiz bir merhamet
kaynağıdır.

97 Melekler, kendi kendilerine zulmeden (yukarıdaki kimse)lere, canlarını alırken "Ne haldeydiniz de (böyle çakılıp kaldınız)?" diye soracak.

Onlar, "Biz yeryüzünde güçsüzdük!" diye cevap verecekler.

(Melekler) "Allah'ın arzı yeterince geniş değil miydi, hicret etseydiniz ya?" diyecekler.

İşte bu tiplerin varacağı yer cehennemdir; orası ne kötü varış yeridir.[113]

98 Ne ki ezilen kesimlere mensup
erkek, kadın ve çocuklardan hiçbir
gücü olmayan ve hicret için yola çıka-
mayanlar da bundan müstesnadır. **99**
İşte bunları da Allah'ın affedebilir; zira
Allah tarifsiz bir affedicidir, eşsiz bir
bağışlayıcıdır.

100 Kim de Allah yolunda hicret ederse, kendisine bir çok alternatif mekânlar[114] ve imkânlar bulur.->

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ
أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ
بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً
وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ وَفَضَّلَ اللَّهُ
الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا
﴿٩٥﴾ دَرَجَاتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً وَكَانَ اللَّهُ
غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٩٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ
ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا
مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ
أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا فَأُولَٰئِكَ
مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿٩٧﴾ إِلَّا
الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ
لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا ﴿٩٨﴾
فَأُولَٰئِكَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ وَكَانَ
اللَّهُ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٩٩﴾ وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ
اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً

113 Zımnen: Gerçek imkânsızlık, imanı imkân olarak kullanmamaktır. İbn Abbas'tan: Hz Peygamber döneminde müslümanlardan bazı kimseler müşriklerle beraberdiler. Ok gelir onlardan birine isabet eder ya da bir kılıç darbesiyle ölürlerdi. Bazı mü'minlerin "Onlar bizim kardeşlerimizdi, onlar için istiğfar edelim" demesi üzerine bu âyet inmiştir (Buhârî).

114 *Murâğamen* burada kinaye olarak kullanılmıştır (Râğıb). Burada, kişiyi rahatsız eden bir diyarı terk edip, 'onun rağmına' bir başka diyar araması anlamına gelir ki, en doğru karşılığı "alternatif mekân" olsa

وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِه۪ مُهَاجِراً اِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِه۪
ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ اَجْرُهُ عَلَى اللّٰهِ
وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوراً رَح۪يماً ﴿١٠٠﴾ وَاِذَا ضَرَبْتُمْ فِي
الْاَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَقْصُرُوا مِنَ
الصَّلٰوةِ اِنْ خِفْتُمْ اَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذ۪ينَ كَفَرُواۜ
اِنَّ الْكَافِر۪ينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُب۪يناً ﴿١٠١﴾
وَاِذَا كُنْتَ ف۪يهِمْ فَاَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلٰوةَ فَلْتَقُمْ
طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُٓوا اَسْلِحَتَهُمْ فَاِذَا
سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَٓائِكُمْ وَلْتَأْتِ طَٓائِفَةٌ
اُخْرٰى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا
حِذْرَهُمْ وَاَسْلِحَتَهُمْۚ وَدَّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا لَوْ
تَغْفُلُونَ عَنْ اَسْلِحَتِكُمْ وَاَمْتِعَتِكُمْ فَيَم۪يلُونَ
عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةًۜ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ
كَانَ بِكُمْ اَذًى مِنْ مَطَرٍ اَوْ كُنْتُمْ مَرْضٰٓى اَنْ
تَضَعُٓوا اَسْلِحَتَكُمْۚ وَخُذُوا حِذْرَكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ
اَعَدَّ لِلْكَافِر۪ينَ عَذَاباً مُه۪يناً ﴿١٠٢﴾

<- Ve her kim Allah'a ve peygamberine hicret etmek üzere evinden çıkar da, ardından ölüm gelip onu bulursa, artık onun ödülü Allah'a aittir; zaten Allah tarifsiz bir bağışlayıcıdır, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

101 YERYÜZÜNDE sefere çıktığınızda, inkârda ısrar eden kimselerin aniden size zarar vermelerinden korkarsanız, namazları kısaltmanızda bir beis yoktur. Zira inkâr edenler size açıktan düşmanlık yapmaktadırlar. **102** Sen de onların arasındayken kendilerine namaz kıldıracağın zaman, sadece bir kısmı silahlarını kuşanmış olarak seninle namaza dursunlar. Onlar secdeye vardıklarında (diğerleri) sizin ardınızda dursunlar. Bu kez namazlarını eda etmemiş olan diğer grup gelsin, her türlü tehlikeye karşı müteyakkız ve silahlarını kuşanmış bir hâlde seninle birlikte namaza dursunlar.[115] İnkârda direnenler sizi silahsız ve teçhizatsız yakalamak isterler ki, ani bir baskınla sizi gafil avlayabilsinler. Fakat yağmur dolayısıyla zorda kalır ya da hastalıktan muzdarip olursanız, (namaz sırasında) silahlarınızı bırakmanızda bir beis yoktur; yine de siz tehlikeye karşı tetikte olun! Kuşku yok ki Allah, inkârcılar için alçaltıcı bir azap hazırlamıştır.[116]

---

gerektir.

115 *Salatu'l-havf*, "can korkusu duyulan bir ortamda kılınan namaz" için kullanılır. Bu uygulamada âyet, tek rekâtlık bir namazdan söz etmektedir. Normal zamanda dört rekât olan bir namaz, seferde yarıya, savaş içinde ise seferin de yarısına inmektedir. *Salatu'l-havf*, âyetten açıkça anlaşıldığı gibi, savaş şartlarında kâfirlerin saldırması veya zarar vermesi ihtimalinde caizdir. Esasen, başta savaş olmak üzere namazın her durumda hayatın kopmaz bir parçası olduğunu ifade eder. Zımnen: Sadık bir kulu Allah'a ibadetten, sıcak savaşın ortasında yaşadığı can korkusu bile vazgeçiremez. Âyet zımnen, böyle bir korkunun insaniliğini ve anlaşılabilirliğini de ifade etmiş olur.

116 Kulluk amaç, savaş araçtır: Amaç araca feda edilemez. Savaş yatay fetih, namaz dikey fetihtir. Böylesi bir durumda namaz yarısını savaşa vermiştir. Sonuçta savaş namaz, namaz da savaş olmuştur. Bu tam da cihad ve mücahedenin birleştiği noktadır.

فَاِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلٰوةَ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ قِيَامًا
وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِكُمْۚ فَاِذَا اطْمَاْنَنْتُمْ
فَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَۚ اِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى
الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا ﴿١٠٣﴾ وَلَا تَهِنُوا
فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِۜ اِنْ تَكُونُوا تَاْلَمُونَ فَاِنَّهُمْ
يَاْلَمُونَ كَمَا تَاْلَمُونَۚ وَتَرْجُونَ مِنَ اللّٰهِ مَا
لَا يَرْجُونَۜ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًاۚ ﴿١٠٤﴾ اِنَّا
اَنْزَلْنَا اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ
النَّاسِ بِمَا اَرٰيكَ اللّٰهُۜ وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ
خَصِيمًاۙ ﴿١٠٥﴾ وَاسْتَغْفِرِ اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا
رَحِيمًاۚ ﴿١٠٦﴾ وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ
اَنْفُسَهُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا اَثِيمًاۚ
﴿١٠٧﴾ يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ
اللّٰهِ وَهُوَ مَعَهُمْ اِذْ يُبَيِّتُونَ مَا لَا يَرْضٰى مِنَ
الْقَوْلِۜ وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا ﴿١٠٨﴾

103 Namazınızı eda ettiğinizde, ayaktayken, otururken ve uzanmış bir hâldeyken[117] Allah'ı anın ve güvenlik içindeyken namazlarınızı (eksiksiz) kılın; çünkü namaz bütün mü'minler için belirli zamanlarla kayıtlı bir vecibedir.

104 (Düşman) tarafını takip etmekte ürkek davranmayın. Eğer siz elem duyuyorsanız, sizin duyduğunuz elem gibi onlar da elem duyuyor; fazladan siz onların Allah'tan umut edemedikleri şeyleri umut ediyorsunuz: ve Allah her şeyi bilendir, her hükmünde tam isabet edendir.

105 BİZ SANA, insanlar arasında Allah'ın gösterdiği gibi hükmedesin diye, gerçek bir amaca mebni olarak bu kitabı indirdik; sakın hainlerin savunucusu olma! **106** Ve Allah'tan af dile! Çünkü Allah tarifsiz bir bağışlayıcıdır, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.[118]

107 Öz benliklerine ihanet edenlere de arka çıkma! Hiç şüphesiz Allah, kendisine ihaneti meslek edinip boğazına kadar günaha batanları sevmez. **108** Hadi onlar yaptıklarını insanlardan gizleyebilirler (diyelim), fakat Allah'tan gizleyemezler ki. Çünkü zifiri gecede Allah'ın razı olmadığı bir söylemi tasarladıkları her an bile Allah onların yanı başındadır. Zira Allah onların yaptığı her şeyi çepeçevre kuşatandır.->

---

117 Yani: Her durumda ve her halükârda.

118 Muhammed Esed, 105 ve 106. âyetleri yeni bir okumaya tâbi tutmuş, fakat bu özgün okumaya mukni bir açıklama da getirmemiştir. Esed, peygamberlik kurumunu tenzih için olsa gerek, "O hâlde ihanet edenlerle tartışmaya girme, ama Allah'a (onları) bağışlaması için dua et" anlamını tercih eder. 106. âyete düştüğü notta ise, bu ibarenin muhataplarının "Kur'an'ın gönülsüz takipçileri ve münafıklar" olduğunu söyler. Buna göre Hz. Peygamber'e bu zümreler için af dilemesi öğütlenmektedir. Fakat bu emir, 9:80 ve 63:6'daki ilkelere ters düşer. Her iki okumada da 105. âyetteki uyarının muhatabı Hz. Peygamber iken, Esed, 106. âyette peygambere verilen "af dileme" emrinin, "asaleten" değil "vekâleten" olduğu sonucuna varır. Ama bunun delili yoktur. Kaldı ki 107. âyete verdiği anlam, yukarıdaki âyetlere dair aykırı okumasını geçersiz kılar. Oysa, buradaki "istiğfar" emri, mesela Nasr'daki ile aynı amacı taşır, o amaç uyarma ve dikkat çekmedir.

هَٓا اَنْتُمْ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ جَادَلْتُمْ عَنْهُمْ فِى الْحَيٰوةِ
الدُّنْيَا فَمَنْ يُجَادِلُ اللّٰهَ عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ
اَمْ مَنْ يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكٖيلًا ﴿١٠٩﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ
سُٓوءًا اَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللّٰهَ يَجِدِ
اللّٰهَ غَفُورًا رَحٖيمًا ﴿١١٠﴾ وَمَنْ يَكْسِبْ اِثْمًا
فَاِنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلٰى نَفْسِهٖ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٖيمًا
حَكٖيمًا ﴿١١١﴾ وَمَنْ يَكْسِبْ خَطٖٓيـَٔةً اَوْ اِثْمًا
ثُمَّ يَرْمِ بِهٖ بَرٖيٓـًٔا فَقَدِ احْتَمَلَ بُهْتَانًا وَاِثْمًا
مُبٖينًا ﴿١١٢﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ
لَهَمَّتْ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ اَنْ يُضِلُّوكَ وَمَا يُضِلُّونَ
اِلَّٓا اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَضُرُّونَكَ مِنْ شَیْءٍ وَاَنْزَلَ
اللّٰهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ
مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ وَكَانَ فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ
عَظٖيمًا ﴿١١٣﴾ لَا خَيْرَ فٖى كَثٖيرٍ مِنْ نَجْوٰيهُمْ اِلَّا
مَنْ اَمَرَ بِصَدَقَةٍ اَوْ مَعْرُوفٍ اَوْ اِصْلَاحٍ بَيْنَ
النَّاسِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ ابْتِغَٓاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ
فَسَوْفَ نُؤْتٖيهِ اَجْرًا عَظٖيمًا ﴿١١٤﴾ وَمَنْ يُشَاقِقِ
الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى وَيَتَّبِعْ
غَيْرَ سَبٖيلِ الْمُؤْمِنٖينَ نُوَلِّهٖ مَا تَوَلّٰى وَنُصْلِهٖ
جَهَنَّمَ وَسَٓاءَتْ مَصٖيرًا ﴿١١٥﴾

<- **109** Hadi siz bu dünya hayatında onlara arka çıktınız diyelim; ya Kıyamet Günü, Allah'a karşı onları kim arkalayacak; ya da onları kim koruyacak?

110 Fakat kim kötülük yapar ya da kendine zulmeder sonra da Allah'tan af dilerse, Allah'ı hem tarifsiz bağışlayıcı hem de eşsiz merhamet sahibi bulacaktır.

111 Zira kötülük işleyen kimse ancak kendi aleyhine işlemiş olur; Allah ise her şeyi bilendir, her hükmünde tam isabet edendir. **112** Kim de bir hata yapar ya da günah işler ardından da onu suçsuz bir kimsenin üzerine atarsa, işte o zaman korkunç bir iftiranın ve âşikâr bir günahın vebalini yüklenmiş olur.

113 Allah'ın sana lutfu ve rahmeti olmasaydı, o(kendilerine zulüm yapa) nlardan bazısı seni saptırmaya çalışırdı; fakat onlar kendilerinden başka kimseyi saptıramazlar ve sana hiçbir zarar veremezler. Zira Allah sana bu kitabı indirmiş, sana doğru hüküm vermeyi ve bilmediklerini öğretmiştir. Ve Allah'ın sana olan lutfu gerçekten büyüktür.

114 ONLARIN gizli toplantılarının çoğunda hayır yoktur; ancak yardımlaşmayı, iyilik yapmayı ve insanların arasını düzeltmeyi amaçlayan kimselerin yaptığı toplantılar müstesna; bütün bu güzellikleri Allah rızasını kazanmak için yapan kimseye, zamanı geldiğinde muhteşem bir ödül vereceğiz.

115 Fakat kendisine doğru yol ayan açık belli olduktan sonra Peygamber ile yollarını ayıran ve mü'minlerin yolundan başka yollara sapan kimseyi kendi tercihiyle baş başa bırakacak ve onu cehenneme sokacağız: O ne berbat bir ikametgâhtır!

116 KUŞKUSUZ Allah kendisine ortak
koşulmasını bağışlamaz; fakat isteyen/
istediği kimselerin bunun dışındaki
günahlarını bağışlar; ve her kim Allah'a
ortak koşmak (isterse), işte o dipsiz
bir sapkınlığa gömülüp gitmiştir. **117**
Onlar, Allah'ın astı (diye inandıkları)
tanrıçalara[119] yalvarıp yakarıyorlar; bu
şekilde onlar, inatçı şeytana yalvarıp
yakarmış oluyorlar; **118** ki Allah onu
lânetlemiş, o da şöyle demişti: "Senin
kullarından payıma düşeni mutlaka
alacağım! **119** Onları saptıracağım ve
kuruntularla oyalayacağım: zira ben
onlara emredeceğim, onlar da hay-
vanların kulaklarını kesecekler;[120] yine
onlara emredeceğim, onlar Allah'ın
yaratışını değiştirecekler!"[121]

Fakat Allah'ı bırakıp şeytanı kendile-
rine veli edinenler, apaçık bir ziyana
uğramış olurlar.

120 Şeytan onlara boş vaadlerde bulu-
nur ve kuruntularla oyalar; ama şeyta-
nın onlara vaad ettiği her şey, aldanışa
sürüklemekten başka bir işe yaramaz.->

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِه۪ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ
ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَٓاءُۜ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ ضَلَّ
ضَلَالًا بَع۪يدًا ﴿١١٦﴾ اِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِه۪ٓ اِلَّٓا اِنَاثًاۚ
وَاِنْ يَدْعُونَ اِلَّا شَيْطَانًا مَر۪يدًاۙ ﴿١١٧﴾ لَعَنَهُ اللّٰهُۢ
وَقَالَ لَاَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَص۪يبًا مَفْرُوضًاۙ ﴿١١٨﴾
وَلَاُضِلَّنَّهُمْ وَلَاُمَنِّيَنَّهُمْ وَلَاٰمُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ
اٰذَانَ الْاَنْعَامِ وَلَاٰمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللّٰهِۜ
وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَقَدْ
خَسِرَ خُسْرَانًا مُب۪ينًاۜ ﴿١١٩﴾ يَعِدُهُمْ وَيُمَنّ۪يهِمْۜ وَمَا
يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ اِلَّا غُرُورًا ﴿١٢٠﴾

119 *İnâs* ile cahiliyye toplumunun taptığı "tanrıçalar" kastedilmektedir. Taberî, İbn Abbas, Katâde ve Hasan Basri'den *inâsın* karşılığının, ağaç, taş vs. gibi maddelerden yapılan tüm cansız nesneler olduğunu nakleder. Tabii ki bunlar sıradan taş ve ağaç değil, sembol olma özelliği taşıyan heykellerdi. *İnâs* kelimesinin dilsel karşılığının "dişi nesneler" olduğu da hatırlanacak olursa, bu cansız nesnelerin genellikle kadın dişiliğini yansıtan "cinsel objeler" olduğunu cahiliyye dönemi şirk sembolleri hakkında bize kadar gelen bilgiler doğrulamaktadır. Yine kesin olarak bilinen gerçeklerden biri de, o dönemde "kadın kişiliğinin" horlanması ve eş seçme, mal edinme, mirasçı olma, şahitlik yapma gibi temel hak ve özgürlüklerden mahrum olduğudur. Dahası kadının en temel hakkı olan yaşama hakkından dahi kimi gerekçelerle mahrum edildiğini Kur'an haber vermektedir. Kadının "kişiliğini" yok sayıp onu horlayan cahiliyye putperest kültürünün kadının "dişiliğini" kutsaması, modern dünyanın kadına karşı ikiyüzlü yaklaşımını hatırlatmaktadır.

120 Mâide 103. âyette açıklanan bu uygulama, bazı hayvanları "kutsal" ilan edip salıverme şeklinde gerçekleşiyordu. Bunun nişanesi olarak da hayvanın kulağı kesiliyor, herhangi bir yerine nişan vuruluyordu. Bu, özünde ilâhî hiyerarşiye bir müdâhale, Allah'ın insanın hizmetine âmâde kıldığı bir varlığı konulduğu yerden etmeydi. Kurban kesmenin hikmeti de işte tam bu noktada ortaya çıkmaktadır: Eskilerin "meratibu'l-vücud" adını verdiği varlık hiyerarşisine riayet ve bir şeyi Allah'ın koyduğu yere koymak (Bkz: 22:36-37, not 58).

121 "Yaratışı değiştirmek", cahiliyye döneminde bir önceki notta dile getirilen varlıktaki ilâhî hiyerarşiyi bozup yaratılış amacının dışına çıkarmak sûretiyle gerçekleşirken, modern cahiliyyede genetik tahrif yoluyla gerçekleşmektedir. Genetik mühendisliğinin istenmeyen sonuçlara yol açmaması için, varlık hiyerarşisine özen göstermesi şarttır. Böyle bir özenin temelini de "bilim ahlâkı" oluşturur.

أُو۬لٰٓئِكَ مَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ وَلَا يَجِدُونَ عَنْهَا
مَحِيصًا ﴿١٢١﴾ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْر۪ي مِنْ
تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِد۪ينَ ف۪يهَٓا اَبَدًاۜ وَعْدَ اللّٰهِ
حَقًّاۜ وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ ق۪يلًا ﴿١٢٢﴾ لَيْسَ
بِاَمَانِيِّكُمْ وَلَٓا اَمَانِيِّ اَهْلِ الْكِتَابِۜ مَنْ يَعْمَلْ
سُٓوءًا يُجْزَ بِه۪ۙ وَلَا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِيًّا
وَلَا نَص۪يرًا ﴿١٢٣﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ
مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُو۬لٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ
الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَق۪يرًا ﴿١٢٤﴾ وَمَنْ اَحْسَنُ د۪ينًا
مِمَّنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ
اِبْرٰه۪يمَ حَن۪يفًاۜ وَاتَّخَذَ اللّٰهُ اِبْرٰه۪يمَ خَل۪يلًا ﴿١٢٥﴾
وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۜ وَكَانَ
اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُح۪يطًا ﴿١٢٦﴾ وَيَسْتَفْتُونَكَ
فِي النِّسَٓاءِۜ قُلِ اللّٰهُ يُفْت۪يكُمْ ف۪يهِنَّۙ وَمَا يُتْلٰى
عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ ف۪ي يَتَامَى النِّسَٓاءِ الّٰت۪ي
لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ اَنْ
تَنْكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَف۪ينَ مِنَ الْوِلْدَانِۙ
وَاَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامٰى بِالْقِسْطِۜ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ
خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِه۪ عَل۪يمًا ﴿١٢٧﴾

<-121 Böylelerinin varacağı yer cehennem-
dir, oradan kaçış yolu da bulamayacaklar.

122 İman eden ve o imanla uyumlu
ıslah edici iyilikler[122] yapanlara gelince:
onları zemininden ırmaklar çağlayan
cennetlere koyacağız, orada ebediyyen
kalacaklar. Bu Allah'ın gerçekleşecek
bir vaadidir; hem, kim Allah'tan daha
doğru sözlü olabilir ki?

123 Değil, sizin kuruntularınız da, geç-
miş vahiy mensuplarının kuruntuları
da belirleyici değil: Kötülük işleyen her-
kes cezalandırılacaktır. Allah'tan başka
dost ve yardımcı da bulamayacaktır. 124
Ama erkek olsun kadın olsun, mü'min
olduğu halde ıslah edici iyilikler işleyen
herkes cennete girecek, zırnık kadar[123]
da haksızlığa uğratılmayacaktır.

125 Bütün varlığıyla Allah'a adanan,
sürekli iyilik yapan ve bir muvahhid ola-
rak İbrahim'in iman ailesine -ki Allah
İbrahim'i dost edinmiştir-[124] tâbi olan
kimseden daha güzel dinli biri olabilir mi?

126 Neticede, göklerde ve yeryüzünde
olan her şey Allah'a aittir ve Allah her
şeyi çepeçevre kuşatandır.

127 ONLAR, kadınlar(ın hakları) konu-
sunda senden açıklama istiyorlar. De ki:
"(Bizzat) Allah onlar hakkındaki hüküm-
leri size açıklamaktadır". Kaldı ki, yazı-
lı haklarını dahi kendilerine vermeye
yanaşmayıp üstelik (bir de) nikâhlamak
istediğiniz (velayetiniz altındaki) yetim
kızlar, kimsesiz çocuklar ve söz konu-
su yetimleri adâletle koruyup kollama
yükümlülüğünüz hakkında Kitap'ta size
tebliğ edilen hükümler zaten mevcut-
tur.[125] Ve her ne iyilik yaparsanız yapın,
unutmayın ki Allah onu bilir.

122 Sâlih amel için bkz: 103:3, not 4.

123 *Nakîr* için bkz: 53. âyetin 80 nolu notu.

124 Lafzen: "Allah İbrahim'i can dost edinmişti".

125 Bu sûrenin girişinde yer alan (1-14) hukukî hükümlere atıf.

128 Eğer bir kadın kocasının sadâkatsizlik ve geçimsizliğinden ya da kendisini terk etmesinden korkarsa, karşılıklı anlaşma yoluyla aralarındaki sorunu çözmelerinde her iki taraf için de bir beis yoktur;[126] anlaşma en iyi yoldur, bencilce kıskançlık ise insan fıtratında hâzır ve nâzırdır: Eğer iyilik yapar ve sorumlu davranırsanız, iyi bilin ki Allah yaptığınız her şeyden haberdardır.[127]

129 (Siz ey kocalar!) Ne kadar arzu etseniz de, eşleriniz arasında adâleti tam gerçekleştiremeyeceksiniz.[128] Hiç değilse, sadece birine yönelerek diğerini boşluktaymış gibi bırakıp dışlamayın. Eğer ıslaha gayret eder ve sorumlu davranırsanız, iyi bilin ki Allah tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir rahmet kaynağıdır.

130 Ve eğer (her şeye rağmen) eşler ayrılırlarsa, Allah lutfuyla her birinin geçimini sağlar: Zira Allah (lütfunda) sınırsızdır, her hükmünde tam isabet sahibidir.

131 Sözün özü: göklerde ve yerde olan her şey Allah'a aittir.

Biz, hem sizden önce kendilerine vahiy emanet edilenlere hem de size "Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun!" tavsiyesinde bulunmuştuk. Ama eğer O'nu inkâr ederseniz, unutmayın ki göklerde ve yerde olan her şey Allah'a aittir: Ve Allah kendi kendine yetendir ve O bizatihi övgüye layık olandır.

وَاِنِ امْرَاَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا اَوْ اِعْرَاضًا
فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا اَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا
وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَاُحْضِرَتِ الْاَنْفُسُ الشُّحَّ وَاِنْ
تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ
خَبِيرًا ﴿١٢٨﴾ وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا اَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ
النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ
فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ وَاِنْ تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا
فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٢٩﴾ وَاِنْ يَتَفَرَّقَا
يُغْنِ اللّٰهُ كُلًّا مِنْ سَعَتِهِ وَكَانَ اللّٰهُ وَاسِعًا
حَكِيمًا ﴿١٣٠﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي
الْاَرْضِ وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ
مِنْ قَبْلِكُمْ وَاِيَّاكُمْ اَنِ اتَّقُوا اللّٰهَ وَاِنْ تَكْفُرُوا
فَاِنَّ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ
وَكَانَ اللّٰهُ غَنِيًّا حَمِيدًا ﴿١٣١﴾

126 Kadının *nuşûzu* 34. âyette geçmişti. Bu âyet erkeğin *nuşûzunu* ele alıyor. Kadının *nuşûzunun* erkeğinkinden daha ağır cezalandırılması, daha ağır sonuçlar üretmesindendir. Zira işin doğası gereği nesil emniyetini korumak birinci dereceden kadına ait bir yükümlülüktür. Erkeğin *nuşûzu*, klasik tefsirlerde "sadâkatsizlik" değil de, çok eşliliğin sağladığı rahatlığın bir sonucu olarak, eşleri arasından cazibesini yitirmiş olana "ilgisizlik" şeklinde de anlaşılmıştır. Bu durumda gayet tabiidir ki, âyette erkeğin "cezalandırılmasından" değil, sırf evliliği ayakta tutmak adına veya boşanmanın getireceği daha büyük zararlardan kaçınmak adına, erkeğe eşine kol-kanat germesi karşılığında cazibesini kaybeden eşin bazı haklarından karşılıklı rıza yoluyla feragat etmesinden söz edildiği sonucuna varılacaktır. Eğer durum böyleyse bu âyetteki "bir beis yoktur" ile, sûrenin 3. âyetinin sonundaki "ama onlara adil davranamayacağından korkarsanız" arasında bir irtibat olduğu sonucuna varılır.

127 Kadının boşama hakkına dolaylı olarak delâlet eder.

128 "Ama onlara da âdil davranamayacağınızdan korkarsanız, o zaman bir taneyle ya da meşru olarak

وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۜ وَكَفٰى
بِاللّٰهِ وَك۪يلًا ﴿١٣٢﴾ اِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ اَيُّهَا النَّاسُ
وَيَأْتِ بِاٰخَر۪ينَۜ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى ذٰلِكَ قَد۪يرًا ﴿١٣٣﴾
مَنْ كَانَ يُر۪يدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللّٰهِ ثَوَابُ
الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۜ وَكَانَ اللّٰهُ سَم۪يعًا بَص۪يرًا ﴿١٣٤﴾
يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّام۪ينَ بِالْقِسْطِ
شُهَدَٓاءَ لِلّٰهِ وَلَوْ عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ اَوِ الْوَالِدَيْنِ
وَالْاَقْرَب۪ينَۚ اِنْ يَكُنْ غَنِيًّا اَوْ فَق۪يرًا فَاللّٰهُ
اَوْلٰى بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوٰٓى اَنْ تَعْدِلُواۚ
وَاِنْ تَلْوُٓا اَوْ تُعْرِضُوا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا
تَعْمَلُونَ خَب۪يرًا ﴿١٣٥﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا
اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِه۪ وَالْكِتَابِ الَّذ۪ي نَزَّلَ
عَلٰى رَسُولِه۪ وَالْكِتَابِ الَّذ۪ٓي اَنْزَلَ مِنْ قَبْلُۜ

132 Evet, göklerde ve yeryüzünde olan her şey Allah'a aittir[129] ve güven kapısı olarak Allah yeter. **133** Ey insanlar! Eğer O isterse sizi topyekûn ortadan kaldırır, yerinize daha başkalarını getirir; zira Allah'ın bunu yapmaya gücü yeter.[130]

134 Kim bu dünyanın nimetlerini isterse, iyi bilsin ki, bu dünyanın da âhiretin de nimetleri[131] Allah'a aittir ve Allah her şeyi işitendir, her şeyi tarifsiz görendir.

135 SİZ ey iman edenler! Kendinizin, ebeveyninizin ve akrabanızın aleyhine de olsa, Allah için hakka şahitlik yaparak daima adâleti tesis etmeye çalışın. O kimse zengin olsun fakir olsun, Allah'ın hakkı onların her birinin önüne geçer. O hâlde kendi arzularınıza uymayın ki adâletten uzaklaşmayasınız. Ama eğer ağzınızı eğip bükerek hakikati çarpıtırsanız ve(ya) şahitlikten kaçınırsanız, bilin ki Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

136 Siz ey iman edenler! İman edin[132] Allah'a, Elçisi'ne, O'nun peygamberine peyderpey indirdiği ilâhî kelâma ve daha önce indirdiği mesaja!->

---

sahip olduklarınızla yetinin" mealindeki 3. âyetin devamı niteliğindedir. Burada, imkânsız bir idealizm uğruna sosyal problemleri çözümsüzlüğe mahkûm etmemek için, kural hukukî alandan ahlâkî alana taşınmaktadır.

129 Ardı ardına tam üç kez geçen bu ibare, bağlamlarıyla ilintili olarak farklı farklı vurgulara sahiptir. Bunlardan ilki "Ve eğer eşler ayrılırsa, Allah, lutfuyla her birinin geçimini sağlar..." âyetinin ardından gelir ve burada Allah'ın insanların geçimini kendisine ait olan dünya aracılığıyla sağlayacağına işaret eder. İkinci ibarenin siyak ve sibakına dikkat edildiğinde, Allah'ı inkâr edenlerin dahi hayatlarını sürdürmek için O'na ait olan yer ve göklere muhtaç olduklarına, Allah'ın yerleri ve gökleri kendi ihtiyacı için değil insanın ihtiyacı için yarattığına işaret edildiği görülür. 132. âyette geçen üçüncü ibare ise bağlamından da anlaşılacağı gibi zımnen şunu vurgular: yerler ve göklerde olan her şeyin sahibi olan Allah, aynı zamanda onlar üzerinde her türlü tasarrufun da sahibidir: güvenini zedeleyen ve inkâra sapanları yenileriyle değiştirebilir.

130 Yani: Allah için vazgeçilemez yoktur, ama sizin için Allah vazgeçilmezdir. (Benzeri bir âyet ve lügavî bir açıklama için bkz: 14:19, not 21.)

131 Yani: "tüm âlemlerin nimetleri.."

132 Veya: "güvenin". Bu âyetin maksadı "hasılı tahsil etmek" değildir. Kur'an'da geçen *ellezine âmenû* formuyla *mu'minun* formu, Taberî'nin de isabetle teşhis ettiği gibi birbiriyle aynı vurguyu taşımazlar. *Ellezine âmenû,* iman iddiasını isbat etmesi istenenler için, *mu'minûn* ise iman iddiasını isbat edenler için kullanılır. İlki muhatabın kendisini nasıl tanımladığına, ikincisi Hatib'in muhatabı nasıl tanımladığına

وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِه۪ وَكُتُبِه۪ وَرُسُلِه۪
وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالاً بَع۪يداً ﴿١٣٦﴾
اِنَّ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا
ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْراً لَمْ يَكُنِ اللّٰهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا
لِيَهْدِيَهُمْ سَب۪يلاًۜ ﴿١٣٧﴾ بَشِّرِ الْمُنَافِق۪ينَ بِاَنَّ لَهُمْ
عَذَاباً اَل۪يماًۙ ﴿١٣٨﴾ اَلَّذ۪ينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِر۪ينَ
اَوْلِيَٓاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِن۪ينَۜ اَيَبْتَغُونَ عِنْدَهُمُ
الْعِزَّةَ فَاِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَم۪يعاًۜ ﴿١٣٩﴾ وَقَدْ نَزَّلَ
عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ اَنْ اِذَا سَمِعْتُمْ اٰيَاتِ
اللّٰهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَاُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ
حَتّٰى يَخُوضُوا ف۪ي حَد۪يثٍ غَيْرِه۪ٓ اِنَّكُمْ اِذاً
مِثْلُهُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ جَامِعُ الْمُنَافِق۪ينَ وَالْكَافِر۪ينَ
ف۪ي جَهَنَّمَ جَم۪يعاًۙ ﴿١٤٠﴾ اَلَّذ۪ينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْۚ
فَاِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِنَ اللّٰهِ قَالُٓوا اَلَمْ نَكُنْ
مَعَكُمْۘ وَاِنْ كَانَ لِلْكَافِر۪ينَ نَص۪يبٌۙ قَالُٓوا اَلَمْ
نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُمْ مِنَ الْمُؤْمِن۪ينَۜ
فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ وَلَنْ يَجْعَلَ
اللّٰهُ لِلْكَافِر۪ينَ عَلَى الْمُؤْمِن۪ينَ سَب۪يلاً ﴿١٤١﴾

<- Zira kim Allah'ı, meleklerini, vahiylerini, peygamberlerini ve Âhiret Günü'nü inkâr ederse, işte o derin bir sapıklığa gömülmüş olur.

137 İman edip sonra inkâr eden ve tekrar iman eden ve ardından inkâra saplanan ve en sonunda saplandığı inkâra boğazına kadar gömülenlere gelince: Allah onları affetmeyecek ve rehberlik yapmayacaktır. **138** (Bu) ikiyüzlülere müjdele ki, onlar elem verici bir azaba müstahaktır.

139 Mü'minleri bırakıp da kâfirleri veli edinenler, şeref ve itibarı onların yanında mı arıyorlar? İyi bilin ki şeref ve itibar bütünüyle Allah'a aittir.

140 Allah vahyinde size şu talimatı indirdi: Ne zaman Allah'ın mesajlarının inkâr edildiğini ve onların hafife alındığını duyarsanız, mevzu değişinceye kadar onlarla birlikte oturmamalısınız; değilse siz de onlar gibi olursunuz. Nitekim Allah ikiyüzlüleri ve inkârcıları, hep beraber cehennemde toplayacaktır. **141** Onlar sizin başınıza gelecekleri gözetlerler: Eğer Allah'tan size bir zafer erişirse "Sizinle birlikte değil miydik?" derler; yok eğer kâfirlerin şansı yaver giderse bu sefer de (onlara) derler ki: "Üzerinizde baskı kurup sizi teşvik ederek[133] şu mü'minlerden kurtarmış olmadık mı?"[134]

Fakat Allah Kıyamet Günü aranızda hükmünü verecek ve inkârcıların mü'minlere zarar vermelerine asla izin vermeyecektir.

---

delâlet eder. 2:62 ve bu âyet, işte bu fark nedeniyle, daha sonra sayılan iman ilkelerine iman etmeye çağırıldıkları hâlde daha sözün başında "iman eden kimseler" formuyla söze girer. Şu durumda genellikle bir emir ve yasak öncesi gelen "Siz ey iman edenler!" ibarelerini "Siz ey iman iddiasında bulunanlar! İddianızı isbat etmek istiyorsanız....yapın/yapmayın" şeklinde anlamak yanlış olmayacaktır. Âyet, eksik inananlara "Tam inanın!", inanıp da güvenmeyenlere "güvenin", delilsiz inananlara "Delilli inanın!", taklidî iman taşıyanlara "Tahkikî iman taşıyın!", gevşek inananlara "Sağlam inanın!", geçmiş ve bugünlerini imanla geçirenlere "İmanınızda sebat gösterin!" mesajını verir.

133 *el-Havz*, atı dörtnala kaldırmak için üzengilemek ve mahmuzlamaktır (Râğıb). Burada *elem nestahvizin* en isabetli karşılığı "üzerinize baskı kurup sizi teşvik ederek.." olsa gerektir.

134 Münafık tipolojisinin belirgin vasfı: Daima galibin yanında olup ganimetten pay kapmak.

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللّٰهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْۚ
وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلٰوةِ قَامُوا كُسَالٰى يُرَاؤُنَ
النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللّٰهَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٤٢﴾
مُذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذٰلِكَ لَا إِلٰى هٰؤُلَاءِ وَلَا إِلٰى
هٰؤُلَاءِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا
﴿١٤٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ
أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أَتُرِيدُونَ أَنْ
تَجْعَلُوا لِلّٰهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿١٤٤﴾ إِنَّ
الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ
وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا ﴿١٤٥﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا
وَأَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللّٰهِ وَأَخْلَصُوا
دِينَهُمْ لِلّٰهِ فَأُولٰئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ وَسَوْفَ
يُؤْتِ اللّٰهُ الْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٤٦﴾ مَا
يَفْعَلُ اللّٰهُ بِعَذَابِكُمْ إِنْ شَكَرْتُمْ وَآمَنْتُمْ وَكَانَ
اللّٰهُ شَاكِرًا عَلِيمًا ﴿١٤٧﴾ لَا يُحِبُّ اللّٰهُ الْجَهْرَ
بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظُلِمَ وَكَانَ اللّٰهُ
سَمِيعًا عَلِيمًا ﴿١٤٨﴾

142 İkiyüzlüler Allah'ı aldatmaya çalışıyorlar, oysa O onların aldanmalarını sağlıyor.[135] Üstelik onlar namaza kalktıklarında, gönülsüzce, yalnızca insanlar görsün diye kalkarlar;[136] Allah'ı ise pek az hatıra getirirler. **143** İki arada bir derede kalmışlardır; ne o tarafa ne de bu tarafa aittirler.[137] Nitekim Allah kimi (kendi) sapıklığ(ın)a mahkûm ederse, onun için asla bir çıkış yolu bulamazsın.

144 Siz ey iman edenler! Mü'minleri bırakıp da kâfirleri veli edinmeyin![138] Siz kendi aleyhinize, Allah'ın önüne reddedilemez bir belge mi koymak istiyorsunuz?

145 Kuşku yok ki ikiyüzlüler ateşin en dibini boylayacaklar ve sen onlara yardım eden birini bulamayacaksın.[139] **146** Ne ki tevbe edenler, gidişatını düzeltenler, Allah'a sımsıkı sarılanlar ve dinlerini Allah'a has kılarak inançlarını saflaştıranlar hariç; işte bunlar mü'minlerle birlikte olacaklar ve zamanı geldiğinde Allah mü'minlere muhteşem bir ödül verecek.

147 Eğer siz Allah'a şükreder ve iman ederseniz, Allah size azap edip de ne yapsın?[140] Zira Allah şükredenlerin karşılığını her zaman veren ve her şeyi bilendir.

148 Allah, bir kötülüğün -ondan zarar gören hariç- açıkça söylenmesini sevmez;[141] zira Allah her şeyi duyar, her şeyi bilir.

---

135 Başkalarını aldatmaya kalkan kişinin ilk aldattığı kendisidir.

136 Yani: "yalancının mumu yatsıya kadar yanarmış" sözünü doğrulayan bir tavır takınırlar. Yatsı namazını kılmadan yatmadıklarını konu komşuya gösterip münafık olmadıklarını isbat için böyle yaparlar.

137 Zımnen: Mü'minlerle müşrikler veya imanla küfür arasında git-gel hali. Hiçbir taraf olmamak ya da her taraf olmak, bertaraf olmaktır.

138 Bkz: 139 ve 141. âyetler.

139 Münafık kâfirden tehlikelidir; zira münafık pirincin içindeki beyaz taş, kâfir siyah taştır.

140 Ey muhatap! Kabaran rahmet okyanusunun dalgaları yüreğinin kıyısına vurmuyor mu?

141 Âyet iki şeye delâlet eder: 1) Münafıkların ve tevbe etmiş günahkârların suçlarını yüzlerine vurmak hoş görülmüyor. 2) Haksızlığa uğrayanın tepkisine izin veriliyor. İniş nedeni olan olay manidardır: Hz. Ebubekir kendisine hakaret eden birine karşılık verir. Allah Rasulü bundan rahatsız olur ve der ki: "Senin yerine bir melek ona cevap veriyordu, sen başlayınca o melek gitti yerine şeytan geldi." (Ebu Dâvud, *Edeb*, 41).

149 Açık ya da gizli bir hayır yapar, kötülüğü de affederseniz (onu da bilir); unutmayın ki Allah çok bağışlayıcıdır, sınırsız kudret sahibidir.

150 Allah ile elçilerinin arasında ayrım yapmaya çalışarak Allah'ı ve elçilerini inkâr edenlerle, "bazılarına inanır bazılarını inkâr ederiz" diyerek iman ile inkâr arasında bir yol tutturmak isteyenler var ya: **151** işte gerçekten kâfir olanlar bunlardır ve Biz kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır.

152 Fakat Allah'a ve elçilerine inanan ve elçiler arasında hiçbir ayrım yapmayanlara gelince: Zamanı geldiğinde Allah onlara ödüllerini tam olarak verecektir; çünkü Allah tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

153 ÖNCEKİ vahyin takipçisi olan (Yahudiler), senden, gökten kendilerine özel bir kitap indirmeni istiyorlar.[142] Onlar Musa'dan bundan daha büyüğünü istemişler ve "Bize Allah'ı açıkça göster!" demişlerdi. Bu densizlikleri yüzünden yıldırım çarpmışa döndüler.[143] Daha sonra kendilerine (tevhidin) apaçık delilleri geldiği hâlde buzağı (heykeli)ne tapınmaya başladılar. Yine de onları bu günahlarından arındırmış, Musa'ya ise ikna gücü apaçık bir belge bahşetmiş **154** ve (Sîna) Dağı(nı) söz vermeleri için üzerlerine yükseltmiştik.[144] Kendilerine "Kapıdan (şükür) secdeleriyle girin!"[145] demiş ve "Sebt'i ihlal etmeyin!" uyarısında bulunmuştuk; üstelik kendilerinden sağlam bir taahhüt de almıştık.

اِنْ تُبْدُوا خَيْرًا اَوْ تُخْفُوهُ اَوْ تَعْفُوا عَنْ
سُوٓءٍ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا ﴿١٤٩﴾ اِنَّ الَّذِينَ
يَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ اَنْ يُفَرِّقُوا
بَيْنَ اللّٰهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ
وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ اَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ
ذٰلِكَ سَبِيلًا ﴿١٥٠﴾ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا
وَاَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴿١٥١﴾ وَالَّذِينَ
اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اَحَدٍ
مِنْهُمْ اُولٰٓئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ اُجُورَهُمْ وَكَانَ
اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٥٢﴾ يَسْـَٔلُكَ اَهْلُ الْكِتَابِ
اَنْ تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِنَ السَّمَٓاءِ فَقَدْ سَاَلُوا
مُوسٰٓى اَكْبَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَقَالُوٓا اَرِنَا اللّٰهَ جَهْرَةً
فَاَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ثُمَّ اتَّخَذُوا
الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ فَعَفَوْنَا
عَنْ ذٰلِكَ وَاٰتَيْنَا مُوسٰى سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿١٥٣﴾
وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِيثَاقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمُ
ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِى
السَّبْتِ وَاَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴿١٥٤﴾

142 Metinde *kitâb* belirsiz olarak gelmiştir. Buna göre anlam "kendilerine özel bir kitap" olur. Yani onlar, kendilerini mevcut vahyin muhatabı olarak görmüyorlar, doğrudan kendilerine hitap eden 'özel' bir mesaj istiyorlardı.

143 Aynı olay için bkz: 2:55.

144 Bir önceki cümleyle birlikte: Mucize vaadi gerçekleşince belâ vaadi de gerçekleşir (Krş: 7:171).

145 Veya: "baş eğerek tevazu içinde girin" (Râğıb; krş: 2:58; 7:161; 4:154).

فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ وَكُفْرِهِمْ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ
وَقَتْلِهِمُ الْاَنْبِيَٓاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا
غُلْفٌ بَلْ طَبَعَ اللّٰهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا
يُؤْمِنُونَ اِلَّا قَلِيلًا ﴿١٥٥﴾ وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ
عَلٰى مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيمًا ﴿١٥٦﴾ وَقَوْلِهِمْ اِنَّا قَتَلْنَا
الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللّٰهِ وَمَا
قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلٰكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ وَاِنَّ الَّذِينَ
اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ
اِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا ﴿١٥٧﴾ بَلْ رَفَعَهُ
اللّٰهُ اِلَيْهِ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٥٨﴾

155 Hülasaten: taahhütlerini çiğnedikleri Allah'ın mesajlarını reddettikleri, peygamberleri haksız yere öldürdükleri ve "Kalplerimiz (bilgi ile) kaplıdır!"[146] dedikleri için (onları cezalandırdık).[147] Bilakis Allah inkârlarından dolayı onların kalplerini mühürlemiştir[148] ve işte onlar (bu nedenle) inanmazlar; çok azı müstesna. **156** Bir de inkârları, Meryem'e korkunç bir iftira atmaları[149] **157** ve "Allah'ın elçisi (olduğunu söyleyen)[150] Meryem'in oğlu İsa Mesih'i işte biz öldürdük!" demeleri nedeniyle...

Aslında onu ne öldürdüler ne de çarmıha gerdiler, fakat (kafa karışıklığıyla) onlara öyle olmuş gibi geldi.[151] Bu konuda farklı görüşler ileri sürenler ise, ondan dolayı gerçekten şaşkınlık içerisindedirler; onunla ilgili bir bilgileri yoktu ve yalnızca zannın peşine takılmaktadırlar. Sonuç olarak kesinlikle onu öldürmediler: **158** Bilakis, Allah onu kendi katına yüceltti. Zira Allah mutlak üstün ve yüce olandır, her hükmünde tam isabet sahibidir.->

146 Bu ifadeyle ilgili bkz: 2:88, not 150.

147 Burada îmâ edilen "cezalandırma" 160. âyette açıkça zikredilmektedir.

148 Zımnen: Elleriyle karartıp taşlaştırdıkları kalplerini suç delili olarak Hesap Günü önlerine koymak üzere mühürlemiştir.

149 Hz. Meryem'in iffetine dil uzatıp Hz. İsa'nın gayr-ı meşru olduğunu söylüyorlardı. Meryem sûresinin 30. âyetindeki mucizeden dolayı İsa çocukken bu iftirayı atmazken, İsa davete başladığında kıskançlıklarından iftira atmaya başladılar.

150 Yahudilerin Hz. İsa'ya ilişkin kinayeli ve alaycı üslûbu sözgeliminden anlaşılmaktadır.

151 Yani: "Öldürülmüş gibi.." *Şubbihe* fiilinin naib-i faili Yahudiler ise *salb*in "öldürülme" anlamından yola çıkarak anlam "öldürülmüş gibi gösterildi" olur (*Salb*in "öldürülme" anlamı için bkz: *Lisân*). İlk kilise yazarlarından İskenderiyeli Basilides Valentinus (M. 2. yy'ın ilk yarısı), İsa'nın çarmıha gerilmediğini kaydeder. Âyetin sonundaki "kesinlikle onu öldürmediler" cümlesini, bazı müfessirler *katl*in "bir meselede kesin bilgi sahibi olmak" anlamından yola çıkarak "onu kesin olarak bilemediler" anlamına dikkat çekerler (Ferra ve Taberi)

<- **159** Nitekim (İsa'yı biz öldürdük diyen)[152] kitap ehli Yahudilerden hiç kimse yoktur ki, onun ölümü[153] arefesinde bu gerçeği[154] tasdik etmiş olması n. Zira Kıyamet Günü de o onlar aleyhine şahitlik yapacaktır.

160 Yahudileşenlerin[155] işledikleri zulümlerden dolayı, önceden helâl kılınan bir çok iyi ve temiz şeyden onları mahrum bıraktık. Nedeni ise, Allah yolundan sıkça sapıyor/saptırıyor olmalarıydı: **161** mesela[156] yasaklandığı hâlde faiz alıyorlar ve başkalarının malını haksız yere yiyorlardı. Neticede onlardan inkâra gömülenler için elem verici bir azap hazırladık.

162 Lâkin içlerinde ilimde derinleşmiş olanlara, sana ve senden önce indirilene iman edenlere, özellikle de[157] namazı istikamet üzre diriltenlere, zekâtı gönülden gelerek verenlere,[158] Allah'a ve Âhiret Günü'ne inananlara; işte bunlara, zamanı gelince muazzam bir ödül bahşedeceğiz.

وَاِنْ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهٖ قَبْلَ
مَوْتِهٖۚ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهٖيدًاۚ ﴿١٥٩﴾
فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذٖينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ
اُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبٖيلِ اللّٰهِ كَثٖيرًاۙ
﴿١٦٠﴾ وَاَخْذِهِمُ الرِّبٰوا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ وَاَكْلِهِمْ
اَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِۜ وَاَعْتَدْنَا لِلْكَافِرٖينَ
مِنْهُمْ عَذَابًا اَلٖيمًا ﴿١٦١﴾ لٰكِنِ الرَّاسِخُونَ فِي
الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا اُنْزِلَ
اِلَيْكَ وَمَا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقٖيمٖينَ
الصَّلٰوةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ
وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِۜ اُولٰٓئِكَ سَنُؤْتٖيهِمْ اَجْرًا عَظٖيمًا
﴿١٦٢﴾

---

152 157. âyetteki kendi itiraflarına dayanarak.

153 Yani: "İsa'nın ölümü.." *Mevtihi*deki zamir İsa'yı gösterir. Zamirin Yahudileri gösterdiğini savunanlar olmuştur (Bkz: Taberî). Fakat bunun için zamirin çoğul gelmesi gerek. Böyle bir görüş ancak Übeyy'den nakledilen *mevtihim* okunuşuna dayandırılabilir (Taberî). İsa'ya birinin benzetilmesi *lehum* zamirine aykırıdır. Kaldı ki kelime *le-yu'minunne* değil *le-yuminenne*dir. Son cümledeki *yekûnu*'nun gizli öznesi ve *'aleyhim*deki çoğul zamiri, elimizdeki mushafın okuyuşunu teyit etmektedir. Hz. İsa'nın ölümüne dair kilise tarafından icat edilen bütün bir dinî efsanenin temelinde peygamberin beşerî tabiatını içine sindirememenin kafa karışıklığı yatar. Efsane büyütüldükçe kafa karışıklığı daha da artmış, sonunda her şey içinden çıkılamaz bir hâle gelmiştir.

154 İsa'nın öldürülmediği gerçeğini. Daha derinde; İsa ile ilgili yaratılış ve ölüm hakikatini...

155 *Ellezine hâdû*yu çevirimizin gerekçesi için bkz: 2:62 not 113 ve 6:146, not 127.

156 Tefsiriyye *vavının* "mesela" vurgusu için bkz: 3:68 ve 7:163.

157 Cümlenin akışına aykırı olarak, merfu (*mukîmûn*) yerine mansup (*mukîmîn*) gelmesi, Basra ekolüne mensup dilcilere ve özellikle Sîbeveyh'e göre namazı diri ve dik tutanlara ve namazla diri ve dik duranlara özel bir önem verilmesinden dolayıdır. "Özellikle"nin gerekçesi budur (*Salât* için bkz: 87:15, not 15).

158 *İ'tâ*dan farklı olarak *îtâ*nın "gönüllü, kolayca" yan anlamı çeviriye yansımıştır.

إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ
وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرٰهِيمَ
وَإِسْمٰعِيلَ وَإِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ
وَعِيسٰى وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهٰرُونَ وَسُلَيْمٰنَ
وَاٰتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا ﴿١٦٣﴾ وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ
عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ
وَكَلَّمَ اللّٰهُ مُوسٰى تَكْلِيمًا ﴿١٦٤﴾ رُسُلًا مُبَشِّرِينَ
وَمُنْذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللّٰهِ حُجَّةٌ
بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٦٥﴾
لٰكِنِ اللّٰهُ يَشْهَدُ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ أَنْزَلَهُ بِعِلْمِهِ
وَالْمَلٰٓئِكَةُ يَشْهَدُونَ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيدًا ﴿١٦٦﴾ إِنَّ
الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ قَدْ ضَلُّوا
ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿١٦٧﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا لَمْ
يَكُنِ اللّٰهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا ﴿١٦٨﴾ إِلَّا
طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا وَكَانَ ذٰلِكَ
عَلَى اللّٰهِ يَسِيرًا ﴿١٦٩﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمُ
الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ فَاٰمِنُوا خَيْرًا لَكُمْ
وَإِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧٠﴾

163 BİZ Nûh'a ve ondan sonraki tüm peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik; yine İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, (ondan türeyen İsrailoğlu) boylarına, İsa'ya, Eyyûb'a, Yûnus'a, Hârun'a, Süleyman'a da vahyettik; üstelik Dâvûd'a da Zebûr'u verdik; **164** tıpkı hem daha önce sana anlattığımız elçiler, hem de anlatmadığımız elçiler(e vahyettiğimiz) gibi; keza, Allah'ın Musa'ya kelâmını söylediği gibi...[159]

165 Müjdeli ve uyarıcı haber taşıyan elçilere; ki (o) elçilerden sonra insanın Allah karşısında bir mazereti bulunmasın:[160] Allah zâtında sonsuz izzet ve her hükmünde tam isabet sahibidir.

166 Lâkin Allah, sana kendi ilminden indirdiğine bizzat şahitlik yapar ve melekler de şahitlik yaparlar: zaten şahit olarak Allah yeter.

167 İnkâra sapan ve başkalarını Allah yolundan saptıranlara gelince: onlar derin bir sapıklığa gömülüp gitmişlerdir.

168 Küfre gömülen ve zulümde direnenleri Allah asla affetmeyecek ve onlara bir yol göstermeyecektir; **169** sadece cehennemin yolunu (gösterecektir), orada ebediyyen kalıcıdırlar: ve bütün bunlar Allah için pek kolaydır.

170 Ey insanlık! İşte Peygamber size Rabbinizden hakikati getirdi: artık iman ederseniz sizin için hayırlı olur. Yok eğer hakikati inkâr ederseniz, iyi bilin ki göklerde ve yeryüzünde olan her şey Allah'a aittir: zira Allah her şeyi bilendir, her hükmünde tam isabet kaydedendir.

159 Hz. Musa'ya vahiy diğer peygamberlerden farklı olarak "kelam"ın tecellisi yoluyla geldiği için, o burada müstakil olarak anılmıştır. Zemahşerî, mezhebî kaygılarla buradaki *kelleme* fiilini, etimolojisinden yola çıkarak "yaralama" anlamında alır ve bu ibareye "Allah Musa'yı musibet pençeleriyle yaraladı" mânası verir. Tabii ki bu, bağlamın desteklemediği zorlama bir yorumdur. Zaten Zemahşerî de yine Allah'ın Hz. Musa ile konuşması bahsini işleyen A'râf sûresinin 143. âyetinin tefsirinde biraz dolambaçlı da olsa bu tezini unutarak söz konusu ilâhî mükâlemeyi kabul eder.

160 Krş: 20:134.

171 EY kitap ehli (olan Hıristiyanlar)! Dininizde haddi aşmayın ve Allah hakkında yalnızca hakkı söyleyin! Meryem oğlu İsa Mesih sadece Allah'ın elçisi,[161] O'nun Meryem'e ilkâ ettiği kelimesi ve O'ndan bir ruhtur.[162] Artık Allah'a ve peygamberlerine inanın ve "Tanrı üçtür" demeyin.[163] Kendi hayrınıza olarak, buna bir son verin. Allah tek ilâhtır; çocuk sahibi olmaktan münezzehtir, göklerde ve yeryüzünde olan her bir şey O'na aittir; koruyucu otorite olarak Allah yeter.[164]

172 Ne İsa Allah'a kul olmaktan kaçınacak kadar gurura kapılır, ne de gözde melekler. Ve Allah, kendisine kul olmaktan kaçınacak kadar küstahça bir gurura kapılan herkesi, (Hesap Günü) kendi katında toplayacaktır.

173 İman edip o imanla uyumlu ıslah edici iyilikler[165] ortaya koyanlara gelince: karşılıklarını tastamam kendilerine verecek, kendilerine lutf u kereminden artırdıkça artıracaktır. (O'na kulluktan) kaçınan ve küstahça bir gurura kapılanlara gelince: onları elem verici bir azaba mahkûm edecek; onlar Allah'tan başka ne bir veli, ne de bir yardımcı bulabileceklerdir.

174 EY insanlık! Artık Rabbinizden size hakikatin belgesi geldi! Biz de size aydınlatıcı bir ışık gönderdik.[166]->

يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا ف۪ي د۪ينِكُمْ وَلَا
تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّۜ اِنَّمَا الْمَس۪يحُ
ع۪يسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللّٰهِ وَكَلِمَتُهُۚ اَلْقٰيهَٓا
اِلٰى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُۘ فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِه۪ۚ
وَلَا تَقُولُوا ثَلٰثَةٌۜ اِنْتَهُوا خَيْراً لَكُمْۜ اِنَّمَا اللّٰهُ
اِلٰهٌ وَاحِدٌۜ سُبْحَانَهُٓ اَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌۢ لَهُ مَا فِي
السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۜ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَك۪يلاً
﴿١٧١﴾ لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَس۪يحُ اَنْ يَكُونَ عَبْداً لِلّٰهِ
وَلَا الْمَلٰٓئِكَةُ الْمُقَرَّبُونَۜ وَمَنْ يَسْتَنْكِفْ عَنْ
عِبَادَتِه۪ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ اِلَيْهِ جَم۪يعاً
﴿١٧٢﴾ فَاَمَّا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
فَيُوَفّ۪يهِمْ اُجُورَهُمْ وَيَز۪يدُهُمْ مِنْ فَضْلِه۪ۚ وَاَمَّا
الَّذ۪ينَ اسْتَنْكَفُوا وَاسْتَكْبَرُوا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَاباً
اَل۪يماًۙ وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِياًّ وَلَا
نَص۪يراً ﴿١٧٣﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَٓاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ
رَبِّكُمْ وَاَنْزَلْنَٓا اِلَيْكُمْ نُوراً مُب۪يناً ﴿١٧٤﴾

---

161 Veya, *innemâ* edatının te'kid vurgusuyla: "Elbette Mesih, Meryem oğlu İsa'dır, Allah'ın elçisidir..." Bu takdirde ibare Yahudileri reddetmiş olur.

162 Zımnen: İsa da tüm canlar gibi Allah'ın yarattığı bir candır. Buradaki *ruhun minhu,* tıpkı Câsiye 13'teki *cemî'an minhu* gibidir. Hz. İsa'nın da Allah'ın yaratma konusundaki yasalarına -ama çok daha özel bir yasaya- tâbi olduğunu ifade eder (Ayrıca bkz: 3:46, not 37). Âyet, Hz. İsa'yı yüceltme değil, aksine onu ilâhlaştıranları reddetme amacını taşır. "O'ndan bir ruh", tıpkı "O'ndan bir lütuf" (45:13) gibidir. Bu O'ndan bir parça olmayı gerektirmez. İsa'nın *ruhu'l-kuds* ile desteklenmesi (2:87; 253; 5:110) ise, Yahudilerin iftiralarını red amacı taşır. "Katından bir ruh ile destekleme" ifadesi ise Kur'an'da tüm gerçek mü'minleri kapsayan bir biçimde kullanılmıştır (58:22).

163 Teslis'in dogmatik ve açıklanamaz tabiatı için bkz: 5:73, not 82.

164 *Vekîl* için bkz: 17:2, not 9.

165 *'Amilu's-sâlihât* için bkz: 103:3, not 4.

166 Göze nisbetle ışık ne ise, akla nisbetle vahiy de odur.

فَاَمَّا الَّذٖينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَاعْتَصَمُوا بِهٖ
فَسَيُدْخِلُهُمْ فٖى رَحْمَةٍ مِنْهُ وَفَضْلٍۙ وَيَهْدٖيهِمْ
اِلَيْهِ صِرَاطًا مُسْتَقٖيمًاۜ ﴿١٧٥﴾ يَسْتَفْتُونَكَۜ قُلِ اللّٰهُ
يُفْتٖيكُمْ فِى الْكَلَالَةِۜ اِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ
وَلَدٌ وَلَهُٓ اُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَۚ وَهُوَ يَرِثُهَٓا
اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌۜ فَاِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا
الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَۜ وَاِنْ كَانُٓوا اِخْوَةً رِجَالًا
وَنِسَٓاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِۜ يُبَيِّنُ اللّٰهُ
لَكُمْ اَنْ تَضِلُّواۜ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلٖيمٌ ﴿١٧٦﴾

<- **175** Allah'a iman eden ve O'nun (vahyine) sımsıkı sarılanlara gelince: Allah onları rahmet ve ihsanına gark edecek ve dosdoğru bir yolla Kendisine yöneltecektir.

176 ONLAR senden açıklama istiyorlar. De ki: "Allah, birinci dereceden mirasçısı olmayanlar[167] hakkında size (şöyle) açıklama yapar: Eğer bir erkek, çocuk bırakmadan ölürse ve bir kız kardeşi varsa,[168] onun geriye bıraktığı malının yarısı kız kardeşe aittir; kız kardeşin çocuk bırakmadan ölmesi durumundaysa erkek onun tüm mirasını alacaktır.[169] Ama iki kız kardeş varsa, ikisi birden onun terekesinin üçte ikisine sahip olacaktır. Ve eğer erkek kardeşler ve kız kardeşler varsa, erkek iki kadının payı kadar alacaktır.[170]

Allah bunları, (aksi durumda) yanlışa düşersiniz diye size açıklar.[171]

Sözün özü: Allah her şeyi sonsuz ilmiyle kuşatandır.

---

167 Veya yukarıdaki mânayla eşit alternatif bir mâna olarak: "Ölenin birinci dereceden yakını olmayan vârisler". *Kelâle*nin anlamı ve alternatif çevirimizin gerekçesi için bkz: Âyet 12, not 21.

168 Öz ya da baba bir.

169 Hz. Ebubekir'in içtihadına göre "tamamını alacaktır".

170 Bkz: 11. âyetin notu. Bu âyet bazılarının iddia ettiği gibi son âyet olamaz. Zira ahkâmla ilgilidir ve "Bugün size dininizi kemale erdirdim" müjdesindeki kemale bu da dahil olmalıdır. Bu âyetin miras hukuku içinde değil de sûrenin sonunda yer alması, Hz. Osman dönemindeki tertip komisyonunun âyet sıralamasına müdâhale etmediğinin delilidir. Eğer tersi olsaydı, bu âyet mutlaka sûrenin başındaki miras âyetleri içerisine yerleştirilirdi.

171 "Sapıtırsınız diye" (*en-tedillû*) ibaresinde hazfi caiz görerek, bunu bir *lâ* takdiriyle "sapıtmamanıza" dönüştürmek gereksizdir. Allah'ın sapıtmamızı istemesi düşünülemez. O hâlde burası İbn Cinni'nin dediği gibi "bir şeyin bir şeyden istiğnası" babındandır (*el-Hasais* I, 266).

5. MÂİDE SÛRESİ

Mâide "sofra" anlamına gelir. 112-114. âyetler arasında nakledilen Havarilerin Hz. İsa huzurunda dile getirdikleri arzu, sûreye isim olmuştur. Rivayetlere bakılırsa bu ismi daha sahabe zamanında almış görünmektedir (İbn Hanbel). 'Ukûd ve Munkıze adıyla da anılmıştır.

Sûre, Medine döneminde Hudeybiye anlaşmasından sonra nâzil olmuştur. Nüzûl yılı veya yılları tartışmalıdır. Hz. Osman ve İbn Abbas tertiplerinde sonlarda yer alır. Fakat sûrenin Yahudilerle ilgili bölümleri (42-71) özellikle de 42-50 arası pasajlar çok yoğun bir Müslüman-Yahudi ilişkisinin varlığını gerektirir. 10. yılda böyle bir ilişkiden söz edilemez. Aynı şey Münafıklar ve onlarla ilgili âyetler için de geçerlidir. Bu yüzden Cabir b. Zeyd tertibindeki (Ahzab-Mumtehane) yeri daha isabetlidir (İbn Âşûr). 42-71 arasındaki pasajlar ile Mü'minlerle Yahudiler arasında Hicret'in ardından akdedilen *Medine Vesikası* arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Eğer bu veriyi esas alırsak, sûreyi hicretin ardına yerleştirmek gerekir. Fakat bu duruma, çok daha sonraki yılları işaret eden sûrenin diğer pasajları mani teşkil eder.

Sûrenin bütününün tek celsede inmediği kesin. Girişte uyguladığımız kriterler de bunu teyit eder. Hz. Âişe ve İbn Ömer'e nisbet edilen rivayete göre son sûredir. Rebi' b. Enes'e göre Veda Haccı'nda inmiştir. Esma bt. Yezid Mina'da indiğini söyler. Mücâhid'e göre 3. âyetin son yarısı Mekke'nin fethinde, daha başkalarına göre ise Veda Haccı'nda inmiştir. Aynı âyetin son indirilen âyet olduğu yaygın bir kabul görmüştür.

Mâide sûresi kurallar ve sınırlar sûresidir. Kurtubî, yalnızca bu sûrede geçen 19 farz tesbit ettiğini söyler. Sûrenin maksadı, insana kontrollü ve kurallı yaşama disiplini kazandırmaktır. Zira, bir sınır yoksa hiç sınır yoktur.

Sûre, Allah-kul arasındaki sözleşmelere sadâkat gösterme talimatıyla başlar. Helâl ve haram gıdanın sınırları çizilir. Zira, insan yedikleridir. Haccın sembolleri hatırlatılır. İçki, kumar, fal okları gibi cahiliyye kalıntıları temizlenir. Abdest, gusül ve teyemmüm ile temizlik ilâhî talimatın konusu olur. Kısas, şahitlik, yemin, keffaret gibi hususlarda konulan kuralların tümü de tek bir hususu hedefler: Adâlet. Yahudi, Hıristiyan ve münafıklardan söz eden âyetlerin hepsi de tevhide daveti amaçlar. Sûrenin zirvesi 3. âyettir: "Bugün dininizi sizin için kemale erdirdim ve size olan nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam'ı / Allah'a teslimiyet yolunu benimsedim." Allah'ın ahdine sadâkatle başlayan sûre, Allah'ın azametiyle son bulur.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ
يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اَوْفُوا بِالْعُقُودِۜ اُحِلَّتْ لَكُمْ
بَه۪يمَةُ الْاَنْعَامِ اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّي
الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرُمٌۜ اِنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ مَا يُر۪يدُ ﴿١﴾
يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَٓائِرَ اللّٰهِ
وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَٓائِدَ
وَلَٓا اٰمّ۪ينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلًا
مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًاۜ وَاِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُواۜ
وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ اَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ
الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اَنْ تَعْتَدُواۢ وَتَعَاوَنُوا عَلَى
الْبِرِّ وَالتَّقْوٰىۖ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْاِثْمِ
وَالْعُدْوَانِۖ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ شَد۪يدُ الْعِقَابِ
﴿٢﴾ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ
الْخِنْز۪يرِ وَمَٓا اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِه۪ وَالْمُنْخَنِقَةُ
وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّط۪يحَةُ

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 SİZ ey iman edenler! Sözleşmelere sadakat gösterin![1]

Size belirtilenler dışında, sığır cinsi hayvanlar size helal kılındı; ne ki ihramlıyken avlanmanız helal değildir. Şüphesiz Allah razı olduğu şeyleri emreder.[2]

2 Siz ey iman edenler! Allah'ın sembollerine, kutsal aya, gerdanları süslenmiş kurbanlıklara ve Rablerinin ihsan ve rızasını isteyerek Beytu'l-Haram'a koşanlara karşı saygısızlık etmeyin! Ancak, hac ile ilgili sorumlulukları yerine getirdiğiniz zaman avlanın!

Sizi Mescid-i Haram'dan alıkoyanlara olan hıncınız, onlara saldırganlık yapmanıza yol açmasın;[3] erdem ve takvada[4] birbirinizle dayanışma içinde olun, günahkârca kötülük ve düşmanlıkta değil; artık Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun: Çünkü Allah'ın cezası pek çetindir.

3 ÖLÜ HAYVAN, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına kesilenler;[5] bir de boğulan, dövülerek öldürülen, düşerek ölen, boynuzlanarak öldürülen[6]->

1 Bu sözleşmelerin kapsamına, insanın Allah ile akdini temsil eden iman, insanın kendisiyle akdini temsil eden selim fıtrat ve vicdan, insanın yakın ve uzak çevresiyle yaptığı her tür sözleşme girer. Sınırlar, özünde irade sınavının bir gereğidir.

2 Lafzen: "Allah dilediği şekilde hükmeder".

3 Zımnen: Zulme uğramayı zulmetmenin gerekçesi yapmayın!

4 *Birr* fıtrata karşı sorumluluğun gereği olan sorumlu davranış, *takva* Allah'a karşı sorumluluk bilincidir.

5 Hayvan bile olsa can değerlidir ve hayatın sahibi *el-Hayy* olan Allah'tır.

6 *en-Natiha*: "Boynuzlanarak ölen hayvan". Basralılara göre mef'ul olan bir isim fail yapılacaksa, sonuna "isimleştirme te'si" getirilir (*mentuh: natîh/a*) gibi. Sıfat tamlamalarının, mevsufun hazfi ile gelmesi durumunda da bu kural geçerlidir: *lihyetun dehîn/e* (yağlı sakal) ve *aynun kehîl/e* (sürmeli göz) anlamını mevsufu hazfederek ve bir *te* ekleyerek elde edebiliriz. Kûfelilere göre, Arap'lar *feîle* kalıbına uygun kelimeleri bir isme sıfat yaptıkları zaman "te"leri düşürürler: *aynen kehîlen*. Fakat eğer mevsuf hazfedilirse onlar da *te*'yi şart görürler (Taberî). Râzî *en-natîha, el-mevkuze, el-mütereddiye* kelimelerinin sonundaki *teyi* koyunu niteleyen sıfat olarak tarif eder. Ona göre *te* dişillik alametidir. Burada galibiyet kuralı geçerlidir. Araplar genelde boynuzlanmış koyunu yerlerdi.

<-ya da vahşi bir hayvan tarafından parçalanan hayvanlar -henüz canlı iken keserek temizledikleriniz bundan müstesnadır- ve putperestçe semboller[7] üzerine kesilenler, ayrıca attığınız zarla geleceğe ilişkin fal bakarak kehanette bulunmak[8] size haram kılınmıştır.[9] Bütün bunlar birer sapmadır.

Bugün, inkâra saplananlar, dininiz(i terk edeceğiniz)den umutlarını tamamen kesmişlerdir: O hâlde, onları gözünüzde büyütüp de saygınlaştırmayın! Yalnız Beni yüce bilip, Bana saygı duyun![10]

Bugün dininizi sizin için kemale erdirdim ve size olan nimetimi tamamladım;[11] ve sizin için din olarak İslam'ı/ Allah'a teslimiyet yolunu benimsedim.[12]

Günaha gönüllü koşmaksızın kim hayatî bir zaruretten dolayı zorda kalırsa, iyi bilsin ki Allah tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

4 Kendileri için neyin helâl kılındığını sana soruyorlar. De ki: "Temiz ve güzel olan her şey size helâl kılındı."[13]

Allah'ın size öğrettiği bilgi sayesinde eğittiğiniz avcı hayvanlara gelince:->

وَمَآ اَكَلَ السَّبُعُ اِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى
النُّصُبِ وَاَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْاَزْلَامِ ذٰلِكُمْ
فِسْقٌ اَلْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ
فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ
دِينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ
لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِينًا فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ
غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِاِثْمٍ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ
﴿٤﴾ يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَٓا اُحِلَّ لَهُمْ قُلْ اُحِلَّ لَكُمُ
الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ
تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللّٰهُ

7 *Nusub* (t. *nâsıbeh*), müşrik Mekke toplumunun üzerinde hayvanları boğazladıkları sunaklar (Râğıb). Bu yalnızca kurban kesmek biçiminde değil, oraya izafe edilen sahte kutsallıktan yararlanmak için hayvan kesimi yapmak biçiminde de gerçekleşiyordu.

8 Lafzen: "çektiğiniz fal oklarıyla kısmet tesbiti yapmak". Açıktır ki, bu tür bâtıl anlayışlar, insanın irade ve gayretini yok edici bir işlev taşırlar. Aslında yasaklanan geleceğe ilişkin kehanette bulunmaktır.

9 Haram kılınanlarla ilgili âyet için bkz: 6:145; ayrıca 90. âyetin ilgili notlarına bkz.

10 Sûrenin muhtevasına, sahih rivayetlere ve yaygın görüşe göre Kur'an'dan son inen âyet budur (Buharî, *İman* 33; Müslim, *Tefsir* 3-5).

11 *İtmam*, bir şeyin aslının (cevherinin) tamamlanmasıdır. *İkmal*, asıl tam olmakla birlikte noksan olan detayının (arazının) tamamlanmasıdır. İnsanlığın değişmez değerlerinin tümü olan İslâm son mesajla hem nitelik hem nicelik olarak kemale ulaşmıştır. Nimet ise, asıl olarak kemale ulaşmış fakat fer olarak çatısı kurulup "siz kemale taşıyın" denilmiştir. Bu da tamamlanmış olan asıldan yola çıkılarak yapılacaktır. Kelâle ve faizle ilgili âyetlerin bu âyetten sonra indiği görüşünü kabul edersek, dinin ikmaliyle dinin esaslarının kastedildiğini düşünmemiz şart olur.

12 Maverdi, bağlamla uyumlu olarak, buradaki "islam"ı isim olarak değil bir vasıf olarak alır. Bu durumda âyette dile gelen hakikat, ilâhî talimatlara tam bir teslimiyetle uymaktır. Meşhur rivayete göre bu âyet, Nebi'nin vefatından 81 gün önce kurban bayramı arefesinde nâzil olmuştur.

13 *Tayyibât* yalnızca hijyen anlamında tertemiz olanı değil, manen de pak olanı ifade eder. Bir şeyin helâl hükmünü alması için bu iki özelliği taşıması gerekir.

فَكُلُوا مِمَّا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا
اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهِ وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ
الْحِسَابِ ﴿٤﴾ اَلْيَوْمَ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ
وَطَعَامُ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ
وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ
الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ
اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ اِذَٓا اٰتَيْتُمُوهُنَّ
اُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا
مُتَّخِذٖٓي اَخْدَانٍ وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْاِيمَانِ فَقَدْ
حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ
﴿٥﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ
فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ
وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِ

<- onların sizin için avladığı her şeyi yiyin, ama üzerlerine Allah'ın adını da anın ve Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun; hiç şüphe yok ki Allah'ın hesap görüşü çok süratlidir.

5 Bugün, temiz ve güzel olan şeyler size helâl kılınmıştır. Üstelik, kendilerine daha önce vahiy gönderilmiş olanların yiyecekleri de size helâldir ve sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir. Ve (son vahye) inanan iffetli kadınlar ile sizden önce kendilerine vahiy verilenlerin iffetli kadınları -kendilerine mali güvence vermeniz, onları meşru olmayan yolla ya da gizli dost tutma yöntemiyle değil de meşru bir akitle- nikâhlamanız da (size helâldir).[14]

Kim imanı inkâr ederse işte onun ameli boşa gitmiştir;[15] üstelik o âhirette zarara uğrayanlar arasında yer alacaktır.

6 SİZ ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzünüzü, ellerinizi ve dirseklere kadar kollarınızı yıkayın ve (ıslak) ellerinizle başınızı meshedin ve bileklere kadar ayaklarınızı da (yıkayın veya meshedin).[16]->

14 Âyette kitap ehline ilişkin iki husustan söz edilmektedir. Birincisi yiyecekler, ikincisi hanımlar. Ancak bu ikisi arasında bir fark vardır: Yiyeceklerde karşılıklı helâl kılınma açıkça ifade edilirken, nikâhlama konusunda sadece "onların kadınları"nın helâl kılındığı söylenmiştir. Müslüman erkeğin kitap ehli hanımla nikâhlanmasının cevazını ifade eden ibaredeki tek yönlülük dikkat çekicidir. Sonuç olarak âyet bir müslüman ile kitap ehlinin yiyeceklerini karşılıklı olarak serbest kılarken, bir müslüman erkeğin ehli kitap bir kadın almasını serbest kılmış, tersi bir duruma dair bir şey söylememiştir. Atâ, ehl-i kitabın kadınlarıyla evlenmeye izin veren âyetin ruhsat olduğunu, zira o zaman müslüman hanımların az olduğunu, kendi zamanında ise buna ihtiyaç kalmadığını söyler ve "ruhsat zail olmuştur" der (Râzî). Nihaî hükmü elbette İmam Atâ'nın vardığı sonuç değil âyet koymuştur. Fakat Atâ'nın bu yaklaşımı, vahyi maksat ve ruhunu gözeterek okuma konusunda ilk nesillerin yaklaşımına ışık tutucudur ve önemlidir.

15 Zımnen: Kim problemli de olsa imanı mutlak inkârla bir tutarsa, onun ameli boşa gitmiştir. Bunu şu rivayet destekler: "İnsanlardan bazıları, bize, Müslümanların (o zaman) şöyle dediğini aktardılar: 'Biz kitap ehlinin kadınlarıyla nasıl evlilik yapalım, onlar bizim dinimize mensup değil ki?' Bunun üzerine Allah bu âyeti indirdi" (Taberî). Bu ibare metinde olmayan bir "Allah" ismi takdir edilerek "kim Allah'ı inkâr ederse" şeklinde de okunmuştur. Taberî bu ikisini telif etmeye çalışır, fakat çok da ikna edici olamaz.

16 Kıraat imamlarından Nâfi, İbn Âmir, Hafs, Kisâî ve Yakub'un okuyuşuna göre âyet ayakların yıkanmasını, geri kalanının okuyuşlarına göre ayaklara meshedilmesini emreder. Ebubekir er-Râzî, her ikisini de "meşhur kıraat" olarak verir (*Garibu'l-Kur'an, r-c-l* md). Ehl-i Sünnet okuluna mensup âlimlerin çoğunluğu birincisini, Ehl-i Beyt okulu mensupları ikincisini tercih ederler. Taberî ise her iki okuyuşu da sahih bulur.

<- Eğer cünüp olmuşsanız baştan ayağa temizlenin! Fakat eğer hastaysanız ya da yolcuysanız, yahut doğal ihtiyacınızı gidermişseniz veya kadınlarla birlikte olmuşsanız ve su da bulamıyorsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelerek[17] onunla yüzlerinizi ve kollarınızı meshedin.[18] Allah sizi zora sokmak istemiyor; fakat sizi pırıl pırıl yapmak ve nimetlerinin tamamını size bahşetmek istiyor ki şükredenlerden olasınız.

7 Ve hatırlayın Allah'ın size olan nimetini ve "İşittik ve itaat ettik" dediğiniz zaman Allah'a karşı kendinizi bağladığınız taahhüdü; Allah'a karşı da sorumluluğunuzun bilincinde olun: Kuşku yok ki Allah kalplerin içini bilir.

8 SİZ ey iman edenler! Allah için, hakkı ayağa kaldırarak adâletin timsali olun ve birilerine olan nefretiniz sizi adâletten sapmaya sevk etmesin! Âdil olun, bu Allah'a karşı sorumluluk bilinci olan takvaya daha yakındır: Artık Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun! Şüphe yok ki Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.

9 Allah, inanan ve ıslah edici iyi işler yapanlara günahlarının affedileceğini ve muhteşem bir ödüle kavuşacaklarını vaad etmiştir. 10 İnkâra saplanan ve mesajlarımızı yalanlayanlara gelince: kavurucu ateşin ashabı onlar işte onlardır.

وَاِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰٓى
اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَٓاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَٓائِطِ
اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَٓاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَٓاءً فَتَيَمَّمُوا
صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَاَيْدِيكُمْ
مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ
وَلٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ
لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٦﴾ وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ
عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الَّذٖى وَاثَقَكُمْ بِهٖٓ اِذْ قُلْتُمْ
سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ عَلٖيمٌ بِذَاتِ
الصُّدُورِ ﴿٧﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّامٖينَ
لِلّٰهِ شُهَدَٓاءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ
عَلٰٓى اَلَّا تَعْدِلُوا اِعْدِلُوا هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى
وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ خَبٖيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾
وَعَدَ اللّٰهُ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ عَظٖيمٌ ﴿٩﴾ وَالَّذٖينَ كَفَرُوا
وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَٓا اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَحٖيمِ ﴿١٠﴾

Süyûtî, İsferâyînî'den bu âyetin iki farklı okunuşu bağlamında şunu nakleder: "Bir cümle ifade ettiği mânalardan birine izafe ediliyorsa bunda bir çelişki söz konusu değildir" (*İtkân* III, 89). Üçüncü ve şaz bir okuyuş da Hasan Basri'den gelen *erculukum* okuyuşudur. Açılımı ve *mağsulu erculikum ile'l-ka'beyn* (ayaklarınızın yıkanılan yeri topuklara kadardır) olur.

17 *Teyemmemû*: "yönelin, niyetlenin, hedefleyin". Kelimenin anlamı, maksadı tasavvurda oluşturmaktır. Bu nedenle "niyet" teyemmümün esası sayılmıştır.

18 "Abdest âyeti" diye bilinen bu âyet, aslında guslü farz kılar. Allahu a'lem abdest namazla yaşıttır. Teyemmüm hükmünün özünde namazın her durumda vazgeçilemezliği yatar.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ
عَلَيْكُمْ اِذْ هَمَّ قَوْمٌ اَنْ يَبْسُطُٓوا اِلَيْكُمْ اَيْدِيَهُمْ
فَكَفَّ اَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ وَعَلَى اللّٰهِ
فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾ وَلَقَدْ اَخَذَ اللّٰهُ
م۪يثَاقَ بَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪يلَۚ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ
نَق۪يبًاۜ وَقَالَ اللّٰهُ اِنّ۪ي مَعَكُمْۜ لَئِنْ اَقَمْتُمُ الصَّلٰوةَ
وَاٰتَيْتُمُ الزَّكٰوةَ وَاٰمَنْتُمْ بِرُسُل۪ي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ
وَاَقْرَضْتُمُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا لَاُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ
سَيِّـَٔاتِكُمْ وَلَاُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْر۪ي مِنْ
تَحْتِهَا الْاَنْهَارُۚ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ
ضَلَّ سَوَٓاءَ السَّب۪يلِ ﴿١٢﴾ فَبِمَا نَقْضِهِمْ م۪يثَاقَهُمْ
لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةًۚ يُحَرِّفُونَ
الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِه۪ۙ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا
بِه۪ۚ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلٰى خَٓائِنَةٍ مِنْهُمْ اِلَّا قَل۪يلًا
مِنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْۜ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ
الْمُحْسِن۪ينَ ﴿١٣﴾

11 Siz ey iman edenler! Hatırlayın Allah'ın üzerinizdeki nimetini! Hani size bir toplum el uzatmaya kalkışmıştı da, onların elinden sizi kurtarmıştı? Şu hâlde Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun! Ve mü'minler artık yalnızca Allah'a güvensinler.

12 İŞTE onlar arasından her deliğe girecek on iki kişiyi[19] gönderdiğimiz zaman, Allah İsrâiloğulları'ndan da kesin taahhüd almış ve buyurmuştu ki: Kuşkusuz Ben sizinleyim: Eğer salât'ı doğru-dürüst eda eder,[20] arınmak için karşılıksız yardımda bulunur, düşmanlarını engelleyerek elçilerimi desteklerseniz;[21] Allah'a da (güveninizi isbat etmek için) gönüllü olarak borç verirseniz, kesinlikle kötülüklerinizi örterim ve sizi zemininden ırmaklar akan cennetlere koyarım. İçinizden her kim de bundan sonra inkâr ederse, kesinlikle o doğru yoldan sapmış olur.

13 Daha sonra, bu kesin taahhütlerini bozdukları için onları rahmetimizden dışladık ve kalplerini katılaştırdık; (şimdi onlar) kelimeleri bağlamlarından koparararak çarpıtıyorlar; üstelik kendilerine hatırlatılan hakikatlerden bir kısmını da unutmuş durumdalar.

Çok azı dışında hep onların ihanetine uğrayacaksın. Onları bağışla ve hoş gör! İyi bil ki Allah güzel davrananları sever.

19 Çevirimiz *nakîb*in kök anlamına dayanmaktadır (*Bahr* ve *Müfredât*).

20 *Salât*, bu ve daha başka âyetlerde bir ritüel olmanın ötesinde Allah'a, peygamberlerine, dinine verilen desteği ve arka çıkmayı da içine alacak bir biçimde, tüm hayatı kuşatan bir bilinçlilik hâli olarak karşımıza çıkmaktadır. Krş: "O Allah ve melekleri, sizi karanlıklar dan aydınlığa çıkarmak için, size her tür desteği vermektedir." (33:43); "Şanımın yücelmesi için tüm destek ve çabanı seferber et" (20:14); "Elbette Allah ve O'nun melekleri Peygamber'i desteklerler. Ey iman edenler! Onu, siz de destekleyin!" (33:56); "EY bu hitabın muhatabı! Sana vahyedilmiş olan bu mesajı izle ve (başkalarına) ilet" (29:45). Örnek âyetlerin notlarına, ayrıca Bakara 45 ve Mâide 58'in ilgili notlarına bkz.

21 *Ta'zîr*, Kur'an'da A'râf sûresi 156. âyette "yardım etme" fiiliyle birlikte, Fetih sûresi 9. âyette ise "yüceltmek, el üstünde tutmak" fiiliyle birlikte kullanıldığına göre, bunların dışında bir anlama sahip olmalıdır. Kelimenin aslı "engelleme"dir. Tercihimizin gerekçesi budur.

وَمِنَ الَّذٖينَ قَالُٓوا اِنَّا نَصَارٰٓى اَخَذْنَا مٖيثَاقَهُمْ
فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهٖۚ فَاَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ
الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَٓاءَ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِۜ وَسَوْفَ
يُنَبِّئُهُمُ اللّٰهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١٤﴾ يَٓا اَهْلَ
الْكِتَابِ قَدْ جَٓاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثٖيرًا
مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُوا عَنْ
كَثٖيرٍۜ قَدْ جَٓاءَكُمْ مِنَ اللّٰهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبٖينٌۙ
﴿١٥﴾ يَهْدٖي بِهِ اللّٰهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ
السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ
بِاِذْنِهٖ وَيَهْدٖيهِمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقٖيمٍ ﴿١٦﴾ لَقَدْ
كَفَرَ الَّذٖينَ قَالُٓوا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسٖيحُ ابْنُ
مَرْيَمَۜ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا اِنْ اَرَادَ
اَنْ يُهْلِكَ الْمَسٖيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَاُمَّهُ وَمَنْ
فِى الْاَرْضِ جَمٖيعًاۜ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَاۜ يَخْلُقُ مَا يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ
عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ ﴿١٧﴾

14 "Biz Nasâra'yız" diyenlerden de kesin bir taahhüt almıştık.[22] Derken onları (izleyenler) uyarıldıkları şeyden hisse almayı unuttular.[23] Bu yüzden onları, aralarında Kıyamet Günü'ne kadar sürecek düşmanlık ve nefrete mahkûm ettik.[24] Zamanı gelince, Allah kendilerine yaptıkları her şeyi bir bir haber verecektir.

15 EY önceki vahyin mensupları (olan Yahudiler)! Kitaptan gizlediğiniz bir çok hakikati size açıklamak ve (zaten bilinen) bir kısmından da geçmek üzere elçimiz gelmiştir. Artık size Allah'tan bir ışık ve net bir mesaj ulaşmıştır. **16** Onunla Allah, kendi rızasını gözetenleri ebedî kurtuluş yollarına ulaştırır; rahmetiyle[25] onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır ve dosdoğru bir yola yönlendirir.

17 "Allah Meryem oğlu Mesih'tir" diyenler kesinlikle küfre sapmışlardır. De ki: "Eğer Meryem oğlu Mesih'i ve onun annesini ve yeryüzünde yaşayan herkesi helâk etmeyi dileseydi, kim Allah'a engel olabilirdi?" Zira göklerin, yerin ve onlar arasındakilerin otoritesi Allah'a aittir. O tercih ettiği her şeyi yaratıyor. Elbet Allah'ın kudreti her şeye yeter!

---

22 Bunlar Pavlus Hıristiyanlığından önceki İsevilerdir. Allah söz aldığında Hz. İsa onların arasındaydı ve o yaşarken Teslisçi Pavlus Hıristiyanlığı yoktu (Bkz: 82. âyet, 88 ve 89. notlar).

23 Yahudiler gibi dinlerini parçalamamaları konusunda uyarılmıştılar. Fakat Nasârâ Hıristiyanlaşınca daha fazla parçalandı, kendi içlerinde din savaşları yaşandı, üç binden fazla İncil, yüzlerce mezhep çıktı.

24 *Ağraynâ, elsaknâ* anlamına yakındır; "bir şeyi bir şeye tutturmak", "mecbur ve mahkûm etmek" vurgusu taşır.

25 Lafzen: "İzniyle.." Bu bağlamda Allah'ın izni "hidayete ermenin yasaları" vurgusunu taşır. Zımnen: Vermeyi dilemese, dilemeyi vermezdi; insan için hidayeti dilemese, iradeyi vermezdi. İradeyi verdiğine göre, insanın hidayetini dilemiştir ve bu O'nun izni anlamına gelir. Sonuçta bütün bunlar O'nun insana olan rahmetinin bir ifadesidir.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارٰى نَحْنُ اَبْنٰٓؤُا اللّٰهِ
وَاَحِبَّٓاؤُهُ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ بَلْ اَنْتُمْ
بَشَرٌ مِمَّنْ خَلَقَ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ
يَشَٓاءُ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا
بَيْنَهُمَا وَاِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿١٨﴾ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ
قَدْ جَٓاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلٰى فَتْرَةٍ مِنَ
الرُّسُلِ اَنْ تَقُولُوا مَا جَٓاءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَلَا
نَذِيرٍ فَقَدْ جَٓاءَكُمْ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ وَاللّٰهُ عَلٰى
كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٩﴾ وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ
يَا قَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ جَعَلَ
فِيكُمْ اَنْبِيَٓاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا وَاٰتٰيكُمْ مَا لَمْ
يُؤْتِ اَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿٢٠﴾ يَا قَوْمِ ادْخُلُوا
الْاَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ وَلَا
تَرْتَدُّوا عَلٰٓى اَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ ﴿٢١﴾
قَالُوا يَا مُوسٰٓى اِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ وَاِنَّا لَنْ
نَدْخُلَهَا حَتّٰى يَخْرُجُوا مِنْهَا فَاِنْ يَخْرُجُوا
مِنْهَا فَاِنَّا دَاخِلُونَ ﴿٢٢﴾

18 Yahudiler ve Hıristiyanlar "Bizler Allah'ın çocukları ve can dostlarıyız!" dediler. De ki: "Öyleyse neden günahlarınız yüzünden sizi cezalandırıyor?" Aksine siz O'nun yarattığı insanlardan sadece bir kısmısınız. O isteyeni/istediğini bağışlar, isteyeni/istediğini de cezalandırır;[26] zira göklerde, yerde ve her ikisi arasındaki şeylerin tümü üzerinde hükümranlık Allah'a aittir ve dönüş O'nadır.

19 Ey önceki vahyin mensupları! "Bize ne müjdeleyen ne uyaran biri asla gelmedi" dersiniz diye, peygambersiz geçen uzun bir fetretin ardından[27] (hakikati) açıklamak üzere elçimiz size geldi; evet, size bir müjdeci ve uyarıcı geldi işte; elbet Allah'ın gücü her şeye yeter.

20 BİR zamanlar Musa halkına, "Ey Halkım! Allah'ın size lutfettiği nimeti hatırlayın ki, O aranızdan peygamberler çıkarmış, sizi kendi kendinizin efendisi kılmış[28] ve başka hiçbir topluma vermediğini size vermişti. **21** Ey Halkım! Allah'ın size vaad ettiği kutsal topraklara girin, fakat sakın geri adım atmayın, yoksa kaybedenlerden olursunuz!"

22 Onlar, "Ey Musa!" dediler; "Unutma ki orada zorba bir halk var. Onlar oradan uzaklaşmadıkça biz kesinlikle oraya girmeyeceğiz; ama eğer uzaklaşırlarsa işte o zaman gireriz."

26 *Lâm*ın istihkak mânasıyla "müstahak olanı cezalandırır". Cümlenin ikinci yarısının *lâm*sız gelmesi dikkat çekicidir. *Yeşa'* fiilinin çift özneyi gören konumuna dayanan çevirimiz için bkz: 10:25; 13:27; 24:21; 47:17, ilgili notlar.

27 Bu döneme "fetret dönemi", bu dönemde yaşayanlara da "fetret ehli" denilir. Bu husus Nahl sûresinin 36. âyeti ve En'âm sûresinin 19. âyeti ışığında anlaşılmalıdır.

28 Yani: "sizi özgürleştirip âlemin kralı yaptı". Süddi'nin tercihine uygun olarak (Nkl: Râzî). Eski Ahid'deki benzer ibare için bk: *Sayılar* 13.

قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ اَنْعَمَ اللّٰهُ
عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَۚ فَاِذَا دَخَلْتُمُوهُ
فَاِنَّكُمْ غَالِبُونَ وَعَلَى اللّٰهِ فَتَوَكَّلُٓوا اِنْ كُنْتُمْ
مُؤْمِنِينَ ﴿٢٣﴾ قَالُوا يَا مُوسٰٓى اِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَٓا
اَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا فَاذْهَبْ اَنْتَ وَرَبُّكَ
فَقَاتِلَٓا اِنَّا هٰهُنَا قَاعِدُونَ ﴿٢٤﴾ قَالَ رَبِّ اِنّ۪ي لَٓا
اَمْلِكُ اِلَّا نَفْس۪ي وَاَخ۪ي فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ
الْقَوْمِ الْفَاسِق۪ينَ ﴿٢٥﴾ قَالَ فَاِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ
اَرْبَع۪ينَ سَنَةًۚ يَت۪يهُونَ فِي الْاَرْضِۜ فَلَا تَأْسَ
عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِق۪ينَ ﴿٢٦﴾ وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ
ابْنَيْ اٰدَمَ بِالْحَقِّۢ اِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ
اَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْاٰخَرِۜ قَالَ لَاَقْتُلَنَّكَ
قَالَ اِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللّٰهُ مِنَ الْمُتَّق۪ينَ ﴿٢٧﴾ لَئِنْ
بَسَطْتَ اِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَن۪ي مَٓا اَنَا بِبَاسِطٍ يَدِيَ
اِلَيْكَ لِاَقْتُلَكَۚ اِنّ۪ٓي اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعَالَم۪ينَ
﴿٢٨﴾ اِنّ۪ٓي اُر۪يدُ اَنْ تَبُٓوءَ بِاِثْم۪ي وَاِثْمِكَ فَتَكُونَ
مِنْ اَصْحَابِ النَّارِۚ وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا الظَّالِم۪ينَۚ ﴿٢٩﴾

23 Allah'ın lutfuna mazhar olan ve O'ndan korkanlar arasından iki kişi, "Onların üzerine (mertçe) kapıdan gidin!" dediler; "zira unutmayın, siz oraya girerseniz galip geleceksiniz. Eğer gerçek mü'minlerseniz, artık yalnızca Allah'a dayanmak zorundasınız."

24 Berikiler (ise) "Ey Musa!" dediler, "onlar orada bulundukça, biz asla oraya girmeyeceğiz. O hâlde sen ve Rabbin gidip savaşın, biz işte şuracıkta oturuyoruz!"

25 (Musa) "Rabbim! Sözüm kendimden ve kardeşimden başkasına geçmiyor. O hâlde, bizimle şu yoldan sapmış halkın arasındaki farkı gözet!" diye yalvardı.

26 Allah şöyle icâbet etti: "O hâlde, onlar o topraklardan kırk yıl mahrum yaşayacak ve şaşkın şaşkın malum arazide dolaşmaya mahkûm olacaklar: Artık bu yoldan sapmış halk için kendini üzme!"[29]

27 VE ONLARA Âdem'in iki oğlunun kıssasını gerçek bir amaca mebni olarak[30] anlat: Hani, ikisi de birer kurban sunmuşlardı ve birinden kabul edildiği hâlde diğerinden kabul edilmemişti!

(Bunun üzerine) O (diğerine) demişti ki: "Çaresi yok, seni öldüreceğim!"

(Öteki) cevap vermişti: "Allah, yalnızca sorumlu davrananların kurbanını kabul eder![31] 28 Beni öldürmek için el kaldırsan bile, ben seni öldürmek için elimi oynatmayacağım; çünkü ben âlemlerin Rabbi Allah'tan korkarım. 29 Dilerim, hem benim günahımı hem de (benden dolayı) kazandığın günahı yüklenir ve böylece cehennemin yolunu tutarsın: Çünkü zalimlerin cezası budur."

---

29 Bu pasajda samimi iman ile pazarlıkçı iman arasındaki fark ortaya konuyor. Mevcut nesil umut vermeyince, Hz. Musa 40 yılda çöl mektebinde yepyeni bir nesil inşâ edecektir.

30 Bu amaç "hasedin kınanması"dır (Zemahşerî ve Râzî). *Bi'l-hakk* çevirimiz için bkz: 18:13, not 15 ve 14:19, not 20.

31 Bu âyetlerle Kurban ibadetinin amacını veren Hac sûresinin 36. âyeti arasında doğrudan bir bağ vardır. Kabil iyi olmak yerine, iyiyi ortadan kaldırmayı düşünüyor. Peki, sizce neden?

فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ اَخٖيهِ فَقَتَلَهُ فَاَصْبَحَ
مِنَ الْخَاسِرٖينَ ﴿٣٠﴾ فَبَعَثَ اللّٰهُ غُرَابًا يَبْحَثُ
فِى الْاَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوَارٖى سَوْاَةَ اَخٖيهِ
قَالَ يَا وَيْلَتٰٓى اَعَجَزْتُ اَنْ اَكُونَ مِثْلَ هٰذَا
الْغُرَابِ فَاُوَارِىَ سَوْاَةَ اَخٖى فَاَصْبَحَ مِنَ
النَّادِمٖينَ ﴿٣١﴾ مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ كَتَبْنَا عَلٰى بَنٖٓى
اِسْرَٓائٖلَ اَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ
فِى الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمٖيعًا وَمَنْ
اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَٓا اَحْيَا النَّاسَ جَمٖيعًا وَلَقَدْ
جَٓاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اِنَّ كَثٖيرًا مِنْهُمْ
بَعْدَ ذٰلِكَ فِى الْاَرْضِ لَمُسْرِفُونَ ﴿٣٢﴾ اِنَّمَا
جَزٰٓؤُا الَّذٖينَ يُحَارِبُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ
فِى الْاَرْضِ فَسَادًا اَنْ يُقَتَّلُٓوا اَوْ يُصَلَّبُٓوا اَوْ
تُقَطَّعَ اَيْدٖيهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ اَوْ يُنْفَوْا
مِنَ الْاَرْضِ ذٰلِكَ لَهُمْ خِزْىٌ فِى الدُّنْيَا وَلَهُمْ
فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظٖيمٌ ﴿٣٣﴾

30 Fakat diğerinin benlik dâvâsı, onu kardeşini öldürmeye sevk etti; sonunda onu öldürdü, böylece kaybedenlerden oldu.[32]

31 Bunun üzerine Allah, kardeşinin cesedini nasıl örteceğini göstersin diye toprağı eşeleyen bir karga gönderdi.[33] "Eyvah, yazıklar olsun bana!" dedi, "ben bu karganın yaptığını yapamayacak, kardeşimin cesedini örtemeyecek kadar âciz biri miymişim?!" En sonunda pişman olmuştu.

32 Bundan dolayı Biz İsrâiloğullarına şöyle vahyetmiştik: Kim cinayet suçu işlememiş veya yeryüzünde fesat çıkarmamış bir kişiyi öldürürse, sanki bütün insanlığı öldürmüş gibi olur. Buna karşılık kim de birine hayat verirse, sanki bütün insanlığa hayat vermiş gibi olur.[34]

Elçilerimiz onlara hakikatin tüm delilleriyle gelmişlerdi; fakat daha sonra onların çoğu yeryüzünde her tür aşırılığı irtikâp edip durmuşlardı.

33 Allah'a ve Rasulü'ne karşı savaş açanların[35] ve yeryüzünde bozgunculuğu yaymaya çalışanların öldürülmeleri ya da asılmaları veya muhalefetlerinden dolayı ellerinin ve ayaklarının kesilmesi, yahut bulundukları yerden sürülmeleri, sadece (âdil) bir karşılıktan ibarettir.[36] Bu, onların dünyada uğradıkları zillettir; âhirette ise onların hakkı korkunç bir azaba duçar olmaktır;->

---

32 Allah'ın gösterdiği yerden bakanın göreceği gerçek şu: Ölen değil öldüren kaybetti.

33 Hayat okul, varlık kitap, insan öğrencidir. İnsanın cehalet için geçerli bir mazereti yoktur. Öğrenmek isteyen, kargadan bile ders alır.

34 İslâm'ın bütün bir insanlığın tüm zamanlar ve zeminlerde değişmez değerleri olduğunun ifadesi.

35 Allah'a savaş açmak şeytanın bile yapmadığı bir şeydir.

36 *Min hılafine* verdiğimiz manânın gerekçesi için bkz: A'raf 124, not 90. Bu cümle bir 'inşâ' cümlesi değil bir 'ihbar' cümlesidir ve dolayısıyla Kur'an el ve ayakların çaprazlama kesilmesi gibi bir cezayı emretmemekte, sadece nakletmektedir. Bu tür bir infazı Kur'an Tâhâ 71, Şu'ara 49 ve A'raf 124'te Firavun'un mü'minlere uyguladığı ceza olarak nakleder. Böyle bir ceza uyguladığı için Kur'an'ın kınadığı Firavun'un infaz yöntemi, nasıl olur da Allah'ın emri olarak anlaşılabilir? Kaldı ki, Allah Rasulü'nün hiçbir muhalife böylesi bir ceza uygulamadığı da tarihî bir gerçektir.

<- **34** ancak siz onları ele geçirmeden önce tevbe edenler hariç: Zira iyi bilin ki Allah tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

35 SİZ ey iman edenler! Allah'a karşı saygılı olun[37] ve O'na yaklaşma çabası içinde bulunun.[38] Dahası, O'nun yolunda tüm gayretinizi harcayın ki kurtuluşa erebilesiniz.

36 Kuşkusuz inkârda direnenler, eğer yeryüzündeki her şeyi, hatta onun iki katını Kıyamet Günü'nün azabından kurtulmak için fidye olarak verseler asla kabul ettiremezler. Neticede can yakıcı bir azap onları bekler. **37** Ateşten çıkmak isterler; fakat asla oradan çıkacak değiller; zira onların hakkı kalıcı bir azaptır.[39] **38** İmdi, işledikleri suça karşılık Allah'tan ibret-i âlem bir müeyyide olarak hırsızlık yapan erkek ve hırsızlık yapan kadının ellerini kesin.[40] Zira Allah her işinde mükemmeldir, her hükmünde tam isabet sahibidir.->

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْۚ
فَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٤﴾ يَا اَيُّهَا
الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَابْتَغُوا اِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ
وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣٥﴾
اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ اَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْاَرْضِ
جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لِيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذَابِ
يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ
اَلِيمٌ ﴿٣٦﴾ يُرِيدُونَ اَنْ يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا
هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَاۘ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُقِيمٌ ﴿٣٧﴾
وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا جَزَٓاءً
بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللّٰهِۜ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٣٨﴾

---

37 Zımnen: Yaratana saygılı olan, yaratılana da saygılı olur.

38 *Vesile*nin ilk anlamı "yaklaşma, ilgi kurma"dır (Ebu Ubeyde ve Râğıb). Âyette *ba* edatıyla kullanılmamış olması, bu doğrudan anlamı öncelememizi daha da güçlendirir.

39 Bu âyet, günahkâr mü'minin cehennemden çıkıp çıkamayacağıyla değil, 36. âyette açıkça belirtildiği gibi, kâfirin çıkamayacağıyla ilgilidir. Şatıbî, cehennemin tevhid ehlinden olup da oraya girenlerin secde mahallerini ve imanın bulunduğu kalbi yakmayacağını söyler (*el-Muvâfakât* II, 31-32). Secde sûresinin 20. âyetinde geçen benzer bir ifade, 18. âyetteki "fâsıklar" ile kâfirlerin kastedildiği göz ardı edildiği için yanlış anlaşılmıştır.

40 Lafzen: "iki elini.." Hırsızlık yapanın elini kesme uygulaması Kur'an'ın ihdas ettiği bir ceza değil, Kureyş'in uyguladığı ve Kur'an'ın önünde bulduğu bir ceza geleneğidir. İlk kez Kâbe'nin hazinesini soyan birine uygulanmıştır (İbn Kesir). Allah Rasulü bu geleneksel cezayı olabildiğince sınırlandırmıştır. Mesela Rasulullah seferde bu cezanın uygulanmayacağını buyurmuştur (Ebu Dâvud, *Hudud*, 19). Bir başka kaynakta "sefer" yerine "gaza" geçer ki bu ikisi ayrı durumlar olarak da anlaşılabilir (Tirmizî, *Hudud* 20). Bu nebevî talimatı hilafeti döneminde Hz. Ömer'in, ayrıca ordu komutanı Huzeyfe b. el-Yeman'in titizlikle uyguladığını görüyoruz. Allah Rasulü'nün bu haddi uygulama konusundaki hassasiyetini şu olay ışığında anlamak gerekir: Abbad b. Şurahbil anlatıyor: "Buğday tarlasına girdim, biraz başak kopardım, onların tanelerini ayırmaya başladım. Bu esnada tarlanın sahibi geldi. Beni dövdü ve elbiselerimi sırtımdan soyup aldı. Ben peygambere gittim onu şikâyet ettim. Onu çağırttı ve kızarak şöyle dedi: 'O açtı onu doyurmadın, o cahildi ona öğretmedin!' Elbiselerimi geri verdirtti ve bana da bir ölçek buğday verdi" (Ahmed b. Hanbel).

Hz. Ömer'in şu uygulaması da Allah Rasulü'nün uygulamasının izdüşümüdür: Yahyâ b. Abdurrahman b. Hatib'ten: Hatib'in köleleri Müzeyne'den bir adamın develerini çalıp kestiler. Olay ortaya çıkınca yakalandılar ve suçlarını itiraf ettiler. Halife Ömer kölelere hırsızlık cezası verecekti ki son anda bundan

فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَاَصْلَحَ فَاِنَّ اللّٰهَ
يَتُوبُ عَلَيْهِ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (39) اَلَمْ تَعْلَمْ
اَنَّ اللّٰهَ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ يُعَذِّبُ مَنْ
يَشَاءُ وَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ
(40) يَا اَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ
فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا اٰمَنَّا بِاَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ
تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا سَمَّاعُونَ
لِلْكَذِبِ سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ اٰخَرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ
يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ يَقُولُونَ اِنْ
اُوتِيتُمْ هٰذَا فَخُذُوهُ وَاِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا

<- **39** Bu zulmü işledikten sonra kim tevbe eder ve kendini düzeltirse, elbet Allah da onun tevbesini kabul eder; zira Allah tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

40 Bilmez misin ki göklerin ve yerin otoritesi Allah'a aittir; O isteyeni/istediğini cezalandırır, isteyeni/istediğini de bağışlar: tabii ki Allah'ın gücü her şeye yeter.

41 EY PEYGAMBER! Yürekten iman etmedikleri hâlde ağızlarıyla "iman ettik" diyen kimseler arasından inkârda birbirleriyle yarışanlar seni üzmesin; Yahudileşenler[41] arasından yalanı can kulağıyla dinleyen ve sana başvurmak yerine başka insanların laflarına kulak kesilenler de... Onlar, sözleri asıl bağlamlarından kopararak mânalarını çarpıtırlar,[42] "Eğer size şu tür bir öğreti verilirse hemen alın; yok verilmezse sakın yaklaşmayın!" derler.->

vazgeçti. Hatib'ı çağırdı ve "onları aç bıraktığını düşünüyorum" dedi. Deve sahibine dedi ki; develeri satsan kaça verirdin. O da "400 altın verseler eyvallah demezdim" dedi. Hz. Ömer 800 altını Hatib'ten alarak adama verdi ve Hatib'e eğer bir daha aç bırakırsa kendisine hırsızlık cezası vereceğini söyledi (*Muvatta*).

Vahiy, suçları cezalandırmada suçluyu değil suçu mahkûm etmeyi ve caydırıcılığı öne çıkarır. Tüm Kur'anî cezalar üç vicdanı teskin etmeyi hedefler:

1) Mağdurun vicdanı.
2) Kamunun vicdanı.
3) Suçlunun vicdanı.

Suçlunun vicdanını teskin etmek için önce suçluda bir vicdan inşâ etmek gerekir. Şu örnek olay, İslâm'ın mensuplarında nasıl bir vicdan inşâ ettiğinin destani bir göstergesidir: Ebu Mihcen bir türlü içkiyi bırakamayan biridir. İçtiği her seferinde cezasına razıdır. Bir seferinde Hz. Ömer'den de içki cezası yemiştir (*el-Kâmil* II, 340). Kadisiye savaşı sırasında yine aynı suçtan (veya içkiyi öven şiir söylediği için) cezalandırılmak üzere tutuklanır. Ordu komutanı Sa'd b. Ebi Vakkas (ö. 55/675), taarruz öncesinde cezayı infaz etmek istemeyip taarruz sonrasına bırakır. Savaş çok çetin geçer. Bir ara İslâm ordusu bozulur gibi olur. İşte bu hengamede Ebu Mihcen ordu komutanının eşi Selma'ya kendisini salması için rica eder ve sağ kalırsa kendi ayağıyla gelip cezasını çekeceğine söz verir. Bozulmaya yüz tutan ordu akşam karanlığında atını mahmuzlayan Ebu Mihcen'in tekbirlerle son sürat gelip düşman saflarını yarması üzerine Şam'dan takviye kuvvet geldiğini düşünür. Hatta aralarında meleklerin veya Hızır'ın (!) yardıma geldiğini sananlar bile vardır. İslâm ordusu bunun üzerine toparlanır ve savaşı alır. Zaferin ardından Ebu Mihcen sözünü tutar ve kendi ayağıyla gelerek teslim olur. Ordu komutanı Sa'd b. Ebi Vakkas durumu ayrıntılarıyla öğrenince ceza tatbik etmeye eli varmaz ve yenilmek üzere olan ordunun zafer kazanmasına sebep olan Ebu Mihcen'i bırakır. Fakat Ebu Mihcen cezada ısrar eder. Muhtemelen Allah Rasulü'nün "İslâmî cezalar keffarettir" müjdesi onu böyle yapmaya sevk eder. Israrlarına rağmen ordu komutanı cezalandırmayınca o da bir daha içki içmeyeceğine söz verir (İbnu'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, Beyrut, 1406, II, 330-331; Taberî, *Tarih*, Kahire, 1987, III, 548-549).

41 Çevirimizin gerekçesi için bkz: 2:62 ve 6:146, notlar.

42 Bkz: 4:46; 6:13. Krş: 2:104.

وَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللّٰهِ
شَيْـًٔا اُو۬لٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ لَمْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يُطَهِّرَ
قُلُوبَهُمْ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ
عَذَابٌ عَظ۪يمٌ ﴿٤١﴾ سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ اَكَّالُونَ
لِلسُّحْتِ فَاِنْ جَٓاؤُ۫كَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ
عَنْهُمْ وَاِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْـًٔا
وَاِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ اِنَّ اللّٰهَ
يُحِبُّ الْمُقْسِط۪ينَ ﴿٤٢﴾ وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ
وَعِنْدَهُمُ التَّوْرٰيةُ ف۪يهَا حُكْمُ اللّٰهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ
مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَمَٓا اُو۬لٰٓئِكَ بِالْمُؤْمِن۪ينَ ﴿٤٣﴾
اِنَّٓا اَنْزَلْنَا التَّوْرٰيةَ ف۪يهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ
بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذ۪ينَ اَسْلَمُوا لِلَّذ۪ينَ هَادُوا
وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْاَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا
مِنْ كِتَابِ اللّٰهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَٓاءَ

<- Allah birini fitneye[43] sokmayı dilemişse, Allah'tan ona ulaşacak hiçbir şeye engel olacak gücü bulamazsın. İşte onlar, Allah'ın kalplerini temizlemeyi murad etmediği kimselerdir; ve onların dünyadaki hakkı zillet, âhiretteki hakkı korkunç bir azaptır.

42 Onlar yalana kulak kesilir, haram[44] adına ne varsa ona yumulurlar.[45] İmdi eğer sana başvururlarsa; ister aralarında hüküm ver, ister onları kendi hâllerine bırak.[46] Zira eğer onları kendi hâllerine bırakacak olursan, sana hiçbir zarar veremezler. Ama eğer hüküm verecek olursan aralarında adâletle hükmet: çünkü Allah'ın âdil olanları sever.

43 Yanlarında Tevrat ve onda da Allah'ın hükmü bulunduğu hâlde seni nasıl hakem tutuyorlar ve daha sonra da o hükümden yüz çeviriyorlar? İşte böyleleri, gerçek mü'min de değildirler.[47]

44 Şüphe yok ki, kendisinde rehberlik ve ışık bulunan Tevrat'ı Biz indirdik. Hepsi de Allah'a teslim olmuş bulunan peygamberler, Yahudi olanlara onunla hükmetmişlerdi; Allah'ın kitabı kendi korumalarına bırakıldığı için,[48] Allah'a adanmış adamlar ve hahamlar da öyle yapmışlardı; hepsi de ona şahit idiler.->

---

43 *Fitne,* Kur'an'da çokanlamlı bir kelime olarak, farklı bağlamlarda farklı anlamlara gelir (Bkz: 9:49, not 64). Burada kastedilen, sonucunu bildiği hâlde Allah'ın bir insanı imtihan etmesidir. Kur'anî söylemde tevhidin bir gereği olarak her eylem makro planda Allah'a izafe edilse de, burada olduğu gibi süreç insanın kendi eyleminden bağımsız işlememektedir. Aksine Allah'ın iradesi, tamamen insanın tercihi üzerine tecelli etmektedir.

44 *es-Suht,* yiyenin iflah olmadığı haram mal.

45 Bu âyet, kişinin yedikleriyle söylemleri arasındaki doğrudan ilişkiyi dile getirir. Yalan söylemekle haram yemek arasında irtibat kurar.

46 Bu, çok hukukluluğa izin veren bir ifadedir. Hz. Ali Mısır valisine, zina eden Hıristiyanların kendi dinlerine göre kendi mahkemelerinde yargılanmasını emrederken bu âyete dayanmıştır (Muhasibî, *el-Akl,* İstanbul, 2003, s. 373).

47 Kendi inançlarına karşı dahi ikiyüzlü davranan Yahudilerin bu tutumunu deşifre ediyor. Zımnen: Kendi kitaplarına karşı böylesine laubali olan bir toplumun Kur'an'ın mesajına karşı gösterdiği olumsuz tavırda garipsenecek ne var?

48 Kur'an tahriften korunduğu hâlde Tevrat niçin tahrif edildi sorusunun cevabı buradadır.

فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوا
بِاٰيَاتٖي ثَمَنًا قَلٖيلًا وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ
اللّٰهُ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٤٤﴾ وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ
فٖيهَٓا اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ
وَالْاَنْفَ بِالْاَنْفِ وَالْاُذُنَ بِالْاُذُنِ وَالسِّنَّ
بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ فَمَنْ تَصَدَّقَ
بِهٖ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ
اللّٰهُ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٤٥﴾ وَقَفَّيْنَا عَلٰٓى
اٰثَارِهِمْ بِعٖيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ
يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرٰيةِ وَاٰتَيْنَاهُ الْاِنْجٖيلَ فٖيهِ هُدًى
وَنُورٌ وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرٰيةِ
وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقٖينَ ﴿٤٦﴾ وَلْيَحْكُمْ اَهْلُ
الْاِنْجٖيلِ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ فٖيهِ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَٓا
اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٤٧﴾

<- O hâlde (Ey Yahudileşen İsrâiloğulları), gözünüzde büyüttüğünüz insanlardan korkmayın, Benden korkun![49] Âyetlerimi az bir menfaat karşılığı pazarlamayın![50] Zira Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridirler.

45 Onlara orada şöyle yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ve yaralamalarda eş değer bir karşılık;[51] fakat kim de onu bağışlarsa, o kendi günahlarına keffarettir.[52] Ama Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyenler zalimlerin ta kendileridirler.[53]

46 Ve ardından onların izdüşümü olarak Meryem oğlu İsa'yı, Tevrat'tan ellerinde kalanların doğruluğunu tasdik edici olarak gönderdik. Yine Biz kendisinde rehberlik ve ışık olan, muttakilere bir rehber ve bir öğüt olarak Tevrat'tan ellerinde kalan hakikatleri onaylayan İncil'i verdik. 47 İncil'e inananlar da, Allah'ın onda indirdikleriyle hükmetsinler.[54] Zira her kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse işte onlar fâsıkların ta kendileridir.[55]

49 Vahiy 'korkusuzluk' gibi bir imkânsıza değil 'korku terbiyesine' davet ediyor. Fıtratı yok saymıyor, insanın savunma güdüsünün yan etkisi olan korkuyu kınamıyor, sadece korkunun insanın akletme melekelerini teslim almamasının en garantili yöntemini beyan ediyor: Allah korkusu. *Haşyet* ve *havfin* ifade ettiği korku arasındaki mahiyet farkı için bkz: 4:77, not 97.

50 Korku gibi ilk bakışta kötü gibi duran taşkın bir duygu selinden, yararlı enerji elde edilebilir mi? Bu soruya Kur'an "evet" diyor. Korku ile değerleri az bir menfaat karşılığı pazarlama arasındaki doğrudan ilişkiye dikkat çekiyor.

51 Bu cezalar Eski Ahid'de ayrıntılarıyla yer almaktadır (*Çıkış*, 21: 23-25).

52 Bu cümlenin birinci anlamı "bağışlayanın günahına keffaret olur"; ikinci anlamı "bağışlananın günahına keffaret olur" şeklindedir. Mağdurun suçluyu affetmesi özendiriliyor; zira suçluyu ancak mağdur affedebilir.

53 Allah'ın hükmü üç vicdanı teskin eder: Mağdurun vicdanını, kamunun vicdanını ve suçlunun vicdanını. Suçluda teskin edilecek bir vicdan bulmak için, vicdanları harekete geçiren bir iman şarttır. Bkz: Âyet 38, not 40.

54 Krş: "Hâkimiyetin gelsin! Senin otoriten gökte olduğu gibi yerde de egemen olacak!" (Matta 6:10).

55 Zımnen: Herkes inandığı değerlere uygun yaşasın ve o değerlerle yargılansın. Zira hayata müdahil olmayan iman ölü bir imandır. Bu pasajın muhataplarının Yahudiler olduğunu söyleyen birine, "Kur'an'ın tercümanı" lakaplı sahabi İbn Abbas şöyle çıkışır: "Siz ne de iyisiniz ya! Ne yani; iyi-güzel olan her şey size, kötü-çirkin olan her şey Yahudilere mi? Sizden kim inkâr ederse kâfir, inandığı hâlde hükmetmezse fâsık, Allah'ın hükmü dururken başkasıyla hükmederse zalim olur" (*Keşşaf* I, 341). İbn Abbas'ın bu hükmünü

48 Sana da, hakikatin ifadesi olan bu Kitabı, geçmiş vahiyden geriye kalan hakikatleri doğrulayıcı ve onların doğrusunu yanlışından ayırt edici olarak gönderdik.[56] O hâlde artık onların aralarında Allah'ın indirdiklerine uygun olarak hüküm ver; sana gelen hakikati bırakarak onların keyfî yargılarına uyma! Sizden her biriniz için bir şeriat ve (onu) uygulama yöntemi belirledik.[57] Eğer Allah isteseydi, hepinizi tek bir topluluk yapardı; fakat size emanet ettikleriyle sizi sınamak için (öyle yapmadı): O hâlde hayırlarda birbirinizle yarışın![58] Topyekûn dönüşünüz Allah'adır: işte o zaman Allah ihtilaf ettiğiniz şeyleri size bir bir haber verecektir.

وَاَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا
بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَاحْكُمْ
بَيْنَهُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَٓاءَهُمْ عَمَّا
جَٓاءَكَ مِنَ الْحَقِّۜ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً
وَمِنْهَاجًاۜ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَجَعَلَكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً
وَلٰكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ ف۪ي مَٓا اٰتٰيكُمْ فَاسْتَبِقُوا
الْخَيْرَاتِۜ اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَم۪يعًا فَيُنَبِّئُكُمْ
بِمَا كُنْتُمْ ف۪يهِ تَخْتَلِفُونَۙ ﴿٤٨﴾

---

daha da açacak olursak: Allah'a ait olduğu kesin olan ve yoruma açık olmayan muhkem bir hükmü uygulamayan kişi, eğer meşru bir mazereti yoksa fâsıktır, günahkârdır. Allah'ın muhkem bir hükmü dururken o hükmün yerine karşıt bir hükmü geçiren kimse hakikati yerinden ettiği için zalimdir. Allah'ın hükmünü inkâr eden, onun kaynağına ve doğruluğuna inanmayan kimse ise inkârından dolayı kâfir olur. İbn Abbas'ın bu hükmü aynı zamanda bu âyetlerin en güzel tefsiri mahiyetindedir. Kural gereği, bir âyetin özel sebeplerle inmiş olması, o âyetin hükmünün genelliğine mani değildir. Pasajın sonundaki 48-50. âyetler dikkate alındığında, bu âyetlerin Müslümanlara hitap ettiği daha iyi anlaşılır. Verilen mesaj açıktır: 'Ey Ümmet-i Muhammed! Musa ve İsa ümmetleri gibi Yahudileşmeyin ve Hıristiyanlaşmayın!' Bu pasaj, insanın hüküm verme yeteneğini yok sayacak biçimde anlaşılamaz. İnsanı, muhakeme, akıl, irade ve bilinç gibi hükmedecek araçlarla donatarak ona hükmetme yeteneği vermesi, Allah'ın en büyük hükmüdür. İnsandan istenen kendisine emanet edilen bu araçları kullanmaması değil, hüküm verirken âdil hüküm vermesidir. Zaten bunu Kur'an açıkça söyler: "(Allah) insanlar arasında hüküm verdiğiniz zaman, adâletle hüküm vermenizi emrediyor" (4:58). İnsanın hüküm verme yeteneğini toptan inkârın tarihi örneği Hariciler, bu gerekçeyle insanların dinden döndüğüne hükmederek, kendi kendileriyle çelişkiye düşmüşlerdi. Verilebilecek en kötü hükmü vererek, Allah'ın bahşettiği hükmetme yeteneğini en kötü bir biçimde istismar etmişler ve bütün bunları yaparken de garip bir biçimde "hüküm yalnızca Allah'a aittir" (6:57) âyetine dayanmışlardı.

56 *el-Muheymin* (*h-m-n*'den; aslı *mue'min*) "Şahid olan, koruyan, şaibeyi gideren, problemi izale eden" anlamına gelir (*Tâc* ve *Lisan*).

57 *Şir'a* bir şeyin başlangıç hâli, *minhac* ise gelişmiş hâlidir. Din tek, şeriat çoktur. Şeriat'la aynı kökten olan *şir'a* kişiyi suyun kaynağına götüren yol anlamına gelir. Mecazen insanı hakikatin kaynağına götürdüğü için ilâhî yasalar bütününe şeriat denmiştir. Bu yol ataları taklide değil, kıyılarını döve döve akan gür bir ırmağın yatağına götürmelidir. O kutlu yatağa her nesil kendi 'şimdi ve burada'sından çıkarak ulaşacaktır. Öncülerin yolun dikenlerine katlanma pahasına açtığı çığırı artçılar işlenmiş bir yola çevireceklerdir. Açılan ve açılacak olan bu tür patikaları meşru kılan tek şey, ucunun ana yol olan *sırat-ı müstakim*'e çıkmasıdır.

58 Zımnen: İddianızla değil isbatınızla gelin! Kur'an bütün ilâhî vahiylerin zirvesidir. Ruhî/mânevi arınmanın en son, en mükemmel yol ve yöntemini temsil eder. Kur'an, mesajının eşsizliğine rağmen, önceki vahiylerin mensuplarını Allah'ın rahmetinden dışlamaz. Onları 'hayır yarışına' çağırır. Allah'a, Hesap Günü'ne inanan ve sâlih amel işleyen herkesin mutlaka ödüllendirileceğini vurgular (2:62, 5:69).

وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ
اَهْوَٓاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ اَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ
مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ اِلَيْكَۜ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ اَنَّمَا يُر۪يدُ
اللّٰهُ اَنْ يُص۪يبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْۜ وَاِنَّ كَث۪يرًا
مِنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ ﴿٤٩﴾ اَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ
يَبْغُونَۜ وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ
يُوقِنُونَ ﴿٥٠﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا
الْيَهُودَ وَالنَّصَارٰٓى اَوْلِيَٓاءَۢ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَٓاءُ
بَعْضٍۜ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَاِنَّهُ مِنْهُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ
لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِم۪ينَ ﴿٥١﴾

49 Ve Sen aralarında Allah'ın indirdiğine uygun olarak hükmet! Onların keyfî yargılarına da uyma![59] Allah'ın sana gönderdiklerinden bir kısmında seni yanıltmalarından sakın! Eğer yüz çevirmekte ısrar ederlerse, iyi bil ki Allah onları birtakım günahlarından dolayı cezalandırmak istiyor. Unutmayın ki insanların çoğu yoldan çıkmıştır. **50** Yoksa onlar cahiliye yasasını/muhakeme tarzını[60] mı istiyorlar? Yakini iman sahibi bir toplum için, Allah'tan daha iyi yasa koyucu olabilir mi?

51 SİZ ey iman edenler! Yahudileri ve Hıristiyanları müttefik edinmeyin![61] Onlar birbirlerinin müttefikidir.[62] Sizden her kim onları müttefik edinirse, o onlardan olur.[63] Şüphesiz Allah zulme gömülmüş bir topluma rehberliğini bahşetmez.

Bu yarışın zemini tüm şeriatların ortak ruhudur. Ne kadar tahrife uğramış olursa olsun, ilâhî mesajın ruhu ölmez. Eğer geçmiş vahiylerin temsilcileri inançlarında samimilerse, bu ruhu bulmak için tüm ilâhî vahiylerin zirvesini temsil eden Kur'an'a hakem olarak başvurmalıdırlar.

59 Bu âyetin Kureyzaoğulları ile Nadiroğullarının kan bedelinin eşitlenmesi emrini içerdiği söylenir. Kureyzalı birinin kanının bedeli Nadirli birinin yarısıydı. Bu, Yahudilerin kendi içlerinde dahi ayrımcılık yaptıklarının tipik bir göstergesidir.

60 Sırf dünyevî yararlılık ve çıkar ilişkilerini gözeten tüm yasa ve hükümleri kapsar. Yasaların da ruhu ve vicdanı vardır. Allah'ı görmeyen ve âhireti yok sayan her yasa ve hüküm, hem ruhsuz hem vicdansız kalmaya mahkûmdur.

61 Zemahşerî *evliyayı tensurûnehum ve testensurunehum*: "onlara askerî yardımda bulunmanız ve onlardan askerî yardım almanız" şeklinde tanımlar. Çevirimiz bu yoruma dayanmaktadır. "Evliya" terimi Kur'an'da, her biri bağlamına göre değişen anlamlar kazanır. "Dost, yoldaş, sırdaş, otorite, müttefik, veli, vasi, koruyucu" bunlardan bazılarıdır (Bkz: 4:139; 8:73). "Veli edinmek" insanî, dinî, ahlâkî, politik ve sosyal amaçlar taşıyabilir. İnsanî amaçla olanı kesinlikle serbest ve kimi durumlarda zorunlu, dinî amaçla olanı kimi durumlar hariç kesinlikle yasak, ahlâkî ve politik amaçla olanı mahzurlu, sosyal amaçla olanı ise yer ve zamana göre değişkendir (Bkz: 3:28, not 15). Müslim - gayr-ı müslim ilişkilerinde mutlak yasak olan kâfirin küfrünü, müşrikin şirkini, münafığın nifakını, mülhidin ilhadını sevmektir. Açıktır ki küfre muhabbet küfürdür. Aynı yasak mü'minlere karşı bir faaliyette onlara destek vermek, onları sırdaş ve yoldaş edinmek konusunda da geçerlidir. İnsanî ilişkiye Kur'an herhangi bir yasak getirmemiştir.

62 Bunun anlamı Yahudilerin yine Yahudileri, Hıristiyanların yine Hıristiyanları gerçek dost edinmesidir, karşılıklı birbirlerini dost edinmeleri değildir (Taberî ve Zemahşerî).

63 Bu cümlenin anlamı, inşâ ya da ihbar olup olmadığına bağlı olarak değişir. Eğer bu cümleye inşâî bir anlam verirsek bir tehdit olarak algılarız. Yok eğer cümleye ihbarî bir anlam verirsek, o zaman âyetin başındaki yasağın gerekçesi olmuş olur ki, "evliya" teriminin Kur'an'daki farklı kullanımları ve

52 Kalplerinde hastalık bulunanların, "İşlerin ters gidip başımıza bir şey gelmesinden korkarız" diyerek, o (düşma) nlarla işbirliği yapmak için koşuşturduklarını görürsün.[64] Belki Allah bir zafer verir ya da O'nun katından bir talimat gelir de, içlerinde sakladıkları düşüncelerden dolayı vicdan azabı çekmeye başlarlar. 53 İman edenler de (birbirlerine) derler ki: "Var güçleriyle, sizinle[65] beraber olacaklarına dair yemin edenler bunlar mı? Onların bütün çabaları boşa gitmiştir; sonuçta kaybeden onlar olmuştur."

54 SİZ ey iman edenler! İçinizden her kim dininden dönerse, iyi bilsin ki Allah zaman içerisinde onun yerine başka bir topluluk getirir; O onları sever, onlar da O'nu; mü'minlere karşı alçakgönüllü, kâfirlere karşı onurlu davranırlar; Allah yolunda tüm çabalarını sergiler, kınayacak olanın da kınamasından korkmazlar: İşte bütün bu özellikler Allah'ın lutfudur; onu isteyene (hak edene)/istediğine bahşeder. Zira Allah engin (lütuf) sahibidir, her şeyi ayrıntısıyla bilendir.[66]

فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسَارِعُونَ
فِيهِمْ يَقُولُونَ نَخْشَى اَنْ تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ
فَعَسَى اللّٰهُ اَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ اَوْ اَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ
فَيُصْبِحُوا عَلَى مَا اَسَرُّوا فِي اَنْفُسِهِمْ نَادِمِينَ
﴿٥٢﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ اٰمَنُوا اَهٰؤُلَاءِ الَّذِينَ
اَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ اِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ
حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فَاَصْبَحُوا خَاسِرِينَ ﴿٥٣﴾ يَا
اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ
فَسَوْفَ يَأْتِي اللّٰهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ
اَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ اَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ
يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ
لَائِمٍ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ
وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٤﴾

Hz. Peygamber'in Kitap Ehli'yle ilişkileri göz önüne alındığında, bu anlam tercihe şayan olandır. Eğer bu anlamı tercih edersek, bu kez âyetin girişindeki "dost olma yasağı"nın niteliği de değişir ve "gerekçe üzerine bina edilen bir yasak" durumunu alır. Bu da şu mânaya gelir: Eğer politik ve ahlâkî açıdan onlar gibi olma riski içermiyorsa Yahudi ve Hıristiyanlarla her tür insanî ilişki serbesttir. Aynı şey tüm diğer din mensupları ve dinsizler için de geçerlidir. Bu yasağın sınırlarını şu âyet belirler: "Allah size, yalnızca sizinle din savaşı yapan ve sizi yurtlarınızdan çıkaran veya sizin çıkarılmanıza destek verenlerle dostluk kurmanızı yasaklar" (60:7-9). Âyetin iniş sebebi hakkında 4 ayrı rivayet vardır. Fakat bunlar arasında yer almayan farklı bir bağlantıyı *Menâr* sahibinin isabetli bir biçimde kurduğunu görüyoruz. Buna göre âyette sözü edilen kişi, Mekke'deki ailesini ve mallarını güvenceye almak için onlara Rasulullah'ın seferberlik ilanını haber vermeye teşebbüs eden Hâtıb b. Ebi Belte'a'dır. Bu pasajlar dost aleyhine düşmanla işbirliğini yasaklamaktadır (Krş: *Menâr* VI, 426).

64 Risk üstlenmek istemeyen, bunun için de mü'minlerle birlikte olmalarına rağmen karşı tarafı da gözeten yarım inançlılar.

65 Yani: "bizimle". İlk muhataplarının yaygın olarak kullandığı bir dil özelliğidir.

66 Kur'an, dinden dönenin cezasının Allah'ın, meleklerinin ve insanların lânetine uğramak olduğunu beyan eder (Bkz: 3:86-89). Dinden dönenin öldürüleceğine dair her tür rivayet, bu âyet ile birlikte Bakara 217 ve Âl-i İmran 90'a aykırılık teşkil eder.

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا
الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ
رَاكِعُونَ ﴿٥٥﴾ وَمَنْ يَتَوَلَّ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ
اٰمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللّٰهِ هُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٥٦﴾ يَا
أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا
دِينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ
مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكُفَّارَ أَوْلِيَاءَ وَاتَّقُوا اللّٰهَ إِنْ
كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾ وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلٰوةِ
اتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًا ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا
يَعْقِلُونَ ﴿٥٨﴾ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَنْقِمُونَ
مِنَّا إِلَّا أَنْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ
مِنْ قَبْلُ وَأَنَّ أَكْثَرَكُمْ فَاسِقُونَ ﴿٥٩﴾

55 Yalnızca Allah, O'nun Elçi'si ve
inananlardır sizin müttefikiniz. O ina-
nanlar ki, namazı hakkını vererek kılar-
lar, zekâtı gönülden gelerek verirler;[67]
çünkü onlar Allah'a boyun eğerler.
56 Allah'a, Rasulüne ve inananlara müt-
tefik olanlar var ya: işte onlardır Allah
taraftarı olanlar: galip gelecek olan da
onlardır.

57 Siz ey iman edenler! Gerek önce-
ki vahyin mensuplarından, gerekse
(vahyi) inkâr edenlerden dininizi hafife
alan ve inancınızla oynayanları mütte-
fik edinmeyin.[68] Eğer gerçekten inanı-
yorsanız Allah'a karşı saygılı olun.
58 *Salâta* çağırdığınız zaman, onu hafife
alırlar ve oyun ederler.[69] Bu, onların
kafalarını kullanmayan bir topluluk
olduğunu göstermektedir.

59 De ki: Ey önceki vahyin mensupla-
rı! Şimdi siz yalnızca Allah'a, bize ve
bizden önce indirilen vahiylere iman
ettik diye bizi ayıplıyor musunuz?[70]
Çoğunuzun yoldan çıktığı kesin bir
gerçektir.

---

67 *İtâ*nın "gönülden gelerek verme" anlamı için bkz: 92:18, not 14.

68 Bir sonraki âyet dinin kapsamına ibadetleri de almaktadır. Daha doğrusu, burada "dini eğlence ve oyuncak etmekten" söz edilirken, bir sonraki âyette *din*in yerine *salât* geçmektedir. Bu çok manidardır. Burada *salât*la *din*in birbirlerinin yerine kullanılmış olması mümkündür ki, "Ey Şuayb! Babalarımızın kulluk ettiklerini yahut mallarımız hususunda dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana salâtın mı emrediyor?" (11:87) âyetindeki *salât*ın muhtemel anlamlarından biri de "din" olsa gerektir.

69 Burada kastedilenler, birlikte düşünülmesi gereken bir önceki âyette geçen Hıristiyanlar, Yahudiler ve müşrikler ise, onların namaza nasıl çağrıldıkları meraka değer. Eğer ibareyi böyle anlarsak şu soruyu sormak mukadder olur: Kur'an namaz çağrısının müslüman olmayanları da kapsadığını mı söylüyor? Evet dersek, bu namazın müstesna konumuna ve kişinin dinini belirleyecek 'sütun' işlevine bir vurgu olur. Fakat böyle bir okuma müslüman olmayanı namazla mükellef kılma anlamına gelir ki, bu sorunludur. Hayır dersek, o zaman buradaki *salât*'ın "namaz" dışında bir anlama geldiğini kabul etmemiz gerekecektir. Öyle görünüyor ki, buradaki *salât* en genel anlamıyla "Allah'a destek ve kulluk" mânasına gelmektedir. Bir önceki âyetle birlikte düşünüldüğünde, namazı hafife almanın dini hafife almak demeye geldiği sonucuna varılabilir (Bkz: 87:15, not 15; 7:170, not 135 ve 2:3, not 6).

70 Önceki âyetlerde eğlence ve oyun edilen değerlerin "bize ve bizden öncekilere gönderilen" ortak değerler olduğunu bu âyetten yola çıkarak söylemek mümkündür.

60 De ki: Allah katında, bunlardan daha beter bir cezayı hak edenleri size söyleyeyim mi? Onlar Allah'ın lânet ve gazabına uğrayanlardır; putlaşmış azgınlara kul oldukları için maymuna ve hınzıra benzettikleridir.[71] En şerli konumda bulunanlar ve doğru yoldan en çok sapanlar işte bunlardır.

61 Onlar sana geldiklerinde "inandık" derler; oysa onlar gerçekte inkârla gelirler ve yine onunla ayrılırlar. Fakat Allah onların gizlediklerini çok iyi bilmektedir. **62** Onların çoğunun günahta, saldırganlıkta ve haramilikte[72] yarıştıklarını görürsün; yaptıkları şey pek fenadır!

63 Onların din adamları ve hahamları, onları günahkârca düşüncelerden ve haram yemekten alıkoysalardı ya? İşledikleri şey ne kötüdür!

64 Yahudiler, "Allah'ın eli sıkıdır!" dediler;[73] sıkılaştı elleri ve bu düşüncelerinden dolayı rahmetten dışlandılar. Aksine O'nun iki eli de sonsuzca açıktır,[74] (lutfunu) istediği gibi dağıtır.->

قُلْ هَلْ اُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذٰلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللّٰهِ
مَنْ لَعَنَهُ اللّٰهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمُ
الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ اُو۬لٰٓئِكَ
شَرٌّ مَكَانًا وَاَضَلُّ عَنْ سَوَٓاءِ السَّبِيلِ ﴿٦٠﴾
وَاِذَا جَٓاؤُ۫كُمْ قَالُٓوا اٰمَنَّا وَقَدْ دَخَلُوا بِالْكُفْرِ
وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا بِهٖ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا كَانُوا
يَكْتُمُونَ ﴿٦١﴾ وَتَرٰى كَث۪يرًا مِنْهُمْ يُسَارِعُونَ
فِي الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَ لَبِئْسَ
مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٢﴾ لَوْلَا يَنْهٰيهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ
وَالْاَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْاِثْمَ وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَ
لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿٦٣﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ
يَدُ اللّٰهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ اَيْد۪يهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا
قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَٓاءُ

71 "Maymunlaşma" taklit ve zilleti, "hınzırlaşma" alçaklık ve gazaba uğramayı temsil eder (Bkz: 2:65, not 121).

72 Bkz: Âyet 42, not 45.

73 Zımnen: Bakışı yamuk olan baktığını doğru göremez.

74 Kur'an'da sadece burada ve Sâd 75'te ikil formda Allah'a izafe edilen *yedâhu* (O'nun iki eli) ve *yedeyye* (benim iki elim) ifadesi, müteşabih, dolayısıyla mecaz olsa gerektir. Fakat bu mecaz bir hakikatten neş'et eder. O da ilâhî esmanın çift kutuplu tabiatıdır. Celâl ve cemal esmasının kâinata yansıması, diyalektik şeklinde tecelli etmiştir. Bu, mahlukatın tâbi olduğu ilâhî bir yasadır. Bu yasa bazı alanlarda *ezvâc* (çiftler) bazı alanlarda da *ezdâd* (zıtlar) şeklinde tecelli etmiştir. Birincisine erkek-dişi ve yer-gök, ikincisine karanlık-aydınlık ve hak-bâtıl örnekleri verilebilir. İki elin ayrılması, İlahî iradenin akıllı varlıkları "seçip ayırma" takdirini ifade etse gerektir. Bu da insanın yaratılış gerekçesidir (Mülk 2). Allah'ın zâtı birdir. Nasıl ki insanın elleri iki olsa da aklı birse; Allah'ın esması ve onun yaratılmışlardaki tecellisi çift kutuplu olsa da, mutlak zatı bir tektir. Allah'ın eşyada diyalektik olarak tecelli eden esmasının çift kutuplu yapısını anlamayıp da bunu O'nun zâtına da teşmil etmeye kalkmak sahibini şirke götürür. Ve bu yüzden her şirk bir bilinç yırtılması, hatta bir akidevi şizofreni olarak görülmelidir. Tevhid bu yırtılmaya karşı bilincin bütünlüğünü koruyan en esaslı ilkedir. Burada "Yahudiler" dünyevileşmiş aklı temsil etmektedirler. Her zaman ve her zeminde, her millet ve ümmet arasında benzerlerine rastlanabilir. Serveti zekât, sadaka ve infak ile paylaşmaktan kaçınıp üstüne bir de faizcilik yaparak servet emanetini devlete dönüştüren bu tip, yaptığı bu açgözlülüğe farklı kılıflar uyduracaktır. Bu kılıfların en çirkini Allah'a iftira kabilinden olan bu kılıftır. Zımnen "Allah daha cömert olsaydı biz faiz yemezdik" türü bir iftira bu. Âyetin amacı şu gerçeği göstermektir: sapma bir kez başladı mı kulun hakkını ihlal etme sınırında kalmaz, git gide öyle bir noktaya gelir ki, Allah'ın hakkını da ihlâl eder. Tıpkı burada olduğu gibi.

وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ
رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا وَاَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ
وَالْبَغْضَاءَ اِلَى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ كُلَّمَا اَوْقَدُوا نَارًا
لِلْحَرْبِ اَطْفَاَهَا اللّٰهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْاَرْضِ
فَسَادًا وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴿٦٤﴾ وَلَوْ اَنَّ
اَهْلَ الْكِتَابِ اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ
سَيِّئَاتِهِمْ وَلَاَدْخَلْنَاهُمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٦٥﴾
وَلَوْ اَنَّهُمْ اَقَامُوا التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ وَمَا اُنْزِلَ
اِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَاَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ
اَرْجُلِهِمْ مِنْهُمْ اُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ
سَاءَ مَا يَعْمَلُونَ ﴿٦٦﴾ يَا اَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا
اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَاِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ
رِسَالَتَهُ وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ اِنَّ اللّٰهَ لَا
يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٦٧﴾

<- Fakat Rabbinden sana indirilen, onların küstahça azgınlığını ve inatçı inkârlarını daha da artıracaktır. Ve Biz onların arasına Kıyamet Günü'ne kadar sürecek olan kin ve nefret tohumları saçmışızdır. Ne zaman savaş ateşi yaksalar Allah onu söndürür; zira onlar yeryüzünde fesadı yaymak için çırpınırlar, Allah ise fesada neden olanları sevmez.

65 Eğer önceki vahyin mensupları iman etmiş ve sorumluluk bilinciyle hareket etmiş olsalardı, kesinlikle onların kötülüklerini örter ve kendilerini sonsuz nimetler diyarı cennetlere koyardık. **66** Eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve kendilerine Rableri tarafından indirilenleri uygulamış olsalardı,[75] gökten ve yerden gelen tüm nimetlerden yararlanırlardı. Onlardan doğru, âdil bir yol tutturanlar var. Çoğuna gelince: ne berbat şeyler yapıyorlar!

67 Ey peygamber! Rabbinden sana indirilen hakikati tebliğ et! Eğer bunu (tam) yapmazsan, O'nun mesajını (hiç) tebliğ etmemiş olursun.[76] Allah seni insanlar(ın saldırısın)dan koruyacaktır.[77] Kuşku yok ki Allah nankörlükte (ittifak etmiş) bir topluma rehberliğini bahşetmez.[78]

75 Buradaki uygulama, tahrif edilmemiş Tevrat ve İncil'in hayata geçirilmesidir. Zaten bu kitaplar hayata geçirilmediği için özgünlüklerini kaybetmişlerdir. Bir inancı tahriften korumanın en kestirme yolu onu hayata taşımaktır. Eğer kitap ehli kitaplarını uygulamada samimi olsalardı, bu samimiyet onları kitaplarının aslını aramaya yöneltecek, bu arayış da onları Kur'an'a ulaştıracaktı.

76 Bu ibareler, Rasulullah'ın vahyi herhangi bir gerekçeyle gizleme arzusu gösterdiği şeklinde anlaşılamaz. Bu tür bir anlama Elçi'den önce Elçi'yi seçen Allah'a iftiradır. Âyetin maksadı, Tevrat ve İncil'in başına gelenlerin Kur'an'ın da başına gelmemesi için Rasulullah'ın şahsında tüm mü'minleri uyarmaktır.

77 Rasulullah, bu âyetten sonra koruma taleplerini reddetmiştir (*Müstedrek*).

78 Âyette geçen *kâfirîn,* ıstılahî anlamından daha çok, lügat anlamıyla alınmalıdır.

68 De ki: "Ey önceki vahyin mensupları! Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirilenleri tam uygulamadıkça, siz hiçbir esasa dayanıyor olamazsınız!

Öte yandan, elbette Rabbinden sana indirilenler onlardan bir çoğunun küstahça taşkınlığını ve inkârını artıracaktır: Artık kâfir bir toplum için gam yeme! 69 Çünkü (bu mesaja) inanan kimseler, Yahudiler, Sabiiler ve Hıristiyanlardan, Allah'a ve Âhiret Günü'ne inanan, ıslah edici iyi işler işleyen hiç kimse, gelecekten endişe ve geçmişten dolayı üzüntü duymayacaktır.[79]

70 DOĞRUSU, Biz İsrâiloğulları'ndan söz almış ve kendilerine elçiler göndermiştik. Elçi(ler) onların hoşlanmadığı bir mesajla geldiği zaman bir kısmını yalanladılar bir kısmını ise öldürdüler. 71 Zira kendilerine bir belâ gelmeyeceğini sanarak kör ve sağır davrandılar.[80] Sonra Allah onların tevbelerini kabul etti. Bunun ardından onların çoğu yine körleşti ve sağırlaştı: ama Allah yaptıkları her şeyi görmektedir.

72 Doğrusu, "Allah Meryem oğlu Mesih'in ta kendisidir!" diyenler küfre girmiştir. Üstelik Mesih "Ey İsrâiloğulları, hem benim hem de sizin Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin!" dediği hâlde.[81] Bakın, kim Allah'a şirk koşarsa kesinlikle Allah ona cenneti haram kılar. Onun varacağı yer ateştir: zalimlerin bir yardımcı da olmayacaktır.

قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلٰى شَيْءٍ حَتّٰى
تُقِيمُوا التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ
مِنْ رَبِّكُمْ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ
مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ
الْكَافِرِينَ ﴿٦٨﴾ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا
وَالصَّابِؤُنَ وَالنَّصَارٰى مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ
الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ
وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٩﴾ لَقَدْ اَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِٓي
اِسْرَٓائِيلَ وَاَرْسَلْنَٓا اِلَيْهِمْ رُسُلًا كُلَّمَا جَٓاءَهُمْ
رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوٰٓى اَنْفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا
وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ ﴿٧٠﴾ وَحَسِبُٓوا اَلَّا تَكُونَ فِتْنَةٌ
فَعَمُوا وَصَمُّوا ثُمَّ تَابَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا
وَصَمُّوا كَثِيرٌ مِنْهُمْ وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ
﴿٧١﴾ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُٓوا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيحُ
ابْنُ مَرْيَمَ وَقَالَ الْمَسِيحُ يَا بَنِٓي اِسْرَٓائِيلَ
اعْبُدُوا اللّٰهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ اِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ
فَقَدْ حَرَّمَ اللّٰهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوٰيهُ النَّارُ وَمَا
لِلظَّالِمِينَ مِنْ اَنْصَارٍ ﴿٧٢﴾

79 Krş: 2:62, not 116. Kur'an'ın çağrısı, isimlere mensubiyet değil Allah'a teslimiyettir.

80 Allah'ın mesajına kayıtsız kalmayı ifade eder. Bunun temelinde de "kutsal ırkçılık" yatar (2:48; 5:18 ve 62:6, ilgili notlar).

81 Hz. İsa'nın bu çağrısı Matta 4:10, Luka 4:8, Yuhanna 20:17'de açıkça görülür.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا اِنَّ اللّٰهَ ثَالِثُ ثَلٰثَةٍ وَمَا
مِنْ اِلٰهٍ اِلَّا اِلٰهٌ وَاحِدٌ وَاِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا
يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ
اَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ اَفَلَا يَتُوبُونَ اِلَى اللّٰهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ
وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٧٤﴾ مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ
اِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَاُمُّهُ
صِدِّيقَةٌ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ اُنْظُرْ كَيْفَ
نُبَيِّنُ لَهُمُ الْاٰيَاتِ ثُمَّ انْظُرْ اَنّٰى يُؤْفَكُونَ ﴿٧٥﴾
قُلْ اَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ
ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَاللّٰهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٧٦﴾
قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ
غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُٓوا اَهْوَٓاءَ قَوْمٍ قَدْ
ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَاَضَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا عَنْ
سَوَٓاءِ السَّبِيلِ ﴿٧٧﴾

73 Doğrusu "Allah üçün üçüncüsüdür" diyenler küfre girmiştir.[82] Oysa bir tek Allah'tan başka ilâh yoktur. Bu iddialarına bir son vermedikçe, hakikati inkâr eden bu gibilerin başına şiddetli bir azap kesinlikle çökecektir. **74** Hâlâ Allah'a yönelip O'ndan af dilemeyecekler mi? Zira Allah tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

75 Meryem oğlu Mesih, yalnızca bir elçidir; ondan önce de elçiler gelip geçmiştir.[83] Onun annesi özüsözü doğru bir kişiydi; her ikisi de bildik yiyeceklerle beslenen (ölümlü insanlardı).[84]

Bak, Biz mesajları onlara nasıl açıklıyoruz; ve yine bak, onlar hakikati nasıl tersyüz ediyorlar! **76** De ki: "Allah dışında, size hiçbir zarar veremeyen ve yarar sağlamayan şeylere de mi tapıyorsunuz?[85] Oysa yalnız Allah'tır her şeyi bütünüyle işiten, her şeyi tamamıyla bilen."

77 Ey Kitap Ehli! Akidenizde haddi aşmayın.[86] Daha önce kendileri sapmış, bir çoklarını da saptırmış olan ve yoldan çıkmakta hâlâ direnen bir topluluğun keyfî yargılarına uymayın!

---

82 Teslis açıklanamaz bir dogmadır. Bu niteliğiyle dinler tarihinin en çözümsüz ve karmaşık problemidir. Eski Hind'deki Tri-Marti (Brahma-Vişnu-Şiva) Eski Mısır Hermetizmindeki Trismegistos ya da İsis-Osiris-Horus üçlemesi kilise marifetiyle Hıristiyanlığa geçmiş gibidir.

83 Hz. İsa'nın beşerî elçiliğini vurgulayan bu âyetle Hz. Muhammed'in beşerî elçiliğini vurgulayan şu âyeti karşılaştırınız: 3:144.

84 Bu pasajın maksadı muhatapları benzer bir sapmaya karşı uyarmaktır. İşte Nebi'nin uyarısı: "Hıristiyanların Meryem oğlu İsa'yı yüceltttikleri gibi siz de beni aşırı yüceltmeyin; ben sadece bir kulum. Benim için 'Allah'ın kulu ve elçisi' deyin" (Buhârî, Enbiya 48).

85 Buradaki *mâ* edatı dilde cansızlara işaret eder. Fakat pasajın konusu Mesih ve Meryem'dir. Şu halde, bu ikisinin tapınmaya konu olan resim ve heykelleri de âyetteki "şeyler"e dahildir.

86 *..lâ tağlû fî dînikum* ifadesi, İslâm mezhepler tarihinde aşırı akımlar için kullanılan *ğulat* sözcüğünü hatırlatır. Kur'an kitap ehlini "ğulat-ı din" ve hatta "ğulat-ı İslâm" saymaktadır. Ra'd 36'da da, Kur'an mesajından bazı bölümleri kabul etmekte kuşkuya düşen kitap ehli içindeki "hiziplerden" ya da "mezheplerden" söz edilmektedir

78 İSRÂİLOĞULLARINDAN nankörlükte ısrar edenler, Dâvud'un ve Meryem oğlu İsa'nın diliyle lânetlenmişlerdir.[87] Bu, onların isyankârlıkları ve sürekli taşkınlık yapmaları yüzündendir. **79** Onlar yapageldikleri kötülükleri birbirlerine yasaklamıyorlardı; gerçekten bu yaptıkları ne fena şeydi!

80 Onlardan bir çoğunun kâfirleri veli edindiklerini görürsün. Ayartıcı benliklerinin kendilerine telkin ettiği şey öylesine kötüdür ki, Allah'ın hışmına uğramışlardır; ve onlar azaba mahkûm olacaklardır. **81** Eğer bu (Yahudiler) Allah'a, peygambere ve ona indirilene inanmış olsalardı, o (Müşrikleri) evliya edinmezlerdi. Ne ki, bunlardan çoğu yoldan sapmıştır.

82 Kesinlikle bütün insanlar içerisinde, (bu mesaja) iman edenlere karşı en çok düşmanlık yapanların Yahudiler ve Allah'a şirk koşanlar olduğunu görürsün. Yine onlar içerisinden (bu mesaja) iman edenlere en yakın olanların da, "Biz Nasârâ'yız"[88] diyenler olduğunu görürsün. Bunun nedeni, onların arasında böbürlenmeyen keşişlerin ve rahiplerin bulunuyor olmasıdır.[89]->

لُعِنَ الَّذٖينَ كَفَرُوا مِنْ بَنٖٓى اِسْرَٓائٖلَ عَلٰى
لِسَانِ دَاوُ۫دَ وَعٖيسَى ابْنِ مَرْيَمَۜ ذٰلِكَ بِمَا
عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٧٨﴾ كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ
عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُۜ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧٩﴾
تَرٰى كَثٖيرًا مِنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذٖينَ كَفَرُواۜ
لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ اَنْفُسُهُمْ اَنْ سَخِطَ اللّٰهُ
عَلَيْهِمْ وَفِى الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿٨٠﴾ وَلَوْ
كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالنَّبِىِّ وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْهِ
مَا اتَّخَذُوهُمْ اَوْلِيَٓاءَ وَلٰكِنَّ كَثٖيرًا مِنْهُمْ
فَاسِقُونَ ﴿٨١﴾ لَتَجِدَنَّ اَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً
لِلَّذٖينَ اٰمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذٖينَ اَشْرَكُواۚ
وَلَتَجِدَنَّ اَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذٖينَ اٰمَنُوا الَّذٖينَ
قَالُٓوا اِنَّا نَصَارٰىۜ ذٰلِكَ بِاَنَّ مِنْهُمْ قِسّٖيسٖينَ
وَرُهْبَانًا وَاَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٨٢﴾

87 Dâvud'un lâneti için krş: Eski Ahid, Mezmurlar 28:21-22, 31-33 vd. İsa'nın lâneti için krş: Matta 12:34 ve 23:33-35.

88 Kur'an'da kitap ehli üç çevreden oluşur: Yahudi, Nasârâ ve "Biz Nasara'yız diyenler". Kur'an bu üçüncüleri Hıristiyanlardan ayrı olarak "Biz Nasârâ'yız diyenler" şeklinde tanımlar. Bizim değerlendirmemiz, bunların muvahhid İsevilik inancının Habeşistan'da yaşayan temsilcileri olduğu şeklindedir. Süddî'nin bu kimselerin Habeşistan'dan gelen İseviler olduğu rivayeti de bunu teyit eder. Mekke'de bu inancı temsil eden 3 kişi vardı: Varaka b. Nevfel, Ubeydullah b. Cahş, Osman b. el-Huveyris. Sonuna kadar Hanif (Hz. İbrahim'in dinine mensup) kalan Hz. Ömer'in amcası Zeyd b. Amr b. Nufeyl ile Varaka arasındaki bu tercih farkından doğan tartışmalar kaynaklara geçmiştir.

89 Kur'an, kitap ehlinin sapmasını aktarırken, kasıt unsurunu bünyesinde barındıran *ellezine eşraku* ya da doğrudan kimliğe dönüşmüş bir nitelik olan *muşrikûn* formunu kullanmıyor. Yukarıdaki âyette geçtiği gibi sadece "akidede haddi aşmak" (77) olarak niteliyor. Bu âyet Kur'an'ın Nasârâ dediği Hıristiyanlardan farklı olarak "Biz Nasârâ'yız" diyen bir gruba mensup keşişlerin ve rahiplerin inançta kibirli olmamalarını artı bir puan sayarak, Yahudilerin düşmanlığının da doğru adresini göstermiş oluyor: İnançta kibir. Bu sûrenin 5. âyetinde, ayrıca 43, 44, 46, 48, 66, 68, 69. âyetlerinde ifadesini bulan tüm kutsal kitapları ve onlara inananların imanını bir 'değer' olarak tanıyan Kur'an, inançta kibri kendisine inananların gönlünden kazımak istemiştir. Kendisine inananlardan, bir değer olan imanı inkâr etmemelerini isteyen (5:5) Kur'an, Tevrat'a inananların ona, İncil'e inananların da ona uymalarının ahlâkî bir zorunluluk olduğunu hatırlatarak (5:43,

وَاِذَا سَمِعُوا مَٓا اُنْزِلَ اِلَى الرَّسُولِ تَرٰٓى
اَعْيُنَهُمْ تَف۪يضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا
مِنَ الْحَقِّۚ يَقُولُونَ رَبَّنَٓا اٰمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ
الشَّاهِد۪ينَ ﴿٨٣﴾ وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَا
جَٓاءَنَا مِنَ الْحَقِّۙ وَنَطْمَعُ اَنْ يُدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ
الْقَوْمِ الصَّالِح۪ينَ ﴿٨٤﴾ فَاَثَابَهُمُ اللّٰهُ بِمَا قَالُوا
جَنَّاتٍ تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِد۪ينَ
ف۪يهَاۜ وَذٰلِكَ جَزَٓاءُ الْمُحْسِن۪ينَ ﴿٨٥﴾ وَالَّذ۪ينَ
كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَٓا اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ
الْجَح۪يمِ ﴿٨٦﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا
طَيِّبَاتِ مَٓا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُواۜ اِنَّ اللّٰهَ
لَا يُحِبُّ الْمُعْتَد۪ينَ ﴿٨٧﴾ وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ
اللّٰهُ حَلَالًا طَيِّبًاۖ وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذ۪ٓي اَنْتُمْ بِه۪
مُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾ لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ ف۪ٓي
اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْاَيْمَانَۚ

<- **83** Onlar peygambere indirileni işittiklerinde, ondaki hakikatleri kavradıkları için gözlerinin yaşla dolup taştığını görürsün. Derler ki: "Rabbimiz! İnandık biz: o hâlde bizi de hakka şahit olanlarla birlikte yaz![90] **84** Neden Allah'a ve bize gönderilen hakikate inanmayalım ki? Zira biz, Rabbimizin bizi erdemliler arasına katmasını dileriz!"

85 Ve Allah da onları, bu inançlarından dolayı zemininden ırmaklar akan cennetlerle ödüllendirdi, orada karar kılacaklar: işte budur iyilerin ödülü. **86** Küfre saplananlara ve mesajlarımızı yalanlayanlara gelince: onlar, yakıcı ateşe mahkûmdurlar.

87 SİZ ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı temiz ve güzel şeyleri kendinize haram kılmayın,[91] fakat sınırları da aşmayın; unutmayın ki Allah haddi aşanları sevmez. **88** O hâlde, Allah'ın size sunduğu rızıkların helâl ve temiz olanlarından yiyin[92] ve kendisine iman ettiğiniz Allah'a saygılı olun! **89** Allah, düşüncesizce ağzınızdan kaçırdığınız yeminler hususunda sizi sorumlu tutmaz. Fakat bilinçli olarak yaptığınız yeminlerden sorumlu tutacaktır.[93]->

---

47) "inançta kibre" yer olmadığını isbatlamıştır. Yine, Allah'ın her ümmet için ayrı bir "şeriat" ve ayrı bir "yöntem" koyduğunu ifade eden Kur'an, kendisiyle birlikte geçmiş vahiylere de inanmayı şart koşmuştur (5:59).

90 Bunlar, Taberî'nin Süddi'den naklettiği rivayetten öğrendiğimize göre Habeşistan Kralı Necaşi'nin gönderdiği din adamları kafilesidir. Âyette, konukların "bizi de hakka şahit olanlarla birlikte yaz" demelerinden, kendilerine Ümmet-i Muhammed'in şahitliğiyle ilgili pasajlardan birinin içerisinde geçtiği bir âyetin okunmuş olduğu sonucu çıkarılabilir. Buna en yakın ihtimal Bakara 143. âyettir.

91 Ruhbanlığı ve Hıristiyan çileciliğini red (Krş: 7:32). Zımnen: Eşyanın konumunu belirlemek onu yaratanın hakkıdır, sizin değil.

92 Benzer bir âyet için bkz: 2:168.

93 Öncesiyle birlikte zımnen: İnsanın yeminle helâli haram kılması, Allah'ın eşyayı koyduğu yere müdâhaledir. Bu Allah'a rağmen bir yemindir ve keffaret gerektirir (Krş: 2:224-225).

<- Bu tür yeminleri bozmanın karşılığı, kendi ailenize yedirdiğinizin ortalamasıyla on yoksulu doyurmak ya da giydirmek veya bir insanı özgürlüğe kavuşturmaktır; bunu bulamayan kimse ise üç gün (peşpeşe) oruç tutar. Bozduğunuz yeminlerin keffareti budur: öyleyse yeminlerinize sadık kalın![94]

Allah size âyetlerini böyle açıklıyor; umulur ki şükredersiniz.

90[95] SİZ ey iman edenler! Sarhoşluk veren her şey,[96] tüm şans oyunları,[97] Allah'tan başkasına kurban sunmak[98] ve gelecek hakkında fal bakarak kehanette bulunmak şeytan işi bir pisliktir. Şu hâlde bunlardan kaçının; umulur ki ebedî mutluluğa erersiniz. **91** Şeytan sarhoşluk veren şeyler ve şans oyunlarıyla sizin aranıza düşmanlık ve kin tohumları saçmaktan, Allah'ı anmak ve namazdan alıkoymaktan başka bir şey istemez:[99] artık vazgeçeceksiniz, değil mi?

92 Şu hâlde Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin ve (kötülükten) sakının! Eğer yüz çevirirseniz, iyi bilin ki Elçi'mizin görevi mesajı apaçık tebliğ etmekten ibarettir.[100]

فَكَفَّارَتُهُ اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ اَوْسَطِ
مَا تُطْعِمُونَ اَهْلِيكُمْ اَوْ كِسْوَتُهُمْ اَوْ تَحْرِيرُ
رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ ذٰلِكَ
كَفَّارَةُ اَيْمَانِكُمْ اِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُوا اَيْمَانَكُمْ
كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ
(٨٩) يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ
وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ
الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (٩٠)
اِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ اَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ
وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ
ذِكْرِ اللّٰهِ وَعَنِ الصَّلٰوةِ فَهَلْ اَنْتُمْ مُنْتَهُونَ (٩١)
وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاحْذَرُوا
فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا اَنَّمَا عَلٰى رَسُولِنَا
الْبَلَاغُ الْمُبِينُ (٩٢)

---

94 İslâm'da yemin Allah adına edilir; başka şeyler adına edilen yeminin dinî bir geçerliliği yoktur. Adak ibadet olduğu için değil, Allah adına söz verildiği için kişinin boynuna borç olur.

95 İçki yasağını beyan eden bu âyetle Hıristiyanlarla ilgili önceki pasajlar arasında sıkı bir irtibat vardır: Helâli kendilerine yasaklarken içki gibi bir haramı ibadetin içine dahil etmişlerdir. Bu yaman, hem de pek yaman bir çelişkidir. Zımnen: Helâli haram kılan, haramı da helâl kılar.

96 İçki küfrün sıvı hâlidir. Zira aklı örter. *Hamr* ile "başörtüsü" anlamındaki *hımârın* ortak noktası "baş" ile ilgili olmasıdır (Bkz: 24:31, not 40). İnkâra da vicdanı ve fıtratı örttüğü için küfür adı verilmiştir. İçkinin yasaklanma sürecinde bu âyet son aşamayı temsil eder (Bkz: 2:219 ve 4:43).

97 *Meysir*: kaybedenin kazanana bir bedel ödediği her tür şans oyunu. Bu emeğe saygısızlık, haksız kazanç ve umut tacirliğidir.

98 Zımnen: "..ve sunulan kurbanlar". Lafzen: "sunak taşları".

99 Sarhoşluk veren her şeyin ve şans oyunlarının yasaklanmasının gerekçesi.

100 Bu âyetin üslûbundan yukarıdaki talimatlara "Biz Nasârâyız" diyenlerin de dahil olduğu anlaşılmaktadır (Krş: Âyet 82).

لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُٓوا اِذَا مَا اتَّقَوْا وَاٰمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَاٰمَنُوا ثُمَّ
اتَّقَوْا وَاَحْسَنُواۜ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿٩٣﴾
يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللّٰهُ بِشَيْءٍ مِنَ
الصَّيْدِ تَنَالُهُٓ اَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللّٰهُ
مَنْ يَخَافُهُ بِالْغَيْبِۚ فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ
عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿٩٤﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَقْتُلُوا
الصَّيْدَ وَاَنْتُمْ حُرُمٌۜ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا
فَجَزَٓاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا
عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ اَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ
مَسَاكِينَ اَوْ عَدْلُ ذٰلِكَ صِيَامًا لِيَذُوقَ وَبَالَ
اَمْرِهِۜ عَفَا اللّٰهُ عَمَّا سَلَفَۜ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ
اللّٰهُ مِنْهُۜ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٩٥﴾

93 İman edip sâlih amel işleyenler, takva ehli oldukları, iman edip sâlih amel işlemeye devam ettikleri sürece, (önceden) tattıklarından dolayı sorumlu tutulmayacaklardır;[101] yeter ki takvada ve imanda, dahası, takvada ve iyilikte kararlı olsunlar: Zira Allah iyileri sever.

94 SİZ ey iman edenler! Elbette Allah, ellerinizin ve silahlarınızın menziline giren avı yasaklayarak, aşkın olan zâtından yalnızken dahi korkanları belirlemek için[102] sizi sınayacak.[103] Kim bundan sonra haddi aşarsa, onun hakkı elem verici bir azaptır.

95 Siz ey iman edenler! Hac için ihrama girdiğinizde av hayvanı öldürmeyin![104] Sizden kim kasıtlı olarak onu öldürürse, âdil iki kişinin takdiriyle öldürdüğüne eş değerdeki hayvanı kurban edilmek üzere Kâbe'ye[105] getirerek öldürdüğüne denk bir bedel öder. Ya da yoksulları doyurmak veya ona denk olacak kadar oruç tutmak sûretiyle günahının keffaretini öder. Ve (böylece) yaptığı işin vebalini hisseder. Allah geçmişi silmiştir;[106] fakat kim yeniden işlerse, Allah ona yaptığının acısını tattırır. Zira Allah üstün ve yüce olandır, kimsenin yaptığını yanına kâr bırakmayandır.

---

101 İçki haram kılınmadan önce şehid olan arkadaşlarının durumunun ne olacağını soran sahabeye cevap olarak indiği zikredilmiştir (Taberî).

102 *Bi'l-ğayb* ibaresinin bu bağlamdaki en uygun karşılığı "yalnızken"dir. Dindarlık, kişinin yalnızken yaptıklarıdır. *Li-ya'leme* ibaresine verdiğimiz "belirlemek için" karşılığı, fiilin "bilgi" anlamına gelen *'ılm* mastarına değil "belirti ve alamet" anlamına gelen *'alem* mastarına bina edilerek elde edilmiştir. Zira Allah her şeyi her durumda zamana ve mekâna bağlı olmadan bilen bir Âlim, Alîm ve Allâm'dır.

103 Bu âyetle bir önceki âyet arasındaki irtibat şudur: Her yasak yararlı-yararsız bağlamında değerlendirilmemeli. Kimi yasaklar vardır ki, sırf teslimiyeti sınama amaçlıdır.

104 Yasak olan sadece bozulmamış doğaya ait olan av hayvanlarıdır, evciller ve haşerat bunun dışındadır. Bu, özgürlük ve güvenlik evinin bulunduğu bölgenin doğal hayatını en yüksek düzeyde koruma altına almaktır.

105 Kâbe'nin, vahyin iniş sürecinde ilk geçtiği yer burasıdır. Kök anlamıyla hem "kübik" hem "dairevî" şekilleri ifade eder (*Tac*). Kâbe'nin orijinalinde bulunan dairevî boyutunu Allah Rasulü'nün sonradan inşâ ettirdiği "hatîm" isimli duvar temsil etmektedir. Kâbe sadeliğin ulaştığı zirveyi temsil eden mimarisiyle, kulun ne yaparsa yapsın Allah'a gereği gibi şükürden âciz olduğu gerçeğini dile getirir. İnsanlığı yeryüzünde ilk misafir eden mekâna dikilmiş mukaddes bir anıt, kalbin yeryüzündeki timsalidir (Krş: 2:125, not 235).

106 Halid b. Velid'in İslâm oluş hikayesi ve Hz. Peygamber'in "İslâm geçmişi siler" buyurarak onu teskin etmesi hatırlanmalıdır.

96 Sularda yapılan her tür avlanma ve onunla beslenme[107] sizin için helâldir. Bu, sizin de yolcuların da yararınadır. Fakat, ihramlı olduğunuz sürece kara avı size yasaklanmıştır. Şu hâlde, topyekûn huzuruna varacağınız Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincine varın!

97 Allah, Beytu'l-Haram olan Kâbe'yi bütün insanlık için bir kıyam (sembolü) kıldı;[108] ve haram ay ile boyunları bağlı ve bağsız kurbanlıkları da (sembol kıldı).[109] Bu, Allah'ın göklerde ve yerde olan her şeyden haberdar olduğunu ve Allah'ın her şeyin bilgisine vâkıf olduğunu bilesiniz diyedir.

98 İyi bilin ki Allah cezalandırmada pek şedittir; yine unutmayın ki, Allah tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

99 Elçinin görevi, mesajı apaçık tebliğ etmekten başka bir şey değildir. Zira Allah açığa vurduklarınızı da gizlediklerinizi de bilmektedir.[110]

100 De ki: Kötü ve çirkin olan şeylerle iyi ve güzel olan şeyler eşdeğerde olamaz; kötünün çokluğu hoşuna gitse bile. O hâlde ey aktif akıl sahipleri! Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun ki kalıcı mutluluğa erebilesiniz!

أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَكُمْ
وَلِلسَّيَّارَةِ وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ
حُرُمًا وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذٖٓى اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ
﴿٩٦﴾ جَعَلَ اللّٰهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا
لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَٓائِدَ
ذٰلِكَ لِتَعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ
وَمَا فِى الْاَرْضِ وَاَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلٖيمٌ
﴿٩٧﴾ اِعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ شَدٖيدُ الْعِقَابِ وَاَنَّ اللّٰهَ
غَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿٩٨﴾ مَا عَلَى الرَّسُولِ اِلَّا الْبَلَاغُ
وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٩٩﴾ قُلْ لَا
يَسْتَوِى الْخَبٖيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ اَعْجَبَكَ
كَثْرَةُ الْخَبٖيثِ فَاتَّقُوا اللّٰهَ يَٓا اُولِى الْاَلْبَابِ
لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠٠﴾

---

107 *ve ta'âmuhû* ifadesinin zahirine uygun olan bu anlam Zemahşerî'nin tercih ettiği anlamdır. Ne ki, Taberî, Râzî, Kurtubî ve daha başkaları *ta'âmuhu*yu "denizin yiyeceği" şeklinde anlamışlar ve bunu da "kıyıya ya da su yüzeyine vuran deniz ürünleri" şeklinde yorumlamışlardır. Yiyecekler konusunda vahiy "serbest" olanı değil "yasak" olanı sayar. Bununla amaçlanan yasağın keyfî olarak genişletilmesinin önüne geçmektir. Buradan bir şeyin yasak değilse serbest olduğu anlaşılır. Âyette bu genel kuralın istisnası olarak "serbest" olan söylenmiş gibi görünmektedir. Oysa işin gerçeği öyle değildir ve bu âyet de Kur'an'ın genel üslubuyla uyumludur. Zira burada hac için ihrama giren birinin yasak alanını genişletme ihtimaline karşı önlem alınmakta ve "yasak istisnadır" kuralı korunmaktadır.

108 Zira insanlar kefeni andıran ihramlarına bürünerek kıyametin provasını yapmak için buraya koşarlar.

109 Haram ayın sembol kılınması, "Hac malum aylardadır" âyeti ışığında anlaşılabilir (2:197).

110 101-102. âyetlerle birlikte düşünüldüğünde bu âyet, mutlak yükümlülükler koyma haklarının yalnızca Allah'a ait olduğunun ifadesidir. Sûrenin 101. âyetindeki "Kur'an iniyorken onlar hakkında soru sormayı sürdürürseniz, size açıklanır" ibaresi de bunun kesin delilidir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَسْـَٔلُوا عَنْ اَشْيَٓاءَ اِنْ
تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْۚ وَاِنْ تَسْـَٔلُوا عَنْهَا ح۪ينَ
يُنَزَّلُ الْقُرْاٰنُ تُبْدَ لَكُمْۜ عَفَا اللّٰهُ عَنْهَاۜ وَاللّٰهُ
غَفُورٌ حَل۪يمٌ ﴿١٠١﴾ قَدْ سَاَلَهَا قَوْمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ
ثُمَّ اَصْبَحُوا بِهَا كَافِر۪ينَ ﴿١٠٢﴾ مَا جَعَلَ اللّٰهُ
مِنْ بَح۪يرَةٍ وَلَا سَٓائِبَةٍ وَلَا وَص۪يلَةٍ وَلَا حَامٍ
وَلٰكِنَّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَۜ
وَاَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٣﴾ وَاِذَا ق۪يلَ لَهُمْ تَعَالَوْا
اِلٰى مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَاِلَى الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا
مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَٓاءَنَاۜ اَوَلَوْ كَانَ اٰبَٓاؤُ۬هُمْ لَا
يَعْلَمُونَ شَيْـًٔا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٠٤﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ
اٰمَنُوا عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْۚ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ اِذَا
اهْتَدَيْتُمْۜ اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَم۪يعًا فَيُنَبِّئُكُمْ
بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾

101 SİZ ey iman edenler! Açıklanması hâlinde sizi zora sokabilecek şeyler hakkında soru sormayın! Nitekim Kur'an iniyorken onlar hakkında soru sorarsanız size açıklanır. (Açıklanmadığına göre), Allah onlarla sizi mükellef tutmamıştır.[111] Allah tarifsiz bağışlayandır, cezalandırmada acele etmeyendir.
102 Sizden önceki insanlar da bu türden sorular sormuşlar, en sonunda hakkı inkâra kadar varmışlardı.[112]

103 Ne bahîra ve sâibe, ne de vasîle ve hâm[113] (adı altında, hayvanların bâtıl inançlarla yaratılış amacı dışına çıkarılmaları) Allah'ın emri değildir. Fakat hakikati inkârda ısrar edenler, kendi uydurdukları yalanları Allah'a yakıştırıyorlar. Zira onların çoğu kafalarını kullanmıyorlar.
104 Ve onlara "Allah'ın indirdiğine ve peygambere gelin!" denildiğinde, "Atalarımızı üzerinde bulduğumuz inanç bize yeter!" diyorlar. Ya ataları hiçbir şey bilmeyen ve doğru yolda olmayan kimseler idiyse de mi?[114]

105 Ey iman edenler! Siz kendinizden sorumlusunuz.[115] Eğer doğru yoldaysanız, sapıtanlar size zarar veremez. Hepinizin dönüşü Allah'adır: işte o zaman yaptıklarınızı size bir bir haber verecektir.

---

111 Zımnen: Bir şey yasak değilse serbesttir. Kur'an tefakkuhunun en temel kurallarından biri olan "Eşyada aslolan serbestliktir" ilkesi, bu âyetin zımnî karşılığıdır.

112 Veya: "Ardından da işi, üzerini kapatmaya kadar vardırmışlardı." Sûrenin 99. âyetiyle doğrudan bağlantılıdır. Hz. Peygamber'in misyonunun sadece tebliğ olduğu hatırlatılarak, kullara mutlak sorumlulukları ancak Allah'ın yükleyeceği ifade ediliyor.

113 *Bahîra*: Beş kez doğuran ve beşinci yavrusu erkek olan dişi deve.
Sâibe: Başına bir iş gelenin kurtulunca saldığı adak deve.
Vasîle: Erkekli dişili ikiz doğuran koyunun sırf dişiye hürmeten yenilmeyip salınan erkeği.
Hâm: Dölüyle on batın doğurtan erkek deve.
Bunlar sahte bir kutsallık kılıfı ile tanınsın diye kulağı yarılıp salınırlar, etinden, sütünden ve tüyünden hiç kimse yararlanamazdı. Sâlih peygamberin devesi bu geleneğin köklerine işaret etse gerektir (Msl: 11:64). Bu sahte kutsallık özünde ilâhî hiyerarşiye müdâhale anlamı taşıyordu (22:36-37, not 56-58).

114 Zımnen: Hakikat sâbık olanın değil sâdık olanındır. Atalar yoluna karşı tavır, körü körüne taklide karşı bir tavırdır. Zira taklitle değer üretilemez. Öncekilerin yanlışı sonrakilerin mazereti olamaz.

115 Âyet, sorumluluğun şahsiliği bağlamında değerlendirilmelidir (2:286). Kişinin soyu ve atası övünülecek ya da yerinilecek bir unsur değildir.

106 SİZ ey iman edenler! Ölüm size yaklaştığında yapacağınız vasiyet sırasında şahitler bulundurun: Kendi aranızdan[116] dürüst iki kişi, ya da seyahatteyken ölüm emareleri gelip sizi bulursa, (âdil şahitliğe) davetten sonra,[117] sizden olmayan öteki[118] iki kişiyi alıkoyun; eğer içinize bir kuşku düşerse onlara Allah adına şöyle yemin ettirin: "Akraba hatırına da olsa, hiçbir bedel karşılığında sözümüzü satmayacağız ve Allah'ın bildiğini[119] gizlemeyeceğiz; eğer böyle yaparsak, gerçekten günahkârlardan olmuş oluruz."[120]

107 Ama bu iki şahidin sonradan bu tür bir günah işledikleri ortaya çıkarsa, bu iki kişinin hakkını çiğnediği taraftan başka iki kişi onların yerini alır ve Allah adına şöyle yemin eder: "Bizim şahitliğimiz ötekilerin şahitliğinden daha doğrudur, zira biz hakka tecavüz etmedik; eğer böyle yaparsak, gerçekten zalimlerden olmuş oluruz."

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ اِذَا حَضَرَ
اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ ح۪ينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا
عَدْلٍ مِنْكُمْ اَوْ اٰخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ اِنْ اَنْتُمْ
ضَرَبْتُمْ فِي الْاَرْضِ فَاَصَابَتْكُمْ مُص۪يبَةُ
الْمَوْتِۜ تَحْبِسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلٰوةِ
فَيُقْسِمَانِ بِاللّٰهِ اِنِ ارْتَبْتُمْ لَا نَشْتَر۪ي بِه۪
ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰىۙ وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللّٰهِ
اِنَّٓا اِذًا لَمِنَ الْاٰثِم۪ينَ ﴿١٠٦﴾ فَاِنْ عُثِرَ عَلٰٓى اَنَّهُمَا
اسْتَحَقَّٓا اِثْمًا فَاٰخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ
الَّذ۪ينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْاَوْلَيَانِ فَيُقْسِمَانِ
بِاللّٰهِ لَشَهَادَتُنَٓا اَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا وَمَا
اعْتَدَيْنَٓا اِنَّٓا اِذًا لَمِنَ الظَّالِم۪ينَ ﴿١٠٧﴾

---

116 Yani: "yakınlarınızdan, tanıdıklardan" ya da "mü'minlerden".

117 Buradaki *salât*'a "namaz" anlamı verenler, hangi namaz olduğunda ihtilaf etmişlerdir. İkindi namazı, öğle namazı ya da herhangi bir namaz diyenler vardır (Kurtubî). Taberî bu ibareyi "sükut tefsiri"ne(!) tâbi tutar. Bu iki şeye yorulabilir: 1) Mevcut yorumların hiçbirine katılmadığına. 2) Yorum gerektirmeyecek kadar açık olduğuna. Fakat Taberî'nin üslûbu açısından bu ikincisi zayıf bir ihtimaldir. Bu yoruma dayanan Şafiî, 200 dirhemi aşan şahitlikte yeminin Mekke'de Kâbe, Medine'de Peygamber Mescidi, Kudüs'te Kutsal Kaya (Hacer-i Muallak), diğer yerlerde şehrin en büyük mescidinde yapılma şartını getirir. Râzî, "Yeminin mekânı olmaz, her yerde yapılır" diyen Ebu Hanife'yi eleştirerek âyete muhalefetle suçlar (Râzî). Bazıları ise "Kendi ibadetlerinden sonra... Çünkü o şahitler müslüman değildirler" görüşündedir (Kurtubî). Bizce salât şer'i mânasıyla "namaz ibadeti" olarak alınamaz. Zira:

1) Bu ibare seferde ölüm döşeğine düşenle ilgilidir. "Medine" ve "cemaat"le ilgili söylenenlerin âyetle bir alâkası yoktur.

2) "Sizden olmayan öteki iki kişi" Kur'an üslûbunda müslüman olmayanlara tekabül eder.

3) Ölüm döşeğindeki insan çaresizlik içinde şahitliğini rica ettiği yabancıları kendi dinlerince de olsa ibadete çağırma gücünü kendinde bulamaz. Olsa olsa onları dürüst ve âdil şahitlik yapmaya "davet" eder. Sözün özü buradaki *salât* tıpkı Hûd sûresinin 87. âyetindeki gibi "davet" anlamında olmalıdır (Bkz: âyet 58, not 69). Allahu a'lem.

118 Yani: "..yakınınız olmayan mü'minlerden" ya da "müslüman olmayanlardan" (Taberî). Zımnen: Hiçbir statü farkı adâletten öncelikli değildir. Adâlet gerçekleşsin de ister "öteki", ister "beriki" sayesinde gerçekleşsin. Zira iktidarın imanı adâlettir.

119 Lafzen: "Allah'ın şahitliğini".

120 Âyet, amacın gerçekleşmesi için her tür elverişli aracın, niteliğine bakılmaksızın kullanılabileceğini öngörmektedir. "Sizden" veya "sizden olmayan" ayrımı, taraflardan birine peşin bir üstünlük tanımamaktadır. Bunun delili Nisâ sûresinin 105-115. âyetleridir. Bu âyetlerin iniş nedeni hakkında farklı

ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلٰى وَجْهِهَٓا اَوْ
يَخَافُٓوا اَنْ تُرَدَّ اَيْمَانٌ بَعْدَ اَيْمَانِهِمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ
وَاسْمَعُوا وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿١٠٨﴾
يَوْمَ يَجْمَعُ اللّٰهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَٓا اُجِبْتُمْ
قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ
﴿١٠٩﴾ اِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ
نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلٰى وَالِدَتِكَ اِذْ اَيَّدْتُكَ
بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلاً
وَاِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرٰيةَ
وَالْاِنْجِيلَ وَاِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْـَٔةِ
الطَّيْرِ بِاِذْنِي فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْراً بِاِذْنِي
وَتُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَالْاَبْرَصَ بِاِذْنِي وَاِذْ تُخْرِجُ
الْمَوْتٰى بِاِذْنِي وَاِذْ كَفَفْتُ بَنِٓي اِسْرَٓائِيلَ عَنْكَ
اِذْ جِئْتَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ
اِنْ هٰذَٓا اِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿١١٠﴾ وَاِذْ اَوْحَيْتُ اِلَى
الْحَوَارِيِّنَ اَنْ اٰمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي قَالُٓوا اٰمَنَّا
وَاشْهَدْ بِاَنَّنَا مُسْلِمُونَ ﴿١١١﴾

108 Bu, hakikate uygun, usulünce şahitlik yapmalarının en uygun yoludur; bir de bu, kendi yeminlerinden sonra (ona güvenmeyerek) başkasının yeminine başvurulmasından korkmalarının (çaresidir).

Öyleyse Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun ve O'na kulak verin: Zira Allah günahkarlıkta (ittifak hâlindeki) bir topluma asla rehberliğini bahşetmez.

109 Allah bütün peygamberleri topladığı gün, onlara "Size ne cevap verildi?" diye soracak.[121] Onlar, "Bizim bir bilgimiz yok, yaratılmışların idrakini aşan her şeyi tümüyle bilen yalnız Sensin!" diyecekler.

110 İşte o zaman Allah diyecek ki: "Ey Meryem oğlu İsa: sana ve annene bahşettiğim nimetimi hatırla! Hani, seni Kutsal Ruh ile desteklemiştim; insanlarla beşikte iken de erişkin iken de konuşuyordun! Hani, Ben sana vahyi ve hikmeti; yani Tevrat ve İncil'i talim ettirmiştim! Hani sen Benim iznimle çamurdan kuş maketi yapıp, ona üflüyor ve o da Benim iznimle kuş oluveriyordu. Ve iznimle (yasalarım çerçevesinde) körleri ve cüzamlıları iyileştiriyor ve yine iznimle ölüleri ayağa kaldırıyordun![122] Hani sen İsrâiloğullarına hakikatin bütün delilleriyle geldiğinde; yani onlardan nankörlükte ısrar edenler "Bu sihirden başka bir şey değildir" dedikleri zaman, sana zarar vermelerine mâni olmuştum!

111 Ve hani, havarilere (senin aracılığınla) "Bana ve Benim elçime inanın!" diye vahyetmiştim; onlar da "Biz inanıyoruz, Sana kayıtsız şartsız teslim olduğumuza şahit ol!" demişlerdi.[123]

---

rivayetler olsa da, bağlamla en uyumlu olanı şudur: Ebu Tu'me adlı müslüman biri, yaptığı hırsızlığı bir Yahudi'nin üzerine atar. Rasulullah suçlu Müslüman lehine karar verecekken onu uyaran şu âyetler iner: "Sakın hainlere taraf olma!" (4:105), "kendi benliklerine ihanet edenleri de savunma!" (4:107).

121 Bu âyet 7:6 ışığında anlaşılmalıdır.

122 Krş: 3:49, not 41.

123 Havarilerin ilâhî davete muhteşem icâbetleri için bkz: 3:51-52.

112 Yine o zaman Havariler "Ey Meryem oğlu İsa!" demişlerdi; "Rabbin bize gökten bir sofra indirebilir mi?"[124]

(İsa) cevap vermişti: "Eğer gerçekten inanıp güveniyorsanız Allah'a karşı saygılı olmalısınız!" demişti.

113 Onlar, "Biz ondan yemek, kalplerimizi tatmin etmek, bize hakikati söylediğini bilmek ve o hakikate biz de şahitlik yapmak isteriz" dediler.

114 Meryem oğlu İsa dedi ki: "Allah'ım! Rabbimiz! Gökten bize bir sofra indir: o, bizim için ilkimizden sonuncumuza kadar sürekli bir sevinç ve Senden bir delil olacaktır. Ve bize rızkımızı ver, zira rızık verenlerin en ayırlısı Sensin.[125]

115 Allah buyurdu ki: "Ben onu size gönderebilirim; ancak ondan sonra içinizden kim nankörlük ederse, iyi bilin ki onu akıllı varlıklar âleminde kimseyi çarptırmadığım bir azaba çarptıracağım!"[126]

اِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ
يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ اَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَٓائِدَةً مِنَ
السَّمَٓاءِ قَالَ اتَّقُوا اللّٰهَ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾
قَالُوا نُرِيدُ اَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا
وَنَعْلَمَ اَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ
الشَّاهِدِينَ ﴿١١٣﴾ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللّٰهُمَّ
رَبَّنَٓا اَنْزِلْ عَلَيْنَا مَٓائِدَةً مِنَ السَّمَٓاءِ تَكُونُ
لَنَا عِيدًا لِاَوَّلِنَا وَاٰخِرِنَا وَاٰيَةً مِنْكَ وَارْزُقْنَا
وَاَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿١١٤﴾ قَالَ اللّٰهُ اِنِّي مُنَزِّلُهَا
عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَاِنِّٓي اُعَذِّبُهُ
عَذَابًا لَٓا اُعَذِّبُهُٓ اَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿١١٥﴾

124 Hz. Ali, Hz. Âişe, İbn Abbas, Muaz b. Cebel ve daha başka sahabiler "Rabbinden isteyebilir misin" şeklinde okumuşlardır. Âyetin son cümlesi ve 113. âyet, bunu Allah'tan istemenin takvâ ve güven zafiyeti olduğunu ifade eder. 115. âyet ise bu talebin karşılanmadığının zımnî ifadesidir. Böyle bir talebin arka planında, 3:37'deki Meryem'e bahşedilen nimetlere dair halk dilindeki rivayetler etkili olmuş olmalıdır.

125 Mücâhid, bunun misal verme kabilinden olduğunu söyleyerek "Allah onlara hiçbir şey indirmemiştir" der (Taberî). İmam Ata da bu anlatımın "mesel" olduğu kanaatindedir (İbn Kesir). Havarilerin bu talebini Hz. İsa saygı ve güven zaafı olarak değerlendirmiştir. Onların makamı tam teslimiyet makamıdır. 112. âyetteki *hel yestati'u* (güç yetirebilir mi) ifadesi derinlerde yatan endişe ve sınama duygusunu ele vermektedir. Bu âyetlerin tüm çağlara ve insanlara verdiği öğüt şudur: Allah sınar, sınanmaz; kula düşen Allah'ı sınamak değil, O'na kayıtsız şartsız teslim olmaktır.

126 *el-'Âlemîn,* "akıllı varlıkların tümüne" delâlet eder. Kelime daha sonra "bütün varlıkları" içine alacak şekilde anlam genişlemesine maruz kalmıştır. *'Âlemîni* akıllı varlıkları aşan bir anlama taşımak isteyen birilerine İbn Abbas "Allah Nebisini dağa taşa göndermedi" diyerek uyarmıştır.
Âyetin konusu mucizeden sonra inkârdır. Mucizeden sonra inkârda ısrar edenlerin helâki ilâhî bir sünnettir (Krş: 6:8). İnsanoğlunun nadir olana karşı zaafı vardır, alışıldık mucizeleri görmez bile: "Göklerde ve yerde nice (mucizevi) deliller var ki, yanından geçip gidiyorlar da, onlara dönüp bakmıyorlar bile!" (12:105) Bu arada Kur'an'da mucize teriminin hiç geçmediğini, bu kelimenin anlamının yer ve gök, insan ve vahiy, gece ve gündüz, erkek ve kadın, diller ve renkler için Kur'an'da kullanılan *âyet* (ç: *âyât*) kelimesinin yerine sonradan ikame edildiğini, önemine binaen belirtelim. Kur'an bilgi sisteminden kopuşun işaret taşlarından birinin de, Ehl-i Kitap ilâhiyatından tercüme edilerek Kur'âni *âyet/âyât* kelimeleri yerine ikame edilen ve ilerleyen yüzyıllarda kelâmcıların imanın temeline yerleştirdikleri "mucize" terimi olduğu bir gerçektir.

وَاِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ءَاَنْتَ قُلْتَ
لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِى وَاُمِّىَ اِلٰهَيْنِ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
قَالَ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِى اَنْ اَقُولَ مَا لَيْسَ
لِى بِحَقٍّ اِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعْلَمُ مَا
فِى نَفْسِى وَلَا اَعْلَمُ مَا فِى نَفْسِكَ اِنَّكَ اَنْتَ
عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿١١٦﴾ مَا قُلْتُ لَهُمْ اِلَّا مَا اَمَرْتَنِى
بِهِ اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ رَبِّى وَرَبَّكُمْ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ
شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِى كُنْتَ
اَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ وَاَنْتَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ
شَهِيدٌ ﴿١١٧﴾ اِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَاِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَاِنْ تَغْفِرْ
لَهُمْ فَاِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١١٨﴾ قَالَ اللّٰهُ
هٰذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ
تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا اَبَدًا
رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذٰلِكَ الْفَوْزُ
الْعَظِيمُ ﴿١١٩﴾ لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا
فِيهِنَّ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٢٠﴾

116 Ve işte o zaman Allah "Ey Meryem oğlu İsa!" dedi, "İnsanlara 'Allah'ın dışında, O'nun astı olarak beni ve annemi ilâh edinin'[127] diye sen mi söyledin?!"

Cevap verdi: "Zâtını tenzih ederim! Kendim için hakkım olmayan bir şeyi söylemek bana yakışmaz. Bunu söylemiş olsaydım elbette Sen bilirdin. Sen benim sırrıma erersin, fakat ben Senin sırrına eremem. Şüphesiz yaratılmışların idrakini aşan her şeyi bilen yalnızca Sensin.

117 Ben onlara bana emrettiğin, "Benim Rabbim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin!" demekten başka bir şey söylemedim. Ve onların arasında yaşadığım sürece yaptıklarına şahitlik ettim. Fakat ne zaman ki Sen benim canımı aldın, artık onların gözetleyicisi yalnızca Sen oldun. Zaten Sen, her bir şeye ta özünden şahitsin. **118** Eğer onlara azab edersen, şüphe yok ki onlar Senin kullarındır; yok eğer onları bağışlarsan, hiç şüphesiz her işinde mükemmel olan tek Sensin, her hükmünde tam isabet eden de yalnız Sen!"[128]

119 (O GÜN) Allah şöyle diyecek: "Bugün, sözlerine sadık olanların sadâkatlerinin hayrını görecekleri gündür. Zemininden ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları cennetler onlarındır. Allah onlardan razı, onlar da Allah'tan razıdırlar: İşte bu muhteşem bir başarıdır.

120 Göklerin, yerin ve içindekilerin hükümranlığı Allah'a aittir! Zira O her şeyi yapmaya kadirdir.

---

127 *Dûn* hem "dışında" hem de makam olarak "altında, aşağısında" mânasına gelir. "Ast" karşılığını bunun için tercih ettik. Bu tercih Hıristiyanların Hz. Meryem'e biçtikleri konuma uygun düşmektedir. Hz. Meryem'in "Tanrının annesi" sıfatıyla teslise dördüncü unsur olarak eklenmesi İskenderiyeli kilise babalarının ortaya attığı bir tezdi. Miladî 431 yılında Efes Konsilinde resmiyet kazandı.

128 Burada anlatılan Hz. İsa ile Uhud'da kan revan içindeyken ellerini açıp "Ya Rabbi! Onlara hidayet et, onları affet! Zira onlar bilmiyorlar!" diyen Allah Rasulü, ne kadar da birbirine benziyor! Aslında burada yapılan, peygamberlerin tek yatırım aracı olan insanı, kendisine rağmen savunmaktır. Âyette aktarılan duadaki edep dikkat çekicidir. Hz. İsa, "onlar senin kullarındır" derken, zımnen "Ya Rab! Senin kullarına Senden daha şefkatli olamam! Sen istersen azap da edersin. Böyle bir iddiam yok! Onlara gösterdiğim şefkati de Sana borçluyum! Ve ben bu duayla bana verdiğin şefkatin şükrünü eda ediyorum!" der gibidir.
Allah Rasulü'nün, insanın içindeki şefkat ve merhamet ırmağını cûş u hurûşa getiren bu âyeti gece namazlarından sonra sıkça (ve muhtemelen tekrar tekrar) okuduğunu Hz. Âişe'nin tanıklığından öğreniyoruz.

6. EN'ÂM SÛRESİ

En'âm sûresi "büyükbaş evcil hayvanlar" anlamındaki adını, icat edilmiş sahte kutsallıktan söz eden 136 ve devamındaki âyetlerden alır. *En'âm* kelimesinde "evcil" ile karşılayabileceğimiz "yumuşak başlılık" anlamı zımnen içkindir. Sûrede bu kelime altı kez geçer. Daha Rasulullah döneminde bu isimle anılmıştır.

Sûre, Mekke döneminin sonlarında, muhtemelen 10 veya 11. yılda bir bütün olarak tek celsede indirilmiştir. İlk tertiplerde Hicr-Sâffât arasına yerleştirilir. İbn Abbas'tan Mücâhid yoluyla gelen ve Süyûtî'nin "İsnadı ceyyit, ricali sikadır" dediği bir rivayet, 151-153. âyetlerin Medine'de indiğini iddia eder (*İtkân* I, 25). Mekkî ya da Medenî bir sûrenin bir kısmının farklı bir zamanda indiği iddiası önemli bir iddiadır. Zira bir pasajın Mekkî veya Medenî oluşunun yoruma katkısı, inkâr edilemez bir gerçektir.

Bu türden rivayetleri, mealin girişinde serdettiğimiz beş kritere tâbi tutmak gerekir:

1) **Ses ve fasıla açısından**: Medine'de indiği iddia edilen 151-153. âyetlerin son kelimeleri olan *ta'kılûn, tezekkerûn, tettekûn,* kendisinden önceki 150. ve sonraki 154. âyetin son kelimesi *yu'minûn* ile ses uyumu içerisindedir. Öncesi ve sonrasıyla sûrenin ses akışına en ufak aykırılık yoktur.

2) **Dil açısından**: 149, 150 ve 151. âyetler *kul* ile başlıyor. 153, 154 ve 155. âyetler bağlaçlarla anlamı birbirine ekliyor: *summe, ve, ve.* Dolayısıyla hem 149, 150, 151 hem de 153, 154, 155. âyetler dil açısından birbirine bağlıdır. Bu, anlamı doğrudan etkileyen bir bağdır. Mesela 154'ün girişi, âyeti önceki pasaja doğrudan bağlar: "Bereket kaynağı olan bu Kitab'ı *ise* (*ve hâzâ...*) biz indirdik ki, ona uyasınız."

3) **Muhteva açısından**: a) Üç âyetin içeriği ve bütüne nisbeti: Söz konusu âyetler konu bütünlüğüne sahiptir. Yasakların sınırlı olduğunu vurgulayarak bunları sayar. Bu, kendisinden önceki pasajın cevabıdır. Çünkü bu âyetlerin öncesinde (145) yasaklanmadığı hâlde hurafeye dayalı olarak 'haram' addedilen şeyler sayılmaktadır. b) Bütünün içeriği ve parçaya nisbeti: Parçanın önünde yer alan 146. âyet bu hastalığın tarihî örneği olan Yahudilerden söz ederken, sonunda yer alan 154. âyet Musa ve Tevrat'tan söz eder. Bölüm ahkâma dair oluşundan dolayı Medenî sayılıyorsa, öncesi ve sonrası da Yahudiler hakkında olduğu için Medenî sayılmalıdır. Tabii ki bu doğru değildir. 151-153'ün bütünün parçası olduğunu anlamanın en kestirme yolu sözkonusu âyetleri bütünden çıkardıktan sonra geriye kalanı okumaktır.

4) **Üslûp açısından**: Sûrenin üslûbu, benzeri tüm sûreler kadar birörnek, tüm sûreler kadar renklidir.

5) **Rivayetlerin doğruluğu açısından**: Ebu Ubeyd ve Taberânî'nin İbn Abbas'a dayanarak yaptıkları nakle göre bu sûrenin tamamı bir gecede indirilmiştir (*İtkân* I, 107). Benzer bir rivayet İbn Ömer'den de gelmiştir. Bu görüş Atâ, Süfyan, İkrime ve el-Avfi'nin de görüşüdür (İbn Âşûr).

Beri yandan, Hz. Peygamber bazı âyetleri bazı olayların ardından okuyor, onu dinleyenlerden bazıları o âyeti orada indi zannediyordu. Bu kriterler de göstermektedir ki, bu sûre zaman açısından bir bütünlük teşkil etmektedir. Rivayetler ise sûrenin tamamının tek celsede indiğini iddia ederler. Bu iddia, yenilmesi haram olan şeyleri konu alan 145. âyetin içeriğinin nüzul süreciyle uyumu dikkate alındığında, ihtiyatla karşılanabilir. Ancak haram ve helallerden söz eden tüm âyetlerin Medeni olduğu önyargısı da doğru değildir. Vahyin 23 yıllık iniş sürecinde haramlarla ilgili ilk âyetler Mekke'de, En'âm ve Nahl surelerinde yer almıştır.

Sûrenin ana fikri tevhiddir. Varlık, insan ve kâinat açısından tevhidi bütün boyutlarıyla işler. Evcil hayvanlar gibi ahkâma dair görülen pasajların arka planında da bir dip akıntısı gibi hep tevhid hassasiyeti yer alır. Özellikle 71-82'de Uluhiyyet, 83-90'da Rububiyyet, 91-94'te nübüvvet, 95-107'de vahdaniyyet delilleri gösterilir. 108-117'de bu delilleri reddeden inkârcı tipin hastalıklı iç dünyası tahlil edilir. 118'den sûrenin sonuna kadar, yiyecekler konusundaki bâtıl inanç ve hurafeler üzerinden kitlelerin sürü psikolojisi tahlil edilir ve hurafenin tevhidin düşmanı olduğu örnekler üzerinden işlenir.

Sûrede anlatılan oğul İbrahim ve baba Azer, sûrenin görünen kahramanlarıdır. Fakat asıl kahramanlar bu iki tarihî şahiyet üzerinden verilen tevhid ve şirktir. Tevhid ile şirk arasındaki mücadelenin hiç bitmeyeceği gerçeğini vahiy bu üslûpla dile getirir.

Tevhid hassasiyeti, sûrenin 162. âyetinde zirveye ulaşır: "De ki: 'Benim tüm istek ve arzum, bütün ibadetlerim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah içindir!'"

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 TÜM ÖVGÜLER gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsustur.[1] Buna rağmen tevhid hakikatini inkâr edenler, başkalarını Rablerine denk tutarlar.[2]

2 O'dur sizi balçıktan yaratan, sonra bir ömür tayin eden; yalnızca O'nun bildiği bir ömür.[3] Fakat hâlâ tereddüt içinde bocalıyorsunuz. **3** Oysa O, göklerde de yerde de Allah'tır;[4] gizlediğinizi de açığa vurduğunuzu da bilir; dahası bütün işlediklerinizle neyi kazandığınızın da farkındadır.

4 Ne zaman Rablerinin âyetlerinden bir âyet gelmişse, ondan mutlaka yüz çevirmiş **5** ve kendilerine gelen hakikati yalanlamışlardır. Yakında onlar, alay ettikleri şeyin ne olduğunu öğrenecekler.[5]

6 Görmezler mi kendilerinden önceki nice nesilleri helâk ettiğimizi? Onları, sizi yerleştirmediğimiz verimli yurtlara yerleştirmiştik, üzerlerine semadan mütemadiyen rahmet göndermiştik, altlarından akan ırmaklar var etmiştik. Ama sonunda onları günahlarından dolayı helâk ettik ve onların yerine başka nesiller var ettik.[6]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ
اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذ۪ي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ
وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَۜ ثُمَّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا
بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١﴾ هُوَ الَّذ۪ي خَلَقَكُمْ مِنْ
ط۪ينٍ ثُمَّ قَضٰٓى اَجَلًاۜ وَاَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهُ
ثُمَّ اَنْتُمْ تَمْتَرُونَ ﴿٢﴾ وَهُوَ اللّٰهُ فِي السَّمٰوَاتِ
وَفِي الْاَرْضِۜ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا
تَكْسِبُونَ ﴿٣﴾ وَمَا تَأْت۪يهِمْ مِنْ اٰيَةٍ مِنْ اٰيَاتِ
رَبِّهِمْ اِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِض۪ينَ ﴿٤﴾ فَقَدْ
كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَٓاءَهُمْۜ فَسَوْفَ يَأْت۪يهِمْ
اَنْبٰٓؤُا مَا كَانُوا بِه۪ يَسْتَهْزِؤُ۫نَ ﴿٥﴾ اَلَمْ يَرَوْا
كَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّنَّاهُمْ فِي
الْاَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَكُمْ وَاَرْسَلْنَا السَّمَٓاءَ
عَلَيْهِمْ مِدْرَاراًۖ وَجَعَلْنَا الْاَنْهَارَ تَجْر۪ي مِنْ
تَحْتِهِمْ فَاَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَاَنْشَأْنَا مِنْ
بَعْدِهِمْ قَرْناً اٰخَر۪ينَ ﴿٦﴾

---

1 Zımnen: Bilinmeyen her şeyi temsil eden "karanlık" şer tanrısı değil, Allah'ın yaratığıdır. Giriş âyetleri, bazı müfessirlerin de tesbit ettiği gibi, Eski Ahid'in *Tekvin* kitabının girişi ile konu benzerliğine sahiptir (Buhârî).

2 Allah'tan bağımsız bir alan yoktur. Dolayısıyla, yokluk ve karanlığı kendisine nisbet edeceğimiz bir 'şer ilâhı' da yoktur.

3 Âyetin başında insan soyunun yeryüzünde varoluşu dile getirildiği için, bu *ecel*'i insan tekinin değil, insan soyunun yeryüzünde varoluş süresi olarak anlamak daha uygundur.

4 Birinci âyetin mesajıyla bağlantılı: Allah her an hayata müdahildir.

5 Lafzen: "ne olduğunun haberi kendilerine gelecek".

6 "Nesiller" anlamı verdiğimiz *karn* en geniş mânasıyla "uygarlıklara" tekabül eder. İnsan soyunu ve eylemlerini, insanın yeryüzünde varoluşuna karar veren makamın izlemeye aldığının ifadesi.

وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِى قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ
بِاَيْدِيهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا اِنْ هٰذَا اِلَّا سِحْرٌ
مُبِينٌ ﴿٧﴾ وَقَالُوا لَوْلَا اُنْزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ وَلَوْ
اَنْزَلْنَا مَلَكًا لَقُضِىَ الْاَمْرُ ثُمَّ لَا يُنْظَرُونَ ﴿٨﴾
وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا
عَلَيْهِمْ مَا يَلْبِسُونَ ﴿٩﴾ وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ
مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا
كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿١٠﴾ قُلْ سِيرُوا فِى الْاَرْضِ
ثُمَّ انْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ
﴿١١﴾ قُلْ لِمَنْ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ قُلْ
لِلّٰهِ كَتَبَ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ لَيَجْمَعَنَّكُمْ
اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ اَلَّذِينَ خَسِرُوا
اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾ وَلَهُ مَا سَكَنَ فِى
الَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٣﴾

7 Eğer sana yazılı bir metin[7] indirseydik ve ona elleriyle dokunmuş olsalardı dahi, inkârda direnenler ısrarla derlerdi ki: "Bu apaçık bir sihirden başka bir şey değildir!"[8]

8 Bir de, "Ona (görebileceğimiz) bir melek indirilseydi ya?" dediler. Ama eğer melek indirmiş olsaydık, iş bitirilmiş olurdu ve bir daha da süre verilmezdi.[9] 9 Ve eğer Biz elçiyi melek yapsaydık, onu yine insan[10] kılığında gönderirdik; böylece şimdi içine düştükleri şaşkınlığa onları yine düşürürdük.

10 Doğrusu senden önceki elçilerle de alay edildi. Ama onlarla alay edenler, alay ettikleri gerçek tarafından kuşatılıp yok edildiler.

11 De ki: "Dolaşın yeryüzünü, sonra görün gerçeği yalanlayanların sonunun nice olduğunu!"

12 "Kime aittir göklerde ve yerdeki her şey?" diye sor!

"Kendisine rahmeti prensip edinen Allah'a" diye cevap ver![11]

Geleceğine dair hiçbir kuşku bulunmayan Kıyamet Günü'nde, elbet hepinizi bir araya toplayacaktır. Kendisine zarar veren kimselere gelince: onlar artık iman etmezler. 13 Oysa gecenin ve gündüzün koynunda yatan her şey O'na aittir; ve yalnızca O'dur duyulmayanı duyan, varlığın sırrını bilen.[12]

---

7 *Kırtâs*, saz bataklıklarında yetişen kamıştan mamul kâğıt tomarlar. Muhtemelen Yunanca *chartes* veya Latince çoğul bir form olan *chartas* ile köken ortaklığına sahiptir.

8 Küfür en katı, en iflah olmaz önyargıdır.

9 Krş: 5:115, not 126.

10 Lafzen: "erkek". Burada müşrik muhatapların dişi melek tasavvuruna ince bir gönderme ile birlikte, kendi hâllerine bakarak insan soyundan ümit kestiklerine dair zımnî bir atıf da görüyoruz.

11 Buradaki *'alâ* edatıyla ilgili genel bir değerlendirme için bkz: 15:41, not 32. Gökler ve yer, bütün yaratılmışlar âlemini kapsayan bir anlam içerir. Zımnen: bütün bir mahlukat demektir.

12 Duyma ve bilmenin zirvesini ifade eden belirlilik tercümeye böyle yansımıştır.

14 (Ey muhatab)! De ki: "Ben gökleri ve yeri bir çekirdeği yarar gibi yarıp çıkaran[13] Allah'tan başkasını mı veli edineceğim? Ki O herkesi doyurur, fakat doyurulmaya muhtaç değildir."

"Ben Allah'a teslim olanların öncüsü olmakla emrolundum" de ve sakın şirk koşanlardan olma!

15 De ki: "Eğer Rabbime karşı gelirsem, elbet korkunç bir günün azabından korkarım."

16 O gün kim azaptan esirgenirse, kesinlikle Allah ona rahmet etmiştir. Apaçık kurtuluş da budur.

17 Ve eğer Allah senin zarara uğramanı isterse, Zâtından başka kimse ona engel olamaz; yok eğer senin için bir hayır dilerse, unutma ki O her şeyi yapmaya kadirdir.

18 Zira yalnızca O'dur kulları üzerinde mutlak otorite sahibi olan; yine O'dur her hükmünde tam isabet kaydeden, her şeyden henüz kaynağındayken haberdar olan.

19 Sor onlara "En büyük şahit kimdir?" Cevap ver: "Benimle sizin aranızda Allah şahittir; ve bu Kur'an bana sizi ve onun ulaştığı kimseleri[14] kendisiyle uyarayım diye vahyedildi. Size de (ulaştığına göre şimdi söyleyin bakalım): Allah'la birlikte başka ilâhlar olduğuna gerçekten şahitlik eder misiniz?

De ki: "Ben buna şahitlik etmem."

Ve ekle: "Tek ilâh ancak O'dur; ve benim Allah dışında ilâhlık yakıştırdıklarınızla hiçbir bağım yoktur."

قُلْ اَغَيْرَ اللّٰهِ اَتَّخِذُ وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُۜ قُلْ اِنّ۪ٓي
اُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ اَوَّلَ مَنْ اَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ
مِنَ الْمُشْرِك۪ينَ ﴿١٤﴾ قُلْ اِنّ۪ٓي اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ
رَبّ۪ي عَذَابَ يَوْمٍ عَظ۪يمٍ ﴿١٥﴾ مَنْ يُصْرَفْ عَنْهُ
يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُۜ وَذٰلِكَ الْفَوْزُ الْمُب۪ينُ ﴿١٦﴾
وَاِنْ يَمْسَسْكَ اللّٰهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُٓ اِلَّا هُوَۜ
وَاِنْ يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ
﴿١٧﴾ وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِه۪ۜ وَهُوَ الْحَك۪يمُ
الْخَب۪يرُ ﴿١٨﴾ قُلْ اَيُّ شَيْءٍ اَكْبَرُ شَهَادَةًۜ قُلِ اللّٰهُ
شَه۪يدٌ بَيْن۪ي وَبَيْنَكُمْ وَاُو۫حِيَ اِلَيَّ هٰذَا الْقُرْاٰنُ
لِاُنْذِرَكُمْ بِه۪ وَمَنْ بَلَغَۜ اَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ اَنَّ مَعَ
اللّٰهِ اٰلِهَةً اُخْرٰىۜ قُلْ لَٓا اَشْهَدُۚ قُلْ اِنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ
وَاحِدٌ وَاِنَّن۪ي بَر۪ٓيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَۢ ﴿١٩﴾

---

13 *Fâtır* için bkz: 35:1, not 1.

14 "..sizi ve onun ulaştığı kimseleri" ifadesi, "Kur'an mesajının kendisine ulaşmadığı kimseler bu mesajdan sorumlu tutulacaklar mıdır?" sorusunun cevabı niteliğindedir. Bu âyet dolaylı olarak bu soruya "hayır" der. Elbette onlar fıtrat, selim akıl, iradelerinin gereğinden hesap vereceklerdir. Belki Kur'an'ı ulaştırma sorumluluğu olup da ulaştırmayanlar sorumlu tutulacaklardır.

اَلَّذ۪ينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ
اَبْنَٓاءَهُمْۢ اَلَّذ۪ينَ خَسِرُٓوا اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا
يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ
كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِاٰيَاتِه۪ؕ اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ
﴿٢١﴾ وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَم۪يعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذ۪ينَ
اَشْرَكُٓوا اَيْنَ شُرَكَٓاؤُ۬كُمُ الَّذ۪ينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ
﴿٢٢﴾ ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ اِلَّٓا اَنْ قَالُوا وَاللّٰهِ
رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِك۪ينَ ﴿٢٣﴾ اُنْظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا
عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ
﴿٢٤﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ اِلَيْكَۚ وَجَعَلْنَا عَلٰى
قُلُوبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَفْقَهُوهُ وَف۪ٓي اٰذَانِهِمْ وَقْرًاۜ

20 Daha önce vahye muhatap kıldıklarımıza gelince: onlar onu[15] kendi çocuklarını tanıdıkları gibi tanırlar. Kendilerine zarar veren kimseler var ya: işte onlardır inanmaya yanaşmayanlar.
21 Hem, kendi uydurduğu yalanları Allah'a yakıştırandan ya da O'nun mesajlarını yalanlayandan daha zalim kim olabilir? Gerçek şu ki zalimler asla iflah olmazlar.
22 Zira o gün tümünü bir araya toplayacağız, ardından ortak koşmakta ısrar edenlere soracağız: "Hani sizin (yardım edeceğini) iddia ettiğiniz ortaklarınız?"[16]

23 Bunun ardından, "Rabbimiz Allah'a yemin olsun ki, bizim amacımız O'na ortak koşmak değildi"[17] demekten başka bir numara düşünemeyecekler.

24 Bak, kendi kendilerine karşı nasıl yalan söylemişler; ve yamuk tasavvurları kendilerini nasıl aldatmış!

25 Onlar arasında öyleleri var ki, sana kulak verir(miş gibi yapar). Fakat kalplerinin üzerine, onları hakikati kavramaktan âciz bırakan örtüler yerleştirdik, kulaklarına da kurşun.[18]

---

15 Buradaki "o" zamiri teorik olarak Hz. Peygamber'i gösterebileceği gibi, vahyi de gösterebilir (Krş: 2:146). Fakat zamirin doğrudan Hz. Peygamber'i değil de, "Yahudilerin Peygamber geleceğine dair *irfanını*/kanaatini" göstermesi çok daha isabetlidir. Zira bu âyetle birlikte okunması gereken Bakara 146'da *men 'arafû* (tanıdıkları kimse) yerine *mâ 'arafû* (tanıdıkları şey) gelmesi, "Yahudilerin "öz oğullarını tanıdıkları gibi tanıdıkları" (6:20) şeyin, Hz. Muhammed'in şahsı değil, bir peygamberin geleceğine dair kanaate dayalı itikatları olduğunu gösterir. Zamirin Kur'an'ı gösterdiği yorumu ise, bağlamla daha uyumludur.
Ya'rifûne fiilinin mastarı olan *ma'rifet*, 'iz ve işaretlerine bakarak bir şey hakkında kanaate varmak'tır. Marifet dolaylı ve flu bilgidir. İlimle arasındaki fark budur. Bu nedenle Allah için Âlim kullanılır fakat Ârif kullanılmaz.

16 Mekkeliler, ortak koştukları varlıklarda Allah'la aralarında "aracılık" vehmediyorlardı. Râzî'nin de tercih ettiği bu anlam daha isabetli görünüyor.

17 Lafzen: "biz ortak koşmadık". Tercih ettiğimiz bu anlam, âyetin iç ve dış bağlamıyla uygunluk arz eder. Onlar Allah dışındaki varlıklara "aracı" ve "şefaatçi" rolü yüklerken, bunun şefaat objesi olan varlıkları Allah'a ortak koşmak anlamına geldiğini göz ardı ediyorlardı. Onun için de, "bu anlama geleceğini bilmiyorduk" gibi bir mazeret ileri sürecekler. Zümer 3 bunun kanıtıdır. Kendisinden sonraki hemen tüm müfessirleri bu konuda etkileyen Katâde'nin fitne sözcüğünü "mazeret" olarak algılamasının nedeni de bu olsa gerek (Taberî). Bu âyet, Mekke müşriklerinin kendilerini Hz. İbrahim'in inanç vârisi olarak gördüklerine delâlet eder (Krş: 16:35 ve 39:3).

18 Lafzen: "ağırlık" (Krş: 10:42 ve 47:16). Âyette akleden kalbe örtülen örtü ve kulağa akıtılan kurşun Allah'a isnat ediliyor. Bir başka yerde ise "Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler; artık onlar dönemezler!" (2:18)

Ve hakikatin bütün delillerini görseler dahi artık iman etmezler. Öyle ki, tartışmak için sana geldiklerinde inkâra saplanmış olanlar derler ki: "Bu eskilerin masallarından başka bir şey değildir."[19] **26** Onlar hem diğerlerini ondan mahrum eder hem de kendileri ondan yan çizerler. Başka değil, yalnızca kendilerini/birbirlerini helâke sürüklerler de bunun farkına dahi varmazlar. **27** Ateşin başında dikilecekleri zaman onları bir görmelisin. Derler ki: "Ah, keşke hayata bir daha döndürülsek! (O zaman) Rabbimizin mesajlarını yalanlamaz, mü'minlerden olurduk."

28 Ama hayır, daha önce gizlemiş oldukları şey onlara apaçık göründü de ondan;[20] ve eğer geri döndürülselerdi, kendilerine yasaklanan şeylere yine dönerlerdi:[21] Şu kesin ki onlar, yalanı tabiat hâline getiren kimselerdir. **29** Zira, "Bu dünyadakinden başka hayatımız yoktur, öldükten sonra da dirilecek değiliz" demişlerdir.

30 Yine sen onları, Rablerinin katına çıkarılıp O'nun "Bu gerçek değil miymiş?" diye sorduğu zaman görmeliydin. Onlar, "Kesinlikle... Rabbimiz hakkı için öyle!" diye cevap verecekler. O da diyecek[22] ki: "Tadın azabı, ısrarlı inkârınıza karşılık!"

وَاِنْ يَرَوْا كُلَّ اٰيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَاۜ حَتّٰٓى اِذَا
جَٓاؤُ۫كَ يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذ۪ينَ كَفَرُٓوا اِنْ
هٰذَٓا اِلَّٓا اَسَاط۪يرُ الْاَوَّل۪ينَ ﴿٢٥﴾ وَهُمْ يَنْهَوْنَ
عَنْهُ وَيَنْـَٔوْنَ عَنْهُۚ وَاِنْ يُهْلِكُونَ اِلَّٓا اَنْفُسَهُمْ
وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾ وَلَوْ تَرٰٓى اِذْ وُقِفُوا عَلَى
النَّارِ فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِاٰيَاتِ
رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿٢٧﴾ بَلْ بَدَا لَهُمْ مَا
كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُۜ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا
نُهُوا عَنْهُ وَاِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٢٨﴾ وَقَالُٓوا اِنْ هِيَ
اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوث۪ينَ ﴿٢٩﴾
وَلَوْ تَرٰٓى اِذْ وُقِفُوا عَلٰى رَبِّهِمْۜ قَالَ اَلَيْسَ هٰذَا
بِالْحَقِّۜ قَالُوا بَلٰى وَرَبِّنَاۜ قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ
بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٠﴾

---

buyuruluyor. Bu iki âyeti birlikte okuduğumuzda şu sonuca ulaşırız: Akletmemekte direnerek akleden kalbi âtıl hâle getiren kimsenin akletme melekesi giderek ölür ve ölen aklın üzeri örtülür. Hakikati işitmemekte direnen kimsenin işitme melekeleri giderek dumura uğrar ve en sonunda kalbinin kulağı kurşun akıtılmış gibi sağırlaşır. Bu iki sonuç da Allah'ın yasası gereğidir. Onun için iki fiil de âyette bu sürecin kanununu koyan Allah'a isnat edilmiştir (Benzer bir yorum için bkz: *Keşşâf*).

19 "Eskilerin masalları" ile ilgili bkz: 16:24, not 28.

20 *Bedâ lehum,* âhirette için dışa döneceğini, maskelerin düşeceğini, insanın gerçek kişiliğiyle arz-ı endam edeceğini ifade eder.

21 Zımnen: Küfür, sahibini kör eden iflah olmaz bir önyargıdır.

22 Lafzen: "dedi". Âhiret bağlamında gelen geçmiş zaman formları yaşanmışlığa değil, yaşanacak olanın kesinliğine delâlet eder.

قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَٓاءِ اللّٰهِۜ حَتّٰٓى اِذَا
جَٓاءَتْهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوا يَا حَسْرَتَنَا عَلٰى
مَا فَرَّطْنَا فِيهَاۙ وَهُمْ يَحْمِلُونَ اَوْزَارَهُمْ عَلٰى
ظُهُورِهِمْۜ اَلَا سَٓاءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٣١﴾ وَمَا الْحَيٰوةُ
الدُّنْيَٓا اِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌۜ وَلَلدَّارُ الْاٰخِرَةُ خَيْرٌ
لِلَّذِينَ يَتَّقُونَۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٣٢﴾ قَدْ نَعْلَمُ اِنَّهُ
لَيَحْزُنُكَ الَّذِى يَقُولُونَ فَاِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ
وَلٰكِنَّ الظَّالِمِينَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ يَجْحَدُونَ ﴿٣٣﴾
وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ فَصَبَرُوا
عَلٰى مَا كُذِّبُوا وَاُو۫ذُوا حَتّٰٓى اَتٰيهُمْ نَصْرُنَاۚ
وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللّٰهِۚ وَلَقَدْ جَٓاءَكَ مِنْ
نَبَاِ۬ى الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٤﴾ وَاِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ
اِعْرَاضُهُمْ فَاِنِ اسْتَطَعْتَ اَنْ تَبْتَغِىَ نَفَقًا
فِى الْاَرْضِ اَوْ سُلَّمًا فِى السَّمَٓاءِ فَتَأْتِيَهُمْ
بِاٰيَةٍۜ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدٰى فَلَا
تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٥﴾ اِنَّمَا يَسْتَجِيبُ
الَّذِينَ يَسْمَعُونَۜ وَالْمَوْتٰى يَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ ثُمَّ
اِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٣٦﴾

31 Doğrusu, Allah('ın yargısı) ile karşılaşacaklarını yalanlayanlar hüsrana uğrayacaklar. Son saat ansızın geliverdiğinde, günahlarının yükünü sırtlarında taşır bir hâlde[23] diyecekler ki: "Ondan mahrum kaldığımız için yazıklar olsun bize!" Ah, o yüklendikleri şey ne fenadır!

32 (Tek başına) bu dünya hayatı geçici bir oyun ve eğlenceden ibarettir.[24] Âhiret yurdu ise, sorumluluk bilincini kuşananlar için daha hayırlıdır: Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız?

33 Onların söylediklerinin seni üzdüğünü biliyoruz elbet. Şu bir gerçek ki, onların yalanladığı sen değilsin; bu zalimlerin kökten inkâr ettiği, asıl
Allah'ın mesajlarıdır. **34** Doğrusu sen-
den önce de elçiler yalanlanmıştı. Ama yalanlandıkları hakikat üzerinde direndiler ve bu yüzden eziyete uğradılar; nihayet kendilerine yardımımız yetişti: Zira hiçbir güç Allah'ın kesin ve keskin vaadini[25] değiştiremez.

Doğrusu peygamberlere dair bir kısım bilgiler daha önce de sana ulaşmıştı.

35 Eğer onların yüz çevirmeleri ağırına gidiyorsa ve senin de yeri oymaya ya da göğe merdiven dayamaya gücün varsa, haydi bunu yap da (mucizevi) bir kudret delili getir bakalım! Oysa eğer Allah isteseydi, onların tümünü hidayet üzre buluştururdu, (ama istemedi).[26] Öyley-
se, sakın cahillerden olma! **36** Şüphe
yok ki, sadece yürekten dinleyenler davete icâbet edebilir. Ölülere gelince: Onları yalnızca Allah diriltebilir; en sonunda hepsi O'na dönecektir.[27]

---

23 Âyetteki *sâ'ah*, yeryüzünün değil, insanın "son saat"i olan ölüme atıf yapıyor gibidir.

24 Parantez içi açıklamamız için bkz: 29:64 not 84 ve 70:42, not 27.

25 *Kelimâtın* "sıradan" değil, "etkili, iz bırakan, kesin ve keskin sözler" anlamı için bkz: 2:124, not 229.

26 Parantez içi açıklama hem sözgelimine, hem de Yûnus 99 gibi âyetlere dayanmaktadır (Krş:11:34, not 41).

27 Allah'ın gör dediği yerden bakınca, "Ölü kim-diri kim?" sorusunun cevabı değişiyor.

37 Onlar "Ona Rabbinden (mucizevi) bir kudret delili indirilmesi gerekmez miydi?" derler. De ki: "Allah her tür mucizevî delili indirmeye kadirdir." Fakat onların çoğu bunun bilincinde değildir. 38 Oysa yeryüzünde yürüyen hiçbir hayvan ve iki kanadıyla uçan hiçbir varlık türü yoktur ki,[28] sizin gibi bir ümmet olmasın:[29] Biz ilâhî yasalarda hiçbir boşluk bırakmadık (ki, o boşluğu bekledikleri mucizelerle dolduralım).[30] Yine en sonunda o (inkârcılar), Rablerinin huzurunda toplanacaklar.

39 Mesajlarımızı yalanlayanlar, karanlığa mahkûm olmuş sağırlar ve dilsizlerdir. Allah isteyip hak edeni/istediğini saptırıyor; keza isteyip hak edeni/istediğini de dosdoğru bir yola yöneltiyor.

وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِنْ رَبِّه۪ قُلْ اِنَّ
اللّٰهَ قَادِرٌ عَلٰٓى اَنْ يُنَزِّلَ اٰيَةً وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ
لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٧﴾ وَمَا مِنْ دَٓابَّةٍ فِي الْاَرْضِ وَلَا
طَٓائِرٍ يَط۪يرُ بِجَنَاحَيْهِ اِلَّٓا اُمَمٌ اَمْثَالُكُمْ مَا
فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ اِلٰى رَبِّهِمْ
يُحْشَرُونَ ﴿٣٨﴾ وَالَّذ۪ينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا صُمٌّ
وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ مَنْ يَشَاِ اللّٰهُ يُضْلِلْهُ وَمَنْ
يَشَاْ يَجْعَلْهُ عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ ﴿٣٩﴾

---

28 Âyetteki *tâirîn* en geniş mânasıyla başta kuşlar olmak üzere uçan tüm varlıkları kapsar. Bu âyette *yürüyen hayvanlar* gibi *uçan kuşların* ve diğer kanatlı varlıkların da "yeryüzüne" hamledilmesi hayli dikkat çekicidir. Daha başka bazı âyetlerde atmosfer içinin "gök" olarak nitelendirilmesi, Kur'an kozmoğrafyasının çeşitliliğine işaret eder (Krş: 25:25, not 33).

29 Başta Fâtiha olmak üzere Kur'an'da geçen *'âlemîn*'lerin kapsamına giren "her sınıf mahlukat" bir ümmettir. Burada *ümmet*, "varlık türlerinden bir tür" anlamına gelir.

30 Lafzen: "kitapta". İbn Abbas'a göre burada geçen kitap her şeyin kendisinde yazılı olduğu Allah katındaki "ana bellek" (*ummu'l-kitâb*)'tir. Râzî'nin buradaki kitabı Kur'an olarak algılaması pek tutarlı görünmemektedir. Zira 35. âyette insan topluluklarının sosyolojik yasaları, 36. âyette ise insan tekinin psikolojik yasaları dile gelir. Buna göre *kitâb* bireysel, sosyal ve kozmik ilâhî yasalara tekabül eder.
Klasik tefsir, 'ara söz' olarak tire içine aldığımız bir sonraki cümleyi, "hayvanların haşri/yeniden dirilişi" tezine mesnet kılacak yorumların konusu yapmıştır. Bu cümlenin, rivayet edebiyatına dayalı tamamen spekülatif bir varsayım olan "hayvanların yeniden dirilişi" ile uzaktan yakından bir alakası yoktur. Çünkü: 1) Pasajın konusu hayvanlar değil, insanlardır. 2) Sözkonusu insanlar; vahye iman etmek için olağanüstü bir delil/mucize isteyen (37), ilâhî yasalara bağlı olarak işleyen kâinattaki kusursuz düzenin bir mucize olduğunu görmemekte direnen (38), her biri bin mucizeye bedel olan ilâhî vahyi yalanlayan, hakikate kör ve sağır davranan, karanlığa mahkum İnkârcı tiplerdir (39). 3) Bağlam hayvanların haşriyle değil, İnkârcı insanların Rablerine vereceği hesapla ilgili bir bağlamdır. Dolayısıyla hayvanların bir ümmet oluşu ile ilgili ibarenin ardından gelen cümlenin öznesi "hayvanlar" değil, 37. âyette anılan ve Hesap Günü'nü İnkâr eden kâfirlerdir. Hayvanların ümmet olduğunu söyleyen cümlenin zımni açılımı şudur: 'İnanmak için mucize bekleyen o kâfirler kâinat ve Kur'an gibi mucizeleri görmezden gelmenin hesabını vermek için, Rablerinin huzurunda toplanacaklar'. Âyetteki ara sözle verilen mesaj şudur: Yerde yürüyen hayvanlardan gökte uçan kuşlara kadar, Allah'ın kâinattaki yaratışına dönüp bir baksınlar. Hayvan ve kuş türlerinin dahi, tıpkı insanların olduğu gibi, bir ilâhî yasaya bağlı olduğunu görecekler. Eğer böyle yaparlarsa, O'nun yaratışında bir boşluk bulamayacaklar (Krş: 67:3). Zira kâinat kitabında her şey yerli yerindedir. Bu hakikatleri görmezden gelir de Hesap Günü'nü İnkârda direnirlerse, Rablerinin huzurunda hesap vermek üzere toplanacaklar.

قُلْ اَرَاَيْتَكُمْ اِنْ اَتٰيكُمْ عَذَابُ اللّٰهِ اَوْ اَتَتْكُمُ
السَّاعَةُ اَغَيْرَ اللّٰهِ تَدْعُونَۚ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَ
﴿٤٠﴾ بَلْ اِيَّاهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ
اِلَيْهِ اِنْ شَٓاءَ وَتَنْسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ ﴿٤١﴾
وَلَقَدْ اَرْسَلْنَٓا اِلٰٓى اُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فَاَخَذْنَاهُمْ
بِالْبَاْسَٓاءِ وَالضَّرَّٓاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ ﴿٤٢﴾
فَلَوْلَٓا اِذْ جَٓاءَهُمْ بَاْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلٰكِنْ
قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهٖ فَتَحْنَا
عَلَيْهِمْ اَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتّٰٓى اِذَا فَرِحُوا بِمَٓا
اُوتُٓوا اَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَاِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ ﴿٤٤﴾
فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذٖينَ ظَلَمُواۜ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ
رَبِّ الْعَالَمٖينَ ﴿٤٥﴾

40 De ki: "Düşünsenize bir, eğer Allah'ın azabına uğrasanız ya da Kıyamet Günü gelip çatsa, Allah'tan başkasına yalvarabilir misiniz? Hadi (cevap verin), eğer dürüstseniz? **41** Aksine, koştuğunuz ortakları unutuverir, yalnızca O'na yalvarırsınız; O da eğer isterse sizi yalvartan sıkıntıyı giderir.

42 Doğrusu Biz, senden önceki topluluklara da mesajlarımızı göndermiştik. Onları da şiddetli zorluğa ve darlığa[31] düşürdük ki, acziyetlerini itiraf etsinler. **43** Onlara takdir ettiğimiz sıkıntı kendilerine eriştiği zaman acziyetlerini itiraf etmeliydiler, fakat yürekleri katılaştı. Çünkü şeytan yaptıkları her şeyi onlara güzel gösterdi. **44** Onlar kendilerine yapılan bütün uyarıları kulak ardı edince, Biz de nimet kapılarını ardına kadar açtık.[32] Onlar kendilerine verilen nimetlerin hazzıyla sermest bir hâldeyken, kendilerini apansız yakalayıverdik: İşte o vakit, tüm umutlarını yitirdiler.[33] **45** En sonunda[34] zulümde ısrar eden toplum(ların) kökü kesilip atıldı.[35]

Neticede tüm övgüler, yalnızca âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

Hal bu iken, -parçacı yaklaşımla- âyetten koparılan bir parçadan, sadece vahyin ve gayba imanın konusu olan "yeniden diriliş" gbi bir alanda spekülasyon yapmak, Kur'an bilgi sisteminden kopuşun sayısız tezahüründen sadece biridir.

31 *el-Be'sâ'* korkunun baskın olduğu hayatî zorluk, *ed-darra'* ekonomik sıkıntı (*Furûk*).

32 Zımnen: Darlıkla sınadıktan sonra bir de varlıkla sınadık.

33 Zımnen: Umut kesmek İblisleşmektir. Kur'an'da şeytandan Allah ile ilişkisinin anlatıldığı yerlerde "İblis" olarak söz edilir. *Eblese,* "umutsuzluğa düştü, umudunu yitirdi" anlamına gelir (Bkz: 2:34, not 57).

34 Âyetin başındaki *fâ* edatı, normal bağlaç olmasının ötesinde kendisinden sonrasıyla öncesi arasındaki neden-sonuç, illet-hikmet bağına delâlet eder.

35 Bu âyet de 35 ve 36. âyetler gibi toplumların tâbi olduğu yasalara bir atıftır. Bilinen bir hakikattir ki, tabiatına yabancılaşan bireylerin baskın olduğu toplumlar, ahlâkî çözülmeye maruz kalırlar. Bu onların ve oluşturdukları uygarlıkların sonu demektir; sonunda tarih sahnesinden silinip giderler.

46 De ki: "Tutun ki Allah işitme yeteneğinizi ve görme duyularınızı[36] elinizden aldı ve kalplerinizi de mühürledi; peki, onları size Allah'tan başka hangi ilâh geri verebilir?

Bak, mesajlarımızı nasıl da her boyutuyla açıklıyoruz? Fakat hâlâ onlar katı bir önyargıyla diretiyorlar.

47 De ki: "Tutun ki Allah'ın azabı aniden ya da göstere göstere geldi; (o zaman) hiç zalim halktan başkası helâk edilir mi dersiniz?

48 Biz elçilerimizi, yalnızca müjdeci ve uyarıcı olsunlar diye göndeririz. Bundan sonra da kim iman eder ve kendini düzeltirse, işte onların gelecekten endişe, geçmişten hüzün duymalarına gerek yoktur.[37] **49** Mesajlarımızı yalanlayan kimselere gelince: onlar yoldan çıkmaları sebebiyle azaba mahkûm olacaklar.

50 De ki: "Size ben ne 'Allah'ın hazineleri bana aittir' ne de 'Gaybı ben bilirim' diyorum; yine size, 'Ben bir meleğim' de demiyorum: Benim görevim, sadece bana bildirilene uymaktır!"[38]

De ki: "Hiç görmeyenle gören bir olur mu? Siz hâlâ düşünmeyecek misiniz?

51 Kendilerini O'na karşı savunacak bir dost ya da O'nun katında şefaat edecek birileri olmadan Allah'ın huzuruna çıkmaktan korkanları vahiyle uyar ki, O'na karşı sorumluluk bilinciyle hareket etsinler.[39]

قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَخَذَ اللّٰهُ سَمْعَكُمْ وَاَبْصَارَكُمْ
وَخَتَمَ عَلٰى قُلُوبِكُمْ مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَأْتٖيكُمْ
بِهٖ اُنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ
﴿٤٦﴾ قُلْ اَرَاَيْتَكُمْ اِنْ اَتٰيكُمْ عَذَابُ اللّٰهِ بَغْتَةً
اَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلَكُ اِلَّا الْقَوْمُ الظَّالِمُونَ ﴿٤٧﴾
وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلٖينَ اِلَّا مُبَشِّرٖينَ وَمُنْذِرٖينَۚ
فَمَنْ اٰمَنَ وَاَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ
يَحْزَنُونَ ﴿٤٨﴾ وَالَّذٖينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا يَمَسُّهُمُ
الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٤٩﴾ قُلْ لَٓا اَقُولُ
لَكُمْ عِنْدٖي خَزَٓائِنُ اللّٰهِ وَلَٓا اَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَٓا
اَقُولُ لَكُمْ اِنّٖي مَلَكٌۚ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوحٰٓى
اِلَيَّۜ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَصٖيرُۜ اَفَلَا
تَتَفَكَّرُونَۚ ﴿٥٠﴾ وَاَنْذِرْ بِهِ الَّذٖينَ يَخَافُونَ اَنْ
يُحْشَرُٓوا اِلٰى رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهٖ وَلِيٌّ
وَلَا شَفٖيعٌ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٥١﴾

36 Kur'an'ın belâgat sırlarından biri de görme duyusunun çoğul, işitme duyusunun tekil gelmesidir.

37 Tesbit, saygı, davet ve ihtarın hepsi bir arada: İnsanın inanç özgürlüğünü tesbit, onun özgür iradesiyle yaptığı seçime saygı, bunun karşılığında tercihinin sorumluluğunu üstlenmeye davet, yanlış tercihinin kendisi için fena olacağını ihtar.

38 Sûrenin 37. âyetinde dile gelen mucize talebine red cevabı.

39 Bu âyet bağlamı itibarıyla müslüman olsun ya da olmasın, âhirete iman ettiği hâlde bu imanı problemli olanlara hitap etmektedir (Taberî, Râzî ve Zemahşerî).

وَلَا تَطْرُدِ الَّذٖينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ
وَالْعَشِيِّ يُرٖيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ
حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ
مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمٖينَ
﴿٥٢﴾ وَكَذٰلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِيَقُولُٓوا
اَهٰٓؤُ۬لَٓاءِ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَاۜ اَلَيْسَ
اللّٰهُ بِاَعْلَمَ بِالشَّاكِرٖينَ ﴿٥٣﴾ وَاِذَا جَٓاءَكَ الَّذٖينَ
يُؤْمِنُونَ بِاٰيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ
رَبُّكُمْ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَۙ اَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ
سُٓوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهٖ وَاَصْلَحَ فَاَنَّهُ
غَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿٥٤﴾ وَكَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ
وَلِتَسْتَبٖينَ سَبٖيلُ الْمُجْرِمٖينَ ﴿٥٥﴾ قُلْ اِنّٖي
نُهٖيتُ اَنْ اَعْبُدَ الَّذٖينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ

52 Ve Rablerinin rızası uğruna sabah akşam[40] O'na kulluk eden (hiç) kimseyi huzurundan kovma! Ne onların yaptıkları şeyden dolayı sen hesaba çekilirsin ne de senin yaptıklarından dolayı onlar hesaba çekilirler. Sözün özü: onları kovarsan zalimlerden olursun.[41]

53 İşte bu şekilde insanları birbiriyle sınarız ki, "Acaba Allah aramızdan bir tek bunlara mı ikramda bulundu?"[42] diye sorsunlar. Kimin şükrettiğini en iyi bilen Allah değil midir?

54 Mesajlarımıza yürekten inanan kimseler sana geldiğinde de ki: "Selam olsun size![43] Rabbiniz, rahmeti kendi zâtı için prensip edinmiştir.[44] Haberiniz olsun ki, sizden biri bilmeden bir kötülük işler ve ardından dönüş yapıp kendini düzeltirse, kesinlikle O'nu tarifsiz bağışlayıcılığı olan eşsiz bir merhamet kaynağı olarak (bulacaktır).

55 Böylece Biz mesajlarımızı[45] ayrıntılı aktarıyoruz ki, günahı hayat tarzı hâline getirenlerin yolu açık seçik ayırt edilebilsin.

56 DE Kİ: "Ben, Allah'ı bırakıp yalvardığınız şeylere kulluk etmekten men olundum."[46]

40 Yani: "daima.."

41 Bizce bu âyet bir önceki âyetle doğrudan ilişkilidir. Önceki âyette, âhiret inancında pürüz olan insanların inanç problemlerinin çözümü için çaba gösterilmesi öğütlenmekteydi. Bu yüzden âyetin, esbâb-ı nüzûl rivayetleriyle sınırlanması yanlıştır. Hz. Peygamber'in yoksul ve alt tabaka mensubu tâbilerinin zengin Mekkelilerle diyalog yolunu açma hatırına uzaklaştırılmasına dair bu atıflar, Abese sûresinin ilk pasajında nakledilenlere benzer. Oysa ki âyette 'uzaklaştırılmaması istenenlerin' toplumsal konumları değil de mânevi ve ahlâkî konumları dile getirilmektedir. Dolayısıyla iniş sebebi rivayetleri, âyetin içeriğiyle örtüşmemektedir.

42 Lafzen: "aramızdan". *Min beyninâ, min dûninâ* vurgusuna sahip olduğu için böyle çevrilmiştir (Zemahşerî). Burada inançların aynı selim kaynaktan çıktığı hâlde, nasıl anlayış ve kavrayış farklılıklarıyla bozulduğu dile getirilmektedir.

43 Ya da: "ne mutlu size!"

44 Buradaki *'alâ* edatıyla ilgili genel bir değerlendirme için bkz: 15.41, not 32.

45 Bu son pasajlar boyunca "mucize" mânasındaki *âyet* ile "mesajlar" mânasındaki *âyât* aynı formla ifade edilir. Bunda, Hz. Peygamber'den mucize isteyenlere "gerçek mucize bu âyetlerdir" vurgusu vardır (Krş: 29:51).

46 Zımnen: Dua kulluk, kulluk duadır (Krş: 40:60, not 43).

قُلْ لَٓا اَتَّبِعُ اَهْوَٓاءَكُمْۙ قَدْ ضَلَلْتُ اِذاً وَمَٓا
اَنَا۬ مِنَ الْمُهْتَدٖينَ ﴿٥٦﴾ قُلْ اِنّٖي عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ
رَبّٖي وَكَذَّبْتُمْ بِهٖۜ مَا عِنْدٖي مَا تَسْتَعْجِلُونَ
بِهٖۜ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِۜ يَقُصُّ الْحَقَّ وَهُوَ
خَيْرُ الْفَاصِلٖينَ ﴿٥٧﴾ قُلْ لَوْ اَنَّ عِنْدٖي مَا
تَسْتَعْجِلُونَ بِهٖ لَقُضِيَ الْاَمْرُ بَيْنٖي وَبَيْنَكُمْۜ
وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِالظَّالِمٖينَ ﴿٥٨﴾ وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ
الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَٓا اِلَّا هُوَۜ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ
وَالْبَحْرِۜ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ اِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا
حَبَّةٍ فٖي ظُلُمَاتِ الْاَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا
يَابِسٍ اِلَّا فٖي كِتَابٍ مُبٖينٍ ﴿٥٩﴾ وَهُوَ الَّذٖي
يَتَوَفّٰيكُمْ بِالَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ
ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فٖيهِ لِيُقْضٰٓى اَجَلٌ مُسَمًّىۚ ثُمَّ اِلَيْهِ
مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٦٠﴾

De ki: "Sizin keyfinize uymam! (Eğer uysaydım), asıl[47] o zaman sapıtmış olurdum ve doğru yolda yürüyenlerden olmazdım!" 57 De ki: "Çünkü ben Rabbimden gelen açık bir delile dayanmaktayım; ve siz bu tavrınızla onu da yalanlamış bulunuyorsunuz; sizin acele gerçekleşmesini istediğiniz şey (de) benim elimde değil. Hüküm yalnızca Allah'a aittir. O, hakikati haber verecektir; zira (hak ile bâtıl arasında) en iyi hükmü O verir."

58 De ki: "Eğer acele gerçekleşmesini ısrarla istediğiniz şey benim elimde olsaydı, benimle sizin aranızda hüküm gerçekleşmiş olurdu. Ama Allah kimin zalim olduğunu daha iyi bilir.

59 Zira gaybın anahtarları[48] yalnızca O'nun katındadır; onu başkası değil, yalnızca O bilir.

O, karada ve denizde olan-biten her şeyi bilir; hiç bir yaprak düşmez ki O bunu bilmesin; yerin derinliklerinde bir tek tohum, yaş-kuru[49] hiçbir şey yoktur ki O'nun apaçık yasasına dahil olmasın.[50]

60 Nitekim, geceleyin sizi ölü (gibi) yapan ve gündüzün neler işlediğinizi bilen O'dur. Sonra tayin edilen ömrü yaşamak üzere, sizi her gün hayata O geri döndürür:[51] En sonunda dönüşünüz O'nadır ve nihayet yaptığınız her bir şeyi size bildirecektir.

47 Sadece fiillerin başında gelen *kad* edatı, mazi fiilin başında bu ve buna benzer bir bağlamda geldiğinde bir beklentiye cevap olmanın yanında, haksız bir ithamı *inkâr* ve itham sahibine iade vurgularını da taşır. Burada ve özellikle *izen* ile birlikte kullanıldığı yerlerde "asıl" anlamını vermek isabetli görünüyor. Kur'an söyleminin genelinde gördüğümüz üslûptaki olağanüstü nezaketin bir sonucu olarak, "sapıtma" ithamının söyleyenin şahsı yerine, onun çağırdığı sapıklığa iade edildiğini görüyoruz.

48 *Mefâtîh* ile ilgili bkz: 28:76, not 87.

49 "Net-brüt" diye de anlaşılabilir. Zımnen: Her şey O'nun yasasına dahildir.

50 Lafzen: "kitapta". Buradaki *kitâb* ile, Allah'ın ilmi ya da Korunmuş Levha'nın *(Levh-i Mahfuz)* kastedildiği söylenmiştir (Taberî). Fakat "apaçık" vasfını taşıdığı göz önüne alınırsa, bu yorumların isabetli olmadığı sonucuna varılır (38. âyetin notuna bkz).

51 Krş: 78: 9-11, not 8.

وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً
حَتّٰى اِذَا جَٓاءَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا
وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ ﴿٦١﴾ ثُمَّ رُدُّٓوا اِلَى اللّٰهِ مَوْلٰيهُمُ
الْحَقِّ اَلَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ اَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ
﴿٦٢﴾ قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ
تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً لَئِنْ اَنْجٰينَا مِنْ هٰذِهِ
لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٦٣﴾ قُلِ اللّٰهُ يُنَجِّيكُمْ
مِنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ اَنْتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٦٤﴾
قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلٰٓى اَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا
مِنْ فَوْقِكُمْ اَوْ مِنْ تَحْتِ اَرْجُلِكُمْ اَوْ يَلْبِسَكُمْ
شِيَعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ اُنْظُرْ كَيْفَ
نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾ وَكَذَّبَ بِهِ
قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ
﴿٦٦﴾ لِكُلِّ نَبَاٍ مُسْتَقَرٌّ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٦٧﴾

61 Çünkü kulları üzerinde mutlak otorite sahibi olan yalnızca O'dur.[52]

İçinizden birine ölüm gelip de elçilerimiz onun canını alıncaya dek size koruyucular gönderir ve bunlar hiçbir şeyi gözden kaçırmazlar. **62** Sonunda onlar gerçek sahipleri olan Allah'a teslim edilirler: İşte mutlak hüküm yalnızca O'nundur; ve O hesabı en seri görendir.

63 De ki: "Siz, ta yüreğinizden 'eğer O bizi bu (musibet)ten kurtarırsa kesinlikle şükredenlerden olacağız' diye dua ettiğinizde, karanın ve denizin görünmez tehlikelerinden sizi kurtaracak olan biri var mı?"

64 De ki: "Sizi ondan ve diğer tüm sıkıntılardan kurtaracak olan yalnızca Allah'tır; ama hâlâ Allah'tan başkasına ilâhlık yakıştırmayı sürdürüyorsunuz."

65 De ki: "Size üstünüzden ya da ayaklarınızın altından azap gönderme ya da sizi birbirinize düşürüp paramparça bir toplum hâline getirme gücü yalnızca O'nundur."[53]

Bak, iyice kavrasınlar diye mesajlarımızı nasıl çok boyutlu dile getiriyoruz?

66 O hakikatin ta kendisi olduğu hâlde, senin hitap ettiğin toplum bunu yalanlıyor.

De ki: "Ben size vekalet etmekle yükümlü değilim."[54] **67** Her haberin bir gerçekleşme süreci vardır; zaman gelecek, (bunu) siz de öğreneceksiniz.[55]

---

52 Krş: Âyet 18.

53 İlki doğal felaketlere, ikincisi sosyal felaketlere işaret eder.

54 *Vekîl*, "birinin avukatlığını yapan" veya "onun yapması gerekenleri onun yerine kendisi yapan kimse" anlamındadır. Vekîl ismi her geldiği yerde Nebi'den nefyedilir ve Allah'a hasredilir. Bu türden her âyet sorumluluğun devredilemezliğini ifade eder.

55 Zımnen: ..fakat iş işten geçmiş olacak.

وَاِذَا رَاَيْتَ الَّذ۪ينَ يَخُوضُونَ ف۪ٓي اٰيَاتِنَا
فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتّٰى يَخُوضُوا ف۪ي حَد۪يثٍ
غَيْرِه۪ۜ وَاِمَّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ
الذِّكْرٰى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِم۪ينَ ﴿٦٨﴾ وَمَا عَلَى
الَّذ۪ينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَلٰكِنْ
ذِكْرٰى لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٦٩﴾ وَذَرِ الَّذ۪ينَ اتَّخَذُوا
د۪ينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا
وَذَكِّرْ بِه۪ٓ اَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْۗ لَيْسَ
لَهَا مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِيٌّ وَلَا شَف۪يعٌۚ وَاِنْ تَعْدِلْ
كُلَّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذْ مِنْهَاۜ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ اُبْسِلُوا
بِمَا كَسَبُواۚ لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَم۪يمٍ وَعَذَابٌ
اَل۪يمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾

68 ÂYETLERİMİZ hakkında ileri-geri konuşanları gördüğün zaman, onlar başka konulara geçinceye kadar sen onlardan uzak dur! Ama eğer şeytan sana bunu unutturursa, hiç değilse hatırladıktan sonra, zulme gömülmüş böylesi bir toplulukla birlikte bulunma! **69** Gerçi, sorumluluk bilincini kuşananlar onlardan hiçbir şekilde sorumlu değildirler; fakat bir hatırlatmadır, umulur ki onlar da sorumluluk bilincini kuşanırlar.

70 Dünya hayatına dalarak eğlenceyi ve geçici zevklerini din hâline getiren kimseleri kendi hâline bırak.[56] Fakat şunu da onlara hatırlat ki, her insan işlediklerine karşılık ipotek altına alınacak,[57] ve ne kendisini Allah'a karşı koruyacak ne de kayıracak kimsesi olacaktır. Ve kendisi için en yüksek fidyeyi verse bile, bu ondan asla kabul edilmeyecektir. İşte bunlardır işlediklerine karşılık ipotek edilecekler; ısrarlı inkârları sebebiyle onların istihkakı, (gelecek için) yakıp kavuran zehir gibi bir (umutsuzluk), (geçmiş için) şiddetli bir azaptır.[58]

56 Bu ibarenin iki anlamı vardır: "Dinlerini oyun ve eğlence hâline getiren kimseler" veya "Oyun ve eğlenceyi din hâline getiren kimseler." Râzî, Kurtubî, Ebussuud ve Âlûsi bu ikinci anlamı alternatif bir anlam olarak anarlar. Dinlerin oyun ve eğlence edildiği yüzyılların ardından, günümüzde oyun ve eğlence din edinilmiş durumdadır. Dolayısıyla alternatif anlam, günümüz insanlığının zaaflarını resmetmesi açısından daha öncelikli hale gelmiştir.

57 Kur'an'da sadece bu âyette gelen *en tubsele* ve *ubsilû* kelimelerini ikisi de Arapça kökenli olan *rehin* ve *hapis* ile karşılamak, çeviride eşdeğerliliğe aykırıydı. Biz de, 'kaynak dildeki nadir kelimeye hedef dilde nadir karşılık' ilkemiz gereği "ipotek" ile karşıladık.

58 Yani: Geçmişleri azap, gelecekleri serap olacak. Bize göre bu ibare, yalnız Allah'ı veli edinen salih amel sahibi mü'minler için Kur'an'da muştulanan "onlar gelecekten dolayı endişe, geçmişten dolayı hüzün duymayacaklar" ifadesinin zıddı olarak okunmalıdır.

قُلْ اَنَدْعُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا
يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلٰٓى اَعْقَابِنَا بَعْدَ اِذْ هَدٰينَا اللّٰهُ
كَالَّذِى اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِى الْاَرْضِ
حَيْرَانَ لَهُٓ اَصْحَابٌ يَدْعُونَهُٓ اِلَى الْهُدَى ائْتِنَاۜ
قُلْ اِنَّ هُدَى اللّٰهِ هُوَ الْهُدٰىۜ وَاُمِرْنَا لِنُسْلِمَ
لِرَبِّ الْعَالَمِينَۙ ﴿٧١﴾ وَاَنْ اَقِيمُوا الصَّلٰوةَ
وَاتَّقُوهُۜ وَهُوَ الَّذِٓى اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٢﴾ وَهُوَ
الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّۜ وَيَوْمَ
يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُۜ قَوْلُهُ الْحَقُّۜ وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ
يُنْفَخُ فِى الصُّورِۜ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِۜ وَهُوَ
الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿٧٣﴾

71 DE Kİ: "Biz, Allah'ı bırakıp da bize ne faydası dokunan ne de zarar veren şeylere mi yalvaralım? Ve tıpkı "bizimle gel!" diye kendisini doğru yola çağıran arkadaşları dururken şeytanların ayartmalarına kapılıp dünyevî zevklerin peşine tutkulu bir biçimde takılan kimse gibi, Allah bizi doğru yola ilettikten sonra topuklarımız üzerinde gerisingeri mi dönelim?"

De ki: "Hiç şüphe yok ki yegâne rehberlik Allah'ın rehberliğidir[59] ve biz Âlemlerin Rabbine kayıtsız-şartsız tes-
lim olmakla emrolunduk; 72 ve nama-
zı hakkını vererek kılmak[60] ve O'na karşı sorumluluk duymakla..."

Çünkü sonunda huzurunda toplanacağınız varlık yalnızca O'dur.

73 Zira gökleri ve yeri gerçek bir amaca mebni olarak yaratan O'dur. O ne vakit "Var ol!" derse, (varlık) hemen varoluş sürecine girer: O'nun sözü (sanal değil) tahakkuk eden som gerçekliktir.[61] Ve Sur çalındığında, otorite yalnızca O'na ait olacaktır. O gerçekliğin algılanamayan kısmını da, algı kapsamına giren kısmını da bilendir: O her hükmünde tam isabet edendir, her şeyden haberdar olandır.

59 Nahivcilere göre bu ibaredeki *el-hudâ* haber, *hudallah* ise mübtedadır. Bu yaklaşım bir ifadenin gramerini mânasına önceleyen bir yaklaşımdır. Her tür hidayetin Allah'a atfı Kur'an'daki uluhiyet anlayışına en uygun olandır ve bunun için de *hudallah* terkibini haber, *el-huda* lafzını ise mübteda olarak okumak Kur'an'ın genel üslûbuna daha uygun düşmektedir. Arap dilinin büyük otoritesi Sîbeveyh (ö. 180/769) *el-Kitab*'ında şöyle der: "Nahivcilerin çoğunluğu bir ifadenin gramerini düzelteceğim diye anlamını göz ardı ederler. Hâlbuki sözün anlamı irabından çok daha önemlidir." İbn Hişam da şöyle der: "Metnin irabını gözeten dilciler mânanın gereğini göz ardı ettiler" (Nkl: *İtkân* II, 261). Nahivcilerin ön kabulleri dışına çıkmak zorunda kaldığımız çeviri örneklerimizin gerekçesi budur.

60 Teslimiyet insanın Allah'a karşı esas duruşu, namaz bu duruşun pratiğidir (*Salât* için bkz: 87:15, not 15).

61 *Kavluhu'l-hakk,* maddî dünyanın sanallığına dair eşyanın hakikatini yok sayan tüm spekülatif yaklaşımları kökten dışlayan bir ifadedir.

وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ لِاَبِيهِ اٰزَرَ اَتَتَّخِذُ اَصْنَامًا
اٰلِهَةً اِنّ۪ٓي اَرٰيكَ وَقَوْمَكَ ف۪ي ضَلَالٍ مُب۪ينٍ
(74) وَكَذٰلِكَ نُر۪ٓي اِبْرٰه۪يمَ مَلَكُوتَ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِن۪ينَ (75) فَلَمَّا
جَنَّ عَلَيْهِ الَّيْلُ رَاٰ كَوْكَبًاۚ قَالَ هٰذَا رَبّ۪يۚ فَلَمَّٓا
اَفَلَ قَالَ لَٓا اُحِبُّ الْاٰفِل۪ينَ (76) فَلَمَّا رَاَ الْقَمَرَ
بَازِغًا قَالَ هٰذَا رَبّ۪يۚ فَلَمَّٓا اَفَلَ قَالَ لَئِنْ لَمْ
يَهْدِن۪ي رَبّ۪ي لَاَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّٓالّ۪ينَ (77)

74 HANİ bir zamanlar İbrahim babası Azer'e[62] demişti ki: "Ne, sen putları ilâh ediniyorsun, öyle mi? Görüyorum ki, sen ve toplumun apaçık bir sapıklık içindesiniz!"

75 İşte böylece biz, İbrahim'e göklerin ve yerin hükümranlığı hakkında bir bakış açısı kazandırdık ki, kalben mutmain kimselerden olsun.[63]

76 Ve gece karardığında bir yıldız gördü ve haykırdı: "Benim Rabbim bu!"[64] Fakat yıldız batınca dedi ki: "Ben batanları sevmem".[65]

77 Sonra ayın doğuşunu görünce "İşte Rabbim bu!" dedi. Fakat o da batınca dedi ki: "Doğrusu eğer Rabbim beni doğru yola iletmeseydi, ben de kesinlikle sapıtan kimselerden olurdum!"

---

62 Âzer, Eski Ahid'e göre Terah, Eusebius'a göre Aser (Athar) olarak geçer. Yaklaşık MÖ. 2100 (veya 2300) civarında Ur'da yaşamış bir saray heykeltıraşı. Bir Keldani devleti olan Ur, Ur-Nammu tarafından kurulmuştu. Muhtemelen "Nemrud" ismi de buradan mülhemdi. Urluların binlerce putu arasında "Ay Tanrısı" olan *Nannar* ve "Güneş Tanrısı" olan *Şamaş* en ünlüleri idi. Ayrıca yıldızlara da perestiş ediyorlardı. Pasajın ilerleyen âyetlerinde Hz. İbrahim'in "yaratan" değil "yaratılan" olduğunu isbat ettiği ay-güneş-yıldız teslisi, işte içinden çıktığı toplumun putlaştırdığı bu unsurlardı.

63 *İkân* ile ilgili bkz: 2:4, not 9.

64 Farklı kelâm ekolleri, kendi savundukları 'tenzih' ve 'ismet' doktrinleri doğrultusunda bir anlam üretebilmek için bu ibareyi soru formuna çevirerek, alternatif anlam arayışına girmişlerdir. Bu ibare her türlü teolojik tartışmadan ve mülahazadan uzak bir biçimde okunduğunda bu anlama gelmektedir. Kaldı ki, Hz. Peygamber'den bunun aksi bir anlamı destekleyen herhangi bir rivayet de nakledilmemiştir. Metnin görünen anlamını destekleyen Taberî'nin naklettiği İbn Abbas kaynaklı rivayet, bazı müfessirler tarafından sırf Eş'ari doktrinine aykırı olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir (Bkz: Râzî). Ne ki, bu ibareyi soru formuna taşımak bizi daha başka problemlerle yüz yüze getirecektir. 77. âyetin sonundaki "batınca dedi ki: 'Doğrusu, eğer Rabbim beni doğru yola iletmezse, ben de kesinlikle sapıtan kimselerden olurdum!" ifadesi, "benim Rabbim bu" ibarelerini "istifhâmî" ya da "inkârî" yapmaya yetmez, ancak Hz. İbrahim'in, kendisini dinleyen bir gruba gerçek Allah inancını öğretebilmek için, tek kişilik bir temsil sergilediği akla gelebilir. Bu âyetlerin Hz. İbrahim'in imana davetini dile getiren 74 ve 75. âyetlerin ardından gelmesi, onun bu ilâhî yöntemi yine bir sevk-i ilâhî ile uyguladığını gösterir. 83. âyette geçen *huccetuna*dan (isbat yöntemimiz) yola çıkarak, bu yöntemin Allah'ın kendi zâtına ait bir yöntem olduğunu anlıyoruz. Dolayısıyla bunun doğruyu bulmak için entelektüel bir muhakeme ve görünenlerden görünmeyene ulaşma yöntemi olduğu da anlaşılmış olmaktadır. Buradan hareketle, uluhiyyet ve vahdaniyyeti kavramak ve isbat etmek için kullanılan bu muhakeme tekniğiyle amaçlanan sonuca bakmak en doğru yaklaşım olacaktır.

65 "Ben batanları sevmem"in zımnî karşılığı şudur: iman etmek sevmektir; inandığınızı sevgi dünyanıza dahil etmek, hatta hâkim etmektir.

فَلَمَّا رَاَ الشَّمْسَ بَازِغَةً قَالَ هٰذَا رَبّ۪ي هٰذَٓا
اَكْبَرُۚ فَلَمَّٓا اَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ اِنّ۪ي بَر۪ٓيءٌ مِمَّا
تُشْرِكُونَ ﴿٧٨﴾ اِنّ۪ي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذ۪ي
فَطَرَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ حَن۪يفًا وَمَٓا اَنَا مِنَ
الْمُشْرِك۪ينَۚ ﴿٧٩﴾ وَحَٓاجَّهُ قَوْمُهُۜ قَالَ اَتُحَٓاجُّٓونّ۪ي
فِي اللّٰهِ وَقَدْ هَدٰينِۜ وَلَٓا اَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِه۪ٓ
اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ رَبّ۪ي شَيْـٔاًۜ وَسِعَ رَبّ۪ي كُلَّ شَيْءٍ
عِلْماًۜ اَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٨٠﴾ وَكَيْفَ اَخَافُ مَٓا
اَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ اَنَّكُمْ اَشْرَكْتُمْ بِاللّٰهِ مَا
لَمْ يُنَزِّلْ بِه۪ عَلَيْكُمْ سُلْطَاناًۜ فَاَيُّ الْفَر۪يقَيْنِ
اَحَقُّ بِالْاَمْنِۚ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَۢ ﴿٨١﴾ اَلَّذ۪ينَ
اٰمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُٓوا ا۪يمَانَهُمْ بِظُلْمٍ اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمُ
الْاَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَࣖ ﴿٨٢﴾

78 Nihayet güneşin doğuşunu gördü ve "Benim Rabbim bu; (zira) bu en büyüğü!" dedi. Fakat o da kaybolunca "Ey kavmim!" diye seslendi, "Ben sizin şirk koştuğunuz şeylerde yokum![66]
79 Artık ben, her türlü bâtıldan yüz çevirerek bütün varlığımla gökleri ve yeri yaratana yöneldim; ve ben O'ndan başkasına ilâhlık yakıştıranlardan değilim!"[67]

80 Ve toplumu onunla tartışmaya girdi. Dedi ki: "Beni doğru yola ileten O olduğu hâlde, siz Allah hakkında hâlâ benimle tartışıyor musunuz? Ben sizin şirk aracı kıldığınız şeylerden korkmuyorum; Rabbimin istemediği hiçbir şey gerçekleşmez, Rabbim ilmiyle her şeyi kuşatır: siz hâlâ düşünüp ders almayacak mısınız? **81** Hem ben Allah'a ortak koştuğunuz şeylerden neden korkacakmışım?[68] Üstelik siz, Allah katından geçerli bir deliliniz olmadığı hâlde Allah'a şirk koşmaktan korkmazken? Şu hâlde eğer biliyorsanız, iki taraftan hangisi kendini güvende hissetmeye daha lâyıktır (söylesenize)?
82 İmana ulaşan ve imanlarına zulüm[69] bulaştırmayanlar var ya: işte onlardır güvene lâyık olanlar; zira onlar doğru yoldadırlar."

---

66 Kuşeyri Hz. İbrahim'in tevhide yürüyüşü sırasındaki üç durak olan yıldız, ay ve güneş sembollerini İslâm'ın üç bilgi sistemine tatbik eder:
1) Akıl temeli üzerine kurulu Burhan Bilgi Sistemi.
2) Vahiy temeli üzerine kurulu Beyan Bilgi Sistemi.
3) Sezgi temeli üzerine kurulu İrfan Bilgi Sistemi (*Risâle*, Kahire, 1991, s. 287).

67 Allah Rasulü'nün belli bir dönem namazların girişinde *subhâneke* yerine okuduğu âyettir.

68 Zımnen: Ey muhatap! Korktuğun korkulmaya değer olsun! Öyle birinden kork ki, ondan korkman seni tüm korkulardan emin eylesin! Eğer birinden büyük olduğu için korkuyorsan, Allah'tan kork! Zira en büyük Allah'tır. Eğer birinden güçlü olduğu için korkuyorsan, Allah'tan kork! Zira en güçlü Allah'tır. Eğer birinin desteğini ve sevgisi kaybetmekten korkuyorsan, Allah'tan kork! Zira seni en çok destekleyen ve en çok seven Allah'tır.

69 Rasulullah, buradaki *zulm* sözcüğünü "şirk" olarak tefsir etmiş ve buna da Lokman 13'ü delil göstermiştir (Buhârî ve Müslim). Âyetin ibadet ya da isyanla değil imanla ilgili olan bağlamı bu rivayeti destekler (Râzî).

83 İşte bu, toplumuna karşı kullanması için İbrahim'e verdiğimiz isbat yöntemimizdi.[70] Biz, istediğimiz kimseyi derece derece (hakikate) yüceltiyoruz.[71] Hiç şüphesiz senin Rabbin her hükmünde tam isabet edendir, her şeyi tarifsiz bilendir.

84 Ona İshak'ı ve Yakub'u bağışladık; ve daha önce Nûh'u ilettiğimiz gibi hepsini de doğru yola ilettik. Onun neslinden Dâvud'u, Süleyman'ı, Eyyub'u, Yusuf'u, Musa'yı ve Harun'u (seçtik).[72] İşte Biz, iyilik yapanları böyle ödüllendiririz; **85** ve Zekeriyya'yı, Yahyâ'yı, İsa'yı ve İlyas'ı[73] da (seçtik): hepsi de dürüst ve erdemli kimselerdendi. **86** İsmail'i, Elyesa'yı, Yûnus'u ve Lût'u da (seçtik). Ve Biz onlardan her birini cümle âleme üstün kıldık. **87** Onların atalarından, çocuklarından ve kardeşlerinden kimilerini de...

İşte onların hepsini Biz seçtik ve dosdoğru bir yola yönelttik.

88 Bu Allah'ın rehberliğidir: O bununla kullarından tercih edeni/tercih ettiğini doğru yola ulaştırıyor. Eğer onlar şirk koşmuş olsalardı, yapmış oldukları her şey kesinlikle boşa gitmiş olurdu. **89** (Ne ki) Biz onlara vahiy, (onunla) hükmedecek yetenek ve peygamberlik verdik.

Eğer onlar bu hakikatleri inkâr ediyorlarsa, iyi bilsinler ki Biz (çoktan) onların yerine başka bir topluluğu vekil kıldık: onlar asla bu hakikatlerin inkârcısı olmazlar;->

وَتِلْكَ حُجَّتُنَا اٰتَيْنَاهَا اِبْرٰهِيمَ عَلٰى قَوْمِهِۜ
نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَٓاءُۜ اِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ
عَلِيمٌ ﴿٨٣﴾ وَوَهَبْنَا لَهُٓ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَۜ كُلًّا
هَدَيْنَاۚ وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ وَمِنْ ذُرِّيَّتِه۪
دَاوُ۫دَ وَسُلَيْمٰنَ وَاَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسٰى
وَهٰرُونَۜ وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَۙ ﴿٨٤﴾
وَزَكَرِيَّا وَيَحْيٰى وَعِيسٰى وَاِلْيَاسَۜ كُلٌّ مِنَ
الصَّالِحِينَۙ ﴿٨٥﴾ وَاِسْمٰعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ
وَلُوطًاۜ وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَۙ ﴿٨٦﴾ وَمِنْ
اٰبَٓائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَاِخْوَانِهِمْۚ وَاجْتَبَيْنَاهُمْ
وَهَدَيْنَاهُمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٨٧﴾ ذٰلِكَ
هُدَى اللّٰهِ يَهْدِي بِه۪ مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِه۪ۜ
وَلَوْ اَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ
﴿٨٨﴾ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ
وَالنُّبُوَّةَۚ فَاِنْ يَكْفُرْ بِهَا هٰٓؤُ۬لَٓاءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا
قَوْمًا لَيْسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ ﴿٨٩﴾

70 Bu isbat yöntemi, hem her insana olduğu gibi Hz. İbrahim'e de doğuştan verilen muhakeme yeteneğine hem de bir sevk-i ilâhîye delâlet edebilir. Fakat 74-75. âyetler, bu yöntemi Hz. İbrahim'in ilâhî gözetim altında uyguladığını düşünmemizi gerektirir.

71 Burada, Hz. İbrahim'i Allah'ın varlığına ve birliğine ulaştıran muhakeme sırasında Mutlak Hakikate ulaşmada basamak olarak kullandığı araçlara bir atıf yapılmaktadır.

72 Bu isimler, Hz. İbrahim'in Bakara 124'te dile gelen duasına Allah'ın bir icâbeti gibidir.

73 İlyas için bkz: 37:123, not 5. MÖ 880-850 arasında, zamanın moda sapması olan Baal putçuluğuna karşı destânî bir mücadele verdi.

أُولٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ هَدَى اللّٰهُ فَبِهُدٰيهُمُ اقْتَدِهْ قُلْ
لَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْراً اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٰى
لِلْعَالَم۪ينَ ﴿٩٠﴾ وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِه۪ٓ اِذْ
قَالُوا مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ قُلْ
مَنْ اَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذ۪ي جَٓاءَ بِه۪ مُوسٰى نُوراً
وَهُدًى لِلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قَرَاط۪يسَ تُبْدُونَهَا
وَتُخْفُونَ كَث۪يراً وَعُلِّمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُٓوا اَنْتُمْ
وَلَٓا اٰبَٓاؤُكُمْ قُلِ اللّٰهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ ف۪ي خَوْضِهِمْ
يَلْعَبُونَ ﴿٩١﴾ وَهٰذَا كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ
مُصَدِّقُ الَّذ۪ي بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى
وَمَنْ حَوْلَهَا وَالَّذ۪ينَ يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ
يُؤْمِنُونَ بِه۪ وَهُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ
﴿٩٢﴾ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِباً اَوْ
قَالَ اُوحِيَ اِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ اِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَنْ قَالَ
سَاُنْزِلُ مِثْلَ مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ

<- **90** işte şu Allah'ın doğru yolu gösterdiği insanları... O hâlde sen de onların rehberliğine uy![74] (Ve) de ki: "Sizden bunun için bir karşılık beklemiyorum. Unutmayın ki o, cümle âleme bir öğüt ve uyarıdan ibarettir!"[75]

91 Onlar "Allah'ın kimseye bir şey indirdiği yok" derken, Allah'ı hakkıyla takdir edemediler.[76] De ki: "Kim indirdi Musa'nın insanlara bir ışık ve rehber olarak getirdiği ve sizin papirüs parçalarına dönüştürdüğünüz, çok gizlediğiniz hâlde sadece gösteriye açtığınız, sizin ve atalarınızın bilmediği birçok şeyi kendisi sayesinde öğrendiğiniz kitabı?" "Allah'tır!" diye cevap ver! Sonra da bırak, daldıkları boş laflarla oyalanıp dursunlar.

92 Bu da, şehirlerin anasında[77] ve onun çevresinde bulunanları uyarman için indirdiğimiz, bereket kaynağı, kendisine kadar gelen hakikatleri doğrulayan ilâhî bir kelâmdır. Âhirete inanan ve (Allah'a karşı esas duruş olan) namazlarını[78] muhafaza eden kimseler, buna da inanırlar.

93 Allah hakkında yalan uyduran ya da kendisine hiçbir şey vahyedilmediği hâlde "Bana da vahyedildi" diyen ve "Allah'ın indirdiğine benzer şeyleri ben de indirebilirim" iddiasında bulunan kimseden daha zalim biri olabilir mi?

---

74 Hakikat kesintisiz, sürekli akan bir nehir gibidir. Ne yenidir, ne eskidir: eskimezdir.

75 *Zikrâ*: İlahî bir yadigâr.

76 "Allah'ı hakkıyla takdir etmek", Allah'ın hakkını bilmekle olur. Allah'ın hakkını bilen, Allah'a hakkını teslim eder. Bunun bir tek yöntemi vardır: Allah'a kayıtsız şartsız teslim olmak. Yani müslüman olmak, Allah'a hakkını teslim etmektir.

77 Bu âyetin indiği bölgede 'anakent' Mekke idi. Çünkü tüm Arabistan'da taşıdığı tarihî, dinî ve ticarî misyon gereği Mekke, kelimenin tam anlamıyla bir 'merkez' işlevi görüyordu. Bir çağın "anakenti" o çağı yöneten merkezdir. Bu âyet, "ilâhî mesajın taşınacağı öncelikli mekân neresidir" sorusuna bir cevap teşkil etmektedir. *Ummu'l-Kurâ* ifadesi Mekke'nin kutsallığıyla ilgili değildir. Bölgedeki merkezî yerleşim yeri olmasıyla alâkalıdır.

78 *İkâme* fiiline isnat edilmeden yalınkat kullanılan *salât*larda, kelimenin kök anlamına istinaden kulun Allah karşısındaki esas duruşu vurgusu baskındır (Krş: 87:15, not 15).

Ölüm sancısıyla kıvranırken melekler ellerini uzatarak "Ruhlarınızı teslim edin! Allah'a doğru olmayan şeyler atfettiğiniz ve O'nun mesajlarına karşı kibrinizden dolayı bugün onur kırıcı bir cezaya çarptırılacaksınız!" dediklerinde, bir görmeliydin o zalimleri!

94 Ve (Allah diyecek ki): "İşte şimdi bize yapayalnız geldiniz, tıpkı sizi ilk yarattığımız gibi; dahası, size verdiğimiz her şeyi arkanızda bıraktınız. Sizin lehinize Allah'a ortak olduğunu sandığınız o şefaatçilerinizi neden şimdi yanınızda göremiyoruz? Artık aranızdaki bütün bağlar kopmuştur ve bütün dost sandıklarınız sizi yapayalnız bırakmıştır."

95 KUŞKUSUZ Allah'tır tohumu ve çekirdeği yaran -böylece O bir süreç içinde ölüden diriyi çıkartmış oluyor- dahası O'dur diriden ölüyü çıkaran.[79]

İşte budur Allah! Peki, nasıl oluyor da böylesine savruluyorsunuz!

96 O'dur tan yerini ağartan ve geceyi dinlenme vakti, güneşi ve Ay'ı zamanı tayin ölçüsü kılan.[80] Bunlar, her şeyi bilen sonsuz kudret sahibinin iradesiyle tayin ve tesbit edilmiştir.

وَلَوْ تَرٰٓى اِذِ الظَّالِمُونَ ف۪ي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ
وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَاسِطُٓوا اَيْد۪يهِمْۚ اَخْرِجُٓوا اَنْفُسَكُمْۜ
اَلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ
تَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ
اٰيَاتِه۪ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٩٣﴾ وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادٰى
كَمَا خَلَقْنَاكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ
وَرَٓاءَ ظُهُورِكُمْۚ وَمَا نَرٰى مَعَكُمْ شُفَعَٓاءَكُمُ
الَّذ۪ينَ زَعَمْتُمْ اَنَّهُمْ ف۪يكُمْ شُرَكٰٓؤُ۬اۜ لَقَدْ تَقَطَّعَ
بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ مَا كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٩٤﴾
اِنَّ اللّٰهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوٰىۜ يُخْرِجُ الْحَيَّ
مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّۜ ذٰلِكُمُ
اللّٰهُ فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ ﴿٩٥﴾ فَالِقُ الْاِصْبَاحِۚ وَجَعَلَ
الَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًاۜ ذٰلِكَ
تَقْد۪يرُ الْعَز۪يزِ الْعَل۪يمِ ﴿٩٦﴾

79 *İnne* edatının yapısı gereği nasbettiği ismine 'tümleç' vurgusu yüklemek gerektiği için, bu tür cümleler genellikle devrik çevrilmelidir. Bu tarz bir çeviri, Allah'ı, "Allah...yarandır" gibi mahdut bir eylemiyle tanımlamak yerine, eylemi Allah'tan bağımsız algılamama amacına matuf olan "Allah'tır...yaran" gibi doğru ve hikmetli bir yaklaşımı da öne çıkarmaktadır. Arap dilinde isim süreklilik ve sabitliğe delâlet ederken fiil bir süreç içinde yenilenmeye ve değişkenliğe delâlet eder (*İtkân* II, 316). Âyette ölüden diriyi çıkarmak fiille (*yuhricu*) ifade edilmiş, çünkü hayata gelmenin yasası bir sürece bağlı olarak sürekli yenilenme ve değişimdir. Diriden ölüyü çıkarmak ise isim (*muhricun*) olarak gelmiştir, çünkü ölmek, hayata gelmek gibi zorunlu bir sürece bağlı kılınmamıştır. Birbiri ardınca gelen fiil ve isim cümlelerindeki fiil (*yuhricu*) ve isim (*muhricun*) farkı, iki dil arasındaki yapısal farklılığın çıkardığı zorluğa rağmen, çeviriye yansıtılmaya çalışılmıştır. "Bir süreç içinde" ifadesi, fiil formunun bu özelliğinin çeviriye yansımasıdır.

80 Bir önceki ve bir sonraki âyet de dikkate alındığında, burada sayılan şeyler insana olan yararları açısından ele alınmıştır.

وَهُوَ الَّذٖى جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا
بِهَا فٖى ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِۜ قَدْ فَصَّلْنَا
الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٩٧﴾ وَهُوَ الَّذٖى
اَنْشَاَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ
وَمُسْتَوْدَعٌۜ قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ
يَفْقَهُونَ ﴿٩٨﴾ وَهُوَ الَّذٖى اَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ
مَٓاءًۚ فَاَخْرَجْنَا بِهٖ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَاَخْرَجْنَا
مِنْهُ خَضِرًا نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًاۚ وَمِنَ
النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ
مِنْ اَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا
وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍۜ اُنْظُرُٓوا اِلٰى ثَمَرِهٖٓ اِذَٓا اَثْمَرَ
وَيَنْعِهٖۜ اِنَّ فٖى ذٰلِكُمْ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ
﴿٩٩﴾ وَجَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَٓاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ
وَخَرَقُوا لَهُ بَنٖينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍۜ
سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٠٠﴾

97 Dahası, karanın ve denizin zifiri karanlığında onlara bakıp yolunuzu bulabilesiniz diye sizin için yıldızları var eden O'dur. Doğrusu Biz bu mesajları öğrenme sürecinde olan bir topluluk için açıklıyoruz.

98 Yine O'dur sizi bir tek canlıdan ortaya çıkaran; ve (her biriniz için) geçici ve kalıcı bir yer (tayin eden).[81] Doğrusu Biz bu mesajları kavrama sürecinde olan bir topluluk için açık ve anlaşılır kılıyoruz.

99 O'dur gökten yağmur indiren. İşte Biz bu yolla her tür bitkiyi tomurcuklandırdık, ondan da yemyeşil bir çim meydana getirdik, ondan ise birbiri üzerine binmiş tahıl taneleri çıkarıyoruz. Yine hurma ağacının tomurcuğundan sık salkımlı hurmalar, üzüm bağları, zeytin ve nar ağaçları;[82] biri diğerine çok benzeyen ve biri diğerinden çok farklı.[83] Bir ürün verdiği, bir de olgunlaştığı zaman meyvesine bakın! Hiç kuşkusuz bütün bunlarda inanma sürecinde olan bir topluluk için derin mesajlar vardır.

100 Fakat görünmez varlık türlerine Allah'a denk bir makam yakıp yakıştırdılar, oysa ki onları da O yaratmıştı. Bir de cehaletleri yüzünden O'na oğullar ve kızlar peydahladılar.

O'nun aşkın ve yüce olan zâtı, insanların her tür tasavvur ve tahayyüllerinin üzerindedir.

---

81 Taberî, Ebu Ubeyde'den naklen *mustekarın* babanın sulbü, *mustevda'*ın annenin rahmi olduğu görüşünü nakleder. İbn Abbas, Mücâhid ve Said b. Cübeyr'in yaklaşımları bunun tam tersidir (Taberî). Geçici yer-kalıcı yer ile anne karnı-hayat, dünya-âhiret kastedilmiş olabileceği gibi, insanın beşerî/geçici - ruhanî/kalıcı boyutu da kastedilmiş olabilir. Yahut erkek-dişi, sperma-yumurta. "Bazısının hanesi var, bazısı gurbette" şeklinde de anlaşılabilir (Krş: 11:6 ve 47:19).

82 Zeytin vahdeti, nar kesreti temsil eder. Nar holografik bir meyvedir. Her bir tanesi bütünü temsil ettiği gibi, bütün de taneyi temsil eder. Kesrette vahdetin timsalidir.

83 İkisi de kendi başına yetişir ve kültür bitkisi değildir. Fakat ikisinin de tadı, şekli, rengi, kullanım alanı farklıdır.

بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ اَنّٰى يَكُونُ
لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌۜ وَخَلَقَ كُلَّ
شَيْءٍۚ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٠١﴾ ذٰلِكُمُ
اللّٰهُ رَبُّكُمْۚ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ
فَاعْبُدُوهُۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿١٠٢﴾
لَا تُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُۘ وَهُوَ يُدْرِكُ الْاَبْصَارَۚ
وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٠٣﴾ قَدْ جَٓاءَكُمْ
بَصَٓائِرُ مِنْ رَبِّكُمْۚ فَمَنْ اَبْصَرَ فَلِنَفْسِهۚ
وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَاۜ وَمَٓا اَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ
﴿١٠٤﴾ وَكَذٰلِكَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ وَلِيَقُولُوا
دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١٠٥﴾ اِتَّبِعْ
مَٓا اُو۫حِيَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَۚ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ
وَاَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٦﴾

101 Gökleri ve yeri, örneksiz yaratandır. O'nun hiçbir zaman bir eşi olmadığı hâlde nasıl çocuk sahibi olabilir? Kaldı ki, her şeyi yaratan O'dur ve O her şeyi bilmektedir.

102 İşte Rabbiniz Allah budur: O'ndan başka ilâh yoktur, her şeyin yaratıcısıdır. O hâlde yalnızca O'na kulluk edin! Çünkü O'dur her şeyi koruyup gözeten.

103 Hiçbir beşerî görüş ve tasavvur O'nu kuşatamaz, fakat O her türlü beşerî görüş ve tasavvuru çepeçevre kuşatır:[84] Yalnızca O'dur her şeye nüfuz eden, her şeyden haberdar olan.[85]

104 Doğrusu, Rabbinizden size basiret kaynağı (olan bir vahiy) gelmiştir.[86] Artık kim (vahyin gösterdiği hakikati) görmek isterse kendi lehine, kim de körlüğü tercih ederse kendi aleyhinedir. Nitekim (siz kendinizi korumazsanız), asla Ben sizin koruyucunuz olmam.[87]

105 İşte böylece Biz, mesajlarımızı çok boyutlu olarak dile getiriyoruz. Varsın onlar "Sen (birilerinden) ders almışsın!" desinler; yine de Biz onu öğrenmeye gönüllü bir topluluğa açıklayalım. **106** Sen Rabbinden sana vahyedilene uy -O'ndan başka ilâh yoktur- ve başkalarına ilâhlık yakıştıranlardan yüz çevir!

---

84 O'nun zâtı insanın sadece göz ufkunu aşmaz, aynı zamanda tasavvur ve tahayyül ufkunu da aşar.

85 Latîf ismi Habîr ile birlikte geldiğinde, ikincisi birincisini açıklar.

86 *Besâir* için bkz: 7:203 ve 17:102, notlar.

87 Tefsirler, *hafîz* sıfatını *rakîb* anlamına alarak, bu âyeti ya da en azından âyetin son cümlesini Hz. Peygamber'e atfetmişlerdir. Âyetin ait olduğu pasajda söyleyen Allah'tır ve bunu değiştirecek başkaca bir gerekçe de bulunmamaktadır. Âyetin bu son cümlesi ise Allah'ın insana verdiği iradeyi yok saymayacağına, onun tercihine saygı göstereceğine, önce akıl verip sonra da yokmuş gibi davranmayacağına delâlet eder ve bunu en güzel veren anlam da şudur: "Asla Ben sizin koruyucunuz olmam".

وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ مَٓا اَشْرَكُواۜ وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ
حَف۪يظاًۚ وَمَٓا اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَك۪يلٍ ﴿١٠٧﴾ وَلَا
تَسُبُّوا الَّذ۪ينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَيَسُبُّوا
اللّٰهَ عَدْواً بِغَيْرِ عِلْمٍۜ كَذٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ اُمَّةٍ
عَمَلَهُمْۖ ثُمَّ اِلٰى رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُمْ
بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٠٨﴾ وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ
اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَٓاءَتْهُمْ اٰيَةٌ لَيُؤْمِنُنَّ بِهَاۜ قُلْ اِنَّمَا
الْاٰيَاتُ عِنْدَ اللّٰهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْۙ اَنَّهَٓا اِذَا جَٓاءَتْ
لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٩﴾ وَنُقَلِّبُ اَفْـِٔدَتَهُمْ وَاَبْصَارَهُمْ
كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِه۪ٓ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ ف۪ي
طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١٠﴾

107 Eğer Allah isteseydi, onlar Allah'a şirk koşamazlardı.[88] Ne Biz seni onlara muhafız yaptık ne de sen onları korumakla yükümlüsün.[89]

108 Allah'tan başkalarına yalvarıp yakaranlara sövmeyin ki, onlar da cehaletin verdiği nefretle Allah'a sövmesinler:[90] Zira Biz her topluma kendi yaptıklarını güzel gösterdik.[91] Sonuçta onlar Rablerine dönecekler: İşte o zaman yaptıkları kendilerine bir bir haber verilecektir.

109 Şimdi kendilerine (mucizevi) bir kudret delili gösterilmesi hâlinde bu vahye iman edeceklerine dair var güçleriyle yeminler ediyorlar. De ki: "Tüm (mucizevi) deliller Allah katındadır!" Ve farkında değil misiniz ki,[92] onlara bir mucize gelmiş olsaydı dahi yine de inanmazlardı.

110 Biz de onların gönüllerini ve gözlerini çeviriverirdik, tıpkı ilk başta ona inanmadıkları konumda olduğu gibi; ve Biz onları küstahça taşkınlıkları içinde kör ve şaşkın debelenmeye terkederiz.

---

88 Zımnen: Eğer Allah onların dilemesi için irade verip sonucu onların tercihine bırakmak yerine onları kendi tercihine mecbur kılsaydı, onlar isteseler de şirk koşamazlardı. Fakat Allah bunu tercih etmedi. Bunu da açıkça kitabında şöyle ifade etti: "Eğer Rabbin isteseydi, yeryüzünde kim varsa hepsi de kesinkes iman ederdi. Şimdi sen insanları mü'min oluncaya kadar zorlayacak mısın?" (10:99)
Bu ibarenin eliptik karakteri göz ardı edildiğinde, Kur'an'ı kendi kendisiyle çelişir göstermek işten bile değildir. Zira 148. âyette müşriklerin ağzından "Eğer Allah dileseydi biz şirk koşmazdık" ifadesi yerilerek nakledilir.

89 Olumsuzluk edatının haberi *ba* ile gelirse, olumsuzlanan işin istenilse dahi yapılmasının imkân ve/veya ihtimalinin yokluğuna delâlet eder. Bir eylemi fiille reddetmek onu öznenin zâtından değil sıfatından nefyetmektir. Fakat ism-i faille nefyetmek onu öznenin zâtından nefyederek imkân ve ihtimali dışlamaktır. Dolayısıyla "sen onları korumakla yükümlü değilsin" anlamının, "istesen de koruyamazsın" anlamını içerdiği kabul edilmelidir.

90 Dilbilgisi kuralları dikkate alındığında âyetin doğru çevirisi budur. Âyet doğrudan Allah'tan başka kimselere dua edenlere sövmeyi yasaklamaktadır, onların Allah'ın astı olarak telakki ettiklerine değil. Davette küfür ve hakaret, küfür ve hakarette ise davet yoktur. Zira bu hem duyguları incitir hem de savunulan değerleri küfür ve hakarete açık hâle getirir.

91 Zımnen: Şirki anlayışla karşılamayın, fakat şirke bulaşmış insanın durumunu anlamaya çalışın!

92 Alternatif anlamları: "iyi bildiğiniz bir şeydir"; ya da "Ah, bilemezsiniz siz" (İbn Atıyye); veya "siz farkına varamazsınız" (Zemahşerî).

111 Eğer Biz onlara melekleri indirmiş olsaydık, ölüler de onlarla konuşmuş olsalardı, (gerçeği isbat edecek) her şeyi de onların önüne sermiş olsaydık, Allah istemedikçe yine de iman etmezlerdi.[93] Fakat onların çoğu (bunu) bilmezden gelirler.

112 Ve böylece Biz, görünür-görünmez şeytanları[94] her peygambere düşman kıldık. Onlar aldatmak amacıyla birbirlerine yaldızlı yalanlar telkin ediyorlar.[95] Ama eğer Rabbin isteseydi, onlar bunu yapamazlardı:[96] o hâlde onlardan da, uyduruk teorilerinden de uzak dur! **113** Zaten onların bundan amacı, âhirete inanmayanların gönüllerini o (yaldızlı yalanlarla) çelmektir ki, berikiler ondan hoşlansınlar ve ulaşmak için çabaladıkları kötü sonuca ulaşabilsinler.[97]

114 (De ki): "Hakikati açık ve net bir biçimde ortaya koyan bu ilâhî kelâmı size gönderen O iken, (iyi ve kötüyü belirlemede) O'ndan başka bir hakem mi arayayım?"

Dahası kendilerine önceden vahiy emanet ettiklerimiz bilirler ki, bu (Kur'an) Rabbin tarafından indirilmiş olan bir hakikattir: öyleyse (ey muhatab), sakın kuşku duyanlardan olma!->

وَلَوْ اَنَّنَا نَزَّلْنَٓا اِلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ
الْمَوْتٰى وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا
مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوٓا اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُ وَلٰكِنَّ
اَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ ﴿١١١﴾ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ
نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْاِنْسِ وَالْجِنِّ يُوحٖى
بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًاۜ
وَلَوْ شَٓاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ
﴿١١٢﴾ وَلِتَصْغٰٓى اِلَيْهِ اَفْـِٔدَةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
بِالْاٰخِرَةِ وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوا مَا هُمْ
مُقْتَرِفُونَ ﴿١١٣﴾ اَفَغَيْرَ اللّٰهِ اَبْتَغٖي حَكَمًا وَهُوَ
الَّذٖٓي اَنْزَلَ اِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًاۜ وَالَّذِينَ
اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ اَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ
بِالْحَقِّ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١١٤﴾

---

93 "Allah insanın hidayetini ne zaman ister?" sorusunun doğru cevabı bellidir: "İnsan istediği zaman" (Bkz: 13:27; 14:4; 24:21 ve ilgili notlar).

94 *İns* ve *cin* 18 yerde birlikte kullanılır. Birlikte kullanıldığı yerlerde genellikle "görünen-görünmeyen" iradeli varlık çiftini ifade eder. *İnsin* kökü olan *uns*, "yakın olan, bilinen, görülen"dir ki *vahşî* olanın karşıtıdır (İnsan için bkz: 103:2, not 2). Nasıl ki *insin* karşıtı *cinn* ise, *insanın* (aslı *insiyân*) karşıtı da *cânn*dır. "Toplum"u ifade eden *nâs* ise *ferd*in karşıtıdır. Görünen şey yakınlık ve ilgi, görünmeyen şey korku ve kaygı nedenidir. Birlikte geldiği her yerde "iradeli varlıkların hepsi" vurgusunu taşır. Görünen kısmında bir numarayı *insân*, görünmeyen kısmında bir numarayı *cânn* temsil eder. Âdem ve şeytan karşıtları da bu çiftle alâkalıdır. *İns-cinn* karşıtlığı mesela Rahmân sûresinin tekrar âyetlerindeki *kumâ* zamirlerinde olduğu gibi bir hakikatin iki yüzünü ihsas eder (Krş: 76:1, not 2).

95 Bu telkinin "vesvese" olduğunu, daha önce inmiş olması muhtemel olan Nâs sûresinden anlıyoruz (Krş. âyet: 121).

96 Sözgeliminden: "..ama istemedi". Kötülüğün hep var olacağına dair yasaya atıf.

97 "Ağacın ya da yaranın kavlayan kabuğu" anlamına gelen *iktiraf,* genellikle olumsuz anlamda kullanılır (Râğıb). Bu âyet bir üstteki âyetle bağlantılı olarak, âhirete inanmayan kimselerin parlak ve yaldızlı

وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًاۜ لَا مُبَدِّلَ
لِكَلِمَاتِه۪ۚ وَهُوَ السَّم۪يعُ الْعَل۪يمُ ﴿١١٥﴾ وَاِنْ تُطِعْ
اَكْثَرَ مَنْ فِي الْاَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَب۪يلِ اللّٰهِۜ
اِنْ يَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ وَاِنْ هُمْ اِلَّا يَخْرُصُونَ
﴿١١٦﴾ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ مَنْ يَضِلُّ عَنْ سَب۪يلِه۪ۚ
وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَد۪ينَ ﴿١١٧﴾ فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ
اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ اِنْ كُنْتُمْ بِاٰيَاتِه۪ مُؤْمِن۪ينَ ﴿١١٨﴾

<- **115** Zira Rabbinin sözü sadakat ve adalet bakımından mükemmeldir: O'nun sözlerini alıp da, yerine (ondan daha doğru ve adil) başka söz koyan biri olamaz: Zira her şeyi işiten, her şeyi bilen sadece O'dur.

116 Eğer yeryüzünde yaşayan kitlelerin ardına düşersen seni Allah yolundan saptırırlar: Onlar yalnızca zanna dayalı bâtıl inancın[98] peşine takılırlar ve onlar sadece uyduruk spekülatif bilgiye[99] dayanırlar.

117 Hiç kuşkusuz senin Rabbin, kimin kendi yolundan saptığını kimin de doğru yolda olduğunu en iyi bilendir.

118 O hâlde, üzerine Allah'ın adının anıldığı şeylerden yiyin;[100] tabii ki O'nun âyetlerine içten inanıyorsanız!

---

teorilere aldanarak, kendilerini aldatan görünür görünmez şeytanların ekmeğine yağ sürdüğünden söz eder. Esed, 112. âyette yer alan "aldanışa" atıf olan *ileyhi* ve *yerdavhu*daki zamirleri, ikna edici bir delil sunmadan Allah'a ait olarak yorumlar. Ne var ki, âyetin muhtevasını tersine çeviren böyle bir tasarrufun güçlü bir karineye dayanması şarttır.

98 *Zann,* burada "sahte din, bâtıl inanç" anlamında kullanılmaktadır. Bununla, yığınların sırf yaygın bâtıl inançlara ve varsayımlara dayalı olarak ortaya koydukları iyi ve kötü, helâl ve haram, sevap ve günah ölçütlerinin keyfiliğine dikkat çekilmektedir. Bu cümleden olarak cahiliyye Araplarının birtakım hayvanları bâtıl inançlarla kutsayarak onların etini yemeyi kendilerine yasaklamaları zikredilebilir. Devamındaki âyetler bunun ifadesidir.

99 *Yahrusûn* fiili, "kesin bilgi" olan *yakîn* yerine zan ve tahmine dayalı spekülatif bilgiyle hareket etmeyi ifade eder. Bu âyette, sosyal bir kanun dile gelmektedir: 'Yeryüzünde yaşayan insanların çoğunun inancı sağlam bilgiye değil çürük ve spekülatif bilgiye dayanır.' İnsanların çoğu inanmadığı için değil, inancını sağlam kaynaklara dayandırmadığı için saparlar. Kur'an insanlığın bu kadim hastalıktan kurtulması için, muhatabını iki ayaklı bilgi sistemini kabule davet eder: "gayb" ve "şehadet" (59:22). Vahyin konusu olan "gayb" ancak Allah'ın bildirdiği kadar bilinir. Aklın konusu olan "şehadet" ise ilim ve tecrübeyle bilinir. İnanç alanında bu ikisine aykırı her şey zan ve spekülatif bilgi kapsamına girer. Bu sahte bilgidir. Sahte bilgiye dayalı dindarlık ise sahte dindarlıktır. Bir dine en büyük kötülüğü onu inkâr edenler değil, spekülasyona dayalı zanni bilgilerini din ve iman boyasıyla boyayanlar yapar. Kur'an, zanni ve spekülatif bilgiyi din ve iman boyasıyla boyayıp pazarlayanlara *harrâsun* adını veriyor ve onlara lanet okuyor: "Kahrolsun zan ve spekülatif bilgiye din kılıfı geçirenler..." (51:10)

100 Bir sonraki âyetle birlikte zımnen: İnsan kim adına yaşıyorsa, onun adına hayvan kesmiş olur.

119 Kaldı ki Allah, -mecbur kaldığınız hâller dışında- yasakladığı şeyleri size ayrıntılı olarak açıkladığı hâlde,[101] O'nun adının üzerlerine anıldığı şeyleri niçin yemiyorsunuz? Fakat (bu tür konularda) birçokları, sahih bir bilgiye dayanmaksızın sırf kendi kişisel görüşleriyle (yasak alanını genişleterek) başkalarını saptırmaktadır: Kuşkusuz Rabbin haddini aşanları çok iyi bilmektedir.[102]

120 Ve günahın açığını da gizlisini de bırakın! Unutmayın ki, günahkâr kimseler işledikleri yüzünden cezalandırılacaktır. **121** Üzerine Allah'ın adı anılmayıp (başkasının adı anıldığı için) fısk olduğu muhakkak olan şeylerden yemeyin![103] Ve şeytanlar kendi dostlarına, sizi (haramı-helali belirleme konusunda) tartışmaya çekmeyi telkin ederler;[104] ve eğer onlara uyarsanız, hiç kuşkusuz siz Allah'tan başkasına ilâhlık yakıştırmış olursunuz.

وَمَا لَكُمْ اَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللّٰهِ
عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ اِلَّا
مَا اضْطُرِرْتُمْ اِلَيْهِ وَاِنَّ كَثِيرًا لَيُضِلُّونَ
بِاَهْوَٓائِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ
بِالْمُعْتَدِينَ ﴿١١٩﴾ وَذَرُوا ظَاهِرَ الْاِثْمِ وَبَاطِنَهُ
اِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْاِثْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا
كَانُوا يَقْتَرِفُونَ ﴿١٢٠﴾ وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ
اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ وَاِنَّهُ لَفِسْقٌ وَاِنَّ الشَّيَاطِينَ
لَيُوحُونَ اِلٰٓى اَوْلِيَٓائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ وَاِنْ
اَطَعْتُمُوهُمْ اِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ﴿١٢١﴾

---

101 Ayrıntılı olarak açıklandığı ifade edilen şeylerin, bu sûreyle neredeyse eşzamanlı olarak inen 16:114-116. âyetlerde yer aldığı görülmektedir. Sûre olarak En'âm'ın Nahl'den önce indiği yaygın olarak kabul görse de, en azından bu âyetlerin Nahl sûresinin ilgili âyetlerinden sonra indiği kesindir.

102 Bu âyet eşyada asıl olanın mubahlık olduğu ilkesine zemin teşkil eden âyetlerin başında gelir (Krş: 3:93). Burada vahiy, açıkça yasak sınırlarının keyfî ve bâtıl inanca dayalı olarak genişlemesine karşı çıkıyor. Yasakların ayrıntılı olarak açıklandığını ifade eden âyet, bunların dışında kalanları 'haram' saymada ısrar edenleri açıkça yeriyor. Bu âyette "haddi aşma" ifadesi, genel kullanımın aksine "yasak sınırlarını genişletme, Allah'ın haram kılmadıklarını haram kılma" eylemine karşılık olarak kullanılıyor.

103 Ya da: "Üzerine Allah'ın adının anılmadığı şeylerden yemeyin, muhakkak bu fısktır." Fakat bu tür bir çeviri dil açısından problemlidir. Şöyle ki: Bu ibareyi oluşturan iki cümleden birincisi fiil, ikincisi isim cümlesidir. Bu ikisinin arasında bağlaç bulunmaktadır. Dilde farklı türde iki cümleyi birbirine atfetmek hoş karşılanmamıştır. Bu da iki cümle arasındaki *vavın* atıf ya da başlangıç vavı olma seçeneklerini zayıflatmaktadır. Geriye *vavın* hâl olma seçeneği kalmaktadır ki; bu en isabetli seçenektir ve tercihimiz de bu gerekçeye dayanmaktadır (Bkz: *İtkân* II, 322; krş: Râzî). Dahası burada ifade edilenle "Allah'tan başkası adına kesilenlerin haram kılındığını" ifade eden bu sûrenin 145. âyeti arasındaki farklılık da böylece giderilmiş olmaktadır. Bu anlama göre kesilen bir hayvanda, "üzerine Allah'ın adının anılmış olması" değil, "O'ndan başkası adına kesilmemiş olması" yeter-şart olarak görülmektedir. Allahu a'lem.

104 Bu ifade, insanın kendisine en yakın duyguları olan şeytanî ve ayartıcı güdülerini de doğal olarak kapsamaktadır. Burada insan, kendisine sürekli kötülüğü telkin eden benliğinin çekim alanına girme tehlikesine karşı uyarılmaktadır.

أَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا
يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ
لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا كَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا
كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٢﴾ وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ
قَرْيَةٍ أَكَابِرَ مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَا وَمَا
يَمْكُرُونَ إِلَّا بِأَنْفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢٣﴾ وَإِذَا
جَاءَتْهُمْ آيَةٌ قَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتَّىٰ نُؤْتَىٰ مِثْلَ
مَا أُوتِيَ رُسُلُ اللَّهِ اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ
رِسَالَتَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ
اللَّهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٤﴾
فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ
وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا
كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاءِ كَذَٰلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ
الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢٥﴾ وَهَٰذَا
صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ
لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾

122 HİÇ (manen) ölüyken hayat verdiğimiz ve insanlar arasında yolunu bulması için kendisine ışık tuttuğumuz kimse, içinden çıkma imkânı bulamayacağı[105] zifiri karanlıklara gömülüp giden kimse gibi olur mu?[106]

İşte inkârcılara yaptıkları böyle güzel görünür. **123** Ve böylece her ülkede, entrika ve hile düzenini kuran düzenbaz suçluları oranın el üstünde tutulan kimseleri yaparız: Fakat çevirdikleri entrikalar yalnız kendi aleyhlerine olur da, onu dahi anlamazlar.

124 Ne zaman onlara (mucizevi) bir delil gelse, "Allah'ın peygamberlerine verdiklerinin benzeri (mucizeler) bize de verilmedikçe inanmayız" derler. (Oysa) risaletini kime vereceğini Allah daha iyi bilir. Suç işlemekte ısrar edenler, Allah katında aşağılanacak ve entrikalarından dolayı şiddetli bir azaba çarptırılacaklardır.

125 Allah kimi doğru yola ulaştırmak isterse, onun kalbini teslimiyet için genişletir; kimin de sapmasına izin verirse, onun kalbini de adeta semada yukarı tırmanıyormuş gibi daraltıp sıkıştırır:[107] Allah, inanmamakta direnen kimselerin üzerine pisliği[108] işte böyle boca eder. **126** Ve bu Rabbinin dosdoğru yoludur.

Doğrusu Biz mesajlarımızı, ders alacak insanlara[109] açık ve net olarak anlatıyoruz.->

---

105 Nefyin haberi *bâ* ile gelirse imkân ve/veya ihtimal yokluğuna delâlet eder.

106 Allah'ın gör dediği yerden bakınca ölüm ve hayatın tarifi değişiyor. Tıpkı burada olduğu gibi.

107 İrtifa arttıkça oksijenin azaldığı gerçeği üzerinden, inkârcının iç daralmasının tasviri.

108 Bunların inanmamakta direnmelerinin arkasında yatan gerçek nedenin "aklını kullanmamak" olduğuna dair bir âyet için bkz: 10:100.

109 Âyet 97 ve 98'de hitap *tefakkuh* edenlere iken, burada *tezekkür* edenleredir. Çünkü ilkinde dile gelen derin düşünülerek sonuca varılabilecek maddî varlıklar, burada dile gelense hidayet ve nübüvvet gibi ancak vahyin hatırlatmasıyla (*zikr*) ulaşılabilecek mânevî değerlerdir.

<- **127** Rableri katında barış ve saadet yurdu onların olacak; ve O, yapıp ettiklerinden dolayı onların velayetini üstlenecek.

128 Yine O, onların tümünü bir araya topladığı o gün, "Ey görünmez (şerli) varlıklar! Siz insanlardan birçoğuna epey çektirdiniz!" (diyecek). Onları veli edinen insanlarsa; "Rabbimiz! Biz birbirimizden epey yararlandık, nihayet senin bizim için tayin ettiğin sürenin sonuna geldik!" diyecekler.

(Ve) O, "Ateş sizin içinde yerleşip kalacağınız ikametgâhınız olacaktır; tabii ki Allah aksini dilemedikçe"[110] diyecektir. Kuşkusuz Rabbin her hükmünde tam isabet eder, her şeyin hakikatini bilir.

129 Ve işte Biz zalimleri, işledikleri yüzünden birbirinin başına böyle sararız.

130 (Allah diyecek ki): "Ey görünmeyen ve görüneniyle tüm iradeli varlık türleri![111] Kendi içinizden, mesajlarımı size anlatan ve bu gününüzle karşılaşacağınız konusunda sizi uyaran peygamberler gelmedi mi?"[112]

Onlar, "Biz kendi aleyhimize şahitlik yaparız!" diyecekler; zira bu dünya hayatı onları aldatmıştır; ve böylece onlar kendilerinin inkârcı olduklarına yine kendileri şahitlik yapmış olacaklar.

لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُوَ وَلِيُّهُمْ بِمَا
كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٧﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا يَا
مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْثَرْتُمْ مِنَ الْاِنْسِ وَقَالَ
اَوْلِيَٓاؤُهُمْ مِنَ الْاِنْسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا
بِبَعْضٍ وَبَلَغْنَٓا اَجَلَنَا الَّذ۪ٓي اَجَّلْتَ لَنَاۜ قَالَ
النَّارُ مَثْوٰيكُمْ خَالِد۪ينَ ف۪يهَٓا اِلَّا مَا شَٓاءَ اللّٰهُۜ
اِنَّ رَبَّكَ حَك۪يمٌ عَل۪يمٌ ﴿١٢٨﴾ وَكَذٰلِكَ نُوَلّ۪ي
بَعْضَ الظَّالِم۪ينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ
﴿١٢٩﴾ يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ
مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ اٰيَات۪ي وَيُنْذِرُونَكُمْ
لِقَٓاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَاۜ قَالُوا شَهِدْنَا عَلٰٓى اَنْفُسِنَا
وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَشَهِدُوا عَلٰٓى
اَنْفُسِهِمْ اَنَّهُمْ كَانُوا كَافِر۪ينَ ﴿١٣٠﴾

---

110 Cehennemliklere ilişkin bu istisna cümlesinin bir benzeri Hûd sûresinin 108. âyetinde cennetlikler söz konusu olduğunda da kullanılır. Âyetin üslubu, cehennemin "dâru't-terbiye" olduğu görüşünün teyidi sayılabilir (Bkz: 11:107-108).

111 *İns* ve *cinne* verdiğimiz "görünen ve görünmeyen" anlamı için 112. âyetin notuna bkz. *'Âşerahu*, "biriyle birlikte oldu, onun sınıfında yer aldı" (*Lisân*). Bu âyetle birlikte 128. âyette de aynı form kullanılmaktadır. *Ma'şer* "sınıf" ve "tür"e delâlet eder.

112 Bu âyet, insan ve cinlere kendi içlerinden, eğer bunları iki ayrı tür sayarsak kendi türlerinden peygamber gönderildiğini açıkça ifade eder.

ذٰلِكَ اَنْ لَمْ يَكُنْ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ
وَاَهْلُهَا غَافِلُونَ ﴿١٣١﴾ وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِمَّا
عَمِلُواۜ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٢﴾
وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُوالرَّحْمَةِۜ اِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ
وَيَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَٓاءُ كَمَٓا اَنْشَاَكُمْ
مِنْ ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ اٰخَرِينَۜ ﴿١٣٣﴾ اِنَّ مَا تُوعَدُونَ
لَاٰتٍۙ وَمَٓا اَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿١٣٤﴾ قُلْ يَا قَوْمِ
اعْمَلُوا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ اِنّ۪ي عَامِلٌ فَسَوْفَ
تَعْلَمُونَۙ مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِۜ اِنَّهُ لَا
يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿١٣٥﴾ وَجَعَلُوا لِلّٰهِ مِمَّا ذَرَاَ
مِنَ الْحَرْثِ وَالْاَنْعَامِ نَص۪يبًا فَقَالُوا هٰذَا لِلّٰهِ
بِزَعْمِهِمْ وَهٰذَا لِشُرَكَٓائِنَاۚ فَمَا كَانَ لِشُرَكَٓائِهِمْ
فَلَا يَصِلُ اِلَى اللّٰهِۚ وَمَا كَانَ لِلّٰهِ فَهُوَ يَصِلُ اِلٰى
شُرَكَٓائِهِمْۜ سَٓاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿١٣٦﴾

131 Bunun nedeni şudur: bir toplumun bireyleri (ilâhî sınırlardan) habersiz oldukları sürece, senin Rabbin o (tür) toplumları zulmile asla helâk edici değildir.[113] **132** Zira herkes, ancak yaptıklarına bakılarak sınıflandırılır. Ve Rabbin, onların yapıp ettiklerinden habersiz değildir.

133 Ve yalnızca Rabbindir kendi kendine yeten, rahmet sahibi olan. O isterse tıpkı sizi başka insanların soyundan var ettiği gibi, sizi ortadan kaldırıp sonra da tercih ettiğini sizin yerinize geçirir.[114] **134** Kaçış yok: tehdit edildiğiniz şey mutlaka gerçekleşecektir: ve siz ona asla engel olamayacaksınız.

135 De ki: "Ey halkım! Siz kendinize yakışanı yapın! Ben de görevimi yapıyorum ve nasıl olsa zamanla anlayacaksınız kimin mutlu sona ulaşacağını!"

Kesin olan şu ki, zalimler asla iflah olmayacaklar.

136 ALLAH'IN yarattığı ekinlerden ve hayvanlardan bir pay ayırıp, bâtıl inançlarına[115] göre dediler ki: "Bu Allah'a aittir, bu da (Allah'a) koştuğumuz ortaklarımıza."[116] Oysa ortakları için olan Allah'a ulaşmıyor, fakat Allah için olan ortaklarına ulaşıyordu: ne berbat muhakeme tarzları var!

---

113 Krş: 15:4; 17:15; 20:134; 26:108; 28:59. İnsanların akıbetlerini onların özgür tercihleri belirlemektedir. Bu, Allah'ın koyduğu bir yasadır. Bu tercihi ortaya koyabilmeleri için de iyi-kötü, doğru-yanlış, hak-bâtıl hakkındaki esas kriterleri öğrenecekleri bir yol haritasına ihtiyaçları vardır. O yol haritası ilâhî mesajlardır. Âyetteki helâk "toplum, ülke, uygarlık" vurgusuna sahip *el-kurâ* için geçerli olan dünyevi helâktir.

114 Krş: 35:16-17.

115 Bu bağlamda "bâtıl inanç" vurgusu taşıyan *zu'm* için bkz: 64:7, not 8.

116 Şirkin Allah'ı inkâr olmayıp, hak-bâtıl şirketi olduğunun açık delillerinden biri.

137 Dahası, (Allah'a) koştukları ortaklara (olan inançları), şirk koşanların çoğuna çocuklarını öldürmeyi bile güzel gösterir;[117] işte böylece onları yok oluşa sürükler ve değer sistemlerini yozlaştırır.

Ne ki, eğer Allah isteseydi yine de bunları yapamazlardı:[118] Şu hâlde onlardan da, uyduruk teorilerinden de uzak dur.

138 Onlar bâtıl inançlarına göre dediler ki: "İşte şu (evcil büyükbaş) hayvan türleri ve ekinler kutsaldır, bizim izin verdiklerimiz dışında hiç kimse onlardan yiyemez! Yine (Bahîra, Sâibe, Vasîle, Hâm) türünden hayvanlara yük vurulması haram kılınmıştır!"[119] Ve birtakım hayvanlar da vardır ki onlar üzerine Allah'ın adını anmazlar, (bâtıl inançlarını) asılsız yere O'na isnat ederler. iftiralarından dolayı onlar yakında cezalandırılacaktır.

139 Yine onlar şu (çarpık) iddiada bulundular: "Şu hayvanların karnında olan yavrular canlı doğarsa yalnızca erkeklerimize ait olup kadınlarımıza yasaklanmıştır; ama ölü doğarsa, hepsi de ona ortak olacaklardır." Allah onları bu tür isnatlarından dolayı cezalandıracaktır: Çünkü O her hükmünde tam isabet kaydeder, tarifsiz bir bilgiyle bilir.

140 Gerçekte hüsrana uğrayan kimseler, cehaletleri yüzünden beyinsizce çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine rızık olarak bağışladıklarını Allah'a iftira olan (hurafelerle) haram kılanlardır: Onlar sapmışlardır ve doğru yolu da bulamamışlardır.

وَكَذٰلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ
اَوْلَادِهِمْ شُرَكَاؤُهُمْ لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا
عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ
وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١٣٧﴾ وَقَالُوا هٰذِهِ اَنْعَامٌ وَحَرْثٌ
حِجْرٌ لَا يَطْعَمُهَا اِلَّا مَنْ نَشَاءُ بِزَعْمِهِمْ
وَاَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَاَنْعَامٌ لَا يَذْكُرُونَ
اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءً عَلَيْهِ سَيَجْزِيهِمْ
بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿١٣٨﴾ وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ
هٰذِهِ الْاَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلٰى
اَزْوَاجِنَا وَاِنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ
سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ اِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٣٩﴾ قَدْ
خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا اَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ
وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ افْتِرَاءً عَلَى اللّٰهِ قَدْ
ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٤٠﴾

117 "Güzel göstermenin" putlara isnat edilmesi, şirk koşanların kendi tasavvurlarının kendilerine kurduğu tuzağı ifade eder. Zira putlar özne değildir. Vesvese budur ve bu gibi âyetlerin tümü böyle anlaşılmalıdır.

118 Sözgeliminden: "..fakat şirkin ve küfrün varlığına izin vermeyi istedi" (Krş: 10:99).

119 "İnsan her şeyin ölçüsüdür" diyen hümaniter mantık egemen olduğunda, insanoğlunun kendi elleriyle kendi başına ne işler açacağına dair yaşanmış bir örnektir (Krş: 5:103).

وَهُوَ الَّذٖٓى اَنْشَاَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ
مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا اُكُلُهُ
وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍۜ
كُلُوا مِنْ ثَمَرِهٖٓ اِذَٓا اَثْمَرَ وَاٰتُوا حَقَّهُ يَوْمَ
حَصَادِهٖۘ وَلَا تُسْرِفُواۜ اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفٖينَۙ
﴿١٤١﴾ وَمِنَ الْاَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشًاۜ كُلُوا مِمَّا
رَزَقَكُمُ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِۜ
اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبٖينٌۙ ﴿١٤٢﴾ ثَمَانِيَةَ اَزْوَاجٍۚ مِنَ
الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِۜ قُلْ آٰلذَّكَرَيْنِ
حَرَّمَ اَمِ الْاُنْثَيَيْنِ اَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ اَرْحَامُ
الْاُنْثَيَيْنِۜ نَبِّؤُ۫نٖى بِعِلْمٍ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَۙ ﴿١٤٣﴾
وَمِنَ الْاِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِۜ قُلْ
آٰلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ اَمِ الْاُنْثَيَيْنِ اَمَّا اشْتَمَلَتْ
عَلَيْهِ اَرْحَامُ الْاُنْثَيَيْنِۜ

141 Ve O'dur insan eliyle yetiştirilen ve kendi başına yetişen bahçeleri[120] bağları, hurmagilleri, çeşit çeşit ürün veren tarlaları, biri diğerine çok benzeyen ve biri diğerinden çok farklı[121] zeytingilleri ve narı var eden. Her biri ürün verdiğinde ürünlerinden yiyin ve hasat günü (yoksullara) haklarını verin; fakat israf etmeyin: Unutmayın ki O israfçıları sevmez.[122]

142 Ve yük taşımaya elverişli olan ve olmayanıyla[123] hayvanlardan, Allah'ın size rızık olarak verdiklerini yiyin ve şeytanın izinden gitmeyin: Unutmayın ki o sizin apaçık düşmanınızdır.

143 (Sayısı) sekiz(e ulaşan dört) çift (hayvanın da insana yasak olduğunu iddia ettiler): Koyun ve keçinin iki cinsinden her biri.

Sor (onlara): "O'nun haram kıldığı, çiftlerin erkekleri mi, yoksa dişileri mi? Bir de şu: (yasak), dişilerin rahimlerinde bulunan yavruları da kapsıyor mu? Hadi, bilgiye dayalı bir haber verin bana; tabii ki iddianızın arkasında duruyorsanız?"

144 Deve ve sığırın iki cinsinden her biri(ni de haram sayarlar).

Sor (onlara): "O'nun haram kıldığı çiftlerin erkekleri mi, yoksa dişileri mi; ya da (yasak) dişilerin rahimlerinde bulunan yavruları da kapsıyor mu?

---

120 Taberî'nin İbn Abbas'tan naklen aktardığına dayanarak. Lafzen "çardaklı ve çardaksız" anlamına gelen *ma'ruşâtin ve ğayra ma'rûşâtin* ibaresi, bir sonraki âyetin başında yer alan *hamûleten ve ferşen* ibaresiyle ilginç bir uyum oluşturmaktadır. Bu dikkate alındığında, bu ibareye "yerde yetişen gövdesiz ve ağaçta yetişen gövdeli bitkiler" anlamı da verilebilir.

121 Bu ifade için bkz: not 82.

122 *İsraf,* amaçsızca saçıp savurmaktır (17:26).

123 *Ferşen,* "yaygı ve sergi" anlamına gelir. Karnı yere yakın olduğu için yük vurmaya elverişli olmayan hayvanlardan kinaye kullanılmış olmalıdır. Kimileri lafzî anlamdan yola çıkarak "yününden sergi, döşek yapılan" karşılığını verir. Tercihimiz, bu ibareyle *ma'rûşâtin ğayra ma'rûşâtin* (141) arasındaki benzerliğe dayanır.

Ya yoksa, Allah bütün bunları yasaklarken siz şahit miydiniz?"Hiçbir gerçek bilgiye dayanmaksızın, insanları saptırmak amacıyla, kendi uydurdukları yalanı Allah'a isnat edenden daha zalim biri olabilir mi?[124] Bakın, Allah zalim bir topluma rehberliğini bahşetmez.

145 De ki: "Bana vahyedilenler içerisinde leş ya da akan kan veya domuz eti -ki o katıksız pistir- yahut amacından saptırılarak Allah'tan başkası adına kesilen kurban dışında, yemek isteyen için[125] yasak olan hiçbir şey göremiyorum.[126] Fakat çaresiz kalan kimse, hakka tecavüz etmeden ve zaruret sınırını aşmadan (yemişse), unutma ki Rabbin tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

146 Yahudileşenlere[127] tırnaklı her tür hayvanı haram kıldık; ve onlara ineğin ve koyunun sırt, bağırsak ve kemik yağları dışında kalan içyağlarını da haram kıldık:

اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَٓاءَ اِذْ وَصّٰيكُمُ اللّٰهُ بِهٰذَاۚ فَمَنْ
اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا لِيُضِلَّ النَّاسَ
بِغَيْرِ عِلْمٍۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٤﴾
قُلْ لَٓا اَجِدُ فِي مَٓا اُوحِيَ اِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلٰى طَاعِمٍ
يَطْعَمُهُٓ اِلَّٓا اَنْ يَكُونَ مَيْتَةً اَوْ دَمًا مَسْفُوحًا اَوْ
لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَاِنَّهُ رِجْسٌ اَوْ فِسْقًا اُهِلَّ لِغَيْرِ
اللّٰهِ بِهِۚ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَاِنَّ رَبَّكَ
غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٤٥﴾ وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا
كُلَّ ذِي ظُفُرٍۚ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ
شُحُومَهُمَٓا اِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَٓا اَوِ الْحَوَايَٓا
اَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍۜ

---

124 Zımnen: En çirkin iftira, Allah adına uydurulan iftiradır.

125 Yenilmesi kesin yasak olan bu dört madde dışında kalanlarla ilgili kişisel ya da toplumsal alışkanlık ve tercihleri dikkate alan bir ifade için bkz: 7:157, not 119.

126 Bu dört madde, bu âyetten sonra sırasıyla inen Nahl 115 ve Bakara 173'de *innemâ* hasr edatıyla gelmiştir. Burada hasr edatının yerini *lâ..illâ..* ile yapılan nefy-isbat cümlesi almıştır. Çok daha sonra inen Mâide 3 ile bu dört yasak pekiştirilmiştir. Bu sonuncu âyetin öncekilerden tek farkı leş sınıfına giren kimi hayvan ölümlerini isim isim sayarak detaylandırmasıdır. Bu dört âyetin de belâgat çatısı yasakları genişletmek değil sınırlandırmak üzerine inşâ edilmiştir. Bu sûrenin ana teması da icat edilmiş sahte kutsallar ve sahte haramlara karşı Allah'ın sınırlarını vurgulamaktır. Söz konusu iki sahte icat, sonuçta sahte bir dindarlık üretmektedir (Krş: 10:59; 2:78).

127 *Ellezine hâdû* formunu "Yahudiler" ya da "Yahudi olanlar" yerine "Yahudileşenler" şeklinde çevirmek, dil, âyetin bağlamı, Kur'an'ın düşünce sistematiği ve tarihsel gerçeklik açılarından isabetli ve hatta zorunludur.
1) Dil açısından: Bazı âlimler bu formu *tehevvedû* (Yahudileşenler) ile karşılar (Râzî, 62:6'nın tefsiri). Zebîdî bu kelimeye keynûnet değil sayrûret anlamı vererek *ey sâra yahudiyyen* (sonradan yahudileşen) anlamı verir (*Muhtaru's-Sıhah*). Ayrıca Hz. Peygamber'in "Her çocuk fıtrat üzere doğar, onu ebeveyni Yahudileştirir" (Buhârî ve Müslim) hadisindeki *yuhevvidânihi* ibaresi de "yahudileştirir" anlamına gelir.
2) Âyetin bağlamı, müslüman İsrâiloğullarının Yahudileşmesinden söz ediyor ve bu âyette sayılan yasakların gerekçesi aynı âyetin sonunda açıkça yer alıyor: "İşte onları, değer yıkıcılıkları yüzünden bu şekilde cezalandırdık." Bunun anlamı, "müslüman olan İsrâiloğulları Yahudileştiği için" demektir.
3) Kur'an'a göre tüm peygamberler "islâmın peygamberi", tüm vahiyler "islâmın vahyi", tüm vahiy mensupları da "müslüman"dırlar. Dolayısıyla islâm ve müslüman dışındaki tüm isimlendirmeler sonradan kotarılmış yanlış tabirlerdir.

ذٰلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْ وَاِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿١٤٦﴾
فَاِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُورَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ وَلَا
يُرَدُّ بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٤٧﴾ سَيَقُولُ
الَّذِينَ اَشْرَكُوا لَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ مَٓا اَشْرَكْنَا وَلَٓا
اٰبَٓاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ شَيْءٍ كَذٰلِكَ كَذَّبَ
الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتّٰى ذَاقُوا بَأْسَنَا قُلْ هَلْ
عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا اِنْ تَتَّبِعُونَ
اِلَّا الظَّنَّ وَاِنْ اَنْتُمْ اِلَّا تَخْرُصُونَ ﴿١٤٨﴾ قُلْ فَلِلّٰهِ
الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ فَلَوْ شَٓاءَ لَهَدٰيكُمْ اَجْمَعِينَ ﴿١٤٩﴾
قُلْ هَلُمَّ شُهَدَٓاءَكُمُ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ اَنَّ اللّٰهَ
حَرَّمَ هٰذَا فَاِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ وَلَا
تَتَّبِعْ اَهْوَٓاءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَالَّذِينَ لَا
يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١٥٠﴾

Onları, değer yıkıcılıkları yüzünden işte bu şekilde cezalandırdık: çünkü Biz, kesinlikle sözümüze sahibiz.[128]

147 Ve onlar seni yalancılıkla itham ederlerse de ki: Rabbiniz sınırsız merhamet sahibidir; ama günaha gömülüp gitmiş insanları cezalandırması da kaçınılmazdır.

148 ŞİMDİ Allah'a ortak koşanlar diyecekler ki: "Eğer Allah isteseydi, ne biz ne de atalarımız asla şirk koşmazdık; dahası (O'nun helâllerinden) hiçbir şeyi haram kılmazdık."[129] Onlardan öncekiler de (hakikati) işte bu mantıkla yalanladılar; ta ki azabımızı tadıncaya kadar...

De ki: "Elinizde bize sunabileceğiniz güvenilir bilgiye dayalı herhangi bir belge var mı?" Siz yalnızca zannın peşine takılıyorsunuz ve sadece uyduruk spekülatif bilgiye dayanıyorsunuz.[130] **149** De ki: "İyi bilin ki, yalnız Allah katındadır hakikatin en kesin delili; evet, O isteseydi, hepinizi doğru yola yöneltirdi."

150 De ki: "Haydi, Allah'ın bütün bunları haram kıldığına tanıklık eden şahitlerinizi getirin bakalım!" Eğer onlar yalan yere tanıklık ederlerse sakın onların bu tanıklığını onaylama ve mesajlarımızı yalanlayanların ve âhirete inanmayanların keyfî düşüncelerine uyma! Zira onlar, (mevhum güçleri) Rablerine denk tutuyorlar.

---

4) Yahudilik, Babil dönüşüne tekabül eden MÖ. 6. yüzyıldan itibaren icat edilmiş kurmaca bir kimliktir. Dinî olmaktan çok siyasî ve sosyaldir. Hz. Musa ve İbranilerle ilişkisi de kurmaca ve yapaydır. Hatta, gerçek Museviliği kundaklayarak onun enkazı üzerine eklemlenmiştir. Kur'an'ın kullandığı bu form, aynı zamanda bunun icat edilmiş bir kimlik olduğunu îmâ eder. Çevirimiz, ifadenin bu tür yan anlamlarını hedef dile taşıma gayretinin ürünüdür (Konuyla ilgili ayrıntılı bir çalışma için bkz: *Yahudileşme Temayülü*, İstanbul, 1995).

128 Krş: 3:93; 4:160. Eski Ahid'de yenilmesi serbest ve yasak olanlar: *Tesniye*, 14:1-19, *Levililer*; 11 (93):9, 13-19 ve 41-42. Bu yasaklarla İbranî ırkının genetik yapısı arasında bir alâka kurulabilir.

129 Cahilin inancı arttıkça sapmasının da artacağının en tipik delili: Kadere iman perdesi altında Allah'a iftira eden mantık reddediliyor.

130 *Tahrusûn* için bkz: 116. âyet, not 99.

قُلْ تَعَالَوْا اَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ اَلَّا
تُشْرِكُوا بِه۪ شَيْـًٔا وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًاۚ وَلَا
تَقْتُلُوٓا اَوْلَادَكُمْ مِنْ اِمْلَاقٍۜ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ
وَاِيَّاهُمْۚ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا
وَمَا بَطَنَۚ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّت۪ي حَرَّمَ اللّٰهُ
اِلَّا بِالْحَقِّۜ ذٰلِكُمْ وَصّٰيكُمْ بِه۪ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ
١٥١ وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَت۪يمِ اِلَّا بِالَّت۪ي هِيَ
اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهُۚ وَاَوْفُوا الْكَيْلَ
وَالْم۪يزَانَ بِالْقِسْطِۚ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَاۚ
وَاِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰىۚ وَبِعَهْدِ
اللّٰهِ اَوْفُواۜ ذٰلِكُمْ وَصّٰيكُمْ بِه۪ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَۙ
١٥٢ وَاَنَّ هٰذَا صِرَاط۪ي مُسْتَق۪يمًا فَاتَّبِعُوهُۚ وَلَا
تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَب۪يلِه۪ۜ ذٰلِكُمْ
وَصّٰيكُمْ بِه۪ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ١٥٣

151 De ki: "Gelin, Allah'ın size neyi hürmete layık ve dokunulmaz kıldığını[131] aktarayım:

O'ndan başka şeylere kesinlikle ilâhlık yakıştırmayın; anne-babaya iyi davranın; rızkınıza ortak çıkar endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin,[132] zira sizin de onların da rızkını Biz veriyoruz; açık ya da gizli, sizi mahcup edecek bir günaha yanaşmayın; haklı bir gerekçeye dayanmaksızın Allah'ın kutsal saydığı insan hayatına kıymayın:[133] Allah size işte bunları emretti ki aklınızı kullanabilesiniz. **152** Rüştüne erinceye kadar, yetimin malına dokunmayın; ne ki en güzel biçimde olan müstesna; (maddî mânevî her alanda) ölçüp tartarken hikmet ve hakkaniyeti gözetin; (bilin ki) Biz insana gücünün yettiğinden fazlasını yüklemeyiz; ve biri hakkında konuşacaksanız yakınınız da olsa âdil olun; ve Allah'la olan sözleşmenize sadâkat gösterin![134]

Bütün bunları Allah size emretti ki, sorumluluğunuzu aklınızdan çıkarmayasınız. **153** Zira işte Benim dosdoğru yolum budur: Öyleyse bu yolu izleyin ve farklı yollara sapmayın ki, sizi O'nun yolundan uzaklaştırmasınlar!

Bütün bunları Allah size emretti ki, O'na karşı saygıda kusur etmeyesiniz.[135]

---

131 *Harrame,* hem "yasak kıldı" hem de "hürmete layık ve dokunulmaz kıldı" anlamına gelir. Aslında her yasak zımnî bir dokunulmazlığı içerir. Haramlığın temelinde de hürmete riayet yatar. Harama yaklaşmamak hem Allah'ın hürmetine, hem eşyanın hürmetine hem de insanın kendi hürmetine riayettir.

132 *'İmlâk* konusunda bkz: 17:31, not 45.

133 Krş: 17:33; 25:68. Kürtajı da bu yasak kapsamında değerlendirmek gerekir.

134 Bu iki âyette çizilen kırmızı çizgiler ve konulan ilâhî sınırlar, adeta insan hayatının tüm alanlarını kapsamaktadır. İnsan-Allah, ebeveyn-evlat, ebeveyn-çocuk, insan-insan ilişkilerine dair sınırlar çizildi. Bunlar, akidevi, fıtrî, insanî ve tabiî alanlara dair çizgilerdi. Ardından ahlâkî ve ekonomik çizgiler çizildi. Aslında burada yasaklanan şeylerin ortak noktası, tümünün de insan fıtratını bozan şeyler olmasıdır. Âyetin sorumluluk bilincine vurgu yaparak bitmesinin sebebi, bütün bu yasakların insandaki sorumluluk duygusunu öldürmesidir. İşte asıl felaket budur.

135 Sûrenin 151-153. âyetlerinin Medenî olduğuna ve Mekkî olan sûreye sonradan yerleştirildiğine ilişkin rivayetin çürütülmesine dair bir iç bağlam kritiği için, bu sûrenin giriş kısmına bakınız.

ثُمَّ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى
الَّذٖٓى اَحْسَنَ وَتَفْصٖيلًا لِكُلِّ شَیْءٍ وَهُدًى
وَرَحْمَةً لَعَلَّهُمْ بِلِقَٓاءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٤﴾
وَهٰذَا كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا
لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٥٥﴾ اَنْ تَقُولُٓوا اِنَّمَٓا اُنْزِلَ
الْكِتَابُ عَلٰى طَٓائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا وَاِنْ كُنَّا
عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِلٖينَ ﴿١٥٦﴾ اَوْ تَقُولُوا لَوْ اَنَّٓا
اُنْزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّٓا اَهْدٰى مِنْهُمْ فَقَدْ
جَٓاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ
فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَّبَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَصَدَفَ
عَنْهَا سَنَجْزِي الَّذٖينَ يَصْدِفُونَ عَنْ اٰيَاتِنَا
سُٓوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ ﴿١٥٧﴾ هَلْ
يَنْظُرُونَ اِلَّٓا اَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ يَأْتِيَ
رَبُّكَ اَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَأْتٖى
بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا اٖيمَانُهَا لَمْ
تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ اَوْ كَسَبَتْ فٖٓى اٖيمَانِهَا
خَيْرًا قُلِ انْتَظِرُٓوا اِنَّا مُنْتَظِرُونَ ﴿١٥٨﴾

154 (BİLİNEN sürecin) ardından, iyilikte sebat edenlere nimetimizi tamamlamak, (gereken) her şeyi iyice açıklamak ve bir yol haritası ve bir rahmet olmak üzere Musa'ya ilâhî kelâmı bağışladık ki, (en sonunda) Rableriyle karşılaşacaklarına inansınlar!

155 İşte bu da Bizim indirdiğimiz mübarek bir kitaptır: Şu hâlde ona uyun ve sorumluluk bilincini kuşanın ki rahmete nail olasınız. **156** (Bir de) "Sadece bizden önce yaşamış iki topluluğa kitap indirilmişti ve biz onların öğretilerinden haberdar değildik" demeyesiniz; **157** ya da, "Eğer bize de kitap indirilmiş olsaydı onlardan daha sıkı uyardık" (demeyesiniz).

İşte size de Rabbinizden hakikatin açık belgesi, yol haritası ve rahmet gelmiştir. Bu durumda, Allah'ın âyetlerini yalanlayandan ve ona karşı katı davranandan daha zalim biri olabilir mi? Âyetlerimize karşı katı davrananları, bu kaskatı davranışları yüzünden şiddetli bir azapla cezalandıracağız!

158 Ne yani, şimdi onlar, meleklerin kendilerine gelmesinden, ya da bizzat Rabbinin (azabının) gelmesinden, veya Rabbinin (haber verdiği) kimi (helâk) işaretlerinin gelmesinden başka bir şey mi bekliyorlar?[136] Rabbinin kimi işaretlerinin geldiğini haber vereceği o gün, daha önce inanmamış, yahut inandığı hâlde imanının hayrını görmemiş olan kimseye imanı hiçbir yarar sağlamaz.[137]

De ki: "Bekleyin (o kaçınılmaz günü)! Ama (asla unutmayın): Biz de bekliyoruz!"

136 Bu işaretlerin "helâk" değil "kıyamet" işaretleri olduğunu söyleyenler varsa da Kur'an, kıyametin ansızın geleceğini defaatle ifade etmiştir. Ansızın gelenin işareti olmaz (Bkz: 7:187; 16:77; 20:15; 33:63; 47:18).

137 Lafzen: "imanıyla bir iyilik ortaya koymamış". Eyleme dönüşmemiş, sahibinin yüreğine yük olan iktidarsız bir iman kastediliyor.

159 Dinlerini paramparça edip fırka fırka olanlara gelince: Senin onlarla hiçbir alakan yok. Zira onların işi yalnız Allah'a kalmıştır: Sonunda Allah onlara yaptıklarının hesabını soracaktır.

160 Kim (İlâhî mahkemeye) bir iyilikle gelirse yaptığının on katını kazanacaktır;[138] ama kim de bir kötülükle gelirse onun aynısıyla cezalandırılacaktır: fakat hiç kimseye haksızlık yapılmayacaktır.

161 DE Kİ: "Kuşku yok ki, Rabbim beni dosdoğru bir yola yöneltti; (Allah-insan arasında) her türlü aracı inancını reddeden ve Allah'tan başkasına ilâhlık yakıştırmayan İbrahim Milleti'ne."

162 De ki: "Benim tüm istek ve arzum,[139] bütün ibadetlerim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah içindir![140] **163** Uluhiyyetinde O'nun ortağı yoktur: Ben işte bu tevhid ile emrolundum; ve ben varlığını kayıtsız şartsız Allah'a teslim edenlerin öncüsüyüm!

إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا لَسْتَ
مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ
بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿١٥٩﴾ مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ
عَشْرُ أَمْثَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا
مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦٠﴾ قُلْ إِنَّنِي هَدَانِي
رَبِّي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ دِينًا قِيَمًا مِلَّةَ
إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٦١﴾
قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ
رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٢﴾ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ
وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٦٣﴾

---

138 *Haseneye* fazlasıyla kıymet biçileceği muştusu (*Hasenât* ve *sâlihât* farkı için bkz: 103:3, not 4). Yunus 26'daki *ziyâde*nin bir açılımı niteliğindedir. Rakam bildirilmesi, insan zihninin çalışma yasasıyla alâkalı bir teşvik ifadesidir. Matematiğin diliyle söylersek: Ölçülemeyen değerlendirilemez, değerlendirilemeyen artırılamaz. Eylem kalitesinin artması için ölçme ve değerlendirme yeteneğinin önemine dikkat çekilmektedir.

139 Lafzen: "salâtım". Burada, *salât*ın "dua, istek, destek istemek - destek vermek" gibi kök anlamlarına bir atıf (Bkz: 5:12 ve 87: 15, notlar 20 ve 15. Krş: *Zâdu'l-Mesîr*, 2:3'ün tefsiri).

140 *Nusuk* özelde "kurban" için kullanılsa da genelde tüm ibadetleri ifade eder (Bkz: 2:200, not 336 ve 22:34, not 50). Bu âyet, Kur'an'ın mü'minlerine talim ettirdiği anddır. İnsanı Allah 'en güzel kıvamda' yaratmış, kıvamını bulması için üstün yetilerle donatarak yolun başına bırakmıştır. Böylece insanı kendi kendisine emanet etmiştir. Eğer insan emanete sadâkat göstermek istiyorsa, kendisini Allah'a adayacaktır. Zira insanın kendisini armağan edeceği ve aldanmayacağı tek kapı Allah'ın kapısıdır. Allah dışındaki bir kapıya adanış bin aldanıştır. Zira insana 'değerini' yalnızca Allah verir. Bu yüzden kendisini Allah'a armağan edene fiyat biçilemez. Fiyat biçilenin ise değeri olmaz. Onu alan da çıkar, satan da. Bu âyet muhatabına bu hakikati tebliğ eder.

قُلْ اَغَيْرَ اللّٰهِ اَبْغٖى رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ
شَيْءٍۜ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ اِلَّا عَلَيْهَاۚ
وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰىۚ ثُمَّ اِلٰى
رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فٖيهِ
تَخْتَلِفُونَ ﴿١٦٤﴾ وَهُوَ الَّذٖى جَعَلَكُمْ خَلَٓائِفَ
الْاَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ
دَرَجَاتٍ لِيَبْلُوَكُمْ فٖى مَٓا اٰتٰيكُمْۜ اِنَّ رَبَّكَ
سَرٖيعُ الْعِقَابِۘ وَاِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿١٦٥﴾

164 De ki: "O her bir şeyin Rabbi iken, şimdi ben Allah'tan başka bir Rab mi arayacağım?"

İnsanların işledikleri kötülükler yalnızca kendilerini bağlar; zira hiç kimse bir başkasının sorumluluğunu taşımaz.[141] Sonunda hepiniz Rabbinize döneceksiniz; işte o zaman O, ihtilafa düştüğünüz hakikatlerin içyüzünü size tek tek bildirecektir.

165 Çünkü O, sizi yeryüzüne mirasçı kılmış ve bahşettiği nimetlerle sizi sınamak için bir kısmınızı diğerlerinizden derecelerle üstün kılmıştır.

Kuşkusuz Rabbin karşılık vermede çok seridir: Fakat, bununla birlikte O gerçekten tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

141 *Vizrin*, mânevî yüke delâlet ettiği yerlerde "sorumluluk" anlamı için bkz: 20:87, not 68.

7. A'RÂF SÛRESİ

İsmini 46 ve 48. âyetlerde geçen el-a'râf 'tan alır. Nesâi'nin Hz. Âişe'den naklettiği bir rivayetten yola çıkarak, daha sahabe döneminde bu adla anıldığını söyleyebiliriz. Bazıları, surenin girişindeki "kitab"ın bu sureye atıf olduğundan yola çıkarak, sureye "Kitab" adını vermişlerdir. Onlardan biri de Zemahşeri'dir. Ona göre, kitâb ile nitelenen bu suredir.

Sûre Mekke'de inmiştir. Kimi âyetlerinin Medine'de indiği varsayımı ikna edici bir delile dayanmaz. Birkaç istisna hariç, 206 âyetlik sûrenin nûn harfine dayalı ses sistemi, sûrenin bir seferde veya pasajlar hâlinde ardarda inişine delâlet eder. Aynı şey içeriği için de söylenebilir. Tüm ilk tertipler sûreyi Sâd ile Cin sûreleri arasına yerleştirirler. Bu durumda sûreyi peygamberliğin 9. yılına tarihlendirebiliriz. (38 ve 72. sûrelerin girişine bkz.)

Mushafta Fâtiha'nın ardından sıralanan Kur'an'ın en uzun yedi sûresinden biridir. Sûre girişin ardından sözü, ilâhî kelâma atıfla Âdem ve şeytan kıssasına getirir. Kıssa üzerinden verilen öğüt açıktır: Âdem de günah işledi, İblis de. Fakat Âdem günahını itiraf ederek "adam" oldu, İblis ise günahında ısrar ederek "şeytan" oldu. Ve bu ikisi, bütün bir insanlık için iyinin ve kötünün prototipi oldu (10-30). Tüm muhataplara verilen öğüt ise şudur: Kimi model alırsanız onun gibi olursunuz. Kime benzerseniz, onunla aynı akıbeti paylaşırsınız (31-58). Nitekim şeytanın izini takip eden 'Âd, Semûd, Lût kavimleri ve Medyen ahalisi helâk oldular (59-102).

Musa Âdem'in izinden, Firavun şeytanın izinden yürüdü. İyiler ve kötüler zamanın bu diliminde bir daha karşı karşıya geldiler. Sonunda Allah'ın yasası gereği iyiler kazandı (103-137).

Fakat kazanan iyiler başarıyı Allah'ın iyiliğe ödülü olarak görmek yerine, İbranî ırkı onu müktesep hakkı gibi görerek şeytanın düştüğü tuzağa düştü. Musa, tevbesiyle, kulluğuyla ve teslimiyetiyle Âdem'in izinde giderken, kavmi ırkçılığıyla, hatada ısrarıyla ve Allah'a başkaldırısıyla şeytanın izinde gitti. En sonunda, vahyi taşımakla onurlandırılan müslüman İsrâiloğulları yahudileşip çıktı (103-178). Bu uyarılara kulak tıkayanlar, şöyle tasvir edildi: "Doğrusu Biz, görünen görünmeyen iradeli varlıklar içinden akleden kalpleri olup da kavramayan, gözleri olup da görmeyen, kulakları olup da işitmeyen birçoklarını cehenneme atmışızdır. Hayvan sürüleri gibidir onlar, belki daha alt düzeyde! Onlar, gaflete gömülmüş zavallılardır" (179).

Sûre gafillerden olmamanın formülünü veren âyetlerle son bulur (180-206).

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓصٓ ﴿١﴾ كِتَابٌ اُنْزِلَ اِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ
فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ لِتُنْذِرَ بِهٖ وَذِكْرٰى
لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾ اِتَّبِعُوا مَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ
رَبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهٖٓ اَوْلِيَٓاءَ قَلِيلًا مَا
تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾ وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا فَجَٓاءَهَا
بَأْسُنَا بَيَاتًا اَوْ هُمْ قَٓائِلُونَ ﴿٤﴾ فَمَا كَانَ دَعْوٰيهُمْ
اِذْ جَٓاءَهُمْ بَأْسُنَٓا اِلَّٓا اَنْ قَالُٓوا اِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ
﴿٥﴾ فَلَنَسْـَٔلَنَّ الَّذِينَ اُرْسِلَ اِلَيْهِمْ وَلَنَسْـَٔلَنَّ
الْمُرْسَلِينَ ﴿٦﴾ فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِمْ بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا
غَٓائِبِينَ ﴿٧﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 *Elif-Lâm-Mîm-Sâd!*[1]

2 BİR sûre[2] indirildi sana; artık bundan dolayı için daralmasın ki, onunla (insanları) uyarabilesin ve mü'minlere de (şu) öğüdü verebilesin: 3 "Uyun Rabbinizin katından size indirilene! O'nun dışında birtakım otoritelere de asla uymayın!"[3]

Ne kadar da az ders alıyorsunuz![4]

4 Biz nice (âsî) toplulukları helâk etmişizdir; kahredici gazabımız bir gece vakti ya da gün ortasında dinlenirken gelip çatıvermiştir. 5 Kahredici gazabımız kendilerine gelip çatınca, "Kesinlikle bizdik haksız olan, evet biz!" itirafından başka bir savunmaları olmayacaktır.

6 Hem kendilerine ilâhî mesaj gönderilenleri hem de (onlara) ilâhî mesajı iletmekle görevli olanları elbet hesaba çekeceğiz. 7 Ardından onlara (haklarındaki) bilgi arşivimizi mutlaka açacağız; hoş, onlardan hiç uzak olmadık ki...

---

1 Mânası konusunda sözün tükenmeyeceği bu harfler, Hz. Peygamber'in aldığı vahyi tek bir harfini dahi zayi etmeden ilettiğinin lafzî şahididirler (Bkz: 68:1, not 1).

2 Veya: "Bir ilâhî mesaj". Zemahşerî, *kitâbun* ile kastedilenin bu sûre olduğunu söyler. Bunu, "bundan dolayı için daralmasın" ifadesi destekler. Bu yeni bir durumdur. Gerekçesi sûrenin muhtevasında aranmalıdır. Bizce bu, bir yandan Müşriklerin husumetine rağmen onlardan ümit kesmemeye davet (35. âyete bkz), öte yandan Âdem'e hasedinden şeytanlaşan İblis ve buzağıya tapan İsrâiloğulları kıssalarıyla daha hicret gerçekleşmeden Yahudilerin husumetini celbe ilişkindir. Üçüncü bir boyut da Müslümanların Yahudileşme tehlikesine dikkat çekmektir.

3 Zımnen: Kılavuzu vahiy olmayanın kılavuzu şeytan olur. *Evliya*nın "tâbi olmak" fiiliyle kullanıldığı bu bağlamdaki en uygun karşılığı "otorite"dir.

4 Lafzen: 'Hafızanızı ne kadar da az kullanıyorsunuz.' Hafıza, geçmişe yönelik bilgilerin ve tecrübenin biriktiği yerdir. Hafızayı kullanmanın sonucu, yaşanmışlıklardan ders almaktır.
Kur'an'da aynı kalıptan türetilen beş kavram vardır. Bunların her biri insanın aklını kullanma faaliyetinin farklı bir yönünü ifade eder. İşte o kavramlar ve aralarındaki ince anlam farkları:
1. *Tezekkur*, istikameti geçmişi gösteren düşüncedir ve hafızaya tekabül eder.
2. *Tedebbur*, istikameti gelecek olan ve tedbir üretmeyi hedefleyen düşüncedir.
3. *Taakkul*, bu ikisi arasında bağ kurmaktır.
4. *Tefakkuh*, bu üçünden elde edileni şimdi ve buradaya taşımaktır.
5. *Tefekkur*, bütün bu süreçlerin tümünü kapsar.

8 Ölçme ve değerlendirme o gün hakkıyla gerçekleşir; sonuçta kimin sevabı tartıda ağır gelirse; işte onlar, evet onlardır sonsuz mutluluğa erenler. 9 Fakat sevabı tartıda hafif gelen kimseler var ya; işte onlar, mesajlarımıza ettikleri haksızlık yüzünden kendilerini harcayan kimselerdir.

10 (EY İNSANLAR!) Doğrusu sizi yeryüzüne yerleştirdik ve orada geçiminizi sağlayacak bir ortam hazırladık: (Bu gerçeğe rağmen) şükredenleriniz ne kadar da azdır!

11 Doğrusu sizi yarattık, sonra sizi biçimlendirdik, ardından meleklere dedik ki: "Âdem(oğlu) lehine[5] emre âmâde olun!"[6] Hemen emre âmâde oldular,[7] İblis hariç:[8] o emre âmâde olanlar arasında yer almadı.[9]

12 (Allah) sordu: "Sana emrettiğim zaman seni emre âmâde olmaktan alıkoyan neydi?" (İblis) cevap verdi: "Ben ondan üstünüm; (çünkü) beni ateşten yarattın, oysa onu balçıktan yarattın!"[10]

وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ
فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٨﴾ وَمَنْ خَفَّتْ
مَوَازِينُهُ فَاُو۬لٰٓئِكَ الَّذِينَ خَسِرُٓوا اَنْفُسَهُمْ بِمَا
كَانُوا بِاٰيَاتِنَا يَظْلِمُونَ ﴿٩﴾ وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي
الْاَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ قَلِيلًا مَا
تَشْكُرُونَ ﴿١٠﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ
ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُٓوا اِلَّا
اِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ ﴿١١﴾ قَالَ مَا
مَنَعَكَ اَلَّا تَسْجُدَ اِذْ اَمَرْتُكَ قَالَ اَنَا خَيْرٌ مِنْهُ
خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ ﴿١٢﴾

Bunların hepsi de olumlu düşünmeyi içerir ve *tefa'ul* babından gelir. Olumsuz kullanıldığı tek yerde ise *tef'îl* babından (*fekkera*) gelir (Bkz: 74:18, ilgili notlar).

5 *Lâm*'ın *lâm*-ı leh vurgusuyla.

6 Bu âyette açık ve net olarak Âdem, Âdemoğlu/insanoğlu yerine kullanılmıştır. "Sizi .. sizi.." ile başlayan hitap birden "..ve Âdem'e dedik ki.." şekline dönüşür. Bu Kur'an'ın sembolik dil özelliğinin harika bir örneğidir. Adeta, "Onlar Kur'an üzerinde derinliğine düşünmüyorlar mı?" ilâhî emrinin sebebini ifade eder.

7 Maksada ilişkin bir okuma, Âdem'e secde eden meleklerin gök değil yer melekleri olduğunu söyleyenleri doğrular niteliktedir (Bkz: Râzî). Buradaki secdenin namaz secdesi olmadığı açıktır. Bu secde ya "İradesi sayesinde bilme ve tanımlama yeteneği bahşedilen insana saygılarını sunmak" ya da "Âdemoğlunun yaşamı ve iyiliği için yardımcı ve âmâde olmak" anlamına gelir. Çünkü *sucûd*'un dildeki karşılığı "önünde eğilmek, emrine âmâde olmak, saygı sunmak"tır.

8 Zımnen: Allah'tan umut kesmek İblisleşmektir (Bkz: 2:34, not 57).

9 Melekler ve şeytanlar arasındaki fark için bkz: 15:27, not 23.

10 *Halk* hem yoktan hem vardan yaratmayı ifade eder. Şeytanın polemiği, akılcı fakat akıllı değildir. İlkel bir materyalizm olarak adlandırılabilecek bu tavrın en tipik özelliği, kişinin, kendi dahlinin olmadığı doğuştan gelen bir değeri üstünlük ölçüsü olarak sunmasıdır. Bu mantıkla, "ben üstünüm çünkü falan ırka mensubum", "ben üstünüm çünkü cinsiyetim şu" türü bir mantık arasında hiçbir fark yoktur. Sözün özü: Şeytan ırkçılığın piridir.

قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ اَنْ تَتَكَبَّرَ
فِيهَا فَاخْرُجْ اِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ ﴿١٣﴾ قَالَ
اَنْظِرْنٖى اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤﴾ قَالَ اِنَّكَ مِنَ
الْمُنْظَرِينَ ﴿١٥﴾ قَالَ فَبِمَا اَغْوَيْتَنٖى لَاَقْعُدَنَّ
لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقٖيمَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ لَاٰتِيَنَّهُمْ
مِنْ بَيْنِ اَيْدٖيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ اَيْمَانِهِمْ
وَعَنْ شَمَآئِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ اَكْثَرَهُمْ شَاكِرٖينَ ﴿١٧﴾
قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْؤُ۫مًا مَدْحُورًا لَمَنْ تَبِعَكَ
مِنْهُمْ لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ اَجْمَعٖينَ ﴿١٨﴾ وَيَٓا
اٰدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ
حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا
مِنَ الظَّالِمٖينَ ﴿١٩﴾

13 (Allah): "Öyleyse in o bulunduğun yerden!" dedi, "Çünkü o (makamda) büyüklük taslamak senin haddine düşmez! Hadi, çık git artık! Çünkü sen aşağılık birisin!"

14 (İblis) dedi ki: "Yeniden diriliş gününe kadar bana süre tanı!"

15 (Allah) "Sen zaten süre tanınmışlardan birisin!" buyurdu.[11]

16 (Ve İblis) şöyle dedi: "Madem ki sen beni saptırdın,[12] yemin olsun ki ben de senin dosdoğru yolunun üzerine oturup onlar için pusu kuracağım; **17** sonra da hem doğrudan ve açıktan, hem de dolaylı ve sinsice, hem sûret-i haktan görünerek hem de zaafları ve güdüleri kullanarak[13] sokulacağım onlara: Ve Sen onların çoğunu, şükreden kimseler arasında bulmayacaksın."

18 (Allah): "Aşağılanmış ve dışlanmış bir hâlde defol oradan!" dedi; "onlardan kim sana uyarsa, unutmayın ki cehennemi tıka basa sizlerle dolduracağım!"

19 Ve (sana gelince) Ey Âdem! Sen ve eşin hasbahçede yerleşin, canınızın istediği her şeyden yiyin, ama sakın şu ağaca yaklaşayım demeyin: sonra zalimlerden olursunuz!

---

11 İbarenin yapısı, İblis'in talebinin gerçekleştiğini değil, hasılı tahsil ettiğini gösteriyor.

12 İblis burada Allah'a iftira etmektedir. Zımnen: Yanlış tercihini Allah'a nisbet ederek sorumluluğunu inkâr eden kişi iblisleşir. Buna karşılık, 11:34'te "Allah'ın azdırması" türünden ibareler, "(Allah) yoldan çıkmışlardan başkasını saptırmaz" (2:26) âyeti ışığında anlaşılmalıdır.

13 Lafzen: "..ellerinin arasından/önlerinden ve arkalarından, sağlarından ve de sollarından". *Min beyni eydihim* ibaresi bu bağlamda "açıktan, göz göre göre, doğrudan", *min halfihim* ibaresi de bunun karşıtı olarak "gizli, sinsice, dolaylı yoldan" anlamına gelir (Râğıb). İblis'in "sağlardan ve sollardan sokulmasının" doğruya en yakın anlamı Taberî'nin de tercihi olan yukarıdaki anlam gibi görünüyor. Âyette üst ve alt cihetlerin anılmamış olması, İblis'in şeytanî becerisine rağmen atlatılabilir ve savuşturulabilir olduğuna delâlet eder.

فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا
وُرِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوْاٰتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهٰيكُمَا
رَبُّكُمَا عَنْ هٰذِهِ الشَّجَرَةِ اِلَّٓا اَنْ تَكُونَا مَلَكَيْنِ
اَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِد۪ينَ ﴿٢٠﴾ وَقَاسَمَهُمَٓا اِنّ۪ي
لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِح۪ينَۙ ﴿٢١﴾ فَدَلّٰيهُمَا بِغُرُورٍ
فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْاٰتُهُمَا وَطَفِقَا
يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادٰيهُمَا
رَبُّهُمَٓا اَلَمْ اَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَاَقُلْ
لَكُمَٓا اِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُب۪ينٌ ﴿٢٢﴾
قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَٓا اَنْفُسَنَا وَاِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا
وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِر۪ينَ ﴿٢٣﴾

20 Bunun üzerine, şeytan onlara (o zamana değin) cinsellikleri[14] hakkında henüz farkına varmadıkları şeyi ifşa etmek için fısıldadı ve "Rabbinizin sizi bu ağaçtan uzak tutması, başka değil, sadece siz (ondan yiyince) iki melek (gibi) olursunuz ya da ölümsüzleşirsiniz de ondandır" dedi.[15] **21** Ve her ikisine yeminler etti: "İnanın ki ben, ikiniz için de kesinlikle samimi duygular besleyen biriyim."

22 İşte böylece onları aldanışa sürükleyecek telkinlerde bulundu. Bunun üzerine onlar o ağaçtan tadar tatmaz cinselliklerinin farkettiler ve başladılar has bahçenin yapraklarıyla üzerlerini örtmeye.[16]

Rableri de ikisine birden şöyle seslendi: "Ben ikinizi de o ağaçtan men etmemiş miydim? Ve ben ikinize 'Kesinlikle şeytan sizin için ayan açık bir düşmandır!'[17] dememiş miydim?"

23 Her ikisi de dediler ki: "Rabbimiz! Biz kendi kendimize zulmetmişiz; eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan, kesinlikle kaybedenler arasına gireriz!"

---

14 *Sev'e,* cinsel organdan kinaye olan bu kullanım, en temelde "cinsel güdülere" bir atıftır (Krş: *Lisân* ve *Müfredât*).

15 Zımnen: Mükemmel yaratılmamış olan insanoğlunun mükemmelleşme arzusu, şeytanın kullanacağı bir tuzaktır. Bu tuzağa düşen İblisleşir ve cennetten olur. Âdem gibi kusurunu bilense itiraf eder ve cenneti bulur.

16 Sorumluluğunu unutan insanın cinsel dürtülerinin emrine gireceğinin simgesel bir dille anlatımı. Mücâhid'e göre bu kıssada kullanılan dil semboliktir. Âdem ve eşinin elbiselerinden murat, insanî sorumluluk ve saygınlığın ifadesi olan ve 26. âyette dile gelen "takvâ elbisesi"dir (Taberî, sûrenin 26. âyetinin tefsirinde). Bu kıssayı Âdemoğlu'nun kıssası olarak alırsak, bu mecazın her insanın büluğ çağını temsil ettiği sonucuna varabiliriz.

17 *Lâm* ve sıfat tamlamasının unsurlarının belirsizliği çevirimizin gerekçesidir. Buradaki zımnî mesaj: insanoğlu bir öteki olmadan yapamaz. Madem öyle, o hâlde alın size gerçek bir öteki! Şeytanın insanoğlunun ötekisi olduğu o kadar açık ki, bunun isbatı için zahmete gerek yok. Vahiy şeytanı insanın ötekisi olarak ilan etmekle, insanı hemcinslerini ötekileştirmekten kurtarmaktadır. Zira insan düşman bir öteki olmadan yapamaz. Eğer sağlıklı bir şeytan tasavvuruna sahip değilse, kendi cinslerini ötekileştirir. İnsan ötekileştirdiği insanı şeytanlaştırır. Ötekileştirme bu sınırda da durmaz. Kendi türünü ötekileştiren şaşkın insan, sonunda kendini ötekileştirir. İşte insanın kendi kendisinin şeytanı olma süreci böyle gerçekleşir.

قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ
فِي الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ اِلٰى حٖينٍ ﴿٢٤﴾
قَالَ فٖيهَا تَحْيَوْنَ وَفٖيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا
تُخْرَجُونَ ﴿٢٥﴾ يَا بَنٖى اٰدَمَ قَدْ اَنْزَلْنَا
عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارٖى سَوْاٰتِكُمْ وَرٖيشًاۜ
وَلِبَاسُ التَّقْوٰى ذٰلِكَ خَيْرٌۜ ذٰلِكَ مِنْ
اٰيَاتِ اللّٰهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿٢٦﴾ يَا بَنٖى اٰدَمَ
لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا اَخْرَجَ اَبَوَيْكُمْ
مِنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا
سَوْاٰتِهِمَاۜ اِنَّهُ يَرٰيكُمْ هُوَ وَقَبٖيلُهُ مِنْ حَيْثُ
لَا تَرَوْنَهُمْۜ اِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطٖينَ اَوْلِيَاۤءَ
لِلَّذٖينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٧﴾

24 (Allah) buyurdu: "Birbirinize düşman olarak çıkıp gidin![18] Zira yeryüzünde, geçici bir hayat alanı ve tadımlık bir haz sizi bekliyor." **25** (Ve) dedi ki: "Orada yaşayacak ve orada öleceksiniz; nihayet oradan (âhiret yolculuğuna) çıkarılacaksınız."[19]

26 EY ÂDEMOĞULLARI! Size katımızdan, hem çıplaklığınızı örtmek hem de zarafet ve güzellik[20] aracı olmak üzere giysi (yapma yeteneği) bahşettik; fakat takvâ elbisesi var ya: işte o en hayırlı olandır.[21]

Bunlar da Allah'ın âyetlerindendir; belki insanlar ders alırlar.

27 Ey Âdemoğulları! Tıpkı atalarınızın hasbahçeden çıkışına sebep olduğu gibi, şeytanın sizi şaşırtmasına fırsat vermeyin: Cinselliklerini keşfetmeleri için, her ikisinin örtüden yoksun bırak(ılmasını sağla)mıştı. Hiç kuşkunuz olmasın ki, o ve avanesi sizin kendilerini hiç göremeyeceğiniz bir boyuttan sizi görüyorlar! Çünkü Biz şeytanları, (hakkıyla) iman etmeyenlere otorite[22] kılarız.->

18 *Hubût* (*ihbitû*) ile *inzal* arasında fark vardır. *İnzal,* "ikram olarak iniş", *hubût* ise özellikle insan için "düşüş ve alçalış" vurgusunu taşır (Râğıb). Kur'an'da demirin, evcil hayvanların, yağmurun, adâleti temsil eden mizanın ve daha bir çok şeyin "indirildiğinin" (*inzâl*) ifade edilmesi, öncelikle "ikram edildiğinin" ifade edilmesi anlamına gelir.

19 Kıssadan hisse zımnen: Allah'ın emirlerine karşı gelen insan, bunun bedelini elindeki değerleri kaybederek öder. Âdem-İblis kıssası, iradeyi kullanmadan ahlâkî sorumluluğun gelişmeyeceğini îmâ eder.

20 Sadece burada geçen *rîş,* kuşların tüy ve teleklerine verilen isimdir. İnsana ve eşyaya estetik ve güzellik katan her şey için, özelikle giysi ve örtü için kullanılır (*Esâs* ve *Müfredât*).

21 Zımnen: Takvâ, sorumluluk bilinci olarak örtünmenin ruhudur. Takvâsız bir örtünme ruhsuz bir cesettir. Âyet giyinmenin doğuştan medenî olan insanın tabiatı gereği olduğunu ifade eder. Amaç, karşıt cinslerin birbirleriyle ilişkiyi cinsiyet üzerinden değil şahsiyet üzerinden kurmalarıdır. Aksi hâlde ilişki zehirlenir ve bu ilişkiden hasıl olacak katma değer yok olur. Medenî olan Nur 31 ve Ahzab 59'daki tesettür düzenlemeleri, bu âyetle fıtrî temelleri gösterilen örtünme sürecinin görünürlüğe ilişkin kemalini ifade eder.

22 *Evliya* bu bağlamda "otorite" vurgusuna sahiptir (Bkz: âyet 3, not 3). Şeytanların, hakkıyla iman etmeyenlere, Allah'a güvenmemelerinin bir cezası olarak nasıl otorite kullandığını Fussilet 25 ve Zuhruf 36. âyetler açık ve net bir biçimde beyan etmektedir.

<- **28** Ve ne zaman çirkin bir iş işleseler, (hemen) "Biz atalarımızı da bu iş üzerinde bulduk; demek ki[23] bunu bize Allah emretmiş" derler.

De ki: "Şu kesin: Allah çirkin bir şeyi emretmez. Yoksa Allah'a, hiç bilmediğiniz bir şeyi mi yakıştırıyorsunuz?"

29 De ki: "Benim Rabbim, sadece doğru olanın yapılmasını emretmiştir: O hâlde siz, Allah'a sadâkatinizi isbat için giriştiğiniz her eylemde bütün varlığınızla O'na yönelin[24] ve dini yalnızca O'na has kılarak ta yürekten yalvarın. Başlangıçta sizi O yarattığı gibi, sonunda da yine O'na döneceksiniz."

30 O, bazılarını doğru yola sevk edecek; fakat bazıları için de doğru yoldan sapmak kaçınılmaz hâle gelecek: Çünkü onlar Allah'ı bırakıp şeytan(î duyguların)ın hâkimiyetine girecek; üstelik doğru yolu bulduklarını sanarak...

31 EY Âdemoğulları! Her ibadet yerinde/ibadette ziynet ve zarafetinizi takının.[25] Yiyin için ama israf etmeyin; çünkü O israf edenleri sevmez.

32 Sor bakayım: "Allah'ın kulları için yarattığı güzellikleri, temiz ve helâl rızıkları yasaklayan kimmiş?"[26]

وَاِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَٓا اٰبَٓاءَنَا
وَاللّٰهُ اَمَرَنَا بِهَاۜ قُلْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَٓاءِۜ
اَتَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾ قُلْ اَمَرَ
رَبّ۪ي بِالْقِسْطِۜ وَاَق۪يمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ
مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِص۪ينَ لَهُ الدّ۪ينَۜ كَمَا
بَدَاَكُمْ تَعُودُونَۜ ﴿٢٩﴾ فَر۪يقًا هَدٰى وَفَر۪يقًا حَقَّ
عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُۜ اِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيَاط۪ينَ
اَوْلِيَٓاءَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَيَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ
مُهْتَدُونَ ﴿٣٠﴾ يَا بَن۪ٓي اٰدَمَ خُذُوا ز۪ينَتَكُمْ عِنْدَ
كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُواۚ اِنَّهُ
لَا يُحِبُّ الْمُسْرِف۪ينَۜ ﴿٣١﴾ قُلْ مَنْ حَرَّمَ ز۪ينَةَ اللّٰهِ
الَّت۪ٓي اَخْرَجَ لِعِبَادِه۪ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِۜ

---

23 *Ve* bağlacına bu bağlamda verilebilecek en uygun karşılık.

24 *Mescidin* üç anlamı vardır: *İsm-i zaman, ism-i mekân, masdar-mîmî.* Burada kelimenin mimli masdar vurgusunun bağlama uygun en münasip açılımı bize böyle göründü. Buradaki *vech* (yüz), Kur'an'ın bir çok yerinde "zatı, varlığı" anlamında kullanılır. Yüz insanın 'logo'sudur. Buradaki *vech* ile En'âm 79'daki *vech*'in anlamı aynıdır: Kişinin bütün varlığıyla Allah'a yönelmesi.
Âyette geçen *mescid* sadece "secde yeri/zamanı" anlamına gelmez. Bu kavramın anlam alanına, namaz ve tavaf gibi doğrudan ibadetlerle, düşünce üretimi ve içtihat gibi dolaylı ibadetlere varana dek ibadete dönüşebilen her şey girer (*Menâr*).

25 *Zînet,* bilgi gibi soyut, ahlâk gibi mânevi, takı ve elbise gibi maddî, boy-pos gibi bedenî olmak üzere, insan hayatına zarafet, letafet ve güzellik katan her şeydir (Râğıb). Görkem ve gösteriş, süslenip püslenmek de zînettir (Bkz: 28:79). Bir sonraki âyet, yiyecek ve içeceklerin de zînet kapsamına dahil edileceğinin delilidir. Âyet, mescide girerken açık saçık veya şeffaf kıyafetlerle değil, mazbut ve başkalarının huşuunu ihlal etmeyecek kıyafetlerle girme emri olarak anlaşılmıştır.

26 Zımnen: Dindarlık yapayım derken sahte haramlar koyarak haddini aşan kimmiş! (Bkz: 10:59-60; 16:116-117).

قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيٰمَةِ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ
لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٣٢﴾ قُلْ اِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ
الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْاِثْمَ
وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَاَنْ تُشْرِكُوا بِاللّٰهِ مَا لَمْ
يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَاَنْ تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ مَا لَا
تَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾ وَلِكُلِّ اُمَّةٍ اَجَلٌ فَاِذَا جَٓاءَ اَجَلُهُمْ
لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٤﴾ يَا
بَنِي اٰدَمَ اِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ
عَلَيْكُمْ اٰيَاتِي فَمَنِ اتَّقٰى وَاَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٥﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا
بِاٰيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَٓا اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ
النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٣٦﴾

Cevap ver: "Bunlar dünya hayatında (herkesle birlikte) imana erenler için, Kıyamet Günü ise yalnızca onlara has olacaktır."

Kavrama yeteneği olan bir toplum için âyetlerimizi işte böyle açık ve net bir biçimde dile getiriyoruz.[27]

33 De ki: "Benim Rabbim, yalnızca açık ya da gizli yüz kızartıcı davranışları, günahın her türünü, haksız yere başkasının malına göz dikmeyi, herhangi bir delil indirmediği hâlde Allah'tan başkasına ilâhlık yakıştırmanızı, hakkında bilginizin olmadığı şeyi Allah'a atfetmenizi yasaklamıştır."[28]

34 Her toplumun bir vâdesi vardır: Vâdeleri dolduğu vakit, onu bir an ne erteleyebilirler ne de öne alabilirler.[29]

35 EY ÂDEMOĞULLARI! Size aranızdan benim mesajlarımı ileten elçiler geldiğinde, her kim sorumluluk bilinciyle hareket eder ve kendini düzeltirse, onlar gelecek kaygısı taşımayacak ve geçmişte yaptıkları için üzüntü duymayacaklar.[30] 36 Mesajlarımızı yalanlayan ve onları küçümseyenlere gelince: onlar, içinde temelli kalmak üzere ateşe girecek.

---

27 Dikkat: 31 ve 32. âyete ilişkin her tür yorum, bu âyetlerin Mekke'de indiği göz önüne alınarak yapılmalıdır.

28 Zımnen: Cahilin dindarlığı arttıkça sapması da artar. Zira gösterişçi dindarlık sahte kutsallık üretir.

29 Burada "vâde" diye çevirdiğimiz *ecel*, Kur'an'da en kesin ve keskin şekliyle toplumlar için kullanılır. "Ne bir an erteleyebilirler ne öne alabilirler" kesinliği, sanıldığının aksine fert eceli için kullanılmaz. Sadece ertelemeyi dışlayan tek zamanlı kullanımlar mevcuttur (22:5; 29:5: 40:67; 63:11). Bu kalıp, çift zamanlı ve buradaki kesinlikte kullanıldığı diğer yerlerde (10:49; 16:61) milletlerin ve uygarlıkların ömrüne ilişkin olarak gelir. Uygarlıklar ağaçlara benzerler. Tutunacak bir toprağa, saçak salacak bir mekâna, gelişecek bir iklime ihtiyaç duyarlar. Akıllı olan kişi ağaçların gövde çapına değil, kökünün çürüyüp çürümediğine dikkat eder. Kökleri çürümüş ağaçlar ne kadar kalın olurlarsa olsunlar, onları yıkacak bir fırtına mutlaka kopar. Uygarlıkların kökü değerler sistemi, o kökün yayıldığı toprak insanların yüreği ve bilinci, o toprağı besleyecek yağmur adâlet, ahlâk ve imandır.
Muhtemelen *ummet* kavramının iniş sürecinde kullanıldığı ilk yer burasıdır. Bu kavramın kullanıldığı âyetlerin Mekke döneminin son yıllarına ait olması dikkat çekicidir (10:49; 15:5; 23:43). Bununla bir yandan Mekke site devleti ölçeğinde müşriklere tarihin bir yasası, öte yandan mü'minlere Medine'nin eşiğinde yepyeni bir medeniyetin kurucu öğesi olacakları hatırlatılmaktadır.

30 Çevirimizin gerekçesi için bkz: 2:38, not 68.

37 Kendi uydurduklarını Allah'a isnat eden ya da O'nun âyetlerini yalanlayandan daha zalim biri olabilir mi? Bu tipler için yazılan (ceza)lardan onların payına düşen gelip onları bulacak: En sonunda canlarını almak için elçilerimiz geldiğinde, onlara "Nerede Allah'ı bırakıp da kendilerine yalvarıp yakardıklarınız?" diye soracak. Onlar (ise) "Bizi yüzüstü bıraktılar!" cevabını vererek, hakikati ısrarla inkâr etmeleri konusunda yine kendi aleyhlerine tanıklık edecek.[31]

38 (Ve Allah): "Sizden önce gelip geçmiş olan görünür görünmez iradeli varlık[32] gurupları arasına siz de katılarak ateşe girin!" diyecek.

(Ateşe) giren guruplar her seferinde diğer gruba lânet edecek; öyle ki, onların tümü birbiri ardınca oraya doluşunca, sonrakiler önden gidenler için "Rabbimiz! İşte bizi yoldan çıkaran bunlar; bu yüzden onlara iki kat ateş azabı çektir!" diyecek.

(Allah): "Hepiniz iki kat azabı hak ettiniz, fakat bunu dahi bilecek durumda değilsiniz!" diye cevap verecek.

39 Bu kez öncekiler sonrakilere, "İşte gördünüz, sizin bizden bir farkınız yok.[33] Öyleyse, kendi işledikleriniz yüzünden tadın azabı!" diyecekler.

فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ
كَذَّبَ بِاٰيَاتِهٖۜ اُو۬لٰٓئِكَ يَنَالُهُمْ نَصٖيبُهُمْ مِنَ
الْكِتَابِۜ حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْۙ
قَالُٓوا اَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِۜ
قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا وَشَهِدُوا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ
اَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرٖينَ ﴿٣٧﴾ قَالَ ادْخُلُوا فٖٓي اُمَمٍ
قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ فِي
النَّارِۜ كُلَّمَا دَخَلَتْ اُمَّةٌ لَعَنَتْ اُخْتَهَاۜ حَتّٰٓى
اِذَا ادَّارَكُوا فٖيهَا جَمٖيعًاۙ قَالَتْ اُخْرٰيهُمْ
لِاُو۫لٰيهُمْ رَبَّنَا هٰٓؤُ۬لَٓاءِ اَضَلُّونَا فَاٰتِهِمْ عَذَابًا
ضِعْفًا مِنَ النَّارِۜ قَالَ لِكُلٍّ ضِعْفٌ وَلٰكِنْ لَا
تَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾ وَقَالَتْ اُو۫لٰيهُمْ لِاُخْرٰيهُمْ فَمَا
كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ فَذُوقُوا الْعَذَابَ
بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٣٩﴾

31 Küfür fıtrata yabancılaşmaktır. Fıtratına yabancılaşan kendisiyle tanışamaz, kendisiyle tanışmayan ise kendisine tanık olamaz.

32 *Cinn* ve *insi* çevirimiz için bkz: 6:112, not 94.

33 Lafzen: "sizin bize karşı bir ayrıcalığınız". Yukarıda verdiğimiz anlamın, bu bağlamda verilebilecek en isabetli anlam olduğu gözüküyor. Çünkü sonrakiler, kendilerinin izleyici olduğunu, asıl cezalandırılması gerekenin izleyenler değil izlenenler ya da kötülüğe öncülük edenler olduğunu düşünerek, savunmalarını bu mantık üzerine bina ediyorlar. Oysa onların hesap etmediği, böyle bir mazeretin geçerli olması durumunda şeytana kadar tüm nesillerin mazeret beyan edeceği gerçeğidir. Kaldı ki, izlenenler kötülüğe öncülük yaparak fıtrat sözleşmelerine ihanet etmişler, izleyenler ise onları körü körüne takip ederek irade ve akıl emanetine ihanet etmişlerdir. Sonuçta ikisi de ihanettir ve hainlerin cezası aynıdır.

إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا
لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ اَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ
الْجَنَّةَ حَتّٰى يَلِجَ الْجَمَلُ فِى سَمِّ الْخِيَاطِ
وَكَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُجْرِمِينَ ﴿٤٠﴾ لَهُمْ مِنْ
جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ وَكَذٰلِكَ
نَجْزِى الظَّالِمِينَ ﴿٤١﴾ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا اُولٰئِكَ
اَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٤٢﴾ وَنَزَعْنَا
مَا فِى صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهِمُ
الْاَنْهَارُ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى هَدٰينَا لِهٰذَا
وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِىَ لَوْلَا اَنْ هَدٰينَا اللّٰهُ لَقَدْ
جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ وَنُودُوا اَنْ تِلْكُمُ
الْجَنَّةُ اُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾

40 HİÇ ŞÜPHESİZ mesajlarımızı yalanlamaya kalkan ve onlara tepeden bakanlara yüce âlemlerin[34] kapıları açılmayacak; ve onlar, halat[35] iğne deliğinden geçmedikçe cennete giremeyecekler. Biz, günahta ısrar edenleri işte böyle cezalandırırız. **41** Onların (altlarında) cehennemden bir döşek, üstlerinde ateşten bir örtü olacak: İşte Biz, zulme gömülüp gidenleri böyle cezalandırırız.

42 Fakat kim imana erer ve imanıyla uyumlu işler yaparsa -ki Biz hiç kimseye taşıyacağından fazlasını yüklemeyiz- işte, içinde ebedî kalmak üzere cennete girecek olan da bunlardır. **43** Onları içlerine işlemiş olan her tür olumsuz duygu ve düşünceden tamamen arındıracağız,[36] ayaklarının altından nehirler akacak ve şu itirafta bulunacaklar: "Hamdin tamamı bizi bu (mutlu sona) ulaştıran Allah'a mahsustur; eğer Allah bize doğru yolu göstermemiş olsaydı, biz asla doğru yolu bulamazdık. Doğrusu, Rabbimizin elçileri bize gerçeği söylemişler."

Ve yankılanan bir nida: "İşte, yaptığınız (iyiliklere) karşılık mirasçısı olduğunuz cennet bu!"

34 Lafzen: "Semanın". Zımnen: Ne vahyin yüce mânaları kalbine inecek, ne bilinci güdülerinin köleliğinden kurtulup yecelecek ve ne de en yüksek makam olan cennete girecekler. Buradaki *semâ*nın "cennet"te bir gönderme olması mümkündür. İncil'deki "göklerin melekutu" tabiri ile buradaki "semanın kapıları" tabiri arasındaki anlam çağrışımı dikkat çekicidir.

35 *Cemel* sözcüğü *ceml, cuml, cummel, cumul* biçiminde de okunmuştur. Tüm okuyuşlar iki anlama çıkar: "Erkek deve" ya da "halat". İbn Abbas, benzetme sanatının bu eşsiz örneğini yorumlarken benzetme sanatında deveyi iğne ile eşleştirmenin uygun olmayacağını düşünerek bununla halatın kastedildiğini söyler ve der ki: "Allah teşbihin de en iyisini yapar" (Zemahşerî ve Ferrâ)" Hz. Ali, Mücâhid, Said b. Cübeyr ve Şa'bi de âyeti böyle anlar (*Menâr*). Erkek deveye, erkeklik organı halata benzediği için cemel denildiği görüşü de bunu teyit eder (*Tâc*). İbn Abbas'ın yukarıdaki açıklamasını doğru kabul edersek, "deve iğne deliğinden geçerse" ibaresinin Araplarda yaygın ve kabul görmüş bir *deyim* olmadığını kabul etmemiz gerekecek. Âyetteki bu ifade, cehennemi hak eden inkârcılardan söz eden "Rabbin aksini tercih etmedikçe, gökler ve yer orada durduğu sürece onlar da orada kalmayı sürdürecekler" (11:107) âyeti ile bağlantılı olarak anlaşılabilir.

36 Zımnen: Mükemmellik sadece cennette mümkün olacak. *Ğıll*, kalbin ta içine nüfuz eden kini ifade eder (Krş: 59:10). "Tamamen arıtıp damıtacağız" anlamındaki *neza'na* ile birlikte düşünüldüğünde *ğıll*in "içe işleyen" anlamı daha bir belirginlik kazanır.

44 Ve cennetlikler cehennemliklere: "Rabbimiz bize ne vaad ettiyse hepsini gerçekleşmiş bulduk; siz de Rabbinizin size vaad ettiklerinin hepsini gerçekleşmiş buldunuz mu?" diye seslenecekler.

"Evet!.." diye cevap verecekler. Bunun üzerine içlerinden bir münâdî haykıracak: "Allah'ın laneti tüm zalimlerin üzerine olsun!.. **45** Onlar ki, insanları Allah'ın yolundan çevirirler ve onu karmaşık, dolambaçlı göstermeye çabalarlar; üstelik onlar âhireti (de) inkâr ederler!"

46 O ikisi arasında bir engel bulunacaktır.

Orada (iyilerle kötüleri) ayırdetme yetisiyle donatılmış[37] kimseler olacak; onlar her iki kesimi de belirtilerinden tanıyacaklar ve henüz cennete girmeyen lâkin girmek için sabırsızlanan[38] cennetliklere "Selamün aleyküm!" diye seslenecekler. **47** Onların gözleri cehennemliklere doğru çevrilince: "Rabbimiz! Bizi zalimlerin arasına katma!" diye yalvaracaklar.

48 Ve (sözkonusu) ayırdetme yeteneğine sahip olanlar, belirtilerinden kim olduklarını çıkardıkları kimselere seslenecekler: "Sahi, ne sağladı size taraftarlarınız / mal-mülkünüz ve böbürlendiğiniz o nesneler?" **49** (Cennetlikleri işaret ederek) "İşte şunlar, bir zamanlar 'Allah rahmetini onlara asla ulaştırmaz!' diye yeminler ettiğiniz, (şimdi ise) kendilerine 'Girin cennete! Sizin için gelecek endişesi yok, geçmişten dolayı hüzün duymak da yok!' denilen kimseler değiller mi?"

وَنَادٰٓى اَصْحَابُ الْجَنَّةِ اَصْحَابَ النَّارِ اَنْ
قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ
مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّاۜ قَالُوا نَعَمْۚ فَاَذَّنَ مُؤَذِّنٌ
بَيْنَهُمْ اَنْ لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الظَّالِم۪ينَۙ ﴿٤٤﴾
اَلَّذ۪ينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَب۪يلِ اللّٰهِ وَيَبْغُونَهَا
عِوَجًاۚ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ كَافِرُونَۢ ﴿٤٥﴾ وَبَيْنَهُمَا
حِجَابٌۚ وَعَلَى الْاَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا
بِس۪يمٰيهُمْۚ وَنَادَوْا اَصْحَابَ الْجَنَّةِ اَنْ سَلَامٌ
عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ ﴿٤٦﴾ وَاِذَا
صُرِفَتْ اَبْصَارُهُمْ تِلْقَٓاءَ اَصْحَابِ النَّارِۙ
قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِم۪ينَۚ ﴿٤٧﴾
وَنَادٰٓى اَصْحَابُ الْاَعْرَافِ رِجَالًا يَعْرِفُونَهُمْ
بِس۪يمٰيهُمْ قَالُوا مَٓا اَغْنٰى عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا
كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٨﴾ اَهٰٓؤُ۬لَٓاءِ الَّذ۪ينَ اَقْسَمْتُمْ
لَا يَنَالُهُمُ اللّٰهُ بِرَحْمَةٍۜ اُدْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ
عَلَيْكُمْ وَلَٓا اَنْتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿٤٩﴾

---

37 Sûreye isim olan *A'râf* hakkında tartışmalı rivayetler bir yana, kelime "tanıma, bilme" anlamındaki *'urf*ten türetilmiştir. Atın yelesine, horozun ibiğine en tanınan alameti olduğu için *'urf* denilmiştir. "Duvar, sur, burç, kule, platform" gibi göz önünde olan ve bakınca göze çarpan her şey için kullanılmıştır. *'Ale'l-a'râfi* "marifet yeteneği", *ashâbu'l-a'râfi* da "marifet sahipleri" olarak anlayan Hasan Basri gibi otoriteler tercihimizin gerekçesidir (Krş: Râzî).

38 Bu ibareyi klasik tefsirlerin sıkıntılı "Araf" tezi üzerine değil, Süddi'nin bağlama uygun olan yorumu üzerine inşâ ettik (*Zâdu'l-Mesîr*).

وَنَادٰٓى اَصْحَابُ النَّارِ اَصْحَابَ الْجَنَّةِ اَنْ
اَفٖيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَٓاءِ اَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُۜ
قَالُٓوا اِنَّ اللّٰهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرٖينَۙ ﴿٥٠﴾
اَلَّذٖينَ اتَّخَذُوا دٖينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا وَغَرَّتْهُمُ
الْحَيٰوةُ الدُّنْيَاۚ فَالْيَوْمَ نَنْسٰيهُمْ كَمَا نَسُوا
لِقَٓاءَ يَوْمِهِمْ هٰذَاۙ وَمَا كَانُوا بِاٰيَاتِنَا يَجْحَدُونَ
﴿٥١﴾ وَلَقَدْ جِئْنَاهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلٰى عِلْمٍ
هُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ
اِلَّا تَأْوٖيلَهُۜ يَوْمَ يَأْتٖى تَأْوٖيلُهُ يَقُولُ الَّذٖينَ نَسُوهُ
مِنْ قَبْلُ قَدْ جَٓاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّۚ فَهَلْ
لَنَا مِنْ شُفَعَٓاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَٓا اَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ
غَيْرَ الَّذٖى كُنَّا نَعْمَلُۜ قَدْ خَسِرُٓوا اَنْفُسَهُمْ
وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٥٣﴾ اِنَّ رَبَّكُمُ
اللّٰهُ الَّذٖى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فٖى
سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِى
الَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثٖيثًاۙ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ
وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِاَمْرِهٖۜ

50 Ve cehennemlikler cennetliklere seslenecekler: "(Ne olur), üzerimize bir parça su dökün!.." ya da "Allah'ın size bahşettiği rızıklardan (bize de verin)!.."

(Diğerleri): "Unutmayın ki Allah, inkâr edenleri her ikisinden de mahrum bırakmıştır!
51 Onlar ki, dinlerini oyun ve eğlenceye çevirip dünya hayatının albenisine kanmıştılar!" cevabını verecekler.

Dahası, onlar nasıl bu Hesap Günü'nün gelip çatacağını unuttular ve mesajlarımızı inkâr ettilerse, Biz de bugün onları unutulmaya terk edeceğiz.
52 Zira Biz onlara, iman eden bir toplum için bir yol haritası ve rahmet pınarı olan, tarifsiz bir bilgiye dayalı izahlarımız bulunan bir kitap iletmiştik.

53 Onların, (Hesap Günü haberinin) gerçek manada vuku bulmasından başka neyi beklemeye hakları var! Onu vaktiyle göz ardı eden kimseler, gerçek manada vuku bulduğu gün diyecekler ki:

"Doğrusu Rabbimizin elçileri bize hakikati söylemiş. Acaba şimdi bizden yana aracılık yapıp da bizi kayıracak birileri var mı? Veya geri dönmemize izin verilse de, şimdiye kadar yaptıklarımızdan başka türlü davransak olmaz mı?"

Doğrusu onlar kendilerini (işte böyle) aldatacaklar ve uydurdukları kuruntu ürünü (şefaatçi)ler, kendilerini yüzüstü bırakacak.[39]

54 KUŞKUSUZ sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı aşamada[40] yaratan; ve sınırsız güç ve kudret makamına[41] kurulan Allah'tır. O'dur gündüzü aralıksız kovalayan geceyle örten; güneşi, Ay'ı ve yıldızları emrine âmâde kılan O... ->

39 Zımnen: Allah'tan başka şefaatçi aramak, Allah'tan istemeye yüzü olmamaktır.

40 Lafzen: "altı günde". Nüzûl sürecinde bu ibarenin ilk geçtiği 50:38'in ilgili notuna bkz.

41 *'Arş* için bkz: 20:5, not 4.

<- Bakın, yalnız O'na aittir bütün
yaratış ve mutlak emir: Âlemlerin
Rabbi Allah en yüce, en ulvî bereket
kaynağıdır.[42]
55 Rabbinize alçak gönüllü olarak[43]
ve derin bir acziyet duygusu içinde
yalvarın![44] Şüphesiz O haddi aşanları
sevmez. 56 Bu nedenle, iyi bir düzene
sokulmuşken yeryüzünde bozguncu-
luk çıkarmayın; derin bir ürperti ve
büyük bir iştiyakla[45] yalvarın O'na;
çünkü Allah'ın rahmeti iyilere pek
yakındır. 57 O'dur rüzgârları rahmeti-
nin önüne katıp müjdeci[46] olarak gön-
deren; nihayet bunlar yağmur yüklü
bulutları taşıyınca,[47] onu ölü toprağa[48]
doğru sevkedip bu yolla su indiririz
ve böylece her türlü ürünün yeşerip
boy vermesini sağlarız. Ölüleri de işte
böyle dirilteceğiz: belki düşünür de
ibret alırsınız.[49]->

أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ
﴿٥٤﴾ اُدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ
الْمُعْتَدِينَ ﴿٥٥﴾ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ
إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَتَ
اللّٰهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾ وَهُوَ الَّذِي
يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ حَتَّى
إِذَا أَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَيِّتٍ
فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ
كَذٰلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَى لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٥٧﴾

---

42 *Tebârake*: Hem "eksilmeyip sabit kalan", hem de "artıp çoğalan" anlamındaki *el-bereke*den türetilir. Yük devesinin sırtına verilen addır. *Bereket*, "özünde çok olan ve durduğu yerde artan kalıcı hayır" demektir. Diğer kipleri kullanılmayan *tebârake* fiili, *teâlâ* gibi yalnız Allah için kullanılır (Râğıb). Bu niteliğinden dolayı hem O'nun "sınırsız yüceliğine" hem de "bereket kaynağı oluşuna" delâlet eder. Fiilin yapısı gereği, bu bereket Allah'a nisbetle sürekli ve kesintisiz, kula nisbetle ameline bağlı olarak değişkendir.

43 *Tadarru'an*, muhtemelen nüzûl sürecinde ilk burada geçer. Hayvanın süt dolu memesi yere en yakın organ olduğu için *dar'* adını alır. Dikenli bir çöl bitkisi olan *şibrık*, iyice kuruduğu zaman *darî'* ismini alır (*Lisân*, şibrık md.). Ona bu adın verilmesinin nedeni, develerin onu dikenlerinden etkilenmeden koparmak için başlarını yere yatırmaları olsa gerek. *Dara'a* kökünden gelen sekiz kelimenin tümü de Mekke döneminin sonlarında indirilen A'râf, En'âm, Gâşiye ve Mü'minûn sûrelerinde yer almıştır. Dilimize "tazarru ve niyaz" biçiminde girmiş olan sözcüğe bu bağlamda verilebilecek en uygun anlam "alçak gönüllü" olacaktır. (Aynı kökten gelen *darî'*in âhirete ilişkin kullanımına dair bir not için bkz: 88:6, not 4.)

44 *Hufyetene* verdiğimiz karşılık (Krş: 11:70), sözcüğün "acziyetini bilmekten dolayı oluşan korku" anlamına gelen *havf* köküne dayanır. *Haşyet*le farkı için bkz: 10:62, not 83. Burada söz konusu olan yalınkat bir "korku ve endişe" değil, insanın kendi acizliğini ve yetersizliğini bilme duygusudur.

45 *Tame'ana* verdiğimiz bu mâna için bkz: 32:16, not 27.

46 *Buşran* kelimesi *neşran* ve daha başka şekilde de okunmuştur (Zeccâc). Bu durumda "yayan, dağıtan" anlamını alır. Anlamın özüne ilişkin olmayan bu farklı kıraatların nedeni açıktır: İlk yazılışında noktalamanın (rakş) olmadığı Arap yazısında tek bir kısa çizgiyle resmedilen bu harfin *bâ* ya da *nûn* olup olmadığı, noktasının nereye konulacağına bağlıdır. İmam Asım, Kûfelilerin okuyuşu olan *buşran*'ı tercih etmiştir. Mesajın içeriğini önceleyen Zemahşerî ve Ebu Müslim'in tercihi de budur (Râzî). Benzer formda gelen iki âyet daha vardır: 25:48 ve 27:63. Fakat, farklı formlarla gelip aynı meteorolojik olayı dile getiren âyetlerde *neşeran*'ın kullanıldığı da bir gerçektir (Krş: 42:28; 43:11).

47 *Ekalle*, "kaldırılan şeyin hafifliğinden değil kaldıranın güçlü olmasından dolayı yükü kolay kaldırma" (Râğıb).

48 Buradaki "ölü toprak" ile bir sonraki âyetteki "bereketli toprak" birbirinin mukabilidir.

49 Ölü toprağın rahmet yağmuruyla nasıl canlandığını tasvir eden bu ve bundan sonraki âyetle, ta yürek-

وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِاِذْنِ رَبِّهٖۚ وَالَّذٖى
خَبُثَ لَا يَخْرُجُ اِلَّا نَكِدًاۜ كَذٰلِكَ نُصَرِّفُ
الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ ﴿٥٨﴾ لَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا
اِلٰى قَوْمِهٖ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ
مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُۜ اِنّٖى اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ
عَظٖيمٍ ﴿٥٩﴾ قَالَ الْمَلَاُ مِنْ قَوْمِهٖٓ اِنَّا لَنَرٰيكَ فٖى
ضَلَالٍ مُبٖينٍ ﴿٦٠﴾ قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بٖى ضَلَالَةٌ
وَلٰكِنّٖى رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمٖينَ ﴿٦١﴾ اُبَلِّغُكُمْ
رِسَالَاتِ رَبّٖى وَاَنْصَحُ لَكُمْ وَاَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا
لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٢﴾ اَوَعَجِبْتُمْ اَنْ جَٓاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ
رَبِّكُمْ عَلٰى رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا
وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٦٣﴾ فَكَذَّبُوهُ فَاَنْجَيْنَاهُ
وَالَّذٖينَ مَعَهُ فِى الْفُلْكِ وَاَغْرَقْنَا الَّذٖينَ كَذَّبُوا
بِاٰيَاتِنَاۜ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمٖينَ ﴿٦٤﴾

<–58 Nitekim kaliteli beldenin bitkisi, -Rabbinin izniyle- (güzel) çıkar; kötü olanda ise, işe yaramaz ve yararsız (otlardan) başka bir şey yetişmez. Elindeki nimetin değerini bilen bir topluluk için âyetlerimizi işte böyle çok boyutlu olarak dile getiriyoruz.

59 DOĞRUSU Biz Nûh'u kendi toplumuna göndermiştik. Dedi ki: "Ey Kavmim! Yalnızca Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka ilâhınız yok. Kuşkusuz ben, korkunç bir günün azabına uğramanızdan korkuyorum."

60 Toplumunun seçkinleri, "Şu kesin ki, biz seni apaçık bir sapıklık içinde görüyoruz" diye cevap verdiler.

61 "Ey kavmim!" dedi, "Ben sapıtmış değilim, aksine ben âlemlerin Rabbi tarafından seçilen bir elçiyim. **62** Size Rabbimin mesajlarını tebliğ ediyor ve samimi davranıyorum; çünkü ben Allah'tan gelen (vahiy) sayesinde sizin bilmediklerinizi biliyorum. **63** Ne yani, sizi uyarsın, sorumluluğunuzu hatırlatsın ve bu sayede rahmete nail olasınız diye içinizden bir adam eliyle Rabbinizden size bir bildiri gelmesine çok mu şaşırdınız?"[50]

64 En sonunda onu yalanladılar. Bunun üzerine Biz de onu ve onunla birlikte gemide bulunanları kurtardık; âyetlerimizi yalanlayanları ise boğulmaya terk ettik: Onlar gerçekten de kör bir topluluk idiler.

---

ten alçak gönüllü olarak, kaygıyla umut arasında duadan söz eden 55-56. âyetler arasındaki ilişki dikkat çekicidir.

50 Bkz: Yûnus sûresinin 2. âyeti.

65 ÂD'A[51] da soydaşları[52] Hûd'u (gönderdik).[53] "Ey kavmim!" dedi, "yalnızca Allah'a kulluk edin! Sizin O'ndan başka ilâhınız yok. Şu hâlde hâlâ (O'na ortak koşmaktan) sakınmayacak mısınız?"

66 Toplumunun inkârda direnen seçkinleri, "Gerçekte biz seni aklı kıt biri olarak görüyoruz; üstelik biz senin yalancılardan biri olduğunu zannediyoruz" diye cevap verdiler.

67 Dedi ki: "Ey kavmim! Ben aklı kıt biri değilim; bilakis ben âlemlerin Rabbinden bir elçiyim. 68 Size Rabbimin mesajlarını tebliğ ediyorum; zira ben size (gönderilmiş) samimi, güvenilir biriyim. 69 Ne yani, sizi uyarsın diye içinizden bir adam eliyle Rabbinizden size bir bildiri gelmesine niçin şaşıyorsunuz? Bari Nûh kavminin ardından sizi nasıl (uygarlığa) mirasçı kıldığını, yaratılış bakımından sizi nasıl üstünlüklerle takviye ettiğini hatırlayın! Artık Allah'ın nimetlerini unutmayın ki ebedî kurtuluşa erebilesiniz!"

70 Onlar dediler ki: "Sen bize bir tek Allah'a kulluk etmemiz ve atalarımızın tapa geldiği şeyleri bırakmamız için mi geldin? Tamam, eğer sözünün arkasındaysan haydi getir bizi tehdit edip durduğun azabı!"

71 (Hûd) dedi ki: "Rabbinizden (bir ceza olarak) üstünüze çökmüş bir (ahlâkî) kokuşmuşluğun[54] ve tarifsiz bir gazabın içindesiniz zaten. Şimdi, Allah'ın haklarında hiçbir delil indirmediği, yalnızca sizin ve atalarınızın yücelttiği[55] isimler hakkında mı benimle tartışıyorsunuz? O hâlde bekleyin, gerçek şu ki ben de sizinle birlikte bekleyeceğim!"

وَاِلٰى عَادٍ اَخَاهُمْ هُودًاۜ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا
اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُۜ اَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٦٥﴾ قَالَ
الْمَلَاُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهٖٓ اِنَّا لَنَرٰيكَ فِي
سَفَاهَةٍ وَاِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٦٦﴾ قَالَ
يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ وَلٰكِنِّي رَسُولٌ مِنْ
رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٧﴾ اُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي
وَاَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ اَمِينٌ ﴿٦٨﴾ اَوَعَجِبْتُمْ اَنْ
جَٓاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلٰى رَجُلٍ مِنْكُمْ
لِيُنْذِرَكُمْۜ وَاذْكُرُٓوا اِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَٓاءَ مِنْ
بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَصْطَةًۚ
فَاذْكُرُٓوا اٰلَٓاءَ اللّٰهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾
قَالُٓوا اَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللّٰهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا
كَانَ يَعْبُدُ اٰبَٓاؤُ۬نَاۚ فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَٓا اِنْ كُنْتَ
مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٧٠﴾ قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِنْ
رَبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌۜ اَتُجَادِلُونَنِي فِٓي
اَسْمَٓاءٍ سَمَّيْتُمُوهَٓا اَنْتُمْ وَاٰبَٓاؤُ۬كُمْ مَا نَزَّلَ
اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍۜ فَانْتَظِرُٓوا اِنِّي مَعَكُمْ
مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿٧١﴾

51 *'Âd* hakkında ayrıntılı bir açıklama için bkz: 89:6, not 9.

52 Lafzen: "kardeşleri". Çevirimizin gerekçesi için bkz: 11:61, not 75.

53 Hz. Hûd, Eski Ahid'de Eber adıyla anılır (*Tekvin*, 10:42).

54 Râzî, çoğunluğun aksine *ricsi* azab olarak anlamanın mümkün olamayacağını, bu durumda tekrara düşülmüş olacağını söyler ve bu kelimeyi temizlik ve arılığın zıddı, yani "pislik ve iğrençlik" olarak takdim eder (Krş: 6:125, not 108).

55 *Semmâ*, kök olarak "yüceltmek" anlamını da içerir (Bkz: 2:31, notlar 49 ve 50).

فَاَنْجَيْنَاهُ وَالَّذ۪ينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَقَطَعْنَا
دَابِرَ الَّذ۪ينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَمَا كَانُوا مُؤْمِن۪ينَ
﴿٧٢﴾ وَاِلٰى ثَمُودَ اَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ
اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَٓاءَتْكُمْ
بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ هٰذِه۪ نَاقَةُ اللّٰهِ لَكُمْ اٰيَةً فَذَرُوهَا
تَأْكُلْ ف۪ٓي اَرْضِ اللّٰهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُٓوءٍ
فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿٧٣﴾ وَاذْكُرُٓوا اِذْ جَعَلَكُمْ
خُلَفَٓاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّاَكُمْ فِي الْاَرْضِ
تَتَّخِذُونَ مِنْ سُهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْحِتُونَ
الْجِبَالَ بُيُوتًا فَاذْكُرُٓوا اٰلَٓاءَ اللّٰهِ وَلَا تَعْثَوْا
فِي الْاَرْضِ مُفْسِد۪ينَ ﴿٧٤﴾ قَالَ الْمَلَاُ الَّذ۪ينَ
اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِه۪ لِلَّذ۪ينَ اسْتُضْعِفُوا لِمَنْ
اٰمَنَ مِنْهُمْ اَتَعْلَمُونَ اَنَّ صَالِحًا مُرْسَلٌ مِنْ رَبِّه۪
قَالُٓوا اِنَّا بِمَٓا اُرْسِلَ بِه۪ مُؤْمِنُونَ ﴿٧٥﴾ قَالَ الَّذ۪ينَ
اسْتَكْبَرُٓوا اِنَّا بِالَّذ۪ٓي اٰمَنْتُمْ بِه۪ كَافِرُونَ ﴿٧٦﴾

72 Nihayet, katımızdan bir rahmet eseri olarak onu ve onunla birlikte olanları kurtardık; ve âyetlerimizi yalanlayanların kökünü kazıdık: nitekim onlar da (tehdidimizin gerçekliğine) inanmamıştılar.

73 SEMUD'A[56] da soydaşları Sâlih'i (gönderdik). "Ey kavmim!" dedi, "Yalnızca Allah'a kulluk edin! Sizin O'ndan başka ilâhınız yok. Doğrusu Rabbinizden size açık ve net bir belge gelmiştir: İşte Allah'ın devesi,[57] sizin için bir delildir: O hâlde bırakın onu, (Allah'ın devesi) Allah'ın arzında otlasın ve sakın ona bir kötülük yapayım demeyin! Yoksa size elem veren bir azap dokunur. **74** Hem hatırlayın 'Âd'ın ardından O'nun sizi nasıl (uygarlığa) vâris kıldığını ve şu malum yerde[58] sizi yerleştirdiğini! (Siz ki) buranın düzlüklerinde köşkler inşâ edip, dağlarındaki (kayalardan) evler yontarsınız. Artık hatırlayın Allah'ın nimetlerini de, kötülüğü yaygınlaştırarak ahlâkî çürümeye meydan vermeyin!"

75 Toplumunun güçsüzlere karşı büyüklük taslayan seçkinleri, ezilenler arasındaki inanan kimselere dediler ki: "Siz Sâlih'in Rabbi tarafından gönderildiğine inanıyor musunuz?" Onlar "Elbette" dediler, "biz onunla gönderilene de iman etmiş kişileriz!"

76 Büyüklük taslayanlarsa, "Biz" dediler, "sizin iman etmeye değer bulduğunuz şeyin inkârcısıyız!"

---

56 'Âd ve Semûd'un birlikte anılmasıyla ilgili bkz: 89:6, not 9.

57 "Allah'ın devesi", âyetin devamındaki "Allah'ın arzı" veya "Allah'ın evi" ile aynı vurguya sahiptir. Esasen özel mülkiyet olmayıp kamu malı olduğunu gösterir. Bu uygulamanın cahiliyye Mekke'sinde nasıl bir sahte kutsallık icadına dönüştüğü Mâide 103'te dile getirilmiştir (5:103'ün notuna bkz). Bu devenin bir sınav nesnesi kılınması ile ilgili bkz: 54:27.

58 *el-'Ard*daki belirlilik çeviriye "malum" olarak yansımıştır).

77 En sonunda dişi deveyi[59] işkenceyle,
vahşice katlettiler[60] ve Rablerinin buy-
ruğuna karşı geldiler; üstelik dediler ki:
"Ey Sâlih! Eğer peygamberlerden biri
olduğun gerçekse, haydi getir şu bizi
tehdit ettiğin azabı!"
78 Derken şiddetli bir sarsıntı[61] onları
ansızın yakalayıverdi ve kendi obala-
rında cansız donakaldılar.
79 Ve (Sâlih) onları ardında bırakırken
"Ey kavmim!" diye mırıldanmıştı,[62]
"Doğrusu ben size Rabbimin mesajını
tebliğ etmiş ve size samimi davranmış-
tım; ne var ki siz samimi davrananları
hiç sevmiyorsunuz!"
80 LUT'U da (gönderdik).[63] Hani o
toplumuna şöyle çıkışmıştı: "Ne yani,
sizden önceki toplumlardan hiç biri-
nin yapmadığı (düzeyde) bir densizli-
ği irtikap edecek misiniz? **81** Siz ki,
kadınları bırakıp şehvetle erkeklere
yaklaşıyorsunuz: Yoo, sizler gerçekten
de haddi aşan bir topluluksunuz.
82 Ama kavminin cevabı şundan iba-
ret oldu: "Sürüp çıkarın yurdunuz-
dan şunları! Besbelli bunlar pek temiz
insanlarmış!"
83 Bunun ardından onu ve yakınlarını
kurtardık; ne ki eşi (yolda) dökülenlerden
biri oldu.[64] **84** Sonunda sağanak (gibi belâ)
yağdırdık üzerlerine:[65] Gör ki günaha
gömülüp gidenlerin sonu nice olurmuş!

فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ اَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا
يَا صَالِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا اِنْ كُنْتَ مِنَ
الْمُرْسَلِينَ ﴿٧٧﴾ فَاَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَاَصْبَحُوا
فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٧٨﴾ فَتَوَلّٰى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا
قَوْمِ لَقَدْ اَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ رَبّ۪ي وَنَصَحْتُ لَكُمْ
وَلٰكِنْ لَا تُحِبُّونَ النَّاصِح۪ينَ ﴿٧٩﴾ وَلُوطًا
اِذْ قَالَ لِقَوْمِه۪ٓ اَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ
بِهَا مِنْ اَحَدٍ مِنَ الْعَالَم۪ينَ ﴿٨٠﴾ اِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ
الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَٓاءِ بَلْ اَنْتُمْ
قَوْمٌ مُسْرِفُونَ ﴿٨١﴾ وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِه۪ٓ اِلَّا
اَنْ قَالُٓوا اَخْرِجُوهُمْ مِنْ قَرْيَتِكُمْ اِنَّهُمْ اُنَاسٌ
يَتَطَهَّرُونَ ﴿٨٢﴾ فَاَنْجَيْنَاهُ وَاَهْلَهُٓ اِلَّا امْرَاَتَهُ
كَانَتْ مِنَ الْغَابِر۪ينَ ﴿٨٣﴾ وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ
مَطَرًا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِم۪ينَ ﴿٨٤﴾

---

59 Bu deve ile ilgili bir açıklama için bkz: 11:64, not 80.

60 *'Akara,* "hayvanın bacaklarını kırmak" anlamına gelir. Bu bağlamda kelimenin kazandığı anlam "işkenceyle öldürme, hunharca katletme"dir.

61 *Racfeh*: Şiddetli sarsıntı, deprem (Ferrâ ve Zeccâc). Mücâhid ve diğerleri, kadim anlatılar doğrultusunda bunu "şiddetli gürültü" olarak tefsir etmiş. Kelimedeki belirlilik, bu sarsıntının insanlar tarafından bilinmedik değil, tersine bildik tanıdık bir sarsıntı olduğunu gösterir. Bu da ilâhî felaketin bir "deprem" ya da "volkanik deprem" şeklinde gerçekleştiği sonucuna götürür. Allahu a'lem.

62 Peygamberin bu sözü, helâke uğrayan kavminin geride kalan enkazına bakarak söylediği açık.

63 Bir önceki Hz. Sâlih (73) ve bir sonraki Hz. Şuayb (85) için kullanılan *ehâhum* (soydaşları) nitelemesinin neden Hz. Lût için kullanılmadığı ile ilgili bkz: 11:61, not 75.

64 *Ğâbirîn* için bkz: 26:171, not 89.

65 *Matar,* "yağmur" anlamına gelir. Fakat, Câhız'ın da tesbit ettiği gibi, Arap dilini konuşan halk ya

وَاِلٰى مَدْيَنَ اَخَاهُمْ شُعَيْبًاۜ قَالَ يَا قَوْمِ
اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُۜ قَدْ
جَٓاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَاَوْفُوا الْكَيْلَ
وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ اَشْيَٓاءَهُمْ
وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْاَرْضِ بَعْدَ اِصْلَاحِهَاۜ
ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَۚ ﴿٨٥﴾ وَلَا
تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ
عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ بِهٖ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًاۚ
وَاذْكُرُٓوا اِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَثَّرَكُمْ وَانْظُرُوا
كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿٨٦﴾ وَاِنْ كَانَ
طَٓائِفَةٌ مِنْكُمْ اٰمَنُوا بِالَّذٖٓي اُرْسِلْتُ بِهٖ
وَطَٓائِفَةٌ لَمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتّٰى يَحْكُمَ
اللّٰهُ بَيْنَنَاۚ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿٨٧﴾

85 MEDYEN'E de soydaşları Şuayb'ı
gönderdik.[66] "Ey kavmim!" dedi, "Yalnızca Allah'a kulluk edin! Sizin O'ndan başka ilâhınız yok: size Rabbinizden hakikatin apaçık belgeleri gelmiştir. Artık (her şeyde) ölçüyü ve tartıyı tam gözetin, insanları hakları olan şeylerden mahrum bırakmayın[67] ve iyi bir düzene sokulmuşken yeryüzünde fesat çıkarmayın! Bütün bunlar sizin hayrınızadır: tabi ki gerçekten Allah'a güveniyorsanız![68]
86 Bir de (Hakka varan) her yolun kenarına kurulup O'na iman eden kimseleri türlü tehditlerle Allah'ın yolundan döndürmeye ve onu eğri büğrü göstermeye çalışmayın! Ve hatırlayın ki, siz azınlık iken O sizi çoğalttı: işte, fesat çıkaranların akıbeti nasıl olurmuş görün!
87 Madem ki aranızda, getirdiğim mesaja inanan bir topluluk yanında inanmayan bir topluluk da var; o hâlde Allah aramızda hüküm verinceye kadar sabredin:[69] Zira O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır.

---

da seçkin *matar*la *ğays* arasında bir fark gözetmezken, Kur'an türevleriyle 15 yerde kullandığı *matan* "bela" ve "intikam" anlamını çağrıştırır biçimde kullanmıştır (*el-Beyan ve't-Tebyîn*). Parantez içi açıklama Kur'an'ın bu özel kullanımını yansıtmak açısından zorunludur.

66 *Medyen*, Kızıldeniz kıyısında Akabe körfezinin doğusunda yer alan bir şehirdir. Josephus, Eusebius ve Batlamyus (Ptolemi) bu kentten ayrı ayrı söz ederler. Eski Ahid'de Medyen adlı bir kent geçmemektedir. Ne ki, Midyan isminde bir kabileden ve onun soy kütüğünün varıp kendisine dayandığı Midyan adlı kişiden söz edilir. Sadece bir ses benzerliği değilse -muhtemelen Medyenlilerin büyük atası- Midyan, Eski Ahid'e göre Hz. İbrahim'in Katura'dan olma oğludur (*Tekvin* 25:2). Hz. Şuayb Hz. Musa'nın üstadı, işvereni ve kayınpederidir. Allah Rasulü onu "peygamberlerin hatîbi" olarak nitelendirmiştir (Medyen'le ilgili bir not için bkz: 28:22).

67 *La tebhasû*: "..eksiltmeyin, değerini düşürmeyin!". Taberî'ye göre "İnsan hakkına tecavüz etmeyin!"

68 Zımnen: Allah'ın sizin için hayırlı olandan başkasını önermeyeceğine olan güveniniz tam ise. Bu anlamda "inkâr" açık bir güvensizliktir. Bu âyetin bağlamında, *iman*a ahlâkî karşılığı olan "güven" anlamı vermek bizce âyetin maksadına daha uygun görünmektedir. Kur'an'da Allah için kullanılan *el-Mü'min* sıfatı da, teolojik karşılığı olan 'inanmakla' ilgili değil, ahlâkî karşılığı olan 'güven vermekle' ilgilidir (Krş: 2:100).

69 Bu çifte muhataplı ifade, Hz. Şuayb'in mü'min bağlılarına bir teselli tavsiyesi, mesajını inkâr edenlere ise kinayeli bir tehdit içermektedir. Bu ve bundan önceki kıssalarda ilginç olan, inanan kitlenin savunmada kalıp hiç saldırıya geçmemiş olmasıdır. Aksine bir sonraki âyette olduğu gibi, saldırgan taraf hep inkârcılar olmuştur.

88 Kavminin büyüklük taslayan seçkinleri "Ey Şuayb!" dediler, "Ya seni ve beraberindeki mü'minleri yurdumuzdan sürüp çıkarırız ya da bizim inancımıza geri dönersiniz!"[70]

(Şuayb) dedi ki: "Peki, ya razı olmazsak?
89 Hem Allah bizi ondan kurtardıktan sonra kalkıp sizin inanç sisteminize dönecek olursak, uydurduğumuz yalanı Allah'a isnat etmiş oluruz. Rabbimiz Allah istemediği sürece inancınıza dönmemiz asla mümkün değildir. Rabbimizin ilmi her şeyi kuşatmıştır (ve) biz Allah'a güvenmişizdir: Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasındaki engelleri kaldır![71] Çünkü Sen, engel kaldıranların en hayırlısısın!"

90 Ve kavminden inkârda direnen seçkinler, "Eğer Şuayb'a uyacak olursanız, kesinlikle kaybeden siz olacaksınız!" diye tehdit ettiler.

91 Derken şiddetli bir sarsıntı onları yakalayıverdi ve kendi yurtlarında cansız donakaldılar.[72] **92** Onlar ki Şuayb'ı yalanlıyorlardı, kendileri yalan oldular...[73] Onlar ki Şuayb'ı yalancı çıkarıyorlardı,[74] kaybeden yine onlar oldu...

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ
لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَكَ
مِنْ قَرْيَتِنَٓا اَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَاۜ قَالَ اَوَلَوْ
كُنَّا كَارِهِينَ ﴿٨٨﴾ قَدِ افْتَرَيْنَا عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا
اِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ اِذْ نَجّٰينَا اللّٰهُ مِنْهَاۜ
وَمَا يَكُونُ لَنَٓا اَنْ نَعُودَ فِيهَٓا اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُ
رَبُّنَاۜ وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًاۜ عَلَى اللّٰهِ
تَوَكَّلْنَاۜ رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ
وَاَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ ﴿٨٩﴾ وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ
كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا اِنَّكُمْ اِذًا
لَخَاسِرُونَ ﴿٩٠﴾ فَاَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَاَصْبَحُوا
فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٩١﴾ اَلَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا
كَاَنْ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَاۚ اَلَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا
هُمُ الْخَاسِرِينَ ﴿٩٢﴾

---

70 Zımnen: Kötüyü rahatsız etmeyen iyi pasif iyidir. Pasif iyi aktif kötünün teşvikçisidir.

71 İbn Abbas kaynaklı bir rivayete göre bu ibare şöyle de okunabilir: "Bizimle kavmimiz arasında hüküm ver, çünkü Sen hüküm verenlerin en hayırlısısın" (*İtkân* II, 5). Fakat 87. âyette bu mâna hem de "hüküm" kelimesiyle zaten dile getirilmiştir. Bu âyette ise peygamberle kavmi arasındaki tıkanıklığa dikkat çekilmekte ve Hz. Şuayb'in onlar için yapacağı son şey nakledilmektedir. Bu âyetteki fetih duasıyla Fetih sûresinin girişi aynı anlam alanına dahildir. Hz. Şuayb'in insanüstü çabasının gerekçesini, 6. âyetten yola çıkarak anlayabiliriz.

72 *Racfeh* için 78. âyetin ilgili notuna bkz. Akabe körfezi kıyısında yer alan bölgenin jeolojik yapısı, söz konusu bölgenin geçmişte volkanik depremlere maruz kaldığını göstermiştir. Bölgede *harre* adı verilen granit silsile tepecikler, gerçekte volkanik kayalardan başka bir şey değildir.

73 Lafzen: "hiç yaşamamış gibi oldular". Bu ifade, kinaye olarak "yalan oldular" sözünü çağrıştırmaktadır.

74 *Kezzebû* âyette iki kez gelse de vurgusu farklıdır ve bu fark cümlenin muhtevasından çıkarılabilir. Bizim burada yaptığımız, sadece bu vurgu farkını çeviriye yansıtma çabasından ibarettir.

فَتَوَلّٰى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ اَبْلَغْتُكُمْ
رِسَالَاتِ رَبّ۪ي وَنَصَحْتُ لَكُمْۚ فَكَيْفَ اٰسٰى
عَلٰى قَوْمٍ كَافِر۪ينَ ﴿٩٣﴾ وَمَٓا اَرْسَلْنَا ف۪ي قَرْيَةٍ
مِنْ نَبِيٍّ اِلَّٓا اَخَذْنَٓا اَهْلَهَا بِالْبَأْسَٓاءِ وَالضَّرَّٓاءِ
لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ ﴿٩٤﴾ ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ
الْحَسَنَةَ حَتّٰى عَفَوْا وَقَالُوا قَدْ مَسَّ اٰبَٓاءَنَا
الضَّرَّٓاءُ وَالسَّرَّٓاءُ فَاَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا
يَشْعُرُونَ ﴿٩٥﴾ وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْقُرٰٓى اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا
لَفَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِ
وَلٰكِنْ كَذَّبُوا فَاَخَذْنَاهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ
﴿٩٦﴾ اَفَاَمِنَ اَهْلُ الْقُرٰٓى اَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا بَيَاتًا
وَهُمْ نَٓائِمُونَۜ ﴿٩٧﴾ اَوَاَمِنَ اَهْلُ الْقُرٰٓى اَنْ يَأْتِيَهُمْ
بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩٨﴾

93 Ve (Şuayb) onları ardında bırakırken "Ey kavmim!" diye mırıldanmıştı, "Doğrusu ben size Rabbimin mesajlarını tebliğ etmiştim ve size karşı samimi davranmıştım. Şimdi ben, (sizin gibi) nankör bir kavim için nasıl gam çekeyim!?"[75]

94 BİZ hiçbir ülkeye bir peygamber göndermemişizdir ki, (zamanında) oranın halkını belki (Allah'a) boyun eğerler diye şiddetli zorluk ve darlıkla[76] sınamamış olalım. 95 Sonra (o) kötü durumu güzelliğe çevirmişizdir de, refaha kavuşup şımarmışlar ve "(Bir zamanlar) atalarımız da sıkıntılı ve sevinçli günler yaşamışmış" demişlerdir.[77] İşte bunun üzerine biz de onları, olup bitenin farkına dahi varmadan ansızın yakalayıvermişizdir.

96 Oysa, eğer bu ülkelerin insanları inansalar[78] ve sorumlu hareket etselerdi, onlara göklerin ve yerin bereketini ardına kadar açardık, fakat yalanladılar. Bunun üzerine biz de yaptıklarından dolayı onları kıskıvrak yakaladık.[79]

97 Şu hâlde bu ülkelerin insanları, azabımızın gece vakti onlar uykudayken ansızın gelip çatmayacağından emin miydiler? 98 Ya da, (sözkonusu) ülkelerin insanları azabımızın gündüz gözüyle onlar (hayat) oyununu oynarken gelip çatmayacağından emin miydiler?[80]->

75 Buradaki "nankörlük", içerisinde ısrarlı inkârı barındıran bir nankörlüktür. Bu ifade, kavmi topluca helâk olan bir peygamberin iç dünyasını ele vermesi açısından hayli anlamlıdır.

76 Bu iki kavram arasındaki fark için bkz: 6:42, not 31.

77 Bununla Allah'ın hayata müdahil olmadığını; iyilik ve kötülüğün, darlık ve bolluğun, felaket ve saadetin Allah'tan bağımsız, periyotlar hâlinde ya da tesadüfen gerçekleştiğini ima etmişlerdir. Ya da bütün bunların atalarının başına geldiğini, fakat kendi başlarına gelmeyeceğini zannetmişlerdir (Bkz: 45:24). Bu zan onları gaflete sürüklemiş, ve kendi kendilerine kurdukları tuzak tarafından gafil avlanmışlardır.

78 Zımnen: daima insanın hayrını isteyen ve bu amaçla elçi gönderen Allah'a güvenip inansalardı...

79 Bu âyetin, dinamik kadere bağlı insan davranışlarıyla statik kadere bağlı tabiat davranışları arasındaki görünmez irtibata bir atıf olduğu açık. Şüphesiz bu, 99. âyette ifade edilen ilâhî tasarının bir sonucudur.

80 97 ve 98. âyetler sûrenin başındaki 4. âyetin açılımı niteliğindedir.

أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا
الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٩٩﴾ أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ
يَرِثُونَ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ أَهْلِهَا أَنْ لَوْ نَشَاءُ
أَصَبْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَنَطْبَعُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ
لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾ تِلْكَ الْقُرَى نَقُصُّ عَلَيْكَ
مِنْ أَنْبَائِهَا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ
فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ
كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِ الْكَافِرِينَ ﴿١٠١﴾
وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ وَإِنْ وَجَدْنَا
أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ ﴿١٠٢﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ
مُوسَى بِآيَاتِنَا إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَظَلَمُوا
بِهَا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٠٣﴾

<- **99** Yani onlar, Allah'ın entrikayla alt edilemeyen düzenine karşı güvencede miydiler?[81] Doğrusu, Allah'ın entrikayla alt edilemeyen düzenine karşı, sadece hüsrana uğrayıp tükenmiş bir toplum kendisinin güvencede olduğunu sanır.

100 Artık önce gelip geçmiş (uygarlıkların) ardından yeryüzünün (medeniyet) mirasına konanlar için şu gerçek ortaya çıkmış olmuyor mu: Eğer istersek, günahları yüzünden onları da hedefe koyabiliriz; üstelik kalplerine mühür basarız da, onlar artık (gerçeği) işitmez olurlar.

101 Sana kıssalarını naklettiğimiz bu ülkeler... Doğrusu bütün bunlara kendi içlerinden elçiler hakikatin apaçık belgelerini getirdiler; fakat onlar, bir kez yalanlamış bulundukları için bir daha iman edemediler: İşte Allah inkârcıların kalplerini böyle mühürler.[82] **102** Ve biz onların çoğunu (fıtrat) sözleşmesine sadık bulmadık;[83] aksine onların çoğunu yoldan sapmış bulduk.

103 SONRA, bu kavimlerin peşinden Firavun'a ve onun önde gelen adamlarına âyetlerimizle Musa'yı gönderdik; bu âyetlere (karşı takınmaları gereken tutumu takınmayarak) zulmettiler[84] ve bak nasıl oldu fesatçıların sonu.

---

81 *Mekr*, aslında "entrika, tuzak" mânasına gelir. Hiç şüphesiz bu tuzaklar insanın Allah'a değil kendi aklına karşı kurduğu tuzaklardır (Bkz: 71:22, not 11). Allah için kullanıldığında "tuzak bozmayı" ifade eder.

82 "Mühürler" anlamına gelen *yatba'u* fiili, "karakter" anlamına gelen *tabiat*la aynı köktendir. Buradan yola çıkarak, Üstad Elmalılı gibi bu cümleye "Allah küfrü onların karakteri kılar" anlamını vermek mümkündür. Bu, "Allah kalpleri nasıl mühürler?" sorusunun da cevabıdır.

83 İman etme, sadece bir sözleşme tazelemedir. Asıl sözleşme fıtrat sözleşmesidir ki bu insanın saf doğası, bozulmamış karakteridir. İnsan kendi saf doğasına ihanet etmeden inkârda ısrar edemez.

84 Kur'an'da Musa ve İsrâiloğulları kıssası, Mekkî ve Medenî bir çok sûrede farklı vurgular ve bölümlerle aktarılmıştır. Mekke'de inen bu âyetlerin içeriğiyle, Medine'de inen aynı konudaki âyetleri karşılaştırdığımızda, şu sonuç çıkar: 'Hz. Musa'nın Mekke'si' diyebileceğimiz büyük göç öncesi dönem, Hz. Muhammed'in Mekke'sinde ele alınır. Her peygamberin Mekke'si birbirine benzer. Dolayısıyla Hz. Peygamber ve ona inananlar, tarihin bu yasasıyla teselli edilir.

وَقَالَ مُوسٰى يَا فِرْعَوْنُ اِنّ۪ي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ
الْعَالَم۪ينَۙ ﴿١٠٤﴾ حَق۪يقٌ عَلٰٓى اَنْ لَٓا اَقُولَ عَلَى
اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّۜ قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ
فَاَرْسِلْ مَعِيَ بَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪يلَۜ ﴿١٠٥﴾ قَالَ اِنْ كُنْتَ
جِئْتَ بِاٰيَةٍ فَأْتِ بِهَٓا اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِق۪ينَ
﴿١٠٦﴾ فَاَلْقٰى عَصَاهُ فَاِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُب۪ينٌۚ ﴿١٠٧﴾
وَنَزَعَ يَدَهُ فَاِذَا هِيَ بَيْضَٓاءُ لِلنَّاظِر۪ينَ۟ ﴿١٠٨﴾ قَالَ
الْمَلَاُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ اِنَّ هٰذَا لَسَاحِرٌ عَل۪يمٌۙ
﴿١٠٩﴾ يُر۪يدُ اَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْۚ فَمَاذَا
تَأْمُرُونَ ﴿١١٠﴾ قَالُٓوا اَرْجِهْ وَاَخَاهُ وَاَرْسِلْ فِي
الْمَدَٓائِنِ حَاشِر۪ينَۙ ﴿١١١﴾ يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ
عَل۪يمٍ ﴿١١٢﴾ وَجَٓاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُٓوا اِنَّ
لَنَا لَاَجْرًا اِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِب۪ينَ ﴿١١٣﴾ قَالَ نَعَمْ
وَاِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقَرَّب۪ينَ ﴿١١٤﴾ قَالُوا يَا مُوسٰٓى اِمَّٓا
اَنْ تُلْقِيَ وَاِمَّٓا اَنْ نَكُونَ نَحْنُ الْمُلْق۪ينَ ﴿١١٥﴾

104 Ve Musa dedi ki: "Ey Firavun! Ben âlemlerin Rabbinden bir elçiyim! **105** Bana yakışan Allah hakkında hakikatten başka bir şey söylememektir. Elbet size Rabbinizden apaçık mucizelerle geldim. Artık bırak da İsrâiloğulları benimle gelsinler."

106 (Firavun) dedi ki: "Madem ki (mucizevi) bir delille geldin, o hâlde ortaya koy, tabii ki sözünün arkasında duruyorsan"

107 Bunun üzerine (Musa) asâsını yere bıraktı: Fakat o da ne? Düpedüz bir yılandı o! **108** Ve elini çıkardı: Bir de baktılar ki, göz kamaştırıcı bir parlaklık![85]

109 Firavun toplumunun seçkinleri dediler ki: "Anlaşıldı ki bu kişi, bu işleri iyi bilen bir sihirbazmış, **110** tüm arzusu (ise) sizi yerinizden yurdunuzdan etmek!"

(Firavun): "O hâlde ne öneriyorsunuz?"[86]

111 Şu cevabı verdiler: "Onu ve kardeşini alıkoy ve şehirlere görevliler yolla, **112** bütün bilgin sihirbazları toplayıp huzuruna getirsinler."

113 Ve sihirbazlar gelip Firavun'a dediler ki: "Şayet biz kazanacak olursak her hâlde bize bir ödül verilir?"[87]

114 (Firavun): "Kesinlikle!" dedi, "üstelik siz (protokolde) maiyetimiz arasındaki yerinizi de alacaksınız."

115 (Sihirbazlar dönüp) "Ey Musa!" dediler, "Önce sen mi atacaksın (asanı), ya yoksa biz atalım mı?"

85 Krş: 20:22; 26:33; 27:12. Bu parlaklık, Eski Ahid'de (*Çıkış* 4:6) yazıldığı gibi "kar gibi bir cüzam" değil, mucizevî bir parlaklıktı. "Cüzzam beyazlığı" yorumu, Yahudileşen İsrâiloğullarının mucizevî işaretlere zorlama akılcı yorumlar getirme gayretinin bir sonucu olsa gerek.

86 Şu'arâ 35'te aynı ifade, Firavun'un sözünün devamı olarak aktarılır. Tercihimizin gerekçesi budur.

87 Bu soru işareti, meşhur bir kıraatte *inne* edatının *e-inne* okunuşuna dayanmaktadır. Kaldı ki bu ibare, 26:41'de de soru edatlı olarak gelir.

116 (Musa): "(Önce) siz atın!" dedi. Ve onlar attıkları zaman büyüyle[88] insanların gözlerini bağladılar ve onlara korku saldılar: Sonuçta müthiş bir sihirdi sergiledikleri.

117 Biz de Musa'ya "Asânı bırak!" diye vahyettik. Fakat o da ne! O, onların gözbağcılıklarını bir bir silip süpürmesin mi! **118** Böylece hakikat ortaya çıktı ve (Allah) diğerlerinin yaptıkları sihri iptal etti. **119** Sonunda (Firavun ve avanesi) yenik düştüler. İşte orada ve o anda,[89] onların küstahça gururunu yerle bir eden bir inkılab gerçekleşti; **120** ve sihirbazlar hep birden yere kapanarak **121** şöyle dediler: "İman ettik âlemlerin Rabbine! **122** Rabbine Musa ve Harun'un!"

123 Firavun: "Demek siz ben izin vermeden ona inandınız ha?" dedi; "İyi dinleyin: Bu sizin kurduğunuz haince bir tuzaktır! (Üstelik bana ait) şehirde... Hem de şehrin ahalisini oradan çıkarmak için... Fakat yakında gününüzü göreceksiniz! **124** Kesinlikle muhalefetinizden dolayı[90] ellerinizi ve ayaklarınızı keseceğim, sonra topunuzu asacağım!"

قَالَ اَلْقُوا فَلَمَّا اَلْقَوْا سَحَرُوا اَعْيُنَ النَّاسِ
وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَاۤؤُ بِسِحْرٍ عَظِيمٍ ﴿١١٦﴾
وَاَوْحَيْنَا اِلٰى مُوسٰى اَنْ اَلْقِ عَصَاكَ فَاِذَا هِيَ
تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴿١١٧﴾ فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا
كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١١٨﴾ فَغُلِبُوا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا
صَاغِرِينَ ﴿١١٩﴾ وَاُلْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ ﴿١٢٠﴾
قَالُوا اٰمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٢١﴾ رَبِّ مُوسٰى
وَهٰرُونَ ﴿١٢٢﴾ قَالَ فِرْعَوْنُ اٰمَنْتُمْ بِهِ قَبْلَ اَنْ
اٰذَنَ لَكُمْ اِنَّ هٰذَا لَمَكْرٌ مَكَرْتُمُوهُ فِي الْمَدِينَةِ
لِتُخْرِجُوا مِنْهَا اَهْلَهَا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿١٢٣﴾
لَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ ثُمَّ
لَاُصَلِّبَنَّكُمْ اَجْمَعِينَ ﴿١٢٤﴾

---

88 Lafzen: "sihir" (Lugavî bir tahlil için bkz: İlk geçtiği 74:24, not 17). Bu âyette sihir adı verilen şeyin olağanüstü bir yanı olmayıp sadece birtakım tekniklerle yapılan bir illüzyon olduğu, devamındaki âyetin son kelimesinden açıkça anlaşılmaktadır. Kur'an, gözbağcılığa ve elçabukluğuna dayalı 'illüzyon' ile, görünmez güçler kullanılarak yapıldığına inanılan 'sihir' arasında lafzî bir ayrıma gitmiyor. Farklı mahiyetlerine rağmen ikisini de "sihir" olarak adlandırıyor. Bakara 102 ile bu âyette sözü edilen 'sihir' sonuçları değilse de mahiyeti açısından farklı gibi durmaktadır. Bu yüzden birincisine 'sihir' ikincisine 'illüzyon' denilebilir. Bu durumda şu sonuca kolayca ulaşmış oluyoruz: Kur'an büyüye, büyünün öznesi ve nesnesi açısından değil, büyünün muhatabı açısından yaklaşıyor. Dolayısıyla muhatabında büyü etkisi bırakan her şey, hangi malzemeyle, nasıl bir araç kullanılarak yapılmış olursa olsun Kur'an tarafından 'sihir' başlığı altında ele alınıyor.

89 *Hunâlike* zamanı ve mekânı birlikte bildiren bir zarftır. 3:38'de olduğu gibi genellikle 'doğaçlama ve aniden ortaya çıkan' bir gelişmeye dikkat çekmek için kullanılır. Burada ortaya çıkan ani gelişme, âyetin de ifade ettiği gibi, mucizenin sihirbazların yüreğinde yaptığı büyük devrimdir. Adeta âyet, bu gönül inkılabının Asâ-yı Musa'dan daha büyük ve daha muhteşem bir 'âyet-mucize-işaret' olduğuna dikkat çekmektedir.

90 *Min hılâfin*; nüzûl sürecinde muhtemelen ilk geçtiği yer. (Diğerleri 5:33; 20:71; 26:49. Yalın olarak *hılâf*: 9:81) Genellikle verilen "çaprazlama" mânası bu ibarenin zorunlu karşılığı olmadığı gibi, *min*

قَالُٓوا اِنَّٓا اِلٰى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَۚ ﴿١٢٥﴾ وَمَا تَنْقِمُ
مِنَّٓا اِلَّٓا اَنْ اٰمَنَّا بِاٰيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَٓاءَتْنَاۜ رَبَّنَٓا
اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ۟ ﴿١٢٦﴾
وَقَالَ الْمَلَاُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ اَتَذَرُ مُوسٰى
وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْاَرْضِ وَيَذَرَكَ
وَاٰلِهَتَكَۜ قَالَ سَنُقَتِّلُ اَبْنَٓاءَهُمْ وَنَسْتَحْي
نِسَٓاءَهُمْۚ وَاِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ ﴿١٢٧﴾ قَالَ مُوسٰى
لِقَوْمِهِ اسْتَع۪ينُوا بِاللّٰهِ وَاصْبِرُواۚ اِنَّ الْاَرْضَ
لِلّٰهِۙ يُورِثُهَا مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِه۪ۜ وَالْعَاقِبَةُ
لِلْمُتَّق۪ينَ ﴿١٢٨﴾ قَالُٓوا اُو۫ذ۪ينَا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَأْتِيَنَا
وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَاۜ

125 Onlar şöyle cevap verdi: "(İyi ya), biz de (gerçek) Rabbimize dönmüş oluruz. 126 Çünkü sen, sadece Rabbimizin âyetlerine bize ulaşır ulaşmaz inandık diye bizden intikam alıyorsun." "Rabbimiz! Sabır yağdır üzerimize ve canımızı Sana teslim olmuş müslümanlar olarak al!"[91]

127 Firavun toplumunun seçkinleri dedi ki: "Şimdi sen Musa'yı ve halkını seni ve ilâhlarını[92] bırakıp ülkede kargaşa çıkarsınlar diye kendi başlarına mı bırakacaksın?"

(Firavun): "Onların çocuklarını öldürtüp kadınlarını sağ bırakacağız:[93] Ve böylece biz onların üzerindeki ezici baskımızı sürdürmüş olacağız" dedi.

128 Musa toplumuna dedi ki: "Allah'tan yardım isteyin ve dirençli olun! Bilin ki yer-yurt Allah'ındır, kullarından tercih edeni/tercih ettiğini oraya mirasçı kılar: mutlu son sorumlu davrananlarındır."

129 (Musa'nın toplumu): "Sen bize gelmeden önce de eza cefa görüyorduk, mucizelerle geldikten sonra da"[94] diye çıkıştılar.

---

edatıyla birlikte dil açısından problemli bile sayılabilir. "Muhalefetinizden dolayı" karşılığı daha tutarlı görünmektedir (Bkz: Esed). Bunun bir başka nedeni de, Firavun'un, baskı altında tuttuğu İsrailoğulları'nın savaşabilecek erkekleri çoğalınca iktidarını tehdit etmeleri korkusudur.

91 Eski Ahid'in şu ifadesi ilginçtir: "onlarla (İsrâiloğullarıyla) birlikte kendilerine katılan bir çok halk da çıktı" (*Çıkış* 12:38). Buna göre Mısır'dan çıkışta İsrâiloğulları haricinde insanlar da onlara katılmıştı.

92 Firavun'un Kur'an'da sadece bir yerde nakledilen "Ben sizin en büyük rabbinizim!" (79:24) sözü, bu âyetteki "ilâhlarını" ifadesiyle birlikte hem "kendisinden başka rablerin varlığını kabul etmekle beraber onları kendisinden aşağı görüyor ve sıradan halkın taptığı klana ait totemlere ses çıkarmıyordu", hem de "Hermetik öğreti başlangıçta tek tanrıcı olmasına rağmen, daha sonraları çok tanrıcı bir hâl almıştı" anlamlarına gelir. Arkeolojik veriler bunu destekler. Kutsal boğa Apis'in başı altında, tahtında oturan Firavun'u gösteren irili ufaklı antik altın heykellerin varlığı bunun kanıtıdır.

93 *Ebnâehum* lügat açısından "oğulları" anlamına gelir. Galibiyet kuralınca "çocukları" vurgusunu taşır. *Nisâehum* ise, "oğullar"ın karşıtı olan "kızlar" değil "kadınlar" anlamına gelir. "Neden kadınlar" sorusunu tefsircilerimiz "hizmetçi ve cariye olarak kullanmak için" cevabını verirler (Bkz: İbn Âşûr). Bu "kadınlar" ile, kız çocukları değil de yasağa rağmen doğurmakta ısrarcı olan hamile anneler kastediliyorsa, bu durumda sorunun cevabı bizce "evlat acısı çektirmek için" olur (Krş: 28:4).

94 Veya *mâ*'ya masdariyye anlamı vererek: "..bize gelmenden sonra da". Buradaki *mâ* ilgi zamirinin "mucizelere" delâleti, sözün bağlamına ve olayın akışına daha uygundur.

قَالَ عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ
وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِى الْاَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ
تَعْمَلُونَ ﴿١٢٩﴾ وَلَقَدْ اَخَذْنَٓا اٰلَ فِرْعَوْنَ
بِالسِّن۪ينَ وَنَقْصٍ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ
يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣٠﴾ فَاِذَا جَٓاءَتْهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوا
لَنَا هٰذِه۪ۚ وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسٰى
وَمَنْ مَعَهُۜ اَلَٓا اِنَّمَا طَٓائِرُهُمْ عِنْدَ اللّٰهِ وَلٰكِنَّ
اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣١﴾ وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِه۪
مِنْ اٰيَةٍ لِتَسْحَرَنَا بِهَاۙ فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِن۪ينَ
﴿١٣٢﴾ فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ
وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ اٰيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ
فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِم۪ينَ ﴿١٣٣﴾ وَلَمَّا
وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا
رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَۚ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ
لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪يلَۚ
﴿١٣٤﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ اِلٰٓى اَجَلٍ هُمْ
بَالِغُوهُ اِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ ﴿١٣٥﴾

(Musa): "Rabbiniz düşmanınızı yok ettikten sonra sizi malum yurda kesinlikle[95] vâris kılacak, bunun için de sizin tavır ve davranışlarınıza bakacaktır" dedi.

130 Doğrusu Biz Firavun'un halkını, (insanlık tecrübesini) hatırlasınlar diye kuraklık ve ürün kıtlığına mahkûm ettik. **131** Oysa ki onlar, kendilerine ne zaman iyilik ulaşsa "Bu (zaten) bizim hakkımızdı" derler; fakat ne zaman da bir kötülük dokunsa, Musa ve onunla birlikte olanların uğursuzluğuna yorarlardı. Yoo! Onların (fal yoluyla) uğursuzluğa yordukları (şey) Allah katındandır; fakat onların çoğu bunun farkında değiller.

132 (Musa'ya) dediler ki: "Bizi büyülemek için hangi (mucizevi) delili getirirsen getir yine de sana inanmayacağız."

133 Bunun üzerine Biz de onlara tufanı,[96] çekirge ve kurbağa sürülerini, zararlı böcekleri ve kan(kırmızı suyu) musallat ettik; (bunlar) apaçık mesajlardı, fakat yine de büyüklük tasladılar: Zira onlar günaha batmış bir topluluktular.

134 (Bu) musibet(ler)in başlarına geldiği her zaman şu vaadde bulunurlardı: "Ey Musa, seninle yaptığı peygamberlik ahdi hürmetine bizim için Rabbine dua et! Bu musibeti bizden uzak tutmayı sağlarsan, söz, sana inanacak ve İsrâiloğullarının seninle gitmesine izin vereceğiz."

135 Fakat ne zaman sözlerini gerçekleştirmeye yetecek bir süre musibeti kaldırsak, her seferinde gerisingeri sözlerinden dönerlerdi.->

---

95 *'Asâ*nın "kesinlik" vurgusuna dayanarak. Bir "ihtimal" edatı olan *'asâ* İbn Abbas'ın da tercih ettiği gibi, yerine göre kesinlik vurgusu kazanır (Bkz: *İtkân* II, 204).

96 *Tufan*, "insanı çepeçevre kuşatan felaket" (Râğıb). Ya da "felaket nedeniyle kitlesel ölümler" (Tâc). Buna Mısır'ın hem saadeti hem felaketi olan su taşkınlarını da eklemek gerek.

فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَاَغْرَقْنَاهُمْ فِى الْيَمِّ بِاَنَّهُمْ
كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٣٦﴾
وَاَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ
مَشَارِقَ الْاَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِى بَارَكْنَا
فِيهَاۜ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنٰى عَلٰى
بَنِى اِسْرَٓائِلَ بِمَا صَبَرُواۜ وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ
يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ
﴿١٣٧﴾ وَجَاوَزْنَا بِبَنِى اِسْرَٓائِلَ الْبَحْرَ فَاَتَوْا
عَلٰى قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلٰى اَصْنَامٍ لَهُمْۚ قَالُوا يَا
مُوسَى اجْعَلْ لَنَا اِلٰهًا كَمَا لَهُمْ اٰلِهَةٌۜ قَالَ اِنَّكُمْ
قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿١٣٨﴾ اِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ مُتَبَّرٌ مَا هُمْ فِيهِ
وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٩﴾ قَالَ اَغَيْرَ اللّٰهِ
اَبْغِيكُمْ اِلٰهًا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٤٠﴾

<- **136** En sonunda Biz de bunun acısını
onlara tattırdık: Âyetlerimizi yalanladıkları ve onlara karşı kayıtsız kaldıkları
için onları suda boğduk. **137** Vaktiyle hor
görülüp ezilen insanları, toprağını bereketli kıldığımız[97] ülkenin en doğusundan en batısına kadar tamamına hâkim kıldık. Ve Rabbinin İsrâiloğullarına verdiği güzel (bir gelecek) vaadi, onların sabırlarına karşılık (işte böyle) gerçekleşti. Firavun ve âvânesinin yapıp yüceltikleri kibir uygarlığını tarihe gömdük.[98]

138 SONUNDA İsrâiloğullarını denizden geçirdik; derken, birtakım putların[99] yanıbaşında mesken tutmuş insanlarla karşılaştılar. "Ey Musa!" dediler, "Onların ilâhı gibi bize de bir ilâh tedarik ediver!"

(Musa) cevaben dedi ki: "Siz sahiden de kendini bilmez bir yığınsınız.[100]
139 O (putperestlere) gelince: Yaşam tarzları[101] onları yok oluşa sürükleyecektir; ve yapageldikleri şeylerin tümü bâtıldır."
140 (Ve) ekledi: "Size Allah'tan başka bir ilâh arayayım öyle mi; üstelik O sizi (vahyi taşımakla onurlandırıp), cümle âleme üstün kılmışken?"

97 *Bâraknâ*: Burada ve İsra 1'de geçen *bereket* "toprak bereketi, verimlilik" vurgusuna sahip gibi görünmektedir. Bu âyetteki *havlehû* ve 137. âyette aynı işlevi gören *fîhâ*, bereketin toprağa atfının dilsel gerekçeleridir. Bu bağlamda bu âyetlerde kullanılan "bereket", Kâbe'nin bulunduğu arazi için Kur'an'da kullanılan "verimsiz, ziraata elverişli olmayan vadi"nin (14:37) zıddıdır. Âl-i İmran 96'da Mekke'nin içerisinde yer aldığı Bekke Vadisi için kullanılan *mubâraken* ise "mukaddese" yakın anlamdadır.

98 *Ya'rişûn*: Hem maddî hem mânevi anlamda "görkemli, yüce, yüksek, kalkmış, dikilmiş şey" anlamına gelen *'arş*tan türetilmiştir (Râğıb). Açıktır ki bu bağlamda *ya'rişûn* Firavun uygarlığının "sahte görkemine" bir atıftır. Kelimeyi "başkaldırı" ve "kibir"le karşılamamızın gerekçesi budur (Krş: 28:38-39).

99 *Esnâm*, muhtemelen nüzûl sürecinde ilk geçtiği yer (Krş: 14:35; 6:74; 26:71; 21:57). Somut ya da soyut sembol şahsiyetleri temsilen tapınma veya tazim amacıyla metal malzemeden dökülerek yapılan şekilli putlar. Bu hariç kullanıldığı her yerde İbrahim kavminin putları kastedilir. Aynı şey *evsân* için de geçerlidir (Bkz: 29:17, not 23). Hz. İbrahim'in dilinden kavminin putları 21:52'de *temâsîl*, Ankebut 17'de *evsân* (t. *vesen*) şeklinde verilir.

100 Kur'an'da *cehalet* soyut bilgiye sahip olup olmamakla değil kendini bilmekle alâkalı olarak kullanılır. Zımnen: Cahil kendisine, düşmanın düşmanına yaptığını yapar (Bkz: 3:154, not 128).

101 *Mâ hum fîh*, tıpkı *'alâ mâ entum 'aleyh* gibi "yaşanılan hayat tarzı"na işaret eden bir 'kalıp' ifadedir (Bkz: 3:179, not 143).

141 Ve hatırlayın ki size en berbat acıları yaşatan, çocuklarınızı öldürtüp kadınlarınızı sağ bırakan[102] Firavun toplumunun elinden kurtarmıştık sizi! İşte bu, Rabbiniz tarafından tâbi tutulduğunuz ağır bir sınavdı.

142 VE Musa'ya otuz gecelik bir süre tayin ettik ve buna on gece daha ekledik. Böylece Rabbinin tayin ettiği süre kırk geceye tamamlanmış oldu.[103] Ve Musa kardeşi Harun'a dedi ki: "Halkımın arasında benim vekilim ol ve düzeni sağla: sakın bozguncuların peşinden gitme!"

143 Ve Musa tayin ettiğimiz vakitte tesbit ettiğimiz yere gelince[104] Rabbi de ona konuştu. (Musa): "Rabbim! Göster bana Zâtını, göreyim Seni!" dedi. (Allah) "Asla göremezsin Beni!" dedi. "Fakat şu dağa bir bak; eğer o yerinde kalırsa, sen Beni ancak o zaman görebilirsin."

Ve Rabbi dağa tecelli eder etmez, onu yerle bir etti; Musa ise baygın düştü. Kendine geldiği zaman dedi ki: "Şanın ne yücedir Senin! Pişmanlık duyarak Sana yöneldim ve ben (bu gerçeğe, yaşayarak) inananların öncüsüyüm.[105]

144 (Allah) buyurdu ki: "Ey Musa, mesajlarım yoluyla ve hitabım sayesinde seni insanlar arasından seçip onurlandırdım; öyleyse sana bahşettiklerime sımsıkı sarıl ve şükredenlerden ol!"

وَاِذْ اَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ
سُٓوءَ الْعَذَابِۚ يُقَتِّلُونَ اَبْنَٓاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ
نِسَٓاءَكُمْۜ وَفِي ذٰلِكُمْ بَلَٓاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ
﴿١٤١﴾ وَوَاعَدْنَا مُوسٰى ثَلٰثِينَ لَيْلَةً وَاَتْمَمْنَاهَا
بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِٓ اَرْبَعِينَ لَيْلَةًۚ وَقَالَ
مُوسٰى لِاَخِيهِ هٰرُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي
وَاَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٤٢﴾
وَلَمَّا جَٓاءَ مُوسٰى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُۙ قَالَ
رَبِّ اَرِنِٓي اَنْظُرْ اِلَيْكَۜ قَالَ لَنْ تَرٰينِي وَلٰكِنِ
انْظُرْ اِلَى الْجَبَلِ فَاِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ
تَرٰينِيۚ فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا
وَخَرَّ مُوسٰى صَعِقًاۚ فَلَمَّٓا اَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ
تُبْتُ اِلَيْكَ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٤٣﴾ قَالَ
يَا مُوسٰٓى اِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ
بِرِسَالَاتِي وَبِكَلَامِيۘ فَخُذْ مَٓا اٰتَيْتُكَ وَكُنْ
مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٤﴾

---

102 Çevirimizin gerekçesi için bkz: 7:127, not 93.

103 Sûrenin 30. âyetine ilaveten, 20:83-86 âyetleri ışığında anlaşılmalıdır. Allah, Hz. Musa'ya kavminin yoldan çıktığını haber verdiğinde, Musa'ya verilen 40 günlük süre dolmamıştı. Musa bu süreyi yarıda keserek kavmine dönmüş, sonra 10 gün daha ilâhî mülakata katılarak 40'a tamamlamıştır.

104 *Mîkât*ın hem zaman hem de mekân ismi olmasından hareketle bu anlamı tercih ettik.

105 Hz. Musa'nın bu itirafı zaten inandığı Allah'ın varlığı ve birliğine ilişkin değil, O'nun insan tarafından görülemez ve insanla doğrudan konuşmaktan berî ve münezzeh oluşunadır. Bu tecrübe konusunda Hz. Musa'nın bir ilki temsil ettiği elbette tartışılamaz.

وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْاَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ
مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ
وَاْمُرْ قَوْمَكَ يَاْخُذُوا بِاَحْسَنِهَا سَاُرِيكُمْ
دَارَ الْفَاسِقِينَ ﴿١٤٥﴾ سَاَصْرِفُ عَنْ اٰيَاتِيَ
الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ
وَاِنْ يَرَوْا كُلَّ اٰيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا وَاِنْ يَرَوْا
سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَاِنْ
يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ذٰلِكَ
بِاَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ
﴿١٤٦﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْاٰخِرَةِ
حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ هَلْ يُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿١٤٧﴾ وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسٰى مِنْ بَعْدِهِ
مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُوَارٌ

145 Ve levhalara onun için her şey hakkında öğüt ve her konuda net açıklamalar yazdık: Artık onlara kuvvetle sarıl; halkına da emret: iyi niyetle onlar da sıkıca sarılsınlar!

Daha durun, size yoldan çıkmışların dünyasını da göstereceğim!

146 Yeryüzünde haddini aşarak[106] büyüklük taslayanları âyetlerimden uzak tutacağım; isterse onlar ilahi kudretin (mucizevi) her deliline şahit olsunlar, yine de ona inanmayacaklar; yine onlar hak yolu görüyor olsalar bile o yoldan gitmeyecek; fakat sapık yolu görünce hemen onu kendilerine yol olarak benimseyecekler. İşte bu, onların âyetlerimizi yalanlamaları ve onları umursamazlıkları nedeniyledir.

147 Nitekim, âyetlerimizi ve âhiret buluşmasını yalanlayan kimselerin yapıp ettikleri boşa gidecek. Ne yani, onlar yaptıklarının karşılığından başka bir şeyle ödüllendirilmeyi mi bekliyorlardı?[107]

148 VE Musa'nın halkı onun peşi sıra, takılardan mamul ses çıkaran bir buzağı heykelini ilâh edindiler.[108]->

---

106 Lafzen: "haksız yere".

107 Kötüyü tercih edip iyi sonuç bekleyenlerin içine düştükleri gülünç durumu îmâ eden örtülü bir istihza.

108 *el-'Icl*: Muhtemelen, Kur'an'ın iniş sürecinde geçtiği ilk yer burasıdır. Erkek olsun dişi olsun "sığır yavrusu" anlamına gelen "buzağı"nın tam karşılığıdır. İsrâiloğullarının neden başka bir şey değil de buzağı heykeli yaptıklarının en makul açıklaması şöyle olabilir: Eski Mısır dininin en ünlü tanrılarından biri Apis (Eski Mısır dilinde *hapi* "kutsal boğa, sığır") adını alır. Apis'e Menfis'te *bereket tanrısı* olarak tapılırdı. Kutsal sığırlardan biri öldüğünde yerini alacak bir *buzağı* bulunur ve Menfis'teki Apeion'a (:sığır mabedi. "İo" Eski Mısır dilinde "inek") yerleştirilirdi. Apis rahipleri, kutsal sığırın hareketlerine bakarak kehanette bulunurlardı; bu kehanetlere hayli itibar edilirdi. Apis sığırları öldükten sonra görkemli bir törenle Sakkara'da Sarapeum adı verilen yeraltı dehlizlerine gömülürdü. Daha sonra Osiris kültü ile Apis'in birleşmesinden oluşan Serapis'e tapınılmaya başlandı. Eski Ahid'de "Mısır çok güzel bir genç inek" (*Yeremya*, 46:20) dendiğine göre, İsrâiloğulları içinden "genç inek" heykeline tapanların, aslında kendilerini tutsak eden Mısır'a olan özlemlerini, önceleri sıradan bir kült iken sonradan tüm Mısır'ın sembolü hâline gelen Apis heykeline taparak dile getirdiklerini düşünebiliriz. Kur'an vahyi onların bu sapmalarını şiddetle yererken, sapıtan İsrâiloğulları şahsında toprak aşkının bedelinin özgürlük, iman ve insan onuru olamayacağını vurgulamış olmaktadır.

اَلَمْ يَرَوْا اَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْد۪يهِمْ سَب۪يلًاۢ
اِتَّخَذُوهُ وَكَانُوا ظَالِم۪ينَ ﴿١٤٨﴾ وَلَمَّا سُقِطَ
ف۪ٓي اَيْد۪يهِمْ وَرَاَوْا اَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّواۙ قَالُوا لَئِنْ
لَمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ
الْخَاسِر۪ينَ ﴿١٤٩﴾ وَلَمَّا رَجَعَ مُوسٰٓى اِلٰى قَوْمِه۪
غَضْبَانَ اَسِفًاۙ قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُون۪ي مِنْ
بَعْد۪يۚ اَعَجِلْتُمْ اَمْرَ رَبِّكُمْۚ وَاَلْقَى الْاَلْوَاحَ
وَاَخَذَ بِرَأْسِ اَخ۪يهِ يَجُرُّهُٓ اِلَيْهِۜ قَالَ ابْنَ اُمَّ
اِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُون۪ي وَكَادُوا يَقْتُلُونَن۪يۘ
فَلَا تُشْمِتْ بِيَ الْاَعْدَٓاءَ وَلَا تَجْعَلْن۪ي مَعَ
الْقَوْمِ الظَّالِم۪ينَ ﴿١٥٠﴾ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ ل۪ي
وَلِاَخ۪ي وَاَدْخِلْنَا ف۪ي رَحْمَتِكَۘ وَاَنْتَ اَرْحَمُ
الرَّاحِم۪ينَ ﴿١٥١﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ
سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِي الْحَيٰوةِ
الدُّنْيَاۜ وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَر۪ينَ ﴿١٥٢﴾

<- Onlar, onun kendileriyle konuşmayacağını, yol da göstermeyeceğini görmüyorlar mıydı sanki! (Yine de onu) ilâh edindiler; çünkü onlar zalim kimselerdi.[109] **149** Pişmanlık içinde elleri kolları dökülüp de[110] sapmış olduklarının farkına varınca "Eğer Rabbimiz bize acıyıp da bizi bağışlamazsa, işte o zaman büsbütün kaybedenlerden olacağız!" diye dövündüler.

150 Ve Musa, halkının yanına döndüğünde, hüzünle karışık bir öfkeyle dedi ki: "Benim ardımdan, bana ne berbat haleflik yapmışsınız öyle! Rabbinizin emrini çiğnemede bu ne acele böyle?"

Hemen levhaları attı, kardeşinin başını kavrayıp kendine doğru çekti.

(Harun): "Anamın oğlu!" diye yakındı, "Bu topluluk beni etkisiz hâle getirdi, hatta az kalsın canıma kıyıyorlardı! Sakin ol, beni düşmanıma karşı gülünç duruma düşürme ve bu zalimler güruhuyla beni bir tutma!"[111]

151 (Musa): "Rabbim!" dedi, "Beni bağışla, kardeşimi de; ve bizi koruyucu şefkatinle kuşat! Çünkü Sen merhametlilerin en merhametlisisin."

152 Şu buzağıyı ilâh edinenler var ya: Sonunda Rablerinin gazabı gelip onları bulacak, dünya hayatında ise onursuzluğa mahkûm olacaklar![112] Biz, (Allah'a) iftira edenleri işte böyle cezalandırırız.->

---

109 Zımnen: "Bilinci alt üst olmuş kimselerdi". *Zulüm,* kök olarak "bir şeyi yerinden etmek" anlamına gelir. Bu ise öncelikle "ters dönmüş bir bilincin" (*Nukisû 'alâ ruûsihim*: 21:65) yanlış değerlendirmesi sonucu gerçekleşir. Ters dönmüş bir bilinç doğru algılayıp doğru göremez. Yahudileşen İsrâiloğulları, geçici de olsa işte böylesine bir 'bilinç alaborası' sonucu kendilerini Firavun toplumunun totemleri arasında yer alan inek yavrusuna taparken buldular. Bunun bir diğer anlamı can düşmanını tanrılaştırmaktı.

110 Lafzen: "Ellerindeki düşürülünce". Bu bir deyimdir ve zımnî anlamı şudur: elleri bomboş kalıp umutları tükenince. Kurtubî "el"in "kalp"ten kinaye olduğunu ifade eder. Şiddetli pişmanlığa delâlet eder.

111 Eski Ahid'deki anlatıma göre Hz. Harun, hâşâ buzağı heykelini yapan ve ona tapanlar arasındadır (*Çıkış*, 32:1-5). Kur'an bu anlatımın aksine Harun nebinin savunmasına yer vermekte ve peygamberlikle bağdaşması mümkün olmayan bu tür bir suçlamayı zımnen reddetmektedir.

112 Diyalogun doğal akışı kesilerek, bu ve müteakip âyette söz doğrudan Allah'a isnatla aktarılıyor. Kurtubî, son cümle hariç, bu kısmın da nebi Musa'ya ait olduğu görüşünü, sadece "denildi" formuyla aktarır.

وَالَّذ۪ينَ عَمِلُوا السَّيِّـَٔاتِ ثُمَّ تَابُوا مِنْ
بَعْدِهَا وَاٰمَنُٓوا اِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ
رَح۪يمٌ ﴿١٥٣﴾ وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ
اَخَذَ الْاَلْوَاحَۚ وَف۪ي نُسْخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ
لِلَّذ۪ينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ ﴿١٥٤﴾ وَاخْتَارَ
مُوسٰى قَوْمَهُ سَبْع۪ينَ رَجُلًا لِم۪يقَاتِنَاۚ فَلَمَّٓا
اَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ اَهْلَكْتَهُمْ
مِنْ قَبْلُ وَاِيَّايَۜ اَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَٓاءُ
مِنَّاۚ اِنْ هِيَ اِلَّا فِتْنَتُكَۜ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَٓاءُ
وَتَهْد۪ي مَنْ تَشَٓاءُۜ اَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا
وَارْحَمْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ الْغَافِر۪ينَ ﴿١٥٥﴾ وَاكْتُبْ
لَنَا ف۪ي هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْاٰخِرَةِ اِنَّا
هُدْنَٓا اِلَيْكَۜ قَالَ عَذَاب۪ٓي اُص۪يبُ بِه۪ مَنْ اَشَٓاءُۚ
وَرَحْمَت۪ي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍۜ فَسَاَكْتُبُهَا
لِلَّذ۪ينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَالَّذ۪ينَ هُمْ
بِاٰيَاتِنَا يُؤْمِنُونَۚ ﴿١٥٦﴾

<- **153** Ama önce kötülük işleyip de
ardından pişmanlık duyarak Allah'a
güvenle[113] yönelenlere gelince: Kuşku-
suz senin Rabbin -hele de böyle bir tev-
benin ardından- tarifsiz bağışlayıcıdır,
eşsiz merhamet sahibidir.[114]

154 Ve öfkesi yatışınca, Musa, üzerin-
de Rablerinin (sevgisini yitirmekten)
korkanlara rehberlik eden ve rahmet
vaad eden öğretiler yazılı levhaları aldı.
155 Ve Musa, belirlediğimiz bir zaman
ve mekânda hazır olmak üzere top-
lumu arasından yetmiş kişi seçti. O
zaman onları derin bir sarsıntı tutun-
ca, "Rabbim!" dedi, "İsteseydin bun-
ları ve beni daha evvel helâk ederdin.
Şimdi içimizdeki beyinsizlerin işledik-
leri yüzünden bizi helâk edecek misin?
Bu Senin sınamandan başka bir şey
değil onunla tercih ettiğini sapıklığa
terk eder, tercih ettiğini de doğru yola
yöneltirsin! Sensin bizim velimiz: O
hâlde bizi bağışla, bize merhamet et!
Çünkü Sen bağışlayanların en hayırlı-
sısın.[115] **156** Bizim için bu dünyada da
tarifsiz güzellikler yaz, âhirette de; işte
biz, pişmanlık içinde Sana sığındık!"

(Allah) buyurdu ki: "İstediğim kimseyi
azabıma hedef kılabilirim, fakat rah-
metim her şeyi kuşatmıştır. En sonun-
da o (rahmetimi, kişilerin mensubiye-
tine değil davranışına bakarak), sorum-
lu davranan ve arınıp yücelmek için
ödenmesi gereken bedeli ödeyen kim-
selerin,[116] -ki onlar âyetlerimize inanan
kişilerdir- namı hesabına yazacağım;->

---

113 Lafzen: "inanarak". Çevirimizin gerekçesi için bkz: 7:96'nın ilgili notu.

114 Hiçbir günah Allah'ın rahmetinden büyük olamaz. Böyle bir yaklaşım, zımnen kişinin 'ben öyle bir günah işlerim ki onu Allah bile affedemez' demesine benzer. Bu gizli bir kibirdir. Allah'ın affından daha büyük günah olabileceği düşüncesi, ya Allah'ı hakkıyla takdir edememekten, ya da haddini bilmekten kaynaklanır.

115 Çünkü ey Rabbimiz! Bağışlar ve başa kakmazsın, bağışlar ve ezmezsin, bin kez bağışlar ve bir kez olsun "Yine mi sen?" demezsin!

116 İniş zamanı tartışmalı olan Müzzemmil 20'yi görmezden gelirsek, Kur'an'ın iniş sürecinde muhtemelen

<- **157** onlar ki, ellerindeki Tevrat ve İncil'de tanıtılmış bulacakları Rasul'ün, o ümmi[117] nebinin izinden gidecekler; (o Rasul) onlara iyiliği emredip kötülükten sakındıracak;[118] temiz ve yararlı şeyleri onlara helâl kılıp, pis ve zararlı şeyleri onlara yasaklayacak;[119]->

اَلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْاُمِّيَّ الَّذِى
يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِى التَّوْرٰيةِ وَالْاِنْجِيلِ
يَاْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهٰيهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ
لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَٓائِثَ

zekâtın ilk geçtiği yer burasıdır. *Zekâ* kökü, "çoğalan, üreyen, artma potansiyeline sahip olan" anlamına gelir. *Zekâtın* lügat mânası 'ekonomik' değil 'ahlâkî'dir: *Salah* (kurtuluş, yetkin olmak). Aynı kelimenin türevi olan *tezkiye* "övgüye değer kılmak, saflaştırarak yüceltmek" anlamına gelir (*Lisân*). Şer'î anlamıyla zekât, bu âyetlerin indiği Mekke yıllarında henüz kavramlaşmamıştı. Burada değil ama, hepsi de Mekkî sûrelerde yer alan 73:20; 19:31; 27:3 ve 31:4 gibi *zekât*'ın namazla birlikte anıldığı âyetler de bu gerçeği değiştirmez. Esasen *zekât* kavramının vahiy sürecindeki anlam seyri, sadece kazancı paylaşarak artıp arınmayı değil, aynı zamanda hak edilmemiş olan ve emeğe saygıyı yok eden bazı gelir kalemlerinden daha baştan vazgeçmeyi de ifade eder. Mamafih zekât terimi, sonradan kazandığı şer'î anlamda olduğu gibi doğrudan "muhtaç kimseler yararına karşılıksız mal çıkarmayı" değil, bu araç-eylemle kazanılması umulan nihaî amaca işaret etmektedir. "İçten gelerek vermek" anlamındaki *îtâ* ile birlikte Kur'an icazının bir boyutu olan eksiltili dilin muhteşem bir örneğiyle karşı karşıya olduğumuz anlaşılmaktadır. Çevirimiz, icaz gereği sıkıştırılmış olan bu ifadenin açılımıdır (*Îtâ* için bkz: 92:18, not 14).

117 Zımnen: "Kitap Ehli'nden olmayan". Kur'an'da sadece bu ve müteakip âyette geçen *en-nebiyyu'l-ummî*, hem "Ehl-i Kitab'a mensup olmayan peygamber", hem de "Okur-yazar olmayan peygamber" anlamına gelebilir. Ümmî sözcüğünün "yalnızca okur yazar olmayan" anlamıyla sınırlanamayacağı Kur'an'la sabittir. Cuma 2 ışığında "Tevrat'ı bilmeyen, bir kutsal kitaba muttali olmayan" vurgusu zaten vardır. Fakat Kur'an kitap ehli arasında bulunduğu hâlde kitaptan uzak durup 'elleriyle yazdıklarına' itibar eden ümmilerden" söz ettiği gibi (2:78-79), kitap ehlinin dışında kalanları da *ümmî* olarak nitelemektedir (3:20, 75).
"Ümmi nebi" ifadesiyle Hz. Nebi'nin okur-yazarlığı arasında doğrudan hiçbir ilişki yoktur. Bu yaklaşım, Kur'an'ın vahiy üzerine temellendirdiği nübüvveti, oradan alıp 'mucize' üzerine temellendirmeye çalışan ana akım kelâmının, vara-yoğa 'mucize' tedarik etme merakının bir eseridir. Fakat bu ibare, ticaret yapacak kadar rakam değerli harf sistemi olan ebcede vakıf olsa da, en azından vahyin ilk yıllarına kadar okur-yazar olup olmadığı konusunda kesin bir şey söylenemeyecek olan Rasulullah'ın bu özelliğine dikkat çekiyor da olabilir. En doğrusu, 29:48. âyetin ışığında, buradaki "ümmi"liğin, her iki anlamı da içine alacak bir çağrışıma sahip olduğu ihtimalini göz ardı etmemektir.

118 Peygamber'in vasıfları arasında sayılan "iyiliği emredip kötülükten sakındırma" işi, aslında Kur'an'ın inşâ etmek istediği insan tipinin en temel özelliklerinden biridir. Bu tip sorumluluk bilincine sahip olduğu için sorumlu davranan, nesne değil özne ve birey değil şahsiyet olan sorumlu ve sosyal bir kişiliktir. Buradaki *ma'ruf* ve *munker* terimleri aklî alana dahildir. *Ma'ruf* aynı zamanda iyi, meşru ve yararlıyı, *munker* kötü, gayrı meşru ve zararlıyı temsil eder. Ma'ruf kendi içinde zorunlu olan ve olmayan diye iki kısma ayrılır. Münker de işleyenle birlikte başkalarına da zarar veren ve sadece işleyene zarar veren diye ikiye ayrılır. Birincisini nehyetmek ikincisinden önceliklidir.

119 Bu âyet Mâide 3, En'âm 145, Bakara 173, Nahl 115 ışığında anlaşılmalıdır. İmam Şafiî vahiy ile toplumsal vakıa, bir başka ifadeyle örf arasındaki münasebete işaret ederken, Hz. Peygamber tarafından bazı şeylerin, Arapların yememesi sebebiyle haram, bazı şeylerin de yemeleri sebebiyle helâl kılınmış olduğu görüşündedir. A'râf sûresinin 157. âyeti vesilesiyle, *el-habâisi* bir bakıma "Arapların yemediği şeyler"; *et-tayyibatı* da "yemiş oldukları şeyler" olarak anlamlandırır... Bu itibarla Hz. Peygamber, parçalayıcı dişi (*en-nâb*) olan yırtıcı hayvanın yenilmesini men etmiş, fakat parçalayıcı dişi olduğu hâlde sırtlanın (*ed-dabu'*) yenilmesini de onlara helâl kılmıştır. Çünkü Araplar onu yiyorlar, ama pis ve necis

وَيَضَعُ عَنْهُمْ اِصْرَهُمْ وَالْاَغْلَالَ الَّت۪ي كَانَتْ
عَلَيْهِمْۜ فَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا بِه۪ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ
وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذ۪ٓي اُنْزِلَ مَعَهُٓۙ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ
الْمُفْلِحُونَ۟ ﴿١٥٧﴾ قُلْ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنّ۪ي رَسُولُ
اللّٰهِ اِلَيْكُمْ جَم۪يعًا الَّذ۪ي لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِۚ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ يُحْي۪ وَيُم۪يتُ فَاٰمِنُوا
بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْاُمِّيِّ الَّذ۪ي يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ
وَكَلِمَاتِه۪ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٨﴾ وَمِنْ
قَوْمِ مُوسٰٓى اُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِه۪ يَعْدِلُونَ
﴿١٥٩﴾ وَقَطَّعْنَاهُمُ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ اَسْبَاطًا اُمَمًاۜ
وَاَوْحَيْنَٓا اِلٰى مُوسٰٓى اِذِ اسْتَسْقٰيهُ قَوْمُهُٓ اَنِ
اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَۚ فَانْبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا
عَشْرَةَ عَيْنًاۜ قَدْ عَلِمَ كُلُّ اُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْۜ

<- sırtlarına vurulmuş ağır yüklerini indirip, öteden beri (özgürlüklerine) vurulan zincirleri çözecek. Sonuçta ona inanan, onu el üstünde tutan ve onu destekleyen ve ona yücelerden bahşedilen ışığın[120] ardına onunla birlikte düşenler kurtuluşa eren kimseler olacak.

158 (Ey Peygamber) de ki: "Ey İnsanlar! İyi bilin ki ben Allah'ın hepinize gönderdiği elçisiyim. Öyle bir (Allah) ki; göklerin ve yerin egemenliği O'na aittir; O'ndan başka ilâh yoktur; hayatı ve ölümü yaratan O'dur: o hâlde Allah'a ve Rasul'üne inanın; Allah'a ve O'nun bütün mesajlarına inanan ümmi nebiye... ve ona uyun ki doğru yolu bulabilesiniz!"

159 MUSA'NIN toplumu içerisinde öyle bir kesim de[121] vardır ki, onlar hakkıyla rehberlik ederler ve o hakikat sayesinde adaletli davranırlar.

160 Derken, Biz onları on iki boydan oluşan (on iki) gruba ayırdık. Toplumu Musa'dan su talep ettiğinde, ona "Âsânla taşa vur!" diye vahyettik. Bunun üzerine taştan on iki su gözesi fışkırdı da, bu sayede herkes nereden içeceğini öğrendi.->

bularak yasak addettikleri aslanı, kaplanı ve kurdu yemiyorlardı (el-Müzenî, *Muhtasaru'l-Müzeni*, Beyrut, ty., s. 285-286). Öyle ki, Şafiî tarihsel ve tamamen bölgesel olan bu durumdan şöylesine genel bir ilke çıkarma yoluna bile gider: "Hakkında haram ve helâl kılan bir nassın bulunmadığı şeye şöyle yaklaş: eğer Araplar onu yiyor idiyseler, o helâl ve onlarca tayyibat olan şeyler arasındadır. Çünkü onlar hoşlandıkları şeyi helâl addediyorlardı. Necis olduğu gerekçesiyle yemedikleri şeyler ise *el-habâis*in anlam alanına girer" (*Muhtasar*, s. 286). Hakikatte durum, gerçekten Şafii'nin dediği gibi midir? Şafii'nin bu enteresan ve tartışmaya hayli açık yaklaşımı, 'kavmi gelenekle vahyin ilkeleri arasındaki çizgi flulaşınca ne olur' sorusunun da cevabıdır.

120 Lafzen: *nûr*. Bu kelimeyi Türkçe karşılığı olan "ışık" diye çevirmemiz, *nûr*un kaynak dildeki mecazî çağrışımlarını çeviride de elde edebilme amacına matuftur.

121 İstinaf vavı, ana konuya yeniden dönüldüğünü gösterme yanında, burada olduğu gibi bağlamına göre 'dahi' vurgusu da taşır.

<- Yine onları bulutla gölgeledik, onlara *menn* ve *selva* ikram ettik[122] (ve dedik ki): "Size bahşettiğimiz rızıkların temiz ve güzel olanlarından yararlanın!"

Fakat (onlar nankörlük etmekle) bize zulmetmiş olmadılar; asıl zulmettikleri kendileriydi.

161 Hani, bir zaman da onlara denilmişti ki: "Yerleşin şu ülkeye, oranın ürünlerinden istediğiniz gibi yararlanın! Bir yandan da 'Bağışla!' diye yalvarın ve mahviyet içerisinde (kentin) kapısından girin;[123] Biz de sizin hatalarınızı[124] bağışlayalım. İyilik yapanları, yakında ödüllendireceğiz!"

162 Fakat onlardan kendilerine zulmedenler, sözü kendilerine söylenenden başkasıyla değiştirdiler.[125] Bunun üzerine Biz de, edegeldikleri zulümler sebebiyle onların üzerine gökten belâ yağdırdık.

163 Mesela,[126] sor onlara deniz kıyısındaki mamur kentin hâlini! Hani onlar, Sebt Günü dışında ortaya çıkmıyorlar diye, Sebt Günü'nde balıkların kendilerine akın akın gelişine tamah ederek Cumartesi geleneğini çiğniyorlardı! Biz, yoldan sapmaları nedeniyle onları (dünyalığa) işte böyle mübtela ediyorduk.[127]->

وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ وَاَنْزَلْنَا عَلَيْهِمُ
الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا
رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلٰكِنْ كَانُٓوا اَنْفُسَهُمْ
يَظْلِمُونَ ﴿١٦٠﴾ وَاِذْ قِيلَ لَهُمُ اسْكُنُوا هٰذِهِ
الْقَرْيَةَ وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ وَقُولُوا
حِطَّةٌ وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا نَغْفِرْ لَكُمْ
خَطِيٓـَٔاتِكُمْ سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٦١﴾ فَبَدَّلَ
الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذٖى قِيلَ
لَهُمْ فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِنَ السَّمَٓاءِ بِمَا
كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿١٦٢﴾ وَسْـَٔلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ
الَّتٖى كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ اِذْ يَعْدُونَ فِى
السَّبْتِ اِذْ تَأْتٖيهِمْ حٖيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ
شُرَّعًا وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ لَا تَأْتٖيهِمْ كَذٰلِكَ
نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٦٣﴾

122 *İnzâle* verdiğimiz "ikram" karşılığı için bkz: 7:24, not 8. *Menn* ve *selvâ* için bkz: 2:57, not 100.

123 Râğıb, buradaki *succeden* ile alçak gönüllülük ve itaat kastedildiği görüşündedir (Krş: 2:58; 4:154).

124 *Hatîâtın* (t: *hatîe*) fiil formu olan *hataenin* açılımı "kötüyü kastedip onu gerçekleştirdi", Bakara 286'daki *ahtaenin* açılımı ise "iyiyi kastedip kastını tutturamadı" anlamına gelir.

125 Kelimelerle oynama ya da bir başka ifadeyle "semantik dalalet" için bkz: 2:58-59 ve 4:46. Ebu Müslim'e göre burada ifade edilen şey lafzi bir değiştirme işlemi değil, ilâhî talimatlara aykırı davranışlar sergilemektir (Nkl: Razi). Fakat bizce Yahudileşen İsrailoğulları, 'değiştirmenin' her iki yöntemini de irtikap ediyorlardı.

126 *Vavın* misal anlamının delili 3:68. âyettir. Bu bağlamda 162. âyetle bu âyet arasında uygun bir geçiş oluşturmaktadır.

127 Sebt Günü için bkz: 2:65 not 120 ve 16:124 not 135.

وَاِذْ قَالَتْ اُمَّةٌ مِنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًاۙ اللّٰهُ
مُهْلِكُهُمْ اَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَد۪يدًاۜ قَالُوا
مَعْذِرَةً اِلٰى رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٦٤﴾ فَلَمَّا
نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِه۪ٓ اَنْجَيْنَا الَّذ۪ينَ يَنْهَوْنَ عَنِ
السُّٓوءِ وَاَخَذْنَا الَّذ۪ينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَـ۪ٔيسٍ
بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٦٥﴾ فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا
عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِـ۪ٔينَ ﴿١٦٦﴾ وَاِذْ
تَاَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ
مَنْ يَسُومُهُمْ سُٓوءَ الْعَذَابِۜ اِنَّ رَبَّكَ لَسَر۪يعُ
الْعِقَابِۚ وَاِنَّهُ لَغَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿١٦٧﴾

<- **164** Ne zaman ki onlardan bir topluluk (söz konusu sapkınlara karşı çıkanlara), "Niçin Allah'ın (bu dünyada) helâk edeceği, veya (âhirette) şiddetli bir azaba uğratacağı birilerine öğüt verip duruyorsunuz ki?" dediklerinde, onlar şu cevabı verdiler: "Rabbinizin katında sorumlu olmayalım diye; bir de, belki sorumluluklarını yerine getirirler umuduyla!"[128]

165 Ve o (sapkınlar) kendilerine yapılan tüm uyarıları kulak ardı edince, Biz de kötülüğe engel olmaya çalışan (bu) kimseleri kurtardık; ve kendilerine kötülük eden kimseleri yoldan çıkmalarından dolayı kahredici[129] bir azabın pençesine mahkûm ettik. **166** Ve sonunda, kendilerine yasaklanan şeyleri işlemekteki inatçı tutumları yüzünden onlara dedik ki: "Maymundan beter olun!"[130]

167 Nitekim Rabbin, Kıyamet Günü'ne kadar onların başına, kendilerini dehşet felaketlere uğratacak kimseleri belâ edeceğini ilan etmişti.[131] Unutma ki Rabbin cezalandırmada çok dakiktir; bununla beraber[132] O, tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

128 Bu âyet kötülere karşı, pasif iyilerle aktif iyiler arasındaki davranış farkını ortaya koymaktadır.

129 *Beîs*: Bu formuyla Kur'an'da geçtiği tek yer burasıdır. Kelimenin türetildiği *be's*, "Muhatabını hüzün ve zilletten kahreden belâ" anlamına gelir. Bir sonraki âyette açıklanacak "maymunlaşmayla" ilintilidir.

130 Lafzen: "Alçak maymunlar olun!" Doğaldır ki, kaynak dildeki söyleyiş vurgusu çeviriye yansıttığımız vurgudur. Kaynaklarda bu olayın deniz ve göle sahili olan Filistin'de gerçekleştiği, bunun kapsamına sadece Cumartesi hilesi yapan 'Ashab-ı Sebt'in girdiği kayıtlıdır. Fakat biz bu olayın, fiziki bir 'maymuna dönüşme' (*mesh*) olayı değil, 'ahlaki bir maymunlaşma' olduğu, bu zaafın ise İsrailoğulları'na daha Mısır'dayken tebelleş olduğu düşüncesindeyiz. Düşmanının putlarına tapacak kadar ona aşık bir toplum ancak böyle tanımlanabilirdi. Nitekim ikinci neslin büyük Kur'an âlimi Mücâhid, İsrâiloğullarının düşmanını taklit hastalığını kastederek, "ahlâken maymunlaştılar" der.

131 Bu mucizevî bir önceden haber vermedir (ihbar). Yahudi tarihi bunun tanığıdır.

132 *"inne...ve inne..."* te'kitleriyle gelen çifte cümleye verilebilecek maksada en uygun karşılık.

وَقَطَّعْنَاهُمْ فِي الْاَرْضِ اُمَمًاۚ مِنْهُمُ
الصَّالِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذٰلِكَۘ وَبَلَوْنَاهُمْ
بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّـَٔاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٦٨﴾
فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ
يَأْخُذُونَ عَرَضَ هٰذَا الْاَدْنٰى وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ
لَنَاۚ وَاِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلُهُ يَأْخُذُوهُۜ اَلَمْ يُؤْخَذْ
عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ اَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى
اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا فِيهِۜ وَالدَّارُ الْاٰخِرَةُ
خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦٩﴾ وَالَّذِينَ
يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَۜ اِنَّا لَا
نُضِيعُ اَجْرَ الْمُصْلِحِينَ ﴿١٧٠﴾

168 Ve onları gurup gurup yeryüzünün her tarafına dağıttık; onların aralarında dürüst ve erdemli kimseler olduğu gibi, böyle olmayanlar da var.[133] Bu sonuncuları belki kendilerine dönerler umuduyla, hem bağış ve bollukla hem sıkıntı ve darlıkla sınadık.

169 Onların ardından, kendilerinin yerini alan yeni kuşaklar Kitab'a vâris oldular; (fakat) bu değersiz dünyanın geçici hazlarına kapıldılar. Ayaklarına gelen bu türden her (dünyevî) hazzı fırsat bilip üzerine atladıkları hâlde, "Nasıl olsa sonunda bağışlanacağız!" bile dediler. Oysa onlardan Allah hakkında, gerçekten başka hiçbir şey söylemeyeceklerine dair vahiy (ile belgelenen) söz[134] alınmamış mıydı? Dahası, onun kitapta kayıtlı bulunan dersini almamışlar mıydı?

Tabi ki, sorumluluğunun bilincinde olanlar için âhiret hayatı en hayırlısıdır: Hâlâ akıllanmayacak mısınız? **170** Ama kitaba sımsıkı sarılan ve Allah'a kulluğun hakkını verenler[135] var ya: onlar iyi bilsinler ki Biz, kendilerini ve başkalarını düzeltmek için çaba gösterenlerin emeklerini zayi etmeyeceğiz.

---

133 Kur'an seçip ayıran mümeyyiz bir akla çağırır, her tür toptancı-süpürücülüğü reddeder (Krş: 3:113).

134 *Mîsâku'l-Kitâb*: Tevrat'ta geçen günah işleyenlerin tevbe etmeden affedilmeyeceklerine dair ilâhî söz.

135 Lafzen: "salâtı ikâme edenler.." Burada İsrâiloğullarına mensup kimselerden söz edildiği için *salât* "namaz"dan çok "kulluk ve ibadet" vurgusu taşır. *Salât*, farklı şekil ve formlarda da olsa, tüm peygamberlerin şeriatlarında bulunan temel bir ibadettir. Namaz emrini peşinen içeren *ekâmu's-salât* ibaresinin, dilsel veriler dikkate alındığında, 'namaz aracılığıyla' hedeflenen daha üst bir amaca atıf olduğu anlaşılır. Esasen *salât*, insanı otururken dik tutan "oyluk" veya ayaktayken dik tutan "omurga" anlamına gelen bir kökten türetilmiştir. *Salât*ın ikâmesi, "doğrultulması ve ayağa kaldırılması" anlamlarını taşır. Bir başka ifadeyle "Kulun Allah karşısındaki esas duruşu"dur namaz. Bu verilerden yola çıkarak "salâtı ikâme"nin, namaz kılmanın çok daha ötesinde çağrışımları olduğunu söyleyebiliriz. Kur'an'ın bütünü ve dilsel veriler bağlamında bu ibareyle kastedilen, namazın da kendisine ulaşmak için araç olarak kullanıldığı daha üst amaç olan "kulun Allah karşısındaki esas duruşu"dur.

وَاِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَاَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا
اَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ خُذُوا مَا اٰتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ
وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧١﴾ وَاِذْ اَخَذَ
رَبُّكَ مِنْ بَنٖٓي اٰدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ
وَاَشْهَدَهُمْ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا
بَلٰى شَهِدْنَا اَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اِنَّا كُنَّا
عَنْ هٰذَا غَافِلٖينَ ﴿١٧٢﴾

171 Ve Biz (Sina) Dağı'nı bir gölgelik gibi tepelerine dikip, onların dağın üzerlerine yıkılacağını zannettikleri o zaman da (demiştik): "Size bahşettiğimiz vahye sımsıkı sarılın ve onun ilkelerini aklınızdan çıkarmayın ki, sorumluluğunuzu yerine getirmiş olasınız!"[136]

172 VE RABBİN, Âdemoğlunun sulbünden onların nesillerini çıkardığı her zaman,[137] onları kendileri hakkında tanık kıldı: "Ben değil miyim sizin Rabbiniz?" Onlar da "Kesinlikle" dediler, "buna biz şahidiz!"[138]

(Bunu hatırlattık) ki, Kıyamet Günü bizim bu gerçekten haberimiz yoktu demeyesiniz,->

---

136 Dağın havaya kaldırıldığının sanılmaması için özellikle "bir gölgelik gibi" ve "zannettikleri" kaydı düşülmüştür.

137 Kanaatimizce, "Âdemoğlunun sulbünden onların nesillerini çıkardığı zaman" ifadesi, üreme organlarının çalışmaya başladığı "büluğ zamanına" tekabül eder. Büluğ yaşı, ibadet mükellefiyetinin ve cezaî ehliyetin başlangıcıdır. Bizce Allah Rasulü'nün "Üç kişiden kalem kalkar: Büluğ çağına gelinceye kadar çocuktan.." hadisi, bu âyetin nebevî bir okuması gibi görünmektedir. Esasen hadisteki türden bir tesbit, ancak ilâhî bilgiye istinat edebilirdi. İyi araştırıldığında, Hz. Peygamber'den sadır olan bu gibi haberlerin kaynağının vahiy olduğu, bu hadislerin vahyin nebevî bir basiretle okunması sonucunda ortaya çıktığı görülecektir. Büluğ yaşı çıtası, bundan öncesinin sorumsuzluk olduğu anlamına gelmez. Terbiye açısından her yaşın bir sorumluluğu vardır.

138 Bu âyetin muhtevası, avam dilinde *kâlû belâ* adıyla bilinir. İnsan fıtratının tevhidi kabul etmeye doğuştan hazır olduğunu, Rab olan bir yaratıcıyı inkârın mazeret olamayacağını ifade eder. Zemahşerî bu diyalogu mecazî sayar ve *tahyîl* (canlandırma, dramatizasyon) olarak niteler. Bunu hakiki olarak yorumlayan müfessirlerden Taberî, bu yorumun dayandığı hadis hakkındaki ciddi kuşkularını dile getirmeden de edemez. Bu âyeti lafzî yorumlayan kaynakların dayandığı rivayetlerin tamamı, Allah'ın Hz. Âdem'in sulbünden söz aldığını ifade etmektedir. Âyetin Hz. Âdem'den değil "Âdemoğullarından" söz ettiği açıktır. Bu tartışmalı rivayetlere dayanarak âyeti mecazdan hakikate taşıyan klasik tefsire yöneltilen tüm eleştirileri nakleden Râzî, âyetteki diyalogun mecazî olduğu görüşünü, karşı çıkmaksızın dile getirir. İbn Kesir, âyetin insanın yaratılıştaki saf ve temiz fıtratına dikkat çektiğini söyleyerek bu konudaki âyet ve hadisleri sıralar. Buradaki anlatımın Fussilet 11 ve Ahzab 72'de olduğu gibi temsilî bir diyalog olduğu açıktır. Bu diyalogu lafzi anlamına hamletmek biraz da keskin bir "ruh-beden" ayrımının eseridir. İrfanî bilgi sisteminin gnostisizmden, Bürhanî bilgi sisteminin Yunan felsefesinden ödünç aldığı insanın fizikî varlığından bağımsız bir "nefs" ve bedenden ayrı bir "ruh" tanımı, hicrî 3. yy'dan itibaren bugünkü anlamında kullanılmaya başlamıştır. Daha sonraları bu etki Beyanî bilgi sistemine de geçerek Kelâm'a mal olmuştur. Eş'arî kelâmının "ilk misak"ı savunması da buna bağlanabilir. Fakat Matüridi bu yorumu reddeder. Bu âyet, insanoğlunun doğuştan "aşkın bir Yaratıcı Varlık"ı algılamaya yatkın yapısına, yani "fıtrat"a atıfta bulunmaktadır. Âyet, "kollektif bilinçaltı" adı verilen duruma bir atıf olarak da okunabilir.

<- 173 ya da "Doğrusu bizden önce babalarımız şirk koşmuştu, bizse sadece onların peşinden giden bir kuşağız; dolayısıyla, bâtılı icat edenlerin yaptıkları yüzünden bizi mi helâk edeceksin?" gerekçesine sığınmayasınız.

174 İşte Biz, âyetlerimizi bu şekilde çok boyutlu olarak açıklıyoruz ki, belki tekrar (gerçeğe) dönerler.

175 Bir de onlara, mesajlarımızı ulaştırdığımız hâlde, onlardan uzaklaşıp şeytanın (bir köpek gibi) peşine taktığı kimsenin durumunu haber ver;[139] derken o azgın biri olup çıkmıştı. 176 Ki, eğer Biz isteseydik onu mesajlarımızla yüceltirdik;[140] ne ki o dünyaya sarıldı ve ihtirasının peşine düştü. İşte bu yüzden böyle birinin durumu, üstüne varsan da kendi hâline bıraksan da, dilini sarkıtıp hırlayıp köpeğe benzer. Mesajlarımızı yalanlayanların durumu işte böyledir. Şu hâlde (bu) kıssayı aktar,[141] belki üzerinde tefekkür ederler.[142]

177 Ne berbattır âyetlerimizi yalanlayan bir toplumun hâli; üstelik onlar (böyle yapmakla) kendilerine zulmetmiş oluyorlar.[143]

أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ آبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ
وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ
الْمُبْطِلُونَ ﴿١٧٣﴾ وَكَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ
وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٧٤﴾ وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ الَّذٖى
اٰتَيْنَاهُ اٰيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاَتْبَعَهُ الشَّيْطَانُ
فَكَانَ مِنَ الْغَاوٖينَ ﴿١٧٥﴾ وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا
وَلٰكِنَّهُ اَخْلَدَ اِلَى الْاَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ فَمَثَلُهُ
كَمَثَلِ الْكَلْبِ اِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ اَوْ
تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ ذٰلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذٖينَ كَذَّبُوا
بِاٰيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ
﴿١٧٦﴾ سَاءَ مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذٖينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا
وَاَنْفُسَهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿١٧٧﴾

139 Hz. Ali ve İbn Abbas gibi sahabilere göre bu kişi Bel'am b. Baura (Balam b. Beor)'dır. Bel'am, Ârami olduğu hâlde önce Hz. Musa'nın dinine tâbi olmuş, sonra kendi kavminin putperest kralı Balak yardım isteyince muvahhid ordunun önüne çırılçıplak fahişeleri çıkarıp onların ahlâkını bozarak yenme öğüdünü vermiş bir bilgedir (Bkz: *Yahudileşme Temayülü*, s. 244 vd. Krş: Eski Ahid, *Sayılar* 25:1-3, 31:16). Kelbî'ye göre Medine'deki münafıkların liderlerinden "keşiş" Abdullah b. Amr'dır. Bazıları da bununla Sakifli ünlü "hanif" şair Ümeyye b. Ebi's-Salt'ın kastedildiğini söyler. 176. âyetin de delâlet ettiği gibi, bu her çağda bulunan prototiptir. Bu tipin belirgin vasfı bilgiden değil, bilgi ahlâkından yoksunluktur. Bilgi ahlâka dönüşünce haşyet (35:28), ahlâksız kalınca vahşet üretir.

140 Zımnen: Eğer o mesajlarımızla yücelmeyi tercih etseydi, biz de onu mesajlarımızla yüceltirdik; ama o mesajlarımızı kullanmayı, onların üzerine basarak yükselmeyi seçti, biz de onu alçalttık.

141 Burada anlatılması istenen "kıssa" kapsamına, bu sûre boyunca devam eden geçmiş toplumlara ait kıssalar da girer. Muhtemeldir ki bu kıssaların içerisine 172. âyette ve hemen üstteki âyette aktarılan mesel ve misal de girmektedir. Eğer böyleyse, Kur'an *kıssa* derken yalnızca tarihsel olayları değil sembolik ve temsilî anlatımları da kastetmektedir.

142 *Tefekkür*ün nüzûl sürecinde ilk geçtiği yer. Bu kalıp geçtiği on beş yerde de olumludur (*Tefkîr* ile farkı için bkz: 74:18, not 14). Bilgi edinme süreçlerinin tümünü ifade eder. Râzî'nin de isabetle kaydettiği gibi tefekkür, aklın/kalbin sebepler ile sonuçlar arasında bağ kurarak bilgiyi elde etme, üretme ve iletme süreçlerinin tümünü kapsar. Bu sürecin her durağı *tezekkür, tedebbür, taakkul, tefakkuh* gibi farklı isimler alır ve vurgular taşır (Bkz: âyet 3, not 4). Düşünmenin kalbe isnadına dair bkz: 22:46, not 66.

143 Zulmün nasıl anlaşılması gerektiğiyle ilgili bkz: âyet 148'in ilgili notu.

مَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدٖيۚ وَمَنْ يُضْلِلْ
فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٧٨﴾ وَلَقَدْ ذَرَاْنَا
لِجَهَنَّمَ كَثٖيراً مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِۘ لَهُمْ
قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَاۘ وَلَهُمْ اَعْيُنٌ لَا
يُبْصِرُونَ بِهَاۘ وَلَهُمْ اٰذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَاۜ
اُو۬لٰٓئِكَ كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّۜ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ
الْغَافِلُونَ ﴿١٧٩﴾ وَلِلّٰهِ الْاَسْمَٓاءُ الْحُسْنٰى
فَادْعُوهُ بِهَاۖ وَذَرُوا الَّذٖينَ يُلْحِدُونَ فٖٓي
اَسْمَٓائِهٖۜ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٨٠﴾

178 Allah kimin rehberi olursa, hidayete erişmiş olan işte odur; ama kimi de sapıklığa terk ederse, işte onlar kaybedenlerin ta kendileridir.[144]

179 Doğrusu Biz, görünen görünmeyen iradeli varlıklar içinden[145] akleden kalpleri olup da kavramayan,[146] gözleri olup da görmeyen, kulakları olup da işitmeyen birçoklarını cehennem için ortaya çıkarmışızdır.[147] Hayvan gibidir onlar, belki daha da şaşkın![148] Onlar gaflete gömülmüş olan zavallılardır.[149]

180 EN güzel nitelikleri ve tüm mükemmellikler(i ifade eden Esma-i Hüsna) Allah'a mahsustur.[150] Artık O'nu onlarla anın ve O'nun isimleri konusunda haktan sapan kimseleri kendi haline terk edin![151] Onlar, zamanı gelince yaptıklarından dolayı cezalandırılacaklardır.

---

144 Allah'a isnat edilen fiiller, aslında davranış psikolojisinin Allah tarafından konulmuş yasalarına bir atıf olarak okunmalıdır.

145 *Cinn* ve *insi* çevirimizin gerekçesi için bkz: 6:112, not 94. İki varlığın da "kalpleri, gözleri ve kulakları" olan varlıklar olduğu dile getiriliyor. Buradaki "kalp"in iman ve inkâr mahalli, göz ve kulağın ise görme ve işitme duyusundan kinaye olarak mecaz olması mümkündür. Ancak iman ve inkârda, bilgiyi akıl yürütme ya da nakil yoluyla almada birbirine eşit olan bu yaratıklardan bu üç fonksiyonu kullanmayanların basbayağı görünen fizikî varlıklar olan "hayvan sürüsü"ne benzetilmesi de üzerinde kafa yorulması gereken bir noktadır.

146 Kur'an burada düşünme faaliyetini kalbe isnat etmiştir. Bilinen bir gerçektir ki, akıl isim olarak Kur'an'da hiç geçmemekte, onun yerini kalp almaktadır. "Akletme" ise kalbin bir faaliyeti olarak dile getirilmektedir. Kur'an tefekküründe, kalp aklın arşıdır. Vahiy kalbe iner, akıl kalpten neş'et eder. Bu kalp kan pompası değil, iman ve inkârın makarrı olan mânevî merkezdir (50:37). Kur'an sistematiğinde *taakkul*ün kalbe nisbeti, düşünmenin entelektüel faaliyetle sınırlanmayıp sezgiyi de içine alacak şekilde geniş tutulduğunu gösterir (Bu konuda bir not için bkz: 22:46).

147 Lafzen: "..ekmişizdir". Râğıb'ın *zere'nâ*yı "ortaya çıkardık" şeklinde açıklamasına dayanarak: "..cehennem için ortaya çıkarmışızdır".

148 Krş: 25:44, not 44. "Hayvan gibi" olmak malum: Davranışlarında ahlâk ve değer kaygısı taşımamak, yani "mükerrem" varlık olan insanı organizmaya indirgemek...
Peki, ya "hayvandan daha şaşkın" olmak ne demek? Bu da canlı bir "organizmayı", fıtratını bozarak yapay bir "mekanizmaya" indirgemek. Modern zamanlarda gen teknolojisinin insan, hayvan ve bitkilere yaptığı olumsuz genetik müdâhale, buna dehşet verici bir örnektir.

149 *Ğaflet*, tam anlamıyla kişinin kendisine yabancılaşma durumunu ifade eder.

150 Kur'an'da geçtiği dört yerde de *el-esmâu'l-husnâ* terkibi Allah'a has olarak kullanılır. Bu terkiple ilgili ayrıntılı bir açıklama için, ilk geçtiği 20:8'in notuna bkz.

151 Hiçbir mükemmellik atfının O'ndan başkasına yapılmamasıyla başlayan âyet, O'nun esmasının hem hakikî, hem zihnî, hem de lâfzî anlamda sadece O'na mahsus olduğunu vurgular. O'nun esmasında

181 Yarattıklarımız içerisinde hakikate giden yolu gösteren ve onun sayesinde adâletle davranan kimseler de vardır. **182** Âyetlerimizi yalan sayan kimselere gelince: onları bir süreç içerisinde yavaş yavaş eriteceğiz de farkına dahi varmayacaklar. **183** Onları bir süre kendi hâllerine bıraksam bile, unutmayın ki onların entrikalarını başlarına geçiren düzenim[152] çok sağlamdır.[153]

184 İmdi, onlar (yıllar yılı tanıdıkları) hemşehrilerinde delilikten eser olmadığını düşünmezler mi?[154] O yalnızca açıktan açığa uyaran biridir.

185 Hem bakmazlar mı göklerin ve yerin mutlak otoritesine, Allah'ın yarattığı her bir şeyin niteliğine? (Düşünmezler mi) ecellerinin yaklaşmış olma ihtimalini? Bu (vahiy) de değilse, artık hangi habere inanacaklar?!

186 Allah kimi sapmaya terk ederse, artık ona doğru yolu kimse gösteremez: zira onları ısrarlı tercihleri olan sapıklıkta debelenmeye terk edecektir.[155]

وَمِمَّنْ خَلَقْنَٓا اُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِه۪ يَعْدِلُونَ
﴿١٨١﴾ وَالَّذ۪ينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ
حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٢﴾ وَاُمْل۪ي لَهُمْ اِنَّ كَيْد۪ي
مَت۪ينٌ ﴿١٨٣﴾ اَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِنْ
جِنَّةٍ اِنْ هُوَ اِلَّا نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌ ﴿١٨٤﴾ اَوَلَمْ يَنْظُرُوا
ف۪ي مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا خَلَقَ
اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ وَاَنْ عَسٰٓى اَنْ يَكُونَ قَدِ
اقْتَرَبَ اَجَلُهُمْ فَبِاَيِّ حَد۪يثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ
﴿١٨٥﴾ مَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَيَذَرُهُمْ ف۪ي
طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٨٦﴾

---

haktan sapmanın birçok çeşidi vardır. Mesela: 1) Hıristiyanlar gibi, O'na "babalık" atfetmek ve "oğul" isnat etmek; bu gibi beşeri niteliklerle yücelttiğini sanmak ve bunu da iman diye sunmak. 2) Yahudiler gibi, O'nun İsrail lakaplı Dâvud Peygamber ile güreş tutup yenildiğini dillendirmek; ya da "Allah fakirdir bizse zenginiz" diyerek, O'nun kendine mahsus kıldığı sıfatlarına bigâne kalmak. 3) Müşriklerin yaptığı gibi, O'na mahsus isim ve sıfatları "rol çalmak" tabir edilen bir tavırla başkalarına yakıştırmak. Bu sapma, günümüzdeki müslüman toplumların geleneksel din algısında bir biçimde yaşatılmaktadır. 4) Mutlak tenzihçilerin yaptığı gibi, O'nun ne esmasıyla ne de sıfatıyla, asla bilinemez olduğunu iddia etmek. Bütün bunlar ve daha fazlası, O'nun isimleri konusunda haktan sapmanın farklı tezahürleridir.

152 *Keyd* özünde tuzak değildir, insan davranışıyla etkileşim hâlinde olan ilâhî yasalara bağlı cezalandırma düzenidir. Fakat insan hazırlıksız ve ansızın yakalandığı için bu yasaları tuzak gibi algılar. Allah için kullanıldığında "tasarlanmış bir entrikayı hiç ummadığı bir yerden bozup tuzağı yapanın başına geçirme" anlamını taşır.

153 Bu âyetler çürümenin yönünü göstermektedir: Birey yüreğinden çözülünce çürür, o çürük bireyler de toplumu çürütür. Çürüyen toplum ise güçlü bir sarsıntıda çöker.

154 Bu âyette Kur'an, ilk muhataplarını mantıklı olmaya çağırmakta, akıllarını inkârlarına bir gerekçe olarak gösteren Mekkelilerin içine düştükleri çelişkiye dikkat çekmektedir.

155 Açıktır ki bu, kula ait bir tercihtir. İnsan özgür iradesiyle yaptığı bu tercihinin sorumluluğunu behemehal üstlenmek zorundadır. Bunu "yazgı" olarak nitelendiremez. Bu konudaki yazgı (sünnetullah), insanın iradeli bir varlık olması ve tercihinin daha önceden kurallara bağlanmasıdır.

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ اَيَّانَ مُرْسٰيهَاۜ قُلْ اِنَّمَا
عِلْمُهَا عِنْدَ رَبّ۪يۚ لَا يُجَلّ۪يهَا لِوَقْتِهَٓا اِلَّا هُوَۜ
ثَقُلَتْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ لَا تَأْت۪يكُمْ
اِلَّا بَغْتَةًۜ يَسْـَٔلُونَكَ كَاَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَاۜ قُلْ
اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللّٰهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا
يَعْلَمُونَ ﴿١٨٧﴾ قُلْ لَٓا اَمْلِكُ لِنَفْس۪ي نَفْعًا وَلَا
ضَرًّا اِلَّا مَا شَٓاءَ اللّٰهُۜ وَلَوْ كُنْتُ اَعْلَمُ الْغَيْبَ
لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِۚ وَمَا مَسَّنِيَ السُّٓوءُۚ
اِنْ اَنَا۬ اِلَّا نَذ۪يرٌ وَبَش۪يرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٨﴾
هُوَ الَّذ۪ي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ
مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ اِلَيْهَاۚ فَلَمَّا تَغَشّٰيهَا
حَمَلَتْ حَمْلًا خَف۪يفًا فَمَرَّتْ بِه۪ۚ فَلَمَّٓا اَثْقَلَتْ
دَعَوَا اللّٰهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ اٰتَيْتَنَا صَالِحًا لَنَكُونَنَّ
مِنَ الشَّاكِر۪ينَ ﴿١٨٩﴾

187 SANA soruyorlar: "Son Saat ne zaman gelip çatacak?" diye. Cevap ver: "Onun bilgisi yalnızca Rabbimin katındadır; onun vaktini O'ndan başka ortaya koyacak kimse yoktur: O bütün ağırlığıyla göklerde ve yerde kopacak, sizi haberiniz olmadan ansızın yakalayacaktır." Sanki senin ısrarla o bilginin peşine düşüp elde etmen mümkünmüş gibi, onu sana soruyorlar.[156] De ki: "Onun gerçek bilgisi yalnızca Allah katındadır, ne ki insanların çoğu bunu bilmezden geliyor."

188 De ki: "Allah tercih etmedikçe, ben (dahi) kendime ne yarar sağlayabilirim, ne de zararı önleyebilirim. Zira eğer gaybı bilseydim, kendime tüm güzelliklerden daha çok pay ayrılmasını sağlardım, üstelik kötülük de semtime uğrayamazdı. Ne ki ben, inanan insanlar için yalnızca bir uyarıcı ve müjdeciyim."[157]

189 O'DUR sizi bir tek candan yaratan ve onda huzur bulsun diye kendi cinsinden eşini var eden. Erkek eşini sarıp sarmalar, (başta) eş hafif bir yük yüklenerek hamile kalır ve o yükü bir süre taşır.[158] Ardından yük ağırlaşınca eşler Rableri olan Allah'a: "Eğer bize eli ayağı düzgün, kusursuz bir çocuk bahşedersen; söz, Sana şükreden kimselerden olacağız!" diye yakarırlar.

---

156 *Ke-enneke hafiyyun 'anhâ* ibaresini Mücâhid; *istahfeyte 'anhe's-sual hattâ 'alimte vaktehâ* (Senin, onun zamanını öğreninceye kadar bu sorunun peşine ısrarla düşüp hakkında bilgi alabilme imkânın) şeklinde açıklar (Taberî). Zaten, *'an* ile birlikte kullanılan *ahfa*nın ism-i faili *hafiyyun*un anlamı da budur (Krş: 19:47).

157 Vahyin Allah'a aidiyetinin delillerinden biri bu âyettir. Peygambere talim ettirilen bu itiraf, hakikate bağlılığın, her tür taktik ve stratejik hesabı aşacak kadar hasbî olduğunu gösterir.

158 Bir çocuğun meydana gelişini anlatan Kur'anî belâgatın, muhteşem bir zarafet ve nezaketle kesiştiği nokta.

190 Fakat O kendilerine eli ayağı düzgün, kusursuz bir çocuk bahşedince de; onlara bahşettiği çocuk üzerinden O'na ortak koşmaya kalkarlar: oysa Allah, onların ortak koştukları şeylerden çok yücedir.[159]

191 Şimdi siz O'na has birtakım nitelikleri, bir şey yaratmaktan âciz, aksine kendileri yaratılmış bulunan şeylere mi yakıştırıyorsunuz? **192** Kaldı ki, ne onlara yardımları dokunabilir ne de birbirlerine yardımcı olabilirler. **193** Ve eğer yol göstersinler diye yakarsanız, size cevap bile veremezler. Onlara ister yalvarın ister susun; size karşı konumlarında hiçbir şey değişmez.

194 İyi bilin ki, Allah'tan başka yalvarıp yakardığınız kimseler de sizin gibi yaratılmış varlıklardır. Nitekim eğer doğruluğunuzdan eminseniz, haydi yakarın da duanıza icâbet etsinler!

195 Hem onların yürüyecek ayakları mı var? Ya da tutacak elleri veya görecek gözleri, yahut işitecek kulakları mı var?

De ki: "Haydi çağırın Allah'a ortak koştuklarınızı, sonra önüme her türlü tuzağı kurun ve bana göz açtırmayın! **196** (Ama) unutmayın ki, benim velim Kitab'ı indiren Allah'tır: zira, dürüst ve erdemli olanların velayetini O üstlenecektir. **197** Oysa ki, O'nun dışında yalvarıp yakardıklarınız ne size yardımcı olabilir ne de birbirlerine yardımları dokunur. **198** Ve eğer yol göstersinler diye yakarsanız, sizi duymazlar bile; ve sanırsın[160] ki sana bakıyorlar, fakat onlar görmezler."

فَلَمَّآ اٰتٰيهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَٓاءَ فٖيمَٓا
اٰتٰيهُمَاۚ فَتَعَالَى اللّٰهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٩٠﴾
اَيُشْرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْـًٔا وَهُمْ يُخْلَقُونَۘ
﴿١٩١﴾ وَلَا يَسْتَطٖيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَلَٓا اَنْفُسَهُمْ
يَنْصُرُونَ ﴿١٩٢﴾ وَاِنْ تَدْعُوهُمْ اِلَى الْهُدٰى لَا
يَتَّبِعُوكُمْۜ سَوَٓاءٌ عَلَيْكُمْ اَدَعَوْتُمُوهُمْ اَمْ اَنْتُمْ
صَامِتُونَ ﴿١٩٣﴾ اِنَّ الَّذٖينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
عِبَادٌ اَمْثَالُكُمْ فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجٖيبُوا لَكُمْ
اِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَ ﴿١٩٤﴾ اَلَهُمْ اَرْجُلٌ يَمْشُونَ
بِهَٓا اَمْ لَهُمْ اَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَٓا اَمْ لَهُمْ اَعْيُنٌ
يُبْصِرُونَ بِهَٓا اَمْ لَهُمْ اٰذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَاۜ قُلِ
ادْعُوا شُرَكَٓاءَكُمْ ثُمَّ كٖيدُونِ فَلَا تُنْظِرُونِ ﴿١٩٥﴾
اِنَّ وَلِيِّيَ اللّٰهُ الَّذٖى نَزَّلَ الْكِتَابَۘ وَهُوَ يَتَوَلَّى
الصَّالِحٖينَ ﴿١٩٦﴾ وَالَّذٖينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهٖ لَا
يَسْتَطٖيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلَٓا اَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ
﴿١٩٧﴾ وَاِنْ تَدْعُوهُمْ اِلَى الْهُدٰى لَا يَسْمَعُواۜ
وَتَرٰيهُمْ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٩٨﴾

159 Burada maksat Âdem ve eşine dikkat çekmek değildir. Çocuk sahibi olma sürecine dahil olan sebepler zincirini yüceltip, insanı, neslini sürdürecek bir donanımla yaratan Allah'ın eşsiz rolünü göz ardı eden nankör mantık kınanmaktadır.

160 *Raâ* fiili "gördü" anlamı yanında, bağlamına göre "varsayıma" da delâlet eder. Genellikle *e-raeyte* (varsay ki, farzet ki..) formunda bu vurgu barizdir. Burada "kanaat, sanı" olarak karşımıza çıkıyor.

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ
الْجَاهِلِينَ ﴿١٩٩﴾ وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ
نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٠٠﴾ إِنَّ
الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ
تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ ﴿٢٠١﴾ وَإِخْوَانُهُمْ
يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ ﴿٢٠٢﴾

199 SEN insan fıtratına uygun olan yolu tut,[161] iyi olanı emret ve haddini bilmezlere aldırma![162]

200 Yine de şeytan tarafından kurgulanan ayartıcı bir kışkırtmaya[163] hedef olursan, hemen Allah'a sığın: unutma ki O her şeyi işitir, akıl sır ermez bir ilim sahibidir.

201 Şüphesiz, sorumluluk bilincini kuşanan kimselerin içine şeytan tarafından kurgulanan mevhum bir görüntü yansıyacak olursa,[164] (hemen fıtrat sözleşmesini) hatırlayıverirler ve işte o an gerçeği kavrarlar. **202** Kendi (fıtratlarına yabancılaşmış) kardeşleri onları azgın sulara sürüklemek isteseler dahi, sonuna (dek) mücadeleden elçekmezler.[165]

---

161 Mücâhid'in *huzi'l-'afve* ibaresine verdiği anlam şudur: "İnsanların yaratılışlarına uygun tavır ve davranışlarından kolay, doğal olanını al" (*huzi'l-'afve min ahlâki'n-nâs ve a'mâlihim*). Taberî de bu anlamı tercih eder. Buhârî'nin Urve'den naklettiği "Allah, Elçisine insanların fıtratlarına uygun davranışlarından kolay olanını almasını emretti" hadisini İbn Kesir bu âyetin tefsiri sadedinde nakleder. Yukarıda sayılan isimlerin bu tercihini bu sûrenin son pasajlarının eksen âyeti olan 172. âyet de desteklemektedir. Bu ibareyi "müşriklere karşı af yolunu tut" şeklinde anlayan yaklaşımı, bu âyetin hemen öncesinde gelen âyetle, müşriklere karşı Hz. Peygamber'i "Haydi, çağırın Allah'a ortak koştuklarınızı, sonra önüme her türlü tuzağı kurun ve bana göz açtırmayın!" şeklinde meydan okumaya çağıran 195. âyet desteklememektedir.

162 *Cahilîn,* lafzen "cehalette ısrar edenler". Burada ve her yerde cahillerden kasıt düz anlamıyla "bilmeyenler" olamaz. Zaten Peygamber bilmeyenlere bildirmek için bir bildiriyle (Kur'an) gönderilmiş bir Bildirici (Nebi)'dir. Peygamberin, her şeye rağmen ısrarla "tebliğ etmesi", "işine bakması", "yapılanlara aldırmaması"nı emreden âyetlerle birlikte düşündüğümüzde bu âyette ilişiğin kesilmesi emredilen kişilerin tipik özelliği ortaya çıkar: "Haddini" ya da "kendini bilmezler". Cehalet bu anlamı izleyerek 172, 175 ve 179'da atıf yapılan "fıtratına yabancılaşanları" da kapsar. Mekke toplumunun en bilgili ve kültürlü simalarından biri olan Amr b. Hişam'a (ö. 2/624) "Ebu Cehil" (cehaletin babası) adının verilmesi de bu yaklaşımın bir sonucudur. *İ'râda* verdiğimiz anlam için bkz: 4:81 ve 53:29, ilgili notlar.

163 *Nezğ,* "bir işin içine onu bozmak için girmeye çalışmak" demektir (Râğıb). İnsanın selim duygularının frekansını bozup zihin ekranını kirletmek için duygu dünyasına yönelik her türlü saptırma teşebbüsünü ifade eder (Krş: 43:36).

164 *Tâif* bir kıraatta *tayf* okunur. *Tayf,* uyku veya yarı uykulu bir hâldeyken görülen hayal (Râğıb). Bizce bu, bilinç devreden çıkınca onun boşluğundan istifadeyle yerini doldurmaya çalışan "sahte bilince" tekabül eder. Bu, iradeden boşalan yeri vehimlerin doldurmasıdır. Çevirimiz bu mülahazaya dayanır.

165 Bu âyetin, 201'in devamı olması sözün bağlamı açısından daha makul görünüyor. Klasik müfessirler, bir öncekinin aksine bu âyetin olumsuz bir içeriğe sahip olduğunu düşünürler. Ama dil açısından "onlar" zamirinin işaret ettiği yer, tekil gelen "şeytan" değil çoğul kullanılan "sorumluluk bilincini kuşananlar"dır. Yukarıdaki genel yaklaşımı öncelemekle birlikte İbn Kesir, bizim âyetin son cümlesine ait çevirimizi destekleyen bir görüş nakleder. Parantez içi açıklamamızın gerekçesi budur.

وَاِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بِاٰيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَاۜ قُلْ
اِنَّمَٓا اَتَّبِعُ مَا يُوحٰٓى اِلَيَّ مِنْ رَبّ۪يۚ هٰذَا بَصَٓائِرُ
مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠٣﴾
وَاِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَاَنْصِتُوا
لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾ وَاذْكُرْ رَبَّكَ ف۪ي نَفْسِكَ
تَضَرُّعاً وَخ۪يفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ
بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِل۪ينَ ﴿٢٠٥﴾
اِنَّ الَّذ۪ينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ
عِبَادَتِه۪ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ ﴿٢٠٦﴾

203 Ve sen onlara istedikleri âyeti getirmediğin zaman, hemen "Bari sen düzüp koşsaydın ya!" diyerek (alay ederler).

De ki: "Ben yalnızca Rabbimden bana vahyedilene uyarım: bu (vahiy) Rabbiniz katından gelen bir bilinç kaynağıdır;[166] inanacak bir toplum için de kapsamlı bir doğru yol haritası ve bir rahmet pınarıdır."

204 Artık Kur'an okunurken onu can kulağıyla dinleyin ve sesinizi kesin ki rahmete nail olabilesiniz!

205 Ve Rabbini, özbenliğinde, alçakgönüllülükle ve O'ndan sakınarak, sesini yükseltmeksizin gündüz gece an[167] ve sakın gafillerden[168] olma!

206 Unutma ki, Rabbinin tarafında olanlar O'na kullukta kibre kapılmazlar; ve O'nun adına/aşkına hareket ederler[169] ve yalnız O'nun önünde secdeye kapanırlar.

---

166 *Besâir* (t. *basîret*) "aklın eşyanın hakikatini kavrama hâlini" ifade eder. Muhtemelen bu formla kullanıldığı ilk yer burasıdır. Fizikî bir görmeden daha çok bir "içgörü, farkındalık ve bilinçlilik hâlini" ifade eder. Aktif yapıda olan kelime kullanıldığı hemen her yerde vahye, özellikle de vahyin "özneliğine" delâlet eder (Bkz: 17:102, not 120).

167 Yani: "..her zaman an!"

168 Zımnen: "hakikate ilgisiz kalanlardan". 172, 179, 186 ve 192. âyetlerle birlikte anlaşılmalıdır.

169 Çevirimizin gerekçesi için bkz: 87:1, not 1 ve 2.

8. ENFÂL SÛRESİ

Adını ilk âyetinden alır. Enfâl "bağışlanan, fazladan bahşedilen" anlamına gelse de, burada "savaş gelirleri" (ganimet) vurgusuna sahiptir. Sûre öteden beri Enfâl adıyla anılmıştır (Buharî ve Vâhidî).

Sûre hicretin 2. yılının Ramazan ayında, Bedir Savaşı bağlamında inmiştir. Baştan sona konu bütünlüğüne sahiptir. Bu, sûreyi oluşturan pasajlar arasında çok uzun zaman aralıkları olmadığı anlamına gelir. Bir rivayette 30-36. âyetler Mekke'de inmiştir (Kurtubî). Fakat 36. âyetle 37. âyet arasında kopmaz bir irtibat vardır. İlk tertipler sûreyi Bakara'nın arkasına yerleştirir.

Konusu savaş ve savaş hukukudur. Bu yüzden olsa gerek, Said b. Cübeyr'e bu sûreden sorduklarında, "O Bedir sûresidir" demiştir. Sûrenin eksenini oluşturan Bedir Savaşı, kıble değişiminden iki ay sonra yaşandı. Kâbe'ye yönelerek ibadet etmek, Mekke'ye odaklanmaktı. Muhtemelen olayı böyle okuyan müşrikler, ilk bahanede savaş açtılar. Savaşı şöyle özetleyebiliriz:

Hicretin 2. yılının Şaban ayında, Ebu Süfyan önderliğindeki Mekke kervanının döneceği haberi geldi. İlgili âyetlerden de anlaşılacağı gibi Hz. Peygamber başından beri kervan için değil, savaş için hazırlanıyordu. Bin deve yükünden oluşan kervanı kırk silahlı koruyordu. Medine'deki hazırlığı daha Suriye'deyken haber alan Ebu Süfyan Mekke'den yardım istedi. Mekke yardım çağrısına bin kişilik bir orduyu yola çıkararak cevap verdi.

Hicrî 2. yılın Ramazan ayının 17'sinde, etkileri açısından dünya tarihinin akışını değiştiren bir olay yaşandı. Eskiden beri panayır yeri olan Bedir düzlüğünde, sadece ikisi atlı olan 300'ü aşkın mü'minin kazandığı zafer, kendisinden sonraki bin yıl boyunca sürecek olan islami fetihler çağını başlattı. Bu, vahyin ve imanın zaferiydi. Bu zaferle başlayan iman hamlesi, daha önce eşi görülmemiş bir toplum ve siyaset tarzı üretti. Kur'an zafer gününe kendine ait sıfatı verdi: *Yevmu'l-Furkân* (41). Yani: "Hakla bâtılın kesin hatlarla ayrıştığı gün". Bu zafer, o güne kadar şahsî başarı destanları yazan İslâm toplumuna "İslâm cemaati" hüviyetini kazandırdı. Artık yeryüzünde canını hakikate şahit kılan şahsiyetler değil, bir cemaat vardı.

Sûre tek cümlede şöyle özetlenebilir: İman en büyük imkândır. Çünkü yaratılmış hiçbir şey gücünü kendisinden almaz. Allah'ın yardımını Allah'a yardım edenler hak eder. Sûre, sebebe değil müsebbibe dikkat çeker. Sadece savaş ahlâkını değil, aynı zamanda ahlâk savaşını da öğretir. Zımnen der ki: Hak-bâtıl savaşı, asla rakamlara, ganimet hırsına, toprak kazanımına ve dünyevî çıkara indirgenemez. Bir yandan savaş için hazırlığı teşvik eden sûre (60), öte yandan barışı yüceltir: "Barışa yanaşırlarsa sen de yanaş"(61).

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 SANA cihadın bahşettiği gelirler hakkında soruyorlar.[1] De ki: "Cihadın bahşettiği bütün gelirler Allah'a ve Elçisi'ne aittir.[2] Şu hâlde, Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun ve aranızdaki ilişkiyi düzgün tutun! Bir de Allah'a ve Elçisi'ne kulak verin: tabî, gerçekten inanıyorsanız!"[3]
2 Gerçek mü'minler şu kimselerdir ki; Allah hatırlatıldığı zaman kalpleri ürperir, kendilerine O'nun âyetleri okunduğu zaman imanları güçlenir ve daima Rablerine güvenirler. 3 Onlar namazı hakkını vererek kılarlar[4] ve kendilerine verdiğimiz rızıklardan cömertçe sarf ederler.[5] 4 İşte onlardır hakkıyla iman edenler! Rableri katında saygınlığı olan rütbeler, sınırsız bir bağış ve görkemli bir rızık onları bekler.[6]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ
يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْاَنْفَالِۜ قُلِ الْاَنْفَالُ لِلّٰهِ
وَالرَّسُولِۚ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْۖ
وَاَط۪يعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُٓ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِن۪ينَ ﴿١﴾
اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذ۪ينَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ
قُلُوبُهُمْ وَاِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ اٰيَاتُهُ زَادَتْهُمْ
ا۪يمَانًا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَۚ ﴿٢﴾ اَلَّذ۪ينَ
يُق۪يمُونَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَۜ ﴿٣﴾
اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّاۜ لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ
رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَر۪يمٌۚ ﴿٤﴾

---

1 *Enfâl*: "Kişinin alması gereken miktara ilave olarak fazladan aldığı şey" ya da "vermesi gereken miktara ilave olarak fazladan verdiği şey". Bu niteliğinden dolayı farz namazlar dışındaki namazlara da "nafile" adı verilmiştir. *Enfâl*, büyüğün küçüğe merhamet ve şefkatinin ifadesidir. Bu bağlamda "cihat sayesinde elde edilen lütuf ve nimet" vurgusu taşır. Şöyle sorulabilir: Niçin "ganimetler" anlamına gelen *ğanâim* değil de "bağış ve bahşiş" anlamına gelen *enfâl*? Ayrıca bir de "zahmetsiz savaş gelirleri" anlamına gelen ve *fey'* adı verilen bir kalem vardır ki, *fey'* hukuku Haşr 6-7'de dile getirilmiştir (İlgili notlara bkz). Bu sualin cevabı, âyetlerin vermek istediği dersle doğrudan alâkalıdır. Teknik olarak ganimetlerden söz edilmeye 41. âyetle başlanacaktır. Burada ise konunun ahlâkî boyutu, Allah-insan ilişkileri açısından ele alınmaktadır. Esasen mü'minler tarafından savaşta elde edilen mallar, bir ganimet değil bir tazminat ve tahsilattır. Çünkü onlar Müşrikler tarafından vatanlarını terke zorlanmışlar, onlar da yurtlarını terk ederken tüm mallarını Mekke'de bırakmışlardı (Krş: 22:40).

2 Bu kalıp ifade, siyasal ve hukuki olgular çerçevesinde "kamu"ya tekabül eder. Burada ganimetin Allah'a ait kılınmasının anlamı budur. Bununla adeta, kamunun hukukunun Allah'ın güvencesinde olduğu, O'nun bu hukuku korumak için Hz. Peygamber'i görevlendirdiği îmâ edilir.

3 Zımnen: Can sınavından geçenler mal sınavında sınıfta kalmamalıdır.

4 Bkz: 2:3, not 6; 7:170, not 135.

5 *Yunfikûn*'un türetildiği kök, "cömertçe" ilavesini kaçınılmaz kılmaktadır (*Lisân*). Namaz insanın Allah'a karşı sorumluluğu, zekât insanın topluma karşı sorumluluğudur. Bu iki kanattan biri kırılırsa, diğeriyle ruh kuşu miraç menziline uçamaz (*İnfâk* için ilk geçtiği 36:47'nin notuna bkz).

6 Bu âyetler dışarıdaki savaşı kazananlara, içteki savaşı nasıl kazanacaklarının yolunu göstermektedir. Kerîm rızık, imanın verdiği özgüven ve mutluluktur. *Kerîm* sıfatı, türünün en kalitelisi için kullanılır. Sonradan cömertlik ve verdiğini hesaplamadan ve saymadan "veren" anlamı kazanmıştır. Kur'an'a göre Rab kerîmdir, Kur'an kerîmdir, vahiy meleği kerîmdir, Rasul kerîmdir, Arş kerîmdir ve cennet rızıkları kerîmdir.

كَمَٓا اَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَاِنَّ
فَرِيقاً مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَارِهُونَۙ ﴿٥﴾ يُجَادِلُونَكَ
فِي الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ كَاَنَّمَا يُسَاقُونَ
اِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُونَۜ ﴿٦﴾ وَاِذْ يَعِدُكُمُ
اللّٰهُ اِحْدَى الطَّٓائِفَتَيْنِ اَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ
اَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ
اللّٰهُ اَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِه۪ وَيَقْطَعَ دَابِرَ
الْكَافِرِينَۙ ﴿٧﴾ لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ
وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَۚ ﴿٨﴾ اِذْ تَسْتَغ۪يثُونَ
رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ اَنّ۪ي مُمِدُّكُمْ بِاَلْفٍ مِنَ
الْمَلٰٓئِكَةِ مُرْدِف۪ينَ ﴿٩﴾ وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ اِلَّا بُشْرٰى
وَلِتَطْمَئِنَّ بِه۪ قُلُوبُكُمْۚ وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ
اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ عَز۪يزٌ حَك۪يمٌ ﴿١٠﴾

5 TIPKI,[7] Rabbin seni hakikat yoluna
(savaşmak için) evinden çıkardığında
inananlardan kimileri bundan nasıl
hoşlanmadılarsa; **6** gerçek ortaya çık-
tıktan sonra da, sanki sen onları göz
göre göre ölüme sürüyormuşsun gibi,
seninle tartışmaktan geri durmadılar.[8]
7 Hani Allah, iki topluluktan birinin
sizin elinize geçeceğine ilişkin vaadde
bulunmuştu; siz ise korumasız olanın
elinize düşmesini istiyordunuz. Ne ki
Allah'ın muradı, kelâmı aracılığıyla[9]
hakkı gerçekleştirmek ve kâfirlerin
kökünü kurutmaktı;[10] **8** ki hakkın ger-
çek ve bâtılın sahte olduğu böylece
ortaya çıksın: tabî ki, günahı tabiat
hâline getirenler[11] istemese de!
9 Hani Rabbinizden imdat diliyordu-
nuz;[12] bunun üzerine size şöyle icâbet
etmişti: "Birbirini izleyen bin melekle
imdadınıza yetişeceğim!"
10 İmdi, Allah bunu yalnızca bir müjde
olsun için, bu vesileyle içiniz ferahla-
yıp moraliniz yükselsin diye yaptı;[13]
kaldı ki zafer garantili yardım, başka-
sından değil yalnızca Allah katından-
dır: Elbette Allah her işinde mükem-
mel olan, her hükmünde tam isabet
edendir.

---

7 *Kemâ* edatının kendinden öncesini değil, kendinden sonraki 6. âyeti gördüğüne ilişkin Taberî'nin Mücâhid'den naklettiği görüş daha tutarlıdır. Bu görüş ışığında Taberî'nin bu iki âyetin kazandığı anlamı mealen vermesi, kayda değer bir husustur.

8 Rivayetlerin aksine bu âyet Rasulullah'ın daha yola çıkarken kervan değil savaş için çıktığını ifade eder. Fakat bazılarının aklı kervanda kalmıştır.

9 Hakkın gerçekleşmesinin savaşla değil, "ilâhî kelâm"ın taşıdığı hakikatin bilgisiyle olduğunun vurgulanması dikkat çekicidir. Savaş sadece "hakikat-insan" arasına gerilen engelleri kaldırabilir.

10 Bu âyetin hiç kimsenin tahmin edemeyeceği muhteşem bir fütuhatı haber veren mucizevî bir ihbar olduğuna tarih şahittir.

11 *Mucrimûn*: Aslı "kesip koparmak" anlamına gelen *cerm*. *Cerîm*, dalından koparıldığı için kuruyup gitmiş hurma (*Lisân*). *Mucrim*, "suç" anlamına gelen *curm*den isim. Doğaldır ki, Allah katında her "suç", "günah" sınıfına girer ve işlenmesi yasaktır. *Mucrimûn* form olarak isimdir ve dilsel özelliği gereği "günahı tabiat hâline getirenler, boğazına kadar suça batanlar", ölüp gitmiş biri için ise "günahı hayat tarzı hâline getirmiş olanlar" vurgusunu taşır (Krş: 28:78'in sonu).

12 Zımnen: Kulun gücünün bittiği yerde Allah'ın yardımı yeter. O anın "bittim noktası" olduğunun delili, Rasulullah'ın şu duasıdır: "Allah'ım! Eğer şu bir avuç insanın yok olmasına izin verirsen, yeryüzünde kulluğu sana tahsis eden kimse kalmayacak!"

13 Melekle yapılan yardımın nasıl anlaşılması gerektiğini açık ve net ifade eden cümleler. Yani:

إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ اَمَنَةً مِنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ
مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ
رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ
بِهِ الْاَقْدَامَ ﴿١١﴾ اِذْ يُوحِي رَبُّكَ اِلَى الْمَلٰئِكَةِ
اَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ اٰمَنُوا سَاُلْقِي فِي
قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ
الْاَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ﴿١٢﴾ ذٰلِكَ
بِاَنَّهُمْ شَاقُّوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَمَنْ يُشَاقِقِ اللّٰهَ
وَرَسُولَهُ فَاِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٣﴾ ذٰلِكُمْ
فَذُوقُوهُ وَاَنَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابَ النَّارِ ﴿١٤﴾

11 Hani o zaman, O'nun inayetinden bir güvence olarak sizi bir iç sükunetinin çepeçevre kuşatmasını sağlamış ve üzerinize gökten tarifsiz bir yağmur indirmişti[14] ki, onunla sizi temizlesin, (iç dünyanızı kirleten) şeytan kirinden[15] sizi arındırsın, yüreklerinizi güçlendirip ayaklarınızı onunla sabit kılsın.

12 Hani o zaman Rabbin meleklere, "Elbet Ben de sizinle beraberim!" mesajını (iletmelerini) bildirdi:[16] Haydi, imanda sebat edenlere direnç ve moral verin; Ben, inkârda direnenlerin yüreklerine korku salacağım! Haydi, vurun boyunlarının üstüne!.. Kopartın onların (silah tutan) tüm parmaklarını!.."[17]

13 Bu, onların Allah ve Elçisi'ne karşı konuşlanmaları[18] yüzündendir; ve kim Allah ve Rasulü'ne karşı konuşlanırsa, iyi bilsin ki Allah'ın cezalandırması pek şiddetlidir.[19] **14** Bu sizin için (ey inkârcılar)! Haydi, tadın onu! Bir de ayrıca, inkârda (sonuna kadar) direnenler için (âhirette) ateş azabı var!

Allah yardımını, koyduğu yasaları gözeterek yapar. Mü'minlerin yüreklerini takviye, bunun ifadesidir. Akleden kalbe yapılan bu büyük yardımı —hâşâ- bir blöf gibi gören anlayış, insanın gücünü "kas kuvvetine" indirgeyen mekânik anlayıştır.

14 Evet, bu bildik tanıdık yağmur (*el-mâ'*) değil, "tarifsiz bir yağmur" (*mâen*) idi. Zira bu yağmur maddî eksiklik olan "susuzluğu" değil, mânevî eksiklik olan "susuzluk korkusunu" yendi ve böylece kalplerdeki kiri yıkadı.

15 "Şeytan kiri" ya da "pisliği" tefsirlerin dediği gibi cünüplük hâli olamaz. Zira cünüplük hâlini, Yahudi kültürünün etkisiyle "pis olma" şeklinde telakki eden Ebu Hüreyre'ye itiraz eden Allah Rasulü; "Hiç mü'min pis olur mu?" demiştir. Buradaki kir veya pislik, insana Allah yolunda mücadeleden kaçmasını telkin eden (âyet 15-16) duygu ve düşünce kirliliğidir.

16 Lafzen: "Rabbin meleklere ... mesajını iletti". Doğaldır ki korkan melekler değil, inananlardı (Râzî).

17 Meleklerin yardımı, meleklerin göğüs göğüse çatışmaya katıldığı şeklinde anlaşılamaz. Bunu söyleyen bir tek âyet yoktur. Söz konusu yardım bu sûrenin 10, 11 ve 44. âyetleri; ayrıca Yâsîn sûresindeki "kavminin üzerine gökten bir ordu indirmedik, zaten Biz daha önce de asla (bir ordu) indirmiş değiliz" (28) âyeti ışığında anlaşılmalıdır.

18 *Şâkkû*: "karşısında yer aldı, ona karşı konuşlandı" mânasına gelir (Râzî).

19 Allah yolunda savaş meşruiyetini, insanın mutluluğu ile insan arasına gerilen engeli kaldırma amacından alır. Böyle bir savaşın amacı asla inanç dayatma, güç gösterisi, egemenlik tutkusu ve toprak kaygısı olamaz.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِذَا لَق۪يتُمُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا
زَحْفاً فَلَا تُوَلُّوهُمُ الْاَدْبَارَۚ ﴿١٥﴾ وَمَنْ يُوَلِّهِمْ
يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُٓ اِلَّا مُتَحَرِّفاً لِقِتَالٍ اَوْ مُتَحَيِّزاً اِلٰى
فِئَةٍ فَقَدْ بَٓاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ وَمَأْوٰيهُ جَهَنَّمُۜ
وَبِئْسَ الْمَص۪يرُ ﴿١٦﴾ فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ
قَتَلَهُمْۖ وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰىۚ
وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِن۪ينَ مِنْهُ بَلَٓاءً حَسَناًۜ اِنَّ اللّٰهَ
سَم۪يعٌ عَل۪يمٌ ﴿١٧﴾ ذٰلِكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ مُوهِنُ كَيْدِ
الْكَافِر۪ينَ ﴿١٨﴾ اِنْ تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَٓاءَكُمُ
الْفَتْحُۚ

15 SİZ ey iman edenler! Savaşta, inkârda direnenlerin kalabalık ordusuyla karşılaştığınızda sakın ardınızı dönüp kaçmayın! 16 Nitekim o gün -taktik gereği olmaksızın ya da diğer bir birliğe katılma amacı taşımaksızın- kim ardını dönüp kaçarsa, kesinlikle o Allah'ın gazabına muhatap olacak ve meskeni (de) cehennem olacaktır: o ne berbat bir ikametgâhtır.

17 Hem onları siz öldürmediniz; fakat onları asıl Allah öldürdü.[20] Attığın zaman da atan sen değildin,[21] ama asıl Allah attı.[22] Zira O, inananları (sonucunu) inayetiyle takdir ettiği güzel bir sınava tâbi tuttu: şüphesiz Allah her şeyi işitir, her şeyi bilir.

18 Bu (da) sizin için (ey inananlar): İşte Allah, inkâr edenlerin tuzağını (böyle) boşa çıkarır![23]

19 Siz ey fetih isteyenler! İşte fetih ayağınıza gelmiştir![24]

20 Kur'an'da Allah'a *katl* değil, hep *mevt* isnat edildiği hâlde bu âyet istisna teşkil eder. Bir sonraki cümlenin ışığında mecazî bir vurguya sahiptir. Zımnen, "İman gücüyle savaşıp öldürüyorsunuz" demektir.

21 Metinde *ve lem termi* değil, *mâ rameyte* geldi. Tercihimiz bu farkı çeviriye yansıtma çabasının ürünüdür.

22 Bu ibare beşer dilinin imkânlarını zorlayan bir belâgat şaheseridir. Ne Allah'ı idrakin ve hayatın dışına süren mutlak tenzih ne de Allah'ı kişileştiren mutlak teşbih... Zira birincisi aklın vehmi, ikincisi duyuların vehmidir. Bu ikisi arasındaki dengeyi işte bu âyet temsil eder. Kim attı? Kul mu, Allah mı? Her şey "sen attın" ile "Allah attı" arasında gidip geliyor, olup bitiyor. "Atma" aynı cümlede hem kula hem Allah'a isnat ediliyor. Kulun atması mecazî, Allah'ın atması hakiki oluyor. Ortada bir çelişki yok. Çelişki bunu anlamakta zorlanan insanın zihninde. Vahiy akla, aşkın olanı idrakin yönünü gösteriyor. Zımnen: Ey akıl! Onu anlamak istiyorsan yaratandan yaratılana doğru bir seyir takip et! Mutlak Zât'a nisbetle Allah'ın atması da mecaz ve teşbih oluyor. Muhatap teşbihte ölçüyü kaçırmasın diye âyet muhteşem bir final ile son buluyor: "Allah her şeyi işitir, her şeyi bilir" (*Âlemlerin Rabbi Allah*, s. 82-83). Hayat ve hakikatin mucizevî karmaşası böylece "hayat kitabına" da yansımış oluyor. Sözün özü: Ey muhatap! Allah hayata her an müdahildir; sebebe değil müsebbibe, cama değil camdan bakarsan şu gerçeği görürsün: Allah'a yakın olursan, O senin elin ayağın, gözün kulağın olur. O'nunla atar ve tutarsın, O'nunla görür ve duyarsın...

23 14. âyet inkârcılara hitap ediyordu, bu ise inananlara hitap ediyor.

24 Bu âyet kime hitap etmektedir: 14. âyetin muhatabı olan inkârda direnenlere mi, yoksa hemen üstteki 18. âyetin muhatabı olan imanda sebat gösterenlere mi? Bize göre bu âyetin muhatabı özel bir sınıf değildir. Nasıl ki 25. âyetin dile getirdiği potansiyel sapma ihtimali yalnızca bir kesime has (*hâssah*) kılınamazsa, bu âyet de özelleştirilemez. Bu âyet hem inananlara, hem inkâr edenlere hem de imanla inkâr arasında gidip gelenlere hitap etmektedir. Mü'minler fetih istiyorlardı, bu bir fetihti: İmanla insan arasındaki engel kalkmış ve imanın önü açılmıştı. Müşrikler fetih istiyorlardı, bu da 70. âyette işaret edildiği gibi onlar için bir yürek fethiydi. Gücün verdiği gururun ve kör inadın bir perde gibi kapattığı vicdanlarının örtüsünü açmış ve onları imanla yüz yüze getirmişti. Gerisi kendi tercihleriydi (Bkz: 8.70).

Şimdi, eğer bir son verirseniz bu sizler için daha hayırlıdır.[25] Yok eğer dönerseniz biz de döneriz;[26] ve ne kadar kalabalık olursa olsun topluluğunuz size hiçbir yarar sağlamaz: (Herkes) iyi bilsin ki Allah mü'minlerle beraberdir.

20 SİZ ey iman edenler! Allah'a ve O'nun Elçisi'ne bağlılığınızı gösterin; (O'nun mesajını) işittiğiniz hâlde O'ndan yüz çevirmeyin! 21 Bir de kulak asmadıkları hâlde "İşittik!" diyenler gibi olmayın![27]

22 İyi bilin ki, Allah katında canlıların en şerlisi aklını kullanmayan (gerçek) sağır ve dilsizlerdir. 23 Hem eğer Allah onlarda iyi bir hâl ve gidiş görseydi, onların işitmelerini sağlardı; ne ki eğer onların işitmelerini sağlasaydı bile, onlar inatçı inkârlarıyla yine yüz çevirirlerdi.[28]

وَاِنْ تَنْتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْۚ وَاِنْ تَعُودُوا نَعُدْۚ
وَلَنْ تُغْنِيَ عَنْكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْـًٔا وَلَوْ كَثُرَتْۙ
وَاَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٩﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ
اٰمَنُٓوا اَطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عَنْهُ
وَاَنْتُمْ تَسْمَعُونَۚ ﴿٢٠﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا
سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿٢١﴾ اِنَّ شَرَّ الدَّوَٓابِّ
عِنْدَ اللّٰهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٢٢﴾
وَلَوْ عَلِمَ اللّٰهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَاَسْمَعَهُمْۜ وَلَوْ
اَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾

---

25 İnananlara: "Eğer işi tadında bırakırsanız." Sûrenin başındaki şu ağır azarın tam da hatırlanacağı yer: "Şu hâlde, Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun ve aranızdaki ilişkiyi düzgün tutun; bir de Allah'a ve Elçisi'ne kulak verin: tabi gerçekten inanıyorsanız" (âyet 1). İşi tadında bırakmak, bir "yürek fethi" amacını taşıması gereken savunma savaşını, ganimet ve işgal için yapılan bir saldırı savaşına dönüştürmemek anlamını taşıyordu. Böyle yaparlarsa, ganimet ve esir yerine, "Rableri katında saygınlığı olan rütbeler, sınırsız bir bağış ve görkemli bir rızık" (âyet 4) elde edeceklerdi.
İnkârcılara: "İnkârda inada bir son verin" çağrısı. Onlar da eğer küfürde inada son verirlerse, yürekleri İslâma açılacak ve inananlara yapılan vaadlerin hepsine onlar da ortak olacaklardı..

26 İnananlara: Eğer yüce ve ahlâkî amaçlardan yüz çevirip dünyevî ve basit çıkarlara yönelirseniz, Ben de emrinize âmâde kıldığım güçlerimle birlikte sizden desteğimi çekerim.
İnkârcılara: Eğer siz bu inadınızdan döner ve hakikati kabullenip kendinize gelirseniz, Ben de rahmetim ve bağışımla size yönelir, sizi çarptıracağım cezadan dönerim.

27 Burada hitap üçüncü bir gruba yönelmektedir: Mesaj kendisine ulaştığı hâlde gereğini yerine getirmeyen, ona boyun eğmeyenler…

28 Yani: Onların sapması kaderleri değil tercihleridir. Parmaklarıyla kulaklarını tıkayanlar, gerçeği duymamayı mazeret olarak sunamazlar.

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا اسْتَجٖيبُوا لِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ
اِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيٖيكُمْۚ وَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ
يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهٖ وَاَنَّـهُٓ اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ
﴿٢٤﴾ وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصٖيبَنَّ الَّذٖينَ ظَلَمُوا
مِنْكُمْ خَٓاصَّةًۚ وَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ شَدٖيدُ الْعِقَابِ
﴿٢٥﴾ وَاذْكُرُٓوا اِذْ اَنْتُمْ قَلٖيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ
فِي الْاَرْضِ تَخَافُونَ اَنْ يَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ
فَاٰوٰيكُمْ وَاَيَّدَكُمْ بِنَصْرِهٖ وَرَزَقَكُمْ مِنَ
الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٢٦﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ
اٰمَنُوا لَا تَخُونُوا اللّٰهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُٓوا
اَمَانَاتِكُمْ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٧﴾

24 Siz ey iman edenler! O sizi hayat bahşeden bir (diril)işe davet ettiğinde,[29] Allah'a ve Elçi'ye icabet edin! Zira iyi bilin ki Allah kişiyle kalbinin (eğilimleri) arasına sürekli müdâhale eder;[30] akıbet O'nun huzurunda toplanacaksınız.

25 Ve öylesine çetin bir sınava karşı tetikte ve tedbirli olun ki, o içinizden yalnızca zulmetmede ısrarlı kimselere[31] musallat olmakla kalmayacaktır.[32] Ve iyi bilin ki Allah'ın azabı pek şiddetlidir.

26 Ve hatırlayın ki bir zamanlar siz yeryüzünde ezilen bir azınlıktınız; insanların sizi etnik temizliğe tâbi tutmasından[33] endişe ederdiniz! Böyleyken O size sığınak oldu, sizi yardımıyla güçlendirdi ve size güzel ve temiz rızıklar bahşetti: belki şükredersiniz.[34]

27 Siz ey iman edenler! Allah'a ve Elçi'ye ihanet etmeyin! Sonra, korumanız gereken değerlere bile bile ihanet etmiş olursunuz.[35]->

---

29 Vahye göre "ölüm" dünyadan kopmak değil, hakikatten kopmaktır.

30 Bu "müdâhale", ilâhî yönlendirmeyi ifade eden "hidayet"in ta kendisidir. Bunu radar örneğiyle açıklayabiliriz. Kalp, adının da çağrıştırdığı gibi radara benzer: Bilinç üstü, bilinçaltı, bilinç ve duygulardan gelen iyi kötü her sinyali tarar. İyi-kötü ve hak-bâtıl; aldığı her görüntüyü kendi aynasında yansıtır. Allah'ın kişi ile kalbi arasına müdâhalesi, yanlış görüntünün bilinç ekranına yansımaması için Allah'ın o görüntü ile kalbin arasına engel koymasıdır. Zira Hûd 43'ün de gösterdiği gibi *el-havl* "engel" anlamına gelir. Sonuçta, insanın kalbi o engel sayesinde kaymaktan korunur.

31 *Zalemû* zımnen "Bilinci altüst olmuş kimseler" imasını taşır (Bkz: 7:148, not 109).

32 Söz geliminden: "..içinizden kötülüğe karşı aktif olmayan pasif iyileri de kuşatacaktır". Zımnen: Pasif iyi aktif kötünün destekçisidir. İbn Cinni *le tusîbenne* olarak okumuştur. Bu durumda anlamı şöyle olur: "...o içinizden yalnızca bilinci alt üst olmuş kimselere mutlaka musallat edilecektir" (*İtkân* II, 230).

33 Lafzen: "..kapıp götürmesinden".

34 "Allah, bir zorluktan sonra bir kolaylık ihsan edecektir." (65:7) âyetinin müjdelediği gibi yokluk ve muhalefetle imtihanın kaçınılmaz sonucu varlık ve iktidarla imtihandır.

35 Bu ibarenin, takdirî bir ilave olmaksızın anlamı budur. İbn Abbas ikinci *tehûnû*'nun başında bir nehy *la*'sı takdir ederek okumuştur. Hemen arkadan gelen 29. âyetin 'insanlık' durumuyla ilgili evrensel mesajı, bu pasajın anlamını tarihsel olanla sınırlandıran tüm yaklaşımları geçersiz kılmaktadır. Aslında âyette geçen *emânât*, başta 33:72'de geçen ve en doğru yorumla insanın seçme yeteneğine tekabül eden "emanet" olmak üzere, korumakla yükümlü olduğu fıtrî, aklî, iradî, fizikî, imanî olmak üzere maddî ve mânevî tüm değerleri içerir. Zımnen: İnsanın Allah'a ve O'nun Elçisi'ne ihaneti kendi doğasına ihanetle eşdeğerdir.

وَاعْلَمُوا اَنَّمَا اَمْوَالُكُمْ وَاَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَاَنَّ
اللّٰهَ عِنْدَهُ اَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا
اِنْ تَتَّقُوا اللّٰهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ
سَيِّـَٔاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ
﴿٢٩﴾ وَاِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ اَوْ
يَقْتُلُوكَ اَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللّٰهُ
وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ﴿٣٠﴾ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ
اٰيَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ
هٰذَا اِنْ هٰذَا اِلَّا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ ﴿٣١﴾ وَاِذْ
قَالُوا اللّٰهُمَّ اِنْ كَانَ هٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ
فَاَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَاءِ اَوِ ائْتِنَا
بِعَذَابٍ اَلِيمٍ ﴿٣٢﴾

<- **28** Zira aklınızdan çıkarmayın ki, mallarınız ve çocuklarınız birer sınav aracıdır;[36] ve bilin ki Allah nezdinde muazzam bir ecir vardır!

29 Siz ey iman edenler! Eğer Allah'a karşı sorumluluk bilinciyle hareket ederseniz, size hakkı bâtıldan ayıracak bir ayrım gücü verir;[37] dahası kötülüklerinizin üzerini örter ve sizi bağışlar; çünkü Allah'tır sınırsız lütuf, sonsuz kerem sahibi olan!

30 **HANİ** bir zaman da inkârda direnenler senin önünü kesmek, öldürmek ya da sürgün etmek için sana tuzaklar kuruyorlardı. Nitekim onlar hep tuzak kurmuşlar, Allah da onların tuzağını sürekli boşa çıkarmıştır; zira Allah tuzakları boşa çıkaranların en hayırlısıdır.[38]

31 Her ne zaman âyetlerimiz kendilerine iletilse derler ki: "Biz (bu tür sözleri) önceden de işitmiştik. İstesek buna benzer sözleri biz de düzüp koşabiliriz. Hem bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir!"

32 Bir zaman da tuttular şöyle dediler: "Allah'ım! Bu eğer senin katından gelen bir hakikatse, o zaman gökten üzerimize taş yağdır; ya da bize elem verici bir azap gönder!"[39]

---

36 Kelimenin "ergitme potası" (*el-fetnu*) mânasından yola çıkarak: Evlat ve servet sizin potanızdır, Allah o potada sizin cevherinizi cürufunuzdan ayırır: siz cürufa değil cevhere çıkmaya bakın! Bunun için de terbiyenin ateşinden geçmek lazım. Altın ateşlerde sınanmadan gerdanlara takılmıyor. Kişinin çocukları ve malı kendini saflaştıran bir "pota" olma istidadı taşıyor. Buradan çıkan sonuç şudur: Ebeveynler çocuklarını terbiye ettiklerini düşünürler, fakat çocukları üzerinden kendileri terbiye edilirler. İşte âyette ifade buyurulan mal ve evladın kişi için fitne olma gerçeği budur.

37 Zımnen: Bu seçip ayıran akıl sayesinde evlat ve servet gibi nimetler ile nimetin fitnesini birbirinden ayırır, birinciyi talep ederken ikinciden uzak durursunuz.

38 Lafzen: "Allah da onlara tuzak kurmuştur; zira Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır." Bu lafzî anlamdaki "hayır", Allah'ın kurduğu tuzağın insanınkine benzemeyip, hep onun hayrına olduğu şeklinde anlaşılmalıdır (Râzî).

39 Enes b. Malik'e göre bu tür teklifleri Mekke yıllarında ilk dillendiren "Cehaletin Babası" lakaplı Amr b. Hişam idi (Buhârî, *Tefsir* 8:3; Müslim, *S. Münafikûn* 37).

وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَاَنْتَ فٖيهِمْۜ وَمَا كَانَ
اللّٰهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿٣٣﴾ وَمَا لَهُمْ
اَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللّٰهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ
الْحَرَامِ وَمَا كَانُوٓا اَوْلِيَٓاءَهُۜ اِنْ اَوْلِيَٓاؤُ۬هُٓ اِلَّا
الْمُتَّقُونَ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾ وَمَا
كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ اِلَّا مُكَٓاءً وَتَصْدِيَةًۜ
فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٥﴾

33 Oysa Allah, sen onların arasındayken tutup onları cezalandıracak değildir; üstelik Allah, af dileme sürecini yaşarken onları cezalandıracak da değildir. **34** Ama şimdi onlar Mescid-i Haram'dan (inananları) alıkoyup dururken, Allah'ın onları cezalandırmaması için ne gibi bir gerekçeleri olabilir?

Kaldı ki, onlar (Kâbe'nin) mütevellileri de olamazlar: çünkü oraya mütevelli olmaya ancak sorumluluk bilincini kuşananlar lâyıktır; ve fakat onların çoğu bunu bile bilmezler. **35** Onların Beyt çevresindeki ibadeti (vahyi susturmak için) şamata çıkarmak ve (namazı) engellemekten ibarettir.[40]

Haydi öyleyse, ısrarlı inkârınızdan dolayı tadın azabı!

---

40 Lafzen: "..ıslık çalmak ve el çırpmaktan ibarettir". *Mukâen*: "Kuş ötüşü, deve böğürmesi, ağıt, ıslık, çığlık, inilti" gibi enstrümantel olmayan her tür ses (*Lisân*). *Tasdiyeten*: "El çırpmak". Said b. Cübeyr buna "alıkoyma, engelleme" anlamını verir (Taberî). Bunun dil açısından izahını yapan Ebu Ubeyde ve onu doğrulayan dilci Ezheri'ye göre kelimenin aslı "engellemek" anlamına gelen *s-d-d* iken *s-d-y*'ye dönüşmüştür (Râzî). Haricî lider Nafi b. el-Ezrak, İbn Abbas'a iki kelimeyi de sorar. Bu iki kelimeye Katâde'nin verdiği anlam, İbn Abbas'ınkinin tam tersidir (Taberî ve Râzî). Âyeti lafzî anlamına indirgeyip ıslık çalma ve el çırpmayı müşriklerin ibadeti olarak takdim etmek yanlıştır. Zira âyet şöyle biter: "ısrarlı inkârınızdan dolayı tadın azabı". Soru şu: Islık çalma ve el çırpma sahibini "azaba mahkûm eden bir inkâr" olabilir mi? Olamaz. Şu hâlde, Mücâhid gibi bazı otoritelerin de isabet ettiği gibi, buradaki "ıslık çalma" ve "el çırpma", ilâhî mesaja ve namaza engel olmak için çıkartılan şamatadan kinayedir. Âyet, düz bir mâna ile, müşriklerin ibadetinin ıslık ve alkıştan ibaret olduğu şeklinde de anlaşılabilir. Bu takdirde o çağda ve her dönemde yaşayan bâtıl inanç mensuplarının ibadetlerinin arkasında "reklam" ve "şöhret" kaygısının yattığı sonucuna ulaşılabilir. Zira "ıslık çalmak", mecazen yaptığını başkalarına gösterme arzusunun bir ifadesi olan reklama, "el çırpmak" ise bu reklam sonucunda ulaşmak istenen şöhrete delâlet eder. Allahu a'lem. Bugün bu ibadet türü Japonlar arasında yaşamaktadır. Japon dini Şintoizme inananlar "miya" denilen mabedlerde örtülü bir kese içinde saklı olan Şintay (Tanrı) önünde el çırparak tanrının dikkatini çeker ve ibadete başlarlar.

36 (İnsanları) Allah yolundan çevir-
mek için servetlerini ortaya koyan şu
kâfirler var ya:[41] işte onların, daha çok
servet harcamaları gerekecek; sonra
bu onların içinde gerçekleşmemiş bir
özlem olarak kalacak ve en sonunda
tükenip gidecekler. Nihayet, inkârda
ısrar eden bu kimseler topluca cehen-
neme sürülecekler **37** (ki), Allah pisliğe
batmış olanı tertemiz olandan seçip
ayırsın; ve pisliğe batan herkesi birbiri
üzerine istif ederek tümünü cehenne-
me doldursun: işte onlardır büsbütün
kaybedenler.

38 İnkârda ısrar edenlere, eğer (inada)
bir son verirlerse geçmişte yaptıkla-
rının bağışlanacağını söyle; yok eğer
bildiklerini okumaya devam ederlerse,
öncekilerin (çarptırıldığı cezalara dair
Allah'ın) sünneti daha önce geçmişti!
39 Artık onlarla zulüm ve baskı[42] sona
erinceye ve hayatın Allah'a adanması-
na (yönelik tüm baskılar kaldırılıncaya)
kadar[43] savaşın! Ne ki baskıya bir son
verirlerse, unutmayın ki Allah onların
yaptığı her şeyi görmektedir. **40** Bütün
bunlardan sonra yüzçevirecek olurlar-
sa, şunu iyi bilin ki Allah sizin Sahibi-
nizdir: O ne muhteşem bir sahip, O ne
mükemmel bir yardımcıdır!

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا
عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ
عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ وَالَّذِينَ كَفَرُوا اِلٰى
جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ ﴿٣٦﴾ لِيَمِيزَ اللّٰهُ الْخَبِيثَ مِنَ
الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضَهُ عَلٰى بَعْضٍ
فَيَرْكُمَهُ جَمِيعًا فَيَجْعَلَهُ فِي جَهَنَّمَ اُولٰٓئِكَ هُمُ
الْخَاسِرُونَ ﴿٣٧﴾ قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا اِنْ يَنْتَهُوا
يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ وَاِنْ يَعُودُوا فَقَدْ مَضَتْ
سُنَّتُ الْاَوَّلِينَ ﴿٣٨﴾ وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لَا تَكُونَ
فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلّٰهِ فَاِنِ انْتَهَوْا فَاِنَّ اللّٰهَ
بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣٩﴾ وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمُوا اَنَّ
اللّٰهَ مَوْلٰيكُمْ نِعْمَ الْمَوْلٰى وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿٤٠﴾

41 Yani: Allah'ın verdiğini Allah'la savaşmak için harcayan zavallılar...

42 *Fitne*nin "zulüm ve baskı" anlamı için bkz: 5:41, not 43 ve 9:49, not 64.

43 Lafzen: "din tamamen Allah'ın oluncaya kadar". Bizim âyetin dış bağlamına uygun serbest çevirimizi hemen arkadan gelen cümle doğrulamaktadır. Savaşın amacı saldırgan tarafın saldırganlığına ve inanca yönelik baskılarına son vermektir. Bunun en açık delili Mumtehane 8 ve 9. âyetlerdir.

وَاعْلَمُٓوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ
خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى
وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ اِنْ كُنْتُمْ اٰمَنْتُمْ
بِاللّٰهِ وَمَٓا اَنْزَلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ
الْتَقَى الْجَمْعَانِ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ
﴿٤١﴾ اِذْ اَنْتُمْ بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ
الْقُصْوٰى وَالرَّكْبُ اَسْفَلَ مِنْكُمْ وَلَوْ تَوَاعَدْتُمْ
لَاخْتَلَفْتُمْ فِي الْمِيعَادِ وَلٰكِنْ لِيَقْضِيَ اللّٰهُ
اَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ
وَيَحْيٰى مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ وَاِنَّ اللّٰهَ لَسَمِيعٌ
عَلِيمٌ ﴿٤٢﴾ اِذْ يُرِيكَهُمُ اللّٰهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلًا وَلَوْ
اَرٰيكَهُمْ كَثِيرًا لَفَشِلْتُمْ وَلَتَنَازَعْتُمْ فِي الْاَمْرِ
وَلٰكِنَّ اللّٰهَ سَلَّمَ اِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٤٣﴾

41 ŞUNU iyi bilin ki, ganimet olarak aldığınız her şeyin beşte biri Allah'a ve Elçi'ye; dolayısıyla[44] yakınlara, yetimlere, muhtaçlara ve yolda kalmışlara aittir.[45] Eğer siz, Allah'a ve hakkın bâtıldan ayrıldığı o gün, -yani iki ordunun karşı karşıya geldiği gün- kulumuza indirdiklerimize[46] inanıyorsanız (bu paylaşıma uyarsınız):[47] Zira Allah her şeyi yapmaya kadirdir.

42 O zaman siz vadinin yakın ucunda, onlar da uzak ucundaydı; kervansa sizden hayli aşağıdaydı. Eğer sözleşmiş olsaydınız dahi, sözleştiğiniz zamanı bu kadar isabetli tutturamazdınız. Fakat Allah olması mukadder bir işi gerçekleştirmek için (böyle) yaptı ki; helâk olan açık bir delil ile helâk olsun, yaşayan da (yine) açık bir delil ile yaşasın:[48] Zira Allah her şeyi işitendir, her şeyi bilendir.

43 O zaman Allah rüyanda, sana onları sayıca az gösterdi. Eğer onları sana kalabalık gösterseydi, kesinlikle yılgınlığa kapılacak ve yapılması gereken iş konusunda anlaşmazlığa düşecektiniz. Fakat Allah (sizi) bundan korudu: çünkü O gönüllerin özünü en ince ayrıntısına kadar bilir.[49]

---

44 Buradaki *ve* bağlacına, Hz. Peygamber'in uygulamaya koyduğu anlayış da göz önüne alınarak verilebilecek en uygun karşılık.

45 Girişte *enfâl* denilmişti, burada *ğanîme* deniliyor. Bu, hitabın ahlâkî amacını yansıtıyor ve girişteki sorunun cevabı şimdi veriliyor. *İbnu's-sebîl,* lafzen "yol oğlu" demektir. Sadece "yolcu" veya "yolda kalmış" kimseleri değil, yola terk edilmiş bebekler ve sokak çocukları gibi, tüm "mekânsızları" kapsar. Âyetteki *lâm* ve *vâv*'ların mânaya kattığı farklı vurgulara dair bir açıklama için bkz: 9:60, not 72.

46 İmam Bakır'a göre bu âyet, Kadir gecesi ile Bedir savaşının yılın aynı gününe denk geldiğine delâlet eder. Bu yoruma göre Kadir gecesi savaşın gerçekleştiği 17 Ramazan'dır (Ciddi bir itiraz için bkz: İbn Âşur, 44:3'ün tefsirinde). Bu yorumda, Hz. Ali'nin aynı gün şehid edilişinin duygusal bir payı olsa gerektir.

47 Buradaki *yevmu'l-furkân* ile 44:4 yan yana okunmalıdır.

48 Veya "helâk" ve "hayat"ı *iman* ve *inkâr*dan mecaz olarak görüp: "..böyle yaptı ki; küfrü seçen, açık bir delil olan bu (sonuca bakıp) helâki tercih etsin; imanı seçen de, yine bu (sonuca bakıp) ebedî hayatı tercih etsin!"

49 Bu bağlamda ve bir çok yerde bu ifade, Allah'ın "içten geçen duygu ve düşünceyi bilmesine" ilaveten, o duygu ve düşünceye daha temelde neyin sebep olduğunun bilinmesine delâlet eder. Çünkü *zâtu's-sudûr* ifadesinin bizi yönelttiği alan, kalbin/aklın eyleminden de öte, o eylemi ortaya çıkaran tasavvurdur. Mübalağa formu olan *'alîm,* "sıradan bir bilmeyi" değil "en ince ayrıntısına kadar bilmeyi" ifade eder. Bu âyette

وَاِذْ يُرٖيكُمُوهُمْ اِذِ الْتَقَيْتُمْ فٖٓي اَعْيُنِكُمْ قَلٖيلاً
وَيُقَلِّلُكُمْ فٖٓي اَعْيُنِهِمْ لِيَقْضِيَ اللّٰهُ اَمْراً كَانَ
مَفْعُولاًۜ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ ﴿٤٤﴾ يَٓا اَيُّهَا
الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا اِذَا لَقٖيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا
اللّٰهَ كَثٖيراً لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَۚ ﴿٤٥﴾ وَاَطٖيعُوا اللّٰهَ
وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ
رٖيحُكُمْ وَاصْبِرُواۜ اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِرٖينَۚ ﴿٤٦﴾
وَلَا تَكُونُوا كَالَّذٖينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ
بَطَراً وَرِئَٓاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبٖيلِ اللّٰهِۜ
وَاللّٰهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحٖيطٌ ﴿٤٧﴾ وَاِذْ زَيَّنَ لَهُمُ
الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ
مِنَ النَّاسِ وَاِنّٖي جَارٌ لَكُمْۚ

44 Hani o gün karşı karşıya geldiğiniz zaman onları gözünüzde büyütmemenizi sağlamıştı; sizse onların gözünde zaten az görünüyordunuz ki, Allah olması mukadder bir işi gerçekleştirsin: neticede her iş döner dolaşır, Allah('ın yasalarını)a varır.

45 (Öyleyse) siz ey iman edenler; bir toplulukla savaş için karşı karşıya geldiğinizde, yılmayın ve Allah'ı çokça hatırda tutun ki kurtuluşa eresiniz.[50]

46 Ve Allah'a ve Rasulü'ne[51] tâbi olun ve birbirinizle didişmeyin! Sonra direncinizi yitirirsiniz, rüzgârınız da kesilir.[52] Kesinlikle direnin, unutmayın ki Allah direnenlerle birliktedir.[53]

47 Ve Allah'ın yolundan insanları alıkoymak için, kasıla kasıla yurtlarından huruç eden kimseler gibi olmayın; çünkü onlar Allah'ın yolundan (insanları) alıkoyuyorlar. Elbette Allah onları yaptıkları şeylerle kuşatmaktaydı.[54]

48 Ve o zaman şeytan, yapıp ettiklerini kendilerine güzel göstererek diyordu ki: "Bu gün hiç bir insan size galip gelemez; çünkü ben sizin yanınızdayım!"->

---

geçen "yılgınlıkla" sonuçlanacak bir sürece, Allah'ın daha başında rüya ile müdâhale ederek psikolojik bir yönlendirme yapması, sadece "kalpleri evirip çevirenin" yapabileceği bir 'gaybî yardım'dır. Allah insana olan yardımını, O'ndan başka hiç kimsenin -o yüreğin sahibinin dahi- böylesine etkileyemeyeceği insan davranışlarını yönlendiren bir merkeze 'istikamet açısı' vererek yapmaktadır. Bunun için Allah Rasulü şu mbarek duayı yapmıştır: ***Allahumme yâ mukallibe'l-kulûb sebbit kulûbenâ 'alâ dînik:*** "Ey kalpleri evirip çeviren Allah'ım! Kalplerimizi dinin üzere sabit kıl!"

50 İslâm askerlerinin savaşta "Allah! Allah!" nidalarıyla hücuma geçmesi, bu âyetin lafzî bir tezahürü olarak, yüzyıllardan beri uygulanan bir gelenek hâline gelmiştir.

51 *er-Rasul* yerine *rasulehu* gelmesi, itaat gerekçesinin onun Allah'ın elçisi olduğu sonucunu verir.

52 Veya: "..kokunuz gider". *Rîh,* hem "rüzgâr" hem de "koku" anlamına gelir. Hiç kuşkusuz burada mecaz olarak kullanılmaktadır. "Rüzgârı kesilmek, rüzgârı arkasına almak" gibi Türkçe deyimlerde de mecazen kullanılır. Gücün tükenmesi ya da amaca ulaşamamak anlamına gelir. "Kokunuz gider" alternatif anlamının zengin çağrışımları içinde "gönül burnu iman kokusunu almaz olur" gibi latif bir nükte de vardır. *İhtilaf* ile *nizâ*'yı birbirinden ayırmak gerekir. İhtilaf farklılıktır. Farklılık hem eşyanın tabiatının bir gereğidir, hem de özünde zenginliktir. Kınanan ihtilaf değil tefrika ve nizadır. *Nizâ* çatışmadır. Temelinde kendi tezini karşıdakine dayatma tutkusu vardır.

53 Zımnen: sabır, hakikat üzre direniştir.

54 *Muhît,* özellikle kendisinden önce aktarılan olumsuzluklara atıf olan bir fiille (*ya'melune* gibi) birlikte kullanıldığı için, "yapılanları etkisiz hâle getirme" vurgusu taşır.

فَلَمَّا تَرَٓاءَتِ الْفِئَتَانِ نَكَصَ عَلٰى عَقِبَيْهِ وَقَالَ
اِنّ۪ي بَر۪ٓيءٌ مِنْكُمْ اِنّ۪ٓي اَرٰى مَا لَا تَرَوْنَ اِنّ۪ٓي
اَخَافُ اللّٰهَۜ وَاللّٰهُ شَد۪يدُ الْعِقَابِ ﴿٤٨﴾ اِذْ يَقُولُ
الْمُنَافِقُونَ وَالَّذ۪ينَ ف۪ي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ غَرَّ
هٰٓؤُلَٓاءِ د۪ينُهُمْۜ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ فَاِنَّ اللّٰهَ
عَز۪يزٌ حَك۪يمٌ ﴿٤٩﴾ وَلَوْ تَرٰٓى اِذْ يَتَوَفَّى الَّذ۪ينَ
كَفَرُوا الْمَلٰٓئِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَاَدْبَارَهُمْۚ
وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَر۪يقِ ﴿٥٠﴾ ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ
اَيْد۪يكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَب۪يدِ ﴿٥١﴾
كَدَأْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَۙ وَالَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْۜ كَفَرُوا
بِاٰيَاتِ اللّٰهِ فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ بِذُنُوبِهِمْۜ اِنَّ اللّٰهَ قَوِيٌّ
شَد۪يدُ الْعِقَابِ ﴿٥٢﴾

<- Fakat iki taraf birbirinin görüş alanına girince ökçeleri üzerine geri döndü ve dedi ki: "Benim sizinle hiçbir ilişkim olamaz! Çünkü ben sizin görmediğinizi görüyorum; üstelik ben Allah'tan korkarım:[55] çünkü Allah'ın cezalandırması pek şedid olur!"

49 O zaman ikiyüzlüler ve kalbinde hastalık olanlar[56] diyorlardı ki: "Bu adamlara dinleri yanlış yaptırıyor!" Oysa, Allah'a güvenen herkes şunu bilmeli: her işinde mükemmel olan, her hükmünde tam isabet eden yalnız Allah'tır.[57]

50 VE O, küfre saplanıp kalanlara
ölümü tattırdığında bir görmeliydin:
Melekler onların suratlarına ve sırt-
larına vurarak (diyecekler) ki: "Tadın
bakalım yakıcı azabı;[58] 51 bu, kendi
ellerinizle işlediklerinizin karşılığı-
dır;[59] değilse Allah'ın kullarına haksız-
lık yapma ihtimali bulunmamaktadır.[60]

52 (Onların gidişatı da) tıpkı Firavun toplumu ve ondan öncekilerin gidişatı gibi: Allah'ın mesajlarını ısrarla yalanladılar; ardından Allah, günahları nedeniyle onları (suçüstü) yakalayıverdi. Elbette Allah (işinde) kuvvetli, azabında şiddetlidir.

---

55 Şeytan "Allah'tan korkarım" diyor. Allah'tan korkmayan insanlara yaklaşırken şeytan da besmele çekiyor olsa gerektir. Bu, insanın yükselişinin de alçalışının da bir sınırı olmadığını gösterir.

56 "Kalbinde hastalık olanlar" ile ilgili bkz: 74:31, not 24.

57 Allah'ın gör dediği yerden bakanla şeytanın gör dediği yerden bakan aynı şeye baksalar da aynı şeyi göremezler.

58 Veya: "Melekler, küfre saplanıp kalanların canlarını alırken onların yüzlerine ve sırtlarına vuracaklar ve.." Yukarıdaki anlam, âyetin mevcut okunuşuna dil açısından daha uygundur. *Yeteveffâ*, gramatik açıdan tekil bir gizli özneye işaret etmektedir. Bu da tercihimize göre 'Allah'tır. (Zemahşerî; Râzî ve Âlûsi) Sözcüğün alternatif anlama uygun okunuşu çoğul bir özne olan 'meleklere' atfen *teteveffa* formunda olmak durumundadır ve İbn Âmir kelimeyi bu şekilde okumuştur. Meleklerin yüzlere ve sırtlara vurmasını lafzî olarak yorumlayan İbn Abbas'ın yorumunu verdikten sonra Râzî "Benim bu konuda ondan daha şık, farklı bir yorumum var" diyerek söze girer ve yüzlerine vurmanın 'âhirette kendilerini bekleyen kötü akıbet', sırtlarına vurmanın ise 'ardında bıraktığı hiçbir dünyalığa ulaşamama ve hayrını görememenin verdiği hayal kırıklığı ve ıstırap' olduğunu söyler. Zımnen: İnsanın ebedî istikbali, dünyadaki tercihlerinden bağımsız değildir.

59 Zımnen: Allah sadece ödüllendirir, ceza insanın kendi kendisine yaptığıdır.

60 *Leyse*nin cevabı *bâ* ile gelince, söz konusu eylemin imkân ve/veya ihtimal yokluğuna delâlet eder.

53 Bu, şu (yasa) gereğidir: Allah bir topluma bahşettiği nimeti, o toplum kendi özünü değiştirip bozmadıkça[61] asla değiştirmez: zira Allah her şeyi işitendir, tarifsiz bir ilimle bilendir.

54 (O hâlde onların gidişatı da), Firavun toplumu ve ondan öncekilerin gidişatı gibidir: Onlar Rablerinin mesajlarını yalanlamışlardı, biz de onları günahları yüzünden helâk ettik; boğulmaya mahkûm ettik Firavun soyunu: zira tümü de zalim idiler.

55 Allah katında canlıların en şerlisi, baştan (aklını kullanmayıp) küfür bataklığına saplanan, bir daha da iman etmeye yanaşmayanlardır.[62]

56 KENDİLERİYLE anlaşma yaptıktan sonra, her seferinde, sorumsuzca anlaşmalarını bozanlara gelince:[63] 57 savaşta onları gözüne kestirirsen,[64] geride kalanlara ibret olsun diye öyle bir darmadağın et ki, berikiler ders alabilsinler. 58 Ve eğer (aranızda anlaşma bulunan) bir toplumun ihanetinden haklı nedenlerle kaygıya kapılırsan, durumu dengelemek için onlarla yaptığın anlaşmayı geçersiz ilan et: unutma ki Allah hainleri sevmez![65]

ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِعْمَةً اَنْعَمَهَا عَلٰى
قَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ وَاَنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ
عَلِيمٌ ﴿٥٣﴾ كَدَاْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ
كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ فَاَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ
وَاَغْرَقْنَا اٰلَ فِرْعَوْنَ وَكُلٌّ كَانُوا ظَالِمِينَ
﴿٥٤﴾ اِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللّٰهِ الَّذِينَ كَفَرُوا
فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥٥﴾ اَلَّذِينَ عَاهَدْتَ مِنْهُمْ ثُمَّ
يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ
﴿٥٦﴾ فَاِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِمْ مَنْ
خَلْفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿٥٧﴾ وَاِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ
قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ اِلَيْهِمْ عَلٰى سَوَاءٍ اِنَّ اللّٰهَ لَا
يُحِبُّ الْخَائِنِينَ ﴿٥٨﴾

61 *Hatta yuğayyirû mâ bi-enfusihim*: "kendilerinde olanı değiştirmedikçe." Anlamı nötr olan bu kalıp, bağlamına göre olumlu ya da olumsuz mana kazanır (Krş: 13:11). Burada "nimet" sözcüğünün delâletiyle olumlu bir anlam kazanmıştır. İşte bu olumlu bağlamda "kendinde olanı değiştirmesi", mealen "kişinin nimeti hak ettiği mevcut durum ve tutumu değiştirmesi" anlamına gelir.

62 Kişiyi "canlıların en şerlisi" yapan geçmişte bilinçsizce saptığı inkâr yolu değil, bu sapmanın ardından kendisine sunulan hakikate karşı inatla sergilediği akletmez tavrıdır (Krş: 10:100).

63 Bu âyet bir anlaşmanın varlığından kesin olarak söz etmektedir. Bu anlaşma ya Yahudi kabilelerle hicretin 1. yılında yapılan Medine sözleşmesi ya da Ka'b b. Eşref'in de dahil olduğu daha başka bir anlaşmadır (Bkz: *Yahudileşme Temayülü*, s. 137).

64 *Teskafennehum* için bkz: 2:191, ilgili not.

65 Devletler arası hukuka dair ahlâkî standartlar.

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا اِنَّهُمْ لَا
يُعْجِزُونَ ﴿٥٩﴾ وَاَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ
قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللّٰهِ
وَعَدُوَّكُمْ وَاٰخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمْ
اَللّٰهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ
اللّٰهِ يُوَفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٦٠﴾ وَاِنْ
جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى
اللّٰهِ اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦١﴾ وَاِنْ يُرِيدُوا
اَنْ يَخْدَعُوكَ فَاِنَّ حَسْبَكَ اللّٰهُ هُوَ الَّذِي
اَيَّدَكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾ وَاَلَّفَ بَيْنَ
قُلُوبِهِمْ لَوْ اَنْفَقْتَ مَا فِي الْاَرْضِ جَمِيعًا مَا
اَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ اَلَّفَ بَيْنَهُمْ اِنَّهُ
عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٣﴾ يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللّٰهُ
وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٤﴾ يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ
حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ اِنْ يَكُنْ
مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ

59 Ve küfre saplanan kimseler (Bizi) aşabileceklerini sanmasınlar.[66] Unutmasınlar ki onlar (Allah'ı) atlatamazlar. **60** Siz de onlara karşı gücünüz oranında kuvvet ve atlı birlik hazırlayıp, bu yolla hem Allah düşmanlarını, hem kendi düşmanlarınızı, hem de bunlar dışında sizin bilmeyip Allah'ın bildiği daha başkalarını yıldırıp caydırabilesiniz.[67] Ve Allah yolunda her ne harcarsanız size tümüyle geri ödenecektir; ve siz asla zulme uğramayacaksınız.

61 Ama eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de yanaş![68] Ne ki[69] yalnızca Allah'a güven: unutma ki O duyulmayanı duyan, bilinmeyeni bilendir. **62** Tut ki onlar seni (barış tuzağıyla) aldatmayı planlamış olsunlar; o zaman da elbet Allah sana yeter: O'dur seni yardımıyla, yani imanlı insanlarla destekleyen: **63** ki onların yüreklerini O kaynaştırdı; eğer sen yeryüzünün bütün servetini harcasaydın, onların yüreklerini birbirine kaynaştıramazdın, ama Allah onları birleştirdi: çünkü her işinde mükemmel olan, her hükmünde tam isabet kaydeden yalnızca O'dur. **64** Sen ey peygamber! Sana Allah yeter; gerçek mü'minlerden sana tâbi olan kimselere de...

65 Sen ey peygamber! Savaşta ölüm korkusunu yenmeleri için inananları yüreklendir:[70] Eğer sizden dirençli yirmi kişi olursa, bunlar iki yüz kişiyi alt eder; ->

---

66 "Birini-bir şeyi geçmek aşmak" anlamına gelen *sebekû*'nun bu anlamda kullanıldığı bir başka örnek için Ankebut sûresinin 39. âyetine bkz.

67 Zımnen: Saldırganı caydırmak için meşru ve insanî sınırlar içinde silahlanın! Yani, güç kullanmaya mecbur kalmamak için güçlü olun! Galibin affetmesi izzet, mağlubun affetmesi zillettir.

68 Onursuz bir barışı yeren bir âyet için bkz: 47:35.

69 Buradaki *ve* bağlacının bu bağlamda en uygun karşılığı.

70 *Harrıd*: klasik yorumun "teşvik et" karşılığını verdiği bu sözcüğün kendisinden türediği *harad*, "maddî ya da mânevî yok oluş, tükeniş", "psikolojik çöküş, zihnî direncin kırılıp yok olması" anlamlarına geliyor. *Marradahû* nasıl "onu hastalıktan arındırdı" anlamına geliyorsa *harradahû* da "onu psikolojik ve zihinsel çöküşten kurtardı" anlamlarına gelir (Râğıb).

<- yok eğer sizden yüz kişi olursa, inkârda direnenlerden bin kişiyi alt eder: çünkü onlar derin kavrayıştan mahrum bir yığındır.[71]

66 Mevcut şartlarda Allah yükünüzü hafifletmiştir; zira sizin güçsüz olduğunuzu iyi biliyor: O hâlde, sizden dirençli yüz kişi çıkacak olursa, bunlar iki yüz kişiyi alt eder; ama eğer sizden bin kişi çıkarsa, Allah'ın izni sayesinde iki bin kişiyi alt eder: zira Allah (hakta) direnenlerle beraberdir.

67 KIRAN kırana gerçekleşmiş sıcak bir savaş sonucu olmadıkça, bir peygambere esir almak yakışmaz.[72] Sizler bu dünyanın geçici değerlerini istiyorsunuz; ama Allah (sizin için daha yüce bir değer olan) âhireti istiyor: zira Allah iradesinde pek yüce, işinde hikmetli olandır.

وَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوٓا اَلْفًا مِنَ
الَّذٖينَ كَفَرُوا بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾
اَلْـٰنَ خَفَّفَ اللّٰهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ اَنَّ فٖيكُمْ
ضَعْفًا فَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا
مِائَتَيْنِ وَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ اَلْفٌ يَغْلِبُوٓا اَلْفَيْنِ
بِاِذْنِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ مَعَ الصَّابِرٖينَ ﴿٦٦﴾ مَا كَانَ
لِنَبِيٍّ اَنْ يَكُونَ لَهُٓ اَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ فِى
الْاَرْضِ تُرٖيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللّٰهُ يُرٖيدُ
الْاٰخِرَةَ وَاللّٰهُ عَزٖيزٌ حَكٖيمٌ ﴿٦٧﴾

---

71 Klasik nesh teorisine göre, bu âyetin hükmü bir sonraki âyetle iptal edilmiştir (mensuh). Bunun savunulabilir bir yanı yoktur. Buradaki nisbetin doğru anlaşılabilmesi için üstteki notta açıkladığımız *harrıdı'l-mu'minîn* ibaresinin doğru anlaşılması şarttır. Bu ifadenin yüreklendirme amacını taşıdığı açıktır. Âyetin sonunda, bu yüreklendirmenin dayandığı mantıkî nedene yer verilmektedir: "Derin kavrayıştan mahrum olmak". Aslında burada, "kitle psikolojisiyle" hareket eden iradesiz ve bilinçsiz yığınlarla, bilinçli ve dirençli şahsiyetler arasındaki nitelik farkı dile getirilmekte, azlığına rağmen niteliğin niceliğe galip geleceği vurgulanmaktadır (Krş: 2:249).

72 Klasik tefsirin yaklaşımının aksine, burada, tüm unsurlarıyla gerçekleşmiş sıcak savaş dışında esir almamayacağı açıkça vurgulanmaktadır. Klasik tefsirin bu âyet konusundaki yaklaşımını iki unsur belirlemiştir: 1) *Hatta yushine fi'l-'ard* ifadesinin kapsamını bu âyetten önce inen Muhammed sûresinin 4. âyeti belirler. Bizim yukarıdaki şekilde anlamlandırdığımız ibare klasik tefsire göre "çok kan dökmeden" ya da "düşmanı tamamen ortadan kaldırıp iyice hâkim olmadan" anlamına gelir (Taberî). Râzî, tartışmaya açtığı bu görüşün gerekçesini de nakleder: "Çünkü devlet ve iktidar, ancak öldürme yoluyla güçlü ve kuvvetli hâle gelir." Şüphesiz o dönemin siyaset felsefesini yansıtan bu görüş, tefsiri de ister istemez etkilemiştir. *Yushine*, "bir şeyin yoğun, güçlü ve şiddetli hâli" anlamına gelir (*Lisân*). Buradaki anlamı muhtemelen savaşın en sıcak, en yoğun yaşandığı durumdur ki, biz bunu "kıran kırana bir savaş" şeklinde çevirdik.
2) Bu âyetin Bedir Savaşı'nda alınan esirlerin ne yapılacağıyla ilgili olduğu düşüncesi. Rivayetlerle beslenen bu varsayımı, hem âyet hem de yaşananlar tartışılır kılmaktadır. Âyet açıkça sıcak savaş dışında esir almayı yasaklamaktadır. Bedir ise sıcak bir savaştır ve esir alınmıştır. Kaldı ki, savaş esirleriyle ilgili hükümler bu sûrenin 70. âyetinde açıklanmıştır. Şu durumda bu âyette "bir peygambere yakışmaz" denilen durum, Bedir sürecinin başlangıcı olan ve bu sûrenin 7, 28, 42 ve daha başka âyetlerinde doğrudan ve dolaylı sözü edilen Mekkelilerin kervanına saldırı planlarıyla ilgilidir. Bunu hemen devamında gelen "Sizler, bu dünyanın geçici değerlerini istiyorsunuz" ifadesi de teyit eder. Durum bu iken, savaşın içinde yaşanan bir durumdan söz eden âyetleri savaş sonrasında yaşandığı rivayet edilen bir duruma taşımanın, "muvafakât-ı Ömer" listesine bir madde daha eklemek gibi hissi nedenlere dayalı olup olmadığı sorgulanmalıdır.

لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللّٰهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ ف۪يمَٓا اَخَذْتُمْ
عَذَابٌ عَظ۪يمٌ ﴿٦٨﴾ فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا
طَيِّبًاۘ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿٦٩﴾ يَٓا
اَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِمَنْ ف۪ٓي اَيْد۪يكُمْ مِنَ الْاَسْرٰٓىۙ
اِنْ يَعْلَمِ اللّٰهُ ف۪ي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا
مِمَّٓا اُخِذَ مِنْكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَح۪يمٌ
﴿٧٠﴾ وَاِنْ يُر۪يدُوا خِيَانَتَكَ فَقَدْ خَانُوا اللّٰهَ مِنْ
قَبْلُ فَاَمْكَنَ مِنْهُمْۜ وَاللّٰهُ عَل۪يمٌ حَك۪يمٌ ﴿٧١﴾ اِنَّ
الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِاَمْوَالِهِمْ
وَاَنْفُسِهِمْ ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ وَالَّذ۪ينَ اٰوَوْا
وَنَصَرُٓوا اُو۬لٰٓئِكَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَٓاءُ بَعْضٍ

68 Eğer Allah tarafından, önceden bir yasal izin olmamış olsaydı,[73] ele geçirdikleriniz yüzünden başınıza korkunç bir felaketin gelmesi kaçınılmaz olurdu.

69 Şu hâlde, ganimet olarak ele geçirdiklerinizin helâl ve temiz olanlarını kullanın ve Allah'a karşı sorumlu davranın: unutmayın ki Allah tarifsiz bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

70 Sen ey peygamber! Elinizde bulunan esirlere de ki: "Eğer Allah yüreklerinizde iyi ve güzelin (yerleşik hâli olan imana)[74] yatkınlık bulursa, size sizden alınan fidyeden daha güzelini bahşedecek; tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağı olan Allah sizi de bağışlayacaktır.

71 Ama eğer (salındıktan sonra) sana ihanete kalkışırlarsa, unutma ki (senden) daha önce Allah'a ihanet etmişlerdi de, (Allah mü'minler tarafından yenilmelerine) imkân vermişti:[75] zira (unutmasınlar ki) Allah her niyeti bilendir, her işinde tam isabet edendir.

72 İMANDA sebat eden, zulüm diyarından göç eden, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla çaba gösteren ve onlara kucak açıp yardım edenlere gelince: işte bunlar birbirlerinin (gerçek) velisidirler.->

73 Lafzen: "yazılı bir belge". Bu âyet, "Kervan'a saldırıp mal ve esir almak neden yasak da Bedir'de alınanlar serbest?" sorusunun cevabıdır. "Yasal izin", sûrenin girişindeki "iki topluluktan biri" (7. âyet) ibaresine bir atıf olabilir.

74 19. âyette müşrikleri de muhatap alan "Siz, ey fetih isteyenler; işte fetih ayağınıza gelmiştir!" hitabının devamı sadedinde.

75 Ezheri'ye göre *emkene*nin varsayılan tümleci "mü'minler"dir (Râzî). Bu ibareye takdirsiz şöyle bir karşılık vermek de mümkündür: "..nitekim, onların yeniden ihaneti de mümkündür".

<- Ama iman etmiş fakat zulüm diyarından göç etmemiş kimselerin, göç edinceye kadar korunup gözetilmeleri konusunda size hiçbir sorumluluk düşmez. Şu var ki, eğer dinî baskıya karşı sizden yardım isterlerse, bu durumda size düşen yardım etmektir; yeter ki kendileriyle aranızda anlaşma bulunan bir topluluğa karşı olmasın: çünkü Allah yaptıklarınızın tümünü görmektedir.[76]

73 Nitekim, küfre saplananlar (da) birbirleriyle dayanışma içindedirler. Ancak, siz de böyle yapmadıkça yeryüzünde zorbalık ve büyük bir baskı hâkim olacaktır.

74 Hani o imanda sebat eden, zulüm diyarından göç eden, Allah yolunda var gücüyle çaba gösteren ve onlara kucak açıp yardım edenler var ya: onlar gerçek birer mü'mindirler: Onları, engin bir bağış ve görkemli bir rızık beklemektedir.

75 Ve daha sonra inanıp zulüm diyarından göç edecek ve sizinle birlikte Allah yolunda üstün gayret gösterecek kimselere gelince: İşte onlar da sizdendirler; bir de Allah'ın yasası uyarınca, akrabalık bağına sahip olanlar (bu şartlara da uyarsa) birbirlerine daha bir yakın hâle gelirler.

Hiç kuşku yok ki Allah, her şeyi en ince detayına varana dek bilir.

وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ
وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتّٰى يُهَاجِرُوا ۚ وَاِنِ
اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ اِلَّا
عَلٰى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ ۗ وَاللّٰهُ بِمَا
تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٧٢﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ
اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ اِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي
الْاَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ ﴿٧٣﴾ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا
وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَالَّذِينَ
اٰوَوْا وَنَصَرُوا اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا ۚ لَهُمْ
مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٧٤﴾ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْ بَعْدُ
وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَاُولٰٓئِكَ مِنْكُمْ ۚ
وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِي
كِتَابِ اللّٰهِ ۗ اِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٧٥﴾

76 Hicreti teşvik eden bu âyeti, Mekkeli Müslümanların can güvenliği üzerinde hassasiyetle duran 48:25'le birlikte mütalaa etmek gerekir.

9. TEVBE SÛRESİ

Sûre "günahtan dönüş yapmak" anlamındaki *Tevbe* adını, üç kişinin tevbesinin kabul edildiğinin anlatıldığı pasajlardan (102-118) alır. İbn Abbas sûreyi bu adla anmış, Tirmizî ona bu adla yer vermiştir. Sûrenin yaygın bir adı da *Berâe*'dir. Sûrenin başlangıcını teşkil eden Berâe, "İlişik kesme ilanı, ültimatom" anlamına gelir. Zeyd b. Sabit ve Ebu Hüreyre rivayetlerinde bu isimle anılır (Buhârî). Ayrıca Buhârî sûreye bu isimle yer verir. Sûre ilk nesillerin dilinde bir çok farklı isimle de anılmıştır. Nifak ve Şirk hastalığından kurtardığı ve kâfirleri 'kışkışladığı' için *Mukaşkışe* (Kâfirûn ile birlikte), münafık skandalını ortaya koyduğu için *Fâdıha*, kâfirlerin cezalandırılmasından söz ettiği için *'Azâb*, müşriklerin kalbindekileri ortaya döktüğü için *Munekkıra, Behûs, Hâfira, Musîra* ve *Muba'sira*, müşriklerin defterini dürdüğü için *Mudemdime* adlarıyla anılmıştır.

Tartışmasız Medenî'dir. Bazı âyetlerinin Mekkî olduğu görüşünü, bu konudaki kriterlerden hiçbiri teyit etmez (Bkz: 6. sûrenin girişi). Kur'an'dan en son inen sûredir. Cabir b. Zeyd'in İbn Abbas'tan naklettiği tertipte en sonda yer alır. Çoğunluk tüm sûrenin tek celsede indiği görüşündedir. Sûrenin iç yapısı bunu destekler. Sûrenin inişinin zamana yayıldığını kabul etmemiz durumunda, bu zaman aralığının muhtemelen 9. yılın (m. 631) Şevval ayının başı ile Zilkâde ayının sonu olduğunu söyleyebiliriz.

Sert bir *eleştiri suresi* olan Tevbe, Kur'an'da besmele ile başlamayan tek sûredir. İbn Mes'ud nüshasında besmeleli olarak yer aldığı rivayetini istisna sayarsak, bu yaklaşım sahabenin ortak kabulüne dayanır ve yorumla alâkalıdır (*İtkân* I, 173). Bu konuda farklı yorumlar yapılmıştır. Râzî bütün yorumları altı başlık altında toplar. Bu yorumlara, 'besmelenin hükmü' konusunda fıkıh ekollerinin birbiriyle çatışan tezleri de dahil edilmiştir (Bkz: 1:1, not 1).

Bu tür mezhebî yorumları bir yana bırakırsak, bu sûrenin başında neden besmele olmadığını açıklamaya çalışan tüm yorumların gerekçesi aynıdır: iki sûrenin konularının birbiriyle bağlantısı. Görüşler, bu bağlantının niteliği üzerinde farklılaşmaktadır. Übey b. Ka'b'a nisbet edilen yoruma göre bir önceki sûre olan Enfâl anlaşma yapma hakkındayken, bu sûre yapılan anlaşmayı bozma hakkındadır. Bir başka yoruma göre Enfâl inananları birbirlerini desteklemeye çağırırken, Tevbe inananları müşriklerle siyasal ve ahlâkî alanda ilişik kesmeye çağırır. Rivayete göre İbn Abbas'ın, "Enfâl Sûresi'yle Berae Sûresi'ni neden yan yana yerleştirdiniz?" sorusuna, Hz. Halife Osman şu cevabı verir: "Nebi her sûrenin inişinden sonra 'Bunu şuraya yerleştiriniz' derdi. Berâe Sûresi ise Kur'an'ın en son indirilen sûrelerinden biri. Allah Rasulü onun yerini belirlemeden vefat etti. Bu sûrenin içeriğiyle Enfâl'in içeriği birbirine benziyordu. Bundan dolayı ikisi yan yana yerleştirildi" (Râzî). Yine İbn Abbas'ın Hz. Ali'ye "Niçin Enfâl'le Tevbe arasında besmele yok?" sorusuna, onun "Çünkü 'bismillahirrahmanirrahim' güvence vermektir, bu sûre ise tam tersine savaş ve anlaşma iptali hakkındadır" cevabını verdiği nakledilir. Fakat Humeze, Mutaffifin gibi birçok sûrenin, daha sert içeri-

ğine rağmen besmeleyle başladığı ve savaşı emreden âyetler de dahil Kur'an'a ait herhangi bir metni okurken besmele çekmenin caiz olduğu konusundaki görüş birliği de bir gerçektir (Âlûsi). Buna ek olarak, Kur'an'da birçok sûre, konu açısından birbirine benzer. Arandığında, bundan daha çok birbiriyle konu irtibatı olan sûre çiftleri bulmak hiç de zor değildir. Öte yandan, iki sûre arasında yaklaşık yedi yıllık bir zaman aralığı bulunduğu unutulmamalıdır.

Bütün bunlar göz önüne alındığında, başında besmelenin bulunmadığı konusunda hiçbir tartışmaya yer bulunmayan bu sûrenin, besmelesiz başlamasının nedeni hep yoruma açık bir konu olarak kalacaktır.

Surenin ana teması tevhid, adâlet ve İslâm cemaatinin güvenliğidir. Sûre, adâletle güvenlik ya da ahlâkla güvenlik arasındaki hassas dengenin nasıl korunacağını öğütler. Bunun için İslâm cemaatini çok sıkı ve tavizsiz bir özeleştiriye tâbi tutar. Sûre, İslâm cemaatinin güvenlik problemini, adâlet ve ahlâkî ilkeler çerçevesinde çözmeyi amaçlar. İlk 40 âyet sosyal disiplini tesis eder ve toplumu oluşturan farklı inançtan insanlara İslâm cemaatinin varoluş sebebi olan sabitelerden ödün verilmeyeceğinin altını çizer.

Sûrenin nüzûl ortamını anlamak için, 6. yıldaki Hudeybiye anlaşmasından sonrasını bilmek şarttır. Anlaşmadan önceki savaş olan Hendek'in hükmen galibi mü'minler olduğu için, Hudeybiye'de anlaşma masasına müslümanlar galip olarak oturmuşlardır. Kureyş civardan destek arayışına girişmiştir. Necaşi, kendisinden yardım isteyen Amr b. As'ı müslüman olmaya ikna etmiş, o da Halid b. Velid ile birlikte teslim olmuştur. 7. yıldaki kaza umresinin ardından, bölgenin en muhkem kalelerinden Hayber fethedilmiştir.

Hudeybiye'de müşrik Mekkelilerle yapılan barış anlaşmasına, Hz. Peygamber mutlak galibiyetine rağmen sonuna kadar sadık kalmış, fakat karşı taraf mutlak yenilgisine rağmen bu anlaşmayı ihlal anlamına gelecek yollara başvurmuştur. Müşriklerin müttefiki Beni Bekr'e mensup birileri, eski bir kan dâvâsı yüzünden, Müslümanların müttefiki Huzâ'a'dan birilerine saldırır. Oysa bu ittifaklar, Hudeybiye anlaşması çerçevesinde yapılmıştır. Kureyşliler saldırgan Beni Bekr'e arka çıkarlar. Bu kez Huzâ'a müttefiki olan mü'minlerden yardım ister. Hudeybiye'den sonra evlendiği kızı Ümmü Habibe sayesinde kendisini Allah Rasulü'nün "kayınpederi" olarak bulan Ebu Süfyan, durumu telafi edip özür dilemek için Medine'ye koşar. Tüm girişimleri sonuçsuz kalır. O daha dönüş yolundayken Hz. Peygamber ordusuna Mekke istikametinde hareket emrini verir. Mekke'nin fethini, Araplarla yapılan son büyük savaş olan Huneyn zaferi takip eder. Artık 'Muhammedi davet'ten 'Muhammedi devlete' intikal edilmiştir. Bu sürecin doğal bir devamı olarak 9. yılın Receb ayında, Bizans'a bağlı bir şehir olan Tebük'e (Tabu) doğru bir sefer gerçekleştirilir. Zira Kuzey-Güney ticaret yolunun müslümanların kontrolüne geçmesi, Bizans'ı yeni güce karşı saldırı planlamaya sevk etmiştir. Bu sefer düşman Arap kabileleri değil, Sasani imparatorluğunu hezimete uğratarak, dünyanın tek süper gücü olduğunu isbat etmiş olan Bizans'tır. Huneyn'den birkaç ay sonra bunaltıcı bir yaz sıcağında gerçekleşen Tebük seferi, bu sûrenin nüzul ortamını teşkil eder.

İslâm cemaati hac kafilesi Hz. Ebubekir reisliğinde hacda bulunmaktadır. Hz.

Peygamber bu sûrenin ültimatom niteliğindeki ilk pasajlarını muhataplara duyurması için Hz. Ali'ye hac kafilesinin ardından Mekke'ye gitme talimatı verir. Bu, kaybeden tüm taraflara, eğer İslâm cemaatiyle birlikte yaşamak istiyorlarsa İslâm'ın egemenliğini tanıma ve onun çizdiği sınırlara riayet etme çağrısıdır. Bu çerçevede, hac ibadeti ve hac mahalli şirkin tezahürlerinden arındırılır.

Malî yükümlülüklerle ilgili pasajlar, kendini cemaatin güvenlik görevinden muaf tutmak isteyen zengin kesime ahlâkî sorumluluğunu, yöneticilere de gelir dağılımında adâleti sağlama yükümlülüklerini hatırlatır (34-35, 60).

İslâm cemaatinin fertleri, canı ve malı pahasına akideyi savunma yükümlülüğünde gevşeklik gösteremez. Bunu yapanlar, çok sert bir eleştiriye tâbi tutulur. Bunlar içerisinden ikiyüzlülüğü tescilli olanlar, İslâm cemaatinden kesin ve net bir dille dışlanır (38-123).

Sûredeki Allah'ın "bir tek, sonsuz, her şeyi gören, tek kurtarıcı, hep bağışlayıcı, en güçlü, tevbeleri hep kabul eden" olarak vasfedildiği cümleler, sadece insanın Allah'a muhtaçlığını değil, kulluk onuruna sahip şerefli bir varlık olarak özgürlük ve özerkliğine de dolaylı bir atıf içerir. Bu, kişinin benlik, tarih, çevre, kabile, aşiret, servet, töre vb. gibi iç ve dış baskılardan özgürleşmesinin önünü açan bir özerklik ve özgürlük alanına tekabül eder. Kişi bu özgürlük ve güvenlik garantisini güç, para, makam veya oylamayla değil, Allah'la yaptığı itaat sözleşmesi sayesinde kazanır. Taraflarından birinin Allah olduğu bir sözleşme, insan için asla vazgeçilemez bir onur, özgürlük ve güvenlik garantisidir.

Sûre, vahiyle ilgili bir pasajın ardından Allah Rasulü'nü âlemlere rahmetin tecellisi kılan engin şefkat ve merhametinin tescili mahiyetindeki muhteşem iki âyetle son bulur.

1 BU, Allah ve O'nun elçisi tarafından, müşrikler[1] içerisinden[2] anlaşma yaptıklarınıza yönelik bir ilişik kesme ilanıdır:

2 Bundan böyle, işte size dört ay daha serbest dolaşım izni![3] Ama bilin ki siz, Allah'ı asla atlatamayacaksınız; yine unutmayın ki, Allah inkâr ve ihanette ısrar edenleri onursuzluğa[4] mahkûm edecektir.

3 Yine Allah ve O'nun Elçisi'nden, Büyük Hac[5] gününde bütün insanlığa yapılmış bir duyurudur ki; Allah kendine mahsus özellikleri başkalarına yakıştıranlarla[6] ilişiğini kesmiştir; O'nun elçisi de öyle. Bundan böyle tevbe ederseniz, işte bu sizin için daha hayırlıdır; fakat (bu davetten) yüz çevirirseniz, iyi bilin ki siz Allah'ı asla atlatamazsınız. Nitekim, inkâr ve ihanette ısrar edenleri elem verici bir azap ile müjdele.[7]

4 Ne var ki, şirk koşanlar arasından kendileriyle anlaşma yapmış olduğunuz ve daha sonra bu anlaşmayı herhangi bir biçimde ihlal etmeyen ve sizin hasımlarınızdan hiç biriyle dayanışma içine girmeyen kimseler bunun dışındadır.[8] Artık onlarla olan anlaşmanıza süresi doluncaya kadar riayet edin! Unutmayın ki Allah sorumlu davrananları sever.

بَرَٓاءَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهٖٓ اِلَى الَّذ۪ينَ عَاهَدْتُمْ
مِنَ الْمُشْرِك۪ينَۜ ﴿١﴾ فَس۪يحُوا فِي الْاَرْضِ
اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَاعْلَمُٓوا اَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللّٰهِۙ
وَاَنَّ اللّٰهَ مُخْزِي الْكَافِر۪ينَ ﴿٢﴾ وَاَذَانٌ مِنَ اللّٰهِ
وَرَسُولِهٖٓ اِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْاَكْبَرِ اَنَّ
اللّٰهَ بَر۪ٓيءٌ مِنَ الْمُشْرِك۪ينَۙ وَرَسُولُهُۜ فَاِنْ تُبْتُمْ
فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْۚ وَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُٓوا اَنَّكُمْ
غَيْرُ مُعْجِزِي اللّٰهِۜ وَبَشِّرِ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ
اَل۪يمٍۙ ﴿٣﴾ اِلَّا الَّذ۪ينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِك۪ينَ
ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْـٔاً وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ
اَحَداً فَاَتِمُّٓوا اِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ اِلٰى مُدَّتِهِمْۜ اِنَّ
اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّق۪ينَ ﴿٤﴾

---

1 *Müşrikîn*, baskın özellik anlamında tarihsel olana atıf olarak kullanıldığı bu âyette bir türe ait isim olarak çeviride aynen yer alırken, 3. âyette soyut ve türe ilişkin bir vasıf olarak açılmıştır.

2 *Min* edatının 'bütünden bir parça' vurgusu taşıdığı 4. âyetten açıkça anlaşılmaktadır. Aynı âyet, ilişik kesme ilanının muhataplarının tüm müşrikler değil sadece anlaşmayı bozanlar olduğunu da açıklamaktadır.

3 Enfâl 58. âyet, anlaşmaların hangi zorunlu durumlarda bozulacağını düzenler.

4 *Muhzi* (*hızy*den), İnsan onurunun bir dış müdâhaleyle ya da bir iç muhasebeyle kırılışını ifade eder. Ayrıntılı bir tahlil için ilk kullanıldığı 20:134'e bkz. Zımnen: Onur imandandır, Allah'tan kopan onurdan da kopar.

5 Umre ile haccın arasını ayırmak için hac "büyük hac" olarak adlandırılmıştır. Bu durumda umre de "küçük hac" olmaktadır.

6 *Müşrikîn*in tam açılımı (Bkz: âyet 1, not 1).

7 4. âyetin içeriğine baktığımızda 2 ve 3. âyetlerin sonundaki *kâfirîn*in akidevi olmaktan daha çok ahlâkî çağrışımıyla "nankörler" anlamında kullanıldığı söylenebilir. Âyetin bütününde şirk inkâr olarak takdim edilmekte, tevbenin şirkten vazgeçmek olduğu vurgulanmaktadır.

8 Ahde vefa ahlâkî bir sorumluluktur, ahdin tarafı isterse karşıt inançtan olsun. Muhatabın inanç kimliği, ahde vefasızlık gibi ahlâkî olmayan bir davranışın mazereti olamaz.

فَاِذَا انْسَلَخَ الْاَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ
حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ
وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَاِنْ تَابُوا وَاَقَامُوا
الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ اِنَّ اللّٰهَ
غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥﴾ وَاِنْ اَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ
اسْتَجَارَكَ فَاَجِرْهُ حَتّٰى يَسْمَعَ كَلَامَ اللّٰهِ ثُمَّ
اَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦﴾
كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللّٰهِ وَعِنْدَ
رَسُولِهِ اِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ
الْحَرَامِ فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ
اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٧﴾

5 Ve (bu) yasak (kapsamındaki) aylar çıktığında,[9] artık müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün; yakalayın, çepeçevre kuşatın, onları her gözetim noktasına kurulup gözetleyin![10] Fakat eğer onlar dönüş yapar, namazı istikametle eda eder ve arınıp yücelmek için ödenmesi gereken bedeli ödemeyi kabul ederlerse, işte o zaman bırakın yakalarını![11] Unutmayın ki Allah tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

6 Ve eğer müşriklerden biri senden sığınma hakkı isterse, ona eman ver ki Allah'ın kelâmını dinleyebilsin.[12] Sonunda onu kendini güvende hissedebileceği bir yere bırak! Böyle davran, çünkü onlar hakikati bilmeyen bir topluluktur.[13]

7 Şirk koşan kimselerin Allah'la ve O'nun Elçisi'yle[14] anlaşma yapmaları nasıl mümkün olabilir ki! Ne var ki sizin Mescid-i Haram'ın yanında kendileriyle anlaşma yaptığınız kimseler hariç; onlar size verdikleri söze sadık kaldıkları sürece siz de onlara verdiğiniz söze sadık kalın: unutmayın ki Allah sorumlu davrananları sever.[15]

---

9 Veya: "Dokunulmazlık ayları". Buradaki *el-eşhuru'l-hurum*dan kasıt, bilinen haram aylar değil, anlaşma süresine denk gelen 4 aydır. Cahiliyyede insanın dokunulmazlığı istisna idi. Vahiy, insan dokunulmazlığını kural hâline getirdi ve dokunulabilirlik istisna oldu. Bu yüzden de geleneksel "haram aylar" uygulaması boşa çıktı.

10 Bu savaşın gerekçesi 7. âyetten de anlaşılacağı gibi "anlaşmaya ihanet"tir, asla "Ya İslâm, ya ölüm!" seçeneğine zorlama değildir (Krş: 8:61).

11 Lafzen: "..bırakın, yollarına gitsinler".

12 Zımnen: Zaten cihadın amacı da İslâm ile insan arasındaki engeli kaldırıp insanı kazanmaktır.

13 Bu âyet, bir önceki âyetteki "öldürme" emrinin gerekçesinin dinî değil konjonktürel ve siyasi olduğunu göstermektedir. Tarihsel uygulama da bunu doğrular niteliktedir: Bu âyetleri ilan eden Hz. Ali'ye bir müşrik Rasulullah'la anlaşma süresinin dolmasından sonra Allah kelâmını dinlemek ya da bir iş görüşmesi yapmak istediğinde öldürülüp öldürülmeyeceğini öğrenmek istemiş, Hz. Ali güvenlikte olduğunu söyleyerek bu âyeti okumuştur (Râzî)

14 "..ve O'nun elçisi", elçiye zeval olmaz vurgusuna sahiptir. Zımnen: Ona saldıran onu gönderen makama saldırmış olur.

15 Son cümle, en şiddetli savaş şartlarında dahi "sevginin" belirleyici rolüne atıftır.

كَيْفَ وَاِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ
اِلًّا وَلَا ذِمَّةً يُرْضُونَكُمْ بِاَفْوَاهِهِمْ وَتَاْبٰى
قُلُوبُهُمْ وَاَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨﴾ اِشْتَرَوْا بِاٰيَاتِ
اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِهِ اِنَّهُمْ سَاۤءَ
مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩﴾ لَا يَرْقُبُونَ فِي مُؤْمِنٍ اِلًّا
وَلَا ذِمَّةً وَاُولٰۤئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ ﴿١٠﴾ فَاِنْ تَابُوا
وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ فَاِخْوَانُكُمْ فِي
الدِّينِ وَنُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١١﴾ وَاِنْ
نَكَثُوا اَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي
دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا اَئِمَّةَ الْكُفْرِ اِنَّهُمْ لَا اَيْمَانَ لَهُمْ
لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ ﴿١٢﴾ اَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا
اَيْمَانَهُمْ وَهَمُّوا بِاِخْرَاجِ الرَّسُولِ وَهُمْ بَدَؤُكُمْ
اَوَّلَ مَرَّةٍ اَتَخْشَوْنَهُمْ فَاللّٰهُ اَحَقُّ اَنْ تَخْشَوْهُ اِنْ
كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾

8 (Düşmanlarınızın) size galip gelmeleri hâlinde, size karşı ne bağlayıcı bir yükümlülük ne de anlaşmadan doğan bir sorumluluk üstlenmemişken, (başka) nasıl olabilirdi ki? Sözleriyle sizi hoş tutmaya çalışırken, yürekleri onları yalanlamaktadır; zira onların çoğu (fıtratın gösterdiği) yoldan sapmış kimselerdir.[16] **9** Allah'ın âyetlerini az bir menfaate değiştiler ve O'nun yoluna engel oldular; onlar, ne berbat şeyler yapıp duruyorlar: **10** (Saldırmazlık güvencesi verdikleri) bir mü'min için, ne bağlayıcı bir yükümlülük, ne de anlaşma ve yakınlıktan doğan bir sorumluluk gözetiyorlar. İşte böyleleri, haddi aşanların ta kendileridir.

11 Ama eğer dönüş yapar, namazı istikametle kılar ve zekâtı gönülden gelerek verirlerse, o zaman sizin dinde kardeşiniz olmuş olurlar. Ve Biz âyetlerimizi, (değerini) bilen bir toplum için işte bu şekilde tüm boyutlarıyla açıklıyoruz.

12 Fakat, anlaşma yaptıktan sonra sözlerini bozar ve inanç sisteminize hakarete yeltenirlerse, işte o zaman küfrün öncülerine karşı savaş açın;[17] çünkü sözü-sebatı olmayan bu tipler, hainliklerine belki (bu sayede) bir son verirler. **13** Hâlâ sözlerini bozan, Elçi'yi kovuncaya kadar çabalayan ve önce kendileri saldırmış bulunan bir toplulukla savaşmayacak mısınız? Yoksa onları gözünüzde büyütüp saygınlık mı kazandırıyorsunuz?[18] Ama, eğer gerçekten imanda ısrarlıysanız, unutmayın ki Allah kendisini tazim edip saygı duymanıza daha lâyıktır.–>

16 Bu âyet meşru savaşın ahlâkî ilkeler uğruna yapılan savaş olduğunun tescilidir. Yaptığı anlaşmayı bozan müşrikler için *fâsık* kullanılması manidar. Bu bağlamda *fâsık*, müşriki değil "hain"i ifade etmektedir. Vahyin inşâ ettiği mümeyyiz akla muhteşem bir örnektir.

17 Zımnen: Anlaşmaya ve Allah'a ihanet hâlinde küfrün önderlerine savaş açmak şart olur.

18 Zımnen: Onlardan korkmanızın sebebi güçlü olmalarıysa, Allah onlardan güçlüdür; o zaman Allah'tan korkun! (*Haşyet* için bkz: 10:62, not 83).

قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللّٰهُ بِاَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ
وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ
مُؤْمِنِينَۙ ﴿١٤﴾ وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْۜ وَيَتُوبُ
اللّٰهُ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٥﴾
اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ الَّذِينَ
جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ
وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةًۜ وَاللّٰهُ
خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾ مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ اَنْ
يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللّٰهِ شَاهِدِينَ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ
بِالْكُفْرِۜ اُولٰٓئِكَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْۚ وَفِي النَّارِ
هُمْ خَالِدُونَ ﴿١٧﴾ اِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللّٰهِ مَنْ
اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى
الزَّكٰوةَ وَلَمْ يَخْشَ اِلَّا اللّٰهَ فَعَسٰٓى اُولٰٓئِكَ اَنْ
يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴿١٨﴾

<– **14** Onlarla savaşın ki, Allah onlara sizin ellerinizle azap edip onları rezil etsin; dahası onlara karşı size yardım edip inananların gönlüne ferahlık versin; **15** nihayet kalplerindeki öfkeyi dindirsin.[19] Sonuçta Allah tercih ettiğine affını tahsis eder; zira Allah her şeyi bilendir, her hükmünde üstün hikmet sahibidir.

16 Yoksa siz, Allah'ın içinizden kendi yolunda tüm çabasını seferber edenleri; Allah'tan, O'nun Elçisi'nden ve inananlardan başkasını can yoldaşı edinmeyecek kimseleri seçip ayırmadan,[20] karma karışık bir hâlde[21] bırakılacağınızı mı sandınız? Oysa Allah yaptığınız her şeyden haberdardır.

17 İNKÂRLARINA yine bizzat kendileri tanıklık edip dururken, Allah'ın mescidlerini ziyaret edip onarmak[22] Allah'a ortak koşanlara düşmez. Onların yaptıkları boşa gitmiştir; zira onlar ateşte yerleşip kalacaklardır. **18** Allah'ın mescidlerini, ancak Allah'a ve Âhiret Günü'ne iman eden, namazı istikametle kılan ve zekâtı içinden gelerek veren; dahası Allah'tan başka hiç kimseden korkmayan kişiler mamur edebilirler. Nitekim, yalnızca böyleleri doğru yolda olmayı umabilir.[23]

---

19 Öfkesini dindirmek, öfkeliye yapılacak en büyük yardımdır. Zira öfkeyle kalkan sadece zararla değil, aynı zamanda zulümle oturur.

20 Lafzen: "bilmeden". Zımnen: Hayat Allah'ın okulu, siz de onun öğrencilerisiniz.

21 *Velîcetene* Ebu Ubeyde şu anlamı verir: *kullu şey'in edhaltehu fi şey'in leyse minhu* (senin, bir şeyin içerisine onun cinsinden olmayanı karıştırdığın her şeydir). Çevirimiz buna dayanır.

22 Bir mescidi ziyaret edip içinde ibadet etmek, onu mânen imar etmek olduğu için küçük hacca "umre" adı verilmiştir.

23 Yani: İçlerindeki kalp Kâbe'sini şirk ve küfür darbesiyle imha edenler, Kâbe'yi gerçek mânada imar edemezler.

أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ
الْحَرَامِ كَمَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ
وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ لَا يَسْتَوُ۫نَ عِنْدَ اللّٰهِ
وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٩﴾ اَلَّذِينَ
اٰمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ
بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ اَعْظَمُ دَرَجَةً عِنْدَ اللّٰهِ
وَاُو۬لٰئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿٢٠﴾ يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ
بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّاتٍ لَهُمْ فِيهَا
نَعِيمٌ مُقِيمٌ ﴿٢١﴾ خَالِدِينَ فِيهَا اَبَدًا اِنَّ اللّٰهَ
عِنْدَهُ اَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٢٢﴾ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا
لَا تَتَّخِذُوا اٰبَاءَكُمْ وَاِخْوَانَكُمْ اَوْلِيَاءَ اِنِ
اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْاِيمَانِ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ
مِنْكُمْ فَاُو۬لٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٣﴾ قُلْ اِنْ كَانَ
اٰبَاؤُكُمْ وَاَبْنَاؤُكُمْ وَاِخْوَانُكُمْ وَاَزْوَاجُكُمْ
وَعَشِيرَتُكُمْ وَاَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ
تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا اَحَبَّ
اِلَيْكُمْ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ
فَتَرَبَّصُوا حَتّٰى يَأْتِيَ اللّٰهُ بِاَمْرِهِ وَاللّٰهُ لَا
يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٤﴾

19 Yoksa siz, (yalnızca) hacıları suvarmayı ve Mescid-i Haram'ı ziyaret edip tamir etmeyi, Allah'a ve Âhiret Günü'ne iman etmek ve Allah yolunda elden gelen gayreti göstermekle eşdeğerde mi tutuyorsunuz?[24] Allah'a göre bunlar birbirine eşdeğer değildirler. Ve Allah, zalim bir toplumu doğru yola yöneltmez.
20 İman eden ve hicret edenler, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla her türlü çabayı gösterenler, Allah nezdinde daha yüce bir makama sahiptirler: işte onlar başarının gerçek sahibidirler.
21 Rableri onları yüce katından bir rahmetle, rıza-yı Bârî ile ve kendilerini içerisinde kesintisiz her tür nimetin beklediği cennetlerle müjdeler.
22 Onlar orada ebedî kalacaklar; çünkü, katında yüce ödül(ler) bulunan yalnızca Allah'tır.
23 SİZ ey iman edenler! Eğer iman yerine küfrü tercih ediyorlarsa, babalarınızı ve kardeşlerinizi veli olarak görmeyin.[25] İçinizden kim onları sığınılacak bir dost olarak görürse, işte onlar, evet onlardır zalimler.
24 De ki: "Eğer babalarınız,[26] çocuklarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, mensubu bulunduğunuz topluluk, kazandığınız mallar, kötüye gitmesinden kaygı duyduğunuz ticaret ve pek hoşlandığınız konaklar; Allah'tan, O'nun Elçisi'nden ve O'nun yolunda cihad etmekten daha sevimli geliyorsa, Allah'ın buyruğu gerçekleşinceye kadar bekleyin![27] Ne ki Allah, sorumsuzca davranan[28] bir toplumu doğru yola yöneltmez.

---

24 İmana dayalı gerçek dindarlıkla imaja dayalı sahte dindarlık arasındaki derin uçurum.

25 Kan bağına dayalı bedevî bir toplumu değerler sistemi demeye gelen din bağına dayalı medenî bir toplum hâline getiren temel bir ilke.

26 Lugavî açıdan *âbâ'*, sadece "babaları" değil, anneler, dedeler ve amcaları da kapsar. Bu nedenle bunlar ayrıca zikredilmemiştir (Krş: Râğıb).

27 Sevgide en büyük hak, En Büyük Olan'ın hakkıdır (Bkz: 2:165). Ölümsüz sevgi, ölümsüzün sevgisidir.

28 *el-Fasikîn;* bu bağlamda ve daha bir çok yerde "sorumlu davrananlar" anlamına gelen *el-müttakîn*in karşıtı olarak "sorumsuz davrananlar" biçiminde çevrilmiştir.

لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ فٖى مَوَاطِنَ كَثٖيرَةٍۙ وَيَوْمَ
حُنَيْنٍۙ اِذْ اَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ
شَيْـًٔا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْاَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ
ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرٖينَۚ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ اَنْزَلَ اللّٰهُ سَكٖينَتَهُ
عَلٰى رَسُولِهٖ وَعَلَى الْمُؤْمِنٖينَ وَاَنْزَلَ جُنُودًا
لَمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذٖينَ كَفَرُواۜ وَذٰلِكَ جَزَٓاءُ
الْكَافِرٖينَ ﴿٢٦﴾ ثُمَّ يَتُوبُ اللّٰهُ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ
عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿٢٧﴾ يَٓا
اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا اِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا
يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَاۚ وَاِنْ
خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنٖيكُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖٓ اِنْ
شَٓاءَۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٖيمٌ حَكٖيمٌ ﴿٢٨﴾

25 Doğrusu Allah, size bir çok savaş alanında yardım etmişti; özellikle de Huneyn Günü: Hani o zaman çokluğunuz sizi gururlandırmıştı, fakat hiçbir işinize yaramadı;[29] ve olanca genişliğine rağmen yeryüzü size dar gelmişti, sonra da geri kaçmıştınız.
26 Daha sonra Allah, Rasulü'ne ve inananlara katından bir sükûnet indirmiş, görmediğiniz güçlerle sizi takviye etmiş ve inkârda direnenleri azaba uğratmıştı: İşte bu, hakkı inkâr edenlerin cezasıdır.[30]
27 Fakat bütün bunlara rağmen, Allah dileyenin/dilediğinin yaptığı dönüşe mukabele edecektir;[31] zira Allah tarifsiz bir bağış, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.
28 SİZ ey iman edenler! Bilin ki şirki karakter hâline getiren herkes[32] baştan ayağa (manen) pistir.[33] Bu nedenle, bu yıldan sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar.[34] Eğer ekonomik krizden endişe ediyorsanız,[35] unutmayın ki gün gelir, Allah isterse sizi lutfuyla bolluğa kavuşturur: Zira Allah her (çareyi) bilendir, onu hikmetle (icra) edendir.

---

29 Zımnen: Sayı çokluğuna güvenen, Allah'ın tek olduğunu unutmuş olur.

30 Mekke-Taif arasındaki Huneyn'de yapılan savaşa bir atıftır. Düşman Hevazin kabileleri ve Taifli Beni Sakif'tir. Aralarına yeni katılanlarla birlikte 12.000 kişiye ulaşan mü'minler düşmanın üç katıdır. Düşürüldükleri pusu ile bozguna uğrayan mü'min ordusu, Ensar ve Muhacirlerin insanüstü gayretiyle kaybedilen savaşı geri almıştır. Bu da gösterdi ki başarının dinamiği ne kan bağı, ne sayısal üstünlüktür; imanın gücü ve Allah'ın yardımıdır (İlâhî yardımın mahiyeti için bkz: 8:9-12, ilgili notlar).

31 *Yeşâ'* fiilinin çift zamiri gören konumuna dayanarak, zımnen: "Allah kendisine dönüş yapmayı dileyene, mukabelede bulunmayı diler." "Allah'ın tevbesi" çift taraflı 'dönüş'ü ifade eder: Pişman olup Allah'a dönüş yapana, Allah da mukabele eder. Tevbe, "dönmek"tir. İnsanın Allah karşısındaki duruşunu gözden geçirmesi, özeleştiri yapması ve sonuçta bir bilinç yenilemesi anlamına gelir.

32 *Muşrikûn* için bkz: Âyet 1 ve 3, not 1.

33 Şirk mânevî bir pisliktir ve Mescid-i Haram gibi mübarek bir mekân şirkle kirletilmemelidir. Şirkin pislik oluşu, aklın kullanılmamasıyla alâkalıdır. Bkz: "Allah aklını kullanmayanları pisliğe mahkûm eder (10:100).

34 Bunun anlamı, âyetin zamana dönük yüzü dikkate alındığında "putlarına ibadet amacıyla kutsal mekânları kullanmasınlar" demektir. Nitekim Ebu Hanife de "Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar" ibaresini "Hacc ve umreye gelmesinler" şeklinde anlamıştır. Bu yasağın kapsamı, müşrikleri hacdan men ile sınırlıdır.

35 Endişeleri, Hz. Muhammed'e tâbi olmaları durumunda, çevredeki Arapların Mekke'nin kutsallığını kabul etmekten vazgeçip sakinlerini yağmalayacakları korkusuydu. Mekke'nin fethinden (630) sonra vahyedilen ve müşriklerin Kâbe'den uzak tutulmasını emreden âyet, ticaret ve ibadet için gelenlerden elde edilen servete delâlet eder.

29 Kendilerine (daha) önceden kitap verilen zümreden Allah'a da âhiret gününe de (gerçek anlamda) inanmayan, Allah ve O'nun Elçisi'nin yasakladığını yasak saymayan ve hak dini tek din olarak benimsemeyen kimselerle, teslim olmuş bir hâlde güvenlik vergisini kendi elleriyle verinceye kadar savaşın.[36]

30 YAHUDİLER "Uzeyr Allah'ın oğludur" dediler;[37] Hıristiyanlarsa "Mesih Allah'ın oğludur" dediler. Bunlar, geçmiş dönemlerin ısrarlı inkârcılarının uydurduğu asılsız iddialara özenerek ağızlarında geveledikleri söylentilerdir; Allah kahretsin onları: nasıl da savruluyorlar!->

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ
الْاٰخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَلَا
يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ
حَتّٰى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ
﴿٢٩﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌۨ ابْنُ اللّٰهِ وَقَالَتِ
النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللّٰهِ ذٰلِكَ قَوْلُهُمْ
بِاَفْوَاهِهِمْ يُضَاهِؤُ۫نَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ
قَبْلُ قَاتَلَهُمُ اللّٰهُ اَنّٰى يُؤْفَكُونَ ﴿٣٠﴾

36 "Cizye âyeti" diye bilinen bu âyet, sığınma hakkı tanıyan 6 ve saldırı hâlinde savaşı meşru kılan 8. âyetle birlikte anlaşılmalıdır. Yalnız burada kullanılan ve "bedel" anlamına gelen cizye "güvenlik bedeli" olarak verilen bir vergidir. Bu bedeli ödeyen, güvenliğini garantiler. Esasen cizye uygulaması, vahyin inanç özgürlüğüne dair titizliğinin muhteşem bir örneğidir. Zira Müslüman cemaatin hayat tarzını ve ideolojisini korumak, o cemaate mensup olanlara ibadet düzeyinde bir vecibedir. Gayr-ı Müslim vatandaşların bu ibadete zorlanmaları haksızlık olurdu. Onlar hiçbir risk almazken, İslâm cemaatinin bu unsurların güvenliğini sağlaması da tersinden bir haksızlıktır. İşte bu âyet her iki taraf için de âdil olan bu yöntemi teşri kılmıştır.

37 Bu ifade hakikat olarak da mecaz olarak da anlaşılabilir. Mecaz ise, bu Yahudilerin tamamını "Allah'ın oğulları ve ahbabı" kabul etme türünden sayılmalıdır. Bu takdirde "Allah'ın oğlu" tabiri, aşırı yüceltmeci bir yaklaşımı ifade eder (Krş. *Menâr*). Uzeyr'i (İbranice Ezra, Latince Esdras, MÖ. ykl. 4. yy.) Allah'ın oğlu kabul etme: Eski Ahid'de beklenen Mesih için "Allah'ın oğlu" ibaresi kullanılır. Bahusus, Eski Ahid'de Uzeyr' (Ezra) için kullanılmaz (*Ezra*, 7-10 ve *Nehemya*, 8-10). 21:101'in sebeb-i nüzûlüyle ilgili bir rivayette Kureyşli şair Abdullah b. Ziba'ra es-Sehmi'nin "Allah'tan başka tapınılan tüm tanrılar cehenneme girecek öyle mi? Biz meleklere, Yahudiler Uzeyr'e, Hıristiyanlar da İsa b. Meryem'e tapıyorlar. (Bunlar da mı cehenneme girecek?)" polemiği üzerine, Hz. Peygamber: "Hayır, siz sadece şeytanlara tapıyorsunuz" der. Bunun üzerine 21:101 nâzil olur. İbn Hazm, Uzeyr Allah'ın oğlu iddiasının Sadukiyye adındaki Yahudi mezhebine ait olduğunu söyler (*el-Fasl* I, 99). Bu kanaatin nedeni, Uzeyr'in Mesih olduğu iddiası olsa gerektir. Çünkü Eski Ahid'de Mesih'ten "Allah'ın oğlu" olarak söz edilir. Muhtemelen Hz. İsa'nın ve İseviliğin çıkışından sonra Yahudilikteki bu inanç yanlış çağrışımlar yapacağı gerekçesiyle terk edilmiş olmalıdır. Uzeyr'e bu vasfın verilmesinin bir başka nedeni de, tamamen kaybolmuş olan Tora'yı ezberinden okumuş olmasıdır. Yahudi bilginler, onun ezberinden okuduğu Tora ile gömülü olduğu yerden çıkardıkları Tora'nın aynı olduğunu görünce, şaşkınlıklarını "Allah'ın oğlu" nitelemesiyle ifade etmiş olmalıdırlar (Taberi). Bu yüzden onun adı "II. Musa"dır. İsrâiloğullarının yabancı kadınlarla evliliklerine son vererek, gûya kavmi ırken saflaştırmış (*Ezra*, 9:1-15; 10:1-11), Musa'dan sonra kavminin Allah ile olan misakını yenilemiş ve şeriatı tesis etmiştir (*Nehemya*, 10:28-31). Eski Ahid'in tam metnini tesbit için Knesset'i kurmuştur. Kaybolan Tevrat kendisine tekrar yazdırılmıştır (*II. Esdras*, 14:23-26, 37-48). Tefsirlerimizde yer alan hikâyesi kısaca şudur: Uzeyr Babil'de öldüğünde Tevrat'ı bilen son kişi de ölmüştü. Babil dönüşü Tevrat'ı bilen kimse yoktu. Yüz yıl sonra Allah ona hayat suyu içirdi ve dirildi. İsrâiloğullarına yeniden Peygamber olarak gönderildi. Kavmine "Ben Uzeyr'im"

اِتَّخَذُوٓا اَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ اَرْبَابًا مِنْ
دُونِ اللّٰهِ وَالْمَسٖيحَ ابْنَ مَرْيَمَۚ وَمَٓا اُمِرُوٓا اِلَّا
لِيَعْبُدُوٓا اِلٰهًا وَاحِدًاۚ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۜ سُبْحَانَهُ
عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٣١﴾ يُرٖيدُونَ اَنْ يُطْفِؤُا نُورَ اللّٰهِ
بِاَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللّٰهُ اِلَّٓا اَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ
كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿٣٢﴾ هُوَ الَّذٖٓي اَرْسَلَ رَسُولَهُ
بِالْهُدٰى وَدٖينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدّٖينِ
كُلِّهٖۙ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ
اٰمَنُوٓا اِنَّ كَثٖيرًا مِنَ الْاَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ
لَيَأْكُلُونَ اَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ
عَنْ سَبٖيلِ اللّٰهِۜ وَالَّذٖينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ
وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِۙ
فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلٖيمٍۙ ﴿٣٤﴾

<- **31** Allah'ın peşi sıra, hahamlarını ve rahiplerini -tabii ki Meryem oğlu Mesih'i de- rabler edindiler.[38] Oysa ki, tek bir ilâhtan başkasına asla kulluk etmemekle emr olunmuşlardı; (O ki), O'ndan başka ilâh yok; ve O onların putlaştırdıkları[39] her şeyden beri ve yücedir.

32 Onlar Allah'ın (hidayet) nurunu küçücük ağızlarıyla[40] söndürmek istiyorlar; Allah ise, nurunu tamamlamak dışındaki bir seçeneğe asla izin vermeyecektir; nitekim inkâr edenler istemese de...

33 O, diğer tüm 'din'lere üstün kılmak için[41] Elçisi'ni doğru yol bilgisiyle ve hak din ile gönderendir; müşrikler hoşlanmasa da...

34 Siz ey iman edenler! Bilin ki hahamlardan ve rahiplerden bir çoğu insanların mallarını, (ürettikleri) bâtıl inanç karşılığı[42] boğazlarına geçiriyorlar; böylece (onları) Allah'ın yolundan çeviriyorlar. Hem altın ve gümüş toplayarak servet yapıp, hem de onu Allah yolunda sarf etmeye yanaşmayan kimseler var ya: işte onları elem verici bir azap ile müjdele.->

---

dedi. Kavmi ona "Atalarımız Uzeyr'in Babil'de öldüğünü söyledi; eğer sen Uzeyr isen Tevrat'ı yazdır" dediler. Onlara Tevrat'ı yazdırdı. Sonra bir adam ortaya çıkıp asıl Tevrat'ın yerini onlara bildirdi. Bulup karşılaştırdılar. Birbirinin aynı olduğunu görünce, "Uzeyr Allah'ın oğlu olsa gerektir" dediler (Beğavi).

38 Birini Allah dışında rab edinmek, onu put yapıp tapınmak değildir. Hıristiyanların İsa Mesih'i rab edinmelerinin ne anlama geldiğini şu haber güzel açıklar: Adiy b. Hatem, Hz. Peygamber'in bu âyeti okuduğunu duyunca "Ama biz ona tapmıyorduk ki!" diye itiraz eder. Hz. Peygamber şu cevabı verir: "Siz onların haram kıldığını haram, helâl kıldığını da helâl bilmiyor muydunuz? İşte bu onları rab edinmektir" (Taberî ve İbn Kesir).

39 Burada ifade edilen şirkin karakteri, diğerlerinden daha farklı olarak insanın insanı putlaştırmasıdır.

40 Zımnen: "üfürükleriyle" (Krş: 61:8). Mecazen "asılsız söz, kuru sıkı atış" anlamını da içerisinde taşıyan "üfürük" karşılığını, *bi-efvahihim* ibaresinin mecazî çağrışımlarını da çeviriye kazandırmak için tercih ettik. Bir önceki âyet bu üfürmelerin putlaştırmayla ilgili olduğunu örnekleriyle vermektedir.

41 *Zahara 'alâ* "yendi", *azhara 'alâ* "birine bir şeyi bildirerek duruma el koydu" anlamındadır (Krş: 66:3). Âyette *dîn* çoğul gelmemiştir. *Yuzhirahû*daki zamir dine değil Rasul'e gitse gerektir. İslâm'ın tüm zamanlardaki tezahürü âyetin kapsamına girer. Son vahiy insanlık tarihiyle yaşıt vahyin tüm doğrularını şemsiyesi altına alıp bâtıl inanç sistemlerini posalarıyla başbaşa bırakmıştır. Zımnen: Nefret ve haset sahibi müşrikler ve kitap ehli çatlasa da patlasa da Allah dinini ikmal, nimetini itmam edecektir (5:3).

42 Bu ifadeyi, istismarcı Yahudi ve Hıristiyan din adamlarının Kutsal Kitab'ın üzerine örttükleri hurafeleri gelir getiren bir sektöre çevirerek adamına göre fetva servisi yaptıklarını ve bu amaçla tahrif ettikleri mukaddes metinlerin yerine kendi "yorumlarını" Allah'a isnat ederek pazarladıklarını bildiren

<- 35 O servetin cehennem ateşinde kızdırılıp onların alınlarının, yanlarının ve sırtlarının dağlanacağı gün onlara: "İşte sırf kendiniz için yığdığınız servetiniz! Haydi, şimdi görün bakalım yığdığınız servetin gününü!" (denilecek).

36 BİLİN Kİ Allah'a göre ayların sayısı, gökleri ve yeri yarattığı gün Allah'ın koyduğu yasa gereğince on ikidir.[43] Onlardan dördü haram aydır; Allah'ın koyduğu kozmik nizama uygun değerlendirme budur.[44] O hâlde, bu konuda kendinize kötülük etmeyin! Tabii ki[45] onların sizinle topyekûn savaştığı gibi siz de onlarla topyekûn savaşın: ama iyi bilin ki Allah sorumlu davrananlarla birliktedir.

37 Ayları geciktirme adeti, olsa olsa küfre yapılmış bir ilavedir:[46] İnkârda direnenlerin çarpıtma yöntemidir bu; Allah'ın haram kıldığı ay sayısına denk getirmek amacıyla bu uygulamayı bir yıl serbest bir yıl yasak sayıyorlar ve işte bu şekilde Allah'ın yasakladığını meşru görüyorlar. Kötü fiilleri onlara pek cazip göründü; kaldı ki Allah inkâra gömülmüş bir toplumu doğru yola yöneltmez.

يَوْمَ يُحْمٰى عَلَيْهَا فٖى نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوٰى بِهَا
جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هٰذَا مَا كَنَزْتُمْ
لِاَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ ﴿٣٥﴾ اِنَّ
عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللّٰهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فٖى
كِتَابِ اللّٰهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ
مِنْهَٓا اَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذٰلِكَ الدّٖينُ الْقَيِّمُ فَلَا
تَظْلِمُوا فٖيهِنَّ اَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكٖينَ
كَٓافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَٓافَّةً وَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ
مَعَ الْمُتَّقٖينَ ﴿٣٦﴾ اِنَّمَا النَّسٖٓيءُ زِيَادَةٌ فِى
الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذٖينَ كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عَامًا
وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِيُوَاطِؤُا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ
فَيُحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللّٰهُ زُيِّنَ لَهُمْ سُٓوءُ اَعْمَالِهِمْ
وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْكَافِرٖينَ ﴿٣٧﴾

âyetlerle birlikte anlamak gerekir (Bkz: 2:41,79; 3:187; 5:44). Râzî de bu ibareyi böyle açıklamıştır. Söz konusu sektör, varlığını sürdürebilmek için dinin kaynağına doğrudan ulaşmaya engel oluyordu. Aç gözlü din adamlarının önce vahyi hurafeyle, sonra hurafeyi bedelle takas ettikleri istismar sürecini ele veren anahtar olan *bi'l-bâtıl* ifadesini "haksız yere" şeklinde karşılamak, işte bu nedenle yetersiz kalmaktadır. İbarenin başındaki *bâ* harfinin "bedel" anlamına vurgu yapmadan verilecek her karşılığın, maksadın anlaşılması için yeterli olmayacağı açıktır.

43 Ilâhî bir tevafuktur ki, Kur'an'da "ay" anlamına gelen *şehr* tekil olarak 12 kez, "gün" anlamına gelen *yevm* tekil olarak 365 kez geçer. Kur'an'daki rakamsal tevafuk bunlarla sınırlı değildir. Mesela: erkek-kadın 24'er kez, dünya hayatî ile âhiret hayatı karşıtları 115'er kez, melek ile şeytan karşıtları 88'er kez, hayat ve ölüm karşıtları 145'er kez, sadaka vermek ve hoşnut/tatmin kalmak 73'er kez, sihir ve fitne 60'ar kez, zekât ve bereket 32'şer kez, zihin/akıl ve nur (ışık) 49'ar kez, dil ve hutbe 25'er kez, istek/dilek ve korku 8'er kez, zorluk/engel ve sabır 114'er kez, Muhammed ve Şeriat 4'er kez geçer.

44 Bu bağlamda *ed-dîn*, "yasalarını Allah'ın belirlediği kozmik sistem" vurgusu taşır. Esasen İslâm, en geniş anlamıyla Allah'ın kâinatı yönettiği sistemin adıdır. Bu âyetin bir üstteki âyetle bağlantısı açıktır: Ahlâkî amaçları çiğneyerek servet yığanların gözlerini o kadar hırs bürümüştür ki, bu çarkı döndürmek için *nesî* adı altında feleğin çarkına çomak sokmayı bile göze almaktadırlar (37. âyetin notuna bkz).

45 *Ve* bağlacına bu bağlamda verilebilecek en isabetli karşılık.

46 *Nesî*, "ertelemek, geriye bırakmak" anlamına. Güneş yılının aksine, 33 yılda bir çevrimini tamamlayarak

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا مَا لَكُمْ اِذَا قٖيلَ لَكُمُ انْفِرُوا
فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِ اثَّاقَلْتُمْ اِلَى الْاَرْضِۜ اَرَضٖيتُمْ
بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا مِنَ الْاٰخِرَةِۚ فَمَا مَتَاعُ الْحَيٰوةِ
الدُّنْيَا فِي الْاٰخِرَةِ اِلَّا قَلٖيلٌ ﴿٣٨﴾ اِلَّا تَنْفِرُوا
يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا اَلٖيمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ
وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْـًٔاۜ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ
﴿٣٩﴾ اِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللّٰهُ اِذْ اَخْرَجَهُ
الَّذٖينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ اِذْ هُمَا فِي الْغَارِ اِذْ
يَقُولُ لِصَاحِبِهٖ لَا تَحْزَنْ اِنَّ اللّٰهَ مَعَنَاۚ فَاَنْزَلَ
اللّٰهُ سَكٖينَتَهُ عَلَيْهِ وَاَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا
وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذٖينَ كَفَرُوا السُّفْلٰىۜ وَكَلِمَةُ
اللّٰهِ هِيَ الْعُلْيَاۜ وَاللّٰهُ عَزٖيزٌ حَكٖيمٌ ﴿٤٠﴾

38 SİZ ey iman edenler! Size ne oluyor da "Allah yolunda savaşa çıkın!" denildiğinde yere çakılıp kalıyorsunuz?[47] Öte dünyadan vazgeçip bu dünya hayatıyla mı tatmin oldunuz?[48] Ama unutmayın ki, bu dünya hayatının sefası öte dünyaya kıyasla[49] pek değersizdir.

39 Eğer savaşa çıkmazsanız, size elem verici bir azap çektirir ve sizin yerinize başka bir toplum getirir de (yokluğunuzla) O'na hiçbir zarar açmış olmazsınız: Zira Allah her şeye kadirdir.[50]

40 Eğer ona siz destek vermezseniz, unutmayın ki ona Allah yardım etmiştir: inkârda direnenler onu sürüp çıkardıkları zaman (Muhammed sadece) iki kişiden biriydi. Hani o ikisi mağaradayken, o arkadaşına "Tasalanma, Allah bizimle beraberdir!" demişti de, bunun üzerine Allah ona katından bir sükunet[51] indirmiş ve onu sizin göremediğiniz güçlerle takviye etmişti: böylece inkârda ısrar edenlerin dâvâsını alçalttı. Allah'ın dâvâsına gelince; o, en yüce olandır; çünkü Allah'tır her işinde mükemmel olan, her hükmünde üstün hikmetler bulunan.[52]

---

yılın tüm günlerine isabet eden ay takvimini savaş, ekonomi vb. gibi kaygılarla en uygun mevsimde dondurmak isteyen Mekke toplumunun bu iş için bulduğu bir 'kılıfına uydurma' yöntemidir. Ay yılını güneş yılına bu yöntemle uyarlıyorlardı. Âyetin ilk cümlesinde, anlamı "ertelemek, geriye bırakmak" olan *nesî* sözcüğüyle, ona kinayeli bir atıf olan ve "ilave" anlamına gelen *ziyade* sözcüğü arasındaki harika korelasyon hayli dikkat çekicidir. Müşrik aklın zamana sentetik müdâhalesi tek değildi. Aynı şeyi *zıhar* adı verilen eşini anne yerine koyma ve *tebennî* uygulamasıyla bir kişinin gerçek anne-babasının yerini alma konusunda da yapıyordu. Vahiy bütün bu sentetik uygulamaları reddetti (Krş: 33:4 ve 58:2).

47 Bu Tebük seferidir. Hicrî 9. yılın Recebi, yılın en sıcak ayına denk gelmişti. Hz. Peygamber'in düşmanı Ebu Âmir'in kışkırttığı Bizans uyruğu uç beyliklerinin saldırıya hazırlandıkları haberi üzerine, İslâm ordusu Medine-Şam arasında bulunan Tebük'e kadar ilerledi. Pasaj, bu sefere katılmada gönülsüz davrananlarla alâkalıdır.

48 Kişinin değeri tatmin olduğu şeyle ölçülür. Mü'min, Allah ve cennetten aşağısıyla tatmin olmayandır.

49 *Fî* harfinin mukayese işlevine dayanarak (*İtkân* II, 212).

50 Zımnen: Siz Allah için vazgeçilmez değilsiniz, aksine Allah sizin için vazgeçilmezdir.

51 *Sekinet*in kökeni olan *sukun*, "bir şeyin harekete geçtikten sonra eski hâlini alarak sakinleşmesi" anlamına gelir (Râğıb). Kelimenin yaklaşık bir telaffuzla İbranîce'de de kullanılıyor olması (*sehina*) Sami kökenden geldiğinin göstergesidir. Kur'an'da aynı formda kullanıldığı altı yerde de "iç huzuru, sükûnet, gönül ferahlığı" anlamına gelir (Krş: 48:4, not 6).

52 Zımnen: Esasen Allah'ın dâvâsını kimse yüceltmez, o zaten yücedir; ancak insan onunla kendini yüceltir.

41 Kolay da gelse zor da gelse[53] savaşa çıkın ve Allah yolunda mallarınızla, canlarınızla olanca gücünüzü sarf edin: eğer bilirseniz, bu sizin için daha yararlıdır.[54]

42 Eğer yakın bir menfaat ve kolay bir sefer olsaydı, senin ardına tereddütsüz takılırlardı.[55] Fakat bu zorlu yolculuk onlara pek uzun geldi. Üstelik, "Eğer gücümüz olsaydı kesin sizinle çıkardık" diye Allah adına yemin ederek kişiliklerini mahvedecekler: Oysa, Allah onların yalancı olduğunu çok iyi biliyor.

43 Allah seni affetsin;[56] daha kimin doğru söylediği sana aydınlanmadan ve yalancıları iyice öğrenmeden niçin onlara (savaşa katılma) izni verdin?[57]

اِنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِاَمْوَالِكُمْ
وَاَنْفُسِكُمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ
كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا
قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ وَلٰكِنْ بَعُدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ
وَسَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ
يُهْلِكُونَ اَنْفُسَهُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٤٢﴾
عَفَا اللّٰهُ عَنْكَ لِمَ اَذِنْتَ لَهُمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكَ
الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ ﴿٤٣﴾

---

53 Lafzen: "hafif-ağır" mânasına gelen *hifâf-sikâl*in bu bağlamdaki en uygun karşılığı.

54 Zira: hayatınıza karşılık gelebilecek büyük ödülü size yalnızca Allah verebilir.

55 Tebük, piyade yürüyüşüyle 14 günlük yoldu. Zımnen: Bedel ödedikleri kapının büyüklüğünü bilselerdi, ödedikleri bedelin küçüklüğünü anlarlardı.

56 "Ben de sizin gibi ölümlü bir insanım" (18:110) itirafının yaşanmış karşılığı. Bu şefkat uyarısı, anlaşılabilir nedenlere dayalı bir taktik hatayı dile getirir. Bu hatanın arka planında asla ahlâkî bir zaaf yer almaz. Belki Hz. Peygamber'in davranış ve kararlarının tahlile açık oluşuna bir işarettir.

57 Bu ve müteakip âyetlerde münafıkların istediği "iznin" mahiyeti nedir? Savaşa katılmak için mi, katılmamak için mi izin istenmektedir? Çoğunluk, savaşa katılmamak için izin istendiği görüşündedir. Fakat dakik bir okuma, burada istenen iznin "savaşa katılmak için" istenen izin olduğu sonucunu vermektedir. Şöyle ki:
1) Sefere katılmamak için izin istemek ikiyüzlülerin tarzı değildir. Bu şekilde kendilerini açık etmiş olacaklardır. Bu iznin "katılma" izni olduğunu düşünenler, muhatapların gerçek niyetlerini gizleyen münafıklar olduğunu gözardı etmektedirler. Oysa münafığın davranışı, kendini gizleme temelinde yükselir.
2) Sefere katılmamak için -gerçek ya da sahte- mazeret belirtip izin isteyenlerin kınanmadığının delili 90. âyettir. Bir münafık için de mazeretten bol bir şey yoktur. Kınanan durum, seferden kaytarmak için izin almak değil, katılmaktan nefret ettiği hâlde tam tersi gibi davranıp "Bizim de katılmamız gerekir mi?" diye, teamüllerin aksine katılım izni isteyerek ikiyüzlülük yapmaktır.
3) Bu ikiyüzlülüktür, çünkü Tebük seferi için ilan yapılmıştır. Mü'min olana düşen bu çağrıya tereddütsüz icâbettir. Tıpkı Zemahşerî'nin dediği gibi: "Savaşa katılmak için izin istemek mü'minlerin âdetinden değildi. Muhacir ve Ensarın samimileri 'Nebi'den asla izin istemeyiz ve sözümüz sözdür; biz mallarımız ve canlarımızla onunla birlikte cihada katılacağız' diyorlardı" (*Keşşaf*; ayrıca krş: 48:15). Bu sonucu esas alırsak, 49 ve 86. âyette izin istediğinden söz edilenleri daha farklı bir kategori olarak değerlendirmek gerekecektir ki, vakıayla uyumlu olan da budur.
İşbu sebeplerle onlara orduya katılma izni verilmemiştir. 47. âyetin girişi de bunu teyit eder. Bundan ayrı olarak, savaşa katılmamak için izin isteyen bir zümre daha vardır. Arkadan gelecek olan 49 ve 86. âyetler işte bu zümreden söz etmektedir.

لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ
الْاٰخِرِ اَنْ يُجَاهِدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ وَاللّٰهُ
عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿٤٤﴾ اِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ
لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَارْتَابَتْ
قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ ﴿٤٥﴾ وَلَوْ
اَرَادُوا الْخُرُوجَ لَاَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلٰكِنْ كَرِهَ
اللّٰهُ انْبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ
الْقَاعِدِينَ ﴿٤٦﴾ لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ
اِلَّا خَبَالًا وَلَاَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ
الْفِتْنَةَ وَفِيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ
بِالظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾

44 Allah'a ve Âhiret Günü'ne (yürekten) güvenip inanan kimseler mallarıyla ve canlarıyla zaten cihat etmeleri hasebiyle, senden cihada çıkmak için izin isteme gereği duymazlar.[58] Allah sorumlu davranışta sebat edenleri çok iyi bilir. **45** Yalnızca Allah'a ve Âhiret Günü'ne (yürekten) güvenip inanmayan kimseler senden (cihada) katılma izni isterler; zira onların kalpleri kuşkuya teslim olmuştur, bu yüzden (katılsak mı, katılmasak mı diye) derin tereddütler içerisinde bocalayıp dururlar.[59]

46 Hem, eğer (gerçekten) sefere çıkmak isteselerdi elbet bir hazırlığa girişirlerdi; fakat Allah onların kalkış biçimlerini[60] beğenmedi, bu yüzden de onları alıkoydu. Adeta onlara, "(Sefere ehil olmayıp) oturanlarla birlikte siz de oturun!"[61] denildi.

47 Eğer sizinle birlikte sefere çıkmış olsalardı, sorun çıkarmaktan[62] başka size bir katkıları olmayacaktı. Zira içinizden kendilerini can kulağıyla dinleyecek olanları görüp aranıza daha fazla fitne sokmak amacıyla saflarınıza daha bir sokulacaklardı: ama Allah o zalimleri çok iyi bilmektedir.

---

58 Bir üstteki âyetin notuna bkz. Bu âyetler, 83. âyet ışığında anlaşılmalıdır: "..onlar senden savaşa çıkma izni isterlerse, de ki: Bundan böyle benimle kesinlikle sefere çıkmayacaksınız.."

59 İmanın ahlâkî karşılığı güvendir. Zımnen: Ne kadar güveniyorsanız, o kadar inanıyorsunuz.

60 *İnbe'ase* fiili, yalnızca somut eylemlerde kullanılır. Mutavaat babının özelliği gereği, öznesini üzerine uygulanan eylemin nesnesi hâline getirir (Krş: 91:12). Burada cihada katılmak istemeyenlerin etken değil edilgen, aktif değil pasif ruh hâllerine dikkat çekilmektedir.

61 Ayaktakine "Otur!" derken *iclis*, yatana "Otur!" derken *uk'ud* formu kullanılmasından yola çıkarak (*Fıkhu'l-Luğa*). Evde oturup sosyal savunmaya katılmayanların safına lâyık görülen bu sorumsuz insanların zaten 'ayağa kalkmadıkları', dolayısıyla onların oturuşunun ayağa kalkmış birinin oturuşu olmadığı anlaşılacaktır.

62 *Habâlen*: Nedeni ne olursa olsun "her tür olumsuz sonuç, zarar ve ziyan, sorumsuzluk ya da sorun hâline gelmek". Geçtiği her yerde olumsuz anlamda kullanılan bu sözcüğe, ilk kuşak müfessirler tarafından bu âyet bağlamında çok farklı anlamlar yüklenmiştir (Taberî ve Râzî). Biz, sözcüğün genel kullanımına uygun olarak tüm olumsuzlukları içeren bu genel karşılığı tercih ettik.

48 Zaten onlar daha önce de[63] fitne çıkarmaya çalışmışlar ve sana karşı epey işler çevirmişlerdi; ta ki hak tecelli edinceye ve Allah'ın yasası onların hoşuna gitmeyecek bir biçimde gerçekleşinceye dek.

49 Onlardan kimileri de "İzin ver bana, (Rum dilberleri yüzünden) beni tongaya düşürme!"[64] der. Şu işe bakın ki, baştan ayağa günaha gömüldüler: Üstelik, nankörlükte ısrar edenler bir de cehennem tarafından kuşatılacaktır.

50 Eğer sana bir iyilik dokunsa onların canı sıkılır. Ama başına bir kötülük gelse; "İyi ki biz daha önceden önlemlerimizi almışız" derler ve şen şakrak dönüp giderler.

51 De ki: "Başımıza, Allah'ın bizim için yazdığından başka bir şey gelmez; O'dur bizim tek sahibimiz; şu hâlde inananlar yalnızca O'na güvensinler!"[65]

52 De ki: "Şu iki güzellik dururken, bizim için başka ne gözleyebilirsiniz ki? Bizim size ilişkin beklentimizse -O'nun katından ya da bizim elimizle- Allah'ın gazabına uğramanızdır. Artık bekleyin; bilin ki biz de sizinle birlikte bekliyoruz!"

53 De ki: "İster gönüllü infak edin ister gönülsüz; sizden asla kabul edilmeyecektir:[66] çünkü siz, hepten sapık bir güruh oldunuz."

لَقَدِ ابْتَغَوُا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ وَقَلَّبُوا لَكَ
الْاُمُورَ حَتّٰى جَٓاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ اَمْرُ اللّٰهِ وَهُمْ
كَارِهُونَ ﴿٤٨﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ ائْذَنْ لٖى وَلَا
تَفْتِنّٖيۜ اَلَا فِى الْفِتْنَةِ سَقَطُواۜ وَاِنَّ جَهَنَّمَ
لَمُحٖيطَةٌ بِالْكَافِرٖينَ ﴿٤٩﴾ اِنْ تُصِبْكَ حَسَنَةٌ
تَسُؤْهُمْۚ وَاِنْ تُصِبْكَ مُصٖيبَةٌ يَقُولُوا قَدْ
اَخَذْنَٓا اَمْرَنَا مِنْ قَبْلُ وَيَتَوَلَّوْا وَهُمْ فَرِحُونَ
﴿٥٠﴾ قُلْ لَنْ يُصٖيبَنَٓا اِلَّا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَنَاۚ هُوَ
مَوْلٰينَاۚ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾
قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَٓا اِلَّٓا اِحْدَى الْحُسْنَيَيْنِۜ
وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ اَنْ يُصٖيبَكُمُ اللّٰهُ بِعَذَابٍ
مِنْ عِنْدِهٖٓ اَوْ بِاَيْدٖينَاۘ فَتَرَبَّصُٓوا اِنَّا مَعَكُمْ
مُتَرَبِّصُونَ ﴿٥٢﴾ قُلْ اَنْفِقُوا طَوْعًا اَوْ كَرْهًا لَنْ
يُتَقَبَّلَ مِنْكُمْۜ اِنَّكُمْ كُنْتُمْ قَوْمًا فَاسِقٖينَ ﴿٥٣﴾

63 Yani: Tebük'ten önce, Uhud'da...

64 Veya: "ayartma beni". Çok anlamlılığın en çarpıcı örneklerinden biri olan *fitne* (kök anlamı için bkz: 2:102,191) Kur'an'da türevleriyle birlikte 60 yerde kullanılır ve "deneme, sınav, tonga, mazeret, musibet, skandal, cinnet, anarşi ve kargaşa, kışkırtma, ayartma, terör, işkence ve baskı, iç savaş, savaş, öldürme, günah, saptırma, nifak, küfür, şirk" gibi anlamlarda kullanılır. Bu anlamlar tasnife tâbi tutulacak olursa, kavramın bireysel ve toplumsal, maddî ve mânevî, ahlâkî ve akidevi tüm alanlarda kullanıldığı görülür. Bu bağlamda *fitne*nin en makul karşılığı "tonga" olsa gerektir.

65 Bu ve bir önceki âyet, mü'min ve münafığın birbirine zıt hayat tasavvurlarını ele veriyor.

66 İnfak-nifak karşıtlığı işleniyor ve gönülsüz verildiği bir sonraki âyette dile getiriliyor. Zımnen: Allah için vermek gerçekte almaktır. Bunu bilmedikten sonra verseniz ne olacak? (Krş: 2:272 ve âyetin notları)

وَمَا مَنَعَهُمْ اَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَاتُهُمْ اِلَّٓا اَنَّهُمْ
كَفَرُوا بِاللّٰهِ وَبِرَسُولِه۪ وَلَا يَأْتُونَ الصَّلٰوةَ اِلَّا
وَهُمْ كُسَالٰى وَلَا يُنْفِقُونَ اِلَّا وَهُمْ كَارِهُونَ
﴿٥٤﴾ فَلَا تُعْجِبْكَ اَمْوَالُهُمْ وَلَٓا اَوْلَادُهُمْ اِنَّمَا
يُر۪يدُ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
وَتَزْهَقَ اَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿٥٥﴾ وَيَحْلِفُونَ
بِاللّٰهِ اِنَّهُمْ لَمِنْكُمْ وَمَا هُمْ مِنْكُمْ وَلٰكِنَّهُمْ قَوْمٌ
يَفْرَقُونَ ﴿٥٦﴾ لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَاً اَوْ مَغَارَاتٍ اَوْ
مُدَّخَلًا لَوَلَّوْا اِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ ﴿٥٧﴾ وَمِنْهُمْ
مَنْ يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ فَاِنْ اُعْطُوا مِنْهَا
رَضُوا وَاِنْ لَمْ يُعْطَوْا مِنْهَٓا اِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ
﴿٥٨﴾ وَلَوْ اَنَّهُمْ رَضُوا مَٓا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ
وَقَالُوا حَسْبُنَا اللّٰهُ سَيُؤْت۪ينَا اللّٰهُ مِنْ فَضْلِه۪
وَرَسُولُهُٓ اِنَّٓا اِلَى اللّٰهِ رَاغِبُونَ ﴿٥٩﴾

54 Onların hayır için harcadıklarının kabulüne tek engel, Allah'a ve Rasulü'ne ısrarla nankörlük etmeleridir; onlar namaza hep üşene üşene katılırlar ve onlar her daim gönülsüzce hayır yaparlar.

55 Artık onların, (sınamak için verdiğimiz) mallarının ve çocuklarının (çokluğu) seni şaşırtmasın;[67] Allah bütün bunlar nedeniyle onlara dünyada belâ vermek ve canlarını kendileri inkâra saplanmışken almak istiyor.[68]

56 Ve onlar, kendilerinin sizden olduğuna dair Allah adına yemin ederler; oysa onlar sizden değildirler; ve fakat onlar, korkuya teslim olmuş bir güruhturlar.[69]
57 Eğer bir sığınak, bir mağara ya da bir korunak bulabilselerdi, sürü içgüdüsüyle panik hâlinde oraya seğirtirlerdi.[70]

58 Onlar arasında, sadaka ve zekâtların (dağıtımı) konusunda sana dil uzatanlar var: eğer kendilerine ondan bir pay verirsen seslerini keserler, yok eğer kendilerine ondan bir pay vermezsen, o zaman da öfkelerini kusarlar.
59 Ah keşke onlar Allah'ın ve Rasulü'nün kendilerine verdiklerinden razı olsalardı; ve "Allah bize yeter; gün gelir de Allah lutfundan bize (bir pay) verirse, O'nun Rasulü de (bize takdim eder);[71] elbet biz ta gönülden Allah'a yönelmişiz" deselerdi.

67 Vahyin Hz. Peygamber'in tasavvur ve şahsiyetini inşâ sürecinde, inkârcıların ve ikiyüzlülerin mal ve evlat çokluğuna imrenme problemi, bu âyetlerin inişinden çok uzun zaman önce halledilmişti (Msl: 20:131; 15:88). Bu âyette geçen *fela tu'cibke* ibaresini "sakın seni imrendirmesin" şeklinde çevirmek, işte bu yüzden tarihi verilere uygun düşmemektedir. Burada sözü edilen "imrenme" değil, bunca isyan ve tuğyanlarına rağmen onlara verilen nimetlerin bolluğu karşısında düşülen "şaşkınlık hâli"dir.

68 Servet ve imkân iyinin elinde imkândır; kötünün elindeyse kaybedilmiş bir imtihandır.

69 Bu âyet, nifakın ta temelinde korkuya kulluğun yattığını gösterir.

70 Yılkı atlarının ürkerek panik hâlinde kaçışlarını ifade eden *yecmahûn* fiilinin açılımı. Allah'a teksif edilen korku insanın tedbirini, Allah'tan başkasına teksif edilen korku zilletini artırır.

71 Kur'an veciz bir hitaptır. Kimi zaman cümlenin sonu getirilmeyerek sözün akışına bırakılır. Parantez içi ilavemiz, sözgeliminin (*fahva'l-hıtâb*) zorunlu kıldığı bir ilavedir.

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ
وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي
الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ
السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ
﴿٦٠﴾ وَمِنْهُمُ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ
هُوَ أُذُنٌ قُلْ أُذُنُ خَيْرٍ لَكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ
وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا
مِنْكُمْ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ
عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦١﴾

60 Zekâtlar[72] yalnızca yoksullara ve düşkünlere, bu işi yapan görevlilere ve kalpleri kazanılacak kimselere; özgürlükleri elinden alınanlar ve borç yükü altında ezilenler için, Allah yolunda gösterilen her türlü faaliyet ve yolda kalmışlar için[73] verilir: bu Allah'ın koyduğu bir kuraldır. Ve Allah her şeyi bilir, her hükmünde tam isabet sahibidir.

61 YİNE o (ikiyüzlüler) arasında, "O (her sözü dinleyen) som bir 'kulak'tır"[74] diyerek peygamberi rencide eden kimseler var. De ki: (Öyle ama), sizin için hayırlı bir 'kulak'tır: Allah'a iman eder, mü'minlere ise güvenir;[75] üstelik içinizden imanda sebat edenler için bir rahmettir. Allah'ın Rasulü'nü rencide edenlere gelince: onların hakkı, elem verici bir azaptır.

---

72 Lafzen: "sadakalar". Bu sınıflardan ilk dördünde *lâm* son dördünde *fî* kullanılmıştır. *Lâm* harf-i cerrinde mülkiyet vurgusu vardır. İlk dört grubu oluşturan *fukarâ, mesâkîn, 'amilîne aleyhâ* ve *müellefe-i kulûb* kendilerine sarf edilen zekât üzerinde mülkiyet sahibi olurlar. Yani zekât doğrudan kendilerine verilir. Fakat *fî* harf-i cerri ile gelen son dört madde böyle değildir. Mesela köle için verilen zekât efendisinin mülkiyetine, borçlu için verilen zekât alacaklısının mülkiyetine, "yol oğlu" için verilen zekât, yola terk edilmiş küçükler için anlaşıldığında onların bakımını üstlenecek özel ve tüzel kişiliklerin mülkiyetine geçer. Bu durum, "Allah yolu" için verilen zekâtlarda daha da belirgindir. *Lâm* ile *fî* farkı "falana vermek" ile "falanca için vermek" arasındaki farktır. Bu, sonuncuların daha müstehak olduklarına delâlet eder. Bu fark çeviriye yansıtılmıştır.

73 *İbnu's-sebîl*, lafzen "yol oğlu". Bu ifade sadece yolcuları değil, yola terk edilmiş bebek ve sokak çocukları gibi tüm "mekânsızları" kapsar.

74 Klasik tefsir, "kulak" ithamını "kendisine her söylenene inanır" şeklinde yorumlamıştır (Taberî). Oysa, ne âyetin iç ve dış bağlamı ve ne de Kur'an bunu doğrular. Rasulullah'a kalbi hastalıklı olanların yönelttiği "kulak" ithamı, onun kendisine konuşan herkesi sabırla "dinlemek" gibi öteden beri iyi bilinen insani meziyetine yöneliktir. Sözü olan herkesin sözünü dinlemek Kur'an'ın övdüğü bir davranıştır (39:18). Doğaldır ki, kişinin konuşanın sözüne kulak kesilmesi bir erdem, dinlediği her şeye inanması bir zaaftır (39:18). Âyetin devamı, Hz. Peygamber'in bu davranışını reddetmek yerine bunun inanan insana olan 'güvenden' kaynaklanan bir meziyet olduğunu tasdik etmektedir. Alternatif bir açıklama da şu olabilir: Bu itham, vahyin kaynağı hakkında ikiyüzlülerin gizli inkârını yansıtmaktadır. Rasulullah'ı, kulağına fısıldanan asılsız sözleri "vahiy" diye dinlemekle itham etmiş olmaktadırlar ki, bu pek alçakçadır. 65. âyette onların alay ettikleri arasında "Allah'ın âyetleri"nin de sayılması, bu yorumun teyidi olarak görülebilir.

75 *Yu'minu*: Aynı âyette hem akidevi anlamı olan "inanır" anlamına, hem de ahlâkî anlamı olan "güvenir" anlamına kullanılmıştır. Her ne kadar birincisi *be* ikincisi *lam* ile gelmişse de, dil açısından *âmene* fiilinin tüm kullanımlarında her iki anlam da vardır. Şu hâlde, *yu'minu billahi ve yu'minu li'l-mü'minin* ibaresinin tam açılımı şöyle olur: "Peygamber Allah'a iman edip güvenir; dolayısıyla Allah'a ve kendisine iman edip güvenenlere de inanıp güvenir".

يَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَكُمْ لِيُرْضُوكُمْۚ وَاللّٰهُ وَرَسُولُهُٓ
اَحَقُّ اَنْ يُرْضُوهُ اِنْ كَانُوا مُؤْمِن۪ينَ ﴿٦٢﴾ اَلَمْ
يَعْلَمُٓوا اَنَّهُ مَنْ يُحَادِدِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَاَنَّ لَهُ
نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا ف۪يهَاۜ ذٰلِكَ الْخِزْيُ الْعَظ۪يمُ
﴿٦٣﴾ يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ اَنْ تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ
تُنَبِّئُهُمْ بِمَا ف۪ي قُلُوبِهِمْۜ قُلِ اسْتَهْزِؤُاۚ اِنَّ اللّٰهَ
مُخْرِجٌ مَا تَحْذَرُونَ ﴿٦٤﴾ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ
اِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُۜ قُلْ اَبِاللّٰهِ وَاٰيَاتِه۪
وَرَسُولِه۪ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِؤُ۫نَ ﴿٦٥﴾ لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ
كَفَرْتُمْ بَعْدَ ا۪يمَانِكُمْۜ اِنْ نَعْفُ عَنْ طَٓائِفَةٍ مِنْكُمْ
نُعَذِّبْ طَٓائِفَةً بِاَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِم۪ينَ ﴿٦٦﴾

62 Onlar, sizi hoşnut etmek için size Allah adına yeminler ederler. Oysa daha öncelikli bir görevleri var: Allah'ı hoşnut etmek, O'nun Elçisi'ni de...[76] Tabii yürekten inanmışlarsa eğer!

63 Yoksa onlar şunu bilmiyorlar mı: kim Allah'a ve Elçisi'ne meydan okursa,[77] işte o içinde daimî kalmak üzere cehennem ateşine atılır; en dehşet onursuzluk[78] da budur.

64 İkiyüzlüler kendileri hakkında, kalplerinde olanı sana haber veren bir sûre inmesinden endişe ediyorlar. De ki: "Alay edin bakalım! Nasıl olsa Allah korktuğunuzu başınıza getirecektir."[79]

65 Dönüp kendilerine sorsan, elbet şöyle diyecekler: "Kendimizi lafa kaptırmıştık, eğleniyorduk, hepsi bu!"

De ki: "Allah'la, O'nun âyetleriyle ve O'nun Elçisi'yle mi eğlenip duruyordunuz? 66 Bahane üretmeyin! Doğrusu siz, inan(dığınızı açıkla)dıktan sonra da küfre saptınız.[80] Bir kısmınızı bu suçtan dolayı affetsek bile, bir kısmınızı suçu savunmalarından dolayı[81] cezalandıracağız."

---

76 Bu cümlede, Kur'an vahyinin "tevhid" akidesi üzerine nasıl titrediği açıkça görülmektedir. *Vallâhu ve rasuluhu ehakku en-yurdûhu* ibaresi, tıpkı Allah için kullanılan "o-ben-biz" zamirlerinde olduğu gibi, dil mantığını altüst etmiştir. Allah ve Elçisi'ne raci olan *yurdûhu*'da, *humâ* (ikisi) değil de *hû* (o) zamirinin kullanılmış olması manidardır. Metnin hassasiyetini ve vurgusunu çeviriye yansıtma çabamız, bu cümlenin anlamını böyle bir formla taşımaya bizi mecbur bıraktı. Fakat bütün gayretimize rağmen bunu tam başardığımız söylenemez. Kur'an'ın bu hassasiyetinin, kendisine yönelik sıradan hitaplarda da dikkate alınmasını öğütleyen Hz. Peygamber, Allah'la kendisini tesniye zamiri (*humâ*) içerisinde birlikte kullanan birini, yanlış bir çağrışıma neden olur kaygısıyla "Sen ne kötü hatipsin!" diye uyarmıştı. Burada ifade edilen, Allah'ı razı etmenin nihaî amaç olduğu, bu nihaî amacın gerçekleşmesinde Allah'ın Elçisi'nin payını da unutmamak gerektiği hakikatidir (Krş: 19:65 ve 8:24).

77 Krş: 58:5.

78 *Hızy* için, muhtemelen nüzûl sürecinde ilk geçtiği 20:134'ün ilgili notuna bkz.

79 İkiyüzlülerin kendileri hakkında sûre indirilmesinden korkmaları, bizce vahyin kaynağına inandıkları anlamını taşımamaktadır. Bunu "alay amacıyla" söyledikleri ifade edilmektedir. O hâlde, ikiyüzlüler bunu "bizim aleyhimize de bir şeyler düzüp-koşarsa" anlamına söylemiş olmalılar. 61. âyetin atıflarından biri de ikiyüzlülerin vahyin kaynağına ilişkin bu inkârlarıdır. Onlar, ilâhî kelâmın kendileri için ne diyeceğinden değil, deşifre edilmekten endişe ediyorlardı.

80 42. âyetten beri kendilerinden söz edilen ikiyüzlülerin imanla inkâr -ahlâkî karşılıklarıyla- güvenle nankörlük arasında gidip gelişlerine bir atıf.

81 *Mücrimîn*: Sıradan bir "suçlu" değil, "suçu içselleştiren, suçu kimliğinin bir parçası hâline getirip savu-

67 İkiyüzlü erkekler ve ikiyüzlü kadınlar; hepsi birbirine benzerler:[82] Kötü ve yanlış olanı teklif eder, iyi ve doğru olanı önlerler; ve (iyilik için) ellerini oynatmazlar. Onlar Allah'ı unuttular, bu yüzden Allah da onları hatırlanmaya değer bulmadı.[83] Gerçekte yoldan sapmış olanlar işte bu münafıklardır.[84]

68 Allah, ikiyüzlü erkeklerle ikiyüzlü kadınlara ve inkârını açıkça ortaya koyanlara, içinde daimî kalmak üzere cehennem ateşini vaad etmiştir: odur onların payına düşen; zira Allah onları rahmetinden dışlamıştır;[85] dolayısıyla onların hakkı kalıcı bir azaba mahkûm olmaktır.

69 (De ki onlara): "(Siz de) tıpkı sizden önceki (ikiyüzlüler) gibisiniz. Onlar kuvvet bakımından sizden daha güçlüydüler, servet ve sayıca daha fazlaydılar; fakat bu dünyadan paylarına düşenle safa sürmeyi seçtiler; siz de kendi payınıza düşenle safa sürmeyi seçtiniz; tıpkı sizden öncekilerin kendi paylarına düşenle safa sürmeyi seçtikleri gibi:[86] sonunda siz de onların daldığı şeyin benzerine daldınız.[87] Önünde sonunda,[88] bu tür kimselerin çabaları boşa gidecektir; neticede kaybedecek olan da bunlardır.

اَلْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ
يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ
وَيَقْبِضُونَ اَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللّٰهَ فَنَسِيَهُمْ اِنَّ
الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٦٧﴾ وَعَدَ اللّٰهُ
الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ
جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا هِيَ حَسْبُهُمْ وَلَعَنَهُمُ
اللّٰهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُقِيمٌ ﴿٦٨﴾ كَالَّذِينَ مِنْ
قَبْلِكُمْ كَانُوا اَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَاَكْثَرَ اَمْوَالاً
وَاَوْلَادًا فَاسْتَمْتَعُوا بِخَلَاقِهِمْ فَاسْتَمْتَعْتُمْ
بِخَلَاقِكُمْ كَمَا اسْتَمْتَعَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ
بِخَلَاقِهِمْ وَخُضْتُمْ كَالَّذِي خَاضُوا اُولٰئِكَ
حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ
وَاُولٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٦٩﴾

---

nan" anlamına.

82 Burada *ba'duhum min ba'd* olarak gelen ibare, söz konusu mü'minler (71. âyet) ya da kâfirler (8:73) olduğunda *ba'duhum evliyâu ba'd* kalıbıyla gelir. Çünkü münafıklar örgütsüz olan ve kendilerine özgü bir inanç sistemi ve kimliği olmayan kimselerken, mü'minler ya da kâfirler örgütlü ve kendilerine özgü bir kimlik ve inanç sistemi bulunan cemaatlerdir (*İtkân* III, 344).

83 Krş: 32:14 ve 59:19.

84 Bu son cümle, yersiz korku ve kaygılara kapılan kalbi hasta tereddütlü tipleri değil, ikiyüzlülüğü içselleştirip bir kimlik hâline dönüştürenleri kastediyor gibidir.

85 Lanet, Allah'ın rahmetinden mahrum olmak demektir (Bkz: 2:61, ilgili notlar).

86 Burada metin yalınkat haber taşıyan 'pasif' bir metin değil, söz konusu ettiği kimselerin seçimlerini eleştiren ve yanlışlayan 'aktif' bir metindir. Bu nedenle, çeviri cümleleri zorunlu olarak "seçim" yüklemi üzerine bina edilmeliydi.

87 Allah katındaki yerinizi bilmek istiyorsanız, ilâhî senaryoda hangi rolü tercih ettiğinize bakınız.

88 Lafzen: "bu dünyada da öte dünyada da".

اَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَاُ الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ
وَعَادٍ وَثَمُودَ وَقَوْمِ اِبْرٰه۪يمَ وَاَصْحَابِ
مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَاتِۜ اَتَتْهُمْ رُسُلُهُمْ
بِالْبَيِّنَاتِۚ فَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلٰكِنْ
كَانُٓوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٧٠﴾ وَالْمُؤْمِنُونَ
وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَٓاءُ بَعْضٍۘ يَأْمُرُونَ
بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُق۪يمُونَ
الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَيُط۪يعُونَ اللّٰهَ
وَرَسُولَهُۜ اُو۬لٰٓئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللّٰهُۜ اِنَّ اللّٰهَ
عَز۪يزٌ حَك۪يمٌ ﴿٧١﴾

70 Yoksa kendilerinden önce geçip gidenlerin, Nûh kavminin, 'Âd ve Semud'un, İbrahim kavminin, Medyen ahalisinin ve bütün o altı üstüne gelmiş kentlerin (felaket) haberleri onlara ulaşmadı mı? Öncekilere (de) elçileri hakikatin apaçık delilleriyle gelmişlerdi (fakat inkâr ettiler). Sonuçta, Allah onlara zulmetmiş değildi; fakat onlar asıl kendi kendilerine zulmediyorlardı.

71 Ama inanan erkekler ve inanan kadınlar (da) birbirlerinin dostu, koruyucusudurlar: İyi ve doğru olanı teklif eder, kötü ve yanlış olanı önlerler; ve namazı içtenlikle kılarlar, zekâtı da seve seve verirler; Allah'a ve O'nun Elçisi'ne uyarlar:[89] işte onlardır Allah'ın rahmetini bahşedeceği kimseler; çünkü her işinde mükemmel olan, her hükmünde tam isabet kaydeden yalnızca Allah'tır.[90]

89 Bu âyet, 67. âyette nitelenen ikiyüzlü tipin tam zıddı olan samimi mü'mini tanımlar. Kur'an'da çok sık dile getirilen bir vecîbe olan *el-emr bi'l-ma'ruf ve'n-nehy 'ani'l-münker*, adı geçen âyette ikiyüzlülerin en tipik özelliği olarak tam ters bir işleve bürünmüş olarak karşımıza çıkar. İnananın namaz ve zekâtla ilgili tavrı ise, yine ikiyüzlülerin özellikleriyle ilgili 54. âyetin mukabilidir. Bu nedenledir ki, tercümedeki "içtenlikle" ve "seve seve" sıfatları zorunlu hâle gelmiştir.

90 *'Azîzun Hakîm*: Âyet sonlarında sık sık karşılaştığımız Allah'la ilgili bu tür sıfatlar, kanaatimizce, Kur'an'ın diğer tüm tekrarlarında olduğu gibi, "nakarat" işlevi gören mücerret bir tekrar değildirler. Sonunda geldiği âyetin içeriğine, pasajın konusuna, özetle bağlamına göre nitelik ve/veya işlev kazanırlar. Böyle gördüğümüz içindir ki her *'Azîzun Hakîm*'i 'nakarât' saymayarak standart bir kalıpla çevirmedik. Bu ilkemizi bağlamın anlamı farklılaştırdığı diğer esma ve birbirinin aynı lafza sahip ibarelerde de uyguladık. Zira bir metnin mânasını oluşturmada bağlam da lafız kadar önemlidir. Bu âyet ve âyetin ait olduğu ve konusunu mü'min ve münafığın niteliklerinin oluşturduğu bu pasaj bağlamında Allah'ın izzet ve yüceliğine delâlet eden *Azizun* sıfatı, hemen öncesinde gelen inananlara rahmette yüce oluşuyla ilgilidir. *Hâkimun* sıfatı ise, bir duruş ve davranış biçimi olarak ikiyüzlülüğün insan için neden, nasıl, niçin mümkün olabildiği gibi sorularla tüketilemeyecek olan akıl sır ermez hikmete bir atıftır. Hemen söylemeliyiz ki, Kur'an'ın tam 47 yerinde birlikte gelen bu iki sıfat, yine Kur'an'ın hiçbir yerinde *Hâkimun Aziz* biçiminde gelmez. Bizce bu, yalnızca ses uyumu gerekçesiyle açıklanamayacak bir durumdur ve ikisi arasındaki kopmaz mâna bağına delâlet eder. Öncelik ve sonralığı anlamı doğrudan etkilemekte, birlikte geldikleri tüm yerlerde birbirlerinin anlamını tayin ve tesbit etmektedirler. Anlam verirken de hem bu iki sıfat arasındaki iç irtibat hem de bu sıfatların sonunda geldiği âyetin ve onun bağlı olduğu pasajın konusuyla anlam ilişkisini ele veren dış irtibat göz önünde bulundurulmalıdır. İç irtibata gerekçe olarak her yerde *Azizun Hâkîm* sıralamasıyla geldiğini göstermiştik. Dış irtibatın gerekçesini ise metin bize sunmaktadır. Bu, kimi zaman yukarıdaki iki örnekte olduğu gibi *inne* edatı, kimi zaman da "hâl karineleri"ni kapsayan bağlamdır.

Öte yandan, tüm ilâhî esma, taşıdığı mânanın "en"lerini ifade eder. Belirsiz formda geliyorsa (*'Azîzun, Hakîmun* gibi) "en akıl-sır ermez", "en tarifsiz ve eşsiz", "en sınırsız ve limitsiz" *izzet* ve *hikmet*'i ifade eder. Belirli formda geliyorsa (*el-'Azîz, el-Hakîm* gibi) "mutlak-mükemmel" ve "sonsuzluk-tamlık" ifade eder. Bu üslubun sebebi yalnızca tüm noksan sıfatlardan münezzeh, tüm kemâl sıfatlarıyla muttasıf bir Allah inancını inşâ etmek için değildir. Bununla beraber bu üslub, insan tasavvurumuzu da inşâ etmeyi amaçlar. Buna

72 Allah, inanan erkeklere ve inanan kadınlara zemininden ırmaklar akan cennetler vaad etti; orada daimî kalıcıdırlar; dahası, o mutluluk diyarı olan cennetlerde göz kamaştırıcı konutlar vardır; hele[91] bir de Allah'tan gelen tarifi imkânsız hoşnutluk, bu (mutluluklarin) en büyüğü olacaktır; bu, işte budur muhteşem başarı.

73 SEN ey peygamber! İnkârı ısrarla savunanlarla ve ikiyüzlülüğü tabiat hâline getirenlerle mücadele et ve onlara karşı ödünsüz davran![92] Sonunda karar kılacakları yer cehennemdir ve o ne berbat bir son duraktır.

74 Onlar, (kötü bir söz) söylemediklerine ilişkin Allah adına yemin ediyorlar; oysa ki onlar kesinlikle küfre varan sözler söylemişler, böylece Allah'a teslim olmalarından sonra inkâra sapmışlar ve başarmaları mümkün olmayan bir işe soyunmuşlardı.[93] Onların kin duymaları için, Allah'ın ve O'nun lutfu sayesinde Elçisi'nin kendilerini zengin ve yetkin hâle getirmesi dışında bir neden yok ki![94] Artık tevbe ederlerse, bu kendileri hakkında daha hayırlı olur; yok eğer yüz çevirirlerse, Allah onları bu dünyada da öte dünyada da pek elem verici bir azaba çarptıracak; ve onlar yeryüzünde kendileri için ne bir dost, ne de bir yardımcı bulabileceklerdir.

وَعَدَ اللّٰهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا
وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ
مِنَ اللّٰهِ اَكْبَرُ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٧٢﴾ يَا
اَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ
عَلَيْهِمْ وَمَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٧٣﴾
يَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ
وَكَفَرُوا بَعْدَ اِسْلَامِهِمْ وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا
وَمَا نَقَمُوا اِلَّا اَنْ اَغْنٰيهُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ مِنْ
فَضْلِهِ فَاِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْرًا لَهُمْ وَاِنْ يَتَوَلَّوْا
يُعَذِّبْهُمُ اللّٰهُ عَذَابًا اَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ
وَمَا لَهُمْ فِي الْاَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٧٤﴾

---

göre hiç bir insan, hiç bir alanda, mutlaklık ve mükemmellik, sonsuzluk ve sınırsızlıkla nitelendirilemez. Zira bu nitelemeler yalnızca Allah'a mahsustur.

91 Buradaki *ve* bağlacının bu bağlamdaki en makul vurgusu.

92 Allah Rasulü hiçbir zaman münafıklara karşı savaş açmadığına göre, buradaki cihad emri "mücadele" olarak anlaşılmak durumundadır.

93 Suikast teşebbüsünden söz edilmişse de ifade geneldir. İkiyüzlülerin küfür sözü "kulak" ithamı üzerinden vahyin kaynağına dair iftiralarıydı (Bkz: 61, not 74).

94 Zamirleriyle dilin sınırlarını zorlayan bu ibarenin metni, tıpkı 62. âyette olduğu gibi tevhid inancı çerçevesindeki hassasiyeti yansıtmaktadır. İronik bir üslûp taşıyan bu ibare "Kur'anî mizahın" ilginç

وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللّٰهَ لَئِنْ اٰتٰينَا مِنْ فَضْلِه۪
لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِح۪ينَ ﴿٧٥﴾
فَلَمَّٓا اٰتٰيهُمْ مِنْ فَضْلِه۪ بَخِلُوا بِه۪ وَتَوَلَّوْا
وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٧٦﴾ فَاَعْقَبَهُمْ نِفَاقاً ف۪ي
قُلُوبِهِمْ اِلٰى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَٓا اَخْلَفُوا اللّٰهَ
مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴿٧٧﴾ اَلَمْ
يَعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوٰيهُمْ
وَاَنَّ اللّٰهَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿٧٨﴾ اَلَّذ۪ينَ يَلْمِزُونَ
الْمُطَّوِّع۪ينَ مِنَ الْمُؤْمِن۪ينَ فِي الصَّدَقَاتِ
وَالَّذ۪ينَ لَا يَجِدُونَ اِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ
مِنْهُمْ سَخِرَ اللّٰهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿٧٩﴾
اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ اَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ

75 Hem, onlar arasında "Eğer O lutfundan bize de bir şeyler verirse, elbet biz de hayır hasenat için harcar, böylece iyiler arasına biz de karışmış oluruz!" diye Allah'a yemin edenler var.
76 Ama Allah kendilerine lutfundan bağışlar bağışlamaz bunda cimrilik ederler ve (yeminlerinden) geri dönerler: zira onlar (iyiliğe) sırt dönenlerdir.[95] 77 Bunun üzerine O da, Zâtıyla karşılaşacakları güne kadar kalplerinde (taşıyacakları) bir nifakı başlarına sarar. Bu, onların Allah'a verdikleri sözden dönmeleri ve yalan söylemeyi alışkanlık hâline getirmeleri yüzündendir.

78 Bilmiyorlar mı ki Allah, onların sırlarından ve gizli görüşmelerinden çok iyi haberdardır; zira, iyi bilsinler ki Allah her tür gizliliği tüm ayrıntılarıyla bilir.

79 Onlar, (yürekten) inananlar arasından, hem vermesi gerekenden fazlasını gönlünden koparak verenlere, hem de gündelik emeğinden başka verecek bir şey bulamayanlara dil uzatmakta ve onlarla alay etmektedirler.[96] Allah onların alaylarını başlarına geçirecektir ve onların hakkı elem verici bir azaptır. **80** Onların bağışlanmaları için Allah'tan ister af dile, ister dileme:[97]->

örneklerinden biridir. Bu ifade, Türkçede "Besle kargayı oysun gözünü" özdeyişiyle dile getirilen nankörlüğe lâtif bir atıftır. İnanmış maskesi takan hasta kalplilere, "her şeylerini borçlu oldukları Allah ve O'nun elçisine nefret beslemeleri için, gördükleri iyilikten başka bir gerekçeye sahip olmadıkları" söylenmektedir.

95 Bir çok mealde düzgün bir karşılık bulamayan bu son ibarenin bağlama en uygun karşılığı budur.

96 Zımnen: Münafık camdan bakmaz, cama bakar. Ebu Mes'ud der ki: "Biri fazla verse 'Bak bak, gösteriş yapıyor!' derler. Yoksul biri de bir ölçek hurma getirse 'Allah'ın buna ihtiyacı mı var?' derler (Buhârî ve Müslim). Elinin emeğiyle geçinen Ebu Akil, avuçları su toplayıncaya kadar kan ter içinde su çekmiş, bunun karşılığında aldığı bir ölçek hurmayı infak olarak getirmişti.

97 80-113. âyetlerin Abdullah b. Ubeyy hakkında indiği kesin değildir. Taberî, tarihinde İbn Ubeyy'in Münâfıkun sûresinden sonra çok yaşamayıp öldüğünü söyler (II, 261-262). Münâfıkun sûresi İbn Kesir'e göre hicrî 6. yılda Mustalıkoğulları seferi sırasında inmiştir. Bu konuda Buhârî'nin naklettiği hadis ciddi bir çelişki içermektedir. Hadiste Hz. Ömer'in Rasulullah'a "Allah seni onun namazını kılmaktan men etmedi mi?" dediği nakledilirken, hadisin sonunda, "bu olay üzerine onların namazını kılmaması için âyet indi" denilmektedir (Cenaiz, 23). Bu açık bir çelişkidir. Rasulullah'ın, Abdullah b. Ubeyy b. Selul'un onca ihanet, iftira, hakaret ve tahriklerine rağmen ona istiğfarda direnmesi pek makul görünmüyor. Bunu izah

اِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ
لَهُمْ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَاللّٰهُ لَا
يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٨٠﴾ فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ
بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللّٰهِ وَكَرِهُوا اَنْ
يُجَاهِدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ

<- Onlar için Allah'tan yetmiş kez af dilemiş olsan dahi, artık Allah onları asla affetmeyecektir.[98] Bunun nedeni, onların Allah'a ve O'nun Elçisi'ne ısrarla nankörlük etmeleridir; zira Allah (fıtrat) yolundan sapmış kimseleri doğru yola yöneltmez.[99]

81 ARKADA bırakılan (bu) kimseler, Rasulullah'a muhalefet ederek oturup kalmalarına sevindiler ve Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad etmekten hoşlanmadılar;[100]->

---

etmekte zorlananlar bu konuda üretilmiş bir rivayete sarılırlar: "Rasulullah buyurdu ki: Benim gömleğim ve üzerine namaz kılmam ona bir yarar sağlamaz. Fakat ben onun kavminden bin kişinin müslüman olmasını umuyorum. O gün onun kavminden bin kişi müslüman oldu". Bu çok ilginçtir. Medine'nin nüfusu on bin kişidir. Beri yandan böylesine büyük bir katılımı belgeleyen ne bir âyet, ne de başka bir rivayet vardır.

98 Buhârî ve Müslim'in rivayet ettikleri bir habere göre, münafıkların lideri Abdullah b. Ubeyy öldüğünde oğlu gelerek Rasulullah'tan babasının cenaze namazını kıldırmasını istemiş, o da bunu kabul etmiştir. Cenaze namazına duracağı zaman Hz. Ömer de yakasından tutarak "Ya Rasulallah, Allah sizi bundan men ettiği hâlde nasıl namazını kılarsınız" demiştir. Habere göre Hz. Peygamber şu cevabı verir: "Allah beni muhayyer bırakmış ve onlar için ister af dile ister dileme demiştir. Ayrıca 'onlar için 70 defa da af dilesen Allah onları asla affetmeyecektir' buyurmuştur. Ben de 70'ten fazla af dileyeceğim." (Buhârî, *Tefsir* 160; Muslim, *S. Munafıkin* 3). Bu haber, başta âyetin sonuna aykırıdır. Gazzalî de bu haberi sahih bulmaz. Zira âyette geçen 70 rakamı sayı değil çokluk ifade eder. Bu âyette anlatılmak istenen onların kesinlikle bağışlanmayacağıdır. Gazzalî şöyle der: "Rasulullah'ın Allah'ın bu muradını anlamadığını varsaymak nasıl mümkün olabilir? Bu haberin sahih olmadığı açıktır. Zira Allah Rasulü kelâmın mânalarını en iyi bilendi." (*el-Mustasfa* I, 162; hadis hakkındaki tartışmalar için bkz: Âlûsî).

99 Bu son ibareye "zira Allah, yoldan sapmış kimseleri (kötü) maksatlarına ulaştırmaz" anlamı verilebilir mi? Allahu a'lem hayır. Çünkü *hidâyet*, dilde *dalâlet* karşılığı konulmuştur ve kullanıldığı her yerde "lutuf" anlamına gelir. Bu nedenle "hediyye" bu kökten türetilmiştir (Râğıb). Kur'an'da olumsuz anlamda iki âyette kullanılmıştır: 37:23'teki *fehdûhum* (ve hepsini gözleri faltaşı gibi açacak bir ateşe yönlendirin), 22:4'teki *yehdîhi* (ve onu yakıp kavurucu bir azaba yönlendirir). Râğıb, bu iki kullanımda da "hidayet/yöneltme" sözcüğünün, tıpkı "yürek yakan bir mahrumiyetle müjdele" (3:21) ibaresindeki "tebşir/müjde" gibi ironik bir tehdit anlamında kullanıldığını söyler. Bu bir yana, bu iki kullanımda da özne Allah değildir ve Kur'an'da Allah'a atfedilen hiç bir "hidayet" olumsuz anlamda kullanılmaz. Burada ve bir çok yerde fiil formuyla (*yehdî*) kullanılan hidayet'in, Kur'an'ın insan tasavvurunda, insanın özgür tercihini sıfırlayan ve yok sayan nedensiz ve yasasız bir tasarruf olmadığı açık. Aksine insanın seçimiyle bire bir irtibatı olan bu ilâhî tasarrufun, söz konusu boyutunu da çeviriye yansıtabilmek için, "Allah'ın hidayeti"ni bir çok yerde "yöneltme" ya da "yönlendirme" şeklinde karşıladık. Bir yöne yöneltilen kimse, bu yönlendirmenin tam karşılığını yöneltildiği yön istikametinde çaba sarf ederek elde edebilir. Fakat şu da var ki, doğru yöne yöneltilmemiş bir çaba bütünüyle boşa gidecektir. İşte bu nedenle "hidayet", çabayı anlamlandıran bir 'iksir' mesabesindedir.

100 Cevherî *el-muhallefuna el-metruk* (terkedilmiş) anlamı veriyor (Kurtubî). Âyetteki *hılafe* (muhalefet etmek) kelimesi, *halfe* (arkada kalmak) şeklinde de okunmuştur. Bu durumda anlam "Rasulullah'tan arkada kalarak..." olur. Âyette bahsedilen iklimden, sözü edilen seferin Tebük Seferi olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Çünkü bu sefer sıcakların en şiddetli olduğu bir döneme denk gelmişti. Fakat, Hatib'in hitabı elbette bu olayla sınırlandırılamaz. Tüm zamanlar ve mekânlardaki 'mazeretçi aklı' kapsamaktadır.

وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ اَشَدُّ
حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ﴿٨١﴾ فَلْيَضْحَكُوا قَليلاً
وَلْيَبْكُوا كَثيرًا جَزَٓاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ
﴿٨٢﴾ فَاِنْ رَجَعَكَ اللّٰهُ اِلٰى طَٓائِفَةٍ مِنْهُمْ
فَاسْتَأْذَنُوكَ لِلْخُرُوجِ فَقُلْ لَنْ تَخْرُجُوا مَعِيَ
اَبَدًا وَلَنْ تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا اِنَّكُمْ رَضيتُمْ
بِالْقُعُودِ اَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا مَعَ الْخَالِفينَ ﴿٨٣﴾
وَلَا تُصَلِّ عَلٰٓى اَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ اَبَدًا وَلَا
تَقُمْ عَلٰى قَبْرِه۪ اِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِه۪
وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨٤﴾

<- bir de kalkıp "Şu sıcakta savaşa çıkmayın!" diye propaganda yaptılar.

Onlara "Cehennem ateşi daha sıcaktır!" de; eğer ki bunu anlayabilirlerse![101]

82 Artık, bundan böyle (dünyada) az biraz gülsünler; fakat kazandıklarının bir karşılığı olarak (ukbada) çok ağlayacaklar![102]

83 Bundan sonra, Allah sana (seferden) dönmeyi nasip eder de onlardan bir grupla karşılaştırırsa, dahası onlar senden savaşa çıkma izni isterlerse, de ki: "Bundan böyle benimle kesinlikle sefere çıkmayacaksınız; ve benimle birlikte asla düşmana karşı savaşmayacaksınız! Madem siz bir kez oturup kalmaya razı oldunuz, bundan sonra da (seferden) geri kalanlarla birlikte oturmayı sürdürün!"[103]

84 Ve onlardan ölen herhangi birinin namazını kılma ve kabrinin başında da asla bulunma! Çünkü onlar Allah'a ve Elçisi'ne nankörlük ettiler ve yoldan sapmış bir halde öldüler.[104]

---

101 Özellikle ilk cümle, ikiyüzlünün hamakat belgesi mahiyetinde. Zımnen: Münafık kurnaz geçinen bir ahmaktır; elenmiştir fakat atlattığını sanır. Bu yüzden, 'elendiğine' yanmak yerine 'atlattığına' sevinir.

102 Parantez içi açıklamaları metin zorunlu kılmaktadır. *Ve'lyebkû* (ağlasınlar), emir formunda haberdir. Haberin emir formunda gelmesi, muhataplar için tehdidin kaçınılmazlığını ifade eder (*el-Bahru'l-Muhît*). Lafzen "ağlasınlar" anlamındaki kelimeyi bu bağlamda gelecek zaman kipiyle "ağlayacaklar" şeklinde çevirimizin gerekçesi budur. İkiyüzlüler tek dünyalıdır, o da bu dünya. Eğer çift dünyası olsaydı tek yüzü olurdu. Zira âhiret, maskelerin düştüğü gündür. İşbu yüzden, iki dünyası olanın iki yüzü olmaz.

103 "Geri kalanlardan" kastın kimler olduğu tartışılmıştır. Geleneksel yoruma göre, Fetih ile birlikte bir de bu sûrede (iki kez) kullanılan bu kelimeyle kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve sakatlar gibi savaşa katılamayan kesimler kastedilmiştir. Ama kelimenin "dura dura bozuldu, kokuştu" (*Lisân*) anlamı göz önüne alınınca, "geri kalanlardan" muradın "kasıtlı olarak savaştan kaçanlar" olduğu anlaşılır. Bizce, "oturanlar" anlamına gelen *kaidin* savaştan muaf tutulan birinci kesime, "geri kalanlar" anlamına gelen *hâlifin* ve türevleri ise savaştan kaçan ikinci kesime delâlet etmektedir. Kur'an İkiyüzlüler için ısrarla *hâlifin* kelimesini kullanırken (Bkz: Âyet 83, 87), onların kendileri için *kâidîn* kelimesini kullanmaları da (Bkz: 86. âyet) buna delâlet etmektedir. "Geri kalan" ifadesi, söz konusu anlam farkını "geride kalan" ifadesinden daha iyi yansıttığı için tercih ettik.

104 Hz. Cabir'den: "Münafıkların elebaşı öldüğünde namazını Rasulullah'ın kıldırmasını vasiyet etmişti. Oğlu peygamber'e geldi ve dedi ki: Babam senin gömleğinle kefenlenmeyi vasiyet etti..." (Müslim'den nkl: İbn Kesir). Bu istismarcı tavır, bir ömür Hz. Peygamber'e ve onun dâvâsına karşı sinsice savaşan İbn Ubeyy'in 'tüketici' peygamber tasavvuruna ibretlik bir örnektir (Bkz: âyet 80, notlar). Bu örnek üzerinden verilen ibret dersi şudur: Münafık imana değil imaja yatırım yapar, mü'min ise imaja değil imana yatırım yapar. Zira Allah insanın imajına değil imanına bakar.

85 Ve onların malları da, çocukları da seni
hayrete düşürmesin:[105] şu kesin ki Allah,
bu şeyleri dünyada onlar için bir azaba
dönüştürmek ve canlarını inkâra gömü-
lüp gitmişken çekip almak istiyor.[106]

86 Hem, ne zaman "Allah'a güvenip
iman edin ve Elçisi'yle birlikte cihad
edin!" diyen bir pasaj[107] indirilse; içle-
rinden durumu gayet müsait olanlar
(bile) senden izin isteyerek derler ki:
"Bırak bizi, oturanlarla birlikte otura-
lım!"[108] 87 Kadınlarla birlikte (geride
kalmış) olmaya razı oldular; sonun-
da kalplerine mühür basıldı:[109] artık
onlar (bunun ne anlama geldiğini)
kavrayamazlar.[110]

88 Fakat, Elçi ve onunla birlikte iman
edip mallarıyla ve canlarıyla cihad
eden kimseler var ya: işte onları hayırlı
sonuçlar beklemektedir; üstelik kurtu-
luşa erecek olan da onlardır.[111]

89 Allah onlar için, zemininden ırmak-
lar akan, içerisinde ebedî kalacakları
Cennetler hazırlamıştır: işte budur mu-
azzam başarı.[112]

وَلَا تُعْجِبْكَ اَمْوَالُهُمْ وَاَوْلَادُهُمْ اِنَّمَا
يُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ يُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِى الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ
اَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿٨٥﴾ وَاِذَا اُنْزِلَتْ
سُورَةٌ اَنْ اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَجَاهِدُوا مَعَ رَسُولِهِ
اسْتَاْذَنَكَ اُولُوا الطَّوْلِ مِنْهُمْ وَقَالُوا ذَرْنَا
نَكُنْ مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿٨٦﴾ رَضُوا بِاَنْ يَكُونُوا
مَعَ الْخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا
يَفْقَهُونَ ﴿٨٧﴾ لٰكِنِ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ
جَاهَدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ وَاُولٰٓئِكَ لَهُمُ
الْخَيْرَاتُ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٨٨﴾ اَعَدَّ
اللّٰهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ
خَالِدِينَ فِيهَا ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٨٩﴾

---

105 Kur'an'ın bir çok yerinde mal "ekonomik gücü", çocuklar ise "insan gücünü" simgeler.

106 Âyet münafığın tek dünyalı tasavvuruna kinayeli bir atıf içeriyor.

107 Lafzen: *"sûre"*. Burada kastedilenin sonradan kazandığı anlamıyla "sûre" olmayıp "pasaj" anlamına geldiği açıktır.

108 Bu âyette izin isteyenler ve iznin mahiyeti ile 43-45. âyetlerde izin isteyenler ve iznin mahiyeti farklı olsa gerektir. 43-45'te bir sefer ilanı durumunda izinsiz gelip orduya katılma teamülüne rağmen "Sefere bizim de katılmamız gerekir mi?" diye dolaylı kaytaran münafıklar, burada ise doğrudan sahte mazeret beyan eden kalbi mühürlüler söz konusudur.

109 Zımnen: Suç delili olarak Hesap Günü getirilmek üzere...

110 Eylemi akıl üretir, fakat eylemin sonuçları yürek üzerinde etki bırakır. Kirli akıl kirli eylem üretir, kirli eylem yüreği de kirletir (Krş: 83:14).

111 Râzî'ye göre, "hayırlı sonuçlar" diye çevirdiğimiz *hayrât* cihadın dünyadaki karşılığı, hemen ardından gelen "kurtuluş" ise âhiretteki karşılığıdır. Fakat bizce, bu ikisiyle de kastedilen cihadın fetih, insan kazanımı, izzet, iktidar, devlet gibi dünyevî meyveleridir. Uhrevî sonuçlarına ise bir sonraki âyet tahsis edilmiştir.

112 Zımnen: En büyük başarı, imana şahit olmuş bir hayatı Allah'a sunabilmektir.

وَجَٓاءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْاَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ
وَقَعَدَ الَّذ۪ينَ كَذَبُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُۜ سَيُص۪يبُ
الَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿٩٠﴾ لَيْسَ عَلَى
الضُّعَفَٓاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضٰى وَلَا عَلَى الَّذ۪ينَ
لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ اِذَا نَصَحُوا لِلّٰهِ
وَرَسُولِه۪ۜ مَا عَلَى الْمُحْسِن۪ينَ مِنْ سَب۪يلٍۜ
وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَح۪يمٌۙ ﴿٩١﴾ وَلَا عَلَى الَّذ۪ينَ اِذَا
مَٓا اَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَٓا اَجِدُ مَٓا اَحْمِلُكُمْ
عَلَيْهِۖ تَوَلَّوْا وَاَعْيُنُهُمْ تَف۪يضُ مِنَ الدَّمْعِ
حَزَناً اَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَۜ ﴿٩٢﴾ اِنَّمَا السَّب۪يلُ
عَلَى الَّذ۪ينَ يَسْتَاْذِنُونَكَ وَهُمْ اَغْنِيَٓاءُۚ رَضُوا
بِاَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِۙ وَطَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى
قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٩٣﴾

90 BEDEVÎLERDEN mazeret ileri sürenler, hiç değilse gelip kendilerine (savaşa katılmama) izni verilmesini talep ettiler;[113] Allah ve Rasulü'nü yalanlayanlar ise oturup kaldılar. Onlardan nankörlükte ısrar edenlere, er geç acıklı bir azap dokunacak.
91 Zayıflar, hastalar, infak edecek bir şey bulamayan yoksul kimseler için, Allah'a ve Rasulü'ne karşı samimi oldukları sürece bir sorumluluk yoktur;[114] iyilik yapanları sorumlu tutacak bir gerekçe de yoktur. Zira Allah tarifsiz bağışlayan, eşsiz merhametiyle kuşatandır. **92** Bir de sana kendilerine binek sağlaman için geldiklerinde, "Sizi bindirecek bir şey bulamıyorum" dediğin zaman, bu yolda harcayacak bir şey bulamadıkları için üzüntüden gözlerinden yaşlar boşanarak geri dönenlere de bir sorumluluk yoktur.[115]
93 Sorumluluk ancak, yeterli varlık sahibi olduğu halde senden izin isteyen kimseler için geçerlidir. Onlar geri kalan kadınlarla birlikte bulunmaya razı oldular, Allah da onların kalplerine mühür vurdu: öyle ki, artık onlar ne yaptıklarını dahi bilmiyorlar.->

---

113 Ubeyy ve Mücâhid'in alternatif okuyuşları dikkate alındığında, bu âyet şöyle de çevrilebilir: "Kendilerinin savaştan muaf tutulmaları için geçerli mazereti olan bedevîler geldiler; Allah ve Rasulü'ne yalan söyleyenler ise oturup kaldılar. Nankörlüğünde ısrar eden böylelerine er geç acıklı bir azap dokunacak" (Taberî ve Râzî). Dilcilere göre *mu'azzir, mu'tezir* (mazeret gösteren) anlamındadır. Beyan edilen özür doğru-yanlış-yalan olabilir. Şeddesiz olan *mu'zir* ise, bir görüşe göre "makbul özür", diğerine göre "merdut özür" anlamına gelir (Râzî). Tercih ettiğimiz anlam, 43-45. âyetlerde münafıkların izin talebinin sefere "katılmama" değil, nifakı gizleme amacına hizmet eden bir "sureta katılma izni" olduğunu gösterir. Bu âyet, bölgede yeni teslim olmuş göçebe kabilelerin Tebük Seferi'ne karşı tavırlarını ele alan yeni bir pasajın ilk âyetidir. Bunlardan kimisi sefere katılması durumunda, hasım komşu kabilelerce obasının basılıp yağmalanmasından korkuyor; kimisi ise henüz teslim olmamış kabilelerin düşmanlığını üzerine çekmekten çekiniyordu. Elbet bir kısmı da ikili oynadığı için yalan özürler beyan ediyordu. İlginçtir ki, özür dilemek "göçebe" tavrından çok daha rafine bir "şehirli" tavrı olmasına rağmen, burada tam tersi bir durumla karşılaşılmasını vahiy, şehirli ikiyüzlülerin içlerinde sakladıkları inkârın dışa vurumu olarak tesbit ediyor.

114 Lafzen: "Allah'a ve Rasulü'ne nasihat ettikleri sürece". *Nasihatın* öncelikli anlamının "samimiyet" olduğu açık (*Lisân*). "Din nasihattir/samimiyettir" diyen Rasulullah, özünde bu hakikati tefsir ediyordu. Bu yüzden Kur'an'da görüldüğü her yerde, bu terimi "samimiyet" ile karşıladık.

115 Bunların, Ensar ve daha başka kabilelere mensup yoksul kişiler olduğu rivayet edilir (İbn Kesir). Mücâhid'in rivayetine göre bunlar arasında Ma'kil, Süveyd ve Numan adlı üç yoksul kardeş de vardır (Râzî). Rasulullah'tan kendilerini ve azıklarını taşıyacak binek temin etmesini talep etmişler, istekleri karşılanamayınca, hıçkıra hıçkıra ağlayarak geri dönmüşlerdir. *Tefidu mine'd-dem'*, ağlamaktan öte, gözlerin pınar kesilmesidir (Zemahşerî). "İki gözü iki çeşme" şeklindeki çevirimizin gerekçesi budur.

<- **94** Seferden dönüp de karşılaştığınız zaman size bahaneler sıralayacaklar. De ki: "Boşuna bahane üretmeyin, kesinlikle size inanmayacağız! Allah sizin (gerçek) durumunuzdan bizi haberdar etmiştir. Allah da, Rasulü de yaptığınızı görecektir. En sonunda görülemeyeni ve görüleni ayrıntılarıyla Bilen'in huzuruna çıkartılacaksınız; nihayet O size, yapıp-ettiklerinizi bir bir haber verecektir."

95 Dönüp de üzerlerine vardığınızda, sizi başlarından savmak için Allah adına size yemin edeceklerdir.[116] Madem öyle, siz de bırakın yakalarını! Çünkü onlar iğrençleşmiş varlıklardır; sonunda yaptıklarına bir karşılık olarak varacakları yer Cehennemdir.[117] **96** Kendilerinden razı olasınız diye size yemin ediyorlar. Bilmiyorlar ki, siz kendilerinden razı olsanız dahi Allah bu fasık topluluktan razı olmayacaktır.

97 Bedevî Araplar, inkâr ve ikiyüzlülük açısından (kentsoylulardan) daha katıdırlar;[118] ve Allah'ın, Elçisi'ne indirdiği hayat tarzının sınırlarını tanıyıp kavramamaya daha yatkındırlar: Allah bu (gerçeği) de[119] çok iyi bilendir, (ama) hikmetle iş görendir.

يَعْتَذِرُونَ اِلَيْكُمْ اِذَا رَجَعْتُمْ اِلَيْهِمْ قُلْ لَا
تَعْتَذِرُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَّاَنَا اللّٰهُ مِنْ
اَخْبَارِكُمْ وَسَيَرَى اللّٰهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ ثُمَّ
تُرَدُّونَ اِلٰى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ
بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٤﴾ سَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَكُمْ
اِذَا انْقَلَبْتُمْ اِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ فَاَعْرِضُوا
عَنْهُمْ اِنَّهُمْ رِجْسٌ وَمَاْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ جَزَٓاءً بِمَا
كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٩٥﴾ يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا
عَنْهُمْ فَاِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يَرْضٰى
عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٩٦﴾ اَلْاَعْرَابُ اَشَدُّ كُفْرًا
وَنِفَاقًا وَاَجْدَرُ اَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ
عَلٰى رَسُولِهِ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٩٧﴾

---

116 Bu âyetteki *izenkalebtum ileyhim* ibaresiyle, bir üst âyetteki *iza raca'tum ileyhim* arasındaki nüans, *inkalebe* fiilinin *race'a'*dan farklı olarak "vuslat" ve "istila" anlamlarına da gelmesidir. Biz bu farkı tercümeye "üzerlerine vardığınızda" biçiminde yansıttık. Bu bağlamda, hemen arkadan gelen *litu'ridu 'anhum* ibaresine verilebilecek en isabetli anlam da "sizi başlarından savmak için" olmalıdır.

117 "İğrençleşme", aslında insanın kendisine olan saygı ve özgüvenini yitirme sürecinin son durağıdır. Burada kişilik ve kimlik çözülmesinin mücessem timsali olan "münafık aklın", sahibini getirip bıraktığı aşağılık konuma dikkat çekilmektedir. İğrençlik sadece olumlu değerlerin dibe vurmasını değil, aynı zamanda olumsuzlukların tavan yapmasını da tasvir eder. Münafık aklın çalışma biçimi, üretilen değeri tüketerek çıkar elde etme üzerine kuruludur. Böylesi bir akıl, sahibini iğrençliğin gayyasına yuvarlanmaya mahkûm eden bozulmuş akıldır. Kur'an bu aklın en kaba biçimine örnek olarak, Cahiliyyenin dokuduğu ve Cahiliyyeyi üreten Bedevî Arap aklını gösterir.

118 Bunun için peygamberler anakentlere gönderilmiştir. Buradaki "bedevîlik" bir algı biçimidir; ufuksuzluğu, sığlığı ve kabalığı temsil eder. Sonraki âyetlerden de anlaşılacağı gibi, vahiy bedevîleri de toptan mahkûm etmeye izin vermez. Onları da seçip ayıran mümeyyiz bir akılla değerlendirir (Bkz: 9:90).

119 Burada ve bağlamın işaret ettiği daha birçok yerde *ve* bağlacına, tercümede "dahi" mânasına gelen "de-da" işlevi yüklenmiştir.

وَمِنَ الْاَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا
وَيَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَٓائِرَۜ عَلَيْهِمْ دَٓائِرَةُ السَّوْءِۜ
وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٩٨﴾ وَمِنَ الْاَعْرَابِ مَنْ
يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ
قُرُبَاتٍ عِنْدَ اللّٰهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِۜ اَلَٓا اِنَّهَا
قُرْبَةٌ لَهُمْۜ سَيُدْخِلُهُمُ اللّٰهُ فٖي رَحْمَتِهٖۜ اِنَّ اللّٰهَ
غَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿٩٩﴾ وَالسَّابِقُونَ الْاَوَّلُونَ مِنَ
الْمُهَاجِرٖينَ وَالْاَنْصَارِ وَالَّذٖينَ اتَّبَعُوهُمْ
بِاِحْسَانٍۙ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَاَعَدَّ
لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرٖي تَحْتَهَا الْاَنْهَارُ خَالِدٖينَ
فٖيهَٓا اَبَدًاۜ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظٖيمُ ﴿١٠٠﴾

98 Bedevî Araplardan gönlü (Allah yolunda) harcadığı şeyde kalanlar var[120] ve zamanın aleyhinize dönmesini gözleyenler var; bekledikleri belâ girdabını kendileri boylayacaktır:[121] zira Allah her şeyi işitmekte, her hesabı tarifsiz bir bilgiyle bilmektedir.

99 Buna karşılık bedevî Araplar arasında Allah'a ve Âhiret Günü'ne iman eden, (Allah yoluna) harcadığı her şeyi Allah katında bir yakınlık ve Elçi'nin dua ve desteğini[122] alma vesilesi bilenler de var: Bakın, işte bu[123] onların yakınlığına gerçek bir vesile olacaktır (ve) Allah onları rahmetiyle kuşatacaktır: çünkü Allah tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

100 Muhacirler'in ve Ensar'ın önderlik yapan ilklerine[124] ve iyilik yolunda onların izini takip edenlere gelince: Allah onlardan razı, onlar da Allah'tan razı olmuştur;[125] ve onlar için zemininden ırmaklar akan ebedî kalacakları Cennetler hazırlamıştır: işte budur büyük başarı.[126]

---

120 Gönlünü bir kadına kaptırana *ğarîm* denilmesinden hareketle (Ferrâ, 25:65'in tefsirinde).

121 Ya da: "boylasınlar!" (Krş: 48:6).

122 Bkz: 33:56, not 74.

123 Buradaki *hâ* zamiri hem Allah yolunda yapılan harcamalara hem de Elçi'nin duasına bir göndermedir.

124 Muhacir: İmkanların tükendiği yerden imkânların üretileceği yere göç eden Mekkeli müminler. Ensar: Göçmen din kardeşlerini bağırlarına basıp yardım eden Medineli mü'minler. Muhacir ve Ensar tarihte kalmış olsa da, muhacirlik ve ensarlık İslâm cemaatinin yaşadığı tüm zamanlarda ve mekânlarda var olmayı sürdürecektir.

125 Veya ikinci cümlenin başındaki *vav*'ın "hal" vurgusuyla: "Onlar Allah'tan razı ve memnun olduğu hâlde Allah da onlardan razı olmuştur." Zira Allah'ın insandan razı olması, insanın Allah'tan razı ve memnun olmasının sonucudur.

126 Mutluluk tatmine, tatmin aklın gelişimine bağlıdır. Gerçek anlamda gelişmiş akıllar, cennetten aşağısıyla tatmin olmazlar.

وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِنَ الْاَعْرَابِ مُنَافِقُونَ وَمِنْ
اَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَى النِّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ
نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ سَنُعَذِّبُهُمْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ اِلٰى
عَذَابٍ عَظِيمٍ ﴿١٠١﴾ وَاٰخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ
خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَاٰخَرَ سَيِّئًا عَسَى اللّٰهُ
اَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٠٢﴾ خُذْ
مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا
وَصَلِّ عَلَيْهِمْ

101 İşte çevrenizdeki bedevî Araplar arasında ikiyüzlüler ve şehir ahalisi arasında da ikiyüzlülükte zirveleşenler var.[127] Sen onları tanımıyorsun, (ama) Biz tanıyoruz. Onlara (bu dünyada) iki kat azap çektireceğiz,[128] (bu hayatın) sonunda ise korkunç bir azaba sevk edileceklerdir.

102 Bir de ilkin iyi olan işini, kötü olan ötekisiyle karıştırıp (diğerlerine katıldığı halde Tebük'e katılmayan ve) günahını itiraf eden berikiler var. Allah'ın onların af taleplerini kabul etmesi beklenir; çünkü Allah tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.[129]

103 Onların (Allah'a sadâkatlerini ifade için) mallarından bir miktar sadaka al; bu sayede, onların temizlenmelerine ve inkişafına yol açmış olursun.[130]->

127 *Meradû:* şeytanî bir nitelik olan *mârid* ile aynı kökten; "İkiyüzlülüğü ileri derecede olan". Bizce bedevî-şehirli karşıtlığı bağlamında, buradaki anlamı "rafine ikiyüzlülük"tür.

128 Hem tüm ikiyüzlülüğü itibar elde etmek için yaptıkları halde onları deşifre ederek itibarlarından etmek; hem de bunun sonucunda elde edebilecekleri tüm dünyevî getirilerden mahrum bırakmak. Yüzü kat kat olanın, çekeceği ceza da kat kat olur; çift yüzlü olanlar, çift kat azaba çarptırılırlar. Biri gerçek yüzlerini sakladıkları, diğeri kendilerine ait olmayan sahte bir yüzle insanları aldattıkları için.

129 Âyet sonlarında gelen *el-esmâu'l-husnâ*'nın iki tür kullanımı vardır: Birincisi *ğafûrun rahîmun* gibi belirsiz form, ikincisi *el-ğafûru'r-rahîm* gibi belirli form. Belirsiz formlar sıfattırlar. Fâilin zâtını değil vasfını ifade ederler. Yani zâta değil sıfata delâlet ederler. İşte bu yüzden belirsiz geldiği yerlerde bu sıfatlar özellikle o niteliklerin kullanıldığı âyet ya da âyetler grubunda anlatılan fiille doğrudan ilişkili olarak anlaşılmalıdırlar. Yani İlâhî esmadan mücerret bir isim olarak değil, sonunda geldiği âyette anlatılan olayla bire bir ilişkili bir vasıf olarak. Fakat belirli geldiklerinde yukarıdakinin tersine sıfatlar isme dönüşür. Fâilin fiilini değil, zâtî özelliğini gösterirler. Sabittirler, zamana ve mekâna delâlet etmezler. Bunun delili *huve* zamirine isnat eden hiçbir ismin belirsiz gelmemesidir (Msl: *Huve'l-ğafuru'r-rahîm*). Zira *huve* mutlak Zât'a delâlet eder. Bu yüzden O'na isnat edilen sıfat, *el* takısı alarak isme yaklaşır. Bu farkın çeviriye şu ya da bu biçimde yansıması elbet gereklidir. Biz genellikle belirsiz formda kullanılan sıfatları, "tarifsiz bir bağışlayıcı eşsiz bir merhamet kaynağıdır" şeklinde, belirli kullanılan isimleri ise "mutlak bağış sahibidir, sonsuz merhamet kaynağıdır" şeklinde çevirmeye çalıştık (Bkz: 28:16, not 22; krş: 9:71, not 90).

130 *Sadaka,* etimolojik anlamı "özünde güçlü ve sağlam olmak" olan *sıdk* kökünden türetilmiştir. Yalanın zıddıdır (Krş: *Mekâyîs*). Kişinin, bağlılığındaki güç ve dürüstlük "sadâkat" ile ifade edilir. Kişinin sadâkatine delil olsun diye malından Allah adına çıkardığı miktara da "sadaka" denilmiştir. Burada sözü edilen sadaka, bir mü'minin arınmak amacıyla yılda bir kez vermek zorunda olduğu miktarı belli bir 'sosyal vergi' olan zekâttan daha öte bir şey olsa gerektir. Bu âyetler çerçevesinde yaşanan örnek olaylara, özellikle de Ka'b b. Malik'in tevbesinden sonra malının tümünü sadaka olarak vermek istemesine bakılırsa (Buhari, *Tefsir* 75), bunun adını rahatlıkla "tevbe sadakası" koyabiliriz (Bkz: 118, not 152). Zekât'la bu sadaka arasındaki fark şudur: Zekât gönüllü gönülsüz 'fakirin zenginin malındaki hakkı' olarak mecburken, "tevbe sadakası" bırakınız mecbur olmayı, kişinin Allah'a ve Elçisi'ne olan samimiyet (*nasiha,* bkz: 91, not 114) derecesine göre reddedilme ihtimalini de içinde barındırıyordu. Bir sonraki âyetten açıkça anlaşılıyor ki, kişinin sadakası Allah adına Hz. Peygamber tarafından alınmışsa, bu onun tevbesinin de kabulüne 'işaret' sayılmaktadır.

اِنَّ صَلٰوتَكَ سَكَنٌ لَهُمْۜ وَاللّٰهُ سَم۪يعٌ عَل۪يمٌ
﴿١٠٣﴾ اَلَمْ يَعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ
عِبَادِه۪ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ وَاَنَّ اللّٰهَ هُوَ التَّوَّابُ
الرَّح۪يمُ ﴿١٠٤﴾ وَقُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللّٰهُ عَمَلَكُمْ
وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَۜ وَسَتُرَدُّونَ اِلٰى عَالِمِ
الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَۚ
﴿١٠٥﴾ وَاٰخَرُونَ مُرْجَوْنَ لِاَمْرِ اللّٰهِ اِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَاِمَّا
يَتُوبُ عَلَيْهِمْۜ وَاللّٰهُ عَل۪يمٌ حَك۪يمٌ ﴿١٠٦﴾ وَالَّذ۪ينَ
اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْر۪يقًا بَيْنَ
الْمُؤْمِن۪ينَ وَاِرْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ
مِنْ قَبْلُۜ وَلَيَحْلِفُنَّ اِنْ اَرَدْنَٓا اِلَّا الْحُسْنٰىۜ وَاللّٰهُ
يَشْهَدُ اِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٠٧﴾

<- Ve onları dua ile destekle; çünkü senin duan, onlar için bir gönül ferahlığıdır:[131] Hem Allah tüm (duaları) işitir, her şeyi(n içyüzünü) bilir.

104 Bilmiyorlar mı ki[132] Allah, evet yalnızca O'dur kullarının tevbelerini kabul eden; O'na sadâkatlerini ifade için mallarından sunduklarını kabul buyuran da O:[133] hem unutmasınlar ki Allah, tevbeleri hep kabul edendir, merhametiyle muamele edendir!

105 Tekrar[134] de ki: "(Durmayın, elinizden geleni) yapın![135] Nasıl olsa yaptıklarınızı Allah görecek, Rasulü ve mü'minler de... En sonunda görülemeyeni ve görüneni ayrıntılarıyla Bilen'in huzuruna çıkartılacaksınız: nihayet O size yapıp-ettiklerinizi bir bir haber verecektir."

106 Bir de, durumları Allah'ın takdirine kalmış bir grup insan daha var. Allah isterse onları cezalandırır, isterse tevbelerini kabul eder: Zira Allah her şeyi bilir, her takdirinde tam isabet sahibidir.

107 Ayrıca, zarar vermek, inkârda direnmek, inananlar arasına ayrılık sokmak ve öteden beri Allah ve O'nun Elçisi'ne savaş açan kimseler adına gözetleme yapmak amacıyla ibadethane inşâ edenler var.[136] Üstelik onlar, "Amacımız iyilik-güzellikten ibarettir" diye ısrarla yemin ederler; ama Allah şahittir ki onlar, kesinlikle yalancıdırlar:->

---

131 *Sekenun* için krş: Âyet 40, not 51.

132 Yani: "Pekâlâ biliyorlar" anlamında (Ebu Müslim'den Râzî).

133 102-104. âyetlerde vahiy seçip ayırmayı (temyiz) öğretiyor: Hata edip tevbe edenler ve etmeyenler. Etmeyenler de kendi içlerinde ikiye ayrılıyor: hata edip hatasını sahte bir özür ve yalandan bir mazeretle kapatmaya kalkan nazik münafıklar ve buna bile ihtiyaç duymayan kaba-bedevî münafıklar...

134 Buradaki *ve* bağlacına verilebilecek tek doğru karşılıktır. Çünkü bu âyet, ilk iki kelimesi dışında 94. âyetin bir bölümünün aynen tekrarıdır.

135 İman ağacının verimliliği ürettiği eylemle isbat edilir.

136 Zımnen: Mekânlar değerlerini sizin ona verdiğiniz isimlerden değil, kullanım amaçlarından alırlar. Mescid-i Dırar'ı inşâ edenlerin başında Hazrecli papaz Ebu Amir vardı. Birkaç düzine taraftarıyla Müslümanlar aleyhine yoğun bir faaliyet yürütüyordu. Uhud'da mü'minlere karşı müşriklerin safında savaştı. Kaybedince Suriye'ye kaçtı ve oradan Medine'deki münafıkları örgütledi. Onlara Kuba yakınlarında bir mescid inşâ etme talimatı verdi. Bu görünüşte mescid, gerçekte münafıkların karargâhı idi. Başarılı olamayınca Bizans imparatorunu Medine üzerine kışkırttı, Tebük'ten sonra öldü.

لَا تَقُمْ فٖيهِ اَبَدًاۜ لَمَسْجِدٌ اُسِّسَ عَلَى التَّقْوٰى
مِنْ اَوَّلِ يَوْمٍ اَحَقُّ اَنْ تَقُومَ فٖيهِۜ فٖيهِ رِجَالٌ
يُحِبُّونَ اَنْ يَتَطَهَّرُواۜ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرٖينَ
﴿١٠٨﴾ اَفَمَنْ اَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلٰى تَقْوٰى مِنَ اللّٰهِ
وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ اَمْ مَنْ اَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلٰى شَفَا
جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهٖ فٖى نَارِ جَهَنَّمَۜ وَاللّٰهُ لَا
يَهْدِى الْقَوْمَ الظَّالِمٖينَ ﴿١٠٩﴾ لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ
الَّذٖى بَنَوْا رٖيبَةً فٖى قُلُوبِهِمْ اِلَّٓا اَنْ تَقَطَّعَ
قُلُوبُهُمْۜ وَاللّٰهُ عَلٖيمٌ حَكٖيمٌ ﴿١١٠﴾

<- **108** Asla orada ibadete durayım deme![137] (Beri yanda) ilk günden beri Allah kaygısı üzerine inşâ edilmiş olan bir ibadethane daha var; ibadete durmana en lâyık olan da burasıdır. Burası, arınıp tertemiz olmak için can atan adamların yeridir: zira Allah itina ile temizlenen kimseleri pek sever.[138]

109 Şimdi, (hayat) binasını Allah kaygısı ve rızası temelleri üzere inşâ eden kimse mi daha iyidir; ya yoksa binasını suyun altını oyduğu kırılgan bir yar üzerine yapıp, sonunda da onunla birlikte Cehennem ateşine yuvarlanan kimse mi?[139]

Allah, zulmü içselleştiren bir toplumu asla doğru yola yöneltmez. **110** Yüreklerindeki kuşku[140] (uçurumu) üzerine inşâ ettikleri (hayat) binası, ancak yüreklerini paramparça edinceye kadar dayanacaktır.[141] Allah, hem (onların bu halini) bilen, hem de hikmeti gereği (buna izin veren)dir.

---

137 Bu uyarı boşuna değil. Çünkü Rasulullah'ı mescidlerine davet etmişlerdi. Amaçları o fesat yuvasını meşrulaştırmaktı. Vahiy bu uyarıyı yapmasaydı, Peygamber bu davete icâbet edebilirdi. Ama bu, oranın fesat yuvası oluşu gerçeğini değiştirmezdi.

138 *Âyet* öncelikle mânevî arınmayı ifade eder. Bununla birlikte maddî temizliğe de işaret eder. Nitekim Efendimiz Allah'ın övgüsüne mazhar olan Medinelilere nasıl temizlendiklerini sorunca, onlar abdesti ve guslü söylemişlerdi. Efendimiz âyetteki mübalağa kipini delil göstererek "Bunları hepimiz yapıyoruz, sadece sizin yaptığınız daha özel ne var?" diye sorunca tuvalette suyla temizlendiklerini söylemişler; "İşte (gerçek sebep) bu!" demiş; ashabına yönelerek "Hepiniz öyle yapın!" buyurmuştur (İbn Ebi Hatim ve İbn Mace).

139 Zımnen: Ürettiğiniz iyi amellerin miktarından daha önemli olan, o amelleri hangi temeller (niyetler ve tasavvur) üzerine bina ettiğinizdir. *Curuf*, sel suyunun altını oyup dayanaksız bıraktığı yar. *Hâr* ise, bu nitelikte bir yarın kırılganlık hali. Bu edebî değeri yüksek benzetme, insan davranışlarını da tıpkı binalar gibi "temelli" ve "temelsiz" şeklinde ikiye ayırıyor. Sorumluluk ahlâkı üzerine inşâ edilmiş bir vicdanın eseri değilse, o kişiden sadır olan iyiyi temelsiz sayıyor. Temelsiz iyilikler ise hasbî değil hesabî, erdeme değil çıkara dayalı oluyor.

140 *Rîbe*'nin türetildiği *rayb* "kuşku" anlamına gelir. Benzer mânadaki (fakat aynı değil) *şekk*'ten daha kapsamlıdır. *Şekk*, *yakîn*in karşıtı olarak kullanılır (Bir karşılaştırma için bkz: 34:54, not 70). Fakat *rayb*, "korku-yu" da içeren bir kuşkudur. İbn Fâris, *rîbe*'nin bu anlamını delillendirirken, umduğunu elde edememe ya da kuşkusunda haksız çıkma korkusuna dikkat çeker (*Mekâyîs*). Bu âyette, ikiyüzlünün tüm amellerini tam da böyle bir "korkulu kuşku" temeli üzerine bina ettiği sembolik bir dille anlatılıyor. Bu, "Ya yıkılırsa?" korkusu...

141 Bir önceki âyette yapılan benzetmenin zorunlu sonucunun, ancak böyle bir tercümeyle hedef dile aktarılabileceği kanısındayız.

إِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اَنْفُسَهُمْ
وَاَمْوَالَهُمْ بِاَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَۜ يُقَاتِلُونَ فِي
سَبِيلِ اللّٰهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعْدًا عَلَيْهِ
حَقًّا فِي التَّوْرٰيةِ وَالْاِنْجِيلِ وَالْقُرْاٰنِۜ وَمَنْ
اَوْفٰى بِعَهْدِهِ مِنَ اللّٰهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ
الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِۜ وَذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١١﴾
اَلتَّٓائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّٓائِحُونَ
الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْاٰمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ
وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ
اللّٰهِۜ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾

111 Kuşku yok ki Allah yolunda çarpışan, öldüren ve öldürülen mü'minlerden Allah, karşılığında Cennet vaad ederek mallarını ve canlarını satın almıştır.[142] Bu Allah'ın Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da gerçekleştirmeyi üstlendiği[143] bir vaaddir: hem, sözüne Allah'tan daha sadık kim olabilir ki?

Öyleyse sevinin O'nunla böyle bir alışveriş yaptığınız için; bu, işte asıl budur muhteşem başarı!

112 (Ne zaman bir günah işleseler hemen tüm varlığıyla) O'na yönelenler,[144] yalnız O'na kulluk edenler, övgülerin tamamını sadece O'na hasredenler,[145] (cihad için) seyahate çıkıp O'nun rızasının peşine düşenler,[146] yalnızca O'nun önünde eğilip, sadece O'nun huzurunda yere kapananlar, iyi ve doğru olanı önerip kötü ve yanlış olandan alıkoyanlar ve Allah'ın koyduğu sınırları kesintisiz koruyanlar...[147]

Evet, (bu nitelikteki) mü'minleri (cennetle) müjdele.

---

142 Profan ticaret dilinin, iman alanına taşınmasına harika bir örnek. Zımnen: Anlamsız bir hayattan anlamlı bir ölüm bin kat yeğdir. Zira Allah yolunda ölmek, ölmemeyi bilmektir.

143 Burada bir zamirle Allah'a atfen kullanılan *'alâ* edatının Kur'an'daki genel kullanımı hakkında bkz: 15:41, not 32.

144 Çevirimizin gerekçesi *et-tâibûn*un açılımıdır (Bkz: Taberî).

145 "Tüm varlığıyla", "yalnız", "tamamını", "durmadan dinlenmeden" gibi pekiştirme ve en'li ifadeleri parantez içine almadık. Çünkü, kaynak dile ait sözcüklerin başındaki "el" takılarının, "tahsis, istiğrak, ahd" gibi muhtelif vurguları hedef dile yansıtıldığında, zorunlu olarak bu mânalar elde edilmektedir.

146 *es-Sâihûn*, "seyahat edenler, gezginler" mânasına gelir. Birinci ve ikinci kuşaktan nakledilen haberlere baktığımızda, bu kelimenin lafzî anlamıyla değil mecâzî anlamıyla ele alınıp *es-sâimûn* (oruç tutanlar) şeklinde anlaşıldığını görüyoruz. Buna göre, oruç tutan insan yemeden, içmeden ve şehvetten ayrılıp mânevî bir seyahate çıktığı için böyle isimlendirilmiştir (Taberî ve Râzî). Hatta İbn Abbas'a atfedilen bir haberde, Kur'an'daki tüm *es-seyâha* kökünden türetilen sözcüklerin *es-sıyam* olarak anlaşılması gerektiği dile getirilir. Fakat âyetteki *el-'âbidûn* oruç tutmayı da kapsar. Râzî, bundan farklı olarak iki görüş daha aktarır: birincisi, yine ilk kuşaktan bazı isimlere atfedilen "ilim yolunda seyahat edenler" anlamı, ikincisi ise Ebu Müslim'in kelimenin lafzî anlamı olan seyahatı esas alarak verdiği "Allah yolunda cihad için sefere çıkma" anlamı. Biz kelimeyi mecaza hamleden görüşe uyduk, fakat ait olduğu bağlama daha uygun olan daha farklı bir mecâzî anlamı tercih ettik.

147 Baştaki ve sondaki parantez içi ibareler, bu âyetin anlamını bir önceki âyete eklemleyen Taberî'nin tercihi göz önüne alınarak konulmuştur.

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اَنْ يَسْتَغْفِرُوا
لِلْمُشْرِك۪ينَ وَلَوْ كَانُٓوا اُو۬ل۪ي قُرْبٰى مِنْ بَعْدِ
مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُمْ اَصْحَابُ الْجَح۪يمِ ﴿١١٣﴾ وَمَا
كَانَ اسْتِغْفَارُ اِبْرٰه۪يمَ لِاَب۪يهِ اِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ
وَعَدَهَٓا اِيَّاهُۚ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُٓ اَنَّهُ عَدُوٌّ لِلّٰهِ تَبَرَّاَ
مِنْهُۜ اِنَّ اِبْرٰه۪يمَ لَاَوَّاهٌ حَل۪يمٌ ﴿١١٤﴾ وَمَا كَانَ اللّٰهُ
لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ اِذْ هَدٰيهُمْ حَتّٰى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا
يَتَّقُونَۜ اِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَل۪يمٌ ﴿١١٥﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَهُ
مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ يُحْي۪ وَيُم۪يتُۜ وَمَا
لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَص۪يرٍ ﴿١١٦﴾ لَقَدْ
تَابَ اللّٰهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِر۪ينَ وَالْاَنْصَارِ
الَّذ۪ينَ اتَّبَعُوهُ ف۪ي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا
كَادَ يَز۪يغُ قُلُوبُ فَر۪يقٍ مِنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ
اِنَّهُ بِهِمْ رَؤُ۫فٌ رَح۪يمٌ ﴿١١٧﴾

113 (KÜFRE saplanarak ölenlerin) cehennemlik olduğu berikiler için ortaya çıktıktan sonra, müşrikler için -isterse yakın akrabalık bağları bulunsun- Allah'tan af dilemek, ne peygambere ne de iman eden kimselere yakışır.[148] **114** İbrahim'in babası için Allah'tan af dilemesinin nedeni, yalnızca berikinin diğerine (hayattayken) verdiği bir söze dayanıyordu.[149] Fakat, diğerinin Allah düşmanı olduğu onun için kesinlik kazanınca ondan hemen el çekti. Zaten İbrahim çok yufka yürekli, yumuşak huylu biriydi.[150]

115 Hem Allah hiçbir topluluğu, -(akıl, fıtrat ve irade ile) doğru yolu gösterdikten sonra (bile)- korunup sakınacakları şeyleri kendilerine bütünüyle açıklamadıktan sonra, sapıklığı onlara akıbet kılmaz. Elbette her şeyi bilen sadece Allah'tır.

116 (Ve) elbette göklerin ve yerin hâkimiyeti yalnızca Allah'a aittir: Hayatı da ölümü de O takdir eder. Sonuçta sizin için Allah dışında ne bir yâr, ne de bir yardımcı var.

117 DOĞRUSU şu ki: Allah, peygamberin tevbesini kabul ettiği gibi, içlerinden bir kısmının kalplerinin kaymaya yüz tuttuğu bir durumun ardından, (zorluk demlerinde peygamberi izleyen) muhacirlerin ve zorluk demlerinde kendi imkânlarını onlarla paylaşan Ensar'ın, tevbelerini de kabul etti. Evet,[151] onların tevbelerini kabul etti; çünkü O'nun sınırsız şefkat ve merhameti, onları da kuşatır.

---

148 Bu âyetin Allah Rasulü'nün amcası hakkında indiği rivayetleri vardır. Bu rivayetlere göre Hz. Peygamber amcasına imanı telkin emiş, amcası bu telkinlere olumlu cevap vermemiştir. Bunun üzerine Allah Rasulü onun için af dileme konusunda Rabbinden izin istemiş ve bu pasajla sözkonusu izin talebi reddedilmiştir (Buharî, *Tefsir*, 9; Müslim, *İman* 39). Amcanın peygamberliğin 9. yılında vefat ettiği, Tevbe sûresinin ise Nebi'nin irtihaline yakın bir tarihte indiği hatırlanacak olursa, burada bir zaman problemi vardır. Muhtemelen bu âyetler ininceye kadar Allah Rasulü amcasına dua etmeyi sürdürmüştür. Bu âyetle Hz. Peygamber'in annesine dua etme izninin reddedildiği rivayeti arasında ilişki kuranlar da olmuştur. Fakat Şevkânî'nin dediği gibi bu rivayet zayıftır (*Fethu'l-Kadir*). Pasajın vermek istediği mesaj şudur: Tevhid üzerinde ne kadar titizlenseniz yine de azdır. Zira işin sırrı tevhiddedir ve orada küçük bir sapmaya izin vermek, akidede telafisi zor tahribata yol açabilir.

149 Bkz: 60:4, not 11.

150 İman etmeden ölmüş bir babaya, Peygamber oğulun dua etmesi yasaklanıyor.

151 *Summe* edatına, bu tür tekrarlarda verilebilecek en doğru karşılık bu olsa gerektir.

وَعَلَى الثَّلٰثَةِ الَّذٖينَ خُلِّفُواۜ حَتّٰٓى اِذَا ضَاقَتْ
عَلَيْهِمُ الْاَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ
عَلَيْهِمْ اَنْفُسُهُمْ وَظَنُّٓوا اَنْ لَا مَلْجَاَ مِنَ اللّٰهِ
اِلَّٓا اِلَيْهِۜ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُواۜ اِنَّ اللّٰهَ
هُوَ التَّوَّابُ الرَّحٖيمُ ﴿١١٨﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا
اتَّقُوا اللّٰهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقٖينَ ﴿١١٩﴾ مَا كَانَ
لِاَهْلِ الْمَدٖينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْاَعْرَابِ
اَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ وَلَا يَرْغَبُوا
بِاَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهٖۜ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ لَا يُصٖيبُهُمْ
ظَمَاٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِ
وَلَا يَطَؤُ۫نَ مَوْطِئًا يَغٖيظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ
مِنْ عَدُوٍّ نَيْلًا اِلَّا كُتِبَ لَهُمْ بِهٖ عَمَلٌ صَالِحٌۜ
اِنَّ اللّٰهَ لَا يُضٖيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنٖينَۙ ﴿١٢٠﴾

118 Yine geri kalan üç kişiye de (Allah, şefkat ve merhametiyle yöneldi).[152] O kadar ki, olanca genişliğine rağmen yeryüzü onlara dar gelmiş, dahası vicdanları da kendilerini sıkıştırmıştı; sonunda Allah'tan yine Allah'a kaçıp sığınmaktan başka çare olmadığına kanaat getirdiler. Ardından O da onlara rahmetiyle yöneldi ki, onlar tevbe etmek için Kendisine dönsünler: İyi bilin ki Allah, evet yalnızca O'dur tevbeleri kabul eden, rahmetiyle muamele eden!

119 SİZ ey iman edenler! Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincine varın ve dürüst kimselerle birlikte olun![153]

120 (Peygamber) şehrinin halkına ve çevresindeki bedevîlere, ne Allah'ın Elçisi'nden geriye kalmak, ne de kendi canlarını onunkinden fazla sakınmak yaraşır.[154] Şöyle ki; ne zaman onların başına Allah yolunda bir susuzluk, yorgunluk ve şiddetli açlık gelse; ne zaman inkâra gömülenleri öfkelendiren bir hamle yapsalar ve ne zaman mukadder olan sonuca düşman eliyle ulaşsalar; mutlaka bu onların lehine üretilmiş bir değer olarak yazılmaktadır: Elbette Allah iyilerin hakkını zayi edecek değildir.[155]

152 Sûreye adını veren bu âyette atıf yapılan üç kişi Ka'b b. Malik, Merare b. Rebi' ve Hilal b. Ümeyye'dir. Bunların "üç kişi" değil de, 41. âyetten buraya kadar hikâyeleri anlatılan seferden geri kalan "üç gurup" olduğu düşünülebilirse de, 85, 87, 93 ve 94. âyetler buna engel teşkil etmektedir. Bir şair olan Ka'b'ın başından geçenler özetle şöyle: Allah Rasulü seferden dönünce ayağının tozuyla mescidde iki rekât namaz kıldıktan sonra Ka'b'ı görüp neden katılmadığını sorar. Allah'ı aldatamayacağına inandığı için mazeretinin olmadığını, nefsine ağır geldiği için sefere katılmadığını söyler. Allah Rasulü "Allah senin hakkında hüküm verinceye kadar bekle" der. O günden sonra iki arkadaşıyla birlikte tecrit olunurlar. Namazları Nebi'nin ardında kılar, selam verir, selamını acaba alıyor mu diye Hz. Peygamber'in dudaklarının kımıldayıp kımıldamadığına bakar. İçinden keşke kımıldasa diye dua eder. Tecrit daha da sıkılaşır. Ve bu durum tevbesi kabul oluncaya kadar sürer (Taberî). Tevbesine sadâkatin bir şahidi olarak malını tasadduk eder (Buhârî, *Tefsir* 75).

153 Veya *mine's-sâdıkîn* okunuşuna dayanarak: "Dürüst kimselerden olun!" (*Keşşâf*). Fakat genelin okuyuşu olan *me'a's-sâdıkîn*, çok daha kapsamlıdır. Sadık olmak imana sadâkatin ön şartıdır. Dürüstlerle beraber olma emri ise, hem çevrenin önemine, hem de iyilik hareketinin örgütlü hale getirilmesine işaret eder.

154 Zımnen: Canı ölümden sakınmak gerekseydi, o can 'âlemlere rahmet' olanın canı olurdu.

155 Zımnen: Allah'a iman, Allah'a güvendir. el-Mü'min olan Allah'a mü'min olan kul gerektir. Allah kula güvenmiş, nimeti peşin verip şükrü vâdeli kabul etmiştir. Kul da Allah'ın bu güvenini kazanmak için kul-

وَلَا يُنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا
يَقْطَعُونَ وَادِيًا اِلَّا كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ
اللّٰهُ اَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢١﴾ وَمَا كَانَ
الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَٓافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ
كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَٓائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدّ۪ينِ
وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ اِذَا رَجَعُوا اِلَيْهِمْ
لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾

121 Yine onlar, az ya da çok Allah yolunda her ne harcamışlar ve hangi vadide ne yol almışlarsa, Allah'ın onları yaptıklarından dolayı en güzel bir biçimde ödüllendirmesi için, elbet o da onların lehine kayda geçirilmektedir.

122 Fakat, (Medine dışında yaşayan yeni) mü'minlerin (ilim öğrenmek için Medine'ye doğru) hep birlikte yola koyulmaları doğru olmaz. İşin doğrusu şu değil mi: Onlara mensup her cemiyetten bir gurup (Medine'ye doğru) yola çıkmalı, dinde derin bir anlayış ve ilim elde etmek için çaba harcamalı[156] ve kendi toplumları arasına geri döndükleri zaman da onları uyarmalı[157] ki, (uyardıkları) o kimseler (yapmamaları gereken şeyler konusunda) sakınabilsinler.

---

luğu peşin yapıp ecrini daha sonra almayı canugönülden kabullenmelidir.

156 Bu âyet, savaşta ya da barışta, eğitim ve öğrenimin toplumsal bir vecibe olduğunu, bu vecibenin toplumun üzerinden bu sorumluluğu birilerinin yerine getirmesiyle kalkacağını beyan eder. Kur'an bu çağrıyı "veri, data ve malumat" sahibi olmak için değil, "dinde tefakkuh sahibi olmak için" yapmaktadır. İlki "fıkıh tahsil etmeye", ikincisi "bilgiyi elde etme, üretme ve iletmenin amacına dair derin bir bilinç kazanmaya" tekabül eder. Kişi insanların kurallar için değil, kuralların insanlar için olduğunu ancak bu tefakkuh sayesinde öğrenir. Hz. İsa'nın dilinde bu hakikat "insan sebt günü için değil, sebt günü insan içindir" şeklinde ifadesini bulmuştu (Markos 2:27-28). Zira Yahudileşen İsrâiloğulları tefakkuhsuz bir fıkıh tahsil ettikleri için, Cumartesi günü biri kuyuya düşse onu çıkarmamayı dindarlık sayıyorlardı. Her ne kadar Yahudi ilâhîyatında *Pikuah nefeş dohe Şabat* (can tehlikesi Şabat'ı öteler) ilkesi varsa da, bu insan canını korumayı zorunlu kılan bir ilke olmaktan çok bir keyfî "izin" ve "ruhsat" mahiyeti taşıyordu.
"Dinde tefakkuh sahibi olmanın" tam açılımı şudur: "azim ve gayretle tüm melekelerini kullanarak insanın Allah'a neden borçlu olduğunun bilincine varsınlar ve gereğini yapsınlar diye..." İnsan ancak bu bilinç sayesinde Allah'ın hakkını teslim etmek için Allah'a kayıtsız şartsız teslim olur.

157 Veya söz konusu olanın Medine'ye gelenler değil de, Medine'den çıkanlar olduğu varsayımından hareketle: "mü'minlerin topyekûn (savaş için) sefere çıkmaları doğru olmaz; onlar arasından her guruptan birileri sefere çıkmayıp, dinde derin bir anlayış ve ilim elde etmek için (şehirde kalıp) çaba harcamalı ve gidenler döndükleri zaman da toplumlarını uyarmalı değil mi?" Bu alternatif mâna, âyeti sonrasındaki 123. âyete göre anlamanın bir sonucudur. Bu sonuç Âl-i İmran 104 ile de uyumludur. Fakat tercihimiz, bu âyeti öncesine nisbetle anlamaya dayanır. Bu durumda, buradaki "sefer" ile yeni Müslüman olan kabilelerin akın akın Medine'ye gelmelerinin kastedildiği sonucuna varırız. Nüzûl ortamı da, bu tercihimizi teyit eder. Zira bu âyetlerin indiği 9. yıl, Kur'anî davetin bölgede hızla kabul gördüğü, İslâm'ı seçen kabilelerin kitle halinde Medine'ye akın ettiği bir dönemdir. Bu teveccüh hem ev sahipleri hem misafirler açısından birtakım insani sıkıntılara yol açmaktaydı. Bu yüzden âyet Medine'ye akın edenlerden cumhur cemaat gelmemelerini istemekte, içlerinden cins kafaları (tefakkuh sahipleri) seçip dini öğrenmek için göndermelerinin daha şık olacağını ifade etmektedir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا قَاتِلُوا الَّذ۪ينَ يَلُونَكُمْ مِنَ
الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا ف۪يكُمْ غِلْظَةًۜ وَاعْلَمُٓوا اَنَّ
اللّٰهَ مَعَ الْمُتَّق۪ينَ ﴿١٢٣﴾ وَاِذَا مَٓا اُنْزِلَتْ سُورَةٌ
فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ اَيُّكُمْ زَادَتْهُ هٰذِه۪ٓ اِيمَانًاۚ فَاَمَّا
الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا فَزَادَتْهُمْ اِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ
﴿١٢٤﴾ وَاَمَّا الَّذ۪ينَ ف۪ي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ
رِجْسًا اِلٰى رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿١٢٥﴾
اَوَلَا يَرَوْنَ اَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ ف۪ي كُلِّ عَامٍ مَرَّةً اَوْ
مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾

123 Siz ey iman edenler! İnkâra gömülenler arasından size en yakın (tehdit) oluşturanlara karşı savaşın![158] Ve sizin şahsınızda sert bir direnişe şahit olsunlar. Hem şunu iyi bilin ki, Allah sorumlu davrananların yanındadır.

124 NE zaman Kur'an'dan bir bölüm indirilse, hemen onlardan birileri: "Bu hanginizin imanını artırdı?" derler.[159] Hani iman edenler var ya: bu onların imanlarını tabii ki artırmıştır; ve elbet onlar bunun sevincini ve müjdesini paylaşırlar.[160] **125** Bir de kalpleri hastalıklı kimseler var; ve bu onların çirkefliklerinin katmerlenmesine yol açmıştır; en sonunda onlar, (boğazlarına kadar gömüldükleri inkârda) kâfir olarak ölüp gidecekler.

126 Görmüyorlar mı ki her yıl bir ya da iki kez skandala konu oluyorlar, sonra da ne tevbe ediyorlar ne de ders alıyorlar![161]->

Bu âyetteki "tefakkuh" *tekellüf* babındandır. Tıpkı tezekkür, taakkul, tedebbür, tefekkür gibi, elde etmek için "külfete katlanmayı" gerektirir. Bu yüzden *tefakkuh*, "külfetine katlanarak dinde derin anlayış kazanmak" demeye gelir. Çok sonraları ortaya çıkmış bir terim olan *fıkıh* ile karıştırılmamalıdır. Kur'anın emrettiği *tefakkuh*un yerini taklide dayalı fıkıh alınca, "derin anlayış" da yerini uçsuz bucaksız bir "sığlığa" bırakmıştır.

158 *Yelûnekum*, "size yakın olan" demektir. Bu ibare, yakın ve açık tehlikeyi ifade eder. Bu yakınlık hem fizikî hem de mânevî tehlikeyi kapsar. Tehdit ve tehlikede öncelik sıralamasını doğru yapmaya delâlet eder.

159 Kur'an, kurucu neslin imanının hem sebebi, hem takviyesiydi. Vahyi Allah'ın insana olan umudunun bir ifadesi olarak gördükleri için, vahyin artması umutlarını ve güvenlerini artırıyordu.

160 *Yestebşirûn*, hem "müjde" hem "sevinç" ifade eder. Vahyin devam etmesi onlar için bir müjde ve sevinç kaynağı oluyordu. Ümmü Eymen'i, ancak bu âyeti anladığımızda anlayabiliriz: "Nebi'nin vefatından sonra Ebubekir Ömer'e 'Haydi Rasulullah'ın sağlığında ziyaret ettiği gibi, biz de Ümmü Eymen'i ziyarete gidelim' der. Onun yanına vardıklarında Ümmü Eymen ağlamaya başlar. (Onun Nebi'nin vefatına ağladığını sanarak) 'Niçin ağlıyorsun? Bilmiyor musun ki Allah'ın katında olan Allah Rasulü için daha hayırlıdır' derler. 'Ben bunu bilmediğim için ağlıyor değilim; asıl ben semadan vahyin inişi kesildi de, ona ağlıyorum' der. Bunun üzerine Ebubekir ile Ömer de ağlamaya başlarlar" (Müslim).

161 Lafzen: "fitneye düşürülüyorlar". Geleneksel tefsirlerde bu "imtihan" olarak anlaşılmıştır (Taberî). Gerçek bir çok anlamlı kelime olan *fitne*, bizce burada "sınanmaktan" daha çok "tongaya düşmek", "açık vermek", "skandala konu olmak" anlamlarında kullanılmıştır (9:49, not 64). Mukâtil'den nakledilen buna benzer bir görüş de mevcuttur (Râzî).

<- **127** Bir de, ne zaman bir sûre indirilse; "Sizi görecek biri mi var ki?!"[162] (der gibi) birbirlerine bakıyorlar, peşinden de dönüp gidiyorlar.

Allah onların kalplerini (haktan) döndürmüştür; çünkü onlar anlayışsız bir topluluktur.

128 DOĞRUSU (ey muhataplar)! Size kendi türünüzden bir Elçi gelmiştir ki o pek azizdir:[163] sizin zorlanmanız ona pek ağır geliyor,[164] üzerinize hassasiyetle titriyor; o mü'minlere karşı şefkat pınarı bir raûf, merhamet abidesi bir rahîmdir.

129 (Bu gerçek ortadayken) yine de onlar yüz çevirirlerse, de ki: "Allah bana yeter, O'ndan başka ilâh yok, ben hep O'na güvenmişimdir; çünkü O en yüce hükümranlık makamının Rabbidir!"

وَاِذَا مَٓا اُنْزِلَتْ سُورَةٌ نَظَرَ بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍۜ
هَلْ يَرٰيكُمْ مِنْ اَحَدٍ ثُمَّ انْصَرَفُواۜ صَرَفَ اللّٰهُ
قُلُوبَهُمْ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴿١٢٧﴾ لَقَدْ جَٓاءَكُمْ
رَسُولٌ مِنْ اَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ
حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ ﴿١٢٨﴾
فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۜ عَلَيْهِ
تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿١٢٩﴾

---

162 Nifak'ın en temelinde her şeyi gören bir Allah tasavvurunun olmayışı yatar.

163 *Min enfusikum;* lafzen "sizin içinizden". Bu ibarenin en geniş anlamı, "melek ya da olağanüstü yetilere sahip biri değil, sizden, sizin gibi insan bir peygamber" demektir. Bunu 18:110 ve 41:6 da destekler. Kimi rivayetlerin bazı seçkin isimlere dayandırdığı *min enfesikum* (sizin en iyinizi) okuyuşu, "hissi" bir okuyuş olsa gerektir.

164 *'Anittum,* "zorlayarak kırma, tahrip etme" anlamındaki *'anete*'den türetilmiştir. Kur'an'da kullanıldığı beş yerde de "insanın zorlandığı bir belânın ortasına düşmesini, köşeye sıkışmışlığı" ifade eder (Zemahşerî ve Râğıb). Burada, insanın sapma ve inkârından dolayı ebedî mutluluğu kaybetmesine tekabül eder. Peygambere ağır gelen de işte budur. Zira o "âlemlere", yani insanlığın tümüne rahmetti. Ömrünün sonunda şöyle dua ediyordu: "Ya Rab! Muhammed de bir insandır! Her insan gibi o da kızıp öfkelenebilir! Kime kızmış ya da beddua etmişsem, onu o kişi hakkında bir ecir, bir rahmet, bir dua kıl!" (Müslim, *Birr* 45/25).

10. YÛNUS SÛRESİ

Sûre adını 98. âyetinden alır. Yûnus Peygamber (MÖ. 860-784) bir Asur kenti olan Ninova'ya gönderilmiştir. Tefsirlerde ve rivayetlerde bu adla yer almıştır. Sâffât'ta Yûnus kavmi daha fazla yer almasına rağmen bu adı almamıştır. Bunun gerekçesi sûreye adını veren âyette saklıdır: "Yûnus'un kavmi dışında (azabı hak ettikten sonra) iman edip de imanından istifade eden başka hiçbir ülke olmadı" (98). Sûrede Yûnus kıssasından önce dört peygamberin kıssası daha yer almasına rağmen sûrenin bu adı alması, peygamberler tarihindeki bu istisnai durumundan dolayı olsa gerektir. Mushaf'ta arka arkaya gelen üç sûrelik *Elif-Lâm-Râ* ailesinin ilkidir. İlk nesillerin dilinde başlangıç harfleri aynı olan sûre gurupları "aile" olarak anılırdı (Msl: *Hâ-Mîm ailesi* gibi).

Sûre Mekke'de inmiştir. Konusu itibarıyla boykot dönemine, hatta boykot yıllarının sonuna yerleştirilebilir. Sûrenin, içerik, üslûp ve biçimi bunu teyit eder. Vahyin nüzûl süreci üzerine fikir beyan eden eski-yeni tüm otoritelere göre (Suyutî, Blachéré, Bâzergan) de bu böyledir. İçerisinden bir kaç âyetin Medine'de indiği rivayetlerini, 6. sûrenin girişinde tatbik ettiğimiz kriterler doğrulamaz. Bu tür yaklaşımlar, kitap ehline dair âyetlerin sadece Medine dönemine ait olduğu yolundaki ön kabulden kaynaklansa gerektir. İlk tertiplerde sûre İsrâ-Hûd arasında yer almaktadır. Üslûp açısından sûre, belagati önceleyen Mekke tarzı sûrelerle anlamı önceleyen Medine tarzı sûreler arasında orta bir formu temsil etmektedir.

Sûrenin konusu ilâhî rehberlik ve bu rehberliği reddedenlerdir. *Elâ* tembih edatının en çok geçtiği sûrelerden biridir. Bu da sûrenin uyarı levhası olma niteliğini gösterir.

Mukatta'ât ile başlayan sûrelerin genelinde olduğu gibi bu sûre de vahye atıfla başlar. Kavlî âyetler, fiilî âyetleri anlatır. Allah'ın hakikatin kaynağı ve ölçüsü olduğu dile getirilir ve sorulur: "Şimdi söyler misiniz: bu hakikatten ötesi sapıklık değil de nedir?" (32). Âhireti inkârın temelinde mânevî körlüğün yattığı dile getirilir. Hakikati yalanlama problemi, yanlış anlama probleminin sonucudur (39).

Sûre, ilâhî rehberliğin peygamberler eliyle geldiğini, Hz. Nûh, Hz. Musa ve Hz. Yûnus örneği üzerinden aktarır. Musa kıssasında en dikkat çeken nokta, evlerin insana istikamet açısı veren birer "karargâh" hâline getirilmesi talimatıdır (87). Bu, "Firavun'un zulmü anaların rahmine kadar uzanmışsa, orada yapılacak ne kalmıştır?" sorusuna cevap niteliğindedir.

Sûre insanların kaderini eylemlerinin belirlediğini ifade eden bir pasajla son bulur.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

الۤرٰ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْحَك۪يمِ ﴿١﴾ اَكَانَ
لِلنَّاسِ عَجَبًا اَنْ اَوْحَيْنَٓا اِلٰى رَجُلٍ مِنْهُمْ
اَنْ اَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اَنَّ لَهُمْ
قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْۜ قَالَ الْكَافِرُونَ اِنَّ
هٰذَا لَسَاحِرٌ مُب۪ينٌ ﴿٢﴾ اِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذ۪ي
خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ ف۪ي سِتَّةِ اَيَّامٍ
ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْاَمْرَۜ مَا مِنْ
شَف۪يعٍ اِلَّا مِنْ بَعْدِ اِذْنِه۪ۜ

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 *Elif-Lâm-Râ!*[1]

İŞTE BUNLAR, her hükmünde tam isabet kaydeden ilâhî kelâmın âyetleridir.[2]

2 Ne yani, kendi aralarından bir insan evladına: "İnsanları uyar; iman edenlere Rableri katında yüksek bir itibar kazanacakları müjdesini ver!" diye vahyetmemiz, insanların garibine mi gitti?[3]

Küfre gömülüp gidenler (bir de utanmadan) "Dikkat edin! Bu var ya bu, düpedüz bir sihirbazdır!"[4] dediler.

3 KUŞKUSUZ sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı devrede yaratan;[5] ve sınırsız güç ve kudret makamına kurulup varlığı yöneten Allah'tır:[6] Yaratma işinde O'nun hiçbir destekçisi yoktu, varlık ancak O'nun izninden sonra vücut buldu.[7] ->

---

1 Mânası konusunda sözün tükenmeyeceği bu harfler, Hz. Peygamber'in aldığı vahyi tek bir harfini dahi zayi etmeden ilettiğinin lafzi şahididir (Bkz: 68:1, not 1).

2 Kur'an'ın sıfatı olarak özne formu olan *hakîm*in kullanılması, vahyin inşâ edici bir özne oluşuna delâlet eder. "İşte bunlar" ile kastedilen, bazılarına göre bu âyetler, bazılarına göre de Kur'an'dır (Msl: Zemahşerî ve Taberî). Müteakip âyetlerin kapsamı, ikinci görüşü haklı kılmakla beraber, hassaten sûre içinde yer alan âyetlere vurgu olduğu da bir gerçektir.

3 Zımnen: İman Allah'a sadâkat yarışında ipi göğüslemektir. *Kâne* nâkıs fiilinin olaya delâlet etmeyip sadece zamana delâlet ettiğini kabul eder de *li'n-nâsi*deki *lâm* edatını *kâneye* değil de *'acebene* ilişkin görürsek, edat *'acebene* geçişlilik anlamı verir. Bu durumda anlam şöyle olur: "...insanları acayipleştirdi mi?" Eğer *kâne*nin haberi olarak *'acebeni*, ismi olarak da *evhaynayı* alırsak, o zaman da anlam şöyle olur: "...diye insanlara vahyetmiş olmamız bir gariplik midir?"

4 Parantez içi açıklamanın, bağlaçsız ve edatsız bir şekilde yukarıdaki cümlelerin peşinden gelen bu ibarenin zımnî vurgusu olduğunu düşünüyoruz. İnkârcı Mekkeliler, aralarında yaşayan ve ittifakla *el-emin* (güvenilir kişi) adını verdikleri peygamberin geçmiş hayatından sihri andıran bir tek örnek gösterememişlerdir. Hz. Peygamber'e "sihirbaz" iftirasını atanların gösterebildikleri tek gerekçe "O, kişiyle ebeveyninin, akrabasının, kavminin arasını ayırıyor" şeklindeydi (İbn Hişam, *es-Sîra* II, 132). 19. âyetin, bu ithama îmâ yoluyla cevap verdiğini düşünebiliriz. Söz konusu 19. âyet, aynı anne-babadan türeyen insanların farklı görüşlerde olmasının ilâhî yasa gereği olduğunu dile getirerek, müşriklerin Hz. Peygamber'e sihirbaz iftirası atarken getirebildikleri "ebeveynle evladın arasını ayırıyor" delilini çürütüyordu.

5 Lafzen: "altı günde" (Bkz: İbarenin nüzûl sürecinde ilk kullanıldığı 50:38, not 37).

6 Kur'an'da Allah için *siyaset* yerine hep *tedbir* kullanılır. Zira *siyaset* "dikkat ve özen isteyen, dikkat ve özen gösterilmeyince bozulan" vurgusunu taşır. Hakikattir ki Allah'ın buna ihtiyacı yoktur (Krş: *Furûk*, s. 29).

7 Ebu Müslim Isfahani'ye göre *Ma min şefi'in*deki "tek"in mukabili olan "çift, ikinci" anlamına *şef*'den türetilmiştir. Bu durumda mâna mealde tercih ettiğimiz gibi olur. Yine Ebu Müslim, *illa biiznihi*yi "varlık, ancak

ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ
﴿٣﴾ اِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَم۪يعًا وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّا
اِنَّهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُع۪يدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذ۪ينَ
اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ
وَالَّذ۪ينَ كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَم۪يمٍ
وَعَذَابٌ اَل۪يمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٤﴾ هُوَ
الَّذ۪ي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَٓاءً وَالْقَمَرَ نُورًا
وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّن۪ينَ
وَالْحِسَابَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ ذٰلِكَ اِلَّا بِالْحَقِّ
يُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥﴾

<- İşte bu (niteliklere sahip) olan Allah'tır sizin Rabbiniz; artık yalnız O'na kulluk edin:[8] Hâlâ öğüt almayacak mısınız?

4 Hepinizin dönüşü O'nadır; (bu) Allah'ın gerçekleşmesi kaçınılmaz vaadidir. Çünkü O, insanı yaratmaya başladıktan sonra onun yaratılışını sürdürüyor ki; iman edip de o imanla uyumlu iyilik yapanları, hak ettiklerinden fazlasıyla[9] ödüllendirsin. İnkârda ısrar edenlere gelince: onların hakkı, inkârda direnişleri nedeniyle yudum yudum içecekleri kavurucu bir pişmanlık[10] ve can yakıcı bir azaptır.

5 Güneşi aydınlığın kaynağı ve ayı ışık yansıtıcı yapan;[11] yılların sayısını ve hesabı(nı) bilesiniz diye ona evreler takdir eden O'dur. Bunu başka değil, hakiki bir gaye için halk eden Allah, bilmek isteyen bir toplum için varlık âyetlerini[12] ayrıntılı olarak açıklıyor.->

O'nun izninden sonra vücut bulmuştur" şeklinde açıklanmıştır (Râzî). Tercihimizin gerekçesi budur. Tüm şefaat anlayışları Zümer 44 ve Sebe 23 ışığında tashih edilmelidir (Bkz: kelimenin ilk geçtiği 74:48, not 39).

8 Mekke putperestlerinin putlarını Allah katında kendilerine torpil geçecek aracılar olarak görmeleriyle alâkalıdır. "Yalnız O'na kulluk edin"; yani, "Yalnız O'ndan kayırma ve yardım dilenin!"

9 *el-Kıst*, yine Kur'an'da kullanılan *el-'adl*in eşanlamlısı olarak görülemez. Tercihimizin gerekçesi için bkz: 49:9, not 12.

10 Lafzen: "kavurucu bir içecek". Bu mecazî ifade, öncelikle yürek yakıcı ve vicdanı kavurucu bir pişmanlığa delâlet etse gerektir. Râzî bu sûrenin 7. âyetindeki "ateşi" (*en-nâr*) tefsir ederken, ateşin ve yanmanın farklı türlerinden söz eder. Bunlardan birini de "psikolojik ve aklî ateş" diye adlandırır ve bunun hissedilen ateşten daha fazla yaktığını ifade eder.

11 *Dıyâ'* (*dav'*), Kur'an'da aydınlatan kaynak anlamında kullanılmıştır (Krş: 2:17; 28:71). Dilde ışığın kaynağı için kullanılır. Daha çok işlevsel ve hep maddî anlamdadır. *Nûr* ise, birinciyi de kapsayan ve maddî-mânevî, somut-soyut tüm ışıma ve ışıtma süreç, araç ve hâlleri için kullanılır (*Müfredât; Lisân* ve *Mekayîs*). Işığın azına da çoğuna da *nûr* adı verilebilir. Fakat *dav'* sadece nurun çoğuna verilen addır. Bu nedenle gün ışığına *dav'* denmiştir (*İtkân* III, 232). Ay için kullanıldığında "ışık yansıtıcı" anlamına geldiği kozmik bir hakikattir. Türkçe'de "aydınlık" ve "ışık" birbirlerinin yerine kullanılsalar da (Ş. Sami), birinciyi *dıyâ'*, ikinciyi *nûr* karşılığı olarak kullanmayı tercih ettik.

12 Burada açıklananın "vahyî âyetler" değil, Güneş ve Ay gibi "kozmik âyetler" olduğu anlaşılmaktadır. Kevnî ve kavlî olanıyla tüm âyetler, aslında birer "gösterge" dirler; bir asla *delâlet eder*, bir hakikati *gösterirler*. Bu âyetlerin gösterdikleri gerçek ise "Mutlak Hakikat" olan Allah'tır. Yukarıdaki çevirimiz, işte bu yaklaşıma dayanmaktadır.

اِنَّ فِى اخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ اللّٰهُ
فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَّقُونَ
(٦) اِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَٓاءَنَا وَرَضُوا
بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَاطْمَاَنُّوا بِهَا وَالَّذِينَ
هُمْ عَنْ اٰيَاتِنَا غَافِلُونَ (٧) اُولٰٓئِكَ مَاْوٰيهُمُ
النَّارُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (٨) اِنَّ الَّذِينَ
اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ
بِاِيمَانِهِمْ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهِمُ الْاَنْهَارُ فِى
جَنَّاتِ النَّعِيمِ (٩) دَعْوٰيهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ
اللّٰهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ وَاٰخِرُ دَعْوٰيهُمْ
اَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (١٠)

<- **6** Çünkü gecenin ve gündüzün birbiri ardınca gelişi ve Allah'ın göklerde ve yerde yarattığı her şey, sorumluluk bilinci taşıyan bir toplum için hakikate yapılmış birer atıftır.[13]

7 Şu da bir gerçek ki; Bizim (rahmetimize) kavuşma umudu/arzusu olmayanlar[14] ve dünya hayatıyla kendilerini tatmin edenler,[15] üstelik (bir de) ayetlerimizden gafil olanlar var ya; **8** işte, işleye geldikleri bütün bu şeylerden dolayı onların son durağı ateştir.

9 Ne var ki iman eden ve imana lâyık davranışta bulunanlara gelince: Rableri onları imanları sayesinde,[16] zemininden ırmaklar akan, nimetlerle dolu Cennetlere ulaşan yola yöneltecektir.[17] **10** Orada onların nidaları[18] "Muhteşemsin ey Allah'ım!" olur; ve kendilerine "Selam olsun size!.." diye mukabele edilir orada. Nihayet onların son nidası yankılanır: *"el-hamdu lillahi Rabbi'l-'âlemîn!"*[19]

---

13 Üstteki açıklamaya binaen, *âyâtın* bu bağlamdaki en uygun karşılığı. Zımnen: Âhirete iman, ahlâkî davranışın garantisidir.

14 *Aynı fiilin* İlâhî rahmet ile birlikte kullanıldığı örnekler için bkz: 2:218; 17:57; 39:9.

15 Zımnen: İki dünyalılar Allah'ın rızasıyla tatmin olurken (89:27-28), tek dünyalılar ilâhî rıza yerine koyarak tanrılaştırdıkları dünyalıklarla tatmin olurlar. Birine değer biçmek isteyen neyle tatmin olduğuna baksın. Dünyalıkla meşgul olmak kişiyi dünyalığa sahip kılar, dünyalıkla tatmin olmak kişiyi dünyalığa ait kılar. Bu sonuncusu felaketin ta kendisidir. Zira servet harika bir köle, berbat bir efendidir.

16 Cennetin, eylemle isbat edilmiş imanın ödülü olduğunun açık ve net ifadesi.

17 Allah'ın hidayetini bu şekilde çevirimiz için bkz: 9:80, not 99.

18 Bu bağlamda *da'vânın*, "dua, övgü, arış, duyuru, çığlık, çağrış" (*Mekâyîs* ve *Lisân*) gibi birden fazla olan çağrışımlarını yansıtabileceğimiz en uygun Türkçe karşılık budur. Bu nidanın her şeyden önce "teşekkürü" çağrıştıran bir "sevinç çığlığı" olduğu akıldan çıkarılmamalıdır.

19 Mânası: "Hamd, bütün âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur!" Fâtiha'nın ilk cümlesi, cennete nail olmuş bir bahtiyarın ağzından çıkan ilk cümledir. Bir mü'min bunu her vakit namazının tüm rekâtlarında söylemekle, özünde cennete olan özlemini dile getirmiş olmaktadır. Eğer bunu sadece bir dil alışkanlığı olarak söylemeyip yürekten söylüyorsa, bu cümleyi söylediği her seferinde cennet duası ediyor demektir. Zira hasret kalbin duasıdır.

وَلَوْ يُعَجِّلُ اللّٰهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ
بِالْخَيْرِ لَقُضِيَ اِلَيْهِمْ اَجَلُهُمْ فَنَذَرُ الَّذِينَ لَا
يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١﴾ وَاِذَا
مَسَّ الْاِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنْبِهِ اَوْ قَاعِدًا اَوْ
قَائِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَاَنْ لَمْ يَدْعُنَا
اِلٰى ضُرٍّ مَسَّهُ كَذٰلِكَ زُيِّنَ لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿١٢﴾ وَلَقَدْ اَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَمَّا
ظَلَمُوا وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُوا
لِيُؤْمِنُوا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٣﴾
ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِي الْاَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ
لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾

11 EĞER onların nimeti istemede acele ettikleri gibi Allah da insanlar için (hak ettikleri) cezayı[20] vermede acele etseydi, onların sonunu getirecek hüküm hemen infaz edilirdi.[21] Şu hâlde, Bizim (rahmetimiz)le buluşmaya yüzü olmayanları küstahça taşkınlıkları içerisinde debelenmeye terkederiz.

12 Hem ne zaman insanoğlunun başına bir ziyan gelse, gerek yatarken, gerek otururken ya da ayaktayken (başlar) Biz'e yalvarıp yakarmaya. Biz onu başına gelen ziyandan kurtardığımız zaman ise, sanki kendisine dokunan ziyandan kurtarmamız için Biz'e hiç yalvarmamış gibi (nankörleşir).[22] Hayatlarını boşa harcayanlara, yapageldikleri her şey (işte) böylesine cazip görünür.[23]

13 Doğrusu sizden önceki bir çok nesli de, zulmetmeye başlayınca yok oluşa mahkûm etmiştik. Oysa ki onlara (da) peygamberleri hakikatin apaçık belgeleriyle gelmişlerdi; fakat onlar inanmamakta direndiler: günaha gömülüp giden toplumu işte böyle cezalandırırız.[24]

14 Daha sonra ise, öncekilerin peşinden sizi (helâk olanların yaşadığı) yerlere[25] mirasçı kıldık ki, nasıl davranacağınızı görüp gözetleyelim.

20 Lafzen: "Şerri". Burada bahsedilen ceza, kendisinden sonra ibret alınıp tevbe edilemeyecek bir ceza olduğu için "şer" olarak gelmiştir. Kur'an'ın hiçbir yerinde şer Allah'a izafe ve isnat edilmez. Fakat şer Nâs sûresi 4. âyette *el-vesvâsi'l-hannâs* olan şeytana izafe edilir. Enbiya sûresi 35. âyette Allah'ın insanı hayır ve şer ile imtihan etmesi, şerrin Allah'a izafe ve isnadı değildir. Şerre Allah tarafından izin verilmesinin gerekçesidir. Bu âyet kötülük ilâhı vaz eden her tür düalizm şirkini red içindir (Bkz: 21:35, not 46). Burada *ca'l* fiili ile yapılan isnat ise, reddetmek için yapılır (*Ca'l* ve *halk* farkı için bkz: 78:8-9, ilgili notlar). Yani "Eğer.. etseydi, fakat etmedi" mânasındadır. Ve böylece şerrin Allah'a isnat ve izafe edilemezliği kuralı bozulmamış, aksine pekişmiş olur (Bunu teyit için bkz: 3:26; 21:35 ve 72:10, ilgili notlar).

21 Zımnen: Allah ihmal etmez imhal eder, yani süre tanır. Zira "O rahmeti kendisine ilke edinmiştir" (6:12).

22 Emaneti mülkiyet sanmanın doğal sonucu budur. Sahibine ihanet eden akıl kötüyü iyi gösterir.

23 İsrâfın büyüklüğü, kaybedilen imkândan çok imkânı doğru harcamadığı için kaybettiği nimetin büyüklüğüyle ölçülür. Burada kaybedilen Allah rızası ve onun karşılığı olan cennettir. İlâhî rızayı ve cenneti kaybedenin kaybını gösterecek bir rakam da yoktur.

24 Tüm muhataplara zımnî bir uyarı: Sebepler tekerrür ediyorsa, sonuçların tekerrüründen daha doğal ne olabilir?

25 Buradaki *el-ard*, elbette tüm yeryüzü değil, helâk olan kavimlerin topraklarıdır.

وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍۙ قَالَ الَّذٖينَ لَا
يَرْجُونَ لِقَٓاءَنَا ائْتِ بِقُرْاٰنٍ غَيْرِ هٰذَٓا اَوْ بَدِّلْهُۜ قُلْ
مَا يَكُونُ لٖٓي اَنْ اُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَٓائِ نَفْسٖيۚ اِنْ اَتَّبِعُ
اِلَّا مَا يُوحٰٓى اِلَيَّۚ اِنّٖٓي اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ رَبّٖي
عَذَابَ يَوْمٍ عَظٖيمٍ ﴿١٥﴾ قُلْ لَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ مَا تَلَوْتُهُ
عَلَيْكُمْ وَلَٓا اَدْرٰيكُمْ بِهٖۘ فَقَدْ لَبِثْتُ فٖيكُمْ عُمُرًا
مِنْ قَبْلِهٖۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦﴾ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ
افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِاٰيَاتِهٖۜ اِنَّهُ لَا
يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ ﴿١٧﴾

15 Bir de ne zaman hakikatin apaçık kanıtları olan âyetlerimiz onlara okunsa, Bizim (rahmetimizle) buluşma arzusu ve umudu olmayan o kimseler derler ki: "Git, bize bundan başka bir hitab[26] getir, ya da onda değişiklik yap!"[27]

(Ey Nebî)! De ki: "Onu kendime göre değiştirmem olacak şey değil. Ben yalnızca bana vahyedilene uyarım: çünkü ben Rabbime karşı gelecek olursam, korkunç bir Gün'ün azabından korkarım."

16 De ki: "Eğer Allah öyle tercih etseydi, ben onu size okumazdım; zaten O da onu size göndermezdi. Hem doğrusu şu ki; ondan önce yıllarımı sizin aranızda geçirmişim: bu kadarını olsun düşünemiyor musunuz?"

17 Hem kendi uydurduğu yalanları Allah'a yakıştırandan, ya da O'nun mesajlarını yalanlayandan daha zalim biri olabilir mi?[28] Gerçek şu ki; günaha gömülenler asla iflah olmaz!->

---

26 Kur'an'ın sözlük mânası için bkz: 25:30, not 39. Burada belirsiz formda gelen Kur'an, isme değil vasfa yakın bir mastar olarak çevrilmelidir. Unutulmaması gereken nokta, "Kur'an" ifadesinin müşriklere atfen kullanılan bir cümle içerisinde geçmesidir. Bu ve buna benzer bir bağlamda "Kur'an" olarak çevirmek anlama problemine yol açacaktır. Çünkü, Hatib'in ve ilk muhatapların bu kelimeye yükledikleri anlamla modern muhatabın zihnindeki kavramlaşmış anlam bire bir örtüşmemektedir. Kelime kavramsal anlamını sonraki dönemlerde kazanmış, hatta tedvin asrından sonra "Mushaf" isminin yerine kullanılmaya başlanmıştır. Oysa Kur'an, hatib olan Allah'la muhatab olan insan arasında canlı, aktif ve yaşanan bir diyalogun eseri olarak sözlü bir *"hitab"*, Mushaf ise Hz. Peygamber'den sonra vahiy metninin kaydedildiği yazılı bir "kitap"tır. Anlama faaliyetinin ilk ve zorunlu adımı, anlamın kaynağından hedefine taşınırken yolda uğradığı "anlam kaybını" asgariye indirmektir. İşte bu yüzden, *kur'ânin* lafzı için yalnızca mantukunu değil mefhumunu da iyi yansıttığını düşündüğümüz "hitab" karşılığını kullandık.

27 Müşriklerin bu talebi açıkça gösteriyor ki, onlar mesajını, hedefini ve inşâ etmek istedikleri dünyayı çok iyi bildikleri bir Kur'an'a karşı çıktılar. İtirazları Kur'an'ın getirdiği öğretinin özüne, içeriğine yönelikti. Onlar esasen iyi ve kötüyü belirleme yetkisinin ellerinden çıkmasına itiraz ediyorlardı. "Değiştir" demekle, itirazlarının Hz. Muhammed'e değil vahyin kaynağına yönelik olduğunu itiraf ediyorlardı. Bununla zımnen "hayat tarzımıza dokunmayacak bir içeriğe razıyız" demiş oluyorlardı.

28 Hem Müşriklerin yaptığı "kendi üretti" iftirasının cezasını, hem de onların inkârının cezasını hatırlatan bir ifade.

وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هٰٓؤُلَٓاءِ شُفَعَٓاؤُ۬نَا عِنْدَ اللّٰهِ قُلْ اَتُنَبِّؤُ۫نَ اللّٰهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمٰوَاتِ وَلَا فِي الْاَرْضِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٨﴾ وَمَا كَانَ النَّاسُ اِلَّٓا اُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٩﴾

<- **18** Bir de Allah'ın peşi sıra kendilerine yararı da zararı da dokunmayan varlıklara[29] kulluk edip de, üstelik "İşte şunlar Allah katında bizim kayırıcılarımızdır" diyenler (iflah olmaz).[30]

De ki: "Yoksa siz Allah'a, göklerde ve yerde bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?" O, sınırsız yüceliği ve aşkın varlığıyla, onların putlaştırdığı her şeyden beridir.

19[31] İNSANLIK başlangıçta aynı duygu, düşünce ve ideal etrafında toplanmış bir topluluktan oluşuyordu; fakat sonradan ayrı görüşlere saptılar.[32] Ve eğer Rabbin tarafından daha önceden bir yasaya bağlanmamış olsaydı, onların kendi aralarında tartıştıkları konularda (daha başından) hüküm verilip iş bitirilirdi.[33]

29 Ebu Ubeyde, buradaki *mâ* (şey) ilgi zamirinin *ellezi* (kimse) yerine kullanıldığını söyler (*Mecaz*). Tercihimiz olan "varlıklar" bu ikisini de içermektedir.

30 Bu âyet şefaat (kayırıcılık, torpil) inancının müşriklerin şirkinin hem sebebi hem sonucu olduğunu gösterir. Buradaki "kayırıcılık" ile müşriklerin dünyada sahip oldukları refah da, âhiretteki torpil beklentisi de kastedilmiş olabilir. Bu durumda 7 ve 15. âyette "bizim huzurumuza çıkarılacaklarını asla ummayanlar" ifadelerini, Mekke kodamanlarından olan ve kökeni karanlık ve karışık bir inkâr ideolojisine mensup çok özel bir gruba hasretmek gerekir. Mekke'de eline aldığı kemiği ufalayıp savurarak; "Ne yani, şimdi ölüp de toprak olduktan sonra yeniden mi diriltileceğiz?" (56:47-48; ayrıca bkz: 36:78) diyen ve ilkel bir materyalizm olan "dehriliğin" peşinden giden (45:24) sınırlı sayıda bir gurup da vardı. Ebu Cehil, Ümeyye b. Halef, kardeşi Ubeyy b. Halef gibi isimler bu gruba mensuptu. Bunlar, nihilizme çıkan ilkel bir materyalizm olan "dehri" ideolojiye mensuplardı. Bunlarla iç içe seçkin bir başka gurup daha vardı ki, onlar da Hire'den beslenen "düalist batıniliğe" (gnostisizm) mensup bir guruptu. Abdu'd-Dâr'ın reisi Nadr b. Haris (Genellikle hekim olan Taif'li Nadr b. Haris ile karıştırılır), Ukbe b. Ebi Muayt, Munebbih b. Hacac ve kardeşi Nubeyh, Ebu Süfyan ve oğulları Muaviye ve Yezid gibi isimler de bu gruba mensuptu. İbn Kelbî *el-Mesâlib*'inde bu isimleri "Mekke'deki zındıklar" arasında sayar. 'Zındık' terimi genelde Mani, Mazdek, Zerdüşt dini gibi inançlara mensup düalist batınileri ifade eden bir ıstılahtır. Bu çok küçük bir elit dışında müşrik kitle âhireti mutlak anlamda inkâr etmiyorlardı. Ama Allah inançları nasıl yozlaşmışsa, âhiret inançları da öylesine yozlaşmıştı. Onların Allah inancındaki çarpıklık "şirk" biçiminde, âhiret inançlarındaki çarpıklık da "şefaat" biçiminde tezahür etmiştir. "Ki onlar o (haber) hakkında ihtilaf ediyorlar" diyen Nebe' 3, müşriklerin âhiret konusunda farklı düşünceler taşıdıklarına delâlet eder (Ayrıntı için bkz: 45:32; 70:38; 78:3, ilg. notlar).

31 Burada metinde yer alıp çeviride görünmeyen, ama çeviriye ibtidaiye olarak yansıyan bir *vav* vardır.

32 İlk olanı ilkel sayan modern Antropoloji'nin önyargıya dayalı tezlerini çürüten ve alternatif Antropoloji'nin temellerini atan bir ifade.

33 Kur'an'ın muhatabında inşâ ettiği çoğulcu zihniyetin sık karşılaştığımız temellerinden biri. Sözgeliminden şunu çıkarıyoruz: ".. fakat Rabbin farklılığı insanlık için bir yasa kıldı".

20 BİR de diyorlar ki: "Ona Rabbinden bir mucize indirilmeli değil miydi?"

Buna karşılık de ki: "Gayba ait hakikatler yalnızca Allah'a ait bir alandır:[34] şimdi artık bekleyin (akıbetinizi)! İyi bilin ki, ben de sizinle birlikte bekleyeceğim!"[35]

21 Ve ne zaman, kendilerine dokunan bir sıkıntının ardından bu tiplere rahmet(imizden) bir parça tattırsak, derhal âyetlerimiz hakkında tuzak tezler kurgulamaya başlarlar.[36]

De ki: "Allah her tür tuzağı boşa çıkarmada çok daha seri davranır."[37]

Dikkat edin, elçilerimiz inceden inceye tasarladığınız her tuzağı kayda alıyorlar.

22 Karada ve denizde seyrü sefer yapmanızı sağlayan O'dur.[38] Dahası (tutun ki) sizler gemide bulunuyorsunuz, tatlı bir rüzgârda onunla yol alıyorsunuz, üstelik tam da bunun sevinciyle mest olmuşsunuz; derken bir fırtına yakalıyor gemiyi ve dalgalar her yandan yolcuları kuşatıyor.->

وَيَقُولُونَ لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِنْ رَبِّهٖۚ فَقُلْ
اِنَّمَا الْغَيْبُ لِلّٰهِ فَانْتَظِرُواۚ اِنّ۪ي مَعَكُمْ مِنَ
الْمُنْتَظِر۪ينَ ﴿٢٠﴾ وَاِذَٓا اَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً مِنْ
بَعْدِ ضَرَّٓاءَ مَسَّتْهُمْ اِذَا لَهُمْ مَكْرٌ ف۪ٓي اٰيَاتِنَاۜ
قُلِ اللّٰهُ اَسْرَعُ مَكْراًۜ اِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُبُونَ مَا
تَمْكُرُونَ ﴿٢١﴾ هُوَ الَّذ۪ي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ
وَالْبَحْرِۜ حَتّٰٓى اِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلْكِۚ وَجَرَيْنَ
بِهِمْ بِر۪يحٍ طَيِّبَةٍ وَفَرِحُوا بِهَا جَٓاءَتْهَا ر۪يحٌ
عَاصِفٌ وَجَٓاءَهُمُ الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ

---

34 Konu "mucize" olduğu için, "aşkın hakikat" olarak çevirdiğimiz *ğayb* bu bağlamda, sadece ilâhî bilgiye değil, aynı zamanda ilâhî eyleme de tekabül eder. Çevirimizin gerekçesi budur.

35 Beklenen iki şeydir: Ya fiilî mucize gönderip inanmayınca helâk etmek, ya da onun yerine gönderilen Kur'an mucizesine inanmayanlara dünyada mühlet verip âhirette cezalandırmak.

36 *Mekrun* masdarı *iz* edatıyla birlikte, *hemen* gerçekleşen bir *eyleme* dönüşür (Bkz: Ferrâ). "Bu tipler", sûrenin buraya kadarki âyetlerinde ele alınan olumsuz tipler. "Âyetlerimiz", yalnızca mesajları değil, âyetin girişinde anlatılan türden olayları, yani "âyât-ı hâdisâtı" da kapsıyor. Buna karşı tasarlanan "tuzak tezler", vahyin kaynağı hakkında şeytanca tasarlanmış iftiralar (krş: Âyet 2) olabileceği gibi, kâinat ve hadisat âyetleri hakkında sahibini tuzağa düşürmekten başka bir işe yaramayan kurgusal tasarımlar da olabilir. Bunların başında, insana dokunan iyilik ya da kötülüğün bir "mesaj" taşımadığı, olayların Allah'tan bağımsız gerçekleştiği vehmi gelir. Bu tür bir aklın başına gelen olaylara karşı duruşu da, tıpkı 5-6. âyetlerde ele alınan kevnî âyetlere karşı duruşuna benzer (Krş: Âyet: 7-8). Böyle bir duruşun sahibi, gerçek nedenlerle olaylar arasındaki bağlantıyı kuramayacağı, buna çalışsa bile kurduğu bağlantı yanıltıcı olacağı için, kurduğu tuzağa kendisi düşen biri konumundadır.

37 Müşâkele sanatı gereği Allah'a atfedilen *mekranın* en isabetli karşılığı (Krş: 2:15, not 21).

38 Miladî 7. yüzyılın akışkanlar dinamiğini bilmeyen insanı için, özellikle çöl insanı için deniz yolculuğu gerçekten olağanüstü bir şeydir ve Kur'an muhataplarına Allah'ın büyüklüğünü anlatırken o günün insanının dikkatini celbeden bu olayı örnek vermektedir. Bu tarihsel olay üzerinden verilen mesaj evrenseldir: Ey insan, keramet suda değil ona o yasayı koyanda! Bu gerçeği aklından çıkardığın gün, denizdekinde değilse de yüreğindeki fırtınada batarsın!

وَظَنُّوا اَنَّهُمْ اُحِيطَ بِهِمْ دَعَوُا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ
لَهُ الدِّينَ لَئِنْ اَنْجَيْتَنَا مِنْ هٰذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ
الشَّاكِرِينَ ﴿٢٢﴾ فَلَمَّا اَنْجٰيهُمْ اِذَا هُمْ يَبْغُونَ
فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّمَا
بَغْيُكُمْ عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ مَتَاعَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ثُمَّ
اِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ فَنُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ
﴿٢٣﴾ اِنَّمَا مَثَلُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَٓاءٍ اَنْزَلْنَاهُ مِنَ
السَّمَٓاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْاَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ
النَّاسُ وَالْاَنْعَامُ حَتّٰٓى اِذَٓا اَخَذَتِ الْاَرْضُ
زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ اَهْلُهَٓا اَنَّهُمْ قَادِرُونَ
عَلَيْهَٓا اَتٰيهَٓا اَمْرُنَا لَيْلًا اَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا
حَصِيدًا كَاَنْ لَمْ تَغْنَ بِالْاَمْسِ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ
الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾

<- Artık onlar dört bir yandan (ölümle) sarıldıklarına kanaat getirmiş vaziyetteler; tüm içtenlikle Allah'a yönelip yalnız O'nun nizamına sığınarak; "Eğer bizi bu belâdan kurtarırsan yemin olsun ki şükredenlerden olacağız!" diye yalvarıp yakarıyorlar. 23 Sonunda (ne oluyor, biliyor musunuz): kurtarmasının hemen ardından bu kimseler, yeryüzünde hak hukuk dinlemeden azgınlık yapmaya başlıyorlar.[39]

Ey insanlık! Yaptığınız azgınlıkların neticesi gelip yine sizi bulur. Evet, bu dünya hayatının geçici hazzını sürersiniz; ama sonunda dönüşünüz Bize olur; Biz de yaptıklarınızı bir bir size haber veririz.[40]

24 Bu dünyanın cezbedici hayatı, olsa olsa şu misale benzer: gökten indirdiğimiz bir su (düşünün); nihayet o insanların ve hayvanların kendisinden beslendiği bitkilerce emilir. Derken toprak (yapay) bir parlaklık ve baştan çıkarıcı bir tezyin[41] ile arz-ı endam edip de sakinleri onun üzerinde tamamıyla hâkim olduklarını düşünmeye başladıklarında; bir gece vakti ya da güpegündüz, (ansızın) emrimizin infaz (vakti) geliverir: Böylece onu, sanki önceden hiç safa sürmemiş gibi kökünü kurutuveriz![42]

İşte Biz, düşünen bir toplum için âyetlerimizi böyle açık ve anlaşılır bir biçimde dile getiriyoruz.

39 12. âyette dile getirilen nankörce tavır.

40 22. âyette "siz" zamiriyle söze girildi, ardından "onlar" zamirine geçildi. 23. âyette yine "siz"le söz tamamlandı. "Siz"den "onlara" geçiş, adeta bir soyutlama çağrısıdır. Bununla insana kendisini dışardan seyretme, hayatını karşısına alıp sorgulama yolu (tecrit) gösterilmektedir. Bu ruhsal arınmaya giden yolun ilk durağıdır. Âyetin üslûbu, bunun temsilî bir anlatım olduğunu açıkça gösteriyor. Ve vahiy dilin tüm imkânlarını insanın hidayeti için seferber ediyor. İşte rahmet bu!

41 *Zuhruf*, "altın" anlamına da kullanılan madenî bir parlaklığa ve müdâhaleyle oluşturulmuş sentetik güzelliğe bir gönderme olsa gerek. Parantez içi açıklama işte bu anlamı yansıtmak içindir. *İz-zeyyenet* bu kurgusallığı îmâ için "tezyin" diye aktarılmıştır. Bu âyet, doğaya insanın bir emanet değil de bir tutsak gibi muamele edip kendi ayartıcı şehvet ve iktidar tutkularını onun üzerinden tatmin etmesine bir cevap teşkil etmektedir.

42 *Hasîd*: Ekin ve otçul bitkiler için "kökünden sökmek" (*Mecâz*). O dönemde bölgedeki hasat yöntemi

وَاللّٰهُ يَدْعُٓوا اِلٰى دَارِ السَّلَامِۜ وَيَهْد۪ي مَنْ يَشَٓاءُ
اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ ﴿٢٥﴾ لِلَّذ۪ينَ اَحْسَنُوا
الْحُسْنٰى وَزِيَادَةٌۜ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ
وَلَا ذِلَّةٌۜ اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِۚ هُمْ ف۪يهَا
خَالِدُونَ ﴿٢٦﴾ وَالَّذ۪ينَ كَسَبُوا السَّيِّـَٔاتِ
جَزَٓاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَاۙ وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌۜ مَا لَهُمْ مِنَ
اللّٰهِ مِنْ عَاصِمٍۚ كَاَنَّمَٓا اُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ
قِطَعًا مِنَ الَّيْلِ مُظْلِمًاۜ اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِۚ
هُمْ ف۪يهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧﴾

25 Böylelikle Allah (insanı) mutluluk ve güvenlik yurduna çağırmakta[43] ve isteyeni/istediğini dosdoğru bir yola yöneltmektedir.[44]

26 İyi ve yararlı davranmakta sebat gösterenlere, (karşılık olarak) ondan daha iyisi ve (kat kat) fazlası var.[45] Dahası (o gün) onların ne yüzleri kara çıkar,[46] ne de onursuzluktan başları eğilir: işte bunlar Cennet'in sakinleridirler; orada yerleşip kalmak üzre girerler.

27 Kötülük yapmakta ısrar edenler ise, sadece yaptıkları kötülüğün misliyle cezalandırılacaklar. Ve onlar (o gün) öyle bir aşağılanmaya mahkûm olurlar ki -Allah'ın gazabından kaçıp sığınacakları biri de olmadığı (için)- sanki zifiri bir gecenin karanlığı sıvanmış gibi suratları (utanç ve zilletten) kapkara kesilir: işte bunlar (da) ateşin sakinleridirler; onlar (da) orada yerleşip kalmak üzre girerler.

---

böyle olduğu için. Çayır-çimeni cennet zanneden insanın, üzerine bir kaç öğle güneşi değdikten sonra sararıp yok olan o güzelliğin yerinde yeller estiğini görünce kapılacağı düş kırıklığına bir atıf.

43 Bir üstteki âyetten de anlaşılacağı gibi, bizim "zemin" ile karşıladığımız *dâr*, sadece öte dünyada değil bu dünyada da insanın kendisiyle, çevresiyle ve Rabbiyle barışık yaşadığı bir ortamın oluşturulması çağrısıdır.

44 Zımnen: 'Allah isteyeni ve hak edeni, dosdoğru bir yola yöneltmeyi ister.' Çevirimiz, *men* ile birlikte gelen *yeşâ'* fiillerinin, çift özneyi gören konumuna dayanmaktadır. Bu öznelerden biri *men* ilgi zamiri, diğeri de gizli *huve* zamiridir (Ra'd 27 ve notuna bkz). "Hidayet" ya da "dalalet", birinci çoğul şahıs kipiyle (biz) *neşâ'* formunda gelen 19 âyetten sadece birinde kullanılır (42:52). Onda da mücerret olarak "biz doğru yola yöneltiriz" şeklinde değil, bir *mef'ûlü bih* ile "Onun için bir ışık yaratırız, dilediğimizi o ışık sayesinde doğru yola iletiriz" şeklinde gelir. Bu da *hedâ* ve *dalâl* ile kullanılan *yeşâ'* fiilinin, mutlak irade sahibi Allah ile mukayyet irade sahibi insan arasında mülazemet olduğunu destekler niteliktedir. Bu şu anlama gelir: İnsan tercih etmeden, Allah dilemez. Ya da: İnsan kendisi için neyi isterse, Allah da o insan için onu ister. (Ayrıca iniş sürecinde ilk kullanıldığı yer olan 74:31'in ilgili notuna bkz.) Bu âyetin zımnî açılımı şudur: Allah herkesi ebedî saadete çağırıyor; ne var ki herkes içerisinden bu çağrıyı kabul edenleri ebedî saadetin kutlu yoluna yöneltiyor.

45 Parantez içi açıklamalar, bu âyetteki *ziyâde*'nin niteliğini açıklayan şu âyete birer atıftırlar: "Kim (İlâhî mahkemeye) bir iyilikle gelirse, yaptığının on katını kazanacaktır" (6:160).

46 Bir sonraki âyette tasvir edilen cehennemliklerin aksine (Krş: 39:60; 75:22-25; 80:38-40; 83:24). Kara yüz gam ve kederi, ak yüz sevinç ve neşeyi ifade eden bir mecazdır.

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعاً ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ
اَشْرَكُوا مَكَانَكُمْ اَنْتُمْ وَشُرَكَٓاؤُكُمْۚ فَزَيَّلْنَا
بَيْنَهُمْ وَقَالَ شُرَكَٓاؤُهُمْ مَا كُنْتُمْ اِيَّانَا تَعْبُدُونَ
﴿٢٨﴾ فَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيداً بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اِنْ
كُنَّا عَنْ عِبَادَتِكُمْ لَغَافِلِينَ ﴿٢٩﴾ هُنَالِكَ تَبْلُوا
كُلُّ نَفْسٍ مَٓا اَسْلَفَتْ وَرُدُّٓوا اِلَى اللّٰهِ مَوْلٰيهُمُ
الْحَقِّ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٣٠﴾

28 Ve bir gün onların tümünü bir araya toplayacak, ardından da (hayattayken) Allah'a has özellikleri başkalarına yakıştırmakta direnenlere diyeceğiz ki: "Siz ve ilâhlık yakıştırdıklarınız: haydi yerlerinize!"[47] İşte böylece onların arasını kesip ayırmış (olacağız). Ve (o zaman) onların ilâhlık yakıştırdıkları, dönüp kendilerine şöyle diyecek: "Zaten siz, hiç bir zaman bize tapıyor değildiniz ki;[48] **29** ve artık bizimle sizin aranızda şahid olarak Allah'ın yeterli olduğu (bir hakikat var) ki, o da şu: Sizin (bize) kulluk ettiğinizden bizim hiç haberimiz olmadı bile."

30 İşte o an ve orada herkes geride bıraktıklarından sınav verir, (yaptıklarının sonucunu görür);[49] en nihayet Allah'a, o yüceler yücesi gerçek sahiplerine döndürülürler[50] ve (çarpık tasavvurlarının) ürettiği sahte ilâhlar kendilerini yüzüstü bırakır.[51]

---

47 Âyetteki "yer" (*mekân*), fizikî olmaktan daha çok *konum* ve *makamla* ilgilidir. Yani, şirk koşanlar, bu yaptıklarının "tanrı atama" anlamına geldiğini, dolayısıyla yaratılmış olma konumlarını unutup, kendilerini Yaratanı "tayin edici" bir makama yerleştirdiklerini; Allah'a ortak koştukları varlıkları ise, kendi konumlarının dışında olmamaları gereken bir makama yakıştırdıklarını ifade ediyor. Cümlenin mâna ve mefhumu bu şekilde tamamlandığı için, takdirî bir ilaveye gerek yoktur. Dilci müfessirlerin ilklerinden olan Ahfeş (ö. 209 h.) bu ibareye bir "bekleyin" fiili takdir ettiği için (*Maani'l-Kur'an*), başta Taberî ve Beydavi olmak üzere daha sonra gelen bir çok klasik ve çağdaş (R. Rıza ve Esed) müfessir onu tekrarlamışlardır. Sadece Elmalılı, mealindeki tercihiyle bunun istisnasını teşkil eder. Zaten hemen devamında "onların aralarının kesin bir biçimde ayrıldığı" ifade edilmektedir. "Bekleyin" ilavesi, bu bağlamda hem gereksiz, hem anlam bozucudur.

48 Zımnen: Aslında siz kendi heva ve hevesinize, kendi benliğinize taptınız. Kulluk edeceği tanrıyı seçme ya da Allah'a ait bir niteliği başka bir varlığa verme yetkisini kendisine tanıyan bir akıl, gerçekte kendisini tanrılaştırmıştır. İnsanın tanrısını ya da onun yetki ve sınırlarını kendisinin belirleyeceğini düşünmesi, sahte tanrılara kul köle olmasından daha vahim bir sapmadır.

49 "Sınav" anlamı verdiğimiz *teblû*, "karnesini okur" anlamına gelen *tetlû* olarak da okunmuştur.

50 İnsanların kendi amellerinin sonuçları hakkında bilgi sahibi olmalarının *belâ* (sınav) ile ifade edilmesi bir mecazdır. *İbtilâ* bilgiyi hâsıl eden sebeptir. Sebebe ait ismin sonuç hakkında kullanılması mecazdır (Râzî). *Ruddû ilallah* (Allah'a döndürülürler), bu ve buna benzer bağlamda geçtiği yerlerde insanın bozulan istikametinin âhirette düzeltileceğine ilişkin olarak anlaşılabilir. İnsan dünya hayatında neye ya da nereye yönelmiş olursa olsun, sonunda yalnızca Allah'a yönelmek durumundadır. Bu, aynı zamanda insanın yönelişini bozan bilinç ve tasavvur sapmalarından kurtularak Allah'ın birliği, mutlaklığı ve hakikatin kaynağı oluşu hakkında doğru bir idrake kavuşması anlamını taşır. Zaten insan, buna yatkın bir altyapıya (*fıtrat*) sahiptir. Fakat o kendisine karşı yabancılaştığı (*esrafû 'alâ enfusihim*) için, Rabbine karşı da yabancılaşmış (*dalâl*), kendi aslî gerçeğinin hatırlatılıp kaybettiği gerçek tabiatına dönme çağrısına ise kulak tıkamıştır. Fakat en sonunda görmezden geldiği gerçeği; yani varlığın ilk sebebinin ve son gayesinin Allah olduğu gerçeğini kabullenmek zorunda kalacaktır.

51 İbareye bu bağlamda verebileceğimiz en uygun mâna.

31 (EY NEBÎ)! De ki: "Göğün ve yerin ürünleriyle sizi rızıklandıran kimdir? Peki, işitme ve görme duyularınız üzerinde kim mutlak söz sahibidir? Dahası kimdir ölüden diriyi çıkaran? Ve diriden ölüyü çıkaran kim? Ya bir düzen içerisinde bütün varlığa dair işleri kim planlıyor?

Derhal diyecekler ki: "(Elbette) Allah!"[52]

O hâlde sen de (onlara) de ki: "Hâlâ sorumsuzca davranmayı sürdürecek misiniz?" **32** Hâlbuki, işte bu Allah'tır sizin gerçek ve tek Rabbiniz! Şimdi söyler misiniz: bu hakikatten ötesi sapıklık değil de nedir? Buna rağmen, nasıl oluyor da (hakikate) böylesine mesafeli durabiliyorsunuz?

33 İşte böylece, yoldan iyice sapmış olanlara dair Rabbinin sözü gerçekleşmiş oldu: "Onlar asla inanmayacaklar!"

34 Sor (onlara): "Hayatı yoktan var edip de sonra o yaratışı sürekli yenileyen zât, ortak koştuklarınızdan biri midir?"

Cevap ver: "Hayatı yoktan var edip de sonra o yaratışı sürekli yenileyen Allah'tır! Gerçek bu iken, nasıl olur da böylesine savrulursunuz?"[53]

35 Sor (onlara): "Ortak koştuklarınız arasında hak yola yönelten biri var mıdır?"[54]

Cevap ver: "Hak yola yönelten Allah'tır. Peki, hak yola yönelten mi uyulmaya daha lâyıktır, yoksa yol gösterilmedikçe kendi başına doğru yolu bulamayacak olan mı? Şu hâlde ne oluyor size; nasıl böyle bir hükme varabiliyorsunuz?"

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ اَمَّنْ
يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ
مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ
يُدَبِّرُ الْاَمْرَۜ فَسَيَقُولُونَ اللّٰهُۚ فَقُلْ اَفَلَا
تَتَّقُونَ ﴿٣١﴾ فَذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّۚ فَمَاذَا
بَعْدَ الْحَقِّ اِلَّا الضَّلَالُۚ فَاَنّٰى تُصْرَفُونَ ﴿٣٢﴾
كَذٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ
فَسَقُوا اَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾ قُلْ هَلْ مِنْ
شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۜ قُلِ
اللّٰهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ
﴿٣٤﴾ قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَهْدٖٓي اِلَى
الْحَقِّۜ قُلِ اللّٰهُ يَهْدٖي لِلْحَقِّۜ اَفَمَنْ يَهْدٖٓي
اِلَى الْحَقِّ اَحَقُّ اَنْ يُتَّبَعَ اَمَّنْ لَا يَهِدّٖٓي اِلَّٓا
اَنْ يُهْدٰىۚ فَمَا لَكُمْۜ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٥﴾

---

52 İşte şirkin karışık tabiatı: Şirk, bir hak-bâtıl şirketidir. İster hak bâtıla, isterse bâtıl hakka karışsın sonuç hep aynıdır: Hak safiyetini yitirir.

53 Şirk, şirk koşulanla ontolojik bağ kurmaya engel teşkil eder ve Allah-kul ilişkisi kopar.

54 Burada kastedilen, hak yola yöneltmesi söz konusu bile olmayan cansız putlar olamaz. Olsa olsa o putlarla sembolize edilen melekler, cinler ve kendilerine tazim gösterilen kişilerdir.

وَمَا يَتَّبِعُ اَكْثَرُهُمْ اِلَّا ظَنًّاۜ اِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنٖى
مِنَ الْحَقِّ شَيْـًٔاۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٖيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ
﴿٣٦﴾ وَمَا كَانَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ اَنْ يُفْتَرٰى مِنْ دُونِ
اللّٰهِ وَلٰكِنْ تَصْدٖيقَ الَّذٖى بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصٖيلَ
الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فٖيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمٖينَۗ ﴿٣٧﴾ اَمْ
يَقُولُونَ افْتَرٰيهُۜ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهٖ وَادْعُوا
مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَ
﴿٣٨﴾ بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحٖيطُوا بِعِلْمِهٖ وَلَمَّا
يَأْتِهِمْ تَأْوٖيلُهُۜ كَذٰلِكَ كَذَّبَ الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِهِمْ
فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمٖينَ ﴿٣٩﴾

36 Bir de onların çoğu, başka değil sadece zannın peşine takılırlar. Şu da bir gerçek ki, hiçbir zan hak ve hakikat adına hiçbir değer ifade etmez. Elbette Allah onların yaptıklarını çok iyi bilmektedir.

37 İmdi bu hitab,[55] asla Allah'tan başkası tarafından tasarlanıp ortaya konulmuş değildir. Aksine o, kendisinden önce gelenlerden geriye kalan hakikatleri doğrular[56] ve hakkında hiçbir kuşkuya yer olmayan Kitab'ı ayrıntılı olarak açıklar;[57] Âlemlerin Rabbindendir.

38 Yoksa, "Onu o uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Öyleyse haydi, Allah'tan başka yardıma çağırabileceğiniz herkesi çağırın da onun benzeri bir sûre getirin; tabii ki eğer sözünüzün arkasındaysanız!"

39 Fakat hayır, aksine onlar özünü kavramaktan âciz kaldıkları, üstelik o mesajın (özüne dair) nihaî açıklaması da (henüz) kendilerine ulaşmamışken[58] yalanlamayı tercih ettiler. Onlardan öncekiler de işte böylesi bir yalanlamaya yeltenmişlerdi; fakat (onların akıbetini merak ediyorsan), dön de zalimlerin sonunun ne olduğuna bir bak hele!

---

55 *Kur'an*'ı "hitab" olarak çevirimiz için bkz: Âyet 15, not 26.

56 Tüm vahiy süreci boyunca gelen mesajların aynı kaynaktan neş'et ettiğini ifade eder.

57 Bu ibare, Kur'an'ın yalnızca tefsire konu olan *müfesser* bir hitap değil, aynı zamanda tefsir eden *müfessir* bir hitap olduğunu ifade eder. Bir müfessir olarak Kur'an, biri haricî, diğeri dahilî olmak üzere iki tür unsuru tefsir eder:
1) Haricî unsurlar: Bunlar üçe ayrılır: a) Varlığın yaratılış ve denetleniş yasalarının tefsiridir. b) Bireyin tâbi olduğu psikolojik yasaların tefsiridir. c) Toplumların tâbi olduğu sosyolojik ve tarihsel yasaların tefsiridir.
2) Dahilî unsurlar: Bunlar da üçe ayrılır: a) Medenî sûreler Mekkî sûrelerin tefsiridir (Bkz: 39. âyet ve krş: 75:17-19). b) Ahkâmla ilgili âyetler akidevi âyetlerin tefsiridir. c) Müteşabih âyetler, bu âleme ve öte âleme ilişkin gaybî hakikatlerin tefsiridir. Bunların hepsinin de tek merkezi vardır: Allah katındaki 'ana kart' olan *Levh-i Mahfuz*. Şu hâlde ilâhî hitabın, tabiatın, kâinatın, insanın ve toplumların tâbi olduğu tüm yasalar, aynı kaynaktan neş'et etmektedir.

58 Veya: "O mesajın (tehdidi) henüz başlarına gelmemişken.." Vahyin "özü" yani maksadı, ya da ilâhî mesajın temelini oluşturan akideyle ilgili âyetler, Mekke sürecinde inen âyetler olsa gerektir. Kur'an vahyinin temelini teşkil eden Mekkî ilkeler, yine vahiy tarafından Medine'de detaylandırılarak bir tür 'tefsir' ve 'te'vil' edilecektir. Fakat, bu da henüz gerçekleşmiş değildir; yani kendilerine ulaşmamıştır. Kur'an'ı ilâhî bir hitap olarak gönderen, onu indirdiği gibi açıklamayı da üstlenmiştir.

وَمِنْهُمْ مَنْ يُؤْمِنُ بِهٖ وَمِنْهُمْ مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهٖۜ
وَرَبُّكَ اَعْلَمُ بِالْمُفْسِد۪ينَ ﴿٤٠﴾ وَاِنْ كَذَّبُوكَ
فَقُلْ ل۪ي عَمَل۪ي وَلَكُمْ عَمَلُكُمْۚ اَنْتُمْ بَر۪ٓيؤُ۫نَ مِمَّٓا
اَعْمَلُ وَاَنَا۬ بَر۪ٓيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٤١﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ
يَسْتَمِعُونَ اِلَيْكَۜ اَفَاَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ
كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ ﴿٤٢﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْظُرُ اِلَيْكَۜ
اَفَاَنْتَ تَهْدِي الْعُمْيَ وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ
﴿٤٣﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْـٔاً وَلٰكِنَّ
النَّاسَ اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٤٤﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ
كَاَنْ لَمْ يَلْبَثُٓوا اِلَّا سَاعَةً مِنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ
بَيْنَهُمْۜ قَدْ خَسِرَ الَّذ۪ينَ كَذَّبُوا بِلِقَٓاءِ اللّٰهِ وَمَا
كَانُوا مُهْتَد۪ينَ ﴿٤٥﴾

40 Onlar arasında bu mesaja inanacak olanlar olduğu gibi, hiç inanmayacak olanlar da var. Ama senin Rabbin, fesatçıları en iyi bilendir.

41 Şu durumda eğer seni yalanlamaya kalkarlarsa, hemen (onlara) de ki: "Benim yaptıklarım(ın sorumluluğu) bana, sizin yaptıklarınız(ın sorumluğu) da size aittir; siz benim yaptıklarımdan sorumlu tutulmazsınız, ben de sizin yaptıklarınızdan sorumlu tutulacak değilim."

42 Yine onlar arasından bazıları da (güya) sana kulak veriyorlar; iyi ama, eğer akıllarını kullanmaz durumda iseler, sen sağırlara duyurabilir misin?[59]

43 Yine onlar arasında sana (sanki görürmüş gibi) bakanlar var; iyi de, eğer basiretleri bağlı ise sen (böylesi) körlerin görmesini sağlayabilir misin?[60]

44 Şüphe yok ki Allah, insanlara hiçbir şekilde kötülük etmez; fakat insanlar kötülüğü kendi kendilerine ederler.

45 Ve o Gün gelip de Allah onları bir araya topladığı zaman, onlara (dünyada) sanki birbirleriyle tanışmalarına yetecek kadar, yalnızca gündüzün bir saatinde kalmışlar (gibi gelecek);[61] doğrusu, Allah'ın huzuruna çıkarılacakları gerçeğine yalan gözüyle bakan ve doğru yola yönelmemekte ısrarcı davranan kimseler (o gün) hepten kaybetmiş olacaklar.

---

59 Allah'ın gör dediği yerden bakınca, bilinenden çok farklı bir "özürlülük" tarifi ortaya çıkmaktadır (Krş: 47:16 ve 6:25).

60 Bu âyetler Türkçe'deki "işitmek-dinlemek", "bakmak-görmek" farkına dikkat çektiği için, biz de bu karşılıkları kullandık. Kur'an tefekküründe, hayat-ölüm, temizlik-pislik, kâr-zarar, kazanç-kayıp anlam çiftlerinde olduğu gibi, görmek-körlük, dinlemek-sağırlık anlam çiftleri de fizikî değil mânevîdir. Kur'an'a göre hakikati görmeyen kimse gözü olsa dahi kördür; hakkın sesini duymayan kimse kulağı olsa dahi sağırdır.

61 Bu cümleyi şöyle çevirmek de mümkündür: "Ve sanki yalnızca gündüzün bir saatinde kaldıklarını (sandıkları bir hayatın ardından), o gün Allah onları bir araya toplayınca birbirleriyle tanışacaklar." Mahşer hakkındaki Kur'anî tasvirlerin mefhumuna, tercih ettiğimiz çeviri daha uygun düşmektedir. Dünya hayatının kısalığı üzerine krş: 20:104.

وَاِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذٖى نَعِدُهُمْ اَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ
فَاِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ اللّٰهُ شَهٖيدٌ عَلٰى مَا يَفْعَلُونَ
﴿٤٦﴾ وَلِكُلِّ اُمَّةٍ رَسُولٌ فَاِذَا جَٓاءَ رَسُولُهُمْ
قُضِىَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٤٧﴾
وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَ
﴿٤٨﴾ قُلْ لَٓا اَمْلِكُ لِنَفْسٖى ضَرًّا وَلَا نَفْعًا اِلَّا مَا
شَٓاءَ اللّٰهُ لِكُلِّ اُمَّةٍ اَجَلٌ اِذَا جَٓاءَ اَجَلُهُمْ فَلَا
يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٤٩﴾ قُلْ
اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَتٰيكُمْ عَذَابُهُ بَيَاتًا اَوْ نَهَارًا مَاذَا
يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ ﴿٥٠﴾ اَثُمَّ اِذَا مَا وَقَعَ
اٰمَنْتُمْ بِهٖ آٰلْـٰٔنَ وَقَدْ كُنْتُمْ بِهٖ تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٥١﴾

46 Ve sana, onlara vaad ettiklerimizden bir kısmının gerçekleştiğini ya (bu dünyada) gösteririz, ya da (onu göstermeden) senin canını alırız.[62] Nasıl olsa en sonunda dönüşleri Bizedir; dahası, Allah onların yaptığı her şeye şahittir.

47 Her ümmet için bir elçi olagelmiştir: ve onlara elçileri geldikten (ve hakikati tebliğ ettikten) sonradır ki ancak aralarında âdil bir yargıda bulunulabilir; onlara asla haksızlık da yapılmaz.

48 Buna rağmen bir de kalkıp "Bu tehdit ne zaman gerçekleşecekmiş? Eğer doğru söylüyorsanız (cevap verin de görelim)!" diyorlar.[63]

49 De ki: "Allah istemedikçe, ben kendim için dahi ne yarar sağlayacak ne de zararı önleyecek bir güce sahibim. Her ümmet için belirlenmiş bir süre vardır;[64] süreleri dolduğunda artık onu ne bir an erteleyebilirler, ne de öne alabilirler."

50 De ki: "Tutun ki O'nun azabı bir gece ya da bir gündüz çıkagelmiş olsun; iyi de, günaha batmış olanlar ne (elde edeceklerini umarak) onu çabuklaştırmak istiyorlar?"[65] **51** Tehdit gerçekleştikten sonra mı O'na inanacaksınız?

Ne! Ancak şimdi ha? Oysa ki siz (asla gelmez diye meydan okuyor), onun çabuk gelmesinde ısrar ediyordunuz!?[66]

62 Her peygamber dünyada Allah'ın elçisi, âhirette ilâhî mahkemenin şahididir (4:41-42). Zımnen: Allah'ın hesap vermekten kaçanlara hesap sorma zaman, mekân ve imkânı çok çeşitlidir.

63 Bu ve ardından gelen âyetlerin kıyamet ve âhirete atıf yaptığı 52. âyetten anlaşılmakta.

64 Ümmetlerin, en geniş anlamıyla milletlerin ve uygarlıkların tâbi olduğu bir yasaya dikkat çekiliyor: İnsanlar gibi doğarlar, büyürler, yaşlanırlar ve ölürler. Bu ibareyle "Her ümmetin bir elçisi olduğunu" haber veren 47. âyet arasındaki ifade benzerliği dikkat çekicidir.

65 *Mâzâ* soru edatını *mâ* yerine isim olarak alırsak bu anlam uygundur. Eğer *zâ* edatını ilgi zamiri olarak alırsak "Gece veya gündüzden hangisinde acele ediyorlar?" anlamına ulaşmak mümkündür (Ahfeş). Bir sonraki âyetin, buradaki sorunun cevabı olduğu düşünüldüğünde, tercihimiz daha isabetli görünmektedir (Krş: Zemahşerî).

66 Parantez içi açıklama Zemahşerî'nin yorumuna dayanmaktadır. Aynı âyette Hatib muhataba iki ayrı zamandan, iki ayrı 'şimdi ve burada'dan hitap etmektedir; "Ancak şimdi ha?" cümlesinden öncesi muhatabın dünya hayatına, sonrası âhiret hayatına ilişkindir.

52 Sonunda, zulmeden o kişilere[67] denilecek ki: "Tadın bitimsiz azabı! Kazanıp durduğunuz şeyler dışında bir karşılık mı bekliyordunuz?"[68]

53 Tutup bir de seni "Şimdi bu gerçek mi yani?" diye sorguluyorlar.[69] De ki: "Kesinlikle! Rabbim hakkı için bu gerçeğin ta kendisidir; üstelik sizler (büyük sorgulamayı) asla atlatamayacaksınız!"

54 (Şirk koşarak) zulüm işlemiş her birey, eğer yeryüzündeki her şey kendisinin olsa onu (Hesap Günü) kurtuluş akçesi olarak vermek isterdi.[70] Onlar asıl pişmanlığı, kendilerini bekleyen azabı görünce yüreklerinin en derinlerinde yaşayacaklar.[71] Ne ki onların aralarında herkese lâyık ilâhî bir hakkaniyetle hükmolunacak; ve onlara hiç haksızlık yapılmayacak.[72]

55 Unutmayın ki, göklerde ve yerde bulunan her şey Allah'a aittir![73] Unutmayın ki, Allah'ın vaadi kesinlikle gerçekleşecek olan bir hakikattir: velâkin onların çoğu bunu bilmiyorlar.->

ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِۚ
هَلْ تُجْزَوْنَ اِلَّا بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٥٢﴾
وَيَسْتَنْبِؤُنَكَ اَحَقٌّ هُوَۜ قُلْ اِي وَرَبّ۪ٓي اِنَّهُ
لَحَقٌّ وَمَٓا اَنْتُمْ بِمُعْجِز۪ينَ ﴿٥٣﴾ وَلَوْ اَنَّ لِكُلِّ
نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِي الْاَرْضِ لَافْتَدَتْ بِه۪ۜ
وَاَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَاَوُا الْعَذَابَۚ وَقُضِيَ
بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٥٤﴾ اَلَٓا اِنَّ لِلّٰهِ
مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ اَلَٓا اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ
حَقٌّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾

---

67 Zımnen: "bilinci ters dönmüş kişiler". Zira zulüm, bir şeyi yerinden etmektir (bkz: 7:148, not 109). Burada, "başkasına haksızlık yapmak" anlamında bir zulüm söz konusu değildir. Pasajı oluşturan 31-55. âyetler, sahibini "bitimsiz azabı" hak eden eylemlere sürükleyen alt-üst olmuş bir bilince atıf yapmaktadır. Söz konusu bilinç, bir sonraki âyette, hakikati nasıl tersinden okuduğunu açıkça ele vermektedir.

68 Âhireti dünya ile, kalıcıyı geçici ile, değerliyi değersizle ve hayrı hazla takas etmek, ters dönmüş bilincin sahibine oynadığı en tehlikeli oyundur.

69 Öğrenmek için *sorma* değil de inkâr amacıyla *sorgulama* olduğuna ilişkin çevirimiz, A'meş'in okuyuşuna dayanmaktadır (*Keşşaf*). Âyetin sonu bu çeviriyi desteklemektedir.

70 Hesap Günü'nden kaçanlar, hesabı verilemeyecek bir hayat yaşayanlardır.

71 *Eserra* fiilinin zıt anlamlı müşterek bir sözcük olduğunu ve hem "bir şeyi gizledi" hem de "açığa çıkardı" anlamına geldiğini söyleyenler (Beydavî ve Râzî) Ebu Ubeyde'ye dayanırlar. Fakat Ferrâ, Ebu Ubeyde'nin bu fiilin "açıkladı" anlamı için şiirden gösterdiği tek delilde okuma hatası yaptığını söyler (*Mekâyîs* III, 67). Âyetteki *eserru'n-nedâmete* ibaresi "yüreğin ta derinliklerinde hissedilen vicdan azabına" delâlet etse gerektir. Dolayısıyla, söz konusu fiil yaşanan pişmanlığın tezahürünü değil, sahibinin kalbî ıstırabını ifade etmektedir (Bunu pekiştiren bir pişmanlık tasviri için krş: 25:27). Âyet, ilki ilâhî yargı, ikincisi ilâhî ceza olmak üzere iki duruma ışık tutmaktadır: ilk cümlesi zalimlerin sorgulama dışı kalmak için gösterecekleri olağanüstü çabayı, ikinci cümlesi ise sorgulama sonucu suçu sabit görülenlerin yaşayacağı asıl şaşkınlığı ifade etmektedir.

72 *Kıstın 'adl*den farklı olduğunun delili âyetin hiç kimseye haksızlık yapılmayacağını vurgulayan son cümlesidir. *'Adl* anlamına alındığında bu cümle zait olurdu. *Adâlet* herkese hak ettiği kadar vermek, kıst kötüyü asla hak ettiğinden fazlasıyla cezalandırmamak fakat iyiyi liyakatine göre kat kat fazlasıyla ödüllendirmektir. Bu ise özünde Allah'ın kendi "hakkından feragate" dayandığı için *kıst* kullanılmıştır (Bkz: 49:9).

73 55. âyetteki *mâ* ile 54'deki *mâ* arasında hoş bir uyumluluk vardır. Madem "yer yüzünde bulunan *her*

هُوَ يُحْي وَيُميتُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٥٦﴾ يَٓا
اَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَٓاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ
وَشِفَٓاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ
لِلْمُؤْمِنينَ ﴿٥٧﴾ قُلْ بِفَضْلِ اللّٰهِ وَبِرَحْمَتِه
فَبِذٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٥٨﴾
قُلْ اَرَاَيْتُمْ مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ
مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا قُلْ آٰللّٰهُ اَذِنَ لَكُمْ اَمْ عَلَى
اللّٰهِ تَفْتَرُونَ ﴿٥٩﴾ وَمَا ظَنُّ الَّذينَ يَفْتَرُونَ عَلَى
اللّٰهِ الْكَذِبَ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اِنَّ اللّٰهَ لَذُو فَضْلٍ
عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦٠﴾
وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُوا مِنْهُ مِنْ قُرْاٰنٍ
وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ اِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا
اِذْ تُفيضُونَ فيهِ

<- **56** O'dur hayatı ve ölümü yaratan; nihayet sonunda dönüp dolaşıp varacağınız yer O'nun huzurudur.

57 EY insanlık! Rabbinizden size bir öğüt ve kalplerdeki her tür (mânevî hastalık) için bir şifa; inananlar için de bir rehberlik ve bir rahmet gelmiştir.[74]

58 Söyle (onlara): Allah'ın ihsanı ve rahmetiyle, evet işte bunlarla sevinsinler artık; (ki) bu onların biriktirdikleri her şeyden daha hayırlıdır.[75]

59 Sor (onlara): "Ya Allah'ın sizin yararlanmanız için ikram ettiği, sizin de (keyfî olarak) bir kısmını haram bir kısmını helâl saydığınız rızıklar hakkında ne dersiniz?"[76]

De ki: "Size (bunu) Allah mı bildirdi, yoksa siz Allah'a iftira mı ediyorsunuz?"[77] **60** İmdi, uydurdukları bu yalanı Allah'a isnat edenler, acaba Kıyamet Günü ne (cevap vereceklerini) sanıyorlar?

Şu kesin ki Allah insanları sınırsız lutfuna muhatap kılmıştır; ve fakat onların çoğu şükretmezler.

61 VE SEN (ey Nebî); hangi konumda bulunursan bulun, Kur'an'dan hangi mesajı gündeme getirirsen getir; sizler de hangi işe girişirseniz girişin, her an (ve) mekânda[78] Biz sizin üzerinizde tarife sığmaz bir şahidiz.[79] ->

şey Allah'a aittir", o hâlde zalim bireyin "yeryüzündeki *her şeyi* kurtuluş akçesi olarak vermek istemesi" gerçekte kendisinin olmayan şey üzerinde tasarrufta bulunma isteğidir. Bu da ancak ters dönmüş bir bilincin eseridir.

74 Zımnen: İnsanın Allah'tan tek bir şey isteme hakkı olsa, insan o hakkı hidayet istemek için kullanmalıdır. Âyet dört unsur içerir. İlk ikisi olan "öğüt" ve "şifa" herkesi kapsar. Öğüt düşüncenin, şifa duygunun inşâsı içindir. Son ikisi olan "rehberlik" ve "rahmet", insanoğlu içinden inananları kapsar. Zira vahiy ancak kendisine inanana rehberlik yapar, rehberlik yaptığına rahmet olur.

75 İnsanın sahip olabileceği en iyi şey hidayettir (Krş: 1:5).

76 İcat edilmiş sahte haramlar ile ilgili bir not için bkz: 5:87-88; ayrıca bkz: 6:145, not 126.

77 Kur'an haram alanının keyfî olarak genişletilmesini Allah'a iftira saymaktadır.

78 *İz* zarfı zamana, *fî* ise mekâna delâlet ettiği için.

79 Belirsizlik çeviriye "tarife sığmaz" olarak yansımıştır. Özne saygı ve yüceltme amacıyla çoğul olarak (Biz)

<- Nitekim ne yerde ne de gökte zerre miktarı bir şey bile Rabbinin bilgisinden saklı kalamaz.[80] Ne bunun daha küçüğü ne de büyüğü yoktur ki, hepsi apaçık bir fermanda kayıtlı olmasın.[81]

62 Unutmayın ki sadece Allah'ı veli edinenler,[82] gelecekten dolayı kaygı geçmişten dolayı keder duymayacaklar.[83] **63** Onlar imanda sebat gösteren ve sorumluluk bilincine sahip olan kimselerdir.[84] **64** Onlar için hem bu dünya hayatında, hem de ahirette müjdeler vardır.[85] Allah'ın vaadlerinde bir değişiklik olmayacaktır: bu, evet işte budur asıl muhteşem başarı!

65 Şu hâlde onların lafları[86] seni üzmesin; çünkü şeref ve itibarın kaynağı bütünüyle Allah'a aittir: her şeyi işiten, her şeyi bilen O'dur.

وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِى
الْاَرْضِ وَلَا فِى السَّمَاۤءِ وَلَاۤ اَصْغَرَ مِنْ ذٰلِكَ
وَلَاۤ اَكْبَرَ اِلَّا فِى كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٦١﴾ اَلَاۤ اِنَّ
اَوْلِيَاۤءَ اللّٰهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ
﴿٦٢﴾ اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾ لَهُمُ
الْبُشْرٰى فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِى الْاٰخِرَةِ لَا
تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللّٰهِ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ
﴿٦٤﴾ وَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ اِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًا
هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦٥﴾

---

gelince, nesne de çoğul gelmiştir (şahidiz). Krş: Allah aslâ uyumayan ve unutmayan bir şahittir (2:255).

80 *Ya'zubu* (ya da *ya'zibu*) "saklanır, uzak olur, kayba karışır" anlamına gelir (Râğıb).

81 Benzer bir âyet için krş: 34:3.

82 *Evliyaullaha* ilâhî aşkınlığı göz ardı etmeden verilebilecek en uygun karşılık "Sadece Allah'ı veli edinenler"dir. Birinin Allah'ın velisi olması için, öncelikle onun Allah'ı veli edinmesi şarttır. Kaldı ki velilik, cahillerin sevdiklerine Allah'ın kesesinden bol kepçe dağıtacakları bir paye değildir. Batıni akımların peygamberlere 'ortak' ilan ettiği kerameti kendinden menkul meczup ve cerbezeli tipler de değildir. İmam Ebu Hanife'nin dediği gibi, samimi her mü'min Allah'ın velisidir. Sözün özü: Birinin Allah'ın velisi olduğu, başkalarının değil Allah'ın şahitliğiyle sabit olur.

83 Zımnen: Yaratana haşyet duyan, yaratılandan havf etmez. *Havf* korkanın güçsüzlüğünden, *haşyet* korkuların yüceliğinden kaynaklanır. Birincisi geçmiş zamana, ikincisi gelecek zamana delâlet eder (2:38, not 2). *Haşyet* tazim, hürmet, sevgi ve yüceltme içerirken; *emn*in zıddı olan *havf* bunları içermez. Kur'an'da İnsan 10 gibi bir iki istisna dışında ekseriyetle *haşyet* övülürken *havf* övülmez. *Haşyet*in kaynağı bilgi, *havf*ın kaynağı cehalettir (Bkz: 35:28). Çünkü *havf*ın insan psikolojisini olumsuz etkileyip onun ruhsal dinamizmini yok eden ve mânevî gücünü soğuran bir tarafı vardır. (Korkuya dair ayrıntılı br tahlil için bkz: 4:77, not 97.)

84 Önceki âyet ışığında; Allah'ın velisi olmanın iki şartı var: İman ve takvâ.

85 Bu âyet 62. âyetle birlikte okunmalıdır. Burada geçen "onlar için hem bu dünya hayatında hem de ahirette müjdeler vardır" âyetinin birinci kısmı 62. âyetteki "kedere", ikinci kısmı "kaygıya" tekabül eder.

86 *Kavli* "laf" diye çevirmemizin gerekçesi kelimenin kök anlamıdır. Büyük dilci İbn Cinni, *kavl* ve *kelime* (*kelime* ile ilgili bkz: 2:124) sözcüklerinin kökeni olan üç harfin oluşturduğu bütün kombinezonları (*k-v-l, v-l-k, v-k-l* gibi) inceleyerek *k-v-l* harflerinin oluşturduğu altı kökün tümünün ortak anlamının *hiffet* (yumuşak ya da etkisiz) ve *sur'at; k-l-m* harflerinin oluşturduğu beş kökün (biri kullanılmıyor) ortak anlamının ise *şiddet* ve *kuvvet* (etki) anlamına geldiğini tesbit etmiştir (*el-Hasâis* I, 5-24). Bu kökeninden dolayı dile gelsin gelmesin tüm insan düşünceleri için *kavl* kullanılırken *kelâm* sadece dile dökülen

اَلَٓا اِنَّ لِلّٰهِ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِى الْاَرْضِۜ
وَمَا يَتَّبِعُ الَّذٖينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ شُرَكَٓاءَۜ
اِنْ يَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ وَاِنْ هُمْ اِلَّا يَخْرُصُونَ
﴿٦٦﴾ هُوَ الَّذٖى جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فٖيهِ
وَالنَّهَارَ مُبْصِراًۜ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ
يَسْمَعُونَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَداً سُبْحَانَهُۜ هُوَ
الْغَنِيُّۜ لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِۜ اِنْ
عِنْدَكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بِهٰذَاۜ اَتَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ
مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾ قُلْ اِنَّ الَّذٖينَ يَفْتَرُونَ عَلَى
اللّٰهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَۜ ﴿٦٩﴾ مَتَاعٌ فِى الدُّنْيَا
ثُمَّ اِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذٖيقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدٖيدَ
بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾

66 UNUTMAYIN ki, göklerde ve yerde kim varsa hepsi Allah'a aittir. Dahası Allah'tan başkasına ilâhî nitelik yakıştırarak yalvarıp yakaran kimseler, acaba neyin peşine takılmış oluyorlar? Onlar safi zannın peşine takılıyorlar; başka değil, yalnızca hurafe ve spekülatif bilgiye dayanıyorlar.[87]

67 Sizin için kollarında dinlenesiniz diye geceyi ve (işlerinizi) göresiniz diye gündüzü takdir eden O'dur: zira bunda (hakkı) işitecek bir topluluk için âyetler vardır.

68 (Bu gerçeklere rağmen) "Allah bir oğul edindi" iddiasında bulundular. O aşkın bir hakikattir; O hiçbir şeye muhtaç olmayıp, mutlak anlamda kendi kendine yetendir: Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'na aittir. Sizin elinizdeyse bu tür bir iddiada bulunmak için hiçbir deliliniz yoktur: (buna rağmen), Allah'a bilmediğiniz bir şeyi mi isnat ediyorsunuz?[88]

69 De ki: "Kendi yalanlarını Allah'a isnat edenler, kesinlikle başarıya ulaşamayacaklar. **70** Yalnızca dünya ile sınırlı geçici bir haz. Sonunda onların dönüşü Bize olacak: en nihayet ısrarlı inkârlarından dolayı onlara şiddetli azabı tattıracağız.[89]

---

düşünceyi ifade eder. Burada "onların lafları" anlamındaki *kavluhum,* 64. âyette "Allah'ın vaadleri" diye çevirdiğimiz *kelimâtullah* ibaresinin mefhum olarak adeta tam karşısında yer almakta ve Allah'ın "etkili sözü" karşısında onların "etkisiz lafına" aldırmamak gerektiği îmâ edilmektedir. Onların laflarının Hz. Peygamber'in şeref ve itibarını hedef aldığı, âyetin devamından kolayca anlaşılmaktadır.

87 Zımnen: Allah'tan başkasına her tanrılık yakıştırma teşebbüsü aslında gizli bir kendini putlaştırmadır. Zira bu bir tanrı atamadır. Atayan atananın amiridir. *Yahrusûn*un anlamı için bkz: 6:116, not 99.

88 Müşriklerin ve Hıristiyanların şirki. Âyet her tür Allah'ı 'tanımlama' teşebbüsünü mahkûm etmektedir.

89 Buraya kadarki ilâhî uyarılar boşuna yapılmamıştır. Zira Allah insanlığın geçmişine tanıktır. Arkadan gelen pasajlar bu tanıklıktan sadece birkaç örnektir.

71 ONLARA Nûh'un kıssasını aktar: Hani o bir zamanlar kavmine şöyle demişti: "Ey kavmim! Eğer benim duruşum/kıyamım ve Allah'ın âyetlerini size hatırlatmam zorunuza gidiyorsa, şunu iyi bilin ki ben yalnızca Allah'a güvendim. Haydi siz de yapacağınız eylemi kararlaştırmak için kendilerine ilâhlık yakıştırdıklarınız da dahil, bir araya toplanın ki, kararlaştırdığınız eylem sizi riske sokmasın![90] En sonunda bana karşı aldığınız kararı infaz edin; derhal yapın, hiç bekletmeyin! 72 Şunu da iyi bilin ki: Eğer yüz çevirirseniz, hatırlayın ki ben zaten sizden (davetime) bir ücret talep etmemiştim; benim ücretimi (takdir etmek) yalnızca Allah'a düşer; zira ben Allah'a kayıtsız şartsız teslim olmakla emrolundum."[91]

73 Derken, onu yalanladılar; bunun üzerine Biz de onu ve onunla birlikte gemide bulunanları kurtardık ve onları (yeryüzünün) vârisleri kıldık.[92] Âyetlerimizi ısrarla yalan sayan kimseleri ise boğulmaya terk ettik. Dön de bir bak: uyarılan (ama uyanmayan) kimselerin akıbeti nice olurmuş?

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ نُوحٍۢ اِذْ قَالَ لِقَوْمِه۪ يَا قَوْمِ
اِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَام۪ي وَتَذْك۪ير۪ي بِاٰيَاتِ
اللّٰهِ فَعَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْتُ فَاَجْمِعُٓوا اَمْرَكُمْ
وَشُرَكَٓاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ اَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً
ثُمَّ اقْضُٓوا اِلَيَّ وَلَا تُنْظِرُونِ ﴿٧١﴾ فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ
فَمَا سَاَلْتُكُمْ مِنْ اَجْرٍۜ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلَى اللّٰهِۙ
وَاُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ مِنَ الْمُسْلِم۪ينَ ﴿٧٢﴾ فَكَذَّبُوهُ
فَنَجَّيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَجَعَلْنَاهُمْ
خَلَٓائِفَ وَاَغْرَقْنَا الَّذ۪ينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَاۚ فَانْظُرْ
كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَر۪ينَ ﴿٧٣﴾

---

90 Bu bağlamda, *summeye* verilebilecek en uygun karşılık "ki" bağlacıdır. Bu cümle, Hz. Nûh'un dilinden aktarılan bir önceki cümlenin ironik çağrışımlı bir açıklamasıdır: vahye, dolayısıyla Allah'a karşı eylem planı için kendilerine ilâhlık yakıştırdıkları kimseleri de yanlarına alma çağrısı boşuna değildir. Allah'a karşı eylem planı hazırlamak risk içerir. Zımnen: Sahte tanrılarınızı, Allah'tan gelebilecek gazap riskine karşı tedbir üretsin (!) diye çağırın!

91 Zımnen: İlk rasul olan Nûh da müslümandı; yani "Allah'a kayıtsız şartsız teslimiyeti din olarak seçmişti".

92 Yapılan araştırmalar, Avustralya Aborijinlerinden Guatamala yerlilerine, Seylan halkından Eskimolara kadar, kapalı havza toplumları da dahil tüm dünya halklarının ortak hafızasında bir "tufan" kıssası olduğunu ortaya koymuştur. Bu iki ihtimale de delâlet edebilir: 1) Ya tufanın dünya çapında olduğuna. 2) Ya da o dönemde insan neslinin bugünkü gibi dağınık bir hâlde olmayıp tufan bölgesinde yaşadığına.

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِه۪ رُسُلًا اِلٰى قَوْمِهِمْ
فَجَٓاؤُ۫هُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا
بِمَا كَذَّبُوا بِه۪ مِنْ قَبْلُؕ كَذٰلِكَ نَطْبَعُ عَلٰى
قُلُوبِ الْمُعْتَدٖينَ ﴿٧٤﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ
مُوسٰى وَهٰرُونَ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَا۬ئِه۪ بِاٰيَاتِنَا
فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمٖينَ ﴿٧٥﴾
فَلَمَّا جَٓاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُٓوا اِنَّ
هٰذَا لَسِحْرٌ مُبٖينٌ ﴿٧٦﴾ قَالَ مُوسٰٓى اَتَقُولُونَ
لِلْحَقِّ لَمَّا جَٓاءَكُمْؕ اَسِحْرٌ هٰذَاؕ وَلَا يُفْلِحُ
السَّاحِرُونَ ﴿٧٧﴾ قَالُٓوا اَجِئْتَنَا لِتَلْفِتَنَا عَمَّا
وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَٓاءَنَا وَتَكُونَ لَكُمَا الْكِبْرِيَٓاءُ
فِي الْاَرْضِؕ وَمَا نَحْنُ لَكُمَا بِمُؤْمِنٖينَ ﴿٧٨﴾

74 SONRA onun izinden,[93] her birini kendi toplumlarına olmak üzere (daha başka) elçiler de gönderdik.[94] Ve onlar hakikatin apaçık belgeleriyle geldiler; fakat berikiler bir kez yalanlamış bulundukları hakikate inanmamakta sonuna kadar direndiler: Biz haddi aşanların kalplerini, işte böyle mühürlüyoruz!

75 Sonra onların izinden Musa ve Harun'u, âyetlerimizle Firavun ve onun etrafındaki yönetici seçkinlere gönderdik. Fakat büyüklük tasladılar: Zira onlar, günaha batmış bir topluluktular. **76** Şöyle ki: Katımızdan kendilerine hakikatin ta kendisi geldiği zaman dediler ki: "İşte bu kesinlikle ayan beyan bir sihirdir!"[95]

77 Musa dedi ki: "Siz (ayağınıza) gelen hakikat hakkında (hep) bu tarz mı düşünürsünüz?[96] Ne yani, şimdi sihir bu mu? İyi ama, sihirbazlar (bunu) başaramaz ki!"[97]

78 (Yönetici seçkinler) dediler ki: "Sen, bizi atalarımızı üzerinde bulup izlerini takip ettiğimiz yoldan çevirmeye ve bu şekilde kendinize ülkede iktidar yolunu açmaya mı geldin?[98] Fakat biz, her ikinize de asla inanacak değiliz."

93 Öncelik-sonralık ilişkisini *sümme* bağlacı ifade ettiği için *min ba'dihi* ibaresini "onun izinden" şeklinde çevirmek, sadece mefhuma değil -adı geçen ibare cümlenin öznesiyle tümleci arasında yer aldığı için- mantığa da uygun göründü. Bilindiği gibi peygamberler hep birbirlerinin izinden gitmiş ve hep sonraki öncekini tasdik etmiş, kimi zaman da önceki sonrakini muştulamıştır (Krş: 6:90).

94 Bu ifade, risaletin kapsamı ve görev alanı açısından, "âlemlere rahmet" olarak gönderilen Hz. Peygamber'in diğer peygamberlerden farkını ortaya koymaktadır. Nebi'nin zamanının büyük devletlerinin yöneticilerine davet mektupları yazmasının arkasındaki saik de budur.

95 Adeta 2. âyetteki Mekke müşriklerinin ithamına kinayeli bir atıf: Kimin izinden yürüdüğünüzün farkında mısınız?

96 *Kâle* fiili yalnızca "konuşmak" anlamına gelmez, "düşünmek" anlamını da içerir (Bkz: Âyet 65, not 86).

97 Buradaki *lâ yuflihu*, ceza hukukunun konusu olan müeyyideye değil, teknik anlamda "başarısızlığa" delâlet etse gerektir.

98 Ezilenlerin iktidardan pay istemelerini, ezenler affedilmez bir cürüm olarak takdim etmişlerdir. Eğer durum böyleyse, kendileri suçüstü yakalanmışlardır.

79 Firavun ise (şu) emri verdi: "Tüm bilgin sihirbazları bana getirin!"

80 Sihirbazlar gelince, Musa onlara dedi ki: "Koyun ortaya ne koyacaksanız!"

81 Onlar (gözbağcılığa dayalı düzeneklerini) atınca Musa dedi ki: "Sizin karşıma çıkardığınız sadece sihir! Elbette Allah bunu boşa çıkaracaktır: çünkü Allah fesatçıların işini amacına ulaştırmaz. 82 Evet, etkili müdâhalesiyle[99] Allah hakkın (üstünlüğünü) gerçekleştirir; isterse günaha batmış olanlar bundan hoşlanmasın."

83 Firavun ve onların önde gelenleri kendilerine işkence ederler korkusuyla,[100] Musa'ya, onun kavminden sadece bir avuç insan iman etti.[101] Çünkü Firavun ülkede gerçekten de otorite ve baskı sahibiydi; zaten o dengesizin[102] tekiydi.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ائْتُونِي بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ ٧٩
فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالَ لَهُمْ مُوسَى أَلْقُوا مَا
أَنْتُمْ مُلْقُونَ ٨٠ فَلَمَّا أَلْقَوْا قَالَ مُوسَى مَا
جِئْتُمْ بِهِ السِّحْرُ إِنَّ اللَّهَ سَيُبْطِلُهُ إِنَّ اللَّهَ
لَا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ ٨١ وَيُحِقُّ اللَّهُ
الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ٨٢ فَمَا
آمَنَ لِمُوسَى إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِنْ قَوْمِهِ عَلَى خَوْفٍ
مِنْ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِمْ أَنْ يَفْتِنَهُمْ وَإِنَّ فِرْعَوْنَ
لَعَالٍ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ ٨٣

---

99 Lafzen: "kelimeleriyle". *Kelimenin* kök anlamının tercihimizi destekliyor olması, gerekçemizin sadece dilsel boyutunu oluşturmaktadır (Krş: 65. âyet, ilgili not). Buna ilaveten, buradaki "kelimelerin", söze değil eyleme ilişkin olduğu, bu eylemin de Hz. Musa'nın elinde gerçekleşen ilâhî mucize, bir başka ifadeyle 'eşyada etkisi görülen ilâhî bir müdâhale' olduğu açıktır. Çünkü, bu etkili müdâhalenin hemen ardından Firavun'un sihirbazlarının, üstün olan hakikat karşısında boyun eğdiklerini yine Kur'an'dan öğreniyoruz (7:120; 26:46).

100 *'Ala havfin*, Zemahşerî'nin de tercih ettiği gibi "korkmakla birlikte", "korkuya rağmen" şeklinde de anlaşılabilir.

101 "Onun kavminden" ifadesindeki zamir Firavun'a gidebileceği gibi Hz. Musa'ya da gidebilir. Birinci anlam İbn Abbas'a, ikinci anlam ise öğrencisi Mücâhid'e atfedilir (Taberî). İbn Abbas'ın yorumuna uygun olarak bu ibareyi "zamir kendisinden hemen önceki isme gider" kuralından istisna tutmak kaydıyla, "Firavun'un kavminden" biçiminde okuyabiliriz. Yukarıdaki çekince bir yana, bu yorumu haklı kılan gerekçeleri şöyle sıralayabiliriz:
1) İsrâiloğulları zaten Hz. Musa'nın önderliğini benimsemişlerdi ki, Mısır'dan çıkışta hep birlikte onu takip ettiler.
2) Onlar öteden beri işkence ve baskı görüyorlardı (7:129).
3) Gösteri Kur'an'a göre, Hz. Musa'nın isteğiyle bir bayram günü şehir halkının gözü önünde yapılmıştı (20:59). Belli ki Hz. Musa'nın bundan amacı mesajını Mısır halkına da duyurmaktı.
4) "Onların yönetici seçkinleri" anlamına gelen *meleihim*'deki "onlar" çoğul zamiri ile kastedilenin İsrailoğullarına zulmeden Mısırlı yönetici seçkinler olması, İsrâiloğulları ileri gelenleri olmasından daha makuldür.
5) Tarihen sabittir ki, Hz. Musa'ya iman eden yerlilerden bir kısım insan da onlarla birlikte Mısır'dan çıkmışlardı (*Çıkış* 12:38).
6) Bizim "bir avuç insan" diye çevirdiğimiz *zurriyyetun* ile, öteden beri ataları İbrahim, İshak, Yakub ve Yusuf'un tevhid inancına bağlı olan İsrâiloğulları değil, Firavun toplumuna mensup iman etmiş küçük bir azınlık kastedilse gerektir. Zira 85 ve 86. âyette bu grubun kendilerinden Allah'a sığındıkları zalim ve kâfir topluluk, her hâlde İsrâiloğullarının geri kalanı değil Firavun toplumu idi.

102 *Musrif*e verdiğimiz anlam.

وَقَالَ مُوسٰى يَا قَوْمِ اِنْ كُنْتُمْ اٰمَنْتُمْ بِاللّٰهِ
فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا اِنْ كُنْتُمْ مُسْلِم۪ينَ ﴿٨٤﴾ فَقَالُوا
عَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْنَاۚ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلْقَوْمِ
الظَّالِم۪ينَۙ ﴿٨٥﴾ وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ
الْكَافِر۪ينَ ﴿٨٦﴾ وَاَوْحَيْنَٓا اِلٰى مُوسٰى وَاَخ۪يهِ
اَنْ تَبَوَّءَا لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتًا وَاجْعَلُوا
بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَاَق۪يمُوا الصَّلٰوةَۜ وَبَشِّرِ
الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿٨٧﴾ وَقَالَ مُوسٰى رَبَّنَٓا اِنَّكَ اٰتَيْتَ
فِرْعَوْنَ وَمَلَاَهُ ز۪ينَةً وَاَمْوَالًا فِي الْحَيٰوةِ
الدُّنْيَاۙ رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَنْ سَب۪يلِكَۚ رَبَّنَا
اطْمِسْ عَلٰٓى اَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلٰى قُلُوبِهِمْ
فَلَا يُؤْمِنُوا حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ الْاَل۪يمَ ﴿٨٨﴾

84 Musa ise (onlara) dedi ki: "Ey topluluk![103] Eğer Allah'a inanıyorsanız, o hâlde yalnızca O'na güvenip dayanmanız gerekir: tabii O'na teslim olmuşsanız!

85 Bunun üzerine dediler ki: "Yalnızca Allah'a güvenip dayandık: Rabbimiz! Bizi bu zalim kavmin zulmüne muhatap kılma! **86** Ve bizi inkârda ısrar eden toplumun elinden lutf u kereminle kurtar!"

87 Derken Musa ve kardeşine şöyle vahyettik: "Şehirde toplumunuz için bazı evleri karargâh edinin; kendi evlerinizi ise ibadethaneye dönüştürerek ibadetinizi eda edin![104] Ve (sen ey Musa!), mü'minleri (zaferle) müjdele!"[105]

88 Ve Musa "Rabbimiz!" dedi; "Şu bir gerçek ki Sen, Firavun ve onun yakın çevresine bu dünya hayatında göz kamaştırıcı bir saltanat ve mal verdin! Rabbimiz (işte) bu yüzden senin yolundan insanları saptırıyorlar. Rabbimiz! Onların servetlerini kökünden kazı ve yüreklerine bunun acısını oturt; belli ki onlar, can yakıcı azabı görmedikçe iman etmeyecekler!"[106]

103 Lafzen: "Ey kavmim!" Kavm sözcüğü burada ve daha başka âyetlerde bireyleri arasında kan bağı olan ırk mensubiyetini değil, daha çok bir inanca mensup olan bireylerin oluşturduğu cemaati ifade etse gerektir.

104 Bu âyet, "Bir diyarda zulüm ayyuka çıkmışsa, orada nereden başlamalı?" sorusunun cevabıdır. Her şeyin bittiği zor ve kor zamanlarda âlemlerin Rabbi mü'minlere nereden başlayacağını söylüyor: Evlerinizden... Evlerin insana istikâmet açısı (kıble) kazandırılan bir iman atölyesi olmasını, bir şahsiyet okuluna dönüştürülmesini emrediyor. Allah Rasulü bu Kur'anî ilkeyi Mekke'de Erkam'ın evinde uygulamıştı.

105 Kur'an Hz. Musa'nın Firavun'a karşı verdiği mücadeleyi çok sık nakleder. Bununla verilen mesaj şudur: Firavun'lar ölür fakat firavunluk devam eder. Firavun'un mümin karısı Asiye'nin şehadetinin hemen öncesinde bir son nefes gibi kayda geçirilen "ve beni Firavun'dan, onun (çirkin) amelinden..koru!" (66:11) duası da bunu teyit eder. Zira sadece "Firavun'dan" demekle yetinmeyip "amelinden de" demesi, zımnen "firavunluktan da" anlamını içerir.

106 Kulun bittim noktasında yapılan dua, kalbin Allah'la konuşmasıdır. Ve bilinen bir gerçektir ki, kulun bittiği yerde Allah'ın yardımı yetişir.

89 (Allah): "Doğrusu, her ikinizin de dileği kabul olunmuştur" buyurdu; "bundan böyle doğru yolda sebat gösterin, (kendini) bilmez kimselerin yoluna uymayın!"

90 Ve İsrâiloğullarını denizden geçirdik. Hemen ardından Firavun ve ordusu kin ve nefretle onların peşine takıldı. Nihayet boğulacağını anladığında şöyle yakardı: "Ben de, İsrâiloğullarının inandığından başka ilâh olmadığına inandım; artık ben de O'na kayıtsız şartsız teslim olanlardanım!"[107]

91 "Ne yani, ancak şimdi mi (aklın başına geldi)? Oysa sen daha önce isyanda ısrarcıydın ve bozgunculuğu iş edinmiş biriydin."

92 Artık bugün, senden sonrakilere bir kudret delili olsun diye senin yalnızca bedenini kurtaracağız; zira şu bir gerçek ki, insanlardan bir çoğu kudret delillerimize karşı ısrarla aldırmaz bir tavır içindedirler.[108]

93 Sonunda, İsrâiloğullarını verimli ve güvenli bir yere yerleştirmiş olduk;[109] ve onlara temiz ve helâl rızıklar ihsan ettik; durdular durdular da, kendilerine hakikatin bilgisi geldikten sonra ihtilaf ettiler: Elbette senin Rabbin, Kıyamet Günü hakkında anlaşmazlığa düştükleri konularda aralarında hüküm verecektir.

94 BÜTÜN bunların ardından (ey Nebi), sana indirdiğimiz mesajın gerçekliğinden şüphen varsa, daha önce indirilen kitapları okuyan kimselere sor! Doğrusu, Rabbinden sana hakikatin ta kendisi gelmiştir: Artık asla kuşku duyanlardan olma!->

قَالَ قَدْ اُج۪يبَتْ دَعْوَتُكُمَا فَاسْتَق۪يمَا وَلَا
تَتَّبِعَٓانِّ سَب۪يلَ الَّذ۪ينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾ وَجَاوَزْنَا
بِبَن۪ٓى اِسْرَٓائ۪لَ الْبَحْرَ فَاَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ
وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدْوًاۜ حَتّٰٓى اِذَٓا اَدْرَكَهُ الْغَرَقُۙ
قَالَ اٰمَنْتُ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا الَّذ۪ٓى اٰمَنَتْ بِه۪
بَنُٓوا اِسْرَٓائ۪لَ وَاَنَا۬ مِنَ الْمُسْلِم۪ينَ ﴿٩٠﴾ آٰلْـٰٔنَ
وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِد۪ينَ
﴿٩١﴾ فَالْيَوْمَ نُنَجّ۪يكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ
خَلْفَكَ اٰيَةًۜ وَاِنَّ كَث۪يرًا مِنَ النَّاسِ عَنْ اٰيَاتِنَا
لَغَافِلُونَ ﴿٩٢﴾ وَلَقَدْ بَوَّاْنَا بَن۪ٓى اِسْرَٓائ۪لَ مُبَوَّاَ
صِدْقٍ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِۚ فَمَا اخْتَلَفُوا
حَتّٰى جَٓاءَهُمُ الْعِلْمُۜ اِنَّ رَبَّكَ يَقْض۪ى بَيْنَهُمْ
يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ف۪يمَا كَانُوا ف۪يهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٩٣﴾ فَاِنْ
كُنْتَ ف۪ى شَكٍّ مِمَّٓا اَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ فَسْـَٔلِ الَّذ۪ينَ
يَقْرَؤُ۫نَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَۚ لَقَدْ جَٓاءَكَ الْحَقُّ
مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَر۪ينَۙ ﴿٩٤﴾

---

107 Buna "Firavun imanı" denir. Âhireti görünce "iman ettim" demek gibi yararsızdır.

108 Eski Mısır uzmanlarına göre bu MÖ. 12. yüzyılda yaşamış olan II. Ramses'tir. Onun selefi Tutankhamon ya da çok önce yaşamış olan III. Tutmosis olduğu da söylenir. II. Ramses'in cesedi şu anda Kahire'de sergilenmektedir.

109 Çevirinin iç bütünlüğünü sağlamak amacıyla, tüm çevirimiz boyunca *le-kad* pekiştirme edatını "doğrusu ...mıştı" kalıbıyla çevirmeye özen gösterdik. Bunun, anlam akışının zorunlu kıldığı çok az istisnalarından biri de bu âyettir.

وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ
فَتَكُونَ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٩٥﴾ اِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ
عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَوْ
جَٓاءَتْهُمْ كُلُّ اٰيَةٍ حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ الْاَلِيمَ
﴿٩٧﴾ فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ اٰمَنَتْ فَنَفَعَهَٓا اِيمَانُهَٓا
اِلَّا قَوْمَ يُونُسَ لَمَّٓا اٰمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ
عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ
اِلٰى حِينٍ ﴿٩٨﴾ وَلَوْ شَٓاءَ رَبُّكَ لَاٰمَنَ مَنْ فِي
الْاَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا اَفَاَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ
حَتّٰى يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٩٩﴾ وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ
اَنْ تُؤْمِنَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ وَيَجْعَلُ الرِّجْسَ عَلَى
الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٠﴾

<- **95** Dahası, Allah'ın âyetlerini yalanlayan kimselerden olmaktan şiddetle sakın! Sonra büsbütün kaybedenlerden olursun!

96 Hakikat şu ki, haklarında Rablerinin yargısı kesinleşenler asla iman etmeyecekler. **97** İsterse hakikatin her tür delili (ayaklarına kadar) gelmiş olsun: ta ki o elem verici azabı görünceye kadar... **98** Şu da var: keşke ölsaydı, fakat ne yazık ki Yûnus'un toplumu dışında (azabı hak ettikten sonra) iman edip de imanından istifade eden başka hiçbir ülke olmadı.[110] Onlar iman edince, Biz de dünya hayatında onursuzluk cezasını onların üzerinden kaldırdık ve bir süre daha onları nimetlerimizden yararlandırdık.[111]

99 Ve eğer Rabbin isteseydi yeryüzünde bulunan herkes topyekûn iman ederdi, (fakat bunu tercih etmedi). Şimdi kalkıp da, sen mi onları iman edinceye kadar zorlayacaksın?[112] **100** Hem Allah'ın (akıl ve irade vermek sûretiyle gerçekleşen) izni olmasaydı, hiçbir insan imana eremezdi! Ve O aklını kullanmayanları pisliğe mahkûm eder![113]

---

110 *Felev lâ kânet*: Bizim "Keşke olsaydı, fakat ne yazık ki ...olmadı" şeklinde çevirdiğimiz bu ibaredeki *lev* edatı, tek başına temenni ve teşvik ifade eder. *Lâ* ile birlikte geçmiş zaman fiilinin başında geldiğinde ise temenni anlamı genişleyerek "yazıklanma" ve "hayıflanma" anlamını da içerir. Ubeyy'e atfedilen, Ebu Ubeyde'nin de benimsediği *fehel la* okuyuşu da tercih ettiğimiz bu anlamı desteklemektedir (*Mecaz*). Yûnus Peygamber (MÖ. 860-784), Asurluların başkenti Ninova'ya gönderilmişti.

111 Krş: "Eğer siz Allah'a şükreder ve iman ederseniz, Allah size azap edip de ne yapsın" (4:147).

112 Kur'anî çoğulculuğa delâlet eden bir çok âyetten biri.

113 Zımnen: Kokuşmuş ve çürümüş bir hayatı yaşamaya. Veya: "onur kırıcı iğrenç musibetlere.." (*Ricsin* "pislik" anlamı için bkz: 7:71, not 54. Ayrıca bkz: 6:125, not 108). Parantez içi açıklamamız âyetin son cümlesine dayanmaktadır. Aklını kullanmamak, tüm sapmaların çıkış noktası olarak gösteriliyor. Vahyin amacı insana aklını doğru kullanmayı öğretmektir. Yani, insanın kendini pisliğe mahkûm etmesine mani olmaktır. İç dünyasını vahye inşâ ettirmeyenler, değdiği her şeyi önüne katıp sürükleyen bir sel gibi gürül gürül akan duyguların ve güdülerin dünyasına teslim olurlar. Akıl, kalbin duygu selini kontrol altına almak için verilmiştir. Bu yüzden akıl kalbin bağı hükmündedir. Kalbine akılla ferman dinletemeyen kimse, bir müddet sonra eline, ayağına, gözüne, kulağına, diline, dudağına da sahip olamamaya başlar. Nihayet kendine sahip olamaz hâle gelir ve kendini kaybeder. Can alıcı soru şudur: Kendini kaybeden neyi kazanabilir?

101 De ki: "Göklerde ve yerde nelerin bulunduğuna bir bakınız!" Ne ki, iman etmemekte direnen bir topluma, ne âyetlerin ne de uyarıların hiçbir yararı olmaz. **102** Şu durumda, kendilerinden önce gelip geçmiş kimselerin yaşadığı (felaket) günlerinin benzerini mi gözlüyorlar?

De ki: "O hâlde gözleyin; şunu iyi bilin ki ben de sizinle birlikte gözleyenlerdenim!"

103 Sonuçta, elçilerimizi (ötekilerin başına gelecek her belâdan) kurtarırız; aynı şekilde iman eden kimseleri de (kurtarırız): İşin gerçeği, mü'minleri kurtarmak Bize düşen bir haktır.[114]

104 (EY NEBÎ!)[115] De ki: "Ey insanlar! Eğer benim dinimden kuşku duyuyorsanız; şunu iyi bilin ki, Allah dışında sizin kulluk ettiğiniz varlıklara[116] asla kulluk etmem! Ne ki ben, yalnızca sizin canınızı alacak olan Allah'a kulluk ederim; zira ben inananlardan olmakla emrolundum."[117]

قُلِ انْظُرُوا مَاذَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا
تُغْنِى الْاٰيَاتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ
﴿١٠١﴾ فَهَلْ يَنْتَظِرُونَ اِلَّا مِثْلَ اَيَّامِ الَّذِينَ
خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ قُلْ فَانْتَظِرُوا اِنِّى مَعَكُمْ
مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿١٠٢﴾ ثُمَّ نُنَجِّى رُسُلَنَا وَالَّذِينَ
اٰمَنُوا كَذٰلِكَ حَقًّا عَلَيْنَا نُنْجِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾
قُلْ يَا اَيُّهَا النَّاسُ اِنْ كُنْتُمْ فِى شَكٍّ مِنْ دِينِى
فَلَا اَعْبُدُ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ
اَعْبُدُ اللّٰهَ الَّذِى يَتَوَفّٰيكُمْ وَاُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ
مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٤﴾

114 Burada Allah'a atfen kullanılan *'alâ* edatının Kur'an'daki genel kullanımıyla ilgili bkz: 15:41, not 32.

115 Kur'an'da Hz. Peygamber'in adı mükerreren gelir, fakat hiç birinde "Ey Muhammed!" şeklinde nida ile gelmez. Ne ki, "Ey Nebî" şeklinde gelir. Çünkü Allah'ın "ilet" emri Abdullah oğlu Muhammed'e değil, Allah'ın Nebisinedir.

116 Lafzen: "kimselere". *Ellezine ta'budûne* ibaresindeki ilgi zamiri, burada kastedilenlerin özellikle insan ve melekler gibi kendilerine tapınılan bilinçli varlıklar olduğuna delâlet eder. Kâfirûn sûresindeki *mâ ta'budûn* ise tapınılan nesneleri de kapsar. Bu iki farklı ibareden yola çıkarak, iki ayrı şirk tezahürüne ulaşabiliriz: 1) Bu âyette olduğu gibi, tapanın taptığı karşısında nesneleştiği şirk biçimi. 2) Kâfirûn sûresinde olduğu gibi tapanın taptığını nesneleştirdiği şirk biçimi. Birincisi tapanın tüm insanî özelliklerini öldürüp ruhsal dinamiklerini ve mânevî gücünü yok ederek insanı onursuz ve zavallı bir hâle düşürürken, ikincisi tanrısını tayin etme ve ona tahakküm etme gibi insanın kendisinde sahte bir yetki ve güç vehmetmesine yol açmaktadır. İki tavrın da ortak noktası, insanın yerinden edilerek (zulüm) heba edilmesidir.

117 Bu âyetle Kâfirûn sûresi arasında çok yakın bir irtibat var (*Dinin* anlamı için bkz: 109:6, not 7).

وَاَنْ اَقِمْ وَجْهَكَ لِلدّ۪ينِ حَن۪يفًاۚ وَلَا تَكُونَنَّ
مِنَ الْمُشْرِك۪ينَ ﴿١٠٥﴾ وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا
لَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَۚ فَاِنْ فَعَلْتَ فَاِنَّكَ اِذًا
مِنَ الظَّالِم۪ينَ ﴿١٠٦﴾ وَاِنْ يَمْسَسْكَ اللّٰهُ بِضُرٍّ
فَلَا كَاشِفَ لَهُٓ اِلَّا هُوَۚ وَاِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا
رَآدَّ لِفَضْلِه۪ۜ يُص۪يبُ بِه۪ مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِه۪ۜ
وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّح۪يمُ ﴿١٠٧﴾ قُلْ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ
قَدْ جَٓاءَكُمُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْۚ فَمَنِ اهْتَدٰى
فَاِنَّمَا يَهْتَد۪ي لِنَفْسِه۪ۚ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ
عَلَيْهَاۚ وَمَٓا اَنَا۬ عَلَيْكُمْ بِوَك۪يلٍۜ ﴿١٠٨﴾ وَاتَّبِعْ مَا
يُوحٰٓى اِلَيْكَ وَاصْبِرْ حَتّٰى يَحْكُمَ اللّٰهُۚ وَهُوَ
خَيْرُ الْحَاكِم۪ينَ ﴿١٠٩﴾

105 Ve sen (ey Nebî), her tür sapmadan ve aracı fikrinden uzak durarak, varlığını[118] tümüyle doğru dîne ada;[119] ve sakın şirk koşanlardan olayım deme!
106 Ve Allah'ın peşi sıra, sana ne yararı dokunan ne de senden zararı gideren varlıklara yalvarıp yakarma! Zira eğer böyle yaparsan, işte o zaman sen de zalimlerden olursun!

107 Yine (unutma ki), eğer Allah sana bir darlık musallat ederse, onu O'ndan başka kimse savuşturamaz! Fakat eğer senin için bir hayır dilerse, O'nun lütuf ve kereminin önüne gerilecek kimse yoktur. O lütuf ve keremini, kullarından tercih eden/tercih ettiği kimseye bağışlar: Zira O mutlak bağış sahibidir, sonsuz rahmet kaynağıdır.

108 (EY NEBÎ)! De ki: "Ey insanlık ailesi! İşte size Rabbinizden hakikatin ta kendisi gelmiştir! Artık kim doğru yolu tercih ederse, hiç şüphesiz o bu tercihi kendisi için yapmış olacaktır; kim de (yoldan) saparsa, hiç şüphesiz onun sapma tercihi kendi aleyhine olacaktır: ama ben, tercihinize karşı sizi savunan biri değilim!"

109 İmdi (ey Nebî): Sana indirileni izle ve Allah hükmünü verinceye kadar sabret! Zira hüküm verenlerin en hayırlısı O'dur.

---

118 Parça ile bütün kastedilmiştir. Bir şeyin yüzü, onun bütün varlığını temsil eder. Kur'an'da bu anlamda *vech* Allah için de kullanılır (bkz: 7:29 ve not 24). Doğaldır ki, insanın bir şeye yüzünü dönmesi o şeye tüm varlığıyla yönelmesi anlamına gelir.

119 *Hanef* mastarı "doğru asla yönelmek" anlamına gelir. "Doğrudan yanlışa yamulma" anlamına gelen *cenef*in zıddıdır. Hanîf bu mastardan türetilen bir sıfat olması itibarıyla, "doğru ve saf inancı", daha öz ifadesiyle "ARACISIZ KULLUĞU" yani "TEVHİD'İ" ifade eder. Kelimenin asıl anlamı ayaktaki baş parmağın diğerlerine sırt dönüp yüzünü öteki ayaktaki başparmağa dönmesidir. Zımnen: Yöneldiğin istikamet, Allah'ın senin için tayin ettiği amaçla çakışsın.

11. HÛD SÛRESİ

Sûre ismini 50-60. âyetlerinde anlatılan aynı adlı kıssadan alır. Kıssa aynı zaman dilimine ait A'râf ve Şu'arâ'da da yer almış olmakla birlikte, bu sûrede çok daha ayrıntılı olarak ele alınır. Sûreye adını Rasulullah koymuştur. Bunu şu hadisten öğreniyoruz: "Ebubekir bir gün Nebi'ye dedi ki: 'Ya Rasulallah (erken) yaşlandınız?' Aldığı cevap şuydu: 'Beni *Hûd, Vakı'a, Murselât, 'Amme yetesâelûn, İzeşşemsu kuvvirat* ihtiyarlattı" (Tirmizî, 5/402). Sûre tüm kaynaklarda bu adla anılır.

Tüm ilk nüzûl tertiplerinde Yûnus-Yusuf arasında yer alır. İbn Atıyye bu sûrede Yûnus'takinin on katı meydan okuma olduğu için, Hûd'un Yûnus'tan önce indiği görüşündedir. Kanaatimiz odur ki, El-Muharrar sahibinin bu isabetli tesbiti, iki surenin ilk tertiplerdeki sırasını değiştirmemizi zorunlu kılmaz. Sûre, peygamber kıssalarının anlatıldığı ve sabrın telkin edildiği (11, 49, 115) boykot dönemine veya sonrasına tekabül eder. 12, 17, 114. âyetlerinin Medine'de indiği rivayetlerini, 6. sûrenin girişinde uyguladığımız kriterler onaylamamaktadır.

Hûd sûresi, Peygamber ihtiyarlatan sûredir. Sûrenin ana fikrini şu âyet beyan eder: "Halkı (birbirlerine) ıslah edici davrandığı sürece, senin Rabbinin haksız yere uygarlıkları helâk etmesi söz konusu değildir" (117). Küfre meydan okuyan sûreler içinde ilk sırayı Hûd sûresi alır.

Hûd, Yûnus ve Yusuf'la birlikte *Elif-Lâm-Râ* ailesindendir. Bu sûre ile Yûnus sûresi arasında sıkı bir bağ vardır. Bu sûrede, başka konularla birlikte Hz. Nûh'un yaşadığı aile dramı da ele alınıyor. Bir önceki sûre ise hep ilâhî vahye karşı dikkafalılık eden toplumların mutlaka cezalandırılacağından söz ediyor, buna ilişkin Firavun ve toplumunun başına gelenleri aktarıyordu. Yûnus sûresi "Allah hüküm verinceye kadar sabret!" uyarısıyla bitmişti. Hûd sûresi ise Firavun ve toplumuna ilaveten, Nûh, Hûd, Sâlih, Lût, Şuayb kavimleri gibi, ilâhî vahye sırt döndüğü için cezalandırılan toplumlardan ibretler sunuyor. Cezalandırılanlar arasında Nûh'un oğlu ve Lût'un hanımı gibi, nebilerin inkârcı yakınlarının da yer alması dikkat çekicidir.

Bütün bunlar göz önüne alınırsa, bu sûrenin indiği sırada Rasulullah'ın ruh hâlini şöyle tahmin edebiliriz: Hz. Peygamber, İlâhî iradeye boyun eğmek istemeyen Kureyş'e, yani serkeşlik yapan bu akrabalarına bir belâ gelir endişesi taşıyordu. Bir önceki sûre Hz. Peygamber'in kavmi için duyduğu endişeyi daha da belirgin hâle getirmiş, bu sûredeki sert uyarılarsa Hz. Peygamber'i iyiden iyiye telaşa düşürmüştü. Sûrenin Hz. Peygamber'in saçlarını ağartmasının sebebi bu olsa gerektir.

Her saç bir değirmende ağarır; saçını vahiyle ağartanlara selam olsun!

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

الۤرٰ كِتَابٌ اُحْكِمَتْ اٰيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ
حَك۪يمٍ خَب۪يرٍۙ ﴿١﴾ اَلَّا تَعْبُدُٓوا اِلَّا اللّٰهَۜ اِنَّن۪ي لَكُمْ
مِنْهُ نَذ۪يرٌ وَبَش۪يرٌۙ ﴿٢﴾ وَاَنِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ
تُوبُٓوا اِلَيْهِ يُمَتِّعْكُمْ مَتَاعاً حَسَناً اِلٰٓى اَجَلٍ
مُسَمًّى وَيُؤْتِ كُلَّ ذ۪ي فَضْلٍ فَضْلَهُۜ وَاِنْ تَوَلَّوْا
فَاِنّ۪ٓي اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَب۪يرٍ ﴿٣﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 *Elif-Lâm-Râ!*[1]
ÖYLE bir kitaptır ki (bu), her hükmünde tam isabet sahibi ve her şeyden haberdar olan (Allah) tarafından, âyetleri şüpheden arındırılmış ve hayatta karşılığı olan doğru hükümlerle sabitlenmiş,[2] dahası ayrıntılı ve anlaşılır kılınmıştır[3] 2 ki, Allah'tan başkasına kulluk etmeyesiniz.[4]
(Ey Peygamber! De ki): "Hiç şüphesiz ben de, O'nun katından size gönderilmiş bir uyarıcı ve müjdeciyim![5] 3
Haydi, Rabbinizden kusurlarınız için af dileyin ve (batıldan) Hakka dönüş yapın;[6] O da size, sonu yasayla belirlenmiş bir süre doluncaya kadar[7] (akıbeti) güzel bir hayat bahşetsin ve erdem sahibi herkese erdeminin karşılığını versin. Ama eğer yüz çevirecek olursanız, iyi bilin ki ben büyük bir günün azabının üzerinize inmesinden korkuyorum!->

1 Mânası her ne olursa olsun, Allah Rasulü'nün bir tek harfini bile zayi etmeden vahyi ulaştırdığını îmâ eder. Ayrıntılı bir açıklama için iniş sürecinde ilk geçtiği 68:1'in ilk notuna bkz.

2 Âl-i İmran 7. âyetteki *âyâtun muhkemâtun* ibaresi, bu anlamın bir başka formla ifadesidir. "Hükümde tam isabet kaydetme" mânasındaki *hikmet*ten türetilmiş olan *ihkâm*, hüküm ile o hükmün nesne ve öznesi arasındaki uyum, olgu ile ilke, hayat ile hakikat, lafız ile mâna arasındaki 'ideal denge' ve 'âzamî yarara' tekabül eder (Bkz: 2:269, ilgili notlar). Âyet, hakîm olan vahyin yine hakîm Allah'tan geldiğini beyan eder.

3 *Fussılet* için bkz: 41:3, not 6. *Muhkem müteşabihin*, Mekkî Medenî'nin anasıdır. Zımnen: Kur'an sadece tefsirin nesnesi (müfesser) değil, esasen tefsirin öznesi (müfessir) olan bir hitaptır. Zira Kur'an, varlığın hakikatini tefsir eder.

4 Zira vahyin nihaî amacı, insanı kula kulluktan kurtarmaktır.

5 Yani: "Ben bana kul olun demiyorum; O'na kul olanı özgürlük ve mutlulukla müjdeliyor, başkasına kulluk edenin kaybedeceğini haber veriyorum."

6 *Tevbe* bir "dönüş yapmak"tır; bu dönüş bir bilinç yenileme sonucunda gerçekleşir (Bkz: 9:27, not 31). Pişmanlıkla Allah'a yönelene, Allah da bağışıyla yönelerek karşılık verir.

7 *Ecel*, sözlükte "bir eylem için konulan belirli süre" mânasına gelir. Bu yüzden yalnızca hareketli varlıklar için kullanılır. Ecelle ilgili tüm ifadeler "Allah insanların canlarını ölümleri sırasında alır, henüz ölmemiş olanları da uykusunda alır" (39:42) ve "Her devrin, (kendine has mucizevî) bir mesajı vardır." (13:38) âyetleri ışığında anlaşılmalıdır. Söz konusu "yasa" ölümün Allah tarafından konulan yasasıdır. İnsanı hayata bağlayan solunum sistemi, sinir sistemi ve kan dolaşımı sistemi bu yasaya bağlı olarak çalışır. Üçünün birlikte devreden çıkması ecel kanunu gereği "ölüm" olarak adlandırılır. Esasen ecel, zerreden kürreye yaratılmış her varlığın ölümlü olduğunu, bâki olmadığını ifade eder.

<- 4 (Er veya geç) dönüşünüz Allah'adır; ve O her şeyi yapmaya kadirdir.

5 Baksanıza onlar, O'ndan saklamak için göğüsler(indek)ini saklıyorlar: Unutmayın ki, onlar (içlerindekini) kat kat örtülere sarıp sarmaladıklarında bile, O onların (gerçeği) gizlediklerini de bilir, (yalanı) açığa vurduklarını da; zira O, gönüllerin[8] en mahrem sırlarını bilendir.[9]

6 Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki rızık açısından Allah'a bağımlı olmasın. Nitekim O, her canlının konup eğleşeceği yeri de göçüp yerleşeceği yeri de iyi bilir:[10] Bütün bunlar kesin ve net bir yazılım ve yasayla[11] kayıt altına alınmıştır.[12]

7 Yine O (bile) gökleri ve yeri altı aşamada yaratmıştır;[13] ve O'nun Kudret Makamı'nın (en büyük tecellisi olan hayat) su üzerinde kaimdir.[14] (Bütün bunları) hanginizin eylem ahlâkı konusunda daha iyi olduğunu sınamak için yapmıştır.[15]

اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ
(5) اَلَٓا اِنَّهُمْ يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا
مِنْهُۜ اَلَا ح۪ينَ يَسْتَغْشُونَ ثِيَابَهُمْۙ يَعْلَمُ مَا
يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَۚ اِنَّهُ عَل۪يمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ
(6) وَمَا مِنْ دَٓابَّةٍ فِي الْاَرْضِ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ
رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَاۜ كُلٌّ ف۪ي
كِتَابٍ مُب۪ينٍ (7) وَهُوَ الَّذ۪ي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضَ ف۪ي سِتَّةِ اَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ
عَلَى الْمَٓاءِ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلاًۜ

---

8 *Sudûr* ile ilgili aydınlatıcı bir not için bkz: 8:43.

9 Ancak kalpsizler kalbi Allah'tan saklamaya kalkarlar. İbn Âşûr'un sıradışı katkısına rağmen âyetin mânasına ulaşmada zorlandığımı itiraf etmeliyim. Parantez içi açıklamaları âyetin son cümlesi teyit eder.

10 *Mustekar* ve *mustevda'* kelimelerinin geçtiği bir başka âyet için bkz: 6:98 not 3. Farklı bir ibareyle benzer bir mâna için bkz: 47:19.

11 *Kitabun mubîn*, Levh-i Mahfuz'dur (85:22, not 18). Bu tamlama ilk bakışta önümüze şu problemi çıkarır: Hem "bilinmezlik" mânasındaki belirsizlik, hem "apaçıklık" mânasındaki *mubîn*lik: nasıl oluyor? İki ihtimal var: Ya "Allah için ayan açık, insan için akıl sır ermez bir yazılımla korunmuş.."; veya hem lazım hem müteaddi olan *mubîn*in özünde açık ve dahi açıklayıcı olan çift yönlü tabiatına istinaden: "Göstergeleriyle insana açık, özüyle Allah'a açık bir yazılımla korunmuş".. Her hâlükârda belirsiz olarak geldiği bu ve buna benzer bağlamlarda özellikle "ilâhî yazılım"a ve oluş-bozuluş yasalarının kayıtlı tabiatına delâlet eder (Msl: 27:75; 34:3). Bu ilâhî yazılımın kaynağı 36:12'de *imâmin mubîn* (ana/imam bellek) olarak beyan edilir.

12 Bu durumda eğer açlık varsa, bu, rızkın yetersizliğinden değil, insanoğlunun hırsa dayalı bencillik ve paylaşmayı bilmeyen açgözlülüğündendir. Bu âyet her şeyin ilâhî bir ölçü/kader ile yaratıldığını isbat eder ve varlıkta tesadüfü reddeder. Zımnen: Eşyanın kaderi onun tâbi olduğu ilâhî yasalarda kayıtlıdır.

13 Parantez içindeki "bile", cümlenin telmihine dayanır. Zımnen: Kudreti sonsuz Allah bile göğü-yeri aşamalı bir biçimde bir yasaya bağlı olarak yarattı. Siz ey mü'minler! Toplumsal dönüşümün bir çırpıda olmasını, başarının plansız programsız ve nizamsız intizamsız gelmesini mi bekliyorsunuz?

14 "Biz her canlıyı sudan var ettik" ışığında (21:30). Eski Ahid'de de buna çok benzer simgesel bir ifade bulunmaktadır (*Tekvin* 1:2). Ebu Müslim, ilâhî kudretin mecazî bir tasviri olarak anlar (Râzî). Fakat bağlam, sonsuz kudretin canlıların elementer kökende birliği üzerinden kendini duyurduğunu îmâ ve ifşa etmektedir.

15 Bu ibare, "yeryüzünde halife" olan insanın *eşref-i mahlukat* olma iddiasını destekler gibi görünmektedir. En azından ilâhî şaheser olan insanı kuşatan en küçükten en büyüğe bütün bir çevrenin, insanın varoluşu

وَلَئِنْ قُلْتَ اِنَّكُمْ مَبْعُوثُونَ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ
لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا اِنْ هٰذَا اِلَّا سِحْرٌ
مُبِينٌ ﴿٧﴾ وَلَئِنْ اَخَّرْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ اِلٰى
اُمَّةٍ مَعْدُودَةٍ لَيَقُولُنَّ مَا يَحْبِسُهُ اَلَا يَوْمَ
يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ وَحَاقَ بِهِمْ مَا
كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٨﴾ وَلَئِنْ اَذَقْنَا الْاِنْسَانَ
مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ اِنَّهُ لَيَؤُسٌ
كَفُورٌ ﴿٩﴾ وَلَئِنْ اَذَقْنَاهُ نَعْمَاءَ بَعْدَ ضَرَّاءَ
مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّئَاتُ عَنّٖى اِنَّهُ
لَفَرِحٌ فَخُورٌ ﴿١٠﴾ اِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ اُولٰئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿١١﴾

Şimdi sen kalkıp da, "Muhakkak siz ölümden sonra yeniden diriltileceksiniz!" desen, küfre saplananlar hemen "Hah, al sana bir numara daha!" derler.[16]

8 Ama eğer onların cezasını sayılı bir süreye[17] ertelesek, bu kez de "Onu tutan mı var?" derler. Bakın, o gün geldiğinde, onu onlardan savuşturacak hiçbir güç olmayacak; dahası, alaya aldıkları gerçek onları çepeçevre kuşatacak.[18]

9 Ne ki eğer insanoğluna katımızdan bir rahmet tattırıp daha sonra da o rahmeti ondan çekip almış olsak; derhal o son derece karamsar, son derece nankör biri olup çıkar. 10 Yok eğer kendisine dokunan bir sıkıntı ve darlığın ardından ona esenlik ve bolluk tattırmış olsak, o vakit der ki: "kötülük(veren güç)ler benden uzaklaştı";[19] (ve) bir anda küstahça bir şımarıklığa kapılır. 11 Ancak sabreden, ve ıslah edici iyilikler yapan kimseler (bu tavrı takınmazlar): İşte onlar için, ilâhî bir bağış ve muhteşem bir karşılık vardır.

---

için var edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Yeryüzü insan için, insan imtihan için yaratılmıştır (Krş: 67:3).

16 *Sihrin* mânalarından biri de "hileli söz" ya da "el oyunlarıyla aldatma", yani Türkçedeki çağrışımlarıyla "numara çekme"dir. Müşrikler ölümden sonra dirilişi sihir olarak nitelerken, hiç kuşkusuz bununla sihrin "kara büyü" anlamını kastetmiyorlardı (Konuyla ilgili notlar için bkz: 74:24; 7:116 ve 2:102).

17 *Ummet* teriminin anlamları arasında "süre, zaman" da bulunmaktadır (Krş: 12:45). Ne ki kelimenin ilk anlamı bu değildir. İlk anlamı göz önüne alarak *ila ummetin ma'dûdetine* "belirlenmiş bir topluluk için" karşılığı verilebilir. Bu, âyetteki tehdidi âhiret azabı değil de Bedir yenilgisi olarak tefsir edenlerin yorumuna uygun düşmektedir. Çünkü Bedir'de cezaya çarptırılan, Mekke'nin inkârcı seçkinleri arasından "belirlenmiş bir topluluk" idi.

18 *Hâka* mazi fiildir, fakat gelecek zamana ilişkin bir bölümün içerisinde geçmektedir. Amaç muhatapta Hesap Günü'nü yaşanmış bir gerçeklik kadar kesin kabul edecek bir tasavvur inşa etmektir.

19 Parantez içi açıklamamız âyetin lafız, mâna ve maksadına uygundur. Şöyle ki; *zehebe 'an* (uzaklaştı), öznesi içinde olan bir yüklemdir ve aktif eyleme delâlet eder. Uğurluluk-uğursuzluk bâtıl inancını çağrıştıran bu tasavvur, mutluluğu/iyiliği olduğu gibi mutsuzluğu/kötülüğü de özü itibarıyla Allah'tan bağımsız bir özne olarak görmektedir. Bu tasavvura sahip olan birinin bollukta da darlıkta da Allah'a yönelmesi, elde ettiğinde şükür, kaybettiğinde hamd etmesi, dahası özeleştiri yapıp bilincini tevbeyle yenilemesi mümkün değildir. Vahiy, bu aklın sahibini, Allah'tan bağımsız bir mutluluk tasarımı yaptığı için kınamaktadır. Bu tür bir tasavvuru, 3. âyet temelden reddetmektedir.

فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحٰٓى اِلَيْكَ وَضَٓائِقٌ
بِه۪ صَدْرُكَ اَنْ يَقُولُوا لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْهِ كَنْزٌ
اَوْ جَٓاءَ مَعَهُ مَلَكٌ اِنَّمَٓا اَنْتَ نَذ۪يرٌ وَاللّٰهُ عَلٰى
كُلِّ شَيْءٍ وَك۪يلٌ ﴿١٢﴾ اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ قُلْ
فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِه۪ مُفْتَرَيَاتٍ وَادْعُوا مَنِ
اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ﴿١٣﴾
فَاِلَّمْ يَسْتَج۪يبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُٓوا اَنَّمَٓا اُنْزِلَ بِعِلْمِ
اللّٰهِ وَاَنْ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ فَهَلْ اَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٤﴾

12 VE SEN (Ey Nebî!) Onlar "Onun üzerine bir hazine indirilmeli değil miydi?" ya da "Onunla birlikte bir de melek gelseydi (ya)!" diyorlar diye için daralacak, belki de bu yüzden sana indirilen kimi vahiyleri terk edeceksin![20]

Unutmaki sen sadece, kendini uyarmaya adamış birisin! Allah ise, her şeyi en ideal mânada koruyan bir otoritedir.[21]

13 Yoksa "onu o uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Madem öyle, eğer dürüstseniz haydi Allah dışında gücünüzün yetip elinizin erdiği herkesi yardıma çağırın; siz de onun seviyesinde 'uydurulmuş' (!)[22] on sûre getirin de (görelim)![23] **14** Fakat, eğer onlar sizin çağrınıza cevap veremezlerse; o zaman bilin ki (Kur'an vahyi) yalnızca Allah'ın ilmiyle indirilmiştir; yine (bilin ki) O'ndan başka ilâh yoktur: Değil mi ki, artık sizin O'na kayıtsız şartsız teslim olmanız gerekir?

---

20 *Fe lealleke,* bir "ihtimali" ifade eden İlâhî bir eleştiridir. Bu, "kimi vahiylerin terk edilme" ihtimalidir. Nebi'ye Vekîl olanın kendisi değil Allah olduğu söylenerek bu ihtimal ortadan kaldırılmıştır. Hz. Peygamber'in göğsünü daraltan ve saçlarını ağartan, yalnızca kendi başına karşılamaktan âciz olduğu Mekkelilerin mucize talepleri değildir. Aksine, geçmişte mucize talep eden tüm inkârcı toplumların gelen mucizeye rağmen iman etmediklerini, bunun sonucunda da geri dönüşü mümkün olmayan bir helâk sürecine mahkûm olduklarını biliyor olmasıdır. Söz konusu toplumların helâki, bir film şeridi gibi bu sûrede de aktarılacaktır. Bu örneklerin tamamında da süreç aynıdır:

Peygamber gönderilir. Toplum mesajı inkâr ederek mucize ister. Mucize verilir ve toplum mucizeyi yalanlar. İlâhî ceza geri alınmaz bir biçimde kesinleşir ve infaz süreci başlar. Bu arada ahlâkî kokuşma toplumu ayakta tutan tüm unsurları yok ederek ölümcül bir hastalık gibi sosyal bünyeyi çepeçevre kuşatır. Çöküş kaçınılmaz olur. En sonunda toplum yeryüzünden silinip gider. İşte Hz. Peygamber'in içini daraltan Mekke inkârcılarının da kendilerini bu geri dönülmez helâk sürecine sokacak sorular sormaya başlamalarıdır. Böyle başlayan bir sürecin feci sonunu bilmek, Rasulullah'ı tedirgin etmektedir.

21 Zımnen: Vekil değil nezîr ol! Allah adına taahhüt altına girme, görevini yap! Bu sana yeter.

22 İnkârcı muhataplara nükteli bir meydan okuma. Parantezli ünlem, kelimede içkin olan ince ironiye işaret eder.

23 Bakara 24 ve Yûnus 38'de bu meydan okuma mutlak olarak herhangi bir sûre içindir. Buradaysa "on sûre getirin" şeklinde yer almaktadır. Bu, bazı müfessirleri Yûnus sûresinin Hûd'dan sonra indiği sonucuna götürmüştür (İbn Atıyye). *Menâr* sahibi bu meydan okuyuşun kıssalar için geçerli olduğunu söyler.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ
اِلَيْهِمْ اَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ
﴿١٥﴾ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ اِلَّا
النَّارُ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَا
كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾ اَفَمَنْ كَانَ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ
رَبِّهٖ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِنْهُ وَمِنْ قَبْلِهٖ كِتَابُ
مُوسٰٓى اِمَامًا وَرَحْمَةً اُو۬لٰٓئِكَ يُؤْمِنُونَ
بِهٖ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهٖ مِنَ الْاَحْزَابِ فَالنَّارُ
مَوْعِدُهُ فَلَا تَكُ فِى مِرْيَةٍ مِنْهُ اِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ
رَبِّكَ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٧﴾

15 HER KİM dünya hayatını ve onun güzelliklerini isterse, orada yaptıklarının karşılığını tastamam veririz; üstelik onlar orada, (niyet ve amaçlarına bakılarak) değerlendirmeye tâbi tutulmazlar.[24]

16 (Fakat) işte bu kimselerin payına âhiretten düşen yalnızca ateştir; zira onların oradaki sahte (mazeretleri) işe yaramayacaktır: (ibadet adına) burada yapageldikleri her şey ise zaten bâtıldır.[25]

17 Şu hâlde, hiç (böyleleri), Rabbinden (gelen) hakikatin apaçık belgesine dayanan kimseyle bir tutulabilir mi? Şimdilerde[26] O'nun katından bir şahidin duyurduğu o belgeyi, daha önce de bir önder ve bir rahmet olarak Musa'nın Kitabı temsil ediyordu. İşte, ancak (hakikatin birliğini fark eden) o kimseler bu vahye inanırlar. Küfür ittifakı mensuplarından[27] her kim bu hakikati inkâr ederse, iyi bilsin ki onun son durağı ateştir.

Sen (ey Nebi); sakın ola onun kaynağı hakkında tereddüde düşeyim deme;[28] iyi bil ki o, Rabbin katından gelen hakikatin ta kendisidir: ve fakat insanların çoğu (henüz bu gerçeğe) inanmıyorlar.->

24 Lafzen: "değerleri düşürülmez". "Fiyat düşürdü, ucuzlattı" anlamına gelen *behase* fiilinden. Açılımı "Eğer niyet ve amacına bakılarak dünyada yaptıklarına değer biçilecek olsaydı, bu çok düşük bir değer olurdu" şeklinde olur (Krş: *Menâr*).

25 Bunun bir örneği için bkz: 8:35. Ahirete inanmayan birinin dünyada ve dünya için yaptıklarından ötürü orada karşılık bulması beklenemez. Zira kimse önceden açtırmadığı ve para yatırmadığı bir hesaptan para çekemez. "Doğru, hesabı yok ama, dışarıda onun çok serveti var" itirazı geçerli değildir. Kimse önceden yapmadığı bir yatırımı sonradan kullanamaz. Kimse bilet almadığı bir uçakla yolculuk yapamaz. Onu o uçakla uçurmak için "Ama onun çok parası var" itirazı yersizdir. Ahirete iman etmek, hesap açmak demektir. Allah kime ne muamele yapacağını en iyi bilendir.

26 Bu ilavenin gerekçesi, *yetlûhu* fiilinin *-min kablihî* (daha önce) ile karşıtlık oluşturacak şekilde- şimdiki zamanı göstermesidir.

27 *Ahzâb* genelde Kur'an'da "küfürde ittifak etmiş müttefikler" mânasında kullanılmaktadır.

28 *Mirye*: "Bir şeyde iki arada bir derede kalmak". Türetildiği kök, "atın huylandığı için eşelenmesini" ifade eder. Ayrıca "süt sağmak" kök anlamı da vardır. Türevleriyle birlikte kelime, hep birbirine yakın anlamlarda ve tüm vahiy süreci boyunca kullanılır (İlk kullanıldığı yer 53:12). Cehaletten kaynaklanan "mutlak şüphe" anlamındaki *şekk*'ten ve "yakine ulaştırmayan bilgiye dayalı ya doğruysa endişesi taşıyan kuşku" anlamındaki *rayb*'den farklı olarak "birbirine karşıt iki şey arasında gidip gelmeyi, bocalama ve tereddüt durumunu" ifade eder (*Külliyyât*). Önce ilk muhatap olan Hz. Nebi'ye, sonra tüm muhataplara bir uyarıdır.

<- **18** İmdi, kendi uydurduğu yalanı Allah'a isnat edenden daha zalim biri olabilir mi? İşte onlar, (hesap vermek üzere) Rablerinin huzuruna çıkarılacaklar. Şahitlerse "İşte, Rablerine karşı yalan söyleyenler bunlardır!" diyecekler.

Unutmayın: Allah zalimleri rahmetinden tamamen dışlamıştır: **19** O zalimler ki, insanları Allah'ın yolundan çevirirler; onu çapraşık ve dolambaçlı göstermeye çabalarlar: çünkü onlar âhirete inanmazlar. **20** Bu tipler yeryüzünde (cezayı atlatsalar da, âhirette) yakalarını asla sıyıramayacaklar; Allah dışında onlara yardım edecek herhangi bir *evliya*/putlaştırılmış insanlar da olmayacak; azap onlara kat kat ağır gelecek:[29] zira onlar hakikati işitmeye tahammül edemiyorlardı ve gerçeği görmemekte direniyorlardı. **21** Bu tipler kendilerine yazık eden kimselerdir; ve uydurdukları kuruntu(ürünü aracı)lar, kendilerini yüzüstü bırakmıştır.[30] **22** (Daha dünyada bütün bunlar olacaksa,) âhirette ondan beter ziyana uğrayacakları kesindir.

23 Ne var ki iman edenler, Allah'ı razı eden değerler üretenler ve Rablerine gönülden boyun eğenler de var: işte cennet ehli olanlar da bunlardır; bunlar orada ebedî kalacaklardır.

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًاؕ
اُو۬لٰٓئِكَ يُعْرَضُونَ عَلٰى رَبِّهِمْ وَيَقُولُ الْاَشْهَادُ
هٰٓؤُ۬لَٓاءِ الَّذٖينَ كَذَبُوا عَلٰى رَبِّهِمْۚ اَلَا لَعْنَةُ
اللّٰهِ عَلَى الظَّالِمٖينَۙ ﴿١٨﴾ اَلَّذٖينَ يَصُدُّونَ عَنْ
سَبٖيلِ اللّٰهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًاؕ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ
هُمْ كَافِرُونَ ﴿١٩﴾ اُو۬لٰٓئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزٖينَ
فِي الْاَرْضِ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
مِنْ اَوْلِيَٓاءَۢ يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُؕ مَا كَانُوا
يَسْتَطٖيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ
﴿٢٠﴾ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذٖينَ خَسِرُٓوا اَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ
عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢١﴾ لَا جَرَمَ اَنَّهُمْ فِي
الْاٰخِرَةِ هُمُ الْاَخْسَرُونَ ﴿٢٢﴾ اِنَّ الَّذٖينَ اٰمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَاَخْبَتُٓوا اِلٰى رَبِّهِمْۙ
اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِۚ هُمْ فٖيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٣﴾

---

29 *Lem yekûnû* ibaresinde gelecek zaman kastedilmesine rağmen bunun geçmiş zaman kipiyle ifade edilmesi, muhataba şu mesajı verir: bu sonucu olup-bitmiş gibi kesin bil!
Ayetin son cümlesi, yukarıda yer alan *evliyâ*/putlaştırılanlar ile bağlantılı olarak, şöyle de çevrilebilir: "zira o evliya/putlaştırılanlar işitme yeteneğinden de, görme yeteneğinden de yoksundurlar." (*Keşşâf*)

30 Her tür şirk ve ilâhlaştırma insanın kendi kendisine söylediği yalandır; ve en tehlikeli yalan insanın kendisini inandırdığı yalandır.

مَثَلُ الْفَر۪يقَيْنِ كَالْاَعْمٰى وَالْاَصَمِّ وَالْبَص۪يرِ
وَالسَّم۪يعِۜ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًاۜ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ
﴿٢٤﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِه۪ٓ اِنّ۪ي لَكُمْ
نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌۙ ﴿٢٥﴾ اَنْ لَا تَعْبُدُٓوا اِلَّا اللّٰهَۜ اِنّ۪ٓي
اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ اَل۪يمٍ ﴿٢٦﴾ فَقَالَ
الْمَلَاُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِه۪ مَا نَرٰيكَ اِلَّا
بَشَرًا مِثْلَنَا وَمَا نَرٰيكَ اتَّبَعَكَ اِلَّا الَّذ۪ينَ
هُمْ اَرَاذِلُنَا بَادِيَ الرَّأْيِۚ وَمَا نَرٰى لَكُمْ
عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِب۪ينَ ﴿٢٧﴾
قَالَ يَا قَوْمِ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ
رَبّ۪ي وَاٰتٰين۪ي رَحْمَةً مِنْ عِنْدِه۪ فَعُمِّيَتْ
عَلَيْكُمْۜ اَنُلْزِمُكُمُوهَا وَاَنْتُمْ لَهَا كَارِهُونَ ﴿٢٨﴾

24 Bu iki kesim insanın örneği, kör ve sağırla, gören ve işiten birinin arasındaki fark gibidir: Konum olarak hiç bu ikisi aynı düzeyde olabilir mi? Hâlâ ibret almayacak mısınız?[31]

25 DOĞRUSU, Nûh'u da mesajımızı kavmine taşımak için elçi olarak görevlendirmiştik. (Demişti ki:) "Bakın, ben size açık ve net bir uyarıyla geldim.

26 Şöyle ki: Başkasına değil sadece Allah'a kulluk edesiniz! Çünkü ben, elem veren bir Gün'ün cezasına çarptırılmanızdan korkuyorum."

27 Bunun üzerine kavminin seçkinlerinden inkârda ısrar edenler şöyle dedi: "Bakıyoruz da, sen de bizim gibi sadece ölümlü bir insansın. Yine, sana ayak takımına mensup sığ görüşlü kişilerin dışında kimsenin uymadığını görüyoruz.[32] Sonuçta, sizin bize karşı bir üstünlüğünüzün olmadığını zannediyoruz.[33] Aksine, sizin yalancı olduğunuzdan eminiz!"

28 Dedi ki: "Ey kavmim! Düşünsenize bir: ya ben Rabbimin katından gelen açık bir delile dayanıyorsam; dahası, ya O bana katından bir rahmet bahşettiği hâlde siz bunu görmüyorsanız? Şimdi siz, (O'nun delil ve rahmetini) görmeye dahi tahammül edemezken biz kalkıp da ona (imana) sizi zorlayabilir miyiz?[34]

---

31 Bu âyet, birbiri peşi sıra ele alınacak olan altı ayrı kıssanın hemen öncesinde, insan tasavvuruna iyi-kötü ayrımını, gören-görmeyen, işiten-işitmeyen örneği çerçevesinde sunuyor. Yine aynı kıssaların farklı boyut ve vurgularla ele alındığı A'râf sûresinde, kıssaların hemen öncesinde yer alan âyet de iyi-kötü ayrımını verimli toprak-verimsiz toprak örneği temelinde sunmaktaydı (7:58).

32 Her peygamberin kula kulluktan kurtuluş çağrısına ilk koşup gelenler topumun mazlum ve mağdur kesimleri olmuştur. Bu da mağdur ve mazlum kesimlerin, ilâhî davetin doğal müttefikleri olduğunu gösterir.

33 Güce ve paraya tapanlar, güce ve paraya teslim olurlar. Zımnen: Eğer bizim üstünlük alameti saydığımız güç, servet ve iktidar sizde olsaydı üstünlüğünüzü kabul ederdik.

34 Cümle içindeki *hâ* zamirleri, hem "delili", hem de "rahmeti" görmektedir. Bunun yaklaşık açılımı şudur: "..siz bizim delile tâbi olup inanmamız sonucunda bize bahşedilen *rahmeti* görmezken, biz kalkıp da sizi delili görüp inanmaya zorlayabilir miyiz?" Bunun anlamı, "imanın sahibine bahşettiği *rahmeti* göremeyen, insanı o imana götüren *delili* göremez" demektir. Bir başka ifadeyle: *Meyveyi* dahi görmekten âciz olan, *kökü ve saçağı* nasıl görsün?

وَيَا قَوْمِ لَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًاۜ اِنْ اَجْرِيَ
اِلَّا عَلَى اللّٰهِ وَمَٓا اَنَا بِطَارِدِ الَّذ۪ينَ اٰمَنُواۜ
اِنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَلٰكِنّ۪ٓي اَرٰيكُمْ قَوْماً
تَجْهَلُونَ ﴿٢٩﴾ وَيَا قَوْمِ مَنْ يَنْصُرُن۪ي مِنَ اللّٰهِ
اِنْ طَرَدْتُهُمْۜ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣٠﴾ وَلَٓا اَقُولُ
لَكُمْ عِنْد۪ي خَزَٓائِنُ اللّٰهِ وَلَٓا اَعْلَمُ الْغَيْبَ
وَلَٓا اَقُولُ اِنّ۪ي مَلَكٌ وَلَٓا اَقُولُ لِلَّذ۪ينَ تَزْدَر۪ٓي
اَعْيُنُكُمْ لَنْ يُؤْتِيَهُمُ اللّٰهُ خَيْراًۜ اَللّٰهُ اَعْلَمُ
بِمَا ف۪ٓي اَنْفُسِهِمْۚ اِنّ۪ٓي اِذاً لَمِنَ الظَّالِم۪ينَ ﴿٣١﴾
قَالُوا يَا نُوحُ قَدْ جَادَلْتَنَا فَاَكْثَرْتَ جِدَالَنَا
فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَٓا اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِق۪ينَ ﴿٣٢﴾

29 İmdi ey kavmim! (Çabama karşılık) sizden bir bedel beklentisi içerisinde değilim! Benim (çabamın) karşılığı Allah'a aittir. Dahası, (bana) güvenip inanan kimseleri de etrafımdan uzaklaştıracak değilim.[35] Çünkü onlar Rablerine kavuşacaklar(ına inanıyorlar). Ve fakat bu arada, ben de sizin cahilce davranan bir topluluk olduğunuzu düşünüyorum.[36] **30** Bakın ey kavmim! Eğer onları etrafımdan uzaklaştırırsam, Allah'tan gelebilecek bir cezaya karşı bana kim yardım eder? Bunu da mı düşünemiyorsunuz?[37] **31** Dahası ben size, "Allah'ın hazineleri benim gözetimimdedir" demiyorum; gaybın bilgisine sahip de değilim. Üstelik "Ben bir meleğim" de demiyorum.[38] Sizin hor görüp aşağıladığınız kimseler için "Allah onlara gelecekte bir hayır vermeyecek" demeye ise[39] zaten yanaşmam: Allah onların içlerindekini çok daha iyi bilir; eğer böyle davranırsam o zaman ben de kendisine zulmeden biri olup çıkarım."

32 Dediler ki: "Ey Nûh! Bizimle tartıştın, üstelik aramızdaki tartışmada hayli ileri gittin. Madem öyle, eğer sözünün arkasındaysan hadi bizi tehdit ettiğin cezaya çarptır!"

35 Her peygamber gönderildiği kavmin karşısına, Allah'ın elçisi olmanın doğal sonucu olarak davetinin karşılığını Allah'tan alacağı haberiyle çıkar.

36 Yani: Bir peygambere pazarlık teklif etmek kendini bilmezliktir. Fiyatı olanların değeri olanlarla pazarlığı için Kâfirûn sûresi ve notlarına bakınız.

37 Nûh Peygamber hakikat kavgası verirken, inkârcı muhatapları sınıf kavgası veriyorlardı. Tek dertleri zulüm ve küfürle elde ettikleri güç, servet ve iktidarın ellerinde kalmasını sağlamaktı.

38 Zımnen: Sizin istediğiniz bende yok. Âyet, "Bir peygamber ne değildir?" sorusunun cevabını sıralıyor: 1) Define bulma aleti (dedektör) değildir. 2) Gaybtan haber veren kâhin değildir. 3) İnsanüstü varlık değildir.

39 Girişteki *vav*, kaynak metnin vurgusunu hedef metne taşıyabilmek için "ise" ile karşılanmıştır.

قَالَ اِنَّمَا يَأْتٖيكُمْ بِهِ اللّٰهُ اِنْ شَٓاءَ وَمَٓا اَنْتُمْ
بِمُعْجِزٖينَ ۝٣٣ وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحٖٓى اِنْ
اَرَدْتُ اَنْ اَنْصَحَ لَكُمْ اِنْ كَانَ اللّٰهُ يُرٖيدُ اَنْ
يُغْوِيَكُمْۜ هُوَ رَبُّكُمْ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَۜ ۝٣٤ اَمْ
يَقُولُونَ افْتَرٰيهُۜ قُلْ اِنِ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَيَّ اِجْرَامٖى
وَاَنَا۬ بَرٖٓيءٌ مِمَّا تُجْرِمُونَ ۝٣٥ وَاُو۫حِيَ اِلٰى
نُوحٍ اَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ اِلَّا مَنْ قَدْ
اٰمَنَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَۚ ۝٣٦

33 Dedi ki: "Allah istesin yeter ki! Onu sizin başınıza öyle bir sarar ki, artık bir daha asla[40] atlatamazsınız!
34 Hem ben size ne kadar samimiyetle öğüt vermeye çalışırsam çalışayım, eğer Allah sizin yoldan sapmanızı tercih etmiş olsaydı (-hele ki öyle değil-),[41] o vakit benim verdiğim öğüt size hiçbir yarar sağlamazdı: O sizin Rabbinizdir, sonunda O'na döndürüleceksiniz."

35[42] YOKSA, "Bu[43] (kıssayı) o uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Eğer onu ben uydurmuşsam, bunun sorumluluğu bana aittir: Ama benim, sizin işlediğiniz suçlara ilişkin hiçbir sorumluluğum bulunmamaktadır."[44]

36 DERKEN Nûh'a şöyle vahyettik: "Şu kesin ki, daha önce inanmış olanlar dışında bundan böyle toplumundan kimse sana inanmayacak:[45] Artık, onların yapageldikleri şeylerden dolayı sakın üzüleyim deme![46]->

40 Baştaki bağlaç çeviriye "dahi" ile yansırken, cümlenin öznesinin açık ve bağlantısız zamirle (*entum*) yapılandırılması, "asla" pekiştirmesini zorunlu kılmaktadır.

41 Veya: "helâkinizi dilemiş olsaydı" (Krş: Râzî). Parantez içi açıklama hem cümlenin şartlı yapısı gereği sözgelimine, hem de Kur'an'ın bütününe dayanmaktadır (Bkz: 2:256; 18:29; 79:3). Allah'ın saptırma ve doğru yolu göstermesinde insanın tercihinin belirleyiciliği için bkz: 2:27. Parantez içi açıklamanın gerekçesi, zalim kavmin 27 ve 32. âyetlerde dile gelen tavrıdır (Krş: 13:27, not 37).

42 Süren kıssanın arasında, kıssanın zamanından ver-kaç yöntemiyle çıkıp sözü iniş zamanının 'şimdi ve buradasına' getiren bir âyet. Bu nedenle bağımsız pasaj olarak görülmüştür.

43 Lafzen: "o".

44 Burada, muhatabı doğrudan suçlamak ve yargılamak yerine onun kendi durumunu gözden geçirmesi ve kendi kendini yargılaması için böyle hoş bir üslûp kullanılmıştır. (Ayrıca bkz: 2:170; 11:35; 39:43; 43:81.)

45 Krş: "Karar kesin: onlar boğulacaklar!" (23:27) Şöyle bir soru gelebilir: Kâfir kavmin artık inanmayacağına dair bu kesin haber Hz. Nûh'un helâk duasından (71: 26-28) sonra mı yoksa önce mi gelmiştir? Nûh 25 ışığında Hz. Nûh'un bu duayı, kavmin helâkinden sonra olan biteni kendi vicdanında da tasdik sadedinde yaptığı düşünülebilir. Yine âyetin devamından, Hz. Nûh'un onlar için üzüldüğü anlaşılmaktadır. Bu hakikatin Hz. Peygamber'i nasıl derin bir endişeye sevk ettiğini tahmin edebiliriz.

46 Yani: Onlar üzülmeye değmez, zira onların kalemini Ben kırdım. Tufan, toprağa aldırılan gusül abdestidir. Bu âyet, ilâhî bir yasayı hatırlatmaktadır: Tuğyan olan yerde mutlaka tufan olur. Her zaman ve zeminin tuğyanı da tufanı da farklıdır. Tuğyanı ahlâk alanında olan bir toplumun tufanı da o alanda kopar. Tuğyanı güç ve servet alanı olan bir toplumun tufanı da o alanda kopar. Tuğyanı inanç alanında gerçekleşen bir toplumun tufanı da o alanda kopar. Böyle bir yerde tevhid ve adâlet ehline düşen tuğyan seline kapılmayıp, karada da olsa gemi yapmayı sürdürmektir. Eğer deniz lazım olursa, denizin Rabbi onu yerden olmazsa gökten indirmeyi bilir. Nasıl ki her tuğyanın bir tufanı varsa, her tufanın bir Nuh'u ve her Nuh'un bir gemi-

<- 37 Bizim rehberliğimiz altında ve bildirdiğimiz şekilde[47] gemiyi inşa et[48] ve (bundan böyle) sakın (kendisine) zulmeden kimseler hakkında Bana başvurma! Şu kesin: onlar boğulacaklar."

38 DERKEN o, gemiyi inşa etmeye koyuldu. Şimdi, toplumunun önde gelenleri ne zaman ona rastlasalar, onunla alay ederlerdi. O derdi ki: "Siz bizimle alay ediyorsanız, hiç kuşkunuz olmasın ki, (zaman gelecek) sizin bizimle alay ettiğiniz gibi,[49] biz de sizinle alay edeceğiz. 39 Evet, zamanı gelince siz de öğreneceksiniz alçaltıcı bir cezaya kimin çarptırılacağını; dahası, kalıcı bir azaba kimin mahkûm edileceğini.[50]

40 En nihayet, hükmümüzün vakti gelince tandır kaynadı.[51] (Nûh'a) "O gemiye her tür (canlıdan) birer çift[52] al; bir de haklarında hüküm kesinleşmiş olanlar dışında[53] aileni ve iman eden kimseleri (al)" talimatını vermiştik. Zaten onun inancını paylaşan kimseler çok azdı.[54]

وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِاَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا
تُخَاطِبْنِى فِى الَّذِينَ ظَلَمُواۚ اِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ
(٣٧) وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَاٌ مِنْ
قَوْمِهٖ سَخِرُوا مِنْهُۜ قَالَ اِنْ تَسْخَرُوا مِنَّا فَاِنَّا
نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَۜ (٣٨) فَسَوْفَ
تَعْلَمُونَۙ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ
عَلَيْهِ عَذَابٌ مُقِيمٌ (٣٩) حَتّٰى اِذَا جَاءَ اَمْرُنَا
وَفَارَ التَّنُّورُۙ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلٍّ
زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَاَهْلَكَ اِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ
الْقَوْلُ وَمَنْ اٰمَنَۜ وَمَا اٰمَنَ مَعَهُٓ اِلَّا قَلِيلٌ (٤٠)

---

si vardır. Ezelî ve biricik hakikatin insanlığın son çevrimindeki tezahürü olan Kur'an, kendisinden sonraki tüm tufanlarda karada gemi yapacak olanların kılavuzu, rehberi, rotası ve yol haritasıdır.

47 Lafzen: "vahyimizle" (Krş: 23:27).

48 Nûh kıssasını kendimize çağdaş kılacak olursak, bu ilâhî ferman bize şunu söyler: Sen, Kur'an'ın rehberliği altında hayat gemini inşa et! Tufana gark olacak bir tuğyan ortamından, ancak Allah'ın rehberliği altında inşa edilmiş bir hayat gemisiyle kurtulabilirsin.

49 Lafzen: "tıpkı sizin alay ettiğiniz gibi".

50 Birinci tehdidin dünya hayatında, ikincisinin ise âhirette gerçekleşeceği açıktır.

51 *Fâra't-tennûr* (Krş: 23:27) cümlesi birbirine zıt iki unsuru yan yana getirmektedir: *fâra* yüklemi "kaynadı, coştu, taştı" gibi suyla ilgili bir eyleme delâlet ederken, onun öznesi olan ve "tandır, fırın, ocak" anlamına gelen *tennûr* ateşle ilgilidir. Cümledeki bu karşıtlık, müfessirlerin birbirini tutmayan yorumlarına neden olmuştur. Bu yorumlardan çoğu Talmut kaynaklı yorumlardır. Râzî, Arapların yeryüzü için "tandır" mecazını kullandıklarını söyler. *Menâr* sahibine göre, *fâra't-tennûr*un en makul anlamı, 'yeryüzünü tufana veren bir su fışkırması'dır (Krş: XII, 75-76). Bu fışkırma Kamer 11-12. âyetlerde tasvir edilmiştir. Elmalılı, bunun mecaza hamledilmesinin doğru olmadığını, ibarenin hakikatinin buhar gücüyle hareket eden bir gemi motorunu akla getirdiğini söyler. Elmalılı'nın bu yorumu, 'ilerlemeci' ve 'doğrusal' (lineer) tarih anlayışıyla şartlanmış zihinlere ters gelebilir. Fakat geminin yapımının "ilâhî gözetim altında" ve "vahiyle" gerçekleşmiş olması, bu yorumun peşinen mahkûm edilmesine tereddütle yaklaşmayı gerektirir.

52 *Zevceyn-isneyn* kalıp ifadesinin yaklaşık Türkçe karşılığı. Orijinal ifade, hem erkekli dişili eşlilik, hem de cinsiyet belirtmeksizin çifterlilik anlamına gelmektedir. En doğrusu iki anlamı birden içermesidir. *Kullin*deki tenvin çeviriye "tür" olarak yansımıştır.

53 Oğlu dışında karısı da inanmamış, bu yüzden gemiye alınmamıştı (66:10).

54 Zımnen: 66:10'a istinaden karısı ve oğlu bile paylaşmamıştı.

وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللّٰهِ مَجْرٰيهَا
وَمُرْسٰيهَاۜ اِنَّ رَبّ۪ي لَغَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿٤١﴾ وَهِيَ
تَجْر۪ي بِهِمْ ف۪ي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ وَنَادٰى نُوحٌ
ابْنَهُ وَكَانَ ف۪ي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا وَلَا
تَكُنْ مَعَ الْكَافِر۪ينَ ﴿٤٢﴾ قَالَ سَاٰو۪ٓي اِلٰى جَبَلٍ
يَعْصِمُن۪ي مِنَ الْمَٓاءِۜ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ
اَمْرِ اللّٰهِ اِلَّا مَنْ رَحِمَۚ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ
فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَق۪ينَ ﴿٤٣﴾ وَق۪يلَ يَٓا اَرْضُ
ابْلَع۪ي مَٓاءَكِ وَيَا سَمَٓاءُ اَقْلِع۪ي وَغ۪يضَ
الْمَٓاءُ وَقُضِيَ الْاَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ
وَق۪يلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِم۪ينَ ﴿٤٤﴾ وَنَادٰى
نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ اِنَّ ابْن۪ي مِنْ اَهْل۪ي وَاِنَّ
وَعْدَكَ الْحَقُّ وَاَنْتَ اَحْكَمُ الْحَاكِم۪ينَ ﴿٤٥﴾

41 Sonunda (Nûh) "Haydi, ona binin!" talimatını verdi; "yol alması da, demir atması da Allah'ın adıyla olsun:[55] gerçek şu ki, benim Rabbim elbette tarifsiz bir bağışlayıcıdır, eşsiz merhamet kaynağıdır."[56]

42 Ve gemi dağlar gibi dalgaların arasında yol almaya başladı; ve Nûh oğluna -ki o kendi başına bir kenarda duruyordu- seslendi: "Yavrucuğum! Gel, bizimle birlikte bin gemiye; inkâra gömülüp gidenlerle birlikte olma!"

43 (Oğlu,) "Ben, beni sulardan koruyacak bir dağa sığınacağım" dedi.

(Nûh) "Bugün Allah'ın belâsından, O'nun rahmet ettiği kişiler hariç, kaçıp kurtulacak kimse yok!" diye seslendi. Derken, aralarına dalga giriverdi... artık o da boğulanlardan biriydi.

44 Nihayet denildi ki: "Ey yer, suyunu yut! Ve ey gök, suyunu tut!" Ve sular çekildi ve hüküm infaz edildi, sonunda gemi Cûdî[57] üzerine oturdu. Ve kendilerine kıyan toplum için; "Olmaz olsunlar!"[58] denildi.

45 Ve Nûh Rabbine yakardı[59] ve "Rabbim" dedi, "o benim oğlumdu, ailemden biriydi!.. Bir kez daha anladım ki,[60] senin sözün (herkesi kapsayan) gerçeğin ta kendisiymiş; ve en hakkaniyetli hüküm veren de Senmişsin!"

---

55 Besmele'nin tüm vahiylerin ortak kodu olduğu buradan anlaşılmaktadır. Besmele için bkz: Fâtiha suresi, not 1.

56 Belanın tam göbeğinde, Rabbin tarifsiz bağışlayıcı ve eşsiz rahmet kaynağı oluşunu dile getirmek... Zımnen: O'nun helâki dahi hiçbir aklın boyutlarını tahmin edemeyeceği rahmet ve mağfiretinin eseridir. Bunu ancak Allah'ın "gör" dediği yerden bakanlar görür.

57 Zeyd b. Amr'ın şiirinde "dağ, tepe" anlamına cins isim olarak andığı *cûdî* "yüksek tepe" anlamına gelir. Bir yorumda, bunun her dağa verilebilen bir cins isim olduğu ifade edilir (Bkz: Elmalılı). Bugün aynı adla şöhret bulan Cûdî Dağı olduğu söylenmiştir. Eski Ahid'de Ararat (Ağrı/Urartu) dağı olarak geçer.

58 Lafzen: "uzak olsunlar". Zemahşerî, mef'ul olarak gelen *bu'den* için şu yorumu getirir: "Eğer uzaklaştırmaktan amaçlanan onun helâk ve ölümü ise, bu şekilde gelir. İşte bu sebeple bu ifade yalnızca beddua için kullanılmıştır. Bunun mef'ul olarak gelmesi, kahredici güce ve ezici büyüklüğe delâlet eder. Çünkü bütün bunlar, ancak sınırsız gücü ve kahredici bir öznenin fiilî müdâhalesi sonucunda gerçekleşir. Böyle bir mef'ulün fiilinin öznesi de, eylemine kimsenin ortak olamadığı biricik fail olan Allah'tır" (*Keşşaf* II, 218).

59 Metinde *nida* olarak geçen kelime, artık boğulmuş bir çocuk için yakarışla birlikte, yüreği yaralı bir babanın sızlanış ve yazıklanışını da ifade etmektedir.

60 Metindeki *ve inne* ibaresine, lafız, mânâ ve maksadın üçü birden gözetilerek bu bağlamda verilebilecek en isabetli karşılık bu olsa gerektir.

46 (Allah) "Ey Nûh! Kesinlikle o senin ailenden sayılamaz;[61] dolayısıyla bu/o salih olmayan bir ameldir;[62] bundan böyle, iç yüzünü bilmediğin bir şeyi Benden isteme: İşte Ben, cahillerden olmaman konusunda seni ihtar ederim!" dedi.
47 (Nûh) "Rabbim! Hakkında bilgim olmayan bir şey istemekten sana sığınırım! Eğer beni bağışlamaz ve bana merhamet etmezsen, büsbütün kaybedenlerden olurum!" dedi.[63]
48 (Nûh'a) "Ey Nûh! Senin ve seninle birlikte olanların nesillerinden (gelecek) olanlara, katımızdan bir esenlik ve mutluluk, bir bereket ve bolluk (muştusuyla) inip yerleş. Ama (gelecek) kuşaklar (arasında öyleleri) bulunacak ki; (önce) onlara geçici zevkleri tattıracağız, sonra tarafımızdan elem verici bir azaba çarptıracağız!" denildi.

49 BUNLAR sana bildirdiğimiz gaybî haberlerdendir; bunları sen de toplumun da daha önce biliyor değildiniz.[64] Şu hâlde sabret! Unutma ki mutlu son, Allah'a karşı sorumluluğunun bilincinde olanlarındır.[65]

قَالَ يَا نُوحُ اِنَّهُ لَيْسَ مِنْ اَهْلِكَۚ اِنَّهُ عَمَلٌ
غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْـَٔلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِه۪
عِلْمٌۜ اِنّ۪ٓي اَعِظُكَ اَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِل۪ينَ
﴿٤٦﴾ قَالَ رَبِّ اِنّ۪ٓي اَعُوذُ بِكَ اَنْ اَسْـَٔلَكَ مَا
لَيْسَ ل۪ي بِه۪ عِلْمٌۜ وَاِلَّا تَغْفِرْ ل۪ي وَتَرْحَمْن۪ٓي
اَكُنْ مِنَ الْخَاسِر۪ينَ ﴿٤٧﴾ ق۪يلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ
بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلٰٓى اُمَمٍ مِمَّنْ
مَعَكَۜ وَاُمَمٌ سَنُمَتِّعُهُمْ ثُمَّ يَمَسُّهُمْ مِنَّا عَذَابٌ
اَل۪يمٌ ﴿٤٨﴾ تِلْكَ مِنْ اَنْبَٓاءِ الْغَيْبِ نُوح۪يهَٓا
اِلَيْكَۚ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَٓا اَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ
قَبْلِ هٰذَاۜ فَاصْبِرْۜ اِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّق۪ينَ ﴿٤٩﴾

61 *Ehl* teriminin kan bağını aşan kullanımıyla ilgili bir tahlil için bkz: 27:57, not 60. Tefsirlerimiz buradan yola çıkarak boğulan oğlun Hz. Nûh'un öz oğlu değil, karısının eski kocasına ait bir çocuk olduğunu dile getirirler. Nadir olarak, kadının zinadan peydahladığını söyleyenler de olmuştur. Fakat bu her açıdan yanlıştır. Zira böyle bir itham isbatı yoksa iftira olur ve iftira herkes için yasaktır.

62 Bu ibare iki anlama da gelebilir: 1) Senin ortaya koyduğun bu kayırıcı davranış salih olmayan ve yerini bulmayan bir davranıştır. 2) O kafir (oğul) salih olmayan ve yerini bulmayan bir ameldir. Kur'an'ın genelinden, "insanın çocuğu onun amelidir" dediği çıkarılabilir. Fakat bu anlamın asli değil tâli bir anlam olduğu unutulmamalıdır. *'Amelun, 'amile* olarak da okunmuştur. Bu durumda arkadan gelen kelimeyi de *ğayra* şeklinde mansup olarak okumak gerekecektir. Bu takdirde mâna şöyledir: "çünkü o (oğul) yanlış yaptı". İbn Abbas, İkrime, Kisai ve Yakub gibi kıraat imamlarının tercih ettiği bu anlamda yanlış yapan boğulan oğul iken, bizim çevirimizde yanlış yapan Hz. Nûh'tur. Arkadan gelen Hz. Nûh'un tevbesi, yanlış yapanın Nuh olduğunun delilidir. Vahiy aynı hassasiyeti Hz. İbrahim'in babasına duası konusunda da sergilemiştir (9:113-114). Esas aldığımız okuyuşta mastar olarak *amelun* okunan sözcük alternatif okuyuşta fiil olarak *amile* okunmaktadır. Bunun kelamdaki "peygamberlerin masumiyeti" tartışmalarını önceleyen bir okuma biçimi olduğu açık. Bu ifadeden, Nuh'un oğlunun, iman etmeyen karısının işlediği zinanın mahsulü olduğu sonucunu çıkarmak, Nuh'un eşine yapılmış bir iftiradan başka bir şey değildir. Yalnız inanana değil, inanmayana iftira etmek de kınanmalıdır.

63 Hz. Nûh'un tevbe ederken yaptığı itiraf, kulun ilâhî takdirin sebepleri, insanın nihaî konumu, bunun niçin ve nedenleri hakkındaki bilgiyi tüketemeyeceğinin itirafıdır. Bir sonraki âyet bunun belgesidir.

64 "Âyetteki *ğayb* "olay anında orada olmamak" şeklinde anlaşılabileceği gibi, "çok eski olduğu için insanlık hafızasından silinip kaybolmuş" şeklinde de anlaşılabilir (Bkz: 28:44, not 54).

65 Zımnen: Biz bunları hikâye olsun diye anlatmadık; muhatapların hayatında yankı bulsun diye anlattık.

وَاِلٰى عَادٍ اَخَاهُمْ هُودًاۜ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا
اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُۜ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا مُفْتَرُونَ
﴿٥٠﴾ يَا قَوْمِ لَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًاۜ اِنْ اَجْرِيَ
اِلَّا عَلَى الَّذ۪ي فَطَرَن۪يۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٥١﴾ وَيَا
قَوْمِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُٓوا اِلَيْهِ يُرْسِلِ
السَّمَٓاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً اِلٰى
قُوَّتِكُمْ وَلَا تَتَوَلَّوْا مُجْرِم۪ينَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا يَا هُودُ
مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِك۪ٓي اٰلِهَتِنَا عَنْ
قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِن۪ينَ ﴿٥٣﴾ اِنْ نَقُولُ اِلَّا
اعْتَرٰيكَ بَعْضُ اٰلِهَتِنَا بِسُٓوءٍۜ قَالَ اِنّ۪ٓي اُشْهِدُ
اللّٰهَ وَاشْهَدُٓوا اَنّ۪ي بَر۪ٓيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَۙ ﴿٥٤﴾
مِنْ دُونِه۪ فَك۪يدُون۪ي جَم۪يعًا ثُمَّ لَا تُنْظِرُونِ ﴿٥٥﴾

50 ÂD[66] (kavmine) ise, soydaşları[67] Hûd'u gönderdik. "Ey kavmim!" dedi, "Yalnızca Allah'a kulluk edin! (Zira) sizin, O'ndan başka kulluk edeceğiniz bir ilâh yoktur. Sizin (yaptığınız) uyduruk ilâhlar icat etmekten başka bir şey değildir![68] **51** Ey kavmim! Sizden bu (çabam) için maddî bir karşılık talep etmiyorum. Yaptıklarımın karşılığını takdir edecek olan yalnızca beni yoktan var edendir. Bunu olsun akledemiyor musunuz? **52** Haydi ey kavmim! Günahlarınız için ondan af dileyin ve bilincinizi yenileyerek O'na yönelin (ki), sizin üzerinize gökten bol bol rahmet yağdırsın ve gücünüze güç katsın;[69] ama (her şeyden önce) sizler günaha gömülerek yüz çevirmeyin!"

53 "Ey Hûd!" dediler, "Sen bize bir delil ile gelmedin. Sırf senin sözlerine kanıp da ilâhlarımızı terk edecek değiliz. Ve biz, sana inanan mü'minler olmayacağız! **54** 'Seni ilâhlarımızdan kimileri fena çarpmış' demekten başka sana söyleyecek hiçbir sözümüz yok!"

(Hûd) şöyle dedi: "Bakın, Allah şahidim olsun ve siz de şahit olun ki, (Allah'a) ortak koştuğunuz ilâhlarınızdan beriyim; **55** (tabii ki) Allah dışındaki... Haydi artık topunuz bana tuzak kurun; sonra da bana soluk aldırmayın!->

66 'Âd ve bir sonraki Semud kıssaları arasındaki çarpıcı bağlantı için bkz: 7:73 not 56 ve 89:6, not 9.

67 Lafzen: "kardeşleri". Yani, 'Âd kavminin soyundan (Bkz: 46:21).

68 Lafzen: "Siz, uyduruk tanrılar icat edenlerden başkası değilsiniz!" Peygamberler davetleri sırasında, muhataplarının kişiliklerini değil kötü eylemlerini hedef almışlardır. Parantez içi açıklama, ibaredeki yan anlamı ortaya çıkarma amacını taşımaktadır.

69 *Midrâr*, sadece "yağmur" değildir. "İnci" mânasına gelen *durrî* ile aynı köke aidiyeti dikkate alındığında, insanın dahli olmadan hazırlanmış olan her değerli ve etkili şeye delâlet eder.

<- **56** İyi bilin ki ben, yalnızca benim de Rabbim sizin de Rabbiniz olan Allah'a güvendim. Hiç bir canlı yoktur ki, O onun kontrolünü[70] elde tutmamış olsun. Kuşkusuz benim Rabbim dosdoğru bir yol üzeredir.[71] **57** Ama eğer yüz çevirirseniz (siz bilirsiniz). Doğrusu ben, benimle size gönderilen mesajı ulaştırmış bulunuyorum. İmdi Rabbim (dilerse eğer), sizin yerinize başka bir toplum getirir ve (yokluğunuz nedeniyle) O'na hiçbir zarar veremezsiniz:[72] çünkü benim Rabbim, her şeyi tarifsiz biçimde koruyup gözetleyen biridir."

58 Ve (cezalandırma) talimatımız geldiğinde, Hûd'u ve inançlarıyla onun yanında yer alanları katımızdan bir rahmetle kurtardık;[73] dahası onları (âhiretin) ağır ve berbat azabından halas ettik.

59 İşte böyleydi 'Âd kavmi: Rablerinin mesajlarını reddettiler ve O'nun elçilerine karşı geldiler; üstelik her inatçı zorbanın yönetimine boyun eğdiler. **60** Sonuçta peşlerine, bu dünyada da kıyamette de bir lânet takıldı.

Unutmayın ki, Rablerini ısrarla inkâr eden işte bu 'Âd idi. Unutmayın: Hûd'un kavmi 'Âd[74] tarih sahnesinden işte böyle silindi.

اِنّ۪ي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللّٰهِ رَبّ۪ي وَرَبِّكُمْۜ مَا مِنْ
دَٓابَّةٍ اِلَّا هُوَ اٰخِذٌ بِنَاصِيَتِهَاۜ اِنَّ رَبّ۪ي عَلٰى
صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ ﴿٥٦﴾ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقَدْ اَبْلَغْتُكُمْ
مَٓا اُرْسِلْتُ بِه۪ٓ اِلَيْكُمْۜ وَيَسْتَخْلِفُ رَبّ۪ي
قَوْمًا غَيْرَكُمْۚ وَلَا تَضُرُّونَهُ شَيْـًٔاۜ اِنَّ رَبّ۪ي
عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ حَف۪يظٌ ﴿٥٧﴾ وَلَمَّا جَٓاءَ اَمْرُنَا
نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّاۚ
وَنَجَّيْنَاهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَل۪يظٍ ﴿٥٨﴾ وَتِلْكَ
عَادٌ جَحَدُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ
وَاتَّبَعُٓوا اَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَن۪يدٍ ﴿٥٩﴾ وَاُتْبِعُوا
ف۪ي هٰذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ اَلَٓا اِنَّ
عَادًا كَفَرُوا رَبَّهُمْۜ اَلَا بُعْدًا لِعَادٍ قَوْمِ هُودٍ ﴿٦٠﴾

---

70 Lafzen: "kâkülünü". Arap dilinde arsız hayvanların sahiplerinin kontrolü altında olduğunu ifade eden deyimsel bir ibare.

71 Âlemlerin Rabbi'nin "sırat-ı müstakim üzre" olmasının zımnî anlamı şudur: O istediğini yapmaya gücü yettiği hâlde ilkeli davranmıştır. Mesela bunlardan biri kendisi için rahmeti ilke edinmesidir (6:54). Ya siz ey insanoğlu! Siz her açıdan yetersiz olduğunuz hâlde neden ilkesiz bir hayat istiyorsunuz?

72 Zımnen: Siz Allah için vazgeçilmez değilsiniz, fakat Allah sizin için vazgeçilmezdir. O hâlde Allah'ın sizi gözden çıkarmasından korkun! Kendilerini vazgeçilmez sananların feci akıbetini haber veren şu âyeti okuyup da titrememek mümkün mü: "Ne gök ağladı onlara, ne yer" (44:29; krş: 4:133; 47:38).

73 Bkz: 54:19 ve 69:6-8.

74 Burada sözkonusu edilenin "Hûd'un kavmi 'Âd" olduğunun belirtilmesi, önemli bir ayrıntıya dikkat çekmek içindir. Zira tarihte iki 'Âd kavmi vardır: Biri burada sözü edilen Hûd'un kavmi olan 'Âd, diğeri "'Âd-ı İrem" de denilen İrem medeniyetinin kurucusu olan 'Âd (89:7). (Bkz: *Keşşâf*)

وَاِلٰى ثَمُودَ اَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ
اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ هُوَ اَنْشَاَكُمْ
مِنَ الْاَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ
ثُمَّ تُوبُوا اِلَيْهِ اِنَّ رَبّ۪ي قَر۪يبٌ مُج۪يبٌ ﴿٦١﴾
قَالُوا يَا صَالِحُ قَدْ كُنْتَ ف۪ينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ
هٰذَا اَتَنْهٰينَا اَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ اٰبَاؤُ۬نَا وَاِنَّنَا
لَف۪ي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَا اِلَيْهِ مُر۪يبٍ ﴿٦٢﴾ قَالَ
يَا قَوْمِ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبّ۪ي
وَاٰتٰين۪ي مِنْهُ رَحْمَةً فَمَنْ يَنْصُرُن۪ي مِنَ اللّٰهِ
اِنْ عَصَيْتُهُ فَمَا تَز۪يدُونَن۪ي غَيْرَ تَخْس۪يرٍ ﴿٦٣﴾

61 SEMUD'A ise soydaşları[75] Sâlih'i (gönderdik). "Ey kavmim!" dedi, "Yalnızca Allah'a kulluk edin; (zira) sizin ondan başka kulluk edeceğiniz bir ilâh yoktur. Sizi topraktan inşa eden ve size orayı imar etme yeteneği bahşeden O'dur.[76] O hâlde O'ndan günahlarınız için af dileyin ve artık bilincinizi yenileyerek O'na yönelin; çünkü benim Rabbim (kendisine dönene) çok yakındır, duaları kabul eden tek mercidir.

62 Onlar şöyle dediler: "Ey Sâlih! Doğrusu sen, bundan önce içimizde (hep) gelecek vaat eden biriydin.[77] Şimdi kalkıp sen bizi atalarımızın kulluk ettiği şeylere tapmaktan mı alıkoyacaksın? Ama şunu iyi bil ki, biz senin davet ettiğin şeye dair şüphe içindeyiz" demişlerdi; müteredddit bir hâlde...[78]

63 "Ey kavmim!" dedi, "Düşünsenize bir: ya ben Rabbimin katından gelen açık bir delile dayanıyorsam ve O bana katından bir rahmet bahşetmişse? Eğer O'na isyan edersem, Allah'tan gelebilecek bir cezaya karşı bana kim yardım eder? O takdirde siz, yıkımımı artırmaktan başka bir şey yapmamış olursunuz."[79]

---

75 Lafzen: "kardeşleri". Yani: "Semud kavminin soydaşı olan". Buradaki "onlar" zamiri, eğer adı daha önce geçen Nûh ve Hûd gibi peygamberlere bir atıf olarak anlaşılırsa, bu kan kardeşliğinden daha çok iman kardeşliği şeklinde anlaşılabilir. Fakat karşılaştırmalı bir okuma bunu doğrulamamakta, zamirin Semud toplumunu gösterdiğini ortaya koymaktadır. Çünkü helâk olan kavimlerin peş peşe yer aldığı A'râf, Hûd, Neml ve Ankebût sûrelerinde Hûd, Sâlih ve Şuayb peygamberlerin adları anılırken *ehahum* geldiği hâlde, sıra Lût'a geldiğinde bu ifade yer almaz (Krş: 7:80, 27:54, 29:28). Tarihî bilgilerimiz, Lût'un davet ettiği toplumun üyesi olmadığı yönündedir. Bu ifade Nûh için de kullanılmaz, çünkü insanlık o zaman henüz kavim ve kabilelere ayrılmamıştı. *Ehâhum* ifadesini "soydaşları" şeklindeki çevirimizin gerekçeleri bunlardır. Bunun tek istisnası olan Şu'arâ' 3'teki kullanım ve bunun açıklaması için 26:161'in notuna bkz.

76 "II. 'Âd"' da denilen Semud'un, İslâm öncesi Arap edebiyatında efsaneleşen imar ve bayındırlık faaliyetine ve dönemin şartlarına göre bir mimarlık harikası olan kentlerine atıf. Onların bu becerileri için krş: 7:74.

77 Hz. Sâlih üzerinden Hz. Peygamber'in Mekke'deki saygın konumu dile getiriliyor. Dün "el-Emîn" diye onu öven Mekke, ne olmuştu da bugün onu dövme ve ona sövme yarışına girmişti? Cevabı belliydi: Kötülerin itirazı iyiye değil, aktif iyiye idi. Çünkü her iyinin aktifleşince ilk yaptığı şey kötülükle mücadeleydi (Bkz: 74:2, not 2).

78 Çevirimizin gerekçesi için bkz: 14:9, not 12.

79 Bu âyet tevhidi zedeleyen tüm itikadî, aklî, fiilî ve mistik sapmaların sadece sahih imanın yıkımına değil, aynı zamanda insanın iç mimarisinin de tahribine yol açtığını beyan eder. Bunu söyleyen insanı imar ve

64 "İmdi ey kavmim! Allah'a ait olan bu dişi deve[80] sizin için bir delil kılınmıştır.

O hâlde bırakın da Allah'ın arzında otlasın! Sakın ona kötülük yapayım demeyin! Sonra ânî bir azaba çarptırılırsınız."

65 Buna rağmen, onu vahşice katlettiler. Bunun üzerine (Sâlih) dedi ki: "Konaklarınızda keyif sürme süreniz sadece üç gündür; işte bu yalanlanması imkânsız, mutlaka gerçekleşecek bir tehdittir!"

66 Kararlaştırdığımız vakit gelince, Sâlih'i ve onun inancını paylaşan kimseleri rahmetimiz sayesinde kurtardık; dahası (onları), O Bir Gün (yaşayacakları) utançtan da (kurtarmış olduk).

Şüphesiz senin Rabbin var ya: işte eşsiz güç sahibi, mutlak üstün ve yüce olan O'dur.[81]

67 Derken, o zâlimleri (dehşetli) sayha yakalayıverdi de, kendi yurtlarında cansız donakaldılar; **68** sanki orada hiç yaşamamıştılar:[82] unutmayın ki, Rablerini ısrarla inkâr edenler işte bu Semud idi; unutmayın, Semud tarih sahnesinden böyle silindi.[83]

وَيَا قَوْمِ هٰذِهٖ نَاقَةُ اللّٰهِ لَكُمْ اٰيَةً فَذَرُوهَا
تَأْكُلْ فٖٓي اَرْضِ اللّٰهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُٓوءٍ
فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ قَرٖيبٌ ﴿٦٤﴾ فَعَقَرُوهَا فَقَالَ
تَمَتَّعُوا فٖي دَارِكُمْ ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ ذٰلِكَ وَعْدٌ
غَيْرُ مَكْذُوبٍ ﴿٦٥﴾ فَلَمَّا جَٓاءَ اَمْرُنَا نَجَّيْنَا
صَالِحًا وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَمِنْ
خِزْيِ يَوْمِئِذٍ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزٖيزُ ﴿٦٦﴾
وَاَخَذَ الَّذٖينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ فَاَصْبَحُوا فٖي
دِيَارِهِمْ جَاثِمٖينَ ﴿٦٧﴾ كَاَنْ لَمْ يَغْنَوْا فٖيهَٓا اَلَٓا
اِنَّ ثَمُودَا۬ كَفَرُوا رَبَّهُمْ اَلَا بُعْدًا لِثَمُودَ ﴿٦٨﴾

---

inşa eden Allah ise, işte orada durmak gerektir.

80 Lafzen: "Allah'ın devesi". Bu ifade tıpkı *beytullah* (Allah'ın evi) ve bu âyette geçen *'ardullah* (Allah'ın arzı) gibi anlaşılmalıdır. Bu son ikisi nasıl kamu malını ifade ediyorsa, hakkında bir yığın mesnetsiz yorum yapılan bu deve de kamu malını ifade eder. Etiyle canıyla bilinen bir devenin "bilinmeyen mucizevî bir belge" (*âyeten*) olması, o deve üzerinden yapılan sınavın azametine ve asla tahmin edilemeyecek olan sonucuna işaret etse gerektir. Muhtemelen bu deveyi ayrıcalıklı kılan, onların varlıktaki ilâhî hiyerarşiye müdâhale anlamına gelen sahte kutsallık icadı sayılabilecek uygulamalarıydı. Allah için hayvan kurban etmenin hikmeti de, ilâhî hiyerarşiye (*merâtibü'l-vücûd*) saygı taliminden başkası değildi (Krş: 22:36-37, notlar). Bu, Mâide 103'ten öğrendiğimiz Mekke ve çevresinde yaygın olan bir geleneği andırır. Bu geleneğe göre, özellik sahibi hayvanları önce adayarak sahte bir kutsallık kılıfı geçiriyorlar, bu süreç o hayvanlara eza-cefaya dönüşerek ölüme kadar varabiliyordu. Bu geleneğin köklerinin Semud'a kadar uzandığını düşünebiliriz.

81 Âyetin sonunda Rab için *el-Kaviyy* ve *el-'Azîz* sıfatları birlikte kullanılmıştır. Yedi yerde bu iki sıfat Allah için birlikte kullanılır. Zaman açısından ilk kullanım, hicret öncesinde indirilen bu sûredir. Beşi ise Medenî sûrelerde yer alır. *el-Kaviyy* Allah'ın sonsuz ve mutlak gücünü, *el-'Azîz* O'nun bu gücü kullarına haksızlık ve zulüm yönünde kullanmaya tenezzül buyurmayacağı hakikatini ifade eder.

82 Bkz: 7:92, not 73.

83 Lafzen: "Unutmayın, Semud böyle defedildi" (Bkz: 7:73, not 56).

وَلَقَدْ جَٓاءَتْ رُسُلُنَٓا اِبْرٰهٖيمَ بِالْبُشْرٰى
قَالُوا سَلَامًاۜ قَالَ سَلَامٌ فَمَا لَبِثَ اَنْ
جَٓاءَ بِعِجْلٍ حَنٖيذٍ ﴿٦٩﴾ فَلَمَّا رَآٰ اَيْدِيَهُمْ لَا
تَصِلُ اِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَاَوْجَسَ مِنْهُمْ خٖيفَةًۜ
قَالُوا لَا تَخَفْ اِنَّٓا اُرْسِلْنَٓا اِلٰى قَوْمِ لُوطٍۜ
﴿٧٠﴾ وَامْرَاَتُهُ قَٓائِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَاهَا
بِاِسْحٰقَۙ وَمِنْ وَرَٓاءِ اِسْحٰقَ يَعْقُوبَ ﴿٧١﴾
قَالَتْ يَا وَيْلَتٰٓى ءَاَلِدُ وَاَنَا عَجُوزٌ وَهٰذَا
بَعْلٖى شَيْخًاۜ اِنَّ هٰذَا لَشَیْءٌ عَجٖيبٌ ﴿٧٢﴾

69 VE doğrusu elçilerimiz İbrahim'e bir muştu getirdiler ve "Selam!" dediler. O da "Size de selam!" diye mukabele etti ve çok geçmeden önlerine kebap yapılmış bir buzağı çıkardı.[84] **70** Fakat ellerinin ona uzanmadığını görünce onları yadırgadı ve onlardan yana içini bir korku ve endişe kapladı.[85]

Onlar dedi ki: "Endişeye mahal yok, çünkü biz Lût kavmi için gönderildik!"[86]

71 Karısı ise ayakta duruyordu; derken hayız görmeye başladı.[87] İşte bu şekilde Biz o kadına İshak'ı müjdeledik;[88] üstelik İshak'ın ardından da (onun oğlu) Yakub'u (müjdeledik).

72 "Ah benim dertli başım! Ben yaşlı bir kadın şu kocam da bir pîri fânî olduğu hâlde, ben çocuk doğuracağım ha? Bu gerçekten de çok garip bir şey!" dedi.

---

84 Krş: 51:28. Kur'an'ın çift kutuplu yapısı gereği bu pasajda müjde ve belâ yan yana. Adeta "her zorlukla birlikte bir kolaylık var idi" (94:5) âyetinin hayattaki delili gibi.

85 Bu korku, klasik yorumda olduğu gibi onların kim olduğunu anlamamaktan dolayı değildi. Aksine onların kimliğinin anlaşılmasının verdiği endişeydi. Bu yüzden sözün devamı "biz meleğiz" diye değil "..biz Lût kavmi için gönderildik" şeklinde geldi.

86 Lût kavmi, bugünkü Lût Gölü'nün (Ölüdeniz/Dead Sea) güneyinde yer alan Sodom, Gomore (Gomorra), Adma, Tseboim ve Bela şehirlerinin halklarını kapsar. Hz. Lût, Amcası Hz. İbrahim'in yanında bölgeye gelmiş, Erden havzasında hayvancılık yapmış, Sodomlu biriyle evlenmiş ve bu şehirlere Peygamber gönderilmiştir. Ahlâkî bir çöküş yaşayan kavim arasında eşcinsellik yaygındır. Hz. Lût'un ısrarlı davetine bir avuç insan dışında karşılık vermeyen kavim sonunda helâk olmuştur. Son araştırmalar, Lût Gölü'nün "Lisân" (dil) adı verilen güney ucunun bir fay hattıyla ikiye ayrıldığını, kararın uzantısı olan parçanın yaklaşık 40 metre çöktüğünü, fay hattının kuzey tarafının derinliğinin ise yüzlerce metreyi bulduğunu ortaya çıkarmıştır. Helâk olan kavimlerin çöken bu sığ tabaka üzerinde yaşadıkları tahmin edilmektedir.

87 Veya: "..haber üzerine gülmeye başladı". Tercihimiz *ed-dahik*in "inkişaf, uyanma, olgunlaşma ve buluğ" anlamından dolayıdır (*Mekâyîs*). Allame Tabatabâi de bu mânayı tercih etmiştir (Bkz: *el-Mîzân*). Aşağı aldığımız yaygın mâna olan "gülmeye başladı" da muhtemel olmakla birlikte, tercihimiz olay örgüsüyle daha bir uyumludur.

88 Müjde Sâre'ye verildi, çünkü çocuk hasretini o çekiyordu. Zira Hz. İbrahim'in Hacer'den bir oğlu vardı. Eski Ahid'i tahrif edenlerin zannına göre Sara'yı Tanrı hamile bırakmıştır: "Tanrı, demiş olduğu gibi Sarayı ziyaret etti. Ve Rab Sara'ya söylemiş olduğu gibi etti. Ve Sara gebe kaldı." (Tekvin 21:1-2) Bu cümleler, "insana dönüşen Tanrı" (Antropomorfik) tasavvurunun birçok örneğinden sadece biridir. Bu, sorunlu Yahudi tanrı tasavvurunun nerelere kadar varabileceğinin ibretlik bir örneğidir.

قَالُوٓا اَتَعْجَبٖينَ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ رَحْمَتُ اللّٰهِ
وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ اَهْلَ الْبَيْتِ اِنَّهُ حَمٖيدٌ مَجٖيدٌ
٧٣ فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ اِبْرٰهٖيمَ الرَّوْعُ وَجَٓاءَتْهُ
الْبُشْرٰى يُجَادِلُنَا فٖى قَوْمِ لُوطٍ ٧٤ اِنَّ اِبْرٰهٖيمَ
لَحَلٖيمٌ اَوَّاهٌ مُنٖيبٌ ٧٥ يَٓا اِبْرٰهٖيمُ اَعْرِضْ عَنْ
هٰذَا اِنَّهُ قَدْ جَٓاءَ اَمْرُ رَبِّكَ وَاِنَّهُمْ اٰتٖيهِمْ عَذَابٌ
غَيْرُ مَرْدُودٍ ٧٦ وَلَمَّا جَٓاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سٖٓيءَ
بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هٰذَا يَوْمٌ عَصٖيبٌ
٧٧ وَجَٓاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ اِلَيْهِ وَمِنْ قَبْلُ
كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّـَٔاتِ قَالَ يَا قَوْمِ هٰٓؤُلَٓاءِ
بَنَاتٖى هُنَّ اَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَلَا تُخْزُونِ
فٖى ضَيْفٖى اَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشٖيدٌ ٧٨

73 Onlar "Sen Allah'ın emrini mi garip karşılıyorsun?" dediler; "Allah'ın rahmeti ve bereketi sizin üzerinize olsun ey hâne halkı; kuşku yok ki O, her tür övgüye lâyıktır, şanı pek yücedir!"

74 Sonunda İbrahim'in endişesi geçip de müjde kendisine ulaşınca, (bu kez de) Lût kavmi konusunda bize ısrarla yalvarmaya başladı;[89] **75** çünkü İbrahim, hep yanık bir yürekle ah edip Allah'a iltica eden biriydi.[90]

76 (Elçilerimiz): "Ey İbrahim, bundan vazgeç! İşte Rabbinin kesin talimatı gelmiştir: artık onların başına, geri dönüşü olmayan bir ceza gelmektedir!" dedi.

77 Ve elçilerimiz Lût'a gelince,[91] onları ilgilendiren bir sorun olduğunu düşünerek derin bir endişeye kapıldı ve "Bugün pek zorlu bir gün olacak!" dedi.[92]

78 Nitekim kavmi ona doğru çıldırmışçasına seğirttiler; zaten daha önceden de o kötülüğü işleyip duruyorlardı.[93] (Lût) "Ey kavmim! İşte kızlarım, onlar sizin için daha temiz! Artık Allah'tan korkun da konuklarıma karşı beni mahcup etmeyin; aranızda hiç mi aklı başında biri yok?" dedi.[94]

---

89 Lafzen: "Bizimle tartışmaya.." Kelimenin kipi (şimdiki zaman) bu bağlamda aykırılık teşkil eder (*Keşşaf*). Bizce sırf bu dilsel gerekçe dahi, *yucâdilunâ*nın "tartışma, çekişme" anlamı yanında daha farklı bir vurgu taşıdığını gösterir. Müfessirler serbest bir yaklaşımla "meleklerimizle tartıştı" şeklinde açıklarlar. Esed, hiçbir gerekçe göstermeden bu ifadeye "Bize yakarmaya başladı" anlamı verir. Tercihimiz, *yucâdilunâ*nın "bir şeyde ısrar etmek, direnmek" kök anlamına dayanır. Bir sonraki âyet ise bu tercihin doğruluğunu pekiştirir. Hz. İbrahim'in Rabbi tarafından 'tartışma'ya yakın bir ısrar olarak nitelenen bu yalvarışını, Eski Ahid ayrıntısıyla aktarır (Tekvin 18:23-32). Parantez içi açıklama, endişesinin yersizliğini anlayan Hz. İbrahim'in bu kez de onlar adına 'şefaatte' bulunmaya kalkmasını ifade içindir.

90 Bir sonraki âyet, Hz. İbrahim'in ısrarlı yakarışının kabul edilmediğini söylüyor. Buna rağmen Hz. İbrahim'in bu ısrarının gerekçesi veriliyor: yanık yüreklilik ve şefkat. İsteği reddederken isteyeni övme üslûbu, vahyin muhatabında mümeyyiz bir akıl inşa etme amacıyla açıklanabilir.

91 "Soydaşları" nitelemesinin neden olmadığıyla ilgili bkz: Âyet 61, not 75.

92 *Ve dâka bihim zer'an*: Türkçe'deki karşılığı "onlardan yana içi daraldı, bir sorun çıkacağını sezdi" olan bir deyim.
Burada dikkat çeken nokta, melekler söyleyinceye kadar Hz. İbrahim'in Peygamber olmasına rağmen melekleri tanıyamamasıdır. Hz. Meryem de Cebrail'i tanıyamamıştı (19:17-19). Buradan yola çıkılarak, nurani bir varlık olan meleklerin peygamberler tarafından bile tanınmadığı gerçeğine ulaşılabilir.

93 Lût kavminin cinsel tercihleri, hem ahlâkî hem fıtrî açıdan mahkûm edilmişti.

94 Hz. Lût'un burada yer alan çağrısının amacı bellidir: Eşcinsel ilişkiyi dışlayıp doğal olana davet.Bazı

قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَنَا فِى بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ
وَاِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ ﴿٧٩﴾ قَالَ لَوْ اَنَّ لِى بِكُمْ
قُوَّةً اَوْ اٰوٖى اِلٰى رُكْنٍ شَدِيدٍ ﴿٨٠﴾ قَالُوا يَا لُوطُ
اِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصِلُوا اِلَيْكَ فَاَسْرِ بِاَهْلِكَ
بِقِطْعٍ مِنَ الَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ اَحَدٌ اِلَّا
امْرَاَتَكَ اِنَّهُ مُصِيبُهَا مَٓا اَصَابَهُمْ اِنَّ مَوْعِدَهُمُ
الصُّبْحُ اَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ ﴿٨١﴾ فَلَمَّا جَٓاءَ
اَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهَا
حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ مَنْضُودٍ ﴿٨٢﴾ مُسَوَّمَةً
عِنْدَ رَبِّكَ وَمَا هِىَ مِنَ الظَّالِمِينَ بِبَعِيدٍ ﴿٨٣﴾

79 Dediler ki: "Sen de iyi biliyorsun ki bizim senin kızlarında gözümüz yok; aslında sen çok iyi biliyorsun bizim ne istediğimizi!"

80 (Lut): "Ah, keşke size karşı koyacak gücüm olsaydı; ya da sağlam bir kaleye sığınabilseydim!" dedi.

81 (Elçilerimiz): "Ey Lût!" dediler, "Biz Rabbinin elçileriyiz; onlar sana asla ilişemeyecekler! Artık gecenin bir vaktinde (iman) ailenle birlikte yola koyul![95] Sizden hiç kimsenin gözü arkada kalmasın; tabii ki karın hariç: çünkü ötekilerin akıbeti onun da başına gelecektir.[96] Unutma ki onların vâdesi bu sabah doluyor: (zaten) sabah yakın değil mi?"[97]

82 Sonunda emrimizin (infaz) vakti geldi, oranın altını üstüne getirdik ve o coğrafyanın üzerine püskürtü hâlinde[98] akkor balçıktan taşlar yağdırdık;[99]
83 Rabbin tarafından hedefi belirlenmiş (taşlar)...[100] O bölge ki, şu malum zalimlerin pek de uzağında değildir.

müfessirler şu yorumu yapar: "İşte kızlarım.." ile gönderildiği kavmin kızlarını kastetmiştir, zira peygamberler gönderildikleri kavimlerin babası hükmündedirler. Bu zorlamadır. Âyet, Şu'arâ 166 ve bir sonraki 79. âyet ışığında "İşte kızlarım, onlarla meşru olarak evlenin!" mânasında anlaşılmalıdır.

95 Hz. Lût'un inkârcı eşine atıf yapılmaksızın "aile"nin mücerret olarak kullanıldığı yer için bkz: 54:34.

96 Hz. Lût'un karısı Sodom'un yerlisiydi, kendisi ise Mezopotamya asıllı bir göçmendi. Karısı hakkı ve haklıyı destekleyeceği yerde hemşehrilik gayretine düştü ve bu onun helâkine yol açtı.

97 Son cümlenin, azgın kavmin gün ağarınca helâk olacağını haber veren elçilere Hz. Lût'un "Şimdi mi?" sorusu üzerine, onların verdiği cevap olduğu nakledilir (Ferrâ). Fakat âyetin son cümlesinin, Hz. Lût'un, azgın kavmin "hemen, şimdi" cezalandırılması arzusuna bir cevap teşkil ettiği anlaşılmaktadır.
Hz. Nûh'un oğlundan sonra, Nebi'nin saçlarını ağartan bir aile dramı daha.

98 *Mandûd*: "biteviye, birbiri ardınca, kürem kürem". Muhtemelen bununla bir lav püskürtüsü tasvir edilmektedir.

99 *Siccîl*in "balçıktan taş" ya da "taşlaşmış balçık" anlamı için krş: 51:34. Bugün bölgede bolca bulunan yanmış sülfürtaşları, ilâhî afetin canlı şahidi olarak varlığını muhafaza etmektedir. Helâkin bir yanardağ püskürmesi ile gerçekleştiğinin kanıtı budur.

100 *Musevvemeten*: "belirli, işaretli". Hedefin Allah tarafından belirlendiğini ve taş balçık karışımı bu püskürtünün hedefe kilitlendiğini ifade eden bir kelime.
Hemen ardından gelen cümle şöyle de anlaşılabilir: "O taşların malum (Mekkeli) zalimlere ulaşması imkânsız da değildir."

84 MEDYEN'e[101] de soydaşları[102] Şuayb'ı gönderdik. "Ey kavmim!" dedi, "Yalnızca Allah'a kulluk edin! (Zira) sizin, ondan başka kulluk edeceğiniz bir ilâh yoktur. Bir de eksik ölçüp tartmayın![103] Her ne kadar sizi şimdi refah içinde görüyorsam da, yine de ben sizi çepeçevre kuşatacak bir günün gazabından korkuyorum! 85 Bu nedenle ey kavmim, ölçüde ve tartıda adâleti tam gözetin; ve insanları hakları olan şeylerden yoksun bırakmayın;[104] ve kötülüğü yaygınlaştırarak yeryüzünde ahlâkî çürümeye meydan vermeyin! 86 Allah'ın size bıraktığı getiri sizin için daha hayırlıdır; tabii ki eğer O'na inanıyorsanız? Zira ben sizin başınıza dikilmiş bir muhafız değilim!"

87 "Ey Şuayb!" dediler, "Atalarımızın taptıklarını ya da mallarımız üzerinde isteğimize göre tasarrufta bulunmayı terk etmemizi, senin *salâtın* mı emrediyor?[105] Oysa (bizce) sen oldukça uyumlu/hoşgörülü ve olgun/akıllı bir adamsın!"[106]

وَاِلٰى مَدْيَنَ اَخَاهُمْ شُعَيْبًاۜ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا
اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُۜ وَلَا تَنْقُصُوا
الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ اِنّ۪ٓي اَرٰيكُمْ بِخَيْرٍ وَاِنّ۪ٓي
اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُح۪يطٍ ﴿٨٤﴾ وَيَا
قَوْمِ اَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ وَلَا
تَبْخَسُوا النَّاسَ اَشْيَٓاءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي
الْاَرْضِ مُفْسِد۪ينَ ﴿٨٥﴾ بَقِيَّتُ اللّٰهِ خَيْرٌ لَكُمْ
اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِن۪ينَۚ وَمَٓا اَنَا۠ عَلَيْكُمْ بِحَف۪يظٍ
﴿٨٦﴾ قَالُوا يَا شُعَيْبُ اَصَلٰوتُكَ تَأْمُرُكَ اَنْ
نَتْرُكَ مَا يَعْبُدُ اٰبَٓاؤُ۬نَٓا اَوْ اَنْ نَفْعَلَ ف۪ٓي اَمْوَالِنَا
مَا نَشٰٓؤُ۬اۜ اِنَّكَ لَاَنْتَ الْحَل۪يمُ الرَّش۪يدُ ﴿٨٧﴾

101 Medyen ve Hz. Şuayb için bkz: 7:85, not 66.

102 Bkz: Âyet 61, not 75.

103 Tüm peygamberlerin davetinin ekseni burada olduğu gibi ikidir: Tevhid ve adâlet. Bu son cümleden Medyen'in de Mekke gibi ticaret merkezi olduğu anlaşılıyor.

104 Bkz: 7:85, not 66.

105 Veya: "..davetin mi.." Ya da 5:57 ışığında: "dinin mi.." İbn Atıyye, tefsirinde meçhul bir râviye atıfla buradaki *salât* sözcüğünün "namaz, kıraat, ibadethane, davet" gibi dört anlama da gelebileceğini, bunlardan birinci ve dördüncüsünün gerçeğe en yakın görüş olduğunu söyler (*el-Muharraru'l-Veciz;* ayrıca bkz: 5:106). Namazın kötülükten alıkoyduğu hatırlanacak olursa, buradaki *salât* doğrudan namaz olarak da anlaşılabilir.

106 Bir sonraki âyette Hz. Şuayb'ın verdiği cevaptan onların "akıllı" olmakla, yaptıkları ticarî sahtekârlığın gerekçesi olarak "iş bitirici" olmayı kasdettikleri anlaşılıyor.

قَالَ يَا قَوْمِ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ
رَبّ۪ي وَرَزَقَن۪ي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًاۜ وَمَٓا اُر۪يدُ اَنْ
اُخَالِفَكُمْ اِلٰى مَٓا اَنْهٰيكُمْ عَنْهُۜ اِنْ اُر۪يدُ اِلَّا
الْاِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُۜ وَمَا تَوْف۪يق۪ٓي اِلَّا
بِاللّٰهِۜ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْهِ اُن۪يبُ ﴿٨٨﴾ وَيَا قَوْمِ
لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاق۪ٓي اَنْ يُص۪يبَكُمْ مِثْلُ مَٓا
اَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ اَوْ قَوْمَ هُودٍ اَوْ قَوْمَ صَالِحٍۜ
وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِنْكُمْ بِبَع۪يدٍ ﴿٨٩﴾ وَاسْتَغْفِرُوا
رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُٓوا اِلَيْهِۜ اِنَّ رَبّ۪ي رَح۪يمٌ وَدُودٌ
﴿٩٠﴾ قَالُوا يَا شُعَيْبُ مَا نَفْقَهُ كَث۪يرًا مِمَّا
تَقُولُ وَاِنَّا لَنَرٰيكَ ف۪ينَا ضَع۪يفًاۚ وَلَوْلَا
رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَۘ وَمَٓا اَنْتَ عَلَيْنَا بِعَز۪يزٍ ﴿٩١﴾

88 "Ey kavmim!" dedi, "Düşünsenize bir: ya ben Rabbimin katından gelen açık bir delile dayanıyorsam; ve O beni kendi katından güzel bir rızıkla rızıklandırmışsa? Hem sizi sakındırdığım konulara girmem sadece size muhalefet etme arzumdan kaynaklanmıyor.[107] Aksine tüm arzum, gücümün yettiğince düzeltmeye çalışmaktan ibarettir. Başarım ise yalnızca Allah'a bağlıdır: sadece O'na dayanıyorum ve yalnızca O'na yöneliyorum.[108]

89 "Dahası ey kavmim, benimle yollarınızı ayırmanız sakın sizin günahta ısrarınıza yol açmasın![109] Yoksa Nûh kavminin, Hûd kavminin, ya da Sâlih kavminin başına gelenlerin benzeri sizin de başınıza gelebilir. Kaldı ki Lût kavmi sizden pek de uzakta sayılmaz.
90 Haydi, günahlarınız için Rabbinizden af dileyin ve ardından bilinçlerinizi yenileyerek O'na yönelin! Unutmayın ki benim Rabbim çok merhametli davranır: O hem sever hem de sevilmeyi ister!"[110]

91 "Ey Şuayb!" dediler, "Senin söylediklerinden bir çoğunu anlamıyoruz; üstelik biz, aramızdaki konumunun ne kadar zayıf olduğunun da farkındayız: eğer bir kaç kişilik şu aile olmasaydı,[111] seni mutlaka taşa tutardık; zira sen bizim için çok da eşi bulunmaz ve değerli biri değilsin."[112]

---

107 Bu cümle "sizi sakındırdığım konuları, sizin hilafınıza yapmak istiyor değilim" şeklinde de çevrilebilir. Fakat bu çeviride, hem *uhâlifekum* kelimesi yerine tam oturmamakta, hem de bir sonraki cümlenin anlamıyla örtüşmeyen uyumsuz bir anlam elde edilmektedir. Çevirimiz lafız ve mâna ile birlikte, Hz. Şuayb'ın mücadelesinin maksadını da gözeten bir yaklaşıma dayanır.

108 Hz. Peygamber bu etkili hitabetinden dolayı Hz. Şuayb'a "peygamberlerin hatibi" sıfatını verecektir.

109 Pekiştirme edatı olarak kullanılan *nun*un katkısı çeviriye "ısrar" olarak yansımıştır.

110 *Vedûd*, dil yapısı gereği hem "seven" hem de "sevilen" anlamına gelir. *Feûl* kalıbı hem etken hem de edilgendir. Yani Allah sever ve sevgi ister. Sevginin çift yönlülüğünü göstermesi açısından hayli manidardır.

111 Parantez içi açıklama, bir sonraki âyetin sarih beyanına dayanmaktadır.

112 İmana karşı güç, söze karşı kaba kuvvet, davete karşı şiddet: Küfrün çağlar üstü tabiatına dair bir misal.

92 (Şuayb) "Ey kavmim!", dedi, "Sizin nezdinizde ailemin hatırı Allah'ın hatırından daha mı üstün ki, O'nu arkaya atılacak[113] biri gibi telakki ediyorsunuz? Elbette Rabbim sizi yapıp ettiklerinizle kuşatandır!"[114]

93 "Ve ey kavmim! Siz kendinize yakışanı yapınız; şunu iyi biliniz ki ben de (kendime yakışanı) yapmaktayım. Zamanı gelince, alçaltıcı cezaya kimin çarptırılacağını ve yalancının kim olduğunu öğreneceksiniz. Siz de gözetleyin, unutmayın ki ben sizinle birlikte zaten gözetlemekteyim."

94 Derken emrimizin (infaz) vakti geldi: Şuayb'i ve onunla aynı inancı paylaşan kimseleri katımızdan bir rahmet sayesinde kurtardık, zulme gömülüp gidenleri malum sayha[115] ansızın yakalayıverdi; öz yurtlarında cansız donakaldılar: 95 sanki onlar orada hiç yaşamamıştılar.[116]

Unutmayınız: Medyen tarih sahnesinden, tıpkı Semud'un silindiği gibi silindi.

96 DOĞRUSU Biz Musa'yı da, âyetlerimizle ve apaçık bir delil eşliğinde göndermiştik 97 Firavun'a ve onun yönetici seçkinlerine. Fakat onlar Firavun'un yönetimine boyun eğdiler. Zaten firavunun yönetiminin, sağduyulu ve makul olması da mümkün değildi.[117]->

قَالَ يَا قَوْمِ اَرَهْط۪ٓى اَعَزُّ عَلَيْكُمْ مِنَ اللّٰهِۜ
وَاتَّخَذْتُمُوهُ وَرَٓاءَكُمْ ظِهْرِيًّاۜ اِنَّ رَبّ۪ى
بِمَا تَعْمَلُونَ مُح۪يطٌ ﴿٩٢﴾ وَيَا قَوْمِ اعْمَلُوا
عَلٰى مَكَانَتِكُمْ اِنّ۪ى عَامِلٌۜ سَوْفَ تَعْلَمُونَۙ
مَنْ يَأْت۪يهِ عَذَابٌ يُخْز۪يهِ وَمَنْ هُوَ كَاذِبٌۜ
وَارْتَقِبُٓوا اِنّ۪ى مَعَكُمْ رَق۪يبٌ ﴿٩٣﴾ وَلَمَّا جَٓاءَ
اَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا مَعَهُ
بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَاَخَذَتِ الَّذ۪ينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ
فَاَصْبَحُوا ف۪ى دِيَارِهِمْ جَاثِم۪ينَۙ ﴿٩٤﴾ كَاَنْ لَمْ
يَغْنَوْا ف۪يهَاۜ اَلَا بُعْدًا لِمَدْيَنَ كَمَا بَعِدَتْ ثَمُودُ
﴿٩٥﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى بِاٰيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ
مُب۪ينٍۙ ﴿٩٦﴾ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَا۬ئِه۪ فَاتَّبَعُٓوا
اَمْرَ فِرْعَوْنَۚ وَمَٓا اَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَش۪يدٍ ﴿٩٧﴾

---

113 Yani: "dikkate alınmayacak" (Krş: 25:55). Allah'ı dikkate almakla ilgili bkz: 3:30.

114 Ya da: "Yapıp ettiklerinizi (ilmiyle) kuşatacaktır". Fakat bu mânaya takdirî bir ilave ile ulaşılmaktadır. Biz usulümüz gereği bundan azamî oranda kaçındık. Tercihimiz *bâ*'nın gerekçe vurgusuna dayanmaktadır.

115 Bu sayhanın içeriğini yansıtan *racfeh* ile ilgili bir açıklama için bkz: 7:78, not 61. *Sayha*, işiteni çıldırtan dehşetli bir ses. Zımnen: Vahyin çağrısına kulak tıkayanlar, gün gelir belânın çıldırtan sesiyle uyanırlar, fakat iş işten geçer.

116 Benzer bir ibare ve açıklaması için bkz: 7:92.

117 Nefyin haberi *bâ* ile gelirse imkân ve/veya ihtimal yokluğuna delâlet eder. İkinci *Firavun* isminin yerinde zamir kullanılmayıp ismin ikinci kez gelmesi, birincisinde Firavun'un kişiliğine, ikincisinde Firavun'un misyonuna bir atıf olarak yorumlanabilir. Zımnen: Her despot yönetim firavuncadır

يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَاَوْرَدَهُمُ النَّارَۜ وَبِئْسَ
الْوِرْدُ الْمَوْرُودُ ﴿٩٨﴾ وَاُتْبِعُوا فٖى هٰذِهٖ لَعْنَةً
وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ بِئْسَ الرِّفْدُ الْمَرْفُودُ ﴿٩٩﴾ ذٰلِكَ مِنْ
اَنْبَٓاءِ الْقُرٰى نَقُصُّهُ عَلَيْكَ مِنْهَا قَٓائِمٌ وَحَصٖيدٌ
﴿١٠٠﴾ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلٰكِنْ ظَلَمُٓوا اَنْفُسَهُمْ فَمَٓا
اَغْنَتْ عَنْهُمْ اٰلِهَتُهُمُ الَّتٖى يَدْعُونَ مِنْ دُونِ
اللّٰهِ مِنْ شَیْءٍ لَمَّا جَٓاءَ اَمْرُ رَبِّكَۜ وَمَا زَادُوهُمْ
غَيْرَ تَتْبٖيبٍ ﴿١٠١﴾ وَكَذٰلِكَ اَخْذُ رَبِّكَ اِذَٓا اَخَذَ
الْقُرٰى وَهِیَ ظَالِمَةٌۜ اِنَّ اَخْذَهُٓ اَلٖيمٌ شَدٖيدٌ ﴿١٠٢﴾
اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِمَنْ خَافَ عَذَابَ الْاٰخِرَةِۜ
ذٰلِكَ يَوْمٌ مَجْمُوعٌۙ لَهُ النَّاسُ وَذٰلِكَ يَوْمٌ
مَشْهُودٌ ﴿١٠٣﴾ وَمَا نُؤَخِّرُهُٓ اِلَّا لِاَجَلٍ مَعْدُودٍۜ ﴿١٠٤﴾

<– 98 O, Kıyamet Günü (de)[118] kavminin önüne düşecek ve onları ateşe sürecek: sürüldükleri yer ne berbat bir yer![119]

99 Sonuçta peşlerine burada da bir lânet takıldı, Kıyamet Günü'nde de... Yardım da, yardım edilen de ne berbattır![120]

100 BÜTÜN bu kıssasını sana anlattıklarımız, (bilinen) kentlerin (acı) hikâyelerinden bir kısmıdır: onlardan (geriye) kalıntı bırakan da var, hasat edilmiş tarlalar gibi yerinde yeller esen de... **101** Ama Biz onlara zulmetmedik, lâkin onlar kendi kendilerine zulmettiler. Dahası Rablerinin (helâk) emri geldiğinde, Allah dışında yalvarıp yakardıkları ilâhları onların başından hiçbir şeyi savamadı; üstelik bunlar, kendi çöküşlerini hızlandırmaktan başka bir işe de yaramadı.

102 Ve senin Rabbin, kentleri cezalandırmak istediği zaman işte böyle cezalandırır; ki onlar zulmetmiştiler: hiç şüphesiz O'nun cezalandırması çok can yakıcı, pek dehşet vericidir.

103 Kuşkusuz bunda, âhiret azabından korkanların alacağı bir mesaj vardır: ki o gün tüm insanlığın toplandığı bir gündür; dahası her şeyin ortaya serildiği bir gündür. **104** Ve o günü Biz, ancak sayısı (Bize malum) bir süreye kadar erteleriz.->

---

118 Tıpkı dünyada olduğu gibi.

119 *Vird,* "girmek, sürmek" mânasına gelir. Bu âyette "sürüyü sulamak için suya sürme" işlemini ifade eder (Taberî ve Zemahşerî). Firavun'un sürüleştirici yönetim modelinin fenalığını îmâ eden bu ibare, onun zalim yönetiminde sürü olmayı kabullenenlerin fena akıbetine bir atıftır. Aynı kökten türetilmiş üç ayrı formun kullanıldığı âyette bu kelime kinaye olarak kullanılır. Yani Firavun, sürüleştirdiği kitleyi sulama bahanesiyle ateşe sürüklemektedir. Bu âyetten, Firavun'un sürüsü olmayı kabullenenlerin Allah tarafından mazur görülmediği anlaşılır. Onlar dünyada sürü olmayı kabullenmekle, kıyamette ateşe sürülmeyi hak etmiş olmaktadırlar.

120 Son cümleyi krş: Âd kavminin helâkini anlatan pasajın son âyeti olan 60. âyet. Bu ve bir önceki âyetin sonlarında yer alan kınama cümleleri, aslında anlamı olumlu olan *el-vird* ve *er-rifd* (yardım) gibi kelimelerle inşa edilmesine karşın, "kötü, berbat, fena" anlamındaki *bi'se* kullanılarak kinayeten olumsuz anlama taşınmıştır. Amaç, olayın kahramanlarındaki iç çelişkiye ve çıkış noktasıyla varış noktası arasındaki vahim farka dikkat çekmektir.

<- **105** O gün geldiğinde, hiçbir kimse O'nun izni olmadan savunma yapamaz:[121] sonuçta onlardan kimileri bedbaht, kimileri de bahtiyar olur.

106 Artık bedbaht olan kimselerin mekânı ateş olacaktır: onlar orada âh u figân edecekler. **107** Rabbin aksini tercih etmedikçe, gökler ve yer orada durduğu sürece onlar da orada kalmayı sürdürecekler:[122] Unutma ki senin Rabbin tercih ettiği her şeyi yaratabilen tek öznedir.

108 Ve bahtiyar olanlara gelince: işte onlar da Rabbin aksini tercih etmedikçe, gökler ve yer orada durduğu sürece cennette yerleşip kalacaklar: kesintisiz bir bağış olarak!..[123]

يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ اِلَّا بِاِذْنِه۪ۚ فَمِنْهُمْ
شَق۪يٌّ وَسَع۪يدٌ ﴿١٠٥﴾ فَاَمَّا الَّذ۪ينَ شَقُوا فَفِي
النَّارِ لَهُمْ ف۪يهَا زَف۪يرٌ وَشَه۪يقٌ ﴿١٠٦﴾ خَالِد۪ينَ
ف۪يهَا مَا دَامَتِ السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ اِلَّا
مَا شَٓاءَ رَبُّكَۜ اِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِمَا يُر۪يدُ ﴿١٠٧﴾
وَاَمَّا الَّذ۪ينَ سُعِدُوا فَفِي الْجَنَّةِ خَالِد۪ينَ
ف۪يهَا مَا دَامَتِ السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ اِلَّا
مَا شَٓاءَ رَبُّكَۜ عَطَٓاءً غَيْرَ مَجْذُوذٍ ﴿١٠٨﴾

---

121 Bu ifade ilâhî mahkemede kişinin kendisini savunma hakkının olmadığına değil, Allah'ın mutlak otoritesine bir atıftır. Her insana kesinlikle savunma hakkı tanınacaktır (16:84, 111; 55:39; 77:36). Sâd 59-64, suçluların kendi aralarındaki tartışmalarını dile getirir.

122 Bu ve buna benzeyen En'âm 128, Hûd 106-108, Nebe' 23 gibi âyetlerden yola çıkan bazı otoriteler, cehennem azabının uzun süre devam ettikten sonra sona ereceği görüşüne varmışlardır. Sahabeden Hz. Ömer, Abdullah b. Mes'ud, Ebu Hüreyre, Ebu Said el-Hudrî ve daha başkaları; ikinci nesilden Abd b. Humeyd, İshak b. Rahaveyhî, Hasan el-Basri, Hammad b. Seleme gibi otoriteler de aynı görüştedirler (İbn Kayyım, *Hadi'l-Ervâh ilâ biladi'l—Efrâh*, Dımaşk, 1419, s. 490-491). İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de Hz. Ömer'in şu sözünü nakleder: "Cehennemdekiler çöldeki kum taneleri kadar çok olsa da, gün gelecek hepsi de oradan çıkarılacaklar." Taberî (ö. 310/922) de aynı görüşü işler (*Tefsir*). Cennet ve Cehennem konusundaki en çaplı eserlerden birine imza atmış olan İbn Kayyım el-Cevziyye (ö. 751/1350) bu görüşü hocası İbn Teymiyye (727/1328) ve daha başkalarından nakleder (ay). Yukarıdakilere ilaveten sahabeden Hz. Ali, İbn Abbas, Abdullah b. Amr, Cabir b. Abdullah, tâbiinden Şa'bi, mutasavvıf Mevlana Celaleddin er-Rumi (672/1273), İbnu'l-Vezir (840/1436), çağdaşlarımızdan Musa Carullah ve İsmail Hakkı İzmirli de aynı görüştedir (Y. Ş. Yavuz, DİA, *Azap* md. IV, 305; B. Topaloğlu, DİA, *Cehennem* md. VII, 231-232). Taberî, bu âyetin tefsirinde yukarıda adı geçen sahabilerin ve tâbiin otoritelerinin içerisinde *huld* (Bkz: 2:39, not 69) ve *ebed* geçen tüm âyetlerin bu âyetle tahsis edildiğini savunduklarını dile getirir. Âlemin sonsuzluğu düşüncesini başta Gazzali olmak üzere hemen tüm İslâm kelamcıları küfür olarak görmüşlerdir. Âyete dönecek olursak: bu âyetin gaybî birer hakikat olan cennet ve cehennemin sonsuzluk-sonluluk tartışmalarıyla doğrudan bir ilgisi olmasa gerektir. Verili âlemde en uzun ömürlü nesneler yer ve göklerdir. İnsan tasavvurunun lâyıkıyla algılamaktan âciz olduğu âhiret hayatının uzunluğu, insanın bilip tanıdığı en uzun ömürlü nesneler üzerinden anlatılmaktadır. Elbette Allah en doğrusunu bilir.

123 Kur'an'daki göndermelere bakarak cennet ve cehennemin bu dünyada kurulacağı söylenebilir. Bazı müfessirler bu âyettekilerin, içinde yaşadığımız yer ve gökler değil âhirete ait yer ve gökler olduğunu dile getirirler. Fakat, söz konusu yer ve göklerin şu anda içinde yaşadığımız yer ve göklerin değiştirilmiş biçimi olacağı İbrahim 48'de dile getirilmektedir (Bu konudaki itirazlara verilmiş bir cevap için bkz: İbn Teymiyye, *et-Tefsîru'l-Kebîr* V, 51).

فَلَا تَكُ فِى مِرْيَةٍ مِمَّا يَعْبُدُ هٰٓؤُلَٓاءِۜ مَا
يَعْبُدُونَ اِلَّا كَمَا يَعْبُدُ اٰبَٓاؤُهُمْ مِنْ قَبْلُۜ
وَاِنَّا لَمُوَفُّوهُمْ نَصِيبَهُمْ غَيْرَ مَنْقُوصٍ ﴿١٠٩﴾
وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتُلِفَ فِيهِۜ
وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْۜ
وَاِنَّهُمْ لَفِى شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ ﴿١١٠﴾ وَاِنَّ كُلًّا لَمَّا
لَيُوَفِّيَنَّهُمْ رَبُّكَ اَعْمَالَهُمْۜ اِنَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ
خَبِيرٌ ﴿١١١﴾ فَاسْتَقِمْ كَمَا اُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ
مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْاۜ اِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٢﴾

109 ARTIK, şu adamların (neye) kulluk ettiklerinden hiçbir kuşkun olmasın:[124] onlar, önceki atalarının kulluk ettiklerinden başkasına kulluk etmiyorlar. Şu var ki Biz, onların payına düşeni hiç eksiksiz ödeyeceğiz.[125]

110 Doğrusu Biz Musa'ya da kitap vermiştik ve onda da ayrılığa düşmüşlerdi: Ne ki eğer Rabbin tarafından daha önceden bir yasaya bağlanmamış olsaydı, onların kendi aralarında (daha başından) hüküm verilip iş bitirilirdi.[126] Çünkü, (tıpkı Mekkeliler gibi) onlar da onun hakkında önce şüpheye düştüler, nihayet (şüphelerinden de) kuşku duydular.[127] **111** Emin ol ki Rabbin, onların her birine yaptıklarının karşılığını tastamam ödeyecektir. Unutma ki O, yaptıkları her şeyden haberdardır.

112 Şu hâlde emrolunduğun gibi dosdoğru ol! Ve seninle birlikte yürümek için sana uyanlar da (aynı yolu tutsunlar)![128] Asla sınırı aşmayın! Unutmayın ki O yaptığınız her şeyin farkındadır!

124 Muhtemelen bu ibare, kendilerine "Siz Allah yerine putlara tapıyorsunuz" denilince, onların yaptığı "Biz bunlara sadece bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz!" (Krş: 39:3) savunmasını geçersiz kılmayı amaçlamaktadır. Yani onlar Allah'ı baş tanrı addedip tüm putları O'na ulaşma aracı kıldıklarını söyleyerek kendilerini savunsalar da, bu tavrın, onların Allah adına aracı tayin yetkisini kendilerinde görmek, dolayısıyla da "tanrısı olarak keyfi kanaatini benimseyen" (45:23) anlamına geldiği açıktır. Çünkü böyle bir davranış, "tanrı atama yetkisini" kendilerinde vehmettiklerinin göstergesidir. Bu vehim, onların tüm savunmalarını boşa çıkarmaktadır.

125 Bu ifade, İbn Abbas tarafından kinaye yoluyla tehdit olarak algılanmamıştır. Yani, onlar Allah'a ait olanı O'nun dışındaki ve aşağı değerde varlıklara yakıştırmak sûretiyle Allah'ın hakkına tecavüze yeltenseler de, Allah onların haklarını tastamam verecek. Onlar Rablerinin hukukunu gözetmeseler de, Rableri onların hukukunu gözetecektir. Ne ki sonuçta kula, eşyaya ve benliğe kul olma yönündeki yanlış tercihleri akıbetlerini belirleyecektir. Dünyevî haz uğruna gösterdikleri tüm çabaların karşılığı yine bu dünyada verildiğinden, âhirette onların hiç bir payı kalmayacaktır (Krş: Âyet 15-16).

126 Benzer bir ibare için bkz: 10:19.

127 Veya: "..şüphelerinden kuşku duyacak bir hâle geldiler." *Raybın* "ya doğruysa" kaygısı içeren bir kuşku olduğuna dayanarak (Bkz: 9:110, not 140).

128 İbaredeki bağlaç ümmetin dini ikame hususunda bir bütün olarak 'masum' olduğunu ifade eder. Atfın aralıksız iki bitişik zamir üzerine yapılmış olması ümmetin gerek istikameti konusunda, gerekse Allah'ın emri ve hitabına muhatap olması hususunda *risalet* ile olan kopmaz bağını veciz bir şekilde ifade eder.

وَلَا تَرْكَنُوٓا اِلَى الَّذٖينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ
النَّارُۙ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ اَوْلِيَٓاءَ
ثُمَّ لَا تُنْصَرُونَ ﴿١١٣﴾ وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ طَرَفَيِ
النَّهَارِ وَزُلَفًا مِنَ الَّيْلِۜ اِنَّ الْحَسَنَاتِ
يُذْهِبْنَ السَّيِّـَٔاتِۜ ذٰلِكَ ذِكْرٰى لِلذَّاكِرٖينَۚ ﴿١١٤﴾
وَاصْبِرْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يُضٖيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنٖينَ
﴿١١٥﴾ فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِكُمْ اُولُوا
بَقِيَّةٍ يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ فِى الْاَرْضِ اِلَّا
قَلٖيلًا مِمَّنْ اَنْجَيْنَا مِنْهُمْۚ وَاتَّبَعَ الَّذٖينَ
ظَلَمُوا مَٓا اُتْرِفُوا فٖيهِ وَكَانُوا مُجْرِمٖينَ ﴿١١٦﴾

113 Zulmedenlere en ufak bir taraftarlık dahi göstermeyin![129] Sonra ateş size de dokunur.[130] Sizin Allah'tan başka yardımcınız da olmadığına göre, sonra büsbütün yardımsız kalırsınız.

114 Gündüzün iki ucunda ve gecenin gündüze yakın vakitlerinde namazı ikame et![131] Unutma ki iyilikler kötülükleri giderir:[132] işte bu, öğüt alacaklara bir hatırlatmadır.

115 Ve diren: unutma ki Allah iyilerin hak ettiği karşılığı asla zayi etmez!

116 KEŞKE çıksaydı, ama ne yazık ki[133] sizden önceki nesiller arasından, kendilerini kurtardığımız bir azınlık dışında, yeryüzünde toplumsal çürümeye karşı direnen servet sahibi kimseler çıkmadı.[134] Zulme eğilimli çoğunluksa, ayartıcı dünyevi zevklerin peşine takıldılar ve günaha gömülüp gittiler.

---

129 *er-Rukûn*; "hafif eğilim" demektir. Çeviriye bu mâna "en ufak" olarak yansımıştır.

130 Zira zulüm ateş, zalim ise o ateşin ocağıdır: zalime yaklaşmak ateşe yaklaşmaktır.

131 Bu âyet namazın vakit sayısının beş olduğunun dilsel delilidir. "Gündüzün iki ucunda" ifadesinin iki vakte tekabül ettiği açıktır. "Gecenin gündüze yakın vakitlerinde" diye çevirdiğimiz ibaredeki *zulefen*, "gecenin gündüze sarkan saatleri ve gündüzün geceye sarkan saatleri" için kullanılır (*Lisân*). Kelime olarak çoğul kipindedir ve dilde çoğulun alt sınırı üçtür (zira Arapça'da ayrı bir tesniye formu vardır). Buna göre, bu âyette beş vakitten söz edildiği dilsel bir sonuçtur. Tartışılabilir olan, bu âyette kaç vakte atıf yapıldığı değil, hangi vakitlere atıf yapıldığıdır. Beş vaktin zamanları ve namazın diğer ayrıntıları, Hz. Peygamber'in uygulamalarıyla sabittir. On binlerce insan bu uygulamaları nesilden nesile taşımıştır. Âyetten de çıkartılacağı gibi, Hz. Peygamber "gündüzün iki ucunu" öğle ve ikindi, "gecenin gündüze yakın vakitlerini" de akşam, yatsı ve sabah olarak uygulamıştır.

132 *Seyyiât* ile benzer anlama gelen *zunûb* arasındaki fark şudur: Birincisi bir kötülüğü istemek ya da bir yasağı çiğnemek, ikincisi ilâhî bir emri terk etmektir. Hz. Peygamber'in günahları büyük ve küçük olarak sınıflandırması, özünde Kur'an'a dayanmaktadır (Bkz: 4:31 ve 53:32).
Ayetteki "iyilikler kötülükleri giderir" ilahi müjdesi nasıl anlaşılmalıdır? Hz. Peygamber'in, bu ayeti nasıl yorumladığına dair ipucu veren ilginç bir olay aktarılır. Bir genç peygambere gelerek bahçede sevdiği kızla buluştuğunu, onunla cilveleştiklerini, fakat bundan öte gitmediklerini, ilişkiye girmediklerini söyler ve "Ne uygun görürsen onunla hükmet" der. Hz. Ömer "Eğer kendisi örtseydi, Allah onun bu durumunu örtmüştü" der. Hz. Peygamber arkasından gözüyle adamı takip eder ve "onu bana geri getirin" der. Getirirler. Ona "Gündüzün iki ucunda ve gecenin gündüze yakın vakitlerinde namazı ikame et! Unutma ki iyilikler kötülükleri giderir" ayetini okur. Hz. Ömer "Ya Rasulallah! Bu sadece ona mı has, yoksa herkes için geçerli mi?" diye sorar. Hz. Peygamber de, herkes için geçerli olduğunu söyler. (İbn Kesir, *Tefsir*, 2/462. Müslim, Tevbe 45'te bu olay üstü kapalı aktarılır).

133 *Fe-lev lâ kâne*: "Keşke öyle olsaydı, ama olmadı" şeklindeki çevirimiz, bir belagat kuralına dönüşecek olan Ferrâ'nın açıklamasına dayanmaktadır (*Ma'âni'l-Kur'an*).

134 İbarenin bu anlamı için bkz: Taberî ve Zemahşerî.

وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَاَهْلُهَا
مُصْلِحُونَ ﴿١١٧﴾ وَلَوْ شَٓاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ
اُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفٖينَۙ ﴿١١٨﴾ اِلَّا
مَنْ رَحِمَ رَبُّكَۜ وَلِذٰلِكَ خَلَقَهُمْۜ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ
رَبِّكَ لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ
اَجْمَعٖينَ ﴿١١٩﴾ وَكُلًّا نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْبَٓاءِ
الرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهٖ فُؤَادَكَۚ وَجَٓاءَكَ فٖي هٰذِهِ
الْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرٰى لِلْمُؤْمِنٖينَ ﴿١٢٠﴾

117 Halkı (birbirlerine) ıslah edici davrandığı sürece, senin Rabbinin haksız yere uygarlıkları helâk etmesi söz konusu değildir[135] **118** Zaten, eğer Rabbin tercih etseydi insanlığın tamamını tek bir ümmet yapıverirdi. (O bunu tercih etmediği içindir ki) onlar, farklı görüşler benimseye gelmişlerdir. **119** Tabii ki Rabbinin rahmetiyle (yol gösterdiği) kimseler hariç. Oysa O, (tüm insanları) bu (rahmete nail olmak) için yarattı.[136]

Ne ki, (rahmete ısrarla sırt çevirenler için de) Rabbinin, "Andolsun ki Ben Cehennemi bütünüyle görünmeyen ve görünen tüm iradeli varlıkların (kötüleriyle) tıka basa dolduracağım" sözü, elbet gerçekleşmiş olacaktır.[137]

120 BAK, elçilerin haberlerinden senin gönlünü[138] takviye edecek olan kısmını sana aktarmış bulunuyoruz. Bu haberlerin içerisinde, hem sana hakikat hem de mü'minlere bir öğüt ve uyarı ulaşmış olmaktadır.

---

135 Krş: 28:59.

136 İbn Abbas, Mücahid, Katade ve Dahhak "bunun için" anlamındaki *lizalikeyi* "rahmet için" şeklinde anlamışlardır (Taberî). Âyetin bağlamı olan bir önceki âyetin, ibarenin önündeki ve arkasındaki cümlelerin onayladığı çevirimiz bu yoruma dayanmaktadır. Bu ibarenin alternatif bir anlamı şöyle olabilir: "Oysa O, (tüm insanları) bu (farklı görüşleri doğuran iradeyi gerçekleştirmek) için yarattı." Nitekim Hasan, Ata, A'meş ve Malik'ten bu yönde bir yorum nakledilmiştir (Taberî). Ne ki bu yorum âyetin bağlamıyla, özellikle de İlâhi rahmetin eriştiği kimseleri istisna tutan âyetin ilk cümlesiyle uyuşmamaktadır. Tercihimizin yukarıda lafız ve mâna ile ilgili gerekçelerini sıraladık. Maksat açısından da bu böyledir. Çünkü rahmet insan varlığının, hatta tüm yaratılışın ilk illeti mesabesindedir ve bu nedenle de kendi dışındaki her şeyi kuşatıcıdır: "Rahmetim her şeyi kuşatmıştır" (7:156). Ayrıca Hz. Peygamber de ilâhî rahmeti böyle okur: "Kulun Allah üzerindeki hakkı onlara azab etmemesidir." (Buhârî, *Rikak* 84:37; Müslim, *İman* 10).

137 Krş: 17:63; 32:13; 37:85.

138 *Fuâdek*: *kalb* ile arasındaki farkı vurgulamak için *fuâd* "gönül" olarak çevrilmelidir. İşitme ve görmeyle gelen kalbin yatışma ve itminan hâlini ve beş duyu ile toplanan bilgilerin iç dünyada yaptığı ilk etkiyi ifade eder. Esasen *fe'd* kökü, "ateşli hastalık, şiddetli ateş, et kızartma" anlamına gelmektedir (*Mekâyîs*). Bu durumda *fuâd* kalbin özel bir durumudur. Yani, Türkçe'deki "yüreği yanmak", "kalbi tutuşmak", "içine ateş düşmek" deyimleri *fuâd* ile ifade edilir. Bu âyette kelimenin bu anlamı hayli belirgindir. Zira bu sûrede anlatılan kavimlerin feci akıbeti, muhatabın içini yakıp kavuran cinstendir. Hz. Peygamber üzerinde de bu etkiyi yapmış olmalı ki, bu sûre için "beni ihtiyarlattı" itirafında bulunmuştur.

121 İnanmamakta ısrar edenlere ise de
ki: "Siz, kendinize yakışanı yapınız,
unutmayın ki biz bize yakışanı yap-
maktayız: **122** ve bekleyiniz, iyi bilin
ki biz zaten beklemekteyiz."

123 Göklerin ve yerin gizli gerçekleri
Allah'a aittir; ve sonunda her iş döner
dolaşır Allah'ın (dediğine) varır: şu
hâlde yalnız O'na kul ol ve O'na güve-
nip dayan; zira senin Rabbin yaptıkla-
rınız karşısında asla duyarsız kalmaz.

وَقُلْ لِلَّذ۪ينَ لَا يُؤْمِنُونَ اعْمَلُوا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ
اِنَّا عَامِلُونَۙ ﴿١٢١﴾ وَانْتَظِرُواۚ اِنَّا مُنْتَظِرُونَ
﴿١٢٢﴾ وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
وَاِلَيْهِ يُرْجَعُ الْاَمْرُ كُلُّهُ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ
عَلَيْهِۜ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٢٣﴾

12. YUSUF SÛRESİ

Sûrenin bilinen tek ismi budur. Sûre baştan sona Yusuf peygamberin kıssasını anlattığı için bu adı alır. Hz. Yusuf bu sûre dışında En'âm ve Mü'min sûrelerinde de anılır.

Sûre tüm otoritelere göre Mekke'de, hicrete yakın bir zaman diliminde inmiştir. Muhtemelen sûrenin zamanı hicretten iki veya üç yıl önceye ama Taif dönüşünden sonraya denk gelir. Baştan sona konu bütünlüğü taşıdığı için, tek celsede inmiş olmalıdır. İlk tertiplerde Hûd-Hicr arasında yer alır.

Sûrenin ana fikri "Bir kişiden ne çıkar?" sorusunun cevabıdır: İman, ihlas, ilim, liyakat, ehliyet, iffet, gayret, sabır ve sebatla bir kişi koca bir topluma istikamet verir. Sûrenin konusu Ken'an ilinde ve peygamber ocağında dünyaya gelen, küçük yaşta annesini kaybederek öksüz kalan, kıskançlık nöbetine tutulmuş kardeşlerince kuyuya atılan, köle diye satılan, iftirayla zindanlarda tutulan Hz. Yusuf'un Mısır'a 'sultan oluş' hikâyesidir. Kıssada iki sevginin hikâyesi anlatılmaktadır: Züleyha'nın tüketici sevgisi, Hz. Yakub'un üretici sevgisi.

Surede iki adet üçleme yer alır:

1. *Gömlek üçlemesi.* 1) *Mazlumiyet gömleği*: Bu gömlek, hain kardeşlerinin kana bulayıp babalarını aldatmak için getirdikleri çocuk Yusuf'un safiyet ve mazlumiyet gömleğidir. Mesajı şudur: Zalimlerin zulüm aracı olarak kullandıkları her şey, hakikatte mazlumun mazlumiyet şahididir. 2) *İffet gömleği*: Bu gömlek Aziz'in karısının arkadan yırttığı iffet ve ahlak gömleğidir. Mesajı şudur: Gömleğinizin yırtılıp yırtılmadığı değil, nereden yırtıldığıdır önemli olan. Arkadan yırtılan her gömlek, sahibinin iffetine şahittir. 3) *Kudret gömleği*: Mısır'a 'sultan' olan Yusuf'un babasına gönderdiği gömlektir ve muhtemelen arkadan yırtılan gömleğin ta kendisidir. Musajı şudur: Hakikat/adalet ile gücün birlikte olduğu bir yönetim, görmeyen gözlere fer verir.

2. *Rüya üçlemesi*: 1) *Nübüvvet rüyası*: Hz. Yusuf'un gördüğü rüyadır. Mesajı şudur: Ölüm kuyusuna atılsanız da rüyanızı kaybetmeyin. 2) *Mahkûmiyet rüyası*: Zindandaki mahkûmların gördüğü rüyadır. Mesajı şudur: Zindan sizi her şeyden ayırsa da bilgiden ayıramaz ve bilgi her zaman ve zeminde paylaşabileceğiniz bir sermayedir. 3) *Hükümet rüyası*: Kral'ın gördüğü rüyadır. Mesajı şudur: Bir makama ehliyet ve liyakatiniz varsa, siz o makamı düşlemeseniz bile o makam sizi düşler. Ne ki sizi düşler, o sizi gelip bulur.

Aslında Hz. Yusuf gibi tarihi bir şahsiyet üzerinden hayatı anlatılan Hz. Peygamber'in ta kendisidir. Sûre Hz. Muhammed'e şu gerçeği söyler: Ey Mekke'nin Yusuf'u! Taif senin kuyun, Mekke senin zindanın, hicret senin Mısır yolculuğun, Medine senin Mısır'ındır. Yusuf'u bekleyen mutlu son seni de bekliyor!

Ve tarih bu mucizevî müjdenin gerçekleştiğine şahittir. Gün geldi kendine dünyayı dar eden Mekkeliler kıtlığa mahkûm oldular. Tıpkı Hz. Yusuf'un kıskanç kardeşlerinin imdadına yetiştiği gibi, Hz. Nebi de kendini kovan Mekke'nin

imdadına yetişti. Hayber'den gelen gümüş külçeleri fakirlere erzak alınıp dağıtılmak üzere yolladı. Muzaffer ordusunun başında canına kasteden Mekke'ye girdi. Kâbe'nin avlusunda endişeyle bekleyen Mekkelilere sordu:

-Bugün size ne yapacağımı düşünüyorsunuz?

-Sen erdemli bir babanın erdemli oğlusun; senden yalnızca iyilik beklenir!

-Yusuf'un kardeşlerine dediğini ben de size diyorum: "Bugün size kınayıp ayıplama yok!"

Allah Rasulü, Yusuf sûresinin mesajını elbette daha baştan almıştı. Kim bilir belki de Allah Rasulü, Hz. Ebubekir'e Sevr'deki olmak ya da olmamak anında "Üçüncüsü Allah olan iki kişiye kim ne yapabilir ki ey Ebubekir!" derken, bu müjdeye dayanıyordu.

Sûre tüm muhataplarına mesaj veren sembollerle doludur. Bunların birincisi "gömlek" sembolüdür. Kıskançlığın şahidi olan Yusuf'un kanlı gömleği ve Züleyha'nın arkadan yırttığı iffet gömleği. Mesaj açık: Hepiniz Yusuf'sunuz ve her Yusuf'un bir Züleyha'sı vardır. Gömleğinizin nereden yırtıldığına dikkat edin? Görmeyen gözleri açan herhangi bir gömlek değil, iffet gömleğiydi. Zira keramet gömlekte değil iffettedir. Bu kıssanın görünen kahramanları Hz. Yusuf ve Züleyha'dır. Fakat onlar üzerinden sunulan gerçek kahramanlar iffet ve şehvettir. Kıssa iffetin şehvete galip gelmesini anlatmaktadır.

Yusuf kıssası Tevrat'ta da anlatılır. Fakat sadece bu kıssanın karşılaştırmalı bir okuması bile Kur'an farkını ortaya koymaya yeter. Tevrat'taki anlatımda ne Yusuf Hz. Yusuf'tur, ne Yakub Yakub nebidir. Tevrat'taki anlatım kaba, maddî ve hikmetsiz, Kur'an'daki anlatım edebî, mânevî ve hikmetlidir.

Özetle kıssa şunu der: En güzel kariyer planlamasını Allah yapar; kariyer planlamasını Allah'lı yapan kazanır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

الٓرٰ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُب۪ينِ
﴿١﴾ اِنَّٓا اَنْزَلْنَاهُ قُرْاٰناً عَرَبِياًّ لَعَلَّكُمْ
تَعْقِلُونَ ﴿٢﴾ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ اَحْسَنَ
الْقَصَصِ بِمَٓا اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ هٰذَا الْقُرْاٰنَۗ

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 *Elif-Lâm-Râ!*[1]
BUNLAR, özünde açık ve hakikati açıklayan kitabın âyetleridir.[2]
2 Biz onu Arapça bir hitap[3] olarak indirdik: belki bu sayede, aklınızı kullanırsınız.
3 Bu Kur'an'ı sana vahyetmekle[4] Biz, sana naklettiklerimizi en güzel, en açık seçik bir biçimde nakletmiş oluyoruz:[5]->

---

1 Ünlem, bu harflerin dikkat çekme işlevini göstermek içindir. Mânası her ne olursa olsun, Rasulullah'ın tek bir harfini zayi etmeden vahyi ilettiğine işaret eder. Ayrıntılı bir not için bkz: 68:1.

2 *Mubîn* sıfatı, "Biz vahyi anlayamayız" türü yaklaşımları peşinen reddeder. "Açık olmak, açıklamak" anlamına gelen *ebâne*den türetilen *mubîn,* hem geçişsiz (özünde açık-seçik ve net) hem geçişli (başkasını açıklayan, netleştiren) olmak üzere çift kutuplu anlam taşır. Yani Kur'an mesajı ve onun âyetleri özünde açık, işlev olarak da açıklayıcıdır. Birinci anlam, vahyin insanın önüne okusun diye açılarak konulmuş bir kitap imasını da içerir. Çevirimiz şu dilsel gerekçeye dayanmaktadır: tamlamada sıfat olarak kullanılan *mubîn* nitelemesi, teknik olarak hem *kitab*ı nitelemekte, hem de *âyât*ı nitelemektedir. Çünkü *âyât* izafetten dolayı belirlilik özelliği kazanmıştır. Öte yandan parantez içindeki açıklamamız, bu sûrede yer alan âyetlerin zamanlar ve zeminler üstü tarihî ve sosyal yasalara atıf olmasının yanında, ilk muhatabı olan Hz. Peygamber'in ve onun inkârcı muhaliflerinin tarihsel tasnifte kimlerle aynı konumda olduklarına da birer atıftır. Bu, âyetin ilk muhatabı olan tüm tarafların şimdi ve buradalarını tarihsel örneklerden yola çıkarak bir analize tâbi tutmaktır. Bu âyetler, henüz yaşanmakta olan sürecin akıbetini, tamamlanmış bir süreçten yola çıkarak *açıklamaktadır.* İşte bu nedenle "beyan etme/açıklama" özelliği sadece kitabın zamanlar üstü niteliğine değil, aynı zamanda bu âyetlerin bastığı yer olan nüzûl ortamına da tekabül etmektedir.

3 Veya *'arabiyyen*in isim değil de vasıf mânasıyla: "Açık ve anlaşılır bir şekilde". *'Araba* dili "açık ve anlaşılır" olduğu için *'Arab* denmiştir (Bkz: 43:3). Belirsiz gelen *kur'anen,* isim değil vasıf olarak çevrilmelidir (Bkz: 10:15, not 26). İnzal, bir şeyin idrak düzlemine indirilmesidir. Klasik nüzûl teorisinde "dünya semasına indirilme" olarak adlandırılan ara kategori, aslında insanlığın idrakine indirilmeyi ifade etse gerektir. Tenzil ile ifade edilen hakikat de, vahyin iki düzlem arasındaki iniş sürecinin idraki aşan kısmını ifade eder. Bizi ikna eden sonuç şudur ki, vahiy gayb âlemine ilişkin kaynağına (Allah'a ve meleklere) isnat edildiğinde *tenzil,* şehadet âlemine ilişkin hedefine (Arapça oluşuna ve peygambere) isnat edildiğinde *inzal* formu kullanılmaktadır. (Bkz: 13:37; 20:113; 29:47 vd.)

4 Bu şekildeki çevirimiz, *bi-mâ evhaynâ* ibaresine, Ferrâ tarafından *bi-vahyinâ* anlamı verilmesine dayanmaktadır.

5 "Adım adım izledi, izini sürdü, takip etti, aynısını yaptı" anlamındaki *kassa* kökünden türetilen *kasas,* "nakletmek, anlatmak, haber vermek" anlamına mastardır (*Mekâyîs* ve *Lisân*). "Misliyle cezalandırmak" anlamındaki *kısas* da aynı kökten gelir (Krş: 2:178-179). Kelime "adım adım açıklama" anlamı kazanmıştır (Krş: 27:76, not 75). Muhtelif şekillerde 21 âyette 25 kez geçer. Bu âyetteki *kıssa* ibaresi Katâde'ye atfen Taberî, ayrıca Zemahşerî ve Râzî tarafından sadece Yusuf kıssasına değil, Kur'an'ın tamamına teşmil edilmiştir. Biz de çevirimizde bu yaklaşımı esas aldık. Esasen *kasas*ın mastar mânasıyla tamlama "en güzel nakil" anlamına gelir. Mastarların mef'ul yerine kullanıldığı göz önüne alınırsa, bu ibareye "kıssaların en güzeli" karşılığı da verilebilir (*Keşşaf*). Bu takdirde terkibin vurgusu "finali en güzel kıssa" olur. Biz birinciyi tercih ettik. Kur'an kendi hedefini tek kelimeyle açıklar: Hidayet. Kur'an'ın her parçası, dolayısıyla bu kıssalar da bu amaca hizmet için kullanılan araçlardandır. Bu kıssaları bir tarih kitabı okur gibi okumak, onlara amacının dışında anlamlar yüklemektir. Râzî, Yûnus 39'un tefsirinde, Kur'an kıssalarının mesajını şöyle açıklar: "(Müşrikler), bu kıssalarla amaçlanan şeyin sırf hikâyenin kendisi değil de daha farklı şeyler olduğunu anlamamışlardır" (XVII, 79). Kur'an kıssalarının maksadı ilâhî rehberlik olduğu için, onda zamanı tam

<- oysa sen, bu hitabtan önce (kitap ve imandan) habersizdin.[6]

4 HANİ bir zamanlar Yusuf babasına "Ey babacığım!" demişti, "Ben rüyamda on bir gezegen,[7] bir de Güneş'i ve Ay'ı gördüm; gördüklerimin hepsi de yerlere kapanarak beni saygıyla selamlıyorlardı."[8]

5 (Yakub): "Ey yavrucuğum!" dedi, "Rüyanı kardeşlerine anlatma, sonra sana karşı bir tuzak kurarlar; çünkü şeytan insan soyu için apaçık bir düşmandır! 6 Zira bunun anlamı, Rabbinin seni seçmesi, sana olayların altında yatan gerçeği[9] öğretmesi ve tıpkı daha önceden atalarını İbrahim ve İshak'a olan nimetini tamamladığı gibi, sana ve Yakub oğullarına da nimetini tamamlaması demektir. Gerçekten de senin Rabbin her şeyi bilir, her hükmünde tam isabet eder."[10]

وَاِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهٖ لَمِنَ الْغَافِلٖينَ ﴿٣﴾ اِذْ قَالَ
يُوسُفُ لِاَبٖيهِ يَٓا اَبَتِ اِنّٖى رَاَيْتُ اَحَدَ عَشَرَ
كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَاَيْتُهُمْ لٖى سَاجِدٖينَ
﴿٤﴾ قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُءْيَاكَ عَلٰٓى
اِخْوَتِكَ فَيَكٖيدُوا لَكَ كَيْدًا اِنَّ الشَّيْطَانَ
لِلْاِنْسَانِ عَدُوٌّ مُبٖينٌ ﴿٥﴾ وَكَذٰلِكَ يَجْتَبٖيكَ
رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوٖيلِ الْاَحَادٖيثِ وَيُتِمُّ
نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلٰٓى اٰلِ يَعْقُوبَ كَمَٓا اَتَمَّهَا
عَلٰٓى اَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ اِبْرٰهٖيمَ وَاِسْحٰقَ اِنَّ
رَبَّكَ عَلٖيمٌ حَكٖيمٌ ﴿٦﴾

---

olarak belirtilen bir tek kıssa yer almaz.

6 Habersiz olunan şeyin niteliği konusunda Zemahşerî ve Râzî'nin yaklaşımını esas aldık. Krş: "Sen daha önce kitap nedir, iman nedir bilmezdin" (42:52). Yusuf sûresinden sonra inmiş olan Şûrâ 52, Yusuf 3'ün tefsiri olarak okunmalıdır.

7 *Kevkeb*, ışığı en parlak gök cisimlerini ifade eder. Tefsirlerin isimlendirmesinden yola çıkarak, *kevkeb*in "yıldız" değil "gezegen"e tekabül ettiği anlaşılmaktadır. *Kebbe*den türetilen *kevkeb*, lügatte "Ait olduğu sistemden bağımsız hareket edemeyen parça" demektir.

8 *Sâcidîn*, sözlükte "saygı duydu, boyun eğdi, alttan aldı, bağlandı" anlamlarına gelen *secde*nin ism-i failidir (*Mekâyîs*). Kur'an'da *rükû'* ve *kıyam* da, tıpkı *secde* gibi hem şer'î anlamıyla hem de lügat anlamıyla kullanılır ve her üçünün de lügat anlamları farklı düzeylerde "saygı ve bağlılığı" içerir. Kıyam yalnızca "saygı", rüku' saygıdan dolayı "boyun eğme ve itaat", secde ise itaatin son noktası olan "tam teslimiyet" vurgusuna sahiptir. Namazın sembol rükünlerinden olan kıyam, rüku ve secde, saygıyla başlayıp varlığını adayışla biten bir teslimiyet sürecine tekabül eder.

9 Zımnen ilk muhataba mesaj: Ey Mekke'nin Yusuf'u! Olana bakma, onun altında yatan hakikate bak! *Te'vîl*, bir şeyi hakikatine ircadır. *Te'vîli'l-ehâdîs*, "olayların özünü kavramak için onları illet ve sebeplerine irca etmek" demektir. Rüya, âlem-i mülke ait beden ile âlem-i ervâha ait ruh arasında bir perde olan âlem-i misale yansıyan görüntülerdir. Bu görüntüler "hakikî" değil "temsilî" bir mânaya sahip olduğu için "tasdik" edilmezler, "tabir ve tevil" edilirler. Hz. Yakub oğlu Yusuf'un gördüğü rüyayı tabir ve tevil ederek ulaştığı sonuçları aktarıyor.

10 Kur'an'da onlarca kullanımdan sadece burada *'alîmun hakîm* sıfatları, bir özneye (*ke*: senin) muzaf kılınmış *Rabb*'i niteler. Bu şunu gösterir: Birbirinin tekrarı gibi görünen her ilâhî isim, aslında içerisinde yer aldığı ibarenin bütününde anlamını bulan özel bir vurguya sahiptir. Bu âyetin sonundaki Allah'ın *'alîm* ve *hakîm* sıfatları, bir önceki âyetin sonundaki şeytanın *'aduvvun mubîn* vasfına karşı bir kalkan iması taşır. Zımnen: İnsan, sonsuz ilim ve hikmet sahibi olan Rabbi sayesinde, apaçık düşman olan şeytanla baş edebilir. (*'Alîmun hakîmun*u "bilir" ve "..eder" diye çevirimizin gerekçesi için bkz: 9:102, not 129).

لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَاِخْوَتِهِ اٰيَاتٌ لِلسَّٓائِلِينَ
﴿٧﴾ اِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ وَاَخُوهُ اَحَبُّ اِلٰٓى اَبِينَا
مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ اِنَّ اَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ
﴿٨﴾ اُقْتُلُوا يُوسُفَ اَوِ اطْرَحُوهُ اَرْضًا يَخْلُ
لَكُمْ وَجْهُ اَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا
صَالِحِينَ ﴿٩﴾ قَالَ قَٓائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا
يُوسُفَ وَاَلْقُوهُ فِي غَيَابَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطْهُ
بَعْضُ السَّيَّارَةِ اِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ ﴿١٠﴾ قَالُوا
يَٓا اَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلٰى يُوسُفَ وَاِنَّا لَهُ
لَنَاصِحُونَ ﴿١١﴾ اَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ
وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿١٢﴾ قَالَ اِنِّي لَيَحْزُنُنِي اَنْ
تَذْهَبُوا بِهِ وَاَخَافُ اَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَاَنْتُمْ
عَنْهُ غَافِلُونَ ﴿١٣﴾

7 DOĞRUSU, Yusuf ve kardeşlerinin (kıssasında, öğrenmek) isteyenler için asla tüketip bitirilemeyecek kadar çok[11] dersler vardır.

8 HANİ bir zaman da (Yusuf'un kardeşleri) şöyle demişti: "Biz kalabalık olduğumuz hâlde, babamız için Yusuf ve kardeşi bizden daha sevimli ve gözde; bu da gösteriyor ki babamız açık bir yanılgı içerisindedir."[12]

9 (İçlerinden biri dedi ki): "Yusuf'u öldürün! Ya da onu ıssız bir yere atın ki babanızın[13] ilgisi yalnız size yönelsin; ve onun ardından, işleri tıkırında giden bir topluluk olmuş olursunuz."[14]

10 Bir diğeri ileri atılarak "Yusuf'u öldürmeyin!" dedi ve ekledi: "İlle de bir şey yapacaksanız, onu bir kuyunun[15] derinliklerine bırakın; nasıl olsa bir kervan gelip ona el koyacaktır."

11 (Babalarına dönüp) "Ey babamız!" dediler, "Biz ona samimi ve içten davrandığımız hâlde, neden Yusuf hakkında bize güvenmiyorsun? 12 Bırak onu, yarın bizimle birlikte koşup oynasın; bizim onu koruyacağımızdan en ufak kuşkun olmasın."

13 (Yakub) dedi ki: "Bakın, onu götürmeniz beni endişelendiriyor: Siz dalgınlıkla onu ihmal edersiniz de, sonunda onu kurt kapar diye korkuyorum."[16]

11 *Âyâtin*'deki belirsizliğin hedef metindeki karşılığı.

12 Kıskançlık şeytanla Yusuf'un kardeşleri arasındaki ortak nokta. Kıskançlığın hedefi olan Yusuf bu kıssada Âdem'in rolünü oynuyor.

13 Yani: "..babamızın". Bu üslûp, ilk muhatapların konuştuğu dilin yaygın bir özelliğidir.

14 Bu âyet, Mekke muhalefetinin, Hz. Peygamber'e suikast planları yaparken vicdanlarını ikna için ürettikleri gerekçeler bağlamında okunmalıdır.

15 *Cubb*, taşlarla örülmemiş, sadece su buluncaya dek oyulmuş insanı boğmayacak kadar suyu az fakat çıkılamayacak kadar da derin kuyu. Örülmüş olanına *bi'r* denir (*el-Külliyyât*).

16 Bazen aşırı sakındığınız bir şeyin elinizden uçma gerekçesini de onun hasımlarına siz verirsiniz.

14 Onlar dediler ki: "Biz bunca kalabalık olduğumuz hâlde eğer onu kurt kapacak olursa, asıl işte o zaman biz yanmışız demektir."

15 İşte bu minval üzre, onu kuyunun derinliklerine atmada söz birliği etmiş bir hâlde yanlarında götürüyorlardı ki, Biz ona "(Bir gün gelecek) kendileri hiç farkında değilken onlara bu yaptıklarını bir bir haber vereceksin" diye ilham ettik.[17]

16 Derken akşam vakti babalarına ağlayarak geldiler: **17** "Ey babamız!" dediler, "Yarış yapma amacıyla uzaklaşmıştık. Yusuf'u da eşyalarımızın başında bırakmıştık. Bir de baktık ki onu kurt yemiş.[18] Ama biz ne kadar doğruyu söylersek söyleyelim, yine de sen bize inanmayacaksın!" **18** Üstelik, üzerinde sahte bir kan lekesi bulunan gömleğini de getirmiştiler.

(Yakub) "Olamaz" dedi, "tasavvurlarınız[19] size tumturaklı bir oyun oynayarak sizi yanıltmış olmalı![20]->

قَالُوا لَئِنْ اَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ اِنَّا اِذًا
لَخَاسِرُونَ ﴿١٤﴾ فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَاَجْمَعُوا اَنْ
يَجْعَلُوهُ فِى غَيَابَتِ الْجُبِّ وَاَوْحَيْنَا اِلَيْهِ
لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِاَمْرِهِمْ هٰذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ
﴿١٥﴾ وَجَٓاؤُ۫ اَبَاهُمْ عِشَٓاءً يَبْكُونَ ﴿١٦﴾ قَالُوا يَٓا
اَبَانَٓا اِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ
مَتَاعِنَا فَاَكَلَهُ الذِّئْبُ وَمَٓا اَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا
وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ ﴿١٧﴾ وَجَٓاؤُ۫ عَلٰى قَمِيصِهِ
بِدَمٍ كَذِبٍ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا

---

17 Lafzen: "vahyettik". Hz. Yusuf'un kuyuda aldığı *vahyin* 'ilâhî bir ilham' vurgusu daha baskın görünmektedir (*Vahyin* anlamı için bkz: 42:51, not 62). Zımnen: Ey muhatab! Parçada kötü duran bütünde güzel durabilir. Parçayı görene düşen, bütünü görene teslim olmaktır.

18 Öyle anlaşılıyor ki, kıskançlık nöbetine tutulan kardeşler babaları söyleyinceye kadar "kurt yeme" senaryosunu akıllarına getirmemişlerdi. Bunu onların aklına düşüren Hz. Yakub'un bu sözü oldu. 13 ve 16. âyet birlikte okunduğunda üç şey akla geliyor: 1) Kötü niyetlilerin eline bahane vermeyin. 2) Sevdiğinizi korumak için tek başına tedbir yetmez; onu Allah'a emanet edin. 3) Sakınılan göze çöp batar, en çok neden korkarsanız başınıza o gelir, bunu bilin.

19 *Nefs* (lügat anlamı için bkz: 4:1, not 2) ve *nufûs* şeklindeki kullanımların ötesinde, *enfus*'un bu sûredeki kullanımları, belirgin bir biçimde diğerlerinden farklılaşmaktadır. (Krş: Âyet 23, 26, 30, 32, 53 vd.) Sanki bu farklılaşma anlam daralması biçiminde olmakta ve *nefis* kavramı bizim kimi yerde "ters dönmüş tasavvur" kimi yerde "ayartıcı sahte benlik" olarak karşıladığımız özel anlamlarıyla öne çıkmaktadır. *Nefis* kavramındaki bu anlam farklılaşması, zihnimizde Kur'an'ın indiği dönemdeki insan tasavvurundan farklı olarak, bu olayların yaşandığı Hermetizm'in vatanı olan Eski Mısır'da carî olan insan tasavvurunu çağrıştırmaktadır. Bu durumda Kur'an'ın, eşsiz bir anlatım tekniğiyle olayları, kahramanlarının kendi zamanlarına dair temel tasavvurlarıyla birlikte aktardığı gibi bir sonuç çıkar. Bu konuda hiçbir metin Kur'an'la kıyaslanamaz. Bununla amaçlanan tarihsel bir aklı ve o aklın temellerini yansıtmanın da ötesinde, bu olaydan çıkarılacak ahlâkî derslerin ve ilâhî yasaların daha net ve doğru bir biçimde çıkarılmasını temin etmektir.

20 *Tesvil*, (*Müfredât se-e-le, Muhtar* ise *se-ve-le* maddesine yerleştirmiş) insan tasavvurunun, çirkini güzel göstererek sahibini yanıltması (Râğıb). Bu, hakikate müdâhaleye girişen tasavvurun, sahibine kurduğu bir tuzaktır. Bu tuzağın en bariz özelliği, gerçeğin fark edilmesini zorlaştıran albenili gerekçelerle bezenmiş olmasıdır. Aynı ifade, bu sûrenin 83. âyetinde de yer almaktadır (Krş: 47:25). Bu ve 83. âyet, Hz. Yakub'un kalbinin bu senaryoya yatmadığını îmâ etmektedir.

فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ عَلٰى مَا
تَصِفُونَ ﴿١٨﴾ وَجَٓاءَتْ سَيَّارَةٌ فَاَرْسَلُوا
وَارِدَهُمْ فَاَدْلٰى دَلْوَهُ قَالَ يَا بُشْرٰى هٰذَا
غُلَامٌ وَاَسَرُّوهُ بِضَاعَةً وَاللّٰهُ عَلٖيمٌ بِمَا
يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ
مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فٖيهِ مِنَ الزَّاهِدٖينَ ﴿٢٠﴾ وَقَالَ
الَّذِي اشْتَرٰيهُ مِنْ مِصْرَ لِامْرَاَتِهٖٓ اَكْرِمٖي
مَثْوٰيهُ عَسٰٓى اَنْ يَنْفَعَنَٓا اَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا

<- Artık (bana düşen) güzel bir sabırdır;[21] ve anlattığınız bütün bu şeyler karşısında kendisinden yardım dilenilecek tek merci Allah'tır."

19 BERİ yandan, bir kervan geldi[22] ve sucularını suya gönderdi; kovasını kuyuya salmasıyla (gördüğü karşısında) bağırması bir oldu: "Â, ne kısmet! Bir oğlan çocuğu bu!"

Onu ticarî bir mal olarak satmak üzere yanlarında gizlediler; oysa Allah ne yaptıklarını/yapacaklarını çok iyi bilendi.

20 Sonunda onu düşük bir değere -sadece bir kaç gümüş paraya- sattılar;[23] zaten onlar ondan kurtulmak istiyorlardı.

21 Ve onu satın alan Mısırlı adam karısına dedi ki: "Ona iyi bak! Bakarsın bize yararı dokunur; ya da onu evlat edinebiliriz."

---

21 Hz. Peygamber *fe-sabrun cemîl*'i "şikâyet içermeyen sabır" olarak açıklamıştır (İbn Ebi Hatim).

22 Veriler bunun, Mısır'a güneyden emtia götüren İsmailoğulları kervanı olduğunu gösteriyor.

23 *Şirâ'*, Kur'an'da sülasi olarak geldiği dört yerde de (12:20; 2:102, 207; 4:74) *bâ'a* (sattı) mânasına kullanılmıştır ve *bâ* harfi satın alınan şeye bitişiktir. "Satın aldılar" mânasını bu istikrai okumadan dolayı tercihe şayan bulmadık. Buna ilaveten, "satın aldılar" alternatifinin ilave anlam sorunlarına yol açacağı da ortadadır:
1) Bu takdirde âyetin son cümlesine "zaten ona az bir değer biçiyorlardı" mânası veriliyor ki *ve kânû fîhi mine'z—zâhidîn* ibaresi için bu tekellüftür.
2) Yusuf gibi dünyalar güzeli bir delikanlıya neden az değer biçmişler? Değersiz bir köleye ülkenin bakanı müşteri olur mu?
3) Fakat kervancıların Yusuf'tan kurtulmak istemeleri olay örgüsüyle bire bir mutabıktır ve makuldür. Zira Yusuf'un köleleştirilmesi yasal prosedüre uygun değildi.
Kur'an olay örgüsünün tüm boşluklarını doldurmayıp, bunu zihinlerimize bırakıyor: Kuyuya attıkları Yusuf'u İsmaili tüccarların çıkardığını görünce, "Ne koparırsak kardır" diye düşündüler ve hemen yetişip şöyle dediler: "O bizim kölemizdi kaçtı". Ve onu düşük bir fiyata sattılar. Eski Ahid'de olay şöyle yer alır: "Yahuda kardeşlerine "Kardeşimizi öldürüp suçumuzu gizlersek ne kazanırız? Gelin onu İsmaililere satalım. Böylece canına dokunmamış oluruz. Çünkü o kardeşimizdir, aynı kanı taşıyoruz." Kardeşleri bunu kabul etti." (Tekvin: 37:36-37)

وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِى الْاَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ
مِنْ تَأْوِيلِ الْاَحَادِيثِ وَاللّٰهُ غَالِبٌ عَلٰٓى اَمْرِهٖ
وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢١﴾ وَلَمَّا بَلَغَ
اَشُدَّهُٓ اٰتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًاۜ وَكَذٰلِكَ نَجْزِى
الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٢﴾ وَرَاوَدَتْهُ الَّتِى هُوَ فِى بَيْتِهَا
عَنْ نَفْسِهٖ وَغَلَّقَتِ الْاَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ
لَكَۜ قَالَ مَعَاذَ اللّٰهِ اِنَّهُ رَبّ۪ٓى اَحْسَنَ مَثْوَايَۜ اِنَّهُ
لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٣﴾

İşte böylece Yusuf için o ülkede sağlam bir zemin hazırladık. Yine (bu şekilde) ona olayların doğru yorumunu öğrettik.[24] Zira Allah murad ettiği işi başarıyla sonuçlandırandır; ve fakat insanların çoğu bunu bilmemektedir.

22 Artık erişkinlik çağına ulaşınca[25] ona bir muhakeme yeteneği ve bilgi (yöntemi) bahşettik: Zira Biz iyileri işte böyle ödüllendiririz.

23 Derken, evinde bulunduğu kadın arzusunu onunla tatmin etmek için onu baştan çıkarmak istedi.[26] Ve (bir gün) kapıları sıkı sıkıya kapatıp dedi ki: "Hadi, seninim!"[27]

(Yusuf): "Allah'a sığınırım" dedi, "çünkü O benim Efendim;[28] bana güzel bir konum kazandırdı! Şu da bir gerçektir ki, zalimler asla başarıya ulaşamaz."

24 Aynı terkibin kullanıldığı 6. âyetin ilgili notuna bkz.

25 *Eşudde*, "ergenlik çağı" olarak anlaşılabilir. Bunu İbn Abbas ve Mücahid aklın olgunluk yaşı olarak kabul edilen 33 yaşı olarak yorumlamış, bazıları ise kalbin olgunluk çağı olarak benimsenen 40 yaş olarak kabul etmişlerdir. Fakat kendisine vahyin 40 yaşında geldiği kabul edilen Hz. Musa'ya nisbetle kullanılan bu fiilin yanında bir de *istevâ* fiili kullanılmıştır (28:14). Bundan da anlaşılacağı gibi *ruşd* âkil ve *bâliğ* olmayı, *istevâ* ise duygusal olgunluğu ifade eder.

26 *el-Murâvede*, "iki taraftan birinin istemediğini diğerinin istemesi yüzünden taraflar arasında çıkan çekişme" anlamındadır (Râğıb). Zemahşerî'ye göre, bu çekişme sırasında arzuladığını elde etmek için "her türlü hile, işve, cilve ve tuzağa başvurma" anlamını içerir (*Esâs* ve *Keşşâf*). Tercihimiz, *râvedethu...'an nefsihi* ibaresinin yan anlamlarını tercümeye yansıtma kaygısının bir ürünüdür. İbarenin tamamlayıcı unsuru olan *'an-nefsihi*, 'muhatabın direnişine rağmen onu kendi aleyhine bir işe razı etmek' vurgusunu zaten barındırır. *'An* edatının, genellikle, nesne olarak aldığı yüklemi özneden uzaklaştırma vurgusu dikkate alınırsa, bu ibare mefhum olarak "kadın, arzusunu tatmin etmek için, onu öz benliğinden uzaklaştırmak istedi" ya da "onu, kendi özüne yabancılaştırarak arzusunu tatmin etmek istedi" anlamına ulaşılır. Elde edilen bu dolaylı anlam, aslında her günahın, insanın kendi özünden uzaklaşması anlamına geldiğini de îmâ eder (Krş: 54:37).

27 Bu, İbn Abbas'ın alternatif okuyuşu olan *hi'tu*'yu da gören bir karşılıktır.

28 Burada Hz. Yusuf'a ait olan "çünkü O benim Efendim" ifadesinde "efendim" sözcüğünün aslı olan *rabbî*, Hz. Yusuf'un da konuştuğu Sami dil ailesinde "hizmetçinin sahibi, kölenin efendisi, kulun Rabbi" anlamlarına kullanılan çok çağrışımlı bir ifadedir. Dolayısıyla bununla ne kastedildiği ancak hatibin kastı, iç ve dış bağlam göz önüne alınarak bilinebilir. Hz. Yusuf ile yöneticinin karısı arasındaki bu diyalogda bu sözcük kasten tevriyeli kullanılmış gibidir. Çünkü bu kıssanın ana temalarından biri de Allah'ın rububiyetine dikkat çekmektir (Bkz: Âyet 39, 42 ve 50). Bu gerçek dikkate alındığında Hz. Yusuf'un rububiyet konusunda ne kadar titiz olduğu görülecektir. Bu durumda Hz. Yusuf, "o benim Rabbim'dir" derken gerçek Rabbi olan Allah'ı kastetmiş, fakat içerisinde bulunduğu konum gereği, bunu tevriyeli olarak ifade etmiştir. Bu durumda muhatabın bu sözü kendi tasavvuruna göre anlaması doğaldır. Böylelikle Hz. Yusuf, evin hanımına, kendi aleyhine kullanacağı bir koz da vermemiştir.

وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهٖ وَهَمَّ بِهَاۚ لَوْلَٓا اَنْ رَاٰ بُرْهَانَ
رَبِّهٖۜ كَذٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّٓوءَ وَالْفَحْشَٓاءَۜ
اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَص۪ينَ ﴿٢٤﴾ وَاسْتَبَقَا
الْبَابَ وَقَدَّتْ قَم۪يصَهُ مِنْ دُبُرٍ وَاَلْفَيَا
سَيِّدَهَا لَدَا الْبَابِۜ قَالَتْ مَا جَزَٓاءُ مَنْ اَرَادَ
بِاَهْلِكَ سُٓوءًا اِلَّٓا اَنْ يُسْجَنَ اَوْ عَذَابٌ
اَل۪يمٌ ﴿٢٥﴾ قَالَ هِيَ رَاوَدَتْن۪ي عَنْ نَفْس۪ي
وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ اَهْلِهَاۚ اِنْ كَانَ قَم۪يصُهُ قُدَّ
مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِب۪ينَ ﴿٢٦﴾
وَاِنْ كَانَ قَم۪يصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ
مِنَ الصَّادِق۪ينَ ﴿٢٧﴾ فَلَمَّا رَاٰ قَم۪يصَهُ قُدَّ مِنْ
دُبُرٍ قَالَ اِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّۜ اِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظ۪يمٌ
﴿٢٨﴾ يُوسُفُ اَعْرِضْ عَنْ هٰذَا وَاسْتَغْفِر۪ي
لِذَنْبِكِۚ اِنَّكِ كُنْتِ مِنَ الْخَاطِ۪ينَ ﴿٢٩﴾

24 Doğrusu kadın onu gözüne kestirmişti; eğer Rabbinin burhanını müşahede etmemiş olsaydı, o da kadını gözüne kestirip gitmişti: işte bunun nedeni, her türlü kötülük ve tutkuya bağlı taşkınlığı ondan uzaklaştırmak istediğimiz içindi; çünkü o bizim seçkin kullarımızdan biriydi.

25 Ve kapıya koşuştular... Ve kadın onun gömleğini arkasından yırttı. Tam sırtına sarılacaktı ki,[29] kadının beyiyle yüz yüze geldiler. Kadın dedi ki: "Senin karına kötülüğe kalkışan bir kişinin cezası hapsedilmekten ya da daha elim bir cezaya çarptırılmaktan başka ne olabilir ki!"

26 (Yusuf) söze girdi: "Asıl arzusunu benimle tatmin için beni baştan çıkarmaya çalışan odur."

Ve kadının yakınlarından olan bir görgü tanığı: "Eğer onun gömleği önden yırtılmışsa bu durumda kadın doğru söylüyor; öteki de yalancının teki demektir. **27** Yok eğer onun gömleği arkadan yırtılmışsa, o zaman da kadın yalan söylüyor, beriki dürüst biri demektir."

28 Bunun ardından (koca) onun gömleğinin arkadan yırtılmış olduğunu görünce dedi ki: "Öyle anlaşılıyor ki bu da sizin tuzaklarınızdan biridir ey kadınlar taifesi! Doğrusu sizin tuzağınız pek yamandır! **29** (Ey) Yusuf, sen bu olayı yaşamadın say! Ve sen (ey) kadın, kabahatinden dolayı özür dile! Çünkü (şu hâl) senin suçunun sabit olduğunu gösteriyor."

29 *Elfâ*'nın "sarılmak" anlamındaki *leffe* ile *iştikak-ı ekber*de buluşmasından yola çıkarak (*Mekâyîs*).

وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَاَتُ الْعَزِيزِ
تُرَاوِدُ فَتٰيهَا عَنْ نَفْسِهِ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا اِنَّا
لَنَرٰيهَا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٣٠﴾ فَلَمَّا سَمِعَتْ
بِمَكْرِهِنَّ اَرْسَلَتْ اِلَيْهِنَّ وَاَعْتَدَتْ لَهُنَّ
مُتَّكَـًٔا وَاٰتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ سِكِّينًا
وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ فَلَمَّا رَاَيْنَهُ اَكْبَرْنَهُ
وَقَطَّعْنَ اَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلّٰهِ مَا هٰذَا
بَشَرًا اِنْ هٰذَا اِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ ﴿٣١﴾ قَالَتْ
فَذٰلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي فِيهِ وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ
عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ وَلَئِنْ لَمْ يَفْعَلْ مَا اٰمُرُهُ
لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُونًا مِنَ الصَّاغِرِينَ ﴿٣٢﴾

30 VE ŞEHİRDE hanımlar (birbirine) şöyle dedi: "Malum yöneticinin[30] karısı genç hizmetçisini baştan çıkarmaya yeltenip duruyormuş. Belli ki tutku kadının yüreğine işlemiş.[31] Bakın: bizim ona dair düşüncemiz işi iyice azıttığı yönündedir."

31 (Kadın) onların (bu tür) dedikodularını işitince, onları davet ederek kendileri için dayalı döşeli bir ziyafet sofrası hazırladı,[32] her birinin eline de birer bıçak tutuşturdu ve (Yusuf'a) "Çık karşılarına!" dedi.

Hanımlar onu görünce kendilerinden geçip hayran kaldılar,[33] dahası (bu yüzden) ellerini kestiler ve "Olamaz!" dediler, "Aman Allah'ım! Bu bir insan olamaz, olsa olsa bu yüce bir melektir!"[34]

32 Kadın dedi ki: "Bakın, işte beni kendisinden dolayı kınadığınız kişi bu! Doğrusu ben onu baştan çıkarmaya çalıştım, ne ki o geçit vermedi. Ve eğer (bundan böyle de) arzumu yerine getirmezse, kesinlikle hapsi boylayacak ve sürüm sürüm sürünecektir."[35]

---

30 Lafzen: "Saygın kişinin karısı". *el-'Azîz*, Eski Ahid'de geçen ve aslı eski Mısır'ca olan *Puti-phare*'nin (*puti*: izzet, lütuf; *phare*: nasihatlı) Arapça karşılığıdır. Muhafız birliği komutanının adı ya da unvanıdır.

31 Kur'an'da sadece burada kullanılan *şeğaf* "yürek zarı", ya da "gönül dili" gibi mecazi ifade kalıplarıyla dile getirilen insanın duygu merkezine tekabül eder (*Keşşaf*). Burada "sevgi" anlamına gelen *hubb* ile birlikte kullanılarak, sözü edilen sevginin "haddi aşmış bir sevgi" olduğuna atıf yapılmıştır. Bu nedenledir ki, Kur'an'ın bir çok yerinde olumlu anlamda sevgiyi ifade için kullanılan *hubbu*, *şeğaf* ile birlikte kullanıldığı tek yer olan bu bağlamda "tutku" ile karşıladık. Genellikle Arapça'da, sahibinin aklını tutuklayıp basiretini bağlayan şehvete dayalı beşerî sevgi *'aşk* ile, sahibinin basiretine basiret katan sevgi *hubb* ile ifade edilir. Dilci İbn Fâris, Kur'an'da hiç geçmeyen *'aşkı*, "muhabbetin haddi aşmış şekli" olarak tarif eder (*Mekâyîs*).

32 *Mutteka'*, "yaslanıp oturacak yer" anlamına gelir. Bu bağlamda "ziyafet salonu" ya da "ziyafet sofrası" vurgusu taşır (Ebu Ubeyde). Bu kelimenin "turunç" anlamına geldiğini söyleyen Abdullah b. Mes'ud, Mücahid ve Ferrâ'yı şiddetle reddeden Buhârî, bu konuda Ebu Ubeyde'yi tekrarlayarak "Bunu söyleyen yanıldı. Arapça'da turunç yoktur" der (Buhârî, *Tefsir*).

33 Lafzen: "onu gözlerinde büyüttüler" ya da "onu göz kamaştırıcı buldular".

34 Melekleri gördükleri için böyle demiyorlar elbette. Fakat kıssa bu anlatım tarzıyla ilk muhataplarının melek tasavvurları üzerinden ders veriyor.

35 Vahiy tam da burada, şu soruyu sorup yüreğimizde doğru cevaplamamızı istiyor: Mânevî kölelik mi, fizikî kölelik mi: hangisi daha büyük onursuzluktur? Zımnen: asıl kölelik, aklın duygu tarafından tutuklanıp içgüdülerin insanı esir almasıdır. Sonsöz: Yusuf zindanda özgür, Züleyha sarayda tutsaktır.

قَالَ رَبِّ السِّجْنُ اَحَبُّ اِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَن۪ي
اِلَيْهِ وَاِلَّا تَصْرِفْ عَنّ۪ي كَيْدَهُنَّ اَصْبُ
اِلَيْهِنَّ وَاَكُنْ مِنَ الْجَاهِل۪ينَ ﴿٣٣﴾ فَاسْتَجَابَ
لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ اِنَّهُ هُوَ السَّم۪يعُ
الْعَل۪يمُ ﴿٣٤﴾ ثُمَّ بَدَا لَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَاَوُا الْاٰيَاتِ
لَيَسْجُنُنَّهُ حَتّٰى ح۪ينٍ ﴿٣٥﴾ وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ
فَتَيَانِ قَالَ اَحَدُهُمَا اِنّ۪ي اَرٰين۪ي اَعْصِرُ خَمْراً
وَقَالَ الْاٰخَرُ اِنّ۪ي اَرٰين۪ي اَحْمِلُ فَوْقَ رَاْس۪ي
خُبْزاً تَاْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ نَبِّئْنَا بِتَاْو۪يلِه۪ اِنَّا نَرٰيكَ
مِنَ الْمُحْسِن۪ينَ ﴿٣٦﴾ قَالَ لَا يَاْت۪يكُمَا طَعَامٌ
تُرْزَقَانِه۪ٓ اِلَّا نَبَّاْتُكُمَا بِتَاْو۪يلِه۪ قَبْلَ اَنْ يَاْتِيَكُمَا

33 (Yusuf) "Rabbim!"dedi, "Benim için zından, bunların beni çağırdıkları şeyden daha hayırlıdır![36] Bununla birlikte[37]Sen onların tuzaklarına karşı beni korumazsan, hilelerine kapılır da kendini bilmezlerden biri olup çıkarım!"

34 Bunun üzerine Rabbi onun duasına icâbet etti ve onların tuzaklarına karşı kendisini (hapse attırarak) korudu: Çünkü O her şeyi işiten ve her şeyi bilendir.

35 En sonunda yetkililer, gördükleri belge ve delillerin ardından (olayın sırrına ermelerine rağmen), belli bir süre onu hapsetmenin kesinlikle daha uygun olacağını düşündüler.

36 O ARADA onunla birlikte iki genç daha hapse girdi. (Bir gün) o iki gençten biri dedi ki: "Rüyamda kendimi şaraplık üzüm sıkarken gördüm." Diğeri ise; "Ben de rüyamda başımın üzerinde ekmek taşıdığımı, kuşların (da) ondan yediğini gördüm" dedi. (Birlikte şunu talep ettiler): "Bize bu (rüyaların) altında yatan anlamı haber ver! Çünkü biz senin (bu işi) iyi bilen biri olduğunu düşünüyoruz."

37 (Yusuf) dedi ki: "Öğününüz size ulaşmadan, ben her ikinize de rüyanızın altında yatan anlamı, (onun sonucu) başınıza gelmeden haber vereceğim.[38]->

36 Zımnen: Günah işleyerek kalbimi imana zindan etmektense, günah işlememek için bedenimin zindana atılmasını tercih ederim.

37 *Ve illâ*ya bu bağlamda verilebilecek en uygun anlam.

38 Bu ifadenin mahiyeti tartışılmıştır. Bazıları bunun rüyada görülen yiyecek olduğunu söyler (Taberî; Süddi'den naklen Râzî). Bu yiyeceğin normal günlük tayın olmadığında ısrarlı olanlar "Yönetim, birine ölüm cezası vereceği zaman, ona zindanda zehirli bir yemek yedirerek cezayı infaz ederdi" şeklindeki sıhhati kuşkulu bir açıklamaya dayanır (Râzî). Yine Taberî *kable en ye'tiyekuma* (size gelmeden önce) ibaresini ise, öncesinin aksine "uyanıkken" notuyla verir. Bunu yaparken o ve onun gibi düşünenler (Msl: R. Rıza), "Rüyalarınızda size yemek ikram edilmeden önce onların altında yatan anlamı size bildireceğim" şeklindeki bir anlayışı reddetmiş olmaktadır. Bu anlama problemi, *la-ye'tîkumâ*daki gizli zamirin nereye gittiğiyle alâkalıdır. Eğer bu gizli zamir "yemeğe" giderse anlam "yiyeceğiniz yemek size gelmeden önce" olur, yok "rüyalara" giderse "rüyada gördükleriniz (gerçek hayatta) başınıza gelmeden önce" olur. Bunun hangisinin isabetli olduğu ise, *bi-te'vilihi*deki açık zamirin adresine bağlıdır. Bu zamirin adresi Zemahşerî'ye göre

ذٰلِكُمَا مِمَّا عَلَّمَنِى رَبِّىۜ اِنِّى تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ
لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ
(٣٧) وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ اٰبَاۤءِى اِبْرٰهٖيمَ وَاِسْحٰقَ
وَيَعْقُوبَۜ مَا كَانَ لَنَاۤ اَنْ نُشْرِكَ بِاللّٰهِ مِنْ
شَيْءٍۜ ذٰلِكَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ عَلَيْنَا وَعَلَى
النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ (٣٨) يَا
صَاحِبَيِ السِّجْنِ ءَاَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ اَمِ
اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُۜ (٣٩) مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهٖۤ
اِلَّاۤ اَسْمَاۤءً سَمَّيْتُمُوهَاۤ اَنْتُمْ وَاٰبَاۤؤُكُمْ مَاۤ اَنْزَلَ
اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍۜ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِۜ اَمَرَ اَلَّا
تَعْبُدُوۤا اِلَّاۤ اِيَّاهُۜ ذٰلِكَ الدّٖينُ الْقَيِّمُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ
النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (٤٠)

<- Zira bunlar Rabbimin bana öğrettik-
lerindendir. Ama (önce) şunu bilmeniz
şart: Ben, Allah'a inanmayan ve âhire-
ti inkâr eden bir toplumun dinini terk
ettim; **38** ve atalarım İbrahim, İshak
ve Yakub'un inancına uydum. Allah'a
ait herhangi bir niteliği ondan başkası-
na yakıştırmak bize yakışmaz. İşte bu
(tevhidî iman), Allah'ın bize ve tüm in-
sanlığa olan bir lutfudur: ne var ki in-
sanların çoğu buna şükretmez.[39]
39 Ey hapishane arkadaşlarım! Birbi-
rinden farklı birden fazla ilâha (inan-
mak) mı daha makul,[40] yoksa bütün
varlıklar üzerinde otorite olan biricik
Allah'a (inanmak) mı? **40** O'nu bıra-
kıp da taptığınız şeyler, başka değil,
yalnızca sizin ve atalarınızın (Allah'a
ait) nitelikleri kendilerine yakıştırdığı-
nız isimlerdir, Allah bunlar hakkında
hiçbir delil indirmemiştir. (Varlıkların
konumları hakkındaki) nihâî yargı yal-
nızca ve yalnızca Allah'a aittir:[41] O size
kendisinden başkasına kulluk etme-
menizi emretmiştir: İşte bu dosdoğru
olan tek dindir, fakat insanların çoğu
bunu bilmezler.[42]

"anlatılan (rüya)lar"dır. Bizce isabetli olan da budur.

39 Şükür, kök itibarıyla "aldığını hak etmek ve verimli değerlendirmek, verileni zayi etmeyip onu azamî ürüne çevirmek" anlamına gelir. Kelimenin nisbet edildiği hepsi de "verimli kılma" ve "değerlendirme" anlamında birleşen dört ayrı kökeni vardır (*Mekâyîs*).

40 Lafzen: "hayırlı".

41 Bu cümle kıssanın anahtarıdır. Zımnen: Ey insan, Allah yokmuş gibi davranamazsın! Kök anlamı "bağlamak" olan *hukm*, doğru seçeneğin dışındakileri mahkûm edip bağlamaktır (Ayrıntılı bir not için bkz: 21:74). Burada "nihaî yargı" ile karşıladığımız *hukm*ün, din ve kulluk tayiniyle ilgili olduğu bağlamdan açıkça anlaşılmaktadır (Zemahşerî).

42 Onlar ve ataları Allah'a ait nitelikleri, gerçekte o niteliklere sahip olmayan varlıklara takmaktaydılar. Dolayısıyla takılan isim, o ismin kendisine takıldığı müsemmâya uymadığı için ortada kalmakta, müsemmâsız isim durumuna düşmekteydi. Çünkü isim taktıkları varlıklar, o isimlerin hakiki sahibi değillerdi ve olamazlardı da. İsimle müsemmâ uyuşmayınca, gerçekte onlar Allah'a ait isimleri yakıp yakıştırdıkları varlıklar yerine, içini boşalttıkları ve karşılıksız koydukları "isimlere" tapmış oluyorlardı. Hakikatte ise bu, kendi heva ve heveslerine tapmaktan başka bir şey değildi. Sonuçta onların taptığı, içi boş, hiçbir hakikati olmayan isimlerdi. Tanrılık yakıştırılan putlar, gerçekte birer sahte özneydiler. Gerçek özne ise, onlara tanrılık yakıştıranlar, yani kendileriydi. Bu tavır, her tür şirkin bir aldanma ve aldatma olduğunu ortaya koyuyordu. Müşrikin taptığı sahte tanrı, kendi atadığı tanrıydı. Önce tanrısını atamak, sonra da ona taptığını iddia etmek... İşte yaman çelişki buydu. Bununla, iki büyük yanlışı birden işliyorlardı: Birincisi Allah'a

يَا صَاحِبَيِ السِّجْنِ اَمَّا اَحَدُكُمَا فَيَسْقٖى رَبَّهُ
خَمْرًا وَاَمَّا الْاٰخَرُ فَيُصْلَبُ فَتَاْكُلُ الطَّيْرُ
مِنْ رَاْسِهٖ قُضِىَ الْاَمْرُ الَّذٖى فٖيهِ تَسْتَفْتِيَانِ
٤١ وَقَالَ لِلَّذٖى ظَنَّ اَنَّهُ نَاجٍ مِنْهُمَا اذْكُرْنٖى
عِنْدَ رَبِّكَ فَاَنْسٰيهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهٖ فَلَبِثَ
فِى السِّجْنِ بِضْعَ سِنٖينَ ٤٢ وَقَالَ الْمَلِكُ
اِنّٖى اَرٰى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَاْكُلُهُنَّ سَبْعٌ
عِجَافٌ وَسَبْعَ سُنْبُلَاتٍ خُضْرٍ وَاُخَرَ
يَابِسَاتٍ يَا اَيُّهَا الْمَلَاُ اَفْتُونٖى فٖى رُءْيَاىَ اِنْ
كُنْتُمْ لِلرُّءْيَا تَعْبُرُونَ ٤٣

41 Ey hapishane arkadaşlarım! Birinizin (rüyasının anlamına) gelince: Sonunda o efendisine şarap sunma işini sürdürecek. Diğerine gelince: İşte o asılacak ve kuşlar başını didikleyecek. Akıbetini soruşturduğunuz bu iş hakkındaki ilâhî karar kesinleşmiş bulunuyor."

42 Ve o ikisinden, kurtulacağını zannettiği gence şu ricada bulundu: "Efendinin yanında beni an!" Ama şeytan, onu efendisine hatırlatmayı o (gence) unutturdu. Bu yüzden hapiste birkaç yıl daha[43] kaldı.[44]

43 DERKEN, kral[45] (bir rüya gördü ve) şöyle anlattı: "Ben rüyamda,[46] yedi besili ineğin zayıf olan diğer yedisi tarafından yenildiğini gördüm; ayrıca yedi yeşil başak ve bir o kadar da kuru başak gördüm. Siz ey efendiler! Eğer rüya tabirinden[47] anlıyorsanız, rüyada gördüklerim hakkında bana bir görüş bildirin!"

ait bir niteliği, O'ndan keyiflerince çekip alabilecekleri vehmine kapılmak; ikincisi Allah'a ait bu niteliği istediklerine takma yetkisini kendilerinde görmek. Zaten âyette de, isim takma (*tesmiye*) işi onlara izafe edilmekteydi (M. İslamoğlu; *Âlemlerin Rabbi Allah*, s. 26).

43 *Bid'*, 3'ten çok 10'dan az olan rakamlar için kullanılır.

44 Hapsin birkaç yıl daha uzaması, Allah'tan bir an gafil kalmanın bedeliydi. Cüneyd'in ünlü sözü tam da bu durumlar için geçerli olsa gerek: İyilerin iyiliği, Allah'a yakın olanların kusurudur. (*Hasenâtu'l-ebrâr seyyiâtu'l-mukarrabîn*) "Unutturma" işinin şeytana nisbet edilmesi, günahın insan için aslî değil arızi bir şey olduğunun, arınmanın her an mümkün olduğunun zımnî ifadesidir.

45 Kur'an baştan sona eski Mısır yöneticilerini "Firavun" adıyla anarken, istisnaî olarak Yusuf sûresinde onları "melik" adıyla anar. Bunun nedeni de Hz. Yusuf dönemindeki yöneticinin Firavunlar hanedanına mensup olmamasıdır. Eski Mısır uzmanlarına göre bu kral, MÖ. 1700-1580 arasında hüküm süren Suriye kökenli Hiksos Hanedanı'nın altı kralından biridir. "Çoban krallar" (hik-şasu) anlamına gelen adından da anlaşılacağı gibi MÖ. 1700-1580 arasında hüküm süren bu hanedan, Mısır'ın muhtemelen Sami-Arap asıllı olan Güney Doğulu fatihleridir. Bu açıdan Hiksos Hanedanı Hz. İbrahim'in çocuklarıyla hemşehridirler. Hatta uzak akraba olmaları da ihtimal dahilindedir. Hz. Yusuf'un sarayda böylesine kolay hüsnü kabul görmesinin nedenlerinden biri de bu olsa gerektir.

46 *Ru'yâ* Kur'an'da hep tekil gelir. Tabire lâyık olan sadık *ru'ya* budur. *Hulm* ise hep çoğul (*ahlâm*) gelir ve "karma karışık" (*adğâs*) sıfatını alır. Mısır Kralının gördüğünün *ahlâm* değil *ru'ya* olduğunu vahiy onayladı, fakat görevliler onu "karma karışık düşler" sınıfına sokmuştu (Bkz: Âyet 44).

47 *Te'vîl* kelimesiyle ilgili bir not için bkz: 18:78.

44 "Bir tuhaf, karma karışık düşler bunlar" dediler; "zaten biz, bu tür rüyaların altında yatan gerçek anlamı bilmekten de âciziz."

45 İşte o an, iki (zindan arkadaşından) kurtulmuş olan diğeri, aradan geçen bunca vakitten sonra geçmişi hatırlayarak söze girdi: "Ben bunun altında yatan gerçek anlamı öğrenip size bildirebilirim,[48] fakat önce siz beni (Yusuf'a) gönderin."

46 (Hapishaneye gelerek): "Yusuf, ey özü sözü doğru arkadaşım!"[49] dedi, "Şu rüya hakkındaki görüşünü bana söyle: Yedi besili inek zayıf olan diğer yedisi tarafından yeniliyor; ayrıca yedi yeşil başak ve bir o kadar da kuru başak?.. Keşke insanların yanına (doğru cevapla) dönebilsem; böylece bakarsın senin (değerini) de anlamış olurlar."

47 (Yusuf) cevapladı: "Öteden beri yapageldiğiniz gibi yedi yıl ekip biçeceksiniz, fakat yiyeceğiniz az bir miktar dışında kalanı, daneyi başağından ayırmaksızın muhafaza edeceksiniz. 48 Ondan sonra, bunların ardından yedi yıllık bir kıtlık dönemi gelecek ve sizin zor zamanlar için ayırdığınız her şeyi, muhafaza ettiğiniz az bir miktarın dışında silip süpürecek. ->

قَالُوٓا اَضْغَاثُ اَحْلَامٍۚ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ
الْاَحْلَامِ بِعَالِم۪ينَ ﴿٤٤﴾ وَقَالَ الَّذ۪ي نَجَا مِنْهُمَا
وَادَّكَرَ بَعْدَ اُمَّةٍ اَنَا۬ اُنَبِّئُكُمْ بِتَأْو۪يلِه۪ فَاَرْسِلُونِ
﴿٤٥﴾ يُوسُفُ اَيُّهَا الصِّدّ۪يقُ اَفْتِنَا ف۪ي سَبْعِ
بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعِ
سُنْبُلَاتٍ خُضْرٍ وَاُخَرَ يَابِسَاتٍۙ لَعَلّ۪ٓي اَرْجِعُ
اِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٤٦﴾ قَالَ تَزْرَعُونَ
سَبْعَ سِن۪ينَ دَاَبًاۚ فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ ف۪ي
سُنْبُلِه۪ٓ اِلَّا قَل۪يلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ يَأْت۪ي مِنْ
بَعْدِ ذٰلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ اِلَّا
قَل۪يلًا مِمَّا تُحْصِنُونَ ﴿٤٨﴾

48 *Nebbee* fiilinin geçişli yapısı gereği, kelimenin tam açılımı bizi bu anlama ulaştırır.

49 *Ey sıddîkın* çağrışımı... İyiliği iyi de yapar kötü de, fakat kötülüğe karşı sadece Allah'a, fıtrata, hakka, hakikate ve iyiye sadık olan sıddiklar sabredip direnir. "Rabbim, benim için hapislik bunların beni çağırdıkları (günahtan) hayırlıdır" (33) sözü de işbu dürüstlüğün ifadesidir.

ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ
وَفِيهِ يَعْصِرُونَ ﴿٤٩﴾ وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي
بِهِ فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ إِلَى
رَبِّكَ فَسْئَلْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ الّٰتِي قَطَّعْنَ
اَيْدِيَهُنَّ اِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ ﴿٥٠﴾ قَالَ مَا
خَطْبُكُنَّ اِذْ رَاوَدْتُنَّ يُوسُفَ عَنْ نَفْسِهِ قُلْنَ
حَاشَ لِلّٰهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ قَالَتِ
امْرَاَتُ الْعَزِيزِ الْـٰٔنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ اَنَا
رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ وَاِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٥١﴾
ذٰلِكَ لِيَعْلَمَ اَنِّي لَمْ اَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَاَنَّ اللّٰهَ
لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ ﴿٥٢﴾

<- **49** Daha sonra, bunun da ardından insanların darlıktan kurtulup bolluğa kavuştuğu[50] bir devir[51] gelecek; o zaman insanlar (şıralı ve yağlı bitkileri tekrar) sıkabilecekler."[52]

50 (Bu yorum kendisine iletilince,) kral "Onu bana getirin!" emrini verdi. Görevli kendisine gelince (Yusuf) dedi ki: "Efendine dön ve ona sor bakalım, ellerini kesen hanımların derdi neymiş? Şunu da iyi bil ki, benim Rabbim onların tuzaklarını çok iyi bilmektedir."

51 (Kral onları toplayıp) sordu: "Sizler, bir zamanlar Yusuf'u baştan çıkarmaya çabalamakla ne elde etmeyi ummuştunuz?"

Onlar: "Hâşâ!" dediler, "Allah için biz, onun aleyhine olabilecek en küçük bir kötülüğe tanık olmadık."

Malum yöneticinin[53] karısı "İşte" diye atıldı, "gerçek olanca çıplaklığıyla şimdi ortaya çıktı! Arzumu tatmin için onu baştan çıkarmaya çalışan bendim; ne ki o, hep (özüne ve sözüne) sadık kaldı.[54]

52 (Yusuf): İşte şu gerçeği (efendim) bilsin diye (söylüyorum) ki, ben gıyabında ona ihanet etmedim, üstelik Allah da hainlerin tuzağını asla başarıya ulaştırmaz.[55] ->

50 Tercihimiz, *yuğasın* "zorluk ve darlıktan kurtuluş" anlamına gelen *ğavs* köküne nisbetledir. Eğer fiil *ğaysa* nisbet edilirse, mâna ".. bol yağmura kavuştuğu" şeklinde olur.

51 Lafzen: "yıl".

52 *Ya'surun*'u "yağmura kavuşacaklar" mânasına *yu'sarûn* şeklinde okuyanlar olmuşsa da, Taberî bu anlamın Arap lehçelerinden hiç birine ait olmadığını, böyle okuyanların da dil bilmeyen cahiller olduğunu söylemiştir.

53 "Yüksek rütbeli görevli", "yönetici" anlamında kullanılan *el-'aziz*deki belirliliği çeviriye olay örgüsünün tahkiye mantığına uygun olarak "malum" şeklinde yansıttık.

54 Lafzen: "dürüst biri olarak". 23. âyetin ilgili notunda açıkladığımız ibarenin anlamı ile uyumluluğunu dikkate alarak, bu fıtrat eksenli anlamı tercih ettik.

55 Bu ve müteakip âyette konuşan kişinin Hz. Yusuf mu yoksa Aziz'in karısı mı olduğu tartışılmıştır. Doğrusu bu fakir de iki görüş arasında bir müddet gidip gelmiştir. Uzun mütalalarımın ardından bu ve müteakip âyetin Hz. Yusuf'a ait olduğunda şüphem kalmadı. 52. âyette bunun iki delili var: 1) Konuşan kişi "ben gıyabında ona ihanet etmedim" diyor. Bunu demek Aziz'in karısının hakkı değil, Yusuf'un hakkıdır. 2) Konuşan kişi tuzak kuranları kınıyor. Açıktır ki tuzağı Aziz'in karısı kurmuştur. Allah en doğrusunu bilir.

<- **53** Bununla birlikte, ben kendimin her türlü hatadan beri olduğunu da söylemiyorum; çünkü -Rabbimin merhamet ettiği durumlar dışında- insan benliği daima kötülüğü emreder;[56] Hele ki Rabbim çok bağışlayandır, pek merhametlidir."[57]

54 Derken, kral "Onu bana getirin!" diye emretti, "Onu kendime seçkin bir yardımcı olarak atayayım."

Onunla konuşmasının ardından dedi ki: "İyi bil ki bundan böyle sen, bizim nezdimizde saygın bir konuma sahipsin, güvenilir birisin."

55 (Yusuf) şu talepte bulundu: "Beni ülkenin hazinelerine/ambarlarına bakmakla görevlendir! Benim onu çok iyi koruyacağıma, bu konudaki bilgi ve birikimime güvenebilirsiniz."

56 İşte bu şekilde Biz, Yusuf'a ülkede sağlam bir iktidar zemini hazırladık.[58] O orada istediği gibi hareket ediyordu. Biz de rahmetimizi tercih edene/tercih ettiğimize bahşederiz; fakat iyilik yapanların karşılığını da asla zayi etmeyiz. **57** Hele bir de öte dünyadaki karşılığı var ki, daha hayırlı olan bu karşılık iman eden ve onu korumakta titizlik gösterenler içindir.

58 NİHAYET Yusuf'un kardeşleri (tahıl

وَمَٓا اُبَرِّئُ نَفْس۪يۚ اِنَّ النَّفْسَ لَاَمَّارَةٌ بِالسُّٓوءِ
اِلَّا مَا رَحِمَ رَبّ۪يۜ اِنَّ رَبّ۪ي غَفُورٌ رَح۪يمٌ
﴿٥٣﴾ وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُون۪ي بِه۪ٓ اَسْتَخْلِصْهُ
لِنَفْس۪يۚ فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ اِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا
مَك۪ينٌ اَم۪ينٌ ﴿٥٤﴾ قَالَ اجْعَلْن۪ي عَلٰى خَزَٓائِنِ
الْاَرْضِۚ اِنّ۪ي حَف۪يظٌ عَل۪يمٌ ﴿٥٥﴾ وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا
لِيُوسُفَ فِي الْاَرْضِۚ يَتَبَوَّاُ مِنْهَا حَيْثُ يَشَٓاءُۜ
نُص۪يبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَٓاءُ وَلَا نُض۪يعُ اَجْرَ
الْمُحْسِن۪ينَ ﴿٥٦﴾ وَلَاَجْرُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذ۪ينَ
اٰمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَۜ ﴿٥٧﴾ وَجَٓاءَ اِخْوَةُ يُوسُفَ
فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ ﴿٥٨﴾

---

56 Veya: "Rabbimin rahmetiyle (koruması) dışında, şüphesiz insan benliği kötülüğün daniskasını işletebilir.." Âyetin ilk cümlesindeki *nefsî* (kendimi) tamlaması bilindiği için, ikincisi aynı formda değil ahd lamı ile (*el-nefs*) gelmiştir (Krş: 73:15-16). Bunu çeviride "ben kendim" şeklinde karşıladık.

57 52 ve 53. âyetlerin Hz. Yusuf'a ait olduğunu İbn Abbas'tan gelen rivayet de teyit eder. Klasik müfessirlerin bir çoğu da bu görüştedir (Bkz: Mukâtil; Ferrâ; Taberî; Zemahşerî). Buna iki itiraz gelebilir:
1. itiraz: Kıssanın akışına göre bu sözler söylendiğinde Yusuf hâlâ zindandadır ve 54. âyetin de gösterdiği gibi daha sonra çıkacaktır.
Cevap: Bu sözler Hz. Yusuf'a aittir ve bu sözleri zındandayken söylemiştir. Zira ölümden kurtulan zindan arkadaşı, kralın rüyasını yorumlatmak için geldiğinde, Aziz'in karısının itiraf sahnesini (51. âyet) Hz. Yusuf'a aktarmıştır (Mukâtil ve Ferrâ).
2. İtiraz: 51-53. âyetler arasındaki söz akışını kesecek lafzî bir emare yoktur. Kıssanın akışı da, söz akışını desteklemektedir.
Cevap: Bu itiraz tutarlı ve yerindedir. Ne var ki, 52. âyetin içeriği, bu itirazı boşa çıkarmak için bize yeterli gerekçe sunmaktadır. Sözkonusu âyette geçen sözen Hz. Yusuf'a ait olduğu, âyetin içinde yer alan iki ibareden ayan açık anlaşılmaktadır (52. âyetin 55. notuna bkz). Zira Aziz'in karısı hem suçunu itiraf etmiş, hem de Yusuf'un ifadesinin doğruluğunu kabul etmiştir.
Râzî iki yorumu da tartışır ve 53. âyetin kadına isnadını da Hz. Yusuf'a isnadını da sorunlu olarak görür ve her iki ihtimali de dışlamaz. İbn Kesir, Reşid Rıza ve Elmalılı, 52 ve 53. âyetlerde konuşanın yöneticinin karısı olduğu görüşünü tercih ederler.

58 Benzer bir ibare ve açıklaması için bkz: Âyet 21.

وَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ قَالَ ائْتُونِى بِاَخٍ
لَكُمْ مِنْ اَبِيكُمْۚ اَلَا تَرَوْنَ اَنِّى اُوفِى الْكَيْلَ
وَاَنَا۬ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ ﴿٥٩﴾ فَاِنْ لَمْ تَأْتُونِى بِهِ
فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِنْدِى وَلَا تَقْرَبُونِ ﴿٦٠﴾ قَالُوا
سَنُرَاوِدُ عَنْهُ اَبَاهُ وَاِنَّا لَفَاعِلُونَ ﴿٦١﴾ وَقَالَ
لِفِتْيَانِهِ اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ فِى رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ
يَعْرِفُونَهَا اِذَا انْقَلَبُوا اِلَى اَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ
يَرْجِعُونَ ﴿٦٢﴾ فَلَمَّا رَجَعُوا اِلَى اَبِيهِمْ قَالُوا
يَا اَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ فَاَرْسِلْ مَعَنَا اَخَانَا
نَكْتَلْ وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿٦٣﴾ قَالَ هَلْ اٰمَنُكُمْ
عَلَيْهِ اِلَّا كَمَا اَمِنْتُكُمْ عَلَى اَخِيهِ مِنْ قَبْلُ
فَاللّٰهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَهُوَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٦٤﴾

yardımından pay almak için Mısır'a) geldiler ve onun huzuruna çıktılar.[59] O onları derhal tanıdı, fakat onlar onu tanıyamadılar.
59 Ve onların yükleri yükletilince; "(Gelecek sefer) baba bir kardeşinizi de birlikte getirin!"[60] dedi (ve ekledi): "Görüyorsunuz ki ben size tam ölçek verdim; çünkü konukseverliğim dillere destandır![61]
60 Fakat (gelecek sefer) onu da getirmezseniz, o takdirde benden ne bir ölçek alabilirsiniz, ne de yanıma yaklaşabilirsiniz."
61 "Onu getirmek için babasından izin alma konusunda tüm çabamızı kullanacağız"[62] dediler, "çünkü biz bunu yapmaya mecburuz."
62 Bu arada (Yusuf) hizmetçilerine "Onların bedel olarak getirdiklerini yüklerinin içerisine koyun!" dedi, "Belki ailelerinin yanına döndüklerinde bunu fark ederler de, bu sayede bir kez daha gelirler."
63 Sonunda babalarının yanına dönerek (olan biteni haber verdiler ve) "Ey babamız!" dediler, "(Bünyamin olmadan) bize bir ölçek dahi verilmeyecek. İşte bu yüzden kardeşimizi bizimle birlikte gönder de payımızı alalım.[63] Bir de, onu koruyacağımızdan en ufak kuşkun olmasın!"
64 (Yakub) dedi ki: "Daha önce kardeşi hakkında size güvendiğim gibi, bunun hakkında da mı size güveneyim?[64] Neyse ki Allah en hayırlı koruyucudur: zira O, merhametlilerin en merhametlisidir."[65]

---

59 Kenan diyarı (Filistin) o dönemde Mısır'ın bir eyaletidir.

60 Yusuf ve Bünyamin, Hz. Yakub'un Raşel'den doğma çocuklarıdır. Diğerleri baba bir anne ayrı kardeşlerdir.

61 Son cümlenin bu bağlamdaki en uygun çağrışımıyla.

62 *Senuravidu*nun açılımı. Kelimenin kök mânası için bkz: Âyet 23, not 26.

63 Lafzen: "ölçtürüp tarttıralım".

64 Hz. Yakub unutmadı; zira büyükler affeder, zavallılar unutur.

65 İmtihanın tamamlanması için Hz. Yakub'un bittim noktasına dayanması gerekiyordu. Bunun için Bünyamin'i de kaybetmesi lazımdı.

65 Ve yüklerini açtıklarında, (takas olarak) verdikleri malların kendilerine iade edilmiş olduğunu gördüler. "Ey babamız!" dediler, "Başka ne isteyebiliriz ki? İşte, verdiğimiz karşılık (bile) aynen bize iade edildi. Bunlarla ailemiz için tekrar erzak alabiliriz. Üstelik hem kardeşimizi korur, hem de fazladan bir deve yükü daha alırız; (zaten) bu (getirdiğimiz) tartıca az bir miktar."

66 (Yakub) dedi ki: "Her tarafınızdan kuşatılıp tüm imkânlarınız tükenmedikçe onu bana geri getireceğinize dair Allah adına sağlam bir yemin edip söz vermedikçe, onu sizinle birlikte asla yollamam!"

Onlar yemin ettiklerinde ise (Yakub), "Allah bütün bu konuştuklarımıza müdahil olan bir şahittir!"[66] dedi 67 ve ekledi: "Yavrularım! (Şehre) tek bir kapıdan girmeyin, farklı farklı kapılardan girin! Ben Allah'tan gelecek hiçbir şeyi sizden savamam; (zira) nihâî karar yalnızca Allah'a aittir: O'na güvenim tamdır; sağlam bir dayanak arayan kimseler de O'na güvenip dayansınlar!"[67]

68 Ve onlar her ne kadar babalarının kendilerine emrettiği gibi (şehre) girdilerse de, bunun Allah'tan gelecek olana karşı bir yararı olmadı. Ne ki bu, Yakub'un içinden geçeni dile getirme ihtiyacını duyduğu bir temenniden başka bir şey değildi. Ve gerçekte o, kendisine öğrettiğimiz üzre (Allah'ın hayata müdahil olduğunun) tam bilincindeydi; fakat insanların çoğu (bunu dahi) farketmezler.

ولما فتحوا متاعهم وجدوا بضاعتهم
ردت اليهم قالوا يا ابانا ما نبغي هذه
بضاعتنا ردت الينا ونمير اهلنا ونحفظ
اخانا ونزداد كيل بعير ذلك كيل يسير ﴿٦٥﴾
قال لن ارسله معكم حتى تؤتون موثقا
من الله لتأتنني به الا ان يحاط بكم فلما
اتوه موثقهم قال الله على ما نقول وكيل
﴿٦٦﴾ وقال يا بني لا تدخلوا من باب واحد
وادخلوا من ابواب متفرقة وما اغني
عنكم من الله من شيء ان الحكم الا لله
عليه توكلت وعليه فليتوكل المتوكلون
﴿٦٧﴾ ولما دخلوا من حيث امرهم ابوهم ما
كان يغني عنهم من الله من شيء الا حاجة
في نفس يعقوب قضيها وانه لذو علم لما
علمناه ولكن اكثر الناس لا يعلمون ﴿٦٨﴾

66 *Vekil: Şahid* ve *kefil*den farklı olarak birini bir şeye *vekil* kılmak, şahit olduğu konuya aktif ve aktüel katılımını istemektir. Bu nedenle *Allahu..vekilun* ibaresini "Allah...müdahil olan bir şahittir" şeklinde çevirdik.

67 Bu âyet tedbir ve tevekkülün altın dengesini verir.

وَلَمَّا دَخَلُوا عَلٰى يُوسُفَ اٰوٰى اِلَيْهِ اَخَاهُ قَالَ
اِنّ۪ي اَنَا اَخُوكَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ
﴿٦٩﴾ فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ السِّقَايَةَ ف۪ي
رَحْلِ اَخ۪يهِ ثُمَّ اَذَّنَ مُؤَذِّنٌ اَيَّتُهَا الْع۪يرُ اِنَّكُمْ
لَسَارِقُونَ ﴿٧٠﴾ قَالُوا وَاَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ مَاذَا
تَفْقِدُونَ ﴿٧١﴾ قَالُوا نَفْقِدُ صُوَاعَ الْمَلِكِ وَلِمَنْ
جَاءَ بِه۪ حِمْلُ بَع۪يرٍ وَاَنَا بِه۪ زَع۪يمٌ ﴿٧٢﴾ قَالُوا
تَاللّٰهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْاَرْضِ
وَمَا كُنَّا سَارِق۪ينَ ﴿٧٣﴾

69 VE Yusuf'un huzuruna girdiklerinde, o, kardeşini bağrına bastı ve (diğerlerinin duymadığı bir ortamda) "Evet ben" dedi, "ben senin (öz) kardeşinim; artık geçmişte onların yaptıklarına üzülme!"

70 En sonunda, yüklerinin yüklenme işlemi tamamlanınca, su kabını öz kardeşinin denkleri arasına koydurttu.[68] Ardından bir görevli[69] "Siz ey kervancılar! Evet, kesinlikle siz yapmış olmalısınız (bu) hırsızlığı!" diye bağırdı.

71 Onlara yönelerek şöyle seslendiler: "Nedir kaybettiğiniz?"

72 "Kralın su kupasını[70] kaybettik!" dediler ve (eklediler): "Onu getiren kimseye bir deve yükü (tahıl ödül) verilecektir! Ben de buna kefilim!"

73 "Hayret vallahi!"[71] dediler, "Doğrusu, ülkede bozgunculuk çıkarmak gibi bir amaçla (buraya) gelmediğimizi ve bizim hırsızlık yapan birileri olmadığımızı siz de biliyorsunuz!"

---

68 Burada Hz. Yusuf'un koydurduğu kabın, kendisine ait olmayan bir kap olduğunu düşünmemizi gerektirecek hiçbir sebep yoktur (Krş: Âyet 72 ve 76, not). Aksine, ilgili metinlerin gramatik yapıları, Hz. Yusuf'un koydurttuğu kapla (*sikâye*) kaybolan kabın (*suva'*) farklı olabileceği düşüncesini pekiştirmektedir. Âyet, Yusuf'un kabı koydurttuğunu açıkça ifade etmektedir. Bünyamin'in alıkonuluşuyla sonuçlanan bu senaryonun Hz. Yusuf'a ait olmadığı 76. âyette açıkça dile getirilmektedir: "..böyle bir planı yürürlüğe Biz koyduk." Bu sonuç ilâhî senaryo gereğidir. Bu veriler ışığında olayı şöyle açıklayabiliriz: Hz. Yusuf, kardeşine değerli bir hediye vermek istemiş, bunu ise ondan ve diğerlerinden habersiz yapmıştır. Bu, öz kardeşine bir sürpriz yapma isteğinden kaynaklanmış olabilir. Diğerlerinin kıskançlık duygularını kabartmamak için, bu durumdan onları haberdar etmemesi gayet doğal karşılanmalıdır. Onun bu tasarrufundan haberdar olmayan saray görevlileri, krala ait kayıp bir su kabı olan *suva'*ı ararken Hz. Yusuf'un gizlice hediye olarak koyduğu su kabı olan *es-sikâye*yi bulmuş olmalıdırlar. Hz. Yusuf'un tek yaptığı, her anında ilâhî müdâhalenin açıkça görüldüğü bu olayın gelip dayandığı noktada, olan bitene müdâhale etmemek için, işin aslını açıklamamış olmasıdır.

69 Lafzen: "tellal, çığırtkan".

70 Burada *suva'* adıyla anılan kabın, 70. âyette daha genel bir isimle anılan *es-sikâye* ile aynı kap olup olmadığını bilmiyoruz. Fakat aynı pasaj içerisinde ayrı isimlerle anılmış olması, bu ikisinin farklı şeyler olduğunun delilidir. Eğer böyleyse, birinci kabın Hz. Yusuf'a, ikinci kabın da krala ait olduğunu düşünmek daha makuldür. Allahu a'lem.

71 *Tâllâhi, vallâhi*den farklı olarak, hayret ve şaşkınlık anlamını da içeren yemindir. Bu yananlam çeviriye "hayret" şeklinde yansımıştır.

74 "Evet ama, eğer yalan söylüyorsanız bunun cezası (size göre) nedir?" dediler.

75 "Onun cezası" dediler, "kimin denkleri arasında bulunursa, onun ona karşılık rehin alınmasıdır:[72] biz bu (suçu işleyen) zalimleri işte böyle cezalandırırız!"[73]

76 Bunun ardından, (Yusuf'un huzuruna getirildiler). O, öz kardeşinin yükünden önce diğerlerinin yüklerini aratarak işe başladı. Sonunda onu[74] öz kardeşinin yükünden çıkarttı.

İşte Yusuf'un (arzusunu gerçekleştirmek) için böyle bir planı yürürlüğe Biz koyduk.[75] Kralın hukuk sistemine göre[76] kardeşini alıkoyması doğru olmazdı;[77] tabii ki Allah'ın tercih etmesi müstesna. Biz, tercih ettiğimiz kimseyi (ilmen) kat kat yüceltiriz; fakat her bilenin üstünde her şeyi bilen bir (Allah) vardır.

77 (Anne ayrı kardeşler) dediler ki: "O çalmışsa, olabilir! Doğrusu, bir zamanlar onun kardeşi de çalmıştı."[78]

Bunun üzerine Yusuf onlara belli etmeksizin kendi kendisine dedi ki: "Siz hâlâ berbat bir konumdasınız; zira Allah söylediğiniz şeyin (gerçeğini) çok iyi biliyor."[79]

قَالُوا فَمَا جَزَٓاؤُ۬هُٓ اِنْ كُنْتُمْ كَاذِب۪ينَ ﴿٧٤﴾ قَالُوا
جَزَٓاؤُ۬هُ مَنْ وُجِدَ ف۪ي رَحْلِه۪ فَهُوَ جَزَٓاؤُ۬هُۜ كَذٰلِكَ
نَجْزِي الظَّالِم۪ينَ ﴿٧٥﴾ فَبَدَاَ بِاَوْعِيَتِهِمْ قَبْلَ
وِعَٓاءِ اَخ۪يهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَٓاءِ اَخ۪يهِۜ
كَذٰلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَۜ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ اَخَاهُ ف۪ي
د۪ينِ الْمَلِكِ اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُۜ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ
مَنْ نَشَٓاءُۜ وَفَوْقَ كُلِّ ذ۪ي عِلْمٍ عَل۪يمٌ ﴿٧٦﴾ قَالُٓوا
اِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ اَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُۚ فَاَسَرَّهَا
يُوسُفُ ف۪ي نَفْسِه۪ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْۚ قَالَ اَنْتُمْ شَرٌّ
مَكَانًاۚ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ﴿٧٧﴾

72 İbranilerin böyle bir ceza geleneği olduğu Eski Ahid'de kayıtlıdır (*Çıkış*, 22:3).

73 Bu son cümle, Hz. Yakub'un oğullarına ait değil de Mısırlı tellala ait sayılırsa, takdirî mâna şöyle olur: "Zaten biz (Mısırlılar) da bu (suçu işleyen) zalimleri böyle cezalandırırız!" Fakat bu varsayım âyetle uyumlu değildir.

74 70. âyette sözü edilen kapla, 72. âyette sözü edilen kabın aynı olmadığı düşünülürse, burada kullanılan dişilik zamirinden yola çıkarak, bulunan kabın 70. âyette sözü edilen kap olduğunu kesin bir biçimde söyleyebiliriz.

75 Veya *kâdeye* tam fiil anlamı vererek "..diledik" (Krş: 20:15).

76 *Dîn*in terim anlamlarından biri de budur (Bkz: 109:6, not 7).

77 "Doğru olmazdı" şeklindeki tercümemiz, Kur'an'daki *"mâ kâne li..."* kalıbı kullanılan cümlelerin genel karakteristiğine uygundur. Bu gibi hukukî olmayan konumlarda bu kalıp "düşünülemez" olanı ya da "yakışık almaz" ve "şık düşmez" olanı ifade eder (Bkz: 13:38; 14:11; 33:36; 40:78). Öte yandan, krallıkların tabiatı düşünüldüğünde, "alıkoyamazdı" gibi bir anlam vakıaya uygun düşmemektedir.

78 Bu âyet, kıskanç kardeşlerin Yusuf'un bedeniyle birlikte kendi vicdanlarını da kuyuya attıklarını gösterir. Yusuf kuyudan kurtuldu, ama anlaşılan o ki onu kuyuya atanların vicdanı hâlâ kuyudan kurtulamamıştı.

79 Ayrıntıları bazı tefsirlerde anlatılan bir rivayete göre Hz. Yusuf'un halası öksüz yeğenini yanında alı-

قَالُوا يَٓا اَيُّهَا الْعَزٖيزُ اِنَّ لَهُٓ اَبًا شَيْخًا كَبٖيرًا
فَخُذْ اَحَدَنَا مَكَانَهُۚ اِنَّا نَرٰيكَ مِنَ الْمُحْسِنٖينَ
﴿٧٨﴾ قَالَ مَعَاذَ اللّٰهِ اَنْ نَأْخُذَ اِلَّا مَنْ وَجَدْنَا
مَتَاعَنَا عِنْدَهُٓۙ اِنَّٓا اِذًا لَظَالِمُونَ ﴿٧٩﴾ فَلَمَّا
اسْتَيْـَٔسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّاۜ قَالَ كَبٖيرُهُمْ
اَلَمْ تَعْلَمُٓوا اَنَّ اَبَاكُمْ قَدْ اَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْثِقًا
مِنَ اللّٰهِ وَمِنْ قَبْلُ مَا فَرَّطْتُمْ فٖي يُوسُفَۚ فَلَنْ
اَبْرَحَ الْاَرْضَ حَتّٰى يَأْذَنَ لٖٓي اَبٖٓي اَوْ يَحْكُمَ
اللّٰهُ لٖيۚ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمٖينَ ﴿٨٠﴾ اِرْجِعُٓوا
اِلٰٓى اَبٖيكُمْ فَقُولُوا يَٓا اَبَانَٓا اِنَّ ابْنَكَ سَرَقَۚ
وَمَا شَهِدْنَٓا اِلَّا بِمَا عَلِمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ
حَافِظٖينَ ﴿٨١﴾ وَسْـَٔلِ الْقَرْيَةَ الَّتٖي كُنَّا فٖيهَا
وَالْعٖيرَ الَّتٖٓي اَقْبَلْنَا فٖيهَاۜ وَاِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٨٢﴾

78 "Ey saygın yönetici!" dediler, "Onun yaşını başını almış bir babası var; bu nedenle onun yerine içimizden birini alıkoy: Kesinlikle biz senin iyiliksever biri olduğunu düşünüyoruz."

79 "Malımızı kendi yanında bulduğumuz kimse dururken, bir başkasını alıkoymaktan Allah'a sığınırız!" dedi, "Çünkü o zaman biz de zalim olmuş oluruz."

80 Bu şekilde ondan umutlarını kesince, baş başa verip durumu gizlice görüşmek için bir kenara çekildiler.[80] Büyükleri dedi ki: "Bilmiyor musunuz ki, babanız sizden[81] Allah adına söz alıp yemin ettirmişti? Zaten daha önce Yusuf konusunda da güven zedelemiştiniz. Şu durumda, babam bana izin verinceye ya da Allah lehimde hüküm verinceye kadar ben bu ülkeden asla ayrılmayacağım: Zira Allah en iyi hükmü verendir. 81 Babanıza dönünüz ve "Ey babamız!" deyiniz, "Oğlun hırsızlık yaptı;[82] ne ki biz sadece bilip gördüğümüzün şahidiyiz: Üstelik biz, bilip gördüğümüz dışında olup bitenlerin sorumlusu da değiliz![83] 82 İstersen, (olay günü) bulunduğumuz şehrin sakinlerine ve birlikte döndüğümüz kervancılara sor: zira biz gerçekten doğru söylüyoruz."

---

koymak için o küçükken böyle bir mizansen düzenlemiş. Kardeşlerin aslını bilmeden îmâ ettikleri bu olay olsa gerektir.

80 *Neciyya*: "Bir konuyu baş başa gizlice müzakere etmek" anlamındaki *neciyy* kökünden (Krş: 19:52). Kelimenin eş anlamlı bir benzeri olan *necva* için bkz: 17:47; 58:7 ve 10.

81 İlk muhatapların üslûbu gereği ikinci çoğul kipiyle gelmiştir. Bir diyalogda bunun dilimizdeki karşılığı "babamız bizden" şeklinde olacaktır.

82 Veya Kisâî'nin *surrika* okuyuşuna dayanarak: "Hırsızlıkla suçlandı".

83 Bu son cümle, "Biz sana söz verirken onun hırsızlık yapacağını bilemezdik" ya da "Yusuf'un başına gelenlerin onun da başına geleceğini bilemezdik" gibi anlamlar içerir. Fakat Taberî'nin kendi tercihine ve Zemahşerî'nin dile getirdiği üç ihtimalden birine göre bu cümlenin anlamı, öncesine bağlı olarak şudur: "..biz sadece bilip gördüğümüzün şahidiyiz, değilse biz işin görgü ve bilgimizin dışında kalan iç yüzüne vâkıf değiliz."

83 (OLAN biteni haber verdikleri babaları) "Hayır!" dedi, "tasavvurlarınız size tumturaklı bir oyun oynamış.[84] Bundan böyle bana düşen güzel bir sabırdır; kim bilir belki de Allah hepsini birden bana kavuşturur: çünkü O, evet O'dur her şeyi bilen, her hükmünde tam isabet kaydeden."[85]

84 Ve içine kapandı,[86] ve "Ey gam, ey Yusuf'a dair tasam!" diye inledi, ve kederden gözlerine ak indi; ve o tüm derdini içine gömdü.[87]

85 "Hayret vallahi!" dediler, "Hâlâ Yusuf'tan söz etmeyi sürdürüyorsun; sonunda (bu hasret) seni yiyip bitirecek; ya da kendini telef edip gideceksin."

86 "Ben derdimi[88] ve hüznümü sadece Allah'a arz ediyorum!"[89] dedi (ve ekledi): "Üstelik Allah sayesinde, sizin bilmediklerinizi biliyorum! 87 Ey yavrularım! Haydi gidin, Yusuf ile kardeşi hakkında haber elde etmeye çalışın! Allah'ın rahmetinden de umut kesmeyin! Şu bir gerçek ki, Allah'ın kuşatıcı ve kurtarıcı rahmetinden yalnızca kâfirler güruhu umut keser.

قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًاۜ فَصَبْرٌ
جَم۪يلٌۜ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَأْتِيَن۪ي بِهِمْ جَم۪يعًاۜ اِنَّهُ
هُوَ الْعَل۪يمُ الْحَك۪يمُ ﴿٨٣﴾ وَتَوَلّٰى عَنْهُمْ وَقَالَ
يَٓا اَسَفٰى عَلٰى يُوسُفَ وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ
الْحُزْنِ فَهُوَ كَظ۪يمٌ ﴿٨٤﴾ قَالُوا تَاللّٰهِ تَفْتَؤُ۬ا تَذْكُرُ
يُوسُفَ حَتّٰى تَكُونَ حَرَضًا اَوْ تَكُونَ مِنَ
الْهَالِك۪ينَ ﴿٨٥﴾ قَالَ اِنَّمَٓا اَشْكُوا بَثّ۪ي وَحُزْن۪ٓي
اِلَى اللّٰهِ وَاَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾ يَا
بَنِيَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَاَخ۪يهِ
وَلَا تَا۬يْـَٔسُوا مِنْ رَوْحِ اللّٰهِۜ اِنَّهُ لَا يَا۬يْـَٔسُ مِنْ
رَوْحِ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ ﴿٨٧﴾

84 Bu şekilde çevirimizin gerekçesi için bu ibarenin aynen geçtiği 18. âyetin ilgili notlarına bakınız.

85 Âyet öksüz çocuk sahibi her babaya -veya yetim çocuk sahibi yeni evlilik yapmış her anneye- şu zımnî öğüdü verir: Öksüzlerin hakkını koru ve çocukların üzerinde çok iyi bir gözlemci ol ki, kimin ne yapıp ne yapmayacağını bilesin. Bunu bilen bir babayı çocukları hakkında kimse yanlış yönlendiremez.

86 Lafzen: "ve onlardan yüz çevirdi".

87 Acı çeken insan, peygamber de olsa inler: bu insanî bir durumdur.

88 *Bessî*, lafzen "(gönlümden) kopup gelenleri, iç dökmelerimi" (Râğıb). İbn Abbas'a göre burada "keder, dert, gam" anlamına kullanılmıştır (Taberî).

89 Bu nokta 'bittim noktası'dır. Kulun gücünün bittiği yerde Allah'ın yardımı başlar. Allah Rasulü'nün bittim noktası tam da bu döneme denk gelen Taif dönüşü idi. O, elleri ve ayakları kan revan içinde Ninovalı Addas'ın şahitliğinde "İlâhî" demişti, "Kuvvetimin azaldığını, gücümün tükendiğini, insanlar yüzünden küçük düştüğümü sana arz ediyorum! Ey merhameti sonsuz olan! Ey ezilmişlerin Rabbi! Ey benim Rabbim! Kimlerin eline bıraktın beni!.. Bana gaddarlık yapan yabancıların eline mi? Yoksa, dâvâmı ipotek edecek bir düşmana mı? Eğer sen bana gücenmedinse, kesinlikle bunlara aldırmıyorum. Lakin iyiliğin beni rahatlatacaktır. Senin nuruna sığınırım; karanlıkları aydınlatan nuruna, dünya ve âhiretimi aydınlatacak nuruna... Gelecek gazabından, bana ulaşacak öfkenden kaçıp kurtulacak bir sığınak arıyorum. Sana sığındım, yeter ki razı ol! Güç ve kuvvet sendendir, yalnız senden!" (İbn Hişam, *Sira* II, 29-30).

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَٓا اَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا
وَاَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجٰيةٍ فَاَوْفِ
لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَاۜ اِنَّ اللّٰهَ يَجْزِي
الْمُتَصَدِّقِينَ ﴿٨٨﴾ قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ
بِيُوسُفَ وَاَخِيهِ اِذْ اَنْتُمْ جَاهِلُونَ ﴿٨٩﴾ قَالُٓوا
ءَاِنَّكَ لَاَنْتَ يُوسُفُۜ قَالَ اَنَا يُوسُفُ وَهٰذَٓا
اَخِي قَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْنَاۜ اِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ
فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٩٠﴾ قَالُوا
تَاللّٰهِ لَقَدْ اٰثَرَكَ اللّٰهُ عَلَيْنَا وَاِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ
﴿٩١﴾ قَالَ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَۜ يَغْفِرُ اللّٰهُ
لَكُمْ وَهُوَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٩٢﴾ اِذْهَبُوا
بِقَمِيصِي هٰذَا فَاَلْقُوهُ عَلٰى وَجْهِ اَبِي يَأْتِ
بَصِيرًاۚ وَأْتُونِي بِاَهْلِكُمْ اَجْمَعِينَ ﴿٩٣﴾

88 DERKEN onlar (tekrar Mısır'a gelip Yusuf'un) huzuruna çıktılar: "Ey saygın yönetici!" dediler, "Biz ve ailemiz kıtlıktan dolayı perişan olduk; üstelik bedel (olarak) getirdiğimiz şeyler de pek yetersiz. Buna rağmen sen (yine de) bize tam ölçek ver! İstersen üzerine ikramını (da ilave) et! Unutma ki Allah ikram edenlerin karşılığını verir."

89 (Yusuf) dedi ki: "Siz henüz cahilken, Yusuf'a ve kardeşine yaptıklarınızı hatırlıyor musunuz?"

90 Onlar atılıverdiler: "Ne? Yoksa sen... sen Yusuf musun?"[90]

(Yusuf): "Ben Yusuf'um, işte bu da kardeşimdir!" diyerek ekledi: "Allah bize lütfetti; çünkü her kim Allah'a karşı gelmekten sakınır ve (musibete) sabrederse,[91] iyi bilsin ki Allah iyilerin yaptığını karşılıksız bırakmaz."[92]

91 "Aşkolsun vallahi!" dediler, "Doğruya doğru: Allah seni bize üstün kılmıştı; biz de hataya gömülüp gitmişiz işte!.."

92 "Bugün sizi kınayıp ayıplama yok!" dedi (Yusuf);[93] "Allah sizi affeder, zira O merhametlilerin en merhametlisidir.

93 Şu gömleğimi götürün! Babamın yüzüne sürün onu; gözleri aydınlanacaktır.[94] Sonunda tüm ailelerinizle birlikte bana gelin!"

---

90 Ubeyy b. Ka'b'ın *"e ve ente Yusuf?"* okumasını dikkate alarak.

91 Mücahid'in yorumuna göre (Taberî).

92 Başarıyı Allah'a nisbet etmek kulluğun edebindendir. Bununla birlikte hiçbir başarı sebepsiz değildir. İşte âyette gösterilen başarının iki altın anahtarı: Sorumluluk ve sabır.

93 Bu tarihten yaklaşık 2500 yıl sonra Mekke'nin fethi ardından benzer bir sahne yaşanacak ve Hz. Yusuf'un bu sözü Hz. Muhammed'in dilinden Mekkelilere söylenecektir.

94 Burada Hz. Yusuf "Herhangi bir gömlek" (*kamîsan*) veya "benim herhangi bir gömleğimi" (*bi-kamîsî*) değil, "bu gömleğimi" diyor. O gömlek arkadan yırtılan iffet gömleğidir. Keramet gömlekte değil, iffettedir. Bu noktada "Yakub kör mü olmuştu?" sorusu akla gelebilir. Görme yetisinde bir problem olduğu kesin gibi. Fakat bu problemin derecesi hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değil. Belki görme duyusu zayıflamıştı, belki de hepten yok olmuştu.
Soru: Buradaki *ye'ti basîran* kesin olarak kör oluşuna değil de, gömleğin delil oluşuna delâlet edebililir mi? Yani Yakub nebi, gömleği görünce çocuklarının anlattığı hikâyenin doğruluğuna ikna olmuş olamaz mı?

94 DERKEN, kervan yola koyulduğunda babaları dedi ki: "İnanın ki ben Yusuf'un kokusunu alıyorum;[95] umarım beni bunak yerine koymazsınız."

95 "Hayret vallahi!" dediler (ve eklediler): "Anlaşılan o ki sen, kadim yanılgında ısrarcısın."

96 Nihayet müjdeci ulaşıp da o (gömleği) yüzüne sürünce, derhal[96] gözleri ışığa yeniden kavuştu; "Ben size dememiş miydim' dedi, 'herhalde ben Allah sayesinde sizin bilmediklerinizi biliyorum' diye?"[97]

97 "Ey babamız!" dediler; "Günahlarımız bağışlansın diye bizim için Allah'tan af dile! Evet biz, elbette bizdik hatalı olup yanlış yapanlar."[98]

98 "Sizin için Rabbimden af dileneceğim" dedi, "çünkü O, evet O'dur mutlak bağış sahibi, sonsuz merhamet kaynağı."

99 DERKEN, Yusuf'un huzuruna girdiklerinde o, "Allah'ın isteğiyle kendinizi güvende hissedeceğiniz Mısır'a buyurun!" diyerek, ebeveynine kucak açtı.

وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ اَبُوهُمْ اِنّ۪ي لَاَجِدُ ر۪يحَ
يُوسُفَ لَوْلَٓا اَنْ تُفَنِّدُونِ ﴿٩٤﴾ قَالُوا تَاللّٰهِ اِنَّكَ
لَف۪ي ضَلَالِكَ الْقَد۪يمِ ﴿٩٥﴾ فَلَمَّٓا اَنْ جَٓاءَ الْبَش۪يرُ
اَلْقٰيهُ عَلٰى وَجْهِه۪ فَارْتَدَّ بَص۪يرًاۚ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ
لَكُمْ اِنّ۪ٓي اَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ قَالُوا
يَٓا اَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَٓا اِنَّا كُنَّا خَاطِـ۪ٔينَ
﴿٩٧﴾ قَالَ سَوْفَ اَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبّ۪يؕ اِنَّهُ هُوَ
الْغَفُورُ الرَّح۪يمُ ﴿٩٨﴾ فَلَمَّا دَخَلُوا عَلٰى يُوسُفَ
اٰوٰٓى اِلَيْهِ اَبَوَيْهِ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ اِنْ شَٓاءَ
اللّٰهُ اٰمِن۪ينَؕ ﴿٩٩﴾

Cevap: Olamaz. *Fe-elkûhu 'alâ vechi ebî* (Babamın yüzüne koyun/sürün onu) diyor, *elkûhu emâme ebî* (babamın önüne koyun onu) demiyor.
İtiraz: Tamam, öyle de, *'alâ 'ayney ebî* (babamın iki gözü üzerine) de demiyor.
Bütün bu sorgulamalardan çıkan sonuç, ye'ti basîran ibaresinin ne yalnız mecazi ne de yalnızca lafzi manaya hasredilemeyeceğidir. Belki ara bir açıklaması vardır. Gözlerinin kör olmasa da zayıflamış olduğu sonucu çıkabilir. Bu zayıflığı telafi için dokunma duyusuyla tanımasını ifade için *'alâ vechi ebî* geçiyor olabilir.

95 Hz. Yakub'un gözlerine perde indiğini söyleyen 84. âyetle birlikte zımnen: Saf sevgi uğruna bir çift göz veren, o gözün kapasitesini fersah fersah aşan bir buruna kavuşur. İşte bu her zorluğun ardından bir kolaylığı müjdeleyen vahyin fiilî tezahürüdür (Krş: 65:7). Burada tamamen kör olma değil, görme duyusunun en asgariye indiği anlaşılıyor. Görme kaybını gözyaşıyla açıklamak 93 ve 96. âyetlerle bağdaşmamaktadır.

96 "Derhal" anlamı bazılarınca zaid sayılan *en* edatının anlama katkısıdır.

97 Vahiy, mucizevî bir olayın ardından kendine has bir 'rasyonellik' üretiyor: olağanüstü ile bilgi arasında ince bir bağ kuruyor. Vahyin ürettiği bu kendine has rasyonelliğin olmazsa olmaz temeli Allah'a kayıtsız şartsız teslimiyettir. Evet teslimiyet, rasyonelliğin ulaşabileceği son sınırdır.

98 Peygamberlerin görev alanına ümmetleri için Allah'tan mağfiret dilemek de girer (Krş: 3:159).

وَرَفَعَ اَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًاۚ
وَقَالَ يَٓا اَبَتِ هٰذَا تَأْو۪يلُ رُءْيَايَ مِنْ قَبْلُۘ قَدْ
جَعَلَهَا رَبّ۪ي حَقًّاۜ وَقَدْ اَحْسَنَ ب۪ٓي اِذْ اَخْرَجَن۪ي
مِنَ السِّجْنِ وَجَٓاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ اَنْ
نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْن۪ي وَبَيْنَ اِخْوَت۪يۜ اِنَّ رَبّ۪ي
لَط۪يفٌ لِمَا يَشَٓاءُۜ اِنَّهُ هُوَ الْعَل۪يمُ الْحَك۪يمُ ﴿١٠٠﴾
رَبِّ قَدْ اٰتَيْتَن۪ي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَن۪ي مِنْ
تَأْو۪يلِ الْاَحَاد۪يثِۚ فَاطِرَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
اَنْتَ وَلِيّ۪ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۚ تَوَفَّن۪ي مُسْلِمًا
وَاَلْحِقْن۪ي بِالصَّالِح۪ينَ ﴿١٠١﴾ ذٰلِكَ مِنْ اَنْبَٓاءِ
الْغَيْبِ نُوح۪يهِ اِلَيْكَۚ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ
اَجْمَعُٓوا اَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُونَ ﴿١٠٢﴾

100 Ebeveynini[99] makamına çıkarttı[100] ve onu yerlere kapanarak saygıyla selamladılar.[101] Ardından "Ey babacığım!" dedi, "Bir zamanlar gördüğüm rüyanın altında yatan anlam buymuş meğer. İşte, Rabbim onu gerçeğe dönüştürmüştür. Yine O, beni hapisten çıkararak, dahası şeytan benimle kardeşlerimin arasını açtıktan sonra bile sizin çölü aşıp gelmenizi sağlayarak bana lütufta bulunmuştur. Çünkü benim Rabbim, dilediği şeyi cömertçe lutfedendir:[102] zira O her şeyi bilen, her hükmünde tam isabet kaydedendir.

101 "Rabbim! Doğrusu, bana iktidarı sen bahşettin! Yine Sen öğrettin bana olayların doğru yorumunu![103] (Ey) gökleri ve yeri yoktan var eden: Hem bu dünyada hem öte dünyada yârim, yardımcım Sensin! Canımı, varlığını Sana adamış biri olarak al ve beni iyiler arasına kat!"

102 BU OLAY, Bizim sana vahyettiğimiz gaybî haberlerden biridir; üstelik sen, onlar tuzak kurmak amacıyla plan yapmak için bir araya geldiklerinde onların yanında da değildin.[104]

---

99 Eski Ahid anne Rahel'in Bünyamin'in doğumunda öldüğünü nakleder. Bu anne Hz. Yusuf'u büyüten üvey anne (veya hala) olmalıdır. Bu hemen devamında ikisine birden değil yalnızca babasına hitap edişinden de anlaşılmaktadır.

100 Buradaki *'arşın* hakiki karşılığı "taht"tır. Fakat Hz. Yusuf'un konumu göz önüne alındığında "makam" diye çevirmek daha uygundur. *'Arş, rafa'a 'alâ* ile birlikte "makama çıkarttı, aldı" mânasına gelir.

101 *Harra* bu bağlamda "durmak, geçmek" mânasındadır. *Harrû succeden* ibaresinin anlamı "yere kapanarak selama durmak" olmalıdır. Hasan Basri bu ibareyi şöyle açıklar: "Bu secde değildir, o toplumda yaygın olan bir selam ve hürmet şeklidir. Birini selamlarken başlarını öne eğerlerdi" (Kurtubî). Secde ile ilgili dilsel bir açıklama için 4. âyetin notuna bkz. Yine 4. âyette dile gelen rüya bu şekilde gerçekleşmiş olmaktadır.

102 *Latif* ismi bağlamına göre *lütuf* ya da *letafete* nisbet edilebilir. Burada *lütuftan* mübalağa ile ism-i fail anlamı daha uygundur (Diğeri için bkz: 31:16, not 20). Taberî'ye göre de buradaki *Latîf* ismi, *zu lutf* (lütuf sahibi) anlamınadır (Krş: Râğıb). Ne ki Râzî bu isme daha farklı bir mâna yükler: "Olmasını dilediği şeyin sebeplerini kolaylaştırıp onu gerçekleştirendir".

103 Bir önceki âyetteki 'Alîm ve Hakîm esması ışığında: İnsanın öğrenmesi 'Alîm isminin, iktidar Hakîm isminin tecellisi. Bu ikisi birleşince dünya ve âhiret saadeti gerçekleşir (Benzer bir mesaj için bkz: 18: 83-98).

104 Âyetteki *gayb'*a ilişkin bir yorum ve benzer bir âyet için bkz: 28:44, not 54.

وَمَٓا اَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾
وَمَا تَسْـَٔلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍۜ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ
لِلْعَالَمِينَ ﴿١٠٤﴾ وَكَاَيِّنْ مِنْ اٰيَةٍ فِي السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ
﴿١٠٥﴾ وَمَا يُؤْمِنُ اَكْثَرُهُمْ بِاللّٰهِ اِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ
﴿١٠٦﴾ اَفَاَمِنُٓوا اَنْ تَاْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِنْ عَذَابِ اللّٰهِ
اَوْ تَاْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ
﴿١٠٧﴾ قُلْ هٰذِهٖ سَبِيلِيٓ اَدْعُٓوا اِلَى اللّٰهِ عَلٰى
بَصِيرَةٍ اَنَا۠ وَمَنِ اتَّبَعَنِيۜ وَسُبْحَانَ اللّٰهِ وَمَٓا
اَنَا۠ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٨﴾ وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ
اِلَّا رِجَالًا نُوحٓي اِلَيْهِمْ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰىۜ

103 Hem -sen gönülden arzuluyor olsan dahi- insanların çoğu yine de inanmayacak. **104** Oysa ki sen onlardan (davetine) bir karşılık da beklemiyorsun; elbet bu (vahiy) tüm insanlığı muhatap alan bir uyarıdır. **105** Göklerde ve yerde nice (mucizevî) deliller var ki, yanından geçip gidiyorlar da, onlara dönüp bakmıyorlar bile.[105] **106** Nitekim onların çoğu, Allah'a, O'na ait nitelikleri başkalarına yakıştırmaksızın iman etmiyorlar.[106]

107 Yani şimdi onlar, Allah'ın cezasının kendilerini bularak çepeçevre kuşatmasından, ya da kendileri farkında dahi değilken son saatin ansızın gelip çatıvermesinden yana güvencede olduklarını mı düşünüyorlar?

108 De ki: "Benim yolum budur: Ben yalnızca Allah'a çağırıyorum. Ben de, bana uyan kimseler de (ne yaptığımızın) çok iyi farkındayız;[107] ki Allah'ın şanı pek yücedir ve ben O'na ait vasıfları başkasına yakıştıranlardan değilim."

109 Senden önce gönderdiğimiz peygamberler, kentlerin ahalisinden (seçip) kendilerine vahyettiğimiz adamlardan başkası değildi.[108]->

---

105 Zımnen: Nankör insanlar mucize mi arıyorlar? Kâinata basiretle baksınlar, mucizeden başka bir şey göremeyecekler. Ne var ki, bakışı muhteşem olmayan, baktığındaki ihtişamı göremez. Kâinat âyetlerine sırt dönenlerin kitabın âyetlerine sırt dönmeleri sürpriz değildir.

106 İmanda çelişki nedir? İçine şirk karıştırılmış bir imandır. İşte burada bu tür bir çelişkili imandan söz edilmektedir (Krş: 29:61-63 vd.) *es-Sîra* sahibi İbn İshak aynen şöyle der: "Müşrikler kendilerini İbrahim'in dininden biliyorlardı" (M. Hamidullah tahkiki, s. 178). Müşrikler telbiyelerinde önce Allah'ı birliyorlardı, sonra da putlarını işe dahil ediyorlardı. "Onların çoğu Allah'a şirk koşmaksızın iman etmiyorlar" âyetinin tarihi bir karşılığı olduğu gibi, güncel bir karşılığı da vardır. Nasıl ki Mekke'nin şirk koşanları bu hallerine bakmadan kendilerini Hz. İbrahim'in dinine nisbet ediyorlarsa, günümüzün şirk koşanları içinden de kendini Hz. Muhammed'in dinine nisbet edenler çıkabilmektedir. Bu ve buna benzer âyetlerin tarihsel olduğu ve bizlere hitap etmediği gibi sakat bir düşünceye saplanmamışsak, bu âyetlerde dile gelen hakikatin tarihte kalmış 'isimler' değil, her zaman ve zeminde varlığını sürdürecek olan 'vasıflar/nitelikler' olduğunu aklımızdan çıkarmamamız gerek.

107 Zımnen: Bilinç imanın kimyasıdır.

108 Yani: Meleklerden değil, ölümlü insanlardandı. Çünkü Mekke müşrikleri, Hz. Peygamber'in nübüvvetine "Eğer Rabbimiz birini gönderecek olsaydı, bu melek olurdu" şeklinde itiraz ediyorlardı (Zemahşerî). Bu âyetin konusu, peygamberlerin cinsiyeti değildir. Bu âyetin peygamberin cinsiyetiyle ilgili olduğunu düşünenler, bu görüşlerine bu âyetin bir kadın olan yalancı peygamber Secah'la ilgili olduğunu söylerler (Taberî).

اَفَلَمْ يَسٖيرُوا فِى الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ
كَانَ عَاقِبَةُ الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ
خَيْرٌ لِلَّذٖينَ اتَّقَوْا اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠٩﴾ حَتّٰى اِذَا
اسْتَيْـَٔسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوا اَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا
جَٓاءَهُمْ نَصْرُنَا فَنُجِّىَ مَنْ نَشَٓاءُ وَلَا يُرَدُّ
بَأْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمٖينَ ﴿١١٠﴾ لَقَدْ كَانَ
فٖى قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِاُولِى الْاَلْبَابِ مَا كَانَ
حَدٖيثًا يُفْتَرٰى وَلٰكِنْ تَصْدٖيقَ الَّذٖى بَيْنَ يَدَيْهِ
وَتَفْصٖيلَ كُلِّ شَىْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ
يُؤْمِنُونَ ﴿١١١﴾

<- Hem onlar yeryüzünde gezip dolaşmazlar mı? Öyle yapsalardı,[109] kendilerinden öncekilerin başına gelen feci akıbeti görmüş olurlardı!

Ve Allah bilincine ulaşanlar için âhiret yurdu elbette daha hayırlıdır: Bunu dahi akletmiyor musunuz?

110 (Önceki) peygamberler (öylesine zorlandılar ki), en sonunda neredeyse (toplumlarına ilişkin) tüm umutlarını yitirdiler; artık iyiden iyiye aldatıldıklarını/yalanla(n)dıklarını zannetmeye başlayınca,[110] yardımımız kendilerine ulaştı; sonuçta istediğimizi kurtuluşa ulaştırmışızdır; fakat azabımız günaha gömülüp gitmiş bir toplumdan asla geri çevrilmez.

111 Doğrusu onların kıssalarında, aktif akıl sahiplerinin alacağı bir hayli ibret vardır. (Vahye gelince:) o asla uydurulmuş bir söz değildir.[111] Aksine önceki (vahiylerden) kendisine ulaşan hakikatleri doğrulayan ve her şeyi(n dayanacağı temelleri) açık seçik ortaya koyan ve yürekten inanan bir toplum için bir kılavuz ve bir rahmet olan (hitaptır).

Oysa bu sûre Mekkîdir. Secah'ın peygamberlik iddiası ise Nebi'nin vefatından sonradır.

109 *Fâ* edatına bu bağlamda verilebilecek en uygun karşılık.

110 Tercihimiz Medineli ve bir kısım Kûfeli otoritenin tercihi olan mevcut mushaftaki *kuzibû* okuyuşuna dayanır. Kelimenin okunuşuna göre bu cümlenin anlamı değişir. *Kezebû* okuyanlar, *ennehum*daki zamirin inkârcı muhataplara değil "peygamberlere" gittiğini söyler. Bu durumda mâna şöyle olur: "Gönderildikleri toplumlar, iyiden iyiye onların yalan söyledikleri kanaatine vardıklarında.." Bu okuyuş aynı zamanda İbn Mes'ud ve Said b. Cübeyr'e de atfedilmiştir. Tercihimiz olan *kuzibu* okuyuşunun alternatif bir anlamı da şudur: "Kendilerine yalan söylendiğine iyice kanaat getirdiklerinde". Bunun açılımı şu: "Peygamberler, kendilerine yardım vaadi gecikip de başlarına olmadık işler gelince 'acaba bize yalan mı söylendi, peygamberlik konusunda kendi kendimizi mi kandırdık, dolduruşa mı geldik' diye içlerinden geçirince.." Tüm farklı okuma seçenekleri içinde Kur'an'ın genel tavrıyla en uyumlu olan mana budur. Diğer okuyuşlar gibi bu okuyuşun da kendisine nisbet edildiği İbn Abbas, bu okuyuşu "Onlar ölümlü birer insan değiller miydi?" diye savunmuştur. Onun bu yaklaşımı Hz. Âişe'ye nakledilince, o bunu reddetmiş ve kelimeyi *kuzzibu* olarak okumayı tercih etmiştir. Buna göre anlam "Peygamberler, kendilerine (ilk elde) inanıp güvenen insanların (sonuna kadar) kendilerini destekleyeceğini sandılar. Fakat onlar zaferin gecikmesinden dolayı peygamberlerini yalan söylemekle itham edip dinlerinden döndüler." Bu son okunuşun alternatif bir anlamı da şudur: "Peygamberler gönderildikleri toplumları tarafından yalanlanacaklarını tahmin ediyorlardı." Bir önceki âyet, kendilerinden önce peygamberlerini yalanladıkları için cezalandırılan toplumlardan söz etmektedir (Krş: Taberî).

111 Kur'an kıssaları, tarihin, hem vahyin hem de imanın konusu olduğunu gösterir.

13. RA'D SÛRESİ

Sûre "gök gürültüsü" mânasına gelen adını 13. âyetinden alır. Bu ad, vahye ve onu tebliğ eden Hz. Peygamber'e karşı iyice küstahlaşan Mekke egemenlerine karşı bir tehdit iması taşır. Çünkü gök gürültüsü arkadan gelen sağanağın habercisidir. Bu sağanak rahmet de, âfet de getirebilir.

Sûrenin indiği dönem tartışılmıştır. Said b. Cübeyr, Hasan Basri, İkrime ve Ata Mekke'de indiğini söylerken, İbn Zübeyr, Kelbi, Mukâtil Medine'de indiğini söyler (*Fethu'l-Kadir*). Bazı kaynaklar, iki görüşe de İbn Abbas'ı referans göstermişlerdir (Beğavî ve İbnu'l-Cevzî). Her iki rivayet de, 31 ve 43. âyetleri istisna tutar. Bu, bir delile dayanmaz (Krş: 6. sûrenin girişi). Konusu ve üslûbu sûrenin Mekkî olduğuna delâlet eder. İlk tertiplerde Mekkî sûreler arasında yer alır. Vâhidi'nin 8-13. âyetlerin iniş nedeni olarak naklettiği rivayet Medine'de geçtiği için rahatlıkla gözardı edilmelidir. Mucize taleplerine dair pasajlarla (27-39) ilgili nüzul sebebi rivayetleri, surenin iniş dönemiyle uyumludur. İbn Abbas tertibinde Secde-Tûr arasında yer alır. Boykot sonuna veya ardına tarihlendirilmelidir.

Sûrenin ana teması, varlığın Halık'a dönük yüzüyle tevhid, mahluka dönük yüzüyle çok kutupluluk yasası ve çoğulculuktur. Tüm pasajlarda söz varlığın bu yasasına getirilir. Maksat, muhataba hayatın yasalarını öğretmek, mücadelesini o yasalara rağmen değil o yasaların yanında verdirmektir.

Sûre muhatabını, varlığın tamamını bir kitap gibi okumaya çağırır. Afakî (1-4) ve enfüsî âyetlerden (8-11) söz eder. Anlamsızlık ve amaçsızlık demeye gelen tek dünyalılığı, meydan okuyucu bir üslûpla reddeder (5, 11-13, 18).

Sûre, muhataplarının kimliğini de açıkça dile getirir: Bunlar Rablerini ve yeniden dirilişi inkâr eden (5), ilâhî tehdide karşı küstahça meydan okuyan ve mucize talep eden (6), Allah hakkında tartışan (12), Allah'tan başkalarına yalvarıp yakaran (14), Allah'la olan ahitlerini bozup, birleştirilmesi emredileni koparan (25), Allah'ın elçisiyle alay eden (32), Allah'a ortak koşan, tasavvurlarının kendilerine kurduğu tumturaklı tuzağa düşen (33), dünya ve âhirette azabı hak eden (34), Hz. Peygamber'e "sen Allah tarafından gönderilmedin" diyen (43) kimselerdir. Bu âyetler, sadece ilk inkârcı muhatapları değil tüm zamanların inkârcılarını tasvir eder.

Sûre, insanın vahyi, tabiatı ve kendisini okumasıyla ilgili mesajlar içermektedir. Bu okumanın nihai amacı, sûrenin 11. âyetinde şöyle ifade edilmiştir: "Bir toplumun bireyleri kendi iç dünyalarını değiştirmedikçe, Allah da o toplumun gidişatını değiştirmez." Bireysel ve toplumsal değişmenin ilâhî yasası budur.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ
الٓمٓرٰ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِۜ وَالَّذ۪ٓي اُنْزِلَ
اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا
يُؤْمِنُونَ ﴿١﴾ اَللّٰهُ الَّذ۪ي رَفَعَ السَّمٰوَاتِ بِغَيْرِ
عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ
الشَّمْسَ وَالْقَمَرَۜ كُلٌّ يَجْر۪ي لِاَجَلٍ مُسَمًّىۜ
يُدَبِّرُ الْاَمْرَ يُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَٓاءِ رَبِّكُمْ
تُوقِنُونَ ﴿٢﴾ وَهُوَ الَّذ۪ي مَدَّ الْاَرْضَ وَجَعَلَ
ف۪يهَا رَوَاسِيَ وَاَنْهَاراًۜ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ
جَعَلَ ف۪يهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ يُغْشِي الَّيْلَ النَّهَارَۜ

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 *Elif-Lâm-Mîm-Râ!*[1]

BUNLAR Kitab'ın âyetleridir; ve Rabbin katından sana indirilenler hakikatin ta kendisidir, fakat insanların çoğu (buna) iman etmezler.[2]

2 Allah ise, gökleri, gördüğünüz bir destek olmaksızın inşâ edip[3] sonra da mutlak hükümranlık makamına kurulan tek güçtür. O, her biri belirli bir süreye kadar (görevlerini) icra edecek olan güneş ve ayı belli bir yasaya bağlamış; varlığı çekip çevirmektedir.[4]

Ilâhi mesajları size ayrıntılı olarak açıklıyor; umulur ki bu sayede, Rabbinize (hesap vermek üzere) kavuşacağınıza gönülden ikna olursunuz.[5]

3 Dahası Allah, yeryüzünü uzatıp genişletmiştir; yani (bir yanda) sağlam ve sarsılmaz dağlar dikmiş, (öte yanda) nehirler akıtmıştır;[6] ve orada her üründen erkekli-dişili çiftler var etmiştir;[7] (elan) O, gündüzü geceyle örtmeyi sürdürüyor...

---

1 Bu harflerin anlamına dair ayrıntılı bir not için, iniş sıralamasında ilk geçtiği 68:1'e bkz.

2 İnzal vahyin hedefine, tenzil kaynağına nisbetle kullanılır (Bkz: 12:2, not 3). Gök sofrasından nasiplenmenin sürü güdüsüyle gerçekleşen tesadüfî bir olay değil, bilinçli bir tercih olduğunun beliğ ifadesidir.

3 Eğer *teravnehâ*daki zamir *semâvâta* gidiyorsa, bu ibâreyi bağımsız bir cümle olarak şöyle de okuyabiliriz: "Gökleri direksiz inşâ etti (ki), siz onları görebiliyorsunuz".

4 Krş: 7:54. Zımnen: İlahî yasalar, eşyayı ölçü ve kurala bağlar. Anlamsız ve amaçsız olan hiçbir şeyin ölçü ve kuralı olmaz. Şu hâlde ölçü ve kuralı reddetmek, anlam ve amaçlı yaratılışı reddetmektir. İlk iki âyet arasında kopmaz bir bağ vardır: İslâm, Allah'ın kâinatı yönettiği sistemin adıdır. Kâinatın yasalarını kim koymuşsa, hayatın yasalarını da O koyar. Vahiy işte o yasaları beyan için inmiştir. Bunda şaşılacak ne var?

5 Zımnen: İradesiz ve akılsız varlıklar O'nun emrinden çıkmazken, sen ey insan, O'nun bahşettiği irade ve aklı O'na başkaldırmak için mi kullanıyorsun?

6 Bizce ikinci cümle, yeryüzünün nasıl uzatılıp genişletildiğini (*medde'l-ard*) açıklamayı amaçlamaktadır. *Ve* bağlacını beyan vurgusuyla çevirmemiz bundandır. Yaratıcı bu iradesini yerküreye dağlar ve vadiler, yükseltiler ve çukurlar koyarak gerçekleştirmiştir. Engebeli arazi yapısı sayesinde yerkürenin yüzey alanı bir kaç kat uzatılmış ve yayılmıştır. Bu uzatılmayı, yeryüzünün kısaltılmasından söz eden âyetin zıddı olarak mecaza hamledip bu uzama ve kısalmayı "değerler" olarak düşünmek de mümkündür (Bkz: Âyet 41, not 51 ve 21:44, not 53).

7 Bitkilerin erkekli dişili olduğunu beyan eden bu âyet hiç şüphesiz botaniği çok çok aşan bir maksada sahiptir. O da, tıpkı tabiat varlıkları gibi insanların, fikirlerin ve inançların da tek kutuplu olmadığıdır.

Elbet bütün bunlarda, düşünen bir topluluk için derin mesajlar vardır.

4 Ve (aynı) dünyada birbirine komşu (fakat bitki örtüsü ve doğal zenginlik açısından birbirinden farklı)[8] kara parçaları, asma bahçeleri, ekinler, aynı kökten (çıktığı hâlde) çatal çatal ya da çatal kökten (çıktığı hâlde) tek gövde üzerinde yükselen hurma ağaçları... (Hepsi de) aynı suyla sulanırlar;[9] fakat Biz onların her birine farklı bir lezzet vermişizdir.

Elbet bütün bunlarda, (olaylar ve eşya arasında) bağ kuracak akla sahip bir topluluk için bitmez tükenmez[10] mesajlar vardır.[11]

5 İLLE de (hâlâ nasıl inkâr edebildiklerine) şaşacaksan, asıl onların şu sözüne şaş: "Ne yani, şimdi biz toprak olup gittikten sonra yeni bir yaratılışın muhatabı mı olacağız?!"

İşte bunlar, Rablerine nankörlük etmede direnen kimselerdir.[12] Ve işte boyunlarında tutsaklık tasması taşıyanlar da, (hesap verme sorumluluğunu reddeden) bu tiplerdir: İşte onlardır ateş yaranı; onlar orada yerleşip kalacak olanlardır.

إِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٣﴾
وَفِى الْاَرْضِ قِطَعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّاتٌ
مِنْ اَعْنَابٍ وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ
صِنْوَانٍ يُسْقٰى بِمَٓاءٍ وَاحِدٍ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا
عَلٰى بَعْضٍ فِى الْاُكُلِ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ
لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾ وَاِنْ تَعْجَبْ فَعَجَبٌ
قَوْلُهُمْ ءَاِذَا كُنَّا تُرَابًا ءَاِنَّا لَفِى خَلْقٍ
جَدِيدٍ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ وَاُولٰٓئِكَ
الْاَغْلَالُ فِٓى اَعْنَاقِهِمْ وَاُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ
النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٥﴾

Hemen arkadan gelen gece-gündüz çifti de bu maksadı teyit eder. Zaten âyetin sonu, vahyi düşünen bir topluluğa ithaf eder. Zımnen: düşünen bir topluluk için bir âyetin içinde sayısız âyet vardır, ama düşünmeyen için sayısız âyetler taşıyan o bir âyet de yoktur.

8 Âyet, aynı özden fışkıran çeşitlilik ve aynı amaca hizmet eden farklılığa vurgu yapmaktadır. Bir yandan Allah'ın yaratışındaki farklılıkların aslında bir zenginlik olarak anlaşılması gerektiğine dikkat çekerken, öte yandan bu zenginliğin kaynak ve hedef, illet ve amaç açısından birliğine dikkat çekmektedir. Pasajın tamamında öne çıkan bu tema göz önüne alındığında, parantez içi açıklamaların gerekliliği anlaşılacaktır.

9 Kesrette vahdet hakikatinin harika bir izahı: Tek suyla beslenen çok çeşitli ürün... Aynı ırmaktan sulanan sayısız lezzet... Belki de "Allahu ekber"in en güzel tefsiri.

10 *Le-âyâtin'deki* belirsizlik hedef dile böyle yansımıştır.

11 Yukarıdaki açıklamalarda da yer aldığı gibi, bu pasajın tümüne hâkim olan tema çeşitliliğin mahlukatın yasası olduğu hakikatidir. Bu tema, âyetlerin ilk muhataplarının hem iç hem de dış gündemlerini çok güzel yansıtıyor: İnsanlar hak ve hakikat dururken neden göz göre göre inkâra saplanırlar? Allah inkâra ve sapmaya neden izin vermiştir? Aynı ailenin iki çocuğundan biri hakikate yüzünü dönerken diğeri neden inatla sırtını döner? Neden, neden? Bu ve buna benzer soruların cevap anahtarlarını taşır bu pasajlar.

12 Zımnen: Her tür nankörlüğün temelinde, Allah'ın hayata ve eşyaya müdahâlesinin tümünü ifade eden "Rububiyyetini" inkâr yatar.

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ
خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثُلَاتُ وَاِنَّ رَبَّكَ لَذُو
مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلٰى ظُلْمِهِمْ وَاِنَّ رَبَّكَ
لَشَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٦﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا
لَوْلَا اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِنْ رَبِّهِ اِنَّمَا اَنْتَ مُنْذِرٌ
وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ﴿٧﴾ اَللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ
اُنْثٰى وَمَا تَغِيضُ الْاَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ
شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ ﴿٨﴾

6 Ve iyiliği bırakmışlar, (tehdit edildikleri) kötü akıbetin bir an evvel gelip çatması için seni zorluyorlar. Oysa kendilerinden önce bir dolu ibretlik hadise[13] yaşanmıştı. Neyse ki senin Rabbin kendilerine kötülük eden insanlar için dahi bağışlayıcıdır; ama unutma ki, senin Rabbinin cezası da pek şiddetlidir![14]

7 Bir de inkârda ısrar edenler, "Ona Rabbinden (mucizevî) bir delil indirilmesi gerekmez miydi?" diyorlar.[15]

Unutma ki sen sadece bir uyarıcısın: ve her kavmin bir hidayetçisi zaten vardır; (o da el-Hâdî olan Allah'tır).[16]

8 Allah, her dişinin karnında ne taşıdığını, rahimlerin neyi ne kadar eksiltip[17] neyi ne kadar artıracağını da bilir: Zira her şey, O'nun katında bir ölçü ve gayeye bağlanmıştır.[18]->

---

13 *Mesulât*: (t. *mesule*) "ibret-i âlem olacak bir dizi ceza" (*Lisân*).

14 Âyette de görüldüğü gibi, sûrenin çift kutupluluğa dayalı üslûbu, Allah ile ilgili âyetlerde de değişmiyor. Bu kez Allah'ın celal ve cemal tecellileri gündeme geliyor ve ana mesaj orada da sürüyor.

15 Bkz: 29:50 ve 6:109. Bu tür talepler karşısındaki Kur'anî tavır 17:59 ışığında anlaşılmalıdır. İlk muhatapların çarpık mucize anlayışı üzerinden tüm zamanlardaki bu türden yaklaşımlara kinayeli muhteşem bir cevap: "Göklerde ve yerde nice (mucizevî) deliller var ki, yanından geçip gidiyorlar da, onlara dönüp bakmıyorlar bile." (12:105).

16 Bu ibâre, Hz. Peygamber'e ve tüm mü'minlere, hidayetin yalnızca Allah'a ait olduğunu ihtar eden bir uyarıdır. Birinci ve ikinci nesilden bazıları ve müfessir Zemahşerî "hidayetçi" ile Allah'ın kastedildiğini söylemişlerdir. Zaten başka türlü de anlaşılamaz. Her toplumun bir hidayetçisi olduğu söylenmeden hemen önce, doğrudan Hz. Nebi'ye yönelik, "Sen sadece bir uyarıcısın!" hatırlatması geliyorsa, bu ne anlama gelir? Elbette bu, "Sen bir hidayet bahşedici değilsin, sen sadece bir uyarıcısın" anlamına gelir. Açıktır ki, âyetin sonundaki "Her kavmin bir hidayetçisi zaten vardır" ifadesindeki "bir hidayetçi"den kasıt, el-Hâdî olan Allah'tır.
Kur'an'da Hâdî veya Hâd isminin geldiği tüm âyetlerde, Allah'tan başkasından hidayetçi olma vasfı nefyedilir. Bunların tümünde, hidayetin veya dalaletin gerekçesi olarak insanın tercihi gösterilir.

Bazı müfessirler bu ibare ile Allah'tan başkalarının kastedildiği sonucuna varmıştır. *Hâd*daki yol göstermeyi olumlu anlamda alanlara göre mâna şöyle olur: "Her toplumun doğru yolu gösteren bir rehberi bulunur". Fakat bu kelimeyi mücerret mânada alanlar da olmuştur. Buna göre *hâd*'in anlamı, "ardına düşen toplumları doğru ya da yanlış yola sürükleyen önder" olur (Bkz: Taberî). Bu durumda âyet şu mânaya gelir: "Her topluluğun, peşi sıra gittiği bir kılavuz vardır".

17 *el-Ğayd*: Su için "İçine almak, içine çekip tüketmek". Tufan hikâye edilirken ve *ğîda'l-mâ'* ibaresiyle suların çekildiği ifade edilir. Ancak insan için kullanıldığında vaktinden önce doğuma delâlet eder (*Lisân*).

18 Âhireti inkârın en temelinde varlığın anlam ve amaçlılığını inkâr demeye gelen Nihilizm'in yattığının ifadesi. Âyetteki *mikdâr*, Allah'ın hayat için koyduğu tüm kural ve ölçüleri kapsar.

<- **9** O, gayb ve şehadet âleminin, her şeyi bilen âlimidir; mutlak büyüktür, mutlak aşkındır.[19] **10** İçinizden birinin düşüncesini gizlemesi ya da açıklaması hiçbir şeyi değiştirmez. Yine, geceleyin köşe bucak gizlenip de gündüzün ortaya çıkan[20] bir kimse, **11** önünden ve ardından takip eden koruma korteji var da, kendisini Allah'ın gazabından korur (sanıyorsa, Allah onu da bilir).[21]

Hiç kuşkusuz bir toplumun bireyleri kendi iç dünyalarını değiştirmedikçe Allah o toplumun gidişatını (kendiliğinden) değiştirmez.[22] Ve Allah (hak eden) bir toplumu cezalandırmayı murad ettiği zaman, onu engellemek mümkün olmaz; O'na karşı kendilerini sahiplenecek bir dosttan da mahrumdurlar.

12 SİZE korku ve ümidi (birlikte) yaşatmak için şimşeği gösterip yağmur yüklü bulutları sevk eden O'dur.[23]->

عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ ﴿٩﴾
سَوَاءٌ مِنْكُمْ مَنْ أَسَرَّ الْقَوْلَ وَمَنْ جَهَرَ بِهِ
وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ
﴿١٠﴾ لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ
يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللّٰهِ إِنَّ اللّٰهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ
حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَإِذَا أَرَادَ اللّٰهُ بِقَوْمٍ
سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَالٍ
﴿١١﴾ هُوَ الَّذِي يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا
وَيُنْشِئُ السَّحَابَ الثِّقَالَ ﴿١٢﴾

---

19 Allah'ın mutlak aşkınlığını doğrudan ifade eden *el-Mute'âl*in kullanıldığı tek yer burasıdır.

20 Mücâhid, İkrime ve Katâde'nin *sâribun bi'n-nehâr* ibaresine getirdiği yorumu esas alarak (Taberî). İlk bakışta önündeki cümlenin bir devamı olarak okunan bu ikinci cümle, bir sonraki âyetle birlikte anlam bütünlüğü oluşturacak biçimde de okunabilir. Bir sonraki âyetin bizim de tercihimiz olan alternatif anlamı esas alındığında, bu cümleyi kendisinden önceye değil sonraya atfetmenin daha isabetli olduğu görülecektir.

21 Tercihimiz, başta Taberî olmak üzere, onun nakilde bulunduğu İbn Abbas, İkrime ve Dahhâk'ın tercihlerine dayanmaktadır. Zemahşerî bu tercihi "denildi ki" formuyla aktarırken, Râzî de Ebu Müslim'in benzer görüşünü dile getirir. Tercihimizin ana gerekçesi, bu yorumun lafız, mâna ve maksada uygun ve âyetin iç bağlamıyla da uyumlu olmasıdır. Bu âyete çoğunluk tarafından verilen alternatif mâna şöyledir: "Önünden ve ardından onu adım adım izleyen (melekler) vardır; (ki) onu Allah'ın emri (gerçekleştiğinde belâdan) korurlar" ya da "onu, Allah'ın emriyle korurlar" ya da "Allah'ın emrine âmâde güçlerden bazıları onu korur". Buradaki "o" zamirinin Hz. Nebi'yi gösterdiği görüşünde olanlara göre, âyet Nebi'nin melekler tarafından korunacağını haber vermektedir. Ne var ki, Kur'an'da nerede "koruma" ile ilgili esma geçse, hepsi de Allah'a hasredilir. Hafîz, Hâfız, Hafî, Kayyûm gibi isimleri buna örnektir. Fatiha'da talim ettirilen "yalnız senden yardım isteriz" ikrarı da, bunu teyit eder.

22 Bu âyet toplumsal değişimin yasasını ifade eder. Toplumun ve hayatın yeniden inşâsı için, tasavvur ve aklın "akleden kalp" olarak yeniden inşâsını öngörür. Zımnen: Allah'ın bir toplumun gidişatı hakkındaki iradesi, o toplumu oluşturan bireylerin tercihlerinden bağımsız değildir. Bu âyet gidişatı beğenmeyen mü'min muhatabının önüne "değişimi" bir hedef olarak koymaktadır. Bunun başlama noktası kişinin kendisidir. Zira kendilerini eğitemeyenler başkalarını eğitemezler. İçinden aydınlanamayan dışını aydınlatamaz.

23 Hayatın yasası budur: "Zorlukla beraber tarifsiz bir kolaylık vardır" (94:5).

وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِه۪ وَالْمَلٰٓئِكَةُ مِنْ خ۪يفَتِه۪ۚ
وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُص۪يبُ بِهَا مَنْ يَشَٓاءُ
وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِي اللّٰهِۚ وَهُوَ شَد۪يدُ الْمِحَالِۜ
﴿١٣﴾ لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّۜ وَالَّذ۪ينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِه۪
لَا يَسْتَج۪يبُونَ لَهُمْ بِشَيْءٍ اِلَّا كَبَاسِطِ كَفَّيْهِ
اِلَى الْمَٓاءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَالِغِه۪ۜ وَمَا دُعَٓاءُ
الْكَافِر۪ينَ اِلَّا ف۪ي ضَلَالٍ ﴿١٤﴾ وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَالُهُمْ
بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ ﴿١٥﴾ قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِۜ قُلِ اللّٰهُۜ قُلْ اَفَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِه۪ٓ
اَوْلِيَٓاءَ لَا يَمْلِكُونَ لِاَنْفُسِهِمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّاۜ

<- **13** Gök gürültüsü sınırsız bir övgüyle O'nun yüce kudretini dillendirmekte, melekler ise bunu derin bir tazim ve saygıdan dolayı yapmaktadır; dahası O, yıldırımları gönderip dilediğini ona hedef kılmaktadır; onlar ise, istediğini ustalık ve ince bir planla gerçekleştirmekte mahir olduğunu bildikleri hâlde, hâlâ Allah hakkında tartışmaktadırlar.

14 Mutlak hakikati gözeten gerçek bir dua, yalnızca O'na yönelik olmalıdır.[24] O'ndan başka yalvarıp yakardıkları varlıklar, hiçbir şekilde taleplerine karşılık veremezler. (Onların durumu), tıpkı ellerini suya doğru açıp da ağzına (suyun) ulaşmasını bekleyen kimse (gibidir); bu durumda o asla suya kavuşamayacaktır.[25] Kâfirlerin duası, başka değil, sadece tarifsiz bir sapıştan ibarettir.

15 Göklerde ve yerde olan her varlık, onların sabahtan akşama (ilâhi yasaya bağlı olarak değişip duran) gölgeleri de dahil, ister istemez Allah'a secde ederler.[26]

16 Onlara: "Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?" diye sor ve "Allah'tır" cevabını ver!

(Şimdi de) de ki: "Ne yani, şimdi siz Allah'ı bırakıp da kendilerine bile bir yarar sağlayamayan ve muhtemel bir zararı önleyemeyen varlıkları yâr ve yardımcı mı atadınız?" ->

24 Dua kulun Allah karşısındaki klas duruşudur. Âyetteki *el-Hakk* hem bâtılın zıddı olan hakikate hem de hakikatin kaynağı olan Allah'a delâlet eder (Krş: Zemahşerî). Biz bu ikisini de gören bir anlamı tercih ettik.

25 Allah'tan başkasına yalvarıp yakarmak, sudan su istemeye benzetiliyor. Bu muhteşem teşbih, Fâtiha 4'ün tefsiri mahiyetindedir.

26 Zımnen: Gölgesine bile söz geçiremeyen insanın Allah'tan bağımsız bir hayat iddiası gülünçtür. Allah'ın yasasına boyun eğme bağlamında eşya ve gölgesi metaforunun kullanıldığı Nahl 48. âyet, bu ifadenin meali niteliğindedir. Parantez içi ilavemizin gerekçesi de budur.

قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَص۪يرُۙ اَمْ هَلْ
تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُۚ اَمْ جَعَلُوا لِلّٰهِ
شُرَكَٓاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِه۪ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْۜ
قُلِ اللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ
﴿١٦﴾ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَسَالَتْ اَوْدِيَةٌ
بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَابِيًاۜ وَمِمَّا
يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَٓاءَ حِلْيَةٍ اَوْ مَتَاعٍ
زَبَدٌ مِثْلُهُۜ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ
فَاَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَٓاءًۚ وَاَمَّا مَا يَنْفَعُ
النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْاَرْضِۜ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ
اللّٰهُ الْاَمْثَالَۜ ﴿١٧﴾ لِلَّذ۪ينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ
الْحُسْنٰىۜ وَالَّذ۪ينَ لَمْ يَسْتَج۪يبُوا لَهُ لَوْ اَنَّ لَهُمْ
مَا فِي الْاَرْضِ جَم۪يعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِه۪ۜ

<- İlave et: "Hiç görenle görmeyen bir olur mu? Ya da, karanlıklarla (bir ışık kaynağına sahip olan) aydınlık nasıl bir tutulabilir? Yoksa onlar Allah'a O'nun yarattığı gibi yaratan ortaklar tesbit ettiler de, bu yaratış kendilerine (Allah'ın yaratışından) ayırt edilemeyecek kadar benzer mi göründü?"
De ki: "Her şeyin yaratıcısı yalnızca Allah'tır: zira tüm varlığa boyun eğdirecek mutlak otorite sahibi biricik güç sadece O'dur."
17 O, gökten su indirdi. Bu sayede vadiler hacimleri kadar suyla dolup taştı. Derken akıntı, (yüzeyde biriken ne kadar) köpüklü tortu ve atık varsa alıp götürdü. Bir tür takı ya da alet yapmak amacıyla potada eritilen (metalin hasını, yüzeyine çıkan) köpüklü posadan arındırma işlemi gibi...
İşte Allah hak ile bâtılı bu misalle açıklar. Artık bakılır: eğer köpüklü tortuysa sonuçta atılıp gider, fakat eğer insanlığın yararına bir şeyse yerli yerinde durur.[27] İşte Allah böylesine misalleri veriyor.
18 Rablerinin çağrısına güzel bir biçimde karşılık verenlere daha güzeli var. O'nu karşılıksız bırakan kimselere gelince:[28] eğer ki yeryüzündeki her şey onların olsaydı ve bir o kadarına daha sahip olsalardı, (O gün düştükleri durumdan) kurtulmak için, hiç tereddütsüz hepsini verirlerdi. ->

---

27 Zımnen: Allah seni hayatın imtihan potasında eritmeyi murad etti ey insanoğlu! Gözden çıkarılmamak istiyorsan, cürufa değil cevhere çıkmaya bak.
Bu âyetteki mâdenin cevherini curufundan ayırma tasviri, ilk defa dünyada 1911 yılında keşfedilip uygulanmaya başlanan ve adına "flotasyon" denilen yönteme de yorulabilir. Bu yönteme göre, toz haline getirilen mâden, su dolu bir havuzda köpük yapıcı maddelerle karıştırılır. Bu işlemle curufundan ayrılan mâdenin cevheri köpüğe yapışır. Sonunda bir kazanda ergitilen bu mayinin köpüğü gider. Geriye mâdenin cevheri kalır. Ne var ki, bu türden "bilimsel tefsir" yöntemine giren yorumlar bir yere kadar açıklayıcı olsa da, vahyin maksadını ifade etmez. Zira âyetin ana maksadı siyak ve sibakının da gösterdiği gibi Allah'a kullukta ihlas ve tevhiddir. Metalurji alanına dair bilgi vermek, vahyin esas maksatları arasında yer almaz.

28 15. âyette dua eden insan, icâbet eden Allah'tı. Burada ise davet eden Allah, icâbeti istenen insandır. Bu da gösteriyor ki dua Allah-insan ilişkisinde çift boyutlu bir özelliğe sahiptir. İbadet insanın Allah'a duası, vahiy Allah'ın insana 'duası'dır.

أُولٰٓئِكَ لَهُمْ سُٓوءُ الْحِسَابِ وَمَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ
وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٨﴾ اَفَمَنْ يَعْلَمُ اَنَّمَٓا اُنْزِلَ
اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ اَعْمٰى اِنَّمَا
يَتَذَكَّرُ اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴿١٩﴾ اَلَّذِينَ يُوفُونَ
بِعَهْدِ اللّٰهِ وَلَا يَنْقُضُونَ الْمِيثَاقَ ﴿٢٠﴾ وَالَّذِينَ
يَصِلُونَ مَٓا اَمَرَ اللّٰهُ بِهِٓ اَنْ يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ
رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُٓوءَ الْحِسَابِ ﴿٢١﴾ وَالَّذِينَ
صَبَرُوا ابْتِغَٓاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ
وَاَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيَدْرَؤُنَ
بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٢٢﴾
جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ اٰبَٓائِهِمْ
وَاَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَالْمَلٰٓئِكَةُ يَدْخُلُونَ
عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ ﴿٢٣﴾

<- İşte, hesapların en kötüsü onları beklemektedir ve onların meskeni cehennemdir: o ne kötü bir son duraktır.

19 HİÇ Rabbinin katından sana indirilenin hak olduğunu bilen kimse ile, (hakka karşı) kör davranan kimse bir olabilir mi?

Elbet, ancak aktif akıl sahipleri öğüt alırlar; 20 onlar ki, Allah'a verdikleri söze sadâkat gösterirler ve fıtrat sözleşmesini ihlâl etmezler.[29] 21 Yine onlar Allah'ın kurulmasını emrettiği bağları kurarlar:[30] Zira onlar Rablerinin (sevgisini yitirme) kaygısıyla titrerler ve hesabı kötü vermekten korkarlar.[31] 22 İşte onlar Rablerinin rızasını elde etme yolunda sebat gösterirler; hem salatı ikame ederler hem de kendilerine verdiğimiz nimetlerden gizlice ve açıktan sarf ederler; dahası, kötülüğü iyilikle ortadan kaldırırlar.

İşte onlar, (bu) diyarın mutlu sona ulaşacak sakinleridirler: 23 Kalıcı mutluluğun üretildiği merkez olan cennetler...[32] Onlar ve onların atalarından, eşlerinden ve nesillerinden erdemli kimseler oraya girecekler. Melekler de bütün kapılardan onların huzuruna girecekler (ve şöyle seslenecekler):->

29 İnsanın Allah'a karşı sorumluluğu, "fıtrat sözleşmesi" olan *misak*tan kaynaklanır.

30 Vahyin inşâ etmek istediği İslâm aklının koordinatlarından biri olan bu ilke, hakikatle ve kendi fıtratıyla tanışık ve barışık bir mü'minin özelliği olarak verilmektedir. Bunun tam tersine, mutlak hakikate ve kendi fıtratına karşı yabancılaşmış bir aklın tavrı hem 25. âyette hem de Medenî bir sûre olan Bakara 27'de şöyle dile getirilir: "Allah'ın kurulmasını emrettiği bağları kesip koparırlar ve yeryüzünde ahlâkî çürümeye neden olurlar". İslâm aklının koordinatlarından biri olan bu ölçünün hem Mekke'de hem de Medine'de dile getirilmiş olması, zaman, zemin ve ortamın değişmesiyle değişmeyen insana dair temel bir meseleye parmak basıldığının işaretidir. Bu uyarıyı sadece akrabalık bağlarıyla sınırlamak doğru olmasa gerek.

31 *Haşyet* ve *havf* farkı için bkz: 10:62, not 83.

32 Hepsi de cennetin sıfatı formunda 11 yerde kullanılan *'adn* "bir yeri beğenip vatan tutmak, karar, sebat ve istikrar" anlamına gelir (Râğıb). Maden (*ma'din*) de aynı kökten gelir; her şeyin ağırlık ve çekim merkezine *ma'din* denilir. Bir şeyin kökünün bulunduğu ya da üretildiği merkeze delâlet eder (*Muhtar* ve *Lisân*). Çevirimiz bu açıklamaya dayanmaktadır. Cennet'in "has bahçe" anlamına geldiği düşünülürse, *cennâtu 'adn* tamlamasının bunların kaynağı, dolayısıyla "güzelliğin üretildiği merkez"e atıf olduğu anlaşılır ki, bu güzelliğin "tükenme ihtimali bulunmamaktadır" (Bkz: 2:35; 38:50).

<- 24 "Selam sizlere! (Bu Rabbinizin rızasını elde etme yolundaki) direncinizin bir sonucudur.[33] Bakın işte: dâr(-ı dünyanın) ardından gelen mutlu son, ne muhteşemdir!"[34]

25 Ama fıtrat sözleşmesinin ardından Allah'a verdikleri sözü ihlâl edenler, dahası Allah'ın kurulmasını emrettiği bağları kesip kopararak[35] yeryüzünde sosyal çürümeye neden olanlar var ya: işte onlar Allah'ın rahmetinden kesinlikle dışlanmışlardır ve dâr(-ı dünyanın) ardından gelen kötü akıbet onları beklemektedir.

26 ALLAH, rızkı tercih edene/tercih ettiğine genişletir ve daraltır. Ve (rızkı genişletilenler) dünya hayatında sevinirler; ne var ki dünya hayatı âhirete nazaran kısa vâdeli bir hazdan ibarettir.[36]

27 Yine inkârda direnenler, "Ona Rabbinden (mucizevî) bir delil indirilmesi gerekmez miydi?" derler.

De ki: "Allah tercih eden/tercih ettiği kimseyi saptırır, kendisine yönelmeyi tercih eden kimseyi ise doğru yola yöneltir";[37]->

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ
٢٤ وَالَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ
وَيَقْطَعُونَ مَا اَمَرَ اللّٰهُ بِهِ اَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ
فِي الْاَرْضِ اُولٰئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ
الدَّارِ ٢٥ اَللّٰهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ
وَفَرِحُوا بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا
فِي الْاٰخِرَةِ اِلَّا مَتَاعٌ ٢٦ وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا
لَوْلَا اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ اِنَّ اللّٰهَ يُضِلُّ
مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي اِلَيْهِ مَنْ اَنَابَ ٢٧

33 Parantez içi açıklama 22. âyette *lafzen* yer alan gerekçenin burada zımnen yer aldığı düşüncesiyle konulmuştur.

34 *'Ukbâ,* hemen tüm otoriteler tarafından *akıbet* anlamına alınmıştır. Kur'an'da dünya formu, niçin *el-hayâtu'd-dunyâ* tamlamasının zımnî sıfatı gibi kullanılmışsa (Bkz: 39:10: 2:85, not 147), *ukba* da *âhiret*'in yakın anlamlısı olarak *el-hayâtu'l-'ukbâ* tamlamasının sıfatı gibi algılanmak amacıyla dişil kullanılmıştır.

35 Krş: Âyet 21 ve 2:27.

36 *Meta',* "uzama, yükselme" anlamındaki *el-mutû'* kökünden türetilse de, "günübirlik haz" anlamına gelir. Daha çok "kısa vâdeli geçici lezzetleri" ifade için kullanılır (*Mekâyîs* ve *Müfredât*). Öyle anlaşılmaktadır ki *meta',* sahibine verdiği sahte tatmin duygusuyla onu aldatan "yalancı lezzet"tir ("aldanış" ile birlikte kullanıldığı yer için bkz: 3:185'in sonu). Cennet'in kalıcı nimeti *na'îm*in zıddına *metâ*da üç şey yoktur: kemal, devam, sebat.

37 *Men* ile birlikte gelen *yeşâ'* fiili cümle içerisinde iki özneyi de görmektedir: Allah (*huve*) ve insan (*men*). Bu durumda, "Allah'ın tercihi" (*hidayet* için bkz: 9:80, not 99) "insanın tercihinin" bir sonucudur. Özellikle burada "hidayet", zıddı olan "dalalet" ile birlikte anılmaktadır. Fakat anlamamızı kolaylaştıran asıl unsur ibaredeki *ileyhi men enâb*dır (Krş: 40:13). Çünkü bu kısımda hemen önceki *yudillu men yeşâ'* ibaresinde gizli ikinci özne olan 'insan' açıkça ortaya çıkmıştır: "kendisine yönelen kimse". Yani "Allah kendisine yönelen kimseyi doğru yola yöneltir". Allah'ın hidayete erdirmesi ya da dalalete düşürmesi ile ilgili tüm âyetler, buradaki ilâhî iradenin nasıl tecelli ettiğini açıklayan şu âyet ışığında anlaşılmalıdır: "Allah, yoldan çıkmış-

الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا
بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ ﴿٢٨﴾ الَّذِينَ آمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَىٰ لَهُمْ وَحُسْنُ
مَآبٍ ﴿٢٩﴾ كَذَٰلِكَ أَرْسَلْنَاكَ فِي أُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ
مِنْ قَبْلِهَا أُمَمٌ لِتَتْلُوَ عَلَيْهِمُ الَّذِي أَوْحَيْنَا
إِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمَٰنِ قُلْ هُوَ رَبِّي لَا
إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ مَتَابِ ﴿٣٠﴾

<- **28** işte onlar, iman eden ve kalpleri Allah'ın vahyi[38] ile tatmin olan kimselerdir: Bakınız: (akleden) kalpler[39] yalnızca Allah'ın vahyi ile tatmin olur!
29 İman eden ve Allah'ın razı olduğu eylem ortaya koyan bu kimseler var ya: göz aydınlığı onlarındır, güzel yurt da onların...

30 Böylece (ey Nebi), kendisinden önce nice (inkârcı) toplumların gelip geçtiği bir toplumun arasından elçi olarak seni seçtik ki, sana vahyettiklerimizi kendilerine ulaştırasın: zira onlar Rahman'ı inkâr ediyorlar.[40]

De ki: "O benim Rabbimdir; kendisinden başka ilâh olmayandır: yalnızca O'na güvendim, yüzümü O'na çevirdim."

---

lardan başkasını saptırmıyor." (2:26; ay. bkz: 2:258; 264; 5: 51, 67, 108; 9:19; 37, 109; 16:107 vd.) Kur'an "Allah esenlik yurduna davet eder" dedikten sonra, bu davete icâbet edenleri kastederek "İsteyeni/istediğini dosdoğru bir yola yöneltmektedir" buyurmaktadır (10:25). Biri hariç, hidayet-dalalet çiftiyle ilgili 19 âyetin hepsinde de, hem öznelerin hem de tümlecin yüklemi üçüncü şahıs kipiyle gelir. (Buna 6:39 gibi kavram çiftinden bir tekinin kullanıldığı yerler dahil değildir.) Adı geçen tek istisna olan Şûrâ 42 ise birinci çoğul şahıs kipi olan "biz" formuyla gelir. Onda da, mücerret olarak "biz doğru yola yöneltiriz" şeklinde değil, bir mef'ulü bih ile "Onun için bir ışık yaratırız, istediğimizi o ışık sayesinde doğru yola iletiriz" formunda gelir. Bu da, *hedâ* ve *dalâl* ile kullanılan *yeşâ'* fiilinin iki özneyi de gördüğüne delâlet eder. Aynı sonuca istikraî bir okumayla da varılır (Ayrıca bkz: Âyet 31; 14:4; 24:21; 47:17, ilgili notlar).

38 *Zikrullah* ile kastedilen, Allah'ın vahiy ile hatırlatmasıdır. Anlamı yüklemine göre şekillenen *zikr*, Kur'an'da vahyin sıfatlarından biri olarak kullanılır (3:58; 7:63, 69; 15:91 vd.) Âyetin iç ve dış bağlamı da bunu doğrular. Hemen önceki âyette inkârcıların mucize talepleri gündeme getirilmiş, bu âyette ise mucize talep edenlerin dikkati vahiy üzerine çekilmiştir. Ayrıca bu pasajların ana teması da vahiydir.

39 Bu açıklama, temel fonksiyonu akletmek olan bir kalpten söz eden âyetler göz önüne alınarak konulmuştur (22:46; krş: 7:179; 63:3).

40 *Rahmân*'a nankörlük etmelerinin, Allah'ın varlığını inkâr etmeleri anlamını taşımadığı açık (Krş: 21:36, not 47 ve 25:60). Çünkü bu âyetlerin ilk muhatapları, Allah'a inanıyorlardı. Ama Allah'ın Rahmân olarak anılmasına garip bir tepki gösteriyorlardı (Bkz: 1:1). Tıpkı Hudeybiye'de olduğu gibi. Fakat bu tepkinin nedeni, âyetin devamı okununca daha iyi anlaşılmaktadır. Bu tavırlarıyla ilk muhataplar, vahyin Allah'ın insanoğluna merhametinin bir ürünü olduğu tezine karşı gelmiş oluyorlardı. Çünkü bu Allah'ın hayata müdahil olması anlamına geliyordu. Onlar asıl bunu kabullenmiyorlardı. Bu gerçek âyetin devamından da anlaşılmaktaydı. Bir başka ifadeyle söylersek, Allah'ın 'rahimiyyetini' inkâr etmenin, 'rububiyyetini' inkârın bir sonucu olduğunun, rububiyyetini inkârın da 'uluhiyetini' inkâr anlamına geleceğinin bir ifadesidir. Cevabın birinci cümlesi inkârın çıkış noktasını, ikinci cümlesi ise varış noktasını gösterir.

31 Eğer kendisi hürmetine[41] dağların yürütüldüğü, yeryüzünün paramparça edildiği, ölülerin konuşturulduğu bir Kur'an olsaydı, (o, bu Kur'an olurdu).[42]

Bilakis, iş ve oluş tümüyle Allah'ın yasasına bağlıdır: Peki mü'minler, 'Allah isteseydi bütün insanları hidayete erdirirdi' gerçeğini anlayıp da (herkesi mü'min yapma) sevdasından hâlâ vazgeçmediler mi?[43]

Ama inkârda ısrar edenlere gelince: Yapıp ettikleri onların başından fâcia ve felaketi eksik etmeyecektir;[44] ya da yurtlarının yanı başına ansızın konuverecektir, ta ki Allah'ın verdiği söz yerini bulsun: Çünkü Allah sözünden asla caymaz.

32 Doğrusu, senden önceki elçiler de alaya alınmışlardı. Bu yüzden, inkârda ısrar eden o kimselere (önce) süre tanıdım, sonunda onları yakaladım. Cezalandırma nasıl olurmuş, (görsünler bakayım)!

وَلَوْ اَنَّ قُرْاٰنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ اَوْ قُطِّعَتْ
بِهِ الْاَرْضُ اَوْ كُلِّمَ بِهِ الْمَوْتٰى بَلْ لِلّٰهِ الْاَمْرُ
جَمِيعًاۜ اَفَلَمْ يَا۪يْـَٔسِ الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اَنْ لَوْ يَشَٓاءُ
اللّٰهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيعًاۜ وَلَا يَزَالُ الَّذ۪ينَ
كَفَرُوا تُص۪يبُهُمْ بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةٌ اَوْ تَحُلُّ
قَر۪يبًا مِنْ دَارِهِمْ حَتّٰى يَأْتِيَ وَعْدُ اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ
لَا يُخْلِفُ الْم۪يعَادَ ﴿٣١﴾ وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ
مِنْ قَبْلِكَ فَاَمْلَيْتُ لِلَّذ۪ينَ كَفَرُوا ثُمَّ اَخَذْتُهُمْ
فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴿٣٢﴾

41 Yani: "sırf bu vahye inansınlar diye birtakım mucizeler vesile kılınsaydı.."

42 Veya: "Keşke... olsaydı (ama, olmadı ve asla olmaz)". "Neden olmaz"ın cevabı hemen arkadan gelen cümlededir: *bel lillâhi'l-emru cemîan*: "bilakis iş ve oluş tümüyle Allah'ın yasalarına bağlıdır". *el-Emr,* ilâhî kayıt altına alınmış yasalar, yani "sünnetullah"tır. Allah'ın sünneti değişmez ve değiş-tokuş yapılmaz. Okuyarak post yürütme işini ancak üfürükçü cindarlar yapar. Şimdilerde ise çin işi elektronik çiplerle yapılıyor post yürütme işleri.
Bu âyet açıkça "Kur'an ne değildir?" sorusuna üç cevap veriyor: 1) Dağların yürütüldüğü iş makinası değildir. 2) Yerleri delen delici ve kırıcı alet değildir. 3) Kalbi duranları hayata döndüren cihaz değildir. Ya nedir Kur'an? Hidayet kitabıdır (2:2).

43 Basralı dilciler *efelem yey'es* ibaresini *elem ya'lem/yetebeyyen* (bilip anlamadılar mı) şeklinde anlarlar. Fakat kelime geldiği 11 yerde hep "umut kesme" anlamında kullanılmaktadır. Tercihimizde istisnaî olarak her iki yaklaşımın karmasına yer verdik. Âyet, Yûnus 99 ışığında anlaşılmalıdır. Aslında âyet, ilk muhatabı mü'minlerin tasavvurlarındaki bir anlama problemini düzeltmeyi amaçlamaktadır. Bu, insanları istisnasız hakikat üzerinde görmeyi istemektir. "..hâlâ umut kesmediler mi?" uyarısı, işte ilâhî yasalara aykırı olan bu beklentiyi red içindir. Bu reddi, "Allah insanların tümünü doğru yola ulaştırmayı dilememiştir" biçiminde değil de, "Allah insanların irade ve tercihlerini yok saymayı dilememiştir" şeklinde anlamak maksada daha uygundur. Çünkü, eğer Allah böyle bir şeyi mutlak bir biçimde murad etseydi, rahmet ve şefkati gereği tüm kulları bu hidayetin muhatabı olurdu. Vâkı'a böyle olmadığına göre, 27. âyetin söylediği gibi O'nun muradı, "sapmayı dileyenin sapmasını dilemek, kendisine yöneleni ise doğru yola yöneltmek"tir.

44 Çevirimiz, cümlenin başındaki *lâ yezâl*in süreklilik vurgusuna dayanır.

أَفَمَنْ هُوَ قَٓائِمٌ عَلٰى كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْۚ
وَجَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَٓاءَۜ قُلْ سَمُّوهُمْۜ اَمْ تُنَبِّؤُ۫نَهُ
بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي الْاَرْضِ اَمْ بِظَاهِرٍ مِنَ الْقَوْلِۜ
بَلْ زُيِّنَ لِلَّذ۪ينَ كَفَرُوا مَكْرُهُمْ وَصُدُّوا عَنِ
السَّب۪يلِۜ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ
٣٣ لَهُمْ عَذَابٌ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ
الْاٰخِرَةِ اَشَقُّۚ وَمَا لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَاقٍ ٣٤
مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّت۪ي وُعِدَ الْمُتَّقُونَۜ تَجْر۪ي مِنْ
تَحْتِهَا الْاَنْهَارُۜ اُكُلُهَا دَٓائِمٌ وَظِلُّهَاۜ تِلْكَ عُقْبَى
الَّذ۪ينَ اتَّقَوْاۗ وَعُقْبَى الْكَافِر۪ينَ النَّارُ ٣٥

33 O DEĞİLSE kimmiş bakayım kazandıkları nedeniyle her canlı varlığın tepesine dikilip duran? Buna rağmen, hâlâ Allah'a ortak koşuyorlar! De ki: "Onları (keyfinize göre) isimlendirin;[45] yani siz, yeryüzünde bilmediği bir şeyi O'na haber veriyorsunuz, öyle mi? Belki de sözü (hakiki anlamda değil), sırf zahirî anlamda kullanıyorsunuzdur?[46]

Hayır, inkârda ısrar edenlere hileli mantıkları cazip gösterildi ve doğru yoldan engellendiler. Zira Allah kimi engellerse, onu doğru yola iletecek kimse bulunmaz! 34 Dünya hayatında onlar için bir ceza vardır, fakat âhiretin cezası çok daha elem verici olacaktır: Allah'a karşı onları savunacak birileri de olmayacaktır.

35 ALLAH'A karşı sorumluluk bilinci taşıyanlara vaat edilen cennet, zemininden ırmaklar akan (has bahçelere) benzer.[47] (Fazladan olarak) oranın ürünleri daimidir, gölgeleri de öyle...

İşte bu, Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyanları bekleyen akıbettir; inkârcıların akıbeti ise ateştir.

---

45 Müfessirlerimizi hayli yoran bu ibarenin bağlamına en uygun anlam bu olsa gerektir. Zımnen: Siz onları "şefaatçi, Allah'a yaklaştıran vesileler" vs. diye isimlendirin durun; bu onların kendilerine yüklenen bu işleri yapamayacakları gerçeğini asla değiştirmez.

46 Veya: "Yahut yekten, dobra dobra tam bunu mu demek istiyorsunuz?" Belli ki, Allah dışında taptıkları varlıklara atfettikleri "ilâhlık" ve "ortaklığı" tevil ediyorlardı. Şirklerinin hakikî değil mecazî olduğunu iddia ederek, bunda bir sakınca olmayacağını düşünüyor olabilirler. Çünkü onlar Allah dışında taptıklarını hiçbir zaman Allah'a eşit tanrılar olarak görmediler (Bkz: 39:3). Şu tarihsel malumat da bunu doğrulamaktadır: Ebrehe, Taif üzerinden Mekke'ye yürürken, Taifliler en büyük putları Lat'a zarar vermesin diye Ebrehe'ye kılavuzluk yaparak tepeler arasından Mekke'nin yolunu gösterdiler. Kâbe'yi "Allah'ın beyti" olarak tanıyan Araplar bu ihaneti hiç unutmadılar. Ebrehe'ye rehberlik yapan kişinin kabrini yıllarca taşa tuttular. Bu ibareye verilen alternatif bir anlam da şudur: "Gerçekte inanmayıp sırf laf olsun diye söyledikleri söz". Bu mânayı elde etmek için *em* (ya da) edatına *bel* (bilakis) anlamı veren Zemahşerî, verdiği anlama Tevbe 30'u referans gösterir.

47 Tam tersiyle mânalandıran da olmuştur: "Zemininden ırmaklar çağıldayan (has bahçeler), sorumluluk bilinci taşıyanlara söz verilen cennete benzer" (Ferrâ; Sibeveyh'ten naklen Zeccâc). Bu nakli yapan Zeccâc'ın tercihi yukarıdaki anlamdır. Gerekçesi ise şöyledir: "Allah bize görüp tanımadığımız cenneti, görüp tanıdığımız dünya ile tarif ediyor" (*Ma'âni'l-Kur'ân*). Zeccâc'ın bu yaklaşımı, bu âyetin en doğru yorumudur. Çünkü, âyetin izlediği yöntem bilinmeyeni bilinenle tasvir yöntemidir. Fakat Bakara 2:25'te cennetliklerin dilinden yapılan kıyaslama bunun tam aksi bir seyir takip eder. Çünkü orada kıyası yapan özne, cennet sakinlerinden biridir (Krş: 32:17, not 28). Cennet, mutlaka zemininden ırmaklar akandır. Zira su bahçenin sebebidir. Suyun bahçeye nisbeti, sebebin müsebbebe nisbetidir. Toprak, temiz olmak şartıyla suya ancak niyabet edebilir. Tıpkı abdest yerine teyemmümde olduğu gibi.

36 Yine, kendilerine kitap emanet ettiğimiz kimseler, sana indirilenlerden dolayı seviniyorlar. Fakat muhalif müttefikler arasında onun bir kısmını inkâr edenler de bulunmakta.

(Onlara) de ki: "Ben, sadece Allah'a kul olmakla ve O'na ortak koşmamakla emrolundum: Yalnız O'na davet ediyorum, zira dönüş yalnızca O'nadır."

37 Ve işte böylece Biz, onu Arapça bir hüküm kaynağı olarak indirdik.[48] Artık sana ilimden bir pay verildikten sonra eğer onların keyfî arzularının peşine düşersen, senin için Allah'tan başka ne bir yâr, ne de bir sığınak var!

38 Doğrusu, senden önce de elçiler göndermiş, onlara da eşler ve çocuklar vermiştik. Allah'ın izni olmaksızın bir peygamberin (mucizevî) bir delil getirmesi mümkün değildir; (kaldı ki) her devrin, (kendine has mucizevî) bir mesajı vardır.[49] 39 Allah tercih ettiğini yok eder, tercih ettiğini bırakıp sağlamlaştırır:[50] zaten mesajın kaynağı (da) O'nun katındadır.

وَالَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ بِمَٓا اُنْزِلَ
اِلَيْكَ وَمِنَ الْاَحْزَابِ مَنْ يُنْكِرُ بَعْضَهُۜ قُلْ
اِنَّمَٓا اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ اللّٰهَ وَلَٓا اُشْرِكَ بِهٖۜ اِلَيْهِ
اَدْعُوا وَاِلَيْهِ مَاٰبِ ﴿٣٦﴾ وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَاهُ حُكْمًا
عَرَبِيًّاۜ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَٓاءَهُمْ بَعْدَ مَا جَٓاءَكَ
مِنَ الْعِلْمِۙ مَا لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ ﴿٣٧﴾
وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ
اَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةًۜ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ اَنْ يَأْتِيَ بِاٰيَةٍ
اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِۜ لِكُلِّ اَجَلٍ كِتَابٌ ﴿٣٨﴾ يَمْحُوا اللّٰهُ
مَا يَشَٓاءُ وَيُثْبِتُۚ وَعِنْدَهُٓ اُمُّ الْكِتَابِ ﴿٣٩﴾

---

48 Kur'an bir beşer dili olan Arapça'ya ve bir beşer olan Hz. Peygamber'e isnat edildiği her yerde inzal formunu kullanır (Bkz: 12:2, not 3). Arapça indirildiğinin vurgulanması, esasen anlaşılabilirliğine yapılan vurgudur. Bu hem dil açısından, hem delâlet açısından böyledir. Zira 'Arab ismi bu kavme "açık ve anlaşılır" bir lisan konuştuğu için verilmiştir (*Mekâyîs*). Delâlet açısından da böyledir. Zira aşkın mânalar içkin kelimelerin kalbine inzal olmuştur. Kendini lafızda ifşa eden mâna kelâmın ruhu, o ruhun içinde meskûn olduğu lafız ise kelâmın bedeni mesabesindedir. Bu ikisinin ayrılması kelâmın hayattan çekilmesi sonucunu doğurur ki, buna "kelâmın ölümü" de diyebiliriz.

49 Yani: 'Muhammedi dönemin mucizesi de Kur'an'dır.' Veya: "Her vahyin bir vâdesi vardır" (Mukâtil); yahut: "Her ecelin bir yazılımı vardır". *Ecel*, "süre, dönem" anlamına gelir. Bu ibare iki şekilde anlaşılabilir. Birincisi: Hz. Peygamber'e yönelmesi mukadder olan "Önceki peygamberlere verilen mucize türleri neden sana verilmedi" sorusuna cevap olarak. İkincisi: "Diğer ilâhî mesajlar varken niçin yeni bir mesaja ihtiyaç duyuldu?" sorusuna cevap olarak (Zemahşerî ve Râzî). Birincisi âyetin iç bağlamıyla uyumlu, ikincisi ise bir sonraki âyetle uyumludur. Zemahşerî bu ibareyi aynen şöyle açıklamıştır: "Şeriatların maslahatları vardır. Şartların ve zamanın farklılığına bağlı olarak farklılaşır. Her zamana uygun bir hüküm vardır. Kullar üzerine, onların iyiliği için ne gerekliyse o yazılır". Ayrıca buradaki "kitabı", bize ulaşan ilk orijinal tefsirin sahibi Mukâtil de "vahiy" olarak yorumlar.

50 Yukarıya bağlı olarak bu ibaredeki "yok edilen" ve "bırakılıp sağlamlaştırılan" ile, ilâhî mesajların insanlığın aklî ve sosyal gelişimine paralel olarak sürekli yenilenmesi kastedilmiş olabilir (Zemahşerî). Katâde bu âyeti, yine şeriatların yenilenmesiyle ilgili olan 2:106 ile açıklamıştır. Klasik tefsir bu ibarenin

وَاِنْ مَا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذ۪ي نَعِدُهُمْ اَوْ
نَتَوَفَّيَنَّكَ فَاِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَعَلَيْنَا
الْحِسَابُ ﴿٤٠﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا نَأْتِي الْاَرْضَ
نَنْقُصُهَا مِنْ اَطْرَافِهَاۜ وَاللّٰهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ
لِحُكْمِه۪ۜ وَهُوَ سَر۪يعُ الْحِسَابِ ﴿٤١﴾ وَقَدْ مَكَرَ
الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلِلّٰهِ الْمَكْرُ جَم۪يعاًۜ يَعْلَمُ
مَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍۜ وَسَيَعْلَمُ الْكُفَّارُ لِمَنْ
عُقْبَى الدَّارِ ﴿٤٢﴾ وَيَقُولُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا لَسْتَ
مُرْسَلاًۜ قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ شَه۪يداً بَيْن۪ي وَبَيْنَكُمْۙ
وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ ﴿٤٣﴾

40 İMDİ, onları tehdit ettiğimiz (cezanın) bir kısmını ister sana (daha hayatında) gösterelim, isterse (ondan önce) senin ölümünü takdir edelim: unutma ki sana düşen yalnızca tebliğ etmektir; (onların) hesabını görmekse sadece bize düşer.

41 Peki onlar görmediler mi ki, Biz yeryüzüne müdahil olup, ona (ait değerleri) her bir tarafından eksiltiyoruz?[51]

(Şu kesin) ki; Allah yasa koyar, O'nun yasasını kimse bozamaz. Üstelik O hesabını pek çabuk görür.

42 Doğrusu onlardan öncekiler de zaafı ustaca gizlenmiş düzenler kurmuşlardı; fakat bütünüyle kusursuz düzen kurarak (diğer düzenleri boşa çıkarmak)[52] sadece Allah'a has idi; (zira) O her bir canın ne kazandığını bilir. Ama mutlu sonun kimin hakkı olduğunu, (bir gün) gelecek o şedit kâfirler de bilecekler.

43 İmdi, inkârda ısrar eden kimseler; "Sen, Allah tarafından gönderilmiş değilsin"[53] diyorlar.

Sen (de) de ki: "Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter; bir de, dağarcığında ilâhî mesajın bilgisi bulunan kimseler."

---

konusu üzerinde ihtilaf etmiştir. *Silinen* ya da *bırakılan,* insanların "yazılan amelleri" ya da "o amellere mesnet olan yazgıları" veya "ecelleri" olabileceği gibi; "Mekkelilerin küfürleri" ya da "yeryüzündeki varlıklar" da olabilir (Taberî; Zemahşerî; Râzî). Tabii bu ifadenin "Kur'an vahyi" ile ilgili olduğunu düşünenler arasından, kendi nesh teorilerine göre yorumlayanlar da çıkmıştır. İbarenin delâleti tek bir mânaya indirgenemezse de, tercihimiz bağlamla uyumludur.

51 Bu eksiltmeyi, aktüel olarak yorumlayıp ilk İslâm toplumunun toprak kazanımlarına atfedenler olmuştur (İbn Abbas ve Dahhâk). Âyetin indiği Mekke dönemi dikkate alındığında bu yorum uzaktır. Belki bu açıdan müşriklerin hayat alanının git gide daraldığını ifade edebilir. Mücâhid bu ibarenin "insanların ölümü" anlamına geldiği yorumunu yapmıştır (Taberî). Benzer bir ifadeyle Enbiya 44'te de dile getirilen bu eksiltme, başta insan olmak üzere yeryüzünü ayrıcalıklı kılan tüm değerlere teşmil edilebilir. Kanaatimizce Kur'an'da iki yerde geçen bu ifade, bu sûrenin 3. âyetinde (Krş: 15:19; 50:7) geçen *medde'l-'ard* (O yeryüzünü uzatıp yaydı) ibaresinin mukabilidir: uzatmak-kısaltmak (Bkz: 13:3, not 6 ve 21:44, not 53). Ne muhteşem bir tevafuktur: İnsanın arşı ruhudur, arzı bedeni ve hassaten beyni. Beyin tıpkı yeryüzü gibi engebelidir. Eğer düz olsaydı, mevcut zekâya sahip olabilmek için insan başının şu andakinden beş kat daha büyük olması gerekirdi. Allahu ekber!

52 *el-Mekru*daki belirlilik çeviriye böyle yansır.

53 Mekke egemenlerinin bu itirazı, peygamberlik kurumunu kökten inkârdan çok Hz. Peygamber'in peygamberliğini inkâra yönelik gibidir.

14. İBRAHİM SÛRESİ

Sûre adını, 35-41. âyetlerinde geçen Hz. İbrahim'in ailesini Allah'a emanet ediş kıssasından alır. Kur'an'da bir çok yerde Hz. İbrahim anlatılmasına rağmen bu sûreye bu adın verilmesi anlamlıdır.

Mekke'de inmiştir. 28 ve 29. âyetlerinin Medine'de indiği görüşü, sadece iniş sebebi rivayetlerine dayanır. Bunu surenin iç bağlamı desteklemez (Krş: 6. sûrenin girişi). Zira sûrede konu ve üslûp bütünlüğü vardır. Cabir b. Zeyd tertibinde Şura-Enbiya, diğer ilk tertiplerde Nûh-Enbiya arasına yerleştirilir. Bütün bu veriler ışığında sûrenin zamanını, peygamber kıssalarının yer aldığı boykot dönemi sonrası olarak tesbit edebiliriz. Tıpkı aynı döneme ait Sâd, A'râf, İsrâ, Enbiya gibi, kıssalarda ilk sırayı Yahudi ve Yahudileşme sorununa verir.

Sûrenin ana teması Allah'a kayıtsız şartsız teslimiyettir. Teslimiyetin zımni bir şükür olduğu, daha girişte şu vurucu âyetle ifade edilir: "Eğer şükrederseniz size olan nimetimi artırırım, yok eğer nankörlük ederseniz iyi bilin ki azabım pek şiddetli olacaktır" (7). İbrahim ailesi üzerinden dile gelen bu hakikat, insanın Allah huzurundaki esas duruşudur. Bu çerçevede insanın mazisi, hâli ve istikbali ele alınarak tarihî örnekler şimdi ve buradaya taşınır, bu örneklerin hatırlatıldığı muhataplara ebedî istikbal için tedbir üretmeleri öğütlenir.

Sûre, Kur'an'ın bütününde görülen geçmiş-gelecek, dünya-âhiret, iman-amel, gösterge-hakikat, âfak-enfüs arasında bağ kuran bir akıl inşâ etmeyi amaçlar. Bu amacı en güzel veren âyetler toprak-kök, kök-meyve bağlarını iyi/güzel, kötü/çirkin örneğinde ortaya koyan 24-27. âyetlerdir. Bu, Kur'an'ın en dikkat çekici pasajlarından biridir. Güzel söz kökü toprakta sabit dalları duaya duran eller gibi semaya yükselmiş güzel ağaca, çirkin söz de kökü yerinden sökülüp yerini yurdunu kaybettiği için cüruf hâline gelmiş, kuruyup çürümüş ağaca benzetilmiştir. Bu benzetmeler üzerinden sözün gücüne dikkat çekilmektedir. Ancak sözün güçlü olabilmesi için, onun hakikatin toprağında neş'et etmesi gerekir. Hakikatten kopan söz, toprağından kopan ağaç gibi çürür.

Sûrenin son konusu, hakikatten neşet eden hak söze sırtını dönenleri bekleyen feci akıbettir (42-50). Bu akıbetten kurtulmanın tek yolu aktif bir akletme yeteneğine sahip olmaktır (51-52).

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ
الٓرٰ كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ اِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ
مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ بِاِذْنِ رَبِّهِمْ اِلٰى
صِرَاطِ الْعَز۪يزِ الْحَم۪يدِۙ ﴿١﴾ اَللّٰهِ الَّذ۪ي لَهُ مَا فِي
السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۜ وَوَيْلٌ لِلْكَافِر۪ينَ
مِنْ عَذَابٍ شَد۪يدٍۙ ﴿٢﴾ اَلَّذ۪ينَ يَسْتَحِبُّونَ
الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِ وَيَصُدُّونَ عَنْ
سَب۪يلِ اللّٰهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجاًۜ اُو۬لٰٓئِكَ ف۪ي
ضَلَالٍ بَع۪يدٍ ﴿٣﴾ وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ اِلَّا
بِلِسَانِ قَوْمِه۪ لِيُبَيِّنَ لَهُمْۜ فَيُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ يَشَٓاءُ
وَيَهْد۪ي مَنْ يَشَٓاءُۜ وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ ﴿٤﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 *Elif-Lâm-Râ!*[1]

BU, insanlığı, Rablerinin arzusuyla karanlıklardan aydınlığa; tüm övgülerin muhatabı olan, her işinde mükemmel olanın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir vahiydir.[2]
2 O Allah'tır ki, göklerde ve yerde olan her şey tamamen kendisine aittir.

(Hak ettikleri) şiddetli cezadan dolayı vay o kâfirlerin hâline!
3 Onlar ki, sevgilerini dünya hayatına hasrederek onu âhirete tercih ederler; başkalarını da Allah yolundan çevirirler; dahası o (yolu) çapraşık ve dolambaçlı göstermeye çabalarlar. İşte onlar, derin bir sapıklığa gömülmüşlerdir.[3]

4 BİZ her peygamberi yalnızca kendi kavminin diliyle gönderdik ki, mesajı onlara açık ve net olarak iletsin.[4] Bundan sonradır ki Allah tercih edeni/ettiğini saptıracak, tercih edene/ettiğine hidayet edecektir:[5] Zira her işinde mükemmel olan, hükmünde tam isabet eden O'dur.

---

1 İniş sürecinde ilk geçtiği 68:1'in notuna bkz.

2 Vahyin akla nisbeti, ışığın göze nisbeti gibidir. Işıksız kalan göz de, vahiysiz kalan akıl da kördür. Vahyin maksadı akılları bilinçaltının karanlığından bilinç semasının aydınlığına çıkarmaktır. Bilinç semasının güneşi ise vahiydir. Bu âyet cahiliye aklını "karanlık" olarak isimlendirmektedir. Bu yüzden vahyin hedeflerini, onun "karanlık" olarak nitelediği cahiliyye insanının bilgi ve birikimiyle sınırlamak, Kur'an'la çelişen bir yaklaşımdır.

3 Krş: 7:45, 86; 11:19. Allah'ın dosdoğru yolunu eğri büğrü, çapraşık ve dolambaçlı göstermenin her türünü kapsar. Bunun bir türü cepheden saldırı yöntemiyle dini hayattan dışlama amacıyla yapılır, bir başka türü de sûret-i haktan görünerek sahte kutsallık icadı yoluyla yapılır.

4 Peygamberlerle gönderilen mesajın gönderildikleri toplumların diliyle olmasının gerekçesi dikkat çekicidir: "..mesajı onlara açık ve net olarak iletsin". Burada vahyin beşer diliyle indirilmesinin maksadı verilmektedir. O maksat açık ve net olarak anlaşılmaktır. Zira vahyin indiriliş amacı, ancak anlaşılmasıyla gerçekleşir.

5 Zımnen: Sapmayı tercih edenin sapmasını tercih eder, hidayeti tercih edenin hidayetini tercih eder. *Men yeşâ'* ibarelerinin geçtiği birçok yerde standart olan "tercih edeni/tercih ettiğini" veya "hak edip isteyeni/istediğini" şeklindeki çevirimizin dilsel gerekçesi, *men* ile birlikte gelen *yeşâ'* fiillerinin iki özneyi

5 Nitekim, Musa'yı da âyetlerimizle "Kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar ve onlara (imtihan ve yardıma dair) Allah'ın Günleri'ni hatırlat" diye göndermiştik.[6] Çünkü bunda sonuna kadar sabreden ve şükretmek için var gücünü harcayan herkes için dersler vardır.[7]

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى بِاٰيَاتِنَٓا اَنْ اَخْرِجْ قَوْمَكَ
مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ وَذَكِّرْهُمْ بِاَيَّامِ اللّٰهِۜ
اِنَّ فٖي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٥﴾

(insan ve Allah/*men* ve *huv:*) de gören konumudur. İki özneyi de gören *men yeşâ'* ibaresi, hem "tercih eden kimseyi" hem de "tercih ettiği kimseyi" anlamını birlikte verir. Biz mealimiz boyunca, ilâhî irade ile beşeri iradenin etkileşim içinde olduğu bağlamlarda *men yeşâ'* ibaresini, "tercih edeni/tercih ettiğini" şeklinde karşıladık. Bu iki özneyi birlite gören çevirimizin dilsel ve lafzi gerekçesidir (Krş: 16:2, not 4). Geleneksel tefsir, kaderciliğin baskısı altında şekillenen kelâmın da etkisiyle, *şâe* fiilini "tercih edip yapma/yaratma" asli anlamından çıkarıp, "irade etti" (*erâde*) sınai anlamına taşımıştır. Bu konuda Matüridi (ö. 333) istisna teşkil etmektedir. O bu âyeti açıklarken, *şâe* fiilini diğer müfessirler gibi *erâde* ile değil, "tercih etti" anlamına gelen *âsera* ile tefsir etmiştir (*Te'vîlât*, VII, 458).
Bir de çevirimizin istikrai ve Kur'ani gerekçesi vardır ki, birincisinden daha kesindir. Soru şudur: Allah saptırır mı? Kur'an'da *yudillullahu men yeşâ' ve yehdî men yeşâ'* ibaresinin geldiği tüm âyetleri "Allah dilediğini saptırır, dilediğine hidayet eder" şeklinde anlayan ve çevirenler, doğru mu söylüyorlar? Madem dilediğini saptırıyor, niçin sapanları cezalandırıyor? Madem cezalandırıyor, niye saptırıyor? Madem insanlar O dilediği için sapıp, O dilediği için hidayet buluyorlar, o zaman bu kadar peygamberi, kitabı niçin gönderiyor? O peygamberler niçin davete adanıyor, eza cefa çekiyor, ölümü göze alıyorlar? Madem Allah saptırıyor, o zaman "Ebu leheb'in eli niçin kurusun?" Sapanların akıbeti niçin azap olsun? Gerçekten de Allah dilediğini mi saptırır, yoksa sapmayı tercih edenin sapmasını mı tercih eder, yani ona izin mi verir? İşte cevabı kolaylaştıran ipuçları: "Allah kâfir bir topluma asla rehberliğini bahşetmez." (2:264 ve daha bir çok yerde). "Allah günahkarlıkta (ittifak hâlindeki) bir topluma asla rehberliğini bahşetmez." (5:108 ve daha bir çok yerde). "Allah zulme gömülmüş bir topluma asla rehberliğini bahşetmez." (2:258 ve 8 ayrı yerde daha). "Yalanı tabiat haline getiren hiçbir nankörü, Allah asla doğru yola yöneltmez." (39:3). "Allah yalan dolanla kendini ziyan eden birini asla hedefe ulaştırmaz." (40:28). Onlarca âyet böyle söylerken, hâlâ *men yeşâ'* ibarelerini insani özneyi gören gözünü kör ederek, sadece ilâhî özneyi gören gözüyle çevirmek, hem Allah'a iftira, hem insana haksızlık, hem de ilâhî ve beşeri emeğe saygısızlıktır. İşte bu iki nedenle *men yeşâ'* ibareleri çift özneyi gören konumuna layık olarak çevrilmek zorundadır.

Zira kul hak etmeden Allah ceza da, bela da vermez. Kulun ceza ve belayı hak eden işler yapması, açık veya örtük, onun o akıbeti "istemesi" anlamına gelir. (Konuyla ilgili örnek âyet ve daha ayrıntılı açıklamalar için bkz: 10:25; 13:27; 24:21, notlar.)

6 Hatırlamak genellikle geçmişte kalıp unutulmuş şeyler için kullanılır. Âyetin son cümlesi de hatırlatma gerekçesi olarak "ders almayı" gösterdiğine göre, hatırlatılması istenen şeyler geçmişe ilişkin olmalıdır. Âyetin bağlamı da bunu desteklemektedir. Bunlar, hem İsrâiloğullarının özel tarihinde hem de onların bilgisi dahilinde olan bölge insanının genel tarihinde yer alan inişler ve çıkışlar, alçalışlar ve yükselişler, yenilgiler ve zaferler olmalıdır. Bununla birlikte âyetin kastettiği "Allah'ın günleri"nin, kıyamet ve sonrasındaki hesap günü olarak anlaşılması da mümkündür (Krş: 45:14). Son tahlilde âyet Allah'ın zamana müdahil oluşunu, Allah'tan bağımsız bir gelecek tasarımının mümkün olamayacağı ebedî gerçeğini haber vermektedir.

7 *Şekûr* kalıbına verdiğimiz bu mananın gerekçesi ve referansı için bkz: 64:17, not 22.

وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ
اِذْ اَنْجٰيكُمْ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُٓوءَ
الْعَذَابِ وَيُذَبِّحُونَ اَبْنَٓاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ
نِسَٓاءَكُمْ وَفٖي ذٰلِكُمْ بَلَٓاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظٖيمٌ ﴿٦﴾
وَاِذْ تَاَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَاَزٖيدَنَّكُمْ وَلَئِنْ
كَفَرْتُمْ اِنَّ عَذَابٖي لَشَدٖيدٌ ﴿٧﴾ وَقَالَ مُوسٰٓى اِنْ
تَكْفُرُٓوا اَنْتُمْ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ جَمٖيعًا فَاِنَّ
اللّٰهَ لَغَنِيٌّ حَمٖيدٌ ﴿٨﴾ اَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَؤُا الَّذٖينَ
مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذٖينَ مِنْ
بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ اِلَّا اللّٰهُ جَٓاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ
بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّٓوا اَيْدِيَهُمْ فٖٓي اَفْوَاهِهِمْ

6 İşte o zamanlar Musa kavmine demişti ki: "Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın; hani O sizi Firavun çevresinin elinden kurtarmıştı? Onlar size işkencenin en bayağısını reva görüyorlar, oğullarınızı boğazlıyor kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı.[8] Bu yaşananlar, içerisinde Rabbinizden size gelen ağır bir sınavı barındırıyordu. 7 Hani Rabbiniz size şunu duyurmuştu: 'Eğer şükrederseniz size (olan nimetimi) artırırım,[9] yok eğer nankörlük ederseniz iyi bilin ki azabım[10] pek şiddetli olacaktır.'
8 Ve Musa dedi ki: "Siz ve yeryüzünde bulunan herkes topyekûn nankörlük etseniz bile, şunu unutmayın ki Allah; övgülerin tümü kendine mahsus olan, kendi kendisine yeten yegâne zâttır."

9 SİZDEN öncekilerin haberi size gelmedi mi? Nûh, 'Âd ve Semud kavimlerinin ve onlardan sonra gelenlerin... Ki onları(n başına neler geldiğini) Allah'tan başka kimse bilmez.

Elçileri onlara hakikatin apaçık delilleriyle gelmiş, onlar ise nimeti teperek (sözlerini) ağızlarına tıkmışlar[11]->

8 Oğullar ve kadınlara dair bir açıklama için bkz: 7:127, not 93.

9 Nimetin şükrünü eda için kadrini idrak gerekir. Bir nimetin kadrini lâyıkıyla idrak de o nimeti vereni bilmekle olur. Her nimetin şükrü kendi cinsindendir. Ve şükür insanın neye daha çok değer verdiğinin göstergesidir. Zira neye çok şükrediyorsanız onun artmasını istiyorsunuz, neye değer veriyorsanız ona çok şükrediyorsunuz demektir.

10 *Azâb*'ın kök manası olan "mahrumiyet" için ilk kullanıldığı 68:33 ve 29 nolu notuna bkz.

11 Ya da lafzen: "ellerini ağızlarına koyarak". *Yed* mecazen "nimet" manasına gelir (Zemahşerî). Buna göre vahiy Allah'ın nimetlerinin kaynağıdır. Onlar başta vahiy olmak üzere peygamberlerinin uyarı ve nasihatlerini ağızlarına tıkmakla nimeti geri tepmişlerdir. Tercih ettiğimiz anlam, ibarenin bu deyimsel karşılığıdır. İbare, zamirlerin merciine bağlı olarak çok farklı şekillerde anlaşılabilir. Mesela tehdit içeren "kes sesini" anlamında; veya şaşkınlık içeren; "üstüme iyilik sağlık, bu da nereden çıktı" anlamında; veya korkuyla karışık endişe içeren "başımıza taş yağacak, duymamış olalım" anlamında... Nitekim Râzî bu ibareyi tam 10 farklı şekilde okumuştur. Bu ibareden hemen önce, helâk edilen ve 'Allah'tan başka kimsenin bilmediği' bir çok kavimden söz edilmişti. Bu, "Biz Kur'an'da helâk olan her kavmin kıssasını anlatmadık" anlamına gelir. Bu hakikati, Kur'an'da kıssası anlatılanlar yanında anlatılmayan peygamberlerin de bulunduğu gerçeği (40:78) ile birlikte düşünmek gerekir. Zira Kur'an'a göre, peygamber gönderilmemiş toplum yoktur (4:165; 10:47; 35:24).

وَقَالُٓوا اِنَّا كَفَرْنَا بِمَٓا اُرْسِلْتُمْ بِه۪ وَاِنَّا لَف۪ي شَكٍّ
مِمَّا تَدْعُونَنَٓا اِلَيْهِ مُر۪يبٍ ﴿٩﴾ قَالَتْ رُسُلُهُمْ
اَفِي اللّٰهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ
يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ
اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّىۜ قَالُٓوا اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَاۜ
تُر۪يدُونَ اَنْ تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ اٰبَٓاؤُ۬نَا
فَأْتُونَا بِسُلْطَانٍ مُب۪ينٍ ﴿١٠﴾ قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ
اِنْ نَحْنُ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَمُنُّ عَلٰى
مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِه۪ۜ وَمَا كَانَ لَنَٓا اَنْ نَأْتِيَكُمْ
بِسُلْطَانٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِۜ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ
الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾ وَمَا لَنَٓا اَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى اللّٰهِ
وَقَدْ هَدٰينَا سُبُلَنَاۜ وَلَنَصْبِرَنَّ عَلٰى مَٓا اٰذَيْتُمُونَاۜ
وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ۟ ﴿١٢﴾

<- ve "Şunu aklınıza koyun ki biz sizinle gönderilenleri reddediyoruz; zira biz, davet ettiğiniz şeye dair endişe verici derin bir şüphe içindeyiz" demişlerdi.[12]

10 Elçileri onlara "Gökleri ve yeri var eden Allah hakkında kuşku ha?" dediler; "O sizi günahlarınızdan arındırıp bağışlamaya ve sizin (hak ettiğiniz cezayı) belirli bir süreye kadar erteleyerek, sizleri (tevbe etmeye) çağırıyor."

Onlar şöyle cevapladılar: "Siz de bizim gibi ölümlü bir insandan başkası değilsiniz. Siz bizi babalarımızın öteden beri tapa geldiği şeylerden vazgeçirmek istiyorsunuz. Madem öyle, bize ikna gücü apaçık bir belge[13] getirsenize!"

11 Peygamberleri onlara şöyle cevap verdi: "Evet, biz de yalnızca sizin gibi ölümlü birer insanız, ama Allah kullarından tercih ettiği kimseyi (vahiyle) nimetlendirir; üstelik Allah'ın izni olmaksızın, yaptırım gücü olan (mucizevî) bir belgeyi size sunmak da, bizim üstümüze vazife değildir.[14] Ne ki yürekten inananlar yalnızca Allah'a güvenip dayanmalıdırlar. **12** Hem bize yollarımızı bulmada rehberlik ettiği hâlde, Allah'a neden güvenip dayanmayalım ki? Ve elbette sizin bize çektirdiğiniz eza ve cefaya rağmen direneceğiz: sağlam bir dayanak arayan herkes de sadece Allah'a güvenip dayansın!"

---

12 *Murib* için bkz: 9:110, not 140. *Şekk* ile farklılığı için bkz: 34:54, not 70.
Yani zımnen şunu diyorlar: 'Tamam hadi inanalım, ama eğer böyle yaparsak kurulu düzenimiz bozulur, siyasal ve sosyal istikrar kaybolur. Bize getirdiğiniz yeni dine uymanın bize bir yarar sağlayıp sağlamayacağından emin değiliz.'

13 *Sultan*, kök mana olarak hem "kesin delil, belge, gerekçe" hem de "şiddet, güç, kuvvet, keskinlik" manasına gelir (*Lisân*). Buna göre "gücü meşrulaştıran, gücü karşısında baş eğdiren delil" anlamı çıkmaktadır. Çevirimizin gerekçesi budur (Farklı bir vurgu için bkz: 17:65, not 86).

14 *Mâ kâne li...* kalıbı için bkz: 12:76, not 77.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِنْ
اَرْضِنَا اَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا فَاَوْحٰى اِلَيْهِمْ
رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمِينَ ﴿١٣﴾ وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ
الْاَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْ ذٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي
وَخَافَ وَعِيدِ ﴿١٤﴾ وَاسْتَفْتَحُوا وَخَابَ كُلُّ
جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿١٥﴾ مِنْ وَرَائِهِ جَهَنَّمُ وَيُسْقٰى
مِنْ مَاءٍ صَدِيدٍ ﴿١٦﴾ يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ
يُسِيغُهُ وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَمَا
هُوَ بِمَيِّتٍ وَمِنْ وَرَائِهِ عَذَابٌ غَلِيظٌ ﴿١٧﴾
مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ اَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ
اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ لَا
يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلٰى شَيْءٍ ذٰلِكَ هُوَ
الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ﴿١٨﴾

13 Sonunda inkârda direnenler peygamberlerine (iki seçeneğiniz var) dediler: "Ya sizi yurdumuzdan sürüp çıkarırız veya bizim inancımıza dönersiniz!"[15]

Bunun ardından Rableri kendilerine şöyle vahyetti: "Zalimleri kesinlikle helâk edeceğiz; **14** onların ardından (boşalan) yere sizi yerleştireceğiz."

İşte bu (mutlu son), Benim mutlak otoritemden ve tehdidimden korkan kimselere mahsustur.

15 Ve (mü'minler) önlerinin açılmasını niyaz ettiler. İnatçı zorbaların tümü ise dünyadan yıkılıp gittiler. **16** (İş bununla bitmedi.) Onun ardından cehenneme vardılar:

Onlara orada iğrenç[16] bir sıvı sunulacak. **17** Onu (yutmak için) yutkunacak, fakat bir türlü yutamayacak. Derken ölüm(den beter bir hâl) her yandan gelip onu kuşatacak, ne ki o ölme imkânına kavuşamayacak.[17] Ve onun arkasından, azap daha da ağırlaşacak.

18 Rablerini inkârda direnenlerin yapıp ettikleri (iyi şeyler), fırtınalı bir günde rüzgârın haşince saçıp savurduğu küle benzer; onların eline kazandıklarından hiçbir şey geçmez.[18] Bu, işte budur hedefin çok uzağına düşmek.[19]

---

15 İnanca karşı zorbalığın tarihte yaşanmış fakat tarihte kalmamış bir örneği (Krş: 7:88-89).

16 Zımnen: Zira kendileri Allah'ın emanet ettiği pırıl pırıl hayatı iğrenç hâle getirdiler. "Yüz çevirmek ve geri dönmek" manasındaki *sadde* köküne nisbet edilen *sadîd*, "bir yaradan taşan kanla karışık irin" manasına gelir (İbn Fâris). Çevirimiz bu içeriği yansıtmayı amaçlar.

17 Bkz: "Yoo, bugün tek bir yok oluşu çağırmayın, aksine bir çok yok oluşu çağırın!" (25:14) Çevirimizin gerekçesi, nefyin haberinin *bâ* ile gelmesidir.

18 Zımnen: Allah'tan yoksun eylem anlam ve amaçtan yoksun eylemdir; tıpkı kül gibi işi bitmiş bir atıktır; savrulmaya açıktır.

19 *Ed-dalâlu'l-ba'îde* bu bağlamda verebileceğimiz en münasip karşılık budur (*Lisân* ve *Tâc*).

19 GÖRMEZ misin ki Allah, gökleri ve yeri mutlak hakikate (bir atıf olsun diye) amaçlı ve anlamlı olarak[20] yarattı. (Dolayısıyla) eğer tercih ederse sizi topyekûn ortadan kaldırır, yerinize yepyeni bir varlık türü[21] getirir: 20 bu Allah için erişilmesi güç bir şey de değildir.[22]

21 Derken, (hesap günü) toptan Allah'ın huzuruna çıkacaklar. Ve altta kalan zayıflar[23] büyüklük taslayanlara diyecekler ki: "Sahiden biz zamanında size uymuştuk; şimdi siz Allah'ın azabından bir şeyi bizden savabilecek durumda mısınız?"

Onlar cevap verecekler: "Eğer Allah bize bir yol gösterseydi, biz de size kılavuzluk ederdik; inleyip sızlasak da (başımıza gelene) sabretsek de, bizim için hepsi bir: artık bizim sığınacak bir yerimiz yok!"[24]

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ
بِالْحَقِّ اِنْ يَشَاْ يُذْهِبْكُمْ وَيَاْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ
﴿١٩﴾ وَمَا ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ بِعَزِيزٍ ﴿٢٠﴾ وَبَرَزُوا لِلّٰهِ
جَمِيعًا فَقَالَ الضُّعَفٰٓؤُا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوٓا
اِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ اَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا مِنْ
عَذَابِ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ قَالُوا لَوْ هَدٰينَا اللّٰهُ
لَهَدَيْنَاكُمْ سَوَٓاءٌ عَلَيْنَٓا اَجَزِعْنَٓا اَمْ صَبَرْنَا مَا
لَنَا مِنْ مَحِيصٍ ﴿٢١﴾

20 Lafzen: "Hak ile". *Bi'l-hakk*, Kur'an'da ilâhî eylemi niteleyen olarak geldiği bir çok yerde hem eylemin (burada "yaratma") mükemmelliğini, hem öznenin (Allah) mutlaklığını, hem de nesnenin (gökler ve yer) amaçlılığını ve anlamlılığını ifade eder. Çünkü O, hiçbir şeyi amaçsız yaratmamıştır (3:191). Zıddı *bâtıl*'dır ve *bâtıl* "anlamsızlık ve amaçsızlığa" delâlet eder (Bkz: 21:18 ve 52:35). Kelimenin başındaki *bâ* edatı hem "gerekçe", hem "bağlantı ve atıf", hem de "aracılık" ifade eder. Parantez içi açıklamamız, edatın bu muhtevasını çeviriye yansıtmak içindir. Gökleri ve yeri birer âyet olarak niteleyen sayısız âyet, onların Mutlak Varlık'a atıf yapan birer gösterge oluşlarına dikkat çekmektedir. Göstergenin gösterdiği hakikati görebilmek, ancak varlığa amaçlılık penceresinden bakmakla mümkündür. İşbu nedenle Zemahşerî "hakikatle" ifadesini "hikmetle, doğru bir amaç ve muhteşem bir iş için... O onları amaçsız ve keyfî olarak yaratmadı" şeklinde açıklar.

21 Ya da: "yepyeni bir toplum" (Krş: 35:16-17). *Halk*, "insan nesli, insanlık" manasına geldiği gibi "var etme ve varlık" manasına da gelir. Her iki anlamıyla da bu ilâhî uyarı, tüm insan soyunun bir başka varlıkla takasına yönelik gibi gözükmektedir. Hitabın insan soyunun tümünü kapsadığı, âyetin girişinden çıkarılabilir. Ayrıca, aynı tür içerisinden daha küçük ölçekli bir değiş-tokuşun kastedildiği Mâide 5:54'te *halk* değil *kavm* kullanılmaktadır (Ayrıca krş: 4:133). İbarenin yapısı, silinen toplumun kökünün kazınmasını değil, üzerinin çizilip onların yerine başkalarının getirilmesini ifade eder. Bu ceza her iki toplumun da eş zamanlı olarak mevcudiyetine mani değildir. Zira fiil *bâ* ile geçişli yapılmıştır (*Furûk*, s. 28).

22 Aynı ibarenin benzer bir bağlamda kullanılmasıyla ilgili bkz: 35:16-17.

23 Lafzen: Mustaz'aflar. Kur'an'da sözü edilen üç tip mustaz'af için bkz: 34:31, not 48. Bu âyettekiler kınanan mustaz'aflardır. Bunların belirgin vasfı ikidir. Birincisi: sırf sorumluluktan kaçmak için haklarından vazgeçerler. İkincisi: kazara ezilmekten kurtulsalar, kendileri de başkalarını ezerler.

24 *Mahîs*: mastar olarak "kurtuluş, kaçış", ism-i mekân olarak "sığınak" manasına gelir.

وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِىَ الْاَمْرُ اِنَّ اللّٰهَ
وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُكُمْ فَاَخْلَفْتُكُمْ
وَمَا كَانَ لِىَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ اِلَّٓا اَنْ
دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِى فَلَا تَلُومُونِى
وَلُومُٓوا اَنْفُسَكُمْ مَٓا اَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَٓا
اَنْتُمْ بِمُصْرِخِىَّ اِنِّى كَفَرْتُ بِمَٓا اَشْرَكْتُمُونِ
مِنْ قَبْلُ اِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿٢٢﴾
وَاُدْخِلَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ
فِيهَا بِاِذْنِ رَبِّهِمْ تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ ﴿٢٣﴾ اَلَمْ
تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ
طَيِّبَةٍ اَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِى السَّمَٓاءِ ﴿٢٤﴾

22 Ve hüküm kesinleşip iş bitince şeytan dedi ki: "İşte hakikat: Allah size gerçekleşmesi kesin olan bir söz vermişti, ben de size söz vermiştim: fakat size verdiğim sözü tutmadım. Zira benim sizin üzerinizde yaptırım gücüm bulunmamaktaydı. Ne var ki sizi sadece davet ediyordum, siz de benim davetime yumuluyordunuz. Dolayısıyla beni suçlamayın, asıl kendinizi suçlayın! Ne ben sizin imdadınıza yetişecek durumdayım, ne de siz benim imdadıma. İşin gerçeği ben, sizin daha önce beni Allah'a ortak koşma girişimlerinizi de (ilahi mahkemede) kesinlikte reddediyorum!"[25]

Elbette zalimlerin hakkı, elem verici bir azaba mahkûm olmaktır.[26]

23 Fakat iman eden ve o imana uygun iş işleyen kimseler, zemininden ırmaklar akan cennetlere buyur edilecekler. Onlar orada Rablerinin izniyle ebedî kalacaklar. Onlar orada (birbirlerine şöyle) mukabele edecekler: "Selamlar/mutluluklar!.."

24 ALLAH'IN güzel bir söze nasıl bir benzetme yaptığını görmez misin? O, kökü (yerde) sabit, dalları göğe uzanan alımlı bir ağaç gibidir;–>

25 Yani: Ey şirk koşanlar! Siz böyle yapmakla beni tanrılık makamına çıkardınız, fakat ben sizin bana olan bu teveccühünüzü karşılayamazdım. Doğal olarak beni nankör durumuna düşürdünüz. Vahiy, mü'min muhatabında doğru bir şeytan tasavvuru inşâ eder. Bu tasavvurda şeytan insanın ötekisi ve gerçek düşmanıdır. şeytan varken insanın ille de ötekileştirecek başkaca bir düşman aramasına gerek yoktur. Burada da görüldüğü gibi şeytan Allah'ın hasmı olamaz. Bu şirktir (Âyet 30). O sadece Allah'a asi olmuş zavallı bir mahluktur. İnsan üzerinde etkin bir gücü yoktur (Krş: 15:42; 17:65). Onun insan üzerindeki tüm tasarrufu, insanın kendisine transfer ettiği irade ile kaimdir. Bir başka ifadeyle; şeytanın insana karşı kullandığı tüm cephaneyi ona yine insan verir. Dolayısıyla, insandan sadır olan kötülüklerin suçlusu aynadaki görüntüler değil, o görüntünün gönüllü seyircisi olmakla kalmayıp Allah'ın verdiği aklı kullanmayan ve iradesini şeytana transfer ederek yerine vehmi koyan insandır. Bu yüzden Râzî insanın arzu ve tutkularını temsil eden *hevâ* için *eş-şeytânu'l-'aslî* (aslî şeytan) der.

26 Bu cümlenin Allah'a atfedilmesi bize daha makul göründü (Krş: Zemahşerî).

<– 25 Rabbinin izniyle o her mevsim ürün verir.

İşte Allah belki ders alırlar diye insanlara böyle misaller veriyor.

26 Çirkin bir söz ise, (ekili olduğu) yerden kökten sökülüp çıkarılmış (kendi başına) ayakta duramayan zavallı bir ağaç gibidir...

27 Allah inanıp güvenen kimseleri sabit, sağlam bir sözle hem dünyada hem de âhirette sapasağlam (ayakta) tutar; ve Allah zalimlerin ayaklarını kaydırır: zira tercih ettiği her şeyi yapan Allah'tır.[27]

28 GÖRMEZ misin Allah'ın nimetini limitsiz bir nankörlükle takas edenleri? Ve toplumlarını sürükleyenleri tükeniş diyarı olan 29 cehenneme? (Evet) oraya varıp dayanacaklar: Ama orası ne berbat bir ikametgâhtır!

30 Allah'a, O'nun yolundan saptırmak için eşdeğer rakip güçler tasavvur ettiler.[28]

De ki: "Geçici arzularla oyalanadurun, nasıl olsa varacağınız yer ateş olacaktır!"

31 İmanda sebat gösteren kimselere söyle: hiçbir pazarlığın, hiçbir dostluğun fayda vermediği gün gelip çatmazdan önce hakkını vererek namaz kılsınlar, kendilerine verdiğimiz nimetlerden -gizli ya da açık- infâk etsinler.

تُؤْتِي اُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ بِاِذْنِ رَبِّهَاۜ وَيَضْرِبُ
اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٥﴾
وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍۨ اجْتُثَّتْ
مِنْ فَوْقِ الْاَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ ﴿٢٦﴾ يُثَبِّتُ
اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيٰوةِ
الدُّنْيَا وَفِي الْاٰخِرَةِۚ وَيُضِلُّ اللّٰهُ الظَّالِمِينَ
وَيَفْعَلُ اللّٰهُ مَا يَشَٓاءُ ﴿٢٧﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ
بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ كُفْرًا وَاَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ
الْبَوَارِ ﴿٢٨﴾ جَهَنَّمَۚ يَصْلَوْنَهَاۜ وَبِئْسَ الْقَرَارُ
﴿٢٩﴾ وَجَعَلُوا لِلّٰهِ اَنْدَادًا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِهِۜ
قُلْ تَمَتَّعُوا فَاِنَّ مَصِيرَكُمْ اِلَى النَّارِ ﴿٣٠﴾
قُلْ لِعِبَادِيَ الَّذِينَ اٰمَنُوا يُقِيمُوا الصَّلٰوةَ
وَيُنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً مِنْ قَبْلِ
اَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خِلَالٌ ﴿٣١﴾

---

27 Bu pasaj yalnızca sözün gücüne hasredilmiştir. İlâhî kelâm olan vahiy, tüm sözleri çıkış noktalarından yola çıkarak ikiye ayırmıştır: Kökü olan ve olmayan; veya bir mesnede sahip olan ve olmayan. Zımnen: Söz etkisini kendisinden değil kaynağından alır. Vahyin insan tekini ve toplumlarını değiştirme ve vicdanları harekete geçirme gücünü nerden aldığını merak ediyorsanız, o kelâmın geldiği ilâhî kaynağa bakınız. (Ayrıca sûrenin girişine bkz.)

28 *Endâden* kelimesi rakip ve düşman eşe delâlet eder (Bkz: 41:9, ilgili notlar). Buradaki sapma, şeytanın ya da başka soyut-somut varlıkların kötülük ilâhı olarak tasavvur edilmesine bir atıftır (Âyet 22). Doğaldır ki, bu durumda kötülüğün yaratıcısı olarak görülen varlık, zıt bir işlevle de olsa, Allah'a rakip ilan edilmiş demektir. Bu tür bir şeytan tasavvuru tevhidden ciddi bir sapıştır (Bkz: Âyet 22, not 25).

اَللّٰهُ الَّذ۪ي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَاَنْزَلَ
مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَاَخْرَجَ بِه۪ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقاً
لَكُمْۚ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ
بِاَمْرِه۪ۚ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْاَنْهَارَۚ ﴿٣٢﴾ وَسَخَّرَ لَكُمُ
الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَٓائِبَيْنِۚ وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّيْلَ
وَالنَّهَارَۚ ﴿٣٣﴾ وَاٰتٰيكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَاَلْتُمُوهُۜ وَاِنْ
تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوهَاۜ اِنَّ الْاِنْسَانَ
لَظَلُومٌ كَفَّارٌ ﴿٣٤﴾ وَاِذْ قَالَ اِبْرٰه۪يمُ رَبِّ اجْعَلْ
هٰذَا الْبَلَدَ اٰمِناً وَاجْنُبْن۪ي وَبَنِيَّ اَنْ نَعْبُدَ
الْاَصْنَامَۜ ﴿٣٥﴾ رَبِّ اِنَّهُنَّ اَضْلَلْنَ كَث۪يراً مِنَ
النَّاسِۚ فَمَنْ تَبِعَن۪ي فَاِنَّهُ مِنّ۪يۚ وَمَنْ عَصَان۪ي
فَاِنَّكَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿٣٦﴾

32 (Unutmayın ki) Allah'tır gökleri ve yeri yaratan; gökten suyu indiren ve onunla size rızık olması için ürünler çıkaran; ve Kendi emriyle denizde yüzen gemileri sizin yararlanmanız için (bir yasaya) tâbi kılan;[29] ve nehirleri siz yararlanasınız diye (bir yasaya) bağlayan; **33** yine sizin yararlanmanız için (bir yörüngede) devinip duran güneşi ve ayı (yasalara) tâbi kılan; yine sizin için geceyi ve gündüzü (yasalarına) âmâde kılan; **34** ve isteyebileceğiniz her türlü şeyden (yararınıza olanları) size veren...

Ve eğer Allah'ın nimetlerini[30] saymaya kalksanız baş edemezsiniz. Şu da bir gerçektir ki, insanoğlu zulme pek yatkın olup nankörlüğünde hayli ısrarcıdır.[31]

35 BİR ZAMAN da İbrahim "Rabbim!" demişti, "Bu beldeyi güvenlikli kıl; ben ve çocuklarımla birlikte hepimizi putlara tapmaktan uzak tut! **36** Rabbim! Çünkü o tanrıça putlar insanlardan birçoğunu saptırdılar:[32] Artık kim bana uyarsa işte o bendendir; kim de bana karşı çıkarsa biliyorum ki Sen tarifsiz bir bağışlayıcısın, eşsiz bir merhamet kaynağısın!

29 Veya *lekum*deki *lâm* sebep değil de sıla kabul edilirse: "sizin emrinize tâbi kılan". *Teshîr* için ilk geçtiği Sâd 18'e bkz.

30 Lafzen: "nimetini". Kuraldır: Mastar muzaf olursa tekiline çoğul manası verilebilir.

31 Bu âyetler "Açlık evrensel, ihtiyaç sınırsızdır" diyen kapitalizmin aksine, "rızık evrensel, nimet sınırsızdır" der.

32 Zımnen: Tevhid yoksa hidayet yok, hidayet yoksa hiçbir şey yok.

37 "Rabbimiz! İşte ben neslimden bir kısmını, ekip-biçmeye elverişsiz bir vadiye, Senin Mukaddes Beytinin yanına yerleştirdim. Ey Rabbimiz, (bunu) kulluklarını hakkıyla yerine getirebilsinler diye (yaptım)![33] Artık insanların gönüllerini onlara meylettir; onları bereketli ürünlerle rızıklandır; umulur ki onlar da (bunun) şükrünü eda ederler!..

38 "Rabbimiz! Şüphesiz ki Sen bizim gizlediklerimizi de açığa vurduklarımızı da bilirsin: Zira yerde ve gökte olan hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz!

39 "Her tür övgü ve sena, yaşlılığıma rağmen bana İsmail ve İshak'ı bahşeden Allah'a aittir. Gerçekten de benim Rabbim duaları işitendir: **40** (Öyleyse) ey Rabbim! Beni ve neslimden gelenlerin bir kısmını, ibadet ve kulluğun hakkını verenlerden kıl; ve duamı kabul buyur ey Rabbimiz!

41 "Rabbimiz! Beni, ebeveynimi ve tüm inananları hesabın verileceği gün bağışla!"

42 SEN, zalimlerin yaptıklarından Allah'ı habersiz sanmayasın. Ne var ki O onları, sadece gözlerin yuvalarından fırlayıp bir noktada donakaldığı[34] bir güne ertelemektedir. **43** (O gün) onlar arkaya kaykılmış[35] başları, yuvalarına bir türlü dönmeyen fırlamış bakışları ve tamtakır yürekleriyle panik içinde seğirtip dururlar.[36]

رَبَّنَٓا اِنّ۪يٓ اَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّت۪ي بِوَادٍ غَيْرِ ذ۪ي
زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِۙ رَبَّنَا لِيُق۪يمُوا
الصَّلٰوةَ فَاجْعَلْ اَفْـِٔدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْو۪ٓي
اِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ
٣٧ رَبَّنَٓا اِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْف۪ي وَمَا نُعْلِنُۜ وَمَا
يَخْفٰى عَلَى اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِي
السَّمَٓاءِ ٣٨ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذ۪ي وَهَبَ ل۪ي عَلَى
الْكِبَرِ اِسْمٰع۪يلَ وَاِسْحٰقَۜ اِنَّ رَبّ۪ي لَسَم۪يعُ
الدُّعَٓاءِ ٣٩ رَبِّ اجْعَلْن۪ي مُق۪يمَ الصَّلٰوةِ وَمِنْ
ذُرِّيَّت۪ي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَٓاءِ ٤٠ رَبَّنَا اغْفِرْ ل۪ي
وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِن۪ينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ ٤١
وَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَۜ
اِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ ف۪يهِ الْاَبْصَارُۙ
٤٢ مُهْطِع۪ينَ مُقْنِع۪ي رُؤُ۫سِهِمْ لَا يَرْتَدُّ اِلَيْهِمْ
طَرْفُهُمْۚ وَاَفْـِٔدَتُهُمْ هَوَٓاءٌ ٤٣

---

33 *Lâm,* o vadide iskânın gerekçesini ifade eder. O vadiye bırakılan iki kişiden biri genç bir anne olan hicretin gelini Hacer, diğeri de oğul İsmail idi. Her şeyi şu küçük diyalog açıklıyor: Hacer sordu: "Bizi kime emanet ediyorsun?" İbrahim cevapladı: "Allah'a!" Hacer dedi: "Öyleyse sorun yok: O bize yeter!" (Ezraki)

34 *Teşhasu:* "(Göz) dikilir". Korku, kaygı ve dehşetten gözlerin fırlayacakmış gibi olup bakışların sabitlenmesi (Zemahşerî).

35 *Mukni'î ruûs,* bir çok ilk müfessir ve dilciye göre "başları yukarı kaldırmak", bir başka ifadeyle "başların enseye düşmesi"... Bitmişliğin resmi. Nadir kullanımlarda "nadir kelimeye nadir karşılık" kuralı gözetilmiştir. Buradaki "kaykılmış" ve bir sonraki "seğirtmenin" gerekçesi budur.

36 *Muhtı'în*in bakışları değil, "panik içinde seğirtmeyi" ifade ettiği bağlamdan anlaşılmaktadır (Ebu Ubeyde ve Zemahşerî).

وَاَنْذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ فَيَقُولُ
الَّذِينَ ظَلَمُوا رَبَّنَا اَخِّرْنَا اِلٰى اَجَلٍ قَرِيبٍ
نُجِبْ دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ الرُّسُلَ اَوَلَمْ تَكُونُوا
اَقْسَمْتُمْ مِنْ قَبْلُ مَا لَكُمْ مِنْ زَوَالٍ ﴿٤٤﴾
وَسَكَنْتُمْ فِي مَسَاكِنِ الَّذِينَ ظَلَمُوا اَنْفُسَهُمْ
وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ وَضَرَبْنَا لَكُمُ
الْاَمْثَالَ ﴿٤٥﴾ وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَعِنْدَ اللّٰهِ
مَكْرُهُمْ وَاِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ
﴿٤٦﴾ فَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ مُخْلِفَ وَعْدِهِ رُسُلَهُ اِنَّ
اللّٰهَ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٤٧﴾ يَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ
غَيْرَ الْاَرْضِ وَالسَّمٰوَاتُ وَبَرَزُوا لِلّٰهِ الْوَاحِدِ
الْقَهَّارِ ﴿٤٨﴾ وَتَرَى الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُقَرَّنِينَ
فِي الْاَصْفَادِ ﴿٤٩﴾ سَرَابِيلُهُمْ مِنْ قَطِرَانٍ
وَتَغْشٰى وُجُوهَهُمُ النَّارُ ﴿٥٠﴾

44 Bu yüzden, başlarına azabın geleceği gün için insanları uyar. Zalimler (o gün) diyecekler ki: "Rabbimiz! Bize kısa bir süre daha tanı da, senin çağrına katılalım ve elçilere tabi olalım!"

(Onlara denilecek ki): "Ne oldu? Daha önceki (hayatta), sizin için hiçbir tükenişin olamayacağına yemin edip durmuyor muydunuz? **45** Üstelik siz, kendilerine zulmedenlerin yurdunda yaşıyordunuz; dahası onlara nasıl muamele ettiğimiz size açıklanmıştı; ve size örnekler de göstermiştik."

46 Ama onlar hilelerini sürdürdüler; isterse onların hileleri dağları yerinden oynat(mayı vaad et)sin, yine de hileleri bütünüyle Allah'a ayandır.

47 İşte bu yüzden Allah'ın, elçilerine olan vaadinden asla cayacağını sanma! Unutma ki Allah, kişiye yaptığının acısını tattıran[37] yüceler yücesidir.

48 O gün yer başka bir yere, gökler ise (başka göklere) dönüştürülür;[38] ve her şeye egemen biricik güç olan Allah'ın huzuruna çıkarlar;[39] **49** ve sen günahkârları o gün zincirlerle birbirlerine bağlı olarak görürsün. **50** Onların giysileri katrandandır;[40] suratlarını ise ateş yalazı bürüyecektir.

---

37 *İntikâmın* deyimsel karşılığı, kişinin yaptığını yanına kâr koymamaktır (Krş: 39:37, not 41).

38 Vahiyden başka hiçbir yerde bulamayacağımız bu müthiş malumat iki manaya gelebilir: Ya mevcut yerin ve göğün yerini farklı bir boyutta başka bir 'yer' ve 'gök' alacak; ya da mevcut yer ve gökler başkalaşım geçirecek (Krş: 18:47; 20:106; 56:3). *Tebdîl* kelimesinin delâletinin, birinci şıkkı teyit edip etmeyeceği tartışılabilir (*Tağyir*den farkı için bkz: 17:77, not 97). En doğrusunu Allah bilir.

39 Üstte insan eliyle yapılmış düzenlerin zevali, burada ise insana âmâde kılınmış kozmik sistemin zevali dile geliyor. Âyetin sonundaki esma, aynısının geldiği bir başka âyeti hatıra getiriyor. Allah soracak: "Bugün mutlak iktidar kime aittir?" O'na Ondan başka cevap veren bulunmayacak: "Elbet ezici gücün sahibi tek Allah'a!" (40:16).

40 *Katrân, ebhel* adı verilen sabin ardıcı/kara ardıç'tan elde edilen bir tür reçinedir. Bu reçine kaynatıldıktan sonra uyuz develere sürülür, çok yakıcı olmasından dolayı deve bu hastalıktan kurtulurdu. Bazen aşırı kullanıldığında hayvanın dokularına nüfuz ederek o bölgeyi yakıp kavururdu. Koyu renkte ve pis kokulu olup ateşte çok çabuk yanma özelliğine sahiptir (*Keşşaf*).

51 (İşte bu ceza), Allah her bir cana kendi kazandığının karşılığını verdiği içindir; elbette hesabı (böylesine) seri gören sadece Allah'tır.

لِيَجْزِيَ اللّٰهُ كُلَّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْۜ اِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٥١﴾

52 BU, insanlık için bir mesajdır: Artık onunla uyarılsınlar ve bilsinler ki biricik ilâh O'dur: nihayet aktif akıl sahipleri, bunu hatırdan hiç çıkarmasınlar!

هٰذَا بَلَاغٌ لِلنَّاسِ وَلِيُنْذَرُوا بِه۪ وَلِيَعْلَمُٓوا اَنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَاحِدٌ وَلِيَذَّكَّرَ اُو۬لُوا الْاَلْبَابِ ﴿٥٢﴾

Klasik tefsir otoriteleri, bu âyetin tefsiri sadedinde ruh ve ruh-beden ilişkisi üzerine hayli spekülasyon yapmışlardır. Bunların başında gelen Râzî bu âyeti açıklama sadedinde şunları söyler: "Ruh, ulvî âlemden ve yüceliğin insan idrakini aşan boyutundan parlayıp ışık saçan bir cevherdir. Beden adeta bu ruhun elbisesi gibidir. Ruhun maruz kaldığı bütün acı ve ıstırapların nedeni sadece bu bedendir. Bu yüzden bedenin ruha yanaşıp onu yakması söz konusudur. Nitekim şehvet, hırs ve öfke de ruh cevherine beden (arazından) dolayı sirayet etmiştir. Bu beden kesif, katı, bulanık ve karanlık olduğu için ruhun ışığını gizlemiştir. Kokma ve kokuşmanın nedeni de bedendir. Bu yüzden beden katrandan gömleklere benzer." (*Tefsir* XIX, 117). Razi'nin burada dile getirdiği düşünceler, düalist gnostisizmin beden ve ruh tezinin bir özeti gibidir. Tabii ki vahyin desteklemediği "gaybı taşlama" türünden bir spekülasyondur. Sufi jargonundaki "beden ruhun hapisanesidir" tezi de aynı kaynağa aittir. Hint kökenli fakirizm ve zühd anlayışının temelinde de bu akide yatar. Aynı akide, Pavlus gibi Yahudi gnostikler tarafından Hıristiyanlığa taşınmış ve bedene eziyet yüceltilmiştir. Bu düalist akidede beden ve ruh sadece birbirinden kopuk değil, birbirinin zıttına konuşlandırılır. Ruh mutlak "iyi"dir, beden mutlak "kötü"dür. Ruh "hayır", beden "şer" kaynağıdır. Bu düşüncenin en uç noktası, ruh ve bedenin iki ayrı 'yaratıcı ilkeye' ait olduğu tezidir. Maniheizmden Mazdaizme, Paulikanizmden Bogomilizme, Kabalacılıktan İslam mistisizmine varana dek tüm "batıni" akımlarda bu akidenin derin izleri görülür. Kur'an, keskin bir ruh-beden ayrılığı tezini asla desteklemez. İnsana dair ilimlerin müktesebatı da, bu sonucu giderek daha fazla teyit etmektedir. Yine Kur'an, bedene ait olan "eylemi" tüm dindarlığın temeline yerleştirir. Dahası var: Kur'an, ödül ve ceza sisteminin başat rol oynadığı ahiretin temeline, insanın bedeniyle yapıp ettikleri "amel" ve "iktisabı" yerleştirir. Eylemlerden oluşan salih ameli, imanın hemen ardına koyar. Kur'an'ın inşâ ettiği hiçbir akıl, beden ve ruhu birbirine karşı konuşlandırıp bedeni ıstırabın yegane kaynağı sayamaz. Razi ve ondan önce benzer tezleri dillendiren İbn Sina ve Gazzali gibi isimlerin bu konuda söyledikleri, spekülatif bilgi (zan) kapsamında değerlendirilmelidir. Vahyin koyduğu ilke bellidir: "Zan, asla hakikatin yerine geçemez". Gayb bir mü'min için zannın ve spekülasyonun değil, imanın konusudur. Gayb taşlanacak bir alan değil, iman edilecek bir alandır.

15. HİCR SÛRESİ

Sûre, adını 80. âyetinden alır. *Hıcr*, her ne kadar "kayalık arazi" ya da "kapalı havza" anlamına geliyorsa da, kadim zamanlardan beri kayıtlara geçmiş Semud kavminin yaşadığı yerin adıdır. Semud, debdebeli varlığı ve feci akıbeti bölge halkının ortak hafızasında yer tutmuş bir dünyevi refah uygarlığıdır. Sûre 99 âyettir.

Tüm ilk tertipler Hicr'i Yusuf sûresinin ardına yerleştirir. Bu da boykot sonu veya sonrasına denk gelir. Dönem sûrelerinin tipik özelliği, geçmiş kavimlerin helâk kıssalarıdır. Sûre bunlar üzerinden ders verir.

Konusu, dili, üslûbu ve ses yapısı sûrenin Mekkî olduğunun en açık göstergesidir. Buna ilaveten, hemen tüm otoriteler sûrenin tamamının Mekke'de indirildiğinde müttefiktirler (*Besâir*). Bazıları, Fâtiha'ya atıf olarak yorumlanan 87. âyeti Medenî sayar (Zemahşerî ve Râzî). Bunun sebeb-i nüzûl rivayetlerine yer açma dışında makul bir gerekçesi yoktur. Sûre her açıdan bir bütünlük teşkil eder (Krş: 6. sûrenin girişi). Süyûtî'ye göre sûre Hicret öncesi dönemde indirilen sûrelerdendir (*İtkân*).

Ana konusu insandır. Bu nedenledir ki insanın elementer kökenine ilişkin Kur'an'da ender kullanılan terimler bu sûrede yoğunlaşmıştır (26, 28, 33). Sûrede işlenen diğer konular şöyle sıralanabilir: Emsali sûreler gibi meydan okuyan bir üslûpla *vahiy*, beşerî boyutu sürekli vurgulanan *nübüvvet*, insanlığın kolektif bilincini oluşturan *tarih*, insanın ebedî istikbali olan *âhiret*, bir kitab olarak takdim edilen *tabiat* ve insanın esas duruşu olan *tevhid*.

Sûre, hem vahyin kayıtlı tabiatına atıf yapan *el-Kitab* oluşuna, hem de vahyin sözlü bir hitab olma vasfını dile getiren *Kur'an* oluşuna dikkat çekerek söze girer. Böyle bir giriş doğal olarak, sûrenin anahtar âyetlerinden biri olan şu ilâhî garantiyle taçlanacaktır: "Elbette bu uyarıcı mesajı kaynağından indiren Biziz; onun koruyucuları da kesinlikle yine Biz olacağız, Biz!" (9)

Verdiği helâk olmuş uygarlık örnekleriyle, muhataplarının hafızasını tazeleyen sûrenin ana konularından biri de peygamberlik kurumudur. Bu çerçevede, vahyin şahsiyet inşâ edici fonksiyonunun en çarpıcı iki örneği bu sûrede yer alır: "(Öyleyse) onlardan kimilerine verdiğimiz geçici lezzetlere iltifat etme!" ve "Ölüm gelip seni buluncaya dek Rabbine kulluğu sürdür!" (88 ve 99)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

الٓرٰ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ وَقُرْاٰنٍ مُب۪ينٍ ﴿١﴾
رُبَمَا يَوَدُّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِم۪ينَ
﴿٢﴾ ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِهِمُ الْاَمَلُ
فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٣﴾ وَمَا اَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ اِلَّا
وَلَهَا كِتَابٌ مَعْلُومٌ ﴿٤﴾ مَا تَسْبِقُ مِنْ اُمَّةٍ اَجَلَهَا
وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ ﴿٥﴾ وَقَالُوا يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ي نُزِّلَ
عَلَيْهِ الذِّكْرُ اِنَّكَ لَمَجْنُونٌ ﴿٦﴾ لَوْ مَا تَأْت۪ينَا
بِالْمَلٰٓئِكَةِ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِق۪ينَ ﴿٧﴾ مَا نُنَزِّلُ
الْمَلٰٓئِكَةَ اِلَّا بِالْحَقِّ وَمَا كَانُٓوا اِذًا مُنْظَر۪ينَ ﴿٨﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 *Elif-Lâm-Râ!*

BUNLAR Kitab'ın, yani[1] özünde açık ve (hakikati) açıklayıcı olan ilâhî hitabın âyetleridir.[2] 2 Gün gelecek, inkârda ısrar edenler (vahyin yol göstericiliğine) teslim olmuş birer müslüman olmayı yürekten temenni edecekler.

3 Kendi hâline bırak onları; yesinler, geçici hazlarla avunsunlar, oyalasın onları boş umutlar: nasıl olsa zamanı gelince (gerçeği) öğrenecekler.

4 Zira Biz hiçbir memleketi, (önceden) bilinip anlaşılan ilâhî bir vahye muhatap kılmadıkça helâk etmememişizdir.[3] 5 (Kaldı ki) hiçbir uygarlık,[4] kendisi için belirlenen sürenin (artık kaçınılmaz olan) bitimini ne öne alabilir ne de erteleyebilir.

6 Bir de (kalkıp) "Sen ey kendisine uyarıcı mesaj in(diğini iddia ed)en kişi, evet sen kesinlikle mecnunsun!" dediler; 7 "Eğer doğru söylüyor idiysen, bize meleklerle gelmeli değil miydin?" (diye eklediler).

8 Biz, melekleri ancak ve ancak hakikatin gerçekleşmesi için indiririz; eğer (dedikleri olsaydı), o zaman da onlar için asla erteleme olmazdı.[5]

---

1 *Vavın beyaniyye* özelliğine dayanarak.

2 Kur'an için tercih ettiğimiz bu karşılıkla ilgili bkz: 10:15, not 26. *Mubînin* "açık ve açıklayan" olarak çevirisiyle ilgili bkz: 12:1, not 2. Açık anlamı, "okunmak için açık bekleyen kitap" imasını da içerir. Bu âyet, *el-Kitab* ile vahyin kayıtlı tabiatına atıf yaparken, *Kur'an* ile vahyin insan algısına açık ve hayatın içerisinde üretilmeye müsait sözlü bir hitap oluşuna atıf yapmaktadır. Yani kitap oluşu kaynağına nisbetle, Kur'an oluşu hedefine nisbetle aldığı isimdir. Vahiy kaynağına nisbetle *el-Kitab*tır, *el-Kur'an* olma vasfını insana okununca ve insan okuyunca kazanır.

3 Bu anlamı, aynı gerçeği farklı formlarla dile getiren 6:131; 17:15; 20:134; 26:208 ve 28:59. âyetlerle karşılaştırınız. Bu karşılığı, maksadı lafız ve manaya hakem kılarak *kitâbun ma'lûm* ibaresinin doğru anlamına ulaşan Muhammed Esed'e borçluyum.

4 *Ummete* verdiğimiz "uygarlık" karşılığı için bkz: 16:36, not 40.

5 Buradaki *el-hakkın* açılımı, "hesap günü" (*yevmu'l-hakk*, 78:39) olabileceği gibi, "kesinleşmiş ceza" (Krş: 6:8) da olabilir. Nitekim, bu âyetin son ibaresi olan *mâ kânû munzarîn*, Firavun ve ordusunun boğularak

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿٩﴾
وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي شِيَعِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٠﴾
وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ
﴿١١﴾ كَذَٰلِكَ نَسْلُكُهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٢﴾
لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾
وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا مِنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ
يَعْرُجُونَ ﴿١٤﴾ لَقَالُوا إِنَّمَا سُكِّرَتْ أَبْصَارُنَا بَلْ
نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ ﴿١٥﴾

9 Elbette bu uyarıcı mesajı kaynağından indiren Biziz; onun koruyucuları da kesinlikle yine Biz olacağız, Biz![6]

10 DOĞRUSU (Ey Peygamber), senden önce de geçip gitmiş topluluklara (elçiler) göndermiştik.[7] **11** Kendilerine gelen hiçbir elçi yoktu ki onları alaya almamış olsunlar. **12** Biz (vahyin, etki etmeden) günahkârların yüreklerinden geçip gitmesini işte böyle sağlarız;[8] **13** onlar da öncekilerin nasıl bir model ortaya koydukları sergilendiği hâlde, (yine de) bu (vahye) inanmazlar.[9]

14 Ve eğer onların üzerine gökten bir kapı açmış olsaydık ve onlar da oraya yükselebilselerdi, **15** kesinlikle derlerdi ki: "Al işte, bizim basiretimiz de bağlandı; daha da beteri, (galiba) biz topyekûn büyülendik..."[10]

---

cezalandırıldığını haber veren bir pasajda da aynen yer almaktadır: "Ne gök ağladı onlara, ne de yer; ve ne de cezaları ertelendi" (44:29). Bir sonraki âyete bakarak, *el-hakk*ın "vahiy" olduğunu söylemek de mümkündür. O takdirde anlam 4 ve 5. âyetlerin içeriğiyle örtüşür.

6 "Onu"daki zamirin, Kur'an yerine, Hz. Nebi'ye döndüğünü söyleyenler de olmuştur. Bunlar Ferra ve İbnu'l-Enbari'dir (Râzi). Bu takdirde ilâhi koruma garantisi kapsamına Kur'an değil Allah Rasulü girmiş olur. Bu bir problemdir. Zira âyetin Nebi ile ilgili olan bağlamı bunu desteklerken, cümlenin dilsel yapısı aynı oranda bunu desteklemez. Fakat bu görüşte olan Ferra ve İbnu'l-Enbâri, Arap dilinde "imam" denecek kadar uzman iki isimdir.
Zemahşerî, bu âyetin vahyin parça parça inişine yönelik kuşkuları da nefyettiğini söyler. Bizce *tenzili* bu vurguya hasretmek doğru değildir. *Tenzil*, vahyin kaynağına nisbet edildiğinde kullanıldığı formdur (Bkz: 12:2, not 3). Bu yananlamı "kaynağından" kelimesiyle çeviriye yansıttık. Zaten İbn Abbas vahyin korunmasını vahyin kaynağından hedefine ulaşmasıyla sınırlandırır. Kur'an hedefine ulaştıktan sonra binlerce, onbinlerce, yüzbinlerce şahidin elinde, dilinde, hafızasında ve kalbinde korunarak nesilden nesile aktarılmıştır. Hz. Osman dönemine ait olduğu iddia edilen, fakat uzmanların 1. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirdiği en az bir nüsha bugüne kadar gelmiştir. Ceylan derisi üzerine yazılmış olan, hareke ve nokta bulunmayan eksik Taşkent nüshası da, kadim nüshalardan biridir. Dünyada Kur'an'ın elde bulunan tüm ilk nüshaları arasındaki farklar, hiçbiri de anlamın çatısını değiştirmeyen hareke, ses ve kıraat farklarından öteye gitmez.
*Hâfızûn*un çoğul gelmesi, *innâ* (biz) zamirine ittibâandır. Bu "Biz" zamiri, Allah'ın vahyi koruma görevini yarattıklarının kimilerine tevdi etmesi olarak anlaşılacağı gibi, O'nun insan bilincinde kişileştirilmesinin önüne geçmek için de olabilir. Aynı âyette farklı zamirlerin kullanılmasının sebebi de budur (Msl: 17:8).

7 Tevhid, insanlığın ilk ve saf inancıdır. Tüm bâtıl inançlar tevhidden birer sapmadır.

8 İnsan psikolojisine dair ilâhî yasa: Kişi alay ettiği hakikatin mahiyetini anlamakta acze düşer. Zımnen: Kendini vahye kapatan kişiye, Allah da vahyi kapatır.

9 Benzer bir ibare için bkz: 26:200.

10 Lafzen: "büyülenmiş bir toplumuz".

16 DOĞRUSU Biz, gökyüzünde yıldız kümeleri[11] var ettik; ve onları (ibret nazarıyla) bakanlar için süsledik. **17** Ve onları (bilir bilmez) atan[12] her tür şeytanî güçten koruduk.[13] **18** Fakat kim ki (gayb konusunda) kulak hırsızlığına soyunur, onun peşine ayan açık parlak bir alev takılır.[14]

19 Ve yeryüzünü (engebeli arazi yapısıyla) uzatıp genişlettik;[15] zira orada sağlam ve sarsılmaz dağlar yerleştirdik; üstelik orada her türün dengeli bir biçimde büyüyüp gelişeceği (bir canlı hayat) sağladık. **20** Yine orada hem sizin için, hem de rızık vericisi siz olmadığınız bütün (diğer) varlıklar için geçinme imkânları bahşettik.

21 Hiçbir şey yoktur ki, onun kaynağı[16] Bizim katımızda olmamış olsun; fakat Biz her bir şeyi tesbit ve tayin edilmiş bir ölçüye göre indiririz.[17]

22 Yine, aşılayıcı rüzgârları[18] Biz sevk etmişiz; bunun sonucunda gökten suyu indirmiş ve onunla sizi suya kandırmışız; yoksa onun kaynağına hükmeden siz değilsiniz.

وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِى السَّمَٓاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا
لِلنَّاظِر۪ينَ ﴿١٦﴾ وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ
رَج۪يمٍ ﴿١٧﴾ اِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَاَتْبَعَهُ
شِهَابٌ مُب۪ينٌ ﴿١٨﴾ وَالْاَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَاَلْقَيْنَا
ف۪يهَا رَوَاسِيَ وَاَنْبَتْنَا ف۪يهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ
مَوْزُونٍ ﴿١٩﴾ وَجَعَلْنَا لَكُمْ ف۪يهَا مَعَايِشَ وَمَنْ
لَسْتُمْ لَهُ بِرَازِق۪ينَ ﴿٢٠﴾ وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا
عِنْدَنَا خَزَٓائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُٓ اِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ ﴿٢١﴾
وَاَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ فَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَٓاءِ
مَٓاءً فَاَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَٓا اَنْتُمْ لَهُ بِخَازِن۪ينَ ﴿٢٢﴾

---

11 *Burûc*: Kök anlamı "dikkat çekmek" ya da "sığınak" olan kelime burada "Yıldız kümeleri" ya da "takım yıldızları" manasında kullanılmıştır (*Külliyyât*).

12 *Racîm*, hem fail hem de mef'ul manasına gelir. Burada "asılsız söz söyleyen, bol keseden atan, iftira atan, sıkan" anlamına.

13 "Büyülendik" ile biten 15. âyetle bu âyetler arasındaki ilişki açıktır. Zira yıldızlar öteden beri büyücülerin ve şarlatanların istismarına konu olmuş, gaybî bilgiye ulaştıkları iddiasıyla onlar Allah'tan rol çalmağa yeltenmişlerdir. Vahiy, "sahte bilgiye" ve "bilgi sahtekârlığına" dikkat çekerek sahih bilginin önemini vurguluyor.

14 Adeta bir alev topuna benzeyen göktaşı gibi. Şeytanî dürtülerle gaybî bilgi devşirme iddiasına kalkışanlar ve onlara kulak verenlerin akıbeti, bir yürek yangını, derin bir aldanış ve hayal kırıklığıdır. Bizim "ayan açık" diye çevirdiğimiz *mubin*, bu bağlamda gizli hırsızlığa açık ceza anlamını çağrıştırmaktadır. Bu âyetin açılımı niteliğindeki 37:10'a bkz.

15 Parantez içi açıklama, yeryüzünün uzatılmasına dair 13:3'e dayanmaktadır (Bkz: 13:3, not 6.)

16 Veya: "Stokları" ya da "depoları". *Hazâin*, bir şeyin var edilmesi, terkip edilmesi, icat edilip kotarılması ve kullanıma sunulmasını ifade eder (Zemahşerî). Dengeden sonra ölçüye atıf. Zımnen: Eşya Allah'tan bağımsız değildir.

17 Kader, "ölçü"dür; kadere iman Allah'ın hiçbir şeyi ölçüsüz yaratmamış olduğuna imandır.

18 Hem bulutları sürükleyerek yağmurun yağmasında rol üstlenmelerine, hem de bitkilerin döllenmesine hayatî katkıda bulunmalarına bir atıf. İbn Abbas bu âyeti daha o zamandan böyle tefsir etmiştir. Yakın zamanlarda yapılan botanik bir keşif olan bitkilerin erkek ve dişi tohumlardan oluştuğu gerçeği için bkz: 13:3.

وَاِنَّا لَنَحْنُ نُحْيٖ وَنُمٖيتُ وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ
﴿٢٣﴾ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمٖينَ مِنْكُمْ وَلَقَدْ
عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرٖينَ ﴿٢٤﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ هُوَ
يَحْشُرُهُمْ اِنَّهُ حَكٖيمٌ عَلٖيمٌ ﴿٢٥﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا
الْاِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَاٍ مَسْنُونٍ ﴿٢٦﴾

23 Ve elbette Biziz hayatı ve ölümü var eden; ve (ölümlü tüm varlıklardan) geriye kalan her şeyin tek gerçek vârisi olan da Biziz.[19]

24 Doğrusu Biz, sizin içinizden öne geçmek isteyenleri de, bile isteye geride kalanları da biliriz.[20]

25 Ve gerçekte senin Rabbin var ya; işte O'dur onları bir araya toplayacak olan: Çünkü O her hükmünde hep isabet kaydeder, her şeyi tarifsiz bilir.

26 DOĞRUSU Biz insanı süzme, kurumuş, ses veren bir balçık türünden;[21] özgün bir biçim almaya elverişli, tabiatı değiştirilmiş, koyu ve yoğun çamur nevi bir şeyden yarattık.[22]->

---

19 Bu, "Göklerin ve yerin mirası gerçekte Allah'a aittir!" (3:180; 57:10) âyetinde anlamını bulan hakikatle aynıdır. Nihaî anlamda kalıcı ve sonsuz gerçekliğin Allah olduğunu ifade eden "(Göklerde ve yerdeki) her varlık fanidir; baki kalacak olan azamet ve ihtişam sahibi Rabbinin zâtıdır." (55:26-27) âyetiyle bağlantılı olarak anlaşılabilir.

20 Veya: "..sizin türünüzden gelip geçmiş nesilleri de, sonradan gelen nesilleri de biliriz." Tercihimize göre ibare, inkârda ya da imanda öne geçmeyi veya geride kalmayı ifade eder. "Bile isteye geride kalanlar" şeklindeki çevirimiz *muste'hırîn*in gramatik yapısına dayanır. Klasik tefsire göre bu âyet, "geçip gitmiş (toplulukların hâl ve gidişatını) da biliyoruz, geriden gelecek olanların (hal ve gidişatını) da" veya "önden geçip gidenleri de arkadan gelecek olanları da" şeklinde anlaşılabilir (Taberî; Zemahşerî ve Râzî).

21 İnsanın (*İnsan* için bkz: 76:1) biyolojik ve elementer yaratılış süreciyle ilgili olan bu âyette geçen *salsâl*, "kuru ve ses çıkarmaya elverişli bir şeye vurularak elde edilen ses" anlamına gelir (Râğıb). Akustik kabiliyetinden yola çıkarak çanak, çömlek, küp gibi kurutulmuş çamurdan yapılan nesnelere de ateşte pişirilmeden önceki haliyle *salsâl* adı verilir. Ateşte pişirilme süreci, *ke'l-fahhâr* gibi ilave bir ibareyle ifade edilmiştir (Msl: 55:14). "Ses veren çamur", zımnen "düşünen ve konuşan, yani akıl sahibi olan bir varlık yarattık" anlamına gelir. Üçü bu sûrede (26, 28, 33), biri Rahmân 14'te olmak üzere Kur'an'da dört yerde geçen kelimenin yer aldığı tüm âyetler, karmaşık ve muhteşem bir inşânın eseri olan insanın biyolojik kökeninin basit ve sıradanlığına dikkat çekmektedir. Allah'ın müdâhalesiyle, bu değersiz ve yetersiz elementlerden insan gibi bir şaheser yaratılmıştır. Kur'an'ın, insanın yaratılışını toprak ve toprak cinsinden olan değişik maddelerle irtibatlandırmasının bir başka nedeni ise, insanın yeryüzündeki yaşamını ve gelişimini sağlayacak şekilde toprak ve onun üzerindeki organik ve inorganik elementlere bağımlı olarak sürdürmek zorunda oluşunu beyan içindir. Çeviriye "süzme" olarak yansıttığımız karşılık *salsale* sözcüğünün anlamlarından birinin de "suyun geride bıraktığı unsur" olmasından dolayıdır (Râğıb). Bunu, içinde hayat emareleri bulunan mikro organizmaların yer aldığı özlü tortu olarak algılayabiliriz. *Salsalin* de, hemen ardından gelen *hamein mesnun* gibi, çözülmeye, bozulup kendi tabiatından başka bir tabiata geçmeye elverişli bir özelliğe sahip olduğu, "kokuşma" anlamına gelmesinden anlaşılmaktadır (Râğıb). Bu kokuşmayı, mevcut bağlamda "olgunlaşma" ve "kıvamına erme" anlamında almak yerinde olacaktır. Çünkü İbn Abbas *salsâli* "toprağın en değerli ve en özlü (*el-ceyyid*) birimi" şeklinde anlamıştır (Taberî).

22 Kur'an'da (üçü aynı formla bu sûrede, biri farklı formla 18.86'da) sadece dört yerde kullanılan *hame'*, "kokuşup başkalaşarak hüviyetini değiştiren konsantre kara balçık" anlamına gelmektedir. Beydavi bu başkalaşmayı, "toprak-su karışımının üzerinden uzun süre geçmesi" ile açıklar. *Mesnûn*, Sibeveyh gibi kimi dil otoritelerine göre "orijinal bir şekil alma sürecine tâbi olan" anlamına gelir ki, *sünnet*in anlamlarından biri de budur. *Min hamein mesnun* ibaresi bu bağlamda, insanın Allah tarafından belirlenen ideal sûreti alması için, hem ilk yaratılıştaki biyolojik tekâmül sürecine, hem de anne karnındaki embriyolojik sürece

وَالْجَٓانَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ ﴿٢٧﴾
وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنّ۪ي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ
صَلْصَالٍ مِنْ حَمَاٍ مَسْنُونٍ ﴿٢٨﴾

<- 27 Görünmez varlıkları ise, (insandan) daha önce, yakıp kavuran (şaşırtıcı bir karışımda), zehir gibi (insanın gözeneklerine) nüfuz eden tarifsiz bir ateşten yaratmıştık.[23]

28 Hani bir zamanlar Rabbin meleklere demişti ki: "Bakın, Ben süzme, kurumuş, ses veren bir balçıktan; özgün bir biçim almaya elverişli, tabiatı değiştirilmiş, koyu ve yoğun bir çamurdan[24] fiziki olarak görünen ölümlü bir varlık[25] yaratacağım!->

---

bir atıf olarak anlaşılabilir (Krş: 71:14). Zira 23:12-14'te, hem elementer süreç hem de embriyolojik süreç art arda birlikte ele alınır. Buna bakarak, Kur'an'ın iki süreci birbiriyle eşleştirdiğini söyleyebiliriz. "..nevi bir şey" şeklindeki çevirimiz, belirsizlik formunun, "bir tür, bir çeşit" anlamı katan özelliğine dayanır (*İtkân* II, 291).

23 *Cinn* için bkz: 7:179, not 145. Görünmeyen varlıkların kökeni konusunu yarı simgesel bir dille açıklayan bu âyette yer alan *nâri's-semûm*, değişik yorumlara konu olmuştur. Bizim "yakıp kavurucu" ve "zehir gibi nüfuz edici" şeklindeki çevirimiz, *semûm*un biri diğerine tercih edilemez olan kök anlamlarına dayanmaktadır. Bu çok özel *nâr*'ın (ateş veya ışın) tabiatına ilişkin bir ayrıntıyı 55:15'te geçen *min mâricin min nâr* ibaresinde bulmaktayız. Parantez içindeki "şaşırtıcı bir karışım" açıklaması, *mâric*'e dayanır (Râğıb). *Nâr*'ın bilinen bir ateş olmadığı, belirsiz gelmesinden anlaşılmaktadır. Bu durumu çeviriye "tarifsiz" sözcüğüyle yansıttık. Burada, yeryüzünün insan yaşamına elverişli olmadan önceki magma dönemindeki fonksiyonuna ilişkin bir işaret var gibidir. Meleklerin yaratıldığı *nûr* ile cinlerin yaratıldığı *nâr* arasında sadece etimolojik ve fonetik bir yakınlık değil, aynı zamanda bir mahiyet yakınlığı olduğu da söylenebilir. Zaten bir cevherden çıkan iki arazı ifade eden ışık ve ateş kelimeleri de, bu yakınlığın niteliğini ele verir. İşin hakikatini Allah bilir.

24 Gerekçe için bkz: Âyet 26, notlar.

25 *Beşeran*, "bir şeyin olanca güzellik ve çalımlılığıyla ortaya çıkıp görünür hale gelmesi"ni ifade eder (*Mekâyîs*). İlk bakışta görünen yer olduğu için insan derisine *beşera*, kadınla erkeğin tenlerinin birbirlerine bütünüyle görünür kılındığı için cinsel birlikteliğe *mubaşera* denilmiştir. Bu ve buna benzer âyetlerde "görünmeyen varlıkların" karşıtı olan "görünen varlık" manasında kullanılmıştır. Yani *beşer*, *cânn*ın mukabili olarak kullanılmıştır. Kur'an'da geçtiği 35 yerin 25'inde peygamberlerin "beşerliğine" dair kullanılır.

فَاِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِى فَقَعُوا لَهُ
سَاجِدِينَ ﴿٢٩﴾ فَسَجَدَ الْمَلٰئِكَةُ كُلُّهُمْ اَجْمَعُونَ
﴿٣٠﴾ اِلَّا اِبْلِيسَ اَبٰى اَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ
﴿٣١﴾ قَالَ يَٓا اِبْلِيسُ مَا لَكَ اَلَّا تَكُونَ مَعَ
السَّاجِدِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ لَمْ اَكُنْ لِاَسْجُدَ لِبَشَرٍ
خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَاٍ مَسْنُونٍ ﴿٣٣﴾
قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَاِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿٣٤﴾ وَاِنَّ عَلَيْكَ
اللَّعْنَةَ اِلٰى يَوْمِ الدِّينِ ﴿٣٥﴾

<- 29 İzleyin; ne zaman ki onu şekillendirir de kendisine ruhumdan üflersem,[26] derhal yere kapanıp onun (hizmetine) âmâde olun!"[27]

30 Bunun üzerine meleklerin tümü hep birlikte yere kapandı; **31** İblis müstesna: o (hizmete) âmâde olup yere kapananlarla birlikte hareket etmekten kaçındı.

32 (Allah) "Ey İblis! Sen neden yere kapananlarla birlikte hareket etmedin?" dedi.

33 (İblis) dedi ki: "Benim, süzme, kurumuş, ses veren bir balçıktan; tabiatı değiştirilmiş, koyu ve yoğun bir çamurdan yarattığın bir beşerin[28] emrine âmâde olmam yakışık almazdı!"[29]

34 (Allah) "Öyleyse çık git bu makamdan!" dedi, "Çünkü sen kendi kendini aşağıladın![30] **35** Ve unutma ki Hesap Günü'ne kadar tüm lânet senin üzerine olacaktır!"

---

26 *Rûh* bir çok âyette, "vahiy" (msl: 16:2; 40:15; 42:52) ya da "vahiy meleği" (msl: 19:17; 70:4 vd.) anlamındaki kullanımdan ayrı olarak mutlak niteliklerin insandaki mukayyet yansımaları manasındadır. Buradaki "ruh üflemeyi", "ona başta *irade* olmak üzere, kendi özelliklerimden, sıfatlarımdan sınırlı düzeyde verdim" şeklinde anlamak mümkündür. Bir canlıyı iradeli varlık düzeyine yükselten cevher, *ruh* olarak adlandırılmıştır. Ruh, bedenin herhangi bir yerine izafe edildiği zaman özel bir hüküm ve isim alır. Göze izafe edildiği zaman *basar*, kalbe izafe edildiği zaman *akıl*, bedenin tamamına izafe edildiği zaman *rûh* adını alır. Her merkezde asıl fonksiyonu gören ruhtur. Görme, akletme, işitme ve konuşma yetenekleri, gören, akleden, işiten ve konuşan birer ruhtur. Gerçekte ruh ceset ve canın üzerine ilave edilen, ceset ve can sahibi beşeri akleden, idrak eden, seven, bilen ve yapan, insanoğlunun "ben" (*ene*) ile tabir ettiği şeyin ta kendisidir. Ruh insanın yaratılışındaki sırlı halkadır. Ruh Âlemlerin Rabbinin emrine âmâdedir. Ruh ile beşer, insan olma seviyesine çıkmış, akıl, irade ve vicdan sahibi olmuştur. Ve onun hakkında bize bilgi verilmiştir, fakat bu kesinlikle "az bir bilgi"dir (17:85). Gaybi hakikatler konusunda kıymete kanaat edenler, "gaybı taşlamak" anlamına gelen spekülasyon yapmak yerine, "Allahu a'lem" demeyi tercih ederler.

27 *Ka'a*, insanın dizlerini karnına çekip ellerini yere dayayarak ve sırtını bir yere yaslamışçasına oturmasıdır. Kurtubî bunu "selam ve saygı" olarak açıklar (Krş 38:72).

28 Çevrimizin gerekçesi için bkz: Âyet 26, ilgili notlar.

29 Zımnen: Şeytan Allah'ı anlamadı. Allah'ın bak dediği yerden bakmadığı için, gösterdiğini göremedi. Allah Âdem'e üflenen ruha dikkat çekti, o Âdem'in çamuruna taktı.

30 Lafzen: "Taşladın ve taşlandın". "Kendi kendini aşağıladın" şeklindeki çevirimiz, *racîm*in hem fail hem mef'ul olan çift kutuplu yapısına dayanmaktadır.

قَالَ رَبِّ فَاَنْظِرْنٖٓي اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿٣٦﴾ قَالَ
فَاِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرٖينَۙ ﴿٣٧﴾ اِلٰى يَوْمِ الْوَقْتِ
الْمَعْلُومِ ﴿٣٨﴾ قَالَ رَبِّ بِمَٓا اَغْوَيْتَنٖي لَاُزَيِّنَنَّ
لَهُمْ فِي الْاَرْضِ وَلَاُغْوِيَنَّهُمْ اَجْمَعٖينَۙ ﴿٣٩﴾ اِلَّا
عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصٖينَ ﴿٤٠﴾ قَالَ هٰذَا صِرَاطٌ
عَلَيَّ مُسْتَقٖيمٌ ﴿٤١﴾ اِنَّ عِبَادٖي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ
سُلْطَانٌ اِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوٖينَ ﴿٤٢﴾

36 (İblis) "Rabbim!" dedi, "Madem öyle, bana tekrar diriltilecekleri güne kadar süre tanı!"

37 (Allah) buyurdu ki: "Peki, sen zaten süre tanınmışlardan birisin;
38 (tabii ki, sadece tarafımdan) bilinen zaman doluncaya ve günü gelinceye kadar!"

39 (İblis) "Rabbim!" dedi, "Beni yoldan çıkardığın için ben de yeryüzünde onlara (günahları) süslü püslü göstereceğim ve kesinlikle onların tümünü yoldan çıkaracağım.
40 Bunun tek istisnası, onlar arasındaki imanını saf ve temiz tutma çabasını desteklediğin kulların olacak!"[31]

41 (Allah) buyurdu ki: "(Zaten) bu, kendim için benimsediğim en doğru yol ve yöntemdir;[32]
42 Şu bir gerçek ki, has kullarım üzerinde senin hiçbir yaptırım gücün olmayacaktır; ne var ki bâtıl inançlı cahil ve bilinçsizlerden sana uyanlar müstesna!"[33]->

31 *Muhlasîn*: Lafzen "saf, temiz, arı duru kılınan", dahası "saf ve samimi bir inançla donanmış olan". *Hâlis*, bir şeyi, "saflığını bozan tüm unsurlardan arındırarak tertemiz kılmak" (*inferadû hâlisîne 'an ğayrihim*) anlamına gelir (Râğıb). Muhataplarının şeytanla ilgili bâtıl ve sahte inançlarını temizleme amacı taşıyan bu pasaj içerisinde *muhlasîn*in anlamı, tam da hemen aşağıdaki 42. âyette kullanılan *ğâvîn* (Âyet 42, not 6) sözcüğünün karşı kutbunda yer almaktadır. *Muhlas* (ya da çoğunluğun tercihiyle *muhlis*), "inanç ve itikadını cehalet ve bilinçsizliğe dayalı tüm bâtıl ve hurafeden arındıran ve onun bu çabasını Allah'ın desteklediği kişi" anlamındadır.

32 Buradaki *'aleyye*, bazıları tarafından *ileyye* (bana ulaşan) ve hatta sıfat olarak *'aliyyun* (yüce) anlamına da alınmıştır (Ferrâ). Bu tür yorumlara, çoğunlukla Allah'ın şanını tenzih kaygısıyla gidildiği bilinmektedir. Kaldı ki, *'alâ*nın Allah'a zamirsiz ya da zamirli izafe edildiği tüm âyetlerde mana tercihimizi teyit eder niteliktedir (Bkz: 6:12, 54; 9:111; 10:103; 16:38; 21:104; 25:16; 30:47).

33 *el-Ğâvîn*, "Bilgisizlikten ya da bilinçsizlikten dolayı bâtıl inanç sahibi olmak" ya da "inancında boşluk bulunmak" anlamına gelen *el-ğayyu* kökünden türetilmiştir (Râğıb). Şeytan ve görünmeyen kötü güçlerin insan üzerinde gücü olduğu vehmini kökten reddeden bu âyette *ğâvîn*, 40. âyette dile getirilen *muhlasîn*in tam karşı kutbunda yer alır. Aynı kelime Şu'ara sûresinin 90-91. âyetinde *muttakîn*in zıddı olarak kullanılır. Bu bağlamda "sorumsuz" anlamı kazanır. Aslında kendiliğinden insan üzerinde hiçbir güç ve etkinliği olmayan şeytana, kendi aleyhine kullanması için güç aktaran bir kimlik dile getirilmektedir. Bu bağlamda *ğavîn*, *muhlâsîn*in tam zıddına, kendi iradesinden cin şeytanları gibi görünmez varlıklara ya da kendi hayalinde ürettiği mevhum varlıklara irade transfer eden ve bu şekilde kendi elleriyle zayıflattığı iradesindeki boşluğu cin şeytanlarının ya da hayalinin ürettiği mevhum varlıkların doldurmasına fırsat verenleri tanımlamaktadır. Onlar transfer ettikleri güçle, kendi kendilerini vuran aymazlardır. Sonunda, sapmalarının faturasını şeytana ya da mevhum varlıklara çıkarmak isteyecekler, fakat bu mazeretleri bizzat suçladıkları şeytan tarafından reddedilecektir (14:22).

وَاِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ اَجْمَعِينَۙ ﴿٤٣﴾ لَهَا
سَبْعَةُ اَبْوَابٍۜ لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ
﴿٤٤﴾ اِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍۜ ﴿٤٥﴾
اُدْخُلُوهَا بِسَلَامٍ اٰمِنِينَ ﴿٤٦﴾ وَنَزَعْنَا مَا
فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ اِخْوَانًا عَلٰى سُرُرٍ
مُتَقَابِلِينَ ﴿٤٧﴾ لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ وَمَا
هُمْ مِنْهَا بِمُخْرَجِينَ ﴿٤٨﴾ نَبِّئْ عِبَادِي اَنِّي
اَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُۙ ﴿٤٩﴾ وَاَنَّ عَذَابِي هُوَ
الْعَذَابُ الْاَلِيمُ ﴿٥٠﴾ وَنَبِّئْهُمْ عَنْ ضَيْفِ
اِبْرٰهِيمَۢ ﴿٥١﴾ اِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًاۜ
قَالَ اِنَّا مِنْكُمْ وَجِلُونَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا لَا تَوْجَلْ
اِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ ﴿٥٣﴾ قَالَ اَبَشَّرْتُمُونِي
عَلٰٓى اَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ ﴿٥٤﴾

<- **43** İşte onların tümünün buluşma yeri cehennemdir; **44** oranın yedi kapısı[34] vardır; o kapıların her biri, onlardan (günahına göre) tasnif edilmiş bir kesime tahsis edilecektir.

45 VE FAKAT muttakiler! Onlar has bahçelerde, pınar başlarında... **46** (Çünkü) onlara "Esenlik ve güvenlik içinde oraya girin!" (denilecek).

47 Zira Biz onları, içlerine işlemiş olan her tür olumsuz duygu ve düşünceden tamamen arındıracağız.[35] Onlar mutluluk tahtları üzerinde, kardeş kardeş karşılıklı oturacaklar. **48** Orada onlar ne bir yorgunluk ve zahmete katlanacaklar, ne de oradan çıkarılacaklar.

49 (Ey Peygamber!) Kullarıma haber ver: Ben, evet Ben tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıyım! **50** Ama unutma ki, en çok elem ve ıstırap veren azap da Benim azabım!

51 ONLARA İbrahim'in konuklarından[36] da haber ver: **52** Hani, onun huzuruna girmişler ve "Selam!"[37] demişlerdi. (İbrahim) ise "Doğrusu biz sizden çekiniyoruz" diye mukabele etmişti.

53 "Çekinmenize gerek yok" dediler, "çünkü biz sana âlim olacak bir oğlan çocuğu müjdelemek amacıyla geldik."

54 "Ne! Yaşlılık gelip başıma çökmüşken bana bu müjdeyi veriyorsunuz, öyle mi?" dedi; "Peki neye dayanarak bana müjde veriyc nuz?"

---

34 *Seb'a* rakamı kinaye olarak "birden fazla" ya da "farklı, çeşitli" manasına alınabilir. ... la bir eylemle birlikte kullanıldığında, eylemin sürekliliğini ifade eder. Hem isimle hem de fiille biri... ıl-dığında çevrimselliğe ve dönüşümlülüğe delâlet eder.

35 Çevirimizin gerekçesi için bkz: 7:43, not 36.

36 Hz. İbrahim'in çok özel konukları için bkz: 11:69-76; 51:24. (Krş: Eski Ahid, *Yaradılış* 18.)

37 *Selam*, selam veren kimsenin muhatabına verdiği bir barış ve güvenlik garantisidir. Burada, özel konukların verdikleri selam, "size zarar vermek üzere gelmedik" vurgusunu taşır.

قَالُوا بَشَّرْنَاكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْقَانِطِينَ
(٥٥) قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهٖٓ اِلَّا
الضَّٓالُّونَ (٥٦) قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ اَيُّهَا
الْمُرْسَلُونَ (٥٧) قَالُوٓا اِنَّٓا اُرْسِلْنَٓا اِلٰى قَوْمٍ
مُجْرِمِينَۙ (٥٨) اِلَّٓا اٰلَ لُوطٍۜ اِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ
اَجْمَعِينَۙ (٥٩) اِلَّا امْرَاَتَهُ قَدَّرْنَٓاۙ اِنَّهَا لَمِنَ
الْغَابِرِينَ (٦٠) فَلَمَّا جَٓاءَ اٰلَ لُوطٍ الْمُرْسَلُونَۙ
(٦١) قَالَ اِنَّكُمْ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ (٦٢) قَالُوا
بَلْ جِئْنَاكَ بِمَا كَانُوا فِيهِ يَمْتَرُونَ (٦٣)
وَاَتَيْنَاكَ بِالْحَقِّ وَاِنَّا لَصَادِقُونَ (٦٤) فَاَسْرِ
بِاَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ الَّيْلِ وَاتَّبِعْ اَدْبَارَهُمْ
وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ اَحَدٌ وَامْضُوا حَيْثُ
تُؤْمَرُونَ (٦٥) وَقَضَيْنَٓا اِلَيْهِ ذٰلِكَ الْاَمْرَ اَنَّ
دَابِرَ هٰٓؤُلَٓاءِ مَقْطُوعٌ مُصْبِحِينَ (٦٦) وَجَٓاءَ
اَهْلُ الْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ (٦٧) قَالَ اِنَّ
هٰٓؤُلَٓاءِ ضَيْفِى فَلَا تَفْضَحُونِۙ (٦٨)

55 Onlar "Biz seni, gerçekleşmesi kaçınılmaz bir bilgiye dayanarak müjdeliyoruz" deyip eklediler: "Sakın ha, umutsuzluğa düşeyim deme!"[38]

56 (İbrahim) "Yoldan sapanlar dışında Rabbinin rahmetinden kim umut kesebilir ki?" dedi **57** ve ekledi: "Ey elçiler! Nedir bu olağandışı ziyaretinizin (gerçek) sebebi?"

58 Dediler ki: "Evet, biz günaha gömülmüş bir toplum(un helâki) için gönderildik; **59** tabii ki Lût'un (iman) ailesi bundan istisna. Şu kesin: Biz onların tümünü kurtaracağız; **60** onun karısı hariç! Biz (tercihine bakarak) bunu takdir ettik; çünkü o dökülenlerden biri olmayı seçti."[39]

61 DERKEN, elçiler Lût ailesinin (yanına) gelince **62** o dedi ki; "Bakın, siz tanınmayan garip kimselersiniz!"

63 Dediler ki: "Hayır, aksine biz sana onların kendisi hakkında kuşku içerisinde bocalayıp durdukları şeyi getirdik, **64** ve biz sana tartışılmaz bir gerçekle geldik; zira unutma ki biz sadece doğruyu söyleriz. **65** Şu durumda sen gecenin bir vaktinde aileni yola çıkar, sen de onların arkalarından peşlerine takıl! Sizden hiç kimsenin gözü arkada kalmasın! Emredildiğiniz yere doğru ilerleyin!"

66 Ve ona şu kesin kararımızı bildirdik: "İşte bu güruhun kökü gün ağarırken tamamen kazınmış olacaktır!"

67 Derken, şehir halkı sevinç çığlıkları atarak gelip (kapıya dayandı).

68 (Lût) dedi ki: "Bakın, onlar benim konuklarımdır! Sakın bir rezalet çıkarayım demeyin!->

38 Umut imanın çocuğudur; çocuğunu öldüren anasını ağlatır.

39 Allah'ın takdirinin kulun tercihi üzerine bina edildiği hakikatinin en açık örneklerinden biri.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَلَا تُخْزُونِ ﴿٦٩﴾ قَالُوٓا اَوَلَمْ نَنْهَكَ
عَنِ الْعَالَمٖينَ ﴿٧٠﴾ قَالَ هٰٓؤُلَٓاءِ بَنَاتٖٓى اِنْ
كُنْتُمْ فَاعِلٖينَ ﴿٧١﴾ لَعَمْرُكَ اِنَّهُمْ لَفٖى سَكْرَتِهِمْ
يَعْمَهُونَ ﴿٧٢﴾ فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُشْرِقٖينَ
﴿٧٣﴾ فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ
حِجَارَةً مِنْ سِجّٖيلٍ ﴿٧٤﴾ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ
لِلْمُتَوَسِّمٖينَ ﴿٧٥﴾ وَاِنَّهَا لَبِسَبٖيلٍ مُقٖيمٍ ﴿٧٦﴾ اِنَّ
فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِلْمُؤْمِنٖينَ ﴿٧٧﴾

<- **69** Ve Allah'tan korkun; beni de utanç içinde bırakmayın!"

70 Şöyle çıkıştılar: "Yok ya! Biz seni el âlemin işine karışmaman konusunda uyarmamış mıydık?"

71 (Lût) dedi ki: "İşte kızlarım; tabii ki ille de bu işi yapacaksanız!.."[40]

72 (Melekler) "Hay, sen bin yaşa!"[41] dediler; "Baksana, onlar (şehvet) sarhoşluğuyla (gömüldükleri günah bataklığı) içerisinde debelenip duruyorlar!"

73 Ve şafak ağarırken, onları (dehşetli)
sayha[42] kıskıvrak yakalayıverdi; **74** ve
oranın altını üstüne getirdik ve o coğrafyanın üzerine (püskürtü hâlinde)[43] akkor balçıktan taşlar yağdırdık.[44]

75 Kuşku yok ki bütün bunlarda, işaretleri okumasını bilen kimselerin
alacağı nice mesajlar vardır. **76** Yine
kuşku yok ki bu (şehir)ler, (hâlâ) varlığı sabit bir yol üzerindedir.[45]

77 Kuşkusuz bütün bunlarda iman sahiplerinin alacağı nice ibretler vardır.

---

40 Bu anlatımın daha ayrıntılı bir versiyonu ve "işte kızlarım"a dair bir not için bkz: 11:78.

41 *Le-amruke* lafzen "ömrüne yemin olsun" demektir. Tercihimiz bağlamla uyumludur. Burada hitabın Hz. Nebi'ye olduğu söylenmiştir. Fakat bu şart olmadığı gibi, bağlamdan da kopuktur. Muhatabın Lût nebi olması bağlama daha uygundur. Hz. Lut'a zımnen söylenen şudur: Sen iyi niyetlisin, fakat bunun onlara hiçbir yararı yok.

42 "Ses, çığlık" anlamına gelen ve helâk edilen toplumların cezalandırıldığı şeyi ifade eden *sayha*nın yerine bazı sûrelerde *racfeh* kullanılmıştır (Bkz: 7:78, not 61). Bu kullanım, bize *sayha*nın niteliği hakkında da bilgi vermektedir.

43 Parantez içi açıklama, aynı olayın anlatıldığı 11:82'de bu âyetten farklı olarak yer alan *mandûd* nitelemesine dayanmaktadır.

44 Bu taşların niteliğiyle ilgili krş: 11:82, not 99.

45 Güney-kuzey ticaretinde eskiden yüzyıllarca kullanılıp terk edilmiş olan bu yol günümüzde hava fotoğraflarıyla yeniden keşfedilmiştir.

78 DOĞRUSU (Medyen'deki) Yeşil Vadi'nin halkı da zulme gömülmüş kimselerdi. 79 Bundan dolayı Biz, onlara (da) yaptıklarının acısını tattırdık.[46]
İşte adı geçen bu iki toplumun da, (dünyevî refah açısından) çok önde olduğu ayan açık ortadaydı.[47]

80 DOĞRUSU Hicr halkı da gönderilen elçileri yalanlamıştı.[48] 81 Zira onlara âyetlerimizi iletmiştik, fakat onlar o (âyetlerden) ısrarla yüz çevirmişti.
82 (Güya) onlar dağları oyarak kendilerine güvenli evler inşâ ediyorlardı; 83 fakat sabahın ilk ışıklarıyla (dehşetli) sayha onları kıskıvrak yakalayıverdi; 84 ve elde ettiklerinden hiçbir şey onların başından belâyı savamadı.

85 İMDİ Biz, gökleri, yeri ve o ikisi arasındakileri başka değil, sadece mutlak hakikate atıf olsunlar için yarattık. Şu da bir gerçek ki, Son Saat kesinlikle gelecektir. Şu hâlde (onlara) hoşgörüyle karşılık ver.[49] 86 Çünkü senin Rabbin var ya: tekrar tekrar sonsuzca yaratan, her şeyi bilen işte O'dur!

وَاِنْ كَانَ اَصْحَابُ الْاَيْكَةِ لَظَالِم۪ينَۙ ﴿٧٨﴾
فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْۘ وَاِنَّهُمَا لَبِاِمَامٍ مُب۪ينٍۜ ﴿٧٩﴾
وَلَقَدْ كَذَّبَ اَصْحَابُ الْحِجْرِ الْمُرْسَل۪ينَۙ ﴿٨٠﴾
وَاٰتَيْنَاهُمْ اٰيَاتِنَا فَكَانُوا عَنْهَا مُعْرِض۪ينَۙ ﴿٨١﴾
وَكَانُوا يَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا اٰمِن۪ينَ
﴿٨٢﴾ فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُصْبِح۪ينَۙ ﴿٨٣﴾ فَمَٓا
اَغْنٰى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَۜ ﴿٨٤﴾ وَمَا خَلَقْنَا
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَٓا اِلَّا بِالْحَقِّۜ
وَاِنَّ السَّاعَةَ لَاٰتِيَةٌ فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَم۪يلَ
﴿٨٥﴾ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَل۪يمُ ﴿٨٦﴾

46 Bu iki âyeti müstakil bir paragraf yapma gerekçemiz, bu pasajın içeriğinin Âdem ve İblis, İbrahim ve Lût kıssalarının ardından anlatılan üçüncü kıssa olmasıdır (Krş: Râzî).

47 Bu âyetin tefsirinde klasik dil ve tefsir otoriteleri, *imâm* kelimesinin ilk manaları olan "öne geçen, önder, lider, rehber" yerine, dolaylı olan "yol" (*tarik*) anlamı üzerinde ittifak etmiş görünüyor (Mukâtil; Ferrâ ve Zeccâc). Fakat, buradaki *imamın* dolaysız ve ilk anlamıyla kullanıldığını söylemek, dil açısından daha ikna edicidir. Şöyle ki: Lût ve Şuayb kavimlerinin kendi zaman ve mekânlarının dünyevî refah açısından "öncü, ileri gelen, gelişmiş" (*imam*) toplumlar olduğu "ayan açık" olarak anlaşılmaktadır. Bunu, Medyenlilerin yemyeşil ve ağaçlık vadilerde oturan bir ticaret toplumu oluşu da doğrulamaktadır (Âyet 78 ve 7:85). A'râf 95. âyet, helâke uğrayan tüm toplumların dünyevi refahın zirvesine çıkıp iyice şımardıktan sonra cezalandırıldığını dile getirir. Aslında bu, yok olan tüm geçmiş uygarlıkların tâbi olduğu sosyal bir yasadır (Krş: 17:16). Tercihimiz lafız, mana ve maksadı gözeten bu gerekçelere dayanır. Esasen, bu âyetlerin muhatabı olan Mekke'nin durumu da, helâk olan refah toplumlarını hatırlatıyordu (Bkz: 106. sûrenin girişi).

48 Hıcr "kayalık arazi" ya da "kapalı havza" anlamına gelir. Kadim zamanlardan beri tarihi kayıtlarda yer alan bir mekândır. Semud kavmi burada yaşamış ve helâk olan uygarlıklarını bu havzada kurmuşlardır.

49 *Safh*, dilde "karşılık, öteki taraf, mukabele" anlamına gelir ve ötekinin varlığına hoşgörüyü ifade eder (Bkz. 64:14).

وَلَقَدْ اٰتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانٖى وَالْقُرْاٰنَ
الْعَظٖيمَ ﴿٨٧﴾ لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ اِلٰى مَا مَتَّعْنَا
بِهٖٓ اَزْوَاجًا مِنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَاخْفِضْ
جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنٖينَ ﴿٨٨﴾ وَقُلْ اِنّٖٓى اَنَا النَّذٖيرُ
الْمُبٖينُ ﴿٨٩﴾ كَمَٓا اَنْزَلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِمٖينَ ﴿٩٠﴾

87 DOĞRUSU Biz sana, *seb'i mesânî*'yi,[50] yani Yüce Kur'an'ı verdik. **88** (Öyleyse) onlardan kimilerine verdiğimiz geçici lezzetlere iltifat etme![51] Üstelik onlar için üzülme de... Ancak mü'minlere kol kanat ger **89** ve de ki: "Bakın ben, evet ben (vahyi) açıklayan uyarıcıyım!"

90 (Vahyi sana Biz indirdik), tıpkı (onu önceden) paramparça edenlere[52] indirdiğimiz gibi.->

---

50 Veya: "Doğrusu Biz sana *Seb'i Mesânî*'yi ve Yüce Kur'an'ı verdik." Tercihimiz *vavın* beyan atfı vurgusuna dayanmaktadır. *Mesânî*, "katlanarak, dürülerek, kıvrılarak tekrarlanan şey" anlamına gelir ki tam Türkçesi "kat kat, dürüm dürüm, kıvrım kıvrım, tekrar tekrar" demek olur. Eğer *senâ* köküne nisbet edilirse "müstesna, biricik, ender" anlamına ulaşılır (İbn Abbas'tan Taberî). *İsnâ*dan bir *mim* ekleme yoluyla elde edilmiş olabilir ki, bu durumda "müstesna bir övgü kaynağı" anlamına gelir. *Mesânî* Zümer 23'te Kur'an'ın bir sıfatı olarak geçer. Bu, anlam olarak Kur'an'ın "tek kat" değil, "kat kat" olduğunu ifade edebileceği gibi, Kur'an'ın çift kutuplu niteliğine bir atıf da olabilir (Elmalılı ve Râzî 39:23'ün tefsirinde). Kur'an'ın çift kutuplu niteliğinden kastımız, tez ve antitez, nefy ve isbat, iyi ve kötü, olumlu ve olumsuzu birlikte veren içeriğidir. İman-küfür, insan-şeytan, dünya-âhiret, hak-bâtıl, rahmet-gazap, emir-yasak, müjde-uyarı, sevinç-hüzün hep birlikte dile getirilir. Hatta bazı zıt ve karşıt kavramların sayıları bile aynıdır. Sadece birkaç örnek vermek gerekirse, Kur'an'da erkek-kadın 24'er kez, dünya hayati ile âhiret hayatî karşıtları 115'er kez, melek ile şeytan karşıtları 88'er kez, hayat ve ölüm karşıtları 145'er kez, sadaka vermek ve hoşnut/tatmin kalmak 73'er kez, sihir ve fitne 60'ar kez, zekât ve bereket 32'şer kez zihin/akıl ve nur (ışık) 49'ar kez dil ve hutbe 25'er kez, istek/dilek ve korku 8'er kez, zorluk/engel ve sabır 114'er kez, Muhammed ve Şeriat 4'er kez geçer. Bu âyetin öncesindeki pasajlarda, özellikle de Hz. İbrahim'e gelen müjde ve Lût kavmine gelen gazabı işleyen âyetler bunun en tipik örneğidir. Eğer *seb'anı* (yedi) "çeşitli, birden çok" anlamına kinaye olarak düşünürsek, *mesânî* ile *seb'anın* birbirini takviye eden benzer anlamlara geldiği sonucuna varabiliriz. "Kur'an yedi harf üzere indirildi" rivayetindeki "yedi", bir çoklarınca bu anlamda anlaşılmıştır. Bu durumda âyet "çift kutuplu hakikatlerden çeşit çeşit örnekler ve yüce Kur'an'ı verdik" anlamına yorulur (Elmalılı). Yorumu konusunda Taberî'nin tam 82 rivayet naklettiği bu ibarenin, namazlarda sık sık tekrarlanan ve yedi âyetten oluşan Fâtiha sûresi olduğu yorumu yapılmıştır. Allah Rasulü'nün bu âyeti tefsiri sadedinde nakledilen rivâyet de bu yöndedir (Buharî, *Tefsir* 5:222). Fâtiha'nın işlevi, "sık tekrarlanan yedili" anlamıyla uyum içindedir. Çünkü Hz. Peygamber de bu sûreye başka hiçbir sûreye vermediği bir isim vererek onu *Ummu-l Kitâb* (Kitab'ın Anası) olarak adlandırmıştır. Dahası, onsuz namazın namaz olmayacağını ifade ederek, namazın her rekâtında Fâtiha'yı okumuştur. Bütün bu veriler klasik tefsiri âyette iki ayrı şeyden bahsedildiği sonucuna götürmüştür. Oysa ki bu sonuç varılabilecek tek sonuç değildir. Eğer *Seb'an mine'l-mesânî* ile *el-kur'an el-'azîm* arasındaki *vav* beyan atfı olarak alınırsa tercih ettiğimiz anlam öne çıkacaktır. Şöyle ki: Şayet *Seb'i Mesânî* ile ikinci bir unsur olan *Fâtiha* kastedilmiş olsaydı, cümlenin önünde değil sonunda gelmesi gerekirdi. Zira Kur'an bütün, Fâtiha ondan bir parçadır. Parça bütünden sonra gelir. Kaldı ki Kur'an-ı Azîm'e Fâtiha da dahildir. *Mesânî*'nin geçtiği iki yerden biri olan Zümer 23 de tercihimizi doğrular niteliktedir. Bu durumda Buharî hadisinin şöyle yorumlanması daha doğru olur: "Fâtiha, Kur'an'ın Seb'i Mesânî özelliğini en güzel yansıtan sûresidir."

51 Lafzen: "gözlerini dikme" (Krş: 20:131-132).

52 Parantez içi açıklamamız, bu âyetin 87. âyete zımnî bir atıfla bağlantılı olduğu görüşüne dayanmaktadır (Zemahşerî). "Paramparça edenlerden" kasıt kitap ehlidir (6:159 ve 2:85).

<- 91 Onlar ki, (şimdi de) Kur'an'ı birbirinden kopuk sözler demeti olarak tasavvur ediyorlar.[53]

92 Evet, Rabbine andolsun ki onların tümünü sorgulaya çekeceğiz; 93 yapageldikleri şeylerden dolayı.

94 O hâlde, artık sana emredileni açıkça ortaya koy[54] ve şirk koşmayı tabiat hâline getirenlere aldırma![55] 95 Unutma ki küçümseyip alaya alanlara karşı Biz sana yeteriz. 96 Onlar ki, Allah'la beraber başka bir ilâh (atama yetkisini) kendilerinde buluyorlar. Nasıl olsa günü gelince (yaptıklarının ne demeye geldiğini) öğrenecekler![56]

97 Doğrusu, onların söyledikleri şeylerden dolayı içinin daraldığını Biz de biliyoruz. 98 Öyleyse Rabbinin adını anarak O'nun yüceliğini hamd ile dile getir ve (hep) O'nun huzurunda secde edenlerden biri ol! 99 Nihayet, ölüm gelip seni buluncaya dek Rabbine kulluğu (sürdür)![57]

ٱلَّذِينَ جَعَلُوا ٱلْقُرْءَانَ عِضِينَ ﴿٩١﴾ فَوَرَبِّكَ
لَنَسْـَٔلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٢﴾ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾
فَٱصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿٩٤﴾
إِنَّا كَفَيْنَٰكَ ٱلْمُسْتَهْزِءِينَ ﴿٩٥﴾ ٱلَّذِينَ يَجْعَلُونَ
مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَقَدْ
نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ﴿٩٧﴾
فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُن مِّنَ ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿٩٨﴾
وَٱعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ ٱلْيَقِينُ ﴿٩٩﴾

53 *'İdîn,* "koparılıp ayrılmış, birbiriyle irtibatı kalmamış parçalar" anlamına. Vahyin inkârcı muhataplarının Kur'an'da birbiriyle alâkasız bir sürü şey olduğu, onun muhtevasının "sihir, yalan, hikâye, şiir" gibi birbiriyle bağlantısız ve tutarsız şeylerden oluştuğu iftirasına atıf (Mukâtil; Ferrâ; Taberî). Allah'ın gör dediği yerden bakmayanlar, vahyin maksadını kavrayamazlar. Ona hidayet rehberi olan bir hayat kitabı değil de giriş-gelişme-sonuç bölümleri olan bir kompozisyon gibi bakanların derin yanılgısına işaret. Özetle Kur'an, hayat ve insan kadar sade, hayat ve insan gibi mucize, hayat ve insan kadar karmaşıktır.

54 Bu emrin Muhammedî davetin bireysel merhaleden kitlesel merhaleye geçmesiyle alâkalı olduğuna dair bir açıklama için bkz: 26:214, not 99. Bu âyetin mesajı Fussilet 34 ve Nahl 125 ile birlikte anlaşılmalıdır.

55 *İ'râd,* kötülük işleyenin kendisinden değil işlediği kötülükten yüz çevirmek, onu çamura düşmüş altın gibi görüp onu temizleme çabasından vazgeçmemektir (*Tevelli* ile farkı için bkz: 53: 29 ve 23:54, ilgili notlar).

56 Allah'a ait mutlak bir özelliği Allah dışında bir başka varlığa yakıştırmak, Allah dışında da tanrılar olduğunu iddia etmekle eş anlamlıdır. Allah'la beraber başka bir tanrı olduğunu iddia eden kimse, "tanrı atama yetkisini" kendisinde görüyor demektir. Hiç kimse âmiri olduğu bir tanrıya kul olduğunu iddia edemez.

57 Krş: 19:31.

16. NAHL SÛRESİ

Sûre, "balarısı" manasına gelen adını 68. âyetinden alır. Zımnen şunu söyler: Ortalama ömrü birkaç ay olan arının bir yaratılış amacı olsun da, ilâhî bir şaheser olan insanoğlunun bir yaratılış amacı olmasın mı?

İlk tertipler Kehf-Nûh arasına yerleştirir. Bu, sûrenin Mekke döneminin sonlarına doğru nâzil olduğu anlamına gelir. En'âm'dan sonra indiği kesindir. Zira 118. âyetteki "sana daha önce aktardığımız" ibaresi En'âm 146'ya atıftır. İniş dönemini, Osman b. Maz'un'un imanına vesile olan sûre olduğunu öğrendiğimiz İbn Hanbel rivayeti de teyit eder. Fakat, bizce zayıf olmakla birlikte, bu sahabinin Erkam'ın evinde iman ettiğine dair rivayetler bulunduğu da gözden ırak tutulmamalıdır. *el-Burhan* sahibi 40. âyete kadar Mekkî, gerisinin Medenî olduğunu iddia etmiştir. İbn Abbas'tan son üç âyetinin Medenî olduğu rivayeti de nakledilmiştir. 6. sûrede uyguladığımız kriterler bunu doğrulamaz. Bu, sûrenin konu bütünlüğünden ilk bakışta da anlaşılabilir. Hicretten söz eden 41 ve 110. âyetleri, hicret öncesinde indiğini gösterir. Sabrın en yoğun işlendiği surelerden olması, bunu teyit eder (41-42, 95-96, 110, 126, 127). Peygamberliğin 11. yılına yerleştirilebilir.

Sûre, muhatabında sorumluluk ahlâkı inşâ eder. Baştan sona insanın Allah, insan ve tabiatla olan ilişkisini işler. Sûredeki hitap çok üst perdeden bir hitaptır: "Eğer Allah insanları zulümleri nedeniyle hemen cezalandıracak olsaydı, yeryüzünde bir tek canlı bırakmazdı" (61). Bu hedefi gerçekleştirmek için doğru bir Allah tasavvuru inşâ eder (Msl: 62, 74, 86). İnsanı çevresindeki varlıkların amacını düşünmeye davet eder (12, 13, 14, 65, 67, 69, 79). İnsanın yeryüzündeki fizikî hayatı için gerekli olan tüm donanımın Allah tarafından yaratıldığı vurgulanır. Dahası, mânevî ve ahlâkî donanımdan mahrum bırakılmadığı ima edilir (Msl: 5-16, 48-50, 65-69). Bu donanımın kullanım kılavuzu olarak vahye dikkat çeker (2). Peygamberlik kurumunun amacının insanın Allah'ı ve eşyayı yanlış anlamasını önlemek olduğunu ihsas eder (36). Sahte ve çarpık bir 'kader' inancının ardına saklanarak kişisel sorumluluğu kurnazca inkâra kalkışanların maskesini düşürür (35).

Evrensel doğru, iyi ve güzele ulaşmak için bireysel ve sosyal ahlâkî ilkelere dikkat çeken sûre, doğruları savunmanın her zaman ve zeminde geçerli olan usulünü şöyle ortaya koyar:

"RABBİNİN yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et; ve onlara (karşı) öyle bir mücadele yöntemi ortaya koy ki, o en güzeli, en etkilisi olsun!" (125)

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

1 Allah'ın emri geldi[1] (bilin); onun çabuk gelmesini istemenize gerek yok ki![2]

Yüceler yücesi olan O, onların şirk koştukları her şeyin ötesinde aşkın ve eşsizdir.[3]

2 O, kullarından tercih ettiğine "(İnsanları) uyarın! Şunu iyi bilin ki Benden başka ilâh yok! O hâlde artık, Benden (başkalarına ilâhlık yakıştırmaktan) sakının!"[4] buyruğunu iletmeleri için, melekleri (ölü canlara) hayat veren vahiyle[5] indirir."

اَتٰٓى اَمْرُ اللّٰهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُۜ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى
عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١﴾ يُنَزِّلُ الْمَلٰٓئِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ
اَمْرِه۪ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِه۪ٓ اَنْ اَنْذِرُٓوا اَنَّهُ
لَٓا اِلٰهَ اِلَّٓا اَنَا فَاتَّقُونِ ﴿٢﴾

---

1 *Etâ* ve *câe* fiilleri çoğunlukla "geldi" şeklinde çevrilir. el-Askeri'nin *Furûk*'una almadığı bu iki madde arasındaki farka dair bir açıklama şudur: *etâ* bu âyette olduğu gibi genellikle söz ve zaman türü soyut gelişi, *câe* 12:18, 72'de olduğu gibi somut ve fizikî gelişi ifade eder (*İtkân* II, 307). Ne var ki *câe* ile gelen 19:43 ve 89:23 ve *etâ* ile gelen 28:30 gibi âyetler (ki başka örnekler de var) bu kurala uymamaktadır. Bu durumda önümüzde iki seçenek var: Ya bu kuralın isabetli olmadığı sonucuna varacağız, ya da kural dışı örnekleri kuralın istisnası sayacağız. (Mesela 19:43'te ikisi de "hakikatin bilgisine" atıfla kullanılır).

2 Çeviriye "ki" vurgusunu katan, ikinci cümlenin başındaki *fâ*dır. İronik bir îmâyı içinde barındıran bu ibare, iki şekilde anlaşılabilir: 1) Tehdit edildikleri Hesap Günü'nün çabuk gelmesini isteyen kimselere bir uyarı olarak anlaşılabilir (Krş: 11:8; 21:1, 37; 27:46; 29:53; 42:18). Hem bu âyetin şirke dikkat çekerek bitmesi, hem de bu âyetin açıklaması mahiyetindeki 33. âyet bu şıkkı destekler. 2) Müslümanların yardım beklentilerine ve Hz. Peygamber'in hicret talebine cevap olarak anlaşılabilir. Risaletin 11. yılına tarihlendirdiğimiz bu surenin nüzul ortamı ise bu şıkkı destekler. Zira bu âyetlerin indiği dönem, tam da hicret yurdu arayışlarının yoğunlaştığı ve Yesriblilerle görüşmelerin yapıldığı (I. ve II. Akabe) tarihe rastlamaktadır.

3 Çoğunluk bu cümleyi bir üsttekinin devamı olarak görüp, *yuşrikûn* fiilini üçüncü çoğul kipiyle *tuşrikûn* şeklinde okumuşlardır. Bu durumda anlam "..*sizin* şirk koştuğunuz her şeyin.." olur.

4 İlâhi ve beşeri iradenin etkileşime girdiği tüm bağlamlarda *şâe/yeşâu* fiiline "tercih etti/eder" anlamı verdik. Bu Âyet bu tercihimizin Kur'ani delillerinden birini oluşturur: "Kullarından tercih ettiklerine"nin metni olan *men yeşâu min 'ibâdihî* ibaresindeki *yeşâ'* fiilî, "tercih etti" dışında bir karşılık kabul etmemektedir. Zira *min 'ibâdihi* ibaresi, açıkça çok içinden bazılarını tercihe delâlet etmektedir. Hakikat bu iken, geleneksel tefsir kaderciliğin baskısı altında şekillenen kelâmın da etkisiyle, *şâe* fiilini "tercih edip yapma/yaratma" asli anlamından çıkarıp, "irade etti" (*erâde*) sınai anlamına taşımıştır. İlginç bir tevafuktur ki, Matüridi (ö. 333) İbrahim 4'ün tefsirinde *şâe* fiilini, diğer müfessirler gibi *erâde* ile değil, "tercih etti" anlamına gelen *âsera* ile karşılamıştır (Te'vîlât, VII, 458).
Fettekûn emrinin bu bağlamdaki en uygun karşılığı, ancak parantez içindeki açıklamayla birlikte anlaşılabilir (Bkz: Ebüssuûd).

5 *Rûh*, burada vahiy anlamındadır. Bu anlamda ilk kullanıldığı âyet Kadr sûresinin 4. âyetidir. (Ayrıca 40:15; 42:52.) Parantez içi açıklama Taberî'nin İbn Abbas'ı da şahit göstererek yaptığı yoruma dayanmaktadır (Krş: Zemahşerî ve Râzî). İlahî bir inşâ projesi olan vahiy, muhatabının tasavvurunu, anlamını kendi yüklediği kavramlarla inşâ eder. Buna göre vahiy, hayata "ruh" katan bir mesajdır. Nasıl ki ruhunu yitiren bir insan ceset hâline geliyorsa, vahiysiz bir hayat da odur. Kur'an Allah ve Elçi'sinin vahiyle yaptığı çağrıyı da "diriliş çağrısı" olarak niteler (8:24). Vahiy gönlün nur ve cilası, aklın ziyası, gözün ışığı, cesedin canı mesabesindedir.

خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ تَعَالٰى عَمَّا
يُشْرِكُونَ ﴿٣﴾ خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ
خَصٖيمٌ مُبٖينٌ ﴿٤﴾ وَالْاَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فٖيهَا
دِفْءٌ وَمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٥﴾ وَلَكُمْ فٖيهَا
جَمَالٌ حٖينَ تُرٖيحُونَ وَحٖينَ تَسْرَحُونَ ﴿٦﴾
وَتَحْمِلُ اَثْقَالَكُمْ اِلٰى بَلَدٍ لَمْ تَكُونُوا بَالِغٖيهِ
اِلَّا بِشِقِّ الْاَنْفُسِ اِنَّ رَبَّكُمْ لَرَؤُفٌ رَحٖيمٌ ﴿٧﴾

3 O, gökleri ve yeri mutlak hakikate (bir atıf olsun diye) amaçlı olarak yarattı;[6] eşyaya ilâhlık yakıştıranların tasavvur ettiklerinin çok ötesinde, aşkındır O!

4 O insanı bir damlacık atık sudan yaratmıştır.[7] Fakat o da ne! O sonunda bilinçli[8] bir (biçimde Allah'a karşı) kendini savunan biri olup çıkar.[9]

5 Ve evcil hayvanları da O yarattı: sizi ısıtan giysileri onlardan temin ediyorsunuz.[10] Daha başka yararlarının yanında onlardan elde ettiğiniz besinleri de yiyorsunuz. **6** Yine onlarda, akşam getirirken ve sabah salarken sizin güzellik duygunuzu tatmin eden bir boyut vardır.[11] **7** Kendinizi sıkıntıya sokmadan ulaşamayacağınız nice mekânlara yüklerinizi onlar taşır.

İyi bilin ki Rabbiniz gerçekten çok şefkatli, pek merhametlidir.

---

6 *Bi'l-hakk* ve parantez içi açıklamamız için bkz: 14:19, not 20. Zımnen: Varlığın anlamlılığını fark etmeyen, kendi yaratılış anlamını aramaz.

7 *Nutfe,* insanın kendisinden yaratıldığı "özsu" (*el-mâu's-sâfî*), yani sperm veya zigottur (*Tâc*). Sperm veya zigot ile başlayıp insanlaşmayla sonuçlanan hayat yolculuğunun Allah'a izafe edilmesi, bütün bu sürecin yasalarını koyanın Allah olduğuna bir atıftır. İnsanın yaratılış sürecindeki basitten mükemmele doğru gelişen tekâmül sürecine dikkat çekilerek, böyle bir şaheserin "amaçsız" olamayacağı îmâ ediliyor.

8 *Mubînin,* insan eylemiyle ilgili bu bağlamdaki en doğru karşılığı budur. Benzer bir cümle içerisinde *ğayru mubîn* kalıbının "bilinçsizce" anlamında kullanıldığı bir örnek için bkz: 43:18.

9 *Hasîm,* "savunmacı ve tartışmacı kişilik, azılı hasım olan dişli muhalif ve güçlü rakip" anlamına gelir (*Lisân* ve Râğıb). Burada hem insanın taşıdığı isyan edebilen ve kendini savunabilen bir özne olma yeteneğine, hem de kendisini bu donanımla yaratan Rabbine karşı kullanabilme imkânına delâlet eder (Zemahşerî ve Râzî). Bir önceki âyet, gerçek bir amaca hizmet için yaratıldığı ifade edilen tabiatın insan tarafından istismarını dile getirmişti. Bu âyetse tabiattan daha mükemmel yaratılan insanın sadece dış dünyasını değil, iç dünyasını ve kendisini özne kılan öz yeteneklerini de istismar edip amacına aykırı kullanabileceğini dile getiriyor.

10 *En'âm*: 1) İnsanlara yakın yaşayan ve onların terbiyesine 'evet' (*ne'am*) diyen; 2) İnsanların etinden, sütünden, derisinden, tüyünden vs. yararlandığı (*ni'met*); 3) İnsanlardan kaçmayan ve insanların kaçmadığı koyun, keçi, deve, sığır gibi hayvanların tamamını kapsar.
Dif'un, "sıcacık yapan, ısıtan" anlamına. Kur'an'da kullanıldığı tek yer burasıdır. Sözcüğün kök anlamı dikkate alındığında, yalnızca yünlerinden elbise yapımına değil, dışkılarından yakacak elde etmeye de îmâ var gibidir.

11 Vahiy bu iki âyette, insan yararına yaratılan varlıkların üç boyutlu işlevine atıf yapmaktadır: Zorunluluklar (*zarûriyyât*), gereklilikler (*hâciyyât*) ve estetik değerler (*tahsîniyyât*). Bir amaç uğruna yaratılan hayvanlar dünyası da, insanın protein gibi zorunlu, giyinme ve ısınma gibi gerekli, güzellik gibi estetik değer ihtiyacını karşılamaktadır.

وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا
وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨﴾ وَعَلَى اللّٰهِ
قَصْدُ السَّبِيلِ وَمِنْهَا جَائِرٌ وَلَوْ شَاءَ لَهَدٰيكُمْ
اَجْمَعِينَ ﴿٩﴾ هُوَ الَّذِي اَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً
لَكُمْ مِنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ ﴿١٠﴾
يُنْبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ
وَالْاَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ اِنَّ فِي ذٰلِكَ
لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١١﴾

8 O, atları, katırları ve merkepleri hem kendilerine binesiniz, hem de (hayata) güzellik katmak için yarattı;[12] ve daha sizin bilmediğiniz nice şeyleri de yaratacak.[13]

9 İşte (O tek yaratıcı olduğu için), yolun istikamet tayini de O'na düşer;[14] zira bazı yollar saptırıcıdır.[15] Eğer Allah tercih etseydi, hepinizi doğru yola yöneltirdi.[16]

10 O'dur gökten suyu indiren; ondan hem siz içersiniz, hem de hayvanlarınızı otlattığınız bitkiler;[17] **11** onunla sizin için ekin(ler), zeytin ve hurma ağaçları, üzümler ve daha nice ürünler bitirir O. Unutmayın ki bütün bunlarda, düşünen bir toplum için mutlaka alınacak bir mesaj vardır.[18]

---

12 Bu âyette, bir üstteki âyette dile getirilen varlıkların üç boyutlu işlevinden son iki boyut olan gereklilik (haciyyat) ve estetik değer (tahsiniyyat) boyutları dile getirilmektedir.

13 Buraya kadar kullanılan *halaka* mazi fiili, âyetin son cümlesinde yerini *yahluku* muzari fiiline bıraktı. Allah'ın "yaratacağı" ifade edilen "şeyler" de, belli ki âyetin başında ifade edilen tabii nakil araçlarıyla aynı işlevi gören "şeyler". Burada, vahyin ilk muhataplarının bilmediği fakat gelecekte ortaya çıkacak ulaşım araçlarına açık bir gönderme vardır. Âyetin son cümlesinde gelecekte ortaya çıkacak ulaşım araçlarının Allah'ın yaratmasına hamledilmiş olması, vahyin inşâ etmek istediği tasavvurun temel özelliklerinden biridir. Kur'an vahyi bir çok yerde insan eliyle meydana gelen şeyleri Allah'ın fiiline hamleder. Bu sayede hem insanın yeni şeyler icat etme yeteneğinin Allah tarafından verildiğine, hem bu yetenekle kendisinden yeni şeyler icat edilen hammaddenin Allah tarafından yaratıldığına, hem de bütün bunların Allah tarafından eşya için konulan yasalar sayesinde mümkün olduğuna atıf yapmış olur.

14 Zımnen: Yaratan kim ise, yarattığının amacını belirleme hakkı da ona aittir. İnsanın doğru yolu görmesini sağlayan iç ve dış donanımı, aklî ve naklî belge ve delilleri vermek de O'na düşer (Ferrâ). Âyetteki *'alallah* (Allah'a düşer, Allah'a ait bir görevdir) ibaresi, *'zâtı için rahmeti ilke edindiğini'* dile getiren âyetteki *'alâ nefsihi* ile aynı anlama sahiptir. Bu, ilâhî iradenin tecellisinin ilâhî gayretin değil ilâhî rahmetin bir eseri olduğunu gösterir. Bir amaç uğruna yarattığı insanı, o amaca ulaştıracak yolu tayin etme hakkı da yalnızca Allah'a aittir.

15 Her ne kadar zamir yola atıf olduğu için "sapan yolcudan" değil, "saptıran yoldan" söz edilmişse de, saptıran yolda yürüyüşü sürdürmenin sapan yolcu olmak demeye geldiği âşikârdır.

16 Söz geliminden, cümlenin sonunun "...ama bunu istemedi, sizin seçiminizin belirleyici olmasını istedi" şeklinde olduğunu anlıyoruz. Zira "eğer" anlamına gelen *lev* edatı, tasarım dışı bir şeyin farz-ı muhal düşünülmesi durumunu ifade etmektedir. Bu âyetin bir üstteki âyetle bağlantısı açık: Fizikî yolculuğunuzun at, katır ve eşek gibi araçlarını O yarattığı gibi, mânevî yolculuğunuzun akıl, irade, bilinç gibi araçlarını yaratan da O. Akıl terbiyeden geçmemiş yılkı atı ya da inatçı katır gibi davranırsa, sizi maksadınıza taşıyamaz.

17 *Şecerun*, dilde "yerden biten her tür bitkiye" verilen ortak isimdir (Ferrâ).

18 O ders açıktır: Nasıl ki su biyolojik hayatın kaynağıysa, vahiy de mânevî hayatın kaynağıdır. Suyun seması gök, vahyin seması arştır. Suyun indiği kalp toprak, vahyin indiği toprak akleden kalptir. İkisi de "indirilmiş" bir nimettir. Âlemlerin Rabbinin indirdiği su ile hayat bulup da O'nun indirdiği vahye sırt dönmek, nankörlüğün daniskasıdır.

وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ
وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِاَمْرِهٖ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ
لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٢﴾ وَمَا ذَرَاَ لَكُمْ فِى
الْاَرْضِ مُخْتَلِفًا اَلْوَانُهُ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَةً
لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣﴾ وَهُوَ الَّذٖى سَخَّرَ الْبَحْرَ
لِتَاْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ
حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاخِرَ فٖيهِ
وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهٖ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٤﴾
وَاَلْقٰى فِى الْاَرْضِ رَوَاسِىَ اَنْ تَمٖيدَ بِكُمْ
وَاَنْهَارًا وَسُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥﴾ وَعَلَامَاتٍ
وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ ﴿١٦﴾

12 Ve O'dur sizin yararlanmanız için geceyi ve gündüzü, güneşi ve Ay'ı (yasalarına) boyun eğdiren;[19] zaten bütün yıldızlar O'nun emrine teslim olmuşlardır. İyi bilin ki bütün bunlarda aklını kullanan bir toplum için mutlaka çıkarılacak bir ders vardır.[20]

13 Ve sizin için yeryüzüne serpiştirdiği her biri farklı tonlarda rengârenk (güzellikler)... Kuşkusuz bütün bunlarda (da), hafızası olup hatırda tutan bir toplum için mutlaka alınacak bir mesaj vardır.[21]

14 Yemeniz için taze et türleri ve takınıp kuşanmanız için mücevherat çıkarasınız diye denizi ve onun içinde suları yararak akıp gittiğini gördüğün(üz) gemileri, O'nun ihsanından payınıza düşeni arayacağınızı ve (bulunca da) şükredeceğinizi umarak (bir yasaya) tâbi kılan da yine O'dur.[22]

15 Bir yanda sizi sarsar diye yeryüzüne yerleştirdiği sağlam ve sarsılmaz dağlar, öte yanda yolunuzu bulabilmeniz için nehirler ve yollar,[23] **16** ve daha bir nice işaretler var... Mesela onlar, yıldızlarla yollarını buluyorlar.[24]

19 Benzer bir âyet için bkz: 14:33.

20 Yani: Gece ve gündüz var oldukça iyi-kötü ve bu ikisinin savaşı da var olacaktır.

21 Kur'an tek Allah'ın yaratışındaki çok çeşitliliğe dikkat çekiyor. Yaratan tek, yaratılan çoktur. Yaratanın tekliğini ihlal eden her tür inanç ve yaklaşım şirk adı altında nasıl mahkûm ediliyorsa, yaratılandaki çokluğu reddeden her yaklaşım da şirkin karşı kutbu olarak görülüp zımnen mahkûm ediliyor. Vahyin inşâ ettiği aklın bu iki tavrı da bir sapma olarak görmesi telkin ediliyor.

22 Tıpkı hayvanlar âlemi gibi denizlerin de *zarûriyyât, hâciyyât* ve *tahsîniyyât* alanındaki üçlü fonksiyonuna atıf (Krş: Âyet 5-8).

23 Dağlar ve ırmaklar/vadiler/yollar yan yana anıldığında, hem vahyin hem de mahlukatın çift kutuplu özelliğine bir atıf olarak anlaşılmalıdır (Krş: 13:3 ve 15:19). Bu aynı zamanda ilâhî yaratmadaki denge ve hikmeti gösterir. Dağlar da, onların arasından yolculara ve sulara geçit veren vadiler ve su yatakları da insan için bir yasaya tâbi kılınmıştır.

24 *Vavın* tefsiriyye vurgusuyla. Zımnen: Geçici dünyanızda fizikî yolculuklarınız için yol gösterici kılavuzlar var eden Allah, sizi sonsuz mutluluğa götürecek yolun kılavuzu olarak da vahyini gönderdi.

17 BU DURUMDA, hiç yaratan yaratamayan gibi (olur) mu? Hâlâ (bu ezeli gerçeği) hatırlamayacak mısınız?

18 Ve eğer Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız asla baş edemezsiniz.[25]

İyi bilin ki, tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir rahmet kaynağı elbet yalnızca Allah'tır. **19** Zira Allah, içinizde tuttuğunuz ve açığa vurduğunuz her şeyi bilir.

20 Allah'tan başka kendilerine yalvarıp yakardığınız varlıklar[26] hiçbir şey yaratamazlar; zira onların kendileri yaratılmışlardır. **21** Onlar ölüdürler, diri değildirler; (kendilerine tapanların) ne zaman diriltileceklerini dahi bilemezler.

22 Sizin ilâhınız bir tek ilâhtır; fakat âhirete inanmayan kimselerin yürekleri, büyüklük taslamaları yüzünden (bu hakikati) inkâra meyletmiştir. **23** Ziyanı yok,[27] nasıl olsa Allah onların gizlediklerini de açığa vurduklarını da bilmektedir. Şu bir gerçek ki O, büyüklük taslayanları sevmez.

24 Ve kendilerine "Rabbiniz size ne indirdi?" diye sorulduğunda, "Eskilerin masallarını..."[28] derler;->

أَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٧﴾
وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوهَا إِنَّ اللّٰهَ
لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٨﴾ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا
تُعْلِنُونَ ﴿١٩﴾ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ لَا
يَخْلُقُونَ شَيْـًٔا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿٢٠﴾ أَمْوَاتٌ غَيْرُ
أَحْيَاءٍ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٢١﴾ إِلٰهُكُمْ
إِلٰهٌ وَاحِدٌ فَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ قُلُوبُهُمْ
مُنْكِرَةٌ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ ﴿٢٢﴾ لَا جَرَمَ أَنَّ اللّٰهَ
يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ
الْمُسْتَكْبِرِينَ ﴿٢٣﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ مَاذَا أَنْزَلَ
رَبُّكُمْ قَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٤﴾

---

25 Tekil gelen *ni'meti* çoğul çevirimizin dilsel gerekçesi için bkz: 14:34, not 30.

26 Bilinçli varlıklar için kullanılan *ellezîne* ilgi zamiri, burada kastedilenin şirke alet edilen ölüp gitmiş insanlar olduğunu gösterir.

27 *Lâ-cerame*: "ağaçtan meyveyi koparmak" anlamına gelen *el-cerm*den türetilir. Basra dil ekolü ibareyi birleşik olarak "kesinlikle" manasına yemin olarak alırken (Ebu Ubeyde), Kûfe dil ekolü kalıbı bozarak *lâ*ya "hayır", *cerame*ye "elde kalan" anlamı vermişlerdir (Ferrâ; krş: *Külliyyât*). Daha başkaları *ceram* ile "suç" anlamına gelen *curm*'un aynı olduğunu söylemişlerdir (Râğıb). *Müfredât* sahibi, bu kalıbın anlamına ilişkin dilcilerin birbiriyle çelişen yorumlarının temelsiz olduğunu îmâ eder. Klasik tefsir birinci anlamı öne çıkararak, kalıbın sonradan kazandığı *hakkan* (gerçekten) anlamını benimsemiştir. Fakat, hemen ardından gelen *inne* edatı bu anlamı zaten vermektedir. Tercih ettiğimiz harfi anlam, bu bağlamdaki en uygun karşılık olsa gerektir.

28 *Esâtîr*in iniş sürecinde ilk kullanıldığı yer muhtemelen Kalem sûresinin 15. âyetidir. Terkibin kullanıldığı bağlamlar göz önüne alındığında, inkârcı muhatapların helâk edilen kavimlerin ve onlara gönderilen peygamberlerin kıssalarını "eskilerin masalları" diye adlandırdıkları anlaşılmaktadır (6:25; 8:31 vd).

لِيَحْمِلُٓوا اَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيٰمَةِۙ وَمِنْ
اَوْزَارِ الَّذ۪ينَ يُضِلُّونَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍۜ اَلَا سَٓاءَ مَا
يَزِرُونَ ﴿٢٥﴾ قَدْ مَكَرَ الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَاَتَى اللّٰهُ
بُنْيَانَهُمْ مِنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ
مِنْ فَوْقِهِمْ وَاَتٰيهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا
يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾ ثُمَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يُخْز۪يهِمْ وَيَقُولُ
اَيْنَ شُرَكَٓاءِيَ الَّذ۪ينَ كُنْتُمْ تُشَٓاقُّونَ ف۪يهِمْۜ قَالَ
الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْعِلْمَ اِنَّ الْخِزْيَ الْيَوْمَ وَالسُّٓوءَ
عَلَى الْكَافِر۪ينَۙ ﴿٢٧﴾ اَلَّذ۪ينَ تَتَوَفّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ
ظَالِم۪ٓي اَنْفُسِهِمْۖ فَاَلْقَوُا السَّلَمَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ
سُٓوءٍۜ بَلٰٓى اِنَّ اللّٰهَ عَل۪يمٌ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾

<- 25 böylece Kıyamet Günü kendi günahlarının yükünü tamamen, bilgisizlikleri sebebiyle[29] saptırdıklarının vebalini ise kısmen yüklenmiş olurlar.[30] Hele bir bakın şunlara, ne berbat bir yük yükleniyorlar!

26 Doğrusu, onlardan öncekiler de zaafı ustaca gizlenmiş düzenler kurmuşlardı;[31] fakat Allah onların kurdukları yapıları temellerinden sarstı ve sonunda üstlerindeki tavan başlarına çöktü: zira daha nereden geldiğini anlayamadan azap onlara ulaşıvermişti.

27 Sonunda Kıyamet Günü O, onları rezil edecek ve "Neredeymiş bakalım o uğruna mücadele verdiğiniz 'ortaklarım'(!)?" diye soracak.

İlim verilmiş olanlar,[32] "Bugün" diyecekler, "alçaklığın her türü ve kötülüğün daniskası kâfirler içindir![33] 28 O kimseler ki, kendi kendilerine kötülük etmeyi sürdürürken melekler onların canlarını almışlardı. İşte (Hesap Günü) bunlar teslim bayrağını çekerek "Biz hiçbir şeyi kötülük (olsun diye) işlemedik" (diyecekler).

"Yoo!" (denilecek kendilerine), "Unutuyorsunuz ama,[34] Allah yapmış olduğunuz her şeyi eksiksiz bilendir.->

29 Zemahşerî, "bilgisizlikleri sebebiyle" ifadesinin saptırılanlara gittiğini dile getirir.

30 Bu âyetle, En'âm sûresinin 164. âyeti arasında herhangi bir çelişki bulunmamaktadır. Bu âyette saptıranların yüklendikleri kısmî vebal, gerçekte kendi eylemlerinden doğan sonucun vebalidir, "başkasının" günah yükü değil. Buradaki vurgu açıktır: Başkalarını saptıran biri tüm sorumluluğu cahilliklerinden dolayı sapanlara yıkamayacağı gibi, sapan biri de tüm sorumluluğu kendisini saptıranlara yıkamaz. Çünkü onlar körü körüne berikileri takip etmiş, akıllarını kullanmamış, kendilerine söylenenlerin doğruluğunu araştırmamışlardır. Dolayısıyla sapmalarının sorumluluğunun bir kısmı kendilerini saptıranlara aitse, bir kısmı da kendilerine aittir.

31 Güçlü gibi görünseler de gerçek güç sahibi değillerdi; zira gerçek güce sahip olan hileye muhtaç olmaz.

32 Zımnen: 'Sahibini mümeyyiz kılan ilimle...' (*el-'İlm* için bkz: 21:74, not 74.)

33 Belirlilik takısının anlama kattığı vurguya istinaden.

34 *Belâ* ile birlikte *inne* edatının bu bağlamdaki en uygun çağrışımı.

<- **29** Haydi o hâlde, içerisinde yerleşip kalmak üzere cehennemin kapılarından buyurun!"

İşte, büyüklük taslamayı kişiliğinin bir parçası haline getirenlerin[35] düştüğü berbat konum.

30 Bir de sorumluluk bilincine sahip olanlara sorulacak: "Rabbiniz size ne indirdi?" Onlar "Tarifsiz bir hayır, sayıya gelmez iyilik-güzellik!" diyecekler.

İyilikte sebat gösterenler bu dünyada iyilik bulacaklar; ama âhiret yurdu ondan çok daha hayırlı olacak: ve elbet pek güzeldir muttakilerin yurdu! **31** Zemininden ırmakların aktığı kalıcı mutluluğun merkezi olan cennetlere[36] girecekler; orada istedikleri her şeyi bulacaklar. Allah, sorumluluk bilincine sahip olanları işte böyle ödüllendirecek. **32** Bunlar, meleklerin "Selam sizlere!.. Yapmış olduklarınızdan dolayı girin cennete!.." diyerek canlarını tertemizken aldığı kimseler olacak.

33 ŞU BERİKİLER başka değil, sadece meleklerin ya da Rablerinin (helâk) emrinin kendilerine gelmesini bekliyorlar, öyle mi?[37] Onlardan öncekiler de böyle yapmıştı. Onlara zulmeden Allah değildi; aksine onlar kendi kendilerine zulmetmiş oldular. **34** En sonunda yaptıkları kötülüklerin hedefi hâline geldiler: alay edip durdukları şey tarafından çepeçevre kuşatıldılar.

فَادْخُلُٓوا اَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدٖينَ فٖيهَاۜ فَلَبِئْسَ
مَثْوَى الْمُتَكَبِّرٖينَ ﴿٢٩﴾ وَقٖيلَ لِلَّذٖينَ اتَّقَوْا مَاذَٓا
اَنْزَلَ رَبُّكُمْۜ قَالُوا خَيْرًاۜ لِلَّذٖينَ اَحْسَنُوا فٖي
هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌۜ وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌۜ وَلَنِعْمَ
دَارُ الْمُتَّقٖينَۙ ﴿٣٠﴾ جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا
تَجْرٖي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ لَهُمْ فٖيهَا مَا
يَشَٓاؤُ۫نَۜ كَذٰلِكَ يَجْزِي اللّٰهُ الْمُتَّقٖينَۙ ﴿٣١﴾ اَلَّذٖينَ
تَتَوَفّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ طَيِّبٖينَۙ يَقُولُونَ سَلَامٌ
عَلَيْكُمُۙ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٢﴾
هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّٓا اَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ يَأْتِيَ
اَمْرُ رَبِّكَۜ كَذٰلِكَ فَعَلَ الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِهِمْۜ وَمَا
ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ كَانُٓوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٣٣﴾
فَاَصَابَهُمْ سَيِّـَٔاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا
كَانُوا بِهٖ يَسْتَهْزِؤُ۫نَ ﴿٣٤﴾

---

35 Bir eylem ve niteliğin insana isim olması, doğaldır ki o insanın söz konusu eylem ve niteliği kişiliğinin bir parçası hâline getirdiğini ifade eder. *Mutekebbir* kalıbının metne kattığı yananlam budur.

36 *Cennâtu 'adn* için bkz: 13:23, not 32.

37 Sûrenin ilk âyetinde değinilen hakikat, burada daha bir ayrıntılı olarak dile getiriliyor.

وَقَالَ الَّذِينَ اَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللّٰهُ مَا عَبَدْنَا مِنْ
دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ نَحْنُ وَلَا اٰبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ
دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ كَذٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ
فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٣٥﴾ وَلَقَدْ
بَعَثْنَا فِي كُلِّ اُمَّةٍ رَسُولًا اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ
وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللّٰهُ
وَمِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ فَسِيرُوا فِي
الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ
﴿٣٦﴾ اِنْ تَحْرِصْ عَلٰى هُدٰيهُمْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي
مَنْ يُضِلُّ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٣٧﴾

35 Bir de, Allah'tan başkasına ilâhlık yakıştırmakta direnenler dediler ki: "Eğer Allah isteseydi, ne biz ne de atalarımız, hem O'ndan başka hiçbir şeye kulluk etmez hem de O'ndan başkasının (sözüyle) hiçbir şeyi haram kılmazdık."[38] Onlardan öncekiler de böyle yapmışlardı; peki, bu durumda elçilere (mesajı) açık seçik bildirmek dışında başka ne düşer?[39]

36 Doğrusu Biz, (geçmiş) her uygarlığın içinden[40] "Allah'a kulluk edin, putlaştırılmış azgınlardan[41] uzak durun!" diyen bir elçi çıkarmışızdır. Bunun ardından onlardan kimileri Allah'ın gösterdiği doğru yola uydu, kimileri de (ısrarlı tercihleri sonucu) sapıklığa mahkûm olmayı hak etti.[42] İsterseniz yeryüzünde dolaşın ve yalanlayanların sonu nasıl olurmuş görün!

37 Sen onların doğru yolu bulmasını ne kadar istersen iste, ama unutma ki Allah'ın sapıklığa mahkûm ettiğini kimse doğru yola yöneltemez;[43] onlara yardım eden de bulunmaz!

---

38 Müşrikçe kader inancının, sahibini sadece iradesine ihanet sınırında bırakmayıp, Allah'a iftira etmeye kadar götürdüğünün çarpıcı bir ifadesi (Krş: 6:148 ve not 129).
Çok daha ilginç olan, Eşarilerin müşriklerin bu sözüne sahip çıkmak için, âyete yönelik sınırları zorlayan tevilleridir. Eşariler, müşriklerin bu sözlerini temize çıkarmak için şöyle te'vil ederler: Müşrikler bu sözleri alay olsun diyesöylemişlerdir. Eğer bu sözleri ciddi söyleselerdi, mü'min olurlardı (Câbirî). Eş'arilerin müşriklerin kader inancını te'vil etmek için âyette var olduğunu söyledikleri "alay"ın izine âyette rastlanmamaktadır. Âyet de, müşriklerin mantığı da ayan açık ortadadır ve anlaşılmaktadır. Anlaşılması zor olan şey, Eş'arilerin müşriklerin kader anlayışını sahiplenmedeki ısrarları ve bunun için âyete yönelik cür'etleridir.

39 Onlar ahlâkî sorumluluktan kurtulmak için kendi iradelerini reddetmeye kalksalar da, peygamberler hakikati tebliğin ötesine geçip onları zorlayamazlar. Onların bu sahte mazeretlerinin geçersizliğini ifade etmek, en tutarlı bir biçimde ancak bu tavırla ortaya konabilirdi.

40 Bu ibare "her çağda" anlamına da gelebilir. Çünkü *ümmet* kavramı, Kur'an'da "çağ, dönem, asır" anlamında da kullanılmıştır. Son tahlilde hem bir uygarlığı, hem de o uygarlığı oluşturanların bütününü ifade eder.

41 Lafzen *tâğut*. Kelimenin kökeni için bkz: 4:51, not 79.

42 Krş: 14:4. Parantez içi açıklama için bkz: 2:27. Hidayet ve dalalette insanın belirleyici rolüyle ilgili *yeşâ'* fiili için bkz: 13:27, not 37.

43 *La yehdi men yudillu* ibaresi farklı okunuşlara konu olmuştur. İbn Abbas'a nisbet edilen "Allah, saptırdığı kimseyi doğru yola ulaştırmaz" (*yehdi* ya da *yehiddi*) okuyuşunu problemli bulanlar (Ferrâ ve Taberî), Ubey okuyuşuna yakın olan "Allah'ın saptırdığı doğru yola getirilemez" (*yuhdâ*) okuyuşunu tercih etmişlerdir. Çevirimiz, bu ikinci okuyuşa dayanmaktadır. Kur'an'ın inşâ ettiği hidayet ve dalalet tasavvurlarına göre, insan ısrarı dolayısıyla Allah tarafından kendi tercihine mahkûm edilmektedir (Bkz: 10:25 ve 13:27, notlar).

وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْۙ لَا يَبْعَثُ اللّٰهُ
مَنْ يَمُوتُۜ بَلٰى وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ
النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَۙ ﴿٣٨﴾ لِيُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذٖى
يَخْتَلِفُونَ فٖيهِ وَلِيَعْلَمَ الَّذٖينَ كَفَرُٓوا اَنَّهُمْ
كَانُوا كَاذِبٖينَ ﴿٣٩﴾ اِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ اِذَٓا اَرَدْنَاهُ
اَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٤٠﴾ وَالَّذٖينَ هَاجَرُوا
فِى اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِى الدُّنْيَا
حَسَنَةًۜ وَلَاَجْرُ الْاٰخِرَةِ اَكْبَرُۢ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَۙ
﴿٤١﴾ اَلَّذٖينَ صَبَرُوا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٤٢﴾
وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالًا نُوحٖٓى اِلَيْهِمْ
فَسْـَٔلُٓوا اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَۙ ﴿٤٣﴾

38 Dahası, bunlar var güçleriyle Allah adına yeminler ediyorlar: "Allah ölen kimseyi diriltmez!"

Ne münasebet! Bu O'nun gerçekleştirmeyi üstlendiği bir sözdür; ve fakat insanların çoğu bunu bilmez. **39** (Oysa ki), hakkında görüş ayrılığına düştükleri hakikati onlara ayan açık göstersin; (onu) inkârda ısrar edenler ise, kendilerinin yalancı olduklarını anlasınlar diye (Allah ölüleri diriltecektir).

40 Gerçek şu ki, bir şeyin olmasını istediğimizde ona "Ol!" dememiz[44] yeterlidir; o da hemen oluş sürecine girecektir.[45]

41 BERİ YANDAN, uğradıkları zulmün ardından Allah yolunda hicret edenlere gelince:[46] kesinlikle onları dünyada güzel bir konuma yerleştireceğiz, fakat öte dünyadaki karşılıkları çok daha büyük olacaktır. (İnkârcılar) keşke kavrayabilselerdi **42** eza ve cefaya karşı direnen ve sadece Rablerine dayanan kimseleri (bekleyen bu güzellikleri)...

43 (EY PEYGAMBER!) Senden önce gönderdiklerimiz de kendilerine vahyettiğimiz (Âdemoğullarına mensup) adamlardan başkası değildi[47] -eğer bilmiyorsanız (önceki) vahiylerin mensuplarına sorabilirsiniz-:->

---

44 Burada *kavl* olarak gelen "söz", Allah'ın Musa'ya konuştuğunun haber verildiği yerde kelâm ile ifade edilmektedir (4:164). Bu durumda *kavl* yokluğa yönelik ilâhî emir, *kelâm* ise varlığa yönelik ilâhî emir olur. Allahu a'lem.

45 İlâhi emrin infazı, hem fiilin vasfı olan teceddüt ve tekâmülü, hem de muzari kipinin delâlet ettiği üç zamanı kapsayacak şekilde anlaşılmalıdır.

46 Burada kastedilen Habeşistan'a hicret olabileceği gibi, sonradan adı Medine olarak değişecek olan Yesrib'e hicret de olabilir. Sûrenin hicretten iki yıl önce indirildiği kabul edilecek olursa, bu dönemde bir çok mü'min Yesrib'e göç etmişti. Muhtemelen hicretin özel anlamıyla kullanıldığı ilk yer burasıdır. Hicret imkânların tükendiği yerden imkânların yeniden üretileceği yere göç etmek, giderken de çıkarıldığın Mekke'yi yüreğinde götürmektir.

47 Âyet, peygamberlerin erkek ya da dişi olup olmadıklarıyla değil, ölümlü birer insan olup olmadıklarıyla ilgilidir. Çünkü bu âyet melek peygamber talep edenlere bir cevap olarak gelmiştir (Krş: 21:7. Benzer bir âyet için bkz: 12:109 ve not 108). Parantez içi açıklamamız Taberî'ye dayanır.

بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَاَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ
لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ اِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾
اَفَاَمِنَ الَّذِينَ مَكَرُوا السَّيِّـَٔاتِ اَنْ يَخْسِفَ
اللّٰهُ بِهِمُ الْاَرْضَ اَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ مِنْ
حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٤٥﴾ اَوْ يَأْخُذَهُمْ فِي تَقَلُّبِهِمْ
فَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٤٦﴾

<- **44** (Biz onları) hakikatin açık belgeleri ve hikmet yüklü sayfalarla[48] (göndermiştik).

İşte sana da bu uyarıcı vahyi indirdik ki, kendilerine indirileni insanlara açıklayasın[49] ve belki onlar da bu sayede düşünürler.

45 Yani şimdi, entrikaya dayalı düzenler kuran kimseler Allah'ın kendilerini yerin dibine geçirmeyeceğinden, ya da azabın hiç farkında olmadıkları bir noktadan gelip kendilerini bulmayacağından eminler, öyle mi? **46** Veya (gündelik telaşeyle) dolaşıp dururken, kendilerini asla savuşturamayacakları bir (belanın) yakalamayacağından?->

48 Lafzen: "yazılarla.." (*Fî-zuburi'l-evvelîn* için bkz: 26:196, not 96). Zubur (t. *ez-zubratu*), ağır demir plakalarına verilen isim. Hacimce ağır ya da kinayeten değerli kitaplar için veya "silinmezlik özelliği olan" kayıtlar için kullanılmıştır. Râğıb'ın başkalarına dayandırarak ve Taberî'nin Enbiya 105'in tefsirinde verdiği bilgiye göre, içerisinde *yasaların* değil *hikmetin* yer aldığı eserlere verilen genel isimdir. Hz. Dâvud'un kitabına da yasayla ilgili olmamasından dolayı bu ad verilmiştir. Bağlamına göre "Hikmet yüklü sayfalar" veya "silinmez/korunaklı kayıt" şeklindeki çevirimiz, bu verilere dayanmaktadır.

49 *Tebyin*, hem "iletme, duyurma, bildirme", hem de "tarif etme" ve "uygulamalı olarak gösterme" anlamında "açıklama"dır. Kur'an'da *beyyene* fiili kimi yerde bu en geniş çağrışımlarıyla, kimi yerde ise sadece "duyurma-iletme" anlamıyla kullanılmıştır. Mesela Âl-i İmran 187 ve Mâide 15 gibi âyetlerde, hep kitap ehliyle ilgili olarak "gizleme" (*ahfâ*) ve "saklamanın" (*keteme*) zıddına "eksiksiz iletme, duyurma" anlamına kullanılır. Fakat tüm dil otoritelerinin de ifade ettiği gibi, *tebyin*, sözü de içine alan fakat ondan daha kapsamlı bir anlam taşır (*Esâs; Lisân* ve *Müfredât*). Bu sûrenin 39. âyetinde ve başka âyetlerde (Msl: 4:26; 5:75 vd.) Allah'a izafe edilen *beyyene* fiili, 64. âyette (ayrıca 14:4) yine aynı anlam içeriğiyle Hz. Peygamber'e izafe edilir. İlgili âyetler birlikte okunduğunda, Hz. Peygamber'in beyan ve tebyin misyonunun sadece "iletmekle" sınırlı olmadığı, uygulamaya konu olan talimatların nasıl uygulanacağını bizzat göstermenin de bu misyona dahil olduğu görülecektir. Zaten vahyin onu "güzel örnek" olarak nitelemesi bunun teyididir (33:21). Fakat Nebi'nin "mübeyyin" olması, onu "şeriata uyucu" (*muteşerri*) olmaktan çıkarıp, "şeriat koyucu" (*şâri*) yapmaz. Ona da, Allah gibi haram ve helali belirleme yetkisi vermez. Bu yetkiyi Allah müteaddit âyetle kendine hasretmiştir. Zaten bunu Kur'an Tahrim 1 ile bildirmiştir. O, ilahi talimatların nasıl uygulanacağına dair ilk örnekleri ortaya koyan bir "muallim"dir. Onun ortaya koyduğu "örneklik", daha sonradan derlenmiş ve adına "sünnet" denilmiştir. Sünnetullah sahibi Allah norm koyucudur. Allah'ın koyduğu o norma uygun formu ise Nebi oluşturmuştur. Mesela *temizliği* bir norm/ölçü olarak koyan Allah'tır. Sünnetullaha aykırı olduğu için pislik zarar verir, hastalıkların kaynağıdır. Bu temizliğin organlara, bedene, ağıza ve ele ilişkin formlarını/uygulamalı örneklerini koyan ise Hz. Rasul'dür. Oluşturulan nebevi formlara, sonradan "sünnet" adı verilmiştir.
Nebi'nin 'mübeyyin' olmasının muhtemel bir anlamı da, "o (Kur'an) kerim bir Rasul'ün sözüdür" âyetinden yola çıkarak, vahyin önceki kitaplardan geriye kalan hakikatleri açıklaması olabilir. Onları açıklayan Kur'an'dır, fakat Kur'an'ı tebliğ eden de Nebi'den başkası değildir.

اَوْ يَأْخُذَهُمْ عَلٰى تَخَوُّفٍۜ فَاِنَّ رَبَّكُمْ لَرَؤُ۫فٌ
رَح۪يمٌ ﴿٤٧﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا اِلٰى مَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ
شَيْءٍ يَتَفَيَّؤُا ظِلَالُهُ عَنِ الْيَم۪ينِ وَالشَّمَٓائِلِ
سُجَّدًا لِلّٰهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ ﴿٤٨﴾ وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ
مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ مِنْ دَٓابَّةٍ
وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٩﴾ يَخَافُونَ
رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ۩ ﴿٥٠﴾
وَقَالَ اللّٰهُ لَا تَتَّخِذُٓوا اِلٰهَيْنِ اثْنَيْنِۚ اِنَّمَا هُوَ
اِلٰهٌ وَاحِدٌۚ فَاِيَّايَ فَارْهَبُونِ ﴿٥١﴾ وَلَهُ مَا فِي
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلَهُ الدّ۪ينُ وَاصِبًاۜ اَفَغَيْرَ
اللّٰهِ تَتَّقُونَ ﴿٥٢﴾

<- 47 Yahut da, bir süreç içerisinde içten içe çözülmeye mahkûm edip ortadan kaldırmayacağından...[50]

Demek ki Rabbiniz, kesinlikle sınırsız bir şefkat, sonsuz bir merhamet sahibidir.

48 İMDİ onlar, Allah'ın yarattığı çevrelerindeki şeylere hiç mi bakmıyorlar? Onların gölgeleri sağ ve sollarından süzülüp dönerken, Allah'a teslim olup[51] (koyduğu yasaya) derin bir tevazu ile boyun eğmekteler.

49 Yine, (görünen) varlıkların en (yakın) tabakasından (görünmeyen varlıkların ufku olan) meleklere varıncaya dek, göklerde ve yerde olan her şey[52] Allah'ın (yasasına) boyun eğip teslim olmuşlardır;[53] onların hiçbiri büyüklük taslamazlar. **50** Üzerlerinde (egemen) olan Rablerinden korkarlar ve verilen komutları uygularlar.

51 Hani Allah şöyle buyurmuştu: "İki ilâh edinmeyin; çünkü yalnızca O'dur biricik ilâh! Artık kaygınızın merkezinde Ben, sadece Ben olayım!"

52 Zira göklerde ve yerde olanların hepsi ona aittir; (varlıkların) O'na olan borçluluk sorumluluğunun bittiği bir nokta yoktur.[54] Şimdi siz kalkıp Allah'tan başkasını kaygı edineceksiniz, öyle mi?

---

50 *Tehavvuf,* bir süreç içinde eksilerek ve aşınarak bitme, tükenme ve sonuçta ortadan silinme (Taberî ve *Lisân*). Bunun korkulması gereken bir süreç olduğu için kelime daha sonradan "korku" anlamı da kazamıştır.

51 *Secde,* başta namaz olmak üzere Allah için yapıldığı her zaman ve her makamda O'na teslimiyeti ifade eder.

52 Parantez içi ilavelerimiz, sözgeliminde saklı olan varlık hiyerarşisini hedef dile taşımaya matuftur.

53 Zımnen: En alttan en üst tabakaya kadar tüm eşya varoluş amacına göre davranır; ya sen ey insan?

54 *ed-Dîn* için bkz: 107:1, not 1. *Vâsıben* burada ve Sâffât sûresinin 9. âyetinde "daima, sürekli" vurgusu taşır (Taberî).

وَمَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ ثُمَّ اِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ
فَاِلَيْهِ تَجْـَٔرُونَۚ ﴿٥٣﴾ ثُمَّ اِذَا كَشَفَ الضُّرَّ عَنْكُمْ
اِذَا فَرِيقٌ مِنْكُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَۙ ﴿٥٤﴾ لِيَكْفُرُوا
بِمَٓا اٰتَيْنَاهُمْۜ فَتَمَتَّعُواۜ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ
﴿٥٥﴾ وَيَجْعَلُونَ لِمَا لَا يَعْلَمُونَ نَصِيبًا مِمَّا
رَزَقْنَاهُمْۜ تَاللّٰهِ لَتُسْـَٔلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَفْتَرُونَ
﴿٥٦﴾ وَيَجْعَلُونَ لِلّٰهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُۙ وَلَهُمْ مَا
يَشْتَهُونَ ﴿٥٧﴾ وَاِذَا بُشِّرَ اَحَدُهُمْ بِالْاُنْثٰى ظَلَّ
وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌۚ ﴿٥٨﴾

53 Fakat, nimetten payınıza her ne
düşerse bilin ki o Allah'tandır. Dahası
başınıza ne zaman iş gelse, hemen O'n-
dan imdat dilersiniz. **54** O daha sonra
üzerinizden darlığı çekip alacak olsa,
o zaman da içinizden bir gurup hemen
Rablerine şirk koşmaya başlar; **55** adeta
kendilerine verdiğimiz nimetlere nan-
körlük edercesine...

Haydi, tadımlık lezzetlerle oyalanın bakalım: gün gelecek nasıl olsa (gerçeği) öğreneceksiniz.

56 Bir de kendilerini rızıklandırdığımız (hayvanlar ve ekinlerden), hakkında bir şey bilmedikleri (putvari) şeyler için bir pay ayırırlar.[55]

Allah şahittir ki,[56] iftira edegeldikleri şeylerden dolayı, kesinlikle sorguya çekilecekler.

57 Üstelik kızları Allah'a isnat eder-
ken,[57] -hâşâ, beşerî niteliklerden uzak
aşkın bir varlıktır O- beğendiklerini ise
kendilerine ayırıyorlar. **58** Ne var ki
onlardan birine (bir) kız çocuğu olduğu
müjdelense suratı kapkara kesilir. İçini
öfkeyle karışık bir hüzün kaplar;[58]->

---

55 Burada kastedilen şey, 6:136 ile birlikte daha iyi anlaşılır. Âyette geçen pay büyük ve küçük baş hayvanlar gibi maddî servetten güya putlar için ayrılan ve adına *"bahîra, sâibe, vasîle, hâm"* denilerek guya 'dokunulmaz ve kutsal' ilan edilen hayvanlarla ilgilidir (Krş: 5:103). Bu "pay"a, Allah'a yöneltmeleri gereken hamd, şükür ve kulluktan Allah dışındaki varlıklara ayırdıkları mânevî paylar da dahil olsa gerektir. *Nasîben*in belirsizliği, bu payın nitelik ve nicelik olarak sınırlanamayacağını ifade eder.

56 Yemin, bir şeye şahit tutmaktır. Yemin edilen Allah olunca, anlam da hiç kuşkusuz bu olacaktır. Aynı yemin Yusuf 73 ve 91'de de geldi, fakat çevirimiz aynı olmadı. Zira burada yeminin sahibi Allah, orada ise Yusuf'u kuyuya atan kardeşler.

57 Mekke müşrikleri Allah'a kız isnat ederlerdi. Onların, birer dişi sûretinde olan Lat ve Uzza hakkında "Allah'ın kızları" şeklindeki sapık inançları, "Allah'ın çocukları" anlamından daha çok "Allah'ın haremi" anlamındaydı. Çünkü onlar bu aracılara "Allah'ın sevgilileri" gözüyle bakıyorlar, O'nun yazı Uzza ile kışı da Lat ile geçirdiğine inanıyorlardı.

58 *Kezîm*, aslen "nefesi kesilip donup kalmak" manasınadır (Râğıb). Kur'an'da (öfkesini) "tutmak, yenmek" anlamında kullanılır (3:134). Aşırı hüzün, öfke, korku gibi durumlarda insanın aldığı hâli ifade eder. İbn Abbas, Dahhâk gibi ilk otoriteler bu psikolojik durumu "hüzün, hayal kırıklığı, nefesi kesilmek ve boğulmak" şeklinde açıklamışlardır (Ebu Ubeyde ve Taberî). Bağlam hüzün-öfke karışımını yansıtır (Krş: 68:48).

<- **59** Kendisine müjdelenen şeyin onda oluşturduğu kötümser duygulardan dolayı, toplumdan kaçıp köşe bucak saklanacak delik arar: şimdi onu zillete katlanma pahasına tutsun mu, ya yoksa toprağa mı gömsün? Görüyorsunuz değil mi; ne berbat akıl yürütüyorlar.[59]

60 Çirkin niteleme(ler)e âhirete inanmayanlar lâyıktır; Allah'a lâyık olan ise en yüce, en güzel niteleme(ler)dir: zira O her işinde mükemmel olandır, her hükmünde tam isabet sahibidir.

61 Nitekim, eğer Allah insanları zulümleri nedeniyle hemen cezalandıracak olsaydı, yeryüzünde bir tek canlı bırakmazdı; fakat onları belirli bir süreye kadar ertelemektedir.[60] Ama vâdeleri dolduğu vakit, akıbetlerini ne bir an geciktirebilirler ne de çabuklaştırabilirler.[61]

62 Hem kendilerinin hoşlanmadığı şeyi Allah'a lâyık görürler, hem de en güzel akıbete kendileri lâyıkmış gibi yalan beyanda bulunan dilleriyle kendilerini aldatırlar.[62]

Hiç kimsenin kuşkusu olmasın ki, ellerine geçen sadece ateş olacaktır; üstelik de onlar önden buyur edilecekler.[63]

يَتَوَارٰى مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُٓوءِ مَا بُشِّرَ بِهٖ
اَيُمْسِكُهُ عَلٰى هُونٍ اَمْ يَدُسُّهُ فِى التُّرَابِ
اَلَا سَٓاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٥٩﴾ لِلَّذٖينَ لَا يُؤْمِنُونَ
بِالْاٰخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى
وَهُوَ الْعَزٖيزُ الْحَكٖيمُ ﴿٦٠﴾ وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ
النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ مَا تَرَكَ عَلَيْهَا مِنْ دَٓابَّةٍ وَلٰكِنْ
يُؤَخِّرُهُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى فَاِذَا جَٓاءَ اَجَلُهُمْ
لَا يَسْتَاْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٦١﴾
وَيَجْعَلُونَ لِلّٰهِ مَا يَكْرَهُونَ وَتَصِفُ اَلْسِنَتُهُمُ
الْكَذِبَ اَنَّ لَهُمُ الْحُسْنٰى لَا جَرَمَ اَنَّ لَهُمُ
النَّارَ وَاَنَّهُمْ مُفْرَطُونَ ﴿٦٢﴾

---

59 Müşrik aklın yaman çelişkisi. Sadece kadını aşağılayıcı tutum değil, Allah'a karşı samimiyetsizlik de göz önüne seriliyor.

60 Buradaki *ecel,* tüm canlıları kapsayan bir anlama sahiptir. Dolayısıyla hücrenin yazılımında mevcut bulunan biyolojik ömür takvimine dair ilâhî yasaya bir atıf olarak da okunabilir. Zira biyolojik bir varlığın hücre düzeyinde sonsuz yaşamasına imkân tanınmamıştır. Muhal farz hücre yaşlanması durdurulabilse dahi, hücre mutasyonla ömrünü doldurma 'emr'ini baştan almıştır. Bu ona verilen ilâhî *emr* gereğidir ve bu *emr* eşyaya yüklenen nedensellik kanununa tekabül eder (Bkz: 41:12, not 19). Yani her hücre doğduğu andan itibaren kendi ölümüne doğru yürümeye mahkûmdur (Bkz: 11:3, not 7).

61 Lafzen: "öne alabilirler". Açıktır ki "öne almaktan" amaç, acı çekmemek için cezalandırma sürecini çabuklaştırmayı ve kısa tutmayı istemektir.

62 Veya: "Kendi (kalplerinin inanmadığı) yalanı dilleriyle söylerler." (Krş: Âyet 116).

63 "Aşırılar, önde gidenler" anlamına *mufritûn* olarak da okunmuştur (Zemahşerî).

تَاللّٰهِ لَقَدْ اَرْسَلْنَٓا اِلٰٓى اُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فَزَيَّنَ
لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ فَهُوَ وَلِيُّهُمُ الْيَوْمَ
وَلَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿٦٣﴾ وَمَٓا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ
الْكِتَابَ اِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي اخْتَلَفُوا ف۪يهِۙ
وَهُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٦٤﴾ وَاللّٰهُ اَنْزَلَ
مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَاۜ
اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٥﴾ وَاِنَّ لَكُمْ
فِي الْاَنْعَامِ لَعِبْرَةًۜ نُسْق۪يكُمْ مِمَّا ف۪ي بُطُونِه۪

63 Allah şahittir ki, senden önceki toplumlara da nice elçiler göndermişizdir: fakat şeytan onlara eylemlerini güzel göstermiştir.[64] Bakın işte o bugün onların kılavuzudur,[65] fakat (yarın) onlar elem verici bir cezaya müstehak olacaklar.[66]

64 Biz sana ilâhî mesajı, sadece üzerinde anlaşmazlığa düştükleri (inançla ilgili) meselelerin çözümlerini kendilerine sunasın,[67] inanıp güvenecek bir topluluk için de bir yol haritası ve bir rahmet olsun diye indirdik.

65 VE (BAKIN) Allah, gökten yağmuru indirip ölümünün ardından onunla toprağa can vermekte...[68] Şüphesiz bunda da işiten bir toplum için mutlaka alınacak bir mesaj vardır.

66 Yine sizin için sağmal hayvanlarda da alınacak bir öğüt vardır: size hayvanın karnında[69] sindirilen şeylerden oluşan,[70]->

64 "Eylemlerini güzel göstermek", insan eyleminin ana rahmi olan tasavvura bir atıftır. İnsanın çirkin ve güzel, iyi ve kötü tasavvurunu şeytanın inşâ etmesinden söz edilmektedir. Vahiy, istikamet açısı sapmış olan bu yanlış inşâyı imha ederek, insan tasavvurunda yeni bir inşâ gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır.

65 *Veli*, sözlükte (birine) "yakın oldu, yaklaştı" anlamına gelir (*Mekâyîs*). Kur'an'da "arkadaş, dost, efendi, himayeci, âmir, patron, sahip, akıldâne, kılavuz" gibi farklı anlamlarda kullanılmıştır. Burada bağlama en uygun anlamı "kılavuz"dur. Bu ve aşağıda gelecek olan 100. âyet, birbirini açıklamaktadır.

66 "Yarın" açıklaması, Kur'an'ın, muhatabın ahlâkî meyveler devşirmesi için naklettiği her olay örgüsünde sık sık başvurduğu çift kutuplu zaman anlayışını yansıtmaktadır.

67 *Tebyîn* ile ilgili geniş bir açıklama için bkz: 16:44, not 49.

68 Baştaki *ve* bağlacı, bir üstteki pasajla bu pasaj arasındaki konu irtibatını göstermektedir. Muhatabın tasavvurunda, insana hayat bahşeden vahiyle, toprağa hayat veren yağmur arasında ilgi kuruluyor.

69 Lafzen: "onun karınlarındaki.." *Fî-butûnihî*de "onlara" tekabül eden dişil-çoğul *ha* zamiri yerine, tekil-eril *hu* zamirinin kullanılması farklı yorumlara konu olmuştur. Kur'an'da 'kural dışı' sayılabilecek buna benzer örnekler bulunmaktadır. Mesela: En'âm 78'de güneşi gösteren zamir *hâzihi* yerine *hâzâ* olarak gelmiştir. Şu'arâ 35'te kraliçenin gelişi *caet* yerine *cae* ile ifade edilmiştir. Tahrim 12'de *fîhâ* yerine Meryem'e giden zamir eril formda *fîhi* olarak gelmiştir. Oysa aynı anlamdaki Enbiya 91'de standarda uygun biçimde *fîhâ* olarak kullanılmıştır. 'Abese 12'de dişil kullanım *zekerahâ* yerine eril olarak *zekerahû* gelmiştir (Ayrıca bkz: 35:28; 43:13). Bütün bunlara çeşitli dilsel açıklamalar getirilmiştir. Bu açıklamalara, Arap dilinin Kur'an'ın inişinden çok sonra derlenmesi ve kurallı hâle getirilmesi de eklenebilir. Kur'an'ın, Arap dili kurallarının tesbitinden çok önce indiği müsellem bir hakikattir. O hâlde yapılması gereken, önceden inmiş bir hitabın sonradan belirlenmiş kurallara uygun olup olmadığını denetlemek değildir. Bu mantıklı da değildir. Olması gereken, dil kurallarının, o dilin en temel kaynağı olan hitaba/metne uygun olup olmadığını tesbit etmek, kuralları, onlardan çok önce var olan ve o kuralların kendisinden yola çıkılarak tesbit edildiği kaynak metne bakarak belirlemektir. Aksi bir tutum, evladı anaya değil anayı evlada nisbet etmek olur. Sözün özü: Esas olan, kurala uygun 'kitap' değil kitaba uygun kuraldır.

70 Lafzen: "şeylerden". *Mimma* birleşik edatının anlam alanına "sindirilen" lafzı doğal olarak dahil olduğu için paranteze alma gereği duymadık.

مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَٓائِغًا لِلشَّارِبِينَ
٦٦ وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْاَعْنَابِ
تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًاۜ اِنَّ فٖي
ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ٦٧ وَاَوْحٰى رَبُّكَ اِلَى
النَّحْلِ اَنِ اتَّخِذٖي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ
الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَۙ ٦٨

<- atıklarından ve kanından ayrışarak süzülüp gelen[71] saf ve lezzetli, sindirimi kolay bir süt içiriyoruz.

67 Yine, hurma ağaçlarının ve asmaların ürünlerinden, hem sarhoşluk veren (zararlı) şeyler,[72] hem de yararlı, güzel bir rızık elde ediyorsunuz: elbet bunda aklını kullanan bir topluluk için mutlaka alınacak bir mesaj vardır.[73]

68 Yine Rabbin arıya vahyetti (de, sanki fıtratı arıya şöyle seslendi):[74] "Dağlardan, ağaçlardan ve imal edilmiş kovanlardan kendine yuva edin!->

---

71 Lafzen: "arasından". *Beyn*, hem "seçip ayırma" hem de "birleştirme ve buluşturma" anlamlarına gelen zıt anlamlı bir kelimedir (*Lisân*). Kelimenin bu yapısı bizi "sentez ve analiz" zıt anlamına götürür. Bağlamına göre kimi zaman ikisinden birini, kimi zaman da her ikisini birden içerdiği görülür (Krş: *İtkân* II, 188). Bu bağlam, kelimenin iki anlamını da kapsamaktadır: Hayvanın karnında sindirilen şeylerin posa ve atıklarıyla kana dönüşen unsurları ayrıştırıldıktan sonra, üçüncü bir unsur olarak bir de sütün süzülüp gelmesi… İbaredeki *min* edatı, çeviriye "süzülüp gelen" şeklinde yansımıştır. *Min beyni* ibaresinin lafz manası olan "arasından" karşılığı, sütün ne kan gibi zararlı, ne de atık gibi yararsız bir madde olmayıp, ikisi "arasında" bir mahiyette oluşuna atıf olarak da yorumlanmıştır (Esed).

72 Parantez içi açıklamamız, "hem şunu, hem de bunu" formundaki cümlenin söz dizimi gereğidir. *Ve* bağlacından sonra elde edilen rızkın *hasenen* (iyi, güzel, yararlı) diye nitelendirilmesinden, öncekinin zımnen de olsa bunun tersi olduğunu çıkarmak mümkündür. Said b. Cübeyr de *sekeran* (sarhoşluk veren) kelimesini, *hasenen*in zıddı olarak anlamış, İbn Abbas'tan da bu yönde bir görüş aktarılmıştır (Taberî). Esasen içkinin kötülüğü Medine dönemiyle sınırlandırılamayacak bir şeydir. A'raf 33 bunun delilidir. Mekkeliler de hiç kuşkusuz, her insan gibi içkinin kötülüklerini bizzat biliyorlardı. Hz. Ömer cahilî hayatında da içki kullanmamakla övünürdü. Haniflerin içkinin kötülüğü aleyhine sözleri ve yergi şiirleri dilden dile okunuyordu (Umeyye b. Ebi's-Salt es-Sekafi örneği için bkz: İbn Kuteybe, *eş-Şi'r-Ve'ş-Şu'arâ*, Beyrut, 1405, s. 300-301).

73 Kur'an'ın "mesaj vardır" dediği her yerde durmak ve derin derin düşünmek gerekir. "Burada bitki ve hayvanlar üzerinden verilen mesaj nedir?" sorusunun doğru cevabını bulmak için önce pasajın temel konusunu tesbit etmek gerekir. O konu 70. âyetin de gösterdiği gibi insan hayatıdır. Bitki ve hayvan örnekleri sırf insan hayatı açısından taşıdığı değer gözetilerek verilmiştir. Üzüm ve hurma gibi nimetler hem insanın aklî fonksiyonlarını yavaşlatan içki üretiminde kullanılabilir, hem de iyi, temiz ve yararlı gıdalar elde etmede. Kıssadan hisse şudur: İnsan hayatı bir nimettir. O nimeti kötüye veya iyiye kullanmak insanın elindedir.

74 Rabbin arıya vahyetmesi ile Fussılet 12'de geçen yedi kat göğe emrini vahyetmesi arasında mahiyet ilişkisi vardır. Her ikisi de nedenselliğin ilâhî yasalarına delâlet eder. Cebbâr, Kahhâr ve Maliku'l-Mulk olan Allah'ın hem varlığın yasalarını koymasını hem de varlığı sürekli *emri* altında bulundurmasını ifade eder (41:12'nin notuna bkz). Arıya vahyedilmesi, ona yaratılış amacının yüklenmesi demektir. Bu onun programına Allah tarafından yazılmıştır. Arının kendisi için yazılan programa göre hareket etmesi, kendisine yapılan vahye kulak vermesi, yani "fıtratının sesini dinlemesi"dir.

ثُمَّ كُلِى مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِى سُبُلَ
رَبِّكِ ذُلُلاًۜ يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ
اَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاۤءٌ لِلنَّاسِۜ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً
لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٦٩﴾ وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفّٰيكُمْ
وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ اِلٰۤى اَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَىْ لَا يَعْلَمَ
بَعْدَ عِلْمٍ شَيْـًٔاۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ﴿٧٠﴾ وَاللّٰهُ
فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ فِى الرِّزْقِ فَمَا
الَّذِينَ فُضِّلُوا بِرَٓادِّى رِزْقِهِمْ عَلٰى مَا مَلَكَتْ
اَيْمَانُهُمْ فَهُمْ فِيهِ سَوَاۤءٌ

<- **69** Sonra her türlü üründen ye ve ardından Rabbinin sana âmâde kıldığı yollarına koyul!"[75]

(Bütün bunların sonunda) onların karınlarından, içerisinde insanlar için şifa barındıran farklı renkler/tatlardan oluşan bir sıvı çıkar.

Hiç şüphesiz, bütün bunlarda da düşünen bir toplum için mutlaka alınacak bir mesaj vardır.[76]

70 Sizi de Allah yarattı, sonra canınızı alacak. İçinizden kimileri ömrün en düşkün çağına kadar ulaştırılır. Hatta öyle ki, bilirken hiçbir şey bilmez olur: (ama) unutmayın ki Allah her şeyi bilir, sınırsız kudret sahibidir.[77]

71 ALLAH rızkı kiminize diğerinden daha fazla vermiştir. Peki, kendisine fazla verilenler emirleri altında çalışan kesimleri[78] servetlerine ortak etseler de, onlar da bu konuda (kendileriyle) eşit hâle gelseler ya![79] Buna (dahi razı olmayacaklarına) göre, hâlâ (ortak koşmakla),->

---

75 Vahyin bu türü fıtrat bilgisi olan güdüsel bilgi dağarcığıdır. Arılar bu bilgi sayesinde günde ortalama yirmi bin çiçeği dolaşır, iki aylık ömründe iki bin kilometre yol yapar ve yaklaşık elli gram bal üretirler.

76 Zımnen: Ortalama ömrü 60 gün olan arı, kendisi için konulan fıtrat kanununa tâbi olarak verilen nimeti iyiyi elde etmede kullanıyor. İnsan akıllı bir varlık olduğu hâlde, nasıl olur da kendine emanet edilen nimeti kendi aleyhine kullanır?

77 Bu âyet yukarıdaki pasajın ana fikrini bünyesinde taşıdığı için zorunlu olarak buraya dahildir (Bkz: 69. âyetin notu). Zımnen: Ortalama ömrü 60 gün olan bir arının amacı olsun da, senin amacın olmasın mı ey insanoğlu!?

78 *Mâ meleket eymânuhum*, bir efendi hesabına çalışan herkesi ifade eder. Bu bağlamda patron hesabına çalışan işçiyi de kapsar. Hz. Ömer'in, Allah Rasulü'nün hanımlarını boşadığı haberi üzerine yaptıklarını anlattığı ünlü hadiste "Rasulullah'ın Bilal isimli kölesine vardım.." dediğine göre (Müslim ve Tirmizî), o dönemde hizmet görenler de "köle" diye anılabiliyordu.

79 Bu âyet bazı çağdaş müfessirlerimizin anladığı gibi (Bkz: Esed) gelir dağılımıyla ilgili ahlâkî bir bağlama ilişkin değildir. Öncesi ve sonrasındaki âyetlerden de anlaşılacağı gibi tevhit ve şirkle ilgili akidevi bir bağlamda yer almaktadır. Yani bu bağlam insan-insan ilişkilerini değil, insan-Allah ilişkilerini önceleyen bir bağlamdır. Burada, kendi geçici ve sahte statülerini köleleriyle paylaşmaya yanaşmayacak olan müşriklere, Allah'a O'nun eşi ve dengi olmayan birtakım varlıkları ortak koşmalarının altında yatan çelişki ve mantıksızlık hatırlatılmaktadır (Krş: Taberî'nin İbn Abbas ve Katâde'den rivayeti). Aynı bağlamda benzer bir delilin dile getirildiği Rûm 28, bu âyetin maksadını anlamamızı kolaylaştırmaktadır. Bununla birlikte âyette tâli olarak gelir dağılımındaki dengesizliğe bir îmâ ve paylaşmaya dolaylı bir teşvik bulunduğu da söylenebilir.

<- Allah'ın nimetlerini bile bile inkâra[80] yeltenmiş olmuyorlar mı?

72 Yine Allah size sizin cinsinizden eşler var etti; ve eşlerinizden sizin için çocuklar ve torunlar[81] takdir etti; ve sizi temiz ve güzel şeylerle rızıklandırdı.[82]

Bütün bunlara rağmen bir yandan asılsız şeylere inanıp öte yandan Allah'ın nimetini inkâr edecekler, öyle mi? 73 Üstelik Allah'ın (güya) astı olarak, kendileri için göklerden ve yerden hiçbir rızık sağlayamayan ve buna gücü de yetmeyen şeylere kulluk edecekler!?

74 Artık Allah ile[83] (başka şeyler arasında) benzetme yoluyla misal vermeye kalkmayın![84] (Allah misaller veriyor;) çünkü Allah (her şeyi) biliyor, fakat siz bilmiyorsunuz.[85]

75 (İşte, örnek olarak) Allah size şu misali verir: Başkasının boyunduruğu altındaki köle sınıfına[86] mensup birini (düşünün; bir de) kendisine tarafımızdan güzel bir rızık verdiğimiz ve ondan açık ve gizli hayırda bulunan (hür) birini...->

أَفَبِنِعْمَةِ اللّٰهِ يَجْحَدُونَ ﴿٧١﴾ وَاللّٰهُ جَعَلَ
لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ
اَزْوَاجِكُمْ بَنٖينَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُمْ مِنَ
الطَّيِّبَاتِ اَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَتِ اللّٰهِ
هُمْ يَكْفُرُونَ ﴿٧٢﴾ وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا
لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا مِنَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
شَيْـًٔا وَلَا يَسْتَطٖيعُونَ ﴿٧٣﴾ فَلَا تَضْرِبُوا لِلّٰهِ
الْاَمْثَالَ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٧٤﴾
ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلٰى
شَيْءٍ وَمَنْ رَزَقْنَاهُ مِنَّا رِزْقًا حَسَنًا فَهُوَ يُنْفِقُ
مِنْهُ سِرًّا وَجَهْرًا

80 *Cahd*, Şu'arâ sûresinin 14. âyetinde açıkça yer aldığı gibi, doğrusunu bildiği hâlde ısrarla diliyle inkâra kalkışmaktır (Krş: Râğıb).

81 İbn Abbas, Haricî reisi Nafi b. Ezrak'ın sorularına verdiği cevapta, kök anlamından yola çıkarak *hafedeten*'i "hizmetçi, yardımcı" olarak açıklamıştır. Kur'an'da sadece burada geçen kelimenin "çocuklara" atfedilmiş olması, onlarla "torunların" kastedildiğini anlamamız için yeterli bir gerekçedir (*el-İ'câz, s. 318*).

82 Bu âyetteki rızkı Hz. Âişe'nin "Rızık deyince aklına boğazından giren şeyler gelenin aklına şaşarım" sözü ışığında anlamak gerekir (Rızık için bkz: 42:19, not 29).

83 *Lillâhi*deki *lâm* edatı, "benzetilen" ve "kendisine benzetilenden" oluşan bir benzetmede "benzetilene" tekabül eder. Tahrim 10'da geçen *lâm* ile aynı işleve sahiptir (Ebüssuud).

84 Zımnen: Başka bir şeyi Allah'a benzetmeyin! Yaratan ile yaratılan varlıklar arasındaki mahiyet farkına atıf. Aralarında illet benzerliği bulunmayan iki şey arasında kıyas yapmak yanlıştır. Nitelikleri farklı iki varlık arasında yapılacak kıyasın sonucu yanlış olur. Gerek Allah'ın yaratılmışlardan herhangi bir şeye benzetilmesi yoluyla, gerekse yaratılmışlardan herhangi birinin Allah'a benzetilmesi yoluyla işlensin, şirkin her çeşidi âyette ifade edilen sapmanın sonucudur. Bu nedenledir ki, bir üstteki âyet "onlara" hitap ederken burada hitap "size" dönüşerek, hedef kitleye müslim-gayri müslim herkes dahil edilmiştir.

85 Bu vurguyla çevirimizin ve parantez içi açıklamamızın gerekçesi, Allah'ın verdiği misale bir örnek olan sonraki âyettir.

86 İkil form kullanılmayıp da çoğul form olan *hel yestevûne* şeklinde kullanılması, sadece iki bireyin değil, bunların mensup olduğu iki sınıfın kıyaslandığının delilidir (Elmalılı). "Köle sınıfı" şeklindeki çevirimizin gerekçesi budur.
'Abd kelimesi Kur'an'da tekil olarak 27 yerde kullanılır. Bunlardan sadece üçü "köle" anlamında, gerisi "kul, Allah'a kullukla mükellef insan" anlamındadır. Üç kullanımdan birisi bu âyette, diğer ikisi

هَلْ يَسْتَوُنَ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ
﴿٧٥﴾ وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا رَجُلَيْنِ اَحَدُهُمَٓا اَبْكَمُ
لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلٰى مَوْلٰيهُ اَيْنَمَا
يُوَجِّهْهُ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ هَلْ يَسْتَوٖي هُوَ وَمَنْ يَأْمُرُ
بِالْعَدْلِ وَهُوَ عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقٖيمٍ ﴿٧٦﴾ وَلِلّٰهِ
غَيْبُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَٓا اَمْرُ السَّاعَةِ
اِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ اَوْ هُوَ اَقْرَبُ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى
كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ ﴿٧٧﴾ وَاللّٰهُ اَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ
اُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْـًٔا وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ
وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٔدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٧٨﴾

<- Şimdi bunlar bir tutulabilir mi?[87]

Övgülerin en mükemmeline yalnız (iradeyi yaratan) Allah lâyıktır: fakat onların çoğu (bunun dahi) farkında değiller![88]

76 Yine Allah şu iki adamı da misal verir: Onlardan biri elinden hiçbir iş gelmeyen, iki lafı bir araya getiremeyen bir ahmak. Üstüne üstlük bir de efendisinin sırtında yük. Onu nereye gönderse başarılı bir sonuçla dönemez. Şimdi böyle biri, adâleti emreden ve kendisi de dosdoğru yolda olan kimseyle denk tutulabilir mi?[89]

77 İmdi, göklerin ve yerin gaybını (bilmek) yalnızca Allah'a mahsustur: Nitekim Son Saat'in gelip çatması, sadece bir göz açıp kapamak gibi veya daha da kısa bir zamanda vuku bulacak. Unutmayın ki Allah her şeye kadirdir.

78 Sizi analarınızın karınlarından hiçbir şey bilmez bir hâlde çıkaran, belki şükrederler diye sizin için işitme, görme ve duyma-düşünme kabiliyeti takdir eden de yine Allah'tır.[90]

Bakara 178 ve 221'dedir. *'Abd*'in "köle" mânası bu âyette zahir olmuştur. Zira *'abden memlûken* şeklinde bir sıfatla gelmiştir. Yukarıdaki sayım-döküm'ün bize gösterdiği şey *'abd* kelimesinin Kur'an'da galibiyetle "kul olan insan" anlamında kullanıldığıdır. Cahiliyye döneminde bu anlamda kullanıldığı bilinmemektedir. Bu durumda kelime, anlamı Kur'an tarafından boşaltılıp yeniden doldurulmuş/tanımlanmış kelimeler grubuna dahil olmuş olur. *'Abd*in çoğul kullanımında iki form göze çarpmaktadır: *'abîd* ve *'ıbâd*. Kur'an'da yalnızca 5 kez geçen *'abîd,* her seferinde Allah'ın kullarına zulmetmekten beri olduğunu ifade bağlamında geçer, *'ıbâd* çoğulu ise 97 kez gelir. Bu durumda *'abîd*in iman etmemiş kullar için *'ıbâd*ın mümin kullar için kullanıldığı sonucuna ulaşırız.

87 Cevap belli: Bir tutulamaz? Şu hâlde: Eğer aynı türe ait olduğu hâlde bu ikisi dahi bir olmazsa, yaratan (Hâlik) ile yaratılan (mahluk) arasında nasıl bir benzetme yapılabilir?

88 Yani "özgürlüğün Allah'ın en büyük ihsanı olduğunun dahi..." Burada karşılaştırılan iki sınıfın, hürler ve köleler, iradeliler ve iradesizler olduğu açık. Buradaki *hamd* de, Allah'ın insana verdiği özgür iradenin hamdi olsa gerektir.

89 Zımnen: Nimetin şükrü onu doğru kullanmaktır.

90 Bu âyet insan sûretinde doğmanın insan olmaya yetmediğini, işitme-görme ve akletme yeteneğini kullanarak insanın beşerlikten insanlığa doğru tekâmül etmesi gerektiğini ifade eder.

79 Peki, kuşlar üzerinde hiç mi gözlem yapmazlar?[91] Onlar göğün boşluğunda (uçarken, ilâhî yasalara) boyun eğmişlerdir. Onları orada tutan (yasayı) Allah'tan başka kimse (koyamaz). Hiç şüphesiz, inanıp güvenen bir toplum için bunda da mutlaka alınacak dersler vardır.[92]

80 Allah size içinde huzur ve sükûn duyacağınız sabit meskenler (inşâ etme yeteneğini) veren; yine size hayvanların derilerinden konup göçerken kolayca taşıyacağınız seyyar mekânlar (yapma yeteneğini) kazandıran;[93] onların yünlerinden, kürklerinden, kıllarından hem dayanıklı temel eşyalar hem de sınırlı süre kullanılan dayanıksız tâli eşyalar (üretme yeteneği) vermiştir.

81 Yarattığı şeylerden kimilerini size gölgelik kılan; ve dağlardan size sığınaklar-korunaklar temin eden; yine size hem sıcağa (ve soğuğa) karşı korunacak giysiler, hem de savaşlarınızın darbelerinden korunacak elbiseler (imal etme yeteneği) veren de Allah'tır.

Size olan nimetlerini işte böyle tamamladı; belki (O'na) teslimiyetiniz (de tam) olur.[94]

اَلَمْ يَرَوْا اِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فٖى جَوِّ
السَّمَٓاءِۜ مَا يُمْسِكُهُنَّ اِلَّا اللّٰهُۜ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ
لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٧٩﴾ وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ
مِنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ جُلُودِ
الْاَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ
وَيَوْمَ اِقَامَتِكُمْۙ وَمِنْ اَصْوَافِهَا وَاَوْبَارِهَا
وَاَشْعَارِهَٓا اَثَاثًا وَمَتَاعًا اِلٰى حٖينٍ ﴿٨٠﴾ وَاللّٰهُ
جَعَلَ لَكُمْ مِمَّا خَلَقَ ظِلَالًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ
الْجِبَالِ اَكْنَانًا وَجَعَلَ لَكُمْ سَرَابٖيلَ تَقٖيكُمُ
الْحَرَّ وَسَرَابٖيلَ تَقٖيكُمْ بَأْسَكُمْۜ كَذٰلِكَ يُتِمُّ
نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُونَ ﴿٨١﴾

91 *Yerav*, sıradan görmeye değil, burada ve birçok âyette "gözlem yapmaya" delâlet eder.

92 Uçana hayran olup da uçuranı fark etmemek, parmak Ay'ı gösterirken Ay'a değil parmağa bakmaktır. Zımnen: Akıl, kök manasının da delâletiyle bağ kurduğu kadar akıldır. Bağ kuramıyorsa "akıl" adını almayı hak etmiyor demektir. İşleyen bir akıl esere bakıp müessiri, sanata bakıp sanatkârı, fiile bakıp fâili keşfeder.

93 Metin içinde geçen *sekenen* ve *buyûten* kelimeleri birbirinin mukabili olarak kullanılmıştır. Birincisi "sabit konutlara", ikincisi çadır vb. gibi "seyyar barınaklara" delâlet eder. Aslında "ev" anlamında kullanılan *beyt* (ç. *buyût*) "geceledi" anlamına gelen *bâte*den türetilmiştir. Bu nedenle ilk anlamı da "içinde gecelenen mekân"dır. Âyetin sonundaki *esasen* ve *metâ'an* da, tıpkı öncekiler gibi karşıtlık oluştururlar: Birincisi "temel ve dayanıklı tüketim malları"na tekabül ederken, ikincisi "tâli ve dayanıksız tüketim mallarına" tekabül eder.

94 *Tuslimûn*, "her tür tehlikeden uzak, salimen yaşayasınız diye..." anlamında *tuslemûn* olarak da okunmuştur (Ferrâ).

فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٨٢﴾
يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللّٰهِ ثُمَّ يُنْكِرُونَهَا وَاَكْثَرُهُمُ
الْكَافِرُونَ ﴿٨٣﴾ وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ
شَهِيدًا ثُمَّ لَا يُؤْذَنُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَلَا هُمْ
يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٨٤﴾ وَاِذَا رَاَ الَّذِينَ ظَلَمُوا
الْعَذَابَ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ
﴿٨٥﴾ وَاِذَا رَاَ الَّذِينَ اَشْرَكُوا شُرَكَاءَهُمْ قَالُوا
رَبَّنَا هٰؤُلَاءِ شُرَكَاؤُنَا الَّذِينَ كُنَّا نَدْعُوا مِنْ
دُونِكَ فَاَلْقَوْا اِلَيْهِمُ الْقَوْلَ اِنَّكُمْ لَكَاذِبُونَ
﴿٨٦﴾ وَاَلْقَوْا اِلَى اللّٰهِ يَوْمَئِذٍ السَّلَمَ وَضَلَّ
عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٨٧﴾ اَلَّذِينَ كَفَرُوا
وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ
الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ ﴿٨٨﴾

82 BUNA rağmen yüz çevirirlerse unutma ki sana düşen açık ve net olarak (mesajı) tebliğ etmektir. **83** Allah'ın nimetlerini pekâlâ tanıyıp biliyorlar, fakat yine de nankörlük ediyorlar; zira onların çoğu küfre sapmıştır.

84 Fakat bir gün gelecek Biz, her ümmetten bir şahit çıkaracağız. Sonra inkârda ısrar edenlere ne mazeret beyan etme izni verilecek, ne de suçlarını itiraf ile af dileme imkânı.[95]

85 Ve o zulmedenler azabı görünce, artık onun kendilerine hafifletilmeyeceğini de, fırsat tanınmayacağını da anlayacaklar.

86 Allah'a ait nitelikleri başkalarına yakıştıranlar ise, (Allah'a) yakıştırdıkları ortakları karşılarında görünce; "Rabbimiz! İşte sana ortak koştuklarımız; Seni bırakıp da kendilerine yalvarıp durduğumuz kimseler bunlardı!" der demez,[96] hemen berikiler onların sözlerini ağızlarına tıkayacaklar: "Sizi gidi yalancılar sizi!.."[97]

87 İşte o gün onlar, (iş işten geçtikten sonra) Allah'a kayıtsız şartsız teslimiyetlerini sunarlar; uydurdukları kuruntu (aracılar) kendilerini yüzüstü bırakırlar.

88 İnkârda direnmekle kalmayıp (başkalarını da) Allah'ın yolundan çeviren kimselerin üzerine, sebep oldukları toplumsal çürüme ve yozlaşmadan dolayı[98] azab üstüne azap yığacağız;->

95 Krş: 11:105 ve 30:57. *Yusta'tebûna* verdiğim manayı *Müfredât* sahibi Râğıb el-Isfahânî'nin açıklamasına borçluyum.

96 *Fâ* bağlacının "takibiyye" vurgusuna istinaden.

97 Lafzen: "Kuşkusuz siz düpedüz yalancısınız". Bu düz çeviride hiç şüphesiz dil, hâl ve olay karinelerinden kaynaklanan yananlamlar, tercih ettiğimiz Türkçe karşılıkta kaynak metinde olduğu gibi karşılanamamaktadır. Öte yandan *elkav ileyhimu'l-kavl* deyimsel ibaresinin Türkçedeki karşılığı "lafı ağıza tıkmak"tır (Ferrâ).

98 Hem çoğul hem de eylemin başkaları üzerinde bıraktığı etkiye delâlet eden geçişli formda (*yufsidun*) kullanıldığı bu gibi yerlerde, doğaldır ki bireysel değil "toplumsal" bir çürüme ve yozlaşma kastedilmektedir.

<- **89** ve günü gelince onların aleyhine (de)[99] her bir ümmetin kendi içerisinden bir şahit çıkaracağız.[100]
Seni de (ey Muhammed), işte şu (mesajın muhatabı olan) insanlara bir şahit olarak getirdik; ve sana her şeyi[101] ana kaynağından indirerek vurgulu bir biçimde açıklayan[102] ve bir yol haritası, bir rahmet ve Allah'a teslim olanlar için bir müjde olan bu ilâhî mesajı indirdik.

90 HİÇ şüphe yok ki Allah âdil davranmayı, iyilik yapmayı ve yakınlara karşı cömert olmayı[103] emreder; ve her türlü utanç verici hayasızlığı, selim akla ve sağduyuya aykırı çirkinliği ve sınırları hiçe sayan taşkınlık ve azgınlığı yasaklar: size (bu) öğütleri verir ki, sorumluluklarınızı hatırlayabilesiniz.[104]
91 Yine Allah ile sözleşme[105] yaptığınızda, sözünüze sadâkat gösteriniz; bir de yeminlerinizi iyice kesinleştirdikten sonra bozmaya kalkmayınız! Unutmayınız ki Allah'ı kendinize kefil kılmıştınız: zira Allah yaptığınız her şeyi biliyor.

وَيَوْمَ نَبْعَثُ فٖى كُلِّ اُمَّةٍ شَهٖيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ
اَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهٖيدًا عَلٰى هٰٓؤُ۬لَٓاءِۜ
وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ
وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرٰى لِلْمُسْلِمٖينَ ﴿٨٩﴾ اِنَّ
اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ وَاٖيتَٓائِ ذِى
الْقُرْبٰى وَيَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَٓاءِ وَالْمُنْكَرِ
وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٩٠﴾ وَاَوْفُوا
بِعَهْدِ اللّٰهِ اِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْاَيْمَانَ
بَعْدَ تَوْكٖيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللّٰهَ عَلَيْكُمْ كَفٖيلًاۜ
اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٩١﴾

---

99 Buradaki "de", benzer bir uyarı taşıyan 84. âyete imaen atıf niteliği taşımaktadır. Orada sapanlar, burada ise saptıranlar muhatap alınmıştır.

100 Her peygamberin ümmetine şahitliği için bkz: 4:41.

101 Belki; "din ile ilgili her şeyi..." (Zemahşerî). Kur'an'da *kullu şeyin* kalıbı, Allah için kullanıldığı bazı yerler dışında, lafzî değil mecazî anlam taşır (Krş: 18:84; 27:16). Dolayısıyla "her şeyi" değil, o bağlamda sözü edilen alanla ilgili şeyleri kapsar. Âyetteki "her şey için" (*li-kulli şey'in*) ibaresi, lafzi ve hakiki olarak da anlaşılabilir. Şöyle ki: Hiçbir matematik kitabı tüm problemleri çözmez. Fakat eğer o kitap "problemlerin çözümünü" değil de, "çözümlerin formüllerini" gösteren bir kitap ise, iş değişir. Zira bir formül bin problem çözer. Kur'an âlemlerin Rabbinden gönderilme bir kitaptır. O inananların nazarında, kâinatın matematiğinin yazıldığı yerden inmiştir. Nasıl ki sınırlı sayıda harflerden oluşan bir klavye ile, sınırsız metin üretilebiliyorsa, Kur'an'ın *mesânî* özelliği sayesinde (Bkz: 39:23'ün notu), eril ve dişil anlam çiftlerinin birbirini döllediği akıllar, tıpkı döllenen ağaçların meyveye durması gibi fikir meyvelerine durur. Böylece hacmi, kelime ve âyet sayısı sınırlı olan Kur'an'ın anlam debisinin sınırsız olduğu anlaşılmış olur. Âyetteki "her şey için"in bu lafzi anlamını zaman doğrulamıştır. Kur'an'ın formülleri, hayatın ürettiği sınırsız problemlere çözümler sunmaya devam edecektir.

102 *Tenzil*in *inzal*den farklı olarak vahyin kaynağına nisbetini göstermesiyle ilgili bkz: 12:2, not 3.

103 Yakınların hem niteliği hem de niceliği konusunda hiçbir sınırlandırma yapılmamıştır. İlk müfessirler de âyetteki "akrabaya verme" emrini böyle anlamışlardır (Mukâtil).

104 Zımnen: İnsanın doğuştan getirdiği şey ilk günah değil, sorumluluktur.

105 Bu sözleşme, hem insanî varoluşumuzla ilgili ontolojik sözleşmeyi, hem Allah'a güvendiğimizi iman ve teslimiyeti seçerek ifade ettiğimiz teolojik sözleşmeyi, ve hem de insan ilişkilerinde verdiğimiz söz ve vaadlerden oluşan sosyolojik ve ekonomik sözleşmeleri kapsar. Kur'an genellikle birincisi için *misak*, ikincisi için *ahd*, üçüncüsü için *akd* ve *eymân* kavramlarını kullanır.

وَلَا تَكُونُوا كَالَّتِى نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ
قُوَّةٍ اَنْكَاثًا تَتَّخِذُونَ اَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ
اَنْ تَكُونَ اُمَّةٌ هِىَ اَرْبٰى مِنْ اُمَّةٍ اِنَّمَا يَبْلُوكُمُ
اللّٰهُ بِهِ وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ مَا كُنْتُمْ
فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٩٢﴾ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَجَعَلَكُمْ اُمَّةً
وَاحِدَةً وَلٰكِنْ يُضِلُّ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَهْدِى مَنْ
يَشَٓاءُ وَلَتُسْـَٔلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾ وَلَا
تَتَّخِذُٓوا اَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ فَتَزِلَّ قَدَمٌ
بَعْدَ ثُبُوتِهَا وَتَذُوقُوا السُّٓوءَ بِمَا صَدَدْتُمْ
عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٩٤﴾ وَلَا
تَشْتَرُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيلًا اِنَّمَا عِنْدَ اللّٰهِ
هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩٥﴾ مَا عِنْدَكُمْ
يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ بَاقٍ وَلَنَجْزِيَنَّ الَّذِينَ
صَبَرُٓوا اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾

92 Ve asla bir topluluk (diğerinden) daha kârlı gerekçesiyle, yeminlerinizi kendi aranızda bir kandırmacaya dönüştürerek, "ipliğini iyice eğirdikten sonra onu tersine çevirip çözen o kadın"ın durumuna düşmeyin!

Şüphesiz Allah sizi bununla sınamaktadır; ve elbette Kıyamet Günü üzerinde sürekli tartışıp farklı sonuçlara ulaştığınız şeyleri açık seçik önünüze serecektir. **93** Zaten eğer Allah isteseydi sizi tek bir ümmet yapardı; fakat O tercih edeni/tercih ettiğini saptırıyor, tercih edeni/tercih ettiğini ise doğru yola yöneltiyor:[106] ne ki (tercihiniz sonucu) yaptığınız her şeyden mutlaka hesap vereceksiniz.

94 Bir de yeminlerinizi, bir kandırma aracına dönüştürmeyin; yoksa ayağınızı sağlam basmışken (zemin alttan) kayıp gider[107] ve Allah yolundan uzaklaşmanızın kötü sonuçlarını (yudum yudum) tadarsınız; üstelik (ötede) sizin hakkınız daha korkunç bir azaba duçar olmaktır.

95 Ve Allah ile yaptığınız sözleşmeyi az bir bedel karşılığında satmayın! Bakın, (onun) Allah katındaki karşılığı var ya; işte o eğer bilirseniz sizin için çok daha hayırlıdır: **96** (zira) sizin yanınızdaki tükenir, fakat Allah katındakiler bâkîdir.

İmdi herkes emin olsun ki, zorluklara karşı göğüs gerenleri işlediklerinin en iyisiyle ödüllendireceğiz:->

106 *Men yeşâ*daki fiilin çift özneyi gören konumuna dayanarak, zımnen: "Allah sapmayı tercih edenin sapmasını istiyor, hidayeti tercih edenin de hidayetini istiyor." Âyetin son cümlesi çift faili gören çevirimizi açıkça teyit etmektedir. Çift faili birden gören *men* ile birlikte gelen *yeşâ'* fiilinin nasıl anlaşılması gerektiği ve bu şekildeki çevirimizin ayrıntılı bir gerekçesi için bkz: 13:27 ve 14:4, ilgili notlar.

107 *Zellet kademuhû*, iyilikten sonra gelen kötülük, sağlıktan sonra gelen hastalık, varlıktan sonra gelen yokluk gibi durumlar için kullanılan Arapça bir deyimdir (Taberî). Burada, "haktan sonra gelen bâtıl", "sadâkattan sonra gelen ihanet" anlamında kullanılmıştır.

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ
فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيٰوةً طَيِّبَةًۚ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَجْرَهُمْ
بِاَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٧﴾ فَاِذَا قَرَاْتَ
الْقُرْاٰنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ
﴿٩٨﴾ اِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا
وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٩٩﴾ اِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى
الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَالَّذِينَ هُمْ بِهٖ مُشْرِكُونَ ﴿١٠٠﴾

<- **97** kim imanlı olarak bir iyilik ortaya koymuşsa; -erkek ya da kadın (fark etmez)- kesinlikle ona güzel bir hayat yaşatacağız; dahası elbet onları işlediklerinin en iyisiyle ödüllendireceğiz.

98 BUNDAN böyle Kur'an okuduğun her zaman, ara vermeksizin kovulmuş şeytandan Allah'a sığın![108] **99** Fakat şunu da unutma ki, (şeytanın) imanda sebat gösterenlerin ve Rablerine güvenip dayananların üzerinde yaptırım gücü yoktur;[109] **100** ne var ki o ikna gücünü, yalnızca kendisini kılavuz edinip ısrarla izleyenlerin ve kendisine ilâhlık yakıştıranların üzerinde sergileyebilir.[110]

---

108 Akleden kalbe mânevî abdest aldırma demeye gelen *isti'âze* için bkz: 1:1, not 1. Baştaki *izâ* zaman zarfı, fiilin yapılacağı her zamanı kapsadığı için, *izâ kara'teyi* "okuduğun her zaman" diye çevirdik. Kur'an okumanın *tilavet* ile değil *kırâet* ile ifade edilmesi, aktarmadan önce anlamanın gerekliliğine delâlet eder (Bkz: 35:29 ve 73:4, notlar). Aklın okuması olan *kırâet,* bir anlama-yaşama-anlatma çabasını içerir. İsti'âze, Kur'an'ı anlama çabasına yönelik her tür şeytanî müdâhaleden sakınma iradesini ifade eder. Kur'an okurken yapılacak zihnî ve kalbî hazırlığı emreden ilk ve tek âyet bu olduğundan (7:200 âyeti, benzer emri farklı bir bağlamda içerir) baştaki *fâ* edatı bu şekilde karşılanmıştır. Aynı edat bir sonraki cümleciğe "öncelikle" anlamı katmaktadır. Burada verilen emir, bir şeyi *söyleme* değil, bir şeyi *yapma* emridir. Bu da, önyargılardan bilinci arındırma başta olmak üzere, duygu ve düşünceyi vahye hazırlamak ve onları dış etkilere kapalı, yalnızca vahyin etkisine açık hâle getirmektir. Kur'an okurken Allah'a sığınma emrini dar anlamda bir "isti'âze" olarak anlamamak gerek. İstiaze emri, bir bilincin imha edilerek yeniden inşâ edilmesi talimatıdır. Bu bilinçle yapılan bir isti'âze, zaman ve mekân boyutuna inen bir hareket olmayı aşar. Artık *isti'âze* kelimesinin gösterdiği Allah'a sığınma ve iltica, Kur'an'ın insana yönelik bütün hükümlerinin gözden geçirilmesinde hâkim olması beklenen derunî bir bilinç hâline dönüşür. Bu bilinç, ayrıntılı bir varoluş haritası olan ve geçmişle birlikte insanlığın hâl ve istikbaline işarette bulunan Kur'an'ı, ilâhî murakabe ve müşahede önünde okuma bilincidir. Özetle isti'âze, Kur'an'ı okumaya duran insanın kendi bilincini öz elleriyle vahyin sahibine teslim etme, yani bir 'huzurda okuma' iradesidir.

109 Bu gerçeğin şeytan tarafından itirafı için bkz: 14:22 (Krş: 15:42; 17:65).

110 Zımnen: Şeytanın yaptırım gücü yoktur, onda güç vehmedenler vardır. *Yetevellevnehû*: "Onu veli edinme, onun velayetine başvurma"yı ifade eder. Bu, 63. âyet ışığında anlaşılmalıdır. "Kendisine ilahlık yakıştıranlar" şeklindeki çevirinin dayanağı, Taberî'nin Rebi'den naklettiği görüştür. Buradaki üçüncü tekil şahıs zamiri (*bihi*) Allah'a atıfla okunduğunda, anlam şöyle olur: "Allah'a ortak koşanların..."

وَاِذَا بَدَّلْنَٓا اٰيَةً مَكَانَ اٰيَةٍۙ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا
يُنَزِّلُ قَالُٓوا اِنَّمَٓا اَنْتَ مُفْتَرٍۜ بَلْ اَكْثَرُهُمْ
لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾ قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ
رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَهُدًى
وَبُشْرٰى لِلْمُسْلِمٖينَ ﴿١٠٢﴾

101 Ve Biz bir mesajı diğeriyle değiştirdiğimizde,[111] -ki Allah neyi ne zaman indireceğini pekâla bilir-[112] "Sen sadece ve sadece uydurduklarını söyleyen birisin!" derler; aksine onların çoğu, (ilahi tekamül yasasını) bilmeyen kimselerdir.[113]

102 De ki: "Onu Kutsal Ruh,[114] mutlak hakikate bir atıf olsun ve hem imanda sebat edenleri desteklesin, hem de Allah'a teslim olan kimseler için bir yol haritası ve bir müjde olsun diye, Rabbin katındaki ana kaynaktan indirmektedir!"

---

111 Yani: "Önceki vahiyleri veya mucizeleri Kur'an ile değiştirdiğimizde"... Buradaki *âyet*in karşılığı Nebi'den ısrarla isteyip de bir türlü göremedikleri "mucize" olabileceği gibi vahiy de olabilir. İbarenin devamındaki "Allah neyi ne zaman indireceğini bilir" ara cümlesi bunu teyit eder. Bu âyet klasik nesh teorisinin savunulmasında ilk sırada yer alır. Ne var ki bu, yine bu teoriyi savunanların koydukları "nesh, inançla ilgili ihbârî âyetler için değil, dinî hükümlerle ilgili inşâî âyetler için geçerlidir" kuralına aykırıdır. Çünkü bu sûre Mekkîdir. Şu durumda bu âyetin, klasik nesh teorisine delil olması söz konusu değildir. Klasik nesh teorisi şu iki sebepten dolayı asla savunulamazdır:
1) Kur'an'da çelişki olduğu varsayımına dayandığı için. Bunu Kur'an reddeder (4:82).

2) Kur'an'da hükmü iptal edilmiş âyetler bulunduğu tezine dayandığı için. Kaldı ki bu âyette *nesh*ten değil *tebdil*den söz edilmektedir. Öte yandan bu âyet indiğinde, nesh teorisini savunanların değiştiğini iddia ettikleri "ahkâm âyetleri" henüz inmemişti. Hemen arkadan gelen *yunezzilu* fiili aslında bu âyetteki *tebdilin* nasıl anlaşılması gerektiğini de izah eder.

İbn Abbas, "bir âyeti diğeriyle değiştirme" ibaresini, "daha sert âyetlerin yerini söylem olarak daha yumuşak âyetlere terk etmesi" olarak, yani *üslûp değişikliği* biçiminde anlamıştır (Mukâtil). Vahyin söylemindeki her farklılaşma bir öncekinin hükmünü geçersiz kılmayı değil, 125. âyette açıkça ifade edildiği gibi, "Rabbin yoluna hikmetle çağır" talimatının vahiy tarafından bizzat uygulandığını ifade eder. İbn Abbas'ın bu anlayışı, varsayıma dayalı sözde çelişkileri gidermek için, âyetlere birbirinin hükmünü iptal ettirmeye dayalı klasik nesh teorisinden çok daha ehvendir.

112 "Neyi ne zaman indireceği" şeklindeki çevirimiz, *yunezzilu* fiilinin "nassın yer ve zamanla irtibatlı olarak, parça parça indirilen" tabiatını ifade ettiği vakıasına dayanmaktadır.

113 İstedikleri mucizeyi kendilerine getirmeyen Peygamber'i yalancılıkla suçlamak, aslında Allah'ı, kendi adına vahiy uyduran birini engellemekten aciz olmakla suçlamaktır.
Allah'ın bir âyeti diğeriyle değiştirmesi iki anlama da gelebilir: 1) Önceki vahiylerin Kur'an vahyi ile değişimi. 2) Önceki peygamberlere verilen hissi ve duyulara hitap eden âyetlerin/mucizelerin, Son Peygamber'de Kur'an mucizesiyle değiştirilmesi. Bu ilahi değişimin (tebdil) arkasında, Allah'ın insanlık aklı için koyduğu tekamül yasası yatmaktadır. Parantez içi açıklamamızın gerekçesi budur.

114 Kutsal Ruh ile ilgili bkz: 2:87, not 148.

103 Doğrusu Biz onların; "Ona bu (vahyi) öğreten bir insandan başkası değil"[115] dediklerini çok iyi biliyoruz. Oysa, gerçeği saptırmak için kendisini îmâ ettikleri kişinin dili yabancı bir dil olduğu hâlde, bu (vahyin) dili hem özünde açık hem de hakikati açıklayan bir Arapça'dır.[116]

104 Elbet Allah'ın âyetlerine inanmayan kimseleri Allah doğru yola yöneltmeyecektir; dahası (ötede) onların payına elem verici bir azap düşecektir.

105 Zaten yalan uydurup (birilerine) atma[117] işini, ancak Allah'ın mesajlarına inanmayanlar yapar: yalanı meslek edinenler onlardır.[118]

وَلَقَدْ نَعْلَمُ اَنَّهُمْ يَقُولُونَ اِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِسَانُ
الَّذ۪ي يُلْحِدُونَ اِلَيْهِ اَعْجَمِيٌّ وَهٰذَا لِسَانٌ
عَرَبِيٌّ مُب۪ينٌ ﴿١٠٣﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاٰيَاتِ
اللّٰهِ لَا يَهْد۪يهِمُ اللّٰهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿١٠٤﴾ اِنَّمَا
يَفْتَرِي الْكَذِبَ الَّذ۪ينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ
وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٠٥﴾

115 Krş: 25:4-6. İnkârcı muhalifler, bununla hem vahyin kaynağı hakkındaki kuşkularını, hem de vahyi bir üstteki âyette dile getirilen Kutsal Ruh'un getirdiği hakkındaki kuşkularını sergilemiş oluyorlardı. Onların nasıl bir şaşkınlık yaşadıkları, bu itirazda açıkça görülmektedir. Bir kısmı vahyi Hz. Peygamber'in kendisinin uydurduğu iftirasını yayarken, Kur'an vahyinin ihtişamını fark eden diğer bir kısmı ise bunu dahi ona yapılmış bir iltifat kabul edip, daha tutarsız bir iddiayla çıkıyorlardı: Vahyi ona biri öğretiyor... Onların îmâ ettiği kişinin kimliği konusunda klasik tefsirlerde birbirini tutmayan bir çok rivayet yer almaktadır. Bu spekülatif rivayetlerde, îmâ edilen bu kişinin adı konusunda dahi altı ayrı ihtimalden söz edilir. Yine müşriklerin îmâ ettiği bu ismin köle mi, hür mü, Hıristiyan mı, Yahudi mi, hanif mi, müşrik mi, Arap mı, Acem mi olduğu hakkında da spekülasyonlar vardır. Birtakım önyargılı oryantalistler, tarihsel hiçbir zemine yaslanmayan bu söylencelere dayanarak vahyin kaynağına gölge düşürmeye çabalamışlarsa da, bu ilmî olmayan tavra ilk itiraz yine Sale ve W. M. Watt gibi kendi meslektaşlarından gelmiştir. Mekke'de bulunan bir ya da iki Hıristiyan kölenin, Rasulullah'ın ilâhî mesajına ilgi duymuş olması, Rasulullah'ın da bu ilgiyi karşılıksız bırakmamak için herkesle olduğu gibi ilâhî vahyi tebliğ çerçevesinde onlarla da ilgilenmesi gayet muhtemeldir. Ne ki, Kur'an vahyinin kadim düşmanı Mekke müşrikleri ve onların düşmanca söylemini tekrarlamaktan başka bir şey yapmayan Kur'an'ın modern düşmanlarının, kitap ehli bir köleden Kur'an gibi tüm zamanlar ve mekânlara meydan okuyan ilâhî bir hitabı Hz. Peygamber'e öğretecek çapta bir "süper(öğret)men" çıkarmaya çalışmaları, kara mizah olmaktan öte ilmî hiçbir değer taşımamaktadır. Burada asıl insanı hayran eden, Kur'an vahyinin kendi kaynağına dair özgüvenidir. Zira bu söylentiyi vahiy bize haber vermeseydi, bundan kimin haberi olurdu? Tek başına bu bile, vahyin kaynağının İlâhîliğine delildir.

116 *'Arabiyyun*un türetildiği *'arab* kelimesi "açık ve anlaşılır konuşan" demektir (*Mekâyîs*). *Mubîn* sıfatı ile birlikte bu terkip hem manayı taşıyan dil kabının, hem de o kabın taşıdığı muhteva olan mananın "açık ve anlaşılır" niteliğine delâlet eder (Bkz: 43:3, not 3). Zımnen: Ezeli ve biricik hakikatin insanlığın son çevrimindeki tezahürü olan Kur'an vahyi, açık ve anlaşılır manaların açık ve anlaşılır bir dil kalıbına dökülerek insanlığa sunulduğu İlâhî bir hitaptır. Dolayısıyla hiç kimse gerek yüceltme bahanesiyle gerek başka bahanelerle "Biz bu vahyi anlayamayız" mazeretinin ardına sığınamaz.

117 *İnnemâ yefterî el-kezib*; "bir suçu başkasına atmak" anlamına gelen *yefteri* (iftira) ile "som yalan" anlamına gelen *el-kezib* lafzını içeren deyimsel bir ifadedir. Çevirimiz ibarenin yan anlamlarıyla birlikte yansıtılmasını amaçlamaktadır. Bu, müşriklerin şirkinin Allah'ın ortakları olduğu yalanını Allah'a isnat etmek gibi bir iftiraya dayandığını, dolayısıyla onların Hz. Peygamber'e yönelik suçlamaları sırasında, farkında olmadan kendi suçlarını itirafta bulunduklarını îmâ eder.

118 *el-Kâzibûn*u "yalanı meslek edinenler" diye çevirmemizin gerekçesi, hem fail kalıbında olması, hem de sözcüğün, ilgi zamiri (*ellezîne*) yerini tutan bir belirlilik takısıyla kullanılmasıdır.

مَنْ كَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْ بَعْدِ اِيمَانِه۪ٓ اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ
وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْاِيمَانِ وَلٰكِنْ مَنْ شَرَحَ
بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللّٰهِۚ وَلَهُمْ
عَذَابٌ عَظ۪يمٌ ﴿١٠٦﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمُ اسْتَحَبُّوا
الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِۙ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْد۪ي
الْقَوْمَ الْكَافِر۪ينَ ﴿١٠٧﴾ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ طَبَعَ اللّٰهُ
عَلٰى قُلُوبِهِمْ وَسَمْعِهِمْ وَاَبْصَارِهِمْۚ وَاُو۬لٰٓئِكَ
هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٠٨﴾ لَا جَرَمَ اَنَّهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ هُمُ
الْخَاسِرُونَ ﴿١٠٩﴾ ثُمَّ اِنَّ رَبَّكَ لِلَّذ۪ينَ هَاجَرُوا
مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُوٓاۙ اِنَّ
رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿١١٠﴾

106 İman ettikten sonra Allah'ı inkâr
eden kimseye gelince: -(ki) bu kalbi
imanla tatmin bulmuş olduğu hâlde
baskı altında görünüşte inkâr eden
kimse değil,[119] ve fakat kalbini küfre
bile isteye açan kimsedir- işte böylele-
ri Allah'ın rahmetinden dışlanacaklar,
dahası (âhirette) onların hakkı korkunç
bir azaptır.[120] **107** İşte bu, hem onların
dünya hayatını âhiret hayatına tercih
etmelerinin, hem de Allah'ın inkârcı
kimseleri doğru yola yöneltmemesinin
neticesidir.[121]

108 İşte onlar kalplerinin (akletme),
işitme ve görme yetilerini Allah'ın
mühürlediği kimselerdir.[122] İşte onlar,
gaflete gömülüp gidenlerin ta kendile-
ridir. **109** Kimsenin en ufak kuşkusu
olmasın ki, âhirette de hepten kaybe-
decek olanlar işte bunlardır.

110 Sonra yine unutma ki Rabbin, ağır
işkence altında (kendilerine dayatılanı
kabul ederek) fitneye düşürülmeleri-
nin[123] ardından hicret edenleri, (Allah
yolunda) tüm çabasını harcayan ve
direnenleri gözetecektir; evet, çünkü
senin Rabbin, o (ağır acının) ardından[124]
elbette tarifsiz bağışıyla, eşsiz rahme-
tiyle muamele edecektir.

---

119 İşkenceye dayanamadığı için kendisine dayatılan şeyi söyleyen kimseler... Ammar b. Yasir'in başından buna benzer bir olayın geçtiğini tefsirler aktarmaktadır (Zemahşerî). Allah Rasulü, Yasir Ailesi'ne yapılan ağır işkenceler sürerken, günün sonunda uğrayarak "Direnin ey Yasir ailesi, randevunuz cennette!" buyuruyordu (*Tabakât* IV, 136). Her tür takiyye anlayışı, bu âyetler ışığında tashih edilmelidir.

120 Mekke'den hicret etmek yerine inancını gizleyip onlardan gibi görünme pahasına Mekke'de kalan kişiler hakkındadır (bkz: 29:10-13).

121 Çeviride yer alan "hem... hem de..." kalıbının gerekçesi, metindeki iki cümlecikte de sonucu belirleyen ardışıklı iki gerekçe işlevini yüklenen *enne* edatlarıdır.

122 Kur'an, akletmeyi kalbin bir fonksiyonu olarak niteler (22:46). Buradaki mühürleme, "fonksiyonlarını yerine getirememe, işlevsiz kılma" anlamındadır. Parantez içi açıklamamız, Kur' an'ın bu kullanımına dayanmaktadır.

123 Parantez içi açıklamamız, *futinû* fiilinin bu bağlamda taşıdığı anlamın açılımıdır.

124 Açıklamanın gerekçesi, *min-ba'dihâ*daki zamirin "işkenceyi" göstermesi yüzündendir. Buradaki hicret için bkz: Âyet 41, not 46. Said b. Cübeyr bu âyetle 'Ankebût 2-3. âyetler arasında kopmaz bir ilişki kurmuştur.

111 Gün gelecek, her can kendi derdine düşecek; ve herkes yapıp ettiklerinin karşılığını tastamam bulacak: zira (orada) hiç kimse zulme uğramayacaktır.

112 ALLAH (size) bir örnek daha verir: Güvenli ve (sakinlerini) her açıdan tatmin eden bir belde (düşünün ki), oranın ihtiyaç duyduğu rızık her yerden oraya akıyor. Buna karşın o (belde) Allah'ın nimetlerine nankörlük etti. Derken, yaptıkları sebebiyle Allah o beldeye açlık ve korku elbisesi giymenin (acısını) tattırdı.[125]

113 Ve doğrusu onlara kendilerinden bir elçi gelmişti; fakat onu yalanladılar. Ne var ki onlar zulümlerini sürdürürken azap onları yakalayıverdi.

114 Haydi, siz hem Allah'ın size verdiği rızıkların helâl ve temiz olanlarından yiyin, hem de onun nimetlerine şükredin! Tabii ki, gerçekten yalnızca O'na kulluk etmek (istiyorsanız)... **115** (Ki) O size yalnızca leşi, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilen (hayvanı) haram kılmıştır![126] Fakat mecbur kalan kişi, haddi aşıp zorunlu miktarı geçmeden (yemişse), bilsin ki Allah tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

يَوْمَ تَأْتِي كُلُّ نَفْسٍ تُجَادِلُ عَنْ نَفْسِهَا وَتُوَفّٰى
كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١١١﴾
وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ اٰمِنَةً مُطْمَئِنَّةً
يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ
بِأَنْعُمِ اللّٰهِ فَأَذَاقَهَا اللّٰهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ
بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١١٢﴾ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ
مِنْهُمْ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ ظَالِمُونَ
﴿١١٣﴾ فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ حَلَالًا طَيِّبًا
وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ
﴿١١٤﴾ إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ
الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهِ فَمَنِ اضْطُرَّ
غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١٥﴾

---

125 Buradaki *libas*ın (elbise) mecazî bir kullanım olduğu ve öznesini boydan boya sarıp kuşattığı için böyle denildiği açık (Zemahşerî). Ahlâkî çözülmenin ekonomik ve ona bağlı olarak güvenlik problemlerini davet edeceğini ifade eden bu evrensel uyarı, hükmünü ilk defa Mekke'de icra etti. Refah içinde yüzen Mekke, Hicretten önce başlayıp yıllarca süren açlık tehdidi ve buna bağlı olarak oluşan gelecek endişesine maruz kaldı.

126 Bu dört yasak için bkz: 2:173, ilgili notlar. Bu yasakların Kur'an'da geliş süreci ve kapsamıyla ilgili kısmen ayrıntılı bir açıklama En'âm sûresinin 145. âyetinin ilgili notunda yapılmıştı. Kur'an, tüm iniş sürecine yayılan bu tür âyetlerle, insanlar tarafından, dindarlık gösterisi olarak yasakların genişletilip bunun da Allah'a izafe edilmesine ilkesel olarak karşı çıkar (7:32; 6:151; ayrıca krş: 2:173; 6:145; 7:33). Çünkü, Allah tarafından yasaklanan şeylerin tamamı vahiyle açıklanmıştır (6:119). Bu sûrenin 9. âyetinde açıkça belirtildiği gibi başta insan olmak üzere tüm varlığa değer ve konum biçme, onun amaçlarını tayin etme, iyi ya da kötüyü belirleme yetkisi Allah'a aittir. 114. âyette de ifade edildiği gibi, Allah tarafından çizilmiş haram kapsamını her genişletme girişimi, vahiy tarafından bir yetki gasbı olarak değerlendirilmektedir. Bir dindarlık gösterisi olarak dahi yasakların genişletilmesine izin vermeyen Kur'an, bu âyetin sonunda olduğu gibi zorunlu hâllerde ilâhî yasakların geçici olarak askıya alınmasını, bu konudaki ilkeler zincirine eklemiştir. Bu da muhatabı, "din insan içindir" temel kuralına götüren bir yaklaşımdır.

وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ اَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هٰذَا
حَلَالٌ وَهٰذَا حَرَامٌ لِتَفْتَرُوا عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَۜ
اِنَّ الَّذ۪ينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ لَا
يُفْلِحُونَۜ ﴿١١٦﴾ مَتَاعٌ قَل۪يلٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿١١٧﴾
وَعَلَى الَّذ۪ينَ هَادُوا حَرَّمْنَا مَا قَصَصْنَا عَلَيْكَ
مِنْ قَبْلُۚ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلٰكِنْ كَانُٓوا اَنْفُسَهُمْ
يَظْلِمُونَ ﴿١١٨﴾ ثُمَّ اِنَّ رَبَّكَ لِلَّذ۪ينَ عَمِلُوا السُّٓوءَ
بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَاَصْلَحُٓواۙ
اِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿١١٩﴾ اِنَّ
اِبْرٰه۪يمَ كَانَ اُمَّةً قَانِتًا لِلّٰهِ حَن۪يفًاۜ وَلَمْ يَكُ مِنَ
الْمُشْرِك۪ينَۙ ﴿١٢٠﴾ شَاكِرًا لِاَنْعُمِه۪ۜ اِجْتَبٰيهُ وَهَدٰيهُ
اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ ﴿١٢١﴾

116 Artık, dillerinizle yalan beyanda bulunup, üstelik uydurduğunuz yalanı (da) Allah'a isnat ederek "Bu helâldir, bu da haramdır!" demeyin! Çünkü uydurdukları yalanı Allah'a isnat edenler asla kurtuluşa eremezler. **117** (Bu dünyada) oyalayıcı kısa bir haz (duysalar da), (âhirette) onların hakkı elem verici bir cezadır.

118 Ve yalnızca Yahudileşen kimselere[127] sana daha önce aktardığımız şeyleri yasaklamıştık;[128] ama onlara zulmeden biz değildik, ne var ki onlar asıl kendi kendilerine zulmettiler.

119 Sonuç olarak şunu aklından çıkarma ki, Rabbin, bir cahillik ederek kötülük işleyen ama bunun ardından tevbe edip Allah'a yönelerek kendisini düzeltenden yana tavır koyar.[129] Çünkü senin Rabbin, öylesi bir (tevbenin) ardından tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir rahmet kaynağı olduğunu mutlaka (gösterecektir).

120 HİÇ şüphe yok ki İbrahim tüm güzellikleri kendinde toplamış başlı başına örnek bir önder,[130] her türlü kötülükten yüz çevirip bütün varlığıyla Allah'a adanmış[131] biriydi; ve o, asla başkalarına ilâhlık yakıştıran bir müşrik olmadı.[132] **121** Daima O'nun nimetlerine minnettar idi. Çünkü onu O derleyip toparlamış; ve onu dosdoğru bir yola yöneltmişti.

---

127 Vahiy getiren tüm peygamberler ve onlara iman eden mü'minler, Allah katında "müslüman" ismini alırlar. İsrâiloğullarının Yahudileşmesi, İslâm'dan bir sapmadır. Bu sapmayı Yahudi kelimesinin geçirdiği semantik serüven de ortaya koymaktadır (Bkz: 2:62, not 113).

128 Bu âyetlerden önce indirilen En'âm sûresinin 146. âyetinde aktarılanlar kastedilmektedir. Bu âyet, sonra inen âyetlerin önceki âyetleri referans göstermesine tipik bir örnek teşkil eder.

129 *Lâm* edatının *istihkak* işlevine dayanarak (*İtkân* II, 224).

130 Tercihimiz, *ummeten* kelimesinin bu bağlama uygun ve en kapsamlı karşılığıdır.

131 *Kânitenin* en uygun karşılığı budur. *Hanifin* dilsel gerekçesi için bkz: 10:105, not 119.

132 Bu âyet, En'âm 79'da geçen Hz. İbrahim'in kendi sözüne bir göndermedir.

122 Biz de bu dünyada ona iyi bir (makam) bahşettik;[133] şu kesin ki o, âhirette de dürüst ve erdemliler arasında yer alacaktır.

123 Sonuçta (ey Peygamber), sana da şöyle vahyettik: "Her türlü şirkten yüz çeviren İbrahim Milleti'ne uy; zira o Allah'tan başkalarına ilâhlık yakıştıranlardan değildi!" **124** Cumartesi yasağı sadece, bu konuda (İbrahim'in inanç sisteminden) farklılaşıp kopmuş olan kimselerin aleyhine oluşturulmuş bir durumdu.[134] Ama şu kesin ki, Rabbin Kıyamet Günü üzerinde sürekli çekişip durdukları bu konuda onlar arasında hüküm verecektir.[135]

125 RABBİNİN yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et; ve onlara (karşı) öyle bir mücadele yöntemi ortaya koy ki, o en güzeli, en etkilisi olsun! Çünkü senin Rabbin var ya: işte O kendi yolundan sapan kimseyi de, doğru yola yöneleni de en iyi bilendir.

126 İmdi siz, cezalandırdığınızda mutlaka sizin maruz kaldığınız miktarı aşmadan cezalandırınız; yok eğer sabrederseniz, bu, sabredenler için daha hayırlıdır.

وَاٰتَيْنَاهُ فِى الدُّنْيَا حَسَنَةًۜ وَاِنَّهُ فِى الْاٰخِرَةِ
لَمِنَ الصَّالِح۪ينَۜ ﴿١٢٢﴾ ثُمَّ اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ
اَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ اِبْرٰه۪يمَ حَن۪يفًاۜ وَمَا كَانَ مِنَ
الْمُشْرِك۪ينَ ﴿١٢٣﴾ اِنَّمَا جُعِلَ السَّبْتُ عَلَى الَّذ۪ينَ
اخْتَلَفُوا ف۪يهِۜ وَاِنَّ رَبَّكَ لَيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ ف۪يمَا كَانُوا ف۪يهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٢٤﴾ اُدْعُ اِلٰى
سَب۪يلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ
وَجَادِلْهُمْ بِالَّت۪ي هِيَ اَحْسَنُۜ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ
بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَب۪يلِه۪ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَد۪ينَ
﴿١٢٥﴾ وَاِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِه۪ۜ
وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِر۪ينَ ﴿١٢٦﴾

---

133 Kendisinden sonraki tüm kitaplı dinlerin ve hatta Arabistan müşrikleri gibi sonradan putperest olan toplumların inanç atası olarak kabul görmesine atıftır.

134 Parantez içi açıklamamız, *ihtelefûn*un "farklılaşma, kopma, ayrışma" kök anlamına dayanır.

135 *Sebt* (Şabat: cumartesi yasağı, bkz: 2:65, not 120) uygulaması ile ilgili bu âyet, söz konusu yasağın ibadet konusunda İsrâiloğullarının iman ataları Hz. İbrahim'in inanç sisteminden kopmaları sonucu konulduğuna atıf olsa gerektir. Bu âyetle, Hz. İbrahim'in inanç sisteminden söz eden hemen önceki âyet konu bütünlüğüne sahiptir. Sebt yasasının âyette Allah'a izafe edilmeyip *cu'ile* edilgen fiiliyle meçhul bir özneye atfedilmesi, bu açıklamayı güçlendirmektedir. Bununla birlikte bu ibareden, sebt uygulaması hakkında aralarında kadim bir ihtilaf bulunan Yahudiler ve Hıristiyanlar için ilâhî bir sınama olsun diye yasalaştırıldığı anlamı da çıkarılabilir. Her hâlükârda âyetin son cümlesinde sözü edilen çekişme, ceza maksadıyla bir dönemde yaşayanlar için konulan bu yasağı, bir dindarlık gösterisi olarak içeriğini boşalttıkları hâlde inatla uygulayan Yahudilerle, onun geçici olduğunu söyleyen Hıristiyanlar arasındaki teolojik polemiğe bir atıftır.

وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ اِلَّا بِاللّٰهِ وَلَا تَحْزَنْ
عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فٖى ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ
﴿١٢٧﴾ اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الَّذٖينَ اتَّقَوْا وَالَّذٖينَ هُمْ
مُحْسِنُونَ ﴿١٢٨﴾

127 Ve sen de sabret ve (unutma ki) senin sabretmen yalnızca Allah sayesinde mümkündür! Ve onlardan yana üzülme! Hele onların çevirdikleri entrikalardan dolayı için hiç daralmasın!
128 Çünkü Allah sorumluluk bilincine sahip olanlar ve iyilik ve erdemi hayat tarzı hâline getirenlerle beraberdir.

17. İSRA SÛRESİ

"Gece yürüyüşü" anlamına gelen adını ilk âyetinden alır. Hem gelecekte gerçekleşecek olan Hicret'e, hem de derûnî hicret olan İsra'ya atıftır. İsrâiloğullarından söz ettiği için "Beni İsrâil sûresi" olarak da adlandırılmıştır.

Sûre Mekkî'dir. Peygamber kıssalarının yer aldığı boykot sonrası sûreleri arasına (11-12. yıl) yerleştirilmelidir. Yahudilere ait içerik, bu dönemin sûreleri olan En'âm, A'râf, Cin, Neml, Şu'arâ' sûrelerini hatırlatmaktadır. Fakat 60. âyet Sâffât 62'ye atıf yaptığına göre, *Sâffât*'tan sonra indiği kesindir. İlk tertiplerde Kasas-Yûnus arasına yerleştirilir. Sûrenin kimi âyetlerinin Medine'de indiği rivayetlerini, 6. sûrenin girişinde uyguladığımız kriterler doğrulamaz.

Sûre, İsrâ âyetiyle başlar. Bu âyet hem anlam hem de ses (sûredeki tüm âyetler *elif*'le biterken, sadece bu âyet *ra* ile biter) açısından sûre içerisinde nisbeten bağımsız bir birim teşkil eder. Fakat İsrâ müşahedesi ve onun ana duraklarından biri olan *el-Mescidu'l-Aksa* ile İsrâiloğulları arasındaki ilişki bağlamında, âyetin sonrasıyla atıf düzeyinde bir ilişkisi olduğu da açıktır.

Sûrede, İsrâiloğullarının tarihte uğradığı askerî yenilgi ve sosyal felaketlere yer verilir. Bunun amacı, muhataplarına yükselişin ve çöküşün yasalarını hatırlatmaktır. Olayların çevresinde döndüğü eksen, "Ve Biz, her insanın kaderini kendi çabasına bağlı kıldık" (13) mealindeki anahtar âyettir.

Sûre, daha sonra insan-Allah ve insan-insan ilişkilerinde uyulması gereken akidevi ve ahlâkî kuralları hatırlatır. Özellikle 22-37. âyetler arasında dile getirilen kuralların -Sebt yasağı hariç- Tevrat'taki on emri içermesi (Kur'an'da dokuz emir: Krş: 17:101), tüm vahiylerin zirvesi olan Kur'an'ın, kendisinden önceki vahiylerin ruhunu içerdiğinin göstergesidir. Ardından tevhid, nübüvvet ve vahiy konularının işlendiği âyetler, sözü âhiret inancına getirir. Yeniden dirilişe inanmak istemeyenleri "ister taşa dönüşün, ister demire" (50) diyerek ihtar eden sûre, insanı eylemlerinin ahlâkî sorumluluğunu üstlenmeye davet eder. Âdem(oğlu) ile şeytan arasındaki ezelî mücadele ile, vahye karşı direnişin negatif kaynağına işaret edilir.

Nübüvvetle başlayan sûre, sözü anlamın kaynağı olan Allah'a getirerek son bulur. Müebbet yolcu olan insan için peygamberlik kurumu rehberliği, Allah ise yolun sonunu ifade eder. Sözün özü: İnsan Allah'tan kaçamaz.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

سُبْحَانَ الَّذ۪ٓي اَسْرٰى بِعَبْدِه۪ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اِلَى الْمَسْجِدِ الْاَقْصَا

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 YARATTIKLARINA benzemekten münezzeh, mutlak aşkın ve yüce O (Allah) ki,[1] kulunu[2] gecenin bir vaktinde[3] Mescid-i Haram'dan çevresini bereketli kıldığımız[4] Mescid-i Aksâ'ya,[5]->

1 İsimleşmiş bir mastar olan *subhân,* "aşkın olanı aşkın bilmek, yüceliği takdir etmek" anlamında, vahyin muhatabının Allah tasavvurunu inşâya yönelik bir anahtar kavramdır. İsrâ ile ilgili bir âyetin başında gelmiş olması hayli anlamlıdır. Çünkü İsra, 60. âyetin de açıkça söylediği gibi, Hz. Peygamber'e rüya âleminde yaptırılan bir yolculuktur. Hz. Peygamber'in rüyada yaşadığı bu özel tecrübenin niteliğini ancak onu tecrübe eden bilir. Rüya âleminde yapılan bu yolculuk üzerinde yapılacak spekülasyonlara dört âdet sınır çizilir âyette: 1) Tenzih ifade eden *subhân* lafzı; 2) Bu müşahedenin muhatabının "kul" (*'abd*) olduğunun hatırlatılması. 3) "Mucizevî âyetlerden bir kısmının" gösterildiğini ifade eden *min âyâtinâ* ibaresi; 4) her şeyi gören ve bilenin sadece Allah olduğunu ifade eden *es-Semî'* ve *el-Basîr* isimleri. *Subhân* ile, Allah'ın tüm beşeri niteliklerden beri olan yüce zâtına yönelik her tür kişileştirme teşebbüsü, daha baştan reddedilir. Nebi, *subhanallahı* şöyle tefsir eder: "Allah'ı her noksandan uzak ve beri bilmek" (Taberî).

2 Yukarıdaki notta açıkladığımız *subhân,* nasıl ki İsrâ olayını tasavvur ederken Allah'ın mutlak ve sınırsız zâtını içkinleştirmemeyi hatırlatıyorsa, buradaki "kul" da Hz. Peygamber'in beşerî ve sınırlı kimliğini aşkınlaştırmamayı hatırlatır. Âyetin sonunda yer alan "zira O, evet sadece O'dur herşeyi işitip gören" cümlesi, neden Allah'ın sembollerinden sadece bir kısmının (*min âyâtinâ*) gösterildiğini de açıklamaktadır. Çünkü Hz. Peygamber de dahil hiçbir insana aşkın hakikatlerin tümü sunulmamıştır. Muhataba söylenen şudur: 'İsrâ'yı anlamaya çalışırken sınırları gözet! Ne Allah'ın aşkın yüceliğine halel getirecek, ne Hz. Peygamber'i beşerî kimliğinden soyutlayacak, ne de aşkın hakikatlerin tümüne Nebi'nin vâkıf kılındığı anlamına gelecek bir yoruma meydan verme!'
60. âyette, İsra'ya atıf olduğu açık olan *ru'yanın,* tıpkı Kur'an'da geçen "lânetli ağaç" örneğinde olduğu gibi, "insanlar için bir sınav" kılındığı ifade edilir. İsrâ'nın "sınav" olma niteliğiyle bu âyetteki uyarıları birleştirdiğimizde, İsrâ olayı konusunda bilincimize çizilen sınırlar da ortaya çıkmaktadır. Hiç şüphesiz İsrâ, ilerleme mitine karşı yücelme hakikatini temsil eder. Birincisi Allah'tan kopuk, ikincisi Allah'lı, Allah'la ve Allah'adır. Birincisi dünyevileşmedir ve fiyatlar üzerine inşâ edilir. İkincisi ulvileşmedir ve değerler üzerinde yükselir.

3 Veya: "kısa bir vaktinde.." *Leylen*in belirsiz olarak gelmesi, anlama "bir vakti" ya da "kısa bir vakti" olarak yansır (Krş: Zemahşerî ve *İtkân* II, 292). *Leylen* bir vakit tayinidir. Oysa ki düş zamandan bağımsızdır. Kur'an'da sözü edilen diğer rüyalarda zamandan bahsedilmez.

4 Bu *bereketin* niteliği için bkz: 7:137, not 97.

5 *el-Mescidu'l-Aksa*: "en uzak mabed" veya *mescid*'in lügat anlamıyla "secde edilecek en uzak yer". Tefsirlere göre bu, Kudüs'te bulunan ve çevresinin bereketli kılındığı ifade edilen (Krş: 7:137; 21:71, 81) Süleyman Mabedi ve onun çevresinde yer alan verimli topraklardır. Buradaki problem, âyetin indiği tarihte Kudüs'te Süleyman Mabedi'nin olmayışıdır. Zira, MS. 70'teki Titus katliamında mabed yerle bir edilmiş, geriye bugün "ağlama duvarı" olarak kullanılan yarım bir duvar kalmış, mabedin yeri Hıristiyanlar tarafından çöplük hâline getirilmiştir. Vahyin indiği dönemde de bu hâlde bulunuyordu. Bu durumda iki ihtimal vardır: 1) Ya Allah Rasulü'nün Süleyman Mabedi'ni gidip gördüğü rivayetleri asılsızdır. Zira ortada, gidilip görülecek bir mabet bulunmamaktadır. Nitekim, Miraç rivayetleri üzerine yapılan son çalışmalar, bu rivayetlerin hayli sıkıntılı olduğunu delilleriyle ortaya koymuştur (Bkz: İsrafil Balcı; *İsrâ ve Mir'âç Gerçeği,* Ankara Okulu Yay.) Bunda şaşılacak bir şey de yoktur. Zira Kur'an miraçtan hiç söz etmez. Bu surenin ilk âyetinde geçen İsrâ olayının ise, yine bu surenin 60. âyetinde Sevgili Peygamberimiz'e gösterilen bir rüya olduğu açıkça vurgulanır. Anlaşılan o ki, kıymete kanaat etmeyen birileri, peygamber yarıştırmanın dayanılmaz cazibesine kapılmışlar, bu surenin 1. âyetinin tefsiri olan 60. âyeti, ısrarla görmezden gelmişlerdir.
Bu durumda, eğer el-Mescidu'l-Aksa'nın Kudüs'teki Süleyman Mabedi olduğu kabul edilecekse, bir kez daha, Nebi'nin oraya gittiğine dair tüm anlatımlar devre dışı bırakılmak zorundadır. Bu durumda, 60. âyette söylendiği gibi, Hz. Peygamber'e rüyasında Süleyman Mabedi'nin yıkılmadan önceki hali gösterilmiş kabul edilmelidir. Bu şık, İsrâ 1'in arkasından İsrailoğullarından hayli ayrıntılı bir biçimde söz edilmesini de açık-

<- âyetlerimizden bir kısmını gösterelim[6] diye yürüttü:[7] zira O, evet sadece O'dur her şeyi işitip gören.[8]

2 Yine Biz, Musa'ya (da) kitabı vermiş ve onu İsrâiloğulları için bir doğru yol haritası kılarak (demiştik ki): "Benim dışımda, herhangi bir koruyucu otorite[9] edineyim demeyin! 3 Siz, ey Nûh'la birlikte (gemide) taşıdıklarımızın soyundan gelenler! Unutmayın ki o hep şükreden bir kuldu!"[10]

الَّذ۪ي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ اٰيَاتِنَاۜ اِنَّهُ هُوَ
السَّم۪يعُ الْبَص۪يرُ ﴿١﴾ وَاٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ
وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِبَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪يلَ اَلَّا تَتَّخِذُوا مِنْ
دُون۪ي وَك۪يلًاۜ ﴿٢﴾ ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍۜ اِنَّهُ
كَانَ عَبْدًا شَكُورًا ﴿٣﴾

---

layıcı mahiyettedir. Eğer bu yorum doğruysa, bununla verilen mesaj şu olsa gerektir: Dâvud ve Süleyman peygamberlerin nübüvvet mirasının vârisi sensin ey Muhammed! Allahu a'lem.

2) Ya da buradaki *el-Mescidu'l-Aksâ* ile kastedilen yer başka bir yerdir. Burası neresi olabilir? Bazılarının iddia ettiği gibi, *el-Mescidu'l-Aksâ*'nın Mescid-i Nebevi olması imkânsızdır. Zira bu surenin Mekke'de indiği kesindir. O dönemde Yesrib'teki bir Mescid-i Nebevi'den söz etmek abesle iştigaldir. Geriye iki ihtimal kalıyor: İlki Allah Rasulü'nün bazen mü'minlerle birlikte namaz kılmak için toplandıkları Mekke'nin dışındaki bir ibadet mahalli. Ezraki ve Vâkıdî'nin rivayet ettiğine göre bu *mescit* (secde mekânı), mü'minlerin gizlice toplanıp ibadet ettikleri Mekke'ye on mil mesafedeki Cirane'de, bugünkü mikat mescidinin olduğu mevkidedir. Bu durumda, "Nebî'nin rüyada Cirane'deki mescide götürülmesinin sebeb-i hikmeti nedir?" sorusu, mukni bir cevap beklemektedir. İkinci ve uzak ihtimal, Tur 4'te geçen *el-Beytu'l-Ma'mur*'dur ve o göklerin ötesindeki "en uzak mescid" olarak yorumlanabilir. Bu yorum Hz. Ali'ye atfedilir. M. Hamidullah, adı geçen mescidin Kudüs'te olmadığına Filistin'in Kur'an tarafından "uzak" değil "yakın" (30:3) olarak nitelenmesini delil gösterir ve âyette kastedilen mescidin "göklerde" olduğunu söyler.

6 Necm 18'de Rabbinin en büyük âyetini gördüğü ifade edilir. Orada görülen, vahiy meleğinin asli sûretidir. Olayın anlatıldığı pasaj bu âyetle son bulur. Necm sûresinde nuranî-melekî âlemin beşerî âlemin ufkuna inişi (*nüzûl*), burada ise beşeri âlemin ufkunun nûrânî-melekî âleme yücelişi (*isrâ*) dile getirilmektedir.

7 *Esrâ*, "insanlık, şeref, onur" anlamına gelen *es-serv* kökünden türetilmiştir (Etimolojik bir tahlil için bkz: 89:4, not 5). *es-Seriyy*, "büyümek ve yücelmek" anlamına gelir (*Lisân*). *Esrâ*nın "yüceltme" anlamı, "yürüyüş"ün maddî değil mânevî, yolculuğun yatay değil dikey, amacın da yolcuya kilometre kat ettirmek değil "yüceltmek" olduğu sonucunu verir. Kur'an bu müşahedenin adını açık ve net olarak İsrâ koymaktadır. Bağlamla alâkası olmayan me'âric (43:33; 70:3) kelimesi hariç, bu sûrede ve Kur'an'ın hiçbir yerinde Miraç geçmez. Biz de burada olayı Kur'ani ismiyle (İsrâ) andık.

8 Miraç rivayetlerinde beş vakit namazın bu sırada verildiği nakledilmişse de, bu sûreden yıllarca önce indiği kesin olan Tâhâ 130'da (Krş: 11:114, not 131) "güneşin doğum ve (tam) batımından önce, gecenin bir kısım saatinde ve gündüzün kenarlarında olmak üzere" beş vakit namaz farz kılınmıştı. Ayrıca Miraç'ta verildiği söylenen üç şey arasında Bakara'nın son iki âyeti de sayılmaktadır. Oysa Bakara sûresi tümüyle Medine'de inmiştir. Aksi iddialar, bu rivayetlere dayanır. Fakat sözkonusu âyetlerin 284. âyetten ayrılamayacağını, yine bu âyetin nüzûl sebebi rivayeti söyler.

9 *Vekîl*, *şâhit* ve *kefîl*den farklı olarak, elinde "her an müdâhale yetkisi olan" otoriteyi ifade eder (Bkz. 12:66, not 66). Burada 54 ve 66'te "koruyucu otorite" anlamında kullanılmıştır.

10 İnsanlığın ikinci atası sayılan Hz. Nûh'un, örnek olarak takdim edilmesi, insanlık tarihinde sapmanın

وَقَضَيْنَٓا اِلٰى بَنٖٓى اِسْرَٓائٖلَ فِى الْكِتَابِ
لَتُفْسِدُنَّ فِى الْاَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ
عُلُوًّا كَبٖيرًا ﴿٤﴾ فَاِذَا جَٓاءَ وَعْدُ اُو۫لٰيهُمَا
بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَنَٓا اُو۬لٖى بَأْسٍ شَدٖيدٍ
فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ وَكَانَ وَعْدًا مَفْعُولًا
﴿٥﴾ ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَاَمْدَدْنَاكُمْ
بِاَمْوَالٍ وَبَنٖينَ وَجَعَلْنَاكُمْ اَكْثَرَ نَفٖيرًا ﴿٦﴾
اِنْ اَحْسَنْتُمْ اَحْسَنْتُمْ لِاَنْفُسِكُمْ وَاِنْ اَسَأْتُمْ
فَلَهَا فَاِذَا جَٓاءَ وَعْدُ الْاٰخِرَةِ لِيَسُٓؤُا وُجُوهَكُمْ
وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ اَوَّلَ مَرَّةٍ
وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبٖيرًا ﴿٧﴾

4 Ve İsrâiloğullarına vahiy yoluyla (şunu) bildirdik: "Mutlaka yeryüzünde iki kez bozgunculuk çıkartacak ve küstahça böbürlenip büyüklük taslayacaksınız!"[11]

5 İşte bu iki uyarıdan birincisinin vakti geldiğinde, sizin üzerinize şu Bizim (belalı) kullardan saldırı gücü çok yüksek olanları musallat ettik;[12] öyle ki, bunlar köşe bucak her yeri arayıp taradılar:[13] zira bu, sadece (böyle yapanlar için) konulmuş bir yasanın[14] uygulanmasıydı.

6 Daha sonra tekrar onlara galip gelmenizi temin ettik; ve sizi hem mal, hem de evlatça destekleyip sayınızı artırarak (şu mesajı verdik): **7** "Eğer iyilik ederseniz yalnızca kendinize iyilik yapmış olursunuz, yok eğer kötülük ederseniz bunun da sonucuna katlanırsınız."[15]

Derken, sonuncu uyarının da vakti gelip çattığında (yeni düşmanlar gönderdik/göndereceğiz); ki sizler için yüzkarası olan öncekilerin girişi gibi, Mabed'e (destursuz) girip ele geçirecekleri her şeyi paramparça edip mahvetsinler.[16]

ârızî, tevhidin aslî olduğunu îmâ içindir. Zımnen: Hiç kimse kendi sapmışlığına ataları şahit gösteremez; çünkü insanlığın ataları sapmış değildi. Bu ve buna benzer âyetler ilâhî vefanın göstergesidir. Âlemlerin Rabbi, elçilerinin hatırasına sahip çıkmaktadır.

11 Lafzen: "kitapta.." Bununla kastedilenin İsrâiloğullarına gönderilen ilâhî mesajlar olduğu açıktır (Bkz: Zemahşerî). Bu âyet, 39 kitaptan oluşan Eski Ahid'de yer alan *Levililer* (26:14-39), *Tesniye* (28:15-68 ve 33:4), *İşâyâ* (5:24-30), *Yeremyâ* (2:28) kitaplarında ve İncil'de yer alan (Matta 23:33-37; Luka 21:10-24) Hz. İsa'nın İsrâiloğullarına uyarılarına bir atıf olsa gerektir.

12 MÖ. 7. yüzyılda Kudüs'ü yerle bir eden Asur ve yüz yıl sonraki Babil soykırımları kastediliyor. *'Ibâdenâ* yerine *'ıbâden lenâ* denilmesi, bunların "belalı" birileri olduğunu îmâ eder.

13 *Câsû, hâsû* olarak da okunur (*İtkân* III, 265).

14 Lafzen: "vaadin". Buradaki vaadden kasıt, Allah'ın bozgunculuk yapan ve küstahça böbürlenen toplumlar ve uygarlıklar için koyduğu yasadır. Bu yasa, en çarpıcı ifadesini bu sûrenin 16. âyetinde bulur. Bu âyette İsrâiloğulları özelinde gündeme getirilen bu yasa, 16. âyette tüm insanlık tarihi için geçerli olan ilâhî bir kanun olarak zikredilmektedir.

15 "Bunun da sonucuna katlanırsınız" karşılığı, edatlardan oluşan *fe-lehâ* ibaresinin açılımıdır.

16 *Yutebbirû*: "kırsınlar, yerle bir etsinler, mahvetsinler". Bu yüzden her tür cam kırığına, demir ve altın kıymığına *tibr* adı verilir (Zeccâc). Haber verilen şeyin kesinkes olacağını bildiren *tetbîr* mastarının anlama kattığı pekiştirmeyi "paramparça" ile karşıladık (Krş: Râzî). *İzâ* zaman zarfı, âyetteki tehdidi, geleceğe yönelik olarak da okumamıza izin verir.

عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يَرْحَمَكُمْۚ وَاِنْ عُدْتُمْ عُدْنَاۢ
وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِر۪ينَ حَص۪يراً ﴿٨﴾ اِنَّ
هٰذَا الْقُرْاٰنَ يَهْد۪ي لِلَّت۪ي هِيَ اَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ
الْمُؤْمِن۪ينَ الَّذ۪ينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ
اَنَّ لَهُمْ اَجْراً كَب۪يراًۙ ﴿٩﴾ وَاَنَّ الَّذ۪ينَ لَا
يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ اَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَاباً اَل۪يماً۟
﴿١٠﴾ وَيَدْعُ الْاِنْسَانُ بِالشَّرِّ دُعَٓاءَهُ بِالْخَيْرِۜ
وَكَانَ الْاِنْسَانُ عَجُولاً ﴿١١﴾ وَجَعَلْنَا الَّيْلَ
وَالنَّهَارَ اٰيَتَيْنِ فَمَحَوْنَٓا اٰيَةَ الَّيْلِ وَجَعَلْنَٓا
اٰيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِتَبْتَغُوا فَضْلاً مِنْ
رَبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّن۪ينَ وَالْحِسَابَۜ

8 Tabii ki Rabbinizin size rahmetiyle muamele etmesi umulabilir; ama eğer siz (günaha) dönerseniz, Biz de (cezaya) döneriz.[17] Zira Biz cehennemi nankörleri[18] çepeçevre kuşatan bir hisar kılmışızdır.[19]

9 HİÇ şüphe yok ki işte bu Kur'an, en doğru yola yöneltmekte; erdemli ve güzel davranış sergileyenleri, kesinlikle muhteşem bir karşılığın beklediğini müjdelemektedir; **10** ve âhirette (yaptıklarından hesap vereceğine) inanmayan kimseler için, elim bir azap hazırladığımızı da...

11 Ne ki insan, (sanki) hayır için yalvarıp yakarıyormuşçasına şer için yalvarıp yakarır; zira insan çok acelecidir.[20]

12 Hem Biz geceyi ve gündüzü iki âyet kıldık. Baksanıza, gecenin âyetini gideriyor[21] ve (onun yerine) gündüzün âyetini bir ışık kaynağı olarak getiriyoruz ki; hem Rabbinizin lutfundan (size düşeni) arayasınız, hem de (geçip giden) yılların sayısının ve (gelmesi kaçınılmaz olan) hesabın farkına varasınız.[22] ->

---

17 Krş: 44:15. Allah hakkında ikinci çoğuldan (Rabbiniz), birinci çoğula geçiş (Biz) dikkat çekicidir (Krş: 29:23).

18 *Kâfirîn* kelimesini, ahlâkî karşılığı olan "nankörler" olarak çevirdik (Kelimenin "nankörler" anlamında açıkça kullanıldığı yer için bkz: 26:19). Çünkü burada sözü edilenler İsrâiloğullarıdır ve kendilerine verilen vahye nankörlük etmişlerdir. Hemen sonra gelen âyetin Kur'an vahyinden söz etmesi de bunu göstermektedir.

19 *Hasîrâ*, hem inkârda direnenler için cehennemin son durak kılınmasına, hem de kaçıp kurtulunması mümkün olmayan bir zindan kılınmasına delâlet eder (Taberî).

20 18. âyette dile getirilen dünyevileşmenin temelinde yatan zaaf. Kur'an şöyle der: "insanoğlu aceleci bir yaradılışa sahiptir" (21:37). Bu zaafa karşı Allah'ın muamelesi şöyledir: "eğer onların nimeti istemede acele ettikleri gibi Allah da insanlar için (hak ettikleri) cezayı vermede acele etseydi, onların sonunu getirecek hüküm hemen infaz edilirdi" (10:11). Bu kimseler, tehdit edildikleri feci akıbete meydan okuyan inkârcılardır. Sözün özü: İnsan aceleciliği yüzünden peşin felaketi vâdeli saadete tercih eder.

21 Veya: "söndürüyor". Ay'ın sönmeden önce güneş gibi parlak oluşuna ve o zaman Ay'ın gece âyeti olmadığına dair İbn Abbas rivayetine dayanarak.

22 Veya: "Yılların sayısını ve hesabını yapabilmeniz için". Parantez içi açıklamalar, hemen arkadan gelen âyetlerle uyumludur. İlk cümlede gece ve gündüz âyetinden, ikinci cümlede gecenin ve gündüzün âyetinden söz edilerek âyet içinde âyete işaret ediliyor. Gündüzü ve gecesiyle bütün bir gün, insanın doğum, ölüm ve tekrar dirilişine bir atıftır. Ay ve güneş, insana bu hakikati gösterdiği için birer "gösterge" (âyet) olarak takdim edilmektedir.

وَكُلَّ شَىْءٍ فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيلًا ﴿١٢﴾ وَكُلَّ اِنْسَانٍ
اَلْزَمْنَاهُ طَٓائِرَهُ فِى عُنُقِهٖ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ كِتَابًا يَلْقٰيهُ مَنْشُورًا ﴿١٣﴾ اِقْرَاْ كِتَابَكَ
كَفٰى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا ﴿١٤﴾ مَنِ
اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَدٖى لِنَفْسِهٖ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا
يَضِلُّ عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى وَمَا
كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُولًا ﴿١٥﴾ وَاِذَٓا
اَرَدْنَٓا اَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً اَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا

<- İşte Biz, (ibret almanız için gerekli olan) her şeyi[23] açık ve net olarak önünüze koymuş bulunuyoruz.[24]

13 Ve Biz, her bir insanın kaderini kendi çabasına bağlı kıldık.[25] Nitekim Kıyamet Günü onun önüne, (dünyada yapıp ettiği)[26] her şeyi kayıtlı bulacağı bir sicil koyacak (ve diyeceğiz ki):**14** "Oku sicilini! Bugün kendi hesabını görmek için sen sana yetersin!"

15 Kim doğru yola yönelirse, iyi bilsin ki o sadece kendisi lehine yönelmiş olacaktır; kim de saparsa, unutmasın ki o da yalnızca kendi aleyhine sapmış olacaktır: zira hiç kimse bir başkasının sorumluluğunu taşımaz; üstelik Biz, bir elçi gönderinceye kadar, asla (bir topluma) azap edici olmadık. **16** Biz bir toplumun helâkini dilediğimiz zaman (bilin ki süreç şöyle gelişmiştir: önce) o toplumun refah içinde şımarmış seçkinlerini yönetici yaparız;[27]->

---

23 Parantez içi açıklamanın gerekçesini teşkil eden *kullu şey'in* ile ilgili bkz: 16:89, not 101

24 Gece ve gündüz ibrettir: İlki bir adım ötesini göremediğimiz dünyaya, ikincisi her şeyi hakikatiyle göreceğimiz âhirete dair ibret...

25 Lafzen: "Ve Biz, her bir insanın kuşunu kendi boynuna geçirdik". *Tâir,* "uçan varlık" anlamına gelir. Aynı kökten türetilen *tayr,* "kuş" türünün ortak adıdır. İslâm öncesi Arap toplumu, bir şey yapmaya niyetlendiklerinde kuş uçururlar, o kuşun sağa-sola ya da yukarı-aşağı uçuşuna göre anlamlar çıkarırlardı. Bu işleme, kader ve kısmeti belirlemek ve geleceği okumak için başvururlardı (Râzî). Allah Rasulü de *tıyera*yı "uğurluluk-uğursuzluk" ile ilgili bir bâtıl inanç olarak tarif etmiş ve bunu *şirk*in kardeşi olan *cibt*ten saymıştır (Hadis için bkz: 4:51, not) Bâtıl inanca dayalı bu uygulamada kullanılan aracın adı ya da niteliği (*tâir, tetayyur, tıyera*) daha sonra "şans, talih, uğur, kader ve kısmet" anlamlarında kullanılmaya başlandı. Ebu Ubeyde *tâir*i "nasip, pay" (*haz*) olarak açıklamıştır (Krş: 3:49; 5:110; 7:131; 17:13; 27:47; 36:19). *Tâir*'i çevirimiz bu verilere dayanmaktadır. Âyette geçen *'unuk* (bir başka okuyuşta *'unk*), kinayeten "sorumluluk alma, yük taşıma"yı ifade eder. Bunu göz önüne alan Elmalılı, ibareye alternatif anlam olarak "mesuliyetini kendi talep ve ameline tahsis ettik" veya "vebalini kendi nefsine bağladık" karşılığını verir. Râzî de, 'insanın boynuna takılanın "tasma" mı, "madalya" mı; ya da "yular" mı, "gerdanlık" mı olacağını yine kendi tercih ve eylemlerinin belirlediğine' dikkat çeker. Bizim tercihimiz olan "kendi çabasına" karşılığı, *'unuk*'un bu çağrışımlarına dayanmaktadır. Zaten âyetin son kısmı, insanın kişisel tercihleriyle maddî ve mânevî yazgısı arasındaki doğrudan bağı vurgulamaktadır.

26 Parantez içi açıklamamız, Taberî'nin tercihine dayanmaktadır.

27 Veya çoğunluğun *emernâ* okuyuşunu Taberî'nin İbn Abbas'a dayandırdığı tercihle okuyarak: "refah içinde şımarmış seçkinlerine (iyiliği) emrederiz; fakat onlar orada kötülük işlerler.." Zemahşerî bu tevilli okuyuşu "delilsiz" gerekçesiyle reddeder. Tercihimiz, uyguladığımız usul gereği *emmernâ* okuyuşuna dayanmaktadır (Bkz. *Müfredât*). Ebu Ubeyde aynı kelimeyi "artırırız" anlamına *âmernâ* olarak okumuştur.

<- buna rağmen onlar orada kötülük işlemeyi sürdürürlerse, artık onlar aleyhindeki hüküm kesinleşir: bunun ardından Biz de orayı yerle bir ederiz.

17 Nitekim Biz Nûh'tan bu yana nice toplumları helâk etmişizdir.

Zira, kullarının günahları sebebiyle (onları hesaba çekmede), her bir şeyden haberdar olup her bir şeyi gören Rabbin, âlâsıyla yeter de artar bile![28]

18 Her kim ki, hemen 'şimdi ve burada'nın geçici hazlarını[29] dilerse, Biz de onun payını orada hızlandırır, dilediğimiz kimseye istediğimiz kadar veririz; ne ki sonunda ona cehennemi tahsis ederiz (de), o kınanmış ve gözden çıkarılmış biri olarak orayı boylar.[30] 19 Ve her kim de âhiret hayatını tercih eder, (karşılığını Allah'tan alacağına)[31] inanarak orası için göstermesi gereken çabayı gösterirse, işte onların bu üstün gayreti fazlasıyla karşılanır. 20 Hepsine birden, -ötekilere de, berikilere desenin Rabbinin lutfundan (bu dünyada zaten) ulaştırmaktayız:[32] zira Rabbinin lutfu yalnız (bir kesime) tahsis edilmiş değildir.[33]

فَفَسَقُوا ف۪يهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا
تَدْم۪يرًا ﴿١٦﴾ وَكَمْ اَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ
نُوحٍۜ وَكَفٰى بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِه۪ خَب۪يرًا
بَص۪يرًا ﴿١٧﴾ مَنْ كَانَ يُر۪يدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا
لَهُ ف۪يهَا مَا نَشَٓاءُ لِمَنْ نُر۪يدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ
جَهَنَّمَۚ يَصْلٰيهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا ﴿١٨﴾ وَمَنْ
اَرَادَ الْاٰخِرَةَ وَسَعٰى لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ
فَاُو۬لٰٓئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا ﴿١٩﴾ كُلًّا نُمِدُّ
هٰٓؤُ۬لَٓاءِ وَهٰٓؤُ۬لَٓاءِ مِنْ عَطَٓاءِ رَبِّكَۜ وَمَا كَانَ
عَطَٓاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا ﴿٢٠﴾

28 *Habîr* ve *Basîr* isimlerinin mübalağa kipiyle gelmiş olması, "yeter" anlamına gelen ve yine mübalağa amaçlı kullanılan *kefâ*, verdiğimiz deyimsel mananın gerekçesini teşkil etmektedir. Ayrıca, normalde cümle içinde öznenin başında kullanılmayan *be* edatı (*bi-rabbike*), kullanıldığı her yerde özneye veya yaptığı işe övgü ya da yergi anlamı katar (Ferrâ). Bu nedenle "âlâsıyla" yananlamını parantez içine almadık. Söz konusu edatın övgü işlevi, çevirimizin ikinci gerekçesini teşkil etmektedir.

29 *el-'âcile*, zaman olarak "yakın ve hemen", mekân olarak 'şimdi ve buradaya' tekabül eder. Dişil formda gelmesinden de anlaşılacağı gibi *el-hayâtu'd-dunyâ* (Bkz: 87:16, not 16) karşılığı kullanılmıştır. Uzak ama kalıcı bir âhiret hayatının karşısına yakın ama geçici bir dünya hayatı konulmuştur. İnsan, geçici şimdinin ayartıcı cazibesine kapılıp da kalıcı âhiretin nitelikli nimetlerinden mahrum olmaması için zihnî bir inşâya tâbi tutulur.

30 *Yaslâhâ*'nın açılımı: "kendi kendini yakan bir yakıt olarak cehennemi boylar" (Krş: 36:64, not 45).

31 Taberî'nin açıklamasına dayanarak.

32 Parantez içi açıklama, metnin akışından kolayca çıkarılabilecek bir yananlamdır.

33 *Rahmân* isminin bir gereği olarak (Bkz: 1:2, not; krş: 2:126 ve 16:117).

انْظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ
وَلَلْاٰخِرَةُ اَكْبَرُ دَرَجَاتٍ وَاَكْبَرُ تَفْضِيلًا ﴿٢١﴾
لَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُومًا
مَخْذُولًا ﴿٢٢﴾ وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُٓوا اِلَّٓا
اِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ
الْكِبَرَ اَحَدُهُمَٓا اَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَٓا
اُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا ﴿٢٣﴾
وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ
رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًاۜ ﴿٢٤﴾ رَبُّكُمْ
اَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْۜ اِنْ تَكُونُوا صَالِحِينَ
فَاِنَّهُ كَانَ لِلْاَوَّابِينَ غَفُورًا ﴿٢٥﴾

21 (Bu dünyada) onların bir kısmını, diğerlerine nasıl üstün kıldığımıza bir bak; ama âhiretin payı hem nicelik olarak çok daha büyük, hem de (nitelik olarak) çok daha üstün ve değerlidir.[34]

22 (EY İNSAN!)[35] Allah'la birlikte başka bir ilâh edinme! Sonra kınanmış olarak (bir köşeye atılıp orada) bir başına kalakalırsın. **23** Zira senin Rabbin, başkasına değil yalnızca kendisine kulluk etmenizi emreder.

Bir de ana babaya iyilik etmeyi... Eğer onlardan biri ya da ikisi senin yanındayken yaşlanırsa, sakın onlara "Öf!" bile deme ve onları azarlama! Aksine onlara gönül okşayıcı şeyler söyle![36] **24** Dahası, o ikisine alçakgönüllü davranarak merhametle kol-kanat ger ve de ki: "Rabbim, o ikisi beni küçüklüğümde sevgiyle görüp gözettikleri gibi, sen de onları merhametinle kolla!"[37]

25 (Ey insanlar!) Rabbiniz, içinizde olan biteni çok daha iyi bilir;[38] yeter ki[39] siz iyiliği özümseyenlerden olun: hiç aklınızdan çıkarmayın ki O, (hatada ısrar etmeyip) kendisine yönelenler için tarifsiz bir bağışlayıcıdır.[40]

---

34 *Derecât,* burada ve geçtiği birçok yerde nitelik farkına değil nicelik farkına işaret eder (krş: 2:228; 4:95; 58:11). Cümlenin ikinci kısmı, doğal olarak birinci kısmındaki vaadden farklı bir içerik taşımaktadır. Bu da dünya ile âhiret arasındaki "nitelik farkı"dır. Birinci cümledeki "nicelik olarak" açıklaması yananlamken, ikinci cümledeki parantez içi açıklama sözgelimine dayanır.

35 Burada hitap doğrudan insanadır (Krş: Râzî ve Katâde'den nkl. Taberî). Baştaki ikinci tekil zamirinin, Hz. Peygamber'e değil tüm insan soyuna ait olduğunun delili, aynı ilkeyi tekrarlayan müteakip âyetteki *la ta'budû*nun çoğul gelmiş olmasıdır.

36 Burada anne babaya davranışa herhangi bir istisna getirilmezken, bu âyetlerin tefsiri niteliğindeki 31:14-15 ve 29:8'de onlara uymanın sınırları çizilir.

37 Tevhid ile vahdet aynı pasajda işlenmiştir. Biri akideyi, diğeri toplumu ayakta tutar. Tüm sosyal kıyametlerin temelinde aile bağlarının çözülmesi yatar.

38 Zımnen: Allah insan olmanın getirdiği farklı hâller dolayısıyla anne-babanın yanlış algılayıp kırıldıkları kasıtsız söz ve tavırlarınızı, onların altında yatan niyet ve tasavvurlara göre değerlendirir.

39 *İn* edatı, kimi zaman "yüreklendirme" (*tehyic*) ve "kışkırtma" (*ilhab*) işlevi görür. Edatın söz konusu işlevine dayanarak bu anlamı tercih ettik.

40 *Evvâbîn,* "geri dönmek, yönelmek, vaz geçmek" anlamlarına gelen *âbe* fiilinden türetilmiştir. İsm-i fail kalıbıyla tekil olarak kullanıldığı beş yer dışında, çoğul olarak sadece burada kullanılmıştır. *Evvâbîn*in an-

26 (Ey insan!) Yakınlık sahiplerine hakkını ver; düşküne ve yolda kalmışa da... Fakat sakın ola ki (elinde avucunda olanı) amaçsız bir biçimde saçıp savurma! **27** Çünkü amaçsızca saçıp savuranlar, (çok geçmeden) şeytanın kardeşleri olup çıkarlar:[41] zira şeytan Rabbine karşı pek nankör idi.

28 Ve eğer sen kendin, umut (kapın olan) Rabbin katından gelecek bir rahmet ve lutfu arama çabasında olduğun için (muhtaçları) geri çevirmek durumundaysan, en azından onlara gönül alıcı bir söz söyle.[42]

29 Yine sen (ey insan), ne ellerini boynuna bağlayıp (cimrilik yap), ne de onları büsbütün açarak (saçıp savur);[43] eğer böyle yaparsan, kınanmış olarak (bir köşeye atılıp) pişmanlık içinde kıvranırsın. **30** Elbet senin Rabbin (hak edenin) rızkını bollaştırmayı, (hak etmeyenin) rızkını da kısmayı ister;[44] çünkü O kullarının her durumundan haberdardır, her şeyi tarifsiz görmektedir.

وَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهُ وَالْمِسْكٖينَ وَابْنَ
السَّبٖيلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذٖيرًا ﴿٢٦﴾ اِنَّ الْمُبَذِّرٖينَ
كَانُوا اِخْوَانَ الشَّيَاطٖينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهٖ
كَفُورًا ﴿٢٧﴾ وَاِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ابْتِغَاءَ رَحْمَةٍ
مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَيْسُورًا
﴿٢٨﴾ وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلٰى عُنُقِكَ وَلَا
تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا
﴿٢٩﴾ اِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ
اِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهٖ خَبٖيرًا بَصٖيرًا ﴿٣٠﴾

---

lamı konusunda ilk yorumcular çok farklı şeyler söylemişlerdir (Taberî). Bunlar arasında "akşamla yatsı arasında namaz kılanlar" gibi, hiçbir delile dayanmayan yorumlar yapılmıştır. Said b. Cübeyr, sözcüğün buradaki işlevinin evladın eyleminin ebeveyn tarafından nasıl algılandığıyla değil, özünde iyi ve hayırlı bir amaç taşıyıp taşımadığıyla ilgili olduğunu söyler (Zemahşerî). Bu durumda ibare, ebeveynlerin, özünde iyilik ve hayır amacı taşıyıp taşımadığına bakmaksızın çocuklarına kırılıp gücenmelerinden dolayı Allah'ın onları sorumlu tutmayacağını ifade etmiş olur. Parantez içi açıklama, Taberî'nin Said b. Müseyyeb'ten yaptığı nakle dayanır.

41 Buradaki *kânû* fiili, "varoluş" (keynunet/kognitif) anlamıyla değil, "sonradan oluş" (sayruret/konstrüktif) anlamıyla çevrilmiştir. İsrâf ve savurganlığın, günah sektörünü doğuran en büyük âmil olduğu gerçeği vurgulanmaktadır.

42 Bu âyet de yukarıdaki gibi, vahyin tüm muhataplarına hitap eden bir âyettir. Âyetin hitap alanını ilk muhatabı olan Hz. Peygamber'le sınırlandıran görüşü esas alsak bile, âyette dile getirilen bu çaba Hz. Peygamber'in şahsı için gösterdiği bir çaba olamaz. Çünkü çok daha önceden Hz. Peygamber rızık kaygısına düşmemesi konusunda uyarılmış ve kendisine bu konuda ilâhî garanti verilmişti (Bkz: 20:131-132).

43 "El bağlamak-el açmak" deyimleri, cimrilik ve israf veya cimrilikten kinayedir. Parantez içi açıklamalarımızın gerekçesi budur. Harcama ahlâkıyla ilgili bir başka âyet için bkz: 25:67.

44 Parantez içi açıklamalarımız, *men* ilgi zamiri ile birlikte gelen *yeşâ'* fiilinin çift özneyi gören konumundan kaynaklanmaktadır (Bkz: 13:27, not 37). Kuşku yok ki Allah, her konuda olduğu gibi rızık konusunda da yasalar koymuştur. Bu yasaların başında, insan çabasının karşılıksız kalmayacağı ilâhî kuralı gelir (53:39). Bir başka âyet, rızık konusunda ilk adımın insandan beklendiğini ifade eder (65:3).

وَلَا تَقْتُلُوٓا اَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ اِمْلَاقٍۜ نَحْنُ
نَرْزُقُهُمْ وَاِيَّاكُمْۜ اِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْـًٔا كَبِيرًا
﴿٣١﴾ وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنٰٓى اِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةًۜ وَسَٓاءَ
سَبِيلًا ﴿٣٢﴾ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِى حَرَّمَ
اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّۜ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا
لِوَلِيِّهٖ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِفْ فِى الْقَتْلِۜ اِنَّهُ كَانَ
مَنْصُورًا ﴿٣٣﴾ وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ اِلَّا
بِالَّتِى هِىَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهُۖ وَاَوْفُوا
بِالْعَهْدِۚ اِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْؤُلًا ﴿٣٤﴾

31 Şu hâlde, çocuklarınızı rızkınıza ortak olur[45] endişesiyle öldürmeye kalkmayın! Onları da sizi de besleyecek olan Biziz: şüphesiz onları öldürmek büyük bir cürümdür.[46]

32 Ve sakın zinaya yaklaşmayın! Çünkü o arsızca bir hayasızlık ve çirkin bir yoldur.

33 Yine haklı bir gerekçeye dayanmaksızın Allah'ın dokunulmaz kıldığı hiçbir cana kıymayın! Zira haksız yere canına kıyılan kim olursa olsun,[47] işte onun velisine (eşdeğer bir ceza konusunda) yaptırım yetkisi tanımışızdır; fakat o katl cezasında (belli) sınırı aşmasın;[48] çünkü o, zaten yardıma mazhar olmuştur.[49]

34 Yetimin malına da, -kendisi temyiz çağına erişinceye kadar yapacağınız en uygun ve olumlu tasarruflar dışında- yaklaşmayın.[50]

Yine, verdiğiniz her (meşru) söze sadık kalın! Şüphesiz verilen her söz, taşınması gereken bir sorumluluktur.

---

45 *Emlekanın enfeka* vurgusundan yola çıkarak.

46 Açlık korkusu insanı evlat kâtili yapar. Zira açı doyurmak mümkün, açgözlüyü doyurmak imkânsızdır. Açgözlülüğün temelinde açlık korkusu yatar, onun da temelinde Allah'a güvensizlik.

47 Lafzen: "kimin canına haksız yere kıyılmışsa.." Bizim çevirimiz, âyetin devamına, dış bağlama ve vahyin ilkelerine uygundur (Bkz: 2:178). Yani: "yoksul ya da zengin, güçlü ya da güçsüz, fark etmez" anlamındadır.

48 "Eşdeğer bir ceza" (*kısas*), Bakara 178'de kasten adam öldürme suçunun cezası olarak öngörülür. Aynı ceza türünün önceki vahiylerde de bulunduğuyla ilgili bkz: 5:45. Tanındığı ifade edilen yetkinin üst sınırı budur, fakat maktulün velisi isterse, aynı âyette diyet alarak kâtilin suçunun dengi olan cezayı bağışlama yetkisi de verilmiştir (2:178, ilgili notlar). Burada "bir cana karşılık bir can" sınırının aşılıp güçlünün güçsüze, varsılın yoksula karşı intikam amaçlı bir katliâm yapması yasaklanmaktadır (Krş: 2:178, ilgili notlar).

49 Mücâhid buradaki "o" zamirinin cinayet kurbanını gösterdiği görüşündedir (Taberî). Fakat dilsel açıdan, zamir veliyi gösterir. Kaldı ki, bu ibareyi kendisinden önceki cümleden koparmak için *inne*den önce bir bağlaç da kullanılmamıştır. Taberî de bunu tercih eder.

50 Açıklamamız, 4:6'daki *en yekberû*ya dayanır.

وَاَوْفُوا الْكَيْلَ اِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ
الْمُسْتَقِيمِۜ ذٰلِكَ خَيْرٌ وَاَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٣٥﴾
وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌۜ اِنَّ السَّمْعَ
وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ اُولٰٓئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْؤُ۫لًا
﴿٣٦﴾ وَلَا تَمْشِ فِي الْاَرْضِ مَرَحًاۚ اِنَّكَ لَنْ
تَخْرِقَ الْاَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا ﴿٣٧﴾
كُلُّ ذٰلِكَ كَانَ سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا ﴿٣٨﴾
ذٰلِكَ مِمَّٓا اَوْحٰٓى اِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِۜ

35 Ve ölçtüğünüz zaman ölçüyü tam tutun! Tartıp değerlendirdiğinizde (ise) dosdoğru kıstas ile tartıp değerlendirin![51] Böylesi çok daha yararlı ve sonuç alma açısından[52] çok daha güzeldir.

36 Ve bilmediğin bir şeyin peşinden gitme![53] Çünkü kulak, göz ve gönül; bütün bunlardan dolayı (hesap günü) sorumlu tutulacaktır.[54]

37 Ve yeryüzünde çalım satarak dolaşma! Unutma ki sen ne yeri yarabilir, ne de dağlarla boy ölçüşebilirsin.

38 Bütün bunların kötü ve yasaklanmış olanı,[55] asıl Rabbinin katında çirkin ve uygunsuz olandır: **39** bütün bunlar, Rabbinden sana vahyedilen amacı gerçekleştirme hususunda en isabetli hükümlerden bir bölümüdür.

---

51 Burada tartma fiili (*vezinû*) kullanıldığı hâlde, isim olarak aynı kökten gelen *el-mîzân* (terazi) yerine *el-kıstasın* (ölçüt) kullanılması dikkat çekicidir. *Vezn* ve *mizan* terimleri dahi, Kur'an'da muhtelif yerlerde mecazen kullanılmıştır (Krş: 7:8; 42:17; 57:25). Burada, ölçüp tartma konusundaki uyarı, terazi ve metre gibi fizikî olanından tasavvur ve akıl gibi mânevî olanına kadar, tüm ölçme ve değerlendirme araçlarını kapsar. Buradaki ölçme ve tartmanın sadece ekonomik olanla sınırlanamayacağının delili bir sonraki âyettir.

52 *Te'vîl* Kur'an'da sadece anlamlı söz için değil, anlamlı ve amaçlı eylem için de kullanılır. Bu da gösteriyor ki Kur'an, amaçlı eylemi tıpkı anlamlı söz gibi okuma konusu olarak görmektedir. Sözün özü: Amel imanın fiilî yorumudur.

53 *La takfu*, "peşine düşme, ardınca gitme" anlamına (Ferrâ). İz sürücülük sanatına *kıyâfe*, bu işin uzmanına da *kâif* denilirdi. Bir önceki âyetle birlikte düşünüldüğünde yanlış ölçme ve değerlendirmenin yetersiz ya da yanlış bilgiden kaynaklandığını açıklayan bir ifade. Alternatif bir anlamı da şudur: "Bilmediğin bir konuda konuşma!"

54 Burada, "peşinden gitme" eyleminin bir sonuç olduğu, bunun öznesinin ise gözlem, bilgi ve bütün bunları ölçüp değerlendiren ve burada "akleden kalbe" karşılık gelen "gönül" olduğu dile getirilmektedir. Bunların sorguya çekilmesi, hesap gününde sahibi hakkında şahitlik yapacak olmasıdır ki, kulak ve gözlerin şahitliği Fussilet 22'de açıkça dile getirilir. Yine Kur'an diğer organların şahitliğinden de söz eder (24:24; 36:65). Âyetteki "gönlün sorumluluğu" ile Bakara 283'teki "kalbin günahkârlığı" arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Bütün bunlar, insan eyleminin çıkış noktasının tasavvur ve akıl oluşuyla açıklanabilir. Dolayısıyla sapmış bir eylemi düzeltmek, o eylemin merkezini düzeltmekten geçmektedir.

55 "Bütün bunlar"dan kasıt 22-37. âyetler arasında dile getirilen davranışlardır. Bu pasajda yer alan 12 talimat, Hz. Musa'ya indirilen ilâhî buyrukları da içermektedir. *Kâne* yardımcı fiilinin cümle içindeki konumuna dayanan "asıl" karşılığı, âyetin muradını hedef dilde gösteren anahtar konumundadır. Elbette her bir mü'min için yasaklara uyma çabasının nihaî amacı Allah'ın hoşnutluğudur. Bu amacı göz ardı ederek Allah'ın hoşlanmadığı eylemleri hayat tarzı hâline getirenlerin karşılaşacağı hayal kırıklığı, Muhammed 28'de aynı kavramlarla dile getirilmiştir.

وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتُلْقٰى فٖى
جَهَنَّمَ مَلُومًا مَدْحُورًا ﴿٣٩﴾ اَفَاَصْفٰيكُمْ رَبُّكُمْ
بِالْبَنٖينَ وَاتَّخَذَ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ اِنَاثًا اِنَّكُمْ
لَتَقُولُونَ قَوْلًا عَظٖيمًا ﴿٤٠﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فٖى
هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِيَذَّكَّرُوا وَمَا يَزٖيدُهُمْ اِلَّا نُفُورًا
﴿٤١﴾ قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُٓ اٰلِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ اِذًا
لَابْتَغَوْا اِلٰى ذِى الْعَرْشِ سَبٖيلًا ﴿٤٢﴾ سُبْحَانَهُ
وَتَعَالٰى عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوًّا كَبٖيرًا ﴿٤٣﴾ تُسَبِّحُ
لَهُ السَّمٰوَاتُ السَّبْعُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فٖيهِنَّ
وَاِنْ مِنْ شَىْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ وَلٰكِنْ لَا
تَفْقَهُونَ تَسْبٖيحَهُمْ اِنَّهُ كَانَ حَلٖيمًا غَفُورًا ﴿٤٤﴾

(Evet ey insan!) Allah'la birlikte başka bir ilâh edinme! Yoksa kınanmış ve dışlanmış biri olarak cehennemi boylarsın.[56]

40 NE YANİ, şimdi Rabbiniz sizin için oğullar seçip ayırırken, kendisine meleklerden kızlar edindi, öyle mi? Şu bir gerçek ki siz, pek dehşet bir söz söylüyorsunuz.[57]

41 Doğrusu Biz bu Kur'an'da,[58] (hakikati) tüm boyutlarıyla ortaya koyduk ki düşünüp ders alabilsinler; fakat bu onların sadece nefretini artırıyor.

42 De ki: "Eğer iddia ettikleri gibi O'nunla birlikte başka ilâhlar olmuş olsaydı, onlar da Otorite Sahibine (yakın olmak ya da O'na galip gelmek için) elbet bir yol bulmağa çabalarlardı."[59]

43 Her noksandan berî, her şeyden yüce ve mutlak aşkın olan O, onların söylediklerinin de çok çok ötesinde sonsuzca yücelik, sonsuzca büyüklük sahibidir: **44** yedi gök ve yer ve onlarda yaşayan her bilinçli varlık O'nu tesbih eder; daha da öte, (lisan-ı hâl ile) onu övgüyle tesbih etmeyen bir tek nesne dahi bulunmamaktadır;[60] ve fakat siz onların tesbihini anlamazsınız;[61] buna rağmen O sizi cezalandırmada hiç acele etmeyendir, eşsiz bir bağışlayıcıdır.

---

56 Âyetin başıyla sonu arasındaki münasebet açıktır: İyi ile kötüyü belirlemek ve evrensel ahlâkî ilkeler koymak Allah'a mahsustur. Zira ancak Allah'ın koyduğu hükümler zaaf taşımaz.

57 Zımnen 35-36. âyetler ışığında: İşte size bir ölçme-değerlendirme yanlışı. Necm sûresinin 21. âyetinde de dile getirilen, Arapların öteden beri süregelen melekler hakkındaki bâtıl inanışı.

58 Kur'an, "hitap" olarak da çevrilebilir. (bkz: 10:15, not 26.)

59 Parantez içindeki alternatifli açılım, âyetin genelinin her iki şıkka da açık olmasından kaynaklanır. Taberî ibarenin açılımını *olumlu* anlamda "yakın olmak için" şeklinde yapmış, diğer şıkkı tartışmamıştır bile. Fakat bize kadar ulaşan ilk tam tefsirin sahibi olan Mukâtil (ö. 150 h.) *olumsuz* anlam olan "galip gelmek, alt etmek için" açıklamasını yapmıştır. *İbteğa* fiili, Kur'an'da hem olumlu hem olumsuz olarak "bir amaca ulaşmayı istemek, bunun için çaba sarfetmek" anlamında kullanılmıştır (Krş: 9:48; 70:31 ve 17:12; 17:66).

60 Zımnen: Varlık bir dildir O'nu söyler; bir kitaptır O yazar ve O'nu yazar; âlem bir şahittir O'na şehadet eder.

61 Bu âyet, *tesbîh*in "işitilen" değil "anlaşılan bir şey olduğunu söyler. Tesbihi, sayı taşı çekmenin ve nakarat halindeki tekrara indirgemenin yanlışlığına da bir atıftır.

45 Hem ne zaman (onlara) Kur'an okusan, seninle âhirete inanmamakta ısrar eden o kimseler arasına görünmez bir perde çekeriz;[62] **46** (akleden) kalplerinin üzerine onu anlamalarını engelleyen bir kapak, kulaklarına ise bir tıkaç yerleştiririz.[63] Bu yüzden sen ne zaman Kur'an (okuma ânın)da Rabbini birleyerek ansan,[64] nefretle gerisingeri dönüp uzaklaşırlar.

47 (Ey Muhammed!) Sana kulak verdiklerinde, aslında onların neye kulak kabarttıklarını ve kendi aralarındaki gizli kapaklı görüşmeleri sırasında, "Eğer (ona) uyarsanız yalnızca büyülenmiş bir adama uymuş olursunuz" diyen zalimlerin de olduğunu, Biz çok iyi biliyoruz.

48 Şunların seni neye benzettiklerine bir bak hele! Ve sonuçta öyle bir sapıttılar ki, bir daha doğru yolu bulacak (muhakeme) gücünü asla kendilerinde bulamayacaklar.[65]

49 Bir de tutmuş diyorlar ki: "Ne yani, şimdi biz kemik yığınına dönüşüp oradan da toza toprağa karıştıktan sonra yepyeni bir yaratılışla tekrar diriltilecek mişiz, öyle mi?"

50 De ki: "İster taşa dönüşün, ister demire; **51** ya da mahlukat içerisinde aklınıza gelebilecek (hayata) en uzak (başka) bir varlığa!.."

وَاِذَا قَرَاْتَ الْقُرْاٰنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذٖينَ
لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ حِجَابًا مَسْتُورًاۙ ﴿٤٥﴾
وَجَعَلْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَفْقَهُوهُ وَفٖى
اٰذَانِهِمْ وَقْرًاۜ وَاِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِى الْقُرْاٰنِ
وَحْدَهُ وَلَّوْا عَلٰٓى اَدْبَارِهِمْ نُفُورًا ﴿٤٦﴾ نَحْنُ
اَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُونَ بِهٖٓ اِذْ يَسْتَمِعُونَ اِلَيْكَ
وَاِذْ هُمْ نَجْوٰٓى اِذْ يَقُولُ الظَّالِمُونَ اِنْ تَتَّبِعُونَ
اِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا ﴿٤٧﴾ اُنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ
الْاَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطٖيعُونَ سَبٖيلًا ﴿٤٨﴾
وَقَالُٓوا ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوثُونَ
خَلْقًا جَدٖيدًا ﴿٤٩﴾ قُلْ كُونُوا حِجَارَةً اَوْ حَدٖيدًاۙ
اَوْ خَلْقًا مِمَّا يَكْبُرُ فٖى صُدُورِكُمْۚ ﴿٥٠﴾

---

62 Önceki âyetlerle birlikte: Kâinat kitabını okumayan ilâhî kelâmı da okumaz; zira kâinatın dilini işitmeyen biri vahyin dilini de işitmez.

63 Zımmen: İmanı ve küfrü tercih eden, bu özgür tercihi ile uyumlu olarak, Allah'ın koyduğu psikolojik yasalara maruz kalır. Küfrü tercih edenin hakikate karşı kör ve sağır davranması onun için mazeret değildir, kendi tercihinin doğal bir uzantısıdır.

64 Yalın hâliyle "Kur'an'da Rabbini birleyerek ansan" şeklindeki ifade, Rasulullah'ın söyleyen bir özne olarak vahyin söylemine dahil edilmesinden daha çok, kıraatı tilavetten ayıran (Bkz: 18:83, not 88) nokta olan metnin üzerinde düşünerek sonuçlar elde etme ve tefekkür yöntemiyle metnin açılarak üretilmesine delâlet etse gerektir. Zikrin, tüm vahiylerin bir sıfatı olduğu ve aşkın bir kaynaktan fışkıran anlamın insan diline indirilmesini ifade ettiği hatırlanmalıdır.

65 Bkz: 25:9.

فَسَيَقُولُونَ مَنْ يُع۪يدُنَاۜ قُلِ الَّذ۪ي فَطَرَكُمْ اَوَّلَ
مَرَّةٍۚ فَسَيُنْغِضُونَ اِلَيْكَ رُؤُ۫سَهُمْ وَيَقُولُونَ
مَتٰى هُوَۜ قُلْ عَسٰٓى اَنْ يَكُونَ قَر۪يبًا ﴿٥١﴾ يَوْمَ
يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَج۪يبُونَ بِحَمْدِه۪ وَتَظُنُّونَ اِنْ
لَبِثْتُمْ اِلَّا قَل۪يلًا ﴿٥٢﴾ وَقُلْ لِعِبَاد۪ي يَقُولُوا
الَّت۪ي هِيَ اَحْسَنُۜ اِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزَغُ بَيْنَهُمْۜ
اِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْاِنْسَانِ عَدُوًّا مُب۪ينًا ﴿٥٣﴾
رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِكُمْۜ اِنْ يَشَأْ يَرْحَمْكُمْ اَوْ اِنْ يَشَأْ
يُعَذِّبْكُمْۜ وَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ وَك۪يلًا ﴿٥٤﴾

Bundan sonra kalkıp da "Kimmiş bizi yeniden diriltecek olan?" diye soracak olurlarsa, "Sizi ilk defa yaratan Kimse!" diye cevapla.

Bunun üzerine, kafalarını (kinayeli kinayeli) sallayarak "Peki, bu ne zaman gerçekleşecekmiş bakayım?" diye sana soracak olurlarsa, de ki: "Kim bilir (!) belki de çok yakında gerçekleşecektir:[66]
52 O sizi o gün çağıracak, derhal siz de (ister istemez) O'nu överek bu çağrıya icabet edeceksiniz; üstelik (dünya hayatında) çok kısa bir süre kaldığınıza dair kanaatiniz pekişecek!"[67]

53 İmdi söyle kullarıma: birbirlerine karşı sözü en güzel bir biçimde söylesinler;[68] çünkü şeytan aralarını açmak ister. Gerçek şu ki, şeytan insanın apaçık düşmanıdır.

54 Rabbiniz kim ve ne olduğunuzu çok iyi bilmektedir; isterse size rahmetiyle muamele eder, isterse cezalandırır.

Bunun içindir ki, Biz seni onlara inanç dayatan bir otorite olarak[69] göndermedik.->

66 İnkârcı aklın yönelttiği kinayeli soruya, aynı üslûpla verilmiş bir cevap. Ünlem işareti, bu kinâî anlamı göstermek içindir. İhtimal edatı olan *'asâ*, bu gibi yerlerde (Krş: 17:8; 66:5) İbn Abbas tarafından "belki" anlamında değil "kesinlikle" anlamında yorumlanmıştır (*İtkân* II, 204).

67 Lafzen: "..zannedeceksiniz". *Zann* kelimesi özünde olumsuz bir anlama delâlet eder. Olumlu kullanıldığı nadir yerlerde de "doğruya yakın tahmine" delâlet eder. Zira "zannın hiç bir türü, hak ve hakikat adına hiçbir değer ifade etmez." (10:36; 53:28) (Kelimenin bu anlamı için bkz: 2:46, not 18. Krş: 2:249). Bu şekildeki çevirimiz, Kur'an'ın dünya hayatının âhirete göre "tadımlık bir lezzet" (4:77; 9:38) ve kısa bir mola olduğunu (2:259) söyleyen âyetleriyle uyumludur.

68 Bir başka ifadeyle "konuşma zeminini açık tutsunlar". "Kullarım"dan kastın mü'minler, onların söylemeleri emredilenlerin de "farklı inanç mensupları olduğu sözgeliminden anlaşılmakta (Krş: Râzî). Zımnen: Mü'minler sözün gücüne güvensinler (Bkz: 39:18; 9:61 ve 29:46).

69 Bu, *vekîl* kelimesinin Kur'an'da en çok kullanıldığı sûredir. "Görevini yapabilmek için bir başkasına dayandı" anlamına gelen *vekele*'den türetilmiştir (*Mekâyîs*). Kul görevini yapabilmek için Allah'a dayandığından dolayı Allah "el-vekil"dir. Allah için geçtiği yerlerde, O'nun eşya ve olaylar üzerindeki aktif ve aktüel müdâhalesi, bir bakıma "koruyucu otoritesi" anlamına gelir. *Vekîl* olma niteliği peygambere verilmemiştir (Bkz: 17:9 ve 12:66 not 66). Vekil olan, doğaldır ki kendisine vekalet veren üzerinde yaptırım gücüne de sahiptir. İsterse müvekkiline dayatabilir, onu bazı kararlar almaya zorlayabilir. Burada, Hz. Peygamber'in sorumlulukları arasına, muhataplarına inanç dayatmak gibi bir yöntemin girmediği vurgulanmaktadır. Diyalogu emreden bir önceki âyetin devamında bu âyetin yer alması manidardır. Zımnen: Sizden olmayanları tehdit etmeyin, değerlerinizi temsil ve teklif edin, yeter!

<- **55** Zira, göklerde ve yerde bulunan her varlığı Rabbin çok iyi bilmektedir; dahası Rabbin peygamberlerden her birine diğerinden farklı olarak üstün nitelikler vermiştir: Nitekim, Dâvud'a (hükümdarlıkla birlikte) hikmet yüklü sayfalar verdiğimizi (hatırlayın).[70]

56 DE Kİ: "O'nun dışında kendilerinde (tanrısal güç) vehmettiğiniz kimseleri çağırsanıza; (düş kırıklığıyla) göreceksiniz ki, sizden hiçbir zararı kaldırmaya ya da onu (yararlı bir şeyle) değiştirmeye güçleri yetmeyecektir."[71]

57 Kaldı ki, onların kendilerine yalvarıp yakardıkları kimseler var ya; -(Allah'a) en yakın sandıkları hangileriyse- işte onlar bile Rablerine yakın olmak için var güçleriyle çaba gösterirler[72] ve O'nun rahmetini arzu edip cezasından da korkarlar: çünkü senin Rabbinin azabı, her daim kaçınılması gereken bir ceza olmuştur.

58 Ve (yoldan çıkmış) hiçbir toplum yoktur ki, Biz onun helâkini Kıyamet Günü'nden önce kararlaştırmamış, ya da şiddetli bir azap ile cezalandırmamış olalım: Bu daha baştan kayıt altına alınmış ilâhî yasa gereğidir.[73]

وَرَبُّكَ اَعْلَمُ بِمَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ
وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيّٖنَ عَلٰى بَعْضٍ
وَاٰتَيْنَا دَاوُ۫دَ زَبُورًا ﴿٥٥﴾ قُلِ ادْعُوا الَّذٖينَ
زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِهٖ فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ الضُّرِّ
عَنْكُمْ وَلَا تَحْوٖيلًا ﴿٥٦﴾ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذٖينَ يَدْعُونَ
يَبْتَغُونَ اِلٰى رَبِّهِمُ الْوَسٖيلَةَ اَيُّهُمْ اَقْرَبُ
وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُۜ اِنَّ عَذَابَ
رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا ﴿٥٧﴾ وَاِنْ مِنْ قَرْيَةٍ اِلَّا نَحْنُ
مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ اَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا
شَدٖيدًاۜ كَانَ ذٰلِكَ فِى الْكِتَابِ مَسْطُورًا ﴿٥٨﴾

---

70 Zebur'a verdiğimiz bu anlamın gerekçesi için bkz: 16:44, not 48.

71 Aziz, veli ve Allah'a yakın olduğuna inanılan kimseleri kurtarıcı ve koruyucu ilan eden her tür yaklaşımı red.

72 *Vesîle*nin "yakın olmak için tüm ilgi ve çabayı yoğunlaştırmak" anlamı ve benzer bir kullanımı için bkz: 5:35, not 38.

73 Zımnen: Allah'tan başkalarına tanrılık yakıştırmak, kula kul olmayı ve kulları kul etmeyi beraberinde getirir; bu da tahakküm ve zulme yol açar. Bunlar ise bir toplumun kıyametini hazırlar. İşte "ilâhî yasa" budur. Helâk ile 'azâb arasında şöyle bir farktan söz edilebilir: *Helâk* doğa yasalarının kullanılarak sapmış toplumların cezalandırılması, *'azâb* ise çözülme sürecine girmiş toplumların ilâhî yasalara uygun olarak çöküşe doğru yol almasıdır. *Helâk* aniden tabiat kullanılarak gerçekleşirken, *'azâb* bir süreç içerisinde insanlar eliyle de gerçekleşir.

وَمَا مَنَعَنَٓا اَنْ نُرْسِلَ بِالْاٰيَاتِ اِلَّٓا اَنْ كَذَّبَ بِهَا
الْاَوَّلُونَۜ وَاٰتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا
بِهَاۜ وَمَا نُرْسِلُ بِالْاٰيَاتِ اِلَّا تَخْوِيفًا ﴿٥٩﴾

59 Bizim (yeni) mucizeler göndermemize yalnızca önceki toplumların onları yalanlamış olmaları engel oldu.[74] Nitekim Semud'a (risaletin) görünür bir delili olarak dişi deveyi vermiştik,[75] fakat temsil ettiği gerçeği inkâr yoluyla ona zulmettiler;[76] oysa Biz bu tür âyetleri, yalnızca korkutma amacıyla göndermişizdir.[77]

---

74 Bu âyet, Hz. Muhammed'e, daha önceki peygamberlere verilen türden hissi mucizeler verilmediğini söyler. Aynı zamanda bu verilmeyişin gerekçesini de açıklar. Hz. Peygamber'in risaletini destekleyici 'mucize' (*âyet*), daha öncekiler gibi beş duyuya hitabeden türden değil, akla hitabeden türdendir. O mucize vahiydir: "Ne yani! Şimdi, bu ilâhî kelâmı kendilerine iletmen için sana indirmiş olmamız (mucize isteyen) o kimselere yetmedi mi?" (29:51). Bu, "Rabbinden ona bir mucize/âyet indirilmesi gerekmez miydi?" (29:50) sorusuna verilmiş bir cevaptır. İlk inkârcı muhatapların bu tür taleplerini reddeden bir başka âyet, bu red için "Eğer kendilerine bir mucize gelmiş olsaydı yine de inanmazlardı" (6:109) gerekçesini gösterir.

75 *Mubsıraten, besâir*'den farklı olarak edilgen ve nesne konumunda, kendisini görecek göz arayan risalet delilleridir (Bkz: 17:102, not 120). Bu deliller Sâlih peygamberin dişi devesi, gündüzün ve gecenin âyetleri (17:12) ve kendisi risaletin apaçık delili (*âyâtun beyyinâtun*) olan gaybî âyetler gibi (27:13) gözleri faltaşı gibi hakikate açıcı unsurlardır.

76 *Bihâ*daki *bâ* edatının işlevinden yola çıkarak Ebu Ubeyde ve Zemahşerî, buradaki zulmü "inkâr" olarak almışlardır. Aynı işlevi göz ardı etmeden, fakat A'râf 73'teki "vahşice katletmeyi" de göz önüne alarak, ulaşılabilecek en kapsamlı anlam bu olsa gerektir.

77 İlk muhatabı olan inkârcı topluma, istedikleri (Bkz: Âyet 90-93) mucizelerin gelmemesinin kendi lehlerine olduğu, helâk olan Semud toplumu örnek verilerek îmâ ediliyor.
"Muhatabı aciz bırakarak zorla boyun eğdirme" anlamına gelen mucize kelimesi Kur'an'da ve sahih hadislerin ve 9 ünlü hadis kitabının hiçbirinde geçmez. İslam tarihinde "mucize" ıstılahı ilk defa hicri 4. yüzyılda görülür. Esasen mucize ile iman, zorla imana benzer. Mucize ile ifade edilen hakikati Kur'an *âyet* ve onun çoğulu olan *âyât* ile ifade eder. Kur'an aynı kelimeyi insan, tabiat ve kâinattaki varlıklar için de kullanır. Yani *âyet/âyât* hem olağan hem de olağandışı için kullanılır. Mucize kelimesi İslam kültürüne, hicri 3. yüzyılın ikinci yarısında girmiştir. Bu kelimenin İslam kültürüne girişinin hangi şartların zorlamasıyla gerçekleştiği ve bunun Kur'an bilgi sisteminden kopuşu ne derece etkilediği, müstakil bir araştırma ve inceleme konusudur.
Kur'an'ı bütünsel bir okumaya tabi tuttuğumuzda, mucize konusunda şu sonuçlara ulaşmaktayız:
1) Kâinatta Allah'ın kudret eli değmiş olan her şey mucizedir. Etrafımız bu tür olağan mucizelerle kuşatılmıştır (12:105).
2) Olağandışı hiç bir mucize, Allah'ın sünnetinin dışında değildir. Zira Allah'ın sünnetinde bir değişme ve bir dönüşme olmaz (35:43). Mucizelerin olağanüstü bulunması, insanoğlunun tecrübesinin ve bilgisinin sınırlılığındandır. Olağandışı mucizeler, yaratıcıya ait sünnetin değil, yaratılmışa ait adetin istisnasıdırlar.
3) Hz. Musa gibi önceki peygamberlerden bazılarına, olağanüstü mucizeler verilmiştir.
4) Hz. Peygamber'in Kur'an'dan başka mucizesi yoktur (29:50-51 ve 17:59). Aksini iddia eden Kur'an'ı yalanlamış olur. İsra rüyasında Nebi'ye gösterilen "âyetlerden bazıları" eğer "mucize" olarak adlandırılacaksa, Hz. "Peygamber'in gösterdiği" değil, "Hz. Peygamber'e gösterilen" mucizedir.
5)Kaynaklarımız, Kur'an dışında, Hz. Muhammed'in mucizesine şahit olup da iman eden tek bir kişinin varlığını kaydetmemiştir.

60 Hani (ey Muhammed), Biz sana demiştik ki: "(Tasalanma), senin Rabbin insanları çepeçevre kuşatmıştır![78] Sana gösterdiğimiz o (malum) rüyayı ise,[79] başka değil, insanlar için yalnızca bir imtihan aracı yaptık; tıpkı Kur'an'da geçen lânetlenmiş ağaç gibi...[80]

İşte, onları (bu tür imtihanlarla) korkutarak uyarıyoruz,[81] ne var ki (bu) onların sadece küstahça azgınlaşıp böbürlenmelerini artırıyor!"

61 HANİ bir zamanlar meleklere "Âdem'e secde edin!" demiştik de, İblis dışında tümü secde etmişti. O dedi ki: "Şimdi ben çamurdan var ettiğin birine secde edeceğim, öyle mi?"[82] **62** (İtirazına) şunu da ekledi: "Bula bula şuncağızı mı buldun bana üstün tutacak? Eğer bana Kıyamet Günü'ne kadar izin verecek olursan, çok azı dışında onun soyunun ağzına gem vurup, tümünün ipini elime geçireceğim!"[83]

وَإِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ وَمَا
جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ
وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ وَنُخَوِّفُهُمْ فَمَا
يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا (60) وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ
اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ قَالَ
أَأَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا (61) قَالَ أَرَأَيْتَكَ
هَٰذَا الَّذِي كَرَّمْتَ عَلَيَّ لَئِنْ أَخَّرْتَنِ إِلَىٰ يَوْمِ
الْقِيَامَةِ لَأَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُ إِلَّا قَلِيلًا (62)

---

78 Yani, "bunlara delil gelse bunlar öncekiler gibi direnmezler" diye düşünme! Çünkü Allah, nasıl bir davranış göstereceklerini bilecek kadar onların içini ve dışını kuşatmıştır.

79 *Ru'yâ*nın mastarı olan *ru'yet, ibsar*'dan farklı olarak somut ya da soyut, maddî ya da mânevî akledilebilir her şeye delâlet eder. Bu rüyanın sûrenin başında değinilen gece yolculuğu olduğu tartışmaya mahal bırakmayacak kadar açıktır. İsrâ rüyasının yoruma ve tabire açık ve kesinliğe kapalı tabiatı, insanlar arasında bu müşahedenin bir "imtihan" kılınması sonucunu doğurmuştur (Bkz: Âyet 1, not 2). Aynı şey "üzerinde 19 vardır" âyeti (74:30), Hârût ve Mârût'un öğrettikleri (2:102) için de söz konusudur (Lânetli ağaç için bir sonraki nota bkz). Bizim "malum" şeklindeki açıklamamız, kelimenin belirlilik takısına atfendir. Burada gösterilen rüya, özel bir müşahede olsa gerektir. Çünkü burada "görülen" değil ısrarla "gösterilen" bir şeyden söz edilmektedir. Gösteren görenden çok daha aktiftir. "Biz" zamirine isnat edilmesi, ilâhî kudreti gerektiren bir görme-gösterme olayı ile karşı karşıya olduğumuzun delilidir (Bu rüyanın mahiyeti üzerine daha sahabe hayattayken belirginleşen yorum farklılıkları için bkz: *Üç Muhammed*, s. 115-119).

80 Yani: "sınav ağacı". "Lânetli ağaç" ile, iniş sırasına göre Duhân 43 ve Sâffât 62'de geçen *zakkûm ağacı* kastedilmektedir. Cehennem ağacı olarak tasvir edilen (37:64) bu ağaç için de aynen burada olduğu gibi "Şüphe yok ki Biz onu (ağacı) zalimler için bir imtihan vesilesi kıldık" (37:63) denilmektedir. Sınav aracı yapılan şeyler arasında Sâlih *peygamberin devesi* (54:27) ve cehenneme ait *melek* ya da insana ait *melekeleri* temsil eden 19 rakamı da (74:30) sayılmıştır.

81 Çok özel İsrâ müşahedesi ve cehennem ağacının "sınav" kılınmasına istinaden.

82 İnsana Allah'ın biçtiği değer hatırlatılıyor (Krş: Âyet 70). Zımnen: Ey insan! Değerini bil, şeytanlaşma! (Krş: 2:30-34; 7:11-18; 15:26-44.)

83 *Hanek*, "alt çene kemiğine" verilen addır. *İhteneke*, at ve katır gibi hayvanlar için "ağzına gem vurdu" ya da "alt çenesine ip geçirdi" anlamına gelir. Burada akıl ve ruh potansiyelini ilâhî inşâya teslim etmekten kaçınan insanların şeytan tarafından akıl ve ruhuna gem vurularak günaha tutsak edilip nasıl şeytan biniti olarak kullanıldığı dile getirilmektedir. Bu, gerçek hürriyetin sahici kapısını şaşıranların, özgürlük vaadiyle

قَالَ اذْهَبْ فَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَاِنَّ جَهَنَّمَ
جَزَٓاؤُ۬كُمْ جَزَٓاءً مَوْفُورًا ﴿٦٣﴾ وَاسْتَفْزِزْ مَنِ
اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَاَجْلِبْ عَلَيْهِمْ
بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكْهُمْ فِي الْاَمْوَالِ
وَالْاَوْلَادِ وَعِدْهُمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ
اِلَّا غُرُورًا ﴿٦٤﴾ اِنَّ عِبَادٖي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ
سُلْطَانٌ وَكَفٰى بِرَبِّكَ وَكٖيلًا ﴿٦٥﴾ رَبُّكُمُ الَّذٖي
يُزْجٖي لَكُمُ الْفُلْكَ فِي الْبَحْرِ لِتَبْتَغُوا مِنْ
فَضْلِهٖ اِنَّهُ كَانَ بِكُمْ رَحٖيمًا ﴿٦٦﴾

63 (Allah) buyurdu ki: "Defol, git! Onlardan her kim seni izlerse, şu kesin ki, tümünüzü bekleyen bir ceza olarak cehennem, yaptıklarınızın mükemmel bir karşılığı olacaktır! **64** Ve onlardan gücünün yettiklerini sesinle yoldan çıkar; atlılarını ve yayalarını sal üzerlerine, servet ve evlat edinirken onlara ortak ol;[84] dahası onlara vaadlerde bulun! -Ama şeytanın vaadi aldatmadan başka bir şey ifade etmiyor-[85] **65** Fakat unutma ki, (gerçek) kullarım üzerinde senin yaptırım gücün olmayacaktır:[86] zira senin Rabbin, (kullarını) koruyucu otorite olarak haydi haydi yeterlidir!"

66 RABBİNİZ...[87] O'dur lutfu kereminden payınıza düşeni arayasınız diye sizin için denizde gemileri yüzdüren; yine, bitimsiz bir merhametle sizi kollayan da O'dur.[88]

---

yalan ve günah vadilerinde kendi içgüdülerine ya da birilerinin pespaye arzu ve heveslerine nasıl kul-köle edildiklerinin beliğ bir anlatımıdır.

84 Yani: Servetlerini ve evlatlarını haram yollardan elde etmeleri için onları ayart. Haksız kazanca ve zinaya bir atıf. Böylesi bir sapma, gerçekte "şeytanla işbirliği" sayılmaktadır.

85 İtiraz cümlesi kabilinden olan yan cümleler iki çizgi arasında gösterilmektedir.

86 *Sultân*, "güç" ve "otorite" anlamındaki *es-selt* kökünden türetilmiş olsa da, yalınkat bir "güce" değil, "etkin, yaptırımı olan, ikna kabiliyeti yüksek güce" delâlet eder (Etimolojisi için bkz: 14:10, not 13). Çünkü *sultân*, "sahibinin ehliyet, liyakat ve doğruluğunu gösteren belge ya da yetki" anlamına gelir (*Mekâyîs*). Şeytana isnatla kullanıldığı her yerde olumsuz olarak gelir. Şeytanın insan üzerinde sultasının, yani "etkin bir yaptırım gücünün" olmadığı beyan edilir. Hz. Musa'ya isnatla kullanıldığı yerlerde, *âsâ-yı Musa* ve *yed-i beyzâ*ya delâlet eder. Çünkü bu 'âyetler', yaptırım ve ikna gücü yüksek mucizevî âyetlerdir. Allah'a isnatla kullanıldığı yerlerde ise, genellikle vahyin otoritesine ve insan üzerindeki ikna edici gücüne delâlet eder.

87 Bu noktalama şekli, bu âyetin başında yer alan "Rabbiniz" kelimesinin, bir önceki âyetin sonundaki "Rabbin" kelimesine olan beyani atfı göstermeyi amaçlamaktadır.

88 Burada sanki işlevsizmiş gibi duran *kâne* (oldu, idi) yardımcı fiili, Allah'ın koyduğu doğa yasalarına işaret etse gerektir (Aynı fiilin keynunet ve sayruret anlamları hakkında bir not için bkz: Âyet 27, not 41). Âyette değinilen su ve rüzgâr dinamiği bu yasalardandır. Sosyo-ekonomik bir yasa olan "rızkın aranması", bu tabii yasalara bağlı kılınmıştır. Burada *kâne*nin işlevi, muhatabı, "Allah *daha işin başında* o yasaları size olan merhameti nedeniyle koymuş *idi*" anlamına ulaştırmaktır. Kelimenin bu gibi yerlerde "başlangıçta bir kez yapılıp ondan sonra sürekli yürürlükte kalan eylem" yani "konulmuş yasa" olarak anlaşılması gerektiğini, Haricilerin ünlü liderlerinden biri olan Nâfi'in bir sorusuna İbn Abbas'ın verdiği kabul edilen cevaptan anlıyoruz (*el-İ'cazu'l-Beyânî*).

67 İmdi, siz denizde bir tehlikeyle karşılaştığınızda, yalvarıp yakardığınız herkes sizi yüzüstü bırakır da, O bırakmaz; fakat O sizi kurtarıp karaya çıkardığı zaman (bu kez de) siz yüz çevirirsiniz: zira insanoğlu pek nankördür.

68 Şimdi, O'nun sizi (bulunduğunuz) kara parçasının bir kısmıyla birlikte yerin dibine geçirmesine, yahut taşı toprağı üzerinize uçuran bir kasırga göndermesine karşı güvenceniz mi var? Sonunda, (bu hâlinizle) kendinize hiçbir koruyucu otorite bulamayacaksınız.

69 Ya da sizi bir defa daha denize döndürüp, üzerinize ortalığı kasıp kavuran bir fırtına göndererek nankörlüğünüze karşılık sizi boğmayacağından emin misiniz? Bunun ardından sizin adınıza Bize hesap soracak hiç kimse bulamayacaksınız.

70 Ama doğrusu Biz Âdemoğluna kat kat ikram ederek[89] onu üstün ve şerefli kıldık.[90] Karada ve denizde onlara ulaşım imkânı sağladık. Temiz ve helâl besinlerle onları rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın bir çoğundan üstün tuttuk.[91]

وَاِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِى الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ
تَدْعُونَ اِلَّٓا اِيَّاهُۚ فَلَمَّا نَجّٰيكُمْ اِلَى الْبَرِّ
اَعْرَضْتُمْۜ وَكَانَ الْاِنْسَانُ كَفُورًا ﴿٦٧﴾
اَفَاَمِنْتُمْ اَنْ يَخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ اَوْ
يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ
وَكِيلًاۙ ﴿٦٨﴾ اَمْ اَمِنْتُمْ اَنْ يُعِيدَكُمْ فِيهِ تَارَةً
اُخْرٰى فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِنَ الرِّيحِ
فَيُغْرِقَكُمْ بِمَا كَفَرْتُمْۙ ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ
عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا ﴿٦٩﴾ وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنٖٓى اٰدَمَ
وَحَمَلْنَاهُمْ فِى الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ
مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلٰى كَثٖيرٍ مِمَّنْ
خَلَقْنَا تَفْضٖيلًا ﴿٧٠﴾

---

89 İşareten: Yokluktan varlığa getirerek, varlık içinde can vererek, canlılar içinde ruh üfleyerek, üflenen ruhun içinde akıl, irade ve vicdan vererek, o akıl ve iradeye yol haritası olan peygamberler ve vahiyler göndererek…

90 *Kerramnâ* fiilinin ait olduğu tef'il babı, kaynağın hedefe sürekli müdâhalesine işaret eder. Buradaki "süreklilik" katlanarak artan bir yapıdadır. Buna göre Allah'ın insana ikramı olup bitmiş bir ikram değil, süren ve katlanarak artan bir ikramdır. Bu nedenledir ki âdemoğlunun Rabbine yabancılaşması tek kat bir küfür değil, bu sûrenin 89 ve 99. âyetlerinde olduğu gibi "kat kat küfürdür". Zira *kufûr*un tam karşılığı budur.

91 Bu son cümle, insanın tüm yaratılmışların en üstünü ve biriciği olduğu tezini zayıflatmaktadır. O, yaratılmışların "bir çoğundan" üstün kılınmıştır, "tümünden" değil.

يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ اُنَاسٍ بِاِمَامِهِمْ فَمَنْ اُوتِيَ
كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَاُولٰٓئِكَ يَقْرَؤُنَ كِتَابَهُمْ وَلَا
يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧١﴾ وَمَنْ كَانَ فِي هٰذِهِ اَعْمٰى
فَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ اَعْمٰى وَاَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٧٢﴾
وَاِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِي اَوْحَيْنَا
اِلَيْكَ لِتَفْتَرِيَ عَلَيْنَا غَيْرَهُ وَاِذًا لَاتَّخَذُوكَ
خَلِيلًا ﴿٧٣﴾ وَلَوْلَا اَنْ ثَبَّتْنَاكَ لَقَدْ كِدْتَ
تَرْكَنُ اِلَيْهِمْ شَيْـًٔا قَلِيلًا ﴿٧٤﴾ اِذًا لَاَذَقْنَاكَ
ضِعْفَ الْحَيٰوةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ ثُمَّ لَا
تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا ﴿٧٥﴾

71 Bir gün gelecek, bütün insanları, (eylemlerine) önderlik eden (tasavvur ve bilinç)leriyle[92] huzurumuza çıkarıp (hesap soracağız); artık kimlerin karnesi sağ ellerine verilirse, işte onlar karnelerini (sevinç içinde) okuyacaklar ve onlara zerre kadar[93] haksızlık edilmeyecek. **72** Ama bu dünyada (kalp) gözü kör olan kimse âhirette de kör olacak; ve nereye nasıl gideceklerini büsbütün şaşıracaklar.[94]

73 İŞTE o (tipler), eğer ellerinden gelseydi, sana vahyettiğimizin dışında Bizim adımıza birtakım şeyler tedarik edesin diye seni dahi baştan çıkararak tuzağa düşürmeye kalkışmışlardı; o zaman bunu başarabilselerdi, seni de dost edineceklerdi.[95] **74** Fakat Biz eğer kalbini iman üzere perçinlememiş olsaydık, belki o zaman birazcık olsun onlara eğilim göstermen mümkün olabilirdi. **75** O zaman da sana, hayatın ve ölümün acısını kat kat tattırırdık; üstelik sen, Bize karşı bir yardımcı da bulamazdın.

92 Lafzen: "önderleriyle birlikte.." Bu âyetteki *imâmın* tanımında tüm seçenekleri nakleden Râzî, kendi tercihini şöyle ortaya koyar: "Kişinin bilinçli olarak yaptığı ahlâkî eylemler." Devamında der ki: "Kıyamet Günü ödül ve ceza, işte bu bilinçli ahlâkî eylemler üzerine bina edilecektir". Bu ibare "tasavvur ve aklı inşâ eden özneyle birlikte" anlamına da gelir. Çünkü inşâ edici özne oluşundan dolayı vahiy "imam"dır (46:12). İnsanın eylemleri, tasavvur ve aklının bir ürünüdür. Dolayısıyla, insanların eylemlerinde kendisini izlediği gerçek rehber tasavvur ve akıllarıdır. Vahyin temel işlevi insanın tasavvur ve aklını inşâ etmektir. Burada kastedilen *imamla* akleden bir kalbin, bir başka ifadesiyle kalbin gören gözü işiten kulağı olan aklın ve duyguların aklı olan vicdanın kastedildiğinin en güzel delili bir sonraki âyettir.

93 Lafzen: "Hurma çekirdeğinin çukurunda bulunan mini çıkıntı kadar dahi.."

94 Âhiret dünya hayatının doğal bir uzantısı. Zımnen: Kişinin dünyadaki bilinçli tercihleri varlığının öylesine kopmaz bir parçası hâline gelecek ki, o âhirete de yansıyacak.

95 Âyette, Kâfirûn sûresindekine benzer başarısız pazarlıkların tasarlandığından söz ediliyor. Rivayetlere göre, Taifli Sakîf kabilesi Allah Rasulü'ne gelerek şehir putu olan Lât'ı terk etmeden müslüman olmak isterler. Lât'ın kendilerine kurak yıllarda yağmur getirdiğini söylerler. Eğer bunu diğer kabileler de isterse "Bunu bana Allah emretti dersin" diye de akıl verirler. Hz. Peygamber bu ısrarlı teklifi her defasında geri çevirir. Onlar Nebi'nin bu teklifi kabul etmesi halinde, kabilelerini İslam'a kolay sokacaklarını söylerler. Hz. Peygamber, o zor günlerin de baskısıyla bir ara onlara istedikleri vermenin ne getirip götüreceği üzerinde düşünür, bu teklifin müzakere edilip edilmemesi hususunda tereddüt yaşar. İşte bunun üzerine bu âyetler iner.

76 Fakat (bunun imkânsız olduğunu gören) berikiler, bu kez oradan çıkarmak için (senin) toprağında ısrarla seni tâciz ve tedirgin etmeye çalışıyorlar. Ama (seni çıkardıkları) zaman, senin ardından onlar da pek fazla kalamayacaklar.[96] 77 Senden önce gönderdiğimiz elçilere uygulanan yöntem de buydu; ve sen Bizim sünnetimizde bir başkalaşma bulamazsın.[97]

78 GÜNEŞİN zirveyi aşıp (batıya) ağmasından[98] gecenin karanlığının iyice çökmesine kadar[99] (geçen zaman dilimlerinde) namazı hakkını vererek kıl; ve bir de sabah (namazı) okuyuşunu: unutma ki sabah okuyuşu, oldu olası (insanı her tür mânevî) algıya açık hâle getirir.[100]

79 Ve gecenin bir vaktinde uykuna ara vererek,[101] sana özgü bir armağan olarak[102] namaz kıl; umulur ki Rabbin seni övgüye değer bir makama yüceltir![103]

وَاِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنَ الْاَرْضِ
لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَاِذاً لَا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ
اِلَّا قَليلاً ﴿٧٦﴾ سُنَّةَ مَنْ قَدْ اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ
رُسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْويلاً ﴿٧٧﴾ اَقِمِ
الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ
وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِ اِنَّ قُرْاٰنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُوداً
﴿٧٨﴾ وَمِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهٖ نَافِلَةً لَكَ عَسٰٓى اَنْ
يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَاماً مَحْمُوداً ﴿٧٩﴾

---

96 Mekke'de indiği kesin olan bu âyetlerin geleceğe dair bir ihbar olduğu açık. Bu ihbar, Mekke müşriklerinin yıldırma politikaları sonucu gerçekleşen hicreti haber vermekle kalmayıp, ondan yıllar sonra gerçekleşecek olan Mekke'nin fethini de haber vermektedir.

97 *Tahvîl,* niceliğe ilişkin değişimin adı olan *tağyîr*den farklı olarak, tıpkı odunun küle dönüşmesi gibi "bir şeyin niteliğine ve özüne ilişkin başkalaşma"dır (Ebülbeka el-Kefevî, *Külliyyât,* s. 294). Çevirimizin gerekçesi budur. Vahiyler arasındaki değişimin sadece ahkâmla sınırlı kalıp iman esasları, ahlâkî hedefler ve peygamberlerin tâbi olduğu tarihî ve sosyal yasaların değişmemesi örnek gösterilebilir.

98 Hz. Peygamber'in *dulûki'ş-şems* ibaresini güneşin yeryüzüne dikey duruşu olan "zevalden sonrası" olarak açıkladığı nakledilmiştir (Taberî). İbn Abbas, İbn Ömer, Hasan Basri, Dahhâk gibi birinci ve ikinci nesle mensup otoriteler de böyle anlamışlardır.

99 *Ğasak* için bkz: 113:3, not 5. Âyetin bu kısmı öğle namazından yatsı namazına kadar dört vakit namazı kapsamaktadır. Devamında ise sabah namazı ayrıca vurgulanmış, orada da namazın ruhu olan "Kur'an okuma" öne çıkarılmıştır. Beş vakte ilk dikkat çeken âyet için bkz: 20:130.

100 *Meşhûdâ,* "şahit olunan, açık ve görünür kılınan" anlamına gelir. Açıktır ki, gecenin en dingin vakti olan sabaha yakın zaman dilimi, insan duyargalarının mânevî hazzı almaya en açık olduğu andır. Bu dingin anın insanın mânevî potansiyeline katacağı zenginliğe dikkat çeken bu kelimenin, bağlama en uygun karşılığı bu olsa gerektir (Namaz vakitleri için krş: 30:17-18, not 19). Bu sonuç Kur'an'ın kıraat edilmesiyle; yani, içinde anlama çabasını barındıran bir okuyuşla alınabilir.

101 "Durdurdu, ara verdi, kesti" anlamındaki *hecede* kökünden gelen *teheccud,* "uykuya ara vererek gece namaza durmak" şeklinde açılabilir.

102 *Nâfileten,* "gönüllü olarak, boynuna borç olmadığı hâlde armağan olarak" (*Mekâyîs*). Aynı "armağan" anlamında kullanıldığı bir başka yer için bkz: 21:72.

103 Allah Rasulü'ne müjdelenen *Makâm-ı Mahmûd* nedir? Kur'an ışığında okunursa, bunun klasik yorumlarda olduğu gibi Allah Rasulü'ne verilen şefaat yetkisiyle hiç bir alakası yoktur. Kur'an bilgi

وَقُلْ رَبِّ اَدْخِلْن۪ي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَاَخْرِجْن۪ي
مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ ل۪ي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا
نَص۪يرًا ﴿٨٠﴾ وَقُلْ جَٓاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُۜ
اِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا ﴿٨١﴾ وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ
مَا هُوَ شِفَٓاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِن۪ينَۙ وَلَا يَز۪يدُ
الظَّالِم۪ينَ اِلَّا خَسَارًا ﴿٨٢﴾ وَاِذَٓا اَنْعَمْنَا عَلَى
الْاِنْسَانِ اَعْرَضَ وَنَاٰ بِجَانِبِه۪ۚ وَاِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ
كَانَ يَؤُ۫سًا ﴿٨٣﴾ قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلٰى شَاكِلَتِه۪ۜ
فَرَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ اَهْدٰى سَب۪يلًا ﴿٨٤﴾

80 Ve de ki: "Rabbim! Benim girdiğim her yere doğruluk ve dürüstlükle girmemi, çıktığım her yerden doğruluk ve dürüstlükle çıkmamı sağla; ve yüce katından bana, (bu hususta başarılı kılacak) güçlü bir destek ver."[104]

81 Yine de ki: "Hak geldi, bâtıl ise yıkılıp gitti; çünkü bâtıl yıkılıp gitmeye mahkûmdur!"[105]

82 İşte Biz Kur'an'ı,[106] ona inananlar için (iç dünyalarını onaran) bir şifa ve rahmet (eczanesi) olarak indirdik; ama aynı (Kur'an), bu zalimlerin yalnızca yıkımını artırıyor.[107]

83 Zira ne zaman Biz insana nimet ihsan etmişsek, mesafe koydu ve (sorumluluklarından) yan çizdi; ne zaman da başına bir ziyan gelse, tuttu umutsuzluğa kapıldı.[108]

84 De ki: "Herkes kendi tasavvur ve aklının verdiği istikamet üzere eylemde bulunur;[109] nasıl olsa Rabbiniz kimin yöneltildiği yolun daha doğru olduğunu çok iyi bilmektedir."

---

sisteminden kopuş sonrasında, komşu dinlerden peygamber yarıştırmak maksadıyla tedarik edilen bu yorumların Kur'ani hiç bir dayanağı da yoktur. Makâm-ı Mahmud'dan kasıt "övülmüş" anlamına gelen Hz. Muhammed'in şiddetle ihtiyaç duyduğu hicret yurdu olan (bkz: 76. âyet) "övülmüş vatan"dır. Çok geçmeden âyetteki bu vaat gerçekleşmiş ve Makâm-ı Mahmûd'un Yesrib (Medine) olduğu ortaya çıkmıştır. Kur'an'da Medine'nin, *"mukâm/makâm"* olarak anılması da bunu teyit eder (33:13). (Bu konuda emek mahsulü müstakil bir makale için bkz: Murat Sülün, *Makâm-ı Mahmûd Âyetine Farklı Bir Yaklaşım*, AÜİFD, 50:2 (2009) s. 13-38)

104 *Sultanın* bu karşılığı için bkz: Âyet 65, not 86. Bu duanın sonucu çok geçmeden Medine'de İslâm toplumunun teşekkülüyle görülecek, bu şekilde hakikat güçle takviye edilmiş olacaktır.

105 Cümle diziminin zımnî karşılığı şudur: Bâtıl hakkın, karanlık aydınlığın yokluğu hâlidir. Enerjinizi bâtılı götürmek için değil hakkı getirmek için harcayın. Zira bâtıl kendi başına bir varoluş hâli değil, hakkın yokluğu hâlidir. Nihayet hakkın tahakkuk etmek gibi, bâtılın da batmak gibi bir tabiatı vardır.

106 Eğer *mini* teb'idiyye olarak alırsak mana "Biz Kur'an'dan.." olur. Biz *mini* beyaniyye olarak aldık. Zira mü'minler için, Kur'an'ın bir kısmı değil tümü şifa ve rahmettir.
Bu âyetlerin indiği hicret öncesi zor yıllarda, mü'minlerin tek teselli kaynağı vahiydi. Tabii ki inen her vahiy, kâfirlerin de tükenişini artırıyordu.

107 Kur'an kendisine iman önbilgisiyle yaklaşan mü'minin imanını, küfür önyargısıyla yaklaşan kâfirin küfrünü ve münafığın nifakını artırır.

108 Galiba halk irfanının mahsulü olan şu duanın temelinde bu âyet yatar: Ya Rab! Çok verip azdırma, az verip bezdirme!

109 Bu ibareye "Herkes kendi sütünün iktizasını işler" ya da "herkes kendine yakışanı yapar" şeklinde anlam da verilebilir. *Muşâkele,* "nitelik ve nicelikte uyum ve benzerlik" demektir. *Şekl,* "bir şeyin bir

85 SANA ruh hakkında soruyorlar.[110]
De ki: "Ruh Rabbimin (akıl sır ermez)
işlerindendir ve size bu konuda çok
sınırlı bir bilgi verilmiştir."

86 Ve eğer istersek, kesinlikle sana
vahyettiklerimizin tamamını gideririz.
Ardından da Bize karşı seni savunacak
bir koruyucu otorite bulamazsın.[111] 87
Neyse ki Rabbinin rahmeti sayesinde
(bundan uzaksın). Unutma ki O'nun
senin üzerindeki lutfu her daim büyük
olmuştur.

88 De ki: "Bütün görünen ve görün-
meyen iradeli varlıklar[112] bu Kur'an'ın
bir benzerini ortaya koymak için bir
araya toplansalar ve bu konuda bir-
birlerine var güçleriyle destek verse-
ler, yine de onun bir benzerini ortaya
koyamazlardı!"[113]

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ
رَبّ۪ي وَمَٓا اُو۫تٖيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَلٖيلًا ﴿٨٥﴾
وَلَئِنْ شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذٖٓي اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ ثُمَّ
لَا تَجِدُ لَكَ بِهٖ عَلَيْنَا وَكٖيلًاۙ ﴿٨٦﴾ اِلَّا رَحْمَةً
مِنْ رَبِّكَؕ اِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبٖيرًا ﴿٨٧﴾ قُلْ
لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰٓى اَنْ يَأْتُوا
بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهٖ وَلَوْ كَانَ
بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهٖيرًا ﴿٨٨﴾

başka şeye hem biçim hem de eylem olarak uygun olması" anlamına gelir (Râğıb). Bu anlamlar birleştirildiğinde, tasavvur ve aklın insan eylemine istikamet veren merkezî yapısı ve bu merkezin verdiği istikamet üzre ortaya çıkan eylemlere dikkat çekildiği açıktır. Elmalılı'nın ibareye verdiği "Herkes hissiyyat-ı mahsusasına göre iş yapar" karşılığı dikkat çekicidir.

110 *Rûh* hayatın sırrıdır. 21 kez kullanılan ruh, "vahiy" (16:2, not 5) "vahiy meleği" (26:193) ve insanın *beşerliğinin* üzerine *insanlığını* ilave eden Allah'ın emrinden ilâhî bir sır (15:29; 38:72; 66:12; 32:9) olarak geçer. Yani ruh insanı diğer canlılardan ayıran niteliktir ki, bu da insanın akletme melekesine tekabül eder. Bu âyetin öncesi insan ve onun ayırıcı niteliği olan akılla, sonrası ise vahiyle ilgilidir. Bu bizi, âyette geçen *rûh*un hem vahiy hem insan için kullanılan ortak bir kavram olduğu sonucuna götürür. Bu da Allah tarafından insana "üflenen ruhun" (15:29) doğal bir sonucu olarak Allah'la insan, ilâhî kelâm ile insani kelâm, ilâhî irade ile insani irade, vahiy ile akıl, ilâhî ahkâm ile beşeri hüküm ve muhakeme arasındaki kopmaz bağlantıyı ifade eder. Âdem'in yaratılışı bahsinde geçen "isimlerin öğretilmesi" (2:31) işte bu ilişkinin bir sonucudur. Vahiy, Allah'ın insana öğretme sürecinin bir parçasıdır. Yeryüzünde yaratılış amacına uygun bir hayat inşâ etmek amacıyla yaratılan insan, hayatın özüne/ruhuna sadık kalacaksa, bunu ancak kendi özünü/ruhunu vahyin özü/ruhu olan anlamıyla inşâ ederek gerçekleştirebilir. Bir çok müfessir buradaki ruhu "Kur'an" olarak anlamıştır (Taberî; Râzî vd.) Fakat Kur'an "akıl sır ermez işlerden olmadığı gibi, "sınırlanan" bir bilgi kaynağı da değildir. O hâlde bu ruh bir sonraki âyetin de îmâ ettiği gibi, Kur'an'dan da öte, vahyin gerçekten insan idrakine kapalı sırlarla dolu "kaynağıyla" ilgili olsa gerektir. Çevirimiz, bu mülahazalara dayanmaktadır. Mevdudi de bu ibareyi "vahyin kaynağı" şeklinde anlamıştır (*Tefhimu'l-Kur'an*). Sözün özü ruh, varlıkların anlamını temsil eder. Onu üflemek, varlığa anlam vermektir. Elbette Allah en doğrusunu bilir.

111 Benzer ibareler için krş: 68 ve 75. âyetlerin sonu.

112 *İns* ve *cinni* çevirimiz için bkz: 6:112, not 94.

113 Kur'an'ın muârızlarını âciz bırakan bu meydan okuyuşunu her boşa çıkarma teşebbüsü hüsranla sonuçlanmıştır. Tarih bunun canlı şahididir.

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِى هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ
مَثَلٍۘ فَاَبٰٓى اَكْثَرُ النَّاسِ اِلَّا كُفُورًا ﴿٨٩﴾ وَقَالُوا
لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْاَرْضِ
يَنْبُوعًاۙ ﴿٩٠﴾ اَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ
وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْاَنْهَارَ خِلَالَهَا تَفْج۪يرًاۙ ﴿٩١﴾
اَوْ تُسْقِطَ السَّمَٓاءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا
اَوْ تَأْتِىَ بِاللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ قَب۪يلًاۙ ﴿٩٢﴾ اَوْ يَكُونَ
لَكَ بَيْتٌ مِنْ زُخْرُفٍ اَوْ تَرْقٰى فِى السَّمَٓاءِۜ
وَلَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتّٰى تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا
نَقْرَؤُهُۜ قُلْ سُبْحَانَ رَبّ۪ى هَلْ كُنْتُ اِلَّا بَشَرًا
رَسُولًا ﴿٩٣﴾ وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنْ يُؤْمِنُٓوا اِذْ
جَٓاءَهُمُ الْهُدٰٓى اِلَّٓا اَنْ قَالُٓوا اَبَعَثَ اللّٰهُ بَشَرًا
رَسُولًا ﴿٩٤﴾ قُلْ لَوْ كَانَ فِى الْاَرْضِ مَلٰٓئِكَةٌ
يَمْشُونَ مُطْمَئِنّ۪ينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَٓاءِ
مَلَكًا رَسُولًا ﴿٩٥﴾ قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ شَه۪يدًا بَيْن۪ى
وَبَيْنَكُمْۜ اِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِه۪ خَب۪يرًا بَص۪يرًا ﴿٩٦﴾

89 Doğrusu Biz bu Kur'an'da, (hakikati) insanlara her tür dolaylı anlatım tarzını kullanarak farklı açılardan açıklamışızdır.[114] Buna rağmen insanların çoğunun yüz çevirmesi, kat be kat nankörlükten başka bir şey değildir.[115]

90 Nitekim demişlerdi ki: "(Ey Muhammed!) Bize yerden kaynak fışkırtmadıkça sana asla inanmayacağız. 91 Veya senin hurma ağaçlarıyla ve asmalarla dolu bir bahçen olmalı; dahası onların arasından gürül gürül ırmaklar çağlatmalısın. 92 Ya da sürekli iddia ettiğin gibi göğü başımızda paralamalı[116] ve nihayet Allah'ı ve melekleri getirip karşımıza dikmelisin. 93 Veyahut da senin altından bir köşkün olmalı ya da semaya çıkmalısın; fakat semaya çıkman durumunda (dahi) oradan bize okuyacağımız bir kitap indirmedikçe yine de sana inanmayacağız."

De ki: "Kudret ve yüceliğinde sınır bulunmayan sadece Rabbimdir; ben, fânî bir elçiden başka neyim ki?"

94 İşte, kendilerine doğru yol bilgisi geldiği zaman insanları ona inanmaktan alıkoyan şey, sadece şöyle akıl yürütmeleriydi: "Ne yani, şimdi Allah fânî bir insanı mı elçi olarak gönderdi?"

95 Onlara de ki: "Eğer yeryüzünde salına salına dolaşanlar melekler olsaydı, elbet Biz de onlara elçi olarak gökten bir melek indirirdik."

96 De ki: "Benimle sizin aranızda (bütün bu olan bitenlere) şahit olarak Allah yeter: Çünkü O kullarıyla ilgili her habere (daha kaynağında) vâkıf olan, onların her hâlini bizzat görendir."

114 Krş: 18:54, not 1 ve 39:27.

115 *Kefûru* çevirimiz için bkz: Âyet 70, not 90. Fe'ûl kalıbı hem etken hem edilgendir. Şöyle açılabilir: "Allah'a nankörlük yaptığı için insanların nankörlüğüne uğrayan.."

116 Bu küstahça ve meydan okuyucu taleplerle, benzer bir ilâhî tehdidi içeren 34:9 arasındaki bağlantı hayli dikkat çekicidir (Krş: 52:7-16).

97 Nitekim, her kime Allah rehberlik etmişse, işte odur doğru yola ulaşan; kimi de sapıklığa terk etmişse, artık böylelerini O'na karşı savunacak evliya bulamazsın. Ve Biz Kıyamet Günü onları (dehşetten kararmış olan) yüzleri yerde, (hakikati) görmez, işitmez ve söylemez birileri olarak toplayacağız; varış yerleri, cehennem olacaktır; ne zaman yatışır gibi olsa, kavurucu alevini tekrar kışkırtacağız.

98 Bu onların, Bizim âyetlerimizi inkârda ısrar etmelerinin ve "Ne yani, şimdi biz kemiğe, toza-toprağa karıştıktan sonra yepyeni bir yaratılışla tekrar mı diriltileceğiz?" demelerinin bir karşılığı olacak.

99 Ne yani, gökleri ve yeri yaratan Allah'ın, onları kendi sûretleri üzere yeniden yaratacak güce[117] sahip olduğunu, yine onlar için bir gün sona ereceğinde hiçbir kuşku bulunmayan sınırlı bir süre takdir etmiş bulunduğunu hâlâ görmediler mi?

Fakat şu da var ki, zalimler, zirvesine ulaştıkları nankörlükten başka her (iyi) şeyden yüz çevirirler.

100 De ki: "Eğer benim Rabbimin rahmet hazinelerine siz sahip olsaydınız, o zaman harcanıp tükenir korkusuyla kesinlikle onlara sımsıkı sarılırdınız: zira insanoğlu oldum olası pek hasistir.

وَمَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِۚ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَنْ
تَجِدَ لَهُمْ اَوْلِيَٓاءَ مِنْ دُونِه۪ۜ وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ عَلٰى وُجُوهِهِمْ عُمْيًا وَبُكْمًا وَصُمًّاۜ
مَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُۜ كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنَاهُمْ سَعِيرًا
(97) ذٰلِكَ جَزَٓاؤُ۬هُمْ بِاَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاٰيَاتِنَا وَقَالُٓوا
ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا
جَد۪يدًا (98) اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذ۪ى خَلَقَ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ قَادِرٌ عَلٰٓى اَنْ يَخْلُقَ
مِثْلَهُمْ وَجَعَلَ لَهُمْ اَجَلًا لَا رَيْبَ ف۪يهِۜ فَاَبَى
الظَّالِمُونَ اِلَّا كُفُورًا (99) قُلْ لَوْ اَنْتُمْ تَمْلِكُونَ
خَزَٓائِنَ رَحْمَةِ رَبّ۪ٓى اِذًا لَاَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ
الْاِنْفَاقِۜ وَكَانَ الْاِنْسَانُ قَتُورًا (100)

---

117 Veya: "onların benzerini yaratacak güce.." Tercih ettiğimiz anlam, bir önceki âyetle konu bütünlüğü arz etmekte, yeniden dirilişi inkâr edenleri reddetmektedir. Alternatif anlam ise, "Eğer tercih ederse sizi topyekûn ortadan kaldırır, yerinize yepyeni bir varlık türü getirir" (14:19); ya da "sizin yerinize başka bir toplum getirir" (9:39) gibi âyetlerde vurgulanan kökten yenileme ve değiştirmeye işaret etmektedir.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسٰى تِسْعَ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ فَسْـَٔلْ
بَنٖٓى اِسْرَٓائٖلَ اِذْ جَٓاءَهُمْ فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ اِنّٖى
لَاَظُنُّكَ يَا مُوسٰى مَسْحُورًا ﴿١٠١﴾ قَالَ لَقَدْ
عَلِمْتَ مَٓا اَنْزَلَ هٰٓؤُلَٓاءِ اِلَّا رَبُّ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ بَصَٓائِرَ وَاِنّٖى لَاَظُنُّكَ يَا فِرْعَوْنُ
مَثْبُورًا ﴿١٠٢﴾ فَاَرَادَ اَنْ يَسْتَفِزَّهُمْ مِنَ الْاَرْضِ
فَاَغْرَقْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ جَمٖيعًا ﴿١٠٣﴾ وَقُلْنَا مِنْ بَعْدِهٖ
لِبَنٖٓى اِسْرَٓائٖلَ اسْكُنُوا الْاَرْضَ فَاِذَا جَٓاءَ
وَعْدُ الْاٰخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفٖيفًا ﴿١٠٤﴾

101 DOĞRUSU Biz Musa'ya, (Risaletinin)
apaçık belgeleri olan dokuz[118] mucizevî
kanıt[119] verdik. İstersen sor İsrâiloğulları-
na; (Musa) onlara geldiğinde, Firavun ona
"Gerçek şu ki, ben senin sihirlenmiş biri
olduğunu zannediyorum!" demişti.
102 (Musa) dedi ki: "Doğrusu (muha-
tabına) basiret kazandıran bu (vahyi),[120]
göklerin ve yerin Rabbi dışında kimse-
nin indiremeyeceğini sen de çok iyi bili-
yorsun; ve ben de ey Firavun, senin artık
iyice tükenip bittiğini zannediyorum!"
103 Nihayet (Firavun), onların kökü-
nü yeryüzünden kazımaya karar verdi.
Bunun üzerine Biz de onu ve onunla
birlikte olan herkesi boğup attık. **104**
Derken onların ardından İsrâiloğulları-
na "(Artık) yurd(unuz)a güvenlik içinde
yerleşin!" dedik; "fakat âhirete ilişkin
vaad gerçekleştiği zaman, sizi parçası
olduğunuz (insanlıkla) bir araya geti-
receğimizi de (olup-bitmiş bir iş gibi
kesin bilin)!"[121]

118 Bu dokuz 'âyet' İsrailoğulları Mısır'dan çıktıktan sonra gelen ilâhî talimatlar olamayacağına göre, vahyi destekleyen vahiy dışı mucizevî deliller olması makul tek seçenektir. Çünkü bir sonraki âyette (ve 27:12'de), Hz. Musa'nın Firavun ve toplumuna risaletinin delilleri olan bu dokuz âyetle gittiği belirtilmektedir. Kaldı ki, ilâhî talimatların muhatabı sadece Firavun ve toplumu değil, asıl İsrâiloğullarıydı. Bu dokuz rakamını lafzen alanlar, 7:133'te sayılan tufan, çekirge, kurbağa, zararlı böcekler ve kan (kırmızı su)'dan oluşan beş mucizevî âfete, Hz. Musa'ya verilen âsâ, beyaz el (yed-i beyzâ), suyun yarılması, kayadan su fışkırması gibi diğer mucizeleri de ekleyerek dokuz rakamına ulaşmışlardır. A'râf 133'te sayılan beş musibet, 132. âyette geçen *âyet*ten yola çıkarak, "mucize" diye adlandırılabilir. Fakat onun yerine, "mucize" denilmeye daha layık olan şu hususlar da konulabilir: 1) Hz. Musa'nın Rabbiyle konuşması (7:143). 2) Men ve selva verilmesi. 3) Sıcaktan bunalan kavmin gölgelenmesi. 4) Rabbinin dağa tecelli etmesi (7:143). 5) Kazanacağının vaat edilmesi (28:35). Fakat buradaki "dokuz"un "bir çok" ya da "çeşitli" anlamına kinaye olması da mümkündür.

119 *Âyâtin beyyinâtin* tamlamasının anahtarı olan *beyyine*, "gözlemlenebilen kanıt ve belge" demektir. Önceki peygamberlerin risaletlerini doğrulayan dışardan bir "kanıt" ve "belge" olduğu için bu isim verilmiştir. Musa'ya olduğu gibi İsa'ya da "apaçık kanıtlar" verilmiş (2:87), bunların niteliği ise Âl-i İmran 49'da dile getirilmiştir. Metinde geçen âyât'ı, inkârcı muhataplar olağanüstü niteliklerinden dolayı hep "sihir" olarak algılamışlardır. İnsanlık aklının tekâmül ettiği bir zamanda tüm insanlığa gönderilen son peygambere verilen "apaçık kanıtlar", öncekiler gibi vahiy dışında değil vahiy içinde yer almıştır (10:15 ve 46:7). Bunlar Kur'an'da yer alan gayba ilişkin âyetlerdir ve inkârcı ilk muhataplar da, söz konusu âyetlere "sihir" ithamında bulunmuşlardır (46:7).

120 Nüzûlde ilk geçtiği yer olan A'raf 203'te açıkladığımız *besâir, mubsıraten*den farklı olarak (Bkz: 17:59, not 75) kullanıldığı hemen tüm yerlerde (7:203; 28:43; 45:20) risaletin nedeni olan vahye, özellikle de onun muhatabını inşâ edici özne oluşuna (*huden ve rahmeten*) dikkat çeker.

121 Parantez içi açıklamamız, *ci'nâ* mazi fiilinin vurgusuna dayanır.

105 BİZ bu (vahyi) mutlak gerçeğe bir atıf olarak indirdik ve o da kaynağından indiği (gibi) aslî gerçekliğiyle (muhatabına) ulaştı;[122] nitekim Biz seni, sadece müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik. **106** Ayrıca onu hep okunan bir Kur'an kılmak için bölüm bölüm açıkladık (ki), üzerinde dura dura onu insanlara okuyasın;[123] çünkü Biz de onu, (hayata geçirsinler) diye dura dura, parça parça indirmiştik. **107** (Artık) de ki: "Ona ister inanın, ister inanmayın!"

Gerçek şu ki, daha önceden bilgi ve bilginin amacını kavrama yeteneğiyle donatılmış olanlar, kendilerine (âyetlerimiz) okunduğu zaman, derhal çeneleri üzerine yere kapanırlar **108** ve derler ki: "Kudret ve yüceliğine pâyân olmayan Rabbimizin şanı ne yücedir! İşte Rabbimizin sözü kesin olarak gerçekleşmiş bulunuyor!"[124]

109 İşte onlar gözyaşları içinde çeneleri üzere böyle yere kapanıyorlar ve bu (duyarlıkları) onların Allah'a olan saygılarını artırıyor.

وَبِالْحَقِّ اَنْزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَۜ وَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ
اِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذ۪يرًاۢ ﴿١٠٥﴾ وَقُرْاٰنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَاَهُ
عَلَى النَّاسِ عَلٰى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْز۪يلًا ﴿١٠٦﴾
قُلْ اٰمِنُوا بِه۪ٓ اَوْ لَا تُؤْمِنُواۜ اِنَّ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا
الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِه۪ٓ اِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ
لِلْاَذْقَانِ سُجَّدًاۙ ﴿١٠٧﴾ وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبِّنَٓا اِنْ
كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا ﴿١٠٨﴾ وَيَخِرُّونَ لِلْاَذْقَانِ
يَبْكُونَ وَيَز۪يدُهُمْ خُشُوعًا ﴿١٠٩﴾

122 Lafzen: "Biz onu hak ile indirdik, o da hak ile indi". Ebu Ali el-Fârisî, *bi'l-hakk*daki *bâ* edatına *mea* (birlikte) manası verir (Râzî). Bu durumda anlam "Biz onu gerçek bir içerikle *birlikte* indirdik..." olur. Doğrusu, vahyi niteleyen *el-hakk* kelimeleri (Msl: 6:73; 10:82; 46:7), vahyin kaynağına ve onun taşıyıcısı olan risalet kurumuna yönelik kuşkuları red anlamı taşır. Dilciler Arapça'daki *el-hakk* ile *hakîkat* arasında fark görmüşlerdir. "İnsanın üzerine titremesi gereken şey" için kullanılan *hakîkat*, "gerçek" gibi iyi için de kötü için de kullanılırken, *el-hakk* sadece iyi için kullanılır (*Furûk*, s. 36).

123 Kur'an ile ilgili lügavî bir açıklama için bkz: 10:15 ve 25:30, ilgili notlar.

124 Zımnen: Allah'ın insanla konuşmasının ne muhteşem bir imkân olduğunu fark eden birine düşen, O'nun huzurunda secdeye kapanmaktır. Âyette kesinleştiği ifade buyurulan "Rabbimizin sözü" Hz. Peygamber'in gönderileceği müjdesidir. "Müjde" anlamına gelen *İncil*'in müjdelediği odur. Onun İncil'de "Ahmed" olarak müjdelendiğini Kur'an haber verir (61:6). Luka İncili'ndeki *evdokia* kelimesinin İncil'in orijinal dili olan Âramca'daki karşılığı "Ahmed" olarak tesbit edilmiştir (bkz: 61:6, not 10). Hz. Peygamber'in Tevrat ve İncil'de müjdelendiği A'râf 157'de de dile getirilir.

قُلِ ادْعُوا اللّٰهَ اَوِ ادْعُوا الرَّحْمٰنَۜ اَيًّا مَا تَدْعُوا
فَلَهُ الْاَسْمَٓاءُ الْحُسْنٰىۚ وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ
وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيلًا ﴿١١٠﴾
وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذ۪ي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ
لَهُ شَر۪يكٌ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ
الذُّلِّ وَكَبِّرْهُ تَكْب۪يرًا ﴿١١١﴾

110 De ki: "İster Allah diye dua edin, ister Rahman diye:[125] O'na hangi biriyle dua ederseniz edin, ama unutmayın ki en güzel nitelikler ve tüm mükemmellikler O'na mahsustur!"

İmdi (ey muhatap), sen de yalvarıp yakarırken ne sesini aşırı yükselt, ne de aşırı kıs; bu ikisi arasında dengeli bir yol tut;[126] **111** ve de ki: "Övgülerin tamamı (kendisi için) çocuk edinmeyen, mutlak otoritesinde O'na ortak olacak hiçbir varlık bulunmayan, güçsüzlük ve düşkünlükten dolayı bir yâr ve yardımcıya ihtiyaç duymayan Allah'a aittir!"

Nihayet, sınırsız büyüklüğünü anarak O'nun ululuğunu ikrar et![127]

---

125 İsim ve sıfat birbirinin yerine öneriliyor. "Allah" ismi, diğer tüm esmayı kendine sıfat olarak alır ve tüm sıfatlar Allah ismini niteler. Fakat bu Rahmân isminin sıfatlar arasındaki ayrıcalığını görmeye engel değildir. Zira Rahmân Allah'ın zâtına ait rahmeti niteler, Rahîm ise fiiline ait rahmeti. Zâtî olanın tecellisi eşyanın cevherine, fiilî olanın tecellisi eşyanın fiiline dönüktür. Ayrıca burada zımnen Rahmân ismine karşı inkârcı muhatapların anlaşılması zor tavırları reddedilmektedir.

126 İbn Abbas bu âyeti şöyle yorumlar: Hz. Peygamber Mekke'de gizlenirdi. Müşrikler Kur'an'ı işittiklerinde küfrederlerdi. Bunun üzerine Allah bu âyeti indirdi (Buhari, *Tevhîd* 34; Müslim, *Salât* 145).

127 Zımnen: Ey insan! Unutma ki O'nun senden zâtını yüceltmeni istemesi, sana ikramıdır! Zira O, zaten kimsenin yüceltemeyeceği kadar yücedir. Yüceler yücesi Allah senden zâtını yüceltmeni istiyorsa, bunun tek sebebi vardır: Seni yüceltmek ve sana değer verdiğini göstermek!

18. KEHF SÛRESİ

Sûre "mağara" anlamına gelen Kehf adını, 13-20. âyetlerde anlatılan Ashab-ı Kehf (Mağara Arkadaşları) kıssasından alır. Daha indiği andan itibaren bu adla anılmıştır.

Sûre Mekke döneminin son yıllarında, Mekkeli müşriklerin Medine Yahudilerinden, Hz. Muhammed'in peygamberliğine karşı kullanacak koz istemeleri üzerine inmiştir. İlk tertiplerde Ğâşiye-Nahl, Cabir tertibinde ise Ğâşiye-Şûrâ arasında yer alır. Bu veriler ışığında boykot sonrasına yerleştirilmelidir. Peygamberliğin 10 veya 11. yıllarına tarihlendirilebilir.

Sûrenin ana konusu, Allah-insan arasındaki ilişkinin çift kutuplu tabiatıdır. Bir yandan yaratan-yaratılan arasındaki mahiyet farkına vurgu yapılırken, öte yandan insanın Rabbine olan varoluşsal ihtiyacı dile getirilir. Bu nedenle sûre, varlığın zirvesi olan Allah'ın mutlaklığıyla söze başlar, peygamberlerin zirvesi Hz. Muhammed'in beşerî tabiatıyla son bulur.

İçerdiği kıssa ve mesellerle, Kur'an'daki sûreler içerisinde sembolik dili ve simgesel anlatımıyla dikkat çeker. Sûrede Kehf kıssası (13-20), zengin-yoksul meseli (32-44), Âdem-İblis kıssası (50-53), Musa-Bilge Kul meseli (60-82) ve Zülkarneyn meseli (83-98) yer alır.

Ashab-ı Kehf kıssası, varoluşun iki kutbu olan hayat ve ölümün mahiyetine dikkat çeker. "Bozulmuş bir toplum içinde direnerek mi yaşamalı, yoksa toplumu terk mi etmeli?" sorusuna cevap teşkil eder. Zımnen der ki: İmanı yaşayacak bir mağaralık yeriniz varsa korkmayın. Zengin-yoksul meseli, varsıllığın ve yoksulluğun mahiyetine dikkat çeker. Âdem-İblis kıssası, iyinin ve kötünün mahiyeti sorununu ele alır. Sembolik dilin zirvesi olan Musa-Bilge Kul meseli, nicelik ve niteliğin, zâhir ve bâtının, bilgi ve hikmetin (Bkz. 82. âyet) mahiyetini ele alır. Zülkarneyn meseli, maddî iktidar-manevî bilgelik bağının ve yerellik-evrensellik dengesinin değerini işler.

Kıssa ve meselleriyle bu sûrenin hedefi, varlığın çift kutuplu tabiatına ve zıtların içtimasına dikkat çekmektir. Bu yolla insanda eşyanın çift boyutluluğunu göz ardı etmeyen dengeli bir tasavvur inşâ etmeyi amaçlar.

İnsanın hayatı, bilgisi ve iktidarı geçici, sınırlı ve görecedir. Allah'ın hayatı, bilgisi ve iktidarı kalıcı, sınırsız ve mutlaktır. O hâlde insana düşen şudur: "Artık kim Rabbin(in rahmetin)e kavuşmayı umuyorsa, işte o salih ameller işlesin ve Rabbine kulluk ederken hiç kimseyi O'na ortak koşmasın!" (110)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذ۪ٓي اَنْزَلَ عَلٰى عَبْدِهِ الْكِتَابَ
وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا (1) قَيِّمًا لِيُنْذِرَ بَأْسًا
شَد۪يدًا مِنْ لَدُنْهُ وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِن۪ينَ الَّذ۪ينَ
يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ اَجْرًا حَسَنًاۙ
(2) مَاكِث۪ينَ ف۪يهِ اَبَدًاۙ (3) وَيُنْذِرَ الَّذ۪ينَ
قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًاۗ (4) مَا لَهُمْ بِه۪ مِنْ
عِلْمٍ وَلَا لِاٰبَٓائِهِمْۜ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ
اَفْوَاهِهِمْۜ اِنْ يَقُولُونَ اِلَّا كَذِبًا (5) فَلَعَلَّكَ
بَاخِعٌ نَفْسَكَ عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ اِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا
بِهٰذَا الْحَد۪يثِ اَسَفًا (6)

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 ÖVGÜ tamamıyla kuluna İlâhî mesajı indiren ve onda hiçbir çarpıklığa yer vermeyen Allah'a mahsustur.[1] 2 (Aksine onu) dosdoğru ve dolambaçsız (kıldı) ki, (inkârcıları) kendi katından gelecek şiddetli bir cezayla uyarsın; yararlı ve erdemli davranan mü'minlere de kendilerini bekleyen güzel bir karşılığı müjdelesin: 3 içinde ebedî kalacakları (bir karşılığı)...

4 Özellikle de "Allah çocuk edindi" diyen kimseleri uyarsın... 5 (Kaldı ki) ne onlar ne de ataları,[2] bu konuda[3] (sahih) bir bilgiye sahip değildirler;[4] ağızlarından öylesine çıkmış pek dehşet bir söz bu: onlar bunu demekle sadece yalan söylemiş oluyorlar.

6 Hal böyleyken demek sen kalkıp, -bu hitaba inanmamaları durumunda- onların verdiği tepkiler üzerine kızıp kendini helâke sürükleyeceksin.[5]

1 Vahyin Bakara sûresinin 2. âyetinde dile gelen "hiçbir kuşkuya yer olmayan" niteliğine ya da Nisa sûresinin 82. âyetinde ifade edilen tutarsızlık ve çelişkiden uzak oluşuna bir atıf. Mushaf sıralamasında hemen öncesinde yer alan İsra sûresinin 105. âyetinde dile gelen "kaynağından indiği gibi" korunmuşluğu gerçeğini de bunlara ilave edebiliriz.

2 Lafzen: "Babaları.." (Krş: Elmalılı). Müşrikler 2. âyette uyarıldığına göre, burada kastedilenlerin Hıristiyanlar olması da mümkündür. Şöyle ki: 1) Mekke'de hatırı sayılır sayıda köle-işçi statüsünde Hıristiyan zanaatkar grubu vardı. 2) Kelbî'nin *Mesâlibu'l-Arab*'ında tek tek saydığı gibi, Mekke'de Roma, Habeş ve Nabat asıllı Hıristiyan annelerin çocukları vardı. 3) Mekke'de Hıristiyan devleti olan Lahmiler'in başkenti Hîre menşeli bir Hıristiyan batıniliğine (gnostisizm) müntesip 'zındıklar' vardı (Kelbî). 4) Her hac mevsiminde Mekke'deki panayırların müdavimi olan Kinde, Beni Hanife gibi Hıristiyan Arap kabileleri vardı.

3 Zamir "Allah çocuk edindi" iddiasına ait olabileceği gibi, onların Allah hakkındaki bilgisizliklerini ifade ediyor da olabilir.

4 Vahiy her bilgiye değil, doğru bilgiye *'ilm* adını verir. Parantez içi açıklamamızın gerekçesi budur.

5 Bizim "onların verdiği tepkiler üzerine" karşılığını verdiğimiz *'ala âsârihim* ibâresi, bu uyarının içeriğini, benzer bir lafızla gelen Şu'arâ sûresinin 3. (ve 35:8) âyetinden farklılaştırıyor. Râzî bu ibâreyi açıklama sadedinde, birincinin ölümü ikincinin ölümüne neden olmuşsa bu durumda "Falanca, falancanın ölümü yüzünden (*'ala eseri..*) öldü" cümlesini örnek verir. Âyetin başındaki *le'alle* edatı da, 'ihtimal' bildiriminden çok 'kınama' vurgusu taşır. Bu âyet, "kendinizi kendi ellerinizle tehlikeye atmayın" (2:195) âyetinde olduğu gibi, yaygın bir yanlış anlamaya konu olmuş gözüküyor. Âyetteki kendini helâk etme nedeni, sadece onların imana ulaşmamış olmalarından dolayı duyulan üzüntüye bağlanamaz. Ondan daha fazla, inkârcı muhataplara duyulan kızgınlıkla ikinci bir Yûnus peygamber vakasına karşı peşinen uyarı anlamı taşır. *Esefâ*, Kur'an'da hem "hüzün" (12:84) hem de "kızgınlık" (7:150; 20:86) anlamında kullanılmıştır. Mücâhit bunu "telaş", Katâde ise "kızgınlık" olarak anlar (Taberî).

7 Gerçekten de Biz yeryüzünde bulunan şeyleri, onlardan hangisinin daha güzel davranacağını sınayalım diye oraya (cazibe katan) birer süs unsuru kıldık; 8 ama hiç şüphesiz yine Biz, (günü gelince) orada bulunan her şeyi kupkuru bir toprak haline çevirmeyi biliriz.[6]

9 YOKSA sen mağara arkadaşlarının[7] ve (onlar için yazılan) anıt kitabenin,[8] bizim (bütün bu) âyetlerimizden[9] daha mı ibret ve hayret verici olduğunu düşünüyorsun?

إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوَهُمْ
أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ﴿٧﴾ وَإِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا
صَعِيدًا جُرُزًا ﴿٨﴾ أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ
الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا ﴿٩﴾

6 Zımnen: Altın yaldızlı tenekeyi altın sanan, aldandığını bir gün fena halde anlayacaktır.

7 Mağara arkadaşları kıssası tefsirlerimizde ayrıntılı olarak anlatılır. En ayrıntılı anlatım Taberî'ye aittir. Öyle anlaşılıyor ki büyük müfessirimiz, bu konuda adını vermediği bir kaynağa istinat etmektedir. Bu kaynağın Efesli mağara arkadaşlarını anlatan bir Süryani kaynağı olması muhtemeldir. Yazarı Suruçlu James (d. 452) adlı bir Süryani papazdır. Eser bir şekilde Yunanca ve Latince tercümeler yoluyla Avrupalıların eline de geçmiştir. Bu kaynağı esas alan tefsirlerimize göre olayın özeti şudur: Efes'te (Ephesos-İzmir) Ay Tanrıçası Diana'ya tapılmaktadır. O dönemden kalma Hadrianus tapınağı halen ayaktadır. İmparator Decius (249-251) zamanında, yönetimin baskısından kaçan İsevî mü'minler, bir mağarada inançlarını yaşamaya karar verirler. Mucizevî olay bu sırada gerçekleşir. Mağaradakilerin uyanışı II. Teodosios dönemine (408-450) denk gelir. Amman yakınlarında 1963 yılında bulunan bir başka mağara daha vardır. Bir oda büyüklüğündeki bu mağarada 7+1 adet mezar vardır. Burası önce Bizans kilisesi yapılmış, bölgenin fethinden sonra da kilisenin kalıntıları üzerine mescid inşâ edilmiştir. Kazı sırasında bulunan Bizans dönemi sikkeleri ve mağaradakilere ait bazı eşyalar ile cesetlerin kalıntıları orada sergilenmektedir. Duvarlarına Latince yazılar ve kırmızı boyalı bir köpek resmi de nakşedilmiştir. Ayrıntılı olarak inceleme fırsatı bulduğumuz iki mağaradan Kur'an'ın tasvirine en uygun olanı kadim Rabîm köyündeki bu mağaradır. Çağdaş müfessir Hüseyin Tabatabâî'nin görüşü de budur. Ona göre bu olay Sezar Trajan'ın (98-117) İsevileri hain ilan edip görüldükleri yerde öldürülmeleri fermanını yayınlaması üzerine gerçekleşmiştir (*el-Mîzân*).

8 *Eshâbe'l-kehfi ve'r-rakîm* ibâresini "Mağara ve rakam/kitâbe arkadaşları" şeklinde de çevirebiliriz. Böyle bir çeviri, kesinlikle burada iki ayrı guruptan söz edildiği anlamına gelemez. Çünkü burada kıssası anlatılan sadece bir gurup insandır. Bu durumda "mağara" ve "yazı"yı kıssanın iki ortak unsuru olarak anlamak gerekecektir. Mağara, paylaştıkları ortak mekândır; bu açık. O halde "yazıyı" ortak uğraşları, meşgaleleri olarak yorumlamak gerekecektir. Bu yoruma uygun düştüğü için bazı müfessirler, bu yüzyılda keşfedilen Lût Gölü kıyısındaki Yahudiliğin Esseni (Kumran) cemaatine mensup zahitlerin yaşadıkları mağaralar ve yazdıkları tomarlarla bu âyetteki "Mağara ve yazı Arkadaşları" ibâresi arasında bağlantı kurmuşlardır (Bkz: Esed). Fakat, bu olayın anlatıldığı pasajda açıkça ölümden sonra dirilişe ilişkin olağanüstü bir olay nakledilmektedir. Dahası, 21. âyette onların üzerine "anıtsal bir kitabe" dikme teklifi de açıkça yer almaktadır. Tercihimizin gerekçesi budur. Bu âyetlerin nüzul sebebi olarak gösterilen Yahudilerin üç sorusu rivayeti, hem senet hem metin açısından güvenilmezdir (Bkz: Elmalılı).

9 Yani: Hemen önceki âyetlerde anlatılan türden yeryüzünün her bahar mevsiminde bin bir türlü süs ve bezekle donatılıp kış gelince de ölüme yatması ve bununla adeta her yıl bir kıyamet provasının icra edilmesinden daha mı şaşırtıcı? Burada, hayat ve ölüm gerçeğini anlamak için uzağa gitmeye gerek olmadığı, insanın hemen yanıbaşında bu çift kutuplu gerçeği hatırlatacak bir çok mucizevî olayın her an cereyan ettiği gerçeği dile getiriliyor.

إِذْ اَوَى الْفِتْيَةُ اِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوا رَبَّنَا اٰتِنَا
مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا
﴿١٠﴾ فَضَرَبْنَا عَلٰى اٰذَانِهِمْ فِي الْكَهْفِ سِنِينَ
عَدَدًا ﴿١١﴾ ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لِنَعْلَمَ اَيُّ الْحِزْبَيْنِ
اَحْصٰى لِمَا لَبِثُوا اَمَدًا ﴿١٢﴾ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ
نَبَاَهُمْ بِالْحَقِّ

10 Hani, zamanın birinde o gençler mağaraya sığınmışlar ve "Rabbimiz!" demişlerdi, "Bize yüce katından bir rahmet bahşet ve bizi içine düştüğümüz şu durumdan dolayı doğru (sonuca) ulaştıracak bir bilinçle donat!"[10]

11 Bunun üzerine Biz de kulaklarına, yıllar boyu onları (dış dünyaya) kapatan bir (mühür) vurduk. **12** Sonra onları dirilttik[11] ki, geçip giden süreci iki guruptan[12] hangisinin (olayı hakikate uygun bir bakış açısıyla) değerlendirdiğini[13] belirleyelim.[14]

13 Sana onların haberini, sahih bir amaca uygun olarak[15] Biz aktarıyoruz:[16] ->

---

10 *er-Raşed* ve *er-ruşd*, "doğru yol tutturma" anlamında, "sapma ve şaşırmanın" mukabilidir. Doğruyu bulacak bir bilgi ve yolun amacını kavrayacak bir bilinç sahibi olmayı ifade eder. (*Mekâyîs*).

11 Ya da: "(dış dünyaya yeniden) gönderdik". *Be'asnâ* fiili mecazî anlamda "uyandırdık" şeklinde anlaşılmıştır. Fakat ilginçtir ki bu kıssanın geçtiği âyetlerde "uyku" (*nevm*) kökenli bir kelimeye hiç yer verilmez. Kur'an'da, yine hayat ve ölümün mahiyetine ilişkin olarak anlatılan buna benzer bir kıssada, Allah'ın 100 yıl öldürdükten sonra dirilttiği bir şahsın olayı anlatılır (2:259). Orada da olay aynı tema etrafında, aynı anahtar kavramlarla işlenir. Dikkate değer olan, söz konusu olayın kahramanının hayata dönüşünün de bu âyette olduğu gibi *ba's* ile ifade edilmesidir.

12 Bu "iki gurup", 21. âyette birbirine zıt iki farklı algılama tarzını yansıtan taraflar olsa gerektir. Söz konusu âyette iki taraf da, bu olayın ardından kendi bakış açılarına ve algı tarzlarına göre değerlendirmede bulunmuşlardı. Devamında bunlardan biri muteber addedilirken, diğer bakış açısı olumsuzlanmıştı.

13 *Ahsâ*, gerçek bir çok anlamlı kelimedir ve "saymak, hafızaya kaydetmek, saygı duymak, değer vermek, anlamak, anlamlandırmak, dinlemek, değerlendirmek, bilince katmak, ders çıkarmak, hayata aktarmak" gibi anlamlara gelir (*Lisân* ve *Tâc*). Hemen belirtelim ki, biz tercümemizde ahsâ'yı, ism-i tafdil olarak değil geçmiş zaman fiili olarak aldık (Zemahşerî ve Râzî).

14 Veya: "Bilelim diye". Âyetteki *li-na'leme* ibâresi, Allah'ın mutlak bilgisi göz önünde tutularak, fiil "bilmek" anlamına gelen *'ilm* değil de, "işaret, belge, gösterge" anlamına gelen *'alem* mastarına bina edilmelidir. Bu takdirde anlam; "belirlemek, göstermek, belirtmek" olur (Gerekçe için bkz: 2:143, not 274. Ayrıca krş: 3:142; 18:7; 47:31).

15 Veya: "mutlak hakikate atıfla" (Tercihimiz için bkz: Keşşaf; *bi'l-ğaradı's-sahih*, 5:27'nin tefsirinde). *Bi'l-hak*, yalınkat anlamda "bütün gerçeğiyle" ya da "aslına uygun olarak" veya "gerçekleşmiş haliyle". Bir çoğu muhatapları tarafından efsaneleşmiş haliyle de olsa bilinen bu kıssa ve mesellere vahyin katkısı, onlar hakkındaki tarihsel malumatı düzeltmeye indirgenemez. Vahyin asıl katkısı, bu kıssa ve mesellerin hangi ebedî gerçeğe ve değişmez hakikate atıf olduğunu, yani kıssadan alınacak "hisse"yi göstermektir. Bu sûretle Kur'an'ın bütün kıssa ve meselleri anlatmaktaki asıl amacının tarihî bilgi vermekten çok öte, ahlâkî ders çıkarmak ve ibret almak olduğu açıktır. Başta bu kıssa olmak üzere, Âdem, Habil ve Kabil, Yusuf, Musa ve Harun, Süleyman ve Belkıs, Hârût ve Mârût gibi bir çok kıssa, Yahudi dinî metinlerinde de ele alınır. Fakat bu kıssaları Kur'an'ın ele alış tarzıyla söz konusu metinlerin ele alış tarzı arasında öze ilişkin dikkat çekici bir fark vardır (Msl. bkz: Sûre 12, giriş). Bu fark, Kur'an'ın bu kıssaları ebedî hakikate bir atıf olarak nakledip, onları kimi zaman kendisinden ahlâkî dersler çıkarılması gereken birer 'ibret vesikası', kimi zaman da 'örneklik simgesi' olarak takdim etmesidir (Krş: 7:176; 12:111 ve 11:120).

16 *Kıssa*ya verdiğimiz "aktarma" anlamı için bkz: 12:3, not 5.

اِنَّهُمْ فِتْيَةٌ اٰمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًىۗ ﴿١٣﴾
وَرَبَطْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا
رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ لَنْ نَدْعُوَا مِنْ دُونِهٖٓ
اِلٰهًا لَقَدْ قُلْنَٓا اِذًا شَطَطًا ﴿١٤﴾ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ قَوْمُنَا
اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهٖٓ اٰلِهَةًۜ لَوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِمْ
بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍۜ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى
اللّٰهِ كَذِبًاۜ ﴿١٥﴾ وَاِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ
اِلَّا اللّٰهَ فَأْوُٓا اِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ
مِنْ رَحْمَتِهٖ وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ اَمْرِكُمْ مِرْفَقًا ﴿١٦﴾
وَتَرَى الشَّمْسَ اِذَا طَلَعَتْ تَزَاوَرُ عَنْ كَهْفِهِمْ
ذَاتَ الْيَمِينِ وَاِذَا غَرَبَتْ تَقْرِضُهُمْ ذَاتَ
الشِّمَالِ وَهُمْ فٖى فَجْوَةٍ مِنْهُۜ ذٰلِكَ مِنْ اٰيَاتِ
اللّٰهِۜ مَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِۚ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَنْ
تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُرْشِدًا ﴿١٧﴾

<- Şu bir gerçek ki, onlar Rablerine iman etmiş gençlerdi;[17] ve Biz de onların doğru yolda olma bilincini artırmış **14** ve yüreklerini (imanda) sabit kılmıştık. (Küfre) başkaldırdıkları zaman (aralarında) şöyle konuşmuşlardı: "Bizim Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir! Asla O'nu bırakıp da, ilâh diye başkalarına kulluk etmeyiz! Hadi böyle dedik diyelim, işte o zaman haktan uzaklaşıp haddi aşmış oluruz. **15** İşte bizim kavmimiz olacak şu güruh, tuttular O'ndan başkalarını ilâh edindiler; oysa ki onların bu konuda yaptırım gücü olan ikna edici bir delil[18] getirmeleri gerekmiyor muydu? Şu halde, kendi uydurduğu yalanı Allah'a isnat edenden daha zalim biri olabilir mi?**16** İmdi, madem siz onlardan ve Allah dışında taptıkları her şeyden uzaklaştınız; o halde (şu) mağaraya sığının ki, Rabbiniz rahmetinden size bir pay ulaştırsın ve sizi (soylu) eyleminizden dolayı ihtiyaç duyduğunuz (maddî-manevî) donanıma[19] sahip kılsın."[20]

17 Ve onlar o mekânın geniş bir bölümünde bulunuyorlarken, sen, güneş doğarken onların mağarasını sağ tarafından teğet geçip gittiğini, batarken de sol tarafından teğet geçip gittiğini gözünde canlandırabilirsin: Allah'ın âyetlerinden biriydi bu. Allah kimi doğru yola yöneltirse, işte odur doğru yolu bulan; ama kimi de sapıklığa terk ederse, artık onun için ne bir velî, ne bir mürşit bulabilirsin.

---

17 *Fityetun*, "genç, delikanlı" anlamına gelen *fetâ* kökünden türetilir. Grubun azlığını (cemi kıllet) belirtmek için kullanılır. Buradan da anlaşılıyor ki bunlar az sayıda bir gurup gençti.

18 Zımnen: delil ve bilgiye dayanmayan inanç makbul değildir (*Sultân* için bkz: 17:65, not 86).

19 *Mirfak* (ya da *merfik*) "yararlanılan, destek alınan şey". Eylemin niteliğinden dolayı tam da "eyleme verilen maddî-manevî destek ve donanım" anlamını taşır.

20 Âyetin başındaki "toplumdan uzaklaşmayı" (*i'tezeltumûhum*) ifade eden kelimenin bir benzeri Tevbe sûresinin başındaki *beraet* (müşrik toplumdan teberri) ile bağıntılıdır. Birincisi sapmış topluma karşı pasif muhalefet sergilemeyi ifade ederken, ikincisi aktif muhalefet sergileyip alternatif oluşturmayı ifade eder (9:1).

وَتَحْسَبُهُمْ اَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ
الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ
ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ
مِنْهُمْ فِرَارًا وَلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُعْبًا ﴿١٨﴾ وَكَذٰلِكَ
بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَٓاءَلُوا بَيْنَهُمْ قَالَ قَٓائِلٌ مِنْهُمْ
كَمْ لَبِثْتُمْ قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ
قَالُوا رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ فَابْعَثُٓوا اَحَدَكُمْ
بِوَرِقِكُمْ هٰذِهٖٓ اِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنْظُرْ اَيُّهَٓا
اَزْكٰى طَعَامًا فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ
وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ اَحَدًا ﴿١٩﴾ اِنَّهُمْ اِنْ يَظْهَرُوا
عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوكُمْ اَوْ يُعِيدُوكُمْ فٖى مِلَّتِهِمْ
وَلَنْ تُفْلِحُٓوا اِذًا اَبَدًا ﴿٢٠﴾

18 Onlar (ölüm uykusuna) yattıkları[21] halde sen onları uyanık sanırdın;[22] dahası, Biz onları bir sağa bir sola döndürüp duruyorduk.[23] Köpekleri ise, girişte ön ayaklarını yaymış öylece duruyordu: Eğer onların üzerine çıkagelseydin, kesinlikle dönüp ardına bakmadan kaçardın; zira bu (manzara)dan dolayı içini bir ürperti kaplardı.

19 İşte durum böyleyken, onları hayata döndürdük; nihayet kendi aralarında (ne olup bittiğini) sormaya başladılar. İçlerinden birinin "Bu şekilde ne kadar kaldınız?" diye sorması üzerine, diğerleri "Bir gün ya da günün bir parçası kadar" diye cevap verdiler. (O anda söze giren) daha başkaları ise şöyle dedi: "Ne kadar kaldığınızı Rabbiniz çok daha iyi bilir. Şimdi (bunu bırakın) da, içinizden birini şu gümüş paralarla şehre gönderin; bir bakıversin, yiyeceklerden en temiz ve uygunu hangisiyse, size rızık olarak onu getirsin; fakat çok hassas davransın ve sakın sizin varlığınızı kimseye sezdirmesin! **20** Çünkü eğer onlar sizin varlığınızı öğrenirlerse, ya sizi öldüresiye taşlarlar, ya da sizi (zorla) kendi inançlarına döndürürler; o takdirde ise bir daha asla iflah olamazsınız."[24]

21 *Rukûd,* "uykuya yatmak" ya da mecazen "ölmeye yatmak". Kur'an'da aynı kökten türetilen *merkad,* "kabir" anlamında kullanılır (36:52). Unutmayalım ki bu mucizevî olay, ölümden sonra dirilişe bir örnek olarak gösterilir. Parantez içi açıklamamızın gerekçesi için bkz: Âyet 12, not 11.

22 Bir yoruma göre: "açık gözlerinden dolayı" (Râzî). Olayın Kur'an'daki anlatımı içerisinde uykuyla tek bağlantısı bu *eykâzan* (uyanık) kelimesidir ve bu da gerçek bir durumu değil, bir sanıyı, bir yanılsamayı ifade eder. Zaten "sanırdın" ile kastedilen budur.

23 Böylesine sıradışı bir olayda, çürümemesi için cesetlerin "Bir sağa bir sola döndürüldüğünün" dile getirilmesi dikkat çekicidir. Bütününe bakıldığında olağanüstülüğü ve mucizevî oluşu açık olan böylesi bir olayda, bu bütünü oluşturan parçaların tabiat yasalarına uygun olduğunun vurgulanması, Allah tarafından eşya için konular yasaların, yine O'nun tarafından gerçekleştirilen "mucizevî olaylar" (*âyât*) için de carî olduğunun dikkat çekici bir örneğidir.

24 Bu anlatımda ilk muhatapların üslubuna uygun olarak "kaldınız", "kaldığınızı", "içinizden", "gönderin", "sizin varlığınızı", "sizi", "kurtulamazsınız" şeklinde ikinci şahıs kipi kullanılan kelimeler; "kaldık", "kaldığımızı", "içimizden", "gönderelim", "bizim varlığımızı", "bizi", "kurtulamayız" şeklinde birinci çoğul kipi olarak anlaşılmalıdır.

وَكَذٰلِكَ اَعْثَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُٓوا اَنَّ وَعْدَ اللّٰهِ
حَقٌّ وَاَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيهَاۚ اِذْ يَتَنَازَعُونَ
بَيْنَهُمْ اَمْرَهُمْ فَقَالُوا ابْنُوا عَلَيْهِمْ بُنْيَاناًۜ
رَبُّهُمْ اَعْلَمُ بِهِمْۜ قَالَ الَّذٖينَ غَلَبُوا عَلٰٓى اَمْرِهِمْ
لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِمْ مَسْجِداً ﴿٢١﴾ سَيَقُولُونَ ثَلٰثَةٌ
رَابِعُهُمْ كَلْبُهُمْۚ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ
كَلْبُهُمْ رَجْماً بِالْغَيْبِۚ وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ
وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْۜ

21 İşte bu yöntemle[25] onların hikayesini (insanlara) aktardık ki, Allah'ın vaadinin bütünüyle gerçek olduğunu ve Son Saat'in gelip çatacağından kuşku duyulmaması gerektiğini bilip fark etsinler.

O zamanlar, (işin bu yanını bırakıp) onların eylemini aralarında tartışmaya başladılar. Onlardan bir kısmı "Onların hatırasına anıtsal bir kitabe dikin; onların gerçek konumunu Rableri daha iyi bilir" dediler. Onların yönetimini ellerine geçirmiş olan egemen sınıfa mensup[26] berikiler ise "(Kararımız) kesindir: onların üzerine ille de bir mabed yapılacaktır!" dediler.[27]

22 (Asırlar) sonra, bilinmeyen hakkında atıp tutma kabilinden, "Onlar üç kişiydiler dördüncüleri köpekleriydi" diyenler çıkacağı gibi, "Beş kişiydiler altıncıları köpekleriydi" diyenler de çıkacak; dahası "Yedi kişiydiler sekizincileri köpekleriydi" diyenler bile...[28]

25 Zımnen: hakikate atıf olan boyutlarını öne çıkarma yöntemiyle (13'ün *bi'l-hakka* dair notu).

26 *Ğalebû 'alâ emrihim* ibâresi açıkça yönetimi elinde bulunduran dinî ve siyasî sınıflara işaret etmektedir. Bu ibâre, *hum* (onlar) zamirinin Mağara arkadaşlarına gittiği varsayılarak, tamamen olumlu bir anlamda "Onların eylemlerini (bütün gerçeğiyle) kavrayanlar" şeklinde okunabileceği gibi, nötr bir anlamda "Berikiler aleyhine tartışmadan galip çıkanlar" şeklinde de okunabilir. Fakat, bu iki guruptan "onların durumunu Rableri daha iyi bilir" diyenler, bir sonraki âyette "bilinmeyen hakkında atıp tuttukları" için kınanlarlardan olmasa gerek. Aksine onlar, "Rabbim daha iyi bilir" (22) diyenlerdir. Berikiler ise, belli ki onların karşısında yer alan, "bilinmeyen hakkında atıp tutan" ve "Rabbim daha iyi bilir" demek yerine kendi noksan bilgilerini mutlaklaştırarak kestirip atanlardır. Putperest kültürle hatıraları henüz taze olan bu ikincilerin, azizlerini putlaştırma ve fetişleştirme süreçlerine, âyette bir îmâ var gibidir. Hz. Peygamber'in "Allah ... lanet etsin; onlar peygamberlerinin ve azizlerinin kabirlerini mescid edindiler" sözü de azar içeren bu îmânın amacıyla mutabakat halindedir.

27 Ephesos'ta (Efes) yapılan kazılarda Pion dağındaki Ashab-ı Kehf'e atfedilen mağaranın bulunduğu yerde, erken Bizans dönemine ait bir kilise kalıntısı günümüze kadar gelmiştir. Amman yakınlarındaki mağaranın olay sonrasında kilise olarak kullanıldığının kanıtları ise günümüz de bile hâlâ varlığını muhafaza etmektedir.

28 Bu âyet, kıssanın anlatılageldiği asırlar içerisinde menkıbevî bir niteliğe büründüğünü dile getirmektedir. Buna göre kıssa hakkında ayrıntıya giren her anlatım, bu âyetin devamında ifade buyurulduğu gibi, *recmen bi'l-ğayb* (bilinmeyen hakkında atıp tutma) olmaktan öte gitmeyecektir.

قُلْ رَبّ۪ٓي اَعْلَمُ بِعِدَّتِهِمْ مَا يَعْلَمُهُمْ اِلَّا قَل۪يلٌ
فَلَا تُمَارِ ف۪يهِمْ اِلَّا مِرَٓاءً ظَاهِرًاۖ وَلَا تَسْتَفْتِ
ف۪يهِمْ مِنْهُمْ اَحَدًا ﴿٢٢﴾ وَلَا تَقُولَنَّ لِشَايْءٍ اِنّ۪ي
فَاعِلٌ ذٰلِكَ غَدًاۙ ﴿٢٣﴾ اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُۘ وَاذْكُرْ
رَبَّكَ اِذَا نَس۪يتَ وَقُلْ عَسٰٓى اَنْ يَهْدِيَنِ رَبّ۪ي
لِاَقْرَبَ مِنْ هٰذَا رَشَدًا ﴿٢٤﴾ وَلَبِثُوا ف۪ي كَهْفِهِمْ
ثَلٰثَ مِائَةٍ س۪ن۪ينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا ﴿٢٥﴾ قُلِ اللّٰهُ
اَعْلَمُ بِمَا لَبِثُواۚ لَهُ غَيْبُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ
اَبْصِرْ بِه۪ وَاَسْمِعْۜ مَا لَهُمْ مِنْ دُونِه۪ مِنْ وَلِيٍّۘ
وَلَا يُشْرِكُ ف۪ي حُكْمِه۪ٓ اَحَدًا ﴿٢٦﴾

De ki: "Onların sayısını Rabbim daha iyi bilir! Onlar hakkında (gerçek) bilgiye sahip olanların sayısı çok azdır."

(Sen, ey muhatap!) O halde artık onlar hakkında, olayın görünen boyutunun dışına taşan bir tartışmaya girme; yine onlar hakkında, (bilinmeyen hakkında atıp tutan)[29] kimselere itibar edip de soru sorma!

23 Ve hiç bir şey için, "Ben bu işi yarın kesinlikle yaparım!" deme![30] **24** Ancak "Allah isterse (yapabilirim" de).[31] Ve bunu unuttuğun zaman hemen Rabbini hatırla ve de ki: "Umarım ki Rabbim beni bundan daha yakın (ve derinlikli) bir bilgi ve bilinç düzeyine eriştirir!"[32]

25 İmdi (kimileri) "Onlar mağaralarında üç yüz yıl kaldılar" (diye iddia ettiler); bir de bu sayıya (ay takvimine göre) dokuz yıl daha eklendi.[33]

26 De ki: "Onların ne kadar kaldığını Allah daha iyi bilir: Göklerin ve yerin gizli bilgisi O'na açık ve ayandır: O ne muhteşem bir gören, ne muhteşem bir işitendir! Onların, O'ndan başka yakın bir dostları bulunmamaktadır; zira o egemenlik ve otoritesine kimseyi ortak etmez.

---

29 Parantez içi açıklamamız, âyetin içerisinde yer almaktadır. Bu kimseler, bilgisi sahih ve sahici kaynaklara dayanmayan menkıbeci ve kıssacılar olsa gerektir.

30 Zımnen: Sakın Allah yokmuş gibi konuşayım deme!

31 Allah'ın hayata her an müdahil olduğu gerçeğine atıf. Burada bir şeyi söylemekten daha çok bir tasavvur inşâsı vardır. Zımnen: Allah'tan bağımsız bir hayat alanı olmadığını hiç aklından çıkarma ve kariyer planlamasını yaparken Allah'ı hesaba kat! Âyetin emrettiği zihnî duruş, *inşaallah* (Allah isterse) cümlesinde özetlenmiştir. İslâm aklının kodlarından biri olan *inşaallah*a "istisna" adı verilir (bkz: 68:18 ve not 21). Kalem sûresinin 17-33. âyetleri arasında aktarılan kıssa Allah yokmuş gibi konuşmanın zararlarını işlemektedir.

32 Sözün özü: Allah sadece hayatınıza ve uyanıklığınıza değil, ölümünüze ve uykunuza da müdahildir.

33 Hemen sonra gelen "De ki: Onların ne kadar kaldığını Allah daha iyi bilir" ifadesi göz önüne alındığında, parantez içi açıklamaların zorunlu olduğu anlaşılacaktır. Bu nedenle olsa gerek, İbn Mes'ud kendi nüshasına "dediler ki" (*kâlû*) notunu düşmüştür (Katâde'den nkl. Taberî; Zemahşerî ve Râzî). Mukâtil, kendi tefsirinde burada geçenleri "Hıristiyanların iddiası" olarak açıklar. "Dokuz yıl daha eklendi (*izdâdû*)" ifadesi, güneş ile ay yılı arasındaki farkı ifade eder. Zımnen eleştirilen bu yaklaşım, olayın özünü bırakıp kabuğuyla ilgilenen bir yaklaşımdır.

وَاتْلُ مَٓا اُو۫حِيَ اِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَۚ لَا
مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِه۪ۚ وَلَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِه۪ مُلْتَحَداً
٢٧ وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذ۪ينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ
بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِيِّ يُر۪يدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ
عَيْنَاكَ عَنْهُمْۚ تُر۪يدُ ز۪ينَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۚ وَلَا
تُطِعْ مَنْ اَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ
وَكَانَ اَمْرُهُ فُرُطاً ٢٨ وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ
فَمَنْ شَٓاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَٓاءَ فَلْيَكْفُرْۙ اِنَّٓا
اَعْتَدْنَا لِلظَّالِم۪ينَ نَاراًۙ اَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَاۜ
وَاِنْ يَسْتَغ۪يثُوا يُغَاثُوا بِمَٓاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي
الْوُجُوهَۜ بِئْسَ الشَّرَابُۜ وَسَٓاءَتْ مُرْتَفَقاً ٢٩

27 O HALDE, Rabbinin kitabından sana indirilenleri izle ve ilet![34] O'nun kelimelerini kimse değiştiremez:[35] sen de O'ndan başka bir sığınak bulamazsın.

28 Ve Rablerinin rızasını arzu ederek, sabah akşam[36] O'na yalvarıp yakaran kimselerle birlikteliğe kendini alıştır! Dünya hayatının çekiciliğine aldanıp da sakın onları gözden çıkarma![37] Ve ayartıcı arzularına uyarak, işi gücü aşırı uçlarda dolaşmaya döktüğü için, (akleden) kalbi kendisini zikrimize karşı duyarsızlaşan kimselere de uyma![38]

29 Ve de ki: "Mutlak hakikate (atıf olan bu mesaj) Rabbinizdendir:[39] Artık isteyen iman etsin, isteyen inkâr etsin!"[40]

İşin gerçeği Biz, (nefislerine kıyan) o zalimler için kendilerini kat kat sarıp sarmalayacak bir ateş hazırladık;[41] öyle ki, onlar susayıp da su istediklerinde, suratlarını kavuran yanık yağ tortusu gibi bir su sunulur: ne berbat bir içecektir o ve ne fena bir konaktır orası...

---

34 *Utlu*, "izle" ve "ilet" anlamlarını birlikte içerir. Ay'ın güneşi 'tilâvet' etmesi, yani "okuması", ışığını güneşten alıp dünyaya yansıtmasıdır (Bkz: 91:2, not 2). Burada Hz. Rasul'e verilen emrin açılımı şudur: "Kur'an güneş, sen aysın. Ayın ışığıyla aydınlanmalı (*munîr*) ve aldığın bu ışığı tüm insanlığa yansıtmalısın."

35 Buradaki "kelimeler" (*kelimât*) "İlâhî yasalara" da "İlâhî mesaja" da tekabül edebilir. Fakat *kelimâtullah* şeklinde terkip olarak gelen ifadeler, yalnızca İlâhî yasalara tekabül eder. Savunulması zor klasik nesh teorisine delil olarak gösterilen Nahl 101. ve Bakara 106. âyetleri, bu âyetlerin ışığında anlamak gerekir.

36 Yani: "daima.."

37 Yani: 'Etrafında kenetlenen yoksul ama samimi kimseleri' (Krş: 6:52).

38 Veya çoğunluk kıraatıyla: "..kalbini zikrimize karşı duyarsız kıldığımız kimselere uyma!" Bu çoğunluk kıraatı vahye karşı duyarsız kalmada insanın sorumluluğunu sıfırlamaktadır. Bu okuyuşa göre insanı Allah'ın zikri olan vahiyden gafil kılan Allah'tır. Kur'an'ın maksadıyla uyuşmayan bu kıraatı tercih etmedik. 57. âyetin de teyit ettiği tercihimiz, *ağfelenâ kalbuhû* okuyuşuna dayanmaktadır. Tercih ettiğimiz bu kıraat Kur'an'ın maksadıyla bire bir uyum içindedir. Zira Allah'ın vahyine karşı gafletin sorumluluğunu gafleti tercih eden insana yüklemektedir. "Zikrimizden" murad öncelikle vahiy olsa gerektir. *Furutâ*, "aşırı uçta olmak" anlamındaki *ifrat* ile akrabadır.

39 Veya: "mutlak hakikate (atıf olan bu mesaj) Rabbinizden size ulaşmış bulunuyor."

40 İlâhî bilgi, insanın iradesiyle seçme yeteneğini yok sayma pahasına savunulamaz. Zaten Allah'ın da buna ihtiyacı yoktur.

41 *Surâdık*, "çadırın gölgeliği, çok katlı tente ve çardak". Burada cezanın ağırlık ve kuşatıcılığını ifade eder.

إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اِنَّا لَا
نُضِيعُ اَجْرَ مَنْ اَحْسَنَ عَمَلًاۚ ﴿٣٠﴾ اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ
جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهِمُ الْاَنْهَارُ
يُحَلَّوْنَ ف۪يهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ
ثِيَابًا خُضْرًا مِنْ سُنْدُسٍ وَاِسْتَبْرَقٍ مُتَّكِـ۪ٔينَ
ف۪يهَا عَلَى الْاَرَٓائِكِۜ نِعْمَ الثَّوَابُۜ وَحَسُنَتْ
مُرْتَفَقًا ﴿٣١﴾ وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا رَجُلَيْنِ جَعَلْنَا
لِاَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ اَعْنَابٍ وَحَفَفْنَاهُمَا
بِنَخْلٍ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زَرْعًاۜ ﴿٣٢﴾ كِلْتَا
الْجَنَّتَيْنِ اٰتَتْ اُكُلَهَا وَلَمْ تَظْلِمْ مِنْهُ شَيْـًٔاۙ
وَفَجَّرْنَا خِلَالَهُمَا نَهَرًاۙ ﴿٣٣﴾

30 Ne ki, iman eden ve (o imana uygun) değerler üreten kimselere gelince:[42] Şu kesin ki Biz, güzel bir eylem ortaya koyanın emeğini asla zayi etmeyiz. **31** İşte ayaklarının altından ırmakların aktığı ve mutluluğun üretildiği merkezler olan cennetleri[43] böyleleri için hazırladık. Orada onlara altın künye-ler-bilezikler takılacak; dahası ince ve kalın ipekten sırmalı yeşil elbiseler giyerek oradaki tahtlara (krallar gibi) kurulacaklar:[44] Ne güzel bir ödül ve ne hoş bir konaktır orası...

32 ONLARA şu iki adam meselini örnek ver:[45] Onlardan birine iki üzüm bağı bağışlamıştık; onların çevresini hurma ağaçlarıyla donatmış, bir de o ikisinin arasında ekin bahşetmiştik.[46] **33** Her iki bağ da kendilerinden beklenen ürünü veriyor, verimlilikte en küçük bir düşüş yaşanmıyordu:[47] üstelik her iki bağın arasından bir de dere akıtmıştık.->

---

42 *Amel-i sâlih* kavramının 23 yıllık vahyin iniş sürecinde kazandığı farklı vurgular için ilk geçtiği 103:3'ün 5 nolu notuna bkz.

43 *Cennâtu 'adne* verdiğimiz bu anlam için bkz: 13:23, not 32.

44 İdraki aşan bir âlem hakkında konuşurken zorunlu olarak başvurulan dolaylı anlatımın ifadesi olan bu kumaşlar, döneminin en gözde ve tanınan kumaşları olmalıdır ki, Ebu Ubeyde ve Ferrâ gibi ilk müfessirler bu isimleri açıklama gereği bile duymamışlardır. Cümlenin ilk kısmı edilgen yapıda (takılacak), ikinci kısmı etken yapıdadır (kurulacaklar). Etken kısım, mü'minlerin amellerine karşılık olarak elde edecekleri, edilgen kısımsa emeklerinin ötesinde Allah'ın onlara armağan olarak bahşedeceği güzellikleri ifade eder. Dünyadayken mü'minlerin inançları uğruna yaptıkları fedakârlıklar ve ortaya koydukları özverili tavır sonucunda tattıkları gönüllü her mahrumiyet, âhirette karşılığını bir biçimde mutlaka bulacaktır. Hz. Peygamber'in erkekler için ipek ve altın gibi bir parça kadınlara özgü süs ve takı unsurlarından uzak durması ve başkalarını da buna özendirmesi, bu âyetin verdiği mesaj çerçevesinde çok daha doğru anlaşılacaktır. Sözün özü: Cennet, kalıcı güzelliklerin üretildiği merkezdir; geçici dünyevî güzelliklerden gönüllü olarak uzak duran mü'mine ikram edilir. Şu bir gerçektir ki, âhiret hayatına ilişkin tüm tasvir ve tanımlamalar, mecazî olmak durumundadır. *İnzal*, sadece vahyin aşkın İlâhî kaynağından içkin insanî hedefine "taşınmasını" değil, aynı zamanda âhiret hayatı gibi insan idrakine kapalı olan gaybî hakikatlerin beşerin bilinç düzeyine "indirilmesini" de ifade eder (Bkz: 12:2, not 3).

45 Bu mesel muhataba eşyanın çift boyutlu hakikatini, dahası varlık ve yokluğun göreceli mahiyetini verir. Yani Allah'ın gör dediği yerden bakınca varsıl görünen gerçekte yoksul olabilir, yoksul görünen de yüreğinde varlığı Var edeni taşıyacak kadar varsıl olabilir.

46 Zımnen: Tüm bitki kategorilerine bünyesinde yer veren bir arazi. Bilinen bir gerçektir ki hurma gövdeli, asma gövdesiz ve ekin otsu bitkiler kategorisine girer.

47 Lafzen: "..zulmetmedi". Toprağın zulmetmediği, fakat kendisine akıl bahşedilmesine rağmen toprağın emanet edildiği insanın zulmettiği, 35. âyette dile getirilecektir.

وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ فَقَالَ لِصَاحِبِهِ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ اَنَا
اَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَاَعَزُّ نَفَرًا ﴿٣٤﴾ وَدَخَلَ جَنَّتَهُ
وَهُوَ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ قَالَ مَا اَظُنُّ اَنْ تَب۪يدَ هٰذِهِ
اَبَدًا ﴿٣٥﴾ وَمَا اَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِنْ رُدِدْتُ
اِلٰى رَبّ۪ي لَاَجِدَنَّ خَيْرًا مِنْهَا مُنْقَلَبًا ﴿٣٦﴾ قَالَ لَهُ
صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ اَكَفَرْتَ بِالَّذ۪ي خَلَقَكَ
مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوّٰيكَ رَجُلًا ﴿٣٧﴾
لٰكِنَّا هُوَ اللّٰهُ رَبّ۪ي وَلَا اُشْرِكُ بِرَبّ۪ي اَحَدًا ﴿٣٨﴾

<- **34** Böylece (sahibi bol bol) ürün devşiriyordu.

Derken, (bir gün) arkadaşıyla söyleşirken şöyle bir laf etti: "Benim malım seninkinden çok, dahası nüfusça da senden üstünüm."

35 Böylece kendi kendisine en büyük kötülüğü yapmış olan o (adam bir gün) şunları diyerek bağına girdi: "Bu bağın yok olacağına ihtimal bile vermiyorum. **36** Hoş, ben Son Saat'in bir gün gerçekleşeceğini de düşünemiyorum ya! Fakat Rabbime döndürülecek olsam bile, sonuçta bundan daha iyisini bulacağımı zannediyorum."[48]

37 Kendisiyle söyleştiği adam ona şu cevabı verdi: "Şimdi sen kalkmış, seni tozdan topraktan[49] ve ardından bir damlacık döl suyundan yaratan, sonra da seni yarattığı amacı gerçekleştirecek bir donanıma sahip kılarak[50] adam eden Allah'ı inkâr ediyorsun, öyle mi?[51] **38** Fakat bana gelince: şu kesin ki O benim her şeyimi borçlu olduğum[52] Allah'tır. Ve ben her şeyimi borçlu olduğum birine hiç kimseyi ortak koşmam.[53] ->

48 Kesinlik belirten *lâm* çeviriye "eminim" şeklinde yansıdı.

49 *Min turâbini* "tozdan topraktan" şeklindeki çevirimiz, âyetin muradına uygundur. Bu ve daha başka âyetler, insanın başlangıçtaki elementer yapısının *basit* ve *sıradan* olmasına rağmen, Allah'ın müdâhalesi sonucu nasıl paha biçilmez bir varlık haline geldiğini hatırlatma amacı taşırlar.

50 *Sevvâke*: "Seni varoluş amacını gerçekleştirecek bir altyapıyla donattı" (Râğıb). Bir şeyin *tesviyesi*, onun amacını (*mâ hulika leh*) gerçekleştirecek bir altyapı ve donanıma kavuşturulmasıdır. Doğaldır ki bu da insanın yeryüzündeki yaratılış amacı olan hayatı inşâ için akıl, irade, bilinç gibi unsurlarla donatılmasıdır (Krş: Râzî).

51 Bu meselin inkârcı kahramanı "Rabbim" (36. âyet) diye konuşturulduğu halde, burada Allah'ı inkâr (ya da "nankörlük") ettiği dile getirilerek, âhirete imanla Allah'a iman arasındaki zorunlu bağ vurgulanıyor. Çünkü öldükten sonra dirilişe olan inanç, kişinin eylemlerinin sorumluluğunu üstlenmesi demektir.

52 *Rabbe* verdiğimiz mânâ, zengin anlamlı bu ismin bu bağlamdaki en uygun karşılığıdır (Bkz: 1:1).

53 Yani: Zenginlik ve yoksulluk gibi hayata dair bir durumu Allah'ın müdahil olmadığı bir alan olarak görmem ve Allah'a ait mutlak müdâhale gücünü O'nun dışında bir varlığa yakıştırmam.

وَلَوْلَٓا اِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَٓاءَ اللّٰهُۙ لَا
قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِۚ اِنْ تَرَنِ اَنَا۬ اَقَلَّ مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًاۚ
﴿٣٩﴾ فَعَسٰى رَبّ۪ٓي اَنْ يُؤْتِيَنِ خَيْرًا مِنْ جَنَّتِكَ
وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِنَ السَّمَٓاءِ فَتُصْبِحَ
صَع۪يدًا زَلَقًاۙ ﴿٤٠﴾ اَوْ يُصْبِحَ مَٓاؤُ۬هَا غَوْرًا فَلَنْ
تَسْتَط۪يعَ لَهُ طَلَبًا ﴿٤١﴾ وَاُح۪يطَ بِثَمَرِه۪ فَاَصْبَحَ
يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلٰى مَٓا اَنْفَقَ ف۪يهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ
عَلٰى عُرُوشِهَا وَيَقُولُ يَا لَيْتَن۪ي لَمْ اُشْرِكْ
بِرَبّ۪ٓي اَحَدًا ﴿٤٢﴾ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ فِئَةٌ يَنْصُرُونَهُ مِنْ
دُونِ اللّٰهِ وَمَا كَانَ مُنْتَصِرًاۜ ﴿٤٣﴾ هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ
لِلّٰهِ الْحَقِّۜ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا ﴿٤٤﴾

<- **39** Oysa senin bağına girerken, (O'nun hayata müdahil olduğunu görüp): 'Bu, Allah'ın tercih edip yaratmasıyla olur; Allah'ın gücü kudreti olmadan hiçbir şey olmaz'[54] diye düşünmen gerekmez miydi?[55] Gördüğün gibi mal ve evlat bakımından senden daha güçsüzsem de, **40** kim bilir belki Rabbim bana senin bağından daha hayırlısını verir; seninkine de gökten bir âfet indirir de ot bitmez çöle döndürür;[56] **41** ya da bir daha asla ulaşıp elde edemeyeceğin bir biçimde onun suyu çekilir."

42 Nihayet, berikinin bütün serveti mahvedildi; kökü göğe gelip tarumar olmuş o bağın karşısında durmuş, heba olan emeğine yanıp ellerini ovuşturarak diyordu ki: "Ah n'olaydım, keşke Rabbime hiç kimseyi ortak koşmamış olaydım!"

43 Artık onun Allah'tan gayrı kendisine destek çıkacak hiç kimsesi yoktu. Üstelik kendi başının çaresine bakacak durumda da değildi.

44 İşte orada -o anda dahi,-[57] gerçek anlamda yâr ve yardımcı olma gücü, sadece mutlak gerçeğin ta kendisi olan Allah'a aittir: O, hem hak edilen karşılığı vermede hem de nihaî akıbeti belirlemede rakipsizdir.

54 Râzî bu ibâreyi, "Yani, hayatın alanlarından herhangi bir alanda hiç kimsenin, Allah'ın yardım etmesi ve güç vermesi dışında bir gücü olamaz" şeklinde açar.

55 *Kavl* "düşünmek, hükmetmek, yargıda bulunmak" manalarını içinde barındırır (*Lisân*).

56 *Sa'îden zelekan*, adeta bir çöl gibi "kaygan bir zemin" anlamına gelir. Yani sadece bitki örtüsünün değil toprak kaybı (erozyon) anlamını da içeren bir çağrışıma sahiptir.

57 *Hunâlike* zarfına verdiğimiz bu çifte anlam için 7:119'un ilgili notuna bkz.

45 ONLARA dünya hayatını da örnek ver:[58] Gökten indirdiğimiz bir su (düşünün); derken, o suyun karışmasıyla yer yüzünün bitki örtüsü boy gösterir; en sonunda bütün bunlar kuruyup, yerinde yellerin estiği çer çöpe döner: zira Allah her istediğini yapmaya Muktedir olandır.

46 Servet de, evlat da geçici dünya hayatının süsleridir; ürünü kalıcı olan güzel ve erdemli davranışlarsa, değer açısından Rabbinin katında daha hayırlı, (geleceğe) umutla bakmaya daha layıktır.

47 Ve dağları yürütüp düzleyeceğimiz o gün, yeryüzünü düz ve çıplak görürsün;[59] nitekim geride bir tek kişi bırakmadan onların tümünü toplayacağız.
48 Sonunda saf halinde Rabbinin huzuruna çıkarıldıklarında: "İşte, nihayet sizi ilk yarattığımız günkü gibi Bize geldiniz; fakat (dünyadayken) sizin için böylesi bir buluşmayı gerçekleştiremeyeceğimizi düşünüyordunuz!" (denilecek).

49 Sonunda tutulan kayıt (önlerine) konulur; bunun üzerine suçluların orada gördüklerinden dolayı dehşetle irkildiklerini[60] ve şöyle dediklerini görürsün: "Vah başımıza gelenleeer! Bu nasıl bir kayıtmış ki küçük büyük dememiş, hepsini bir bir sayıp dökmüş!"[61]

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَٓاءٍ
اَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَٓاءِ فَاخْتَلَطَ بِه۪ نَبَاتُ الْاَرْضِ
فَاَصْبَحَ هَش۪يمًا تَذْرُوهُ الرِّيَاحُۜ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى
كُلِّ شَيْءٍ مُقْتَدِرًا ﴿٤٥﴾ اَلْمَالُ وَالْبَنُونَ ز۪ينَةُ
الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۚ وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ
عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ اَمَلًا ﴿٤٦﴾ وَيَوْمَ نُسَيِّرُ
الْجِبَالَ وَتَرَى الْاَرْضَ بَارِزَةًۙ وَحَشَرْنَاهُمْ
فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ اَحَدًاۚ ﴿٤٧﴾ وَعُرِضُوا عَلٰى
رَبِّكَ صَفًّاۜ لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ اَوَّلَ
مَرَّةٍۘ بَلْ زَعَمْتُمْ اَلَّنْ نَجْعَلَ لَكُمْ مَوْعِدًا ﴿٤٨﴾
وَوُضِعَ الْكِتَابُ فَتَرَى الْمُجْرِم۪ينَ مُشْفِق۪ينَ
مِمَّا ف۪يهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَالِ هٰذَا الْكِتَابِ
لَا يُغَادِرُ صَغ۪يرَةً وَلَا كَب۪يرَةً اِلَّٓا اَحْصٰيهَاۚ

58 *Mesel* için bkz: 54, not 65. Vahiy bu pasajda, temsilî anlatım yoluyla muhatabının değerler sistemini yeniden inşâ ediyor. Allah'ın gösterdiği yerden, kalıcı ve geçici olan yeniden tanımlanıyor. Amaç dünyevileşmeye karşı insanı içten takviyedir.

59 *Bârizeten*: "ortalıkta olan, açığa çıkan" anlamına gelir. Bu dilsel kökeninden dolayı bu ibâre "yeryüzünün içindekileri dışarı attığını görürsün" şeklinde de anlaşılmıştır (Taberî). Kelime aynı zamanda "düz ve çıplak" manasına gelir ki, bağlama uygun olan da budur.

60 "Aklı başına geldi" anlamında kullanılan "şafağı attı" ifadesi, *muşfikîn*in Türkçede aynen deyimleştiğini gösterir. Biz deyimsel karşılığı yerine dilsel karşılığı olan "dehşetle irkildiklerini" tercih ettik.

61 Bkz: Zelzele sûresi 7-8. âyetler.

وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِراً وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ
اَحَداً ﴿٤٩﴾ وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ
فَسَجَدُوٓا اِلَّآ اِبْلِيسَۜ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ
عَنْ اَمْرِ رَبِّهۜ اَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُٓ اَوْلِيَٓاءَ مِنْ
دُونِي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّۜ بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلاً
﴿٥٠﴾ مَٓا اَشْهَدْتُهُمْ خَلْقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
وَلَا خَلْقَ اَنْفُسِهِمْۖ وَمَا كُنْتُ مُتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ
عَضُداً ﴿٥١﴾ وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا شُرَكَٓائِيَ الَّذِينَ
زَعَمْتُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَجَعَلْنَا
بَيْنَهُمْ مَوْبِقاً ﴿٥٢﴾ وَرَاَ الْمُجْرِمُونَ النَّارَ فَظَنُّوٓا
اَنَّهُمْ مُوَاقِعُوهَا وَلَمْ يَجِدُوا عَنْهَا مَصْرِفاً ﴿٥٣﴾

Ve yapıp ettikleri her şeyi (kayda alınmış olarak) önlerinde bulurlar; zira senin Rabbin hiç kimseye haksızlık etmez.

50 HANİ bir zamanlar meleklere demiştik ki: "Âdem(oğlu) için emre âmâde olun!" İblis hariç hepsi emre âmâde olmuştu;[62] o görünmeyen varlıklardan biriydi; sonuçta Rabbinin emrine karşı geldi. Şimdi onun size olan düşmanlığına rağmen, Beni bırakıp da onu ve onun soyunu evliyâ mı edineceksiniz? Zalimler lehine yapılan bu takas ne berbat bir takastır!

51 Ben onları ne göklerin ve yerin yaratılışına şahit kıldım, ne de kendi varoluşlarına;[63] üstelik Ben, (bu) saptırıcı güruhu yardımcı edinmiş de değilim.[64]

52 Ve o gün (Allah), "Benim mutlak yetkilerime ortak olduğunu düşündüklerinizi çağırın!" diye nida edecek. Bunun üzerine onları çağıracaklar. Fakat kendilerine cevap veren çıkmayacak: zira onların aralarına aşılmaz bir uçurum yerleştireceğiz.

53 Nihayet günahkârlar ateşi görünce, kaçınılmaz olarak oraya gireceklerine kâni olacaklar ve oradan kaçıp kurtulacak bir yol bulamayacaklar.

62 Çevirimizin gerekçesi için bkz: 2:34, not 56-57. Âdem-İblis kıssasının ana fikri de sûrede yer alan diğer kıssa ve meseller gibi iyi ve kötünün mahiyetine dairdir. Nasıl ki gündüz gecesiz, bahar kışsız, gül dikensiz değilse, iyi de kötüsüz değildir. Kur'an'da kötülük odağı, Allah'la ilişkisinin anlatıldığı yerlerde İblis, Âdem'le ilişkisinin anlatıldığı yerlerde şeytan olarak anılır (81:25 ve 2:34, ilgili notlar).

63 *Eşhedu en-lailahe illallah* diyerek Allah'a ve O'nun göklerde ve yerde tek ilâh olduğuna tanıklık eden biri, aynı zamanda ve öncelikle kendi varoluşuna tanıklık etmiş olur: Şahitlik yapan ben, öncelikle kendi varlığıma şehadet ederim: ben varım, benim varlığım Var edenin varlığına tanıktır. Öyleyse ben, hem varoluşumla hem de kendi varlığımın farkına vardığım akleden kalbimle O'nun varlığının da şahidiyim! İnsan bu bilince sahip olunca varlık ve Vareden'le *ünsiyet* kurarak *insan* olur. Şeytan ve dostları bu bilinçten uzaklaştıkları için şeytanlaştılar ve sadece Allah'tan değil, kendilerinden de koptular.

64 Cümledeki konumu ve anlamı üzerinde farklı yorumlar yapılmış olan *mudillîn* (saptırıcı güruh), bir önceki âyette anılanları işaret eden *hum* (onlar) yerine ikame edilmiştir (Zemahşerî).

54 DOĞRUSU Biz bu Kur'an'da, (hakikati) insanlara her türlü dolaylı anlatım tarzını kullanarak açıkladık;[65] zira insanın öteden beri en iyi bildiği şey cedelleşmektir.[66]

55 Nitekim, kendilerine doğru yolu gösteren rehber geldiği zaman insanları iman etmekten ve Rablerine af dilemekten alıkoyan şey; ya öncekilerin başına gelenlerin kendi başlarına da gelmesini ya da âhiret azabının gözlerinin önüne konulmasını istemekten başkası değildi.[67]

56 Oysa Biz elçilerimizi (azap getirsinler) diye değil, yalnızca müjdeci ve uyarıcı olarak göndeririz.[68] İnkârda direnenlerse, aslı faslı olmayan iddialarla hakikati geçersiz kılmanın kavgasını vererek âyetlerimizi ve uyarılarımızı alay konusu ederler.

57 Rabbinin âyetleri kendilerine ulaştırıldığı halde, onu görür görmez kendi işlediği (kötülükleri) de unutarak ondan yüz çeviren kimseden daha zalim biri olabilir mi?

Şu kesin ki Biz, bu gibilerin (akleden) kalplerine onu anlamalarını engelleyen bir kapak, kulaklarına ise bir tıkaç yerleştiririz; dolayısıyla, onları doğru yola çağırsan da asla doğru yola gelemezler.[69]

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ
مَثَلٍ وَكَانَ الْاِنْسَانُ اَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا ﴿٥٤﴾
وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنْ يُؤْمِنُوا اِذْ جَاءَهُمُ الْهُدٰى
وَيَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ اِلَّا اَنْ تَأْتِيَهُمْ سُنَّةُ الْاَوَّلِينَ
اَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا ﴿٥٥﴾ وَمَا نُرْسِلُ
الْمُرْسَلِينَ اِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ وَيُجَادِلُ
الَّذِينَ كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ
وَاتَّخَذُوا اٰيَاتِي وَمَا اُنْذِرُوا هُزُوًا ﴿٥٦﴾ وَمَنْ
اَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِاٰيَاتِ رَبِّهِ فَاَعْرَضَ عَنْهَا
وَنَسِيَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ اِنَّا جَعَلْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ
اَكِنَّةً اَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي اٰذَانِهِمْ وَقْرًا وَاِنْ تَدْعُهُمْ
اِلَى الْهُدٰى فَلَنْ يَهْتَدُوا اِذًا اَبَدًا ﴿٥٧﴾

---

65 Krş: 17:89 ve 39:27. *Meselin* kaynak dildeki karşılığı "bir şeyi anlatırken, onu çağrıştıran ve aralarında benzerlik olan bir başka şeyin yardımına başvurmak"tır. (Râğıb). Yani, "dolaylı anlatım tarzı". Bu tarz, ya anlatıma konu olan şeyin insan idrakini aşan niteliğinden dolayı; ya da bu sûrede olduğu gibi, zengin çağrışımlarıyla tasavvur inşâ edici ve akılda kalıcı niteliğinden dolayı kullanılır.

66 *Eksera şey'in cedelâ* ibâresindeki cedel, günümüzde "polemiğe" tekabül etmektedir.

67 Ceza tehdidinin hemen gerçekleşmesini istemeleri için bkz: 11:8; 16:1; 21:1; 42:18.

68 Parantez içi açıklamamız iç ve dış bağlama uygun olduğu gibi, cümlenin dilsel yapısında saklı olan anlamın ortaya çıkarılması açısından da gereklidir.

69 Kişinin özgür iradesiyle küfrü seçimine bağlı olarak, Allah'ın insan psikolojisi için koyduğu kanunlara maruz kalması durumunu ifade eder (Benzer bir sonuç için bkz: 17:46, not 63).

وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ لَوْ يُؤَاخِذُهُمْ بِمَا
كَسَبُوا لَعَجَّلَ لَهُمُ الْعَذَابَ بَلْ لَهُمْ مَوْعِدٌ
لَنْ يَجِدُوا مِنْ دُونِهِ مَوْئِلًا ﴿٥٨﴾ وَتِلْكَ الْقُرٰٓى
اَهْلَكْنَاهُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِمْ
مَوْعِدًا ﴿٥٩﴾ وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِفَتٰيهُ لَٓا اَبْرَحُ
حَتّٰٓى اَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ اَوْ اَمْضِيَ حُقُبًا
﴿٦٠﴾ فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا
فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا ﴿٦١﴾ فَلَمَّا
جَاوَزَا قَالَ لِفَتٰيهُ اٰتِنَا غَدَٓاءَنَاۘ لَقَدْ لَقِينَا مِنْ
سَفَرِنَا هٰذَا نَصَبًا ﴿٦٢﴾ قَالَ اَرَاَيْتَ اِذْ اَوَيْنَٓا اِلَى
الصَّخْرَةِ فَاِنّ۪ي نَسِيتُ الْحُوتَۘ وَمَٓا اَنْسَانِيهُ
اِلَّا الشَّيْطَانُ اَنْ اَذْكُرَهُۚ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي
الْبَحْرِ عَجَبًا ﴿٦٣﴾

58 Yine de mutlak bağışlayıcı olan Rabbin sonsuz rahmetin de sahibidir. Eğer işledikleri (günahlar) yüzünden onları cezalandıracak olsaydı, azabı başlarına hemen musallat ederdi: Bilakis işte onlar için de, asla onun ötesine geçip kurtulamayacakları bir süre belirlenmiştir. **59** Nitekim işte o şehirlerin (harabeleri)!.. Zulümde ısrar edince onların tümünü yok ettik; ki Biz onların helâki için de (sınırlı) bir zaman takdir etmiştik.

60 BİR zaman da[70] Musa[71] yardımcısına demişti ki: "İki denizin birleştiği yere[72] varıncaya dek durmayacağım; isterse (oraya varmam) bir ömür sürsün."

61 Fakat o ikisi, iki (denizin) birleştiği yere vardıklarında, balıklarını unutmuşlardı bile; nitekim o (balık) da kendi yoluna koyulup denizde gözden kaybolmuştu.

62 Ve bir miktar uzaklaştıklarında, (Musa) yardımcısına "Azığımızı çıkar" dedi, "doğrusu bu yolculuk bizi hayli yormuştur."

63 "Bak şu işe" dedi o, "hani dibinde dinlendiğimiz kaya vardı ya, işte orada balığı unutmuşum; bunu söylemeyi bana unutturan da şeytandan başkası olamaz: ama o (balık), şaşırtıcı bir biçimde kendi yoluna koyulup gözden kaybolmuştu!"

70 54. âyet *mesel* ile *cedel* arasında bağ kurar. Bu kıssa ile anlatılmak istenen, hakikatlerin malumatfuruşluklara, spekülasyonlara ve polemiklere kurban edilmemesidir. O hakikatlerin başında zıtların içtiması ve eşyanın çift kutuplu tabiatı gelir. Bu yüzden olayların bir dış bir de iç yüzü, görünen ve görünmeyeni, zarf ve mazrufu vardır. İlki bilginin, ikincisi hikmetin konusudur.

71 Bu Musa'nın kimliği üzerinde birtakım varsayımlar yürütülmüştür. Daha ilk nesiller arasında yapılan bu tartışmaya göre eski bir haham olup sonradan müslüman olan Ka'bu'l-Ahbar'ın yeğeni Nevf el-Bikâlî, bu Musa'nın Hz. Musa değil başka biri olduğunu iddia etmiştir. İbn Abbas, bu iddiasından dolayı Nevf'i sert bir dille eleştirmiştir (Râzî). Eski Ahid'de bu kıssaya yer verilmemiş, fakat Talmut'ta benzer bir olay nakledilmiştir. Orada ise Musa'nın rolünü bir din adamı olan (Rabbi) Levi oğlu Jochanan, Bilge Kul'un rolünü ise daha sonra göğe yükseltilip dünyanın yönetimi için meleklerle birleşen Elijah'ın (İlyas) üstlendiği ifade edilmiştir.

72 Bazı müfessirler "iki denizin birleştiği yer"i tamamen simgesel bir yoruma tâbi tutarak "iki deniz"den kastın zâhirî ve bâtınî bilgi olduğunu; Musa'nın amacının bu iki bilginin kesiştiği noktaya ulaşmak olduğunu söylerler (Beydavî ve Âlûsî).

64 (Musa) dedi ki: "İşte aradığımız da o(rası)ydı ya!" Bunun üzerine hemen geri dönüp kendi izlerini takip ettiler. 65 Sonunda orada, kendisine katımızdan bir lütufta bulunarak (ilmimizden) bir ilim öğrettiğimiz kullarımızdan birini buldular.[73]

66 Musa ona dedi ki: "Doğruyu bulma konusunda sana öğretilen bilgiden bana da öğretmen için seni izleyebilir miyim?"

قَالَ ذٰلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ فَارْتَدَّا عَلٰٓى اٰثَارِهِمَا
قَصَصًاۙ ﴿٦٤﴾ فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَٓا اٰتَيْنَاهُ
رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا ﴿٦٥﴾
قَالَ لَهُ مُوسٰى هَلْ اَتَّبِعُكَ عَلٰٓى اَنْ تُعَلِّمَنِ مِمَّا
عُلِّمْتَ رُشْدًا ﴿٦٦﴾

---

73 *'Abden min 'ibâdinâ*nın tam karşılığı "kullarımızdan bir kul" dur. Bunun şaibeli rivayetlerde "Hızır" (yeşil adam) adıyla ünlenen efsanevi kişi olduğu iddiası, bir çok tefsire girmiş ve tüm batıni (gnostik) akımların istismar ettiği bir malzemeye dönüşmüştür. Rivayetlerde Hızır'ın ölümsüz olduğu iddia edilir. Tüm ölümsüzlük iddiaları; "Biz, senden önce yaşamış hiçbir insana ölümsüzlük bahşetmedik" (21:34) âyetiyle reddedilmek zorundadır. Hızır konusu, her önüne gelenin konuştuğu, fakat kimsenin iddialarının hesabını vermeye yanaşmadığı, spekülatif bir konudur. Kuşeyri bunun varlık evreninde çok özel bir tür olduğu yorumunu yapar (*Letâifu'l-İşârât*). Kasımi İbn Teymiyye'den naklen, cinlerin "Ben Hızır'ım" diyerek insanları aldattığı yorumunu yapar ve tam isabet kaydettiği Cin sûresinin 6. âyetini nakleder: "İnsanlardan bazıları cinlerden bazılarına sığınırlar, bu da onların zillet verici cür'et ve cesaretini artırır" (*Mehâsin*, XI, 4049) Meselenin özünü anlamada anahtar kelimelerden biri *'abd*dir. *'Abd* Kur'an'da cinler (51:56), melekler (43:19), dahası diğer tüm varlıklar için (7:194) kullanılır. Maverdî bu "kul"un melek olduğu yorumunu yapar (*En-Nüket ve'l-'Uyun*, Beyrut, ty., III, 325). Râzî onun nebi değil veli olduğunu savunur. İbnu'l-Cevzî, İbn Kayyım ve Ali el-Kârî Hızır'ın yaşadığına dair rivayetlerin tümünün uydurma olduğunu söylerler. Endülüslü âlim İbn Hazm (ö. 456 h), kitap ehlinin dinî kaynakları konusunda, özellikle de Yahudilik ve Tevrat konusunda kadim İslâm âlimleri içinde konuya en çok vakıf olanlardan biridir. Bu vukufiyeti, zamanında Yahudiler arasında cari olan üç ayrı Tevrat nüshasının karşılaştırmalı tenkidini yapacak kadar derindir. Ünlü eseri *el-Fisal*'in bir cildinin neredeyse tamamını bu konuya ayırmıştır. İşte alanında böylesine uzman olan İbn Hazm bu konuda şu hükümde bulunur: "Mehdilik de, Hızır telakkisi de Yahudi kökenlidir. Hızır ve İlyas'ın bugüne kadar yaşadığı varsayımı Yahudi telakkilerine dayanır" (*el-Fisal* IV, 180).
Kıssadan çıkarılacak iki tür hisse vardır:
1) Mutlak gayba ancak Allah muttali olur. Bu hakikat, özellikle müphem bırakılan (ki bu 'bilinçli müphemlik'tir) 'bilge kul' ağzından verilmiştir. Bu kıssa âdeta Bakara 216'nın tefsiri gibidir. Eşya ve olayların sadece görünen dış yüzüne bakmak insanı yanıltabilir. Mesela bilge kulun ilerde aktarılan üç fiiline tek boyutlu yüzeysel bir bakış sahibi, eğer onun "gıybetini" ederse, sonuç şöyle olur: O, ilk eyleminden dolayı "çocuk kâtili"; ikinci eyleminden dolayı iyilik yapana kötülük eden bir mütecaviz; üçüncü eyleminden dolayı dostu düşmandan ayıramaz bir ahmak olarak anılacaktır. Kıssa-meselin tümü, muhatabı tek boyutlu bakışaçısının zararlı sonuçlarından sakındırmayı amaçlar. Bundan çıkarılacak ders şudur: Hiçbir şey salt gözünüzle gördüğünüzden ibaret olmayabilir. İnsanları, "Vallahi gözlerimle gördüm" diyerek, niyetlerini ve amaçlarını bilmeden yargılayıp mahkûm etmeyin!
2) Burada dini ve şeriatı/hukuku Bilge Kul değil, Musa temsil eder. Bilge Kul'u taklit ederek biri bir çocuk öldürse, o kişi, din ve hukuk nazarında kâtildir, işlediği de cinayettir. Onun; "Ben Bilge Kul'un yaptığını yaptım, o çocuk ileride şöyle olacaktı" şeklinde savunmasına asla itibar edilmez. Böyle bir şeye kapı aralanırsa, dünyada adalet ve hukuk, nizam ve intizam kalmaz. Her kâtil ve cani, her mütecaviz ve ahmak, yaptığına 'batıni' bir kılıf bulur. Bu sûre bize aynı zamanda bu kıyası yapma fırsatı vermektedir. Zımnen din ve hukuk açısından, Bilge Kul'un değil, Musa'nın haklı olduğunu söylemektedir. Zira Allah sıradan kullarını, bir peygamberin dahi bilmekten aciz kaldığı şeyleri bilmekle mükellef tutmaz.

قَالَ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطٖيعَ مَعِیَ صَبْرًا ﴿٦٧﴾ وَكَيْفَ
تَصْبِرُ عَلٰى مَا لَمْ تُحِطْ بِهٖ خُبْرًا ﴿٦٨﴾ قَالَ
سَتَجِدُنٖٓى اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ صَابِرًا وَلَٓا اَعْصٖى
لَكَ اَمْرًا ﴿٦٩﴾ قَالَ فَاِنِ اتَّبَعْتَنٖى فَلَا تَسْـَٔلْنٖى
عَنْ شَیْءٍ حَتّٰٓى اُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا ﴿٧٠﴾
فَانْطَلَقَا حَتّٰٓى اِذَا رَكِبَا فِى السَّفٖينَةِ خَرَقَهَا
قَالَ اَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ اَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا
اِمْرًا ﴿٧١﴾ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطٖيعَ مَعِیَ
صَبْرًا ﴿٧٢﴾ قَالَ لَا تُؤَاخِذْنٖى بِمَا نَسٖيتُ وَلَا
تُرْهِقْنٖى مِنْ اَمْرٖى عُسْرًا ﴿٧٣﴾ فَانْطَلَقَا حَتّٰٓى
اِذَا لَقِيَا غُلَامًا فَقَتَلَهُ قَالَ اَقَتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةً
بِغَيْرِ نَفْسٍ لَقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا نُكْرًا ﴿٧٤﴾

67 O "Korkarım ki sen benimle birlikteliğe sabredemezsin!" dedi (ve ekledi):
68 "Kaldı ki sen, tecrübî bilgi kapsamına tümüyle girmeyen şeye nasıl (ve neden) katlanasın ki?"

69 (Musa) "İnşaallah beni sabırlı biri olarak bulacaksın!" dedi ve ekledi: "Ben senin hiçbir emrine karşı gelmeyeceğim."

70 O "Tamam" dedi; "eğer beni izleyeceksen, olan bitenler hakkında seni bilgilendirinceye kadar bana hiçbir şey sorma!"

71 Birlikte yola koyuldular (ve) nihayet bir gemiye bindiler. O, gemide bir delik açtı.[74] (Musa) dedi ki: "Yolcuları boğmak için mi onu deldin? Doğrusu, çok tehlikeli bir şey yaptın!"

72 O dedi ki: "Ben sana dememiş miydim 'Sen benimle birlikteliğe sabredemezsin!' diye?"

73 (Musa) "Bir anlığına boş bulundum diye beni azarlama ve beni yaptığım bu yanlıştan dolayı köşeye sıkıştırma!" dedi.

74 Tekrar yola koyuldular; en sonunda bir delikanlıya rastladılar; derken, o (âlim kişi) onu öldürüverdi.[75] (Musa) "Ne, sen bir cana karşılık olmaksızın masum bir cana kıydın, öyle mi?" dedi; "Doğrusu sen çok büyük bir yasağı çiğnedin!"

---

74 Meselin işaret ettiği hakikatin bir Hz. Musa'nın mücadelesine, bir de ilk muhatabı olan Hz. Peygamber'in mücadelesine bakan yüzü vardır: Hz. Musa İsrâiloğullarını Firavun'dan kurtarmak için denize sürdü, onlar Musa'nın kendilerini boğacağını sandılar. Hz. Peygamber Mekke'yi tevhide davet etti, müşrikler bunu ekmek teknelerini batırmak olarak algılayıp ölümüne direndiler.

75 Bilge kulun öldürdüğü *ġulâmın* (genç için de erişkin için de kullanılabilir), Musa'nın öldürdüğü Kıpti'ye işaret ettiği söylenebilir. Yani şer gibi görünen bir olay, muhteşem bir dönüşümün ilk hayırlı adımı olmuştur. Musa b. İmran bu sayede bir prens olarak yaşadığı Firavun sarayından kurtularak, peygamberlikle taçlanacak bir sürece girer. Bu süreç, öğretmenliğini Hz. Şuayb'ın yaptığı ağır bir eğitim ve öğretim sürecidir. Bir prens olarak sarayda büyüyen Musa b. İmran, Medyenli bilgenin yanında çobanlık yaparak, Allah tarafından peygamberliğe hazır hâle getirilmiştir.

75 O (kişi) "Ben sana dememiş miydim" dedi; "sen benimle birlikteliğe asla katlanamazsın diye?!"

76 (Musa) "Bundan sonra eğer sana herhangi bir şey soracak olursam artık benimle arkadaşlık yapma; zaten benden yeterince özür işittin."

77 Bunun ardından yeniden yola koyuldular; nihayet bir kasabanın sakinleriyle karşılaştılar; onlardan[76] yiyecek bir şeyler istediler, fakat onlar bu ikisine konukseverlik göstermediler.[77] Hal böyleyken, orada yıkılmaya meyilli bir duvar buldular; ve o (kişi), duvarı onarıverdi. (Musa bunu görünce) "Eğer isteseydin, buna bedel olarak bir ücret alabilirdin" dedi.

78 O (kişi) "İşte böylece seninle yol ayrımına gelmiş bulunuyoruz" dedi; "şimdi sana, hakkında bir türlü sabır gösteremediğin olayların arkasında yatan gerçeği[78] bir bir açıklayacağım:

79 "Gemiden başlayalım:[79] O gemi, geçimini denizden sağlayan yoksullara aitti. Hal böyleyken onu hasarlı hale getirmek istedim, çünkü onların peşinde her gemiye zorla el koyan bir yönetici bulunuyordu.[80]

80 "Gelelim delikanlıya: Onun ebeveyni imanlı kimselerdi; fakat biz onun azgınlık ve sapkınlıkla (ebeveynini) derin acılara boğacağına dair kaygı verici bir bilgiye sahiptik.[81]->

قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكَ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ
صَبْرًا ﴿٧٥﴾ قَالَ اِنْ سَاَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا
فَلَا تُصَاحِبْنِي قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّي عُذْرًا ﴿٧٦﴾
فَانْطَلَقَا حَتّٰٓى اِذَٓا اَتَيَٓا اَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطْعَمَٓا
اَهْلَهَا فَاَبَوْا اَنْ يُضَيِّفُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا
جِدَارًا يُرِيدُ اَنْ يَنْقَضَّ فَاَقَامَهُ قَالَ لَوْ شِئْتَ
لَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ اَجْرًا ﴿٧٧﴾ قَالَ هٰذَا فِرَاقُ بَيْنِي
وَبَيْنِكَ سَاُنَبِّئُكَ بِتَاْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ
صَبْرًا ﴿٧٨﴾ اَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ
يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَاَرَدْتُ اَنْ اَعِيبَهَا وَكَانَ
وَرَٓاءَهُمْ مَلِكٌ يَاْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا ﴿٧٩﴾
وَاَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ اَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَٓا اَنْ
يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا ﴿٨٠﴾

76 Lafzen: "Oranın sakinlerinden".

77 Kıssadaki unsurlar Hz. Musa'nın hayatına uyarlandığında, Allahu a'lem şu sonuç ortaya çıkar: Kendilerine ikram etmeyen köy halkı İsrâiloğulları idi, iki yetim çocuk Musa ve Harun idi, bulunan hazine nübüvvet ve hikmet idi.

78 *Te'vîl*, olayları aslına irca etmek ya da iç yüzüne döndürmek. Kur'an eşyanın ve olayların dış ve iç gerçekliğine dünya ve âhiret bağlamında Rum 7'de de değinir (Bkz: İlgili not).

79 *Emmâ* edatının bağlama en uygun vurgusu.

80 Enfâl sûresinin 5-6. âyetlerinde nakledilen Bedir öncesi hal, meselin bu bölümünü hatırlatır: "Sanki sen onları göz göre göre ölüme sürüyormuşsun gibi.."

81 *Haşînâ*'yı çevirimiz, Taberî'nin bu kelimenin "duyu ve gözlem dışı yolla idrak edilen bir bilgi türü" açık-

فَاَرَدْنَٓا اَنْ يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِنْهُ زَكٰوةً
وَاَقْرَبَ رُحْمًا ﴿٨١﴾ وَاَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ
لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِى الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ
كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ اَبُوهُمَا صَالِحًاۚ فَاَرَادَ رَبُّكَ
اَنْ يَبْلُغَٓا اَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَاۗ رَحْمَةً
مِنْ رَبِّكَۚ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ اَمْرِيۜ ذٰلِكَ تَاْوِيلُ مَا
لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًاۜ ﴿٨٢﴾

<- **81** İşte bu yüzden istedik ki, Rableri onun yerine o ana-babaya karakter temizliği açısından ondan daha hayırlısını ve daha merhametlisini versin."[82]

82 "Ve duvara gelince: Duvar o şehirde yaşayan iki yetime aitti ve altında da onlara ait bir hazine gömülüydü.[83] O ikisinin erdemli bir babası vardı; senin Rabbin ise, onlar erişkin birer insan olunca hazinelerini çıkarmalarını -Rabbinden bir rahmet olarak- diledi.[84] "Yani, (bütün bunları) ben kendi kararımla yapmadım.[85] Senin (sonuna kadar) sabretmeyi başaramadığın olayların iç yüzüyle ilgili gerçek yorum işte budur."[86]

---

lamasına dayanmaktadır. İbn Mes'ud mushafına bu âyet hakkında şu notu düşer: "Senin Rabbin onların azgınlık ve sapkınlığa sürükleneceğine dair endişe verici bir bilgiye sahipti" (Taberî). Bu notu Ferrâ Ubeyy b. Ka'b'a nisbet eder.

82 Meselin bu kısmı Müşriklerin durumunu hatırlatır: İman ataları Hz. İbrahim'e asi olmuş evlat rolünü oynadılar. Allah onların kökünü kazıyıp yerine atalarına layık evlat getirdi. Hz. Musa'nın hayatında, Allah'a asi olan neslin bire kadar kırıldığı 40 yıllık çöl hayatına tekabül eder.

83 Kötüler şehrinin yıkık duvarını düzeltmek... Hz. Peygamber'in hayatında bunun bir karşılığı vardı: Hayber'den gelen gümüş külçeleri kıtlıkla boğuşan Mekke'ye göndermek.

84 Bilge kulun tüm yapıp ettiklerinin kendi bilgi ve iradesinin bir sonucu değil, İlâhî bildirim ve iradenin bir gereği olduğu gerçeği burada ortaya çıkmaktadır. Hemen önceki 80 ve 81. âyetlerde geçen "biz" (*nâ*) zamirleri İlâhî iradenin son halkası olan "bir kul"a giderken, bu âyette yukarıdaki "biz" zamirleri içerisinde belli belirsiz imayla yer alan "O" (*erâde rabbuke*) fiilen açığa çıkmaktadır.

85 79, 80 ve 82. âyetlerde âlim kul olayların iç yüzünü açıklarken üç cümle kurar. Fakat üçünün de öznesi farklıdır. Gemiyi delme fiilinde "ben", eylemin çıkış noktası olan insan "ben"ini; çocuğu katletmedeki "biz", eylemin içkin ve aşkın iki kaynağını; duvarı tamir etmedeki "Rab" eylemin mutlak kaynağını gösterir. Öte yandan bilge kulun, Allah'ın iradesini gerçekleştirmekten başka bir şey yapmadığını belirten bir ibâre. Bu son derece simgesel anlatımda, Allah'ın kâinatta cari olan iradesinin nasıl gerçekleştiği ve yüzeysel bir bakışın bu iradenin doğru anlaşılabilmesi için yetmediği ifade edilmektedir.

86 Musa, bütün bu olaylara görünen boyutuyla yasa (hüküm ve ahkâm) çerçevesinden bakıyordu. O kendi bakış açısıyla öyle yorumladı. Muhatabı ise onun bakmadığı bir noktadan, hikmet ve illet noktasından bakıyor ve olayların görünmeyen yüzünü esas alıyordu. Çünkü 78. âyette geçen *te'vîl*, "bir şeyi aslına döndürmek" demekti (*Lisân*). 'Bilge kulun' olayların altında yatan nedenleri bilmesi ancak Allah katından ona öğretilen bir bilgiydi (18:65). Bu da açıkça gösteriyordu ki, olayların altında yatan asıl nedenlerin bilgisi yalnızca Allah'ın katında olan bir bilgiydi. Bu nedenle Musa bunları bilmemekle kınanamazdı. Fakat başta Musa olmak üzere herkesin alması gereken ders açıktı: Allah'ın gör dediği yerden bakmadan O'nun işlerini anlayamazsınız.

83 BİR de sana Zülkarneyn hakkında soruyorlar;[87] de ki: "Size ona ilişkin birtakım anı(lar) aktarayım."[88]

84 Evet, onun (iktidarı) için yeryüzünde uygun bir zemin hazırladık[89] ve ona eşyanın yasalarıyla uyumlu araçların (bilgisini) bahşettik;[90] 85 o da kendisini (amacına) ulaştıracak bir araca[91] başvurdu.

86 Nihayet güneşin battığı yere[92] ulaşınca, orada kara balçığa (benzer) bir su gözesinde[93] (güneşi) batar buldu;[94] ve orada yerleşik bir topluluğa rastladı. Biz "Ey Zülkarneyn!" dedik, "(Zulmederek) azab da çektirebilirsin, onlar hakkında (âdil davranarak) güzel bir yöntem de benimseyebilirsin;[95]->

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنْ ذِى الْقَرْنَيْنِ قُلْ سَاَتْلُوا
عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا ﴿٨٣﴾ اِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِى الْاَرْضِ
وَاٰتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَىْءٍ سَبَبًا ﴿٨٤﴾ فَاَتْبَعَ سَبَبًا
﴿٨٥﴾ حَتّٰى اِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا
تَغْرُبُ فِى عَيْنٍ حَمِئَةٍ وَوَجَدَ عِنْدَهَا قَوْمًا
قُلْنَا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ اِمَّا اَنْ تُعَذِّبَ وَاِمَّا اَنْ
تَتَّخِذَ فِيهِمْ حُسْنًا ﴿٨٦﴾

---

87 Bu meselimsi kıssada anlatılan Zülkarneyn'in tarihsel kimliği hakkında tefsirlerimizde hayli farklı ve çeşitli anlatımlar yer almıştır. Araplar tarafından bilinen çok eski çağlarda yaşamış bir cihangir olabilir. Makedonyalı İskender ya da Himyer krallarından biri olma ihtimali oldukça zayıf görünüyor. Aslında kıssanın tümünün ana fikri olan zıtların içtiması ve eşyanın çift boyutluluğu özelinde "çift boynuzlu" anlamı da bir yere oturmaktadır: İktidarın bilgi ve güçten oluşan çift boyutlu karakteri. Zira *Zülkarneyn* bir isim değil sıfattır. "Çift boynuz" ile, batı ve doğu gibi "iki coğrafya" veya "iki çağ" da kastedilmiş olabilir. Sûrenin son âyeti ışığında, aktarılan beş kıssa/mesel üzerinden hayat, servet, makam-mevki, bilgi ve iktidarın göreceliği ve geçiciliği hakikati işlenmektedir.

88 *Tilâvet, kırâet*ten farklı olarak "bir şeyi geldiği gibi yansıtmak" demektir. Genellikle *tilâvet*te aktarıcı pasif konumdadır. Bu nedenle *etlû* fiilini "aktarayım" şeklinde karşıladık.

89 *Mekkennâ* için bkz: 12:21. Alternatif bir karşılığı şudur: "ona (iktidar) imkânı hazırladık".

90 "Bir şeye kendisi ile ulaşılan şey" anlamına gelen sebeb, hurma ağacının meyvesine ulaşmak için tutunularak tırmanılan ipe denir. Müfredât sahibi bu âyeti örnek gösterdikten sonra şöyle açar: "Allah ona her şeyin niteliğine ilişkin bilgiyi ve araçlarını, bunları kullanarak amacına ulaşsın diye verdi." Çevirimiz buna dayanır.

91 *Sebeben*'deki belirsizlik, metne ya "her tür" olarak niceliğe ilişkin, ya da "pek bilinmeyen, görenleri şaşkına çeviren" şeklinde niteliğe ilişkin bir vurgu katar.

92 Zımnen: Batıda varabileceği en uzak noktaya... *Mağrib,* kalıbı gereği üç anlama birden gelebilir: "battığı yer", "battığı zaman", batış". Mana teorik olarak üçüne de muhtemel olabilir.

93 Burada "kara balçıklı su" anlamına gelen *hamietin* (Bkz: 15:26), bir kısım kıraat otoriteleri tarafından "kaynar bir su" anlamına gelen *hâmiyetin* şeklinde de okunmuştur (Taberî).

94 Yani: "Batar gibi gördü" (Krş: Râzî).

95 Tefsirlerdeki çoğu problemli birbirini tutmayan rivayetler bir yana, burada, yönetme konusunda insanlıkla yaşıt iki zıt üsluba dikkat çekilmektedir: Zor ve zorbalıkla yönetme; ya da katılımcı ve gönüllülük esasına dayalı güzellikle yönetme. Yani bu temsilî kıssa güç ahlâkı konusunda İlâhî bir uyarı taşımaktadır. Bir sonraki âyet bu anlamı doğrular. Parantez içi açıklamalarımızın gerekçesi budur.

قَالَ اَمَّا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ نُعَذِّبُهُ ثُمَّ يُرَدُّ اِلٰى رَبِّه۪
فَيُعَذِّبُهُ عَذَابًا نُكْرًا ﴿٨٧﴾ وَاَمَّا مَنْ اٰمَنَ وَعَمِلَ
صَالِحًا فَلَهُ جَزَٓاءًۨ الْحُسْنٰىۚ وَسَنَقُولُ لَهُ مِنْ
اَمْرِنَا يُسْرًاۜ ﴿٨٨﴾ ثُمَّ اَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٨٩﴾ حَتّٰٓى اِذَا
بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلٰى قَوْمٍ
لَمْ نَجْعَلْ لَهُمْ مِنْ دُونِهَا سِتْرًاۙ ﴿٩٠﴾ كَذٰلِكَۜ وَقَدْ
اَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا ﴿٩١﴾ ثُمَّ اَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٩٢﴾
حَتّٰٓى اِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ وَجَدَ مِنْ دُونِهِمَا
قَوْمًاۙ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا ﴿٩٣﴾

<- **87** (fakat)"[96] diye ekledi (Rabbi); "kim
zulmederse, iyi bilsin ki o (bu dünya-
da) günü gelince azabımıza mahkûm
olacaktır; en sonunda Rabbine dön-
dürülecek; ve (Allah âhirette) onu da
görülmemiş bir azaba uğratacaktır. **88**
Ama kim de iman eder ve erdemli
davranırsa, işte onu da karşılık olarak
güzel bir akıbet beklemektedir; zaten
Biz ona talimatlarımızdan kolay olan-
ları buyuracağız.[97]

89 Sonra o, yeni (amacına) ulaştıracak bir araca yine başvurdu.

90 En sonunda güneşin doğduğu yere[98]
ulaştı; onu kendileri için güneş ışığın-
dan gayrı bir örtü[99] takdir etmediğimiz
bir topluluk üzerine doğar halde buldu:
91 onların yaşam tarzı da işte böyley-
di.[100] Doğrusu Biz, onun sahip olduğu
şeyleri derin bir vukufiyetle kuşatmış-
tık.

92 Yeniden kendisini (amacına) ulaştıracak bir araca başvurdu.

93 Nihayet iki (doğal) set arasına ulaştığı zaman, onların arasında yaşayan bir topluluğa rastladı;[101] konuştuğu dilden pek anlamıyorlardı.->

96 Bu ve bir sonraki âyet, öznesi Zülkarneyn olarak da anlaşılmıştır. Fakat 87. âyetteki "azabımız" sözcüğü, dahası 88. âyetin son cümlesinin Allah'a atfı, tereddüde mahal bırakmayacak kadar açıktır.

97 Zımnen: İnsanı yaratanla vahiydeki buyrukları veren aynı kaynaktır. Bu yüzden İlâhî emirler insanla uyumludur ve uygulanması kolaydır.

98 Yani: Doğuda varabileceği en uzak noktaya... *Matli'* de tıpkı mağrib gibi üç anlama birden gelebilir (86'nın notuna bkz).

99 Buradaki "güneş ışığından gayrı bir örtü" ile "gece" kastedilmiş de olabilir. Eğer öyleyse, gündüzü uzun bölgeler kastedilmiş olabilir.

100 *Kezalikey*e bu bağlamda verilebilecek en uygun anlam. Hz. Peygamber'e, dünyanın Arabistan'dan, insanlığınsa Araplardan müteşekkil olmadığı gerçeğini hatırlatan bu âyet, ona, oluşturacağı hukuk ve iktidar pratiğini, tüm insanlığı kapsayacak bir fıtrat yasası üzerine oturtması gerektiğini îmâ eder. Bu âyet ve ona ilişkin açıklamamız, A'râf sûresinin 199. âyeti ve ilgili notlarımızla birlikte dikkate alınmalıdır.

101 Tefsir edebiyatında bu seddin Kafkaslardaki Derbent seddi olduğu yorumu yaygındır.

<- **94** "Ey Zülkarneyn!" dediler, "Ye'cûc ve Me'cûc ülkede bozgunculuk yapıp duruyor; derhal onlarla bizim aramıza bir set yapman karşılığında, sana bir bedel ödemeye ne dersin?"[102]

95 Şöyle cevap verdi: "Rabbimin bu konuda bana verdiği imkân daha değerlidir; haydi sizler bana iş gücüyle yardımcı olun da, sizinle onların arasına bir set yapayım: **96** (şimdi) bana demir plakalar getirin!"

Nihayet iki dik yamaç arasındaki (boşluk) doldurulup düz hale gelince onlara "Körükleyin!" dedi. Sonunda demir akkor halini alınca, "Onun üzerine dökmek için bana ergimiş bakır getirin!" dedi.

97 Evet, artık onların (düşmanları) ne onu aşabiliyorlardı, ne de onda bir delik ve gedik açabiliyorlardı.

98 (Zülkarneyn) dedi ki: "Bu Rabbimin bir rahmetidir. Rabbimin vaadinin zamanı geldiğinde, onu yerlebir edecektir: zira Rabbimin vaadi mutlaka gerçekleşir."[103]

99 O GÜN geldiğinde, Biz onları birbirini kıran dalgalar (gibi) çalkalanmaya terkederiz. Nihayet sur borusu çalınır; sonunda hepsini bir araya toplarız.[104] ->

قَالُوا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ اِنَّ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ
مُفْسِدُونَ فِي الْاَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا
عَلٰٓى اَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ﴿٩٤﴾ قَالَ
مَا مَكَّنّ۪ي ف۪يهِ رَبّ۪ي خَيْرٌ فَاَع۪ينُون۪ي بِقُوَّةٍ
اَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًاۙ ﴿٩٥﴾ اٰتُون۪ي زُبَرَ
الْحَد۪يدِۜ حَتّٰٓى اِذَا سَاوٰى بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ
انْفُخُواۜ حَتّٰٓى اِذَا جَعَلَهُ نَارًاۙ قَالَ اٰتُون۪ٓي اُفْرِغْ
عَلَيْهِ قِطْرًاۜ ﴿٩٦﴾ فَمَا اسْطَاعُٓوا اَنْ يَظْهَرُوهُ
وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا ﴿٩٧﴾ قَالَ هٰذَا رَحْمَةٌ
مِنْ رَبّ۪يۚ فَاِذَا جَٓاءَ وَعْدُ رَبّ۪ي جَعَلَهُ دَكَّٓاءَۚ
وَكَانَ وَعْدُ رَبّ۪ي حَقًّاۜ ﴿٩٨﴾ وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ
يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ ف۪ي بَعْضٍ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ
فَجَمَعْنَاهُمْ جَمْعًاۙ ﴿٩٩﴾

102 *Ye'cûc* ve *Me'cûc*'e helâki hak eden tüm toplumlardan söz edilen bir pasajda daha değinilir (21:95-96). İkisi birlikte düşünüldüğünde, *Ye'cuc* ve *Me'cuc*'un belli bir zaman ve mekâna has mahdut ve belirli bir topluluk olmadığı, her zaman ve mekânda ortaya çıkan yıkıcı ve tahripkâr güçleri temsil ettiği anlaşılır. *Ye'cûc* ve *me'cûc* isimlerinin manaları ve ayrıntılı bir tahlil için 21:96'nın notuna bkz.

103 Zımnen: İktidar ve güç ne kadar büyük olursa olsun Allah'ın mutlak iktidarı karşısında bir gün yok olacaktır. Burada Hz. Peygamber inşâ edilmektedir. Zımnen: Ey peygamber senin ellerinle kurulacak bir yapı da bu genel İlâhî yasanın dışında değildir. Emek zahmet inşâ ettiğin sınırları ve günah setlerini yıkmaya kalkanlar çıkacaktır. Esasen Zülkarneyn kıssasının tümünde Hz. Peygamber'in elleriyle kurduğu medeniyetin sınırlarının doğudan batıya kadar yayılacağına işaret vardır.

104 Yani: "Dünyada cehennemi ısrarla talep etmiş olan kâfirleri.." Parantez içi açıklamamız, *'aradna... 'ardan* formunun dilsel yapısı gereğidir.

وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِلْكَافِرِينَ عَرْضًا ﴿100﴾
الَّذِينَ كَانَتْ اَعْيُنُهُمْ فِى غِطَٓاءٍ عَنْ ذِكْرِى
وَكَانُوا لَا يَسْتَطِيعُونَ سَمْعًا ﴿101﴾ اَفَحَسِبَ
الَّذِينَ كَفَرُٓوا اَنْ يَتَّخِذُوا عِبَادِى مِنْ دُونِٓى
اَوْلِيَٓاءَ اِنَّٓا اَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ نُزُلًا
﴿102﴾ قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْاَخْسَرِينَ اَعْمَالًا ﴿103﴾
الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ
يَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا ﴿104﴾ اُولٰٓئِكَ
الَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَٓائِهِ فَحَبِطَتْ
اَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَزْنًا ﴿105﴾
ذٰلِكَ جَزَٓاؤُهُمْ جَهَنَّمُ بِمَا كَفَرُوا وَاتَّخَذُوٓا
اٰيَاتِى وَرُسُلِى هُزُوًا ﴿106﴾

<- **100** İşte o gün kâfirlere cehennemi (reddedemeyecekleri bir biçimde) arz ederiz.[105]

101 Onlar öyle kimselerdi ki; beni hatırlatan (her şeye) karşı gözlerine bir perde çekilmişti, üstelik onlar işitmeye de yanaşmıyorlardı.

102 İnkârda ısrar eden bu kimseler benim kullarımı, benden bağımsız olarak, kendilerine kayırıcı veli edineceklerini mi sandılar? Şüphesiz Biz cehennemi kâfirler için bir ikram (!) olarak hazırladık.

103 De ki: "Eylem olarak en büyük kayba uğrayacak olanı size haber verelim mi?"

104 "Bunlar, dünya hayatında tüm yapıp ettikleri (istikametten) sapmış olan kimselerdir: oysa ki bu tipler, kendilerinin güzel ve erdemli işler yaptığını sanmaktadırlar."[106] **105** Bunlar, Rablerinin âyetlerini ve O'na kavuşmayı ısrarla inkâr eden kimselerdir: Bu yüzden onların tüm yapıp ettikleri boşa gitmiştir; çünkü onlara Kıyamet Günü hiç kıymet vermeyeceğiz.

106 İşte onların cezası, inkârda direndikleri, âyetlerimi ve elçilerimi alaya aldıkları için cehennem olacaktır.

105 "O gün" ile kastedilen Son Saat'tir. Bu her canlının öldüğü ve Allah'tan başka her şeyin fani olduğunun ortaya çıktığı gündür. Âyetin ikinci cümlesi, "kalkış günü" (kıyamet) ile ilgilidir. Sonuncu cümle ise "toplanma gününe" (*haşr*) işaret etmektedir (Krş: 20:102-108).

106 Tasavvur, insanın hem gerçekliği algılama biçimini, hem de gerçekliği algıladığı zihnî merkezi ifade eder. Klasik Mantık, Kelâm ve hatta Fıkıh Usulü kitaplarının ilk bahsi *tasavvurat* ve *tasdikat* bahsidir. Musavvire, tüm aklî hükümlerimizi üzerine bina ettiğimiz temel kavramların içini doldurduğumuz zihnî melekedir. Sözün özü: aklın ve o aklın verdiği hükümlerle yapılan eylemlerin ana rahmi tasavvurdur. Tasavvuratı yanlış olanın tasdikatı doğru olmaz. Tasavvuru yamuk olanın, ne aklı ne eylemi düzgün olur. Akla koordinatlarını tasavvur verir. Akıl da tasavvurdan aldığı koordinatlara uygun eylem üretir. Bu yüzden tasavvurdaki milimetrik bir sapma, eylemde kilometrelere tekabül eder. Bir yanlış eylemi düzeltmek asla eylemin kendisini düzeltmekle gerçekleşmez. Gerçek bir düzeltme, o eylemin ana rahmi olan tasavvurdaki sapma açısını düzeltmekle mümkündür.

107 Ne var ki imanda sabreden ve ıslah edici davranış sergileyenlere gelince: onların buyur edileceği tarifsiz ikram, en görkemli cennetler[107] olacaktır: **108** Orada sürekli kalacaklar; oradan asla ayrılmak istemeyecekler.[108]

109 DE Kİ: "Eğer Rabbimin sözlerini yazmak için deniz(ler) mürekkep olsa, hatta onun bir mislini de üzerine ilave etmiş olsak, yine de Rabbimin kelimeleri tükenmeden denizler tükenirdi."

110 De ki: "Elbet ben de sizin gibi ölümlü bir insanım:[109] Bana ilâhınızın bir tek ilâh olduğu vahyolunuyor. Artık kim Rabbinin (rahmetine) kavuşmayı umuyorsa, işte o imanıyla uyumlu iyilikler yapsın[110] ve Rabbine kulluk ederken hiç kimseyi O'na ortak koşmasın!"

اِنَّ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ
لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًاۙ ﴿١٠٧﴾ خَالِد۪ينَ
ف۪يهَا لَا يَبْغُونَ عَنْهَا حِوَلًا ﴿١٠٨﴾ قُلْ لَوْ كَانَ
الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبّ۪ي لَنَفِدَ الْبَحْرُ
قَبْلَ اَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبّ۪ي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِه۪
مَدَدًا ﴿١٠٩﴾ قُلْ اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحٰٓى
اِلَيَّ اَنَّمَٓا اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌۚ فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا
لِقَٓاءَ رَبِّه۪ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ
بِعِبَادَةِ رَبِّه۪ٓ اَحَدًا ﴿١١٠﴾

---

107 *Firdevs,* Yunanca'ya olduğu gibi Arapça'ya da çok eski çağlarda Babilce aslı olan faradisu'dan (paradisu) geçmiştir. Hadislerde "en yüce, en görkemli cennet" olarak açıklanmıştır (Taberî). Batı dillerindeki "paradise, paradis" de bu köke dayanır.

108 *Hıvelâ,* "değişim" anlamına gelen *tahvil* mastarından türetilmiştir. Alternatif anlamı "asla değişim istemeyecekler" ya da "mekânı değiştirmek istemeyecekler".

109 Onun her insan gibi ölümlü olması, Allah'ın seçilmiş elçisi olma ayrıcalığı ile birlikte düşünülmelidir. Bu takdirde Peygamber'in beşerî varlığının ölümlü, misyonunun ölümsüz olduğu gerçeğiyle karşılaşırız. O ölümsüz misyonu taşıma emaneti ise, âyette "sizin gibi" ile ifade edilen İslâm ümmetinin omuzlarındadır.

110 *'Amelen sâlihan*ı çevirimiz için bkz: 103:3, not 5.

19. MERYEM SÛRESİ

Sûre, Hz. Meryem'den ve oğlu İsa'yı dünyaya getirmesinden ayrıntılı olarak söz ettiği için bu adı almıştır. Bazı rivayetlere göre sûre daha Rasulullah döneminde bu adı almış görünmektedir. Buhârî başındaki mukatta'a harfleriyle anar. Hayli anlamlı olan şudur: Kur'an vahyinin kendisine indiği Hz. Muhammed'in annesi hakkında ima yollu da olsa bir âyet bile bulunmazken Hz. İsa'nın annesine 98 âyetlik uzun bir sûre ayrılmıştır. Yine bu sûre dışında, Hz. Meryem'den bahseden onlarca âyet mevcuttur. Tek başına bu bile, vahyin kaynağının, Hz. Peygamber'in beşerî kimliğine bağlı olmayışının önemli bir göstergesidir. Kur'an'da Hz. Muhammed'in kişisel plandaki en büyük ıstırap ve sevinçlerinden pek söz edilmez.

Sûre Mekke'de inmiştir. Bir çok sahih rivayete göre bu sûre, Habeşistan muhacirlerinin lideri ve Hz. Peygamber'in amca oğlu olan Cafer b. Ebi Talib tarafından Habeşistan kralı önünde okunmuştur. 5 veya 6. yıla yerleştirilebilir. Tüm ilk tertiplerde Fâtır-Tâhâ arasında yer alır.

Sûre, Hz. Yahyâ ile babası Zekeriyya, Hz. İsa ile annesi Meryem ve Hz. İbrahim ve babasına dair birtakım olayları ele alır. Bu yolla ilk muhatabı olan mü'minleri teselli eder. Kendisi de imanı uğruna zorlu bir göç yaşamış olan Hz. İbrahim'den, nüzul sürecinde ilk defa bu sûrede söz edilir. Asıl amaç, Hz. Peygamber'in şahsiyetini inşâdır. Hz. Yahyâ ve Hz. İsa örnek olayları üzerinden, Hz. Peygamber'e, Allah'ın en büyük imkân olduğu bir kez daha hatırlatılır: "O bir şeyin olmasını dilediği zaman O'nun sadece "Ol!" demesi yeterlidir; zira o şey hemen oluş sürecine girecektir" (35).

Sûrede Allah, hep Rahmân sıfatıyla anılır. Rahman isminin 16 kez geçtiği bu sûre, iç mûsiki itibarıyla Rahmân sûresiyle benzeşir. Meryem ve Rahman, belagatın sesle birlikte zirveye taşındığı iki sûredir. Kur'an'ın sesi yüreğe işleyen en içli sûrelerinden biridir.

İyileri tanrılaştırmak, hem iyilere hem iyiliğe ihanettir. Şu âyet bu ihanetin perdesini sıyırır: "Bu (gibiler), Allah'tan başkalarını, kendilerine statü ve nüfuz sağlamak için ilâhlaştırırlar" (81). Kur'an'ın sesi en gür âyetlerinden biri bu bağlamda gelir: "Doğrusu siz öyle dehşet verici bir iddiada bulundunuz ki; bundan dolayı neredeyse gökler paramparça olacak, yer yarılacak ve dağlar toz duman olacak!" (89-90).

Sûrenin sonlarında, ebedî sevginin Ebedî olanın bahşettiği sevgi olduğunu söyleyen bir âyet yer alır (96).

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 *Kâf-Hâ-Yâ-'Ayn-Sâd!*[1]

2 KULU Zekeriyya'ya,[2] Rabbinin rahmetinin yâd edilmesine dairdir:[3]

3 Hani o Rabbine (içinin) ta derinliklerinden[4] seslenerek, 4 şöyle yalvarmıştı: "Rabbim! Benden (iş) geçti, kemiklerim eridi, başa ak düştü;[5] ama (ey) Rabbim, sana dua edip de eli boş kaldığım hiç olmadı.[6]

5 Ve gerçek şu ki ben, benden sonra yakınlarımın (yerimi doldurabileceğinden) kaygı duyuyorum;[7] üstelik kadınım[8] da kısır: öyleyse, bana kendi katından yerimi dolduracak ehil bir takipçi ver; 6 hem bana, hem Yakub oğullarına vâris olsun; ve Sen de Rabbim, onu razı olacağın biri kıl!"[9]

7 (Allah, melekler vasıtasıyla şöyle seslendi): "Ey Zekeriyya! İşte Biz sana adı Yahyâ olan bir oğlan çocuğu[10] müjdeliyoruz! "Daha önce hiç kimseyi ona adaş kılmadık."[11]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

كٓهٰيٰعٓصٓ ﴿١﴾ ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَرِيَّا
﴿٢﴾ اِذْ نَادٰى رَبَّهُ نِدَٓاءً خَفِيًّا ﴿٣﴾ قَالَ رَبِّ اِنّ۪ي
وَهَنَ الْعَظْمُ مِنّ۪ي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ
اَكُنْ بِدُعَٓائِكَ رَبِّ شَقِيًّا ﴿٤﴾ وَاِنّ۪ي خِفْتُ
الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَٓاء۪ي وَكَانَتِ امْرَاَت۪ي عَاقِرًا
فَهَبْ ل۪ي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا ﴿٥﴾ يَرِثُن۪ي وَيَرِثُ مِنْ
اٰلِ يَعْقُوبَ وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا ﴿٦﴾ يَا زَكَرِيَّٓا
اِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيٰى لَمْ نَجْعَلْ لَهُ
مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا ﴿٧﴾

1 Manası konusunda sözün tükenmeyeceği bu harfler, Hz. Peygamber'in vahyi tek bir harfini dahi zayi etmeden ilettiğinin şahididir (Bkz: 68:1, not 1).

2 Krş: 3:38-41. Yeni Ahid'de yer alan ve Kur'an tarafından reddedilmeyen bilgiye göre, Hz. Zekeriyya Meryem'in teyzesinin kocasıdır. Mabed'in din hizmetlilerini çıkaran Levililere (Harunoğulları) mensuptu. Bu işi yapan 24 aileden biri de Hz. Zekeriyya'nın lideri olduğu Abiya ailesiydi (*I. Tarihler* 23-24).

3 *Zikr* hem Kur'an'ın tamamının vasfı olarak, hem de dinler tarihinin 'büyük anlatıları' olan Kur'an Kıssaları'nın "anlatısı" olarak geçer.

4 Lafzen: "gizlice.."

5 Lafzen: "..baş ihtiyarlık (ateşiyle) tutuştu".

6 Hz. Zekeriyya'yı bu noktaya getiren süreç için bkz: 3:33-37. Duadan önce acziyeti itirafın duanın edebinden olduğu öğretiliyor.

7 Hz. Zekeriyya'nın ardıllarına dair liyakat ve ehliyet kaygısı için bkz: 21:89.

8 Burada ve Âl-i İmran 40'ta *imrae* (kadın) kullanılırken Hz. Yahyâ doğduktan sonra aynı kişiden *zevc* (eş) diye söz edilir. Çocuğun karı-kocayı "eş" yapan fonksiyonuna atıf olsa gerektir.

9 Âyet, "Bir ebeveynin çocuğu için en büyük endişesi ne olmalı?" sorusunun cevabıdır.

10 Veya: "Adı dünyalar durdukça duracak, dillere destan olacak bir oğlan çocuğu". Yahyâ, "o hep yaşayacak" anlamına gelir. Ona Allah'ın koyduğu bu İlâhî isimle onun genç yaşta bir koç gibi başı kesilerek katledilmesi arasındaki bağın sırrı, "yaşamak ve ölmek" kavramlarının tarifinde saklıdır.

11 Yeni Ahid, Hz. İsa'nın ağzından Hz. Yahyâ hakkında şu övgü dolu sözü nakleder: "Hiçbir anneden

قَالَ رَبِّ اَنّٰى يَكُونُ لِى غُلَامٌ وَكَانَتِ امْرَاَتِى
عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا ﴿٨﴾ قَالَ
كَذٰلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَىَّ هَيِّنٌ وَقَدْ خَلَقْتُكَ
مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْـًٔا ﴿٩﴾ قَالَ رَبِّ اجْعَلْ
لِى اٰيَةً قَالَ اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَ لَيَالٍ
سَوِيًّا ﴿١٠﴾ فَخَرَجَ عَلٰى قَوْمِهِ مِنَ الْمِحْرَابِ
فَاَوْحٰى اِلَيْهِمْ اَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا ﴿١١﴾

8 (Zekeriyya) "Rabbim!" dedi, "Nasıl olur da benim bir oğlum olabilir? Çünkü eşim kısır, ben ise yaşlılıktan dolayı gücü tükenmiş biriyim!"[12]

9 (Cevap verildi): "Öyledir (ama)"[13] dedi, "Rabbin diyor ki: "Bu Benim için kolaydır; zira daha önce seni de Ben yaratmıştım, oysa sen hiçbir şey değildin!"

10 (Zekeriyya): "Rabbim!" dedi, "Bana bir işaret tayin et!"[14]

(Melek) "Senin işaretin tastamam[15] üç gün[16] insanlarla konuşamamandır."[17]

11 Derken o, mabetteki inziva hücresinden[18] çıkarak onlara; "Sabah akşam Rabbinizin şanını (ibadetle) yüceltmeye devam edin!" diye işaret etti.[19]

Vaftizci Yahyâ'dan daha iyisi doğmamıştır" (Matta 11:11).

12 Hz. Zekeriyya aşkın dünyasında yaptığı duayı aklın dünyasına dönünce makul bulmamış olacak ki "nasıl" diye soruyor. Bu âyetler iki dünya arasındaki kod farkına delâlet eder.

13 Bu ibâreye Zemahşerî'nin verdiği alternatif bir anlam için bkz: 3:40, not 27.

14 Dua eden Hz. Zekeriyya'nın kendisi idi, kabul edilince bir belge isteyen de kendisi. Zımnen, kalbin tatmini için aklın sorduğu bu tür soruların Allah'a karşı su-i edep olmadığına delâlet eder. Tıpkı Hz. İbrahim'de olduğu gibi (2:260).

15 *Seviyyen*: "üç gece/gün"ün sıfatı olması durumunda anlam tercih ettiğimiz gibi olur. Eğer bu kelime Zekeriyya'nın niteleyeniyse, bu durumda anlam "..özürsüz olduğun halde üç gün insanlarla konuşmamandır" şeklinde olur. Bu alternatif anlam, oğlan çocuğu müjdesini alınca dili tutulduğunu söyleyen Yeni Ahid'in bu iddiasına (Luka 1:20-22) bir alternatif teşkil eder. Bu âyetten açıkça Hz. Zekeriyya'nın konuşma özürlü olduğu için değil, mucizevî bir işaret olarak konuşamadığı anlaşılmaktadır.

16 Lafzen: "üç gece". Arap dilinde gün "gece" ile telaffuz edilmektedir. Çünkü bu dilin dünyasında, çevresel şartlar gereği günün en hareketli saatleri geceye tekabül etmektedir.

17 Veya: "Konuşmamandır". Hz. Zekeriyya'nın kendi yaşlılığına ve karısının kısırlığına rağmen evlat müjdesi alması bir mucizedir. Kendisi bu mucizevî müjdenin gerçekleşeceğine dair "âyet" istiyor. Âyet, yani "mucizevî bir işaret, belge, delil". Bu talebi, başkalarını ikna için" şeklinde tahsis etmek doğru değildir. Zira talebi başkalarıyla birlikte kendisini de iknaya yöneliktir. Bu durumda ibâreyi "konuşmama" değil "konuşamama" olarak anlamak daha açıklayıcıdır. Birincide kendi iradesiyle girdiği bir "sükût orucundan" söz edebiliriz ki, bu, âyet (mucize ve belge) niteliği taşımaz. İkincisi ise iradesine rağmen konuşamamadır ki, bu durumda bir "mucizevî işaretten" söz edebiliriz. Allahu a'lem.

18 *Mihrâb*: o dönemdeki mabetlerde, kendini ibadete adamış ruhban sınıfının ibadet için inzivaya çekildikleri, çok basamaklı bir merdivenle çıkılan çilehane vari mekân. Genellikle mabedlerin kemerli duvarlarının içerisine gizlenmiş olarak inşâ edilirdi (Krş: 38:21). Bu ibâre 'Zekeriyya, hücresinden, ibadet için mabede toplanmış insanların huzuruna çıkarak...' şeklinde anlaşılmalıdır.

19 Hz. Zekeriyya'nın işaret diliyle konuşması hangi mesajı vermektedir? İki ihtimalden birincisi şu: mabette din hizmetlisi olan Hz. Zekeriyya, ibadet yaptırdığı insanlara bu üç gün zarfında kendisinin görevde bulunmayacağını, ibadetlerini kendisi olmadan eda etmeleri gerektiğini söylüyor. Bu Kur'an'da gördüğümüz her açıdan sorumlu ve görevine ölümüne sadık Hz. Zekeriyya karakteriyle uyumlu değildir. İkincisi de şu:

12 (Yahyâ doğup büyüdüğünde ise şöyle
vahyettik:) "Ey Yahyâ! İlâhî hükümle-
re sımsıkı sarıl!" Zira Biz, daha çocuk-
luğunda ona doğru hükmetme yeteneği
vermiştik. 13 Ve kendi katımızdan
ince ruhlu bir sevecenlik ve kendi-
ni geliştirme yeteneği[20] bahşetmiştik;
dahası o, sorumluluk sahibi biriydi;
14 ana-babasına karşı da oldukça iyi
davranırdı; nitekim o hiçbir zaman
isyankâr bir zorba olmadı.

15 İşte bu yüzden o, doğduğu gün İlâhî
koruma ve esenlik kapsamındaydı;[21]
öleceği[22] ve tekrar dirilip kalkacağı gün
de (öyle olacaktır).

يَا يَحْيٰى خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍۜ وَاٰتَيْنَاهُ الْحُكْمَ
صَبِيًّاۙ ﴿١٢﴾ وَحَنَانًا مِنْ لَدُنَّا وَزَكٰوةًۜ وَكَانَ تَقِيًّاۙ
﴿١٣﴾ وَبَرًّا بِوَالِدَيْهِ وَلَمْ يَكُنْ جَبَّارًا عَصِيًّا ﴿١٤﴾
وَسَلَامٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوتُ وَيَوْمَ
يُبْعَثُ حَيًّا ﴿١٥﴾ وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَۢ اِذِ
انْتَبَذَتْ مِنْ اَهْلِهَا مَكَانًا شَرْقِيًّاۙ ﴿١٦﴾

16 BU KİTAPTA[23] Meryem'i[24] de gün-
deme taşı![25] Hani o ailesinden ayrılarak
doğu yönünde bir yere çekilmişti.->

Konuşamamasına rağmen görevini aksatmayacağını, fakat konuşamama sorununu işaret diliyle aşıp görevini yapmaya çalışacağını söylüyor. Bu ikinci ihtimale göre mesaj göreve sadakat ve sorumluluk bilincidir. Muhtemelen bu, Hz. Zekeriyya'nın kendi tercihi olmalıdır.

20 *Zekâtın* "artma ve gelişme" kök anlamına istinaden. "Sevecenlik" ile karşıladığımız *hanânen, rahmetenin* eşanlamlısı kabul edilse de, kural gereği bu ikisi arasında mutlaka bir fark olmalıdır.

21 *Selâmunun* türetildiği *es-selm* veya *selamet*, "tüm görünen ve görünmeyen, niceliğe ve niteliğe yönelik her türlü olumsuzluktan koruma ve uzak tutma" anlamına gelir (Râğıb). Selam, özellikle burada, "İlâhî koruma ve esenlik" anlamına gelir. Bu da sonunda 'ebedî mutluluğu' (cennet) getiren bir hayat demektir. Cennetin bir adının da "selam yurdu" olduğu hatırlanmalıdır (6:127; 10:25).

22 *Yahyâ*, "hep yaşayacak" anlamına geliyordu. Fakat Hz. Yahyâ, karısı Herodias'ı meşru olmayan bir yolla alıp bunu meşrulaştırmak için kendisine başvuran ve reddedilen Kral Herod tarafından kafası kesilerek şehid edilecektir. Bu âyetler Mekke'de indi. Mekke mü'minlerin okulu ve laboratuvarıydı. Mü'minler o okulda ağır acıların imtihanından geçerek hayat diplomasını aldılar. Bu gerçekler hatırlanacak olursa, zımnen söylenen şudur: Allah bir vererek sınar, bir alarak: Siz ikisine de hazır olun!

23 *el-Kitab*, "bir şeyi bir başka şeyde toplamak, bir araya getirmek" anlamına gelir (*Mekayîs*). "Yararlı bir anlam ve amaç için parçaları bir araya getirmek" şeklinde de tanımlanmıştır. Mesela bir alanda eğitilmiş bir birime *ketîbe* denilir. Buna timde yer alan komutan ve askerler dahil olduğu gibi timin kullanacağı araçlar ve silahlar da dahildir. Mesela Nebe' 29'da "tasnif" anlamında kullanılır. Belli bir konu etrafında toparlanmış metinlere ya da farklı konuların kendisinde toplandığı kümelere de *kitab* adı verilir. Buna göre Kur'an'daki ahkâm âyetleri, kıssalar, kıyamet âyetleri birer kitap olarak nitelendirilebilir ki, "içerisinde (önceki) kitapların ölmez yitmez (değerleri) bulunur" (98:3) âyetiyle kastedilen de budur. Bütün bu açıklamaların ışığında "bu kitapta" (*fi'l-kitâb*) ifadesi, "kıssalardan oluşan bu demet içerisinde" şeklinde anlaşılır.

24 Kur'an'da övgüyle anlatılan başka hiçbir kadın adıyla anılmaz. Çünkü Arap kültüründe saygın makamlarda cariye dışında hür ve saygın kadınlar adlarıyla anılmazdı. Kur'an hem ona ve oğluna yapılan iftirayı red, hem de Roma'nın erkek egemen kültürüne bir cevap olsun için Hz. Meryem'i adıyla anar. Belki de Hz. Peygamber'in Hz. Meryem hakkındaki büyük övgü ve iltifatları, onun ismiyle anılmasının yukarıdaki arka plandan beslenen Arap tasavvurunda uyandırması muhtemel olumsuz imajı izale etmeyi amaçlıyordu.

25 Lafzen: "an". Bu anma emri, hiç şüphe yok ki gündeme taşıma amacına yönelik bir emirdir. Hem kendi gündemine, hem ilk muhatapların gündemine, hem de tüm zaman ve zeminlerdeki muhatapların

فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا فَاَرْسَلْنَٓا اِلَيْهَا
رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا ﴿١٧﴾ قَالَتْ اِنّ۪ٓي
اَعُوذُ بِالرَّحْمٰنِ مِنْكَ اِنْ كُنْتَ تَقِيًّا ﴿١٨﴾ قَالَ
اِنَّمَٓا اَنَا۬ رَسُولُ رَبِّكِۗ لِاَهَبَ لَكِ غُلَامًا زَكِيًّا
﴿١٩﴾ قَالَتْ اَنّٰى يَكُونُ ل۪ي غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْن۪ي
بَشَرٌ وَلَمْ اَكُ بَغِيًّا ﴿٢٠﴾ قَالَ كَذٰلِكِۚ قَالَ رَبُّكِ
هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌۚ وَلِنَجْعَلَهُٓ اٰيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً
مِنَّاۚ وَكَانَ اَمْرًا مَقْضِيًّا ﴿٢١﴾ فَحَمَلَتْهُ فَانْتَبَذَتْ
بِه۪ مَكَانًا قَصِيًّا ﴿٢٢﴾ فَاَجَٓاءَهَا الْمَخَاضُ اِلٰى
جِذْعِ النَّخْلَةِۚ قَالَتْ يَا لَيْتَن۪ي مِتُّ قَبْلَ هٰذَا
وَكُنْتُ نَسْيًا مَنْسِيًّا ﴿٢٣﴾

<- 17 Olabildiğince kendini onlardan uzak tutup sakınıyordu; hal böyleyken ona 'ruh'umuzu gönderdik;[26] öyle ki, o ona eli yüzü düzgün bir insan sûretinde göründü.

18 (Meryem): "Senden, O sınırsız merhamet sahibinin koruyuculuğuna sığınırım!" dedi, "Tabii ki eğer sorumlu davranan biriysen!"

19 (Melek): "Ben sadece Rabbinin elçisiyim; sana pırıl pırıl bir oğlan çocuğu armağan etmek için buradayım!" dedi.

20 (Meryem): "Benim nasıl bir oğlum olabilir ki?" dedi; "Bana hiçbir erkek[27] eli değmedi, üstelik ben iffetsiz bir kadın da değilim!"

21 (Melek): "Orası öyledir (ama)" dedi, "Rabbin diyor ki 'Bu benim için çok kolaydır;[28] üstelik Biz onu insanlar için (canlı) bir âyet ve katımızdan bir rahmet kılacağız; zaten bu iş artık gerçekleşmiş bulunmaktadır,"

22 İşte böylece (Meryem) ona hamile kaldı; bundan dolayı da, (insanların gözünden) uzak, kuytu bir köşeye çekildi.

23 Ve doğum sancısı (tutunacak bir dal arayan Meryem'i) hurma ağacının gövdesine doğru sürüklerken diyordu ki: "Ah n'olaydım, keşke bundan önce öleydim de unutulup gidenlerden olaydım!"[29]

---

gündemine. Zira gündeme taşınması istenen şahsiyet tarihî bir figür değil, tüm zamanlarda geçerli değerler olan iffet ve adanışın sembolüdür. Özünde taşınması emredilen Meryem'in şahsı değil şahsiyetidir.

26 *Rûh*un "vahiy" anlamı için bkz: 16:2, not 5. Ayrıca *rûh* "vahyin kaynağı" anlamına da kullanılır (Bkz: 17:85). Burada ve daha başka yerlerde "rûhumuz" ifadesi, vahye ya da hayat soluğuna aracılık yapan "meleğe" işaret etmektedir. Ebu Müslim'e göre buradaki ruh Meryem'in rahmindeki ceninin canıdır (Nkl: Râzî). Ancak, âyetin devamı bu görüşü teyit etmez.

27 Lafzen: "insan.."

28 Zımnen: Allah isterse neler olmaz ki? 35. âyete zımnî bir atıf içermektedir.

29 Bu âyet, özellikle Hz. Meryem'i insanüstüleştirmeye karşı alınmış bir tedbir gibidir. Onun da her kadın gibi çocuğunu doğal bir biçimde sancılı bir doğumla dünyaya getirdiği dile getirilmektedir. Bu vurgu, kilisenin çok sonraları Meryem'i beşerî kimliğinden soyutlayıp teslise dördüncü bir unsur olarak ekleyen

24 Bunun ardından o (hurma ağacı-
nın) alt tarafından[30] ona hitaben bir
ses geldi: "Sakın üzülme! İşte, Rabbin
senin (rahminde) olanı şerefli kılmış-
tır;[31] 25 haydi, hurma dalını kendine
doğru silkele, üstüne taze ve olgun
hurmalar dökülsün; 26 sonra da ye,
iç, gözün aydın olsun! Ve eğer insan-
lardan herhangi birine rastlarsan, o
zaman da (işaret yoluyla) de ki: 'Ben O
sınırsız merhamet sahibine oruç[32] ada-
dım: dolayısıyla bu gün insanlardan hiç
kimseyle konuşmayacağım!"

27 Nihayet, onu alarak kavminin
yanına döndü. "Ey Meryem!" dediler,
"Doğrusu sen dehşet bir iş işlemişsin![33]
28 Ey Harun (soyu)nun kız kardeşi![34]
Senin baban kötü bir adam değildi,
annen de iffetsiz bir kadın değildi!"

29 Bunun üzerine (Meryem) çocuğa
işaret etti. Onlar; "Biz, daha dünkü
bir beşik bebesiyle nasıl muhatap olu-
ruz!?" dediler.[35]

فَنَادٰيهَا مِنْ تَحْتِهَٓا اَلَّا تَحْزَن۪ي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ
تَحْتَكِ سَرِيًّا ﴿٢٤﴾ وَهُزّ۪ٓي اِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ
تُسَاقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّاۘ ﴿٢٥﴾ فَكُل۪ي وَاشْرَب۪ي
وَقَرّ۪ي عَيْنًاۚ فَاِمَّا تَرَيِنَّ مِنَ الْبَشَرِ اَحَدًاۙ فَقُول۪ٓي
اِنّ۪ي نَذَرْتُ لِلرَّحْمٰنِ صَوْمًا فَلَنْ اُكَلِّمَ الْيَوْمَ
اِنْسِيًّاۚ ﴿٢٦﴾ فَاَتَتْ بِه۪ قَوْمَهَا تَحْمِلُهُۜ قَالُوا يَا
مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْـًٔا فَرِيًّا ﴿٢٧﴾ يَٓا اُخْتَ هٰرُونَ
مَا كَانَ اَبُوكِ امْرَاَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ اُمُّكِ بَغِيًّاۚ
﴿٢٨﴾ فَاَشَارَتْ اِلَيْهِۜ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ
فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا ﴿٢٩﴾

---

tavrına zımnî bir cevap olsa gerektir.

30 Ya da: "(Meryem'in) alt tarafından". *Hâ* zamirinin nereye gittiğine bağlı olarak iki anlama da gelebilir. Katâde, "hurmanın alt tarafından" şeklinde okumuştur (Taberî). *Min* edatı ilgi zamiri olan *men* şeklinde okunarak "Meryem'in altında bulunan *kimse* ona seslendi" anlamı da verilmiştir. Ferrâ, her iki halde de seslenenin melek olduğunu söylemiştir. Tüm göstergeler Hz. Meryem'in bir bahçede doğum yaptığı yönündedir. Tercihimizin gerekçesi budur.

31 Veya: "Rabbin senin alt tarafında küçük bir su yürütmüştür". Bir şeyin *serâsı* "en yüce tarafı'dır. *es-Serv*, "yücelik, şeref, saygınlık" (*er-rif'ah*) demektir (Râğıb). Tercihimizin gerekçesi budur.

32 Vahiy sürecinde ilk burada kullanılan *savm*, "tutmak, eylemden el çekmek" anlamına gelir. Bu, kişinin "güdülerini kontrol altına alması, kendini tutması" anlamına gelir. Burada olduğu gibi "dili tutmak" ya da Medenî âyetlerde olduğu gibi "yeme içme arzusunu tutmak" anlamlarını kazanmıştır (Krş: 2:183 ve 33:35).

33 *Feriyyâ*, "dehşete saldı" ya da "ürününü aldı, derledi, peydahladı" anlamına gelen *feriyeden* (*Mekâyîs*). Şu anlam da verilebilir: "Doğrusu sen peydahladığın bir ürünle gelmişsin". Bu kökten yola çıkarak, aslı olmayıp peydahlanan şeylere de aynı kökten gelen *iftirâ* adı verilir.

34 Sami geleneğinde, bir kadını ailesinden bir erkeğe nisbetle anmak ona saygı ve hürmet ifadesiydi. Burada geçen Harun'un, Hz. Meryem'in bire bir erkek kardeşi olması gerekmez. Bu, ailenin geçmişte yaşamış büyük isimlerine nisbetle anılma geleneğinin bir örneğidir. Kaldı ki Luka'da, Meryem'in teyzesi olan Hz. Zekeriyya'nın karısı Elişa "Harun'un bacılarından biri" olarak anılır (I:5, 36). Yine Luka'da Hz. İsa için "Dâvudoğlu" (1:32), Meryem'in nişanlısı (?), Yusuf için de "Dâvudoğlu Yusuf" diye hitap edilmektedir (1:20). 13. Kabile olan Levililerin büyük atası olarak bilinen Hz. Harun'a nisbet edilen Meryem'e bir paye verilmektedir.

35 Ebu Ubeyde, bu âyetin yorumunda *kâne* yardımcı fiilinin farklı okunuşlarının anlama nasıl yansıdığını göstermiş, birinci sıraya ise "geçmişte kalmış, olup bitmiş bir iş" anlamını yerleştirmiştir (*Mecâz*). İşte bu bağlamda *kânenin* açılımı olarak gördüğümüz "daha dünkü" ifadesini parantez içine almadık. Bir sonraki

قَالَ اِنّ۪ي عَبْدُ اللّٰهِ اٰتٰنِيَ الْكِتَابَ وَجَعَلَن۪ي
نَبِيًّاۙ ﴿٣٠﴾ وَجَعَلَن۪ي مُبَارَكاً اَيْنَ مَا كُنْتُۖ
وَاَوْصَان۪ي بِالصَّلٰوةِ وَالزَّكٰوةِ مَا دُمْتُ حَيًّاۖ ﴿٣١﴾
وَبَرّاً بِوَالِدَت۪يۘ وَلَمْ يَجْعَلْن۪ي جَبَّاراً شَقِيًّا ﴿٣٢﴾
وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ اَمُوتُ وَيَوْمَ
اُبْعَثُ حَيًّا ﴿٣٣﴾ ذٰلِكَ ع۪يسَى ابْنُ مَرْيَمَۚ قَوْلَ
الْحَقِّ الَّذ۪ي ف۪يهِ يَمْتَرُونَ ﴿٣٤﴾ مَا كَانَ لِلّٰهِ اَنْ
يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍۙ سُبْحَانَهُۜ اِذَا قَضٰٓى اَمْراً فَاِنَّمَا
يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُۜ ﴿٣٥﴾

30 (İSA) dedi ki:[36] "Ben Allah'ın kuluyum: O bana İlâhî vahyi ulaştırdı ve beni peygamber tayin etti; **31** nerede bulunursam bulunayım beni kutlu kıldı; ve bana hayatta olduğum sürece ibadeti diriltmeyi[37] ve arınmak için verilmesi gerekeni vermeyi emretti; **32** bir de anama iyi davranmayı... Fakat beni azgın bir zorba kılmadı. **33** Nitekim doğduğum gün tam bir İlâhî güvence kapsamındaydım,[38] öleceğim ve tekrar diriltileceğim gün de (öyle olacaktır)."

34 İŞTE budur Meryem oğlu İsa ve hakkında tartışageldikleri konuda hakikatin ifadesi!..[39]

35 Bir çocuk edinmek Allah'a asla yakıştırılamaz; O mutlak aşkın ve yüce olandır:[40] O bir şeyin olmasını dilediği zaman O'nun sadece "Ol!" demesi yeterlidir: artık o şey, hemen oluş sürecine girecektir.[41]

âyette kendisine peygamberlik verildiğini söyleyen Hz. İsa'nın, henüz düşünme melekeleri tekâmül etmemiş ve hayat tecrübesi oluşmamış bir "beşik bebesi" olması düşünülemez. Bu yüzden ibârede geçen "beşik bebesi", lafzî değil kinaî olarak anlaşılmalıdır. Kaldı ki 31. âyette *salat* ve *zekât*la emrolunduğunu, 32. âyette de anasına iyilik yapmakla emrolunduğunu ve zorba kılınmadığını söyler. Bütün bunların "beşik bebesi"-nin değil erişkin birinin yapabileceği şeyler olduğu açıktır. Belli ki, genç yaşta peygamberlik verilen Hz. İsa, onların gözünde 'ağzı süt kokan dünkü çocuk' olarak görülmektedir. Yaşını başını almış Yahudilerin, genç bir insanın kendilerine ebedî hakikatleri hatırlatmasını onur meselesi yaptıkları açıktır. Zira Kureyş'in Nebi'ye tavrı da aynıdır.

36 Önceki âyetle bu âyet arasında zamansal bir farklılık olsa gerektir. Kur'an'ın bu veciz (eliptik ve eksiltili) üslubunun örneklerini bir çok yerde görmek mümkündür. Bu iki pasaj arasında İsa büyümüş, vahiy almış ve tebliğe memur kılınmış olmalıdır. Âyetin gösterdiği budur.

37 *Salât* için ilk geçtiği 87:15'in ilgili notlarına ve ayrıca 5:12; 19:59; 20:14'ün notlarına bkz.

38 *es-Selâm* için bkz: Âyet 15, not 21. Çevirideki "tam bir" ilavesi, belirliliğin yansımasıdır.

39 Veya mahzuf bir mübtedanın haberi olarak: "Bu, Hakk'ın sözüdür" (Taberî). İsa'nın mesajı etrafındaki tüm mezhebî ve teolojik tartışmaların kökeninde "ilahlaştırma" sapması yatar. Teslis İsa'ya inananları birleştirmeyip ayırmıştır. Teslis gibi tamamen soyut ve kurgusal bir dogmanın nasıl anlaşılacağı konusunda birbiriyle çatışan mezhepler çıkmıştır (İnsan İsa'ya atıf için bkz: 5:75).

40 *Subhânehu*nun çevirisi için bkz: 17:1, not 1.

41 Bu sûrenin anahtar âyeti budur. *Kun fe-kân* yerine *fe-yekûn* şeklinde muzari fiil gelmesi, oluşun olup bitmiş bir iş değil yenilenerek devam eden bir süreç olduğunu ifade eder. Bu süreç Rahmân 29 ışığında anlaşılmalıdır.

وَاِنَّ اللّٰهَ رَبّ۪ي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُۜ هٰذَا صِرَاطٌ
مُسْتَق۪يمٌ ﴿٣٦﴾ فَاخْتَلَفَ الْاَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْۚ
فَوَيْلٌ لِلَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْ مَشْهَدِ يَوْمٍ عَظ۪يمٍ ﴿٣٧﴾
اَسْمِعْ بِهِمْ وَاَبْصِرْۙ يَوْمَ يَأْتُونَنَا لٰكِنِ الظَّالِمُونَ
الْيَوْمَ ف۪ي ضَلَالٍ مُب۪ينٍ ﴿٣٨﴾ وَاَنْذِرْهُمْ يَوْمَ
الْحَسْرَةِ اِذْ قُضِيَ الْاَمْرُۘ وَهُمْ ف۪ي غَفْلَةٍ وَهُمْ
لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٩﴾ اِنَّا نَحْنُ نَرِثُ الْاَرْضَ وَمَنْ
عَلَيْهَا وَاِلَيْنَا يُرْجَعُونَ۟ ﴿٤٠﴾

36 Ve (İsa'nın tek dediği şudur):[42] "Hiç şüphe yok ki benim de sizin de Rabbiniz Allah'tır. Şu halde yalnız O'na kulluk edin: budur dosdoğru yol!"

37 Buna rağmen mezhepler kendi aralarında ayrılığa düştüler.[43] O halde, büyük bir günün sorgusunda[44] (yaşayacaklarından) dolayı, inkârda direnen o kimselerin vay hallerine! **38** Bize gelecekleri o günde bir güzel işitecek, bir güzel görecekler![45] Fakat zalimler, o gün aşikâr bir biçimde yoldan sapmış bulunacaklar.

39 O halde, her şeyin hükmünün kesinleştiği an olan o derin pişmanlık gününe karşı onları uyar, zira onlar gaflet içindedirler; dahası onlar (dirileceklerine) hâlâ inanmış değiller. **40** Ama bakın; (o gün) yeryüzü ve onun üzerinde yaşayan herkes yok olacak, geriye tek Biz kalacağız:[46] nihayet onların tümü Bize dönecekler.

42 Parantez içi açıklamamız, bağlaç hariç aynı ibâreyle gelen Âl-i İmran 51'e dayanır.

43 Peygamberleri hem Yahudice aşağılamaya, hem de Hıristiyanca ilâhlaştırmaya bir red. Bu ibâre ayrıca, Hıristiyanların tek tanrıcılıktan çok tanrıcılığa, tevhidden teslise uzanan çizgide birbirinden çok farklı ve hatta birbirine aykırı mezheplere ayrılmasına da bir atıftır. İlgili kaynaklara göre Hıristiyanlık içi inanç guruplarının sayısı altı yüze kadar çıkar.

44 Veya: "sorgu anı" ya da "sorgu mekânı" yahut "tanıklığından dolayı" (Râzî). *Meşhed* kalıbının üç anlama da gelebilen yapısına istinaden.

45 Görecekleri ve duyacakları karşısında şaşkına döneceklerini ifade eden taaccüb kalıbı. Bunu bir "tehdit" olarak anlamak da mümkündür. İbarenin "Onlara Bize gelecekleri o günü işittirmelisin ve göstermelisin" şeklinde de anlaşılabileceği ileri sürülmüşse de, bir sonraki âyet bunu zaten ifade eder (Bkz: Râzî).

46 Lafzen: "Yeryüzünün ve üzerinde yaşayan herkesin tek vârisi Biz olacağız". Göklerin ve yerin mirasının Allah'a ait olması (3:180), gerçekte Rahmân 26'da dile gelen gerçeğin mecazî ve belâgatlı bir anlatımıdır.

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ اِبْرٰهٖيمَۜ اِنَّهُ كَانَ صِدّٖيقًا
نَبِيًّا ﴿٤١﴾ اِذْ قَالَ لِاَبٖيهِ يَٓا اَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا
يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنٖي عَنْكَ شَيْـًٔا ﴿٤٢﴾
يَٓا اَبَتِ اِنّٖي قَدْ جَٓاءَنٖي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ
فَاتَّبِعْنٖٓي اَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا ﴿٤٣﴾ يَٓا اَبَتِ لَا
تَعْبُدِ الشَّيْطَانَۜ اِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمٰنِ
عَصِيًّا ﴿٤٤﴾ يَٓا اَبَتِ اِنّٖٓي اَخَافُ اَنْ يَمَسَّكَ
عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا
﴿٤٥﴾ قَالَ اَرَاغِبٌ اَنْتَ عَنْ اٰلِهَتٖي يَٓا اِبْرٰهٖيمُۚ
لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ لَاَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْنٖي مَلِيًّا ﴿٤٦﴾

41 BU KİTAPTA[47] İbrahim'i de zikret![48] Hakikaten o doğruluk ve dürüstlük abidesiydi, (yani) bir peygamberdi.[49]
42 Hani o babasına "Ey Babacığım!" demişti, "Niçin işitmeyen, görmeyen ve senden hiçbir bir zararı def edemeyen şeylere kulluk ediyorsun?"[50]

43 "Ey babacığım! İnan ki bana, sana ulaşmamış olan hakikat bilgisinden bir pay ulaşmış bulunuyor;[51] öyleyse bana uy ki, seni dosdoğru bir yola yönlendireyim!"

44 "Ey babacığım! Şeytana kulluk etme![52] Çünkü şeytan, O rahmet kaynağına isyan eden biridir!"

45 "Ey babacığım! O rahmet kaynağından gelecek bir azabın sana dokunmasından endişe ediyorum; işte o zaman sen de şeytanın bir dostu olursun!"

46 (Babası): "Ey İbrahim! Yoksa sen benim ilâhlarımdan yüz mü çeviriyorsun?" dedi, "Eğer buna bir son vermezsen, yemin olsun ki seni öldüresiye taşa tutarım! Şimdi kaybol bakayım gözümün önünden!"

---

47 "Bu kitapta" ibâresiyle neyin kastedildiğine ilişkin bir not için bkz: Âyet 16, not 23. Kur'an'ın nüzul sürecinde Hz. İbrahim kıssasının yer aldığı ilk sûre budur. Burada kâfir babayla ilişki kesme, Şu'arâ'da akıl yürüterek doğruyu bulma, En'âm'da "batanları sevmem" diyerek Hâlık ile mahluku ayırma, Sâffât'ta oğlunu kurban etme, Nahl'de uyulacak örnek olma, İbrahim'de Mekke ve Kâbe'ye çağırma, Enbiya'da ateşle sınanma, Ankebût'ta Lût kıssası bağlamlarında yer alır. Bu bağlamların tümü de, vahyin ilk muhataplarının durumlarıyla bire bir alâkalıdır. Hiç biri diğerinin tekrarı değildir.

48 Hz. İsa merkezli önceki bölümle Hz. İbrahim merkezli bu bölümün ortak noktası Allah tasavvurunun ve tevhid inancının inşâsıdır.

49 "Abidesiydi" yananlamı *sıddîkan*da mevcuttur. Bu kalıp, taşıdığı anlamın öznede 'çokça' bulunduğunu ifade eder. "Yani" parantezinin gerekçesi, her peygamberde bu niteliğin bulunduğunu söyleyen Hadid sûresinin 19. âyetidir. *Kâne sıddîkan* ibâresinin 'mu'teriza cümlesi' olduğuyla ilgili bir açıklama için bkz: *Keşşaf.*

50 Hz. İbrahim'in hitabındaki incelik ve nezakete dikkat. Hatanın sahibini hedefe koymak yerine hatayı hedefe koyuyor. Söylemini kötülük ile kötülüğü yapanı ayırma üzerine bina ediyor. Eğer sonuç alınacaksa, bu şekilde daha kolay alınacağını biliyor. Dahası sapana çamura düşmüş altın muamelesi yapmak gerektiğini öğretiyor. Aynı hassasiyetin aynı kıssa üzerinden yansıdığı bir yer için bkz: 37:93, not 36.

51 O bilgiye ulaşmak uğruna Hz. İbrahim'in sarfettiği çaba için bkz: 6:76-78.

52 Zımnen: Allah'a kul olmayan, başka neye kul olursa olsun şeytana kul olmuştur.

47 (İbrahim:) "Sen sağlıcakla kal!" dedi,
"Seni bağışlaması için Rabbime yalva-
racağım;[53] çünkü O, bana karşı oldukça
lütufkârdır! 48 Artık hem sizden, hem
de sizin Allah'ı bırakıp da yalvarıp
yakardıklarınızdan uzaklaşacağım; ve
(sizin için) Rabbime yalvarmayı sürdü-
receğim; umarım, Rabbime duamdan
dolayı mahrum ve mahcup olmam."[54]
49 En sonunda onlardan ve onların
Allah'ı bırakıp da taptıklarından uzak-
laşınca, Biz ona İshak ve Yakub'u
armağan ettik[55] ve onların her birine de
peygamberlik verdik; 50 dahası onlara
rahmetimizi bahşettik; nihayet onları
sadakatin yüksek sözcüsü yaptık.[56]

51 BU kitapta Musa'yı da gündeme
taşı! Gerçekten o da müstesna ve seç-
kin biriydi;[57] o da hayat kurtarıcı haber
taşıyan elçilerdendi[58]

قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَۚ سَاَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبّٖيۜ اِنَّهُ كَانَ
بٖي حَفِيًّا ﴿٤٧﴾ وَاَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ
اللّٰهِ وَاَدْعُوا رَبّٖيۘ عَسٰٓى اَلَّٓا اَكُونَ بِدُعَٓاءِ رَبّٖي
شَقِيًّا ﴿٤٨﴾ فَلَمَّا اعْتَزَلَهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ
اللّٰهِۙ وَهَبْنَا لَهُٓ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَۜ وَكُلًّا جَعَلْنَا
نَبِيًّا ﴿٤٩﴾ وَوَهَبْنَا لَهُمْ مِنْ رَحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا
لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا ﴿٥٠﴾ وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ
مُوسٰٓىۘ اِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا ﴿٥١﴾

53 Hz. İbrahim babasına dua sözü vermişti (60:4). Buradaki duası o sözün bir parçasıydı. Fakat bu dua kabul edilmediği gibi, Allah'ın peygamber babası da olsa kâfir olarak ölüp gitmiş biri için dua etmemesini istediğini yine 60:4'ten anlıyoruz. Sözün özü: Her peygamber bir şefkat pınarıdır. Bir âdem bir âlem diye yola çıkarlar ve bir âdemin ebedî saadetini bir âleme bedel bilirler.

54 Bu ibâre "Umarım (size) duamdan dolayı Rabbimle aram açılmaz" anlamına gelebileceği gibi, "duam Rabbim tarafından karşılıksız bırakılmaz" anlamına da gelebilir. Tercihimiz Hz. İbrahim'in bu endişesini haklı çıkaran Tevbe 114'le daha bir uyum arz etmektedir (Bir önceki nota bkz).

55 Evlat sahibi olması kendisine dünyada verilen maddî ve dünyevî ödüllerin en büyüğüydü, bu çocukların peygamber kılınmaları onları manevî ve uhrevî bir ödüle dönüştürdü. Zımnen: Allah'ı tercih ettiği için zarar etmek şöyle dursun, daha dünyadayken bu tercihinin karşılığını gördü.

56 Yani: "Doğruluğu ve hakikati başkalarına ulaştıracak yüksek bir anlatım yeteneği ve üstün bir dil verdik". Bu ibârenin klasik tefsirin tercihi olan alternatif bir anlamı da "Doğruluklarını dillere destan yaptık" olabilir. Fakat Zemahşerî'nin de isabetle belirttiği gibi *lisân* burada "söz, söylem, ifade" gibi dilin aracılık yaptığı konuşma gücü yerine mecaz olarak kullanılmıştır (Benzer bir kullanım ve Bakara 124'le irtibatlı muhtemel daha başka bir anlam için bkz: 26:84, not 50).

57 Tercihimiz, *muhlas* okuyan Kûfe kıraatına göredir. Yok eğer Basra kıraatı olan *muhlisi* esas alırsak, mana "kulluğunda saf ve samimi, halis muhlis" olur. Hz. İsa merkezli Meryem sûresinde Hz. Musa'nın seçilmişliği şu manaya gelir: diğer peygamberler de İsa gibi seçilmiş peygamberlerdi ve hepsi de ölümlüydü.

58 *Nebê'*, *haber*den farklı olarak, "hayati öneme sahip haber" için kullanılır. Bir peygamber vahyin kaynağına nisbetle *nebî*, vahyin hedefine nisbetle *rasul*dür.

وَنَادَيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ الْاَيْمَنِ وَقَرَّبْنَاهُ
نَجِيًّا ﴿٥٢﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَٓا اَخَاهُ هٰرُونَ
نَبِيًّا ﴿٥٣﴾ وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ اِسْمٰعِيلَ اِنَّهُ كَانَ
صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا ﴿٥٤﴾ وَكَانَ
يَأْمُرُ اَهْلَهُ بِالصَّلٰوةِ وَالزَّكٰوةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ
مَرْضِيًّا ﴿٥٥﴾ وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ اِدْرِيسَ اِنَّهُ
كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا ﴿٥٦﴾ وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا
﴿٥٧﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ
النَّبِيِّنَ مِنْ ذُرِّيَّةِ اٰدَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ
وَمِنْ ذُرِّيَّةِ اِبْرٰهِيمَ وَاِسْرَٓائِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا
وَاجْتَبَيْنَٓا اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُ الرَّحْمٰنِ
خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا ﴿٥٨﴾

52 Hani, ona Tûr'un sağ tarafından nida etmiş ve onu çok özel bir söyleşi için (vahyimize) yaklaştırmıştık;[59] **53** ve ona rahmetimizin bir nişanesi olsun için, kardeşi Harun'u peygamber kılarak (yardımcı) yapmıştık.[60]

54 BU kitapta İsmail'i de gündeme taşı! Şu bir gerçek ki, o da özü sözü doğru biriydi; ve bir haberci, bir peygamberdi. **55** Ve yakınlarına Allah dâvâsına destek vermeyi[61] ve arınmak için ödenmesi gereken bedeli ödemeyi emrederdi; ve o da Rabbi katında hatırı sayılan biriydi.

56 BU kitapta İdris'i[62] de gündeme taşı! Elbet o da doğruluk ve dürüstlük abidesiydi, (yani) bir peygamberdi.[63] **57** Ve biz ona da yüce bir konum bahşetmiştik.

58 İŞTE bütün bunlar, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerden (sadece) bir kısmı; (yani) Âdem'in neslinden, Nûh'la birlikte taşıdıklarımızın neslinden ve İbrahim ve İsrâil'in/Yâkûb'un neslinden olup, doğru yolu gösterdiğimiz ve seçtiğimiz kimselerden bazılarıdır: ne zaman O rahmet kaynağının âyetleri kendilerine okunsa, (hepsi de) gözyaşları içinde yere kapan(arak teslimiyetlerini arzet)mişlerdir.[64]

---

59 Ya da: "..onu endişeden kurtararak vahyimize yaklaştırmıştık" (Krş: Râzî).

60 Parantez içi açıklama, Hz. Musa'nın duası ve onun kabulünü bildiren âyetlere dayanır (26:13 ve 25:35).

61 *Salât* için iniş sürecinde ilk geçtiği 87:15'in ilgili notuna bkz. (Ayrıca krş: 2:3; 19:59; 20:14, ilgili notlar).

62 İdris ismi Kur'an'da bir kez daha (21:85) geçer. İbn Mes'ud, İbn Abbas, Mücahid ve Dahhâk bu ismin Sâffât 123'te geçen İlyas peygamberin diğer bir adı olduğu yorumunu yapmışlardır. 58. âyette "Âdem'in neslinden" denilmesi, Hz. İdris'in çok daha erken dönemde yaşamış bir peygamber olduğu anlamına gelir. "İdris İlyas'tır" sonucunu üreten klasik yorumlara dayalı "yeniden doğuş" söylemi de mesnetsizdir. Bu yorumlar onun Eski Ahid'deki Hanok'la özdeşleştirilmesinden kaynaklanmıştır. İdris ismi "ders, öğrenim, bilgi"ye delâlet eder. Bazı çağdaş müfessirler Mısırlılarca sonradan tanrılaştırılan bilge kişi Osiris'in Arapçalaşmış şekli olduğu görüşündedirler. Kadim hikmetin babası olarak bilinen Hermes'in (trismegistos) Hz. İdris olduğu yorumlarını ismin delâleti de doğrular gibidir. Bir sonraki âyetteki yüce konum da, Hz. İdris'in hikmetin babası oluşunu teyit eder. Taberî *Tarih*'inde Allah Rasulü'nden "kalemi ilk yontanın İdris nebi" olduğuna dair bir rivayet nakleder (I, 174). Allah en doğrusunu bilir.

63 Çevirimizin gerekçesi için bkz: Âyet 41, not 49.

64 *Secde* için bkz: 12:4, not 8.

فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ اَضَاعُوا الصَّلٰوةَ
وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا ﴿٥٩﴾
اِلَّا مَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَاُولٰٓئِكَ
يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ شَيْـًٔا ﴿٦٠﴾ جَنَّاتِ
عَدْنٍ الَّت۪ي وَعَدَ الرَّحْمٰنُ عِبَادَهُ بِالْغَيْبِ اِنَّهُ
كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًّا ﴿٦١﴾ لَا يَسْمَعُونَ ف۪يهَا لَغْوًا
اِلَّا سَلَامًا وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ ف۪يهَا بُكْرَةً وَعَشِيًّا
﴿٦٢﴾ تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّت۪ي نُورِثُ مِنْ عِبَادِنَا مَنْ
كَانَ تَقِيًّا ﴿٦٣﴾ وَمَا نَتَنَزَّلُ اِلَّا بِاَمْرِ رَبِّكَ لَهُ مَا
بَيْنَ اَيْد۪ينَا وَمَا خَلْفَنَا وَمَا بَيْنَ ذٰلِكَ وَمَا كَانَ
رَبُّكَ نَسِيًّا ﴿٦٤﴾

59 Derken onların ardından öyle bir kuşak geldi ki, ibadetin içini boşalttılar ve dünyevî zevklerin peşine düştüler;[65] işte bu yüzden gelecekte derin bir düş kırıklığı yaşayacaklar.[66]

60 Ancak dönüş yapan, iman eden ve salih amel işleyenler müstesna. İşte bunlar cennete girecekler ve en ufak bir haksızlığa uğratılmayacaklar. **61** O rahmet kaynağının kullarına söz verdiği, insanın kavrama kapasitesini aşan bir gerçeklik olan mutlak mutluluk ve güzelliğin merkezi cennetler[67] (onların olacak): ve her halükârda O'nun sözü yerini bulacaktır. **62** Orada mutluluk tebriki[68] dışında asla boş bir söz işitmeyecekler; ve onlar orada sabah akşam[69] rızıklandırılacaklar. **63** Kullarımızdan sorumluluk bilincine ermiş olanları mirasçı kılacağımız cennet işte budur.

64 VE (melekler der ki): "Biz yalnızca Rabbinin emriyle ineriz: Hem bize açık olup bilebildiğimiz,[70] hem de bizden gizli olup bilemediğimiz ya da bu iki durum arasında bulunan her şeyin[71] sahibi O'dur: ve senin Rabbin asla unutkan değildir.[72]->

---

65 Lafzen: "..salatı zayi ettiler". *Salâtın* dindarlık ve ibadet manası için bkz: 5:58, not 1 ve ilk geçtiği 87:15, not 15. Âyette namazı zayi etmekle dünyevî zevklerin (şehvetin) peşine düşme arasında hem sebep-sonuç ilişkisi, hem de ardışıklık bağı kurulmaktadır. Zımnen: namazı zayi eden, şehevî güdülerine esir olarak cezasını çeker.

66 İbn Abbas'ın *ğayyene* verdiği manaya dayanarak (Taberî). *Ğayy,* sonunda yapana dönen kötülüğü ifade eder. Zıddı sahibini kurtaran iyilik manasındaki *reşad*'dır. Buna göre ibârenin anlamı "gelecekte hayırla değil şerle karşılaşacaklar" şeklinde olur. Bu soyut kavramlar, birtakım rivayetlerin de yardımıyla somutlaştırılarak cehennemde yer alan birtakım mekânların ismi olarak yorumlanmıştır.

67 *Cennâtu 'adn* için bkz: 13:23, not 32.

68 *Selâmen,* cennetlikler için geçtiği yerlerde hikâye tarzında geliyorsa "Mutluluk tebriki", konuşma tarzında geliyorsa "Mutluluklar!" ve "Esenlikler!" şeklinde anlaşılmalıdır.

69 Yani: "..sürekli.."

70 Lafzen: "önümüzde, açık seçik olan şeyler" anlamına gelen deyimsel bir ifadedir (Krş: 7:17, not 13).

71 "Bu iki durum arasında bulunan her şey" ile, varlığını bildikleri halde meleklerin dahi mahiyetine vakıf olamadıkları şeyler ve olaylar kastedilse gerektir.

72 Bu âyet Buhârî ve diğerlerinin derlediği ünlü bir habere göre Hz. Peygamber'in vahiy meleğinden daha sık vahiy istemesi ve buna engelin ne olduğunu sorması üzerine inmiştir.

رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ
وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهٖۜ هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا ﴿٦٥﴾
وَيَقُولُ الْاِنْسَانُ ءَاِذَا مَا مِتُّ لَسَوْفَ اُخْرَجُ
حَيًّا ﴿٦٦﴾ اَوَلَا يَذْكُرُ الْاِنْسَانُ اَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ
قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْـًٔا ﴿٦٧﴾ فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ
وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ
جِثِيًّا ﴿٦٨﴾ ثُمَّ لَنَنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ اَيُّهُمْ
اَشَدُّ عَلَى الرَّحْمٰنِ عِتِيًّا ﴿٦٩﴾ ثُمَّ لَنَحْنُ اَعْلَمُ
بِالَّذِينَ هُمْ اَوْلٰى بِهَا صِلِيًّا ﴿٧٠﴾ وَاِنْ مِنْكُمْ اِلَّا
وَارِدُهَا كَانَ عَلٰى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا ﴿٧١﴾

<–65 O, göklerin yerin ve bunlar arasındakilerin Rabbidir: O halde yalnız O'na kulluk et ve O'na kulluk ederken dirençli ve sebatlı ol! Hem, adı O'nunla birlikte anılmaya değer başka biri mi var?"[73]

66 Buna karşın insan kalkıp "Ne yani" der, "ölümümün ardından gün gelip tekrar mı diriltileceğim?"

67 Peki ama, insan hatırlamaz mı ki hiçbir şey değilken kendisini de Biz yaratmıştık?[74]

68 Madem öyle, Rabbine andolsun ki onları şeytanlarla bir araya toplayacağız;[75] ardından cehennemin etrafında perişan[76] bir halde getirteceğiz;
69 sonra her topluluktan, O rahmet kaynağına karşı kimin daha küstah olduğunu seçip ortaya çıkaracağız;[77]
70 hem Biz, kimin cehenneme yaslanmayı en çok hak ettiğini elbet daha iyi biliriz.

71 Başka yolu yok; (siz ey cehennemlikler) mutlaka her biriniz oraya varacaksınız: bu Rabbinin katında kesinleşmiş bir hükümdür.[78]

---

73 Zımnen: Mertebesi ne kadar yüce olursa olsun, hiçbir ölümlünün adı O'nunla birlikte anılamaz. (Bir örnek için bkz: 9:62 ve not 76).

74 Krş: 30:27; 36:79.

75 Zımnen şöyle anlaşılabilir: İnsan neyi meleke haline getirmişse İlâhî huzura onunla çıkacaktır. Meleke haline gelen iyilikler insanın bir bakıma meleği, meleke haline gelen kötülüklerse insanın bir bakıma şeytanı olacak.

76 *Cisiyyen,* "dizler üzerinde sürünmek" manasına gelir. Sorumsuz bir hayat yaşayanların âhiretteki "rezil ve rüsva" durumlarına bir gönderme olduğu açıktır.

77 Yani: Kötülükte kimin öncü kimin artçı olduğunu, kimin bilinçli kimin bilinçsiz işlediğini...

78 İbn Abbas ve İkrime'ye uyarak "Ve (siz ey cehennemi hak edenler!) Başka yolu yok, sizin her biriniz oraya mutlaka varacaksınız!" şeklinde okunabilir. Bu okuma âyetin öncesiyle de uyumludur. Tercihimiz hem bu uyuma hem de mü'minlerin cehennemin uğultusunu bile işitmeyeceklerini ifade eden Enbiya 102-103 gibi âyetlere dayanır. Buna şöyle bir itiraz yapılabilir: Bu durumda bir sonraki âyetle bu âyet arasındaki irtibat kopmaktadır. Bu itiraz 72. âyetle bu âyet arasındaki anlam bütünlüğünün yanında, cennetliklerden söz eden "işte onlar (cehennem)den uzak tutulacaklar" (21:101) âyetinin medlulüne de uygun görünmektedir (Krş: 21:99, 101; 39:61; 92:17). Tercih etmediğimiz bu alternatif anlama göre *vâriduha,* herkesin takdim edileceği fakat sadece cehennemliklerin gireceği bir "uğrak noktasını" ifade eder. Cehennemi hak etmeyen kimseler, girmek için değil görmek için uğrayıp geçecekler. Zımnen, bununla onlara "tercihinizin sizi ne büyük bir badireden kurtardığını görün işte!" denilmiş olacak. Bu takdim sırasında günahla kirlenmiş ve oraya kiriyle gelmiş olanları, cehennem kirlerinden arındıracak. Nihayet cennet tertemiz olanların buluşma

ثُمَّ نُنَجِّى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا
جِثِيًّا ﴿٧٢﴾ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ
قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ اٰمَنُوا اَىُّ الْفَرِيقَيْنِ
خَيْرٌ مَقَامًا وَاَحْسَنُ نَدِيًّا ﴿٧٣﴾ وَكَمْ اَهْلَكْنَا
قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ اَحْسَنُ اَثَاثًا وَرِءْيًا ﴿٧٤﴾
قُلْ مَنْ كَانَ فِى الضَّلَالَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمٰنُ
مَدًّا حَتّٰى اِذَا رَاَوْا مَا يُوعَدُونَ اِمَّا الْعَذَابَ
وَاِمَّا السَّاعَةَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ شَرٌّ مَكَانًا
وَاَضْعَفُ جُنْدًا ﴿٧٥﴾ وَيَزِيدُ اللّٰهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا
هُدًى وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ
ثَوَابًا وَخَيْرٌ مَرَدًّا ﴿٧٦﴾ اَفَرَاَيْتَ الَّذِى كَفَرَ
بِاٰيَاتِنَا وَقَالَ لَاُوتَيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا ﴿٧٧﴾

72 En sonunda, (hayatta) sorumluluk bilinciyle hareket etmiş olanları (oraya düşmekten) kurtaracağız; fakat kendilerine kötülük edenleri orada perişan bir halde bırakacağız.[79]

73 NE Kİ, hakikatin apaçık belgeleri olan âyetlerimiz ne zaman kendilerine ulaştırılsa, küfürde ısrar edenler imanda sebat edenlere şöyle sorarlar: "(Siz ve biz) bu iki guruptan hangisi konumca daha üstün ve hangisi daha hatırlı bir çevreye mensupmuş?"[80]

74 Halbuki Biz onlardan önce de nice nesilleri helâke uğrattık;[81] onlar varlık ve görkem açısından daha öndeydiler.[82]

75 De ki: "Sapıklığın içine dalan kim olursa olsun; O rahmet kaynağı onun süresini uzattıkça uzatsın! Ta ki kendilerinin tehdit edildikleri şeyi -ister (bu dünya) azabı olsun, ister Son Saat olsun- görünceye kadar... İşte o zaman, kimin konumca daha kötü ve güç olarak daha zayıf olduğunu öğrenecekler.

76 Öte yandan Allah, doğru yola yönelen kimseleri doğru yolda sebatlı kılar; ve (insanoğlunun) verimli ve kalıcı ürünleri olan erdemli ve yararlı davranışları, senin Rabbinin katında hem değer olarak daha üstün, hem de geri dönüşü daha iyidir.

77 Küfre saplanmış olan, üstelik "Servet ve evlat elbette bana verilecekti!" diyen kimseye baksana bir:[83]->

---

yeri olacak.

79 Bkz: Âyet 68, not 75.

80 İki gurup: Biri sorumlu diğeri sorumsuz iki ayrı hayat tarzı, iki ayrı duruş, iki ayrı algı biçimi...

81 *Karn*, belli bir zamanda yaşayan insanların toplamına işaret eder. "Nesil" ya da "kuşak" diye de, "uygarlık" diye de anlaşılabilir.

82 Ahlâkî değerlerin yerini çıkarların ve fiyatların aldığı, bencilliğin yüceltilip fedakârlığın göz ardı edildiği, insanın ve eşyanın Allah'la olan bağının koparıldığı, daha "iyi" olanın yerini daha "iri" olanın aldığı, hayatı gerçek anlam ve amacından koparan her uygarlık bu âyetin kapsamına girer.

83 Servete emanet değil mutlak mülkiyet olarak bakan sorumsuz akıldan söz ediliyor.

أَطَّلَعَ الْغَيْبَ أَمِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَهْدًاۙ
﴿٧٨﴾ كَلَّاۜ سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ
الْعَذَابِ مَدًّاۙ ﴿٧٩﴾ وَنَرِثُهُ مَا يَقُولُ وَيَأْتِينَا فَرْدًا
﴿٨٠﴾ وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ اٰلِهَةً لِيَكُونُوا لَهُمْ
عِزًّاۙ ﴿٨١﴾ كَلَّاۜ سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ
عَلَيْهِمْ ضِدًّاۙ ﴿٨٢﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّا اَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ
عَلَى الْكَافِرِينَ تَؤُزُّهُمْ اَزًّاۙ ﴿٨٣﴾ فَلَا تَعْجَلْ
عَلَيْهِمْ اِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ عَدًّاۚ ﴿٨٤﴾ يَوْمَ نَحْشُرُ
الْمُتَّقِينَ اِلَى الرَّحْمٰنِ وَفْدًاۙ ﴿٨٥﴾

<- **78** o, kendisine gaybın sırlarının açıldığını mı düşünüyor; yoksa O rahmet kaynağının katında (muteber olan) bir sözleşme mi yapmış?

79 Kesinlikle hayır! Biz onun söylediklerini kaydedeceğiz ve onun cezasını uzattıkça uzatacağız;[84] **80** ve onun (gururla) dile getirdiği (servet ve evlat) Bize kalacak;[85] ve kendisi huzurumuza yalnız başına çıkacak.

81 Bu (gibiler), Allah'tan başkalarını, kendilerine statü ve nüfuz sağlamak için ilâhlaştırırlar.[86] **82** Ama hayır! Aksine (âhirette) onlar kendilerine yönelik tüm tapınmaları reddedecekler ve berikilerin aleyhine zillet ve utanç delili olacaklar.[87]

83 (Ey insan!) Küfrü tabiat haline getirenlerin üzerine, (içgüdülerini) kışkırttıkça kışkırtan şeytanları musallat ettiğimizi görmez misin?[88] **84** Şu halde, onlara karşı harekete geçmek için acele etmene gerek yok: şu kesin ki Biz onların günlerini tek tek sayıyoruz.

85 O gün (gelince), O rahmet kaynağının huzurunda, sorumluluk bilinciyle kuşanmış olanları ağır konuklar olarak toplayacağız.->

84 *Numiddu*nun türetildiği *emedde* fiili genellikle olumsuz şeyler için kullanılırken, aynı fiilin mücerret formu *medde* daha çok olumlu şeyler için kullanılır (Krş: 56:30; 13:3; 52, 22; *İtkân* II, 308).

85 Bu sûrenin 77. âyetinden yola çıkarak. "Her şeyin mirasının Allah'a kalması", insanın fâni Allah'ın bâki olduğu gerçeğine bir göndermedir.

86 Tüm aşırı yüceltmelerin ve ilâhlaştırma teşebbüslerinin temelinde yatan zaafın harika bir ifadesi. Yüce olanı yüceltme teşebbüsü bir perdelemedir. Bu perdenin gerisinde birtakım zaaflar saklanır. Mesela yüceltirmiş gibi yapan, kendisini özne yücelttiğini de nesne olarak görür. Aslında onu değil kendini yüceltme arzusu taşımaktadır. Zaten yüce olanı yüceltmeye kalkmak, onun sırtından nüfuz ve statü kazanmanın peşindedir.

87 Buradaki *dıdden*in ne manaya geldiği tartışılmıştır (Bkz: Taberî). Bizce bu kelime akla gelen ilk anlamı olan "zıddına, tersine, aksine" şeklinde anlaşılmalıdır. "Neyin zıddına?" sorusunun cevabı, bir önceki 81. âyettedir: "statü ve nüfuz beklentilerinin aksine zillet ve utanç delili olacaklar". İşte bu gerekçeyle "zillet ve utanç delili" yananlamını parantez içine alma gereği duymadık (Krş: Râzî).

88 İnsanın iradeyle sınanmasına bir atıf olan bu âyet, İbrahim 22 ışığında anlaşılmalıdır.

<- **86** Fakat günaha gömülüp gitmiş olanları bir sürü gibi cehenneme doğru süreceğiz.[89] **87** (İşte o gün) O Rahmet kaynağıyla yaptığı (iman) sözleşmesine sadık kalanlar dışında, hiç kimse için şefaat/kayırma söz konusu değildir.[90]

88 Bir de çıkıp "O rahmet kaynağı bir oğul edindi" dediler: **89** doğrusu siz öyle dehşet verici bir iddiada bulundunuz ki; **90** bundan dolayı neredeyse gökler paramparça olacak, yer yarılacak ve dağlar toz duman olacak; **91** O rahmet kaynağına bir oğul isnat etmelerinden dolayı... **92** İyi ama, O rahmet kaynağının bir oğul edinmesi olacak şey değil ki! **93** Hem göklerde ve yerde olan herkes, O rahmet kaynağının huzuruna sadece ve sadece bir kul olarak çıkacaklardır. **94** Doğrusu O, onların tümünü derin bir bilgiyle kuşatmış ve tek tek saymıştır. **95** Sonunda onların her biri Kıyamet Günü O'nun huzuruna tek başına çıkacaktır.

96 **İMANDA** sebat eden, o imanla uyumlu bir hayat yaşayan kimseler var ya: O sonsuz rahmet kaynağı onlar için tarifsiz bir sevgi var edecek.[91]->

وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ اِلٰى جَهَنَّمَ وِرْدًاۢ ﴿٨٦﴾
لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ اِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ
الرَّحْمٰنِ عَهْدًاۢ ﴿٨٧﴾ وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمٰنُ
وَلَدًاۜ ﴿٨٨﴾ لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْـًٔا اِدًّاۙ ﴿٨٩﴾ تَكَادُ
السَّمٰوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْاَرْضُ
وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّاۙ ﴿٩٠﴾ اَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمٰنِ
وَلَدًاۚ ﴿٩١﴾ وَمَا يَنْبَغٖي لِلرَّحْمٰنِ اَنْ يَتَّخِذَ
وَلَدًاۜ ﴿٩٢﴾ اِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ اِلَّٓا اٰتِي الرَّحْمٰنِ عَبْدًاۜ ﴿٩٣﴾ لَقَدْ
اَحْصٰيهُمْ وَعَدَّهُمْ عَدًّاۜ ﴿٩٤﴾ وَكُلُّهُمْ اٰتٖيهِ يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ فَرْدًا ﴿٩٥﴾ اِنَّ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمٰنُ وُدًّا ﴿٩٦﴾

---

89 *Vird*in sürünün suya götürülmesiyle ilgili manası için bkz: 11:98, not 119. Zımnen: Kalabalıkların peşine takıldıkları, özgün bir kişilik edinemedikleri, özne değil nesne oldukları için, âhirette de kendilerine bir tutam otun peşine takılan sürü muamelesi yapılacaktır.

90 İman Allah'la sözleşmedir ve kişinin imanı ve ameli onun şefaatçisidir. Bütün şefaat âyetleri, şu âyet ışığında anlaşılmalıdır: "Şefaat yetkisi tamamıyla ve sadece Allah'a aittir." (39:44)

91 *Vedûd* olandan yansıyan, İlâhî yardıma mazhar, Allah'ın ödülüne layık, bir bakıma "mukaddes" bir sevgi. Ücret istemeyen Peygamber'in *meveddet* istemesinin gerekçesi de budur (42:23). Vahiy dinin illeti ve sebebi olan sevgiyi *hubb,* sonuç ve meyvesi olan sevgiyi *vudd* ile ifade eder. Yine *hubb* da *vudd* da *ca'lî* fiille geldikleri zaman (burada geldiği gibi), Allah'tan o sevginin alınabilmesinin sebepler âlemine bağlı olduğu ve hak edilmeden verilmeyen bir sevgi olduğu anlaşılır. İster *ca'l* ister *halk* fiiliyle Allah'a nisbet edilsin, her iki durumda da *hubb* Allah'ın fiilinin bir tecellisi olarak muhatabın vasfına ve eylemine, *vudd* ise Vedûd olanın zatî tecellisi olarak muhatabın cevherine tecelli eder. Bu açıdan bu ikincisi "müebbed muhabbeti" ifade eder. Buradaki sevgi iman ve sâlih amelin meyvesi olan sevgidir. Ebu Müslim bu âyeti "Allah onlar için cennette sevdikleri (şeyleri) var edecek" şeklinde anlar (Nkl: Râzî). Bu yorumda üstadın mensup olduğu meşrebin belirgin bir rolü vardır. Zira kendi isimlendirmesiyle "Tevhid ve Adâlet" ehli, hasımlarının isimlendirmesiyle Mutezile, Allah-kul arasındaki ilişkiyi "sevgiyle" izah etmeye pek sıcak yaklaşmamıştır. Oysa Allah-kul ilişkisinin ekseni "meveddet ve muhabbettir". Allah'ı bilmenin, tanımanın ve dahi anlamanın yolu, O'nu O'na layık bir sevgiyle sevmekten geçer. Nasıl ki düşünce mantık vasıtasıyla yol alırsa, duygu da sevgi vasıtasıyla yol alır.

فَاِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ
وَتُنْذِرَ بِه۪ قَوْمًا لُدًّا ﴿٩٧﴾ وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ
مِنْ قَرْنٍ هَلْ تُحِسُّ مِنْهُمْ مِنْ اَحَدٍ اَوْ تَسْمَعُ
لَهُمْ رِكْزًا ﴿٩٨﴾

<- 97 İşte sadece bu yüzden Biz onu senin (konuştuğun) dil aracılığıyla kolaylaştırdık ki, sorumluluk bilinci taşıyan kimseleri onunla müjdeleyip sorumsuzca savrulanları da uyarasın...
98 Zira Biz onlardan önce nice uygarlıkları helâk etmişizdir: sen onlardan herhangi birinin varlığını hissediyor, ya da onların ardından bir tek çıtırtı olsun duyabiliyor musun?[92]

92 Zımnen: Allah'tan kopan her uygarlık, kendi yok oluş fermanını imzalar.

20. TÂHÂ SÛRESİ

Sûre, adını birinci âyetinden alır. *Tâhâ*, "Ey insan!" anlamına gelebileceği gibi (ilgili nota bkz.), bir çok sûrenin girişinde yer alan mukatta'at harflerinden biri olarak da değerlendirilebilir.

Sûre Mekkîdir. İbn İshak ve Dârakutnî gibi ilk kaynaklar Hz. Ömer'in imanına bu sûrenin vesile olduğunda hemfikirdir. Bu olayı esas aldığımızda, sûrenin iniş zamanı peygamberliğin 5 veya 6. yılına tekabül etmektedir. Sûre, Meryem-Şu'arâ' veya Meryem-Vâkı'a arasına yerleştirilir. Meryem 96 ile bu sûrenin 39. âyeti arasındaki bağ dikkat çekicidir. Bu, sûrenin zamanıyla ilgili dış bağlamdan bir delildir. Bir başka delil de sûrede ele alınan Musa kıssasıdır. Bu kıssanın anlatıldığı sûreler içinde Hz. Musa'nın hayatında yaşadığı süreçlerin tümünü anlatan tek sûre budur. (Diğerleri, A'râf, Şu'arâ', Kasas, Yûnus, Mü'min, Nâzi'ât ve Bakara.)

Konusu, idbar ve ikbal zamanlarıyla Hz. Musa ve İsrâiloğullarının serüvenidir. Maksadı tarihte yaşanmış örnekler üzerinden ilk muhataplarına ders vermektir. Hz. Musa'nın risaletle görevlendirilmesi, o ana kadar Allah'ın lutfuna mazhar olması, içinde yetiştirildiği Mısır sarayına en sonunda peygamber olarak gönderilmesi ve Firavunu davet etmesi ayrıntılı olarak anlatılır. Sûrede "inkârda direnme" şeklinde özetleyebileceğimiz Firavun ve kavminin tavrıyla, "İmandan sonra sapma" şeklinde özetleyeceğimiz İsrâiloğullarının Yahudileşme süreci birlikte ele alınmıştır.

Müteakip âyetler, bu iki boyutlu anlatımın amacına uygun olarak hem ilk muhatabı olan müşriklere, hem de mü'minlere hitap eder. Müşriklere "Firavunlaşmayın", mü'minlere "Yahudileşmeyin" uyarısında bulunur (99-112). Aslında bu pasajlar arasında yer verilen Âdem-şeytan kıssası da (115-127), önceki örnekleri açıklayıcı mahiyettedir. Yani insan teki ya da toplulukları Allah'ın çağrısına uymazlarsa sonuçta şeytan kendilerini yoldan çıkaracaktır. Ne var ki bu bazen sapıklıkta direnme biçiminde, bazen de haktan sonra sapıklığa yönelme biçiminde gerçekleşecektir. Şeytanın Âdem'i yoldan çıkarışı, "atalar dinini" savunan Firavun'a ve firavunvari her düşünceyi red içindir. Çünkü Âdem-şeytan kıssasının hedefi, ataları hakikatin referansı olarak alan düşünceye "atalar da yanılır" itirazını yöneltmektir.

Sûre, yaratılış amacına uygun bir hayatı inşa etmekle görevlendirilen insana, vahyin "İlâhî bir inşa projesi" olduğunu hatırlatır. Bunun için de, birbirinin mukabili olan zikr (hatırlama) ve nisyan (unutma) kavramlarını sık kullanır (Bkz: 3, 14, 34, 42, 44, 52, 88, 99, 113, 115, 124).

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ
طٰهٰ ﴿١﴾ مَٓا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لِتَشْقٰٓى ﴿٢﴾
اِلَّا تَذْكِرَةً لِمَنْ يَخْشٰى ﴿٣﴾ تَنْز۪يلًا مِمَّنْ خَلَقَ
الْاَرْضَ وَالسَّمٰوَاتِ الْعُلٰى ﴿٤﴾ اَلرَّحْمٰنُ عَلَى
الْعَرْشِ اسْتَوٰى ﴿٥﴾ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا
فِي الْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرٰى ﴿٦﴾
وَاِنْ تَجْهَرْ بِالْقَوْلِ فَاِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَاَخْفٰى ﴿٧﴾
اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ لَهُ الْاَسْمَٓاءُ الْحُسْنٰى ﴿٨﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 EY İNSAN![1] **2** Biz bu İlâhî hitabı sana zorluk çekip mutsuz olasın diye indirmedik;[2] **3** yalnızca Allah'ın sevgisini yitirmekten korkan kimselere bir uyarı olsun için (indirdik):[3] **4** yeri ve yüce gökleri yaratan Zat tarafından indirilmedir bu! **5** O rahmet kaynağı ki, mutlak hükümranlık makamına sadece O kurulmuştur.[4] **6** Göklerde, yerde, bu ikisi arasında ve toprağın bağrında[5] ne varsa O'na aittir.

7 Düşünceni[6] ister yüksek sesle dile getir (ister getirme); unutma ki O, gizli (düşünceleri) bildiği gibi, ondan daha gizli (duyguları) da bilir.[7] **8** Allah... O kendisinden başka ilâh bulunmayandır; en güzel nitelikler, tüm mükemmellikler yalnızca O'na mahsustur.[8]

1 *Tâhâ,* başta İbn Abbas olmak üzere Mücahid, İkrime, Said b. Cübeyr, Dahhâk, Katâde ve Hasan Basrî gibi ilk otoriteler tarafından "Ey insan!" anlamında alınmıştır. Kelimenin Nebatça ya da Süryanicede bu anlama geldiği aynı isimler tarafından vurgulanmıştır. Bu görüşe katılan Taberî, *tâhâ*nın *'Akk* lügatinde "ey insan" mânasında kullanıldığını söyler. Başta Ferrâ olmak üzere, Kûfe dil okulu da bu görüştedir. Bazı müfessirler *tâ-hâ*nın mukatta'at harflerinden olduğu görüşündedir. Basra dil okulu ve onun ünlü ismi Ebu Ubeyde, ısrarla bu görüşü savunur. Fakat Taberî, eski Arap şiirinden verdiği örneklerle karşıt görüşleri çürütür. Hiç kuşkusuz buradaki "ey insan" hitabı ilk muhatabın şahsında vahye muhatap olan her insanadır.

2 *Teşkâ,* "saadetin zıddı" anlamındadır (Râğıb). Yalnızkat bir "meşakkat" değil, "mutluluğu azaltan" ya da "yok eden" vurgusu taşır. Zımnen: Ey İnsan, Biz Kur'an'ı senin mutluluğun için indirdik!

3 *Haşyet* için bkz: 2:74 not 181; 10:62, not 83. Allah'tan korkmak, korku terbiyesine sahip olmaktır. Korkuya tutsak olmamanın en iyi yolu budur. İnsanın korkusunu sadece Allah istismar etmez. Bir önceki âyette bahsedilen mutluluğa ulaşmanın bedeli işte bu *haşyet*tir.

4 *'Arş,* "otorite ve hükümranlıktan" kinayedir. Kur'an'da *Allah*'ın geçtiği her yerde âlemlerin yaratılışıyla ilgili bağlamlarda kullanılır (Bkz: *İtkân* III, 145).

5 İlk anlamı "nemli toprak" olan *serâ*nın bağrında sakladığı canlı ve organik dünyayı çağrıştıran vurgusu, çeviriye "bağrında" karşılığıyla yansımıştır.

6 *Kavl* bu bağlamda "düşünce" vurgusu taşır (Krş: 18:39).

7 *Sırr,* insanın "bilip de gizledikleri" olduğuna göre, "daha gizli-saklı" anlamına gelen *ahfâ, sırr*dan daha derinlerde olmalıdır. Âyetin girişiyle birlikte ele aldığımızda birinci tür gizleri dile getirilmesi kolay olan düşünceye, ikincisini dile getirilmesi çok daha zor olan duyguya hasretmek yanlış olmayacaktır. Zımnen: Allah seni senden iyi bilir ve bu yüzden seni senin şerrinden de korur.

8 *el-Esmau'l-Husnâ* kullanıldığı dört yerde de tahsis *lâm*'ı ile gelir. Mükemmelliğin Allah'a mahsus olduğunu ifade eder (Diğerleri için bkz: 17:110; 7:180 ve 59:24). Terkipteki *esmâ*nın tekili olan *ism, vesm* (işaret) ve *sumuv* (yücelik) köküne nisbet edilir. Birincisi İlâhî esmanın teşbîhî boyutuna, ikincisi tenzîhî boyutuna delâlet eder. "Yüceltme" mânasındaki *sumuv,* aslında soyutlamayı da ifade eder. Zira soyutlama, şeyleri idrak düzeyine yüceltmedir. Elbet bu içkin varlıklar için geçerlidir. Ama sonsuz ve Mutlak Varlık Allah hakkında konuşmanın önündeki en büyük engel dildir. Dilin katı mekaniği, Mutlak Varlık hakkında ko-

وَهَلْ اَتٰيكَ حَد۪يثُ مُوسٰىۘ ﴿٩﴾ اِذْ رَاٰ نَارًا
فَقَالَ لِاَهْلِهِ امْكُثُٓوا اِنّ۪ٓي اٰنَسْتُ نَارًا لَعَلّ۪ٓي
اٰت۪يكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ اَوْ اَجِدُ عَلَى النَّارِ هُدًى
﴿١٠﴾ فَلَمَّٓا اَتٰيهَا نُودِيَ يَا مُوسٰىۜ ﴿١١﴾ اِنّ۪ٓي اَنَا۬
رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَۚ اِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ
طُوًىۜ ﴿١٢﴾ وَاَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحٰى
﴿١٣﴾ اِنَّن۪ٓي اَنَا اللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّٓا اَنَا۬ فَاعْبُدْن۪يۙ وَاَقِمِ
الصَّلٰوةَ لِذِكْر۪ي ﴿١٤﴾

9 Musa'nın başından geçenler sana ulaştı mı?[9]

10 Hani o ateş türü cazip bir şey[10] görmüştü de, ailesine hemen "Durun, bekleyin!" demişti; "Benim gözüme ateş türü bir şey ilişti; belki size ondan bir tutam kor getiririm veya ateşin etrafında bir yol gösterici bulurum".

11 Fakat ateşe yaklaşınca ona (gaipten) "Ey Musa!" diye seslenildi;[11] **12** "Benim, Ben! Senin Rabbin! Şimdi ayakkabılarını çıkar![12] Çünkü sen iki kez kutsal kılınmış vadidesin![13] **13** Ve Ben seni (elçi olarak) seçtim; bundan böyle artık sana vahyedileni dinle![14]

14 "Gerçek şu ki Ben, evet Ben Allah'ım! Benden başka ilâh yoktur: artık sadece Bana kulluk et ve adımın anılıp şanımın yücelmesi[15] için tüm destek ve çabanı seferber et.[16]->

---

nuşmayı sınırlar. Bunu aşmanın tek yolu vardır: mecaza başvurmak. İşte *vesm* kökü burada devreye girer ve Allah'ın esmasının O'nun niteliklerine ancak mecazen delâlet edebileceğine işaret eder.

9 Necm ve A'lâ'daki değinip geçmeleri saymazsak, İsrâiloğullarının Mısır'dan çıkış öncesi ve sonrasını *birlikte ele alan tek sûre budur.*

10 Belirsizlik çeviriye "tür" olarak yansımıştır (Bkz: *İtkân* II, 291). "Cazip" karşılığı, *ânestu*nun *nazartu* ve *raeytu*den farklı olarak ünsiyet kurulan, yaklaşmasından korkulmayan "ışık türü" bir ateş olmasındandır.

11 "Gaipten" açıklaması *nûdiye* fiilinin meçhul yapısına dayanır. Meçhul fiil kullanımı, muhatabın dikkatini failden çok fiilin kendisine çevirmeyi amaçlar.

12 Yani: "Yalınayak başı kabak" mazmununun ifade ettiği bir iddiasızlık içinde gel! Bu âyeti batıni yoruma tabi tutanlar, "Dünya ve ahireti arkana at!" şeklinde anlamışlardır.

13 Veya *tuveni* vadinin ismi sayarak: "Mukaddes Tuva Vadisindesin". "İki kez"in mânası, hem Hz. İbrahim hem Hz. Musa aynı bölgede vahiy aldığı içindir.

14 Yani: Vahyin amacını anla!

15 *Zikr*, hem "anmak" hem de "şanını yüceltmek, namını yürütmek" mânasına gelir (Bkz: 21:10, not 13).

16 *Salatın* türetildiği kök anlam olan *es-salâ*, insanın baş kökünden kuyruk sokumuna kadar dik durmasını ve oturmasını sağlayan omurgasına veya oyluklarına verilen isimdir (*Lisân* ve *Tâc*). Kur'an'da *salât* çokanlamlı bir kelimedir (Msl: 5:12,58,106; 11:87; 19:59 vd.) Salât, hem derinlik açısından oldukça zengin bir çağrışıma ("destek, yardım, yardım çağrısı, davet" gibi), hem de biri diğerinin içerisinde yer alan anlam katmanlarına ("dua, namaz, ibadet, dindarlık" gibi) sahiptir. *Ekım* emri "kalktı" anlamına gelen *kâme* kökünden türetilmiş geçişli bir fiildir ve "kaldır, istikamet ver, yükselt" lafzî anlamlarının yanında "dirilt, gücünü seferber et" gibi mecazî anlamlara da sahiptir. Adının yüceltilmesi için kulun desteğini seferber etmesi emri, Muhammed sûresinin 7. ve Âl-i İmran sûresinin 52. âyetleri çerçevesinde anlaşılmalıdır. Zaten *salât*'ın sık kullanıldığı anlamlardan biri olan "namaz" da, Allah'ın adını yüceltmek için desteğini seferber edecek olan mü'minin inanç sisteminin omurgasıdır ve mü'min Allah karşısındaki has ve esas duruşunu bu 'omurga' sayesinde gerçekleştirebilir. Sözün özü namaz: İnsanın Allah karşısındaki esas duruşudur. Tercih ettiğimiz anlamı, bir sonraki âyet doğrudan destekler.

إِنَّ السَّاعَةَ اٰتِيَةٌ اَكَادُ اُخْفِيهَا لِتُجْزٰى كُلُّ
نَفْسٍ بِمَا تَسْعٰى ﴿١٥﴾ فَلَا يَصُدَّنَّكَ عَنْهَا مَنْ
لَا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ فَتَرْدٰى ﴿١٦﴾ وَمَا
تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسٰى ﴿١٧﴾ قَالَ هِيَ عَصَايَۚ
اَتَوَكَّؤُا عَلَيْهَا وَاَهُشُّ بِهَا عَلٰى غَنَمٖي وَلِيَ
فٖيهَا مَاٰرِبُ اُخْرٰى ﴿١٨﴾ قَالَ اَلْقِهَا يَا مُوسٰى ﴿١٩﴾
فَاَلْقٰيهَا فَاِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعٰى ﴿٢٠﴾ قَالَ خُذْهَا
وَلَا تَخَفْ سَنُعٖيدُهَا سٖيرَتَهَا الْاُولٰى ﴿٢١﴾

<- 15 Çünkü, her ne kadar son saati (herkesten) gizli tutmuşsam da,[17] herkese çabasının karşılığı verilsin diye Son Saat kesinlikle gelecektir."

16 BU hakikate inanmayıp da bencilce arzularının tutsağı olan kimse seni yolundan alıkoymasın; aksi halde kendi değerini düşürmüş olursun.[18]

17 VE (o ses devam etti): "Nedir o sağ elindeki ey Musa?"

18 (Musa) "Bu? Benim değneğim!" dedi, "Ona yaslanırım, onunla davarlarıma yaprak silkelerim; tabii ki benim için işe yaradığı başka yerler de var!"

19 (O ses) "Onu yere bırak ey Musa!" dedi.

20 Bunun üzerine (Musa) onu yere bıraktı. Bir de ne görsün: o değnek bir yılan türü...[19] hızla akıyor...

21 (O ses) "Onu al ve sakın korkma!" dedi, "Biz onu ilk haline geri döndüreceğiz."[20]

17 Veya, *kâdeye* tam fiil (Krş: 12:76) anlamı vererek: "Son Saat kesinlikle gelecektir; herkese çabasının karşılığı verilsin diye onun zamanını gizli tutmak istiyorum" (Ebu Müslim'den Râzî). Alternatif bir anlam olarak, İbn Mes'ud bu ibâreyi, "Zamanını neredeyse (kendimden) dahi gizleyecektim" şeklinde yorumlamıştır. Bu âyetin nasıl anlaşılması gerektiği etrafındaki görüş ayrılıklarının ilk nesle kadar uzandığını ifade eden Taberî, İbn Abbas'ın tercihini öncelikli olarak verir. Biz de onu tercih ettik. Tercihimiz *uhfîhâ* şeklindeki okumaya dayanmaktadır. Eğer *ehfîyehâ* kıraatı tercih edilirse, *ihfâ* kökünün hem "gizledi" hem de "açığa çıkardı" şeklindeki zıt anlamlı yapısı ortaya çıkar (Ferrâ).

18 Bu âyet, kıssa içerisine yerleştirilmiş bir uyarı levhası gibi doğrudan muhataba hitab etmektedir (Krş: Mukâtil). *Terdâ*, "değeri düşük olmak, değersiz olmak" anlamındaki *redaet*'ten türetilmiş bir kelimedir.

19 Belirsiz form *nev'* vurgusuyla yansımıştır. Burada *hayye* olarak cins ismiyle anılan yılan A'raf 107 ve Şu'ara 32'de "iri ve büyük" (*su'bân*), Neml 10 ve Kasas 31'de "küçük ve çevik" (*cânn*) şeklinde nitelenmiştir (Açıklama için bkz: 27:10).

20 *Sîratehe'l-ûlâ*: "İlk haline"... Bu istisnai terkip, eşyanın halleri yasasına delâlet eder. Aynı zamanda mucizelerin esrarlı tabiatına dair ipucu verir. Bu durumda eşya, İlâhî müdâhale sonucu bir halden diğer hale geçmiş olur. Kendi koyduğu yasaların mahkûmu değil hâkimi olan Allah, bir alt yasasını bir üst yasasıyla aşar. Ve insanı âciz bırakan olağanüstülük, bazen görende gerçekleşir bazen görülende. Âsâ-yı Mûsâ mucizesinin görülende gerçekleşmesine Neml 10'daki *su'bân*, görende gerçekleşmesine *ke-ennehâ cânnun* (o sanki küçük ve çevik bir yılan gibiydi) ibâresi delâlet eder. Burada altı çizilmesi gereken nokta *kâf* teşbih edatıdır. "O yılan/cân oldu" değil, "o *sanki* bir yılan/cân *gibi* oldu"... Allahu a'lem.

وَاضْمُمْ يَدَكَ اِلٰى جَنَاحِكَ تَخْرُجْ بَيْضَٓاءَ
مِنْ غَيْرِ سُٓوءٍ اٰيَةً اُخْرٰىۙ (٢٢) لِنُرِيَكَ مِنْ
اٰيَاتِنَا الْكُبْرٰىۚ (٢٣) اِذْهَبْ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ
طَغٰىۚ (٢٤) قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لٖى صَدْرٖيۙ (٢٥)
وَيَسِّرْ لٖٓى اَمْرٖيۙ (٢٦) وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانٖيۙ
(٢٧) يَفْقَهُوا قَوْلٖيۖ (٢٨) وَاجْعَلْ لٖى وَزٖيرًا مِنْ
اَهْلٖيۙ (٢٩) هٰرُونَ اَخِيۙ (٣٠) اُشْدُدْ بِهٖٓ اَزْرٖيۙ
(٣١) وَاَشْرِكْهُ فٖٓى اَمْرٖيۙ (٣٢) كَيْ نُسَبِّحَكَ
كَثٖيرًاۙ (٣٣) وَنَذْكُرَكَ كَثٖيرًاۜ (٣٤) اِنَّكَ كُنْتَ
بِنَا بَصٖيرًا (٣٥) قَالَ قَدْ اُوتٖيتَ سُؤْلَكَ يَا
مُوسٰى (٣٦) وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً اُخْرٰىۙ (٣٧)
اِذْ اَوْحَيْنَٓا اِلٰٓى اُمِّكَ مَا يُوحٰىۙ (٣٨) اَنِ اقْذِفٖيهِ
فِى التَّابُوتِ فَاقْذِفٖيهِ فِى الْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ
بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لٖى وَعَدُوٌّ لَهُۜ وَاَلْقَيْتُ
عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنّٖيۚ وَلِتُصْنَعَ عَلٰى عَيْنٖيۢ (٣٩)

22 "Şimdi de elini koynuna sok! Her tür kusurdan arınmış halde,[21] bir (mucizevi) delil olarak bembeyaz çıkacaktır; **23** ki bu sayede, sana en büyük (mucizevi) delillerimizden birini gösterebilelim..."[22]

24 "(Artık) Firavun'a git, çünkü o iyice azgınlaştı!"[23]

25 (Musa) şöyle dua etti: "Rabbim! Göğsüme genişlik ver, **26** kolaylaştır bana görevimi; **27** düğümü çöz dilimden; **28** ki anlasınlar sözümü![24]

29 "Bana yakınlarımdan yükümü paylaşacak birini görevlendir; **30** (Mesela) Kardeşim Harun'u![25] **31** Onun sayesinde gücüme güç kat! **32** Görevimden bir pay da ona ver **33** ki, zaten yüce olan adını çok daha yüceltelim; **34** ve Seni sürekli analım: **35** Kuşku yok ki Sen, bizi daima görüp duruyorsun!"

36 (Rab) dedi ki: "Doğrusu Ey Musa, işte istediklerin sana verilmiştir; **37** ve zaten geçmişte bir kez daha sana (bu şekilde) ikramda bulunmuştuk.[26] **38** Hani İlâhî mesajı annene şöyle iletmiştik: **39** 'Onu sandığa koy, ardından da o sandığı akarsuyun akıntısına bırak; akıntı onu kıyıya ulaştıracaktır; Bana düşman olan ve ona da düşman olan biri ona sahip çıkacaktır.'[27]

---

21 Eski Ahid'dekine benzer "sedef hastalığı" türü iddiaları red için. (Bu mucizenin veriliş hikmeti hakkında bir açıklama için bkz: 27:12, not 16.)

22 Benzer bir biçimde Hz. Peygamber'e gösterildiği ifade edilen mucizeler için bkz: 17:1 ve 53:18.

23 Firavun'un azgınlığı için bkz: 28:38 ve 79:24.

24 Bu dört âyetin Allah Rasulü'nün hayatındaki karşılığı 94. İnşirah sûresidir. Bu âyetler, söz ile öz arasındaki doğrusal bağlantıya delâlet eder. Zımnen: Öz genişlemeyince sözün düğümü çözülmez; düğümü çözülmemiş söz başkalarının düğümünü çözemez.

25 Bu talebin iletişim kurmakla ilgili daha somut bir gerekçesi için 28:34'e bakınız.

26 Geçmişteki ikram, devamında anlatılacağı gibi, bebek Musa'nın Firavun'un soykırımından kurtarılması olsa gerektir (28:7-13).

27 Bu âyetlerde özet geçilen Hz. Musa'nın hayatına dair çizgiler 28:3-22'de ayrıntılı olarak anlatılır. İlk muhataplara bu kıssa üzerinden verilen mesaj açıktır: Allah vardır, imkânsız diye bir şey yoktur. Her Firavun'un bir Musa'sı vardır. Bir toplum Musa'yı hak etmişse, Allah onu Firavun'un sarayında da olsa

اِذْ تَمْشٖٓي اُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰى مَنْ
يَكْفُلُهُۜ فَرَجَعْنَاكَ اِلٰٓى اُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا
وَلَا تَحْزَنَۜ وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَنَجَّيْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ
وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا۠ فَلَبِثْتَ سِنٖينَ فٖٓي اَهْلِ مَدْيَنَ
ثُمَّ جِئْتَ عَلٰى قَدَرٍ يَا مُوسٰى ﴿٤٠﴾ وَاصْطَنَعْتُكَ
لِنَفْسٖيۚ ﴿٤١﴾ اِذْهَبْ اَنْتَ وَاَخُوكَ بِاٰيَاتٖي وَلَا
تَنِيَا فٖي ذِكْرٖيۚ ﴿٤٢﴾ اِذْهَبَٓا اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ
طَغٰىۚ ﴿٤٣﴾ فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيِّنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ اَوْ
يَخْشٰى ﴿٤٤﴾ قَالَا رَبَّنَٓا اِنَّنَا نَخَافُ اَنْ يَفْرُطَ
عَلَيْنَٓا اَوْ اَنْ يَطْغٰى ﴿٤٥﴾

İşte Ben, seni daha (o zamandan) katımdan bir muhabbetle kuşatmıştım ki,[28] gözlemimiz altında yetiştirilesin diye.[29]

40 O zaman kız kardeşin de takip etmiş ve onlara "Size, ona bakabilecek birini göstermemi ister misiniz?" demişti. En sonunda seni annene kavuşturduk ki, onun da gözü aydın olsun ve üzülmesin...

Derken (erişkin biri olunca) tuttun bir cana kıydın;[30] fakat Biz seni bu tasadan da kurtarmıştık; yani[31] seni bir sınavdan diğerine deneyip durmuştuk.

Daha sonra yıllarca Medyenliler arasında yaşadın;[32] en sonunda takdirimiz gereği (bu noktaya) geldin ey Musa! **41** Zira seni kendim için seçip yetiştirmiştim: **42** (İmdi) sen ve kardeşin verdiğim mucizevî belgelerle yola çıkın; sakın ola adımı (yüceltme) konusunda[33] ihmalkâr davranmayın! **43** Siz ikiniz doğruca Firavun'a gidin, çünkü o pek azdı! **44** Fakat ona konuşurken yumuşak bir üslûp kullanın! (O zaman) belki söz dinler ya da en azından (daha ileri gitmekten) çekinir."

45 O ikisi "Rabbimiz!" dediler, "doğrusu biz, bize aşırı şiddet uygulamasından veya daha da azgınlaşmasından korkarız."

---

yetiştirir. Bu hakikat Hz. Peygamber'in dilinde şöyle ifadesini bulacaktır: "Allah dinine, bir fâsık eliyle dahi yardım eder".

28 Bir önceki sûrenin 96. âyetiyle bu âyet arasında belirgin bir bağlantı vardır.

29 *Enbete* yerine *suni'a* kullanılması, Musa ile Meryem arasındaki yetişme farkına delâlet eder, ama ne? Kullanılan kelimenin kip ve kök mânasının da yardımıyla biz bu farkı; "bir prens gibi, uzmanlar elinde özenle yetiştirilme" şeklinde anlayabiliriz.

30 Hz. Musa'nın nübüvvetle noktalanan sürecini başlatan ölümlü kaza için bkz: 28:15-21.

31 *Vav*'ın 'beyaniyye' vurgusuyla.

32 Saraydan sürüye, prenslikten çobanlığa geçerek, Hz. Şuayb'in hocalığında 10 yıllık özel eğitimin ibret verici kıssası için bkz: 28:22-28.

33 *Zikr* kavramının farklı bir edatla fakat aynı anlamdaki kullanımı ve bu şekildeki çevirimizin gerekçesi için bkz: 14. âyet, not 15.

46 (Allah) "Korkmayın!" dedi, "Şu kesin ki Ben sizinle birlikteyim; herşeyi duyuyor ve görüyorum. **47** Haydi, artık ona gidin ve deyin ki: 'Biz ikimiz Rabbinin elçileriyiz; artık İsrâiloğullarının bizimle birlikte çıkıp gitmesine izin ver; onlara yaptığın işkenceye de derhal bir son ver![34] Doğrusu biz sana Rabbinden (mucizevi) bir delille gelmişiz; sonuçta gerçek kurtuluş, O'nun yolunu izleyenlerin olacaktır. **48** Bir de unutmayın ki, (büyük) azabın hakikati yalanlayan ve ondan yüz çevirenlerin üzerine olacağı bize vahyolunmuştur.'

49 (Firavun): "Kimmiş bakayım sizin Rabbiniz ey Musa?" dedi.

50 (Musa): "Bizim Rabbimiz her şeyin yaratılışını takdir edip, sonra da onu yaratılış amacına yöneltendir."[35]

51 (Firavun): "İyi ama" dedi, "ya önceki kuşakların durumu ne olacak?"

52 (Musa): "Onların ne olacağının bilgisi Rabbim katında bir yasaya bağlı kılınmıştır:[36] benim Rabbim ne sapar, ne de unutur" dedi.[37]

53 O, SİZİN için yeryüzünü bir beşik yaptı; ve orada sizin için yollar açtı; yine gökten yağmur indirdi. İşte bu sayede onunla envai çeşit bitkilerden çift çift ürünler çıkarmışızdır;[38]->

قَالَ لَا تَخَافَٓا اِنَّن۪ي مَعَكُمَٓا اَسْمَعُ وَاَرٰى ﴿٤٦﴾
فَأْتِيَاهُ فَقُولَٓا اِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ فَاَرْسِلْ مَعَنَا
بَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪يلَ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ قَدْ جِئْنَاكَ بِاٰيَةٍ
مِنْ رَبِّكَ وَالسَّلَامُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى
﴿٤٧﴾ اِنَّا قَدْ اُو۫حِيَ اِلَيْنَٓا اَنَّ الْعَذَابَ عَلٰى مَنْ
كَذَّبَ وَتَوَلّٰى ﴿٤٨﴾ قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمَا يَا مُوسٰى
﴿٤٩﴾ قَالَ رَبُّنَا الَّذ۪ٓي اَعْطٰى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ
ثُمَّ هَدٰى ﴿٥٠﴾ قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْاُو۫لٰى ﴿٥١﴾
قَالَ عِلْمُهَا عِنْدَ رَبّ۪ي ف۪ي كِتَابٍ لَا يَضِلُّ رَبّ۪ي
وَلَا يَنْسٰى ﴿٥٢﴾ اَلَّذ۪ي جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ مَهْدًا
وَسَلَكَ لَكُمْ ف۪يهَا سُبُلًا وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ
مَٓاءً فَاَخْرَجْنَا بِه۪ٓ اَزْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ شَتّٰى ﴿٥٣﴾

---

34 Firavun'un soykırımı "zulmün en kötüsü" idi (Bkz: 2:49).

35 Allah, şaheseri olan insanı yaratmakla kalmamış, yaratılış amacını da göstermiştir (18:37).

36 Yargıç değil davetçi olduğunu aklından çıkarmayan Hz. Musa Firavun'un tuzağına düşmüyor. Allah'ı tanıyor, O'nun yanılmaz ve unutmaz oluşunun kendisine yettiğini söylüyor.

37 Krş: "Kuşkusuz benim Rabbim dosdoğru bir yol üzeredir" (11:56). Bu diyalog vahiyle gücün karşılaşmasını temsil eder. Bu türden bir karşılaşma bu âyetlerin indiği zaman diliminde Fatıma bt. Hattab ve kocası Said b. Zeyd ile, gücü temsil eden Ömer b. Hattab arasında geçti. Birincilerin Musa rolü oynadığı bu karşılaşma, Ömer'in teslim oluşuyla sonuçlanmıştı. Bu sonuçta en büyük pay işte bu sûrenindi.

38 Üçüncü tekil kipinden (o) aniden ikinci çoğul kipine (biz) geçen söylemdeki bu farklılaşma, bazı müfessirleri son cümlenin öznesinin de farklı olması gerektiği sonucuna götürmüştür. Bunlardan biri olan Râzî, bu cümleyi Hz. Musa'ya ait olarak yorumlamıştır.

كُلُوا وَارْعَوْا اَنْعَامَكُمْ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ
لِاُولِى النُّهٰى ﴿٥٤﴾ مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفٖيهَا
نُعٖيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً اُخْرٰى ﴿٥٥﴾
وَلَقَدْ اَرَيْنَاهُ اٰيَاتِنَا كُلَّهَا فَكَذَّبَ وَاَبٰى ﴿٥٦﴾
قَالَ اَجِئْتَنَا لِتُخْرِجَنَا مِنْ اَرْضِنَا بِسِحْرِكَ
يَا مُوسٰى ﴿٥٧﴾ فَلَنَأْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ مِثْلِهٖ فَاجْعَلْ
بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَا نُخْلِفُهُ نَحْنُ وَلَٓا
اَنْتَ مَكَانًا سُوًى ﴿٥٨﴾ قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمُ الزّٖينَةِ
وَاَنْ يُحْشَرَ النَّاسُ ضُحًى ﴿٥٩﴾ فَتَوَلّٰى فِرْعَوْنُ
فَجَمَعَ كَيْدَهُ ثُمَّ اَتٰى ﴿٦٠﴾

<- **54** siz de beslenin, hayvanlarınızı da besleyin:[39] Şüphesiz bütün bunlarda, vicdan sahipleri[40] için alınacak dersler vardır. **55** Biz sizi (topraktan) yarattık, yine ona döndüreceğiz; ve oradan bir kez daha çıkaracağız.[41]

56 DOĞRUSU Biz ona bütün ayetlerimizi gösterdik; fakat o yalanladı ve küstahça yüz çevirdi.

57 (Firavun) dedi ki: "Sen, sihrinle bizi yurdumuzdan çıkarmak için mi geldin ey Musa?[42] **58** Fakat şunu da bil ki biz de sana, benzer bir sihirle karşılık vereceğiz. Haydi, şimdi bizimle senin aranda kamuya açık bir mekânda,[43] iki tarafın da cayamayacağı bir buluşma zamanı tayin et!"[44]

59 (Musa) dedi ki: "Buluşma zamanınız bayram günü; tam da halkın toplandığı kuşluk vakti olsun!"

60 Hemen ardından Firavun görüşmeyi sona erdirdi ve tüm numaralarını hazırladıktan sonra (buluşma zamanı) çıkageldi.[45]

---

39 Hayvanları beslemekle ilgili ahlâkî bir çağrışım için krş: 51:19, ilgili nota bakınız.

40 *Nuhâ,* akıl ve irade gibi, insanı diğer canlılardan ayıran kelimelerden biridir. Kelimenin kökeninin de gösterdiği gibi "iyiyi kötüden ayırdıktan sonra kötü olandan nehyeden insani melekeye" delâlet eder (*Lisân ve Tâc).* Bu meleke ile vicdanın kastedilmiş olması, çok daha isabetli görünmektedir.

41 Bu âyette insanın yaratılışı bitkilere benzetiliyor. Bu benzetmenin daha açık yapıldığı bir âyet için bkz: 71:17. Bu pasajın özeti şudur: Allah her şeyi bir amaç için yaratsın da, en güzel kıvamda yarattığı insanı amaçsız mı bıraksın?

42 Hakikat ve adâlet çağrısını güvenlik tehdidi gibi algılayarak gündem saptırmak. Zulmün iktidarını sallayan Hz. Musa'ya yönetimin "Vatan elden gidiyor!" taktiğini kullanması bunun göstergesi. Firavun bunu söylerken, geçmişte tek tanrı inancına sahip Ahneton'un hanedanlık tarihinde yaptığı tevhide dönüş hamlesini îmâ ediyor da olabilir (Bkz: 40:28, not 22).

43 Tüm çağrışımlarıyla "eşit, eşdeğer" anlamına gelen *suven,* söz konusu mekânın statüsünün her iki tarafa da avantaj sağlamayan niteliğine işaret etse gerektir (Krş: Taberî ve Râzî).

44 *Mev'id,* "buluşma yeri, zamanı, buluşma" anlamlarına gelebilir. Birincisi ayrıca yer aldığı için seçenek dışıdır. Bir sonraki âyetten "zaman" vurgusunun öncelendiği anlaşılmaktadır.

45 Bu sihirbazların dönemin en yetkin bilim adamları olduğu hatırlanmalı. Yönetim ulufeyle bilginler sınıfını zalim iktidarına payanda yapmak istiyordu.

61 Musa onlara "Size yazıklar olsun!" diye çıkıştı; "Allah'a karşı yalan uydurmayın; böyle yaparsanız, O size kökünüzü kurutacak bir ceza verir: zaten O'na iftira eden daha baştan kaybetmiştir."

62 Derken, (Firavun ve yandaşları) aralarında tartışarak planlarını yaptılar, fakat bunu gizlediler;[46] 63 diyorlardı ki: "Bu ikisi, sizi sihirleriyle yurdunuzdan sürüp çıkarmak ve sizin oluşturduğunuz ideal yaşam tarzınıza son vermek isteyen büyücüden başkası değil![47] 64 İşte bu nedenle, tüm hile ve tuzaklarınızı bir araya getirerek tek saf halinde üzerlerine gidin; zira bugün galip gelen taraf,[48] kesin bir başarı kazanmış olacaktır."

65 (Sihirbazlar): "Ey Musa!" dediler, "Sen mi atarsın, yoksa ilk atan biz mi olalım?"

66 (Musa): "Hayır!" dedi, "(Önce) siz atın!"

Bunu yapar yapmaz, onların ipleri ve sopaları, yaptıkları sihirden dolayı ona akıyormuş gibi göründü;[49] 67 işte bu yüzden Musa, içinde bir ürperti hissetti.

68 Ona "Korkma!" dedik, "Şüphe yok ki sonunda üstün gelecek olan sen olacaksın, elbette sen! 69 Şimdi sağ elindeki (asa)yı at, onların yaptıklarını silip süpürecektir; çünkü onların yaptığı, sihirbazların gözbağcılığından başka bir şey değil. Kaldı ki, bir sihirbaz ne amaç güderse gütsün,[50] asla kalıcı bir başarı elde edemez.[51]

قَالَ لَهُمْ مُوسٰى وَيْلَكُمْ لَا تَفْتَرُوا عَلَى اللّٰهِ
كَذِبًا فَيُسْحِتَكُمْ بِعَذَابٍۚ وَقَدْ خَابَ مَنِ
افْتَرٰى ﴿٦١﴾ فَتَنَازَعُوا اَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ وَاَسَرُّوا
النَّجْوٰى ﴿٦٢﴾ قَالُوا اِنْ هٰذَانِ لَسَاحِرَانِ يُرِيدَانِ
اَنْ يُخْرِجَاكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا
بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثْلٰى ﴿٦٣﴾ فَاَجْمِعُوا كَيْدَكُمْ ثُمَّ
ائْتُوا صَفًّاۚ وَقَدْ اَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنِ اسْتَعْلٰى ﴿٦٤﴾
قَالُوا يَا مُوسٰٓى اِمَّٓا اَنْ تُلْقِيَ وَاِمَّٓا اَنْ نَكُونَ
اَوَّلَ مَنْ اَلْقٰى ﴿٦٥﴾ قَالَ بَلْ اَلْقُواۚ فَاِذَا حِبَالُهُمْ
وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ اِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ اَنَّهَا تَسْعٰى
﴿٦٦﴾ فَاَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسٰى ﴿٦٧﴾ قُلْنَا
لَا تَخَفْ اِنَّكَ اَنْتَ الْاَعْلٰى ﴿٦٨﴾ وَاَلْقِ مَا فِي
يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُواۜ اِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدُ
سَاحِرٍۜ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ اَتٰى ﴿٦٩﴾

46 İllüzyon için özel düzeneklere ve teknik sistemlere delâlet eder.

47 Bu âyet Firavun ve yandaşlarının tüm derdinin sınıf tahakkümünü devam ettirmek olduğunu gösteriyor.

48 Lafzen: "kimse.."

49 *Yuhayyelu ileyhi min sihrihim* cümleciği, hem sihrin aldatıcı tabiatına hem de bunun bir gözbağcılık, yani illüzyon olduğuna delâlet eder. A'râf 116, "insanların gözlerini bağladılar" der. Güce tapınmaya dayalı zalim iktidarın içeriği olmayan kof bir imaja dayandığına işaret eder.

50 Bu mânayı Râzî'ye borçluyum.

51 Zımnen: İmaja ve güç gösterisine dayalı yalanın hakikat karşısında bir sopalık canı var. Güneş karanlığa ne yaparsa, hak da batıla onu yapar.

فَاُلْقِيَ السَّحَرَةُ سُجَّدًا قَالُوا اٰمَنَّا بِرَبِّ
هٰرُونَ وَمُوسٰى ﴿٧٠﴾ قَالَ اٰمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ
اَنْ اٰذَنَ لَكُمْ اِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذٖى عَلَّمَكُمُ
السِّحْرَ فَلَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ مِنْ
خِلَافٍ وَلَاُصَلِّبَنَّكُمْ فٖى جُذُوعِ النَّخْلِ
وَلَتَعْلَمُنَّ اَيُّنَا اَشَدُّ عَذَابًا وَاَبْقٰى ﴿٧١﴾ قَالُوا
لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلٰى مَا جَٓاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ
وَالَّذٖى فَطَرَنَا فَاقْضِ مَٓا اَنْتَ قَاضٍ اِنَّمَا
تَقْضٖى هٰذِهِ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا ﴿٧٢﴾ اِنَّٓا اٰمَنَّا
بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا وَمَٓا اَكْرَهْتَنَا
عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ وَاللّٰهُ خَيْرٌ وَاَبْقٰى ﴿٧٣﴾ اِنَّهُ
مَنْ يَاْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا فَاِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ
فٖيهَا وَلَا يَحْيٰى ﴿٧٤﴾

70 Nihayet sihirbazlar secdeye kapanarak dediler ki: "Biz Harun ve Musa'nın Rabbine iman ettik!"[52]

71 (Firavun) "Demek siz, benden izin almadan ona inandınız ha?" dedi; "Öyle anlaşılıyor ki size sihri öğreten baş ustanız bu olmalı. Fakat dönekliğinizden dolayı[53] kesinlikle ellerinizi ve ayaklarınızı keseceğim; ve topunuzu götürüp hurma kütüklerine asacağım: böylece hangimizin cezasının daha şiddetli ve kalıcı olduğunu iyice anlamış olacaksınız!"[54]

72 Onlar şöyle cevap verdiler: "Senin tehditlerine kapılıp da asla bize gelen hakikatin apaçık delillerine ve bizi yaratana sırt dönmeyeceğiz; ne karar verirsen ver, umurumuzda değil;[55] nasıl olsa senin kararın sadece bu (fani) dünya hayatında geçerlidir! **73** Şu kesin ki biz, hatalarımızı ve senin bizi icra etmeye zorladığın sihir türü şeyleri bağışlaması için Rabbimize gönülden inanıp güvenmişiz: Zira Allah Hayr'dır, (güven duyulanların) en kalıcısıdır."[56]

74 ŞÜPHE yok ki, kim Rabbine günaha batmış bir halde kavuşursa kendisini cehennemin beklediğini unutmasın! Orada ne tam ölebilir, ne de tam yaşayabilir.[57]->

52 Pazarlıksız imanın tarihî örneklerinden biri. Bu imanın farkı bilgiye dayalı olması. Onlar büyüyü mucizeden, yalanı gerçekten, imajı hakikatten ayırabilecek bir bilgiye sahip oldukları için gerçeğe tereddütsüz teslim oldular. Aynı olaya şahit olan Firavun ile bilgin-sihirbazlar arasındaki tepki farkının sebebi buydu.

53 Ya da: "çaprazlama olarak". Tercihimiz için bkz: 7:124, not 90.

54 Kendisi gibi düşünüp inanmayana hayat hakkı tanımama tavrının Firavun'ca versiyonu.

55 Lafzen: "Karar makamında bulunduğuna göre, istediğin kararı verebilirsin!" Firavun'un bu dünyada geçerli olan kararının son ve nihaî karar olamayacağını, dolayısıyla da ciddiye alınmayacağını içeren bir îmâ taşır.

56 İmanın ahlâkî tarifi güvendir: Kendinden ve inandığı değerlerden emin olma hali. Bu pasaj, kontrolsüz gücün büyüsünün nasıl bozulacağını ve iktidarını bu büyüye borçlu olanların büyü bozulunca nasıl açığa düşeceklerini gösterir.

57 Veya serbest bir çeviriyle: "orada ölemez ki dirilsin". Tercihimizin açılımı şudur: Cehennemde ölmek isteyecek fakat ölemeyecek (25:14). Yaşamak isteyecek, fakat cehennemde yaşamak ölmekten bin beter ol-

<- **75** Ama kim de (sahibine) erdemli
işler yaptıran bir iman ile kavuşursa,
işte en yüce makamlar onların olacak-
tır: **76** mutluluğun üretildiği,[58] zemi-
ninden ırmakların aktığı, girenin bir
daha çıkmadığı cennetler... İşte bu da,
arınan kimselerin ödülüdür.

77 VE DOĞRUSU Biz Musa'ya şöyle
vahyetmiştik: "Kullarımla birlikte
geceleyin yola koyul, onları denizin
ortasında kuru bir yola vur; arkanızdan
yetişirler diye endişe etme, hepsinden
öte (Allah'tan gayrı kimseden) kork-
ma!"[59]

78 Derken Firavun da askerleriyle bir-
likte onların peşine düştü; ama bir-
den onları boğacak olan su (görevini
yapıp) onları içine alıverdi;[60] **79** bir kez
Firavun halkını yoldan çıkarmıştı; bir
daha da doğruyu bulamadı.

80 Siz ey İsrâiloğulları! Doğrusu sizi
düşmanlarınızdan kurtarmış ve (Sina)
Dağı'nın sağ yamacında sizden söz
almıştık;[61] üstelik bir de size *menn* ve
selvâ indirmiştik:[62] **81** (ve demiştik ki):
"Size verdiğimiz rızıklarla beslenin,
fakat bu hususta sınırı aşmayın; aksi
halde gazabımı hak etmiş olursunuz!
Kim benim gazabımı hak ederse, işte o
artık tepe taklak gitmiş olur.[63]->

وَمَنْ يَأْتِهٖ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ فَاُو۬لٰٓئِكَ
لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلٰىۙ ﴿٧٥﴾ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْر۪ي
مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِد۪ينَ ف۪يهَاۜ وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا
مَنْ تَزَكّٰى ﴿٧٦﴾ وَلَقَدْ اَوْحَيْنَٓا اِلٰى مُوسٰٓى اَنْ
اَسْرِ بِعِبَاد۪ي فَاضْرِبْ لَهُمْ طَر۪يقًا فِي الْبَحْرِ
يَبَسًاۙ لَا تَخَافُ دَرَكًا وَلَا تَخْشٰى ﴿٧٧﴾ فَاَتْبَعَهُمْ
فِرْعَوْنُ بِجُنُودِه۪ فَغَشِيَهُمْ مِنَ الْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْۜ
﴿٧٨﴾ وَاَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ وَمَا هَدٰى ﴿٧٩﴾ يَا بَن۪ٓي
اِسْرَٓائ۪لَ قَدْ اَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ عَدُوِّكُمْ وَوَاعَدْنَاكُمْ
جَانِبَ الطُّورِ الْاَيْمَنَ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ
وَالسَّلْوٰى ﴿٨٠﴾ كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ
وَلَا تَطْغَوْا ف۪يهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَب۪يۚ وَمَنْ
يَحْلِلْ عَلَيْهِ غَضَب۪ي فَقَدْ هَوٰى ﴿٨١﴾

---

duğu için yaşayamayacak da...

58 Gerekçesi için bkz: 13:23, not 32.

59 *Haşyet, havf*ten farklı olarak (fark için bkz: 10:62, not 83) sıradan bir korkudan daha çok insanın varoluşsal ürpertisidir ve yalnızca Allah'a karşı duyulmalıdır. Hz. Musa'nın 'isrası' da budur. Zımnen Hz. Peygamber'e hicreti bir alternatif olarak göstermeyi amaçlar ki, Habeş hicreti belki de bu işaretin alınmasıyla gerçekleşmiştir.

60 Deyimsel bir ifade olan bu kalıp, olması kararlaştırılan bir şeyin sonunda olup bittiğini ifade eder. Bu adeta kaçınılmaz bir görevin yerine getirilmesi imasıdır ki, burada suya 'kendisine verilen emri yerine getiren özne' rolü yüklenmesi hayli dikkat çekicidir. Zımnen: İradeli müslümanın başı sıkıştığında, iradesiz müslüman olan deniz yardımına koşacaktır (Bu su için bkz: 2:50, not 91).

61 Tevhid ve adâleti ikame sözü (Bkz: 2:63 ve 83).

62 *Menn* ve *selvâ* için bkz: 2:57, not 100.

63 Zira: şükre vesile olan nimet daha büyük nimeti, nankörlük edilen nimet ise gazabı celbeder.

وَاِنّ۪ي لَغَفَّارٌ لِمَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحاً ثُمَّ
اهْتَدٰى ﴿٨٢﴾ وَمَٓا اَعْجَلَكَ عَنْ قَوْمِكَ يَا مُوسٰى
﴿٨٣﴾ قَالَ هُمْ اُو۬لَٓاءِ عَلٰٓى اَثَر۪ي وَعَجِلْتُ اِلَيْكَ
رَبِّ لِتَرْضٰى ﴿٨٤﴾ قَالَ فَاِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنْ
بَعْدِكَ وَاَضَلَّهُمُ السَّامِرِيُّ ﴿٨٥﴾

<- **82** Ama şu da var ki Ben, af dileyip samimiyetle dönüş yapan, iman eden ve erdemli davranan,[64] nihayet doğru yolda olan herkesi tekrar tekrar bağışlayan biriyim!"

83 VE (Allah şöyle dedi:) "Ey Musa, seni halkını terk etme pahasına böylesine tez canlı kılan nedir?"[65]

84 (Musa) şöyle cevap verdi: "Onlar, beni izlemeyi sürdürüyorlar; ben ise ey Rabbim, Sana ulaşan yolda sırf Senin rızanı kazanmak için acele ettim!"

85 (Allah): "O halde haberin olsun ki" dedi, "senin ardından Biz kavmini sınadık; ve Sâmirî[66] onları yoldan çıkardı."

---

64 "Sâlih amel" vahyin ilk yıllarında sorumluluk bilincinin doğal sonucu olan "sorumlu davranış" vurgusu taşıyordu. Zira henüz imana uygun davranışlarla ilgili âyetler inmemişti. Bunlar indikten sonra bu ifade "Allah'ın razı olduğu imana uygun davranışlar" vurgusu kazandı. İmanın iktidara kavuştuğu Medine'de kök mânasına dönerek "imanla uyumlu ıslah edici eylemler" vurgusu kazandı.

65 Yani: Onları yeterince eğitmeden... Toplumsal dönüşümün emek ve zahmet isteyen bir süreç olduğunu ifade eder (Krş: 2:51 ve 7:142).

66 Sâmirî'nin özel isim olmadığı açık. Kelimenin sonundaki nisbet *yâ*'sı, kişinin kavim ya da ülke kökenine işaret eder. Filistin'de Nablus civarındaki bir yerleşim birimi olan "Sâmire'ye (Samaritain) veya Sâmiriyye'ye mensup" anlamında bir nisbet ismi olabilir. Veya eski Mısır dilinde "yabancı" anlamına gelen *şimir*'in Arapçalaşmış şekli de olabilir. Bu veriler, sözkonusu kişinin, İsrailoğullarıyla birlikte çıkan Mısır yerlisi mü'minlerden biri olmadığını, daha farklı bir etnik kimliğe ait olduğunu akla getirmektedir. O, farklı düşündüğünü ve inandığını, Hz. Musa'nın getirdiği inanca itibar etmediğini ifade etmektedir (96. âyet). Buna rağmen İsrâiloğullarının arkasına takılarak Mısır'ı terk etmiş olması, onun Mısırlıların baskısından kurtulmak isteyen küçük bir göçmen azınlık mensubu oluşuyla açıklanabilir. Zira o doğrudan Mısırlıların tanrısı Apis öküzü heykeli yapmak yerine, onun bir alt türevi olan ve Hindularca da kutsal sayılan inek yavrusu heykeli (Hotor) yapmıştı. İşte bu noktada, Eski Mısır'daki Apis öküzü ve onun alt türevi olan inek kültünün, Hind putperestliğiyle bağlantısı gündeme gelmektedir. İlk Batılı sömürgecilerin dili olan Portekizce'de eski Kalküta/Hind hükümdarlarına "Sâmirî" adı verildiği bilinmektedir. Mısır'daki en eski kavramların Hint kökenli olduğunu söyleyen Hamidullah *Mısr-ji* kelimesinin Hintliler tarafından "din adamı sınıfına verilen isim" olduğunu tesbit eder. *Mısır* adının Araplardan önce de kullanıldığının delili, Eski Ahid'de özel bir isim olarak yer almasıdır (*Mısrayim*, Yaratılış 10: 6). Daha ilginç olan ise Güney Hind dillerinde *Nil*'in "su" anlamına gelmesidir. Taberî de eski çağlarda eski Hind ile İsrâiloğulları (dolayısıyla Eski Mısır) arasındaki ilişkilerden söz eder.

86 Bunun üzerine Musa hüzünle karışık bir kızgınlıkla toplumuna döndü; "Ey kavmim!" dedi, "Rabbiniz size güzel bir vaadde bulunmamış mıydı? Yoksa (bu sözün) vâdesi size çok uzun (ve bedeli çok ağır) mı geldi?[67] Veya, Rabbinizin gazabını üzerinize çekmeye can mı atıyorsunuz? İşte, sonuçta bana verdiğiniz sözden dönmüş oldunuz!"

87 Onlar (kendilerini) şöyle savundular: "Biz sana verdiğimiz sözü kasıtlı olarak çiğnemedik; fakat (Mısır) halkının ziynet eşyalarına (haksız yere) konmanın vebalini taşıyorduk; ama biz (sorumluluktan kurtulmak için) onları kaldırıp attık,[68] bunun üzerine Sâmirî de (onları alıp ateşe) attı."[69]

88 Derken o onların önüne, böğürme sesi çıkaran bir inek yavrusu heykeli çıkarttı. Daha sonra da (birbirlerine) "İşte sizin de ilâhınız Musa'nın da ilâhı buydu; fakat o unuttu!" dediler.[70]

89 Fakat onlar görmezler mi ki, bu (heykel) kendilerine tek kelime cevap veremez; dahası, kendilerine ne zarar verebilir ne de yarar sağlayabilir?[71]

فَرَجَعَ مُوسٰٓى اِلٰى قَوْمِه۪ غَضْبَانَ اَسِفًاۚ قَالَ
يَا قَوْمِ اَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعْدًا حَسَنًاۜ اَفَطَالَ
عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ اَمْ اَرَدْتُمْ اَنْ يَحِلَّ عَلَيْكُمْ
غَضَبٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَاَخْلَفْتُمْ مَوْعِد۪ى ﴿٨٦﴾ قَالُوا
مَٓا اَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلْكِنَا وَلٰكِنَّا حُمِّلْنَٓا
اَوْزَارًا مِنْ ز۪ينَةِ الْقَوْمِ فَقَذَفْنَاهَا فَكَذٰلِكَ
اَلْقَى السَّامِرِيُّۙ ﴿٨٧﴾ فَاَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا
لَهُ خُوَارٌ فَقَالُوا هٰذَٓا اِلٰهُكُمْ وَاِلٰهُ مُوسٰى
فَنَسِيَۜ ﴿٨٨﴾ اَفَلَا يَرَوْنَ اَلَّا يَرْجِعُ اِلَيْهِمْ قَوْلًاۙ
وَلَا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ﴿٨٩﴾

67 Parantez içi açıklama, *'aleyküm* ibâresinin taşıdığı yan anlamın çeviriye yansımasıdır. Zımnen: Ey kavmim! Mânevî rantçılığa soyunup bedelsiz ödül mü istiyorsunuz?

68 *Evzâr* (t. *vizr*) çoğul geldiği hemen her yerde "günah, vebal" anlamında kullanılmıştır (Bkz: 6:164). Anlaşılan o ki, İsrâiloğulları kuyumculuk sanatında mahir olmaları nedeniyle Mısır yerlileri tarafından kendilerine sipariş ya da emanet edilen ziynet eşyalarını Mısır'dan çıkarken iade etmedikleri gibi, diğer ziynet eşyalarını da yağmalamışlardı (*Çıkış*, 3:21-22). İçine düştükleri vicdan azabından kurtulmak için onları kaldırıp attıkları, âyetten anlaşılmaktadır.

69 Veya: "ortaya bir fikir attı". Vicdan azabı sonucu ziynet eşyalarını elden çıkaranların eylemi "kaldırıp attı" anlamına gelen *kazefe* fiiliyle ifade edilirken, Sâmirî'nin eylemi *elkâ* fiiliyle ifade edilmiştir. Bu da iki eylem arasındaki mahiyet farkını göstermektedir ki, parantez içi açıklamamız -bağlamla birlikte- bu dilsel veriye dayanmaktadır.

70 Kendilerine soykırım uygulayan düşmanları gözlerinde öyle büyümüştü ki, kendilerini onların taptığı putun anasına değil ancak danasına tapmaya lâyık gördüler. Sonuç: düşmanına âşık olan, kendine düşmanlık eder.

71 Zımnen: Her tür putperestlik insanın kendine ve aklına hakarettir.

وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هٰرُونُ مِنْ قَبْلُ يَا قَوْمِ اِنَّمَا
فُتِنْتُمْ بِهٖ وَاِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمٰنُ فَاتَّبِعُونى
وَاَطِيعُوا اَمْرى ﴿٩٠﴾ قَالُوا لَنْ نَبْرَحَ عَلَيْهِ
عَاكِفِينَ حَتّٰى يَرْجِعَ اِلَيْنَا مُوسٰى ﴿٩١﴾ قَالَ
يَا هٰرُونُ مَا مَنَعَكَ اِذْ رَاَيْتَهُمْ ضَلُّوا ﴿٩٢﴾ اَلَّا
تَتَّبِعَنِ اَفَعَصَيْتَ اَمْرى ﴿٩٣﴾ قَالَ يَبْنَؤُمَّ لَا
تَأْخُذْ بِلِحْيَتى وَلَا بِرَاْسى اِنّى خَشِيتُ اَنْ
تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنى اِسْرَٓائِلَ وَلَمْ تَرْقُبْ
قَوْلى ﴿٩٤﴾ قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَا سَامِرِىُّ ﴿٩٥﴾ قَالَ
بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهٖ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً
مِنْ اَثَرِ الرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا

90 Üstelik, (Musa dönmeden) önce Harun onlara "Ey kavmim!" demişti, "Fena halde tuzağa düşürüldünüz; unutmayın ki sizin Rabbiniz O sınırsız rahmet kaynağıdır: o halde artık beni izleyin ve benim talimatlarıma uyun!"[72]

91 Onlar dediler ki: "Musa bize dönüp gelinceye kadar asla ona perestiş göstermekten geri durmayacağız!"[73]

92 (Musa dönünce) "Ey Harun!" dedi, "Onların sapıttıklarını gördüğün halde seni tutan neydi ki 93 beni izlemedin? Şimdi sen emrime karşı gelmiş olmadın mı?"

94 "Ey anamın oğlu!" dedi, "Sakalımı-saçımı çekiştirip durma! İnan ki senin bana 'İsrâiloğulları arasına ayrılık tohumları saçtın, nasihatimi dinlemedin!" demenden korktum!'[74]

95 (Musa) "Peki, ya senin derdin neydi ey Sâmirî!"[75] dedi.

96 O dedi ki: "Ben (bu) işe onların bakmadıkları bir gözle baktım;[76] bu nedenle de Elçi'nin (İnanç sisteminden) etkili bir parçayı çekip aldım ve kaldırıp attım:[77]->

72 Bu âyet, Tevrat'ın tahrife maruz kalan bir noktasını tashih eder: Hz. Harun'un dana heykelini yapıp ona tapması (*Çıkış* 32:1-5). Zira bu bir peygambere yapılacak en büyük iftiradır.

73 *'Âbidin* yerine *'âkifîn*in kullanılması ilginçtir (Bkz: 2:187, not 357). Bu, İsrâiloğullarının altın dana heykeline Allah'a tapar gibi tapmadıklarını, fakat ona tapınmayı andırır bir saygı ve perestiş gösterdiklerini ifade eder. Vahyin bunu bir tapınma olarak değerlendirdiği açıktır.

74 A'râf 150'deki savunmasından, sapkın kavmin Hz. Harun'u etkisiz hale getirdiklerini, hatta onun hayati tehlike atlattığını çıkarabiliriz.

75 Sâmirî'nin kimliğiyle ilgili 85. âyetin ilgili notuna bkz.

76 Bazı ilk tefsirlerde yer alan ve vahiy temeline dayanmayan rivayetler paralelinde bir okumaya alternatif olarak, müfessir Ebu Müslim'in bu alternatif okuma biçimini Râzî, hem kabul ederek hem de doğruluğunu dört maddelik bir açıklamayla destekleyerek nakleder (Karşıt görüş ve destek için bkz: Âlûsi ve İbn Âşûr). *Ebsartu* fiilinin *raeytu* anlamına geldiği hatırlanacak olursa, fiil somut bir şey görmekten de öte "bir görüşe varmak ve bir kanaate ulaşmak" vurgusunu da içerir (aynı kökten gelen *besâir* ile ilgili bir açıklama için bkz: 17:102, not 120).

77 Veya Sâmirî'nin uydurduğu bir yalan olarak "Elçi meleğin bastığı yerden bir miktar toprağı içine attım". "İz, belirti, bilgi, belge, delil" anlamlarına gelen *eser*, kökeni dolayısıyla "etkili" ve "kalıcı" yan anlamlarını bünyesinde barındırır. Klasik tefsir, *er-Rasul*'ün "vahiy meleği" olduğunu söylemişse de, Kur'an'ın hiçbir

<- zira güdülerim beni böyle yapmaya sevk etti."[78]

97 (Musa): "Defol, git!" dedi, "Ama iyi bil ki bundan böyle senin hayatın '(Ben) tecrit edildim' demekten ibâret olacaktır.[79] Bir şeyi daha unutma ki, seni (öte dünyada) asla atlatamayacağın bir buluşma daha beklemektedir. Şimdi, kendisine tapınmakta bunca ısrar ettiğin ilâhına dön de bir bak: onu cayır cayır yakacak, ardından da külünü suya savuracağız!"[80] **98** Şu gerçeği hiç unutmayın: ilâhınız yalnızca kendisinden başka ilâh olmayan Allah'tır: O'nun bilgisi her şeyi kuşatmıştır.

99 İŞTE bu şekilde, geçmişte yaşanmış birtakım olayların özüne ilişkin[81] anlatımı sana sunmuş olduk; zira sana, katımızdan hatırlatıcı bir mesaj[82] vermiş bulunuyoruz.

100 Her kim bu (İlâhî mesajdan) yüz çevirirse, iyi bilsin ki o, Kıyamet Günü (zorlanacağı) bir sorumluluğun[83] altına girmiş olacak;->

وَكَذٰلِكَ سَوَّلَتْ لِى نَفْسِى ﴿٩٦﴾ قَالَ فَاذْهَبْ
فَاِنَّ لَكَ فِى الْحَيٰوةِ اَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَۖ
وَاِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَنْ تُخْلَفَهُۚ وَانْظُرْ اِلٰٓى
اِلٰهِكَ الَّذ۪ى ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًاۜ لَنُحَرِّقَنَّهُ
ثُمَّ لَنَنْسِفَنَّهُ فِى الْيَمِّ نَسْفًا ﴿٩٧﴾ اِنَّمَٓا اِلٰهُكُمُ
اللّٰهُ الَّذ۪ى لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۜ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ
عِلْمًا ﴿٩٨﴾ كَذٰلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْبَٓاءِ مَا
قَدْ سَبَقَۚ وَقَدْ اٰتَيْنَاكَ مِنْ لَدُنَّا ذِكْرًاۚ ﴿٩٩﴾ مَنْ
اَعْرَضَ عَنْهُ فَاِنَّهُ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وِزْرًاۙ ﴿١٠٠﴾

---

yerinde -belirlilik takısıyla- bu kelime Cebrail için kullanılmaz. Kaldı ki "Sâmirî'nin ayrıcalığı neydi ki Cebrail'i görebildi?" sorusuna getirilen cevapların hiçbir mesnedi yoktur (Bkz: Kurtubî). Müfessir Râzî'nin de katıldığı Ebu Müslim'in yaklaşımına göre, buradaki "Elçi" Hz. Musa'dır. "Çekilip alınan" ve "kaldırılıp atılan" da onun tebliğ ettiği mesajın "en etkili parçası" (*eser*) olan "tevhid" dir. Samirî, aşkın ve mutlak Allah inancının yerine, putperestçe düşüncelerinin ürünü olan somut, elle tutulup gözle görülür 'tanrıları' ikame ediyordu. Çoktanrıcı Apis kültü içinde bir alt totem olan İnek Tanrısı'nı hatırlatan inek yavrusu heykelini, işte bu nedenle yapmıştı. Sâmirî'nin Hz. Musa'ya "Elçi" demesi, müşriklerin Hz. Peygamber'e "ey kendisine vahiy indirilen" (15:6) demesiyle aynı edebi üslubun eseridir (Krş: Merağî).

78 Âyetin bu son cümlesi, Sâmirî'deki sapmanın kaynağına işaret etmektedir ki, o da içgüdülerinin etkisindeki bozuk tasavvurudur.

79 Lafzen: "Dokunma, elleme yok". Hz. Musa'nın ona verdiği toplumdan dışlanmışlık ve tecrit cezasına bir atıf.

80 İneğe kutsallık atfeden Hinduların ölülerini yakma ve külünü ırmağa savurma uygulamalarına kinayeli bir atıf gibi gözükmektedir.

81 "Özüne ilişkin" ifadesi, *mâ* ilgi zamiri ekseninde, genel bağlamla ilgili çağrışımların çeviriye yansımasıdır.

82 "Hatırlatıcı" (*zikr*) olma özelliği, yalnız Kur'an'ın değil tüm vahiylerin ortak özelliğidir.

83 Lafzen: "yük". Fakat bu âyetin sonunda kullanılan ve yine "yük" anlamına gelen *hımlden* farklı olarak *vizr*, daha çok "mânevî yük, sorumluluk" anlamındadır. Bu kullanımın bir çok örneği arasında En'âm 164, Fâtır 18 ve Şerh 2'yi sayabiliriz.

خَالِدِينَ فِيهِ وَسَٓاءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ حِمْلًاۙ ﴿١٠١﴾
يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِينَ
يَوْمَئِذٍ زُرْقًاۚ ﴿١٠٢﴾ يَتَخَافَتُونَ بَيْنَهُمْ اِنْ لَبِثْتُمْ
اِلَّا عَشْرًا ﴿١٠٣﴾ نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ اِذْ
يَقُولُ اَمْثَلُهُمْ طَرِيقَةً اِنْ لَبِثْتُمْ اِلَّا يَوْمًاۚ ﴿١٠٤﴾
وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبّ۪ي
نَسْفًاۙ ﴿١٠٥﴾ فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًاۙ ﴿١٠٦﴾ لَا تَرٰى
فِيهَا عِوَجًا وَلَٓا اَمْتًا ﴿١٠٧﴾ يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ
الدَّاعِيَ لَا عِوَجَ لَهُۚ وَخَشَعَتِ الْاَصْوَاتُ
لِلرَّحْمٰنِ فَلَا تَسْمَعُ اِلَّا هَمْسًا ﴿١٠٨﴾

<- **101** o sorumluluğun altından bir daha da asla kalkamayacaktır; üstelik o, Kıyamet Günü onlar için çok berbat bir yük olacaktır.

102 O gün sura üflenecek;[84] ve Biz de o gün günahı hayat tarzı haline getirmiş olanları,[85] (korku ve dehşetten) morarmış[86] olarak bir araya toplayacağız; **103** korkudan kısılmış bir sesle[87] birbirlerine "(Dünyada) ne kadar kaldınız ki; hepsi hepsi on gün işte!"[88] diye fısıldaşacaklar. **104** Onların yol-yordam bilen en akıllısının bile "Hayır, asla bir günden fazla kalmadınız!" dediği zaman, berikilerin (kendi içlerinde) neler neler diyeceklerini de yine en iyi Biz biliriz.

105 SANA, (o gün) dağların ne olacağı hakkında sorarlar. Bu takdirde onlara şöyle de: "Rabbim onları un ufak edip tümünü savuracak; **106** ve arzı çırılçıplak, kupkuru bir düzlük olarak bırakacak; **107** orada ne bir çukur ne de bir tümsek göreceksin!"[89]

108 O gün onların (tümü), kendisine karşı yanlış yapamayacakları bir davetçiye tâbi olmak durumundadırlar: artık bütün sesler O rahmet kaynağının azametinden dolayı iyice kısılmıştır; öyle ki, boğuk bir uğultu dışında hiçbir ses işitemeyeceksin.

84 Veya Katâde'nin *suver* okuyuşuna istinaden: "suretlere (ruh) üflenecek" (Ferrâ, 39:68'in tefsirinde).

85 *Mücrimîni* böyle çevirmemizin gerekçesi için bkz: 8:8, not 11.

86 *Zurkâ*nın karşılığı olan "göğerme" ya da "mavileşme"nin gözde gerçekleştiği yorumu yapılarak, metinde olmayan bir "göz" takdir edilmiştir. Fakat bazı âyetlerde bu tiplerin âmâ olarak kalkacakları dile getirilmiştir (17:97; 20:124). Açıktır ki bu ifade Hesap Günü'nün zorluğunu dile getiren bir mecazdır. Kan dolaşımındaki ani yavaşlamadan dolayı tende belirgin olarak görülen morarma durumu, içine düşülen dehşetli korkunun bir göstergesidir. Bu durum Türkçede "mosmor kesilmek", "kanı donmak", "kanı tutulmak" deyimlerinde ifadesini bulur. Çevirimiz, Hesap Günü'nün bu mecazla ifade edilen dehşetli gerçeğini yansıtma amacına matuftur.

87 Bağlam ve kelime yapısına uygun olarak (Krş: Râzî).

88 İnsanın zaman algısındaki izafiliğe atıf (Krş: 2:259; 17:52; 18:19). On sayısı dilde azlıktan kinayedir. 127. âyette ifade edilen, hayatın anlamsız ve amaçsızca harcanmasına delâlet eder.

89 Bu kozmik kıyametin mutlak bir "yok oluş" anlamına gelmediği, "O gün, yer başka bir yere, gökler ise (başka bir göğe) dönüştürülür" (14:48) âyetinden açıkça anlaşılmaktadır.

109 O gün, kendisine O rahmet kaynağının geçit verdiği ve sözünden razı olduğu kimselerden başkasına şefaatin hiçbir yararı olmayacak.[90] **110** O onların bildiklerini de, bilmediklerini de biliyor;[91] fakat insan bilgi (kapasitesinin sınırlılığı) sebebiyle O'nu asla kavrayamaz.[92]

111 Varlığın dayanağı olan Mutlak Diri'nin huzurunda yüzler yere eğilmiştir ve sırtına zulüm yükünü yüklenen kimsenin işi bitmiştir. **112** Fakat, kim de mü'min olduğu halde erdemli davranırsa, artık o ne haksızlığa uğramaktan ne de (cehenneme) yem olmaktan korksun.[93]

113 VE böylece Biz bu (vahyi) Arapça bir hitâb[94] olarak indirdik; ve ondaki tüm uyarıları bütün boyutlarıyla ortaya serdik: Belki sorumluluk duyarlar veya (bu mesaj) onların (fıtratlarında zaten) var olanı hatırlatarak yeniden ortaya çıkarır diye.[95]

يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ اِلَّا مَنْ اَذِنَ لَهُ
الرَّحْمٰنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا ﴿١٠٩﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ
اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا ﴿١١٠﴾
وَعَنَتِ الْوُجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ وَقَدْ خَابَ مَنْ
حَمَلَ ظُلْمًا ﴿١١١﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ
وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا يَخَافُ ظُلْمًا وَلَا هَضْمًا ﴿١١٢﴾
وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَاهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا وَصَرَّفْنَا فِيهِ مِنَ
الْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ اَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا ﴿١١٣﴾

---

90 Allah'ın razı olmadığına şefaat edilmeyeceği, farzî muhal edilse bile bunun kabul edilmeyeceği ifade edilmektedir. Bu âyet 21:28; 34:23 ve 74:48 ve ilgili notlar ışığında anlaşılmalıdır (Şefaatle ilgili ayrıntılı bir sayım-döküm için bkz: 39:44, not 47).

91 Lafzen: "önlerinde olanı da, arkalarında kalanı da". Açıktır ki bu deyimsel ibâre "insanın bildiklerine ve bilemediklerine", bir başka açıdan "geçmişine ve geleceğine" bir atıftır.

92 Veya: "insan, bilgi bakımından O'nu asla kuşatamaz". Bizim tercihimiz, insanın "Allah'ın âyette ifade edilen sınırsız bilgisinin niteliğini kavramaktan âcizliğini" ifade ederken, alternatif anlam insanın "Allah'ın zâtını kavramaktan âcizliğini" ifade etmektedir (Krş: 2:225 ve 21:28).

93 *Hadmen* kelimesinin "sindirimi kolay" kök anlamından yola çıkarak.

94 *Kur'ânen* "hitap olarak" şeklindeki çevirimizin gerekçesi için bkz: 10:15, not 26. *'Arabiyyen* sıfatı, hem lafzen hem delâleten Kur'an vahyinin açık ve anlaşılır niteliğini ifade eder (Bkz: 43:3 not 3 ve 16:103 not 116)

95 *Ahdese*, "Bir şeyi sonradan ortaya çıkardı, yeniden meydana getirdi" anlamına gelir. Zikr, unutulan bir şeyi hatırlamakla ilgilidir. Bu iki kelimenin anlamları bir arada düşünüldüğünde, âyette ifade edilen hakikat şudur: İlâhî format olan fıtrat, altyapıdır. Bu altyapının üzeri çeşitli nedenlerle örtülerek insandaki İlâhî inşanın temelleri kaybolabilir. Vahiy, işte insan tarafından unutulan bu temellerin varlığını ortaya çıkaran hatırlatıcıdır. Vahyin hatırlattığı en çarpıcı gerçek, insanın kişisel bütünlüğü, iç barışı ve ebedî saadeti için altyapıya uygun bir üstyapı inşasının kaçınılmazlığıdır. 115. âyetin dile getirdiği hakikat de budur.

فَتَعَالَى اللّٰهُ الْمَلِكُ الْحَقُّۚ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْاٰنِ
مِنْ قَبْلِ اَنْ يُقْضٰٓى اِلَيْكَ وَحْيُهُۘ وَقُلْ رَبِّ
زِدْن۪ي عِلْمًا ﴿١١٤﴾ وَلَقَدْ عَهِدْنَٓا اِلٰٓى اٰدَمَ مِنْ قَبْلُ
فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا ﴿١١٥﴾ وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ
اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُٓوا اِلَّٓا اِبْل۪يسَۜ اَبٰى ﴿١١٦﴾
فَقُلْنَا يَٓا اٰدَمُ اِنَّ هٰذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا
يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقٰى ﴿١١٧﴾

114 Sonuçta, aşkın olan Allah, mutlak otoritenin sahibi olarak mutlak hakikatin de kaynağıdır: şu halde O'nun vahyi tamamıyla sana ulaştırılmadan önce, Kur'an hakkında tez canlı davranarak (sonuç çıkarma);[96] fakat, "Rabbim, ilmimi artır!" de.[97]

115 VE doğrusu Biz Âdem'e, her şeyden önce, talimatımıza (uygun bir fıtrat) nakşetmiştik;[98] fakat o buna yabancılaştı;[99] dolayısıyla Biz onu bu hususta kararlılık sahibi bulmadık.

116 Hani meleklere "Âdem(oğlu) için emre âmâde olun!"[100] dediğimiz zaman, onların tümü hemen emre âmâde olmuştu; fakat sadece İblis[101] yüz çevirmişti. **117** Bunun üzerine Biz de "Ey Âdem!" demiştik, "İşte bu, sana ve eşine tarifsiz[102] bir düşmanlık beslemektedir; dolayısıyla, onun sizi bu has bahçeden çıkarma girişimlerine karşı çok dikkatli olun; yoksa bedbaht olursun![103]->

96 Bu âyetin 105. âyet ışığında açılımı şudur: "sana sorulan soruların cevabı ulaştırılmadan önce tez canlı davranarak görüş bildirme" (Ebu Müslim'den nkl: Râzî).

97 İbn Abbas namaz kıldırırken bu sûreyi okur, bu âyetin ardından vahiyle diyaloga girerek şu duayı edermiş: "Ey Rabbim, benim de ilmimi artır!" (İbn Kesir).

98 A'râf 11'den de açıkça anlaşılacağı gibi Kur'an'ın tamamında Âdem'in kıssası Âdemoğlu'nun kıssasıdır. (Âyetin notuna bkz.) Burada tüm insanları içine alan bir fıtrat sözleşmesinin dile getirildiği hatırlanmalıdır: "Onlar ki Allah'a verdikleri söze sadâkat gösterirler ve fıtrat sözleşmesini ihlal etmezler" (13:20). Metindeki *ilâ* edatı, "söz aldık" anlamına gelen *'ahidnâ'*ya düz anlam verilmesini güçleştirmektedir ("Âdem'e söz aldık"?). *İlâ* edatı hedeflenen zaman ve mekânın nihayetine delâlet eder (*İtkân* II, 161). Burada, insanoğlunun yaratılış amacını gerçekleştirecek kıvama getirildiği ifade edilmektedir. Başka âyetlerde tasvir edilen 'üflenen ruh' ile beşerlikten insanlığa geçiş, Allah-insan arasında zımnî bir sözleşme (misak, ahd) olarak nitelendirilir (Bkz: 15:29; 38:72). Parantez içi açıklamamız bu mülahazalara dayanmaktadır.

99 *Nesiye,* "o söyleneni unuttu" ya da mecazen "sırt çevirdi, tanımazdan geldi" anlamına gelir. *Nisyan,* "insanın kendi muhafazasına emanet edilmiş bir şeyi terk etmesidir". Bu, akıl zafiyetinden olabileceği gibi, aldırmazlıktan ya da kasıt sonucu da olabilir (Bkz: özellikle bu âyet bağlamında sözcüğü ele alan Râğıb). Doğaldır ki, insanın kendi özüne yerleştirilmiş olan fiilî bir sözleşmeyi (ahd, misak, fıtrat) unutmasının en doğru karşılığı "kişinin kendisine yabancılaşması"dır.

100 *Secde*'nin yorumu ve Âdem'i "Âdem(oğlu)" olarak çevirimizin gerekçesi için bkz: 7:11, notlar 6 ve 7.

101 Allah ile ilişkisi anlatılırken İblis, insan ile ilişkisi anlatılırken şeytan olarak anılır (Bkz: 81:25, not 21). Altı yerde anlatılan bu kıssa "Atalar da yanılır" iması taşır.

102 *Aduvvun*'un belirsiz kullanılmasının anlama *teksîr* olarak yansıması (Bkz: *İtkân* II, 292).

103 Âyette hitap Âdem ve eşine yönelik başladığı halde, son cümlede sadece Âdem'e yönelerek biter. Metnin bu yapısı, İsrâilî rivayetlere dayanan Havva'nın Âdem'i ayarttığı yaygın kanaatinin tam tersini verir.

<- **118** Zira aklından çıkarma ki burada aç değilsin, açık değilsin; **119** yine unutma ki burada ne susuzluk çekersin, ne de sıcağa maruz kalırsın!"

120 Hal böyleyken şeytan onu vehimlere sürükleyerek "Ey Âdem!" dedi, "Sana sonsuzluk ağacını ve sonu gelmez bir saltanatın (yolunu) göstereyim mi?"[104]

121 Derken o ikisi ondan yediler. Bunun ardından kendi cinselliklerinin farkına vardılar ve başladılar has bahçenin yapraklarından topladıklarıyla üzerlerini örtmeye: sonuçta Âdem Rabbine karşı gelmiş ve huzurunu bozmuş oldu.[105]

122 Nihayet Rabbi onu seçip arındırdı. Dolayısıyla hem tevbesini kabul etti,[106] hem de ona (sorumlulüğunu ifa edecek) yolu göstererek **123** dedi ki: "O makamdan hep birlikte birbirinize düşman olarak inin![107] Bundan böyle de, Benim katımdan size doğru yol bilgisi gelecektir: artık kim Benim gösterdiğim yolu izlerse, işte o ne sapacak ne de kendini yitirecektir.[108]->

إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَىٰ ﴿١١٨﴾ وَأَنَّكَ
لَا تَظْمَؤُا فِيهَا وَلَا تَضْحَىٰ ﴿١١٩﴾ فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ
الشَّيْطَانُ قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَىٰ شَجَرَةِ
الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَا يَبْلَىٰ ﴿١٢٠﴾ فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتْ
لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا
مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَعَصَىٰ آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَىٰ ﴿١٢١﴾
ثُمَّ اجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَىٰ ﴿١٢٢﴾ قَالَ
اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ
فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ
فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَىٰ ﴿١٢٣﴾

---

104 Şeytanın ebedileşme ve mükemmelleşme tuzağına düşürmek için kullandığı farklı bir söylem de şudur: "iki melek (gibi) olursunuz ya da ölümsüzleşirsiniz" (7:20).

105 *Ğavâ*, "bâtıl inançtan kaynaklanan cehalet" anlamına gelen *el-ğayyu* kökünden türetilmiştir. Kelimeye "kaybetti, kendini yitirdi, günah işledi" anlamları yanında, "hayat düzenini bozdu" (*fesede 'ayşuhu*) anlamı da verilmiştir (Râğıb).

106 Dünyanın Âdem(oğlu) için bir sürgün yeri olduğu türünden söylemleri Kur'an desteklemez. Zira Allah, Âdem'in tevbesini kabul ettikten sonra, tevbesinin ödülü olarak ona yeryüzünü inşa sorumluluğunu vermiştir.

107 Âdem ve Havva'nın şahsında tüm insan soyuna bir hitaptır (Zemahşerî). Ebu Müslim'e göre bu tesniye zamiri Âdem ve İblis'in şahsında her iki türün tamamına yöneliktir (Nkl: Râzî).

108 *Yeşkâ*nın muhtemel anlamları hakkında bir açıklama için 121'in ilgili notuna bkz. Bu pasajın ana fikri şudur: Âdem de şeytan da Allah'a asi oldu. Âdem'i adam eden hatasını itiraf etmesi, İblis'i şeytan eden de hatasını savunmasıydı.

وَمَنْ اَعْرَضَ عَنْ ذِكْر۪ي فَاِنَّ لَهُ مَع۪يشَةً
ضَنْكاً وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَعْمٰى ﴿١٢٤﴾ قَالَ
رَبِّ لِمَ حَشَرْتَن۪ٓي اَعْمٰى وَقَدْ كُنْتُ بَص۪يراً
﴿١٢٥﴾ قَالَ كَذٰلِكَ اَتَتْكَ اٰيَاتُنَا فَنَس۪يتَهَاۚ
وَكَذٰلِكَ الْيَوْمَ تُنْسٰى ﴿١٢٦﴾ وَكَذٰلِكَ نَجْز۪ي
مَنْ اَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِاٰيَاتِ رَبِّه۪ۜ وَلَعَذَابُ
الْاٰخِرَةِ اَشَدُّ وَاَبْقٰى ﴿١٢٧﴾ اَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ
اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ ف۪ي
مَسَاكِنِهِمْۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِاُو۬لِي النُّهٰىۚ
﴿١٢٨﴾ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَاماً
وَاَجَلٌ مُسَمًّىۜ ﴿١٢٩﴾

<- **124** Fakat, kim de Benim uyarıcı mesajlarımdan[109] yüz çevirirse, iyi bilsin ki onun hayat alanı daraldıkça daralacak[110] ve Kıyamet Günü Biz o kimseyi kör olarak kaldıracağız.'

125 O kimse "Rabbim" diyecek, "Niçin beni kör olarak haşrettin; oysa ben daha önce gören biriydim?"

126 (Allah) "Evet, öyle!.."[111] diyecek, "Sana Bizim âyetlerimiz ulaşmıştı, fakat sen onları unutmuştun; sonuçta bugün de sen unutulacaksın, hepsi bu!"

127 İşte Biz de, haddi aşan[112] ve Rabbinin âyetlerine güvenip inanmayan kimseleri böyle cezalandırırız;[113] hele bir de âhiret azabı var ki, o çok daha şiddetli ve çok daha kalıcıdır.

128 ŞİMDİ yurtlarında gezip tozdukları, kendilerinden önce yaşayıp gitmiş olan nesillerden bir nicesini cezalandırmış olmamız onların aklını başına getirmedi mi?[114] Şüphesiz bunda, kendisini kötülükten koruyan bir akla sahip olanlar[115] için alınacak dersler vardır.

129 Ve eğer Rabbin tarafından -belirli bir süreye kadar (fırsat tanınacağına) dair- başlangıçta konulmuş bir yasa olmasaydı, (günahkârları) hemen cezalandırmak kaçınılmaz olurdu.[116]

109 Buradaki *zikr*den amaç vahiydir. Çünkü *zikrî* tamlamasında *zikr* tamlanan olarak gelmiştir. Üstelik bağlam da "İlâhî mesaj"la ilgilidir.

110 *Ma'işeten danken* sadece ekonomik daralmayı değil, zaman ve mekân başta olmak üzere hayatın her alanındaki daralmayı ifade eder. Kur'an'ın amaçları göz önüne alındığında, burada maddî alandan çok mânevî alanın kastedildiği açıktır.

111 *Kezalike* zarfının farklı bir kullanımı için Kehf sûresinin 91. âyetine bakınız.

112 Lafzen: "israf eden, haddi aşan kimseler.." *Esrafe*nin türetildiği kök olan *es-seref*, "insanın herhangi bir eyleminde aşırı gitmesi, haddi aşması" mânasına gelir (Râğıb). Burada dile getirilen israf, kuşku yok ki 39:53'te geçen "Ey hadlerini aşıp kendilerini israf eden kullarım, Allah'ın rahmetinden asla ümit kesmeyiniz!" ibâresinde geçenle aynı çağrışıma sahiptir.

113 İmanın ahlâkî karşılığı olan "güven" için bkz: 9:61, not 75.

114 Lafzen: "..onları doğru yola yöneltmedi mi?" Âyetin son cümlesine istinaden bu mânayı tercih ettik.

115 *Uli'n-nuhâ*yı bu şekildeki çevirimizin gerekçesi için 54'ün ilgili notuna bkz.

116 Bizim iki çizgi arasına aldığımız *ve-ecelun musemma* ibâresi âyetin sonunda yer aldığı halde, bir çok dil

130 Öyleyse, artık onların söyleyeceklerine karşı sabırlı ol! Bir de güneşin doğumundan önce ve batımından önce Rabbinin aşkın olan yüce zatını (namaz kılarak) hamd ile an![117] Yine gecenin bazı saatlerinde ve gündüzün belli zamanlarında (namaz kılarak) O'nun yüce zatını an;[118] kim bilir, belki sen de razı olursun![119]

131 Ve onlardan kimi çiftlere[120] kendilerini sınamak için verdiğimiz bu dünya hayatının aldatıcı parlaklığına[121] gözlerini dikme: zira senin Rabbinin (sana verdiği) nimet,[122] çok daha yararlı ve çok daha kalıcıdır.

132 Öyleyse yakınlarına namazı[123] emret ve sen de bunun üzerinde kararlı ol! Biz senden rızık istemiyoruz;[124] seni Biz doyuruyoruz: ve mutlu son takvanındır.

فَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ
قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَاۚ وَمِنْ اٰنَٓائِ
الَّيْلِ فَسَبِّحْ وَاَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضٰى
﴿١٣٠﴾ وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ اِلٰى مَا مَتَّعْنَا بِهٖٓ
اَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ
فِيهِۜ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَاَبْقٰى ﴿١٣١﴾ وَاْمُرْ اَهْلَكَ
بِالصَّلٰوةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَاۜ لَا نَسْـَٔلُكَ رِزْقًاۜ
نَحْنُ نَرْزُقُكَۜ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوٰى ﴿١٣٢﴾

ve tefsir otoritesi tarafından *le-kâne lizamâ*dan öncesine ait kabul edilmiştir. Mekkî sûrelerin belâgat öncelikli oluşu buna gerekçe olarak gösterilebilir (Ferrâ).

117 Tesbih Kur'an'da zaman ile kayıtlı olarak geldiği yerlerde namaza delâlet eder. Aksi halde zamanın anılmasının bir anlamı olmazdı (Krş: 50:39). Kaldı ki hemen arkadan gelen 132. âyet "Yakınlarına namazı emret!" talimatını açıkça içermektedir.

118 Namaz vakitleri konusunda ilk ayrıntılı âyet budur. Namazın teşri sürecinde bundan bir önceki adımı 50:39-40 teşkil eder. Bu sûrenin peygamberliğin 6. yılında indiği hatırlanacak olursa, beş vakit namazın yaygın kanaatin aksine çok daha erken yıllarda farz kılındığı anlaşılır. Âyet açıkça beş vakitten söz etmektedir: 1) *kable tulû'i'şşems,* 2) *ve-kable ğurûbihâ,* 3) *ve min ânâi'l-leyl,* 4-5) *ve etrâfe'n-nehâr*. Dilsel olarak beş vakti gösteren bu ibârelerin delâlet ettikleri vakitlerin bire bir tayinini Allah Rasulü uygulamasıyla beyan etmiştir. Hûd 114. âyet de, aynen bu âyet gibi dilsel olarak beş vakte delâlet eder.

119 Veya: "O'ndan razı olduğunun gerekçesi olsun". *Le'alle* edatının 'gerekçe' kastıyla kullanılması için bkz: *İtkân* II, 233. *Turdâ* şeklindeki okuyuşa göre anlam "razı olunursun" olur. Fakat insanın Allah'tan hoşnut olmasının Allah'ın da ondan hoşnut ve razı olması sonucunu doğuracağı için, alternatif okuyuştaki mâna zaten mefhumun içinde saklıdır.

120 Yani: "kimi kadın ve erkeklere.."

121 *Meta'* için bkz: 13:26, not 36.

122 Rızık, insanın elde edince sevineceği her tür değerdir. Bu açıdan rızık "nimet"tir ve sadece maddî olanla sınırlı olmayıp mânevî değerleri de içerir. Allah Rasulü'ne doğrudan hitap eden bu âyet, en büyük rızık olan vahiy ve nübüvvete dikkat çeker.

123 Çok zengin çağrışımları olan *salât* kavramı burada ibadetlerin tümünü içeren "kulluk" vurgusunu da taşır (Bkz: 19:59 ve ilgili not).

124 Zımnen: İnsanın Allah'a kulluğundan Allah'ın hiçbir çıkarı yoktur. Bundan tek çıkarı olan taraf insandır. Bu cümle "Biz senden rızık kazanman için zaman ayırmanı istemiyoruz" şeklinde anlaşılabilir. Fakat 51:57 tercihimizi teyit eder.

وَقَالُوا لَوْلَا يَأْتِينَا بِاٰيَةٍ مِنْ رَبِّه۪ اَوَلَمْ تَأْتِهِمْ
بَيِّنَةُ مَا فِي الصُّحُفِ الْاُولٰى ﴿١٣٣﴾ وَلَوْ اَنَّا
اَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِه۪ لَقَالُوا رَبَّنَا
لَوْلَا اَرْسَلْتَ اِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ اٰيَاتِكَ مِنْ
قَبْلِ اَنْ نَذِلَّ وَنَخْزٰى ﴿١٣٤﴾ قُلْ كُلٌّ مُتَرَبِّصٌ
فَتَرَبَّصُوا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ اَصْحَابُ الصِّرَاطِ
السَّوِيِّ وَمَنِ اهْتَدٰى ﴿١٣٥﴾

133 BİR DE dediler ki "O bize, Rabbinden (mucizevi) bir delil getirmeli değil miydi?" İyi de, daha önceki vahiylerin içeriğinde yer alan açık belgeler[125] kendilerine ulaşmadı mı?

134 Ve eğer Biz, onları (elçi göndermeden)[126] önce bir helâke uğratarak cezalandırmış olsaydık, bu kez de "Ey Rabbimiz! Eğer Sen, şu zillet verici ve onur kırıcı duruma[127] düşmeden önce bize bir elçi göndermiş olsaydın âyetlerine hemen uyardık!" diyecekleri kesindi![128]

135 De ki: "Herkes (hak ettiği akıbeti) beklemektedir; o halde siz de bekleyiniz! Nasıl olsa, doğru dürüst bir yol seçenlerin kimler olduğunu; ve (bu tercih sonucunda Allah'ın) kimleri doğru yola yönelttiğini, günü gelince öğreneceksiniz."[129]

---

125 Bunlar, tüm vahiylerin ortak kaynağını ele veren "hakikatin apaçık belgeleri" olmakla birlikte, önceki vahiylerde Hz. Peygamber'i îmâ ve işaret eden birtakım atıflar da olabilir.

126 Bir sonraki cümle, buradaki "o" zamirinin "Elçi"ye gittiğini açıkça göstermektedir.

127 *Nahzânın* türetildiği *hızy* kökü, insan onurunun bir dış müdâhaleyle ya da bir iç muhasebeyle kırılışını ifade eder. Muhtemelen ilk kullanıldığı yer burasıdır. Bağlamına göre "onursuzluk, mahcubiyet, utanç" anlamlarına gelir. Peygamber'in şu kullanımı sözcüğün anlam alanını göstermektedir: "Allah'ım, bizi onursuz ve pişmanlar arasında diriltme!" (Râğıb). Dilciler, kelimenin bazen 'tevazu' çağrışımı yapan olumlu bir anlamda kullanıldığını söylese de, Kur'an'da hiç olumlu mânada gelmez. Kelime türevleriyle birlikte en çok Ra'd sûresinde kullanılır.

128 "..diyecekleri kesindi" ifadesi, pekiştirme *lâm*'ının çeviriye yansımasıdır.

129 Allah'ın hidayetinin, insanın tercihinin doğal bir sonucu olduğunu ifade eden; dolayısıyla insan iradesinin belirleyiciliğine dikkat çeken çarpıcı bir ifade (Krş: 17:12 ve bkz: 9:80, not 99). Parantez içi açıklama, metnin taşıdığı yananlamın çeviriye yansıtılmasını amaçlar.

21. ENBİYA SÛRESİ

Sûre, adını muhtevasından alır. Başta Hz. İbrahim olmak üzere, sûrede on yedi peygamberin adı zikredilir. Kur'an'da on sekiz peygamberin adının geçtiği En'âm sûresi dışında, başka hiçbir sûrede bu yoğunlukta peygamber adı anılmaz.

Sûre, Mekke'de inen son sûrelerdendir. Cabir b. Zeyd Secde-Nahl sûreleri arasına, diğerleri İbrahim-Mü'minûn sûreleri arasına yerleştirir. 3. âyeti, bu sûrenin İlk Akabe biatinden (621) sonra indiğini gösterir. Zuhruf sûresinin 57. âyetinin bu sûrenin 98. âyetine atıf olduğuna işaret eden İbn İshak'ın naklettiği İbn Abbas rivayetine göre Enbiya sûresi Zuhruf'tan önce inmiş olmalıdır. Bu veriler ışığında sûreyi 12. yıla tarihlendirebiliriz.

Sûrenin konusu Kur'an'ın fihristi gibidir. Dinin üç temel direğinden söz eder: Tevhid, âhiret ve nübüvvet. İnsan soyuna yönelik bir uyarıyla söze girer. Sabahı Âdem'le başlayan insanlık yürüyüşünün kuşluğunu Hz. Nûh, öğlesini Hz. İbrahim, ikindisini Hz. Muhammed temsil eder. Sûrenin girişindeki "vaktin yaklaştığı" uyarısı, bize bu hakikati hatırlatır. İnsanların bu hakikati hatırlatan vahiyden neden yüz çevirdiği sorgulanır (1-15). Söz, âlemin anlam ve amaçlılığına getirilir. Şu hakikat zımnen vurgulanır: Yerin göğün bir amacı olsun da, şaheserin bir amacı olmasın mı (16-33)?

Kur'an'daki peygamber kıssalarının iki maksadı vardır: Biri peygamberlik kurumunu ve hayatî önemini anlamamızı kolaylaştırmak. Zira nübüvvet bir ruhtur, onu ete-kemiğe büründüren bu kıssalardır. Diğeri muhatabın kişiliğini inşâ etmek. Zira vahiy kavramlarıyla tasavvuru, önermeleriyle aklı, örnekleriyle şahsiyeti, bütünüyle hayatı inşâ eder. Sûre, peygamberlerden yola çıkarak dile getirdiği insanlığın değişmez değerlerine ait ilkelerle, ortak iyinin kökeninin aynı olduğuna işaret eder. Adları sayılan peygamberlerin hayatı, bu gerçeğin tarihsel delilidir (48-91). Bu ebedî gerçeğin şimdi ve burada tezahür eden sonucu ise şöyle ifadesini bulur: "Sizin ümmetiniz bir tek ümmettir" (92). Bu formun aynısı sonraki bir pasajda Allah'ın birliğini ifade ederken kullanılır: "Sizin ilâhınız bir tek ilâhtır" (108). Bununla, Allah'ın mutlak birliği ile ona inananların amaç birliği arasında bağ kuran bir tasavvurun inşâsını hedeflemektedir. Birincisi "tevhidin", ikincisi "vahdetin" şartıdır. Belki birincisine "akidevi vahdet", ikincisine "sosyal tevhid" adını vermek de mümkündür.

Son Saat'i hatırlatan pasajlarla başlayan sûre, Son Saat'i hatırlatan pasajlarla son bulur. Göklerin kitap ruloları gibi dürüleceğini ifade eden 104. âyet, vahyin en çarpıcı kıyamet tasvirlerinden birini oluşturur.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ ف۪ي غَفْلَةٍ
مُعْرِضُونَ ﴿١﴾ مَا يَأْت۪يهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ
مُحْدَثٍ اِلَّا اسْتَمَعُوهُ وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٢﴾ لَاهِيَةً
قُلُوبُهُمْ وَاَسَرُّوا النَّجْوَى الَّذ۪ينَ ظَلَمُوا هَلْ
هٰذَٓا اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ اَفَتَأْتُونَ السِّحْرَ وَاَنْتُمْ
تُبْصِرُونَ ﴿٣﴾ قَالَ رَبّ۪ي يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِي
السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِ وَهُوَ السَّم۪يعُ الْعَل۪يمُ ﴿٤﴾
بَلْ قَالُٓوا اَضْغَاثُ اَحْلَامٍ بَلِ افْتَرٰيهُ بَلْ هُوَ
شَاعِرٌ فَلْيَأْتِنَا بِاٰيَةٍ كَمَٓا اُرْسِلَ الْاَوَّلُونَ ﴿٥﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 İNSANLAR için yaptıklarının hesabını verme vakti oldukça yaklaştı; fakat onlar hâlâ gaflet içerisinde (bu gerçeğe) sırt çeviriyorlar.[1]

2 Rablerinden kendilerine ne zaman yeni bir uyarı[2] gelse, onu da sadece alaya alarak dinliyorlar. **3** Onların aklı fikri oyunda oynaştadır; üstelik bilinci altüst olan bu kimseler[3] el altından şöyle fiskos yapıyorlar:[4] "Bu da sizin gibi ölümlü bir insan değil mi? Şu halde siz, göz göre göre büyüye kapılıp gidecek misiniz?"[5]

4 (Ve) dedi ki:[6] "Rabbim gökte ve yerde söylenen her sözü, her düşünceyi[7] bilmektedir: zira O her şeyi işitendir, her şeyi bilendir."

5 "Hayır!" dediler; "(Bunlar) karma karışık düşler... Yok yok, onu kendisi uydurmuştur!.. Bu da değilse, o bir şair olmalı... İyi ama, önceden gönderilen (elçiler) gibi bize (mucizevi) bir delil getirse ya!.."[8]

---

1 Âyetle ilgili bir değerlendirme için sûrenin girişine bakınız.

2 Vahyin "uyarı" (*zikr*) vasfıyla ilgili Hicr 9; Yâsin 69; Sâd 1, 87 ve Zuhruf 44. âyetlere; ayrıca konuyla ilgili bir açıklama için Tâhâ 99'un notuna bkz.

3 Lafzen: "zulmeden kimseler". Zulüm, "bir şeyi yerinden etmek"tir. Burada yerinden edilen insanın kendisidir. Bu da, tam anlamıyla bir "bilinç alaborası"dır (Bkz: 7:148, not 4). Bu ters bilinç hayatı oyun, dünyayı oyun alanı, sınav araçlarını oyuncak olarak algılar. Bütün bunların temelinde, tersyüz edilmiş bir tasavvurla hayata bakmak yatar. Bu ise kişinin kendisine yapacağı en büyük zulümdür (Krş: Âyet 29, not 37).

4 "Özel görüşme, gizli randevu, kulis, fiskos ve dedikodu" gibi bağlamına göre farklı mânalara gelebilen *necvâ*, yararlı, yararsız ve zararlı olmak üzere üç vasfa da sahip olabilir. Buradaki fiskos ve kulis anlamında zararlı bir *necvâ*dır (Krş: 12:80; 17:47; 58:7-10, ilgili notlar).

5 Vahyin olağanüstü gücünün vahyin düşmanları tarafından dolaylı bir itirafı olarak okunmalıdır.

6 Medine ile Basra kıraat okullarının tümü ve bazı Mekkeli kârilere göre emir kipiyle (*kul*) okunan bu kelimeyi Kûfe okuluna mensup kârilerin tümü ve bazı Mekkeliler geçmiş zaman fiili olarak (*kâle*: dedi) okumuşlardır (Taberî). Her ikisi de aynı kapıya çıktığı halde ilk kıraat âlimlerinin kılı kırk yaran bir hassasiyetle bir kelimenin okunuşu üzerindeki bu farklı yaklaşımları, Kur'an'ın indiği dönemde henüz yazı, imla, noktalama (rakş), harekeleme kurallarının yeterince oturmamış oluşuyla açıklanır.

7 *el-Kavl*, hem "söz" hem de "düşünce" anlamına gelir (Bkz: 18:39).

8 Vahyin ilk muhaliflerinin kafalarının hayli karışık olduğunun göstergesi. Hz. Peygamber peygamberlik öncesi dinî hiçbir iddiası olmayan, kitap okuyup yazmayan, şiire ilgi duymayan, kendisinden kehanet ve

مَٓا اٰمَنَتْ قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَاۚ اَفَهُمْ
يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ وَمَٓا اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ اِلَّا رِجَالاً
نُوحٖٓي اِلَيْهِمْ فَسْـَٔلُٓوا اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا
تَعْلَمُونَ ﴿٧﴾ وَمَا جَعَلْنَاهُمْ جَسَداً لَا يَأْكُلُونَ
الطَّعَامَ وَمَا كَانُوا خَالِدٖينَ ﴿٨﴾ ثُمَّ صَدَقْنَاهُمُ
الْوَعْدَ فَاَنْجَيْنَاهُمْ وَمَنْ نَشَٓاءُ وَاَهْلَكْنَا
الْمُسْرِفٖينَ ﴿٩﴾ لَقَدْ اَنْزَلْنَٓا اِلَيْكُمْ كِتَاباً فٖيهِ
ذِكْرُكُمْۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠﴾

6 Onlardan önce kendilerini (inkârda ısrarlarından dolayı) helâk ettiğimiz nice kentler iman etmemişlerdi, şimdi bunlar mı iman edecekler?

7 Biz senden önce de kendilerine mesajlarımızı ilettiğimiz (ölümlü) insanlardan[9] başka birilerini peygamber olarak göndermedik. Hem eğer (bu konuda bir şey) bilmiyorsanız, (geçmiş) vahiylerin mensuplarına sorun! 8 Biz onları yemeğe bile ihtiyaç duymayan varlıklar olarak göndermedik;[10] dahası onlar ölümsüz de değildiler.[11]

9 Neticede Biz onlara verdiğimiz sözü tuttuk; bunun sonucunda onları ve tercih ettiklerimizi kurtarıp, (hayatlarını) amaçsızca harcayanları ise helâk ettik.[12]

10 DOĞRUSU Biz size, içinde size şeref ve itibar kazandıran bir mesaj[13] indirmiş bulunuyoruz: şu halde, hâlâ aklınızı başınıza almayacak mısınız?

---

olağanüstülük sadır olduğu duyulmamış biriydi. Aksi halde iddialarını desteklemek için onu örnek verirlerdi.

9 Lafzen: "adamlardan, erkeklerden". Burada vahyi ve peygamberliği inkâr edenlerin itirazı peygamberin cinsiyetiyle değil beşerliğiyle alâkalıdır (Bkz: Âyet 3, 7, 8). Dolayısıyla bu âyetteki *rical*, gönderilen peygamberlerin erkekliğini değil insanlığını vurgular. Bu kimlik vurgulanırken "erkekler" anlamındaki *ricâl*in kullanılmasında çok ince bir îmâ da sezilmiyor değil. Bu îmâ, hem meleklere "kadın" cinsiyeti yakıştıran, hem de peygamber olarak bir meleğin gönderilmesini isteyen Mekke müşrik aklının içine düştüğü çelişki ve gülünç durum olsa gerektir.

10 Lafzen: "cesetler.." Sözlük anlamı "bir şeyin yoğunlaşmış hali, unsurları toplanmış hali" olan *ceset*, burada "varlık kategorisi" anlamı taşımaktadır (*Mekâyîs*).

11 Peygamberler gökte değil yerde yürürler. Yerde yürüyenler iz bırakırlar. Ancak iz bırakanlar izlenebilirler.

12 *Esrafe* köküyle ilgili bir açıklama için bkz: 20:127, not 112.

13 Veya: "içinde zihninizi inşâyı amaçlayan uyarılar olan bir mesaj" (Bkz: Taberî; krş: 43:44, not 3). *Zikrukum* ifadesinin çeviriye böyle yansıması, kelimenin yapısından kaynaklanır. Zikr, ya insan tasavvuruna bir şeyin simgesini sunarak onu hafızasına kaydetmesini sağlamak, ya da zihinde/tasavvurda önceden varolduğu halde bir şekilde kaybolmuş olanı yeniden ortaya çıkarmaktır. Bu tanımı yapan Râğıb, önce "kalbin" ve "dilin" zikri diye ikiye ayırdığı kavramı, bir de kendi içinde ikiye ayırır: 1) Unutmaktan dolayı hatırlatmak, 2) Akılda kalıcı olmasını sağlamak için hatırlatmak (*Müfredât*). Bu tanım, temel niteliklerinden biri *zikr* olan vahyi, "İlâhî bir inşâ projesi" olarak öne çıkarmaktadır (20:99, 130, ilgili notlar). Vahiy bu inşâyı önce eylemin ana rahmi olan tasavvurda gerçekleştirir. Çevirimiz bu yaklaşıma dayanmaktadır.

وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً وَاَنْشَأْنَا
بَعْدَهَا قَوْمًا اٰخَرِينَ ﴿١١﴾ فَلَمَّا اَحَسُّوا بَأْسَنَا
اِذَا هُمْ مِنْهَا يَرْكُضُونَ ﴿١٢﴾ لَا تَرْكُضُوا
وَارْجِعُوا اِلٰى مَا اُتْرِفْتُمْ فِيهِ وَمَسَاكِنِكُمْ
لَعَلَّكُمْ تُسْـَٔلُونَ ﴿١٣﴾ قَالُوا يَا وَيْلَنَا اِنَّا كُنَّا
ظَالِمِينَ ﴿١٤﴾ فَمَا زَالَتْ تِلْكَ دَعْوٰيهُمْ حَتّٰى
جَعَلْنَاهُمْ حَصِيدًا خَامِدِينَ ﴿١٥﴾ وَمَا خَلَقْنَا
السَّمَاءَ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ ﴿١٦﴾
لَوْ اَرَدْنَا اَنْ نَتَّخِذَ لَهْوًا لَاتَّخَذْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا
اِنْ كُنَّا فَاعِلِينَ ﴿١٧﴾

11 Üstelik Biz, zulümde ısrarcı olan nice beldeleri kırıp geçirdik; ve (bunun) ardından onların (yerine) başka bir toplum ikame ettik.[14]

12 Ve onlar Bizim ezici gücümüzü hissettikleri zaman, derhal oradan kaçmaya yeltendiler.

13 Durun, kaçmayın! Haydi, sizi küstahça şımartan konforlu yaşantınıza ve konaklarınıza geri dönün! Ne yani, herhalde hesaba çekilecektiniz![15]

14 Onlar "Vah bize!" diyecekler; "Şu kesin ki, bizler hep zulümde ısrar ettik!" **15** Ve onların bu yazıklanmaları, Biz kendilerini biçilmiş ekin haline getirip sönmüş köze çevirinceye kadar devam edip gidecek.

16 (EY İNSANLAR!) Biz göğü, yeri ve bunların arasındakileri bir oyun olsun diye yaratmadık.[16] **17** Eğer Biz bir eğlence edinmek isteseydik, onu kendi katımızdan edinirdik;[17] ne ki bunu asla yapacak değiliz.[18]

---

14 Zımnen: Siz Allah için vazgeçilmez değilsiniz, fakat Allah sizin için vazgeçilmezdir. Zira hiçbir toplum alternatifsiz değildir. "Sizi ortadan kaldırıp sonra da dilediğini sizin yerinize geçirir" (6:133) gibi âyetlerle ifade edilen tarihin değişmez yasası (Krş: 4:133; 14:19; 35:16).

15 *Le'alle* edatının "gerekçe" anlamına dayanarak şu mâna da verilebilir: "Hesaba çekilmeniz için yeterli neden mevcuttur" (Bkz: *İtkân* II, 233; krş: 20:130, not 119). Zımnen: Hayatı sorumsuzca yaşayanlar, hesap sorulmasından nefret ederler.

16 Yani: "bir amaç ve anlamdan yoksun yaratmadık" (38:27). "Başka değil, sadece gerçek bir amaç uğruna yarattık" (44:39). Bu gerçeği fark edenler "göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler: Rabbimiz! Bütün bunları anlamsız ve amaçsız yaratmadın!" (3:191) derler. Bu âyet, kadim kültürlere ait "Tanrı yalnızlıktan canı sıkılınca insanı yarattı" gibi bir tezi de kökten reddetmektedir. Esasen bu pasaj, başta Hermetik miras olmak üzere gök cisimlerine "akıl" ve "öznelik" (faal akıl) izafe eden tüm kadim mistik ve ruhçu kültürlere bir reddiyedir. 29. âyet bunun delilidir.

17 Bu ibâre iki şekilde de anlaşılabilir: 1) Bu görünen âlemi değil, sizin algınızın ötesinde bir âlem yaratarak onu eğlence edinirdik" 2) "Sizin eğlence ve oyun aracı gibi gördüğünüz bu âlemi, sizden önce Biz eğlence yapardık" (Krş: Elmalılı).

18 Veya: "Tabii ki eğer yapmış olsaydık, (ama yapmadık)". Kûfe dil okulunun büyük ismi Ferrâ, şart edatı olan *in*'in olumsuzluk vurgusuna da dikkat çeker (Benzer bir kullanım için bkz: 35:23). Ondan da önce bize kadar ulaşan ilk orijinal tamamlanmış tefsirin sahibi olan Mukâtil (ö. 150 h.) ibâreyi böyle anlar (*Tefsir*). Taberî'nin de alternatifsiz tercihinin bu olduğunu söylemeliyiz.

18 Aksine Biz, mutlak hakikate atıf olan (amaçlı ve anlamlı yaratılış) gerçeğini,[19] malum[20] amaçsız ve anlamsızlığın başına çalarız da, o berikinin beynini parçalar; işte o zaman beriki de yok olup gider.[21]

İşte (Yaratan ve yaratılan) konusunda bu türden tanımlamalarınızdan[22] dolayı yazıklar olsun size! **19** Zira, göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'na aittir; nitekim O'nun tarafında yer alanlar, O'na kulluk etmede ne kibre kapılırlar, ne de bıkıp usanırlar:[23] **20** Onlar, gece gündüz demeden aralıksız O'nun aşkın ve yüce olan zatını anarlar.

بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَاِذَا
هُوَ زَاهِقٌ وَلَكُمُ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُونَ ﴿١٨﴾ وَلَهُ
مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَنْ عِنْدَهُ لَا
يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ ﴿١٩﴾
يُسَبِّحُونَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ ﴿٢٠﴾

---

19 *el-Hakk* "anlamlılık ve amaçlılığa" delâlet eder. Başındaki *bâ* edatıysa hem "gerekçe", hem "bağlantı ve atıf" hem de "aracılık" ifade eder (Açıklama için bkz: 14:19, not 20). Âyetteki *el-bâtıl, el-hakk*ın zıddı olan "amaçsızlık ve anlamsızlık" anlamına kullanılmıştır (Krş: Râğıb). *Betale,* "özgül ağırlığı olmadığı ya da çok az olduğu için uçup giden" ya da "akıp giden" şeyler için kullanılır (*Mekâyîs*). Burada bu yaratıklar evreninin bir amacının olmadığı; çünkü kendine has gerçek bir varlığının olmadığı; sadece Yaratıcının bir "yansıması" ya da varmış gibi görünen sanal bir evren, bir hayal dünyası, köpük, gölge olduğu yönündeki, insanın ahlâkî davranış zeminini yok eden âlem tasavvurları reddedilmektedir. Âyetteki *bi'l-hakk* ifadesi, hem yaratılmışlar âleminin kendine has bir iç gerçekliğe sahip olduğunu, hem de onların gerçek bir amaç uğruna yaratılmış olduğunu ifade eder (Bkz: 16. âyet, not 16).

20 *el-Bâtıl*'ın başındaki belirlilik takısı anlama "malum" olarak yansımaktadır. Bu tercihimiz aynı zamanda vahyin reddettiği türden maddî varlığın sanallığı tezlerinin, nüzul ortamında birileri tarafından bilinip savunulduğuna delâlet eder.

21 Allah'ı tanımaya çalışmak yerine tanımlamaya çalışanlar, -hâşâ- Allah'ı nesne, kendini özne yerine koymuş olan haddini bilmezlerdir.

22 Yaratan ya da yaratılanı, birini diğerine dahil eden bir tezle tanımaya çalışmak, "tanımak" değil "tanımlamak" (tavsîf) sayılmaktadır. Bu ise, haddini aşan insanın Yaratıcısına had ve hudut çizmeye kalkışmasıdır. Oysa ki yaratılmışlar dünyası "tanımak" için var edilmiştir; bu nedenle de vahiy bu evreni "işaret, atıf, belge" anlamına gelen *'ilm-'alâmet* köküne nisbetle *'âlem/'âlemîn* diye isimlendirir (1:1, not 2). Zira "yaratılmış varlıklar evreni olan" bu *'âlem,* O'nun varlığına, birliğine, eşsizliğine ve yaratıkları üzerindeki mutlak tasarrufuna delâlet eden birer belge ve âyet, birer alem ve alamettir. (*'Âlemîn* için bkz: Âyet 107, not 110)

23 Başta melekler olmak üzere, yıldızlar, gezegenler ve diğer gök cisimleri (yer cisimlerini tanrılaştıranlar 21. âyette ele alınacak) gibi soyut ve somut, varlığı sabit ya da muhayyel birtakım şeylere, zirvesini Allah'ın oluşturduğu bir hiyerarşide "ilâhlar" ya da "yarı ilâhlar" payesini veren ve somut putlara tapınan Mekke müşriklerinin inancından daha sofistike ve soyut olan Eski Hind, Mısır, Harran, Cündi Şapur ve Mezopotamya merkezli bâtıl ve şirke bulaşmış inanç sistemleri kastedilmektedir.
Son ibârenin alternatif bir anlamı da şöyle olabilir: "O Sınırsız Rahmet sahibini anmakla birlikte, O'na nankörlük eden de yine kendileri olmaktadır" (Krş: Râzî).

أَمِ اتَّخَذُوا اٰلِهَةً مِنَ الْاَرْضِ هُمْ يُنْشِرُونَ
﴿٢١﴾ لَوْ كَانَ فِيهِمَا اٰلِهَةٌ اِلَّا اللّٰهُ لَفَسَدَتَا
فَسُبْحَانَ اللّٰهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٢٢﴾
لَا يُسْـَٔلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْـَٔلُونَ ﴿٢٣﴾ اَمِ
اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهٖٓ اٰلِهَةً قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ
هٰذَا ذِكْرُ مَنْ مَعِيَ وَذِكْرُ مَنْ قَبْلِي بَلْ
اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ الْحَقَّ فَهُمْ مُعْرِضُونَ
﴿٢٤﴾ وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ اِلَّا
نُوحِي اِلَيْهِ اَنَّهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا اَنَا فَاعْبُدُونِ ﴿٢٥﴾
وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمٰنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ

21 YOKSA onlar yeryüzünden bir
takım tanrılar peydahladılar da, onlar
mı yapacak can verme işini?[24] **22** Eğer
göklerde ve yerde Allah'tan başka[25]
ilâhlar olsaydı, (gökler ve yer) kaos
içinde mahvolurdu: işte bu nedenle O
her şeyden yüce olan Allah, O mutlak
otorite sahibi, onların yakıştırdıkları
her şeyin ötesindedir.

23 O, yaptıklarından dolayı asla sorgu-
lanamaz; fakat onlar her daim sorgu-
lanırlar.[26] **24** Yoksa onlar (bu gerçeğe
rağmen) O'nun dışında[27] ilâhlar edin-
mekte ısrar mı edecekler?

De ki: "Haydi, siz de kendi delilinizi
getirin! İşte bu, hem benimle birlikte
olanların hem de benden öncekilerin
dile getirdikleri (ortak) mesajdır".

Ama hayır, onların çoğu bu (açık) ger-
çeği bilmiyorlar; bu nedenle (ondan)
yüz çeviriyorlar. **25** Halbuki Biz, sen-
den önce gönderdiğimiz peygamberle-
rin tümüne bir mesajı ısrarla ilettik; o
da şu: "Benden başka ilâh yok, o halde
yalnız Bana kulluk edin!"[28] **26** Ama
(onların takipçileri arasından) yine de
"Rahmân çocuk edindi" diyenler çık-
tı.[29] O şanı yüce olan, (ölümlü varlıkla-
ra has bu tür) tanımlamalardan sonsuz-
ca uzaktır; ->

---

24 Yani; 'Madem yeryüzünden cansız nesneleri ilâh ediniyorlar, öncelikle onların yeryüzüne ait bir varlık olan insanoğluna can vermesi gerekmiyor muydu?' *Yunşirûn*: "diriltilecekler, canlandırılacaklar". Bu ibâre, "Gökleri ve yeri kim yarattı?" sorusuna "Elbette Allah" (29:61) cevabını vermekte tereddüt göstermeyen cahilî aklın içine düştüğü çelişkiye dikkat çeker.

25 *İllâ* edatının "..den gayrı, ..den başka" anlamına kullanılmasıyla ilgili bkz: *İtkân* II, 160.

26 Daha dünyadayken bile hemcinsleri tarafından sorgulanıyorlar, ya âhirette?

27 *Min dûnihi*, sadece "O'nun dışında" değil, aynı zamanda makam olarak "O'nun çok gerisinde, aşağısında, uzağında, astı mevkiinde" anlamına da gelir (Bkz: *İtkân* II, 195).

28 Tevhid, bütün bir oluş evrenini doğru kavramanın koordinatını verir. Bu koordinatla yola çıkmayan akıl, her ölçü, kıyas, öncül ve önermesinde yanlıştan çıkıp yanlışa varacaktır.

29 Burada kastedilenin Hıristiyanlar olduğu, bu âyetlerle, bu sûreden önce nâzil olan Meryem 91 ve 92. âyetlerin benzerliğinden de anlaşılmaktadır. Çevirimizin gerekçesi budur.

بَلْ عِبَادٌ مُكْرَمُونَۙ ﴿٢٦﴾ لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ
وَهُمْ بِاَمْرِه۪ يَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْد۪يهِمْ
وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَۙ اِلَّا لِمَنِ ارْتَضٰى
وَهُمْ مِنْ خَشْيَتِه۪ مُشْفِقُونَ ﴿٢٨﴾ وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ
اِنّ۪ٓي اِلٰهٌ مِنْ دُونِه۪ فَذٰلِكَ نَجْز۪يهِ جَهَنَّمَۜ كَذٰلِكَ
نَجْزِي الظَّالِم۪ينَ ﴿٢٩﴾

<– aksine, (Allah'ın soyundan geldiğini iddia ettikleri o kimseler), İlâhî ikrama[30] mazhar olan kullardır:[31] **27** Onlar, kendi sözlerini O'nun sözünün önüne geçirmezler:[32] yani onlar sadece O'nun talimatıyla hareket ederler.

28 O, onların bildiklerini de bilmediklerini de bilir.[33] Ki zaten onlar, O'nun hoşnut ve razı olmadığı hiç kimseye şefaat edemezler:[34] zira onlar O'nun yüceliği karşısında derin bir saygıyla titrerler.[35]

29 Kaldı ki onlardan biri "O'ndan bir alt basamakta da olsa, sonuçta ben de bir ilâhım demiş olsaydı, bu takdirde onu cehennemle cezalandırırdık:[36] Çünkü bilinci altüst olmuş kimseleri Biz böyle cezalandırırız.[37]

---

30 Ya peygamberler gibi "İlâhî vahye" ya da melekler gibi o vahyi "taşımaya" mazhar olanlar. Bu âyetle Meryem 93 arasındaki benzerlik dikkat çekicidir.

31 Zımnen: Eşyayı tanrılaştıran, Tanrı'yı eşyalaştırmaya kalkar.

32 Peygamberler yalnızca Allah'ın vahyini iletir, melekler de sadece kendilerine verilen talimatı yerine getirirler.

33 Bir başka ifadeyle: "geçmişlerini de geleceklerini de" (Bkz: 20:110, not 91).

34 Kur'an, Allah'tan bağımsız bir kayırma ve şefaat iddiasını tümüyle reddeder. Burada olduğu gibi reddetmediği şefaat biçimi, sadece Allah'ın razı olduğu birine verdiği ödülü, sahibine takdim etmekle onurlandırılmaktır. Ödülü takdim eden ödülü veren değildir. Onun ödül üzerinde hiçbir tasarrufu yoktur. O sadece, ödül sahibi tarafından ödül takdimine mazhar kılınmakla onurlandırılmıştır (Ayrıca bkz: 34:23, not 43 ve 39:44, not 47).

35 *Haşyet* sıradan bir korku değil, özellikle de *muşfikîn* ile birlikte kullanıldığında *saygı* ve *sevgiden* dolayı duyulan derin bir *ürperti* halidir (Bkz: 18:49, not 60).

36 Piramidik tanrı anlayışına dayanan kadim Hermetik mirasın muhtemelen sonradan bozulmuş tanrı anlayışını çağrıştırıyor. Bu anlayış uluhiyyeti hiyerarşik bir silsilenin zirvesi (piramidin zirvesi) olarak görüyor, o zirvenin daha altta yer alan diğer halkalar üzerinde yükseldiğine inanıyordu. İşte içinde kadim hikmet pırıltılarının yer aldığı Hermes'in müşahedesinin (*Corpus Hermeticum*) 12. maddesi: "Sonra her şeyin babası hayat ve nur olan akıl, kendisine benzeyen bir insan yaratır. Meydana getirdiği oğlunun kendisine benzeyen güzelliğine hayran kalır. Gerçekte Allah oğlunda kendi sûretini sevmiştir. Bütün yaratıklarını onun hizmetine verir." (Nkl: M. A. Cabirî, *Bunyetu'l-Akli'l-Arabi*, Beyrut-91, s. 265). Arabistan yarımadası Hermetik mirastan habersiz değildi. Bazılarının Kur'an'da zikredilmeyen peygamberler arasında saydığı Güneyli (Yemen) Şu'ayb b. Mehdim (veya: Mahrem) zi-Mehdim, Kuzeyli Riab b. el-Berra eş-Şenini ve Reyyan b. Zeyd b. Amr gibi isimler, Hermetik irfanı bölgede temsil eden isimler olarak görülebilir.

37 Lafzen: "zalimleri". "Bir şeyi yerinden etmek" anlamına gelen *zulm*, bir çok yerde "kendi kendisine zulmetme" formunda, eylemin öznenin kendisine döndüğü bir cümle yapısıyla dile getirilir. *Zalimîn* (zulmedenler) şeklinde ism-i fail kipiyle yalın olarak geldiği yerlerde ise, bu zulmün muhatabı (tümleç) zımnen yine zalimin kendisi olarak anlaşılmalıdır. Bu zulmün niteliği de, kelimenin etimolojisine uygun olarak kişinin kendisine Allah'ın tayin ettiği konumu beğenmeyerek başka bir konumu tercih etmesidir ki, bu bir "bilinç alaborası"dır. Bu mânanın en güzel açılımı, bu sûrenin 65. âyetindeki "baş aşağı çevrilmiş bilinç hali" ifadesidir.

اَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا اَنَّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ
كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَاۜ وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ
كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّۜ اَفَلَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٠﴾ وَجَعَلْنَا فِى
الْاَرْضِ رَوَاسِيَ اَنْ تَمِيدَ بِهِمْ وَجَعَلْنَا فِيهَا
فِجَاجًا سُبُلًا لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٣١﴾ وَجَعَلْنَا
السَّمَاءَ سَقْفًا مَحْفُوظًاۚ وَهُمْ عَنْ اٰيَاتِهَا
مُعْرِضُونَ ﴿٣٢﴾ وَهُوَ الَّذِى خَلَقَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ
وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَۜ كُلٌّ فِى فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٣٣﴾
وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَۜ اَفَائِنْ مِتَّ
فَهُمُ الْخَالِدُونَ ﴿٣٤﴾

30 İNKÂRDA ısrar eden o kimseler görmezler mi ki; gökler ve yer başlangıçta bitişikken Biz onları ayırdık[38] ve (hareket edebilen) her canlıyı[39] sudan var ettik?[40] Buna rağmen hâlâ inanmayacaklar mı? 31 Ve yeryüzünde kendilerini sarsar diye sağlam ve sarsılmaz dağlar var ettik;[41] ve onların aralarında, yollarını bulabilsinler diye vadiler açtık.[42] 32 Ve göğü güvenlikli bir kubbe olarak tepelerine diktik; ama onlar, bu tür göstergelerle işaret ettiğimiz (hakikatlere) sırt çeviriyorlar. 33 Oysa geceyi ve gündüzü, güneşi ve Ay'ı yaratan da O'dur; (ama yıldız ve gezegenlerin) hepsi de (kendileri için tesbit edilen) bir yörüngede akıp durmaktadırlar.[43]

34 (EY PEYGAMBER!) Biz, senden önce yaşamış hiçbir insana ölümsüzlük bahşetmedik.[44] Hem sanki sen öleceksin de, onlar ebediyyen yaşayacaklar mı?[45]

38 Buradaki *ratk* ile âlemin varoluş öncesi potansiyel hali, *fetk* ile de bunun fiilî varlık olarak ortaya çıkma hali kastedilmiş olabilir (Ebu Müslim'den Râzî). Fâtır 1 ve Bakara 117'deki yoktan yaratılıştan bir sonraki aşamayı ifade ettiğini söyleyebiliriz.

39 Parantez içindeki "hareket eden" açıklamamız, aynı yaratılış gerçeğini vurgulayan Nûr 45'te yer alan *dâbbe* (kendiliğinden hareket eden) kelimesine dayanmaktadır.

40 Su belirlilik takısıyla gelmiştir. Bu, metne şöyle yansıyabilir: "herkesin bildiği su..."

41 Dağların kazık olması, adına "izostasi" denilen çivi etkisi meydana getirerek kıtaları dengelemektedir.

42 Dağlar ve vadiler, zirveler ve çukurlar, yaratılmışlar dünyasının çift kutuplu yapısına bir göndermedir (Bkz: 16:15, not 23).

43 Zımnen: kâinatın kütle çekimiyle içine çökmeden kalabilmesi Allah'ın koyduğu kozmik tavaf sayesinde mümkün olmaktadır. *Felek*, "dairevî ve küresel olan her şeyi" kapsar (Taberi). Burada gök cisimlerinin hem yuvarlaklığına, hem dönüşüne, hem de "yörüngelerine" bir işaret bulunabilirse de, asıl maksat kozmik bilgiler değil ahlâkî öğütlerdir. Nihilizmi kökten reddeden bu âyetlerin verdiği öğüt şudur: Âlemde 'cansız' diye nitelenen varlıkların bile bir anlam ve amacı varken, varlık ağacının en soylu meyvesi olan insanın bir anlam ve amacı olmasın mı? Ya da: Gök nesnelerine bir yol tayın eden Allah, insan gibi akıllı ve iradeli bir varlık için bir yol ve güzergâh belirlemesin mi?

44 Bu Kur'anî ilke, başta Hz. İsa ve Kehf sûresinde kendisine atıf yapılan meçhul zât (bir kul) olmak üzere, "insan" sınıfına giren herkes için bir anahtar hükmündedir.

45 Krş: "Şüphesiz sen de öleceksin, onlar da ölecekler" (39:30).

35 Her can ölümü tadıcıdır; şu da var ki, Biz sizi seçip ayırmak için hayır ve şer ile sınava tâbi tutuyoruz:[46] zaten sonunda Bize döneceksiniz.

36 Ve o küfre saplanmış olanlar ne zaman seni görseler, sadece alaya almak amacıyla "Bu muymuş sizin ilâhlarınızı diline dolayan?" diye (dudak bükerler); ama iş, Rahmân'ın zikrine gelince: onu ısrarla tanımazdan gelen de yine onlar olur.[47]

كُلُّ نَفْسٍ ذَٓائِقَةُ الْمَوْتِۜ وَنَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ
وَالْخَيْرِ فِتْنَةًۜ وَاِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ﴿٣٥﴾ وَاِذَا
رَاٰكَ الَّذٖينَ كَفَرُٓوا اِنْ يَتَّخِذُونَكَ اِلَّا
هُزُوًاۜ اَهٰذَا الَّذٖي يَذْكُرُ اٰلِهَتَكُمْۚ وَهُمْ بِذِكْرِ
الرَّحْمٰنِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿٣٦﴾

46 Kur'an şerri Allah'a nisbet de izafe de etmez (Ayrıntı için bkz: 3:26; 10:11 ve 72:10, ilgili notlar). Bu âyette de *şer* Allah'a ne izafe ne de nisbet edilir. Sadece Allah'ın "hayır ve şer ile imtihan ettiği" buyurulmuştur. Metinde *şer, min* ile değil ilsak için kullanılan *bâ* ile gelmiştir. Bunun anlamı şerrin "sınava alet" kılınmasıdır. Maksadı ise Zerdüştizm ve Maniheizm gibi düalizme dayalı her tür şirki reddetmektir. Düalist şirk inancı, iyilik ve kötülük tanrısına dayanır. Bu, kötülüğün tanrısal olduğunu söylemek ve kötülüğü meşrulaştırmaktır. Ona ontolojik bir kimlik vermektir. Bu âyetin amacı, Allah dışında bir yaratıcı vehmine yol açan "kötülük tanrısı" icadını reddir.
Ana akım Kelâmcılar, Allah Rasulü'nden yüzyıllar sonra, düalist akidelerin tahribatını önlemek için, şerri Allah'a nisbet etme ihtiyacı duymuşlardır. Öyle ki, *hayrihî ve şerrihî* (O'nun hayrı ve O'nun şerri) gibi Kur'an'ın asla ve kat'a onaylamadığı cümleleri, müslümanların akidelerine ilave etmişlerdir. Fakat düalizmin tahribatına karşı alınan bu geçici önlem, düalizm tarih sahnesinden silindiği halde yok olmamış, aksine müslümanların akaidinin bir parçasına dönüşmüştür. Bunun yol açtığı tehlikeleri şöyle özetleyebiliriz:
1) Akidenin vahiyle sabit sınırları yaz-boz tahtasına döndürülmüştür. Bu sorun sadece Allah'ın söz sahibi olduğu iman alanını beşeri içtihada açmıştır. Bu yüzden; "Akaitte mezhebin nedir?" gibi acaip ve garaip bir soru sorulabilmiştir. Oysa iman esaslarını belirlemek beşerin değil el-Mü'min olan Allah'ın hakkıdır.
2) Allah'ın esma-i hüsnasından biri de el-Hayr'dır (12:64; 20:73). Kur'an'da *hayr* 20'ye yakın yerde Allah'a isnatla gelir. Kur'an'da *şer* 30 yerde kullanılmasına rağmen Allah'a isnat ve izafe edilmez. Enbiya 35 de bunun istisnası değildir. Allah'ı gösteren *nahnu* (Biz) zamiri ile *şer* fiili arasına iki engel konulmuştur: *neblû* (sınarız) fiili ve *bâ* edatı. Yani Allah buradada *şer* ile arasına iki lisani mesafe koymuştur. Kur'an'da "hayır Sendendir" (3:26) diyen âyet vardır da, "şer Sendendir" diyen bir âyet yoktur. (Ayrıntılı bir tahlil için bkz: M. İslamoğlu; *Kur'an'a Göre Esma-i Hüsna*, II, 1186-1215). Bu durumda şerri Allah'a isnat veya izafe etmek, akideyi belirlemede beşerin sözünü Allah'ın sözüne ortak ilan etmektir.
3) Milel-Nihal edebiyatında *Zenâdıka* genel ismiyle anılan başta Maniheizm olmak üzere tüm düalist akımlara karşı önlem kabilinden geçici olarak akideye dahil edilen *hayrihi ve şerrihi minallâhi teâlâ* (hâşâ) anlayışı, düalizm tarih sahnesinden çekilmesine rağmen, ilâhî vahiyle belirlenen iman esaslarına beşeri bir yama olarak yapışmış kalmıştır.
4) Düalizmle savaşmak için akideye sokulan "Allah'ın şerri" (*şerrihi*) yanlış itikadı, beklendiğinin aksine, düalizmle savaşmayı imkânsızlaştırmış ve düalist batıniliğe İslam'ın kapılarını açmıştır. Yani, beklenenin tam tersi bir sonuç vermiştir. Zira eğer şerri Allah'a isnat ederseniz, kötülükle savaşmak tanrıyla savaşmak anlamına gelecektir. Bu bakış açısı, müslümanları kadercilik batağına sürüklemiştir. Nitekim şerri Allah'a isnat eden kelâmi ekollerin varıp demirlediği yer, o bataklık olmuştur.
5) Allah hayrı diler, hayrı yaratır. Kâinatta var olup da mahza şer olan hiçbir şey yoktur. Hayır, bir şeyin yaratılış amacını gerçekleştirmesidir. Şer, bir şeyin yaratılış amacı dışına çıkartılmasıdır. Demek ki şerrin varlığı asli değil arızidir, varoluşsal değil kullanım hatasından doğan bir sonuçtur. Felak sûresinde "O'nun şerrinden" Rabbe sığınmamız istenmez, "O'nun yarattıklarının şerrinden" sığınmamız istenir (113:2)

47 "Rahmân'ın zikri" iki anlama gelebilir: 1) "Rahmân'ın vahyi" anlamı: *Zikr* vahyin sıfatıdır. Fıtratta zaten var olanı "hatırlatma" ya da ilâhî bir "öğüt ve uyarı" olduğu için Kur'an'a *zikr* sıfatı verilmiştir. Bu takdirde zımni mana şu olur: "Kendileri Allah'ın vahyini inkâr ettikleri halde, senin putperestliklerini eleştirmeni sorun ediyorlar. Oysa asıl sorun onların Allah'ı dinlememeleridir. 2) "Rahmân'ın anılması" anlamı: Yani "Allah'ın Rahmân adıyla anılması"... Kur'an'a göre onlar; "Rahmân'ı inkâr ediyorlardı" (13:30) ve "Rahmân da neymiş?" (25:60) diyorlardı. Oysa Mekke müşriklerinin Allah'ı inkâr etmedikleri nasıl tarih ve

خُلِقَ الْاِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ سَاُرٖيكُمْ اٰيَاتٖى فَلَا
تَسْتَعْجِلُونِ ﴿٣٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ
اِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَ ﴿٣٨﴾ لَوْ يَعْلَمُ الَّذٖينَ
كَفَرُوا حٖينَ لَا يَكُفُّونَ عَنْ وُجُوهِهِمُ النَّارَ
وَلَا عَنْ ظُهُورِهِمْ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٣٩﴾ بَلْ
تَأْتٖيهِمْ بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ فَلَا يَسْتَطٖيعُونَ
رَدَّهَا وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٤٠﴾ وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ
بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذٖينَ سَخِرُوا
مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهٖ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٤١﴾ قُلْ مَنْ
يَكْلَؤُكُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمٰنِ بَلْ
هُمْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ مُعْرِضُونَ ﴿٤٢﴾

37 İNSANOĞLU aceleci bir yaratılışa sahiptir;[48] zamanı gelince size mesajlarımın (gerçek olduğunu) göstereceğim; dolayısıyla, acele etmenize hiç gerek yok.[49]

38 Buna rağmen onlar diyorlar ki: "Eğer sözünüze sadıksanız (cevap verin bakalım): bu tehdit ne zaman gerçekleşecek?"

39 İnkârda ısrar eden bu kimseler, yüzlerini ve sırtlarını ateşten koruyamayacakları, dahası hiçbir yardım da alamayacakları anın (dehşetini) keşke bir bilseler!

40 Ama hayır, o (an) birdenbire gelecek ve onları şaşkına çevirecektir; artık ne onu geri çevirebilecekler, ne de kendilerine zaman tanınacaktır!

41 Doğrusu (ey Muhammed)! Senden önceki elçilerle de alay edilmişti; fakat alay eden kimseleri bizzat alay edegeldikleri şey perişan etti.[50]

42 De ki: "Sizi O sınırsız rahmet kaynağına karşı, gece ya da gündüz kim koruyacak?"[51]

Ama hayır, onlar Rablerinin zikrinden yüz çeviriyorlar.

Kur'an'la sabitse, Rahmân ismine karşı alerjileri de aynen öyle sabittir. Bu âyet, Rahmân ismini içeriğiyle birlikte reddetmlerine bir gönderme olabilir (Bkz: 13:30, not 40). Hudeybiye'de Hz. Peygamber besmele sırasında bu ismi kullanınca, "Onu biz tanımıyoruz, 'bismikallahûmme' yaz" diyeceklerdir.

48 Lafzen: "İnsanoğlu aceleden yaratılmıştır". Bunun bir mecaz olduğu açıktır. İnsanoğlunun yapısal kodlarına dair ilâhî bir ihbar içeren bu hüküm cümlesinin açılımı şudur: 'İnsanoğlunun mayasında acelecilik vardır.'

49 Buna benzer bir âyet için bkz: 16:1 (Krş: 42:18).

50 Zımnen: Gösteren ve gösterilenin ciddi olması yetmedi, gören de ciddi olmalıydı.

51 Rahmân isminin geçtiği bir âyette kahır tehdidi!.. Zımnen: Merhametin kaynağından gazaba talip olmak ne büyük talihsizlik!

43 Yoksa onların Bizim dışımızda kendilerini savunacak birtakım ilâhları mı var? O (sahte ilâhlar) kendilerine dahi yardım edecek güçten yoksunlar; üstelik onlara katımızdan hiçbir himaye de ulaşmayacak.

44 Hayır, Biz onları ve atalarını geçici zevklere daldırdık; ta ki ömrün kendileri için böyle uzayıp gideceği (zehabına kapılsınlar):[52] İyi ama, onlar görmüyorlar mı ki Biz yeryüzüne müdahil olup, ona (ait değerleri) her bir tarafından eksiltiyoruz?[53] Bir de kalkıp kazanacaklarını umuyorlar, öyle mi?

45 (Ey Muhammed!) "Ben sizi sadece vahiyle uyarıyorum!" de.

Ama, ne kadar uyarılsalar da (kalbi) sağır olanlar bu çağrıyı işitmeyecekler.

46 Fakat, Rabbinin azap rüzgârından onlara bir efilti dokunsa, hemen "Yazıklar olsun bize!" derler, "Meğerse biz, zulmü karakter haline getirmişiz!"[54]

47 Ve Biz, Kıyamet Günü dosdoğru tartan teraziler kurarız da, hiçbir kişi en küçük bir haksızlığa uğratılmaz; hatta hardal tanesi ağırlığında bir şey olsa, onu dahi gündeme getiririz:[55] Biz, hesap görücü olarak yeter de artarız bile...[56]

اَمْ لَهُمْ اٰلِهَةٌ تَمْنَعُهُمْ مِنْ دُونِنَاۜ لَا يَسْتَطِيعُونَ
نَصْرَ اَنْفُسِهِمْ وَلَا هُمْ مِنَّا يُصْحَبُونَ ﴿٤٣﴾ بَلْ
مَتَّعْنَا هٰٓؤُلَٓاءِ وَاٰبَٓاءَهُمْ حَتّٰى طَالَ عَلَيْهِمُ
الْعُمُرُۜ اَفَلَا يَرَوْنَ اَنَّا نَأْتِي الْاَرْضَ نَنْقُصُهَا
مِنْ اَطْرَافِهَاۜ اَفَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٤٤﴾ قُلْ اِنَّمَٓا
اُنْذِرُكُمْ بِالْوَحْيِۘ وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعَٓاءَ
اِذَا مَا يُنْذَرُونَ ﴿٤٥﴾ وَلَئِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ
عَذَابِ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ يَا وَيْلَنَٓا اِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ
﴿٤٦﴾ وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيٰمَةِ فَلَا
تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْـٔاًۜ وَاِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ
خَرْدَلٍ اَتَيْنَا بِهَاۜ وَكَفٰى بِنَا حَاسِبِينَ ﴿٤٧﴾

---

52 Allah'tan koparılmış bir hayat ve sahte bir ebedilik duygusu...

53 Çevirimizin gerekçesi için benzer bir ibârenin yer aldığı Ra'd sûresi 41. âyetin ilgili notuna bkz. Burada "değer eksiltilmesi" olarak anlaşılması gereken "yeryüzünün eksiltilmesi"nin, "yeryüzünün uzatılıp yayılması" (13:3; 15:19; 50:7) ile bir karşıtlık oluşturduğu düşünülebilir. Bu sûrenin 11. âyetinin sonunda ifade edildiği gibi, yeryüzünde birtakım değerler bazı birey, toplum ve coğrafyalarda eksiltilirken, bazılarında da artırılmaktadır (Krş: 4:133; 6:133; 14:19; 35:16).

54 Zulmün birine isim olarak verilebilmesi için, o kişinin zulmü içselleştirmesi, karakter haline getirmesi gerekir. *Zâlimîn* (t. *zâlim*) ism-i failini çevirimizin gerekçesi budur.

55 Şu âyetle karşılaştırınız: "Kim zerre kadar iyilik yaparsa onu (İlâhî kayıtta) görecektir; kim de zerre kadar kötülük yaparsa, onu (İlâhî kayıtta) görecektir" (99:7-8).

56 *Kefâ*yı bu şekildeki çevirimiz için bkz: 17:17, not 28.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسٰى وَهٰرُونَ الْفُرْقَانَ وَضِيَٓاءً
وَذِكْرًا لِلْمُتَّقِينَۙ ﴿٤٨﴾ اَلَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ
بِالْغَيْبِ وَهُمْ مِنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُونَ ﴿٤٩﴾ وَهٰذَا
ذِكْرٌ مُبَارَكٌ اَنْزَلْنَاهُۜ اَفَاَنْتُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ ﴿٥٠﴾
وَلَقَدْ اٰتَيْنَٓا اِبْرٰهِيمَ رُشْدَهُ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا
بِه۪ عَالِمِينَۚ ﴿٥١﴾ اِذْ قَالَ لِاَبِيهِ وَقَوْمِه۪ مَا هٰذِهِ
التَّمَاثِيلُ الَّت۪ٓي اَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا
وَجَدْنَٓا اٰبَٓاءَنَا لَهَا عَابِدِينَ ﴿٥٣﴾ قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ
اَنْتُمْ وَاٰبَٓاؤُ۬كُمْ ف۪ي ضَلَالٍ مُب۪ينٍ ﴿٥٤﴾

48 DOĞRUSU Biz, Musa ve Harun'a, hakkı bâtıldan ayıran, karanlıkları aydınlatan[57] ve sorumluluk bilincine sahip olanlara (yabancılaştıkları özlerini) hatırlatan bir mesaj vermiştik;[58] **49** onlar ki, idrak sınırını aşan bir hakikat olsa da Rablerinden korkarlar; yine onlar (görürcesine inandıkları) Son Saat'ten dolayı titrerler.[59]

50 İşte bu da, Bizim indirdiğimiz mübarek bir hatırlatıcı mesajdır:[60] Peki, bu durumda siz onu tanımazdan gelmekte hâlâ ısrarcı mısınız?[61]

51 DOĞRUSU Biz, (Musa'dan) çok daha önce İbrahim'e de doğru işleyen bir muhakeme vermiştik; (İbrahim'in) bununla (doğru yolu bulacağını) daha baştan biliyorduk.[62]

52 Hani o babasına ve kendi toplumuna "Sizin (tapınmak için) başına üşüştüğünüz bu heykeller de neyin nesi?" dediği zaman, **53** onlar şöyle cevap verdiler: "Atalarımızı onlara kulluk eden birileri olarak bulduk!"

54 Dedi ki: "Doğrusu siz de, atalarınız da başından beri açık bir sapıklık içindeymişsiniz."

---

57 *Dıyâ'* herhangi bir tahdit içermeyen *nûr*dan farklı olarak, tıpkı güneş gibi sadece kaynağından gelen ışık için kullanılır. Vahyin *dıyâ'* olarak nitelendirilmesi onun özne oluşuyla alâkalıdır.

58 Peygamber kıssalarının Hz. Musa ve Hz. Harun ile başlaması, boykot sonrası dönemde inen sûrelerin genel karakteristiğine uygundur. Zira bu sûrelerde (A'raf, Cin, İsrâ, Neml) doğrudan veya dolaylı olarak mutlaka İsrâiloğullarına ve onların Yahudileşme problemine değinilir.

59 Parantez içi açıklamamız Bakara 3-4'e dayanmaktadır. Zımnen: Allah'a iman özünde gayba imandır.

60 *Mubarek* kalıbının mef'ul oluşuna dikkat. Kur'an'da hep bu formla gelen bu kelime, bereketin kaynağının Allah olduğu ve bir şeye bereketin O'nun tarafından verildiğini vurgular (Hz. İsa'nın mübarek kılınmasıyla ilgili bkz: 19:31).

61 Çeviride en zorlandığımız yer, kaynak dilde her iki vurguya da açık olduğu halde hedef dile çevrilince vurgulardan birini yitiren bu tür cümlelerdir. Âyetin sonu "bu durumda onun münkirleri siz mi olmalıydınız?" vurgusuyla da okumaya açıktır. *Kufr* imanın zıttıdır, *inkâr* irfanın zıttıdır. *İnkâr*, "tanımamak, onaylamamak, benimsememek, yadırgamak, itici ve iğrenç bulmak" demektir (Bkz: 11:70; 12:58; 16:22; 18:74; 29:29; 31:19).

62 Doğru işleyen muhakeme, onun sanata bakıp sanatkârı, esere bakıp müessiri, fiile bakıp faili bulmasını sağladı (Bkz: 6:74-79).

55 Dediler ki: "Sen (bunları söylerken) gerçekten ciddi misin, yoksa bize (şakacıktan) bir oyun mu oynuyorsun?"

56 (İbrahim): "Asla!" dedi, "Sizin Rabbiniz göklerin ve yerin Rabbidir ki, onları O yaratmıştır; ve ben de bu gerçeğe tanıklık etmek için (size gönderilen) biriyim."

57 Derken, (İbrahim içinden şu kararı aldı): "Allah'a yemin olsun ki, siz dönüp gittikten sonra, putlarınız için tasarladığım şeyi mutlaka gerçekleştireceğim!"[63]

58 Nihayet, onların tümünü paramparça etti; dönüp de kendisine başvurabilsinler diye (!)[64] onların en iri-yarı olanına dokunmadı.

59 (Olan bitene vâkıf olunca, birbirlerine) dediler ki: "Kim yaptı bunu ilâhlarımıza? Her kimse, onun haddini bilmez biri olduğu[65] apaçık ortada."

60 (Onlardan bazıları) "Adına İbrahim denilen bir gencin onları diline doladığı kulağımıza kadar geldi" dediler.

61 (Diğerleri) dediler ki: "Onu insanların önüne çıkarın; belki görgü şahitliği yapacak birileri çıkar!"

62 (Getirerek) "İlahlarımıza bunu sen mi yaptın ey İbrahim?" diye sorguladılar.

63 (İbrahim) "Hayır!" dedi, "Bunu yapsa yapsa, şu en iri-yarı olanı yapmıştır; en iyisi mi siz kendilerine sorun; tabî ki eğer cevap verebilirlerse!"[66]

قَالُٓوا اَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ اَمْ اَنْتَ مِنَ اللَّاعِبٖينَ
﴿٥٥﴾ قَالَ بَلْ رَبُّكُمْ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
الَّذٖى فَطَرَهُنَّۘ وَاَنَا۬ عَلٰى ذٰلِكُمْ مِنَ
الشَّاهِدٖينَ ﴿٥٦﴾ وَتَاللّٰهِ لَاَكٖيدَنَّ اَصْنَامَكُمْ
بَعْدَ اَنْ تُوَلُّوا مُدْبِرٖينَ ﴿٥٧﴾ فَجَعَلَهُمْ جُذَاذًا
اِلَّا كَبٖيرًا لَهُمْ لَعَلَّهُمْ اِلَيْهِ يَرْجِعُونَ ﴿٥٨﴾
قَالُوا مَنْ فَعَلَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَٓا اِنَّهُ لَمِنَ
الظَّالِمٖينَ ﴿٥٩﴾ قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ
يُقَالُ لَهُٓ اِبْرٰهٖيمُۜ ﴿٦٠﴾ قَالُوا فَأْتُوا بِهٖ عَلٰٓى
اَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ ﴿٦١﴾ قَالُٓوا
ءَاَنْتَ فَعَلْتَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَا يَٓا اِبْرٰهٖيمُۜ ﴿٦٢﴾
قَالَ بَلْ فَعَلَهُۗ كَبٖيرُهُمْ هٰذَا فَسْـَٔلُوهُمْ اِنْ
كَانُوا يَنْطِقُونَ ﴿٦٣﴾

63 *Ekîdenne* fiilinin türetildiği *keyd* mastarı "ince ve hassas tasarlanmış tuzak" anlamına gelir (Bkz: 7:183, not 152).

64 Bu kinayeli bir ifadedir. Ünlem metnin söz konusu yan anlamına dikkat çekmek içindir. *İleyhi*deki zamirin aidiyetine göre; "dönüp puta başvurabilsinler" veya "dönüp İbrahim'e başvurabilsinler" şeklinde anlaşılabilir. Fakat metnin iç bağlamı birincisini destekler.

65 *Zalimin*in bu anlamı için bkz. 29. âyet, not 37.

66 Modern veya kadim her putperest tazim ettiği putun zavallı bir nesne olduğunu bilir. İyi de, o halde neden tapar? Bu sorunun tek cevabı vardır: Tapmak insanın ontolojik ihtiyacıdır. İnsan bir Allah'a kul

فَرَجَعُوا اِلٰى اَنْفُسِهِمْ فَقَالُوا اِنَّكُمْ اَنْتُمُ
الظَّالِمُونَۙ ﴿٦٤﴾ ثُمَّ نُكِسُوا عَلٰى رُؤُ۫سِهِمْۚ لَقَدْ
عَلِمْتَ مَا هٰٓؤُ۬لَٓاءِ يَنْطِقُونَ ﴿٦٥﴾ قَالَ اَفَتَعْبُدُونَ
مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْـًٔا وَلَا يَضُرُّكُمْۜ
﴿٦٦﴾ اُفٍّ لَكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِۜ اَفَلَا
تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانْصُرُٓوا اٰلِهَتَكُمْ
اِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ ﴿٦٨﴾ قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا
وَسَلَامًا عَلٰٓى اِبْرٰهٖيمَۙ ﴿٦٩﴾

64 Bunun üzerine kendi iç dünyalarına döndüler ve (kendi kendilerine) "Siz var ya, siz" dediler, "işte asıl haddini bilmezin ta kendisisiniz!"

65 Fakat daha sonra, baş aşağı çevrilmiş bilinç haline (geri dönerek);[67] "Doğrusu, onların konuşamayacağını kendin de çok iyi biliyorsun!" (dediler).

66 (İbrahim) "Ne yani" dedi, "şimdi siz Allah'ı bırakıp da, size hiçbir yarar sağlayamayan ve hiç bir zarardan (da sizi koruyamayan) nesnelere mi kulluk ediyorsunuz? **67** Size de, Allah'ı bırakıp taptığınız bütün bu nesnelere de yuh olsun! Siz hiç mi akıllanmayacaksınız?!"

68 "Onu yakın!" diye bağrıştılar; "İlle de bir şey yapacaksanız (böyle yapın) ki, ilâhlarınızı desteklemiş olasınız!"[68]

69 Biz "Ey ateş!" dedik; "İbrahim'e zarar verme, ona karşı serin ve selamet ol!"[69]

---

olmazsa, kul olacağı binlerce sahte tanrıyı işte bunun için icat eder.

67 *Nukisû 'alâ ruûsihim* ibâresinin karşılığı olan "baş aşağı çevrilmiş/tersyüz edilmiş bilinç hali", bir önceki âyette geçen zalimin algı biçimini açıklamaktadır. Bu, *zulmün* açılımıdır.

68 Carî üslûp gereği "tanrılarınız" kelimesi, "tanrılarımız" şeklinde anlaşılmalıdır.

69 Bu tür âyetleri metnin desteklemediği yorumlarla tevil etmek gereksizdir. Bu yorumların rasyonelleştirme veya irrasyonelleştirme istikametinde olup olmaması fark etmez. Sâffât 97 bu âyetlerdeki anlatımı pekiştirir. Âyetler/mucizeler, İlâhî-kevnî yasalarla uyum içinde gerçekleşir (Konuyla ilgili ayrıntılı bir not için bkz: 20:21). Zira nasıl ki vahiylerin Kur'an'ında bir âyet bir başka âyetle çelişmezse, tabiatın Kur'an'ında da bir yasa bir başka yasayla çelişmez. Ateşin yakması İlâhî bir yasadır. Ateşte insan vücudu da yanar, bu da İlâhî yasadır. Vücudun ateşte yanmaması buna aykırıdır. Bu âyette "İbrahim yanmadı" denilmiyor, aksine "Ey ateş. "İbrahim'e zarar verme, ona karşı serin ve selamet ol!" deniliyor. Burada kesin olan bir şey var: İbrahim'e ateş zarar vermemiş. Bu durumda akla iki ihtimal geliyor: 1) Hz. İbrahim göstere göstere, ayan beyan yakılmış da mı, ateş onu yakmamış? 2) Yoksa onu yakmak isteyenler, bu işi göstere göstere değil de gizli bir tuzak ve komplo ile suikast suretinde yapmak istemişler de, yaktıkları ateş mi ona zarar vermemiş? Bu iki ihtimalden hangisinin doğru olduğu sorusunun cevabı "Ey ateş, İbrahim'e serin ve selamet ol!" âyetinin hemen ardından gelen 70. âyette açıkça verilmektedir: Olay bir göstere göstere yakma olayı değildir. Olay bir "komplo ve tuzak kurarak suikast yapma" (*keyd*) olayıdır. Zira 70. âyet şöyle diyor: "Ona komplo ve tuzak kurarak suikast yapmak (*keyd*) istediler, biz onları hüsrana uğrattık". Olayın *keyd* olduğunu haber veren 70. âyetten yola çıkarak, olayın boşluklarını şöyle doldurabiliriz: İbrahim nebinin tevhid davetinden rahatsız olan kâfir hemşehrileri, onu yakarak yok etmeye karar vermişler ve bunun için de komploya dayalı bir suikast planı hazırlamışlardır. Bu, Hz. İbrahim'i evinde yakmak için bir kundaklama planıdır. Fakat suikast başarısız olmuş, Allah onu putperest hemşehrilerinin bu suikastinden kurtarmıştır. Allahu a'lem. İlginç olan bir başka nokta da, Kur'an'da bu olay nakledilirken, olayın "mucize" anlamına gelen *âyet/âyât* kelimesiyle nitelendirilmemesidir. Bu surenin hicretin hemen öncesinde, sevgili Peygamberimize suikast hazırlıklarının yapıldığı bir zaman diliminde indirildiği hatırlanmalıdır. Nüzul ortamıyla doğrudan ilgili

70 İşte onlar (İbrahim'e) karşı komplo ve tuzak kurarak suikast yapmak istediler; fakat Biz onları hüsrana uğrattık. **71** Dahası onu ve (yeğeni) Lût'u (oradan) kurtararak, bütün milletler için[70] mübarek kıldığımız yurda ilettik.[71] **72** Ve ona bir armağan olarak İshak'ı[72] ve (onun oğlu) Yakub'u bahşettik; ve onların hepsini kişilik ve erdem sahibi kıldık; **73** ve onları talimatlarımız çerçevesinde herkese doğru yolu gösteren önderler yaptık; nitekim onlara hayırlı işler yapmalarını, Allah'a ibadetin hakkını vermelerini,[73] arınmak ve yücelmek için gerekli bedeli ödemelerini vahyettik: Nihayet, onların tümü de sadece Bize kulluk eden kimselerdi.

74 LÛT'A da sağlam bir muhakeme ve (seçip ayırma yeteneği kazandıran) bir ilim bahşettik;[74] ve onu çirkin eylemleriyle tanınan kentten kurtardık: çünkü onlar yoldan çıkmış yoz bir kavimdi.

وَاَرَادُوا بِه۪ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْاَخْسَر۪ينَۚ ﴿٧٠﴾
وَنَجَّيْنَاهُ وَلُوطًا اِلَى الْاَرْضِ الَّت۪ي بَارَكْنَا
ف۪يهَا لِلْعَالَم۪ينَ ﴿٧١﴾ وَوَهَبْنَا لَهُٓ اِسْحٰقَۜ
وَيَعْقُوبَ نَافِلَةًۜ وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِح۪ينَ ﴿٧٢﴾
وَجَعَلْنَاهُمْ اَئِمَّةً يَهْدُونَ بِاَمْرِنَا وَاَوْحَيْنَٓا
اِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَاِقَامَ الصَّلٰوةِ وَا۪يتَٓاءَ
الزَّكٰوةِۚ وَكَانُوا لَنَا عَابِد۪ينَۙ ﴿٧٣﴾ وَلُوطًا
اٰتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْقَرْيَةِ
الَّت۪ي كَانَتْ تَعْمَلُ الْخَبَٓائِثَۜ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ
سَوْءٍ فَاسِق۪ينَۙ ﴿٧٤﴾

---

olan bu olay ile, Hz. Peygamber'e karşı müşriklerin hazırlayacağı her suikastin boşa çıkarılacağı teminatı verilmiş oluyor.

Kur'an bu olayı "hayret ve şaşkınlığımızı" artırmak için değil, "öğüt ve ibret" almamız için anlatıyor (42). Fakat işin öğüt ve ibret tarafını bırakanlar, 'olağanüstülük' aramak gibi, âyetlerde hiç kastedilmeyen şeylerin peşine düşerler. Mucize istismarcıları, bu tavrı "mucizeyi inkâr" iftirasıyla karalarlar. Dertleri uydurulan dine malzeme devşirmek olan bu gibiler, etrafımızdaki sayısız mucizelerle dolu olduğunu göremeyen akıl fukaralarıdır (Bkz: 12:105).

70 *'Âlemîni* bu şekilde çevirimizin gerekçesi için 107. âyetin ilgili notuna bakınız.

71 İbrahim ailesinin Harran üzerinden Filistin'e göçü. Mukaddes Filistin topraklarının Yahudi ırkının değil evrensel tevhid ailesinin ortak mekânı olduğunun ifadesi. Zira orasının mukaddes kılınmasıyla MS. 7. yüzyıldan sonra icat edilmiş bir kimlik olan Yahudilerin alâkası yoktu. Daha İbraniler İsrâiloğulları adını almadan çok çok önce mübarek kılınmıştı.

72 *Nâfileten,* "fazladan olan", "zorunlu olandan arta kalan" anlamına (Bkz: 17:79, not 102). Çocuk hasretiyle geçen bir ömrün ardından verilen ilk oğul İsmail'den sonra gelen İshak, hiç kuşkusuz "fazladan" bir "armağan" idi. (Hz. İbrahim'in çocuklarının sıralaması için bkz: 14:39; ayrıca: 2:140; 4:163.) Hz. İbrahim'in İsmail'i kurban etme teşebbüsüyle birlikte bütün süreci şöyle özetleyebiliriz: Allah her ne ki istedi, almak için değil vermek için ister. Hz. İbrahim'den İsmail'ini almadığı gibi, yanına armağan olarak bir de İshak'ı verdi.

73 *Ekîmu's-salâta* verdiğimiz bu anlamın gerekçesi için bkz: 87:15, 7:170; 2:3 ilgili notlar.

74 *Hukm,* tüm alternatifleri, içlerindeki en doğru şıkka indirgeme işlemi demektir. Aynı kökten gelen

وَاَدْخَلْنَاهُ فِي رَحْمَتِنَاۜ اِنَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ
﴿٧٥﴾ وَنُوحًا اِذْ نَادٰى مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا
لَهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَاَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِۚ
﴿٧٦﴾ وَنَصَرْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا
بِاٰيَاتِنَاۜ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَاَغْرَقْنَاهُمْ
اَجْمَعِينَ ﴿٧٧﴾ وَدَاوُدَ وَسُلَيْمٰنَ اِذْ يَحْكُمَانِ
فِي الْحَرْثِ اِذْ نَفَشَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِۚ وَكُنَّا
لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ ﴿٧٨﴾

75 Ama (Lût'a bir şey olmadı), onu rahmetimizle kuşatmıştık; zira o dürüst ve erdemli kimselerdendi.[75]

76 ONLARDAN çok daha önce Nûh da Bize yalvarmış, bunun üzerine Biz de onun duasını kabul etmiş, onu ve onun yakınlarını büyük bir beladan kurtarmıştık.[76] 77 Yine onu, âyetlerimizi yalanlamakta ısrar eden bir topluma karşı desteklemiştik: zira onlar da ahlâken yozlaşmış bir toplumdu; bu yüzden Biz de tümünü boğulmaya terk ettik.

78 DÂVUD ve Süleyman'ı da (gündeme taşı)![77] Hani o ikisi, bir topluluğa ait çobansız ve dağınık koyun sürüsünün gece yayıldığı tarla konusunda karar vereceklerdi; ve Biz de onların kararına şahit idik;[78]->

hikmet, işte bu işlemi mümkün kılan yetenektir. İbn Fâris'in ilmi *yedullu 'ala eserin bi'ş-şey'i yetemeyyezu bihi 'an ğayrihi* (ilim, bir şeyi, ona ait olmayandan seçip ayırmaya yarayan bir iz/alamet ve işarettir) şeklinde tarif ettiği hatırlanacak olursa, ilim, hüküm ve hikmeti birbirine bağlayan anahtarın "seçip ayırma" (temyiz) yeteneği olduğu anlaşılır. Sıradan bilgilerin (veri, data) vahyin *'ilm* adını verdiği şeye dönüşmesi için, insan zihninde bir çevrim istasyonu bulunmalıdır. İşte hüküm-muhakeme bunun adıdır. Bir İlâhî inşâ projesi olan vahyin amacı, insan zihninde söz konusu 'çevrim istasyonunu' inşâ etmektir. Bu sayede sıradan bilgi hayatın illet, amaç ve hikmetini gösteren bir göstergeye dönüşür (Krş: 12:40).

75 Kur'an peygamberleri överken dahi, onlara bahşedilmiş olandan çok onların bilinçli tercihlerinin sonucu olan kendi eylemlerine ve erdemlerine atıfta bulunuyor.

76 Hz. Nûh'un îmâ edilen duası için bkz: 71:26-28. Nûh kıssası hakkındaki tüm pasajların alt alta okunmasıyla elde edilen sonuç şu: Yoldan çıkmış kavim Hz. Nûh'un duası yüzünden helâk olmuyor, onların helâkine kendi sapmaları sebebiyle Allah hükmediyor ve bu sonuca üzülen Hz. Nûh'a "onların lehine Bana başvurma" buyuruluyor (11:36-37, not 45).

77 Bu isimlerin ardından "gündeme taşı" ilavesi, sözgeliminden doğan bir gerekliliktir. Dâvud ve Süleyman, nübüvvet, hikmet ve devlet gibi üç değerin ellerine verildiği yönetici peygamberlerdir. Bu pasajın ana fikri güç ahlâkıdır.

78 Âyetteki "çoban", "koyun", "tarla" lafzi olarak anlaşılacağı gibi mecâzi olarak da anlaşılabilir. Lafzi olarak anlayan geleneksel tefsir, o dönemde anlatılan şu hikayeyi esas almıştır: Hz. Dâvud, kendisine intikal eden bir dâvâda komşunun tarlasını yayılan sürünün tarla sahibine verilmesine hükmeder. Hz. Süleyman telafisi mümkün bir zarara telafisiz bir cezayı sert bulur. Sürünün bir yıllık intifa hakkının tarla sahibine, tarlanın da eski haline getirilmesi için sürü sahibine verilmesine ve yıl sonunda her ikisinin sahiplerine iadesine hükmeder (Benzer bir kıssa için krş: 38:23-24). Âyet mecaza hamledilirse, "çoban" başıbozuk bir göçebe aşiret olan İsrailoğullarından, yeryüzünün en görkemli devletini çıkaran Dâvud ve Süleyman'dır. "Sürü" İsrailoğulları'dır. "Tarla", bir zamanlar giremedikleri Filistin'dir. (Eski Ahid'e göre İsrailoğulları; "rabbin sürüsü/koyunları"dır (Mezmurlar 79:13; 100:3; Ay. krş: Matta 15:24)

<– 79 fakat bu konuda Süleyman'a (daha) derin bir kavrayış vermiştik.[79] Bununla beraber Biz, her birine sağlam bir muhakeme ve (seçip ayırma yeteneği kazandıran) bir ilim bahşettik.[80] Zaten Dâvud ile birlikte, emrimize âmâde kıldığımız dağlar da O'nun kudret ve ihtişamını dillendiriyordu, kuşlar da...[81]

Zira Biz, her zaman istediğimizi gerçekleştiririz.

80 Ve Biz ona, sizi korku ve zilletten kahredecek her belaya karşı koruyacak (mânevî) savunma araçları geliştirmeyi öğrettik:[82] Hal böyleyken siz (gereği gibi) şükrediyor musunuz?

81 Kendisini bereketli kıldığımız ülkeye doğru esip O'nun emriyle (çalışan gemileri) yüzdürsün diye şiddetli rüzgârları Süleyman'a (âmâde kıldık):[83] zira Biziz her şeyin (yasasına) vâkıf olan.–>

فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمٰنَۚ وَكُلًّا اٰتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًاۘ
وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُ۫دَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَۜ
وَكُنَّا فَاعِل۪ينَ ﴿٧٩﴾ وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ
لِتُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْۚ فَهَلْ اَنْتُمْ شَاكِرُونَ
﴿٨٠﴾ وَلِسُلَيْمٰنَ الرّ۪يحَ عَاصِفَةً تَجْر۪ي بِاَمْرِه۪ٓ
اِلَى الْاَرْضِ الَّت۪ي بَارَكْنَا ف۪يهَاۜ وَكُنَّا بِكُلِّ
شَيْءٍ عَالِم۪ينَ ﴿٨١﴾

79 "Akıl yaşta değil baştadır" atasözünün Kur'an'cası. Süleyman'ın yargısı çok daha isabetlidir, fakat bu yargılamanın kahramanı Hz. Dâvud'dur. Zira babalık, hükümdarlık ve büyüklük gerekçelerini bir kenara koyarak adâletin hatırını her şeyin üstünde tutmuş ve Süleyman'ın kararının kendi kararından üstün olduğunu onaylamıştır. İşte gerçek büyüklük budur. Hz. Peygamber'in "Hâkim içtihadında isabet ederse iki, etmezse bir sevap alır" (Ebu Dâvud) tesbiti de kaynağını buradan alsa gerektir.

80 Çevirimizin gerekçesi için bkz: Âyet 75, not 75.

81 Krş: 34.10. Hz. Dâvud'un İlâhîleriyle kâinat korosuna katılımının ifadesi.

82 *Be's* kökünden türetilen *beîs,* vahyin "alçak maymunluk" dediği İsrâiloğullarının taklit hastalığına atıf için kullanılır (Krş: 7:165-166, not 130). *Lebûs,* "giysi" mânasındaki *libas* ile aynı köktendir (Râzî). Ebu Ubeyde bu kelimenin Arap dilinde "tüm silahlar için" kullanıldığını söyler ve Taberî de isim vermeden bu görüşe aynen katılır. Fakat tefsir geleneğinde sadece Katâde'nin yorumuna dayanarak "zırh" anlamı şöhret bulmuş ve yine Katâde'ye ait "Hz. Dâvud demir zincirlerden örülü zırhı ilk yapan kişiydi" yorumu standart yorum haline gelmiştir. Tarihî veriler Hz. Dâvud'dan çok önceleri zırh yapımının bilindiğini göstermektedir. Buradaki *lebûs*un anlam alanı A'râf 26'daki *libasu't-takvâ* terkibindeki *libas* ile örtüşür. Buna göre âyet, Allah'ın Dâvud'a, mü'minlerini hem birbirlerine karşı duydukları korkudan hem de bilinmeyene karşı duydukları güdüsel korkulardan korunma yöntemini öğrettiğini ifade eder (Esed). *Be's*in daha çok mânevî musibetler için kullanıldığı hatırlanırsa, bu yorum daha makul görünmektedir. Nebevî hüküm ve ilimden söz eden pasajların ardından bağlama uygun olan da budur (Krş: 34:10-11, notlar 15, 16).

83 *Cerâ,* "aktı, kaydı, yüzdü" anlamına gelen ve bir türlü yerinde duramayıp hareket eden akışkan maddelerin hareketi için kullanılır. Bunun için gemiye de *el-câriye* denilir (*Mekâyîs*). Kur'an'da gemilerin denizde yüzmesi bu kelimeyle ifade edilir (2:164; 13:32; 22:65). Hz. Süleyman'ın efsanevî devletine tüm dünyanın zenginliklerini taşıyan unsur gemi filolarıydı. Dilsel verilerle birlikte bu gerçek, parantez içi açıklamamızın gerekçesini teşkil eder.

وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَنْ يَغُوصُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ
عَمَلًا دُونَ ذٰلِكَ وَكُنَّا لَهُمْ حَافِظِينَ ﴿٨٢﴾
وَاَيُّوبَ اِذْ نَادٰى رَبَّهُٓ اَنّ۪ي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَاَنْتَ
اَرْحَمُ الرَّاحِم۪ينَ ﴿٨٣﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا
بِه۪ مِنْ ضُرٍّ وَاٰتَيْنَاهُ اَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً
مِنْ عِنْدِنَا وَذِكْرٰى لِلْعَابِد۪ينَ ﴿٨٤﴾ وَاِسْمٰع۪يلَ
وَاِدْر۪يسَ وَذَا الْكِفْلِ كُلٌّ مِنَ الصَّابِر۪ينَ ﴿٨٥﴾

<–**82** Yine dik başlı birileri,[84] hem onun için dalgıçlık yapıyorlar, hem de bunun dışında başka hizmetler görüyorlardı. Aslında onlara mukayyet olan da Bizdik.

83 EYYUB'U da (gündeme taşı)! Hani o bir zamanlar; "Bu dert gelip beni buldu, ama Sen merhametlilerin en merhametlisisin!" diye Rabbine yalvarmıştı. **84** Biz de onun duasını kabul etmiş ve onu bizar eden dertten kurtarmıştık; dahası katımızdan bir rahmet ve gereği gibi kulluk edenlere bir öğüt olmak üzere, ona yakınlarını bir kat daha artırarak geri vermiştik.[85]

85 İSMAİL'İ, İdris'i[86] ve yükümlülük alan kişiyi de (gündeme taşı);[87] hepsi de sıkıntıya karşı direnen kimselerdendi:->

84 *Şeyâtîn*, "baş eğmedi, serkeşlik etti, azdı" anlamına gelen *şatana* kökünden türetilmiştir (Krş: 81:25, not 21). Bunlar, Hz. Süleyman zamanında yaşamış başıbozuk ve hiçbir kural tanımayan vahşi kabileler veya onun devleti sihirbazlıkla yönettiği zehabına kapılan nankör Yahudiler (Bkz: 2:102) olabileceği gibi, insanoğluna baş eğmeyen tabiî güçler de olabilir.

85 Krş: 38: 41-44. Hz. Eyyub hakkında birbirini tutmayan farklı rivayetler nakledilmiştir (Taberî). Pasajın anlaşılmasını kolaylaştıracak özeti şudur: Muhtemelen Arap asıllı bir peygamber olan Eyyub önceleri varlık ve sıhhat sahibiyken sonradan yokluk ve hastalıkla sınanır. Etrafından çocukları ve eşi de dahil herkes dağılır. Düştüğü ölümcül dert sırasında destani bir sabır sergiler. Razı ettiği Rabbi onun adını sabrın simgesi olarak ölümsüzleştirir. Eski Ahid'deki Eyyub tasvirinin Kur'an'daki sabır timsali bilge bir Peygamber olan Hz. Eyyub ile örtüşmediği açıktır.
Eyyup peygamberin Sâd sûresinin 41. âyetinde geçen şikâyetinden de anlaşılacağı gibi, bu mubarek nebi, bedenine ârız olan hastalıktan değil, maneviyatına ve kalbine ârız olan manevî hastalıktan bizar olmuş ve şikâyet etmişti. Zira maddî vücud insanın aslî varlığı değildi. İnsanın aslî varlığı manevî vücud idi. Dolayısıyla asıl musibet insanın bedenine gelen değil kalbine ve ruhuna gelen musibetti. Sâd 41'de Hz. Eyyup işte bundan şikâyet ediyordu.

86 İdris hakkında bkz: 19:56, not 62. Ayrıca Hz İlyas'ın yeniden doğmuşu olduğu iddiası için bkz: 37:123, 130 not 48.

87 *Zu'l-kifl* "sorumluluk sahibi", ya da "yükümlülük altına giren kişi" anlamına gelir. Lügat anlamı "kişiye düşen pay, nasip" olan *el-kifl*, "birine söz verdi, sorumlu oldu" anlamındaki *kefele* ya da "kendini yükümlülük altına soktu" anlamındaki *tekeffele* fiiline nisbet edilir. Burada ve Sâd sûresinin 48. âyetinde sözü geçen zâtın kimliği konusunda Hz. Peygamber'den hiçbir sahih açıklama gelmediği gibi, İslâmî olan ve olmayan hiçbir kaynakta da hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Bundan dolayı, bu nitelemenin sahibi tartışma konusu olmuştur. Ebu Musa el-Eş'ari, İbn Abbas, Mücahid onun Peygamber olmadığını erdemli bir yönetici olduğunu söylemişlerdir (Taberî ve Râzî). Mukâtil, Ferrâ ve Ebu Ubeyde gibi ilk otoriteler bu konuda hiçbir açıklama yapmazlar. Esed bu nitelemeyi "peygamberlerin her biri için kullanılan ortak bir deyim" kabul ederek "kendisini (Allah'a) bağlayan herkesi.." şeklinde çevirir. Fakat metin lafız ve mâna olarak bu çeviriyi desteklemez. Çünkü *zu'l-kifl* ifadesi, tek kişiye ait bir nitelik

وَاَدْخَلْنَاهُمْ ف۪ي رَحْمَتِنَاۜ اِنَّهُمْ مِنَ الصَّالِح۪ينَ
﴿٨٦﴾ وَذَا النُّونِ اِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ اَنْ لَنْ
نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادٰى فِي الظُّلُمَاتِ اَنْ لَٓا اِلٰهَ
اِلَّٓا اَنْتَ سُبْحَانَكَۗ اِنّ۪ي كُنْتُ مِنَ الظَّالِم۪ينَۚ
﴿٨٧﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهُۙ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّۜ وَكَذٰلِكَ
نُنْجِي الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿٨٨﴾ وَزَكَرِيَّٓا اِذْ نَادٰى رَبَّهُ
رَبِّ لَا تَذَرْن۪ي فَرْدًا وَاَنْتَ خَيْرُ الْوَارِث۪ينَۚ ﴿٨٩﴾
فَاسْتَجَبْنَا لَهُۘ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيٰى وَاَصْلَحْنَا
لَهُ زَوْجَهُۜ اِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ
وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًاۜ وَكَانُوا لَنَا خَاشِع۪ينَ ﴿٩٠﴾

<- **86** bu yüzden onları rahmetimize gark ettik: Zira onlar dürüst ve erdemli kimselerdendi.

87 VE balık olayının kahramanını da (gündeme taşı)! Hani bir zamanlar o, hakkında işlem yapmayacağımızı zannederek, öfkeyle (görev yerinden) çekip gitmişti.[88] Derken o (düştüğü) zifiri karanlığın içerisinde "İbadete lâyık başka ilâh yok; sadece yüceler yücesi olan Sen varsın: hiç şüphesiz ben (bu tavrımla) zalimlerden biri olup çıktım!" diye yakarmıştı.[89]

88 Bunun ardından Biz de onun yakarışını kabul ettik ve onu içine düştüğü sıkıntıdan kurtardık: işte Biz, inanıp güvenenleri böyle kurtarırız.

89 ZEKERİYYA'YI da (gündeme taşı)! Hani bir zamanlar o "Rabbim!" diye yalvarmıştı; "Beni (evlatsız) tek başına bırakma! Şu da var ki, Sen vârislerin en hayırlısısın!"[90]

90 Ve Biz onun yakarışını da kabul ettik ve onun eşini kendisi için çocuk doğurmaya elverişli hale getirerek ona Yahyâ'yı armağan ettik. İşte bunların (üçü) de birbirleriyle hayırlarda yarışan kimselerdi; Bize bollukta da darlıkta da yalvarıp yakarırlardı: zira onlar Bize karşı derin bir saygı duyarlardı.[91]

---

olarak kullanılmaktadır. Geriye bu nitelemenin müstakil bir isim değil, bilinen peygamberlerden birinin sıfatı veya ikinci adı olduğu ihtimali kalır. *Zu'l-kifl*'in hangi peygamberin ikinci adı olduğu sorusunu, Kur'an'dan yola çıkarak cevaplayabiliriz. Kur'an'da iki yerde *keffele-yekfulu* fiili tek bir Peygamber için kullanılır. O da Hz. Meryem'e "kefil" olan Hz. Zekeriyya'dır (3:37, 44).

88 Hz. Yûnus, Asur'un başkenti Ninova'ya gönderilmişti. İlgisizlikle karşılaşınca kızarak görev yerini "kaçak bir köle gibi" terk etti (37:140). Bindiği gemi fırtınaya yakalandı. Hatasını itiraf etti ve gemiden atıldı. Bir balık tarafından yutuldu. Tevbesinin ardından kurtuldu ve görevine yeniden döndü ve gönderildiği kavim bu kez iman etti. Zımnen: Sorumluluktan kaçan peygamber de olsa cezasız kalmaz.

89 Zımnen: Hatadan değil hatayı savunmaktan kork!

90 Kıssanın ayrıntısı için bkz: 3:37-41.

91 *Haşyet* için bkz: 28. âyet, not 35.

وَالَّتٖٓي اَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فٖيهَا مِنْ
رُوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَٓا اٰيَةً لِلْعَالَمٖينَ ﴿٩١﴾ اِنَّ
هٰذِهٖٓ اُمَّتُكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةًۘ وَاَنَا۬ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ
﴿٩٢﴾ وَتَقَطَّعُٓوا اَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْۜ كُلٌّ اِلَيْنَا
رَاجِعُونَ ﴿٩٣﴾ فَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ
مُؤْمِنٌ فَلَا كُفْرَانَ لِسَعْيِهٖۚ وَاِنَّا لَهُ كَاتِبُونَ ﴿٩٤﴾
وَحَرَامٌ عَلٰى قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَٓا اَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ
﴿٩٥﴾ حَتّٰٓى اِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُمْ
مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ ﴿٩٦﴾

91 BİR de iffetini koruyan o kadını (gündeme taşı)! "Kuşkusuz ona da[92] ruhumuzdan üflemiş;[93] onu ve oğlunu (çağının) bütün insanları için[94] kudretimizin bir delili kılmıştık.

92 (EY İNSANLAR!) İşte (burada kısaca anlatılan peygamberler tarihinin de gösterdiği gibi) sizin ümmetiniz bir tek ümmettir ve Ben de sizin Rabbinizim: O halde sadece Bana kulluk edin![95]
93 Ama onlar aralarındaki birliği paramparça ettiler: (oysa ki) hepsi de sonunda yine Bize dönecekler.[96]
94 Neticede, kim iman etmiş olarak o imanla uyumlu davranışlar göstermeye gayret ederse, onun bu gayreti asla görmezden gelinmeyecektir: zira Biz, onun lehine bütün bunları kaydediyoruz.
95 Ne ki, Bizim helâkine karar verdiğimiz bir toplum mecburi (istikamete girmiştir);[97] artık onların geri dönmesi mümkün değildir; **96** ta ki[98] Ye'cuc ve Me'cuc'un salınıp,[99] her bir köşeden boşalacakları zamana dek…[100]

---

92 Burada sözü edilen Hz. Meryem'dir ve "ona da" şeklindeki çevirimiz, başta Âdem olmak üzere tüm Âdemoğullarına bahşedilen İlâhî armağan olan "hayatın" ona da bahşedildiğini dile getirmektedir (Krş: 15:29; 32:9; 38:72). Ontolojik bir olguyu ifade etmeyip tıpkı "Allah'ın arzı, Allah'ın devesi, Allah'ın evi" gibi gaye belirtme ve onurlandırma anlamı taşıyan bu mecazî beyan, insan türünün tüm fertleri için geçerlidir. Bunu mecaz olmaktan çıkarıp lafzî olana indirgemek, Pavlusyen kilisenin Hz. İsa'ya dair "Allah'ın ruhu: Allah'ın oğlu" sapmasına yol açacaktır.

93 Bu ibârenin açılımı için bkz: 15:29, not 26. Ruhun Allah'a nisbeti, tıpkı *Beytullah*da olduğu gibi teşrif ve taltif içindir.

94 Parantez içi açıklamamız için bkz: 2:47, not 86.

95 On yedi peygamberin özet kıssasının ardından gelen bu âyet, hakikatin ortak kökenine ve islâmın insanlığın tüm zamanlardaki değişmez değerlerinin öbür adı olduğuna delâlet eder.

96 Bir önceki âyette "siz" olan zamir, beşerî dilin Allah'ı tam ifade etmekten âciz olduğunun bir göstergesi olarak bu âyette "onlara" dönüştü. Zımnen: vahyin tevhid ve vahdet çağrısından yüz çevirenleri Allah muhatap alınmaya değer bulmadı.

97 Yani: "dönüşü olmayan bir yola.." *Harâmun* (ya da *hırmun*), aksi düşünülemez olan", "tersini beklemek imkânsız olan" (*mümteni'*) mânasındadır (Zemahşerî). Bu ibâre, Ebu Müslim'in yorumladığı gibi âhirete ilişkin anlaşılacak olursa, bu durumda anlam "helâk ettiğimiz bir toplum (sorumsuzca bir hayatın hesabını vermeye) mecbur ve mahkûmdur" olur (Krş: Âyet 35). Bu durumda bir sonraki âyette sözü edilen Ye'cûc ve Me'cûc da, dünyaya değil âhirete ait bir tür olmuş olur (Râzî).

98 95 ve 96. âyetlere anlam verirken, onları birbirinin devamı olarak telakki ettik (Krş: Râzî).

99 *Futihat*taki dişillik *tâsı*, metinde görünmeyen bir *çoğulluğa* delâlet eder (Râzî). Bu ise, hemen arkadan gelen Ye'cuc ve Me'cûc'un belirli bir şahıs değil, her zaman ve mekânda bulunan yıkıcı ve tahrip edici güç olduğu sonucunu verir (Krş: 18:94).

100 *Ye'cûc* ve *Me'cûc*, kelimelerin Arapça dil kalıbına uygun hale getirilmiş telaffuzudur. Kelimeler bu

97 İmdi, mutlaka gerçekleşecek olan sözün vakti yaklaşmıştır: işte o zaman, küfürde ısrar edenler, gözleri yuvalarından fırlamış[101] bir halde "Yazıklar olsun bize!" (diyecekler), "Doğrusu biz bu (söze) karşın gaflete dalmışız; dahası (böyle yapmakla) kendi kendimize kıymışız!"

98 Şu kesin ki, siz de, Allah'tan başka taptıklarınız da cehennemin yakıtısınız: sizler ona mutlaka uğrayacaksınız!

99 Eğer (tanrılaştırdıkları) gerçek ilâh olsalardı, oraya asla girmezlerdi: (ama) hepsi orada temelli kalacaklar: **100** orada onların payına inim inim inlemek düşecek; ve onlar orada (iniltiden başka bir ses) duymayacaklar.

101 Ne var ki, katımızdan kendilerine iyilik-güzellik ihsan ettiğimiz kimselere gelince: işte onlar (cehennem)den uzak tutulacaklar.[102]–>

وَاقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ فَاِذَا هِيَ شَاخِصَةٌ
اَبْصَارُ الَّذِينَ كَفَرُوا يَا وَيْلَنَا قَدْ كُنَّا فِي
غَفْلَةٍ مِنْ هٰذَا بَلْ كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٩٧﴾ اِنَّكُمْ وَمَا
تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ اَنْتُمْ لَهَا
وَارِدُونَ ﴿٩٨﴾ لَوْ كَانَ هٰٓؤُلَٓاءِ اٰلِهَةً مَا وَرَدُوهَا
وَكُلٌّ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٩٩﴾ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَهُمْ
فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾ اِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ
مِنَّا الْحُسْنٰٓى اُولٰٓئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ ﴿١٠١﴾

---

sayede "yandı, yaktı, parladı, alev aldı" anlamına gelen *'acece* köküne nisbet edilebilmiştir. *Yâcuc* ve *Mâcuc* şeklindeki bir okuyuş, kelimenin yabancı bir kökene ait olduğunu ele veren bir okuyuştur. Kitab-ı Mukaddes'e Gog-Magog olarak geçen kavram çifti Grekçe asıllıdır. Gog ile tarihin istilacı kuzeyli ırklarından biri olan Gotlar arasındaki ses benzeşmesi de dikkat çekicidir. Arapça'da *ye'cuc* şeklinde telaffuz edilen sözcüğün aslının Grekçe teagog (teos-agos) olduğu sanılmaktadır. "Tanrıları kendi arzu ve istekleri doğrultusunda sevk eden, onlara tedhiş uygulayarak zorla istediğini yaptıran" anlamına gelir. *Me'cûc* ise, demos-agos (demagog) köküne nisbet edilir ki, "insanlar üzerinde etki yapan, psikolojik baskı oluşturan" anlamına gelir. Önceleri olumlu anlamda kullanılan kelime sonraları "zorba, eşkıya, çete, terör şebekesi" anlamına kullanılmıştır. *Ye'cûc* "çete başı" için, *Me'cûc* ise "eşkıyalık yapıp terör estiren çete için" kullanılmıştır. Musa Carullah'ın dediği gibi Ye'cûc-Me'cûc yeryüzünün her tarafında, her millette, her çağda bulunabilir. Kur' an'da, bunların cinsiyetleri, zaman ve mekânı sınırlanmamıştır. Günümüz itibarıyla askerî ve ekonomik gücüyle bütün yeryüzünü işgal etmiş olan egemen küresel güçler en dehşetli anlamıyla Ye'cûc ve Me'cûc'durlar. Eski şirk dinlerinin bütün teorilerini, eski paganların bütün putlarını kendilerine mal ettikten sonra, kendi silah ve para güçleriyle hem Allah'a karşı başkaldıran (teagog: *ye'cûc*), hem de insanlığa güç kullanarak tahakküm eden (demagog: *me'cûc*) küresel egemen güç, yeryüzüne gelebilecek ye'cûc-me'cûc'ların en gelişmiş, en ileri ve en dehşet örneğidir (Bkz: Ö. R. Doğrul, *Tanrı Buyruğu*, İstanbul-1955).

101 *Şâhısatun ebsâr*, bir korku ve dehşet karşısında "insanın gözlerinin yuvalarından fırlayacakmış" gibi etkilenmesini ifade eder.

102 21:101'in sebeb-i nüzulüyle ilgili bir rivayette Kureyşli şair Abdullah b. Ziba'ra es-Sehmi'nin "Allah'tan başka tapınılan tüm mabutlar cehenneme girecek öyle mi? Ee, biz meleklere, Yahudiler Uzeyr'e, Hıristiyanlar da İsa b. Meryem'e tapıyorlar, (bunlar da mı cehenneme girecek?)" demesi üzerine Hz. Peygamber: "Hayır, siz sadece şeytanlara tapıyorsunuz" der. Bunun üzerine Enbiya sûresinin 101. âyeti (krş: 43:57-60) nâzil olur (Beğavî).

لَا يَسْمَعُونَ حَسٖيسَهَاۚ وَهُمْ فٖي مَا اشْتَهَتْ
اَنْفُسُهُمْ خَالِدُونَۚ ﴿١٠٢﴾ لَا يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْاَكْبَرُ
وَتَتَلَقّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُۜ هٰذَا يَوْمُكُمُ الَّذٖي كُنْتُمْ
تُوعَدُونَ ﴿١٠٣﴾ يَوْمَ نَطْوِي السَّمَٓاءَ كَطَيِّ
السِّجِلِّ لِلْكُتُبِۜ كَمَا بَدَاْنَٓا اَوَّلَ خَلْقٍ نُعٖيدُهُۜ
وَعْدًا عَلَيْنَاۜ اِنَّا كُنَّا فَاعِلٖينَ ﴿١٠٤﴾ وَلَقَدْ كَتَبْنَا
فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ اَنَّ الْاَرْضَ يَرِثُهَا
عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ ﴿١٠٥﴾ اِنَّ فٖي هٰذَا لَبَلَاغًا
لِقَوْمٍ عَابِدٖينَۜ ﴿١٠٦﴾

<–**102** Onlar oranın uğultusunu bile duymayacaklar. Ve onlar canlarının çektiği şeyler arasında kalıcı bir hayat sürecekler.

103 Onları, (kıyamete mahsus) o benzeri görülmemiş dehşetli panik dahi tasalandırmayacak;[103] zira melekler kendilerini "Bu, işte size vaad edilen o (mutlu) gündür!" diye karşılayacaklar.

104 O gün Biz gökleri, kitap sayfalarını rulo yapar gibi dürüp katlayacağız;[104] mahlukat (evrenini) ilk defa nasıl yaratmışsak, onu öylece tekrar yaratacağız.[105] Bu üstlendiğimiz bir sözdür: zira Biz, evet Biz her istediğimizi gerçekleştirmişizdir.

105 Ve doğrusu Biz, hatırlatıcı mesajların ardından,[106] bütün İlâhî vahiylerin hikmet yüklü sayfasına[107] "(Tekrar yarattığımız) bu yerin vârisi sâlih kullarım olacak" diye yazmışız.[108] **106** Hiç şüphesiz bunda, Allah'a gereği gibi kulluk etmek isteyenler için nice[109] mesajlar vardır.

---

103 Krş: 27:89 ve 34:51. *el-Feza'*, "büyük telaş, dehşete düşmek, ürkme, panik" anlamlarına gelir. Kıyamette yaşanacak olan dehşetin verdiği korkunç telaşa delâlet eder.

104 İbn Abbas'ın, *ke-tayyi's-sicilli li'l-kutub* ifadesini *ke-tayyi's-suhuf* şeklinde anlamasına dayanarak (Taberî). Bu dürülüşü günümüz kitap tekniğinden yola çıkarak değil, o günkü çok katlı sayfaların rulo halinde dürülüş tekniğinden yola çıkarak anlamak gerekir. Tekvîr sûresi bu dürülüşü, İnfitâr sûresi bu dürülüşün nihayetinde varlık ağacının yeniden filizlenişini ifade eder (Adı geçen sûrelerin ilgili notlarına bkz).

105 Bu âyet, zamanın ve evrenin bir başlangıcı olduğu gibi bir sonunun da olduğunu, zamanın geriye sarılacağını ve başlangıcına geri döndürüleceğini, zımnen bunun da kütle çekimiyle olacağını îmâ ediyor.

106 *Zikr* için bkz: 20:99, not 82).

107 *Zebûr*'u "hikmet yüklü sayfa" şeklindeki çevirimizin gerekçesi ve kelimenin kökeni hakkında bir tahlil için bkz: 16:44, not 48. Buradaki *zebûr*la "Allah'ın peygamberlere indirdiği vahiylerin tümünün" kastedildiğini söyleyen Mücahid'e Taberî de katılır.

108 Yeryüzünde iktidar, servet ve güç sahibi olmak iyilik, erdem ve doğruluğun ölçütü olamayacağına göre, bu âyetteki vaad âhirete ilişkin olarak anlaşılmalıdır. Buna göre, bir önceki 104. âyet kıyametten söz etmektedir. Dolayısıyla bu âyette vaad edilen *el-ard*, "dürülüp büküldükten sonra yeniden yaratılan *yer*" olarak anlaşılabilir. Bu ise mü'minlere âhirette vaad edilen mutluluk diyarına tekabül etmektedir. Allahu a'lem.

109 *Belâğan*'ın belirsiz yapısının anlama katkısı (Krş: 15:26; 20:117).

107 İşte bu yüzden (ey Peygamber), Biz
seni bütün insanlığa,[110] sadece bir rah-
met olarak gönderdik.[111]

108 De ki: "Bana vahyolunan her şeyin
(özü) yalnız ve yalnızca 'ilahınızın bir
tek ilâh olduğu' yalın gerçeğidir: şu halde
artık siz O'na teslim olacak mısınız?"

109 Fakat eğer (bu davetten) yüz çevi-
rirlerse, o zaman da de ki: "Ben bu
daveti hiçbir ayrım gözetmeden hepi-
nize duyurdum;[112] ne var ki ben tehdit
edildiğiniz (Hesap Günü'nün) yakın mı
uzak mı olduğunu da bilemem."

110 Fakat (Allah) açıktan söyleneni
nasıl bilirse, gizlediklerinizi de öylece
bilir. 111 Ama ben; (bu ertelemenin)
sizin için bir sınama ve kısa süreliğine
verilmiş bir mühlet olup olmadığını
herhalde bilemem."

112 (Allah'a yönel ve) de ki:[113] "Rab-
bim! Aramızda hakkaniyetle hüküm
ver!" (Onlara dön) ve (de ki): "Kendisine
yakıştırdığınız tüm (gerçek dışı) nite-
lemelere karşın kendisinden yardım
istenecek tek merci, (yine) O sınırsız
merhamet sahibi olan Rabbimizdir."

وَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَم۪ينَ ﴿١٠٧﴾ قُلْ
اِنَّمَا يُوحٰٓى اِلَيَّ اَنَّمَٓا اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَهَلْ
اَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٠٨﴾ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ اٰذَنْتُكُمْ
عَلٰى سَوَٓاءٍ وَاِنْ اَدْر۪ٓي اَقَر۪يبٌ اَمْ بَع۪يدٌ مَا
تُوعَدُونَ ﴿١٠٩﴾ اِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ مِنَ الْقَوْلِ
وَيَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ ﴿١١٠﴾ وَاِنْ اَدْر۪ي لَعَلَّهُ
فِتْنَةٌ لَكُمْ وَمَتَاعٌ اِلٰى ح۪ينٍ ﴿١١١﴾ قَالَ رَبِّ
احْكُمْ بِالْحَقِّ وَرَبُّنَا الرَّحْمٰنُ الْمُسْتَعَانُ
عَلٰى مَا تَصِفُونَ ﴿١١٢﴾

---

110 *'Âlemîn*in bu bağlamdaki kapsamı "insan soyu"dur. Katâde'den nakledilen "tüm yaratıkları içine alır" yorumuna, İbn Abbas "Peygamber hayvanları ve melekleri uyarmak için gönderilmedi; oysa bunlar da yaratılmışlardır" diyerek itiraz eder (İbn Manzur). Aslında görüş farklılığı kelimenin hangi köke atfedileceğiyle alâkalıdır. Onu *el-'ilm* kökünden türetenler, şuurlu bir varlığa delâlet ettiği ve dolayısıyla "insanla" sınırlı olduğu sonucuna ulaşırken, *'alâmet* kökünden türetenler tüm *'âlemi*, yani "yaratıkların bütününü" kapsadığı sonucuna varmışlardır (*Menâr* I, 51). Fakat *el-'ilm* de *'alâmet* mastarından türetilmiştir. İşin gerçeği bu kelime Sami dil ailesine mensup Süryanice'den Arapça'ya geçmiştir. Aslı "yüzyıl, uzun zaman, çağ" (sonradan "o çağda yaşayan nesiller, kuşaklar") anlamına gelen *olem* (ç. *olmîn*) olan sözcük, çoğulu kurallı olarak *'avâlim* (*fâal-fevâil* kalıbından) gelmesi gerekirken, yabancı kökeninin bir göstergesi sayılan *'âlemîn* şeklinde gelmiştir. Kaldı ki, *vav* ve *nun* ile yapılan cemiler, akıl sahiplerine delâlet ederler. Bağlamına göre kapsamı ve anlam alanı değişen *'âlemîni* bu bağlamda "bütün insanlığa" şeklindeki çevirimiz, işte bu gerekçeye dayanmaktadır.

111 İsra 82 ile birlikte: Vahyin şifa eczanesini insanlığın ezelî hastalıklarına derman olsun diye insanlığa ulaştıran bir rahmet...
Ya Rab! Şimdi ve buradan sesleniyoruz: biz şahidiz ki o âlemlere rahmet oldu! Seni de buna şahit tutarız! Sen de bizim adımızı şahitler arasına yaz!

112 *'Alâ sevâ'*, "eşit bir biçimde, dengeli şekilde.." Zımnen: hem *hitaba* ilişkin hem de *muhataba* ilişkin bir ayrımcılık gütmeden. Veya Enfâl 58 ışığında, zımnen: Kureyş kâfirlerinin de savaş hukuku açısından diğer kâfirlerden bir farkı olmadığını ifade eder.

113 4. âyete düştüğümüz nottaki gerekçelerle, bu kelime de hem emir kipiyle (*kul*: de) hem de fiil kipiyle (*kâle*: dedi) şeklinde okunmuştur. Hz. Peygamber'e burada demesi öğütlenen ifadenin bir benzeri için bkz: 7:89.

22. HAC SÛRESİ

Sûre, adını 25. âyet ve devamındaki hac ile ilgili pasajdan alır. Bununla beraber hac bu sûreyle değil daha sonra inen Bakara ve Âl-i İmran'la farz olmuştur. Sûre, Hac adını daha Rasulullah'ın hayatında almış görünmektedir (Ebu Dâvud ve Tirmizî).

İbn Abbas, Mücahid ve Ata 19-22 hariç Mekkî olduğu görüşündedirler. İbn Abbas, tertibinde de sûreyi Zelzele-Hadid arasına yerleştirir. Yine İbn Abbas'a dayanan Cabir b. Zeyd tertibinde hayli geç döneme, Nur-Munâfıkun arasına yerleştirilir. İbn Abbas, Dahhak ve Katade'ye isnat edilen bir başka rivayete göre sûre, 52-55 hariç Medenîdir. Müfessirlerin çoğu sûrenin Mekkî ve Medenî karışık olduğunu, fakat bunu belirlemenin zor olduğunu söylemişlerdir.

Sûrenin girişi (muhtemelen ilk 24 âyeti) hem konu hem üslûp açısından Mekkî sûrelere benzer. Mukâtil, Zemahşerî ve Râzi gibi müfessirler buna dayanarak sûreyi Mekkî sayarlar. Fakat 25-41 (muhtemelen 58 ve devamındaki âyetlerle birlikte) Medine'de nâzil olmuş olmalıdır. Konusunu esas alırsak, sûrenin Mekke döneminin sonlarıyla Medine döneminin başlarında indiğini söyleyebiliriz. Bazergan, *Seyr-i Tehâvvul-i Kur'an*'da buna yakın bir sonuca varmıştır. Bu bize de isabetli görünmektedir.

Sûre ilk 24 âyetinde, insanın ebedî istikbaline dair bilgiler vermekte ve insanı yaratılış amacına uygun bir hayatı inşâ etmeye çağırmaktadır. 25. âyetle birlikte hac konusuna girmekte ve muhataplarını dinî sembollerin sembolize ettikleri hakikatler ve asıl anlamlar üzerinde durmaya çağırmaktadır. İşin gerçeği hacla ilgili semboller, gerçek anlamlarını inananların yüreğinde bulur (32). Özellikle de kurban şiarının sembolize ettiği hakikat üzerinde sıkı durulur: "Onların ne etleri, ne de kanları Allah'a ulaşır; fakat sizden O'na ulaşan yalnızca O'na karşı gösterdiğiniz derin sorumluluk bilincidir" (37). İnsanın kökenine dair ilk pasajlarla hacdan söz eden pasajlar arasındaki örtülü bağlantı müthiştir: Hac, köklere dönmektir; baba ocağına ana kucağına geliş, insanı konuk eden ilk mekâna *(beyt-i evvel)* vefa ziyaretidir.

78. âyetinde cihadı zaman ve zeminden bağımsız olarak "emreden" sûre (Krş: 25:52), 39. âyetinde savaşa ancak "izin verildiğini" söyleyecektir.

Allah'ın gör dediği yerden bakan, şöyle bir kör tarifiyle karşılaşır: "Gözler kör olmaz, fakat asıl kör olan göğüslerde bulunan kalplerdir" (46). 49-57. âyetler arasında peygamberlik kurumuna karşı inkârcıların aldığı tavır eleştirilirken, 58-66. âyetler, insanın geçici hayattaki mücadelesiyle ebedî hayatı arasında bağlantı kurar.

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 EY insanlık! Rabbinize karşı sorumluluğunuzun farkında olun! Çünkü Son Saat'in depremi korkunç olacaktır![1]

2 O (depremi) gördüğünüz gün, emzikli her anne[2] emzirdiği (yavrusunu) unutur;[3] yine her gebe (o an) çocuğunu düşürür; ve insanlar sarhoş olmadıkları halde sen onları sarhoş(muş gibi) görürsün. Fakat Allah'ın azabı, öngörülemeyen bir şiddettedir.[4]

3 Ne ki yine de insanlar içerisinden, Allah'ı bilmeden tartışma konusu yapan ve haddini bilmez her tür şeytanın peşine takılan kimseler çıkabilmektedir.[5]
4 (Şeytan) hakkında kayıt şöyle tutulmuştur: Elbet onu veli edinenler çıkar; ve elbet (şeytan) o tipleri saptırır ve yakıp kavurucu bir azaba yönlendirir.

5 EY insanlık![6] Eğer (ölümden sonra) diriliş konusunda kuşku içindeyseniz, unutmayın ki Biz sizi (ilkin) bir tür topraktan,[7] sonra bir damlacık döl suyundan,[8]->

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْۚ اِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ
شَيْءٌ عَظ۪يمٌ ﴿١﴾ يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ
عَمَّٓا اَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا
وَتَرَى النَّاسَ سُكَارٰى وَمَا هُمْ بِسُكَارٰى
وَلٰكِنَّ عَذَابَ اللّٰهِ شَد۪يدٌ ﴿٢﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ
يُجَادِلُ فِي اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ
مَر۪يدٍ ﴿٣﴾ كُتِبَ عَلَيْهِ اَنَّهُ مَنْ تَوَلَّاهُ فَاَنَّهُ يُضِلُّهُ
وَيَهْد۪يهِ اِلٰى عَذَابِ السَّع۪يرِ ﴿٤﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ
اِنْ كُنْتُمْ ف۪ي رَيْبٍ مِنَ الْبَعْثِ فَاِنَّا خَلَقْنَاكُمْ
مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ

1 Vahiy dışında hiçbir kaynak, insanın ebedî istikbaline dair sahih bilgi taşıyamaz.

2 *Murdı'atin*, emzirmenin niteliğine değil, emzirme fiiline delâlet eder. "Emzikli anne" anlamına gelen *murdı'* yerine kapalı *tâ* ile gelmiş olması bunun gerekçesidir.

3 Hedef dilin yetersizliği sonucu mecburen "unutma" karşılığı verdiğimiz *zuhûl*, kişinin içine düştüğü dehşet ve kaygılı durumun sonucu olan unutmaya delâlet eder (Râğıb). *Zuhûl*, "önemsememekten kaynaklanan unutma" anlamına gelen *nisyân*dan farklıdır ve sadece burada geçer. Parantez içi açıklamalar, metindeki işaret ve ilgi zamiri mercilerinin metne taşınmasının sonucudur.

4 "..kesindir" karşılığı, *lâkinne*de mündemiç olduğu için parantez içine alınmamıştır. Buradaki azab kıyamete mahsus olan "o benzeri görülmemiş azab"tır (21:103).

5 *Şeytânin*deki belirsizlik çeviriye "her tür" olarak yansımıştır. Bunlar, görünen ve görünmeyen, somut ve soyut her tür varlıktan olabilir (Râzî). Âyette kastedilenler, Allah'ın varlığını değil gücünü ve kudretini tartışma konusu yapıyorlar.

6 Nida ile ilgili bir açıklama için bkz: 2:21, not 28.

7 *Turabin*deki belirsizlik çeviriye "bir tür" olarak yansımıştır. Unutulmamalı ki toprak yanıp sönmüş bir ateşin küllerinden doğmuş bir hayat anasıdır.

8 Bu âyette olduğu gibi, insanın "toprak türünden" ve "önemsiz bir su"dan (77:20) yaratıldığını ifade eden tüm âyetlerin amacı, insanı yaptıklarının sorumluluğunu üstlenmeye ikna, dolayısıyla Hesap Günü inancına davettir (Krş: 2:30-34; krş: 76:1). Öldükten sonra dirilmeyi inkâr eğiliminin, sorumluluğu inkârın bir sonucu olduğu bu üslûpla vurgulanmaktadır.

ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ
مُخَلَّقَةٍ لِنُبَيِّنَ لَكُمْ وَنُقِرُّ فِي الْاَرْحَامِ مَا
نَشَٓاءُ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ
لِتَبْلُغُٓوا اَشُدَّكُمْۚ وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفّٰى وَمِنْكُمْ
مَنْ يُرَدُّ اِلٰٓى اَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ
عِلْمٍ شَيْـًٔاۜ وَتَرَى الْاَرْضَ هَامِدَةً فَاِذَٓا اَنْزَلْنَا
عَلَيْهَا الْمَٓاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَاَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ
زَوْجٍ بَه۪يجٍ ﴿٥﴾

<- sonra rahim cidarına asılıp tutunan döllenmiş yumurtadan,[9] sonra (aslî unsurları) oluşmuş fakat (talî unsurları) henüz oluşmamış bir ceninden yarattık:[10] bu size (menşeinizi) açıklamak için yaptığımız (bir uyarıdır).[11]

Derken, (doğmasını) istediğimizi belirlenmiş bir süreye kadar (annelerinin) rahimlerinde tutarız; sonra sizi bir bebek olarak dünyaya getirtiriz; nihayet sizler olgunluk çağına, (işte bütün bu süreçlerden geçerek) ulaşırsınız: ama içinizden kimilerine ölüm (erken yaşlarda) tattırılır, kimileri de ömrün en düşkün çağına kadar ertelenir; öyle ki, sonunda o, bilen biriyken hiçbir şey bilmez hale gelir.[12]

(Bu, şuna benzer) ki; önce yeryüzünü kupkuru bir halde görürsün; fakat ona indirdiğimiz suyun ardından canlanır, kabarır ve her türden gözalıcı bitkilerle yeşerir.[13]

9 *'Alaka*nın insan yaratılışının özelliğini ifade eden bir bağlamda "sevgi ve alâka" olarak çevrilmesi için bkz: 96:2, not 3. Burada kelime embriyolojik bir bağlamda geçmektedir ve vurgusu da embriyolojiktir. Arapça'da "sülük" için bu kelimenin kullanıldığı hatırlanacak olursa, insanın dünyaya gelişiyle ilgili embriyolojik süreç içerisinde döllenmiş yumurtanın rahim duvarına asılıp tutunması ve etrafında bir kan havuzcuğu oluşması aşamasını ifade ettiği anlaşılır.

10 *Mudğa,* yaklaşık yedinci haftadan başlayan embriyolojik aşamayı ifade eder. Önce bir parmak boğumu uzunluğunda ve et parçası görünümünde olan cenin daha sonra yedi santime kadar gelişir. Bu aşamada başta kalp olmak üzere beyin, göz, kulak, burun gibi temel organların oluşumu tamamlanır. Sinir sistemi hızla gelişir, kol ve bacak çıkıntıları belirir. Artık kemiklerin ve kasların oluşumuna sıra gelmiştir (Bunların da dile getirildiği bir âyet için bkz: 23:12-14). Âyetteki "(kısmen) oluşmuş ve (kısmen) oluşmamış" ibâresinin gerekçesi budur.

11 İnsana menşeinin ne kadar sıradan fakat potansiyelinin ve imkânlarının ne kadar muhteşem olduğu gösteriliyor. Böylece, "anılmaya bile değmeyen" bir durumdan "yaratıklar evreninin zirvesine" taşımayı dileyen Rabbine teslim olması ve kendisine yabancılaşmaması öğütleniyor.

12 Krş: 16:70, not 77. Zımnen: İnsan aklı ermez olarak doğmuştu, sonunda yine başa döner. Bu, derin düşünen için yeniden dirilişin habercisidir.

13 Kuru toprağı sulayıp onun bağrında can alıcı güzellikler ortaya çıkaran kudret, insanın yaratılış sürecinde de aynısını yapmaktadır. Özetle insanı yeniden diriltecek olan da işte bu kudrettir. Toprağın ve insanın tâbi olduğu bu evrensel yasayı inkâr nasıl abes ise, aynı yasanın sahibi tarafından konulan insanın yeniden dirilişi yasasını inkâr da öyle abestir.

6 Bütün bunların (gösterdiği) nihaî bir gâye[14] vardır ki, o da şudur: Mutlak hakikat yalnızca Allah'tır.[15] Zira sadece O'dur ölüyü dirilten; ve her şeye gücü yeten de yalnızca O'dur.

7 Hem unutma ki, Son Saat kuşku götürmez bir biçimde gelip çatacaktır; yine unutma ki, Allah kabirlerde yatan herkesi kaldıracaktır.

8 Ne ki yine de insanlar içerisinden
herhangi bir bilgiye, yol gösterici bir
kılavuza ve aydınlatıcı bir kitaba
dayanmaksızın Allah hakkında tartı-
şan kimseler çıkabilmektedir.[16] 9 Bun-
ların tek derdi, Allah yolundan çevi-
rebilmek için (hakikati) eğip bükmek-
tir.[17] Bu tipin dünyadaki payı onursuz-
luktur;[18] ama Kıyamet Günü'nde ona
yakıp kavurucu bir azabı tattıracak (ve
diyeceğiz ki): 10 "İşte bu senin kendi
ellerinde takdim ettiklerindir; unutma
ki Allah'ın kullarına zulmetme ihtima-
li asla bulunmamaktadır!"[19]

11 Yine insanlardan kimileri de vardır ki, Allah'a (iman ve küfrü birbirinden ayıran) sınırda kulluk eder; öyle ki, eğer kendisine bir iyilik dokunsa onunla tatmin olup sevinç duyar; fakat başına bir musibet gelse yüzüstü dönüverir; dünyayı da âhireti de kaybeder: nitekim telafisi en zor kayıp da budur.[20]

ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّهُ يُحْيِ الْمَوْتٰى
وَاَنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿٦﴾ وَاَنَّ السَّاعَةَ
اٰتِيَةٌ لَا رَيْبَ ف۪يهَاۙ وَاَنَّ اللّٰهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي
الْقُبُورِ ﴿٧﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللّٰهِ
بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُن۪يرٍۙ ﴿٨﴾ ثَانِيَ
عِطْفِه۪ لِيُضِلَّ عَنْ سَب۪يلِ اللّٰهِۜ لَهُ فِي الدُّنْيَا
خِزْيٌ وَنُذ۪يقُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَذَابَ الْحَر۪يقِ
﴿٩﴾ ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ يَدَاكَ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ
بِظَلَّامٍ لِلْعَب۪يدِ ﴿١٠﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللّٰهَ
عَلٰى حَرْفٍۚ فَاِنْ اَصَابَهُ خَيْرٌۨ اطْمَاَنَّ بِه۪ۚ وَاِنْ
اَصَابَتْهُ فِتْنَةٌۨ انْقَلَبَ عَلٰى وَجْهِه۪ۚ خَسِرَ الدُّنْيَا
وَالْاٰخِرَةَۜ ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُب۪ينُ ﴿١١﴾

---

14 *Bâ* edatının *gaye* işlevine dayanarak (*İtkân* II, 184).

15 Büyümek ve gelişmek için zamana mahkûm olmak, kendi kendine yetmeyip terbiye edici bir Rabbe muhtaç olmak demektir.

16 Krş: 31:20'nin sonu.

17 Mânası konusunda farklı yorumlar yapılan *sâniye 'ıtfihî,* inkârcıların hakikati eğip bükmesini ifade eder. Bununla, küfürde direnenlerin insanları Allah yolundan döndürebilmek için yaptıkları her tür tahrif ve demogoji kasdedilse gerektir.

18 *Hızy* kökünün "onursuzluk" anlamı ve gerekçesi için bkz: 20:134, not 127.

19 Çevrimizin gerekçesi, nefyin haberinin *bâ* ile gelmesidir. Bu, öznenin bahis konusu işi yapma imkân ve/veya ihtimalinin bulunmayışına delâlet eder. Bu kalıp, olumsuzlanan şeyin kategorik olarak dışlandığını ifade eder.

20 Lafzen: "en açık olanı.." *Mubîn*in türetildiği *beyn*in bu mânası için bkz: 16:66, not 71.
Bu âyette sözü edilen "sınırda kulluk edenler" kimlerdir? Allahu a'lem bunlar, Kur'an'da "münafık" kelimesinin kullanıldığı ilk âyet olan Ankebût 11'de sözü edilen kimselerdir. Bu bağlantı, nüzul ortamıyla da

يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَضُرُّهُ وَمَا لَا
يَنْفَعُهُ ذٰلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ﴿١٢﴾ يَدْعُوا
لَمَنْ ضَرُّهُ اَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ لَبِئْسَ الْمَوْلٰى
وَلَبِئْسَ الْعَشِيرُ ﴿١٣﴾ اِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ
اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِى
مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ اِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿١٤﴾
مَنْ كَانَ يَظُنُّ اَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللّٰهُ فِى الدُّنْيَا
وَالْاٰخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ اِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ
لْيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُ مَا يَغِيظُ ﴿١٥﴾

12 O kimse, Allah dışında, kendisine ne zarar veren ne de yarar sağlayan nesnelere yalvarıp durur: kişiyi (haktan) uzaklaştıran en vahim sapıklık da zaten budur.

13 Yalvarıp yakarıyor, zira işin ucunda zararı yararından daha fazla olan (efendi, yoldaş) kimseler var: o ne berbat efendi, o ne kötü yoldaştır!

14 Şüphesiz ki Allah iman eden, dürüst ve erdemli davrananları zemininden ırmaklar akan cennetlere yerleştirecektir: Zira Allah dilediği şeyi mutlaka gerçekleştirir.

15 Her kim, Allah'ın kendisine[21] dünya ve âhirette[22] asla (aracısız) yardım etmeyeceğini düşünüyorsa, bir sebebe[23] tutunup göğe uzanıversin ve (Allah dışında yalvardıklarıyla ilişkiyi) kessin;[24] daha sonra görsün bu tedbiri kendisini öfkelendiren şeyin kökünü kazıyacak mı (kazımayacak mı)?[25]

---

uyumludur.

21 *Hu* zamirinin Hz. Peygamber'i gösterdiği görüşü sûrenin bağlamıyla uyuşmamaktadır. Baştan beri Hz. Peygamber'e hiç atıf yapılmaması bir yana, konu tevhid, muhatap da insan cinsidir.

22 Yani: "..her zaman ve mekânda.."

23 *Sebeb,* hurma ağacına çıkmak için hurmanın tepesine bağlanarak aşağı sarkıtılan ipe denir. Âyet, Allah'a ulaşmada doğru vesilenin dua olduğu imasını içerir.

24 Veya 31. âyetin ışığında: "o ipi kessin (de kendini parçalanmak üzere yere bıraksın)". Parantez içi açıklamaların gerekçesi âyetin bağlamı, özellikle de 12-13. âyetlerdir. Sınırda kulluk edenlerden imanı Allah'a has kılmaları istenmektedir.

25 *Hel* soru edatının genellikle cevabın olumluluğuna delâlet ettiği hatırlanmalıdır. *Keyd*'in müsbet anlamı için bkz: 12:76. Bu belâgat şahikası âyetin konumu da, mefhumu da emeği gerektirmektedir. Bu âyetin nasıl anlaşılması gerektiği, muhatabın kimliğine göre değişkenlik arzeder. Bu konuda iki ihtimal vardır:
1) Muhatap inkârcılardır: Bu inkârcılar: a) Birinci ve ikinci sınıfı 8 ve 11. âyetlerde dile gelen "insanların" bir üçüncü sınıfı da olabilir. Bağlaçsız gelmesi ve *mine'n-nâsi men..* kalıbının kullanılmaması üçüncü bir sınıf olma ihtimalini zayıflatıyor. b) 11. âyetteki "sınırda kulluk edenler" içinden birileri olabilir. Doğrusu bu olsa gerektir. Burada resmi çizilen tip iman küfür sınırında tereddüt eden bir tiptir. "Uzak tanrı" düşüncesi öylesine yer etmiş ki, bu yüzden ne Allah'a aracısız kulluk edilebileceğine, ne de Allah'ın yardım edeceğine aklı yatıyor. Bu düşünce ile Allah'ın dininden çıkmak istiyor, onu da yapamıyor. Neticede öfkeden patlayacak hale geliyor. Bu âyet işte bu tipe 'ironik' bir îmâ ile öfkesinden kurtulmanın yolunu tarif ediyor ve zımnen diyor ki: Aracısız ne kulluk olur, ne de Allah'ın yardımı gelir düşüncesini aklından kazı! Bunun tek yolu bu! Allah uzak değil, şahdamarından yakındır. Eğer bu hakikate inanmak yerine bir adım daha atınca küfre düşecekmiş gibi sınırda inanmaya devam edersen, bu seni teskin ve tatmin etmek yerine öfkelendirir. Bu takdirde işte sana öfkeden kurtulmanın kestirme yolu.." c) Üçücü bir ihtimal; "kendisini öfkelendiren şey" ile kast edilen Furkan 27'de beliğ bir biçimde tasvir edilen, ahirette kendi kendisini aldatmış insan tipi olabilir. Bu tip, kendisini Hesap Günü kurtarsın diye Allah'la arasına aracı koyduğu kişiden dolayı hayal

16 İşte böylece Biz, bu (mesajları) hakikatin apaçık belgeleri olarak indirmiş bulunuyoruz; ama şu da bir gerçek ki, Allah isteyen/istediği kimseyi doğru yola yöneltir.[26]

17 Şüphesiz (sizden) iman eden kimseler, yahudileşen kimseler, Sabiiler,[27] Hıristiyanlar, Mecusiler[28] ve şirk koşan kimseler arasındaki hükmü Kıyamet Günü Allah verecektir: kuşku yok ki Allah her şeye şâhittir.

18 (EY İNSAN!) Göklerde ve yerde bulunan herkesin, güneşin, ayın, yıldızların, dağların, ağaçların ve hayvanların (ister istemez) Allah'ın emrine âmâde olduğunu görmez misin?[29] İnsanlardan niceleri (bilinçli tercihlerinden dolayı) ödülü hak etmiş,[30] niceleri ise azabı hak etmişlerdir.

وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَاهُ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍۙ وَاَنَّ اللّٰهَ يَهْد۪ي
مَنْ يُر۪يدُ ﴿١٦﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَالَّذ۪ينَ هَادُوا
وَالصَّابِـ۪ٔينَ وَالنَّصَارٰى وَالْمَجُوسَ وَالَّذ۪ينَ
اَشْرَكُواۗ اِنَّ اللّٰهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ اِنَّ
اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَه۪يدٌ ﴿١٧﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ
يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ
وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ
وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَكَث۪يرٌ مِنَ النَّاسِۜ وَكَث۪يرٌ
حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُۜ

---

kırıklığına uğrayınca, "Ah, keşke!" diyecek, ama iş işten geçmiş olacaktır.
2) Muhatap Allah Rasulü'dür: Bu takdirde Hac 15'i, En'âm 35 ışığında anlamak daha doğru olur. Zira her iki âyetin de ortak noktası "bir biçimde göğe uzanmak"tır. Hac 15'te bunun *sebeb* adı verilen "ip merdiven" ile, En'âm 35'te ise bunun *sullem* adı verilen "merdiyen" ile yapılması teklif ediliyor. Üslup, imkânsızı teklif ve meydan okuma üzerine kuruludur. Zımnen denilen şudur: Allah'ın sana yardım etmeyeceğini sakın aklına dahi getirme! Kâfirlerin ısrarla istedikleri mucizeleri sen göğe tırmanıp da zorla indiremezsin. Diyelim ki bunu başardın, bu takdirde dahi seni üzen ve öfkelendiren kâfirler inatlarından vazgeçmezler. Yani sorun yine çözülmüş olmaz. En iyisi sen Allah'a teslim ol ve içini ferah tut!

26 *Men* ile birlikte gelen *yeşâ'* fiilinin çift özneyi gören konumu için bkz: 10:25, not 44. Zımnen: 'Allah isteyen ve hak eden kimseyi, doğru yola yöneltmeyi ister.

27 Sabiiler için bkz: 2:62, not 114.

28 Öğretileri *Zend-Avesta*'da toplanan Zerdüşt'ün kurucusu olduğu din. Biri iyilik tanrısı (Ahuramazda) diğeri kötülük tanrısı (Ehrimen) olan çift tanrıcılığa açık bir inançtır. Temel zaafı tanrısal bir cevher atfettiği kötülüğü meşrulaştırmasıdır.

29 Parantez içi açıklama şu âyete dayanmaktadır: "Oysa bütün göktekiler ve yerdekiler ister istemez O'na teslim oldular, çünkü hepsi (sonunda) O'na varacaklar." (3:83; ayrıca: 13:15 ve 41:11.) *Men* ilgi zamiri, çoğunlukla bilinç sahibi varlıklar için kullanılır. Burada insanın da gök ve yer gibi iradesiz varlıklarla birlikte anılması, onun iradesinin görmezden gelindiği anlamını taşımamaktadır. Ancak bu, iradenin sınırlı ve kayıtlı tabiatına işaret etmektedir. İnsan, makro planda İlâhî iradenin dışına çıkamaz. İnsana bahşedilen irade ve özgürlük de, İlâhî takdirin bir parçasıdır. İnsanı var eden mutlak güç, ona varoluş amacını gerçekleştirecek imkânı bahşeden gücün ta kendisidir. İnsan, kendisine emanet edilen bu imkânı nasıl kullandığının hesabını verecektir.

30 Râzî'ye göre, bu ibârenin muhtemel iki anlamından biri, *kesîrun mine'n-nâs* ibâresini mahzuf bir haberin mübtedası saymaktır. Tercihimiz bu gerekçeye dayanmaktadır.

وَمَنْ يُهِنِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ اِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ
مَا يَشَٓاءُ ﴿١٨﴾ هٰذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فٖى
رَبِّهِمْ فَالَّذٖينَ كَفَرُوا قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِنْ نَارٍ
يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُؤُسِهِمُ الْحَمٖيمُ ﴿١٩﴾ يُصْهَرُ بِهٖ
مَا فٖى بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ ﴿٢٠﴾ وَلَهُمْ مَقَامِعُ مِنْ
حَدٖيدٍ ﴿٢١﴾ كُلَّمَٓا اَرَادُٓوا اَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ
غَمٍّ اُعٖيدُوا فٖيهَا وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرٖيقِ
﴿٢٢﴾ اِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرٖى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ
يُحَلَّوْنَ فٖيهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا
وَلِبَاسُهُمْ فٖيهَا حَرٖيرٌ ﴿٢٣﴾ وَهُدُٓوا اِلَى الطَّيِّبِ
مِنَ الْقَوْلِ وَهُدُٓوا اِلٰى صِرَاطِ الْحَمٖيدِ ﴿٢٤﴾

İmdi, Allah her kimi alçaltırsa artık onu kimse yüceltemez: kuşkusuz Allah tercihini daima gerçekleştirir.

19 Birbirlerine karşıt konumlarda bulunan bu iki gurup, Rableri konusunda hep çatışagelmişlerdir. Onlardan inkârda direnenlere ateşten elbiseler biçilecek; başlarının üzerinden yakıp kavuran bir (gam) boca edilecek:[31] 20 bununla onların içlerinde olan her şey ve deriler eriyip akacak;[32] 21 ve onlar(ı bağlamak) için demirden boyunduruklar olacak;[33] 22 gam ve kederden (bunalıp) da ne zaman oradan çıkmak isteseler, hemen oraya geri döndürülecekler ve (onlara şöyle denilecek): "Yakıp kavurucu azabı tadın bakalım!"

23 Buna karşılık Allah iman eden ve imanıyla uyumlu davranış sergileyenleri zemininden ırmaklar akan cennetlere yerleştirecek; orada onlar altın künye ve bilezikler takınıp incilerle bezenecekler: dahası orada sınırsız bir özgürlük üniforması taşıyacaklar.[34]

24 Evet, onlar düşünülüp dile gelebilir olanın[35] en iyisine yönlendirildiler; yani onlar (dünyadayken) bütün övgülere lâyık olanın (dosdoğru) yoluna yöneltilmişlerdi.

---

31 Başlarından aşağı boca edilen şeyin ne olduğu açıkça yer almasa da, 22. âyetten bu şeyin onları derin bir umutsuzluk ve pişmanlığa sevk eden "gam ve keder" olduğunu anlıyoruz.

32 Herhangi bir özneye nisbet etmeksizin "deriler" ("derileri" değil) şeklindeki bu kullanım, eriyip akan bu derilerin onlara ait deriler değil, adeta bir "maske" gibi taşıdıkları eğreti kimlikler olduğunu akla getirir. Nîsâ 56 ise, bu eğreti kimlikleri içselleştirmelerinden dolayı, üzerlerine yapışıp kaldığını akla getirir. Zımnen: Hesap Günü tüm maskeler düşecek, insanlar gerçek kimlikleriyle arz-ı endam edecekler.

33 *Mekâmi'*, "demir bukağı, metal boyunduruk" anlamına gelen *mekme'a*'nın çoğuludur. Kelimenin kökeni olan *kame'a* "boyunduruk geçirdi, tasma taktı" anlamlarına gelir. Âhirette bu, ya mahkemesini bekleyen suçluların tutukluluğuna ya da azaba mahkûm olan hükümlülerin mahkûmiyetlerine delâlet eder.

34 Veya: "Onların oradaki elbiseleri ipekten olacak". (Çevirimizin dilsel gerekçesi için bkz: 76:12, not 16.) Bu âyette âhirette mü'minlere vaad edilen bu güzellikler, dünyada bu gibi şeylerden uzak duran mü'minlere gönüllü mahrumiyetlerinin bir ödülü olarak verilecektir (Bkz: 18:31, not 44).

35 *el-Kavl*, dile gelen düşünceyi de, dile gelmeyen düşünceyi de ifade eder (Krş: 18:39, not 55).

25 FAKAT inkârda direnenleri, Allah yolundan ve yerli-yabancı ayrımı gözetmeden bütün insanlar için tayin ettiğimiz Mescid-i Haram'dan alıkoyanları,[36] oralı olmayı sapıklığa[37] ve haksızlığa bile isteye vesile kılanları,[38] elem verici bir azaba terk edeceğiz.[39]

26 Hani Biz, İbrahim'in (inşâ ve ihya etmesi) için bu İbadet Evi'nin yerini tesbit ettiğimiz zaman şöyle demiştik: "Bana hiçbir şeyi şirk koşmadığın gibi, Mabedimi de tavaf edecekler ve (ona doğru) kıyama durup rükû ve secdeye kapanacaklar için (şirkten) temiz tutacaksın!"[40]

27 "Ve insanları hacca davet et! Gerek yaya, gerekse hızlı yol alma yeteneğine sahip ulaşım araçlarına[41] binerek her bir yoldan[42] senin (çağrına) gelsinler **28** ki, bunun kendilerine sağlayacağı yararlara tanık olsunlar."

Bir de belirlenen günlerde, O'nun kendilerine rızık olarak sunduğu hayvanları (kurban ederken), üzerine Allah'ın adını ansınlar: işte bunlardan siz de yiyin, zor durumdaki muhtaçlara da yedirin.[43]

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ
وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذِي جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ
سَوَٓاءًۨ الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ
بِإِلْحَادٍ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ اَلِيمٍ ﴿٢٥﴾ وَاِذْ
بَوَّأْنَا لِاِبْرٰهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ اَنْ لَا تُشْرِكْ
بِي شَيْـٔاً وَطَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّٓائِفِينَ وَالْقَٓائِمِينَ
وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿٢٦﴾ وَاَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ
يَأْتُوكَ رِجَالاً وَعَلٰى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ
فَجٍّ عَمِيقٍ ﴿٢٧﴾ لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا
اسْمَ اللّٰهِ فِٓي اَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ
مِنْ بَهِيمَةِ الْاَنْعَامِۚ فَكُلُوا مِنْهَا وَاَطْعِمُوا
الْبَٓائِسَ الْفَقِيرَ ﴿٢٨﴾

---

36 Buradaki *sevâen* (benzer bir kullanım için bkz: 21:109, not 112) "eşit, benzer, denk" anlamına gelir (Râğıb). Bu bağlamdaki en uygun karşılığı olan "ayrım gözetmeden" ifadesi, cahiliyye dönemindeki "ayrımcı" uygulamaya da bir atıftır. Mekke'yi elinde tutan Kureyş, İbrahimi bir gelenek olan hac ibadetini, diğer kavim ve kabilelere üstünlük taslama fırsatı olarak değerlendiriyordu. Yine İbrahimi geleneğe dayanan ve mukaddes bölgenin sınırlarını ifade eden harem-hıll ayrımını, onlar Kureyş için ayrıcalığa dönüştürdüler. Mesela, kendileri vakfe için Müzdelife'ye kadar çıkıyorlar, bunu *harem*'de yaşayanlara tanınmış bir ayrıcalık olarak görüyorlar, Arafat'a kadar gitme şartının dışardan (*hıl*) gelenleri bağladığını düşünüyorlardı. Yine kendileri elbiseleriyle tavaf ediyorlar, dışardan gelenlerin elbiseleriyle tavaf etmesini uygun görmüyorlardı. Bu da orada yaşayanlardan elbise kiralama gibi oldukça kârlı bir sektöre dönüşüyordu. Aslında bu âyet, dinî değerlerin istismarı gibi, insanlığın en kadim problemlerinden birini gündeme taşımaktadır.

37 *İlhâd*, "amacından sapmak" anlamına gelen *lahd* kökünden türetilmiştir (*Mekâyîs*).

38 Mekkeli olmayı sapıklığa ve zulme nasıl alet ettiklerinin örneği için bir önceki nota bkz.

39 *'Azab* için muhtemelen ilk kullanıldığı 68:33'ün ilgili notuna bakınız.

40 Âyetin sonundaki "Mabedimi temiz tutacaksın" emrinden ve daha başka âyetlerden (3:96; 14:37), Hz. İbrahim'e gösterilen mekânın, geçmişte de aynı maksatla kullanıldığı zımnen anlaşılmaktadır. Buradaki "temiz tut" emriyle, elbette tevhid ilkesinden sapma anlamına gelen tüm sapma ve bâtıl inanç kalıntılarından insanlığın bu ilk mabedini arındırma kastedilmektedir.

41 *Dâmir*, her tür bineğin "uzun yol yeteneğini ve dayanıklılığını" ifade eden bir isim-sıfat. Mü'minleri hacca teşvik amacı taşır.

42 Kur'an'da *fecc*, *tarik*ten farklı olarak yalnızca "fiziki yol" için kullanılır (*el-İ'câzu'l-Beyânî*).

43 *Fakir ğanî*nin mukabilidir. *Bâis* ise, aslında fakir olmadığı halde içinde bulunduğu güç şartlar yüzünden

ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ
وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿٢٩﴾ ذٰلِكَ وَمَنْ
يُعَظِّمْ حُرُمَاتِ اللّٰهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ
وَاُحِلَّتْ لَكُمُ الْاَنْعَامُ اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ
فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْاَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا
قَوْلَ الزُّورِ ﴿٣٠﴾ حُنَفَٓاءَ لِلّٰهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ
وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَكَاَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَٓاءِ
فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ اَوْ تَهْوٖى بِهِ الرِّيحُ فٖى
مَكَانٍ سَحٖيقٍ ﴿٣١﴾ ذٰلِكَ وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَٓائِرَ
اللّٰهِ فَاِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ ﴿٣٢﴾ لَكُمْ فٖيهَا
مَنَافِعُ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَٓا اِلَى
الْبَيْتِ الْعَتٖيقِ ﴿٣٣﴾

29 En sonunda, zorunlu yasaklara son verip kirlerini gidersinler;[44] adaklarını yerine getirsinler ve bu Özgürlük Evi'ni tavaf etsinler.[45]

30 (Sözün özü) şudur ki;[46] her kim Allah'ın kısıtlayıcı buyruklarına saygı gösterirse, bu Rabbi katında kendi yararına olacaktır; zaten size bildirilenler dışında kalan bütün hayvanlar size helâl kılınmıştır.

Ama özellikle de putla(ştırma)dan kaynaklanan her tür (mânevî) pislikten sakının; bir de asılsız iddialardan kaçınarak,[47] 31 bâtıldan yüz çevirip yalnız Allah'a yöneldiğinizi ve O'ndan başkasına ilâhlık yakıştırmadığınızı (isbat edin): zira Allah'tan başkasına ilâhlık yakıştıran kimse, gökten düşerek un ufak olan ve saçılan parçalarını kuşların didikleyip kaptığı ya da rüzgârın ıssız bir köşeye savurduğu nesneye benzer.

32 (Sözün özü) işte şudur:[48] Allah'ın sembollerine sarılarak onları yücelten herkes iyi bilsin ki, bu (semboller gerçek anlamını) kalplerde kök salan sorumluluk bilincinden alırlar. 33 (Sarıldığınız) bu semboller sonu yasayla belirlenmiş bir süre doluncaya kadar size yarar sağlamayı sürdürür; nihayet bu sembollerin gösterdiği güzergâhı izleyenin varış yeri bu Özgürlük Mabedi olacaktır.[49]

---

zor durumda olan kimselerdir.

44 Kur'an'da sadece burada kullanılan *tefes* kelimesinin "insanın kurtulması gereken kıllar, tırnak vs. gibi şeyler" olduğu yolundaki bir açıklamaya (Bkz: Müberred ve Kaffâl'den Râzî) rağmen, Taberî bu ibâreyi "haccın geri kalan tüm menasiki" olarak yorumlar. Dolayısıyla bu, ihram yasaklarının bittiğini gösteren ve "giderebilirler" şeklinde de anlaşılabilecek bir ibâredir.

45 *'Atîk*, hem "hür ve bağımsız", hem "kadîm" hem de "muteber ve saygın" anlamına gelir (*Lisân*). Hz. Peygamberden gelen rivayetler de dikkate alındığında tercih ettiğimiz anlam öne çıkmaktadır (Bkz: Mücahid ve Katâde'den, Taberî).

46 Zemahşerî'nin *zâlikeye* getirdiği ikna edici açıklamaya dayanarak.

47 Zımnen: Allah adına sahte kutsallıklar ve haramlar icat etmekten sakının! En'âm ve Nahl surelerinin ardından nübüvvet sürecinde haramdan söz eden 3. sûre Hac sûresidir.

48 Gerekçesi için bkz: âyet 30, not 46.

49 *Min* ve *ilâ* edatları, bir şeyin çıkış ve varış noktalarını gösterirler. Çıkış noktası "mü'minin

34 VE BİZ, her ümmet için kurban kesmeyi bir ibadet kıldık ki, bu vesileyle O'nun kendilerine rızık olarak verdiği hayvanlar üzerine Allah'ın ismini ansınlar.[50]

Bakın, ilâhınız tek bir İlah'tır; o halde yalnız O'na teslim olun! Ve (sen de Ey Peygamber); O'na yürekten boyun eğenleri[51] (O'nun rızasıyla) müjdele! 35 Onlar ki, ne zaman Allah anılsa kalpleri saygıyla ürperir ve başlarına gelen şeylere sabrederler; üstelik namazı hakkını vererek kılarlar[52] ve kendilerine verdiğimiz rızıktan cömertçe sarf ederler.[53]

36 Malum kurbana gelince:[54] Biz onu sizin için içerisinde nice hayırlar barındıran Allah'ın simgelerinden biri olarak (ibadet) kıldık: o halde, (ön ayaklarından biri bağlanıp) sıra sıra diz çöktürülen hayvanları kurban ederken[55] Allah'ın ismini anın; ->

وَلِكُلِّ اُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا لِيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ
عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْاَنْعَامِۜ فَاِلٰهُكُمْ
اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَلَهُٓ اَسْلِمُواۜ وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِينَۙ
(٣٤) اَلَّذِينَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ
وَالصَّابِرِينَ عَلٰى مَٓا اَصَابَهُمْ وَالْمُقِيمِي
الصَّلٰوةِۙ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ (٣٥) وَالْبُدْنَ
جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَٓائِرِ اللّٰهِ لَكُمْ فِيهَا
خَيْرٌۗ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا صَوَٓافَّۚ

---

kalbindeki sorumluluk bilinci" olan hac ibadetini oluşturan sembollerin gösterdiği güzergâhı izleyen herkesin varıp duracağı nokta (*mahill*), Allah karşısındaki acziyet ve kulluğunu simgeleyen dolayısıyla tevhidaki desini sembolize eden Kâbe'dir. Kökü insanın yüreğinde olan Allah'a karşı borçluluk bilinci, sahibini yeryüzünün kalbi olan Kâbe'ye doğru yöneltir. *Mahill*, "açtı, çözdü" ve oradan "yükü indirdi" anlamındaki *halle* kökünden türetilir (*Mekâyîs*). *Mahill* ismi, hem mastar olarak "varış noktası belli olan bir güzergâh", hem de varış "zamanı" ve "yeri" anlamlarına gelir. Buna göre, yürekten çıkıp zamanda ve mekânda özgürlüğü keşfetmek için girişilen eyleme delâlet eder. Bu, aynı zamanda hac ibadetinin kapsamlı bir tanımını da ele vermektedir.

50 *Mensek*, özelde "hacda kesilen kurban", genelde "hacca özgü ibadetlerden her biri" ya da bunların "yeri ve zamanı" anlamlarına gelir (Krş: 2:200, not 386 ve 6:162). Bu bağlamda hac ibadetinin bir parçası olan kurban kastedilmektedir. Cahiliye döneminde hac zamanı putlar için kesilen kurbana *el-'ıtr* (veya *'atîre*) adı verilirdi. Kur'an onların yerine *mensek* ve türevlerini kullanarak yepyeni bir kavramlaştırmaya gitmiş ve bununla cahiliyye kurban kültünden farklı olarak tevhidî bir kurban tasavvuru oluşturmayı amaçlamıştır.

51 Tercihimiz *muhbıtın* kök manasına dayanmaktadır (Râğıb).

52 Salatı ikame ile ilgili bir açıklama için bkz: 7:170 ve 2:3, ilgili notlar.

53 *İnfak*'ın "cömertçe sarf etme" anlamı için bkz: 8:3, not 5.

54 Kavramsal farklılık, bu pasajda sanki iki ayrı kurban türünden söz edildiği sonucunu vermektedir. Birincisi 28 ve 34. âyetlerde *behîmeti'l-en'âm* olarak geçen kurbanlar, ikincisi 36. âyette *savâffe* olarak geçen kurbanlar.

55 *Savâffe*, "sıraya girmiş, saf saf dizilmiş" anlamına. İbn Abbas bu kelimeyle devenin diğer hayvanlardan farklı olan kurban ediliş şeklinin kastedildiğini söyler. *Nahr* adı verilen bu kesim şekline göre devenin ön ayaklarından biri bağlanarak diz çöktürülür, başı havada kesilirdi (Taberî). Hemen sonra gelen "sırtı yere tamamen yapışınca" ibâresi, bu anlamı doğrulamaktadır.

فَاِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَاَطْعِمُوا
الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّۜ كَذٰلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ
تَشْكُرُونَ ﴿٣٦﴾ لَنْ يَنَالَ اللّٰهَ لُحُومُهَا وَلَا
دِمَٓاؤُهَا وَلٰكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوٰى مِنْكُمْۜ كَذٰلِكَ
سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰيكُمْۜ
وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٧﴾ اِنَّ اللّٰهَ يُدَافِعُ عَنِ
الَّذِينَ اٰمَنُواۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ
﴿٣٨﴾ اُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِاَنَّهُمْ ظُلِمُواۜ وَاِنَّ اللّٰهَ
عَلٰى نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌۙ ﴿٣٩﴾

<- nihayet onların yanı yere gelince[56] artık ondan siz de yiyin, ihtiyacını belli eden ya da etmeyen[57] herkese de yedirin:

Bu böyledir; zira Biz onları sizin yararınıza âmâde kılmışızdır; umulur ki şükredersiniz. **37** Onların ne etleri, ne de kanları Allah'a ulaşır; fakat sizden O'na ulaşan yalnızca O'na karşı gösterdiğiniz derin sorumluluk bilincidir.

Böylece onları sizin yararınıza âmâde kıldı ki, size yol gösterdiğinden dolayı Allah'ın yüceliğini lâyıkıyla takdir edesiniz;[58] ve (sen Ey Peygamber,) iyileri (O'nun rızasına ermekle) müjdele!

38 Hiç kuşku yok ki Allah inanıp güvenenleri savunacaktır; çünkü Allah ihaneti tabiat edinen[59] hiç bir nankörü sevmez. [60]

39 (İşte bu yüzden), kendilerine savaş açılan kimselere (savaş) izni verildi;[61] zira onlar zulme uğramış kimselerdi: ve elbette Allah, onlara yardım edecek güce sahiptir.->

---

56 Develer oturur şekilde kesildiği için (*a'kara*) "yanı yere gelince" kinâî ifadesi "devrilip de öldüğü kesinleşince" anlamına gelir.

57 28. âyetteki "ihtiyaç sahiplerine de" ibâresinin açılımı.

58 Kurban ibadetinin hikmeti, "eşyanın insanın emrine âmâde kılınması" demeye gelen *teshir* sırrında yatmaktadır. Bu sırrı önceki âyette yer alan *kezalike sahharnâhâ lekum* ile bu âyetteki *kezâlike sahharahâ lekum* ibâreleri ele verir. Teshir, insanın yaratılmışlar âlemindeki şerefini gösterir. *Lekum*'deki *lâm* hem "insanın emrine âmâde kılınmayı" hem de "insan için bir yasaya bağlı olarak yaratılmayı" ifade eder. Allah'ın insana musahhar kıldığı her şeyin üzerinde zımnen "insanî hizmete mahsustur" yazılıdır. Kur'an'a göre yıldızlar, nehirler, güneş ve ay, gece ve gündüz, yer ve gökteki her şey, denizler, kuşlar, bulutlar insanın emrine musahhar kılınmıştır. Kurbanlık hayvanlar da öyle... Teshir, varlık hiyerarşisine (meratibü'l-vücud) delâlet eder. Kurban kesmek, Allah'ın koyduğu varlık hiyerarşisine saygı göstermektir. Zira insanlığın dünü ve bugünü, varlık hiyerarşisi bozulunca başta öküz (apis) ve inek (hotor) olmak üzere emrine verilen her şeyi tanrılaştırdığının sayısız örnekleriyle doludur (7:148). Mâide 103. âyet, cahiliyye insanının varlık hiyerarşisini bozma teşebbüsünü reddeder. Kurban kesen zımnen şu ahdi vermiş olur: Allah'ım! Senin varlık için koyduğun sıralamayı (merâtib'l-vücûd) bozmayacağım!

59 *Havvân* (*fa'âl*) kalıbının dildeki çağrışımına dayanarak.

60 Burada küfrün ahlâkî karşılığı olan "nankörlük" öne çıktığı için *âmenû* kelimesinde içkin olan imanın ahlâkî karşılığı "güven"e özellikle vurgu yapılmıştır.

61 Savaş (*kıtal*) izni açıkça bu âyette yer almıştır. Fakat zımnî izin daha önce inen Muhammed sûresinin 4. âyetinde verilmiş olmalıdır. Dikkat edilmesi gereken husus şudur ki, Allah *kıtâl*e 'izin' vermiş, cihad'ı ise 'emretmiş'tir (2:190).

الَّذِينَ اُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ اِلَّا
اَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللّٰهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ
بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ
وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللّٰهِ
كَثِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللّٰهُ مَنْ يَنْصُرُهُ اِنَّ اللّٰهَ
لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٤٠﴾ اَلَّذِينَ اِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي
الْاَرْضِ اَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ
وَاَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ
وَلِلّٰهِ عَاقِبَةُ الْاُمُورِ ﴿٤١﴾ وَاِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ
كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَثَمُودُ ﴿٤٢﴾
وَقَوْمُ اِبْرٰهِيمَ وَقَوْمُ لُوطٍ ﴿٤٣﴾ وَاَصْحَابُ
مَدْيَنَ وَكُذِّبَ مُوسٰى فَاَمْلَيْتُ لِلْكَافِرِينَ
ثُمَّ اَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٤٤﴾ فَكَاَيِّنْ
مِنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ فَهِيَ خَاوِيَةٌ
عَلٰى عُرُوشِهَا وَبِئْرٍ مُعَطَّلَةٍ وَقَصْرٍ مَشِيدٍ ﴿٤٥﴾

<- **40** Onlar ki, yalnızca "Bizim Rabbimiz Allah'tır" dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkarıldılar.

Zira eğer Allah insanların bir kısmını diğer bir kısmıyla savunmamış olsaydı,[62] o zaman içerisinde Allah'ın adının çokça anıldığı nice mescidler, manastırlar, kiliseler ve havralar yıkılıp giderdi. Ama Allah kendi (dâvâsına) destek verenlere elbette yardım edecektir: çünkü Allah aklın almayacağı kadar güçlü ve yücedir.[63] **41** Bu kimseler ki, eğer onlara yeryüzünde iktidar versek namazı hakkını vererek eda ederler; arınmak için ödenmesi gereken bedeli öderler; iyi, doğru ve yararlı olanı emreder, kötü, yanlış ve zararlı olandan da sakındırırlar. En nihayet işlerin sonucunu belirlemek Allah'a aittir.[64]

42 İMDİ, eğer seni yalanlıyorlarsa, unutma ki onlardan çok daha önce Nûh, 'Âd ve Semud kavmi de (kendi peygamberlerini) yalanlamışlardı. **43** Yine İbrahim kavmi de, Lût kavmi de, **44** Medyen ahalisi de (öyle yapmış) ve Musa da yalanlanmıştı.

Hepsinde de kâfirlere süre tanıdım, ama sonunda onları enseledim: haydi, Beni inkâr nasıl olurmuş gördüler![65]

45 İşte bu yüzden çığırdan çıkmış nice kentleri helâk ettik. Nihayet hepsi de tepe taklak gitti, şimdi yerlerinde yeller esiyor. (Geriye) terkedilmiş kuyular (kaldı); o heybetli saraylar(dan şimdi eser yok).

---

62 Zımnen: 'Bir savaşın amacı, meşrû müdafaa olmalıdır.' Bu şekilde çevirimizin gerekçesi için bkz: 2:251, not 6.
Eğer *difâu'llâhi'n-nâs* yerine çoğunluğun okuyuşu olan *def'u'llâhi'n-nâse* kıraatı tercih edilirse, mânâ "Allah insanların bir kısmını diğer bir kısmıyla def etmemiş olsaydı" olur. Bu tür bir okuma, yerkürede insan nüfusu dengesinin sağlanmasına ilişkin İlâhî yasaya delâlet eder.

63 *Kaviyyun* ve *'azizun* isimlerinin belirsiz yapısı, çeviriye "aklın almayacağı kadar" şeklinde yansımıştır (Esmanın marife-nekira farkı için bkz: 9:102, not 129).

64 Benzer bir ibâre için bkz: 31:22.

65 İnkâr, yani "tanımazdan gelme, yok sayma". Zımnen: Felaket sizin Allah'ı tanımazdan gelmeniz değil, asıl felaket O'nun sizi tanımazdan gelmesidir.

اَفَلَمْ يَسٖيرُوا فِى الْاَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ
يَعْقِلُونَ بِهَٓا اَوْ اٰذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَاۚ فَاِنَّهَا لَا
تَعْمَى الْاَبْصَارُ وَلٰكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتٖى
فِى الصُّدُورِ ﴿٤٦﴾ وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ
وَلَنْ يُخْلِفَ اللّٰهُ وَعْدَهُۜ وَاِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ
كَاَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ ﴿٤٧﴾ وَكَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ
اَمْلَيْتُ لَهَا وَهِىَ ظَالِمَةٌ ثُمَّ اَخَذْتُهَاۚ وَاِلَىَّ
الْمَصٖيرُ ﴿٤٨﴾ قُلْ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّمَٓا اَنَا لَكُمْ
نَذٖيرٌ مُبٖينٌۚ ﴿٤٩﴾

46 İyi ama, onlar hiç mi yeryüzünde gezip dolaşmazdılar? Bu sayede kendisiyle akledecekleri bir kalbe[66] ya da işitecekleri bir kulağa sahip olsalardı ya![67] Ama şu da var ki; gözler kör olmaz, fakat asıl kör olan göğüslerdeki kalplerdir.[68]

47 Bir de kalkmış, azabın çabuk gelmesi için seni sıkıştırıyorlar.[69] Ama Allah sözünden asla caymaz; unutmayın ki, Senin Rabbin katında bir gün sizin hesabınıza göre tut ki bin yıldır;[70] **48** Ben, zulme gömülüp gitmiş nice toplumlara (önce) süre tanımış, sonra enselemişimdir: nihayet dönüş Banadır.[71]

49 (EY PEYGAMBER!) De ki: "Ey insanlar! Şu bir gerçek ki, ben size gönderilmiş anlaşılır sözler söyleyen bir uyarıcıyım.[72]->

---

66 Kur'an, aklı tüm faaliyetlerinde serbest bırakmakla kalmayıp teşvik etmiş. Onu analoji, tümevarım, tümdengelim vs. gibi formlarla sınırlamamış, düşünme faaliyetini kalbe izafe ederek, sezgi gibi alternatif bilgi kaynaklarını da düşünme süreçlerine dahil etmiştir. Adeta Kur'an bu üslubuyla, insanın bilgiyi nereden ve nasıl aldığından çok bilginin mahiyetiyle, yani hakikate tekabül edip etmediğiyle ilgilenmiştir (Krş: 7:3, 176, ilgili notlar).

67 Aynı cümlede "akleden bir kalp" ile "işiten bir kulak" birbirlerinin yerine kullanılıyor (Benzer bir âyet için bkz: 67:10). Birincisi aklı ikincisi nakli temsil ediyor. Fakat öncelik akleden kalbe veriliyor, zira o olmadan nakil işlevini icra edemez.

68 Vahiy özürlülük algımızı yeniden inşâ ediyor. Bizim "kör, sağır, dilsiz" dediklerimiz vahye göre özürsüz; zira canda özür olmaz. Asıl özürlülük akleden kalpte ortaya çıkan özürdür: Hakkı duymayan sağır, hakkı görmeyen kör, hakkı konuşmayan dilsizdir.

69 Bkz: "...onun çabuk gelmesini istemenize gerek yok ki!" (16:1, not 2).

70 *Ke* teşbih edatı çeviriye "tut ki" şeklinde yansımıştır. Bin rakamı, Arap dilinde sayı sıfatlarının zirvesini ifade eder. Artık ondan sonrası binin katlarıyla ifade edilir. Milyon için "bin kere bin" denilmesi gibi. Burada hem zamanın *görece niteliğine,* dolayısıyla *aldatıcılığına* işaret edilmiş, hem de bin rakamının kinâî anlamına imâda bulunulmuştur. Bütün bir oluşun O'na yükselişi 32:5'te "bizim hesabınızla bin yıl" süren bir gün, 70:4'te bir günün âhiretteki karşılığı "elli bin yıl", 97:3'te "bin aydan hayırlı bir gece" olarak geçtiği hatırlanacak olursa, bu tür rakamların aritmetik kesinlikten daha fazla, hesaba gelmeyecek kadar çokluk ifade ettiği anlaşılır. Bin rakamının mesela "bin yıl yaşamayı istemek" (2:96) gibi Kur'an'da kinâye olarak kullanıldığı da unutulmamalıdır (Krş: 8:65-66). Bu kullanımın çağrışımları arasında "zaman insan içindir, Allah için değil" gerçeği de bulunmaktadır. Özetle âyet zamanın görece niteliğine atıftır.

71 Zımnen: Ey insanoğlu! Allah'tan kaçma, Allah'a kaç! Aksi halde Allah'tan kaçamazsın, sadece kaçak olarak enselenip huzura çıkarılırsın!

72 *Mubîn*: "Bâtıni ve gizemli olmayan". Zımnen: Beni birtakım üstü kapalı ve esrarlı sözler söyleyen kâhinler, şaman şairler ve hikâyecilerle, mesajımı da şifre ve bâtınî sırlarla dolu kehanet, ezoterik şiir ve mitolojiyle karıştırmayın. Kaynağı ve amacı hakikat olan bir mesajın kendisi de açık ve berraktır (*mubin*).

<- **50** Ve işte (Allah'tan aldığım uyarı): İmanda sebat eden, o imanla uyumlu ıslah edici davranışlarda bulunan kimseleri sınırsız bir bağış ve tarifsiz güzellikte bir rızık beklemektedir.[73] **51** Ama âyetlerimizi etkisiz kılmak için çaba harcayanlara gelince: işte onlar, gözlerini faltaşı gibi açacak dehşet bir ateşe duçar olacaklar.[74]

52 Hem senden önce kimi rasul ve nebi olarak göndermişsek,[75] (sonuç almayı) umdukları her seferinde, şeytan mutlaka onun idealindeki amaca ilişkin beklentisine gölge düşürmeye çabalamıştır.[76] Fakat Allah, şeytanın çabasını boşa çıkarır; dahası Allah, âyetlerini kendi içinde açık ve birbirlerini açıklayıcı kılar: zira (yalnızca) Allah'tır her şeyi bilen,[77] her hükmünde tam isabet kaydeden.

فَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ
وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٥٠﴾ وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي اٰيَاتِنَا
مُعَاجِزِينَ اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿٥١﴾ وَمَا
اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ اِلَّا اِذَا
تَمَنّٰٓى اَلْقَى الشَّيْطَانُ فٖٓي اُمْنِيَّتِهٖ فَيَنْسَخُ اللّٰهُ
مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللّٰهُ اٰيَاتِهٖ وَاللّٰهُ
عَلٖيمٌ حَكٖيمٌ ﴿٥٢﴾

---

73 *Mağfiretun* ve *kerimun*'deki belirsizlik, çeviriye "sınırsız" ve "tarifsiz" olarak yansımıştır.

74 *Cahîm* ile ilgili bkz: 73:12, not 13.

75 "Kaynağından hedefine doğru uzayıp giden" anlamına gelen *risl* kökünden türetilen *rasul* ile, "bir yerden bir yere intikal" anlamına gelen *neb'e* kökünden türetilen *nebî* arasındaki fark şöyle açıklanabilir: Her Peygamber vahyin kaynağına nisbetle *nebî,* vahyin hedefine nisbetle *rasûl*dür. Klasik kelâmın vahiyden kopuk önkabullerinin aksine, Kur'an açıkça şunu söyler: Her *nebî* aynı zamanda *rasûl,* her *rasûl* de aynı zamanda *nebî*dir. Nübüvvete ilişkin ilk vahiy "Oku, yaratan Rabbin adına!" (96:1) ile başlayan ilk âyetler, risalete ilişkin ilk vahiy ise "Sen ey içine kapanan kişi! Kalk ve (insanları) uyar!" (74:1-2) âyetleridir. Kur'an'da genellilikle Hz. Peygamberin şahsıyla ilgili hitaplarda *nebi,* misyonuyla ilgili hitaplarda *rasul* kullanılırsa da, birbirinin yerine kullanıldığı da vakidir.

76 *Temenni* "takdir etmek" anlamına alınarak Allah'a isnat edilirse zımnî anlam "senden önceki her elçi için Allah'ın korumasına muhtaç şeytanın vesvesesine açık bir insan olarak (melek değil) göndermeyi takdir ettik" (Ebu Müslim'den Râzî). *Temennâ* ve *umniyye,* "Nihaî karar, kader, takdir, sonucu belirleyen ölçü" anlamına gelen *el-menâ* kökünden türetilmiştir. "Döl suyu"na *meni* denilmesi de bundandır. *Temenna* "idealindekine ulaşmak için beklenti içine girdi" anlamına gelir. Hem karşılığı olan, hem de karşılığı olmayan beklenti için kullanılır. Aynı şey *umniyye* (ç. *emaniy*) için de geçerlidir. Hem "olabilirlik derecesi yüksek idealler hedefleyip o amaca ulaşma umut ve arzusuna", hem de "ulaşılması imkânsız sahte hedefler, ham hayaller ve kuruntular peşinde koşmaya" delâlet eder (*Lisân* ve *Mekâyîs*). Kur'an'da her iki anlamıyla da kullanılmıştır. Bu âyetten de açıkça anlaşılmaktadır ki, insanın idealindeki nihaî amaca ilişkin umut ve beklentileri hedefinden saptırılabilir. İdeallerine ulaşma arzusu, insanı ahlâkî ilkelerden saptıran bir tutkuya dönüşmemelidir. Hayalindeki sonucun henüz gerçekleşmemiş güzelliği başını döndürüp, kendisini yoldan alıkoymamalıdır.

77 Bu *'alim* ismi "geleceğe yönelik ideal beklenti" ile alâkalıdır. Geleceğe ilişkin ideal beklentiler ve ütopik hayaller içine girenlere geleceği sadece Allah'ın bildiği hatırlatılmaktadır.

لِيَجْعَلَ مَا يُلْقِى الشَّيْطَانُ فِتْنَةً لِلَّذِينَ
فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ وَاِنَّ
الظَّالِمِينَ لَفِى شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿٥٣﴾ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ
اُوتُوا الْعِلْمَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَيُؤْمِنُوا
بِهِ فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْ وَاِنَّ اللّٰهَ لَهَادِ الَّذِينَ
اٰمَنُوا اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٥٤﴾ وَلَا يَزَالُ
الَّذِينَ كَفَرُوا فِى مِرْيَةٍ مِنْهُ حَتّٰى تَأْتِيَهُمُ
السَّاعَةُ بَغْتَةً اَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَقِيمٍ ﴿٥٥﴾
اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰهِ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فَالَّذِينَ اٰمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِى جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٥٦﴾
وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا فَاُولٰئِكَ لَهُمْ
عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿٥٧﴾

53 (Allah'ın) şeytanın engel koyma çabasına (izin vermesi), yalnızca kalplerinde bir tür hastalık bulunan ve iç dünyaları kararmış olan kimseleri sınamak içindir.[78] İşte bu tür zalimler, kesinlikle derin bir cepheleşme içindedirler.[79]

54 Yine (bunun bir nedeni) de, bilgi ve bilginin amacını kavrayanlar[80] bu (mesajın) Rabbinden gelen hakikatin ta kendisi olduğunu anlasınlar diyedir. Bu sayede ona inanacaklar, nihayet kalpleri ona tam bir teslimiyetle yatışacaktır. Şu bir gerçek ki, Allah inanıp güvenen kimseleri dosdoğru bir yola yöneltir. 55 İnkârda direnen kimseler ise, Son Saat kendilerini ansızın gelip buluncaya ya da (yaşama sevincinin) kökünü kurutan bir günün[81] tarifsiz azabı kendilerine kavuşuncaya kadar, bu mesajın kaynağı hakkında[82] kuşku duymaya devam edecekler.

56 Hâkimiyetin tamamı o gün, sadece Allah'a ait olacaktır. O onları yargılayıp aralarında hüküm verecektir. İşte bunun sonucunda iman eden ve o imanla uyumlu davranış sergileyen kimseler, her tür nimetle dolu olan cennetlere yerleşecekler. 57 Ama inkârda inat eden ve Bizim âyetlerimizi yalanlayanlara gelince,[83] işte onların hakkı, onur kırıcı bir terkedilmişliğe mahkûm olmaktır.[84]

---

78 "Kalplerinde hastalık bulunanlar" ile ilgili genel bir okuma için bkz: 74:31, not 24.

79 Lafzen: "derin bir kopuş.." Bu kopuşun sahibi, kendi kendine kıyan biridir (zâlim). *Şikâkın* "muhalefet, karşıtlık" anlamı göz önüne alındığında , "cepheleşme" en uygun karşılık gibi göründü. Kelimenin semantik seyri de bizi "kendisiyle ve Rabbiyle kavgalı olma" mânasına ulaştırır.

80 *'Ilmi* çevirimiz için bkz: 21:74, not 74.

81 *Akîm,* hem fail olarak "soy kurutan" hem de mef'ul olarak "soyu kurumuş" anlamına gelir. *Yevmin akîm,* "içerisinde mutluluk ve sevinçten eser kalmamış zaman" demektir (Râğıb).

82 *Minhu*daki zamir Allah'a ait olabileceği gibi, bir önceki âyetteki *ennehu*daki zamirin merciine de ait olabilir. İki tarafı da görecek şekilde gelmesi şöyle bir nükte içerir: mesajını inkâr Allah'ı inkâr anlamına gelir.

83 Burada çarpıcı olan iman ve sâlih amelin karşısına küfür ve tekzibin yerleştirilmesidir. Bu durumda sâlih amel, tasdikin zorunlu sonucu olup çıkmaktadır.

84 *Azâbın* "terk etme, alıkoyma, engel olma" anlamı için bkz: 68:33, not 29.

58 BİR DE, Allah dâvâsı uğruna[85] yurdunu yuvasını terk ettikten sonra öldürülen ya da ölen kimseler var; Allah onlara mutlaka tarifsiz güzellikte bir rızık bahşedecektir: zira Allah, evet, elbet O'dur rızık bahşedenlerin en hayırlısı. **59** Kesinlikle onları hoşnut olacakları bir makama kavuşturacaktır; zira şu bir gerçek ki, Allah (onların her birinin neden razı olacaklarını) çok iyi bilen, (isyankâr kullarını cezalandırmada) hiç acele etmeyendir.[86]

60 (Sözün özü) şudur ki;[87] kendisine yapılan saldırıya misliyle karşılık veren kimse, bunun ardından yine insafsız bir saldırıya maruz kalırsa, Allah böyle birine kesinlikle yardım edecektir: elbette Allah, affetmeyi çok seven tarifsiz bir bağışlayıcıdır.

61 Budur bunun (yasası);[88] zira baksanıza Allah gündüzü kısaltıp geceyi uzatıyor, geceyi kısaltıp gündüzü uzatıyor! Ne var ki Allah, her (yardım çağrısını) işitir ve (haksızlığa uğrayan) herkesi görür.[89]

62 Bunun böyle olması (doğaldır); zira Allah mutlak hakikatin ta kendisidir; ve onların O'nun dışında yalvarıp yakardıklarıysa bâtılın ta kendisidir: ve şüphe yok ki Allah, yüceler yücesi, büyükler büyüğüdür.

وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ ثُمَّ قُتِلُوا اَوْ
مَاتُوا لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللّٰهُ رِزْقًا حَسَنًا وَاِنَّ اللّٰهَ
لَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٥٨﴾ لَيُدْخِلَنَّهُمْ مُدْخَلًا
يَرْضَوْنَهُ وَاِنَّ اللّٰهَ لَعَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿٥٩﴾ ذٰلِكَ وَمَنْ
عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ
لَيَنْصُرَنَّهُ اللّٰهُ اِنَّ اللّٰهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ﴿٦٠﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ
اللّٰهَ يُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي
الَّيْلِ وَاَنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٦١﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ
هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ
وَاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٦٢﴾

85 *Fî sebilillah*: Lafzen "Allah yolunda". Allah yolunun altyapısını insan benliğine nakşedilen fıtrat (30:30), üstyapısını ise ilâhî bir inşâ projesi olan vahiy oluşturur. Allah yolu, gerçek özgürlük olan *teslimiyete*, cihanşumul barış olan *silm*e ve ebedî mutluluk olan *selama* giden yoldur. Bu pasajın konusu, hicretin ardından hicret etmek isteyip de çeşitli baskı ve mahrumiyetler yüzünden hicret edemeyen müslümanlardır.

86 Parantez içi açıklamalar, *'Alîm* ve *Halîm* esmasının belirsizliğine dayanır (Bkz: 9:102, not 129).

87 Parantez içi açıklamanın gerekçesi için bkz: Âyet 30, not 46.

88 Yani: "hayatın yasası.." Tıpkı gündüzle gece gibi iyi ve kötü hep var olacak, dolayısıyla iyi ve kötünün savaşı hep sürecektir. İlâhî yasa gereği bir o, bir öteki galip gelecektir. 30, 32 ve 60. âyette geçen *zalike ve..* ile 61 ve 62. âyette geçen *zalike bi..* ibâreleri arasındaki fark, hem bağlama, hem de *vav* ve *be* edatlarının işlevlerine uygun olarak çeviriye yansıtılmıştır. *Zalike*'den sonraki *bâ* edatı öncesinde yer alan insan eylemleriyle sonrasında yer alan tabiat yasaları arasındaki nedensellik bağlantısına, oradan da bu yasaların sahibine dikkat çeker.

89 Parantez içi açıklamalar için bkz: 9:102 not 129 ve 28:16 not 22.

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءًۘ فَتُصْبِحُ
الْاَرْضُ مُخْضَرَّةًۜ اِنَّ اللّٰهَ لَط۪يفٌ خَب۪يرٌۚ ﴿٦٣﴾ لَهُ
مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۜ وَاِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ
الْغَنِيُّ الْحَم۪يدُ ﴿٦٤﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا
فِي الْاَرْضِ وَالْفُلْكَ تَجْر۪ي فِي الْبَحْرِ بِاَمْرِه۪ۜ
وَيُمْسِكُ السَّمَٓاءَ اَنْ تَقَعَ عَلَى الْاَرْضِ اِلَّا
بِاِذْنِه۪ۜ اِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَؤُ۫فٌ رَح۪يمٌ ﴿٦٥﴾ وَهُوَ
الَّذ۪ٓي اَحْيَاكُمْۘ ثُمَّ يُم۪يتُكُمْ ثُمَّ يُحْي۪يكُمْۜ اِنَّ
الْاِنْسَانَ لَكَفُورٌ ﴿٦٦﴾ لِكُلِّ اُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا
هُمْ نَاسِكُوهُ فَلَا يُنَازِعُنَّكَ فِي الْاَمْرِ وَادْعُ
اِلٰى رَبِّكَۜ اِنَّكَ لَعَلٰى هُدًى مُسْتَق۪يمٍ ﴿٦٧﴾

63 (Ey insan!) Görmez misin ki, gökten su indiren Allah'tır? Ki bu sayede yeryüzü yeşillenmektedir. Çünkü Allah dilediği şeyi cömertçe lütfeder, (nankörün nankörlüğünden) haberdar olur. **64** Göklerde ve yerde var olan her şey bütünüyle sadece O'na aittir: Ve kuşkusuz Allah, elbet O kendi kendine yeterli olandır ve her tür övgüye lâyık olandır.

65 (Ey insan!) Görmez misin ki yeryüzünde bulunan her şeyi sizin için bir yasaya bağlayan; ve (buna) bağlı olarak denizde seyreden gemileri emrinize âmâde kılan; ve gök (cisimlerinin) O izin vermedikçe yeryüzüne çarpmasına (yasalarıyla) engel olan[90] Allah'tır: Şüphe yok ki Allah insanlara karşı pek şefkatli, hep merhametlidir.[91] **66** Zira size hayat bahşeden, sonra size ölümü tattıracak olan, ardından sizi diriltecek olan yine O'dur.

Şu bir gerçek ki insanoğlu, (bütün bunlara rağmen) nankörlükte ısrarcıdır.[92]

67 BİZ her bir ümmet için Allah'a kalben yaklaşsınlar diye bir ibadet yol ve yöntemi belirledik; şu halde (ey Rasul), kimse seni bu konuda tartışmaya çekmesin;[93] ve sen sadece Rabbine çağır: şu bir gerçek ki sen kesinlikle dosdoğru bir yol üzeresin.->

---

90 Lafzen: "tutan".

91 Varlığın var ediliş sebebi ile vahyin gönderiliş sebebi aynı: İlâhî şefkat ve merhamet.

92 *Fe'ûl* vezninden olan *kefûr* hem "inkâr eden" hem de "inkâr edilen" mânasını içerir. Bu şu demektir: Allah'ı tanımamak Allah tarafından tanınmamayı doğurur. Asıl felaket de budur.

93 *Mensek* için 34. âyetin notuna bkz. Mensek en geniş anlamıyla "ibadet, ibadet yol ve yöntemi, yer ve zamanı" demektir. Dilde her ne kadar kurbanla ilişkilendirilmişse de, bununla sınırlandırılamaz. Çünkü hacda yapılan ibadetlerin tümüne birden Kur'an'da (2:200) ve sünnette *menasik* adı verilir. Kurban ise haccı oluşturan ibadetlerden sadece biridir. Dil otoriteleri de kelimenin ilk anlamını "ibadet, itaat ve Allah'a yaklaşma" olarak vermiştir (*Mekâyîs; Lisân; Tâc*).
Âyette işaret edilen "tartışma"nın nüzul ortamındaki karşılığı şudur: Müşrikler hayvan etleri konusunda "Canını kendinizin aldıklarını yiyorsunuz, fakat canını Allah'ın aldıklarını yemiyorsunuz; oysa onlar yenilmeye daha layıktır" polemiği yapmışlardı. Bu âyet onlarla polemiğe girmeden sevgili Peygamberimize ilkesel duruşu hatırlatmaktadır.

<- 68 Ve eğer seninle ille de tartışmak isterlerse, onlara de ki: "Allah, yaptıklarınızın (altında yatan gerçek nedenleri) çok iyi biliyor".

69 Allah, tartışıp durduğunuz konuda Kıyamet Günü aranızdaki hükmü verecektir.

70 (Ey bu hitabın muhatabı!) Bilmez misin ki Allah, gökte ve yerde olup biten her şeyi bilir? Çünkü bunların tamamı (yasalarla) bir bir kayıt altına alınmıştır: nitekim bu Allah için çok kolaydır.[94]

71 Ne ki (bazıları hem Allah'a inanıp, hem de) Allah'tan başka, O'nun haklarında hiçbir delil indirmediği ve kendilerinin de haklarında sahici bir bilgiye sahip olmadıkları varlıklara kulluk ediyorlar. Herhalde bu zalimlerin hiçbir yardımcısı olmayacaktır.

72 Ve ne zaman kendilerine hakikatin apaçık belgeleri olan âyetlerimiz okunsa, inkârda direnenlerin suratlarındaki yadırgamayı hemen fark edersin.[95] Öyle ki, neredeyse kendilerine âyetlerimizi okuyanlara saldıracak gibi olurlar. De ki: "Bakın, sizi bundan daha beter (kızdıracak) bir haber vereyim mi: O, Allah'ın inkârda ısrar edenlere vaad ettiği ateştir; o ne berbat bir son duraktır!"

73 SİZ ey insanlık! Bir misal veriliyor, şimdi onu dinleyin: Allah dışında yalvarıp yakardığınız o varlıkların hiç biri, bir sinek bile yaratamaz; bu iş için hepsi bir araya toplansa dahi... Dahası, eğer sinek kendilerinden bir şey kapıp kaçacak olsa, ondan onu dahi geri alamazlar: (zira) almak isteyen de âciz, kendisinden alınmak istenen de![96]

وَاِنْ جَادَلُوكَ فَقُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٦٨﴾
اَللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيمَا كُنْتُمْ
فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٦٩﴾ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا
فِي السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِ اِنَّ ذٰلِكَ فِي كِتَابٍ اِنَّ
ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ ﴿٧٠﴾ وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ
اللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَمَا لَيْسَ لَهُمْ بِهِ
عِلْمٌ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ ﴿٧١﴾ وَاِذَا تُتْلٰى
عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِ الَّذِينَ
كَفَرُوا الْمُنْكَرَ يَكَادُونَ يَسْطُونَ بِالَّذِينَ
يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ اٰيَاتِنَا قُلْ اَفَاُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ
ذٰلِكُمْ اَلنَّارُ وَعَدَهَا اللّٰهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَبِئْسَ
الْمَصِيرُ ﴿٧٢﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ
فَاسْتَمِعُوا لَهُ اِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ
اللّٰهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوِ اجْتَمَعُوا لَهُ وَاِنْ
يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْـًٔا لَا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ
ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ ﴿٧٣﴾

94 Zımnen: Yeri göğü başıboş ve yasasız bırakmayan, şaheseri olan insanı başıboş ve yasasız bırakır mı?

95 Yürekteki küfrün yüze yansıması. En çok da vahiy okunduğunda içlerindeki küfür yüzlerine yansır.

96 Bu basit ama bir o kadar da harika örnek karşısında hayran olmamak elde değil. Gündelik hayatta hemen herkesin her an yaşayabileceği sıradan bir olay, Allahlı bir okumaya tâbi tutulduğunda, ibretler meşheri olup çıkmaktadır.

مَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖۜ اِنَّ اللّٰهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ
﴿٧٤﴾ اَللّٰهُ يَصْطَف۪ي مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ
النَّاسِۜ اِنَّ اللّٰهَ سَم۪يعٌ بَص۪يرٌۚ ﴿٧٥﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ
اَيْد۪يهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْۜ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ
﴿٧٦﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا
وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ
تُفْلِحُونَۚ ﴿٧٧﴾ وَجَاهِدُوا فِي اللّٰهِ حَقَّ جِهَادِهٖۜ
هُوَ اجْتَبٰيكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدّ۪ينِ
مِنْ حَرَجٍۜ مِلَّةَ اَب۪يكُمْ اِبْرٰه۪يمَۜ هُوَ سَمّٰيكُمُ
الْمُسْلِم۪ينَ مِنْ قَبْلُ وَف۪ي هٰذَا لِيَكُونَ
الرَّسُولُ شَه۪يدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَٓاءَ
عَلَى النَّاسِۚ فَاَق۪يمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ
وَاعْتَصِمُوا بِاللّٰهِۜ هُوَ مَوْلٰيكُمْۚ فَنِعْمَ الْمَوْلٰى
وَنِعْمَ النَّص۪يرُ ﴿٧٨﴾

74 Onlar, Allah'ın gücünü gereği gibi kavrayıp takdir edemiyorlar: nitekim Allah her şeye muktedir olan yüce bir otorite sahibidir.

75 (Dolayısıyla) Allah meleklerden de elçiler seçer, insanlardan da. Ne var ki sadece Allah her bir şeyi duyar, her bir şeyi görür.[97]

76 (Yine) O onların bildiklerini de bilir, bilmediklerini de:[98] nihayet bütün işler (hesabı görülmek için) Allah'a döndürülür.

77 SİZ ey iman edenler! Sadece (Allah'ın huzurunda) eğilin! O'nun sizin için koyduğu yasaya tâbi olun ve yalnızca Rabbinize kulluk edin! Bir de hayırlı işler yapın ki ebedî kurtuluşa nail olasınız!

78 Ve Allah uğrunda üstün çaba sarf ederek gereği gibi mücadele edin: O (mesajını hayata taşımak için) sizi seçti; ve O din konusunda sizi zora koşmadı. (Sizden tek istediği) atanız İbrahimin inancına (tâbi olmanız). O sizleri bundan önce de bu vahyin (gelişinden) sonra da müslüman olarak isimlendirdi[99] ki, elçi sizin için iyi bir rol model olsun, siz de insanlık için iyi bir rol model olunuz.[100]

Şu halde, artık namazı hakkını vererek kılın ve zekâtı içten gelerek verin; bir de Allah'a sımsıkı bağlanın: O'dur sizin tek efendiniz;[101] O ne güzel koruyup kurtarıcı ve O ne güzel yardımcıdır!

---

97 Zımnen: Herşeyi O'nun meleklerden ve insanlardan seçtiği elçiler değil, sadece O duyar, sadece O görür.

98 Lafzen: "önlerinde olanı da bilir arkalarında kalanı da".

99 Bu âyet açıkça müslüman ve islâm adlandırmasının son vahiy ve son peygamberle sınırlı olmadığını ifade eder. Tüm vahiyler islâm vahyi, o vahiylerin aslına uyan tüm mü'minler müslümandır. İslâm, ezelî ve biricik hakikatin tüm zamanlardaki tezahürünün, bir başka ifadesiyle, insanlığın değişmez değerlerinin öbür adıdır. Her zaman ve zeminde yaşayan islâm cemaati için Allah'ın seçip beğendiği isim "müslüman" ismidir.

100 *Şehîd*, hem "şahit olan" (*şâhid*) hem de "şahit olunan" (*meşhûd*) anlamlarını birlikte taşır. Bu bağlamda örneklik ve rol modelliğe delâlet eder. Zaten "örnek kişi", örnek aldığı kişinin *şâhidi*, kendisini örnek alanların ise *meşhûd*udur. Mü'minin görevi hayatı imana şahit kılmaktır. Zira insan bu cihana, sahip olmak için değil şahit olmak için gelmiştir. Mü'minin bu şahitliği, hem tanıklığı hem de modelliği kapsar.

101 Öyle bir efendi ki, insanı köle değil kul edinir. Dahası, kulunun özgürlüğünü kıskanmayan tek efendi O'dur.

23. MÜ'MİNÛN SÛRESİ

Sûre, "mü'minler" anlamına gelen adını ilk âyetinden alır. Bize kadar gelen rivayetlerden sûrenin Rasulullah'ın dilinde de bu adla anıldığı anlaşılmaktadır (Ebu Dâvud).

Mekke döneminin sonlarında inmiştir. Hatta kimi otoriteler, Mekke'de inen son sûre olduğunu söylerler. Fakat konusu itibarıyla sûre nisbeten bir müddet daha önce, Akabe biatinin ardından, tahminen 12. yılda inmiş olmalıdır. Surede bu zaman diliminin gündemiyle uyumlu pasajlar (msl: 57-63) yer almaktadır. Bu sûrede "(muhtemelen) Allah'tır diyecekler" (84-89) şeklinde 'varsayıma dayalı' olarak gerçekleşen diyalog, başka yerlerde "elbette Allah'tır derler" formuyla, 'gerçekleşmiş' bir diyalogun parçası olarak gelir (Msl: 29:61; 31:25). Buna göre bu sûre Zümer, Lokman ve Zuhruf sûreleriyle eş veya art zamanlı inmiş olmalıdır. Cabir b. Zeyd tertibinde Tur-Mülk arasına, diğer ilk tertiplerde Enbiya'nın ardına yerleştirilir.

Sûre, konu açısından baştan sona bir bütünlük arz eder. İdeal mü'minin port resini çizen giriş âyetleri ile Me'âric 22-35 âyetleri arasında çarpıcı bir benzerlik bulunur. Makbul bir imanın kapsamı konusu etrafında dönen sûre vahyi, nübüvveti, âhireti, ama öncelik ve özellikle de hayatı (1-9) kapsamayan bir imanın hiçbir şey ifade etmediğini (84-89) dile getirir. Bir yandan da ilk muhatabı olan Hz. Peygamber'in kişiliğini, geçmiş peygamberlerden aktarılan örnekler etrafında inşâ eder (23-50).

Sûre söze, muhatabının "kurtuluş" tasavvurunu inşâ ederek girer. Ekonomik ve sayısal üstünlüğün, haklılık gerekçesi olarak kullanılamayacağını vurgular (55-56). Yanlış kurtuluş tasavvurunun temelinde yanlış hayat tasavvurunun yattığını dile getirir. Hakikatin insandan bağımsız mutlak kaynağına atıfta bulunur ve der ki: "Eğer hakikat onların keyiflerine tâbi olsaydı, gökler, yer ve içindekiler mahvolur giderdi" (71). Bu, hayatın bir anlam ve amaçtan yoksun olduğu kuruntusudur. Bu kuruntu şöyle reddedilir: "Yoksa sizi boş yere ve anlamsız bir oyun için yarattığımızı mı sanıyorsunuz?" (115)

Sûre, Allah-insan ilişkine istikamet veren ve doğru bir Allah anlayışını inşâ eden bir pasajla son bulur (116-118). Sûre, muhatabına Allah'tan istemeyi öğreten şu âyetle son bulur: "İmdi, (ey bu vahyin muhatabı): "Rabbim!" de, "Bağışla! Merhamet et! Zira merhamet edenlerin en hayırlısı Sensin!"

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَۙ ﴿١﴾ اَلَّذ۪ينَ هُمْ ف۪ي
صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَۙ ﴿٢﴾ وَالَّذ۪ينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ
مُعْرِضُونَۙ ﴿٣﴾ وَالَّذ۪ينَ هُمْ لِلزَّكٰوةِ فَاعِلُونَۙ ﴿٤﴾
وَالَّذ۪ينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَۙ ﴿٥﴾ اِلَّا عَلٰٓى
اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ
مَلُوم۪ينَۚ ﴿٦﴾ فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَٓاءَ ذٰلِكَ فَاُو۬لٰٓئِكَ
هُمُ الْعَادُونَۚ ﴿٧﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 DOĞRUSU,[1] gereği gibi inananlar[2] gerçek kurtuluşa erecekler:[3] 2 Onlar ki, ibadetlerinde derin bir ürperti ve tevazu[4] içinde olurlar; 3 onlar ki, boş ve karalayıcı sözlerden yüz çevirirler;[5] 4 onlar ki, arınmak için gerekeni yaparlar; 5 onlar ki, iffetlerini korurlar; -6 fakat kendi eşleri, yani meşru olarak sahip oldukları müstesna;[6] zaten onlar (meşru eşleriyle paylaştıkları cinsellikten dolayı) kınanamazlar. 7 Ama bu sınırın ötesine geçen kimseler, haddi aşmış olanlardır- ->

1 Mazi fiilin başında gelen *kad,* ya bir beklentiye cevap ya da haksız bir ithamı red içindir.

2 *el-Mu'minûn*daki belirlilik, anlama "gereği gibi" ifadesiyle yansıtılmıştır.

3 Lafzen: "kurtuluşa ermişlerdir". Kur'an'da örneğine çokça rastlanan dil kuralına göre gerçekleşmesi kesin olan bir olay hakkında, muhatabın inancını pekiştirmek için, geçmiş zaman kipi kullanılır. Sûrenin ilk âyeti "inananlar kurtuluşa erecekler" derken, sondan bir önceki 117. âyeti "inkârda ısrar edenler asla kurtuluşa eremeyecekler" der.

4 *Salât, ekâme* yardımcı fiili olmaksızın kullanıldığı bu bağlamda, "ibâdet ve kulluk" vurgusuna sahiptir. (Bkz: 107:4, not 4. Ayrıca krş: 8:35 ve 87:15, ilgili notlar.) "Baş eğmek, boyun bükmek" mânasındaki *huşû*'un *hudû'* ile farkı şudur: İlki ses ve bakışta, ikincisi bedende tezahür eder (*Mekâyîs*). Fakat buna itiraz eden İbn Dureyd, *huşû'u rukû'* ile açıklamıştır (*Cemhera*). Esasen gönülden kopup gelen bir ürpertinin, insanın başını sonuna kadar Rabbine eğmesidir. Buradaki *salât* genel manâsıyla "ibadet", özel manâsıyla "namaz"dır. Namazın başı kıyam, ortası rükû, sonu secdedir. Namazın bir rekâtının ana hattını oluşturan bu sürecin, kuru bir âyin olarak değil de, kalbî bir ürpertiye bağlı olarak doğal süreç içinde gelişmesine huşu' denir. Sözün özü huşu: Akleden kalbin namazına bedenin katılmasıdır.

5 Hem düşmanlarından gelen, hem de kendilerinden sâdır olan boş ve karalayıcı/yaralayıcı sözlerden... *Lağv,* amacı gerçekleştirmede herhangi bir işlev üstlenmeyen söz, tavır, eylem ve her şey. Kelime daha sonra Fussılet 26'da geçtiği anlamıyla "çirkin ve karalayıcı söz" anlamını almıştır (*Müfredât* ve *Mekâyîs*). Mukâtil âyeti "Müşriklerin boş ve karalayıcı sözlerine aldırmazlar" şeklinde anlamıştır.

6 Buradaki *ev*e beyaniyye işlevi yükleyen Esed'in bu âyetin yorumuna ilişkin emeğe dayalı açıklamasını buraya alıyorum: "Çoğu müfessir bu ibârenin şüphe götürmez bir biçimde kadın kölelerle ilgili olduğunu ve *ev* takısının da meşru seçeneklerden birine işaret için kullanıldığını ileri sürmüşlerdir. Bu geleneksel yorum, bizce, kadın kölelerle evlilik dışı cinsel ilişkinin meşruiyetini öngördüğü sürece doğru ve kabul edilebilir gözükmemektedir; çünkü böyle bir öngörü ya da ön kabul Kur'an'ın kendisiyle çelişmektedir (4:3, 24, 25; 24:32). Üstelik sözü geçen yoruma karşı yapılabilecek tek itiraz da bu değildir. Çünkü Kur'an mü'minler terimiyle hem erkek hem de kadın mü'minleri kastetmekte; *ezvâc* (eşler) terimi de hem erkek hem de kadın eşlere işaret etmektedir. Bunun içindir ki, *mâ meleket eymanuhum* ifadesinin "onların kadın köleleri" anlamına yorulması için ortada hiçbir neden yoktur. Öte yandan bu ifadeyle erkek ve kadın kölelerin birlikte kastedilmiş olması da söz konusu olmadığına göre, ifadenin hiçbir şekilde kölelerle ilgili olmadığı, fakat Bakara sûresinin 24. âyetindeki gibi nikâh ya da evlilik yoluyla meşru olarak sahip oldukları kimseler anlamına geldiği aşikârdır." Bu konudaki açıklamalarımız için bkz: 4:24 ve 47:4, ilgili notlar).

<- **8** yine onlar ki, emanetlerine ve verdikleri sözlere riayet ederler; **9** ve onlar ki, ibadetleri üzerine titizlenirler.[7]

10 İşte onlar, (mutluluk yurduna) vâris olacak kimselerdir: **11** onlar ki, görkemli cennetlerin mirasçısı olacaklar,[8] onlar orada ebedî kalacaklar.[9]

12 DOĞRUSU Biz insan türünü,[10] bir nevi[11] konsantre balçıktan yarattık;[12] **13** epey sonra onu, karar kılacağı (rahimde) yer tutan bir hayat tohumu kıldık;[13] **14** daha sonra, o hayat tohumundan döllenmiş hücreyi yarattık; hemen sonra döllenmiş hücreden ceni ni yarattık; ve ceninden de kemikleri yarattık; en sonunda kemiklere kas giydirdik; sonuçta, onu bağımsız[14] bir varlık olarak inşâ ettik: ->

وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ
﴿٨﴾ وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ
﴿٩﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ يَرِثُونَ
الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا
الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ﴿١٢﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ
نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ﴿١٣﴾ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً
فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا
فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ

---

7 En geniş anlamıyla: Allah'a karşı esas duruşlarını korurlar.

8 Kökenini Kehf 107'nin notunda dile getirdiğimiz *el-firdevs*, "İçerisinde her türden ağaç, özellikle üzüm bağları bulunan görkemli bahçe" anlamına gelir. Kur'an'da iki yerde geçer (diğeri 18:107). *Fîhâ*daki dişil zamir eril bir kelime olan *firdevsi* (ç. *ferâdîs*) gösterdiğine göre, bu kelime "cennet" yerine kullanılmaktadır. Çevirimiz buna dayanır. Sahih hadislerdeki kullanımdan, *firdevsin* cennetin en görkemli yeri/tepesi olduğu sonucu çıkmaktadır (Taberî). Bunun esas alınması durumunda, çeviri "cennetlerin en görkemli yerinin vârisi.." şeklinde olacaktır.

9 Sûrenin ilk pasajıyla Me'âric 22-35 arasındaki benzerlik dikkat çekicidir.

10 *el-İnsan*daki belirlilikten dolayı türün tüm bireylerini kapsar.

11 "Bir nevi", *sulâle* ve *tîn*deki belirsizliğin anlama yansımasıdır (Krş: 15:26-27, not 22).

12 İnsanın embriyolojik yaratılış sürecini işleyen bu âyetler, insan var oldukça sürecek yaratılış yasasına dikkat çekmektedir. "Yarattık" şeklindeki geçmiş zaman kipi, "yaratılış yasası takdir ettik" anlamını içerir. Taberî *sulâleyi hulâsa* ile karşılar. Kelimenin ait olduğu *fu'âle* vezninin "bir şeyi mümkün olan en aza indirmeye" delâlet ettiği hatırlanacak olursa, bizim tercih ettiğimiz "konsantre" kelimesi bunun en uygun karşılığıdır. Aynı veznin bir fiilin son amacına delâlet etmesinden yola çıkarak da bu süzülme işleminin "hayat tohumu" elde etmek amacıyla yapıldığı sonucuna ulaşılmış olur. İnsanın balçıktan yaratılmasının hem elementer, hem embriyolojik hem de doğduktan sonraki biyolojik varlık süreçlerinin tamamını toprağa borçlu olduğunun bir ifadesidir (Ayrıca bkz: 15:26-27, not 21-22). Çamur, toprakla suyun bileşimini temsil eder. İnsanı besleyen tüm bitkisel ve hayvanî besinler toprak ve suyun bileşiminden elde edilmiş olur. Toprakta mevcut element ve minerallerin insanda da yaklaşık olarak bulunduğu gerçeği bunu doğrular. Bu âyet aynı zamanda, insanın ilk canlıdan son canlıya kadar yeryüzündeki serüveniyle, anne karnındaki spermadan doğuma kadarki serüveni arasında paralellik olduğunu da îmâ eder.

13 *Nutfe*, sadece hayat suyu olan meninin adı değil, onun içindeki "hayat tohumu"nun, yani "sperma"nın adıdır. Zira rahimde sağlama alınan, meni değil ondaki "hayat tohumu" olan spermadır (*Nutfe* için bkz: 16.4, not 7).

14 Lafzen: "diğer, başka". Burada anne-cenin irtibatının mucizevî tabiatına (ki anne bünyesi kendisine yabancı olan bu hücreyi tıbben kabul etmemesi lazım) ve bebeğin anneden bağımsız bir birey olarak varlık dünyasına katılmasına atıf yapılmaktadır.

فَتَبَارَكَ اللّٰهُ اَحْسَنُ الْخَالِق۪ينَۜ ﴿١٤﴾ ثُمَّ اِنَّكُمْ بَعْدَ
ذٰلِكَ لَمَيِّتُونَۜ ﴿١٥﴾ ثُمَّ اِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ تُبْعَثُونَ
﴿١٦﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَٓائِقَۗ وَمَا كُنَّا
عَنِ الْخَلْقِ غَافِل۪ينَ ﴿١٧﴾ وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً
بِقَدَرٍ فَاَسْكَنَّاهُ فِي الْاَرْضِۗ وَاِنَّا عَلٰى ذَهَابٍ
بِه۪ لَقَادِرُونَۚ ﴿١٨﴾ فَاَنْشَاْنَا لَكُمْ بِه۪ جَنَّاتٍ مِنْ
نَخ۪يلٍ وَاَعْنَابٍۘ لَكُمْ ف۪يهَا فَوَاكِهُ كَث۪يرَةٌ وَمِنْهَا
تَاْكُلُونَۙ ﴿١٩﴾ وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَٓاءَ
تَنْبُتُ بِالدُّهْنِ وَصِبْغٍ لِلْاٰكِل۪ينَ ﴿٢٠﴾

<- işte her şeyi en güzel şekilde yaratan Allah'ın[15] şanı böyle yücedir![16]

15 Ve kuşku yok ki siz, bu sürecin ardından elbette öleceksiniz. **16** Yine kuşku yok ki siz, Kıyamet Günü (tekrar) diriltileceksiniz.[17]

17 DOĞRUSU yine Biz, sizin üzerinizde kat kat yollar[18] yaratmışız: zira Biz, yaratmanın hiçbir çeşidinden habersiz değiliz.[19]

18 Ve gökten suyu bir yasaya bağlı olarak Biz indirmekteyiz; ve yeryüzünde onu tutmaktayız; şu da var ki Biz, onu gidermeye elbette kâdiriz. **19** Ve nihayet onunla sizin için hurma bahçeleri ve üzüm bağları yeşertmekteyiz; orada sizin için bir çok meyve bulunmakta ve onunla beslenmektesiniz. **20** Yine Sînâ Dağı[20] (havalisinde) yetişen, ürünü sayesinde yağ elde edilen ve yiyenler için hoş bir katık sağlayan (zeytin) ağacından da...[21]

---

15 Veya, *ahsen*in ism-i tafdil anlamıyla: "yaratanların en güzeli olan Allah'ın.." *Halk* bir çok yerde olduğu gibi burada da "yoktan var etme" (*ibda*) değil, "var olanların terkibinden bir başka varlık çıkarma" (*icad*) anlamındadır. Bu anlamıyla hem Allah için hem de insan için kullanılabilir (Bkz: 3:49). Allah, yoktan var etmede rakipsiz, vardan var etmede emsalsizdir. Buradaki "yaratma", "takdir etme" olarak anlaşıldığında, bu "yaratılışın yasasını koyma" anlamını taşır (Râzî). Bu âyet, "Oysa ki sizi uzun süreçler içinde halden hale evirip çevirerek yaratan O'dur." (71:14) âyetinin açılımıdır.

16 *Tebâreke, bereket*ten "uzama ve artma", *burûk*dan "sebat ve devam" anlamlarına gelebilir. Bu durumda mâna şöyle olur: "Varlık alanındaki her türlü oluş, artış, süreklilik ve kalıcılığın kaynağı olan Allah yaratanların en güzelidir." Hicr sûresinin 26. âyeti ile birlikte düşünüldüğünde, elementer kökeni temsil eden dört unsurla embriyolojik süreci temsil eden dört unsur arasında şöyle bir eşleştirme yapılabilir: *tıyn-nutfe* (meni), *salsal-alaka* (ceninin ilk evresi), *hamein mesnun-mudğa, fahhar-ızam* (kemik). Birinci sürecin sonucunu ifade eden *nefha-i ruh* (ruh üfleme), ikinci sürecin sonu için de aynen geçerlidir.

17 Zımnen: İnsan gibi bir şaheser yok olup gitmesin diye âhiret var.

18 Lafzen: "yedi yol.." Yedi sayısının "çeşitlilikten" kinaye oluşuna ilişkin bkz: 15:44, not 34. "Çeşitli yollar" ya da daha doğru ifadeyle "kat kat yollar" tercihimiz, *tarâik* kelimesinin "üst üste dizdi" (*târeka*) kök mânasına dayanmaktadır (Halil). Bu ibâre gezegenlerin (*kevâkib*) ya da yıldızların (*nucûm*) yörüngelerine atıf olabileceği gibi, birini içinde bulunduğumuz evrenin teşkil ettiği yedi kozmik sisteme atıf da olabilir (Krş: 25:25, not 33).

19 Veya: "yaratılmış hiçbir varlıktan habersiz değiliz" (*el-Halk* için bkz: 14:19, not 20).

20 *Seynâ'* ve *sînâ'* olarak iki şekilde de okunmuştur (Bkz: 2:63, not 117).

21 Bu veciz ibârede yüklem kullanılmamış olsa da, bir önceki âyetin yüklemi olan "beslenmektesiniz" bu âyet için de zımnen geçerlidir. Üç noktanın işaret ettiği budur.

21 Yine, evcil hayvanlarda da sizin için elbet bir ibret vardır: onların karınlarında bulunan sütten size içiriyoruz; ve sizin için onlarda birçok yarar bulunuyor; üstelik onlar sayesinde besleniyorsunuz. **22** Onlara (karada), tıpkı (denizdeki) gemilere (olduğu gibi) yük taşıtırsınız.[22]

23 DOĞRUSU Nûh'u da, kendi kavmine Biz göndermiştik.[23] Nitekim, onlara demişti ki: "Ey kavmim! Yalnız Allah'a kulluk edin! Sizin O'ndan başka bir ilâhınız bulunmamaktadır: hâlâ sorumluluk bilinciyle hareket etmeyecek misiniz?"

24 Bunun üzerine, kavminin seçkinlerinden inkârda ısrar eden kimseler şöyle dedi: "Bu da, sadece sizin gibi ölümlü bir insan;[24] onun amacı size üstünlük sağlamak; hem eğer Allah isteseydi, gökten bir melek indiriverirdi; (üstelik) bizler, bu konuda önder[25] atalarımızdan bir şey işitmiş de değiliz. **25** O ise kaçığın teki: artık siz de onu bir süre gözetim altında tutarsınız.[26]

26 (Nûh) demişti ki: "Rabbim![27] Onların beni yalanlamalarına karşı bana yardım et!"

وَاِنَّ لَكُمْ فِى الْاَنْعَامِ لَعِبْرَةًۜ نُسْقٖيكُمْ مِمَّا
فٖى بُطُونِهَا وَلَكُمْ فٖيهَا مَنَافِعُ كَثٖيرَةٌ وَمِنْهَا
تَأْكُلُونَۙ ﴿٢١﴾ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ۟
﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِهٖ فَقَالَ يَا قَوْمِ
اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُۜ اَفَلَا تَتَّقُونَ
﴿٢٣﴾ فَقَالَ الْمَلَؤُا الَّذٖينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهٖ مَا هٰذَٓا
اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْۙ يُرٖيدُ اَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْۜ وَلَوْ
شَٓاءَ اللّٰهُ لَاَنْزَلَ مَلٰٓئِكَةًۚ مَا سَمِعْنَا بِهٰذَا فٖٓى
اٰبَٓائِنَا الْاَوَّلٖينَۚ ﴿٢٤﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا رَجُلٌ بِهٖ جِنَّةٌ
فَتَرَبَّصُوا بِهٖ حَتّٰى حٖينٍ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبِّ انْصُرْنٖى
بِمَا كَذَّبُونِ ﴿٢٦﴾

22 Veya: "(Karada) onlara, (denizde) ise gemilere yük taşıtırsınız".

23 Bu şekildeki tercümemiz, âyetin (ayrıca 1, 12, 17. âyetlerin) başındaki edatlar paketinin (*ve-le-kad* "doğrusu ..de Biz ..idik"), sadece lafzen değil vurgu olarak da çeviriye yansıtılma çabasının bir ürünüdür. Bilindiği gibi, başında *kad* edatı bulunan bir cümle, ya bir beklentiye cevap ya da haksız bir ithamı red amacı taşır. Üstteki pasajlar da dahil, burada vurgu Yaratıcı Özneye, özellikle de O'nun mesaj gönderme vasfına yapılmaktadır.

24 İnsan Peygamber itirazı, bu sûrenin kıssalarını diğerlerinden ayıran özel vurgudur. Bu itirazı bu sûrede helâki anlatılan diğer kavimler de tekrarlar (Bkz: 33, 34, 47).

25 *Evvelîn*, bu bağlamda, zaten geçmiş zamanda yaşamış olan ataların zamansal önceliğinden daha çok, "önderliğini" ifade etse gerektir.

26 Veya: "Bir süre daha ona tahammül gösterin bakalım."

27 Kur'an'da, Allah'tan kullara yönelik nidalarda *yâ* ünlemi kullanıldığı halde, kullardan Allah'a yönelik nidalarda Furkan 30 ve Zuhruf 88 hariç kullanılmaz. Bu iki örnekte de Peygamber'in kıyamete ertelenmiş şikâyet ihtimali dile getirilmekte ve muhatapları uyarma amacı taşımaktadır. Çünkü *yâ*/ey ünlemi daha çok habersiz birini uyarmak ya da uzak birine duyurmak içindir. Allah ise her şeyden haberdardır ve insana şahdamarından yakındır. Metinde görülen bu üslup, mealimizin tamamında aynen korunmuştur.

فَاَوْحَيْنَٓا اِلَيْهِ اَنِ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِاَعْيُنِنَا
وَوَحْيِنَا فَاِذَا جَٓاءَ اَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُۙ فَاسْلُكْ
فِيهَا مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَاَهْلَكَ اِلَّا مَنْ
سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْۚ وَلَا تُخَاطِبْنِى فِى
الَّذِينَ ظَلَمُواۚ اِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ ﴿٢٧﴾ فَاِذَا اسْتَوَيْتَ
اَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلْكِ فَقُلِ الْحَمْدُ
لِلّٰهِ الَّذِى نَجّٰينَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٢٨﴾
وَقُلْ رَبِّ اَنْزِلْنِى مُنْزَلًا مُبَارَكًا وَاَنْتَ خَيْرُ
الْمُنْزِلِينَ ﴿٢٩﴾ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ وَاِنْ كُنَّا
لَمُبْتَلِينَ ﴿٣٠﴾ ثُمَّ اَنْشَاْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا اٰخَرِينَۚ
﴿٣١﴾ فَاَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ اَنِ اعْبُدُوا
اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُۜ اَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَ
الْمَلَاُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِلِقَٓاءِ
الْاٰخِرَةِ وَاَتْرَفْنَاهُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۙ مَا
هٰذَٓا اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْۙ يَاْكُلُ مِمَّا تَاْكُلُونَ مِنْهُ
وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ ﴿٣٣﴾

27 Bunun üzerine ona şöyle vahyetmiştik: "Bizim rehberliğimiz altında ve bildirdiğimiz şekilde gemiyi inşâ et;[28] unutma ki hükmümüzün vakti gelip çattığında, tandır da kaynamaya başlar. Bu takdirde sen yanına her tür (canlıdan) birer çift ve bir de kendileri hakkında hüküm kesinleşmiş olanlar hariç, aile efradını al! Ama sakın kendilerine kıymakta ısrar eden kimseler hakkında Benimle muhatap olayım deme! Karar kesin: onlar boğulacaklar! 28 Ardından sen ve beraberinde bulunanlar gemiye yerleşir yerleşmez de(yin) ki: "Zalim kavimden bizi kurtaran Allah'a sonsuz hamd ü senalar olsun!" 29 Bir de "Rabbim!" diye yalvar, "Beni bereketli bir yere ulaştır; zira Sen kişiyi (maksadına) ulaştıranların en hayırlısısın!"

30 Elbet bunda (akleden kimseler için) işaretler vardır; ve elbet Biz (öncekileri) de sınavdan geçirmişizdir.

31 DAHA sonra bunların peşinden, başka bir nesli[29] (tarih sahnesine) çıkardık. 32 Ve onların içinden de, kendilerine "Yalnız Allah'a kulluk edin! Sizin O'ndan başka bir ilâhınız bulunmamaktadır: hâlâ sorumluluk bilinciyle hareket etmeyecek misiniz?" diyen bir elçi gönderdik.

33 Bunun üzerine, kavminin seçkinlerinden inkârda ısrar eden ve âhiret gerçeğiyle yüzleşeceğini yalanlayan kimseler -ki bunları Biz dünya hayatında refaha kavuşturmuştuk- şöyle demişlerdi: "Bu da sizin gibi ölümlü birinden başkası değil; sizin yediğinizden yiyor, sizin içtiğinizden içiyor.[30]->

28 Zımnen tüm muhataplara: Günah okyanusunda bir sevap adası ol ve kınayıcının kınamasına aldırmadan karada gemini yap! Bir gün deniz lazım olursa suyun Rabbi onu ayağına getirir! Zira kulun gücünün bittiği yerde Allah'ın yardımı başlar (Bkz: 11:37, not 48).

29 Yani: 'Âd kavmini.. Birbirinin medeniyet ve tecrübe mirasçısı olan ve helâk sürecinin birlikte değerlendirilmesi şart olan 'Âd ve Semud için nüzul sürecinde ilk geçtiği 7:73'e bkz.

30 Refah içinde şımararak Allah'tan kopmuş kesimlerin insan peygambere itirazının nedeni bellidir: Kendi azgınlık ve sapkınlıklarına bakıp insan türünün tamamından ümit kesmek. Yani "herkesi kendi gibi bil-

<- **34** Hal böyleyken kalkar da sizin gibi ölümlü birine tâbi olursanız, o takdirde kaybeden mutlaka siz olursunuz. **35** Bu kişi siz ölüp gittikten, toza toprağa karışmış bir iskelet halini aldıktan sonra,[31] sizin (Allah'ın huzuruna) çıkartılacağınızı mı iddia ediyor? **36** Uzak, hem de çok uzak tehdit edildiğiniz bu şey! **37** Hayat, bu dünyada yaşadığımızdan ibârettir: ölürüz ve (bir kez) yaşamış oluruz ve bir daha da diriltilmeyiz![32] **38** Bu adam, sadece uydurduğu yalanı Allah'a isnat eden biri; bizim ona inanmamız ihtimal dışıdır!"[33]

39 (Elçi) dedi ki: "Rabbim! Onların beni yalanlamalarına karşı bana yardım et!"

40 (Allah) buyurdu ki: "Az kaldı, yakında bin pişman olacaklar!"

41 Derken mutlak hakikatin üstün gücü, onları sarsıcı bir bela çığlığı halinde kuşattı. Sonuçta onları selin sürüklediği çer çöpe çevirdik: evet, uzak olsun bu zalimler güruhu![34]

42 DAHA sonra, bunların peşinden de başka birtakım uygarlıkları (tarih sahnesine) çıkardık;[35] **43** herhangi bir toplum sonu yasayla belirlenmiş süresini ne savuşturabiliyor, ne de erteleyebiliyordu.[36]

وَلَئِنْ اَطَعْتُمْ بَشَرًا مِثْلَكُمْ اِنَّكُمْ اِذًا لَخَاسِرُونَ
﴿٣٤﴾ اَيَعِدُكُمْ اَنَّكُمْ اِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا
وَعِظَامًا اَنَّكُمْ مُخْرَجُونَ ﴿٣٥﴾ هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ
لِمَا تُوعَدُونَ ﴿٣٦﴾ اِنْ هِيَ اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا
نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٣٧﴾ اِنْ
هُوَ اِلَّا رَجُلٌ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا وَمَا
نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٣٨﴾ قَالَ رَبِّ انْصُرْنِي بِمَا
كَذَّبُونِ ﴿٣٩﴾ قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لَيُصْبِحُنَّ نَادِمِينَ
﴿٤٠﴾ فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ
غُثَاءً فَبُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤١﴾ ثُمَّ اَنْشَاْنَا
مِنْ بَعْدِهِمْ قُرُونًا اٰخَرِينَ ﴿٤٢﴾ مَا تَسْبِقُ مِنْ اُمَّةٍ
اَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ ﴿٤٣﴾

mek" tabir edilen bir bakışla "insandan adam olmaz" demeye getirmek.

31 Dildeki yaygın bir kurala istinaden, cümlede iki kez kullanılan *ennekum*den sadece ikincisi çeviriye yansıtılmıştır (Krş: Taberî). İbn Mes'ud kıraatinde metin de aynı şekilde yer almıştır.

32 Hesabı verilemeyecek bir hayat yaşayanlar, çareyi Hesap Günü'nü inkârda bulurlar.

33 Nefyin haberi *bâ* ile geldiği için böyle çevirdik (Bkz: 6:107, not 89).

34 Allah'la ayaklaşanlar kaybedecekleri bir savaşa girişirler. İlâhînın mesaja kulak tıkayanlar, bela sayhasıyla uyanırlar: Ya Rab! Uyandırılmadan uyananlardan eyle!

35 Yani Semud kavmini. 'Âd ve Semud'un birlikte anılma gerekçesi için bkz: 96:6, ilgili notlar.

36 *Eceli* çevirimiz için bkz: 11:3, not 7.

ثُمَّ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرَاۜ كُلَّمَا جَٓاءَ اُمَّةً رَسُولُهَا
كَذَّبُوهُ فَاَتْبَعْنَا بَعْضَهُمْ بَعْضًا وَجَعَلْنَاهُمْ
اَحَادِيثَۚ فَبُعْدًا لِقَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٤٤﴾ ثُمَّ
اَرْسَلْنَا مُوسٰى وَاَخَاهُ هٰرُونَ بِاٰيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ
مُبِينٍۙ ﴿٤٥﴾ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَا۬ئِه۪ فَاسْتَكْبَرُوا
وَكَانُوا قَوْمًا عَالِينَۚ ﴿٤٦﴾ فَقَالُٓوا اَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ
مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَۚ ﴿٤٧﴾ فَكَذَّبُوهُمَا
فَكَانُوا مِنَ الْمُهْلَكِينَ ﴿٤٨﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى
الْكِتَابَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٤٩﴾ وَجَعَلْنَا ابْنَ
مَرْيَمَ وَاُمَّهُٓ اٰيَةً وَاٰوَيْنَاهُمَٓا اِلٰى رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ
وَمَعِينٍ ﴿٥٠﴾

44 Daha sonra, birbiri ardınca elçilerimizi gönderdik: her bir topluma kendi elçisi geldi, (ama) onu yalanladılar; bu yüzden biz de onların (akıbetini) birbirine benzettik; ve hepsini efsaneye çevirdik: artık, uzak olsun imansızlar güruhu!

45 DAHA sonra, Musa ve kardeşi Harun'u mesajlarımızla ve kendilerini açık ara önde kılan etkin bir güçle,[37]
46 Firavun ve onun önde gelen çevresine gönderdik; çünkü onlar büyüklük taslamıştılar; zaten öteden beri hep tepeden bakan bir güruhtular.[38]
47 İşte onlar dediler ki: "Ne yani, o ikisinin kavmi bizim kölelerimiz olduğu halde, biz bizim gibi iki ölümlü insana mı inanalım?"[39]
48 Böylece onları yalanladılar; bu yüzden de helâke uğrayanlardan oldular.
49 Ama doğrusu Biz Musa'ya İlâhî mesajı, belki onlar doğru yolu bulurlar diye vermiştik.[40]
50 Yine (aynı amaçla) Meryem oğlunu ve annesini de birer âyet kıldık; ve o ikisini kalıcı bir güzelliğin görkemli makamına[41] ve esenliğin bereketli kaynağına[42] yerleştirdik.[43]

37 *Sultân* için bkz: 17:65, not 86.

38 Nebi'yi teselli eden bu âyetler, inkârın tabiatının tarih boyunca değişmediğini gösteriyor.

39 Zımnen: Güç ahlâkından mahrum olan güçlüler, gücü hak ve hakikatin yerine ikame ederler.

40 Bu âyet insanın kendi akıbetinden kendisinin sorumlu olduğunun göstergesidir. İlahî sınav, sonu başından belli bir "şike" veya "senaryo" değildir. Allah'ın zamandan bağımsız ilmiyle kulun irade özgürlüğünü karşı karşıya getiren her tez, vahyin sert kayasına toslamaya mahkûmdur.

41 *Rabve*, bir arazinin en verimli ve görkemli yeri. Bu kelime, 11. âyette geçen ve bir anlamı da "cennetin en görkemli yeri" olan *firdevsi* çağrıştırmaktadır (Krş: Âyet 11, not 8).

42 Veya: "berrak suların çağladığı bir yere.." Tercih ettiğimiz anlam kelimenin kökeninin "iyilik, esenlik, bağış, ikram, yararlı şey" anlamına gelen *el-mâ'ûn*dan (*el-ma'n*) türediği yorumuna dayanmaktadır. Buna göre *ma'în* sıfat-ı müşebbehedir; niteliğin devamlılığını ve değişmezliğini ifade eder. Tercihimiz, kalıbın bu özelliğine dayanır. Eğer kelimenin "akarsu, su gözesi, çağlayan" anlamındaki *el-'uyun*dan türediği varsayılırsa, alternatif anlam geçerli olur (Krş: Ferrâ ve *Lisân*).

43 Allah Rasulü'ne zımnen: Eğer mucize, insanların hidayeti için tek başına yeterli olsaydı, İsa ve annesi yeterdi. Ama yetmedi.

51 (Onları izleyenlere dedik ki): "Siz ey elçiler(in tâbileri)![44] (Dünya nimetlerinin) temiz ve helâl olanlarından yiyin, doğru ve yararlı şeyler yapın![45] Çünkü Ben, yaptığınız her şeyin bilgisine detaylarıyla vakıfım. 52 Kesinlikle bu (elçilerin takipçilerinden oluşan) ümmetiniz bir tek ümmettir ve Ben de sizin (bir tek) Rabbinizim: şu halde Bana karşı sorumluluğunuzu yerine getirin!"[46]

53 Bu (emre) karşın, onlar aralarındaki birliği darmadağın edip (hakikati) parçaladılar: Artık her hizip elindeki (parçayla) övünmekte![47]

54 Artık onları bir vakte kadar, daldıkları gafletin derin karanlığında belirsiz bir süreye kadar bırak (da kendi işine bak);[48] 55 şimdi onlar, bol bol servet ve evlat verdik diye 56 Bizim kendilerinin (mevcut hallerini) onayladığımızı sanıyorlar, öyle mi? Asla! Fakat onlar (bunun bile) farkında değiller.[49]

يَٓا اَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا
صَالِحًاۜ اِنّ۪ي بِمَا تَعْمَلُونَ عَل۪يمٌۜ ﴿٥١﴾ وَاِنَّ هٰذِه۪ٓ
اُمَّتُكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً وَاَنَا۬ رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ ﴿٥٢﴾
فَتَقَطَّعُٓوا اَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبُراًۜ كُلُّ حِزْبٍ بِمَا
لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴿٥٣﴾ فَذَرْهُمْ ف۪ي غَمْرَتِهِمْ حَتّٰى
ح۪ينٍ ﴿٥٤﴾ اَيَحْسَبُونَ اَنَّمَا نُمِدُّهُمْ بِه۪ مِنْ مَالٍ
وَبَن۪ينَۙ ﴿٥٥﴾ نُسَارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْرَاتِۜ بَلْ لَا
يَشْعُرُونَ ﴿٥٦﴾

44 Bu âyetin kimi muhatap aldığı tartışılmıştır. Doğrudan Hz. Peygamber'e hitap olarak okunmuştur (Mukâtil ve Ferrâ). Yine bir önceki âyetin devamı sayılıp, başına "Biz İsâ'ya dedik ki" lafzı takdir edilerek okunmuştur (Taberî). Bu ikinci görüş bağlama daha uygun olmakla birlikte, her iki durumda da tekil muhataba çoğul hitap sorunu ortaya çıkar. Bu sorun, Arap dilinde bir kişiye çoğul kiple hitap edilebilme imkânıyla aşılmaya çalışılmıştır. Bizce, bu ve devamındaki âyetlerde yer alan "temiz ve helâl olandan yiyin", "doğru ve yararlı işler yapın", "ümmetiniz bir tek ümmettir", "bana karşı sorumluluğunuzu bilin" ve devamındaki ifadeler, peygamberlerden çok onların tâbilerine yönelik olmalıdır. Eğer karine varsa, isim cümlesinde tamlanan (muzaf) anılmayabilir. Parantez içi açıklama bu kurala dayanır.

45 İnsanın, genelde kazancı özelde yedikleriyle davranışları arasında inkâr edilemez bir ilişki olduğuna atıf. Davranışa yakıt olan enerjinin mahiyetiyle eylemin istikameti arasındaki bağ, maddî ve mânevî alanların birbirinden kesin hatlarla ayrılamaz niteliğine bir işaret olsa gerektir.

46 Bu âyet tüm peygamberleri ve onların getirdiği saf mesaja iman edenleri tek bir "ümmet" olarak nitelemektedir. Bu, tüm vahiylerin kaynak ve hedef birliğini gösterir (Krş: 21:92, not 95).

47 Önce hakikati parçalayıp, sonra onun elindeki parçasıyla övünmek... Oysa parçalanan hakikat hakikat olma niteliğini kaybeder. Zımnen: Hiçbir şeyin parçası kendisi değildir.

48 *Zerhum* için bkz: 4:81, not 101. Benzer kavramlar olan *i'râd* ve *tevelli* ile farkı için bkz: 53:29, not 21. *Ğamratun*, aşktan, sarhoşluktan veya derin gafletten dolayı akleden kalbin daldığı iflah olmaz dalgınlık halini ifade eder.

49 Krş: 9:85.

اِنَّ الَّذ۪ينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَۙ ﴿٥٧﴾
وَالَّذ۪ينَ هُمْ بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَۙ ﴿٥٨﴾ وَالَّذ۪ينَ
هُمْ بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُونَۙ ﴿٥٩﴾ وَالَّذ۪ينَ يُؤْتُونَ
مَٓا اٰتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ اَنَّهُمْ اِلٰى رَبِّهِمْ
رَاجِعُونَۙ ﴿٦٠﴾ اُو۬لٰٓئِكَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ
وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ ﴿٦١﴾ وَلَا نُكَلِّفُ نَفْسًا اِلَّا
وُسْعَهَا وَلَدَيْنَا كِتَابٌ يَنْطِقُ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا
يُظْلَمُونَ ﴿٦٢﴾ بَلْ قُلُوبُهُمْ ف۪ي غَمْرَةٍ مِنْ هٰذَا
وَلَهُمْ اَعْمَالٌ مِنْ دُونِ ذٰلِكَ هُمْ لَهَا عَامِلُونَ
﴿٦٣﴾ حَتّٰٓى اِذَٓا اَخَذْنَا مُتْرَف۪يهِمْ بِالْعَذَابِ اِذَا
هُمْ يَجْـَٔرُونَۜ ﴿٦٤﴾ لَا تَجْـَٔرُوا الْيَوْمَ اِنَّكُمْ
مِنَّا لَا تُنْصَرُونَ ﴿٦٥﴾ قَدْ كَانَتْ اٰيَات۪ي تُتْلٰى
عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ عَلٰٓى اَعْقَابِكُمْ تَنْكِصُونَۙ ﴿٦٦﴾
مُسْتَكْبِر۪ينَ بِه۪ سَامِرًا تَهْجُرُونَ ﴿٦٧﴾

57 ŞÜPHESİZ Rablerine karşı duydukları derin saygıdan dolayı tir tir titreyenler, **58** Rablerinin mesajlarına inananlar, **59** Rablerine şirk koşmayanlar, **60** en sonunda yine Rablerine döneceklerine inandıklarından, yüreklerinde tarifsiz bir ürperti duyarak vermeleri gerekeni verenler: **61** işte onlardır hayırlarda öne geçmek için can atanlar; nitekim onu elde etmede öncelik sahibi olanlar da onlardır.[50]

62 Ve Biz hiç kimseye gücünün üstünde yük yüklemeyiz; Bizim katımızda hakkı-hakikati olduğu gibi dile getiren bir kayıt[51] tutulmaktadır: sonuçta onlar asla zulme uğramayacaklar.

63 Fakat kalpleri, bu (İlâhî kayıt işlemine) karşı derin bir gaflet içinde olanlar da (var).[52] Dahası onların bundan daha aşağılık işleri de var; onlar bu uğurda epey çaba sarfediyorlar; **64** ta ki onların servet ve iktidarla şımarmış olanlarını azab ile çepeçevre kuşattığımız zamana dek; (ama), o zaman da onlar imdat çığlıkları atarlar.[53]

65 Bugün imdat dilemeyin; çünkü Bizden size asla yardım ulaştırılmayacak! **66** Hem evvelce mesajlarımız size ulaştırılmıştı. Buna rağmen siz ısrarla arkanızı dönüyordunuz; **67** ona karşı böbürlenerek, sokulduğunuz karanlığın koynunda atıp tutuyordunuz.[54]

---

50 Kurtuluş için olmazsa olmazları sıralayan bu pasaj, bu şartlara sahip her mü'mine zımnen şunu söyler: Kimlik ve aidiyetlere aldırmaksızın hayırlarda yarışınız!

51 Lafzen: "bir kitab". Krş: "İşte bunlar Bizdeki kayıtlar; aleyhinize (de) olsa tüm gerçeği size o anlatır" (45:29; ayrıca 18:49).

52 Ebu Müslim bu ve devamındaki âyetin, daha önceki âyetin devamı olarak mü'minlerden söz ettiğini, *ğamra*nın da "şaşkınlık" anlamına alınması gerektiğini söyler (Râzî).

53 *Mutref,* toplumun refahla şımarmış varlıklı ve azgın sınıfları. Özellikleri serveti emanet değil de mutlak mülkiyet sanmaları, onunla tatmin olmaları ve kendilerine imrenen sıradan insanlar için kötü model oluşturmalarıdır.

54 "Ak'ın zıttı, kara" anlamına gelen *semr* kökünden türetilen *es-sâmir,* zifiri karanlık sayesinde bir araya gelinen yere denir (*Mekâyîs*). Bu nedenle olsa gerek "gece masal anlatana" da aynı isim verilmiştir (*Lisân*). *Sâmiran tehcurûn* burada deyimsel bir anlamda kullanılmıştır. Vahye sırt çevirenlerin, yarasalar gibi karan-

68 İyi de, onlar (bu) sözü hiç mi düşün-
mediler? Ya da kendilerinden önce
gelip geçmiş atalarına hiç ulaşmamış
olan bir şey mi gelmiş onlara? 69 Veya
elçilerini tanımadılar da, bu yüzden mi
onu inkâr ediyorlar? 70 Ya yoksa, onu
cinnet geçirmekle mi suçluyorlar?

Yoo, aksine o onlara gerçeği getirdi;
ama onların çoğu katıksız[55] gerçeği
sevmiyor.

71 Ama eğer hakikat onların keyifleri-
ne tâbi olsaydı, gökler, yer ve içindeki-
ler mahvolur giderdi.

Aksine, Biz onlara, kendi (insanlık)
şeref ve onurlarını hatırlattık, fakat
onlar kendi şereflerini hatırlamaktan
yüz çevirdiler.[56]

72 Yoksa sen onlardan (hakka davet karşı-
lığında) dünyevî bir bedel mi istiyorsun?
(Hayır), çünkü senin Rabbinin ödeyeceği
bedel daha yüksektir: zira rızık verenle-
rin en hayırlısı O'dur. 73 Sen onları ger-
çekten de dosdoğru bir yola çağırıyorsun,
74 âhirete inanmamakta direnen kimse-
lerse ısrarla bu yoldan sapıyorlar.

75 Ve eğer onlara acıyarak başlarına gelen
herhangi bir beladan kendilerini kurtar-
sak, şaşkın şaşkın saplandıkları inkâr
bataklığında debelenmekte ısrar ederler.

76 Doğrusu Biz onları azab ile kuşat-
mıştık da, yine de Rablerine boyun
eğmemişlerdi. Nitekim bundan böyle
de acziyetlerini itiraf edecek değiller.
77 Ta ki vakti gelip de onlar aleyhine
bir azap kapısı açıncaya dek: o zaman
da onlar, orada, umutlarının tamamını
yitiriverecekler.[57]

اَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ اَمْ جَاءَهُمْ مَا لَمْ يَأْتِ
اٰبَاءَهُمُ الْاَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾ اَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ
فَهُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ ﴿٦٩﴾ اَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ بَلْ
جَاءَهُمْ بِالْحَقِّ وَاَكْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ ﴿٧٠﴾
وَلَوِ اتَّبَعَ الْحَقُّ اَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمٰوَاتُ
وَالْاَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ بَلْ اَتَيْنَاهُمْ بِذِكْرِهِمْ
فَهُمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُعْرِضُونَ ﴿٧١﴾ اَمْ تَسْـَٔلُهُمْ
خَرْجًا فَخَرَاجُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ
﴿٧٢﴾ وَاِنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٧٣﴾
وَاِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ
لَنَاكِبُونَ ﴿٧٤﴾ وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ
مِنْ ضُرٍّ لَلَجُّوا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٧٥﴾
وَلَقَدْ اَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ
وَمَا يَتَضَرَّعُونَ ﴿٧٦﴾ حَتّٰى اِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ
بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ اِذَا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴿٧٧﴾

---

lığa sığındıkları îmâ edilmektedir. Çevirimiz, ibârenin bu çağrışımlarını yansıtmayı amaçlar.

55 *el-Hak* kelimesindeki belirlilik takısının anlama katkısı. Zımnen: Gerçeğin saf olanını değil bâtıl karışmış olanını seviyorlar. Yani, gerçeği kirletmeyi seviyorlar.

56 *Zikrin* "şeref ve onur" anlamına kullanıldığı bir âyet için bkz: 43:44, not 31.

57 Zımnen: İnsan Allah'tan umudunu keserse, Allah da insandan umudunu keser.

وَهُوَ الَّذٖٓى اَنْشَاَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ
وَالْاَفْـِٔدَةَۜ قَلٖيلًا مَا تَشْكُرُونَ ﴿٧٨﴾ وَهُوَ
الَّذٖى ذَرَاَكُمْ فِى الْاَرْضِ وَاِلَيْهِ تُحْشَرُونَ
﴿٧٩﴾ وَهُوَ الَّذٖى يُحْيٖ وَيُمٖيتُ وَلَهُ اخْتِلَافُ
الَّيْلِ وَالنَّهَارِۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٨٠﴾ بَلْ قَالُوا
مِثْلَ مَا قَالَ الْاَوَّلُونَ ﴿٨١﴾ قَالُٓوا ءَاِذَا مِتْنَا
وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿٨٢﴾ لَقَدْ
وُعِدْنَا نَحْنُ وَاٰبَٓاؤُ۬نَا هٰذَا مِنْ قَبْلُ اِنْ هٰذَٓا اِلَّٓا
اَسَاطٖيرُ الْاَوَّلٖينَ ﴿٨٣﴾ قُلْ لِمَنِ الْاَرْضُ وَمَنْ
فٖيهَٓا اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٤﴾ سَيَقُولُونَ لِلّٰهِۜ قُلْ
اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٨٥﴾ قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمٰوَاتِ
السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظٖيمِ ﴿٨٦﴾ سَيَقُولُونَ
لِلّٰهِۜ قُلْ اَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٨٧﴾ قُلْ مَنْ بِيَدِهٖ مَلَكُوتُ
كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجٖيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ اِنْ
كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٨﴾

78 İMDİ sizi işitme, görme ve düşünme yeteneğiyle inşâ eden O'dur: ne kadar da azınız şükrediyor![58]

79 Sizi yeryüzüne yayan da O'dur, yine O'na döndürüleceksiniz.

80 Yine O hayat verir ve ölümü takdir eder; gece ve gündüzün birbirinin yerine geçmesi de O'nun eseridir: peki, hâlâ akletmeyecek misiniz?

81 Aksine, öncekiler ne dediyse onlar da aynısını söylediler: **82** "Ne yani" dediler, "biz ölüp gittikten, toza toprağa karışmış bir iskelet halini aldıktan sonra tekrar mı diriltilecek mişiz? **83** Doğrusu bu, bize ve bizden önceki atalarımıza da vaad edilmişti; ne ki, eskilerin masallarından başka bir şey değil bu!"

84 De ki: "Yer ve ondaki varlıklar kime aittir, eğer biliyorsanız (cevaplasanıza)?"

85 "Allah'a aittir" diyecekler.

De ki: "O halde, hâlâ (onurunuzu)[59] hatırlamayacak mısınız?"

86 De ki: "Hem yedi göğün, hem de mutlak hükümranlık tahtının yegâne Rabbi kimdir?"

87 "Allah'tır" diyecekler.

De ki: "O halde, hâlâ sorumluluğunuzun bilincine varmayacak mısınız?"

88 De ki: "Her şeyin hâkimiyetini elinde tutan, (her varlığı) kollayıp kayırdığı halde kendisine karşı kimsenin korunup kollanamayacağı zat kimdir, biliyorsanız (söylesenize)?"

58 "İnsanların çoğu şükretmez" âyetlerinin ışığında bu ibârenin doğru çevirisi budur. Son cümlenin öncesiyle bağlantısı: Şükretmek için fark etmek gerek, fark etmek için görmek ve anlamak gerek. İşte bu yüzden tefekkür teşekkürdür. Öte yandan düşünmek aklın, görmek gözün, duymak kulağın şükrüdür.

59 *Zikri* "onur" olarak çevirimiz için bkz: âyet 71, not 56. Zımnen: Allah'a ait nitelikleri başka varlıklara yakıştırmak, Allah'ı değil insanı küçük düşürür.

89 "Allah'tır" diyecekler.

De ki: "O halde, nasıl büyülenmiş (gibi) davranabiliyorsunuz?"[60]

90 Yoo! Aksine Biz onlara saf gerçeği sunmuştuk, ama onlar ısrarla yalana sarıldılar.[61]

91 Allah asla herhangi bir çocuk[62] edinmemiştir; O'nunla birlikte başka bir ilâh da yoktur. Aksi halde her bir ilâh kendi yarattığını kendinden yana çeker, böylece biri diğerine üstünlük mücadelesine kalkardı. Allah onların tavsif ve tasavvur ettiklerinin çok ötesinde, aşkın ve uludur. **92** O, insan idrakinin algılamaktan âciz olduğu şeylerin de, algılayabildiği şeylerin de sırrına vâkıftır: nitekim O, onların Zâtına yakıştırdıkları her türlü ortaktan berîdir.

93 DE Kİ: "Rabbim! Eğer onları tehdit ettiğin azabı bana ille de[63] göstereceksen, **94** o takdirde Rabbim, beni zalimler güruhunun arasında bırakma!"[64]

95 Ne ki Biz, onları tehdit ettiğimiz azabı (her hal ve şartta)[65] sana göstermeye elbette kâdiriz.

96 Her çirkin saldırıya karşı öyle bir savunma yap ki, en güzeli, en uygunu o olsun;[66] Biz onların yakıp yakıştırdıklarını elbette biliriz.

سَيَقُولُونَ لِلّٰهِ قُلْ فَاَنّٰى تُسْحَرُونَ ﴿٨٩﴾ بَلْ
اَتَيْنَاهُمْ بِالْحَقِّ وَاِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٩٠﴾ مَا اتَّخَذَ
اللّٰهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ اِلٰهٍ اِذًا لَذَهَبَ
كُلُّ اِلٰهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَا بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ
سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٩١﴾ عَالِمِ الْغَيْبِ
وَالشَّهَادَةِ فَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٩٢﴾ قُلْ رَبِّ
اِمَّا تُرِيَنّ۪ي مَا يُوعَدُونَ ﴿٩٣﴾ رَبِّ فَلَا تَجْعَلْن۪ي
فِي الْقَوْمِ الظَّالِم۪ينَ ﴿٩٤﴾ وَاِنَّا عَلٰٓى اَنْ نُرِيَكَ مَا
نَعِدُهُمْ لَقَادِرُونَ ﴿٩٥﴾ اِدْفَعْ بِالَّت۪ي هِيَ اَحْسَنُ
السَّيِّئَةَ نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ ﴿٩٦﴾

---

60 Zımnen: Bu sorulara verdiğiniz doğru cevaplarla, onlarla taban tabana zıt olan tavır ve davranışlarınız arasındaki farkı nasıl ve neyle açıklıyorsunuz? Aklî hiçbir izahı olmayan bu fark, olsa olsa bu tür eylem sahiplerinin düşünme yeteneklerini tamamen devre dışı bırakmalarıyla açıklanabilir. Ki bu da bir tür "büyülenme" olsa gerek. Bu pasaj şunu söyler: Sadece bir yaratıcının varlığını bilmek ve inanmak, fakat onun evrene ve insana karşı ilgisiz olduğunu düşünmek (deizm) kişiyi kurtuluşa götüren iman değildir.

61 Lafzen: "..yalancıdırlar". Kûfe dil okulunun "ism-i fâil süren fiildir" görüşüne istinaden.

62 Lafzen: "oğul". *Veled* galibiyet kuralınca her iki cinsi de içerir. Hem Hz. İsa'yı Allah'ın oğlu sayan Hıristiyanlar, hem de melekleri Allah'ın kızları kabul eden Mekkeliler kastedilir.

63 *İmmâ* edatının pekiştirme vurgusu çeviriye "ille de" şeklinde yansıdı (Krş: Zemahşerî).

64 Zımnen: Hakikate zulmedenler arasında yaşamak, İlâhî gazabın hedefinde yaşamaktır. Bu riski kabul edenler sonucuna katlanırlar.

65 Metinde zımnen var olan bu açıklamanın içeriği şöyle anlaşılabilir: ..sen aralarında olsan da, ayrılıp gitsen de, hatta dünyayı terk etsen de..

66 Güzeli savunmak yetmez, güzelce savunmak gerekir; iyiyi kötü savunmak iyiye kötülüktür (Krş: 41:34).

وَقُلْ رَبِّ اَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطٖينِ
﴿٩٧﴾ وَاَعُوذُ بِكَ رَبِّ اَنْ يَحْضُرُونِ ﴿٩٨﴾ حَتّٰٓى
اِذَا جَٓاءَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ
﴿٩٩﴾ لَعَلّٖٓى اَعْمَلُ صَالِحًا فٖيمَا تَرَكْتُ كَلَّاۜ اِنَّهَا
كَلِمَةٌ هُوَ قَٓائِلُهَاۜ وَمِنْ وَرَٓائِهِمْ بَرْزَخٌ اِلٰى يَوْمِ
يُبْعَثُونَ ﴿١٠٠﴾ فَاِذَا نُفِخَ فِى الصُّورِ فَلَٓا اَنْسَابَ
بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَٓاءَلُونَ ﴿١٠١﴾

97 Ve de ki: "Rabbim! (İnsan kılığındaki) malum şeytanların ayartmalarından Sana sığınırım! **98** Onların bana yaklaşmalarından da Rabbim, sana sığınırım!"[67]

99 Nihayet o (inkârcı)lardan birine ölüm gelip çatınca, "Rabbim!" der, "Döndür ne olur, geri döndür beni;[68] **100** belki ben, daha önce yapmadıklarımın yerine doğru dürüst işler yaparım!" Kesinlikle hayır! Çünkü onun dile getirdiği, sadece muhatabı etkilemek için sarf edilmiş bir laftır;[69] nitekim böylelerinin arkalarında, dirilecekleri güne kadar (aşamayacakları) bir engel vardır![70]

101 Ve kalk borusu çaldığı zaman, artık o gün aralarında soy yakınlığı diye bir şey yoktur;[71] üstelik birbirlerine (olan biteni) soramayacaklar da...

67 Lafzen: "yaklaşmalarından.." Şeytansı güçler insana, eşyaya ve olaylara bakışta şeytanî bir 'yaklaşım' empoze etmek amacıyla 'yaklaşırlar'. Şeytanın gör dediği yerden bakan şeytanın gösterdiğini görür.

68 Veya: "beni geri döndürün!" *İrci'ûn(î)* yakarışında özne çoğul kipiyle gelmiştir. Bu, Allah'a saygı ile gerekçelendirilmiştir. "Beni döndürün" diyenin, melekleri Allah'a ortak koşan bir akıl olduğu hatırlanacak olursa, bu kullanımla, İlâhî otoriteye melekleri ortak koşan bu sapık tasavvurun ifşa edildiği sonucuna ulaşılabilir. Fakat en tutarlı açıklama, bunun "beni geri döndür" anlamındaki *irci'nî*nin tekrarı işlevini taşıdığı yolundaki dilsel tahlildir (Beydâvi ve Ebüssuud).

69 *K-v-l* kökü, tüm versiyonlarıyla birlikte "etkisizlik, çabukluk ve/veya kalıcı olmayana" delâlet ederken, *k-l-m* kökü tüm versiyonlarıyla birlikte "kalıcı etkiye" delâlet eder. *Kelimetun*u çevirimiz bu etimolojiye dayanmaktadır (Bkz: 10:65, not 86).

70 Âyetteki *berzah*/engel, ölüm olsa gerektir (Bkz: Râzî). Zira ölen hiç kimse, dünya hayatına geri dönemez. Artık onu bekleyen tek hayat vardır; o da âhiret hayatıdır. Bu âyetteki *berzah* kelimesinden yola çıkılarak, gayba imanın konusu olan âhirete ilişkin bir yığın spekülatif yorum üretilmiş ve adına da "Berzah Âlemi" denmiştir. Bu başlık altında üretilen spekülatif bilginin, bir tek *berzah* kelimesinden yola çıkarak nasıl olup da bu kadar çoğaltılabildiğine, insan hayret etmekten kendini alamıyor. Hele bir de bu spekülasyonları yapanların gidip görüp gelmiş de, ayağının tozuyla gördüklerini anlatıyor halleri, *gayb* ve *şehadet* gibi iki ayaktan oluşan Kur'an bilgi sisteminin (59:22) gayb ayağıyla içten içe sorunlu olup olmadıkları sorusunu akla getiriyor. Zira *gayb* bir mü'min için imanın konusudur. Bir iman umdesi, spekülatif beşeri bilgiyle gaybın konusu olmaktan çıkarak şehadetin konusu haline gelmez. Kur'an'ın "gaybı taşlamak" dediği olumsuz alışkanlığın cazip ve şehevi bir yanı olmalı.
Bu âyet ruhların yeniden bedenlendiği iddiasına dayanan tüm reenkarnasyon teorilerini kesin bir dille reddetmektedir. Bunun yanında, günahkârların ruhlarının iyilerin ruhlarından farklı olarak kıyamete kadar tutuklu kalacağına dair bir imâ da bulunmaktadır.

71 İşe yaramayan akrabalığa Nûh'un oğlu, İbrahim'in babası, Lût'un karısı, Âsiye'nin kocası, Peygamber'in amcası Ebû Leheb örnekleri verilebilir.

102 Derken, kimin (iyilikleri) tartıda ağır gelirse işte kurtuluşa erenler onlar olacaktır. 103 Ama kiminki de hafif gelirse, cehennemde yerleşip kalmak üzere kendilerini harcayanlar da onlar olacaktır. 104 Ateş onların suratlarını kavuracak; pişmiş kelle misali sırıtan dişleriyle öylece kalakalacaklar.

105 (Allah diyecek ki): "Âyetlerim size okunmamış mıydı? Ama siz onları ısrarla yalanladınız!"[72]

106 "Rabbimiz!" diyecekler, "Talihimiz yaver gitmedi,[73] bu yüzden biz de sapıtan bir güruh olup çıktık! 107 Rabbimiz! Bizi buradan çıkar! Eğer tekrar dönersek, o zaman anlaşılır ki bizler gerçekten zalimleriz!"

108 (Allah) diyecek ki: "Sürüm sürüm sürünün orada ve bana cevap yetiştirmeyin![74] 109 Çünkü kullarımın arasında bir gurup vardı. Onlar 'Rabbimiz! Biz iman ettik: o halde bizi bağışla, bize merhamet et! Zira merhametlilerin en hayırlısı Sensin!' diyorlardı.

110 Ne var ki siz onlarla alay ettiniz. En sonunda onlar(la alayınız) Benim mesajımı size unutturdu; üstelik bir de onların halini gülünç buluyordunuz.[75] 111 Bakın işte, sabırlarından dolayı onları bugün ödüllendirdim: şüphesiz ki gerçek başarıya[76] erenler işte onlardır.

112 (Allah azaptakilere) diyecek[77] ki: "Yeryüzünde kaç yıl kaldınız?"

فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ
﴿١٠٢﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَاُولٰٓئِكَ الَّذِينَ
خَسِرُٓوا اَنْفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ﴿١٠٣﴾ تَلْفَحُ
وُجُوهَهُمُ النَّارُ وَهُمْ فِيهَا كَالِحُونَ ﴿١٠٤﴾ اَلَمْ
تَكُنْ اٰيَاتِي تُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ
﴿١٠٥﴾ قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا
قَوْمًا ضَٓالِّينَ ﴿١٠٦﴾ رَبَّنَٓا اَخْرِجْنَا مِنْهَا فَاِنْ
عُدْنَا فَاِنَّا ظَالِمُونَ ﴿١٠٧﴾ قَالَ اخْسَؤُا فِيهَا
وَلَا تُكَلِّمُونِ ﴿١٠٨﴾ اِنَّهُ كَانَ فَرِيقٌ مِنْ عِبَادِي
يَقُولُونَ رَبَّنَٓا اٰمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا
وَاَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ ﴿١٠٩﴾ فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ
سِخْرِيًّا حَتّٰٓى اَنْسَوْكُمْ ذِكْرِي وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ
تَضْحَكُونَ ﴿١١٠﴾ اِنِّي جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ بِمَا
صَبَرُٓوا اَنَّهُمْ هُمُ الْفَٓائِزُونَ ﴿١١١﴾ قَالَ كَمْ لَبِثْتُمْ
فِي الْاَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ ﴿١١٢﴾

72 Birinci cümledeki sorunun, cevap almak için sorulmadığı 108. âyetten açıkça anlaşılmaktadır. İkinci cümlede sorunun yer almayışının nedeni de budur.

73 Lafzen: "..şanssızlık bizi yendi" ya da "talihsizlik yakamızı bırakmadı.." Zımnen: Sorumsuz davrananlar, kötü sonucun sorumluluğunu şans, kader, kısmet ve talihe yıkarlar.

74 Lafzen: "..dedi". *Zikr,* burada da bir çok yerde olduğu gibi Kur'an'a delâlet eder (Mukâtil).

75 Söz geliminden: ..ama şimdi siz gülünç duruma düştünüz.

76 *Fevz,* geldiği her yerde mü'minler için kullanılır ve ebedî kurtuluşu ifade eder.

77 Lafzen: "..dedi".

قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَسْـَٔلِ الْعَادّٖينَ
﴿١١٣﴾ قَالَ اِنْ لَبِثْتُمْ اِلَّا قَلٖيلًا لَوْ اَنَّكُمْ كُنْتُمْ
تَعْلَمُونَ ﴿١١٤﴾ اَفَحَسِبْتُمْ اَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا
وَاَنَّكُمْ اِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ﴿١١٥﴾ فَتَعَالَى اللّٰهُ
الْمَلِكُ الْحَقُّۚ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ رَبُّ الْعَرْشِ
الْكَرٖيمِ ﴿١١٦﴾ وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَۙ لَا
بُرْهَانَ لَهُ بِهٖۙ فَاِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهٖۜ اِنَّهُ لَا
يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ ﴿١١٧﴾ وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ
وَاَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمٖينَ ﴿١١٨﴾

113 Onlar cevap verecekler:[78] "Bir gün ya da bir günden daha az;[79] istersen bunu sayı bilenlere[80] sor!"

114 (Allah) şöyle diyecek: "Yalnızca kısa bir süre kaldınız: keşke siz, bunu olsun bilseydiniz!"

115 Yoksa sizi boş yere ve anlamsız bir oyun için yarattığımızı mı sanıyorsunuz? Dahası, (hesap vermek için) Bize döndürülmeyeceksiniz, öyle mi?

116 Ama bakın, Allah (sizin tasavvur ettiğinizden) çok daha yüce ve uludur; mutlak otorite ve aşkın gerçeklik sahibidir; O'ndan başka ilâh yoktur, sınırsız lütuf ve merhamet tahtının da Rabbidir.[81]

117 Şu halde her kim, konu hakkında hiç bir ikna edici delili olmadan Allah'la beraber başka bir ilâha dua ederse, iyi bilsin ki bunun hesabı Rabbinin huzurunda mutlaka görülecektir: şu kesin ki, inkâr edenler asla kurtuluşa eremeyecekler.

118 İmdi, (ey bu vahyin muhatabı): "Rabbim!" de, "Bağışla! Merhamet et! Zira merhamet edenlerin en hayırlısı Sensin!"[82]

---

78 Lafzen: "cevap verdiler.."

79 Allah'sız ve vahiysiz bir ömrün bir gün veya bir gece kadar bereketsiz, Allah'lı ve vahiyli bir gecenin bir ömre bedel olduğunu ifade eden Kadr sûresine ve ilgili notlarına bkz. Nâzi'ât sûresinin 46. âyetinde bu hakikat şöyle dile gelir: "(Kâfirler) bu hakikati bizzat gördükleri gün, onlara sanki (bu dünyada) bir akşam veya bir kuşluktan fazla kalmamışlar gibi gelecek." Yine Ahkâf sûresinin 36. âyetinde şöyle buyurulur: "Onlar vaad edilen o günü görünce, kendilerini, gündüzün tek bir saati dışında sanki dünyada hiç yaşamamış (sayacaklar)."

80 *el-'Âddîni, el-'âdîn* okuyanlara göre "bunu zalim öncülere sor", *el-'âdiyyîn* şeklinde okuyanlara göre "uzun yaşayanlara sor (onlar bile tasdik edecekler)" anlamına gelir (Râzî).

81 Sûrenin zirvesi olan bu ve bir önceki âyetin söylediği şudur: Âhireti inkâr hayatın anlam ve amaçlılığını inkârdır. Sorumsuz davranışların altında yatan gerçek sebep de budur.

82 Rabbim! Bizi bağışla! Bize merhamet et! Zira senin merhametin kulların merhametine benzemez! Amin.

24. NÛR SÛRESİ

Sûre, adını, Kur'an'ın sembolizmi en yoğun âyeti olan 35. âyetinden alır. Nûr, "kaynağı görünmeyip hedefini görünür kılan ilâhî ışık" anlamına gelir. Sûre, daha ilk neslin dilinde bu adla anılmıştır.

Sûre Medine'de parça parça inmiştir. Konu farklılıkları bu sonucu verir. Zina ile ilgili ilk âyetleri 3. yılda inmiş olmalıdır. Zira bu âyetlerin inişine neden olan olayın kahramanı Mersed aynı yıldaki Recî' pususunda şehid olmuştur. Hz. Âişe'ye yapılan iftira ile ilgili pasajlar (11-26) 5. yılda inmiştir. Çünkü Huza'a'nın kolu olan Mustalıkoğulları üzerine yapılan sefer Hendek'ten hemen sonra (bir görüşte önce, Şaban ayında) olmuştur. Sûrenin iniş sürecinin ne zaman tamamlandığını tesbit etmek zordur. Bunu 9. yıldaki Tebük seferine kadar uzatanlar olmuştur. Bu durumda sûrenin iniş tarihini 3. yıl olarak tesbit etmek durumundayız. Zira bir sûre için "falan tarihte indi" demek, o sûrenin baş tarafının indiği tarihi gösterir. Burada şöyle bir soru akla gelebilir: Bu sûreyle neredeyse eş zamanlı olan Nisâ sûresindeki zina ile ilgili âyetler niçin oraya alınmıştır da bu sûredekiler buraya alınmıştır? Muhtemel cevap şudur: Buradaki zina ile ilgili âyetler bir biçimde mü'minlerle ve Allah Rasulü'nün yakın çevresine iftira ile ilgiliyken, Nisâ sûresindekiler geneldir.

Hz. Osman tertibinde Haşr-Hac, İbn Abbas tertibinde Ahzab-Mumtehane, Cabir b. Zeyd tertibinde Nasr-Hac arasında yer alır.

Nur sûresi, adı gibi insan tabiatını ve insan ilişkilerini, özellikle de kadın-erkek ilişkilerini aydınlatan bir sûredir. Bu ilişkilerin insan kimliğinin bir parçası olan cinselliğin istismara açılmadan nasıl yürümesi gerektiğini belirler. Bu konuda kimi ahlâkî kurallar koyar. Karşıt cinsler arasındaki ilişkiyi sağlıklı bir zemine oturtur. Sınırlar çizer ve bu sınırları aşanlar için müeyyideler getirir. Kadın-erkek ilişkilerinin sağlığı ve kadının karşı cins tarafından istismarını önleme açısından kadının kişiliğini dişiliğinin önüne geçirir. Kadın bedeninin kamuya açılmasını yasaklar. Bununla, insanın haysiyet ve şahsiyetini korumayı amaçlar. Sağlıklı toplumsal ilişkilerin sağlıklı bireysel ilişkiler üzerine bina edileceği hakikatini dile getirir.

Sûrenin zirvesi sûreye adını veren 35. âyettir. Sembolizmin en harika örneklerinden olan bu âyet, rezervi sonsuz bir mâna pınarı gibi kabını altına tutan herkesin gönlünü doldurur. Tabii ki kişinin akıl çapı, iman, hikmet, bilgi, birikim, gayret ve ufkuyla orantılıdır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

سُورَةٌ اَنْزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا وَاَنْزَلْنَا ف۪يهَا اٰيَاتٍ
بَيِّنَاتٍ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿١﴾ اَلزَّانِيَةُ وَالزَّان۪ي
فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا
تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ ف۪ي د۪ينِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ
تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا
طَٓائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿٢﴾ اَلزَّان۪ي لَا يَنْكِحُ اِلَّا
زَانِيَةً اَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَٓا اِلَّا زَانٍ
اَوْ مُشْرِكٌ وَحُرِّمَ ذٰلِكَ عَلَى الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿٣﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 BU, Bizim indirdiğimiz, kesin ve ayrıntılı hükümleri açıkladığımız bir sûredir;[1] ve Biz onda hakikatin apaçık belgesi olan âyetler indirdik ki, düşünüp ders çıkarasınız.

2 ZİNA[2] eden kadın ve zina eden erkek: İşte bunlardan her biri için, etkisi cilt ile sınırlı yüz vuruş yapın;[3] eğer Allah'a ve Âhiret Günü'ne inanıyorsanız, o ikisine olan acıma duygunuz sizi Allah'ın hükmünü uygulamaktan alıkoymasın; inananlardan bir gurup da onların cezalandırılmasına[4] tanık olsun.[5]

3 Zina yapan erkek ancak zinakâr bir kadınla; -diğer bir ifadeyle,[6] cinsel güdülerine kul köle olan bir kadınla- birlikte olur. Zina eden bir kadın da ancak zinakâr bir erkekle; -diğer bir ifadeyle, cinsel güdülerine kul-köle olan bir erkekle- birlikte olur:[7] zaten bu tür bir (birleşme) inananlara haram kılınmıştır.

1 Mücahid'in *farradna* şeklindeki okuyuşunu Taberî *fassalnâ* ile açıklamıştır. Çevirimiz buna dayanmaktadır. *Faradnâ* şeklindeki yaygın okuyuş da aynı sonucu verir. Zira *farada* tahta, deri vb. gibi eşyayı plaka plaka kesip ayırmak" anlamına gelir. Âyetin bize uyarısı şudur: Zaten detaylandırılmış olan bu sûredeki hükümleri, birtakım ilave mülahazalarla genişletmeye kalkmayın!

2 Zina, Allah'ın tanıklığına başvurularak yapılan ve hukukî bağlayıcılığı olan meşru bir sözleşme olmaksızın iki insanın birbirleriyle cinselliklerini paylaşmaları olayıdır. Cinselliği hayvanî bir içgüdünün eseri olmaktan çıkarıp insanî bir faaliyet kılan nikâh sözleşmesidir. Sosyal bir varlık olan insanın oluşturduğu toplumun yapı taşı olan aile kurumu bu sözleşme üzerine bina edilir.

3 *Celde,* etkisi insan derisiyle sınırlı olup onun altındaki kasa işlemeyen "vuruş" ve bu vuruşta kullanılan "vurma aracı". Kelime, "zorlamak, zora koşmak" anlamını da taşımakta (*Mekâyîs* ve *Lisân*). Bu ceza, âyetin sonunda yer alan kamunun tanıklığı şartından da anlaşılacağı gibi, suçlunun canını yakmaktan daha çok suçtan caydırma amacına yöneliktir. Zina suçunun Kur'an'ın öngördüğü şekilde isbatı, ancak suçun kısmen de olsa kamuya açık bir biçimde işlenmiş olması durumunda mümkündür. Bu ise vahyin, zina suçunu, sadece insan tekinin onuruna yönelik bir saldırı olmakla sınırlı tutmayıp, aynı zamanda toplumsal ahlâk katsayısını düşüren bir cürüm olarak gördüğünün delilidir.

4 Azâb kelimesinin Kur'an'da sıklıkla "ceza" anlamında kullanılmasının açık bir örneği.

5 Zina yasağı, eşlerin birbirine güvendiği bir ahlâk toplumunda olmazsa olmaz bir şarttır. Bu yasak aynı zamanda toplumun yapıtaşı aileyi kurmaya ve korumaya teşviktir. Özetle İslâm ceza hukuku üç vicdanı teskin eder: Mağdurun vicdanını, kamunun vicdanını ve suçlunun vicdanını. Bunun için de önce suçluda bir vicdan inşâ etmek gerekir. İşte vahiy bunu yapar.

6 Buradaki ve bir sonraki cümledeki *ev* bağlacı, karşılığı "veya" olan *tahyir*den çok *tafsil* vurgusu taşımaktadır. Bu vurgu tercümeye "diğer bir ifadeyle" şeklinde yansımıştır.

7 Bu metin, yaygın olarak şöyle çevrilmiştir: "Zina yapan bir erkek ancak zinakâr ya da müşrik bir

4 İffetli kadınları (zinayla) suçlayıp da,[8] ardından buna dört tanık getirmeyen kimselere gelince: işte böylelerine seksen celde[9] vurun, bir daha da onların tanıklığını kabul etmeyin: zira gerçekte kötü yola düşenler işte bunlardır.[10]
5 Ancak bunun ardından[11] tevbe edip kendilerini düzeltenler bunun dışındadır; iyi bilin ki Allah tarifsiz bir bağış, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

6 Bir de, kendilerinden başka tanıkları olmadığı halde eşlerini (zinayla) suçlayan kimseler var. İşte bu tür kişilerin her birine düşen, dört kez kendisinin doğru söylediğine Allah'ı tanık tutarak şahadette bulunmaktır; **7** beşincisinde ise, eğer yalancılardan biriyse Allah'ın lânetinin üzerine olmasını (ister).

8 (Suçlanan eşin) Allah'ı tanık tutarak, dört kez (kocasının) yalan söylediğine dair şahadette bulunması, cezayı kendisinden düşürür; **9** beşincide eğer (kocası) doğru söylüyorsa, Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını (ister).

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا
بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً
وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَٰئِكَ هُمُ
الْفَاسِقُونَ ﴿٤﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ
وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥﴾ وَالَّذِينَ
يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا
أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ
إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٦﴾ وَالْخَامِسَةُ أَنَّ لَعْنَتَ
اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٧﴾ وَيَدْرَؤُا
عَنْهَا الْعَذَابَ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ
بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٨﴾ وَالْخَامِسَةَ أَنَّ
غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٩﴾

---

kadınla; zina eden bir kadın da zinakâr ya da müşrik bir erkekle nikâhlanır." Bu tür bir anlamada ortaya çıkan bir çok problem vardır. Birincisi, bir mü'minin müşrik biriyle evlenmesine Kur'an izin vermemektedir (2:221). Onun işlediği günahın ağırlığı bu hükmü değiştirmez. Kaldı ki, *müşrik*in (dişili: *müşrike*) anlamlarından biri de, "Allah dışındaki bir gücün otoritesine kayıtsız şartsız teslim olan"dır. Bu bağlamda "cinsel güdü ve arzularına kayıtsız şartsız kul-köle olan" anlamını kazanır ki, "Hevasını ilâh edinen kimsenin durumunu gözönüne getirsene bir" (25:43) âyetinde ifade edilen de, yaklaşık budur. İkincisi, bir önceki âyette ifade edilen zina cezası uygulanan kimse bu günahtan arınmış olur, çünkü "şer'î cezalar keffarettir" (Buharî, *Hudûd* 15:12). Dolayısıyla, böyle birine ilave bir hukukî yaptırım gerekmez. Üçüncüsü, âyetteki *lâ yenkihuhâ illâ* ibâresi, bir talimatı değil bir haberi iletmektedir. Yani âyet 'inşâî' değil 'ihbarî'dir. Bu durumda *yenkihu* fiilinin doğru karşılığı, lafzî anlamı olan "nikâh" değil, mecazî anlamı olan "cinsel birleşme"-dir. İlk otoritelerden Mücahid, İkrime, Said b. Cübeyr, Katâde gibi isimler de böyle anlamışlardır (Taberî). Ferrâ, bu ibâreyi "zinakâr erkek, ancak (şehrin) zina eden günahkâr kadınlarıyla zina eder" şeklinde açar (*Meâni'l-Kur'an*). Çevirimiz bu mülahazalara dayanmaktadır.

8 Buradaki "da", baştaki *ve* bağlacının karşılığıdır.

9 *Celde* için bkz: Âyet 2, not 3. Kur'an'da "zina" dışında bir suç için dört şahit istenmez. Zina iftirası dışındaki bir iftira için de dört şahit istenmez. Bu, insan iffetine verilen değeri gösterir.

10 Gerçek sapkınların doğru yolda olanları sapıklıkla suçladıkları bu bağlamda, *el-fâsikûne* verilecek en uygun karşılık.

11 Yani: "İftira cezasının ardından.." Hz. Ömer ve ona katılan bir çok isme göre tevbe, bir kamu dâvâsına dönüşen iftiranın cezaî sonuçlarıyla değil, âyette belirtilen "tanıklık yasağı"nın kaldırılmasıyla alâkalıdır (Taberî).

وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَاَنَّ اللّٰهَ
تَوَّابٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾ اِنَّ الَّذِينَ جَاؤُ بِالْاِفْكِ
عُصْبَةٌ مِنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَكُمْ بَلْ هُوَ خَيْرٌ
لَكُمْ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْاِثْمِ
وَالَّذِى تَوَلّٰى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١﴾
لَوْلَٓا اِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ
بِاَنْفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هٰذَٓا اِفْكٌ مُبِينٌ ﴿١٢﴾

10 (Düşünsenize bir), ya Allah'ın üzerinizdeki fazlı ve rahmeti olmasaydı? Ya Allah, kendisine yönelenlerin tevbesini tekrar tekrar kabul eden,[12] üstün hikmet sahibi bir zat olmasaydı...

11 GERÇEK şu ki, iftirayı tasarlayanlar içinizden bir güruhtur.[13] Siz (ey bu iftiranın mağdurları)! Sanmayın ki bu size dokunan bir şerdir, aksine bu sizin için bir hayırdır![14] Onlardan her biri işlediği günahın cezasını çekecektir; ama onlar içerisinden bu işin elebaşılığını üstlenen kimse var ya: onun hakkı korkunç bir azaba mahkûm olmaktır.[15]

12 Bu (iftirayı) işittiğinizde, mü'min erkekler ve kadınların birbirleri hakkında[16] iyi zanda bulunup da, "Bu düpedüz bir iftiradır" demeleri gerekmez miydi?[17]

---

12 Mübalağa kalıbıyla gelen *tevvâb* kelimesi, anlama "tekrar tekrar" şeklinde yansımıştır.

13 Ahzab savaşı, müşriklerle mü'minler arasındaki mücadelenin dönüm noktasıydı. Mekke'nin son ve en büyük taarruzuydu. Başarısızlıkla sonuçlandıktan sonra bir daha Mekke kendini toparlayamadı. Bu savaş aynı zamanda Medine'deki kırılgan yapıyı bütün zaaflarıyla ortaya çıkardı. Dost ve düşmanı kesin hatlarla ikiye ayıran bu savaşın ardından, Hz. Peygamber öncelikli konunun Medine'deki iç güvenliği kesin bir biçimde sağlamak olduğunu gördü. Bu olumlu gelişme, öte taraftan, İslâm düşmanlarının sıcak savaştan psikolojik savaşa geçmeleri sonucunu doğurdu. Önce Ahzab sûresinde bir parça ele alınan Hz. Zeyneb'le evlilik olayını çarpıtmayı denediler. Bu olay etrafında olmadık efsaneler düzüp koştular. Hz. Âişe'ye iftira olayı, söz konusu psikolojik savaşın bir parçasıydı. Mekke, varlığını ortadan kaldıramadığı Peygamber'i can evinden vurmayı kafasına koymuştu. Bunun için de Medine'deki işbirlikçilerini kullanıyordu. Bu sûretle hem İslâm dâvâsını yıpratmak, hem de Medine'deki birlik ve bütünlüğü zedelemek istiyordu. Çünkü Müslümanlar başarılarını ahlâkî bir toplum modeli oluşturabilmelerine borçlulardı. Öyle ki, bu ahlâkî cazibe sayesinde bir çok insan Muhammedî çağrıya koşuyor, bu çağrıya evet demeyenler bile bu durumu takdirle karşılıyordu.

14 Bireysel boyutuyla, iftiranın mağdurlarının sabırları sınandı ve karşılığını gördüler. Tarihsel boyutuyla, içerideki çürükler ortaya çıktı ve toplum arındı. Evrensel boyutuyla, bu gibi durumlarda nasıl bir tutum ve tavır takınılacağına ilişkin bir model ortaya kondu. Bunların hepsi hayırdı.

15 Âyette kastedilen kimse münafık elebaşı Abdullah b. Ubey'dir. Aslında tüm zamanlarda iffetli insanlara iftira üzerine bina edilen psikolojik ve organize savaşı ifade eder.

16 *Bi-enfusihim,* bu tür bir bağlamda (Krş: 24:61; 49:11) "birbirleri hakkında" anlamına gelir (Bkz: Râzî; ayrıca krş: Âyet 61, not 103).

17 Hüsnizan ya da suizan, kişinin kendi iç dünyası hakkında örtülü bir itiraftır. Hüsnizan kalbin duası, suizan kalbin bedduasıdır. Suizan, zannın Kur'an'ın "günahtır" (49:12) dediği kısmına girer.

13 (İftiracılar) iddialarını isbat için dört şahit getirmeli değilmiydiler! Madem ki bu şahitleri getiremediler, o zaman Allah katında asıl yalancı kendileridir.[18]

14 Bakın, eğer Allah'ın dünya ve âhirette[19] sizin üzerinizdeki fazlı ve rahmeti olmasaydı, bulaştığınız[20] bu (iftiradan) dolayı mutlaka size korkunç bir azap dokunurdu; 15 tam da dillerinize dolayıp, hiçbir bilginiz olmadığı halde basite alarak ağızlarınızda gevelediğiniz bir sırada... Oysa ki bu, Allah katında çok ağır bir (vebaldir).

16 İşte bu yüzden, onu işitir işitmez: "Bu konuda konuşmak bize düşmez! (Allah'ım, böyle bir iftiradan) Senin yüce zâtına sığınırız! Bu dehşet bir iftiradır!" demeniz gerekmez miydi?[21]

17 Eğer imanda sebat gösteren kimselerseniz, Allah size bu tür bir (iftiraya) bir daha asla bulaşmamanızı öğütler. 18 Zira Allah size mesajlarını açıkça bildirir: nitekim her hükmünde tam isabet kaydeden Allah, (bu olayda kimin nerede durduğunu) çok iyi bilmektedir.[22]

19 Mü'minler arasında hayasızca söylentilerin yayılmasından hoşlanan kimselerin hakkı, bu dünyada da âhirette de elem verici bir azaptır. (Bir şeyin içyüzünü) Allah bilir, fakat siz bilmezsiniz.

20 Ya Allah'ın üzerinizdeki fazlı ve rahmeti bulunmasaydı...

Hele ki Allah çok şefkatlidir, pek merhametlidir.

لَوْلَا جَٓاؤُ عَلَيْهِ بِاَرْبَعَةِ شُهَدَٓاءَۚ فَاِذْ لَمْ يَأْتُوا
بِالشُّهَدَٓاءِ فَاُو۬لٰٓئِكَ عِنْدَ اللّٰهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ
(١٣) وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ فِي
الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِي مَٓا اَفَضْتُمْ فِيهِ
عَذَابٌ عَظِيمٌۚ (١٤) اِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِاَلْسِنَتِكُمْ
وَتَقُولُونَ بِاَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ
وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًاۗ وَهُوَ عِنْدَ اللّٰهِ عَظِيمٌ (١٥)
وَلَوْلَٓا اِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَٓا اَنْ
نَتَكَلَّمَ بِهٰذَاۗ سُبْحَانَكَ هٰذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ
(١٦) يَعِظُكُمُ اللّٰهُ اَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِٓ اَبَدًا اِنْ
كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَۚ (١٧) وَيُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِۜ
وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (١٨) اِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ
اَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ اٰمَنُوا لَهُمْ
عَذَابٌ اَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۜ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ
وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (١٩) وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ
عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَاَنَّ اللّٰهَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ (٢٠)

---

18 Vahye göre zina suçu en az dört şahidin yakın ve açık tanıklığıyla sübut bulur. Bu, insanın onur ve şerefine verilen değerin bir ifadesidir.

19 Yani: "..her zaman ve mekânda.."

20 Lafzen: "daldığınız.."

21 Muhatabın zihnini inşâ eden bu âyet şu zımnî vurguyu taşır: Ey iftiraya kulak kabartanlar! Siz anneniz makamında olan birini bir münafığın ağzından mı tanıyacaksınız? Zira haberin kaynağı, haberin amacını ele verir. Bunu bile fark edemedinizse, nereden bakacağınızı bilmiyorsunuz demektir!

22 Belirsiz gelen ilâhî esma, kullanıldıkları bağlama fiilî ve aktüel bir atıf içerir (Bkz: 9:102, not 129).

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ
الشَّيْطَانِ وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ
فَاِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَٓاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَوْلَا فَضْلُ
اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكٰى مِنْكُمْ مِنْ
اَحَدٍ اَبَدًا وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يُزَكّٖي مَنْ يَشَٓاءُ وَاللّٰهُ
سَمٖيعٌ عَلٖيمٌ ﴿٢١﴾ وَلَا يَأْتَلِ اُولُوا الْفَضْلِ
مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ اَنْ يُؤْتُٓوا اُولِي الْقُرْبٰى
وَالْمَسَاكٖينَ وَالْمُهَاجِرٖينَ فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِ
وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا اَلَا تُحِبُّونَ اَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ
لَكُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿٢٢﴾ اِنَّ الَّذٖينَ يَرْمُونَ
الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعِنُوا
فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظٖيمٌ ﴿٢٣﴾

21 SİZ ey iman edenler! Şeytanın adımlarını izlemeyin! Kim şeytanın adımlarını izlerse, iyi bilsin ki (şeytan) sadece hayasızlığı[23] ve akl-ı selime aykırı olanı emreder.

Evet, Allah'ın üzerinizdeki fazlı ve rahmeti bulunmasaydı, sizden hiç kimse ebedîyen (günahtan) arınamazdı. Lakin Allah tercih eden/tercih ettiği kimseyi arındırır;[24] zira Allah (herkesin neyi tercih ettiğini) çok iyi işitir ve çok iyi bilir.

22 Şu halde, içinizden (servetçe) bolluk ve rahatlık içinde olan kimseler, yakınlara, muhtaçlara ve Allah dâvâsı uğruna hicret edenlere yardım etmekten geri durmasınlar;[25] onları affedip hoş görsünler! Hem Allah'ın sizi bağışlaması hoşunuza gitmez mi? Nitekim Allah tarifsiz bir bağış, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

23 Şu kesin ki, iffetli ve inanmış kadınlara -dalgınlık ve dikkatsizlik etmiş olsalar dahi- iftira atan kimseler, dünya ve âhirette Allah'ın rahmetinden dışlanacaklar.[26] Üstelik onlar korkunç bir azaba müstehaktırlar;[27]->

---

23 Lafzen: *fahşâ'*. Bu isimlendirmeye göre sadece zina yapanınki fahişlik-fahişelik değil, iffetli insana zina iftirası yapanın yaptığı da fahişlik-fahişeliktir.

24 Çevirimiz, *men* ile birlikte gelen *yeşâ'* fiillerinin çift özneyi gören konumlarına istinat eder. Zımnen: 'Allah arınmayı tercih edip de hak eden herkesi arındırmayı ister.' Bu manayı, hidayet ve dalalet üzerine yapılacak genel bir okuma da teyit eder (Krş: 18:29; 73:19; 76:29; 81:28. Daha ayrıntılı notlar için bkz: 10:25 not 44 ve 13:27 not 37). Nihayet, âyetin sonunda yer alan Allah'ın işitme ve bilmesine ilişkin cümle, işitilecek ve bilinecek bir durumun varlığına delâlet eder. İşte bu, gerçek günaha bulaşanlar arasından "arınmayı tercih eden" kimselere ve onların arınma iradesine yönelik bir atıftır.

25 Veya: "..yardım etmemek için yemin etmesinler". Âyetteki *ye'teli* lafzını, *el-eliyye* (veya *el-uluv*) kökünden *i'tilâ* formuyla okuyan çoğunluğa göre anlam "yemin etmesin" olur. Eğer Râzî'nin de katıldığı Ebu Müslim'in ısrarla savunduğu gibi *ifti'al* kalıbının ender olarak *if'al* çoğunlukla *fa'ale* kalıbı yerine kullanıldığı görüşü kabul edilirse, ibâre "kesmesin, el çekmesin, geri durmasın" anlamına gelir (Râzî; krş: Râğıb). Tercihimiz bu görüşe dayanmaktadır.

26 Allah'ın lânetinin, "rahmetinden dışlanmak" anlamına geldiği yolundaki bir açıklama için bkz: 3:87, not 79. Samimi tevbelerin kabul edileceğine dair âyetlerin ışığında: Tevbe etmedikleri takdirde...

27 *'Azâb*, "terkedilmişlik ve mahrumiyet" anlamına geldiği için, bu cümle şöyle de anlaşılabilir: "Onlar korkunç bir terk edilmişliğe mahkûm olacaklar." (Bkz: 68:33, not 29.)

<- **24** o gün onların dilleri, elleri ve ayakları yapıp ettiklerinden dolayı kendileri aleyhine tanıklık edecektir.

25 O gün geldiğinde, Allah onlara hak ettikleri cezayı tastamam verecek; sonunda onlar da, Allah'ın, evet yalnızca O'nun (her şeyi) apaçık ortaya çıkaran mutlak hakikat olduğunu öğrenecekler.[28]

26 Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler de kötü kadınlara layıktır; tıpkı iyi kadınlar iyi erkeklere, iyi erkekler de iyi kadınlara layık olduğu (gibi):[29] işte onlar, (bu dünyada) iftiracıların dillerine doladıkları şeylerden uzaktır, (âhirette ise) onları sonsuz bir bağış ve tarifsiz güzellikte bir rızık beklemektedir.[30]

27 SİZ ey iman edenler! Kendinize ait olmayan evlere, sahiplerinden izin almadan[31] ve selam vermeden girmeyiniz:[32] düşünecek olursanız, sizin yararınıza olan da budur.[33]

يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ اَلْسِنَتُهُمْ وَاَيْدٖيهِمْ
وَاَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾ يَوْمَئِذٍ
يُوَفّٖيهِمُ اللّٰهُ دٖينَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ اَنَّ اللّٰهَ
هُوَ الْحَقُّ الْمُبٖينُ ﴿٢٥﴾ اَلْخَبٖيثَاتُ لِلْخَبٖيثٖينَ
وَالْخَبٖيثُونَ لِلْخَبٖيثَاتِۚ وَالطَّيِّبَاتُ
لِلطَّيِّبٖينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِۚ اُو۬لٰٓئِكَ
مُبَرَّؤُ۫نَ مِمَّا يَقُولُونَۜ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرٖيمٌ
﴿٢٦﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ
بُيُوتِكُمْ حَتّٰى تَسْتَاْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلٰٓى
اَهْلِهَاۜ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾

28 *Mubîn* sıfatının hem "özünde açık" hem de "açığa çıkarıcı" anlamlarını bünyesinde taşıyan yapısı için bkz: 12:1, not 2.

29 Veya: "kötü söz ve davranışlar kötü adamlara, kötü adamlar da kötü söz ve davranışlara yakışır; tıpkı iyi söz ve davranışların iyi adamlara, iyi adamların da iyi söz ve davranışlara yakıştığı (gibi)". Fakat, bunun hemen ardından gelen ibâre tercihimizi doğrular gibidir. Âyette kurulan kötülerle iyilerin birbirleri arasındaki bu nisbet bir talimatı ifade etmekten çok, ideal olanı dile getirmektedir. Nûh ve Lût gibi iki iyi erkeğin kötü hanımlar ile, Asiye gibi iyiler iyisi bir hanımın da Firavun ile yaşadığı evliliği Kur'an bir ibret vesikası olarak nakleder (66:10-11).

30 Kelimelerdeki belirsizlik çeviriye "tarifsiz" ve "sonsuz" olarak yansımıştır. Buradaki ilâhî bağış, ne kadar masum olursa olsun, insanoğlunun günah ve hatadan mutlak anlamda berî olmayan niteliğiyle Allah'ın affına her zaman muhtaç bulunduğunun bir ifadesidir.

31 Veya: "tanışıp bilişmeden.." İbn Abbas *teste'nisûyu*, vahiy katiplerince yapılan imla hatası addederek *teste'zinû* (izin alıncaya kadar) şeklinde okumuştur (Ferrâ ve Taberî). Her iki okuyuşun anlamları da birbirine yakındır.

32 Zira selam muhataba "Benden emin olabilirsin!" teminatıdır.

33 Bu âyetler, kendisinden önce gelen zina ve iftiraya ilişkin önlem paketidirler. Adalet suç işlenmeden önce önlemini almayı gerektirir.

فَاِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَٓا اَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا
حَتّٰى يُؤْذَنَ لَكُمْۚ وَاِنْ قِيلَ لَكُمُ ارْجِعُوا
فَارْجِعُوا هُوَ اَزْكٰى لَكُمْۜ وَاللّٰهُ بِمَا
تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨﴾ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ
تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَاعٌ
لَكُمْۜ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ
﴿٢٩﴾ قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ اَبْصَارِهِمْ
وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْۜ ذٰلِكَ اَزْكٰى لَهُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ
خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٣٠﴾ وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ
يَغْضُضْنَ مِنْ اَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ

28 Buna rağmen eğer orada kimseyi bulamazsanız, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin; dahası eğer size "dönün" denilirse, siz de hemen dönün; bu davranış sizin için daha nezihtir: zira Allah yaptığınız her şeyi bilmektedir.

29 (Ama) içinde oturulmayan, sizin de yararınıza hizmet veren kamuya açık mekânlara girmenizde bir sakınca yoktur:[34] şu da var ki Allah, açıktan yaptıklarınızı da gizlediklerinizi de bilmektedir.

30 MÜ'MİN erkeklere söyle, bakışlarını (yasak) olandan çevirsinler[35] ve iffetlerini korusunlar; tertemiz kalabilmeleri için en uygun davranış şekli budur: unutmasınlar ki Allah, ortaya koydukları[36] her bir şeyden haberdardır.[37]

31 Mü'min kadınlara da söyle, bakışlarını (yasak) olandan çevirsinler, iffetlerini korusunlar,->

---

34 İlk tefsir otoriteleri bu mekânları hanlar ve dinlenme tesisleri (Mücahid), çarşılar ve ticaret mahalleri (İbn Zeyd), tuvalet ve hamam (İbn el-Hanefiyye) gibi kamuya açık yerler olarak tefsir etmişlerdir (Taberî). *Fîhâ metâ'un lekum* (sizin yararınıza hizmet veren) ibâresi, bu mekânların kamuya açık niteliğini ortaya koymaktadır.

35 *Ğaddu'l-basar*, "bakışı kısmak, bakışları kont- rol altına almak"tır. Açıktır ki bir kısıtlama ifade eder. Fakat teb'îd bildiren *min* edatı, bu kısıtlamayı sınırlar. Yani, "kısılacak" ya da "kontrol altına alınacak" bakış, her tür bakış değil belli nitelikteki bakışlardır. Bu da, muhatabın cinselliğini istismara yönelik bakışlardır. Erkeğin karşı cinsten muhatabının kişiliğinde değil de dişiliğinde odaklanan, onu cinsel bir figür olarak algılayan ya da muhatap tarafından böyle algılanan bakışlar, âyetteki yasak kapsamına girer. Doğaldır ki bu tür bir bakış, cinsler arası ilişkiyi geliştirmeye değil, karşı cinsin cinselliğini sömürmeye hizmet eder.

36 Burada "ortaya koymak" şeklinde karşıladığımız *sun'* ile *fi'l* (fiil) arasında fark vardır. *Fi'l* hem bilinçli hem bilinçsiz yapma için kullanılırken, *sun'* sadece bilinçli yapma için kullanılır. Bu nedenle hayvanlar ve cansızların hareketleri *sun'* ile ifade edilmez. Buna göre her *sun' fi'l*dir fakat her *fi'l sun'* değildir (Râğıb).

37 Bu talimat erkek tesettürünün sınırlarını da ifade eder. Örtünme insanlıkla yaşıttır. Cinselliğini keşfeden Âdem'in yapraklarla üzerini örtme temsili (7:22), insanın rüştünün örtünmeyle başladığını gösterir. Eski Ahid'den örtünmenin Hz. İbrahim döneminde de var olduğunu öğreniyoruz (*Tekvin*, 24:38). A'râf 26, *takvâ*yı örtünmenin zirvesine yerleştirir.

وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ اِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ
بِخُمُرِهِنَّ عَلٰى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ
اِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ اَوْ اٰبَٓائِهِنَّ اَوْ اٰبَٓاءِ بُعُولَتِهِنَّ اَوْ
اَبْنَٓائِهِنَّ اَوْ اَبْنَٓاءِ بُعُولَتِهِنَّ اَوْ اِخْوَانِهِنَّ اَوْ
بَن۪ٓي اِخْوَانِهِنَّ اَوْ بَن۪ٓي اَخَوَاتِهِنَّ اَوْ نِسَٓائِهِنَّ

<- cazibe ve güzelliklerini, bunlardan görünen kısımlar dışında,[38] (kamuya) açmasınlar;[39] bunun için de, başörtülerini yakalarının üzerine sıkıca tuttursunlar;[40] cazibe ve güzelliklerini yalnızca kocalarına, babalarına, kayınbabalarına, oğullarına, üvey oğullarına, kardeşlerine, erkek kardeşlerinin oğullarına, kız kardeşlerinin oğullarına, kendi (evlerindeki) kadınlara,[41] ->

38 Bu, kadın cazibe ve güzelliğinden kamuya açılması serbest olan miktarı gösteren bir istisna cümlesidir. Bizim harfiyyen çevirdiğimiz *illâ mâ zahara minhâ* ibâresinden kaynaklanan müphemlik, birbirinden farklı birçok yorumu mümkün kılar. Biz, bir tek yorumu mutlaklaştırmaya izin vermeyen bu ibârenin 'bilinçli müphemlik' özelliğini, yorumlardan herhangi birine meyletmeksizin aynen çeviriye yansıttık. Kaffal bu ibâreyi, "insanın carî olan âdete göre gösterebildiği yerler müstesna" şeklinde anlar. Eğer *hımarın* üstünden örtülen *cilbab,* tek göz hariç bütün vücudu kapatacak bir çarşaf olsaydı, o zaman "mü'min kadınlara söyle; başörtülerini göğüs yırtmaçlarının üzerine koysunlar" âyetinin anlamı kalmazdı. Çünkü *cilbâb* zaten bütün vücudu kapattığına göre, artık yaka ve göğüs yırtmacının üzerine konmasına gerek olmazdı. Sözün özü: "Kendiliğinden görünenlerin" tavanı yüz, eller ve ayaklardır. Bu organların örtülüp örtülmemesi nassın değil örfün ve tercihin konusudur. Allah Rasulü'nün Esma'ya bizzat göstererek yaptığı tarif de bunu teyit eder (Ebu Dâvud, *Libas* 31).

39 Teşhir edilmemesi istenen cazibe ve güzellikler, kamuya açılmayıp özel kalması gereken kişisel cazibe ve güzelliklerdir. Bu ilâhî emrin maksadı, kadının kişiliğini dişiliğinin önüne alarak hem istismarını önlemek, hem de sosyal hayata kadını dahil etmektir. Tersi ister istemez karşıt cinsler arası ilişkinin, şahsiyet değil cinsiyet odaklı bir ilişkiye dönüşmesine yol açacaktır. Özetle, tesettürden amaç üç unsurun ahlâkının gözetilmesidir: 1) Kadın: özel bir nimet olan cinselliğini genelleştirip kamuya açmayacak. 2) Erkek: karşı cinsle cinsel odaklı ve istismar edici bir ilişki geliştirmeyecek. 3) Toplum: kadın-erkek ilişkilerini sağlıklı bir zemine oturtacak (Krş: 33:59, not 77).

40 Âyette *ve'lyesturne* gibi sade bir emir değil "sıkıca bağlamak, vurmak, tutturmak" anlamına gelen *ve'l-yadribne* kullanılmış. *Humurun* tekil formu olan *hımâr,* "başörtüsü" demektir. İçkiye de, aklı bürüyüp örttüğü için aynı kökten gelen *hamr* adı verilmiştir (*Kitâbu'l-'Ayn*). Bu iki kelimenin buluştuğu nokta "baş"tır. Mesela küfür de "örtmek" anlamına gelir, fakat başa değil kalbe nisbet edildiği için farklı kökten bir kelime kullanılmıştır. "İçinde neden 'baş' geçmiyor?" sorusunun cevabı bellidir. Arapçada hepsi de başörtüsü olarak kullanılan burka', nikâb, lifâm, lisâm, nasîf, mıkne'a ve cilbâb kelimelerinde de "baş" geçmez. Tıpkı Türkçedeki yemeni, yaşmak, çit, yazma, bürgü, bürümcek, tülbent, eşarp, atkı ve çar'da geçmediği gibi. Bu örtünün niteliği, boyutları ve kapsamı değişse de, değişmeyen tek özelliği başı örten bir örtü olmasıdır. Dönemin hür kadınlarının öteden beri kullandıkları başörtüsü, baştan aşağı sarkıtılan ve bir parça da süs işlevi gören bir aksesuardı. Bu örtü, elbiselerin yaka hizasında yer alan, göğsü ve takıları gösteren açıklığı (cuyûb) örtmezdi. "Başörtülerini yakalarının üzerine tuttursunlar" ibâresi, açık bırakılan boyun ve gerdanların da kapatılması talimatını içermektedir. Başörtüsünün, namaz ve oruç kabilinden bir emir değil, gerekçesine bina edilen sosyal ilişkilere dair bir emir olduğu, yaşlı kadınlara giysilerinin bir kısmını çıkarma ru'hsati veren 60. ayetten açıkca anlaşılmaktadır.

41 Bir yoruma göre, *ev nisâihinne* ile, sayılan sınıfların oğulları ve torunları kastedilmektedir. Eğer kardeşlerin ve yeğenlerin hanımları kastedilseydi, *nisâihim* olması lazımdı. Âyetteki *nisâihinne* kadının değil, "arkadan gelenler" anlamındaki *nesie*'nin çoğulu olarak anlaşılırsa, sayılan sınıfların oğulları ve torunlarının da mahremiyete dahil olduğu sonucuna varılır. Bu tercihe şayandır, zira aileyi daha da büyüten bir yaklaşımdır. Bu sınırlar, aile içi ilişkilerin sağlıklı bir biçimde sürmesi için konulmuştur.

اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّ اَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ
اُولِى الْاِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ اَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ
يَظْهَرُوا عَلٰى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ
بِاَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ
وَتُوبُوا اِلَى اللّٰهِ جَمِيعًا اَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ
لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣١﴾ وَاَنْكِحُوا الْاَيَامٰى مِنْكُمْ
وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَاِمَائِكُمْ اِنْ يَكُونُوا
فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ
﴿٣٢﴾ وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتّٰى
يُغْنِيَهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ
مِمَّا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ اِنْ عَلِمْتُمْ
فِيهِمْ خَيْرًا وَاٰتُوهُمْ مِنْ مَالِ اللّٰهِ الَّذِى اٰتٰيكُمْ

<-meşru şekilde malik oldukları kimselere,[42] ya da emirleri altındaki cinsel arzudan yoksun erkek hizmetlilere, veya kadınların mahrem yerlerinin henüz farkında olmayan çocuklara açabilirler; bir de yürürken, gizli olan ziynetlerini teşhir etmek için ayaklarını yere vurmasınlar.[43]

Siz ey iman edenler! Topyekûn günahları terk edip Allah'a yönelin ki, mutluluk ve kurtuluşa erebilesiniz.

32 VE içinizden bekâr olanları,[44] erkek ve kadın esirlerinizden (evliliğe) elverişli olanları evlendirin! Yoksul da olsalar, Allah onları lutfuyla destekleyecektir: zira Allah (lutfunda) sınırsızdır, (kime ne kadar vereceğini) çok iyi bilir.[45]

33 Ama evlenmeye bir türlü imkân bulamayanlar, Allah lutfundan kendilerine (bir fırsat) tanıyıncaya dek iffetlerini korusunlar! Öteden beri mülkiyetinizde bulunan esirlerden âzatlık sözleşmesi yapmak isteyenlere gelince: eğer onlarda bir liyakat görüyorsanız, onlarla sözleşme yapınız;[46] üstelik onlara Allah'ın size (emanet) olarak verdiği maldan bir miktar da veriniz.[47]

---

42 Bkz: 4:24; 33:52 ve 47:4, ilgili notlar.

43 Zımnen: cinsel cazibelerini kullanarak karşı cinsi tahrik etmesinler. Burada kadından, iffetini koruyacak erkeklere, onları tahrik etmeyerek yardımcı olması istenmektedir.

44 *Eyâmâ* (t. *eyyim*), başından evlilik geçmiş ya da geçmemiş olsun, mevcut durumda eşi olmayan herkesi kapsar.

45 Belirsiz formla gelen esmayı çevirimizle ilgili bkz: Âyet 18, not 22.

46 Sosyal bir vakıa olarak kucağında bulduğu kölelik problemini halletmek için, Kur'an'ın getirdiği hürriyet alanını genişleten talimatlarından biri (47:4 ve 90:12-13, notlar). Hz. Peygamber ömrünün her yılına bir köle azat etti. Bu teşvikler sahabe arasında öyle yankı buldu ki Hz. Âişe 67, Abbas 70, İbn Ömer 1000, Abdurrahmân b. Avf 30.000 (?) köle azat etti. Miras yoluyla edinilen köle stoku 70 yılda tamamen eritilecektir. Bu veriler ışığında şu hükmü rahatlıkla verebiliriz: Eğer kölelik o noktada bitirilmediyse, bunun sorumlusu, Kur'an'ın hedeflerini es geçen gelenektir.

47 Zekât verilecekler arasında, özgürlüğüne kavuşturulacak köleler de yer alır (9:60).

Evlenmek isterlerse, kızlarınızı, dünya hayatının fani hazlarına tamah ederek aşırı davranışlara zorlamayın. Onları (istemediği bir evliliğe) zorlayan herkes iyi bilsin ki, Allah bu zorlanmadan sonra onları bağışlayacak, merhamet edecektir.[48]

34 Ve doğrusu Biz size hakikati açık ve net olarak dile getiren mesajlar, sizden önce geçip gitmiş olanlara ilişkin bir nice mesel, sorumluluk bilincine sahip olanlar için de her türden öğüt indirmişizdir.[49]

35 ALLAH göklerin ve yerin nûru(nun kaynağı)dır.[50] O'nun nûrunun sembolü,[51] içinde kandil bulunan bir ışık mahalli gibidir.[52]->

وَلَا تُكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ إِنْ أَرَدْنَ
تَحَصُّنًا لِتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
وَمَنْ يُكْرِهْهُنَّ فَإِنَّ اللّٰهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ
غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ اٰيَاتٍ
مُبَيِّنَاتٍ وَمَثَلًا مِنَ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ
وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ ﴿٣٤﴾ اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ
وَالْأَرْضِ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكٰوةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ

---

48 Âyetin ilk yarısı "erkek ve kadın köleler" olan *'ibâd ve imâ'* ile ilgiliydi (32). Son yarısı ise bir başka sınıf olan *feteyât* (genç, bakire kızlar) ile ilgili. İlim geleneğimizin zıharı yasaklayan âyete ilişkin hayret verici tavrını (Bkz: 58:3'ün notu), genç bakire kızların ebeveynleri tarafından zorla evlendirilmesini yasaklayan bu âyete karşı da aynen görüyoruz. Hemen bir üstte adıyla sanıyla "köle kadınlar" (*imâ'*) geçtiği halde, *feteyât* asli anlamından mecazî anlama kaydırılıyor. "İsyan etmek, zorla(n)mak" anlamına gelen *el-bigâ'*, aynı işleme tabi tutulup, *fahşâ* ve *zinâ* anlamına taşınıyor. Oysa ki bu iki kelime aynı âyette yanyana kullanılmaktadır (16:90). Ve erkekler, kadınlar lehine bir Kur'an hükmünün yükünden bir kez daha kurtarılmış oluyor. Geriye kadını, velisinin alıp sattığı mal olarak gören fıkhi bakışaçıları kalıyor (İbret için İbn Teymiyye'nin *muhala'a* bahsinde dediklerine bkz: M. Fetâvâ c. 32, s.306-307).

49 Bu âyet, ilk cümlesiyle kendisinden önceki somut hükümler içeren âyetlere, son cümlesiyle kendisinden sonraki sembolik dilin zirvesini temsil eden âyete atıf yapmaktadır. Fakat baştaki bağlaç yine de onu önceki pasaja bağlar.

50 *Nûr*, kaynağı görünmeyen fakat hedefini görünür kılan çok özel ışık demektir. Allah'ın varlığın ışığı olması, âlemi yokluktan varlığa çıkaranın O olduğuna delâlet eder. "Allah nûrdur" denilirse, âyetteki temsil ve teşbih yok sayılıp mâna hakikate taşınmış olur ki, bu doğru olmaz. Zira bu cümlenin teşbih olduğu hemen arkadan gelen *mesel* (sembol) ve *kâf* teşbih edatından anlaşılmaktadır. Bu ibâre *Allahu câ'ilu nûri's-semâvât..* (Allah göklerin ve yerin nurunu var edendir) şeklinde anlaşılabilir.
Bu sembolizmi çok yüksek âyetin nüzul ortamındaki nesnel karşılığı, Peygamber mescidine yeni hediye edilen bir kandildir. Önceleri mescitte kandil bulunmamakta, ihtiyaç halinde ateş yakılmaktadır. Temim ed-Dârî, Şam'dan dönüşte hediye olarak bir kandil getirir. İşte âyetteki teşbihin nüzul ortamındaki nesnel karşılığı o kandildir.

51 Hem *meselu nûrihî* ibâresi hem de teşbih *kâfı* ile ibârenin sembolik mahiyetine çifte vurgu yapılması, başta nûr olmak üzere Allah için hiçbir sıfatın hakiki mânasıyla kullanılamayacağına delâlet eder. *Mesel*, adı üstünde temsildir, teşbihtir, benzetmedir. Hiçbir beşeri tanıma sığmayan Allah'ın hidayete yatkın kullarına bahşettiği gönül aydınlığıdır nur. Nûr vahyin sıfatıdır: Tevrat (5:44), İncil (5:46) ve Kur'an için kullanılır (7:157 ve 4:174). Vahyin kaynağı görünmez, fakat insana öyle bir basiret kazandırır ki, insan o basiretle hayatın ve eşyanın mahiyetini görür.

52 *Mişkât*, "odaların duvarlarında kandilin konulduğu oyuk".

اَلْمِصْبَاحُ فِى زُجَاجَةٍ اَلزُّجَاجَةُ كَاَنَّهَا كَوْكَبٌ
دُرِّىٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ
وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِىٓءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ
نَارٌ نُورٌ عَلٰى نُورٍ يَهْدِى اللّٰهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَٓاءُ
وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَىْءٍ
عَلِيمٌ ﴿٣٥﴾ فِى بُيُوتٍ اَذِنَ اللّٰهُ اَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ
فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ
﴿٣٦﴾ رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ
اللّٰهِ وَاِقَامِ الصَّلٰوةِ وَاِيتَٓاءِ الزَّكٰوةِ يَخَافُونَ
يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْاَبْصَارُ ﴿٣٧﴾

<- O kandil kristal bir fânus içindedir.[53] Öyle bir fanus ki, sanki inci gibi (parıldayan) bir gezegen.[54] O kandil, doğuya da batıya da ait olmayan[55] mübarek bir zeytin ağacından elde edilmiş bir yakıtla tutuşturulur. Öyle ışıltılı bir yağ ki, neredeyse ateş değmeden bile ışık saçacak: nûr üstüne nûrdur! Allah, tercih edeni/tercih ettiğini nurunun (peşine takarak) doğru yola iletir.

İşte Allah insanlara böyle misaller vermektedir: zira Allah, her şeyi en ince ayrıntısına kadar bilendir.

36 İÇERİSİNDE sabah akşam O'nun adı anıldığı için Allah'ın yükseltilmelerine izin verdiği ibadethanelerde, O'nun ululuğunu ve yüceliğini sürekli dile getiren[56] 37 nice[57] yiğitler vardır ki, onları ne ticaret ne bir (başka) kazanç kapısı Allah'ı anmaktan, namazı hakkını vererek eda etmekten[58] ve arınmak için verilmesi gerekeni vermekten alıkoyabilir; onlar kalplerin ve gözlerin dehşetle döndüğü günden korkarlar.[59]->

53 *Fânûs*, tabir caizse "ışığın yolu"dur. Sahabeden Ubey b. Ka'b bunu "akıl" olarak yorumlar. Zira vahyin ışığı akıl yoluyla hayata taşınır.

54 Veya: "uydu". Kur'an'da güneşin ışığının *dıya'* ayın ışığının *nûr* olarak geçtiğini hatırlamanın tam zamanı (10:5). Ve şu âyet: "Kim Rahmân'ın uyarı dolu mesajına kusurlu bir gözle bakarsa, ona bir tür şeytanı musallat ederiz de, kendisi onun uydusu haline gelir" (43:36).

55 Zımnen: ".. hiçbir dünyevî mekâna ait olmayan". Hakikat ne doğunun ne batının imtiyazı olmadığı gibi, sapma da ne doğuya ne batıya hasredilebilir. Yani: Hakikatin kaynağı zamandan ve mekândan münezzeh olan Allah'tır.

56 Veya: "(O kandilin içerisinde yandığı oyuklar) Allah'ın yüceltilmesine izin verdiği evlerde.." İbn Abbas ve daha başkalarına göre bu âyet, öncesinin bir devamıdır (Taberî). Bizce bu âyet, sonraki âyetlerle kopmaz bir bütünlük arzeder. Bizim tercihimiz, 37. âyetin girişindeki *ricâlun* kelimesinin bu âyetteki *yusebbihu* fiilinin öznesi olarak, öncesinden bağımsız okunabileceği görüşüne dayanır. (Ferrâ ve Zeccâc; karşılaştırmalı bir kritik için bkz: Râzî.)

57 *Ricâlun*deki belirsizlik çeviriye "nice" olarak yansımıştır.

58 41. âyette "kuş sürülerinin salâtından" söz edildiğini göz önüne alarak buradaki *salât*ın en geniş anlamıyla kulun Allah karşısındaki esas duruşunu ifade ettiği sonucuna varabiliriz.

59 Krş: 33:10 ve 6:110.

<- **38** Bütün bunların sonucunda da[60] Allah onları yaptıklarının en iyisiyle ödüllendirir; üstelik onlara kendi lutfundan daha fazlasını da verir: zira isteyene/istediğine hesapsız rızık bağışlayan yalnızca Allah'tır.[61]

39 Ve inkârda ısrar edenlere gelince... Onların yapıp ettikleri çölde (görülen) serap gibidir: susuzluktan yanmış olan onu su sanır, fakat ona yaklaştığında orada (sudan) hiçbir iz bulamaz; fakat Allah'ı kendi vicdanında[62] bulur; O da onun hesabını tastamam görür: zira Allah çok seri hesap görendir.[63]

40 Veya (onların yapıp ettikleri) bir okyanusun derin karanlıkları gibidir; onu üst üste dalgalar kuşatmıştır, derken üstüne (bir de) kara bulutlar... birbiri üstüne binmiş, kopkoyu, zifiri karanlıklar...[64] kişi çıkarıp baksa, neredeyse elini dahi göremeyecek durumda:[65] nitekim bir kimseyi Allah aydınlatmamışsa, onun asla aydınlıktan nasibi olamaz!

41 SEN (ey insan)! Göklerde ve yerde bulunan her bir varlığın -kanat çırpan kuş katarlarına varana dek- Allah'ın yüce kudretini dillendirdiğini fark etmez misin?[66]->

لِيَجْزِيَهُمُ اللّٰهُ اَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَيَزِيدَهُمْ مِنْ
فَضْلِهِ وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَٓاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ
﴿٣٨﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُٓوا اَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ بِقِيعَةٍ
يَحْسَبُهُ الظَّمْاٰنُ مَٓاءًۜ حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ
شَيْـًٔا وَوَجَدَ اللّٰهَ عِنْدَهُ فَوَفّٰيهُ حِسَابَهُۜ وَاللّٰهُ
سَرِيعُ الْحِسَابِۙ ﴿٣٩﴾ اَوْ كَظُلُمَاتٍ فِي بَحْرٍ لُجِّيٍّ
يَغْشٰيهُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ سَحَابٌۜ
ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍۜ اِذَٓا اَخْرَجَ يَدَهُ
لَمْ يَكَدْ يَرٰيهَاۜ وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللّٰهُ لَهُ نُورًا فَمَا
لَهُ مِنْ نُورٍ ﴿٤٠﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُسَبِّحُ لَهُ مَنْ
فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَالطَّيْرُ صَٓافَّاتٍۜ

60 Baştaki edatın öncesiyle sonrası arasındaki sebep-sonuç ilişkisini ifade eden *lamu'l-'âkıbeh* oluşundan yola çıkarak.

61 *Men* ile birlikte gelen *yeşâ'* fiillerinin iki zamiri de gören konumu gereği böyle çevirdik. Fiil cümlelerinden farklı olarak isim cümlelerinde özneyi öne çıkarmaya gayret gösterdik. Bu cümleyi "..Allah'tır" şeklindeki çevirimizin gerekçesi budur.

62 Lafzen: "yanında".

63 İnsanoğlu olmayan yerde suyu görür de, olan yerde Allah'ı göremez; kendisine "şah damarından daha yakın olan" Allah'ı...

64 35. âyette yer alan "nur üstüne nur"un tam mukabili. Vahyin nurundan mahrum kalmış insan hem ışığı, hem gözünü, hem aklını kaybetmiş, bunun sonucunda da günah karanlığına gömüldükçe gömülmüştür. Sonuçta ne vicdanının sesini duyabilir, ne fıtratını hatırlayabilir.

65 Zımnen: Böyle biri öyle körleşir ki, değil soyut hakikatleri, somut eşyayı bile kavramaktan âciz hale gelir. Bu âyette çizilen tablo, bir kara insanının çizmesi mümkün olmayan bir tablodur.

66 Lafzen: "görmez misin". Göz bakmaya, bakma görmeye, görme fark etmeye yarıyorsa işe yarar. Buradaki "görme" somuttan soyuta, görünenden görünmeyene, eserden müessire, fiilden faile, sanattan sanatkara

كل قد علم صلاته وتسبيحه والله عليم بما
يفعلون ﴿٤١﴾ ولله ملك السموات والارض
والى الله المصير ﴿٤٢﴾ الم تر ان الله يزجي
سحابا ثم يؤلف بينه ثم يجعله ركاما
فترى الودق يخرج من خلاله وينزل من
السماء من جبال فيها من برد فيصيب به
من يشاء ويصرفه عن من يشاء يكاد سنا
برقه يذهب بالابصار ﴿٤٣﴾ يقلب الله الليل
والنهار ان في ذلك لعبرة لاولي الابصار
﴿٤٤﴾ والله خلق كل دابة من ماء فمنهم من
يمشي على بطنه ومنهم من يمشي على
رجلين ومنهم من يمشي على اربع يخلق
الله ما يشاء ان الله على كل شيء قدير ﴿٤٥﴾

<- Doğrusu onların hepsi de, O'na teslim olmayı ve O'nu yüceltmeyi bilmektedir; Allah onların hareketlerini de çok iyi bilmektedir:[67] **42** zira göklerin ve yerin hâkimiyeti Allah'a aittir ve nihâî dönüş de yalnızca Allah'adır.

43 (Yine) sen fark etmez misin ki bulutları sürükleyen, sonra onları birbiri üzerine istif edip kümeler haline getiren, derken senin onların bağrından boşaldığını gördüğün yağmuru yağdıran Allah'tır.[68] Gökten dolu yüklenmiş (bulut) dağları indiren, peşinden -hak eden/istediği kimseye onu isabet ettirip-, hak etmeyen/istediğinden onu uzak tutan da Allah'tır.[69] Neredeyse o (bulut)lardan çakan şimşeğin parıltısı gözleri almaktadır: **44** (işte böyle), gece ve gündüzü de Allah evirip çevirmektedir.

Bakın, bütün bunlarda görecek gözü olanlar için mutlaka alınacak bir ibret vardır.

45 Yine her tür canlıyı sudan yaratan da Allah'tır:[70] son tahlilde onlardan kimi karnı üzerinde sürünmektedir; kimi iki ayağı, kimi de dört ayağı üzerinde yürümektedir.[71]

Allah istediğini yaratır; şundan emin olun ki, Allah her şeye güç yetirendir.

---

ulaştıran akleden kalbin eylemidir. Zımnen: Allah'tan bağımsız bir varlık alanı yoktur. Bilinçli bilinçsiz tüm varlıklar, O'nun Rab oluşuna birer atıftırlar. Âlem O'nu gösteren bir parmaktır.

67 *Yef'alûn*un türetildiği *fi'l* kökü, benzerleri olan *'amel*den ve *sun'*dan farklı olarak bilinçli ve bilinçsiz, tasarlanmış ve tasarlanmamış, ani ve sürece bağlı tüm eylemleri ifade eder (Bkz: Âyet 30, not 36). Zımnen: Allah onların her hareketini bilir.

68 Bulutları O sevk ettiği gibi, yol haritası ve gök sofrası olan vahyi de O sevk eder.

69 Fakat o ilâhî rehberliğe yönelenler nasibini alır, ona sırtını dönenler de nasipsiz kalır.

70 Belirsiz formun *tahyir* vurgusunu öncelersek mâna "hayrette bırakan bir sudan" olur.

71 Bütün canlıların kökeni aynıydı: Su. İlâhî yasalar gereği süreç içinde farklılaştı ve türler oluştu. İşte böyle, insanoğlunun da inanç kökeni aynıyken, ilâhî yasalar gereği o da ilerleyen süreçte farklı inanç ve yollara ayrıldı. Her iki yasayı koyan da Allah'tır. İman ve inkârın varlığı da bu ilâhî yasalar çerçevesinde anlaşılmalıdır.

لَقَدْ اَنْزَلْنَٓا اٰيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍۜ وَاللّٰهُ يَهْد۪ي مَنْ
يَشَٓاءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ ﴿٤٦﴾ وَيَقُولُونَ اٰمَنَّا
بِاللّٰهِ وَبِالرَّسُولِ وَاَطَعْنَا ثُمَّ يَتَوَلّٰى فَر۪يقٌ
مِنْهُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَۜ وَمَٓا اُو۬لٰٓئِكَ بِالْمُؤْمِن۪ينَ
﴿٤٧﴾ وَاِذَا دُعُٓوا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِه۪ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ
اِذَا فَر۪يقٌ مِنْهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٤٨﴾ وَاِنْ يَكُنْ لَهُمُ
الْحَقُّ يَأْتُٓوا اِلَيْهِ مُذْعِن۪ينَۜ ﴿٤٩﴾ اَف۪ي قُلُوبِهِمْ
مَرَضٌ اَمِ ارْتَابُٓوا اَمْ يَخَافُونَ اَنْ يَح۪يفَ اللّٰهُ
عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُۜ بَلْ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٥٠﴾

46 DOĞRUSU Biz, hakikati bütün açıklığıyla ortaya koyan âyetler indirmişizdir; bununla Allah tercih eden/tercih ettiği kimseyi dosdoğru bir yola yöneltir.[72]

47 Ama birileri "Biz Allah'a ve Rasul'e[73] hem inandık, hem de itaat ettik" derler, sonra da onlardan bir kısmı bunca (taahhüdün) ardından sözlerinden geri dönerler: şu halde bu gibiler gerçek mü'min değildirler. **48** Zira onlar aralarında hüküm versin diye Allah'a ve Rasulü'ne çağrıldıklarında, hiç değilse bir kısmı hemen yüz çeviriverirler; **49** fakat eğer kendileri haklı çıkacak olursa, teslim olmuş bir edayla koşa koşa gelirler.[74]

50 (Şimdi sen söyle ey bu hitabın muhatabı!)[75] Bunların kalplerinde bir hastalık mı vardır,[76] yoksa kuşkuya mı kapılıyorlar!?[77] Yahut da Allah'ın, dolayısıyla O'nun Elçisi'nin[78] kendilerine haksızlık yapmasından mı korkuyorlar!?

Hayır, aksine asıl haksızlık edenler kendileridir.

---

72 *Men* ile birlikte gelen *yeşâ'* fiilinin çift zamiri birlikte gören konumuna dayanarak böyle çevirdik. Zımnen: 'Allah doğru yola yönelmek isteyen kimseyi doğru yola yöneltmeyi ister.' Zaten Allah'ın hakikati bütün açıklığıyla ortaya koyan mesajlar indirmesi, dosdoğru bir yola *yöneltme* iradesinin bir ifadesidir (Krş: Âyet 21, not 24). Âyetin ikinci cümlesi birincisinin gerekçesi olarak anlaşıldığında, Allah-insan iradesinin bakışımlılığı îmâsını içeren *vallahu yehdî men yeşâ'* ibâresi doğru anlamını bulacaktır (Ayrıntılı bir izah için bkz: 10:25, not 44).

73 "Allah'a ve Rasul'e" ifadesi, "Allah'a, dolayısıyla O'nun mesajını taşıyan Rasul'e" şeklinde anlaşılmalıdır. Bilinen bir gerçektir ki, burada birbirinden bağımsız iki otorite söz konusu değildir. Allah ve Rasul arasındaki vav da, düz bir bağlaç değil, açıklama vurgusuna sahiptir.

74 Pazarlıklı iman için Kâfirûn sûresinin (109. sûre) notlarına bkz.

75 Cevabı Allah tarafından bilinen bu soruların amacı, muhatabı, inkârcı aklın tutarsızlığı üzerinde düşünmeye davettir. Parantez içi açıklamanın gerekçesi budur.

76 Bu zümreyle ilgili istikraî bir okuma için bkz: 74:31, not 26.

77 *İrtâbû*nun kendisinden türetildiği *rayb/rîbe*, "inkârcı kuşku" anlamına gelen *şekk*'ten farklı olarak "korkulu kuşku", yani "kuşkusunda haksız çıkma korkusunu içinde barındıran kuşku" anlamına gelir (Bkz: 9:110, not 140). Kuşku, münafığın niteliği olan "kalp hastalığı" ve kâfirin niteliği olan "Allah ve Rasulü'ne güvensizlik" dışında, ayrı bir kategori olarak ele alınmıştır. Bu da vahyin, en temel inanç ilkelerine yönelik dahi olsa, kuşkuyu nifaktan ve küfürden ayrı olarak değerlendirdiği anlamına gelir. Hz. Peygamber, sahibini mutlak hakikate yaklaştıran bir tür kuşku için *"zâke sarîhu'l-iman*: işte bu da imanın ta kendisidir" buyurmuştur (Müslim, *İman*, 209).

78 *Ve* bağlacını "dolayısıyla" şeklinde çevirimiz için bkz: Âyet 3, not 6.

إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللّٰهِ
وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا
وَأَطَعْنَا وَأُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥١﴾ وَمَنْ يُطِعِ
اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشَ اللّٰهَ وَيَتَّقْهِ فَأُولٰئِكَ هُمُ
الْفَائِزُونَ ﴿٥٢﴾ وَأَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ
أَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّ قُلْ لَا تُقْسِمُوا طَاعَةٌ مَعْرُوفَةٌ
إِنَّ اللّٰهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٥٣﴾ قُلْ أَطِيعُوا اللّٰهَ
وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا
حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ وَإِنْ تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا
وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٥٤﴾

51 Aralarında hüküm vermesi için Allah'a, dolayısıyla O'nun Rasulü'ne[79] çağrıldıkları zaman mü'minlere düşen söz, "İşittik ve itaat ettik" demekten ibâret olmalıdır; zira böyleleri gerçek kurtuluşa eren kimseler olacaklar.

52 Ve kim Allah'a, dolayısıyla O'nun Rasulü'ne itaat eder,[80] Allah'tan korkar ve Allah'a karşı sorumluluk bilinciyle hareket ederse, işte onlar gerçek başarıya eren kimseler olacaklar.

53 Bir de kendilerine emredecek olsan, mutlaka (savaş için sefere) çıkacaklarına dair var güçleriyle yemin edenlere de ki: "Yemin etmeyin! İtaat (herkesçe) bilinen ortak iyiyedir:[81] şu da bir gerçektir ki, Allah yaptıklarınızdan ayrıntısıyla haberdardır."

54 De ki: "Allah'a itaat edin, dolayısıyla Rasul'e itaat edin!"[82]

Bundan böyle de, eğer (Rasul'den) yüz çevirecek olursanız, o ancak kendi yükümlülüklerinden sorumlu tutulacaktır, siz de sadece kendi yükümlülüklerinizden sorumlu tutulacaksınız.[83] Ama eğer onu izlerseniz, doğru yolu bulursunuz: Rasul'e düşense, yalnızca (kendisine indirileni) bütün açıklığıyla tebliğ etmektir.[84]

---

79 Yani: "Allah'ın Elçisi aracılığıyla gönderdiği vahye".

80 Lafzen: "ve". Bkz. âyet 54, not 82. Yani, "Allah'ın Elçisi aracılığıyla gönderdiği vahye".

81 Veya kinayeli bir çağrışımla: "itaat(iniz) malumdur" (!). Fakat bu anlamın zamir takdiri gerektirmesi bir yana, âyetin son cümlesi tercihimize daha yatkın durmaktadır. Âyet ikiyüzlü aklın hastalığını ele vermektedir. Bu, iyi olmayı iyiliği emredene iyilik sanma ahmaklığıdır. Oysa ki iyilik iyi olduğu için yapılır ve en büyük yararı onu yapan kimseyedir.

82 Lafzen: "Allah'a ve Rasul'e". *Vav* edatının sadece iki ayrı unsuru birbirine iliştiren değil, aynı zamanda hiyerarşi bildiren yapısına dayanarak. Allah'a itaatin, ancak Elçisi aracılığıyla bildirdiği iradesine itaatle mümkün olduğu "Kim Rasul'e itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur" (4:80) âyetiyle ifade edilmiştir (Krş: Âyet 47, not 73). Rasul'e itaatin Allah'a itaat anlamına geldiğinin delillerinden biri de bu âyettir. Âyetin girişinde "Allah" ve "Rasul" ayrı ayrı anıldığı halde, âyetin devamında söz sadece Rasul üzerinde odaklanacak ve itaat/izleme emri de ikili değil tekli zamirle (*tutî'ûhu*) ifade edilecektir. Ve nihayet, Rasul'e itaatin de ilâhî bir inşâ projesi olan vahye boyun eğmek olduğu âyetin sonunda dile gelecektir.

83 Krş: "Hem kendilerine ilâhî mesaj gönderilenleri hem de (onlara) ilâhî mesajı iletmekle görevli olanları elbet hesaba çekeceğiz" (7:6).

84 Âyetin başında dile gelen "Rasule itaat" ile vahye itaatin kastedildiği bu ibâreyle sabittir.

55 Allah, içinizden iman edenlere ve ıslah edici iyilikler işleyenlere, onlardan öncekileri hâkim kıldığı gibi kendilerini de hâkim kılacağına,[85] onlar için hoşnut ve razı olduğu dini yine onlar için sağlamlaştıracağına,[86] endişelerinin (baskın olduğu) bir dönemin ardından onları güvenli bir konuma kavuşturacağına söz vermiştir:[87] "(değil mi ki) onlar Bana kulluk ediyorlar ve Bana hiçbir şeyi ortak koşmuyorlar!" (diyerek). Fakat kim de bunun ardından inkâra saplanırsa, işte onlardır asıl yoldan sapmış olanlar.

56 Şu halde, namazı hakkını vererek kılın, zekâtı gönülden gelerek verin ve Rasul'ü izleyin ki merhamete mazhar olmayı umut edebilesiniz.

57 İnkarda ısrar eden kimseler, bu dünyada asla (Allah'ı) atlatabileceklerini sanmasınlar; onların dönüp dolaşıp varacakları yer ateştir; ki o, ne berbat bir son duraktır!

58 SİZ ey iman edenler! Meşru bir biçimde sahip olduğunuz kimseler[88] ve içinizden ergenlik çağına ulaşmamış olanlar (dahi),[89] günün şu üç (vaktinde)[90] yanınıza girmeden önce sizden izin istesinler: sabah namazından önce, öğleyin elbiselerinizi çıkarıp istirahate çekildiğiniz vakit ve yatsı namazından sonra. Bu üç vakit sizin için mahremiyet vakitleridir. ->

وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْاَرْضِ كَمَا
اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ
دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضٰى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ
بَعْدِ خَوْفِهِمْ اَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ
بِي شَيْـًٔا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ
الْفَاسِقُونَ ﴿٥٥﴾ وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا
الزَّكٰوةَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ
﴿٥٦﴾ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مُعْجِزِينَ فِي
الْاَرْضِ وَمَأْوٰيهُمُ النَّارُ وَلَبِئْسَ الْمَصِيرُ
﴿٥٧﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لِيَسْتَأْذِنْكُمُ الَّذِينَ
مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ
مِنْكُمْ ثَلٰثَ مَرَّاتٍ مِنْ قَبْلِ صَلٰوةِ الْفَجْرِ
وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهِيرَةِ وَمِنْ
بَعْدِ صَلٰوةِ الْعِشَاءِ ثَلٰثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ

85 Öncekileri hakim kıldığını şu âyet beyan eder: 28:5.

86 Bkz: Mâide 3.

87 Allah'ın mü'min ve salih kimselere verdiği bu sözü İbrahim sûresinin 13-14 ve Kasas sûresinin 5-6. âyetlerinde ayan açık görüyoruz. Bedir'de Nebi "Allah'ım! Şu bir avuç insanın yok olmasına izin verirsen, yeryüzünde sana kulluk eden kalmayacak!" diye dua ediyordu (Duanın tamamı için bkz: Müslim, *Cihad* 58).

88 Çevirimizin gerekçesi ve ibârenin mahiyeti için bkz: 4:24; 33:52 ve 47:4, ilgili notlar.

89 Bu iki zümre, 31. âyette yakın akrabalarla birlikte sayılarak mahremiyet konusunda ayrıcalıklı sayılmıştı. Parantez içerisindeki "dahi" açıklaması, bu talimatın söz konusu ayrıcalığa getirilen bir istisna teşkil ettiğini göstermek içindir.

90 "Üç kez" anlamına gelen *selâse merrât* ibâresini kendisinden hemen sonra gelen *min* açmaktadır. Buna göre bu ibâre "izin sayısını" değil "izin zamanını" gösterir.

لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّۜ
طَوَّافُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلٰى بَعْضٍۜ
كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِۜ وَاللّٰهُ عَلٖيمٌ
حَكٖيمٌ ﴿٥٨﴾ وَاِذَا بَلَغَ الْاَطْفَالُ مِنْكُمُ
الْحُلُمَ فَلْيَسْتَاْذِنُوا كَمَا اسْتَاْذَنَ
الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِهِمْۜ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ
لَكُمْ اٰيَاتِهٖۜ وَاللّٰهُ عَلٖيمٌ حَكٖيمٌ ﴿٥٩﴾
وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاۤءِ الّٰتٖي لَا يَرْجُونَ
نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ اَنْ
يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزٖينَةٍۜ

<- Bu vakitler dışında birbirinizin yanına girip çıkmanızda, sizler için de onlar için de herhangi bir beis yoktur.

Bu mesajları Allah size işte böyle açıklamaktadır: zira her hükmünde tam isabet sahibi olan Allah, (yarattığı insanı) çok iyi bilmektedir.[91]

59 Ama çocuklarınız[92] ergenlik çağına ulaştıklarında, kendilerinden büyüklerin yaptığı gibi (yanınıza girmek istedikleri her zaman) izin istemelidirler. Mesajlarını Allah size işte böyle açıklamaktadır: zira her hükmünde tam isabet sahibi olan Allah, (yarattığı insanı) çok iyi bilmektedir.[93]

60 BİR de, kadınlardan artık cinsel arzu[94] duymayacak kadar yaşlanmış olanlar var; işte böylelerinin, bedeni[95] teşhir amacı taşımaksızın, giysilerinden bir kısmını[96] çıkarmalarında bir beis yoktur.[97]->

91 Belirsiz formdaki ilâhî sıfatlar, daha çok, âyetin içerisinde yer aldığı pasajda ele alınan konuyla doğrudan ilişkilendirilmelidir (Krş: Taberî). Parantez içi açıklamamız bu mülahazadan kaynaklanmaktadır (Krş: 9:102, not 129). Parantez içi açıklama Mülk sûresinin 14. âyetine dayanmaktadır.

92 Lafzen: "Sizden olan çocuklar".

93 Parantez içi açıklama Mülk sûresinin 14. âyetine dayanmaktadır. Bu iki âyet, mesken sosyolojisinin insanî-islâmî temellerini vermekte ve muhatabında bir mesken tasavvuru inşâ etmektedir. Mekân mahremiyetinin temelinde insanın varoluşuna hürmet yatar. Zira *kun* (ol) emriyle gerçekleşen *kevn* (oluş), bir *mekân*da kendini ifşa eder ve insan bu oluşun dürr-i yektâsıdır. Burada ikinci bir elbise gibi giyinilen bir mekân algısı vardır. İnsan, en yakınları da olsa, mekân mahremiyetine hürmet etmelidir.

94 *Nikâh* kelimesinin buna yakın bir karşılığı ve açıklaması için bkz: Âyet 3, not 7.

95 Lafzen: "ziyneti". Buna "dişiliği" veya "güzelliği" anlamları da verilebilir. *Teberruc* için bkz: 33:33, not 42.

96 Lafzen: "Giysilerini". Şa'bi'ye göre Ubey b. Ka'b bu ibâreyi *min siyabihinne* şeklinde okumuştur (Taberî). Tercihimiz bu okuyuşa dayanır.

97 İlk otoriteler tarafından farklı yorumlara konu olan bu âyette çıkarılmasına şartlı izin verilen giysi Süddî ve üstatlarına göre başörtüsüdür (Râzî). Daha başka müfessirlere göre de "giysilerinden bir kısmı" ile kastedilen başörtüsüdür (İbn atıyye ve Kurtubî). Bu âyet Ahzâb 59'daki *cilbâb* ile değil bu sûrenin 31. âyetindeki *humur* ile ilgilidir. Bu yaklaşım, başörtüsü emrinin gerekçeli bir emir olduğu görüşüne dayanır. Söz konusu gerekçe kadın cazibesini bireysel alanda tutup kamuya açmama, bu yolla hem kadın-erkek ilişkisine saygınlığı ihlal etmeyen bir mesafe getirme, hem cinsler arası ilişkinin dişilik değil kişilik üzerinden kurulmasını sağlamadır.

<- Ama iffetleri üzerine titrerlerse bu kendileri için daha hayırlıdır: zira Allah (ağızlardan çıkan) her şeyi işitir, (kalplerde olan) her şeyi bilir.[98]

61 (Eğer güç gelecekse) görme özürlü zora koşulamaz, yürüme özürlü zora koşulamaz, hasta zora koşulamaz;[99] ve (aile bireyleri olarak) sizin kendi evlerinizde[100] veya[101] babalarınızın evlerinde, veya annelerinizin evlerinde, veya erkek kardeşlerinizin evlerinde, veya kız kardeşlerinizin evlerinde, veya amcalarınızın evlerinde, veya halalarınızın evlerinde, veya dayılarınızın evlerinde, veya teyzelerinizin evlerinde, veya anahtarları size teslim edilmiş olan yahut da sadık arkadaşınıza[102] ait olan (evlerde) yiyip (içmenizde) bir sakınca yoktur; hep birlikte ya da ayrı ayrı yemenizde de bir beis yoktur. Bundan böyle bir eve girdiğiniz zaman, birbirinize[103] Allah katından bir esenlik, bir bereket ve mutluluk dileğiyle selam veriniz: Bu mesajları Allah size işte böyle açıklamaktadır ki, akıllıca hareket edebilesiniz.[104]

وَاَنْ يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَهُنَّ وَاللّٰهُ سَم۪يعٌ
عَل۪يمٌ ﴿٦٠﴾ لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ وَلَا
عَلَى الْاَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَر۪يضِ
حَرَجٌ وَلَا عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ اَنْ تَأْكُلُوا مِنْ
بُيُوتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اٰبَٓائِكُمْ اَوْ بُيُوتِ
اُمَّهَاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اِخْوَانِكُمْ اَوْ بُيُوتِ
اَخَوَاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَعْمَامِكُمْ اَوْ
بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَخْوَالِكُمْ اَوْ
بُيُوتِ خَالَاتِكُمْ اَوْ مَا مَلَكْتُمْ مَفَاتِحَهُٓ
اَوْ صَد۪يقِكُمْۜ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ
تَأْكُلُوا جَم۪يعًا اَوْ اَشْتَاتًاۜ فَاِذَا دَخَلْتُمْ
بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِنْ
عِنْدِ اللّٰهِ مُبَارَكَةً طَيِّبَةًۜ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ
اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦١﴾

98 Parantez içi ibâreler Taberî'nin Übey b. Ka'b'tan nakline dayanmaktadır. Belirsiz formla kullanılan sıfatları bu şekilde çevirimiz için bkz: Âyet 58, not 91. Bu âyet, konu itibarıyla 31. âyetin kapsamına dahildir. Fakat kendisinden sonraki âyet için de geçerli olduğu gibi, daha önce getirilen hükümlerin kapsamının gereksiz yere genişletilmesini de önleme amacı taşımaktadır.

99 Özürlülerin ve hastaların hukukuyla ilgili olan bu ibâre, oldukça veciz bir üsluba sahiptir. Bu niteliği, ibârenin açılımında birden çok yoruma izin vermekte, belki de teşvik etmektedir (Krş. Taberî ve Râzî). Öyle anlaşılıyor ki bu ibâre, dinin emir ve talimatlarının "mümkin" ve "makul" olanla sınırlı olduğunu, kimseye gücünün üstünde bir sorumluluk yüklenemeyeceğini hatırlatmaktadır. Bunların başında da özürlü ve hasta olan insanlar gelmektedir. Parantez içi açıklamamızın gerekçesi budur.

100 Lafzen: "evlerinizden". Kişinin kendi evinden yiyip içmesine izin gerekmez. Bu izinle aynı evi paylaşan aile bireylerinin (*'ayal*) kastedildiği dile getirilmiştir (Ferrâ).

101 Buradaki *ev* bağlacı "ya da" vurgusuna değil, daha çok "ve/veya" vurgusuna sahiptir.

102 Burada sadık arkadaşlığın (*sadîk*) tanımı da yapılmış oluyor: Evinin anahtarını size tereddütsüz verebilen kişi...

103 Veya: "kendi kendinize". *'Alâ enfiusikum* ibâresini Katâde *ba'dukum 'alâ ba'd* (birbirinize) şeklinde yorumlamıştır (Taberî). Benzer bir kullanım için bkz: Âyet 12, not 16.

104 Bu âyet Mücadile sûresinin 22. âyetini yumuşatır. Orada mü'minlerin kendi inançlarından olmayan aile fertlerine koydukları mesafe övülmüş, burada ise onlarla doğal insanî ilişkinin devamında bir beis olmayacağı dile getirilmiştir.

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ
وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلٰى اَمْرٍ
جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتّٰى يَسْتَاْذِنُوهُ
اِنَّ الَّذِينَ يَسْتَاْذِنُونَكَ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ
يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ فَاِذَا اسْتَاْذَنُوكَ
لِبَعْضِ شَاْنِهِمْ فَاْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ
وَاسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ
﴿٦٢﴾ لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ
كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا قَدْ يَعْلَمُ اللّٰهُ الَّذِينَ
يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ لِوَاذًا فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ
يُخَالِفُونَ عَنْ اَمْرِهِ اَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ
اَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿٦٣﴾ اَلَا اِنَّ لِلّٰهِ
مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ قَدْ يَعْلَمُ مَا
اَنْتُمْ عَلَيْهِ وَيَوْمَ يُرْجَعُونَ اِلَيْهِ فَيُنَبِّئُهُمْ
بِمَا عَمِلُوا وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٦٤﴾

62 MÜ'MİNLER, ancak Allah'a ve O'nun Rasulü'ne yürekten inanıp güvenen[105] kimselerdir; onunla toplumsal bir iş görüşmek için bir araya geldiklerinde, onun iznini almadıkça asla ayrılmazlar.[106] Şüphesiz senden (farklı bir görüş geliştirmek için) izin alanlar (da), Allah'a ve O'nun Rasulü'ne yürekten inanıp güvenen kimselerdir.

İşte bu yüzden, onlar senden bazı işleri için izin isterlerse onlardan uygun gördüklerine bu izni ver; Allah'tan da onlar için mağfiret dile: Şüphe yok ki Allah, rahmeti bol bir bağışlayıcıdır.

63 Rasul'ün davetini, sakın birbiriniz arasındaki herhangi bir davet gibi algılamayın! Doğrusu Allah, aranızdan kimselere sezdirmeden sıyrılıp çıkmak isteyenleri biliyor. Şu halde onun emrine karşı gelen kimseler, başlarına (bu dünyada) bir musibetin (âhirette ise) can yakıcı bir azabın gelmesinden sakınsınlar.[107]

64 BAKIN! Göklerde ve yerde olanların hepsi kesinlikle Allah'a aittir; O sizin içinde bulunduğunuz gerçek durumu elbette biliyor; öyle ki, O'na döndürülecekleri gün, evet (o gün) yaptıkları her şey kendilerine haber verilecektir: zira Allah her şeyi bütünüyle bilendir.

105 Buradaki *iman*, daha çok imanın ahlâkî karşılığı olan "güven" vurgusuna sahiptir.

106 Lafzen: "gitmezler". *Zehebe* sadece mekânsal bir "gitmeyi" değil, aynı zamanda bir görüşe varma, yeni bir görüş geliştirmeyi de ifade eder. Taberî'nin de isabetle vurguladığı gibi buradaki "ayrılma", üzerinde uzlaşılan toplumsal politikadan bağımsız, özgür ve özgün fikirler geliştirmektir. "Ondan izin almadıkça" ibâresi, yapıcı muhalefet fikrini çağrıştırmaktadır. Bu konuda yaşanan örnekler, buradaki "iznin" mahiyetini açıklamaktadır. Kocasından boşanmış olan Berire'ye kocasına dönmesini söyleyince, onun "Ya Rasulallah! Bu Allah'tan gelen bir emir mi, yoksa senin kendi kararın mı?" diye sorması bir izindir. Yine Hubâb b. Münzir'in Bedir'de Hz. Peygamber'in görüşüne alternatif sunmadan önce bunun Allah'tan gelen bir vahiy olup olmadığını sorması bir izindir. Hubâb bunun üzerine "Öyleyse su yakınına konaklamanızı uygun bulurum" der ve öyle yaparlar. Yine Hz. Peygamber'in, Hendek savaşı öncesinde düşmanı bölmek için Gatafan'ın liderlerine Medine'nin o yılki hurma hasadının üçte birini verme teklifine karşı, Sa'd b. Muaz, bunun vahyin emri olup olmadığını öğrenmek ister. Hz. Peygamber'in geliştirdiği bir taktikten ibâret olduğunu öğrenince karşı çıkar ve vazgeçilir. Sa'd'ın kendi görüşünü ileri sürmeden önce yaptığı da bir "izin"dir.

107 Bireysel ve toplumsal ahlâkî sorumluluklarla ilgili bu âyetler, teşrifat kurallarına indirgenemez. Bunlar evrensel ilkelere işaret etmektedir.

25. FURKÂN SÛRESİ

Sûre, hem "iyiyi kötüden ayıran" hem de "iyi ile kötü kendisi sayesinde fark edilen" mânasına gelen adını, sûrenin başında gelen Furkân kelimesinden alır. Furkân Kur'an'da hem tüm vahiylerin hem de selim aklın sıfatı olarak kullanılır. Zira sahih nakil de selim akıl da sahibine iyiyi kötüden, güzeli çirkinden, hakkı bâtıldan, doğruyu eğriden ayırmayı telkin eder. İlk nesilden itibaren bu isimle anılan sûrenin tek adı budur.

Mekke'de inmiştir. Üslubu ve konusu buna şahittir. İbn Abbas'tan rivayet edilen 68-70. âyetlerinin Medine'de indiği tezini, yine İbn Abbas'tan nakledilen Kasım b. Ebi Berze rivayeti boşa çıkarır (Buhârî). İlk tertiplerin tümünde de Yâsîn-Fâtır arasına yerleştirilir. Rejis Blachère 5, Mehdi Bazergan 6. yıla yerleştirir. Adına uygun olarak iman ve küfür saflarını netleştiren muhtevası göz önüne alındığında, peygamberliğin 5 ya da 6. yılında indiğini söylemek mümkündür. Bu dönemde, inkâr cephesinde düşmanlık kendini göstermeye başlamış, vahyin iniş tarzına itiraz edilmiştir (31-32).

Sûrenin konusu ilâhî bir inşâ projesi olan vahiydir. Vahyin mahiyet, illet, hikmet, maksat ve önemine en yoğun vurgu bu sûrede yapılır. Konu itibarıyla baştan sona bir bütünlük arz eder. İnsanın hakikat arayışında vahyin tartışılmaz yerine dikkat çeken sûre, hesap gününde Hz. Peygamber'in şu şikâyeti yapacağını dile getirir:

"Yâ Rabbî! Benim toplumum bu Kur'an'ı yalnızlığa mahkûm etti!" (30).

Bu, vahyi göz ardı edenlerin tavrıdır. Bir de vahye uyduğunu söyleyenlere eleştiri getirir: "Rablerinin âyetleri hatırlatıldığı zaman, sağırlar ve körler gibi (dinleyip, anlamadan) üzerine üşüşmezler" (73). Vahyi taşıyan elçiye dolayısıyla vahye karşı çıkanların "kendi heva ve heveslerini ilâhlaştırdıklarını" söyleyip (43), bunların "akıllarını kullanmayan kimseler" oldukları, bunun için de "koyun sürüsüne benzedikleri" (44) vurgulanır.

Sûre, inanan inanmayan herkese hitap ederek son bulur:

"Eğer duanız olmasaydı, Rabbim size niçin değer verecekti ki?" (77).

Değil mi ama: Kul kendisinden bir şey istenmemesinden hoşnut olur, Allah istenmesinden hoşnut olur.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

تَبَارَكَ الَّذِى نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلٰى عَبْدِهِ لِيَكُونَ
لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا ﴿١﴾ اَلَّذِى لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ
فِى الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَّرَهُ تَقْدِيرًا ﴿٢﴾
وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِهٖٓ اٰلِهَةً لَا يَخْلُقُونَ شَيْـًٔا
وَهُمْ يُخْلَقُونَ وَلَا يَمْلِكُونَ لِاَنْفُسِهِمْ ضَرًّا
وَلَا نَفْعًا وَلَا يَمْلِكُونَ مَوْتًا وَلَا حَيٰوةً وَلَا
نُشُورًا ﴿٣﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا اِنْ هٰذَٓا اِلَّٓا
اِفْكٌ افْتَرٰيهُ وَاَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ اٰخَرُونَ

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 Bütün insanlığa bir uyarı olması için, kuluna iyi ile kötünün arasını kesin hatlarla ayıran vahyi[1] indiren[2] (Allah) ne yüce bir bereket kaynağıdır.[3] 2 O (Allah) ki, göklerin ve yerin hakimiyeti yalnızca O'na aittir; O çocuk edinmemiştir, hâkimiyetinde O'na herhangi bir ortak da bulunmamaktadır: zira her şeyi O yaratmış ve (bütün bunları) ölçüsünü kendi koyduğu yasalara bağlamıştır.[4]

3 Ne ki yine de O'nun dışında, hiçbir şey yaratamayıp kendileri yaratılmış bulunan;[5] kendilerinden bir zararı defetmeye de bir yararı talep etmeye de güçleri olmayan; ne hayat, ne ölüm, ne de ölümden sonra dirilişe dair bir yetkisi bulunmayan birtakım sahte ilâhlar peydahladılar.[6]

4 Bir de inkârda ısrar eden o kimseler, "Bu onun uydurduğu bir yalandan başkası değildir; üstelik bu konuda başka bir topluluk da ona yardım etmiştir"[7] dediler.

1 *Furkân*, hem özü itibarıyla iyiyi kötüyü fark eden (*fârık*) hem de iyi ile kötü kendi sayesinde fark edilen (*mefruk*) anlamına gelir. Duyularla değil akılla algılanan fark'a delâlet eder. İlk bakışta vahiyden ayrı olarak peygamberlere indirilmiş bir şey gibi anlaşılabilir (2:53; 2:185; 3:4). Fakat bu âyetlerdeki vavlar tefsiriyye olarak okunursa, vahyin bir sıfatı olduğu anlaşılır. Vahyin sıfatı olarak hem özne olan vahyin kendi içinde iyiyi kötüden ayıran muhtevasına, hem de inşâ ettiği akıllara seçip ayırma (temyiz) yeteneği kazandırmasına delâlet eder. Hz. Musa ve İsa'ya da vahiyle birlikte indirilmiştir (Msl: 2:185 ve 3:4).

2 *Tenzil* vahyin kaynağına nisbetle, *inzal* ise hedefine nisbetle kullanılır. (Bkz: 12:2, not 3). Buradan yola çıkarak *furkân* vasfının vahyin cevherine ait olduğunu ve değişen zaman ve insanla birlikte değişmediği sonucuna varırız. Kelimenin Kur'an'daki kullanımları da bu sonucu doğrular.

3 Yalnız Allah için kullanılan *tebârake* fiili için bkz: 7:54, not 42. Bu âyetten yola çıkarak *ellezî* ilgi zamirinin Türkçe'ye nasıl çevrilmesi gerektiğine dair Üstad Elmalılı'nın insana "aşk olsun" dedirten emeğini anmadan geçemeyeceğim.

4 *Fe-kadderahû takdîrâ*, varlığın kaderinin bir ölçü üzerine yaratılmak olduğunu ifade eder.

5 Veya: "..düzmece olarak (tanrı diye) uydurulmuş bulunan.." (Elmalılı).

6 *İttehazû*ya verdiğimiz bu anlam için bkz: 2:51, not 92.

7 Kur'an'ın ilâhî kaynağını inkâr amaçlı bu iddianın tutarsızlığını ortaya koyan bir âyet için bkz: 16:103. Kur'an'ın unutulup gitmesi mukadder bu iftirayı nakletmesi, vahyin kendine duyduğu özgüvenin bir eseridir.

İşte ileri sürdükleri bu iddiayla, hem haksızlık etmiş,[8] hem de gerçeği çarpıtmış oldular.[9]

5 Ve; "Bu, sabah akşam[10] (ezberlemesi için) kendisine okunsun diye, başkalarına yazdırdığı eskilerin efsaneleridir" dediler.[11]

6 De ki: "Onu, göklere ve yere ait bütün sırları bilen (Allah) indirdi: zaten O, tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır."[12]

7 Yine: "Bu nasıl elçi böyle? Yiyip içiyor, çarşıda pazarda dolaşıyor![13] Ona bir melek indirilseydi de beraberinde o da uyarıp dursaydı ya![14] 8 Ya da kendisine (gökten) bir hazine bırakılsaydı, veya ondan yiyip içerek (safa sürdüğü) kendisine ait bir cenneti olsaydı?" dediler.

Bir de kalkıp o zalimler, "Eğer (ona) uymuş olsaydınız, sihirlenmiş bir adamdan başkasına uymamış olacaktınız" dediler.[15]

9 Şunların, seni neye benzettiklerine bir bak hele! Ve sonuçta öyle bir sapıtıyorlar ki, bir daha doğru yolu bulacak (muhakeme) gücünü asla kendilerinde bulamıyorlar.[16]

فَقَدْ جَٓاؤُ ظُلْماً وَزُوراًۚ ﴿٤﴾ وَقَالُٓوا اَسَاطٖيرُ
الْاَوَّلٖينَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلٰى عَلَيْهِ بُكْرَةً
وَاَصٖيلاً ﴿٥﴾ قُلْ اَنْزَلَهُ الَّذٖى يَعْلَمُ السِّرَّ
فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اِنَّهُ كَانَ غَفُوراً
رَحٖيماً ﴿٦﴾ وَقَالُوا مَا لِهٰذَا الرَّسُولِ يَاْكُلُ
الطَّعَامَ وَيَمْشٖى فِي الْاَسْوَاقِ لَوْلَٓا اُنْزِلَ
اِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونَ مَعَهُ نَذٖيراً ﴿٧﴾ اَوْ يُلْقٰى
اِلَيْهِ كَنْزٌ اَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَاْكُلُ مِنْهَا
وَقَالَ الظَّالِمُونَ اِنْ تَتَّبِعُونَ اِلَّا رَجُلاً
مَسْحُوراً ﴿٨﴾ اُنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ
الْاَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطٖيعُونَ سَبٖيلاً ﴿٩﴾

---

8 Krş: 16:103. Bu iddia hem vahyin hakikatine, hem Hz. Peygamber'e hem de Mekke kodamanlarının mülkiyeti altındaki bir ya da birkaç yabancı kökenli köleye iftiradır.

9 Bu ibare, inkârcıların yukarıdaki iddialarının bir devamı olarak da okunabilir. Fakat tercihimiz sözün akışına daha uygundur.

10 Yani: "..sürekli.."

11 Anlaşılan o ki, bu iftirayı atan kimseler de Hz. Peygamber'in yazma bilmediği gerçeğini göz ardı edemiyorlardı.

12 Yani: vahiy O'nun insana olan merhametinin ve bağışının bir ürünüdür.

13 Normal insan olmayı küçümseyen bir tasavvurun sonucu olarak... Kur'an bu tasavvuru açıkça reddeder. Hz. Peygamber bölge insanının bu tasavvurunu yıkmak için mücadele etmiştir. Bir gün Medine döneminde huzuruna çıkartıldığında dizleri heyecandan titreyen bir adama, "Neden titriyorsun! Ben de senin gibi kurutulmuş et yiyen bir ananın doğurduğu insanım!" demişti.

14 Melek peygamber istemekle zımnen kendi hallerine bakıp insan soyundan umut kestiklerini itiraf etmiş oluyorlardı.

15 Eğer yukarıdaki talepler yerine getirilmiş olsaydı, "sihirlenmiş" yerine bu kez de "sihirbaz" diyeceklerdi.

16 Bkz: 17:48.

تَبَارَكَ الَّذِي إِنْ شَاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِنْ
ذَلِكَ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
وَيَجْعَلْ لَكَ قُصُورًا ﴿١٠﴾ بَلْ كَذَّبُوا بِالسَّاعَةِ
وَأَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِيرًا ﴿١١﴾
إِذَا رَأَتْهُمْ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا
تَغَيُّظًا وَزَفِيرًا ﴿١٢﴾ وَإِذَا أُلْقُوا مِنْهَا مَكَانًا
ضَيِّقًا مُقَرَّنِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُورًا ﴿١٣﴾
لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُورًا وَاحِدًا وَادْعُوا
ثُبُورًا كَثِيرًا ﴿١٤﴾ قُلْ أَذَلِكَ خَيْرٌ أَمْ جَنَّةُ
الْخُلْدِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ كَانَتْ لَهُمْ
جَزَاءً وَمَصِيرًا ﴿١٥﴾ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ
خَالِدِينَ كَانَ عَلَى رَبِّكَ وَعْدًا مَسْئُولًا ﴿١٦﴾

10 O öyle yüce öyle cömerttir ki, isterse senin için bu (dediklerin)den daha hayırlı olan, zemininden ırmaklar akan cennetler var eder; yine senin için (orada) köşkler, yalılar inşâ eder.

11 Hayır! Onların (asıl problemi) Son Saat'i yalanlamış olmalarıdır.[17] Ama Biz Son Saat'i yalanlayan kimseler için kışkırtılmış çılgın bir ateş[18] hazırlamışızdır.
12 Onlar, çok uzak bir mekândan dahi, kendilerini gördüğü zaman o ateşin nasıl bir homurtuyla kükrediğini elbet[19] işitecekler.
13 Derken, birbirlerine kelepçeli olarak oranın oldukça dar bir yerine fırlatıldıklarında.. işte o anda, tam orada yok oluş için yalvaracaklar.[20]

14 Yoo, bugün tek bir yok oluşu çağırmayın, aksine bir çok yok oluşu çağırın![21]

15 De ki: "Ee, şimdi bu mu hayırlı, yoksa takvâ sahiplerine vaad edilen ebedî cennet mi?[22] Ki o bir ödül[23] ve bir son duraktır.
16 Orada diledikleri her şey kalıcı biçimde onların olacak: Bu, Rabbinin üzerinde kendisinden yerine getirmesi istenilen bir söz idi."

---

17 Inkârcının psikanalizi: Hesabını veremeyecekleri bir hayat yaşayanlar, çareyi Hesap Günü'nü inkâr etmekte bulurlar.

18 *Sa'îr* için muhtemelen ilk geçtiği İnsan sûresinin 4. âyetine bkz.

19 Lafzen: "..işittiler". Gelecekte olacak bir olay için kullanılan geçmiş zaman kipi kesinliğe delâlet eder. Bu kesinliği "elbet" kelimesiyle karşıladık.

20 *Subûr*, "tekrar dirilişi olan ölüm" anlamındaki *mevt*'ten farklı olarak "tekrar dirilişi olmayan ölüm, yok olup gitmek" anlamına gelir (*Mekâyîs*). Yok olmak için yalvaracaklar, zira var olmak ellerinde olmadığı gibi yok olmak da ellerinde olmayacak. Bu zımnen; "kendilerini var edenin Allah olduğunu itiraf edecekler" demektir. Nihilizmin sonunu beyan eder.

21 Veya: "bir tek yok edici ölüm için yalvarmayın, aksine bir çok yok edici ölüm için yalvarın". Krş: "N'olaydım, keşke bir toprak olaydım" (78:40).

22 Cennetin "has bahçe" anlamına geldiğini hatırlarsak, dünyada gördüğümüz hiçbir has bahçenin ebedî olmadığını da hatırlarız. İşte âyetteki "ebedîlik" cennetin bildiğimizin çok ötesinde kalıcı güzelliğin üretildiği merkez olduğunu ifade eder.

23 Zımnen: Cennet mü'minin amellerinin bedeli değil Kerîm olan Allah'ın ödülüdür.

17 İmdi O, bir gün onları ve onların Allah'tan gayrı yalvarıp yakardıklarını bir araya getirecek ve soracak: "İşte şu kullarımı siz mi yoldan çıkardınız, yoksa onlar kendileri mi yoldan çıktılar?"

18 Cevap verecekler: "Aşkın olan zatını tenzih ve tesbih ederiz ki, Senin dışındakilerden herhangi bir dost, bir veli edinmek bize yakışmaz; ne var ki onlara ve atalarına dünyevî hazları öylesine tattırdın ki, sonunda onlar vahyi unuttular da,[24] bitip tükenmiş bir toplum olup çıktılar."[25]

19 Bunun üzerine (Allah şirk koşanlara şöyle demişti): "Doğrusu o (tanrılık yakıştırdıklarınız), söylediklerinizin tümünde sizin yalancı olduğunuzu ortaya çıkarıyorlar. Artık ne (cezayı) atlatmaya mecaliniz yeter ne de yardım almaya:[26] zira sizden her kim (hakikati) tersyüz ederse,[27] ona büyük bir azab tattıracağız."

20 (EY NEBİ!) Biz senden önce de yemek yiyen, çarşıda pazarda dolaşan insanlar dışında hiçbir peygamber göndermemiştik.[28] Bazılarınızı diğerleriniz için sınama vesilesi kıldık ki, bakalım sabrediyor musunuz?[29] (Bunu siz öğrenesiniz diye böyle yaptık); yoksa senin Rabbin zaten her şeyi görmektedir.

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
فَيَقُولُ ءَاَنْتُمْ اَضْلَلْتُمْ عِبَادِى هٰٓؤُلَٓاءِ اَمْ
هُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَ ﴿١٧﴾ قَالُوا سُبْحَانَكَ مَا
كَانَ يَنْبَغِى لَنَٓا اَنْ نَتَّخِذَ مِنْ دُونِكَ مِنْ
اَوْلِيَٓاءَ وَلٰكِنْ مَتَّعْتَهُمْ وَاٰبَٓاءَهُمْ حَتّٰى نَسُوا
الذِّكْرَ وَكَانُوا قَوْمًا بُورًا ﴿١٨﴾ فَقَدْ كَذَّبُوكُمْ
بِمَا تَقُولُونَ فَمَا تَسْتَطِيعُونَ صَرْفًا وَلَا
نَصْرًا وَمَنْ يَظْلِمْ مِنْكُمْ نُذِقْهُ عَذَابًا كَبِيرًا
﴿١٩﴾ وَمَٓا اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ
اِلَّٓا اِنَّهُمْ لَيَاْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ
فِى الْاَسْوَاقِ وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ
فِتْنَةً اَتَصْبِرُونَ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا ﴿٢٠﴾

---

24 Veya: "(Seni) anmayı.." Buradaki *zikr*, vahyin sıfatı olarak okunabileceği gibi "anmak, hatırlamak" anlamına mastar olarak da okunabilir. 29. âyetteki tereddüde mahal bırakmayan açıklıktaki kullanımı ve 30-32, 43-44, 73. âyetlerde dile gelen vahye karşı sakat yaklaşımları öne çıkaran niteliği göz önüne alındığında, tercihimizin gerekçesi anlaşılacaktır (Krş: 20:124, not 109).

25 *Bûr* "mahvolmak, hiç olmak, tükenmek, kredisi bitmek" anlamına gelir. Geldiği beş yerde de olumsuz kullanılmıştır (Ferrâ ve Taberî).

26 Taberî buradan öncesinin müşriklere, sonrasının ise mü'minlere hitap ettiğini söylemiştir. Fakat ortada, muhatap değişikliği için bir gerekçe yoktur.

27 *Zulm* için tercih ettiğimiz bu karşılığa dair bkz: 21:65, not 67.

28 Sûrenin 7 ve 8. âyetlerinde ele alınan çarpık peygamber anlayışına cevap.

29 Altının cevherini posasından ayırmak maksadıyla potada ergitme işlemi için kullanılan *fitne* kavramı, tam da *furkânı* çağrıştırmaktadır. *Furkân* ile gönderilen peygamberler de insanlık dünyasının cevheriyle cürufunu ayrıştırmak için gelmişlerdir.

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا لَوْلَا أُنْزِلَ
عَلَيْنَا الْمَلٰئِكَةُ أَوْ نَرٰى رَبَّنَا لَقَدِ اسْتَكْبَرُوا
فِي أَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْ عُتُوًّا كَبِيرًا ﴿٢١﴾ يَوْمَ
يَرَوْنَ الْمَلٰئِكَةَ لَا بُشْرٰى يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ
وَيَقُولُونَ حِجْرًا مَحْجُورًا ﴿٢٢﴾ وَقَدِمْنَا إِلٰى مَا
عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَنْثُورًا ﴿٢٣﴾
أَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُسْتَقَرًّا وَأَحْسَنُ
مَقِيلًا ﴿٢٤﴾ وَيَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَاءُ بِالْغَمَامِ وَنُزِّلَ
الْمَلٰئِكَةُ تَنْزِيلًا ﴿٢٥﴾ اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ
لِلرَّحْمٰنِ وَكَانَ يَوْمًا عَلَى الْكَافِرِينَ عَسِيرًا
﴿٢٦﴾ وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلٰى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا
لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا ﴿٢٧﴾ يَا
وَيْلَتٰى لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا ﴿٢٨﴾

21 Ama Bizim (rahmetimizle) buluşma umudu taşımayan kimseler:[30] "Bize melekler gönderilseydi veya Rabbimizi görseydik ya!" dediler. Doğrusu onlar kendi iç dünyalarında büyüklük tasladılar ve hadlerini aşarak pek bi kasıldılar.

22 Onlar bir gün melekleri görecekler, fakat o gün günahkârlar için hiç de iç açıcı olmayacak.[31] Ve onlar "(Eyvah), her yandan sarılmışız!" diyecekler.[32] **23** Zira Biz (o gün) yapıp ettikleri ne varsa hepsinin üzerini çiğneyeceğiz; ve onu yel savurmuş küle çevireceğiz. **24** O gün cennet ehli, kalınacak yerlerin en hayırlısına, istirahat mekânlarının en iyisine sahip olacak.

25 İşte o gün, tüm bulutlarıyla birlikte gökyüzü paramparça olacak;[33] ve melekler bölük bölük indirilecek; **26** gerçek hâkimiyet o gün, Rahmân olan (Allah'a) ait olacak: ve zaten o (gün) inkâr edenler için çok zor bir gün olacak.[34] **27** İşte o gün haddi aşmış olan kişi, (aldanmanın pişmanlığıyla) elini ısırarak diyecek ki: "Ah n'olaydım, keşke Rasul ile birlikte bir yol tutaydım! **28** Vah n'olaydım, keşke falanca kimseyi kendime yol gösterici bir dost tutmayaydım!->

---

30 *Lâ yercûne,* "umut, arzu, istek" anlamına gelen *recâ*dan türetilmiştir. Sonunda sevinç olan beklentiyi ifade eder. *Reca*da ısrar ve süreklilîğe *emel* denir. Sonradan "umduğunu bulamama korkusu" mânasında kullanılmıştır (İbn Fâris ve Râğıb). "Rağbet ve düşkünlük" demek olan *tama'* ile yakın anlamlıdır. Burada olduğu gibi olumsuz formda kullanıldığında "korku ve ürküntüden dolayı istememek" anlamı da taşır. Tercihimizin dayanağı budur.

31 Lafzen: "..müjde taşıyıcı olmayacak."

32 Veya: "ve (melekler) "Yasaktır! (Size cennet) yasaklanmıştır!" diyecekler." Dahhâk ve Katâde bu cümleyi meleklere atfederken, Mücahid ve İbn Cüreyc inkârcılara atfeder (Taberî).

33 Tekil olarak kullanılan "gök", Kur'an'da birbirinden farklı olarak geçen üç kozmoğrafyadan en yakını olan atmosfer içi semaya tekabül etse gerektir (Atmosfer içinin "gök" olarak nitelendiği bir âyet için bkz: 6:38, not 28). *Semâ', 'arz*ın aksine eril ve etken olanı temsil eder.

34 Çevirimiz için bkz: 74:10, not 9.

لَقَدْ اَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ اِذْ جَٓاءَنِي وَكَانَ
الشَّيْطَانُ لِلْاِنْسَانِ خَذُولًا ﴿٢٩﴾ وَقَالَ الرَّسُولُ
يَا رَبِّ اِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هٰذَا الْقُرْاٰنَ مَهْجُورًا
﴿٣٠﴾ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا مِنَ
الْمُجْرِمِينَ وَكَفٰى بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا ﴿٣١﴾

<- 29 Doğrusu, bana vahiy ulaştıktan sonra[35] beni ondan uzaklaştırdı."[36]

Evet,[37] zaten (kişiyi vahiyden) uzaklaştıran her tür şer güç[38] insanı işte böyle yüzüstü bırakır.

30 Ve (o gün) Rasul diyecek ki: "Yâ Rabbî! Benim toplumum bu Kur'an'ı[39] yalnızlığa mahkûm etti!"[40]

31 İşte böylece Biz, her peygambere, suçu karakter haline getirenler içerisinden düşmanlar çıkarmışızdır: olsun, nasıl olsa Rabbin yol gösterici ve yardım edici olarak sana yeter.

35 Vahiy ulaştıktan sonra mazeret kalmaz (Krş: "ve onun ulaştığı kimseleri" 6:19). Âyetteki "ulaştıktan sonra" vurgusu, 26. âyette yer alan "kâfirler"in niteliğini ve çevirimizi açıklar.

36 Bu âyetler, sadece Allah'tan umulmaları gereken şeyleri başkalarından —ki bunlar nebiler, âlimler ve sâlihler de olabilir- umanların yaşadıkları derin düş kırıklığını tasvir eder.

37 Bu cümle kendinden öncesinin bir devamı olarak okunabileceği gibi, Allah'a atfen de okunabilir (Râzî). İkinci şık ibâreye daha uygundur.

38 Lafzen: "Şeytan.." *Şeytanın* türetildiği *şetane* "uzak oldu" anlamına gelir. Burada dile getirilen şeytanın "kendisini dost tutan kimseyi vahyin çizgisinden saptıran kişiler" (Âyet 27, 28 ve âyetin başı) olduğu açık. Bu örnekte îmâ edilen insan şeytanları olsa da, *eş-şeytan*daki belirlilik, bu işlevi gören "her tür"ü kapsar.

39 *Kur'an, fu'lan* vezninden mastardır. *Ka-ra-e/ve/ye* kökünden türetilmiştir: "Toplamak, cem etmek, bir araya getirmek" demektir (*Mekâyîs*). Kur'an, "Eşyayı birbirine yaklaştırarak aralarındaki bağı keşfetmek" mânasına gelir. Bilgiyi elde etme, üretme ve iletme süreçlerinin tümünü ifade eder. Zaten "okumak" da budur. *Fu'lan* vezni, hem ismî fail hem ismî mef'ul anlamında olup, bu kalıbın kendisi için kullanıldığı şeyin, kelimenin taşıdığı anlam ile *dolu olmasını* gerektirir (Şatıbî, *el-Muvâfakât* I, 80). *Kur'an,* "okumanın tüm olumlu anlamlarıyla dolu olan bir hitab" demektir. Kur'an, lafız ile mânanın evliliğinin meyvesidir. Lafzı cismi, mânası ruhu temsil eder. *Kur'an* kelimesi, özellikle ilk sûrelerde "isimleşmiş" anlamıyla kullanılmaz (Bkz: 10:15, not 26). Burada kullanımından yola çıkarak şöyle bir yorum yapılabilir: *Kur'an'*dan kasıt Peygamberin vahyi okuyuşudur. Âyetteki *haza* zamiri "okunuş" anlamı verdiğimiz Kur'an ile birlikte "bu okunuş" demektir ki, bununla *Peygambere mahsus okuyuş* kastedilmiş olur. Bu takdirde mâna şu olur: "Peygamberin vahyi okuyuşunun sonucu olan ilâhî mesajı, toplumum metrûk bıraktı" (Krş: 43:44).

40 Veya: "bir sayıklama, bir hezeyan gibi gördü" (Ferrâ). *Mehcûr,* bir şeyden mahrum olmayı değil, yanı başında olduğu halde ona sırt dönmeyi ifade eder. Tıpkı şu âyette söz edilenlerin durumu gibi: "Tevrat'ı taşıma sorumluluğu kendilerine verilip de sorumluluğunun gereğini yerine getirmeyenlerin durumu, kitaplar yüklenmiş (fakat sırtındakinin değerinden haberi olmayan) eşeğin durumu gibidir" (62:5). Bu şikâyetin muhatapları, özne olan Kur'an'ı nesneleştirip hayattan dışlayanlardır. Kur'an'ın nesneleştirilmesi dört aşamalı bir süreçte gerçekleşti: 1) Anlam değer verilip üretilmeyince tüketildi. 2) Tüketilen anlamdan doğan açık lafız yüceltilerek kapatıldı. 3) Yüceltilen lafız anlamanın konusu olmaktan çıkıp fetiş bir nesne haline dönüştü. 4) Nesneleşen lafza ise "mukaddes ölü metin" muamelesi yapıldı. Âyet, sürecin sonunu daha baştan haber verir.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْاٰنُ
جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذٰلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ
وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا ﴿٣٢﴾ وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ
اِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَاَحْسَنَ تَفْسِيرًا ﴿٣٣﴾
اَلَّذِينَ يُحْشَرُونَ عَلٰى وُجُوهِهِمْ اِلٰى
جَهَنَّمَ اُولٰٓئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَاَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٣٤﴾
وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَا مَعَهُ
اَخَاهُ هٰرُونَ وَزِيرًا ﴿٣٥﴾ فَقُلْنَا اذْهَبَا اِلَى
الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا فَدَمَّرْنَاهُمْ
تَدْمِيرًا ﴿٣٦﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ لَمَّا كَذَّبُوا
الرُّسُلَ اَغْرَقْنَاهُمْ وَجَعَلْنَاهُمْ لِلنَّاسِ
اٰيَةً وَاَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ عَذَابًا اَلِيمًا ﴿٣٧﴾

32 Bir de inkârda ısrar edenler dediler ki: "Kur'an ona topyekûn olarak tek bir seferde indirilseydi ya!"[41]

İşte Biz, bütünü oluşturan parçaları ait oldukları yere biri diğerini açıklayacak şekilde yerleştirerek,[42] onunla senin iç dünyanı inşâ edip pekiştirelim diye
böyle yaptık.[43] **33** Ayrıca onlar senin
karşına hangi masalla[44] çıkarlarsa çıksınlar, kesinlikle Biz sana o konudaki gerçeği ve en doğru açıklamayı getiririz.[45]

34 Yüzüstü sürünerek cehenneme tıkılacak olan kimselere gelince: En şerli konumda bulunanlar ve yoldan en çok sapanlar işte bunlardır.[46]

35 DOĞRUSU, yine Biz Musa'ya ilâhî mesajı gönderdik. Kardeşi Harun'u da onun yanına yardımcı olarak verdik.
36 Ve "Siz ikiniz, âyetlerimizi yalanlayan malum topluluğa gidiniz!" dedik. Ancak bundan sonra(dır ki) onları yerle bir ettik.[47]

37 Nûh kavmi de (öyle oldu): tam da elçileri(ni)[48] yalanladıklarında onları suya garkettik. Böylece kendilerini insanlığa ibret kıldık: zira Biz, haddi aşan herkes için[49] elem verici bir ceza hazırlamışızdır.

41 Bu talepte bulunanlar sadece vahyin kaynağından kuşkulanmış olmuyorlar, aynı zamanda vahyin hayat sorusuna verilmiş ilâhî bir cevap oluşundan da rahatsızlık duymuş oluyorlar.

42 *Rattelnâhu tertîlâ*nın açılımı şudur: Bütünlüğü olan bir öğretiyi, onun iç bütünlüğünü bozmadan anlaşılmasını, öğrenilmesini, yaşanmasını ve korunmasını sağlamak için bir süreç ve sıra içerisinde talim ettirmek (*şey'en ba'de şey'in 'allemnâkehû*). 30. âyette Allah Rasulü'nün ümmetini kıyamette şikâyet edeceği *hecr*'in panzehiri *tertil*dir. Zira tertil vahyi hayata okumaktır (Bkz: 73:4, not 4).

43 Bu son cümle Kur'an okumanın amacını ifade eder: İnsanın iç dünyasını imar ve inşâ (*li-nusebbite bihî fu'âdek*). Bu amaç gerçekleşmiyorsa, Kur'an okunmuyor demektir.

44 Lafzen: "mesel" (Bkz: 18:54, not 65)

45 Kur'an'ın 23 yıllık süreçte hayatın içine inişinin hikmeti ilâhî maksadın doğru anlaşılmasını temindir. Bu amaçla Medenî âyetler Mekkî âyetlerin, muhkemler müteşabihin, vahyin kendisi varlığın hakikatinin tefsiridir.

46 Krş: 5:60.

47 Uyarılmayan bir toplumun belaya uğratılmayacağına ilişkin ilâhî yasaya atıf (Bkz: 17:15).

48 Çoğul gelen "elçiler" ile Hz. Nûh'un görevlendirdiği elçiler kastedilmiş olabilir. "Bir peygamberi yalanlamak tüm peygamberleri yalanlamaktır" anlamına da gelebilir (Krş: 26:105).

49 *Zulm*ün bu şekildeki çevirisi için bkz: 21:29, not 37.

38 Ve 'Âd ve Semud kavmi, Ress sakinleri[50] ve bunlar arasında yaşamış olan bir çok nesil de (öyle oldu). **39** Önce her birinin önüne ibretlik örnekler koyduk; sonra hepsini paramparça edip mahvettik.[51]

40 Doğrusu bu (vahyin muhatapları), bela sağanağına yakalanan kente uğramış olmalılar.[52] Şimdi orada olup biteni(n iç yüzünü) görmediler, öyle mi? Yoo! Onlar asıl öldükten sonra yeniden dirilerek (hesap vermeyi) arzu etmiyorlar.[53]

41 Bir de ne zaman seni görseler, sırf seninle alay etme amacıyla "Ne yani, Allah Elçi diye bunu mu gönderdi?[54] **42** Sahiden, şayet onlar üzerinde ısrar etmeseymişiz bizi ilâhlarımız(ın yolun)dan saptıracakmış!" (diyorlar).

Ama zaman gelecek, azabı gördüklerinde kimin daha çok yoldan sapmış olduğunu öğrenecekler.

43 Tanrısı olarak hevâi arzularını benimseyen kimsenin durumunu göz önüne getirsene bir![55] Şimdi (söyle); böyle birinin sorumluluğunu sen üstlenebilir misin? **44** Ya da, sanır mısın ki onların çoğu (ilâhî mesajı) işitir veya (hakikati) akleder? Hayır, onlar sürü (içgüdüsüyle davranan) davarlar gibidir, hatta yoldan sapma konusunda daha da beterdirler![56]

وَعَادًا وَثَمُودَا۬ وَاَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُونًا
بَيْنَ ذٰلِكَ كَث۪يرًا ﴿٣٨﴾ وَكُلًّا ضَرَبْنَا لَهُ
الْاَمْثَالَ وَكُلًّا تَبَّرْنَا تَتْب۪يرًا ﴿٣٩﴾ وَلَقَدْ
اَتَوْا عَلَى الْقَرْيَةِ الَّت۪ٓي اُمْطِرَتْ مَطَرَ
السَّوْءِۜ اَفَلَمْ يَكُونُوا يَرَوْنَهَاۚ بَلْ كَانُوا
لَا يَرْجُونَ نُشُورًا ﴿٤٠﴾ وَاِذَا رَاَوْكَ اِنْ
يَتَّخِذُونَكَ اِلَّا هُزُوًاۜ اَهٰذَا الَّذ۪ي بَعَثَ
اللّٰهُ رَسُولًا ﴿٤١﴾ اِنْ كَادَ لَيُضِلُّنَا عَنْ
اٰلِهَتِنَا لَوْلَٓا اَنْ صَبَرْنَا عَلَيْهَاۜ وَسَوْفَ
يَعْلَمُونَ ح۪ينَ يَرَوْنَ الْعَذَابَ مَنْ اَضَلُّ
سَب۪يلًا ﴿٤٢﴾ اَرَاَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهُ هَوٰيهُۜ
اَفَاَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَك۪يلًاۙ ﴿٤٣﴾ اَمْ تَحْسَبُ
اَنَّ اَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ اَوْ يَعْقِلُونَۜ اِنْ هُمْ
اِلَّا كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ سَب۪يلًا ﴿٤٤﴾

---

50 Resslilerle ilgili bir not için bkz: 50:12.

51 *Tebbernâ tetbîrâyı* bu şekildeki çevirimizin gerekçesi için bkz: 17:7, not 16.

52 Yani: Mekkelilerin kervan yolu üzerinde bulunan Lût Gölü civarına…

53 *Lâ-yercûne*nin bu anlamı için bkz: Âyet 17. Krş: "Hayır! Onların (asıl problemi) Son Saat'i yalanlamış olmalarıdır" (11. âyet).

54 Bu küçümseme bir insan olarak Hz. Peygamber'e yönelik olmaktan çok, insan türüne yönelik bir küçümseme olmalıdır. Çünkü bu aklın sahipleri, Allah'a yalnızca meleklerin elçilik yapabileceğini savunuyorlardı. Bunun da temelinde "herkesi kendi gibi bilme" marazı yatıyordu. Zira kendi hallerine bakıp insan soyundan ümit kesmiştiler (Krş: Âyet 7-8).

55 Vahyin rehberliğine tâbi olmayanlar, kendi hevalarına tâbi oluyorlar demektir (Bkz: 28:50). Allah'a teslim olmayanın teslim olacağı tek kapı, keyfî yargılarının ve içgüdülerinin oluşturduğu hevasıdır. Hevasına teslim olansa er-geç onu ilâh edinir.

56 Krş: "Hayvan gibidir onlar, belki daha da şaşkın!" (7:179). Zımnen: Ego ve içgüdüsüne tâbi olanların aklî

أَلَمْ تَرَ إِلَىٰ رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ
لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ
دَلِيلًا (45) ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا (46)
وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ
سُبَاتًا وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا (47) وَهُوَ الَّذِي
أَرْسَلَ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ
وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا (48) لِنُحْيِيَ
بِهِ بَلْدَةً مَيْتًا وَنُسْقِيَهُ مِمَّا خَلَقْنَا أَنْعَامًا
وَأَنَاسِيَّ كَثِيرًا (49) وَلَقَدْ صَرَّفْنَاهُ بَيْنَهُمْ
لِيَذَّكَّرُوا فَأَبَىٰ أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا (50)

45 (EY İNSAN!) Görmez misin Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını?[57] Ama, eğer tercih etseydi, onu hareketsiz kılardı. Fakat Biz güneşi gölgeye kılavuz yapmışızdır; **46** ardından da onu[58] kendi katımız(dan konulmuş bir yasaya bağlı olarak) usul usul çekip almaktayız.

47 Hem sizin için geceyi bir tür örtü yapan, uykuyu istirahat yapan,[59] gündüzü de uyanıp kalkış vakti yapan O'dur.[60] **48** Yine Rahmetinin önü sıra rüzgârları müjdeci[61] olarak gönderen de O'dur.[62]

Evet Biz, gökten tertemiz bir su indirmişiz **49** ki, onunla ölü toprağı canlandıralım; yine onunla yaratmış olduğumuz bir nice hayvanı ve insanı sulayalım diye...

50 Doğrusu Biz, onu (ve bütün bu örnekleri)[63] ayrıntılı bir biçimde açıklayarak insanların önüne koyduk ki düşünüp ders alsınlar... Hal böyleyken insanların çoğu yine de yüz çevirmekte, nankörlükte direnmekteler.

---

ve kalbî yetileri körelir, en sonunda insanlıktan çıkarlar.

57 *Zıll*, konuluşu itibarıyla şafaktan gün doğumuna kadar olan seher gölgesi. Kur'an'da gölge genellikle kavurucu yaz sıcağının karşıtı olarak kullanılır. Tıpkı aydınlığın zıddı olarak karanlıkların kullanıldığı gibi (Bkz: 35:21). Mecazen "himaye" ve "nimet" anlamına gelir ki Kur'an'da cennet için kullanılan *ve zıllin memdûd* (uzamış gölge) ibâresi "kesintisiz himaye" demektir (56:30). Âyetteki gölge örneğiyle cevher-araz, asıl-fer, eser-müessir ilişkisine dikkat çekilmiştir. Hareket eden gölgeye itibar edip de onun aslını görmeyen bir aklın düştüğü sefalet neyse, yarattığı eşyaya itibar edip de onu yaratanı görmeyen aklın sefaleti aynıdır. Her gölge nasıl aslının varlığına şahitse, varlık da Allah'ın varlığına şahittir. Zımnen: Ey insan! Gölgeyi görüyorsun da, aslını neden görmüyorsun?

58 Buradaki "o" zamiri gölgeye işaret eder. Gölgelerle ilgili harika bir tasvir için bkz: 13:15.

59 Cumartesi'ne *sebt* denmesi de kendisinde istirahat edildiği içindir.

60 Gece ve gündüzüyle bir gün, insanın bu dünya ve öte dünya hayatını hatırlatan bir ibrettir. Metinde "istirahat" anlamı verdiğimiz *subât*ın "ölüm"; "uyanıp kalkış" anlamı verdiğimiz *nuşûr*un "yeniden diriliş ve bir araya deriliş" anlamına kullanıldığını hatırlarsak, bu örnekle vahyin bize neyi hatırlattığı daha iyi anlaşılır.

61 Veya *neşran* okuyuşuna dayanarak: "yayıcı, dağıtıcı" (Râzî).

62 Kur'an'da rüzgâr-rahmet/yağmur metaforunun kullanıldığı her yerde vahye bir işaret ya da îmâ vardır. Nasıl ortalığı kasıp kavuran her şeyi havaya savuran rüzgâr arkadan gelen yağmurun habercisiyse, Mekke yıllarında vahyin estirdiği bu fırtınada çekilen sıkıntılar da arkadan gelecek rahmetin habercisidir.

63 "(Ey insan!) Görmez misin.." diye başlayan 45. âyetten buraya kadar Allah'ın eşyayı amaçsız yaratmadığına atıf olan örnekler kastediliyor.

51 Hem eğer tercih etmiş olsaydık, (geçmişte olduğu gibi) elbette her topluma (ayrı) bir uyarıcı gönderirdik.[64]
52 Madem öyle, artık sen inkârcılara uyma ve onlarla bu (vahiy) sayesinde[65] tüm gayretini sarf ederek büyük bir cihada giriş.[66]

53 HEM iki denizi birbirine salan, hem de biri tatlı-susuzluğu giderici ve diğeri tuzlu-acı olduğu halde bu ikisi arasına karışmalarını önleyici (görünmez) bir perde ve aşılmaz bir engel koyan yine O'dur.[67]

54 Sudan insanı yaratan ve onun kan bağıyla soy-sop, evlilik bağıyla hısım sahibi olmasını sağlayan da O'dur: zira senin Rabbin sınırsız kudret sahibidir.

55 Yine de onlar, Allah'ı bırakıp kendilerine ne yarar ne de zarar verebilecek olan şeylere kulluk ediyorlar: ve zaten som[68] bir kâfir/nankör de, Rabbinin düşmanlarına arka çıkan kişidir.[69]

وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ نَذِيرًا ﴿٥١﴾
فَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا
كَبِيرًا ﴿٥٢﴾ وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَذَا
عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَجَعَلَ
بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَحْجُورًا ﴿٥٣﴾
وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ
نَسَبًا وَصِهْرًا وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا ﴿٥٤﴾
وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا
يَضُرُّهُمْ وَكَانَ الْكَافِرُ عَلَى رَبِّهِ ظَهِيرًا ﴿٥٥﴾

---

64 Hz. Peygamber'in bütün bir insanlığı uyarmak amacıyla gönderildiğinin zımnen ifadesi. Âyet her yerleşim birimine ayrı bir peygamber göndermek yerine, evrensel doğruların oralara ulaşmasının yeterli olduğuna işaret eder.

65 İbn Abbas'a göre *bihi*'deki zamirle "Kur'an vahyi" kastedilmiştir (Taberî).

66 Âlemlere rahmet olmak için, âlemlerin zahmetini yüklenmek gerekiyordu. Zımnen: Her topluma ayrı bir peygamber gönderilmesi halinde bunların toplamından nasıl bir gayret ortaya çıkacak idiyse, sen de öylesine büyük bir çaba ortaya koy! Unutmayalım ki buradaki "büyük cihad" emri, daha Mekke döneminin 5-6. yıllarına rastlıyordu. O halde burada kastedilen "büyük cihad", bir savaş ya da fiilî bir mücadele değil, ilâhî mesajın olabildiğince yaygınlaştırılmasıydı.

67 Dünyadaki bazı nehir, boğaz ve körfezlerde görülen büyük su kütlelerinin birleşme noktalarında gerçekleşen bu muhteşem olay, "yüzey gerilimi" adı verilen ilâhî bir yasaya bağlı olarak gerçekleşmektedir. Ne var ki üstteki örneklerde olduğu gibi, bunun da lafzî delâletle sınırlı olmayıp insanî bir duruma dikkat çektiğini düşünebiliriz. O da tıpkı Mekke ortamında olduğu gibi imanla küfrün, mü'minle kâfirin yan yana yaşamasına rağmen aralarında sanki görünmez bir duvar var gibi birbirlerine karışmamalarıdır. Bu yorumumuza göre iman tatlı ve susuzluk gideren bir suya, küfürse acı ve içeni yakıp kavuran bir suya benzetilmiştir.

68 *el-Kâfir*'deki belirlilik takısı, bu bağlamda çeviriye "som" şeklinde yansıtılmıştır.

69 âyetteki Rabbin Allah'ı değil de "efendi"yi gösterdiği ihtimalini dikkate alırsak, anlam şöyle olur: "efendisinin düşmanlarına arka çıkan.."

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٥٦﴾ قُلْ
مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِلَّا مَنْ شَاءَ أَنْ
يَتَّخِذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿٥٧﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَى
الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ وَسَبِّحْ بِحَمْدِهِ
وَكَفَىٰ بِهِ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا ﴿٥٨﴾ الَّذِي
خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا
فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ
الرَّحْمَٰنُ فَاسْأَلْ بِهِ خَبِيرًا ﴿٥٩﴾ وَإِذَا قِيلَ
لَهُمُ اسْجُدُوا لِلرَّحْمَٰنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمَٰنُ
أَنَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا وَزَادَهُمْ نُفُورًا ﴿٦٠﴾

56 Ve Biz seni yalnızca bir müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik.

57 (Ey Peygamber!) "Ben bu (davet) karşılığında, tercih eden kimsenin[70] Rabbine doğru bir yol tutması dışında sizden herhangi bir ücret talep etmiyorum" de! **58** Nihayet ölümsüz olan O mutlak diri Zât'a yaslan ve hamd ile O'nun aşkın yüceliğini dillendir! Zira kullarının günahından haberdar olma konusunda kimse O'nunla boy ölçüşemez.[71] **59** Gökleri, yeri ve bunların arasındakileri altı evrede yaratıp, sonra da mutlak hükümranlık makamına kurulan O'dur. O, sınırsız rahmet kaynağıdır:[72] haydi o halde, (isteyeceğini) O her haberin hangi kaynaktan ne maksatla çıktığını bilenden iste![73]

60 Bir de kendilerine "Yalnızca Rahmân olana secde edin!" denildiğinde, "Rahmân da neymiş?[74] Ne yani, şimdi sen bize neyi emredersen ona boyun mu eğeceğiz?" derler; üstelik bu onların kaçışını daha da artırır.

---

70 Beşerî iradenin, ilâhî hidayeti celbetmedeki belirleyici rolüne atıf. Burada yalnızca insana atfen kullanılan "tercih etme" eyleminin, çift özneyi görür bir biçimde açık uçlu olarak kullanılmasıyla ilgili bkz: 10:25.

71 Bir mübalağa kalıbı olan *kefâ*lı cümleler Türkçeye en iyi deyimsel karşılıklarıyla yaklaşık olarak çevrilebilirler (Benzer bir kalıbın farklı bir bağlamdaki çevrisi için bkz: 17:17, not 28).

72 Veya: "..hükümranlık makamına kurulan O, sınırsız rahmet kaynağıdır". Bizim tercihimiz için bkz: Zeccâc; krş: Râzî. "Allah'ın gökleri, yeri ve bunlar arasındakileri altı günde yaratıp, sonra da mutlak hükümranlık (yönetim) makamına kurulması" Kur'ânî hakikati, "her an O, hayata ve varlığa dair her işe müdahildir" (55:29) âyeti ışığında anlaşılmalıdır. Buna göre Allah'ın kâinatı 6 günde yaratması, "sürekli yaratmaya " veya "yaratılışa sürekli müdâhaleye" tekabül eder. Aslında "yokluk"un 1 güne tekabül ettiği düşünülürse, yokluk (1 gün) artı varlığın yaratılışı (6 gün), toplam 7 gün eder. Şöyle ki: 7 rakamı sürekli çevrimi ifade eder. 7 birimlik bir çevrimden söz edilmesi için, 1 birimlik bir sıfırlanış şarttır. Bu, hem Allah'ın yaratışındaki sürekliliğin, hem de Allah'ın yokluğu sermaye olarak kullanışının bir ifadesidir.

73 Veya: "O'nu, (yine) O *Habîr* olandan sor"; ya da: "O'nu, zâtını çok iyi bilen uzman birinden sor". *Habîr*'i çevirimiz için bkz: 100:11, not 7.

74 İnkârcı muhatapların Allah'ın "Rahmân" ismine ve bu ismin içeriğine yönelik saplantılı tavırlarına ilişkin bkz: 13:30 ve 21:36, ilgili notlar. Rahmân sûresi, bu soruya cevap olsa gerektir.

61 GÖĞE büyük yıldız kümeleri serpiştiren, yine oraya (güneş gibi) bir ışık kaynağı ve ay (gibi) bir ışık yansıtıcı[75] yerleştiren Allah ne yüce bir bereket kaynağıdır!

62 Ders almak, ardından[76] şükretmek isteyen kimseler için geceyi ve gündüzü birbirinin peşine takan da O'dur.

63 Rahmân'ın has kulları olan kimseler, yeryüzünde vakarlı bir tevazu ile yürürler ve cahillerle muhatap olduklarında "Selam!"[77] der (geçer)ler.[78]

64 Yine onlar, gecelerini Rablerinin huzurunda secdeye vararak ve kıyama durarak geçirirler.[79]

65 Ve onlar "Rabbimiz!" derler, "Cehennem azabını bizden uzak eyle! Çünkü onun azabı oldum olası[80] pek zorlayıcı, pek şedittir: 66 gerçekten de o pek kötü bir ikametgâh, pek fena bir makamdır.

67 Ve onlar ki, infak ettikleri zaman ne düşüncesizce saçıp savururlar ne de pintilik ederler; zaten bu ikisi arasındaki bir yol dengeli bir tavırdır.[81]

تَبَارَكَ الَّذ۪ي جَعَلَ فِي السَّمَٓاءِ بُرُوجاً
وَجَعَلَ ف۪يهَا سِرَاجاً وَقَمَراً مُن۪يراً ﴿٦١﴾ وَهُوَ
الَّذ۪ي جَعَلَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِمَنْ اَرَادَ
اَنْ يَذَّكَّرَ اَوْ اَرَادَ شُكُوراً ﴿٦٢﴾ وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ
الَّذ۪ينَ يَمْشُونَ عَلَى الْاَرْضِ هَوْناً وَاِذَا
خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَاماً ﴿٦٣﴾ وَالَّذ۪ينَ
يَب۪يتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّداً وَقِيَاماً ﴿٦٤﴾ وَالَّذ۪ينَ
يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَۗ اِنَّ
عَذَابَهَا كَانَ غَرَاماًۗ ﴿٦٥﴾ اِنَّهَا سَٓاءَتْ مُسْتَقَراً
وَمُقَاماً ﴿٦٦﴾ وَالَّذ۪ينَ اِذَٓا اَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا
وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ قَوَاماً ﴿٦٧﴾

---

75 Hem "başkası tarafından aydınlanan nesne" hem de "başkasını aydınlatan özne" anlamına gelen *munîrin*, çift boyutlu dilsel yapısına dayanarak. (Krş: 10:5, not 11).

76 Lafzen: "veya.." Burada bir tercih bildirmekten çok ardışıklık ifade etse gerektir.

77 Buradaki selam "karşılama" değil "veda" selamıdır.

78 İdeal mü'minin özelliklerini beyan eden bu âyetlerle (63-75), yukarıdaki 61-62. âyetler arasında derin bir ilişki vardır. İdeal mü'min ya güneş gibi etrafına ışık ve hayat kaynağı olur, ya da ay gibi bir kaynaktan ışık yansıtır. Güneş gündüzün kaynağı, ay gecenin ışığı ve rehberidir. Hz. Dâvud ve Hz. Süleyman gibi insanlığın gündüzünde gelmeyip de Hz. Zekeriyya ve Hz. Yahyâ gibi insanlığın gecesinde gelenler zamanı mazeret olarak sunamazlar. Eğer Allah'lı ve anlamlıysa, sultan olmakla kurban olmak arasında fark olmamalıdır.

79 Zira, içinden aydınlanmayan dışını aydınlatamaz.

80 "Oldum olası", *kâne* yardımcı fiilinin bu bağlamdaki en uygun açılımı.

81 Harcama ahlâkıyla ilgili bu dengeli tavrın dile geldiği bir başka âyet için bkz: 17:29. "Düşüncesizce saçıp savurmak", veren el iken alan el durumuna düşürecek bir ölçüsüzlüğü ifade eder.

وَالَّذ۪ينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ وَلَا
يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّت۪ي حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّ
وَلَا يَزْنُونَۚ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ يَلْقَ اَثَامًاۙ ﴿٦٨﴾
يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَيَخْلُدْ
ف۪يه۪ مُهَانًاۗ ﴿٦٩﴾ اِلَّا مَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ
عَمَلًا صَالِحًا فَاُو۬لٰٓئِكَ يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّـَٔاتِهِمْ
حَسَنَاتٍۜ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَح۪يمًا ﴿٧٠﴾
وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَاِنَّهُ يَتُوبُ اِلَى
اللّٰهِ مَتَابًا ﴿٧١﴾ وَالَّذ۪ينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَۙ
وَاِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا ﴿٧٢﴾ وَالَّذ۪ينَ
اِذَا ذُكِّرُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا
صُمًّا وَعُمْيَانًا ﴿٧٣﴾ وَالَّذ۪ينَ يَقُولُونَ
رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ اَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا
قُرَّةَ اَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّق۪ينَ اِمَامًا ﴿٧٤﴾

68 Yine onlar ki: Allah'la beraber bir başka ilâha yalvarıp yakarmazlar; meşru ve haklı bir gerekçeye dayanmaksızın[82] Allah'ın dokunulmaz kıldığı cana kıymazlar; zina da etmezler!

Zira, her kim bunları yaparsa günaha batmış olur. **69** Kıyamet Günü'nde onun terkedilmişlik acısı[83] da kat kat olur ve orada onursuzca (tek başına) kalakalır.

70 Ancak kim dönüş yapar, (yürekten) inanır ve sorumlu davranırsa, Allah işte böylelerinin kötü gidişatını iyi gidişata tebdil edecektir: hem zaten Allah tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır. **71** Kaldı ki her kim dönüş yapar ve sorumlu davranırsa, işte sadece böyleleri Allah'a gereği gibi yönelmiş sayılacaktır.

72 Yine onlar ki: yalan ve sahte olandan yana şahitlik etmezler; yararsız ve anlamsız olan şeylerle karşılaştıklarında da vakarla geçip giderler.[84]

73 Yine onlar: Rablerinin âyetleri hatırlatıldığı zaman, sağırlar ve körler gibi (dinleyip anlamadan) üzerine üşüşmezler.[85]

74 Ve onlar derler ki: "Rabbimiz! Bize göz aydınlığı olacak eşler ve nesiller ver ve bizi muttakilere önder eyle!"

---

82 Krş: 6:151; 17:33.

83 *'Azabın* kök anlamı için bkz: 68:33, not 29. Buradaki azabı kelime anlamı olarak almamızı gerekli kılan bir çok âyetten işte biri: "Kim (Allah'ın huzuruna) ürettiği iyi bir değerle gelirse, yaptığının on katını kazanacaktır; ama kim de ürettiği kötü bir değerle gelirse onun aynısıyla cezalandırılacak ve hiç kimseye haksızlık yapılmayacaktır (6:160; 40:40 ve 41:27, ilgili notlar).

84 Cümle başındaki *vav* harfi burada "dahi" anlamına gelen "da" işlevi görmektedir. Lağv, amacı gerçekleştirmede herhangi bir işlev üstlenmeyen her şey (Krş: 23:3, not 5).

85 Mücahid'in açıklamasına dayanarak (*lâ yefkahûne ve lâ yesme'ûn*) (Taberî). Zımnen: İlâhî mesaja karşı olağanüstü bağlılık ve saygı gösterisi yaparlar, fakat onun ne dediğini anlamaya dinlemeye yanaşmazlar (Krş: Zemahşerî ve ondan iktibasla Râzî). Sahabe bu durumu Kur'an'ı yastık edinmek olarak nitelendirmişler ve *lâ yutevessedu'l-Kur'an* (Kur'an yastık edinilemez) demişlerdir.

أُولٰٓئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا
وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا ﴿٧٥﴾ خَالِدِينَ
فِيهَا حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ﴿٧٦﴾ قُلْ
مَا يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ فَقَدْ
كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا ﴿٧٧﴾

75 İşte böyleleridir zorluklara göğüs germeleri sebebiyle cennet köşkleriyle[86] ödüllendirilecek kimseler; hem oraya esenlik[87] ve hayat bahşeden tarifsiz bir mutluluk tebriğiyle buyur edilecekler![88] 76 Onlar orada ebedî kalacaklar: o ne güzel bir ikamet mahalli, ne kutlu bir makamdır.[89]

77 (EY RASÛL) de ki: "Eğer duanız olmasaydı Rabbim size niçin değer verecekti ki?"[90]

(KÂFİRLERE[91] de ki): "Sonuçta siz de yalanlamış bulunuyorsunuz: bundan böyle (inkârınız) sizin yakanızı asla bırakmayacak!"[92]

86 *Ğurfe*, burada ve 29:58, 34:37'de "cennetin yüce köşkleri" anlamına gelir (Râğıb).

87 *Tahiyye* buna benzer bağlamlarda "esenlik" anlamına gelir.

88 *Selam*'ın "mutluluk tebriği" anlamıyla ilgili bkz: 19:62.

89 66. âyetteki cehennemliklerin zıddına.

90 Bu âyet, çatısını değiştiren bir biçimde "De ki: (Allah'tan başkasına) duanız olmasa Rabbim sizi niçin cezalandırsın?" şeklinde anlaşılabilir mi? Allahu a'lem hayır. Bu yorumun tek yararı bir sonraki âyetle uyum sağlamasıdır. Ama bu "uyum", uğruna ödenen bedelle mütenasip değildir. Zira *'abee (el-'ıb')* kelimesinin "yük, değer, kıymet" dışında ayrıca bir "ceza" mânası yoktur. Buna ilaveten "Allah'tan başkasına" gibi metinde olmayan bir takdir gerektirir. Dua insanın Allah karşısındaki esas duruşudur. Âyet duanın insanın varlık sebebi olduğunu söyler. Bu yüzden "dua ibadetin iliğidir". Zımnen: Dua etmek, bizatihi kabul olmuş bir duadır. Ey insan! Duanın kabul olup olmadığına değil, dua edip etmediğine bak! Zira dua eden kalp, Allah'la diyalog halindedir.

91 İbn Abbas'a dayanarak (Taberî).

92 Veya: "Eğer kulluğunuz olmasaydı.." Son iki âyette dua ile yalanlama zıt kutuplarda durmaktadır. Zımnen: Allah'a dua etmek O'nu tasdik etmenin, duadan kaçmak ise O'nu yalanlamanın tezahürüdür.

26. ŞU'ARÂ SÛRESİ

Sûre, "şairler" anlamına gelen Şu'arâ adını sonundaki 224. âyetinden alır. Âyette kınanan şairler Şamanlığı şairliğinin önüne geçen, sanatları kendilerini Allah'a hayranlığa değil, O'nunla ayaklaşmaya götüren şairlerdir.

Sûre, Mekke döneminin ortalarında inmiştir. İbn Abbas tertibinde Tâhâ-Neml arasında, diğerlerinde Vakı'a-Neml arasında yer alır. İlk tertiplerin esas alınması durumunda sûreyi 5 veya 6. yıllara yerleştirmek gerekir. "Yakınlarını uyar" âyeti bunu destekler. Öte yandan, konu itibarıyla sûre boykot döneminin özelliklerini taşır. Bir müddet daha geç inmiş olabilir.

A'râf, Hûd, Hicr, Enbiya sûreleri gibi bu sûrede de Allah'ın elçileri geçit yaparlar. Fakat hiçbirinde kıssaların vurgusu aynı değildir. Bu sûrede kıssalar özellikle peygamberler ekseninde ele alınır. Ayrıca İsrâiloğulları üzerinden tüm muhataplarına ders verilir. Bu konuları işleyen sûreler genelde Mekke döneminin orta diliminin sonlarında inen sûrelerdir.

Sûrede hitabın hedefi doğrudan Rasulullah'tır. Bu nedenledir ki sûrede ikinci tekil zamiri fazlaca kullanılmıştır. Hitab doğrudan Hz. Peygamber'i, dolaylı olarak da tüm muhatapları inşâya yöneliktir. Daha üçüncü âyetinde, inkârcıların durumuna üzülen Hz. Peygamber'i teselli eder. Hz. Peygamber için Musa ve İbrahim peygamberler örnek gösterilirken, inkârcı muhataplar için de Nûh, Âd, Semud, Lût ve Eykelilerin akıbeti ibret olarak gösterilir. Sûrede anlatılan her sapkın kavim, esasen insanlık hayatındaki temel bir sapma türüne işaret eder.

Bu kıssaların amacı, her birinin sonunda tam sekiz kez yer alan şu uyarıyla vurgulanır: "Şüphesiz bunda çıkarılacak dersler vardır, fakat insanların çoğu yine de inanmayacaktır; ne ki senin Rabbin, rahmet kaynağı olan O yüceler yücesidir." Bu uyarı şu anlama gelmektedir: 1) İnsanların çoğunun aldırmaz tavrı ölçü olamaz; sen ibret ve ders al! 2) Allah'a güven, O'nun merhameti sonsuz bir Rabb-i Rahîm olduğunu unutma! Burada 3. âyetin içeriği, akla "Acaba Rasulullah kavminin başına öncekiler gibi bir bela gelmesinden mi endişe ediyordu?" sorusunu getirir.

Yine sûrede tam beş kez insanlık sadakası peygamberlerin şu sesi yankılanır: "Ben bu davet karşılığında sizden hiçbir ücret talep etmiyorum. Benim ecrimi takdir etmek sadece âlemlerin Rabbine düşer."

Sûrenin son âyeti Allah'a, kendisine ve eşyaya yabancılaşan her toplum ve uygarlığı bekleyen mukadder sonu haber vermektedir: "Ve zulme gömülenler, nasıl bir devrimle devrileceklerini günü gelince öğrenecekler!" (227)

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 Tâ-Sîn-Mîm![1]

2 BUNLAR açık ve açıklayıcı olan[2] Kitâb'ın âyetleridir.

3 Mü'min olmuyorlar diye neredeyse kendini helâk edeceksin.[3]

4 Eğer tercih etseydik onlara semadan öyle bir kudret delili indirirdik ki, onun karşısında (mecburen) boyun büker, baş eğerlerdi.[4]

5 Ama onlara Rahmân'ın katından yeni bir hatırlatıcı mesaj gelse, kesinlikle ondan yüz çevirirler. 6 Nitekim işte (bunu) da yalanladılar. Buna rağmen, alay edip durdukları haberler yine de karşılarına çıkacaktır.[5]

7 Peki, şimdi onlar yeryüzüne bakıp da orada her çiftin iyi ve yararlı olanını[6] bitirdiğimizi hiç mi görmezler?

8 Elbet bunda da alınacak bir ders mutlaka vardır; fakat insanların çoğu yine de inanmayacaklardır:[7]->

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

طٰسٓمٓ ﴿١﴾ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُب۪ينِ ﴿٢﴾
لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ اَلَّا يَكُونُوا مُؤْمِن۪ينَ ﴿٣﴾
اِنْ نَشَأْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَٓاءِ اٰيَةً فَظَلَّتْ
اَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِع۪ينَ ﴿٤﴾ وَمَا يَأْت۪يهِمْ مِنْ
ذِكْرٍ مِنَ الرَّحْمٰنِ مُحْدَثٍ اِلَّا كَانُوا عَنْهُ
مُعْرِض۪ينَ ﴿٥﴾ فَقَدْ كَذَّبُوا فَسَيَأْت۪يهِمْ اَنْبٰٓؤُا مَا
كَانُوا بِه۪ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٦﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا اِلَى الْاَرْضِ
كَمْ اَنْبَتْنَا ف۪يهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَر۪يمٍ ﴿٧﴾ اِنَّ ف۪ي
ذٰلِكَ لَاٰيَةً وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِن۪ينَ ﴿٨﴾

---

1 Mukatta'ât için iniş sürecinde ilk geçtiği yer olan Kalem 1'in ilk notuna bakınız.

2 *Mubîn,* geçişsiz ve geçişlidir. Özünde açık ve nesnesini açıklayıcıdır. Âyetle ilgili farklı bir çeviri imkânı için bkz: 12:1, not 2. Vahye inananlardan yüceltici bir edayla, "Biz bu yüce mesajı anlayamayız!" ya da inanmayanlardan aşağılayıcı bir edayla "Bu ne anlaşılmaz, karmaşık metin böyle?" türünden her iddiayı daha baştan red içindir. *Mubîn* olan Kur'an vahyine "İnanmıyorum" diyenler olacaktır, fakat kimse "anlamıyorum" diyemez. Zira konuşan hiç kimse anlaşılmamak için konuşmaz. Hele Allah hiç!..

3 Allah'ın kulları helâk olmasın diye kendini helâk etmek... "Alemlere rahmet" olanın şefkat ve merhametinin ulaştığı zirvenin belgesi. Allah Rasulü'nün bu örnekliği, İslâm'ın bir şefkat hareketi olduğunun en çarpıcı göstergesidir.

4 Sözgeliminden âyetin sonu zımnen şöyle biter: ..fakat dilemedik. "Boyun bükmek" çaresiz kalmayı, "baş eğmek" ise mecburi itaati ifade eder. Sözün özü: İman değerini, insanın hür iradesiyle yaptığı özgür seçimden alır.

5 Zımnen: Reddedilme ihtimaline bakarak hakikate davet sorumluluğu terk edilemez.

6 *Kerîm*: Türünün en iyisi olan, ait olduğu türe keramet kazandıran. Bitkilerin dahi "kerim"i olsun da, insanın "kerimi" olmasın mı?

7 Bir önceki âyette geçen *kerîm* ile buradaki "insanların çoğu" arasında zımnî bir karşıtlık vardır. Kaliteli olanın az olduğu vurgusunu taşır. Allah Rasulü bu hakikati şöyle ifade eder: "İnsanlar develere benzer. Bazen yüzü bir arada bulunur da, içlerinden binecek bir tane bile bulamayabilirsin" (Buhârî).

وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٩﴾ وَاِذْ نَادٰى
رَبُّكَ مُوسٰى اَنِ ائْتِ الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠﴾
قَوْمَ فِرْعَوْنَ اَلَا يَتَّقُونَ ﴿١١﴾ قَالَ رَبِّ اِنّ۪ٓي
اَخَافُ اَنْ يُكَذِّبُونِ ﴿١٢﴾ وَيَضٖيقُ صَدْر۪ي
وَلَا يَنْطَلِقُ لِسَان۪ي فَاَرْسِلْ اِلٰى هٰرُونَ ﴿١٣﴾
وَلَهُمْ عَلَيَّ ذَنْبٌ فَاَخَافُ اَنْ يَقْتُلُونِ ﴿١٤﴾ قَالَ
كَلَّا فَاذْهَبَا بِاٰيَاتِنَا اِنَّا مَعَكُمْ مُسْتَمِعُونَ ﴿١٥﴾

<- 9 ne ki senin Rabbin sınırsız rahmet sahibi olan O yüceler yücesidir.[8]

10 HANİ bir zamanlar Rabbin Musa'ya şöyle nida etmişti: "Şu zalimler güruhuna git; 11 Firavun'un kavmine!..[9] (Ve sor onlara):[10] Hâlâ Bana karşı sorumlu davranmayacaklar mı?"[11]

12 (Musa): "Rabbim!" dedi, "Onların beni yalanlamasından endişe ediyorum! 13 Bundan dolayı göğsüm daralacak, dilim dolaşacaktır: işte bu yüzden Harun'a (da) elçilik ver![12] 14 Üstelik ortada onların lehine benim aleyhime olan bir suçlama da var; bundan dolayı beni öldürmelerinden çekiniyorum.[13]

15 (Allah) buyurdu ki: "Asla (öyle olmayacak). Siz ikiniz âyetlerimizle gidiniz! Elbet Biz, sizinle birlikte (olup bitenlerin) takipçisiyiz.[14]->

---

8 Bu iki âyet, bu sûrede tam sekiz kez önümüze çıkar. Hepsi de birbiriyle aynı lafzı taşımalarına rağmen nakarat anlamında bir tekrar sayılamazlar. Bu âyetler, doğrudan sonlarında yer aldıkları olgu ve olaylara vurgu yapmaktadırlar. Parantez içi açıklamalarımızın gerekçesi de, bu vurgu farklılıklarını göstermek içindir.

9 A'râf 103'te bundan farklı olarak "Firavun ve önde gelen yakın çevresine" ifadesi yer alır. Zira orada vahyin muhataplarının durumuna, burada ise vahyi iletenlerin durumuna ve özellikle "Peygamber Musa"ya, Kasas sûresinde ise "insan Musa"ya vurgu yapılmaktadır.

10 Söz geliminden rahatlıkla çıkarılabilecek bu geçiş ibâresi, sözün delâleti açık olduğu için lafzen yer almaz (Taberî). Bu aynı zamanda, Kur'an'ın veciz/eliptik diline güzel bir örnektir.

11 Veya: öncesiyle birlikte "..şu bana karşı sorumluluk duymayan Firavun'un kavmine git!" *Ela yettekûn*un, soru olmaktan daha çok durum bildiren bir işleve sahip olduğunu söyleyen Zemahşerî'ye dayanarak. Kısa bir iki atıf hariç, muhtemelen Kur'an'da Musa kıssasının anlatıldığı ilk sûredir. Buradaki anlatımla Medenî sûrelerdeki anlatım arasındaki esaslı fark şudur: Burada ve Mekkî sûrelerde Musa'nın Firavun'a karşı verdiği tevhid mücadelesi, Medenî sûrelerde ise kendi kavmi olan İsrâiloğullarına karşı verdiği ıslah ve yeniden inşa mücadelesi ele alınır. Bu da bu sûredeki anlatımın öncelikli amacının Hz. Peygamber'in şahsiyetini inşâ olduğunu gösterir. Anlatımın özet halinde olması, detaylarının bölge Yahudilerinden dolayı nüzul ortamında bilindiğini gösterir.

12 Buradaki *fe-ersil ilâ Hârûn* ibâresi, "yakınlarımdan yükümü paylaşacak birini görevlendir" (20:29); "görevimden bir pay da ona ver" (20:32) ve "onun dili benden daha açık, daha düzgün" (28:34) âyetleri ışığında anlaşılmalıdır (Ferra). Parantez içi "da"nın gerekçesi budur.

13 Hz. Musa'nın cinayetle suçlandığı ölümlü kavgaya ilişkin bir atıf (Bkz: 28:15 vd.) Burada çekinilen şey öldürülme korkusundan daha çok, verilen görevin bu yüzden akamete uğrama tehlikesidir. Hz. Peygamber'e zımnen şu söylenmektedir: Musa'nın şartları daha zordu.

14 Lafzen: "dinleyicisiyiz". Bu ifade zorunlu olarak mecazdır.

<- **16** Haydi artık, siz ikiniz Firavun'a gidiniz ve deyiniz ki: "Biz âlemlerin Rabbinin mesajını taşıyoruz: **17** İsrâiloğullarını bırak, bizimle gelsinler!"[15]

18 (Firavun) dedi ki: "Seni daha çocukken aramıza alıp yetiştirmedik mi? Ve ömrünün uzun yıllarını aramızda geçirmedin mi? **19** Ama en sonunda sen yine yapacağını yaptın[16] ve nankörlerden biri olup çıktın!"[17]

20 "Evet o işi ben yaptım" dedi, "çünkü o sırada kendimi kaybetmiştim;[18] **21** ardından da, sizden korktuğum için yanınızdan kaçtım.[19] Daha sonra Rabbim bana doğru düşünme yeteneği bahşetti ve beni elçiler arasına kattı. **22** Ve şu başıma kaktığın iyilik, İsrâiloğullarını köleleştirmenin bir sonucuydu, (öyle değil mi)?"[20]

23 Firavun: "Âlemlerin Rabbi de neyin nesiymiş?" dedi.

24 (Musa): "Eğer gerçeğe boyun eğecek-sen, (bil ki) O göklerin, yerin ve bunlar arasındaki her şeyin Rabbidir!"[21]

فَأْتِيَا فِرْعَوْنَ فَقُولَٓا اِنَّا رَسُولُ رَبِّ
الْعَالَمٖينَۙ ﴿١٦﴾ اَنْ اَرْسِلْ مَعَنَا بَنٖٓي اِسْرَٓائٖلَۜ
﴿١٧﴾ قَالَ اَلَمْ نُرَبِّكَ فٖينَا وَلٖيدًا وَلَبِثْتَ فٖينَا
مِنْ عُمُرِكَ سِنٖينَۙ ﴿١٨﴾ وَفَعَلْتَ فَعْلَتَكَ الَّتٖي
فَعَلْتَ وَاَنْتَ مِنَ الْكَافِرٖينَ ﴿١٩﴾ قَالَ فَعَلْتُهَٓا
اِذًا وَاَنَا۬ مِنَ الضَّٓالّٖينَۜ ﴿٢٠﴾ فَفَرَرْتُ مِنْكُمْ لَمَّا
خِفْتُكُمْ فَوَهَبَ لٖي رَبّٖي حُكْمًا وَجَعَلَنٖي
مِنَ الْمُرْسَلٖينَ ﴿٢١﴾ وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ
اَنْ عَبَّدْتَ بَنٖٓي اِسْرَٓائٖلَۜ ﴿٢٢﴾ قَالَ فِرْعَوْنُ
وَمَا رَبُّ الْعَالَمٖينَ ﴿٢٣﴾ قَالَ رَبُّ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَاۜ اِنْ كُنْتُمْ مُوقِنٖينَ ﴿٢٤﴾

---

15 Çeviride karşılığını bulmamış gibi gözüken *en* edatının haberden diyaloga geçildiğini belirtme işlevini, çevirimizde çift tırnak ("...") karşılamaktadır.

16 Bir sonraki âyetten da açıkça anlaşılacağı gibi, Prens Musa'nın neden olduğu ölümlü kazayı îmâ ediyor (Bkz: 28:15 vd.).

17 Bu iki âyette Hz. Musa'nın bütün bir hayatı özetlenmektedir: Saraya su yoluyla geliş... Evlat edinilerek prens olarak büyütülüş... Habeş ordusuna komuta edecek kadar yükseliş... Kaza cinayeti ve kaçış.

18 19. âyette Hz. Musa'ya Firavun tarafından söylenen *kâfirîn* nasıl şer'î değil de lafzî olan "nankör" anlamını ifade ediyorsa, buradaki *dâllîn* de kök anlamı olan "kaybetme, yitme, yitirme" anlamını ifade eder. Zaten dilde *ed-dalâl* kasıtlı-kasıtsız, küçük-büyük olmak üzere sapmanın her türünü ifade eder. Buradan yola çıkan Râğıb, her tür hatanın *dalâl* olarak nitelendirilebileceğini ifade eder ve örnek olarak peygamberlere atfen kullanıldığı Duha 7; Yusuf 8, 30, 95 ve bu âyeti gösterir (*Müfredât*). Ona göre buradaki *dalâl* "yanılgı, kasıtsız hata" (*sehv*) anlamındadır ki, olayın anlatıldığı âyetten Hz. Musa'nın öldürme kastı taşımadığı anlaşılmaktadır (28:15-16; krş: Râzî).

19 Hz. Musa, burada Firavun'un nankör ithamını kibar bir dille reddediyor. Nankör olmadığını, hatasını bildiğini, fakat hak etmediği bir muameleye maruz kalmaktan korkup kaçtığını dile getiriyor. Zira ondan kurtulmak isteyen güç sahipleri (*mele'*), elinden çıkan bu kazadan dolayı öldürülmesini gündeme getirmişlerdi (28:20).

20 Bu köleleştirme soykırım boyutuna varmıştı (Msl: 2:49). Zımnen: Eğer zulmün anaların rahmine kadar uzanmasaydı, başıma kaktığın bu şeye de gerek kalmazdı.

21 Krş: 17:102.

قَالَ لِمَنْ حَوْلَهُٓ اَلَا تَسْتَمِعُونَ ﴿٢٥﴾ قَالَ
رَبُّكُمْ وَرَبُّ اٰبَٓائِكُمُ الْاَوَّلٖينَ ﴿٢٦﴾ قَالَ اِنَّ
رَسُولَكُمُ الَّذٖٓى اُرْسِلَ اِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ
﴿٢٧﴾ قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَاۜ
اِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾ قَالَ لَئِنِ اتَّخَذْتَ
اِلٰهًا غَيْرٖى لَاَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونٖينَ
﴿٢٩﴾ قَالَ اَوَلَوْ جِئْتُكَ بِشَيْءٍ مُبٖينٍ ﴿٣٠﴾
قَالَ فَأْتِ بِهٖٓ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقٖينَ ﴿٣١﴾
فَاَلْقٰى عَصَاهُ فَاِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبٖينٌ ﴿٣٢﴾

25 (Firavun) çevresindekilere yönelerek "Ne diyor, duydunuz mu?" dedi.

26 (Musa) dedi ki: "O sizin de, sizin önden giden[22] atalarınızın da Rabbidir"

27 (Firavun) dedi ki: "Size gönderil(-diğini iddia ed)en elçiniz gerçekten de delinin tekiymiş."

28 (Musa) dedi ki: "Eğer kafanızı çalıştırırsanız anlayabilirsiniz ki O, doğunun, batının[23] ve bu ikisi arasında kalan her varlığın Rabbidir!"[24]

29 (Firavun) dedi ki: "Eğer sen benden başka bir ilâhta ısrar edersen, seni kesinlikle mahpuslar arasına katarım!"[25]

30 (Musa) dedi ki: "Sana, (hakikati) bütün açıklığıyla ortaya koyan bir şeyle gelmiş olsam da mı?"

31 (Firavun) dedi ki: "Eğer doğru sözlü biriysen, haydi o zaman çıkar ortaya onu!"

32 Bunun üzerine âsâsını bıraktı;[26] fakat o da ne, bu besbelli ki kocaman bir yılan![27]

---

22 *el-Evvelîn,* hem zamana hem makama ilişkin önceliği ifade eder.

23 Yani: "..her yerin.."

24 Varlık kategorilerinin tümünü içeren tevhidî bir çağrı: 24. âyet, ilâhî müdâhale olan rububiyyetin, kâinatın tamamını içeren kozmik alandaki tezahürüdür. 26. âyet, bilinçli varlıkların en üstünü olan insanlık alanındaki tezahürüdür. Bu âyetse, insan altı varlıklar olan madenler, bitkiler ve hayvanlar dünyasındaki tezahürüdür (Krş: Elmalılı).

25 Zımnen: Mahpus edilip ebedîyen susturulanlar arasına katarım ki sen onların akıbetinin ne olduğunu biliyorsun! *le-escunenneke* yerine bu formun kullanılması, metne bu yan anlamları katmaktadır (Krş: Râzî).

26 *Elkâ* fiili "kaldırıp atmak" değil "almak için atmak"tır (Bkz: 20:87, not 69). Asâ bir çoban değneğidir ve Hz. Musa onu çobanlığı sırasında kullanmıştır. Sembolik olarak Firavunların ünlü kamçısına karşılıktır. Firavunlar günümüze kadar gelen heykellerinin istisnasız tümünde, göğüslerine çaprazlama kavuşturdukları ellerinden birinde kamçı, diğerinde güneşi sembolize eden halkalı haçla resmedilmişlerdir. Zımnî anlamı şudur: Gücünü Allah'tan alan bir çobanın asâsı, Firavun'un kamçısını yener.

27 *Su'bân,* "kalın ip" anlamına gelir. Büyük yılanlara bu ad verilir. Fakat Kasas 31'de "çevik ve kıvrak ince yılan" anlamına gelen *cânn* kullanılır. Şu da var ki, bu kelimenin geçtiği cümle bir benzetme cümlesidir: "sanki o, küçük çevik ve kıvrak bir yılan gibiydi". Bu iki farklı tasviri bir araya getirdiğimizde çıkan sonuç şudur: görünüşte büyük fakat harekette küçük bir yılan kadar çevik (Bkz: 20:20, not 19).

33 Ve elini çıkardı, fakat o da ne,
bu bakanların (gözünü kamaştıracak)
kadar beyaz![28]

34 (Firavun) etrafındaki gözde danış-
manlara "Anlaşıldı" dedi, "bunun
hayli bilgili bir büyücü olduğu kesin.
35 Büyüsüyle sizi kendi ülkenizden
çıkarıp atmak istiyor; şu halde sizler ne
önerirsiniz?"[29]

36 (Danışmanlar) dediler ki: "Onu
ve kardeşini alıkoy; bir yandan da
bütün kentlere (büyücü) toplamala-
rı için haber sal; 37 ne kadar büyü-
cü-bilgin varsa, hepsini toplayıp sana
getirsinler!"

38 Derken büyücüler belirli bir günde,
tesbit edilen toplanma yer ve zama-
nında bir araya geldiler.[30] 39 Ve halka
şöyle denildi: "Siz de toplanacaksınız,
değil mi? 40 Beklentimiz gerçekleş-
sin diye bizler herhalde sihirbazlardan
yana olacağız;[31] yeter ki[32] galip gelen
onlar olsunlar!"

41 Ve nihayet büyücüler gelerek Fira-
vun'a dediler ki: "Şayet biz galip gele-
cek olursak, bunun bize kazandıracağı
büyük[33] bir ödül olmalı, değil mi ama?"

وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاظِرِينَ
﴿٣٣﴾ قَالَ لِلْمَلَإِ حَوْلَهُ إِنَّ هَٰذَا لَسَاحِرٌ
عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾ يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ
بِسِحْرِهِ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿٣٥﴾ قَالُوا أَرْجِهْ
وَأَخَاهُ وَابْعَثْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ
﴿٣٦﴾ يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيمٍ ﴿٣٧﴾ فَجُمِعَ
السَّحَرَةُ لِمِيقَاتِ يَوْمٍ مَعْلُومٍ ﴿٣٨﴾ وَقِيلَ
لِلنَّاسِ هَلْ أَنْتُمْ مُجْتَمِعُونَ ﴿٣٩﴾ لَعَلَّنَا
نَتَّبِعُ السَّحَرَةَ إِنْ كَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ
﴿٤٠﴾ فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالُوا لِفِرْعَوْنَ
أَئِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ﴿٤١﴾

28 Bizim değerlendirmemiz şudur: Bu beyazlık tam anlamıyla "kusursuzdu" (Bkz: 27:12; 28:32). Yed-i beyzâ (beyaz el), arınmayı ve tevbeyi temsil ediyordu. O el bir zamanlar istemeden cinayetle sonuçlanan bir kazaya sebep olmuştu. Fakat o elin sahibi öyle bir tevbe etti ki, o tevbe sadece eli pırıl pırıl ve tertemiz yapmakla kalmadı, aynı zamanda etrafını aydınlatan bir el yaptı. Zaten tevbe "onarmak ve tekrar kazanmak" anlamını içerir. Mesaj açıktır: Elleriniz yaptıklarınızla kirlenebilir. Fakat samimi ve bedeli ödenmiş bir tevbeyle yıkarsanız pırıl pırıl, ap ak olur. "Peki, sonunda pırıl pırıl olacaktı da niçin kirlendi?" sorusunun cevabı bellidir: Elleri temizlemek için önce bir ele sahip olmak gerek; olmayan el kirlenmez de, temizlenmez de. Ölümlü kaza, Musa'ya elin gücünü fark ettirdi. Herkes ellerine baksın!

29 *Te'murûnu* Taberî, *ma bihi tuşîrûne mine'r-re'y* şeklinde açıklar ki, tercihimiz buna yakındır (Krş: 7:110). Vahyin çağrısını güvenlik tehdidi olarak algılama ve hakikat mücadelesini "Vatan elden gidiyor!" sloganıyla boğma çabasına tekabül eder. Özünde telaş "İktidar elden gidiyor!" telaşıdır.

30 Bir bayram günü, yine bir bayram yerinde (Bkz: 20:59). Sihir o toplumda Kimya ilminin bir parçası olarak çok gelişmişti.

31 *Le'alle* edatının beklenti vurgusu çeviriye "herhalde" ile taşınmıştır (Bkz: 21:13, not 15).

32 *İn* edatının vurgularından biri de *tehyic* (yüreklendirme) ve *ilhâb* (kışkırtma)'dır (*İtkân* II, 170). Bu vurgu gözetilmediği sürece çeviri sorunlu olmaktan kurtulamayacaktır.

33 Belirsiz formun vurguları içinde "büyüklük" de yer alır (Bkz: *İtkân* II, 292).

قَالَ نَعَمْ وَاِنَّكُمْ اِذًا لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٢﴾ قَالَ
لَهُمْ مُوسٰى اَلْقُوا مَا اَنْتُمْ مُلْقُونَ ﴿٤٣﴾ فَاَلْقَوْا
حِبَالَهُمْ وَعِصِيَّهُمْ وَقَالُوا بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ اِنَّا
لَنَحْنُ الْغَالِبُونَ ﴿٤٤﴾ فَاَلْقٰى مُوسٰى عَصَاهُ
فَاِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴿٤٥﴾ فَاُلْقِيَ السَّحَرَةُ
سَاجِدِينَ ﴿٤٦﴾ قَالُوا اٰمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٧﴾
رَبِّ مُوسٰى وَهٰرُونَ ﴿٤٨﴾ قَالَ اٰمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ
اَنْ اٰذَنَ لَكُمْ اِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ
السِّحْرَ فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ لَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ
وَاَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَاُصَلِّبَنَّكُمْ
اَجْمَعِينَ ﴿٤٩﴾ قَالُوا لَا ضَيْرَ اِنَّا اِلٰى رَبِّنَا
مُنْقَلِبُونَ ﴿٥٠﴾ اِنَّا نَطْمَعُ اَنْ يَغْفِرَ لَنَا رَبُّنَا
خَطَايَانَا اَنْ كُنَّا اَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٥١﴾ وَاَوْحَيْنَا
اِلٰى مُوسٰى اَنْ اَسْرِ بِعِبَادِي اِنَّكُمْ مُتَّبَعُونَ ﴿٥٢﴾

42 (Firavun) "Kesinlikle" dedi, "üstelik siz (protokolde) maiyyetimiz arasındaki yerinizi de alacaksınız!"[34]

43 Musa onlara dedi ki: "Elinizden gelen ne varsa onu ortaya koyun!"

44 Ve onlar da halatlarını, sopalarını (platforma) bıraktılar ve dediler ki: "Firavun'un gücü sayesinde galip gelecek olan elbette biziz, biz!.."

45 Derken, Musa asasını bıraktı. Fakat o da ne! O onların gözbağcılıklarını bir bir silip süpürmesin mi!

46 Sonunda büyücüler hep birden yere kapanarak **47** şöyle dediler: "İman ettik âlemlerin Rabbine! **48** Rabbine Musa ve Harun'un!"[35]

49 (Firavun) dedi ki: "Demek siz ben izin vermeden ona inandınız, öyle mi? Anlaşıldı ki o size büyüyü öğreten üstadınızdır; fakat pek yakında gününüzü göreceksiniz: dönekliğinizden dolayı[36] ellerinizi ve ayaklarınızı mutlaka keseceğim ve topunuzu asacağım!"

50 (İman eden sihirbazlar) "Ziyanı yok" dediler, "Nasıl olsa biz Rabbimize döneceğiz. **51** Şu kesin ki biz mü'minlerin öncülerindeniz, bundan dolayı Rabbimizin bizi bağışlamasını umarız."

52 SONUNDA Musa'ya "Kullarımı geceleyin yola çıkar; şunu da iyi bilin ki siz mutlaka takip edileceksiniz" diye vahyettik.

34 İktidara yakın olmak sadece servete yakın olmak değil, aynı zamanda dokunulmazlık anlamına da geliyordu.

35 Pazarlıksız imanın tarihte yaşanmış en çarpıcı örneği. Soru şu: Sihirbazlar inandığı halde Firavun neden inanmadı? Cevap: İkisi arasındaki fark bilgi farkı. Sihirbazlar Musa'nın elinde gerçekleşenin sihir değil mucize olduğunu biliyorlardı. Bilgi onları imanın kapısına getirdi. Tabii ki buna Firavun'un güç ve iktidar tutkusunu da eklemek gerekir.

36 "Dönekliğinizden dolayı" *min hilâfinin* karşılığı olarak verilmiştir.

فَاَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِي الْمَدَٓائِنِ حَاشِر۪ينَۚ
﴿٥٣﴾ اِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ لَشِرْذِمَةٌ قَل۪يلُونَۙ ﴿٥٤﴾ وَاِنَّهُمْ
لَنَا لَغَٓائِظُونَۙ ﴿٥٥﴾ وَاِنَّا لَجَم۪يعٌ حَاذِرُونَۜ
﴿٥٦﴾ فَاَخْرَجْنَاهُمْ مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍۙ
﴿٥٧﴾ وَكُنُوزٍ وَمَقَامٍ كَر۪يمٍۙ ﴿٥٨﴾ كَذٰلِكَۜ
وَاَوْرَثْنَاهَا بَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪يلَۜ ﴿٥٩﴾ فَاَتْبَعُوهُمْ
مُشْرِق۪ينَ ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا تَرَٓاءَ الْجَمْعَانِ قَالَ
اَصْحَابُ مُوسٰٓى اِنَّا لَمُدْرَكُونَۚ ﴿٦١﴾
قَالَ كَلَّاۚ اِنَّ مَعِيَ رَبّ۪ي سَيَهْد۪ينِ ﴿٦٢﴾

53 Derken, Firavun bütün kentlere (asker) toplayıcı görevliler yolladı. **54** (ve şöyle dedi): "Şu kesin ki onlar (donanımsız) başıbozuk bir azınlık.[37] **55** Buna rağmen onlar bize karşı hınçla dolular. **56** Biz ise gerçekten iyi donanımlı, örgütlü bir toplumuz."[38]

57 İşte[39] bu tür bir (gurura kapıldıkları) için onları has bahçelerinden ve pınar başlarından çekip çıkardık; **58** servetlerinden, bereketli bir yurttan...[40] **59** Her şey işte böyle olup bitti.

Sonuçta Biz İsrâiloğullarını, (onların) konumuna işte böyle mirasçı kıldık.[41]

60 Derken, gündoğumunda onların ardına düştüler. **61** İki topluluk birbirlerinin görüş alanına girince, Musa'nın ashabı dedi ki: "Tamam, işte enselendik!"

62 (Musa) "Hayır, asla!" dedi, "çünkü Rabbim benimledir, elbet bir çıkış yolu gösterecektir!"[42]

---

37 Bu ibâre belâgat gereği 56. âyetin mukabili olmak durumundadır. "Donanımsız" açıklamasının gerekçesi budur. *Şirzime* sadece çoğunluğun karşıtı olan azınlığı değil tahkir imasını da içerir.

38 Güce sahip olup da güç ahlâkına sahip olmayan bir iktidarın her zaman ve zemindeki mantığını ele veriyor.

39 Bu âyetler (57, 58) bir önceki pasajda yer alan Firavun'un sözlerinin bir devamı olarak da okunabilir. Râzî, 52-62. âyetler arasını tek bir pasaj olarak almıştır. Firavun'un söylediklerine *kavluhu* notuyla girerken, bu âyetlere gelince *yekûlu teâlâ* notuyla giren Taberî, bu iki âyeti öncesinden ayırarak, içeriğini Allah'a nisbet etmiştir. Arkadan gelen 59. âyet, bu ve 57-58. âyetleri daha öncesinden bağımsız ele alma konusunda bize yeterli gerekçeyi sağlamaktadır.

40 İlk üçü somut olduğu için, bu dördüncüsü de soyut bir "yüksek konum" olmaktan daha çok somut bir nesne olmalıdır. Bu bağlamda *makâmun kerîm*, tıpkı hicret yurdu Medine'ye işaret eden *makâm-ı mahmûd* terkibi gibi, "bereketli bir vatan" anlamına gelir (Bkz: 17:79, ilgili not). *Mukâm/makâm* kelimesinin "vatan/Yesrib" anlamına kullanıldığı bir yer için bkz: 33:13.

41 Daha ayrıntılı bir ibâre için bkz: 7:137. İsrailoğulları, Kral Dâvud ve bilhassa Kral Süleyman zamanında, Mısır'ın yüzyıllar boyu taşıdığı "süper devlet" konumuna varis olmuştu. Hz. Süleyman'ın krallığı döneminde Akdeniz İbrani devletinin bir gölü haline gelmişti.
Hz. Peygamber'e karşı savaş açan inkârcı çevreler Firavun'la kıyaslanmaktadır. Onlara zımnen şu söyleniyor: Firavun bu gücüne rağmen Allah'ın elçisi Mûsa'ya galip gelemedi. Şu halinizle siz Allah'ın elçisine karşı nasıl galip geleceksiniz?

42 Bu sahnenin bir benzeri Hicretin ilk günü Sevr mağarasında yaşandı. Hz. Ebubekir yaklaşan ayak seslerinden telaşa kapılıp "işte yakalandık" derken, Allah Rasulü onu buradakine benzer sözlerle teselli etti: "Ey Ebubekir! Üçüncüsü Allah olan iki kişiye kim ne yapabilir ki?"

فَاَوْحَيْنَٓا اِلٰى مُوسٰٓى اَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ
الْبَحْرَۜ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ
الْعَظِيمِۚ ﴿٦٣﴾ وَاَزْلَفْنَا ثَمَّ الْاٰخَرِينَۚ ﴿٦٤﴾
وَاَنْجَيْنَا مُوسٰى وَمَنْ مَعَهُٓ اَجْمَعِينَۚ
﴿٦٥﴾ ثُمَّ اَغْرَقْنَا الْاٰخَرِينَۜ ﴿٦٦﴾ اِنَّ فِي
ذٰلِكَ لَاٰيَةًۜ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ
﴿٦٧﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُۚ ﴿٦٨﴾
وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ اِبْرٰهِيمَۢ ﴿٦٩﴾ اِذْ قَالَ
لِاَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا تَعْبُدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالُوا نَعْبُدُ
اَصْنَامًا فَنَظَلُّ لَهَا عَاكِفِينَ ﴿٧١﴾ قَالَ هَلْ
يَسْمَعُونَكُمْ اِذْ تَدْعُونَۙ ﴿٧٢﴾ اَوْ يَنْفَعُونَكُمْ
اَوْ يَضُرُّونَ ﴿٧٣﴾ قَالُوا بَلْ وَجَدْنَٓا اٰبَٓاءَنَا
كَذٰلِكَ يَفْعَلُونَ ﴿٧٤﴾ قَالَ اَفَرَاَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ
تَعْبُدُونَۙ ﴿٧٥﴾ اَنْتُمْ وَاٰبَٓاؤُكُمُ الْاَقْدَمُونَۙ ﴿٧٦﴾

63 Bunun üzerine Musa'ya "Asanla denize vur!" diye vahyettik. Ardından deniz infilak edip ikiye ayrıldı; öyle ki, yolun her (iki) yanından sular ulu dağlar gibi yükselmişti.[43] **64** Ötekileri de oraya yaklaştırdık. **65** Nihayet Musa ve beraberindekilerin tümünü kurtardık **66** ve ötekileri suya gark ettik.

67 Elbet bu (Musa kıssası)nda da alınacak bir mesaj mutlaka vardır; fakat insanların çoğu yine de inanmayacaklardır.[44] **68** Ne ki senin Rabbin sınırsız rahmet sahibi olan O yüceler yücesidir!

69 ONLARA İbrahim'in haberini de aktar.[45]

70 Hani bir zamanlar o, babasını ve kavmini "Neye kulluk ediyorsunuz?" diye sor(gula)dı. **71** Onlar da "(Yüce) simgelere kulluk ediyoruz; dahası, onlara adanmış kimseler olarak kalacağız!" dediler.

72 (İbrahim) "Yalvarıp yakardığınızda sizi duyuyorlar mı bari?" dedi; **73** "ya da, size bir yararları veya zararları dokunuyor (mu)?"

74 "Hayır ama..." dediler, "Biz, atalarımızı da böyle yapıyor bulduk!"[46]

75 (İbrahim) "Ne yani" dedi, "taptığınız şeylerin ne olduğuna (bir kez olsun) dönüp bakmadınız mı; **76** (yani) hem siz, hem de önden giden atalarınız?"[47]

---

43 Olan bitenin tek cümlelik özeti: Kulu "bittim" derse, Rabbi "yettim" der. Zira kulun gücünün bittiği yerde Allah'ın yardımı başlar.

44 Zımnen: Eğer akletmiyorlarsa denizin yarıldığını, suların dürüldüğünü görseler yine de yola gelmezler. Bu âyet, Allah Rasulü'nü "neredeyse kendini helâk edeceksin" diye uyaran 3. âyet ışığında okunmalıdır. Bir sonraki âyetle birlikte şu vurguyu taşır: Kimse Allah'ın kullarına Allah'tan daha fazla merhametli olduğunu düşünmesin! Sınırsız merhameti olan sadece O'dur.

45 Önceki kıssa "hatırlatmayı" amaçlayan *iz* zaman zarfı ile başlamıştı. Zira maksat doğrudan Hz. Peygamber'in şahsını inşâ idi. Fakat bu kıssa "aktar, naklet" ile başlıyor. Çünkü maksat müşrik muhatapları uyarıdır.

46 Körü körüne inanmanın insanı nerelere götüreceğine örnek.

47 İmanla aklın çatıştığını ve çeliştiğini iddia eden her yaklaşım kökten reddediliyor. Bu âyet, 74. âyette dile

فَاِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِٓى اِلَّا رَبَّ الْعَالَم۪ينَۙ ﴿٧٧﴾
اَلَّذ۪ى خَلَقَن۪ى فَهُوَ يَهْد۪ينِۙ ﴿٧٨﴾ وَالَّذ۪ى هُوَ
يُطْعِمُن۪ى وَيَسْق۪ينِۙ ﴿٧٩﴾ وَاِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ
يَشْف۪ينِۖ ﴿٨٠﴾ وَالَّذ۪ى يُم۪يتُن۪ى ثُمَّ يُحْي۪ينِۙ ﴿٨١﴾
وَالَّذ۪ٓى اَطْمَعُ اَنْ يَغْفِرَ ل۪ى خَط۪ٓيـَٔت۪ى يَوْمَ
الدّ۪ينِۜ ﴿٨٢﴾ رَبِّ هَبْ ل۪ى حُكْمًا وَاَلْحِقْن۪ى
بِالصَّالِح۪ينَۙ ﴿٨٣﴾ وَاجْعَلْ ل۪ى لِسَانَ صِدْقٍ
فِى الْاٰخِر۪ينَۙ ﴿٨٤﴾ وَاجْعَلْن۪ى مِنْ وَرَثَةِ
جَنَّةِ النَّع۪يمِۙ ﴿٨٥﴾ وَاغْفِرْ لِاَب۪ٓى اِنَّهُ كَانَ مِنَ
الضَّٓالّ۪ينَۙ ﴿٨٦﴾ وَلَا تُخْزِن۪ى يَوْمَ يُبْعَثُونَۙ ﴿٨٧﴾

77 "İşte artık (ilan ediyorum) ki, benim
için onlar birer düşmandır. Başka değil,
sadece âlemlerin Rabbi vardır. **78** Ki
O'dur beni yaratan, bana doğru yolu
gösterecek olan da O'dur. **79** Ki O
benim açlık ve susuzluğumu gideren-
dir; **80** ve hasta düştüğümde şifa veren
de yine O'dur.[48] **81** Beni öldürecek,
sonra tekrar diriltecek olan da O'dur.
82 Hesap Günü'nde, hatalarımı benden
yana bağışlayacağını umduğum (tek)
zât da O'dur."

83 "Rabbim! Bana doğru bir muhakeme
yeteneği[49] bahşet ve beni iyilerin arası-
na kat! **84** Ve beni sonrakilere sadaka-
tin sözcüsü yap[50] **85** Ve beni ölümsüz
nimetlerle dolu cennetin vârislerin-
den kıl! **86** Babamı da bağışla! Çünkü
o oldum olası yolunu şaşıranlardan
biri olmuştur.[51] **87** Ve beni herkesin
diriltilip kaldırılacağı o gün mahcup
eyleme!"[52]

---

gelen tavrı dengelemektedir.

48 Burada Allah'a *Şâfî* ismi değil, *yeşfî* fiili isnat edilmektedir. İsimler dilde sabitlik ve devamlılık ifade ederken, fiiller yenilenme ve kesintililik ifade ederler. İsimler zaman bildirmezken, filler zaman bildirirler. Kur'an'da şifa Allah'a hiç isim olarak isnat edilmez. Kur'an'daki esma-i hüsna içerisinde *Şâfî* diye bir isim yer almaz. Allah'a eş-Şâfî diye bir isim nisbet eden esma-i hüsna rivayetleri ise, hem metin hem de senet açısından sorunludur. Allah'a isnatla gelen kimi fiillerden isim türetenler, bu konuda ortaya tutarlı bir yöntem koyamamışlardır. Dolayısıyla Allah'ın zâtına isim olarak aldığı esmaya kanaat edip, O'na isnatla gelen fiilleri de 'ef'âl-i hüsna' kabilinden görmek, "O'nun isimleri konusunda doğru yoldan şaşmama" (7:180) emrine en uygun davranıştır (Bkz: M. İslamoğlu; *Kur'an'a Göre Esma-i Hüsna*, I, 72-86).

49 Buradaki *hukm* talebi, varlığın hakikatine ulaşacak bir muhakeme yeteneği talebidir. Bunun olmazsa olmazı ise önce şeylerin mahiyetinin ilk sûretlerinin oluştuğu tasavvurun, daha sonra da bu sûretler arasında bağ kurarak bir yargı ortaya koyan aklın doğru inşâsıdır. Eğer bir zihni yargı o şeyin hakikatiyle örtüşüyorsa, işte bu kavrayış ve muhakeme tarzına *hukm* ya da *hikmet* adı verilir.

50 Veya: "Ve bana (hakkı) başkalarına (ulaştırmam) için doğru bir anlatım yeteneği ver!" Yahut: "sonraki (neslimin) içinde bana (vâris olacak) doğru bir sözcü tayin et" (Bu yorumu teyit için bkz: 2:124). Benzer bir kullanım ve açıklama için bkz: 19:50, not 56. Tercihimiz Mücahid'in yorumuna dayanmaktadır (Ferra). Binyıllardır bütün bir insanlık Hz. İbrahim'in bu duasının kabul olduğuna şahittir. Zira ezelî ve biricik hakikat olan islâm ve onun 'ğulatı' olan Yahudilik ve Hıristiyanlık, Hz. İbrahim'i doğruluk ve insanlık timsali olarak takdim eder.

51 Hz. İbrahim'in babasına duası ve bundan vazgeçmesi ile ilgili bkz: 9:114 ve 60:4. Âl-i İmran 27 ışığında: Hz. İbrahim ölüden çıkmış bir diri idi.

52 Zımnen: Babamın durumu yüzünden…

يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَۙ ﴿٨٨﴾ اِلَّا مَنْ اَتَى اللّٰهَ
بِقَلْبٍ سَلٖيمٍ ﴿٨٩﴾ وَاُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقٖينَۙ
﴿٩٠﴾ وَبُرِّزَتِ الْجَحٖيمُ لِلْغَاوٖينَۙ ﴿٩١﴾ وَقٖيلَ لَهُمْ
اَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَۙ ﴿٩٢﴾ مِنْ دُونِ اللّٰهِۜ هَلْ
يَنْصُرُونَكُمْ اَوْ يَنْتَصِرُونَۜ ﴿٩٣﴾ فَكُبْكِبُوا فٖيهَا
هُمْ وَالْغَاوُنَۙ ﴿٩٤﴾ وَجُنُودُ اِبْلٖيسَ اَجْمَعُونَۜ
﴿٩٥﴾ قَالُوا وَهُمْ فٖيهَا يَخْتَصِمُونَۙ ﴿٩٦﴾ تَاللّٰهِ اِنْ
كُنَّا لَفٖي ضَلَالٍ مُبٖينٍۙ ﴿٩٧﴾ اِذْ نُسَوّٖيكُمْ بِرَبِّ
الْعَالَمٖينَ ﴿٩٨﴾ وَمَا اَضَلَّنَا اِلَّا الْمُجْرِمُونَ ﴿٩٩﴾
فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعٖينَۙ ﴿١٠٠﴾ وَلَا صَدٖيقٍ حَمٖيمٍ
﴿١٠١﴾ فَلَوْ اَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنٖينَ ﴿١٠٢﴾

88 O gün ne malın mülkün bir yararı olur ne de evladın; **89** ancak selim bir kalple Allah'ın huzuruna çıkanlar müstesna.[53]

90 Zira (o gün), cennet sorumlu ve bilinçli davrananlara yaklaştırılacaktır. **91** Cehennemse sorumsuz ve bilinçsizce davrananlar için[54] kışkırtılacaktır.[55] **92** Ve onlara sorulacaktır: "Nereye kayboldular tapınıp durduğunuz **93** o Allah'tan gayrı (varlıklar)? Size, hadi onu da geçtik,[56] kendilerine olsun bir yardımları dokunacak mı bari?"

94 Neticede hem onlar, hem de sorumsuz ve bilinçsizce onlara (umut bağlayanlar) cehennemde[57] üst üste istif edilecekler;[58] **95** İblis'in bütün askerleri de...

96 Onlar orada birbirleriyle atışırken[59] şöyle derler: **97** "Hayret vallahi![60] Her ne kadar, apaçık bir sapıklığın ortasına düşen biz isek de, **98** o zaman sizi âlemlerin Rabbiyle bir tutuyorduk; **99** ne ki bizi saptıran, yalnızca günahı hayat tarzı haline getiren şu kimselerdi;[61] **100** gel gör ki, şimdi bize arka çıkan ne bir kimse var **101** ne de yürekten bir dost. **102** Keşke bizim için bir kez daha dönüş olsaydı da, biz de inananlardan biri olsaydık."

---

53 Bu iki âyet, Hz. İbrahim'in sözlerinin bir devamı olarak da okunabilir. Fakat, 89. âyetle uzak bir benzerliğe sahip olan Sâffât 84 ışığında, içeriğinin Allah'a atfı daha uygun görünmektedir.

54 *Ğâvîn,* bu bağlamda *muttakîn*in karşıtı olarak kullanılmıştır. "Bilgisizlikten ya da bilinçsizlikten dolayı bâtıl inanç sahibi olmak" ya da "inancında boşluk bulunmak" anlamına gelen *ğavâye* kökünden türetilmiştir (Bkz: 15:42, not 33).

55 *Burrizet,* "ortaya çıktı" anlamındaki *beraze*'den (18:47, not 59). Cehennem için kullanıldığı bu bağlamda "kışkırtılma" anlamı taşır.

56 Lafzen: "ya da".

57 Lafzen: "..orada.."

58 *Kubkibû,* "yüzükoyun yere kapaklanmak" anlamındaki *kebbe* kökünden. Bu form "üst üste yığmayı, istif etmeyi" ifade eder (Ebu Ubeyde).

59 Cehennemliklerin birbirleri arasındaki polemikleri için bkz: 7:38-39 ve 38:59-64.

60 *Vallâhi*den farklı olarak, *tallâhi* hayret ve şaşkınlık içerir (Bkz: 12:73, not 71).

61 *el-Mucrimîne* verdiğimiz bu anlam için bkz: 20:102, not 85.

103 Elbet bu (kıssada) da alınacak bir mesaj mutlaka vardır, fakat insanların çoğu yine de inanmayacaklardır. **104** Ne ki senin Rabbin, sınırsız rahmet sahibi olan O yüceler yücesidir.

105 NUH kavmi (de) peygamberlerini yalanladı. **106** Hani bir zamanlar soydaşları[62] Nûh onlara şöyle demişti: "Hâlâ sorumlu davranmayacak mısınız? **107** Hem bakın, ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim;[63] **108** şu halde, Allah'a karşı sorumlu davranın ve beni izleyin![64] **109** Ben bu (davet) karşılığında sizden hiçbir ücret talep etmiyorum. Benim ecrimi takdir etmek, sadece âlemlerin Rabbine düşer.[65] **110** Haydi artık Allah'a karşı sorumlu davranın ve beni izleyin!"

111 Dediler ki: "Ne yani, toplumun en düşüklerinin sana tâbi olduğunu bile bile sana inanalım mı?"

112 (Nûh): "Onların öteden beri ne yapıp ettiklerine dair benim bir bilgim yok; **113** Onlar hakkında yargıda bulunmak bana değil,[66] sadece Rabbime düşer: keşke bu kadarını olsun fark etseydiniz! **114** Üstelik ben inananları yanımdan kovacak değilim.[67] **115** Çünkü ben, (hakkı) tüm açıklığıyla (ortaya koyan) bir uyarıcıdan başkası değilim."

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ
﴿١٠٣﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٤﴾ كَذَّبَتْ
قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٠٥﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ
نُوحٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٠٦﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ
﴿١٠٧﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٠٨﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ
عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ
الْعَالَمِينَ ﴿١٠٩﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١١٠﴾ قَالُوا
أَنُؤْمِنُ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْأَرْذَلُونَ ﴿١١١﴾ قَالَ وَمَا
عِلْمِي بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١١٢﴾ إِنْ حِسَابُهُمْ
إِلَّا عَلَىٰ رَبِّي ۖ لَوْ تَشْعُرُونَ ﴿١١٣﴾ وَمَا أَنَا بِطَارِدِ
الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٤﴾ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿١١٥﴾

---

62 Lafzen "kardeşleri". Ayrıntılı bir açıklama için bkz: 11:61, not 75.

63 Şeytanî vehim ve vesveseleri vahiy diye sunan sahte elçileri red. Bkz: "Bu vahyi asla şeytanlar indirmiş değildir" (Âyet 210).

64 *Takvâ*nın Allah'a, *itaat*inse peygambere hasredildiği böylesi bir bağlamda *etî'ûn* emrinin anlamı "beni izleyin" olmalıdır. Çünkü yolcu olup "iz bırakanlar" izlenirler. İz bırakmak Allah için düşünülemez. Birer insan olan ve yerde yürüyen peygamberler iz bırakırlar ve izlenirler.

65 Allah Rasulüne Mekke müşriklerinin, davetinden vazgeçmesi karşılığında servet ve makam vaad etmelerine bir cevap.

66 *İn* edatının olumsuzluk vurgusunu göz önüne alarak (*İtkân* II, 168).

67 Allah Rasulü'nün etrafındaki yoksul, köle ve azatlı kölelere küstahça bir kibirle bakan Mekke müşriklerinin seçkinci tavrını red.

قَالُوا لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا نُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ
الْمَرْجُومِينَ ﴿١١٦﴾ قَالَ رَبِّ إِنَّ قَوْمِي
كَذَّبُونِ ﴿١١٧﴾ فَافْتَحْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا
وَنَجِّنِي وَمَنْ مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾
فَأَنْجَيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ
﴿١١٩﴾ ثُمَّ أَغْرَقْنَا بَعْدُ الْبَاقِينَ ﴿١٢٠﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ
لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٢١﴾ وَإِنَّ
رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٢٢﴾ كَذَّبَتْ عَادٌ
الْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ هُودٌ أَلَا
تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٢٥﴾ فَاتَّقُوا
اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٢٦﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ
أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ
﴿١٢٧﴾ أَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ آيَةً تَعْبَثُونَ ﴿١٢٨﴾
وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ
﴿١٢٩﴾ وَإِذَا بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ ﴿١٣٠﴾

116 "Ey Nûh!" dediler, "Eğer buna bir son
vermezsen, taşlananlardan olacaksın."[68]
117 "Rabbim!" dedi, "İşte, sonunda
kavmim beni yalanlamış bulunuyor;
118 artık benimle onlar arasında kesin
bir hüküm[69] ver ve hem beni hem
de benimle birlikte olan mü'minleri
kurtar!"
119 Derken, onu ve beraberindekileri yükü-
nü almış olan o gemiyle kurtardık; 120 ve
geride kalanları boğulmaya terk ettik.
121 Elbet bu (Nûh kıssası)nda da alı-
nacak bir mesaj mutlaka vardır; fakat
insanların çoğu yine de inanmayacak-
lardır. 122 Ne ki senin Rabbin sınırsız
rahmet sahibi olan O yüceler yücesidir.

123 ÂD kavmi[70] (de) elçilerini yalan-
ladı. 124 Hani bir zamanlar onlara da
soydaşları Hûd şöyle demişti: "Hâlâ
sorumlu davranmayacak mısınız? 125
Hem bakın, ben size gönderilmiş güve-
nilir bir elçiyim. 126 Şu halde, Allah'a
karşı sorumlu davranın ve beni izle-
yin![71] 127 Ben bu (davet) karşılığında
sizden hiçbir ücret talep etmiyorum,
benim ecrimi takdir etmek sadece
âlemlerin Rabbine düşer."
128 "Siz, abesle iştigal ederek her bir
tepede yüksek bir anıt, bir yapı mı inşâ
ediyorsunuz? 129 Görkemli binalar
kondurarak sürekli yaşayacağınızı mı
umuyorsunuz? 130 Elinize her (fırsat)
geçirdiğinizde,[72] hukuka tecavüz edip
zorbalık (mı) yapacaksınız?->

68 Bu şekildeki çevirimizin gerekçesi için benzer bir konumdaki 29. âyetin notuna bkz.

69 Lafzen: "..aç!" *Feth*, Kur'an'da lafzî mânasıyla da kullanılır (7:89, not 71). Bir engeli açmak, ya o engeli kaldırmakla ya da onu engel olmaktan çıkarmakla gerçekleşir.

70 Ayrıntılı bir açıklama için Fecr sûresinin 6. âyetinin ilgili notuna bkz.

71 "İzleyin" şeklindeki çevirimiz için 108. âyetin notuna bkz.

72 "El attı, yakaladı, enseledi" anlamındaki *bataşe* fiilinden türetilen *bataştum*, insan için kullanıldığında olumsuz anlama gelir. *Cebbâr* da insan için kullanıldığında olumsuz anlamda "canının istediğini yapan ve yaptıran" anlamına gelir. Cebbâr olmak Allah'ın hakkıdır, böyle bir iddiada bulunan Allah'tan rol çalmaya kalkmış olur. Açıktır ki bu âyet, insana yönelik her tür zorbalığı hak ve hukuk ihlali olarak görmektedir. Bu durumun 'Âd uygarlığını yıkılışa götüren nedenler arasında zikredilmesi de hayli dikkat çekicidir.

<- **131** Haydi, artık Allah'a karşı sorumlu davranın ve bana uyun! **132** Aklınıza gelebilecek her tür (nimeti) size lutfeden Zât'a karşı saygılı olun! **133** Size sürüler ve çocuklar lutfeden; **134** dahası, bağlar-bahçeler ve pınarlar[73] (lutfeden Zât'a)... **135** Bakın, ben korkunç bir günün sizin üzerinize çöreklenecek azabından endişe ediyorum!"

136 Onlar "Sen" dediler, "bize öğüt versen de öğüt vermesen de, bizim için fark eden bir şey olmaz. **137** (Zira) bu, önden giden (atalarımızın) ahlâk sisteminden[74] başkası değildir. **138** Dolayısıyla, bu yüzden bizim azaba uğratılmamız da mümkün değildir!"[75]

139 Neticede, onu işte böyle yalanladılar; bunun üzerine Biz de onları helâk ettik.

Elbet bu (Hûd kıssası)nda da alınacak bir mesaj mutlaka vardır; fakat insanların çoğu yine de inanmayacaklardır.[76] **140** Ne ki senin Rabbin, sınırsız rahmet sahibi olan O yüceler yücesidir.

141 SEMUD[77] (da) elçilerini yalanladı. **142** Hani bir zamanlar onlara da soydaşları Sâlih şöyle demişti: "Hâlâ sorumlu davranmayacak mısınız? **143** Hem bakın, ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim: **144** Şu halde Allah'a karşı sorumlu davranın ve beni izleyin![78]->

فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَط۪يعُونِۚ ﴿١٣١﴾ وَاتَّقُوا الَّذ۪ٓي
اَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَۚ ﴿١٣٢﴾ اَمَدَّكُمْ بِاَنْعَامٍ
وَبَن۪ينَۙ ﴿١٣٣﴾ وَجَنَّاتٍ وَعُيُونٍۚ ﴿١٣٤﴾ اِنّ۪ٓي اَخَافُ
عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظ۪يمٍۜ ﴿١٣٥﴾ قَالُوا سَوَٓاءٌ
عَلَيْنَٓا اَوَعَظْتَ اَمْ لَمْ تَكُنْ مِنَ الْوَاعِظ۪ينَۙ
﴿١٣٦﴾ اِنْ هٰذَٓا اِلَّا خُلُقُ الْاَوَّل۪ينَۙ ﴿١٣٧﴾ وَمَا نَحْنُ
بِمُعَذَّب۪ينَۚ ﴿١٣٨﴾ فَكَذَّبُوهُ فَاَهْلَكْنَاهُمْۜ اِنَّ
ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَةًۜ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِن۪ينَ
﴿١٣٩﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَز۪يزُ الرَّح۪يمُ ﴿١٤٠﴾
كَذَّبَتْ ثَمُودُ الْمُرْسَل۪ينَۚ ﴿١٤١﴾ اِذْ قَالَ لَهُمْ
اَخُوهُمْ صَالِحٌ اَلَا تَتَّقُونَۚ ﴿١٤٢﴾ اِنّ۪ي لَكُمْ
رَسُولٌ اَم۪ينٌۙ ﴿١٤٣﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَط۪يعُونِۚ ﴿١٤٤﴾

73 Bahçeyle suyun yan yana anılması, bu uygarlığın sulu tarım yaptıklarını gösterir. Kadim dünyada bu, kalkınmışlık ve gelişmişlik ölçütüydü. Bu 'Âd toplumunun yakaladığı dünyevî refah düzeyini gösterir.

74 Bu kelime *halku* olarak da okunmuştur. Bu takdirde anlam "gittiğimiz bu yol, (atalarımızın) uydurduğu yoldur" olur (Râzî). Fakat onların kastı bu olmasa gerektir.

75 *Bâ* ile gelen nefyin haberi imkân/ihtimal yokluğuna delâlet eder (6:107, not 89).

76 Zımnen: Onların çoğu bu kıssalara inanmasalar da, Allah'ın tarih ve toplumlar için koyduğu yasalar işlemeye devam edecektir.

77 Semud'un Kur'an'da hep 'Âd ile birlikte anılması için bkz: 89:6, not 89.

78 "İzleyin" şeklindeki çevirimiz için 108. âyetin notuna bkz.

وَمَا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍۚ اِنْ اَجْرِيَ
اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعَالَمِينَۜ ﴿١٤٥﴾ اَتُتْرَكُونَ فِي
مَا هٰهُنَا اٰمِنِينَۙ ﴿١٤٦﴾ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍۙ
﴿١٤٧﴾ وَزُرُوعٍ وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌۚ ﴿١٤٨﴾
وَتَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا فَارِهِينَۚ ﴿١٤٩﴾
فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُونِۚ ﴿١٥٠﴾ وَلَا تُطِيعُوا اَمْرَ
الْمُسْرِفِينَۙ ﴿١٥١﴾ اَلَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْاَرْضِ
وَلَا يُصْلِحُونَ ﴿١٥٢﴾ قَالُوا اِنَّمَا اَنْتَ مِنَ
الْمُسَحَّرِينَۚ ﴿١٥٣﴾ مَا اَنْتَ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَاۚ فَاْتِ
بِاٰيَةٍ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿١٥٤﴾ قَالَ هٰذِهِ
نَاقَةٌ لَهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَعْلُومٍۚ ﴿١٥٥﴾
وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٍ فَيَاْخُذَكُمْ عَذَابُ يَوْمٍ
عَظِيمٍ ﴿١٥٦﴾ فَعَقَرُوهَا فَاَصْبَحُوا نَادِمِينَۙ ﴿١٥٧﴾

<- **145** Ben bu (davet) karşılığında sizden hiçbir ücret talep etmiyorum; benim ecrimi takdir etmek sadece âlemlerin Rabbine düşer."

146 "İçinde bulunduğunuz şu konumda böylece bırakılacağınıza dair güvenceniz mi var?[79] **147** Envai çeşit[80] bahçeler içinde ve pınar başlarında... **148** Ekinler ve iç geçirtecek kadar zarif, olgun ve dolgun hurma salkımlarının sarktığı hurmalıklarda... **149** Bir de kalkmış, dağlarda yonttuğunuz görkemli evlerden dolayı şımarıyorsunuz.[81] **150** Ama artık Allah'a karşı sorumlu davranın ve beni izleyin! **151** Haddi aşanların isteklerine uymayın! **152** Böyleleri düzeni sağlamadıkları gibi, yeryüzünde fesat çıkarmaktan da geri durmazlar."

153 Onlar dediler ki: "Sen, büyülenmiş birinden başkası değilsin.[82] **154** Sen de sadece bizim gibi beşer türüne mensupsun; eğer sözünün arkasında duruyorsan, haydi bir delil getir de (görelim)!"[83]

155 "(İstediğiniz delil), işte şu (sahipsiz)[84] dişi devedir!" dedi, "Su içme hakkı (belli bir gün) ona, belli bir gün de size aittir. **156** Sakın ola ona bir kötülük yapayım demeyin! Bu takdirde sizi korkunç bir günün azabı yakalar."

157 Buna rağmen onlar, onu işkence yaparak vahşice katlettiler;[85] fakat sonunda pişman oldular;->

---

79 Lafzen: "..güvencede bırakılacak mısınız?" (Krş: Râzî).

80 Nekira formunun vurgularından biri de "tür"dür (15:26, not 21).

81 Veya: "ustaca evler yontuyorsunuz". Bu anlam eşdeğerdeki iki kıraattan biri olan *fârihîn* okuyuşuyla uyumludur. Tercihimiz ise *ferihîn* kıraatine dayanır (Bkz: Ferrâ; krş: Taberî).

82 Küstahlığın zirvesine ulaşmış bir refah toplumunda ahlâka çağrı 'irrasyonel'dir. Bunu yapan kişi küçültücü sıfatlarla marjinalleştirilir. Böylece hem ahlâk çağrısı boğulmaya çalışılır, hem de ahlâksızlar rahat eder.

83 Bu söz kendi türlerinden ümit kesecek kadar azgınlaşmanın göstergesidir. İnsan peygambere itiraz edip melek peygamber istemelerinin nedenlerinden biri de budur.

84 *Nâkatun*deki belirsizliğe istinaden. A'râf 73 ve Hûd 64'te "Allah'ın devesi" olarak nitelenen bu deve, belli ki sahte kutsallar oluşturmak için uydurulmuş bâtıl inancın bir sonucu olarak salıverilmiş ve kamu malı hüviyetini kazanmış bir deveydi (Bkz: 11:64, not 80).

85 *'Akara*, işkence yoluyla vahşice katletmeyi ifade eder (7:77, not 60). Bu pasaj, Sâlih kavminin helâkini bir deveye yapılan işkenceye bağlar.

فَاَخَذَهُمُ الْعَذَابُۜ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَةًۜ وَمَا كَانَ
اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنٖينَ ﴿١٥٨﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزٖيزُ
الرَّحٖيمُ ﴿١٥٩﴾ كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ الْمُرْسَلٖينَۚ
﴿١٦٠﴾ اِذْ قَالَ لَهُمْ اَخُوهُمْ لُوطٌ اَلَا تَتَّقُونَۚ
﴿١٦١﴾ اِنّٖى لَكُمْ رَسُولٌ اَمٖينٌۙ ﴿١٦٢﴾ فَاتَّقُوا
اللّٰهَ وَاَطٖيعُونِۚ ﴿١٦٣﴾ وَمَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ
اَجْرٍۚ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعَالَمٖينَۜ
﴿١٦٤﴾ اَتَاْتُونَ الذُّكْرَانَ مِنَ الْعَالَمٖينَۙ ﴿١٦٥﴾
وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ اَزْوَاجِكُمْۜ
بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ ﴿١٦٦﴾ قَالُوا لَئِنْ لَمْ
تَنْتَهِ يَا لُوطُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمُخْرَجٖينَ
﴿١٦٧﴾ قَالَ اِنّٖى لِعَمَلِكُمْ مِنَ الْقَالٖينَۜ ﴿١٦٨﴾

<- **158** çünkü onları malum azap kıskıvrak yakalamıştı.

Elbet bu (Sâlih kıssası)nda da, alınacak bir mesaj mutlaka vardır; fakat insanların çoğu yine de inanmayacaklardır. **159** Ne ki senin Rabbin, sınırsız rahmet sahibi olan O yüceler yücesidir.

160 LÛT kavmi (de) elçilerini yalanlamışlardı. **161** Hani bir zamanlar, onlara kardeşleri[86] Lût şöyle demişti: "Hâlâ sorumlu davranmayacak mısınız? **162** Hem bakın, ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim: **163** Şu halde Allah'a karşı sorumlu davranın ve beni izleyin! **164** Ben bu (davet) karşılığında sizden hiçbir ücret talep etmiyorum; benim ecrimi takdir etmek sadece âlemlerin Rabbine düşer."

"**165** İnsanların içerisinden erkeklere mi yaklaşıyorsunuz? **166** Bu şekilde, Rabbinizin sizin için yarattığı eşlerinizi bir yana bırakıyorsunuz? Yoo, siz basbayağı sınırları çiğneyen[87] bir toplumsunuz!"

167 "Eğer buna bir son vermezsen Ey Lût" dediler, "kesinlikle sürgün edilmiş biri olup çıkacaksın!

168 (Lût): "Bilin ki ben, bu yaptığınızdan dolayı sizi nefretle kınıyorum!" dedi.[88]

---

86 Buradaki *ehûhum* ile Hz. Lût'un diğer peygamberle iman ve misyon kardeşliği vurgulanır. Zira bu sûrede eksen helâk edilen kavimler değil, onlarla mücadele eden peygamberleridir ve maksat da 3. âyette beyan edildiği gibi Allah Rasulü'nü teselli ve inşâdır. Buradaki "onlar" zamiri, adı daha önce geçen Nûh ve Hûd gibi peygamberlere bir atıf olarak anlaşılmalıdır. Helâk olan kavimlerin kıssalarının peş peşe anlatıldığı A'râf, Hûd, Neml ve Ankebût sûrelerinde Hûd, Sâlih ve Şuayb peygamberlerin adları anılırken *ehâhum* diye nitelendirildiği halde sıra Lût'a geldiğinde bu niteleme yer almaz (Gerekçesi ve ayrıntılı bir not için bkz: 11:61).

87 Fıtratla çizilen cinselliğin doğasına uygun sınırları...

88 *Kâlîn* hem "nefretle kınama"yı, hem de bundan dolayı o toplumun bir üyesi olmayı reddetmeyi" ifade eder. Âyetin başındaki *kâle* ile sonundaki *kâlîn* arasında *Mutarraf* da denilen mükemmel bir cinas sanatı görünmektedir.

رَبِّ نَجِّنِي وَأَهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٩﴾ فَنَجَّيْنَاهُ
وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ ﴿١٧٠﴾ إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ
171 ثُمَّ دَمَّرْنَا الْآخَرِينَ ﴿١٧٢﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ
مَطَرًا فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ ﴿١٧٣﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ
لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٧٤﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ
لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٧٥﴾ كَذَّبَ أَصْحَابُ
لْئَيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٧٦﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ أَلَا
تَتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٧٨﴾ فَاتَّقُوا
اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٧٩﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ
أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٨٠﴾
أَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ
﴿١٨١﴾ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ
﴿١٨٢﴾ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ
وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿١٨٣﴾

169 (Allah'a yönelerek): "Rabbim!" (dedi), "Beni ve ailemi bunların yaptıklarının(ın belasın)dan kurtar!"

170 Sonuçta, Biz de onu ve ailesinin tamamını kurtardık; **171** ancak bir kocakarı dökülenler arasında yer aldı.[89] **172** Ardından ötekileri yerle bir ettik; **173** sonunda (bela) sağanağını üzerlerine boca ettik: gör ki, uyarılan (fakat uslanmayan) kimselerin maruz kaldığı sağanak ne berbattır.

174 Elbet bu (Lût kıssası)nda da alınacak bir mesaj mutlaka vardır; fakat insanların çoğu yine de inanmayacaklardır. **175** Ne ki senin Rabbin, sınırsız rahmet sahibi olan O yüceler yücesidir.

176 ORMANLIK vadinin halkı (da) elçilerini yalanladı.[90] **177** Hani bir zamanlar, Şuayb şöyle demişti: "Hâlâ sorumlu davranmayacak mısınız? **178** Hem bakın, ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim. **179** Şu halde Allah'a karşı sorumlu davranın ve beni izleyin! **180** Ben bu (davet) karşılığında sizden hiçbir ücret talep etmiyorum; benim ecrimi takdir etmek sadece âlemlerin Rabbine düşer."

"**181** (Ölçüp biçerken) ölçüyü tam tutun, hak yiyenlerden olmayın! **182** Ve doğruluktan şaşmayan teraziyle tartın! **183** İnsanları hakları olan şeylerden mahrum bırakmayın ve kötülüğü yaygınlaştırarak yeryüzünde ahlâkî çürümeye meydan vermeyin![91]->

89 *Ğâbirîn*, "toz, kir" anlamına gelen *ğubâr*dan: Zımnen: geride kalarak toza dönüştü. Bu kadın Hz. Lût'un yerlilerden olan karısıydı. Hz. Lut'un gözü ve gönlü yoldan çıkmış kavminin yanında kalan karısı için *'acûz* kelimesi kullanılıyor. Her iki cins için de "yaşlanmış kimseler" için kullanılan bu kelime, zımnen Hz. Lut'un helâk olan karısının hakkı ve hakkaniyeti savunmasında "acizlik" sergilediği îmâsını da taşır. "Kocakarı"nın acziyetinin temelinde soy bağını inanç bağından üstün tutma hastalığı yatıyordu. Zira kendisi soyca helâk olan kavme mensup iken, eşi Lut dışarıdan gelmiş bir 'yabancı' idi. O kocası da olsa mü'min 'yabancıyı' değil kâfir ve sapkın hemşehrilerini tercih etmişti. (Krş: 7:83; 11:81).

90 Eyke ashabı için bkz: 15:78.

91 *Ta'seve* verdiğimiz bu anlam için bkz: 2:60, not 106.

<- **184** Sizi de önceki kuşakları da yaratan o Yaratıcıya karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun!"

185 Onlar dediler ki: "Sen büyülenmiş birinden başkası değilsin! **186** Sen de sadece bizim gibi beşer türüne mensup birisin; doğrusu bize göre sen kesinlikle yalancının tekisin. **187** Fakat sen, eğer sözünün arkasındaysan haydi göğü paramparça başımıza indir!"

188 (Şuayb) dedi ki: "Rabbim yapıp ettiğiniz her şeyi çok iyi biliyor."

189 Neticede, onu işte böyle yalanladılar; bunun üzerine onları Gölge Günü'nün azabı[92] yakalayıverdi; gerçekten de o pek korkunç bir günün azabıydı.

190 Elbet bu (Şuayb kıssası)nda da alınacak bir mesaj mutlaka vardır; fakat insanların çoğu yine de inanmayacaklardır. **191** Ne ki senin Rabbin sınırsız rahmet sahibi olan O yüceler yücesidir.

192 ŞÜPHE yok ki bu (mesaj) elbet âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir: **193** o Güvenilir Ruh ile birlikte geldi[93] **194** senin kalbine;[94] ki (onunla) uyaran kimselerden biri olasın diye; **195** açık bir Arapça ile...[95]

وَاتَّقُوا الَّذٖى خَلَقَكُمْ وَالْجِبِلَّةَ الْاَوَّلٖينَ ﴿١٨٤﴾
قَالُٓوا اِنَّمَٓا اَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرٖينَ ﴿١٨٥﴾ وَمَٓا اَنْتَ
اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَاِنْ نَظُنُّكَ لَمِنَ الْكَاذِبٖينَ
﴿١٨٦﴾ فَاَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا مِنَ السَّمَٓاءِ اِنْ
كُنْتَ مِنَ الصَّادِقٖينَ ﴿١٨٧﴾ قَالَ رَبّٖٓى اَعْلَمُ
بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨٨﴾ فَكَذَّبُوهُ فَاَخَذَهُمْ عَذَابُ
يَوْمِ الظُّلَّةِ اِنَّهُ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظٖيمٍ ﴿١٨٩﴾
اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَةً وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنٖينَ
﴿١٩٠﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزٖيزُ الرَّحٖيمُ ﴿١٩١﴾
وَاِنَّهُ لَتَنْزٖيلُ رَبِّ الْعَالَمٖينَ ﴿١٩٢﴾ نَزَلَ بِهِ
الرُّوحُ الْاَمٖينُ ﴿١٩٣﴾ عَلٰى قَلْبِكَ لِتَكُونَ
مِنَ الْمُنْذِرٖينَ ﴿١٩٤﴾ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبٖينٍ ﴿١٩٥﴾

---

92 A'râf 91 ışığında, bu belanın volkanik bir patlama şeklinde gerçekleştiği söylenebilir.

93 Veya: "Bununla güvene lâyık olan vahiy indi". Ruh, Kadr 4, Mü'min 15, Şûrâ 52, Nahl 2 ve İsra 85'te doğrudan "vahiy" ya da "vahyin kaynağı" anlamında kullanılır (Ayrıntılı bir açıklama için bkz: 16:2, not 5; 17:85, not 110). Fakat hemen tüm klasik müfessirler buradaki *er-Rûhu'l-emîn*'i, tıpkı *rûhu'l-kuds*'te olduğu gibi (2:87) vahiy meleği Cebrail olarak anlarlar.

94 Buradaki kalp ile fizikî bir organ kastedilmemiştir (Bkz: 50:37). Bu tür bir bağlamda kalb ile düşünme, duyma, bilme, inanma eylemlerinin kendisinden sudur ettiği mânevî merkez olan akleden kalp kastedilmektedir (Krş: 7:179; 67:10). Zemahşerî bu âyetleri şöyle açıklar: Eğer Kur'an Arapça dışında başka bir dille indirilmiş olsaydı, o zaman bu âyetleri anlamada kalbiniz (aklınız) değil kulaklarınız devreye girerdi. Çünkü bu durumda anlamını bilmediğiniz birtakım harflerin seslerini duyardınız. Birden çok dil bilen bir insan, kendi anadilini konuştuğunda kalbi aklı sözlerin anlamlarına yönelir, bu mânaları oluşturan sözlerin nasıl kurulduğunu hiç düşünmez. Fakat aynı kişi ana dili dışında başka bir dili konuştuğunda, bu dili ustaca kullansa bile, önce sözler, sonra anlamlar dikkatini çeker." Dolayısıyla Kur'an "açık seçik bir Arapça ile" indirildiği için Nebi'nin akleden kalbine nâzil olmuştur.

95 Bu âyetin gösterdiği şey Kur'an vahyinin açık ve anlaşılır olduğu gerçeğidir. Bunu hem *'Arabiyyen*in türetildiği *'arab* kelimesinin kök mânası hem de belirsiz olarak gelen bu sıfatın delâleti teyit eder (Bkz: 41:3;

وَاِنَّهُ لَفٖى زُبُرِ الْاَوَّلٖينَ ﴿١٩٦﴾ اَوَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ اٰيَةً
اَنْ يَعْلَمَهُ عُلَمٰٓؤُا بَنٖٓى اِسْرَٓاءٖيلَ ﴿١٩٧﴾ وَلَوْ نَزَّلْنَاهُ
عَلٰى بَعْضِ الْاَعْجَمٖينَ ﴿١٩٨﴾ فَقَرَاَهُ عَلَيْهِمْ مَا
كَانُوا بِهٖ مُؤْمِنٖينَ ﴿١٩٩﴾ كَذٰلِكَ سَلَكْنَاهُ فٖى
قُلُوبِ الْمُجْرِمٖينَ ﴿٢٠٠﴾ لَا يُؤْمِنُونَ بِهٖ حَتّٰى
يَرَوُا الْعَذَابَ الْاَلٖيمَ ﴿٢٠١﴾ فَيَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً
وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٠٢﴾ فَيَقُولُوا هَلْ نَحْنُ
مُنْظَرُونَ ﴿٢٠٣﴾ اَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿٢٠٤﴾

196 Yine kuşku yok ki bu (mesaj), öncekilerin hikmet yüklü sayfalarında da yer almakta.[96]

197 İsrâiloğullarına mensup âlimlerin bunu bilmeleri onlar için delil olarak yeterli değil miydi?[97]

198 Ve eğer Biz onu yabancı biri-
ne[98] indirseydik; **199** o da o (mesa-
jı) kendilerine okusaydı, yine de ona inanmazlardı.

200 İşte Biz vahyin, günaha batmışların kalplerinde (etki etmeden) geçip git-
mesini böyle sağlamışızdır. **201** Elem
verici bir azabı görünceye kadar bu (vahye) iman etmeyecekler; **202** niha-
yet bu azap kendileri farkında değilken
ansızın onları bulacaktır. **203** Bunun
üzerine onlar "Bize (ilave) bir süre daha tanınamaz mı?" diyecekler.

204 Ne! Bunlar da mı azabımızın hemen gelmesini istiyorlar?

43:3 ve 16:105 ilgili notlar). Vahyin sıfatı olan Arapça vahyin ruhunun içine indiği ceset mesabesindedir. Bir bakıma, ruhu cesetten ayırmak onu öldürmektir. Dolayısıyla vahiy tüm dillere çevrilir ve çevrilmek zorundadır. Fakat hiçbir çeviri Kur'an'ın aslî dilinin yerine ikame edilemez.

96 Lafzen: "öncekilerin yazılarında/sayfalarında". (*Zubura* verdiğimiz mâna için bkz: 16:44, not 48). Bunlar Tevrat ve İncil'den öte -ki onlar zaten adlı adınca zikredilmektedir- başta Eski Hind, Eski Mısır ve Eski İran dinî metinleri olsa gerektir. Bu tezimizi M. Hamidullah'ın verdiği şu emek mahsulü bilgiler teyit eder: "Müfessirler resim ve heykellere tapmayı reddeden, "övülen" ve "herkese rahmet" sıfatlarını taşıyan bir zâtın geleceğini önceden haber veren Zerdüştlerin kitabına (*Zend-Avesta*, Hacht 13, XXVI-II, 129) gönder-meler yaparlar (Bu konuda *Avesta* ve *Dasâtîr*'in başka pasajları da vardır). Brahman Hinduların *Pourâna* ve *Vedalar*'ı da çölden çıkacak, adı "övülmeye değer: Muhammed" olan bir bilgeden ve onun arabasının göğe değeceğini (Miraç); devleri bulunan bir bilge (Bkz: İşaya, 21:6-7); biri üç yüz diğeri on bin kutsanmış kişiyle gerçekleştireceği iki zaferini (Bedir Savaşı ve Mekke Fethi) haber vermektedir. Başka yerde, *Kalınki Pourâna*'da babasının "Allah'ın kulu" (Abdullah'ın tam karşılığı) annesinin ise "güvenilir" (Amine'nin tam karşılığı) olduğu yer almaktadır. Yine kumlu bir memlekette dünyaya geleceği ve doğduğu şehrin kuzeyine hicret edeceği vs. belirtilmektedir. Hemen belirtelim ki *Pourâna* kelime anlamıyla "Eskilerin Yazıları/Suhufu'l-Evvelîn" anlamına gelir ki, bu âyette bu ifade aynen yer almaktadır. Yine bilinmektedir ki, Guatama Buda da "Metteya" veya "Maitreya"nın (âlemlere rahmetin) kendi işini tamamlamak için geleceğini önceden haber vermiştir [Bkz: aynı yer, IX, 128; XX, 107] (*Aziz Kur'an*, İstanbul-2000). Eski Mısır'ın Hermetik metinleriyle ilgili bkz: 21:29, not 36.

97 Mekke'de Kitap Ehlinden bir grubun vahiyden etkilenişinin öyküsü ve daha ayrıntılı tasviri için bkz: 28:52-55, ilgili notlar. İsrâiloğulları kendi kaynaklarındaki bilgilerden yola çıkarak bir peygamberin geleceğinden emindiler.

98 Bu "Arap olmayan birine" anlamına gelebileceği gibi "Mekkeli olmayan birine" anlamına da alınabilir. Krş: "Bu ilâhî mesaj, şu iki şehrin en büyük (adam)larından birine inmeli değil miydi?" (43:31)

205 Düşünsene bir: onlara yıllarca safa sürmeleri için fırsat versek; **206** sonra vaad edilen azap başlarına gelse; **207** safa sürerek kaçırdıkları bu fırsatın kendilerine bir yararı dokunabilir mi?

208 Dahası, Biz bir ülkeyi helâk etmeden önce illa ki uyarıp **209** hatırlatmışızdır; zira Biz, asla zulmeden biri değiliz.

210 Hem bu (vahyi) asla şeytanlar indirmiş değildir. **211** Zira bu hem onların ağzının işi değildir, hem de buna güçleri yetmez: **212** çünkü onlar (vahyi) işitmekten bile kesinlikle men edilmişlerdir.

213 Şu halde, Allah'la beraber başka bir ilâha yalvarıp yakarma! Bu takdirde azaba uğrayanlardan olursun.

214 Artık senin aşiretinden olan yakınlarını uyar;[99] **215** ve seni izleyen mü'minlere kol kanat ger.[100] **216** Ne ki eğer (aşiretin) sana isyan ederse, bu takdirde: "Bakın, ben sizin yaptıklarınızdan beriyim!" de **217** ve merhameti bol olan o yüceler yücesine güven! **218** Ki O kıyam ettiğin vakit[101] seni görmektedir; **219** Allah'a teslim olanlar arasındaki tasarruflarını da...[102] **220** Çünkü O, evet yalnız O'dur her şeyi işiten, her şeyi bilen!

221 O ŞEYTANLARIN kimlere indiğini size haber vereyim mi: **222** Onlar kendini aldatmayı alışkanlık haline getiren her günahkâra inerler;->

اَفَرَاَيْتَ اِنْ مَتَّعْنَاهُمْ سِنٖينَۙ ﴿٢٠٥﴾ ثُمَّ جَٓاءَهُمْ
مَا كَانُوا يُوعَدُونَۙ ﴿٢٠٦﴾ مَٓا اَغْنٰى عَنْهُمْ
مَا كَانُوا يُمَتَّعُونَۜ ﴿٢٠٧﴾ وَمَٓا اَهْلَكْنَا مِنْ
قَرْيَةٍ اِلَّا لَهَا مُنْذِرُونَۗ ﴿٢٠٨﴾ ذِكْرٰى وَمَا كُنَّا
ظَالِمٖينَ ﴿٢٠٩﴾ وَمَا تَنَزَّلَتْ بِهِ الشَّيَاطٖينُ ﴿٢١٠﴾
وَمَا يَنْبَغٖي لَهُمْ وَمَا يَسْتَطٖيعُونَۜ ﴿٢١١﴾ اِنَّهُمْ
عَنِ السَّمْعِ لَمَعْزُولُونَۜ ﴿٢١٢﴾ فَلَا تَدْعُ مَعَ
اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتَكُونَ مِنَ الْمُعَذَّبٖينَۚ ﴿٢١٣﴾
وَاَنْذِرْ عَشٖيرَتَكَ الْاَقْرَبٖينَۙ ﴿٢١٤﴾ وَاخْفِضْ
جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنٖينَۚ
﴿٢١٥﴾ فَاِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ اِنّٖي بَرٖٓيءٌ مِمَّا
تَعْمَلُونَۚ ﴿٢١٦﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَى الْعَزٖيزِ الرَّحٖيمِۙ
﴿٢١٧﴾ اَلَّذٖي يَرٰيكَ حٖينَ تَقُومُۙ ﴿٢١٨﴾ وَتَقَلُّبَكَ
فِي السَّاجِدٖينَ ﴿٢١٩﴾ اِنَّهُ هُوَ السَّمٖيعُ الْعَلٖيمُ
﴿٢٢٠﴾ هَلْ اُنَبِّئُكُمْ عَلٰى مَنْ تَنَزَّلُ الشَّيَاطٖينُۜ
﴿٢٢١﴾ تَنَزَّلُ عَلٰى كُلِّ اَفَّاكٍ اَثٖيمٍۙ ﴿٢٢٢﴾

---

99 Sûrenin iniş zamanı dikkate alınırsa, bu çağrının bireysel davet döneminden çok sonraya denk geldiği anlaşılır. Şu halde bu çağrı, öncesine nisbetle Muhammedî davette yeni bir merhaleye işaret eder. O da, bireysel davetten kitlesel davet merhalesine geçiştir ki, bu âyet bu merhalede davet edilecek ilk kitlenin Hz. Peygamber'in sosyal çevresi olduğunu âmirdir.

100 Lafzen: "..kanadını indir". Bu, şefkat ve merhameti ifade eden deyimsel bir ifadedir.

101 Mücahid'e göre "Bulunduğun her yerde" (Taberî).

102 Lafzen: "secde edenler arasında dolaşmanı da". Sûrenin, henüz herhangi bir mescidin inşâ edilmediği Mekke döneminin başlarında indiği göz önüne alındığında, Hasan Basri'nin verdiği anlam daha uygun görünmektedir (Taberî).

يُلْقُونَ السَّمْعَ وَاَكْثَرُهُمْ كَاذِبُونَ ﴿٢٢٣﴾
وَالشُّعَرَٓاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُنَ ﴿٢٢٤﴾ اَلَمْ تَرَ
اَنَّهُمْ ف۪ي كُلِّ وَادٍ يَه۪يمُونَ ﴿٢٢٥﴾ وَاَنَّهُمْ
يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ ﴿٢٢٦﴾ اِلَّا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَذَكَرُوا اللّٰهَ كَث۪يراً
وَانْتَصَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا وَسَيَعْلَمُ
الَّذ۪ينَ ظَلَمُٓوا اَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ ﴿٢٢٧﴾

<- **223** (yalana) kulak kabartırlar ve onların çoğu (başkalarına da) yalan söylerler.[103]

224 Ve (Şamanlığa soyunan) şairler...[104] Onları, bâtıl inanç peşindeki cahil ve bilinçsizler izlerler.[105]

225 Görmez misin ki onlar, (hayal ve his âlemindeki) her vadiye dalıp (her telden çalarlar), vehimleriyle yaşarlar;[106] **226** ve onlar yapmadıklarını söylerler.

227 Ne var ki, iman eden ve sâlih amel işleyen, Allah'ı sürekli hatırda (ve hatırlı) tutan, zulme uğradıktan sonra haklarını savunanlar onlara dahil değildirler.

Nihayet zulme gömülenler, nasıl bir devrimle devrileceklerini günü gelince öğrenecekler.[107]

---

103 Şairlerle ilgili bu paragrafın nüzul ortamında bir karşılığı olmalıdır. Nitekim Nadr b. Hâris ve Ebu Leheb'in karısı Avrâ bt. Harb gibi bazı müşrik şairler, Hz. Rasul'ü hicveden şiirler düzüp koşmaktaydılar. Kâhinler ve şairler, Cahiliyye döneminin mânevî hayatındaki boşluktan yararlanan iki sınıftır. Burada kâhinlerin şarlatanlığına, sonraki âyetlerdeyse şaman koltuğundaki şairlerin tutarsızlığına bir atıf yapılmaktadır. Özünde medhiye ile hiciv arasında sıkışan cahiliyye şiirinin oturtulduğu bu sahte ve kaygan zemine bir atıf. Zira şairin biri bir beklentiyle medhiye diziyor, beklentisi karşılanmayınca aynı şair aynı kişi için ağza alınmayacak iftiralar düzüp koşuyordu. Övgüsü de sövgüsü de yalan üzerine kuruluydu. Cahiliyye şairinin "aklî" olana karşı "hissî" olanı temsil edişine de yergi içeren bir îmâ vardır.

104 Kur'an vahyinin, Hz. Peygamber'in muhayyilesinin şiirsel bir ürünü olduğu iddiasını red. Bunun yanında, şaman koltuğuna oturtulan cahiliyye şair ve şiirini haddini bilmeye davet. Nüzul ortamında bu âyetlerin şiiri mutlak olarak yerdiğini düşünen ve Hz. Peygamber'in şamanlığa soyunan şairi ve vahyin tahtına göz diken şiiri yeren bir sözünü yanlış aktaranlar olmuştur. Bu cümleden olarak "Bir adamın karnının kendisini yiyip bitiren kan ve irinle dolu olması şiirle dolu olmasından daha hayırlıdır" (Buhârî, *Edeb* 92) rivayetini Hz. Âişe, "Ebu Hüreyre hadisi koruyamamış" diyerek reddeder ve o sözün Peygamber'e hakaret eden şiir için söylendiğini ifade eder (İbn Kesir). İbn Revaha'yı Mescid-i Haram'da şiir okurken görüp ona çıkışan Hz. Ömer'i Allah Rasulü şu sözlerle engeller: "Onu serbest bırak ey Ömer! Şüphe yok ki şiir onlar üzerinde oktan daha tesirlidir!" (Tirmizi, *Edeb* 70). Sahabi Şair Ka'b b. Malik'in bu âyete dair bir sorusuna Allah Rasulü'nün verdiği cevap da bu verileri teyit eder (İbn Hanbel, Müsned VI, 387).

105 *el-Ğâvûn*a verdiğimiz bu anlam için bkz: 15:42, not 33.

106 Mücahid ve Katâde'nin bu ibareye ilişkin deyimsel izahlarına dayanarak. (Taberi)

107 Veya âhirete ilişkin bir okumayla: "..nasıl bir dönüşle (Allah'a) döneceklerini günü gelince öğrenecekler". Esasen zulmün ve zalimin sadece âhiretteki değil dünyadaki sonu da "kötü"dür. Âyet, her iki dünyaya da mesaj vermektedir. Herkes emin olsun ki: Zulm ile âbâd olanın âhiri berbâd olur. Zira zulüm bir şeyi yerinden etmek'tir. Bir şeyi yerinden eden, er-geç yerinden edilir.

27. NEML SÛRESİ

Özelde "karınca" daha genelde "bir araya gelme yeteneğine sahip küçük ve hafif canlı" anlamına gelen *Neml* adını içerisinde geçen temsilî kıssadan alır (18-19). Buhârî ve Tirmizî konusuna nisbetle "Süleyman sûresi" olarak anmışlardır.

Sûre Mekke'de inmiştir. İlk tertiplerin tümünde Şu'arâ'-Kasas arasında yer alır. R. Blachère de sûreyi Mekke döneminin ikinci periyodunun sonuna yerleştirir. Doğrudan ilk muhatabının tasavvurunu inşâ eden konusu bu sıralamayı teyit eder. Boykot dönemi ve sonrası sûrelerinin tipik özelliği olan peygamber kıssaları ve hassaten İsrâiloğulları üzerinden ders veren bir içeriğe sahiptir. İlk tertiplerdeki yeri itibarıyla yaklaşık 8. yıla denk düşmektedir.

Sûre peygamberlerin isimleri etrafında gelişen kıssa ve menkıbeler çerçevesinde Hz. Peygamber'in şahsiyetini, onun şahsında tüm mü'minlerin şahsiyetini inşâyı amaçlar. Bu amaç öylesine belirgindir ki, kıssaların bittiği noktada Hz. Peygamber'den Allah'a hamd, peygamberlere selam etmesi istenir (59).

Sûrede en geniş yeri, Süleyman ve Belkıs menkıbesi tutar (16-44). Bu bağlamda, "Sultan Süleyman da olsan, bir karıncayı dahi incitme" öğüdüyle iktidar ve güç ahlâkı, farklı bir boyutta güç-hikmet ilişkisi ele alınır. Aynı zamanda her peygamberin ayrı bir meziyet ve yetenekle taltif edildiğine işaret edilir. Bunun önünde yer alan Musa (7-14), ardında yer alan Sâlih (45-53) ve Lût kavmi (54-58) kıssalarıyla, inkârcı mantık uyarılır. Yıkılıp gitmiş uygarlıkların kalıntılarının, ibret nazarıyla okunması emredilir:

"De ki: "Yeryüzünde dolaşın da, günahı tabiat haline getirenlerin sonu ne olmuş, görün!" (69)

Yeniden diriliş ve *Dâbbetu'l-ard* üzerinden, şirk ve müşrik eleştirisi yapılır (67-93). Sûre, başta olduğu gibi sonda da sözü Kur'an'a getirerek, vahyin muhatabında oluşturmak istediği âhiret tasavvuruna vurgu yapar.

Sûrenin âyet sayısı, kıraat ekollerine göre değişiklik arzeder. Hicazlılara göre 95, Şam ve Basralılara göre 94, günümüzde artık ümmet tarafından yaygın kabul görmüş olan Kûfe ekolüne göre 93'tür *(Besâir)*. Bu farklılık, bazılarının iki âyet saydığı sûrenin ilk âyeti örneğinde olduğu gibi, bazı cümlelerin müstakil âyet sayılıp sayılmayacağı ihtilafından doğar.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

طٰسۜ تِلْكَ اٰيَاتُ الْقُرْاٰنِ وَكِتَابٍ مُب۪ينٍۙ ﴿١﴾
هُدًى وَبُشْرٰى لِلْمُؤْمِن۪ينَۙ ﴿٢﴾ اَلَّذ۪ينَ يُق۪يمُونَ
الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ
يُوقِنُونَ ﴿٣﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ
زَيَّنَّا لَهُمْ اَعْمَالَهُمْ فَهُمْ يَعْمَهُونَۜ ﴿٤﴾ اُو۬لٰٓئِكَ
الَّذ۪ينَ لَهُمْ سُٓوءُ الْعَذَابِ وَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ
هُمُ الْاَخْسَرُونَ ﴿٥﴾ وَاِنَّكَ لَتُلَقَّى الْقُرْاٰنَ مِنْ
لَدُنْ حَك۪يمٍ عَل۪يمٍ ﴿٦﴾ اِذْ قَالَ مُوسٰى لِاَهْلِه۪ٓ
اِنّ۪ٓي اٰنَسْتُ نَاراًۜ سَاٰت۪يكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ اَوْ
اٰت۪يكُمْ بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ﴿٧﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 Tâ-Sîn![1]

BUNLAR Kur'an'ın, yani açık ve açıklayıcı olan ilâhî kelâmın âyetleridir:[2] **2** inananlar için bir rehber ve bir müjdedir.[3] **3** Onlar ki, namazı hakkını vererek kılarlar, arınıp yücelmek için ödenmesi gereken bedeli öderler;[4] zira onlar, âhirete gönlü yatarak inananların ta kendisidirler.[5]

4 Âhirete inanmayanlara gelince... Biz onlara yapıp ettiklerini süslemişizdir; bu yüzden onlar saplandıkları (kuşku) bataklığında debelenip dururlar;[6] **5** azabın en kötüsüne duçar olacak kimseler işte böyleleridir; ve onlar, evet onlardır en büyük kaybı yaşayacak olanlar.

6 Ve elbet sen de bu Kur'an'a, her şeyi bilen, her hükmünde tam isabet edenin katından nail kılınmaktasın.

7 HANİ bir zamanlar Musa ailesine demişti ki: "Bakın, gözüme ateş türü cazip bir şey ilişti;[7] belki ondan size bir haber veya bir ateş koru getiririm de ısınırsınız."[8]

---

1 Nüzul sürecinde ilk geçtiği Kalem 1'in ilk notuna bakınız.

2 Kur'an'ın *mubîn* vasfı, ister yüceltme ister inkâr sûretinde olsun, her tür anlaşılmazlık iddiasını reddeder (12:1; 26:2, not 2 ve 2).

3 Vahyin içeriğinde yer alan müjdeler hariç, bizzat kendisi bir müjdedir. Yani, Allah'ın insandan umut kesmediği müjdesidir.

4 Lafzen "zekâtı verirler". Taberî bu ibâreye alternatif bir anlam olarak "günah kirinden kendilerini arındırırlar" mânasını verir. Çevirimizin gerekçesi için bkz: 7:156, not 116. Mekkî olan bu âyet, çok daha sonra ölçü ve kuralları belirlenmiş bir ibadete dönüşecek olan "zekât"ı ifade etmekten çok, Hâkka 34, Fecr 18, Mâ'ûn 3,7 gibi âyetlerde dile getirilen inkârcı mantığın zıddını ifade etmektedir.

5 *İmân* kalbin yönelişi, *îkân* yöneldiği şeyden kalbin mutmain olmasıdır. Kelimenin türetildiği *yakîn*, bilginin marifeti de aşıp fehme ulaşması ve artık insanın iç dünyasında karar kılması halidir (Râğıb).

6 *Ya'mehûn*un türetildiği *el-'ameh* "şaşkınlıktan dolayı bir işte tereddüde düşmek" (*et-tereddüt fi'l-emr mine't-tehayyür*) anlamına gelir. Böyle olan sanki "kör" biri gibi davranır.

7 Belirsizlik çeviriye "tür" olarak yansımıştır Çevrimiz için bkz: 20:10, not 10.

8 Hz. Musa'nın ilâhî mükâleme için davetinde özel bir 'ateşin' araç olarak kullanılması, olağandışı ilâhî müdâhalelerin (mucizelerin) dahi sebepler âlemi üzerinden tecelli ettiğine delâlet eder.

8 Fakat oraya gelince kendisine şöyle seslenildi: "Bu ışık kaynağının[9] hem içinde hem de etrafında olan herkes mübarek kılınmıştır: zira Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın şanı pek yücedir. 9 (İmdi) Ey Musa! Her işinde mükemmel, her hükmünde isabetli olan Allah var ya? İşte O Benim![10] 10 Şimdi âsânı yere bırak!"[11]

Fakat o âsâsının çevik ve kıvrak bir yılan gibi salındığını görünce, ardına bakmadan kaçmaya başladı.[12]

(Allah) "Ey Musa, korkma! Çünkü Benim huzurumda elçiler korkuya kapılmazlar![13] 11 Ancak zulme bulaşanlar hariç.[14] Fakat daha sonra, o kötülüğün ardından gidişatlarını iyi yönde değiştirirlerse, unutmasınlar ki Ben tarifsiz bir bağış, eşsiz bir rahmet kaynağıyım!"[15]

فَلَمَّا جَٓاءَهَا نُودِيَ اَنْ بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ
وَمَنْ حَوْلَهَاۜ وَسُبْحَانَ اللّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
﴿٨﴾ يَا مُوسٰٓى اِنَّهُٓ اَنَا اللّٰهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُۙ ﴿٩﴾
وَاَلْقِ عَصَاكَۜ فَلَمَّا رَاٰهَا تَهْتَزُّ كَاَنَّهَا جَٓانٌّ وَلّٰى
مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْۜ يَا مُوسٰى لَا تَخَفْۜ اِنّ۪ي لَا
يَخَافُ لَدَيَّ الْمُرْسَلُونَۗ ﴿١٠﴾ اِلَّا مَنْ ظَلَمَ ثُمَّ
بَدَّلَ حُسْنًا بَعْدَ سُٓوءٍ فَاِنّ۪ي غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿١١﴾

9 Lafzen: "ateşin.." Zemahşerî'nin de isabetle değindiği gibi, burada "ateş" Allah'ın nuru yerine istiare olarak kullanılmış olmalıdır.

10 Krş: 28:30.

11 Asâ tedbiri temsil ediyordu. Oysa o tecelli anı tedbire mahal olmayan, Allah'a mutlak güvenin esas olduğu bir andı. O makam tedbir değil teslim makamıydı. Bu nedenle Musa'ya asâsını bırakarak tam bir teslimiyetle gelmesi emredildi.

12 *Ke* (gibi) teşbih edatı, *ke-ennehâ cânnun* ibaresine "o bir yılan oldu" değil, "*sanki* bir yılan *gibi* göründü" anlamını katar. *Ke* edatını klasik müfessirler, onun iri cüssesine rağmen küçük bir yılan gibi çevik hareket etmesiyle açıklamıştır (20:20 ve 26:32, not 26). Fakat bu açıklama elbette ikna edici değildir. Zira "yılan gibi" olan şey Musa'nın asâsıdır. Asâ bir çoban değneğidir. Ebadı da üç aşağı beş yukarı bellidir. Şu durumda *ke-ennehâ* (sanki.. gibi..) bileşik edatı, "yılanın niteliğine" değil de "görüntünün mahiyetine" ilişkin anlaşılmalıdır. Eğer durum buysa, "yılan gibi görme" *âyeti*/'mucizesi', görülen nesnenin mahiyetine yönelik bir müdâhaleyle değil, gören öznenin algısına yönelik bir müdâhaleyle gerçekleşmiş olmalıdır (Bkz: aynı ibâreyle 28:31). Allahu a'lem.

13 Zira, ilâhî bir koruma ve güvence altındadırlar: "Çünkü sen güvence altında olanlardan birisin" (28:31).

14 "Bulaşanlar" kelimesi, *men zaleme* ile *zâlimûn* arasındaki farkı vurgulamak içindir. Birincisinin zulmü sadece söz konusu fiille sınırlı kalmıştır. İkincisiyse, zulmü kişiliğinin bir parçası olarak içselleştirmiştir.

15 Hz. Musa'nın elinden çıkan ölümlü kazaya gönderme yapılmaktadır (Bkz: 28:15-17).

وَاَدْخِلْ يَدَكَ فٖى جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ
مِنْ غَيْرِ سُوٓءٍ فٖى تِسْعِ اٰيَاتٍ اِلٰى فِرْعَوْنَ
وَقَوْمِهٖ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقٖينَ ﴿١٢﴾ فَلَمَّا
جَٓاءَتْهُمْ اٰيَاتُنَا مُبْصِرَةً قَالُوا هٰذَا سِحْرٌ
مُبٖينٌ ﴿١٣﴾ وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَٓا
اَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ
عَاقِبَةُ الْمُفْسِدٖينَ ﴿١٤﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوُدَ
وَسُلَيْمٰنَ عِلْمًا وَقَالَا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذٖى
فَضَّلَنَا عَلٰى كَثٖيرٍ مِنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنٖينَ
﴿١٥﴾ وَوَرِثَ سُلَيْمٰنُ دَاوُدَ وَقَالَ يَٓا اَيُّهَا
النَّاسُ عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ وَاُوتٖينَا مِنْ
كُلِّ شَيْءٍ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبٖينُ ﴿١٦﴾

12 "Şimdi de elini göğsüne sok! Her tür kusurdan arınmış olarak tertemiz, ışıl ışıl bir beyazlıkta çıkacaktır.[16]

Dokuz mucize de içinde olmak üzere,[17] (bütün mucizelerle) Firavun ve kavmine git; çünkü onlar öteden beri yoldan çıkmış bir kavimdirler!"

13 Fakat onlara göz açıcı nitelikteki (mucizevî) âyetlerimiz gelince: "Bu apaçık bir büyüdür" dediler. **14** İç dünyalarında kesin kanaat getirdikleri halde, sırf gerçeği çarpıtma[18] ve büyüklenmelerinden dolayı bile bile inkâra saptılar:[19] hele bir bak, fesatçıların akıbeti nasıl olurmuş?

15 DOĞRUSU, Dâvud'a ve Süleyman'a da ilim vermiştik; o ikisi "Bütün hamd, bizi mü'min kullarının birçoğundan üstün kılan Allah'a mahsustur!" demişlerdi.

16 Ve Süleyman Dâvud'a vâris oldu; ve "Ey insanlar!" diye seslendi, "Bize kuşların mantığı öğretildi;[20] ve bize bu alanda (gerekli olan) her şey bahşedildi;[21] elbet bu, işte budur Allah'ın apaçık lûtfu."

---

16 Mucizenin "pırıl pırıl, temiz ve beyaz bir el" şeklinde tezahür etmesiyle Hz. Musa'nın elinden çıkan ölümlü kaza arasında, zihni bir bağ kurulmasının istendiği açık: Bir kaza cinayetiyle başkasının kanına bulaşmış da olsa, kendisine yönelen ve gönülden af dileyen birinin elini Allah, güneşle yıkanmış gibi ışıl ışıl, bembeyaz yapar. Bu da Allah'ın sınırsız affının bir göstergesi/âyeti olarak insanlara sunulmaktadır. Zımnen: Elinizin peygamber eli kadar temiz olması için günahsız olmanız gerekmez. Samimi bir tevbe bunun için yeterlidir (Bkz: 26:33, not 28).

17 Krş: "Doğrusu Biz Musa'ya (risaletinin) apaçık belgeleri olan dokuz âyet verdik" (17:101, not 118 ve 119).

18 Benzer bir âyet için bkz: 25:4, ilgili notlar.

19 *Cahd* "doğru olduğunu bile bile inkâr" mânasındadır ve *ikrârın* zıddıdır (Bkz: 16:71, not 80).

20 *Mantıkın* türetildiği mastar olan *nutk*, hem insana konuşma yeteneğini kazandıran düşünme ve akletme kapasitesine, hem de düşündüklerini ifade ettiği seslere denir. Bir anlamı ileten seslerden oluştuğu için her dile *nutk* adı verilir. Bu bağlamda kuşlara "mantık"ın nisbet edilmesi, Süleyman onların "mantığını bildiği", bir başka ifadeyle "dilinden anladığı" içindir. Râğıb şöyle der: "Bir şeyden bir anlam çıkaran kimseye nisbetle o şeyin dili vardır, isterse hiç ses çıkarmasın; kişinin dilinden anlamadığı bir varlık ise o kimseye nisbetle dilsizdir, isterse konuşma yeteneğine sahip olsun." Burada kuşlara Süleyman'ın mantığının/dilinin öğretildiği değil, Süleyman'a kuşların mantığının/dilinin öğretildiği ifade edilmektedir. Elmalılı'nın dediği gibi "ehemmiyet kuşun söylemesinden ziyade Süleyman'ın anlamasında ve anlayışının derinliğindedir. Hem de Kur'an'ın tabirine nazaran yalnız kuşun dilinde, lugatinde değil, mantığındadır." Çevirimizin gerekçesi budur.

21 Buradaki *kullu şey'in* ile genel mânada "her şey" değil bu konuyla sınırlı şeyler kastedildiği açıktır (Bkz: 16:89, not 101).

17 Ve (günlerden bir gün), Süleyman'ın cinden, insandan ve kuşlardan oluşan ordusu[22] bir araya derilmiş ve zapturapt altına alınarak sevk edilmişti.[23]
18 Derken karıncalar(ın olduğu) vadiye gelince,[24] bir ana karınca[25] "Ey karıncalar!" diye komut verdi; "(Derhal) yuvalarınıza girin ki, Süleyman ve orduları farkına varmadan sizi ezip kırıma uğratmasın!"[26]
19 Komutu onun vermesinden dolayı (Süleyman) gülercesine tebessüm etti[27] ve "Rabbim!" dedi, "İç dünyamı öyle bir düzene sok ki, Senin bana ve ana-babama bahşettiğin nimetlere lâyıkıyla şükreden[28]->

وَحُشِرَ لِسُلَيْمٰنَ جُنُودُهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ
وَالطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿١٧﴾ حَتّٰٓى اِذَٓا اَتَوْا عَلٰى
وَادِ النَّمْلِۙ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَٓا اَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا
مَسَاكِنَكُمْۚ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمٰنُ وَجُنُودُهُۙ
وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٨﴾ فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا
مِنْ قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ اَوْزِعْنٖٓي اَنْ اَشْكُرَ
نِعْمَتَكَ الَّتٖٓي اَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلٰى وَالِدَيَّ

---

22 *el-Cin* kavramının Kur'an'da cismanî anlamda kullanıldığı ilk yer burasıdır. Kur'an'da *cinn* çok anlamlı ve zengin çağrışımlı bir kavram olarak kullanılmaktadır. Bütüncül bir okuma bu sonuca ulaştırır. Bu özel bağlamda görünmez varlıklar ve insanları, *cin* ve *insan* kelimelerinin kök anlamlarının da desteğiyle "cana yakın olmayan" ve "cana yakın olan" diye adlandırmak mümkündür. 18. âyetle birlikte okunduğunda, bu kıssadaki görülmeyen varlıklar "karınca çiğneyebilen", dolayısıyla "özgül ağırlığı olan ve iz bırakabilen" varlıklar olmalıdır. Bundan da, buradaki cin kelimesinin, Kur'an'ın genelinde kullanılandan daha özel ve farklı bir anlam taşıdığı çıkarılabilir. Şu halde, Hz. Süleyman'ın ordusundaki cinlerin "görünmezlik" özelliklerini, "gözden uzak olan, kıt görülen türden varlıklar" olarak açıklamak da mümkündür. Hz. Süleyman'ın hükmettiği cinler ve kuşlara sembolik anlamlar vermek de mümkündür. Buna göre cinlerle sembolize edilenlerin büyücülük ve astrolojinin merkezi olan Babil, kuşlarla da sembolü kartal olan Hitit ve sembolü atmaca (Horus) olan Mısır kastedilmiş olabilir. Hz. Süleyman'ın devr-i nübüvvetinde bu güçler üzerinde söz sahibi olan bir devlet kurmasına işaret edilmesi muhtemeldir (Krş: 6:112; 7:179; 34:12; 81:25, ilgili notlar).

23 Veya: "düzenli birlikler halinde yola çıkarılmıştı". Hem ele avuca sığmaz kalabalıkları baştan sona birbirine bağlayarak sürü gibi sürmeyi hem de düzene koyup yola çıkarmayı ifade eder (*Yûze'ûn*'un her iki anlamı için de bkz: Taberî ve Râğıb).

24 Veya: "Karınca Vadisi'ne.." Cins isim olabileceği gibi özel isim de olabilir.

25 Veya: "kraliçe karınca.." Yaygın kabul *neml*enin "bir karınca" anlamına geldiğidir. Fakat Ebu Hanife, bu karıncanın cinsiyeti kendisine sorulduğunda *kalet* fiilindeki dişillik *ta*'sına dayanarak "dişi" olduğunu söylemiştir (Zemahşerî). Bir sonraki âyet ve notları da bunu teyit eder.

26 Bu âyet indikten sonra erkek egemen bir toplum olan Mekkelilerden bir gurup bu âyeti dillerine dolayarak "Kur'an'ı Muhammed'in yazdığı belli oldu. Hiç dişiden lider olur mu? Eğer bu kitabı Allah indirseydi liderin dişi olmayacağını bilirdi" dediler. Oysa günümüzde artık, arılarda olduğu gibi karıncalar topluluğunda da liderin "ana karınca" olduğu bilinmektedir.

27 Bize göre, Hz. Süleyman'ın gülünç bulduğu şey (19) bir dişinin lider olmasıdır. Zaten bu yaklaşımı, Süleyman'ın bilmeyip de Hüdhüd'ün getirdiği haber (22-23) ve menkıbenin devamında Kraliçe Belkıs'ın oynadığı rol teyit etmektedir.

28 Hz. Süleyman'ın ebeveynine verilen nimetler için de Allah'a şükretmek istemesi dikkat çekicidir. Bu: 1) Kendisini yetiştirip eğiten ailesinin kadrini bildiğine; 2) ağaç kovuğundan çıkmadığının farkında olduğuna; 3) evladın anne-babanın ameli oluşuna delâlet eder.

وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضٰيهُ وَاَدْخِلْنِى
بِرَحْمَتِكَ فِى عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ ﴿١٩﴾
وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِىَ لَٓا اَرَى الْهُدْهُدَ
اَمْ كَانَ مِنَ الْغَٓائِبِينَ ﴿٢٠﴾ لَاُعَذِّبَنَّهُ عَذَابًا
شَدِيدًا اَوْ لَاَاذْبَحَنَّهُٓ اَوْ لَيَأْتِيَنِّى بِسُلْطَانٍ
مُبِينٍ ﴿٢١﴾ فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ اَحَطْتُ
بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِ وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَاٍ بِنَبَاٍ يَقِينٍ
﴿٢٢﴾ اِنِّى وَجَدْتُ امْرَاَةً تَمْلِكُهُمْ وَاُوتِيَتْ مِنْ
كُلِّ شَىْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ ﴿٢٣﴾ وَجَدْتُهَا
وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ
السَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ ﴿٢٤﴾ اَلَّا يَسْجُدُوا
لِلّٰهِ الَّذِى يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِى السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿٢٥﴾
اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿٢٦﴾

<- ve hep Senin hoşnut olacağın güzel işler yapan biri olayım; ve beni rahmetinle erdemli kullarının arasına kat!"[29]

20 Yine o (bir gün) kuşları denetliyordu; birden sordu: "Hüdhüd'ü neden göremiyorum? Yoksa yine kayıplara mı karıştı? **21** Ya karşıma geçerli ve ikna edici bir mazeretle çıkar; ya da ona şiddetli bir yaptırım uygularım, daha olmazsa kafasını kopartırım!"

22 Derken beklemesi çok sürmedi, (Hüdhüd) çıkageldi ve dedi ki: "Ben senin henüz bilmediğin bir şeyi öğrendim ve sana Sebe'den doğru ve kesin bir haber getirdim:[30] **23** Evet ben orada bir kadın buldum ki, o ora halkına yöneticilik yapıyor; (bir iktidara gerekli olan) her şeyden ona da verilmiş; üstelik onun pek muhteşem bir tahtı da var.[31] **24** Ne ki onu ve kavmini Allah'ı bırakıp da güneşe tapar buldum. Öyle (anlaşılıyor) ki şeytan onlara yaptıklarını güzel göstermiş. Onlar da yoldan sapmışlar ve bir daha da doğru yolu bulamamışlar. **25** Allah'a secde etmemeleri!?..[32] O Allah ki, göklerde ve yerde gizli saklı ne varsa ortaya çıkarır; dahası gizlediklerinizi de açığa vurduklarınızı da iyi bilir; **26** Allah, kendisinden başka ilâh olmayan, muhteşem ve mutlak hükümranlık makamının Rabbidir!"[33]

29 Gerçek erdemin zımnî tarifi yapılmaktadır: Sorumluluğunu bilen kişi, isterse Sultan Süleyman olsun karıncayı dahi incitmez. Dünyayı yöneten güçlüdür, kendini yöneten kudretlidir. Kendisinden sonra başlayacak olan Anadolu ve Yunan uygarlıklarını temelden etkilemiş olan büyük bir iman medeniyetinin kudretli hükümdarı, Allah'ın şefkat ve merhametine sığınıyor. Güç ve iktidarın ayartıcı cazibesinden, iç dünyasını korumanın tek yolunun bu olduğunu öğretiyor.

30 Zımnen: Bilge kral Sultan Süleyman da olsan, kuştan bile öğreneceğin bir şeyler vardır.

31 Veya *'arşın* mecazi karşılığı olarak: "pek güçlü bir yönetimi vardı".

32 Ya da: "Allah'a secde etmeleri gerekmez mi, ki..." Bu alternatif anlam *en-lâ*yı *e-lâ* okuyanlara göredir (Ferra).

33 25 ve 26. âyetlerin içeriğinin Hüdhüd'e değil de doğrudan Allah'a atfı mümkündür (Râzî).

قَالَ سَنَنْظُرُ اَصَدَقْتَ اَمْ كُنْتَ مِنَ
الْكَاذِب۪ينَ ﴿٢٧﴾ اِذْهَبْ بِكِتَاب۪ي هٰذَا فَاَلْقِهْ
اِلَيْهِمْ ثُمَّ تَوَلَّ عَنْهُمْ فَانْظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ
﴿٢٨﴾ قَالَتْ يَٓا اَيُّهَا الْمَلَؤُا اِنّ۪ٓي اُلْقِيَ اِلَيَّ
كِتَابٌ كَر۪يمٌ ﴿٢٩﴾ اِنَّهُ مِنْ سُلَيْمٰنَ وَاِنَّهُ بِسْمِ
اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ ﴿٣٠﴾ اَلَّا تَعْلُوا عَلَيَّ
وَاْتُون۪ي مُسْلِم۪ينَ ﴿٣١﴾ قَالَتْ يَٓا اَيُّهَا الْمَلَؤُا
اَفْتُون۪ي ف۪ٓي اَمْر۪يۚ مَا كُنْتُ قَاطِعَةً اَمْراً
حَتّٰى تَشْهَدُونِ ﴿٣٢﴾ قَالُوا نَحْنُ اُولُوا قُوَّةٍ
وَاُولُوا بَأْسٍ شَد۪يدٍ وَالْاَمْرُ اِلَيْكِ فَانْظُر۪ي
مَاذَا تَأْمُر۪ينَ ﴿٣٣﴾ قَالَتْ اِنَّ الْمُلُوكَ اِذَا دَخَلُوا
قَرْيَةً اَفْسَدُوهَا وَجَعَلُٓوا اَعِزَّةَ اَهْلِهَٓا اَذِلَّةًۚ
وَكَذٰلِكَ يَفْعَلُونَ ﴿٣٤﴾ وَاِنّ۪ي مُرْسِلَةٌ اِلَيْهِمْ
بِهَدِيَّةٍ فَنَاظِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ ﴿٣٥﴾

27 (Süleyman): "Doğru mu söylüyorsun yoksa yalancının teki misin, göreceğiz" dedi (ve ekledi): **28** "Bu mektubumu al onlara ulaştır; sonra onlardan uzaklaşıp bir köşeye çekil de bak bakalım, nasıl bir sonuca varacaklar."

29 (Sebe kraliçesi mektubu alınca): "Siz ey seçkinler!" dedi, "Elime çok önemli bir mektup geçti. **30** Evet o Süleyman'dan gelen bir mektup ve o şöyle (başlıyor): 'Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla: **31** Bana karşı büyüklük taslamayın ve bana gönülden teslim olmuş olarak gelin!'[34]

32 (Sebe kraliçesi) dedi ki: "Siz ey yöneticiler sınıfı! Karşı karşıya kaldığım bu konuda bana kanaatlerinizi bildirin! Sizin katkınız olmadan hiçbir konuda kestirip atmamışımdır."[35]

33 (Seçkinler) şöyle dediler: "Biz güçlüyüz ve caydırıcı şiddette bir (askerî) yeteneğe sahibiz. Yine de emir senindir. Şu halde ne emredeceğine sen karar ver!"

34 (Sebe kraliçesi): "Bakın!" dedi, "Krallar bir ülkeye ne zaman (zorla) girmişlerse,[36] orayı perişan etmişler, üstelik oranın soylu insanlarını zelil kılmışlardır: vakıa, bunlar da öyle yapacaklar. **35** İşte bu nedenle ben onlara bir armağan göndereceğim ve bakacağım, elçiler nasıl bir (haberle) dönecekler."[37]

---

34 Bu daveti Allah adına yapan Hz. Süleyman'ın mektubunda yer alan bu cümle, ilâhî bir emir olarak Allah'a atfen de okunabilir (Bkz: "Allah'a karşı büyüklük taslamayın" 44:19). Sözlerin ait olduğu öznelere ilişkin bu bilinçli müphemlik, esasen "Söyleyenden çok söylenene bak!" mesajı verir. Amaç, mesel üzerinden güç ahlâkı inşâ etmektir. Ahlâkı olmayan güç ahlâksız güçtür. Ahlâksız güç, sahibine yarar değil zarar getirir.

35 Kraliçe üzerinden yönetimde istişarenin belirleyiciliğine dikkat çekiliyor (Krş: 3:159).

36 Müfessirler bunu "savaş yoluyla giriş" (*anveten*) olarak yorumlamışlardır (Taberî).

37 Belkıs'ın güç kullanarak karşı koymak yerine Hz. Süleyman'a hediye göndermesi 'feminen (kadınsı) siyasetin' tipik bir tezahürü olarak yorumlanabilir. Allah Rasulü'nün hayatında da benzer bir olay vardır. Hepsi de birbirini öldürerek biri diğerinin yerine geçen sekiz İran hükümdarından biri olan Buran Duht isimli kadın yöneticinin gönderdiği hediyeyi Rasulullah'ın kabul ettiğini Taberi *Tarih*'inde Tirmizi de *Sü-*

فَلَمَّا جَٓاءَ سُلَيْمٰنَ قَالَ اَتُمِدُّونَنِ بِمَالٍ فَمَٓا
اٰتٰينِۦَ اللّٰهُ خَيْرٌ مِمَّٓا اٰتٰيكُمْۚ بَلْ اَنْتُمْ بِهَدِيَّتِكُمْ
تَفْرَحُونَ ﴿٣٦﴾ اِرْجِعْ اِلَيْهِمْ فَلَنَاْتِيَنَّهُمْ بِجُنُودٍ
لَا قِبَلَ لَهُمْ بِهَا وَلَنُخْرِجَنَّهُمْ مِنْهَٓا اَذِلَّةً
وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴿٣٧﴾ قَالَ يَٓا اَيُّهَا الْمَلَؤُا اَيُّكُمْ
يَاْتِينِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ اَنْ يَاْتُونِي مُسْلِمِينَ
﴿٣٨﴾ قَالَ عِفْرِيتٌ مِنَ الْجِنِّ اَنَا اٰتِيكَ بِهِ
قَبْلَ اَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَۚ وَاِنّ۪ي عَلَيْهِ لَقَوِيٌّ
اَمِينٌ ﴿٣٩﴾ قَالَ الَّذ۪ي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ
اَنَا اٰتِيكَ بِهِ قَبْلَ اَنْ يَرْتَدَّ اِلَيْكَ طَرْفُكَۜ

36 (Sebe kraliçesinin elçisi) Süleyman'a gelince, o şöyle dedi: "Güya servetle beni tavlamış mı oluyorsunuz? Ama Allah'ın bana verdiklerinin,[38] sizin bana verdiğinizden kat kat hayırlı olduğunu biliniz. Bilakis sunduğunuz hediyeler, yine sizin (gibi tek dünyalıları) sevindirir. **37** Seni (gönderenlere) dön ve (Allah'ın şu buyruğunu ilet): "Andolsun karşı konulmaz bir orduyla onların üzerine yürüyeceğiz ve elbette onları küçük düşürülmüş bir halde hor ve hakir olarak oradan çıkaracağız!"[39]

38 (Süleyman, Kraliçe'nin davete icâbet edeceğini anlayınca) dedi ki: "Siz ey maharetli kişiler! Onlar, gönülden teslim olmuş kişiler[40] olarak bana gelmeden önce, aranızdan kim onun tahtını bana getirebilir?"[41]

39 Görünmeyen varlıklara mensup (şeytânî) maharette biri "Sen daha oturduğun yerden kalkmadan onu sana getiririm; çünkü ben bu konuda güvenilir bir güce sahibim" dedi.[42]

40 Kendisinde vahiyden bir bilgi bulunan kimse "Ben" dedi, "sana onu gözünü açıp kapayıncaya kadar getiririm!"[43]->

---

nen'inde kaydederler.

38 Bkz: "Doğrusu Dâvud'a ve Süleyman'a da ilim vermiştik" (27:15).

39 34. âyette Sebe kraliçesinin dilinden yerilen bir fiilin Hz. Süleyman'a atfedilemeyeceğinden yola çıkarak, bu tehdidi Allah'a atfen okumak Kur'an'ın iç düzenine daha uygun görünmektedir. Buna ilaveten, bu ifadelerin öncesinde ve sonrasında Hz. Süleyman'ın kendi adına yaptığı konuşmalarda zamirler birinci tekil şahıs formundayken, burada azamet ifade eden "Biz" (*nâ*) zamirine dönülmüştür.

40 Ya da: "müslüman kimseler olarak". İbn Cüreyc bu şekilde anlamıştır (Taberî).

41 Buradaki "getirebilir"i, 42. âyetteki teşbih edatından yola çıkarak "onun tahtı gibi bir taht yapıp getirebilir" şeklinde anlamak gayet mümkündür. Allahu a'lem.

42 *'İfrît*in türetildiği *el-'afer* "toprak, yer" mânasına gelir. *'Âferah,* "güreşte sırtını yere getirdi" demektir. Tüm anlamları olumsuzdur. Zımnen: İktidar tek başına meziyet değildir, onu kötüler de elegeçirebilir. Meziyet âdaletle hüküm sürmektir.
Âyetin sonunda, *kaviyy* ve *emîn* sıfatları birlikte gelmiştir. *Kaviyy* güç ve kudrete, *emîn* güç ahlâkı ve adalete delâlet eder. Güçsüz emînlik mazlum ve mağdur eder, emniyetsiz güç zalim ve gaddar eder.

43 Tefsirlerdeki malumat ışığında, Belkıs'ın tahtının Yemen'den Kudüs'e biri üç saatte diğeri bir anda getirebilme imkânına dikkat çekilmiştir. Bu âyetler şöyle de anlaşılabilir: Bu mümkündür ve potansiyel olarak tabiatta vardır. Bunu keşfetme hedefi insana gösterilmiştir. İnsan çaba gösterirse bu hedefe ulaşır.

فَلَمَّا رَاٰهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ قَالَ هٰذَا مِنْ فَضْلِ
رَبّ۪ي لِيَبْلُوَن۪ٓي ءَاَشْكُرُ اَمْ اَكْفُرُۜ وَمَنْ شَكَرَ
فَاِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِه۪ۚ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ رَبّ۪ي
غَنِيٌّ كَر۪يمٌ ﴿٤٠﴾ قَالَ نَكِّرُوا لَهَا عَرْشَهَا نَنْظُرْ
اَتَهْتَد۪ٓي اَمْ تَكُونُ مِنَ الَّذ۪ينَ لَا يَهْتَدُونَ
﴿٤١﴾ فَلَمَّا جَٓاءَتْ ق۪يلَ اَهٰكَذَا عَرْشُكِۜ قَالَتْ
كَاَنَّهُ هُوَۚ وَاُو۫ت۪ينَا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهَا وَكُنَّا
مُسْلِم۪ينَ ﴿٤٢﴾ وَصَدَّهَا مَا كَانَتْ تَعْبُدُ مِنْ
دُونِ اللّٰهِۜ اِنَّهَا كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ كَافِر۪ينَ ﴿٤٣﴾ ق۪يلَ
لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَۚ فَلَمَّا رَاَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً
وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقَيْهَاۜ قَالَ اِنَّهُ صَرْحٌ مُمَرَّدٌ
مِنْ قَوَار۪يرَۜ قَالَتْ رَبِّ اِنّ۪ي ظَلَمْتُ نَفْس۪ي
وَاَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمٰنَ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَم۪ينَ ﴿٤٤﴾

<- Derken, onu önünde kurulu bir biçimde görünce dedi ki: "Rabbimin mahza bir lutfu bu; şükür mü nankörlük mü edeceğim diye beni sınıyor. Oysa ki şükreden kendi iyiliği için şükretmiş olur. Ama kim de nankörlük ederse, iyi bilsin ki Rabbim kendi kendine yetendir, (mahlukata karşı da) sınırsız cömerttir."[44]

41 Sözünü şöyle sürdürdü: "Onun tahtını kendisinin tanıyamayacağı bir hale getirin de, görelim bakalım doğru yolu bulacak mı? Yoksa doğru yolu bulamayan kimselerden mi olacak?"[45]

42 (Sebe kraliçesi) gelince, ona "Senin tahtın da böyle miydi?" denildi; o da "Sanki bu tıpkı o!" dedi.

Ve (Süleyman şöyle dedi): "Hakikatin bilgisi ondan önce bize verilmişti, bu yüzden de biz müslüman olduk;[46] **43** ona ise Allah'ı bırakıp da tapınageldiği şeyler engel oldu; çünkü o zaten hakikati ısrarla inkâr eden bir toplumun mensubuydu."

44 (Sebe kraliçesine); "Saraya buyurun!" denildi. Fakat sarayı görünce, onun (önünde) derin bir su var sandı ve eteğini kaldırdı.[47]

(Süleyman) dedi ki: "Bu, tabanı kristalle kaplı bir saraydır."

Kadın "Rabbim!" dedi, "Ben kendime kötülük etmişim! Artık ben de Süleyman'la beraber Âlemlerin Rabbine gönülden teslim oldum."[48]

---

44 Mucizelerin tabiatına dair bir not için bkz: 17:1, not 7.

45 *Tehtedî*, "hidayete ermek, doğruyu bulmak" demektir. Bu, kinayeli ve tevriyeli bir dildir. Bu menkıbevî kıssanın amacı muhatabı adım adım hidayete, yani bütün bunlarla hedeflenen ahlâkî hakikatleri görebilecek doğru bir düşünme tarzına ulaştırmaktır.

46 Veya, söz Sebe kraliçesine nisbetle şöyle anlaşılabilir: "ve bu olaydan önce bize bilgi verilmişti, bunun üzerine biz de müslüman olmuştuk" (Krş: Râzî). Bu sözü başta Mücahid olmak üzere Mukâtil, Taberî, Zemahşerî ve İbn Kesir Hz. Süleyman'a nisbet etmişlerdir. Zemahşerî bunun ikna edici gerekçesini ayrıntılarıyla açıklamıştır. Bu okuma kıssadaki olay-zaman örgüsüne uygundur. Çünkü kraliçenin müslüman olduğunu ifade eden 44. âyet daha sonra gelecektir.

47 Bu, Türkçedeki "paçaları sıvamak" gibi deyimsel bir ifadedir. Allah için kullanıldığı 68:42'de "harekete geçmek", "bir işe girişmek" anlamındadır.

48 Bu son âyet bu menkıbevî kıssanın maksadını verir: Dünyevî iktidarın geçiciliğini görüp âlemlerin Rabbine teslim olmak. Âyette Sebe kraliçesi Süleyman'a teslim olmuyor, Süleyman'ın teslim olduğu Allah'a

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَٓا اِلٰى ثَمُودَ اَخَاهُمْ
صَالِحًا اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ فَاِذَا هُمْ
فَرِيقَانِ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٥﴾ قَالَ يَا قَوْمِ لِمَ
تَسْتَعْجِلُونَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ
لَوْلَا تَسْتَغْفِرُونَ اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ
﴿٤٦﴾ قَالُوا اطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَنْ مَعَكَ قَالَ
طَٓائِرُكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ
﴿٤٧﴾ وَكَانَ فِى الْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ
يُفْسِدُونَ فِى الْاَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ
﴿٤٨﴾ قَالُوا تَقَاسَمُوا بِاللّٰهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ
وَاَهْلَهُ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّه۪ مَا شَهِدْنَا
مَهْلِكَ اَهْلِه۪ وَاِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٤٩﴾ وَمَكَرُوا
مَكْرًا وَمَكَرْنَا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ
﴿٥٠﴾ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ
اَنَّا دَمَّرْنَاهُمْ وَقَوْمَهُمْ اَجْمَعِينَ ﴿٥١﴾

45 DOĞRUSU Semud'a[49] da, soydaşları Sâlih'i "Yalnız Allah'a kulluk edin!" desin diye göndermiştik. Fakat onlar birbiriyle çekişen iki fırkaya ayrılıverdiler.
46 (Sâlih) "Ey Kavmim!" dedi, "Niçin iyi olan dururken kötü olanın çabucak gelmesini istiyorsunuz?[50] Niçin Allah'tan af dilenmiyorsunuz? Belki ilâhî rahmete nail olursunuz."
47 Onlar "Biz, senin ve seninle beraber olanların uğursuzluk getirdiğine inanıyoruz" dediler.

(Sâlih): "Uğurunuz Allah'ın takdirindedir; kaldı ki siz (besbelli ki) sınanan bir toplumsunuz" dedi.

48 Vâkı'a, malum kentte[51] dokuz kişilik bir çete[52] vardı; bunlar düzeni sağlamadıkları gibi, bozgunculuktan geri durmuyorlardı.
49 Allah adına yemin ederek dediler ki: "Ona ve yakınlarına geceleyin baskın yapıp (ortadan kaldıralım); ardından da kanını dâvâ edecek olanlara 'Biz onun ailesinin ortadan kaldırılmasına asla karışmadık; çünkü biz kesinlikle özü sözü doğru insanlarız' diyelim" demişlerdi.
50 Ve onlar bir tuzak kurdular; Biz de onlar farkına varmadan tuzaklarını boşa çıkardık.
51 Dön de bir bak bakalım: onların tuzaklarının akıbeti ne olmuş?[53] Elbette ki Biz, onları ve toplumlarını topyekûn yerle bir ettik.[54]->

---

onunla birlikte teslim oluyor. Zımnen: Gerçek güç Allah'a teslimiyettir.

49 Bir su uygarlığı olan Semud için bkz: 89:9, not 13.

50 Krş: 13:6; 16:1 ve 21:37, ilgili notlar.

51 Helâk olan bu kavmin mekânları bilindiği için belirlilik takısıyla gelmiştir.

52 *Raht* genellikle sayıları dokuzu aşmayan "gurup" için kullanılır. Aslında Sâlih kavminin "şehir eşkıyası" üzerinden uyarılanlar, Mekke'de Kur'an'a karşı savaşan "çete" idi.

53 Bu pasaj ve hassaten yukarıdaki âyetler, Hz. Peygamber'e Mekke'de kurulan tuzakları ve suikast planlarını "kıssa" üzerinden haber vermektedir. Bu üslup sayesinde Hz. Sâlih Hz. Peygamber'e çağdaş kılınmakta, zalim kavim de müşriklere çağdaş kılınmaktadır. Modern muhataba düşen soru şudur: Peki, bu kıssa ve bu kıssanın ilk muhataplarını nasıl kendimle çağdaş kılabilirim; ve bunu yaptığımda benim tarafım kimin yanı olur?

54 *Demmernâ* ile ilgili bkz: 25:36.

<- 52 Bak işte onların mekânları:[55] İşledikleri zulümler yüzünden viran ve ıssız kalmış![56] Elbet bunda, işin bilincinde olan bir toplum için alınacak bir mesaj mutlaka vardır. 53 Yine, iman edip sorumluluk bilinciyle hareket eden kimseleri kurtarmış olmamızda da...[57]

54 VE Lût'u da (kurtarmıştık).[58] Hani o bir zamanlar kavmine şöyle demişti: "Siz (fıtrattan sapma olduğunu) göre göre bu (tür bir) fuhşu işlemeyi sürdürecek misiniz? 55 Şimdi siz kadınların yanısıra bir de erkeklere şehvetle yöneliyorsunuz, öyle mi? Yoo! Siz aslında (bunun getireceği vahim sonucu) bilmiyorsunuz!"[59]

56 Buna karşılık kavminin cevabı, "Lût (ve) yakınlarını ülkenizden çıkarın! Belli ki bunlar pek temiz (!) insanlarmış!" demekten başka bir şey olmadı.

57 Derken, Biz onu ve (iman) ailesini[60] kurtardık; ancak karısının dökülenler arasında yer almasını takdir ettik.->

فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُوا
إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥٢﴾
وَأَنْجَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ
﴿٥٣﴾ وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ
الْفَاحِشَةَ وَأَنْتُمْ تُبْصِرُونَ ﴿٥٤﴾ أَئِنَّكُمْ
لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ
النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿٥٥﴾
فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا
أَخْرِجُوا آلَ لُوطٍ مِنْ قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ
أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٥٦﴾ فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ
إِلَّا امْرَأَتَهُ قَدَّرْنَاهَا مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٥٧﴾

---

55 İlk muhatapların sürekli gidip geldikleri kervan yolu üzerindeydi. Her geçişte görüyorlardı.

56 *Hâviye*, "boşalmak, ıssız kalmak" ve "düşmek, yıkılıp viran olmak" anlamındaki *havâ*'dan (İbn Fâris). Kelimenin bu iki kök anlamı, birbiriyle sebep-sonuç ilişkisine sahip olsa gerektir. Yani: viran olan ıssız kalır, ıssız kalan viran olur.

57 Zımnen: Sebe gibi Allah'a teslim olan kurtulur, Semud gibi Allah'a başkaldıran helâk olur.

58 Lût kıssası için bkz: 7:80-84; 26:160-175.

59 Onlar bu çirkin işi "göz göre göre" yani "bile bile" yapıyorlardı, fakat bu fiilin getireceği dehşet sonucun cahiliydiler (Zemahşerî).
Âyette *min dûni'n-nisâ'* (kadınların yanında ikincil olarak) geçtiğine göre, Lut kavmi karşıt cinslerin birlikteliğini (heteroseksüel) önceliyor, kadınları bırakmıyordu. Fakat buna rağmen erkeklere yöneliyorlardı.

60 Bu bağlamda *ehl*, kan bağından daha çok din bağına işaret etmektedir. Nûh'un oğlu için "o senin *ehl*inden değildir" denilir (11:46). Hz. Peygamber de Fars asıllı Selman için "Selman bizdendir, *ehl*-i beytimizdendir" derken aynı anlamı kastediyordu.

وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًاۚ فَسَٓاءَ مَطَرُ
الْمُنْذَرٖينَ ﴿٥٨﴾ قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ
عَلٰى عِبَادِهِ الَّذٖينَ اصْطَفٰىۜ آٰللّٰهُ خَيْرٌ
اَمَّا يُشْرِكُونَۜ ﴿٥٩﴾ اَمَّنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضَ وَاَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ السَّمَٓاءِ
مَٓاءًۚ فَاَنْبَتْنَا بِهٖ حَدَٓائِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍۚ
مَا كَانَ لَكُمْ اَنْ تُنْبِتُوا شَجَرَهَاۜ ءَاِلٰهٌ
مَعَ اللّٰهِۜ بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَۜ ﴿٦٠﴾ اَمَّنْ
جَعَلَ الْاَرْضَ قَرَارًا وَجَعَلَ خِلَالَهَٓا
اَنْهَارًا وَجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيَ وَجَعَلَ
بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزًاۜ ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِۜ
بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَۜ ﴿٦١﴾ اَمَّنْ
يُجٖيبُ الْمُضْطَرَّ اِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ
السُّٓوءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَٓاءَ الْاَرْضِۜ

<- **58** Nihayet (bela) sağanağını üzerlerine boca ettik: ve uyarılan (fakat uslanmayan) kimselerin maruz kaldığı sağanağın ne berbat olduğunu (gösterdik)!

59 De ki: "Bütün hamd yalnız Allah'a, selam da O'nun seçip beğendiği kullarına olsun!"[61]

(ŞİMDİ söylesinler): Allah mı daha hayırlı, yoksa ortak koştukları varlıklar mı? **60** (Allah) değilse kimdir gökleri ve yeri yaratan? Dahası, gökten sizin için su indiren? Üstelik onunla sizin bir tek ağacını bile yetiştiremeyeceğiniz, içinden su çıkan göz bebeği seçkin bahçeler yeşertmişiz.[62]

Allah'la beraber başka bir ilâh ha?! Yoo, onlar yoldan sapmış bir toplum olmalı.

61 (Allah) değilse kimdir yeryüzünü dinlenme yeri kılan ve vadilerinden ırmaklar akıtmış olan; dahası sağlam ve sarsılmaz dağlar inşâ etmiş olan; ve iki (farklı) su kütlesi arasına bir engel yerleştirmiş olan?

Hâlâ Allah'la beraber başka bir ilâh ha?! Yoo, onların çoğu (nereden bakacaklarını) bilmiyorlar?

62 (Allah) değilse kimdir[63] dua ettiğinde darda kalanın yardımına yetişecek olan ve sıkıntıyı giderecek olan; ve sizi yeryüzünün halifeleri yapacak olan?[64]

---

61 Buraya kadar anlatılanlar, Hz. Peygamber'in ve diğer inananların kişiliğini inşâ amacı taşır. Bunun göstergesi, Allah'a hamdi ve kıssası anlatılan peygamberlere selamı emreden bu âyettir. Buradaki selam ile Ahzab 56'da mü'minlere Rasulullah için emredilen selam arasında derin bir bağlantı var gibidir.

62 *Hadîka* (ç. *hadâik*) "içinden su çıkan sık ağaçlı bahçe/orman". *Hadkatu'l-'ayn*: "göz bebeği". Kişi için "göz bebeği gibi kıymetli olan bahçe". Bu nedenle, *cennâta* ilaveten kullanılan "tabanından ırmaklar akan" ifadesi, *hadâik* için kullanılmaz (Bkz: 78:33; 80:30).

63 *Em* edatının *inkârî istifham* içeren yapısına dayanarak (*İtkân* II, 164).

64 Bir önceki âyetin yüklemleri geçmiş zaman kipindeyken, burada muzari kipindedir. Bu farklılık tercümeye yansıtılmıştır.

Allah'la beraber başka bir ilâh, öyle mi?! Öğüt alanlarınız ne kadar da azınlıkta kalıyor![65]

63 (Allah) değilse kimdir karanın ve denizin zifiri karanlıklarında yol bulmanızı sağlayan? Ve rüzgârları rahmetinin önü sıra müjdeci olarak gönderen?

Allah'la beraber başka bir ilâh ha?! Allah, onların ortak koştukları her şeyden aşkın ve yücedir.

64 (Allah) değilse kimdir yaratılışı ilk defa başlatan ve onu tekrar tekrar yenileyen? Dahası, kimdir sizi gökten ve yerden rızıklandıran?

Allah'la beraber başka bir ilâh ha?[66]

De ki: "Eğer sözünüzün arkasında duruyorsanız, haydi delilinizi getirsenize!"

65 De ki: "Göklerde ve yerde Allah'tan başka hiç kimse, idraki aşan hakikatleri asla bilemez;[67] Nitekim onlar da öldükten sonra nasıl ve ne zaman diriltileceklerinin bilincinde değiller.

66 Değilse, âhirete ilişkin (hakikatler) onların idrak edebileceği bir biçimde baştan sona bilgilerine sunulmuştur.[68] Gel gör ki onlar, ondan yana hâlâ kuşku içindedirler; daha beteri, ondan yana kördürler!

ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِ قَلٖيلًا مَا تَذَكَّرُونَ ﴿٦٢﴾ اَمَّنْ
يَهْدٖيكُمْ فٖى ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَنْ
يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَىْ رَحْمَتِهٖ
ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِ تَعَالَى اللّٰهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ
﴿٦٣﴾ اَمَّنْ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعٖيدُهُ وَمَنْ
يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاۤءِ وَالْاَرْضِ ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِ
قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَ ﴿٦٤﴾
قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
الْغَيْبَ اِلَّا اللّٰهُ وَمَا يَشْعُرُونَ اَيَّانَ يُبْعَثُونَ
﴿٦٥﴾ بَلِ ادَّارَكَ عِلْمُهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ بَلْ هُمْ
فٖى شَكٍّ مِنْهَا بَلْ هُمْ مِنْهَا عَمُونَ ﴿٦٦﴾

---

65 Veya: "Ne kadar da az öğüt alıyorsunuz?"

66 Eğer 59. âyetteki *em-meni* ilgi zamiri olarak alırsak, bu âyeti oradaki sorunun devamı olarak "Allah'ın yanında başka bir ilâh daha mı var?" şeklinde çevirmek mümkündür.

67 *Ğaybı* bu şekilde çevirimizin en mukni gerekçesi bir sonraki âyettir. *Ğayb,* benzer bağlamlarda, "insan idrakini aşan hakikatler"i ifade eder. İçkin bir varlık olarak insan aşkın hakikatleri kavrayamaz. Kavranamayan bu tür hakikatler imanın konusudur. Sözün özü ğayb konusunda iman idrake değil, idrak imana tâbidir.

68 Veya: "Hayır, onların âhirete ilişkin bilgileri yeterli seviyede değildir!" Bu okuyuşa, *"bel* edatı kendisinden

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا ءَاِذَا كُنَّا تُرَابًا وَاٰبَآؤُنَا
اَئِنَّا لَمُخْرَجُونَ ﴿٦٧﴾ لَقَدْ وُعِدْنَا هٰذَا نَحْنُ
وَاٰبَآؤُنَا مِنْ قَبْلُ اِنْ هٰذَآ اِلَّآ اَسَاطِيرُ
الْاَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾ قُلْ سِيرُوا فِى الْاَرْضِ
فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٦٩﴾
وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُنْ فِى ضَيْقٍ مِمَّا
يَمْكُرُونَ ﴿٧٠﴾ وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ
كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٧١﴾ قُلْ عَسٰٓى اَنْ يَكُونَ رَدِفَ
لَكُمْ بَعْضُ الَّذِى تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٧٢﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ
لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ
لَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَيَعْلَمُ مَا تُكِنُّ
صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٤﴾ وَمَا مِنْ غَآئِبَةٍ فِى
السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ اِلَّا فِى كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٧٥﴾

67 Bu yüzden, inkârda direnen kimseler şöyle dediler: "Ne yani, biz ve atalarımız toprağa karışıp gittikten sonra yeniden çıkarılacağız, öyle mi?

68 Doğrusu bize ve atalarımıza bu vaad önceden de yapılmıştı. Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değil."

69 De ki: "Yeryüzünde dolaşın da, günahı tabiat haline getirenlerin[69] sonu ne olmuş, görün!"

70 Yine de sen onlar için hüzünlenme! Ve onların hile ve desiselerinden dolayı sıkıntılanma!

71 Bir de diyorlar ki: "(Azaba ilişkin)[70] bu tehdidiniz ne zaman gerçekleşecek, eğer sözünüze sadıksanız haber verin bakalım?"

72 De ki: "Belki de, acele gelmesini istediğiniz o azabın bir kısmı peşinize çoktan takılmıştır bile!"

73 Yine de unutma ki, senin Rabbin insanlığa karşı pek lütufkârdır; ve fakat insanların çoğu şükretmemektedir.

74 Yine unutma ki, senin Rabbin onların kalplerinin gizlediklerini de açığa vurduklarını da elbette bilir.

75 Ne gökte ne de yerde[71] gizli ve gizemli[72] hiçbir şey[73] yoktur ki, kesin ve net bir yazılım ve yasayla kayıt altına alınmamış olsun.[74]

---

sonrasını olumsuzlamaz" itirazı yapılmıştır (Ebu Amr'a katılarak Taberî). *İddârake*nin türetildiği *dereke*, "yüksek bir şeyi engin bir şeyin seviyesine indirmek" anlamına gelir ki *ğayb*a verdiğimiz anlam bununla ilgilidir (Bkz: Âyet 65). *et-Tedâruk*, "en yüksek düzeyde katkıda bulunmak"tır. *Tedârake* fiili "en arkadaki en öndekine kavuştu" anlamını taşır (Râğıb). Çevirideki "baştan sona" ifadesinin gerekçesi budur. 84. âyetteki *lem tuhîtû bihâ 'ilmen* ibâresi, bu ibâreyle karşıtlık içerir. Âyeti *bel edrake* okuyanlara göre mâna "Ama onların bilgilerinin kapsamına âhirete ilişkin bilgi giriyor mu bakalım?" olur (Ferra). Âyeti *belâ eddarake* olarak okuyan İbn Abbas, cümlede *istihzaî* bir anlam olduğunu söylemiştir (Ferra).

69 *el-Mucrimîn*i bu şekilde çevirimizin gerekçesi için bkz: 8:8, not 11.

70 Devamındaki âyetten yola çıkarak.

71 Ya da mecazen: "insan üstü âlemde ve insan altı âlemde.."

72 *Ğâibe*, hem tüm boyutlarıyla gizli olanı, hem de açık olduğu halde bazı boyutlarıyla gizemli olanı kapsar. Kelimenin belirsiz formda oluşu da bunu pekiştirir.

73 Veya: "göğün ve yerin gizli-saklı en küçük sırrı bile.." İbaredeki *ğâibin* sıfat, sonundaki *tâ*'nın da mübalağa için olması durumunda (Râzî).

74 *Kitâb-ı mubîn* ile Kur'an değil, "bilinmeyen bir sistemle korunmuş ana kart" anlamına gelen *levh-i mahfûz*

76 HİÇ şüphesiz bu Kur'an, İsrâiloğullarının üzerinde ihtilafa düştükleri bir çok konuya açıklık getirmektedir.[75] 77 Çünkü o da, inananlar için bir rehber ve bir rahmettir.

78 Elbette senin Rabbin, onların arasında kendi verdiği hükmü uygulayacaktır: zira O en yüce olandır, her şeyi bilendir.

79 Şu halde yalnızca Allah'a dayan! Çünkü senin dayanağın,[76] doğruluğu açık ve kesin olan hakikattir.

80 Şu bir gerçek ki, sen ölülere işittiremezsin. Dahası, bu daveti sırtını dönüp uzaklaşan sağırlara da işittiremezsin.[77] 81 Yine, yoldan çıkan körleri doğru yola getirecek olan da sen değilsin. Sen ancak âyetlerimize inananlara duyurabilirsin; ki zaten onlar gönülden teslim olan kimselerdir.[78]

82 Ve (o vahyi işitmeyen ölüler ve sağırlar) aleyhindeki söz[79] gerçekleştiği zaman, onlar için[80] yerden bir canlı[81] çıkarırız;[82]->

إِنَّ هٰذَا الْقُرْاٰنَ يَقُصُّ عَلٰى بَنٖٓى إِسْرَٓاٰيٖلَ
اَكْثَرَ الَّذٖى هُمْ فٖيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٧٦﴾ وَاِنَّهُ
لَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنٖينَ ﴿٧٧﴾ اِنَّ رَبَّكَ
يَقْضٖى بَيْنَهُمْ بِحُكْمِهٖۚ وَهُوَ الْعَزٖيزُ الْعَلٖيمُۚ
﴿٧٨﴾ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِۜ اِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ
الْمُبٖينِ ﴿٧٩﴾ اِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتٰى وَلَا
تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَٓاءَ اِذَا وَلَّوْا مُدْبِرٖينَ
﴿٨٠﴾ وَمَٓا اَنْتَ بِهَادِى الْعُمْيِ عَنْ ضَلَالَتِهِمْۜ
اِنْ تُسْمِعُ اِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِاٰيَاتِنَا فَهُمْ
مُسْلِمُونَ ﴿٨١﴾ وَاِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ
اَخْرَجْنَا لَهُمْ دَٓابَّةً مِنَ الْاَرْضِ تُكَلِّمُهُمْۙ

kastedilmiştir. *Fî kitâbin mubinin*deki lugavî belirsizlik ve lafzî apaçıklığa dair bir not için bkz: 11:6.

75 *Yekussu* fiilinin türetildiği *el-kassu* kökü, "açıklamak, adım adım şerh etmek" anlamına gelir (*Lisân* ve 12:3, not 5)

76 *Alâ* edatının istilâ işlevine dayanarak (*Lisân*).

77 Vahiy, kendine özgü bir kavramsal çerçeve içerisinde muhatabının hayat-ölüm tasavvurunu inşâ ediyor (Hayat tasavvuru için krş: "Allah yolunda öldürülenler için 'ölü' demeyin" 2:154). Yine Kur'an "sağır" ve "kör" (27:81) gibi noksanlık atıflarını, maddî anlamlarının dışında, insanın hakikate karşı duruşundan yola çıkarak yeniden tanımlıyor ve kendine has bir özürlü/sakat tasavvuru inşâ ediyor.

78 Zımnen: Küfür ön yargı, iman ön bilgidir.

79 Yani: "azab sözü" (Mukâtil ve Ferra). Onlar soruyorlardı: "bu vaadiniz ne zaman gerçekleşecek" (71. âyet).

80 "Onlar için" yani "onlar adına konuşan". Çünkü "ölüler, sağırlar" -açıkça yer almasa da- söz geliminden çıkardığımız "dilsizler" konuşamayacağı için onlar adına konuşan bir "canlı varlık".

81 *Dâbbe*, "hareket etmek, yavaşça yürümek" anlamındaki *debîb*den türetilmiştir. Genellikle sürüngenler ve haşerat için kullanılmakla birlikte, hem insan hem de hayvan olmak üzere, her tür hareket eden canlı için kullanılır. Kur'an'da bu kelime, insanın da içerisinde yer aldığı tüm canlılara ilişkin kullanılmıştır (Bkz: 8:22, 55; 35:45).
Âyette geçen *dâbbetu'l-ard* terkibinin yorumu, şu iki hususa göre değişir: 1) İnsan mı, hayvan mı? 2) Dünyada mı, âhirette mi?
Hz. Ali, bu "canlı"nın "hayvan" olarak yorumlanmasına itiraz sadedinde "Kuyruğu değil sakalı olan bir canlı" diyerek "insan" olduğuna işaret etmiştir. Ebu Ubeyde de 35:45'te geçen *dâbbe*nin "insan"a işaret eden bir mecaz olduğunu söyler (*Mecaz*).

82 Bu gerçeği söylemek için "yerden bir canlının çıkarılması", öldükten sonra dirilişe yürekten

اَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِاٰيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ ﴿٨٢﴾
وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ فَوْجًا مِمَّنْ
يُكَذِّبُ بِاٰيَاتِنَا فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿٨٣﴾ حَتّٰى اِذَا
جَٓاؤُ قَالَ اَكَذَّبْتُمْ بِاٰيَاتٖى وَلَمْ تُحٖيطُوا
بِهَا عِلْمًا اَمَّاذَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾ وَوَقَعَ
الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ بِمَا ظَلَمُوا فَهُمْ لَا يَنْطِقُونَ
﴿٨٥﴾ اَلَمْ يَرَوْا اَنَّا جَعَلْنَا الَّيْلَ لِيَسْكُنُوا
فٖيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ
لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٨٦﴾ وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِى الصُّورِ
فَفَزِعَ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ
اِلَّا مَنْ شَٓاءَ اللّٰهُ وَكُلٌّ اَتَوْهُ دَاخِرٖينَ ﴿٨٧﴾

<- o onlara mesajlarımıza öteden beri insanların yürekten inanmamış olduklarını söyler.[83] **83** İşte o gün, her bir ümmetten âyetlerimizi yalanlayanlara özgü birer bölük oluşturacağız; ve onları (öylece) sevk edeceğiz. **84** Ta ki (huzura) geldikleri zaman, (Allah) onlara "Aklınızın kapasitesi onları kavramaya yetmediği için âyetlerimizi yalanlamaya mı kalktınız? Eğer öyle değilse, bugüne dek ne yaptınız?" diyecek.

85 İşte onların tüm çarpıtmalarına[84] rağmen kendileri aleyhindeki söz böyle yerini bulmuş olacak. Dahası, bu durum karşısında onlardan çıt çıkmayacak. **86** Hem onlar, geceyi bağrında dinlensinler diye (karanlık), gündüzü de (hayatın çift kutuplu yasasını) görsünler diye (aydınlık) kıldığımızı hiç mi düşünmediler?

Elbet bunda inanacak bir toplum için, alınacak bir ders mutlaka vardır.

87 Ve o gün sura üflenecek; bunun üzerine, Allah'ın tercih ettiği kimseler hariç, göklerde ve yerde bulunan herkes dehşetten paniğe kapılacak;[85] nihayet herkes, başı önde, O'nun huzuruna varacaktır.

---

inanmayan insanın içine düştüğü yaman çelişkiyi temsil eden çarpıcı bir ibret sahnesidir. "Yerden", yani "topraktan" yaratılan canlıların en gelişmişi olan insan, bu geçmişine rağmen yeniden dirilişi nasıl inkâr edebilir? Bu formun bir benzeri de dünyevî hayat için kullanılır (Bkz: 2:164). Dünyada hakikate karşı kör ve sağır kesilenlerin Hesap Günü dilsiz olacakları için (Bkz: 36:65), insanoğlunun bu vurdumduymaz tavrının orada bir biçimde dile geleceğinin veciz ifadesi. "Mesajlarımıza insanların inanmadıklarını söyler" diyen âyet, bu "canlı"nın Allah adına konuşan bir tür "elçi" olduğunu da hatıra getirmektedir. Yani zımnen şöyle der: Allah size insan bir peygamberle mesaj gönderdi ve yaptıklarınızdan hesap soracağını bildirdi. Siz bu mesaja karşı bir hayvan gibi davranıp aldırmadınız. Şimdi Hesap Günü'ndesiniz ve aynı hakikati bir hayvandan işitin! Zira siz ancak bu dilden anlarsınız.
Selim akla insanın içindeki "elçi" gözüyle bakılırsa, bunu insan vicdanının (ya da fıtratının) insana gerçeği mutlaka söyleyeceği şeklinde okumak da mümkündür. Bir başka yorumumuz da, "yer hayvanı" ile "hayvanlaşan insan"ın kastedilmiş olmasıdır. İnsanı hayvanlaştıran nihilizm, insanın sonunu getirecek, insan sorumsuz davranışlarıyla bir hayvana dönecektir. İşte Son Saat, hayvanlaşan insanın haber verdiği 'insanlık kıyameti'dir.

83 Veya *tukellimuhumu* "yaralama" kök anlamıyla alarak: "o insanlığı yaralar; çünkü insanlar vaktiyle âyetlerimize yürekten inanmadılar." Bu çeviri tercih edilebilir. Bu takdirde olay âhirette değil dünyada gerçekleşmiş olur. Allah en doğrusunu bilir.

84 Zulmün bu anlamı için bkz: 21:29, not 37.

85 Bkz: 21:103.

88 İmdi,[86] hareketsiz ve sabit sandığın dağların kayıp giden bulutlar (gibi) gittiğini görürsün: her şeyi mükemmel bir nizama bağlayan Allah'ın sanatıdır bu: Şüphe yok ki, yaptığınız her şeyden haberdar olan da yine O'dur.[87]

89 Kim güzel eylemlerle (huzura) gelirse, daha hayırlısıyla karşılığını bulacaktır; üstelik onlar o günün dehşetinden emin olacaklardır.[88]

90 Kim de kötü maksatlı eylemlerle (huzura) gelirse,[89] artık onlar da yüzüstü ateşe kapaklanacaklardır: Şimdi siz, yapıp ettiklerinizin dışında başka bir karşılık mı bekliyordunuz?

91 (EY Peygamber! De ki): "Ben yalnızca O'nun mübarek kıldığı şu şehrin Rabbine kulluk etmekle emrolundum: zira her bir şey O'na aittir. Yine ben O'na gönülden teslim olanlardan biri olmakla emrolundum! 92 Bir de bu Kur'an'ı (insanlara) okuyup iletmekle..."

Bundan böyle kim doğru yola yönelirse, o kendisi için doğruyu bulmuş olur; kim de yoldan saparsa, o zaman de ki: "Ben sadece bir uyarıcıyım."

93 Nihayet de ki: "Hamd olsun O Allah'a ki, size alamet ve işaretlerini gösterecek; derhal siz de onları tanıyacaksınız."

Ve Rabbin yaptıklarınıza karşı asla kayıtsız kalmaz.

وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ
مَرَّ السَّحَابِ صُنْعَ اللّٰهِ الَّذ۪ٓي اَتْقَنَ كُلَّ
شَيْءٍ اِنَّهُ خَب۪يرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ ﴿٨٨﴾ مَنْ جَٓاءَ
بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَاۚ وَهُمْ مِنْ فَزَعٍ
يَوْمَئِذٍ اٰمِنُونَ ﴿٨٩﴾ وَمَنْ جَٓاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ
وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ هَلْ تُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿٩٠﴾ اِنَّمَٓا اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ رَبَّ هٰذِهِ
الْبَلْدَةِ الَّذ۪ي حَرَّمَهَا وَلَهُ كُلُّ شَيْءٍ وَاُمِرْتُ
اَنْ اَكُونَ مِنَ الْمُسْلِم۪ينَۙ ﴿٩١﴾ وَاَنْ اَتْلُوَا
الْقُرْاٰنَۚ فَمَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَد۪ي لِنَفْسِه۪ۚ
وَمَنْ ضَلَّ فَقُلْ اِنَّمَٓا اَنَا مِنَ الْمُنْذِر۪ينَ ﴿٩٢﴾
وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ سَيُر۪يكُمْ اٰيَاتِه۪ فَتَعْرِفُونَهَاۜ
وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾

86 Veya: "işte (o gün).."

87 Yeryüzünü oluşturan tabakaların hareket halinde olduğu günümüzde artık bilinmektedir. Buna "kıtasal sürüklenme" (continental drift) adı verilmektedir. Bu âyet, "Son Saat" ve "Kıyamet" bağlamında yer almasına karşın, doğrudan kıyametle ilgili sûrelerdeki gibi 'dağların yok olup gittiğini' ya da 'pamuk gibi atılarak toz duman olup kaybolduğunu' (Krş: 52:10; 56:5; 70:9; 73:14; 77:10; 81:3; 101:5) söylememektedir. Bu durumda âyetin bağlamıyla münasebetinin zımnî açılımı şöyle olur: Dağların bilinçsiz hareketini dahi izleyen ve bir yasaya bağlayan Allah'ın insanın eylemlerini bilip izlememesi ve hesaba çekmemesi düşünülemez. Dolayısıyla O'nun hesaba çekeceği bir gün mutlaka gelecektir.

88 Krş: 87. âyet.

89 *Seyyie* ve *zenb*in farkı için bkz: 11:114.

28. KASAS SÛRESİ

Kıssa kelimesinin masdarı olan *Kasas* adıyla şöhret bulan sûreye, 25. âyetten ilhamla bu ad verilmiştir.

Mekke'de indirilen sûre, tüm ilk tertiplerde İsrâ sûresinin önüne yerleştirilmiştir. R. Blachère sûreyi Mekke döneminin 3. periyoduna, M. Bazergan dört âyet hariç (81-84), 11 ve 12. yıllara yerleştirir. Konusu itibarıyla Kasas sûresinin kendi içerisinde bir bütünlük teşkil ettiği açıktır. Aslında sûrenin kendi içinde, iniş tarihine delâlet edebilecek hayli done vardır. 20. âyet Rasulullah'a karşı hazırlanan suikastı dolaylı olarak haber verir. 24. âyet Allah Rasulü'nün Taif seferini hatırlatır. Fakat 56. âyeti Ebû Tâlib'le ilişkilendiren rivayetlere bakılırsa, sûrenin daha erken bir tarihte indiği söylenebilir. İniş tarihini yaklaşık 9-10. yıl olarak tesbit etmek mümkündür.

Bir önceki sûrede ağırlıklı olarak yer alan Süleyman-Belkıs kıssası bağlamında iktidar ve güç ahlâkı ele alınmıştı. Bu sûrede anlatılan Karun kıssası bağlamında (76-82) servet ahlâkı ele alınır. Esasen sûrede ayrıntılı olarak ele alınan Firavun-Hâmân-Karun üçlüsü, siyaset-bürokrasi-sermaye üçgenini temsil eder. Bu üçlü zalim olursa, zulüm üzerine bina edilmiş olan piramidik bir siyaset üretir. Bu üç erkin temerküzü, gücü tanrılaştırır. İlgili pasajların ana fikri de budur.

Sûrede Musa kıssası, öncelikli bir yer tutar (3-46). Bu kıssa boyunca iç çatışmaları, endişe ve kaygıları, şaşkınlık ve hatalarıyla Hz. Musa'nın "beşerî" boyutu işlenir. Zaten bu kıssanın hemen ardından gelen ve Hz. Peygamber'e hitap eden "Sen sevdiğin herkesi doğru yola yöneltemezsin; ve fakat Allah tercih edeni/tercih ettiğini doğru yola yöneltir" (56) âyeti de, bu kıssanın vermek istediği mesajı tamamlayıcı mahiyettedir. Bu âyetin içerisinde yer aldığı uzun bölüm (47-75) peygamberlerin beşerî tabiatına ve vahyin ilâhî kaynağına dikkat çeker. Bu bölümde, inkârcı toplumların başına gelenler hatırlatılır. Bir toplumu neyin helâke sürüklediğini çarpıcı bir dille beyan eden şu âyet, bu bölümde yer alır: "Zaten Biz, halkı zalim olmadıkça, hiçbir yerleşim biriminin helâk edicisi olmamışızdır" (59). Söz, Hesap Günü'ndeki ilâhî yargıya getirilir. Herkesin âhiret ve akıbetini, bu hayatta, kendi eylemleriyle inşâ ettiği hakikati bir kez daha vurgulanır.

Sûre, tüm vahiylerin en temel hakikati olan tevhid akidesine atıf yaparak son bulur: "O'ndan başka ilâh yoktur; her şey yok olacak, sadece O'nun zatı bâkî kalacaktır. Nihaî yargı yalnız O'na aittir!" (88)

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 Tâ-Sîn-Mîm![1]

2 BUNLAR açık ve açıklayıcı olan Kitab'ın âyetleridir.[2]

3 İmanlı bir toplum (oluşturmak) için,[3] sana Musa ve Firavun arasında geçen olaylardan bir kısmını sahih bir amaca uygun olarak aktarıyoruz.[4]

4 Şu bir gerçek ki, Firavun malum ülkede zorbaca baskı kurmuş[5] ve ülke halkını kastlara ayırmıştı. Onlardan bir sınıfı zayıf ve güçsüz düşürmek istiyor, (bu yüzden) çocuklarını öldürtüp kadınlarını sağ bırakıyordu;[6] çünkü o, gerçekten de fesatçının tekiydi.

5 Ve Biz de istiyorduk ki, ülkede zayıf ve güçsüz bırakılanlara destek çıkalım ve onları öncüler yapalım; ve kendilerini (ülkeye) vâris kılalım;[7] 6 dahası onları yeryüzünde güvenli biçimde yerleştirelim; Firavun'u, Hâmân'ı[8] ve bunların ordusunu, berikilerin eliyle korktukları şeye uğratalım.[9]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ
طٰسٓمٓ ﴿١﴾ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُب۪ينِ
﴿٢﴾ نَتْلُوا عَلَيْكَ مِنْ نَبَاِ مُوسٰى
وَفِرْعَوْنَ بِالْحَقِّ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٣﴾ اِنَّ
فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْاَرْضِ وَجَعَلَ اَهْلَهَا
شِيَعًا يَسْتَضْعِفُ طَٓائِفَةً مِنْهُمْ يُذَبِّحُ
اَبْنَٓاءَهُمْ وَيَسْتَحْي۪ نِسَٓاءَهُمْ اِنَّهُ كَانَ مِنَ
الْمُفْسِد۪ينَ ﴿٤﴾ وَنُر۪يدُ اَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذ۪ينَ
اسْتُضْعِفُوا فِي الْاَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ اَئِمَّةً
وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِث۪ينَ ﴿٥﴾ وَنُمَكِّنَ لَهُمْ
فِي الْاَرْضِ وَنُرِيَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ
وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ ﴿٦﴾

---

1 Mânası ne olursa olsun, Hz. Peygamber'in vahyin bir tek harfini bile zayi etmeden ilettiği vurgusunu taşır (Bkz: 68:1, not 1).

2 *Mubîn* hem özünde açık, hem de açıklayıcı (12:1, not 2). *Mubîn* vasfı, ister yüceltme ister inkâr sûretinde olsun, her tür anlaşılmazlık iddiasını reddeder (15:1 ve 26:1, ilgili notlar).

3 Kur'an kıssaları haber formunda aktarılmış olsalar da, inşâ edici bir amaç güderler. Muhatabının şahsiyetini inşâ ettiği gibi, onlardan toplumsal bir kimlik oluşturmalarını da ister.

4 *Bi'l-hak* ibâresini çevirimizin gerekçesi için bkz: 18:13, not 15.

5 "Büyüklendi" anlamındaki *'alâ* bu bağlamda 'baskı ve zorbalığı' ifade eder (*Ğalebe* anlamı için bkz. *Külliyyat*, s. 628).

6 Çevirimizin gerekçesi için bkz: 7:127, not 93 (Krş: Eski Ahid, *Çıkış* I, 8-16).

7 Krş: 7:137.

8 *Hâmân* için 38. âyetin notuna bkz.

9 İndiği hassas zaman göz önüne alınırsa, bu âyetin ilk muhatapların yüreğini nasıl serinlettiği daha iyi anlaşılır. Allah Rasulü'nün o zor ve kor günlerde ashabına çağın iki imparatorluğunun başkentini vaad etmesinin arkasında, vahyin verdiği bu mesaj yatıyordu. Zımnen: İnancınız uğruna köle edildiğiniz bir ülkeden sürgünü göze alırsanız, efendisi olacağınız bir ülke size ödül olarak sunulur.

وَاَوْحَيْنَٓا اِلٰٓى اُمِّ مُوسٰٓى اَنْ اَرْضِعِيهِۚ
فَاِذَا خِفْتِ عَلَيْهِ فَاَلْقِيهِ فِي الْيَمِّ وَلَا
تَخَافِي وَلَا تَحْزَنِيۚ اِنَّا رَٓادُّوهُ اِلَيْكِ
وَجَاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٧﴾ فَالْتَقَطَهُٓ
اٰلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًاۜ
اِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا كَانُوا
خَاطِـِٔينَ ﴿٨﴾ وَقَالَتِ امْرَاَتُ فِرْعَوْنَ
قُرَّتُ عَيْنٍ لِي وَلَكَۜ لَا تَقْتُلُوهُۗ عَسٰٓى اَنْ
يَنْفَعَنَٓا اَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ
﴿٩﴾ وَاَصْبَحَ فُؤَادُ اُمِّ مُوسٰى فَارِغًاۜ
اِنْ كَادَتْ لَتُبْدِي بِهِ لَوْلَٓا اَنْ رَبَطْنَا
عَلٰى قَلْبِهَا لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ
﴿١٠﴾ وَقَالَتْ لِاُخْتِهِ قُصِّيهِ فَبَصُرَتْ
بِهِ عَنْ جُنُبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَۙ ﴿١١﴾

7 İşte (bunu gerçekleştirmek için) Musa'nın annesine şöyle vahyettik: "Onu (bir müddet) emzir! Fakat onun başına bir şey gelmesinden korktuğun zaman onu suya bırak; sakın korkayım ve üzüleyim deme! Çünkü Biz kesinlikle onu sana geri döndüreceğiz ve onu elçilerden biri yapacağız!"[10]

8 Derken, Firavun'un ailesi[11] onu buldu; sonunda kendileri için bir düşman ve bir hüzün kaynağı olacak (bu bebeği) sahiplendiler. Belli ki Firavun, Hâmân ve onların askerleri yanılgı içindeydiler.[12]

9 Firavun'un karısı "İşte, benim için de senin için de bir göz aydınlığı!" dedi, "Onu öldürmeyin; bakarsın bize bir yararı dokunur ya da onu evlatlık edinebiliriz."

Ama berikiler, (olacakların) asla farkında değildiler.

10 Bu arada Musa'nın annesi, gönlü
onun acısıyla dolu olarak[13] sabahladı.
Öyle ki, (vaadimize) inanıp güvenen-
lerden biri olması için kalbini sımsı-
kı pekiştirmiş olmasaydık,[14] az kalsın
onun kimliğini açığa vuracaktı. **11** İşte
o (anne bu haldeyken, Musa'nın) abla-
sına "Onu izle!" dedi. Bunun üzerine
kız onu uzaktan izlemeye koyuldu.

Hâlâ onlar hiçbir şeyin farkında değildiler.

---

10 Zımnen: Her Firavun'un bir Musa'sı vardır. Hiçbir Firavun'un gücü Musa'ların doğumuna mani olamaz. Eğer Firavun'un zulmü anaların rahmine kadar uzanmışsa, orada Musa'yı Firavun'un sarayında arayın!

11 Arkadan gelen âyetten bu kişinin Firavun'un karısı olduğu anlaşılmaktadır. Bazı müfessirler bu kraliçenin, 66:11'de örnek gösterilen kişi (Asiye) olduğunu söylerler (Taberî).

12 Veya: "..yanlış yoldaydılar". Hasan Basri'nin yorumuna dayanan tercihimizin açılımı şöyledir: 'kendi elleriyle kendilerini iktidardan edecek süreci başlatan bir yanılgıya düşmüşlerdi' (Râzî).

13 Lafzen: "gönlünde (onun acısından başkasına) yer kalmaksızın.."

14 Bu şekildeki çevirimiz için bkz: 9:61, not 74 ve krş: 12:64. *el-Mu'minîn*in, Allah'ın kalbe sımsıkı pekiştirdiği iman sahibi için kullanılması, bizim bu kalıpla *ellezine âmenû* arasındaki farkı izah sadedinde Nisâ 136'ya düştüğümüz notu destekler mahiyettedir.

12 Ve Biz daha ilk günden onun (Mısırlı) süt anneleri (emmekten) geri durmasını sağladık. Bu durumu (öğrenen kız kardeşi) "Onun bakımını sizin adınıza üstlenecek bir aile göstermemi ister misiniz?" dedi (ve ekledi): "Hem, onlar ona bakabilecek en samimi kimselerdir."

13 Ve sonunda onu annesine döndürdük ki, gözü aydın olsun ve üzülmesin diye... Dahası insanların çoğu bunu bilmese de, kendisi Allah'ın vaadinin kesin bir gerçek olduğunu bilsin...[15]

14 DERKEN (Musa) olgunluk çağına ulaşıp rüştünü isbat edince,[16] ona üstün bir muhakeme ve (seçip ayırma yeteneği kazandıran) bir ilim[17] bahşettik: Biz dürüst ve erdemli davrananları işte böyle ödüllendiririz.[18]

15 Ve (Musa) halkından bir kısmının gaflete daldığı bir zamanda kente girdi ve orada iki adamı birbiriyle kavga ederken buldu. Bunlardan biri kendi halkına, diğeri düşman tarafına mensuptu. Derken kendi halkından olan, düşmana mensup olana karşı ondan yardım istedi. Yerinden fırlayan[19] Musa ona bir yumruk vurdu ve işini bitirdi.

(Fakat kendine geldiğinde) "Bu şeytanın işi!" dedi, "Çünkü o, kişiyi yoldan çıkaran apaçık bir düşmandır."[20]

وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ
فَقَالَتْ هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰٓى اَهْلِ بَيْتٍ
يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ وَهُمْ لَهُ نَاصِحُونَ ﴿١٢﴾
فَرَدَدْنَاهُ اِلٰٓى اُمِّه۪ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا
تَحْزَنَ وَلِتَعْلَمَ اَنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَلٰكِنَّ
اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣﴾ وَلَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهُ
وَاسْتَوٰٓى اٰتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذٰلِكَ
نَجْزِي الْمُحْسِن۪ينَ ﴿١٤﴾ وَدَخَلَ الْمَد۪ينَةَ عَلٰى
ح۪ينِ غَفْلَةٍ مِنْ اَهْلِهَا فَوَجَدَ ف۪يهَا رَجُلَيْنِ
يَقْتَتِلَانِ هٰذَا مِنْ ش۪يعَتِه۪ وَهٰذَا مِنْ عَدُوِّه۪
فَاسْتَغَاثَهُ الَّذ۪ي مِنْ ش۪يعَتِه۪ عَلَى الَّذ۪ي مِنْ
عَدُوِّه۪ فَوَكَزَهُ مُوسٰى فَقَضٰى عَلَيْهِ قَالَ هٰذَا
مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ اِنَّهُ عَدُوٌّ مُضِلٌّ مُب۪ينٌ ﴿١٥﴾

---

15 Hz. Peygamber'in yetiştirilmesine dolaylı bir atıf. Onun kişiliği Hz. Musa'nın çocukluk hikâyesi bağlamında inşâ ediliyor. Zımnen: Kulun gücünün bittiği yerde Allah'ın yardımı başlar.

16 Eski Ahid'e göre 40 yaşına gelince (*İşler*, 7:23).

17 *Hukmen ve 'ilmene* verdiğimiz bu anlamın gerekçesi için bkz: 21:74, not 74.

18 Hata yapmak değil, hatayı savunmak kişiyi erdemli olmaktan uzaklaştırır.

19 Takibiye *fâ*sı bu bağlamda, tercihimize yakın bir işleve sahiptir.

20 Bu üslubun sırrı yanlışla yanlış yapanı aynılaştırmamaktır. Bunun için kaza cinayeti şeytana atfediliyor ki tevbesi kolay olsun. Günahıyla aynılaşan ona ateş edemez. Günahı şeytana nisbet etmek hem insanın aslen temiz olduğunu, hem günahı meşrulaştırmamayı, hem de insanın gerçek 'ötekisi' olan şeytan dururken başka bir öteki icadına meydan vermemeyi ifade eder. İnsanı günahla aynılaştıran, tevbe etmesini istediği günahkâra "Kendine nişan al!" demiş olur. Oysa vahiy böyle demez. Zira insan özü itibarıyla temizdir. Kirlilik ârızidir. Kirlenen yıkanır. Vahiy günahkâra "Günahına nişan al!" der. Bu yaklaşım günahkârın günahı benimsemesinin önüne geçer. Kendi günahını kurtulunması gereken bir hastalık gibi görmesini

قَالَ رَبِّ اِنّ۪ي ظَلَمْتُ نَفْس۪ي فَاغْفِرْ ل۪ي فَغَفَرَ
لَهُۜ اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّح۪يمُ ﴿١٦﴾ قَالَ رَبِّ بِمَٓا
اَنْعَمْتَ عَلَيَّ فَلَنْ اَكُونَ ظَه۪يراً لِلْمُجْرِم۪ينَ
﴿١٧﴾ فَاَصْبَحَ فِي الْمَد۪ينَةِ خَٓائِفاً يَتَرَقَّبُ فَاِذَا
الَّذِي اسْتَنْصَرَهُ بِالْاَمْسِ يَسْتَصْرِخُهُۜ قَالَ لَهُ
مُوسٰٓى اِنَّكَ لَغَوِيٌّ مُب۪ينٌ ﴿١٨﴾ فَلَمَّٓا اَنْ اَرَادَ اَنْ
يَبْطِشَ بِالَّذ۪ي هُوَ عَدُوٌّ لَهُمَاۙ قَالَ يَا مُوسٰٓى
اَتُر۪يدُ اَنْ تَقْتُلَن۪ي كَمَا قَتَلْتَ نَفْساً بِالْاَمْسِۗ
اِنْ تُر۪يدُ اِلَّٓا اَنْ تَكُونَ جَبَّاراً فِي الْاَرْضِ
وَمَا تُر۪يدُ اَنْ تَكُونَ مِنَ الْمُصْلِح۪ينَ ﴿١٩﴾

16 (Ardından) "Rabbim!" dedi, "Ben kendime kötülük ettim! Ne olur beni affet!"[21]

Bunun üzerine Allah onu affetti: çünkü O, evet O'dur mutlak bağış sahibi, sonsuz merhametin kaynağı da O'dur.[22]

17 (Yine o) "Rabbim!" dedi, "Bahşettiğin nimet hakkı için, suçlu ve haksız kimselere bundan böyle asla arka çıkmayacağım."

18 Ve ertesi sabah, söz konusu kentte endişeyle etrafı kolaçan ederek dolaşıyordu. Fakat o da ne? Dün ondan yardım isteyen adam, kendisini yine yardıma çağırmıyor mu? Musa ona: "Besbelli ki sen iyice zıvanadan çıkmışsın!" dedi. **19** Fakat bir yandan da her ikisinin ortak düşmanı olan kimseyi yakalamaya girişmişti. O kişi "Ey Musa!" dedi, "Daha dün öldürdüğün adam gibi beni de mi öldürmek istiyorsun? Anlaşılan senin arzun haksızlıkları gideren ve düzeltenlerden biri olmak değil, ülkenin başına zorba kesilmek."[23]

---

sağlar. Hepsinden öte, günahı şeytana nisbet ederek kendini veya başkalarını şeytanlaştırma tehlikesinin önüne geçer.

Eski Ahid'de aktarılan kıssanın bu bölümü hiçbir ahlâkî öğüt içermediği gibi, anlatım sıradan bir kaçak-suçluyu resmeder tarzdadır (*Çıkış* 2:12).

21 Hakkı gözeterek değil, sırf mensubiyete bakarak taraf tutmuştu. Bu, kişinin gerçeğe karşı işlediği bir suçtu. Gerçeğe karşı işlenmiş her suç, aslında kişinin kendisine karşı işlenmiş bir suçtu. Burada dikkat çekilen bir kaza eseri olduğu açık olan ölüm değil, Hz. Musa'nın "bizden" gerekçesiyle haklıya karşı haksızı savunmasıdır. Zira 17. âyet İbranî'nin haksız olduğunu gösteriyor. Bu âyet zımnen her türlü asabiyeti reddediyor.

22 Belirlilik takısıyla gelen ilâhî esma, ismin eyleme dönük yüzünden daha çok öznesinin zâtına aidiyyetiyle alâkalıdır. "Mutlak" ve "sonsuz" vurgusu bunu göstermek içindir (Belirsiz gelen esma için bkz: 9:102; 22:61, ilgili notlar).

23 Bu ikinci sınavda doğrunun bilgisine sahip olduğu halde doğru davranışı gerçekleştirecek olgunluğa sahip olmadığı anlaşıldı. Bunun üzerine ciddi bir eğitimden geçmek üzere Medyenli üstada yollanacaktır. Burada ilâhî takdirin akıl sır ermez cilvelerinden biri tecelli etmektedir. Zira bağımsız Hz. Musa biyografilerine göre, Mısır ordusunun başında gönderildiği Habeş seferinden muzaffer bir "prens" olarak dönen Musa, mevcut yöneticiden sonra, Mısır sarayının iktidara en yakın adaylarından biridir. İlk bakışta olumsuz gibi duran olaylar zinciri, o farketmese de, son tahlilde Hz. Musa'ya yepyeni bir yol haritası çizen bir dizi gelişmenin başlangıcını oluşturur.

20 İşte bu sırada kentin öteki ucundan bir adam[24] koşarak geldi ve "Ey Musa!" dedi, "Soylular seni öldürmek için hakkında görüşme yapıyorlar; derhal (burayı) terk et! Ve şunu da unutma ki, ben senin için samimi duygular besleyen biriyim."[25]

21 Bunun üzerine, korku dolu gözlerle etrafa bakınarak orayı terk ederken, bir yandan da şöyle yakarıyordu: "Rabbim! Beni şu zalim toplumun elinden kurtar!"

22 Ve Medyen'e[26] doğru yola koyulurken: "Umarım Rabbim beni doğru yola yönlendirir" dedi.

23 VE (MUSA) Medyen sularına ulaşınca, orada (hayvan) sulayan bir gurup insanla karşılaştı; ve onların az ötesinde iki kızı hayvanlarına sahip olmaya çalışırken buldu. O ikisine "Hayrola, nedir derdiniz?"[27] dedi. Onlar "Bu çobanlar işini bitirip ayrılıncaya dek biz (hayvanlarımızı) sulayamıyoruz; (biz kadınız) ve babamız da çok yaşlı biri" diye cevap verdiler.

24 Bunun üzerine (Musa) onların (hayvanlarını) suladı; ardından gölgeye çekilip şöyle yalvardı: "Rabbim! Bana bahşetmiş olduğun her tür hayra öylesine muhtacım ki!"[28]

وَجَٓاءَ رَجُلٌ مِنْ اَقْصَا الْمَدٖينَةِ يَسْعٰى قَالَ
يَا مُوسٰٓى اِنَّ الْمَلَاَ يَاْتَمِرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ
فَاخْرُجْ اِنّٖى لَكَ مِنَ النَّاصِحٖينَ ﴿٢٠﴾ فَخَرَجَ
مِنْهَا خَٓائِفًا يَتَرَقَّبُ قَالَ رَبِّ نَجِّنٖى مِنَ
الْقَوْمِ الظَّالِمٖينَ ﴿٢١﴾ وَلَمَّا تَوَجَّهَ تِلْقَٓاءَ
مَدْيَنَ قَالَ عَسٰى رَبّٖٓى اَنْ يَهْدِيَنٖى سَوَٓاءَ
السَّبٖيلِ ﴿٢٢﴾ وَلَمَّا وَرَدَ مَٓاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ
عَلَيْهِ اُمَّةً مِنَ النَّاسِ يَسْقُونَ وَوَجَدَ
مِنْ دُونِهِمُ امْرَاَتَيْنِ تَذُودَانِ قَالَ مَا
خَطْبُكُمَا قَالَتَا لَا نَسْقٖى حَتّٰى يُصْدِرَ
الرِّعَٓاءُ وَاَبُونَا شَيْخٌ كَبٖيرٌ ﴿٢٣﴾ فَسَقٰى
لَهُمَا ثُمَّ تَوَلّٰٓى اِلَى الظِّلِّ فَقَالَ رَبِّ
اِنّٖى لِمَٓا اَنْزَلْتَ اِلَىَّ مِنْ خَيْرٍ فَقٖيرٌ ﴿٢٤﴾

24 Veya: "kentin ileri (gelenlerinden) bir adam". Özel olduğu için kulağı kesilerek bel konulmuş deveye *kasvâ* denir (Mekayis). Bu, takdir gerektirdiği için uzak bir mânadır.

25 Vahyin kıssalar üzerinden Allah Rasulü'nü nüzul ortamında olup bitenler hakkında bilgilendirdiğinin çarpıcı bir örneği. Âyet Rasulullah'a karşı suikast hazırlığı yapan müşriklerin bu durumunu haber verme amacı taşır.

26 Medyen halkı Arapların Amorit koluna mensup bir halk. Hem ırk hem dil olarak İbranîlerle uzak akrabadırlar. Bugünkü Amman vadisinde, Mısır'a mücavir fakat bağımsız olarak yaşıyorlardı (Hz. Şuayb ve Medyen tarihine dair bir not için bkz: 7:85). Medyen bölümünde iki kadının babasının ismi hiç verilmez.

27 Zımnen: Size nasıl yardımcı olabilirim?

28 Bu karşılaşmayı, yaşadığı yalnızlığı gidermek için Allah'ın bir lutfu saymıştı. Nitekim ileriki âyetlerde bu kızlardan biriyle evlenmek için ödeyeceği bedel nakledilecektir. Bu âyette anlatılan Musa'nın "bittim" noktasıdır. Özel ilâhî eğitim kapsamına alınan Musa, yaşamakla ölmek arasındaki bir kıyıda gizlice doğmuş, suya bırakılmış, sarayda büyümüş, prens olmuş, Habeş seferinda başarı kazanarak adını tahta aday

فَجَٓاءَتْهُ اِحْدٰيهُمَا تَمْشٖى عَلَى اسْتِحْيَٓاءٍۘ
قَالَتْ اِنَّ اَبٖى يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ اَجْرَ
مَا سَقَيْتَ لَنَاۜ فَلَمَّا جَٓاءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ
الْقَصَصَۙ قَالَ لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ
الظَّالِمٖينَ ﴿٢٥﴾ قَالَتْ اِحْدٰيهُمَا يَٓا اَبَتِ
اسْتَأْجِرْهُۘ اِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ
الْاَمٖينُ ﴿٢٦﴾ قَالَ اِنّٖٓى اُرٖيدُ اَنْ اُنْكِحَكَ
اِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلٰٓى اَنْ تَأْجُرَنٖى
ثَمَانِيَ حِجَجٍۚ فَاِنْ اَتْمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ
عِنْدِكَۚ وَمَٓا اُرٖيدُ اَنْ اَشُقَّ عَلَيْكَۜ سَتَجِدُنٖٓى
اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ مِنَ الصَّالِحٖينَ ﴿٢٧﴾ قَالَ ذٰلِكَ
بَيْنٖى وَبَيْنَكَۜ اَيَّمَا الْاَجَلَيْنِ قَضَيْتُ فَلَا
عُدْوَانَ عَلَيَّۜ وَاللّٰهُ عَلٰى مَا نَقُولُ وَكٖيلٌ ﴿٢٨﴾

25 Derken, o kızlardan biri utana sıkıla çıkagelerek dedi ki: "Babam (hayvanlarımızı) sulamana karşılık ikram etmek üzere seni davet ediyor."

(Musa) onun yanına varınca, olan biteni bir bir anlattı. O, "Korkma!" dedi, "Zalim kavmin elinden artık kurtulmuş oldun."[29]

26 Kızlardan biri: "Babacığım!" dedi, "Onu ücret karşılığı yanında tut! Çünkü ücret karşılığı tutabileceğin güçlü ve güvenilir kimselerin en iyisi bu."[30]

27 (Kızların babası Musa'ya): "Bana bak!" dedi, "İşte şu iki kızımdan birisini, bana sekiz yıl işçilik yapman karşılığında seninle evermeyi diliyorum; fakat bu süreyi on yıla tamamlarsan, artık o da senin bileceğin iştir; zira ben seni zahmete koşmak istemem; inşaallah sen beni hep dürüst ve erdemli davranan bir (işveren) olarak bulacaksın!"

28 (Musa): "Bu seninle benim aramda kalsın!" dedi, "İki süreden hangisini doldurursam doldurayım, artık bana karşı bir husumet olmasın; Allah da bu söylediklerimize Vekîl olsun!"[31]

isimler arasına yazdırmıştı. Elinden çıkan ölümlü kaza sonrası şimdi kaçak, aç, susuz, uykusuz, evsiz ve barksız biri olarak Rabbine 'bittiğini' ilan ediyordu. Hz. Musa'nın durumu, Hz. Peygamber'in Taif'ten kan-revan içinde dönüşüne tekabül eder.

29 Kıssada adı geçmeyen bu kişinin kimliği konusunda çeşitli tahminler yapılmıştır. Onun Şuayb olduğunu söyleyenlere yöneltilen itirazlar çürütülmemiştir (Bkz: İbn Kesir). Eski Ahid'de bu kişi Reuele olarak anılır (*Çıkış* 2:18).

30 Musa b. İmran tıpkı Hz. Süleyman gibi hem *kaviyy* hem de *emîn* sıfatlarıyla birlikte anılmıştır (Bkz: 27:39, not 42). *Kaviyy* onun kendine haksızlık edilmesine izin vermeyen güçlü kişiliğini, *emîn* onun başkasına haksızlık etmekten kaçınan güvenirliğine delâlet eder. Bu iki sıfat üzerinden verilen mesaj açıktır: Ne güçsüz ol zulme maruz kal ne de güvenilmez güç sahibi ol, zulmet.

31 Musa b. İmran'ın burada ayrıntısı verilen kıssası, büyük dedesi sayılan Hz. Yusuf'un kıssasının tam tersi bir süreç izler. Biri saraydan ücretli çobanlığa, diğeri kölelikten saraya... Bu pasajda Hz. Musa'nın hayatı üzerinden şu hakikat verilir: İnsanoğlu gerçekte bir adım sonra kendisini neyin beklediğini bilmekten ve görmekten âcizdir. Bu yüzden parçada kötü gibi duran bütünde güzel durabilir. Parçayı gören insana düşen, bütünü gören Allah'a güvenmek ve teslim olmaktır. Zira bütünü gören Rabbu'l-Âlemîn, insanı eğitmeyi murad etmiştir: Hayat bir okul, insan bu okulun talebesidir.

29 NİHAYET Musa belirlenen süreyi tamamlayıp da yakınlarıyla birlikte yola koyulunca, gözüne (Sina) Dağı'nın[32] yamacından (şavkıyan) ateş türü cazip bir şey[33] ilişti. Ailesine dedi ki: "Siz bekleyin, gözüme ateş türü cezbedici bir şey ilişti; belki size ondan bir haber ya da ateşten bir köz getiririm de, bu sayede ısınırsınız!"

30 Fakat oraya varınca, o bereketli mevkide,[34] vadinin sağ yamacındaki ağaç[35] (yönün)den kendisine "Ey Musa! Benim... Ben, Âlemlerin Rabbi olan Allah!"[36] diye seslenildi.[37]

31 Ve (o ses şöyle) devam etti: "Asanı yere bırak!"

Fakat o asasının küçük ve çevik bir yılan gibi[38] hareket ettiğini görünce, ardına bakmadan dönüp kaçmaya (başladı).

"Ey Musa! Yaklaş ve korkma; çünkü sen güvence altında olanlardan birisin!

32 (Şimdi) elini göğsüne sok! Her tür kusurdan arınmış olarak tertemiz, ışıl ışıl bir beyazlıkta çıkacaktır.[39] ->

فَلَمَّا قَضٰى مُوسَى الْاَجَلَ وَسَارَ بِاَهْلِه۪ٓ
اٰنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًاۚ قَالَ لِاَهْلِهِ
امْكُثُٓوا اِنّ۪ٓي اٰنَسْتُ نَارًا لَعَلّ۪ٓي اٰت۪يكُمْ مِنْهَا
بِخَبَرٍ اَوْ جَذْوَةٍ مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ
﴿٢٩﴾ فَلَمَّٓا اَتٰيهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ
الْاَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ
اَنْ يَا مُوسٰٓى اِنّ۪ٓي اَنَا اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَم۪ينَۙ ﴿٣٠﴾
وَاَنْ اَلْقِ عَصَاكَۜ فَلَمَّا رَاٰهَا تَهْتَزُّ كَاَنَّهَا جَٓانٌّ
وَلّٰى مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْۜ يَا مُوسٰٓى اَقْبِلْ وَلَا
تَخَفْ اِنَّكَ مِنَ الْاٰمِن۪ينَ ﴿٣١﴾ اُسْلُكْ يَدَكَ
ف۪ي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَٓاءَ مِنْ غَيْرِ سُٓوءٍۘ

32 Görkem ve gösterişinden dolayı "ulu dağ" anlamına gelen *Tûr*'un adı 23:20'de *Seynâ/Sînâ* olarak geçmektedir (Krş: 2:63, not 117).

33 *Ânestu*'ya verdiğimiz mâna için bkz: 20:10, not 10.

34 Buradaki *fî* edatı, bereketin toprağa izafe edildiğine delâlet eder (Bkz: 7:137, not 97).

35 Eski Ahid'de bu gövdeli bitkinin "böğürtlen" anlamına gelen *ulleyka* olduğu söylenir. Bir başka rivayette bunun, içinden ateş geçtiği halde yanmayan bir tür sarmaşık olduğu nakledilir.

36 Aynı olay farklı vurgu ve ibârelerle Tâhâ 12 ve Neml 9'da da nakledilir.

37 Vahyin üç şekilde geldiğini söyleyen âyet şu cümleyle başlar: "Hiçbir beşerle Allah'ın (doğrudan) konuşması olacak şey değildir" (42:51). Buradaki, vahyin şekillerinden ikincisine girer: "..ya da perde gerisinden.." Buradaki "perde" ağaçtı.

38 Yani: "yılan oldu" değil, "sanki yılan gibi oldu". Buradaki *ke* benzetme edatı ve *cân* ile ilgili bir not için ibârenin aynen geldiği Neml sûresinin 10. âyetinin ilgili notuna bkz. Yine yılanın *hayye* ve *su'bân* olarak adlandırılması için bkz: 20:20 ve 26:32, ilgili notlar.

39 Zımnen: Elinizin peygamber eli gibi olması için hatasız olmanız gerekmez. Musa'nın yed-i beyzası, bir kaza cinayeti işleyen el idi. Samimi tevbe her eli pırıl pırıl eder (26:33; 27:12, notlar).

وَاضْمُمْ اِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ
فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ مِنْ رَبِّكَ اِلٰى فِرْعَوْنَ
وَمَلَا۬ئِه۪ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِق۪ينَ ﴿٣٢﴾
قَالَ رَبِّ اِنّ۪ي قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا فَاَخَافُ
اَنْ يَقْتُلُونِ ﴿٣٣﴾ وَاَخ۪ي هٰرُونُ هُوَ اَفْصَحُ
مِنّ۪ي لِسَانًا فَاَرْسِلْهُ مَعِيَ رِدْءًا يُصَدِّقُن۪ي
اِنّ۪ٓي اَخَافُ اَنْ يُكَذِّبُونِ ﴿٣٤﴾ قَالَ سَنَشُدُّ
عَضُدَكَ بِاَخ۪يكَ وَنَجْعَلُ لَكُمَا سُلْطَانًا
فَلَا يَصِلُونَ اِلَيْكُمَا بِاٰيَاتِنَا اَنْتُمَا وَمَنِ
اتَّبَعَكُمَا الْغَالِبُونَ ﴿٣٥﴾ فَلَمَّا جَٓاءَهُمْ
مُوسٰى بِاٰيَاتِنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هٰذَٓا اِلَّا
سِحْرٌ مُفْتَرًى وَمَا سَمِعْنَا بِهٰذَا ف۪ٓي اٰبَٓائِنَا
الْاَوَّل۪ينَ ﴿٣٦﴾ وَقَالَ مُوسٰى رَبّ۪ٓي اَعْلَمُ بِمَنْ
جَٓاءَ بِالْهُدٰى مِنْ عِنْدِه۪ وَمَنْ تَكُونُ لَهُ
عَاقِبَةُ الدَّارِ اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٣٧﴾

<- Haydi tüm korku, hüzün ve kaygılarından uzaklaşarak kendini topla![40] İşte bu ikisi senin, Firavun ve onun kurmaylarına Rabbin katından (gönderildiğinin) açık belgeleridir: çünkü onlar yoldan sapmış bir toplum olup çıktılar."

33 (Musa) "Rabbim!" dedi, "Onlardan birini öldüren benim; buna karşılık onların da beni öldürmelerinden endişe ederim.[41] 34 İşte kardeşim Harun! Onun dili benden daha açık, daha düzgün: beni destekleyip doğrulayan bir yardımcı olarak onu da benimle birlikte gönder! Çünkü ben, beni yalanlamalarından korkuyorum."

35 (Allah); "Senin pazunu kardeşinle güçlendireceğiz ve size öyle ikna edici bir güç ve belge vereceğiz ki, ikinize de asla ilişemeyecekler; ve âyetlerimiz sayesinde sizler ve sizi izleyenler galip gelecekler."

36 Musa onların karşısına hakikatin apaçık belgeleri olan âyetlerimizle çıkınca[42] "Bu tasarlanıp ortaya atılmış bir büyüden başkası değildir; zira biz önden giden atalarımızın[43] geleneğinde[44] böyle bir şey olduğunu işitmedik!" dediler.

37 Ve Musa: "O'nun katından, doğru yol kılavuzuyla gelenin kim olduğu ve bu yurdun en sonunda kime kalacağını benim Rabbim daha iyi bilir; şu bir gerçek ki, zalimler asla başarıya ulaşamazlar" dedi.

---

40 Lafzen: "kolunu kanadını indirerek toparlan". Bu deyimsel ibârenin, "etrafından kendisine yönelen en ufak bir sesle ürküp uçmaya hazır bir kuşu" tasvir ettiği açık. Zımnen; "uçmaya hazır bir kuş gibi durma, kendini topla ve üstlendiğin sorumluluğu yerine getir" anlamı taşısa gerektir. Zemahşerî'nin dikkat çektiği "el pençe divan dur" anlamı, teslimiyete çağırdığı için, benzer imayı içermektedir. *er-Rehb*, Râğıb ve İbn Fâris'in de işaret ettiği gibi korku, hüzün ve kaygının bileşimidir. Yani, başa gelmesinden korkulan bir şeyden dolayı olağanüstü sakınma ve ürkme hali.

41 Bu endişenin kaynağı can korkusu değil, yüklenen sorumluluğu yerine getirememe kaygısıydı.

42 Bu âyetler *asâ* ve yed-i *beyzâ*dır. Birincisi peygamberin uyarıcı (*nezîr*) oluşunu, ikincisi müjdeci (*beşîr*) oluşunu temsil eder. Asâ celalin, yed-i beyzâ cemalin tecellisidir. Asâ kahrın, yed-i beyzâ lutfun sembolüdür. Asâ gücün, yed-i beyzâ bilgi ve hikmetin simgesidir.

43 *Âbâine'l-evvelîni* çevirimizin gerekçesi için bkz: 23:24, not 25.

44 Çevirimiz *fî* edatına dayanmaktadır.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَٓا اَيُّهَا الْمَلَاُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ
مِنْ اِلٰهٍ غَيْر۪يۚ فَاَوْقِدْ ل۪ي يَا هَامَانُ عَلَى
الطّ۪ينِ فَاجْعَلْ ل۪ي صَرْحًا لَعَلّ۪ٓي اَطَّلِعُ اِلٰٓى
اِلٰهِ مُوسٰىۙ وَاِنّ۪ي لَاَظُنُّهُ مِنَ الْكَاذِب۪ينَ ﴿٣٨﴾
وَاسْتَكْبَرَ هُوَ وَجُنُودُهُ فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ
الْحَقِّ وَظَنُّٓوا اَنَّهُمْ اِلَيْنَا لَا يُرْجَعُونَ ﴿٣٩﴾
فَاَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّۚ فَانْظُرْ
كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِم۪ينَ ﴿٤٠﴾ وَجَعَلْنَاهُمْ
اَئِمَّةً يَدْعُونَ اِلَى النَّارِۚ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ لَا
يُنْصَرُونَ ﴿٤١﴾ وَاَتْبَعْنَاهُمْ ف۪ي هٰذِهِ الدُّنْيَا
لَعْنَةًۚ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ هُمْ مِنَ الْمَقْبُوح۪ينَ
﴿٤٢﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ
مَٓا اَهْلَكْنَا الْقُرُونَ الْاُو۫لٰى بَصَٓائِرَ لِلنَّاسِ
وَهُدًى وَرَحْمَةً لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٣﴾

38 Firavun ise, "Siz ey efendiler!" dedi, "Sizin için (hayatınıza müdahil olan)[45] benden başka bir ilâh hiç tanımadım. Ve sen ey Hâmân![46] Benim için tuğla ocağını tutuştur da, bana yüce bir yapı inşâ ediver! Kim bilir, belki o zaman Musa'nın ilâhına ulaşabilirim; hoş, ben onun yalancının teki olduğundan sanıyorum ya."

39 İşte o ve onun askerleri yeryüzünde haksız yere büyüklendiler;[47] ve sandılar ki kendileri Bizim huzurumuza hiç çıkmayacaklar.

40 Sonunda onu ve askerlerini enseledik ve onları suda terkettik: Bak gör işte, zalimlerin akıbeti nasıl olurmuş!

41 Ve onları, (takipçilerini) ateşe çağıran rehberler kıldık; onlara kıyamet günü yardım da edilmeyecektir. **42** Zira Biz, lânet (halkasını) daha bu dünyada onların (yüreklerine) geçirmişizdir;[48] Kıyamet Günü'nde ise aşağılık ve iğrenç olan yine onlar olacaklar.[49]

43 Ve doğrusu, önceki nesilleri (hak ettikleri) helâke sürükledikten sonra, insanlık için bir bilinç kaynağı,[50] bir doğru yol rehberi ve bir rahmet membaı olarak Musa'ya Kitab'ı verdik ki belki (sorumluluklarını) hatırlayıp ders alırlar.[51]

---

45 Bu açıklama, Firavun'un "Ben sizin en büyük Rabbinizim" (79:24) iddiasına dayanmaktadır. Rab olma iddiası, tüm boyutlarıyla "hayata müdahil olma" iddiasıdır. Değilse, Firavunlar Mısır'ının Amon kültü çok tanrıcıydı.

46 Bazı oryantalistler Hâmân olarak anılan kişinin, Eski Ahid'de Pers kralı Ahaşveroş'un veziri olarak geçmesinden yola çıkarak Kur'an'ı eleştirirler. Fakat son dönemlerde, Firavunlar dönemine ait hiyerogliflerde II. Ramses'in "Âmen" isminde bir yardımcısı olduğu tesbit edilmiştir (Cabiri, *Medhal ile'l-Kur'ani'l-Kerîm* 330, ed-Dâru'l-Beydâ'-2006). Yine hiyerogliflerde Firavun'un imar işleriyle görevli vezirinin adının Hâmân olarak imla edildiği M. Bucaille tarafından kaydedilmiştir. *Hâ-Âman,* Amon dininin rahiplerine verilen isimdi ve protokolde Firavun'dan sonra gelen ikinci kişiydi.

47 Büyüklenme hakkına sahip olan tek varlık (*el-Mütekebbir*) Allah'tır (59:23).

48 Kendi akıllarını doğru kullanmak yerine, başkalarının peşine körü körüne takılmak, "halkalı köle" olmak anlamına gelmektedir. Lanet'in "dışlama" anlamı için bkz: 3:87, not 79.

49 Kişi dünyada kendine ne değer biçiyorsa, âhirette kendini o değerde bulacaktır.

50 Bkz: 7:203 ve 17:102, not 166 ve 120.

51 İlâhî vahiylerin tümü, Allah'ın insana olan merhametinin kelâm sûretindeki tecellisidir.

وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْغَرْبِيِّ اِذْ قَضَيْنَٓا اِلٰى
مُوسَى الْاَمْرَ وَمَا كُنْتَ مِنَ الشَّاهِدٖينَۙ
﴿44﴾ وَلٰكِنَّٓا اَنْشَاْنَا قُرُونًا فَتَطَاوَلَ عَلَيْهِمُ
الْعُمُرُۚ وَمَا كُنْتَ ثَاوِيًا فٖٓي اَهْلِ مَدْيَنَ تَتْلُوا
عَلَيْهِمْ اٰيَاتِنَاۙ وَلٰكِنَّا كُنَّا مُرْسِلٖينَ ﴿45﴾ وَمَا
كُنْتَ بِجَانِبِ الطُّورِ اِذْ نَادَيْنَا وَلٰكِنْ
رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَٓا اَتٰيهُمْ مِنْ
نَذٖيرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿46﴾ وَلَوْلَٓا
اَنْ تُصٖيبَهُمْ مُصٖيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدٖيهِمْ
فَيَقُولُوا رَبَّنَا لَوْلَٓا اَرْسَلْتَ اِلَيْنَا رَسُولًا
فَنَتَّبِعَ اٰيَاتِكَ وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنٖينَ ﴿47﴾

44 VE SEN (Ey Peygamber)! Biz (vadinin bir yamacında) Musa'ya bu Emr'i[52] bildirirken, sen vadinin öbür[53] yamacında değildin; dolayısıyla (olan biteni oradan) izleyen tanıklardan da değildin.[54] **45** Tam aksine, Biz (o günden bu güne) nice kuşaklar var ettik ve bunların üzerinden de nice zaman akıp gitti.

Dahası sen, kendilerine mesajlarımızı iletmek için[55] Medyen sakinleri arasında bulunmuş da değildin; fakat (bu mesajları) öteden beri gönderip duran da yine Bizdik.[56]

46 Yine sen, Biz nida ettiğimizde (Sina) Dağı'nın yamacında da değildin; ve fakat senden önce uyarıcı gelmemiş bir toplumu, ders alırlar umuduyla, uyarman için Rabbin tarafından rahmet olarak gönderildin.

47 İmdi muhataplar, elleriyle işledikleri yüzünden başlarına bir musibet gelmesi durumunda: "Rabbimiz! Keşke bize bir elçi gönderseydin de biz de Senin mesajlarına uyup inanan kimselerden olsaydık, olmaz mıydı?" demesinler diye (gönderdik seni).

52 *Emr*, yani "şeriat", "yasa" ya da "buyruk" anlamına gelen ve Eski Ahid'in ilk beş kitabını oluşturan Tora. Kur'an'da Musa'ya verilen vahiy A'lâ 19'da *suhuf*, diğer tüm âyetlerde *kitab* olarak geçer. Sadece Enbiya 48'de *kitab* hem Musa, hem de Harun'a isnat edilir. Kur'an'ın Tevrat'la kastettiği şey 39 kitaptan (ya da 54 Peraşa/Sidra'dan) oluşan ve bir çok İbranî peygamberin kitaplarının yer aldığı Eski Ahid'dir (Tanah). İşte bu yüzden olsa gerek, hiçbir âyette Tevrat ismi Musa adına izafe edilmez. Tevrat'tan *esfâr* (kitaplar) diye söz edilen tek yer 62:5'tir.

53 Lafzen: "..batı.."

54 Atıf yaptığı tarihî olayı ve onun içerisinde yer aldığı kıssayı Kur'an vahyinin ilâhîliğine delil olarak gösteren bir âyet. Zımnen: Bu olaylardan, böylesine ayrıntılı bir biçimde ancak vahiy sayesinde haberdar oldun. 45 ve 46. âyetlerde yer alan aynı delil, farklı formlarla Âl-i İmran 44 ve Yusuf 102'de de geçer. Kur'an'ın aktardığı bu kıssalar nüzul ortamında bilinenden farklı olmasaydı, bu türden meydan okuyucu ifadelere başvurmaz ya da bu ifadeler muhataplar tarafından alaya alınırdı. Böyle bir şey bilmiyoruz. Bu yüzden, "bunlar sana bildirdiğimiz gaybî haberlerdir" (11:49) âyetindeki *ğayb* "senin şahit olmadığın" mânasına alınabilirse de, sadece bu mânaya indirgenemez.

55 Ya da: "kendileri önünde (diz çöküp öğrenmek maksadıyla) okumak için". Zımnen: 'Musa okuma yazma bildiği ve Medyen'de bir üstattan eğitim gördüğü halde, sen ne okuma-yazma öğrendin, ne de bir üstattan ders aldın'! Seni Allah eğitti!

56 Mukâtil, *'aleyhim*deki zamirin Mekkelileri gösterdiğini söyler (*Tefsir*). Dahhâk ise bu zamirin Medyenlileri gösterdiği görüşündedir. Buna göre âyetin son cümlesi şöyle olur: "..fakat (bütün elçileri) başından beri gönderen yine Bizdik" (Râzî). Bu mâna da en az meale çıkardığımız mâna kadar isabetlidir. Fakat bağlam tercihimize daha münasiptir.

فَلَمَّا جَٓاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا لَوْلَٓا
اُو۫تِيَ مِثْلَ مَٓا اُو۫تِيَ مُوسٰىۜ اَوَلَمْ يَكْفُرُوا
بِمَٓا اُو۫تِيَ مُوسٰى مِنْ قَبْلُۚ قَالُوا سِحْرَانِ
تَظَاهَرَاۙ وَقَالُوٓا اِنَّا بِكُلٍّ كَافِرُونَ ﴿٤٨﴾ قُلْ فَأْتُوا
بِكِتَابٍ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ هُوَ اَهْدٰى مِنْهُمَٓا اَتَّبِعْهُ
اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٩﴾ فَاِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا
لَكَ فَاعْلَمْ اَنَّمَا يَتَّبِعُونَ اَهْوَٓاءَهُمْۜ وَمَنْ
اَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوٰيهُ بِغَيْرِ هُدًى مِنَ
اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٠﴾

48 Ama, kendilerine Bizim katımızdan gerçeğin ta kendisi geldiğinde, "Musa'ya verilen (mucizeler)in bir benzeri ona da verilseydi ya!" derler. Peki ama, onlar bundan önce Musa'ya geleni de inkâr etmemişler miydi? (Bu kez de) "Birbirini destekleyen iki sihirbazlık işte!" diyorlar ve ilave ediyorlar: "Zaten biz, tamamını inkâr ediyoruz."[57]

49 De ki: "Eğer doğru sözlü kimselerseniz, haydi Allah katından doğru yola bu ikisinden daha iyi yönelten başka bir kitap getirin de, ben de ona uyayım."

50 Fakat eğer senin (bu çağrına) cevap veremiyorlarsa, iyi bil ki onlar kendi keyfi ve bencil yargılarına uyuyorlar.[58] Allah'ın rehberliği dışında kendi keyfî ve bencil yargılarına uyan kişiden daha sapkın biri olabilir mi?

Şüphe yok ki, zulmü tabiat haline getiren[59] bir toplumu Allah doğru yola yöneltmez.

---

57 Kelimeyi *sâhirâni* şeklinde okuyanlara göre anlam şöyle olur: "Birbirlerini destekleyen iki sihirbazlar işte!" "Hepsini birden inkâr ediyoruz" diyenler, Mekke müşrikleridir. "Tamamı" ile kastedilen Kur'an ve Tevrat'tır. Zira Mekke müşrikleri, Medine Yahudilerinden, bu yakınlarda bir peygamber gelip gelmeyeceğine dair bilgi isterler. Yahudiler de "Evet bir peygamberin geleceğini kitaplarımızdan öğreniyoruz" derler. Bunun üzerine müşrikler; "Biz her ikisini birden inkâr ediyoruz" derler.
Bir peygamberin geleceği Tevrat'ta haber verilir (Tesniye 18:21-22). Tevrat'ta, Hz. İsmail'in oğlu Kedar'ın neslinden bir Peygamber geleceği müjdesini açıkça görüyoruz (İşâya 42:1-4 ve 42:10-12; Yaratılış 25:13-15). İsmail'in nesli Havila'da (Havilah) yerleşmiştir (Yaratılış 25:12-18). Havila, Arabistan'da yer alan bir bölgedir. İçinden Pişon nehri geçen Havila'da akik ve altın vardır (Yaratılış 2:10-12). Pişon nehri, bir kolu Medine'ye uzanan (Akik Vadisi); yarımadayı batıdan doğuya kadar baştan başa kat edip Kuveyt'in kuzeyinde denize kavuşan, bugün suyu kurumuş eski bir ırmak yatağıdır. Bütün bunlardan öte, Tevrat'ta bizzat İbranice orijinalinde "MUHAMMED" ismini okuyoruz (Ezgilerin Ezgisi 5:16). Türkçe'ye "sevgilim" diye çevrilen bu kelimenin İbranice telaffuzu "MUHAMMED'IM" dir. Sondaki "mem/mim", tıpkı *Allahumme*'deki "mim" gibi azamet içindir. Yahudiler bunu şehvet düşkünü büyücü bir kralın (Süleyman) sevgilisine yazdığı aşk şiiri olarak okumaktadırlar. Fakat Kur'an'daki Süleyman ilim ve hikmeti, güç ahlakını ve gücü birleştirmiş büyük bir peygamberdir. Bu durumda sözlerin değeri şehvet düşkünü bir kralın sevgilisi için düzüp koştuğu dizeler değil, bir peygamberin vahyin kaynağından aldığı gelecek peygambere dair sembolik bir ihbar olarak okunabilir. Nitekim Hz. Peygamber döneminde Medine'ye yerleşen Yahudiler bunu böyle okumuşlar, belki Medine'ye yerleşmelerinin sebebi bu olmuş, düşmanlarını gelecek peygamberle korkutmuşlar, peygamberliğin ilk yıllarında Mekkeli müşriklere onu kitaplarında bulduklarını söylemişlerdir. Nüzul ortamında bir düzine kadar çocuğu "Muhammed" isminin verilmesi de bu haberle birebir alakalıdır.

58 *Heva*: "keyfî ve bencil yargı". Bkz: "Tanrısı olarak hevâi arzularını benimseyen kimsenin durumunu göz önüne getirsene bir!" (25:43).

59 Zulüm ancak tabiat haline gelince sahibine isim olur. Çevirimizin gerekçesi budur.

وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٥١﴾ اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِهِ هُمْ بِهِ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾ وَاِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ قَالُوا اٰمَنَّا بِهِ اِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّنَا اِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلِهِ مُسْلِمِينَ ﴿٥٣﴾ اُولٰئِكَ يُؤْتَوْنَ اَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا وَيَدْرَؤُنَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٥٤﴾

51 DOĞRUSU Biz aynı ilâhî sözü onlara da adım adım[60] ulaştırdık ki,[61] belki (sorumluluklarını) hatırlayıp ders alırlar.[62]

52 Kendilerine daha önce kitap vermiş olduğumuz kimseler de ona inanmak durumundadırlar.[63] 53 Onlar, kendilerine (Kur'an vahyi) iletildiğinde "Buna iman ettik, çünkü bu Rabbimizden gelen hakikatin ta kendisidir; zaten biz bundan önce de (O'na) kayıtsız şartsız teslim olmuş kimselerdik!"[64] derler.[65]

54 İşte, her şeye (rağmen hakta) direnmelerine, kötülüğü iyilikle savmalarına ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden infak etmelerine karşılık olarak işte böylelerine, iki kat ecir verilecektir.[66]->

60 *Vassalnâ*, "birbiri ardınca, peşi peşine" anlamına gelmekle beraber, vahyin belli bir süreç içerisinde ve birbirini açıklayan bölümler halinde indirilmesini ifade eder (Taberî ve Râzî).

61 Metnin başındaki *ve* bağlacı, çeviride karşılığını "ki" olarak bulmuştur.

62 Zımnen: "üzerinde iyice düşünüp gerekli dersleri çıkararak.."

63 Öznenin yüklemden önce gelmiş olması, cümleye eylemi pekiştiren bir yananlam katar (İbn Âşûr). Bu, çeviriye "inanmak durumundadırlar" şeklinde yansımıştır. Bu, o dönemde Habeşistan'dan gelen Hıristiyan din adamlarından oluşan kafileye işaret ettiği gibi, kipin özelliği gereği gelecekte Kur'an vahyine teslim olacak tüm samimi Kitap Ehlini de kapsar.

64 Veya: "biz bundan önce de müslüman olmuş kimselerdik.." İslâm ve müslüman terimlerinin tüm vahiylere iman etmiş kimseleri kapsadığının ve bu terimlerin özelleştirilemeyeceğinin, hepsinden öte, Kur'anî ifadelerin bir "isme" değil bir "niteliğe, duruşa ve hale" (yani "Allah'a kayıtsız şartsız itaat etme" haline) isim olduğunun açık ve net bir ifadesidir. Kur'an'ın bu konudaki yaklaşımının diğer tanıkları için bkz. "İslâm Allah'ın kabul ettiği tek hak dindir: 3:19 ve 85; Nûh müslümandır: 10:72; İbrahim müslümandır: 2:131-132; 3:67; İsmail müslümandı: 2:128; Lût müslümandı: 51:36; Yusuf müslümandı: 12:101; Musa ve İsrâiloğulları müslümandı: 10:84; tüm İbranî peygamberleri müslümandı: 5:44; Firavun ölürken müslüman olmak istemişti: 10:90; Süleyman müslümandı ve Belkıs müslüman olmuştu: 27:44; İsa ve havarileri müslümandı: 5:111."

65 52-55 arasındaki âyetlerin gönderme yaptığı yaşanmış olay kaynaklarda şöyle geçer: "Habeşistanlı kitap ehlinden oluşan 20 kişilik bir gurup Mekke'ye gelir. Hz. Peygamber onlara Kur'an okur. Onlar gözyaşları içinde dinlerler ve okunanın Allah kelâmı olduğunu tasdik ederler " (İbn Hişam ve Beyhaki). Bu âyetle daha önce inmiş olan Şu'arâ 197 arasında bir bağ vardır. Biz, teslisçi Hıristiyanlardan farklı olarak "Biz Nasârâ'yız" (5:14 ve 82) diyenlerin muvahhid İsevilerden oluşan farklı bir gurup olduğu kanaatindeyiz. İşte bu Habeşli gurup onların başında geliyordu. Bu muvahhid İseviliği Mekke'de üç kişi temsil ediyordu: Varaka b. Nevfel, Ubeydullah b. Cahş ve Osman b. El-Huveyris.

66 Hem Kur'an vahyinden önceki vahye iman ettikleri hem de onlardan sonra gelen Kur'an'a iman ettikleri için. Açıktır ki, içinde yaşadığı geleneğin zincirini kırarak inandığı temel değerlerin en berrak ve parlak bir biçimde ifadesini bulduğu son vahye inanmak için harekete geçen her kitap ehli, eski çevresi tarafından maddî mânevî baskılara maruz kalacaktır.

<- 55 İşte onlar, düşüncesizce söylenmiş bir söz[67] işittiklerinde ondan yüz çevirirler ve "Bizim yaptıklarımızın sorumluluğu bize, sizin yaptıklarınızın sorumluluğu da size aittir; size selam olsun;[68] biz kendini bilmezlerle bir arada bulunmak istemeyiz" derler.

56 ŞÜPHESİZ ki sen sevdiğin herkesi doğru yola yöneltemezsin; ve fakat Allah tercih edeni/tercih ettiğini doğru yola yöneltir:[69] zira O kimin doğru yola girmek istediğini çok iyi bilir.[70]
57 Bir de, "Eğer seninle birlikte doğru yola girersek, yurdumuzdan yuvamızdan koparılırız" dediler.[71] Onları, sayemizde her türlü ürünün gelip rızık olarak kendisinde toplandığı kutsal bir dokunulmazlığa sahip güvenli bir yere Biz yerleştirmedik mi? Ne ki onların çoğu bunun bilincinde bile değil.
58 Ama Biz, refahın şımartıp azgınlaştırdığı nice ülkeyi helâk etmişiz. Bakın, işte onların yaşadıkları mekânlar! Pek azı dışında arkalarından oralara bir daha yerleşen olmadı: ve zaten her şeyin ebedî vârisi sadece Biziz.
59 Ama senin Rabbin hiçbir ülkeyi, onların ana kentine kendilerine mesajlarımızı okuyup açıklayan bir elçi göndermedikçe asla helâk etmemiştir.[72]
Zaten Biz halkı zalim olmadıkça, hiçbir yerleşim biriminin helâk edicisi olmamışızdır.[73]

وَاِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ اَعْرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا
لَنَا اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ
لَا نَبْتَغِي الْجَاهِلِينَ ﴿٥٥﴾ اِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ
اَحْبَبْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ
اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾ وَقَالُوا اِنْ نَتَّبِعِ
الْهُدٰى مَعَكَ نُتَخَطَّفْ مِنْ اَرْضِنَا اَوَلَمْ
نُمَكِّنْ لَهُمْ حَرَمًا اٰمِنًا يُجْبٰى اِلَيْهِ ثَمَرَاتُ
كُلِّ شَيْءٍ رِزْقًا مِنْ لَدُنَّا وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا
يَعْلَمُونَ ﴿٥٧﴾ وَكَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ بَطِرَتْ
مَعِيشَتَهَا فَتِلْكَ مَسَاكِنُهُمْ لَمْ تُسْكَنْ مِنْ
بَعْدِهِمْ اِلَّا قَلِيلًا وَكُنَّا نَحْنُ الْوَارِثِينَ ﴿٥٨﴾
وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى حَتّٰى يَبْعَثَ
فِي اُمِّهَا رَسُولًا يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِنَا وَمَا
كُنَّا مُهْلِكِي الْقُرٰى اِلَّا وَاَهْلُهَا ظَالِمُونَ ﴿٥٩﴾

---

67 *Lağvi* böyle çevirimiz için bkz: 2:225, not 414.

68 Lafzen: "size selam olsun". Bu bağlamdaki en uygun karşılığı.

69 Çevirimizin dilsel gerekçesi için bkz: 10:25; 14:4 ve 24:21, ilgili notlar. Âyetin sonundaki "O kimin doğru yola girmek istediğini çok iyi bilir" cümlesi tercihimizi desteklemektedir.

70 İlk müfessirlerimiz bu âyeti, Hz. Peygamber'in çok sevdiği amcası Ebu Talib'e İslâm'ı telkinlerinin sonuçsuz kalmasıyla ilişkilendirirler. Eğer rivayet doğru ise Ebu Talib bu telkinlere rağmen "Babalarının dini üzere olduğunu söyleyerek son nefesini vermişti" (Buhârî). Elbette âyet tüm zamanlar ve mekânda geçerli bu hakikati beyan eder: Hidayet kişinin kendi yönelişini Allah'ın ödüllendirmesidir. Belirleyici olan insanın iradesidir.

71 Mekkelilerin tarihî korkusu, diğer kabileler tarafından Mekke'den çıkarılmaktı. Zira Mekke tarihinde bu çok yaşanmış ve kendileri de Mekke'deki bu konumlarını öyle elde etmişlerdi.

72 Krş: 11:117.

73 Hz. Ömer'in "Adâlet mülkün temelidir" sözü, İbn Teymiyye'nin "Devlet küfürle değil zulümle yıkılır"

وَمَٓا اُو۫تٖيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيٰوةِ
الدُّنْيَا وَزٖينَتُهَاۚ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ وَاَبْقٰىۜ
اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٠﴾ اَفَمَنْ وَعَدْنَاهُ وَعْدًا حَسَنًا
فَهُوَ لَاقٖيهِ كَمَنْ مَتَّعْنَاهُ مَتَاعَ الْحَيٰوةِ
الدُّنْيَا ثُمَّ هُوَ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ مِنَ الْمُحْضَرٖينَ
﴿٦١﴾ وَيَوْمَ يُنَادٖيهِمْ فَيَقُولُ اَيْنَ شُرَكَٓائِيَ
الَّذٖينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٦٢﴾ قَالَ الَّذٖينَ حَقَّ
عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ رَبَّنَا هٰٓؤُلَٓاءِ الَّذٖينَ اَغْوَيْنَاۚ
اَغْوَيْنَاهُمْ كَمَا غَوَيْنَاۚ تَبَرَّاْنَٓا اِلَيْكَ مَا كَانُٓوا
اِيَّانَا يَعْبُدُونَ ﴿٦٣﴾ وَقٖيلَ ادْعُوا شُرَكَٓاءَكُمْ
فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجٖيبُوا لَهُمْ وَرَاَوُا
الْعَذَابَۚ لَوْ اَنَّهُمْ كَانُوا يَهْتَدُونَ ﴿٦٤﴾ وَيَوْمَ
يُنَادٖيهِمْ فَيَقُولُ مَاذَٓا اَجَبْتُمُ الْمُرْسَلٖينَ ﴿٦٥﴾

60 Ve size her ne verilmişse, hepsi de dünya hayatının kısa vâdeli hazları ve süsüdür; Allah katında olanlarsa daha hayırlı ve daha kalıcıdır: Hâlâ akletmeyecek misiniz?

61 Şimdi kendisine tarifsiz güzellikte bir vaadde bulunduğumuz ve sonunda ona kavuşan kimsenin durumu, kendisine dünya hayatının tadımlık hazlarını tattırdığımız ve Kıyamet Günü yargı önüne çıkarılacak birinin durumuyla aynı olur mu?[74]

62 İşte o gün (Allah) onlara seslenecek ve "Öteden beri Bana ortak olduğunu iddia ettikleriniz hani, neredeler?" diye soracak. **63** Aleyhlerindeki sözün gerçekleştiğini gören kimseler, "Rabbimiz!" diyecekler; "İşte şunlar bizim azdırdıklarımız; kendimiz azdığımız gibi onları da azdırdık: (onlarla) ilişiğimizi kesip sana sığınıyoruz; zaten onlar aslında bize tapıyor değildiler."[75]

64 Sonunda onlara: "Çağırın ortak (koştuk)larınızı!" denilecek ve onları yardıma çağıracaklar,[76] fakat kendilerine asla karşılık verilmeyecek ama azabı görüverecekler.[77]

Ne olurdu sanki, daha önceden doğru yolu bulmuş olsalardı!

65 İşte o gün (Allah) onlara seslenecek ve "Gönderilen elçilere nasıl karşılık verdiniz?" diye soracak.[78]->

sözü, hep bu gibi âyetlerin inşâ ettiği bir aklın ürünüdür. Değil mi ama: Adâlet devletin imanıdır.

74 Burada biri iki dünyalı diğeri tek dünyalı iki tipten söz edilir. İki dünyalı olan ebedî dünyasına yaptığı yatırımı kat kat fazlasıyla bulmuş, tek dünyalı olan onu da kaybedince elleri boş kalakalmıştır.

75 Zımnen: kendi arzu ve tutkularına tapıyorlardı (25:43 ve 10:28).

76 Lafzen: "..denildi.. çağırdılar.. verilmedi." Âhirete ilişkin bir bağlamda kullanılan geçmiş zaman kipi, adı geçen eylemin mutlaka gerçekleşeceğine delâlet eder. Bu kipleme aynı zamanda gaybî bir hakikat olan âhiret hayatının zamanlar üstü oluşuna da bir îmâ taşır.

77 Veya: "Yalvarıp yakarın ortak koştuklarınıza!" denilecek; bunun üzerine onlara yalvarıp yakaracaklar, fakat yakarışlarına asla karşılık verilmeyecek".

78 "Andolsun, kendilerine elçi gönderilenlerden soracağız..." (Krş: 7:6) âyetinin ilk yarısı burada ikinci yarısı 75. âyette dile getirilmektedir.

<- **66** Fakat artık onlara (kendilerini kurtaracak) haberlerin yolu kapanmış olacak; dahası onlar, birbirlerine de soramayacak.

67 Ama dönüş yapan, iman eden ve imana uygun davrananlara gelince: işte böylelerinin kurtuluşa ereceklerden olması beklenir.

68 Ne ki senin Rabbin, istediği şeyi yaratır ve (istediğini) seçer. Zaten (bu konuda) şu berikilerin seçim hakkı asla olmamıştır:[79] yüceler yücesi Allah'ın aşkın olan zâtı, onların şirk koştukları her şeyin ötesindedir.

69 Onların göğüslerinde sakladıklarını da, açığa vurduklarını da en iyi bilen senin Rabbindir. **70** Zira O, kendisinden başka ilâh olmayan Allah'tır. Bu dünyada da öte dünyada da[80] hamd bütünüyle O'na mahsustur ve nihaî yargı sadece Ona aittir: zira O'na döndürüleceksiniz.

71 DE Kİ: "Hiç düşündünüz mü: eğer Allah geceyi üzerinizde Kıyamet Günü'ne kadar baki kılsaydı, Allah'tan başka size ışık getirebilecek ilâh kim? Hâlâ (bu sese) kulak vermeyecek misiniz?

72 De ki: Hiç düşündünüz mü: eğer Allah gündüzü üzerinizde Kıyamet Günü'ne kadar sürekli kılsaydı, Allah'tan başka size bağrında dinlendiğiniz geceyi getirebilecek ilâh kim? Hâlâ (bu gerçeği) görmeyecek misiniz?[81]

فَعَمِيَتْ عَلَيْهِمُ الْاَنْبَٓاءُ يَوْمَئِذٍ فَهُمْ لَا
يَتَسَٓاءَلُونَ ﴿٦٦﴾ فَاَمَّا مَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ
صَالِحًا فَعَسٰٓى اَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُفْلِحٖينَ
﴿٦٧﴾ وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَٓاءُ وَيَخْتَارُۜ مَا
كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُۜ سُبْحَانَ اللّٰهِ وَتَعَالٰى
عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٨﴾ وَرَبُّكَ يَعْلَمُ مَا تُكِنُّ
صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٦٩﴾ وَهُوَ اللّٰهُ لَٓا
اِلٰهَ اِلَّا هُوَۜ لَهُ الْحَمْدُ فِي الْاُو۫لٰى وَالْاٰخِرَةِۘ
وَلَهُ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٧٠﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ
اِنْ جَعَلَ اللّٰهُ عَلَيْكُمُ الَّيْلَ سَرْمَدًا اِلٰى
يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَأْتٖيكُمْ
بِضِيَٓاءٍۜ اَفَلَا تَسْمَعُونَ ﴿٧١﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ
جَعَلَ اللّٰهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ سَرْمَدًا اِلٰى
يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَأْتٖيكُمْ
بِلَيْلٍ تَسْكُنُونَ فٖيهِۜ اَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٧٢﴾

79 Veya: "senin Rabbin istediği şeyi yaratır ve hayırlı olan her neyse) onu seçer". (Taberî; krş: Zemahşerî). Taberî bu ibâreyi, ilâhî iradenin genel niteliğine atıf olarak alır ve insan iradesini, bu ibârenin son kısmına dayanarak reddedenlere karşı savunma sadedinde *mâ*'ya ilgi zamiri anlamı verir. Fakat bu ibârenin, öncesinde yer alan elçilik konusuyla (Âyet 65 vd.) doğrudan ilgili olduğunu düşünmek, bağlama daha uygun görünmektedir. Mukâtil bu âyeti "Bu Kur'an şu iki şehrin büyük adamlarından birine inmeli değil miydi?" âyeti bağlamında açıklar ve iki âyetin iniş nedenini de aynı olaya bağlar (43:31, not 24). Aynı isim, âyetin şirkten tenzihi içeren son kısmının Sâd 5. âyette aktarılan itiraza verilmiş bir cevap olduğu görüşündedir.

80 Lafzen: "..önünde sonunda.."

81 Bu iki âyet kâinattaki kozmik dengeye ve eşyanın çift/zıt kutupluluğuna delâlet eder. Zımnen: Ey insan, dengeyi bozma! Belki, bir insanın sapmasının kâinatın kozmik dengesini sarstığına dair bir îmâ olarak da

وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ
لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ
وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ
فَيَقُولُ اَيْنَ شُرَكَاۤءِىَ الَّذِينَ كُنْتُمْ
تَزْعُمُونَ ﴿٧٤﴾ وَنَزَعْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيدًا
فَقُلْنَا هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ فَعَلِمُوا اَنَّ الْحَقَّ
لِلّٰهِ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٧٥﴾ اِنَّ
قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسٰى فَبَغٰى عَلَيْهِمْ
وَاٰتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَٓا اِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُٓوأُ
بِالْعُصْبَةِ اُولِى الْقُوَّةِ اِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا
تَفْرَحْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ ﴿٧٦﴾

73 Evet O size olan rahmetinin bir ifadesi olarak geceyi ve gündüzü var etti ki, ilkinde bağrında dinlenesiniz, diğerinde O'nun lutfundan (payınızı) arayasınız: belki böylece şükredersiniz.

74 VE O GÜN (Allah) onlara seslenecek ve "Öteden beri Bana ortak olduğunu düşündükleriniz hani, neredeler?" diye soracak.[82] 75 Zaten (o demeye kalmadan) Biz, her ümmetten bir tanık çıkarmış olacağız;[83] ve dönüp "Haydi, getirin delilinizi!" diyeceğiz. Sonuçta onlar anlayacaklar ki, gerçek bütünüyle Allah'tan yana ve (çarpık tasavvurlarının) ürettiği sahte ilâhlar kendilerini yalnız bırakmış.[84]

76 UNUTMAYIN ki, Karun[85] da Musa kavmine mensup biriydi; fakat o kavmin omuzunda yükselerek haddi aştı;[86] zira Biz kendisine öyle hazineler vermiştik ki, sadece anahtarlarını[87] taşımak bile güçlü kuvvetli bir müfrezeye zor gelirdi.

Bir gün kavmi[88] ona dedi ki: "Şımarma! Çünkü Allah şımaranları sevmez.->

---

anlaşılabilir: Küçük âlem bozulursa büyük âlem etkilenir.

82 Sûrenin 60. âyetiyle karşılaştırınız.

83 Bu âyet 65 ile birlikte A'râf 6. âyetteki hakikati ifade etmektedir (65'in notuna bkz).

84 Yamuk tasavvur sahte tanrı imalathanesidir. Bir Allah'a kul olmaz da, kul olacağı binlerce tanrı icad eder.

85 Karun servete sahip olmanın değil, servete ait olmanın prototipidir. Karun ismi Eski Ahid'de anılmaz. Fakat Mısır'da Feyyum vilayetinin kuzeybatısında bulunan dünyanın en eski tabii göllerinden biri Karun ismini taşımaktadır. Burada yapılan kazılarda Firavun (ayrıca Roma ve Kıpti) döneminden kalma eserler bulunmuştur. Aynı kaynak bu bulgulardan yola çıkarak, jeolojik araştırmaların Hz. Musa'nın Firavun ve ordusundan kurtulmak için Mısır'dan çıkışı deniz yoluyla değil, Karun Gölü üzerinden gerçekleştiği sonucuna varır. Muhtemelen Karun, kendi adını alan bu gölün kenarında yaşamıştır. Yine buradaki Sâğa Sarayı kalıntılarında altın heykeller bulunmuştur (www.arabiyat.com-/cgi-bin/magazine/exec/search.cgi).

86 *Beğa*, "haddi aştı, tecavüz etti" anlamına gelir ki, buradaki taşkınlık ve tecavüz, *'aleyhi* ile birlikte ekonomik bir sömürüye atıf olsa gerektir.

87 *Mefâtih* hem "anahtar" anlamına gelen *miftâh* ya da *miftahın* hem de "kilit altında korunan şey, değerli eşya" yani "hazine" anlamına gelen *meftahın* çoğuludur. Bu tahlil En'âm sûresinin 59. âyeti için de geçerlidir. Zımnen: Servetini veya anahtarlarını kilit altında saklıyor, aslında kendini servetine kilitliyordu; Allah batırırken ikisini de ayırmadı.

88 Karun'un Hz. Musa ile akrabalık bağları olan İbranî kavmine mensup biri olduğunu îmâ etse gerektir. Bu aidiyetine rağmen Karun, haklının yanında değil güçlünün yanında yer aldı.

<- 77 Gel sen Allah'ın sana verdiklerini doğru yolda harcayarak âhiret yurdunun (mutluluğunu) ara, ama dünyadan da nasibini unutma! Allah sana nasıl iyilikte bulunduysa, sen de (başkalarına) iyilik yap ve sakın ola yeryüzünde haddi aşarak bozgunculuk edeyim deme: çünkü Allah bozguncuları sevmez!"

78 (Karun) "Herkes iyi bilsin ki bu servete ben, kendi bilgim ve becerim sayesinde ulaştım" dedi.[89] O bilmez miydi ki Allah, kendisinden önceki kuşaklar içerisinden ondan daha güçlü kuvvetli ve maddî birikimi daha fazla olan nicelerini helâk etmiştir.[90]

Artık, suçu tabiat haline getirenlerin[91] günahlarından sual olunmaz.[92]

79 Ve işte bu kişi kavminin karşısına tüm görkem ve gösterişi içinde çıkmıştı. Yalnızca dünya hayatını isteyenler (ona bakıp) "Ah keşke, ne olurdu Karun'a verilen kadar bize de verilseydi! Şu kesin ki o gerçekten de çok şanslı biriymiş!" derlerdi.[93]

80 Fakat bilgi (ve bilginin amacını kavrama) yeteneğiyle donatılmış olanlar da;[94] "Yazıklar olsun size! İman eden ve Allah'ın razı olduğu iş işleyen kimselere Allah'ın verdiği ödül daha hayırlıdır; ama ona sabredenlerden başkası kavuşamaz!" derlerdi.

وَابْتَغِ فِيمَٓا اٰتٰيكَ اللّٰهُ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ
وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَاَحْسِنْ
كَمَٓا اَحْسَنَ اللّٰهُ اِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ
فِي الْاَرْضِ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ
﴿٧٧﴾ قَالَ اِنَّمَٓا اُو۫تٖيتُهُ عَلٰى عِلْمٍ عِنْدٖي
اَوَلَمْ يَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ قَدْ اَهْلَكَ مِنْ قَبْلِهٖ
مِنَ الْقُرُونِ مَنْ هُوَ اَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً
وَاَكْثَرُ جَمْعًا وَلَا يُسْـَٔلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ
الْمُجْرِمُونَ ﴿٧٨﴾ فَخَرَجَ عَلٰى قَوْمِهٖ فٖي
زٖينَتِهٖ قَالَ الَّذٖينَ يُرٖيدُونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا
يَا لَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَٓا اُو۫تِيَ قَارُونُ اِنَّهُ لَذُو
حَظٍّ عَظٖيمٍ ﴿٧٩﴾ وَقَالَ الَّذٖينَ اُو۫تُوا الْعِلْمَ
وَيْلَكُمْ ثَوَابُ اللّٰهِ خَيْرٌ لِمَنْ اٰمَنَ وَعَمِلَ
صَالِحًا وَلَا يُلَقّٰيهَٓا اِلَّا الصَّابِرُونَ ﴿٨٠﴾

---

89 Zımnen: Serveti sınav aracı olan bir emanet değil mutlak bir mülkiyet olarak gördü. Servetin sadece "alınan" değil "verilen" bir şey olduğunu hatırlamadı. Eğer hatırlasaydı, "vereni" görecekti. Sözün özü: Karun mutlak anlamda servete sahip olduğunu sanınca, servete ait oldu.

90 Krş: 30:9; 40:82.

91 *Mücrimîn* bu şekildeki çevirimiz için bkz: 8:8, not 11.

92 Çünkü "suç" onun için ayrılmaz bir nitelik halini almıştır. Krş: "Günahkârlar alametlerinden tanınacak" (55:41).

93 Kitlelerin servete şaşı bakışı: akıbeti düşünecek ufuktan yoksun olanlar, her şeyi 'şimdi ve buradadan' yola çıkarak değerlendirirler.

94 *'İlmi* çevirimiz için bkz: 21:74, not 74.

فَخَسَفْنَا بِهٖ وَبِدَارِهِ الْاَرْضَ فَمَا كَانَ
لَهُ مِنْ فِئَةٍ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَمَا
كَانَ مِنَ الْمُنْتَصِرِينَ ﴿٨١﴾ وَاَصْبَحَ الَّذِينَ
تَمَنَّوْا مَكَانَهُ بِالْاَمْسِ يَقُولُونَ وَيْكَاَنَّ
اللّٰهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهٖ
وَيَقْدِرُ لَوْلَا اَنْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْنَا لَخَسَفَ
بِنَا وَيْكَاَنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ 28 تِلْكَ
الدَّارُ الْاٰخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ
عُلُوًّا فِي الْاَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ
لِلْمُتَّقِينَ ﴿٨٣﴾ مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ
مِنْهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى الَّذِينَ
عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ اِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾

81 Nihayet onu da, evini barkını da yerin dibine geçirdik.[95] Artık Allah'a karşı kendisine yardım edecek bir topluluk da yoktu; kendisi de, yardımı hak edenlerden biri olmadı.

82 Daha dün onun yerinde olmaya can atanlar diyorlardı ki: "Vay canına! Demek ki kullarından tercih edenin/tercih ettiğinin rızkını genişleten, tercih edenin/tercih ettiğininkini de sınırlayan Allah'mış! Eğer Allah bize lutfetmemiş olsaydı, elbet bizi de yerin dibine geçirirdi! Vay be! Görülen o ki, meğer nankörler[96] asla iflah olmazmış?"

83 İşte orada (bir de) âhiret yurdu var ki; Biz orayı yeryüzünde büyüklük taslamayan ve fesat çıkarmak istemeyen kimselere tahsis ederiz: zira mutlu son sorumlu davrananların olacaktır.[97]

84 Kim huzura iyiliklerle çıkarsa, işte ona getirdiğinden daha hayırlısı vardır. Kim de huzura kötülüklerle çıkarsa, işte kötülük yapan o kimseler sadece yaptıklarının karşılığını görecekler.[98]

95 Servet, meratibü'l-vücutta (varlık hiyerarşisi) en aşağı tabakayı ifade eder. İnsan yüzünü servete dönerse sırtını Allah'a dönmüş olur. Kendisine tutunanı servet aşağı çekerek yerin dibine batırır. Sözün özü: Servet insanın nesnesidir. İnsan servet elinde nesneleşirse, Allah onu servetinin eline vererek cezalandırır. Bu takdirde at süvarisinin sırtına binmiş olur. Kıssanın verdiği ders şudur: Sırta alınan servet, sahibini yere geçirir.

96 Lafzen: "kâfirler.." Bu kelime Şu'arâ 19'da açıkça "nankör" anlamında kullanılır. Benzer anlamda kullanıldığı yerler için bkz: 17:8, not 18.

97 Kur'an'ın inşâ ettiği bir medeniyet tasavvurunda tahrip ve tahakküme, sömürü ve tekebbüre geçit yoktur.

98 Yukarıda verilen Karun örneği, bu âyetle tarihsel olmaktan çıkıp tüm zamanlar için geçerli bir "ibret vesikası" oluyor.

85 (EY bu vahyin muhatabı!)[99] Senin hayatını kuşatan Kur'an'ı sana farz kılan Zat, elbette seni(n âkıbetini) mutlu sona döndürecektir.[100]

(Şu halde) de ki: "Kimin hidayete erdiğini ve apaçık bir sapıklığa gömülenin de kim olduğunu asıl bilen Rabbimdir."

86 Ve sen (ey bu vahyin muhatabı);[101] bu ilâhî mesajın sana kadar ulaşacağını ümit etmezdin! Sadece Rabbinin rahmeti sayesinde oldu bu: o halde inkâr edenlere asla arka çıkma![102]

87 Ve sana indirilmiş olduğu şu vakitten sonra, onların seni Allah'ın âyetlerinden alıkoymalarına asla izin verme! Aksine (onları) Rabbine çağır! Sakın ha, Allah'a ortak koşanlardan biri olma! **88** Ve asla Allah'la beraber başka bir ilâha yalvarıp yakarma!

O'ndan başka ilâh yoktur: her şey yok olacak, sadece O'nun Zatı bâki kalacaktır.[103] Nihaî yargı yalnız O'na aittir: sonunda elbet hepiniz O'na döndürüleceksiniz.

اِنَّ الَّذ۪ي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لَرَٓادُّكَ
اِلٰى مَعَادٍۜ قُلْ رَبّ۪ٓي اَعْلَمُ مَنْ جَٓاءَ بِالْهُدٰى
وَمَنْ هُوَ ف۪ي ضَلَالٍ مُب۪ينٍ ﴿٨٥﴾ وَمَا كُنْتَ
تَرْجُٓوا اَنْ يُلْقٰٓى اِلَيْكَ الْكِتَابُ اِلَّا رَحْمَةً
مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ ظَه۪يراً لِلْكَافِر۪ينَۘ
﴿٨٦﴾ وَلَا يَصُدُّنَّكَ عَنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ بَعْدَ اِذْ
اُنْزِلَتْ اِلَيْكَ وَادْعُ اِلٰى رَبِّكَ وَلَا تَكُونَنَّ
مِنَ الْمُشْرِك۪ينَۚ ﴿٨٧﴾ وَلَا تَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهاً
اٰخَرَۢ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۜ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا
وَجْهَهُۜ لَهُ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٨﴾

---

99 Daha sonraki âyetlerde yer alan "inkâr edenlere asla arka çıkma!" (86), "seni Allah'ın âyetlerinden alıkoymalarına asla izin verme!" ve "Sakın ha, Allah'a ortak koşanlardan biri olma!" (87) uyarılarının niteliklerinden de açıkça anlaşılacağı gibi, bu âyetler, ulaştığı herkese hitap etmektedir.

100 *'Alâ* edatının istilâ vurgusu, çeviride karşılığını "hayatını kuşatan" olarak bulmuştur. "Mutlu son" karşılığı, *me'âd* ile "bayram" anlamına gelen *'ıyd* arasındaki akrabalığın tedâi ettirdiği bir anlamdır. Allah Rasulü'ne, hem hicret yurdu olan "Medine", hem de âhiret yurdu olan "Cennet" müjdelense gerektir.

101 Parantez içi açıklamanın gerekçesi için bkz: Âyet 85, not 100.

102 Zımnen: Ey muhatap! Servetini koruma güdüsüyle hakkın değil de gücün yanında yer alıp Karunlaşma! Zira o, Musa'nın yakınlarından olmasına rağmen Firavun gibi bir zalime servetiyle arka çıkmıştı. Servetini Firavun'un sayesinde kazandığını düşünüyor olsa gerekti.

103 Ne servet, ne iktidar, ne güç, ne devlet; hepsi gün gelecek hâk ile yeksan olacak. Tarih ebedîyyen yaşayacağı iddiasındaki iktidarların mezarlığıdır. Âyetteki *vech*in güzel bir te'vili için bak: İbnu'l-Cevzî, *Def'u Şubehi't-Teşbih*, s. 13, Kahire-1412.

29. ANKEBÛT SÛRESİ

Sûreye *Ankebût* adı, 41. âyetindeki "dişi örümcek ağı" misalinden ilhamla verilmiştir. İkrime'ye göre, Hicr 95. âyet müşriklerin sûrenin adını alaya almaları üzerine inmiştir.

İbn Abbas'ın iki görüşünden birine ve Katade'ye göre tümü Medenî'dir. Şa'bi'ye göre 2 ve 3. âyetler Medine'de "müslüman olduk" deyip de hicret etmeyenler hakkında inmiştir (Taberî ve Vahidî). Bu şaz yorumların nedeni, münafıklığın Medine'ye özgü olduğu önyargısıdır. İlk onbir âyetinin Medenî gerisinin Mekkî ya da tersi olduğunu söyleyenler vardır. Hz. Ali'ye göre Mekke-Medine arasında inmiştir. Çoğunluğa göre tümü Mekkî'dir.

Sûrede, Medine'ye hicret teşvik edilir (56). Bu durumda, Mekke'de, hicretin hemen öncesinde indirildiğini söyleyebiliriz. Sûrenin inişini Habeşistan hicretine kadar götürenler olmuşsa da, 8. âyet İsrâ 23-25'e açık bir atıf içerdiği için o kadar eski olamaz. İlk tertipler Rûm ve Mutaffifin arasına yerleştirirler. Ankebût, Mutaffifin ile eş ya da art zamanlı indirilmiştir. Bu iki sûre, Mekke'de indirilen son iki sûredir. Nûh kıssasının bu sûredeki şekli, Mekke'de işkence gören Müslümanları teselli amacı taşır.

Sûrenin ilk ve son âyetleri anahtar âyetlerdir. Sûre şu çarpıcı âyetle başlar: "İnsanlar, sadece 'İnandık!' demekle, sınanıp denenmeden bırakılıvereceklerini mi sanıyorlar?" Ardından, peygamberlerin iman uğruna ödedikleri bedeller hatırlatılır. Ve sûre bu bedeli göze alanlara bir müjdeyle son bulur: "Dâvâmız uğrunda var gücünü harcayanları, elbette kendi yollarımıza yönelteceğiz!" (69) Bu iki âyet, adeta bu sûrenin Mekke'yi Medine'ye bağlayan sürece ilişkin yapısını da ele verir.

İlk 9 âyetinde inanan ve inanmayanların niteliklerine değinilmiştir. Münafıkların Kur'an'ın iniş sürecinde anıldığı ilk sûre budur (3, 10-13). Nûh, İbrahim, Lût, Şuayb ve Musa peygamberlerin gönderildikleri kavimlere değinilip geçilmiştir (23, 44). Kıssaların bu sûredeki özel vurgusu, Allah'ın, imanın bedelini ödeyen elçilerine yaptığı yardımdır. Bu şekilde risalet mirasını omuzlayacak olanların tasavvuru inşâ edilmektedir. Daha sonra söz vahyin İlâhi kaynağına getirilir ve Hz. Peygamberin önceden okuma-yazma bilmediği vurgulanır (45-51). Hz. Peygamber'den mucize isteyen her tür yaklaşım şu âyetle reddedilir: "Ne yani! Şimdi bu İlâhi kelâmı, kendilerine iletmen için sana indirmiş olmamız (mucize olarak) onlara yetmedi mi?" (51)

Mü'minle kâfirin hayatı nereden okuduğunun ele alındığı âyetlerin ardından (52-68) sûre, Allah'a ulaşan "yollardan" söz eden âyetle son bulur. Bu âyet, bir "asıl"dan neş'et eden birden çok "usul" şeklinde de okunabilir.

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 *Elif-Lâm-Mîm!*[1]

2 İNSANLAR yalnızca "İman ettik" demekle, sınanıp denenmeden bırakılacaklarını mı sanıyorlar?[2]

3 Doğrusu, onlardan öncekileri de sınamıştık; fakat Allah her halükârda hem doğru söyleyenleri belirleyecek,[3] hem de yalancıları belirleyecek.

4 Yoksa o ("İnandık!" deyip de) kötülük yapmayı sürdürenler, Bizi atlatabileceklerini mi sandılar? Ne berbat akıl yürütüyorlar.

5 Zaten kim Allah'ın (rahmetine) kavuşmayı arzuluyorsa, iyi bilsin ki Allah'ın takdir ettiği süre bir gün mutlaka gelip çatacaktır: Her şeyi bilip işiten O'dur. 6 Ve her kim (yaratılış amacını gerçekleştirmek için) var gücüyle çaba gösterirse, sadece kendisi için çaba göstermiş olur:[4] çünkü Allah, (diğer) tüm varlıklardan farklı olarak,[5] kendi kendine yetendir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ
الٓمٓ ﴿١﴾ اَحَسِبَ النَّاسُ اَنْ يُتْرَكُوا اَنْ
يَقُولُوا اٰمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ ﴿٢﴾ وَلَقَدْ
فَتَنَّا الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللّٰهُ الَّذ۪ينَ
صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِب۪ينَ ﴿٣﴾ اَمْ حَسِبَ
الَّذ۪ينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّـَٔاتِ اَنْ يَسْبِقُونَاۜ
سَٓاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٤﴾ مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَٓاءَ
اللّٰهِ فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ لَاٰتٍۜ وَهُوَ السَّم۪يعُ
الْعَل۪يمُ ﴿٥﴾ وَمَنْ جَاهَدَ فَاِنَّمَا يُجَاهِدُ
لِنَفْسِه۪ۜ اِنَّ اللّٰهَ لَغَنِيٌّ عَنِ الْعَالَم۪ينَ ﴿٦﴾

---

1 29 sûrenin (bize göre Taha ve Yâsîn hariç) başında yer alan bu sembolik harfler, Meryem, Ankebût ve Rûm sûreleri dışında vahye atıf yapan bir bağlamda yer alırlar (Buna karşılık Kehf, Nûr, Furkan, Kadr sûreleri vahye atıf yaparak başladıkları halde bu harfler yer almaz). Üç istisnadan biri olan bu sûre, sembolik harflerin peşinden fiilî bir vahiy olarak telakki edilmesi gereken insanlık tarihinin bir yasasına atıf yaparak başlamaktadır (2). Dolayısıyla, başında Mukatta'a harflerinin yer aldığı tüm sûreler, İlâhi yasalara (kavlî, fiilî ya da kevnî) atıf gibi ortak bir bağlamda yer almış sayılmalıdırlar (Mukatta'at için bkz: 68:1, not 1).

2 Krş: 2:214; 9:16 ve 3:179. İşkence gören sahabilerden Habbab b. Eret'in sabır hususunda dua istemesi üzerine, Hz. Peygamber bu âyeti okumuştur (Buhârî). Said b. Müseyyeb bu âyetle 16:110 arasında bağlantı kurmuştur.

3 Lafzen: "bilecek."Muzari fiil te'kit nunuyla gelirse, fiilin üç zamana muhtemel yapısını gelecek zamana kilitler (Krş: Âyet 11, not 13). Bu âyet, Allah'ın iyiyi kötüden saçıp ayıracağını buyuran âyet (3:179) ışığında anlaşılmalıdır. Fiilin nisbet edildiği iki mastardan biri olan *'alem*, "belirti, işaret, belge" demektir. Mutlak olan İlâhi bilginin zamanlar ve mekânlar üstü tabiatı gereği, bu ibâre, Kur'an'ın farklı yerlerindeki benzerleri gibi zorunlu olarak Allah'ın "kullarını belirlemek için sınamasını" ifade eder. Bununla amaçlanan, İlâhi bilginin insan iradesini geçersiz kıldığı yönündeki her tür yaklaşımı temelden reddetmektir (İlâhî bilginin çift boyutlu tabiatı için bkz: 2:143, not 274). Özellikle Bakara 214, bu âyetin tefsiri niteliğindedir.

4 Parantez içi açıklamanın gerekçesini Zâriyât 56. âyet gibi insanın yaratılış amacıyla ilgili âyetler oluşturmaktadır.

5 "..farklı olarak" karşılığı, *'an* harfinin *mucaveze* vurgusuna dayanır.

وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ
اَحْسَنَ الَّذٖى كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٧﴾ وَوَصَّيْنَا
الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا وَاِنْ جَاهَدَاكَ
لِتُشْرِكَ بٖى مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا
اِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ
﴿٨﴾ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِى الصَّالِحٖينَ ﴿٩﴾ وَمِنَ النَّاسِ
مَنْ يَقُولُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ فَاِذَٓا اُوذِىَ فِى اللّٰهِ جَعَلَ
فِتْنَةَ النَّاسِ كَعَذَابِ اللّٰهِ وَلَئِنْ جَٓاءَ نَصْرٌ
مِنْ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ اِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ اَوَلَيْسَ
اللّٰهُ بِاَعْلَمَ بِمَا فٖى صُدُورِ الْعَالَمٖينَ ﴿١٠﴾

7 İman eden ve imanına uygun iş işleyen kimselere gelince:[6] evet, onların günahlarını mutlaka örteceğiz; yine onları kesinlikle yapageldiklerinin en güzeliyle ödüllendireceğiz!

8 Ve zaten insanoğluna anne-babasına iyi davranmasını biz tavsiye etmiştik.[7] Fakat (sen ey muhatab), eğer hakkında bir bilgi sahibi olmadığın bir şeyi[8] Bana ortak koşman için seninle mücadele ederlerse, asla o ikisine itaat etme:[9] dönüşünüz sadece Banadır; işte o zaman Ben, yapıp ettiklerinizi size bir bir haber vereceğim.

9 Ama iman edip imanına uygun iş işleyenlere gelince: onları da mutlaka iyi ve erdemli insanların arasına katacağız.

10 KİMİ insanlar da vardır ki, "Allah'a inandık!" derler; fakat iş Allah (dâvâsı) uğrunda eza cefa çekmeye gelince, insanların baskısını Allah'ın cezası gibi algılarlar;[10] Rabbinden bir yardım ulaşınca da, ısrarla "Zaten biz ta başından beri sizinle beraberdik" derler.[11]

Sahi, Allah bütün bilinçli varlıkların[12] gönlünden geçenleri en iyi bilen değil midir?

---

6 *'Amilu's-sâlihât* ile ilgili bir açıklama için bkz: 2:25 not 31 ve 103:3, not 5.

7 Atıf yapılan bu tavsiyenin, ikisi de bu sûreden önce inmiş olması gereken Lokman 14-15 ve İsra 23-25'te yer aldığını görüyoruz. Ancak bu âyet, İsrâ'daki "ana babaya iyi davranma" emrinin, ana baba tarafından istismarını önlemeye yöneliktir. Allah Rasulü: *Lâ ta'ate li mahlûkin fi ma'siyeti'l-hâlık* (Yaratıcıya isyan konusunda yaratılmışa itaat yoktur)" buyurur.

8 Yani: "Tanrısal bir nitelik taşıdığı hakkında bir bilgi sahibi olmadığın bir şeyi." Bilginin olumsuzlanması, bilgi nesnesinin olumsuzlanmasından kinayedir (Zemahşerî).

9 Sa'd b. Ebi Vakkas'ın annesinin çağrısı buna örnek gösterilebilir.

10 Burada yerilen "ikiyüzlü" tiple, işkence altında dayanamadığı için işkencecilerin inancına aykırı söz söyleyen kişinin durumu farklıdır. Bu ikinci guruba girenlerin mazur görüldükleri ve birincilerden ayrı değerlendirildikleri Nahl 106'da dile getirilmiştir. Bu münafıkça tavrın sahipleri, Âl-i İmran 119'da da ele alınmıştır.

11 Bu tavrın tüm nifak tipolojilerinde ortak olduğuna ilişkin krş: Nisâ 141.

12 *'Âlemîn,* zorunlu olarak "iç dünya", yani "bilinç" anlamına gelen *sudûr* sahibi varlıklar olmak zorundadır. "Bütün bilinçli varlıklar" şeklindeki çevirimizin gerekçesi budur (Krş: 21:18, not 22 ve 21:107, not 110).

وَلَيَعْلَمَنَّ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَيَعْلَمَنَّ
الْمُنَافِقِينَ ﴿١١﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا
لِلَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّبِعُوا سَبِيلَنَا وَلْنَحْمِلْ
خَطَايَاكُمْ وَمَا هُمْ بِحَامِلِينَ مِنْ خَطَايَاهُمْ
مِنْ شَيْءٍ اِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٢﴾ وَلَيَحْمِلُنَّ
اَثْقَالَهُمْ وَاَثْقَالًا مَعَ اَثْقَالِهِمْ وَلَيُسْـَٔلُنَّ
يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿١٣﴾
وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِهِ فَلَبِثَ
فِيهِمْ اَلْفَ سَنَةٍ اِلَّا خَمْسِينَ عَامًا

11 Ve Allah her halükârda imanda sebat edenleri[13] de elbet seçip ayıracak, ikiyüzlü olup çıkanları da elbet seçip ayıracaktır.[14]

12 Nitekim (O şunu da bilir ki), inkâr edenler iman edenlere "Siz bizim yaşam biçimimize uyun, günahınız bizim boynumuza olsun" derler. Oysa onlar berikilerin hiçbir günahını yüklenecek değiller; besbelli ki onlar sadece yalancıdırlar.[15]

13 Ve elbet onlar kendi yüklerini zaten taşıyacaklar; ama kendi yükleriyle birlikte (sorumlu oldukları) bir başka yük daha taşıyacaklar;[16] ve Kıyamet Günü uyduruk (inançlarından) dolayı[17] elbette hesaba çekilecekler.

14 DOĞRUSU Biz Nûh'u da kendi kavmine elçi göndermiştik:[18] Nûh da onlar arasında -elli yıl eksiğiyle- bin sene[19] kalmıştı;[20]->

---

13 *Ellezîne âmenû*daki geçmiş zaman kipi, çeviriye "sebat edenler" olarak yansımıştır. Bu, sonradan ikiyüzlü olanların önceden iman edenler arasında bulunma ihtimalini gündeme getirmektedir. İmanda sebat edenlerin karşısında yer alanlar, aynı form olan *ellezîne nâfekû* olarak değil de isim olarak *el-münafikîn* formunda gelmiştir. Bu, ikiyüzlülüğün kişide sabit bir hal alması, onda nifakın ikinci kişilik olması anlamına gelir.

14 Lafzen: "bilecektir" (Bkz: Âyet 3, not 3).

15 Günah kavramının içini boşaltarak iyi-kötü ayrımını yok etme cinayetine teşebbüs edenler.

16 Bu âyet, "hiç kimse bir başkasının sorumluluğunu taşımaz" (53:38) âyetinden ayrı olarak, hem kendi günahlarının yükünü hem de başkalarını yoldan çıkarmanın vebalini yükleneceklerine dair Nahl 25 âyeti ışığında anlaşılmalıdır. Bu tiplerin yüklendiği günah, gerçekte "başkalarının günahı" değildir, hakikatte başkalarının işlemesine sebep oldukları günahtır. Sonuçta kendi günahlarını taşımaktadırlar.

17 12. âyette geçtiği türden bâtıl iddia ve inançlara atıf.

18 Bu sûrede anlatılan peygamber kıssaları, birinci âyetin ışığında zımnen şöyle okunmalıdır: Yalnız iman ettik demekle sınanmadan denenmeden bırakılacaklarını sananlar, iyi bilsinler ki Allah en büyük peygamberlerini bile ağır sınavlardan geçirmiştir.

19 Aynı cümlede hem *sene* hem *'âm* kelimelerinin kullanılması, ikisi arasındaki nüansa delâlet eder. *Sene* çoğunlukla çetin ve kurak geçen yıl, *'âm* ise bereketli ve yağışlı geçen yıl için kullanılır (Râğıb). Bu dilsel tahlilden yola çıkarak, Hz. Nûh'un ömürlük davetinin çok kısa kısmı hariç tamamına yakınının "çetin ve zor" geçtiğini söyleyebiliriz.

20 Bu âyetle ilgili şahsi yorumumuz şudur: "Dokuz yüz elli yıl" yerine "elli yıl eksiğiyle bin sene" şeklinde gelmesi, zamanın uzunluğuna dikkat çekmek içindir. "Bin yıl yaşamak" ifadesi, tam da bu deyimsel anlamıyla, Bakara 96'da kullanılır (Ayrıca Kur'an'da "bin yıl" ve "elli bin yıl" ifadelerinin rakamsal değerler dışında, zamanın izafî niteliğini belirtmek için kullanıldığı yerler için bkz: 22:47; 32:5 ve 70:4). Bu ifadenin deyimsel karşılığı "çok uzun yaşamak" olarak ortaya çıkıyor. Bunu esas alırsak "-elli yıl eksiğiyle- bin sene kalmıştı" ifadesi, peygamberlik öncesi hariç, bir insanın yaşayabileceği en uzun süre kavmini yılmadan

فَاَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١٤﴾
فَاَنْجَيْنَاهُ وَاَصْحَابَ السَّفِينَةِ وَجَعَلْنَاهَا
اٰيَةً لِلْعَالَمِينَ ﴿١٥﴾ وَاِبْرٰهِيمَ اِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ
اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاتَّقُوهُ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ
اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٦﴾ اِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِنْ
دُونِ اللّٰهِ اَوْثَانًا وَتَخْلُقُونَ اِفْكًا اِنَّ الَّذِينَ
تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ
رِزْقًا فَابْتَغُوا عِنْدَ اللّٰهِ الرِّزْقَ وَاعْبُدُوهُ
وَاشْكُرُوا لَهُ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١٧﴾ وَاِنْ
تُكَذِّبُوا فَقَدْ كَذَّبَ اُمَمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ
وَمَا عَلَى الرَّسُولِ اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿١٨﴾

<- ve onlar iyice zulme gömülüp gitmiş bir haldeyken, tufan onları enseleyivermişti.[21]

15 Fakat onu ve gemi yârânının tümünü kurtardık; ve bunu[22] bütün bir insanlığa (ibretlik) bir delil kıldık.

16 İBRAHİM'İ de (göndermiştik). Hani o kavmine demişti ki: "Yalnız Allah'a kulluk edin ve O'na karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun; eğer bilirseniz, bu sizin için çok daha hayırlıdır.
17 Baksanıza siz, Allah'ı bırakıp da birtakım heykellere[23] tapıyorsunuz ve (onlara) düzme koşma birtakım (nitelikler) yakıştırıyorsunuz. Gerçek şu ki, Allah'tan başka kulluk ettikleriniz size rızık verecek güce sahip değiller; o halde tüm rızkınızı Allah katında arayın ve yalnız O'na kulluk edin; dahası hep O'na şükredin: (zira) O'na döndürüleceksiniz."
18 "Ama eğer yalanlarsanız, iyi bilin ki sizden önceki toplumlar da yalanlamışlardı: zaten elçiye düşen de (İlâhi mesajı) bütün açıklığıyla iletmekten başkası değildir."[24]

---

usanmadan davet ettiğine delâlet eder. İşte böylece, "Yeryüzünde onlardan bir kişi dahi bırakma" (71:26-27) şeklindeki elçiler arasında yalnızca Hz. Nûh'a ait olan kahır duasının nedeni de anlaşılmış olur. Ayrıca bu âyet sûrenin 2. âyetiyle doğrudan bağlantılıdır. Hz. Nûh'un bunca uzun süren çabası, onun ödediği ağır bedel olarak sunulmaktadır.

21 *Tûfân* kelimesiyle ilgili bir açıklama için bkz: 7:133. Zımnen: Tuğyan olan yerde mutlaka tufan olur. Tufan tuğyan edenler için bir felaket, iman edenler için bir nimettir. Tufan, toprağa aldırılan gusül abdestidir.

22 "Gemiyi" ya da "ukubeti/cezalandırma olayını". Uluslararası bir araştırmanın sonuçlarına göre Guatemala yerlileri ve Avustralya Aborijinlerine kadar, yeryüzünün en kapalı kültürlerinde dahi mutlaka birkaç tufan hikâyesi bulunmaktadır. Bu da bu felaketin insanlığın ortak hafızasına kazındığının göstergesidir. 'İnsanlığa bırakılan belge'den kasıt bu olsa gerektir.

23 *Evsân* (t. vesen), madenden yapılanlara verilen *sanem* (Bkz: 7:138, not 99) adından farklı olarak taş ya da taş cinsi malzemeden yapılmış heykeller, büstlerdir (İbn Fâris ve Râğıb). Kur'-an'da kullanıldığı üç yerde de Hz. İbrahim'in kavmine atfedilir.

24 Âyetin içeriği, Hz. İbrahim'e değil de doğrudan Allah'a atfedilebilir. Bu durumda âyetin konusu Hz. İbrahim olabileceği gibi Rasulullah da olabilir (Taberî). Bu âyetin sonundaki ses (*mubîn*), aşağısıyla (*yesîr*) değil yukarısıyla uyumlu olduğu için, biz bu âyeti Hz. İbrahim'in sözünün bir devamı olarak *tırnak* içine aldık.

19 PEKİ onlar görmediler mi ki Allah yaratmayı nasıl başlatıyor, sonra onu nasıl yeniden iade ediyor? Besbelli ki bu Allah'a çok kolaydır.[25]

20 De ki: "Dolaşın yeryüzünü ve görün yaratılışı nasıl başlattığını! Daha sonra Allah öteki hayatı da işte böyle var edecektir: çünkü Allah'ın her şeye gücü yeter. 21 Tercih edeni/tercih ettiğini cezalandırır, tercih edene/tercih ettiğine rahmet eder:[26] her durumda O'na döndürüleceksiniz. 22 Ve O'nu, ne yerde ne de gökte asla atlatamazsınız;[27] dahası, kendiniz için Allah'tan başka ne sadık bir dost ne de bir yardımcı asla bulamazsınız.

23 Allah'ın mesajlarını ve O'na kavuşmayı inkâr edenler var ya: işte onlar Benim rahmetimden ümit kesiyorlar;[28] ve işte onların hakkı can yakıcı bir azaptır.[29]

24 ÖTE yandan[30] (İbrahim'e gelince): Kavminin tek cevabı, "Onu öldürün ya da yakın!"[31] demekten ibâretti; fakat Allah onu ateşten kurtardı.

Şüphesiz inanan bir toplum için, bunda da alınacak bir ders mutlaka vardır.[32]

اَوَلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللّٰهُ الْخَلْقَ ثُمَّ
يُعِيدُهُۜ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ ﴿١٩﴾ قُلْ
سِيرُوا فِي الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ بَدَاَ
الْخَلْقَ ثُمَّ اللّٰهُ يُنْشِئُ النَّشْاَةَ الْاٰخِرَةَۜ اِنَّ
اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌۚ ﴿٢٠﴾ يُعَذِّبُ مَنْ
يَشَٓاءُ وَيَرْحَمُ مَنْ يَشَٓاءُۚ وَاِلَيْهِ تُقْلَبُونَ ﴿٢١﴾
وَمَٓا اَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِي
السَّمَٓاءِۘ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا
نَصِيرٍ ﴿٢٢﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَلِقَٓائِه۪
اُو۬لٰٓئِكَ يَئِسُوا مِنْ رَحْمَتِي وَاُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ
عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿٢٣﴾ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِه۪ٓ اِلَّٓا
اَنْ قَالُوا اقْتُلُوهُ اَوْ حَرِّقُوهُ فَاَنْجٰيهُ اللّٰهُ مِنَ
النَّارِۜ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٤﴾

---

25 Yeryüzündeki organik hayatın çevriminin muhteşem bir plan ve projenin eseri, dolayısıyla bunun da bilinçli bir yaratmanın ürünü olduğunun ifadesi.

26 *Men* ism-i mevsûlü ile birlikte gelen *yeşâ'* fiillerinin çift özneyi (*men*/insan ve gizli *huve*/o/Allah) gören konumuna dayanarak ibareyi böyle çevirdik. Açılımı: 'Allah tercihini kötü yönde kullanıp hak edeni cezalandırmayı ister, rahmeti tercih edene de rahmet etmeyi ister.' Çevirimizin lugavi gerekçesi budur. Bir de Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri kabilinden gerekçeleri var. Onlarca âyetten sadece birini buraya alalım: "Başınıza gelen her musîbet, kendi ellerinizle yaptıklarınızın sonucudur; üstelik O birçoğunu da affetmektedir." (42:30).

27 Krş: 10:61.

28 Allah hakkındaki kişi zamirlerinin aynı cümlede üçüncü tekil şahıstan birinci tekile dönüvermesi, Allah'ın insan tasavvurunda kişileştirilemezliğiyle alâkalıdır.

29 Zımnen: Allah'sız bir hayat tasarımı erinde geçinde iflas etmeye mahkûmdur.

30 Bu âyette, 16-18. âyetlerde dile getirilen İbrahim kıssasına yeniden dönülmektedir. Dolayısıyla bu bağlamda *fâ* edatının en isabetli karşılığı bu olsa gerektir.

31 Sözün gücüne sözle karşı koyamayanlar, gücün sözünü konuştururlar.

32 O ders şudur: Hiç bir Nemrud'un ateşi imanı yakamaz.

وَقَالَ اِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَوْثَانًاۙ
مَوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۚ ثُمَّ يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُمْ بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ
بَعْضُكُمْ بَعْضًاۘ وَمَاْوٰيكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ
مِنْ نَاصِرِينَۗ ﴿٢٥﴾ فَاٰمَنَ لَهُ لُوطٌۢ وَقَالَ اِنّ۪ي
مُهَاجِرٌ اِلٰى رَبّ۪يۜ اِنَّهُ هُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ ﴿٢٦﴾
وَوَهَبْنَا لَهُ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا فِي
ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ وَاٰتَيْنَاهُ اَجْرَهُ فِي
الدُّنْيَاۚ وَاِنَّهُ فِي الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٢٧﴾
وَلُوطًا اِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ اِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَۘ
مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ اَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ
﴿٢٨﴾ اَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ وَتَقْطَعُونَ
السَّبِيلَ وَتَأْتُونَ فِي نَادِيكُمُ الْمُنْكَرَ

25 Ve (İbrahim) dedi ki: "Allah'ı bırakıp da birtakım heykeller peydahlamanızın[33] tek nedeni, şu dünya hayatında (onlarla)[34] aranızdaki (çarpık) sevgi bağıdır;[35] daha sonra, Kıyamet Günü'nde birbirinizi reddedecek ve birbirinizi lânetleyeceksiniz; en sonunda hepinizin varıp duracağı yer ateştir: size yardım eden biri de asla çıkmayacaktır."

26 Bunun ardından ona bir tek Lût inandı.

Ve (İbrahim)[36] dedi ki: "Ben Rabbine iltica eden bir hicret eriyim; çünkü her işinde mükemmel olan, her hükmünde tam isabet kaydeden O'dur."

27 Biz de ona İshak ve (onun oğlu) Yakub'u verdik; ve onun neslinden gelenler arasında peygamberliği ve vahyi devam ettirdik; üstelik ona ödülünü daha bu dünyada vermeye (başladık); hiç şüphe yok ki o, âhirette de iyiler arasındaki yerini alacaktır.

28 LÛT'U da (göndermiştik). Hani o
kavmine demişti ki: "Şu kesin ki siz,
bütün bir dünyada daha önce hiç kimsenin yapmadığı (derecede) iğrençlik-
ler yapıyorsunuz. 29 Evet, erkeklere
(şehvetle) yaklaşanlar ve yol kesenler;[37] üstelik bu çirkinliği kamuya açık kulüplerde güpegündüz gurup halinde işleyen siz değil misiniz?"[38]

33 Benzer bir ifade ve çeviri gerekçesi için bkz: 2:51, not 92.

34 Bu açıklama âyetin devamı göz önüne alındığında, "tapınılan cansız nesnelerden" daha çok, bu nesnelerin temsil ettiği birtakım "tarihsel şahsiyetleri" ifade eder.

35 Bu sevginin çarpıklığını "insanlar içerisinde Allah'tan başka birtakım varlıkları Allah'a eşdeğer rakip güçler olarak görüp, onları Allah'ı sever gibi sevenler de var" (2:165) âyeti ortaya koymaktadır.

36 Arkadan gelen sözü Hz. Lût'a atfetmek de mümkündür. Fakat Sâffât 99'daki benzer bir ifade, bu sözün Hz. İbrahim'e atfına ikna edici bir gerekçe teşkil eder.

37 Veya: "(Şehveti tatmin için doğal olan) yolu kesen.." Meale çıkardığımız "yol kesme", malum fiili işlemek için, gelip geçen yolcuların yolunu kesmelerini ifade eder (Mukâtil). *Ve takta'ûne's-sebîl* ibâresi için nota yerleştirdiğimiz alternatif anlamı, Ferra kaynak belirtmeden, Zemahşerî ise Hasan Basri'ye atfen naklederler.

38 *en-Nâdî*, "gündüzün toplanmak" (gece toplanma yerine *es-sâmir* denir) anlamındaki *nedv*den türetil-

فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ اِلَّا اَنْ قَالُوا ائْتِنَا
بِعَذَابِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٢٩﴾ قَالَ
رَبِّ انْصُرْنِي عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِدِينَ ﴿٣٠﴾
وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا اِبْرٰهِيمَ بِالْبُشْرٰى قَالُوا
اِنَّا مُهْلِكُوا اَهْلِ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ اِنَّ اَهْلَهَا كَانُوا
ظَالِمِينَ ﴿٣١﴾ قَالَ اِنَّ فِيهَا لُوطًا قَالُوا نَحْنُ
اَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا لَنُنَجِّيَنَّهُ وَاَهْلَهُ اِلَّا امْرَاَتَهُ
كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٣٢﴾ وَلَمَّا اَنْ جَاءَتْ
رُسُلُنَا لُوطًا سِيٓءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا
وَقَالُوا لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ اِنَّا مُنَجُّوكَ
وَاَهْلَكَ اِلَّا امْرَاَتَكَ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ
﴿٣٣﴾ اِنَّا مُنْزِلُونَ عَلَى اَهْلِ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ
رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٣٤﴾

Fakat kavminin tek cevabı: "Eğer doğru sözlü biriysen, haydi Allah'ın azabını getir de görelim bakalım!" diye (meydan okumaktan) ibâretti.

30 "Rabbim!" dedi (Lût): "Ahlâkî çürümeye yol açan şu topluma karşı bana yardım et!"

31 Ve elçilerimiz İbrahim'e (oğlu İshak'ı) müjdelemek için geldiklerinde: "Bakın" demişlerdi, "biz, işte şu bölgelerin halkının helâki (için görevlendirildik); çünkü oraların halkı hadlerini çoktan aşmış bulunuyorlar."[39]

32 (İbrahim): "Peki ama" dedi, "Lût da onların içinde yaşıyor!"

(Elçiler:) "Biz" dediler, "onların arasında kimlerin yaşadığını çok iyi biliyoruz; sonuçta onu ve (iman) ailesini[40] mutlaka kurtaracağız; ne ki onun karısı hariç: zaten o kadın, dökülenlerden biri olmalıydı."[41]

33 Ve elçilerimiz Lût'a gelir gelmez, o derin bir hüzne kapıldı ve onlar adına hiç bir şey yapamayıp eli kolu döküldü kaldı.[42] Ama onlar dediler ki: "Korkma ve üzülme! Çünkü biz seni ve yakınlarını elbette kurtaracağız; ancak karın hariç: zaten onun dökülenlerden biri olacağı malum.[43] **34** İşte bu yüzden biz şu bölge halkına, işleye geldikleri fısku fücur yüzünden gökten yakıcı bir bela indireceğiz."

miştir. *Nâdî*, "İnsanların gündüz toplandığı kamuya açık "kulüp, loca" anlamına gelir. "Dernek, toplantı salonu" anlamına gelen *nedve* de aynı köktendir. Bir eylemin gurup halinde yapılışını da içerir. Çevirimizin gerekçesi budur.

39 *Zâlimîni* çevirimizin gerekçesi için bkz: 21:29, no 37.

40 *Ehl*in bu anlamına ilişkin bir açıklama için bkz: 27:57, not 60.

41 Zımnen: Hidayet peygamberlerin elinde olsaydı, onu ilk yakınlarına verirlerdi. *Ğâbirîn* için bkz: 26:171, not 89.

42 Çevirideki "gelir gelmez" acele vurgusu bazılarının zaid saydığı *en* edatının mânaya kattığı anlamdır. *Dâka bihim zer'an*, insanın elinden bir şeyin gelmediği çaresizlik ve acziyet durumunu resmeden deyimsel bir ibâredir (Zemahşerî).

43 *el-Ğâbirîn*deki belirlilik, çeviriye "malum" olarak yansımıştır.

وَلَقَدْ تَرَكْنَا مِنْهَٓا اٰيَةً بَيِّنَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ
﴿٣٥﴾ وَاِلٰى مَدْيَنَ اَخَاهُمْ شُعَيْبًاۙ فَقَالَ يَا
قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَارْجُوا الْيَوْمَ الْاٰخِرَ
وَلَا تَعْثَوْا فِى الْاَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٣٦﴾
فَكَذَّبُوهُ فَاَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَاَصْبَحُوا
فِى دَارِهِمْ جَاثِمِينَۘ ﴿٣٧﴾ وَعَادًا وَثَمُودَا۟
وَقَدْ تَبَيَّنَ لَكُمْ مِنْ مَسَاكِنِهِمْ وَزَيَّنَ
لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ
السَّبِيلِ وَكَانُوا مُسْتَبْصِرِينَۙ ﴿٣٨﴾

35 Doğrusu Biz ondan geriye, akleden bir topluluk için hakikatin apaçık belgeleri olan işaretler bırakmışızdır.[44]

36 MEDYEN'E de, soydaşları Şuayb'i (göndermiştik);[45] ve o "Ey kavmim!" demişti, "Allah'a kulluk edin ki Âhiret Günü'nü arzulayabilesiniz;[46] dahası, kötülüğü yaygınlaştırarak yeryüzünde ahlâkî çürümeye meydan vermeyin!"[47]

37 Ne var ki onu yalanladılar; derken şiddetli bir sarsıntı onları ansızın yakalayıverdi ve kendi yurtlarında cansız donakaldılar.[48]

38 ONLARA ait mesken kalıntılarının da ayan açık önünüze koyduğu gibi, 'Âd ve Semûd da (benzer bir akıbete uğradı); zira şeytan onlara işledikleri (kötülükleri) süslü göstermişti: üstelik kendileri açıkgöz ve uyanık (geçinen) kimseler oldukları halde, onları yoldan çıkardı.[49]

---

44 Lût gölünün bugünkü hali ve gölün güney yönündeki *Lisân* (Dil) adı verilen ucunda boydan boya görülen derin bir fay hattının günümüzde açıkça gözlemlenmesi, muhtemelen bu olay sonucunda göl suyunun hiçbir canlının yaşamasına izin vermeyen kimyasal yapısı, o beladan geriye kalan açık işaretlerden bazıları olarak sayılabilir.

45 Nûh, İbrahim ve Lût için kullanılmadığı halde Şuayb için kullanılan "soydaşları" (*ehâhum*) nitelemesiyle ilgili ayrıntılı bir tahlil için bkz: 11:61, not 75 Medyen'le ilgili bir açıklama için bkz: 7:85 not 66.

46 İki cümlecik arasındaki *ve* bağlacı "ki" ile karşılanmıştır. *Reca* için bkz: 25:21, not 30.

47 Çevirimizin gerekçesi için bkz: 2:60, not 106.

48 İbarenin aynısı için A'râf 91'e, *racfeh* kelimesi hakkında bir açıklama için A'râf 78'in notuna bkz.

49 Hem sapmalarından kendilerinin sorumlu olduğunu hem de hayata bakışlarındaki mânevî körlüğün kendilerini düşürdüğü gülünç durumu ifade eden bir ibâre. Bunda peygamberlerinin uyarısına muhatap oldukları halde inkâra yeltendiklerine de bir gönderme vardır.

وَقَارُونَ وَفِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ
مُوسٰى بِالْبَيِّنَاتِ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْاَرْضِ
وَمَا كَانُوا سَابِقِينَ ﴿٣٩﴾ فَكُلًّا اَخَذْنَا بِذَنْبِهِ
فَمِنْهُمْ مَنْ اَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا وَمِنْهُمْ
مَنْ اَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ وَمِنْهُمْ مَنْ خَسَفْنَا بِهِ
الْاَرْضَ وَمِنْهُمْ مَنْ اَغْرَقْنَا وَمَا كَانَ اللّٰهُ
لِيَظْلِمَهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ
﴿٤٠﴾ مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ
اَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اِتَّخَذَتْ بَيْتًا
وَاِنَّ اَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ لَوْ
كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا يَدْعُونَ
مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٤٢﴾

39 KÂRUN, Firavun ve Hâmân da (benzer bir akıbete uğradı). Doğrusu Musa, onlara hakikatin apaçık delilleriyle gelmişti; fakat onlar ülkede büyüklük tasladılar: ne ki hiç biri de asla (Bizi) aşamadılar.[50]

40 Sonuçta her birini günahlarından dolayı enseledik:[51] Ve onlardan kimileri üzerinde (bela) fırtınası estirdik, kimisini de sarsıcı bir azap çığlığı yakaladı;[52] yine onlardan bazı kimseleri yerin dibine geçirdik, bazılarını da boğulmaya terk ettik: Ne var ki onlara zulmeden asla Allah değildi; ve fakat onlar asıl kendi kendilerine zulmetmişlerdi.

41 ALLAH'TAN başkalarını sığınacak otorite[53] edinen kimselerin durumu, ördüğü ağı ev edinen dişi örümceğin durumuna benzer;[54] ne ki evlerin en çürüğü, elbette örümcek ağıdır: keşke bunu kavrayabilselerdi.[55]

42 Şüphesiz Allah, onların kendisinden başka yalvarıp yakardıkları her şeyi çok iyi bilir;[56] zira yüceler yücesi O'dur, her hükmünde tam isabet sahibi O'dur.

---

50 Yani: "onlar (Bizimle ayaklaştılar, fakat) bizi geçemediler". Benzer bir ifade için, Enfâl sûresinin 59. âyetine bkz.

51 *Ba* edatının maiyyet vurgusuyla mâna şöyle olur: "günahlarıyla birlikte.."

52 *Sayha*nın bu anlamı için bkz: 11:94, not 115.

53 Lafzen: "evliya.."

54 *'Ankebût,* genellikle "dişi örümcek" için kullanılır (Ferrâ). Erkeğine *'ankeb* adı verilir. Özellikle "dişi örümcek"ten söz edilmesi, bu aileye ait bir çok alt türde dişi örümceğin çiftleştikten sonra eşini öldürmesiyle açıklanabilir. Günahın peşine gidenler, dişi örümceğin peşinden gidip canlarından olan erkek örümceklere benzetilir. Zımnen: Günah caziptir. Fakat bu cazibe öldüren cazibedir.

55 Pamuk ipliğine umut bağlayanlara bir atıf.

56 Buradaki *mâ*'nın olumsuzluk edatı olması durumunda anlam şöyle olur: "Allah dışında yalvarıp yakardıklarının bir hiç olduğunu çok iyi bilir".

وَتِلْكَ الْاَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِۚ وَمَا
يَعْقِلُهَٓا اِلَّا الْعَالِمُونَ ﴿٤٣﴾ خَلَقَ اللّٰهُ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّۜ اِنَّ فٖي ذٰلِكَ
لَاٰيَةً لِلْمُؤْمِنٖينَۜ ﴿٤٤﴾ اُتْلُ مَٓا اُوحِيَ اِلَيْكَ
مِنَ الْكِتَابِ وَاَقِمِ الصَّلٰوةَۜ اِنَّ الصَّلٰوةَ
تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَٓاءِ وَالْمُنْكَرِۜ وَلَذِكْرُ
اللّٰهِ اَكْبَرُۜ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ ﴿٤٥﴾

43 İşte bütün bu misalleri Biz insanlar için veriyoruz; ne ki bunları sadece (eşyanın var ediliş amacını) bilenler kavrayabilir:[57] **44** (zira) Allah, gökleri ve yeri mutlak gerçeğe atıf olsun diye (amaçlı olarak)[58] yaratmıştır: hiç şüphesiz bunda, mü'minlerin alacağı bir mesaj mutlaka vardır.

45 (EY bu hitabın muhatabı!) Sana vahyedilmiş olan bu mesajı izle ve (başkalarına) ilet;[59] ve namazı hakkını vererek kıl:[60] çünkü (hakkı verilerek kılınmış) namaz, (insanı) belli başlı her tür çirkinlik ve kötülükten alıkoyar; ve hele Allah'ı anmak ve Allah'ın sizi anması elbette en büyük (boyutudur)![61] Zira Allah, tasarlayarak işlediğiniz her şeyi bilir.[62]

---

57 Eğer âyette geçen ilim ve akıl kavramlarını kök anlamlarına irca edersek, bu âyetin anlamı şöyle bir mahiyet kazanır: "Gerçeğin izini süremeyenler bilgi ile hakikat arasındaki bağlantıyı kuramazlar". İbarenin bu mahiyette olduğunu, bir sonraki cümlede yer alan *bi'l-hakk* doğrulamaktadır.

58 Şu âyet ışığında anlaşılmalıdır: Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde derin derin düşünürler ve "Rabbimiz!" derler, "Rabbimiz bütün bunları anlamsız ve amaçsız yaratmadın!" (3:191).

59 *Utlu* emrinin "izle ve ilet" anlamı için 18:27 ve 91:2'nin ilgili notlarına bkz. Bu hitabın kapsamı, âyetin sonundaki *tasna'ûn* kelimesinin çoğul gelişinden de anlaşılacağı gibi, muhataplarının tümüdür. Hemen arkadan gelen "çirkinlik ve kötülükten korur" ifadesi, âyeti Hz. Peygamber'e hasredemeyeceğimizin açık bir delilidir (Krş: İbn Âşûr).

60 *Ekimi's-salat* için bkz: 2:3; 2:43 ve 7:170, ilgili notlar.

61 Krş: 2:152. *Zikrullah,* dilsel açıdan her iki mânayı da içerir. Son cümle, âyetin başındaki vahiyle ilgili cümleye atfen de okunabilir. *Zikrullah* tamlaması, farklı anlamlara açıktır. Bir önceki cümleye atfedildiğinde bu ifade, namazın "Allah'ı anma ve hatırlama" niteliğini, "çirkinlik ve kötülükten uzak tutucu" niteliğinden daha baskın olarak öne çıkaracak bir şekilde okunabileceği gibi, namazın nihaî amacına bir gönderme olarak da okunabilir (Kur'an'da *zikrullahın* "namaz" yerine kullanılmasıyla ilgili bkz: 62:9). Bu ifade âyetin ilk cümlesine atfen okunduğunda, hem -namaz içinde ve dışında okunan- Kur'an'a (20:99) hem de İlâhi emre iman ve itaate tekabül eder.

62 Namaz inen vahyin çıkan karşılığıdır. Namaz nüzule karşılık miraçtır. Namaz Allah'ın gündeminde olmak için Allah'ı gündemine almaktır. Namaz, ibadetler mecmuasıdır. Namaz, dünya astarını âhiret atlasına günün beş vaktinde gök iğnesiyle dikmektir.

وَلَا تُجَادِلُوا اَهْلَ الْكِتَابِ اِلَّا بِالَّتٖى هِىَ
اَحْسَنُ اِلَّا الَّذٖينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَقُولُوا
اٰمَنَّا بِالَّذٖى اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَاُنْزِلَ اِلَيْكُمْ
وَاِلٰهُنَا وَاِلٰهُكُمْ وَاحِدٌ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ
(46) وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَا اِلَيْكَ الْكِتَابَ فَالَّذٖينَ
اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يُؤْمِنُونَ بِهٖ وَمِنْ
هٰؤُلَاۤءِ مَنْ يُؤْمِنُ بِهٖ وَمَا يَجْحَدُ بِاٰيَاتِنَا
اِلَّا الْكَافِرُونَ (47) وَمَا كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ
قَبْلِهٖ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمٖينِكَ
اِذًا لَارْتَابَ الْمُبْطِلُونَ (48) بَلْ هُوَ اٰيَاتٌ
بَيِّنَاتٌ فٖى صُدُورِ الَّذٖينَ اُوتُوا الْعِلْمَ
وَمَا يَجْحَدُ بِاٰيَاتِنَا اِلَّا الظَّالِمُونَ (49)

46 Önceki vahiylerin mensuplarıyla tartışırken, haksızlık etmedikleri sürece en güzel yol ve yöntemden başkasına itibar etmeyin ve deyin ki: "Biz bize indirilene de, size indirilene de inanmışız; bizim de, sizin de ilâhınız bir ve tektir; evet, biz kayıtsız şartsız sadece O'na teslim olmuşuz."

47 (Ey Peygamber!) İşte bu kitabı sana böyle (bir mesajla) indirdik; bu yüzdendir ki bu kitabı kendilerine verdiklerimiz ona iman ederler; işte şu (önceki vahyin mensupları) arasında da inanan kimseler olacaktır: zaten nankörler[63] dışında hiç kimse âyetlerimizi bile bile inkâr etmiyor.[64]

48 Hem sen bu (Kur'an)dan önce herhangi bir (kutsal) kitabı okumuş değildin; dahası onu kendi elinle[65] yazıyor da değilsin. Eğer böyle olsaydı insanları kuşkuya düşürürlerdi,[66] gerçeği geçersiz kılmaya yeltenenler.[67]

49 Aksine o (Kitab, sahibine seçip ayırma yeteneği kazandıran) bir ilim,[68] bahşedilenlerin gönüllerinde yer bulan hakikatin apaçık belgelerinden oluşmuştur:[69] zaten bilinci altüst olmuş kimselerden başkası âyetlerimizi bile bile inkâra yeltenmiyor.[70]

---

63 *el-Kâfirûn*u "nankörler" şeklindeki çevirimizin gerekçesi için bkz: 17:8, not 18.

64 *Yechadûn*un "bile bile inkâr" anlamı için bkz: 16:71, not 80.

65 Lafzen: "sağınla". Ayrıca bkz: 28:45.

66 *Şekk*'ten farklı olarak *rayb*ın "ya doğruysa kaygısı içeren şüphe" oluşuyla ilgili bkz: 9:110 not 5 ve 14:9, not 5.

67 Hicretin hemen arefesinde inen bu âyetler, Medine Yahudilerine karşı Nebi'nin üslubunu inşâ etmektedir. Burada olumsuzlanan Allah Rasulü'nün Kur'an vahyinden önce herhangi bir vahyi okuyup yazmamış olduğudur. Bu âyet Furkân 4-5'te kastedilen türden (Krş: 16:103), vahyi peygamberin yazdığı iftiralarını reddetmektedir. Kur'an'ın içeriği, vahyin kaynağının Peygamber olmadığının en çarpıcı delilidir. Zira Kur'an'da Rasulullah'ın özel hayatında yaşadığı büyük acıların (amcasının, eşinin, oğlunun, kızlarının ölümleri) ve sevinçlerinin izine bile rastlanmaz. Hz. İsa'nın annesiyle ilgili 98 âyetlik bir sûre ve ayrıca onlarca âyet yer alırken, Hz. Peygamberin annesiyle ilgili tek bir îmâda dahi bulunulmaz.

68 *'İlm*e parantez içinde verdiğimiz bu anlamın gerekçesi için bkz: 21:74, not 74.

69 *Âyâtun beyyinâtun*, vahyin doğruluğuna ve İlâhi kaynağına atıf olarak gönderilen vahiy dışı kesin mucizevî kanıtlar. Bunlar maksat değil, vahyi gösteren araçlardır. Amaç, onların kendisini gösterdiği vahiydir. Bu sûrenin 51. âyetinin delâletiyle açık ve net olarak söyleyebiliriz ki, vahiy en büyük mucizedir.

70 *Zalimûn*a verdiğimiz bu anlam için bkz: 7:148 ve krş: 21:65, not 67.

وَقَالُوا لَوْلَا اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَاتٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ
اِنَّمَا الْاٰيَاتُ عِنْدَ اللّٰهِ وَاِنَّمَا اَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ
﴿٥٠﴾ اَوَلَمْ يَكْفِهِمْ اَنَّا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ
يُتْلٰى عَلَيْهِمْ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرٰى
لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾ قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ بَيْنِي
وَبَيْنَكُمْ شَهِيدًا يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا بِالْبَاطِلِ
وَكَفَرُوا بِاللّٰهِ اُولٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٥٢﴾
وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَوْلَا اَجَلٌ
مُسَمًّى لَجَاءَهُمُ الْعَذَابُ وَلَيَأْتِيَنَّهُمْ بَغْتَةً
وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٣﴾ يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ
وَاِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٥٤﴾ يَوْمَ
يَغْشٰيهُمُ الْعَذَابُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ
اَرْجُلِهِمْ وَيَقُولُ ذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٥﴾

50 Bir de kalkıp, "Rabbinden ona mucizevî bir belge indirilmesi gerekmez miydi?" dediler.[71]
De ki: "Tüm mucizevî belgeler Allah katındadır; ben ise yalnızca açık ve net bir uyarıcıyım."[72]
51 Ne yani! Şimdi bu İlâhi kelâmı, kendilerine iletmen için sana indirmiş olmamız (mucize olarak) onlara yetmedi mi?[73] Elbet bunda, inanacak bir toplum için tarifsiz bir rahmet ve İlâhi bir uyarı zaten vardır.
52 (Onlara) de ki: "Sizinle benim aramda şahit olarak Allah yeter; O göklerde ve yerde olan her şeyi bilir; yine (bilir) ki: Bâtıl inançlara saplanan ve Allah'a nankörlük eden kimseler hüsrana uğrayacak olanların ta kendileridir."
53 Ve onlar, sana (meydan okuyarak) azabı çabuklaştırmanı istiyorlar;[74] eğer belirlenmiş (yasaya uygun) bir süreci olmamış olsaydı,[75] azap onların başına derhal gelirdi: yine de o, onlar hiç farkında değilken ansızın mutlaka çıkagelecek.
54 Onlar sana (meydan okuyarak) azabı çabuklaştırmanı istiyorlar; ama iyi bilsinler ki cehennem, inkâra saplananları zaten çepeçevre kuşatmış olacak; 55
o gün azab onları (başlarının) üzerinden ve ayaklarının altından sarıp sarmalayacak; ve (Allah) onlara "Öteden beri yapageldiklerinizin (sonuçlarını) tadın!" diyecek.

71 Bu tür tüm taleplerin peşinen reddedildiğini En'âm109; A'râf 146 gibi âyetlerden kesin ve net olarak anlıyoruz.

72 Şu âyetin ışığında okunmalıdır: "Şimdi kendilerine bir mucize gösterilmesi halinde bu vahye iman edeceklerine dair var güçleriyle yeminler ediyorlar. De ki: "Tüm mucizeler Allah katındadır!" "Ve farkında değil misiniz ki, onlara bir mucize gelmiş olsaydı dahi yine de inanmazlardı." (6:109 ve krş: 7:146; 10:20; 13:7).

73 Eğer birine bu vahiy mucize olarak yetmiyorsa, ona hiçbir mucize yetmez. Her peygamberin bir nübüvvet mucizesi vardır, Kur'an Hz. Muhammed'in nübüvvet mucizesidir. Her peygambere verilen mucize ise kendi zamanında geçerlidir. Kur'an mucizesi kendisinden sonraki tüm zamanlarda geçerlidir. Kur'an'ın insanı dönüştürücü gücü ilk günkü gibi sürmektedir. Gerçek mucize de budur.

74 Krş: 16:1, not 2.

75 Toplumların çöküş süreçlerinin kendisine tabi olduğu İlâhi-tarihî yasalar (Bu yasalar için bkz: 17:16; 8:53; 13:11; 3:140).

56 SİZ ey iman eden kullarım! Şüphesiz ki Benim arzım geniştir;[76] o halde Bana, yalnız Bana kulluk edin!

57 Her can ölümü tadıcıdır;[77] en sonunda Bize dönüp geleceksiniz. **58** İman eden ve o imana yaraşır eylemler ortaya koyanları, içinde sürekli kalmak üzere cennetin zemininden ırmaklar akan yüce köşklerine[78] yerleştireceğiz: (iyi) davranışta bulunanların ödülü pek güzeldir!**59** Onlar ki, sıkıntılara karşı göğüs gerdiler ve hep Rablerine güvendiler!

60 Nice canlılar vardır ki, rızkının sorumluluğunu yüklenmez;[79] onların rızkını da sizinkini de yalnızca Allah verir: Zira her şeyi işiten ve bilen sadece O'dur.[80]

61 Ve eğer dönüp de onlara sorsan: "Gökleri ve yeri yaratan kimdir; ve güneşle ayı emre âmâde kılan kimdir?" diye, hiç kuşkun olmasın ki "Elbette Allah'tır!" diyecekler.

O halde, nasıl böyle savruluyorlar?[81]

62 Allah kullarından tercih edenin/tercih ettiğinin rızkını genişletir, ya da onu kulu lehine sınırlandırır:[82] çünkü Allah her bir şeyi bilendir.

يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنَّ اَرْضِي وَاسِعَةٌ
فَاِيَّايَ فَاعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ
ثُمَّ اِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُبَوِّئَنَّهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ
غُرَفًا تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ
فِيهَا نِعْمَ اَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿٥٨﴾ اَلَّذِينَ صَبَرُوا
وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٥٩﴾ وَكَاَيِّنْ مِنْ دَابَّةٍ
لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اَللّٰهُ يَرْزُقُهَا وَاِيَّاكُمْ وَهُوَ
السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦٠﴾ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ
وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ فَاَنّٰى يُؤْفَكُونَ ﴿٦١﴾
اَللّٰهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ
وَيَقْدِرُ لَهُ اِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٦٢﴾

---

76 Bu ifade ilk mü'minleri hicrete teşviktir. Bunun için de Akabe biatleri yapılmış ve Medine hicret yurdu olarak belirlenmiş olmalıdır. Zımnen: İmanınızla vatanınız arasında tercihe zorlanırsanız, kesinlikle imanınızı tercih ediniz.

77 "İsm-i fail süren fiildir" diyen Kûfe dil okuluna istinaden şu mâna da verilebilir: "Her can her an ölümü tatmaktadır". Bu, oluş ve bozuluş yasasının insan bedeninde her an gerçekleşen tecellisi olan hücre ölümleri ve doğumlarına da delâlet eder.

78 Krş: 25:75 not 86.

79 *Hamele*, maddî ya da mânevî "bir şey yüklendi, sorumluluğunu üzerine aldı" anlamına gelir (Krş: Âyet 12 ve 13). Allah Rasulü'nün şu hadisi bu âyete dair nebevî bir okuma gibidir: "Eğer siz kuşlar kadar Allah'a güvenip dayansaydınız, rızkınız da kuşlarınki gibi ayağınıza gelirdi" (Tirmizî).

80 Zımnen: Aslan nereye giderse, rızkı da oraya gelir. Siz arslan olursanız rızkınız ayağınıza gelir.

81 Özellikle 42, 50 ve 53. âyetler, bu zihnî savruluşun sonunda varıp durduğu yeri göstermektedir.

82 Çevirimiz *men* ism-i mevsûlü ile birlikte gelen *yeşâ'* fiilinin çift özneyi gören konumuna dayanır. *Lehû*-daki *lâm*a lÂm-ı leh mânası verilmiştir.

وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ نَزَّلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً
فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهَا لَيَقُولُنَّ
اللّٰهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ
﴿٦٣﴾ وَمَا هٰذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَٓا اِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ
وَاِنَّ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا
يَعْلَمُونَ ﴿٦٤﴾ فَاِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلْكِ دَعَوُا
اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجّٰيهُمْ اِلَى
الْبَرِّ اِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ ﴿٦٥﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَٓا
اٰتَيْنَاهُمْ وَلِيَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ
﴿٦٦﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا اٰمِنًا
وَيُتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ اَفَبِالْبَاطِلِ
يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ اللّٰهِ يَكْفُرُونَ ﴿٦٧﴾

63 Ve eğer dönüp onlara sorsan: "Gökten suyu indiren ve onunla ölü toprağa can veren kimdir?" diye, hiç şüphen olmasın ki "Elbette Allah!" diyecekler. De ki: "Hele şükür, (bari şunu olsun bileydiniz)!"[83]

Ama ne gezer... Onların çoğu akıllarını kullanmayı dahi beceremezler. **64** Zaten (akletselerdi, bileceklerdi ki) şu dünya hayatı (tek başına) geçici bir oyun ve oynaştan başka bir şey değildir;[84] bir de hayatın öteki yüzü vardır ki, işte odur capcanlı gerçek hayat: keşke bunu olsun bilebilseydiler!

65 Fakat gemiye binip de (tehlike hissettikleri) zaman, inancı bâtıldan arındırıp dini yalnız O'na has kılarak başlarlar Allah'a yalvarıp yakarmaya; ne ki O kendilerini sağ salim karaya çıkarır çıkarmaz, aynı kimseler başlarlar O'na ortak koşmaya. **66** Sonuçta[85] kendilerine verdiklerimize nankörlük etmiş ve kısa vâdeli bir hazzı tüketmiş olurlar:[86] Fakat zamanı gelince (gerçeği) anlayacaklar.

67 Peki, görmezler mi ki kendilerinin etrafındaki insanlar her tür saldırıya açık olmanın tedirginliğini yaşarken,[87] Biz onlara güvenli bir dokunulmazlık sağladık: hâlâ mı bâtıl inançlara saplanıp Allah'ın (din ve vahiy) nimetine nankörlük edecekler?[88]

83 Lafzen: "Elhamdülillah!" Benzer bir kullanım için Zümer 29'a bkz.

84 Bu âyet Me'âric 42 ışığında tek dünyalı bir hayat yaşayan inkârcıların hayat tasavvurunu red içindir (Krş: 6:32; 47:36; 57:20). Zımnen: Mü'mine oyun ve eğlence olarak bu dünyada sürdüğü hayat yeter. O fazladan bir oyun ve eğlenceye ihtiyaç duymaz. Buna ihtiyaç duyanlar, dünyaya aşırı değer yükleyenler, bir başka ifadeyle dünyaya âhiret muamelesi yapanlardır.

85 Baştaki akıbet *lâm*ına dayanarak.

86 *Li-yetemette'û*nun türetildiği *meta'* ile ilgili bkz: 13:26, not 36.

87 Lafzen: "enselenip atılıyorlarken.."

88 Lafzen: "..nimetine.." Kural gereği mastar muzaf olarak gelirse tekil çoğul mânasına da alınabilir (Âyetteki "nankörlüğün" açılımı için bkz: 106. sûrenin girişi).

68 Kendi uydurduğu yalanları Allah'a yakıştıran ya da önüne gelen hakikati yalanlayandan daha zalim biri olabilir mi? Hiç kâfirler için cehennemde yer bulunmaz mı?

69 Ama dâvâmız uğrunda var gücünü harcayanları, elbette kendi yollarımıza[89] yönelteceğiz:[90] ve şüphesiz Allah iyi ve erdemli olanların yanındadır.

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ
كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَٓاءَهُۜ
اَلَيْسَ فٖى جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْكَافِرٖينَ
﴿٦٨﴾ وَالَّذٖينَ جَاهَدُوا فٖينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ
سُبُلَنَاۜ وَاِنَّ اللّٰهَ لَمَعَ الْمُحْسِنٖينَ ﴿٦٩﴾

89 Yani: "sonu Bize ulaşan yollara.." Vahiy, hakikate ulaşan yollar konusunda totaliter bir dil kullanmaz. Usul farklı, asıl tektir. Tek asıldan farklı usuller çıkabileceği gibi, farklı usullerden tek asla ulaşmak da mümkündür. Birden çok usulün varlığı, birden çok aslı gerektirmez. Aslın tek oluşu, usulde totaliterizmin ve dayatmacılığın gerekçesi olamaz.

90 Te'kit *nûnu* ile gelen muzari fiil gelecek zaman ifade eder.

30. RÛM SÛRESİ

Adını, Bizans-Pers savaşlarının akıbetine dair mucizevî bir haberin yer aldığı ilk âyetinden alır. İbn Abbas'tan nakledilen bir rivayete göre sûre, daha Hz. Peygamber döneminde *Rûm* adıyla şöhret bulmuştur (Tirmizî).

Sûre Mekke'de inmiştir. Konusu ve üslubu bunu teyit eder. Tüm ilk tertiplerde İnşikâk sûresinin ardına yerleştirilir. Bazergan 1-26 arasını vahyin 6. yılına yerleştirir. 17-18. âyetler ve Hz. Ebubekir'in müşrik elebaşı Ubey b. Halef ile iddialaşma rivayeti (Tirmizî) bu yaklaşımı destekler. Tertibimizde İnşikâk peygamberliğin 8. yılına tekabül eder. Bu sûre de ona yakın bir tarihte inmiş olmalıdır.

Sûre, indiği zamanın iki süper gücünün küresel güç savaşının nasıl sonuçlanacağına dair gaybî bir ihbarla başlar. Bu güçler, başında Heraklius'un bulunduğu Bizans ve I. Hüsrev'in bulunduğu Pers devletleridir. Bir asırdan beri birbirlerinin nüfuz alanına göz diken iki güç bir türlü birbirlerine kesin üstünlük sağlayamazlar. Tam bu sırada Persler Bizans'taki iç kargaşadan istifadeyle büyük bir saldırı başlatır. 613'te Suriye (Şam), 614'te Filistin (Kudüs), 615-16'da Mısır düşer. Anadolu baştan başa geçilir ve İstanbul kuşatılır. Bizans yıkılma tehlikesi geçirecek kadar sarsılır. Hatta İmparator İstanbul'dan Kartaca'ya kaçmayı düşünür. Bu şartlar altında Bizans'ı küçük düşüren bir anlaşma imzalanır. Hüsrev, imparatoru istiskal etmek için onun ateşe secde etmesini isteyecek kadar ileri gider. Bütün bu haberler Mekke'ye geldiğinde müşrikler sevinir, mü'minler üzülür. Sûrenin girişini ilgilendiren tarihsel ortam işte budur.

Rum sûresi, medeniyetlerin kıyametine atıfla başlar, kozmik kıyamet haberiyle son bulur. Muhatabın en aşağı ve en yakın geçici varlık dünyasının aldatıcı dış görünüşüne ayarlı bakışlarını, kalıcı olana çevirir (7). Sûrenin ana teması, yaratılmışlar âleminin tâbi olduğu "oluş ve bozuluş" yasasıdır (19, 25). İnsanların oluşturduğu medeniyetler de, tıpkı tabiat gibi bu yasaya bağlı olarak yaşarlar ve ölürler (40-50).

Bütün bu oluş ve bozuluş âleminde, insanın ayrıcalıklı bir yeri vardır. Bu yer, Allah tarafından insan benliğine nakşedilmiş olan "fıtrat" sayesinde kazanılmıştır. Bunun bozulmadan korunması, vahyin inşâ edeceği bir üst yapıya bağlıdır: "varlığını, her tür sapmadan uzaklaşarak tümüyle doğru ve asıl dine, Allah'ın insanlığın özüne yaratılıştan nakşettiği fıtrata çevir; (ta ki) Allah'ın yarattığında olumsuz bir değişme olmasın: işte değerlere dayalı gerçek din(in amacı) budur ve fakat insanların çoğu bilmezler" (30). Sûre inkârcıların tahriklerine örnek verir (58) ve ilk muhatabından bu tahriklere kapılarak tepkisel hareket etmemesini ister (60).

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 *Elif-Lâm-Mîm*!

2 RUMLAR yenilgiye uğradılar,[1] 3
(üstelik) en yakın yerde;[2] ama onlar, bu
yenilgilerinin ardından yeniden galip
gelecekler; 4 (hem de) bir kaç yıl içeri-
sinde[3] -tabi ki) mutlak karar, öncekinde
de sonrakinde de Allah'a aittir-: (Şimdi
müşriklerin sevindiği gibi) o gün de
mü'minler sevinecekler;[4] 5 Allah'ın
yardımı sayesinde...[5]

O tercih edene/tercih ettiğine yardım eder: zira O her işinde mükemmel olan, sonsuz merhamet sahibidir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

الٓمٓ ﴿١﴾ غُلِبَتِ الرُّومُۙ ﴿٢﴾ ف۪ٓي اَدْنَى الْاَرْضِ
وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَۙ ﴿٣﴾ ف۪ي
بِضْعِ سِن۪ينَۜ لِلّٰهِ الْاَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُۜ
وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَۙ ﴿٤﴾ بِنَصْرِ اللّٰهِۜ
يَنْصُرُ مَنْ يَشَٓاءُۜ وَهُوَ الْعَز۪يزُ الرَّح۪يمُۙ ﴿٥﴾

---

1 Şaz bir kıraatta bu ve müteakip âyetteki edilgen ve etken çatı tersine döndürülerek *ğalebeti'r-rûm... seyuğlebûn* (Rumlar galip geldiler... bu galibiyetlerinin ardından yenilecekler) şeklinde okunmuştur. İtibar görmeyen bu okuyuş, Bizans-Müslüman çatışması özelinde açıklanmıştır (Ebüssuud; krş: Zemahşerî). Buna göre Bizans, Müslümanları yenilgiye uğrattığı Mute'den bir kaç yıl sonra ilk kez Yermuk yenilgisini tatmıştır. Daha sonra da, İstanbul'un fethiyle tarih sahnesinden silinene dek geri çekilişi sürecektir. Bu okuma tercih edildiğinde dahi, bu âyetlerin gayba ilişkin mucizevî haber değerinden hiçbir şey eksilmez. Ne var ki bu tür bir okuma, metnin iç ve dış bağlamıyla uyuşmaz. Tercihimiz, ortak kabul görmüş tek okumadır (Taberî).

2 Yani: "Bizans'ın merkezinde". Persler, Bizans'la aralarındaki kadim rekabette Bizans'ı 7. yüzyılın başlarında Anadolu, Suriye, Filistin ve Mısır'da kesin yenilgiye uğratarak geri çekilmeye mecbur bıraktılar (Meale Giriş'e bkz).

3 *Bid'* 3'ten çok 10'dan az olan rakamlar için kullanılır.

4 Vahiy, bozulmuş da olsa kitaplı bir dine mensup olan Hıristiyanlarla düalist bir şirke dayalı Zerdüştîler arasındaki savaşta, mü'minlerin birincilerden yana duruşlarını onaylıyor.

5 Bu mucizevî ihbar aynen gerçekleşti. Bu âyetlerin inişinin üzerinden 9 yıl geçmişti ki, Pers karşısında tarih sahnesinden silinmekle yüz yüze gelen (girişe bkz.) Bizans, hiç beklenmedik bir biçimde yeniden toparlandı ve karşı saldırıya geçti. İmparator Heraklius liderliğinde yapılan bu karşı hücum sonucunda Bizans ordusu 624'te Zerdüşt'ün doğduğu yere (Azerbaycan) girerek tüm Zerdüştîlerin merkezî ateş tapınağını yerle bir etti. Bizans'ın bu ilk büyük zaferi Bedir'le aynı aya denk gelmişti (Ramazan/ Ocak). 627'de Ninova'da Pers ordusu ölümcül bir darbe aldı. 628'de Pers başkenti düştü. I. Hüsrev bir iç darbeyle devrildi ve 18 oğlu öldürüldü. Kendisi hapiste öldü. O dönemde Hıristiyanlar akidevi mânada "kâfir" sayılmıyorlardı. Zira henüz kendilerine ulaşan bir davet yoktu ve dolayısıyla onlar da inkâr etmiş değillerdi.

وَعْدَ اللّٰهِۜ لَا يُخْلِفُ اللّٰهُ وَعْدَهُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ
النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦﴾ يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِنَ
الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۚ وَهُمْ عَنِ الْاٰخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ
﴿٧﴾ اَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا ف۪ٓي اَنْفُسِهِمْ مَا خَلَقَ اللّٰهُ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَٓا اِلَّا بِالْحَقِّ
وَاَجَلٍ مُسَمًّىۜ وَاِنَّ كَث۪يرًا مِنَ النَّاسِ
بِلِقَٓائِ رَبِّهِمْ لَكَافِرُونَ ﴿٨﴾ اَوَلَمْ يَس۪يرُوا فِي
الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذ۪ينَ
مِنْ قَبْلِهِمْۜ كَانُٓوا اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَاَثَارُوا
الْاَرْضَ وَعَمَرُوهَٓا اَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا
وَجَٓاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِۜ فَمَا كَانَ اللّٰهُ
لِيَظْلِمَهُمْ وَلٰكِنْ كَانُٓوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَۜ
﴿٩﴾ ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةَ الَّذ۪ينَ اَسَٓاؤُا السُّٓوٰٓاى اَنْ
كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَكَانُوا بِهَا يَسْتَهْزِؤُ۫نَ ﴿١٠﴾

6 (Bu) Allah'ın kesin[6] vaadidir. Allah vaadinden dönmez; ne var ki insanların çoğu (bunu) bilmezler: 7 onlar sadece bu dünya hayatının[7] görünür yüzünü tanırlar, ama onlar (görünmeyen) öteki hayattan gafildirler.[8]

8 Şimdi onlar kendi iç dünyalarında hiç muhasebe yapmazlar mı? Allah gökleri, yeri ve bu ikisi arasındakileri asla bir amaç ve anlamdan,[9] dahası sınırlı bir ömürden yoksun olarak yaratmamıştır. Ne var ki insanlardan bir çoğu Rablerine kavuşacaklarını inatla inkâr etmektedirler.[10]

9 Onlar yeryüzünde dolaşmıyorlar mı? Artık kendilerinden öncekilerin nasıl bir âkıbete uğradıklarını görselerdi bari: Onlar kendilerinden daha güçlüydü ve yeryüzünde daha derin izler bırakmışlardı;[11] dahası onlar orayı, berikilerden çok daha fazla mamur ve müreffeh hale getirmişlerdi; üstelik, onlara da elçileri hakikatin apaçık belgeleriyle gelmişti: neticede onlara zulmeden Allah değildi, ama asıl onlar kendi kendilerine zulmettiler.[12]

10 Nihayet böylelerinin akıbeti, Allah'ın âyetlerini yalanlamaları ve onları alaya almaları nedeniyle beterin de beteri oldu.

6 Mutlak ve yalın halde gelen tümleç, anlama "kesinlik" katmaktadır (İbn Âşûr). Başta Gibbon olmak üzere tüm Bizans otoriteleri, Bizans'ın bir daha belini doğrultacağına hiç kimsenin ihtimal vermediğini söylerler.

7 Veya: "hayatın en aşağı mertebesinin" (Tamlamanın açılımı için bkz: 87:16).

8 Krş: "Onların bilgi ufku da işte bu (dünya ile) sınırlıdır" (53:30). Buradaki âhiret, hem bu dünya hayatının iç yüzünü hem de bu hayatın arka yüzü olan öte dünyayı çağrıştırmaktadır. Zımnen: Hayatın iç yüzünü görmek için, insanın iç gözünü kör etmemiş olması gereklidir.

9 *Bi'l-hakk,* yaratılışın anlamlı ve amaçlılığını ifade eder (Bkz: 14:19 ve 18:13, notlar 20 ve 15). Her şeyin bir amacı olsun da insan gibi bir şaheserin amacı olmasın mı?

10 Bir önceki cümle ve notuyla ilişkisi açıktır: Âhireti inkâr, temelde insanın anlam ve amacını inkâr demek olan nihilizmdir. Bu, insan soyuna yapılabilecek en büyük kötülüktür.

11 Benzer bir âyet için bkz: 40:21.

12 Emanete mutlak mülkiyet olarak baktılar ve emanete ihanet ettiler. İhanet ettikleri emanet sadece servet değildi, kendileri de bir emanetti: Şahit olmaya gelmişlerdi; sahip olmaya yeltenince servete ait oldular. Sonuçta ne sahip olabildiler ne de şahit...

11 ALLAH insan neslini yoktan var ettiği gibi,[13] sonra bu (yaratışı) tekrarlayacaktır: en sonunda hepiniz O'na döndürüleceksiniz.

12 Ve Son Saat'in gelip çattığı gün, suçlular tüm umutlarını yitirecekler:[14] **13** zira ortak koştukları varlıkların hiç birinden bir şefaat görememişlerdir; oysa ki onlar ortak koştukları varlıklar sebebiyle kâfir olmuşlardı.[15]

14 Ve Son Saat'in gelip çattığı gün, safların ayrılacağı bir gün olacaktır: **15** Artık, iman eden ve imana uygun iyi işler işleyen kimseler tarifsiz bir mutluluk bahçesinde, ruha safa veren bir mûsikî ile mest olacaklar;[16] **16** ama inkâr eden, âyetlerimizi ve âhiret buluşmasını yalanlayan kimselere gelince: işte böyleleridir azabın içerisinde (yaptıklarıyla) yüzleşecek olanlar.[17]

17 ŞU HALDE akşama ulaştığınızda ya da sabah kalktığınızda, yüceler yücesi Allah'ı anın;[18] **18** Göklerde ve yerde her tür sena ve övgüye lâyık tek varlık O olduğuna göre, öğleyin ve akşama girerken de (O'nu anın).[19]

اَللّٰهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُع۪يدُهُ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ
﴿١١﴾ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُبْلِسُ الْمُجْرِمُونَ ﴿١٢﴾
وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ مِنْ شُرَكَٓائِهِمْ شُفَعٰٓؤُا وَكَانُوا
بِشُرَكَٓائِهِمْ كَافِر۪ينَ ﴿١٣﴾ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ
يَوْمَئِذٍ يَتَفَرَّقُونَ ﴿١٤﴾ فَاَمَّا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ فَهُمْ ف۪ي رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ ﴿١٥﴾
وَاَمَّا الَّذ۪ينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَلِقَٓائِ
الْاٰخِرَةِ فَاُو۬لٰٓئِكَ فِي الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ
﴿١٦﴾ فَسُبْحَانَ اللّٰهِ ح۪ينَ تُمْسُونَ وَح۪ينَ
تُصْبِحُونَ ﴿١٧﴾ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَعَشِيًّا وَح۪ينَ تُظْهِرُونَ ﴿١٨﴾

---

13 *Halk* farklı bir bağlamda hem "yaratılış" anlamına mastar, hem de "insan nesli, insanlık" anlamına isim olarak kullanılır (Bkz: 14:19, not 21).

14 *İblis* ile aynı kökten gelen *yublisu*, "İblisleşecekler" çağrışımına sahiptir (Bkz: 6:44, not 33).

15 Veya Ankebut 25 ışığında: "..onlar ortak koştukları varlıkları reddeder hale gelmişlerdi". Ya da "(Putlar) bu ortaklarını reddetmişlerdi."

16 Veya: "sevince gark olacaklar". Ravda için bkz: 42:22. Burada ve Zuhruf 70'te geçen *yuhberûn*un türetildiği *el-hubûr*un lügat mânası "şiddetli sevinç" ya da "insana neşe ve sevinç taşıyan şey"dir (*Lisân* ve *Tâc*). Veki' bu kelimeyi "cennet şarkıları dinlerler" şeklinde açıklamıştır. Zemahşerî bunu tefsir sadedinde, Hz. Peygamber'in cennette müzik ve şarkı dinlemeye ilişkin bir soruya verdiği olumlu cevabı nakleder (Krş: Zeccâc). Cennetliklere koro halinde müzik dinletisi hakkında hadisler vardır (Tirmizî, *Sıfatu'l-Cenne*, 24). Müzik hakkında lehte ve aleyhte tüm hadisleri değerlendiren mütekâmil bir risale için bkz: İbn Hazm, *el-Ğınâu'l-Mulhî* (*Resâil* içerisinde, Beyrut, 1987).

17 *Muhdarûn*u çevirimiz için bkz: 34:38, not 53.

18 İbn Abbas'a atfedilen bir yoruma göre "akşam" ve "yatsı" birlikte kastedilmiştir (Taberî). *Tesbih*, bilinen vakitlerle birlikte kullanıldığında doğrudan namaza delâlet eder. Aksi halde bu emrin hayatta namaz dışında bir karşılığı bulunmamaktadır.

19 Lafzen: "akşama girerken ve öğleyin". Bu şekilde formüle edilme gerekçesi fasıladan kaynaklanmış

يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ
مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَاۜ
وَكَذٰلِكَ تُخْرَجُونَ ﴿١٩﴾ وَمِنْ اٰيَاتِه۪ٓ اَنْ
خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ اِذَٓا اَنْتُمْ بَشَرٌ
تَنْتَشِرُونَ ﴿٢٠﴾ وَمِنْ اٰيَاتِه۪ٓ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ
مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا لِتَسْكُنُٓوا اِلَيْهَا
وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةًۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ
لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١﴾ وَمِنْ اٰيَاتِه۪ خَلْقُ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافُ اَلْسِنَتِكُمْ
وَاَلْوَانِكُمْۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِلْعَالِم۪ينَ ﴿٢٢﴾

19 O ölüden diriyi meydana getirir, diriden de ölüyü meydana getirir;[20] ve ölü toprağa can verir: işte siz de böyle çıkarılacaksınız.

20 Sizi toprak türünden[21] yaratması, O'nun mucizevî işaretlerinden biridir; sonra siz (bir süreç içinde) beşer olarak gelişip kişilik kazandınız.[22]

21 Yine sizin için kendileriyle huzur bulasınız diye kendi türünüzden eşler yaratması, aranıza sevgi ve merhameti yerleştirmesi de O'nun mucizevî işaretlerinden biridir: Şüphesiz bütün bunlarda düşünen bir topluluk için alınacak bir ders mutlaka vardır.[23]

22 Yine gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin farklılığı da O'nun mucizevî işaretlerinden biridir: Şüphesiz bunda (farklılığın değerini) bilenler için[24] mutlaka alınacak dersler vardır.[25]

---

olabilir. İbn Abbas'a göre *'aşiyyen* "ikindi namazına" işaret etmektedir (Taberî). Tâhâ 130 ve Hûd 114, Allah Rasulü'nün beyanî sünnetinin de delâlet ettiği gibi yıllar öncesinden beş vakit namazı emretmişti (Adı geçen âyetlerin ilgili notlarına bkz). Dilsel olarak 5 vakte delâlet eden âyetlerden yıllar sonra gelen bu âyet gibi iki vakte ve Bakara 238 gibi tek vakte delâlet eden âyetler, gündelik hayatın dağdağası içinde beş vakit arasından gevşeklik eğilimi gösterdikleri vakitler konusunda İslâm cemaatini uyarma amacı taşımaktadır.

20 Hz. Nûh'un oğlu Ken'an diriden çıkmış ölüdür, Azer'in oğlu Hz. İbrahim ölüden çıkmış diridir.

21 Belirsiz formun "tür" vurgusuyla (*İtkân* II, 291).

22 *Beşerin* lügat mânasına dair ayrıntılı not için bkz: 15:28. *İntişârın* içerisinde, "aynı türe ait bireylerin kendilerini gerçekleştirmesi, şahsiyet kazanarak farklılaşması" anlamı zaten vardır. Zımnen: En basit varlıktan bir şaheser çıkaran Allah böyle bir şeyi anlamsız ve amaçsız yapar mı? Toprağın bir amacı olsun da, insanın bir amacı olmasın mı?

23 Karşıt cinslerin yaratılış amacının çarpıcı beyanı: Bedende başlayıp onu aşarak ruhu kucaklayan sevgi, bu sevginin sonucunda hayat tohumunun toprağını bularak mahlukat ağacının en soylu meyvesi olan insana dönüşmesi. Bu sayede cinsellik süflî bir arzu olmaktan çıkıp ulvî bir hizmet halini alır. Tıpkı kâinat nasıl cazibe ipliği sayesinde kaostan kurtuluyorsa, insan da meveddetten kaynaklanan bu cezbe sayesinde soyu tükenerek yok olmaktan kurtulur. Zevciyyet ve sükunetin *halk* fiili ile gelmesi, bunların mutlak Zat'tan mümkün zata yansıyan zati bir tecelli olduğunu gösterir. Sevgi ve merhametin *ca'l* fiili ile gelmesi ise bu ikisinin kulun fiiline bağlı olduğunu gösterir (*halk* ve *ca'l* fiilleri arasındaki fark için bkz: 78:9, not 9). Dolayısıyla bu sonuncuların verilmesi için insanî gayret şarttır. Meveddet ve rahmet, kadın ve erkeği birlikte tutan iki unsurdur. Sevgi tekâmül ettirilmezse, cinsellik tükenince o da biter. Fakat rahmet cinsellik bittikten sonra da sürer.

24 Lafzen "âlimler için". Zımnen: Yaratılıştaki farklılığın hikmetini fehmedenler âlim olabilirler. Yaratılıştaki farklılıklar, ilâhî esmanın mahlûkat üzerindeki tecellileridir. Bu farklılıkları/ihtilafları, cahiller tefrikaya âlimler vahdete dönüştürürler. Bu farklılıkların zenginlik olduğunu fark edemeyenler, ihtilaflar üzerinden verilen âyet ve işaretleri okuyamamışlar demektir.

25 Bu âyet açıkça şunu söyler: Dillerin ve renklerin farklılığı Allah'ın birer âyetidir. Dolayısıyla herhangi bir renge ve dile karşı kökten bir saldırı, Allah'ın bir âyetine saldırıyla eş anlamlıdır.

23 Yine geceleyin ve gündüzün uyuyabilmeniz ve O'nun lutfundan (payınıza düşeni) arayabilmeniz de O'nun mucizevî işaretlerinden biridir:[26] Şüphesiz bunda da (varlığın) sesine kulak veren herkesin alacağı bir ders mutlaka vardır.[27]

24 Sizlere korkuyla ümidi bir arada yaşatmak için çakan şimşeği göstermesi de, gökten bir su indirip onunla ölü toprağa hayat vermesi de O'nun mucizevî işaretlerinden biridir: Şüphesiz bunda da akleden bir topluluk için alınacak bir ders mutlaka vardır.[28]

25 Göğün ve yerin O'nun yasası sayesinde ayakta durması da O'nun mucizevî âyetlerinden biridir.

En sonunda O size yerden (kalkmanız için) bir kez seslenecek; bunun üzerine siz de hemen ortaya çıkıvereceksiniz.

26 Göklerde ve yerde bulunan her varlık O'na aittir; hepsi de O'na gönülden boyun eğmektedir.[29]

27 Ve sadece O'dur yaratmayı başlatan, sonra bu (yaratışı) tekrarlayacak olan:[30] Bu O'nun için çok kolaydır; zira göklerde ve yerdeki en güzel örnekler[31] O'na aittir: mutlak üstünlük ve mutlak hikmet sahibi de yalnızca O'dur.

وَمِنْ اٰيَاتِه۪ مَنَامُكُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ
وَابْتِغَٓاؤُ۬كُمْ مِنْ فَضْلِه۪ۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ
لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٢٣﴾ وَمِنْ اٰيَاتِه۪ يُر۪يكُمُ
الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَٓاءِ
مَٓاءً فَيُحْي۪ بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَاۜ اِنَّ ف۪ي
ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٢٤﴾ وَمِنْ اٰيَاتِه۪ٓ
اَنْ تَقُومَ السَّمَٓاءُ وَالْاَرْضُ بِاَمْرِه۪ۜ ثُمَّ
اِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِنَ الْاَرْضِ اِذَٓا اَنْتُمْ
تَخْرُجُونَ ﴿٢٥﴾ وَلَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِۜ كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ ﴿٢٦﴾ وَهُوَ الَّذ۪ي
يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُع۪يدُهُ وَهُوَ اَهْوَنُ
عَلَيْهِۜ وَلَهُ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى فِي السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِۚ وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ ﴿٢٧﴾

26 Uyku nimetinin değerini bu nimetten mahrum kalmayan asla takdir edemez.

27 Bütün bu âyetleri, ancak varlığın sesini işitebilecek bir gönül kulağına sahip olanlar algılar.

28 Kur'an'da nerede yağmurdan söz edilirse, orada zımnen vahiyden söz ediliyor demektir. Burada da öyle: Tıpkı çöle düşen yağmurun çölü göle çevirmesi gibi, çöle dönmüş gönüllere düşen vahiy de orayı dirilterek eşkıyadan evliya çıkarır. Ebu Zer'in hayatı, bunun en çarpıcı örneğini oluşturur.

29 Zımnen: Ya sen ey insan? Allah'a teslim olmuş bu uçsuz bucaksız kâinat içinde O'na başkaldıran bir varlık olmak seni rahatsız etmiyor mu?

30 Bu âyet, benzer bir mesajı taşıyan 11. âyet ve 10:34'ten daha kapsamlıdır. *Halk* için bkz. 14:19, not 21.

31 Veya: "Göklerde ve yerde en güzel özellikler/nitelikler O'na mahsustur". Buradaki "örnek" ile âyet 28'deki "örnek" arasında bir irtibat vardır. Burada kastedilen, açıktır ki "yaratış örneği"dir.

ضَرَبَ لَكُمْ مَثَلًا مِنْ اَنْفُسِكُمْ هَلْ لَكُمْ
مِنْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِنْ شُرَكَاءَ فى
مَا رَزَقْنَاكُمْ فَاَنْتُمْ فِيهِ سَوَاءٌ تَخَافُونَهُمْ
كَخِيفَتِكُمْ اَنْفُسَكُمْ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ
لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾ بَلِ اتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا
اَهْوَاءَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ فَمَنْ يَهْدى مَنْ اَضَلَّ
اللّٰهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٢٩﴾ فَاَقِمْ وَجْهَكَ
لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللّٰهِ الَّتى فَطَرَ النَّاسَ
عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللّٰهِ ذٰلِكَ الدِّينُ
الْقَيِّمُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾

28 O size kendinizden bir örnek verir: Otoriteniz altında bulunan kimseleri, size verdiğimiz servet üzerinde (söz sahibi) ortaklar olarak görüp onlarla (otoritenizi) eşit olarak paylaşır; size denk (statüde) olanlardan[32] çekindiğiniz gibi onlardan da çekinir misiniz?[33]

İşte Biz, akleden bir topluluğa âyetlerimizi böyle açıklarız.

29 Hayır, (kendilerine) zulmeden kimseler bilgisiz ve bilinçsizce kendi arzu ve tutkularının peşine takılırlar. Artık Allah'ın (bu şekilde) saptırdıklarını kim doğru yola yöneltebilir ki? Üstelik onlar, herhangi bir yardıma mazhar da olamazlar.[34]

30 İMDİ sen, varlığını her tür sapmadan uzaklaşarak tümüyle doğru ve asıl dine,[35] Allah'ın insanlığın özüne yaratılıştan nakşettiği fıtrata çevir;[36] (ta ki) Allah'ın yarattığında olumsuz bir değişme olmasın:[37] işte, değerlere dayalı gerçek Din'in (amacı) budur ve fakat insanların çoğu bilmezler.

32 Lafzen: "birbirinizden" (Bkz: 24:12, not 16). Bu bağlamda toplumsal statü denkliğine vurgu yapılmaktadır.

33 Zımnen: Siz size emanet edilen üzerindeki tasarruf hakkınızı başkalarıyla paylaşmaya dahi yanaşmazken, Allah'ın mutlak otoritesini başkalarıyla paylaşmasını O'ndan nasıl beklersiniz? Ve Allah'a şirk koşmanın bu demeye geldiğini nasıl bilmezsiniz?

34 Bu âyet "Allah kimi saptırır?" sualinin cevabıdır: Bilinçsizce kendi arzu ve tutkularının peşine takılanları saptırır.

35 Benzer bir âyet ve çevirimizin gerekçesi için bkz: 10:105, not 119.

36 *Fıtrat:* "içinde gizleneni ortaya çıkarmak için yarıp açmak, yaratmak, meydana getirmek" mânalarına gelen *fatr* kökünden türetilmiş isimdir. "Damağı yardığı" için devenin azı dişinin çıkması da böyle ifade edilir. Ebu Ubeyde ve Ferra *fıtratallah*'ı *sıbğatallah* (2:138) ile açıklar. Buna göre Allah'ın insanı üzerinde yarattığı fıtrat, yaratılıştan her insanın özüne yerleştirilen iyiye, doğruya ve hakikate olan eğilimdir. İnsan bir amaç için yaratılmıştır. Bu amaç yeryüzünde hayatın tevhit ve adâlet ekseninde inşâsıdır. Kur'an insana bu misyonundan dolayı "halife" adını verir. Fıtrat, insanın yaratılış amacını gerçekleştirecek donanıma ve altyapıya sahip olmasıdır. "O her şeye yaratılış amacıyla en uyumlu olma ve kemalini bulma (yeteneğini) bahşetmiştir" (32:7) âyeti bunu ifade eder. "Allah'ın boyası" işte budur (Bkz: 2:138). Bu boyayı üzerine sürülen bir başka boyayla değiştirmek, sadece fıtratın üzerinin örtülmesine değil, aynı zamanda onun üzerine inşâ edilecek inancın amacından sapmasına da yol açar.

37 Veya: "Allah'ın yaratışı değiştirilemez". Taberî ve Zemahşerî gibi bazı müfessirler bu ibâreyi bir yasaklama cümlesi olarak alır. Bu takdirde anlam "Asla Allah'ın yaratışını değiştirmeye kalkmayın!" olur. Bu okuma tercih edildiğinde Nisâ 119'la olan bağlantı göz ardı edilmemelidir. Ne ki Rûm 30'da hilkatin "zati varlığının değiştirilmesi" (*tebdîl*) ele alınırken, Nisâ 119'da "vasfının değiştirilmesi"

31 (Aracının her türünden yüz çevirip) yalnız O'na yönelerek O'na karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun; ibadet ve duanızın[38] istikametini doğrultun;[39] ve asla O'ndan başkasına ilâhlık atfedenlerden olmayın![40] 32 (Bir de) şunlardan olmayın ki, onlar dinlerini paramparça ettiler de (birbirine karşıt) taraftarlar haline geldiler;[41] (artık) her hizip kendi elindekiyle övünmekte.[42]

مُنِيبِينَ إِلَيْهِ وَاتَّقُوهُ وَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ
وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٣١﴾ مِنَ
الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا
كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴿٣٢﴾

(*tağyîr*) ele alınmaktadır. *Tebdîl* ve *tağyîr* kelimelerinin kök mânalarından yola çıkarak fıtrat üzerinde tağyirin mümkün olduğunu fakat tebdilin sadece Allah'a has olduğunu söylemek mümkündür. Bu da bizi, ne kadar sapmış olursa olsun insandan ümit kesilemeyeceği sonucuna götürür. Çünkü Allah'ın boyasının üzerine sürülen her boya iğretidir. Doğal boyanın yerini tutamaz (Krş: 2:138). Bu boya herhangi bir sebeple çözülüp sıyrıldığında, altındaki gerçek boya ortaya çıkacaktır. Bu nedenledir ki hak dinin amacı fıtratı değiştirmek değil, geliştirmek ve potansiyelini açığa çıkarmaktır. 30-32 arası âyetler birlikte ele alındığında, fıtratın selim, sapmanın arızî olduğu görülür. Bu âyetler Şûrâ 13 ile birlikte okunmalıdır. Fıtrat hanif dinin esasıdır. Yani insanlığın değişmez değerlerinin kendisinden neşet ettiği saf din fıtrîdir, ontolojiktir. Hz. Peygamber'den nakledilen şu rivayet ünlüdür: "Her doğan malum fıtrat üzere doğar, fakat ebeveyni onu Yahudileştirir, Hıristiyanlaştırır ya da Mecusileştirir" (Buhârî ve Müslim). İbn Hanbel ve Nesâî'de yer alan metinden Rasulullah'ın bu sözü söyleme gerekçesini de öğreniyoruz. Bir savaşta Müslümanların düşman çocuklarından bir kaçını öldürmeleri üzerine Rasulullah buna şiddetle tepki gösterir. Onlar "Ama onlar müşriklerin çocukları değil mi?" diye itiraz edince, "Sizin en iyileriniz de öyle değil miydi?" diyerek bu hadiste nakledilen sözü söyler. Bu aynı zamanda Pavlus Hıristiyanlığının "ilk günah" doktrinine de bir itirazdır. İslâm insanı özünde iyi olarak methetmiş, sapmanın arızî olduğuna dikkat çekmiştir. Burnu, kulağı ve kuyruğu kesik bir anadan doğan yavru hayvan, bu uzuvları tam olarak doğar. Çünkü cismanî fıtratı odur. Annenin eksiklikleri sonradandır. İnsan'ın mânevî varlığı da tıpkı maddî varlığı gibi tamdır. Fakat onda bozulma ve noksanlaşma sonradan müdâhaleyle olur. İslâm, bir üstyapıdır. Altyapısını, Allah'ın insanları yarattığı fıtrat oluşturur. Bu durumda dindarlık, insanın başlangıçtaki kendi tabiatına bir dönüş, ilâhî format olan insani fıtratın farkına varış tecrübesidir. Küfür, şirk, dalalet, nifak gibi manen ve ahlâken düşüş kategorileri ise, fıtrattan uzaklaşması, dolayısıyla kendisine yabancılaşması anlamına gelir.

38 Veya: "namazınızın". *Salât* için bkz: 2:45; 5:12,58; 6:162 ve 19:59, ilgili notlar.

39 İstikameti doğru bir ibadetin nitelikleri için bkz: Maun sûresi, 1-7, ilgili notlar.

40 Fıtrattan uzaklaşan istikametten uzaklaşır. İnsan fıtratı, sorumluluğunu yerine getirecek şekilde inşâ edilmiştir. Fıtrattan sapma, sorumsuzluk anlamına gelecektir. Bu insanın istikametini saptıracak, istikameti sapan insan ibadetin ve duanın doğru adresini şaşırarak kula ve eşyaya kul olmak gibi onursuz bir duruma düşecektir.

41 *Şiye'an*: "Yayılmak ve güçlenmek" anlamındaki *eş-şiya'* mastarından türetilmiştir. "Yandaş ve taraftar" anlamını kazanmıştır. Dildeki kullanımı nötr olan kelime bu bağlamda olumsuz vurgu taşısa da olumlu mânada da kullanılır (37:83). Parantez içi açıklamamızın gerekçesi budur. Bunlar önceki vahyin takipçileri oldukları halde Yahudileşerek ve Hıristiyanlaşarak kendilerine gönderilen İslâm vahyinden kopan örgütlü din mensuplarıdır. Aynı hakikatin farklı bir ifadeyle En'âm sûresinin 159. âyetinde de dile geldiğini görüyoruz. Bu âyet 30. âyetle birlikte okunmalıdır. Buna göre Allah katında tek din olan İslâm'ı parçalamak, sadece dine değil o dinin zemini olan fıtrata da ihanettir.

42 Zımnen: Parçalanan hakikat, hakikat olmaktan çıkar. Esas olan hakka tâbi olmaktır, hakkı kendine tâbi kılmaya kalkmak hakka zulümdür.

وَاِذَا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْا رَبَّهُمْ مُنِيبِينَ
اِلَيْهِ ثُمَّ اِذَٓا اَذَاقَهُمْ مِنْهُ رَحْمَةً اِذَا فَرِيقٌ
مِنْهُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَٓا
اٰتَيْنَاهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾
اَمْ اَنْزَلْنَا عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا فَهُوَ يَتَكَلَّمُ بِمَا
كَانُوا بِهٖ يُشْرِكُونَ ﴿٣٥﴾ وَاِذَٓا اَذَقْنَا النَّاسَ
رَحْمَةً فَرِحُوا بِهَا وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا
قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ اِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ ﴿٣٦﴾ اَوَلَمْ
يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ
وَيَقْدِرُ اِنَّ فٖي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ
﴿٣٧﴾ فَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهُ وَالْمِسْكٖينَ
وَابْنَ السَّبٖيلِ ذٰلِكَ خَيْرٌ لِلَّذٖينَ يُرٖيدُونَ
وَجْهَ اللّٰهِ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٣٨﴾

33 NE ZAMAN insanlara bir zarar ilişse, (hemen) Rablerine yönelerek O'na yalvarıp yakarırlar; fakat ardından O, katından kendilerine bir rahmet tattırınca, hiç değilse bir kısmı başlarlar Rablerine şirk koşmaya;[43]
34 sonuçta kendilerine verdiğimiz nimetlere nankörlük etmiş olurlar.

Haydi bakalım, siz de bir miktar safa sürün; nasıl olsa zamanı gelince (gerçeği) öğreneceksiniz!

35 Yoksa Biz, O'na ortak koştukları şeyleri onaylayan ikna gücü yüksek bir belge mi indirmişiz bunlara?

36 Evet, ne zaman insanlara bir rahmet tattıracak olsak onunla sevince gark olurlar; ama elleriyle işledikleri yüzünden başlarına bir kötülük gelse, o zaman da hemen umutsuzluğa kapılıverirler.[44]

37 Şimdi onlar, Allah'ın tercih edene/tercih ettiğine rızkı açtıkça açtığını, tercih edene/tercih ettiğine de sınırlandırdığını görmüyorlar mı? Kuşkusuz bunda iman eden bir toplum için mutlaka alınacak bir ders vardır.

38 Şu halde yakınlara, yoksullara ve yolda kalmışlara[45] haklarını verin; bu Allah'ın rızasını dileyenler için daha hayırlıdır; zira ebedî kurtuluşa erecek olanlar işte bunlardır.

43 Tattırılan rahmetin kaynağının Allah olduğunu unutup başkalarına yönelerek.

44 Hayat felsefesi "acıdan kaç hazza koş" olan hazcı tipi resmediyor. Bu tip, parçada kötü duranın bütünde iyi durabileceğini düşünmez, bütünü de asla göremez. Zımnen: Parçayı görene düşen bütünü görene teslim olmaktır. Bunu yapamayana tek yol kalıyor: Umutsuzluk.

45 Lafzen: "yol oğlu.." Sadece "yolcuları" değil, "mekânsızları" ve "sokak çocuklarını" da kapsar.

39 Yine (iyi bilin ki), başka insanların mal varlığı sayesinde artsın diye faiz karşılığı verdikleriniz asla Allah katında size artış sağlamaz.[46] Bir de Allah'ın rızasını dileyerek verdiğiniz arındırıcı malî yükümlülük var.[47] Ödüllerini kat kat artıranlar da işte bunlardır.[48]

40 ALLAH sizi yaratmış, sonra size rızık vermiştir; daha sonra sizi ölüme sürükleyecek ve en sonunda yeniden diriltecektir. İmdi, ortak koştuklarınız arasında bütün bunlardan herhangi birini yapacak kimse var mı? O yüceler yücesi, onların şirk koştukları her şeyin ötesinde aşkın bir varlıktır.

41 İnsanların elleriyle yaptıkları yüzünden karada ve denizde bozulma meydana geldi. Neticede (Allah), yaptıklarının (kötü sonuçlarından) bir kısmını kendilerine tattıracaktır;[49] umulur ki (yol yakınken) dönerler.

وَمَآ اٰتَيْتُمْ مِنْ رِبًا لِيَرْبُوَا۬ ف۪ٓي اَمْوَالِ النَّاسِ
فَلَا يَرْبُوا عِنْدَ اللّٰهِۚ وَمَآ اٰتَيْتُمْ مِنْ زَكٰوةٍ
تُر۪يدُونَ وَجْهَ اللّٰهِ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ
﴿٣٩﴾ اَللّٰهُ الَّذ۪ي خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ
يُم۪يتُكُمْ ثُمَّ يُحْي۪يكُمْۜ هَلْ مِنْ شُرَكَٓائِكُمْ مَنْ
يَفْعَلُ مِنْ ذٰلِكُمْ مِنْ شَيْءٍۜ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى
عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٤٠﴾ ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ
وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ اَيْدِي النَّاسِ لِيُذ۪يقَهُمْ
بَعْضَ الَّذ۪ي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤١﴾

---

46 Kur'an'da "faiz" anlamına gelen *ribâ*dan (Bkz: 2:275, not 513) ilk söz eden âyet budur. Bu âyet, sonu kesin yasakla biten bir sürecin ilk halkasını teşkil eder. Burada açık bir yasak yer almamakta, fakat faiz yerilmektedir. İkinci halka olan Nisâ 160-161'de tefeci Yahudiler şiddetle yerilir. Üçüncü halka olan Âl-i İmran 130'da Uhud savaşı bağlamında ilk yasak gelir: "Kat kat faiz yemeyin!" En son halka olan Bakara 275-279 ile faiz kategorik olarak yasaklanır. Başta Mücahid olmak üzere bazı ilk müfessirler buradaki *ribâ*yı "faiz" değil fazlasıyla karşılığını bulan ve rüşveti andıran hediyeleşmeler şeklinde yorumlamışlardır (Taberî).

47 Lafzen: "zekât". Tercihimizin gerekçesi için bkz: 2:43, not 79.

48 Faiz ile zekâtın aynı âyette gelmiş olması tesadüf değildir: Birincisi karşılıksız almak, ikincisi karşılıksız vermektir. Birincisi haram, ikincisi farz kılınacaktır.

49 *Bahr* kelimesi, "şehir" yerine kinaye olarak da kullanılmıştır (Taberi). Buna göre alternatif anlam "Kırsal alanda ve şehirlerde" olur. Parantez içi ibâre, *liyuzîkahum*deki akıbet lamı'nın metne kattığı yan anlamdır. Bu âyet insanın maddî-mânevî her alandaki sorumsuzluk ve bencilliğinin kötü sonuçlarını ifade etmektedir. Dahhâk *fesad*a "su kaynaklarının zayi edilmesi ve ağaçların kesilmesi" ile ilgili bir anlam verir (Kurtubî). Günümüz itibarıyla suların ve havanın kirlenmesi, bunun sonucunda deniz ve kara canlılarının neslinin yok olması, salınan zehirli gazlarla ozon tabakasının delinmesi, bunun sonucunda filtre edilmeyen güneş ışınlarının ölümcül hastalıklara neden olması, küresel ısınma sonucu iklimin ve doğal dengenin bozulması, kutupların erime tehlikesiyle karşı karşıya kalması, hep bu "kötü sonuçlar" arasında sayılabilir. Bir uyarı niteliği taşısın diye "kötü sonuçların bir kısmı" tattırılmaktadır. Belli ki ilâhî koruma kalkıp tümü tattırılmış olsa, bu, insanlığın ve hayatın sonu anlamına gelecektir. Kötü ameller asıl cezasını tam olarak âhirette bulacaktır. Âyette buyurulan "vazgeçme", kötü sonuçları doğuran eylemi terk yanında o sonuçları da ortadan kaldırma çabasıdır ki, bunlar birer fiilî tevbe ve istiğfar olacaktır. Yine, ekolojik fesat yanında akidevi, ahlâkî, sosyal, siyasî ve ekonomik fesadı da dile getirmek gerekir.

قُلْ سِيرُوا فِى الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ
عَاقِبَةُ الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلُ كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُشْرِك۪ينَ
﴿٤٢﴾ فَاَقِمْ وَجْهَكَ لِلدّ۪ينِ الْقَيِّمِ مِنْ قَبْلِ اَنْ
يَاْتِىَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللّٰهِ يَوْمَئِذٍ يَصَّدَّعُونَ
﴿٤٣﴾ مَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا
فَلِاَنْفُسِهِمْ يَمْهَدُونَ ﴿٤٤﴾ لِيَجْزِىَ الَّذ۪ينَ
اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْ فَضْلِه۪ اِنَّهُ
لَا يُحِبُّ الْكَافِر۪ينَ ﴿٤٥﴾ وَمِنْ اٰيَاتِه۪ٓ اَنْ يُرْسِلَ
الرِّيَاحَ مُبَشِّرَاتٍ وَلِيُذ۪يقَكُمْ مِنْ رَحْمَتِه۪
وَلِتَجْرِىَ الْفُلْكُ بِاَمْرِه۪ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ
فَضْلِه۪ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٤٦﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا
مِنْ قَبْلِكَ رُسُلًا اِلٰى قَوْمِهِمْ فَجَٓاؤُ۫هُمْ
بِالْبَيِّنَاتِ فَانْتَقَمْنَا مِنَ الَّذ۪ينَ اَجْرَمُوا
وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿٤٧﴾

42 De ki: "Dolaşın yeryüzünü! Bu sayede daha önce yaşamış (günahkârların) akıbeti nasılmış görüp inceleyin![50] Çünkü onların çoğu, Allah'tan başkasına ilâhî vasıflar yakıştırmışlardı."[51]

43 O halde, Allah tarafından (takdir edilmiş) geri çevrilmesi imkânsız gün gelmezden önce yüzünü doğru ve asıl dine çevir!

İşte o gün herkes hak ettiği yere yerleşir. **44** Küfreden kişi küfrünün sorumluluğunu sırtlanır; imanıyla uyumlu ıslah edici eylemlerde bulunan ise kendi yararına iyi bir hazırlık yapmış olur; **45** sonuçta (Allah), iman edenleri ve o imanla uyumlu ıslah edici eylemlerde bulunanları kendi lütfuyla ödüllendirmiş olur: Kuşku yok ki Allah inkâr edenleri sevmez.

46 Nitekim (yağmurun) müjdecisi olarak (önden) rüzgârları göndermesi O'nun (kudretinin) delillerindendir; bu sayede size rahmetini tattırmakta, gemileri yasası sayesinde[52] yüzdürmekte, yine bu sayede O'nun lûtf u kereminden pay almaktasınız: umulur ki şükrünü eda edersiniz.[53]

47 Doğrusu senden önce de kendi kavimlerine elçiler göndermiştik; ve onlara hakikatin apaçık delilleriyle gelmiştiler. En sonunda[54] suç ve günahta direnen kimselere yaptıklarının acısını tattırdık: zaten inananlara yardım etmek üstlendiğimiz bir görevdi.[55]

---

50 Kur'an'da yedi yerde doğrudan gelen bu emir, zımnen gezip görmeyi bilgi vasıtalarından biri olarak kabul eder.

51 Geçmişte somut varlıklara yakıştırılan ilâhî vasıflar, modern zamanlarda ideoloji gibi soyut düşünce sistemlerine de yakıştırılmaktadır.

52 *Emrin* bu anlamı için bkz: 28:44, not 52. Ayrıca nedensellik vurgusu için bkz: 41:12, not 19.

53 Yağmur üzerinden mânevî iklimin yağmuru olan vahyin diriltici mahiyetine atıf.

54 Fasiha *fâsı*, olayın başıyla sonu arasındaki boşlukları zihnen doldurmamızı îmâ eder.

55 *'Aleyye*deki *'ala*nın bu tür bir kullanımı için bkz: 15:41, not 32.

48 Allah O'dur ki, rüzgârları elçi (gibi) göndererek bulutları tetikler;[56] artık onları semada istediği şekilde yayacak,[57] dahası parça parça edecektir. Derken sen (ey insan), bulutların bağrından yağmurun boşaldığını görürsün: bir de onu kullarından tercih ettiği kimselerin üzerine yağdırmayagörsün; işte o an değme onların sevincine! **49** Ama aynı kimseler az önce, yani[58] (yağmur) indirilmeden önce umutlarını büsbütün yitirmiştiler.

50 Haydi (ey insan)! Dön de bir bak Allah'ın rahmetinin sonuçlarına: ölü toprağa nasıl da can veriyor! Bunu yapan, ölüleri de diriltecektir işte! Zira O'nun güç ve kudreti her şeye yeter.[59]

51 Ama Biz eğer bir sam yeli[60] göndersek ve bu yüzden ekinlerinin sararıp solduğunu görseler, bunun ardından derhal inkârda ayak diremeye başlarlar.

52 Şu da bir gerçek ki sen asla ölülere duyuramazsın; arkasını dönüp uzaklaşırken her tür davete sağır kesilenlere de duyuramazsın.[61] **53** Yine sen (kalbi) kör olanları sapıklıktan çevirip de doğru yola yöneltemezsin. Sen ancak âyetlerimize iman eden kimselere duyurabilirsin ve onlar da hemen teslim oluverirler.[62]

اَللّٰهُ الَّذ۪ي يُرْسِلُ الرِّيَاحَ فَتُث۪يرُ سَحَابًا
فَيَبْسُطُهُ فِي السَّمَٓاءِ كَيْفَ يَشَٓاءُ وَيَجْعَلُهُ
كِسَفًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِه۪ۚ فَاِذَٓا
اَصَابَ بِه۪ مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِه۪ٓ اِذَا هُمْ
يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٤٨﴾ وَاِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلِ اَنْ
يُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ مِنْ قَبْلِه۪ لَمُبْلِس۪ينَ ﴿٤٩﴾ فَانْظُرْ
اِلٰٓى اٰثَارِ رَحْمَتِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِ الْاَرْضَ
بَعْدَ مَوْتِهَاۜ اِنَّ ذٰلِكَ لَمُحْيِ الْمَوْتٰىۚ وَهُوَ
عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿٥٠﴾ وَلَئِنْ اَرْسَلْنَا ر۪يحًا
فَرَاَوْهُ مُصْفَرًّا لَظَلُّوا مِنْ بَعْدِه۪ يَكْفُرُونَ ﴿٥١﴾
فَاِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتٰى وَلَا تُسْمِعُ
الصُّمَّ الدُّعَٓاءَ اِذَا وَلَّوْا مُدْبِر۪ينَ ﴿٥٢﴾ وَمَٓا
اَنْتَ بِهَادِ الْعُمْيِ عَنْ ضَلَالَتِهِمْۜ اِنْ تُسْمِعُ
اِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِاٰيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٥٣﴾

---

56 Zımnen: Peygamberler ilâhî rahmetin bir eseri olarak gönderilmiştir.

57 Allah'ın dilediği yerden dilediği kimseyi peygamber olarak seçeceğine, dahası hidayetini ulaştırmadaki sırrına erilmez iradesine telmih.

58 Metinde bulunmayan bu "yani"nin karşılığı sözün akışında zımnen bulunmaktadır.

59 Zımnen: Küfür kalbin ölümü, imansa dirilişidir. 7. âyette de işaret edildiği gibi, vahiy maddî hayat üzerinden mânevî hayatı konuşmaktadır. 52. âyet bunu teyit eder. Dolayısıyla buradaki ölüm ve hayat maddî değil mânevî içeriklidir (Krş: 6:122).

60 İstisnaları olmakla birlikte, galibiyetle Kur'an'da *riyah* rahmet taşıyan rüzgâr, *rîh* ise bela taşıyan rüzgâr için kullanılır.

61 Vahye göre yaşamak nabız ve kalp atışıyla değil, insanın hakikatle ilişki kurup kuramadığıyla ölçülebilen bir şeydir.

62 Zımnen: Hakkı görmek istemeyene, hiç kimse hakkı zorla gösteremez.

اَللّٰهُ الَّذٖى خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ
مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ
قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَيْبَةً يَخْلُقُ مَا يَشَٓاءُ وَهُوَ
الْعَلٖيمُ الْقَدٖيرُ ﴿٥٤﴾ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ
الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ كَذٰلِكَ
كَانُوا يُؤْفَكُونَ ﴿٥٥﴾ وَقَالَ الَّذٖينَ اُو۫تُوا الْعِلْمَ
وَالْاٖيمَانَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ فٖى كِتَابِ اللّٰهِ اِلٰى
يَوْمِ الْبَعْثِ فَهٰذَا يَوْمُ الْبَعْثِ وَلٰكِنَّكُمْ
كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٥٦﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَا يَنْفَعُ الَّذٖينَ
ظَلَمُوا مَعْذِرَتُهُمْ وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٥٧﴾
وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فٖى هٰذَا الْقُرْاٰنِ
مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَلَئِنْ جِئْتَهُمْ بِاٰيَةٍ لَيَقُولَنَّ
الَّذٖينَ كَفَرُوا اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا مُبْطِلُونَ ﴿٥٨﴾

54 ALLAH'TIR başlangıçta sizi güçten yoksun yaratan, bu yoksunluğun ardından sizi güçlü kuvvetli kılan, bu güçlü kuvvetli dönemin ardından sizi (tekrar) zayıflığa ve ak saçlılığa mahkûm eden: O istediğini yaratır; zira O'dur her şeyi bilen, O'dur mutlak kudret sahibi.[63]

55 Ve Son Saat gelip çattığı gün suça batmış olanlar, dünyada bir saatten fazla kalmadıklarına yemin edecekler; böylece kendilerine (dahi) yalan söylemiş olacaklar.[64]

56 (Hayattayken) bilgi ve imanla donatılanlarsa "Doğrusu siz, Allah'ın yasası uyarınca (tercih yapacak kadar dünyada) kaldınız ve işte artık (iş işten geçti ve) diriliş günü de gelip çattı;[65] fakat siz bunu bilmezden gelmiştiniz!" diyecekler.

57 Ne ki o gün, zulme gömülüp gitmiş olanlara getirecekleri mazeret fayda vermeyeceği gibi ilave bir başvuru fırsatı da verilmeyecek...

58 DOĞRUSU Biz bu Kur'an'da, insanlara (hakikati) her türlü dolaylı anlatım tarzını kullanarak açıkladık.[66] Ama onlara (bu türden mesel içeren) bir âyetle gelsen, inkârda direnenler yine de "Siz sadece bâtılın peşine düşen kişilersiniz" derler.[67]

63 Allah'a kafa tutan insana: Ey insan! Ölümlüsün, sınırlısın, zayıfsın, mahkûmsun, mecbursun: zira mahlûksun.

64 İnsanın özelde zaman genelde hayat hakkındaki tüm algılarının ne kadar görece ve yanıltıcı olduğunun veciz ifadesi. Zımnen: Ey insan! Daha benim diye baktığın hayat ve zamana bile sözün geçmiyor! Âhiretsiz bir hayat tanımı yapmakla kendini aldattığının farkında mısın? Anlamından soyutlanarak yaşanmış koca bir ömür, şimdi sana bir saat gibi geliyor. Hayatının bereketini ellerinle yok ederek kendini kandırdın, şimdi kimi kandıracaksın?

65 Veya: "gerçek şu ki, Allah'ın yasasına göre yeniden diriliş gününe kadar beklediniz". Tercihimiz, hayattayken vahye inanmada geç kaldıkları gerçeğine dayanmaktadır.

66 *Mesel*in bu anlamı için bkz: 18:54, not 65. Ayrıca bkz: 60. âyetin ilgili notları.

67 Bütün bir ömrü bir gün gibi algılayacak kadar kendini aldatanların, vahiy hakkında "bâtıl" demesi sürpriz değildir. Bu âyet, şifa bulmaz bir anlama hastalığına atıf yapmaktadır.

كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِ الَّذ۪ينَ لَا
يَعْلَمُونَ ﴿٥٩﴾ فَاصْبِرْ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ
وَلَا يَسْتَخِفَّنَّكَ الَّذ۪ينَ لَا يُوقِنُونَ ﴿٦٠﴾

59 Allah (hakikatin) bilgisine sırt çevirenlerin kalplerini işte böyle mühürler.[68]

60 Artık sabret;[69] unutma ki Allah'ın vaadi mutlaka gerçekleşecektir. (Kendi söylediklerine dahi) yürekten inanmayanlar,[70] tahrikleriyle sakın seni fevrî ve tepkisel bir davranışa sürüklemesinler.[71]

---

68 Mânevî hayatın mânevî merkezi olan kalp iflah olmaz bir biçimde bitmiş, kendisini bitiren sahibi hakkında bir suç delili olarak Hesap Günü açılmak üzere mühürlenmiştir.

69 58. âyetin devamında haber verilen türden tahriklere karşı.

70 *Lâ yûkınûn*, "tam ikna olmayanlar, kesin inanmayanlar" anlamına gelir. Burada sözü edilen kişiler, önceki âyetlerden de anlaşılacağı gibi baştan beri hiç inanmayan kişilerdir. Hz. Peygamber'in çağdaşlarından Pers efsaneleri anlatıcısı Nadr b. Hâris'in kastedilenlerden biri olduğu nakledilir. Abduddâr'ın reisi olan bu Nadr, Bedir'de müşriklerin sancaktarıydı. Şu halde, onların gönülden inanmadıkları şeyin 58. âyette yer alan kendi suçlamaları olduğunu söylemek, en makul açıklama olarak görünmektedir.

71 Te'kit formunda gelen *el-İstihfaf*, âyetin başındaki *sabrın* karşıtıdır. Tıpkı Zuhruf sûresinin 54. âyetinde olduğu gibi: "Tahrike kapılıp fevrî ve duygusal tepkiler vermek" anlamını taşır.

31. LOKMAN SÛRESİ

Sûreye *Lokman* adı, bu menkıbevî bilgenin oğluna, yani hepimize verdiği öğütlerin yer aldığı âyetlerden (12-19) ilhamla verilmiştir. Bu bilge Kur'an'da yalnızca bu sûrede anılır.

Sûre, İbn Abbas'a göre Mekke'de indirilmiştir. Sûrede Mekke'deki şiddete ilişkin açık veya kapalı hiçbir atıf yer almaz. Muhammedî davete koşan çocukların ebeveynlerine karşı davranış yöntemi (14-15) ve ebeveyn-evlat ilişkisinin âhiretteki boyutu işlenir (14-15 ve 33). Bütün bu veriler, sûrenin Mekke döneminin sonlarında indiğini gösterir. Bu sûrenin, ebeveyne hiçbir kayıt olmaksızın iyi davranışı emreden İsrâ sûresinin 23-24. âyetlerinin ardından inmiş olması güçlü bir ihtimaldir. Aynı konuya daha sonra inen Ankebut 8'de de benzer bir üslûpla değinilecektir. Zira akide farklılığının doğurduğu kuşak çatışması, bu dönemde sosyal bir problem olarak iyice su yüzüne çıkmıştır. Bazı âyetlerinin Medine'de indiği yolundaki rivayetler, sağlam bir delile dayanmadığı için rahatlıkla göz ardı edilebilir (Bkz: 6. sûrenin girişi). Sûre ilk tertiplerin tümünde Sebe' sûresinin önünde yer alır. Nübüvvetin 11. yılına tarihlendirilebilir.

Sûrenin öne çıkan konusu, en genel anlamıyla söz ve sözün/kelamın gücüdür. İlâhî kelâma atıfla başlar, 6. âyetinde gücünü bilgiden almayan sözün sahte cazibesine dikkat çeker. 12-19. âyetlerde dile getirilen Lokman'ın hikmetleri, "güzel söze" bir göndermedir. Üzerinden binlerce yıl geçse de gök kubbeye salınmış hiçbir hoş sedanın yok olmayacağının delili olan bu hikmetler, sözün terbiye amaçlı kullanımının en güzel örneklerinden biridir. "Sesini yükseltme!" (19) demek, zımnen "Sözünün kalitesini yükselt!" demektir. Bunun ardından söz, sözlerin şahı olan "Allah'ın sözlerine" getirilir:

"Ve eğer dünyanın tüm ağaçları kalem olsa denizleri de mürekkep, buna yedi deniz daha eklense, Allah'ın kelimeleri yine de tükenmez" (27). Sadece yazılanlar değil, yaratılanların hepsi de "Allah'ın kelimeleri"ne dahildir. Sözlü veya söz dışı ilâhî mesajın asla tüketilemeyeceği daha nasıl söylenebilir ki!

Sûrede körü körüne ataların yolunu taklit kınanır (21). Zira hakikatin referansı atalar değildir. Ancak Lokman'ın öğütlerinde olduğu gibi, ataların iyi olan öğütleri tutulmalıdır (12-19). Hiçbir ebeveynin evladına ve evladın ebeveynine yarar sağlayamayacağı o günden korkulmalıdır (33). kelâm edebiyatımızda "beş gaybî konu" (*Muğayyebât-ı Hamse*) gibi yanlış bir başlıkla tahsis edilen 34. âyet "insanî bilginin sınırlılığını" söyler.

Medine ve Mekkelilere göre 33, Şam, Basra ve Kûfelilere göre 34 âyettir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ
الٓمٓ ﴿١﴾ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْحَك۪يمِۙ ﴿٢﴾
هُدًى وَرَحْمَةً لِلْمُحْسِن۪ينَۙ ﴿٣﴾ اَلَّذ۪ينَ
يُق۪يمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ
بِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَۜ ﴿٤﴾ اُو۬لٰٓئِكَ عَلٰى هُدًى
مِنْ رَبِّهِمْ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥﴾ وَمِنَ
النَّاسِ مَنْ يَشْتَر۪ي لَهْوَ الْحَد۪يثِ لِيُضِلَّ
عَنْ سَب۪يلِ اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍۗ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًاۜ

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 *Elif-Lâm-Mîm!*[1]

2 İŞTE BUNLAR, her hükmünde tam isabet kaydeden ilâhî kelâmın âyetleridir;[2] 3 Allah'ı görür gibi hareket edenler için bir rehber ve bir rahmet olan (âyetleri);[3] 4 onlar ki namazı hakkını vererek eda ederler,[4] arınıp yücelmek için ödenmesi gereken bedeli öderler;[5] zira onlar âhirete inananların ta kendisidirler.

5 İşte onlar, Rablerinden gelen kusursuz bir rehberliğe tâbidirler; ve işte onlar, evet onlardır ebedî mutluluğa erenler.[6]

6 Ama insanlardan öyleleri vardır ki, (başkalarını) Allah yolundan bilgisizce saptırmak ve onu gülünç duruma düşürmek için (ilâhî mesajlar üzerinde) hadis oyunu oynamaya kalkışırlar:[7]->

1 Mukatta'ât için bkz: Nüzul sürecinde ilk geçtiği 68:1, not 1.

2 *Tilke*, "bu âyetler" ya da "bu kitabın tümü" (Bkz: 10:1, not 2).

3 *Muhsinîni* çevirimiz için bkz: 2:58, not 102. Zımnen: Değil mi ki insan müebbet yolcudur? Şu halde yolcuyu ve yolu var eden Allah, yol haritasını da göndererek rahmetini tamamlamıştır.

4 *Salat* için bkz: 7:170 ve 2:3, ilgili notlar.

5 *Zekâtın* bu anlamı için bkz: 7:156 ve 27:3, ilgili notlar.

6 Lokman ve Bakara sûrelerinin ilk 5 âyetleri arasındaki benzerlik dikkat çekicidir.

7 *Lehve'l-hadîs*, "söz/hadis oyunu" demektir. Muhatabı yanıltma ve Kur'ani hakikatlerden saptırma amacı taşıyan her söz *lehve'l-hadîs* kapsamına girer. Bu tamlama, yalnız burada geçer (*Lehv* için bkz: 102:1, not 1). Zımnen: İnsanların bilgi açlığını kelime oyunları, laf cambazlıkları ya da keyif ve eğlence verici sözlerle bastırmaya kalkarak sözü bir uyuşturucu gibi kullanırlar.
Kur'an'a yeni bir âyet ilave edemeyenlerin, "hadis" adı altında Allah Rasulü'ne isnatla uydurdukları sözler de bu âyetin kapsamına girer. Bu durumda Kur'an'ın "hadis oyunu" (*lehve'l-hadis*) ifadesi, mucizevî bir ihbar hüviyeti kazanır. Kur'an, içine indiği toplumun aklını "karanlık" ilan etmiş ve kendi hedefini "karanlıklardan aydınlığa çıkarmak" olarak belirlemiştir. Cahiliyye Arap geleneğini oluşturan bir çok inanç ve kültür, Kur'an'ın "karanlık" ilan ettiği aklın ürünüydü. *Lehve'l-hadîs*, Kur'an vahyi ile saf dışı bırakılan geleneksel cahiliyye itikadını İslam kültürüne dahil etme yönteminin de adı oldu. Kur'an'a açıktan itiraz edemeyenler, itirazlarını *lehve'l-hadîs* üzerinden yaptılar ve onu Kur'an'ın ortağı ilan ettiler. Bu "hadis oyunu"ndan en büyük zararı, Allah Rasulü'nün mubarek ağzından dökülen ve asla sünnetullah ve Kur'an ile çelişmesi düşünülemeyecek olan gerçek 'hadisler' ve Kur'an'ın "örnek" gösterdiği davranışlar gördü.

أُولٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهٖينٌ ﴿٦﴾ وَاِذَا تُتْلٰى
عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا وَلّٰى مُسْتَكْبِرًا كَاَنْ لَمْ يَسْمَعْهَا
كَاَنَّ فٖى اُذُنَيْهِ وَقْرًا فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ اَلٖيمٍ
﴿٧﴾ اِنَّ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
لَهُمْ جَنَّاتُ النَّعٖيمِ ﴿٨﴾ خَالِدٖينَ فٖيهَا وَعْدَ
اللّٰهِ حَقًّا وَهُوَ الْعَزٖيزُ الْحَكٖيمُ ﴿٩﴾ خَلَقَ
السَّمٰوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا وَاَلْقٰى فِى
الْاَرْضِ رَوَاسِىَ اَنْ تَمٖيدَ بِكُمْ وَبَثَّ
فٖيهَا مِنْ كُلِّ دَٓابَّةٍ وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً
فَاَنْبَتْنَا فٖيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرٖيمٍ ﴿١٠﴾ هٰذَا
خَلْقُ اللّٰهِ فَاَرُونٖى مَاذَا خَلَقَ الَّذٖينَ مِنْ
دُونِهٖ بَلِ الظَّالِمُونَ فٖى ضَلَالٍ مُبٖينٍ ﴿١١﴾

<- işte onlar onur kırıcı bir terk edilmişliğe[8] mahkûm olacaklar.[9]

7 Böyle birine âyetlerimiz okunduğu zaman sanki kulaklarında kurşun varmış gibi hiç aldırmadan serkeşçe yüz çevirir: İşte böylesini elem verici bir azap ile müjdele.

8 Bir de iman eden ve imanına uygun eylemler ortaya koyan kimseler var ki, her tür nimetle dolu olan cennetler onların olacak: **9** Onlar orada Allah'ın mutlaka gerçekleşecek olan vaadi uyarınca ebedî kalacak.[10] Zira O her işinde mükemmel olandır, her hükmünde tam isabet edendir.

10 O gökleri, gördüğünüz bir direk olmaksızın yarattı; ve O sizi sarsar diye yeryüzüne sağlam ve sarsılmaz dağlar yerleştirdi ve orada her çeşit canlı varlığın üremesini sağladı.

İşte Biz, gökten yağmuru (böyle) indiririz, akabinde orada her tür ve cinsten yararlı varlığı (böyle) yetiştiririz.[11]

11 Bu Allah'ın yaratışıdır: Haydi, gösterin bakayım O'nun dışındakiler neyi yaratmışlar? Hayır, zulme gömülüp gitmiş olanlar apaçık bir sapıklık içindedirler.

---

8 *'Azab* "terk ve mahrumiyet" mânasındaki *'azb*den türetilmiştir (68:33, not 29). Kıyamette Allah tarafından terk edilmekle ilgili bkz: 2:174 ve 3:77). İbn Teymiyye *'azabun muhîn* ile kâfir ve münafıkların, *'azâbun azîm* ile cehennemden en sonunda çıkacak olanların azabının ifade edildiğini söyler (*es-Sârimu'l-Meslûl*, Beyrut, 1414, s. 58).

9 İbn İshak bu âyetin hakkında nâzil olduğunu söylediği müşrik ordusunun sancaktarı Nadr b. Haris'i, "Kureyş'in şeytanlarından biri" diye niteler. Pers imparatorluk başkenti Hire'de öğrendiği efsane, şarkı ve çalgı eşliğinde sefahat ve âlem yapıyordu. Peygamberî davete karşı insanların ilgisini başka tarafa yönlendirmek için iki şarkıcı kadın satın almıştı. "Allah'ın indirdiğine benzer şeyleri ben de indirebilirim" (6:93) diyecek kadar küstahlaşan biriydi. Hz. Peygamber genel tutumunun istisnası olarak, onun Bedir'de esir düştükten sonra öldürülmesine izin vermiştir. Allah Rasulü'nün bu tasarrufunu, bu olaydan sonra indiği kesin olan "küfrün önderleri" ile ilgili ilâhî talimat (9:12) kapsamında değerlendirmek mümkündür.

10 "Onlar orada ebedî kalacak" ibâresinin cehennemlikler için değil de (7) cennetlikler için kullanılması çarpıcıdır. Bu, "rahmetim her şeyi kuşatmıştır" (7:156) âyeti ışığında anlaşılmalıdır.

11 Âyette Allah'ı gösteren üçüncü tekil zamirler (*halaka, elkâ, besse*) birden birinci çoğul (Biz) zamirine geçiveriyor. Zımnen bu, Allah'ın insan zihninde kişileştirilemezliğinin ve hiçbir beşeri dilin imkânlarının O'nu olduğu gibi tavsife güç yetiremeyeceğinin ifadesidir.

12 DOĞRUSU Biz Lokman'a[12] da (şu) hikmeti bahşetmiştik: "Allah'a şükret! Çünkü (O'na) şükreden kendi lehine şükretmiş olur. Fakat kim de nankörlük ederse, iyi bilsin ki Allah kendi kendine yeterli olandır, her tür övgüye bizzat lâyık olandır.

13 Hani Lokman oğluna öğüt verirken şöyle diyordu: "Yavrucuğum![13] Allah'tan başkasına ilâhlık yakıştırma! Çünkü her tür ilâhlık yakıştırma gerçekten de korkunç bir zulümdür."[14]

14 Nitekim (Allah şöyle buyurur): "Biz insana anne babasına (iyi) davranmasını emrettik.[15] Annesi onu ağır acılara katlanarak karnında taşıdı ve onun sütten kesilmesi iki yılda gerçekleşti:[16] şu halde (ey insan), Bana ve anne babana şükret;[17] (ama sonunda) dönüş yalnızca Banadır!"[18]

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا لُقْمٰنَ الْحِكْمَةَ اَنِ اشْكُرْ
لِلّٰهِ وَمَنْ يَشْكُرْ فَاِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِه۪ۚ
وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ حَم۪يدٌ ﴿١٢﴾ وَاِذْ
قَالَ لُقْمٰنُ لِابْنِه۪ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا
تُشْرِكْ بِاللّٰهِۜ اِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظ۪يمٌ ﴿١٣﴾
وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِۚ حَمَلَتْهُ اُمُّهُ
وَهْنًا عَلٰى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ ف۪ي عَامَيْنِ اَنِ
اشْكُرْ ل۪ي وَلِوَالِدَيْكَۜ اِلَيَّ الْمَص۪يرُ ﴿١٤﴾

---

12 Başta Taberî olmak üzere bazı müfessirlerin verdiği malumattan çıkan sonuç, Lokman'ın tarihte Ezop (Aisopos) adıyla efsaneleşen kişi olduğu ihtimalini güçlendirir. Kur'an'da bilge bir kişiliğin simgesi olarak takdim edilen Lokman, tıpkı Kehf sûresinde Musa'ya hikmet öğreten "bir kul" gibi, hikmetli şahsiyeti karakterize eder. MÖ. 6. yüzyılda yaşadığı sanılan Ezop'un tevhidî bir inanca sahip olduğunu onun ölüm şeklinden anlıyoruz. O, şirke sapan Delphoilileri iğneleyen sözleri yüzünden halkın inancına karşı gelmekle suçlanıp Hyampaca kayasından atılarak katledilmiştir (*M. Larousse*).

13 Binlerce yıl önce gök kubbeye salınmış bu altın öğütleri ölümsüzleştiren Kur'an, adeta tüm muhataplarına, sadece Lokman'ın oğlu Ankâ değil "Hepiniz Lokman'ın çocuklarısınız" demektedir.

14 Sahabenin inen vahyi hayata koyma konusundaki ciddiyetini tüm çıplaklığıyla ortaya koyan olaylardan biri, bu âyet ışığında anlaşılması gereken En'âm 82 sebebiyle yaşandı. Âyet inince sahabeyi bir endişe kapladı. Allah Rasulü'ne gelip dediler ki: "İmana zulüm karıştırmamaya hangimizin gücü yeter ki?!" Allah Rasulü buyurdular: "Bakın, bu zulüm sizin anladığınız zulüm değildir. Lokman'ın şu sözünü işitmez misiniz?" dedi ve bu âyeti okudu (Buhari, *Tefsir* 6:20).

15 Allah Rasulü'ne Mekkeli inkârcıların yönelttiği "Ebeveyni evladından ayırıyor" suçlamasına zımnî cevap.

16 Çocuğun annesine zorunlu olarak bağımlı olduğu dönemi ifade ettiği gibi, zımnen annenin kendini toparlama süresini de ifade eder.

17 Krş: 46:17 ve sûrenin girişi.

18 Anne-baba ile ilgili tavsiye sürecinde yer alan ilk âyet bu olsa gerektir. Bunu, 15. âyet ile dengeleyemeyen mü'min gençleri uyaran İsra 23-24 ve Ankebut 8. âyetler izler. Âyet, Mekke'de yeni vahye iman eden gençlerle onların aileleri arasındaki inanç çatışmasına dengeli ve ahlâkî bir çözüm sunmaktadır. Formül bellidir: Anne-baba için Allah'ın ve O'nun Rasulü'nün hukukunu çiğnememek, fakat bunun dışında onlara iyi davranmak.

وَاِنْ جَاهَدَاكَ عَلٰٓى اَنْ تُشْرِكَ بٖى مَا لَيْسَ لَكَ
بِهٖ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِى الدُّنْيَا
مَعْرُوفًاۘ وَاتَّبِعْ سَبٖيلَ مَنْ اَنَابَ اِلَيَّۚ ثُمَّ اِلَيَّ
مَرْجِعُكُمْ فَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾ يَا
بُنَيَّ اِنَّهَٓا اِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ
فَتَكُنْ فٖى صَخْرَةٍ اَوْ فِى السَّمٰوَاتِ اَوْ فِى
الْاَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللّٰهُۜ اِنَّ اللّٰهَ لَطٖيفٌ خَبٖيرٌ
﴿١٦﴾ يَا بُنَيَّ اَقِمِ الصَّلٰوةَ وَاْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ
وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلٰى مَٓا اَصَابَكَۜ
اِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُورِۚ ﴿١٧﴾ وَلَا تُصَعِّرْ
خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِى الْاَرْضِ مَرَحًاۜ
اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍۚ ﴿١٨﴾

15 Yine (Allah): "Eğer hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyi[19] Bana ortak koşman için seni zorlarlarsa, asla onlara itaat etme! Yine de onlara şu (geçici) dünyada iyi davran ve yönünü Bana dönenlerin yolunu izle! En sonunda elbet Bana döneceksiniz ve yapıp ettiğiniz her şeyin (gerçeğini) size bir bir göstereceğim" (diye buyurur).

16 (Lokman): "Yavrucuğum! (Yapıp ettiğiniz) o şeyler isterse bir hardal tanesi kadar olsun, ister bir kayanın bağrında, ister göklerin derinliklerinde, isterse yerin altında saklı bulunsun; Allah onu bulup ortaya çıkarır: çünkü Allah (ilmiyle) her şeye nüfuz eder,[20] her şeyden haberdardır.

17 "Yavrucuğum! Allah'a kulluğunu hakkıyla yerine getir,[21] her zaman iyi ve doğru olanı önerip kötü ve yanlış olandan sakındır; başına gelenlere göğüs ger![22] Şüphesiz bütün bunlar kararlılık ve direnç isteyen işlerdendir.

18 "Kasıntılık yapıp insanlara karşı böbürlenme ve yeryüzünde çalım satarak dolaşma! Zira unutma ki, kendini beğenmiş kibirli hiç kimseyi Allah sevmez.[23]

---

19 Zımnen: Tanrı olarak bilinmesi ve nitelenmesi doğru olmayan bir şeyi (Krş: 29:8, not 8).

20 *Latîf* özellikle *habîr* ile kullanıldığı bu gibi yerlerde, *kesafet*in karşıtı olan *letafet*ten sıfat-ı müşebbehe olarak gelir. Mânevî duyulara *letâif*, ince nükteye *latîfe* denmesi de bundandır. "Allah'ın akıl-sır ermez bilgisiyle her şeye nüfuz ettiğini, hiçbir şeyin buna engel teşkil edemeyeceğini" ifade eder (Râğıb). İlâhî bilginin aklın sınırlarını fersah fersah aşan tabiatına zımnî bir atıftır.

21 Lafzen: "Salatı ikame et!" Çevirimizin gerekçesi için bkz: 87:15 ve 19:59, not 15 ve 7.

22 *Emr* "öneri" mânasındadır (Bkz: 96:12, not 15). Zımnen: Ey muhatap! Pasif iyi olmak yetmez, aktif iyi ol ve iyiliği çoğalt! "Başına gelenlere göğüs ger", zira iyiliği önerip kötü ve yanlış olandan sakındıranın başına mutlaka iş gelir. Kötüler pasif iyilerden değil aktif iyilerden rahatsız olurlar. Âyetin son cümlesi bu zımnî manayı teyit eder.

23 *Muhtâl*, "Kendinde olağanüstü fazilet vehmederek kurumlanma" anlamına gelen *ihtiyal*den türetilmiştir (Krş: 57:23).

19 (Hayat) yürüyüşünde dengeli ol ve sesini yükseltme![24] Unutma ki seslerin en itici olanı eşeklerin sesidir."[25]

20 İŞTE (ey insanlar), görmez misiniz ki Allah göklerde ve yerde bulunan her şeyi emrinize âmâde kılmıştır; açıktan ve gizli olarak size nimetlerini bol bol ihsan etmektedir?[26]

Ne ki yine de insanlar içerisinden herhangi bir bilgiye, yol gösterici bir kılavuza ve aydınlatıcı bir kitaba dayanmaksızın Allah hakkında tartışan kimseler çıkabilmektedir.[27] 21 İşte böylelerine "Allah'ın indirdiklerine uyun!" denildiğinde; "Asla, biz sadece atalarımızın hayat tarzına uyarız!" derler.[28]

Ne yani, şeytan onları çılgın bir ateşin azabına[29] çağırmış olsa da mı (bunda ısrar edecekler)?

وَاقْصِدْ فِى مَشْيِكَ وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ
اِنَّ اَنْكَرَ الْاَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ ﴿١٩﴾ اَلَمْ
تَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِى السَّمٰوَاتِ
وَمَا فِى الْاَرْضِ وَاَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ
ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِى
اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُنِيرٍ
﴿٢٠﴾ وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوا
بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَاءَنَا اَوَلَوْ كَانَ
الشَّيْطَانُ يَدْعُوهُمْ اِلٰى عَذَابِ السَّعِيرِ ﴿٢١﴾

24 "Sesini yükseltme!" Zımnen: Sözünün kalitesini yükselt! Söz etkisini sesin yüksekliğinden değil, taşıdığı hakikatin gücünden alır. Gücün sözüne değil, sözün gücüne itibar et! Gücünü, buyurganlığı ve otoriterliği temsil eden sesten değil, içerikli ve nitelikli sözden al! Burada, adeta 6. âyetteki "içeriksiz söze" gönderme yapılmakta, sözün kalite açığını sesle kapatma yerilmektedir.

25 "İtici olan" yani "yadırganan" demektir. (*Enkera* fiili için bkz: 21:50, not 61.)
Zımnen: Sesini değil, sözünün kalitesini yükselt! Sözün kerameti sesin yüksekliğinden kaynaklansaydı, eşeğin anırışı sözlerin en etkilisi olurdu. Oysa ki durum tamamen bunun aksinedir. Söz gücünü taşıdığı hakikatten alır. Ve hak sözün gücü, çağlar geçse de, gücün sözüne erinde gecinde galip gelir. Tıpkı Lokman'ın hikmetli sözleri gibi.

26 Gerçek keşif, kanunları değil, o kanunları koyanı keşfetmektir.

27 Aynı ibâre için Hac 8. ve onunla bağlantılı Hac 3. âyete bakınız. Bu âyette inkârın üç sebebi zikrediliyor: 1) Herhangi bir bilgiye dayanma ihtiyacı duymayanlar: Bir sonraki âyette bunun gerekçesi babaları taklit olarak veriliyor. Yani kafalarını kullanmayanlar. 2) Yol gösterici bir kılavuza dayanmayanlar: İlle de taklit edeceklerse, doğru yoldan giden bir rehberi izlemeleri gerekirken, yanlış rehberi izleyenler. Bunlar birincilerden daha aşağıdadırlar. 3) Bir belgeye dayanmayanlar: Kur'an vahyinden önceki vahiylerden hiçbirini gündemine almamış olanların tartışmak için geriye tek dayanakları kalıyor: ya Nadr b. Haris'in yaptığı gibi "Pers mitolojisi" ya da "atalar yolu" nostaljisi.

28 *Mâ...'aleyh* kalıbına verdiğimiz "hayat tarzı" anlamı için bkz: 3:179, not 143.

29 *'Azâbi's-sa'îr* için bkz: 25:11, not 18.

وَمَنْ يُسْلِمْ وَجْهَهُٓ اِلَى اللّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ
فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى وَاِلَى اللّٰهِ
عَاقِبَةُ الْاُمُورِ ﴿٢٢﴾ وَمَنْ كَفَرَ فَلَا يَحْزُنْكَ
كُفْرُهُ اِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ فَنُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا
اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٢٣﴾ نُمَتِّعُهُمْ
قَلِيلًا ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ اِلٰى عَذَابٍ غَلِيظٍ
﴿٢٤﴾ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ بَلْ
اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٥﴾ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٢٦﴾
وَلَوْ اَنَّ مَا فِي الْاَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ اَقْلَامٌ
وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ اَبْحُرٍ مَا
نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٧﴾

22 Ama[30] kim de iyiliği içselleştirmiş
olarak[31] Allah'a teslim olursa,[32] işte o kop-
maz bir halkaya sımsıkı yapışmış olur:
en nihayet her iş döner dolaşır, sonucunu
takdir etmesi için Allah'a varır.[33]
23 Kim de inkâra saparsa, artık onun
inkârına üzülmen gerekmez. (Nasıl olsa)
sonunda Bize dönecekler; ve Biz yaptık-
larını(n iç yüzünü) bir bir kendilerine
haber vereceğiz: çünkü Allah gönüllerde-
ki en mahrem sırları bilendir. 24 Tadım-
lık bir hazzı kısa vâdede tüketmelerini
sağlarız; ardından onları altında ezilecek-
leri ağır bir azaba mahkûm ederiz.

25 [34] EĞER onlara kalkıp da sorsan
"Gökleri ve yeri yaratan kimdir?" diye,
hiç tereddütsüz "Allah'tır" derler. Sen
de "Tüm övgüler Allah'a mahsustur"
de! Ne var ki onların çoğu bunu dahi
kavramaktan âcizdirler.
26 Göklerde ve yerde olan her şey
Allah'a aittir; şüphesiz Allah var ya:
işte O'dur kendi kendine yeterli olan,
her tür övgüye bizzat lâyık olan.
27 Ve eğer dünyanın tüm ağaçla-
rı kalem olsa denizleri de mürekkep,
buna yedi deniz daha eklense, Allah'ın
kelimeleri yine de tükenmez:[35] çünkü
Allah'tır her işinde mükemmel olan,
her hükmünde tam isabet kaydeden.[36]

---

30 Hal ya da itiraziyye olması muhtemel *vav* için tercih ettiğimiz "ama" karşılığı, bu âyetin 20. âyetteki karakterlerle zıtlık içerdiği gerçeğine dayanır.

31 *İhsân* "iyilik"tir. İyiliği karakter haline getiren kimse, "muhsin" denilmeyi hak eder.

32 Krş: 2:112'nin girişi.

33 Benzer bir ibâre için bkz: 22:41.

34 Metnin başında çeviride görünmeyen bir vav vardır. Bu vavın ibtidaiyye vurgusu "BÜYÜK HARFLERLE" belirginleştirilen çeviriye paragraf başı olarak yansımıştır.

35 Yazılı olan ve olmayanıyla birlikte bütün bir yaratılmışlar evreni Allah'ın âyetleridir. Bu muhteşem âyet, çok küçük bir kısmından haberdar olduğumuz bu evrenin tamamını bilme iddiasının ne kadar yersiz olduğunu söyler. Bununla beraber, söz konusu âyetlerin kelimelerdeki tezahürü olan bu vahyin sözel imkânlarının da tüketilemeyecek kadar zengin ve büyük oluşuna delâlet eder. Bu mucizevî gerçek, vahyi anlama çabasına giren her samimi muhatap tarafından fark edilecektir. Kur'an vahyinin hâlâ indiği günkü gibi hayatı inşâ eden aktif ve müdahil bir özne olması bu özelliğinden kaynaklanır. Bu âyet, tabiatın bitmez tükenmez bir bilgi hazinesi olarak keşfedilmeyi beklediğinin de zımnî ifadesidir (Bkz: 18:109).

36 Muhteşemsin Allah'ım! İhtişamın karşısında kamaşmayan göz kör, secdeye kapanmayan kalp ölü, kıya-

28 Hepinizin yaratılması ve tekrar diriltilmesi, (O'nun için) bir tek can(ın yaratılması ve diriltilmesi) gibidir: Kuşkusuz Allah her şeyi işitir, her şeyi tarifsiz görür.

29 Fark etmez misin ki (ey insan): Allah geceyi uzatıp gündüzü kısaltıyor ve gündüzü uzatıp geceyi kısaltıyor;[37] O güneşi ve ayı bir yasaya tâbi kıldı da, her biri sonu yasayla belirlenmiş bir süre[38] doluncaya kadar hareketini sürdürüyor?[39]

Yine (bilmez misiniz) ki Allah, yaptığınız her şeyden haberdardır?

30 İşte bu, Allah'ın mutlak hakikatin ta kendisi, onların ve O'nun dışında yalvarıp yakardıkları her şeyin de bütünüyle bâtıl olmasındandır: evet o Allah ki, yüce olan O'dur, ulu olan O'dur.[40]

31 Görmez misiniz, gemiler denizde Allah'ın nimeti sayesinde yol alıyorlar? Böylece Allah kudretinin bazı işaretlerini size gösteriyor. Elbet bütün bunlarda, derin bir şükran duygusuyla (O'na) kullukta direnenler için mesajlar vardır.

32 Derken, dalgalar onları zifirî gölgeler gibi kuşattığında, yalnız O'na yönelerek başlarlar Allah'a yalvarıp yakarmaya; fakat onları sağ salim karaya çıkarır çıkarmaz, onlardan kimileri ortada kalarak (inanmakla inanmamak arasında) bocalar durur:[41] zaten âyetlerimizi, habis[42] kâfirlerden başkası bile bile inkâr etmez.

مَا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ اِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍۜ اِنَّ
اللّٰهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٢٨﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُولِجُ
الَّيْلَ فِى النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِى الَّيْلِ
وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَۘ كُلٌّ يَجْرٖى اِلٰى
اَجَلٍ مُسَمًّى وَاَنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ
خَبِيرٌ ﴿٢٩﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّ
مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الْبَاطِلُۙ وَاَنَّ اللّٰهَ
هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٣٠﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ الْفُلْكَ
تَجْرٖى فِى الْبَحْرِ بِنِعْمَتِ اللّٰهِ لِيُرِيَكُمْ
مِنْ اٰيَاتِهٖۜ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ
شَكُورٍ ﴿٣١﴾ وَاِذَا غَشِيَهُمْ مَوْجٌ كَالظُّلَلِ
دَعَوُا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدّٖينَۚ فَلَمَّا
نَجّٰيهُمْ اِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌۜ وَمَا
يَجْحَدُ بِاٰيَاتِنَا اِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ ﴿٣٢﴾

---

ma kalkmayan akıl felç demektir.

37 Krş: 3:27.

38 *Ecelin* bu anlamı hakkında bkz: 11:3, not 7.

39 Zımnen: Ya sen ey insan! Sen neyin etrafında pervanesin? Bunu Allah'ın bilmediğini mi sanıyorsun?

40 Eşyanın O'ndan bağımsız bir hakikati olduğunu düşünenler, mantığın en temel kuralını yok sayarlar.

41 Veya: "dengeyi tutturur". Tercihimizde ve parantez içi açıklamamızda bu âyete benzeyen Ankebut 65 ve İsra 67'ye dayandık. Mücahid bunu, küfründe devam ettiği yönünde anlamıştır (Taberî).

42 Bu âyetteki *hattâr* ve *kefûr*, 31. âyetteki *sabbâr* ve *şekûr*un mukabilidir.

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ وَاخْشَوْا يَوْمًا
لَا يَجْز۪ي وَالِدٌ عَنْ وَلَدِه۪ۘ وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ
جَازٍ عَنْ وَالِدِه۪ شَيْـًٔاۜ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ فَلَا
تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَاۜ وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللّٰهِ
الْغَرُورُ ﴿٣٣﴾ اِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِۚ وَيُنَزِّلُ
الْغَيْثَۚ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْاَرْحَامِۜ وَمَا تَدْر۪ي
نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًاۜ وَمَا تَدْر۪ي نَفْسٌ
بِاَيِّ اَرْضٍ تَمُوتُۜ اِنَّ اللّٰهَ عَل۪يمٌ خَب۪يرٌ ﴿٣٤﴾

33 EY insanlık! Rabbinize karşı sorumluluğunuzu hatırlayın! Dahası ne anne babanın çocuğuna ne de çocuğun anne babasına hiçbir fayda sağlamayacağı bir günün dehşetinden sakının! Unutmayın ki Allah'ın vaadi gerçekleşecektir: şu halde bu dünya hayatı sizi asla ayartmasın; dahası, aldatıcının hiçbir türü sizi Allah (hakkındaki asılsız düşünceler) ile aldatmasın.[43]

34 Şu da bir gerçektir ki, Son Saat'in bilgisi sadece Allah katındadır: yağmuru yağdırır; rahimlerde yer tutanı bilir; oysa ki hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Dahası hiç kimse yarın hangi mekânda öleceğini bilemez.[44] Şüphesiz her şeyi bilen, her şeyden haberdar olan Allah'tır.[45]

---

43 *Garûr, ğurûr* olarak okunduğunda anlam şöyle olur: "Allah, hiçbir şekilde sizi aldatma sebebi yapılmasın!" *Ğarûr*: şeytanî dürtüler ve ayartıcı düşünceler. "Allah ile aldatmak", Allah hakkındaki kuruntu kabilinden düşüncelerin peşine takılmak. Zımnen: "Nasıl olsa affeder" diyerek O'nun affını istismar etmeyin!

44 Bu âyette sayılanlar, farklı lafız ve cümlelerle hadis olarak da rivayet edilmiştir. Buharî'nin naklettiği beş hadis de İbn Ömer'e dayanmaktadır. Bu rivayetlerden ikisinde "Gaybın anahtarı beştir" denilir ve Lokman sûresindeki bu âyete atıf yapılır. Diğer üç rivayette ise âyete atıf yapılmaz. Bu üç hadiste beş şeyi Allah'tan başka kimse bilemez: 1) Yarın ne olacağı, 2) Rahimlerde olanı, 3) Kişinin nerede öleceği, 4) Yağmurun ne zaman yağacağı, 5) Yarın ne kazanılacağı ve /veya kıyamet saati. Oysa bu âyete atıf yapan Buharî'deki ilk iki rivayette tıpkı bu âyette olduğu gibi Allah'tan başkasının bilemeyeceği şeyler sadece gelecekle sınırlıdır: 1) Kıyametin zamanı, 2) Kişinin yarın ne kazanacağı, 3) Kişinin nerede öleceği. Âyette "yağmuru yağdırır" buyurulmaktadır. Bu cümlede yağmur konusundaki bilgiyi Allah'a hasreden bir mâna yoktur. Aynı şey bir sonraki "rahimlerde yer tutanı bilir" cümlesi için de geçerlidir. Diğer üç husustaki bilgi Allah'a tahsis edilirken, bu iki husus tahsis olmadan zikredilir.

45 Ey parçayı gören, parça parça yaşayan ve paramparça olan insan! Bütünü göremiyorsun, bir adım sonra başına neyin geleceğini bilemiyorsun, itiraf et! Bari gören ve bilen Allah'a inan ve O'na teslim ol!

32. SECDE SÛRESİ

Secde, teslimiyetin altına beden diliyle atılan imzadır. Sûre bu adı 15. âyetinden alır. Tirmizî *Cami*'inde sûreyi bu adla anar. Yine Tirmizî'nin Cabir b. Abdullah'a atfen naklettiği "Peygamber *elif lâm mîm tenzil* ve *tebarakellezi bi yedihi'l-mulk*'ü okumadan uyumazdı" rivayetinden, sûrenin başka adları da bulunduğunu çıkarabiliriz.

Sûrenin iniş yeri ve zamanı konusunda ihtilaf edilmiştir. Çoğunluğa göre Mekkî'dir. İbn Abbas'a atfedilen iki görüşten biri de budur. İkinci görüşe göre, 18-21. âyetler Medine'de inmiştir. Fakat bu, zayıf nüzul sebebi rivayetlerine dayandığı için rahatlıkla göz ardı edilebilir. Kaldı ki 6. sûrenin girişinde uyguladığımız kriterler de bu sonucu verir.

Sûre, müşriklerin vahye karşı itiraz ve iftiralarından söz ettiğine göre (3), Mekke'de indiği kesindir. 13. âyette dokuzuncu yılda indirilmiş olan Sâd sûresinin 84-85. âyetlerine atıf vardır. Şu halde bu sûrenin de boykot sonu veya sonrası sûrelerinden olduğu sonucuna varılabilir. 9 ila 11. yıllar arasında inmiş olmalıdır. İbn Abbas'tan gelen meşhur tertipte Medenî sûrelerden olan Cuma-Munâfıkun, Cabir b. Zeyd kanalıyla gelen İbn Abbas tertibinde İnşikâk-Ankebût, diğerlerinde Mü'minûn-Tur arasında yer alır.

Sûre, vahye atıfla başlar, inkârcıların iftiralarını dile getirir (1-3). Âhiret hayatına dair ayrıntılar verir (4-14). Kur'an'da cennet hakkındaki en çarpıcı âyetlerden biri bu sûrededir: "..onları (cennette) ne türden göz kamaştırıcı sürprizlerin beklediğini hiç kimse bilemez" (17). Cennete dair tüm âyetlerin anası budur. Cennete dair diğer tüm âyetler, bu âyetten beslenirler.

Ardından geçmiş ümmetlerden hem örnek hem de ibret olanlara değinilir (23-26). Kur'an'da "fetih"ten söz eden ilk pasajlardan biri de bu sûrede yer alır (28-29). Burada sözü edilen "fetih" ile, Mekke'deki sıkışmışlık durumundan kurtuluş kastedilse gerektir. Bu âyetlerdeki ince tehditten, tünelin ucunda ışığın göründüğü yorumu yapılabilir. O ışık, Yesriblilerle yapılan ilk görüşmelerden alınan olumlu sinyaller olsa gerektir. Sûre inkârda ısrar edenleri uyaran bir âyetle son bulur.

Çoğunluğun taksimatına göre âyet sayısı 30, Basralılara göre âyet sayısı 29'dur.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ
الٓمٓ ﴿١﴾ تَنْز۪يلُ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ ف۪يهِ مِنْ
رَبِّ الْعَالَم۪ينَۜ ﴿٢﴾ اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُۚ
بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْماً
مَٓا اَتٰيهُمْ مِنْ نَذ۪يرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ
يَهْتَدُونَ ﴿٣﴾ اَللّٰهُ الَّذ۪ي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا ف۪ي سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ
اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِۜ مَا لَكُمْ مِنْ دُونِه۪
مِنْ وَلِيٍّ وَلَا شَف۪يعٍۜ اَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٤﴾

RAHMAN RAHİM ALLAH'IN ADIYLA

1 *Elif-Lâm-Mîm*[1]

2 BU İLÂHÎ kelâmın indirilişi, hiç kuşku yok ki[2] âlemlerin Rabbindendir.[3]

3 Yine de[4] onlar "Onu o uydurdu" diyorlar. Hayır! O Senin Rabbinden gelen bir hakikattir; senden önce kendilerine uyarıcı gelmemiş bir toplumu belki doğru yola gelirler diye uyarman içindir.[5]

4 GÖKLERİ, yeri ve bu ikisi arasındakileri altı aşamada yaratan,[6] sonra da hükümranlık makamına kurulan Allah'tır;[7] (hesap günü) sizi O'ndan koruyacak ne bir dost ne de bir kayırıcı bulamazsınız: peki, hâlâ ders almayacak mısınız?[8]

---

1 Bu harfler Allah Rasulü'nün vahyi bir tek harfini dahi zayi etmeden bize ulaştırdığının canlı şahididirler (Bkz: 68:1, not 1). Veda Hutbelerindeki "Bakın, tebliğ ettim mi?" (Buhari, İlim 37) sorusu çağları aşıp bize kadar ulaşan gözü yaşlı Nebi'ye, kendi şimdi ve buradamızın şahitleri olarak cevap veriyoruz: "Tebliğ ettin ey Allah'ın Rasulü! Biz şahidiz!"

2 Veya: "Kendisinde hiç şüphe olmayan bu ilâhî kelâm.."

3 İsim cümlesiyle başlaması, anlama "bu sürekli ve değişmez bir hakikattir" vurgusunu katar. Zımnen: Âlemlerin bir Rabbi olduğuna inanmak, O'nun terbiyesinin ifadesi olan vahye inanmayı gerekli kılar.

4 *Em*, "*e..em..*/ya..ya da.." kalıbıyla gelmediği zaman farklı vurgular taşır (Ebu Ubeyde).

5 "Kendilerine uyarıcı gelmemiş bir toplum" ifadesi ilk bakışta, "hiçbir toplum yoktur ki içlerinden bir uyarıcı çıkmamış olsun" (35:24) âyetiyle çelişik görünse de, Mâide 19'da geçen "uzun bir fetret" bu âyetle neyin kastedildiğini açıklar. Bu toplumun kapsamını tesbitle ilgili bir not için Furkan 38'e bkz. Fâtır 24 ışığında, bu toplumun, benzerleri içerisinde uyarıcıya en çok muhtaç olan toplum olduğunu düşünebiliriz.

6 Lafzen: "altı günde". Uzay sistemlerinin oluşumunun henüz tamamlanmadığı bir ortamda "gün" elbette görecedir. Altı aşama, altı zamanlı bir oluşum sürecini ifade eder (Bkz: 50:38, not 37). Kur'an'da *yevm*in görece niteliği bir sonraki âyette ifade edilmektedir. Altı aşamada yaratma, tekamül yasasına delâlet eder. Tekâmül yaratılışın kanunudur. Varlığa bu kanunu yerleştiren âlemlerin Rabbidir. Ol deyince yaratacak bir Rabbin varlığı tekâmül yasasına tabi kılması, insan terbiyesinde takip edilecek yöntem için de yol göstericidir.

7 *İstevâ 'ale'l-'arş*, Yahudi ilâhîyatındaki tatil tezini çağrıştıran Yaratıcıya tatil yapmayı, varlığa ilgisiz kalmayı atfeden tüm tasavvurları red içindir (Krş: 20:5, not 4). Kur'an'da geldiği her yerde, Allah'ın varlıktan elini çekmediğine, mahlûkata ilgisiz kalmadığına delâlet eder.

8 Ders: Hayata bir nizam ve intizam koyan, kâinat ağacının en soylu meyvesi olan insanı başıboş bırakır mı?

5 Gökten yere kadar bütün bir oluşu O düzenler; en sonunda bütün bir oluş sizin hesabınıza göre bin yıl kadar süren bir günde[9] O'na yükselir.

6 İşte idraki aşan hakikatleri de, idrak ve tecrübe edilebilen gerçekleri de bilen; (hem) her işinde mükemmel olan (hem de) merhamet kaynağı olan yalnızca O'dur.[10] 7 O her şeye yaratılış amacıyla en uyumlu olma ve kemalini bulma (yeteneğini) bahşetmiştir.[11]

Öyle ki, insan türünü yaratmaya (basit) bir balçıktan başlamıştır. 8 Sonra onun neslini yine (en az o kadar) basit bir sıvı özünden yaratmıştır. 9 Daha sonra onu yaratılış amacını gerçekleştirecek bir donanıma sahip kılarak Kendi ruhundan üflemiştir;[12] derken sizi[13] hem işitme ve görme hem de duygu ve düşünce yetenekleriyle[14] donatmıştır: ne kadar da azınız şükrediyor.[15]

يُدَبِّرُ الْاَمْرَ مِنَ السَّمَٓاءِ اِلَى الْاَرْضِ ثُمَّ
يَعْرُجُ اِلَيْهِ ف۪ي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُٓ اَلْفَ
سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ ﴿٥﴾ ذٰلِكَ عَالِمُ الْغَيْبِ
وَالشَّهَادَةِ الْعَز۪يزُ الرَّح۪يمُۙ ﴿٦﴾ اَلَّذ۪ٓي
اَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَاَ خَلْقَ
الْاِنْسَانِ مِنْ ط۪ينٍۚ ﴿٧﴾ ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ
مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَٓاءٍ مَه۪ينٍۚ ﴿٨﴾ ثُمَّ سَوّٰيهُ
وَنَفَخَ ف۪يهِ مِنْ رُوحِه۪ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ
وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٔدَةَۜ قَل۪يلًا مَا تَشْكُرُونَ ﴿٩﴾

9 Zımnen "hesabını tutamayacağınız bir sürede". Buradaki ibare, Son Saat tehdidinin yer aldığı bir bağlam olan Hac 47'de, *ke* benzetme edatıyla kullanılır. 'Bin yıl süren bir gün' kullanımı tabiatıyla aritmetik değildir (22:47'nin notuna bkz). Fakat bazı astrofizikçiler, bu âyeti Yunus 5 ışığında, ayın bin yıllık yolu bir günde almasından yola çıkarak, bunun ışık hızına tekabül ettiği sonucuna varmışlardır.

10 *el-Aziz* ve *er-Rahim*, tıpkı *ğayb* ve *şehade* gibi karşıtlık oluşturmaktadır. Yüceliği celalinin rahmeti, cemalinin göstergesidir. Parantez içi ilaveler, bu yan anlamı çeviriye yansıtmayı amaçlar.

11 *Ahsene* fiilî sadece estetik "güzelliği" değil, aynı zamanda fıtrî "amaçlılığı" ve o şeyin "amacıyla uyumluluğunu" da ifade eder. Türkçede *güzel* "göze el veren"den kısaltılmıştır. Nesnesinin mahiyetinden çok onun göze görünüşüyle alakalıdır ve bu niteliğiyle Arapçadaki *zînet*'i çağrıştırmaktadır. Âyet varlığın en temel yasası olan "amaçlılık" ve "anlamlılığa" atıftır. Hemen devamında verilen insanın yaratılış örneği bunun en çarpıcı misalidir.

12 Gerekçesi için bkz: 18:37, not 49. İnsanın yaratılışındaki üç temel aşama dile getiriliyor. *Tîn* insanın elementer kökenine, *sulâle* biyolojik kökenine delâlet eder. Bunlar insanın maddî kökenidirler. Bir de üçüncüsü vardır ki o manevî kökeni olan üflenen *rûh*'tur.

13 Ruh üflenmeden insan muhatap dahi alınmamıştır. Hep "o" zamiriyle bahsedilmiştir. Ne zaman ki işitme ve görme, duyma ve düşünme yetilerinin kendisi sayesinde var olduğu ruh üflenmiştir, insan o zaman "siz" denilerek Allah'a muhatap olmuştur.

14 *Ef'ideh* yalnızca insanın manevî dünyası (gönül) için kullanılır (Bkz: 104:7, not 3).

15 Çevirimizin gerekçesi "Onların çoğu şükretmez" âyetleridir.

وَقَالُوا ءَاِذَا ضَلَلْنَا فِى الْاَرْضِ ءَاِنَّا لَفِى
خَلْقٍ جَدِيدٍ بَلْ هُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ كَافِرُونَ
(10) قُلْ يَتَوَفّٰيكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِى وُكِّلَ
بِكُمْ ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ (11) وَلَوْ تَرٰٓى
اِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا رُؤُسِهِمْ عِنْدَ
رَبِّهِمْ رَبَّنَٓا اَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا
نَعْمَلْ صَالِحًا اِنَّا مُوقِنُونَ (12) وَلَوْ شِئْنَا
لَاٰتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدٰيهَا وَلٰكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ
مِنّى لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ
اَجْمَعِينَ (13) فَذُوقُوا بِمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ
يَوْمِكُمْ هٰذَا اِنَّا نَسِينَاكُمْ وَذُوقُوا
عَذَابَ الْخُلْدِ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (14)

10 Bir de kalkıp derler ki: "Yani biz toprağın içinde kayıplara karışınca mı? Sahiden de biz yeniden yaratılacak mıyız?" Aslında (bu tavırlarıyla) onlar, Rablerinin huzuruna çıkıp (hesap vermeyi) inkâr etmektedirler.[16]

11 De ki: "Sizin için görevlendirilmiş ölüm meleği (nasıl olsa) sizin canlarınızı alacak;[17] en sonunda Rabbinize döndürüleceksiniz."[18]

12 Günahı hayat tarzı haline getirenleri[19] Rablerinin huzurunda başları eğik vaziyette (şöyle derken) bir görmeliydin: "Rabbimiz, (İşte artık) gördük ve işittik! Şu halde bizi (dünyaya) geri döndür de iyi bir şeyler yapalım! Çünkü (yeniden dirilişe) ikna olmuş bulunuyoruz."[20]

13 İmdi eğer Biz isteseydik, herkesi doğru yola (zorla) sokardık; fakat (bunu istemedik)[21] ki, (iyiler kötülerden seçilsin de) tarafımdan verilmiş bulunan "Mutlaka cehennemi görünmeyen varlıkların[22] ve insanların (kötüleriyle) tıka basa dolduracağım" sözü gerçekleşsin.[23]

14 Haydi, bu buluşma gününü[24] hatırlanmaya değer bulmadığınız için azabı tadın bakalım! Çünkü artık Biz de sizi hatırlanmaya değer bulmuyoruz. Haydi, yapmakta ısrar ettiklerinizden dolayı ebedî mahrumiyeti tadın![25]

16 Zımnen: Onların asıl derdi, hesabı verilecek bir hayat yaşamaya razı olmamaktır.

17 Yani: Ölüm ne kadar gerçekse, hesap günü de o kadar gerçektir: kaçamayacaksınız! Kur'an'da, bahse konu ölüm meleğinin ismi geçmemektedir (Krş: 4:97; 6:61, 93; 7:37; 16:28).

18 Zımnen: Ey kemale ermiş bir erişkin olmaktan kaçan insan: öldükten sonra ne olmayı düşünüyorsun?

19 *Mucrimîn,* filîn failde tabiat haline geldiğini gösterir (Bkz: 8:8, not 11).

20 İman, görmeden inanmaktır. Görünceye kadar inanmamak, zımnen Allah'ın verdiği bilginin doğruluğuna güvenmemektir. Vahiy böylelerine "kâfir" diyor.

21 Zımnen: Eğer zorlamış olsaydık, iradenin ve ahlâkî sorumluluğun gerekçesi kalmazdı. Zira inanç, ahlâkî değerini sahibinin o inancı özgürce seçebilme yeteneğinden alır (Krş: 18:29).

22 Yani: şeytanların.. (Bkz: 7:18 ve 38:85).

23 Adı geçen söz A'raf 18, Hûd 119 ve Sâd 84-85'te yer alır. Burada dile gelen söz; "Verdiğim irade emanetine ihanet ederek tercihini cehennem yönünde kullananları oraya dolduracağım" şeklinde anlaşılmak zorundadır.

24 Lafzen: "gününüzü.." İronik bir çağrışımla "gününüzü görün bakalım" der gibi.

25 Allah'ı ve âhireti unutmanın Allah'a bir ziyanı yok. Bundan ziyan gören insandır. Zira Allah'ı ve âhireti unutunca kendini unutuyor, kendini kaybediyor (59:19 ve 9:67).

15 BİZİM âyetlerimize iman edenler, ancak kendilerine duyurulduğunda, büyüklük taslamadan saygıyla yerlere kapanıp teslim olanlar ve Rablerinin aşkın yüceliğini hamd ile ananlardır. **16** Onlar yataklarından kalkarak[26] tarifsiz bir korku ve büyük bir iştiyakla[27] Rablerine yalvarırlar ve verdiğimiz rızıklardan infak ederler. **17** İşte, yapageldiklerinden dolayı bir mükâfat olarak, onları (cennette) ne türden göz kamaştırıcı sürprizlerin beklediğini hiç kimse bilemez.[28]

18 Öyle ya: hiç imanda sebat eden, fâsık olan gibi muamele görür mü? Bunlar asla aynı olamazlar![29]

19 İman eden ve o imana uygun değer üretenlere gelince: yapageldiklerinden dolayı mükellef bir ikram olarak ağırlanacakları cennetler onların konağı olacaktır. **20** Fasıklık yapmış olanlara gelince: artık onların da konaklayacakları yer ateş olacak; oradan ne zaman çıkmak isteseler, kendilerine "Oldum olası yalanlayıp durduğunuz ateşin azabını tadın!" denilerek oraya iade edilecekler.

إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِاٰيَاتِنَا الَّذٖينَ اِذَا ذُكِّرُوا بِهَا
خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ
لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿١٥﴾ تَتَجَافٰى جُنُوبُهُمْ عَنِ
الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًاۘ
وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿١٦﴾ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ
مَٓا اُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ اَعْيُنٍۚ جَزَٓاءً بِمَا
كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٧﴾ اَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَمَنْ
كَانَ فَاسِقًاۜ لَا يَسْتَوُ۫نَ ﴿١٨﴾ اَمَّا الَّذٖينَ اٰمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ جَنَّاتُ الْمَأْوٰىۘ
نُزُلًا بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ وَاَمَّا الَّذٖينَ فَسَقُوا
فَمَأْوٰيهُمُ النَّارُۜ كُلَّمَٓا اَرَادُٓوا اَنْ يَخْرُجُوا
مِنْهَٓا اُعٖيدُوا فٖيهَا وَقٖيلَ لَهُمْ ذُوقُوا
عَذَابَ النَّارِ الَّذٖي كُنْتُمْ بِهٖ تُكَذِّبُونَ ﴿٢٠﴾

---

26 Zımnen: uykularını bölerek... Krş: "Ve gecenin bir vaktinde uykuna ara vererek, sana özgü bir armağan olarak namaz kıl" (17:79). Mânevî dayanıklılık testi olan gece namazı, gayba imanın bilinç ve iradeye kattığı enerjiyle harekete geçen ruhun beden kapısını tıklatmasıdır. Ruhun kapı çalışını duyma havf ve iştiyakıyla uykuya yatan beden, ilk tıklayışta fırlayıverecektir.

27 Birçok müfessir tarafından *tame'ana reca'* (ümit) mânası verilmiştir. Oysa *tame'an*, "büyük bir açgözlülükle Allah'tan istemeyi" ifade eder. Maddî olana ilişkin kullanıldığında olumsuz olan *tamaın* anlamı bu bağlamda gayet olumludur.

28 Her sürprizin vasfı, sahibi için saklanmış olmasıdır. *Mâ uhfiye lehum* ibaresine "sürpriz" anlamı vermemiz bundandır. Hz. Peygamber bu âyeti, Allah'ın dilinden şöyle yorumlar: "Ben sâlih kullarım için hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği, hiçbir zihnin tasavvur edemeyeceği güzellikler hazırladım" (Buhârî ve Müslim), İmam Şafiî'den sonra "Kutsî Hadis" adı konulan bu kategorideki hadislerin diğerlerinden tek farkı vardır: bunlar Allah Rasulü'nün Rabbini okuması ve hakikati tefsiridirler. Zımnen: "Eğer bu hakikati Allah buyursaydı şöyle buyururdu" anlamına gelir. Burada, "kalıcı mutluluğun üretildiği merkez" (13:23) olan cenneti ve âhiret ödüllerini aklın kavramakta acze düşeceği ifade edilmektedir. Bu hakikate rağmen cennet ve âhiret hakkında başka yerlerde gelen ayrıntılı tasvirler, bilinmeyenin bilinenden yola çıkılarak tasviri kabilindendir (Bkz: 13:35, not 47).

29 Deyimsel karşılığıyla: Hiç suyu getirenle testiyi kıran bir olur mu? Cennet ve cehennemin varlığı, ilâhî hakkaniyetin kaçınılmaz sonucudur. Âhireti inkâr, sorumluluğu inkârdır. Bu ise hukuksuzluğu savunmakla eş değerdedir.

وَلَنُذ۪يقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْاَدْنٰى دُونَ
الْعَذَابِ الْاَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢١﴾ وَمَنْ
اَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِاٰيَاتِ رَبِّه۪ ثُمَّ اَعْرَضَ
عَنْهَاۜ اِنَّا مِنَ الْمُجْرِم۪ينَ مُنْتَقِمُونَ ﴿٢٢﴾
وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَلَا تَكُنْ
ف۪ي مِرْيَةٍ مِنْ لِقَٓائِه۪ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِبَن۪ٓي
اِسْرَٓائ۪يلَۚ ﴿٢٣﴾ وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ اَئِمَّةً يَهْدُونَ
بِاَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُواۜ وَكَانُوا بِاٰيَاتِنَا
يُوقِنُونَ ﴿٢٤﴾ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ
يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ف۪يمَا كَانُوا ف۪يهِ يَخْتَلِفُونَ
﴿٢٥﴾ اَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ
مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ ف۪ي مَسَاكِنِهِمْۜ
اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍۜ اَفَلَا يَسْمَعُونَ ﴿٢٦﴾

21 Ama onlara, daha büyük mahrumiyeti tattırmadan önce daha yakın (dünya) mahrumiyetini kısmen elbette tattıracağız;[30] umulur ki (yol yakınken) dönerler.[31]

22 Rabbinin âyetleri kendisine hatırlatılıp da, ardından onlara sırt çeviren kimseden daha zalim biri olabilir mi? Elbette Biz, günahı hayat tarzı haline getirenlere yaptıklarının acısını tattırmayı biliriz.[32]

23 DOĞRUSU Biz Musa'ya da vahiy iletmiştik: şu halde onunla (aynı ortak paydada) buluşacağından asla tereddüdün olmasın![33] Zira Biz, o (vahyi) de İsrâiloğulları için bir yol haritası kılmıştık. **24** Yine (unutma ki), zorluklara göğüs gerip âyetlerimize yakînen inandıkları zamanlarda, emrimizle içlerinden hidayete ulaştıran önderler çıkarmıştık.

25 Şüphesiz kıyamet günü anlaşmazlığa düştükleri konularda aralarında hüküm verecek olan elbet senin Rabbindir. **26** Şimdi kalıntılarında dolaştıkları kendilerinden önce yaşamış uygarlıklardan nicelerini helâk etmiş olmamız onlar için yol gösterici olmadı mı? Kuşkusuz bunda da alınacak bir ders mutlaka vardır: hâlâ mı işitmeyecekler?[34]

---

30 Krş: "yaptıklarının (kötü sonuçlarından) bir kısmını kendilerine tattıracaktır" (30:41).

31 Bu son cümle, dünyada tattırılan bir kısım *'azâbın*/mahrumiyetin uyarı ve ibret amaçlı olduğunun delilidir (*'Azâbı* çevirimiz için bkz: 68:33, not 29).

32 Zımnen: Nasıl ki onlar günahı hayat tarzı haline getirdiler, Biz de onlar için azabı hayat tarzı haline getireceğiz. *Mucrimîn* için âyet 12'nin notuna bkz.

33 Hitabın Hz. Peygambere ve *likâihi*deki zamirin Hz. Musa'ya ait olduğundan yola çıkarak. Mesaj şu: Musa'nın karşılaştığı engellerle karşılaşacak, onları vahiy sayesinde aşıp sonunda zafere ulaşacaksın. Tercihimizi âyetin devamı doğrulamaktadır. Zamirin *kitaba* ait olması durumunda anlam şöyle olur: "vahyin (tamamına) kavuşacağından asla kuşku duyma!" (Krş: Zemahşerî). Hitabın vahyin kaynağından kuşku duyanlara yönelik olması da mümkündür (*Mirye* için bkz: 11:17, not 28).

34 Güce taptığı için kulları kendilerine kul eden ve kula kul olan herkese açık uyarı: Zaafınız olan gücünüz aklınızı başınızdan almasın! Dünyada ebedîlikten söz edip de gülünç olmayın!

27 Kıraç toprağa suyu sevk edip de onunla kendilerinin ve hayvanlarının beslendiği bitkiler çıkardığımızı nasıl görmezler? Peki ama, daha da mı görmeyecekler?

28 Bir de diyorlar ki: "Eğer doğru söylüyorsanız, bu (bahsi geçen) kesin hüküm[35] ne zaman verilecek?"

29 De ki: "Kesin hükmün verileceği gün inkârda ısrar edenlere ne imanları fayda verecek, ne de göz açtırılacak."

30 Şu halde boş ver onları da (kendi işine bak);[36] ve bekle zaten onlar da beklemektedirler![37]

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَسُوقُ الْمَاءَ إِلَى الْأَرْضِ
الْجُرُزِ فَنُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا تَأْكُلُ مِنْهُ أَنْعَامُهُمْ
وَأَنْفُسُهُمْ أَفَلَا يُبْصِرُونَ ﴿٢٧﴾ وَيَقُولُونَ
مَتَى هَذَا الْفَتْحُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٨﴾
قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ كَفَرُوا
إِيمَانُهُمْ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٢٩﴾ فَأَعْرِضْ
عَنْهُمْ وَانْتَظِرْ إِنَّهُمْ مُنْتَظِرُونَ ﴿٣٠﴾

35 *Feth* için tercihimizi âyetin devamı teyit eder. "Bahsi geçen" açıklaması, işaret zamirinin gösterdiği 25. âyete istinaden konulmuştur. Zaten bir sonraki âyet de buraya zımnî bir atıf içerir.

36 *Fe zerhum*den farklılığını, parantez içi açıklamayla vurguladık. Dolayısıyla devamındaki "bekle" emri mücerret beklemeyi değil kendi işine bakmayı âmirdir (Krş: 4:81 ve 53:29, notlar 101 ve 21).

37 20. âyet ışığında: Nasıl olsa geri dönüşü olmayan bir gün gelecek, sen o günü bekle!

33. AHZAB SÛRESİ

"Müttefik güçler" anlamına gelen *Ahzab* adını, bu güçlerle ilgili 9-27. âyetler arasında yer alan atıflardan alır. Medine'de inmiştir. Bir çok veri, sûrenin hicretin 5-7. yılları arasında indiğini gösterir. Şöyle ki: 20. âyette atıf yapılan Hendek (Ahzab) savaşı 5. yılın Şevval ayında, 4-5. ve 37-40'ta atıf yapılan olay aynı yılın Zilkade ayında gerçekleşmiştir. Rasulullah'ın eşleriyle ilgili 28-29. âyetler, özellikle Nebi'ye evlilik sınırlaması getiren 52. âyet, Hz. Safiyye ile evlendiği Hayber'in fethinden sonra inmiş olmalıdır.

Kur'an'ın en yoğun sûrelerinden biridir. Çok konulu sûrelerin başında gelir. Konularını bireysel ve sosyal ilişkiler ve hukukî düzenlemeler teşkil eder. Bu, İslâm cemaatinin politik olgunlaşma süreciyle de bire bir alâkalıdır. Çünkü Hendek saldırısının sonuçsuz kalması, İslâm cemaati için bir dönüm noktasıdır. Bu gerçeğe "Artık sıra sizde!" diyen Hz. Peygamber de parmak basar.

Sûre, en genel anlamda insan ilişkilerini yeniden inşâ eder. Bu bağlamda, Rasulullah'ın yakın çevresiyle olan özel ilişkileri de düzenlemeye tâbi tutulur. Öyle ki, Hz. Âişe'nin "Eğer Rasulullah vahiyden bir şey saklayacak olsaydı o bu olurdu" dediği 37-40. âyetler arasında aktarılan kişisel bir örnekle hem geleneğin tortuları temizlenir, hem azatlı kölelerin toplumsal statüsü yükseltilir. Bu olayın Kur'an'da yer almasının, vahyin ilâhî kaynağına yönelik tüm itirazları boşa çıkaran bir boyutu vardır. Başka hiçbir haricî-aklî delil olmasa dahi, bu âyetler vahyin kaynağının ilâhî oluşuna delil olarak yeter.

Kur'an'da "Ey Peygamber" hitabının en sık kullanıldığı sûre, doğrudan Nebi'ye hitapla başlar. Toplumsal baskının şiddeti ne olursa olsun, kişi Allah'a uymalıdır (1-3). Yanlış yargıların toplumsal bir mutabakata dönüşmüş olması, onu yanlış olmaktan çıkarmaz. Atalar geleneği öyle diyor diye eş anne olamaz, evlatlık da evlat olmaz (4-6). Hakikate sadâkat peygamberlik geleneğinin şiarıdır (7-8). Bu geleneği izleyen mü'minlere her dönemde savaş açılmıştır. Onlara düşen canları pahasına da olsa hakikatin yanında yer almak, kâfir ve ikiyüzlülerin düştüğü duruma düşmemektir (9-20). Rasul bu konuda ideal bir örnektir, hakka sadâkatte mü'minler de öyle olmalıdırlar (21-27; 45-46). Peygamber eşleri de misyonlarını unutmamalı, kendilerine yakışanı yapmalılar. İsyan ceza, itaat ödül görür; kadın-erkek fark etmez (28-36). Devamında Hz. Peygamber'in ve ailesinin insan ilişkileri yeniden inşâ edilir ve bazı hukukî düzenlemeler getirilir (37-59). Bu düzenlemeler onları iftiracıların yamuk bakışlarından korumak içindir. O iftiracıların akıbeti ateştir (60-68). İhanetin de, sadâkatin de karşılığı görülecektir (69-73).

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 SEN EY peygamber![1] Allah'a karşı sorumluluğunun bilincinde ol! (Açıktan) inkâr edenlere ve ikiyüzlü davrananlara uyma! Unutma ki Allah her şeyi bilendir, her hükmünde tam isabet edendir.[2] 2 (Sadece) Rabbinden sana bildirilene uy! Çünkü Allah yaptığınız her bir şeyden haberdardır. 3 Ve yalnızca Allah'a dayan: zira dayanak ve savunucu olarak[3] Allah yeter.[4]

4 ALLAH hiç kimse için bir bedende iki kalp[5] yaratmamıştır; aynen böyle, vücudunu annenizin vücudu gibi haram saydığınız eşlerinizi de hiçbir zaman sizin gerçek anneleriniz kılmamıştır;[6] yine evlatlıklarınızı da sizin gerçek çocuklarınız kılmamıştır:[7]->

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ
يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللّٰهَ وَلَا تُطِعِ الْكَافِر۪ينَ
وَالْمُنَافِق۪ينَۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَل۪يمًا حَك۪يمًاۙ
﴿١﴾ وَاتَّبِعْ مَا يُوحٰٓى اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَۜ اِنَّ
اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَب۪يرًاۙ ﴿٢﴾ وَتَوَكَّلْ
عَلَى اللّٰهِۜ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَك۪يلًا ﴿٣﴾ مَا جَعَلَ
اللّٰهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ ف۪ي جَوْفِه۪ۚ وَمَا
جَعَلَ اَزْوَاجَكُمُ الّٰٓـ۪ٔي تُظَاهِرُونَ مِنْهُنَّ
اُمَّهَاتِكُمْۚ وَمَا جَعَلَ اَدْعِيَٓاءَكُمْ اَبْنَٓاءَكُمْۜ

1 Allah Rasulüne doğrudan hitap eden bu âyeti, nübüvvet ailesinden söz eden "tüm peygamberlerden söz almıştık; senden, Nûh'tan, İbrahim'den, Musa'dan ve Meryem oğlu İsa'dan" şeklindeki 7. âyetle birlikte düşünmek gerekir.

2 Aslında yapılması serbest olan bir davranıştan sırf toplumsal baskıdan çekinerek vazgeçmek ve o kolektif yanlışı sorgulamamak, bu ilâhî uyarının gerekçesini oluşturmaktadır. Benzer bir durum üzerine nâzil olan Tahrim sûresinin girişi ile bu sûrenin girişi arasındaki yakınlık dikkat çekicidir.

3 *Vekîl* için bkz: 17:2, not 9.

4 Yani: toplumsal baskıya karşı "koruyucu otorite" olarak Allah yeter. Toplumun nesnesi olmak istemeyen, mutlaka daha üstün bir otoriteye dayanmalıdır. O Allah'tır. İnsan ancak o zaman toplum içerisinde özneliğini muhafaza edebilir.

5 Veya: "iki akıl" ya da "iki vicdan". Yani bir şey aynı anda hem hak hem bâtıl, hem beyaz hem siyah, hem soğuk hem sıcak olamaz. Bu sûre bağlamında bir kadının aynı anda hem eş hem anne olamayacağı vurgusunu taşır. Eğer meseleye Zeyd ve Zeyneb özelinde bakacak olursak, 'evlatlığın' aynı anda hem mahrem hem namahrem olamayacağı vurgusunu taşır. Eşyanın hakikati sabittir. İlâhî yasalar herkes için geçerlidir. Âyet, psikolojik açıdan çift kişilikli ve şizofren tavra işaret eder.

6 Mücadile sûresinin ilk dört âyetinde ele alınan *zıhar* geleneğine atıftır. Bâtıl inanca dönüşmüş bu gelenek kadınları sorumsuz erkeklerin elinde inletiyordu. Çünkü zıhar yapılan kadın elbette onu yapan kocanın annesi olmuyor, fakat karısı da olamıyordu. Dahası bir başkasıyla da evlenemiyor çünkü evli sayılıyordu.

7 Zımnen: Gerçeği kabullenin! Cümle, cahilliyye *tebenni*'sine atıftır. Mesela Hz. Ömer'in babası Hattab, Âmir b. Rebia tarafından; Salim, Ebu Huzeyfe tarafından; Mikdat b. Amr, Esved b. Abdiyeğus tarafından; Zeyd b. Harise, nübüvvetinden önce Hz. Muhammed tarafından evlat edinilmişti. Sahabe bu âyeti lafzî bir mânada anlamamış olmalı ki, âyet indikten sonra da Mikdat'ı öz babasına nisbetle "Mikdad b. Amr" diye değil, evlatlık alan Esved'e nisbetle "Mikdad b. Esved" künyesiyle anagelmişdir.

Zeyd Suriye'de yerleşik Kelboğulları kabilesindendi. Bir kervanla yolculuk yaparken haramiler kervanı basıp onu esir alarak satmışlardı. Hakîm b. Hizam onu satın alarak teyzesi Hatice'ye hediye etti. Hatice de eşi Muhammed b. Abdullah'a hediye etti. O da usulüne uygun bir ilan yaparak onu evlat edindi. O artık "Muhammed'in oğlu Zeyd" diye anılmaya başlamıştı.

Âyet kimsesiz veya bakıma muhtaç bir çocuğun bakımını üstlenmeyi asla yasaklamaz, nesebin karışmasıyla sonuçlanacak yöntemleri yasaklar. Zira gerçek nesebini sonradan öğrenen evlatlıklar, benliklerinde büyük bir yıkım hissederler. Çünkü aidiyet duygusu kişiliği ayakta tutan temellerdendir. Amaçlardan biri de

ذٰلِكُمْ قَوْلُكُمْ بِاَفْوَاهِكُمْ وَاللّٰهُ يَقُولُ
الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ ﴿٤﴾ اُدْعُوهُمْ
لِاٰبَائِهِمْ هُوَ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ فَاِنْ لَمْ
تَعْلَمُوا اٰبَاءَهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ
وَمَوَالِيكُمْ وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ
فِيمَا اَخْطَأْتُمْ بِهِ وَلٰكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ
قُلُوبُكُمْ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٥﴾

<- bütün bunlar (düşünmeden) ağzınıza aldığınız boş laflardır; ne ki Allah yalın gerçeği söyler ve O hep doğru yolu gösterir.[8]

5 (Şu halde evlatlıkları) babalarına nisbet ederek çağırın,[9] bu Allah katında daha hakkaniyetli bir davranıştır; eğer babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız, zaten unutmayın ki onlar sizin din kardeşleriniz ve dostlarınızdır;[10] bu konudaki yanılgılarınızdan dolayı size bir vebal yoktur; fakat asıl kalbinizdeki kasıt (belirleyicidir): zaten Allah tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.[11]

---

ileride doğabilecek telafisi zor nesep sorunlarının daha baştan önüne geçmektir. Kişinin gerçek nesebinin birtakım gerekçelerle tezyif edilmesi, sadece akrabalık bağlarının adresini değil, evlilik yoluyla kurulacak muhtemel bağların adresini de şaşırtacaktır. Bu kendisine nikâhı düşen birini yasak kapsamına sokarken, nikâhlanması yasak olan birini de o kapsamdan çıkarabilir. Bir başka mahzuru da, başta miras hukuku olmak üzere doğabilecek hukukî sorunlardır. Çözümü mümkün olan bu sorunlara yol açmadan muhtaç bir çocuğu alıp yetiştirmenin Allah'ın razı olduğu sâlih amellerin başında geldiğini asla unutmamak gerekir. Evlat edinilen çocuk ile ilgili çıkabilecek mahremiyet sorunlarını aşmak için şer'i kapılar konulmuştur. Erkek çocuk için oldukça esnek olan süt anneliği müessesesi, kız çocuk için de Nisâ 23'te sonradan alınan eşin yanında getirdiği önceki kocasından olma kız çocuğu (oğulluk) için konulan "hanede yetişme" (*fî hucûrikum*) şartı, ulemamızın üzerinde durması gereken çözümler için yol göstericidir (4:23'ün ilgili notuna bkz).

8 Zımnen: Siz bir şeye öyle dediğiniz için o öyle olmaz. Bir şey neyse odur. Siz onu bilmeseniz ya da yanlış bilseniz ya da kasten onun mahiyetine müdâhale etseniz de o odur. Zımnen: Eşyanın yerini Allah tayin etmiş ve her şeyi yerli yerinde yaratmıştır: onun yeriyle oynamayın! Aslında İslâm öncesi Arap insanının zamana sunî müdâhalesi olan *nesi* uygulaması, yine bazı hayvanları yaratılış amacı dışına çıkararak kutsallık atfı yoluyla hakikate müdâhale etmesi hep bu tür uygulamaların farklı alanlardaki tezahürüdür (9:37 ve 5:103).

9 Bu ilâhî tavsiyeyi sahabe lafzî mânaya indirgememiş olacak ki Ebu Huzeyfe tarafından evlatlık edinilen Salim'e "Ebu Huzeyfe'nin mevlası Salim" dedikleri halde, Esved b. Abdiyeğus tarafından evlat edinilen Mikdad'ı, asıl babasına nisbetle "Mikdat b. Amr" diye değil "Mikdat b. Esved" diye çağırmaya devam etmişlerdir.

10 Yani, evlatlıklarınızla ilişkinizi onların gerçek neseplerini yok sayarak gerçeği gizlemeyin! Onun kimliğini ve aidiyetini tezyif etmeyin! Bunun ileride doğabilecek mahzurlarını düşünün (4. âyetin notuna bkz).

11 İmam Şafii bu âyetten evlat edinmenin hükümsüz olduğu sonucunu çıkarmıştır. Fakat İmam Ebu Hanife, bu âyetin evlat edinmeyi hükümsüz kılmayıp sadece hukukî düzenleme getirdiği kanaatindedir.

6 Peygamber inananlara kendi öz var-
lıklarından daha öncelikli gelir;[12] (o
onlara baba gibi olduğundan) eşleri[13]
de onların anneleridir. Böyle olduğu
halde, Allah'ın yasasında yer aldığına
göre akraba olanların birbirleri üzerin-
deki hakları mü'minlerden ve muhacir-
lerden daha önceliklidir;[14] ancak, geri
kalan dostlarınıza da iyi davranmak
durumundasınız: zaten bu da yasada
kayıtlıdır.[15]
7 HANİ bir zaman da tüm peygamber-
lerden söz almıştık;[16] senden, Nûh'tan,
İbrahim'den, Musa'dan ve Meryem
oğlu İsa'dan... İşte bütün bunlardan
sapasağlam bir söz aldık; 8 ta ki O, söz-
lerine sadık kalanların sadâkatlerine
buldukları karşılığın hesabını sorabil-
sin:[17] zira O, inkârcılar için elem verici
bir azap hazırlamıştır.
9 Siz ey iman edenler! Sayısı belirsiz
ordular üzerinize geldiğinde Allah'ın
size olan nimetini hatırlayın;[18]->

اَلنَّبِيُّ اَوْلٰى بِالْمُؤْمِنٖينَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ
وَاَزْوَاجُهُٓ اُمَّهَاتُهُمْ وَاُولُوا الْاَرْحَامِ
بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فٖى كِتَابِ اللّٰهِ مِنَ
الْمُؤْمِنٖينَ وَالْمُهَاجِرٖينَ اِلَّٓا اَنْ تَفْعَلُٓوا اِلٰٓى
اَوْلِيَٓائِكُمْ مَعْرُوفًا كَانَ ذٰلِكَ فِى الْكِتَابِ
مَسْطُورًا ﴿٦﴾ وَاِذْ اَخَذْنَا مِنَ النَّبِيّٖنَ مٖيثَاقَهُمْ
وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَاِبْرٰهٖيمَ وَمُوسٰى وَعٖيسَى
ابْنِ مَرْيَمَ وَاَخَذْنَا مِنْهُمْ مٖيثَاقًا غَلٖيظًا ﴿٧﴾
لِيَسْـَٔلَ الصَّادِقٖينَ عَنْ صِدْقِهِمْ وَاَعَدَّ
لِلْكَافِرٖينَ عَذَابًا اَلٖيمًا ﴿٨﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا
اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ جَٓاءَتْكُمْ جُنُودٌ

---

12 Yani: Onun mü'minler üzerindeki hakkı, mü'minlerin kendileri üzerindeki hakkından önceliklidir. Rasulullah şöyle buyurur: "sizden biri beni kendisine öz varlığından, malından, evladından ve herkesten daha çok sevmedikçe gerçek imana ulaşamaz" (Buhârî).

13 İbn Mesud, Übey b. Ka'b ve İbn Abbas bu âyeti hep *ve huve ebun lehum* tefsîrî ibâresiyle birlikte okurlardı. Parantez içi açıklamamızın gerekçesi budur. Hasan, Katâde ve İkrime de bu açıklamayla birlikte okumuşlardır (Taberî). Bu âyet, "Dahası, sizin ne Allah Rasulü'nü üzmeniz, ne de ölümünden sonra onun eşleriyle evlenmeniz ebedîyen helâl değildir" (53) âyetiyle birlikte anlaşılmalıdır.

14 Veya *min*in beyaniyye vurgusuyla: "birbirine akraba olan mü'minler ve muhacirler (kâfir akrabalardan ve hicret etmeyip Mekke'de kalmış mü'min akrabalardan) daha önceliklidirler" (Krş: 8:72-75; bkz: İbn Âşûr).

15 Bu âyet miras ve vasiyetle sınırlanırsa, "kayıtlı yasa" ile 4:7-13 ve 33. âyetlerde yer alan hükümler anlaşılır.

16 Bu âyet, "Sen ey peygamberler ailesinin ferdi" diye başlayan 1. âyete atıftır.

17 Peygamberler ve ümmetlerinden karşılıklı sorulacak hesap için bkz: 7:6.

18 H. 5. yılın Şevval ayında gerçekleşen Hendek savaşına atıf. Kaynaklar müttefik düşman ordularının sayısını 24 bin olarak verir. Bir koldan Yahudi Kaynuka ve Nadîr oğulları, bir başka koldan Ğatafan kabileleri (Süleym, Amir, Fezare/Hanife, Mürre, Eşca', Sa'd, Esed oğulları), bir koldan da Kureyş Medine'ye saldırıya geçti. Buna karşılık 3000 kişiden oluşan Medine savunması şöyleydi: Mü'minler Sel' dağını arkalarına alarak Uhud istikametindeki kuzeybatıya hendekler kazdılar. Doğu ve güneybatı tarafları kayalık olduğu için geçit vermiyordu. Müslümanların müttefiki Kurayza ihanet etti. Sa'd b. Ubade yollanıp Kurayza'nın ihanetinin kesinleştiği öğrenildi. Ğatafan'dan Eşca'a mensup Nuaym b. Mes'ud Müslüman oldu ve Rasulullah'tan görev istedi. Rasulullah ondan şer ittifakını bozmasını talep etti. İhanet eden Kurayza ile Kureyş'in ittifakını bozmayı başardı. Bu "Allah'ın nimeti" idi. Düşmanı kaçırtan kasırga, dondurucu soğuk, hepsinden öte kalplerine düşürülen korku "Allah'ın nimeti" idi. Görünmeyen bir el mü'minlerin yüreğine cesaret ve metanet, düşmanların yüreğine korku ve kasvet salıyordu.

فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا
وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ﴿٩﴾ اِذْ
جَٓاؤُ۫كُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ اَسْفَلَ مِنْكُمْ وَاِذْ
زَاغَتِ الْاَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ
وَتَظُنُّونَ بِاللّٰهِ الظُّنُونَا ﴿١٠﴾ هُنَالِكَ ابْتُلِيَ
الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زِلْزَالًا شَدِيدًا ﴿١١﴾
وَاِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ
مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللّٰهُ وَرَسُولُهُٓ اِلَّا غُرُورًا
﴿١٢﴾ وَاِذْ قَالَتْ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ يَٓا اَهْلَ يَثْرِبَ
لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا وَيَسْتَاْذِنُ فَرِيقٌ
مِنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُولُونَ اِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ
وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ اِنْ يُرِيدُونَ اِلَّا فِرَارًا ﴿١٣﴾

<- onların üzerine bir bela kasırgası[19] ve görmediğiniz (semavî) ordular gönderdik:[20] ama Allah yapıp ettiklerinizi görmekteydi.

10 Hani onlar önünüzden ve sizin ardınızdan üzerinize gelmişlerdi;[21] işte o an gözlerin yuvalarından fırladığı, yüreklerin ağızlara geldiği bir andı; öyle bir hal ki, Allah'ın ne yapacağı hakkında binbir çeşit zanna kapılıyordunuz. **11** İşte o anda ve orada mü'minler sınanmışlar, şok bir sarsıntıyla sarsılmışlardı.[22]

12 O sırada ikiyüzlüler ve kalplerinde hastalık olanlar diyordu ki:[23] "Allah ve Rasulü bizi yalnızca boş vaadlerle avuttu."[24] **13** Yine o sırada onlardan bir tayfa da çıkmış, "Ey Yesripliler! Sizin yurdunuz yuvanız elden gidiyor, derhal (eve) dönün!"[25] demişti; yine bir başka gurup da evleri korumasız olmadığı halde "Evlerimiz korumasız" diyerek Peygamber'den izin istemişlerdi; oysa onların maksatları cepheden kaçmaktı.

19 *Rîh*'i bu şekilde çevirimizin gerekçesi için bkz: 30:51, not 60.
20 Bu âyetin ilk notuna bkz.
21 Lafzen: "üstünüzden ve sizin alt tarafınızdan.." Müslümanlar, müttefik düşman orduları ile kendilerini arkadan hançerleyen Kureyzaoğulları arasında sıkışıp kalmışlardı.
22 Bu durum Hendek savaşının en kritik günlerinde yaşanmıştı. Hatta bunlardan birinde Kureyş'ten bir müfreze hendeği geçmiş, Hz. Ali komutasındaki bir müfreze de onlara karşı koymuştu. Düşman, mü'minleri ok ve taş yağmuruna tutmuş, herkesin yüreği ağzına gelmişti. İlk defa o gün Rasulullah ve mü'minler namazlarını eda edememişler, gün bitiminde Rasulullah hepsini birlikte kıldırmıştı.
23 Bu zümre ile ilgili genel bir okuma için bkz: 74:31, not 24.
24 Bu âyet şu olayla birlikte düşünüldüğünde daha iyi anlaşılır: Hendekler kazılırken Selman ve Huzeyfe'nin de aralarında bulunduğu gurup kendi paylarına düşen yerde hendek kazarken bir kaya çıkmıştı. Tüm çabaları sonuçsuz kalmış, kaya değil balyoz kırılmıştı. Hz Peygamber'e durum haber verildi. Olay yerine gelerek balyozu aldı ve kayaya vurdu. Her vuruşta kayanın bir parçası kopuyor ve kıvılcımlar saçılıyordu. Rasulullah o kıvılcımlara işaretle Pers, Bizans ve Yemen saraylarının ümmetinin eline geçeceğini müjdeliyordu. İşte içinde bulunulan zor zamanla bu müjde arasında makul bir bağlantı kuramayan hasta kalpliler, bunu "boş vaad" olarak gördüler.
25 Bu sadece "eve dönün" anlamını değil, "eski kimliğinize dönün" ya da "dâvâdan dönün" imasını da içeren bir ayartma çağrısıdır.

14 Eğer şehrin her yanından üzerlerine hücum edilseydi ve onlardan da fitne çıkarmaları istenseydi, onlar bunu bir an bile duraksamadan yaparlardı. 15 Oysa ki onlar, daha önce kaçmayacaklarına dair Allah adına söz vermişlerdi: ama (olsun), nasıl olsa Allah'a verilen sözün hesabı sorulacaktı.[26]

16 De ki: "Eğer ölümden ya da öldürülmekten kaçtıysanız, kaçmanızın size hiçbir yararı yok; zira böyle bir durumda bile, sadece kısa vâdeli bir haz elde etmiş olacaksınız."

17 De ki: "Eğer Allah sizi bir zarara uğratmayı dilese, sizi O'na karşı kim koruyabilir? Ya da size bir rahmet takdir etse (sizi bundan kim mahrum edebilir)?"

Onlar kendileri için, Allah'tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı bulabilirler.

18 Doğrusu Allah içinizden (başkalarını savaştan) caydıranları da, kendileri muharebeye çok az katıldıkları halde, kardeşlerine "Haydi, katılın bize!" diyenleri de çok iyi bilir. 19 Size yönelik bir kıskançlık bu;[27] öte yandan tehlikeyi hissettikleri zaman da sanki ölüm tarafından çepeçevre kuşatılmışlar gibi gözleri dönmüş bir halde sana (yalvarırcasına) baktıklarını görürsün; tehlike geçtiğinde ise, mal hırsıyla kıskançlık edip sivri ve keskin bir dille size hücum ederler. İşte bunlar inanmamışlardır; Allah da onların yaptıklarını boşa çıkarmıştır: zira bu Allah için oldukça kolaydır.

وَلَوْ دُخِلَتْ عَلَيْهِمْ مِنْ اَقْطَارِهَا ثُمَّ سُئِلُوا
الْفِتْنَةَ لَاٰتَوْهَا وَمَا تَلَبَّثُوا بِهَٓا اِلَّا يَسِيرًا
﴿١٤﴾ وَلَقَدْ كَانُوا عَاهَدُوا اللّٰهَ مِنْ قَبْلُ لَا
يُوَلُّونَ الْاَدْبَارَ وَكَانَ عَهْدُ اللّٰهِ مَسْؤُلًا ﴿١٥﴾
قُلْ لَنْ يَنْفَعَكُمُ الْفِرَارُ اِنْ فَرَرْتُمْ مِنَ الْمَوْتِ
اَوِ الْقَتْلِ وَاِذًا لَا تُمَتَّعُونَ اِلَّا قَلِيلًا ﴿١٦﴾ قُلْ
مَنْ ذَا الَّذٖي يَعْصِمُكُمْ مِنَ اللّٰهِ اِنْ اَرَادَ بِكُمْ
سُٓوءًا اَوْ اَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ
مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَلَا نَصٖيرًا ﴿١٧﴾ قَدْ يَعْلَمُ
اللّٰهُ الْمُعَوِّقٖينَ مِنْكُمْ وَالْقَٓائِلٖينَ لِاِخْوَانِهِمْ
هَلُمَّ اِلَيْنَا وَلَا يَأْتُونَ الْبَأْسَ اِلَّا قَلٖيلًا ﴿١٨﴾
اَشِحَّةً عَلَيْكُمْ فَاِذَا جَٓاءَ الْخَوْفُ رَاَيْتَهُمْ
يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ تَدُورُ اَعْيُنُهُمْ كَالَّذٖي
يُغْشٰى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَاِذَا ذَهَبَ
الْخَوْفُ سَلَقُوكُمْ بِاَلْسِنَةٍ حِدَادٍ اَشِحَّةً
عَلَى الْخَيْرِ اُولٰٓئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا فَاَحْبَطَ اللّٰهُ
اَعْمَالَهُمْ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسٖيرًا ﴿١٩﴾

---

26 4. âyet ışığında, "Bir göğüste iki kalp olsaydı insan nasıl davranırdı?" sorusunun cevabı.
27 Ya da: "(gûya) sizin üzerinize titremek ve sizi esirgemekmiş bu".

يَحْسَبُونَ الْاَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُواۚ وَاِنْ
يَأْتِ الْاَحْزَابُ يَوَدُّوا لَوْ اَنَّهُمْ بَادُونَ فِي
الْاَعْرَابِ يَسْـَٔلُونَ عَنْ اَنْبَٓائِكُمْۜ وَلَوْ كَانُوا
فِيكُمْ مَا قَاتَلُٓوا اِلَّا قَلِيلًاۚ ﴿٢٠﴾ لَقَدْ كَانَ لَكُمْ
فِي رَسُولِ اللّٰهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ
يَرْجُوا اللّٰهَ وَالْيَوْمَ الْاٰخِرَ وَذَكَرَ اللّٰهَ كَثِيرًاۜ
﴿٢١﴾ وَلَمَّا رَاَ الْمُؤْمِنُونَ الْاَحْزَابَۙ قَالُوا
هٰذَا مَا وَعَدَنَا اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللّٰهُ
وَرَسُولُهُۘ وَمَا زَادَهُمْ اِلَّٓا اِيمَانًا وَتَسْلِيمًاۜ
﴿٢٢﴾ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا
عَاهَدُوا اللّٰهَ عَلَيْهِۚ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضٰى نَحْبَهُ
وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُۘ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًاۙ ﴿٢٣﴾

20 Onlar, müttefiklerin (gerçekte) ayrılmadığını sanıyorlar; ama eğer müttefikler dönüp gelecek olsalar, bu kez de onlar çölde bedeviler arasına karışıp haberlerinizi (uzaktan) almayı tercih edecek kadar (sıvışmayı) isterler; hoş, eğer aranızda bulunmuş olsalardı da, göstermelik bir iki hareket dışında asla savaşmayacaklardı.

21 DOĞRUSU Allah Rasulü sizler için, Allah'ın ve âhiret gününün ödülünü uman ve Allah'ı sürekli hatırda tutan herkes için güzel bir örnek teşkil eder.[28]

22 Nitekim mü'minler müttefikleri gördüklerinde: "Allah ve Rasulü'nün bize vaad ettiği şey işte budur!" ve "Allah da doğru söylemiştir, Rasulü de..." derler. Dahası, bu onların yalnızca imanlarını ve teslimiyetlerini artırmıştır.

23 Mü'minler içerisinde Allah adına verdikleri söze sadık kalan nice yiğitler var; onlardan kimi kendini adak olarak sunmuş[29] kimi de sırasını beklemekte, fakat asla sözünden dönmemektedir.[30]

---

28 *Teessi* (*usve*), taklit ve teşebbüh değil, birinin yaptığını onun maksadını gözeterek yapmaktır. *Usve* ilan edilen "model" kılınmıştır. Sadece üretilebilir olanlar model gösterilebilir. Peygamberler örnek alınsın diye insanlar arasından seçilmişlerdir: yerde yürürler, iz bırakırlar ve izlenirler. Bu âyetin nüzul ortamıyla ilişkisi açık: Hz. Peygamber en kritik insanî durumlarda bile duruşunu bozmuyordu. Âlemlere rahmet olmak, bütün bir insanlığa model olmak demekti. Bu ise, iyilik artsın diye varlığını sadaka vermekti (Krş: 2:143).

29 *Nahbın* aslî anlamına istinaden. Şu âyet bu adanmışlığın talimatıdır: "De ki: Benim tüm istek ve arzum, bütün ibadetlerim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah içindir" (6:162).

30 Şu olay bu âyeti açıklayıcıdır: Bir gurup sahabe girdikleri her savaşta şehid oluncaya kadar çarpışacaklarına dair ant içmişlerdi. Onlardan ikisi olan Hz. Hamza ve Hz. Mus'ab Uhud'da şehid olmuşlar, geride kalanlarsa sözlerini asla bozmamışlardı (Zemahşerî).

24 Neticede Allah sözüne sadık kalanların sadâkatlerini ödüllendirmek, iki yüzlü davrananları da isterse cezalandırmak ya da (tevbe ederlerse) tevbelerini kabul etmek için (böyle yapmıştır): çünkü Allah zaten tarifsiz bir bağışlayıcıdır, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

25 Allah, kinleriyle birlikte küfre gömülenleri geri püskürtmüş, ellerine hiçbir şey geçmemiştir; zira Allah mü'minlere savaşta da yeter: ve zaten Allah eşsiz bir kuvvet, mutlak bir izzet sahibidir. 26 Yine O, geçmiş vahyin mensuplarından düşmana destek verenleri kalelerinden çıkarmış ve kalplerine korku salmıştır; (baksanıza), bir kısmını öldürüyor bir kısmını da esir alıyordunuz.[31] 27 Böylece O sizi onların arazilerine, yurtlarına ve mallarına mirasçı kıldı; dahası ayak basmadığınız bir nice toprağı da (vaad etti): zira Allah her şeye kadirdir.

28 SEN ey Peygamber! Eşlerine de ki: "Eğer sizler bu dünya hayatını ve onun lüksünü istiyorsanız, gelin size dünyalığınızı vereyim ve sizi güzellikle (boşayıp) bırakayım;->

لِيَجْزِيَ اللّٰهُ الصَّادِق۪ينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ
الْمُنَافِق۪ينَ اِنْ شَٓاءَ اَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْۜ اِنَّ
اللّٰهَ كَانَ غَفُوراً رَح۪يماًۚ ﴿٢٤﴾ وَرَدَّ اللّٰهُ
الَّذ۪ينَ كَفَرُوا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْراًۜ
وَكَفَى اللّٰهُ الْمُؤْمِن۪ينَ الْقِتَالَۜ وَكَانَ اللّٰهُ
قَوِياًّ عَز۪يزاًۚ ﴿٢٥﴾ وَاَنْزَلَ الَّذ۪ينَ ظَاهَرُوهُمْ
مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ صَيَاص۪يهِمْ وَقَذَفَ
ف۪ي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ فَر۪يقاً تَقْتُلُونَ
وَتَأْسِرُونَ فَر۪يقاًۚ ﴿٢٦﴾ وَاَوْرَثَكُمْ اَرْضَهُمْ
وَدِيَارَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ وَاَرْضاً لَمْ تَطَؤُ۫هَاۜ
وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يراًۚ ﴿٢٧﴾ يَٓا
اَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِاَزْوَاجِكَ اِنْ كُنْتُنَّ
تُرِدْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَز۪ينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ
اُمَتِّعْكُنَّ وَاُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحاً جَم۪يلاً ﴿٢٨﴾

---

31 Kurayzaoğulları yıllardır iç içe yaşadıkları mü'minleri en zor zamanda sırtlarından hançerleyerek müşrik saldırganların yanında yer almışlardı. Müttefikler bölgeyi terk eder etmez Müslümanlar Kurayzaoğulları üzerine yürüdü. Onlar kalelerine çekilmişlerdi. Yaklaşık üç hafta süren sıkı bir kuşatma sonunda kendileri hakkındaki hükmü Medineli müttefikleri Sa'd b. Muaz'ın vermesi şartıyla teslim oldular. Rasulullah da bu şartı kabul etti. Sa'd onlar hakkında kendi kitaplarıyla hükmetti (Tesniye, 20:10-14). Hz. Peygamber, hükmün Tevrat kaynaklı oluşunu şöyle dile getirdi: "Onlar hakkında yedi kat göğün ötesindeki hükümle hükmettin".

وَاِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَالدَّارَ
الْاٰخِرَةَ فَاِنَّ اللّٰهَ اَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُنَّ
اَجْرًا عَظِيمًا ﴿٢٩﴾ يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ مَنْ يَاْتِ
مِنْكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ
ضِعْفَيْنِ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرًا ﴿٣٠﴾
وَمَنْ يَقْنُتْ مِنْكُنَّ لِلّٰهِ وَرَسُولِهِ وَتَعْمَلْ
صَالِحًا نُؤْتِهَا اَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ وَاَعْتَدْنَا
لَهَا رِزْقًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾ يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ
لَسْتُنَّ كَاَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ اِنِ اتَّقَيْتُنَّ

<- **29** yok eğer Allah'ı, Rasulü'nü ve âhiret yurdunun (mutluluğunu) istiyorsanız, bilin ki Allah içinizden iyi davranışı tabiat haline getirenlere muhteşem bir ödül hazırlamıştır!"[32]

30 Ey Peygamber hanımları![33] İçinizden her kim açık bir hayasızlık yaparsa,[34] onun azabı ikiye katlanır:[35] zira bu Allah için çok kolaydır. **31** Ama içinizden her kim de Allah'a ve Rasulü'ne gönülden boyun eğer ve ıslah edici iyilikler işlerse, onun ödülünü de iki misli veririz; ayrıca ona akıl almaz güzellikte bir rızık hazırlamışızdır.[36]

32 Ey Peygamber hanımları! Siz herhangi bir hanım gibi değilsiniz; tabii ki eğer Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olursanız.[37]->

---

32 Bu âyetlerin indiği dönemde İslâm cemaati, savaş gelirlerinden paylarına düşenle refah standartlarını yükseltmişti. Fakat bu Rasulullah'ın hanelerine yansımadı. Onlar da, kendilerince haklı gerekçelere sığınarak, herkese düşen pay gibi pay istediler. Oysa Allah Rasulü'nün gözettiği ilke yönetimi altındaki ortalama tabakanın standartlarında yaşamaktı. Eşleri refah paylarını artırmakta ısrar edince onları ayrılıp ayrılmamakta muhayyer bıraktı. Hz. Âişe "Allah Rasulü'nü dünya nimetlerine tercih ediyorum!" dedi ve bunu diğerleri takip etti. Bazen eşleriyle ilişkileri kopma noktasına kadar gelen Rasulullah, eşlerine ömrü boyunca bir tek fiske dahi vurmadı.

33 Peygamber hanımları için kullanılan *nisa'* burada ve 32. âyette doğrudan Allah Rasulü'nün peygamber vasfına nisbet edilirken (*nisae'n-nebî*), *ezvac* hep zamir kullanılarak (*ezvace-hu, ezvaci-ke*) nisbet edilir (6, 28, 50, 53, 59 ve 66:1 ve 3). Bu ayrımdan yola çıkarak "Ey Peygamber'in hanımları!" diye başlayan talimatların gerekçesinin Rasulullah'ın peygamberlik makamından kaynaklandığı sonucuna varırız. *Ezvâc*'a "eş" *nisâ*'ya "kadın veya hanım" karşılıklarını tercih etmemiz de bu ayrımı vurgulamaya yöneliktir.

34 Sınırlarının dışına çıkan ve değerinden taşra çıkan her şey *fâhiş* olarak adlandırılır. Mesela "cimri"ye de *fâhiş* denilir (*Mekâyîs*).

35 Eğer bununla dünyevî ceza kastediliyorsa, Nûr 2'deki cezanın iki katı kastediliyor demektir. Azabın iki kat olması, Peygamber eşlerinin hem sosyal statüsünün yüksekliğine hem de örnek olmalarına bir atıftır. Örfte hür insanların cezası kölelerinkinin iki katı idi. Mamafih örnek kişinin suç işlemesi kötülüğü teşvik anlamına gelirdi ki, bu da suçun ikiye katlanması demekti.

36 "Bilinenin ötesinde, akıl almaz" oluş, belirsizliğin metne kattığı yan anlamdır. Yani türünün en iyi, en gelişmiş modeli. Dünya nimetleri ancak onun bir kopyası olabilir (Bkz: 2:25, not 33; ayrıca krş: 22:50, not 5). Öyle ki mü'min kendini bekleyen bu "göz kamaştırıcı sürprizleri hayal bile edemez" (32:17).

37 Cümlenin burada tamamlanmasıyla ilgili bkz: İbn Âşûr.

فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذ۪ي
ف۪ي قَلْبِه۪ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًاۚ ﴿٣٢﴾
وَقَرْنَ ف۪ي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ
الْجَاهِلِيَّةِ الْاُو۫لٰى وَاَقِمْنَ الصَّلٰوةَ
وَاٰت۪ينَ الزَّكٰوةَ وَاَطِعْنَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُۜ اِنَّمَا
يُر۪يدُ اللّٰهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ
الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْه۪يرًاۚ ﴿٣٣﴾ وَاذْكُرْنَ
مَا يُتْلٰى ف۪ي بُيُوتِكُنَّ مِنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ
وَالْحِكْمَةِۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ لَط۪يفًا خَب۪يرًاۚ ﴿٣٤﴾

<- Şu halde işveli bir edayla konuşmayın, sonra kalplerinde hastalık bulunanlar[38] yersiz bir arzuya kapılırlar;[39] ama güzel ve düzgün konuşun! **33** Evlerinizde (dahi) ağırbaşlılığınızı koruyun![40] Kadim haddini bilmezlik döneminde[41] olduğu gibi dişiliğinizi ön plana çıkarmayın![42] Namazınızı hakkını vererek kılın, zekâtınızı içten gelerek verin, Allah'a ve Rasulü'ne uyun! Emin olun ki, Allah sizden (maddî mânevî) her tür kiri gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor Ey (Peygamberin) ev halkı; hepsi bu![43]

34 Bir de evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini, ama (özellikle onlardaki) hikmeti düşünün: şüphesiz Allah (ilmiyle) her şeyin özüne tarifsiz nüfuz eder,[44] her şeyden nihayetsiz haberdardır.

---

38 Bu ibâre ile ilgili genel bir okuma için bkz: 74:31, not 24.

39 Yani: Karşıt cinsle iletişim kurarken kendi doğal konuşma tarzınızı değiştirmeyin! Normalde nasıl konuşuyorsanız öyle konuşun! Aksi bir durum, karşıt cinsler arasındaki ilişkinin kimyasını bozabilir.

40 Veya *vekarne* kıraatına dayanarak: "evlerinizde oturun". Veya *karira*dan türemesi durumunda: "evlerinizde göz aydınlığı olun" (Mazinî ve Ebu Hâtim'den nkl: İbn Âşûr). Tercihimiz alternatif kıraat olan *vekırne* okuyuşuna dayanmaktadır (Ebu Ubeyde ve Taberî). Mü'minlerin annelerine evlerinde dahi vakarlı bulunmalarını emreden bu âyet, Arabistan'ın sıcak ikliminin ev içi kadın giyimine yansıyan rahatlığıyla birlikte düşünülmelidir. Peygamber mescidine açılan bu evlerde sık sık tanıdık tanımadık, yerli ve yabancı ziyaretçiler ağırlanıyordu. *Muvatta*'nın nakline göre, Cuma cemaati mescid almadığı için bu odalara kadar taşmıştı (Nkl: İbn Âşûr). "İçinde vakarınızı koruyun" veya "oturun" denilen evler: 1) Allah'ın âyetlerinin anlaşılmak ve yaşanmak için okunduğu; 2) okunanlardan hikmetin damıtıldığı evlerdir. Bu nitelikleri taşımayan evlerde oturmanın da başkalarını oturtmanın da âyetin maksadıyla bir ilişkisi bulunmamaktadır.

41 *Câhiliyye*'nin cahilliğinin sıradan bir bilmezlik durumunu ifade etmediği açık. Bu bir "kendini bilmezlik"tir (Bkz: 3:154, not 128).

42 Tüm dilsel veriler ve ilgili rivayetler bir arada ele alındığında *teberruc*, karşıt cinsle iletişim kurarken estetik bir cins olan kadının dişiliğini kişiliğinin önüne geçirerek sergilemesini ifade eder. Bu âyetin indiği vasatta, kadınların başlarından aşağı saldıkları örtüyü bir aksesuar olarak kullanıp açıkta kalan gerdanlık bölgesini de örter şekilde kullanmamaları, dişiliği kişiliğin önüne çıkarıp sergileme (*teberruc*) olarak görülmüştür (Mukâtil).

43 Bu son ifade (hepsi bu), *innemâ* birleşik edatının anlama yansımasıdır (Krş: 9:65). İbarede âyetin başından beri dişil (*kunne*) olarak gelen ikinci çoğul zamirleri, dişili de kapsayan eril (*kum*) formunda gelmiştir. Bu, Peygamber eşlerinin yaptıklarından Hz. Peygamber'in de doğrudan etkilendiği, dolayısıyla bu uyarıların iyi sonuçlarının Hz. Peygamber'e de yansıyacağı îmâsını taşır. Âyetteki *ehl-i beyt* ile, doğrudan Rasulullah'ın eşlerinin kastedildiği açıktır. Bununla birlikte Hz. Peygamber, kızı, damadı ve torunlarını da yaptığı bir açıklama ile bu kapsamda değerlendirmiştir. Âyette yer alan zamirlerin yalınkat dişil formdan eril+dişil forma dönüşmesi, bu kapsam genişlemesine metnin hazırladığı zemin olarak görülebilir.

44 *Latîf*, ilâhî bilginin aklı aşan tabiatına bir atıftır (Bkz: 31:16, not 20).

إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ
وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ
وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ
وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ
وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّٓائِمِينَ
وَالصَّٓائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ
وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللّٰهَ كَثِيرًا
وَالذَّاكِرَاتِ اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً
وَاَجْرًا عَظِيمًا ﴿٣٥﴾ وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ
وَلَا مُؤْمِنَةٍ اِذَا قَضَى اللّٰهُ وَرَسُولُهُٓ اَمْرًا اَنْ
يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ اَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ
اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا ﴿٣٦﴾

35 **ŞÜPHESİZ** Allah'a tam teslim olmuş bütün erkekler ve kadınlar, O'na güvenip inanmış bütün erkekler ve kadınlar, O'na adanmış bütün erkekler ve kadınlar, ahdine sadık bütün erkekler ve kadınlar, sıkıntılara karşı direnen bütün erkekler ve kadınlar, (Allah'a karşı) derin bir saygıyla titreyen bütün erkekler ve kadınlar,[45] (Allah'a) sadâkatlerini servetlerini yoksullarla paylaşarak isbat eden bütün erkekler ve kadınlar, benliklerini denetim altına alıp oruç tutan[46] bütün erkekler ve kadınlar, iffetlerini koruyan bütün erkekler ve kadınlar, Allah'ı sürekli hatırda tutan bütün erkekler ve kadınlar... (İşte) bunlara Allah sınırsız bir bağış ve muhteşem bir ödül hazırlamıştır.[47]

36 Allah ve Rasulü bir konuda hüküm verdiği zaman, inanan bir erkek ve kadının kendi işlerinde kişisel tercihlerine göre hareket etmeleri düşünülemez:[48] zira kim Allah ve Rasulü'ne isyan ederse, işte o apaçık bir sapıklığa gömülmüş olur.

---

45 Krş: 21:28, not 34.

46 En geniş anlamıyla *savm*, kişinin kendisini öz denetim altına almasıdır. (İlk geçtiği 19:26'nın notuna bkz.) Bir ibadet olarak oruç bu denetimin zorunlu ilâhî talimidir.

47 Âyetin sonunda ifade edilen "sınırsız bir bağış" ve "muhteşem bir ödül", burada sayılan niteliklere sahip olan erkek ve kadınların her birine ayrı ayrı yapılan vaad olarak anlaşılmalıdır. Bağlacın *fe* ve *summe* değil de *vav* olmasının metne kattığı yananlam budur. Çünkü iki şey birbirine *vav* ile atfedildiğinde iki şey arasında zatî bir farklılığa, *fa* ise zatî olmayan bir farklılığa delâlet eder. Âyette sayılan meziyetlerin erkek ve kadın için ayrı ayrı zikredilmesi, iki cins arasındaki fırsat eşitliğini korumaya yönelik örtülü bir teşvik içerir.

48 *Mâ kâne li..* kalıbı için krş: 12:76. Buradaki hüküm, elbette Rasulullah'ın peygamberlik alanına giren hükümlerdir. Değilse hurma aşılayanlara "eğer kendi haline bıraksaydınız daha iyi olurdu" deyince onların "bıraktık fakat daha iyi olmadı" cevabını vermeleri üzerine "Siz dünyanıza ilişkin işleri benden iyi bilirsiniz" demesi; yine Bedir'deki mevzi seçiminde Hubâb b. Münzir'in daha isabetli önerisi üzerine geri çektiği kendi kararı; kocasının ricasını kıramayarak Berire'ye yaptığı sonuçsuz kalan "kocana dön" teklifi; istişare sonucunda geri çektiği Hendek kuşatması sırasında Medine'nin mahsulünün yarısını verme teklifi... Bütün bunlar âyetin kapsamı dışındadır. Bu nedenledir ki sahabe bu konularda farklı görüş geliştirebilmiştir (Krş: 24:62, not 106).

37 HANİ bir zamanlar Allah'ın ken-
disine ikram ettiği, senin de iyilik-
te bulunduğun kişiye diyordun ki:
"Eşini bırakma ve Allah'tan kork!"
Ama Allah'ın açıklayacağı şeyi sen
içinde saklıyordun;[49] zira insanlar-
dan çekiniyordun: oysa kendisinden
çekinmen gereken sadece Allah'tı.
En sonunda Zeyd[50] o kadınla ilişkisi-
ni tamamen kesip boşayınca Biz onu
seninle evlendirdik ki, evlatlıkları eşle-
riyle ilişkilerini kesip boşadıklarında
kişilerin onlarla evlenmelerinin önün-
de hiç bir engel bulunmasın: sonuç-
ta Allah'ın emri yerine gelmiş oldu.
38 Allah'ın kendisini mecbur tuttuğu
bir husustan dolayı Peygamber'e hiçbir
suç isnat edilemez. Allah'ın bu sünne-
ti, daha önce gelip geçmiş olan (pey-
gamberler) için de geçerliydi:[51] sonuçta
Allah'ın emri ölçülüp biçildiği gibi
gerçekleşmiş oldu. **39** O (peygamber-
ler), Allah'ın mesajlarını tebliğ edenler,
O'ndan korkanlar ve Allah'tan başka
hiç kimseden asla korkmayanlardı:[52]->

وَاِذْ تَقُولُ لِلَّذ۪ٓي اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَاَنْعَمْتَ
عَلَيْهِ اَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللّٰهَ
وَتُخْف۪ي ف۪ي نَفْسِكَ مَا اللّٰهُ مُبْد۪يهِ وَتَخْشَى
النَّاسَۚ وَاللّٰهُ اَحَقُّ اَنْ تَخْشٰيهُۜ فَلَمَّا قَضٰى
زَيْدٌ مِنْهَا وَطَراً زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا
يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِن۪ينَ حَرَجٌ ف۪ٓي اَزْوَاجِ
اَدْعِيَٓائِهِمْ اِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَراًۜ وَكَانَ
اَمْرُ اللّٰهِ مَفْعُولاً ﴿٣٧﴾ مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ
مِنْ حَرَجٍ ف۪يمَا فَرَضَ اللّٰهُ لَهُۜ سُنَّةَ اللّٰهِ فِي
الَّذ۪ينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُۜ وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ قَدَراً
مَقْدُوراًۙ ﴿٣٨﴾ اَلَّذ۪ينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللّٰهِ
وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ اَحَداً اِلَّا اللّٰهَۜ

---

49 38. âyette geçen "Allah'ın yasası"ndan Hz. Peygamber'in habersiz olduğu düşünülemez. İşte bu yasaya göre, toplumsal geleneklere dayalı fiilî durumların hukuk bilinci oluşmamış bir toplumda tartışılmaz bir hukuk normu gibi algılanmasına son verilmesi gerekiyordu. Bu gerekliliği Rasulullah da görüyor, fakat yanlış anlaşılacağından çekindiği için harekete geçemiyordu. Âyet bu maksada işaret etmektedir. Hz. Âişe bu âyet hakkında şöyle der: "Eğer Muhammed (s) kendisine indirilenden bir şey gizleseydi, bu âyeti gizlerdi." (Buharî ve Müslim)

50 Kur'an'da ismen geçen tek sahabidir. Zeyd, daha önce "Muhammed'in oğlu Zeyd" diye anılırdı. İlâhî uyarıyla böyle anılma şerefinden mahrum kaldı. Bunun yerine o vahyin ismen andığı tek sahabi olma şerefine nail olarak ödüllendirildi. Bunun gerekçesi ise, kişinin gerçek nesebinin sunî bir nesep ihdasıyla örtülmesine dayalı "cahiliyye tebennisi" denilen yanlış evlatlık uygulamasıdır (Bkz: 4 ve 5. âyetler, notlar 7-11).

51 Yani: Peygamber de kendisinden önceki peygamberlerin tâbi tutulduğu yasaya tâbi idi.

52 Veya: "(Bu yasa) Allah'ın mesajlarını tebliğ edenler, O'ndan korkanlar ve O'ndan başkasından asla korkmayanlar (için de geçerliydi)". Tercihimiz, bu âyetin bir önceki âyette yer alan "daha önce gelip geçmiş olanlar" ibâresinin sıfatı oluşuna dayanmaktadır. Bu âyet nefy ve isbat yöntemiyle korkuyu Allah'a hasrediyor. Fakat iş sevgiye gelince şöyle buyurulur: "onları Allah'ı sever gibi sevenler de var. Oysa iman edenler en çok Allah'ı severler." (2:165). Allah'tan başkasına sevgi yerilmemektedir. Yerilen husus, Allah'tan başkalarını Allah'ı sever gibi sevmektir.

وَكَفٰى بِاللّٰهِ حَسِيبًا ﴿٣٩﴾ مَا كَانَ مُحَمَّدٌ اَبَٓا
اَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلٰكِنْ رَسُولَ اللّٰهِ وَخَاتَمَ
النَّبِيّ۪نَۜ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَل۪يمًا ﴿٤٠﴾ يَٓا
اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا اذْكُرُوا اللّٰهَ ذِكْرًا كَث۪يرًاۙ
﴿٤١﴾ وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَاَص۪يلًا ﴿٤٢﴾ هُوَ الَّذ۪ي
يُصَلّ۪ي عَلَيْكُمْ وَمَلٰٓئِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ
الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِۜ وَكَانَ بِالْمُؤْمِن۪ينَ
رَح۪يمًا ﴿٤٣﴾ تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌ
وَاَعَدَّ لَهُمْ اَجْرًا كَر۪يمًا ﴿٤٤﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ
اِنَّٓا اَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذ۪يرًاۙ ﴿٤٥﴾
وَدَاعِيًا اِلَى اللّٰهِ بِاِذْنِه۪ وَسِرَاجًا مُن۪يرًا ﴿٤٦﴾

<- zira hesap görücü olarak Allah yeterdi.

40 (Ey mü'minler!) Muhammed sizin erkeklerinizden herhangi birinin babası değildir; fakat o Allah'ın Rasulü ve peygamberlerin sonuncusudur:[53] Ve zaten Allah her şeyi en ince ayrıntısına kadar bilmektedir.

41 SİZ ey iman edenler! Allah'ı sürekli hatırda tutun;[54] **42** O'nun aşkın ve yüce olan zatını sabah akşam anın![55]

43 O Allah ve melekleri, sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için,[56] size her tür desteği[57] vermektedir: zira O, mü'minler için sınırsız bir rahmet kaynağıdır. **44** O'nun huzuruna çıkacakları o gün "Selam!" diye karşılanırlar; O kendilerine tarifsiz güzellikte bir ödül hazırlamıştır.

45 Sen ey Peygamber! Elbet Biz seni bir şahit,[58] bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik; **46** yine O'nun izniyle Allah'a çağıran bir davetçi ve etrafını aydınlatan bir kandil olarak...[59]

---

53 Veya *hâtem* okunuşuna göre: "peygamberlerin mührüdür". Tercihimiz kelimenin *hâtim* okunuşuna dayanmaktadır. Esasen iki okunuş da aynı sonucu verir. Çünkü mühür vurulduğu belgeye yeni bir bilgi girişini ya da vurulduğu kapıdan ilave bir geçişi yasaklar.
54 *Zikr*, buradaki vurgusuyla kişinin Allah'ı sürekli aklında tutmasını ifade eder (Krş: 2:152).
55 *Tesbih*, hatırda tutulanın dile gelmesidir. Bir şeyi "sabah akşam yapın" emri, süreklilikten kinayedir ve "O'nu daima anın!" anlamına gelir. 41. âyetteki *zikran kesîrân* ile 42. âyetteki *tesbih* birbirine *vav* ile atfedildiği için, âyet namaz vaktine hasredilemez.
56 Sanıldığı gibi ışık karanlığın zıddı değil, yokluğu halidir. Bu nedenledir ki ışığın kaynağı olur karanlığın kaynağı olmaz. Aslolan karanlıklar arasında geçiş yapmak değil, karanlıkların tümünden kurtulup aydınlığa çıkmaktır (Krş: 17:81). Âyette ışığı "vahiy" temsil eder. Vahiy ışığı olmazsa göz görüyor olsa da kördür.
57 *Salât* "destek" anlamına gelir. Kelimenin türetildiği *es-sala*, insanı otururken dik tutan oyluklara veya ayaktayken dik tutan omurgaya verilen isimdir (Bkz: 5:12 not 20; 20:14 not 16; 87:15, not 15).
58 İnsan bu âleme sahip olmak için değil şahit olmak için gelmiştir.
59 Kandil bir aydınlatma aracıdır. Kendiliğinden değil yakıtı sayesinde aydınlatır. Bu yakıt vahiydir (Krş: Âyet 43). Bu kandil Rasulullah'ın kendisinden sonraki mü'minlere bıraktığı ebedî risalet misyonu sayesinde etrafını aydınlatmayı sürdürecektir.

47 İmdi mü'minlere, Allah'tan kendilerini büyük bir lütfun beklediğini müjdele! 48 Asla inkârcılara ve ikiyüzlülere uyma[60] ve onlara incitici sözler söyleme/onların incitici sözlerine aldırma;[61] ve yalnız Allah'a güven: zira savunucu otorite olarak Allah yeter.

49 SİZ ey iman edenler! Mü'min kadınları nikâhlar da onları gerdeğe girmeden önce boşarsanız, onlara karşı iddet hesaplama hakkınız yoktur; şu halde derhal onlara dünyalıklarını verin ve kendilerini güzellikle salıverin.[62]

50 SEN ey Peygamber! Biz sana mehir bedellerini verdiğin eşlerini; savaş esirleri arasından sağ elinin altında bulunan kimseleri;[63] seninle birlikte göç etmiş bulunan amca ve hala kızlarını, dayı ve teyze kızlarını; ve kendilerini Peygamber'e (mehir bedeli istemeksizin) sunan ve peygamberin de kendilerini nikâhlamayı kabul ettiği mü'min kadınları -ki bu yalnızca sana hastır, diğer mü'minler için değildir-[64] helâl kıldık.

وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ بِاَنَّ لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ فَضْلًا
كَبِيرًا ﴿٤٧﴾ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ
وَدَعْ اَذٰيهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ وَكَفٰى بِاللّٰهِ
وَكِيلًا ﴿٤٨﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُٓوا اِذَا نَكَحْتُمُ
الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ
اَنْ تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ
تَعْتَدُّونَهَا فَمَتِّعُوهُنَّ وَسَرِّحُوهُنَّ سَرَاحًا
جَمِيلًا ﴿٤٩﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِنَّٓا اَحْلَلْنَا لَكَ
اَزْوَاجَكَ الّٰتِٓي اٰتَيْتَ اُجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ
يَمِينُكَ مِمَّٓا اَفَٓاءَ اللّٰهُ عَلَيْكَ وَبَنَاتِ عَمِّكَ
وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ وَبَنَاتِ خَالِكَ وَبَنَاتِ
خَالَاتِكَ الّٰتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ وَامْرَاَةً مُؤْمِنَةً
اِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ اِنْ اَرَادَ النَّبِيُّ اَنْ
يَسْتَنْكِحَهَا خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ

60 Tek dünyası, iki yüzü olanlar. Zira iki dünyalı olanın iki yüzü olamaz.

61 *Ezâhum* faile de mef'ule de nisbet edilebilir. Bu yüzden, her iki anlama birden gelebilir. Hendek kuşatmasının ardından, Müslümanları arkadan hançerleyen Beni Kurayza ile Hz. Peygamber arasında yaşanan söz düellosu tercihimizin tarihsel karşılığıdır (İbn İshak ve İbn Sa'd). Nüzul ortamıyla ilişkisi ne olursa olsun, buradaki öğütler, tüm zamanlarda ve mekânlarda geçerli olan ve insanlar arası ilişkileri kolaylaştıran ilkelerdir. Hayatın akışı içinde karşılıklı ilişkilerde müsamahakar olmak da bunlardan biridir. Zira hayat insanlarla birlikte yaşanan bir mucizedir ve insan sürekli hata yapabilen bir varlıktır.

62 Krş: 2:234 ve 65:1-7. İddet nesebin sıhhati içindir. Buna göre, "hamilelik yoksa iddet de yoktur" denilebilirse de, boşanma eyleminin nesepten öte duygusal ve sosyal boyutları da olduğu aşikârdır.

63 Müslüman olanlarını müslüman erkeklerin eş edinmeleri Nisâ sûresinin 24. âyetinde tavsiye edilirken, onların dost tutmamış olmaları ve zinaya bulaşmamış olmaları şart koşulmuştu. Bu gerçek ortadayken savaş esiri kadınların cinselliğinin esir sahiplerinin keyfine bırakıldığı asla söylenemez. Bu âyet Nisâ 24 ve Hz. Peygamber'in fiilî sünneti ışığında anlaşılmalıdır (Bkz: Âyet 52; 47:4 ve 4:24'ün ilgili notları).

64 Rasulullah kendisine tanınan bu ayrıcalıktan yararlanmak yerine aktif ilişkide olduğu eş sayısını dönüşümlü de olsa dörtle sınırlamıştır. Bu bir sonraki âyetten de anlaşılmaktadır.

قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي أَزْوَاجِهِمْ
وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ
حَرَجٌ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٥٠﴾ تُرْجِي
مَنْ تَشَاءُ مِنْهُنَّ وَتُؤْوِي إِلَيْكَ مَنْ تَشَاءُ
وَمَنِ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ
عَلَيْكَ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَنْ تَقَرَّ أَعْيُنُهُنَّ وَلَا
يَحْزَنَّ وَيَرْضَيْنَ بِمَا آتَيْتَهُنَّ كُلُّهُنَّ وَاللَّهُ
يَعْلَمُ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا
حَلِيمًا ﴿٥١﴾ لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ
بَعْدُ وَلَا أَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ أَزْوَاجٍ وَلَوْ
أَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ إِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ
وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ رَقِيبًا ﴿٥٢﴾

Doğrusu onlara eşleri ve sağ elleri altında bulunanlar[65] konusundaki talimatlarımızı bilmekteyiz;[66] ne ki bununla amaçlanan, senin zor durumda kalmamandır: zaten Allah tarifsiz bir bağışlayıcıdır, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

51 Onlardan istediğini daha sonraya bırakabilir, istediğini de yanına alabilirsin; ilişkini dondurup (sonraya) bıraktıklarından birini yeniden istemende senin için bir beis yoktur:[67] bu (seni her görüşte) onların gözlerinin daha çok ışımasını, üzülmemelerini ve onlara verdiğin şeylerden razı olmalarını sağlar; ve sadece Allah kalplerinizde olanı bilir: ama zaten Allah her şeyi bilir, tarifsiz bir hilim sahibidir.[68]

52 Bundan sonra sana, başka hiçbir hanım helâl değildir;[69] güzellikleri seni hayran bıraksa dahi -sağ elinin altında bulunanlar hariç- o eşlerden hiçbirini değiştiremezsin:[70] hem zaten Allah her şeyi gözetleyendir.

---

65 İbarenin farklı bir çevirisi ve açıklama için bkz: 4:24 (Krş: 47:4, not 8).

66 Bu talimatlar daha önce indirilmiş bulunan evlilikle ilgili düzenlemelerin yer aldığı âyetlerdir (Bkz: 2:221, 4:3, 4, 23-25).

67 Rasulullah kendisine tanınan bu hakkı kullanmak yerine aktif karı-koca ilişkisinde Nisâ 3'e göre hareket eder. Bu sınırlamanın mağduriyet doğurmaması için dönüşümün gerekliliği vurgulanıyor. Sonuçta Rasulullah için çok eşliliğin tahammülü gerektiren bir fedakârlık olduğu ayan beyan ortaya çıkıyor.

68 Yani: "Hoşgörüsünü yerli yerince kullanır". *Hilm*, yumuşak başlılık, hoşgörü, af ve merhameti istismar ettirmeden kullanmak, suçluya vazgeçme fırsatı tanımak için cezalandırmada acele etmemek. *Halîm* olan, günahkârı hainden, hatayı kasıttan, saflığı hinlikten ayırmayı bilir.

69 Rasulullah'ı yeni bir nikâh yükünden tamamen kurtaran âyet. Hz. Peygamber'le nikâhlanmayı uman tüm muhtemel adayların önünü tıkıyor. Devamındaki cümleler, Nebi'nin isteğinin dahi bu kapıyı aralayamayacağını ifade ediyor.

70 "Elinin altında bulunanlar" eşler dışında bir kategoridir. Allah Rasulü savaş esiri olarak gelen hanımları cariye statüsüyle istifraş etmemiştir. Bu durumda *mâ meleket eymanukum*un tek açıklaması kalıyor: Rasulullah'ın Safiyye, Cüveyriye, Reyhane gibi harp esiri olarak ya da Mariye gibi hediye olarak sunulup da âzât edip nikâhı altına aldığı eşler. (*mâ meleket eymânukum* için bkz: 4:24, not 44; 47:4, not 8.)

53 SİZ ey iman edenler! Size izin verilmedikçe Peygamber'in evlerine girmeyin; yemeğe (davet) edildiğinizde (erken gelip) yemeğin hazırlanmasını beklemeyin; lakin ne zaman davet edilirseniz o zaman içeri girin! Yemeği yediğiniz zaman da hemen ayrılın, asla lafa dalmayın! Çünkü böyle yapmanız Peygamber'i üzebilir, fakat ȯ bunu söylemek için sizden çekinir; ama Allah hakikati söylemekten asla çekinmez. (Ey mü'min erkekler!) Onlardan bir şey isteyeceğiniz zaman, kapı dışından isteyin:[71] bu sizin kalplerinizin de, onların kalplerinin de daha temiz kalması için en uygun yoldur. Dahası, sizin ne Allah Rasulü'nü üzmeniz, ne de ölümünden sonra onun eşleriyle evlenmeniz ebedîyen helâl değildir:[72] çünkü bütün bunlar Allah katında zaten çok büyük bir vebaldir.

54 Bir şeyi açıklasanız da gizleseniz de (fark etmez): unutmayın ki Allah her şeyi en ince ayrıntısına kadar zaten bilmektedir.

55 (Ne ki) onların babaları, oğulları, kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, kendi cinslerinden olan kadınlar ve sağ elleri altında bulunanlar konusunda bir mahzur yoktur.[73] Ama (Ey Peygamber hanımları), siz hep Allah'a karşı sorumluluk bilinciyle hareket edin: çünkü Allah her bir şeye şahittir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ
النَّبِيِّ اِلَّٓا اَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ اِلٰى طَعَامٍ غَيْرَ
نَاظِر۪ينَ اِنٰيهُۙ وَلٰكِنْ اِذَا دُع۪يتُمْ فَادْخُلُوا
فَاِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَأْنِس۪ينَ
لِحَد۪يثٍۜ اِنَّ ذٰلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ
فَيَسْتَحْي۪ مِنْكُمْۘ وَاللّٰهُ لَا يَسْتَحْي۪ مِنَ
الْحَقِّۜ وَاِذَا سَاَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعاً فَسْـَٔلُوهُنَّ
مِنْ وَرَٓاءِ حِجَابٍۜ ذٰلِكُمْ اَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ
وَقُلُوبِهِنَّۜ وَمَا كَانَ لَكُمْ اَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ
اللّٰهِ وَلَٓا اَنْ تَنْكِحُٓوا اَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِه۪
اَبَداًۜ اِنَّ ذٰلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللّٰهِ عَظ۪يماً ﴿٥٣﴾
اِنْ تُبْدُوا شَيْـٔاً اَوْ تُخْفُوهُ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ
بِكُلِّ شَيْءٍ عَل۪يماً ﴿٥٤﴾ لَا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ
ف۪ٓي اٰبَٓائِهِنَّ وَلَٓا اَبْنَٓائِهِنَّ وَلَٓا اِخْوَانِهِنَّ وَلَٓا
اَبْنَٓاءِ اِخْوَانِهِنَّ وَلَٓا اَبْنَٓاءِ اَخَوَاتِهِنَّ وَلَا
نِسَٓائِهِنَّ وَلَا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّۚ وَاتَّق۪ينَ
اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَه۪يداً ﴿٥٥﴾

---

71 Lafzen: "perde gerisinden". *Hicâb,* iki şeyi birbirinden ayıran kapı, perde, engel, pencere, duvar vb. türü şeylere denir. Göz kapağı da zımnen buna dahildir. Burada kastedilen hiç kuşku yok ki, Peygamber hanelerinin mescide açılan kapılarına boydan boya gerilen perdelerdir (*es-sitru'l-murhâ*). Gözden kaçırılan nokta, bu emrin kadınlara değil erkeklere verilen bir emir olduğudur. Bu bağlamda emir, hane mahremiyetinin ve özel hayatın korunmasına delâlet eder.

72 Bu hüküm "geçici madde" sadedindedir ve Allah Rasulü'nün eşleriyle sınırlıdır. Rivayete göre Ensar'dan bir sahabi "Allah Rasulü vefat edecek olursa, ben Âişe ile evlenirim" demiştir. Bu âyet bunun üzerine inmiştir.

73 "Sağ elleri altında bulunanlar" ifadesinin cinsellikten tamamen uzak olan bu kullanımı, başta 50 ve 51. âyettekiler olmak üzere, Kur'an'daki diğer kullanımların nasıl anlaşılması gerektiğine ışık tutucu mahiyettedir.

إِنَّ اللّٰهَ وَمَلٰٓئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَٓا
اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا
تَسْلِيمًا ﴿٥٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ
لَعَنَهُمُ اللّٰهُ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَاَعَدَّ
لَهُمْ عَذَابًا مُهِينًا ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ
الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا
فَقَدِ احْتَمَلُوا بُهْتَانًا وَاِثْمًا مُبِينًا ﴿٥٨﴾

56 **Elbette Allah ve O'nun melekleri Peygamber'i desteklerler. Ey iman edenler! Onu, siz de destekleyin![74] Ve onu her tür şaibeden ve ithamdan uzak tutun![75]**

57 **Allah'ı ve Rasulü'nü incitenlere gelince: Allah onları bu dünyada da öte dünyada da[76] rahmetinden mahrum edecek ve onlar için alçaltıcı bir azap hazırlayacak.**

58 **Bir de, mü'min erkekler ve kadınları işlemedikleri şeylerle suçlayarak eza edenler var: İşte bunu yapanlar, iftira atmış ve apaçık bir suç işlemiş olurlar.**

---

74 Lafzen: "..salat ederler.. salat edin". Burada Allah ve meleklerinin Peygamber için yaptığı eylemi mü'minlerin de yapması emredilmektedir. Bu âyetin kapsamı, Allah ve meleklerinin mü'minleri desteklediğinden (*yusallî 'aleykum ve melâiketuhu*) söz eden 43. âyetle birlikte (Krş: 2:157; 9:99, 103) değerlendirilmelidir. Mü'minler gibi Peygamber de vahiyle desteklenmiştir. Hemen üstteki âyetler bu desteğin açık göstergesidir. Kelimenin türetildiği *salâ* zaten "destek" anlamına gelmektedir (87:15, not 15). *Salat,* "dua" mânasına bu kökten yola çıkarak ulaşmıştır. Fakat Allah'ın kuluna "dua etmesi" caiz olmayacağı için, âyetin yorumunda ilk otoriteler farklı görüşler dile getirmişlerdir. İbn Abbas bunu "tebrik etmek" olarak anlamıştır (Taberî). Süfyan Allah'ın salatı "rahmet", meleklerinki "dua" demiştir. Ata "Rahmetim herşeyi kuşatmıştır" âyetini okumuştur. Said b. Cübeyr İbn Abbas'tan bu âyetin tefsiri sadedinde şunu naklettiştir: "İsrâiloğulları Musa'ya 'Rabbin seni destekliyor (*yusallî 'aleyke*) mu?' diye sordular. Musa'nın Rabbi nida etti: 'Evet Ben de meleklerimle birlikte tüm nebi ve rasullerimi destekliyorum.' Cabir'in eşi Rasulullah'tan kendine ve eşine salat etmesini istedi, Rasulullah ona "Allah sana ve eşine salat etsin (*sallallahu 'aleyke ve 'ala zevcike*)" diye dua etti (İbn Kesir). Bütün bunlar *salâtın* bir destek emri olduğunu, Allah'ın ve meleklerinin bu *salâtı* vahyi gönderip indirerek yaptıkları, mü'minlerinse fiilî dua ile risalet mirasını desteklemeleri gerektiğini göstermektedir. Aslında Peygamber için edilen dua olan salavât da bu desteğin sözlü boyutudur. Fakat salavât konusu, rivayet edebiyatında en çok istismar edilen ve çığırından çıkarılan konuların başında gelir. Yüce Rabbimizin, mü'minleri sevgili Peygamber'imize destek vermeye davet ettiği bu âyet, "ne kadar salevât o kadar hûri" sululuğuna âlet edilebilmiştir. (Konu için bkz: *Üç muhammed,* 111-115).

75 *Salâta* Allah ve melekleri de katılırken *selâmın* sadece mü'minlere emredilmiş olması manidardır. Ahzâb 56. âyetin içinde yer aldığı pasaj (53-59) başta olmak üzere, bu pasajların (49-73) konusu tamamıyla Allah Rasulü'nün şahsı ve ailesidir. Hatta Kur'an'da sadece Allah Rasulü'nü ilgilendiren nadir âyetlerdin biri (52) bu pasajda yer alır. Vahyin sahibi Allah, bu âyetlerde, gönderdiği Elçi'nin tüm şâibelerden uzak tutulmasını istemekte, Allah Rasulü ve pâk ailesi hakkında dedikodu üretenleri mahkûm etmektedir. Bu amaçla, hem Elçi'nin kendisine, hem de ona imân eden mü'minlere düşenleri bir bir öğretmektedir. Elçi'yi destekleme (*salât*) emrini içeren bu âyetin sonunda gelen *ve sellimû teslîmâ* ibaresi ile mü'minlere, ne tasavvur ve düşüncelerinde, ne de söylem ve eylemlerinde ona ilişkin hiçbir şâibe barındırmamaları, onu her tür şâibeden sâlim ve uzak bilmeleri emredilmektedir. "Bir peygambere nasıl şâibe bulaştırılır?" sorusunun cevabı da, 69. âyette, Hz. Mûsâ ve ona şâibe bulaştırma çabası içine giren İsrailoğulları üzerinden verilmektedir.

76 Yani: "her zaman ve mekânda.."

59 Sen ey Peygamber! Eşlerine, kızla-
rına, (bütün) mü'minlerin hanımlarına
(toplum içine çıktıklarında) üzerleri-
ne (tesettürü tam sağlayan) giysilerini
almalarını söyle:[77] bu onların (mü'min
ve saygın) kadınlar olarak tanınmala-
rı ve rahatsız edilmemeleri için daha
uygundur: Ve Allah zaten tarifsiz bir
bağış, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.
60 ŞU KESİN ki, eğer ikiyüzlüler, kalp-
lerinde hastalık bulunanlar[78] ve şehir-
de yalan haber yayarak ortalığı karış-
tıranlar[79] buna bir son vermezlerse,
seni onların üzerine öyle bir salarız
ki, sonra kısa bir süre dışında sana
komşu olarak bile orada kalamazlar.
61 Allah'ın rahmetinden dışlanmış ola-
rak[80] göze kestirilen[81] her yerde ensele-
nip kesinkes öldürülürler: 62 Allah'ın
daha öncekiler için geçerli olan sünneti
budur; ve sen Allah'ın sünnetinde hiç-
bir değişiklik bulamazsın.[82]
63 İNSANLAR sana Son Saat hakkında
soruyorlar. De ki: "Onun bilgisi sadece
Allah katındadır. Sana kim bildirebilir
ki: Son Saat belki yakındır, (belki de
uzak)?[83]

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِاَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ
وَنِسَٓاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ
جَلَابِيبِهِنَّ ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا
يُؤْذَيْنَ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٥٩﴾ لَئِنْ
لَمْ يَنْتَهِ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ
مَرَضٌ وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ
بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَٓا اِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٠﴾
مَلْعُونِينَ اَيْنَمَا ثُقِفُٓوا اُخِذُوا وَقُتِّلُوا
تَقْتِيلًا ﴿٦١﴾ سُنَّةَ اللّٰهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ
قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِيلًا ﴿٦٢﴾ يَسْـَٔلُكَ
النَّاسُ عَنِ السَّاعَةِ قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللّٰهِ
وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيبًا ﴿٦٣﴾

77 Nûr 31 tesettürün kişisel boyutunu, bu âyet toplumsal boyutunu düzenler. Nûr 31 gerekçe belirtmediği halde, bu âyet gerekçeli olarak gelir. Hükmün gerekçesi âyetin devamındaki "tanınmak" ve "eziyet görmemek"tir. Birinci gerekçe olan "tanınma" bireysel kimliğin tanınması anlamında değil "iffetli hür mü'min kadın" kimliğinin tanınması anlamındadır. İkinci gerekçe olan "eziyet görmemek" ise duruma ve şartlara bağlı olarak değişen bir illettir. Hükmün gerekçeli oluşundan da anlaşılmaktadır ki vahiy örtünmeyi taabbudî ve hukukî değil ahlâkî bir zeminde ele almıştır. Ahlâk ise dört katlı din binasının temelidir. İster Nûr sûresinin 31. âyeti isterse bu âyet olsun, Kur'an'ın tesettür düzenlemesinin en temelinde şu hakikatin yattığını gösterir: Ey "Beden benim değil mi, istediğim gibi kullanırım!" diyen insan! Beden senin mülkün değildir! Sana Allah'ın bir emanetidir. Emaneti emanet sahibinin istediği gibi kullan! Aksi ihanet olur.

78 "Kalplerinde hastalık bulunanlar" ile ilgili genel bir okuma için bkz: 74:31, not 24.

79 *Murcifûn*, "şiddetli sarsıntı" anlamına gelen *racfeh*'ten türetilmiştir (Bkz: 7:78, not 61). Yalan haberle toz kaldırmayı, toplumsal ahlâk, huzur ve güveni sarsmayı ifade eder (Râğıb).

80 *La'nete* verdiğimiz bu anlam için bkz: 3:87, not 79.

81 *Sukifû*'yu çevirimiz ve gerekçesi için bkz: 2:191, not 367.

82 Yani: İlâhî tatbikat, zamanın değişmesiyle değişmez. Aynı ifadenin geçtiği 38. âyetle bağlantılı olarak anlaşılmalıdır.

83 Krş: "Sen kim onun vaktini bilmek kim!" (79:43). Parantez içi açıklama söz geliminden çıkmaktadır.

إِنَّ اللّٰهَ لَعَنَ الْكَافِرِينَ وَاَعَدَّ لَهُمْ سَعِيرًاۙ
﴿٦٤﴾ خَالِدِينَ فِيهَٓا اَبَدًاۚ لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا
وَلَا نَصِيرًاۚ ﴿٦٥﴾ يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي
النَّارِ يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَٓا اَطَعْنَا اللّٰهَ وَاَطَعْنَا
الرَّسُولَا ﴿٦٦﴾ وَقَالُوا رَبَّنَٓا اِنَّٓا اَطَعْنَا سَادَتَنَا
وَكُبَرَٓاءَنَا فَاَضَلُّونَا السَّبِيلَا ﴿٦٧﴾ رَبَّنَٓا اٰتِهِمْ
ضِعْفَيْنِ مِنَ الْعَذَابِ وَالْعَنْهُمْ لَعْنًا كَبِيرًاۚ
﴿٦٨﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ
اٰذَوْا مُوسٰى فَبَرَّاَهُ اللّٰهُ مِمَّا قَالُواۜ وَكَانَ
عِنْدَ اللّٰهِ وَجِيهًاۜ ﴿٦٩﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا
اتَّقُوا اللّٰهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًاۙ ﴿٧٠﴾ يُصْلِحْ
لَكُمْ اَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْۜ وَمَنْ
يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧١﴾

64 Şüphe yok ki Allah, inkârcıları rahmetinden mahrum etmiş ve onlar için çılgın bir ateş[84] hazırlamıştır. **65** Onlar orada ebedîyen kalacaklar: ne bir dost ne de bir yardımcı bulacaklar.

66 Ateşte yüzlerinin ters çevrildiği o gün[85] "Ah keşke Allah'a itaat etseydik, Rasul'e itaat etseydik!" diyecekler. **67** Yine "Rabbimiz!" diyecekler, "Fakat biz ileri gelenlerimize, büyüklerimize uyduk; sonuçta onlar da bizi yoldan saptırdı. **68** Rabbimiz! Ne olur onlara kat be kat azap ver ve onları rahmetinden tamamen dışla!"

69 EY İMAN edenler! (Peygamberinizi her tür şâibeden uzak tutun; yani) Musa'ya eziyet eden (Yahudiler) gibi olmayın! Hatırlayın ki Allah onların itham ettikleri şeylerden onu temize çıkardı: ve o Allah katında zaten hatırlı biriydi.[86]

70 Siz ey iman edenler! Allah'a karşı sorumlu davranın ve sözü yerinde ve dosdoğru söyleyin[87] **71** ki, O da sizin işlerinizi yoluna koysun ve günahlarınızı bağışlasın. Zira her kim Allah'a ve Rasulü'ne uyarsa, iyi bilsin ki o nihaî ve büyük kurtuluşa ermiştir.

---

84 *Sa'îr*'in bu anlamı için bkz: 76:4, not 7.

85 Zımnen: Kendi yüzleri kabul ettikleri maskeleri düşüp gerçek yüzlerinin göründüğü gün...

86 Hz. Musa Habeşli bir kadınla evlilik yapması üzerine dedikodulara maruz kalmıştı (*Sayılar* 12, 1-15). İsrâiloğullarının kendilerini Firavun'un zulmünden kurtaran Musa için söyledikleri şu türden sözler de bu cümleden sayılabilir: "Mısır'da mezar yok mu ki bizi çölde ölmek için getirdin?" "Çölde ölmektense Mısırlılara kul olmak bizim için daha hayırlıydı" (*Çıkış* 14, 11 ve 12). Yine: "Bizi, bütün bu cemaati açlıktan öldürmek için mi çöle çıkardınız?" (*Çıkış* 16, 3).

87 Kur'an'a göre söz söyleme sanatının vazgeçilmezleri şunlardır: 1) Burada olduğu gibi hakkı ve doğruyu söylemek. Hakkın zıddı bâtıl, doğrunun zıddı yalandır. 2) Münasip bir şekilde ve uygun bir üslûpla söylemek (4:5 ve 8). 3) Konuşulan konu hakkında doyurucu, detaylı, eksik ve gedik bırakmadan konuşmak (4:63). 4) Yumuşak bir üslûpla konuşmak (20:44).

72 İşin gerçeği Biz emaneti[88] göklere, yere ve dağlara sunduk; ve onlar emaneti taşımaktan kaçındılar, ondan dolayı tedirgin oldular;[89] nihayet onu insan yüklendi:[90] ne var ki, o da zalim ve cahil biri olup çıktı.[91]

73 Bu sebepledir ki[92] Allah ikiyüzlü erkeklere ve kadınlara, Allah'tan başkasına ilâhlık yakıştıran erkeklere ve kadınlara azap edecek;[93] inanan erkeklerin ve kadınların tevbelerini de kabul edecektir: zira Allah zaten tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا
وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ
كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا ﴿٧٢﴾ لِيُعَذِّبَ اللّٰهُ
الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ
وَالْمُشْرِكَاتِ وَيَتُوبَ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ
وَالْمُؤْمِنَاتِ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٧٣﴾

---

88 "Emanet" nedir? *Emanet*, bazı müfessirlerin dediği gibi "ibadetler" olamaz. Zira Me'âric 32-24'te emanet ve namaz ayrı ayrı zikredilmektedir. Bu, insanı beşer olmaktan çıkarıp insan eden "irade" ve iradenin sonucu olan "ahlâkî sorumluluk" olsa gerektir. Şöyle ki: Bir şeyin emanet olduğunu söylemek, zımnen muhatabın seçim kabiliyetine atıfta bulunmaktır. Zira emanet edilen şeye sadâkat de ihanet de mümkündür. Bu da doğrudan bizi "irade"nin önüne getirip bırakmaktadır. *Emânet*in "irâde" olduğunu, Taberî'nin naklettiği şu rivayet de teyit eder: "Âdem, 'Rabbim bu *emânet*te ne var?' diye sordu. Allah şöyle buyurdu: 'Eğer iyilik yaparsan ödülünü alırsın, kötülük yaparsan cezasını görürsün.' Âdem de bunun üzerine teklifi kabul etti."

89 Veya: "Onlar emaneti üstlenmekten kaçındılar". Tercihimiz 41:11 âyetiyle de, dilin mantığıyla da uyumludur. Şöyle ki, emanetin hamli, onu taşımamak anlamına gelir. *Fulânun hâmilun li'l-emane* ibaresi dilde "falan emanete ihanet etti" anlamına gelir. Zira emanete sadâkat, onu zimmetine geçirmemektir. "Başkasının hakkını gözet" anlamına kullanılan *ebğid hakka ehîk* (kardeşinin hakkına buğz et) ibâresi de buna benzer (Krş: Zemahşerî ve Kasımî).

90 Zımnen: Doğuştan bu yeteneklerle donatıldı.

91 Baştaki *inne* edatı, nedensellik değil tahkik ve tahakkuk belirtir. Çünkü *zalûm* âdil olması beklenirken âdil olmayan, *cehûl* de bilmesi gerekirken bilmezden gelen için kullanılır. Ya da Kasımi'nin dediği gibi "yüklenmek" ile "bu yüklenişin gerçekleşmeyen amacı" arasındaki uyumsuzluğa itirazı ifade eder. *Kâne*, bu bağlamda varoluşsal bir durumu (*keynunet*) değil, sonradan ârız olan bir durumu (*sayruret*) ifade eder. Benzer bir başka kullanım için bkz: 17:27. (*Kâne*nin *sûra* anlamı için bkz: *İtkân* II, 217.) *Kâne* birinci anlama alındığında: "Biz Âdemoğluna kat kat ikram ederek onu üstün ve şerefli kıldık" (17:70), "Biz insanı en güzel kıvamda yarattık" (95:4), gibi âyetlerin oluşturduğu vahyin insan tasavvuruna aykırı bir sonuca ulaşılır ki, Pavlus'un "ilk günah" doktrini de budur. Bu tür âyetler, bazı müslüman ilâhîyatçıların "Kur'an'da insan olgusu dâima olumsuzdur" türünden genellemelerini reddetmek için yeterlidir. Burade *kâne* yardımcı fiilî sayruret anlamındadır ve insanın sonradan "zalim ve cahil biri olup çıktığını" ifade eder. Zaten bir sonraki âyet ve özellikle baştaki gerekçe *lâm*ı bu yaklaşımımızı teyit eder. Emanet âyeti, misak (7:172), hilafet (2:30), Âdem'in şahsında Âdemoğlu'nun Allah'ın ahdine sadık kalmadığını söyleyen Tâhâ 115 ile birlikte anlaşılmalıdır.

92 Yani: başlangıçtaki saflık durumundan çıkıp irade emanetine ihanet ettiği içindir ki... Bu âyetin bir öncesiyle münasebetinden de anlaşılacağı gibi nifak ve şirk irade emanetine ihanettir.

93 Veya '*Azâb*ın kök anlamına dayanarak: "ilişik kesip yüz çevirecek" (Krş: 68:33, not 29). Bir sonraki cümlede geçen *yetûbu 'alâ*.. ibaresinin "..tarafa dönmek ve yönelmek" olduğu bilinirse, bu anlam daha da pekişir.

34. SEBE' SÛRESİ

Sûre, *Sebe'* adını, 15-20. âyetlerinde sözü edilen Sebe uygarlığından alır. Sebe, Okyanus-Akdeniz (Güney-Kuzey) arasındaki Baharat Yolu'na hükmeden Güney Arabistan'daki (Yemen) su uygarlığının adıdır. Hadis ve tefsir kaynaklarında sûrenin anıldığı tek ad budur.

Sûre Mekke'de inmiştir. Aksi görüşler ikna edici delillerden yoksundur. Bazı âyetlerinin Medine Dönemi'ne ait olduğu iddialarını, 6. sûrenin girişinde dile getirdiğimiz kriterler doğrulamaz.

Sûrenin iniş zamanını tesbitte, "Biz istersek onları yerin dibine geçirir ya da göğü başlarında paralarız" mealindeki 9. âyet yol göstericidir. Bu âyet, İsrâ 92'deki "İddia ettiğin gibi göğü başımızda paralamalısın" meydan okumasına bir cevap niteliğindedir. Bu, Sebe'nin İsrâ'dan sonra indiğinin delilidir. Konusuna bakarak sûreyi boykot sonrasına, peygamberliğin 11. yılına yerleştirebiliriz. Tüm ilk tertiplerde Lokman-Zümer arasında yer alır.

Sûre, hepsi de Mekkî olan 1, 6, 18 ve 35. sûreler gibi Allah'a hamd ile başlar. İnsanın kula ya da maddeye kulluğuna yol açan *şirki* reddeder. Görünen âlemin görünmeyenle, parçanın bütünle, her şeyin her şeyle ve her şeyin Allah'la derunî bağlantısına vurgu yapar. Varlığın anlam ve amaçlılığına dikkatimizi çeker (1-5).

Göğün ve yerin bilgisinin göze görünenden ibâret olmadığını, bunun görünmeyene nisbetle çok az olduğunu vurgulayan 9. âyet, zımnen muhataplarını görülmeyeni bilmek için çaba göstermeye teşvik eder. Bunun sonucunda elde edilecek kudret ve ihtişam varlığın yaratılış amacına uygun da kullanılabilir, aykırı da. Birincisine Dâvud ve Süleyman örnekleri verilir (10-14). İkincisine ise Sebe Uygarlığı (15-21). Sebe kıssası, sûrenin omurgasıdır. Bütün bu örneklerin ortak bir yanı vardır: Dünyevî her iktidar geçicidir, kalıcı olan Allah'ın mutlak iktidarı ve âhiretin ebedî mutluluğudur.

Bu mutluluk ancak diri bir Allah bilinciyle elde edilir. Tıpkı 46. âyette buyurulduğu gibi: "Size tek bir öğüdüm var: ister başkasıyla beraber ister tek başınayken, Allah'ın huzurunda bulunduğunuzu asla (unutmayın)."

Sahici olanın kalıcı, sahte olanın geçici tabiatına atfın ardından (49) gelen şu âyet, hidayetin mahiyetine de dikkat çeker: "Ben yoldan sapmışsam, kendi aleyhime sapmışımdır; yok doğru yolu bulmuşsam, bu da Rabbimin bana yol göstermesi sayesindedir" (50).

Sûre çoğunluğa göre 54, Şam ekolüne göre 55 âyet olarak taksim edilmiştir.

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 BÜTÜN ÖVGÜLER, tümüyle göklerde ve yerde var olan her şeyin gerçek sahibi Allah'a mahsustur;[1] yine hamd öteki âlemde de, tümüyle O'na mahsus olacaktır:[2] zira yalnız O'dur her hükmünde tam isabet kaydeden, her şeyden haberdar olan. **2** Toprağa giren ve oradan çıkan her şeyi, yine gökten inen ve göğe yükselen her şeyi O bilir;[3] ne ki tarifsiz bağışlayan da, eşsiz merhametiyle muamele eden de, yine O'dur.

3 Ama küfürde direnenler "(Kıyamet) Saati asla gelip bizi bulmayacak!" dediler.

De ki: "Hayır, Rabbime andolsun ki o mutlaka gelip sizi bulacaktır!"

O, idraki aşan hakikatleri bilendir.[4] Göklerde ve yerde zerre kadar bir şey bile O'nun bilgisinden kaçıp kurtulamaz:[5] İster bundan daha küçük olsun, ister daha büyük; bütün bunlar kesin ve net bir yazılım ve yasayla kayıt altına alınmıştır.[6] **4** Ki böylece O, iman eden ve imanla uyumlu eylem üretenleri ödüllendirecektir: işte böylelerini sınırsız bir bağış ve tarifsiz güzellikte bir rızık beklemektedir.[7]->

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ
اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذ۪ي لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ
وَمَا فِي الْاَرْضِ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي
الْاٰخِرَةِ وَهُوَ الْحَك۪يمُ الْخَب۪يرُ ﴿١﴾
يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْاَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ
مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَٓاءِ وَمَا يَعْرُجُ
ف۪يهَاۜ وَهُوَ الرَّح۪يمُ الْغَفُورُ ﴿٢﴾ وَقَالَ
الَّذ۪ينَ كَفَرُوا لَا تَأْت۪ينَا السَّاعَةُۜ قُلْ
بَلٰى وَرَبّ۪ي لَتَأْتِيَنَّكُمْ عَالِمِ الْغَيْبِۚ لَا
يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوَاتِ
وَلَا فِي الْاَرْضِ وَلَٓا اَصْغَرُ مِنْ ذٰلِكَ وَلَٓا
اَكْبَرُ اِلَّا ف۪ي كِتَابٍ مُب۪ينٍۙ ﴿٣﴾ لِيَجْزِيَ
الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِۜ
اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَر۪يمٌ ﴿٤﴾

---

1 Bir sonraki cümlede yer alan *âhiret* kelimesinin buradaki zımnî karşılığı "bu dünya"dır. Şükür sadece verince, hamd verince de alınca da yapılır. Zira: 1) Her şey O'nundur. 2) O verdiğinden bir kısmını alınca, geriye kalan yine O'nundur. 3) Daha büyüğünü vermek için alabilir. 4) Daha büyüğünü de alabilirdi. 5) Yeniden verecek biri varsa yine O'dur.

2 Bkz: "(cennete girince) diyecekler ki: Hüznü bizden gideren Allah'a hamdolsun!" (35:34).

3 "İnen" ve "çıkan", maddî-mânevî bir çokşeyi kapsar: yağmur-filiz, vahiy-dua, nüzul-miraç, melek-ruh, gazap-isyan, akıbet-eylem... Âyetin devamı, bu son iki şıkkı teyit eder.

4 İlk âyetin sonundaki Allah'ı gösteren zamirin ikinci haberi olarak. Yok eğer *Rabbî*'nin sıfatı olarak okunursa, bu durumda bir önceki cümlenin anlamı şöyle olur: "Hayır, idraki aşan hakikatleri bilen Rabbime andolsun ki..." *Ğayb*ın "idraki aşan hakikatler" anlamı için krş: 27:65, not 67.

5 Âyette geçen *zerre*, maddenin en küçük parçası ne ise odur. *Zerre* ile gerçekte neyin ifade edildiği, insanlığın bilgisi geliştikçe anlaşılmıştır. Benzer bir âyet için bkz: 10:61.

6 *Fî kitâbin mubinin*deki lugavî belirsizlik ve lafzî apaçıklığın izahı için bkz: 11:6.

7 *Mağfiretun* ve *rizkun*daki belirsizlik, çeviriye "sınırsız" ve "tarifsiz" olarak yansımıştır.

وَالَّذِينَ سَعَوْ فِى اٰيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ
اُولٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رِجْزٍ اَلِيمٌ ﴿٥﴾
وَيَرَى الَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ الَّذِى اُنْزِلَ
اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ هُوَ الْحَقَّ وَيَهْدِى اِلٰى
صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ﴿٦﴾ وَقَالَ الَّذِينَ
كَفَرُوا هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلٰى رَجُلٍ يُنَبِّئُكُمْ
اِذَا مُزِّقْتُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ اِنَّكُمْ لَفِى خَلْقٍ
جَدِيدٍ ﴿٧﴾ اَفْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَمْ بِهِ
جِنَّةٌ بَلِ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ فِى
الْعَذَابِ وَالضَّلَالِ الْبَعِيدِ ﴿٨﴾ اَفَلَمْ يَرَوْا
اِلٰى مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ مِنَ السَّمَاءِ
وَالْاَرْضِ اِنْ نَشَأْ نَخْسِفْ بِهِمُ الْاَرْضَ
اَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسَفًا مِنَ السَّمَاءِ
اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ ﴿٩﴾

<- 5 Ama mesajlarımızı amacından mahrum bırakmak için çaba gösterenlere gelince: işte böylelerinin hakkı, (bu) çirkinlikten dolayı elem verici bir azaptır.

6 KENDİLERİNE ilim verilmiş olanlar,[8] Rabbinden sana indirilenin hakikatin ta kendisi olduğunu; ve O yüceler yücesi, O tüm övgülere lâyık olanın yoluna yönelteceğini görmektedirler.

7 Beri yanda inkâra saplanmış olanlar
(şehre gelen yabancılara) derler ki: "Siz
paramparça olup dağıldıktan sonra,
size yeniden yaratılacağınızı haber
veren bir adam gösterelim mi? 8 Kendi
uydurduğu yalanı Allah'a mı isnat ediyor, yoksa deli midir nedir?"

Hayır! Asıl âhirete inanmayan kimseler, yakıcı bir terk edilmişliğe[9] ve en uç noktada bir sapıklığa mahkûm olacaklar.

9 Onlar gökten ve yerden ne kadarını önlerine serdiğimize, ne kadarını da kendilerinden gizlediğimize bakmazlar mı?[10] Biz istersek onları yerin dibine geçirir, ya da göğü başlarında paralarız. Şüphe yok ki bütün bunlar, O'na yönelen her bir kulu uyaran bir delildir.[11]

8 Lafzen: "bilgi verilmiş olanlar". (*'İlm*'in tarifi için bkz: 21:74, not 74)

9 *'Azabın* kök mânasına dayanarak (Bkz: 68:33, not 29). Açıktır ki ***dalâl*** ile bilikte, üstelik ondan önce kullanılan *'azâb* muhatapların âhiretteki değil dünyadaki halini ifade etmektedir. Dolayısıyla buradaki ***'azâb*** âhirette değil dünyada yaşanan ve kelimenin kök anlamıyla Allah'la ilişkinin kesilip, terk edilme cezasıdır. Bu da bir tür dünyada çekilen vicdan azabıdır (Krş: Elmalılı).

10 Veya: "Ne o, yoksa onlar gök ve yerden duyularına sunulan ve duyularının ötesinde olan şeyleri göremeyecek kadar kör müdürler?" Bu anlamda duyularla algılananın ötesinde tabiatın duyularla algılanamayan bilgilerine de sahip olmak teşvik edilmektedir. Zımnen: İnsan maddî varlıkların dahi çok az bir kısmını biliyorsa, ya maddî olmayan varlıklar hakkındaki bilgi yetersizliğini varın siz düşünün.

11 Allah'a yönelenlere neler vaad edildiği, arkadan gelen Hz. Dâvud örneği üzerinden verilecektir.

10 DOĞRUSU Biz Dâvud'u da katımızdan (işte bu nedenle) ödüllendirmiştik:[12] "Ey dağlar! Onun sesine ses katın![13] Siz de (öyle yapın ey) kuşlar!"[14]

Dahası, Biz ondaki bütün katılığı ve sertliği yumuşattık[15] (ve dedik ki): 11 "işleri en güzel, en ideal bir şekilde hakkını vererek yap ve onlar arasındaki ölçü ve uyumu gözet!"[16]

Bakın, hepiniz ıslah edici iyilikler yapın! Çünkü Ben, yaptığınız her işi görmekteyim.

12 SÜLEYMAN'IN emrine de rüzgârı âmâde kıldık: onun sabahleyin gidişi bir aylık mesafeyi, akşamleyin dönüşü de bir aylık mesafeyi buluyordu.[17] Ve ergimiş metal cevherini onun için akıttık;[18] ->

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوُ۫دَ مِنَّا فَضْلًاۜ يَا جِبَالُ
اَوِّب۪ي مَعَهُ وَالطَّيْرَۚ وَاَلَنَّا لَهُ الْحَد۪يدَۙ ﴿١٠﴾
اَنِ اعْمَلْ سَابِغَاتٍ وَقَدِّرْ فِي السَّرْدِ
وَاعْمَلُوا صَالِحاًۜ اِنّ۪ي بِمَا تَعْمَلُونَ
بَص۪يرٌ ﴿١١﴾ وَلِسُلَيْمٰنَ الرّ۪يحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ
وَرَوَاحُهَا شَهْرٌۚ وَاَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِۜ

---

12 Yani: Tevbe edip Rabbine yöneldiği için.. Bir önceki âyetin sonundaki "yönelme", Hz. Dâvud'un tevbesine üstü kapalı bir atıf içermektedir (Bkz: 38:24).

13 *Evb*, "bir tür dönme, geri gelme", *te'vîb* "sesin yankı yapıp daha gür dönmesi" (Krş: 21:79). İnsan, canlı cansız demeden bütün bir tabiatla derunî bir diyalog içinde olmaya çağrılmaktadır. *Mezmurlar*'dan: "Dağlar balmumu gibi eridi" (97:5); "Ey dağlar, ey tepeler! Neden koçlar, kuzular gibi sıçrıyorsunuz?"; "Ey dünya, titre!" (114:6 ve 8). Buradaki "dağlar" ile, Hz. Dâvud'un iktidarına boyun eğen "dağlı kavimler", ya da "dağ gibi babayiğit adamlar" kastedilmiş olabilir.

14 Zımnen: Ey insanlar! Dağlar ve kuşlar gibi siz de varlık korosuna katılıp o varoluş ilâhîsini terennüm edin!

15 Lafzen: "onun için demiri yumuşattık". Tercihimiz *hadîd* kelimesinin mecazî anlamına dayanmaktadır. Kâf 22. âyette "bakışın bugün daha keskin" derken *hadîd* bu mecazî anlamıyla kullanılır (Bu anlama ulaşmamda Esed'in katkısını yad etmek zorundayım). Geleneksel tefsirin lafzî anlamda aldığı *hadîd* (demir) kelimesi, Arap dilinde mecazen "sert mizaç, keskin tavır" için kullanılır. Türkçe'ye de geçmiş olan *hiddet* aynı anlama gelir (*Lisân*; *Tâc* ve hassaten *Esâs*).

16 Metindeki *sâbiğât* (t. *sabiğah*) "ideal, mükemmel, bol, tam, kapsamlı, dökümlü, o işin hakkını vererek yapmak" anlamına gelir ve çoğul kullanımda genellikle isim işlevine sahiptir (*Lisân* ve *Külliyât*). *İ'mel sâbiğâtin* ibâresini, hemen arkadan gelen *i'melû sâlihan* ibâresinin ışığında *i'mel sâlihâtin* çağrışımıyla anlamak gerekir. *Serd*, "bir bütünü oluşturan parçaların birbiriyle uyumlu ilişkisi" anlamına gelir (*Lisân*). Bu ibâre "zırh imali" gibi zanaatla ilgili maddî bir içeriğe sahip olmaktan daha çok (aynı durum Enbiya 80 için de geçerlidir), vahyin eksenini oluşturan ahlâkî davranış kalıplarıyla ilgili mânevî bir içeriğe sahip olsa gerektir. Hemen ardından gelen "sâlih amel" talimatı da bunu teyit etmektedir. Âyetin sonu, hayatı dengeli yaşama çağrısıdır. Kur'an bu çağrıyı farklı yerlerde farklı formlarla yapar (31:19; 2:143).

17 Gemilerin rüzgâr gücüyle gidiş gelişini hayvanların sabah çıkıp akşam dönüşüne benzeten mecazî bir kullanım (*Mecâz*). Hz. Süleyman'ın inşâ ettirdiği dillere destan deniz ticaret filolarına atıf olsa gerektir.

18 Eski Ahid'de de geçtiği gibi Hz. Süleyman'ın bakır, demir ve bakır katkılı metal alaşımları kullanarak inşâ ettiği sanat şaheseri yapılara atıf (II. Tarihler 4: 1-18).

وَمِنَ الْجِنِّ مَنْ يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِاِذْنِ
رَبِّه۪ۜ وَمَنْ يَزِغْ مِنْهُمْ عَنْ اَمْرِنَا نُذِقْهُ
مِنْ عَذَابِ السَّع۪يرِ ﴿١٢﴾ يَعْمَلُونَ لَهُ مَا
يَشَٓاءُ مِنْ مَحَار۪يبَ وَتَمَاث۪يلَ وَجِفَانٍ
كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍۜ اِعْمَلُٓوا
اٰلَ دَاوُ۫دَ شُكْرًاۜ وَقَل۪يلٌ مِنْ عِبَادِيَ
الشَّكُورُ ﴿١٣﴾ فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ

<- yine cinlerden[19] bir kısmı, Rabbinin izniyle onun emri altında çalışıyordu; ve onlardan hangisi emrimizden çıkarsa, ona çılgın ateşin[20] azabını tattırıyorduk.
13 Onlar, isteğine göre ona mabedler,[21] heykeller,[22] yekpâre dökümden göletlere benzer havuzlar ve yere tesbit edilmiş dev küvetler yapıyorlardı.[23]

(Biz de dedik ki): "Ey Dâvud'un inanç ailesi;[24] şükretmek için çok çalışın! Ne ki, samimi kullarım arasında bile hakkıyla şükreden pek azdır."[25]

14 (Süleyman'ın görkemli iktidarına rağmen) bir zaman geldi ölüm hakkındaki yasamız ona da hükmetti; ->

---

19 Veya: "cin (gibi ele avuca sığmayan) kimselerden". Bu âyet, 41. âyet ışığında anlaşılmalıdır. Kur'an tıpkı şefaat konusunda olduğu gibi cin konusunda da ilk muhataplarının tasavvurunu reddeder. Tıpkı şeytan gibi cin kelimesini de, hem görünmeyen varlıklar hem de ender görünen türler için kullanır. Burada Hz. Süleyman'ın emri altında çalışan "cin gibi ele avuca sığmayan", "cin fikirli" birileri kastedilse gerektir. Sâd 37'de aynı kimselerden "şeytanlar" diye söz edilmesi bu yorumu güçlendirir. Bu durumda cin, hem melekler gibi görünmeyen varlıklar hem de "cin gibi" zapt edilmesi zor ve bir o kadar da marifetli kimseler için kullanılan çok anlamlı bir kelimedir. Kur'an'da "cin" bir cins isim, "şeytan" ise bir sıfat olarak kullanılır. Bundan dolayı "Allah şeytanı lânetledi" denildiği halde, benzer bir ibâre cinler için gelmez. *Cinnin* bir anlamı da, bizatihî görünmez olmayıp o zamana kadar görülmemiş bölge insanın yabancısı olduğu garip kimseler veya yabancı varlıklardır (Msl: 46:29-32; 72:1). Bazen de ilk muhataplarının tasavvurundaki muhayyel ve efsanevî varlığı ifade eder (34:12-14 ve 21:82). Kur'an'ın bu atıfları yapmaktan maksadı, cahilî geleneğin ürettiği görünmeyen varlıklarla ilgili vehmî tasavvuru onaylamak değil, bunun üzerinden ahlâkî öğüt vermektir.
Hz. Süleyman için inşaat ve taahhüt işleri yapan bu kişiler burada 'cin' olarak, Sâd 38'de 'şeytanlar' olarak geçer. Eski Ahid'de yer alan bilgilerin de ışığında, bunların görene "Sen cin misin, şeytan mısın?" dedirten maharetli ustalar olduğu anlaşılmaktadır. Klasik tefsirin bu konudaki spekülatif yorumları, cahili tasavvurun tortularını taşımaktadır. Bunların gerçekten "şeytanlar" olduğunda ısrar eden birine, şeytanların insanı saptırmak için çalışıp çabalamak yerine, nasıl olup da Hz. Süleyman'ın hizmetinde inşaat ve taahhüt işlerine soyunduklarını ikna edici delillerle açıklamak düşer.

20 *Sa'îrin* bu anlamı için bkz: 76:4, not 7.

21 Lafzen: "mihraplar". *Mihrâb* (ç. *mehârîb*), hem alet ismi hem de mübalağa kalıbıdır. "Korunan, uğruna savaşılan" anlamına gelir ve mabedi sembolize eder.

22 Eski Ahid'de şöyle bir ibare yer alır: "Ve altı basamak üzerinde iki tarafta 12 aslan duruyordu." (I. Krallar 10: 20).

23 Bu yekpare dökümden havuzlar ve dev küvetler Eski Ahid'de de yer alır (II. Tarihler 4:1-6; II. Tarihler 4:6).

24 *Âlin* anlam alanı, kan bağına delâlet eden *ehl*den daha geniştir (Krş: 27:57, not 60).

25 Gereği gibi şükür, nimetin gerçek sahibini bilmektir. İktidar ve refahın devamı, nimetin gerçek sahibinin bilinmesi ve şükrünün eda edilmesiyle, yani onun bir emanet olduğunun bilincinde olarak üzerine tir tir titrenilmesiyle mümkündür. Buradaki hitap bu âyetin tüm muhataplarınadır. Çünkü her mü'min muhatap Dâvud'un inanç ailesine mensuptur.

<- bastonunu kemiren ağaç kurdu da olmasaydı, öldüğünü onlara bildiren bir delil asla olmayacaktı;[26] nihayet (baston kırılıp) Süleyman devrilince, (bir gerçek) anlaşılmış oldu: eğer cinler gaybı biliyor olsalardı, o küçük düşürücü cezaya katlanmazlardı.[27]

15 DOĞRUSU (bu),[28] yurtlarında bir nice mesaj bulunan Sebe halkı için de geçerliydi:[29] sağdan ve soldan boylu boyunca uzanan cennet (gibi bir doğa, hal diliyle sanki şöyle sesleniyordu): "Rabbinizin size bahşettiği rızıktan yiyin, ama O'na olan şükrünüzü de eda edin! (İşte) tarifsiz güzellikte bir yurt ve sınırsız bağışlayıcı bir Rab!"[30]

مَا دَلَّهُمْ عَلٰى مَوْتِهٖٓ اِلَّا دَٓابَّةُ الْاَرْضِ
تَأْكُلُ مِنْسَاَتَهُۚ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنُّ
اَنْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا
فِي الْعَذَابِ الْمُهٖينِ ﴿١٤﴾ لَقَدْ كَانَ
لِسَبَاٍ فٖي مَسْكَنِهِمْ اٰيَةٌۚ جَنَّتَانِ عَنْ
يَمٖينٍ وَشِمَالٍۜ كُلُوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ
وَاشْكُرُوا لَهُۜ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ ﴿١٥﴾

---

26 Zımnen: Cihana hükmeden Süleyman da olsa, her dünyevî iktidar gelip geçicidir. Allah her iktidara, onu yıkacak birilerini musallat eder. Nitekim Hz. Süleyman'dan sonra kurduğu muhteşem devlet oğlu Rehoboam'ın zevk ve sefahate dalması sonucu parçalanmıştı. Bu âyetten, Hz. Süleyman'ın ölümü üzerine, bir iç kargaşaya meydan vermemek için sanki yaşıyormuş izlenimi verme amacıyla siyasî bir tedbir alındığı da çıkarılabilir. Bu durumda âyet, bu tür tedbirlerin dünyevî iktidarın geçiciliği yasasını değiştirmediğini ifade eder. Öte yandan âyet nüzul ortamı insanının cinlerin gaybı bildiğine dair bâtıl inançlarını reddeder. Zımnen der ki: Eğer cinler gaybı bilselerdi, Süleyman'ın öldüğünü bilirler ve boşuna yorulmazlardı.

27 Yukarıdaki Dâvud ve Süleyman örnekleri, başta ilk muhatap Hz. Peygamber olmak üzere tüm mü'minlerin iktidarla ilişkilerine ibret olarak sunulmaktadır. Fakat aşağıdaki Sebe örneği, başta cahilî muhataplar olmak üzere tüm inkârcıların iktidar tasavvurlarına yönelik bir uyarıdır.

28 Yani: 'dünyevî iktidarın geçiciliği' yasası. Krş: "o (iyi ve kötü) dönemleri Biz insanlar arasında döndürür dururuz" (3:140).

29 *Sebe* (Eski Ahid'de Şiba), milattan önceki bin yılda Hadramevt, Yemen, Necran ve Habeşistan'ın bir bölümünü içine alan ve okyanusla Akdeniz arasındaki Baharat Yolu'nu elinde bulunduran gelişmiş bir su uygarlığı. Me'rib Barajı, kadim çağların en büyük yapay su göletiydi. İlk yıkılışı miladi 215 tarihinde Roma imparatoru Decius dönemine rastlar. Sebe halkını teşkil eden Kahtân kabileleri bu felaketin ardından dağılarak kuzeye göç ettiler.
Sebe kıssasının nüzul ortamında mutlaka bir karşılığı olmalı. O karşılık, Allah Rasulü'nün Mekke'deki 13 yıllık davetinin bir bölümünü oluşturan; "kabileler nezdinde hicret yurdu arayışı" dönemidir. Bu dönem, peygamberliğin yaklaşık 10-13. yıllarına tekabül eder. Hz. Peygamber bu arayışını, hac aylarına denk gelen panayır mevsiminde gerçekleştirdi. İşte o davet sırasında Yemenli kabilelerle diyaloğa girilmiş olmalı ki, onların tarihlerinin bir parçası olan Sebe kıssası anlatılıyor. Diyalog kurulan bu kabilenin Yesrib'deki Yemen kökenli Evs ve Hazrec olması daha akla yatkın görünmektedir.

30 Âyet sanki şöyle demektedir: Dünyadaki her güzellik cennetteki aslına atıftır.

فَاَعْرَضُوا فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ
وَبَدَّلْنَاهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتَيْ اُكُلٍ
خَمْطٍ وَاَثْلٍ وَشَيْءٍ مِنْ سِدْرٍ قَلِيلٍ ﴿١٦﴾
ذٰلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِمَا كَفَرُوا وَهَلْ نُجَازٰي
اِلَّا الْكَفُورَ ﴿١٧﴾ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ
الْقُرَى الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا قُرًى ظَاهِرَةً
وَقَدَّرْنَا فِيهَا السَّيْرَ سِيرُوا فِيهَا لَيَالِيَ
وَاَيَّامًا اٰمِنِينَ ﴿١٨﴾ فَقَالُوا رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ
اَسْفَارِنَا وَظَلَمُوا اَنْفُسَهُمْ فَجَعَلْنَاهُمْ
اَحَادِيثَ وَمَزَّقْنَاهُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ اِنَّ فِي
ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿١٩﴾

16 Ne var ki onlar yüz çevirdiler. İşte bu yüzden Biz onların üzerine (barajlarını) yıkan şiddetli bir sel[31] gönderdik ve o iki has bahçeyi, acı meyveli çalılar[32] ve ılgınlarla[33] kaplı, içerisinde birkaç sedir cinsi ağaç[34] bulunan harap bir bahçeye çevirdik. **17** İnkârda inat etmelerinden dolayı onları işte böyle cezalandırdık: biz hiç nankörlerden başkasını cezalandırır mıyız?[35]

18 Biz (bu helâkten önce) onlara, mübarek kıldığımız şehirlerle kendileri arasına birbirine nâzır beldeler inşâ ed(ecek kudret ver)dik; ve bunlar arasında düzenli ulaşımı temin ettik; (ve bu yolla) "Geceler ve gündüzler boyunca güvenli bir biçimde yolculuk yapın!" (demiş olduk).[36]

19 Buna rağmen onlar "Rabbimiz! Sefer menzillerimiz arasındaki mesafeyi uzat!" de(meye getir)diler[37] ve böylece kendilerine zulmetmiş oldular. Bunun üzerine Biz de onları, geçmişin efsanelerine döndürdük ve paramparça edip dağıttık.[38]

Hiç şüphesiz bütün bunlarda, derin bir şükran duygusuyla (O'na kullukta) direnen herkes için mutlaka alınacak dersler vardır.

---

31 *el-'Arîm*: '*Arâme*den "şiddet ve çokluk", ya da selin ismi olarak "Arim Seli" veya Yemen ve Habeş lügatinde "suyu tutmaya yarayan set, baraj" anlamına gelir (İbn Âşûr).

32 Dallarından misvak yapılan meyvesi acı olan *erak/misvak* türünden çöl iklimine özgü çalılar.

33 Yine çalı bitkilerinden olan bir ılgın (tamarix) türü.

34 Bunun bilinen sedir türleriyle bir yakınlığı olup olmadığını bilmiyoruz. Elmalılı bunu "kara yemiş" diye de bilinen "Arabistan kirazı" olarak niteler. Gölgesi en geniş ağaç olarak takdim edilmesi yaprağını dökmediğinin delilidir. Metinde "az" olduğu vurgulandığına göre, muteber bir bitki türü olmalıdır. Bir çeşit çam olan bilinen sedir türlerinden biri olması da muhtemeldir. Sedir için ayrıca bkz: 53:14, not 8.

35 Nankörlüğün kendisi bir cezadır, nankörlük edenden nimetin alınması ikinci bir cezadır.

36 Verilen her nimet, tıpkı inen bir vahiy gibi okunup anlaşılması gereken bir mesaj taşır. Vahyin ilk muhatapları dolaylı olarak uyarılıyor; nitekim onlar doğrudan da uyarılmışlardı (28:57 ve 106:1-4).

37 Veya bir kıraatta inşâ değil haber olarak: "Rabbimiz sefer menzillerimiz arasındaki mesafeyi uzattı." Tercihimiz şu anlama gelmekte: şükredecekleri yere fiilî nankörlük yaparak hal lisanıyla böyle demeye getirdiler. Üslûp bize, her nankörün nankörlüğünün "Bu nimeti benden al!" bedduası olduğunu öğretmektedir. 15. âyetle başlayan bu sembolik üslûpta, hal dilinin konuştuğu mecazî bir diyalog hakimdir.

38 Çölleşmenin getirdiği güneyden kuzeye doğru başlayan göç dalgaları kastedilmektedir.

20 Ve doğrusu İblis, onların aleyhinde tahmin yürütürken yanılmamıştı; nitekim bir gurup inanan hariç geri kalanların hepsi ona uydular.[39] **21** Oysa ki onlar üzerinde onun hiçbir yaptırım gücü yoktu; sadece âhirete inanan kimselerin, ondan kuşku duyanlardan farkını belirleyelim diye (ona izin verdik): nitekim senin Rabbin, her şeyi görüp gözetendir.

22 DE Kİ: "Allah dışında, (kendilerinde tanrısal güç) vehmettiklerinizi çağırın. Ne göklerde ne de yerde onların zerre kadar bir gücü yoktur; üstelik onlar bu ikisinin (yönetiminde) bir ortaklığa da sahip değiller; dahası O onlar arasından kendisine bir yardımcı da atamamıştır."[40] **23** O'nun nezdinde, kendisi lehine izin verdikleri dışında hiç kimse için şefaat fayda vermez:[41] nihayet (kıyametin) dehşeti (ödül tevdi edeceklerin) kalplerinden giderilince[42] (ödüllendirilenler) soracaklar: "Rabbiniz (sizin hakkınızda) ne buyurdu?" Berikiler "Hak neyse onu: zaten mükemmel olan da, büyük olan da sadece O'dur"[43] diyeceklerdir.

وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ اِبْلِيسُ ظَنَّهُ
فَاتَّبَعُوهُ اِلَّا فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٠﴾
وَمَا كَانَ لَهُ عَلَيْهِمْ مِنْ سُلْطَانٍ اِلَّا لِنَعْلَمَ
مَنْ يُؤْمِنُ بِالْاٰخِرَةِ مِمَّنْ هُوَ مِنْهَا فِي
شَكٍّ وَرَبُّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ﴿٢١﴾
قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
لَا يَمْلِكُونَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوَاتِ
وَلَا فِي الْاَرْضِ وَمَا لَهُمْ فِيهِمَا
مِنْ شِرْكٍ وَمَا لَهُ مِنْهُمْ مِنْ ظَهِيرٍ ﴿٢٢﴾
وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهُ اِلَّا لِمَنْ اَذِنَ لَهُ
حَتّٰى اِذَا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَا قَالَ
رَبُّكُمْ قَالُوا الْحَقَّ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٢٣﴾

---

39 İblis: "onların çoğunu nankörlük eden kimseler olarak bulacaksın" demişti (7:17 ve 17:62).

40 Şefaatin, yani Allah dostlarının ve din önderlerinin, Allah nezdinde birilerine torpil yapacağına ve aracılık edeceğine dair tüm tasavvurların reddi.

41 *limen*in hem şefaat edilen hem de şefaat edeni kastetme ihtimaline binaen "kendisine izin verdikleri dışında hiç kimsenin şefaati fayda vermez" anlamı da verilebilir. Fakat buradaki *lâmın* da gösterdiği gibi *tenfa'u* fiilî tümlece geçmeyip özne üzerinde kaldığı için, şefaatin tür olarak tamamı olumsuzlanmıştır. Bu ve tüm şefaat âyetleri; "onlar, O'nun hoşnut ve razı olmadığı hiç kimseye şefaat edemezler" (21:28) ve "De ki: şefaat yetkisi tamamıyla ve sadece Allah'a aittir" (39:44) âyetleri ışığında anlaşılmalıdır. Bu da şefaatin Allah'a ait bir yetkinin kula devri değil, Allah'ın takdir ettiği ödülün sahibine tevdii olduğunu gösterir. Ödülü veren Allah'tır. Ödülü takdim izni verdiği kimseyi de böyle onurlandırır. Dolayısıyla ödülün asıl sahibinin onu sunan olmadığını ifade eder. Âyetin öncesi de ödülü gerçek sahibi dışında kimseden istememeyi ifade etmektedir (Şefaatle ilgili ayrıntılı bir sayım-döküm için bkz: 39:44, not 47).

42 Buradaki diyalog ödül verilenlerle o ödülü sahiplerine tevdi etmekle onurlandırılanlar arasında gerçekleşecektir. Anlaşılan o ki bu ikinciler de büyük korku ve endişe yaşayacaklardır. Fakat onların endişesi ödül takdim izni çıkınca giderilmiş olacaktır.

43 Hem "şefaat konusundaki hakikat neyse onu", hem de "herkes neyi hak ettiyse onu" anlamına gelir. Ama özellikle ödül sahibinin sadece Allah olduğu ve bu nedenle de ödülün kime verileceğini belirleme hakkının da zâtına ait olduğu gerçeğini ifade eder.

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ
قُلِ اللّٰهُۙ وَاِنَّٓا اَوْ اِيَّاكُمْ لَعَلٰى هُدًى اَوْ
فٖي ضَلَالٍ مُبٖينٍ ﴿٢٤﴾ قُلْ لَا تُسْـَٔلُونَ
عَمَّٓا اَجْرَمْنَا وَلَا نُسْـَٔلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ
﴿٢٥﴾ قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ
بَيْنَنَا بِالْحَقِّۜ وَهُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلٖيمُ ﴿٢٦﴾
قُلْ اَرُونِيَ الَّذٖينَ اَلْحَقْتُمْ بِهٖ شُرَكَٓاءَ
كَلَّاۜ بَلْ هُوَ اللّٰهُ الْعَزٖيزُ الْحَكٖيمُ ﴿٢٧﴾
وَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا كَٓافَّةً لِلنَّاسِ بَشٖيرًا
وَنَذٖيرًا وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ
﴿٢٨﴾ وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ
صَادِقٖينَ ﴿٢٩﴾ قُلْ لَكُمْ مٖيعَادُ يَوْمٍ لَا
تَسْتَأْخِرُونَ عَنْهُ سَاعَةً وَلَا تَسْتَقْدِمُونَ
﴿٣٠﴾ وَقَالَ الَّذٖينَ كَفَرُوا لَنْ نُؤْمِنَ بِهٰذَا
الْقُرْاٰنِ وَلَا بِالَّذٖي بَيْنَ يَدَيْهِۜ وَلَوْ
تَرٰٓى اِذِ الظَّالِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِنْدَ
رَبِّهِمْۚ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضِ الْقَوْلَ

24 Sor onlara: "Göklerden ve yerden size rızık veren kimdir?"

"Allah'tır!" de (ve ekle): "Şu takdirde biz ya da siz; ama mutlaka (ikimizden biri) doğru yoldaysa, diğeri de derin bir sapıklığa gömülmüş demektir."

25 De ki: "Ne siz bizim suçlarımızın hesabını vereceksiniz, ne de biz sizin işlediklerinizin hesabını." **26** De ki: "Rabbimiz bizi (bir gün) bir araya getirecek ve aramızda hükmünü hakkıyla verecektir: zira her hükmü hakkıyla veren, her şeyi ayrıntısıyla bilen O'dur."

27 De ki: "O'na ortak olarak tasavvur ettiklerinizi bana bir gösterin bakayım! Asla yapamazsınız! Aksine O mutlak üstün ve yüce olan, her hükmünde tam isabet kaydeden Allah'tır."

28 (EY NEBÎ!) Biz seni ancak, bütün insanlık için bir müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik; ama insanların çoğu bunun farkına dahi[44] varmamış olacaklar **29** ki, "Bu vaad ne zaman gerçekleşecek; eğer sözünüze sadıksanız (söyleyin)?" diyorlar.[45]

30 De ki: "Sizin için bir gün tesbit edilmiştir: (o gün geldiğinde) ne onu bir an erteleyebilir, ne de atlatabilirsiniz."

31 İnkârda ısrar edenler dediler ki: "Bizler ne bu Kur'an'a inanırız ne de geçmiş vahiylerden geriye kalanlara."

Sen o haddini bilmezlerin,[46] Rablerinin huzuruna tutuklanmış olarak getirildikleri zaman suçu (nasıl) birbirlerine attıklarını bir görmeliydin!

44 Yani: müjde ve uyarının ne anlama geldiğinin farkına dahi...

45 Bu sorunun cevabı verilmiştir: "Onun bilgisi yalnızca Rabbimin katındadır; onun vaktini O'ndan başka da ortaya koyacak kimse yoktur" (7:187).

46 *Zâlimûn*un bağlama en uygun vurgusu (Bkz: 21:29, not 37).

Mustaz'aflar[47] büyüklük taslayanlara "Siz olmasaydınız eğer biz kesinlikle inananlardan olacaktık" diyecekler.[48]

32 Büyüklük taslayanlar mustaz'aflara "Ne! Ayağınıza kadar gelen hidayetten sizi biz mi mahrum ettik yani? Asla! Siz zaten günahı hayat tarzı haline getirmiştiniz!" diye cevap verecekler.

33 Bu kez zayıf bırakılanlar büyüklük taslayanlara "Hayır" diye itiraz edecekler, "(İşiniz gücünüz) gece gündüz dolap çevirmek! Hatırlasanıza bir; bize Allah'a yabancılaşmamızı ve O'na eşdeğer rakip güçler[49] tanımamızı dayatıyordunuz!"

Derken onların tümü de asıl pişmanlığı, kendilerini bekleyen azabı görünce yüreklerinin en derinlerinde yaşayacaklar;[50] zira Biz inkârda ısrar edenlerin boyunlarına halkalar geçireceğiz:[51] hem yaptıklarının bunun dışında bir karşılığı mı var?

34 Ve ne zaman Biz bir topluma uyarıcı göndermişsek, oranın refah içinde şımarmış seçkinleri "Sizinle gönderilen şeyin ısrarlı inkârcısıyız" derler.
35 Yine, "Biz servet ve soy açısından sizden daha güçlüyüz: bu durumda bizim cezaya çarptırılmamız söz konusu olamaz" derler.

يَقُولُ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ
اسْتَكْبَرُوا لَوْلَٓا اَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ
(31) قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لِلَّذِينَ
اسْتُضْعِفُوٓا اَنَحْنُ صَدَدْنَاكُمْ عَنِ الْهُدٰى
بَعْدَ اِذْ جَٓاءَكُمْ بَلْ كُنْتُمْ مُجْرِمِينَ (32) وَقَالَ
الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا بَلْ
مَكْرُ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ اِذْ تَاْمُرُونَنَٓا اَنْ نَكْفُرَ
بِاللّٰهِ وَنَجْعَلَ لَهُٓ اَنْدَادًاۜ وَاَسَرُّوا النَّدَامَةَ
لَمَّا رَاَوُا الْعَذَابَۜ وَجَعَلْنَا الْاَغْلَالَ فٖٓي
اَعْنَاقِ الَّذِينَ كَفَرُواۜ هَلْ يُجْزَوْنَ اِلَّا
مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (33) وَمَٓا اَرْسَلْنَا فٖي
قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ اِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَٓاۙ اِنَّا بِمَٓا
اُرْسِلْتُمْ بِهٖ كَافِرُونَ (34) وَقَالُوا نَحْنُ اَكْثَرُ
اَمْوَالًا وَاَوْلَادًاۙ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ (35)

---

47 Filîn kalıbı gereği hem toplumun zayıf görme isteğini ve zayıf bırakanların zulmünü hem de zayıflıklarını kendilerinin kabullenmişliğini ifade eder.

48 Kötüyü izlemek onların kendi tercihleriydi. Belli ki, kendilerini ezenlerin sahip oldukları güç ve servete gıpta ediyorlar, buna kavuşmanın yolunun onları izlemekten geçtiğini düşünüyorlardı. Onları böyle bir akıbetin beklediği hiç akıllarına gelmemişti. Bu nedenle mazeretleri geçersizdi. Kur'an'da üç tip mustaz'af yer alır: Sorumluluğunu yerine getirdikleri için övülenler (28:5), buradaki gibi yerilenler, nötr olarak söz edilenler (4:75). Buradaki mustaz'aflar, sırf sorumluluktan kaçmak için haklarından vazgeçenlerdir. Bu onları sadece ezilen değil, aynı zamanda onursuzlar sınıfına dahil etmiştir Ayrıca bkz: 14:21, not 23).

49 Çevirimizin gerekçesi için bkz: 41:9, not 11.

50 Bu ibâreyle ilgili ayrıntılı bir açıklama için bkz: 10:54, not 71.

51 Kölelik işareti olan halkalar: çünkü onlar benliklerine köle, kula ve eşyaya kul oldular.

قُلْ اِنَّ رَبّ۪ي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ
وَيَقْدِرُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾
وَمَٓا اَمْوَالُكُمْ وَلَٓا اَوْلَادُكُمْ بِالَّت۪ي تُقَرِّبُكُمْ
عِنْدَنَا زُلْفٰٓى اِلَّا مَنْ اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحاً
فَاُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ جَزَٓاءُ الضِّعْفِ بِمَا عَمِلُوا وَهُمْ
فِي الْغُرُفَاتِ اٰمِنُونَ ﴿٣٧﴾ وَالَّذ۪ينَ يَسْعَوْنَ
ف۪ٓي اٰيَاتِنَا مُعَاجِز۪ينَ اُو۬لٰٓئِكَ فِي الْعَذَابِ
مُحْضَرُونَ ﴿٣٨﴾ قُلْ اِنَّ رَبّ۪ي يَبْسُطُ الرِّزْقَ
لِمَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِه۪ وَيَقْدِرُ لَهُ وَمَٓا اَنْفَقْتُمْ
مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِق۪ينَ
﴿٣٩﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَم۪يعاً ثُمَّ يَقُولُ
لِلْمَلٰٓئِكَةِ اَهٰٓؤُ۬لَٓاءِ اِيَّاكُمْ كَانُوا يَعْبُدُونَ ﴿٤٠﴾

36 De ki: "Şüphe yok ki isteyene rızkı açmayı da, sınırlandırmayı da dileyen benim Rabbimdir; fakat insanların çoğu bunu(n hikmetini) dahi kavrayamaz."

37 Sizleri Bizim katımıza yakın kılacak olan ne servetinizdir, ne de soyunuz; fakat iman eden ve imanla uyumlu iş işleyen kimseler var ya: işte onları yaptıklarına karşılık ödülün en katmerlisi beklemektedir; ve onlar yüce köşklerde,[52] huzur ve güven ortamında yaşayacaklar. **38** Ama âyetlerimizin amacını geçersiz kılmaya çalışan kimseler, azabın içerisinde (yaptıklarıyla) yüzleşecekler.[53]

39 Tekrar et: "Şüphe yok ki, isteyen kullarına rızkı açmayı da, onun lehine sınırlandırmayı da dileyen benim Rabbimdir;[54] ama siz her ne infak ederseniz O onun yerini hemen doldurur;[55] zira O rızık verenlerin en hayırlısıdır.[56]

40 Ama (o haddini bilmezlere gelince); bir gün onların tümünü bir araya getirecek ve ardından meleklere soracağız: "Bunlar size mi tapınıyorlardı?"[57]

52 Krş: 25:75 ve 29:58.

53 *Muhdarûn*, "hazır bulunmak, huzura çıkmak, yargılanmak için yargıç önüne çıkmak" gibi anlamlara gelen *hudûr*dan. *İhdâr*, yüzleştirmek üzere birini bir yerde hazır bulundurmak. *Fî* edatı zaten "içinde bulunmayı" ifade ettiği için *muhdarûn* mücerret tekitten öte bir anlam taşır (İbn Âşûr, 30:16'nın tefsirinde). Bu da bizce "yaptıklarıyla yüzleşme" ya da "kendisiyle yüzleşme" demektir.

54 Buradaki *lehu*, metne parantez içindeki yan anlamı kazandırır. Bu, parçayı gören insanın, bütünü ve parçanın o bütün içerisindeki gerçek yerini gören Allah'a teslim olma îmâsını içerir (Krş: 2:216). *Men yeşa'* formunu bu şekilde çevirimiz için 10:25 ve 24:21 ile ilgili notlara bkz. 36. âyette rızık olarak farklı iki kişiden, bu âyette ise bir kişinin rızık açısından iki farklı durumundan söz edilmektedir (Krş: Elmalılı).

55 Yani: "verilen şeyin azalacağı" önyargısı her zaman ve her şey için geçerli değildir. Akılcı bir bakış açısını aşan, azalma ve çoğalmanın tek ölçütünün rakamlar olmadığını anlar. Ve Allah'ın, kendi rızası için verilenin yerini bereketle, huzurla, iç enerjiyi artırarak doldurduğunu görür. Âhirette göreceği ise dile dahi getirilemez. Rasyonel matematikte 40'tan bir çıkarsa 39 kalır, iman matematiğinde 40'tan bir çıkarsa 400 kalır. Bunun adı "bereket"tir. Bunu anlamak için akıl tek başına yetmez, iman da gereklidir: "Allah faizin bereketini alır ve (emanete sadâkat için) yapılan hayrı (kattığı bereketle) artırır" (2:276).

56 Bu durumda yalnızca eldekinin çoğalması değil, eldekinin azalması da rızık olmaktadır. Mal azalınca sabır artıyorsa, gelir azalınca kanaat artıyorsa, servet azalınca cennet artıyorsa, bu durumda rızık nedir? Daha da önemlisi, böylesi bir durumda kayıptan söz edilebilir mi?

57 Metin, "Size tapınanlar bunlar mıydı?" şeklindeki bir çeviriye de izin verir. Fakat 41. âyette verilen cevap bu alternatifi devre dışı bırakmaktadır.

41 (Melekler): "Aşkın olan zatını tenzih ederiz ki onlar değil, Sensin bizim velimiz![58] Hayır, onlar öteden beri cinlere tapıyorlardı; bunların çoğu onlara iman etmişti!" diyecekler.[59]

42 Derken (Allah şöyle buyuracaktır): "Sizden hiçbiriniz bir diğerine bugün ne yarar, ne de zarar verecek güce asla sahip değilsiniz!"

Ve o gün haddini bilmezlere şöyle sesleniriz: "Kendisini yalanlayıp durduğunuz ateşin azabını tadın bakayım!"

43 Ve âyetlerimiz onlara açık ve seçik olarak aktarıldığında dediler ki: "Bu sizi öteden beri atalarınızın taptıklarından uzaklaştırmaya çalışan birinden başkası değil." Bir de şunu eklediler: "Bu (Kur'an) uydurulmuş düzme koşma bir (mesajdan) ibârettir." Nihayet inkârda direnenler ayaklarına kadar gelen hakikat için, "Yok daha neler; bu basbayağı bir sihir yahu!" dediler.

44 Halbuki Biz onlara okuyup öğrenecekleri kitaplar vermedik, senden önce bir uyarıcı göndermiş de değildik.

45 Dahası onlardan öncekiler de yalanlamışlardı; ama onlara verilen (mânevî nimetler, bu ümmete) verilenin onda birine bile ulaşmamıştı;[60] buna rağmen elçilerimi yalanladılar ve sonuçta Beni inkâr nasıl olurmuş gördüler.[61]

قَالُوا سُبْحَانَكَ اَنْتَ وَلِيُّنَا مِنْ دُونِهِمْ بَلْ
كَانُوا يَعْبُدُونَ الْجِنَّ اَكْثَرُهُمْ بِهِمْ مُؤْمِنُونَ
(٤١) فَالْيَوْمَ لَا يَمْلِكُ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ نَفْعًا
وَلَا ضَرًّا وَنَقُولُ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا
عَذَابَ النَّارِ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ
(٤٢) وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا
مَا هٰذَا اِلَّا رَجُلٌ يُرِيدُ اَنْ يَصُدَّكُمْ عَمَّا
كَانَ يَعْبُدُ اٰبَاؤُكُمْ وَقَالُوا مَا هٰذَا اِلَّا اِفْكٌ
مُفْتَرًى وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا
جَاءَهُمْ اِنْ هٰذَا اِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ (٤٣) وَمَا
اٰتَيْنَاهُمْ مِنْ كُتُبٍ يَدْرُسُونَهَا وَمَا اَرْسَلْنَا
اِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِنْ نَذِيرٍ (٤٤) وَكَذَّبَ الَّذِينَ
مِنْ قَبْلِهِمْ وَمَا بَلَغُوا مِعْشَارَ مَا اٰتَيْنَاهُمْ
فَكَذَّبُوا رُسُلِي فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ (٤٥)

---

58 Zımnen: İbadet, ibadet edenle ibadet edilen arasındaki velayet ilişkisidir.

59 Kur'an'da cin kavramının çok anlamlı kullanıldığına çarpıcı bir örnek. Buradaki cinle "ins" ile birlikte kullanılan "cin" arasında fark olsa gerektir. Buradaki "cin" hakikî, vehmî, izafî ve mecazî tüm çağrışımlara sahiptir. Nüzul ortamı insanının görünmeyen ve bilinmeyene dair tapınma derecesindeki korku ve o korkudan kaynaklanan perestişi dile getirilmektedir. Değilse şehirli Arapların taptığı envai çeşit put arasında hassaten cinleri temsil eden bir put bilinmemektedir. Bazıları cinlere tapınma uygulamasının şehirlerde olmadığını, sadece bedevi Araplar arasında yaygın olduğunu söyler. Âyet bu tür rivayetleri teyit eder görünmektedir. Dikkat çekici bir başka nokta da sorunun meleklere soruluyor olmasıdır. Bu, nüzul ortamı insanının görünmeyen ve bilinmeyen konusunda kafasının hayli karışık ve evhamının esiri olduğunu gösterir.

60 Ya da: "bunlara verdiklerimiz onlara verdiklerimizin onda birine bile ulaşmamıştı". Tercihimiz Râzî'nin alternatif olarak sunduğu kişisel yorumuna dayanmaktadır.

61 Krş: 22:44, not 65.

قُلْ اِنَّمَٓا اَعِظُكُمْ بِوَاحِدَةٍۚ اَنْ تَقُومُوا لِلّٰهِ
مَثْنٰى وَفُرَادٰى ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِكُمْ
مِنْ جِنَّةٍۜ اِنْ هُوَ اِلَّا نَذِيرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَيْ
عَذَابٍ شَدِيدٍ ﴿٤٦﴾ قُلْ مَا سَاَلْتُكُمْ مِنْ اَجْرٍ
فَهُوَ لَكُمْۜ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلَى اللّٰهِۚ وَهُوَ عَلٰى
كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٤٧﴾ قُلْ اِنَّ رَبّ۪ي يَقْذِفُ
بِالْحَقِّۚ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿٤٨﴾ قُلْ جَٓاءَ الْحَقُّ وَمَا
يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُع۪يدُ ﴿٤٩﴾ قُلْ اِنْ ضَلَلْتُ
فَاِنَّمَٓا اَضِلُّ عَلٰى نَفْس۪يۚ وَاِنِ اهْتَدَيْتُ
فَبِمَا يُوح۪ٓي اِلَيَّ رَبّ۪يۜ اِنَّهُ سَم۪يعٌ قَر۪يبٌ ﴿٥٠﴾

46 De ki: "Size tek bir öğüdüm var: ister başkalarıyla beraber ister tek başınayken, Allah'ın huzurunda bulunduğunuz gerçeğini asla (unutmayın)![62] Sonra arkadaşınızda delilikten eser olmadığını düşünün: onun tek yaptığı, önünüzde bekleyen şiddetli mahrumiyete karşı sizi uyarmaktır[63]

47 De ki: "Sizden hiçbir ücret talep etmiş değilim; o sizin olsun! Benim ücretimi takdir etmek sadece Allah'a düşer: zira O her şeye fazlasıyla tanıktır."

48 De ki: "Rabbim (bâtılın başına) ebedî hakikati öyle bir geçirir ki...[64] O kimsenin bilmediği (geleceğin, nelere gebe olduğunu) çok iyi bilir."[65]

49 De ki: "Ebedî gerçek (gündeme) gelmiştir: artık sahte ve yalan ne yeni bir şey ortaya koyabilir, ne de geçmişi geri getirebilir."

50 De ki: "Ben yoldan sapmışsam, kendi aleyhime sapmışımdır; yok doğru yolu bulmuşsam, bu da Rabbimin bana yol göstermesi sayesindedir: şüphesiz O her şeyi işitir, O (kuluna şah damarından) çok daha yakındır.[66]

---

62 Veya: "Allah için ikişer ikişer ve teker teker dîvâna durun.." Bizim tercih ettiğimiz mana tamamen 'Allah'a karşı esas duruşunuzu bozmayın!' anlamına gelir. Bu bir tek öğüt, adeta kulluğun anahtarı mesabesindedir. Bu cümlenin irabında ihtilaf edilmiştir. Sebeb-i nüzul rivayetine bağlı okuma ısrarı, işi karıştırmıştır. Zemahşerî *en-tekûmûnun bi-vâhidetini* tefsir eden atf-ı beyan olduğu görüşündedir. Ebu Hayyan buna dil açısından haklı olarak karşı çıkar. Dilci Ebu Ali (el-Fârisi) *en-tekûmûyu vahidetin*den bedel olarak okumuştur (*Bahr*). Bu tercihe şayandır. *Bi-vâhidetini* Süddi uluhiyyet tevhidine yorarak müstakil olarak *lâ-ilâhe illallah* ile açıklamıştır. Bu, kelimenin belirsiz olmasından dolayı isabetsizdir. İbn Âşûr'un dediği gibi bu *bi-hasletin, bi-kadiyyetin* mânasına gelir (*et-Tahrir*). *Mesnâ* ve *furâdâ* haldir. Cümlenin burada tamamlandığı görüşünü tercih ettik. Fakat bir kısım kariler *summe tetefekkerû* ile başayan cümleyi de öncekinin devamı saymışlardır. Biz bu ikincinin müstakil bir cümle olduğu görüşüne dahil olduk (Bkz: Ebu Hayyan ve İbn Âşûr).

63 *Azâbın* kök mânası olan "terk ve mahrumiyet"e dayanarak (68:33, not 29).

64 Veya: "Rabbim başınıza vura vura hakkı size duyurmak istemektedir".

65 Lafzen: "gaybı". *Ğaybın* bu bağlamdaki açılımı "gelecekte olacaklardır". Bu mucizevî bir haberdir ve tarih vahyin muştusunun fazlasıyla gerçekleştiğine şahit olmuştur.

66 Krş: "Biz insana şahdamarından yakınız" (50:16).

51 ASIL sen onları, vicdanları[67] tarafından yakalanıp, kaçacak delik bulamamış bir halde dehşetten panikledikleri zaman bir görmeliydin! **52** İşte onlar (o zaman) "Biz ona inandık!" diye haykırırlar.[68]

Ama bunca uzak mesafeden (kurtuluşa) zahmetsizce ulaşmak[69] nasıl ve nereden mümkün olacak? **53** Oysa ki onlar daha önceden inkâr etmişler ve (dünya gibi) uzak bir noktadan (âhiret gibi) idraki aşan bir gerçeğe dil uzatmışlardı.

54 Artık kendileriyle arzu ve özlemleri arasına bir set çekilmiştir; tıpkı kendilerinden önce geçip gitmiş kafadarlarına yapıldığı gibi: çünkü ötekiler de korku ve endişeyle karışık bir kuşku içinde (helâk) olup gitmişlerdi.[70]

وَلَوْ تَرٰٓى اِذْ فَزِعُوا فَلَا فَوْتَ وَاُخِذُوا
مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ (51) وَقَالُٓوا اٰمَنَّا بِهِ وَاَنّٰى
لَهُمُ التَّنَاوُشُ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ (52) وَقَدْ
كَفَرُوا بِهِ مِنْ قَبْلُ وَيَقْذِفُونَ بِالْغَيْبِ
مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ (53) وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ
مَا يَشْتَهُونَ كَمَا فُعِلَ بِاَشْيَاعِهِمْ مِنْ
قَبْلُ اِنَّهُمْ كَانُوا فِى شَكٍّ مُرِيبٍ (54)

---

67 *Mekânin karîb,* "vicdan"ın ta kendisidir.

68 Geçmiş zaman kipi kullanılmasına rağmen, buna benzer tüm bağlamlarda olduğu gibi bununla murad edilen gelecek zamandır. Geçmiş zamanın kullanılması, "olup bitmiş gibi kesin bilin" mesajı vermek içindir (Krş: Zemahşerî).

69 *Tenavuş,* "devenin suya kolayca dudak uzatıp birkaç yudum alması". Dolayısıyla, kelimenin kendisinde "zahmetsizce" anlamı mevcuttur.

70 *Şekk* ve *murîbin* birlikte aynı âyette kullanılması ikisinin eş anlamlı olduğunu söyleyenleri reddeder. Bu farkı korumak için tüm çevirimiz boyunca *şekki* "şüphe" *raybı* "kuşku" olarak çevirmeye özen gösterdik. *Şekk,* "iki eşit ihtimal karşısında bocalamak" demektir. *Yakînin* karşıtıdır. Daha çok seçememekten dolayı karıştırmaya delâlet eder. Ayırdına varmamakla alâkalıdır. *Rayb* Kur'an'da geldiği 17 yerde de "yeniden diriliş" ve "âhiret" bağlamında kullanılmıştır. İçinde "ya öyleyse" endişesi bulunan kaygılı ve korkulu şüphedir. Âhiret bağlamında bu, "ya öldükten sonra bir hayat varsa" endişesine tekabül eder. Benzetme yapacak olursak: *Şekk* ufukta görülen belli belirsiz bir karaltı hakkında duyulan histir. Karaltı gibi görülen şey, aslı faslı olmayan bir yanılsama da olabilir, olmayabilir de. Eğer aslı varsa dost da olabilir düşman da, taş da olabilir insan da... Fakat *rayb* bakmaya gidenin geri dönmediği gizemli bir dağın arkası hakkında duyulan his gibidir. Endişeli bir kuşkudur

35. FÂTIR SÛRESİ

Fâtır esma-i hüsnadandır. "Yaratmayı ilk başlatan" demektir. Sûre, *Fâtır* adını ilk âyetinden alır. Buhârî, Tirmizî ve bazı tefsirlerde "Melâike Sûresi" adıyla anılır. Zira melekler, sadece bu sûrede ilk âyetteki nitelikleriyle anılır.

Tamamı Mekke'de inmiştir. İlk tertiplerin tümünde Furkan ve Meryem sûreleri arasına yerleştirilir. Bu durumda sûre 6. yıla yerleştirilebilir.

Sûrenin ana fikri, varlığın görünüşteki olanca farklılığına rağmen hayranlık verici iç uyumudur. Sûre, görünür ve görünmez kutuplarıyla yaratılışa atıfla söze girer (1). Bu ihtişamın ve onun failinin farkına varmadan savrulan insana sorumluluğunu ve 'Allah ile aldatılmamasını' hatırlatır (2-7). Vahyin ilk muhatabına da hayatın çeşitlilik ve çift kutupluluk yasasını hatırlatır (8). Buna göre iman gibi küfür de hep var olacaktır. İyi ve kötü, güzel ve çirkin arasındaki fark böyle tezahür edecektir (10). Sûre, yaratılışın farklılık içinde uyum yasasına denizi (12), gece ve gündüzü (13), bitkileri ve madenleri (27), hayvanları (28) örnek gösterir. Bu yasa gereği, insanların da hakikate sorumluluk, bilgi ve anlayış düzeyleri oranında farklı tepkiler verdiğini dile getirir (18-22, 28, 32). Farklılık yasasını fark etmeyen insanın farklı inanç ve düşünceyi 'ötekileştirerek' nasıl gözü kapalı yok etmeye çalıştığını Hz. Peygamber'e yönelen müşrik tavır özelinde vurgular (2, 10, 25, 42-43). Bu şekilde, inançlardaki farklılık ve iman, küfür arasındaki mücadelenin de bu yasa çerçevesinde algılanması gerektiği ima edilir (4 ve 43. âyetin sonu). İlâhî rahmetin bir eseri olarak insan için konulmuş bir yasa daha vardır: İnsana son nefesine kadar yanlıştan dönme fırsatı tanımak (44).

Sûrede vahyin tamamına serpiştirilmiş hakikatlerin tek cümlede ifadesini bulduğu bir çok ibâre yer alır. İşte bunlardan bir buket:

"O'na sadece güzel sözler yükselir, o sözleri yücelten ise güzel ameldir" (10). "Sana hiç kimse her şeyden haberdar olan (Allah'ın) verdiği türden bir haber veremez" (14). "Sizler Allah'a muhtaçsınız, Allah ise kendi kendine yetendir" (15). "İsterse sizi ortadan kaldırır ve yerinize yeni bir toplum getirir" (16). "Allah'a kulları içinde yalnızca (bunun hikmet ve amacını) bilenler hakkıyla saygı duyarlar" (28). "Sen Allah'ın sünnetinde hiçbir başkalaşma göremezsin; evet sen Allah'ın sünnetinde hiçbir sapma da göremezsin" (43).

Nüzul sürecinde Fâtır, Hâlık, Ğanî, Şekûr ve Halîm esması ilk bu sûrede geçer. Sûre, Kûfe ve Mekke okullarına göre 45, diğer okullara göre 46 âyettir.

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 BÜTÜN ÖVGÜLER, gökleri ve yeri bir çekirdeği yarar gibi ilk baştan var eden;[1] melekleri ikişer, üçer ve dörder kanatlı elçiler kılan Allah'a mahsustur.[2]

O mahlukatın kapasitesinde tercih ettiği artışı gerçekleştirir:[3] çünkü Allah her şeye güç yetirendir.

2 Allah'ın insanlar için açacağı rahmet kapısını kimse kapatamaz; O kapattıktan sonra da onu kimse açamaz:[4] zira O her işinde mükemmeldir, her hükmünde tam isabet kaydedendir.[5]

3 Siz ey insanlar: Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın! Allah'tan başka sizi gökten ve yerden sürekli[6] doyuracak bir yaratıcı mı var?[7] O'ndan başka ilâh yoktur: şu halde, nasıl böylesine savruluyorsunuz?[8]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ
اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
جَاعِلِ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا اُو۬لٖٓي اَجْنِحَةٍ
مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَۜ يَز۪يدُ فِي الْخَلْقِ
مَا يَشَٓاءُۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ
(1) مَا يَفْتَحِ اللّٰهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا
مُمْسِكَ لَهَاۚ وَمَا يُمْسِكْۙ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ
مِنْ بَعْدِه۪ۜ وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ (2) يَٓا اَيُّهَا
النَّاسُ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْۜ هَلْ
مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللّٰهِ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَٓاءِ
وَالْاَرْضِۜ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۘ فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ (3)

1 *Fâtır*, hem yoktan var etmeyi, hem yaratma sürecinin başlama noktasını hem de "bir çekirdeği yarma" anlamıyla içindeki gizli potansiyeli açığa çıkarmayı ifade eder. (Lügat anlamı için bkz: 30:30, not 36.) Zımnen: Hamd, varlık çekirdeğinin kabuğunu çatlatıp içindeki varlık ağacını yeşerten Allah'a mahsustur.

2 "Kanat" anlamına gelen *cenâh* (ç: *ecniha*), kuş kanadı için değil, daha çok manevi varlıkların güç ve iktidarını gösteren bir semboldür. Arap dilinde *maksûsu'l-cenâh* (kanadı kırpık, kanatsız) demek, "iktidarsız, güçsüz" demektir (Tâc). Hindli âlim Muhammed Ali, âyette geçen "ikişer, üçer, dörder" ile, namazların rekatlarına atıf yapıldığı görüşündedir. Buna göre, insan ruhu namaz ile yücelmekte, ikişer, üçer, dörder rekatlı namazlar insanı manevi olarak yücelten kanatlar hükmüne geçmektedir (*The Holy Qur'ân*). Bazı yorumculara göre bu "iki, üç ve dört" yerine kullanılmıştır (Taberi). Buradaki rakamlar aritmetik değerler olarak algılanmamalıdır. Bir sınır da ifade etmezler. Devamındaki cümle bunu ortaya koymaktadır. İbn Mes'ud kanalıyla gelen bir haberde Allah Rasulü Cebrail'i altı yüz kanatlı olarak tasvir eder (Buhârî ve Müslim). Bununla, meleğin taşıdığı vahyin mânevî ağırlığı da ifade edilmiş olabilir (Krş: 73:5). Muhtemel tüm yorumlar, meleklerin mânevî varlıklar olduğu gerçeğini gözetmek zorundadır.

3 Krş: "O doğru yola yönelenlerin hidayetini artırır ve onlara korunma gücü bahşeder" (47:17). Bir önceki cümleyle birlikte düşünüldüğünde, melekler de dahil Allah'ın yaratıkları üzerindeki aktif ve muazzam müdâhalesini, dahası bu müdâhaleyi sayısız yollarla uygulayacağını gösteren bir ibâre.

4 Veya bu ifadenin ilk muhatabı Hz. Peygamber özelinde: "Allah rahmetiyle birinin önünü açarsa onu kimse kapatamaz; o birinin önünü kapatırsa kimse açamaz."

5 *el-Aziz* ismi, genellikle muhataba ilâhî öğüt verilip yapılanların zararı beyan edildikten sonra gelir. Söz konusu zarardan etkilenenin Allah değil insan olduğu îmâsını içerir. Zaten sûrenin 15. âyeti de bu gerçeği dile getirir. *el-Aziz* ile birlikte kullanılan *el-Hakîm* ismi insanın Allah'ı yanlış anlama ihtimali olan bağlamlarda gelir ve zımnen şu mesajı taşır: Onun hükümlerinin neden ve sonuçlarını kavrayamasanız da O'na güvenin!

6 Muzari formu "sürekli" anlamını içerir (Bkz: *İtkân*, II, 317).

7 Zımnen: Haneye değil hanenin sahibine teşekkür edin! Bu teşekkür, Allah söz konusu olduğunda kulluktan başkası değildir.

8 *Tu'fekûn*: "(birine) iftira etti" anlamındaki *efeke*den meçhul fiil: "İnançta haktan yola çıkıp bâtılda karar

وَاِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَۜ
وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ ﴿٤﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ
اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيٰوةُ
الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُورُ ﴿٥﴾ اِنَّ
الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّاۜ
اِنَّمَا يَدْعُوا حِزْبَهُ لِيَكُونُوا مِنْ اَصْحَابِ
السَّعِيرِۜ ﴿٦﴾ اَلَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ
وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ
مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿٧﴾ اَفَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُٓوءُ
عَمَلِهِ فَرَاٰهُ حَسَنًاۜ فَاِنَّ اللّٰهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَٓاءُ
وَيَهْدِي مَنْ يَشَٓاءُ فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ
حَسَرَاتٍۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٨﴾

4 Eğer seni yalanlıyorlarsa, unutma ki senden önce de birçok Peygamber yalanlanmıştı: nihayet bütün işler (hesabı görülmek üzere) Allah'a döndürülür.

5 SİZ ey insanlar! İyi bilin ki Allah'ın vaadi gerçekleşecektir! Şu halde dünya hayatı sizi asla ayartmasın! Dahası aldatıcının hiçbir türü, sizi Allah ile aldatmasın![9]

6 Şeytanın sizin düşmanınız olduğu kesin; o halde siz de onu düşman bilin![10] O kendi yoldaşlarını, çılgın ateşin sakinleri olmaya çağırır. 7 İnkârda direnenlerin hakkı, şiddetle cezalandırılmaktır. Ama imanda sebat eden ve o imanla uyumlu eylem üretenlere gelince: işte böylelerinin hakkı da sınırsız bir bağış ve muhteşem bir ödüldür.[11]

8 Ne yani, şimdi süslü püslü kötülüklerin albenisine kapılıp bir de onları güzellik gibi gören(in sonu, yukarıdaki) kimsenin sonuyla aynı olur mu?

Hiç şüphe yok ki Allah tercih edeni/tercih ettiğini saptırır, tercih edeni/tercih ettiğini de doğru yola yöneltir:[12] Şu halde onların (imana ermesi) için duyduğun özlem seni yıpratmasın;[13] çünkü Allah onların neler yapmakta olduklarını çok iyi biliyor.

---

kılmak, sözde doğrudan yalana kaymak, eylemde güzelden başlayıp kötüye ulaşmak" manalarını verir (Râğıb). Kur'an'ın iniş sürecinde muhtemelen ilk kullanıldığı bu yerde kelime zihni bir savruluşu ifade eder. İlk neden ve son gaye arasındaki bağı kuramamak işte bu savruluşun sonucudur. "Rabbimiz!.. kalplerimizi saptırma!" (3:8) duası, bu tür bir savruluşa karşı mücadele edenlerin duasıdır.

9 Aynı ibâre ve parantez içiyle ilgili bir açıklama hakkında bkz: 31:33 not 43.

10 Yani: Şeytanın hezimeti insanın azîmetine bağlıdır.

11 Sınırsız bağış "imanın", muhteşem ödül "sâlih amelin" karşılığıdır.

12 Âyetin başı çeviri gerekçemiz için yeterlidir; fakat ayrıntı için bkz: 10:25 not 44 ve 24:21, not 24.

13 Benzer bir uyarı için bkz: 26:3 ve daha farklı bir metin için krş: 18:6.

9 ALLAH, rüzgârları elçi (gibi) gönderip peşi sıra bulutları tetikleyenin ta kendisidir; derken Biz onu çorak bir beldeye sevk ederiz; ve bu sayede onunla ölü toprağa can veririz:[14] diriliş de işte böyle olacaktır.

10 Kim kalıcı şeref ve itibar arıyorsa, iyi bilsin ki şeref ve itibarın kaynağı Allah'tır.[15]

O'na sadece güzel sözler yükselir, o sözleri yücelten ise sâlih amellerdir.[16] Gizliden gizliye çirkin entrikalar tasarlayanlara gelince:[17] onları şiddetli bir azap beklemektedir; bu gibilerin tuzakları da hiçe[18] çıkacaktır.

11 Ve Allah sizi topraktan yaratmıştır; sonra bir damlacık hayat suyundan... Sonra size (birbirinize) eş olacak cinsel bir kimlik vermiştir: hiçbir dişi ne O'ndan habersiz hamile kalabiliyor, ne de doğum yapabiliyor.[19]

Dahası hiçbir hayat sahibi, O'nun kayıtlı yasası dışında[20] ne ömrünü uzatabiliyor, ne de kısaltabiliyor: Hiç şüphe yok ki bu, Allah için çok kolaydır.[21]

وَاللّٰهُ الَّذٖٓى اَرْسَلَ الرِّيَاحَ فَتُثٖيرُ سَحَابًا
فَسُقْنَاهُ اِلٰى بَلَدٍ مَيِّتٍ فَاَحْيَيْنَا بِهِ الْاَرْضَ
بَعْدَ مَوْتِهَاۜ كَذٰلِكَ النُّشُورُ ﴿٩﴾ مَنْ كَانَ يُرٖيدُ
الْعِزَّةَ فَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ جَمٖيعًاۜ اِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ
الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُۜ وَالَّذٖينَ
يَمْكُرُونَ السَّيِّـَٔاتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدٖيدٌۜ
وَمَكْرُ اُو۬لٰٓئِكَ هُوَ يَبُورُ ﴿١٠﴾ وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ
مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ اَزْوَاجًاۜ
وَمَا تَحْمِلُ مِنْ اُنْثٰى وَلَا تَضَعُ اِلَّا بِعِلْمِهٖۜ
وَمَا يُعَمَّرُ مِنْ مُعَمَّرٍ وَلَا يُنْقَصُ مِنْ عُمُرِهٖٓ
اِلَّا فٖى كِتَابٍۜ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسٖيرٌ ﴿١١﴾

---

14 Bu âyetin yeniden dirilişe telmih oluşu yanında bir başka çağrışımı daha var: Risalet rüzgârı vahiy rahmetiyle yüklü bulutları Necid çöllerinin göbeğine sürükleyerek küfürle çöle dönmüş yürekleri imanla göle çevirdi.

15 Bu kaynakla ilişkisi oranında kişiler şeref ve itibar kazanırlar: "Şeref Allah'a, O'nun Rasulü'ne ve mü'minlere aittir" (63:8. Ayrıca krş: 4:139). Rasul ve mü'minler şereflerini O'na borçludurlar. İlâhî kaynağa nisbeti olmayan her tür şeref ve itibar sahtedir.

16 Veya *yerfa'uhû*daki zamirin Allah'ı göstermesi halinde: "bütün imana uygun eylem(ler)i de O yüceltir". Yani: "sâlih amelleri de o kabul eder ve değerlendirmeye alır". Buna göre zımnen: Kelâm ve onu üreten bilinç dolaysız, eylem dolaylı yükselir. Çünkü kelâm insanın alamet-i fârikasıdır, eylem ise her canlıyla paylaştığı ortak niteliktir. Tercih ettiğimiz anlâma göre ise söz ancak eylemle yücelir, değerini bulur. Bkz: "Yapmadığınız/yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında ağır (sonuçları) olan pek dehşetli bir davranıştır." (61:3; krş: Ferrâ).

17 "Çirkin entrikalar" ile ilgili krş: 43. âyet not 50.

18 *Yebûr* tam da "hiç olmak, sıfıra çıkmak" mânasına gelir (25:18, not 25).

19 9. âyette büyük kâinat olan âleme ilişkin deliller, bu âyette de küçük kâinat olan insana ilişkin deliller birlikte ele alınarak, söz Fussilet 53'te ifadesini bulan çift boyutlu ilâhî inşâya getirildi.

20 *Kitâb*ın "yasa" karşılığı ile ilgili bkz: 11:6 not 11 ve 27:75, not 74.

21 Zımnen: ölümün ve hayatın yasalarını yalnız O koyar. Bununla beraber O koyduğu yasaların mahkûmu değil hâkimidir. Bu yasalar üzerinde tasarruf yapması O'nun için çok kolaydır (Tamamlayıcı bir not için bkz: 20:21).

وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ هٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ
سَائِغٌ شَرَابُهُ وَهٰذَا مِلْحٌ اُجَاجٌ وَمِنْ كُلٍّ
تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُونَ حِلْيَةً
تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ
لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾
يُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ
فِي الَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ
يَجْرِي لِاَجَلٍ مُسَمًّى ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ
لَهُ الْمُلْكُ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مَا
يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمِيرٍ ﴿١٣﴾ اِنْ تَدْعُوهُمْ
لَا يَسْمَعُوا دُعَاءَكُمْ وَلَوْ سَمِعُوا مَا
اسْتَجَابُوا لَكُمْ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكْفُرُونَ
بِشِرْكِكُمْ وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ ﴿١٤﴾

12 Dahası (O'nun benzerler arasında farklılıklar yaratması da zor değildir): İki büyük su kütlesi (bile) aynı olmayabilir: şu biri tatlı, susuzluğu giderici, içimi kolay; o biri tuzlu, acı.[22] Ne ki her birinden hem taze balık eti[23] yersiniz, hem de takı olarak kullandığınız süs eşyaları çıkarırsınız. Bir de (Allah'ın) lutfundan nasibinizi aramanız ve şükretmeniz için, onun bağrında gemilerin denizi yararak yol aldıklarını görürsün(üz).

13 O, geceyi uzatarak gündüzü kısaltıyor ve gündüzü uzatarak geceyi kısaltıyor; yine O güneşi ve Ay'ı emre âmâde kılmıştır:[24] her biri belirli bir süre için deveranını sürdürüyor.

İşte sizin Rabbiniz, mülkün tamamı kendisine ait olan Allah'tır: O'ndan başka yalvarıp yakardıklarınız hurma çekirdeğinin zarı kadar bile bir şeye sahip değildir.[25] **14** Onlara yalvarsanız bile sizin yalvarıp yakarışınızı duymazlar; duysalar bile sizin imdadınıza yetişemezler: kıyamet günü de kendilerine yakıştırdığınız ortaklığı reddederler.

(Ey insan!) Sana hiç kimse, her şeyden haberdar olan (Allah'ın) verdiği türden bir haber veremez![26]

22 10. âyetteki *mekr* görünüşle mahiyet arasındaki fark olarak anlaşılırsa, bu âyet ona bir atıftır. Fakat bu âyet sûrenin başındaki "O yaratıkların kapasitesinde, tercih ettiği artışı gerçekleştirir" ifadesi ışığında da anlaşılabilir. Bu durumda, 12 ve 13. âyetlerde verilmek istenen varlığın değişmez yasalarından biri olan "çeşitlilik" ve "çift kutupluluktur". İman ve küfrün varlığına da muhatabın bu yasalar çerçevesinde yaklaşması îmâ edilmektedir. Zira gündüzün farkı geceyle, Âdem'in farkı şeytanla, Musa'nın farkı Firavun'la, İbrahim'in farkı Nemrut'la, imanın farkı küfürle daha iyi anlaşılmaktadır. Bütün bir yaratılmışlar âlemi farklılıkların içtimaına ve zıtların muhteşem uyumuna dayanmaktadır. Âyette tatlı ve acı su kütlelerinin misal verilmesinin hikmeti, vahyin çağrısına karşı insanların neden farklı tepkiler gösterdiğini açıklamak içindir. Zımnen: Her şey bu kadar farklı olsun da insanların hakikate karşı tavrı tek çeşit mi olsun?

23 Zımnen: lezzetsiz suda lezzetli balık... Eşyadaki zıtların içtimaına ve farklılıkların muhteşem uyumuna atıf. Bu hakikat, 27. âyette açıkça dile getirilmektedir.

24 *Teshîr* için ilk kullanıldığı 38:18 not 12'ye bkz.

25 *Kıtmîr*, hurma çekirdeğinin üzerindeki tartıya gelmeyecek hafiflikteki ince zara verilen isimdir. Vahyin "hiçbir şeye sahip değildir" demek yerine böylesi bir edebi üslubu tercih etmesi, vahyin sahibinin insan muhayyilesinin çalışma stilini dikkate almasıyla açıklanabilir.

26 Ne deney, ne tecrübe, ne keşif, ne cin, ne melek; hiç kimse ve hiçbir şey...

15 Ey insanlık![27] Allah'a muhtaç olanlar sizlersiniz! Allah'a gelince: O kendi kendine yeten sonsuz zenginlik sahibidir,[28] (bilakis) her şey O'na hamd ile memurdur.

16 İsterse sizi ortadan kaldırır ve yerinize yeni bir topluluk getirir:[29] **17** zira bu Allah'a asla güç gelmez.

18 Hiç kimse bir başkasının sorumluluğunu yüklenecek değildir; yükü ağır gelen kimse onu taşımak için yardım istese, yakını da olsa (bir başkası) onun yükünün bir kısmını dahi taşıyamaz.[30]

Şu bir gerçek ki sen, O idraki aşan bir hakikat olmasına karşın, Rablerine karşı derin bir ürperti duyanları ve kulluğun hakkını verenleri[31] uyarabilirsin; hem kim arınırsa sırf kendisi için arınmış olur: zira bütün yollar Allah'a çıkar.

19 Kaldı ki ne (gerçeği) görenle görmeyen bir olur,[32] **20** ne de aydınlıkla karanlıklar. **21** Dahası, ne serinletici gölgeyle kavurucu sıcaklıklar, **22** ne de (manen) dirilerle ölüler bir olurlar.[33]

Şu kesin ki Allah, tercih edene/tercih ettiğine işittirir, fakat sen mezardakiler (gibi manen) ölülere asla işittiremezsin: **23** sen sadece adanmış bir uyarıcısın.

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اَنْتُمُ الْفُقَرَٓاءُ اِلَى اللّٰهِۚ وَاللّٰهُ
هُوَ الْغَنِيُّ الْحَم۪يدُ ﴿١٥﴾ اِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ
وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَد۪يدٍۚ ﴿١٦﴾ وَمَا ذٰلِكَ عَلَى
اللّٰهِ بِعَز۪يزٍ ﴿١٧﴾ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰىۜ
وَاِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ اِلٰى حِمْلِهَا لَا يُحْمَلْ
مِنْهُ شَيْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰىۜ اِنَّمَا تُنْذِرُ
الَّذ۪ينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَاَقَامُوا
الصَّلٰوةَۜ وَمَنْ تَزَكّٰى فَاِنَّمَا يَتَزَكّٰى لِنَفْسِه۪ۜ
وَاِلَى اللّٰهِ الْمَص۪يرُ ﴿١٨﴾ وَمَا يَسْتَوِي
الْاَعْمٰى وَالْبَص۪يرُۙ ﴿١٩﴾ وَلَا الظُّلُمَاتُ
وَلَا النُّورُۙ ﴿٢٠﴾ وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُورُۚ ﴿٢١﴾
وَمَا يَسْتَوِي الْاَحْيَٓاءُ وَلَا الْاَمْوَاتُۜ اِنَّ
اللّٰهَ يُسْمِعُ مَنْ يَشَٓاءُۚ وَمَٓا اَنْتَ بِمُسْمِعٍ
مَنْ فِي الْقُبُورِ ﴿٢٢﴾ اِنْ اَنْتَ اِلَّا نَذ۪يرٌ ﴿٢٣﴾

---

27 Nida ile ilgili bir açıklama için bkz: 2:21, not 28.

28 *el-Ğanî*: muhtemelen Kur'an'ın iniş sürecinde ilk geçtiği yer burasıdır. *Ğına*, ihtiyaçtan fazlasına sahip olmayı değil, "kendi kendine yeterliliği" ya da "başkasına muhtaç olmamayı" ifade eder. Çölde yeterinden fazla varlık yük addedilirdi. Ancak Araplar yerleşik hayata geçtikten sonra bu kelime "servet biriktirme" anlamını kazanmıştır. Allah'ın *el-Ğanî* olması, O'ndan başka hiçbir varlığın kendi kendine yetmediği anlamına gelir.

29 Ya da: "yepyeni bir yaratılışa sahip varlık türü getirir". *Halkın* farklı anlamları ve benzer bir âyet için bkz: 14:19-20, not 21.

30 Hz. Âişe, "Ölü ailesinin ağlamasıyla azap çeker" hadisini bu âyete arzederek, kasıtsız olarak tahrif edildiği sonucuna varır ve reddeder (Buhari, *Cenâiz*, 32). Bu değerlendirmeye göre bunu kabullenmek, bir kimsenin bir başkasının sorumluluğunu yüklenmesi anlamına gelir.

31 "Salâtı ikâme"yi bu şekilde çevirimiz için bkz: 20:14 not 16 ve ilk kullanıldığı 87:15, not 15.

32 Buradaki görme akleden kalple ilgilidir.

33 Râzî, 19-22. âyetlerde sayılan unsurların söz diziminde sesin dikkate alındığı görüşündedir.

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَإِنْ مِنْ
أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ ﴿٢٤﴾ وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ
فَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ جَاءَتْهُمْ
رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالزُّبُرِ وَبِالْكِتَابِ
الْمُنِيرِ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ أَخَذْتُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَكَيْفَ
كَانَ نَكِيرِ ﴿٢٦﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ
السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ ثَمَرَاتٍ مُخْتَلِفًا
أَلْوَانُهَا وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بِيضٌ وَحُمْرٌ
مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ ﴿٢٧﴾
وَمِنَ النَّاسِ وَالدَّوَابِّ وَالْأَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ
أَلْوَانُهُ كَذَٰلِكَ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ
الْعُلَمَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ ﴿٢٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ
يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنْفَقُوا
مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ
تِجَارَةً لَنْ تَبُورَ ﴿٢٩﴾ لِيُوَفِّيَهُمْ أُجُورَهُمْ
وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٠﴾

24 Şüphe yok ki Biz seni hakikate sadık bir müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik: zira hiçbir toplum yoktur ki içlerinden bir uyarıcı çıkmamış olsun.[34] **25** Eğer seni yalanlıyorlarsa, unutma ki bunlardan öncekiler de, elçileri kendilerine hakikatin apaçık delilleriyle, hikmet yüklü sayfalarla[35] ve aydınlatıcı vahiy ile geldiklerinde yalanlamışlardı. **26** En sonunda inkârda ısrar edenleri yakaladım: Artık Beni inkâr nasılmış gördüler![36]

27 GÖRMEDİN mi ki Allah gökten suyu indirmiştir. Derken, onunla farklı renklerdeki meyveleri yine Biz çıkarmışızdır. Ve dağlardan aşan beyaz-kırmızı rengârenk yollar; ve (zıtların) hayranlık verici (uyumunu simgeleyen) siyahın her tonu... **28** Dahası insanlar, (vahşi) canlılar ve evcil hayvanlar da (uyumlu) bir farklılığın renklerini taşıyorlar.
İşte (kullar da farklılıkta) böyledir[37] ve Allah'a kulları içinde yalnızca (bunun hikmet ve amacını) bilenler hakkıyla saygı duyarlar: çünkü Allah çok üstün ve yücedir, tarifsiz bir bağışlayıcıdır.
29 Şüphesiz Allah'ın kelâmını tilavet edenler,[38] namazı istikametle kılanlar, ancak verdiğimiz rızıktan gizli ve açık Allah yoluna harcayanlar asla tüketilemez bir kazanç elde etmeyi arzulayabilirler; **30** neticede (Allah) onlara karşılıklarını tam olarak ödeyecek, üstelik kendisinden bir bağış olarak fazlasını da lutfedecektir: zira O tarifsiz bir bağışlayıcıdır, şükre ziyadesiyle karşılık verendir.

34 Ya da *bi'l-hakkın nâ* zamirinden hal olduğunu varsayarak: "gerçek bir amaçla.."

35 *Zuburun* bu anlamı için bkz: 16:44, not 48.

36 *İnkârın* mahiyeti için bkz: 22:44, not 65.

37 *Kezalike* her iki cümleye de dahil olabilir.

38 *Tilavet*, "takip etmek, izlemek, yansıtmak" demektir. Dilin ve organların okumasıdır. *Kırâet* gibi entelektüel faaliyet değildir. Bu yüzden Kur'an okurken Allah'a sığınmayı emreden âyetlerde *tilâvet* değil *kırâet* kullanılır (16:98). Çünkü şeytan, Kur'an'ı anlama çabasına yönelik kıraeti —tilaveti değil- saptırır. *Kırâet* tek kelimede olur, *tilâvet* olmaz (*Furûk*).

31 Sana vahyettiğimiz ilâhî kelâm,[39] önceki vahiylerden kendisine kadar ulaşmış olanları doğrulayan hakikatin ta kendisidir.[40]

Elbette Allah kullarının (gidişatından) bire bir haberdardır, her şeyi görmektedir.

32 Derken, bu ilâhî kelâmı (tebliğ işine) kullarımızdan seçtiklerimizi vâris kıldık:[41] fakat onların içerisinden kimisi kendisine zulmeder, kimisi orta ve dengeli bir yol tutar, kimisi de Allah'ın izniyle her iyi şeyde öncülük eder: bu, işte bu sonuncusudur büyük erdem![42]

33 Onlar kalıcı mutluluk ve güzelliğin merkezi olan cennetlere girecekler;[43] altın künyeleri-bilezikleri, inci takıları orada takınacaklar ve elbiseleri orada tarifsiz bir özgürlüğün göstergesi olacak.[44]->

وَالَّذٖٓي اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ هُوَ
الْحَقُّ مُصَدِّقاً لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِۜ اِنَّ اللّٰهَ بِعِبَادِهٖ
لَخَبٖيرٌ بَصٖيرٌ ﴿٣١﴾ ثُمَّ اَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذٖينَ
اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَاۚ فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهٖۚ
وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌۚ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ
بِاِذْنِ اللّٰهِۜ ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبٖيرُۜ ﴿٣٢﴾ جَنَّاتُ
عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا يُحَلَّوْنَ فٖيهَا مِنْ اَسَاوِرَ
مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤاًۚ وَلِبَاسُهُمْ فٖيهَا حَرٖيرٌ ﴿٣٣﴾

---

39 Âyetin başındaki *ellezi* ilgi zamirinin canlı özneler için kullanıldığı göz önüne alınırsa, bununla muhatabın Kur'an'a canlı bir özne gibi bakmasının, tasavvur ve aklını onun inşâsına açmasının amaçlandığı sonucu çıkar.

40 *Mâ beyne yedeyh* ibaresini "önündekiler" olarak çevirmek, lafız olarak doğru olsa da mana olarak yeterli değildir ve meal okurunu riske atar. Zira Kur'an "önündekileri" tümüyle onaylamaz. Onayladığı, onların içinde önceki vahiylere ait olup da, "Kur'an'ın iniş zamanına kadar ulaşan" kısımlardır. Gerçek vahye ait olanı, olmayandan ayırt etmek için kullanılacak mihenk taşı da Kur'an'dır: "ve onların doğrusunu yanlışından ayırt edici olarak gönderdik" (5:48).

41 Bencil seçkinler, kendilerine benzeyenlerin azlığını isbat etmek için çırpınırlar. Bu âyet, peygamberlerin çokluğunu dillendiriyor. İşte fark bu. Bir önceki âyetten anlıyoruz ki, "ilâhî kelâm"a önceki vahiylerden bugüne kalan da dahildir. Bu ilâhî kelâmın vârisleri ümmet-i Muhammed'dir (Hz. Ali ve İbn Abbas'tan Taberi). Buna göre Hz. Peygamber'in vahye ilişkin sorumluluğu, onun vefatından sonra ümmetine miras kalmıştır. Kur'an'ın Hz. Peygamber'in şahsı için zikrettiği her fazilet ve ödülü ümmeti için de zikretmiş olması bunu pekiştirmektedir (Kıyaslayıp karşılaştırınız: 21:107; 3:110; 48:1-18; 5:3; 30:47; 33:43, 46; 8:62; 58:20; 22:75; 35:32). Şu takdirde, Hz. Peygamber'in ardından risalet kesintiye uğramamış, sadece ferdi risaletten içtimaî risalete geçilmiştir. "Öyleyse sizler hayra çağıran, meşru ve iyi olanı öneren, kötü ve yanlış olandan da sakındıran bir ümmet olun!" (3:104) âyeti bunu ifade eder.

42 Benzer bir üçlü tasnif ve bu zümrelerin değerlendirilmesi için bkz: 56:8-11, 27, 41 ya da 56:88-94. Bu sonuncuların sevincini 34. âyet yansıtmaktadır.

43 Gerekçesi için bkz: 13:23, not 32.

44 *Harîr* "sonsuz özgürlük" olarak çevirimizin dilsel gerekçesi için bkz: 76:12, not 16. Altın ve o günün dünyasında bir bakıma "özgürlük üniforması" gibi görülen ipek, geçmişte ve bugün lüks ve konforu temsil etmektedir. Eğer mü'min bu dünyada lüks ve konfordan gönüllü olarak vazgeçerse, ahirette ona altının temsil ettiği ihtişam ve ipeğin temsil ettiği özgürlük sınırsız olarak verilecektir (Krş: 22:23). Âyette bu iki kelimenin "belirsiz" olarak gelmesi, "sınırsızlığa" delâlet eder. Halife Ömer, Sasani devletinin hazineleri Medine'ye gelince, Sürâka b. Malik'in koluna Kisrâ'nın altın künyelerini taktırmış ve bu âyeti okumuştur (Beyhaki, *Hasâis*, II, 113).

وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذ۪ٓي اَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَۜ
اِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌۙ ﴿٣٤﴾ اَلَّذ۪ٓي اَحَلَّنَا دَارَ
الْمُقَامَةِ مِنْ فَضْلِه۪ۚ لَا يَمَسُّنَا ف۪يهَا نَصَبٌ
وَلَا يَمَسُّنَا ف۪يهَا لُغُوبٌ ﴿٣٥﴾ وَالَّذ۪ينَ كَفَرُوا
لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَۚ لَا يُقْضٰى عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا
وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذَابِهَاۜ كَذٰلِكَ
نَجْز۪ي كُلَّ كَفُورٍۚ ﴿٣٦﴾ وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ
ف۪يهَاۚ رَبَّنَٓا اَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحاً غَيْرَ
الَّذ۪ي كُنَّا نَعْمَلُۜ اَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ مَا يَتَذَكَّرُ
ف۪يهِ مَنْ تَذَكَّرَ وَجَٓاءَكُمُ النَّذ۪يرُۜ فَذُوقُوا فَمَا
لِلظَّالِم۪ينَ مِنْ نَص۪يرٍۚ ﴿٣٧﴾ اِنَّ اللّٰهَ عَالِمُ غَيْبِ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ اِنَّهُ عَل۪يمٌ بِذَاتِ
الصُّدُورِ ﴿٣٨﴾ هُوَ الَّذ۪ي جَعَلَكُمْ خَلَٓائِفَ
فِي الْاَرْضِۜ فَمَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُۜ وَلَا
يَز۪يدُ الْكَافِر۪ينَ كُفْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ اِلَّا مَقْتاًۚ
وَلَا يَز۪يدُ الْكَافِر۪ينَ كُفْرُهُمْ اِلَّا خَسَاراً ﴿٣٩﴾

<- **34** Ve diyecekler ki: "Hüznü bizden gideren Allah'a hamdolsun; gerçekten de Rabbimiz, tarifsiz bir bağışlayıcıymış, meğer hiçbir iyiliği ve şükrü karşılıksız bırakmayan bir zatmış. **35** O lütfuyla bizi bu (varlığı ve güzelliği) kalıcı vatana yerleştirdi: burada semtimize ne yorgunluk ve bezginlik, ne de can sıkıntısı ve bıkkınlık uğrayacak!"[45]

36 İnkârda ısrar edenlere gelince: Onlar cehennem ateşine mahkûm olacaklar. İzin verilmez ki ölsünler. Dahası azapları kısmen dahi hafifletilmez: işte Biz her bir nankörü böyle cezalandırırız. **37** Ve onlar orada şöyle feryat figan ederler: "Rabbimiz! Buradan çıkar bizi! (Sana söz), daha önce yaptıklarımızdan daha farklı, daha iyi şeyler yapacağız!" (Şöyle cevap verilecek):, "Size aklını başına almaya gönüllü birine yetecek kadar uzun bir ömür vermemiş miydik?[46] Üstelik bir de uyarıcı gelmişti! Şu halde (elinizin ürünlerini) tadın; ama kendini kaybedenlerin hiçbir yardımcısı olmayacağını da unutmayın!"

38 ŞÜPHE yok ki Allah göklerin ve yerin gaybî gerçeklerini bilendir; nitekim O, gönüllerde saklı en mahrem sırları da bilendir.

39 O'dur sizleri yeryüzünde halifeler kılan.[47] Şu halde kim O'nu inkâr ederse bu inkârın zararı kendisine olur; zira inkârcıların küfrü Rableri katında sadece alçalışlarını artırır;[48] yine inkârcıların küfrü (kendileri için) de sadece aldanışlarını artırır.

---

45 Çünkü: "cennet ehli o gün keyif veren bir meşguliyet içinde olacaklar" (36:55). "Bu kadar güzellik ve huzurun içinde insanın canı sıkılmaz mı?" muhtemel sorusuna cevap.

46 Bu süre, insanın mânevî merkezi olan 'kalbin' ve Kur'anî mânada 'ruhun' olgunluk yaşından söz eden "Nihayet tam olgunluğa erişip kırk yaşına ulaştığında" (46:15) âyeti ışığında düşünülebilir.

47 Neden 'yeryüzünde'? Yaratılış amacınıza uygun bir hayatı orada inşâ edesiniz diye.

48 Kendilerine davet ulaşmadan önce manevi açıdan yoksul bir hayat yaşıyorlardı. Gelen daveti inkâr etmekle bu yoksulluk bayağılığa dönüştü.

40 De ki: "Allah dururken, yalvarıp yakararak kendilerinde ilâhî nitelikler vehmettiğiniz kimseler hakkında kafa yordunuz mu hiç? Bana gösterin bakayım, yeryüzünde neyi yaratmışlar? Yoksa onların gökler(in yönetimin) de bir payı mı var? Veyahut onlara bir vahiy indirdik de, kendileri delil olarak ona mı dayanıyorlar? Asla! Bu haddini bilmezler, birbirlerine sadece aldanış vaad ediyorlar.

41 Şu açık ki, gökleri ve yeri Allah tutmaktadır, aksi halde yok olurlardı. Eğer göklerin ve yerin düzeni bozulup yok olmaya yüz tutsa, O'ndan başka hiçbir güç onları tutamaz: ne var ki O cezalandırmada hiç acele etmeyendir,[49] eşsiz bir bağışlayıcıdır.

42 Bir de o (inkârcı)lar, kendilerine bir uyarıcı geldiği takdirde, doğru yolu bulmakta tüm toplumların önünde yer alacaklarına dair Allah adına var güçleriyle yemin ettiler; fakat onlara bir uyarıcı geldiğinde ise, bu onların sadece tepkilerini artırdı; **43** yeryüzünde kibir ve çirkin bir entrika (düzeni kurdular).

Oysa ki her çirkin entrika sadece onu çevireni çepeçevre kuşatır: bu durumda onlar, öncekilere uygulanan ilâhî uygulama dışında başka bir şey mi bekliyorlar?

Ve sen Allah'ın sünnetinde hiç bir başkalaşma göremezsin;[50] evet sen Allah'ın sünnetinde hiç bir sapma da göremezsin.

قُلْ اَرَاَيْتُمْ شُرَكَٓاءَكُمُ الَّذٖينَ تَدْعُونَ مِنْ
دُونِ اللّٰهِۜ اَرُونٖي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْاَرْضِ
اَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمٰوَاتِۚ اَمْ اٰتَيْنَاهُمْ
كِتَابًا فَهُمْ عَلٰى بَيِّنَتٍ مِنْهُۚ بَلْ اِنْ يَعِدُ
الظَّالِمُونَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا اِلَّا غُرُورًا ﴿٤٠﴾ اِنَّ
اللّٰهَ يُمْسِكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ اَنْ تَزُولَاۚ
وَلَئِنْ زَالَتَٓا اِنْ اَمْسَكَهُمَا مِنْ اَحَدٍ مِنْ بَعْدِهٖۜ
اِنَّهُ كَانَ حَلٖيمًا غَفُورًا ﴿٤١﴾ وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ
جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَٓاءَهُمْ نَذٖيرٌ لَيَكُونُنَّ
اَهْدٰى مِنْ اِحْدَى الْاُمَمِۚ فَلَمَّا جَٓاءَهُمْ
نَذٖيرٌ مَا زَادَهُمْ اِلَّا نُفُورًاۙ ﴿٤٢﴾ اِسْتِكْبَارًا
فِي الْاَرْضِ وَمَكْرَ السَّيِّـئِۜ وَلَا يَحٖيقُ
الْمَكْرُ السَّيِّـئُ اِلَّا بِاَهْلِهٖۜ فَهَلْ يَنْظُرُونَ
اِلَّا سُنَّتَ الْاَوَّلٖينَۚ فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللّٰهِ
تَبْدٖيلًاۚ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللّٰهِ تَحْوٖيلًا ﴿٤٣﴾

49 *Halîm*in türetildiği *hilm*, tepesi attığında şiddete başvuran kimsenin (bedevinin) zıddına, böylesi bir durumda soğukkanlı, makul, sakin, mütehammil davranan medeniyi ifade eder. Bu ismin tecellisini son âyet beyan etmektedir.

50 *Tebdîl* için bkz: 30:30, not 37.

اَوَلَمْ يَسِيرُوا فِى الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ
كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَكَانُوا اَشَدَّ
مِنْهُمْ قُوَّةً وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعْجِزَهُ مِنْ شَىْءٍ
فِى السَّمٰوَاتِ وَلَا فِى الْاَرْضِ اِنَّهُ كَانَ
عَلِيمًا قَدِيرًا ﴿٤٤﴾ وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ
بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلٰى ظَهْرِهَا مِنْ دَٓابَّةٍ
وَلٰكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى فَاِذَا جَٓاءَ
اَجَلُهُمْ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِعِبَادِهِ بَصِيرًا ﴿٤٥﴾

44 Şimdi onlar hiç yeryüzünde dolaşıp da, kendilerinden öncekilerin nasıl bir akıbete uğradığını görmediler mi? Oysa onların gücü bunlardan daha üstündü. Nitekim ne göklerde ne de yerde, hiçbir şeyin Allah'ı âciz bırakma imkân ve ihtimali yoktur: çünkü O her şeyi bilir, üstün ve yüce kudret sahibidir.

45 Eğer Allah insanları yapıp ettikleri yüzünden (hemen) enseleyecek olsaydı, yer üzerinde (insanı andıran) bir tek canlı[51] bırakmazdı; ama onları sonu yasayla belirlenmiş bir süreye kadar[52] erteliyor; fakat süreleri dolunca artık anlarlar ki, Allah kullarını her daim görüp gözetmektedir.

---

51 *Dâbbe*, "yaratık, canlı". Ortak noktası "hareket etmek" olan her tür canlı, *dâbbe* kategorisine girer. Burada ve bir çok yerde insanlığının hakkını vermemiş, bunun için de hayvanlaşarak "yaratığa" dönüşmüş, insanlığını tüketmiş olumsuz tipi ifade eder. (Krş: 16:61, not 60.)

52 *İla ecelin musemmâ*ya verdiğimiz bu mâna ve *ecel* üzerine bir açıklama için bkz: 11:3 not 7.

36. YÂSÎN SÛRESİ

Sûre, İbn Abbas'a göre "ey insan" anlamına gelen *Yâsîn* adını ilk âyetinden alır. Hz. Peygamber'in sûreyi bu adla andığına dair rivayet vardır (Ebu Dâvud). Buhârî ve Tirmizî de bu isimle anar. Mekke'de inmiştir. İlk tertiplerde Furkan'ın önünde yer alır. 5 veya 6. yıla tarihlendirilebilir.

Sûrenin konusu yeniden diriliştir. Hz. Peygamber'in onu hassaten ölmek üzere olan insanlara okuma-hatırlatma tavsiyesi (Ebu Dâvud ve İbn Hibban), bu ana tema bağlamında anlaşılmalıdır. Hemen tamamıyla âhireti konu edinmiş olması sebebiyle sûre, "Kur'an'ın atan kalbi" olarak nitelenmiştir. Çünkü âhirete iman, inanç esaslarının kalbi mesabesindedir. Her âyete bu kalpten kan yürüdüğü için, söz döner dolaşır hep âhirete gelir. Bu anlamda âhiret inancı sadece doğru bir imanın değil, bizzat Allah'a imanın da olmazsa olmazıdır. "Eğer bir Allah olsaydı yeryüzünde bunca zulme izin vermezdi" diyen bir aklın sorunu, Allah inancına sadece beşerî ve dünyevî çıkar hesaplarıyla yaklaşmak, Hesap Günü hakikatini dikkate almamaktır.

Bir davranışı ahlâkî kılan şey, onun altında yatan sorumluluk bilincidir. Sorumlulukla sorumsuzluk arasındaki ayrım hakkaniyetin bir gereğidir. Âhirete iman bu anlamda hakkaniyetin tecellisine imandır. Çünkü âhiret, bu hayatın hesabının görüleceği öbür hayattır. Şu halde Hesap Günü'nü inkârın temelinde, hayatı sorumsuzca tüketme arzusu yer alır. Sorumsuzca tüketilmiş bir hayatın hesabı verilemez. Böylesi bir hayat yaşayanların sorumluluktan kaçma arzusu, inkâr olarak kendini dışa vururuz. Fakat inkâr, Hesap Günü gerçeğini ortadan kaldırmaz: "O gün ağızlarına mühür vururuz; ve Bize elleri konuşur, ayakları yaptıklarına şahitlik eder" (65).

Tekâmül varlığın yasasıdır. Bu yasa sadece varlığın maddî boyutu için değil, mânevî boyutu için de geçerlidir. Madenleri, bitki, hayvan ve insanları kapsayan bu yasa, ruhuyla bir üst âleme ait olan insanda mânevî bir nitelik kazanır. Âhiret, bu sürecin mânevî olan öbür yüzünü temsil eder. Cennet aslında insanın tekâmülünün son durağıdır. Vahiy, hayat yolcusunu her tür sapmaya karşı uyarır. Bu uyarı sorumluluk bilincine sahip olanlara, yani "(Kalben) diri olanlara" (70) yarar sağlayacaktır. Sûre, Allah'ın azamet ve kudretini beyan eden bir pasajla son bulur. İbn Abbas'a bu sûrenin fazileti sorulunca, "Bunu bilmiyorum, fakat (galiba) son âyeti içinmiş!" der.

Sûre, Yasîn kelimesinin müstakil bir âyet olup olmadığı yorumuna binaen, Kûfe okuluna göre 83 âyet, diğer tüm okullara göre 82 âyettir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

يٰسٓ ﴿١﴾ وَالْقُرْاٰنِ الْحَك۪يمِۙ ﴿٢﴾ اِنَّكَ لَمِنَ
الْمُرْسَل۪ينَۙ ﴿٣﴾ عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍۜ ﴿٤﴾
تَنْز۪يلَ الْعَز۪يزِ الرَّح۪يمِۙ ﴿٥﴾ لِتُنْذِرَ قَوْمًا
مَٓا اُنْذِرَ اٰبَٓاؤُ۬هُمْ فَهُمْ غَافِلُونَ ﴿٦﴾ لَقَدْ حَقَّ
الْقَوْلُ عَلٰٓى اَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ
﴿٧﴾ اِنَّا جَعَلْنَا ف۪ٓي اَعْنَاقِهِمْ اَغْلَالًا فَهِيَ
اِلَى الْاَذْقَانِ فَهُمْ مُقْمَحُونَ ﴿٨﴾ وَجَعَلْنَا
مِنْ بَيْنِ اَيْد۪يهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ
سَدًّا فَاَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿٩﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 Ey insan![1] 2 Hikmetle (muhatabını inşâ eden)[2] bu Kur'an'a andolsun 3 ki sen, elbette gönderilen elçilerden birisin.[3] 4 Dosdoğru bir yol üzeresin.[4] 5 (Çünkü bu vahiy) her işinde mükemmel olanın, en merhametli olanın katından indirilmiştir: 6 bu sayede ataları uyarılmamış, dolayısıyla haktan gafil kalmış bir topluluğu uyarabilesin.[5]

7 Doğrusu, onlardan birçoğu hakkındaki söz tahakkuk etmiştir: artık iman etmezler.[6]

8 Zira (sanki) Biz onların boyunlarına, çenelerine kadar uzanan demir halkalar geçirmişizdir de, başlarını bir türlü eğememektedirler.[7] 9 Yine (adeta) önlerinden ve arkalarından birer set çekmiş ve gözlerini perdelemişizdir de, artık görememektedirler.->

---

1 Mukâtil, bu yorumu ibârenin tek karşılığı olarak verir. Habeş dilinde ve *Tayy* lehçesinde bu kelime "ey insan" anlamına gelir. Bu görüşü İkrime, Dahhâk, Said b. Cübeyr gibi Kûfe ve Hasan gibi Basra okulunun önde gelen otoriteleri savunmuşlardır. Bu ibârenin *mukatta'ât*'a dahil olduğu görüşü yanında, Allah'ın ya da Kur'an'ın bir adı (Malik ve Katâde) olduğu yorumları da yapılmıştır (Taberi). Tercih ettiğimiz yoruma göre, Kur'an'da Hz. Peygamber için kullanılan "Ey Rasul" ve "Ey Nebi" dışındaki tek form "Ey insan!" ifadesidir. Ki Said b. Cübeyr bu nidadaki "insan"ın Hz. Peygamber olduğu kanaatindedir. Bu ise hem insan olmanın değerine, hem de Hz. Peygamber'in insanlığına bir göndermedir.

2 *Hakîm* kalıbı mübalağa ile ism-i faildir ve dolayısıyla canlı ve bilinçli özneler için kullanılır. Kur'an'ın muhatabını inşâ eden kurucu bir özne oluşuna atıftır. Parantez içi açıklamamız *hakîm*in bu niteliğine dayanmaktadır. (35:31'deki *ellezi* ile krş.)

3 Bir tek bu âyette dört tekit vardır: İsim cümlesi, yemin, *inne* ve *lâm*. Bir cümledeki bu dört pekiştirme, Nebi'yi inkârın aslında dört inkâr olduğunu gösterir: Peygamberi inkâr Kur'an'ı, Kur'an'ı inkâr âhireti, âhireti inkâr Allah'ı inkâr demektir.

4 Bir sonraki âyetin delâletiyle: "Rabbimin bana yol göstermesi sayesinde" (34:50).

5 Veya *mâ*nın ilgi zamiri anlamına dayanarak: "ve böylece ataları uyarılmış, fakat kendileri haktan gafil kalmış bir topluluğu uyarabilesin" (Râzî). Tercihimizi hem Kasas 46 hem de nüzul ortamının tarihsel gerçekliği doğrulamaktadır. Bu âyet görev alanının kapsamını değil başlama noktasını gösterir (Krş: 26:214). Elbet görev evrensel, kapsam tüm insanlıktır (34:28).

6 Çoğunluğun akletmeyeceği, iman etmeyeceği ve şükretmeyeceğine dair ilâhî bilgi (Msl: 7:187; 25:50; 40:61).

7 Müteakip âyetlerin de gösterdiği gibi, inkârcıların dünyadaki halini tasvir eden bu âyet onların küstah ve kibirli tavırlarının mecazî bir anlatımıdır. Parantez içi açıklama, metnin sembolik tabiatına dayanmaktadır. Boyun halkaları aynı zamanda köleliği temsil eder. Zaten *mukmehûn*, hem başkaldırı hem de zillet ve utancı içeren çift kutuplu bir anlamaya izin verir. Zımnen: Allah'a kul olmamak için başkaldırırlar, fakat benliklerinin kulu-kölesi olurlar.

وَسَوَاۤءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ
لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠﴾ اِنَّمَا تُنْذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ
وَخَشِيَ الرَّحْمٰنَ بِالْغَيْبِ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ
وَاَجْرٍ كَرِيمٍ ﴿١١﴾ اِنَّا نَحْنُ نُحْيِ الْمَوْتٰى وَنَكْتُبُ
مَا قَدَّمُوا وَاٰثَارَهُمْ وَكُلَّ شَيْءٍ اَحْصَيْنَاهُ
ف۪ٓي اِمَامٍ مُب۪ينٍ ﴿١٢﴾ وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا
اَصْحَابَ الْقَرْيَةِ اِذْ جَاۤءَهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿١٣﴾

<- **10** Şu halde sen onları uyarsan da, uyarmasan da onlar için fark etmez: iman etmezler.

11 Ne ki sen, sadece ilâhî uyarıya tâbi olan ve idraki aşan bir hakikat olmasına rağmen, O rahmet kaynağına derin bir ürpertiyle saygı duyan kimseyi[8] uyarabilirsin: o halde bu gibileri sınırsız bir mağfiret ve tarifsiz güzellikte bir ödülle müjdele!

12 Elbette Biz, evet ölüyü Biz dirilteceğiz; ve onların önden yolladıklarını da arkada bıraktıkları eserleri de Biz yazacağız: böylece her şeyi kaydeden tarifsiz ve çok gelişmiş bir ana (bellek) te kayıt altına almış oluruz.[9]

13 ONLARA, kendilerine elçiler[10] gönderdiğimiz şehir[11] halkını temsili bir örnek kabilinden naklet.[12]

---

8 Krş: 2:4; 50:33. *Haşyet* için bkz: 10:62, not 83.

9 *İmâmin mubînin*deki her iki kelime de belirsizdir. Buna rağmen *mubîn* "açık-seçik, apaçık" mânasındadır. İlk bakışta birbiriyle çelişir gibi görünen bu unsurlar, derin düşünüldüğünde hem Levh-i Mahfuz'un akıl sır ermeyen hem de hiçbir şeyi atlamayan yapısını ifade eder. (Benzer bir ibâre ve tahlil için bkz: 11:6, not 11). *İmâm* kelimesi, türetildiği *umm* kökünün de ele verdiği gibi, bir şeyin kendisinden neş'et ettiği "aslı" ve "ana"yı ifade eder. Kelimenin etimolojisinde "gelişmiş ve öncü" anlamları mevcuttur (bkz: 15:79; 17:71, ilgili notlar).

10 Ya da: "(elçinin) elçileri" anlamına "davetçiler". Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderen Rasulullah'ın onu "Allah'ın Elçisi'nin elçisi" diye nitelemesine benzemektedir. Dolayısıyla *murselûn* "Allah'ın elçileri" değil "elçinin elçileri" anlamına da gelir. Kur'an'a göre aynı anda ve aynı topluma Musa ve Harun örneğinde olduğu gibi birbirini destekleyen iki elçi gönderildiği istisnaî durumlar olmuşsa da, üç elçiden ismen hiç söz edilmez (Krş: 14. âyet). Yok eğer tercih ettiğimiz gibi bu kelime "peygamberler" olarak anlaşılırsa, bu durumda olayın Antakya'ya nisbeti kabul edilemez. Kitab-ı Mukaddes'te elçilerin Antakya'ya gönderilişine ayrıntı verilmeden değinilir (R. İşleri, 11). İbn Kesir Antakya olmasına şiddetle itiraz eder. Buna ilave bir itiraz da Antakya'nın ilk Hıristiyan olan şehir kimliğidir. Fakat bu, Antakya'da ilk anda böyle bir karşı koyuşun gerçekleşmediğine mesnet teşkil edemez. En doğrusunu Allah bilir.

11 Katâde ve İkrime bu şehri Antakya olarak yorumlar. İbn Kesir bu tür yorumlara itiraz eder. Fakat pasajın devamı (20-32) Antakya merkezli okumayı destekler gibidir. Bu âyeti bir sonraki 14. âyetin ışığında okuyarak bu şehri dünya, elçileri de Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed olarak anlamak da mümkündür.

12 *Mesel*, muhatapların ibret ve örnek almalarını amaçlayan bir anlatım tekniğidir. Tarihsel açıdan yaşanmışlık ifade etmesi zorunlu değildir. Mesel anlatımının *darabe* (vurdu) kökünden bir kelimeyle karşılanmış olması, anlatılan şeyin muhatabı üzerinde yumruk ve tokat etkisi yapama beklentisini îmâ eder. Dolayısıyla, kafaya vura vura hakikati anlatmayı çağrıştırır.

اِذْ اَرْسَلْنَٓا اِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا
فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُٓوا اِنَّٓا اِلَيْكُمْ مُرْسَلُونَ
﴿١٤﴾ قَالُوا مَٓا اَنْتُمْ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَاۙ وَمَٓا اَنْزَلَ
الرَّحْمٰنُ مِنْ شَيْءٍۙ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا تَكْذِبُونَ
﴿١٥﴾ قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ اِنَّٓا اِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ
﴿١٦﴾ وَمَا عَلَيْنَٓا اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿١٧﴾
قَالُٓوا اِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْۚ لَئِنْ لَمْ تَنْتَهُوا
لَنَرْجُمَنَّكُمْ وَلَيَمَسَّنَّكُمْ مِنَّا عَذَابٌ اَلِيمٌ
﴿١٨﴾ قَالُوا طَٓائِرُكُمْ مَعَكُمْۜ اَئِنْ ذُكِّرْتُمْۜ بَلْ
اَنْتُمْ قَوْمٌ مُسْرِفُونَ ﴿١٩﴾ وَجَٓاءَ مِنْ اَقْصَا
الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعٰى قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا
الْمُرْسَلِينَۙ ﴿٢٠﴾ اتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْـَٔلُكُمْ
اَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٢١﴾ وَمَا لِيَ لَٓا اَعْبُدُ
الَّذٖي فَطَرَنٖي وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٢﴾ ءَاَتَّخِذُ
مِنْ دُونِهٖٓ اٰلِهَةً اِنْ يُرِدْنِ الرَّحْمٰنُ بِضُرٍّ لَا
تُغْنِ عَنّٖي شَفَاعَتُهُمْ شَيْـًٔا وَلَا يُنْقِذُونِۚ ﴿٢٣﴾

14 Bir zamanlar onlara iki elçi göndermiştik; ama ikisini de yalanladılar. Bunun üzerine (onları) bir üçüncüyle destekledik; ve onlar dediler ki: "Biz size gönderilmiş elçileriz."

15 (Şehir halkı) dediler ki: "Siz de sadece bizim gibi beşer türüne mensupsunuz. O rahmet kaynağı da hiçbir şey indirmemiştir: siz sadece yalan söylüyorsunuz!"

16 (Elçiler) dediler ki: "Rabbimiz biliyor ki biz size gönderilmiş elçileriz.
17 Ve biz size açıkça tebliğ etmekten başka bir şeyle mükellef değiliz."

18 (Şehir halkı) dediler ki: "Şüphesiz bize uğursuzluk getirdiniz. Eğer buna bir son vermezseniz, sizi öldüresiye taşa tutacağız; ve bizden size, canınızı yakacak bir kötülük illa ki dokunacak."[13]

19 (Elçiler) dediler ki: "Uğurunuz/uğursuzluğunuz size bağlı. Ne yani, size öğüt verildi diye mi (böyle oldu)? Hayır, asıl haddi aşmış[14] bir toplum olduğunuz için."

20 Derken, şehrin en uzağından bir adam[15] koşarak gelip "Ey kavmim!" dedi, "Elçilere uyun! **21** Uyun sizden hiçbir karşılık beklemeyen bu kimselere; zira bunlar doğru yoldadırlar! **22** Hem ben, beni yaratıp fıtrat verene, dahası hepinizin huzuruna varacağı O Zâta neden kulluk etmeyecek mişim? **23** Onu bırakıp da başka ilâhlar edineyim, öyle mi? Eğer Rahmân bir zarar vermeyi dileyecek olsa (-ki dilemediği açık-),[16] ne onların şefaati bana zerre kadar fayda verir ne de beni kurtarabilirler.->

13 Zımnen: hiçbir hak ve hukuku gözetmeksizin cezalandıracağız.

14 *Musrifûn*u bu şekilde çevirimiz için bkz: 20:127, not 112.

15 Veya: "Şehrin ileri (gelenlerinden) bir adam".

16 Parantez içi açıklamamızın gerekçesi cümlenin şartlı yapısıdır. Zımnen, "ama O kulunun zararını dilemez" sonucu çıkmaktadır (Bkz: 11:34, not 41).

<- 24 Elbet o zaman ben, apaçık bir sapıklığa düşmüş olurum. 25 İşte artık ben sizin de Rabbiniz olana iman etmiş bulunuyorum: artık beni dinleyin!"[17]

26 (En sonunda) ona "Sen cennetliksin!"[18] denildi. Dedi ki: "Ah, keşke kavmim bir bilseydi 27 Rabbimin beni bağışladığını ve beni ilâhî ikrama mazhar olan kimseler arasına kattığını!.."

28 Ve onun ardından kavminin üzerine gökten bir ordu indirmedik; zaten Biz daha önce de asla (bir ordu) indirmiş değiliz:[19] 29 eğer bu gerekseydi, tek bir çığlık yeterli olurdu; o zaman da onlar sönmüş köz gibi kararıp küle dönerlerdi.[20]

30 Ah, yazıklar olsun o kullara ki;[21] ne zaman kendilerine bir elçi gelse, illa ki onu alaya aldılar!

31 Onlardan önce nice nesilleri helâk ettiğimizi görmezler mi? Ki onlar kendilerine dönüp gelemeyecekler;[22] 32 ama elbet hepsi Bizim huzurumuzda toplanacaklar.

33 ÖLÜ toprak dahi, onlar için bir kudret delilidir: Onu Biz dirilttik, beslenmeleri için ondan tohumları Biz çıkardık.->

اِنّ۪ٓي اِذاً لَف۪ي ضَلَالٍ مُب۪ينٍ ﴿٢٤﴾ اِنّ۪ٓي اٰمَنْتُ
بِرَبِّكُمْ فَاسْمَعُونِۜ ﴿٢٥﴾ ق۪يلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَۜ
قَالَ يَا لَيْتَ قَوْم۪ي يَعْلَمُونَۙ ﴿٢٦﴾ بِمَا غَفَرَ
ل۪ي رَبّ۪ي وَجَعَلَن۪ي مِنَ الْمُكْرَم۪ينَ ﴿٢٧﴾ وَمَٓا
اَنْزَلْنَا عَلٰى قَوْمِه۪ مِنْ بَعْدِه۪ مِنْ جُنْدٍ مِنَ
السَّمَٓاءِ وَمَا كُنَّا مُنْزِل۪ينَ ﴿٢٨﴾ اِنْ كَانَتْ اِلَّا
صَيْحَةً وَاحِدَةً فَاِذَا هُمْ خَامِدُونَ ﴿٢٩﴾ يَا
حَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِۚ مَا يَأْت۪يهِمْ مِنْ رَسُولٍ اِلَّا
كَانُوا بِه۪ يَسْتَهْزِؤُ۫نَ ﴿٣٠﴾ اَلَمْ يَرَوْا كَمْ اَهْلَكْنَا
قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ اَنَّهُمْ اِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ
﴿٣١﴾ وَاِنْ كُلٌّ لَمَّا جَم۪يعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ۟ ع
﴿٣٢﴾ وَاٰيَةٌ لَهُمُ الْاَرْضُ الْمَيْتَةُۚ اَحْيَيْنَاهَا
وَاَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبّاً فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ ﴿٣٣﴾

---

17 Eğer "şehrin en uzağından gelen adam" bu sözü, toplum kendisini öldürmek için üzerine yürüyünce elçilere dönerek söylemişse açılımı şöyle olur: "İşte ben sizin Rabbiniz olan Allah'a iman ediyorum! Siz de benim (şehadetimi) duyun (ve bana şahit olun)!" Veya her iki tarafa birden söylenmiş olması da mümkündür (Râzî). Tercihimiz inkârcı kavme söylendiği yönündedir. Sözün sonu "Sözümü dinleyin, şeytana uymayın!" vurgusu taşır.

18 Lafzen: "Gir cennete!"

19 Âyetin sonu, bu konudaki ilâhî sünneti ifade etmektedir. Enfâl 9-12'de Allah'ın bin melekle yardımı bu ilâhî sünnet ışığında anlaşılmalıdır. Zaten söz konusu âyetlerde ilâhî yardımın "iç ferahlatıcı müjde ve moral destek" (8:10), "iç sükûnetin çepeçevre kuşatması" (8:11) ve "inananlara direnç ve destek vermek ve kâfirlerin yüreklerine korku salmak" (8:12) şeklinde gerçekleştiği beyan edilmiştir.

20 Zımnen: ama bu olmadı. Buradaki *in kâne* kalıbının işlevi şu âyettekine benzer: *İn kâne lirrahmâni veledun* ("De ki (ey peygamber): "Rahmân'ın bir erkek çocuk sahibi olması söz konusu değildir." 43:81 Krş: 21:17; 35:41). Zımnen: onları cezalandırmaya gerek yoktu. Eğer bunu isteseydik bir ordu değil, tek bir çığlık yeterli olurdu. Bu okuma klasik tefsir otoritelerinin Antakya ile irtibatlı yorumlarına izin verir. Zira Antakya'da söz konusu tarihlerde böylesine kitlesel bir helâke şahit olunmamıştır.

21 Hem şefkat, hem acıma hem de hayret ifade eden bir kalıp (Bkz: *İtkân* III, 120)

22 Zımnen: Size dönerek "Biz kaybettik, siz bizim gibi yapmayın!" diyemeyecekler.

وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَاَعْنَابٍ
وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ الْعُيُونِ ﴿٣٤﴾ لِيَاْكُلُوا مِنْ
ثَمَرِهِ وَمَا عَمِلَتْهُ اَيْدِيهِمْ اَفَلَا يَشْكُرُونَ
﴿٣٥﴾ سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْاَزْوَاجَ كُلَّهَا
مِمَّا تُنْبِتُ الْاَرْضُ وَمِنْ اَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا
لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾ وَاٰيَةٌ لَهُمُ الَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ
النَّهَارَ فَاِذَا هُمْ مُظْلِمُونَ ﴿٣٧﴾ وَالشَّمْسُ
تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ
الْعَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتّٰى
عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ ﴿٣٩﴾ لَا الشَّمْسُ
يَنْبَغِي لَهَا اَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا الَّيْلُ
سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٤٠﴾

34 Orada hurmalıkları ve üzüm bağlarını Biz var ettik; yine orada su gözelerini Biz çağlattık; **35** ki onunla yetişenlerin ve elleriyle ektiklerinin[23] ürünlerinden yiyebilsinler.

Hâlâ şükretmeyecekler, öyle mi?

36 Şânı ne yücedir O'nun ki, yeryüzünün tüm bitkilerini, insanların bizzat kendilerini ve hakkında henüz hiçbir bilgiye sahip olmadıkları şeyleri çifter çifter O yarattı.[24]

37 Gece de onlar için bir kudret delilidir: Biz ondan gündüzün ışığını çekip alırız da, onlar aniden karanlıkta kalakalır.[25]

38 Güneş de (ilâhî bir kudret delilidir): o kendisi için tayin edilen mekân ve zamana bağlı olarak hareket eder durur;[26] işte bu, en yüce olanın, her şeyi bilenin takdiridir.

39 Ay da (öyledir). Ona, sonunda kuru ve eğri bir hurma dalı haline gelinceye kadar farklı evreler takdir ettik: **40** ne güneş aya kavuşup çarpabilir ne de gece gündüzü örtebilir: zira hepsi[27] bir yörüngede[28] hareket edip dururlar.[29]

23 Veya *mânın* olumsuz anlamıyla: "ellerini vurmadıkları halde". Fakat *mâya* ilgi zamiri anlamı vermek Kur'an'ın çift kutuplu üslubuna (*mesânî*) daha uygundur (kendi yetişenler ve ekilenler). İbn Mes'ud'un ve *mimmâ 'amilethu* şeklindeki tefsîrî okuyuşu da çevirimizi destekler (Taberi).

24 Burada asıl dikkat çekilen Allah'ın tekliğidir. Tüm bir yaratılmışlar dünyası çift ve çok kutupluluk yasasına tâbidir. Bu yasayı koyan da tek olan ve yaratılmışların yasasına tâbi olmayan Allah'tır. Âyet aynı zamanda insanların bilmediği varlık çiftlerinden söz etmektedir.

25 Bu âyet gecenin en güzel tarifidir: Gece kendi başına bir varlık değil, ışığın yokluğu halidir.

26 *Mustekarrın* mekân ve zamana delâlet etmesine dayanarak. Bu hareket, *lamın* farklı bir vurgusuyla, sadece yörüngesel olanı değil güneş sisteminin uzay içindeki hareketini de ifade eder. İbn Mes'ud ibâreyi *lâ mustekarra lehâ* ("bir durakta durmaksızın") şeklinde okumuştur (Ferrâ).

27 Hepsi: Burada sözü edilen güneş, ay ve âyette "gece gündüz" olarak geçen dünya.

28 "Yuvarlak cisim, daire" anlamına gelen *felek*, "gezegenlerin yörüngesi" için kullanılmaktadır. Gemilerin seyr u sefer rotasına benzediği için "gemi" mânasına gelen *fulk*ten türetilmiştir (Râğıb).

29 *Yesbahûn*, akıllılar için kullanılan bir cemi kalıbıdır. Aynı zamanda bu cisimler hareketlerinin faili olarak zikredilmiştir. İbn Sina, buradan yola çıkarak onları canlı ve akıllı sayar. Çok daha vahimi, İbn Sina, "namazın mahiyetini keşf" ile ilgili eserinde, tevhid akidesiyle taban tabana zıt şeyler söyler. Ona göre zahiri namaz, faal aklı ile dünyamızı yöneten Ay feleğine yalvarmak, niyaz etmek, beşer dili ile ondan yardım istemekten ibarettir. "Çünkü" der; "Ay feleği, varlığın terbiyecisi ve yaratılmışların yöneticisidir." Ona göre, namaz kılan kimse, bu dünyanın âfetlerinden korunmak için "ay feleğine" sığınmalıdır. Dahası na-

41 Bizim onların nesillerini[30] dolu gemilerde[31] taşımamız da onlar için bir kudret delilidir;[32] 42 ve onlar için, o gemiler gibi binebilecekleri başka şeyler yaratmamız da (öyledir). 43 İstersek onları suda boğabiliriz; bu takdirde imdatlarına kimse yetişemez ve onlar kurtarılamazlar da;[33] 44 sadece katımızdan bir rahmet ve geçici bir mühlet tanımamız sayesinde yaşayabilirler.

45 Kendilerine "Sizi bekleyen (âhiret) ve geride bıraktığınız (hayattan) dolayı[34] sorumluluktan titreyin ki, ilâhî merhamete mazhar olabilesiniz" denildiğinde (yüz çevirdiler): 46 zira onlara Rablerinden ne zaman bir mesaj ulaşmışsa, her seferinde ondan yüz çevirmişlerdir.

47 Kendilerine "Allah'ın size verdiği servetten (Allah yoluna) cömertçe sarf edin"[35] denildiğinde,->

وَاٰيَةٌ لَهُمْ اَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِى الْفُلْكِ
الْمَشْحُونِۙ ﴿٤١﴾ وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِه۪ مَا
يَرْكَبُونَ ﴿٤٢﴾ وَاِنْ نَشَاْ نُغْرِقْهُمْ فَلَا صَر۪يخَ
لَهُمْ وَلَا هُمْ يُنْقَذُونَۙ ﴿٤٣﴾ اِلَّا رَحْمَةً مِنَّا
وَمَتَاعًا اِلٰى ح۪ينٍ ﴿٤٤﴾ وَاِذَا ق۪يلَ لَهُمُ
اتَّقُوا مَا بَيْنَ اَيْد۪يكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ لَعَلَّكُمْ
تُرْحَمُونَ ﴿٤٥﴾ وَمَا تَأْت۪يهِمْ مِنْ اٰيَةٍ مِنْ
اٰيَاتِ رَبِّهِمْ اِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِض۪ينَ
﴿٤٦﴾ وَاِذَا ق۪يلَ لَهُمْ اَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُۙ

---

maz kılan kişi, aklını "faal akıl" adı verilen Cebrail'in temsil ettiği Ay feleğine kulluk (*taabbud*) etmelidir." (*el-Keşf 'an Mâhiyyeti's-Salât, Câmi'u'l-Bedâi'* içinde, 1. bs., D. K. İlmiyye, Beyrut - 1425/2004, s. 16) Bu ibretlik ifadelerin bir benzerini, İbn Sina'yı tekfir eden Gazzali'nin *Mişkât*'ın da da görüyoruz. Sorun kıymete kanaat etmeme sorunudur. Vahyin akide için çizdiği sınırlarda durmayıp, spekülatif ve zanni bilgi ile akait oluşturma sorunudur. "Ğayb" ve "şehadet" gibi iki ayak üzerinde duran Kur'an bilgi sisteminin (59:22) "ğayb" adıyla kodladığı imanın konusu olan alan, zanni ve spekülatif bilgiye açılınca, işin gelip duracağı vahim yer burasıdır.

30 Veya *zurriyyeten*in "ata" anlamına dayanarak: "onların atalarını". Tercihimizin açılımı: Muhatapların nesillerini; genel anlamda "Âdemoğullarını".

31 *el-Fulk*, geçtiği 23 yer ve *felek* ile akrabalığı göz önüne alındığında, suda veya havada yüzen her tür vasıta anlamına gelir. Yalnız üç yerde gelen *sefîne* ise sadece suda yüzeni ifade eder. Elmalılı âyetteki *el-fulk*u "ana rahmi" olarak yorumlar. Bu takdirde mana "onların nesillerini rahimlerde taşımamızda onlar için bir ders vardır" olur. Fakat *el-fulk*e "rahim" manası vermenin lugavî bir delile isnat etmemesinin yanında, bu tercihin, devamında gelen *el-meşhûn, yerkebûn, nuğrikhum, yunkazûn* ibareleriyle telifi de zor görünmektedir.

32 Suya kaldırma kuvveti veren ilâhî yasaya atıf.

33 Mesela su atomlarındaki mikro tavafın durması anlamına gelen bir kendi içine çökme (füzyon) durumunda...

34 Said b. Cübeyr ve Mücahid yoluyla İbn Abbas'ın yorumunun ışığında.

35 Muhtemelen *infak*ın nüzul sürecinde geçtiği ilk yer. *Nefeka* kökü "elden çıktı, bitti" mânasına gelir. Lafzen "açığı kapatmak, eksiği gediği gidermek" anlamına gelen *infak*, yarar veren bir şeyi ona muhtaç olanlarla karşılıksız paylaşmaktır. Geçişli olması, "öteki" olmaksızın bu ibadetin gerçekleşmeyeceği anlamına gelir. Farz olanına *zekât*, nafile olanına *sadaka*, Ramazan'a has olanına *fıtr*, sırf maldan yapılanına *hayr* denir. *İnfak* ile *nifak* aynı köktendir. İnfak iki dünyalılığı, nifak iki yüzlülüğü ifade ettiği için kökleri aynıdır. Bununla beraber tek dünyası olanın iki yüzü olur. İşte bu yüzden bu ikisi kavramsal bir zıtlık içerirler ve Kur'an'da infak nifakın panzehiri olarak sunulur. Münafikun sûresi bunun en çarpıcı örneğidir (Bkz: Sûrenin girişi ve 9-11, ilgili notlar; infakla korunmak için bkz: 64:16-17, not 20-21). Kur'an'da sadece üç şey "Allah yoluna" (*fî-sebilillah*) isnat edilir: Cihad, infak, hicret.

قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ اٰمَنُوٓا اَنُطْعِمُ مَنْ
لَوْ يَشَٓاءُ اللّٰهُ اَطْعَمَهُٓ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا فِي ضَلَالٍ
مُبِينٍ ﴿٤٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ
كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٨﴾ مَا يَنْظُرُونَ اِلَّا صَيْحَةً
وَاحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ ﴿٤٩﴾
فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً وَلَٓا اِلٰٓى اَهْلِهِمْ
يَرْجِعُونَ ﴿٥٠﴾ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَاِذَا هُمْ
مِنَ الْاَجْدَاثِ اِلٰى رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ ﴿٥١﴾ قَالُوا
يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا هٰذَا مَا وَعَدَ
الرَّحْمٰنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٢﴾ اِنْ كَانَتْ
اِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَاِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا
مُحْضَرُونَ ﴿٥٣﴾ فَالْيَوْمَ لَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْـًٔا
وَلَا تُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٤﴾

<- inkârda ısrar edenler imanda sebat gösterenlere dediler ki: "Ne yani, Allah'ın isterse pekâlâ doyuracağı kimseyi biz mi doyuracakmışız? Şimdi siz açık bir şaşkınlık içinde değil de
nesiniz!" **48** Bir de derler ki: "Eğer sözünüze sadıksanız söyleyin bakalım şu vaad ettiğiniz (Son Saat) ne zaman gerçekleşecek?"

49 Onlar (bunu) tartışırken, kendilerini enselenecekleri bir tek bela çığlığından başka bir şey beklemeyecek:
50 her şey o kadar ânî olacak ki;[36] ne vasiyet edebilecekler ne de yakınlarına dönebilecekler.

51 Derken sura üflenmiştir;[37] ve işte o zaman hemen mevzilerinden çıkıp Rablerine koşacaklar.

52 "Eyvah! Bizi uyuduğumuz yerden kim kaldırdı?"[38] diyecek (ve cevabı kendileri verecek)ler: "Rahmân'ın vaad ettiği bu olsa gerek; demek ki gönderilen elçiler doğru söylemişler!"

53 Sadece bir tek bela çığlığı: olan bitenin hepsi bu! Ve hemen ardından herkes huzurumuzda boy gösterecek.

54 Artık bugün hiç kimseye zerre kadar haksızlık yapılmayacak ve sadece yaptıklarınızdan dolayı cezalandırılacaksınız.

---

36 Takibiyye *fâ*sının açılımı.

37 Veya Katâde'nin *sûru suver* okuyuşuna dayanarak: "..suretlere (ruh) üflenmiştir."

38 Veya Hz. Ali ve İbn Abbas'ın *min ba'sina* okuyuşuna dayanarak: "Dirilişimizden dolayı vay halimize!" *Merkad*, "uyuma yeri", "uyunulan mekân" demektir. Sadece bu âyet bile, tarih öncesinden kalma mebzul miktardaki "höyük" ve "tümülüs"lerden de açıkça anlaşılacağı gibi, dünyanın tüm animist inanışlarının ortak akidesi olan "kabir fetişizmi"nin İslam inancına dahil edilmiş tortularından kurtulmaya yeterlidir. Kabir fetişminin iç çelişkisini fark eden bir mü'min şu soruyu sormuştu: "Kabirde meleklerle karşılaşan biri 'Elçiler doğru söylemiş; âhiret varmış' der mi?" İşte mü'minin imanının konusu olan âhiret hayatına ilişkin aslı faslı olmayan spekülasyonları 'akide' diye insanlara sunmanın zararı budur. Âhiret, imanın konusu olan ve hakkında konuşma tekeli Allah'a ait olan bir konudur. Bu konuda mü'mine düşen edeb Allah'ın verdiği bilgiyle yetinmek ve "gaybı taşlama" anlamına gelen spekülasyonlarla, imana şaibe bulaştırmamaktır.

55 Elbet cennet ehli o gün, keyif veren bir meşguliyet içinde olacak;[39] **56** onlar ve eşleri (bu huzurun) gölgesi altında mükemmel yataklar[40] üzerinde uzanacaklar; **57** orada her tür refaha sahip olacaklar ve arzuladıkları her şey onlara sunulacak:[41] **58** rahmeti sonsuz Rabbin sözüyle gelen tarifsiz bir mutluluktur bu.[42]

59 Ama (suçlulara denilir ki): "Siz ey mücrimler, bugün şöyle ayrı durun!"

60 İmdi, Ben size buyurmadım mı ey Âdemoğulları: "Şeytana[43] kulluk etmeyin, çünkü o sizin apaçık düşmanınızdır! **61** Ve yalnız Bana kulluk edin, dosdoğru yol budur! **62** Doğrusu (o şeytan) sizden nice kuşakları yoldan çıkarmıştır; o zaman aklınız başınızda değil miydi? **63** İşte, size vaad edilen cehennem budur.[44] **64** Israrla inkâr etmenizin bir sonucu olarak bugün oraya destek verin!"[45]

إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغُلٍ فَاكِهُونَ
﴿٥٥﴾ هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلَالٍ عَلَى الْأَرَائِكِ
مُتَّكِؤُونَ ﴿٥٦﴾ لَهُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَلَهُمْ مَا يَدَّعُونَ
﴿٥٧﴾ سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ ﴿٥٨﴾ وَامْتَازُوا
الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ ﴿٥٩﴾ أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ
يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ
لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٦٠﴾ وَأَنِ اعْبُدُونِي هَذَا
صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾ وَلَقَدْ أَضَلَّ مِنْكُمْ
جِبِلًّا كَثِيرًا أَفَلَمْ تَكُونُوا تَعْقِلُونَ ﴿٦٢﴾
هَذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٦٣﴾
اصْلَوْهَا الْيَوْمَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٦٤﴾

---

39 Usanç ve can sıkıntısına neden olan bir boşluk olmayacak (35:35). *Fâkihûn*'un (bir okuyuşta *fekihûn*) türetildiği *fekih*, "sevinç, sürur, neşe, refah" anlamlarına gelir (*Mekâyîs*). Sonradan "meyve" anlamını kazanan *fâkihe*, sofranın son halkasını, dolayısıyla refahın kemal düzeyini temsil eder.

40 *Erîke*, gelin odasına kurulan görkemli yataktır.

41 *Yedde'un* fiili, "arzu edileni dile getirmeye gerek kalmaksızın" anlamını îmâ yollu içerir.

42 *Selâm*, "kurtuluş", "rahat" ve "iç barışı" ifade ettiği için, bunların tümünü ifade eden "mutluluk"la karşılanmıştır.

43 *Şeytan*a dair ayrıntılı bir açıklama için muhtemelen ilk geçtiği 81:25'in 21 nolu notuna bkz.

44 Önceki âyetin sonuyla birlikte düşünüldüğünde akletmemek cehennem azabının kaynağı olarak gösterilmektedir.

45 *Islavhâ*, "ateşi tutuşturmak için odunların önüne dikilen çıra" anlamına gelen *es-sılâ*dan türetilmiştir. Aslı "dik duran, destek olan, ayakta tutan" mânasındaki *salv*dendir ve salat ile akrabadır. Bu destek oluş, kendisini başkasının değil yine kendisinin yaktığı bir yanmayı ifade ediyor: "onlara zulmetmedik, lakin onlar kendi kendilerine zulmettiler" (11:101). Eşini ve tüm çocuklarını gözünün önünde kaybeden bir ananın ciğerini yakan ateşin acısını düşünün. O gün Allah'ı kaybettiğini görmenin acısı ondan sonsuz kat daha harlı bir ateşin yüreğe düşmesi gibidir. Yok olmanın, ölümün cana minnet olduğu bir yürek yangını: "Yoo, bugün tek bir yok oluşu çağırmayın, aksine bir çok yok oluşu çağırın" (25:14)

اَلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلٰٓى اَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَٓا
اَيْد۪يهِمْ وَتَشْهَدُ اَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا
يَكْسِبُونَ ﴿٦٥﴾ وَلَوْ نَشَٓاءُ لَطَمَسْنَا عَلٰٓى
اَعْيُنِهِمْ فَاسْتَبَقُوا الصِّرَاطَ فَاَنّٰى
يُبْصِرُونَ ﴿٦٦﴾ وَلَوْ نَشَٓاءُ لَمَسَخْنَاهُمْ عَلٰى
مَكَانَتِهِمْ فَمَا اسْتَطَاعُوا مُضِيًّا وَلَا
يَرْجِعُونَ ﴿٦٧﴾ وَمَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ
اَفَلَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٨﴾ وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا
يَنْبَغ۪ي لَهُ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْاٰنٌ مُب۪ينٌ ﴿٦٩﴾

65 O gün ağızlarına mühür vururuz; ve Bize onların elleri konuşur, ayakları yaptıklarına şahitlik eder.[46]

66 EĞER (Âdemoğlu'nu iradesiz yaratmak) isteseydik, onların görüp kavrama yeteneklerini iyice köreltirdik de (hayvanlar gibi) yoldan (çıkmak için) yarışırlardı:[47] o takdirde (doğruyu) nereden, nasıl görebileceklerdi?

67 Eğer (böyle olmalarını) tercih etsek, mutlaka onları kendi konumlarına göre başka bir hale dönüştürürdük:[48] o takdirde ne savuşturabilirler ne de geri dönebilirlerdi.

68 Ve kimin ömrünü uzatırsak, onun doğuştan gelen yeteneklerinde eksiltme yaparız: hâlâ akıllarını kullanmayacaklar mı?[49]

69 BİZ ona şiir öğretmedik; bu onun için[50] gerekli de değil:[51] o (vahiy) sadece bir uyarı ve öğüttür;[52] dahası açık ve açıklayıcı bir hitaptır;->

---

46 Şu âyetlerle krş: "Oku sicilini! Bugün kendi hesabını görmek için sen sana yetersin!" (17:14); "bilakis insan kendi benliğine şahit olacak;" (75:14); "O gün hakikati inkâr edenler ve peygambere karşı çıkanlar, yerle bir olmayı temenni ederler; fakat onlar hiçbir sözü/fikri Allah'tan gizleyemezler" (4:42).

47 Krş: 47:12.

48 Zımnen: Hayatı hayvan gibi algılayıp yeme, içme, yatma, çiftleşmeden ibâret görenleri sûret olarak da hayvana dönüştürebilirdik, fakat istemedik. Bizim "kendi konumlarına göre" anlamı verdiğimiz *'ala mekânetihim* ibaresindeki *mekân* fizikî değil, tıpkı 6:135; 11:93 ve 121'de olduğu gibi mânevîdir. Yani insanın hayata ve kendine biçtiği "değer" ve "konum" ile ilgilidir. Zaten kelimenin türetildiği kök olan *kevn* de "oluş" anlamına gelir.

49 Tam tersine, yeteneklerin artırılması için bkz: 35:1, not 3. Zımnen: Ey insan, ahlâkî sorumluluklarını "daha erken" gerekçesiyle asla erteleme! Ömrün en diri yıllarını günaha, en düşkün yıllarını da Allah'a ayırmak bir tür Kabil kompleksidir.

50 Zamir Kur'an'ı da gösterebilir.

51 Nebi'ye yönelik "şair" (21:5) ve Kur'an'a yönelik "şiir" iddialarını red. Bunun gerekçesini anlamak için o günün şairinin kâhinle, şiirinin de kehanetle iç içe geçtiğini bilmek gerekir. Cahiliyye insanı, cinlerin Allah ile nesep bağına sahip olduğunu düşünür, şiiri şairle cin arasındaki alışverişin ürünü olarak görürdü (37:158). Bu yüzden melek-peygamber ilişkisini, cin-şair ilişkisiyle özdeş sandılar (Krş: 26:221).

52 Zımnen: Şiir gibi hisse değil akla hitap eden vahiy, "düşünen bir topluma" ithaf edilmiştir.

لِيُنْذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى
الْكَافِرِينَ ﴿٧٠﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ
مِمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ
﴿٧١﴾ وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا
يَأْكُلُونَ ﴿٧٢﴾ وَلَهُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَمَشَارِبُ
أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾ وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ
آلِهَةً لَعَلَّهُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٧٤﴾ لَا يَسْتَطِيعُونَ
نَصْرَهُمْ وَهُمْ لَهُمْ جُنْدٌ مُحْضَرُونَ ﴿٧٥﴾
فَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ
وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٦﴾ أَوَلَمْ يَرَ الْإِنْسَانُ أَنَّا
خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ
﴿٧٧﴾ وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ
قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ﴿٧٨﴾

<- **70** ki bu sayede, (kalben) diri olanları uyarsın[53] ve bunu ısrarla inkâr edenlere karşı verilmiş söz gerçekleşsin.[54]

71 Şimdi onlar, kendileri için kudretimizin bir nişanesi[55] olarak evcil hayvanlar yarattığımızı ve bu sayede onlara sahip olabildiklerini de mi görmezler? **72** Dahası onları emirlerine âmâde kıldık ki, bir kısmına binsinler, bir kısmını da yesinler; **73** ve onlardan başkaca da yararlansınlar ve içecek (süt) sağsınlar.

Hâlâ şükretmeyecekler mi?

74 Ne ki onlar (şükür yerine), kendilerine yardım ederler ümidiyle Allah'tan başka ilâhlar edindiler. **75** Bunların onlara yardıma asla güçleri yetmez; aksine kendileri bunlar için[56] hazır kıta askerdirler.

76 Artık onların sözleri seni üzmesin: unutma ki Biz onların gizlediklerini de biliriz, açıkladıklarını da.

77 İNSAN görmez mi ki, Biz kendisini bir damlacık hayat suyundan[57] yarattık (ve akıl fikir bahşettik), fakat o çenesi çalışan bir hasım olup çıktı.

78 Bir yandan Bizim için benzerler düzüp koşarken, öte yandan kendisinin (bir damlacık sudan) yaratılışını unutarak şöyle dedi: "Çürüyüp toza toprağa karışmış kemiklere kim hayat verecek?"

---

53 Yani: Akleden kalbe: "Elbet bunda (akleden) bir kalbe sahip olanlar için ibretlik bir uyarı vardır" (50:37).

54 Bu söz için bkz: 7-12. âyetler.

55 Lafzen: "ellerimizin bir eseri.." Şûrâ 11'e göre bu tür lafızlar mecaz olarak anlaşılmalıdır.

56 Veya zamirlerin aidiyetine göre: "onlar kendileri için.." Tercihimiz, şirkin yasaklanmasının en temel nedenine dayanmaktadır. O da şirkin, şirk koşan kimseyi şirk koşulan karşısında nesneleştirmesidir. Allah'a ait bir niteliği bir başka varlığa yakıştıran insan, o andan itibaren tanrılık yakıştırdığı şirk nesnesinin "emre âmâde askeri" durumuna düşer.

57 *Nutfe*: "zigot", yani döllenmiş yumurtadan.

قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ
وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴿٧٩﴾ الَّذِي جَعَلَ
لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنْتُمْ
مِنْهُ تُوقِدُونَ ﴿٨٠﴾ أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ
السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ
يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلَى وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ
﴿٨١﴾ إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ
كُنْ فَيَكُونُ 28 فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ
مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

79 De ki: "Onları ilk defa kim yoktan var ettiyse O hayat verecek. Zira O, her tür yaratığın ve yaratmanın akıl sır ermez bilgisine bütünüyle vâkıftır.[58]

80 O'dur yeşil ağaçta sizin için ateş var eden; bu sayede sizler ondan yakacak elde edersiniz.

81 Değil mi ama; gökleri ve yeri yaratan Allah'ın kudreti, onların bir benzerini yaratmaya yetmez mi?[59] Elbette yeter! Zira O, her şeyi bilen mükemmel bir Yaratıcıdır. **82** O, eşsiz yaratışıyla bir şeyin olmasını dilediği zaman, sadece ona "Ol!" demesi yeter: o da hemen oluş sürecine girer.

83 Her şeyin tasarrufunu (kudret) elinde bulunduran (Allah), her tür kişileştirmeden uzak ve yücedir: nihayet hepiniz O'na döndürüleceksiniz.

---

58 *Halk*ın ikili anlamı için bkz: 14:19, not 21. *Alîm*'deki belirsizlik çeviriye "akıl sır ermez" yan anlamıyla yansımıştır.

59 Bu âyet, evrende dünyadan başka yaşanabilir gezegenlerin varlığını dile getirmektedir

37. SÂFFÂT SÛRESİ

"Saf saf dizenler/dizilenler" anlamındaki *Sâffât* adını ilk âyetinden alır. Mekke'de inmiştir. Sûre tüm nüzul tertiplerinde En'âm-Lokman arasına yerleştirilir. Fakat bu sûrenin 62. âyetini Duhan 43'e yapılan itiraza cevap olarak, yine İsrâ 60. âyeti de bu sûrenin 62. âyetine atıf olarak okumak mümkündür. Bu takdirde sûreyi Duhân'dan sonra ve İsrâ'dan önceki bir yere yerleştirmek gerekir. Fakat bu takdirde Duhân'ı Hâ-Mîm ailesinden koparmak gerekecektir ki, bu da doğru gözükmemektedir. Bu noktada işin içinden çıkamadığımı itiraf etmeliyim.

Allah'ın peygamberlerine yardım edeceğine dair vaadinin hatırlatılması bu sûrenin çok zor bir zamanda indiğini düşünmemize yol açar (171-172). Bu da takriben, henüz Akabe biatleriyle Medine umudunun yeşermediği 9 veya 10. yıl olmalıdır.

Sûrenin ana fikri âhirettir. 1-11. âyetler muhatabın dikkatini çekmeyi önceleyen Mekkî üslubun çarpıcı örneklerindendir. Kısa, vurucu ve etkilidirler.

Yasa bellidir: kötüler cezalandırılır, iyiler ödüllendirilir. Kötülerin kendilerine "atalar geleneğini" referans göstermelerini boşa çıkarmak için Hz. İbrahim örneği verilir. İlle de atalar yolu takip edilecekse imânın büyük atası İbrahim'in yolu ne güne durmaktadır? Fakat onlar yanlış tercih yapmışlardır: "Çünkü onlar sapık atalarının başlarına sardığı geleneği izlediler; fakat kendileri atalarının izinden akılsızca seğirtiyorlar!" (69-70). İyilerin ödülü dokuz peygamber özelinde ele alınır (74-148). Özellikle Hz. İbrahim ve kurban ederken gördüğü biricik oğlunun ağır sınavı ayrıntılı olarak bu sûrede verilir (100-105). Amaç, bedelsiz ödül olmaz gerçeğidir: "İyileri Biz, işte böyle ödüllendiririz" (105).

Tüm sapmaların temelinde Allah tasavvurundaki sapma yer alır. Bu sapmanın başında ise, Allah'la doğrudan iletişimi yok eden şirk gelir. Görünür görünmez birçok masum varlığa Allah'a ait nitelikler yakıştırılır (149-166). Oysa ki: "İzzet ve azamet sahibi Rabbin, insanların idrak evrenlerinin çok ötesinde aşkın bir yüceliğe sahiptir" (180).

Sûrenin temasını sûrede en çok kullanılan *muhlasîn* kelimesi verir. Yani: "imanını saf ve temiz tutma çabasını Allah'ın desteklediği kullar". Tüm Kur'an'da 8 yerde geçen bu kelime bu sûrede tam 5 kez kullanılmıştır.

Rabbim! Bizleri ihlaslı olan ve ihlas verilenler arasına kat!

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ
وَالصَّٓافَّاتِ صَفًّاۙ ﴿١﴾ فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًاۙ
﴿٢﴾ فَالتَّالِيَاتِ ذِكْرًاۙ ﴿٣﴾ اِنَّ اِلٰهَكُمْ لَوَاحِدٌۜ
﴿٤﴾ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا
وَرَبُّ الْمَشَارِقِۜ ﴿٥﴾ اِنَّا زَيَّنَّا السَّمَٓاءَ الدُّنْيَا
بِز۪ينَةِۨ الْكَوَاكِبِۙ ﴿٦﴾ وَحِفْظًا مِنْ كُلِّ
شَيْطَانٍ مَارِدٍۚ ﴿٧﴾ لَا يَسَّمَّعُونَ اِلَى الْمَلَاِ
الْاَعْلٰى وَيُقْذَفُونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍۗ ﴿٨﴾
دُحُورًا وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌۙ ﴿٩﴾ اِلَّا مَنْ
خَطِفَ الْخَطْفَةَ فَاَتْبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ ﴿١٠﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 ŞAHİT olsun sıra sıra dizenler ve dizilenler,[1]

2 Vazgeçirip set çekenler,

3 Uyarmak için peş peşe gelenler...[2]

4 Elbet, ilâhınızın bir tek olduğunda şüphe yoktur; **5** göklerin, yerin ve onların arasındaki her şeylerin Rabbi; ve bütün doğuların Rabbi.[3]

6 Şüphesiz Biz, yerin en yakın göğünü yıldızların[4] güzelliğiyle süsledik; **7** üstelik (onları) her isyankâr[5] şeytanın tasallutundan koruduk, **8** ki yüce katın sakinlerini[6] dinleme (girişiminde) bulunamasınlar ve her yandan yüzgeri edilsinler; **9** (dünyada) dışlansınlar ve (âhirette de) sürekli bir azaba mahkûm olsunlar;[7] **10** ancak bir (bilgi) kırıntısı kapanlar olursa, onlar da delik deşik eden bir ateş korunun pençesine düşsünler.[8]

---

1 *Sâffât,* (t. *sâffe*), insan, melek ve kuş gibi hareket yeteneğine sahip varlıklar için kullanılır (61:4; 24:41; 67:19). İlk üç âyette her çeşidiyle "itaatkâr varlıkların" kastedildiğini 165. âyet teyit etmektedir. Kasıt vahyin kendisi de olabilir (Râzî). Bu durumda vahiy benzer örneklerde olduğu gibi (35:31; 36:2) inşâ edici bir özne olarak öne çıkar. *Sâffât* hem "sıraya dizenleri", hem de "sıraya dizilenleri" ifade eder. Böylece şu anlama ulaşılır: "Şahit olsun vahyin sıraya dizdiği itaatkâr kullar ve/veya kulları hizaya sokan sıra sıra âyetler".

2 *Tâliyât*: Nasıl ki *saf* bir amaca ulaşmak için yan yana dizilmekse, *tilv* ya da *tilâvet* de "bir mâna oluşturmak için peş peşe gelmek"tir. Katâde bununla "vahyi okuyup izleyen kimselerin" kastedildiğini söyler (Taberî).

3 *Meşârık,* "güneşin doğum yerleri". Zımnen: Vahiy güneşinin kaynağı bir fakat doğum yerleri, muhatapları, dilleri farklı farklıdır.

4 Lafzen: "gezegenlerin". Burada kastedilen gök cisimlerinin kendileri değil ışıklarıdır. Dolayısıyla "yakın gök" ifadesi, ışığı dünyaya ulaşan yıldızların bulunduğu tüm uzayı kapsar.

5 Veya: "kontrol dışı". *el-Mârid,* "kontrol dışı" (*el-hâric 'ani't-tâ'ah*) anlamını da içerir. Gaybı bildiğini iddia eden ve kendi kendini gerçekleştiren kimi kehanetlerle insan iradesini zaafa uğratan şeytanlar ve şeytansılar. *el-Mârid*in "soyutlayan, yalıtan, soyan" anlamı göz önüne alındığında, her tür kehanet teşebbüsünün "bilgiyi amacından soyutlamak", bir tür "hırsızlığa soyunmak" olduğu anlaşılır.

6 Yani: Melekler âlemini ve özellikle vahiy meleğini.

7 Krş: 7:18 ve 17:39.

8 *Sâkıb,* "oyan, delik deşik eden, yakan, kalbura çeviren bir kor alev" (*Lisân*). Kelimenin belirsiz olması, bu kor alevin gördüğümüzün dışında veya ender görülen şaşırtıcı mahiyetine delâlet eder.

11 ONLARDAN şu sorunun cevabını iste: "Yaratılış açısından, o (şeytanlık yapa)nlar mı daha güçlü ve kudretli, yoksa yarattığımız (insan) mı?"[9] Açık gerçek şu ki, (insanları) yapışkan bir balçık türünden yaratan Biziz.[10]

12 Ama hayır, sen hayranlık ve şaşkınlık duyarken,[11] onlar işin şakasındalar; **13** hatırlatıldığı zaman da öğüt almazlar; **14** ve bir âyet gördüklerinde küçümsemeye kalkarlar; **15** ve derler ki: "Açıkça bu, büyü(leyici söz)den başka bir şey değil: **16** ne yani, biz ölüp gittikten, toza toprağa karışmış bir iskelet halini aldıktan sonra tekrar mı diriltileceğiz? **17** Yani, önden giden atalarımız da mı?"[12]

18 "Evet" de, "Hem de rezil rüsva bir halde!" **19** Nitekim o (gün) bir tek sarsıcı komut yankılanır: ve işte o an bön bön bakakalırlar; **20** ve "Yazıklar olsun! İşte bu, o Hesap Günü budur!" derler.

21 İşte bu, yalanlayıp durduğunuz (iyi ile kötünün) arasını ayırma günüdür: **22** Toplayın bütün o zalimleri, onların türdeşlerini ve kulluk ettikleri her şeyi! **23** Allah'tan başka her şeyi... Ve hepsini gözleri fal taşı gibi açacak bir ateşe yönlendirin;[13] **24** ve onları orada alıkoyun: çünkü onlar elbet sorgulanacaklar!

فَاسْتَفْتِهِمْ اَهُمْ اَشَدُّ خَلْقًا اَمْ مَنْ خَلَقْنَا اِنَّا
خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طِينٍ لَازِبٍ ﴿١١﴾ بَلْ عَجِبْتَ
وَيَسْخَرُونَ ﴿١٢﴾ وَاِذَا ذُكِّرُوا لَا يَذْكُرُونَ ﴿١٣﴾
وَاِذَا رَاَوْا اٰيَةً يَسْتَسْخِرُونَ ﴿١٤﴾ وَقَالُوا اِنْ
هٰذَا اِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿١٥﴾ ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا
تُرَابًا وَعِظَامًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿١٦﴾ اَوَاٰبَاؤُنَا
الْاَوَّلُونَ ﴿١٧﴾ قُلْ نَعَمْ وَاَنْتُمْ دَاخِرُونَ ﴿١٨﴾
فَاِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ فَاِذَا هُمْ يَنْظُرُونَ ﴿١٩﴾
وَقَالُوا يَا وَيْلَنَا هٰذَا يَوْمُ الدِّينِ ﴿٢٠﴾ هٰذَا يَوْمُ
الْفَصْلِ الَّذ۪ي كُنْتُمْ بِه۪ تُكَذِّبُونَ ﴿٢١﴾ اُحْشُرُوا
الَّذ۪ينَ ظَلَمُوا وَاَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ
﴿٢٢﴾ مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَاهْدُوهُمْ اِلٰى صِرَاطِ
الْجَح۪يمِ ﴿٢٣﴾ وَقِفُوهُمْ اِنَّهُمْ مَسْؤُ۫لُونَ ﴿٢٤﴾

9 Zımnen: Şeytan ve tüm şeytansılar hakkında Kur'an'da sık sık yer alan şu uyarıyı hatırlayalım: "Senin benim kullarım üzerinde etkin bir yaptırım gücün (*sultân*) yoktur." Buradan da anlaşılacağı gibi, yaratılıştan getirdiği fıtrat gereği insan güçlüdür. İnsan fıtratına yabancılaşmadıkça, şeytanın insan üzerinde etkin bir gücü yoktur. Yeter ki insan çamur tarafını değil, ruh tarafını takviye etsin.

10 İnsanın elementer kökeni için 23:12, not 12.

11 *'Acibte* fiilinin ikili anlamı gereği zımnen: Allah'ın yaratışına hayranlık, buna rağmen inkârcıların direnişine şaşkınlık duyarken...

12 18. âyet ışığında bu ibâre, alttan alta babalarla yüzleşme korkusunu îmâ eder.

13 *Cahîm*'in bu anlamı için bkz: 73:12, not 13.

مَا لَكُمْ لَا تَنَاصَرُونَ ﴿٢٥﴾ بَلْ هُمُ الْيَوْمَ
مُسْتَسْلِمُونَ ﴿٢٦﴾ وَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ
يَتَسَٓاءَلُونَ ﴿٢٧﴾ قَالُٓوا اِنَّكُمْ كُنْتُمْ تَأْتُونَنَا عَنِ
الْيَمِينِ ﴿٢٨﴾ قَالُوا بَلْ لَمْ تَكُونُوا مُؤْمِنِينَۚ ﴿٢٩﴾
وَمَا كَانَ لَنَا عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍۚ بَلْ كُنْتُمْ قَوْمًا
طَاغِينَ ﴿٣٠﴾ فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَٓا اِنَّا لَذَٓائِقُونَ
﴿٣١﴾ فَاَغْوَيْنَاكُمْ اِنَّا كُنَّا غَاوِينَ ﴿٣٢﴾ فَاِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ
فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿٣٣﴾ اِنَّا كَذٰلِكَ نَفْعَلُ
بِالْمُجْرِمِينَ ﴿٣٤﴾ اِنَّهُمْ كَانُٓوا اِذَا قِيلَ لَهُمْ لَٓا
اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ يَسْتَكْبِرُونَۙ ﴿٣٥﴾ وَيَقُولُونَ اَئِنَّا
لَتَارِكُٓوا اٰلِهَتِنَا لِشَاعِرٍ مَجْنُونٍۜ ﴿٣٦﴾ بَلْ جَٓاءَ
بِالْحَقِّ وَصَدَّقَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٧﴾ اِنَّكُمْ لَذَٓائِقُوا
الْعَذَابِ الْاَلِيمِۚ ﴿٣٨﴾ وَمَا تُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُونَۙ ﴿٣٩﴾ اِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿٤٠﴾

25 (Denilecek ki): "Ne'niz var, neden birbirinize yardım etmiyorsunuz?" **26** Yoo, (ne yardımlaşması?) O gün onlar teslim bayrağını çeken kimseler olacak. **27** Ve birbirlerine dönüp hesap soracaklar...

28 (Bir kısmı) şöyle diyecek: "Siz bize hep sûret-i haktan görünerek yanaşırdınız."[14]

29 (Diğerleri) "Asla" diyecekler, "Siz zaten hiç mü'min olmadınız ki! **30** Hem bizim sizin üzerinizde bir gücümüz de yoktu: bilâkis siz küstah ve azgın bir topluluktunuz! **31** Fakat şimdi Rabbimizin sözü hepimizin aleyhine gerçekleşti: hepimiz (yaptıklarımızın) acısını elbette tadacağız. **32** Fakat biz sizi (aldatmadık), açıkça saptırdık; çünkü biz zaten sapıtmış kimselerdik."[15]

33 Şu halde onlar o gün azapta da ortak olacaklar; **34** çünkü Biz suçu tabiat haline getirenlere işte böyle davranacağız.

35 Şu bir gerçek ki, ne zaman kendilerine "Allah'tan başka ilâh yoktur" denilmişse, mutlaka küstahça kibirlenmişler **36** ve "Ne yani, şimdi kalkıp da mecnun bir şairin sözüne uyup ilâhlarımızı mı terk edelim?" demişlerdir.[16]

37 Hayır! Bilakis o, hakikati getirmiş ve (önceki) elçileri tasdik etmiştir.

38 Şu kesin ki siz, elem verici bir azabı hak ettiniz; **39** ve yaptıklarınızın dışında bir şeyle cezalandırılmayacaksınız.

40 Ancak, imanını saf ve temiz tutma çabalarını Allah'ın desteklediği kulları hariç:[17]->

---

14 Lafzen: "sağdan gelirdiniz". Zaten *min* yerine *'an* gelmesi "suret-i haktan" yan anlamını verir.

15 Zımnen: "peşimize takılırken bunu hesap etmeliydiniz". Bu âyet, 28. âyetteki "aldatma" suçlamasını red içindir (Krş: 14:22).

16 İlk inkârcı muhataplar şiir-kehanet ve şair-cin arasında zorunlu bir ilişki olduğunu düşünüyorlardı (Bkz: 26:224, not 104).

17 *Muhlasîn*in bu anlamı için bkz: 15:40, not 31.

<- **41** İşte onlar için (âhirette) belirlenmiş bir rızık vardır; **42** lezzet kaynağı her tür ürün...[18] Zira onlar (tarifsiz bir) ikrama mazhar olacaklar; **43** nimetlerle tıka basa dolu olan cennetlerde; **44** muhteşem tahtlarda birbirlerini sevgi dolu gözlerle süzerek... **45** Kaynağından doldurulmuş kadehlerle kendilerine servis yapılacak;[19] **46** içenlere tarifsiz bir lezzet veren berraklıkta olacak. **47** Ne onda bir zahmet var ve ne de ondan dolayı sarhoş olurlar. **48** Ve yanlarında gözü dışarıda olmayan tatlı bakışlı eşler;[20] **49** sanki kumda gizlenmiş deve kuşu yumurtaları gibi kusursuz...

50 İşte onlar da (berikiler gibi)[21] birbirlerine yönelerek sualler soracaklar.

51 İçlerinden biri diyecek ki: "Bir zamanlar benim bir arkadaşım vardı; **52** bana, "Sahi, sen gerçekten de onun doğruluğunu tasdik mi ediyorsun?" derdi; **53** "Ne yani, biz ölüp gittikten, toza toprağa karışmış bir iskelet halini aldıktan sonra hesap verecek mişiz, öyle mi?" (diye eklerdi). **54** (Sözüne devamla) sordu: "Onun halini görmek ister misin?"

أُولٰئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَعْلُومٌ ﴿٤١﴾ فَوَاكِهُ وَهُمْ
مُكْرَمُونَ ﴿٤٢﴾ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٤٣﴾ عَلٰى
سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ ﴿٤٤﴾ يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِكَأْسٍ مِنْ
مَعِينٍ ﴿٤٥﴾ بَيْضَاءَ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ ﴿٤٦﴾ لَا فِيهَا
غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ ﴿٤٧﴾ وَعِنْدَهُمْ
قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ عِينٌ ﴿٤٨﴾ كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ
مَكْنُونٌ ﴿٤٩﴾ فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ
يَتَسَاءَلُونَ ﴿٥٠﴾ قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ إِنِّي كَانَ لِي
قَرِينٌ ﴿٥١﴾ يَقُولُ أَئِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّقِينَ
﴿٥٢﴾ أَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا
لَمَدِينُونَ ﴿٥٣﴾ قَالَ هَلْ أَنْتُمْ مُطَّلِعُونَ ﴿٥٤﴾

---

18 *Fevâkih* (t. *fâkihe*) için bkz: 36:55, not 39.

19 *Ke's*, eşanlamlısı gibi duran fakat asla eşanlamlısı olmayan *kûb*den farklıdır. *Ke's* ille de dolu olan bardak/kadeh için kullanılır ve sadece camdan yapılanına denir (Se'alibî). *Kûb*, dolu veya boş, camdan, ağaçtan, topraktan veya metalden mamul her bardak için kullanılır. 47. âyette kadehin içindeki içecekten iki şey nefyedilmiştir: zahmet ve sarhoşluk. Özellikle sarhoşluğun nefyedilmiş olması sunulan bu içeceğin sudan çok öte bir şey olduğunu gösterir. Râzî'nin Ahfeş'ten nakline göre hem bardağa/kadehe hem de içindeki "içki"ye *ke's* denilir. Muhammed sûresinin 15. âyetinde, cennette sunulacak bu meşrubat *hamrin* şeklinde belirsiz formla gelir. Bu da, dünyada bildiğimiz "içki" türlerinden bir tür değil, asla tatmadığımız, akıl sır ermez mükemmel ve muhteşem bir içecek olduğuna delâlet eder. Bu cennet içeceğine "şarap" (*hamr*) adının verilmesi, dünyevî içkinin geçici ve uçucu hazzından vazgeçen insanlara Allah'ın ahirette vereceği bir karşılık olduğunu beyan içindir. Yani dünyada hayra nail olmak için hazdan vazgeçenler, ahirette o hazzı mükemmel bir biçimde yaşayacaklar. Dolayısıyla hem hayra nail olacaklar, hem yarara, hem de kesintisiz hazza... Henüz içki yasağının olmadığı bir dönemde inen bu tür âyetler, mü'minleri alkolsüz bir geleceğe hazırlama amacına matuf olarak okunabilir.

20 Bu ibâre hakkında bkz: 55:56, not 37. Bir başka ifadesiyle: Yüzünde göz izi, gözünde yüz izi olmayan, gözü ve gönlü eşine dönük eşler.

21 Zımnen, 27. âyette yer alan: "Cehennemliklerin kendi aralarında yaptıkları gibi.."

فَاطَّلَعَ فَرَاٰهُ ف۪ي سَوَٓاءِ الْجَح۪يمِ ﴿55﴾ قَالَ
تَاللّٰهِ اِنْ كِدْتَ لَتُرْد۪ينِۙ ﴿56﴾ وَلَوْلَا نِعْمَةُ
رَبّ۪ي لَكُنْتُ مِنَ الْمُحْضَر۪ينَ ﴿57﴾ اَفَمَا
نَحْنُ بِمَيِّت۪ينَۙ ﴿58﴾ اِلَّا مَوْتَتَنَا الْاُو۫لٰى وَمَا
نَحْنُ بِمُعَذَّب۪ينَ ﴿59﴾ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْفَوْزُ
الْعَظ۪يمُ ﴿60﴾ لِمِثْلِ هٰذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ
﴿61﴾ اَذٰلِكَ خَيْرٌ نُزُلًا اَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ
﴿62﴾ اِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِلظَّالِم۪ينَ ﴿63﴾ اِنَّهَا
شَجَرَةٌ تَخْرُجُ ف۪ٓي اَصْلِ الْجَح۪يمِۙ ﴿64﴾
طَلْعُهَا كَاَنَّهُ رُؤُ۫سُ الشَّيَاط۪ينِ ﴿65﴾ فَاِنَّهُمْ
لَاٰكِلُونَ مِنْهَا فَمَالِؤُ۫نَ مِنْهَا الْبُطُونَۜ ﴿66﴾
ثُمَّ اِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِنْ حَم۪يمٍ ﴿67﴾

55 Bunun üzerine bakar ve onu dehşet verici bir ateşin göbeğinde görür. **56** "Aman Allah'ım!" der, "Az kalsın beni de mahvedecektin! **57** Eğer Rabbimin yardımı olmasaydı, ben de burada tutulanlardan olmuştum!" **58** (Cennet arkadaşlarına yönelerek): "Biz bir daha asla ölmeyeceğiz, değil mi? **59** (Ölüm) sadece şu ilk ölümümüzdü; ve biz artık asla azaba uğratılmayacağız (değil mi)? **60** Evet bu, işte budur muhteşem başarı!"

61 Çalışıp çabalayanlar, işte buna benzer bir akıbet için çalışmalılar.

62 Şimdi konuğu böyle ağırlamak[22] mı iyidir, yoksa zehir zakkumla (ağırlamak) mı?[23]

63 Şüphe yok ki Biz onu zalimler için bir imtihan vesilesi kıldık:[24] **64** Elbet o cehennemin ta orta yerinde yetişen bir ağaçtır; **65** tomurcukları, yeleli yılanların başları gibi (albenili)dir;[25] **66** ve onlar kesinlikle ondan yemeye ve karınlarını onunla tıka basa doldurmaya mecburdurlar; **67** sonra, onun üstüne bir de yürek dağlayıp iç kaldıran bir kokteyli yudumlayacaklar;[26]->

---

22 *Nuzulen*, misafire verilen mükellef ziyafet ve ziyafet sofrasına verilen isim (*Lisân*). Vahyin inişi de nüzûl ile ifade edilmiştir. Zira vahiy, insanlığın önüne serilmiş bir gök sofrasıdır. O sofra, kendisinden beslenen insanın dizine derman, gözüne fer, yüreğine ferman olarak yürür ve sonu cennetle noktalanan zorlu yolu insan ancak bu takviye/takvâ ile tamamlayabilir.

23 Lafzen: "zakkum ağacıyla mı". Anlamı için muhtemelen Kur'an'da ilk geçtiği 44:43'e bkz. Daha önce inen söz konusu âyete inkârcı muhataplar "Cehennemde ağaç mı bitermiş?" gibisinden itiraz etmiş olmalılar ki, özellikle 63. âyet buna bir cevap olarak inmiştir. Son söz edildiği İsra 60'ta "cehennem ağacı" olarak geçer.

24 Kur'an'da imtihan vesilesi kılınan diğer unsurlar için bkz: 17:60, not 80.

25 Lafzen: "şeytanların başları". Devamı zımnen: "..fakat içinde ölümcül bir zehir barındırmaktadır". Araplar bir taç gibi başında taşıdığı göz alıcı yelesiyle meşhur olan zehirli bir yılan türüne (*hayyetun lehâ 'urfun*) *şeytan* adını verirlerdi (*Lisân* ve *Tâc*; krş: 81:25, not 21). Bir hadiste son derece tehlikeli olan bu "şeytan"ın görüldüğü yerde öldürülmesi emredilir. Bizce burada, zehirli cehennem ağacının tomurcuğuyla şeytan adı verilen bu yılanın göreni hayrette bırakan yeleli başı arasında bir benzerlik kurulmaktadır (Krş: Ferrâ ve Zeccâc). Bunun bölgede yetişen zehirli bir bitki türü olduğu da rivayet edilmiştir (İbn Âşûr). Her hâlükarda göreni büyüleyen bu zehirli cazibe, arkasında ölümcül bir tehlikeyi saklamaktadır. Muhtemelen çiçeklerinin kokusu ve görüntüsü güzel fakat zehirli bir bitki türü olan Nerium Oleander cinsine de, bu özelliği dolayısıyla "zakkum" adı verilmiştir (Krş: 44:43, not 28).

26 Sadece burada kullanılan *şevben*, "karışım, kokteyl" anlamına gelir (Râğıb ve Ferrâ).

ثُمَّ اِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَاِلَى الْجَح۪يمِ ﴿٦٨﴾ اِنَّهُمْ
اَلْفَوْا اٰبَٓاءَهُمْ ضَٓالّ۪ينَۙ ﴿٦٩﴾ فَهُمْ عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ
يُهْرَعُونَ ﴿٧٠﴾ وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ اَكْثَرُ الْاَوَّل۪ينَۙ
﴿٧١﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا ف۪يهِمْ مُنْذِر۪ينَ ﴿٧٢﴾ فَانْظُرْ
كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَر۪ينَۙ ﴿٧٣﴾ اِلَّا عِبَادَ
اللّٰهِ الْمُخْلَص۪ينَ ﴿٧٤﴾ وَلَقَدْ نَادٰينَا نُوحٌ فَلَنِعْمَ
الْمُج۪يبُونَ ﴿٧٥﴾ وَنَجَّيْنَاهُ وَاَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ
الْعَظ۪يمِ ﴿٧٦﴾ وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاق۪ينَ ﴿٧٧﴾
وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْاٰخِر۪ينَ ﴿٧٨﴾ سَلَامٌ عَلٰى
نُوحٍ فِي الْعَالَم۪ينَ ﴿٧٩﴾ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْز۪ي
الْمُحْسِن۪ينَ ﴿٨٠﴾ اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِن۪ينَ
﴿٨١﴾ ثُمَّ اَغْرَقْنَا الْاٰخَر۪ينَ 28 وَاِنَّ مِنْ ش۪يعَتِه۪
لَاِبْرٰه۪يمَۢ ﴿٨٣﴾ اِذْ جَٓاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَل۪يمٍ ﴿٨٤﴾

<- **68** neticede son durakları, elbet gözleri faltaşı gibi açan ateş olacaktır.[27]

69 Çünkü onlar sapık atalarının başlarına sardığı geleneği izlediler;[28] **70** fakat kendileri atalarının izinden akılsızca seğirtiyorlar![29]

71 Doğrusu, onlardan öncekilerin çoğu da sapmıştı. **72** Ve elbette onlara da uyarıcılar göndermiştik: **73** dön de bir bak şu uyarılmış olanların akıbeti nasılmış? **74** Bunun tek istisnası var: imanını saf ve temiz tutma çabalarını Allah'ın desteklediği samimi kullar![30]

75 DOĞRUSU, (onlardan biri olan) Nûh da bizden imdat dilemişti; ve imdat çağrısına icabet eden olmamız da güzeldi doğrusu... **76** Zira onu ve (inanç) ailesini[31] büyük bir badireden kurtarmıştık; **77** onun (inanç) soyunu da bâki kıldık: **78** geriden gelenlerin zihninde ona dair (örnek) bir hatıra bıraktık: **79** Bütün milletler arasında Nûh'a selam olsun![32]

80 Elbet Biz, iyi olup güzel davrananları işte böyle ödüllendiririz; **81** çünkü o, Bizim gerçek iman sahibi kullarımızdandı; **82** nihayet (inkârda direnen) diğerlerini boğulmaya terk ettik.

83 VE onun tarafında[33] saf tutanlardan biri de elbet İbrahim idi: **84** Hani o Rabbine arı duru bir kalp ile yönelmişti;[34] ->

---

27 *el-Cahîmi* bu şekilde çevirimiz için bkz: 22:51, not 74.

28 *Elfeve* (*leffe*'den) ilişkin özgün çevirimizin gerekçesi için bkz: 2:170, not 316.

29 *el-Har'*, "öndekine yetişeyim diye dengesiz ve düşüncesizce, yani çılgınca koşmak".

30 *Muhlasînin* bu anlamı için bkz: 15:40, not 31.

31 *Ehl* ile "inanç ailesi" kastedilmiştir. Açıklama için bkz: 27:57, not 60.

32 Çağları aşarak gelen bu ilâhî selam, bu kıssaların amacını muhataba beyan içindir: Kimin izinden gidiyorsan onu seç! Unutma: gök kubbeye bırakılan her hoş sada bâki kalır!

33 *Şî'a* için bkz: 30:32, not 42.

34 Kalb-i selîm için krş: 26:89.

إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَاذَا تَعْبُدُونَ ﴿٨٥﴾
أَئِفْكًا آلِهَةً دُونَ اللَّهِ تُرِيدُونَ ﴿٨٦﴾ فَمَا
ظَنُّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨٧﴾ فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي
النُّجُومِ ﴿٨٨﴾ فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ ﴿٨٩﴾ فَتَوَلَّوْا
عَنْهُ مُدْبِرِينَ ﴿٩٠﴾ فَرَاغَ إِلَىٰ آلِهَتِهِمْ فَقَالَ
أَلَا تَأْكُلُونَ ﴿٩١﴾ مَا لَكُمْ لَا تَنْطِقُونَ ﴿٩٢﴾
فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِينِ ﴿٩٣﴾ فَأَقْبَلُوا
إِلَيْهِ يَزِفُّونَ ﴿٩٤﴾ قَالَ أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ
﴿٩٥﴾ وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾ قَالُوا
ابْنُوا لَهُ بُنْيَانًا فَأَلْقُوهُ فِي الْجَحِيمِ ﴿٩٧﴾

<-**85** o zaman babasına ve kavmine şöyle demişti: "Sizler nelere tapıyorsunuz böyle? **86** Ne yani! Allah'ı bırakıp da uyduruk ilâhlara tapmakta ısrar mı ediyorsunuz? **87** Sahi siz, âlemlerin Rabbini ne zannediyorsunuz?"

88 Derhal zihninde bir şimşek çaktı, şöyle bir düşünüp taşındı **89** ve dedi ki:"Ben rahatsızım!"[35] **90** Bunun üzerine etrafındakiler, ondan yüz çevirip gittiler.

91 Derken o, onların putlarına usulca yaklaştı ve "Ne! Yoksa (önünüze konulanlardan) yemiyor musunuz?" dedi (ve ekledi): **92** "Size ne oldu böyle, yoksa konuşamıyor musunuz?" **93** Ve onların üzerine abanıp bütün gücüyle vurmaya başladı.[36]

94 Derken etraftan koşuşarak başına üşüştüler.

95 O dedi ki: "Elinizle yonttuklarınıza[37] mı tapıyorsunuz? **96** Oysa sizi de yonttuklarınızı da yaratan Allah'tır."

97 Onlar "Onu (yakmak) için bir yapı yapın ve onu çılgınca yanan ateşin ortasına atın!" dediler.

---

35 Muhtemelen tevriyeli bir ifade (Hz. Yusuf'a ait benzer bir ifade için krş: 12:23). Hz. İbrahim kavmin bu yönelişinden duyduğu rahatsızlığı dile getiriyordu. Tevriye, Allah'ın nebilerinin, zorda kaldıklarında başvurdukları bir söz söyleme yöntemidir. Peygamberler yalan söylemezler. Zorda kaldıklarında tevriye sanatına başvururlar. Hz. İbrahim ve Hz. Yusuf'un başvurduğu bu yöntemi hicret sırasında Hz. peygamber'in de kullandığını biliyoruz. Yolda karşılaştıkları bir kafileye kim oldukları sorusuna cevap olarak Allah Rasulü "sudan" cevabını vermişti. Bununla kendisi "Biz her canlıyı sudan var ettik" âyetine telmihte bulunmuş, fakat güvenilmez muhataplar bunun bir kabile adı olduğunu sanmışlardı.
Bu âyetin hemen önünde yer alan *fe-nazara nazraten fi'n-nucûm* âyeti genellikle "O yıldızlara bir göz attı" şeklinde anlaşılmıştır. Buradan *ilm-i nucûm*'a (astroloji) bir yol bulunmuş, yıldızlara bakarak kehanette bulunmaya kadar uzanan şaşırtıcı yorumlar yapılmıştır. Ancak başta Halil b. Ahmed ve Muberred gibi dilciler olmak üzere bazı otoriteler *nazara fi'n-nucûm* ifadesini deyimsel anlamda almışlar ve karşılığının "zihinde bir şeyi kurgulamak için düşünüp taşınmak" olduğunu söylemişlerdir (Krş. Maverdî ve Kurtubî). Biz de bu Arapça deyimi Türkçedeki muadili olan "zihinde bir şimşek çakmak" ile karşıladık.

36 Lafzen: "sağ eliyle", mecazen: "bütün gücüyle". İmanın sahibine kazandırdığı celadet ve cesaret vurgulanıyor. Puta tapan insana değil tapılan nesneye vurması, suçluyu değil suçu hedef alması anlamına gelir. Aynı incelik yine aynı kıssanın anlatıldığı Meryem 42'de de görülür.

37 Yontulmuş heykellere delâlet eder (*nehhât*: "heykeltıraş").

98 Böylece ona zarar vermek istediler, ama biz onları rezil ettik.

99 Ve (İbrahim), "Ben Rabbime (kulluk edebileceğim bir yere) giden biriyim,[38] O bana yol gösterecektir" diyerek (şöyle yalvardı): **100** "Rabbim! Bana erdemli bir (evlat) bağışla!" **101** Bunun üzerine ona uyumlu/hoşgörülü ve olgun bir oğlan çocuğu müjdeledik.[39]

102 Derken çocuk onun çaba ve tasasına ortak olacak olgunluğa eriştiğinde, (İbrahim) şöyle dedi: "Yavrucuğum! Kendimi rüyada seni kurban ederken görüyorum; bir bak bakalım, sen bu işe ne dersin?"

(Oğul) "Babacığım!" dedi, "Sana emredileni yap; inşaallah beni sabredenlerden bulacaksın."

103 Sonunda o ikisi Allah'a teslimiyetlerinin bir gereği olarak (vardıkları sonuca) uydular ve (babası) onu şakağı üzerine yatırınca, **104** Biz kendisine "Ey İbrahim!" diye seslendik: **105** "Sen rüyayı tasdik ettin!"[40]

Ne var ki Biz, iyilik yapanları işte böyle ödüllendiririz.

106 Hiç şüphesiz bu, elbet apaçık bir sınavdı.->

فَاَرَادُوا بِه۪ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْاَسْفَل۪ينَ
(98) وَقَالَ اِنّ۪ي ذَاهِبٌ اِلٰى رَبّ۪ي سَيَهْد۪ينِ
(99) رَبِّ هَبْ ل۪ي مِنَ الصَّالِح۪ينَ (100)
فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَل۪يمٍ (101) فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ
السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ اِنّ۪ٓي اَرٰى فِي الْمَنَامِ
اَنّ۪ٓي اَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرٰىۜ قَالَ يَٓا اَبَتِ
افْعَلْ مَا تُؤْمَرُۘ سَتَجِدُن۪ٓي اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ مِنَ
الصَّابِر۪ينَ (102) فَلَمَّٓا اَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَب۪ينِۚ
(103) وَنَادَيْنَاهُ اَنْ يَٓا اِبْرٰه۪يمُۙ (104) قَدْ صَدَّقْتَ
الرُّءْيَاۚ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِن۪ينَ
(105) اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْبَلٰٓؤُا الْمُب۪ينُ (106)

---

38 Krş: "Ben Rabbine iltica eden bir hicret eriyim; çünkü her işinde mükemmel olan, her hükmünde tam isabet kaydeden O'dur" (29:26).

39 Bu oğulun İshak mı, İsmail mi olduğu tartışılmıştır. Yahudiler İshak olduğunu savunur. Oysa Tekvin 22:2'de "biricik/ilk oğul"dan söz edilir. "Biricik/ilk oğul"un İsmail olduğunda ittifak vardır. Bu durumda ilgili Eski Ahid metnine "İshak" adı sonradan eklenmiş olmalıdır (Bkz: İbn Âşûr). Her iki oğul da müjdelenmiştir. Fakat İsmail İbrahim'in duasına icâbet olarak, İshak ise mucize olarak. İleride gelecek olan 112. âyette ayrıca İshak'a yapılacak olan atıf "İsmail'dir" diyenleri destekler mahiyettedir. 102. âyet Kurban edilen oğulun "sabredenlerden" olmayı istediğini söyler. Enbiya 85'te "sabredenlerden" olarak nitelenen üç peygamberden biri de İsmail'dir.

40 Zımnen: 'Oysa rüyalar tasdik edilmez, tabir edilir. Ey İbrahim! Sen rüyanı tabir edeceğin yerde tasdik ettin. Ne var ki, Biz senin tasdikini iyilerden oluşunun delili saydık. Bu yüzden İsmail'i almadığımız gibi, üstüne bir de İshak'ı vererek seni ödüllendirdik.'
İbrahim rüyada, oğlunu "kurban etmiş halde" değil, "kurban ediyorken" görmüştü. Amaç oğlunu koyun gibi kesmesi değildi. Zira hayvanlar kesilerek kurban edilirler, insanlar ise Allah'a adanarak, ibadet ve ubudiyyetle kurban olurlardı. Yani şahdamarlarından yakın olana yaklaşırlardı. Neticede Hz. İbrahim bir "trajik kahraman" değil, tam teslim olmuş bir mü'min olarak ilâhî kayıtlara geçti.

وَفَدَيْنَاهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ ﴿١٠٧﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ
فِي الْآخِرِينَ ﴿١٠٨﴾ سَلَامٌ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ ﴿١٠٩﴾
كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١١٠﴾ إِنَّهُ مِنْ
عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١١﴾ وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ
نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١١٢﴾ وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ
وَعَلَىٰ إِسْحَاقَ ۚ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ
وَظَالِمٌ لِنَفْسِهِ مُبِينٌ ﴿١١٣﴾ وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَىٰ
مُوسَىٰ وَهَارُونَ ﴿١١٤﴾ وَنَجَّيْنَاهُمَا وَقَوْمَهُمَا
مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿١١٥﴾ وَنَصَرْنَاهُمْ
فَكَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ ﴿١١٦﴾ وَآتَيْنَاهُمَا
الْكِتَابَ الْمُسْتَبِينَ ﴿١١٧﴾ وَهَدَيْنَاهُمَا
الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١١٨﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا
فِي الْآخِرِينَ ﴿١١٩﴾ سَلَامٌ عَلَىٰ مُوسَىٰ
وَهَارُونَ ﴿١٢٠﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ
﴿١٢١﴾ إِنَّهُمَا مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢٢﴾

<- **107** Ve Biz ona fidye olarak muhteşem bir kurban verdik;[41] **108** geriden gelen herkesin zihninde ona ilişkin (örnek) bir hatıra bıraktık: **109** Selam olsun İbrahim'e!

110 İyileri Biz, işte böyle ödüllendiririz. **111** Zira o, Bizim gerçek mü'min kullarımızdan biriydi.

112 Bir de ona kendisi sâlih kullardan biri olan bir peygamberi, İshak'ı müjdeledik; **113** dahası onu[42] ve İshak'ı mübarek kıldık: ama o ikisinin soyundan dürüst ve erdemli olan da var, kendisine açıkça zulmeden de.[43]

114 DOĞRUSU Biz Musa'ya ve Harun'a da lütufta bulunmuştuk: **115** o ikisini ve onların kavmini büyük bir musibetten kurtarmıştık; **116** ve kendilerine yardım etmiştik de, sonunda galip gelen onlar olmuştu.

117 Onlara (hakkı bâtıldan) seçip ayıran kitabı vermiş **118** ve o ikisini dosdoğru yola yöneltmiştik. **119** Nihayet geriden gelen herkesin zihninde o ikisine ilişkin (örnek) bir hatıra bıraktık: **120** Selam olsun Musa ve Harun'a!

121 İyileri Biz işte böyle ödüllendiririz. **122** Zira onlar, Bizim gerçek mü'min kullarımız arasındaydılar.

41 Yani bir sonraki âyetle birlikte: Allah-insan ilişkisinde mesafe bulunduğu sahte duygusunun geçersizliğini ifade eden kurban ibadetini teşri kılarak, İbrahim ve oğlunun anısını ebedîleştirdik.

42 Buradaki zamir İbrahim'i de kurban olan oğulu da gösterebilir. Devamında gelen tesniye zamirinde (*min zurriyyetihima*) kastedilen iki kişi İbrahim'in soyunu sürdüren iki oğul olmak durumundadır. Şu halde ilk zamirin İsmail'i göstermesi daha makuldür. Bütün bunlar kurban edilen oğulun İsmail olduğu görüşünü destekler.

43 Kutsallık kisvesine bürünmüş Yahudi ırkçılığını red. Ayrıca krş: "Sözüm (senin neslinden de olsa) zalimler için asla geçerli değildir" (2:124).

123 ŞÜPHE yok ki İlyas da elçilerden biriydi.[44] 124 Hani kavmine demişti ki: "Ne o, sorumluluğunuzu idrak etmemekte direnecek misiniz? 125 Ba'le[45] yalvarıp yakararak, Sanatkârların Mükemmelini[46] göz ardı edeceksiniz, öyle mi; 126 Allah'ı, hem sizin hem de önden giden atalarınızın Rabbi olanı?

127 Derken onu da yalanladılar; bu yüzden onlar elbette yargılanacaklar. 128 Ancak, Allah'ın inancını saf ve temiz tutma çabasını desteklediği samimi kullar[47] hariç. 129 Ve geriden gelen herkesin zihninde ona ilişkin bir hatıra bıraktık: 130 Selam olsun İlyas ve onun takipçilerine![48]

131 İyileri Biz, işte böyle ödüllendiririz. 132 Zira onlar, Bizim gerçek mü'min kullarımız arasındaydılar.

133 ŞÜPHE yok ki Lût da elçilerden biriydi. 134 (Kavmi helâk) olduğu zaman, onu ve (inanç) ailesini toptan kurtarmıştık; 135 geride kalıp toz olmayı[49] tercih eden bir kadın dışında.->

وَاِنَّ اِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَل۪ينَۜ ﴿١٢٣﴾ اِذْ قَالَ
لِقَوْمِه۪ٓ اَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾ اَتَدْعُونَ بَعْلًا
وَتَذَرُونَ اَحْسَنَ الْخَالِق۪ينَۙ ﴿١٢٥﴾ اَللّٰهَ رَبَّكُمْ
وَرَبَّ اٰبَٓائِكُمُ الْاَوَّل۪ينَ ﴿١٢٦﴾ فَكَذَّبُوهُ فَاِنَّهُمْ
لَمُحْضَرُونَۙ ﴿١٢٧﴾ اِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَص۪ينَ ﴿١٢٨﴾
وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْاٰخِر۪ينَ ﴿١٢٩﴾ سَلَامٌ عَلٰٓى
اِلْ يَاس۪ينَ ﴿١٣٠﴾ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِن۪ينَ
﴿١٣١﴾ اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿١٣٢﴾ وَاِنَّ لُوطًا
لَمِنَ الْمُرْسَل۪ينَۜ ﴿١٣٣﴾ اِذْ نَجَّيْنَاهُ وَاَهْلَهُٓ
اَجْمَع۪ينَۙ ﴿١٣٤﴾ اِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِر۪ينَ ﴿١٣٥﴾

---

44 İsrâiloğulları peygamberlerinden Elijah (I. Krallar 17 ve II. Krallar 1-2). MÖ. 9. yüzyılda Kral Ahab zamanında Kuzey İsrâil krallığına gönderildi, ardından Elişa (Elyesa) geldi.

45 *Ba'l*, Fenikelilerin en büyük erkek tanrısı. Muvahhid olan İsrâiloğullarının Ba'l putuna tapma sürecinin kısa hikâyesi şu: Kral Ahab bir adamın değerli arazisine el koydu. Hz. İlyas bu zulme karşı çıktı. Kral "Sen benden yana değilsen ben de senden yana değilim" diyerek Allah'ı bırakıp komşu putperest kavmin putu Ba'l'e tapmayı emretti. Sözün özü, bu ibretlik olay, aslında "menfaatlerine tapma"nın tipik bir örneğiydi.

46 *Halkın* "icat" vurgusuyla. Zira bu bağlam Ba'l putundan söz edilen bir bağlamdır. Zımnen sizi bu sanat eseri olan yontular cezbediyorsa eğer, onların hammaddesini de, ustalarını da yaratan Sanatkârlar Sanatkârı Allah ne güne duruyor?

47 *Muhlasîn* için bkz: 15:40, not 31.

48 *İlyâsîn* okunuşu İlyas'ın çoğulu olarak anlaşılmıştır. "İlyaslar", yani "İlyas ve onun yolundan gidenler" anlamına gelir (Ferrâ). Öyle anlaşılmaktadır ki bu selam, peygamberler zincirinin son ve en büyük halkası olan Hz. Muhammed'i de kapsamaktadır (Elmalılı). Tûri sînâ' (23:20) ile *tûri sînîn* (95:2) örneği de bunu andırmaktadır. İbn Mes'ud *İdrîs* (123. âyet) ve *İdrâsîn* şeklinde okumuştur. Buradan yola çıkarak bazı yorumcular, İdris'le İlyas'ın aynı peygamberin iki farklı ismi ya da iki farklı makamı olduğu sonucuna varmışlardır. Batıni yorumcular bu iki ismin sahibi için tenasühü çağrıştırır şekilde bir tür ölümsüzlük yorumları yapmışlarsa da, Kur'an'ın "Senden önce hiçbir insana ölümsüzlük vermedik" (21:34) ifadesi bu tür yorumları boşa çıkarır.

49 *Ğâbirîn* için bkz: 26:171, not 89.

ثُمَّ دَمَّرْنَا الْاٰخَرٖينَ ﴿١٣٦﴾ وَاِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ
عَلَيْهِمْ مُصْبِحٖينَۙ ﴿١٣٧﴾ وَبِالَّيْلِؕ اَفَلَا
تَعْقِلُونَ ﴿١٣٨﴾ وَاِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلٖينَؕ
﴿١٣٩﴾ اِذْ اَبَقَ اِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِۙ ﴿١٤٠﴾
فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضٖينَۚ ﴿١٤١﴾ فَالْتَقَمَهُ
الْحُوتُ وَهُوَ مُلٖيمٌ ﴿١٤٢﴾ فَلَوْلَٓا اَنَّهُ كَانَ مِنَ
الْمُسَبِّحٖينَۙ ﴿١٤٣﴾ لَلَبِثَ فٖي بَطْنِهٖٓ اِلٰى يَوْمِ
يُبْعَثُونَۚ ﴿١٤٤﴾ فَنَبَذْنَاهُ بِالْعَرَٓاءِ وَهُوَ سَقٖيمٌۚ
﴿١٤٥﴾ وَاَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْطٖينٍۚ ﴿١٤٦﴾
وَاَرْسَلْنَاهُ اِلٰى مِائَةِ اَلْفٍ اَوْ يَزٖيدُونَۚ ﴿١٤٧﴾

<- **136** En sonunda, diğerlerinin tamamını kahrettik; **137** ve siz onların mekânlarından gelip geçmektesiniz; her sabah **138** ve her akşam...

Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız?

139 ŞÜPHE yok ki Yûnus da elçilerden biriydi. **140** Hani o efendisinden kaçan bir köle[50] gibi ağzına kadar dolu bir gemiyle kaçmıştı. **141** Bunun ardından kur'a çekilmiş ve kaybedenlerden olmuştu. **142** Derken o derin bir pişmanlıkla kıvranır bir haldeyken iri balık tarafından yakalanmıştı.[51] **143** Fakat o eğer Rabbinin yüceliğini sürekli hatırda tutan biri olmasaydı, **144** (balığın) kıyamet günü (olan ölümü)ne kadar onun karnında kalacaktı.[52]

145 Sonunda Biz onu bitkin bir halde ıssız ve çorak bir kıyıya çıkarttık; **146** ve onun başucunda bodur ve bol hevenkli bir bitki yeşerttik.[53]

147 Yine onu yüz bin, hatta daha fazla kişiye (yeniden) elçi gönderdik.->

50 *Ebeka,* "köle efendisinden kaçtı" anlamına gelir (*Lisân*). Hz. Yûnus'un görev yerini izinsiz terk edişine atıf yapan bu pasaj, peygamberlerin de kendi iç dünyalarında büyük bir mücadele verdiklerini ifade eder. Son tahlilde, onlara mükemmellik ve insanüstülük atfeden her düşünceyi red amacı taşır.

51 *İltekame,* "yiyeceği ağzıyla kaptı" anlamına gelir (*Mekayîs*). Krş: "Derken o (düştüğü) zifiri karanlığın içerisinde "İbadete lâyık başka ilâh yok; sadece yüceler yücesi olan Sen varsın: hiç şüphesiz ben (bu tavrımla) zalimlerden biri olup çıktım!" diye yakarmıştı" (21:87).

52 Bu âyet, "diriliş günü", bir başka ifadesiyle "kıyamet günü"nün bir canlının ölümü için kullanılmasına Kur'ani bir örnektir. Zira Yunus'u yutan balığın kıyamete/yeniden diriliş gününe kadar yaşamayacağı, asla değişmeyeceği haber verilen ilâhî sünnetin bir gereğidir.

53 Bu anlam için bkz: Ebu Ubeyde. Zımnen şu ilâhî yasayı hatırlatır: "Zorlukla beraber tarifsiz bir kolaylık vardır; evet, evet zorlukla beraber mutlaka tarife sığmaz bir kolaylık vardır" (94:5-6).
Eski Ahid'de bu bitkinin kabak olduğu kayıtlıdır. Aynı kaynak gölge veren bu kabağın ertesi gün kuruduğunu, Yunus'un buna üzüldüğünü nakleder. Bunun üzerine Rabbinden şu ibret dolu uyarıyı alır: "Sen emek vermediğin ve büyütmediğin asma kabağına acıyorsun. O kabak ki bir gecede çıktı ve bir gecede yok oldu. Ya ben Ninova için, o büyük şehir için acımayayım mı? Orada sağını solunu seçemeyen yüzyirmi binden fazla insan, birçok da hayvan var." (Eski Ahid, Yunus 41:10-11)
Üstad Mevdûdi, 1891 yılında yaşanmış benzer bir olay nakleder. Bir İngiliz balıkçı teknesi balina avı için açıldığı okyanusta büyük bir balinayı yakalama mücadelesi verirken James Bartley adlı balıkçı denize düşer ve balina onu yutar. İki gün sonra başka bir tekne tarafından yakalanan balinanın karnından Bartley sağ olarak çıkar (*Tefhîm*).

فَاٰمَنُوا فَمَتَّعْنَاهُمْ اِلٰى ح۪ينٍۜ ﴿١٤٨﴾ فَاسْتَفْتِهِمْ
اَلِرَبِّكَ الْبَنَاتُ وَلَهُمُ الْبَنُونَۙ ﴿١٤٩﴾ اَمْ خَلَقْنَا
الْمَلٰٓئِكَةَ اِنَاثاً وَهُمْ شَاهِدُونَ ﴿١٥٠﴾ اَلَٓا اِنَّهُمْ
مِنْ اِفْكِهِمْ لَيَقُولُونَۙ ﴿١٥١﴾ وَلَدَ اللّٰهُۙ وَاِنَّهُمْ
لَكَاذِبُونَ ﴿١٥٢﴾ اَصْطَفَى الْبَنَاتِ عَلَى
الْبَن۪ينَۜ ﴿١٥٣﴾ مَا لَكُمْ۠ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿١٥٤﴾ اَفَلَا
تَذَكَّرُونَۚ ﴿١٥٥﴾ اَمْ لَكُمْ سُلْطَانٌ مُب۪ينٌۙ ﴿١٥٦﴾ فَأْتُوا
بِكِتَابِكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ﴿١٥٧﴾ وَجَعَلُوا
بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَباًۜ وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ
اِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَۙ ﴿١٥٨﴾ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا
يَصِفُونَۙ ﴿١٥٩﴾ اِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَص۪ينَ ﴿١٦٠﴾

<- **148** Bu kez onlar iman ettiler; bu yüzden Biz de onları bir müddet daha refah içinde yaşattık.[54]

149 İMDİ onlardan şu sorunun cevabını iste: "Senin Rabbinin payına yalnızca kızlar, onlara da oğullar düştü, öyle mi? **150** Yoksa melekleri dişi olarak yarattık da, buna tanık mı oldular?"

151 Bakın, işte bu tiplerin iftiraya düşkünlüklerinden dolayı ısrarla dedikleri şudur: **152** "Allah doğurdu!" Onlar var ya onlar, kesinlikle yalan söylüyorlar.

153 Sahi, O kızları oğlanlara tercih mi etmiş? **154** N'oluyor size? Nasıl böyle hüküm verebiliyorsunuz? **155** Hiç mi düşünmüyorsunuz? **156** Yoksa elinizde ikna gücü tartışılmaz bir belge mi var? **157** Eğer doğru söylüyorsanız, haydi (varsa) kitabınızı getirin!

158 Bir de O'nunla görünmez ve ruhanî varlıklar arasında bir soy bağı vehmettiler; oysa bu görünmez ve ruhanî varlıklar da bilirler ki, onlar elbette yargılanacaklar.[55]

159 Yüceler yücesi Allah, onların her türlü tasavvur ve tanımlarının çok çok ötesindedir.

160 Ancak, inancını saf ve temiz tutma çabasını Allah'ın desteklediği samimi kulları böyle yapmazlar:->

54 Buna göre Hz. Yûnus, görev yeri değiştirilerek iki defa gönderildiği açıklanan tek peygamberdir. Eski Ahid'in *Yûnus Kitabı*'nda, onun öfkesinin sebebi anlatılır. Buna göre, Allah Hz. Yûnus'u önce İsrâiloğullarına Peygamber olarak göndermiş, o ise Yahudi olmayanların hidayetini çok istediği için (belki de umut kestiği için) İsrâiloğulları dışında bir kavme gönderilmek istemişti. Eski Ahid'e göre görev yerini terk etmesinin sebebi buydu. Bu kıssa Enbiya, Yûnus ve hassaten ilk sûrelerden Kalem'de yer alır. Hz. Peygamber'e Hz. Yûnus gibi olmama uyarısını taşır. (Bu uyarının ayan açık yapıldığı bir âyet için bkz: 68:48.)

55 Bedevi Araplardan bir kısmının inancına göre Allah -hâşâ- cinlerden olan güzel hanımlara evlilik teklif etmiş, onlar da bu teklifi kabul etmişler, melekler bu evlilikten doğmuştur. Burada bedevi Arapların bu sapık inançları reddedilmektedir. (Krş: 34:40-41) Çıkarılacak ders şudur: Müşrik akıl cin ve melek gibi 'gayb'ın konusu olan şeyleri putlar üzerinden 'şehadet'in konusu haline getirdiler. Bu, ilâhî sistemi zihinde ters çevirmek anlamına geliyordu. Çarpıttıkları hakikat kendilerini çarptı ve ahlaki bir pisliğe gömüldüler. Bugün de aynı şeyi yapan aynı sonuçla karşılaşır.

فَإِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ ﴿١٦١﴾ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ بِفَاتِنِينَ
﴿١٦٢﴾ إِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ الْجَحِيمِ ﴿١٦٣﴾ وَمَا مِنَّا
إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَعْلُومٌ ﴿١٦٤﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُّونَ
561 وَإِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ ﴿١٦٦﴾ وَإِنْ
كَانُوا لَيَقُولُونَ ﴿١٦٧﴾ لَوْ أَنَّ عِنْدَنَا ذِكْرًا مِنَ
الْأَوَّلِينَ ﴿١٦٨﴾ لَكُنَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٦٩﴾
فَكَفَرُوا بِهِ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿١٧٠﴾ وَلَقَدْ سَبَقَتْ
كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ 171 إِنَّهُمْ لَهُمُ
الْمَنْصُورُونَ ﴿١٧٢﴾ وَإِنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴿١٧٣﴾

<- **161** çünkü ne siz, ne de taptıklarınız; **162** hiç biriniz O'na karşı kimseyi ayartamazsınız;[56] **163** ancak (göz göre göre) ateşe destek veren kimseler hariç.

164 Hem, (tanrılaştırılan kullar derler)[57] ki: "İçimizde, (Allah tarafından) kendisine bir yer tayin edilmemiş hiç kimse yoktur: **165** evet (emre âmâde olup) saf saf duranlar biziz, biz; **166** yine (O'nun) yüceliğini dile getirenler de biziz, elbet biz!"

167 VE BİR DE ısrarla şöyle diyenler var: **168** "Eğer geçmiş atalarımızdan bize tevarüs eden ilâhî bir uyarı devralmış olsaydık, **169** elbet biz de imanını saf ve temiz tutma çabasını Allah'ın desteklediği halis kullarından olurduk!" **170** Fakat (vahiy gelince de) onu inkâr ettiler; ama zamanı gelince (ne fena yaptıklarını) bilecekler.

171 Ama doğrusu, has kullarımız olan elçilerimize geçmişte verilmiş bir sözümüz vardı:[58] **172** mutlaka kendileri yardıma mazhar olacaklar; **173** sonunda Bizim ordumuz, evet onlar galip geleceklerdir.[59]

56 Ya da zamirin *mâ ta'budûn*u göstermesinden yola çıkarak: "Görünmez varlıkları". Eğer *mâ entum 'aleyhi*yi bir kalıp olarak alırsak (Krş: 3:179) "Üzerinde bulunduğunuz halin (görüntüdeki cazibesi) sebebiyle ayartamazsınız" anlamına gelir (Krş: Ferrâ).

57 Âyet 160'taki "samimi kullara" atıf. Buna, 161'de atıf yapılan melekler ve görünmez ruhani güçleri, hatta 166. âyetteki *musebbihûn*'dan yola çıkarak bütün varlıkları dahil edebiliriz: "O'nu övgüyle tesbih etmeyen bir tek nesne dahi bulunmamaktadır" (17:44 dahi krş: 16:48 ve 34:10).

58 "Geçmişte verilmiş bir söz" sünnetullahtır; yani bu konudaki ilâhî yasalardır.

59 Bu orduya, eşyayı harekete geçiren muharrik güçler de dahildir. Hz. Nûh'a yardım eden su, İbrahim'e yardım eden ateş, Hz. Musa ve Harun'a yardım eden deniz, Hz. Yûnus'a yardım eden hayvan ve bitki bu orduya dahildir.

174 Bu yüzden artık onlardan bir süreliğine uzak dur; **175** ve sen onları(n halini) gör, zamanı gelince onlar da (kendi perişan hallerini) görecekler.

176 Sahiden de, onlar azabımızın bir an önce gelmesini (gerçekten) istiyorlar mı? **177** Fakat o aniden kendi mekânlarında başlarına indiğinde, uyarılanlar berbat bir sabaha uyanmış olacaklar.

178 Yine de sen onlardan bir süreliğine uzak dur; **179** ve sen (hallerini) gör, zamanı gelince onlar da (kendi perişan hallerini) görecekler.

180 İZZET VE AZAMET sahibi Rabbin, insanların idrak evrenlerinin çok ötesinde aşkın bir yüceliğe sahiptir.

181 O'nun bütün elçilerine selam olsun!

182 Ve âlemlerin Rabbine hamdolsun![60]

فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتّٰى حٖينٍۙ ﴿١٧٤﴾ وَاَبْصِرْهُمْ
فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿١٧٥﴾ اَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ
﴿١٧٦﴾ فَاِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَٓاءَ صَبَاحُ
الْمُنْذَرٖينَ ﴿١٧٧﴾ وَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتّٰى حٖينٍۙ ﴿١٧٨﴾
وَاَبْصِرْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿١٧٩﴾ سُبْحَانَ رَبِّكَ
رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَۚ ﴿١٨٠﴾ وَسَلَامٌ عَلَى
الْمُرْسَلٖينَۚ ﴿١٨١﴾ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمٖينَ ﴿١٨٢﴾

60 İbn Ebi Hatim'in Şabi'den naklettiği bir habere göre, Hz. Peygamber son üç âyeti toplantıların sonunda okumayı tavsiye etmiştir.

38. SÂD SÛRESİ

Adını girişindeki *sâd* harfinden alır. Dâvud Peygamber'i konu alan kıssadan dolayı (21-26 ve 30-40) Dâvud Sûresi diye de anılmış, fakat bu isim yaygınlaşmamıştır.

Mekke'de nâzil olmuştur. Tüm ilk tertiplerde Kamer-A'raf arasına yerleştirilirse de bu sıra iniş yılıyla uyuşmamaktadır. İbn Abbas'tan nakledilen bir rivayete göre sûrenin 5-7. âyetleri, Mekke ileri gelenlerinin Ebu Talib'in yanında Rasulullah'ın tevhid davetine itirazlarına açıktan atıf içermektedir (Tirmizî, Ahmed ve İbn Sa'd). İbn Hişam'ın naklettiği bir rivayetten, sûrenin Ebu Talib'in ölümüyle sonuçlanan hastalığı sırasında nâzil olduğunu öğreniyoruz. Ebu Talib Peygamberliğin 9. yılında (m. 619) vefat etmiştir.

Eleştirel bir sûre olan Sâd, Mekki davette bir dönüm noktasıdır. Sûre, edebi ekinin öncelendiği kısa âyetli sûreler ile, anlamın öncelendiği uzun âyetli sûreler arasında köprüdür. Helâk olan kavimlerin şahsında müşrikleri eleştirirken, kendilerine güç ve iktidar verilen peygamberlerin şahsında da Hz. Peygamber ve mü'minleri teselli eder. Bu aynı zamanda Hz. Peygamber'e gaybî bir ihbardır. Tabii ki bu Hz. Eyyub sabrıyla gerçekleşecektir (41-44). Eyyub kıssası üzerinden Hz. Peygambere sabır telkin edilir. Kıssa anlatımındaki bu çift boyutlu süreç, bu sûrenin hemen ardından indirilen A'raf sûresiyle ayrıntı kazanacak, Sebe', Kehf ve Yusuf sûresi ile sürecektir.

Sûrenin ana teması, hatadan dönmekle hatada ısrar etmek arasındaki farktır.

İlâhî bir inşâ projesi olan vahye atıfla başlayan ve biten sûrenin girişi bir önceki Sâffât'ın sonundaki geçersiz mazerete (168-169) bir cevap niteliğindedir. Haddini bilmezlik ve ataları körü körüne taklide saplanan müşrik muhataplara hatada ısrar etmemeleri öğütlenir (1-12). Çünkü hatada ısrar edenlerin akıbeti feci olmuştur (13-16). Hz. Dâvud hatada ısrar etmemenin, Hz. Süleyman servet ve iktidarla şımarmamanın güzel birer örneğidir (17-40). Bu iki kıssa bağlamında güç ve güç ahlâkı sorgulanır. İktidar ve refahın baştan çıkarıcı boyutu dile getirilerek, buna direnenlerle direnmeyenlerin Allah katında bir tutulmayacağı vurgulanır (28). Ve ardından sıralanan peygamberlerle hassaten Hz. Peygamber'in tasavvuru inşâ edilir (41-48). İyilerin ve kötülerin âhiretteki ödül ve cezaları ele alınır (49-64). İblis kıssası özelinde, hatada ısrarın sahibini ne hallere düşürdüğü vurgulanır. Vahyin amacı insanı İblisleşmeye karşı uyarmaktır. Bu uyarıya karşı kör ve sağır davrananlar, son âyette şöyle uyarılır: "Onun verdiği haberin (gerçek olduğunu) bir zaman sonra mutlaka öğreneceksiniz" (88).

Sûre, Basra taksimine göre 85, Hicaz taksimine göre 86, Kûfe taksimine göre 88 âyettir.

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 *Sâd!*[1]

Şeref ve itibar kaynağı olan[2] Kur'an şahit olsun![3]

2 Ama nerde! İnkârda direnenler, (akletmek yerine) yersiz bir gurur ve tarifsiz bir cepheleşme içindeler.

3 Kendilerinden önce nice kuşakları helâk ettik; tam bu sırada imdat dilediler, fakat kurtuluşun vakti çoktan geçmişti.[4]

4 Ve onlar aralarından birinin kendilerine uyarıcı olarak gelmesine şaştılar; işte bu kâfirler şöyle dediler: "Bu, göz boyamak isteyen yalancının biri.
5 Bütün bu ilâhları tek bir ilâha indirgiyor ha?[5] Bunun çok tuhaf bir görüş olduğunda hiç şüphe yok."

6 Onların liderleri öne atılarak (der ki): "Devam edin, ilâhlarınıza ısrarla sahip çıkın; yapmanız gereken tek şey budur!
7 Biz en son (din olan Hıristiyan) inancında bile bunu duymadık;[6] bu desteksiz bir uydurmadan başkası değildir; 8 ne yani, aramızdan ilâhî mesajın indirileceği bir o mu kaldı?"

Ama hayır, onlar asıl Benim uyarıma karşı şüpheyle yaklaşıyorlar; dahası, belli ki onlar henüz azabımı tatmamışlar.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

صٓ وَالْقُرْاٰنِ ذِي الذِّكْرِ ﴿١﴾ بَلِ الَّذِينَ
كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ ﴿٢﴾ كَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ
قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ فَنَادَوْا وَلَاتَ حِينَ مَنَاصٍ
﴿٣﴾ وَعَجِبُٓوا اَنْ جَٓاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ وَقَالَ
الْكَافِرُونَ هٰذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ ﴿٤﴾ اَجَعَلَ
الْاٰلِهَةَ اِلٰهًا وَاحِدًا اِنَّ هٰذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ
﴿٥﴾ وَانْطَلَقَ الْمَلَاُ مِنْهُمْ اَنِ امْشُوا وَاصْبِرُوا
عَلٰٓى اٰلِهَتِكُمْ اِنَّ هٰذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ ﴿٦﴾ مَا سَمِعْنَا
بِهٰذَا فِي الْمِلَّةِ الْاٰخِرَةِ اِنْ هٰذَٓا اِلَّا اخْتِلَاقٌ
﴿٧﴾ ءَاُنْزِلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُمْ فِي
شَكٍّ مِنْ ذِكْرِي بَلْ لَمَّا يَذُوقُوا عَذَابِ ﴿٨﴾

---

1 Anlamı her ne olursa olsun, Hz. Peygamber'in vahyin bir tek harfini dahi zayi etmeden ulaştırdığının açık delilidir (Bkz: 68:1, not 1).

2 Veya: "öğüt veren ve uyaran"; ya da "yüce ve anlamaya açık". *Zikr*, vahyin insan diline dönüşümünü ifade eder. Mesela, Kur'an vahyi Arapça zikredilmiştir. Fakat asıl *zikr* "şeref ve itibar" anlamına gelir. Son vahyin "okumanın tüm olumlu anlamlarıyla sürekli okunan" mânasına gelen Kur'an adını alması da şeref ve itibarındandır. Zira şerefli ve itibarlı olan sık sık anılır ve dillerden, akıllardan, gönüllerden düşmez (Bkz: 43:44).

3 Yemin *vavı* ile başlayan 16 sûrenin ilki olan 93:1'in ilk notuna bkz.

4 Sadece burada gelen *ve lâte hîne menâs* deyimi, Türkçedeki "geçti Bor'un pazarı" deyimini andırır.

5 Şirki doğuran tasavvurun yapısına dayanarak: "Tanrısal nitelikleri bir tek varlıkta mı topluyor?"

6 O günün dünyasında muasır uygarlığı ve dini (*el-milletu'l-âhirah*) Bizans ve Pers temsil ediyordu. Türleri farklı olsa da, iki milletin inancı da şirke ve zulme saplanmıştı.

أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَحْمَةِ رَبِّكَ الْعَزِيزِ الْوَهَّابِ ﴿٩﴾ أَمْ لَهُمْ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَلْيَرْتَقُوا فِي الْأَسْبَابِ ﴿١٠﴾ جُنْدٌ مَا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِنَ الْأَحْزَابِ ﴿١١﴾ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ ذُو الْأَوْتَادِ ﴿١٢﴾ وَثَمُودُ وَقَوْمُ لُوطٍ وَأَصْحَابُ لْـَٔيْكَةِ أُولٰٓئِكَ الْأَحْزَابُ ﴿١٣﴾ إِنْ كُلٌّ إِلَّا كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ عِقَابِ ﴿١٤﴾ وَمَا يَنْظُرُ هٰٓؤُلَٓاءِ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً مَا لَهَا مِنْ فَوَاقٍ ﴿١٥﴾ وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّلْ لَنَا قِطَّنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ ﴿١٦﴾ اِصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُدَ ذَا الْأَيْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴿١٧﴾

9 Yoksa, mutlak kudret ve lütuf sahibi Rabbinin rahmet hazinelerinin tasarrufu onların elinde mi? **10** Yoksa göklerin, yerin ve bu ikisi arasındakilerin mülkiyeti onlara mı ait? Haydi o zaman, tüm araçlara sarılsınlar da, (göklerin tahtına) çıkıp kurulsunlar bakalım!

11 Onlar, bozguna uğramış müttefiklerin döküntülerinden oluşmuş (başıbozuklar) ordusu...[7]

12 Onlardan önce Nûh ve 'Âd kavmi ve yüksek sütunlar[8] sahibi Firavun da gerçeği yalanlamıştı; **13** Semud ve Lût kavmi, Eyke ahalisi de öyle... İşte bu hiziplerin[9] **14** hepsi de elçileri yalanladılar: Bu yüzden cezamızı hak ettiler.

15 Ve şu berikiler var ya; işte bunları bir tek belâ çığlığı beklemektedir: ilave bir nefes bile alamazlar.

16 İşte onlar, "Rabbimiz! Bizim hesabımızı Hesap Günü'nden önce, hemen şimdi kes!"[10] diye (alay ederler). **17** Sen onların bu tür laflarına karşı dirençli ol; güç ve kudret sahibi olan has kulumuz Dâvud'u hatırla! Çünkü o her daim Allah'a yönelirdi.[11]->

7 "Savaş döküntüsü" tüm zamanlarda Allah'a karşı savaş açanların bu savaşı kaybettiklerini îmâ eder. 15. âyet bu âyetin devamı mahiyetindedir. Aradaki âyetler bir tür parantez içi açıklama sayılmalıdır. Zira bu âyetler geçmişte kendileri gibi inananların akıbetini ele almaktadır.

8 Veya: "dikili taş anıtlar".

9 Artık mütearife haline gelmiş olan ve Ebu Hanife, Süfyan Sevrî, Şafi, Ebu Dâvud, Ahmed bin Hanbel gibi ulemanın dilinden nakledilen "küfür tek millettir" tesbitinin Kur'an'daki dayanağı.

10 *el-Kıtt*aya verdiğimiz mâna Ebu Ubeyde'nin tercihine dayanmaktadır (*Mecaz*).

11 Dâvud'un sabrı ve güçlü kişiliği servet ve iktidarın ayartıcılığına karşı direnmesini sağlamıştı. Varlığa sabretmek yokluğa sabretmekten çok daha zordu. Güç ve serveti Allah'ın desteği, bunlardan mahrumiyeti Allah'ın desteğinden mahrumiyet olarak algılayan (8. âyet) Mekke aristokrasisine Hz. Dâvud hatırlatılarak, Hz. Peygamber'e de tıpkı Hz. Dâvud'a verildiği gibi güç ve iktidar bahşedileceği îmâ edilmektedir. Bilindiği gibi sıradan bir nefer olan Hz. Dâvud'a, atadan kalan bir mirasla değil ilâhî bir yardımla hem iktidar hem de peygamberlik verilmişti. İktidar ve nübüvvet hem dünya hem âhiret saadetini temsil ediyordu.

إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ
وَالْإِشْرَاقِ ﴿١٨﴾ وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً كُلٌّ لَهُ
أَوَّابٌ ﴿١٩﴾ وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَآتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ
وَفَصْلَ الْخِطَابِ ﴿٢٠﴾ وَهَلْ أَتَاكَ نَبَأُ
الْخَصْمِ إِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ ﴿٢١﴾ إِذْ
دَخَلُوا عَلَى دَاوُودَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا
تَخَفْ خَصْمَانِ بَغَى بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ
فَاحْكُمْ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَاهْدِنَا
إِلَى سَوَاءِ الصِّرَاطِ ﴿٢٢﴾ إِنَّ هَٰذَا أَخِي لَهُ
تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِيَ نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ
فَقَالَ أَكْفِلْنِيهَا وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ ﴿٢٣﴾

<- **18** İşte bu yüzden, her sabah ve her akşam, onunla birlikte emrimize âmâde kıldığımız[12] dağlar da kudret ve ihtişamımızı dillendirirdi;[13]
19 katar katar dizilmiş kuşlar da:[14] bunların hepsi her daim O'na yönelmişlerdi![15]
20 Biz de onun iktidarını sağlama aldık; zira ona adâletle hükmedecek muhakeme ve anlaşmazlıkları sona erdirecek ikna yeteneği vermiştik.[16]

21 SEN dâvâcıların kıssasından haberdar oldun mu? Hani onlar duvardan tırmanıp özel odasına[17] sızmışlardı.[18]
22 Yanına aniden girdiklerini görünce Dâvud onlardan dolayı telaşa kapıldı.[19] Onlar "Korkma!" dediler, "Biz (sadece) iki dâvâlıyız; birimiz diğerinin hakkına tecavüz etti: şimdi sen aramızda hakkaniyetle karar ver ve doğrudan ayrılma; bize de doğru yolu göster!
23 İşte bu benim kardeşim; onun doksan dokuz koyunu var,[20] benimse yalnızca bir tek koyunum; buna rağmen o, "Onu da bana ver" dedi "ve söz düellosunda beni alt etti."[21]

---

12 *Sahharnâ*: "boyun eğdirdik, emre âmâde kıldık". *Sufunun sevâhir*, "uysal ve söz dinleyen ata denir (*Mekâyîs*). Muhtemelen *teshir*in iniş sürecinde ilk geçtiği yer burasıdır. *Teshir*, hem yaratılıştaki anlam ve amaçlılığı hem de ilâhî hiyerarşiyi ifade eder (Bkz: 22:37, not 58).

13 Yani: O Rabbine yüksek sesle ibadet ederken, yankılanan dağlar da sesine ses katardı.

14 Benzer bir ibâre: "kanat çırpan kuş katarı" (24:41).

15 Krş: 21:79 ve 34:10-11, ilgili notlar.

16 Bu âyet meşru iktidarın zorbalık ve güç temerküzüne değil hikmet ve adâlete dayandığını ifade eder. Zira devletin imanı adâlettir. Kaynak dilde deyimsel bir ibâre olan *fasle'l-hıtâb*, Türkçe'deki "ağacı kesip takırtıyı tüketmek" deyimine yakın bir anlam taşır. Zımnen, Dâvud'un iktidarının bu iki yetenek sayesinde sağlamlaştırıldığını ifade eder. Bunlardan ilkinin "en isabetli hükmü verme, düşüncede ve eylemde bir şeyi yerli yerine koyma" anlamına gelen *hikmet* olması manidardır.

17 *Mihrâb* için bkz: 19:11, not 18.

18 Zemahşerî, bu kıssadaki diyalogların tamamen "temsili" olduğunu, temsilî anlatımın etkili bir tarz olduğunu, kıssanın ahlâkî öğüdü üstü örtülü bir biçimde aktardığını dile getirir (*Keşşaf*; krş: Ebussuud).

19 *Fezi'a* için bkz: 21:103, not 103.

20 *Na'ce*, "dişi koyun" ya da "dişi sülün". Bu "kadın"dan kinayedir (Ebu Ubeyde ve Zeccâc). Hasan Basri'nin de dediği gibi 99 rakamı çokluktan kinayedir. Yani: "sahip olabileceğinin en fazlasına.." Hz. Nûh'un davet ömrüyle ilgili benzer bir örnek için bkz: 29:14, not 20.

21 Hz. Ömer'in müslüman oluşuna müşriklerin itirazı, bunun üzerine kıssada şu öykünün anlatılması:

قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ اِلٰى نِعَاجِهٖ
وَاِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ
عَلٰى بَعْضٍ اِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَا هُمْ وَظَنَّ دَاوُدُ اَنَّمَا
فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَاَنَابَ
﴿٢٤﴾ فَغَفَرْنَا لَهُ ذٰلِكَ وَاِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفٰى
وَحُسْنَ مَاٰبٍ ﴿٢٥﴾ يَا دَاوُدُ اِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً
فِي الْاَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ
وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوٰى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ
اللّٰهِ اِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ لَهُمْ
عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ ﴿٢٦﴾

24 (Dâvud) dedi ki: "Doğrusu bu kişi, senin koyununu alıp kendininkine katmakla sana zulmetmiş. Zaten toplumsal hayatı paylaşan insanlar (genellikle) birbirlerinin hakkına tecavüz ederler; iman edip dürüst ve erdemli davrananlar hariç: ama böyleleri, ne kadar da az."

Derken Dâvud, kendisini sınadığımıza[22] kanaat getirdi; hemen Rabbinden af diledi ve baş eğip iki büklüm bir halde tevbe ederek O'na yöneldi.

25 Ve Biz de bu (hatasını) bağışladık: elbet onu, Bizim katımıza yakınlık ve güzel bir son beklemektedir.[23]

26 (Ve nida ettik): "Ey Dâvud! Elbet sana yeryüzünde iktidarı Biz verdik: O halde insanlar arasında adâletle hükmet, heva ve arzuna kapılma ki, sonra seni Allah yolundan saptırır. Şu kesin ki Allah yolundan sapan kimseler, Hesap Günü'nü unutmalarından dolayı şiddetli bir cezaya çarptırılırlar."

"Sizin yüz koyununuz varken, bendeki tek koyuna da göz dikiyorsunuz" (23).

22 Yani: "Uriyah'ın dul karısı Betşeba ile". Kelâmcıların Kur'an'la uyuşmayan 'peygamberlerin masumiyeti' tezine uyarlama amaçlı "Bu dâvâ ile" alternatif anlamı tutarlı değildir. Zorlama yoruma dayalı sanığın savunması alınmadığı için âdil bir yargılama olmadığı; Hz. Dâvud acele karar verdiği, bundan dolayı Allah'a tevbe etmiş olduğu iddiası da öyle... Bu kıssa Eski Ahid'deki arka plan tamamen yok sayılarak anlaşılamayacağı gibi, oradaki versiyonu olduğu gibi kabul etmek de gerekmez.
Bu kıssa ile sûrenin sonunda anlatılan İblis kıssası arasında bir karşıtlık ilişkisi vardır. Hatada ısrar etmeyenle hatada ısrar eden arasındaki fark Dâvud ve İblis kıssalarıyla verilmektedir.

23 Bu pasajda anlatılan kıssa sonraki müfessirler tarafından peygamberleri masum kılan karakter temizliğinin doğuştan mı, yoksa ahlâkî bir gayret ve mücahede sonucunda mı gerçekleştiği tartışmaları ekseninde ele alınmıştır. İlk tefsir otoritelerinin kelâmî polemikten uzak tavrı bu konuda 20:121-122 ve 28:15-16'da belirginleşen Kur'anî prensibe daha uygun düşmektedir. Bu pasajın arka planını Mukâtil ve Taberî gibi müfessirler şöyle naklederler: Hz. Dâvud'un gönlü evinin damından zaman zaman gördüğü güzel bir hanıma meyleder. Araştırınca hanımın Uriyah adlı bir askerin eşi olduğunu öğrenir. Uriyah Hz. Dâvud'un emriyle gönderildiği bir savaşta ölmüştür. Hz. Dâvud dul eş ile evlenir ve bu evlilikten Hz. Süleyman olur. Eski Ahid'deki anlatım Hz. Dâvud'a iftira niteliğindedir. Bir peygambere zina isnat eden bu versiyon kesinlikle reddedilmelidir (II Samuel, 11:4-5). Hz. Ali bu iftirayı taşıyana iki kat iftira cezası tatbik edeceğini söylemiştir (Keşşaf). Kur'an burada hikâyenin iftiradan arındırılmış şeklini îmâ ederek, Hz. Dâvud'a gelen iki dâvâcı üzerinden ahlâkî bir öğüt verir. Zımnen: Doksan dokuzu elinde tutanlar, başkalarının elindeki bire göz dikmesinler!

27 VE Biz gökleri, yeri ve bunlar arasındakileri bir amaç ve anlamdan yoksun yaratmadık;[24] bu, küfürde direnenlerin zannıdır: yazıklar olsun (kendilerini mahkûm ettikleri) ateşten dolayı küfürde direnen o kimselere![25]

28 Hiç, iman eden ve salih amel işleyenleri, yeryüzünde fesat çıkaranlarla bir tutar mıyız? Hiç, sorumlu davrananları sorumsuz sapıklarla bir tutar mıyız?[26]

29 Sana mübarek bir kitab olan bu (Kur'an'ı) Biz indirdik ki, herkes onun mesajları üzerinde iyice düşünsün de aktif akıl sahipleri ders alsın diye.[27]

30 DÂVUD'A Süleyman'ı bahşettik: o ne güzel kuldu; çünkü o sürekli Bize yönelirdi.[28]

31 Hani, gün batımına doğru kendisine soylu ve favori atlar[29] sunulmuştu da,
32 "Elbet ben güzel olanı severim" demişti, "çünkü bana Rabbimi hatırlatır!"[30] Nihayet atlar gözden kayboldu.[31]
33 (Ardından) "Onları bana getirin!" (diyerek) başladı bacaklarını ve boyunlarını sıvazlamaya.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا
بَاطِلًا ذٰلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ
كَفَرُوا مِنَ النَّارِ ﴿٢٧﴾ اَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ
اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ
فِي الْاَرْضِ اَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ
﴿٢٨﴾ كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ اِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا
اٰيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴿٢٩﴾ وَوَهَبْنَا
لِدَاوُدَ سُلَيْمٰنَ نِعْمَ الْعَبْدُ اِنَّهُ اَوَّابٌ ﴿٣٠﴾ اِذْ
عُرِضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ الصَّافِنَاتُ الْجِيَادُ
﴿٣١﴾ فَقَالَ اِنّ۪ٓي اَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ
رَبّ۪ي حَتّٰى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ ﴿٣٢﴾ رُدُّوهَا
عَلَيَّ فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْاَعْنَاقِ ﴿٣٣﴾

24 Burada "amaçsızlık ve anlamsızlık" mânasındaki *bâtıl, hakk*'ın karşıtı olarak kullanılmıştır (Krş: 14:19, not 1). Anlamlılık ve amaçlılık yasası, varlığın belki de istisnası ve göreceliği olmayan tek yasasıdır. Zımnen: Göğün yerin bir amacı olsun da, insanın bir amacı olmasın mı?

25 Kur'an'da dünya ve maddî varlık âlemi hem yerilir (oyun ve eğlence, tadımlık zevk, ziynet, zuhruf: sahte cazibe 24:39; 25:23), hem de övülür (23:115; 38:27 bu âyet, 44:38-39; 30:8, 95:6; 16:97). Birinciler dünyacıları dengeye çekmek, ikinciler çilecileri dengeye çekmek içindir. Hırs, tamah, dünyevîleşme ne kadar kötü ise miskinlik, tembellik, çilecilikle başkalarına yük olmak da o kadar çirkindir.

26 "Sâlih amel" nasıl "ifsad"ın karşısına konulmuşsa, *muttakûn*un karşısına da *fuccâr* konulmuştur. Buna göre *fuccâr* sorumluluğun zıddı bir anlam taşımaktadır (Bkz: 83:7, not 2). "Yarıp çıkmak", "yırtmak" anlamına gelen *fecr*'den türetilen *el-fucûr*, "sorumsuz davranışlar sonucunda inanç ve erdem perdesinin tamamen yırtılması" olarak nitelendirilmiştir (Râğıb).

27 Vahye göre ancak düşünenler akıl izan sahipleridir ve yalnız akıl izan sahipleri ders alır.

28 Zımnen: İktidar, ihtişam ve servet onu Allah'tan koparamamıştı.

29 Veya: "Poz veren atlar". Atın tek ayağını öne atıp üç ayağı üzerinde duruşuna *sufun*, bu duruşun sahibi ata da *sâfin* (ç. *sâfinât*) denir. *Ciyâd* "cins ve favori" anlamını vermektedir.

30 Her güzellik, bilinçli bir tasarımın eseridir. Güzele bakıp da o güzelliği yaratanı görmeyen, camdan bakacağı yerde cama bakıyor demektir.

31 *Tevârat*ın dişillik *tası* "güneşi" de gösterebilir (Tercihimiz için krş: Râzî).

وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمٰنَ وَاَلْقَيْنَا عَلٰى كُرْسِيِّه۪
جَسَدًا ثُمَّ اَنَابَ ﴿٣٤﴾ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ ل۪ي وَهَبْ
ل۪ي مُلْكًا لَا يَنْبَغ۪ي لِاَحَدٍ مِنْ بَعْد۪يۚ اِنَّكَ
اَنْتَ الْوَهَّابُ ﴿٣٥﴾ فَسَخَّرْنَا لَهُ الرّ۪يحَ تَجْر۪ي
بِاَمْرِه۪ رُخَٓاءً حَيْثُ اَصَابَۙ ﴿٣٦﴾ وَالشَّيَاط۪ينَ
كُلَّ بَنَّٓاءٍ وَغَوَّاصٍۙ ﴿٣٧﴾ وَاٰخَر۪ينَ مُقَرَّن۪ينَ فِي
الْاَصْفَادِ ﴿٣٨﴾ هٰذَا عَطَٓاؤُ۬نَا فَامْنُنْ اَوْ اَمْسِكْ
بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٩﴾ وَاِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفٰى وَحُسْنَ
مَاٰبٍ ﴿٤٠﴾ وَاذْكُرْ عَبْدَنَٓا اَيُّوبَۢ اِذْ نَادٰى رَبَّهُٓ
اَنّ۪ي مَسَّنِيَ الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍۜ ﴿٤١﴾

34 Doğrusu Biz Süleyman'ı, vaktiyle
tahtının üzerine bir ceset koymakla
sınamıştık;[32] bunun ardından o da Bize
yönelmiş (ve) 35 "Rabbim!" demiş-
ti, "Bana mağfiret eyle! Bana, benden
sonra hiç kimsenin üstlenmeye lâyık
olmadığı bir iktidar ver:[33] çünkü Sen,
evet Sensin cömertçe bahşeden!"

36 Bunun ardından rüzgârı ona âmâde
kıldık ki, onun emriyle (çalışan gemi-
leri) istediği yöne doğru kolayca yüz-
dürebilsin;[34] 37 yine şeytanlar (gibi
dik başlı) güçlerden, her biri birer yapı
ustası ve dalgıç olan kimseleri de (ona
âmâde kıldık);[35] 38 ve zincirlerle birbi-
rine bağlanmış daha başkalarını da...

39 (Ve ona şöyle dedik): "İşte bu Bizim
ikramımızdır; artık onu ister hiçbir
hesap yapmadan karşılıksız ver,[36] ister-
sen elinde tut!"

40 Elbet onu da, Bizim katımıza yakın-
lık ve güzel bir son beklemektedir.

41 VE KULUMUZ Eyyub'u da hatırla:[37]
Hani o Rabbine "(Rabbim!) şeytan bana
tarifsiz bir bezginlik ve terkedilmişlik
hissi vermektedir!" diye yakarmıştı.[38] ->

32 Hz. Süleyman'ın tahtının üzerine konulan cesedin nasıl yorumlanacağı tartışmalıdır. Bu konuda klasik tefsirlerde İsrâiliyyat kaynaklı oldukça hacimli bir menkıbe oluşturulmuştur. Bunlar bir mesnetten yoksundur. Bir otorite ilâhî kılavuzluk ve ahlâkî değerlerden yoksun kalırsa, ruhsuz bir cesede dönüşür. Hz. Süleyman'ın müteakip âyetteki "Bana, benden sonra hiç kimsenin üstlenmeye lâyık olmadığı bir iktidar ver" duası da gösteriyor ki, bu ceset onun tahtına vâris olan oğlu Rehoboam'dı. Duada da belirtildiği gibi, babasının tahtına lâyık olmayan bu oğul döneminde Hz. Süleyman'ın bıraktığı görkemli devlet parçalandı.

33 Dünya mülkünün geçiciliğini hiç aklından çıkarmayıp, âhiret mutluluğunu ve saadetini istedi (Elmalılı). Elmalılı böyle yorumlasa da, bizce Hz. Süleyman kendi duasıyla devletinin sonunu hazırlamıştı. Duası tuttu ve tahtına ehliyet ve liyakatten yoksun ve bir "ceset" kadar manen ölü olan oğlu geçti.

34 Bkz: 21:81, not 83.

35 Lafzen "şeytanları". Bu şeytanlar 6:112'de geçen türden "insan şeytanları"dır. Aksini iddia edenlerin, şeytanların zincirlerle nasıl bağlandığını (38) izah etmeleri gerekir.

36 *el-Mennu* için bkz: 74:6, not 6.

37 Krş: 21:83-84. Hz. Eyyub kıssası "sabretmek hak etmektir"in kıssasıdır.

38 Şeytanın verdiği *'azabı*, "senin Benim kullarım üzerinde hiçbir etkili gücün yoktur" (17:65; ayrıca: 15:42) âyeti ışığında anlamak durumundayız. Buna ilaveten, *'azabın* "terk edilmek, yalnız bırakmak" anlamındaki etimolojik kökü için bkz: 68:33, not 14. Şeytanın verdiği belirtilen bu yanıltıcı his "Allah tarafından terkedilmişlik" hissi olmalıdır. Bu elbette vehimdir çünkü Allah mü'min kulunu asla terk etmez. Bkz: "Allah

ارْكُضْ بِرِجْلِكَۚ هٰذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ
﴿٤٢﴾ وَوَهَبْنَا لَهُٓ اَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً
مِنَّا وَذِكْرٰى لِاُو۬لِي الْاَلْبَابِ ﴿٤٣﴾ وَخُذْ
بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِبْ بِهٖ وَلَا تَحْنَثْۜ اِنَّا
وَجَدْنَاهُ صَابِرًاۜ نِعْمَ الْعَبْدُۜ اِنَّهُٓ اَوَّابٌ ﴿٤٤﴾

<- **42** (Biz de) "Düş yola![39] Bak işte (şurada) hem yıkanılacak hem de içilecek soğuk bir su var!" (demiştik).

43 Ona katımızdan bir rahmet ve akıl sahipleri için bir ibret olmak üzere, (kendisini terk eden) yakın çevresini ve onlarla beraber bir kat daha fazlasını bahşettik.[40]

44 (Ve dedik ki): "Eline bir deste bitki al ve onunla yola koyul! Sakın doğrudan şaşma"[41]

Hakikaten Biz onu pek sabırlı biri olarak bulduk: ne güzel kuldu o, gerçekten o (da)[42] her daim Allah'a yönelirdi.

---

kuluna yetmez mi?" (39:36). Kul Allah'ı terk etmeden Allah kulu terk etmez. Eğer musibet sonucunda kul Allah'ı terk etmişse, musibet asıl o zaman felaket olur, Allah'a yaklaştırmışsa saadet olur. Burada bir edep vardır. "Yetti gayrı" demiyor. Bezginlik var, bunu itiraf ediyor, fakat bu bezginliği şeytana nisbet ediyor. Yani içine üflenmiş olumsuz bir his olduğunu biliyor. Onu kabullenmemesi, onunla mücadele edebilmesi için böyle bakmak şart. Âyet tüm muhataplarını böylesi durumlara karşı inşâ ediyor (Ayrıca bkz: 21:84, not 85).

39 Buradaki *urkud*, Tâhâ 77'deki *ıdrıb* gibi deyimsel bir kullanıma sahiptir. Bu ibâre gayretin mümkün olan her türüne teşvikle "ha gayret", "çaba göster biraz", "şifa ara", "düş yola" anlamına gelen bir tabir olarak anlaşılmalıdır. Kıssanın görünen tarihsel kahramanı Hz. Eyyub ise de, gerçek ve zamanlar üstü kahramanı "sabır"dır. Sabrın bu bağlamdaki karşılığı hem direniş, hem göğüs geriş, hem de çare arayıştır. Eski Ahid'deki nakilden Hz. Eyyub'un ağır bir cilt hastalığına yakalandığı çıkarılabilir (*Eyyub*, 2:7).

40 Halkın terk etmesinin önemi yoktu. Asıl kişiyi Hak terk etmemeliydi. Çünkü Hak, halk nezdinde kaybolan itibarı daha fazlasıyla iade etmeye kadirdi.

41 Veya: (Ve dedik ki:) "Eline bir deste bitki al ve onunla vur!" Bu alternatif anlamın dayanağı, Hz. Eyyub'un, hastalığı sırasında eşine yüz sopa vuracağına yemin ettiğine dair *Eski Ahid*'de yer alan anlatımdır. Tercih ettiğimiz anlamda iki hususa dikkat çekmekte yarar var: 1) İlk cümlede yer alan *ıdrıb bihi* ibaresi. Bu ibare "vurmak"tan daha çok, Bakara 273, Tâhâ 77, Âl-i İmran 156 ve Müzemmil 20'de kullanıldığı anlamıyla "yola koyulmaya" delâlet eder. Zira Kur'an'da *ıdrıb* emir fiilinin "vur/döv" anlamına gelmesi için, vurucusu insan değil melek olan iki yer (8:40; 47:27) dışında, her geldiği yerde mutlaka iki tümleçle gelir: Biri "ne ile vurulacağı", ikincisi "nereye vurulacağı" (Bkz: 2:60, 73; 7:160). Burada gelen *ıdrıb* emir fiili, vurulacak yeri sükut geçmekle, bu kurala uymamaktadır. 2) İkinci cümlede yer alan *lâ tahnes* kelimesi. "Günah, vebal, doğrudan sapmak, ihanet" gibi anlamlara gelen *el-hins*, bu vurgusuyla Vâkı'a 46. âyette de kullanılır. Bu durumda bu âyetteki vurgusu "doğrudan şaşma, vebale girme!" olur. Bu takdirde akla bir soru gelecektir: "Eline bir deste bitki al!" emrinin hikmeti nasıl izah edilecektir. Buna cevabımız şudur: Araman gereken şifayı Allah bitkilerin içine koymuştur. İçinde şifa olan bitkiyi bul ve yola koyul! M. Muhammed Ali bu âyete, *dığsın* "bir miktar dünya malı" (Tâc) anlamından yola çıkarak şu manayı vermiştir: "Eline bir miktar dünya malı al ve onunla iyilik kazan ve bâtıla sapma!" (*The Holy Qur'an*) Allahu alem.

42 "O (da)", yani sınava çekilen "Dâvud gibi" (Krş: 17. âyetin sonu).

وَاذْكُرْ عِبَادَنَا اِبْرٰهٖيمَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ
اُو۬لِي الْاَيْدٖي وَالْاَبْصَارِ ﴿٤٥﴾ اِنَّا اَخْلَصْنَاهُمْ
بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى الدَّارِ ﴿٤٦﴾ وَاِنَّهُمْ عِنْدَنَا
لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ الْاَخْيَارِ ﴿٤٧﴾ وَاذْكُرْ
اِسْمٰعٖيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ وَكُلٌّ مِنَ
الْاَخْيَارِ ﴿٤٨﴾ هٰذَا ذِكْرٌ وَاِنَّ لِلْمُتَّقٖينَ لَحُسْنَ
مَاٰبٍ ﴿٤٩﴾ جَنَّاتِ عَدْنٍ مُفَتَّحَةً لَهُمُ الْاَبْوَابُ
﴿٥٠﴾ مُتَّكِـٖٔينَ فٖيهَا يَدْعُونَ فٖيهَا بِفَاكِهَةٍ
كَثٖيرَةٍ وَشَرَابٍ ﴿٥١﴾ وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ
الطَّرْفِ اَتْرَابٌ ﴿٥٢﴾ هٰذَا مَا تُوعَدُونَ لِيَوْمِ
الْحِسَابِ ﴿٥٣﴾ اِنَّ هٰذَا لَرِزْقُنَا مَا لَهُ مِنْ
نَفَادٍ ﴿٥٤﴾ هٰذَا وَاِنَّ لِلطَّاغٖينَ لَشَرَّ مَاٰبٍ
﴿٥٥﴾ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا فَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٥٦﴾

45 HAS kullarımız İbrahim, İshak ve
Yakub'u da hatırla: hepsi de güçlü bir
kişilik ve keskin bir idrak sahibiydiler.
46 Biz onların şahsiyetlerini arı duru bir
tasavvurla saflaştırdık (ki, ebedî) yurdu
hep hatırda tutsunlar; 47 ve elbet onlar,
Bizim indimizde pek seçkin, hayırda
öne geçenler arasındaydılar.

48 Yine İsmail, Elyesa ve yükümlülük
alan kişiyi[43] de hatırla: onların hepsi de
hayırda öncülük yaptılar.

49 BU (mesaj) bir hatırlatma ve uyarı-
dır: elbet sorumluluğunun bilincinde
olanları en güzel bir menzil bekle-
mektedir. 50 Kalıcı güzelliğin üretil-
diği merkez olan cennetlerin[44] kapıları
onlar için ardına kadar dayalı olacaktır.
51 Orada huzurla uzanacaklar; ve mey-
vesine (dek) her çeşit lezzetli (yiye-
cek)[45] ve içeceği talep edebilecekler.
52 Yanlarında kendilerine denk, gözü
dışarıda olmayan[46] (eşler) bulunacak.

53 İşte bu, Hesap Günü için size
verilen sözdür: 54 elbet Bizim ver-
diğimiz bu rızık, asla tükenme riski
taşımamaktadır.

55 Bu böyledir! Ama bir de haddini bil-
mez azgınlar var ki, onları da en kötü
bir menzil beklemektedir: 56 cehen-
nem... (Onlar da) ona yaslanacaklar:[47]
ama o ne berbat bir döşektir.->

43 *Ze'l-kifl* hakkında ayrıntılı bir tahlîl için bkz: 21:85, not 87.

44 *Cennâtu 'adn* için bkz: 13:23, not 32.

45 *Fâkihe*nin anlamı için bkz: 36:55, not 39.

46 *Etrâb*, nitelediği kimsenin dengini ifade eder. Bu kelime de, tıpkı hûr gibi dişi için de erkek için de aynı formda kullanılır. "Gözü dışarıda olmayan" mânası verdiğimiz *kâsıratu't-tarf* ile *bi-hûrin 'îyn* arasında bir mâna yakınlığı vardır (Krş: 55:72, not 43; bkz: 37:48, not 20).

47 Cehennemliklerin "yaslanmaları", cennetliklerin "uzanmaları" ile bir karşıtlık oluşturmaktadır (Krş: 51. âyet). Cehennemliklerin yaslanması, bir tandır veya ocağa odunların yakılmak için yaslanmasından telmihtir. *Salât* ile aynı kökten gelen *sâlû* fiilî, insanı cehenneme götüren her davranışın, ateşe/cehenneme verilen "destek" demeye geldiğini gösterir.

<- 57 Bu (da) böyledir! O halde bırak da, (yürek) dağlayıcı ve zift gibi iç karartıcı zehirli bir azabı sonuna kadar tatsınlar;[48] 58 ve aynı türden ona eşdeğer daha başka azap çeşitlerini de...

59 (Küfrün rehberlerine denilecek ki):[49] "İşte şu güruh, körü körüne arkanıza takılan yandaşlarınız!"

(Onlar şöyle cevap verecek): "Rahat yüzü görmesin onlar! Elbet onların da ateşin dibini boylaması gerek!"

60 (Körü körüne izleyenler ise), "Hayır, (sorumlu) sizsiniz! Asıl siz rahat yüzü görmeyin! Bunu başımıza siz sardınız ve gele gele en berbat yeri (buldunuz)!" diyerek 61 şöyle yalvaracaklar: "Rabbimiz! Bunu başımıza kim sardıysa, onun ateş içerisindeki azabını kat be kat artır!"[50]

62 Bir de diyecekler ki: "Ne oldu da, bir zamanlar kendilerini yaramaz adam saydıklarımızdan hiçbirini burada göremez olduk? 63 Bir de onları alaya almıştık, değil mi? Yoksa (buradalar da), gözden kaybolup saklandılar mı?"

64 Ateş ehlinin birbiriyle çekişmesi, mutlaka gerçekleşecek.

65 (EY Peygamber!) De ki: "Ben sadece bir uyarıcıyım! Mutlak otorite olan tek Allah'tan başka ilâh yoktur: 66 göklerin, yerin ve o ikisi arasındakilerin Rabbi, mutlak yücelik, sürekli bağış sahibi!.."

67 (Yine) de ki: "Bu, muazzam bir haberdir; 68 sizse ondan yüz çeviriyorsunuz."

هٰذَاۙ فَلْيَذُوقُوهُ حَمِيمٌ وَغَسَّاقٌۙ ﴿٥٧﴾ وَاٰخَرُ
مِنْ شَكْلِهٖٓ اَزْوَاجٌۜ ﴿٥٨﴾ هٰذَا فَوْجٌ مُقْتَحِمٌ
مَعَكُمْۚ لَا مَرْحَبًا بِهِمْۜ اِنَّهُمْ صَالُوا النَّارِ ﴿٥٩﴾
قَالُوا بَلْ اَنْتُمْ لَا مَرْحَبًا بِكُمْۜ اَنْتُمْ قَدَّمْتُمُوهُ
لَنَاۚ فَبِئْسَ الْقَرَارُ ﴿٦٠﴾ قَالُوا رَبَّنَا مَنْ قَدَّمَ
لَنَا هٰذَا فَزِدْهُ عَذَابًا ضِعْفًا فِي النَّارِ ﴿٦١﴾
وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرٰى رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ
الْاَشْرَارِۜ ﴿٦٢﴾ اَتَّخَذْنَاهُمْ سِخْرِيًّا اَمْ زَاغَتْ
عَنْهُمُ الْاَبْصَارُ ﴿٦٣﴾ اِنَّ ذٰلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ
اَهْلِ النَّارِ ﴿٦٤﴾ قُلْ اِنَّمَا اَنَا مُنْذِرٌ وَمَا مِنْ اِلٰهٍ
اِلَّا اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُۚ ﴿٦٥﴾ رَبُّ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ ﴿٦٦﴾ قُلْ
هُوَ نَبَؤٌا عَظِيمٌۙ ﴿٦٧﴾ اَنْتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ ﴿٦٨﴾

48 *Ğassâk* için bkz: 113:3, not 5.

49 Benzer bir diyalogun yaşandığı Sâffat 25-32'dekine benzer bilinçli bir müphemlik. Muhatabın dikkati "kimin" dediğine değil, "kime, neyin" denildiğine çekiliyor. Sözün sahibi, Zuhruf 77'deki bekçi melek olabilir.

50 Krş: 33:67-68.

مَا كَانَ لِيَ مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَإِ الْاَعْلٰى اِذْ
يَخْتَصِمُونَ ﴿٦٩﴾ اِنْ يُوحٰى اِلَيَّ اِلَّا اَنَّمَا
اَنَا۬ نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌ ﴿٧٠﴾ اِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ
اِنّ۪ي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ ط۪ينٍ ﴿٧١﴾ فَاِذَا سَوَّيْتُهُ
وَنَفَخْتُ ف۪يهِ مِنْ رُوح۪ي فَقَعُوا لَهُ سَاجِد۪ينَ
﴿٧٢﴾ فَسَجَدَ الْمَلٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ اَجْمَعُونَۙ ﴿٧٣﴾ اِلَّٓا
اِبْل۪يسَۜ اِسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِر۪ينَ ﴿٧٤﴾ قَالَ
يَٓا اِبْل۪يسُ مَا مَنَعَكَ اَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ
بِيَدَيَّۜ اَسْتَكْبَرْتَ اَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَال۪ينَ ﴿٧٥﴾
قَالَ اَنَا۬ خَيْرٌ مِنْهُۜ خَلَقْتَن۪ي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ
مِنْ ط۪ينٍ ﴿٧٦﴾ قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَاِنَّكَ رَج۪يمٌۚ
﴿٧٧﴾ وَاِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَت۪ي اِلٰى يَوْمِ الدّ۪ينِ ﴿٧٨﴾ قَالَ
رَبِّ فَاَنْظِرْن۪ي اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿٧٩﴾ قَالَ فَاِنَّكَ
مِنَ الْمُنْظَر۪ينَۙ ﴿٨٠﴾ اِلٰى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ﴿٨١﴾

69 (De ki): "(İnsanın yaratılışını) tartıştıkları zaman, o yüce toplulukta (olup bitenler) hakkında bir bilgiye sahip değilim; **70** ne var ki bana, sadece apaçık bir uyarıcı olduğum bildirilmektedir."

71 Hani o zaman Rabbin meleklere demişti ki: "Ben balçıktan bir beşer[51] yaratacağım. **72** İzleyin; ne zaman ki onu şekillendirmeyi tamamlar da kendisine ruhumdan üflersem, derhal yere kapanıp onun (hizmetine) âmâde olun!"[52]

73 Bunun üzerine bütün melekler emre âmâde olup içtima ettiler; **74** İblis hariç: o büyüklük tasladı ve hakkı inkâr edenlerden oldu.

75 (Allah) "Ey İblis!" dedi, "Ellerimle yarattığım (beşerin) emrine âmâde olmaktan seni alıkoyan şey neydi? (Başkasına boyun eğmeyecek kadar) kibirli misin, yoksa kendini (herkesten) üstün görenlerden biri misin?"

76 (İblis) dedi ki: "Ben ondan üstünüm: (zira) beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın!" **77** (Allah) "Öyleyse, çık git bu (yüce) makamdan" dedi, "çünkü sen kovuldun! **78** Ve unutma ki, Hesap Günü'ne kadar lânetim senin üzerine olacaktır!"[53]

79 (İblis): "Rabbim!" dedi, "Madem öyle, tekrar diriliş gününe kadar süre tanı bana!"

80 (Allah) buyurdu ki: "Peki, sen artık kendisine süre tanınanlardan birisin; **81** (tabii ki, sadece tarafımdan) bilinen zaman dolup günü gelinceye kadar."

---

51 *Beşeran,* görünmeyen varlığın karşıtı olan "görünen varlık" anlamına (Bkz: 15:28, not 25).

52 Aynı metin ve detaylı açıklamalar için bkz: 15:29, not 26, 27.

53 Benzer bir metin ve bir önceki âyetin sonundaki *racîm*'le ilgili bir not için bkz: 15:34-35.

قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَاُغْوِيَنَّهُمْ اَجْمَعِينَۙ ﴿٨٢﴾ اِلَّا
عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ﴿٨٣﴾ قَالَ فَالْحَقُّۘ
وَالْحَقَّ اَقُولُۚ ﴿٨٤﴾ لَاَمْلَـَٔنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ
وَمِمَّنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ اَجْمَعِينَ ﴿٨٥﴾ قُلْ
مَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ وَمَٓا اَنَا مِنَ
الْمُتَكَلِّفِينَ ﴿٨٦﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ
﴿٨٧﴾ وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَاَهُ بَعْدَ حِينٍ ﴿٨٨﴾

82 (İblis) bunun üzerine dedi ki: "Senin yüceliğine yemin olsun ki, kesinlikle onların tümünü yoldan çıkaracağım! **83** Bunun tek istisnası, onlar arasındaki, imanını saf ve temiz tutma çabasını desteklediğin samimi kulların olacak!"[54]

84 (Allah) bunun üzerine şöyle buyurdu: "İşte gerçek budur ve Ben de bu gerçeği dile getiriyorum: **85** Andolsun ki cehennemi senin (gibiler)le ve sana uyanların tümüyle dolduracağım!"[55]

86 (EY Peygamber!) De ki: "Ben bu mesajı (iletmemden) dolayı sizden hiçbir karşılık istemiyorum; ben kendi kendini zorla yükümlülük altına sokanlardan da değilim. **87** Ne ki bu (vahiy), bütün âlemler için serâpâ bir uyarıdır: **88** ama onun verdiği haberin (gerçek olduğunu) bir zaman sonra mutlaka öğreneceksiniz!"[56]

---

54 *Muhlasîne* verdiğimiz bu anlam için bkz: 15:40, not 31.

55 Bakara'da (2:30-39) Âdem'in şahsında adam olacakların akıbeti, burada ise İblis'in şahsında sapanların akıbeti ele alınıyor.

56 Zımnen: Ey insan! Öldükten sonra ne olmayı düşünüyorsun? İblis mi, Âdem mi?

39. ZÜMER SÛRESİ

Adını sadece bu sûrede geçen (71-73) *zumer* ("zümreler/guruplar") kelimesinden alır. Hz. Âişe'den nakledilen bir rivayetten, sûrenin daha ilk nesil zamanında bu adla anıldığını söyleyebiliriz (Tirmizî).

Mekke'de inmiştir. Bazı âyetlerinin Medine'de indiği iddiası delilden yoksundur. 6. sûrenin girişindeki kriterler de bu iddiayı doğrulamamaktadır. "Allah'ın arzı geniştir" (10) ifadesi, hicrete atıf yapar. Bu, bir-iki nüzul sebebi rivayetinden yola çıkarak, Habeşistan hicreti olarak yorumlanabilir. Fakat sûrenin uzun âyetlerden oluşan üslubunun genel karakteri, bunun Habeş hicretinden daha çok Medine hicreti olduğunu gösterir gibidir. Dolayısıyla sûre muhtemelen boykot sırasında inmiş olmalıdır. Biz, sûrenin yerini tayinde, tüm ilk tertiplerde Sebe'-Mü'min arasına yerleştirilmiş olmasını esas aldık.

Sûrenin ana teması İslâm akidesinin odağı olan tevhittir. Tevhidi, zıddı olan şirkle birlikte ele alır. Zümer sûresi, vahyin çift kutuplu üslubunun en çok göründüğü sûredir. Onun için de Kur'an'ın çift kutuplu/zıt kutuplu üslubuna alem olan âyet bu sûrede yer alır:

"Allah, öğretilerin en güzelini, birbiriyle benzeşen ikişerlilerden oluşan bir kitap olarak indirmiştir: (öyle bir hitap ki), Rablerine karşı derin bir saygıyla titreyenlerin ondan dolayı tenleri ürperir; ardından Allah'ı(n sonsuz rahmetini) hatırlayınca kalpleri ve tenleri yatışır" (23).

Tevhid, "inancı saf ve samimi, arı duru kılarak ibadeti yalnız Allah'a hasretmek" şeklinde defalarca formüle edilir (2, 3, 11, 14). "Kendini kaybetmek" insanın en büyük hüsranıdır (15). Tevhid binasını tahrip eden şirk tasavvurları ayrıca ele alınır (33, 38, 43-46, 62-67). Her tür şirk "Allah'ın yetersizliği" sapık fikrine dayanır. "Allah kuluna yetmez mi?" diyen 36. âyet işte bu sapık düşünceyi reddeder.

Sûrenin 53. âyeti Kur'an'ın en müjdeli âyetlerinden biridir: "(ALLAH'IN şu müjdesini) ilet: Ey hadlerini aşıp kendilerini israf eden kullarım! Allah'ın rahmetinden asla umut kesmeyiniz! Allah bütün günahları affedebilir: çünkü O, evet O'dur mutlak bağışlayıcı, sonsuz rahmet kaynağı!" (53). Âhiret hayatı bu tema çerçevesinde ele alınır.

Kûfelilerin 75 âyete taksim ettiği sûreyi Mekke, Medine ve Basra ekolleri 72 âyete taksim etmişlerdir.

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 BU ilâhî mesaj, her işinde mükemmel olan, her hükmünde tam isabet kaydeden Allah katından indirilmedir:[1]
2 bu ilâhî mesajı gerçek bir amaçla[2] elbette Biz indirdik; şu halde, sadece Zâtına hasredilmiş saf ve samimi bir borçluluk bilinciyle Allah'a kulluk et![3]
3 Değil mi ki böyle bir borçluluk bilincinin en saf ve samimi olanı, sadece Allah'a has kılınanıdır!

O'ndan başkalarını sığınacak otorite edinenler, "Biz bunlara sadece bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz!" (derler).[4]

Şu kesin ki, tartıştıkları her hususta Allah onlar arasındaki hükmü verecektir: çünkü yalanı tabiat haline getiren hiçbir nankörü, Allah asla doğru yola yöneltmez.

4 Şayet Allah bir çocuk edinmeyi dileseydi, yarattıkları arasından elbet tercih ettiğini seçerdi. (Ama) O yüceler yücesi bundan münezzehtir: O mutlak otorite sahibi bir tek Allah'tır.[5]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ
تَنْز۪يلُ الْكِتَابِ مِنَ اللّٰهِ الْعَز۪يزِ الْحَك۪يمِ ﴿١﴾
اِنَّٓا اَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللّٰهَ
مُخْلِصاً لَهُ الدّ۪ينَۜ ﴿٢﴾ اَلَا لِلّٰهِ الدّ۪ينُ الْخَالِصُۜ
وَالَّذ۪ينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِه۪ٓ اَوْلِيَٓاءَۢ مَا نَعْبُدُهُمْ
اِلَّا لِيُقَرِّبُونَٓا اِلَى اللّٰهِ زُلْفٰىۜ اِنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ
بَيْنَهُمْ ف۪ي مَا هُمْ ف۪يهِ يَخْتَلِفُونَۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا
يَهْد۪ي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ ﴿٣﴾ لَوْ اَرَادَ اللّٰهُ
اَنْ يَتَّخِذَ وَلَداً لَاصْطَفٰى مِمَّا يَخْلُقُ مَا
يَشَٓاءُۙ سُبْحَانَهُۜ هُوَ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٤﴾

1 Burada Allah için kullanılan *'Azîz* ve *Hakîm* sıfatları, aynen Kur'an için de kullanılır. Dahası burada bu iki sıfat *el-kitâbı* da niteleyebilir. Bu da Kur'an'ın şuurlu bir özne oluşuna delâlet eder. Zımnen: Vahiy kendisine özne muamelesi yapanın öznesi olur ve onu inşâ eder. Zira vahiy gerçek bir mürşid-i kâmildir.

2 Bu ve 5. âyette geçen *bi'l-hakk*, "amaçsızlık" anlamına da gelen *bâtılın* zıddıdır (Bkz: 14:19, not 20). *Ba* edatının sebebiyye vurgusuyla mâna şöyle olur: "hakikati beyan nedeniyle.."

3 *Dîn*, köküne nisbetle "Allah'a borçluluk bilincini" ifade eder (Bkz: 107:1, not 1).

4 Bu âyet tarih boyunca tüm şirklerin sahte mazeretini ortaya koyar. Esasen şirk Allah'ın ulaşılamaz oluşu düşüncesinden neşet eder. Buradan anlaşılan, şirke bulanmış inanç sahiplerinin şirk nesnelerini birebir Allah yerine koymadıkları gerçeğidir. Şirk koşulanların sadece "aracı" olduğunu onlar da itiraf etmektedirler. Bu da "uzak" Allah tasavvurunun bir sonucudur.

5 Allah'a oğul isnadına dayalı tüm şirkler de yine aynı sapmaya varıp dayanır: Yetersizlik. Zira çocuk edinme, ölümlü olan insanın neslini sürdürme ve destek arama ihtiyacından kaynaklanır.

خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّۚ يُكَوِّرُ
الَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى الَّيْلِ
وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَۜ كُلٌّ يَجْر۪ي لِاَجَلٍ
مُسَمًّىۜ اَلَا هُوَ الْعَز۪يزُ الْغَفَّارُ ﴿٥﴾ خَلَقَكُمْ
مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا
وَاَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْاَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ اَزْوَاجٍۜ
يَخْلُقُكُمْ ف۪ي بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِنْ بَعْدِ
خَلْقٍ ف۪ي ظُلُمَاتٍ ثَلٰثٍۜ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ لَهُ
الْمُلْكُۜ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ فَاَنّٰى تُصْرَفُونَ ﴿٦﴾

5 O gökleri ve yeri gerçek bir amaçla yaratmıştır; o geceyi gündüzün başına sarar, gündüzü de gecenin başına sarar;[6] yine O, her biri kendi mecrasında belirli bir süreye kadar akıp gidecek olan güneşi ve Ay'ı da bir yasaya bağlamıştır.[7]

Değil mi ki, sadece O mutlak üstün ve yüce olandır, tekrar tekrar bağışlayandır.[8]

6 O sizi bir tek canlı varlıktan yaratmış, ondan da eşini meydana getirmiştir;[9] yine O her iki cinsten dört tür hayvanı[10] sizin yararlanmanız için emre âmâde kılmıştır;[11] O sizi (de) annelerinizin karınlarında üç kat karanlığın göbeğinde birbirini izleyen yaratma aşamalarından geçirerek halk etmektedir.[12]

İşte Rabbiniz olan Allah budur: mutlak hâkimiyet O'na aittir: O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Böyleyken, nasıl (gerçeğe) bunca mesafeli durabiliyorsunuz?

---

6 Kur'an'da gece-gündüz örneğinin geçtiği her yerde olduğu gibi, burada da hak-bâtıl, iman-küfür mücadelesinin tabiatı dile getirilmektedir. Tıpkı karanlığı güneş ve ayla etkisizleştirdiği gibi, küfür ve bâtılı da vahiyle etkisizleştirmeyi dilemiştir.

7 "Belirli bir süreye kadar": Evrenin mutlak ve sonsuz olduğu düşüncesini red içindir. *Teshir* sırrı için bkz: 22:37, not 58.

8 *Ğâfir,* bağışlayıcılık niteliğine sahip olandır. *Ğafûr* bağışlayıcılık niteliğinin bir türü değil her türü kapsadığına delâlet eder. Fakat *el-Ğaffâr* tüm günahları bir seferliğine bağışlama niteliği olana değil, tüm günahları tekrar tekrar sınırsız kez bağışlama niteliği olana denir. Bu isimlerin üçü de Kur'an'da Allah için kullanılır. Bu durumda bu isimlerin üçü de Allah'ın günahkâr kullarındaki üç ayrı duruma mukabil olmalıdır. Birincisi olan Ğâfir *zâlim*in zulmüne, ikincisi olan Ğafûr *zalûm*ün zulmüne, üçüncüsü olan Ğaffâr da *zallâm*ın zulmüne karşılık olan ilâhî bağış ve affı ifade etse gerektir.

9 Buradaki nefs'in "Âdem" olduğunu söylemek yoruma açıktır. Dolayısıyla ondan yaratılan "eş"in Havva olduğunu söylemek de öyledir. Arapçada *zevc* her iki cins için de kullanılır. *Nefs* ise mânevî dişil bir kelimedir. Yahudi kültüründen Araplara geçen "Kadın kaburga kemiği gibidir, zorlarsan çabuk kırılır" anlayışı nüzul ortamında yaygın kabul görmüş, Efendimiz de "Kadın kaburga/kürek kemiği gibidir.." buyurmuştur (Buhârî ve Müslim). Tabii ki bölgede atasözü haline gelmiş bu sözün aslının Yahudi kültürüne ait olması sözün yanlış olduğu anlamına gelmez. Zira bu söz kadının hassas, nazik ve nazenin yaratılışına bir atıftır. Bu hadis öncekinin girdiği kaynaklara "Kadın kaburga/kürek kemiğinden yaratılmıştır" (Buhari 64:2, 3153) şeklinde de girmiştir ki, bu aynen "İnsanoğlu aceleci bir yaratılışa sahiptir" (21:37) veya "Allah sizi güçten yoksun yaratmıştır" (30:54) âyetine benzer bir kullanımdır ve elbette mecazdır.

10 Lafzen: "..çiftlerin sekizi.." Deve, inek, koyun, keçi türlerinin erkek-dişi çiftleri kastedilmektedir.

11 Buradaki *enzele* (Krş: 7:26), bir üst âyetteki *sahhara* ile benzer bir anlama sahiptir.

12 Embriyolojik açıdan "üç kat karanlık", rahim içinde olup cenini saran ve "amniyon, koriyon, decidua" denilen üç koruyucu zarı ifade eder.

7 Eğer nankörlük ederseniz, unutmayın ki Allah size asla muhtaç değildir; ama O kullarının nankörlüğünden razı olmaz; fakat şükredecek olursanız, işte O sizin bu tavrınızdan razı olur.

Hiç bir yük taşıyıcı, bir başkasının yükünü yüklenip taşıyamaz.[13]

En sonunda dönüşünüz Rabbinizedir: o zaman size yaptıklarınızın (gerçek anlamını) bir bir haber verecektir: çünkü O gönüllerde gizleneni hakkıyla bilir.[14]

8 Hem ne zaman insanoğlunun başına bir iş gelse, Rabbine yönelerek O'ndan yalvar yakar yardım ister; ama O'nun sayesinde bir nimete kavuşunca da, O'na önceden yalvardığını unutur ve başka varlıkları O'na eş ve denk saymaya başlar: böylece başkalarını da O'nun yolundan saptırır.

(Bu gibisine) de ki: "Nankörlüğünle az bir süre keyif sür; ama şunu da iyi bil ki, sen ateşe lâyık birisin."

9 Yoksa (böyle biri), gece vakitlerinde secde ve kıyamda durup kendisini ibadete adayan, Âhiret kaygısı taşıyan ve Rabbinin rahmetini arzulayan kimseyle hiç aynı tutulur mu?

De ki: "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"[15] Ne var ki, sadece aktif akıl sahibi olanlar bundan ders çıkarabilir."

اِنْ تَكْفُرُوا فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ وَلَا يَرْضٰى
لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ وَاِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ وَلَا
تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ
مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ
اِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٧﴾ وَاِذَا مَسَّ
الْاِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا اِلَيْهِ ثُمَّ اِذَا
خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِنْهُ نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُوا اِلَيْهِ مِنْ
قَبْلُ وَجَعَلَ لِلّٰهِ اَنْدَادًا لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِهِ
قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًا اِنَّكَ مِنْ اَصْحَابِ
النَّارِ ﴿٨﴾ اَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ اٰنَاءَ الَّيْلِ سَاجِدًا
وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْاٰخِرَةَ وَيَرْجُوا رَحْمَةَ رَبِّهِ
قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ
لَا يَعْلَمُونَ اِنَّمَا يَتَذَكَّرُ اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴿٩﴾

---

13 *Vizr* için bkz: 20:87, not 68.

14 *Zatu's-sudûr* için bkz: 8:43, not 49.

15 "Bilgi neyi bilmektir?" sorusunun cevabı. Bu âyet vahye göre bilmenin yönünün ahlâktan bilgiye doğru olduğunu gösterir. Zira âyetin başı eyleme işaret eder ve ahlâk eylemden ayrı düşünülemez. Bu durumda âyetin açılımı şudur: "Hiç haddini bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" İlim, "veri ve data" anlamındaki malumattan farklıdır. İlim, türetildiği *alamet* mastarının da gösterdiği gibi bir "işaret"tir. Bir bilginin mutlak hakikate hangi açıdan referans olduğu bilindiğinde o "ilme" dönüşmüş olur. Kur'an âlimi bilgisi üzerinden değil, bilginin ahlâkî değeri üzerinden tanımlamış ve değerlendirmiştir: "Allah'a kulları içinde yalnızca (bunun hikmet ve amacını) bilenler hakkıyla saygı duyarlar" (35:28). Kur'an'ın altın neslinden seçkin sahabi İbn Mes'ud'un şu sözü, bu âyetin bir tefsiri gibidir: "İlim çok rivayet/malumat sahibi olmak değildir, ilim Allah'a olan saygıdan tir tir titremektir (haşyet)" (İbn Hibban, *Ravdatu'l-'Ukalâ*, h. no: 9). Allah Rasulü, sahibinde ahlâkî bir değere dönüşmeyen bilgiyi "faydasız bilgi" olarak nitelendirmiş ve bundan Allah'a sığınmıştır (Hakim, *Müstedrek*). Bu âyet de bütün bu verileri desteklemektedir.

قُلْ يَا عِبَادِ الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا رَبَّكُمْ لِلَّذِينَ
اَحْسَنُوا فِي هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَاَرْضُ اللّٰهِ
وَاسِعَةٌ اِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ اَجْرَهُمْ بِغَيْرِ
حِسَابٍ ﴿١٠﴾ قُلْ اِنِّي اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ اللّٰهَ
مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ ﴿١١﴾ وَاُمِرْتُ لِاَنْ اَكُونَ اَوَّلَ
الْمُسْلِمِينَ ﴿١٢﴾ قُلْ اِنِّي اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ
رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٣﴾ قُلِ اللّٰهَ اَعْبُدُ
مُخْلِصًا لَهُ دِينِي ﴿١٤﴾ فَاعْبُدُوا مَا شِئْتُمْ
مِنْ دُونِهِ قُلْ اِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا
اَنْفُسَهُمْ وَاَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَلَا ذٰلِكَ
هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ ﴿١٥﴾ لَهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ
ظُلَلٌ مِنَ النَّارِ وَمِنْ تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ ذٰلِكَ
يُخَوِّفُ اللّٰهُ بِهِ عِبَادَهُ يَا عِبَادِ فَاتَّقُونِ ﴿١٦﴾

10 (Ey Peygamber!) De ki: "(Allah şöyle buyurur): Ey iman eden kullarım! Rabbinize karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun; akıbet, bu dünyada iyilik yapanları (öte dünyada) güzellikler beklemektedir; iyi bilin ki Allah'ın arzı geniştir: şüphesiz sabredenlere, karşılıkları hesapsız verilecektir."

11 De ki: "Elbet ben, dini Allah'a has kılarak O'na aracısız kulluk etmekle emrolundum; **12** bir de, Allah'a teslim olanların önderi olmakla emrolundum."

13 Duyur: "Eğer ben Rabbime isyan etmiş olsaydım, korkunç bir günün azabından dehşete düşmem gerekirdi."

14 İlan et: "Ben, dinimi yalnız Allah'a has kılarak O'na aracısız kulluk ederim. **15** Artık siz de, O'nu bıraktıktan (sonra) neyi tercih ederseniz ona kulluk edin!"

Uyar: "Gerçek şu ki, asıl hüsrana uğrayanlar, Kıyamet Günü hem kendilerini hem de yakınlarını hüsrana uğratanlardır:[16] bakın bu, işte bu değil midir açık kayıp? **16** Onları, üstlerinden ateş tabakaları kuşatacak, altlarından da (ateş) tabakaları..."

İşte bu yolla Allah kullarının kalbine korku salıyor.[17]

Ey kullarım! Bana karşı sorumluluğunuzun şuurunda olun!->

"Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" sorusuna "Neyi bilenlerle bilmeyenler?" diye karşı bir soruyla mukabele edenin alacağı cevap âyetin başıdır: Bu bilgi sahibinin vicdanını harekete geçirip onun iç dünyasını imar edecek, insanı gece yarısı sıcak yatağından kaldırıp Rabbinin huzurunda secdeye vardıracak bir bilgidir. Bu bilgi sorumluluk ahlâkından (takvâ) neşet edip, sahibini sorumlu davranışa (*el-âmelu's-sâlih*) sevkeden bir bilgidir. Bu bilgi varlık sancısından yola çıkıp, sahibine kendini doğuracak bir ben idrakini kazandıran bilgidir. "Ben" (eşhedu) diyerek başlayan kelime-i şahadet, ancak o zaman sahibini "Allah'ın şahidi" kılar.

16 Allah insanı bizzat kendisine zimmetlemiştir. Bu yüzden insanın en büyük emaneti kendisidir. *Hasirû enfusehum,* "kendini kaybetmeyi" ifade eder. Kendini kaybedenin kazanacağı hiçbir şey yoktur.

17 Neden "korku salıyor"? Zira Allah insanın hasmı değil dostudur. İnsanın korkusunu istismar etmeyen yegâne mercidir. İnsanın korkusunu yine insanın kendi lehine kullanır; zira O'nun insanın korkusundan elde edeceği hiç bir çıkar yoktur.

وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ اَنْ يَعْبُدُوهَا
وَاَنَابُوا اِلَى اللّٰهِ لَهُمُ الْبُشْرٰى فَبَشِّرْ عِبَادِ ﴿١٧﴾
اَلَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ اَحْسَنَهُ
اُو۬لٰٓئِكَ الَّذِينَ هَدٰيهُمُ اللّٰهُ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمْ اُو۬لُوا
الْاَلْبَابِ ﴿١٨﴾ اَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ
اَفَاَنْتَ تُنْقِذُ مَنْ فِي النَّارِ ﴿١٩﴾ لٰكِنِ الَّذِينَ
اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ غُرَفٌ مِنْ فَوْقِهَا غُرَفٌ
مَبْنِيَّةٌ تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ وَعْدَ اللّٰهِ
لَا يُخْلِفُ اللّٰهُ الْمِيعَادَ ﴿٢٠﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ
اَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَكَهُ يَنَابِيعَ فِي
الْاَرْضِ ثُمَّ يُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا مُخْتَلِفًا اَلْوَانُهُ
ثُمَّ يَه۪يجُ فَتَرٰيهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَجْعَلُهُ حُطَامًا
اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَذِكْرٰى لِاُو۬لِي الْاَلْبَابِ ﴿٢١﴾

<- 17 Putlaştırılmış azgın kişilere[18] kulluğa yanaşmayan ve Allah'a yönelen kimseler var ya, işte asıl müjdeyi onlar hak ediyor: şu halde bu kullarımı müjdele! 18 O kullar ki, sözün tamamını dinlerler ve en güzeline uyarlar:[19] İşte Allah'ın kendilerine doğru yolu gösterdiği kimseler bunlardır; ve işte onlar, aktif akıl sahipleridir.[20]

19 Ne o, hakkında azap vaadi gerçekleşmiş olan kimseyle (böyle olmayan) kimse bir olabilir mi? Şimdi, ateşin göbeğine düşmüş birini sen kurtarabilir misin?

20 Öte yandan Rablerine karşı sorumlu davrananlar, altından ırmakların aktığı üst üste inşâ edilmiş yüce cennet köşklerine sahip olacaklar. Bu Allah'ın vaadidir: Allah vaadinden asla dönmez.[21]

21 (EY İNSAN!) Görmez misin ki Allah yağmuru gökten indirdi; ve onu yeryüzünde kaynaklar halinde akıttı; sonra da onunla farklı renklerde bitkiler çıkardı; ve nihayet onları kuruttu: artık sen onları sararmış görürsün; en sonunda onu da çer çöpe çevirecektir. İşte bütün bunlarda aktif akıl sahipleri için alınacak bir ders mutlaka vardır.[22]

---

18 *Tağut*, "tuğyanı otorite kıla anlamına gelir. Bir sonraki âyetin zıddı olduğu düşünülürse "gücün sözünü, sözün gücüne hâkim kılan otoriteler" demektir. Tekili ve çoğulu bir olan *tâğût*'un burada çoğul kullanıldığı *ya'buduhâ*daki zamirden anlaşılmaktadır.

19 Sözün gücünün ve düşünceye saygının bundan daha iyi bir ifadesi olamaz.

20 *el-Elbâb*: Her ne kadar tekili zor söylendiği için çoğul kullanıldığı söylense de (*İtkân* II, 301), bizce bu kelimenin hep çoğul gelmesi tasavvur da dahil tüm akletme süreçlerini kapsadığı içindir. Tasavvur terimlerle oluşur, terim ve kavramların anlamları da toplumsal mutabakat yoluyla oluşur. *Lebbe* hem "gerekli ve sabit olana", hem de "bir şeyin en kaliteli haline ve en değerli yanına" delâlet eder. Akla bu yüzden *lubb* denilir. Burada çoğul geldiğine göre sadece akla değil, başta akletme yeteneğinin çıkış noktası olan tasavvur olmak üzere akletme sürecinin tamamını ve bu sürece dahil olan akleden kalp, fıtrat, vicdan, muhayyile gibi yetileri ifade etse gerektir.

21 Allah sözünden dönmez; ya insan? Zımnen: Şirk koşarsan fıtrat sözleşmesine ihanet etmiş olursun ey insan!

22 O ders şudur: Vahiy yağmurdur. Yağmur her daim ve her yerde yeşertir. Fakat, yağmur da toprak da mevsimlerin yasasına tâbidir. Hakikat solmaz ve eskimez, fakat onun canlandırdığı insan bilinci solar ve unutur. İşte o anlarda *zikr* olan vahiy hakikati tekrar hatırlatır.

أَفَمَنْ شَرَحَ اللّٰهُ صَدْرَهُ لِلْاِسْلَامِ فَهُوَ
عَلٰى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ فَوَيْلٌ لِلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ
مِنْ ذِكْرِ اللّٰهِ اُولٰٓئِكَ فٖى ضَلَالٍ مُبٖينٍ ﴿٢٢﴾
اَللّٰهُ نَزَّلَ اَحْسَنَ الْحَدٖيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا
مَثَانِيَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذٖينَ يَخْشَوْنَ
رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلٖينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ اِلٰى
ذِكْرِ اللّٰهِ ذٰلِكَ هُدَى اللّٰهِ يَهْدٖى بِهٖ مَنْ يَشَٓاءُ

22 Ne o! Yoksa Allah'ın gönlünü İslâm'a açtığı ve böylece Rabbinden bir ışık[23] üzere olan kimse, Allah'ı hatırlamaktan uzaklaşıp kalpleri katılaştığı için kendisine yazık eden kimseyle bir tutulur mu?[24] Böyleleri apaçık[25] bir sapıklık içindedir.

23 Allah, öğretilerin en güzelini, birbiriyle benzeşen[26] ikişerlilerden oluşan bir kitap olarak indirmiştir:[27] (öyle bir hitap ki), Rablerine karşı derin bir saygıyla titreyenlerin ondan dolayı tenleri ürperir; ardından Allah'ı(n sonsuz rahmetini) hatırlayınca kalpleri ve tenleri yatışır. İşte bu Allah'ın hidayetidir: tercih edeni/tercih ettiğini bununla doğru yola ulaştırır.[28]->

---

23 Vahyin sıfatı olan *nûr,* kaynağı görünmeyip eşyayı görünür kılan ışıktır.

24 İbn Mes'ud aktarıyor: Bu âyeti Nebi okuduğunda "Allah kişinin gönlünü İslâm'a nasıl açar?" diye sordum. Şöyle cevap verdi: "Nûr (akleden) kalbe girer, kalp aydınlanır ve arınır" (Râzî).

25 *Mubîn,* "açık ve açıklayıcı" (Bkz: 12:1, not 2). Yani: örtülemeyecek kadar açık ve sapıtma sebeplerini tüm unsurlarıyla gözler önüne seren bir sapıklık.

26 *Mesânî,* Kur'an'ı anlamanın anahtarıdır ve "ikişerliler" anlamına gelir. "İkişer" anlamına gelen *mesnâ*nın çoğuludur. Kur'an'da anlamı kapalı ve yarım olan müteşabih âyetlerin açık ve tam anlamlarına nasıl ulaşacağımızın formülü, Kur'an'ın "ikişerli sisteminde" gizlidir. Kur'ani hakikatler ve hükümler, bazı yerlerde bir bütün halinde ve açık seçik olarak gelir. Bu âyetlere muhkem denir. Bazı hükümler ise konuları birbirine benzeyen âyet veya pasaj çiftleri halinde gelir. Bu bazen aynı surenin içinde iki âyet veya pasaj olabileceği gibi, bazen de ayrı surelerin içinde iki âyet veya pasaj olabilir. Adeta bir hüküm cümlesinin yazıldığı kâğıdın iki ayrı yere saklanması gibi bir şeydir bu "ikişerliler" sistemi. Onları bulmak için: 1) Kur'an'ı tertîl üzere "sindire sindire" okumalı (73:4). 2) *Muks* üzere, yani "üzerinde dura dura" okumalı (17:10). 3) *Te'vîli,* yani müteşabih âyeti muhkem hedefe çevirmeyi bilmelidir (3:7). Bunları yapabilmek için de Kur'an'ın üç özelliğini akılda tutmak şarttır: 1) *Muneccemen* indirilmiştir (53:1). Yani "Söz öbekleri" halinde peyderpey, necm necm indirilmiştir. "Söz öbekleri" olan necmlerinin/paragraflarının 'burçlarını' bilmek gerekir. 2) *Mufassal* kılınmıştır (6:114). Yani "anlam öbekleri" halinde tasnif edilmiştir. 3) *Kur'an kur'an* bölünüp işlenmiştir (17:10). Yani "konu konu" işlenmiştir. Kur'an'ın bu özelliklerini göz önünde bulunduran herkes, bir âyetteki kapalılığın, o âyetin anlam eşi ile birlikte okunduğunda açıldığını hayranlıkla görecektir. "Kur'an Kur'an'ı tefsir eder" ilkesinin açılımı da budur. Eğer böyle yapılmaz da, kitaba uymak yerine kitabına uydurmak isteyenlerin yaptığı gibi parçacı bakılırsa, bir tek anlamın pay edildiği âyet çiftlerinin her ikisinin anlamı da yanlış olacaktır.
Âl-i İmran 7'de muhkem-müteşabih eşleştirmesi yapılırken, burada müteşabih-müteşabih (*mesânî*) eşleştirmesi yapılmıştır. Oradaki özellikle âhiret ve gayp gibi muhkem âyetlere başvurularak anlaşılacak müteşabihlerdir. Buradaki ise ahkâm ve muamelat gibi, anlamın âyet çiftleri arasında pay edildiği müteşabihlerdir. Nitekim İbn Abbas da, buradaki müteşabihliği "âyetlerin birbirine benzemesi" olarak tanımlar. *Mesânî* özelliğinin işaret ettiği bir başka husus, Kur'an'ın baştan sona çift/zıt kutuplu sisteme sahip olmasıdır. Esasen bu, mahlukatın yasasıdır. Kur'an varlığı tefsir ederken varlığın yasasına uymuştur, o kadar. *Mesânî* özelliği, vahiy-olgu ikilisi üzerinden de okunabilir. Vahyin kaynağa bakan yüzü *tenzîl,* olguya bakan yüzü *inzâl* ile ifade edilir (Bkz: 12:2, not 3'ün sonu). Buna göre "benzeşen ikişerliler", vahiy-olgu ikilisinin birbiri ile örtüşmesine yorulabilir. Allahu a'lem.

27 Burada tüm Kur'an için kullanılan *mesânî* özelliği, Hicr 87'de daha özel bir anlamda gelir.

28 Çevirimizin gerekçesi, *men* ile birlikte gelen *yeşâ'* fiilinin çift özneyi (insan ve Allah) gören konumudur

<- Allah'ın saptırdığı kimse,[29] artık asla yol gösterici bulamaz.
24 Ne o! Yoksa Kıyamet Günü azabın en beterinden kendisini yüzüyle[30] korumaya çalışan kimse, (güven içindeki) kimseyle aynı olur mu?
Zalimlere (o gün) "Daha önce kazandıklarınızı şimdi tadın bakalım!" denilecek.
25 Onlardan öncekiler de hakikati yalanlamışlardı; bunun üzerine, nereden geldiğini anlayamadıkları azap onları bulmuştu. 26
Sonunda Allah onlara bu dünyada onursuzluğu[31] tattırdı: ama âhiret azabı elbet daha beterdi; keşke bunu olsun bilselerdi.

27 DOĞRUSU Biz (hakikati) bu ilâhî mesajda,[32] belki düşünüp ders alırlar diye insanlara her türlü dolaylı anlatım tarzını kullanarak aktardık;[33] 28 (ve onu) hiçbir çarpıklığa[34] meydan bırakmadan Arapça bir hitap olarak (indirdik): belki sorumluluklarını idrak ederler.[35]
29 (Bu bapta) Allah size hepsi birbirine rakip birçok ortağın emri altında bulunan bir adamla, sadece bir kişiye bağlı bir adamın durumunu misal gösterir: bu ikisinin durumu eşit midir? Allah'a hamd olsun ki hayır, ama[36] onların çoğu bunu kavramaktan bile âcizdirler.
30 Şüphesiz sen de öleceksin, onlar da ölecekler: 31 En sonunda hepiniz Kıyamet Günü Rabbinizin huzurunda hesaplaşacaksınız.

وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٢٣﴾ اَفَمَنْ
يَتَّقٖى بِوَجْهِهٖ سُٓوءَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ
وَقٖيلَ لِلظَّالِمٖينَ ذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ
﴿٢٤﴾ كَذَّبَ الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَاَتٰيهُمُ الْعَذَابُ
مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٥﴾ فَاَذَاقَهُمُ اللّٰهُ
الْخِزْيَ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ
اَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾ وَلَقَدْ ضَرَبْنَا
لِلنَّاسِ فٖي هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ لَعَلَّهُمْ
يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذٖي عِوَجٍ
لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٢٨﴾ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا رَجُلًا فٖيهِ
شُرَكَٓاءُ مُتَشَاكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِرَجُلٍ
هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا
يَعْلَمُونَ ﴿٢٩﴾ اِنَّكَ مَيِّتٌ وَاِنَّهُمْ مَيِّتُونَ ﴿٣٠﴾ ثُمَّ
اِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ ﴿٣١﴾

(Bkz: 24:21, not 24). Bu tür her ibâre; "O, doğru yola yönelenlerin hidayetini artırır" (47:17) âyeti ışığında anlaşılmalıdır.

29 Bu ve buna benzer tüm ibâreler Bakara 26 ışığında anlaşılmalıdır.

30 Zımnen: "ellerini kullanamadığı için". Bunun nedeni ise, ya azabın gözleri yuvalarından fırlatan ve sahibini panikleten dehşetinden elin kolun tutmaması (21: 97,103) ya da kelepçelenmiş olmasıdır (14:49 ve 38:38). Kendisini azaptan yüzüyle korumak, zımnen çaresiz kalmak ve korunamamak demektir.

31 *Hizyin* bu anlamı için muhtemelen ilk kullanıldığı yer olan 20:134'ün 127 nolu notuna bkz.

32 *Kur'an*'ı bu şekilde çevirimiz için bkz: 10:15, not 26.

33 Krş: 17:89 ve 18:54, not 66.

34 *'Ivec* için krş: 18:1, not 1.

35 Vahyin Arapça indirilmesi "açık ve anlaşılır bir dille indirilmesi anlamına gelmektedir (Bkz: 43:3, not 3 ve 16:103, not 116).

36 Buradaki *bel* edatı "..hayır, ama.." vurgusuna sahiptir.

فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللّٰهِ وَكَذَّبَ
بِالصِّدْقِ اِذْ جَاءَهُ اَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ
مَثْوًى لِلْكَافِرِينَ ﴿٣٢﴾ وَالَّذِي جَاءَ بِالصِّدْقِ
وَصَدَّقَ بِهِ اُولٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿٣٣﴾ لَهُمْ مَا
يَشَاؤُنَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ذٰلِكَ جَزٰٓؤُا الْمُحْسِنِينَ
﴿٣٤﴾ لِيُكَفِّرَ اللّٰهُ عَنْهُمْ اَسْوَاَ الَّذِي عَمِلُوا
وَيَجْزِيَهُمْ اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ الَّذِي كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿٣٥﴾ اَلَيْسَ اللّٰهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ
وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ وَمَنْ يُضْلِلِ
اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٦﴾ وَمَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَمَا
لَهُ مِنْ مُضِلٍّ اَلَيْسَ اللّٰهُ بِعَزِيزٍ ذِي انْتِقَامٍ
﴿٣٧﴾ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ قُلْ اَفَرَاَيْتُمْ مَا
تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ اَرَادَنِيَ اللّٰهُ
بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ اَوْ اَرَادَنِي
بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ

32 Allah hakkında yalan söyleyen ve ayağına kadar geldiği halde gerçeği yalanlayandan daha zalim kim olabilir? Hiç inkârda ısrar edenler için cehennemde yer bulunmaz mı?[37]
33 Ama doğruluğun tarafında yer alan ve hakikati tüm kalbiyle tasdik eden kimselere gelince: işte sorumluluklarını idrak eden onlardır. **34** Tercih ettikleri her şey Rableri katında onları beklemektedir: Bu da iyi davrananların ödülüdür. **35** Şöyle ki: Allah onların yaptıklarının en kötülerini örter ve onları yapageldiklerinin en iyisiyle ödüllendirir.[38]

36 HİÇ Allah kuluna yetmez mi ki, onlar seni O'ndan başkalarıyla korkutuyorlar?[39]
Ve Allah kimi yoldan saptırırsa, artık onu doğru yola getiren olmaz; **37** ama Allah kimi de doğru yola yöneltirse, artık onu doğru yoldan kimse çıkaramaz.[40]
Değil mi ki Allah tarifsiz bir izzet ve şeref sahibidir, kişinin yaptığını yanına kâr bırakmayandır.[41]
38 Ve eğer onlara "Gökleri ve yeri yaratan kimdir?" diye sorsan, kesinlikle "Allah'tır" derler.
Sor onlara: "Allah dışında yalvarıp yakardığınız varlıklara hiç baktınız mı? Eğer Allah benim için bir zarar murad etse, O'ndan gelecek zararı onlar def edebilirler mi? Veya bana bir rahmet dilese, onlar O'nun rahmetine engel olabilirler mi?"

---

37 Krş: 29:68.

38 Bu muhteşem müjde, hep daha iyisini yapmayı teşvik eder. (Krş: 6:160; 9:121; 46:16; 53:31.)

39 Zımnen: Allah yetmezse kim yeter? Tüm şirke dayalı sapmalar, Allah'ın yetersizliği sapık fikrine dayalıdır. Bu nedenle şirk, özünde Allah'ın yetersiz olduğunu iddia etmek demektir.

40 Bu iki âyet, 23. âyet ışığında anlaşılmalıdır.

41 *Nekame,* "bir şeyi ve ondan sadır olan ayıbı inkâr etti" demektir. *İntikâm,* "birinin yaptığı kötülüğün acısını ona tattırmak"tır.

İlan et: "Allah bana yeter! Artık O'nun (kuluna yeteceğine) güvenen herkes, sadece O'na dayansın!"
39 Uyar: "Ey kavmim! Siz kendinize yakışanı[42] yapınız! Şunu iyi biliniz ki ben de (kendime yakışanı) yapmaktayım. Unutmayın ki, zamanı gelince onlar bilecekler 40 muhatabını alçaltan (dünyevî) azabın kimi gelip bulacağını ve (âhiretteki) kalıcı cezanın kimin başına çökeceğini...
41 Hiç şüphe yok ki, bu ilâhî kelâmı insanlık için (gerçek) bir amaca mebni olarak[43] sana Biz indirdik: Artık kim doğru yolu seçerse bu kendi lehinedir; ama kim de saparsa sadece kendi aleyhine sapmış olur: sen onların tercihinin savunucusu değilsin.
42 Allah insanların canlarını ölümleri sırasında alır, henüz ölmemiş olanları da uykusunda alır: Derken[44] ölümüne hükmettiklerini (katında) tutar, geri kalanları sonu yasayla belirlenmiş bir süre doluncaya kadar (geriye) salar.[45] Kuşkusuz bunda, düşünen bir toplumun alacağı bir ders mutlaka vardır.
43 Yoksa onlar, Allah'ın astlarından (hayalî) şefaatçiler mi buldular? Onlara şunu sor: "Ne yani! Hiçbir şeye güçleri yetmese, akılları ermese de mi?"[46]

قُلْ حَسْبِيَ اللّٰهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ
﴿٣٨﴾ قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ اِنّ۪ي
عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَۙ ﴿٣٩﴾ مَنْ يَأْت۪يهِ عَذَابٌ
يُخْز۪يهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُق۪يمٌ ﴿٤٠﴾ اِنَّٓا
اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ لِلنَّاسِ بِالْحَقِّۚ
فَمَنِ اهْتَدٰى فَلِنَفْسِه۪ۚ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا
يَضِلُّ عَلَيْهَاۚ وَمَٓا اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَك۪يلٍ ﴿٤١﴾
اَللّٰهُ يَتَوَفَّى الْاَنْفُسَ ح۪ينَ مَوْتِهَا وَالَّت۪ي
لَمْ تَمُتْ ف۪ي مَنَامِهَاۚ فَيُمْسِكُ الَّت۪ي قَضٰى
عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْاُخْرٰٓى اِلٰٓى اَجَلٍ
مُسَمًّىۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ
﴿٤٢﴾ اَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ شُفَعَٓاءَۜ قُلْ اَوَلَوْ
كَانُوا لَا يَمْلِكُونَ شَيْـًٔا وَلَا يَعْقِلُونَ ﴿٤٣﴾

42 Ya da: "konumunuza uygun olanı". *'Alâ mekânetikum, kâne* kökünün de işaret ettiği gibi mekânî değil, makâmî bir konumu ifade eder.

43 *Bi'l-hakkı* çevirimizin gerekçesi için bkz: 14:19, not 20.

44 *Fâ,* musahabe vurgusuyla çeviriye yansımıştır.

45 Kur'an'daki insanın beşerî ölümüne ilişkin tüm atıflar bu âyet ışığında anlaşılmalıdır. Âyette kullanılan *teveffi* ruha, *mevt* ise bedene nisbet edilir. Birincisi insanın aşkın tarafını, ikincisi içkin tarafını ifade eder. İnsanın ölümü anında ruhlar Allah'ın emrine vefa göstererek *teveffi* eder. Secde 11'de ölüm meleğine, En'âm 61'de elçilere isnat edilen "ölüm" burada Allah'a isnat ediliyor. Bu üçünü şöyle telif edebiliriz: Allah'ın yasalarına göre insanı hayata bağlayan bağların kopması *mevt* anlamında "ölüm"dür. İşte bu an geldiğinde Allah emaneti olan ruhu *teveffi* ettirmektedir. Âyetteki "uykuda tutar", zımnen "canı bedende, ruhu ise serbest tutar" mânasına gelebilir. Hz. Ali'ye göre bazı rüyalar uykuda serbest bırakılan ruhun seyahati sonucunda gördükleridir. Beden ruhun evidir. Uykuda evinden çıkar, uyanma sırasında tekrar gelir. Ölüm, evin yıkılmasıdır. Yeniden yaratılış gerçekleşinceye kadar ruh artık evine dönemez. *İlâ ecelin musemmâ* için bkz: 11:3, not 7 ve 16:61, not 60. Buradaki hayat ve ölüm, mecazen iman ve küfre işaret eder. Zaten 41. âyetle bu âyet arasındaki bağlantı bunu göstermektedir. Âyetin düşünen topluma hitap eden sonu da, buradaki hayat ve ölüm örneğinin lafzî anlamının ötesinde, tıpkı "sen ölülere işittiremezsin" (27:80) âyetindekine benzer mecazî imalar taşıdığına işarettir (Râzî).

46 Krş: 43:86; 39:43; 2:170.

قُلْ لِلّٰهِ الشَّفَاعَةُ جَم۪يعًاۜ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِۜ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٤٤﴾ وَاِذَا
ذُكِرَ اللّٰهُ وَحْدَهُ اشْمَاَزَّتْ قُلُوبُ الَّذ۪ينَ
لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِۚ وَاِذَا ذُكِرَ الَّذ۪ينَ
مِنْ دُونِه۪ٓ اِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٤٥﴾ قُلِ
اللّٰهُمَّ فَاطِرَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ عَالِمَ
الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ اَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ
عِبَادِكَ ف۪ي مَا كَانُوا ف۪يهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٤٦﴾

44 De ki: "Şefaat yetkisi tamamıyla ve sadece Allah'a aittir:[47] Gökler ve yerin mutlak otoritesi (de) O'na aittir: sonunda sadece O'na döndürüleceksiniz."

45 Ve ne zaman Allah tek başına anılsa, âhirete inanmayanların kalpleri tiksinti duyar; ne zaman da O'nun dışında başka varlıklar anılsa, bu kez aynı kimseler sevinçten uçar.

46 De ki: "Allah'ım! Ey göklerin ve yerin ilk yaratıcısı! Ey idraki aşan hakikatleri de, idrak edilenleri de bilen! Kullarının tartıştıkları konularda, aralarında son sözü söyleyecek olan yalnızca Sensin, Sen!"

---

47 Krş: 34:23, not 41. Tüm şefaat âyetleri bu âyet ışığında anlaşılmalıdır. Bu âyet açık ve net olarak şefaati yalnızca Allah'a tahsis etmektedir. Bu durumda *illâ* istisna edatıyla gelen ve "ancak onun izin verdikleri müstesna" gibi bir karşılığı olan ibâreler bu âyetle çelişmeyecek bir biçimde anlaşılmak zorundadır (izahı için bkz: 74:48, not 39). Burada şöyle bir soru akla gelebilir: İstisna cümleciğiyle gelen âyetleri bu âyet ışığında anlamak yerine, bu âyeti onlar ışığında anlayamaz mıyız? Mesela burada, âyette olmayan bir parantez içi takdir kullanarak, âyeti "Şefaate (izin verme) yetkisi tamamıyla ve sadece Allah'a aittir" şeklinde anlayamaz mıyız? Bunun biri "asla, hayır" olan, diğeri de "evet" olan iki cevabı vardır:

1) Kur'an'da içinde "şefaat" geçen âyet sayısı 25'tir (2:48; 2:123; 2:254; 2:255; 4:85; 6:51; 6:70; 6:94; 7:53; 10:3; 10:18; 19:87; 20:109; 21:28; 26:100; 30:13; 32:4; 34:23; 36:23; 39:43; 39:44; 40:18; 43:86; 53:26; 74:48). Bunlardan 23 tanesinin belâgat çatısı "olumsuzlama" (nefy) üzerine kuruludur. Bu olumsuzlama *lâ, mâ, men, leyse, lem, em* ile yapılır. Geriye kalan ikisinden biri müşriklerin ağzından nakil (10:18), diğeri de şefaati tamamıyla Allah'a hasreden bu âyettir. Bu durumda 25'ten geriye kalan 2 âyet de delâleten menfi çatıya dahil olurlar. Bu olumsuz çatı garip değildir. Zira Kur'an şefaatten, şefaati isbat için söz etmez. Muhatapları inkâr ediyormuş da, Kur'an onları şefaate imana çağırıyor değildir. Durum tam aksinedir. İlk muhatapların, Allah'ın astları olarak (min dûnillah) daha başkalarına kulluk etme gerekçeleri, onların kendilerine şefaat edeceğine olan inançlarıdır. Bu hakikat, tam da bu sûrenin 3. âyetinde dile gelen hakikattir: "O'ndan başkalarını sığınacak otorite edinenler, 'Biz bunlara sadece bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz' (derler)". Kur'an şefaat konusundaki âyetleri menfi çatı üzerine kurarken, işte muhatapların bu sapık şefaat inançlarını hedef alıyordu. Bütün bunlardan dolayı, istisna cümleleriyle gelen âyetler bu âyet ışığında anlaşılmak zorundadır.

2) Tam bu noktada zorunlu olarak şu soru sorulacaktır: Peki, şu halde şefaati reddeden âyetlerin tümü de buradaki gibi mutlak red ve Allah'a tahsis ile gelmek yerine, bir kısmı neden istisna cümlesiyle geldi? Evet, 25'ten 8 tanesi istisna cümlesiyle gelmiştir. Üstelik bunlar standart kalıpta da değildirler. Özellikle Necm 26, Meryem 87 ve Zuhruf 86'da kullanılan üslûp, istisnayı dikkate almamızı gerektirir. Son bir soru: Hem tüm şefaatle ilgili âyetleri şefaati yalnız Allah'a has kılan bu âyet ışığında anlayacağız, hem de istisnayı dikkate alacağız: bu çelişki olmaz mı? Çelişki insanın zihnindedir, Kur'an'da çelişki olmaz. Bunun açıklaması şudur: İstisna cümlelerinde izin verilecek şey "şefaat" değil, "Allah'ın şefaatini takdim etme, bildirme" iznidir. Tıpkı peygamberlerin Allah'ın insanlığa gerçek şefaati olan vahyi iletmeleri gibi. Âhirette Allah'ın şefaati en büyük ödüldür. O ödülü takdim ve tevdi etme izni verilenler de ödüllendirilmiş olurlar. Ödülün elinden alındığı kimse ödülün sahibi değildir, ödülün sahibi Allah'tır. Allah birine *ödül vererek*, diğerine *ödül verdirerek*, ikisini de ödüllendirmektedir (Bkz: 74:48, not 39).

وَلَوْ اَنَّ لِلَّذٖينَ ظَلَمُوا مَا فِى الْاَرْضِ
جَمٖيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهٖ مِنْ سُٓوءِ
الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَبَدَا لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ
مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ ﴿٤٧﴾ وَبَدَا لَهُمْ
سَيِّـَٔاتُ مَا كَسَبُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا
بِهٖ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٤٨﴾ فَاِذَا مَسَّ الْاِنْسَانَ ضُرٌّ
دَعَانَا ثُمَّ اِذَا خَوَّلْنَاهُ نِعْمَةً مِنَّا قَالَ اِنَّمَا
اُوتٖيتُهُ عَلٰى عِلْمٍ بَلْ هِىَ فِتْنَةٌ وَلٰكِنَّ
اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٩﴾ قَدْ قَالَهَا الَّذٖينَ مِنْ
قَبْلِهِمْ فَمَا اَغْنٰى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ
﴿٥٠﴾ فَاَصَابَهُمْ سَيِّـَٔاتُ مَا كَسَبُوا وَالَّذٖينَ
ظَلَمُوا مِنْ هٰٓؤُلَٓاءِ سَيُصٖيبُهُمْ سَيِّـَٔاتُ مَا
كَسَبُوا وَمَا هُمْ بِمُعْجِزٖينَ ﴿٥١﴾ اَوَلَمْ يَعْلَمُوا
اَنَّ اللّٰهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيَقْدِرُ
اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾

47 Ve eğer yeryüzünün tüm serveti, hatta onun bir kat fazlası zulümde ısrar edenlerin olsaydı, Kıyamet Günü çarptırılacakları cezadan kurtulmak için onu fidye olarak verirlerdi; zira (o gün) daha önceden hiç hesaba katmadıkları şeyler, Allah tarafından ortaya çıkarılacak[48] **48** ve önceden yaptıkları her kötülük önlerine konacaktır; sonuçta alay edegeldikleri gerçek, kendilerini çepeçevre kuşatmış olacaktır.

49 İŞBU nedenle, ne zaman insanın başına bir zarar gelse Bize yalvarır; daha sonra kendisi katımızdan bir nimete kavuşsa "Bu servete ben sadece ve sadece kendi bilgim ve becerim sayesinde ulaştım" der;[49] ama hayır, aksine o bir sınav aracıdır: ne var ki onların çoğu bunu dahi kavrayamamaktadır.

50 Doğrusu onlardan öncekiler de böyle demiştiler: fakat kazanageldikleri şeyler kendilerine hiçbir yarar sağlamamıştı. **51** En sonunda kazandıklarının kötü sonuçları gelip onları bulmuştu. İşte şu zulmeden kimseleri de, kazandıklarının kötü sonuçları gelip bulacaktır: ve onlar asla (Allah'ı) atlatamayacaktır.

52 Şimdi onlar bilmezler mi ki, Allah hak ve tercih edenin/tercih ettiğinin rızık alanını genişletir, hak ve tercih etmeyenin/tercih etmediğinin alanını sınırlandırır.[50]

Elbet bunda, inanan bir toplumun mutlaka alması gereken dersler vardır.

---

48 Yani orada içler dışa dönecek, herkes gerçek kişiliği ve maskesiz yüzüyle arz-ı endam edecek (Krş: 6:28, not 20).

49 Krş: Âyet 8. Kârun örneği için bkz: 28:76-82.

50 Allah'ın rızık dağıtımı, insanın yetenek ve çabasının da dahil olduğu ilâhî bir değerlendirmenin sonucudur. Dünyevîleşmiş akıl "açlık evrensel, ihtiyaçlar sınırsızdır" derken, vahyin inşâ ettiği akıl "rızık evrensel, paylaşmak sorumluluktur" der.

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ اَسْرَفُوا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ
لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ
الذُّنُوبَ جَمِيعًاۜ اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ
﴿٥٣﴾ وَاَنِيبُٓوا اِلٰى رَبِّكُمْ وَاَسْلِمُوا لَهُ مِنْ
قَبْلِ اَنْ يَاْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنْصَرُونَ
﴿٥٤﴾ وَاتَّبِعُٓوا اَحْسَنَ مَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ
رَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَاْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بَغْتَةً
وَاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَۙ ﴿٥٥﴾ اَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَا
حَسْرَتٰى عَلٰى مَا فَرَّطْتُ فِي جَنْبِ اللّٰهِ
وَاِنْ كُنْتُ لَمِنَ السَّاخِرِينَۙ ﴿٥٦﴾ اَوْ تَقُولَ
لَوْ اَنَّ اللّٰهَ هَدٰينِي لَكُنْتُ مِنَ الْمُتَّقِينَۙ
﴿٥٧﴾ اَوْ تَقُولَ حِينَ تَرَى الْعَذَابَ لَوْ اَنَّ لِي
كَرَّةً فَاَكُونَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾ بَلٰى قَدْ
جَٓاءَتْكَ اٰيَاتِي فَكَذَّبْتَ بِهَا وَاسْتَكْبَرْتَ
وَكُنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٥٩﴾ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ تَرَى
الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللّٰهِ وُجُوهُهُمْ مُسْوَدَّةٌ
اَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٦٠﴾

53 (ALLAH'IN şu müjdesini) ilet: "Ey hadlerini aşıp kendilerini israf eden kullarım! Allah'ın rahmetinden asla umut kesmeyiniz![51] Allah bütün günahları affedebilir:[52] çünkü O, evet O'dur mutlak bağışlayıcı, sonsuz rahmet kaynağı!"

54 İmdi, azap gelip sizi bulmazdan önce Rabbinize yönelin ve O'na teslim olun; Aksi halde yardıma nail olamazsınız.
55 Ve bu azap siz farkında değilken ansızın gelip çatmadan önce,[53] Rabbiniz tarafından siz (insanlara) indirilmiş olan en mütekâmil vahye uyun 56 ki, hiç kimse, "Allah'a karşı yabancılaştığım ve gerçeği alay konusu yaptığım için vay benim halime" demesin! 57 Veya "Eğer Allah beni doğru yola iletseydi, elbet ben de müttakiler arasında olurdum" demesin! 58 Ya da azabı gördüğü zaman, "Keşke bana bir fırsat daha tanınsaydı da iyiler arasına girseydim" demesin!

59 (Allah onlara şöyle diyecek): "Tam aksine sana âyetlerim gelmişti de, sen onları yalanlamış, küstahça büyüklenmiş ve hakkı inkâr edenlerden olmuştun."

60 Ve Kıyamet Günü Allah hakkında yalan söyleyenlerin suratlarının kapkara kesildiğini göreceksin: Hiç küstahça böbürlenenler için cehennemde yer bulunmaz mı?

51 Allah'ın rahmetinden umut kesmek rahmete sırt dönmektir. Zira umut kalbin duasıdır.

52 Yani, 'af dileyip tevbe eden herkesin günahını affeder.' Abdullah b. Mes'ud bu âyeti "dilediği kimsenin bütün günahlarını" şeklinde anlamıştır (Ferrâ).

53 Azabı görünce yapılan "Firavun imanı", özgür iradeye dayalı serbest bir seçimin ürünü değildir. (Krş: 40:85).

61 Allah sorumluluklarını yerine getirenleri, bu alandaki başarıları sebebiyle kurtaracak;[54] kötülük de hüzün de onların semtine asla uğramayacak.
62 ALLAH her şeyi yaratandır ve O tek savunucu otoritedir;[55] **63** Göklerin ve yerin anahtarları O'na aittir. Ve Allah'ın âyetlerini ısrarla inkâr edenlere gelince: asıl kaybedenler işte onlardır.
64 De ki: "Ey kendini bilmezler güruhu![56] Allah'tan başkasına kulluk etmemi mi emrediyorsunuz?"[57]
65 Doğrusu sana ve senden öncekilere (insanoğluna iletilmek üzere) şöyle vahyedilmişti: "(Ey insan!) Eğer Allah'a ait nitelikleri başkalarına yakıştırırsan, kesinlikle yapıp ettiklerin boşa gidecek, üstelik büsbütün kaybedenlerden olacaksın! **66** Asla böyle yapma;[58] sen yalnız Allah'a kulluk et ve şükredenlerden ol!"
67 Nitekim onlar Allah'ı hakkıyla takdir edemediler; oysa bütün yeryüzü Kıyamet Günü O'nun tasarrufundadır;[59] gökler ise O'nun kudret eliyle dürülmüştür:[60] Yüceler yücesi olan O, onların şirk koştukları her şeyin ötesinde aşkın bir varlıktır.[61]

وَيُنَجِّي اللّٰهُ الَّذِينَ اتَّقَوْا بِمَفَازَتِهِمْۘ لَا
يَمَسُّهُمُ السُّٓوءُ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦١﴾ اَللّٰهُ
خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍۘ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ
﴿٦٢﴾ لَهُ مَقَالِيدُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَالَّذِينَ
كَفَرُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ
﴿٦٣﴾ قُلْ اَفَغَيْرَ اللّٰهِ تَأْمُرُٓونِّٓي اَعْبُدُ اَيُّهَا
الْجَاهِلُونَ ﴿٦٤﴾ وَلَقَدْ اُوحِيَ اِلَيْكَ وَاِلَى
الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَۚ لَئِنْ اَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ
عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٦٥﴾ بَلِ
اللّٰهَ فَاعْبُدْ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٦٦﴾ وَمَا
قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهِۗ وَالْاَرْضُ جَمِيعًا
قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَالسَّمٰوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ
بِيَمِينِهِۜ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٧﴾

---

54 Ya da *mefâzenin* mekân ismi oluşuna ve *mefâzâtihim* okuyuşuna dayanarak: "kurtuluş mekânlarına ulaştıracak" (Râzî ve İbn Âşûr).

55 *Vekîl*'in bu bağlamdaki anlamı için bkz: 17:2, not 9.

56 Buradaki cahillik ile bilgi yolculuğu anlamında bir bilmezlik durumu değil, bir "kendini bilmezlik" durumu kastedilmektedir.

57 Zımnen: "Kula kul olmamı mı öneriyorsunuz?"

58 *Bel* edatının bu bağlamdaki en uygun karşılığı.

59 Yeryüzünün tasarrufunun sadece Allah'a has kılınması, büyük bozuluş günü (kıyamet) yeryüzünün sistemin diğer unsurlarından ayrı tutulacağına delâlet eder gibidir. Bu da, dünyamızın müstesnalığını ve biricikliğini teyit eder mahiyettedir. Bu âyetten, dünyanın kitap sayfaları gibi dürülüp katlanacak olan kâinattan ayrı tutulacağı sonucuna varılabilir (21:104). Allahu a'lem.

60 Lafzen: "sağ eliyle.." Bu âyet, mecaza ya da hakikate hamledilerek yapılan tüm yorumların ötesinde, yaratıcı kudretin azamet ve heybeti karşısında yaratılmışlar âleminin ne kadar cılız, âciz ve yetersiz kaldığının edebî ve ebedî bir ifadesidir (Krş: 21:104, not 104 ve 105).

61 Krş: 30:40 ve ayrıca *subhâneh* hakkında bkz: 17:1, not 1.

وَنُفِخَ فِى الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ
وَمَنْ فِى الْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَٓاءَ اللّٰهُ ثُمَّ نُفِخَ
فِيهِ اُخْرٰى فَاِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ ﴿٦٨﴾
وَاَشْرَقَتِ الْاَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ
الْكِتَابُ وَجِيٓءَ بِالنَّبِيِّينَ وَالشُّهَدَٓاءِ
وَقُضِىَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٦٩﴾
وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ وَهُوَ اَعْلَمُ بِمَا
يَفْعَلُونَ ﴿٧٠﴾ وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُٓوا اِلٰى جَهَنَّمَ
زُمَرًا حَتّٰٓى اِذَا جَٓاؤُهَا فُتِحَتْ اَبْوَابُهَا
وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَٓا اَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ
يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ اٰيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنْذِرُونَكُمْ
لِقَٓاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا قَالُوا بَلٰى وَلٰكِنْ حَقَّتْ
كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٧١﴾ قِيلَ
ادْخُلُٓوا اَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَبِئْسَ
مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٢﴾ وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا
رَبَّهُمْ اِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتّٰٓى اِذَا جَٓاؤُهَا
وَفُتِحَتْ اَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ
عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ ﴿٧٣﴾

68 Ve sura üflenecek:[62] derken Allah'ın tercih ettikleri dışında[63] göklerde ve yerde bulunan herkes (dehşetten çarpılmışçasına) düşüp bayılacaktır.[64] Sonra sura bir daha üflenecek: o zaman onlar yerlerinden doğrulup (sonlarını) bekleyecekler.

69 Ve yer[65] Rabbinin nuruyla aydınlanacak, tutulan kayıtlar ortaya konulacak, peygamberler ve (diğer) tüm şahitler huzura getirilecek; onlar arasında adâletle hükmedilecek ve kendileri asla zulme uğramayacaklar. **70** Zira herkese tüm yaptıklarının karşılığı eksiksiz verilecektir: nasıl olsa O onların yaptığı her şeyi bilmektedir.

71 İnkârda direnenler de, guruplar halinde cehenneme sürülecek. Oraya vardıklarında, (cehennemin) kapıları açılacak; ve oranın muhafızları onlara "Size aranızdan Rabbinizin âyetlerini ulaştıran ve sizi (hesap vereceğiniz) bu güne karşı uyaran elçiler gelmemiş miydi?" diye soracaklar.

Onlar: "Elbette geldi!" diyecekler; ne var ki inkâr edenler hakkındaki azap hükmü kesinleşmiş olacak. **72** Onlara denilecek ki: "İçinde yerleşip kalmak üzere cehennemin kapılarından girin!" Sahi, küstahça böbürlenenler için ne berbat bir meskendir orası!

73 Rablerine karşı sorumluluklarının bilincinde olanlar ise guruplar halinde cennete buyur edilecekler. Kapıları zaten açılmış bulunan cennete vardıklarında,[66] oranın muhafızları kendilerine şöyle diyecek: "Selam olsun size! Safa başınıza! Ebedî kalmak üzere buyursunlar!.."

---

62 Ya da Katâde'nin *suver* okuyuşuna dayanarak: "suretlere (ruh) üflenecek" (Ferrâ).

63 Hasan El-Basri'ye göre "Allah'ın tercih ettiği" ile "Allah" kastedilmektedir (Mâverdi).

64 Benzer bir âyet için bkz: 27:87. "Büyük bir tehdit karşısında dehşetten yere yığılma" anlamına gelen *sa'ika* A'râf sûresinin 143. âyetinde de "bayıldı" anlamına kullanılmaktadır.

65 Râzî bu "yer"in dünya olmadığını söyler ve delil olarak da İbrahim sûresinin 48. âyetini gösterir.

66 *Vav*'ın hâliye mânasıyla.

74 Onlar da şöyle mukabele edecekler: "Bize ettiği vaadi gerçekleştiren, bizi bu uçsuz bucaksız[67] mekâna vâris kılan ve bizi cennette tercih ettiğimiz yere yerleştirecek olan Allah'a hamd olsun!"

Bakın, çalışıp çabalayanların ödülü ne de güzelmiş.

75 Ve sen, meleklerin Allah'ın hükümranlık makamı çevresinde halkalanıp hamd ile Rablerinin sonsuz yüceliğini dile getirdiklerini görürsün.[68] Ki (o gün) herkes hakkında adâletle hüküm verilmiş ve şöyle denilmiştir: "Hamd olsun âlemlerin Rabbi Allah'a!"[69]

وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذ۪ي صَدَقَنَا وَعْدَهُ
وَاَوْرَثَنَا الْاَرْضَ نَتَبَوَّاُ مِنَ الْجَنَّةِ
حَيْثُ نَشَٓاءُۚ فَنِعْمَ اَجْرُ الْعَامِل۪ينَ ﴿٧٤﴾
وَتَرَى الْمَلٰٓئِكَةَ حَٓافّ۪ينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ
يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْۚ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ
بِالْحَقِّ وَق۪يلَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَم۪ينَ ﴿٧٥﴾

---

67 *'Ard*ın kök anlamına dayanarak bu anlama ulaşılmıştır.

68 Secde ederek emrine âmâde oldukları insan oğluna verilen ödül meleklerin dahi gözünü kamaştıracak ve bu manzara karşısında cûş u hurûşa gelecekler. Zımnen: İnsanın aldığı büyük ödülde paylarının olmasına sevinecekler ve şeytan gibi insana düşman olmadıkları için hamd edecekler (Bkz: 2:30-34).

69 Zımnen: Ey insan! Hamdlerin tümüne neden sadece Allah lâyıkmış, şimdi anladın mı?

40. MÜ'MİN SÛRESİ

Sûre, İslâm coğrafyasının batısında 28-45 arasındaki kıssaya istinaden *Mü'min*, doğusunda 3. âyetine istinaden *Ğâfir* adıyla şöhret bulmuştur. Tirmizî, Hz. Peygamber'in sûreyi *Hâ-Mîm el-Mu'min* olarak andığı bir hadise yer verir.

Mekkî olan sûre, Ebu Talib'in vefatının ardından inmiş olmalıdır. Çünkü "Şimdi siz, Rabbim Allah'tır dediği için bir insanı öldürecek misiniz" (28) ifadesini Hz. Ebubekir, Mekke'nin 'zındıklarından' Yahudi asıllı Ukbe b. Ebi Muayt'ın Rasulullah'a saldırısını engellerken kullanmıştır (Buhârî). Bu tür fizikî saldırılar Ebu Talib'in vefatından sonra ve hicretten önce gerçekleşmiştir. Yani sûre, ailenin diğer üyeleriyle birlikte, Rasulullah'ın varlığına kastedilen bir dönemde inmiştir. Muhtemelen boykot sırasına veya sonrasına denk gelir. Mushafta da iniş sırasına göre dizilen yedi sûrelik Hâ-Mîm ailesinin ilkidir. İlk tertiplerde, Zümer-Fussılet arasında yer alır.

Sûrenin konusu insandır. Sûrede insan, Yaratıcı karşısında haddini, yaratılmışlar karşısında değerini bilmeye çağırılır. Küstahça büyüklenenlerin kalbinin mühürlenmesi (35), İlâhî mesajları bile bile reddedenlerin zihnî savruluşu (63) bunun ifadesidir. Sûrede bir dip akıntısı gibi sahte değerlere yaslanan insanın nasıl hakikate ve kendisine yabancılaştığı vurgulanır. Servet, güç tutkusu, ilerleme miti, gösteriş, iktidar ve büyüklük hırsının insanoğlunun ayaklarını nasıl yerden kestiği şöyle vurgulanır: "Onların içinde hiçbir zaman erişip (tatmin) olamayacakları bir büyüklenme tutkusu vardır, başkası değil." (56) Haddini bilmezliğin, sahibini Allah'ın âyetlerini polemik konusu yapmaya götürdüğü dile getirilir (4, 35, 69). Allah'a kulluktan insanı uzak tutan şeyin bu küstahça tavır olduğu ifade edilir (60). Ve kullar duaya davet edilir: "Bana dua edin ki ben de kabul edeyim" (60).

En çürümüş ortamlarda dahi diri vicdanların bulunabileceğine, Firavun'un ailesi arasında kendini gizleyen mü'min örneğiyle vurgu yapılır (28).

Son âyet, azabı gördükten sonra iman etmenin kişiye hiçbir yararı olmayacağını dile getirir. Bu sayede, imanın her tür dayatma dışında özgür iradeye dayalı bir tercih olduğuna dikkat çekilir (85). Sünnetullah budur: Firavunlaşmış her akıl er geç sahibini imha eder.

Kûfe okuluna göre 85, Mekke ve Medine okullarına göre 84, Basra okuluna göre 82 âyettir.

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 *Hâ-Mîm*!

2 BU ilâhî kelâmın indirilişi her işinde mükemmel olan, her şeyi bilen Allah katındandır. **3** (O) günahları bağışlayan, kendine yönelenin yönelişini kabul eden,[1] cezalandırması çetin,[2] keremi de sınırsız olandır: O'ndan başka ilâh yoktur ve tüm yolların sonu O'na çıkar.

4 ALLAH'IN âyetleri konusunda, sadece inkârda direnenler ileri geri konuşurlar.[3] Fakat onların gözde mekânlarda[4] keyif çatmaları seni yanıltmasın: **5** Onlardan önce Nûh kavmi ve peşlerinden gelen tüm kafadarlar da yalanlamıştı; her toplum kendi elçisini yakalayıp ondan kurtulmanın planlarını yapmıştı;[5] bâtıl uğruna hakikati kendi kendisiyle alt etmeye çalışmak gibi yanlış ve yanıltıcı bir mücadele yöntemini benimsediler. Fakat, sonuçta Ben onları yakaladım: ve cezalandırma nasıl olurmuş gördüler!

6 İşte Rabbinin inkârda direnen kimseler hakkındaki "Onlar ateş yoldaşıdırlar" sözü, böylece gerçekleşmiş oldu.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

حٰمٓ ﴿١﴾ تَنْز۪يلُ الْكِتَابِ مِنَ اللّٰهِ الْعَز۪يزِ
الْعَل۪يمِۙ ﴿٢﴾ غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ
شَد۪يدِ الْعِقَابِ ذِي الطَّوْلِۜ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۜ
اِلَيْهِ الْمَص۪يرُ ﴿٣﴾ مَا يُجَادِلُ ف۪ٓي اٰيَاتِ
اللّٰهِ اِلَّا الَّذ۪ينَ كَفَرُوا فَلَا يَغْرُرْكَ تَقَلُّبُهُمْ
فِي الْبِلَادِ ﴿٤﴾ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ
وَالْاَحْزَابُ مِنْ بَعْدِهِمْۖ وَهَمَّتْ كُلُّ اُمَّةٍ
بِرَسُولِهِمْ لِيَأْخُذُوهُ وَجَادَلُوا بِالْبَاطِلِ
لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ فَاَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ
عِقَابِ ﴿٥﴾ وَكَذٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ
عَلَى الَّذ۪ينَ كَفَرُٓوا اَنَّهُمْ اَصْحَابُ النَّارِ ﴿٦﴾

---

1 Günahların affı ile tevbelerin kabulü ayrı ayrı şeylerdir. Tevbe ilâhî af yollarından sadece biridir. Acılar, sıkıntılar, musibetler, yokluklar, dertler, iyilikler, dualar, kazanılan sevaplar, vazgeçilen kötülükler af vesilesi olabilir.

2 Allah'ın cezası iki rahmet arasına alınmıştır.

3 İnkârını savunurken ilâhî kelâmı polemik konusu yapanlar kastedilir. Bu tür polemik 5. âyette "bâtıl uğruna hakikati kendisiyle alt etmeye çalışmak" şeklinde tanımlanmıştır.

4 Lafzen: "Beldelerde, ülkelerde" (Krş: 3:196).

5 Hz. Musa'ya yapılan gibi (28:20). Nebi'ye, suikast planları imâen haber verilmektedir.

الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ
يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ
وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ
كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ
تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ
الْجَحِيمِ ﴿٧﴾ رَبَّنَا وَاَدْخِلْهُمْ جَنَّاتِ عَدْنٍ
الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ اٰبَائِهِمْ
وَاَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ
الْحَكِيمُ ﴿٨﴾ وَقِهِمُ السَّيِّـَٔاتِ وَمَنْ تَقِ
السَّيِّـَٔاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ وَذٰلِكَ هُوَ
الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٩﴾ اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنَادَوْنَ
لَمَقْتُ اللّٰهِ اَكْبَرُ مِنْ مَقْتِكُمْ اَنْفُسَكُمْ
اِذْ تُدْعَوْنَ اِلَى الْاِيمَانِ فَتَكْفُرُونَ ﴿١٠﴾

7 (ALLAH'IN) hükümranlık makamına (lâyık bir) sorumluluk taşıyanlar[6] ve O'na yakın olanlar; hamd ile Rablerinin sonsuz yüceliğini dile getirirler, O'na güvenirler ve iman eden (diğer) kimseler için bağışlanma dilerler: "Rabbimiz! Sen her şeyi rahmet ve bilginle kuşatmışsın! Artık dönüş yapıp Senin yoluna uyanları bağışla ve onları gözleri yuvalarından fırlatan dehşetli ateşin azabından koru!"[7]

8 "Rabbimiz! Onları ve onların atalarından, eşlerinden ve nesillerinden iyi ve dürüst olanları güzelliğin merkezi olan cennetlere yerleştir:[8] çünkü Sen, evet Sensin her işinde tek mükemmel olan, her hükmünde tam isabet kaydeden! 9 Ve onları tüm kötülüklerden koru! Ki Sen o gün birini kötü duruma düşmekten korursan, bu ona rahmet ettiğin anlamına gelir: bu, evet, en büyük başarı işte budur!"[9]

10 İnkârda ısrar edenlere (o gün) şöyle nida edilecektir: "İman etmeye çağrıldığınız halde inkâr etmeyi sürdürdüğünüz zaman Allah'ın size olan kahır ve sitemi, sizin (şu an) kendi kendinize olan kahır ve siteminizden daha büyüktür!"[10]

---

6 "Bir şeyi üstlendi" anlamına gelen bu fiil maddî olmaktan daha çok mânevî sorumluluk için kullanılır (Bkz: 20:100; 29:13; 62:5).

7 Tefsirlere göre bu kimseler "melekler" dir. Fakat bunlar "iman eden" varlıklardır. İman ise iradeye dayalı bir tercihtir. Dolayısıyla âyette vasfedilenler kulluk sorumluluğunu sırtlanan mü'minlerdir. İlâhî iradeyi yeryüzünde gerçekleştirmek, Allah'ın arşını omuzda taşımaktır.

8 Gerçek mü'minlerin yakınlarıyla cennette buluşacaklarına dair müjde (Bkz: 52:21).

9 Dua etmek, tek başına kabul olmuş bir duadır. Duanın kabulü ise fazladan bir ikramdır.

10 *Makt* bu bağlamda insan için "zarar verecek şeye karşı tedbirsizlik" anlamına istiare olarak kullanılmıştır (İbn Âşûr). Bizce buradaki en uygun karşılığı "sitem" dir. Sitemin muhtemel üç nedeni:
1) Arkalarına düştüklerinin hiçbir yararını göremedikleri için.
2) Şeytan bile gerçeği itiraf ettiği için.
3) Dünyada hor gördükleri karşısında rezil oldukları için.

11 Şöyle karşılık verecekler: "Rabbimiz! Sen bizi iki kez öldürdün, iki kez de dirilttin.[11] İşte artık günahlarımızı itiraf ettik: şimdi bizim için bir çıkış yolu yok mudur?"

12 (Onlara şöyle denilecek): "Durum işte böyle(sine vahim)dir: çünkü sadece Allah'a (kulluğa) çağrıldığınız her seferinde inkârı tercih ettiniz; O'na ortak koşulduğunda ise inanıverdiniz. Fakat şimdi hüküm yüceler yücesi, mutlak büyük olan Allah'a aittir."

13 O'DUR size (varlık) delillerini gösteren ve size semadan rızık indiren: Yönünü O'na çevirenlerden başkası bundan ders almaz.[12]

14 Hakikati inkâr edenleri ne denli kızdırsa da, siz akideyi yalnız O'na has kılarak saf ve samimi bir inançla sadece Allah'a yalvarın! **15** Zira O, bütün varlık hiyerarşisinin en yücesi olarak hükümranlık makamına kurulmuştur.

O, Duruşma Günü hakkında uyarmak için kullarından tercih ettiğine katından vahiy indirir.[13]->

قَالُوا رَبَّنَٓا اَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ وَاَحْيَيْتَنَا
اثْنَتَيْنِ فَاعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا فَهَلْ اِلٰى
خُرُوجٍ مِنْ سَبٖيلٍ ﴿١١﴾ ذٰلِكُمْ بِاَنَّهُٓ اِذَا
دُعِيَ اللّٰهُ وَحْدَهُ كَفَرْتُمْ وَاِنْ يُشْرَكْ بِهٖ
تُؤْمِنُوا فَالْحُكْمُ لِلّٰهِ الْعَلِيِّ الْكَبٖيرِ ﴿١٢﴾
هُوَ الَّذٖى يُرٖيكُمْ اٰيَاتِهٖ وَيُنَزِّلُ لَكُمْ مِنَ
السَّمَٓاءِ رِزْقًا وَمَا يَتَذَكَّرُ اِلَّا مَنْ يُنٖيبُ
﴿١٣﴾ فَادْعُوا اللّٰهَ مُخْلِصٖينَ لَهُ الدّٖينَ وَلَوْ
كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿١٤﴾ رَفٖيعُ الدَّرَجَاتِ ذُو
الْعَرْشِ يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ اَمْرِهٖ عَلٰى مَنْ
يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِهٖ لِيُنْذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ ﴿١٥﴾

---

11 "İki kez öldürdün": 1) Ana rahmine düşmeden önceki 'yokluk' hali 'ölüm' olarak niteleniyor (Bkz: 2:28). 2) Hayata gözlerimizi kapattığımız ölüm halimiz. "İki kez dirilttin": 1) Ana rahminde kazandığımız dünyevî hayat. 2) Âhiretteki diriliş (Krş: 2:28). Kur'an dilinde canlı varlıkların can verilmeden önceki inorganik durumuna da "ölüm" denilmektedir (Krş: 22:28 ve 164). "İki kez" ifadesi *teksîr* olarak yorumlandığında anlam "defalarca öldürüp, defalarca dirilttin" olur. Birincisi maddî ikincisi manevî bir ölümdür ki, bin ölümden beterdir. Bunu "ruhun ölümü" olarak adlandırmak mümkündür (Elmalılı).
Bu âyet ruh göçü garabetine âlet edilemeyeceği gibi, kökeni tarih öncesinden kalma höyük ve tümülüslere dayanan 'kabircilik akidesi'nden İslam kültürüne sokulan bâtıl inanışlara da âlet edilemez.

12 Ra'd sûresinin 27. âyetiyle karşılaştırınız.

13 Peygamberlik seçimi gibi ilâhî kararı ifade eden bu tür âyetler, *men* ilgi zamiri ile birlikte gelen *yeşâ'* fiillerinin iki özneyi birden (insan ve Allah) gördüğü dilsel gerçeğini değiştirmez. *Men yeşâ'* kalıbının öznesi Allah olan çevirisi "istediği kimseyi" şeklinde; aynı kalıbın öznesi insan olan çevirisi "isteyen/hak eden kimseyi" şeklindedir. Peygamberleri elbette Allah seçer. Fakat Allah peygamberleri 'keyfine' göre mi seçer? Elbette değil. Zira 'sırat-ı müstakim' üzre olan Allah gelişigüzel hareket etmeyen, ölçü ve ilke (takdir) sahibi bir Allah'tır. Kur'an Allah'ın "takva ehli", yani "sorumlu davranan" bir ilah olduğunu ifade eder. Allah'ın peygamberlerini hangi kriter ve ilkelere göre seçtiğini bilemesek de, O'nun peygamberlerini -hâşâ- kura ile belirlemediğinden eminiz. Bir şeyden daha eminiz: O'nun peygamberliğe ehil olmayan ve onu hak etmeyen kimseleri Peygamber olarak seçmeyeceğinden... Şu halde, *men yeşâ'* kalıplarını "istediği kimseyi" şeklinde çevirdiğimiz bu tür istisnai yerlerde dahi, kalıbın öznesi insan olan "isteyen kimseyi" anlamı hepten işlevsizleşmemektedir. Seçilen peygamberin bu seçime ehil ve layık olduğuna dair dilsel bir

يَوْمَ هُمْ بَارِزُونَ لَا يَخْفٰى عَلَى اللّٰهِ مِنْهُمْ
شَيْءٌ لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ
﴿١٦﴾ اَلْيَوْمَ تُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ لَا ظُلْمَ
الْيَوْمَ اِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٧﴾ وَاَنْذِرْهُمْ
يَوْمَ الْاٰزِفَةِ اِذِ الْقُلُوبُ لَدَى الْحَنَاجِرِ
كَاظِمِينَ مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ
يُطَاعُ ﴿١٨﴾ يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْاَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي
الصُّدُورُ ﴿١٩﴾ وَاللّٰهُ يَقْضِي بِالْحَقِّ وَالَّذِينَ
يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَقْضُونَ بِشَيْءٍ اِنَّ اللّٰهَ
هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿٢٠﴾ اَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي
الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ
كَانُوا مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا هُمْ اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً
وَاٰثَارًا فِي الْاَرْضِ فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ بِذُنُوبِهِمْ
وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَاقٍ ﴿٢١﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ
كَانَتْ تَأْتِيهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَكَفَرُوا
فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ اِنَّهُ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢٢﴾

<- **16** O gün onlardan hiç kimse Allah'tan hiçbir şeyi saklayamadan (gerçek yüzleriyle) ortaya çıkarlar.[14]

- Bugün mutlak iktidar kime aittir?
- Elbet ezici gücün sahibi tek Allah'a![15]

17 O gün herkes kazandığının karşılığını bulur; haksızlığın olmadığı gündür o: çünkü Allah hesabı seri görendir.

18 Ve onları yüreklerin sahibini boğarcasına gırtlağa dayanacağı dehşet gününe karşı uyar:[16] o gün zalimler ne samimi bir dost ne de sözü geçen bir şefaatçi bulacaktır.

19 O, bakışlarda (saklı) ihaneti ve yüreklerin gizlediği şeyleri bilir; **20** ama Allah hükmünde hakkaniyeti gözetir, O'nu bırakıp da yalvarıp yakardıklarıysa hiçbir şey hakkında hüküm veremezler: çünkü sadece Allah her şeyi işitendir, her şeyi görendir.

21 Onlar hiç yeryüzünde dolaşmazlar mı ve görmezler mi kendilerinden önce geçip gitmiş olanların (feci) akıbetini? Onlar kendilerinden daha güçlüydüler ve yeryüzünde daha derin izler bırakmıştılar. Buna rağmen Allah günahları sebebiyle onları cezalandırdı ve kendilerini Allah'a karşı koruyacak kimse olmadı.

22 Böyle oldu, çünkü elçileri kendilerine hakikatin apaçık belgeleriyle geldiği halde, onlar inkârda direndiler; bunun üzerine Allah da onları cezalandırdı: Zira O güçlüdür, cezası pek çetindir.

îmâ metnin içinde hep saklı bulunmaktadır. Esasen Buhari'nin *Sahih*'inde, "Ameller niyetlere göredir; her kişi, niyet ettiği şeye ulaşır" hadisinin, Sahih'in ilk kitabı olan *Vahyin Başlangıcı* (*Bed'u'l-Vahy*) bölümünün en başına yerleştirilmesi de, bu açıdan hayli anlamlıdır. Ayette *Rûh* vahiy mânasında kullanılmıştır (Krş: 16:2 ve 42:52).

14 Zira o gün maskeler düşer, içler dışa döner, insanın peşine düştüğü hayvanî güdüler sahibine sûret olur. İçgüdülerinin güdümüne giren insan, içinde taşıdığı "nefs-i hayvâniyye"nin sûretine bürünür.

15 Sorunun başında "Allah der ki..", sonunda "onlar dediler ki.." ibâresi bulunmaz. Çünkü muhatap kalmamıştır. Allah'tan başka her şeyin yok olduğu bir ortamda "Kim sordu?" ve "Kimler, ne cevap verdiler?" soruları gereksizdir.

16 *Kâzımîn* için bkz: 16:58, not 58 (Krş: Ferrâ). "Zor bir gün" Ebu Müslim'e göre ölüm anıdır.

23 DOĞRUSU Biz Musa'yı, mesajlarımızla ve (sahibinin doğruluğuna şahit olan) yaptırım gücü tartışılmaz bir belgeyle[17] elçi göndermiştik: **24** Firavun'a, Hâmân'a ve Karun'a...[18] Fakat onlar "Yalancı sihirbazın teki" demişlerdi.

25 (Musa) kendilerine tarafımızdan gönderilmiş malum hakikatle gelince,[19] "Onun yanında yer alan mü'minlerin kadınlarını sağ bırakıp oğullarını öldürün!" dediler. Kâfirlerin entrikası asla hedefine ulaşamayacaktır.

26 Firavun "Beni bırakın, şu Musa'yı öldüreyim!" dedi ve ekledi: "O Rabbine yalvaradursun; ama ben asıl onun sizin hayat tarzınızı[20] değiştirmesinden ya da ülkede düzenin bozulmasından korkuyorum!"[21]

27 Musa dedi ki: "Ben kibre kapılıp Hesap Günü'ne inanmayan herkesten benim de Rabbim sizin de Rabbiniz (olana) sığınırım."

28 Firavun'un yakın çevresinden olup da imanını gizleyen mü'min bir adam şöyle çıkıştı:[22] "Bir adamı sırf 'Rabbim Allah'tır' dediği için, üstelik size Rabbinizden, hakikatin apaçık delilleriyle geldiği halde öldürecek misiniz? ->

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى بِاٰيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُبِينٍۙ
﴿٢٣﴾ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَقَارُونَ فَقَالُوا
سَاحِرٌ كَذَّابٌ ﴿٢٤﴾ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْحَقِّ مِنْ
عِنْدِنَا قَالُوا اقْتُلُوا اَبْنَاءَ الَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ
وَاسْتَحْيُوا نِسَاءَهُمْ وَمَا كَيْدُ الْكَافِرِينَ اِلَّا
فِي ضَلَالٍ ﴿٢٥﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِي اَقْتُلْ
مُوسٰى وَلْيَدْعُ رَبَّهُ اِنِّي اَخَافُ اَنْ يُبَدِّلَ
دِينَكُمْ اَوْ اَنْ يُظْهِرَ فِي الْاَرْضِ الْفَسَادَ
﴿٢٦﴾ وَقَالَ مُوسٰى اِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ
مِنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ الْحِسَابِ
﴿٢٧﴾ وَقَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ
يَكْتُمُ اِيمَانَهُ اَتَقْتُلُونَ رَجُلًا اَنْ يَقُولَ
رَبِّيَ اللّٰهُ وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ

---

17 *Sultân* için bkz: 17:65, not 86.

18 Bu üçünün birlikte anılması anlamlıdır. Zira bu üçü iktidarın üçayağını temsil eder: Firavun siyasal ayağı, Hâmân bürokrasi ayağını, Kârun ekonomik ayağı.

19 Arapça'da geçişsiz bir filî geçişli yapmanın birden çok yolu vardır. Fakat bir filî tef'il veya if'al babına taşıyarak geçişli yapmakla *bâ* edatıyla geçişli yapmak arasında fark vardır. Diğerlerinde öznenin aynı anda ve aynı yerde nesneyle birlikte olması şart değilken, sonuncusunda şarttır (*Furûk*). Burada *câe bi* şeklinde geldiği için, "hakikati getirince" mânası değil "hakikatle gelince" mânası verdik. Çeviri boyunca buna uymaya çalıştık. Aksi durumlar ya istisnalar ya da gözümüzden kaçanlardır.

20 *Dîn*in anlamı için ilk geçtiği 107:1'in ilk notuna bkz.

21 *Fesad* Kur'an'da hep insan davranışlarının neden olduğu ferdî, içtimaî ve tabiî çözülme süreçleri için kullanılır (Bkz: 30:41, not 49).

22 Saraydaki gizli mü'minin kimliği yoruma açıktır. Süddi'ye göre Firavun'un amca oğludur. Asiye diyenler vardır. Bir ihtimal daha var: hanedanlar tarihinde istisnaî bir kırılma olan muvahhid kral Ahneton. Ahneton iktidara gelince putperest Amon dinini yasakladı, sarayı halka açtı, Ahataton (Tanrı'ya adanmış şehir) adlı yeni bir başkent kurdu. Nihaî tahlilde bu âyet imanın gücünü temsil eden bir örnektir. Zımnen verilen mesaj şudur: 'Allah dilerse, küfrün ve zulmün kalbinde dahi yiğit mü'minler var eder.' Tabii ki Allah'ın ne zaman dileyeceği de, değişmez ve bozulmaz sünnetullah ile belirlenmiştir. Kullar elinden geleni yaptığı zaman.

وَاِنْ يَكُ كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ وَاِنْ يَكُ صَادِقًا
يُصِبْكُمْ بَعْضُ الَّذ۪ي يَعِدُكُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَا
يَهْد۪ي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ ﴿٢٨﴾ يَا قَوْمِ لَكُمُ
الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظَاهِر۪ينَ فِي الْاَرْضِ فَمَنْ
يَنْصُرُنَا مِنْ بَأْسِ اللّٰهِ اِنْ جَٓاءَنَا قَالَ فِرْعَوْنُ
مَٓا اُر۪يكُمْ اِلَّا مَٓا اَرٰى وَمَٓا اَهْد۪يكُمْ اِلَّا
سَب۪يلَ الرَّشَادِ ﴿٢٩﴾ وَقَالَ الَّذ۪ٓي اٰمَنَ يَا قَوْمِ
اِنّ۪ٓي اَخَافُ عَلَيْكُمْ مِثْلَ يَوْمِ الْاَحْزَابِ ﴿٣٠﴾
مِثْلَ دَأْبِ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذ۪ينَ
مِنْ بَعْدِهِمْ وَمَا اللّٰهُ يُر۪يدُ ظُلْمًا لِلْعِبَادِ ﴿٣١﴾
وَيَا قَوْمِ اِنّ۪ٓي اَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ التَّنَادِ ﴿٣٢﴾
يَوْمَ تُوَلُّونَ مُدْبِر۪ينَ مَا لَكُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ
عَاصِمٍ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾
وَلَقَدْ جَٓاءَكُمْ يُوسُفُ مِنْ قَبْلُ بِالْبَيِّنَاتِ
فَمَا زِلْتُمْ ف۪ي شَكٍّ مِمَّا جَٓاءَكُمْ بِه۪ حَتّٰٓى اِذَا
هَلَكَ قُلْتُمْ لَنْ يَبْعَثَ اللّٰهُ مِنْ بَعْدِه۪ رَسُولًا

<- Kaldı ki, eğer yalancıysa yalanının zararı yalnızca kendisinedir; yok eğer gerçeği söylüyorsa, tehdit ettiklerinin hiç değilse bir kısmı gelip sizi bulacaktır: çünkü Allah yalan dolanla kendini ziyan eden birini[23] asla hedefe ulaştırmaz."

29 "Ey kavmim! Bugün iktidar sizin tekelinizde, ülkede ezici güçsünüz; tamam ama, eğer Allah'ın cezasına maruz kalırsak bize kim yardım edecek?"

Firavun dedi ki: "Ben size sadece kendi görüşümü bildiriyorum; ve sizi doğru olan alternatifsiz bir yola[24] yöneltiyorum."

30 Yine iman eden kimse söze girerek dedi ki: "Ey kavmim! İnanın ki ben, şu (inkârda) ittifak etmiş toplulukların helâkine benzer bir günün sizin de başınıza gelmesinden korkuyorum; 31 yani Nûh kavminin, 'Âd ve Semud'un ve onlardan sonrakilerin uğradığı türden bir helâkin... Bir de (unutmayın) ki Allah, kullarına haksızlık etmeyi asla istemez."

32 "Ey Kavmim! Ben, herkesin birbirinden imdat dilediği o günün aleyhinize sonuçlanmasından korkuyorum. 33 O gün arkanızı dönüp kaçmaya çalışacaksınız, fakat Allah'ın (adâletinden) sizi kurtaracak kimse bulamayacaksınız: zira Allah kimi saptırırsa artık ona yol gösteren kimse bulunmaz.[25]

34 "Ve doğrusu daha önce Yusuf da size hakikatin apaçık belgeleriyle gelmişti; ama onun size getirdiklerine karşı sürekli bir şüphe taşıdınız; en sonunda Yusuf ölünce, kalkıp 'Allah ondan sonra bir daha elçi göndermeyecek'[26] dediniz!"

---

23 *Musrifin* açılımıdır (Bkz: 39:53).

24 *Mâ...illâ...* kalıbının bu bağlamdaki en uygun karşılığı.

25 Zımnen: "Kim Allah'ın desteğini reddederse". Bkz: "Allah yoldan çıkmışlardan başkasını kesinlikle saptırmaz" (2:26). Aynı mânayı 34. âyetin son cümlesi de içermektedir.

26 Bu iki anlama gelir: Birincisi, Hz. Yusuf'tan sonra peygamberlik kurumunu toptan inkâr etmek. İkincisi,

İşte Allah düştükleri kuşku bataklığında debelenerek kendilerini harcayanları böyle yoldan çıkarır. **35** Bu gibiler kendilerine ulaşmış hiçbir etkin belge ve yetki olmadan Allah'ın âyetleri hakkında ileri geri konuşurlar: (Bu) hem Allah katında, hem de iman edenler nezdinde büyük bir bayağılaşmadır: İşte Allah her kibirli zorbanın kalbini böyle mühürler.[27]

36 Ve Firavun "Ey Hâmân!"[28] diye emretti, "Bana görkemli bir kule yap! Belki böylece (amacımı gerçekleştirecek) araçlara ulaşırım; **37** gökleri aşacağım araçlara... Böylece Musa'nın ilâhına erişebilirim (!).[29] Hoş, ben onun bir yalancı olduğunu sanıyorum ya!"

İşte kötü davranışı Firavun'a böylesine güzel göründü ve doğru[30] yoldan alıkonuldu:[31] neticede Firavun'un düzeni, çöküşü (hızlandırmaktan) başka hiçbir işe yaramadı.

38 Derken iman eden o kimse, "Ey kavmim!" dedi, "Bana uyun ki ben sizi akl-ı selim yoluna yönelteyim! **39** Ey kavmim! Bu dünya hayatı sadece kısa vâdeli bir hazdır; bir de öteki (hayat) var: kalıcı diyar işte orasıdır. **40** Kim bir kötülük işlerse, sadece yaptığı kadarıyla cezalandırılır; ama kim de imanlı olarak güzel davranış sergilerse, -erkek ya da kadın fark etmez- işte bu gibiler cennete girecek ve orada onlara haddi hesabı olmayan nimetler ikram edilecektir."

كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُرْتَابٌۚ ﴿٣٤﴾
اَلَّذِينَ يُجَادِلُونَ فٖۤى اٰيَاتِ اللّٰهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ
اَتٰيهُمْۜ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللّٰهِ وَعِنْدَ الَّذِينَ
اٰمَنُوا كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ قَلْبِ
مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ ﴿٣٥﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا هَامَانُ
ابْنِ لٖى صَرْحًا لَعَلّٖۤى اَبْلُغُ الْاَسْبَابَۙ ﴿٣٦﴾
اَسْبَابَ السَّمٰوَاتِ فَاَطَّلِعَ اِلٰۤى اِلٰهِ مُوسٰى
وَاِنّٖى لَاَظُنُّهُ كَاذِبًاۜ وَكَذٰلِكَ زُيِّنَ لِفِرْعَوْنَ
سُۤوءُ عَمَلِهٖ وَصُدَّ عَنِ السَّبٖيلِۜ وَمَا كَيْدُ
فِرْعَوْنَ اِلَّا فٖى تَبَابٍ ﴿٣٧﴾ وَقَالَ الَّذٖۤى اٰمَنَ
يَا قَوْمِ اتَّبِعُونِ اَهْدِكُمْ سَبٖيلَ الرَّشَادِۚ ﴿٣٨﴾
يَا قَوْمِ اِنَّمَا هٰذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا مَتَاعٌۘ وَاِنَّ
الْاٰخِرَةَ هِىَ دَارُ الْقَرَارِ ﴿٣٩﴾ مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً
فَلَا يُجْزٰۤى اِلَّا مِثْلَهَاۚ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ
ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰۤئِكَ يَدْخُلُونَ
الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فٖيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٤٠﴾

"Yusuf'tan sonra Yusuf gibi bir Peygamber asla gelmeyecek" demek. Her iki anlamda da bir ikiyüzlülük, bir samimiyetsizlik görülmektedir. Yaşarken peygamberliğine kuşkuyla bakılan Hz. Yusuf, vefatından sonra geriden gelen peygamberleri inkâra malzeme yapılmaktadır. Bu küfür, onu över gibi yaparak icra edilmektedir. Bu da, 5. âyette dile getirilen "bâtıl uğruna hakikati kendisiyle alt etmeye çalışma"nın bir başka yöntemidir.

27 Bu paragrafın içeriği de, kendisinden önceki pasajda olduğu gibi "mü'min adam"a nisbet edilebilir. Fakat 35. âyetteki "polemik yapanlar" ifadesi, bu pasajı sûrenin başındaki 4. âyete bağlamaktadır. Dolayısıyla bu paragrafın içeriği Allah'a isnat edilmelidir.

28 Hâmân için bkz: 28:38, not 46.

29 Ünlem, Firavun'un alayına dikkat çekmek içindir.

30 *es-Sebîl*deki belirlilik çeviriye "doğru" kelimesiyle yansımıştır.

31 Ya da *sadde* okuyuşuna istinaden: "doğru yoldan döndü".

وَيَا قَوْمِ مَا لِي اَدْعُوكُمْ اِلَى النَّجٰوةِ
وَتَدْعُونَنِي اِلَى النَّارِ ﴿٤١﴾ تَدْعُونَنِي لِاَكْفُرَ
بِاللّٰهِ وَاُشْرِكَ بِهِ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَاَنَا
اَدْعُوكُمْ اِلَى الْعَزِيزِ الْغَفَّارِ ﴿٤٢﴾ لَا جَرَمَ
اَنَّمَا تَدْعُونَنِي اِلَيْهِ لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ فِي
الدُّنْيَا وَلَا فِي الْاٰخِرَةِ وَاَنَّ مَرَدَّنَا اِلَى اللّٰهِ
وَاَنَّ الْمُسْرِفِينَ هُمْ اَصْحَابُ النَّارِ ﴿٤٣﴾
فَسَتَذْكُرُونَ مَا اَقُولُ لَكُمْ وَاُفَوِّضُ اَمْرِي
اِلَى اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿٤٤﴾ فَوَقٰيهُ
اللّٰهُ سَيِّـَٔاتِ مَا مَكَرُوا وَحَاقَ بِاٰلِ فِرْعَوْنَ
سُوٓءُ الْعَذَابِ ﴿٤٥﴾ اَلنَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا
غُدُوًّا وَعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ اَدْخِلُوٓا
اٰلَ فِرْعَوْنَ اَشَدَّ الْعَذَابِ ﴿٤٦﴾ وَاِذْ يَتَحَاجُّونَ
فِي النَّارِ فَيَقُولُ الضُّعَفٰٓؤُا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوٓا
اِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ اَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا
نَصِيبًا مِنَ النَّارِ ﴿٤٧﴾ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوٓا
اِنَّا كُلٌّ فِيهَا اِنَّ اللّٰهَ قَدْ حَكَمَ بَيْنَ الْعِبَادِ ﴿٤٨﴾

41 "Ey kavmim! Nasıl oluyor da ben
sizi kurtuluşa çağırırken siz beni ateşe
çağırıyorsunuz? **42** Siz beni hem Allah'ı
inkâr etmeye hem de (tanrısal bir nite-
lik taşıdığı) hakkında hiçbir bilgim
olmayan şeyleri[32] O'na ortak koşmaya
çağırırken, bense sizleri mutlak üstün
ve yüce olup tekrar tekrar bağışlaya-
na çağırıyorum. **43** Kesinlikle, sizin
beni çağırdığınız şey ne dünyada ne de
âhirette kendisine çağırılmaya lâyık
bir şey değildir; zaten dönüşümüz de
Allah'adır: ve elbet kendini harcayan-
lar ateşin yoldaşlarıdır.

44 Ve bir gün gelecek, bu sözlerimi bir
bir hatırlayacaksınız. Bense işimi (ve
ona ilişkin hükmü) Allah'a havale edi-
yorum: çünkü Allah kulların her şeyini
görmektedir."

45 Derken Allah onu kavminin çirkin
tuzaklarından korudu;[33] Firavun aile-
sinin helâki ise azabın en kötüsüyle
oldu: **46** Ateş... Onlar o (ateşe) sabah
ve akşam sunulacaklar;[34] ve Son Saat
gelip çattığında (Allah şöyle buyura-
cak): "Firavun ailesine daha şiddetli
cezayı verin!"

47 HANİ ateşin bağrında karşılıklı tar-
tışırken onları (bir görmelisin): Nitekim
zayıflar büyüklük taslayanlara, "Bizim
sizin peşinize takıldığımız kesin; şu
halde ateşin üzerimizdeki etkisini bir
parça olsun hafifletemez misiniz?" diye
yalvaracaklar. **48** Büyüklük taslayanlar
ise: "İşte hepimiz onun içindeyiz; kesin
olan şu ki, Allah kulları arasındaki hük-
münü çoktan vermiştir!" diyecekler.

---

32 Kur'an'da sık geçen bu kalıbın açıklaması için bkz: 29:8, not 8.

33 Hicrete adım adım yaklaşıldığı bir zaman diliminde bu pasajın ilk muhatabına mesajı açıktır: Sana karşı kurulan tuzaklara ve suikast planlarına karşı Allah seni de koruyacaktır. Bu ilâhî müjdenin gerçekleştiğine tarih şahittir.

34 Zımnen: "sürekli". 55. âyetteki "akşam sabah Allah'ı anmak" bunun mukabilidir.

وَقَالَ الَّذِينَ فِى النَّارِ لِخَزَنَةِ جَهَنَّمَ ادْعُوا
رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا يَوْمًا مِنَ الْعَذَابِ
﴿٤٩﴾ قَالُوٓا اَوَلَمْ تَكُ تَاْتِيكُمْ رُسُلُكُمْ
بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا بَلٰى قَالُوا فَادْعُوا وَمَا
دُعٰٓؤُا الْكَافِرِينَ اِلَّا فِى ضَلَالٍ ﴿٥٠﴾ اِنَّا
لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ اٰمَنُوا فِى الْحَيٰوةِ
الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْاَشْهَادُ ﴿٥١﴾ يَوْمَ لَا
يَنْفَعُ الظَّالِمِينَ مَعْذِرَتُهُمْ وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ
وَلَهُمْ سُٓوءُ الدَّارِ ﴿٥٢﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى
الْهُدٰى وَاَوْرَثْنَا بَنٖٓى اِسْرَٓائِلَ الْكِتَابَ
﴿٥٣﴾ هُدًى وَذِكْرٰى لِاُولِى الْاَلْبَابِ ﴿٥٤﴾
فَاصْبِرْ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ

49 Ve ateşin içindekiler, cehennemin bekçilerine şu ricada bulunacaklar: "Rabbinize yalvarın da, azabı üzerimizden bir gün olsun hafifletsin!"

50 (Bekçiler) şöyle cevap verecek: "Elçileriniz size hakikatin apaçık belgeleriyle gelmemiş miydi?" (Berikiler), "Elbette (gelmişti)" diyecekler. (Bekçiler) diyecek ki: "O halde yalvarmaya devam edin! Ama inkârı tabiat edinenlerin yalvarması aldanışı (artırmaktan) başka bir sonuç vermez."

51 ŞÜPHE yok ki Biz rasullerimize ve iman eden kimselere, hem bu dünya hayatında hem de şahitlerin dinleneceği günde (hasımlarına karşı)[35] elbette yardım edeceğiz. **52** O gün zalimlere mazeretlerinin hiçbir yararı olmayacak;[36] onların payına düşen Allah'ın rahmetinden dışlanmak ve en berbat yurda konmak olacak.

53 (Vaadimiz gereği) vaktiyle Biz Musa'ya rehberliğimizi iletmiş ve İsrâiloğullarını ilâhî kelâma vâris kılmıştık:[37] **54** aktif akıl sahipleri için bir hidayet ve bir uyarı olarak...[38]

55 (Ey Rasûl!) Şu halde dirençli ol! Zira Allah'ın vaadi mutlaka gerçekleşecektir. Günahın için af dile[39] ->

---

35 Haberin *inne* edatıyla pekiştirilmesinin metne kattığı yan anlama dayanarak (İbn Âşûr).

36 Rûm sûresinin 57. âyetiyle karşılaştırınız.

37 Vahiy yol kılavuzudur; yoldan çıkanlarsa kılavuz istemezler. Ama yolun yolcusuz kalması değildir felaket, asıl felaket yolcunun yolsuz kalmasıdır.

38 *Ulu'l-elbâb*ı çevirimizin gerekçesi için bkz: 39:18, not 20.

39 *Zenb*, "bir şeyin kuyruğunu kısalttı" anlamına gelen *zenebe*den türetilmiştir. Sadece kasıtlı günahı ifade eden *ism*den farklı olarak kasıtlı kasıtsız günah, noksanlık, dikkatsizlik ve kusurları da kapsar. Yine *zenb* ile *cunâh* arasında da fark vardır. *Zenb* insanın hem Allah'a hem insanlara karşı işlediği suç ve hataları ifade eder. *Cunâh* ise insanın sadece insanlara karşı işlediklerini ifade eder (*Külliyyât* ve *Müfredât*). *İstiğfâr*ın buradaki karşılığı "kirlenmeden korunma talebi"dir (Râğıb). Bu takdirde günahkârın istiğfarı "af talebi", takvâ sahibinin istiğfarı "korunma talebi"dir. Burada ve Muhammed 19'da geçen "Günahın için af dile" ifadesi iki amaca mebnidir: 1) Hz. Peygamber'in üzerinden mü'min muhatapların peygamber tasavvurunun inşâ edilmesi. Yani peygamberlerin bile kusur ve hatadan beri olmadıkları, onların da birer kul olduğu ve melek olmadıkları hatırlatılmaktadır. 2) Allah Rasulü'nün Allah'ın yardımından ümit keser gibi olması ve "Allah'ın yardımı ne zaman gelecek?" (2:214) diye şikâyetlenmesinden dolayı af dilemesinin istenmesi. Zira

وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْاِبْكَارِ
﴿٥٥﴾ اِنَّ الَّذٖينَ يُجَادِلُونَ فٖٓي اٰيَاتِ اللّٰهِ
بِغَيْرِ سُلْطَانٍ اَتٰيهُمْۙ اِنْ فٖي صُدُورِهِمْ اِلَّا
كِبْرٌ مَا هُمْ بِبَالِغٖيهِۚ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِۜ اِنَّهُ هُوَ
السَّمٖيعُ الْبَصٖيرُ ﴿٥٦﴾ لَخَلْقُ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ اَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ وَلٰكِنَّ
اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٧﴾ وَمَا يَسْتَوِي
الْاَعْمٰى وَالْبَصٖيرُ وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ وَلَا الْمُسٖٓيءُۜ قَلٖيلًا مَا
تَتَذَكَّرُونَ ﴿٥٨﴾ اِنَّ السَّاعَةَ لَاٰتِيَةٌ لَا رَيْبَ
فٖيهَا وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥٩﴾

<- ve akşam sabah hamd ile Rabbinin yüceliğini dile getir![40]

56 Allah'ın âyetleri hakkında kendilerine ulaşmış hiçbir etkin belge ve yetki olmadan tartışanlara gelince: onların içinde hiçbir zaman erişip (tatmin) olamayacakları bir büyüklenme tutkusu vardır, başkası değil.[41]

Artık sen sadece Allah'a sığın: çünkü O, evet O'dur her şeyi işiten, her şeyi görüp gözeten.

57 Göklerin ve yerin yaratılması elbette insan cinsinin yaratılmasından daha kapsamlı bir hadisedir; lakin insanların çoğu bunu(n anlamını) dahi bilmez.[42] 58 Neticede görenle görmeyen bir olmaz; tıpkı iman edip o imana uygun iyilik yapan ile kötülük yapanın bir olmadığı (gibi): Ne kadar da azınız öğüt alıyor!

59 İmdi, Son Saat mutlaka gelecek; bunda kuşku yok: Ama insanların çoğu buna (dahi) inanmaz.

Hz. Peygamber, bazı zamanlar Allah'ın yardımının gelip gelmeyeceğine yönelik tereddütler yaşamıştır. Kur'an bu durumun hemen her peygamberin başına geldiğini haber vererek Hz. Rasul'ü uyarmıştır (Bkz: 12:110, ilgili not. Ayrıca krş: 23:26, 39; 26:117).
Peygamberler risalet görevlerinden dolayı Allah'ın korumasıyla masumdur. Bakıllani'nin de isabetle belirttiği gibi, onların masumiyetleri elçilikleriyle sınırlıdır. Bu ve bunun gibi âyetler, bu masumiyetin nasıl anlaşılması gerektiğini beyan eder. Peygamber tasavvurunda ifratı temsil eden aşırı yüceltmeci Hıristiyânî ve tefriti temsil eden indirgemeci ve aşağılayıcı Yahudi anlayışlar böylece reddedilmiş olur.
Kur'an'da beş yerde Hz. Peygamberin insanların arınmasına katkıda bulunması emredilir (2:129, 151; 9:103; 62:2; ayrıca bkz: *Üç Muhammed*, s. 362-365). Hz. Peygamber'in bu emri yerine getirdiğine ilişkin haberden, buradaki "günahı" nasıl anladığını da öğrenmiş oluyoruz: "Ara ara içimde anlık bir gaflet hissettiğim için, günde yüz kez Allah'tan mağfiret dilerim" (Buhârî ve Müslim).

40 Yani: "her daim". 46. âyetin mukabili: sabah akşam cehenneme sunulmamak için...

41 Yani: Büyüklük tasladıkça küçülüyorlar ve aradaki fark hiçbir şeyle kapatılamayacak kadar çift taraflı açılıyor. Bu da tatminsizliği besleyip büyütüyor.

42 Çeviride "kapsamlı" karşılığını verdiğimiz *ekber* nicelik ifade eder. Bu nedenle "Göklerde ve yerde ne varsa hepsini kendi katından (bir bağış olarak) emrinize âmâde kılmıştır." (45:13), "Biz insanoğlunu en güzel kıvamda yarattık" (95:4) gibi âyetlerin bu âyetle çelişmesi söz konusu değildir. Nicelik olarak kâinata nisbetle bir nokta kadar bile cirmi olmayan insan, değer açısından kâinatın gözbebeği mesabesindedir (Krş: Elmalılı, 45:13'ün tefsirinde).

وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ
الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ
جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ ﴿٦٠﴾ اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ
اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ اللَّهَ
لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ
لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦١﴾ ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ خَالِقُ
كُلِّ شَيْءٍ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ
﴿٦٢﴾ كَذَٰلِكَ يُؤْفَكُ الَّذِينَ كَانُوا بِآيَاتِ اللَّهِ
يَجْحَدُونَ ﴿٦٣﴾ اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ
قَرَارًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ
صُوَرَكُمْ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ ذَٰلِكُمُ
اللَّهُ رَبُّكُمْ فَتَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٤﴾
هُوَ الْحَيُّ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ فَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ
لَهُ الدِّينَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٥﴾

60 Ve Rabbiniz şöyle buyurur: "Bana dua edin ki ben de kabul edeyim!"[43] Bana kulluk yapmayı gururlarına yediremeyenler, rezil rüsva olarak cehenneme girecekler.

61 GECEYİ siz onda sükûnet bulasınız (diye), gündüzü ise (işlerinizi) göresiniz diye yaratan Allah'tır:[44] çünkü Allah insanlara karşı sınırsız lütuf sahibidir; ama insanların çoğu yine de şükretmezler.

62 İşte Rabbiniz Allah: O'dur her şeyi yaratan, kendisinden başka ilâh olmayan: şu halde, nasıl oluyor da böylesine savruluyorsunuz? **63** İşte, vaktiyle Allah'ın âyetlerini göz göre göre inkâr edenler de tıpkı böyle savrulmuştular.[45]

64 Yeryüzünü sizin için bir yerleşim alanı yapan ve gök kubbeyi inşâ eden, size şekil verip üstelik şeklinizi de en güzel kılan, dahası sizi temiz ve güzel nimetlerle rızıklandıran Allah'tır. İşte Rabbiniz Allah: nitekim âlemlerin rabbi olan Allah ne yüce bir bereket kaynağıdır![46]

65 Mutlak diri O, kendisinden başka ilâh olmayan O'dur: Artık siz de O'na, adanmış samimi ve saf bir inançla[47] sadece O'na yalvarın! Bütün övgüler, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.[48]

---

43 Veya: "Bana kulluğunuzla davetiye gönderin ki, ben de rahmet ve ödülümle davetinize icâbet edeyim". Ya da Elmalılı'nın ifadesiyle: "Benden beni isteyin size icâbet ederim, beni bulursunuz; beni bulansa her şeyi bulmuş olur". Dua kulun Allah karşısındaki esas duruşudur. Dua etmek ilâhî bir lütuftur, duanın kabulü fazladan bir lütuftur. Dua etmek, bizzat kabul olmuş bir duadır. Allah'tan isteyenin, kendisine isteği verilse de verilmese de onuru ve hatırı artar. Allah'tan başkasından isteyenin isteği verilse de verilmese de onuru azalır.

44 Krş: 10:67; 27:86. Bu pasajı oluşturan âyetlerin sıralaması dikkat çekicidir: Önce zaman (61), sonra mekân (64), sonra insan (67) geliyor.

45 *Tu'fekûn*u çevirimiz için bkz: 35:3, not 8.

46 *Tebârekeyi* çevirimiz için bkz: 7:54, not 42.

47 Benzer bir âyet için bkz: 39:2.

48 *el-Hamdu lillâhi rabbi'l-'âlemîn* için bkz: 1:1, not 3.

قُلْ اِنّ۪ي نُهٖيتُ اَنْ اَعْبُدَ الَّذٖينَ تَدْعُونَ
مِنْ دُونِ اللّٰهِ لَمَّا جَٓاءَنِيَ الْبَيِّنَاتُ مِنْ
رَبّ۪ي وَاُمِرْتُ اَنْ اُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمٖينَ ﴿٦٦﴾
هُوَ الَّذٖي خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ
نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ طِفْلًا
ثُمَّ لِتَبْلُغُٓوا اَشُدَّكُمْ ثُمَّ لِتَكُونُوا شُيُوخًا
وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفّٰى مِنْ قَبْلُ وَلِتَبْلُغُٓوا
اَجَلًا مُسَمًّى وَلَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ هُوَ
الَّذٖي يُحْيٖي وَيُمٖيتُ فَاِذَا قَضٰٓى اَمْرًا فَاِنَّمَا
يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٦٨﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذٖينَ
يُجَادِلُونَ فٖٓي اٰيَاتِ اللّٰهِ اَنّٰى يُصْرَفُونَ ﴿٦٩﴾
اَلَّذٖينَ كَذَّبُوا بِالْكِتَابِ وَبِمَٓا اَرْسَلْنَا بِهٖ
رُسُلَنَا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٧٠﴾ اِذِ الْاَغْلَالُ
فٖٓي اَعْنَاقِهِمْ وَالسَّلَاسِلُ يُسْحَبُونَ ﴿٧١﴾
فِي الْحَمٖيمِ ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ ﴿٧٢﴾
ثُمَّ قٖيلَ لَهُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٧٣﴾

66 De ki: "Elbet ben, hele de Rabbimden bana hakikatin apaçık delilleri ulaşmışken, Allah'tan başka yalvarıp yakardıklarınıza kulluk etmekten nehyolundum; ve ben kendimi Âlemlerin Rabbine teslim etmekle emrolundum."

67 Sizi önce toprak türünden,[49] sonra bir damlacık hayat suyundan, sonra da döllenmiş yumurta hücresinden[50] yaratan O'dur; sonra bebek olarak meydana gelmenizi (dilemiştir); sonra olgunluk çağına erişmeniz ve ardından da yaşlanmanız için (yasa koymuştur): Ne ki kiminize ölüm daha erken tattırılır, (kiminize) de sonu yasayla belirlenmiş bir süreye[51] ulaşmanız için (zaman tanınır) ki, belki aklınızı başınıza alırsınız.

68 Hayatı ve ölümü[52] yaratan O'dur: ve O bir işin olmasına hükmettiğinde ona sadece "Ol!" der, o da hemen oluşum sürecine giriverir.

69 BAKSANA Allah'ın âyetleri hakkında ileri geri konuşan şu tiplere: (tasavvurları) kendilerini hakikatten nasıl da uzaklaştırıyor! **70** Onlar, bu ilâhî kelâmı ve elçilerimize daha önce gönderdiğimiz mesajları yalanlayan tipler; fakat bu gibiler zamanı gelince (gerçeği) öğrenecekler. **71** İşte o zaman, kendi boyunlarına (geçirdikleri) tasmalar ve (ellerindeki) kelepçelerle sürüklenecekler; **72** yürek dağlayan bir (umutsuzluğun) gayyasına... En sonunda ateşi azdıran bir yakıta dönecekler.

73 Sonra onlara sorulacak: "Hani, nerede ilâhlık yakıştırdığınız varlıklar;->

49 *Min turâbin* için bkz: 18:37, not 49.

50 Yani "zigot"tan. (Bkz: 22:5, not 9.)

51 *Ecelen musemmâ* için bkz: 11:3, not 7; 16:61, not 60.

52 Kur'an'a göre *mevt* hayatın "görünmeyen yüzü"dür (30:7). Çevirideki "ölüm" *mevt*'i tam karşılamadığı için, tüm *mevt* (ölüm) kelimeleri 30:7 ile 39:42 ışığında anlaşılmak zorundadır.

<- **74** (İlâhlar hiyerarşisinde) Allah'ın astlarından saydığınız?"

Onlar şöyle cevap verecekler: "Zihnimizden kaybolup gittiler. İşin doğrusu, daha önceden biz sanki hiçbir şeye yalvarıp yakarmamışız."

İşte Allah gerçeği inkâr edenleri böyle şaşırtır. **75** Bunun nedeni, yeryüzünde hak etmediğiniz halde azıp şımarmanız ve kasıntılık yapmanızdır. **76** Haydi, içinde yerleşip kalmak üzere cehennemin kapılarından girin; doğrusu, küstahça böbürlenenler için orası dehşet bir mekândır.

77 (EY RASÛL!) Artık dirençli ol! Zira Allah'ın vaadi mutlaka gerçekleşecektir. İmdi, onlara yönelttiğimiz tehditlerin kısmen gerçekleştiğini ister sana gösterelim, isterse senin için ölümü takdir edelim; er geç, onlar Bize döndürülecekler.[53]

78 Doğrusu Biz, senden önce de sayısı belirsiz[54] elçiler göndermiştik; onların kimisinden sana söz ettik, kimisinden sana hiç söz etmedik.[55] Ama şu kesin ki, hiçbir elçi Allah'ın izni olmadan (mucizevî) bir delille gelemez. Nitekim Allah'ın emri geldiği zaman, hak tecelli etmiş olacak; işte o anda ve orada, hayatı anlam ve amacından yoksun bırakanlar[56] hüsrana uğramış bulunacaklar.

مِنْ دُونِ اللّٰهِ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا بَلْ لَمْ نَكُنْ
نَدْعُوا مِنْ قَبْلُ شَيْـًٔا كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللّٰهُ
الْكَافِر۪ينَ ﴿٧٤﴾ ذٰلِكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَفْرَحُونَ فِي
الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَمْرَحُونَ
﴿٧٥﴾ اُدْخُلُٓوا اَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِد۪ينَ ف۪يهَا
فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّر۪ينَ ﴿٧٦﴾ فَاصْبِرْ اِنَّ
وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ فَاِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذ۪ي
نَعِدُهُمْ اَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَاِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ﴿٧٧﴾
وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ مِنْهُمْ مَنْ
قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ نَقْصُصْ
عَلَيْكَ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ اَنْ يَأْتِيَ بِاٰيَةٍ
اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ فَاِذَا جَٓاءَ اَمْرُ اللّٰهِ قُضِيَ
بِالْحَقِّ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْمُبْطِلُونَ ﴿٧٨﴾

---

53 Tarih şahittir ki, bunu tüm dünya gördü.

54 *Rusulen*deki belirsizliğin *teksir* özelliğine istinaden.

55 Kıssası hiç anlatılmayan bir çok peygamber olduğuna göre, Kur'an'da anlatılanların seçimi çok özel mesajlar taşısa gerektir. Mesela Âdem'in mesajı: "Adam olmanın yolu hatasızlıktan değil hatayı itiraftan geçer". Nûh'un mesajı: "Sen karada gemini yap, deniz lazım olursa Rabbin onu ayağına getirir". İbrahim'in mesajı: "Hiçbir Nemrud'un ateşi imanı yakamaz". İsmail'in mesajı: "Sen Allah'a kurban olursan varlık sana kurban olur". Yakub'un mesajı: "Saf sevgiye iki göz verirsen, bin gözün görmediği bir burun kazanırsın". Yusuf'un mesajı: "Bir kişi sabır, sebat, ilim, hikmet, gayret, iffet ve hizmetle koca bir ülkenin kaderini değiştirir". Musa'nın mesajı: "Firavun'un zulmü anaların rahmine kadar uzanmışsa Musa'nızı Firavun'un sarayında arayınız"...

56 *el-Mubtılûn*, "anlamsızlık ve amaçsızlık" demeye gelen *bâtılı* hayat tarzı edinenler (*Hakk* ve *Bâtıl* kıyası için bkz: 14:19, not 20). Bu sıfatın kapsamına hayatın "anlamdan ve amaçtan" yoksun olduğunu düşünen her nihilist girer. Hayat bütünüyle mucizedir; ancak bunu hayatın anlam ve amacını kavrayanlar görebilir: "Göklerde ve yerde nice (mucizevi) deliller var ki, yanından geçip gidiyorlar da onlara dönüp bakmıyorlar bile" (12:105).

اَللّٰهُ الَّذ۪ي جَعَلَ لَكُمُ الْاَنْعَامَ لِتَرْكَبُوا
مِنْهَا وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٧٩﴾ وَلَكُمْ ف۪يهَا مَنَافِعُ
وَلِتَبْلُغُوا عَلَيْهَا حَاجَةً ف۪ي صُدُورِكُمْ
وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ﴿٨٠﴾
وَيُر۪يكُمْ اٰيَاتِه۪ فَاَيَّ اٰيَاتِ اللّٰهِ تُنْكِرُونَ
﴿٨١﴾ اَفَلَمْ يَس۪يرُوا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا
كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا
اَكْثَرَ مِنْهُمْ وَاَشَدَّ قُوَّةً وَاٰثَارًا فِي الْاَرْضِ
فَمَا اَغْنٰى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ 28
فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرِحُوا
بِمَا عِنْدَهُمْ مِنَ الْعِلْمِ وَحَاقَ بِهِمْ مَا
كَانُوا بِه۪ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٨٣﴾ فَلَمَّا رَاَوْا بَأْسَنَا
قَالُوا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَحْدَهُ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِه۪
مُشْرِك۪ينَ ﴿٨٤﴾ فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ ا۪يمَانُهُمْ لَمَّا
رَاَوْا بَأْسَنَا سُنَّتَ اللّٰهِ الَّت۪ي قَدْ خَلَتْ
ف۪ي عِبَادِه۪ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ ﴿٨٥﴾

79 Bir kısmına binmeniz, bir kısmıyla da beslenmeniz için evcil hayvanları emrinize âmâde kılan (da) Allah'tır.[57]
80 Onlardan daha başka alanlarda da yararlanırsınız; onlar aracılığıyla yürekten özlemini çektiğiniz bir ihtiyaca da ulaşırsınız; hem onlarla hem de gemilerle (hayatın) yükünü taşırsınız.

81 İşte O size (varlık) âyetlerini böyle gösterir; o halde Allah'ın âyetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?

82 ŞİMDİ onlar yeryüzünde dolaşıp kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görmezler mi? Onlar berikilerden daha kalabalık, daha güçlü ve yeryüzünde daha derin izler bırakmışlardı: fakat birikimleri onlara hiçbir yarar sağlamadı. **83** Çünkü onlara elçileri hakikatin apaçık delilleriyle geldiğinde, elde tuttukları bir parça bilgiye güvenip küstahça şımardılar: sonunda alay ede geldikleri gerçek kendilerini çepeçevre kuşattı.[58]

84 Ve kahredici cezamızı gördükleri zaman "Tek olan Allah'a iman ettik ve O'na ortak koştuğumuz şeylere olan inancımızı reddettik!" dediler.
85 Fakat kahredici cezamızı gördükten sonra iman etmeleri, onlara hiçbir yarar sağlamadı.

Kulları hakkında geçmişten bugüne Allah'ın sünneti budur: Nitekim inkârı huy edinenler orada ve o anda hüsrana uğradılar.

57 Zımnen: Allah, Rab oluşunun gereği insanı yaratmakla kalmayıp onun ihtiyaç duyduğu her şeyi de yarattı. Zımnen: Hayvanlar dahi Allah'ın okunacak âyetiyse, gerisini siz düşünün!

58 Zımnen: Bütünün parçaları hakkında elde ettikleri bilgiyi bütünün amacına aykırı kullandılar, sonuç hüsran oldu. Parçayı bütün sanmaları ise bu aldanışa sebep oldu.

41. FUSSİLET SÛRESİ

Adını 3. âyetinde geçen "ayrıntılı olarak açıklandı" anlamındaki *fussılet*'ten alır. Buhârî ve Tirmizî'de ilk âyetine nisbetle *Hâ-mîm es-secde* adıyla yer almıştır. Sûreye *Akvât* (10) ve *Mesâbîh* (12) adını verenler de olmuştur.

Yedi sûrelik Hâ-Mîm ailesinin ikinci sûresidir. Ailenin diğer sûreleri gibi Mekke'de indirilmiştir. Bir önceki Mü'min sûresiyle eş ya da art zamanlı indirildiğine göre, bu sûreyi de aynı döneme yerleştirmek gerekir (Bkz. Mü'min sûresinin girişi). Hz. Peygamber, Kureyş adına kendisine pazarlık teklifleriyle gelen Utbe b. Rebia'yı sonuna kadar dinlemiş, daha sonra "Şimdi de sen beni dinle" diyerek bu sûreyi okumuş, 13. âyeti okurken Utbe "Allah hatırına kavmine merhamet et!" diyerek Rasulullah'ın ağzını kapatmaya yeltenmiş, sonunda beti benzi atmış bir halde kavmine dönüp bu hareketini de; "Siz de biliyorsunuz ki, onun her dediği gerçekleşiyor" diyerek izah etmiştir (İbn Kesir).

Sûrenin ana teması iman ve inkârın tabiatıdır. Sûre indiği kritik ve zor zamanın gündemine uygun olarak inkârda direnenlere karşı uyarı ve tehditler içerir. Önyargı, aklın atıldığı kör kuyudur. Gören göz görmez, işiten kulak duymaz olur (4-5). İnsandan, kozmik ilâhî koroya kendi iradesiyle katılması istenir. Zira gökler ve yer bu koroya dahil olduklarını hal diliyle ifade ederler: "Her ikiniz ister istemez (varlık sahnesine) gelin!" dedi. İkisi birden "Bizler boyun eğerek geldik!' dediler" (11). Onların her biri kendi işlevini üstlendi (12). Ancak irade gibi bir nimetle imtihan edilen insan buna ayak diredi. Bunun asıl nedeni, şeytanî güdülerin insan bilincini esir alarak insanın ikinci kişiliği haline gelmesiydi (25). Böyleleri gerçeği aramak yerine, gerçeğin sesini gürültüye getirerek bastırmak isterler (26). Onlar "yapageldiklerinin en kötüsüyle" cezalandırılacaklardır (27). Mü'min muhataplara, küfre dönüşmüş önyargının çelik duvarını iyi davranışla parçalama telkin edilir: "(o halde) sen kötülüğü en güzel şekilde savuştur! Bak gör o zaman, seninle arasında düşmanlık olan biri bile sanki sımsıcak bir dost kesiliverir" (34).

İnkârcı insanın tutarsız ruh hali çarpıcı bir biçimde tasvir edildikten sonra, söz şu berceste âyete getirilir: "Vakti geldikçe insana, kâinatın uçsuz bucaksız ufuklarında ve bizzat kendi iç dünyasında âyetlerimizi göstereceğiz. Ta ki bu vahyin tartışmasız bir gerçek olduğu herkes için ortaya çıksın. " (53).

Sûreyi, Kûfe okulu 54, Medine ve Mekke okulları 53, Basra ve Şam okulları 52 âyete taksim etmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

حٰمٓ ﴿١﴾ تَنْز۪يلٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ ﴿٢﴾
كِتَابٌ فُصِّلَتْ اٰيَاتُهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ
يَعْلَمُونَۙ ﴿٣﴾ بَش۪يرًا وَنَذ۪يرًاۚ فَاَعْرَضَ
اَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿٤﴾ وَقَالُوا قُلُوبُنَا
ف۪ٓي اَكِنَّةٍ مِمَّا تَدْعُونَٓا اِلَيْهِ وَف۪ٓي اٰذَانِنَا وَقْرٌ
وَمِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَاعْمَلْ اِنَّنَا
عَامِلُونَ ﴿٥﴾ قُلْ اِنَّمَٓا اَنَا۬ بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحٰٓى
اِلَيَّ اَنَّمَٓا اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَاسْتَق۪يمُٓوا
اِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوهُۜ وَوَيْلٌ لِلْمُشْرِك۪ينَۙ ﴿٦﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 *Hâ-Mîm*![1]

2 MUHTEŞEM[2] bir indiriliş; O Rahmân, O Rahîm'den.[3]

3 Öyle bir kitap ki, onun âyetleri, kavrayabilen bir topluluk için Arapça[4] bir hitap[5] olarak ayrıntılı biçimde açıklanmıştır;[6] 4 bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak: ama (uyarılanlar var ya), onların çoğu yüz çevirmiştir; artık onlar işitmezler.[7] 5 Bir de dönüp derler ki: "Kalplerimiz bizi çağırdığın şeye kapalıdır, kulaklarımızda manevi bir kurşun[8] vardır; dahası seninle bizim aramızda aşılmaz bir engel vardır: Şu halde sen (elinden geleni) yap, unutma ki biz de (elimizden geleni) yapacağız!

6 (Ey Peygamber!) De ki: "Ben de yalnızca sizin gibi ölümlü bir insanım. Bana ilâhınızın tek bir ilâh olduğu vahyediliyor: öyleyse O'na yönelin ve O'ndan af dileyin!" Yazıklar olsun Allah'tan başkasına ilâhlık yakıştıranlara!

---

1 Bu harflerin mahiyetiyle ilgili bir açıklama için ilk geçtiği 68:1'in ilk notuna bkz.

2 *Tenzîlun*deki tazim ifade eden belirsizliğin çeviriye yansıması.

3 Zımnen: Vahiy, sonsuz rahmet sahibinin insanlığın önüne açtığı bir gök sofrasıdır (*Rahmân* ve *Rahîm* için bkz: 1:2, not 4).

4 Veya: "açık ve anlaşılır." *Arabiyyen*in türetildiği *'arab* kökü üç aslî mâna taşır. Bunlardan ilki "açık ve anlaşılır" olmaktır. Hatta Arab kavmi bu ismi dilleri açık ve anlaşılır olduğu için almıştır (Bkz: *Mekâyîs*). Kur'an'ın Arapça oluşuna yapılan her atıf, hem lafzen hem zımnen "Allah insana, insanın konuştuğu dille hitap etmiştir" vurgusunu içerir. Bununla amaçlanan vahyin anlaşılabilir niteliğidir. Muhataplardan gelecek tüm "anlaşılamaz" ya da "zor anlaşılır" mazeretlerini geçersiz kılar. Beşerî dil ve ilâhî mâna ilişkisi için bkz: 13:37, not 48.

5 *Hitap* karşılığı için bkz: 10:15, not 26.

6 Krş: 10:37, not 5. *Fussılet,* "açık ve anlaşılır kılındı". *Tafsîl,* anlam karışıklığına ve kavram kargaşasına set çekmek. Bunu temin için ayrıntılı ve çok boyutlu açıklamalarla meramı anlaşılır kılmak. Vahiy, insanın tüm sorularına değil ama, varoluşsal soru ve sorunlarının tamamına açık ve net cevaplar ve çözümler sunmuştur.

7 Yani: işitmedikleri için yüz çevirmediler, yüz çevirdikleri için işitmediler. Önyargıya dayalı bir inkâr bu.

8 Lafzen: "ağırlık". Kalbin "akıl" anlamına kullanıldığı hatırlanırsa, bu ibare aklın kapalı olma halini ifade etmektedir (Bkz: İbn Âşûr). Bu durum şöyle de özetlenebilir: küfür önyargıdır. Önyargıya dayalı küfür, en zararlı akıl örtücüdür.

7 Onlar ki, arınmak için ödenmesi gereken bedeli gönüllü olarak ödemezler;[9] işte onlar, evet onlardır âhireti inkâr edenler.

8 Ama iman eden, imanına uygun davrananlara gelince: onları kesintisiz bir ödül beklemektedir.

9 DE Kİ: "Şimdi siz, arzı iki evrede[10] yaratan Allah'ı inkâr edip, O'na -ki işte O'dur âlemlerin Rabbi- eşdeğer rakip güçler[11] mi peydahlıyorsunuz?"

10 O arz üzerine sarsılmaz dağlar yerleştirdi ve ona bereket bahşetti; dahası oranın besinlerini, ora sakinlerinden talep edenler arasında dengeli[12] bir biçimde takdir etti: (bütün bunlar) dört evrede gerçekleşti.[13]

الَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ
هُمْ كَافِرُونَ ﴿٧﴾ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ لَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٨﴾ قُلْ
اَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذ۪ى خَلَقَ الْاَرْضَ
ف۪ى يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُٓ اَنْدَادًاۜ ذٰلِكَ
رَبُّ الْعَالَم۪ينَۚ ﴿٩﴾ وَجَعَلَ ف۪يهَا رَوَاسِىَ
مِنْ فَوْقِهَا وَبَارَكَ ف۪يهَا وَقَدَّرَ ف۪يهَٓا اَقْوَاتَهَا
ف۪ٓى اَرْبَعَةِ اَيَّامٍۜ سَوَٓاءً لِلسَّٓائِل۪ينَ ﴿١٠﴾

9 Zımnen: Bedel ödemeye yanaşmazlar, ama bedel ödemişlerin arınmışlığına da konmak isterler. Âyetteki *zekât* hakkında farklı yorumlar yapılmıştır. Malî yükümlülük olarak anlayanların yanında İbn Abbas, Mücahid gibi otoriteler, "Lailahe illallah diyerek kalbi şirkten arındırmak" olarak yorumlamışlardır (Taberî ve İbn Atıyye). Bütün yorumlara mesnet olan metni, terimin kök anlamını esas alan bu çevirinin yansıttığı kanaatindeyiz. Kur'an'ın 23 yıllık iniş sürecinde bazı terimler anlam yolculuğuna çıkmıştır. Zekât da bunlardan biridir ve müşrikler için geçtiği bu bağlamda Medenî âyetlerdeki gibi "nisabı olan malî bir vecibe" değil "helâl kazanç ve paylaşma" mânasına gelir (İlk geçtiği A'râf 156'nın 1 nolu notuna bkz).

10 Lafzen: "iki günde". Gerekçe için, kelimenin ilk kullanıldığı Kâf sûresinin 38. âyetinin 37 nolu notuna bkz.

11 *Nidd,* "eş, ortak, denk" mânasına gelse de, bu eş ve ortaklık "dostluğa" değil, rekabet ve düşmanlığa dayalı bir zıtlık üzerine kuruludur. *Nidd*'i *misl*'den ayıran da budur. Kelimenin aslının "dağıtmak" (*teşrid*) olduğu hatırlandığında bu sapmanın temelinde "Allah'ın gücünü dağıtma arzusu"nun yattığı anlaşılır (*Furûk* ve *Kitabu'l-'Ayn*). Kur'an'ın iç bağlamından yola çıkılarak da aynı sonuca ulaşılabilir (Bkz: 14:30, not 28). Çevirimizin gerekçesi budur.

12 Zımnen: Keyfî ihtiyaç tanımına ve beşerî oran eşitliğine göre değil.

13 Bu rakam 9. âyette geçen iki evreyi de kapsar. 12. âyetteki iki evreyle birlikte toplam altı evre eder ki, A'râf 54'te sözü edilen "altı aşama" budur. Âyetin "yeryüzünde bitkilerin dört mevsimde yetişmesini takdir etti" şeklinde okunması mümkünse de, bağlamla uyuşmakmaktadır. Kâinatın yaratılış evrelerinin toplamı olan 6 rakamına, Yaratıcının 'sermayesi' olan "yokluk"u temsil eden 1'i eklersek, 7 rakamına ulaşırız. Bu rakam ise zımnen varlığın sürekli yaratılışına, diğer bir ifadeyle "yaratılışın sürekliliğine" delâlet eder (Bkz: 25:59, not 72'ün devamı).

ثُمَّ اسْتَوٰٓى اِلَى السَّمَٓاءِ وَهِيَ دُخَانٌ
فَقَالَ لَهَا وَلِلْاَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا اَوْ
كَرْهًاۜ قَالَتَٓا اَتَيْنَا طَٓائِعٖينَ ﴿١١﴾ فَقَضٰيهُنَّ
سَبْعَ سَمٰوَاتٍ فٖي يَوْمَيْنِ وَاَوْحٰى فٖي
كُلِّ سَمَٓاءٍ اَمْرَهَاۜ وَزَيَّنَّا السَّمَٓاءَ الدُّنْيَا
بِمَصَابٖيحَۗ وَحِفْظًاۜ ذٰلِكَ تَقْدٖيرُ الْعَزٖيزِ
الْعَلٖيمِ ﴿١٢﴾ فَاِنْ اَعْرَضُوا فَقُلْ اَنْذَرْتُكُمْ
صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَۜ ﴿١٣﴾

11 Dahası,[14] O duman[15] halindeki göğü[16] şekillendirdi; ona ve arza, "Her ikiniz, ister istemez (varlık sahnesine) gelin!" dedi. İkisi birden "Bizler boyun eğerek (varlık sahnesine) geldik!" dediler.[17]

12 Derken, onların iki aşamada yedi gök[18] olarak var olmasını kararlaştırdı, her bir göğe kendi görev yasasını yükledi.[19] Nihayet Biz en yakın göğü ışıklarla süsledik[20] ve bir güvenlik sistemi oluşturduk:[21] İşte bu her şeyi bilen, her işi mükemmel olan Allah'ın takdiridir.

13 Bu (cömertliğimize) rağmen yüz çevirirlerse, de ki: "Sizi 'Âd ve Semud'u çarpan yıldırıma benzer bir (bela) yıldırımıyla uyarıyorum!"

14 Bu bağlamda *summe* edatı, zamansal bir sonralığı değil, semanın yaratılışının arzın yaratılmasından daha büyük bir olay olduğunu ifade eder (İbn Âşûr).

15 Yani: "gaz bulutu". Bugünkü bilgilerimiz bunun evrenin temel elementi olan hidrojen gazı olduğunu söylemektedir.

16 Veya: "evreni.."

17 Evrendeki muhteşem uyumun ve bunun tesadüf eseri olmadığının sembolik dille ifadesi. Bir başka ifadeyle, anlamsızlığın ve amaçsızlığın reddi. Varlığın kozmik korosundaki her şey, kendi diliyle bir özge ilâhî icra etmektedir. Zımnen: Ey insan! Uyumu bozma, bilinçli bir varlık olarak sen de katıl bu kâinat korosuna!

18 "Yedi gök", bilinen ve bilinmeyen birbirinden farklı tüm kozmik sistemleri kapsayan bir ifade. Yedi rakamı çeşitlilik ve çok katmanlılıktan kinayedir (Krş: 15:44, not 34). "Yedi kat gökler ve yer" ibaresi "bütün kâinat" mânasına gelir.

19 Burada olduğu gibi mutlak mânada öznesi Allah nesnesi eşya olan (burada gökler) *emr* terimi, Allah'ın eşyaya yüklediği kanuna delâlet eder. Bu vurgusuyla *emr* eşyadaki nedensellik yasasına (causality) tekabül eder. Allah'ın eşyaya *emr*'ini vahyetmesi, ona yaratılış amacı olan *mâ hulikâ leh*'ini yüklemesidir. Arıya vahyetmesi de bu cümledendir (16:68). Bu nedensellik elbet Allah'ı koyduğu yasanın -hâşâ- mahkûmu eden bir nedensellik değildi. Zira O koyduğu yasanın hâkimi olarak her an eşyaya müdahil ve her an yaratmadaydı. Dolayısıyla ilâhî emri yüklenen eşya O'ndan bağımsız mutlak bir varlığa değil, O'nun iznine ve emrine tâbi mümkün bir varlığa sahiptir.

20 Gökyüzünün çıplak gözle görüntüsünün tasviri.

21 Kur'an kozmolojisini üç başlıkta tasnif etmek mümkündür:
1) Kur'an'ın "Dünya seması" veya "en yakın gök" (67:5) adını verdiği kuşların da boşluğunda uçtuğu gök (16:79). Bu atmosfer içi göktür. Belirlilik takısıyla *es-semâ'* biçiminde geldiği yerlerde de çoğunlukla "çıplak gözle görülen" göğe delâlet eder.
2) *Seb'a semâvât* (yedi kat gökler) formuyla ifade edilen gök. Bu, bağlamına göre ya güneş sistemini, ya da birini kendi âlemimizin/uzayımızın oluşturduğu sonsuz âlemleri/uzayları ifade eder.
3) *Semâun* formunda belirsiz olarak geldiği yerler. Bu "uzay" anlamındadır. Bağlamına göre bazen kâinatın tümünü, bazen arzdan arşa kadar bütün bir varlık mertebelerini ifade eder. Âyetteki "güvenlik" (*hıfzan*) yeryüzünün zehirli güneş ışınlarından, meteor serpintilerinden ve çekim dengesini saptırıcı unsurlardan korunması anlamına gelebilir. Sâffât 7'de sözü edilen vahyin görünmez varlıklara karşı korunması anlamına da gelebilir (Krş: 67:5; 15:17). Bu sonuncu ihtimal Kur'an'ın geneliyle daha bir uyumludur (*Hıfzanı* çevirimiz için bkz: İbn Âşûr).

14 Hani elçiler onlara önlerinden ve arkalarından[22] gelerek "Allah'tan başkasına kulluk etmeyin!" demişlerdi. Onlar, "Rabbimiz (böyle bir şey) isteseydi, kesin melekleri indirirdi; şu halde biz, sizinle gönderildiğini (söylediğiniz) şeyleri ısrarla reddediyoruz" dediler.

15 Âd kavmine gelince...[23] Nitekim onlar da yeryüzünde haksız yere büyüklendiler ve "Var mı bizden daha güçlüsü!?" dediler.[24]

Ne yani, onları yaratan Allah'ın kendilerinden daha güçlü olduğunu da mı düşünemediler? Bir de kalkmışlar, âyetlerimizi bile bile inkâr ediyorlardı.

16 Nihayet bu dünya hayatında alçalışın azabını kendilerine tattırmak için kara günler boyunca üzerlerine iliklere işleyen bir rüzgâr gönderdik:[25] ama âhiretin azabı kesinlikle daha alçaltıcıdır ve onlar yardım da göremeyecekler.

17 Semud kavmine gelince... Nitekim Biz onlara da yol göstermiştik, fakat onlar doğru yolu görmektense körlüğü tercih ettiler:[26] Sonuçta yapageldikleri şeylere karşılık, onları onur kırıcı azabın yıldırımı çarptı. 18 Ama Biz, iman eden ve sorumluluk bilinciyle kuşananları kurtardık.

19 VE Allah düşmanları,[27] ateşe doğru sevk edilecekleri o gün baştan sona zapturapt altına alınırlar;[28]->

إِذْ جَٓاءَتْهُمُ الرُّسُلُ مِنْ بَيْنِ اَيْدٖيهِمْ وَمِنْ
خَلْفِهِمْ اَلَّا تَعْبُدُٓوا اِلَّا اللّٰهَۜ قَالُوا لَوْ شَٓاءَ
رَبُّنَا لَاَنْزَلَ مَلٰٓئِكَةً فَاِنَّا بِمَٓا اُرْسِلْتُمْ بِهٖ
كَافِرُونَ ﴿١٤﴾ فَاَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِي
الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ اَشَدُّ مِنَّا
قُوَّةًۜ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذٖي خَلَقَهُمْ هُوَ
اَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةًۜ وَكَانُوا بِاٰيَاتِنَا يَجْحَدُونَ
﴿١٥﴾ فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رٖيحًا صَرْصَرًا فٖٓي
اَيَّامٍ نَحِسَاتٍ لِنُذٖيقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ
فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۜ وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ
اَخْزٰى وَهُمْ لَا يُنْصَرُونَ ﴿١٦﴾ وَاَمَّا ثَمُودُ
فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمٰى عَلَى
الْهُدٰى فَاَخَذَتْهُمْ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ
بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَۚ ﴿١٧﴾ وَنَجَّيْنَا الَّذٖينَ
اٰمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿١٨﴾ وَيَوْمَ يُحْشَرُ
اَعْدَٓاءُ اللّٰهِ اِلَى النَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿١٩﴾

22 "Önlerinden ve arkalarından" şu iki vurguyu da taşır: "söz anlatmak için her yolu deneyerek" veya "helâk olan geçmiş kavimlerin kıssalarını ve âhirette kendilerini bekleyecek olan azabı anlatarak.."

23 'Âd ve Semud'un birbirine bağlı helâk süreci için bkz: 89:6, not 9.

24 Büyük değillerdi fakat büyük görünmek istiyorlardı. Bu, kendini ve haddini bilmemektir. Haddini bilmemek kendine zulümdür. Kendine zulmedenin eline güç ve iktidar geçerse, gücünün yettiği herkese zulmeder.

25 Veya: "homurtulu ve uğultulu bir rüzgâr" (Râzî).

26 Görmek için göz yetmez, görme iradesi şarttır. İradeyi görmeme yönünde kullanmak, hem görme yeteneğine hem iradeye ihanettir.

27 Özellikle Hz. Peygamber ve mü'minleri yurtlarından çıkaran Mekke müşrikleri (Krş: 60:1).

28 *Yûze'ûn* ile ilgili bkz: 27:17, not 23.

حَتّٰٓى اِذَا مَا جَٓاؤُ۫هَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ
وَاَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ
﴿٢٠﴾ وَقَالُوا لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَاۜ
قَالُٓوا اَنْطَقَنَا اللّٰهُ الَّذٖٓي اَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ
وَهُوَ خَلَقَكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ
﴿٢١﴾ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَتِرُونَ اَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ
سَمْعُكُمْ وَلَٓا اَبْصَارُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ وَلٰكِنْ
ظَنَنْتُمْ اَنَّ اللّٰهَ لَا يَعْلَمُ كَثٖيرًا مِمَّا تَعْمَلُونَ
﴿٢٢﴾ وَذٰلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذٖي ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ
اَرْدٰيكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ مِنَ الْخَاسِرٖينَ ﴿٢٣﴾ فَاِنْ
يَصْبِرُوا فَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْۚ وَاِنْ يَسْتَعْتِبُوا
فَمَا هُمْ مِنَ الْمُعْتَبٖينَ ﴿٢٤﴾ وَقَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَٓاءَ
فَزَيَّنُوا لَهُمْ مَا بَيْنَ اَيْدٖيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَحَقَّ
عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فٖٓي اُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ
مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِۚ اِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرٖينَ ﴿٢٥﴾

<- **20** hatta ateşe vardıklarında, kulakları,
gözleri ve derileri yapageldikleri şeyler
sebebiyle onlar aleyhine şahitlik eder.[29]

21 Derilerine, "Niçin aleyhimize şahit-
lik ettiniz?" diye sorarlar. Onlar da,
"Her şeye (kendi dilince) konuşma yete-
neği veren Allah bize de verdi: sizi yok-
tan var eden O'dur, dönüşünüz de yine
O'nadır." **22** Bir zamanlar siz kulakları-
nızın, gözlerinizin ve derilerinizin size
karşı şahitlik yapmasından sakınmazdı-
nız; üstelik Allah'ın yaptıklarınız hak-
kında fazla bir şey bilmediği zannına
kapılırdınız.[30] **23** Bakın işte, Rabbiniz
hakkındaki bu zanna dayalı tasavvuru-
nuz sizi helâke sürükledi de, böylece
hüsrana uğrayanlardan olup çıktınız.

24 Eğer dayanabilirlerse, bu durumda
ateş onlar için bir çeşit mesken ola-
caktır; geri dönüp af için başvurmak
isteyecekler, asla başvuruları kabul
edilmeyecektir. **25** Zira onların başına
güdümüne girecekleri yoldaşlar musal-
lat ettik;[31] bunlar, önlerinde olanı da
arkalarında kalanı da kendilerine süslü
gösterdiler;[32] işte böylece, kendilerin-
den önce gelip geçmiş olan görünür
görünmez[33] varlıklardan nice topluluk-
lar hakkındaki vaad onlar için de ger-
çekleşmiş oldu: şüphe yok ki onlar,
daima kaybeden taraf oldular.

29 Burada sayılmayan koklama ve tatma duyuları, günah maksadıyla en az kullanılan duyulardır. Kulak ve göz, duyup gördüğü hakkın şahididir. Deri de öyle; sinir uçları yanma tehlikesini haber veren birer elçidir. Bu üç organ da sahibine gerçeği ilettiği halde, sahibi bu araçları amaç dışı, hatta amaca aykırı kullanmıştır. Duyuların dilinin çözüldüğü o gün, dillerin duyuracağı hiçbir şey yoktur. Zira buna ihtiyaç kalmamıştır.

30 Lafzen: "gizlemezdiniz". Zımnen: Gizlemek isteseydiniz bile nasıl gizleyecektiniz ki?

31 Bu şeytanî "yoldaşlar", insanın ayartıcı benliği ve içgüdüleri olabileceği gibi, şeytanın görevini üstlenen insanlar da olabilir (İbn Âşûr). Birinci tür, "insanın öteki kişiliği haline gelen şeytanî dürtüler" olarak da yorumlanmıştır (Esed). Bu âyet, benzer bir durumu daha ayrıntılı resmeden Zuhruf sûresinin 36. âyeti ışığında anlaşılmalıdır.

32 Önlerinde olan tecrübî âlem, arkalarında olan gaybî âlemdir. Veya: geçmişi ve geleceği. Zımnen: 'Dünyanız kıyaktı, âhiretiniz de kıyak olacak' diye telkinde bulundular.

33 Lafzen: "cin ve insan". Sadece görünen varlık olan insanın değil, cahiliyye tasavvurunda tanrısal güç vehmedilen görünmeyen türlerin de ilâhî denetim altında olduğunun ifadesi.

26 HAKKI inkârda direnen kimseler, "Bu Kur'an'ı dinlemeyin, onu karalayıp şamata yapın ki bastırabilesiniz!" dediler.[34]

27 Ve elbet inkârda direnen bu kimselere şiddetli bir terkedilmişlik acısı tattıracağız,[35] ve onları kesinlikle yapageldiklerinin en kötüsüyle cezalandıracağız![36] **28** İşte budur Allah düşmanlarının cezası: ateş. Tarifsiz bir ceza olarak onların sürekli kalacakları yer, âyetlerimizi bile bile inkâr etmelerine karşılık olmak üzere orası olacaktır.

29 Ve (oraya girince) inkârda direnen kimseler diyecek[37] ki: "Rabbimiz! Görünen görünmeyen[38] tüm varlıklardan bizi saptıranları bize göster: Hepsini de ayaklarımız altına alıp çiğneyelim ki, hepimizin en alçağı olsunlar!"

30 Öte yandan, "Rabbimiz Allah'tır" diyen, sonra[39] da dosdoğru çizgide yaşama kararlılığı gösterenlere gelince: onlara melekler sürekli inerler[40] (ve derler ki): "Gelecekten dolayı kaygı duymayın, geçmişten dolayı da mahzun olmayın![41] Haydi sevinin size vaad edilmiş olan cennetle! **31** Biz bu dünya hayatında sizin dostunuzuz, âhirette de öyle. Orada size canınız ne çekiyorsa o var, orada siz ne arzu ediyorsanız o sizin;->

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهٰذَا الْقُرْاٰنِ
وَالْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ ﴿٢٦﴾ فَلَنُذِيقَنَّ
الَّذِينَ كَفَرُوا عَذَابًا شَدِيدًا وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ
اَسْوَاَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾ ذٰلِكَ جَزَٓاءُ
اَعْدَٓاءِ اللّٰهِ النَّارُ لَهُمْ فِيهَا دَارُ الْخُلْدِ جَزَٓاءً
بِمَا كَانُوا بِاٰيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿٢٨﴾ وَقَالَ الَّذِينَ
كَفَرُوا رَبَّنَٓا اَرِنَا الَّذَيْنِ اَضَلَّانَا مِنَ الْجِنِّ
وَالْاِنْسِ نَجْعَلْهُمَا تَحْتَ اَقْدَامِنَا لِيَكُونَا
مِنَ الْاَسْفَلِينَ ﴿٢٩﴾ اِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللّٰهُ
ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَلَّا
تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَاَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي
كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٣٠﴾ نَحْنُ اَوْلِيَٓاؤُكُمْ فِي
الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْاٰخِرَةِ وَلَكُمْ فِيهَا مَا
تَشْتَهِٓي اَنْفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ ﴿٣١﴾

---

34 Zımnen: Her tür kara propaganda yöntemiyle Kur'an'ın sesini boğun! (*Lağv* için bkz: 23:3, not 5) Önyargıya dayalı inkârcı aklın bu yaygaracı tavrı, 4 ve 5. âyetlerle birlikte okunmalıdır. Bu tavrın karşı tarafında, "sen kötülüğü en güzel şekilde savuştur" diyen bu sûrenin 34. âyeti yer alır.

35 Bu âyet Furkân sûresinin 69. âyetiyle birlikte anlaşılmalıdır. *'Azâb* kök anlamına uygun olarak çevirimiz için bkz: 68:33, not 29 âyetin sonu çevirimizi destekler.

36 "Onları kesinlikle yapageldiklerinin en güzeliyle ödüllendireceğiz" (29:7) ibaresinin tam karşıtı. İmanın ve inkârın insan eyleminin yönünü tayindeki başat rolüne atıf.

37 Lafzen: "dedi".

38 Veya: "iç ve dış", "soyut ve somut", "yakın ve uzak"...

39 *Summe*, ancak sahih akide temelinde yükselirse değer kazanan bir hayata delâlet eder.

40 Nasıl ki kâfirlerin dostu şeytanlarsa (25. âyet), mü'minlerin dostu da meleklerdir. Muzari fiilin bu kalıbı hem tekrarı, hem sürekliliği ifade eder. İnsanın cismanî potansiyelinin ruhanî boyutuna bağlı olduğu hatırlanmalıdır.

41 Çevirimizin lugavî gerekçesi için bkz: 2:38, not 68. Bir sonraki âyet de havf ve hüznün zıt zamanlı anlamlarını teyit etmektedir.

نُزُلًا مِنْ غَفُورٍ رَحِيمٍ ﴿٣٢﴾ وَمَنْ اَحْسَنُ
قَوْلًا مِمَّنْ دَعَا اِلَى اللّٰهِ وَعَمِلَ صَالِحًا
وَقَالَ اِنَّنِى مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٣٣﴾ وَلَا تَسْتَوِى
الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ اِدْفَعْ بِالَّتِى هِىَ
اَحْسَنُ فَاِذَا الَّذِى بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ
كَاَنَّهُ وَلِىٌّ حَمِيمٌ ﴿٣٤﴾ وَمَا يُلَقّٰيهَا اِلَّا الَّذِينَ
صَبَرُوا وَمَا يُلَقّٰيهَا اِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ﴿٣٥﴾
وَاِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ
بِاللّٰهِ اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٦﴾ وَمِنْ
اٰيَاتِهِ الَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ لَا
تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا
لِلّٰهِ الَّذِى خَلَقَهُنَّ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿٣٧﴾

<- 32 tarifsiz bir bağış ve eşsiz rahmet kaynağı olan (Allah) tarafından bir ikram olarak..."

33 Allah'a davet eden,[42] dürüst ve erdemli davranan ve "Elbette ben kayıtsız şartsız Allah'a teslim olanlardanım" diyenden daha güzel sözlü kim olabilir?

34 Madem ki iyilik de bir olmaz, kötülük de;[43] (o halde) sen kötülüğü en güzel şekilde savuştur! Bak gör o zaman, seninle arasında düşmanlık olan biri bile sanki sımsıcak bir dost kesiliverir.

35 Ne ki bu (meziyete) sadece sabırda direnenler ulaşabilir; yine buna, ancak kendisine büyük bir pay ayrılanlar ulaşabilir.[44]

36 Ve eğer şeytan tarafından ısrarlı bir ayartmaya maruz kalırsan,[45] hemen Allah'a sığın:[46] Çünkü O'dur her şeyi işiten, her şeyi bilen.

37 VE gece ile gündüz, güneş ile ay O'nun kudret delillerindendir: (Şu halde) ne güneşe secde edin ne de aya! Eğer özellikle O'na kulluk ettiğinizi (düşünüyorsanız), onları da yaratan Allah'a secde edin![47]

42 Yalnız imana değil, sâlih amele ve saf iyiye de davet (Elmalılı). İslâm'la insan arasına gerilen somut ve soyut her tür engeli kaldırmak da davetin bir parçasıdır.

43 Yani "ne iyilik kötülükle ne de kötülük iyilikle" bir olabilir. Kötülüğe karşı kötülük ile iyiliğe karşı kötülük, iyiliğe karşı iyilik ile kötülüğe karşı iyilik de bir olmaz. Zımnen: Allah'a karşı küfür, En Büyüğün en büyük iyiliğine karşı, kötülüğün en fenasıdır.

44 "Sabır" kazanılanı, "pay" bahşedileni ifade eder: ilki iradenin şükrü, ikincisi şükrün ödülüdür.

45 Yani: "Kötülüğe iyilikle mukabele etme konusunda.."

46 Şeytan saldırgan bir köpektir: Köpeğe karşı kendini savunmanın en iyi yolu onu sahibine bağlatmaktır. Zımnen, şeytanı "kötülük ilâhı" gibi gören tasavvurları red. Kur'an'da negatif benliğin ve içgüdülerin ayartısı da "şeytanî ayartı" kapsamında ele alınır. Bununla amaçlanan, günahkârdan günahı soyutlamak, işlediği günahla aynılaşmasının önüne geçmektir. Bu takdirde günahla mücadele daha kolay yapılır. Zira kimse, kendisine karşı savaşamaz (Bkz: 14:22, not 25).

47 Zımnen: Sadece Yaratan'a kulluk varken yaratılana da kulluk etmek, yaratana kullukta samimi olmamaktır. Zımnen: Mesaja kulluk edilmez, mesajın sahibine kulluk edilir. Sûrenin 9-12. âyetlerinde kâinatın bizzat kendisinden, 37-39. âyetlerdeyse niteliklerinden söz edilmektedir. İlki O'nun zâtına, ikincisi sıfatlarına istidlal içindir. Güneşe ve Ay'a secde etmeme emri, özünde insanın kendisini tabiat ve eşya karşısında nesneleştirmeme gayesini taşır. İnsanı eşya karşısında nesneleştiren her güç ve kutsallık atfı, üç kez zulümdür: 1) Özneleştirilen nesneye. 2) Nesneleştirilen insana. 3) Hakikatin kendisine.

38 Fakat küstahça büyüklük taslarlarsa, iyi bilsinler ki Rabbinin huzurundakiler[48] gece gündüz O'nun yüceliğini anmaktadır;[49] hem de hiç bıkıp usanmadan...

39 O'nun âyetlerinden biri de şudur: Sen toprağı tüm iddialarından soyunmuş olarak[50] görürsün; ama onun üzerine (yağmur) suyunu indirdiğimiz zaman harekete geçer ve uyanıverir.[51] Ona hayat veren, elbet ölü (kalp)lere de hayat verecektir: Çünkü O'nun her şeye gücü yeter.

40 GERÇEK şu ki, âyetlerimizi anlam ve amacından saptıranlar[52] asla bizden gizlenemezler: şimdi, ateşe atılan mı, yoksa Kıyamet Günü (huzura) güven içinde gelen mi daha hayırlıdır?

İstediğinizi yapın, nasıl olsa O yaptığınız her şeyi görmektedir.

41 Kendilerine ulaştığı halde bu ilâhî uyarıyı inkâr edenler bilsinler ki,[53] kesinlikle o, pek yüce bir Kitaptır. **42** Hiçbir anlam ve amacından saptırma çabası ona ne önünden açıkça ne de ardından gizlice ilişemez:[54] o, her tür övgüye lâyık, hükmünde isabetli olan tarafından indirilmiştir.

فَاِنِ اسْتَكْبَرُوا فَالَّذ۪ينَ عِنْدَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ
لَهُ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْـَٔمُونَ ﴿٣٨﴾ وَمِنْ
اٰيَاتِه۪ٓ اَنَّكَ تَرَى الْاَرْضَ خَاشِعَةً فَاِذَٓا اَنْزَلْنَا
عَلَيْهَا الْمَٓاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْۜ اِنَّ الَّـذ۪ٓي
اَحْيَاهَا لَمُحْيِ الْمَوْتٰىۜ اِنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ
قَد۪يرٌ ﴿٣٩﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ يُلْحِدُونَ ف۪ٓي اٰيَاتِنَا لَا
يَخْفَوْنَ عَلَيْنَاۜ اَفَمَنْ يُلْقٰى فِي النَّارِ خَيْرٌ
اَمْ مَنْ يَأْت۪ٓي اٰمِنًا يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ اِعْمَلُوا مَا
شِئْتُمْۙ اِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَص۪يرٌ ﴿٤٠﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ
كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَٓاءَهُمْۚ وَاِنَّهُ لَكِتَابٌ
عَز۪يزٌۙ ﴿٤١﴾ لَا يَأْت۪يهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ
وَلَا مِنْ خَلْفِه۪ۜ تَنْز۪يلٌ مِنْ حَك۪يمٍ حَم۪يدٍ ﴿٤٢﴾

---

48 Görünür görünmez varlıklardan Allah'a teslim olan herkes. Krş: "Ey insanlık! Allah'a muhtaç olanlar sizlersiniz; Allah'a gelince: O kendi kendine yeten sonsuz zenginlik sahibidir" (35:15).

49 *Tesbih*'in bu anlamı için bkz: 21:79.

50 *Hâşi'aten*'e bu bağlamda verilebilecek en uygun karşılık.

51 Âyetin devamından da anlaşılacağı gibi su vahyi, kıraç toprak da vahiyden mahrum yüreği temsil eder. Vahiy, tıpkı ölü toprağı dirilten su gibi ölü ruhları diriltir: "O sizi hayat bahşeden bir (diril)işe davet ettiğinde, Allah'a ve Elçi'ye icabet edin!" (8:24)

52 *İlhad*, hem insanı müşrik eden akidedeki şirki hem de insanı günahkâr eden sebeplerdeki şirki kapsar (Râğıb). Kök anlamı, "bir şeyi anlam ve amacından yoksun bırakmaya çalışmak ya da saptırmak"tır. Vahye yönelik tebdil, tahvil, tağyir ve tahrif çabalarının hepsini içerir.

53 Veya *inne*nin mahzuf haberini gözeterek: "bu ilâhî uyarıyı inkâr edenler (hüsrana uğrayacaklardır)". Ya da: "inkâr edenler (O'nu inkâr etmiş sayılırlar)" (İbn Âşûr).

54 "Önünden" olanı iyi niyetle yapılan yanlış yorumları, "arkadan" olanı da kötü niyetle yapılan tahrif ve saptırma çabalarını ifade eder. Zımnen: Vahiy kendisine ait olmayan mânaların dışarıdan idhaline karşı kendini o muhteşem iç örgüsüyle korur; üstüne yapışmış da olsa, bünyesine uymayan yorumları farklı zaman ve zeminlerde hakikati ifşa ettiği hizmetkârları eliyle temizleyip atar (GİRİŞ'in ilgili bölümüne bkz).

مَا يُقَالُ لَكَ اِلَّا مَا قَدْ ق۪يلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَؕ
اِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو عِقَابٍ اَل۪يمٍ ﴿٤٣﴾ وَلَوْ
جَعَلْنَاهُ قُرْاٰنًا اَعْجَمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ
اٰيَاتُهُؕ ءَاَعْجَمِيٌّ وَعَرَبِيٌّؕ قُلْ هُوَ لِلَّذ۪ينَ اٰمَنُوا
هُدًى وَشِفَٓاءٌؕ وَالَّذ۪ينَ لَا يُؤْمِنُونَ ف۪ٓي اٰذَانِهِمْ
وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًىؕ اُو۬لٰٓئِكَ يُنَادَوْنَ مِنْ
مَكَانٍ بَع۪يدٍ ﴿٤٤﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ
فَاخْتُلِفَ ف۪يهِؕ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ
رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْؕ وَاِنَّهُمْ لَف۪ي شَكٍّ مِنْهُ
مُر۪يبٍ ﴿٤٥﴾ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِه۪ وَمَنْ
اَسَٓاءَ فَعَلَيْهَاؕ وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَب۪يدِ ﴿٤٦﴾

43 (Ey Nebi!) Sana söylenenler, senden önceki elçilere söylenenlerden başka bir şey değildir.[55]

Şüphe yok ki senin Rabbinin bağışlayıcılığı kesindir, ama (aynı zamanda) can yakıcı bir cezanın da sahibidir.

44 Eğer Biz bu (vahyi) yabancı dille okunan bir hitap kılsaydık, kesinlikle "Neden onun âyetleri açık ve anlaşılır değil;[56] ne yani, bir Arab'a dili yabancı bir (hitap) mı?" derlerdi.

De ki: "Bu (vahiy), iman edenler için bir yol gösterici ve bir şifa kaynağıdır. İman etmeyenlere gelince: Onların kulaklarında manevi bir kurşun vardır; dahası o (vahyin ışığından dolayı) onlara bir tür körlük ârız olmuştur: şimdi onlar, çok uzak bir yerden seslenilen kişi (gibi)dirler.[57]

45 Doğrusu Biz Musa'ya da kitap vermiştik ve onun hakkında da ihtilaf edilmişti.[58] Ve eğer Rabbin tarafından daha önce konulmuş kesin bir yasa olmasaydı, haklarındaki hüküm hemen infaz edilirdi: Yine de onlar, bundan dolayı tereddütlü bir şüphe içindedirler.[59]

46 KİM Allah'ı razı edecek iş işlerse kendi lehine olur; kim de kötülük işlerse kendi aleyhine olur: Rabbinin kullarına zulmetme ihtimali asla bulunmamaktadır.[60]

---

55 Gizli öznenin kimliğine bağlı olarak iki şekilde de anlaşılabilir. Birincisi: Sana inkârcıların söyledikleri senden önceki nebilere söylenenlerin benzeridir. İkincisi: Sana indirilenler senden önceki nebilere indirilenlerin benzeridir.

56 Zımnen: Eğer anlaşılır olsaydı belki de inanırdık. Yani, inkârcı aklın ardı arkası gelmez mazeretlerine biri daha eklenirdi.

57 Zımnen: Kulağını gerçeğin sesine kapatanın gözü hakikati görmez olur.

58 Zımnen: Ey Peygamber! Bütün bunlar yalnız senin başına gelmiyor!

59 "Ya doğruysa", "ya gerçek buysa" tedirginliği (*Şekkin.. murîb* için bkz: 14:9, not 12). Tereddütlü şüphe, şüphesinden şüphe içinde olmak ve "şüphemde haksız mıyım acaba" tereddüdünü taşımaktır. Tereddütsüz şüphe, şüphesinden emin olmak ve "bunun şüpheli olduğu kesin" diye düşünmektir.

60 Zımnen: Kötülük yapan kendisine ne kadar büyük bir zulmü reva görse de... *Ma..bi* ile kurulan yapılara dair bkz: 6:107, not 89 (Ayrıca krş: 50:29, not 29).

إِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ السَّاعَةِ وَمَا تَخْرُجُ مِنْ ثَمَرَاتٍ
مِنْ أَكْمَامِهَا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثٰى وَلَا تَضَعُ
إِلَّا بِعِلْمِهِ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ أَيْنَ شُرَكَائِي
قَالُوا آذَنَّاكَ مَا مِنَّا مِنْ شَهِيدٍ ﴿٤٧﴾ وَضَلَّ
عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَدْعُونَ مِنْ قَبْلُ وَظَنُّوا مَا
لَهُمْ مِنْ مَحِيصٍ ﴿٤٨﴾ لَا يَسْأَمُ الْإِنْسَانُ مِنْ
دُعَاءِ الْخَيْرِ وَإِنْ مَسَّهُ الشَّرُّ فَيَؤُسٌ قَنُوطٌ
﴿٤٩﴾ وَلَئِنْ أَذَقْنَاهُ رَحْمَةً مِنَّا مِنْ بَعْدِ ضَرَّاءَ
مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ هٰذَا لِي وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ
قَائِمَةً وَلَئِنْ رُجِعْتُ إِلٰى رَبِّي إِنَّ لِي عِنْدَهُ
لَلْحُسْنٰى فَلَنُنَبِّئَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِمَا
عَمِلُوا وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٥٠﴾

47 Son Saat'in bilgisi yalnız O'na havale edilir.[61] Hem O'nun bilgisi olmadan ne meyve çekirdekleri kabuklarını çatlatabilecek ne de herhangi bir dişi gebe kalabilecektir; dahası, doğuramaz bile.[62]

Ve o gün onlara "Hani, nerede ortaklarım(!)?" diye seslenen biri çıkar; onlar "Sana itiraf ederiz ki, bizden hiç kimse (buna) asla tanık olmamıştır" diye cevap verirler. **48** Artık onların daha önceden yalvarıp yakardıkları şeyler kendilerini yalnız bırakmıştır: kendileri için kaçacak bir yer olmadığına iyice kanaat getirirler.

49 İnsan özgül ağırlığı olan karşılıklar istemekten asla bıkıp usanmaz;[63] ama başına kötülük bildiği[64] (bir şey) gelecek olsa, bu kez de umudunu yitirip karamsarlığa kapılır.

50 Ama uğradığı bu musibetin ardından eğer katımızdan bir rahmet tattıracak olsak, tutar der ki: "Bu zaten benim hakkımdı; hem Son Saat'in kopacağını da sanmam ya! Bir ihtimal Rabbime döndürülürsem, beni O'nun katında daha güzellerinin beklediğinden kesinlikle eminim."

Sonuçta, inkârda ısrar edenlere elbet yaptıklarını bir bir haber vereceğiz ve onları kesinlikle altında ezilecekleri bir azaba mahkûm edeceğiz.[65]

---

61 Allah Rasulü, kıyametin ne zaman kopacağını soran birine şöyle cevap verir: "Sen onun için ne hazırladın?" (Buhârî)

62 Âyette Son Saat'in zamanını bilmek yalnız Allah'a hasredilirken, diğerleri O'na hasredilmemiş, böylece insanoğlunun bilgisine de açık olduğu îmâ edilmiştir. "Kabuk çatlatma" ve "gebe kalmayı" bilme *mâ* ile "doğurmayı" bilme *lâ* ile olumsuzlanmıştır. Muzari fiili *mâ* halden, *lâ* istikbalden arındırır. Bu kuralı çeviriye mümkün olduğunca yansıtmaya çalıştık.

63 *Hayr*, bu tür bağlamlarda genellikle somut, gözle görünüp elle tutulur karşılıklara tekabül eder. Krş: "Hem, sizin hoşlanmadığınız bir şey sizin için hayırlı, sizin hoşlandığınız bir şey de sizin için şerli olabilir" (2:216).

64 *eş-Şerr*deki belirlilik çeviriye böyle yansımıştır.

65 Bu âyet bağlamında nakledilen şu olay manidardır: Mü'minlerden Habbab b. Eret'e 'Âsî b. Vâil bir kılıç yaptırmış, "İnkâr etmezsen ücretini ödemem" demişti. Habbab "Âhirette alırım" diyerek hesabı ebedî âle-

وَاِذَا اَنْعَمْنَا عَلَى الْاِنْسَانِ اَعْرَضَ
وَنَا بِجَانِبِه۪ۚ وَاِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُو دُعَٓاءٍ
عَر۪يضٍ ﴿٥١﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ
اللّٰهِ ثُمَّ كَفَرْتُمْ بِه۪ مَنْ اَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ
ف۪ي شِقَاقٍ بَع۪يدٍ ﴿٥٢﴾ سَنُر۪يهِمْ اٰيَاتِنَا فِي
الْاٰفَاقِ وَف۪ٓي اَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ
اَنَّهُ الْحَقُّۜ اَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ اَنَّهُ عَلٰى كُلِّ
شَيْءٍ شَه۪يدٌ ﴿٥٣﴾ اَلَٓا اِنَّهُمْ ف۪ي مِرْيَةٍ مِنْ
لِقَٓاءِ رَبِّهِمْۜ اَلَٓا اِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُح۪يطٌ ﴿٥٤﴾

51 Ne zaman insana nimetlerimizi bahşetsek yüz çevirir ve yan çizer; ne zaman da başına bir musibet gelse, başlar yalvar yakar uzun uzadıya dualar okumaya.

52 DE Kİ: "Ya bu vahiy Allah katından gelmiş de, buna rağmen siz onu inkâr etmişseniz, (neler olacağını) hiç düşündünüz mü? Kim derin bir cepheleşme içine düşen birinden daha sapık olabilir?"[66]

53 Vakti geldikçe insana,[67] kâinatın uçsuz bucaksız ufuklarında ve bizzat kendi iç dünyasında âyetlerimizi göstereceğiz.[68] Ta ki bu vahyin tartışmasız bir gerçek olduğu herkes için[69] ortaya çıksın. (Buna delil olarak), senin Rabbinin bu şeye şahit olması yetmez mi?[70]

54 Bakın, belli ki onlar Rablerinin huzuruna çıkacaklarına ilişkin tereddüt içindeler![71] Bakın, şüphe yok ki O her şeyi çepeçevre kuşatandır![72]

---

me bırakmıştır. Görür gibi inanmak bu olsa gerektir.

66 *Fî şikâkin ba'îdi* bu şekilde çevirimiz için bkz: 22:53, not 79.

67 Âyet 51'deki "insana" atfen.

68 *fi'l-Âfâki ve fî enfusihim*: âlem-i kübra (makro kozmos) olan evrende ve âlem-i suğra (mikro kozmos) olan insanda. Râzî'nin de dikkat çektiği gibi âfâkta ve enfüste gösterilecek bu şeyler "askerî fetihler" olmaktan çok, insan ve kâinatın barındırdığı muhteşem sırlardır. Keşiflere ve ilmî gelişmelere bu âyet ışığında yaklaşacak olursak, bütün bunların sadece "keşfeden"in mahareti değil, onları keşfe açan ve insan bilgisine "arz" ve "nazil" eden Allah'ın ikramı olduğu anlaşılır. Bu hakikati inkâr eden akıl, bilgiyi Allah'tan koparacaktır. Allah'tan koparılan bilgi ahlâksız kalmaya mahkûmdur.

69 Lafzen: "onlar için".

70 Zımnen: Sen onların yalanlamalarına aldırma, Rabbinin şahitliği sana yeter.

71 Tüm çevirimiz boyunca *miryeyi* "tereddüt", *şekki* "şüphe", *raybi* "kuşku" ile karşıladık (Gerekçeleri için bkz: 9:10; 11:17; 34:50, ilgili notlar).

72 Zımnen: Ey insan! O'ndan kaçamazsın; en iyisi O'na kaç! (Krş: 51:50.)

42. ŞÛRÂ SÛRESİ

"Danışarak ortak aklı harekete geçirme, istişare" anlamına gelen *Şûrâ* adını 38. âyetinden alır. Şûrâ kelimesinin etimolojisi bal arısının bal yapma sürecine kadar uzanır. İlk neslin dilinde sûrenin bu adla anıldığına dair bir rivayet bulunmamaktadır. Bazı tefsirler mukatta'ât harfleriyle, bazıları ise "Mü'min" adıyla anar.

Mekke'de inmiştir. Bazı âyetleri bundan istisna tutulmuşsa da, 6. sûrenin girişinde saydığımız kriterler bunu doğrulamamaktadır. Ait olduğu yedi sûrelik hâ-mîm ailesinin diğer üyeleri gibi, boykot sırasında veya sonrasında inmiştir. 7. âyette yer alan 'Mekke'nin çevresindekileri uyarma' vurgusu, kabileleri davet yıllarına işaret eder. Bunu teyit eden bir delil de, Medinelilerle yapılan Akabe biatine muhtemel bir atıf içeren 38. âyetidir. İlk üç tertipte Fussılet-Zuhruf arasında yer alan sûre, Ca'berî'nin naklettiği İbn Abbas'a isnat edilen Cabir b. Zeyd tertibinde Kehf-İbrahim arasında yer alır.

Sûrenin konusu, ilâhî bir inşâ projesi olarak vahiy ve vahyin Hz. Peygamber'in şahsında insanın inşâsıdır. Sûre, vahye ve onun kaynağına atıfla başlar ve biter. Sûrede meydan okuyucu bir üslûp hâkimdir. Allah'ın benzersizliğinin en beliğ ifadesi olan âyet burada yer alır: "O'nun gibisinin benzeri olamaz" (11). Sûre, hangi zaman ve mekânda yaşamış olurlarsa olsunlar tüm peygamberler ve onlara inanan mü'minlerin tek bir topluluk gibi algılanmasını ister (13-15). Allah ve kıyamet hakkında tartışmanın saptırıcı etkisine vurgu yapar (16-18). Bu cüretli tavrın temelinde dünyevîleşme ve tek dünyalılık yatmaktadır (19-23). Tek dünyalı bu güruha karşı Hz. Peygamber'in şahsiyeti şöyle takviye edilir:

"Bu davete karşılık sizden bir ücret istemiyorum; sadece (Allah'a) yakınlık hususunda tam bir ilgi ve sevgi (uyandırmak) istiyorum" (23)!

Dünyevîleşmeye karşı dengeli bir tasavvur inşâsı sûrenin sonuna kadar devam eder. Mü'minlere toplumsal işlerde ortak aklı harekete geçirmelerini tavsiye eden âyet (38), onlara kolektif aklın kurumlaşmasını ifade eden "şûrâ" hedefini gösterir. Allah'ın mü'minlere olan nimeti dile getirilir. Allah'ın insana tenezzülü olan vahyin geliş şekilleri üzerine en ayrıntılı bilgi bu sûrede verilir: "Hiçbir beşerle Allah'ın (doğrudan) konuşması olacak şey değildir; ancak O ânî ve içe tesir eden ilâhî bir ilham yoluyla veya bir perde arkasından ya da O'nun istediği şeyi yine O'nun izniyle bildirsin diye bir elçi göndermek sûretiyle konuşur: Çünkü O aşkın ve yücedir, her hükmünde tam isabet sahibidir." (51).

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
حٰمٓ ﴿١﴾ عٓسٓقٓ ﴿٢﴾ كَذٰلِكَ يُوحٓى اِلَيْكَ
وَاِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ اللّٰهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ
﴿٣﴾ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ
وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ﴿٤﴾ تَكَادُ السَّمٰوَاتُ
يَتَفَطَّرْنَ مِنْ فَوْقِهِنَّ وَالْمَلٰٓئِكَةُ يُسَبِّحُونَ
بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ فِي
الْاَرْضِ اَلَٓا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ
﴿٥﴾ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهٖٓ اَوْلِيَٓاءَ اللّٰهُ
حَفِيظٌ عَلَيْهِمْ وَمَٓا اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ ﴿٦﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 *Hâ-Mîm* 2 *'Ayn-Sîn-Kâf!*[1]

3 HER işinde tek mükemmel olan, her hükmünde tam isabet bulunan Allah, sana ve senden öncekilere hakikati işte böyle vahyeder.[2] 4 Göklerde ve yerde ne varsa, hepsi O'nundur; O aşkın yüceliğiyle görünmeyen varlıkların da, azamet ve heybetiyle görünen varlıkların da ötesindedir.[3]

5 O kadar ki, neredeyse gökler en tepesinden parçalanırcasına sarsılır;[4] melekler ise Rablerinin sonsuz yüceliğini hamd ile dile getirir ve yeryüzünde yaşayan herkes için af dilenir.[5]

Bakın, şüphesiz Allah, evet yalnız O'dur sınırsız bağışlayan, eşsiz rahmet eden.

6 Zatından başkalarını sığınılacak evliya edinenleri Allah sürekli gözetim altında tutmaktadır; sen onların tercihinin asla savunucusu değilsin![6]

---

1 *Hâ-mîm* ailesinden olmasına rağmen, girişinde fazladan üç harf taşıyor olması, bu sûrenin inişi sırasında vahye yönelen şiddetli saldırıya, aynı şiddette meydan okuma ile yorumlanmıştır (İbn Âşûr). Kûfe okulunun bu harfleri iki âyet sayması, bu sûrenin Hâ-Mîm ailesinden olduğunu göstermek içindir. Fazladan olan *'Ayn-Sîn-Kâf* harflerinin, harf değil bir mânanın sembolü olduğu söylenmiştir. Bu harflerin, Kur'an'da sadece bu sûrede yer alan vahyin geliş şekilleriyle ilgili 51. âyetteki üç hali sembolize ettiği yorumu yapılmıştır. Buna göre *'ayn* görmeyi, *sîn* (*sem'*) işitmeyi, *kâf* (*kalb*) kalbe nakşedilmeyi ifade eder (Elmalılı, âyet 51'in tefsirinde). *'Ayn* "su kaynağı", *sîn* "insan", *kâf* "kalb" anlamına alınırsa, vahyin kaynağından Peygamber'in kalbine iniş sürecine işaret edebilir. Allah en doğrusunu bilir (*Mukatta'ât* için bkz: 68:1, not 1).

2 Yani: "muhataplarıın konuştuğu dil aracılığıyla". Veya "birbirine benzer biçim ve içerikte". Önceki vahiylerle Kur'an vahyi arasındaki benzerlik yönü 51. âyette açıklanan vahyin iniş şekilleriyle de açıklanabilir.

3 *'Aliyy*, Allah'ın fizikötesi varlıklardan aşkınlığını, *'Azîm* Allah'ın fizikî varlıklardan aşkınlığını ifade eder.

4 Öncesiyle bağlantılı olarak "Allah'ın azamet ve heybetinden", sonrasıyla bağlantılı olarak "Allah hakkındaki iftiralarından" gibi bir açıklamayla da okunabilir. (Benzer bir ibare için krş: 19:90.) *Yetefattarne* ve *fevkıhinne* kullanımları akıllılar için olup istisnâî bir kullanımdır. Bağımsız bir cümle olarak okunduğunda, açık ve genişleyen evren modeline işaret eder.

5 Bazı müfessirler bu âyeti, Mü'min sûresinin 7. âyetine istinaden meleklerin mü'minlerin bağışlanmasına dua ettiği şeklinde açıklamıştır. Zımnen: Şeytanlar insanın can düşmanıysa, melekler de insanın can dostudur.

6 Son cümle için bkz: 39:41.

7 İşte Biz sana, hem Şehirlerin Anası'nı ve onun çevresindekileri[7] uyarman hem de kendisinde asla kuşku bulunmayan Toplanma Günü'ne karşı (insanlığı) ikaz etmen için Arapça bir Kur'an vahyettik: (Sonuçta) bir kısmı cennete girecek, bir kısmı da ateşe.

8 Ama eğer Allah isteseydi onları tek bir ümmet yapardı:[8] Ne var ki O, tercih edeni/tercih ettiğini rahmetine gark eder;[9] zalimler ise ne candan bir dost ne de bir yardımcı bulabilecekler.

9 Yoksa onlar O'nun dışında hâmîler mi edinmeye kalkıyorlar? Oysa asıl himâye edici Allah'tır; zira ölüye can veren sadece O'dur, her şeye kadir olan da O'dur.

10 BU ALANDA[10] ayrılığa düştüğünüz her hususta hüküm Allah'a aittir.

(De ki): "Bakın, işte benim Rabbim olan Allah budur: yalnız O'na güvendim. Ben, her daim O'na yönelirim."[11]

11 O, gökleri ve yeri yoktan var edendir. Nasıl ki hayvanları çiftler halinde yaratmışsa, size de kendi türünüzden eşler[12] vermiştir; ve sizi bu sayede çoğaltmaktadır.->

وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا لِتُنْذِرَ
اُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنْذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لَا
رَيْبَ فِيهِ فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ
﴿٧﴾ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَجَعَلَهُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً وَلٰكِنْ
يُدْخِلُ مَنْ يَشَٓاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمُونَ مَا
لَهُمْ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٨﴾ اَمِ اتَّخَذُوا مِنْ
دُونِهِٓ اَوْلِيَٓاءَ فَاللّٰهُ هُوَ الْوَلِيُّ وَهُوَ يُحْيِ الْمَوْتٰى
وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٩﴾ وَمَا اخْتَلَفْتُمْ
فِيهِ مِنْ شَيْءٍ فَحُكْمُهُٓ اِلَى اللّٰهِ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبِّي
عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْهِ اُنِيبُ ﴿١٠﴾ فَاطِرُ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ
اَزْوَاجًا وَمِنَ الْاَنْعَامِ اَزْوَاجًا يَذْرَؤُكُمْ فِيهِ

7 Özelde Mekke ve onun mânevî merkezi olan yer küreyi (Râzî). Zımnen: uygarlıkların merkezini.

8 Varlığın çift kutupluluğu yasasını ele alan 11. âyetle birlikte okunursa, zımnen şu anlama gelir: iman-inkâr, mü'min-kâfir kutupları bu yasa gereği hep var olacaktır.

9 *Men yeşâ* ibaresini çevirimizin gerekçesi için bkz: 10:25, not 44; 14:4, not 5 ve 24:21, not 24. Zımnen: O isteseydi insanları bir tek inanç ve düşünce etrafında birleştirirdi, fakat bunu istemedi ve onları sınayıp tercihlerine göre ödül ve ceza vermek için irade verdi. Dolayısıyla iman ve küfür, iradenin doğal ve mecburî bir sonucudur.

10 Yani: Allah ve din alanında. Bir sonraki âyetin başındaki "de ki" ibaresini bu âyetin başına taşımak da mümkündür (Zemahşerî).

11 Allah hayata her an müdahildir. Krş: "O, (hayata ve varlığa dair) her işe müdahildir:" (55:29).

12 *Zevc*, "eş, çiftlerden her biri" anlamında kullanılır. Kelime eril yapıdadır. Fakat tıpkı *nefs* gibi delâleti itibarıyla ne eril ne dişildir. Kur'an'da aynı kelime dişiler (4:20, 2:102), erkekler (2:230; 58:1), bitkiler (55:52) ve hayvanlar (11:40) için kullanılmıştır. Kur'an her şeyin *zevceyn* (çifter çifter) yaratıldığını, yani çift kutupluluğun yaratılışın aslî niteliği olduğunu dile getirerek bunun üzerinde insanları düşünmeye davet eder (51:49). Buna göre çiftin her bir üyesi, semantik olarak diğerini önceden var sayar ve ontolojik olarak varoluşunu diğerinin varoluşu üzerine temellendirir. Kur'anî anlamda "eş" ve "eşliliğin" anlamı budur: "erkek ve dişi çiftleri yaratan da kesinlikle O'dur" (53:45). Hayvanların anılması, eşlilik yasasının insanın hayvanî boyutuna ilişkin bir yasa olduğuna imadır. Zımnen: Daha insan hayvanlarla müşterek olduğu bu alanda bile kendi kendine yetmezken, Allah'a nasıl olup da başkaldırır ve şirk koşmaya cüret eder?

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ
﴿١١﴾ لَهُ مَقَالِيدُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ يَبْسُطُ
الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ اِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ
عَلِيمٌ ﴿١٢﴾ شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصّٰى بِهِ
نُوحًا وَالَّذِي اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ
اِبْرٰهِيمَ وَمُوسٰى وَعِيسٰى اَنْ اَقِيمُوا الدِّينَ
وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا
تَدْعُوهُمْ اِلَيْهِ اَللّٰهُ يَجْتَبِي اِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ
وَيَهْدِي اِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ ﴿١٣﴾ وَمَا تَفَرَّقُوا
اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ

<- O'nun gibisinin benzeri olamaz;[13] ve O her şeyi işiten, her şeyi görendir.

12 Göklerin ve yerin anahtarları O'na aittir: O tercih ettiğine rızkı bol verir, tercih ettiğini sınırlandırır: çünkü O her şeyi her yönüyle bilendir.[14]

13 O, dinin (esasa ilişkin) kısmından[15] Nûh'a bildirdiğini -ki o sana vahyettiğimiz, dahası İbrahim, Musa ve İsa'ya da bildirdiğimizdir- size de yol kıldı ki, dini çığırından çıkarmayın[16] ve bu konuda tefrikaya düşmeyin!

Şirk koşanlara ağır gelen, işte onları kendisine çağırdığın bu ilkedir: Allah tercih ettiğini seçip kendisine yaklaştırır,[17] kendisine yöneleni de doğru yola yöneltir.

14 Onlar,[18] hakikatin bilgisi kendilerine ulaştıktan sonra, sırf aralarındaki kıskançlık yüzünden birbirlerine düştüler:[19]->

13 Zımnen: 'Şirke gömülenlerin sandığı gibi Allah'ın eşinin bulunması bir yana, O'nun bir benzeri dahi olamaz.' *Kâf* teşbih edatı ve *mislihî*'nin çarpan etkisiyle, O'nun kendisine veya kendisinin O'na benzetilebileceği her hangi bir varlık türünün olma ihtimali, kökten reddedilmektedir. *Misl*in yakın anlamlıları *nidd, şibh, tesviye* ve *şekl*dir. *Nidd* iki şey arasındaki öze ilişkin ortaklığı, *şibh* niteliğe ilişkin ortaklığı, *tesviye* sayı ve miktara ilişkin ortaklığı, *şekl* biçim ve görüntüye ilişkin ortaklığı ifade eder. *Misl* ise bütün bunları kapsar (Rağıb). Allah'ın her açıdan benzersizliğini ve eşsizliğini ifade eder. Âyet, tevhidin şartı olan Allah tasavvurunu inşâ eder. Zat, sıfât ve eylem itibarıyla hiçbir yaratılmış O'nunla kıyaslanamaz. Yaratanla yaratılanlar arasındaki mahiyet farkına işaret eder. Eşlilik ve çift/zıt kutupluluk, yaratılmış olmanın yasasıdır. Bu yasayı koyan Allah bundan beridir. Tek olmak O'na mahsustur. Yaratılışın eşliliğini vurgulayan bir âyet içerisinde yer almasına rağmen, bu cümlede *zevc* kelimesi kullanılmaz. Zımnen: O'nun benzeri ve O'nun gibisi yoktur ki, O'nun "eşi" olsun manasını içerir. Zira eşi olan, tanrı olamaz (Krş: 112:3).

14 Zımnen: İnsan O'nun mülkünde misafirdir. Kullanımına verilenler emanettir. O sadece kimin neye lâyık olduğunu değil, özünde kimin neye ihtiyacı olduğunu ve neyin kim için iyi olduğunu da bilir.

15 Bütün içindeki parçaya delâlet eden *min*'in çeviriye yansıması. Tüm peygamberler islâmın aynı ortak değerlerini tebliğ etmişlerdir.

16 Lafzen: "Dini dosdoğru tutun".

17 Yani: Vahyin tebliğine memur eder, kendine yöneleni de o vahiyle doğru yola yöneltir.

18 Yani: Önceki kitapların eski kuşak muhatapları.

19 Lafzen: "hakikatin bilgisi kendilerine ulaşıncaya kadar birbirlerine düşmediler". Yani vahiy, turnusol kâğıdı işlevi gördü ve muhataplarını ayrıştırdı. İradenin imtihanı vahiyle tamamlandı.

وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ اِلٰٓى اَجَلٍ
مُسَمًّى لَقُضِيَ بَيْنَهُمْۜ وَاِنَّ الَّذ۪ينَ اُو۫رِثُوا
الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَف۪ي شَكٍّ مِنْهُ مُر۪يبٍ
﴿١٤﴾ فَلِذٰلِكَ فَادْعُۚ وَاسْتَقِمْ كَمَٓا اُمِرْتَۚ وَلَا
تَتَّبِعْ اَهْوَٓاءَهُمْۚ وَقُلْ اٰمَنْتُ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ
مِنْ كِتَابٍۚ وَاُمِرْتُ لِاَعْدِلَ بَيْنَكُمْۜ اَللّٰهُ
رَبُّنَا وَرَبُّكُمْۜ لَنَٓا اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْۜ
لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْۜ اَللّٰهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَاۚ
وَاِلَيْهِ الْمَص۪يرُۜ ﴿١٥﴾ وَالَّذ۪ينَ يُحَٓاجُّونَ فِي اللّٰهِ
مِنْ بَعْدِ مَا اسْتُج۪يبَ لَهُ حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةٌ
عِنْدَ رَبِّهِمْ وَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ
شَد۪يدٌ ﴿١٦﴾ اَللّٰهُ الَّذ۪ٓي اَنْزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ
وَالْم۪يزَانَۜ وَمَا يُدْر۪يكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ قَر۪يبٌ ﴿١٧﴾

<- Ve eğer Rabbin tarafından daha önceden belirli bir vâdeye kadar ertelendiğine dair bir yasa konmasaydı, haklarındaki hüküm hemen infaz edilirdi. İşte onların ardından gelen (eski) vahyin (son) vârisleri de, bu (vahiy)den dolayı tereddütle karışık bir şüphe içindedirler.[20]

15 İşte bu yüzden sen (durup dinlenmeden hakikate) çağır ve emrolunduğun gibi dosdoğru ol![21] Onların keyfî taleplerine uyma ve de ki: "Ben Allah tarafından indirilen her tür vahye[22] inandım; ben aranızda dengeyi[23] sağlamakla emrolundum; Allah bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir; bizim yaptıklarımızın sonucu bizi bulacak, sizin yaptıklarınızın sonucu da sizi bulacaktır; bizimle sizin aranızda tartışmanın bir yararı yok:[24] Allah hepimizi bir araya getirecektir: zira varış sadece O'nadır."

16 Bir de O'nun çağrısı kabul edildikten sonra hâlâ Allah hakkında tartışanlar var: Onların itirazları Rableri katında tümden geçersizdir; başlarına (O'ndan) bir gazap çökecektir ve onların hakkı şiddetli bir azaptır. **17** O Allah ki, indirdiği vahiylerle[25] hem hakikati ortaya sermiş, hem de (âdil ve mutedil) ölçüp tartacak (bir tasavvur) inşâ etmiştir.[26] Hem sen (ey muhatab);[27] nerden bileceksin, belki de Son Saat çok yakındır![28]

---

20 *Şekkin..murîb* hakkında bkz: 14:9, not 12. *Rayb* ve *şekk* farkı için bkz: 34:54, not 70.

21 Yani: Duygularını işe karıştırma! *İstikamet,* dış ve iç tahriklere kapılmadan, gösterilen yolda sabır ve sebatla yürümektir (Krş: 11:112, 41:30).

22 *Kitâb*daki belirsizlik anlama "tür" olarak yansımıştır. Vahyin iniş türlerinden söz eden 51. âyetin ışığında anlamak mümkündür.

23 Lafzen: "adâleti". Yahudilik ve Hıristiyanlık, ilâhî öğretinin dengesini bozan iki uçtur. Bu denge, "İşte böylece sizin dengeli bir ümmet olmanızı istedik" (2:143) âyeti ışığında anlaşılmalıdır.

24 Veya: "ortak bir delil yok". Tercihimiz iki anlamı da içerir. Zımnen: Müşterek deliller ve ortak bir dil kullanmıyoruz; dolayısıyla tartışmanın da bir yararı yok.

25 *el-Kitab*'daki belirliliğin, bütün vahiyleri kapsadığına delâlet eder (Krş: 57:25).

26 *el-Mîzân*: tartı aleti. İstiare yoluyla vahyin muhatabında doğru ölçüp tartan bir tasavvur ve akıl inşâsına atıf. Tersi bir tasavvur için krş: "Kahrolası, nasıl da ölçüp biçti" (74:19-20).

27 Belli bir şahsı değil, her bir muhatabı ifade eder (İbn Âşûr).

28 Zımnen: Bu dünyada âdil ölçünün öznesi olmazsanız, âhirette İlâhî ölçünün nesnesi olacağınızı unut-

يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَا
وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مُشْفِقُونَ مِنْهَا وَيَعْلَمُونَ
اَنَّهَا الْحَقُّ اَلَا اِنَّ الَّذِينَ يُمَارُونَ فِي
السَّاعَةِ لَفِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ ﴿١٨﴾ اَللّٰهُ لَطِيفٌ
بِعِبَادِهِ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ
﴿١٩﴾ مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْاٰخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي
حَرْثِهِ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ
مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ ﴿٢٠﴾ اَمْ
لَهُمْ شُرَكَٰٓؤُا شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدِّينِ مَا لَمْ
يَأْذَنْ بِهِ اللّٰهُ وَلَوْلَا كَلِمَةُ الْفَصْلِ لَقُضِيَ
بَيْنَهُمْ وَاِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿٢١﴾

18 Ona inanmayan kimseler, onun çabuk gelmesini isteyenlerdir; iman edenlerinse ondan dolayı yürekleri titrer ve bilirler ki o hakikatin ta kendisidir.

Bakın! Son Saat hakkında kuşku yayan kimseler, derin bir sapıklığa gömülmüşlerdir.

19 ALLAH kullarına karşı sonsuz lütuf sahibidir; isteyip hak edeni/istediğini rızıklandırır:[29] zira O mutlak güç, sınırsız yücelik sahibidir.

20 Kim âhiret hâsılatını elde etmek isterse, onun bu alandaki yatırım (şevkini) bir miktar artırırız;[30] kim de bu dünya kazancını elde etmek isterse, ona da ondan bir miktar veririz: ama onun âhirette hiçbir payı olmaz.[31]

21 Yoksa onların, Allah'ın izin vermediği şeyleri kendileri için dinin koyduğu şer'î bir kural haline getiren (Allah'a) ortak yaptıkları güçler mi var?[32]

Eğer konulmuş kesin bir yasa olmasaydı, haklarındaki hüküm hemen infaz edilirdi: şu kesin ki, zalimlerin hakkı, (âhirette) elem verici bir azaptır.

---

mayın!

29 Rızık, sadece boğazdan geçenleri kapsamaz. Hz. Âişe "Rızık deyince aklına boğazından geçenler gelenin aklına şaşarım" der. Her varlık tüm rızkını Allah'a borçlu olduğu halde burada özellikle ilâhî iradeye nisbeti, bu rızkın özel niteliğini gösterir. Burada akla ilk gelen Allah'ın peygamberlik vermesidir. *Men* ilgi zamiriyle birlikte gelen *yeşâ'* fiilinin çift özneyi gören yapısı, öznelerin ikisine de yer veren çevirimizin gerekçesidir (Bkz: nüzul sürecinde ilk kullanıldığı 74:31, not 26; ayrıca 10:25; 14:4 ve 24:21, ilgili notlar).

30 Veya: "onun kazancını artırırız". *Hars* "ekim yapmak" anlamına gelse de, ekilen yeri, yetişen ekini ve elde edilen hasılat ve kazancı da kapsar (Râğıb).

31 Âhiret kazancını önceleyenlere dünya da verilebilir (Bkz: 3:145, 148). İnsan için gerçekte neyin ihtiyaç ve iyi olduğunu Allah bilir. O'nun kime, neyi, ne kadar vereceği bilgisine sığınarak istemek, iyiyi istemektir. Tıpkı şu âyette talim edildiği gibi: "Rabbimiz bize dünyada da iyilik ver, âhirette de". İyi olan istediğimizin verilmesi değil, hakiki ihtiyacımızın verilmesidir.

32 Böyle bir şey yaptıktan sonra hâlâ Allah'a inandığını iddia etme çelişkisine ne demeli? Zira bu tanrısının âmiri olmak anlamına gelir.

22 (O gün) kazandıkları yüzünden zalimlerin korkudan titrediklerini görürsün; ama korktukları başlarına gelmiştir bir kere. Ne ki iman eden ve Allah'ın razı olduğu eylem üretenler, cennetlerin (kişiyi) mest eden köşelerinde olacaklar;[33] onlar Rablerinin katında istediklerine nail olacaklar: Bu, işte budur büyük lütuf! 23 İşte bu, Allah'ın iman eden ve o imana uygun eylem üreten kullarına verdiği müjdedir.

De ki (ey Peygamber): "Bu davete karşılık sizden bir ücret istemiyorum; sadece (Allah'a) yakınlık hususunda tam bir ilgi ve sevgi (uyandırmak) istiyorum!"[34]

Her kim bir güzelliği bedel ödeyerek gerçekleştirirse,[35] Biz ona, o güzelliğe ilaveten, daha ziyade bir güzellik bahşederiz: şüphesiz Allah emsalsiz bir bağışlayıcıdır, iyiliği karşılıksız bırakmayan tek otoritedir.[36]

24 YOKSA, "Uydurduğu yalanı Allah'a isnat etmek sûretiyle iftira etti" mi diyorlar?[37] Fakat Allah dilerse, senin aklını başından alabilir.[38]

تَرَى الظَّالِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا كَسَبُوا
وَهُوَ وَاقِعٌ بِهِمْ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ فِي رَوْضَاتِ الْجَنَّاتِ لَهُمْ مَا
يَشَاؤُنَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ
٢٢ ذٰلِكَ الَّذِي يُبَشِّرُ اللّٰهُ عِبَادَهُ الَّذِينَ
اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ قُلْ لَا اَسْـَٔلُكُمْ
عَلَيْهِ اَجْرًا اِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبٰى وَمَنْ
يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا اِنَّ اللّٰهَ
غَفُورٌ شَكُورٌ ٢٣ اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰى عَلَى
اللّٰهِ كَذِبًا فَاِنْ يَشَاِ اللّٰهُ يَخْتِمْ عَلٰى قَلْبِكَ

---

33 *Ravda*: Akar suların ve mis kokulu-çiçekli bitkilerin insanı mest eden göz alıcı armonisi.

34 Veya: "(Allah'a) yakın olmayı sevip arzuluyorum". Veyahut da müşriklere hitaben: "tüm isteğim, yakın akrabalık bağlarının gözetilmesidir". İbn Abbas bu alternatif mânayı tercih etmiştir (İbn Âşûr). İbare, mü'minlere hitaben "yakın akrabalarını gözetin" şeklinde de anlaşılmıştır (Taberî). Âyetteki *el-kurbâ*, bazı Sünni müfessirin ve Şia'nın ekseriyeti tarafından "Ehl-i Beyt" olarak yorumlanmıştır. Sûre Mekkî'dir. Âyetin bulunduğu pasajın ilk muhatapları Mekkelilerdir. Âyet içi muhatap mü'minler gibi görünmektedir. Her iki hitap çevresi için de, Hz. Peygamber'in davetine karşılık mücerret olarak akrabalarının gözetilmesini istemesi, cümlenin ilk yarısı olan "sizden bir bedel istemiyorum" ifadesiyle çelişir. Tercihimiz Hasan el-Basrî'nin ibareye getirdiği açılıma dayanır (Âlûsî).

35 *İkterafe*: "Sahibini zora koşan suç, günah" gibi olumsuz anlamıyla sık kullanılsa da (Krş: 6:113) kelime "zor elde etme, ağır bedel ödeten gelir" gibi nötr bir mânaya sahiptir. Aslen ağaç kabuğu soymaya denir. Türkçe'de de zor işler için "Kabuğumu kavlattı" denilir.

36 *Şekûr* kalıbına verdiğimiz bu anlam için bkz: 64:17, not 22. *Ğafûr* da aynı kalıptandır ve bu kalıp fiil üzerinde otorite ve güç sahibi olmayı ifade eder.

37 Sahte dindarlığın yaman çelişkisi. Zira her tür Allah'ı koruma iddiasının altında, kendini dahi korumaktan âciz bir tanrı tasavvuru yatar.

38 Lafzen: "Senin kalbini mühürleyebilir." *Hatm*, ne alır ne verir, mutlak yalıtkanlık hali. *Hatmu'l-kalb*in mukabili *fekku'l-kalb*. Yani kalbin kilidinin çözülmesi (*Lisân*). Peygamber seçilen kimselerin mânevî alıcılarının açılması ve adeta şifrenin girilmesi. İddianın imkân dışılığına atıftır. Zımnen: O iddiada bulunanlar

وَيَمْحُ اللّٰهُ الْبَاطِلَ وَيُحِقُّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهٖ اِنَّهُ
عَلٖيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٢٤﴾ وَهُوَ الَّذٖى يَقْبَلُ
التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهٖ وَيَعْفُوا عَنِ السَّيِّـَٔاتِ
وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٢٥﴾ وَيَسْتَجٖيبُ الَّذٖينَ
اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَيَزٖيدُهُمْ مِنْ
فَضْلِهٖ وَالْكَافِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدٖيدٌ ﴿٢٦﴾
وَلَوْ بَسَطَ اللّٰهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهٖ لَبَغَوْا فِى
الْاَرْضِ وَلٰكِنْ يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَا يَشَٓاءُ اِنَّهُ
بِعِبَادِهٖ خَبٖيرٌ بَصٖيرٌ ﴿٢٧﴾ وَهُوَ الَّذٖى يُنَزِّلُ
الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ
وَهُوَ الْوَلِىُّ الْحَمٖيدُ ﴿٢٨﴾ وَمِنْ اٰيَاتِهٖ خَلْقُ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَثَّ فٖيهِمَا مِنْ
دَٓابَّةٍ وَهُوَ عَلٰى جَمْعِهِمْ اِذَا يَشَٓاءُ قَدٖيرٌ ﴿٢٩﴾

Evet, Allah bâtılı siler ve hakkı kendi sözleriyle ortaya koyar: Şüphesiz O zihinlerden geçen en mahrem sırları bilendir.
25 Ne var ki O kullarının tevbelerini kabul eder, günahlarını affeder ve yaptıklarınızı[39] bilir;
26 iman edip o imana uygun davranışta bulunanların (dualarını) kabul eder ve kendi lutfundan onların payını artırır; ama hakkı inkâr edenler, şiddetli bir azaba müstahaktırlar.
27 Ve eğer Allah tüm kullarına rızkı bol bol verseydi,[40] elbet yeryüzünde azıp saparlardı; lakin O istediğine akıl sır ermez bir ölçüyle[41] indirmektedir: çünkü O kullarının her halinden haberdardır, her şeyi tarifsiz bir görüşle görmektedir.
28 Ve O, (insanlar) tüm umutlarını yitirdikten sonra imdada yetişir, yağmuru indirir ve rahmetini yayar:[42] zira O'dur (insanların) gerçek velisi, hamd O'na mahsustur.
29 Gökleri ve yeri yaratması, bunlarda yaşayan her türden yürüyen canlılar üretmesi O'nun delillerindendir:[43] Ve O, istediği zaman onları kendi katında toplama gücüne de sahiptir.

---

bu gerçeği nedense göz ardı ediyorlar. Yani Allah'ı savunur gibi yapıyorlar, fakat aslında güçsüz, insana ve hayata müdahil olmayan bir tanrı tasavvuruyla kendilerini ele veriyorlar. Bu ibare "o takdirde senin kalbini vahye kapatırdı" ya da "senin kalbini mühürlerdi de Allah'a isnat edemezdin" (Taberî) şeklinde anlaşıldığı gibi, "onların iftiralarına karşı Allah kalbine sabrı ve sebatı koyup kilitlerdi" şeklinde de anlaşılmıştır (Zeccâc). Esasen Kur'an'da, söz ve sözü üreten düşüncenin kaynağı olan "kalp" ile, "akıl" kastedilmektedir (İbn Âşûr).

39 Bir kıraatta: "yaptıklarını".

40 Yani: Limitsiz ve zahmetsizce.

41 Yani: "kontrollü olarak". *Bi-kaderin*deki belirsizliğin tercümeye yansıması. İmtihan sırrıdır bu, ilâhî hikmettir. Krş: "Ve eğer bütün insanlar (küfür ve nankörlükte ittifak etmiş) tek tip bir toplum halini almayacak olsaydı, Rahmân'ı inkâr eden şu kimselerin konaklarını gümüşten damlarla ve üzerinde gösteriş yapacakları seyir teraslarıyla donatırdık" (43:33).

42 Kur'an vahyi gelmeden de umutlar tükenmiş ve ardından vahiy yağmuru çöle dönmüş yürekleri göle döndürmüştü.

43 Acele etmeksizin ağır ağır yürümek anlamına gelen bir kökten türetilen *dâbbe*nin insan için kullanımıyla ilgili bkz: 8:22, 55. Mücahid'in de vurguladığı gibi, âyet açıkça göklerde canlılar olduğunu ifade etmektedir (Krş: Âlûsî). *Cem'ihim*deki *mim*in akıllı varlıklara delâlet ettiği göz önüne alınırsa, bu canlılar arasında akıllı varlıkların da bulunduğu söylenebilir. Dünya dışı akıllı varlıklar olup olmadığı tartışmalarında bu ibareler yol gösterici olabilir.

30 Başınıza gelen her musibet, kendi ellerinizle yaptıklarınızın sonucudur; üstelik O birçoğunu da affetmektedir.[44] **31** Siz O'nu daha yeryüzünde atlatmaktan âcizsiniz; (âhirette) ise Allah dışında ne candan bir dost ne de işe yarar bir yardımcı bulacaksınız.

32 Denizde süzülerek giden dağlar gibi gemiler de O'nun delillerindendir;[45] **33** isterse rüzgârı kesiverir de, o zaman denizin üzerinde hareketsiz kalakalırlar:[46] şüphesiz bunda da her daim sabreden ve şükrü eda etmek için çaba harcayan herkes için ibretler vardır. **34** Bir ihtimal onları kazançlarıyla birlikte helâk da edebilir;[47] ne ki birçoğunu affetmektedir.

35 Ve âyetlerimiz hakkında polemik yapanlar, asla sığınacak bir yer bulamayacaklarını iyi bilmelidirler.

36 SİZE verdiğimiz her şey, şu dünya hayatının kısa vâdeli bir hazzıdır;[48] ama Allah katında bulunan daha değerli, daha kalıcıdır.[49]

Bu, iman eden ve Rablerine güvenen[50] kimseler için böyledir:->

وَمَٓا اَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ
اَيْدِيكُمْ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ ﴿٣٠﴾ وَمَٓا اَنْتُمْ
بِمُعْجِزِينَ فِي الْاَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ
اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٣١﴾ وَمِنْ اٰيَاتِهِ
الْجَوَارِ فِي الْبَحْرِ كَالْاَعْلَامِ ﴿٣٢﴾ اِنْ يَشَأْ
يُسْكِنِ الرِّيحَ فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ عَلٰى ظَهْرِهِ
اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٣٣﴾
اَوْ يُوبِقْهُنَّ بِمَا كَسَبُوا وَيَعْفُ عَنْ كَثِيرٍ ﴿٣٤﴾
وَيَعْلَمَ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِٓي اٰيَاتِنَا مَا لَهُمْ مِنْ
مَحِيصٍ ﴿٣٥﴾ فَمَٓا اُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ
الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ وَاَبْقٰى
لِلَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٣٦﴾

---

44 Krş: "Eğer Allah insanları yapıp ettikleri yüzünden (hemen) enseleyecek olsaydı, yer üzerinde (insanı andıran) bir tek canlı bırakmazdı" (35:45).

45 Zira O suya kaldırma yasasını koymasaydı, gemileri denizde kimse yüzdüremezdi.

46 Zımnen: Allah'ın desteğini arkasına alan kişi, hayat denizindeki kulluk gemisini kolayca yüzdürüp sahil-i selamete çıkar.

47 Allah'a rağmen yol almaya çalışmak şiddetli rüzgâra karşı yol almak gibidir ki sonu batıştır.

48 *Na'îm*in karşıtı olan *metâ'* daim, sabit ve kâmil olmayan nimettir (13:26).

49 Hz. Ali'ye göre bu âyet, malının tamamını infak eden Hz. Ebubekir'i kınayanlara bir cevap olarak inmiştir.

50 Burada *tevekkül*, "sâlih amel"in yerini almıştır. Nasıl ki "sâlih amel" imanın dış göstergesiyse, "Rabbe güven" de imanın iç göstergesidir.

وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَٓائِرَ الْاِثْمِ
وَالْفَوَاحِشَ وَاِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَۚ
﴿٣٧﴾ وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَاَقَامُوا
الصَّلٰوةَ وَاَمْرُهُمْ شُورٰى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا
رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَۚ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِينَ اِذَٓا اَصَابَهُمُ
الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ ﴿٣٩﴾ وَجَزٰٓؤُا سَيِّئَةٍ
سَيِّئَةٌ مِثْلُهَاۚ فَمَنْ عَفَا وَاَصْلَحَ فَاَجْرُهُ
عَلَى اللّٰهِ اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿٤٠﴾ وَلَمَنِ
انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَاُولٰٓئِكَ مَا عَلَيْهِمْ
مِنْ سَبِيلٍ ﴿٤١﴾ اِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ
يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَبْغُونَ فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ
الْحَقِّ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿٤٢﴾ وَلَمَنْ
صَبَرَ وَغَفَرَ اِنَّ ذٰلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْاُمُورِ ﴿٤٣﴾

<- 37 İşte onlar, büyük günahlardan ve hayasızca davranışlardan kaçınırlar,[51] dahası öfkeli zamanlarında bile affetme (erdemini) gösterirler.[52] **38** Yine onlar Rablerinin (davetine) koşarlar, namazı hakkını vererek eda ederler, toplumsal işlerini aralarında danışma yoluyla görürler[53] ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden harcarlar; **39** yine onlar, haksız bir saldırıya muhatap olduklarında meşru müdafaa için yardımlaşırlar.

40 Ama kötülüğün cezası, ancak ona denk bir karşılık[54] olabilir; ne var ki kim affeder ve barış yaparsa, işte onun mükâfatı Allah'a aittir: Şüphe yok ki O, zalimleri asla sevmez.

41 Haksız bir saldırıya karşı meşru müdafaa dayanışması sergileyenlere gelince: onlar hiçbir yolla sorumlu tutulamazlar. **42** Sorumlu olanlar, sadece insanlara zulmeden ve yeryüzünde haksız yere güç kullanıp saldırganlık yapan kimselerdir: Onların hakkı elem verici bir azaptır.

43 Yine de kim sabreder ve affederse, iyi bilsin ki bu kararlılık ve direnç isteyen (büyük) bir davranıştır.

---

51 Kötülüğü ortadan kaldırmanın iyilikten önce geldiğinin delili.

52 Krş: "öfkelerini kontrol altında tutarlar" (3:134). İbaredeki *mâ* edatının mânaya kattığı yan anlamla birlikte: O kızgın ve sinirli durumda dahi hemen affederler...

53 *Şûrâ* kelimesi arının bal yapma süreciyle ilgilidir. *Şevru'l-'asel*, "bal toplamak", *el-meşar*, "petek" anlamındadır. Arıların işbirliği ve dayanışmasını ifade eder (*Lisân* ve *Tâc*). Şûrâ, kolektif bir çabayla akıl çiçeklerinden toplanan özün bir petekte bala dönüşmesidir. "Toplumsal iş" bağlamında "danışma" prensibine yapıcı muhalefeti de ilave eden bir âyet için bkz: 24:62, not 106. Namazla yan yana anılan *şûrâ*, akılların saf tutması, bir bakıma akılların cemaatle namaz kılmasıdır. Ortak akla Allah cemaat sevabı verir. Sonuçta mevcudun kat kat üstünde bir bereket hasıl olur. Zira akıllı insan, başkalarının aklından yararlanandır.

54 Lafzen: "Kötülük".

44 [55]ALLAH kimin sapmasına (izin) verirse,[56] artık onun için candan bir dost bulunmaz; ve sen bu zalimlerin azabı gördüklerinde, "Geri dönüşün bir yolu yok mu?" dediklerini bir görmelisin.

45 Yine sen onları, zilletten iki büklüm vaziyette, feri kaçmış gözlerle ve kaçamak bakışlarla[57] etrafı süzerek (ateşe) atılırlarken bir izlemelisin!

Zaten iman edenler de, "Kıyamet Günü kaybedenler, hem kendilerini hem de takipçilerini mahvedenlerdir" demişlerdi. Bakın, işte bu zalimler kalıcı bir azaba mahkûm olacaklar; **46** ve Allah'a karşı[58] onlara yardım eden herhangi bir evliya olmayacak: zira Allah kimin sapmasına izin verirse, onun için hiçbir çıkış yolu kalmaz.

47 (Ey insanlar!) Allah'ın fermanıyla geri dönüşün mümkün olmadığı gün gelmezden önce Rabbinizin davetine uyun! O gün ne sığınacağınız bir yer bulabilirsiniz ne de delilleri karartabilirsiniz.

48 NE Kİ eğer onlar yüz çevirirlerse, unutma ki seni onların muhafızı olarak göndermedik: sana düşen sadece mesajı ulaştırmaktır.

Ve Biz ne zaman insana katımızdan bir ikramda bulunsak onunla gurur duyar, ne zaman da yaptıkları yüzünden başına bir musibet gelse, bu kez de insan kıymet bilmez bir nankör olup çıkar.[59]

وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ وَلِيٍّ مِنْ
بَعْدِهٖ وَتَرَى الظَّالِمِينَ لَمَّا رَاَوُا الْعَذَابَ
يَقُولُونَ هَلْ اِلٰى مَرَدٍّ مِنْ سَبِيلٍ ﴿٤٤﴾
وَتَرٰيهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَاشِعِينَ مِنَ
الذُّلِّ يَنْظُرُونَ مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ وَقَالَ الَّذِينَ
اٰمَنُوا اِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا اَنْفُسَهُمْ
وَاَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَلَا اِنَّ الظَّالِمِينَ فِي
عَذَابٍ مُقِيمٍ ﴿٤٥﴾ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ اَوْلِيَاءَ
يَنْصُرُونَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ
فَمَا لَهُ مِنْ سَبِيلٍ ﴿٤٦﴾ اِسْتَجِيبُوا لِرَبِّكُمْ مِنْ
قَبْلِ اَنْ يَاْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَكُمْ
مِنْ مَلْجَاٍ يَوْمَئِذٍ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَكِيرٍ ﴿٤٧﴾ فَاِنْ
اَعْرَضُوا فَمَا اَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا اِنْ
عَلَيْكَ اِلَّا الْبَلَاغُ وَاِنَّا اِذَا اَذَقْنَا الْاِنْسَانَ
مِنَّا رَحْمَةً فَرِحَ بِهَا وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ
بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ فَاِنَّ الْاِنْسَانَ كَفُورٌ ﴿٤٨﴾

---

55 Birçok kez olduğu gibi burada bulunan *vav*, çeviriye anlam olarak değil, ibtidaiyye işlevinden dolayı parantez başı olarak yansımıştır.

56 Lafzen: "kimi saptırırsa". Bu ibare Bakara sûresinin 26. âyeti ışığında anlaşılmalıdır.

57 Yani: O kadar bitkinlik ve yılgınlık ki, etrafa bakacak mecalleri bile kalmamış.

58 Veya: "Allah'tan başka.."

59 Yani: Varlıkla sınandığında hak ettiğini düşünür, darlıkla sınandığında isyan eder. Her ikisinin temelinde de tek dünyacı bir bakış ve servetin emanet olduğunu unutan bir akıl yatar.

لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ يَخْلُقُ مَا
يَشَٓاءُۜ يَهَبُ لِمَنْ يَشَٓاءُ اِنَاثًا وَيَهَبُ لِمَنْ
يَشَٓاءُ الذُّكُورَۙ ﴿٤٩﴾ اَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَاِنَاثًاۚ
وَيَجْعَلُ مَنْ يَشَٓاءُ عَقِيمًاۜ اِنَّهُ عَلِيمٌ قَدِيرٌ
﴿٥٠﴾ وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُكَلِّمَهُ اللّٰهُ اِلَّا وَحْيًا
اَوْ مِنْ وَرَآئِ حِجَابٍ اَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا
فَيُوحِيَ بِاِذْنِهِ مَا يَشَٓاءُۜ اِنَّهُ عَلِيٌّ حَكِيمٌ ﴿٥١﴾

49 Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'a aittir. O istediğini yaratır: istediğine kız çocukları bağışlar ve istediğine de erkek çocukları bağışlar; **50** veya (istediğine) kızlar ve erkekleri birlikte bağışlar; istediğini de çocuktan mahrum eder: çünkü O her şeyi bilendir,[60] her şeye güç yetirendir.

51 Hiçbir beşerle Allah'ın (doğrudan) konuşması olacak şey değildir;[61] ancak O ânî ve içe tesir eden ilâhî bir ilham yoluyla[62] veya bir perde arkasından[63] ya da[64] O'nun istediği şeyi yine O'nun izniyle bildirsin[65] diye bir elçi göndermek sûretiyle konuşur:[66] Çünkü O aşkın ve yücedir, her hükmünde tam isabet sahibidir.

---

60 Zımnen: Bütünü bilen sadece O'dur. Sizin bilmediğinizi O biliyor. Kime ne vereceğini, ne kadar vereceğini de O biliyor. Parçada kötü gibi duran bütünde mükemmel durabilir. Zımnen: Ey insan! "O'nun bir bildiği vardır" de, O'na teslim ol, kurtul!

61 Veya *mâ*nın soru anlamıyla: "Ölümlü insanın nesi var da, Allah kendisine (doğrudan) konuşsun?" Fakat istisna varsa soru olmaması esastır.

62 Âyetin konusu Allah-Peygamber ilişkisi değil, Allah-insan ilişkisidir. Zira âyette "hiçbir peygamber" denilmiyor, "hiçbir beşer" deniliyor.
Vahy, konuluşu itibarıyla "işaret dili, söz dışı bir yöntemle hızlı iletişim" anlamına gelir (19:11). İşaret, simge, sembolik dil, yalınkat ses, yazı vahyin araçlarındandır. Vahiy, kaçınılmaz olarak iki özelliğe sahip olmalıdır: süratlilik ve gizemli bir gizlilik. 'Konuşma'nın bu türü uyku, uyanıklık ya da ikisinin ortasında aracısız kalbe ilka edilen saf ilâhî ilhamı ifade eder (Râğıb). Vahyin bu şekli Musa'nın annesine vahiy gibi ilham ile, arıya vahiy gibi fıtrata nakş ile de gerçekleşebilir. Vahiyde lafız-mana ilişkisi ve bunların mahiyetleri etrafında farklı görüşler ileri sürülmüştür (Bunların derli toplu bir özeti için bkz: İbn Âşûr). Mâna ve lafzı birbirinden ayrı düşünmek, ruhu cesetten ayrı düşünmek gibidir. Vahiy, mâna tohumunun kalp toprağına vasıtalı ya da vasıtasız ekilmesidir. Bu tohum orada lafız halinde yeşerir ve oradan da dile dökülür. Bu anlamda vahiy, başı gökte ayakları yerde ilâhî bir hitaptır. Ama her şeyden öte vahiy, kaynağı ve mahiyeti itibarıyla gaybî bir hakikat, hedefi itibarıyla aklî bir gerçekliktir. Kaynağını mâna, hedefini lafız temsil eder. Vahye dair ayrıntılı tahliller için bkz: 53:4, not 2; 99:5, not 6.

63 Hz. Mûsa'ya Tur'da geldiği gibi. Bu, ses ve kulak aracılığıyla alınan vahiy olsa gerektir.

64 Buradaki bağlacın tahyir değil tefsir olması durumunda, sonraki cümle bir öncekini açıklar. Bu durumda âyette Allah'ın insanla konuşması üç değil iki şıkla açıklanmış olur.

65 Birinci maddedeki *vahy*den ayırmak için üçüncüye *îhâ* denilmiştir.

66 Yani: Vahiy meleği Cebrail vasıtasıyla ilâhî vahyi iletmek suretiyle... Allah Rasulü'ne bu üç sûrette de vahiy gelmiş olmalıdır. Allah'ın konuşmasıyla ilgili bkz: 2:253; 4:164; 7:143. Birincisi görüntü ve ses olmaksızın doğrudan kalbe ilham ve ilka yoluyla, ikincisi görüntüsüz olarak ses yoluyla (bunun Cebrail'in sesi olabileceğiyle ilgili bkz: 19:24; 27:8; 28:30), üçüncüsü görüntülü ve sesli bir bildirim şeklinde anlaşılabilir.

وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ رُوحًا مِنْ اَمْرِنَاۜ مَا
كُنْتَ تَدْر۪ي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْا۪يمَانُ وَلٰكِنْ
جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْد۪ي بِه۪ مَنْ نَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِنَاۜ
وَاِنَّكَ لَتَهْد۪ٓي اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍۙ ﴿٥٢﴾
صِرَاطِ اللّٰهِ الَّذ۪ي لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا
فِي الْاَرْضِۜ اَلَٓا اِلَى اللّٰهِ تَص۪يرُ الْاُمُورُ ﴿٥٣﴾

52 Ve (ey Nebi,) işte sana da (evrensel ve sabit olan) mutlak 'emr'imizden hayat bahşeden (mukayyet) bir mesaj/rûh vahyettik;[67] sen daha önce kitap nedir iman nedir bilmezdin:[68] Fakat şimdi onu bir nur kıldık ki, kullarımızdan tercih ettiklerimizi onunla doğru yola yöneltelim.

Ve şüphe yok ki sen de insanları dosdoğru bir yola yöneltmektesin; **53** göklerde ve yerdeki her şeyin aslî sahibi olan Allah'ın yoluna...

Bakın: Her iş döner dolaşır sonunda mutlaka Allah'a varır!

---

67 *Rûhun* "vahiy" anlamı için bkz: 16:2. *Rûhan min emrinâ* ibaresi, şu sonuçları verir: 1) *Rûh el-emr*dendir (*min*) ve *el-emre* tabidir. 2) İzafet üzerinden belirlilik kazanan ve Allah'a isnat edilen *emr*, kayıtsız, sınırsız ve sabittir. 3) Belirsiz gelen *rûh*, kayıtlı, sınırlı ve değişkendir. Sonuç: Vahiy *el-emr* kaynağından süzülüp gelir. O kaynak, kâinatın ilâhî yazılımının da kaynağıdır. Zaman ve makanlar üstüdür, evrenseldir, sabittir. *Emr*den süzülüp gelen ve 'manen ölü olanları canlandıran' bir *rûh* olan okuduğumuz vahiy ise kayıtlı, sınırlı ve değişkendir. Kayıtlıdır: Belli bir zamanda, belli bir mekânda inmiştir. Sınırlıdır: Sınırlı sesleri temsil eden sınırlı harflerden oluşur ve sınırlı sayıda sözcük kullanır. Değişkendir: Nebi Musa'ya İbranice, nebi İsa'ya Ârâmice, nebi Muhammed'e Arapça inmiştir. (Benzer bir ibare olan *'alâ şerî'atin mine'l-emr* için bkz: 45:18, not 20).

68 "Bildi" anlamına gelen *derâ* fiili sıradan bir bilmeyi değil, özüne vakıf olup hakikatine ermeyi ifade eder (Râğıb). Kast edilen, iman ve kitap hakkında dirayet sahibi olmaktır (İbn Âşûr).

43. ZUHRUF SÛRESİ

"Süs" anlamına gelen ve en yaygın süs aracı olarak kullanıldığı için bir anlamı da "altın" olan *Zuhruf* adını sûre 35. âyetinden alır. Kelimenin, Kur'an'da geçtiği dört yerden biri bu sûredir.

Sûre Mekke'de inmiştir. 79-80. âyetleri, Ebu Talib'in ölümünden sonraki bir olaya atıf kabul edersek, bir önceki sûrenin ardından indirilmiş olmalıdır. Sûrede Hz. Rasul'e karşı kurulan tuzak ve komplolara atıf yapılması (79-80), sûrenin iniş dönemine ilişkin ipucu verir. Yedi sûrelik Hâ-Mîm ailesinin dördüncü üyesi olarak Şûrâ-Duhân arasında yer alır.

Konu açısından sûre bir iç bütünlüğe sahiptir. Hâ-Mîm ailesinin diğer üyeleri gibi bu sûre de ilâhî bir inşâ projesi olarak vahiyden söz eder. Vahyin diriltici soluğunu ölü toprağın dirilişiyle kıyaslamamızı ister (11). İman ve inkârın, tevhid ve şirkin tabiatına ilişkin belgeler verir. Hepsinden öte, insanı varlıktaki ilâhî dengenin adı olan *sırat-ı müstakim*e çağırır (61, 64).

Sapmış aklın Allah'a iftira demeye gelen kader inancı, kendi ağızlarından şöyle dile getirilir: "Eğer Rahman dileseydi biz onlara asla tapmazdık!" (20) Bu aklın ne kadar dünyevîleşmiş bir akıl olduğunu şu âyetten anlıyoruz: "Yine dönüp dediler ki: 'Bu ilâhî mesaj, şu iki şehrin en büyük adam(larından) birine inmeli değil miydi?'" (31)

Peki, onları böylesine saptıran nedir? Buna cevap olarak körü körüne ataları taklîdi gösterir (22, 23). Bu tür kör taklîdin insanın değer üreten yanını nasıl köreltttiği dile getirilir ve ardından yolu izlenecek atalara babasının yolunu açıkça reddeden Hz. İbrahim örnek gösterilir (26-29). Söz konusu köreltme en güzel ifadesini şu âyette bulur: "Kim Rahmân'ın uyarı dolu mesajına kusurlu bir gözle bakarsa, ona bir tür şeytanı musallat ederiz de, kendisi onun uydusu haline gelir" (36). Bu hastalıklı tavır sahiplerinin önceki vahiylere karşı davranışları dile getirilir (46-56, 63-65). Ve bunların feci akıbeti ele alınır. Şu âyet âhirete ilişkin farklı bir müjdeyi vurgular: "Can dostlar o gün birbirlerine düşman olacak; sadece sorumluluk bilincini kuşananlar hariç" (67).

Vahyin inkârcı muhatapları onlar gibi olmamak için uyarılır ve vahyin ilk muhatabına sabır ve metanet telkin edilir (89).

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 *Hâ-Mîm!*[1]

2 ÖZÜNDE açık ve hakikati açıklayıcı olan bu kitabın değerini bilin![2] 3 Ki zaten Biz onu, aklınızı kullanabilesiniz diye Arapça bir hitap kıldık.[3]

4 Şüphe yok ki o, katımızda bulunan ana kitapta kayıtlıdır; elbet pek değerlidir o, sonuç itibarıyla tam isabet kaydeden hükümlerle doludur.

5 Siz haddi aşmış bir toplumsunuz diye bu uyarıcı vahyi sizden geri mi çekelim?[4]

6 Hem öncekilere de çok sayıda peygamber göndermiştik. 7 Ama kendilerine gönderilen her peygamberle alay etmiştiler.[5] 8 Sonunda, şunlardan daha güçlü kuvvetli oldukları (halde) onları da helâk ettik; öncekilerin meselleri daha önce geçmişti.[6]

9 Eğer onlara sormuş olsaydın "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye, elbet onlar da[7] "Mutlak üstün ve yüce olan, eşsiz bilgi sahibi yarattı!" derlerdi.

10 (İşte) yeri sizin için beşik yapan da, yolunuzu bulasınız diye orada sizin için yollar var eden de O'dur.[8]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

حٰمٓ ﴿١﴾ وَالْكِتَابِ الْمُب۪ينِ ﴿٢﴾ اِنَّا جَعَلْنَاهُ
قُرْءٰنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٣﴾ وَاِنَّهُ
ف۪ٓي اُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلِيٌّ حَك۪يمٌ ﴿٤﴾
اَفَنَضْرِبُ عَنْكُمُ الذِّكْرَ صَفْحًا اَنْ كُنْتُمْ
قَوْمًا مُسْرِف۪ينَ ﴿٥﴾ وَكَمْ اَرْسَلْنَا مِنْ نَبِيٍّ
فِي الْاَوَّل۪ينَ ﴿٦﴾ وَمَا يَأْت۪يهِمْ مِنْ نَبِيٍّ
اِلَّا كَانُوا بِه۪ يَسْتَهْزِؤُ۫نَ ﴿٧﴾ فَاَهْلَكْنَٓا
اَشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشًا وَمَضٰى مَثَلُ الْاَوَّل۪ينَ
﴿٨﴾ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ الْعَز۪يزُ الْعَل۪يمُ
﴿٩﴾ اَلَّذ۪ي جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ مَهْدًا وَجَعَلَ
لَكُمْ ف۪يهَا سُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠﴾

---

1 Mukatta'ât harfleri için nüzul sürecinde ilk geçtiği 68:1'in 1 nolu notuna bakınız.

2 Veya: "düşünün". Hâ-Mîm'de zaten yemin mânası bulunduğu için, âyetin başındaki *vav*'a "değerini bilin" anlamı vermek daha uygun görünmektedir (Bkz: Elmalılı).

3 Veya: "açık ve anlaşılır bir hitab". *'Arabiyyen*in türetildiği *'arab* "açık ve anlaşılır lisanla konuşan" mânâsına gelir. Kur'an'ın Arapça oluşu hem lafzen hem zımnen anlaşılabilirliği ifade eder (Bkz: 41:3, not 4).

4 *İsrâf*ın anlamı için bkz: 20:127, not 112 Burada harcanan değerin vahiy olduğu açık.

5 Hemen her peygamberin inkârcı muhatapları, nebilerine karşı şu dört taktiği uygulamışlardır: 1) Suskunluğa mahkûm etme, 2) alaya alma, 3) iftira etme, 4) fiilî saldırı.

6 Veya: "geçmişten geriye kalan ibretlik bir anı oldular". Tercihimiz, söz dizimiyle daha uyumludur. Daha önce geçmesinden maksat, bundan önce indirilen Fussılet 13-18. ve daha başka sûrelerde söz konusu kavimlerin helâk sürecinin anlatılmasıdır.

7 Zımnen: "aynen şu müşrik muhataplar gibi". Helâk oldukları için artık kendilerine soru sorulamayan bu muhataplar, bir üstteki âyette helâk edildiği bildirilen toplumlar olmalıdır.

8 Zımnen: Düşünsenize bir; şu geçici dünyada yürüyeceğiniz yolu ihmal etmeyen Allah, sizi ebedî mutluluğa götüren yolu ihmal eder mi?

وَالَّذٖى نَزَّلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً بِقَدَرٍۚ فَاَنْشَرْنَا
بِهٖ بَلْدَةً مَيْتًاۚ كَذٰلِكَ تُخْرَجُونَ ﴿١١﴾ وَالَّذٖى
خَلَقَ الْاَزْوَاجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْفُلْكِ
وَالْاَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَۙ ﴿١٢﴾ لِتَسْتَوُا عَلٰى
ظُهُورِهٖ ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ اِذَا اسْتَوَيْتُمْ
عَلَيْهِ وَتَقُولُوا سُبْحَانَ الَّذٖى سَخَّرَ لَنَا
هٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنٖينَۙ ﴿١٣﴾ وَاِنَّٓا اِلٰى رَبِّنَا
لَمُنْقَلِبُونَ ﴿١٤﴾ وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهٖ جُزْءًاۜ
اِنَّ الْاِنْسَانَ لَكَفُورٌ مُبٖينٌۜ ﴿١٥﴾ اَمِ اتَّخَذَ
مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ وَاَصْفٰيكُمْ بِالْبَنٖينَ ﴿١٦﴾
وَاِذَا بُشِّرَ اَحَدُهُمْ بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمٰنِ
مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظٖيمٌ ﴿١٧﴾

11 Gökten suyu bir ölçüye göre[9] sürekli indiren de O'dur: Bunun sonunda Biz (nasıl) ölü toprağı yeniden diriltiyorsak, işte siz de (öldükten sonra) böyle çıkarılacaksınız.

12 Ve bütün (varlığı) çift kutuplu ve zıddıyla yaratan O'dur; başta gemiler ve hayvanlar olmak üzere, bindiğiniz her şeyi var eden O'dur:[10] **13** Bu sayede sırtlarına kurulup hükmedesiniz; ve onlara hükmettiğiniz her zaman da, Rabbinizin nimetini anıp şöyle diyesiniz: "Bütün bunları bizim yararımıza bir yasaya bağlayan[11] Allah'ın şanı ne yücedir; aksi halde bizim gücümüz buna asla yetmezdi. **14** Nihayet şu kesin ki biz, elbet Rabbimize döneceğiz!"

15 AMA kalkarlar, kullarından birilerini Allah'tan bir parçaymış gibi telakki ederler:[12] Şu bir gerçek ki, (bunu yapan) insan katmerli bir nankörlük içindedir.[13]

16 Yoksa O, yarattıklarından kız olanları kendisine ayırdı da, erkekleri size mi bıraktı?[14]

17 Ama onlardan birine Rahmân'a lâyık gördüğü (kız çocuğu) müjdelenince, suratı kapkara kesilir ve içini öfkeyle karışık bir hüzün kaplar (ve şöyle der):[15]->

9 Bir *kader* ile, yani: "bir yasa dahilinde". Zımnen: Tesadüfen ve gelişigüzel değil.

10 Gerek yaratılma, gerekse insan tarafından icat ve inşâ edilme sûretiyle olsun, her taşıt Kur'an'ın inşâ ettiği tasavvura göre Allah'a izafe edilir. Allah'ın verdiği ile yapma, gerçekte Allah'a ait bir "yapma"dır.

11 Veya *lâm* harfine sıla işlevi yükleyerek: "bizim emrimize veren" (Açıklama için bkz: 14:32, not 29).

12 Veya söz diziminin izin verdiği gibi: "O'nun uluhiyetinden bir parçayı, O'nun yarattığı bazı varlıklara yakıştırırlar" (Râzî). Birincisi Kilisenin şirk türünü, ikincisi Mekke'nin şirk türünü çağrıştırmaktadır. Tercihimiz bağlamla uyumludur. Zımnen: Yaratılışın çift/zıt kutupluluğu yasasını anlamazlar, ontolojik olarak birinin varlığı diğeri üzerinde yükselen bu kutuplardan her birini bağımsız varlıklar gibi algılarlar. Parça-bütün ilişkisini doğru kuramazlar.

13 Lafzen: "açık seçik bir nankörlük". Sûrenin girişindeki *el-kitâbu'l-mubîn* inkârın karşılığıdır. Nankörlüğün *mubîn* olması, "katmerli" oluşuna delâlet eder.

14 Kur'an burada cinsiyete ilişkin bir hükümde bulunmuyor, sadece cinsiyet ayrımcılığı yapan müşriklerin Allah inancındaki temel çelişkiye dikkat çekiyor.

15 Benzer bir ibare ve açıklaması için bkz: 16:58, not 58. Kâbil kompleksiyle, kendi beğenmediğini Allah'a

<- 18 "Ne! Süs püs içinde büyütülen, bir husumet sırasında kendisini dahi savunmaktan aciz biri daha mı?"[16]

19 Onlar, melekleri, Rahmân'ın kulları olan o varlıkları dişi birer varlık olarak tasavvur ettiler: Yoksa onların yaratılışına tanık mı oldular? Onların bu (yalancı) şahitlikleri kaydedilecek ve (bu yüzden) sorgulanacaklar.

20 Bir de onlar "Eğer Rahmân isteseydi asla biz onlara tapmazdık"[17] dediler; ne ki onlar, buna dair bir bilgiye sahip değiller: onlar sadece zanna ve hurafeye dayanıyorlar.[18]

21 Yoksa Biz bundan önce onlara bir kitap göndermişiz de, bu tavırlarıyla ona sımsıkı sarıldıklarını mı iddia ediyorlar?

22 Ama hayır! Onlar, "Atalarımızı geleneksel bir inanç üzerinde bulduk;[19] kesinlikle biz de onların izinden giderek doğru yolu bulabiliriz" diyorlar.[20]

23 İşte böyle: Biz senden önce hangi beldeye bir uyarıcı göndermişsek, oranın refah içinde şımarmış seçkinleri hep şunu söylediler: "Biz atalarımızı geleneksel bir inanç üzerinde bulduk; şu halde bize düşen onların izini takip etmektir."

أَوَمَنْ يُنَشَّؤُا فِي الْحِلْيَةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ
غَيْرُ مُبِينٍ ﴿١٨﴾ وَجَعَلُوا الْمَلٰٓئِكَةَ الَّذِينَ
هُمْ عِبَادُ الرَّحْمٰنِ اِنَاثًا اَشَهِدُوا خَلْقَهُمْ
سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْـَٔلُونَ ﴿١٩﴾ وَقَالُوا
لَوْ شَاءَ الرَّحْمٰنُ مَا عَبَدْنَاهُمْ مَا لَهُمْ
بِذٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ اِنْ هُمْ اِلَّا يَخْرُصُونَ
﴿٢٠﴾ اَمْ اٰتَيْنَاهُمْ كِتَابًا مِنْ قَبْلِهِ فَهُمْ بِهِ
مُسْتَمْسِكُونَ ﴿٢١﴾ بَلْ قَالُوا اِنَّا وَجَدْنَا اٰبَاءَنَا
عَلٰى اُمَّةٍ وَاِنَّا عَلٰى اٰثَارِهِمْ مُهْتَدُونَ ﴿٢٢﴾
وَكَذٰلِكَ مَا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ
مِنْ نَذِيرٍ اِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا اِنَّا وَجَدْنَا اٰبَاءَنَا
عَلٰى اُمَّةٍ وَاِنَّا عَلٰى اٰثَارِهِمْ مُقْتَدُونَ ﴿٢٣﴾

lâyık görür.

16 Veya: "..kendini belli belirsiz bir çatışmanın içinde bulur." Çıkarcı aklın maddî yararı önceleyen çarpık insan tasavvuru. Kur'an'ın kınadığı bu aklın güzelliğe hiçbir değer biçmemesi, bedevi niteliğinden kaynaklansa gerektir.

17 Veya: "Eğer Allah dileseydi bizim onlara tapmamıza mani olurdu". Savrulmuş aklın Allah'a iftira anlamına gelen kader inancı.

18 *Yahrusûn* tam da bu anlama gelir (Bkz: 6:116, not 99). 22-23. âyetlerde dile getirilen atalar yolunu taklit, zan, hurafe ve spekülatif bilgiyi din haline getirmeleriyle sonuçlanmıştır. Oysa ki zan, hak ve hakikat adına hiçbir değer ifade etmez (10:36). Kur'an'da kendilerine "kahrolsun" denilen ender zümrelerden biri, "zan ve spekülatif bilginin peşine takılanlar" anlamına gelen bu *harrâsûn* zümresidir (51:10).

19 *Ummet*in türetildiği *umm*, hepsi de birbirine yakın olan dört kök anlama nisbet edilir: "Asıl, kaynak, toplum ve din". Daha sonra "soy, zaman ve maksat" anlamlarını da kazanan kelime, hem olumlu hem olumsuz olarak kullanılır. Ümmet, başta "din" olmak üzere "tür, nesil, çağ, asır" anlamlarına kullanılmıştır (*Mekâyîs*).

20 Lafzen: "dediler".

قَالَ اَوَلَوْ جِئْتُكُمْ بِاَهْدٰى مِمَّا وَجَدْتُمْ
عَلَيْهِ اٰبَٓاءَكُمْ قَالُٓوا اِنَّا بِمَٓا اُرْسِلْتُمْ بِه۪
كَافِرُونَ ﴿٢٤﴾ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَانْظُرْ كَيْفَ
كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّب۪ينَ ﴿٢٥﴾ وَاِذْ قَالَ اِبْرٰه۪يمُ
لِاَب۪يهِ وَقَوْمِه۪ٓ اِنَّن۪ي بَرَٓاءٌ مِمَّا تَعْبُدُونَ
﴿٢٦﴾ اِلَّا الَّذ۪ي فَطَرَن۪ي فَاِنَّهُ سَيَهْد۪ينِ ﴿٢٧﴾
وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً ف۪ي عَقِبِه۪ لَعَلَّهُمْ
يَرْجِعُونَ ﴿٢٨﴾ بَلْ مَتَّعْتُ هٰٓؤُلَٓاءِ وَاٰبَٓاءَهُمْ
حَتّٰى جَٓاءَهُمُ الْحَقُّ وَرَسُولٌ مُب۪ينٌ ﴿٢٩﴾
وَلَمَّا جَٓاءَهُمُ الْحَقُّ قَالُوا هٰذَا سِحْرٌ
وَاِنَّا بِه۪ كَافِرُونَ ﴿٣٠﴾ وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هٰذَا
الْقُرْاٰنُ عَلٰى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظ۪يمٍ ﴿٣١﴾

24 (O peygamberler de): "Ne yani, ben size atalarınızı üzerinde bulduğunuz yoldan daha doğrusunu göstersem de mi?" dedi(ler).[21]

Cevapları şu oldu: "Sizinle gönderildiğini (iddia ettiğiniz) şeylerin gerçekliğini kabul etmiyoruz."

25 Bunun üzerine, Biz de onlara yaptıklarının acısını tattırdık: Bak(ın) işte, hakikati yalanlayanların sonu nasılmış, gör(ün)!

26 **HANİ** İbrahim babasına ve kavmine demişti ki: "Bakın, sizin taptıklarınıza tapmak benden fersah fersah uzak olsun;[22] **27** yalnız beni Yaratan hariç:[23] zaten bana kılavuzluk edecek olan da O'dur."

28 Bunu, ardından gelenler arasında bâki kalacak bir söz olarak söyledi; belki (bu hak söze) dönerler diye. **29** Ama nerde! Ben, işte şunların ve atalarının, hakikat ve (o hakikati) apaçık ortaya koyan bir elçi gelinceye kadar safa sürmelerine izin verdim. **30** Ama hakikat ayaklarına kadar geldiği zaman da, "Bu bir sihirdir, biz bunu kesinlikle reddediyoruz" dediler.

31 Yine dönüp dediler ki: "Bu ilâhî mesaj, şu iki şehrin en büyük (adam)larından birine inmeli değil miydi?"[24]

---

21 Âyetin başındaki *kâle,* Hz. Peygamber'e hitaben "de ki" anlamına gelen *kul* olarak da okunmuştur. Müşrik akıl "hakikat sabık olanındır" der. Kur'an ise "Hayır, hakikat sadık olanındır" der.

22 Kur'an "ille de atalar" diye tutturan inkârcı muhataplarına suçüstü yapıyor. Zımnen diyor ki: İbrahim sizin en büyük atanız, neden onun yolunu bıraktınız? Eğer iddianızda samimi olsaydınız, büyük atanız İbrahim'i örnek alır, onun gibi babanızın gittiği yolu sorgulardınız!

23 Bu ifade, İbrahim'in pagan kavminin "tanrılar tanrısı" sapık anlayışıyla da olsa, mutlak bir yaratıcıya inandıklarını gösterir.

24 Yani: Mekke ve Taif'in. Bu ifade çağın iki büyük gücü olan Bizans ve Pers olarak da anlaşılabilir. Parantez içi açıklamanın gerekçesi 33-34. âyettir. Ayrıca Kasas 68, bu âyete atıf olarak okunabilir (Bkz: 28:68, not 79). Müşrik aklın pasif tanrı tasavvurunun bir tezahürü. Zımnen Allah'ın statüsünü reddederek, ona dünyevî statüyü dayatmaya kalkışmak.

32 Rabbinin rahmetini onlar mı pay-
laştırıyorlar? Asıl onlar arasında, bu
dünya hayatındaki geçimlerini paylaş-
tıran ve bir kısmı diğer bir kısmını
istihdam etsin diye[25] birbirlerine farklı
oran ve alanlarda[26] üstün kılan Biziz:[27]
Rabbinin rahmeti var ya: onların birik-
tirdiği her şeyden daha değerlidir.

33 Ve eğer bütün insanlar (küfür ve
nankörlükte ittifak etmiş) tek tip bir
toplum halini almayacak olsaydı, Rah-
mân'ı inkâr eden şu kimselerin konak-
larını gümüşten damlarla ve üzerin-
de gösteriş yapacakları seyir terasla-
rıyla donatırdık.[28] 34 Dahası evlerini
(gümüş) kapılarla, üzerinde yayıla yayı-
la oturacakları koltuklarla (donatır) 35
ve altına (boğardık). Ne ki bütün bun-
lar, şu dünya hayatının geçici zevkle-
rinden başka bir şey değildir: Rabbinin
katında (daha değerli) olan âhiret ise,
sorumluluğunu kuşananlar içindir.

36 Kim Rahmân'ın uyarı dolu mesajı-
na kusurlu bir gözle bakarsa, ona bir
tür şeytanı musallat ederiz de, kendisi
onun uydusu haline gelir;[29] 37 artık
o onları doğru yoldan çıkarır; beri-
kiler de zanneder ki, kendileri doğru
yoldadırlar.

أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا
بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ
لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُخْرِيًّا وَرَحْمَتُ
رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٣٢﴾ وَلَوْلَا أَنْ
يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً لَجَعَلْنَا لِمَنْ
يَكْفُرُ بِالرَّحْمٰنِ لِبُيُوتِهِمْ سُقُفًا مِنْ فِضَّةٍ
وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ ﴿٣٣﴾ وَلِبُيُوتِهِمْ
أَبْوَابًا وَسُرُرًا عَلَيْهَا يَتَّكِؤُنَ ﴿٣٤﴾ وَزُخْرُفًا
وَإِنْ كُلُّ ذٰلِكَ لَمَّا مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
وَالْاٰخِرَةُ عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٣٥﴾ وَمَنْ
يَعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمٰنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَانًا
فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ ﴿٣٦﴾ وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ
السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٣٧﴾

---

25 Zımnen: Farklılıkları övünme ya da yerinme gerekçesi değil, hayatı paylaşma ve inşâ etme vesilesi bilsinler diye. *Suhriyyen,* "kendi fonksiyonunu oynamaya mecbur olarak" mânasındadır.

26 Lafzen: "derecelerle".

27 Dolayısıyla bunu, kerameti kendinden menkul bir statü aracı değil, bir sınav vesilesi saymalılar.

28 Yani: Dünya nimetleri insanların önüne sınırsızca konulsa, her arzu ettiklerine kolaylıkla ulaşsalardı, insanlar nankörlük ve küfürde ittifak etme noktasına gelirlerdi. Zira o zaman yaratılış gayesini unuturlar, dünyevîleşme sonucunda âhireti unuturlar, servetle azıp şımararak hakikatten yüz çevirirlerdi.

29 Veya: "kör davranırsa" (Ferrâ). *'Aşâ,* dilimizde "tavuk karası" adı verilen gece görüş bozukluğudur. Vahye gece gibi karanlık bir akılla bakanın, vahyin gösterdiği hakikati göremeyeceği imasını taşır. Zımnen: Baktığı ne kadar doğru olursa olsun, yamuk bakan doğru göremez. Kusurlu bakış bakılan üzerinde hiçbir kalıcı etkiye sahip değildir, sadece sahibini aldatır. Vahyin mesajını bulandırmak, muhkemine müteşabih, müteşabihine esrarlı bir şifre ve bulmaca muamelesi yapmak da bu çerçevede değerlendirilmelidir. Tavuk karası bakışın çağrıştırdığı bir başka nükte de, âyetlere darı muamelesi yapıp onu anlamak yerine didiklemektir. Vahye yamuk bakan, şeytanî bir öteki kişiliğin uydusu olmakla cezalandırılır. Mânevî şizofreni adını verebileceğimiz bu inançsızlık hastalığı, sahibini güdülerinin ve bilinçaltının nesnesi haline getirecektir (Krş: 41:25). Bu âyet insanın nasıl şeytanın yörüngesine girip onun uydusu haline geldiğini ifade etmektedir.

حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءَنَا قَالَ يَا لَيْتَ بَيْنٖى وَبَيْنَكَ
بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرٖينُ ﴿٣٨﴾ وَلَنْ
يَنْفَعَكُمُ الْيَوْمَ اِذْ ظَلَمْتُمْ اَنَّكُمْ فِى الْعَذَابِ
مُشْتَرِكُونَ ﴿٣٩﴾ اَفَاَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ اَوْ
تَهْدِى الْعُمْىَ وَمَنْ كَانَ فٖى ضَلَالٍ مُبٖينٍ
﴿٤٠﴾ فَاِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ فَاِنَّا مِنْهُمْ مُنْتَقِمُونَ
﴿٤١﴾ اَوْ نُرِيَنَّكَ الَّذٖى وَعَدْنَاهُمْ فَاِنَّا عَلَيْهِمْ
مُقْتَدِرُونَ ﴿٤٢﴾ فَاسْتَمْسِكْ بِالَّذٖٓى اُوحِىَ
اِلَيْكَ اِنَّكَ عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقٖيمٍ ﴿٤٣﴾ وَاِنَّهُ
لَذِكْرٌ لَكَ وَلِقَوْمِكَ وَسَوْفَ تُسْـَٔلُونَ ﴿٤٤﴾
وَسْـَٔلْ مَنْ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَٓا
اَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمٰنِ اٰلِهَةً يُعْبَدُونَ ﴿٤٥﴾
وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى بِاٰيَاتِنَٓا اِلٰى فِرْعَوْنَ
وَمَلَائِهٖ فَقَالَ اِنّٖى رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمٖينَ ﴿٤٦﴾

38 En sonunda çıkıp huzurumuza geldiği zaman, (şeytanî kişiliğine) der ki: "N'olaydı, keşke benimle senin aranda doğuyla batı kadar bir mesafe olaydı. Meğer (uydusu olduğum) yoldaş, ne kadar da berbatmış."

39 Ama o gün bunun size hiçbir faydası olmaz; madem zulmettiniz, şimdi de azabı paylaşın!

40 ŞİMDİ sen (ey Nebi), sağıra işittirebilir ya da köre(lmiş bir kalbe) doğru yolu gösterebilir misin; yani, açıkça derin bir sapıklığa gömülüp orada karar kılan birine?

41 Biz ister seni çekip (katımıza) alır daha sonra onlardan öcümüzü alırız;
42 istersek, onları tehdit ettiğimiz (azabı) sana da gösteririz:[30] Her durumda Biz, elbette onları alt edecek bir güce sahibiz.

43 Şu halde sana vahyedilene sımsıkı sarıl: çünkü sen dosdoğru bir yol üzeresin.
44 Kuşkusuz bu (vahiy), senin ve kavmin için bir şeref ve itibar kaynağıdır:[31] fakat zamanı gelince hepiniz (ona karşı aldığınız tutuma göre) hesaba çekileceksiniz.[32]

45 Senden önce gönderdiğimiz elçilerimizin (hayatlarını) soruştur;[33] bak bakalım, hiç Rahmân'dan başka tapınılacak ilâhlar tayin etmiş miyiz?

46 DOĞRUSU, Musa'yı mucizevî mesajlarımızla Firavun ve etrafındaki seçkinlere de böyle göndermiştik ve demişti ki: "Bakın, ben âlemlerin Rabbinin elçisiyim."->

---

30 Krş: 10:46; 13:40; 40:77.

31 *Zikr*, "uyarı" anlamının yanında "kişinin kendisiyle anıldığı, hatırlandığı şey", yani "şeref, şan, onur, itibar" anlamına da gelir (*Lisân*). Nitekim Hz. Ali ve İbn Abbas, âyetteki *zikr*'i böyle anlamışlardır (Taberî). Mukâtil ve Ferrâ da bu anlamı vermişlerdir.

32 Parantez içi açıklama A'râf 6'ya dayanmaktadır. Bu âyet, âhirette insanın vahye gösterdiği tavırdan dolayı hesaba çekileceğini ifade eder (Krş: 25:30).

33 *Ves'el* "sor" anlamının yanında "soruştur" anlamını da içerir.

<- 47 Fakat ardından, onların önüne
mucizevî âyetlerimizi sürünce, onlar
hemen alay etmeye başladılar.[34] 48
Oysa onlara gösterdiğimiz her ilâhî
kudret delili, bir öncekinden daha
büyüktü: Bir de onları, belki dönerler
diye bela(lar)la kuşattık.[35]

49 Ve "Sen ey büyücü bilgin! Seninle yaptığı sözleşme hatırına, Rabbine bizim için yalvar: kesinlikle biz artık doğru yola yöneleceğiz!" diye yalvardılar.

50 Ama cezayı kaldırır kaldırmaz derhal sözlerinden caydılar.

51 Derken Firavun, kavminin arasındayken "Ey ulusum!" diye seslendi;
"Mısır'ın hakimiyeti bana ait değil mi?
Bütün bu akarsular (ayağımın) altından
akmıyor mu?[36] Ne yani, bunu da mı
görmüyorsunuz? 52 Yoksa ne demek
istediğini bile açık seçik anlatamayan
şu değersiz adamdan daha iyi değil
miyim? 53 Hem, neden ona altın künyeler bahşedilmemiş ya da beraberinde
saf saf dizili melekler gelmemiş?"[37]

54 İşte böylece Firavun kavmini aptallaştırdı;[38] onlar da bu tahrike kapıldılar: Zaten onlar öteden beri yoldan çıkmış bir kavimdiler.

55 Bizim gazabımızı davet ettikleri
zaman, onlara yaptıklarının acısını tattırdık ve topunu boğulmaya terk ettik.
56 Nihayet onları sonraki nesiller için,
geçmişin (acı) hatırası ve ibret vesikası
kıldık.[39]

فَلَمَّا جَٓاءَهُمْ بِاٰيَاتِنَٓا اِذَا هُمْ مِنْهَا يَضْحَكُونَ
﴿٤٧﴾ وَمَا نُرٖيهِمْ مِنْ اٰيَةٍ اِلَّا هِيَ اَكْبَرُ مِنْ اُخْتِهَا
وَاَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ
﴿٤٨﴾ وَقَالُوا يَٓا اَيُّهَ السَّاحِرُ ادْعُ لَنَا رَبَّكَ
بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ اِنَّنَا لَمُهْتَدُونَ ﴿٤٩﴾ فَلَمَّا
كَشَفْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ اِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ ﴿٥٠﴾
وَنَادٰى فِرْعَوْنُ فٖى قَوْمِهٖ قَالَ يَا قَوْمِ اَلَيْسَ
لٖى مُلْكُ مِصْرَ وَهٰذِهِ الْاَنْهَارُ تَجْرٖى مِنْ
تَحْتٖىۚ اَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٥١﴾ اَمْ اَنَا خَيْرٌ مِنْ
هٰذَا الَّذٖى هُوَ مَهٖينٌ وَلَا يَكَادُ يُبٖينُ ﴿٥٢﴾
فَلَوْلَٓا اُلْقِىَ عَلَيْهِ اَسْوِرَةٌ مِنْ ذَهَبٍ اَوْ جَٓاءَ
مَعَهُ الْمَلٰٓئِكَةُ مُقْتَرِنٖينَ ﴿٥٣﴾ فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ
فَاَطَاعُوهُۜ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقٖينَ ﴿٥٤﴾ فَلَمَّٓا
اٰسَفُونَا انْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَاَغْرَقْنَاهُمْ اَجْمَعٖينَۙ
﴿٥٥﴾ فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا لِلْاٰخِرٖينَ ﴿٥٦﴾

34 Lafzen: "güldüler".

35 Adı geçen belâlarla ilgili bkz: 7:94-96.

36 Nil ve onun etrafındaki sulama kanallarına atıf.

37 Firavun ulusa sesleniyor ve kara propaganda yapıyor. Bir önceki âyette Hz. Mûsa'nın konuşma güçlüğüyle alay ediyor.

38 Veya: "tahrik etti". *İstehaffe*nin "ahmaklaştırdı, aptallaştırdı, alıklaştırdı" gibi anlamları vardır. Ferrâ kelimeyi, "tahrik etti, korkuttu" anlamındaki *istefezze* ile karşılar. Buradaki "aptallaştırma", mongollaştırma veya Aytmatov'un ifadesiyle "mankurtlaştırma"ya benzer bir sürüleştirme yöntemidir.

39 Çağları aşıp gelen tehdit tüm zamanların yanağında tokat gibi patlıyor.

وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا اِذَا قَوْمُكَ
مِنْهُ يَصِدُّونَ ﴿٥٧﴾ وَقَالُوا ءَاٰلِهَتُنَا خَيْرٌ اَمْ
هُوَ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ اِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ
خَصِمُونَ ﴿٥٨﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا عَبْدٌ اَنْعَمْنَا عَلَيْهِ
وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِبَنِي اِسْرَاۤئِيلَ ﴿٥٩﴾ وَلَوْ
نَشَاۤءُ لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ مَلٰۤئِكَةً فِي الْاَرْضِ
يَخْلُفُونَ ﴿٦٠﴾ وَاِنَّهُ لَعِلْمٌ لِلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ
بِهَا وَاتَّبِعُونِ هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾

57 NE ZAMAN Meryem'in oğlu örneği gündeme getirildiyse, senin kavmin bu yüzden şamata yapmaya başladılar;[40] **58** ve "Bizim ilâhlarımız mı daha değerli, yoksa O mu?" dediler.

Onlar bu karşılaştırmayı, seninle sadece polemiğe girmek için yaparlar: Kesinlikle evet; gerçekte onlar, ağzı iyi laf yapan bir topululuktur.

59 (İsa'ya gelince): O sadece kendisine ihsan ettiğimiz ve İsrâiloğullarına model kıldığımız bir kuldur.[41] **60** Ve (meselâ) isteseydik, elbet sizi de yeryüzünde birbiri ardınca gelen melekler yapabilirdik.[42]

61 İYİ BİLİN ki o, malum saate/zamana ilişkin tarifsiz bir bilgi kaynağıdır;[43] şu halde bu konuda asla şüpheye düşmeyin ve Bana uyun: İşte bu dosdoğru yoldur!

40 Zımnen: Musa'ya da İsa'ya da itiraz eden bir inkârcı muhatap kitle bu. Fakat Firavun'a hiç sesleri çıkmıyor. İbn İshak'ın İbn Abbas'tan naklîne göre bu kişi İbn Ziba'râ adlı müşrik şairdir. İbn Abbas bu âyetle Enbiya 98'de "siz de" denilerek gönderme yapılanın aynı kişi olduğunu söyler.

41 İsa, ruhundan uzaklaşmış ve dünyevîleşmiş gösterişçi Yahudi dindarlığına ruh ve sevgi taşıyarak dengelemeye çalışan bir modeldi.

42 Zımnen: Böyle yapmış olsaydık dahi, yine de yaratılmış birer kul olmaktan öte bir seçeneğiniz olmazdı. Nerde kaldı ilâh olmak ya da ilâhlıktan bir nitelik taşımak? Yani: İsa'ya ilâhlık atfedenlerle, müşrikler gibi meleğe ilâhlık atfedenlerin yaptığı şey temelde aynıdır.

43 Ya da *le-'alemun* okuyuşuna göre: "..bir alâmet ve işarettir." *İnnehu* ibaresindeki zamirin öznesi Hasan, Katâde ve Said b. Cübeyr'e göre Hz. Kur'an, İbn Abbas ve öğrencisi Mücahid'e göre Hz. İsâ'dır (Taberî). Fakat bu ikinci görüş için, takdiri bir muzaf (*nuzûl*) ilavesi şarttır. Böylesine bir takdirin delili yoktur. Dolayısıyla bu "uzak bir tevil"dir (İbn Âşûr). Kaldı ki ilk muhataplar yaşarken gerçekleşmeyen bir şey, onlar için Son Saat'in bilgisi olamaz. Oysa ki âyette vuku bulan bir şeyden söz edilmektedir. O da Kur'an ya da Nebi'dir. Buna, "Vuku bulan şey babasız doğmuş olan İsa'nın kendisidir" şeklinde bir itiraz ileri sürülebilirse de, baştan beri sûrenin ekseni Kur'an vahyidir. Birçok peygambere ve olaya atıf yapılmakta, fakat her seferinde söz vahye getirilmektedir. Buraya kadar bu ver-kaç yöntemi 8 kez kullanılmıştır. Son olarak âyetin "işte bu dosdoğru yoldur" şeklindeki son cümlesi, âyetin başı hakkında yeterli delil sayılmalıdır. İkinci yoruma bazı hadisler delil gösterilmişse de asılolan âyettir. Dolayısıyla âyet uyan değil kendisine uyulan olmalıdır. Bu konuda Buhârî, Müslim, İbn Hanbel, Ebu Dâvud ve daha başkalarının naklettiği sahih senetli haberlerden, Hz. İsa'nın yeniden döneceği (nüzul-i İsa) meselesinin, ilk kuşakların gündemini meşgul eden konulardan biri olduğu anlaşılır, başkası değil.

Bu âyetin, temelde bir Yahudi-Hıristiyan inanışı olan ve zor dönemlerden çıkışta ruhban sınıfı tarafından dindaşlarını motive etme amacıyla icat edilen "Mesih'in dünyaya inişi" dogmasıyla hiçbir alakası yoktur. Fakat âyetteki "saat/zaman" ile, peygamberliğin İsrail oğullarından akmış 'saatinin' kastedilmiş olması gayet mümkündür. Zira Hz. İsa, İsrail oğullarına mensup "son" peygamberdir. İsa'nın ağzından bu hakikat şöyle aktarılır: "Size derim ki: Allah'ın saltanatı sizden alınacak ve onun

62 Şeytanın sizi saptırmasına izin vermeyin: çünkü o, sizin apaçık düşmanınızdır!

63 İSA, hakikatin apaçık belgeleriyle geldiğinde şöyle demişti: "Ben size hikmetle, hakkında tartıştığınız bazı konuları açıklamak için geldim; artık Allah'a karşı sorumluluk bilinciyle davranın ve bana uyun! **64** Elbet Allah benim Rabbimdir, sizin de Rabbiniz yalnızca O'dur; artık sadece O'na kulluk edin: bu, dosdoğru bir yoldur."

65 Fakat onlar arasından çıkan hizipler birbirleriyle anlaşmazlığa düştüler:[44] Artık, acı bir günün azabından dolayı yazıklar olsun zulme gömülüp giden o kimselere! **66** Şimdi onlar, kendileri farkında değilken, ansızın başlarına gelecek olan Son Saat dışında bir şey mi gözlüyorlar?

67 Can dostlar o gün birbirlerine düşman olacak; sadece sorumluluk bilincini kuşananlar hariç. **68** (Allah onlara diyecek ki): "Ey kullarım! Bugün ne gelecekten korkmanıza gerek var ne de geçmiş için üzülmenize![45] **69** (Ey) âyetlerimize iman eden ve kayıtsız şartsız teslim olanlar: **70** Siz ve eşleriniz, ruha safa veren bir mûsikî eşliğinde girin cennete!"[46]

وَلَا يَصُدَّنَّكُمُ الشَّيْطَانُۚ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ
مُبِينٌ ﴿٦٢﴾ وَلَمَّا جَٓاءَ عِيسٰى بِالْبَيِّنَاتِ قَالَ
قَدْ جِئْتُكُمْ بِالْحِكْمَةِ وَلِاُبَيِّنَ لَكُمْ بَعْضَ
الَّذ۪ي تَخْتَلِفُونَ ف۪يهِۚ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَط۪يعُونِ
﴿٦٣﴾ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ رَبّ۪ي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُۜ هٰذَا
صِرَاطٌ مُسْتَق۪يمٌ ﴿٦٤﴾ فَاخْتَلَفَ الْاَحْزَابُ
مِنْ بَيْنِهِمْۚ فَوَيْلٌ لِلَّذ۪ينَ ظَلَمُوا مِنْ عَذَابِ
يَوْمٍ اَل۪يمٍ ﴿٦٥﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا السَّاعَةَ
اَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٦﴾
اَلْاَخِلَّٓاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ اِلَّا
الْمُتَّق۪ينَۜ ﴿٦٧﴾ يَا عِبَادِ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمُ
الْيَوْمَ وَلَٓا اَنْتُمْ تَحْزَنُونَۚ ﴿٦٨﴾ اَلَّذ۪ينَ اٰمَنُوا
بِاٰيَاتِنَا وَكَانُوا مُسْلِم۪ينَۚ ﴿٦٩﴾ اُدْخُلُوا
الْجَنَّةَ اَنْتُمْ وَاَزْوَاجُكُمْ تُحْبَرُونَ ﴿٧٠﴾

---

meyvelerini geliştirecek bir millete verilecektir." (Matta 21:43. Ayrıca bkz: Matta 21:33; Markos 12:1; Luka 20:9). Bu yoruma göre Hz. İsa, peygamberlikte nöbet değişiminin 'saatini' haber veren bir elçidir. Hz. Muhammed ise, değişim 'saatinden' sonraki yeni elçidir. Bu hakikati kabul eden kişi, önceki vahiylerde geleceği haber verilen elçiye uymak zorundadır (Bkz: 28:48'in ilgili notu). Ona uymanın ölçüsü, ona gönderilen Kur'an'a uymaktır. Kur'an'a uymak ise, Allah'a uymaktır. Âyetteki "bana uyun" emri böylece yerini bulmuş olur.

44 Bu anlaşmazlık, Hıristiyanlık içi hizipleşmeden daha çok, 59. âyetin de delâlet ettiği gibi Yahudi-Hıristiyan çekişmesini ifade eder.

45 *Havf* ve *huzn* için bkz: 2:38, not 68 (Ayrıca bkz: 10:62, not 83).

46 Cennete eşleriyle birlikte girecek olanlar, kadın olsun erkek olsun, eşlerini hak yolda yalnız bırakmayanlardır.
Tuhberûnu "mûsikî" olarak çevirimizin gerekçeleri için bkz: 30:15, not 16.

يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِصِحَافٍ مِنْ ذَهَبٍ
وَاَكْوَابٍۚ وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْاَنْفُسُ
وَتَلَذُّ الْاَعْيُنُۚ وَاَنْتُمْ فِيهَا خَالِدُونَۚ ﴿٧١﴾
وَتِلْكَ الْجَنَّةُ الَّت۪ٓي اُو۫رِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿٧٢﴾ لَكُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ كَث۪يرَةٌ مِنْهَا
تَأْكُلُونَ ﴿٧٣﴾ اِنَّ الْمُجْرِم۪ينَ ف۪ي عَذَابِ
جَهَنَّمَ خَالِدُونَۚ ﴿٧٤﴾ لَا يُفَتَّرُ عَنْهُمْ وَهُمْ
ف۪يهِ مُبْلِسُونَۚ ﴿٧٥﴾ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلٰكِنْ
كَانُوا هُمُ الظَّالِم۪ينَ ﴿٧٦﴾ وَنَادَوْا يَا مَالِكُ
لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَۜ قَالَ اِنَّكُمْ مَاكِثُونَ ﴿٧٧﴾
لَقَدْ جِئْنَاكُمْ بِالْحَقِّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ
كَارِهُونَ ﴿٧٨﴾ اَمْ اَبْرَمُٓوا اَمْراً فَاِنَّا مُبْرِمُونَۚ ﴿٧٩﴾

71 Orada, huzurlarında, altın tepsilerle kupalar dolaştırılacak; orada canlarının çektiği her şeyi ve gözleri kamaştıran (tanımsız) hazzı bulacaklar.[47]
İşte siz, orada kalıcı biçimde yerleşeceksiniz. 72 İşte, yapageldikleriniz sayesinde mâliki olduğunuz cennet böyledir:
73 Orada (amellerinizin) meyvelerini[48] bol bol derecek, onlardan yiyeceksiniz.
74 Ne var ki günahı hayat tarzı haline getirenler,[49] cehennem azabı içinde yerleşip kalacaklar. 75 Onlardan (azap) hiç hafifletilmeyecek ve orada derin bir umutsuzluğa[50] kapılacaklar; -76 Ne ki, onlara haksızlık eden Biz değiliz, fakat asıl onlar kendi kendilerine haksızlık ediyorlar-[51] 77 ve şöyle yalvaracaklar: "Ey cehennemin bekçisi! Rabbine söyle de bizim işimizi bitirsin!"[52] O şöyle cevap verecek: "Şunu kafanıza sokun: siz, (gidici değil) kalıp bekleyicisiniz!"[53]

78 DOĞRUSU Biz, hakikati ayağınıza kadar getirmiştik: Fakat birçoğunuz hakikatten hiç hoşlanmadınız.[54]
79 Yoksa, işi bitirecek (suikast) kararını onlar mı verecekler?[55] Hayır, asıl karar verici Biziz;->

---

47 Krş: "onları cennete ne türden göz kamaştırıcı sürprizlerin beklediğini hiç kimse bilemez" (32:17).

48 *Fâkihe* için bkz: 36:55, not 39.

49 *Mucrimîni* bu şekilde çevirimiz için bkz: 8:8, not 11.

50 Yani: İblisleşecekler (*Mublisîn* için bkz: 6:44, not 7).

51 Krş: "fakat asıl haksızlığı onlar kendi benliklerine yaptılar" (16:118).

52 "Rabbine" yani, "efendine/sahibine". *Liyakdı 'aleynâ,* Kasas 15'teki *kadâ 'aleyhi* ile anlamdaştır.

53 *Mekese* fiili "sonsuz kalma" değil, "bir müddet kalma", yani "bekleme" anlamına gelir. Zira aynı fiil dünyadaki kalış için de kullanılır (13:17). Hatta Hz. Mûsa, ilk vahyi aldığı gece bir ateş görür ve ailesine "kalıp bekleyin" der. Onun bu sözü, aynı fiil ile (*imkusû*) nakledilir (20:10; 28:29). Bu ibare, şu âyet ışığında anlaşılmalıdır: "Yoo, bugün tek bir yok oluşu çağırmayın, aksine bir çok yok oluşu çağırın!" (25:14.)

54 57-60 ve 63-65. âyetlerde işlenen İsa'nın tanrılaştırılması konusuna yeniden dönüldüğü bu pasajın ilerleyen âyetlerinden (özellikle 81. âyet) anlaşılmaktadır.

55 Mukâtil bu âyetin, Ebu Talib'in vefatından sonra müşrik reislerin Allah Rasulü'nü Dâru'n-Nedve'de ortaklaşa katletme planı üzerine indiğini savunur (*Tefsir*). Âyetin bağlamı (81 vd.) Hz. İsa ile ilgilidir. Fakat bu durum, âyetin, Hz. Rasul'e karşı kurulan komplo ve tuzaklara işaret etmesine mani değildir. Esed bu âyetleri Muvahhid İseviliği yasadışı ilan eden İznik Konsili'nin (MS. 325) laf cambazlıkları ve muvahhidleri ortadan kaldırmak için kurdukları sinsice planlarla irtibatlı olarak okur.

<- 80 Yoksa onlar, içlerinde sakladıklarını ve gizli kapaklı konuşmalarını duymadığımızı mı sanıyorlar?

Aksine, duyarız! Üstelik, elçilerimiz kayda (bile) geçirirler.

81 De ki (ey peygamber): "Rahmân'ın bir erkek çocuk sahibi olması söz konusu değildir. Ve ben de O'na ibadet edenlerin öncüsüyüm."[56] 82 Göklerin ve yerin Rabbi -yüce hükümranlık makamının Rabbi- onların yakıştırdığı her şeyden münezzeh ve beridir."

83 Artık onları bırak, geleceği vaad olunan günlerine kavuşuncaya kadar lafazanlıkla oyalansınlar ve (kelimelerle) oynamayı sürdürsünler.[57] 84 Zira gökte de ilâh olan, yerde de ilâh olan yalnızca O'dur;[58] yine her hükmünde tam isabet sahibi, her şeyi bilen de O'dur.

85 Göklerin, yerin ve bu ikisi arasındakilerin mülkü kendisine ait olan Allah ne yüce bir bereket kaynağıdır: Son Saat'in bilgisi sadece O'nun katındadır ve yalnızca O'na döneceksiniz.

86 O'ndan başka, yalvarıp yakardıkları varlıklar (yaşarken) hakikate şahitlik yapmış ve (Allah'ın eşsiz ve benzersiz) olduğunu bilenler dışında (Hesap Günü) hiç kimseye şefaat edecek güce sahip değiller.

87 Ve eğer onlara[59] kendilerini kimin yarattığını sorsan, hiç tereddütsüz "Allah" derler: Şu halde, nasıl da savruluyorlar![60]

أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوٰيهُمْ
بَلٰى وَرُسُلُنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ ﴿٨٠﴾ قُلْ إِنْ
كَانَ لِلرَّحْمٰنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ
﴿٨١﴾ سُبْحَانَ رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ
رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٨٢﴾ فَذَرْهُمْ
يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتّٰى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ
الَّذِي يُوعَدُونَ ﴿٨٣﴾ وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ
إِلٰهٌ وَفِي الْأَرْضِ إِلٰهٌ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ
﴿٨٤﴾ وَتَبَارَكَ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَعِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ
وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٥﴾ وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ
يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنْ شَهِدَ
بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ
مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ فَأَنّٰى يُؤْفَكُونَ ﴿٨٧﴾

56 Veya *in* edatının "şart" manasıyla: "Eğer Rahmân bir erkek çocuk sahibi olsaydı, ona ilk ben ibadet ederdim." Tercihimiz *in* edatının "olumsuzluk" anlamına dayanmaktadır. İbn Abbas, İbn Zeyd, Katâde gibi ilk yorumcular, âyeti böyle anlamışlardır (Taberi). Âyetin konusu Hıristiyanların teslis şirkini reddir. Krş: "Şayet Allah bir çocuk edinmeyi dileseydi, yarattıkları arasından elbet tercih ettiğini seçerdi; (ama) O yüceler yücesi bundan münezzehtir" (39:4).

57 *Havd*, "yürüyerek suya dalmak" anlamına gelse de, mecazen "laf ebeliği, çenebazlık" anlamına gelir.

58 Zımnen: Allah gökte, İsa ya da bir başkası yerde ilâh değildir.

59 Yani: Hem Hıristiyanlar ve müşrikler gibi tanrılık yakıştıranlara hem de İsa veya melekler gibi tanrılık yakıştırılanlara.

60 *Yu'fekûn*un açıklaması için bkz: 35:3, not 8.

وَقِيلِهِ يَا رَبِّ اِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُونَۢ ﴿٨٨﴾
فَاصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَامٌۜ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾

88 Ve (O, Elçi'sinin) şöyle diyeceğini de (bilir):[61] "Yâ Rabbi![62] İşte bunlar, inanmamakta direnen bir kavimdi!"

89 Fakat sen (verdikleri selamı) güzel bir karşılıkla al; yani "(Size de) selam olsun!"[63] de. Nasıl olsa zamanı geldiğinde (gerçeği) öğrenecekler.

---

61 Bu âyet, Son Saat'in bilgisinin sadece O'nun katında olduğunu söyleyen 85. âyete atıf olarak okunabilir. Krş: "Yâ Rabbi! Benim toplumum bu Kur'an'ı yalnızlığa mahkûm etti!" (25:30).

62 Kur'an'da iki yer hariç, Allah için *yâ* nidâ edatı kullanılmaz. Biri bu âyette diğeri Furkân 30'da gelen bu iki istisnanın her ikisi de âhirete ilişkin bir bağlamda, üstelik âhirette yaşanması mukadder bir sahnede, Peygamber'in muhataplarını Allah'a şikâyeti sadedinde gelir. (*Yâ* nidâsının, âhirete mütealik bu iki istisna dışında, Allah için neden kullanılmadığıyla ilgili bkz: 23:26, not 27.)

63 Yani: Parantez içi açıklamaların gerekçesi *selâmen* yerine *selâmun* gelmesidir (Krş: 11:69).

44. DUHÂN SÛRESİ

"Duman" veya mecazen "kuraklık" anlamına gelen *Duhân* adını sûre, 10. âyetinden alır. *Hâ-Mîm* ailesinin beşincisi olan sûre, ailenin diğer üyeleri gibi Mekke'de, hicrete yakın bir zaman diliminde inmiştir. Konu olarak bir iç bütünlüğe sahiptir. 15. âyetin Medine'de indiği iddia edilmişse de, bu hiçbir mukni delile dayanmaz.

Tüm ilk tertiplerde Zuhruf-Casiye arasında yer alır. İbn Abbas tertibinde 61, ondan Cabir b. Zeyd kanalıyla gelen tertipte 63, Osman tertibinde 64. sırada yer alır. İniş zamanı tahminen boykot dönemine veya sonrasına denk gelir. 16. âyetteki müşrikleri "kapana kıstırarak enseleme" tehdidi, boykot sırasındaki kuşatmaya bir cevap niteliğindedir. Sâffât 62'nin bu sûrenin 43. âyetine gelen itiraza cevap olduğu göz önüne alınırsa, bu sûrenin Sâffât'tan önce indirilmiş olması kesin gibidir. Kûfe taksimine göre 59, Hicaz taksimine göre 60 âyettir. Farklılık, baştaki *Hâ-Mîm* harflerinin bağımsız bir âyet sayılıp sayılmayacağı ihtilafına dayanır.

Sûrenin mesajı açıktır: Her Firavun'u boğacak bir deniz bulunur.

Konusu, ilâhî bir inşâ projesi olan vahye teslim olmaktır. Bu inşâya teslim olmayanları bekleyen tek şey kıyamettir: bireysel, toplumsal ya da kozmik. Kendilerini vazgeçilmez zanneden inkârcıların arkasından ağlayan olmayacaktır: "Ne gök ağladı onlara, ne de yer; ve ne de cezaları ertelendi!" (29) Buna tarihten bir demet örnek sunulur. Onlar bu dünyada karşılaştıkları felaket dışında âhirette de cezalandırılacaklardır.

Buna karşılık, vahyin inşâsına teslim olanları âhirette bekleyen ödül dile getirilir. En büyük zaferin ebedî kurtuluş olduğu ifade edilir (57). Duhân, cennet ve cehenneme dair ayrıntılı tasvirlere yer veren sûrelerden biridir.

Bütün bu vaad ve tehditlerle onları hak edenler arasında tek şey vardır: Zaman. O halde, herkes bekleyip görecektir: "Artık sen de bekle; çünkü ötekiler bekliyorlar!" (59)

Bu sûre aynı zamanda Kur'an vahyinin sözlü tabiatının tipik örneklerinden biridir. Hepsi de bir konuşmada hitabı güzelleştiren ve etkili kılan vurgulu devrik ve bölünmüş cümleler, hazf, tekrar ve atıflar muhatabın hafızasında iz bırakmayı ve vicdanını harekete geçirmeyi amaçlar. Bu özellikleriyle sûre, hakikatin ebedî değeriyle belâgatın edebî değerini kendinde birleştirir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

حٰمٓ ﴿١﴾ وَالْكِتَابِ الْمُب۪ينِ ﴿٢﴾ اِنَّٓا
اَنْزَلْنَاهُ ف۪ي لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ اِنَّا كُنَّا مُنْذِر۪ينَ
﴿٣﴾ ف۪يهَا يُفْرَقُ كُلُّ اَمْرٍ حَك۪يمٍ ﴿٤﴾
اَمْرًا مِنْ عِنْدِنَاۜ اِنَّا كُنَّا مُرْسِل۪ينَ ﴿٥﴾
رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَۜ اِنَّهُ هُوَ السَّم۪يعُ الْعَل۪يمُ
﴿٦﴾ رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَاۢ
اِنْ كُنْتُمْ مُوقِن۪ينَ ﴿٧﴾ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ يُحْي۪
وَيُم۪يتُۜ رَبُّكُمْ وَرَبُّ اٰبَٓائِكُمُ الْاَوَّل۪ينَ
﴿٨﴾ بَلْ هُمْ ف۪ي شَكٍّ يَلْعَبُونَ ﴿٩﴾ فَارْتَقِبْ
يَوْمَ تَأْتِي السَّمَٓاءُ بِدُخَانٍ مُب۪ينٍ ﴿١٠﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 *Hâ-Mîm!*[1]

2 Özünde açık ve hakikati açıklayıcı olan bu kitabın değerini bilin![2]

3 Evet, onu mübarek bir gecede Biz indir(meye başla)dık;[3] zaten, baştan beri (vahiyle) uyaran da Bizdik.[4]

4 O gece, (iyi ve kötü) her iş ayrıştırılarak hikmetli bir hükme bağlanır,[5] 5 tarafımızdan verilmiş bir emirle: elbet Biz, evet (rasulleri) gönderen de Bizdik, 6 Rabbinin rahmeti sayesinde. Şüphesiz yalnızca O'dur her şeyi işiten, her şeyi bilen O'dur; 7 tabii ki göklerin, yerin ve o ikisi arasındakilerin (yaratıcı) Rabbi (Allah'tır) sözünüze gönülden inanıyorsanız.[6]

8 O'ndan başka ilâh yoktur; hayatı ve ölümü yaratan (Allah) sizin de Rabbinizdir, önden giden atalarınızın da Rabbidir.[7]

9 Ama nerde! Onlar, şüphe bataklığında oyalanıp duruyorlar.

10 ŞU halde, göğün (felaket) taşıyan bir dumanla kaplanacağı günü bekle![8]->

1 Mânası hakkında sözün tükenmeyeceği bu harfler, Hz. Peygamber'in vahyi tek bir harfini dahi zayi etmeden ilettiğinin canlı şahididirler. Ünlem, *Mukatta'ât*'ın dikkat çekme işlevini göstermek içindir.

2 Veya: "şahit olsun". Benzer bir metin ve çevirimizin gerekçesi için bkz: 43:2, not 2. Zımnen: Değerini bilin, size de indiği geceye yüklediği kadar değer yüklesin (Bkz: 97:3, not 7).

3 Yani: "kadir gecesinde" (Krş: 97:1, not 2).

4 Eğer Kadr sûresi ışığında anlarsak: "zaten baştan beri (meleklerin beraberindeki vahiyle) uyaran da Bizdik" anlamına gelir.

5 Bu "ayrıştırma" Bakara 256'da söylenen iyinin kötüden, doğru yolun sapıklıktan vahiy ile ayrılmasıdır (Krş: 97:4, not 10). İbn İshak'tan naklen İmam Bakır, buradaki *yufraku* ile Enfâl 41'deki *yevme'l-furkan* (ayrışma günü) arasında bağ kurarak âyeti gelecekten ihbar olarak yorumlamış, dolayısıyla Bedir zaferinin gerçekleştiği Ramazan'ın 17'sini vahyin ilk inmeye başladığı Ramazan gecesine işaret saymıştır (Nkl: İbn Âşûr). Bu yorum, Bedir savaşının gece değil bir sabah yani gündüz olması bir yana, Fecr 1-4 ile mutabakat arz eden "Onu son on günde arayın!" sahih rivayetleriyle de uyuşmamaktadır.

6 İmanla bilgi arasında sebep-sonuç ilişkisi kuran bu âyet, imanın bir "önyargı" değil "önbilgi" olduğunun delilidir (*İman* ve *îkân* için bkz: 2:4, not 9).

7 "Öncü atalar" için bkz: 23:24, not 24.

8 Âyetteki tehdidin o dönemde mi gerçekleştiği yoksa Son Saat öncesi mi gerçekleşeceği konusunda ilk ne-

<- **11** (O duman) bütün insanları bürüyecek (ve inkârcılar haykıracak): "Elem verici azap işte bu![9] **12** Rabbimiz! Bu azabı bizden kaldır, çünkü biz artık inanmış bulunuyoruz!"

13 Şimdi alınan bir ders, onlara nasıl bir yarar sağlar ki! Zira kendilerine hakikati apaçık ortaya koyan bir elçi gelmişti de, **14** ondan yüz çevirmiş ve demişlerdi ki: "O (başkalarınca) öğretilmiş[10] delinin teki."

15 Elbet Biz cezayı bir süreliğine askıya alacağız, fakat siz yine (eski halinize) döneceksiniz.[11] **16** Kapana kıstırıp sizi enselediğimiz büyük gün gelip çatınca da,[12] her halükârda yaptıklarınızın acısını size tattıracağız.

17 DOĞRUSU Biz, onlardan önce de Firavun kavmini sınamıştık. Onlara seçkin[13] bir elçi gelmiş->

يَغْشَى النَّاسَ هٰذَا عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿١١﴾ رَبَّنَا
اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ اِنَّا مُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾ اَنّٰى
لَهُمُ الذِّكْرٰى وَقَدْ جَٓاءَهُمْ رَسُولٌ مُبِينٌ
﴿١٣﴾ ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ وَقَالُوا مُعَلَّمٌ مَجْنُونٌ
﴿١٤﴾ اِنَّا كَاشِفُوا الْعَذَابِ قَلِيلًا اِنَّكُمْ
عَٓائِدُونَ ﴿١٥﴾ يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرٰى
اِنَّا مُنْتَقِمُونَ ﴿١٦﴾ وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ
فِرْعَوْنَ وَجَٓاءَهُمْ رَسُولٌ كَرِيمٌ ﴿١٧﴾

---

siller arasında polemiğe kadar varan hararetli tartışmalar yaşanmıştır. Bu âyetleri, İbn Mes'ud ve onu izleyenler Rasulullah'ın bedduası üzerine Mekke'de 7. hicrî yılda ortaya çıkan kısa süreli kıtlığa, "duman"ı ise "açlıktan gözlerin kararmasına" yormuşlardır. Bu kıtlık Mekkelileri leş ve kemik yemek zorunda bırakmıştı. Ebu Süfyan bu kıtlıkla başa çıkamayınca Medine'ye gelip durumu şikâyet etmiş, Rasulullah da Hayber ganimetleri arasında bulunan külçe gümüşü Mekke yoksullarına dağıtılmak üzere yollamıştı. Mekke'nin tahıl tedarik ettiği Necran'ın reislerinden Sümame b. Usal'in Müslüman olması, Mekke'deki gıda sıkıntısını daha da artırmış, bu durum Fethin önünü açmıştı. Hz. Ali, İbn Abbas ve İbn Ömer'e göre bu âyetler kıyameti haber vermektedir (Taberî). Her iki yorumu da destekleyen rivayetler mevcuttur (Rivayetlerin farklı açılardan eleştirisi için bkz: Taberî ve İbn Kesir). Bizce pasaj, hem toplumsal hem kozmik kıyamet öncesiyle yorumlanmaya müsait bir açık uçluluğu bünyesinde barındırır. Üçüncü bir ihtimal daha var: bu azap mânevî de olabilir. Şöyle ki: Bir önceki sûrede geçtiği üzre (43:36) Rahmân'ın uyarısına tavuk karası bir gözle bakanlar, bulanık görmeye mahkûm olacaklar. Tıpkı dumandan gözün gözü görmediği ve güç belâ nefes alınan bir ortama mahkûm olduğu gibi. Buna göre dumanla kaplanan gök, görüş ufkunun net olmayışına delâlet eder. Bu da, muhatapların zihin ekranının kirliliğinin ifadesidir.

9 Son cümle Allah'tan bir haber olarak da okunabilirse de, *huve* zamiri yerine *hâzâ* işaret ismi kullanılması tercihimizi güçlendirmektedir.

10 "Başkalarını" îmâ, iftiradaki tutarsızlığı örtme telaşının bir ürünü (Bkz: 16:103 ve 25:4).

11 Krş: "ama eğer siz (günaha) dönerseniz, Biz de (cezaya) döneriz" (17:8).

12 Bir yoruma göre *el-batşetu'l-kubrâ* Bedir zaferidir. Fakat sonraki örneklerden de anlaşılacağı gibi, burada insanlık yürüyüşünün genel karakterine ilişkin bir tesbit yapılmaktadır.

13 *Kerîm*, "kendi sınıfının üstün ve seçkinleri" için kullanılan sıfat. *Rasul* insanlar arasından seçilen, *rasulun kerim* peygamberler arasından seçilendir.

أَنْ أَدُّوا إِلَيَّ عِبَادَ اللّٰهِ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ
أَمِينٌ ﴿١٨﴾ وَأَنْ لَا تَعْلُوا عَلَى اللّٰهِ إِنِّي آتِيكُمْ
بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿١٩﴾ وَإِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي
وَرَبِّكُمْ أَنْ تَرْجُمُونِ ﴿٢٠﴾ وَإِنْ لَمْ تُؤْمِنُوا
لِي فَاعْتَزِلُونِ ﴿٢١﴾ فَدَعَا رَبَّهُ أَنَّ هٰؤُلَاءِ
قَوْمٌ مُجْرِمُونَ ﴿٢٢﴾ فَأَسْرِ بِعِبَادِي لَيْلًا إِنَّكُمْ
مُتَّبَعُونَ ﴿٢٣﴾ وَاتْرُكِ الْبَحْرَ رَهْوًا إِنَّهُمْ جُنْدٌ
مُغْرَقُونَ ﴿٢٤﴾ كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ
﴿٢٥﴾ وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٢٦﴾ وَنَعْمَةٍ كَانُوا فِيهَا
فَاكِهِينَ ﴿٢٧﴾ كَذٰلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ
﴿٢٨﴾ فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ
وَمَا كَانُوا مُنْظَرِينَ ﴿٢٩﴾ وَلَقَدْ نَجَّيْنَا
بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنَ الْعَذَابِ الْمُهِينِ ﴿٣٠﴾

<- **18** ve (demişti) ki: "Bana gelin ey Allah'ın kulları![14] Ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim. **19** Allah'a karşı küstahlaşmayın! Benim size hakikatin açık delilleriyle geldiğimi aklınızdan çıkarmayın![15] **20** İyi bilin ki ben, sizin bana yönelik saldırınızdan[16] benim de sizin de Rabbiniz olan (Allah'a) sığınıyorum. **21** Ama eğer bana inanmıyorsanız, bari yolumdan çekilin!"

22 Olan oldu, o (da) Rabbine şöyle şikâyet etti: "İşte bunların günaha batmış bir toplum olduğu kesinleşmiştir."

23 (Rabbi ona) "Kullarımla birlikte geceleyin yola düş!"[17] (dedi), "Ama unutmayın ki, takip edileceksiniz. **24** Ziyanı yok, sen denizi rahat bir biçimde terk et! Onlar hakkındaki karar kesin: o ordu mutlaka boğulacak!"[18]

25 Geriye nice nice has bahçeler ve su kaynakları bıraktılar; **26** ve bir nice ekili alan ve bereketli vatan...[19] **27** Dahası, orada mevcut keyif ve sürur verici daha bir nice nimet **28** işte böylece (geride kalmış) oldu.

Sonuçta Biz, onların bıraktıklarına başka toplulukları mirasçı kıldık. **29** Ne gök ağladı onlara ne de yer;[20] ve ne de cezaları ertelendi.

30 Böylece Biz İsrâiloğullarını aşağılayıcı bir belâdan[21] kurtarmış olduk;->

---

14 Veya: "Allah'ın kullarını bana teslim edin" (Krş: 26:17). Yani, Mısır'ın köleleştirdiği İsrâiloğullarını. *'İbâde,* hem nidanın muhatabı hem de cümlenin nesnesi olarak okunabilir. Hz. Mûsa'nın davetinin sadece İsrâiloğullarını değil, Firavun ve kavmini de kapsadığı gerçeğine dayanmaktadır.

15 *Sultân,* muhatabını boyun eğmek zorunda bırakan delil: *asâ* ve *yed-i beyzâ.* Birincisi "Firavun'un kamçısını çoban sopası yendi", ikincisi "Musa'nın dili zorlanınca Allah eline dil verip konuşturdu" mesajı taşır. Zımnen tüm çağlara verilen mesaj şudur: Allah kendisine dayananı yarı yolda bırakmaz.

16 Lafzen: "taşlamanızdan". Kasas 33'ün de delâletiyle, suikast hazırlığını îmâ olabilir (Krş: Ferrâ).

17 Krş: 20:77.

18 Tüm zamanlara mesaj: Her Firavun'un boğulacağı bir deniz vardır (Krş: 26:63-66).

19 *Makâm* kelimesinin "yurt, vatan" anlamı için bkz: 17:79, ilgili not.

20 Zımnen: Firavunlaşan her zorba, kendisini yerin göğün vazgeçemeyeceği biri zanneder.

21 Yani: Firavun'un onları köleleştirmesinden (Bkz: 31:6).

<- **31** Firavun'dan... Çünkü o, haddini bilmez küstahlardan biriydi.

32 Doğrusu onları, akıl sır ermez ilâhî bir bilgiye istinaden[22] çağdaşları olan tüm toplumlar içerisinden böyle seçmiştik; **33** ve onlara sınav olduğu ayan açık belli olan mucizevî işaretler ver(miş)tik.

34 BÜTÜN bunlara rağmen şu berikiler[23] yine de şöyle diyecekler: **35** "(Ölüm) şu bizi bekleyen ilk (ve tek) ölümümüzdür ve biz asla bir daha hayata dönmeyeceğiz; **36** ama eğer (bu) iddianızda ısrarlıysanız, haydi (geri) getirin atalarımızı!"[24]

37 Ne yani, onlar günaha gömülüp gittikleri için kendilerini helâk ettiğimiz Tubba' kavminden ve onlardan öncekilerden daha mı güçlüler?[25]

38 Bakın Biz gökleri, yeri ve bu ikisi arasındakileri oyun olsun diye yaratmadık; **39** lakin bunları, başka değil sadece gerçek bir amaç uğruna yarattık;[26] ne var ki onların çoğu bunu bilmiyor.

مِنْ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ كَانَ عَالِيًا مِنَ الْمُسْرِفِينَ
﴿٣١﴾ وَلَقَدِ اخْتَرْنَاهُمْ عَلَىٰ عِلْمٍ عَلَى
الْعَالَمِينَ ﴿٣٢﴾ وَآتَيْنَاهُمْ مِنَ الْآيَاتِ مَا
فِيهِ بَلَاءٌ مُبِينٌ ﴿٣٣﴾ إِنَّ هَٰؤُلَاءِ لَيَقُولُونَ
﴿٣٤﴾ إِنْ هِيَ إِلَّا مَوْتَتُنَا الْأُولَىٰ وَمَا نَحْنُ
بِمُنْشَرِينَ ﴿٣٥﴾ فَأْتُوا بِآبَائِنَا إِنْ كُنْتُمْ
صَادِقِينَ ﴿٣٦﴾ أَهُمْ خَيْرٌ أَمْ قَوْمُ تُبَّعٍ وَالَّذِينَ
مِنْ قَبْلِهِمْ أَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ
﴿٣٧﴾ وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا
بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ ﴿٣٨﴾ مَا خَلَقْنَاهُمَا إِلَّا
بِالْحَقِّ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾

---

22 *'Alâ 'ilmin* ibaresindeki belirsizlik çeviriye böyle yansımıştır. Bunun, "Bizler Allah'ın çocukları ve can dostlarıyız" (5:18) böbürlenmelerine istinaden "İstismar edeceklerini bile bile" şeklinde anlaşılması mümkündür. Bu pasajda hem inkârcı muhataplara "firavunlaşmayın" uyarısı hem de imanlı muhataplara "yahudileşmeyin" uyarısı yapılıyor.

23 Burada âhireti inkâr eden Sadukiyen Yahudiliğe bir îmâ varsa da, doğrudan kastedilen müşrikler olsa gerektir. Bu âyetle, 16. âyetin ardından ara verilen ana konuya geri dönülmüş oldu. 18-33. âyetlerde dile getirilen tarihî kıssa, ilk muhataplara ibret almaları amacıyla sunulmuştu.

24 İki anlama da gelebilir: ya "onları diriltin de dirilişe inanalım"; ya da "babalarımızı geri getirin de onlardan iman edilecek bir âhiret olup olmadığını öğrenelim" ('Atalar yolu' için bkz: 43:22-24).

25 *Tubba'*, Güney Arabistan'da güçlü ve görkemli bir uygarlık kurmuş olan Himyer krallarına veya devletine verilen isimdir. Etraftaki tüm devletçikleri kendilerine 'bağladıkları' için *Tubba'* adını almışlardır. Başlangıcı Milat öncesine kadar giden Tubba' devletine, MS. 4. yüzyılda Habeşliler son vermiştir. Kur'an, muhataplarının hafızasında hatırası canlı olan Tubba' uygarlığını bir "ibret" olarak sunmaktadır. Taberî gibi kaynaklarımız Tubba' halkının sonradan müslüman olduğunu zikrederler.

26 Zımnen: Âhireti inkâr, bu kâinat misafirhanesinin ve onun şerefli konuğu insanın yaratılışının anlamsız ve amaçsız olduğunu iddia etmek demektir. Böyle bir akıl, hayatı oyun, dünyayı lunapark olarak algılar. Böyle bir algı sahibi kendisine "oyun çocuğu" rolü biçiyor demektir. Oysa hayat bir sınav, dünya bir sınav alanıdır (Bkz: 67:2). Krş: 15:85. Bu âyet , 35-36. âyetlerde anlatılan inkârcı akla cevaptır.

اِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ مِيقَاتُهُمْ اَجْمَعِينَۙ
﴿٤٠﴾ يَوْمَ لَا يُغْنِى مَوْلًى عَنْ مَوْلًى
شَيْـًٔا وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَۙ ﴿٤١﴾ اِلَّا مَنْ
رَحِمَ اللّٰهُۜ اِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٤٢﴾
اِنَّ شَجَرَتَ الزَّقُّومِۙ ﴿٤٣﴾ طَعَامُ الْاَثِيمِۚ
﴿٤٤﴾ كَالْمُهْلِۚ يَغْلِى فِى الْبُطُونِۙ ﴿٤٥﴾
كَغَلْيِ الْحَمِيمِ ﴿٤٦﴾ خُذُوهُ فَاعْتِلُوهُ
اِلٰى سَوَٓاءِ الْجَحِيمِۗ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ صُبُّوا
فَوْقَ رَاْسِهِ مِنْ عَذَابِ الْحَمِيمِۜ ﴿٤٨﴾
ذُقْۚ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ ﴿٤٩﴾
اِنَّ هٰذَا مَا كُنْتُمْ بِهٖ تَمْتَرُونَ ﴿٥٠﴾
اِنَّ الْمُتَّقِينَ فِى مَقَامٍ اَمِينٍۙ ﴿٥١﴾
فِى جَنَّاتٍ وَعُيُونٍۚ ﴿٥٢﴾ يَلْبَسُونَ مِنْ
سُنْدُسٍ وَاِسْتَبْرَقٍ مُتَقَابِلِينَۚ ﴿٥٣﴾

40 UNUTMAYIN ki, hepsinin buluşma zamanı (iyi ile kötünün) birbirinden ayrıldığı gündür. **41** O gün ne bir dostun diğer bir dosta yararı dokunacak ne de kendilerine yardım ulaşacak; **42** Allah'ın rahmet ettiği kimseler müstesna: zira yalnızca O'dur her işinde mükemmel olan, sonsuz merhamet sahibi O'dur.[27]

43 Şüphesiz o zakkum ağacı,[28] **44** günahkârların besini olacaktır; **45** tıpkı yanık yağ tortusu gibi karnında kaynar, **46** fokurdayarak yakıp kavuran su misali...

47 (Derken emir gelir): "Tutun onu, yaka paça sürükleyin kışkırtılmış alevlerin ortasına! **48** Sonra baştan ayağa boca edin yürek dağlayan bir (umutsuzluğu ve deyin ki):[29] **49** 'Tat bakalım; çünkü sen, evet sen hatırlı, saygın biri olmalısın (!) **50** İşin gerçeği, bu, sizin baştan beri 'acaba' dediğiniz şeyin ta kendisidir."

51 ÖTE yandan, Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyanlar, güvenli bir yurda yerleşecekler: **52** cennetlerde ve pınar başlarında... **53** Tarifsiz güzellikte sonsuz özgürlük libası ve altın sırmalı kaftanlar giyip göz göze bakışacaklar.[30]

---

27 Âhiretteki şefaat anlayışının sınırlarını çizen âyetlerden biri (Konuyla ilgili tüm âyetlerin ayrıntılı bir tahlili için bkz: 39:44, not 47).

28 Muhtemelen Kur'an'da ilk geçtiği yer burasıdır. Buna inkârcı muhataplardan itiraz gelmiş olmalı ki, cevap Sâffât 62-66'da verilmiştir. *Zakkum*, Arap dilinde "nahoş bir şey yemek" veya "bir şeyi nahoş bir şekilde yemek" anlamına kullanılır. Bölgede yetişen zehirli bir bitki olan *zakkum* şöyle tanımlanır: "Toz renginde, küçük ve oval yapraklarının kenar kısımları dikensiz, keskin kokulu ve acı, gövdesi çok boğumlu, anların yararlandığı çok ince damarları bulunan bir ağaçtır" (*Lisân*). Son kullanıldığı yerde "lânetli ağaç" olarak nitelenen bu bitkinin sınav aracı kılındığı bilgisine rastlıyoruz (Bkz: 17:60, not 80; 37:63). Kullanıldığı üç sûrenin iniş zamanları birbirine yakındır. Daha sonra kendisinden hiç bahis açılmayan bu "lânetli ağaç", Sâffât 62'de de görüldüğü gibi geleni kötü ağırlamayı temsil eder. Daha temelde bu mecaz, dünya misafirhanesinde oturtulduğu mükellef sofraya ihaneti tescillenmiş olanlara "Âhirette zehir zıkkım yiyin!" mesajıdır. Türkçe'de "zakkum" adı verilen bitki (*nerium oleander*) kokusu ve rengine aldanıp yiyeni zehirleyen yapısıyla günaha benzer: hazzı cezbeder, fakat sonu azaptır.

29 Krş: 37:67, not 26.

30 "Tarifsiz" kelimesi belirsiz formun çevirideki karşılığıdır. Yani: güzelliğin üretildiği merkezler olan cen-

54 İşte böyle olacak. Ve Biz onları sıra-
dışı güzellikte bir bakış, pırıl pırıl (bir
kalp) taşıyan eşlerle birleştireceğiz.[31]
55 Orada canlarının arzu ettiği her
türlü lezzeti güven içinde isteyip tada-
caklar.[32] **56** Orada ilk ölümlerinden
başka bir ölüm tatmayacaklar.[33]

Böylece Allah onları dehşet verici bir
azaptan korumuş olacak. **57** Rabbinin
bir lutfudur bu: Bu, işte budur muhte-
şem başarı!

58 İŞTE böylece Biz, bu (vahyi) senin
dilinle kolaylaştırdık ki düşünüp de
ders alabilsinler.[34]

59 Artık sen de (yukarıda tanıtılan cen-
netini) bekle; çünkü ötekiler (yukarıda
tanıtılan cehennemlerini) bekliyorlar!

كَذٰلِكَ وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ ﴿٥٤﴾
يَدْعُونَ فِيهَا بِكُلِّ فَاكِهَةٍ اٰمِنِينَ
﴿٥٥﴾ لَا يَذُوقُونَ فِيهَا الْمَوْتَ اِلَّا
الْمَوْتَةَ الْاُولٰى وَوَقٰيهُمْ عَذَابَ
الْجَحِيمِ ﴿٥٦﴾ فَضْلًا مِنْ رَبِّكَ
ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٥٧﴾ فَاِنَّمَا
يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ
﴿٥٨﴾ فَارْتَقِبْ اِنَّهُمْ مُرْتَقِبُونَ ﴿٥٩﴾

---

nette, hepsi de sıra dışı güzellikler. Sınırsız hürriyeti temsil eden *harîr* kelimesini "ipek" diye değil de "sonsuz özgürlük libası" diye çevirmemizin lûgavî ve istikrâî gerekçeleri için bkz: 76:12, not 16.

31 Lafzen: "güzel gözlü". *Bi-hûrin 'ıyn* ifadesinin terkip olarak ilk geçtiği Rahmân 72 ve Tûr 20'nin notlarına bkz. Bir üstteki âyetle birlikte buradaki "güzel göz" güzel bir bakışı ifade eder. Cennetlik eşlerin yüzünde göz, gözünde yüz izi olmayacak kadar gözlerinin ve gönüllerinin birbirine dönük olduğunun ifadesidir. Dahası, eşlerin birbirlerine gözlerinden mutluluk aktardıklarına da delâlet eder.

32 *Fâkihe* için bkz: 36:55, not 39. Yukarıda dile getirilen kötülerin gıdası *zakkûm*un (43) karşısında, iyilerin gıdası *fâkihe* yer almaktadır.

33 Yani: Dünyadan ölümle âhirete intikal ettikleri gibi, oradan da bir başka hayata intikal etmeyecek, orada kalacaklar.

34 Yani: Biz onda yer alan yüce hakikatleri ve cennet-cehennem gibi gaybî gerçekleri, beşer dilinin dünyasına indirdik ki, insan bu sayede idraki aşan hakikatler hakkında bilgi sahibi olsun. Kur'an vahyinin Arapça indirilmesinin sebebi, seçilen peygamberin dilinin Arapça olmasıdır. Bu Allah'ın bir sünnetidir ve her peygamber için geçerlidir. Amaç bellidir: Fıtrata nakşedilmiş olan ezeli hakikati hatırlayıp, öncekilerin tecrübesinden ders almak (*tezekkur*).

45. CÂSİYE SÛRESİ

Câsiye sûresi "diz çöken" anlamına gelen adını 28. âyetinden alır. İnsanoğlunun önünde sonunda Allah'ın sonsuz gücü ve yüksek iradesi karşısında diz çökmek zorunda kalacağını ifade eder. Sûre *Şeriat* ve *Dehr* adlarıyla da anılmıştır.

Hâ-Mîm ailesinin altıncı üyesidir. Ailenin diğer üyeleri gibi Mekke'de inmiştir. Sıra, zaman ve muhteva olarak bir önceki Duhân sûresini takip eder. Tüm ilk tertipler bu sûreyi Ahkâf'ın önüne yerleştirir. Dolayısıyla ailenin diğer üyeleri gibi boykot sırasına veya sonrasına tarihlendirilebilir. İbn Abbas'a nisbet edilen 14. âyetin Medine'de indiği rivayetini iç ve dış bağlam desteklemez. Bu rivayet yine İbn Abbas'tan gelen daha sahih bir rivayetle de çelişir. Sûre konu olarak bir iç bütünlüğe sahiptir.

Sûre nihâî yargıya imanı, yani kişide eylemlerinin sorumluluğunu üstlenecek bir bilinç inşâsını hedefler.

İlâhî bir inşâ projesi olan vahye, onun ilâhî kaynağına ve taşıdığı mesajlara atıfla başlar (1-11). Vahye sırt dönenler, varlığı bir emanet olarak göremeyen nankörlerdir. Dolayısıyla nihâî bir yargı gününün olmadığını düşünmektedirler (12-15). İsrâiloğulları kıssası bir önceki sûrede kaldığı yerden devam eder (16-17) ve yahudileşme süreciyle âhirete iman arasındaki ters orantıya dikkat çekilir. Söz Kur'an vahyinin amacına getirilir: "Bu (vahiy) insanlık için bir bilinç kaynağıdır" (20). Bu kaynaktan uzak duranı bekleyen tehlike dile getirilir (23-15). Son Saat'in ve nihai yargının, dolayısıyla ilâhî hakkaniyetin gereği olan ödül ve cezanın kaçınılmazlığı ifade edilir (24-35).

Sonsöz: İnsan tüm varlığını azamet sahibi Rabbine borçlu olduğunu aklından çıkarmamalıdır (36-37).

Kûfe sayımına göre 37, diğerlerine göre 36 âyettir. Âyet sayısındaki farklılık, *Hâ-Mîm* harflerinin bağımsız bir âyet sayılıp sayılmamasıyla alâkalıdır.

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 *Hâ-Mîm!*[1]

2 BU kitabın indirilişi her işinde tek mükemmel olan, her hükmünde tam isabet kaydeden Allah katındandır.[2]

3 Elbet göklerde ve yerde inan(maya gönlü ol)anlar için sayısız mesajlar vardır.[3]

4 Hem sizin yaratılışınızda hem de O'nun yeryüzüne yaydığı diğer tüm yürüyen canlı türlerinde gönülden inanacaklar için tarifsiz mesajlar vardır.[4]

5 Aklını kullanan bir topluluk için gece ve gündüzün birbiri ardınca gelişinde, Allah'ın semadan indirerek kendisiyle ölü toprağı dirilttiği rızık vasıtalarında ve rüzgârları çeşitli kılmasında da sayısız mesajlar vardır.

6 İşte bunlar, Allah'ın hakikati sana kendisiyle aktardığı âyetlerdir: Peki, Allah ve O'nun âyetleri de değilse, kimden (gelen) hangi habere inanacaklar?[5]

7 Kendini aldatarak günaha gömülenlerin topuna birden yazıklar olsun![6] 8 (Bu tip) Allah'ın kendisine okunan âyetlerini işitir de, sonra onu hiç işitmemiş gibi küstahça bir direnişi sürdürür: artık böylesini elem verici bir azap ile müjdele!->

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ
حٰمٓ ﴿١﴾ تَنْز۪يلُ الْكِتَابِ مِنَ اللّٰهِ الْعَز۪يزِ
الْحَك۪يمِ ﴿٢﴾ اِنَّ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
لَاٰيَاتٍ لِلْمُؤْمِن۪ينَ ﴿٣﴾ وَف۪ي خَلْقِكُمْ وَمَا
يَبُثُّ مِنْ دَٓابَّةٍ اٰيَاتٌ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَۙ ﴿٤﴾
وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ
مِنَ السَّمَٓاءِ مِنْ رِزْقٍ فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ
بَعْدَ مَوْتِهَا وَتَصْر۪يفِ الرِّيَاحِ اٰيَاتٌ لِقَوْمٍ
يَعْقِلُونَ ﴿٥﴾ تِلْكَ اٰيَاتُ اللّٰهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ
بِالْحَقِّۚ فَبِاَيِّ حَد۪يثٍ بَعْدَ اللّٰهِ وَاٰيَاتِه۪
يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ وَيْلٌ لِكُلِّ اَفَّاكٍ اَث۪يمٍۙ ﴿٧﴾ يَسْمَعُ
اٰيَاتِ اللّٰهِ تُتْلٰى عَلَيْهِ ثُمَّ يُصِرُّ مُسْتَكْبِرًا
كَاَنْ لَمْ يَسْمَعْهَاۚ فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ اَل۪يمٍ ﴿٨﴾

---

1 Mukatta'ât harfleri hakkında detaylı bir açıklama için, nüzul sürecinde ilk geçtiği 68:1, not 1'e bakınız.

2 Krş: 35:2, not 5; 36:2, not 2

3 Öncesi ve sonrasıyla birlikte zımnen: İnsan vahyin mesajlarını kâinat ve varlık kitabını okuyarak da alabilir. Yeter ki inanmaya gönlü olsun.

4 Bu âyet "Canlılar içerisinden insanı seçkin kılan sebep nedir ki Allah insanla konuştu?" zımnî sorusunun cevabını teşkil eder. Vahiy kitabınınki *iman* âyetleri, varlık kitabınınki *îkân* âyetleridir. *İman* âyetleri marifete, *îkân* âyetleri ilme dayanır. Ancak, 5. âyetin ifade ettiği gibi varlığı bir kitap gibi okumak için aktif bir aklın varlığı şarttır. (*İman* ve *îkân* için bkz: 2:4, not 9.)

5 Zımnen: Allah'a da inanmıyorsa, kişinin neye inandığının ne önemi var?

6 *Effâk*, "yalanda sınır tanımayan"dır. Yalan sınırı aşınca bizzat sahibini aldatır. "Kendisini aldatarak" karşılığının gerekçesi budur.

وَإِذَا عَلِمَ مِنْ آيَاتِنَا شَيْئًا اتَّخَذَهَا هُزُوًا
أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿٩﴾ مِنْ وَرَائِهِمْ
جَهَنَّمُ وَلَا يُغْنِي عَنْهُمْ مَا كَسَبُوا شَيْئًا
وَلَا مَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ وَلَهُمْ
عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠﴾ هَٰذَا هُدًى وَالَّذِينَ كَفَرُوا
بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رِجْزٍ أَلِيمٌ
﴿١١﴾ اللَّهُ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ لِتَجْرِيَ
الْفُلْكُ فِيهِ بِأَمْرِهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ
وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾ وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي
السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ
إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٣﴾

<- **9** Üstelik bu tipler, âyetlerimizden bir şeyler öğrendikleri zaman başlarlar onunla alay etmeye.[7]

İşte böylelerini aşağılayıcı bir azap beklemektedir: **10** cehennem hemen peşlerindedir. Ne kazandıkları şeylerin ne de Allah'tan başka edindikleri dostların onlara en ufak bir yararı dokunur: zira onları korkunç bir azap beklemektedir.

11 (Allah'ın âyetlerini izlemek...)[8] İşte hidayet budur; bir de Rablerinin (kevnî ve vahyî) âyetlerini yok sayanlar var: işte onların hakkı, (bu) akıl almaz bayağılaşmadan dolayı[9] elem verici bir azaba mahkûm olmaktır.[10]

12 O'NUN kanunu sayesinde orada gemiler yol alabilsin diye, yine O'nun lutfundan payınıza düşeni elde edip[11] de şükredebilesiniz diye denizi sizin için bir yasaya bağlayan Allah'tır.[12]

13 Yine O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini kendi katından (bir bağış olarak) emrinize âmâde kılmıştır.[13]

Elbet bütün bunlarda da düşünen bir toplum için sayısız mesajlar vardır.

---

7 Yani: ya âyetlerimizi işitmezler ya da işittiklerini alay konusu ederler. Kişi küçümsediği ve önemsiz gördüğüyle alay eder. Eğer alay edilen şey vahiy ve onun taşıdığı haberlerse, bu alayın yöneldiği makam doğrudan vahyin sahibi olan Allah'tır. Allah'la alay edecek kadar küstahlaşan biri, iflah olmaz bir hastalığa yakalanmış demektir.

8 Parantez içi açıklama 8 ve 9. âyetlere dayanarak yapılmıştır.

9 Krş: "O aklını kullanmayanları pisliğe mahkûm eder" (10:100; ayrıca bkz: 5. âyetin sonu ve 7:71, not 54). *Riczin*deki belirsizlik metne "akıl almaz" şeklinde yansımıştır.

10 Zımnen: Allah'a kul olmamak, kula ve eşyaya kul olmakla sonuçlanan bir bayağılaşmaya yol açar. Zira insanın bedenini omurga, şerefini akıl, aklını iman ayakta tutar.

11 *İbteğâ* için bkz: 17:42, not 59.

12 Veya *lâm* harfinin sıla anlamıyla: "emrinize âmâde kılan". Allah'ın, akıl ve iradeye özel ikramı olan *teshîr* için ilk kullanıldığı 38:18, not 12'ye bkz.

13 Bunu hem eşyaya yasalar koyarak hem de insanı eşyanın yasalarını keşfedecek üstün bir kabiliyetle donatarak yapmıştır.

14 Söyle iman edenlere: Allah'ın Günleri'nin[14] geleceğini arzu etmeyenleri (şimdilik) bağışlasınlar;[15] çünkü O bir toplumu (ancak) ısrarla yaptıklarından dolayı cezalandırır.[16]

15 Kim bir iyilik yaparsa, o kendi lehine yapmış olur. Kim de bir kötülük yaparsa, kendi aleyhine yapmış olur.[17] En sonunda dönüp geleceğiniz yer Rabbinizin huzurudur.

16 DOĞRUSU Biz İsrâiloğullarına da vahyi, iktidarı ve peygamberliği vermiş, onlara iyi ve temiz rızıklar bahşetmiş ve onları (vahyi hayata taşımakla görevlendirip kendi zamanlarının) tüm toplumlarından üstün tutmuştuk. **17** Dahası onlara (tevdi edilen) görevden dolayı açık işaretler vermiştik.[18]
Ne ki onlar durdular durdular da, kendilerine bilgi geldikten sonra -sırf aralarındaki kıskançlık yüzünden- ayrılığa düştüler:[19] Şu kesin ki, Rabbin Kıyamet Günü ayrılığa düştükleri her konuda onlar arasında hüküm verecektir.

18 Son olarak seni de, (değişmeyen) evrensel buyruğun parçası olan (değişken) bir şeriat üzere kıldık:[20] o yolu izle, sakın ha (kendini) bilmezlerin keyfî yargılarına uyma!->

قُلْ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ
اَيَّامَ اللّٰهِ لِيَجْزِيَ قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ
(١٤) مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ اَسَاءَ
فَعَلَيْهَا ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ (١٥) وَلَقَدْ اٰتَيْنَا
بَنٖٓي اِسْرَٓائٖيلَ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ
وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى
الْعَالَمٖينَ (١٦) وَاٰتَيْنَاهُمْ بَيِّنَاتٍ مِنَ الْاَمْرِ
فَمَا اخْتَلَفُوا اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَهُمُ الْعِلْمُ
بَغْيًا بَيْنَهُمْ اِنَّ رَبَّكَ يَقْضٖي بَيْنَهُمْ يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ فٖيمَا كَانُوا فٖيهِ يَخْتَلِفُونَ (١٧) ثُمَّ
جَعَلْنَاكَ عَلٰى شَرٖيعَةٍ مِنَ الْاَمْرِ فَاتَّبِعْهَا
وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَٓاءَ الَّذٖينَ لَا يَعْلَمُونَ (١٨)

---

14 Yani: "Bugünün bir de yarını var" anlamında. Bu ibare, "Zira o (iyi ve kötü) dönemleri, biz insanlar arasında döndürür dururuz" (3:140) âyeti ışığında anlaşılmalıdır (Krş: 14:5, not 6).

15 Daha sonra gelen meşru savunma ve savaş izni veren âyetlere dayanarak parantez içinde "şimdilik" kaydını düştük.

16 Zımnen: Sırf mutlak bilgisine dayanarak değil, suç işlendikten ve suçta ısrar edildikten sonra cezalandırır. Bu ifade 23. âyeti açıklar. İbn Abbas'ın âyeti mü'minlere uygulanan işkence ve baskı bağlamında yorumlaması, dönemin tabiatına uygundur (Taberî ve Kurtubî).

17 Bir önceki âyete ve açıklamasına bkz.

18 İlk akla gelen anlamları "iş, dünyevî iktidar, yasa, buyruk, öneri" olan *el-emr*in bu bağlamdaki en uygun karşılığı, verilen "görev", yani "misyon" olmalıdır (Bkz: 28:44, not 52).

19 Tevrat gelinceye kadar tek millet idiler. Tevrat gelince daha bir bütünleşeceklerine paramparça oldular. Bu ve buna benzer âyetlerin verdiği bir başka mesaj da şudur: Vahiy, samimi olanla samimi olmayanı ayrıştıran bir tabiata sahiptir. Vahyin sıfatı olan Furkân'ın hakkı bâtıldan ayıran mânası yanında, "samimi olanı samimi olmayandan ayrıştıran" mânası da vardır.

20 *el-Emr*, değişmez ilâhî yasaları temsil eden "evrensel buyruk"tur. Her yerde, her zaman ve mekânda aynıdır. Fakat o evrensel buyruktan bir parça olan *şerîat*, değişken ve tarihseldir. Mesela Musa

إِنَّهُمْ لَنْ يُغْنُوا عَنْكَ مِنَ اللّٰهِ شَيْـٔاً وَإِنَّ
الظَّالِمِينَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَٓاءُ بَعْضٍ وَاللّٰهُ وَلِيُّ
الْمُتَّقِينَ ﴿١٩﴾ هٰذَا بَصَٓائِرُ لِلنَّاسِ وَهُدًى
وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٢٠﴾ اَمْ حَسِبَ
الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّـَٔاتِ اَنْ نَجْعَلَهُمْ
كَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَٓاءً
مَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ سَٓاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٢١﴾
وَخَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ
وَلِتُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ
لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٢﴾ اَفَرَاَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهُ
هَوٰيهُ وَاَضَلَّهُ اللّٰهُ عَلٰى عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلٰى
سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلٰى بَصَرِهِ غِشَاوَةً
فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللّٰهِ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٢٣﴾

<- **19** Çünkü onlar, Allah'tan gelecek hiçbir şeyi senden savamazlar! Unutma ki zalimler[21] hep birbirlerinin evliyasıdır; Allah ise muttakilerin velisidir.

20 Bu (vahiy) insanlık için bir bilinç kaynağıdır; gönülden inananlar için de bir rehber ve bir rahmet menbaıdır.

21 Yoksa kötülüğün peşinde seğirten tipler, kendilerini -hayatlarında olsun ölümlerinde olsun- iman edip salih amel işleyenlerle aynı kefeye koyacağımızı mı sandılar? Ne berbat hüküm veriyorlar![22]

22 Ama Allah gökleri ve yeri gerçek bir amaç uğruna yarattı ki, hiç kimseye haksızlık yapılmadan her insan kendi kazandığının karşılığını görebilsin.

23 TANRISI olarak keyfî kanaatini benimseyen ve Allah'ın kişiyi, (fıtrî) bir bilgiye rağmen (sapmayı tercih ettiği için) saptırdığı,[23] kulaklarını ve kalbini mühürlediği, gözlerinin üzerine de tarifsiz bir perde çektiği malum tipleri gözünde canlandırabilir misin?[24] Artık onu Allah da ulaştırmazsa, kim doğru yola ulaştırabilir? Hâlâ düşünüp ders almayacak mısınız?

ümmetine veya Muhammed ümmetine göre değişmiştir. (Benzer bir ibare ve tahlili için bkz: 42:52, not 67.) *Şeri'at* teriminin türetildiği *şir'a*, kişiyi suyun kaynağına ya da kaynağa giden ana yola götüren tâli yol demektir. Yani insanı hayata (suya) bağlayan yola çıkaran tali yol. Kelime burada tüm peygamberlerin ortak kaynağına kendi zaman ve zeminlerinden açılan özgün yol ve yöntemleri ifade eder. "Şeriat" terimi sonradan, dinin kaynağı olan vahiylerden elde edilen pratik kurallar bütününe isim olmuştur.

21 Bir öncesiyle bağlantılı olarak: Kendini bilmeyen değerini bilmez, değerini bilmeyen kendine kıyar, kendine kıyan zalimdir (21:29, not 37; 21:65, not 67).

22 Âyetteki "kötülük" ile "ölüm", "iyilik" ile "hayat" eşleştirilmiştir. Zımnen: Kütülük ölümdür; belki başka iyilikleri de öldüren ölümcül bir virüstür. İyilik ise hayattır; belki başka iyiliklere hayat veren bir tohum gibidir. (Benzer bir âyet için bkz: 29:4)

23 *'Alâ 'ılmin,* öznesi insan olarak okunduğunda bu anlama gelir. Sapmayı tercih eden insanın kendisine rağmen saptığı "ilim", Allahu a'lem insanın vicdanına ve fıtratına yaratılıştan nakşedilmiş olan hakikate yatkınlık bilgisidir. Bu ibare Allah'ın bir toplumu ısrarla yaptıklarından dolayı cezalandıracağını söyleyen 14. âyetle birlikte okunmalıdır. Sözdiziminde bu ibarenin rolü, öznesi birden fazla olan *men yeşâ'* ibarelerine benzemektedir (Bkz: 24:21, not 24). Her iki ibare ve ait oldukları metin şu âyet ışığında anlaşılmalıdır: "(Allah) yoldan çıkmışlardan başkasını kesinlikle saptırmaz" (2:26).

24 Âyette çizilen tipin nüzul ortamındaki karşılığına ilişkin Mukâtil (Bu rivayeti Mukâtil'in kendi tefsirinde göremedim) şu olayı nakleder: Ebu Cehil bir gün Velid b. Muğire ile tavaf etmektedir. Söz Hz. Peygamber'e gelir ve Ebu Cehil şöyle der: "Vallahi ben onun sözünde sadık olduğunu biliyorum!"

وَقَالُوا مَا هِيَ اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ
وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا اِلَّا الدَّهْرُۚ وَمَا لَهُمْ
بِذٰلِكَ مِنْ عِلْمٍۚ اِنْ هُمْ اِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٢٤﴾
وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ مَا كَانَ
حُجَّتَهُمْ اِلَّا اَنْ قَالُوا ائْتُوا بِاٰبَٓائِنَا اِنْ
كُنْتُمْ صَادِقٖينَ ﴿٢٥﴾ قُلِ اللّٰهُ يُحْيٖيكُمْ ثُمَّ
يُمٖيتُكُمْ ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا
رَيْبَ فٖيهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾

24 Bir de kalkıp dediler ki: "Hayat sadece dünya hayatımızdan ibarettir; ölürüz, zira (bir kez) hayata gelmiş bulunuruz;[25] ve bizi sadece Dehr/Zaman yok eder."[26]

Ama onlar bu hususta hiçbir bilgiye sahip değiller, onlar sadece (önyargıya dayalı bir) zanna sahipler.[27] **25** Ve ne zaman âyetlerimiz bütün açıklığıyla önlerine konulsa, tek cevapları şöyle olur: "Eğer doğru söylüyorsanız atalarımızı getirin!"[28]

26 De ki: "Hayatınızı bahşeden, ardından ölümünüzü takdir eden Allah'tır. En sonunda sizi geleceğinde kuşku olmayan Kıyamet Günü bir araya getirecektir; fakat insanların çoğu bunun (kaçınılmaz bir sonuç olduğunu) bilmiyorlar"[29]

Muğire "Peh!" der, "Bunu neye dayanarak söylüyorsun?" Ebu Cehil: "Onu daha yeni yetme bir delikanlıyken "sadık" ve "el-emin" diye adlandıran bizdik; fakat aklı kemale erip olgunluk yaşına geldiğinde tuttuk onu "Yalancı, hain" diye adlandırdık." Muğire "O zaman ona iman etmene mani olan nedir?" deyince, Ebu Cehil: "Kureyş dilberlerinin benden Ebu Talib'in yetimine tâbi olmuş biri olarak söz etmeleridir. Bu yüzden sonsuza kadar Lat ve Uzza'ya tâbi olacağım!" (İbn Âşûr) Eğer sahihse, bu rivayet âyete verdiğimiz alternatif anlamı destekler.

25 Takdim-tehire gerek yoktur. Konuşan öznenin ilkel nihilizmi dikkate alındığında, *vav*'ın tefsiriyye vurgusu taşıdığı anlaşılır. Yani: Bir kez doğmuş bulununca, ister istemez zamana maruz kalarak ölüp gideriz. (31 nolu nota bkz; ayrıca krş: 78:3, not 4.)

26 *Dehr*, "uzun mu uzun, hesaba gelmeyen mutlak zaman". Bunu söyleyen Dehrî'nin zihninde "yaratılmamış ve sonradan olmayan âlemin öncesi ve sonrası olmayan ömrü". Bu itikada Dehrîlik adı verilir. İlkel bir materyalizmdir. Bu inanca sahip olanların bir kısmı deist idiler. Bu âyetten yola çıkarak, bunu söyleyen Dehrî'nin âlemin sonsuz olduğuna ve içinde reenkarnasyon inancını barındıran 'sonsuz döngü'ye (samsara) inandığını, yeniden dirilişi ve âhireti inkâr ettiğini anlıyoruz.
Zamanı özne gören bir mantık, zamanın nesnesi olmaya kendini mahkûm etmiştir. Yani: Hayatın ölümle sonuçlanması sadece zamanın doğası gereğidir, dolayısıyla dirilmek için ölmek gibi bir ilâhî müdâhale söz konusu değildir. Zamana taptığına dair bir bilgiye sahip olmadığımız bir kısım Mekkelilerin tasavvurunda zaman, varoluşun tek makul açıklamasıdır. Materyalistin maddeye yüklediği anlamı, bu akıl zamana yükler. Bu söylemin temelinde yaratılışın tesadüf olduğu düşüncesi yatar. Bu akıl Allah'ın varlığını değil ama O'nun zamana müdahil oluşunu ifade eden rububiyyetini inkâr etmiş, onun yerine 'mutlak' zamanı (*dehr*) ikame etmiş görünmektedir. (Bu düşüncenin nüzul dönemindeki temsilcilerine dair bir açıklama bkz: 78:3, not 4.)

27 Bu âyet mücerret inkârın içi boş önyargılara dayandığının delilidir.

28 "Âhiret varsa babamı getir" diyen akıl, âhireti dünyada arayan şaşkın akıldır.

29 Âhiret kaçınılmazdır: zira seçim iradenin, ödül ve ceza seçimin kaçınılmaz bir sonucudur.

وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَيَوْمَ
تَقُومُ السَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَخْسَرُ الْمُبْطِلُونَ ﴿٢٧﴾
وَتَرٰى كُلَّ اُمَّةٍ جَاثِيَةً كُلُّ اُمَّةٍ تُدْعٰى اِلٰى
كِتَابِهَا اَلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾
هٰذَا كِتَابُنَا يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ اِنَّا كُنَّا
نَسْتَنْسِخُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٩﴾ فَاَمَّا الَّذِينَ
اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ
فِي رَحْمَتِهِ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ ﴿٣٠﴾
وَاَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا اَفَلَمْ تَكُنْ اٰيَاتِي تُتْلٰى
عَلَيْكُمْ فَاسْتَكْبَرْتُمْ وَكُنْتُمْ قَوْمًا مُجْرِمِينَ
﴿٣١﴾ وَاِذَا قِيلَ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَالسَّاعَةُ
لَا رَيْبَ فِيهَا قُلْتُمْ مَا نَدْرِي مَا السَّاعَةُ اِنْ
نَظُنُّ اِلَّا ظَنًّا وَمَا نَحْنُ بِمُسْتَيْقِنِينَ ﴿٣٢﴾

27 Ama göklerin ve yerin mülkü Allah'a aittir. Ve o saatin geldiği gün, işte o gün, varlığı anlam ve amacından soyutlayanlar kaybedecekler.[30]

28 Ve o gün her toplumu zillet için de diz çökmüş bir halde göreceksin; her toplum kendi hesabını (görmeye) çağrılacak: "Bugün yapageldiğiniz her şeyin karşılığını bulacaksınız. **29** İşte bunlar Bizdeki kayıtlar; aleyhinize (de) olsa tüm gerçeği size o anlatır: çünkü Biz, yaptığınız her şeyi vaktiyle kayda geçirmiştik."

30 Öte yandan, iman eden ve erdemli davrananlara gelince: Rableri onları rahmetine nail edecektir: Bu, işte budur göz kamaştırıcı zafer!

31 İnkârda direnenler var ya! (Onlara denilecek ki): "Mesajlarım size tebliğ edilmemiş miydi? Aksine (edilmişti), ama siz küstahça böbürlenmiş ve günahkâr bir toplum olmayı yeğlemiştiniz. **32** Size ne zaman, 'Bakın, Allah'ın vaadi gerçekleşecektir ve Son Saat asla kuşku kaldırmaz!' denilmişse, siz şu cevabı vermiştiniz: 'Bilmiyoruz, 'Son Saat' nedir? Ne ki biz onun bir zandan ibaret olduğunu sanıyoruz ve biz (bu konuda) ikna olmuş değiliz.'[31]

---

30 *Mubtılûn*, "iptal edenler" anlamına gelir. Tam anlamıyla günümüzde hayatın anlam ve amaçtan yoksun olduğunu savunan "nihilizm" adlı dünya görüşüne tekabül eder. Zımnen: Böyleleri zaten kaybetmiştir; zira anlamsız olarak gördüğü hayat için ödül beklemesi abes kaçardı.

31 Hepsi de müşrik olmakla birlikte, 24-25. âyetlerde ele alınan "malum tipler" ile bu âyette ele alınan tiplerin âhirete bakışları aynı olmasa gerektir. Zaten bu farka Kur'an'da dikkat çekilir: "Ki onlar o (haber) hakkında ihtilaf ediyorlar" (78:3). İşte müşrikler arasında âhiretin varlığına ilişkin yaklaşımdaki farkı burada görüyoruz. 24-25. âyetlerde sözü edilenler, sayıları bir düzine civarında olan, Allah'ın hayata müdâhalesini reddeden, nihilist ve "dehri" kodamanlardı. Bize göre, 24-25. âyetlerde sözkonusu olanlar âhireti tümden inkâr eden ve her şeyi "kör zamanın kısır döngüsüne" (*dehr*) bağlayan Mekkeli seçkinler, burada sözkonusu olanlar ise âhiret konusunda bilinemezci bir tereddüde sahip olan geniş kitlelerdir (10:18, not 30 ve 78:3, not 4).

33 Onların yaptığı kötülükler (o gün gelince) ayan açık ortaya serilecek ve alay edip durdukları gerçek kendilerini perişan edecektir.[32]

34 Ve onlara denilecek ki: "Siz yüzleşeceğiniz bugünü (dünyada) nasıl unuttunuzsa, biz de sizi (âhirette) öyle unutulmaya terk edeceğiz: nihayet varış yeriniz ateştir, size yardım eden hiç kimse de olmayacaktır. 35 Durum işte böyle vahimdir; çünkü siz Allah'ın mesajlarını alay konusu ettiniz, zira dünya hayatı sizi fena halde aldatmıştı."[33]

İşte bu yüzden o gün ne oradan çıkarılacaklar ve ne de yeni bir başvuru şansı daha verilecek.

36 SÖZÜN ÖZÜ: Bütün övgüler, göklerin ve yerin tümünün Rabbi olan Allah'a mahsustur; âlemlerin Rabbine...

37 Göklerde ve yerde erişilmez büyüklük O'na mahsustur: zira O'dur mutlak üstün ve yüce olan, her hükmünde tam isabet kaydeden sadece O'dur.[34]

وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ
مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٣٣﴾ وَقِيلَ الْيَوْمَ
نَنْسٰيكُمْ كَمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا
وَمَأْوٰيكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ
﴿٣٤﴾ ذٰلِكُمْ بِأَنَّكُمُ اتَّخَذْتُمْ اٰيَاتِ اللّٰهِ هُزُوًا
وَغَرَّتْكُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ لَا
يُخْرَجُونَ مِنْهَا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٣٥﴾ فَلِلّٰهِ
الْحَمْدُ رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَرَبِّ الْاَرْضِ رَبِّ
الْعَالَمِينَ ﴿٣٦﴾ وَلَهُ الْكِبْرِيَاءُ فِي السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٣٧﴾

32 İlâhî talimatların görünen sebeplerinin altında yatan gerçek sebepler bu talimatların "âhireti"dirler. Talimatların âhiretlerini, ancak âhirette göreceğiz. O zaman Allah'ın bize olan rahmetinin büyüklüğüne ve bizi korumadaki titizliğinin hikmetine şahit olacağız. Eğer "Orada göreceğimize burada görsek olmaz mıydı?" diye sorulacak olursa, cevabımız şöyle olur: Görseydik ölürdük, onun için ölünce göreceğiz. Zaten hayatın imtihan olması da bunu gerektirir.

33 Dünya sizi değil, siz kendinizi aldattınız; sonuçta peşin yalanı vâdeli gerçeğe tercih ettiniz.

34 İman ve tasdik ettik ya Rab! İnsana şeref olarak Sana kul olmak yeter!

46. AHKÂF SÛRESİ

Ahkâf sûresi, "kum tepeleri" anlamına gelen *Ahkâf* adını 21. âyetinden alır. Kelime, Kur'an'da sadece bu sûrede geçer. Sûrenin, tüm hadis ve Kur'an edebîyatında anıldığı ilk ve tek ismi budur.

Mekke'de nâzil olmuştur. Bazı âyetlerinin Medine'de nâzil olduğu tezini 6. sûrenin girişinde uyguladığımız kriterler doğrulamaz. Mushaf'taki sıralaması nüzul sıralamasıyla aynı olan yedi sûrelik *Hâ-Mîm* ailesinin sonuncusudur. İlk tertiplerde Câsiye-Zâriyât arasında yer alır. Sûrenin 29-32. âyetlerinde cinlerden söz edilir. Bu olayın, Taif dönüşü vuku bulduğu kabul edilir. Rasulullah'ın Taif'e gidişi ilgili kaynaklarda hicretten önceki üçüncü yıla tarihlendirilir. Yine sûrenin 15. âyeti, 17:23-24 ve 31:14-15'te işlenen ebeveyn-evlat ilişkisinin bir devamı niteliğindedir. Ferrâ, 9. âyeti Kureyş'in suikast planları bağlamında ele alır. Bütün bunlar sûrenin, ailenin diğer üyeleri gibi boykot sırasına veya sonrasına tarihlendirilmesini teyit eder.

Sûre konu itibarıyla kardeşleriyle benzerlik arzeder. Yine onlar gibi içerik bütünlüğüne sahiptir. İlâhî bir inşâ projesi olan vahyin kaynağı, değeri ve ona iman üzerinde durur. Onu inkâr eden aklın açmaz ve sefaletinden örnekler verir. Bunların en anlaşılmaz olanı, kendisine iman telkin eden ana babanın evlat tarafından terslenmesidir (15-20). Zımnen; insanlığı bir baba şefkatiyle imana davet eden Allah Rasulü'nü reddetmenin en büyük nankörlük olduğu dile getirilir. 40 yaşın insanın olgunluk yaşı olduğunu ifade eden âyet bu sûrede yer alır (15).

Haddini aşmanın kendi kendini nasıl yıkıma götürdüğünün örnekleri, helâke uğrayan geçmiş toplumlar üzerinden sunulur. Bir tek Allah'a kulluktan kaçınanların, birçok sahte tanrı icat edecek bir zaafa nasıl düçar oldukları anlatılır (21-28). Söz dinleyen ve söz dinlemeyenlerin farklı tavır ve âkıbetleri dile getirilir (29-34). Söz dinlemeyip hayatını harcayanlar, kendi ömürlerini kendi elleriyle manen nasıl kısalttıklarını âhirette anlayacaklardır. Elleriyle anlamsızlaştırdıkları hayatları bereketsiz bir hayattır. Öyle ki, âhirette bütün bir ömrü "gündüzün tek bir saati kadar" kısa yaşamış gibi hissedeceklerdir (35).

Kûfe sayımına göre 35, diğerlerine göre 34 âyettir. Farklılık *Hâ-Mîm* harflerinin ayrı bir âyet olup olmadığıyla ilişkilidir.

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 *Hâ-Mîm!*[1]

2 BU kitabın indirilişi, her işinde mükemmel olan, her hükmünde tam isabet sahibi Allah katındandır.[2]

3 Biz gökleri, yeri ve o ikisi arasındakileri, ancak gerçek bir anlam ve amaç[3] uğruna -ama sınırlı bir ömürle- yarattık;[4] ne ki inkâr eden kimseler uyarıldıkları hakikatten yüz çeviriyorlar.[5]

4 De ki: "Allah'ın astlarından kabul edip de dua ettiğiniz kimselere hiç göz attınız mı?[6] Gösterin bana, onlar yeryüzünün neresinde neyi yaratmışlar? Yoksa onların gökler(in yönetimin)de bir payı mı var? Hadi, bundan önce (inmiş) ilâhî bir kelâm veya bir bilgi notu[7] getirin bana, eğer iddianızda dürüstseniz!'

5 Allah dururken, Kıyamet Günü'ne kadar (duaya) karşılık veremeyecek kimselere, dahası kendisine dua edildiğinin dahi farkında olmayan kimselere yalvarıp yakarandan daha şaşkın ve sapkın biri olabilir mi?

6 Bütün insanlar toplandıkları zaman, (tapınılan kimseler) berikilere can düşman olacaklar ve onların tapınmalarını ısrarla reddedecekler.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

حٰمٓ ﴿١﴾ تَنْز۪يلُ الْكِتَابِ مِنَ اللّٰهِ الْعَز۪يزِ
الْحَك۪يمِ ﴿٢﴾ مَا خَلَقْنَا السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ
وَمَا بَيْنَهُمَٓا اِلَّا بِالْحَقِّ وَاَجَلٍ مُسَمًّىۜ
وَالَّذ۪ينَ كَفَرُوا عَمَّٓا اُنْذِرُوا مُعْرِضُونَ ﴿٣﴾
قُلْ اَرَاَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَرُون۪ي
مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْاَرْضِ اَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي
السَّمٰوَاتِۜ اِيتُون۪ي بِكِتَابٍ مِنْ قَبْلِ هٰذَٓا
اَوْ اَثَارَةٍ مِنْ عِلْمٍ اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ﴿٤﴾
وَمَنْ اَضَلُّ مِمَّنْ يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَنْ
لَا يَسْتَج۪يبُ لَهُٓ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ وَهُمْ عَنْ
دُعَٓائِهِمْ غَافِلُونَ ﴿٥﴾ وَاِذَا حُشِرَ النَّاسُ كَانُوا
لَهُمْ اَعْدَٓاءً وَكَانُوا بِعِبَادَتِهِمْ كَافِر۪ينَ ﴿٦﴾

---

1 Mukatta'ât hakkında ayrıntılı bir tahlil için iniş sürecinde ilk geçtiği 68:1, not 1'e bakınız.

2 Krş: 35:2, not 5; 36:2, not 2.

3 *Bi'l-hakk* ibaresinin bu anlamı için bkz: 21:18, not 19. Bir önceki sûreye atıf: "Ölürüz zira (bir kez) hayata gelmiş bulunuruz; ve bizi sadece Dehr/Zaman yok eder" (45:24).

4 *Ecelin musemmen,* lafzen sınırlı bir ömrü ifade etse de, belirsiz gelmesi hasebiyle bu süreyi kimsenin bilemeyeceğine delâlet eder (Bkz: 11:3, not 7). Zımnen: Yaratılmış olan sonludur, sonsuzluk Allah'a mahsustur.

5 Şirkin temelinde yatan Allah'ın müdahil olmadığı alan fikri, hayatın anlamlı ve amaçlılığını zımnî inkâr anlamına gelmektedir. Bu da maddeyi tanrılaştırıp onu sonsuz ilan eden bir sapmaya yol açmaktadır.

6 *Dûn,* hem "aşağı" hem de "yakın" anlamına gelir. Allah'a izafetle kullanıldığı her yerde, şirk koşan aklın, Allah ile şirk koştuğu kişi ve nesneler arasında "ast-üst" hiyerarşisi olduğu yönündeki saplantısını ifşa eder.

7 Veya: "Bir bilgi kırıntısı" (Ferrâ. Krş: 35:40).

وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ
الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَٓاءَهُمْ هٰذَا
سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٧﴾ اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ قُلْ اِنِ
افْتَرَيْتُهُ فَلَا تَمْلِكُونَ لِي مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا هُوَ
اَعْلَمُ بِمَا تُفِيضُونَ فِيهِ كَفٰى بِه۪ شَهِيدًا
بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ
﴿٨﴾ قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعًا مِنَ الرُّسُلِ وَمَٓا
اَدْرِي مَا يُفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا
مَا يُوحٰٓى اِلَيَّ وَمَٓا اَنَا۬ اِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٩﴾

7 Evet ne zaman âyetlerimiz onlara bütün açıklığıyla tebliğ edildiyse, inkâr eden kimseler ayaklarına kadar gelen hakikat için "Bu ayan açık bir sihir!" dediler.[8]

8 Yoksa "Onu kendisi uydurdu" mu diyorlar?

De ki: "Eğer onu ben uydurmuş olsaydım, Allah'tan bana gelecek hiçbir (cezayı) başımdan savamazdınız. (Allah) öksesine düştüğünüz bu iftiranın nedenini bilmektedir; benimle sizin aranızda şahit olarak O yeter: mutlak bağış sahibi, sonsuz merhamet kaynağı O'dur."[9]

9 De ki: "Ben peygamberlerin ilki değilim;[10] bana ve size ne yapılacağını ben de bilmem;[11] ben sadece bana vahyedileni izlerim ve ben sadece (vahyi) olduğu gibi beyan eden bir uyarıcıyım."[12]

8 Âyetleri sihir saymakla ilgili bkz: 43:30. Bu âyette *sihr* ile *hakk* birbirinin karşıtı olarak kullanılıyor. Şu halde *sihr*'in mânalarından biri de "gerçek olmayan"dır. Bu âyet, ilk inkârcı muhataplarının vahyin gücünü tersinden itiraf ettiklerini gösterir. Zira, eğer etkilenmeselerdi "sihir" demezlerdi.

9 Bir yandan Peygamber'e yapılan büyük iftirayı -ki bu Allah'a da iftiradır- dile getirirken, öte yandan Allah'ın sonsuz merhametini hatırlatmak. "Ya Rab! Rahmetinin büyüklüğüne akıl sır ermez" demekten başka ne denir ki!

10 Veya: "Ben türedi bir peygamber değilim". Yani: peygamberlik benimle başlamadı, ben bir zincirin halkasıyım; dolayısıyla söylediklerim de ilginç ya da hiç duyulmamış şeyler değil. İbn Abbas, Mücahid, Katâde âyeti böyle anlamışlardır (Taberî). Sözün özü: Hakikat ne eskidir ne yenidir; eskimezdir.

11 "Bana da size de ne yapılacağını ben de bilmem" cümlesi, "falanca geleceği biliyor" türünden tüm iddiaları mahkûm eden Kur'anî bir ilkeyi dile getirir. Bu âyetin Rasulullah'ın şahsiyetini inşâ edici rolünü şu rivayet güzel açıklar: Seçkin bir sahabi Medine'ye hicretinin ardından yakalandığı hastalıktan kurtulamayarak konuk olduğu evde vefat eder. Evin sahibesi Ümmü'l-'Alâ "Allah sana rahmet etsin ey Ebu Sâib! Ben şahidim ki Allah sana kesinlikle ikram edecektir!" der. O sırada orada bulunan Rasulullah şu tepkiyi verir: "Allah'ın elçisi olduğum halde, yarın bana ne muamele edileceğini vallahi ben bile bilmiyorum" (Buhârî ve İbn Hanbel). Ferrâ bu âyeti, Kureyş'in Allah Rasulü'ne karşı suikast hazırlıkları bağlamında ele alır.

12 "Uyarıcı"nın sıfatı olan *mubîn*, şu âyet ışığında anlaşılmalıdır: "İşte sana da bu uyarıcı vahyi indirdik ki, kendilerine indirileni insanlara açıklayasın" (16:44). Ayrıca *beyyene* fiilinin "eksiksiz iletme, duyurma" anlamında kullanıldığı yerler için bkz: 2:159; 3:187; 5:15.

10 De ki: "Düşünsenize bir: ya bu (mesaj) Allah katından gelmiş de buna rağmen siz onu inkâr ediyorsanız; üstelik İsrâiloğullarından bir şahit onun/kendisinin benzerine[13] şahitlik yapmış ve ona inanmışken, siz kalkıp küstahça başkaldırmışsanız? Unutmayın ki Allah haddini aşan bir topluma rehberliğini bahşetmez."[14]

11 Bir de, inkârda direnenler imanda sebat edenler için şöyle derler: "Eğer o (mesajda) bir hayır olsaydı, şunlar[15] ona bizden önce koşmazlardı." Bu söylemle amaçlarına ulaşamayınca da,[16] ister istemez şöyle diyecekler: "Bu kadim bir sahtekârlık türüdür."[17]

12 Ne ki bundan önce de (izleyeni inşâ eden) önder bir özne[18] ve ilâhî bir rahmet olan Musa'nın kitabı vardı; ve bu (Kur'an) da zulmedenleri uyarmak ve iyilere[19] müjde vermek için (önceki vahiyleri) tasdik etmek üzere Arapça olarak indirilmiş ilâhî bir kelâmdır. **13** Elbet "Rabbimiz Allah'tır" diyenler ve sonra da tahriklere aldırmadan emredilen yolda sabır ve sebatla yürüyenler[20] için, ne gelecek endişesi vardır, ne geçmiş korkusu;[21]->

قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَكَفَرْتُمْ
بِهٖ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ بَنٖٓى اِسْرَٓائٖلَ عَلٰى
مِثْلِهٖ فَاٰمَنَ وَاسْتَكْبَرْتُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى
الْقَوْمَ الظَّالِمٖينَ ﴿١٠﴾ وَقَالَ الَّذٖينَ كَفَرُوا
لِلَّذٖينَ اٰمَنُوا لَوْ كَانَ خَيْرًا مَا سَبَقُونَٓا اِلَيْهِ
وَاِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهٖ فَسَيَقُولُونَ هٰذَٓا اِفْكٌ
قَدٖيمٌ ﴿١١﴾ وَمِنْ قَبْلِهٖ كِتَابُ مُوسٰٓى اِمَامًا
وَرَحْمَةً وَهٰذَا كِتَابٌ مُصَدِّقٌ لِسَانًا عَرَبِيًّا
لِيُنْذِرَ الَّذٖينَ ظَلَمُوا وَبُشْرٰى لِلْمُحْسِنٖينَ
﴿١٢﴾ اِنَّ الَّذٖينَ قَالُوا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا
فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٣﴾

---

13 Eğer zamirin Hz. Peygamber'i gösterdiğini düşünürsek çeviri "onun benzeri bir (peygamber)" olur, yok eğer vahyi gösterdiğini kabul edersek "onun benzeri bir (mesaj)" olur. Zamirin üç muhtemel mercii içerisinden tercihimiz Hz. Mûsa'dır. Bu, âyetin iç bağlamıyla uyumludur. Eski Ahid'deki kimi metinler de bunu tasdik eder: "Rabbiniz Allah aranızdan bir peygamber çıkaracaktır; sizin kardeşiniz, bana benzeyen" (Tesniye 18:15). "Ben onlar için senin kardeşlerin arasından sana benzeyen bir peygamber çıkaracağım ve sözlerimi onun ağzına koyacağım; ve ona emredeceğim, her şeyi onlara söyleyecek" (Tesniye 18:18-19). Ayrıca 12. âyetin muhtevası da tercihimizi teyit eder. İnkârcı muhataplar bu tür meydan okumalara karşı çareyi toptan inkârda bulmuş olmalılar ki şöyle söyleyebiliyorlar: "Allah'ın kimseye bir şey indirdiği yok" (6:91). Âyetteki "şâhid" ile, Yahudi iken hicretten sonra Medine'de müslüman olan Abdullah b. Selâm'ın kastedildiğini söyleyenler vardır. Bu kabul edilemez. Zira bu sûre tartışmasız Mekkidir.

14 *Zalimîn* kelimesine verdiğimiz bu anlam için bkz: 21:29, not 37.

15 Yani: Soylulara mensup olmayan sıradan insanlar.

16 Veya: "Onunla hidayete ulaşamayınca da".

17 Âyetin verdiği ders açıktır: Bir hakikatin istismarcılarını bahane ederek hakikate tavır koymak, istismarcıları istismar etmektir.

18 *İmâm*ın bu anlamı için bkz: 17:71, not 92.

19 Allah Rasulü'nün beyanıyla: "Allah'ı görür gibi davrananlara" (Krş: 2:58).

20 Yani: "Bilginin zirvesi olan *tevhid* ile eylemin zirvesi olan *istikamet*i birleştirenler". İstikamet için bkz: 42:15.

21 *Havf* ve *huzn* için bkz: 2:38, not 68 ve 10:62, not 83.

أُولٰئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا جَزَٓاءً
بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾ وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ
بِوَالِدَيْهِ اِحْسَانًا حَمَلَتْهُ اُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ
كُرْهًا وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلٰثُونَ شَهْرًا حَتّٰى
اِذَا بَلَغَ اَشُدَّهُ وَبَلَغَ اَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ
اَوْزِعْنِي اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي اَنْعَمْتَ
عَلَيَّ وَعَلٰى وَالِدَيَّ وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا
تَرْضٰيهُ وَاَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي اِنِّي تُبْتُ
اِلَيْكَ وَاِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٥﴾ اُولٰئِكَ
الَّذِينَ نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ اَحْسَنَ مَا عَمِلُوا
وَنَتَجَاوَزُ عَنْ سَيِّئَاتِهِمْ فِي اَصْحَابِ
الْجَنَّةِ وَعْدَ الصِّدْقِ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ
﴿١٦﴾ وَالَّذِي قَالَ لِوَالِدَيْهِ اُفٍّ لَكُمَا اَتَعِدَانِنِي
اَنْ اُخْرَجَ وَقَدْ خَلَتِ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِي وَهُمَا
يَسْتَغِيثَانِ اللّٰهَ وَيْلَكَ اٰمِنْ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ
فَيَقُولُ مَا هٰذَا اِلَّا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ ﴿١٧﴾

<- 14 işte onlar yaptıklarının bir ödülü olarak cennetliktirler, orada daimi kalıcıdırlar.

15 BİZ insana anne babasına karşı iyi davranması talimatını ilettik: çünkü annesi onu zahmetle taşıdı ve zahmetle doğurdu. Onun taşınması ve sütten kesilmesi otuz ayı buldu.[22] Nihayet tam olgunluğa erişip kırk yaşına ulaştığında[23] (salih bir evlat) "Rabbim!" der, "Bana ve ana babama sevk ettiğin nimetler için şükretmemi ve rızanı kazanacak iyi ve yararlı işler yapmamı nasip eyle; ve bana bağışladığın neslimi de ıslah eyle: işte ben yüzümü Sana döndüm ve artık ben Sana teslim olanlardan biriyim!"[24]

16 İşte bunlar, yaptıklarının en iyilerini kabul edip kötülüklerinin de üstünü çizeceğimiz kimselerdir: Verilmiş olan söze sadâkatin bir gereği olarak, cennet ehli arasındaki yerlerini alacaklar.

17 Ne ki, (kendisine imanı telkin eden) ana babasına "İkinize de yuh olsun! Ne yani, benden önce bunca nesil gelip geçtiği halde (hiçbiri dirilmemişken) bana diriltileceğimi mi söylüyorsunuz?" diye çıkışan da var.[25] Ana-baba da Allah'ın yardımına sığınarak (şöyle der): "Yazıklar olsun sana! Şuna kesinlikle inan ki, Allah'ın vaadi mutlaka gerçekleşecektir." Bunun üzerine şöyle der: "Bunlar eskilerin masallarından başka bir şey değildir."[26]

22 Anneliğin Allah katındaki değerine atıf. Krş: 17:23-24, 31:14-15, ilgili notlar. Emzirme süresini 24 ay olarak bildiren Lokman 14 ile birlikte düşünüldüğünde, vahiy gebeliğin son altı ayında cenine *nefs* adını vermektedir. Murselât 23'te de belirtildiği gibi belirlenen kesin süre olan 266 günden altı ay çıktığında 86 gün kalmaktadır. Gebeliğin ilk 86 gününe vahiy daha başka isimler vermektedir (Bkz: 22:5 ve 23:14).

23 Bu âyet, kendisinden önce inmiş şu âyetin tefsiri gibi okunabilir: "Size, aklını başına almaya gönüllü birine yetecek kadar uzun bir ömür vermemiş miydik?" (35:37) Hz. Mûsa ve Hz. Peygamber'e vahyin 40 yaşında gelmiş olması da bir tesadüf olmasa gerek. Nasıl ki bedenin olgunluk yaşı 23 ise, aklın temsil ettiği düşüncenin olgunluk yaşı 33, gönlün temsil ettiği duygunun olgunluk yaşı da 40 sayılmıştır.

24 Duanın üç unsuru veriliyor: 1) Nimete şükredecek bir bilinç, 2) bu bilince uygun eylemler, 3) kişinin öldükten sonra yaşayan ameli sayılan iyi nesiller.

25 Bu âyetin Hz. Ebubekir'in henüz Müslüman olmamış olan oğlu Abdurrahman hakkında indiği görüşü doğru değildir. Âyet cins içindir (*billezi kâle*) ve bir sonraki âyetin girişindeki "işte onlar" çoğul ibaresi âyetin bir şahsa atfedilemeyeceğinin delilidir (Krş: Ebu Hayyan).

26 Zımnen: Engin şefkat ve merhametiyle insanların mânevî babası olan Peygamber'in davetini reddetmek,

18 İşte onlar, haklarında ilâhî yasanın gerçekleştiği kimselerdir;[27] kendilerinden önce geçip gitmiş görünür görünmez-bilinir bilinmez iradeli varlıklara dahil olmuşlardır:[28] Şüphesiz kaybeden de onlar olacaktır. **19** Her birinin yaptıklarıyla uyumlu bir derecesi bulunacaktır: sonuçta[29] onlar, kendilerine haksızlık edilmeden, yaptıklarının karşılığını eksiksiz alacaklar.

20 İşte inkârda ısrar edenlerin ateşe takdim edilecekleri o gün (denilecek ki): "Siz sahip olduğunuz tüm güzellikleri bu dünya hayatında tükettiniz ve onları kısa vâdeli bir hazza dönüştürdünüz. Artık Bugün yeryüzünde haksız yere küstahça böbürlendiğiniz[30] ve yoldan çıktığınız için onur kırıcı bir cezaya çarptırılacaksınız."

21 VE 'Âd kavminin soydaşı[31] (Hûd'u) hatırla! Hani o, şu kum tepeleri arasında yaşamış olan kavmi -ki ondan önce de sonra da nice uyarıcılar gelip geçmişti-[32] şöyle uyarmıştı: "Allah'tan başkasına kulluk etmeyin! Aksi halde ben dehşet verici bir günün azabına uğramanızdan korkarım!"

22 Onlar da, "Sen bize ilâhlarımızı yalanlatmak için mi geldin? Eğer sözüne sadıksan, haydi tehdit ettiğin şeyi getir!" dediler.

أُولٰئِكَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمَمٍ
قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ
إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ ﴿١٨﴾ وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِمَّا
عَمِلُوا وَلِيُوَفِّيَهُمْ أَعْمَالَهُمْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ
﴿١٩﴾ وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ
أَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا
وَاسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا فَالْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ
الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ
بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَفْسُقُونَ ﴿٢٠﴾ وَاذْكُرْ
أَخَا عَادٍ إِذْ أَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ وَقَدْ خَلَتِ
النُّذُرُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ أَلَّا تَعْبُدُوا
إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ
عَظِيمٍ ﴿٢١﴾ قَالُوا أَجِئْتَنَا لِتَأْفِكَنَا عَنْ آلِهَتِنَا
فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٢٢﴾

---

anne babaya nankörlükten bin kat daha beter bir cürümdür.

27 "Onlar", yani inkârcı aklın "benden önce bunca nesil gelip geçti" sözüyle kastettikleri. "İlâhî yasa" diye çevirdiğimiz "malum söz", ölüm yasası olarak anlaşılabilir (Krş: Ferrâ).

28 *el-Cinn* ve *el-ins*'i çevirimiz için bkz: 6:112 not 94.

29 *Lâm*'ın "akıbet" vurgusuna dayanarak.

30 Zımnen: Kendi kendisine dahi yetmeyen insanın, başkalarına da yettiğini sanma yanılgısı.

31 Krş: 89:6, not 9.

32 Veya: "mazi ve istikballerine dair gelip geçmiş uyarıları görerek".

قَالَ اِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِۘ وَاُبَلِّغُكُمْ مَٓا اُرْسِلْتُ
بِه۪ وَلٰكِنّ۪ٓي اَرٰيكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ ﴿٢٣﴾ فَلَمَّا
رَاَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ اَوْدِيَتِهِمْۙ قَالُوا هٰذَا
عَارِضٌ مُمْطِرُنَاۜ بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِه۪ۜ
ر۪يحٌ ف۪يهَا عَذَابٌ اَل۪يمٌۙ ﴿٢٤﴾ تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍ
بِاَمْرِ رَبِّهَا فَاَصْبَحُوا لَا يُرٰٓى اِلَّا مَسَاكِنُهُمْۜ
كَذٰلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِم۪ينَ ﴿٢٥﴾ وَلَقَدْ
مَكَّنَّاهُمْ ف۪يمَٓا اِنْ مَكَّنَّاكُمْ ف۪يهِ وَجَعَلْنَا لَهُمْ
سَمْعًا وَاَبْصَارًا وَاَفْـِٔدَةًۘ فَمَٓا اَغْنٰى عَنْهُمْ
سَمْعُهُمْ وَلَٓا اَبْصَارُهُمْ وَلَٓا اَفْـِٔدَتُهُمْ مِنْ
شَيْءٍ اِذْ كَانُوا يَجْحَدُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَحَاقَ
بِهِمْ مَا كَانُوا بِه۪ يَسْتَهْزِؤُ۫نَ ﴿٢٦﴾ وَلَقَدْ اَهْلَكْنَا
مَا حَوْلَكُمْ مِنَ الْقُرٰى وَصَرَّفْنَا الْاٰيَاتِ
لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢٧﴾ فَلَوْلَا نَصَرَهُمُ الَّذ۪ينَ
اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ قُرْبَانًا اٰلِهَةًۜ بَلْ ضَلُّوا
عَنْهُمْۚ وَذٰلِكَ اِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٨﴾

23 O, "Kesin bilgi Allah katındadır; ve ben sadece bana verilen mesajı size iletiyorum; şu da var ki ben, sizi kendini bilmez[33] bir toplum olarak görüyorum" dedi.[34]

24 Derken, yüklü bir bulutun vadilerine doğru yaklaştığını gördüler ve "Bu bize yağmur getiren bir buluttur" dediler. Aksine o gelmesini acele istediğiniz şeydir: içinde elem verici bir azabı barındıran bir belâ kasırgası...

25 Rabbinin emriyle her şeyi yerle bir etmekte: nihayet, (harap olmuş) haneleri dışında gözle görülen hiçbir şey kalmamıştır. Biz, günaha gömülen bir toplumu işte böyle cezalandırırız.

26 Doğrusu onlara orada, size burada vermediğimiz kadar güç ve kudret vermiştik. Onları da işitme, görme ve akletme yetileriyle donatmıştık. Ne var ki işitme, görme ve akletme yetileri başlarından belâyı savmaya yetmedi; çünkü onlar Allah'ın mesajlarını bile bile inkâr etmiştiler: nihayet alay ettikleri şey onları çepeçevre kuşatıp yok etti.[35]

27 Doğrusu, çevrenizdeki ülkelerden birçoğunu da (işte böyle) yok ettik; ama (ondan önce) belki vazgeçerler diye mesajlarımızı her tür anlatım tarzını kullanarak açıklamıştık.

28 Bari kendilerini O'na yaklaştırsın diye Allah dışında ilâhlık yakıştırdıkları, onlara yardım etselerdi ya! Ne gezer! Onları tanımadılar bile: Bu onların kendi uydurdukları şeylerle kendilerini kandırmalarının sonucuydu.[36]

---

33 Veya: "kendine yabancılaşmış". Gerekçesi için bkz: 3:154, not 128 ve 7:199, not 62.

34 Kendi bâtıl inancı için delile ihtiyaç duymayanın, hakka inanandan delil istemesi kendini bilmezliğin daniskasıdır.

35 *Hâka bihim* için bkz: 11:8, not 18.

36 Casiye (45) sûresinin 7. âyetindeki *effâk* kelimesine düştüğümüz nota bkz.

29 BİR ZAMANLAR, cinlerden[37] bir grubu Kur'an dinlesinler diye sana yönlendirmiştik. Nihayet o (vahye) kavuşur kavuşmaz "Sükûnetle dinleyin!" demişler, (okuma) biter bitmez de kendi toplumlarının yanına uyarıcı olarak dönmüşlerdi.[38]

30 "Ey kavmimiz!" demişlerdi, "Biz Musa'dan sonra indirilen ve kendisinden önceki vahyi tasdik eden bir ilâhî mesaj dinledik: o vahiy (kendisine uyanı) hakikate ve dosdoğru bir yola yöneltiyor. **31** Ey kavmimiz! Allah'ın davetine icâbet edin ve O'na iman edin (ki), günahlarınızın üzerini çizip sizi bağışlasın ve sizi elem verici bir azaptan korusun!" **32** Ama kim Allah'ın davetine icâbet etmezse, asla O'nu yeryüzünde atlatmış olmaz; ve ona (Allah)tan başka hiçbir dostun yaranı dokunmaz: böyleleri fark edilir bir sapıklığın göbeğine düşerler.

33 HÂLÂ ANLAMIYORLAR[39] mı ki; gökleri ve yeri yaratan ve bunları yaratmaktan dolayı asla yorulmayan Allah, elbette ölülere hayat vermeye de kâdirdir? Yoo! Elbet O her şeye güç yetirendir.[40]

وَاِذْ صَرَفْنَٓا اِلَيْكَ نَفَرًا مِنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ
الْقُرْاٰنَۚ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُٓوا اَنْصِتُواۚ فَلَمَّا
قُضِيَ وَلَّوْا اِلٰى قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ ﴿٢٩﴾ قَالُوا يَا
قَوْمَنَٓا اِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا اُنْزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسٰى
مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدٖٓي اِلَى الْحَقِّ وَاِلٰى
طَرٖيقٍ مُسْتَقٖيمٍ ﴿٣٠﴾ يَا قَوْمَنَٓا اَجٖيبُوا دَاعِيَ
اللّٰهِ وَاٰمِنُوا بِهٖ يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُجِرْكُمْ
مِنْ عَذَابٍ اَلٖيمٍ ﴿٣١﴾ وَمَنْ لَا يُجِبْ دَاعِيَ اللّٰهِ
فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِي الْاَرْضِ وَلَيْسَ لَهُ مِنْ
دُونِهٖٓ اَوْلِيَٓاءُۜ اُو۬لٰٓئِكَ فٖي ضَلَالٍ مُبٖينٍ ﴿٣٢﴾ اَوَلَمْ
يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذٖي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ
وَلَمْ يَعْيَ بِخَلْقِهِنَّ بِقَادِرٍ عَلٰٓى اَنْ يُحْيِيَ
الْمَوْتٰى بَلٰٓى اِنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ ﴿٣٣﴾

---

37 Krş: 18. âyet. Karşıtı olan *ins*'le birlikte gelmediği bu gibi yerlerde "uzak, tanınıp bilinmeyen varlıklar" anlamına gelir. Cin hakkında bkz: 7:179, not 145; nüzul ortamının cin tasavvuru hakkında bkz: 34:12, not 19.

38 Olay kaynaklarda çok farklı ve yer yer çelişkili rivayetlerle yer almıştır. Kimi kaynaklara göre, Rasulullah'ın Taif dönüşü Nahle vadisinde, gecenin bir vaktinde namazda Kur'an okurken gerçekleşmiştir (İbn Kesir). Bazı rivayetlerde Rasulullah'ın bu "görünmez" veya "uzak" varlıkların oradaki varlığından vahiy gelinceye kadar haberdar olmadığı, onları görmediği kaydedilir (Buhârî ve Tirmizî). Aynı kaynaklarda bunların Yahudi dinine mensup Yemen taraflarında bir şehir olan Nasîbeyn cinleri olduğu ifade edilir. Bu âyetler, insan ve cinlere kendilerinden elçi gönderildiğini ifade eden En'âm 130 ve ilk inkârcı muhatapların cin tasavvurunu aktaran Sebe' 41 ışığında anlaşılmalıdır (34:41'in 59 nolu notuna bkz). 72. sûrede daha ayrıntılı yer alan bu 'müteşabih' olayı aktaran âyetler de, kelimenin tam anlamışla 'müteşabih'tirler. Nasıl ki İsrâ sûresinin ilk âyetindeki "isrâ", aynı sûrenin 60. âyetinin de delâletiyle, Allah Rasulü'nü o zor zamanlarda teselli etmek için gösterilen bir "rüya" ise, bu müteşabih âyetlerin anlattığı olay da, Mekki davetin en zor zamanlarına tekabül eden bu âyetlerin indiği zaman diliminde, Allah Rasulü'ne verilmiş ilâhî bir teselli armağanı olarak değerlendirilmelidir. Allahu a'lem.

39 Yani 17. âyetteki yeniden dirilişe inanmayanlar. Böylece konu 20. âyetten sonra ara verilen aslî mecrasına yeniden döndü.

40 Zımnen: Bu nasıl bir çelişkidir ki, bir yandan Allah'ın yaratıcı olduğuna inanacaksınız, öte yandan O'nun yarattıklarının hayatına müdahil olma hakkını reddedeceksin?

وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ
اَلَيْسَ هٰذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلٰى وَرَبِّنَا قَالَ
فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٤﴾
فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ اُولُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ
وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ كَاَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا
يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا اِلَّا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ
بَلَاغٌ فَهَلْ يُهْلَكُ اِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٣٥﴾

34 Ve hakikati inkâr eden kimselere ateşe takdim olunurken, "Ne yani, bu da mı gerçek değil?" (denileceği) gün, onlar şöyle cevap verecekler: "Rabbimize andolsun ki evet, işte (bu hakikatin ta kendisidir)!"

(Allah) buyuracak: "Haydi, hakikati inkârınıza karşılık tadın malum azabı!"

35 BUNDAN böyle (ey Rasûl), elçilerden kararlılık ve direnç sahibi olanların yaptığı gibi sen de dirençle göğüs ger! Acele ile onların işinin bitirilmesini isteme! (Nasıl olsa) onlar vaad edilen o günü görünce, kendilerini gündüzün tek bir saati dışında sanki dünyada hiç yaşamamış (sayacaklar).[41]

Duyurumuz işte budur: Şu halde, hiç fasıklık yapan bir toplumdan başkası helâk edilir mi?

---

41 Hayatı ulvî anlam ve amacından soyutlayanlar, ömürlerini kendi elleriyle kısalttıklarını ancak âhirette fark edecekler. Bu, işte böylesine kısa ve bereketi kaçmış bir ömürdür. Hayatı Allah'lı ve anlamlı yaşamakla tersi arasındaki farktır bu! (Krş: 97:3, not 7, ayrıca bkz: 23:113; 46:35; 79:46).

47. MUHAMMED SÛRESİ

Sûre Hz. Peygamber'in adıyla aynı olan *Muhammed* adını ikinci âyetinden alır. Dört sûrenin içinde Muhammed ismi geçer. Bu onlardan ilk nâzil olanıdır. Savaşa 'ilk izin veren' Enbiyâ 39-40'tan sonra ve savaşı 'ilk emreden' Bakara 191'den önce, savaş hukukunu düzenleyen ilk sûre olduğu için (4 ve 20), "Kıtal Sûresi" adıyla da anılmıştır.

Medine'de inmiştir. Hicretin ardından nâzil olan sûrelerden biri, belki de birincisidir. Âyet 13'te Rasulullah'ın Mekke'den zorla çıkarılmış olmasına yapılan atıf, aynı zamanda bir dönemin kapanışının da îmâsı niteliğindedir. Sûrenin daha önce ya da daha sonra indiğine dair görüşler mesnetsizdir. Enfâl 67-69'da sözü edilen "Allah'ın önceki yazısı"ndan kasıt, bu sûrenin savaşa izin veren âyetleri olsa gerektir. İbn Abbas tertibinde Hadid-İnsan, diğerlerinde Hadid-Ra'd arasında yer alır. Her iki sıralama da problemli görünmektedir. Zira İnsan Mekkîdir, Hadid'in nüzul tarihi ise hicrî 5. yıldan önce değildir. Sûrenin Bedir'den, hatta Uhud'dan sonra indiğini söyleyenler olmuştur. Sûreler arasındaki yerini bire bir tesbit zor görünmektedir.

Sûre söze, ilâhî bir inşâ projesi olan vahye uyan kimseleri müjdeleyerek girer: "Allah onların günahlarını silecek ve tasavvurlarını ıslah ve inşâ edecektir" (2). Sûrede Allah-insan ilişkileri insanın hak ve ödevleri bağlamında ele alınır. Hakikate yönelik her tür fiilî saldırıyı püskürtmek işte bu ödevlerden biridir.

Hayatı anlam ve amacından soyutlayanlar, yani ulvî bir gayesi ve dâvâsı olmayanlar, hayvana benzer (12). İnsan olanın dâvâsı olur, dâvâsı olan o yolda mücadele verir (20). Vahye inanmayanlar düelloya değil düşünceye davet edilirler: "Onlar hiç Kur'an üzerinde derin derin düşünmezler mi? Yoksa kilit üstüne kilit vurulmuş kalplere mi sahipler?" (24)

Vahyin yoluna uyanların önünde sonunda galip geleceğini müjdeleyen âyetlerin ardından, sûre şu anlamlı uyarıyla son bulur: "Allah kendi kendisine yetendir, siz ise (O'na) muhtaçsınız. Sözün özü: eğer (Allah'tan) yüz çevirirseniz, sizin yerinize başka bir topluluk getirir de, onlar sizin gibi yapmazlar!" (38) Yani hiçbir varlık Allah için vazgeçilmez değildir, fakat Allah tüm varlık için vazgeçilmezdir.

Sûreyi Kûfeliler 38, Basralılar 40, diğer ekoller 39 âyet saymışlardır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
اَلَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ
اَضَلَّ اَعْمَالَهُمْ ﴿١﴾ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ وَاٰمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلٰى مُحَمَّدٍ
وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ
وَاَصْلَحَ بَالَهُمْ ﴿٢﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا
اتَّبَعُوا الْبَاطِلَ وَاَنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّبَعُوا
الْحَقَّ مِنْ رَبِّهِمْ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ لِلنَّاسِ
اَمْثَالَهُمْ ﴿٣﴾ فَاِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ
الرِّقَابِ حَتّٰٓى اِذَٓا اَثْخَنْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 İNKÂRDA direnen ve (insanları) Allah yolundan alıkoyanların[1] yaptıklarını,[2] O boşa çıkaracaktır.

2 Bir de imanda sebat eden, iyilik yapan ve Rableri tarafından Muhammed'e[3] indirilen hakikate inananlar var: Allah onların günahlarını silmiş, onların düşüncelerini sağlıklı hale getirmiştir.[4]

3 Bu böyle olacaktır; çünkü inkârda ısrar edenler anlamsız ve amaçsızlığın peşine takılmıştır,[5] imanda sebat edenlerse, Rablerinden gelen hakikate tâbi olmuşlardır.

İşte Allah insanlara kendi durumlarını böyle açıklamaktadır.

4 ARTIK inkârda direnip (onu dayatanlarla)[6] savaşta karşılaştığınızda, hemen boyunlarına vurun! Nihayet kızışmış bir savaşın sonuna dayandığınızda durmayın, (kalanların) ipini sıkı bağlayın.[7]->

---

1 Veya *sudûd*tan türetildiğini varsayarak: "yüz çevirenlerin". Tercihimiz kelimeye geçişli anlam yükleyen *sadd* mastarından türetildiği görüşüne dayanır (Zemahşerî). Bu zümre arasındaki ilginç bir diyalog için bkz: 34:31-33.

2 Yani: Tüm iyilikleri dünyevî karşılık gözeterek yaptıkları için, burada tüketmiş olacaklar. Krş: "Siz sahip olduğunuz tüm güzellikleri bu dünya hayatında tükettiniz ve onları kısa vâdeli bir hazza dönüştürdünüz" (46:20).

3 *Muhammed* "övülmüş, övgüye mahzar olmuş" anlamına gelir. Geldiği dört yerde de cümle içindeki konumu haberdir. Kur'an'da "Ey!" nidâsıyla Rasulullah'a tek hitap bir görüşe göre "Yâ Sîn", yani "Ey insan"dır. Eski Ahid'de (Bkz: 28:48'in notu) ve Doğu kutsal metinlerinde gelecekte bu isimde bir peygamberin zuhur edeceğinden doğrudan veya dolaylı olarak söz edilmiştir (Bkz: 26:196, not 5). Araplarda daha önce bu isme rastlanmazken, tam da o dönemde bu isimde bir peygamber geleceği olaya ilgi duyanların bilgisi dahiline girmiş olmalı ki, efendimiz dışında eş zamanlı olarak bölgede 7 (veya 12) kişiye daha bu isim verilmiştir (*el-Muhabbar*, s. 130).

4 Veya: "İşlerini rast getirecektir". İlâhî bir inşâ projesi olan vahyin gönderiliş amacına atıf. *Bâl*, o düzelince insanın eylemlerinin düzeldiği, bozulunca da bozulduğu merkez, yani insanın eylemlerine istikamet veren akıl ve düşüncedir. Kelime daha sonra, bütün bunların ürünü olan "işler, hal ve gidişat" anlamını kazanmıştır (Krş: İbn Âşûr).

5 *Bâtıl* kelimesine verdiğimiz bu anlam için bkz: 21:18, not 19.

6 Yani 1. âyete dayanarak: küfrü dayatarak insanları Allah yolundan alıkoyan iman ve özgürlük düşmanı saldırganlarla... Meşru savaşın sınırları Mumtehane 8-9'da çizilerek savaşa ahlâkî standart getirilmiştir.

7 *Eshaneyi* çevirimiz ve benzer mahiyette bir âyet için bkz: 8:67, not 72. Enfâl 67-69, bu âyetten sonra inmiş olmalı. Dolayısıyla Enfâl sûresindeki âyetler bu âyetin ışığında anlaşılmalıdır. Meşru savaş güç ahlâkına

﴿٤﴾ فَاِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَاِمَّا فِدَٓاءً حَتّٰى تَضَعَ الْحَرْبُ
اَوْزَارَهَا ذٰلِكَ وَلَوْ يَشَٓاءُ اللّٰهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ
وَلٰكِنْ لِيَبْلُوَا بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ وَالَّذٖينَ
قُتِلُوا فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِ فَلَنْ يُضِلَّ اَعْمَالَهُمْ
سَيَهْدٖيهِمْ وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ ﴿٥﴾ وَيُدْخِلُهُمُ
الْجَنَّةَ عَرَّفَهَا لَهُمْ ﴿٦﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا اِنْ
تَنْصُرُوا اللّٰهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ اَقْدَامَكُمْ ﴿٧﴾
وَالَّذٖينَ كَفَرُوا فَتَعْسًا لَهُمْ وَاَضَلَّ اَعْمَالَهُمْ ﴿٨﴾

<- Fakat daha sonra ya bir lütuf olarak karşılıksız, ya da bir fidye karşılığı serbest bırakın ki, savaş tüm ağır sonuçlarıyla ortadan kalksın: böyle yapın![8]

Ve eğer Allah isteseydi, onların hakkından bizzat gelirdi; fakat bunu (yapmadı) ki, sizi birbirinizle sınayabilsin.[9]

Allah yolunda öldürülenlere gelince: Evet (Allah) onların yaptıklarını asla zayi etmeyecektir: 5 Onlara (cennetin) yolunu gösterecek ve düşüncelerini sağlıklı hale getirecektir.[10] 6 Nihayet onları kendilerine tarif ettiği cennete koyacaktır.

7 Ey imanda sebat edenler! Siz Allah'ın (dâvâsına) yardım ederseniz, O da size yardım eder ve ayaklarınızı sabit tutar. 8 Küfürde ısrar edenlere gelince: artık onları helâk edici bir yıkım beklemektedir; dahası O, onların yaptıklarını boşa çıkaracaktır.->

dayanır, ahlâktan yoksun güce değil. Adı barış olan bir dinin savaşı meşru kılması, İslâm'ın hayatın doğasını doğru okuduğunun delilidir. İslâm şiddetin varlığını toptan inkâr yerine, getirdiği ahlâkî standartlarla onu kontrol altına almayı amaçlar. Vahyin savaşa izin vermesinin baş nedeni saldırganlığı önlemektir. Bu yolla insanın hem kendisine, hem diğerlerine hem de değerlerine zarar vermesinin önüne geçmeyi hedefler.

8 İslâm'da savaş esirleri konusundaki çerçeveyi bu âyet çizmektedir. Âyet açıkça esir almayı, fakat alınan esirleri köleleştirmek yerine bedelli-bedelsiz bırakmayı emretmektedir. Âyette *ve immâ istirkâkan/esran* diye üçüncü bir şık bulunmamaktadır. Hz. Peygamber savaş esirlerini köleleştirmemiştir. Ya Bedir esirlerinde olduğu gibi fidye karşılığında, ya da 100 ailelik Beni Mustalık esirleri ve 600 kişilik Hevazin esirlerinde olduğu gibi karşılıksız serbest bırakmıştır. Çok ender olarak da koruyucu aile yanında muhafaza edilmelerine izin vermiştir (*mâ meleket eymânukum* için bkz: 4:24). Nüzul ortamında köle kaynakları dörttü: 1) Haramilik yoluyla hürleri köleleştirmek. 2) Faiz borcu gibi maddî gerekçelerle borçluyu köleleştirmek. 3) Savaşlar. 4) Köle ailelerin miras ya da satın alma yoluyla ele geçen çocukları. Vahiy ilk ikisini yasakladı. Üçüncü kalemi bu ve benzeri âyetlerle geçersizleştirdi. Dördüncü kalemi ise azat etme yoluyla eritti. Kur'an, mevcut köle stokunu eritmek için şu üç hususta köle azadını emretti: Bozulan yeminlerde (5:89), hata ile öldürmede (4:92), zıhar yemininde (58:4). Ayrıca zekâttan köle azadı için pay ayrılmasını (9:60), azatlık sözleşmesi yapılmasını (24:33), evlilik yoluyla köle/cariye kadınların özgürlüğüne kavuşturulmasını (24:32) özendirdi. Bir boynu kölelikten kurtarma çabası içinde olmayanı vahiy daha ilk yıllarda kınadı (90:11:12). Bu tedbirler bir iki nesil içerisinde köleliğin tamamen ortadan kaldırılmasını sağlayabilirdi. Buna rağmen müslümanlar yüzyıllar boyunca köle sahibi olmaya devam ettiler. Bu durumun tarihî, sosyal, ekonomik izahları yapılabilir; fakat Kur'anî ve insânî izahı asla yapılamaz. Bu konuda köle sahiplerine getirilmiş bir dizi ahlâkî yükümlülük Ahmet Cevdet Paşa'ya "İslâm'da köle sahibi olmak, aslında köle olmaktır" dedirtse de, bu, müslümanların vahyin hedefini ıskalamasını açıklamaz.

9 Hac 39 bu âyete atıf olsa gerektir. Meşru bir savaşın çerçevesi için bkz: 2:190.

10 Krş: "Hüznü bizden gideren Allah'a hamd olsun!" (35:34).

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَرِهُوا مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاَحْبَطَ
اَعْمَالَهُمْ ﴿٩﴾ اَفَلَمْ يَسٖيرُوا فِي الْاَرْضِ
فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذٖينَ مِنْ
قَبْلِهِمْۜ دَمَّرَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْۘ وَلِلْكَافِرٖينَ اَمْثَالُهَا
﴿١٠﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ مَوْلَى الَّذٖينَ اٰمَنُوا
وَاَنَّ الْكَافِرٖينَ لَا مَوْلٰى لَهُمْ ﴿١١﴾ اِنَّ اللّٰهَ
يُدْخِلُ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
جَنَّاتٍ تَجْرٖي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُۜ وَالَّذٖينَ
كَفَرُوا يَتَمَتَّعُونَ وَيَاْكُلُونَ كَمَا تَاْكُلُ
الْاَنْعَامُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ ﴿١٢﴾ وَكَاَيِّنْ
مِنْ قَرْيَةٍ هِيَ اَشَدُّ قُوَّةً مِنْ قَرْيَتِكَ الَّتٖٓي
اَخْرَجَتْكَۚ اَهْلَكْنَاهُمْ فَلَا نَاصِرَ لَهُمْ ﴿١٣﴾
اَفَمَنْ كَانَ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهٖ كَمَنْ زُيِّنَ
لَهُ سُٓوءُ عَمَلِهٖ وَاتَّبَعُٓوا اَهْوَٓاءَهُمْ ﴿١٤﴾

<- 9 Bunun nedeni, onların Allah'ın indirdiğinden nefret etmeleridir; işte bu yüzden (Allah) yaptıklarını heba etmiştir.

10 Onlar yeryüzünde hiç dolaşmadılar mı; görmediler mi kendilerinden önceki günahkârların sonunun ne olduğunu? Allah onları yerle bir etti; bu kâfirleri de bunun bir benzeri beklemektedir.

11 Bu böyledir: çünkü Allah imanda sebat edenlerin dostudur,[11] kâfirlerin ise dostu bulunmamaktadır.

12 Şüphesiz Allah, imanda sebat edip de o imana uygun ıslah edici işler işleyenleri zemininden ırmakların çağladığı cennetlere koyacaktır; ama küfürde direnenler geçici zevklerin peşine takılarak hayvanların yiyip içtiği gibi yiyip içseler de,[12] sonunda ateş onların meskeni olacaktır.[13]

13 (Ey Nebi!) Seni yurdundan çıkaran toplumundan çok daha güçlü ve kuvvetli olan nice yurtları helâk etmişizdir de, asla onlara yardım eden olmamıştır.[14]

14 HİÇ Rabbinden (gelen) açık bir delile dayanan kimseyle, kötü eylemleri kendisine güzel görünen ve zevkine göre davranan kimse bir olur mu?

11 Krş: "Allah kuluna yetmez mi?" (39:36).

12 Yani, 7. âyette ifade edilenin zıddı. Zımnen: Dâvâsı ve iddiası olmayanın biyolojik canlı olmaktan öte bir değeri kalmaz. Bu insanı insan kılan fonksiyonların yitirilmesi halidir.

13 Krş: "İnkâra saplananların, yeryüzünde keyiflerinin peşinde gezip tozmaları seni yanıltmasın. O geçici ve uçucu bir tatmin aracıdır; sonunda varacakları yer cehennemdir" (3:196-197).

14 Hicrete atıf. (Krş: 8:30 ve 16:41, not 46.) "Onlar yeryüzünde hiç dolaşmadılar mı?" diye başlayan 10. âyete atfen.

15 Sorumluluk bilinciyle davrananlara vaad edilen, içerisinde zamanla bozulmayan sudan ırmaklar, tadı hiç değişmeyen sütten ırmaklar, içene doyumsuz bir lezzet veren tarifsiz bir meşrubatın çağladığı ırmaklar, saf süzme baldan ırmaklar akan,[15] yine içerisinde tadacakları güzel (davranışlarının) tüm meyveleri ve Rablerinden sınırsız bir bağış bulunan cennetin örneği gibi (bir has bahçeye kavuşan kimse),[16] ateşi mesken tutan ve yakıcı bir (umutsuzluk) içirilip de bağırsakları paramparça olan kimse gibi olur mu?[17]

16 Onların arasından sana kulak verir (gibi) yapanlar var: nihayet senin yanından çıktıklarında, mesajı kavramış olanlara[18] "Sahi, o demin ne dedi(!)"[19] diye sorarlar.

İşte, Allah'ın kalplerini mühürlediği ve zevklerine göre davranan kimseler onlardır.[20]

17 O, doğru yola yönelenlerin hidayetini artırır[21] ve onlara korunma gücü bahşeder.

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّت۪ي وُعِدَ الْمُتَّقُونَۜ ف۪يهَٓا
اَنْهَارٌ مِنْ مَٓاءٍ غَيْرِ اٰسِنٍۚ وَاَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ
لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُۚ وَاَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ
لِلشَّارِب۪ينَۚ وَاَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّىۜ
وَلَهُمْ ف۪يهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَغْفِرَةٌ مِنْ
رَبِّهِمْۜ كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ وَسُقُوا
مَٓاءً حَم۪يماً فَقَطَّعَ اَمْعَٓاءَهُمْ ﴿١٥﴾ وَمِنْهُمْ
مَنْ يَسْتَمِعُ اِلَيْكَۚ حَتّٰٓى اِذَا خَرَجُوا
مِنْ عِنْدِكَ قَالُوا لِلَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْعِلْمَ مَاذَا
قَالَ اٰنِفاً اُو۬لٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ طَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى
قُلُوبِهِمْ وَاتَّبَعُٓوا اَهْوَٓاءَهُمْ ﴿١٦﴾ وَالَّذ۪ينَ
اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَاٰتٰيهُمْ تَقْوٰيهُمْ ﴿١٧﴾

---

15 Krş: "ne onda bir zahmet var ne de ondan dolayı sarhoş olurlar" (37:47). "Irmaklar" kelimesinin dört kez tekrarı, her birinin hakikatinin ve mahiyetinin farklı farklı olduğunu ifade eder.

16 "Kalıcı güzelliğin merkezi olan cennet" ile, geçici dünyevî güzellikler arasındaki benzerlik için bkz: 13:35, not 1. İnsanın bu güzelliği bilmekten âciz olduğuyla ilgili bkz: 32:17, not 28.

17 Zımnen: Sonu farklı olan insanların yaşadıkları hayatlar da elbette farklı olmalıdır. Nemrutça bir hayat yaşayıp İbrahim'inkine benzer bir akıbet istemek, Firavunca bir hayat yaşayıp Musa'nınkine benzer bir akıbet istemek olur mu?

18 Lafzen: "ilim sahibi olanlara" (*'İlm*in tarifi için bkz: 21:74, not 74'nin devamı).

19 Ünlem işareti, üslûptaki alayı göstermek içindir (Krş: 6:25 ve 10:42).

20 Yani: 14. âyetteki "kötü eylemleri kendisine güzel görünenler".

21 Yani: "O yolda yürüme kapasitesini". Krş: 35:1: "O mahlukatın kapasitesinde, istediği artışı gerçekleştirir". Kur'an'daki tüm "Allah dileyeni/dilediğini doğru yola yöneltir" formundaki âyetler bu âyet ışığında anlaşılmalıdır.

فَهَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا السَّاعَةَ اَنْ تَاْتِيَهُمْ بَغْتَةً
فَقَدْ جَٓاءَ اَشْرَاطُهَا فَاَنّٰى لَهُمْ اِذَا جَٓاءَتْهُمْ
ذِكْرٰيهُمْ ﴿١٨﴾ فَاعْلَمْ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ
وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنٖينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ
وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثْوٰيكُمْ ﴿١٩﴾ وَيَقُولُ
الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ فَاِذَٓا اُنْزِلَتْ
سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فٖيهَا الْقِتَالُ رَاَيْتَ
الَّذٖينَ فٖى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ
نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَاَوْلٰى
لَهُمْ ﴿٢٠﴾ طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَعْرُوفٌ فَاِذَا عَزَمَ
الْاَمْرُ فَلَوْ صَدَقُوا اللّٰهَ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ
﴿٢١﴾ فَهَلْ عَسَيْتُمْ اِنْ تَوَلَّيْتُمْ اَنْ تُفْسِدُوا
فِى الْاَرْضِ وَتُقَطِّعُٓوا اَرْحَامَكُمْ ﴿٢٢﴾

18 Şimdi onlar, (hesaplaşma) saatinin ansızın gelip kendilerini bulmasından başka bir şey mi bekliyorlar?[22] Doğrusu, işte onun tüm alametleri gelmiş bulunuyor: Hal böyleyken, o geldikten sonra ders çıkarmak onlara nasıl bir yarar sağlar?

19 Ve (sen ey Nebi): unutma ki Allah'tan başka ilâh yoktur! İmdi sen, hem kendi hatan için hem de mü'min erkekler ve mü'min kadınların (hataları) için af dile![23] Zira Allah gezip dolaştığınız yeri de, gelip durduğunuz yeri de bilir.[24]

20 İMAN edenler "(Artık savaşa değinen) bir sûre indirilmesi gerekmez mi?" derler. Fakat içinde savaştan söz edilen açık ve net bir sûre indirilince de, kalplerinde hastalık olanların sana ölüm korkusundan baygınlık gelmiş kimsenin bakışı gibi baktıklarını görürsün.[25] Ne ki onlar için en hayırlısı, **21** (vahyi) izlemek ve (emir verilince) de olumlu bir söz söylemektir; ve iş ciddiye bindiği zaman da Allah'a verdikleri söze sadık kalırlarsa, kendileri için elbet çok iyi olur.

22 Şimdi siz, savaşa sırt çevirirseniz,[26] yeryüzünde bozgunculuk çıkarmış, akrabalık bağlarınızı koparmış ve dolayısıyla (Allah'a) isyan etmiş olmaz mısınız?[27]

22 Buradaki *es-sâah*, muhtemelen âhiretin Son Saati değil, müşriklerin defterini dürecek "hesap kesme saati" kastedilmiş olsa gerektir. Nitekim sûredeki üslup değişiminden, sûrenin iniş zamanının Muhammedi davette bir dönüm noktası teşkil ettiğini anlıyoruz. Bu âyetlerin inişinin üzerinden çok geçmeden gerçekleşen Bedir savaşı, âyetteki tehdidi doğrulayacaktır.

23 Buradaki "Kendi günahın için af dile" emriyle kastedilen Allah Rasulü'nün ve mü'minlerin "Allah'ın yardımı ne zaman gelecek?" (2:214) diyerek yakınmalarıdır (Ayrıca krş: 12:110, ilgili not. Ayrıca krş: 23:26, 39; 26:117). Rabbimiz Rasûl'ünün kendisinin yardım edeceğine dair tereddüt geçirmesini bir "günah, kusur ve hata" olarak görmüştür (Konuyla ilgili ayrıntılı bir not için bkz: 40:55, not 39).

24 Veya zımnen: "Akıl yürütmelerinizi de, o akıl yürütmeleriniz sonucunda varmak istediğiniz noktayı da bilir." Krş: "O, her canlının konup eğleşeceği yeri de göçüp yerleşeceği yeri de iyi bilir" (11:6).

25 Krş: 8:6: "sanki sen onları göz göre göre ölüme sürüyormuşsun gibi".

26 Veya, *tevellâ* kelimesini *velâyet* köküne nisbet ederek: "Yönetimi ele alırsanız". Ne ki bu okuma bağlamla uyumlu değildir (Bkz: Ferrâ). Tercihimiz, bu belâgatı yüksek âyetin söz dizimine en uygun çeviridir.

27 Saldırganın cezalandırılmaması zulme prim vermektir. Saldırganı durdurma ve caydırma amacı taşıyan savaş, bir ödev ve ibadet olur.

23 İşte böyleleri Allah'ın rahmetinden dışladığı, ardından sağırlaştırdığı ve gözlerini köreltti̇ği kimsedirler.[28]

24 Onlar hiç Kur'an üzerinde derin derin düşünmezler mi?[29] Yoksa kilit üstüne kilit vurulmuş kalplere mi sahipler?

25 ELBET doğru yol kendilerine açıklandıktan sonra ona sırtlarını dönenler olur: Şeytan onların tasavvurlarını yamultmuş[30] ve onları dolduruşa getirmiştir.

26 Böyle olmuştur, çünkü onlar Allah'ın indirdiklerinden hoşlanmayanlara "Bazı konularda sizin talimatınıza uyacağız" dediler. Oysa Allah onların gizlediklerini bilmekteydi.

27 İyi de, melekler onların suratlarına ve sırtlarına vurarak canlarını alacakları zaman halleri ne olacak?[31]

28 Böyle olacak; çünkü onlar Allah'ı kızdıran her şeye sarıldılar ve O'nun hoşnutluğundan nefret ettiler: ve böylece (Allah) onların emeklerini boşa çıkardı.[32]

29 Yoksa kalplerinde bir tür hastalık bulunanlar,[33] (içlerindeki) derin nefreti Allah'ın açığa çıkarmayacağını mı sandılar?[34]

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ
وَأَعْمَىٰ أَبْصَارَهُمْ ﴿٢٣﴾ أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ
الْقُرْآنَ أَمْ عَلَىٰ قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا ﴿٢٤﴾ إِنَّ
الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا
تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَى الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ
وَأَمْلَىٰ لَهُمْ ﴿٢٥﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لِلَّذِينَ
كَرِهُوا مَا نَزَّلَ اللَّهُ سَنُطِيعُكُمْ فِي بَعْضِ
الْأَمْرِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِسْرَارَهُمْ ﴿٢٦﴾ فَكَيْفَ
إِذَا تَوَفَّتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ
وَأَدْبَارَهُمْ ﴿٢٧﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمُ اتَّبَعُوا مَا
أَسْخَطَ اللَّهَ وَكَرِهُوا رِضْوَانَهُ فَأَحْبَطَ
أَعْمَالَهُمْ ﴿٢٨﴾ أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ
مَرَضٌ أَنْ لَنْ يُخْرِجَ اللَّهُ أَضْغَانَهُمْ ﴿٢٩﴾

---

28 Âyet saldırganı cesaretlendirecek davranışı yasaklar (Krş: 2:7).

29 Yani: "Kur'an'ın satır aralarından satır arkalarına geçip derin bir okumayla geleceğe ilişkin tedbir üretmezler mi?" *Tedebbur,* "arka taraf" anlamındaki *dubur*'den türetilmiştir. "Bir şeyin görünen yüzüyle yetinmeyip ardına geçmeyi", ya da "bir işin önünü ardını düşünerek geleceğe ilişkin tedbir üretmeyi" ifade eder. *Tedebbur* kelimesinin ait olduğu tefa'ul babı *tekellüf* ve *tereddüd* ifade eder. Yani hem zahmet etmeyi ve bedel ödemeyi gerektirir (*külfet*) hem de ısrar ve sebatı (*tereddüt*) ve dahi sabiteleri olmayı gerektirir. (Aynı babtan gelen 5 düşünce kavramının farklı vurgularına dair bir izâh için bkz: 7:3, not 4)

30 *Sevvele* için bkz: 12:18, not 20.

31 Benzer bir ifade için bkz: 8:50.

32 Bu âyet, bir sonraki âyette dile gelen derin nefretin arka planından söz ediyor.

33 Bu zümre için bkz: 74:31, not 24.

34 *Dağn,* "meyil, eğilim" kök mânasından yola çıkarak, "derin husumet, içte saklanan kör nefret" anlamına ulaşmış görünüyor (*Mekâyîs*).

وَلَوْ نَشَٓاءُ لَاَرَيْنَاكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسٖيمٰيهُمْ
وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فٖى لَحْنِ الْقَوْلِ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ
اَعْمَالَكُمْ ﴿٣٠﴾ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتّٰى نَعْلَمَ
الْمُجَاهِدٖينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرٖينَ وَنَبْلُوَا
اَخْبَارَكُمْ ﴿٣١﴾ اِنَّ الَّذٖينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا
عَنْ سَبٖيلِ اللّٰهِ وَشَٓاقُّوا الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ
مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدٰى لَنْ يَضُرُّوا اللّٰهَ شَيْـًٔا
وَسَيُحْبِطُ اَعْمَالَهُمْ ﴿٣٢﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ
اٰمَنُٓوا اَطٖيعُوا اللّٰهَ وَاَطٖيعُوا الرَّسُولَ وَلَا
تُبْطِلُٓوا اَعْمَالَكُمْ ﴿٣٣﴾ اِنَّ الَّذٖينَ كَفَرُوا
وَصَدُّوا عَنْ سَبٖيلِ اللّٰهِ ثُمَّ مَاتُوا وَهُمْ
كُفَّارٌ فَلَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ ﴿٣٤﴾ فَلَا تَهِنُوا
وَتَدْعُٓوا اِلَى السَّلْمِ وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ
وَاللّٰهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَتِرَكُمْ اَعْمَالَكُمْ ﴿٣٥﴾

30 Eğer isteseydik, onları sana kesin gösterirdik ve elbet sen de onları kendi (gerçek) yüzleriyle tanımış olurdun;[35] yine de sen onları, konuşma tarzından mutlaka tanırsın; ama Allah bütün yaptıklarınızı bilir.

31 İçinizden (Allah yolunda) üstün çaba gösteren ve zorluklara karşı direnenleri belirleyinceye kadar[36] sizi mutlaka sınayacağız: zira Biz, sizin bütün iddialarınızı sınarız.

32 Şüphesiz inkârda direnen, Allah yolundan alıkoyan ve doğru yol kendilerine açıklandıktan sonra Elçi'yle yollarını ayıran[37] kimseler, Allah'a hiçbir zarar vermiş olmayacaklar; ama (Allah) onların emeklerini boşa çıkaracaktır.

33 Siz ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Elçi'ye itaat edin[38] ve asla emeklerinizi boşa çıkartmayın!

34 Evet, inkârda direnen ve Allah yolundan alıkoyan, sonra da bu inkâr üzere ölen kimselere gelince:[39] Allah onları asla bağışlamayacaktır.

35 ARTIK gevşeklik göstermeyin, ama siz üstün durumdaysanız barışa davet edin![40] Çünkü Allah sizinle beraberdir;[41] ve O sizin emeklerinizi asla zayi etmeyecektir.

---

35 *Sîmâ*, "yüzleri birbirinden ayıran alamet-i farika". Sözgeliminden ve devamındaki cümleden: "ama istemedik". Yani, kimseye insanın kalbini okuma yetkisi vermedik. Hz. Peygamber'in Üsame'yi "Kalbini yarıp baktın mı?" (*es-Sîra*, VI, 34) diye azarlaması ve "Ben insanların kalbini açıp bakmak için gönderilmedim" buyurması, hep bu ilâhî inşânın sonucudur.

36 Veya: "bilinceye kadar". Tercihimizin gerekçesi için bkz: 2:143, not 274.

37 Bkz: 11:89, not 109.

38 Yani: Vahiyle inşâ olmuş modeli izleyin! *Eti'u*nun ikinci kez tekrarı itaatin birbirinden farklı iki makam ve gerekçesine delâlet eder.

39 Krş: 2:161; 3:91.

40 *Ve ted'u* ibaresini bir *lâ* takdiriyle *vela ted'u* okumak âyetin mânasını tersine çevireceği için tasvip edilemez (Krş: 3:139). Barış için bkz: "eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de yanaş" (8:61).

41 Zımnen: Eğer Allah'ın desteğini hak ederseniz, üstün gelen siz olursunuz (Krş: 3:139).

36 Bu dünya hayatı,[42] (eğer anlam ve amacından soyutlarsanız) bir oyun ve eğlenceden ibaret hale gelir;[43] ama eğer iman eder ve sorumluluk bilinciyle yaşarsanız, karşılığınız size tastamam verilir; üstelik O sizden mallarınızın tümünü de istemez. **37** O sizden her şeyinizi istese ve sizi köşeye kıstırsaydı, cimrilik ederdiniz de, böylece bastırdığınız kötülük eğilimini ortaya sermiş olurdu.[44]

38 Bakın, sizler Allah yolunda infak etmeye çağrıla(rak ödüllendirile)n kimselersiniz.[45] Fakat yine de sizden cimrilik edenler var. Ama kim cimrilik ederse, bilsin ki kendine cimrilik eder: zira Allah kendi kendisine yetendir, ama sizler O'na muhtaçsınız.

Sözün özü: eğer (Allah'tan) yüz çevirirseniz, sizin yerinize başka bir topluluk getirir de, onlar sizin gibi yapmazlar.[46]

إِنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَإِنْ تُؤْمِنُوا
وَتَتَّقُوا يُؤْتِكُمْ أُجُورَكُمْ وَلَا يَسْـَٔلْكُمْ
أَمْوَالَكُمْ ﴿٣٦﴾ إِنْ يَسْـَٔلْكُمُوهَا فَيُحْفِكُمْ
تَبْخَلُوا وَيُخْرِجْ أَضْغَانَكُمْ ﴿٣٧﴾ هَٓا أَنْتُمْ هٰٓؤُلَٓاءِ
تُدْعَوْنَ لِتُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَمِنْكُمْ مَنْ
يَبْخَلُ وَمَنْ يَبْخَلْ فَإِنَّمَا يَبْخَلُ عَنْ نَفْسِهِ وَاللّٰهُ
الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَٓاءُ وَإِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ
قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَالَكُمْ ﴿٣٨﴾

---

42 Ya da: "Hayat katmanlarının bu en aşağı olanı".

43 Parantez içi açıklama için bkz: 14:19: "Allah, gökleri ve yeri mutlak hakikate (bir atıf olsun diye) amaçlı ve anlamlı olarak yarattı." (Ayrıca bkz: 21:18, not 19).

44 *Edğân* için bkz: 29. âyet, not 34.

45 Tüm infak çağrıları ödüllendirme vesilesidir. Zira Allah her ne ki istedi, almak için değil vermek için ister. Ve Allah yolunda vermek, vermek değil gerçekte almaktır (61:10).

46 Krş: 5:54.

48. FETİH SÛRESİ

İslâm'la insan arasındaki özellikle psikolojik engelleri kaldırıp gönüllere giden yolu açmayı ifade eden *Fetih* adını sûre ilk âyetinden alır. Buhârî'de geçen bir rivayet, ilk neslin sûreyi bu adla andığını ortaya koyar.

Sûre Medenîdir. Hudeybiye barış anlaşmasından sonra inmiştir. Ancak bu 'sonralığın', Hayber'in fethini de içine alan bir zaman dilimini kapsayıp kapsamadığı tartışmalıdır. Sûrenin inişinin her iki olayı da içine alan bir sürece yayılmış olması, tümden ihtimal dışı sayılamaz. Bu durumda sûre en erken hicrî 6. yılın sonunda inmiş gibidir. İlk tertiplerin sûreyi çok farklı yerlere koyması, sûrenin hizip kavgalarında 'kullanıldığına' yorulabilir. Hz. Osman tertibinde Cuma-Mâide, İbn Abbas tertibinde Mumtehane-Nisâ, Cabir tertibinde Saf-Tevbe, Cafer tertibinde Teğâbun-Tevbe arasına yerleştirilir.

Sûrenin dış bağlamı şöyle özetlenebilir: Başta Hz. Peygamber olmak üzere özellikle muhacirler yıllardır ayrı kaldıkları öz yurtlarını çok özlemişlerdir. Allah Rasulü rüyasında kendilerini, ihramlı ve yanlarında kurbanlıklar olduğu halde güvenle Beytullah'a girmiş halde görür (27). Rasulullah, umre ziyareti için genel bir çağrı yapar. Mazeret ileri süren müttefik bedevi kabileler dışında (11) davete Medine'den 1400-1500 kişi icâbet eder. Kafile, Arap geleneğinde savaşın yasak olduğu aylardan Hicrî 6. yılın Zilkade başında (Mart, 628 m.) yanlarına tek bir kılıçtan başka silah almadan ihramlı olarak yola çıkar.

Fakat Mekkeliler Müslümanların bu talebine olumsuz cevap verirler. Bununla da yetinmeyen Mekkeliler, haram ay geleneğini çiğneyerek Halid b. Velid komutasında 200 kişilik bir süvari birliği çıkarırlar. Mekke'ye iki günlük mesafede bu haberi alan Hz. Peygamber, kafileyi hızla Cidde-Mekke yolu üzerinde Kâbe'ye 17 kilometre mesafedeki Hudeybiye'ye intikal ettirir. Çünkü burası savunmak için elverişli bir koyaktır. Allah Rasulü Uhud'da da aynı taktiği uygulamıştır. Düşman sayıca kendisinden üstün olduğunda meydan savaşı vermek yerine, arkasını korunaklı bir sipere vererek dar alanda düşmana denk bir kuvvetle savaşmayı tercih etmiştir. Ailesi öteden beri elçilik vazifesini deruhte etmiş bulunan Ömer b. Hattab, kendisine tevcih edilen görevden affını isteyerek Osman'ın gönderilmesinin daha isabetli olacağını söyler. Bunun üzerine Allah Rasulü Osman b. Affan'ı amaçlarını açıklamak için Mekke'ye gönderir. Hz. Osman'ın Mekke'de öldürüldüğü şayiası yayılır. Bunun üzerine Hz. Peygamber orada bulunan herkesten kanlarının son damlasına kadar savaşacaklarına dair biat alır (10 ve 18). Şayia asılsız çıkar. Mekkeliler Huleys b. Alkame'yi Müslümanları Medine'ye dönmeye ikna için yollarlar. Bu adam gelip Müslümanları ihramlı ve kurbanlı olarak görünce tek söz söylemeden geri döner. Bu arada Mekkelilerin tacizleri de devam eder. Yaklaşık 40 kişilik bir müşrik müfrezesi gece baskını vereyim derken kıskıvrak

yakalanır. Hz. Peygamber onları cezalandırmayıp Mekkelilere iade eder. Aynı şey yaklaşık 80 kişilik bir başka saldırı grubunun başına da gelir.

En sonunda Mekkeliler makul davranmak zorunda kalırlar ve Süheyl b. Amr başkanlığında üç kişilik bir heyet yollarlar. Bu heyetle Allah Rasulü arasında dört maddelik bir barış anlaşması akdedilir. Buna göre:

1) İki taraf arasında on yıl savaş yapılmayacaktır.

2) Mü'minlerin tarafına geçen iade edilecek, mü'minlerden Mekke saflarına geçen olursa iade edilmeyecektir.

3) Arap kabileleri istedikleri tarafla ittifak kurmakta serbest olacaklardır.

4) O yıl umre ziyareti yapılmayacak, bir yıl sonra Mekkeliler şehri üç gün boşaltacak, Müslümanlar ziyaretlerini gerçekleştireceklerdir.

İlk bakışta Mekkelilerin lehine gibi görünen bu anlaşma, gerçekte Medine İslâm Devleti'nin tanınması anlamına geliyordu. Her şeyden öte bu anlaşma ile oluşacak sükûnet ortamı ve normalleşme süreci, ilâhî mesajın yürekleri fethetmesi için şarttı. Bu, insanla İslâm arasındaki duygusal engellerin aşılması, yani bir "fetih" idi. Bu anlaşmaya evet diyen Allah Rasulü, sözün gücünün gücün sözünü bastıracağına inanıyordu. Zaten bu sûre de olayın adını koymuştu: Fetih.

Anlaşma yüreklerin önündeki barikatları kaldırdığı için Fetih adını almıştı. Peygamberliğin başlangıcından o ana kadar geçen 18 yıllık sürede gerçekleşen insan kazanımının kat kat fazlası bu anlaşmadan sonraki iki yıl içinde gerçekleşecekti. Barış anlaşmasından üç ay sonra bölgedeki en büyük Yahudi site devleti Hayber fethedildi. Rasulullah davete kanal açmak için "umre"yi gerekçe yaptı. Asıl hedef Mekke'nin fethiydi; fakat ona giden yol Kuzeydeki Hayber'i güvenli hale getirmekten geçiyordu. Zor olanı seçti: Önce Hudeybiye'de barışı kazanmak, sonra Hayber zaferi ve nihayet büyük fetih. İki yıl geçmeden Mekkeliler anlaşmayı bozdular ve müşriklerin kalesi Mekke fethedildi. Her ikisi de *mubîn*, yani "tartışmasız" bir fetihti; çünkü kansız gerçekleşti. Bunun bir tek adı vardı: yürek fethi.

Hayber'in fethinden sonra indirilme ihtimalini (bkz: 15 ve 18. âyetler) tümden yadsımamakla birlikte, sûrenin girişinde açıkça ortaya konulan hakikat, fethin askerî alana hapsedilemeyecek kadar geniş ve kuşatıcı bir kavram olduğu gerçeğidir. Kur'an, gönüllerin ezeli ve biricik hakikatin öbür adı olan İslâm'a açılma sürecini "apaçık ve tartışmasız fetih" olarak nitelendirmiştir. Bu sûrenin kazandırdığı bakışaçısıyla okursak, vahiy Allah'tan insana olan fetihtir. İbadet, insandan Allah'a olan fetihtir. Cihad, insandan insana olan fetihtir. Keşif, insandan doğaya ve eşyaya olan fetihtir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
اِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحاً مُبِيناًۙ ﴿١﴾ لِيَغْفِرَ
لَكَ اللّٰهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَاَخَّرَ
وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيَكَ صِرَاطاً
مُسْتَقِيماًۙ ﴿٢﴾ وَيَنْصُرَكَ اللّٰهُ نَصْراً
عَزِيزاً ﴿٣﴾ هُوَ الَّذِٓي اَنْزَلَ السَّكِينَةَ
فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُٓوا اِيمَاناً
مَعَ اِيمَانِهِمْۜ وَلِلّٰهِ جُنُودُ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِۜ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيماً حَكِيماًۙ ﴿٤﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 ELBET sana, tartışmasız[1] bir fethin önünü açan Biziz.[2] 2 Bu sayede Allah,[3] senin geçmiş ve gelecek tüm hatalarını bağışlayacak;[4] ve sana olan nimetini tamama erdirecek ve seni dosdoğru bir yola yöneltecektir; 3 nihayet Allah seni, saygın ve müstesna bir zaferle destekleyecektir.[5]

4 İmanlarına iman katsınlar diye mü'minlerin kalplerine güven ve sükûnet[6] bahşeden O'dur;[7] zira göklerin ve yerin bütün orduları Allah'ın emrine âmâdedir:[8] ve zaten Allah her şeyi bilmektedir, her hükmünde tam isabet sahibidir.[9]

---

1 Lafzen: "apaçık". Zımnen: fetih olduğu ayan beyan ortada olan, hiç kimsenin "Böyle fetih olur mu?" diye tartışamayacağı bir zafer. Ortada askerî bir operasyon yokken ihsan olunduğu ifade edilen bu "apaçık fetih" nedir? Hiç şüphe yok ki bu fetih "yürek fethi"dir.

2 Anlaşmayla müşriklerin avantaj sağladığı yorumunu yapanlardan biri de Hz. Ömer idi. O aslında Mekkelilerin hiçbir işine yaramayacak olan, hatta çok geçmeden kendi aleyhlerine olduğunu anlayıp anlaşmayı bozacakları 2. maddeye takılmıştı. Ebu Cendel'in işkence altında tutulduğu Mekke'den kaçıp kan revan içinde anlaşma mahalline gelmesi ve Rasulullah'ın ricasına rağmen ilgili maddenin işletilmesini savunan Mekke heyetine teslim edilmesi, duygusallığı daha da artırdı. Hz. Ömer, ömür boyu pişman olacağını söylediği itirazını işte bu şartlar altında Rasulullah'a yöneltti. Allah Rasulü'nün "Bana öyle âyetler indi ki, benim nazarımda tüm dünyadan ve onun içindeki her şeyden daha değerlidir" dediği bu âyetler böylesi bir ortamda indi. Rasulullah Hz. Ömer'i çağırıp bu âyetleri okuduğunda "Şimdi bu fetih mi ya Rasulallah!" dedi. Allah Rasulü: "Evet, nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki, bu fethin ta kendisidir!" dedi (Taberî).

3 Bir önceki âyette "Biz" olarak geçen öznenin burada "Allah" olarak yer alması şöyle açıklanmıştır: Allah zaferi sebeplerle icra eder, bağışı ise doğrudan yapar (Âlûsî). Zaferin sebeplerinden biri de 4. âyette zikredilen kalp sükûnetidir. İlâhî bağış bu olsa gerektir.

4 Zımnen: "Allah'ın yardımı ne zaman gelecek?" (2:214) diyordun ya? İşte sana Allah'ın yardımı. Hadi bakalım şimdi tevbe et! Bu gibi âyetlerle Hz. Peygamber'in melek değil insan olduğu, kusur ve hatadan beri olmadığı vurgulanıyor. Böylece ümmetin peygamber tasavvuru inşâ ediliyor: Yönetim ve içtihatlarında kusurlara ve hatalara açık; Allah'tan aldığı vahyi iletme konusunda sadık, masum ve masun (Bkz: 47:19 ve 40:55, not 39). Bu "hatalar" ile, Tevbe sûresinin 43 ve 108. âyetlerinde örnekleri görüldüğü gibi, liderliğe ilişkin içtihat hataları da kastedilmiş olabilir. Nitekim Allah Rasulü'nden "Ben de sizin gibi bir beşerîm, hata da ederim isabet de (*ene uhtiu ve usîbu*)" dediği onlarca sahih senetli rivayet nakledilmiştir.

5 Zaferi zorbalar da elde eder. Asıl olan zehirlenmemiş saygın bir zafer elde etmektir. Bu ise güç ile değil, güç ahlâkı ile elde edilir.

6 *Sekînet* için bkz: 9:40, not 51. İç savrulma ihtimalini ortadan kaldıran bir dinginlik halini ifade eder. İnsanın direnç ve kararlılığını yok eden kasırgaları "bıçakla" kesmiş gibi dindirdiği için *sikkîn* (bıçak) kökünden türetilmiştir.

7 Bkz: 1. âyetin 3 nolu notu.

8 Göğün ve yerin orduları: Hz. Nûh'un yardımına koşan bulutlar, Hz. Hûd'un yardımına koşan rüzgâr, Hz. İbrahim'e yardım eden ateş, Hz. Mûsa'ya yardım eden su... Hepsi Allah'ın ordularıdır.

9 Bir sonraki âyet, bu ilâhî bilgi ve hikmetin ne olduğunu ifade eder.

5 Böyle yapmıştır ki, mü'min erkek ve mü'min kadınları zemininden ırmaklar akan cennetlere alsın da, orada yerleşip kalsınlar; ve onların günahlarının üstünü çizsin: ve zaten bu Allah katında büyük bir başarıdır.

6 Yine O (diler) ki, Allah hakkında suizanna sahip[10] zancı münafık erkekler ve münafık kadınları, müşrik erkekler ve müşrik kadınları cezalandırsın; onlar fenalığın girdabını boylasın: zira Allah onlara gazap etmiş ve rahmetinden dışlamıştır. İşte onlar için hazırlamıştır cehennemi; ve orası ne kötü bir son duraktır.

7 Evet, göklerin ve yerin bütün orduları Allah'a aittir: ama zaten Allah mutlak izzet, her hükmünde tam isabet sahibidir.

8 (EY PEYGAMBER!) Elbet Biz seni bir şahit,[11] bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik. 9 Şu nedenle ki (ey insanlar); Allah'a ve Elçisine inanasınız, O'nu(n dâvâsını) destekleyip[12] O'na saygıda kusur etmeyesiniz ve sabah akşam O'nun yüceliğini dillendiresiniz.

10 Sana biat edenler gerçekte yalnız Allah'a biat etmişlerdir: Allah'ın (yardım) eli, onların (biat için kenetlenen) elleri üzerindedir:[13]->

لِيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا
وَيُكَفِّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَكَانَ ذَٰلِكَ عِنْدَ
اللَّهِ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٥﴾ وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ
وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ
الظَّانِّينَ بِاللَّهِ ظَنَّ السَّوْءِ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ
السَّوْءِ وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَلَعَنَهُمْ
وَأَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿٦﴾
وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ
اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿٧﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ
شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٨﴾ لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ
وَرَسُولِهِ وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ وَتُسَبِّحُوهُ
بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ
إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ

---

10 Lafzen: "Allah hakkında suizanna kapılan".

11 Yani: "bir örnek ve bir model" (Krş: 33:45). Sadece Nebi değil, her insan şahittir. Yaratılmak, tanık olmaktır. İnsan bu âleme sahip olmak için değil, şahit olmak için gelmiştir.

12 Veya kelimenin iki kök anlamından diğerine nisbetle: "O'nu yüceltesiniz" (*Mekâyis*). Krş: "Siz Allah'ın (dâvâsına) yardım ederseniz, O da size yardım eder ve ayaklarınızı sabit tutar. " (47:7). Bu ve bir sonraki zamirin Allah Rasulü'nü gösteriyor olması da mümkündür. Bu durumda, "Allah ve O'nun melekleri Peygamber'i desteklerler. Ey iman edenler! Onu siz de destekleyin ve onu her tür şâibeden uzak tutun!" (33:56) emriyle bu emir arasında bağ kurulabilir. Tercihimiz âyetin iç bütünlüğüne dayanmaktadır.

13 Zımnen: Onlar Allah dâvâsına yardım için söz verdiklerinde bilsinler ki, Allah da onlara yardım edeceğine söz vermiştir (Krş: 47:7 ve 22:38). Bu büyük müjdeye sebep olan biate "Rıdvan Biatı" adı verildi. Hz. Osman'ın öldürüldüğü haberi gelince Rasulullah kanlarının son damlasına kadar çarpışacaklarına dair biat istedi. Vehb b. Muhsan adlı sahabi "Uzat elini biat edeyim ya Rasulallah!" dedi. "Ne üzerine edeceksin?" diye sordu Allah Rasulü. Sahabinin cevabı kısa ve netti: "Kalbinde ne varsa onun üzerine!" O gün devesinin altına saklanan Cedd b. Kays dışında herkes biat etti. Allah da onların dostluklarını kabul etti (Taberî ve İbn Kesir).

فَمَنْ نَكَثَ فَاِنَّمَا يَنْكُثُ عَلٰى نَفْسِه۪ۚ وَمَنْ
اَوْفٰى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهُ اللّٰهَ فَسَيُؤْت۪يهِ
اَجْرًا عَظ۪يمًاۚ ﴿١٠﴾ سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ
مِنَ الْاَعْرَابِ شَغَلَتْنَٓا اَمْوَالُنَا وَاَهْلُونَا
فَاسْتَغْفِرْ لَنَاۚ يَقُولُونَ بِاَلْسِنَتِهِمْ مَا لَيْسَ
ف۪ي قُلُوبِهِمْۜ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللّٰهِ
شَيْـًٔا اِنْ اَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا اَوْ اَرَادَ بِكُمْ نَفْعًاۜ
بَلْ كَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَب۪يرًا ﴿١١﴾ بَلْ
ظَنَنْتُمْ اَنْ لَنْ يَنْقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ
اِلٰٓى اَهْل۪يهِمْ اَبَدًا وَزُيِّنَ ذٰلِكَ ف۪ي قُلُوبِكُمْ
وَظَنَنْتُمْ ظَنَّ السَّوْءِۚ وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا ﴿١٢﴾
وَمَنْ لَمْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ وَرَسُولِه۪ فَاِنَّٓا اَعْتَدْنَا
لِلْكَافِر۪ينَ سَع۪يرًا ﴿١٣﴾ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِۜ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيُعَذِّبُ
مَنْ يَشَٓاءُۜ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَح۪يمًا ﴿١٤﴾

<- Bundan böyle kim ahdinden dönerse, iyi bilsin ki sadece kendi aleyhine dönmüş olur; kim de Allah'a verdiği ahde sadık kalırsa, O ona muhteşem bir ödül ihsan edecektir.

11 Geride kalan bedeviler, "Mallarımız ve çocuklarımız bizi (sana katılmaktan) alıkoydu; artık Allah'tan bizim için af dileyiver!" diyecekler. Onlar kalplerinde olmayan şeyi dilleriyle söylüyorlar.[14]

De ki: "Peki, şayet Allah size bir zarar vermeyi veya bir yarar sağlamayı dilemiş olsa, O'nun sizin için takdir ettiği şeye kim engel olabilir?[15] Elbette hiç kimse! Nitekim Allah yaptıklarınızdan ayrıntısıyla haberdardır.

12 Aksine sizler, Rasul'ün ve mü'minlerin bir daha asla ailelerine kavuşamayacaklarını zannetmiştiniz; ve böyle düşünmek size pek cazip görünmüştü. İşte böyle suizanna kapıldınız da, sonuçta bitip tükenmiş bir toplum olup çıktınız."[16]

13 Ama kim Allah ve Rasulüne inanmazsa, iyi bilsin ki Biz inkârcılar için kızgın bir ateş hazırlamışızdır.

14 Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'a aittir; O tercih edeni/tercih ettiğini bağışlar, tercih edeni/tercih ettiğini de cezalandırır:[17] Ama Allah zaten tarifsiz bir bağış, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

14 Tevbe ve istiğfar kalbin yönelişidir. Burada sözü geçen bedeviler, işledikleri hatadan dolayı yürekten pişmanlık duyup Allah'a yönelmediler. Tevbede kalbin Allah'a karşı duruşunu önemsemediler. Onun yerine imajı öncelediler. Rasulullah'tan kendileri için Allah'tan af dilemesini istemelerinin altında yatan gerçek sebep buydu. Dilleriyle Rasulullah'tan istedikleri istiğfarın kalplerinde bir karşılığı yoktu. Bu âyet her çağda imaja yatırım yapanları imana yatırım yapmaya davet etmektedir.

15 Burada, Medine-Mekke arasındaki bir mücadeleden Mekke'nin galip çıkacağını varsayan Bedevi kabilelere Hz. Peygamber'in ağzıyla zımnen şu söyleniyor: Hadi beni ikna ettiniz ve sizin için af dilendim, fakat Allah'ı nasıl ikna edeceksiniz? Allah'ın sizin için takdirini benim sizin için af dilenmem belirlemez, sizin davranışlarınız belirler.

16 *Bûr* için bkz: 25:18, not 25.

17 *Men* ile birlikte gelen *yeşâ'* fiileri biri insan (*men*) diğeri Allah (gizli *huve*) olan iki faili birlikte görür. Çevirimizin gerekçesi budur. Cümlenin bu dilsel yapısına rağmen ibareyi "Allah istediğini bağışlar, istediğini cezalandırır" diye çevirmek, iki özneye birden gören *yeşâ'* fiilinin iki gözünden birini kör

15 Ganimet almak için yola koyulduğunuz zaman,[18] (şimdi) geride kalanlar, "Bırakın bizi de arkanızdan gelelim!" diyecekler; Allah'ın sözünü (böylece) değiştirmek isteyecekler.[19]

De ki: "(Bu kez) asla bizimle gelmeyeceksiniz; böyle olacak, (zira) Allah daha önce (ganimet hakkında) konuşmuştu."[20]

Bunun üzerine onlar "Asla, aksine siz bizi çekemiyorsunuz" diyecekler. Yoo, bilakis onlar kıt anlayışlı kimselerdir.[21]

16 Geride kalan şu bedevilere de ki: "Gelecekte ezici gücü olan toplum(lar)la mücadeleye çağrılacaksınız;[22] onlarla (sonuna dek) savaşacaksınız ya da onlar teslim olacaklar. İşte siz eğer bu çağrıya uyarsanız, Allah size güzel bir karşılık verecek; yok eğer şimdi[23] yaptığınız gibi geri durursanız, O sizi umduğunuzdan mahrum bırakarak elem verici bir azabı tattıracaktır."[24]

سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ اِذَا انْطَلَقْتُمْ اِلٰى
مَغَانِمَ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ يُرِيدُونَ
اَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللّٰهِ قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا
كَذٰلِكُمْ قَالَ اللّٰهُ مِنْ قَبْلُ فَسَيَقُولُونَ
بَلْ تَحْسُدُونَنَا بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ اِلَّا
قَلِيلًا ﴿١٥﴾ قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْاَعْرَابِ
سَتُدْعَوْنَ اِلٰى قَوْمٍ اُو۬لٖى بَأْسٍ شَدِيدٍ
تُقَاتِلُونَهُمْ اَوْ يُسْلِمُونَ فَاِنْ تُطِيعُوا
يُؤْتِكُمُ اللّٰهُ اَجْرًا حَسَنًا وَاِنْ تَتَوَلَّوْا كَمَا
تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا اَلِيمًا ﴿١٦﴾

---

etmektir. Bununla da kalmayıp, "dosdoğru bir yol üzeredir." (11:56) ve "takva/sorumluluk ehli olan" (74:56) Allah'ın keyfi ve sorumsuz davrandığını iddia etmektir. Hâşâ Allah'ı, gücünü keyfine göre kullanan, aklına eseni yapan, hiçbir ilkesi ve prensibi olmayan bir zorba kral ve tiran gibi tasavvur eden böyle bir anlayış, İsrailoğulları'nın Tanrı tasavvurunun bazı kelâmcılar eliyle İslam'a taşınmasından başka bir şey değildir. Zaten Kur'an vahyinin mücadele ettiği anlayışlardan biri de buydu. Dahası, "Rahmân ve Rahîm" sıfatlarını her sıfatının önüne alan bir Allah hakkında, bundan daha olumsuz bir tasavvur geliştirilemezdi. Bu âyetin zımnen sormamızı istediği soru şudur: Allah'ın bağışlama ve cezalandırmada gözettiği bir ilke yok mudur? Elbette vardır: Bu ibarenin bağlamında yer alan tüm insan eylemleri, onun affının ya da cezasının sebebidir.

18 Bu ve 18. âyet, Hayber zaferine açık bir atıftır. Eğer sûre Hayber'in ardından indirilmemişse, Hudeybiye'den üç ay sonra gerçekleşen Hayber seferi ve alınan başarılı sonuç mucizevî bir ihbar olarak bu âyette duyurulmaktadır.

19 Veya: "Allah'ın emrine muhalefet edecekler". *Tebdil*'in böyle fiili bir karşılığı vardır (Bkz. 2:59'a ilişkin Râzî'nin naklettiği Ebu Müslim'in yorumu). Buradaki "Allah'ın sözü" ile savaş ganimetlerinin Allah'a ve Rasulü'ne ait olduğunu ifade eden Enfâl 1 ve onu detaylandıran aynı suredeki 41. âyet kastedilse gerektir. Düşman ordusundan geriye kalan serveti ele geçirenin kişisel malı sayan çapulu andıran geleneksel ganimet anlayışı, savaş ahlâkını yok ediyor, gözünü ganimet hırsı bürümüş kural tanımaz savaşçıları ölüm makinesi haline getiriyordu. Vahiy, ganimet için savaş yerine iman, adâlet ve özgürlük için savaşı yerleştirdi (Bkz: 2:193).

20 Parantez içi açıklama, zımnen yasağın sadece Hayber'le sınırlı olduğunu ifade eden 16. âyete dayanmaktadır. Vahyin bu konuda söyledikleriyle ilgili bkz: bir önceki 19 nolu not.

21 Âyet insanlıkla yaşıt iki tavrı ele alıyor: Arılar ve sinekler; yani üretenler ve tüketenler. Birinci tavrı Rıdvan biatine katılanlar, ikinci tavrı savaştan kaçıp ganimete koşanlar temsil ediyor.

22 Daha sonra Bizanslılar ve Farslarla, yani dönemin süper güçleri ile yapılan savaşlara dair mucizevî bir ihbar. Benzer bir ihbar Rûm sûresinin girişinde de yapılmaktadır (Bkz: 30:1-5).

23 Lafzen: "daha önce".

24 Lafzen: "elem bir azaba çarptıracaktır". Çevirimizin gerekçesi için *'azâb* kelimesinin ilk geçtiği 68:33, not 14 ve 25:69, not 83'ye bkz.

لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْاَعْرَجِ
حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَر۪يضِ حَرَجٌۜ وَمَنْ يُطِعِ
اللّٰهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْر۪ي مِنْ
تَحْتِهَا الْاَنْهَارُۚ وَمَنْ يَتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ عَذَابًا
اَل۪يمًا ﴿١٧﴾ لَقَدْ رَضِيَ اللّٰهُ عَنِ الْمُؤْمِن۪ينَ
اِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا ف۪ي
قُلُوبِهِمْ فَاَنْزَلَ السَّك۪ينَةَ عَلَيْهِمْ وَاَثَابَهُمْ
فَتْحًا قَر۪يبًاۙ ﴿١٨﴾ وَمَغَانِمَ كَث۪يرَةً يَأْخُذُونَهَاۜ
وَكَانَ اللّٰهُ عَز۪يزًا حَك۪يمًا ﴿١٩﴾ وَعَدَكُمُ اللّٰهُ
مَغَانِمَ كَث۪يرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هٰذِه۪
وَكَفَّ اَيْدِيَ النَّاسِ عَنْكُمْۚ وَلِتَكُونَ اٰيَةً
لِلْمُؤْمِن۪ينَ وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطًا مُسْتَق۪يمًاۙ
﴿٢٠﴾ وَاُخْرٰى لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ اَحَاطَ
اللّٰهُ بِهَاۜ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرًا ﴿٢١﴾

17 Gözleri görmeyene, ayağı sakat olana ve hastaya (Allah yolunda savaşamadığı için) bir sorumluluk yoktur; ama kim Allah'a ve Rasulü'ne itaat ederse, onu zemininden ırmaklar akan cennetlere koyacak, kim de yüz çevirirse elem verici bir azap ile cezalandıracaktır.[25]

18 DOĞRUSU Allah, o ağacın altında sana biat edenlerden razı olmuştur; üstelik O onların kalbinden geçenleri de bilmekteydi; işte bu yüzden onlara iç huzuru indirdi ve kendilerini çok yakın bir fetihle ödüllendirdi; 19 bir de elde edecekleri sayısız ganimetle...[26] Ve zaten Allah her işini mükemmel yapar, her hükmünde tam isabet kaydeder.

20 Allah size elde edeceğiniz daha birçok ganimet vaad etti: nitekim O size olan bu ikramını öne almış ve insanların elini üzerinizden çekmiştir ki, hem mü'minler için bir delil olsun hem de sizi dosdoğru bir yola yöneltsin.

21 Ama bir diğer (ikramı) daha var ki, onu sizin havsalanız almasa da,[27] Allah onu (sonsuz ilmiyle) kuşatmıştır: ve zaten Allah'ın kudreti her şeyin üstündedir.

25 Zımnen: Meşru mazeret sadece yükümlülüğü kaldırmaz, o şeyin sevabından mahrumiyeti de kaldırır. Mazeretliyi niyet ettiği fiili yapmış gibi ecre nail kılar.

26 Bu müjde listesinin ilk sırasını Hayber'in fethi oluşturuyordu ve arkası çorap söküğü gibi geldi. Allah Rasulü vefat ettiğinde Kur'an'ın hükmettiği topraklar Batı Avrupa büyüklüğüne ulaşmıştı. Sonraki birkaç on yıl içinde sınırlar doğuda Asya steplerine ve Hind-Çin sınırına, kuzeyde Kafkaslar'a ve Anadolu'ya, Batı'da Akdeniz'e, güneyde okyanusa dayanmıştı. Bu fetih Endülüs eliyle Fransa'nın Preneler'ine, Osmanlı eliyle Viyana'ya, Babürşahlar eliyle Hind altkıtasına, müslüman tüccarlar eliyle Malay, Endonezya ve Java adalarına kadar götürülecektir.

27 Bu yukarıdaki "öne alınmış" dünyevî ikramın habercisi olduğu uhrevî ikram olsa gerektir: "İşte, yapageldiklerinden dolayı bir mükâfat olarak, onları (cennette) ne türden göz kamaştırıcı sürprizlerin beklediğini hiç kimse bilemez" (32:17).

22 Eğer inkârda direnenler size karşı savaşırlarsa, arkalarını dönüp kaçacaklar, ardından da ne samimi bir dost ne de sağlam bir destekçi bulacaklardır. 23 Allah'ın sünneti geçmişten Bugüne hep böyledir: ve sen Allah'ın sünnetinde bir değişme bulamazsın.[28]

24 Sizi onlara galip getirdikten sonra, Mekke vadisinde onların ellerini sizden ve sizin ellerinizi de onlardan çeken O'dur:[29] ve zaten Allah yaptığınız her şeyi görmektedir.

25 (Doğrudur), inkârda direnenler, sizi Mescid-i Haram'a girmekten alıkoyanlar ve kurbanlarınızın yerine ulaşmasını engelleyenler hep onlardır; ama keşke şu istemeden (haklarını) çiğneme ve bilmeden kendileri yüzünden büyük bir yanlışa düşme ihtimaliniz bulunan, üstelik henüz tanımadığınız mü'min erkekler ve kadınlar (Mekke'de) olmasalardı;[30] ki Allah tercih edeni/tercih ettiğini rahmetiyle kuşatmak için böyle yaptı;[31] eğer onlar seçilip ayrılsalardı, elbet onlar içerisinden küfürde direnenleri (sizin elinizle) elem verici bir cezaya çarptırırdık.[32]

وَلَوْ قَاتَلَكُمُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا لَوَلَّوُا الْاَدْبَارَ
ثُمَّ لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَص۪يرًا ﴿٢٢﴾ سُنَّةَ
اللّٰهِ الَّت۪ي قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ
لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْد۪يلًا ﴿٢٣﴾ وَهُوَ الَّذ۪ي كَفَّ
اَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ
مِنْ بَعْدِ اَنْ اَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللّٰهُ
بِمَا تَعْمَلُونَ بَص۪يرًا ﴿٢٤﴾ هُمُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا
وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيَ
مَعْكُوفًا اَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ وَلَوْلَا رِجَالٌ
مُؤْمِنُونَ وَنِسَٓاءٌ مُؤْمِنَاتٌ لَمْ تَعْلَمُوهُمْ اَنْ
تَطَؤُ۫هُمْ فَتُص۪يبَكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍ
لِيُدْخِلَ اللّٰهُ ف۪ي رَحْمَتِه۪ مَنْ يَشَٓاءُ لَوْ تَزَيَّلُوا
لَعَذَّبْنَا الَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا اَل۪يمًا ﴿٢٥﴾

28 Allah'ın sünneti? İşte o sünnetin köşe taşları: "Mutlu son sorumlu davrananlarındır" (7:128). "Bir toplumun bireyleri kendi iç dünyalarını değiştirmedikçe Allah o toplumun gidişatını (kendiliğinden) değiştirmez" (13:11). Ve "Eğer inanmış biriyseniz, insanların en üstünü mutlaka siz olursunuz." (3:139).

29 Yani: savaşı önleyen. Burada şöyle bir soru akla gelebilir: Allah kâfirlerin elini mü'minlerin üzerinden çekti. Peki, mü'minlerin elini kâfirlerden niçin çekti? Cevabını bir sonraki âyet veriyor.

30 Zımnen: O zaman Allah sizin elinizi onlar üzerinden çekmezdi (Bkz: bir önceki not; ayrıca krş: Zemahşerî ve Râzî).

31 Yani bu mevcut durum da hikmetsiz değildi. Hem Mekke'de yerleşik mü'minleri korumak için hem de günü gelince Mekkelilerin gönlünü İslâm'a açmak için. Bu âyet, Medine'deki Müslümanların hicret etmeyen mü'minlerden sorumlu olmadıklarını söyleyen Enfal sûresinin 72. âyetini dengeler. Orada hicret özendirilirken, burada henüz hicret etmemiş mü'minlerin can güvenliği korunmaktadır.

32 Mekke'deki bu kişiler Velid b. Muğire'nin oğlu Velid, Seleme b. Hişam, Ayaş b. Ebi Rebia, Ebu Cendel, Ebu Basîr, Ümmülfadl, Kulsum bt. Ukbe b. Ebi Muayt gibi mü'minlerdi (İbn Âşûr). "Henüz tanımadığınız" buyuruluyor, çünkü her an yeni ihtidalar oluyordu. Bunlar kendilerini gizliyorlardı. Bunların sayısının hayli yekûn tuttuğunu Ebu Cendel ve Ebu Basir'in sahil yolundaki karargâhlarının bir yıl dolmadan Mekkelileri dehşete düşürecek sayıyı bulmasından çıkarabiliriz.

اِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِى قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ
حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ فَاَنْزَلَ اللّٰهُ سَكِينَتَهُ
عَلٰى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَاَلْزَمَهُمْ
كَلِمَةَ التَّقْوٰى وَكَانُوا اَحَقَّ بِهَا وَاَهْلَهَا
وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمًا ﴿٢٦﴾ لَقَدْ
صَدَقَ اللّٰهُ رَسُولَهُ الرُّءْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلُنَّ
الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ اٰمِنِينَ
مُحَلِّقِينَ رُؤُسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ
فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ
ذٰلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا ﴿٢٧﴾ هُوَ الَّذِٓى اَرْسَلَ
رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ
عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيدًا ﴿٢٨﴾

26 Hani, inkârda direnenlerin kalbini malum gurur -cahiliyye gururu- doldururken,[33] Allah, Elçisine ve mü'minlere iç huzuru bahşetmiş ve onların sorumlu davranma sözüne sadık kalmalarını sağlamıştı: zira onlar buna fazlasıyla lâyık ve ehil idiler; ve zaten Allah da her şeyi hakkıyla bilendi.

27 ALLAH gerçek bir amaç uğruna gösterdiği o rüyada Elçisi'ne (yalan değil) doğru söylemiştir:[34] Elbet -tabii ki Allah isterse- Mescid-i Haram'a güven içerisinde, başlarınız tıraşlı veya kısa kesilmiş olarak ve asla korkuya kapılmadan gireceksiniz:[35] çünkü O sizin bilmediğinizi bilmektedir ve bundan ayrı olarak yakında gerçekleşecek bir fetih takdir etmiştir.

28 O Elçi'sini doğru yol rehberliği ve hak din ile göndermiştir ki, böylece (hak) Din'i tamamıyla ortaya çıkarıp bildirmiş olsun:[36] işte (buna) şahit olarak Allah yeter.

33 Cahiliyye gururunun arkasında *ird* adıyla bilinen ünlü "cahiliyye şeref sistemi" yatıyordu. İslâm'dan önce tüm düzen bu sisteme göre işliyordu. Efendi-köle, kadın-erkek, eşraf-avam arasındaki ilişkiler hep bu sisteme göre tanzim ediliyordu. Bu sistemde bir ferdin *fadl, efdal, 'ayn* ve *a'yân* gibi şeref mertebelerini geçerek yükselmesi mümkündü. Bu sistemin en temelinde yatan değer ise *murûet* (mürüvvet) idi.

34 Rasulullah'ı Hudeybiye anlaşmasıyla sonuçlanan sefere çıkaran rüya buraya kadar gerçekleşmiştir. Gerisinin gerçekleşmesi bir yıl sonraya ertelenerek mü'minlerin kalbi sınanmıştır.

35 *İnşaallah*ın Allah tarafından kullanılmasının, kitap ehlinden olsun olmasın bölgedeki tüm inançları etkisi altına almış olan gnostik batıniliğin Allah'ın "iradeli yaratışını" reddedip yerine "iradesiz taşma" (*sudûr/feyz*) akidesini ikame etmek için icat ettiği "iradesiz tanrı" tasavvurunu reddetme amacına matuf olduğunu düşünüyoruz. Nüzul ortamında yaşayan Yahudilerden Hıristiyanlara, Hîre etkisindeki Zındıklardan Hint ve İran etkisindeki Mecusilere varana dek, hepsine bu Helen batıniliği sızmıştı. Hişâm el-Kelbî (ö. 204) Kur'an'ın indiği dönemde Mekke ve civarında bulunan bütün bu akımlara mensup isimleri müstakil bahip açarak tek tek sayar (*Mesâlibu'l-Arab*).

36 Âyette kullanılan kip "üstün ve galip geldi" mânasındaki *zahara 'alâ* değil, "ortaya çıkardı, açıkladı, bildirdi" mânasındaki *azhara 'alâ* kipidir. Fiilin Tahrim 3 ve Cin 26'daki kullanımı da bunu teyit eder. Âyette dile gelen hakikat Mâide sûresinin 3. âyetinde müjdelenen dinin ikmal edilmesiyle örtüşmektedir. Hz. Peygamber'in görevi, ezeli ve biricik hakikatin tüm zamanlardaki tezahürünün adı olan islâmı her açıdan tam ve mütekâmil olarak tezahür ettirmektir. Buna Allah şahit ve kefildir. Buna başta önceki vahiylerin mensupları olmak üzere hiç kimse mâni olamayacaktır.

29 (Birileri itiraz etse de) Muhammed Allah'ın Elçisi'dir[37] ve[38] onun safında duranlar, hakkı inkâr edenlere karşı kararlı ve ödünsüz, birbirlerine karşı ise çok merhametlidirler. Onları hep rükû ve secde halinde Allah'ın kerem ve rızasını ararken görürsün;[39] onların nişanları yüzlerindeki secde izleridir.[40] Bu onların Tevrat'taki temsilidir.[41] Bir de onların İncil'deki temsili var: Onlar filiz vermiş tohum gibidir; derken (Allah) o filizi güçlendirmiş ve kalınlaştırmış, o da kökü üzerine lök gibi durmuştur; bu da üreticiyi sevindirir.[42]
Kendisiyle küfürde zirve yapanları kızdırmak için verilmiş bir (örnektir) bu. Allah onlar içerisinden[43] iman eden ve ıslah edici eylemler ortaya koyanlara sınırsız bir bağış[44] ve büyük bir ödül vaad etmiştir.

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ وَالَّذٖينَ مَعَهُٓ اَشِدَّٓاءُ عَلَى
الْكُفَّارِ رُحَمَٓاءُ بَيْنَهُمْ تَرٰيهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا
يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانًاۘ سٖيمَاهُمْ
فٖى وُجُوهِهِمْ مِنْ اَثَرِ السُّجُودِۜ ذٰلِكَ مَثَلُهُمْ
فِى التَّوْرٰيةِۚ وَمَثَلُهُمْ فِى الْاِنْجٖيلِۚ كَزَرْعٍ
اَخْرَجَ شَطْـَٔهُ فَاٰزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوٰى
عَلٰى سُوقِهٖ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغٖيظَ بِهِمُ
الْكُفَّارَۜ وَعَدَ اللّٰهُ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَاَجْرًا عَظٖيمًا ﴿٢٩﴾

37 Hudeybiye'de akdedilen anlaşmanın "Bu Allah'ın Rasulü Muhammed'in Mekkelilerle akdettiği anlaşmadır" (*haza mâ sâleha 'aleyhi Rasulullah ehle Mekke*) başlığındaki "Allah'ın Rasulü" ifadesini sildiren Mekke elçisi Süheyl b. Amr'ın şahsında tüm inkârcılara verilmiş zamanlar ve mekânlar üstü ilâhî cevap.
38 *Vav* başlangıç değil de atıf olarak alındığında anlam şöyle olur: "Muhammed Allah'ın Elçisi'dir, onun safında olanlar da.." İbn Âşûr "onun safında olanların" elçiliğini Yâsîn 14'te geçtiği gibi "elçinin elçileri" olarak yorumlar. Musa Carullah ise bu okuyuştan yola çıkarak Muhammedî risaletin bütün bir ümmete miras kaldığı, İslâm ümmetinin diğer ümmetlerin hidayet 'elçisi' olduğu sonucuna ulaşır. Âyetin devamında *eşiddâ'* ve *ruhamâ'* kelimelerini hal olarak mansup okuyan kıraattan yola çıkarak, bu meziyetlerin ümmetin tümüne şamil olduğu yorumunu yapar (*Kitabu's-Sünne*, s. 69).
39 Yani: "namazda"; veya: "Allah'a karşı boyun eğmiş ve O'na tam teslim olmuş bir halde". Rükû ve secdenin temsil ettiği hali içe sindirmiş olarak...
40 "Secde izinden" kasıt Mücahid'in İbn Abbas'tan naklettiği gibi, alında oluşan "nasır" değil, "kişiliği, tavrı, duruşu, ahlâkı ve seciyesi"dir (Taberî).
41 Mevcut haliyle Eski Ahid'de buna en yakın ifade *Tesniye* 33:1-3'tür.
42 Bkz: İncil, Matta, 13:3. İmam Malik'in ilginç bir anekdotu vardır: Fetih için Suriye'ye giren sahabeyi gören bölge Hıristiyanları, "Bu insanlarda, İsa'nın havarilerinden ve onlara ilişkin haberlerden daha değerli bir şeyler var" derler ve teslim olurlar (İbn Kesir).
43 Buradaki *minhum* ile mü'minlerden bu niteliğe sahip olanların kastedildiği söylenmiştir (Taberî). Fakat hakkı inkâr edenlerin içinden iman eden ve salih amel işleyenlerin kastedilmiş olması bağlama daha uygundur.
44 Çevirimiz için bkz: 22:50, not 73

49. HUCURÂT SÛRESİ

"Haneler, odalar" anlamına gelen *Hucurât* adını sûre 4. âyetinden alır. Baştan beri bu isimle anılmıştır. Ne siyer ne de hadis kaynaklarında aksini isbat eden bir rivayete rastlanmamıştır.

Sûre Medine'de inmiştir. 4. âyet Temimoğulları heyetinin ziyaretine atıftır. Bu olay "elçiler yılı" adı verilen 9. yılda gerçekleşmiştir. 6. âyetin inişine neden olan olayın kahramanı ise Fetih'ten sonra Müslüman olan bir isimdir. Bu veriler sûrenin en erken 8. yılda indiğini gösterir. İniş sıralamasında sondan üçüncü sûredir.

Sûrenin ana konusu, İslâm cemaatinde insan ilişkileri, bunun üzerinden iman ve edep/saygı arasındaki bağdır. "Ey iman edenler!" hitabının beş kez yer aldığı sûre, baştan sona insan ilişkilerinin üzerinde yükseldiği etik ve estetik değerlerden, ahlâk ve edebe dair ilkelerden söz eder. Önce Allah Rasulü ile sahabe arasındaki ilişkileri ele alır. Hz. Peygamber'in şahsında hayatın değişik alanlarında onun mirasını üstlenen otoritelere karşı saygıyı öğütler (1-5). Ardından İslâm cemaatinin kendi bireyleri arasındaki ilişkileri ele alır. Yalan haber üreten ve taşıyanları, İslâm cemaatinin güvene dayalı yapısını tehdit eden tehlikeli unsurlar olarak işaretler.

Bu tür problemlere karşı en büyük tedbir iman kardeşliğidir: "Mü'minler kardeştir!" (6-10). Kardeşin kardeşi küçük görmesi, alaya alması, aşağılaması ve küçük düşürmesi bizzat kendisine haksızlıktır (11). Bütün bu ahlâkî zaafların arkasında yatan neden ise suizandır. Kötü zannın sonucu olan arkadan çekiştirme hastalığı mânevî bir yamyamlık olarak takdim edilir (12). 'İman kardeşliği' ilkesinden yola çıkılarak, söz, en geniş kardeşlik zemini olan 'insan kardeşliğine' getirilir. İşte o evrensel ilke burada yer alır: "Elbet Allah katında en üstününüz, O'na karşı sorumluluk bilinci en güçlü olanınızdır" (13).

İddia halindeki imanla isbat edilmiş iman arasındaki farka tarihsel bir örnek gösterildikten sonra, söz pazarlıklı imanın tezahürü olan "Allah'a din öğretmeye" getirilir (14-16). Kur'an'a göre iman ve teslimiyet, kişinin Allah'a değil kendisine yaptığı en büyük iyiliktir: "Onlar teslim oldular oldular diye seni minnet altına almaya kalkıyorlar. De ki: İslâmınızdan dolayı beni minnet altına alıp bana lutfettiğinizi sanmayın; eğer (hakikate) sadıksanız, sizi doğru yola yönelttiği için asıl Allah size lutufta bulunmuştur" (17) Kıraat okullarının hepsi sûreyi 18 âyet olarak sayar.

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 SİZ ey iman edenler! Asla Allah'ın ve Rasûlü'nün önüne geçmeyin[1] ve sorumlu davranın: çünkü Allah her şeyi işitir, her şeyi bilir!

2 Siz ey iman edenler! Sesleriniz, Nebi'nin sesinden daha yüksek çıkmasın! Birbirinizle bağıra çağıra konuştuğunuz gibi, onunla da (kavga eder gibi) bağıra çağıra konuşmayın ki, siz farkında olmadan iyilikleriniz boşa gitmesin![2]

3 Hani şu Allah Rasulü'nün yanında seslerini kısanlar var ya; işte onlar, Allah'ın gönüllerini sorumluluk sınavından geçirdiği kimselerdir:[3] onlar için sınırsız bir bağış ve büyük bir ödül vardır.

4 Ne var ki sana hanelerin berisinden[4] seslenenler de var; onların çoğu, akıllarını kullanmıyorlar.[5] 5 Ama eğer sen kendilerine çıkıp gelinceye kadar sabretselerdi, elbet bu kendileri için daha hayırlı olurdu:[6] ne ki Allah tarifsiz bağışlayandır, eşsiz merhamet kaynağıdır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ
يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ
اللّٰهِ وَرَسُولِه۪ وَاتَّقُوا اللّٰهَؕ اِنَّ اللّٰهَ سَم۪يعٌ
عَل۪يمٌ ﴿١﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَرْفَعُٓوا
اَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا
لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ اَنْ
تَحْبَطَ اَعْمَالُكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٢﴾ اِنَّ
الَّذ۪ينَ يَغُضُّونَ اَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ
اُو۬لٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ امْتَحَنَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوٰىؕ
لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ عَظ۪يمٌ ﴿٣﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ
يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَٓاءِ الْحُجُرَاتِ اَكْثَرُهُمْ لَا
يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾ وَلَوْ اَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتّٰى تَخْرُجَ
اِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْؕ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿٥﴾

---

1 Veya ikinci bir tümleç takdiriyle: "Allah'ın ve Elçi'sinin görüşlerinin önüne (kendi görüşlerinizi) geçirmeyin" (Krş: 33:36). Yani, konumunuzu bilin. Elçi ile birlikte Allah'ın zikredilmesini Elçi'ye itaatin Allah'a itaat olduğunu söyleyen âyetin ışığında anlamak gerekir. Fakat Allah ile Elçi'nin *vav* ile bağlanmasındaki incelik de unutulmamalıdır: İki isim *vav* ile bağlanırsa bu ikisi arasındaki mahiyet ve cevher farkına, *fâ* ile bağlanırsa cevher birliğine rağmen nitelik ve araz farkına delâlet eder. En sahih rivayete göre, Ebu Bekir ile Ömer Hz. Rasûl'ün önünde tartışmışlar ve seslerini yükseltmişler, âyet bunun üzerine nazil olmuştur.

2 Ağır işittiği için yüksek sesle konuşan Sabit ibn Kays bu âyetle kendisinin kastedildiği kanaatiyle "ben cehennemliğim" diye kendisini evine hapsetmiş, fakat durumu öğrenen Hz. Peygamber, "Hayır, o cennetliktir" diyerek Sabit'in âyete getirdiği lafzî yorumu reddetmiştir (Buhârî ve Müslim). Bu âyet, 1. âyetin devamı mahiyetindedir.

3 Veya: "takva ile donatarak sınava çektiği kimselerdir". Takvâ ile donatarak sınamak, "sınavı geçecek donanıma kavuşturmak" demektir; tıpkı aklı bilgiyle donatıp sınava sokmak gibi. Zımnen: Allah size olan lutfunu, imtihandan muaf tutmak yerine, imtihanı verebilecek bir donanıma kavuşturarak gösterdi. 'Kalpleri takva sınavından geçirmek', gönülleri dayanıklık testine tabi tutmaktır!

4 *Min* sanıldığı gibi zait değildir. *Verâ'* zarfına "her yönün ötesinden" anlamı katar (Krş. 59:14).

5 Saygı, edep ve terbiyeye dair bu âyet, 'bedevi' âklı 'medeni' olmaya davet etmektedir. Nezaket ve görgü kurallarının insan ilişkilerindeki önemine bir atıftır. Âyetin son cümlesi, her tür saygısızlık ve edepsizliğin temelinde, aklını kullanmama illetinin yattığını söylüyor.

6 Zımnen: Ey ümmet-i Muhammed! Önderlerinize (imam) gösterdiğiniz saygı, aslında kendinize gösterdiğiniz saygıdır! Hayatlarını size vakfeden ulema ve ümera gibi önderlerin zaman yönetimini ifsat etmeyin!

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِنْ جَٓاءَكُمْ فَاسِقٌ
بِنَبَاٍ فَتَبَيَّنُٓوا اَنْ تُص۪يبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ
فَتُصْبِحُوا عَلٰى مَا فَعَلْتُمْ نَادِم۪ينَ ﴿٦﴾
وَاعْلَمُٓوا اَنَّ ف۪يكُمْ رَسُولَ اللّٰهِۜ لَوْ يُط۪يعُكُمْ
ف۪ي كَث۪يرٍ مِنَ الْاَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ
حَبَّبَ اِلَيْكُمُ الْا۪يمَانَ وَزَيَّنَهُ ف۪ي قُلُوبِكُمْ
وَكَرَّهَ اِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَۜ
اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَۙ ﴿٧﴾ فَضْلًا مِنَ
اللّٰهِ وَنِعْمَةًۜ وَاللّٰهُ عَل۪يمٌ حَك۪يمٌ ﴿٨﴾ وَاِنْ
طَٓائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِن۪ينَ اقْتَتَلُوا فَاَصْلِحُوا
بَيْنَهُمَاۚ فَاِنْ بَغَتْ اِحْدٰيهُمَا عَلَى الْاُخْرٰى
فَقَاتِلُوا الَّت۪ي تَبْغ۪ي حَتّٰى تَف۪ٓيءَ اِلٰٓى اَمْرِ
اللّٰهِۚ فَاِنْ فَٓاءَتْ فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ
وَاَقْسِطُواۜ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِط۪ينَ ﴿٩﴾

6 SİZ ey iman edenler! Fâsığın[7] teki size (önemli) bir haberle geldiğinde, durup gerçeği araştırın![8] Yoksa cehalet sebebiyle bir toplumun başına iş açar, ardından da yaptığınızdan pişmanlık duyarsınız.[9]

7 Ve aklınızdan çıkarmayın ki aranızda Allah Rasulü var; eğer o birçok işte size uysaydı, kesinlikle haliniz harap olurdu.[10]

Lakin Allah size imanı sevdirdi ve onu yüreklerinizde güzelleştirdi;[11] yine O size hakikati inkârı, fâsıkça davranmayı ve (iyi olana) karşı çıkmayı çirkin gösterdi.

İşte onlar doğru tarafa yönelenlerdir
8 Allah'ın lutfu ve nimeti sayesinde: zaten Allah her şeyi bilir, her hükmünde tam isabet kaydeder.

9 Şu halde mü'minlerden iki gurup çarpışırsa, aralarını bulun; fakat bir taraf diğerinin hakkına saldırırsa, siz de o haksız taraf ile Allah'ın emrine dönünceye kadar çarpışın; ama eğer (saldırganlıktan) vazgeçerse, tarafların arasını adâletle ayırın ve (bunun için gerekirse) kendi hakkınızdan feragat edin: çünkü Allah (barış için) hakkından feragat edecek kadar fedakârlık edenleri sever.[12]

7 *Fâsık*, benzer bağlamlarda *muttakinin* zıddı olarak "sorumsuz" anlamına kullanılmıştır (Krş: 9:24, not 28). Bu tür bir hareket, 1. âyetteki "sorumlu davranın" emrinin karşısında yer almaktadır.

8 Âyette *bi-haberin* denilmiyor, *bi-nebein* deniliyor. *Haber* önemli önemsiz her şeydir. Fakat *nebe'* sadece önemli olan haber için kullanılır; sahibi için değerli olan, sonuçlarıyla sahibini sevindiren veya üzen haber...

9 Örnek olaydan yola çıkarak zımnen: İslâm cemaatinin şeref ve itibarını örseleyecek haberlere karşı uyanık olun! Olumsuz haberlere inanmaya yatkın hastalıklı tavırlar göstermeyin! Günümüze mesaj: Medyalar tarafından kolaylıkla gözü boyanabilen ahmak bir güruh olmayın!

10 *'Anittum* için bkz: 9:128, not 164.

11 Dinin temeli sevgidir, çatısı da öyle. İman ağacının kökü sevgidir, meyvesi de öyle. Buradaki türden, bir "tohum" gibi gelişip büyüyen sevgiye *hubb*, muhabbetin ürünü olan iman ve amele karşılık olarak Allah'ın verdiği sevgiye *vudd* diyor Kur'an: "İmanda sebat eden ve o imanla uyumlu bir hayat yaşayan kimseler var ya: o sonsuz rahmet kaynağı onlar için sonsuz bir sevgi var edecek" (19:96; ayrıca: 19:96, not 91).

12 *Kıst*: Binası tek olup birbirine zıt iki anlama gelen kelimelerdendir. *Kıst*, "hakkı tahsıl etmek", *kast* "haktan yüz çevirmek"tir (*el-'udûl 'ani'l-hak*). *Kıst*'ın anlam alanına kendi hakkından yüz çevirmek, yani "hakkından feragat etmek" de dahildir. Burada tam da bu mânaya gelir. Aynı kelime Allah için kullanıldığında hak ettiğinden fazlasını vermek veya kulu üzerindeki hakkından feragat etmek mânasına gelir (Bkz: 10:4,

10 Mü'minler sadece kardeştirler;[13] öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah'a karşı sorumlu davranın ki, O'nun merhametine mazhar olasınız![14]

11 SİZ ey iman edenler! Hiçbir kişi ve zümre bir diğer kişi ve zümreyi hor görerek alaya almasın: belki diğerleri berikilerden daha değerli olabilirler. Yine bir kısım kadınlar da diğerlerini (böyle) görmesinler: ötekiler onlardan daha değerli olabilir. Asla birbirinizi[15] itibardan düşürmek için karalamayın ve (kötü) lakaplar takarak yaralamayın: iman ettikten sonra fâsıklıkla anmak-anılmak ne berbat bir şey![16] Ve kim (bu tür davranışlardan) pişmanlık duyup vazgeçmezse, işte zalim olanlar onlardır.

12 Siz ey iman edenler! (Birbiriniz hakkında kötü) zandan şiddetle kaçının![17]->

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ
أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٠﴾
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ
عَسٰى أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ
مِنْ نِسَاءٍ عَسٰى أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلَا
تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ
بِئْسَ الِاسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ
لَمْ يَتُبْ فَأُولٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿١١﴾ يَا أَيُّهَا
الَّذِينَ اٰمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِنَ الظَّنِّ

---

not 9).

13 Baştaki edat, mü'minlerin kardeşliği dışındaki her tür ihtimali kategorik olarak dışlar. Bu kardeşliğin tek çimentosu vardır: İman. Şu halde iman çözülmeden bu kardeşlik çözülemez. Bu kardeşliğe sadece hayatta olanlar değil, âhirete göçenler de girer: Derler ki: "Rabbimiz! Bizi ve bizden önce imanla göçüp gitmiş olanları bağışla!" (59:10)

14 Zımnen: Zedelenen kardeşlik ilişkilerini düzeltmek her mü'minin imanî görevidir.

15 Lafzen: "kendinizi". Bu, hem "mü'minler bir bedenin organları gibidir, bedene ait bir organı karalayan kendisini karalamış olur" anlamına hem de "birini karalamak gibi kötü bir şey yapan, aslında kendini karalamış olur" anlamına gelir.

16 Zımnen: "iman sâbıka bırakmaz" anlamına gelir. "İslâm kendisinden öncesini kesip atar" hadisi bu ilâhî tavsiye ışığında söylenmiştir. Hem birini imanından sonra önceki hayatında yaptığı kötülükle anmayı hem de âyetin kınadığı şeyleri yapanların kötü anılacaklarını ifade eder.

17 *Min*in beyaniyye anlamıyla. *Zann*daki belirlilik çeviriye "kötü" karşılığıyla yansımıştır. Kötü zan (suizan) kalbin bedduasıdır. Suizanna ayarlı olanlar, başkalarında kendilerini görürler. Birine suizanla yaklaşmak, aslında "Ben onun yerinde olsam böyle yapardım" itirafıdır. Bilginin hakikate nisbeti dörttür: *Vehm, şekk, zann, yakîn.* 1) *Vehm*: Hakikatten hiçbir payı yoktur, serapa asılsızdır. Fakat olmayan şey varmış gibi vehmedildiği için, sahte bir nisbetten, yani kurgusal bir nisbetten söz edilebilir. Fakat bu en küçük bir gerçeğe tekabül etmez. 2) *Şekk*: Hakikate ve yalana nisbeti eşittir. Tam ortada durur. 3) *Zan*: Hakikate nisbeti yalana, nisbetinden daha yakındır. Fakat zan bilginin hakikate nisbetini ifade eden kavramlar arasında en muğlak ve en tehlikeli olandır. Zira yakine benzerliğinden dolayı pirincin içindeki beyaz taştır. Bu yüzden Kur'an, zannın "günah" olan bir türü olduğunu, ama hiçbir türünün hakkın yerini tutmayacağını (10:36) söyler. Doğruya isabet eden tahmin ile elde edilen bilgi, 'ilme' değil 'irfana' tekabül eder. Bu yüzden Allah'a "ârif" denmez, ama "âlim" denir. 4) *Yakîn*: Hakikate nisbeti yüzde yüzdür. Üç kısımdır: İlme'l-yakin, ayne'l-yakin, hakka'l-yakin. İlki bilgiyle, ikincisi gözlemle, sonuncusu yaşayarak elde edilir.

إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا
يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ
يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا
اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ ﴿١٢﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ
إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ
شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ
اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿١٣﴾ قَالَتِ
الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا
أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ

<- Unutmayın ki zannın bir kısmı ağır bir vebaldir![18] Birbirinizin gizli saklısını da asla araştırmayın[19] ve birbirinizin gıybetini etmeyin! İçinizde ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanan biri var mı? Bakın, tiksindiniz işte![20]

Sözün özü: Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincine varın! Kuşkusuz Allah tevbeleri kabul edendir, kullarına merhametlidir.

13 Ey insanlık! Elbet sizi bir erkekle bir dişiden yaratan Biziz; derken sizi kavimler ve kabileler haline getirdik ki tanışabilesiniz.[21] Elbet Allah katında en üstününüz, O'na karşı sorumluluk bilinci en güçlü olanınızdır;[22] şüphe yok ki Allah her şeyi bilir, her şeyden haberdardır.

14 BEDEVİLER[23] "İman ettik" dediler. De ki "iman etmiş değilsiniz, lakin 'teslim olduk' diyebilirsiniz,[24] zira iman henüz[25] kalplerinize girmiş değil.->

18 "Geri bırakmak, hız kesmek" anlamına gelen *ism*, müeyyide gerektiren günah için kullanılır (25:68). Bir hadiste "saf iyiliğin" zıddı "kökten kötülük" olarak yer almıştır (İbn Hanbel). Suî zandan hesap sorulur. Zira suizan yamuk bakıştır. Yamuk bakan, baktığını doğru göremez.

19 Ve: Açık aramayın! Başkalarının ayıplarını ortaya serenin, kendi ayıplarını da Allah ortaya serer.

20 Zımnen: Gıybet ahlâkî yamyamlıktır. Bu yamyamlık türü, eti yenilenden daha çok başkalarının etini yiyen gıybet hastalarına zarar verir. İnsanın kendisiyle ve başkalarıyla ilişkisini çürütür.

21 Sûrenin 10. âyetinde imanda kardeşlik vurgulanmıştı. Burada ise insanlıkta eşlik vurgulanıyor ve insanlık ortak paydasına dikkat çekiliyor. Farklılıklar, insanlık ailesini oluşturan unsurların birbirine tahakküm ve üstünlük gerekçesi değil, "tanışma" gerekçesi olmalıdır.

22 İslâm'ın evrenselliğini tüm zamanlarda haykıran bir âyet. Zımnen: Kimse doğuştan imtiyazlı/doğuştan mahrum değildir. Kişinin kendi seçmediği şeylerle övünmesi anlamsızdır. *Takvâ*, kişilerin kendi akıl ve iradeleriyle yaptıkları bilinçli tercihi ifade eder. Bu şu mânayı içerir: Ne kadar sorumlu davranırsanız, o kadar üstün olursunuz! (*Ekramekum* için krş: 17:70, not 90).

23 Zımnen: "medenileşmemiş, sığ akıllar".

24 Anlamı belirlemede, *eslemnâ* fiilinin akidevi mi lugavi mi, teslimiyet merciinin Allah mı yoksa Müslümanlar mı olduğu önemlidir. Mücahid, Said b. Cübeyr ve İbn Zeyd'in buradaki fiili lügat anlamıyla "öldürülme ve esir edilme korkusundan Müslümanlara teslim olma" (*istislam*) şeklinde yorumladığını nakleden Taberî'nin kendisi de, buradaki teslim oluşu, "İslâm toplumuna politik ve sosyal katılım" anlamında alır. Özetle söylenen şudur: Birinin İslâm cemaatine aidiyeti, onun gerçek bir mü'min olduğu anlamına gelmez. Mü'minin mü'minlik kriteri cemaat aidiyeti ve sosyal konumu değil, kalbinin Allah'a karşı duruşudur.

25 *Lemma* edatı, yan anlam olarak bu kimselerin ileride istenilen anlamda mü'min ve medeni olacaklarına delâlet eder (Krş: Zemahşerî).

<- Ama eğer Allah ve Rasulü'ne uyarsanız, Allah amellerinizin zerresini eksiltmez: çünkü Allah tarifsiz bir bağış, eşsiz bir merhamet sahibidir."

15 Gerçek mü'minler sadece Allah'a ve Rasulü'ne iman edenler, ondan sonra da kuşkunun semtine uğramayanlar ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenlerdir: İşte bunlar sadık olanların ta kendileridir.[26]

16 De ki: "Allah'a dininizi siz mi öğreteceksiniz?[27] Ama Allah göklerde ve yerde ne varsa hepsini bilir: zira Allah her şeyi ayrıntısıyla bilendir."

17 Onlar teslim oldular diye seni minnet altına almaya kalkıyorlar. De ki: "İslâmınızdan dolayı beni minnet altına alıp bana lutfettiğinizi sanmayın; eğer (hakikate) sadıksanız, sizi doğru yola yönelttiği için asıl Allah size lutufta bulunmuştur.[28]

18 Şu kesin ki Allah, göklerin ve yerin sırlarını bilir; dahası Allah yaptığınız her şeyi görür.

وَاِنْ تُطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ
اَعْمَالِكُمْ شَيْـًٔا اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٤﴾
اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ
ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ
فِي سَبِيلِ اللّٰهِ اُولٰٓئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ﴿١٥﴾
قُلْ اَتُعَلِّمُونَ اللّٰهَ بِدِينِكُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا
فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَاللّٰهُ بِكُلِّ
شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٦﴾ يَمُنُّونَ عَلَيْكَ اَنْ اَسْلَمُوا
قُلْ لَا تَمُنُّوا عَلَيَّ اِسْلَامَكُمْ بَلِ اللّٰهُ يَمُنُّ
عَلَيْكُمْ اَنْ هَدٰيكُمْ لِلْاِيمَانِ اِنْ كُنْتُمْ
صَادِقِينَ ﴿١٧﴾ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾

---

26 Âyetin *el-mu'minûn* ile gelmesinin anlamı şudur: Önemli olan sizin kendi imanınız hakkında ne dediğiniz değil, Allah'ın sizin imanınız hakkında ne dediğidir (*ellezîne âmenû* ile *el-mu'minûn* farkı için bkz: 4:136, not 132).

27 Zımnen: Kitab'a değil de, kitabına uydurmayı mı düşünüyorsunuz? Bu âyet iki mânaya da gelir: 1) Allah, hangi inanç sisteminin sizi mutlu edeceğini bilir. 2) Allah, sizin keyfinize göre uydurup da adını "din" koyduğunuz şeylerin gerçeğini bilir.

28 *el-Mennu*, "ölçülebilen ve değerlendirilebilen şey" mânasına gelir. Değer ifade ettiği için "nimete" de *minnet* denilmiştir. *'Alâ* ile kullanıldığında, "karşıdakini kul etmek için iyilik yapmak, minnet altına almak" mânasına gelir. Bu anlamda minnet sadece Allah'ın hakkıdır, zira nimetin gerçek sahibi O'dur (Râğıb). Zaten kelimenin Kur'an'daki tüm kullanımları da buna işaret eder (*et-Tefsiru'l-Beyani* II, 48-49). Zımnen: Siz iman ettiniz diye Allah'ın hiçbir şeyi artmaz. Dolayısıyla imanınızı Allah'a bir lütuf gibi sunmaya kalkmayın! Aksine sizi imanla şereflendirdiği için Allah'a sonsuz minnet borçlusunuz! Bilinç ters dönerse, kişi minnet etmesi gerekirken minnet altına almaya kalkar. Bu, nimete ihanetin bir göstergesidir.

50. KÂF SÛRESİ

Adını girişindeki *kâf* harfinden alır. İçinde *kâf* harfi bulunan kelimelerin çokluğuyla dikkat çeker. Bize kadar gelen rivayetlerden anlıyoruz ki, daha sahabe döneminde bu isimle anılmaya başlamıştır.

Ümmü Hişam, Rasulullah'ın bu sûreyi sık sık mü'minlere 'hutbe' olarak okuduğunu, kendisinin de bu sûreyi Rasulullah'tan dinleye dinleye ezberlediğini söyler (Müslim). Yine Hz. Ömer, Rasulullah'ın bu sûreyi bayram namazlarında sürekli okuduğunu nakleder (*Muvatta* ve Müslim).

Mekke'de inmiştir. İçeriğinden, peygamberliğin 5. yılına ait olduğu sonucuna varılabilir. Tüm iniş tertiplerinde Murselât-Beled arasında yer alır. Yine tüm kıraat okullarına göre 45 âyettir.

Kalem, Fecr ve Şems sûrelerinin ardından nüzul sürecinde içeriğinde kıssa anlatılan 4. sûredir. Öncekilerden farklı olarak Nûh, Ress, Lût ve Tübba' kıssaları anlatılır.

Sûrenin ana teması âhirettir. Kâf sûresi, konu açısından iç bütünlüğe sahiptir. Vahye atıfla başlayan sûre, baştan sona yeniden dirilişi ve Hesap Günü'nü konu edinir. Yer ve göklere ilişkin jeolojik ve kozmolojik deliller, hep bu kaçınılmaz sonu ifade için sıralanır (1-15).

Yeniden dirilişi inkâr etmenin, "uzak tanrı" tasavvurundan kaynaklandığını ifade eden o ünlü âyet bu sûrede yer alır: "Biz insana şahdamarından daha yakınız" (16). Ardından yeniden dirilişi inkâr edeni bekleyen âhiret azabı tasvir edilir (19-30). Ardından bu hakikate iman edip hesabı verilecek bir hayat yaşayanları bekleyen ödülün niteliği dile getirilir (31-35).

Sözün özü: İnsanoğlu ölümden kaçamaz. O halde akıbetine hazırlıklı olmak zorundadır. Er geç "her yol Allah'a çıkar" (41). Zira: "yer ayaklarının altından kayıp paramparça olduğu gün (her şey) son süratti: işte bu akıl sır ermez bir toparlanıştır" (44).

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 *Kâf!*[1]

BU şanlı-şerefli[2] Kur'an'ın değerini
bilin![3]

2 Ama nerde! Onlar içlerinden bir uya-
rıcının kendilerine gelmesine şaştılar[4]
ve içlerindeki kâfirler dediler ki: "Bu
ne acayip bir iş! 3 Ölümümüzün ve
toza toprağa karışmamızın ardından
(diriliş) ha? Böyle bir dönüş, çok uzak
bir ihtimal."[5]

4 Doğrusu Biz, yerin onları nasıl çürü-
tüp toprak edeceğini daha baştan bil-
mekteyiz; zira katımızda mahfuz bir
yasa mevcuttur.[6] 5 Dahasını da yaptı-
lar;[7] ayaklarına kadar gelen hakikati
yalanladılar: hasılı onlar derin bir iç
karmaşası yaşıyorlar.[8]

6 Onlar üzerlerindeki göğe dönüp de
bakmadılar mı? Onu nasıl inşâ ettik
ve ışıl ışıl bezedik; üstelik hiçbir eksik
gedik bırakmadık![9]

7 Yeryüzünü ise (engebeli arazi yapı-
sıyla) uzatıp genişlettik; zira oraya sağ-
lam ve sarsılmaz dağlar yerleştirdik;[10]
üstelik orada her tür çiftten güzelim
bitkiler yeşerttik ki,->

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

قٓ وَالْقُرْاٰنِ الْمَج۪يدِ ﴿١﴾ بَلْ عَجِبُٓوا اَنْ
جَٓاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ فَقَالَ الْكَافِرُونَ هٰذَا
شَيْءٌ عَج۪يبٌ ﴿٢﴾ ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا
ذٰلِكَ رَجْعٌ بَع۪يدٌ ﴿٣﴾ قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ
الْاَرْضُ مِنْهُمْ وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَف۪يظٌ ﴿٤﴾
بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَٓاءَهُمْ فَهُمْ ف۪ٓي اَمْرٍ
مَر۪يجٍ ﴿٥﴾ اَفَلَمْ يَنْظُرُٓوا اِلَى السَّمَٓاءِ فَوْقَهُمْ
كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ
﴿٦﴾ وَالْاَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَاَلْقَيْنَا ف۪يهَا رَوَاسِيَ
وَاَنْبَتْنَا ف۪يهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَه۪يجٍ ﴿٧﴾

---

1 Mukatta'ât hakkında ayrıntılı bir tahlil için nüzul sürecinde ilk geçtiği 68:1'in 1 nolu notuna bakınız.

2 Hem özünde şerefli olan ve hem de hayatını onunla inşâ edene şeref ve onur katan...

3 Mukatta'âttan sonra gelen ve cevabı olmayan *vav*'ları bu şekildeki çevirimizin gerekçesi için bkz: 43:2, not 2. Bu sûre ile Sâd sûresi, iniş yılları farklı olsa da giriş ve konu itibarıyla benzerlik ve tamamlayıcılığa sahiptir. Sâd sûresi tevhide, bu sûre âhirete ilişkindir.

4 Kendi içlerinden insan bir elçi gelmesine muhatapların şaşkınlığından söz eden ilk âyet. Şaştılar, zira kendileri umutsuz vaka oldukları için insan soyundan da umut kesmiştiler.

5 Hesabı verilebilir bir hayat yaşamayanların, hesap sorulan bir hayata bakışı...

6 *Kitab*ın "yasa" anlamı için bkz: 11:6, not 11.

7 *Bel* edatı bu vurguyu içerir (Bkz: Ebüssuud).

8 Çevirimizin gerekçesi, *merîc*in aslî anlamıdır. Zımnen: ne diyeceklerini, ne yapacaklarını bilemiyorlar. Kâh sihirbaz, kâh şair, kâh deli veya kâhin iftirasında bulunuyorlar.

9 *Mâ*nın *kem* vurgusuyla; "ona nice geçit noktaları yerleştirdik" anlamına da ulaşılabilir.

10 Bkz: 13:3, not 6. Zımnen: Nasıl ki engebeli yapısı yeryüzünün alanını büyütüyorsa, insan hayatının iniş-çıkışları da hayata zenginlik katıyor: tekdüze olsa hayat çekilmez olurdu.

تَبْصِرَةً وَذِكْرٰى لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ ﴿٨﴾
وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً مُبَارَكًا فَاَنْبَتْنَا
بِه۪ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَص۪يدِ ﴿٩﴾ وَالنَّخْلَ
بَاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَض۪يدٌ ﴿١٠﴾ رِزْقًا لِلْعِبَادِ
وَاَحْيَيْنَا بِه۪ بَلْدَةً مَيْتًا كَذٰلِكَ الْخُرُوجُ ﴿١١﴾
كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَاَصْحَابُ الرَّسِّ
وَثَمُودُ ﴿١٢﴾ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَاِخْوَانُ لُوطٍ
﴿١٣﴾ وَاَصْحَابُ الْاَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ كُلٌّ كَذَّبَ
الرُّسُلَ فَحَقَّ وَع۪يدِ ﴿١٤﴾ اَفَعَي۪ينَا بِالْخَلْقِ
الْاَوَّلِ بَلْ هُمْ ف۪ي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَد۪يدٍ ﴿١٥﴾

<- **8** gönüllü olarak O'na yönelen her kul için bir bilinç kaynağı ve bir uyarı vesilesi olsun.[11]

9 Yine Biz, gökten bereketli bir su indirdik ve onunla has bahçeleri yeşerttik; dahası hasat edilen tahılı **10** ve sıra salkımlı meyveleriyle boylu poslu hurma ağaçlarını, **11** bütün kullara bir rızık olarak (verdik): Evet, Biz ölü bir beldeye o (su) ile can verdik; işte (insanın) yeniden dirilişi de böyle olacaktır.[12]

12 Onlardan önce Nûh kavmi, Ress sakinleri[13] ve Semud da yalanladı; **13** yine 'Âd, Firavun[14] ve Lût'un kardeşleri... **14** Yine ormanlık vadinin sakinleri ve Tübba' kavmi...[15] Bunların hepsi de elçileri yalanladılar: sonunda vaad ettiğim ceza gerçekleşti.

15 Şimdi Biz, ilk yaratış sırasında bitkin düşmüşüz, öyle mi?[16] Asla! Ama onlar, yeniden yaratmanın (imkânından) kuşku duymaktalar.

---

11 *Tebsıraten* için krş: 7:203, not 166 ve 45:20. *Tebsıra* "deneysel bilgiye", *zikrâ* ise akleden kalbi aydınlatan "ilme" delâlet eder.

12 Bitkinin çıkışı *ihya* ile, insanın yeniden dirilişi *ihrac* ile ifade ediliyor. Oysa tersi olması lazım. Bununla, bitkinin insanın gördüğü kadar basit olmadığı, insanın yeniden yaratılışının da Allah için sanıldığı kadar zor olmadığı ifade edilmektedir. Ölü toprağa suyla can verme metaforunun geçtiği her yerde, zımnen vahyin ölü yüreklere hayat vermesi hatırlatılır.

13 Krş: 25:38. Birçok dilcinin "kuyu" anlamı verdiği *er-ress*, bölge insanlarının bildiği, cahiliyye şiirinde de geçen bir vadinin adıdır (*Mekâyîs*). Bu vadinin yeri ve helâk edilen sakinlerinin kimliği müfessirlerimizi hayli yormuştur. Bunlardan birine göre, Güney Arabistan'da yer alan *Ress* sakinleri peygamber olarak gönderilen Hanzala b. Saffan'ı katletmişler ve belâya uğramışlardır (Krş: Râzî). Bu Ress'in Duhân 37 ve Kâf 14'de geçen *Tubba'* kavmiyle ardışık olması mümkündür. İbn Abbas'ın Ka'b'dan yaptığı bir nakle, muhtemelen buna dayanan Süddi'ye göre Ress Antakya'dadır. Bu isimler, bununla "Yâsîn Sahibi" diye bilinen marangoz Habib'in kastedildiği görüşündedirler. Ress'in, Azerbaycan taraflarında, üzerinde çok gelişmiş bir uygarlığın kurulduğu bir vadi olduğu da söylenmiştir. Diğerinin âyetle çelişir gözükmesi bu ihtimali daha da güçlendirmektedir.

14 Başka yerlerde *kavmuhu* denilirken bu bağlamda *kavmu fir'avn* veya *kavmuhu* yerine sadece *fir'avn* gelmiş. Zira bu bağlamda vurgu, Firavun'un tek merkezden koca bir toplumu şahsiyetsizleştirerek sürüleştirmesine yapılmıştır. Artık ortada kavim değil, sadece Firavun kalmıştır. "Nuh kavmi" gibi diğer kavimler, kendini tanrı ilan eden bir zorbanın zoruyla değil, kendi hevalarıyla inkâr etmiştiler.

15 Bkz: 44:37, not 25.

16 Sûrenin 38. âyetiyle karşılaştırınız. Burada müşriklerin "uzak tanrı" tasavvurlarıyla Yahudilerin "yorulan tanrı" tasavvurları arasındaki ortak nokta olan "yetersiz tanrı" sapmasına dikkat çekiliyor.

16 Doğrusu insanı Biz yarattık ve iç beninin ona neler fısıldadığını[17] iyi biliriz: zira Biz insana şahdamarından daha yakınız.[18] 17 (Zıt kutuplarda) konuşlanmış olan o iki (unsur),[19] sağdan ve soldan karşı karşıya geldiği zaman 18 insandan herhangi bir söz çıkmaya görsün; illa ki, kendi içinde bile onu gözetleyip kaydeden Biri vardır.[20]

19 Derken ölüm kâbusu tüm gerçekliğiyle çıkagelir; (ki) işte bu (ey insan), senin köşe bucak kaçtığın şeydir! 20 Nihayet (diriliş için) sura üflenir:[21] işte bu da (ey insan), kendisine karşı uyarıl(dığın) gündür.

21 Ve her can kendisini yönlendiren unsurlar ve tanıklarla[22] (huzura) gelir;->

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِه۪
نَفْسُهُۚ وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَر۪يدِ
﴿١٦﴾ اِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَم۪ينِ
وَعَنِ الشِّمَالِ قَع۪يدٌ ﴿١٧﴾ مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ
اِلَّا لَدَيْهِ رَق۪يبٌ عَت۪يدٌ ﴿١٨﴾ وَجَاءَتْ سَكْرَةُ
الْمَوْتِ بِالْحَقِّۜ ذٰلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَح۪يدُ
﴿١٩﴾ وَنُفِخَ فِي الصُّورِۜ ذٰلِكَ يَوْمُ الْوَع۪يدِ ﴿٢٠﴾
وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَٓائِقٌ وَشَه۪يدٌ ﴿٢١﴾

17 *Vesvese* 'fıs fıs'tan türetilmiştir ve iç benin "fısıltılarını" ifade eder. İrade ve vesvese ters orantılıdır: biri büyürse diğeri küçülür.

18 Zımnen: İnsan Allah için kendi başına bırakılmayacak kadar önemlidir. Zira dışarıdan hiç müdâhale olmasa dahi, içindeki imkânı zaafa dönüştürerek ya kula kul olur ya da kulu kendine kul eder. Sonuçta vesveseden vicdanının sesini duyamaz olur. O sesi duyması için şahdamarına, yani kendisine yaklaşması şarttır. Krş: "Yaratan bilmez mi hiç?" (67:14). Şeytanî fısıltının fiil ile ifadesi iç benin ayartmalarının sürekli değişken ve kestirilemeyen yapısına delâlet eder. Âyet, Yaratıcısına yabancılaşmayan insana, Allah'ın kendi benliğinden de yakın olduğunu beyan eder.

19 Yani: bir önceki âyette yer alan "insan" ve "iç beni". Bizim "konuşlanmış" karşılığını verdiğimiz, "oturmuş güdülere" ve insanı yönlendiren "köklü saiklere" (Bkz: 21. âyetteki *sâik*) delâlet eden *ka'îd*, hem özne hem nesne anlamına sahiptir. Burada işteşli eylem bağlamında her ikisine de ihtimal vardır (İbn Âşûr). Bu iki "unsur", çoğunluk tarafından bazı rivayetlere dayanarak insanın iyilik ve kötülüklerini yazan iki melek olarak yorumlanmıştır. Hz. Peygamber'in, dili bu meleklerin kalemi, tükürüğü ise mürekkebi olarak nitelemesi, bu âyetteki yoğun sembolizme işaret eder (Zemahşerî). Sağ iyiliği, sol kötülüğü sembolize eder. Bunların insanda meleke haline gelen iyilikler-kötülükler olarak yorumlanması mümkün olduğu gibi, insandaki akl-ı selim ve onun zıddı olan içgüdüler olarak da yorumlanabilir. Bu ibareyi Esed "insanın tabiatında mevcut iki eğilim" olarak anlamış ve bunu da içgüdüsel arzu ve dürtüler-sezgisel ve düşünsel akıl zıtlarıyla açıklamıştır. *Ka'îd* formunun aktif ve pasif ikili yapısı göz önüne alındığında, âyeti her iki yorumu da kapsayıcı şekilde anlamak mümkündür (Ayrıca 23'ün 25 nolu notuna bkz).

20 Söz, tasavvurla eylemin orta noktasında bulunur. Düşüncenin meyvesi, eylemin tohumudur. Zımnen: Eğer söz kaydediliyorsa eylem haydi haydi kaydediliyor demektir. Gözetleyenin "Allah" olduğunu, 16. âyetten çıkarabiliriz.

21 Bkz: 20:102, not 84.

22 Hem etkileyen dış/aktif/özne unsurlar hem de etkilenen iç/pasif/nesne unsurlar. (Bkz: 17 ve 23. âyet ve ilgili notlar). *Sâik* (sürücü) ve *şehîd* (tanık olan/olunan), vicdan ve eylemdir.

لَقَدْ كُنْتَ فٖى غَفْلَةٍ مِنْ هٰذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ
غِطَٓاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدٖيدٌ ﴿٢٢﴾ وَقَالَ
قَرٖينُهُ هٰذَا مَا لَدَیَّ عَتٖيدٌ ﴿٢٣﴾ اَلْقِيَا فٖى جَهَنَّمَ
كُلَّ كَفَّارٍ عَنٖيدٍ ﴿٢٤﴾ مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ
مُرٖيبٍ ﴿٢٥﴾ اَلَّذٖى جَعَلَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ
فَاَلْقِيَاهُ فِى الْعَذَابِ الشَّدٖيدِ ﴿٢٦﴾ قَالَ قَرٖينُهُ
رَبَّنَا مَٓا اَطْغَيْتُهُ وَلٰكِنْ كَانَ فٖى ضَلَالٍ بَعٖيدٍ
﴿٢٧﴾ قَالَ لَا تَخْتَصِمُوا لَدَیَّ وَقَدْ قَدَّمْتُ
اِلَيْكُمْ بِالْوَعٖيدِ ﴿٢٨﴾ مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَیَّ
وَمَٓا اَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبٖيدِ ﴿٢٩﴾ يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ
هَلِ امْتَلَاْتِ وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزٖيدٍ ﴿٣٠﴾

<- **22** "Doğrusu sen" (denilir), "buna karşı gaflet içindeydin; işte, artık senin perdeni[23] önünden kaldırdık: şimdi gözün daha bir keskindir."[24]

23 Güdümüne girdiği (şeytanî öteki kişiliği) der ki: "İşte, bir uydu gibi emrime pervane olan budur!"[25]

24 (Allah emreder): "İnkârda ısrar eden her inatçı kâfiri (uydusu olduğu odakla) birlikte cehenneme fırlatın: **25** her hayra engel olanları,[26] her haddini bilmez saldırganı, kuşku ve fesat yayan herkesi, **26** Allah dışında başka ilâhlar peydahlayanı... Haydi, (özne ve nesnesiyle birlikte) hepsini şiddetli azabın bağrına fırlatın!

27 Güdümüne girdiği (şeytanî öteki kişilik) diyecek ki, "Rabbimiz! Onu azdırıp saptıran ben değildim; kaldı ki o zaten derin bir sapıklığın içindeydi."[27]

28 (Allah) buyuracak: "Benim huzurumda hesaplaşmayın;[28] zira Ben sizi azabıma karşı uyarmıştım; **29** Benim katımda verilen söz değişmiyor; ve benim kullarıma zulmetme ihtimalim yoktur."[29]

30 O gün cehenneme "Doldun mu?" diye soracağız; o "Daha var mı?" diyecek.[30]

---

23 Yani: vicdanının ve sağduyunun üzerine örttüğün küfür perdesini; seni kör, sağır ve dilsiz eden perdeyi...

24 Bu dünya hakikatin yansıdığı perdedir. Zira hakikati mutlak niteliğiyle göremeyiz. Görsek ölürdük, o yüzden ölünce göreceğiz. İman bu açıdan da bir nimettir, yakîn âhirettir. Tıpkı Hz. Ali'nin söylediği gibi: "İnsanlar bir tür uykudadır, ölünce uyanırlar".

25 Krş: 41:25 ve 43:36. Bütün bu âyetlerde yer alan *karîn*in tefsiri bu âyettir. *Karîni* "şeytanî öteki kişilik" olarak alışımızın gerekçesi, 16. âyette yer alan "iç beninin ona neler fısıldadığı" ifadesidir. Bu âyetten, pasaj boyunca karşı karşıya gelen iki kişiliğin tek bir şahsa ait olduğu sonucuna varıyoruz.

26 Veya: "değer yıkıcılık yapanları".

27 İbn Abbas, Mücahid ve Katâde bu konuşanı "O kişi için görevlendirilen şeytan" olarak yorumlar (İbn Kesir).

28 Veya zımnen: "Özeleştiriyi Benim huzurumda yapmayın, bunun bir yararı yok".

29 Nefyin haberi *bâ* ile gelirse imkân ve/veya ihtimal yokluğuna delâlet eder (Krş: 6:107, not 89). Mübalağa kipi, zulmün olumsuzlanmasına ilave bir vurgudur (İbn Âşûr). Bkz: "Onlara zulmeden biz değildik, ne var ki onlar asıl kendi kendilerine zulmettiler." (16:118).

30 Zımnen: Her varlık gibi cehennem de yaratılış amacı uğrunda çaba gösterecek. Tıpkı şahit olan organlar

وَاُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقٖينَ غَيْرَ بَعٖيدٍ ﴿٣١﴾
هٰذَا مَا تُوعَدُونَ لِكُلِّ اَوَّابٍ حَفٖيظٍ ﴿٣٢﴾
مَنْ خَشِيَ الرَّحْمٰنَ بِالْغَيْبِ وَجَٓاءَ بِقَلْبٍ
مُنٖيبٍ ﴿٣٣﴾ اُدْخُلُوهَا بِسَلَامٍ ذٰلِكَ يَوْمُ
الْخُلُودِ ﴿٣٤﴾ لَهُمْ مَا يَشَٓاؤُ۫نَ فٖيهَا وَلَدَيْنَا
مَزٖيدٌ ﴿٣٥﴾ وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ
اَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشًا فَنَقَّبُوا فِي الْبِلَادِۜ هَلْ مِنْ
مَحٖيصٍ ﴿٣٦﴾ اِنَّ فٖي ذٰلِكَ لَذِكْرٰى لِمَنْ كَانَ
لَهُ قَلْبٌ اَوْ اَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهٖيدٌ ﴿٣٧﴾

31 Ve cennet sorumlu davrananlara
yaklaştırılacak ve asla uzaklaşmaya-
cak:[31] **32** "İşte, size vaad edilen budur;
O'na dönük bir gönülle hatırdan O'nu
hiç çıkarmayan herkese;[32] **33** idraki
aşan bir hakikat olduğu halde, O son-
suz rahmet sahibi karşısında içi titre-
yen[33] ve O'nun huzuruna adanmış bir
yürekle gelen herkese: **34** Oraya tarifsiz
bir huzur içinde girin! İşte bu ebedî ika-
met günüdür" (denilecek).

35 Onlar orada tercih ettiklerine kavu-
şacaklar; ama katımızda daha fazlası
da var.

36 BİZ, onlardan önce nice uygarlıkla-
rı helâk etmişiz; onlar güç ve kudret
olarak bunlardan çok daha ileriydiler;
fakat "Bir sığınak yok mu?"diye sığına-
cak delik aradılar.[34]

37 Elbet bunda, (akleden) bir kalbe
sahip olanlar için[35] ibretlik bir uyarı
vardır; veya pür dikkat bir şahit olarak
kulak verenler için...[36]->

---

gibi, cehennemin konuşan bir özne olarak tasvir edilmesi dikkat çekicidir. Cehennemin özne olarak tasviri Kur'an'ın tamamında yer alan bir özelliktir. Bu, hem kul kendi eylemleriyle kendisini yakar mesajı içerir hem de aktif bir özne olan cehennemin elinden cehennemliğin kaçıp kurtulamayacağını ifade eder. Zira cehenneme lâyık olan kişi, kendini güdülerinin eline vererek nesneleştirmenin cezasını çekmektedir.

31 Cennetten cehennemin aksine edilgen bir "nesne" olarak söz ediliyor. Bu cennetin amellerin bedeli değil, Allah'ın ödülü olduğunu gösterir. Cennet Allah tarafından hak edenin ayağına getirilir. Burada zaman ve mekân kavramları tanıdık-bildik anlamlarının dışında kullanılıyor.

32 Veya: "kendini koruyan" ya da "korunan herkese".

33 Burada Allah yerine Rahmân isminin gelmesi, "O'nun Rahmân olduğunu bilmesine rağmen içi titrer" yan anlamını da verir. Zımnen: O'nun sevgisini kaybetme korkusuyla titrer.

34 Zımnen: Allah'tan kaçmaya çalıştılar, fakat başaramadılar (Krş: 75:10 ve 51:50).

35 Bu ibare gösteriyor ki, Kur'an *kalb* derken fizikî bir organı değil, akletme ve inanma yetisini kastetmektedir. Kalb'in iki aslî mânası vardır: 1) Bir şeyin en şerefli ve en saf kısmı. 2) Sürekli dönen, yerinde durmayan. Kur'an'da genellikle "akıl" anlamında kullanılır. Kur'an'da bağırsak dahi geçerken hassaten "beynin" geçmemiş olmasının gerekçesi budur. Akleden kalp beyin, fıkheden kalp yürektir, denilebilir.

36 Yani, selim bir akla veya sağlıklı bir gözlem ve bilgiye sahip olanlar için. İkili bilgi kaynağına dair benzer bir kullanım için bkz: 67:10. *Şahit* ile *ğaib* birbirlerinin karşıtıdır. Vahye kulak verip onu anlayanlar, onun naklettiği ğaybi hakikatleri görür gibi olurlar. Bu da onları şahit kılar. Akleden bir kalbe sahip olmayanlar şahit olamazlar. Mücahid, "Akleden kalbin 'tanık olması' onu anlamasıdır; bunu yapmayana Kur'-an'ın söyleyeceği hiçbir şey yoktur" der.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا
بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ اَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ
﴿٣٨﴾ فَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ
رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ
﴿٣٩﴾ وَمِنَ الَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَاَدْبَارَ السُّجُودِ ﴿٤٠﴾
وَاسْتَمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ
﴿٤١﴾ يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ ذٰلِكَ
يَوْمُ الْخُرُوجِ ﴿٤٢﴾ اِنَّا نَحْنُ نُحْيِ وَنُمِيتُ
وَاِلَيْنَا الْمَصِيرُ ﴿٤٣﴾ يَوْمَ تَشَقَّقُ الْاَرْضُ
عَنْهُمْ سِرَاعًا ذٰلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيرٌ ﴿٤٤﴾
نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ وَمَا اَنْتَ عَلَيْهِمْ
بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ بِالْقُرْاٰنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ ﴿٤٥﴾

<- **38** Dahası gökleri, yeri ve bunlar arasındakileri altı aşamada yarattığımızı,[37] fakat Bize asla bir yorgunluk ârız olmadığını (bilenler için)...[38]

39 ÖYLEYSE artık onların söylediklerine karşı sabırlı ol![39] Bir de güneşin doğuşundan ve batıştan önce Rabbinin aşkın olan yüce zatını (namaz kılarak) hamd ile an;[40] **40** yine geceleri ve secdelerin ardından O'nun aşkın olan zatını an!

41 İmdi sen (ey insanoğlu), sana çok çok yakın bir yerden[41] o güne ilişkin çağrı yapan Allah'ın nidasına kulak ver! **42** Tüm gerçekliğiyle o malum çığlığı (herkesin) işiteceği güne...[42] İşte bu, bir (başka hayata) çıkış günüdür.

43 Kesin olan şu ki, ölümü ve hayatı yaratan Biziz ve her yol sonunda Bize çıkar. **44** Yer ayaklarının altından kayıp paramparça olduğu gün (her şey) son sürattir: işte bu akıl sır ermez bir toparlanıştır, Bizim için çok kolay olacaktır.

45 Biz onların neler söylediğini çok iyi biliyoruz; ne ki sen onları zorla (inandıracak) bir zorba değilsin:[43] şu halde sen, Benim tehditlerimden korkanları bu Kur'an aracılığıyla uyarmaya devam et!

---

37 Lafzen: "altı günde". Yaratılışın aşamalılığını ifade eder. Kâinatın yaratılışından önceki yokluk 1 gün olarak telâkki edilirse, buradaki 6 ile birlikte toplam 7 eder. Bu rakam O'nun her an iş başında olduğunu söyleyen Rahmân 29 ışığında ilâhî yaratışın sürekliliğine delâlet eder (Krş: 25:59, not 72). Nüzul sürecinde âlemin altı evrede yaratıldığını ifade eden ilk âyet budur. *Yevm* (gün) kelimesi Kur'an'da bağlamına göre değişen vurgulara sahiptir (Bkz: 70:4, not 5). Burada bildiğimiz güne işaret etmediği açıktır. Çünkü henüz yer ve göğün oluşumu tamamlanmamıştır.

38 Eski Ahid'de (*Tekvin* 2:2) yer alan Allah'ın uluhiyyetine aykırı Yahudi itikadını red için. Zira Yahudi ilâhîyatında Yahve'nin varlığı haftanın 6 gününde yaratıp 7. günü istirahate çekildiği yorumu akide haline gelmiştir. [Tanrı yedinci günde tüm işini bırakıp dinlendi (Şavt; şevita:grev) Tevrat 1:31-2:1.] Bu yorum, icad edilmiş bir kimlik olan Yahudilik'te sık rastlanan mücessem (antropomorfik) tanrı anlayışıyla örtüşmektedir. Tanrı'yı haftalık mesaiye tâbi tutan bu problemli yaklaşım, Yaratıcı'nın zamanın mahkûmu değil hâkimi ve hâlıkı olduğunu ıskalamış gözükmektedir.

39 Zımnen, 17. âyetle bağlantılı olarak: "zira Allah, onların ağzından çıkanı kaydetmektedir."

40 Bu âyetten sonra inen ve belirgin bir biçimde beş vakte delâlet eden âyet, benzer formdaki Tâhâ sûresinin 130. âyetidir. Tesbih zamanla kayıtlı olarak geldiğinde namaza delâlet eder (Krş: 20:130, not 117).

41 16. âyete zımnî bir atıfla: "Şah damarından bile yakın bir yerden".

42 Ya da: "Hakka çağıran o çığlığı işiteceği güne".

43 İman kişinin bilinçli ve özgür olarak yaptığı bir tercihtir; dayatılan iman iman değildir.

51. ZÂRİYÂT SÛRESİ

Adını ilk âyetindeki *zâriyât* sıfatından alır. Kelime bu formla Kur'an'da sadece burada yer alır. Tirmizî *Zâriyât* olarak, Buhârî ise *ve'z-zâriyât* olarak anar.

Sûre Mekke'de inmiştir. Tüm tertiplerde *hâ-mîm* ailesinin son üyesi Ahkâf'ın peşinden gelir. Boykot-hicret arasına yerleştirilebilir. Hz. Ali'den gelen bir rivayet, bu yeri teyit eder: Bazı mü'minler "onlardan yüz çevir" (54) âyetini vahyin kesilip müşriklerin helâk vaktinin gelişine yormuşlar, bunun üzerine "sen öğüt vermeyi sürdür" (55) âyeti inmiştir.

Sûrenin ana fikri, insanın ve onu kuşatan tabiat ve eko sistemin anlam ve amaçtan yoksun olmadığı gerçeğidir. Bu ana fikir, sûrenin giriş kısmında (1-4, 7, 20-22) ve hassaten 56 ve 57. âyetlerinde açıkça kendini gösterir. Bu ana fikrin de ekseni yeniden diriliş ve ilâhî yargı oluşturur (5-6, 8-14). Yeniden dirilişin gerçekliği çarpıcı bir örnekle vurgulanır: "konuşma yeteneğiniz kadar gerçektir" (23).

Her peygamber gibi Allah Rasulü de insanları âhirete imana çağırmıştır. Bu çağrının sahibine yönelik itirazlara cevabı vahiy vermiştir. Sûre, bu hakikati geçmişte inkâr eden toplumların helâkini gündeme taşır. Lût kavminin helâki bağlamında ele alınan Hz. İbrahim'in kıssası ve Firavun ordusunun helâki bağlamında ele alınan Musa kıssası bu cümledendir. Yine 'Âd, Semud ve Nûh kavimleri söz konusu helâk bağlamında aktarılır.

Kendi gerçeğinden kaçmaya çalışan herkese gösterilen tek açık adres vardır: "Allah'a kaçınız!" (50). İnsanoğlu bu kaçınılmaz kaçışı bir sığınışa çevirmek istiyorsa, yalnız O'na kul olmalı ve kulluğu bütün bir hayatın ekseni bilmelidir: "Ben görünür-görünmez, bilinir-bilinmez tüm iradeli varlıkları sadece Bana kulluk etsinler diye yarattım" (56). Yani görünür görünmez hiçbir iradeli varlık, bir anlam ve amaçtan yoksun yaratılmamıştır. Dışımızdaki dünyanın yaratılış amacını işleyen sûrenin sonu girişle çarpıcı bir uyum arzeder. İlk âyetlerdeki dramatik üslûpsa, akıllara kazınmış bir belgesel tadındadır.

Sûrenin hayranlık verici belâgatı, Kur'an'ın kitaplara sığmayacak hakikatleri satırlara nasıl sığdırdığının olağanüstü bir örneğini teşkil eder. Tek bir pasajda birçok unsuru bir arada görürüz: Tümdengelim, tümevarım ve kıyas; teklif, teşvik, tahrik, temsil, tehdit, tekdir, tebşir, takdir, ta'ziz, telmih, tasrih, tavzih, teşrih, tafsil, ta'mik, tevil ve tefsir yöntemlerinin hepsini kullanır. Sadece ilk pasaj buna örnek olarak yeter.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَالذَّارِيَاتِ ذَرْوًا ﴿١﴾ فَالْحَامِلَاتِ وِقْرًا
﴿٢﴾ فَالْجَارِيَاتِ يُسْرًا ﴿٣﴾ فَالْمُقَسِّمَاتِ
اَمْرًا ﴿٤﴾ اِنَّمَا تُوعَدُونَ لَصَادِقٌ ﴿٥﴾ وَاِنَّ
الدِّينَ لَوَاقِعٌ ﴿٦﴾ وَالسَّمَاۤءِ ذَاتِ الْحُبُكِ
﴿٧﴾ اِنَّكُمْ لَفِي قَوْلٍ مُخْتَلِفٍ ﴿٨﴾ يُؤْفَكُ
عَنْهُ مَنْ اُفِكَ ﴿٩﴾ قُتِلَ الْخَرَّاصُونَ ﴿١٠﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 İNDİĞİ yerden toz kaldırarak (hidayeti gönüllere) saçan;[1]

2 bir o kadar da ağır mı ağır bir (mana) yükü taşıyan;[2]

3 buna karşın, kolayca aktığı (kalpleri) fetheden;

4 ve emr(-i ilâhîyi hayata) paylaştıran (vahiy) şahit olsun![3]

5 Hiç tartışmasız, size vaad edilmiş olan elbet doğrudur; **6** ve Hesap (Günü) mutlaka gelecektir.

7 ŞAHİT OLSUN hareketli ve çok katmanlı yollarla donatılmış (olarak görünen)[4] gök: **8** Elbet siz, (inanç hususunda) gerçekten de farklı görüşlerdesiniz;[5] **9** savrulanlar, kendi aleyhine savrulurlar![6]

10 Kahrolsun zan ve spekülatif bilgiye din kılıfı geçirenler...[7]->

---

1 *Zâriyât*; "toplu bir şeyi yere düşmesi için havaya atmak" anlamındaki *zerv*den. Bu ve müteakip üç âyetteki sıfatların nitelediği isim veya isimler belirtilmemiştir. Âyetlerin birbirine *fâ* ile bağlanması, nitelenen isimlerin mahiyetinin aynı olduğunu gösterir. Hz. Ali'ye atfedilen *zâriyât* sıfatının "rüzgâr"ı nitelediği yorumu sonrakiler tarafından da kabul görmüştür. Nitelenen ismin "melekler" veya "silahlar" olduğu yorumu da yapılmıştır (Krş: Elmalılı). Bizce hepsi de mevsufsuz sıfatlarla başlayan Sâffât, Murselât, Âdiyât ve Nazi'ât sûreleri gibi bu sûrenin girişi de vahiyle ilişkilidir. "Yere saçılan" (*zerv*) tohum, meyvesi iman ve salih amel olan vahiydir. 2. âyetteki "ağır yük" âyetlerin taşıdığı "mana"dır. 3. âyet vahyin ağırlığına rağmen yürekleri kolayca teslim almasına delâlet eder. Yeminin cevabı olan 5 ve 6. âyetlerde konu Hesap Günü'ne getirilip bağlanmaktadır. Rüzgâr ile Hesap Günü arasında doğrudan bir bağlantı yoktur. Oysa âyetler birbirine *fâ* ile bağlandığı için pasajın konusu tek olmak durumundadır. İşbu sebeple, ilk dört âyetteki sıfatların vahyi nitelediği kanaatindeyiz.

2 Vahiy, Kur'an tarafından "ağır söz" (73:5) olarak nitelendirilmiştir.

3 Bu sûredeki *emr* ile Kadr sûresindeki *emr* arasında bir ilişki vardır. Bu *emr* ile insan idrakini aşan "emir âlemi" kastediliyorsa, vahyin kaynağını, "yönetim, iş" kastediliyorsa vahyin hedefi olan "hayatın farklı alanlarını" ifade eder. Her iki halde de vahiy "taksim edilmiş"tir. *Emr*'in eşyadaki nedensellik yasasına tekabül eden kullanımı için bkz: 41:12, not 19.

4 Zımnen: Göğün kıymetini bilin! Gökyüzünün yol ağına benzeyen görüntüsü (*Müfredât*).

5 Zımnen: Eğer Allah'ın yol göstermesi olmasaydı, insan sayısınca din olması mukadderdi. Özellikle de âhiret inancı konusunda, reenkarnasyon, ruh göçü, inkâr, yarı inkâr vs. gibi.

6 Veya: "istikametten sapan yalana sürüklenir". Zımnen: Âhiretin varlığı, mantıken zorunlu bir sonuçtur; çünkü hayatın amaçlılığı ve anlamlılığı böyle bir sonucu gerekli kılar. Her savrulmanın nasılsa bir mazereti vardır. Fakat bunların hiçbiri savrulmayı mazur kılmaz. Burada dile gelen savrulmanın temel sebebi, akidedeki köksüzlüktür.

7 İsmin fiil hali olan *yahrusûna* dairbir açıklama için bkz: 6:116, not 99.

الَّذِينَ هُمْ فِي غَمْرَةٍ سَاهُونَ ﴿١١﴾ يَسْـَٔلُونَ أَيَّانَ
يَوْمُ الدِّينِ ﴿١٢﴾ يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ ﴿١٣﴾
ذُوقُوا فِتْنَتَكُمْ هٰذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ
﴿١٤﴾ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٥﴾ اٰخِذِينَ
مَا اٰتٰيهُمْ رَبُّهُمْ اِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذٰلِكَ مُحْسِنِينَ
﴿١٦﴾ كَانُوا قَلِيلًا مِنَ الَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ ﴿١٧﴾
وَبِالْاَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿١٨﴾ وَفِي اَمْوَالِهِمْ
حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ ﴿١٩﴾ وَفِي الْاَرْضِ اٰيَاتٌ
لِلْمُوقِنِينَ ﴿٢٠﴾ وَفِي اَنْفُسِكُمْ اَفَلَا تُبْصِرُونَ
﴿٢١﴾ وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ ﴿٢٢﴾

<- **11** Daldıkları gafletin derin karanlığında kendi varlığını unutanlar...[8] **12** "Hesap Günü ne zamanmış bakayım?" diye söylenenler...

13 Onlar o gün ateşte azap görecekler;[9] **14** (ve) onlara "Azabınızı tadın!" denilecek; "İşte bu, sizin acele gelmesini istediğiniz şeydir!"

15 Ne var ki sorumlu davrananlar,[10] akıl sır ermez cennetlerde ve pınar başlarında bulunacaklar; **16** Rablerinin kendileri için takdir ettiğini (derin bir şükranla) alarak;[11] çünkü onlar, zaten daha önce de iyilerdendi: **17** gecenin az bir kısmında uyurlardı,[12] **18** ve seher vakitlerinde ta yürekten Allah'a yalvarırlardı,[13] **19** mallarında, isteyebilen ve isteyemeyen muhtaçların da bir payı vardı.[14]

20 YERYÜZÜNDE, gönülden inanmış olanların (şahit olduğu) ilâhî işaretler vardır; **21** tıpkı sizin kendi varlığınızda olduğu (gibi):[15] bunları görmüyor musunuz? **22** Gökyüzünde ise (maddî manevî) rızkınızın ve size vaad edilen şeylerin (kaynağı) vardır:[16]->

---

8 *Ğamratun,* aşktan, sarhoşluktan ya da derin gafletten dolayı akleden kalbin daldığı iflah olmaz dalgınlık halidir.

9 Veya: "Onlar o gün ateşte saflaştırılacaklar"; ya da "terbiye edilecekler"; yahut "sınanacaklar" (Tercihimiz için bkz: 5:41, not 43).

10 *Muttaki,* aklı en gelişmiş kimsedir. Çünkü takvâ, dikkatin sürekli Allah üzerinde yoğunlaşma halidir. Kişinin aklının ölçüsü, dikkatinin süresiyle orantılıdır. Takvâ'nın birine isim olması, onun dikkatini bir ömür aşkın varlık olan Allah'ta yoğunlaştırmasıdır.

11 Yani: "Rablerinden razı olarak". Krş: "Sen O'ndan, O da senden razı olacak şekilde dön Rabbine!" (89:28)

12 Veya iki ayrı cümle ve *mâ*'nın olumsuzluk mânasıyla: "çok azınlıktılar, gece uykusundan geçmişlerdi". Zımnen: Uykunun denetimine girmek yerine, uykuyu denetim altına alırlardı.

13 *Eshâr,* (t. *sehar, sehr, suhr*) şafakla gündoğumu arasındaki vakit. *Sehar* ve *suhr, lubb*'e yakın anlamda "kalp" ya da "kalbin özü, içi" anlamına gelir (*Lisân*). Kelimenin *sihr* ile aynı kökten gelmesi tesadüf değil. Çünkü seher vakti, uykunun insanı teslim aldığı, en çok büyülediği vakittir. Uykunun büyüsünü bozanlar müjdelenmektedir.

14 İnsan olması şart değil; ihtiyacını dile getiremeyen bütün canlıları kapsar (Râzî).

15 Yeryüzü kitap, insan kitaptır. Şu halde Kur'an, fiilî vahiy olan insana inmiş sözlü vahiydir.

16 Yani: "Rızık veya belanız", ya da "saadet veya felaket haberleriniz gökten geliyor". Sondaki "size vaad edilen şeyler" ile, âhiret ve daha özelde cennet ve cehennem anlaşılmıştır. Vaad hem tehdit hem ödüle

فَوَرَبِّ السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِ اِنَّهُ لَحَقٌّ مِثْلَ
مَٓا اَنَّكُمْ تَنْطِقُونَ ﴿٢٣﴾ هَلْ اَتٰيكَ حَدٖيثُ
ضَيْفِ اِبْرٰهٖيمَ الْمُكْرَمٖينَ ﴿٢٤﴾ اِذْ دَخَلُوا
عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ
﴿٢٥﴾ فَرَاغَ اِلٰٓى اَهْلِهٖ فَجَٓاءَ بِعِجْلٍ سَمٖينٍ ﴿٢٦﴾
فَقَرَّبَهُٓ اِلَيْهِمْ قَالَ اَلَا تَأْكُلُونَ ﴿٢٧﴾ فَاَوْجَسَ
مِنْهُمْ خٖيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ وَبَشَّرُوهُ بِغُلَامٍ
عَلٖيمٍ ﴿٢٨﴾ فَاَقْبَلَتِ امْرَاَتُهُ فٖي صَرَّةٍ فَصَكَّتْ
وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقٖيمٌ ﴿٢٩﴾ قَالُوا
كَذٰلِكِ قَالَ رَبُّكِ اِنَّهُ هُوَ الْحَكٖيمُ الْعَلٖيمُ ﴿٣٠﴾

<- 23 Göğün ve yerin Rabbine andolsun ki, bu (yeniden diriliş) en az(ından) sizin konuşma yeteneğiniz kadar gerçektir.[17]

24 İBRAHİM'İN, ilâhî ikrama mazhar olmuş konukları hakkındaki kıssa sana ulaştı mı?

25 Hani, (elçiler) İbrahim'in huzuruna girmişler ve "(Sana) selam olsun!"[18] demişlerdi de, o da, "(Size de) selam olsun!" demiş ve (içinden) "Bunlar tanımadık kimseler" diye geçirmişti[19]

26 Sonra, usulca ailesine yönelerek (kızartılmış) semiz bir buzağı getirmiş,

27 derhal[20] önlerine sunarak "Buyurmaz mısınız?" demişti.

28 Derken, onlardan yana içini bir korku ve endişe kapladı. "Endişeye mahal yok!" dediler ve ona sıra dışı bir bilgi ile[21] donatılmış bir oğlan çocuğu müjdelediler.

29 Bunun üzerine karısı ileri atıldı ve yüzüne vurarak, "Kısır bir kocakarıdan ha!"[22] diye feryadı bastı.

30 "Öyle!.." dediler, "Rabbin buyurdu: şüphesiz O var ya, hikmet sahibi, her şeyi bilen O işte!"

---

delâlet eder. Maddî rızkınız sudan, mânevî rızkınız vahiyden. Bu bağlamda tehdide delâlet ettiğini, 24-46 arasındaki helâk kıssalarından yola çıkarak söyleyebiliriz.

17 20. âyetteki "yeryüzü" 22. âyetteki "gökyüzü" ile birlikte bir karşıtlık oluşturur. 23. âyetle birlikte bu karşıtlıktan yola çıkarak, muhatabın, dünya-âhiret çiftine zihnî intikali istenmektedir. Konuşma yeteneği ile yeniden diriliş arasında benzerlik kurulması, zımnen, "âhiretin gerçekliğini adınız gibi biliniz" mânasına gelir. Bu benzetmenin iki unsuru (âhiret ve konuşma yetisi) arasında farklı benzerlikler de kurulabilir: Nasıl ki, konuşma düşünme sürecinin kaçınılmaz sonucuysa, âhiret de yaşama sürecinin doğal sonucudur. Nasıl ki, kişisel düşüncelerimiz ve yargılarımız ifade kalıplarına dökülünce gerçek değerimizi ele veriyorsa; yaşama süreçlerinin son aşaması olan âhiret de, her birimizin gerçek değerini ortaya koyacaktır. Konuşma nasıl düşünmenin âhiriyse, yeniden diriliş de yaşamanın âhiridir. Nasıl ki, nesnelerin zihindeki tasavvurlarının aslı o nesnelerin fizikî varlıklarıysa, bu fizikî varlıkların aslı da öte âlemdeki hakikatlerdir. Pasajın başından itibaren alınırsa: Yer nasıl göksüz düşünülemezse, dünya da âhiretsiz düşünülemez. Yer içkin olanı gök aşkın olanı, yer maddî olanı gök mânevî olanı temsil eder. İnen yağmur nasıl bu hayat için kaçınılmazsa, inen vahiy de öbür hayat için kaçınılmazdır.

18 Krş: 15:52, not 37.

19 Bkz: 11:69.

20 İkramda sürat, cömertliğin kemalindendir.

21 Yani: "Peygamberlik bilgisiyle.." (*'İlm*'in tanımı için bkz: 21:74, not 74'nin devamı).

22 Daha ayrıntılı bir ifade için bkz: 11:71-72.

31 (İbrahim): "Peki ey Elçiler!" dedi, "Hayrola, nedir derdiniz?"[23]

32 Onlar "Biz" dediler, "günaha gömülüp gitmiş bir topluma gönderildik ki, **33** onların üzerine (gökten) taşlaşmış balçık[24] yağdıralım; **34** kendini harcayanlara, senin Rabbinin katında hedefi belirlenmiş[25] (taşlar)."

35 Derken mü'minlerden orada bulunanları çıkardık; **36** zaten orada bir hane dışında hiçbir müslüman bulamadık.[26]

37 Ve elem verici azaptan korkacak olan kimseler için orada bir işaret, bir mesaj bıraktık.

38 Aynı (mesaj) Mûsa kıssasında da var: Hani Biz onu yaptırım gücüne sahip apaçık bir delille Firavun'a göndermiştik.[27] **39** Fakat o iktidarına güvenerek (Mûsa'ya) karşı çıkmış, üstelik "O, ya bir büyücü ya da bir delidir" demişti. **40** Derken, Biz de onu ve ordusunu enseledik, hepsini denize attık: o hâlâ kendi kendisini kınıyordu.[28]

41 Aynı (mesaj) 'Âd kıssasında da var: Hani onlara da köklerini kurutan bir fırtına göndermiştik. **42** (Bu fırtına) geçtiği yerde hiçbir şey bırakmadı, hepsini kül edip göğe savurdu.

قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ اَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿٣١﴾ قَالُوا
اِنَّا اُرْسِلْنَا اِلٰى قَوْمٍ مُجْرِمِينَۙ ﴿٣٢﴾ لِنُرْسِلَ
عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ طِينٍۙ ﴿٣٣﴾ مُسَوَّمَةً عِنْدَ
رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ ﴿٣٤﴾ فَاَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ
فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَۚ ﴿٣٥﴾ فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا
غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَۚ ﴿٣٦﴾ وَتَرَكْنَا
فِيهَا اٰيَةً لِلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْاَلِيمَۜ
﴿٣٧﴾ وَفِي مُوسٰى اِذْ اَرْسَلْنَاهُ اِلٰى فِرْعَوْنَ
بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿٣٨﴾ فَتَوَلّٰى بِرُكْنِهِ وَقَالَ
سَاحِرٌ اَوْ مَجْنُونٌ ﴿٣٩﴾ فَاَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ
فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ وَهُوَ مُلِيمٌۜ ﴿٤٠﴾ وَفِي عَادٍ
اِذْ اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَۚ ﴿٤١﴾ مَا تَذَرُ
مِنْ شَيْءٍ اَتَتْ عَلَيْهِ اِلَّا جَعَلَتْهُ كَالرَّمِيمِۜ ﴿٤٢﴾

---

23 *Hatb*: "önemli, esrarengiz" yananlamlarına sahiptir. Önemli bir mâruzat için kullanılır.

24 Krş: 11:82, not 99.

25 Yani: "Hedefe kilitlenmiş, güdümlü, adrese teslim taşlar" (Krş: 11:83). Bu taşlar, bölgede bolca bulunan ve bir bomba gibi yanan sülfür taşları olmalıdır. Allahu a'lem.

26 Nasıl ki Hucurât sûresinin 14. âyeti îman ile islâm kelimelerinin lugavî olarak eşanlamlı olmayacağının belgesi ise, Zariyat sûresinin 35 ve 36. âyetleri de bu iki kelimenin birbirinden tamamen kopuk olamayacağının belgesidir. İman-islâm, mü'min-müslim arasındaki ilişki biri olmadan diğeri tamamlanmış sayılmayan mülazemet ilişkisi olsa gerektir.

27 *Sultân* için bkz: 17:65, not 86.

28 Veya: "Kınanacak işler yapan biriydi". Tercihimiz Firavun'un boğulurken sergilediği tavra dayanmaktadır (Bkz: 10:90). *Mulîm, melûm*dan farklı olarak, "kendisini kimse kınamasa da, kınanmayı hak eden" vurgusu taşır (Taberî).

وَفٖي ثَمُودَ اِذْ قٖيلَ لَهُمْ تَمَتَّعُوا حَتّٰى
حٖينٍ ﴿٤٣﴾ فَعَتَوْا عَنْ اَمْرِ رَبِّهِمْ فَاَخَذَتْهُمُ
الصَّاعِقَةُ وَهُمْ يَنْظُرُونَ ﴿٤٤﴾ فَمَا اسْتَطَاعُوا
مِنْ قِيَامٍ وَمَا كَانُوا مُنْتَصِرٖينَ ﴿٤٥﴾ وَقَوْمَ
نُوحٍ مِنْ قَبْلُ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقٖينَ ﴿٤٦﴾
وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِاَيْدٍ وَاِنَّا لَمُوسِعُونَ ﴿٤٧﴾
وَالْاَرْضَ فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ ﴿٤٨﴾

43 Aynı (mesaj) Semud kıssasında da var: Hani onlara da "Bir süreliğine siz de safa sürün bakalım!" denilmişti. **44** Nitekim onlar Rablerinin emrine karşı gelmişlerdi: Derken bir (bela) yıldırımı kendilerini enseleyiverdi ve onlar bakakaldılar; **45** artık ne yerlerinden doğrulabildiler ne de kendilerini savunmaya mecal bulabildiler.

46 Daha önce de Nûh kavmi (helâk olmuştu): Çünkü onlar da yoldan çıkmış bir kavimdiler.[29]

47 BÜTÜN bir göğü[30] kendi güç ve kudretimizle[31] Biz inşâ ettik ve gerçekten genişletici olan da Biziz.[32] **48** Yeri de Biz yayıp döşedik: Biz, ne muhteşem döşeyiciyiz.[33]

---

29 Lût kavmi pişirilmiş toprak ile, Nûh kavmi ve Firavun su ile, 'Âd kavmi rüzgâr-hava ile, Semud kavmi ateş ile helâk edilmiştir. Toprak, su, hava ve ateş kadim hikmette maddî varlığın dört ana unsuru kabul edilir. Allah zulmü, her zaman görüp de mucize oluşunu fark etmediğimiz bu unsurlarla ortadan kaldırdı.

30 Bu bağlamda "gök" bütün uzayı ifade eder.

31 "El" anlamına gelen *yed*in çoğulu olabilirse de *dâvûde ze'l-eyd* ibaresinde (38:17) olduğu gibi *te'yid*in aslı olan "güç-kuvvet" anlamına da gelir. Aslında birbiriyle ilgilidir. *Te'yid*: el vermek, el atmak, yani desteklemek, elini güçlendirmek anlamına gelir.

32 Veya: "Buna gücü kudreti geniş olan da Biziz". Fakat "geniş olmak" *vâsi*dir, *mûsi'* "genişletmektir. Sırf modern bilime uydurmak için âyetleri zorlamak ne kadar abes ise, modern bilimin verileriyle uyuşuyor, "o zamanın insanları bilmezdi, ne yapıp yapıp o zamanın insanlarının malumatına indirgeyelim" endişesiyle görünen anlamdan kaçınmak da o kadar abestir. Kur'an'ın "aydınlık" aklı, cahiliyyenin "karanlık" aklıyla eşitlenemez. Bu bakış, Kur'an'ı nüzul ortamına mahkûm etmektir. Bu tarihselci bir bakış açısıdır. Kur'an, cahiliyye Arabının kültür ufkuna mahkûm edilemez. Vahyin nüzul ortamındaki verili durum mutlaklaştırılamaz. Kaldı ki, bu kozmolojik hakikatin, birçok paralel kozmolojilerin bir arada yaşadığı o günün dünyasında bilinmediği de bir varsayımdan, daha doğrusu "ilerlemeci" batının kibirli iddialarından biridir. Bu iddiayı Kur'an yorumunun olmazsı olmazı ilan etmek de, en az 'bilimsel tefsir' anlayışı kadar zaaflı ve önyargıya dayalıdır.
Gelelim âyete: Bu âyet, Modern kozmolojinin 'genişleyen evren' modelini teyit eden bir âyettir. Üstelik âyetin bu anlama geldiği de yeni keşfedilmiş değildir. Tabiinden İbn Zeyd, müfessirlerden Râzî ve İbn Kesir âyeti böyle anlamışlardır (Taberî). Bu genişlemenin bir noktada büzüşme ve dürülmeye döneceği ile ilgili bkz: 21:104. (Ayrıca ilk patlama için bkz: 21:30 ve ilk yoğunlaşma için bkz: 41:11.)

33 Veya: "Daha da güzelini döşeriz". Şimdi veya gelecekte daha güzel dünyalar var etme îmâsı olarak da okunabilir. Yani, Âlemlerin Rabbi olan Allah âlemler var etmeyi sürdürecek ve onun yaratıcılığı sonsuzca sürecektir.

49 Her şeyi çift-zıt kutuplu[34] yarattık ki, öğüt ve ibret alabilesiniz.[35]

50 Şu halde (de ki): "Allah'a kaçınız! Şüphe yok ki ben O'nun katından size gönderilmiş apaçık bir uyarıcıyım. 51 Allah'la beraber, başka hiçbir şeye ilâhlık yakıştırmayınız! Elbette ben O'nun katından size gönderilmiş apaçık bir uyarıcıyım."

52 İşte böyle! Onlardan öncekiler, kendilerine gelen her peygambere mutlaka "sihirbaz" ya da "mecnun"[36] dediler; 53 yoksa onlar bunu birbirlerine vasiyet mi ediyorlar nedir? Ama hayır, belli ki onlar (da bunlar da bizzat kendileri) Allah'a başkaldırmış azgın bir topluluktular.[37]

54 Artık onları kendi hallerine bırak, (sen kendi işine bak);[38] böyle yaptığın takdirde kınanacak değilsin. ->

وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ
تَذَكَّرُونَ ﴿٤٩﴾ فَفِرُّوا اِلَى اللّٰهِ اِنّ۪ي لَكُمْ مِنْهُ نَذ۪يرٌ
مُب۪ينٌ ﴿٥٠﴾ وَلَا تَجْعَلُوا مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ اِنّ۪ي
لَكُمْ مِنْهُ نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌ ﴿٥١﴾ كَذٰلِكَ مَٓا اَتَى الَّذ۪ينَ
مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ اِلَّا قَالُوا سَاحِرٌ اَوْ
مَجْنُونٌ ﴿٥٢﴾ اَتَوَاصَوْا بِه۪ۚ بَلْ هُمْ قَوْمٌ
طَاغُونَ ﴿٥٣﴾ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ فَمَٓا اَنْتَ بِمَلُومٍ ﴿٥٤﴾

34 *Zevceyn*: 1) Zıtlara, 2) çiftlere-eşlere, 3) çeşitliliğe delâlet eder. Zımnen: "Allah dışındaki her şey". Bkz: "O'nun gibisinin benzeri olamaz" (42:11).

35 Zımnen: Her şey çift yaratılmışsa, buna hayat da dahildir: Dünya hayatı-âhiret hayatı. Şu halde, âhireti inkâr edenlerin derdi ne? Tıpkı dış dünyamız gibi iç dünyamız da çift-zıt kutupluluğa tabidir. *Âfâk* (dış dünyamızın uçsuz bucaksız ufukları) ve *enfus* (iç dünyamızın karanlık dehlizleri) karşıtlığı da buna dahildir (41:53). İnsan tasavvuruna daha baştan bu çift-zıt kutupluluk yerleştirilmiştir. Eşya idrak alanımıza bu sayede girer ve mahiyeti bu sayede kavranır. İlâhî varlık bu kuralın dışında olduğu için, hiçbir zihin onu mahiyet olarak kavrayamaz. Allah çift-zıt kutuplardan oluşmuş bütün bir mahlukatın ötesinde tek aşkın hakikattir. Zâtının yaratılmış şuurlu varlıklar tarafından idrak edilemeyişinin sebeplerinden biri de budur.

36 *Mecnun*: "Deli" veya "cinlerin etkisi altına girmiş kişi". Cahiliyye insanı cinlerin insanı delirtecek güce sahip olduğunu düşünürlerdi.

37 Muhtemelen birbirlerinden haberdar değildiler. Fakat aynı tasavvurdan yola çıkarak benzer açılardan bakmaları sonucunda, onların "akılları da birbirine benzedi" (2:118) ve benzer sonuçlara ulaştılar. Tutum ve tepkileri öylesine tıpatıp örtüşüyor ki, dışarıdan bakan anlaştılar sanır. Bütün zamanlara mesaj: Bu kıssalarda anlatılan tipler sizin de karşınıza dikileceklerdir.

38 Zımnen: Gündemini düşmanın belirlemesin, kendi gündemini takip et! Çevirimizin gerekçesi bir sonraki âyettir (Krş: 53:29, not 21).

وَذَكِّرْ فَاِنَّ الذِّكْرٰى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٥﴾
وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ
﴿٥٦﴾ مَا اُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ وَمَا اُرِيدُ اَنْ
يُطْعِمُونِ ﴿٥٧﴾ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ
الْمَتِينُ ﴿٥٨﴾ فَاِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذَنُوبًا مِثْلَ
ذَنُوبِ اَصْحَابِهِمْ فَلَا يَسْتَعْجِلُونِ ﴿٥٩﴾ فَوَيْلٌ
لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ يَوْمِهِمُ الَّذِى يُوعَدُونَ ﴿٦٠﴾

<- **55** Sen öğüt vermeyi sürdür; bu öğüdün en azından mü'minlere yararı olur!

56 Ben görünür-görünmez, bilinir-bilinmez tüm iradeli varlıkları sadece Bana kulluk etsinler diye yarattım.[39] **57** Onlardan ne bir rızık bekliyorum ne de Beni beslemelerini: **58** çünkü Allah, evet, bütün rızıkları veren sağlam ve dayanıklı, mutlak güç ve kudret sahibi O'dur.[40]

59 Bakın, elbette zulmedenlerin payına düşen, geçmişteki kafadarlarının payına düşenin aynısı olacaktır:[41] şu halde, (bu payı) acele istemelerine gerek yoktur.

60 İmdi, inkârda direnenlerin tehdit edildikleri o gün başlarına geleceklerden dolayı vay hallerine!

39 Çevirimiz için bkz: 6:112, not 94. (Krş: Zemahşerî). Sadece cinler ve insanlar değil, bütün varlıklar O'na boyun eğmişlerdir (Krş: 41:11 ve 55:6). Fakat insan "sınava" tâbidir (67:2). İradesiz varlıkların kulluğu *ityan* ve *secde* ile ifade edilirken, insanınki *ubudiyet* ile ifade edilmiştir. Çünkü bu sonuncusu bilinç ister (İmanın insanın iradesine bırakılması için bkz: 18:29; 73:19; 10:99). Cinlerin anılmasının nedeni ilk muhatapların "cinler Allah'a bile boyun eğmez" şeklindeki tasavvurlarını red içindir. Onlar putlarını melek ve cinlerin sûretleri sayıyorlardı. Vahyin insana değil de meleğe inmesini istiyorlardı. Allah cinlerin de insanlar gibi mükellef olduğunu beyan ile bu tasavvuru reddetti.

40 Bu âyetler şu muhtemel sorunun cevabıdır: Peki, bu kulluktan kimin çıkarı vardır? Cevabı açık: sadece insanın (Bkz: 35:15).

41 *Zenûb*, sakaların su dağıttığı kaba denir. Bu kabın içini neyle dolduracağı insanın tercihine kalmış: Kevser ya da zakkum. Birini içenin içi ferahlar, diğerini içenin hayatı yanar.

52. TÛR SÛRESİ

Sînâ dağına atfen "ulu dağ" anlamına gelen *Tûr* adını sûre ilk âyetinden alır. İlk nesilden bugüne Tûr ismiyle anılmıştır.

Sûre Mekke'de inmiştir. Sûrede Hz. Peygamber'e yönelik suikast planlarına atıf bulunmaktadır (42). Sûrenin 44. âyeti ile İsrâ sûresinin 90-92. âyetleri arasında bir irtibat var gibi görünmektedir. Osman tertibinde Secde-Mülk, İbn Abbas tertibinde Ra'd-Mülk, Cabir b. Zeyd'in İbn Abbas'a isnat ettiği tertipte (Ca'berî) ise Nûh-Mü'minûn arasında yer alır. Bütün bu veriler ışığında sûrenin peygamberliğin 10. yılı ile 12. yılı arasında indiğini söyleyebiliriz. Zira Kureyş, Allah Rasulü'ne suikastı ancak Ebu Talib'in vefatından sonra ciddi olarak düşünebilmiştir.

Her şeyin bir ruhu vardır. Hayatın cesedi bu dünya ise ruhu da âhirettir. Sûrenin ana konusu da işte bu ruhtur: Âhiret.

Kaynaklarımız, Cübeyr b. Mut'im'in bu sûreyle ilgili ilginç bir anısını naklederler: Bedir esirleri hakkında Mekke'yi temsilen müzakerelerde bulunmak üzere Medine'ye geldim. Müslümanlar mescitte namaz kılıyorlardı. Allah Rasulü Tûr sûresini okuyordu. "Şüphe yok ki, Rabbinin azabı kesinlikle vuku bulacaktır; insan kendisini ona karşı asla savunamaz!" (7-8) âyetlerine geldiğinde, kalbim yerinden fırlayacakmış gibi oldu." (Buhârî ve İbn Hanbel)

Sûrede insan davranışının sonuçlarından söz edilerek, bu sonuçların iradeli bir seçimin eseri olduğu dile getirilir. İnsana acziyet ve kuvveti, zaaf ve meziyeti gösterilir. Bu açıdan sûreye ödül ve ceza sûresi de denilebilir. Birbirlerine çok bağlı aile fertlerinin "Hepimiz imanlıyız, fakat amellerimiz birbirimize eşit değil; dolayısıyla biz âhirette de dünyada olduğu gibi birlikte olabilecek miyiz?" sualine cevap olabilecek tek âyet bu sûrede gelir:

"Kendileri iman eden ve soyları da bu muhteşem imanı izleyenlere gelince: Biz onları soylarıyla buluşturacağız ve kendi yaptıklarının (karşılığından) da hiçbir şey eksiltmeyeceğiz; (ne ki) herkesin (akıbeti) kendi kazandıklarına bağlıdır" (21).

İnkârcı muhatapların tavrı eleştirilirken, kullanılan iğneleyici üslûp hayli dikkat çekicidir: "Onları bu tavra, kapıldıkları hayal ve kuruntular mı sevk ediyor yoksa? Ya yoksa isyanda sınır tanımayan azgın bir topluluk mu bunlar?" (32)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالطُّورِۙ ﴿١﴾ وَكِتَابٍ مَسْطُورٍۙ ﴿٢﴾ ف۪ي
رَقٍّ مَنْشُورٍۙ ﴿٣﴾ وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورِۙ
﴿٤﴾ وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوعِۙ ﴿٥﴾ وَالْبَحْرِ
الْمَسْجُورِۙ ﴿٦﴾ اِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌۙ
﴿٧﴾ مَا لَهُ مِنْ دَافِعٍۙ ﴿٨﴾ يَوْمَ تَمُورُ السَّمَٓاءُ
مَوْراًۙ ﴿٩﴾ وَتَس۪يرُ الْجِبَالُ سَيْراًۜ ﴿١٠﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 ULU Sînâ dağı şahit olsun![1]

2 Satırlarda kayıtlı ilâhî mesaj (şahit olsun), 3 açılmış deri tomarlar da![2]

4 *el-Beytu'l-Ma'mûr*[3] şahit olsun, 5 yüceltilmiş gök kubbe şahit olsun!

6 Kükreyen taşkın deniz şahit olsun![4]

7 ŞÜPHE yok ki, Rabbinin azabı kesinlikle vuku bulacaktır; 8 onu önleyecek hiçbir güç de yoktur.

9 Gün gelir, gök büyük bir çöküşle çöker.[5] 10 Dağlar dehşet bir yürüyüşle yürür.[6]->

---

1 Veya *tûr*'un "uçma" anlamına dayanarak: "uçarak gelenler şahit olsun". Yemin vavı, varlığın şahit olduğunun delilidir (Bkz: 77:1, not 1). Zımnen: Ey insan! Sen de şahit ol! Zira sen bu âleme sahip olmak için değil şahit olmak için geldin (Bkz: 70:40, not 26).

2 *Menşur,* tomarın dürülü değil açık hali. Bununla derinin inceltilmesi de kastedilmiş olabilir (Kırtas için bkz: 6:7, 91). Öncelikle Tûr-ı Sînâ'da Hz. Mûsa'ya inen ilâhî vahye atıf. İbn Abbas bu âyetin yorumunda, Tevrat'ın tahrifinin yazıda değil yorumda olduğunu söyler (İbn Âşûr).

3 Yani: "Ziyaretçilerle şenlenip mamur olan Beytullah". Veya Allah'ın insanı kalfalığına (halife) tayin ettiği ve imar etmesini istediği "yeryüzü" misafirhanesi.
Bu ifade benzer içerikteki Tîn sûresinin ilk âyetleri ışığında "Kâbe" olarak anlaşılabilir. Hac dışındaki Kâbe ziyaretine insanı ma'mur ettiği ve insanla ma'mur olduğu için "umre" adı verilmiştir. Hz. Ali bunun Kâbe'nin semadaki aslı olduğu yorumunu yapmıştır (Taberî). Mü'min kalbinin mecazi ifadesi olarak da yorumlanmıştır (Beydavî). Hz. Ali'nin yorumu, farklı yorumlara konu olmuştur. Bu hoş yorumlardan birine göre, Hz. Âdem 'cennette' meleklerin *el-Beytu'l-Ma'mur*'u tavaf ederken yaptıkları tesbihatı işitiyordu. Cennetten kovulunca buna hasret kaldı. Bu hasreti dayanılmaz bir noktaya ulaşınca dua etti. Allah ona, semadaki Kâbe'yi yeryüzünde temsil eden bir "ev" yapmasını emretti. Bu evin yeri ise "yeryüzünün göbeği", yani insan soyunun ilk konuk edildiği yerdi. Hz. Âdem'in hasreti dindi. Bu yüzdendir ki hac ibadeti, bir gurbete çıkış değil sılaya dönüş olarak anlaşılmalıdır. Kâbe'yi ziyaret, insan için bir tür baba ocağını, ana kucağını ziyaret anlamı taşır (Bkz: 3:97).

4 *Mescûr,* "alev almış" (krş: 81:6), "dolup taşmış" ya da "karışmış" gibi üç anlama da yorulmuştur (Taberî). Bu deniz kıyamette yanacağı haber verilen deniz olabileceği gibi (81:6), Firavun ve ordusunun boğulduğu deniz de olabilir. İlk anlam âyetin devamındaki kıyametle, son iki anlam âyetin öncesindeki Hz. Mûsa ile alâkalıdır. Zımnen: "Gerçeğe karşı savaş açanlar er geç zulümlerinde boğulurlar". Râzî "deniz" ile Yûnus peygamber arasında bağ kurar.
Tûr sûresinin yemin-şehadet *vav*'ı ile başlayan ilk 6 âyetinin, kendi aralarında bir irtibata sahip olduğunu düşünmek gerekir. Biz bu âyetlerle Tîn sûresinin yine yemin *vavı* ile başlayan ilk dört âyeti arasında çok yakın bir anlam bağı olduğu kanaatindeyiz. 1-3. âyetler Hz. Mûsa'nın vahiy aldığı mekâna ve Tevrat vahyine delâlet ederler. 4-5. âyetler Kur'an'a ve Kur'an'ın 'tavanına' yükselttiği insanlığın ortak aklına delâlet ederler. Bu iki gurup arasında, ilâhî vahiylerin birbirinden kopuk değil, birbirinin devamı olduğuna dair bir bağlantı vardır. 5. âyet vahye sırt dönerek tuğyân edenleri boğacak bir tûfânın mutlaka kendilerini bekleyeceğine delâlet eder. Allahu a'lem.

5 4. âyete atıfla zımnen: her şey yıkılır, o görkemli gök kubbe bile çöker.

6 Fiillerin mastarla pekiştirilmesi (..çöküşle çöker, ..yürüyüşle yürür) mecazı red içindir. O fiillerin mecazen değil hakikaten gerçekleşeceğini ifade eder.

<- **11** İşte o gün yalanlayanların vay haline![7] **12** Onlar ki daldıkları oyunda oynuyor olacaklar. **13** Onlar o gün karşı konulmaz bir güçle cehennem ateşine itilecekler (ve şöyle denilecek): **14** "Bu sizin vaktiyle yalanlamış olduğunuz ateştir. **15** Şimdi (söyleyin bakalım); sihir bu mu, yoksa (hakikati) görmeyen siz misiniz? **16** Orayı boylayın![8] Artık ister sabredin, ister sabretmeyin; size ilişkin (hüküm) değişmez: çünkü siz, sadece yaptıklarınızın cezasını çekmektesiniz."

17 Sorumluluk bilinciyle yaşayanlar, tanımsız cennetlerde ve tarifsiz nimetler içinde olacaklar. **18** Rablerinin kendilerine verdiği nimetlerle sevinip mutlu olacaklar[9] ve Rableri onları gözleri yuvasından fırlatan azaptan koruyacak **19** (ve onlara diyecek ki): "Vaktiyle yapmış olduğunuz şeylere bir karşılık olarak yiyin, için, afiyet olsun! **20** Sıra sıra dizilmiş koltuklara yaslanarak..."

Bir de cennette onları kusursuz bakışlı temiz eşlerle denkleştirip eşleştireceğiz.[10]

21 Kendileri iman eden ve soyları da bu muhteşem[11] imanı izleyenlere gelince: Biz onları soylarıyla buluşturacağız ve kendi yaptıklarının (karşılığından) da hiçbir şey eksiltmeyeceğiz;[12]->

فَوَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَۙ (11) اَلَّذِينَ هُمْ
فِي خَوْضٍ يَلْعَبُونَ (12) يَوْمَ يُدَعُّونَ اِلٰى
نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّاۜ (13) هٰذِهِ النَّارُ الَّتِي كُنْتُمْ
بِهَا تُكَذِّبُونَ (14) اَفَسِحْرٌ هٰذَا اَمْ اَنْتُمْ
لَا تُبْصِرُونَ (15) اِصْلَوْهَا فَاصْبِرُوا اَوْ
لَا تَصْبِرُواۚ سَوَاۤءٌ عَلَيْكُمْۜ اِنَّمَا تُجْزَوْنَ
مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (16) اِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي
جَنَّاتٍ وَنَعِيمٍۙ (17) فَاكِهِينَ بِمَا اٰتٰيهُمْ
رَبُّهُمْۚ وَوَقٰيهُمْ رَبُّهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ
(18) كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنٖيۤـًٔا بِمَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُونَۙ (19) مُتَّكِـِٔينَ عَلٰى سُرُرٍ مَصْفُوفَةٍۚ
وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ (20) وَالَّذِينَ اٰمَنُوا
وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِاِيمَانٍ اَلْحَقْنَا بِهِمْ
ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَٓا اَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ

7 Zarfın takdimi, cümleye "eğer öldüklerinde hâlâ aynı hal üzereyseler" yananlamı katar (İbn Âşûr).

8 *Islavhâ* ile ilgili bkz: 36:64, not 45.

9 *Fakihîn* için bkz: 36:55, not 39.

10 *Hûr* hakkında ayrıntılı bir açıklama için kelimenin ilk geçtiği Rahmân sûresinin 72. âyetinin notuna bakınız. Kelime göze nisbet edildiğinde "kusursuzluk, güzellik ve çekicilik" ifade eder. Eril ve dişil iki köke de nisbeti mümkün olan *hûr*, ödül ve cezada cinsiyet ayrımı yapılmayacağını ifade eden âyetler (3:19, 25, 161; 4:110-112; 10:30; 14:51; 16:111) ışığında anlaşılmalıdır. "Temiz eşler" ifadesi, 21, 24 ve 26. âyetlerdeki soylar ve aile ile irtibatlı olarak okunmalıdır. Ayrıca insanın ruhunu yansıtan bir ayna olduğu için *'îyn*, "ruhu temiz" anlamına da alınabilir (Krş: Râzî).

11 *Îmânin*deki belirsizliğin azamet vurgusuyla çeviriye yansıması.

12 Yani, çocuklar ebeveynlerinin (Ferrâ'ya göre ebeveynler de çocuklarının) iman yolunu izlerse, Allah aile fertleri arasındaki derece farkına bakmaksızın aşağı makamda olanları yüksek makamda olanın yanında

كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ ﴿٢١﴾ وَاَمْدَدْنَاهُمْ
بِفَاكِهَةٍ وَلَحْمٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٢٢﴾ يَتَنَازَعُونَ
فِيهَا كَاْسًا لَا لَغْوٌ فِيهَا وَلَا تَاْثِيمٌ ﴿٢٣﴾
وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ لَهُمْ كَاَنَّهُمْ
لُؤْلُؤٌ مَكْنُونٌ ﴿٢٤﴾ وَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰى
بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٢٥﴾ قَالُوا اِنَّا كُنَّا قَبْلُ
فِى اَهْلِنَا مُشْفِقِينَ ﴿٢٦﴾ فَمَنَّ اللّٰهُ عَلَيْنَا
وَوَقٰينَا عَذَابَ السَّمُومِ ﴿٢٧﴾ اِنَّا كُنَّا مِنْ
قَبْلُ نَدْعُوهُ اِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ ﴿٢٨﴾

<- (ne ki) herkesin (akıbeti) kendi kazandıklarına bağlıdır.[13]

22 Ve Biz onlara meyve ve etin her türünü, canlarının çektiği her şeyi sunacağız; **23** orada birbirlerine içeni boşboğaz etmeyen ve günaha sokmayan dolu kadehler sunacaklar.

24 Ve kendileri için hazırlanmış ebedî bir gençlik ve tazelik onları hiç terk etmeyecek;[14] tıpkı kabuklarının içinde saklanmış inciler gibi olacaklar.[15]

25 Derken, birbirlerine dönüp sorular soracaklar…

26 Diyecekler ki: "Vaktiyle bizler, ailemiz hakkında endişeye kapılıp tir tir titrerdik;[16] **27** fakat Allah bize kerem etti de, bizi zehir gibi içe işleyen yakıcı bir ateşin azabından korudu.[17] **28** Şüphesiz biz bundan önce de hep O'na dua ederdik; çünkü O, evet O'dur mutlak iyi olan sonsuz rahmet sahibi."

---

buluşturacak (Krş: 13:23). 26. âyette ifadesini bulan anne-babaların çocuklarının mânevî istikbali hakkındaki kaygısı kabul olmuş bir dua yerine geçecek (Krş: 66:6). Mü'min atalarla onların yolunu izleyen çocuklar arasındaki 'imânî sinerjiye' atıf.

13 Lafzen: rehin. Zımnen: Allah, insanı kendisine borç vermiştir. İnsan bu borç karşılığı rehindir; ancak kulluk için yaptıklarını vererek kendini kurtaracaktır. İşte bu yüzden, izlenecek bir ışık bırakan atalar ve o ışığı izleyen çocukların ataların yüksek makamında buluşacak olmaları, "kimse kimsenin sorumluluğunu yüklenmez" ilkesine aykırı anlaşılamaz. Gerekçesini 26. âyetin teşkil ettiği bu 'terfi' ile, "hesabı öldükten sonra kapanmayacak üç kişi"den söz eden sadaka-i câriye hadisi arasında yakın bir ilişki vardır. "Geride sâlih bir evlat bırakmak", yaşayan bir amel bırakmaktır. Ebeveynler bunun getirisiyle daha yüksek makamı elde ediyorsa, bu durumun, onlara bu makamı kazandıran iman sahibi çocuklara da mânevî bir getiri sağlaması doğaldır.

14 Veya: "Kendileri için (hizmete âmâde) gençler etraflarında dönüp duracak". Tercihimiz *tâfe 'alâ* ibaresinin "dönüp dönüp geldi, başından ayrılmadı" genel anlamına dayanmaktadır. Belki cehennemliklerin derilerinin yenilenmesi gibi, onların da gençlikleri yenilenecek. Âyette *ğılmanuhum* değil *ğılmanun lehum* gelmiş olması tercihimizi güçlendirmektedir.

15 Vakı'a 23'te de geçen *lu'luun meknûnun/el-lu'lui'l-meknûn* benzetmesi, tek taraflı bir cinsi ve cinsiyyeti değil, bâkir bir gönlü ve muhabbeti temsil etse gerektir. Zira cennette mü'mine vaad edilen nimetler dünyadaki gönüllü feragatin bir karşılığıdır (Krş: 18:31, not 44).

16 21. âyette dile getirilen "buluşturmanın" gerekçesi. Krş: "Siz ey iman edenler! Kendinizi ve yakınlarınızı yakıtı insanlar ve taşlar olan tarifsiz bir ateşten koruyunuz!" (66:6) Zımnen: Çocuklarının mânevî istikbali hakkında titreyen ana babaların bu kaygısı boşa gitmeyecek.

17 *Semûm* için bkz: 15:27, not 23.

29 (EY NEBÎ!) Öğüt vermeyi (sürdür); şüphesiz, -Rabbinin nimeti sayesinde- senin bir kâhin ve bir mecnun olma ihtimalin asla bulunmamaktadır.[18]

30 Yoksa[19] (şimdi de) "O bir şairdir; (bırakın da) feleğin sillesini yiyeceği zamanı bekleyip görelim" mi diyorlar?[20]

31 De ki: "Bekleyin bakalım! Ama unutmayın ki, ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim."

32 Onları bu tavra, kapıldıkları hayal ve kuruntular mı sevk ediyor yoksa?[21] Ya yoksa isyanda sınır tanımayan azgın bir topluluk mu bunlar?

33 Yoksa onlar, "Kendi söylediğini Allah'a isnat etti" mi diyorlar?[22] Ama yoo! (Dediklerine) kendileri de inanmıyorlar. **34** Öyleyse, haydi onun benzeri bir başka hadis üretsinler bakalım;[23] sözlerinin arkasında duruyorlarsa tabii ki.

35 Ne yani, onlar sebepsiz mi yaratıldılar? Yoksa kendilerini yaratan yine kendileri mi?[24]

36 Ya yoksa gökleri ve yeri yaratan kendileri mi?

Hayır! Asıl onlar inanmaya gönüllü değiller.

فَذَكِّرْ فَمَٓا اَنْتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا
مَجْنُونٍۜ ﴿٢٩﴾ اَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِه۪
رَيْبَ الْمَنُونِ ﴿٣٠﴾ قُلْ تَرَبَّصُوا فَاِنّ۪ي مَعَكُمْ
مِنَ الْمُتَرَبِّص۪ينَۜ ﴿٣١﴾ اَمْ تَأْمُرُهُمْ اَحْلَامُهُمْ
بِهٰذَٓا اَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَۚ ﴿٣٢﴾ اَمْ يَقُولُونَ
تَقَوَّلَهُۚ بَلْ لَا يُؤْمِنُونَۚ ﴿٣٣﴾ فَلْيَأْتُوا بِحَد۪يثٍ
مِثْلِه۪ٓ اِنْ كَانُوا صَادِق۪ينَۜ ﴿٣٤﴾ اَمْ خُلِقُوا مِنْ
غَيْرِ شَيْءٍ اَمْ هُمُ الْخَالِقُونَۜ ﴿٣٥﴾ اَمْ خَلَقُوا
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَۚ بَلْ لَا يُوقِنُونَۜ ﴿٣٦﴾

---

18 Zımnen: Elinde sihirli değnek yok! Öğüt alan alır, almayan sonucuna katlanır. (*Mâ..bî..* kalıbı için bkz: 6:107, not 89).

19 Bu pasajda 15 kez kullanılan *em* edatı, hem soru hem de hakikati muhatabın zihnine kazıma vurgusuna sahiptir (İbn Âşûr).

20 "Bekleyin bakalım" tavrı, müşriklerin Hz. Rasûl'e karşı izledikleri dört aşamalı stratejinin ilk aşaması olan ilgisizlik ve görmezden gelme evresine tekabül eder. Kur'an'da tek başına "kuşku" anlamında kullanılan *rayb*, deyimsel kullanımı olan *raybe'l-menûn* tabirinde "feleğin sillesini yemek" anlamını kazanır. İnkârcı muhataplar helâk ile tehdit edildiklerinde kendilerini böyle avutuyorlardı.

21 Veya *ahlâm* çoğulunun *hilm* köküne nisbetiyle: "o engin hoşgörüleri (!) mi sevk ediyor?" (Râğıb). 30. âyetteki "bekleyip görelim" diyenlerin sahte hoşgörü maskelerini sıyırıyor. Tercihimiz olan "hayalleri" ile, 30. âyetteki tavır kastedilse gerektir.

22 Hesapta küfürlerini, Allah'ı peygamberine karşı savunma perdesi ardına mı saklıyorlar?

23 *Hadîs*, "olayları/hadiseleri haber veren söz" (Bkz: 66:3, not 5; krş: 77:50).

24 Bu âyet, hem insan yaratılışının amaçsız ve anlamsızlığı iddiasını hem de yaratıcı bir ilk özne olmaksızın kendi kendine yaratılma iddiasını reddeder (Krş: 14:19 ve 21:18, not 19).

أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَآئِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ
الْمُصَيْطِرُونَ ﴿٣٧﴾ أَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ
فِيهِ فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿٣٨﴾
أَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمُ الْبَنُونَ ﴿٣٩﴾ أَمْ تَسْـَٔلُهُمْ
أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ ﴿٤٠﴾ أَمْ عِنْدَهُمُ
الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ﴿٤١﴾ أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا
فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَ ﴿٤٢﴾ أَمْ لَهُمْ
إِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٤٣﴾
وَإِنْ يَرَوْا كِسْفًا مِنَ السَّمَاءِ سَاقِطًا يَقُولُوا
سَحَابٌ مَرْكُومٌ ﴿٤٤﴾ فَذَرْهُمْ حَتّٰى يُلَاقُوا
يَوْمَهُمُ الَّذِي فِيهِ يُصْعَقُونَ ﴿٤٥﴾ يَوْمَ لَا يُغْنِي
عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ شَيْـًٔا وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٤٦﴾

37 Yoksa Rabbinin hazineleri onların elinde mi? Ya yoksa onu zorla ele geçirip üstüne mi oturmuşlar?

38 Ne yani, onlara mahsus (göklere uzanan bir) merdiven var da, orada olup-biteni mi dinliyorlar? Öyleyse haydi, yaptırım gücü olan apaçık delillerle birlikte, dinlediklerini getirsinler de görelim!

39 Ne yani, kızlar O'na da oğullar kendilerine mi? **40** Yoksa onlar senin, kendilerine, onları ağır bir ekonomik yükümlülük altına sokacak bir bedel ödetmenden mi (çekiniyorlar)?[25]

41 Ne yani, gayb onların elinde de, onu kendileri yazıya mı döküyorlar?[26]

42 Onlar, bir tuzak tasarlıyor olmasınlar sakın? Fakat kurdukları tuzağa düşecek olan o kâfirlerin ta kendileridir![27]

43 En nihayet, onların Allah'tan başka bir ilâhı mı var?

Allah onların şirk koştuğu her şeyden aşkın ve yücedir.

44 EĞER onlar gökten bir parçanın düştüğünü görselerdi,[28] o bir bulut yığınından ibârettir derlerdi.[29]

45 Artık onları, dehşetten kendilerini kaybedecekleri günle karşılaşıncaya kadar kendi hallerine bırak! **46** O gün tuzakları kendilerine hiçbir yarar sağlamayacak ve kendilerine asla bir yardım ulaşmayacak.

---

25 Zımnen: Oğullara sahip olmak istemelerinin altında bu borcu ödeme telaşı mı yatıyor? Serveti ve gücü yücelten tasavvur suçüstü yapılarak teşhir ve tenkit ediliyor.

26 Zımnen: İnsan iradesinin geçmediği alanları ele geçirdiler de, kimin ne zaman öleceğine onlar mı karar veriyor?

27 9. yılın başında suikast ihtimal dahilinde olmalı. Bu Kur'an'da sık görülen gaybî haberlerden biridir. Zaten bu haber bir zaman sonra akim kalmış bir teşebbüs olarak gerçekleşecektir (Krş: 35:43).

28 Krş: 17:92.

29 Tıpkı 'Âd kavminin helâk bulutunu görünce "Bu bize yağmur getiren bir buluttur" (46:24) dedikleri gibi.

وَاِنَّ لِلَّذٖينَ ظَلَمُوا عَذَابًا دُونَ ذٰلِكَ وَلٰكِنَّ
اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٧﴾ وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ
فَاِنَّكَ بِاَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حٖينَ
تَقُومُۙ ﴿٤٨﴾ وَمِنَ الَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَاِدْبَارَ النُّجُومِ ﴿٤٩﴾

47 Ve elbet kendilerine yazık edenler, bu (âhiret) azabından daha yakın bir (dünya) azabına da mahkûm olmuşlardır: fakat onların çoğu bunu kavrayamamaktalar.

48 Sözün özü: Rabbinin hükmünü sabırla bekle! Unutma ki sen Bizim gözetimimiz altındasın: kalktığın zaman, Rabbinin yüceliğini hamd ile an! **49** Bir de gece vakti ve yıldızların çekildiği (gündüz) vakti O'nun yüceliğini dillendir![30]

30 Muhammedî davetin şafağı yaklaşıyor: Geceni dirilt ki gündüzün dirilsin! Bugününü dirilt ki yarının dirilsin! Bugün uykusuna söz geçiren, yarın yedi iklim dört köşeye söz geçirir. Tarih buna şahit olmuştur.

53. NECM SÛRESİ

Adını ilk âyetinden alır. Daha sahabe döneminde *Necm* adıyla anılmıştır. Mekke'de inmiştir. Muhammedî davetin Mekke dönemi e dört merhaleye ayrılabilir: 1) Suskunluğa mahkûm etme. 2) Alay. 3) İftira. 4) Fiili saldırılar. Kureyş putlarının isim zikredilerek açıkça yerildiği ilk sûre olan Necm, bireysel davetten toplumsal davete geçişte yepyeni bir merhaleyi temsil eder. Tamamen ya da kısmen Medenî olduğuna dair rivayetler mesnetsizdir. İlk tertiplerin tümü İhlas-Abese arasına yerleştirirler. Buna göre üçüncü veya dördüncü yılda tek celsede veya peyderpey indirilmiş olmalıdır.

İbn Abbas'a göre Necm sûresi, Hz. Peygamber'in Mekkelilere vahiyle 'meydan okuduğu' ilk sûredir (Buhârî). Mekke müşrikleri daha önce vahyin çağrısını duymazdan gelmişlerdi. Katılmamışlarsa da, açıkça saldırıya da geçmemişlerdi. Tanrılarının eleştirilmesi üzerine, tavır değiştirerek vahye ve onun büyük davetçisine karşı saldırgan bir tavır takındılar.

Bu sûre, Fecr'den sonra nüzul sürecinde kıssaların silsile halinde yer aldığı ikinci sûredir. Fecr'de yer alanlara, bu sûrede Hz. Mûsa, Hz. Nûh ve Mu'tefike kıssaları ilave edilir.

Sûre ilk bölümünde vahiy ve onun ilâhî kaynağına atıf yapar. Hz. Peygamberin vahiy meleğiyle iki ayrı buluşmasını dile getirir (1-18). Bu hem Hz. Peygamber ve mü'minleri teyit ve teşvik hem de inkârcıları tenkit ve tekdir amacı taşır. Vahye yönelik iftiralara cevap vermeye *ve'n-necm* diye başlar. Bu, "gök" ve onun hayranlık verici haşmetinden yola çıkarak vahyin aşkın ve yüce kaynağına zihnî intikali sağlamak içindir. Bu girişte, makro kozmos olan evren ile mikro kozmos olan insan arasında ilginç bir bağ kurulur. Buradan yola çıkarak, insanın bozuluşuyla evrenin bozuluşu arasındaki bağlantıya zımnî bir atıf yapılır. Bunun ardından Kureyş'in bozulmuş tanrı tasavvurunu ve bu tasavvurun ürünü olan sahte ilâhları ele alır (19-32). Sûre, insanın ebedî istikbali ve bu istikbalde kendisini bekleyen ödül ve ceza konusuyla son bulur (33-62).

Sûrede, tüm zamanlar ve mekânlarda geçerli olan ilâhî ilkeler şöyle dile getirilir: "Hiç kimse bir başkasının sorumluluğunu taşımaz; ve insan başkasının değil, sadece kendi çabasının karşılığını görecektir" (38-39).

Kûfe sayımına göre 62, diğer okullara göre 61 âyettir.

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 VAHYİN necm necm inişi şahit
olsun![1]

2 Arkadaşınız ne sapmıştır, nekanmıştır;
3 ne de kafasına eseni konuşmaktadır;

4 (Naklettiği) bu (Kur'an), kendisine
indirilen bir vahiyden ibârettir.[2]

5 Onu, melekeleri son derece güçlü biri
öğretmiştir; 6 etkileyici ve tam dona-
nımlı:[3] Derken o (onunla) eşit düzlem-
de göründü![4] 7 Bu sırada o, en yüksek
ufku kaplamıştı. 8 Daha sonra yaklaştı,
derken iyice sokuldu. 9 Öyle ki, iki
yay aralığı, hatta daha az bir mesafe
kaldı:[5] 10 İşte (Cebrail, Allah'ın) kulu
(Muhammed'e) vahyettiği şeyi, böylece
iletmiş oldu.

11 Gördüğünü gönül yalanlamadı:[6] 12
ne yani, şimdi siz ne gördüğü hususun-
da onunla tartışacak mısınız?

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالنَّجْمِ اِذَا هَوٰىۙ ﴿١﴾ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ
وَمَا غَوٰىۚ ﴿٢﴾ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰىۜ ﴿٣﴾
اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْيٌ يُوحٰىۙ ﴿٤﴾ عَلَّمَهُ شَد۪يدُ
الْقُوٰىۙ ﴿٥﴾ ذُو مِرَّةٍۜ فَاسْتَوٰىۙ ﴿٦﴾ وَهُوَ
بِالْاُفُقِ الْاَعْلٰىۜ ﴿٧﴾ ثُمَّ دَنَا فَتَدَلّٰىۙ ﴿٨﴾
فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰىۚ ﴿٩﴾ فَاَوْحٰٓى
اِلٰى عَبْدِه۪ مَٓا اَوْحٰىۜ ﴿١٠﴾ مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ
مَا رَاٰى ﴿١١﴾ اَفَتُمَارُونَهُ عَلٰى مَا يَرٰى ﴿١٢﴾

---

1 Veya: "Yücelerden inen vahyin gözler önüne serdiği (hakikat) şahit olsun!" ya da "Göründüğü zaman yıldız şahit olsun!" Bağlamla uyum halindeki tercihimiz, Mücahid'in İbn Abbas'tan naklîne dayanır (Taberî). Kur'an pasajlarının her biri bir "necm"dir. Necm "yıldız" demektir. Nasıl ki gökteki yıldızlar çöl yolcusuna yol gösterirse, kelâmın yıldızı olan Kur'an pasajları da, hayat yolcusu olan insana öyle yol gösterir. Yemin vavı için bkz: 93:1, not 1.

2 Muhtemelen *vahy* teriminin ilk geçtiği yer. İslâm öncesinde dikili taş anıtlar için kullanılmaktaydı. Kök olarak "açığa çıkarmak, ifşa etmek, imâda bulunmak, kafa sallamak, işaretleşmek, birisinin aklına düşürmek, ilham etmek" anlamlarına gelir. Kelimenin iki temel vasfı "hızlılık" ve "gizlilik"tir. Bir mesajı dil dışı bir yolla muhataba iletmeyi ifade eder. "İlham, işaret, îmâ, ilka, ihsas" vahyin anlam alanına dahildir. Terim olarak "İlâhî mânaların vasıtalı veya vasıtasız Peygamber'in kalbine ilka edilmesi" olarak tarif edilir. Vahyin inişi, bir ucu gayba dayalı mucizevî bir süreçtir. Aşkınla içkin arasındaki ilişki ve iletişimin ifadesi olan vahyin inişine dair tüm açıklamalar, son tahlilde, işin mahiyeti gereği gaybın akıl sır ermez duvarına toslamağa mahkûmdur (Vahye dair bkz: 99:5, not 6; 42:51, not 62).

3 *Zû-mirra, murûr*dan mastardır. "Öd, akıl, kuvvet, yetenek, donanım, sağlamlık" demektir. Zımnen: Vahiy meleği, türünün en iyisidir.

4 Veya: "Tüm varlığıyla doğruldu". Öznesi Nebi de olabilir. Tercihimizin Cebrail olması Tekvir 23'e dayanmaktadır: "Doğrusu onu ufukta bütün açıklığıyla gördü".

5 Bu bir deyimdir. İki taraf arasındaki yakınlığı ifade eder. İki yayı birleştirip onlarla tek bir ok atmak güç birliğini simgelerdi. Bu deyim Türkçe'de "aralarından su sızmıyordu" ile karşılanır. Dostluğa ve yakınlığa delâlet eder.

6 "Gördü" (raâ) fiilinin faili tartışmasız "gönül (fuâd)'dır. Kur'an'a göre, Allah Rasulü melek Cebrail'i "gönül gözüyle" görmüştür"

وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰىۙ ﴿١٣﴾ عِنْدَ سِدْرَةِ
الْمُنْتَهٰى ﴿١٤﴾ عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوٰىؕ ﴿١٥﴾ اِذْ
يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشٰىۙ ﴿١٦﴾ مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا
طَغٰى ﴿١٧﴾ لَقَدْ رَاٰى مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى ﴿١٨﴾

13 Doğrusu onu bir başka iniş sırasında yine görmüştü;[7] **14** en sonuncu sidre ağacının yanında,[8] **15** vaad edilen cennetin (görüntüsü) eşliğinde,[9] **16** kaplayan o şey[10] sidreyi çepeçevre kuşattığında...

17 Gönül gözü ne şaştı ve kamaştı ne de haddi aştı:[11] **18** hakikaten de o, Rabbinin en büyük âyetlerinden birini görmüştü.[12]

---

7 Bu âyet Enbiyâ 28 ve Tekvîr 23'e atıf olarak okunmalıdır.

8 Veya: "hayranlığın sınırında". *Sidre*nin "göz kamaşmak, hayran olmak" anlamındaki *seder* (ç. *sederât*) kök anlamına dayanarak. Arapça'da Nebk da denilen bu iğneli ağaç türü için üç özellik sayılır: Gölgesi geniş, meyvesi leziz, kokusu hoş (İbn Âşûr). Allah Rasulü'nün vahiy meleğiyle özel buluşmasını tasvir eden bu pasaj içinde ağacın merkezî bir yer işgal etmesi, Hz. Mûsa'nın Tuvâ vadisinde vahyi ilk alışını hatırlatmaktadır. Ona da ilâhî kelâm bir ağaç üzerinden tecelli etmişti (28:30). Elçi melek ile elçi insanın buluşması yoluyla vahyin alındığı durumlarda (Krş: 42:51), ağaçla vahiy arasında izah edemediğimiz ve sırrını kavrayamadığımız bir ilişki var gibi görünmektedir.

9 "Kendisine sığındı" mânasındaki *evâ*'nın mastarı olan *me'vâ*, "sığınak, barınak, korunak, son durak" mânalarına gelir. Kelimenin yapısı gereği hem sığınma zamanını, hem sığınma mekânını hem de sığınmayı ifade eder. Bu âyette gerçekleşen olağanüstü buluşmanın adresi, Mekke'deki "Me'vâ Bahçesi" adı verilen bir yer olabilir mi? Evet dememiz için *me'va*'nın Kur'an'da dünyaya ilişkin kullanıldığı bir önek bulmamız gerekir. Oysa ki farklı formlarla 22 yerde gelen kelimenin tamamı da âhirete ilişkindir. Bu sonuç ışığında âyetin açılımı şudur: dünyadaki has bahçelerin değil, arka planda, âhiret cennetinin görüntüsü eşliğinde... Âyet, Hz. Peygamber'in, vahiy meleğiyle ikinci randevusundaki iç içe geçmiş çok özel müşahedeye atıftır. Zımnen: Beşerî bilginin ve insanın idrak kapasitesinin sınırını ifade eder.

10 Fevkaladenin akılla kavranamayan yapısını ifade eden bilinçli bir müphemlik.

11 Yani: görmesi gerekeni gördü, görmemesi gerekeni görmeye yeltenmedi. Burada Hz. Mûsa'nın "bana kendini göster" talebine kinaye yollu bir îmâ var gibidir (Krş: 7:143).

12 Veya: "bazılarını". Eğer "birini" şeklinde okursak, "o" vahiy meleği Hz. Cebrail olmalıdır. İbare "bazılarını" şeklinde anlamaya da açıktır. Bu sıra dışı müşahedenin bir benzerini (veya ayrısını) anlatan İsrâ 1'de de, Rabbinin tüm mucizevî sembollerini değil bazılarını gördüğü ifade edilir. Bu âyet, Rasulullah'ın bu özel müşahedede Allah'ı değil "Allah'ın âyetlerini" gördüğüne delâlet eder. Râzî, "Rabbinin âyetleri" ifadesinin "Rabbini gördü" şeklindeki bir anlamaya meydan vermediğini, eğer öyle olsaydı bu mucizevî müşahedenin tek amacının Rabbi görmek olacağını, oysa ki burada *raâ rabbehu* değil *min âyâti rabbihi* denildiğini ifade eder. Allah Rasulü bu müşahedesini anlatırken "Öyle bir makama yükseldim ki, kalemlerin cızırtısı işitiliyordu" buyuracaktır (Buhari). Bu müşahede sırasında Rasulullah'ın Burak'a binip yükselmesini Şah Veliyyullah "Nefs-i hayvaniyyeye galip gelip nefs-i ruhaniyye ile yücelme" şeklinde anlar (*H. Bâliğa*). Bu âyetle İsra 1 arasında bağ olduğunu düşünürsek, 12-18. âyetler arasının İsra'yı anlattığı sonucuna varırız. Bu durumda iki sûre arasındaki zaman farkı, şu üç ihtimalden biriyle açıklanır: 1) Bu müşahede birden fazla gerçekleşmiş olabilir. 2) 12-18. âyetler, İsrâ 1'den sonra gelmiş olabilir. 3) İsrâ 1, daha erken bir zamanda inmiş olabilir. Burada 13. âyetin de açıkça ifade ettiği gibi iki görüşme anlatılmaktadır: Biri 6-12 arasında, diğeri 13-18 arasında. İsrâ 1'de nakledilen ve aynı surenin 60. âyetinde "rüya" olduğu teyit edilen özel olay, bu müşahedeler serisinin devamı olmalıdır. Allahu a'lem.

19 PEKİ hiç düşündünüz mü Lat, Uzza[13] **20** ve sonuncusuna, (hani) şu üçüncüleri olan Menat'a[14] (neden dişi adlar verdiğinizi)?[15] **21** Erkekler size kızlar O'na, öyle mi?[16] **22** O halde bu ne berbat bir paylaşım böyle!

23 Bunlar, sadece sizin ve atalarınızın uydurduğu isimlerden ibârettir; Allah bunlara hiçbir yetki ve otorite devretmemiştir. Bunu söyleyenler sadece zannın ve keyfi ürettikleri hurafelerin peşine takılıyorlar; oysa, Rablerinden kendilerine ilâhî rehberlik gelmiş bulunuyor.

24 Yoksa insan,[17] (hakikatin) kendi arzu ve isteğine tâbi olduğunu mu sanıyor?[18]->

أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّىٰ ﴿١٩﴾ وَمَنَاةَ الثَّالِثَةَ
الْأُخْرَىٰ ﴿٢٠﴾ أَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ الْأُنثَىٰ ﴿٢١﴾
تِلْكَ إِذًا قِسْمَةٌ ضِيزَىٰ ﴿٢٢﴾ إِنْ هِيَ إِلَّا
أَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا أَنتُمْ وَآبَاؤُكُم مَّا أَنزَلَ
اللَّهُ بِهَا مِن سُلْطَانٍ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ
وَمَا تَهْوَى الْأَنفُسُ وَلَقَدْ جَاءَهُم مِّن
رَّبِّهِمُ الْهُدَىٰ ﴿٢٣﴾ أَمْ لِلْإِنسَانِ مَا تَمَنَّىٰ ﴿٢٤﴾

---

13 Lât (*el-Lât, el-Lâhe*): Taif'te dikili bir puttu. Kelimenin üretildiği *leviyye*, hayranlık verici parlaklıkta, sokunca öldüren dişi bir yılanın adıdır. "Dövüp ezmek" anlamındaki *let*'e de nisbet edilmiştir. Uzza: "en yüce güç" anlamındaki *e'azz*'ın dişili. Tapınağı Mekke-Taif arasındaki Hurad'daydı. Lât "otorite", Uzzâ "güç", Menat "para"yı sembolize eder.

14 Menat: "kader, ölüm" anlamındaki *menâ*dan. Tapınağı Medine yolu üzerindeydi.

15 Tarihçilerin çoğu bu âyetlerle ilgili şöyle bir olay naklederler: Kureyş'in şiddetli baskı ve zulümlerine maruz kalan bir kısım Müslüman önce Habeşistan'a hicret etti, iki ay sonra Mekke'ye döndü. Bu dönüşün sebebi şöyle açıklandı: Hz. Peygamber, Mekke soylularının kendisine tavır koymasından müteessir oldu. İçinden Allah'ın onları kendisine yaklaştıracak bir şey yapmasını temenni etti. Bunun üzerine Necm'in buraya kadarki âyetleri nâzil oldu. 20. âyete gelince, şeytan onun diline "Bunlar yüce kuğulardır, elbet şefaatleri umulur" cümlelerini söyletti. Bunu duyan Kureyş sevindi ve secde eden Peygamber'le birlikte secde etti. Bunun haberi Habeşistan'a gidince, oradakilerin bir bölümü "Kureyş teslim oldu" gerekçesiyle döndü (İbn İshak, *Sîra*; Taberî, *Tarih*; İbnu'l-Esir, *Tarih* vd.) Bu olayı, Hac 52 ile açıklayanlar da olmuştur. Bazı yorumlara göre, güya bunları Hz. Peygamber'in diline şeytan koymuştur. Şeytan bu sözleri Hz. Peygamber'e değil, bu (yalanı uyduran) zındıkların diline koymuş olmalıdır. Zira: "Ve şeytanlar kendi dostlarına, sizi (haramı-helali belirleme konusunda) tartışmaya çekmeyi telkin ederler" (6:121). İbn İshak b. Huzeyme'nin dediği gibi "Bu, zındıkların uydurmasıdır". Bu haber dış ve iç bağlam açısından izahı mümkün olmayan iki çelişki içermektedir: 1) Bu rivayet, Necm sûresinin Habeş hicretinden sonra indiği yorumuna bina edilir. Bu kesinlikle yanlıştır. Necm sûresi Kureyş tanrılarını açıkça eleştiren ilk sûredir; ve Kureyş baskı politikasını putlarına yönelik yoğun eleştirilerin ardından başlatmıştır. Zira bu eleştiri olmadan baskı, şiddetli bir baskı olmadan da hicret olamazdı. 2) Hz. Peygamber'in secdesi söz konusuysa, bunu sûredeki secde âyetine geldiğinde yapmış olmalıdır. Secde âyetiyse sûrenin son âyetidir. Bu durumda bu putları ve onlara tapan Kureyş'i yerden yere vuran 21-32. âyetleri de okumuştur. Şu halde: Bunları duyduktan sonra şeytanın attığı iddia edilen sözlerin hükmü tamamen geçersiz kalır, bu bir. Söz konusu âyetlerdeki ağır eleştiriyi duyan müşriklerin secdesinden söz etmek abestir, bu da iki.

16 Müşrikler meleklerin sûreti saydıkları heykellere tapıyorlardı. Bunların tümü de dişi yontulardı. Onlara "Allah'ın haremi" anlamına "Allah'ın kızları" diyorlardı. Kışı biriyle yazı diğeriyle geçirdiğine inanıyorlardı. Dolayısıyla onları razı edince Allah'ın onların hatırını kıramayacağı gibi bâtıl bir inanca sahip idiler (Krş: 39:3). Meleklere dişilik atfeden, Allah'a da zımnen erkeklik atfetmektedir. İlâhî mükemmelliğe yakışmayan her inanç ve düşüncenin reddi.

17 Bazıları bununla Hz. Peygamber'in kastedildiği, ona verilen ve gösterilenin kendi arzusuna bağlı olmayıp ilâhî bir lütuf olduğunun dile getirildiği yorumunu yapar (Taberî).

18 Zımnen: hakikat insanın arzu ve isteğine göre şekillenmez. Farklı bir ifadeyle: sizin yamuk bakışınız,

فَلِلّٰهِ الْاٰخِرَةُ وَالْاُولٰى ﴿٢٥﴾ وَكَمْ مِنْ مَلَكٍ
فِى السَّمٰوَاتِ لَا تُغْنٖى شَفَاعَتُهُمْ شَيْـًٔا
اِلَّا مِنْ بَعْدِ اَنْ يَأْذَنَ اللّٰهُ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيَرْضٰى
﴿٢٦﴾ اِنَّ الَّذٖينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ لَيُسَمُّونَ
الْمَلٰٓئِكَةَ تَسْمِيَةَ الْاُنْثٰى ﴿٢٧﴾ وَمَا لَهُمْ بِهٖ مِنْ
عِلْمٍ اِنْ يَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ وَاِنَّ الظَّنَّ لَا
يُغْنٖى مِنَ الْحَقِّ شَيْـًٔا ﴿٢٨﴾ فَاَعْرِضْ عَنْ مَنْ
تَوَلّٰى عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ اِلَّا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا
﴿٢٩﴾ ذٰلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ
اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبٖيلِهٖ وَهُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ
اهْتَدٰى ﴿٣٠﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى
الْاَرْضِ لِيَجْزِىَ الَّذٖينَ اَسَٓاؤُا بِمَا عَمِلُوا
وَيَجْزِىَ الَّذٖينَ اَحْسَنُوا بِالْحُسْنٰى ﴿٣١﴾
اَلَّذٖينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَٓائِرَ الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ
اِلَّا اللَّمَمَ اِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ

<- 25 Fakat âhiret de dünya da Allah'a aittir.

26 Her ne kadar göklerdeki melek sayısı çoksa da, Allah'ı tercih eden/tercih ettiği kimseler için verdiği şefaat izni olmadıkça, onların şefaati hiçbir fayda sağlamayacaktır.[19]

27 Elbet âhirete inanmayan kimseler, melekleri dişi isimlerle adlandırırlar.[20]

28 Ama onların bu konuda hiçbir bilgisi bulunmamakta, sadece zannın peşine düşmekteler: fakat hiçbir zan, hak ve hakikat adına hiçbir değer ifade etmez.

29 Şu halde, artık sen de vahyimizden yüz çevirerek Bize sırt dönen ve tek arzusu bu dünya hayatı(nın geçici zevkleri) olan kimseleri ciddiye alma![21]

30 Onların bilgi ufku da işte bu (dünya ile) sınırlıdır.[22] Elbet senin Rabbin kendi yolundan kimin saptığını en iyi bilendir, kimin doğru yola yöneldiğini de en iyi bilendir.

31 Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'a aittir: en sonunda O, kötülük yapanları yaptıklarıyla cezalandıracak, iyilik yapanları ise çok daha güzeliyle ödüllendirecektir.

32 Büyük günahlardan ve ahlâksızca fiillerden kaçınanlara gelince:[23] ufak tefek kusurlar işleseler de, kesin olarak bilsinler ki senin Rabbin engin bağış sahibidir.

---

baktığınız şey üzerinde hiçbir kalıcı iz bırakmaz.

19 Tüm şefaat âyetleri Zümer 44 ışığında anlaşılmalıdır (Bkz: 34:23; 74:48, ilgili notlar).

20 Müşrik Mekke toplumunda meleklerin şefaatine inanan bu kesimin, ikircikli de olsa âhirete de inandıkları söylenebilir. 38. âyetin nüzul sebebi rivayeti de bunu destekler. Buna rağmen onlar, âhireti inkâr eden "dehrî" reislerle aynı gözede buluştular: yaptıklarının sorumluluğunu üstlenmemek ve hesap vermekten kaçmak (Krş: 45:23, 25, 32, 24, 28 ve 31 nolu notlar ve 78:3, not 4).

21 *İ'rad* kötü veya kötü sanılanla mesafeyi sınırlamayı ifade eder. *Tevelli* ise hem iyiden yüz çevirmeyi, hem iyiye sırt dönenden yüz çevirmeyi ifade eder (Krş: 74:23 ve 4:63, not 87). Bu âyetteki *tevellî*, hakikati bulduktan sonra ondan yüz çevirip, kendi heva ve hevesine yönelmektir.

22 Yani dünya hayatının/aşağı hayatın, bilgi hiyerarşisinde en altta yer alan bilgisi kadar.

23 *Fevâhiş*: Hem günah, hem ayıp, hem suç olan davranışlar.

هُوَ اَعْلَمُ بِكُمْ اِذْ اَنْشَاَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ وَاِذْ
اَنْتُمْ اَجِنَّةٌ فٖى بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ فَلَا تُزَكُّوا
اَنْفُسَكُمْ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقٰى ﴿٣٢﴾ اَفَرَاَيْتَ
الَّذٖى تَوَلّٰى ﴿٣٣﴾ وَاَعْطٰى قَلٖيلًا وَاَكْدٰى ﴿٣٤﴾
اَعِنْدَهُ عِلْمُ الْغَيْبِ فَهُوَ يَرٰى ﴿٣٥﴾ اَمْ لَمْ يُنَبَّاْ
بِمَا فٖى صُحُفِ مُوسٰى ﴿٣٦﴾ وَاِبْرٰهٖيمَ الَّذٖى
وَفّٰى ﴿٣٧﴾ اَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى ﴿٣٨﴾
وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى ﴿٣٩﴾ وَاَنَّ
سَعْيَهُ سَوْفَ يُرٰى ﴿٤٠﴾ ثُمَّ يُجْزٰيهُ الْجَزَٓاءَ
الْاَوْفٰى ﴿٤١﴾ وَاَنَّ اِلٰى رَبِّكَ الْمُنْتَهٰى ﴿٤٢﴾
وَاَنَّهُ هُوَ اَضْحَكَ وَاَبْكٰى ﴿٤٣﴾ وَاَنَّهُ هُوَ اَمَاتَ
وَاَحْيَا ﴿٤٤﴾ وَاَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ
وَالْاُنْثٰى ﴿٤٥﴾ مِنْ نُطْفَةٍ اِذَا تُمْنٰى ﴿٤٦﴾

O, yeryüzü (toprağından) sizi var ederken de, annelerinizin karınlarında cenin halindeyken de sizinle ilgili her şeyi bilir; şu halde kendinizi temize çıkarmayın:[24] kimin sorumlu davrandığını en iyi bilen O'dur.

33 GÖRMEZ misin (Bize) sırt çevireni? 34 Azıcık verip ardından koklatmayanı?[25]

35 Şimdi o, gaybın bilgisine sahip olduğunu, onu gözlemlediğini mi iddia ediyor?

36 Yoksa ona bildirilmedi mi Mûsa'ya gelen vahiyde nelerin yer aldığı? 37 Dahası (aynı şeylerin) vefa sahibi İbrahim'e de (geldiği): 38 Kesinlikle, hiç kimse bir başkasının sorumluluğunu taşımaz.[26] 39 Ve insan başkasının değil, sadece kendi çabasının karşılığını görecektir. 40 Ve elbet onun çabası, günü geldiğinde kesinlikle gözler önüne serilecektir. 41 Sonunda, (yaptıklarının) karşılığı eksiksiz verilecektir. 42 En nihayet (varlık bilgisinin) son, en son sınırı Rabbine aittir.[27]

43 Ve elbet ağlatan da O'dur, güldüren de O.

44 Dahası elbette öldüren de O'dur, hayat veren de O.

45 Yine erkek ve dişi çiftleri yaratan da kesinlikle O'dur; 46 (rahme) atıldığı zaman, bir meni damlasından...[28]

---

24 Ümmü'l-'Alâ, muttaki misafirinin cenazesine yönelerek "Ey Ebu Saib, senin adına şahidim ki Allah sana ikram edecektir!" deyince, Hz. Peygamber, "Allah'ın ona ikram edeceğini sen nereden bileceksin ki? Vallahi Allah'ın peygamberi olduğum halde, yarın bana ne yapılacağını ben bile bilmiyorum!" buyurur (Buhârî, *Cenâiz* 3, *Tabir* 13, 27).

25 Kokmayan miske, *miskun kediyyun* denmesinden yola çıkarak. Hedef dildeki karşılığı: "kaşığıyla verip sapıyla gözünü çıkarmak" deyimidir.

26 Velid b. Muğire'nin önce âhiretteki azap korkusuyla iman ettiği, arkadaşlarından birinin âhiretteki cezasını üstlenmesi üzerine geri küfre döndüğü nakledilir.

27 30 ve 32. âyetlerde atıf yapılan "ilâhî bilgi"ye istinaden.

28 Yani: üremede cinsiyeti Allah takdir eder.

وَاَنَّ عَلَيْهِ النَّشْاَةَ الْاُخْرٰى ﴿٤٧﴾ وَاَنَّهُ هُوَ
اَغْنٰى وَاَقْنٰى ﴿٤٨﴾ وَاَنَّهُ هُوَ رَبُّ الشِّعْرٰى ﴿٤٩﴾
وَاَنَّهُ اَهْلَكَ عَادًا الْاُولٰى ﴿٥٠﴾ وَثَمُودَا فَمَا
اَبْقٰى ﴿٥١﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ مِنْ قَبْلُ اِنَّهُمْ كَانُوا
هُمْ اَظْلَمَ وَاَطْغٰى ﴿٥٢﴾ وَالْمُؤْتَفِكَةَ اَهْوٰى
﴿٥٣﴾ فَغَشّٰيهَا مَا غَشّٰى ﴿٥٤﴾ فَبِاَيِّ اٰلَاءِ رَبِّكَ
تَتَمَارٰى ﴿٥٥﴾ هٰذَا نَذِيرٌ مِنَ النُّذُرِ الْاُولٰى
﴿٥٦﴾ اَزِفَتِ الْاٰزِفَةُ ﴿٥٧﴾ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللّٰهِ
كَاشِفَةٌ ﴿٥٨﴾ اَفَمِنْ هٰذَا الْحَدِيثِ تَعْجَبُونَ
﴿٥٩﴾ وَتَضْحَكُونَ وَلَا تَبْكُونَ ﴿٦٠﴾ وَاَنْتُمْ
سَامِدُونَ ﴿٦١﴾ فَاسْجُدُوا لِلّٰهِ وَاعْبُدُوا ﴿٦٢﴾

47 Ve elbet öteki (hayatı) yaratmak da O'na düşer.[29]

48 Yine elbet zengin eden de O'dur, sınırlayan da O.[30]

49 Ve Şi'ra yıldızının Rabbi de kesinlikle O'dur.[31]

50 Ve elbet O helâk etmiştir kadim
'Âd'ı, **51** ve Semud'u;[32] hiçbiri bâki
kalmadı. **52** Tıpkı daha önceki Nûh
kavmi (gibi): Çünkü onlar zulümde ve
azgınlıkta ileri gitmiştiler. **53** Tıpkı altı
üstüne getirilen diğer topluluklar (gibi).
54 Derken, kuşatan o şey onları (tarihe)
gömdü. **55** Şu halde (ey insan)! Rabbinin hangi nimetinden dolayı (hesaba
çekilmekten) tereddüt edersin?

56 İŞTE bu, önceki uyarı türlerinden
bir uyarıdır: **57** Dehşet (ânı) yaklaştıkça yaklaşmıştır![33] **58** Allah'tan başka
kimse onun perdesini aralayamaz.->
<- **59** Ne yani, siz bu (kaçınılmaz)
olayın haberini tuhaf mı buluyorsunuz? **60** Ve dahi ağlanacak halinize
gülüyorsunuz? **61** Üstelik bir de kafa
tutuyorsunuz?[34]

62 Artık (bırakın bu tavrı da), Allah'ın huzurunda yerlere kapanın ve yalnız O'na kulluk edin!

...

29 Çift-zıt kutupluluk yaratılışın ortak niteliğidir. Hayat dahil her şey çift yaratılmıştır. Âhiret dünya hayatının öteki yüzüdür. O olmazsa dünya hayatının anlam ve amacı kalmaz. Allah ise anlamsız ve amaçsız iş yapmaz.

30 Veya: "mal-mülk sahibi eden de O". Bağlamda yer alan gülme-ağlama, ölüm-hayat, erkek-dişi gibi bunun da bir kavram çifti/zıddı olması iktiza eder (İbn Âşûr ve Şevkânî). *Aknâ*, farklı köklere nisbet edilmiş olsa da, bu mülahazayla suyu kontrol altına almayı ifade eden ve "kanal" anlamına gelen *el-kanâ* köküne nisbeti daha uygun görünmektedir (*Mekâyîs*). Bu iki kelime, rızıktaki genişleme ve daralmayı ifade eden *yebsut-yakdir* karşıt fiillerini çağrıştırmaktadır (Msl: 13:26; 17:30; 28:82).

31 Cahiliyye Araplarının şans ve uğur kaynağı sayıp bahtlarını kendisine bağlı gördükleri parlak yıldız. Bir yoruma göre, Büyük Köpek Takım Yıldızı'nın en parlak üyesi olan Sirius (Akyıldız). Zımnen: yaratılana değil Yaratana kulluk edin! Allah sizi kâinatın 'starı/yıldızı' yaptı, siz ise göğün starlarına kulluk etmeye kalkıyorsunuz. İnsan hangi şeye şans ve uğur atfederse, onun karşısında kendisini nesneleştirmiş olur.

32 Bkz: Kur'an'da ilk geçtiği 89:6-9 ve not 9.

33 Yani: Son Saat (Bkz: 40:18 ve 54:8). 40:14 ve 16'ya dayalı bir yoruma göre bu, insanın ölüm vaktidir (Ebu Müslim'den Râzî).

34 Veya: "Gülüp eğleniyorsunuz?" ya da "şaşırıyorsunuz". Tercihimiz Râğıb'a dayanır.

54. KAMER SÛRESİ

Sûre ayın evrelerine değil de zâtî varlığına delâlet eden "ay" anlamındaki *Kamer* adını ilk âyetinden alır. Sahabe'nin dilinde ilk kelimeleri olan *iktetabeti's-sâ'ah* ile anılmıştır (Buhârî).

Sûrenin tamamı Mekkîdir. Hz. Âişe'den şöyle bir rivayet nakledilir: "Bu sûre Muhammed'e indiği sırada ben oyun oynayan yeni yetme bir kız çocuğuydum" (Buhârî). İlk tertipler sûreyi Tarık-Sâd arasına yerleştirir. Bu sûreyi, 5. yılda inen Tarık'ın arkasına yerleştirmek isabetli değildir. Zira sûre boykot döneminin açtığı yaraları saran bir üsluba sahiptir. Bu yaraların henüz taze olduğu 9. yılda inmiş olmalıdır.

Bu sûrede kıssalar birer kurşun gibi söz kalıbına dökülerek sözün gücüne karşı gücün sözcülüğünü yapan inkârcı muhataplara yöneltilir. Tam dört kez şöyle denir: "Fakat, uyarımın (dinlenilmemesi) halinde azabım nasıl olurmuş, (gördüler)! Doğrusu Biz bu Kur'an'ı ders alınsın diye kolaylaştırdık; öyleyse, yok mudur ders alan?"

Zira Kur'an, sahibi Allah olan hayat okulunun yine Allah'a ait olan müfredatıdır. Kur'an'dan ders almayan Allah'tan ders almıyor demektir. Vahiy kendisini "düşünen bir topluma" ithaf eder. Dersi ise hayatına vahiyle istikamet vermek isteyenler alır. Hz. Ömer şöyle der: *Lâ yağrurkum men karae'l-Kurân! İnnemâ huve kelâmun netekellemu bih. Velâkin unzurû men ya'mel bih*!" (Birinin Kur'an okuması sizi aldatmasın! O dilimizdeki bir sözdür. Asıl siz onu kim hayatına koyuyor, ona itibar edin!) Fudayl b. 'Iyaz şöyle der: "*İnnemâ nezele'l-Kur'anu li-yu'mele bih; ittehaze'n-nâsu kıraetehu 'amelen*" (Kur'an sadece kendisiyle amel olunmak için indirildi; insanlarsa onun kıraatını amel edindiler).

Sûre konu itibarıyla üç bölüme ayrılabilir. 1. bölümü oluşturan 1-8. âyetler yaklaşan kıyametten söz eder. 2. bölümde helâk kıssaları yer alır (9-42). Hz. Nûh'un "bittim noktası" dile getirilerek (10) zımnen Allah Rasulü'ne, "Kulun gücünün bittiği yerde Allah'ın yardımı başlar" müjdesi verilir. 3. bölüm mucizevî bir ihbar ile, vahye karşı direnenlerin hezimete uğrayacakları haberiyle başlar (45). Varlığın ilâhî bir plan üzere yaratıldığı vurgulanır (49).

Son pasajında Allah'a karşı küstahlaşan herkese şu ilâhî uyarı yapılır: "Nitekim, geçmişte sizinle aynı kafaya sahip toplumları yok ettik: hâlâ yok mudur ders alan?" (51)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ ﴿١﴾ وَاِنْ
يَرَوْا اٰيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ ﴿٢﴾
وَكَذَّبُوا وَاتَّبَعُوا اَهْوَٓاءَهُمْ وَكُلُّ اَمْرٍ مُسْتَقِرٌّ
﴿٣﴾ وَلَقَدْ جَٓاءَهُمْ مِنَ الْاَنْبَٓاءِ مَا ف۪يهِ مُزْدَجَرٌ
﴿٤﴾ حِكْمَةٌ بَالِغَةٌ فَمَا تُغْنِ النُّذُرُ ﴿٥﴾ فَتَوَلَّ
عَنْهُمْ يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ اِلٰى شَيْءٍ نُكُرٍ ﴿٦﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 SON Saat yaklaşır ve Ay yarılır.[1]

2 Sözgelimi, eğer onlar ilâhî kudret belgesi olan (mucizevî) bir delil görecek olsalar, yüz çevirecek ve şöyle diyeceklerdir: "Öteden beri süregelen bir sihir..."[2]

3 Zaten hep yalanlıyorlar ve önyargılarının peşine düşüyorlar.

Sonuçta, her işin varıp duracağı bir yer vardır.

4 Doğrusu onlara, içerisinde (gerçeği) gözlere zorla sokan haberler bulunan bir mesaj gelmiştir: 5 hedefe tam ulaştıracak çapta bir hikmet; fakat uyarının hiçbir yararı olmadı.

6 Artık sen de onlardan yüz çevir![3]

Bir davetçinin, asla (kimsenin) tasavvur edemeyeceği o şeye çağıracağı gün,->

1 Veya: "Gerçekler ortaya çıktı". Ya da: "Ay tutuldu". Kur'an'da Son Saat haberleri, kesinliği ifade için geçmiş zaman kipiyle gelir. Bu âyet de onlardan biridir. Kıyamet 8, bu manayı teyit eder. Buna göre olay kozmik kıyamete bir atıftır (İbn Âşûr). Bir ihtimal âyet, kozmik sistemin oluşumu sırasında ayın yeryüzünden kopuşuna da yorulabilir. İlk alternatif anlam olan "Gerçekler ortaya çıktı", "Ay yarıldı"nın mecazi karşılığıdır. Araplar bir işin gerçek yüzü ortaya çıktığında "Ay yarıldı" mecazını kullanırlar (Mâverdi). İkinci altenatif anlam olan "Ay tutuldu"nun açılımı şudur: 'Tutulma sonucu Ay, parçalanmış gibi göründü'. İbn Abbas der ki: "O günlerde Ay tutulması yaşandı; bunu gören müşrikler "Muhammed sihir yaptı" dediler. Bunun üzerine Kamer sûresi indi." 2. nesilden Hasan el-Basri ve Ata da, bu âyeti "ay tutulması" ile tefsir etmişlerdir. Anlaşılan o ki, o dönemde bir ay tutulması yaşanmış, tutulma sonucu ay ikiye yarılmış gibi görünmüştür. Hatta müşrikler, aya yapılan sihri bozmak için, çocuklarına sokakta tencere tava çaldırmışlardır. İlk nesil müfessirlerinin Kur'an'la birebir mutabık olan bu makul açıklamalarının yerini, sonraki müfessirlerin spekülasyona dayalı mucize rivayetleri almıştır. Oysa Kur'an İsra 59 ve Ankebut 50-51'de, Hz. Rasûl'e Kur'an dışında mucize verilmediğini tartışmaya mahal bırakmayacak netlikte ifade etmiştir.

2 Veya kelimeyi *merra* yerine *mirra* köküne isnat ederek: "Güçlü bir sihirdir" (İbn Âşûr). (Müşriklerin vahye "sihir" demeleri için bkz: 43:30; 46:7.) Bağlamdan da anlaşılacağı gibi burada inkârcı muhataplarının vahyin çağrısına sırt çevirmekle vahyin cazibesinden kurtulamamak arasındaki çelişkili durumları dile getirilmektedir. Zaten bir şeyi "sihirdir" diyerek reddetmek, onun kendi üzerindeki gücünü ve etkisini itiraf etmektir. Dolayısıyla buradaki *i'rad* da mesajından yüz çevirmekle birlikte etkisinden kaçıp kurtulamamayı ifade eder

3 Zımnen: Gündemini düşmanın belirlemesin!

خُشَّعًا اَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْاَجْدَاثِ
كَاَنَّهُمْ جَرَادٌ مُنْتَشِرٌ ﴿٧﴾ مُهْطِعِينَ اِلَى
الدَّاعِ يَقُولُ الْكَافِرُونَ هٰذَا يَوْمٌ عَسِرٌ ﴿٨﴾
كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ فَكَذَّبُوا عَبْدَنَا
وَقَالُوا مَجْنُونٌ وَازْدُجِرَ ﴿٩﴾ فَدَعَا رَبَّهُ
اَنّ۪ي مَغْلُوبٌ فَانْتَصِرْ ﴿١٠﴾ فَفَتَحْنَا اَبْوَابَ
السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُنْهَمِرٍ ﴿١١﴾ وَفَجَّرْنَا الْاَرْضَ
عُيُونًا فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَى اَمْرٍ قَدْ قُدِرَ
﴿١٢﴾ وَحَمَلْنَاهُ عَلَى ذَاتِ اَلْوَاحٍ وَدُسُرٍ ﴿١٣﴾

<–7 onlar yılgın ve bitkin gözlerle, savrulmuş çekirge sürüleri gibi mevzilerinden[4] çıkacaklar; **8** davetçiye doğru panik içinde seğirtecekler... ve o inkâr edenler "Bu zor bir gün!" diye çığlık atacaklar.[5]

9 ONLARDAN önce, Nûh kavmi de yalanlamıştı: hem kulumuzu[6] yalanlamışlar hem de dönüp "O bir delidir" demişlerdi. Ve o (davet yolunda) engellenmişti.[7]

10 Derken, o Rabbine şöyle yalvardı: "Ben artık bittim, şimdi Sen yardım et!"[8]

11 Biz de bardaktan boşanırcasına dökülen bir su ile semanın kapılarını açtık; **12** ve toprağı fışkıran pınarlara çevirdik; ve kararlaştırılmış bir görevi gerçekleştirmek üzere su(lar) birleşti.[9] **13** Ama onu (malzemesi) ahşap ve çiviler olan bir (gemi ile) taşıdık:[10]->

---

4 *Ecdâs* Kur'an'da geldiği üç yerde de kıyamet bağlamında gelir. Bu yüzden daha genel bir kullanıma sahip olan "kabirler" ile karşılanması yerinde değildir.

5 O kadar ki; o gün "yüreklerin sahibini boğarcasına gırtlağa dayanacağı dehşet günü" olacak (40:18).

6 "Kulumuz"un zımnî çağrışımı: "Biz'e kulluk edenin velisi Biz oluruz".

7 Şu'arâ' 116'ya dayanarak.

8 Lafzen: "yenildim". Kul "Bittim ya Rab!" derse, Allah "Yettim kulum!" der. (Krş: 71:26-27.) Bu âyetlerin Allah Rasulü'nün "bittim noktası" olan Taif seferine yakın bir zamanda indiği hatırlanmalıdır. İnsan ne ki? İnsan biter. Gerçekten Allah yolunda bitmek ve bittim demek kusur değil bilakis meziyettir, bir hak ediştir. "Ben bittim" diyecek kadar koşan ve bunu söylemeyi hak eden kaç fâni var şu dâr-ı dünyada? Onların hepsi de bittiklerinde "Dayan kulum, Ben de yettim!" diyen bir Allah'ı yanlarında bulmuşlardır.

9 Hz. Nûh karada gemi yaparken zalim kavim "Hani bunun denizi" der gibisinden dalga geçiyorlardı. Hem bir kişinin yaptığı gemiden ne olurdu ki? Üstelik karada yapılan bir gemi ne kadar yükü, nereye kadar taşıyabilirdi ki?! İnkarcı kavim Allah yokmuş gibi düşünüyordu. Bu âyetler zımnen, tüm zamanların Nûh'larına şöyle sesleniyordu: Günah okyanusunda sevap adası olmak karada gemi yapmaktır. Sen karada gemini yap! Deniz lazım olursa, suların Rabbi onu senin ayağına getirir.

10 Geminin nitelikleriyle anılmasının, şöyle bir vurgusu olabilir: Nûh'u ve iman edenleri taşıyan, öyle olağanüstü gökten inmiş bir gemi değildi. Bildiğiniz türden ve sıradan malzemeyle yapılmış bir gemiydi. Dolayısıyla kerameti gemide değil, mü'minlerin istikametinde ve imanında arayınız!
Nükte: Nûh'un gemisinde olun da ister kaptan olun ister tayfa, ister tahta olun ister çivi. Gemi nereye giderse tayfa da tahta da oraya gider, kaptan da çivi de oraya gider.

تَجْر۪ي بِاَعْيُنِنَاۚ جَزَٓاءً لِمَنْ كَانَ كُفِرَ (١٤)
وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَٓا اٰيَةً فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ (١٥) فَكَيْفَ
كَانَ عَذَاب۪ي وَنُذُرِ (١٦) وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ
لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ (١٧) كَذَّبَتْ عَادٌ فَكَيْفَ
كَانَ عَذَاب۪ي وَنُذُرِ (١٨) اِنَّٓا اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ
ر۪يحًا صَرْصَرًا ف۪ي يَوْمِ نَحْسٍ مُسْتَمِرٍّ (١٩)
تَنْزِعُ النَّاسَ كَاَنَّهُمْ اَعْجَازُ نَخْلٍ مُنْقَعِرٍ (٢٠)
فَكَيْفَ كَانَ عَذَاب۪ي وَنُذُرِ (٢١) وَلَقَدْ يَسَّرْنَا
الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ (٢٢) كَذَّبَتْ
ثَمُودُ بِالنُّذُرِ (٢٣) فَقَالُٓوا اَبَشَرًا مِنَّا وَاحِدًا
نَتَّبِعُهُٓ اِنَّٓا اِذًا لَف۪ي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ (٢٤) ءَاُلْقِيَ
الذِّكْرُ عَلَيْهِ مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُوَ كَذَّابٌ اَشِرٌ (٢٥)

<- **14** o (gemi) gözetimimiz altında yol aldı; (bu), nankörlüğe maruz kalan (Nûh'a) verilmiş bir ödüldü.

15 Doğrusu Biz, bu (kıssayı) bir (ibret) delili olarak bıraktık:[11] öyleyse yok mudur ders alan?

16 Nitekim, uyarımın (dinlenilmemesi) halinde azabım nasıl olurmuş (görün)![12]

17 Ve doğrusu Biz bu Kur'an'ı ders alınsın diye kolaylaştırdık:[13] öyleyse yok mudur ders alan?

18 'ÂD (kavmi) de yalanlamıştı: fakat uyarımın (dinlenilmemesi) halinde azabım nasıl olurmuş, (gördüler).

19 Elbet Biz de onların üzerine kapkara bir günde gürültülü bir kasırga gönderdik: **20** insanları öyle savuruyordu ki, sanki onlar kökünden sökülmüş hurma kütükleri gibi (yere serildiler). **21** Fakat uyarımın (dinlenilmemesi) halinde azabım nasıl olurmuş, (gördüler).

22 Ve doğrusu Biz bu Kur'an'ı ders alınsın diye kolaylaştırdık: öyleyse yok mudur ders alan?

23 SEMUD da bütün uyarıları yalanladı; **24** ve dediler ki: "Ne! Uya uya içimizden bir ölümlüye mi uyacağız?[14] Bu takdirde biz sapıklığa ve çılgınlığa gömülmüş oluruz. **25** Vahiy, aramızdan bir tek ona mı indirildi? Hayır, aksine o yalanda sınır tanımayan mağrurun biri."

---

11 *Hâ* dişil zamiri kıssayı gösterebileceği gibi gemiyi de gösterebilir. Bu ikincisi olma durumunda mâna şu olur: "Biz bu gemiyi geridekilere bir ibret delili olarak bıraktık".

12 *Vâvın* "hal" anlamını tercih ederek.

13 *Zikr*, hem anlamayı ve hatırlamayı hem de öğüt almayı ifade eder (Bkz: 7:3, not 4; 21:10, not 13).

14 Tabiatın gizli güçlerinin sembolleri olarak niteledikleri totem ve putlarını meşrulaştırmak için "melek peygamber" talebine işaret eder... Ama bu talebin özünde insan soyundan umut kesme yatar. Bu, onların kendilerinden umut kestiklerini gösterir.

26 (Allah dedi ki): "Onlar yarın 'yalanda
sınır tanımayan mağrur' kimmiş bile-
cekler: **27** Unutma ki (ey Sâlih); Biz bu
dişi deveyi onları sınamak için gönder-
miş bulunuyoruz:[15] artık onları gözetle
ve sabırlı ol! **28** Ve onlara suyun arala-
rında[16] taksim edildiğini haber ver: her
sulama nöbetleşe yapılacaktır."

29 Derken onlar, (çete başı olan) arka-
daşlarını çağırdılar. Kafa kafaya verdi-
ler... ve nihayet o, (deveyi) gaddarca
boğazladı.[17] **30** Fakat, uyarımın (din-
lenilmemesi) halinde azabımın nasıl
olduğunu (hiç hesaba katmadı).

31 Elbet Biz de onlara tek bir bela
sayhası gönderdik: sonunda çürüyüp
un-ufak olmuş odun talaşına döndüler.

32 Ve doğrusu Biz bu Kur'an'ı ders
alınsın diye kolaylaştırdık: öyleyse yok
mudur ders alan?

33 LÛT kavmi de bütün uyarıları
yalanladı. **34** Elbet Biz de onları bir
bela fırtınasına maruz bıraktık[18] ve
seher vakti sadece Lût'un (iman) ailesi-
ni kurtardık,[19] **35** katımızdan bir nimet
olarak: şükredenleri Biz işte böyle
ödüllendiririz.

36 Doğrusu (Lût) Bizim kıskıvrak yaka-
lama gücümüze karşı onları uyarmıştı;
fakat onlar bu uyarılara hep kuşkuyla
yaklaştılar.->

سَيَعْلَمُونَ غَدًا مَنِ الْكَذَّابُ الْاَشِرُ ﴿٢٦﴾
اِنَّا مُرْسِلُوا النَّاقَةِ فِتْنَةً لَهُمْ فَارْتَقِبْهُمْ
وَاصْطَبِرْ ﴿٢٧﴾ وَنَبِّئْهُمْ اَنَّ الْمَاءَ قِسْمَةٌ بَيْنَهُمْ
كُلُّ شِرْبٍ مُحْتَضَرٌ ﴿٢٨﴾ فَنَادَوْا صَاحِبَهُمْ
فَتَعَاطٰى فَعَقَرَ ﴿٢٩﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي
وَنُذُرِ ﴿٣٠﴾ اِنَّا اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً وَاحِدَةً
فَكَانُوا كَهَشِيمِ الْمُحْتَظِرِ ﴿٣١﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا
الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴿٣٢﴾ كَذَّبَتْ
قَوْمُ لُوطٍ بِالنُّذُرِ ﴿٣٣﴾ اِنَّا اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ
حَاصِبًا اِلَّا اٰلَ لُوطٍ نَجَّيْنَاهُمْ بِسَحَرٍ ﴿٣٤﴾
نِعْمَةً مِنْ عِنْدِنَا كَذٰلِكَ نَجْزِي مَنْ شَكَرَ ﴿٣٥﴾
وَلَقَدْ اَنْذَرَهُمْ بَطْشَتَنَا فَتَمَارَوْا بِالنُّذُرِ ﴿٣٦﴾

15 Sınama aracı kılınan diğer örnekler için krş: 74:31; 17:60; 37:63; 2:102.

16 Yani kendi hayvanlarıyla Allah'ın suyunu dahi esirgedikleri dişi (ve muhtemelen hamile) deve arasında (26:155). Canın sahibi o canı verendir. Sahipsiz deveye Allah sahip çıktı. Allah'ın suyunu Allah'ın devesinden esirgemeye kalktılar. Bu Allah'la iddialaşmak demekti. Sonunda helâk oldular. ("Allah'ın devesi"ne dair tahliller ve konuyla ilgili açıklamalar için bkz: 11:64, not 80; 22:37, not 58.)

17 *'Akara* için bkz: 7:77, not 60.

18 Krş: 29:28-35.

19 Karısı bu aileye dahil olmadığı için kurtulamadı (Bkz: 11:81 ve 27:57, not 60).

وَلَقَدْ رَاوَدُوهُ عَنْ ضَيْفِهِ فَطَمَسْنَا اَعْيُنَهُمْ
فَذُوقُوا عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿٣٧﴾ وَلَقَدْ صَبَّحَهُمْ
بُكْرَةً عَذَابٌ مُسْتَقِرٌّ ﴿٣٨﴾ فَذُوقُوا عَذَابِي
وَنُذُرِ ﴿٣٩﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ
مِنْ مُدَّكِرٍ ﴿٤٠﴾ وَلَقَدْ جَٓاءَ اٰلَ فِرْعَوْنَ النُّذُرُ
﴿٤١﴾ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا كُلِّهَا فَاَخَذْنَاهُمْ اَخْذَ
عَزِيزٍ مُقْتَدِرٍ ﴿٤٢﴾ اَكُفَّارُكُمْ خَيْرٌ مِنْ اُولٰٓئِكُمْ
اَمْ لَكُمْ بَرَٓاءَةٌ فِي الزُّبُرِ ﴿٤٣﴾ اَمْ يَقُولُونَ
نَحْنُ جَمِيعٌ مُنْتَصِرٌ ﴿٤٤﴾ سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ
وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ ﴿٤٥﴾ بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ
وَالسَّاعَةُ اَدْهٰى وَاَمَرُّ ﴿٤٦﴾ اِنَّ الْمُجْرِمِينَ
فِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ ﴿٤٧﴾ يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي
النَّارِ عَلٰى وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ ﴿٤٨﴾

<- **37** Daha beteri arzularını onun misafirleriyle tatmin etmek için onunla çekiştiler;[20] bunun üzerine Biz de gözlerini kör ettik[21] (ve dedik ki):"O halde azabımı da tadın, uyarılarımı da!"

38 Maamafih, sabahleyin erkenden kalıcı izler bırakan bir azap onları kuşattı: **39** sonunda, uyarımın (dinlenilmemesi) halinde azabım nasıl olurmuş (gördüler).

40 Biz bu Kur'an'ı ders alınsın diye kolaylaştırdık: öyleyse yok mudur ders alan!

41 Doğrusu, Firavun yandaşlarına da bu uyarılar gelmişti. **42** Bütün âyetlerimizi yalanladılar: bunun üzerine Biz de, her şeye gücü yeten yüce bir güç sahibi nasıl çekip alırsa, işte öyle çekip aldık.

43 İMDİ, sizin kâfirleriniz şu bahsi geçenlerden daha mı değerlidir; yoksa hikmet yüklü sayfalarda[22] dokunulmaz olduğunuz mu kayıtlı? **44** Yoksa "Biz örgütlü gücüz, galip geliriz" mi diyorlar?

45 Gün gelecek, birlikleri yenilip dağılacak ve arkalarını dönüp (kaçacak) lar.[23]

46 Ne var ki onların asıl randevuları Son Saat'tir; işte o Son Saat daha dehşetli, daha acıdır. **47** Çünkü günahı hayat tarzı edinenler, sapıklığa ve çılgınlığa mahkûm olmuşlardır. **48** O gün yüzükoyun ateşe sürüklenecekler (ve denilecek ki): "Tadın bakalım, (değdiğinin fiyakasını bozan) cehennemin okşayışını!"[24]

---

20 Tercih ettiğimiz bu anlam için krş: 12:23, not 26.

21 Zımnen: Şehvet güdüleri bilinçlerini öyle kuşattı ki, gözleri hiçbir şey görmez oldu.

22 *Zubur* için bkz: 16:44, not 48 ve 26;196, not 96.

23 Allah Rasulü'nü teselli için mucizevî bir biçimde geleceğin önceden haber verilmesi. Tarih bu mucizevî haberin aynen gerçekleştiğine şahit olmuştur.

24 Kısa vâdeli hazları hayatın eksenine yerleştirenlere kinayeli bir hatırlatma.

49 ŞÜPHE yok ki Biz, her şeyi bir ölçüyle yaratmışızdır.[25] 50 Bizim emrimiz ise, sadece göz açıp kapamak gibi bir anlık iştir.

51 Nitekim, geçmişte sizinle aynı kafaya sahip toplumları yok ettik: hâlâ yok mudur ders alan?

52 Ve yaptıkları her şey hikmet yüklü sayfalarda kayıt altına alınmıştır; 53 küçük olsun büyük olsun, her ne yapmışlarsa satırlara geçmiştir.

54 Ne var ki, sorumluluğunun bilincinde olanlar cennetlerde ve ırmaklar arasında (mest) olacaklar:[26] 55 dostluk ve doğruluk tahtında... sonsuz hükümranlık ve iktidar sahibinin yüce katında...[27]

إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ ﴿٤٩﴾ وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا
وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ ﴿٥٠﴾ وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا
أَشْيَاعَكُمْ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴿٥١﴾ وَكُلُّ شَيْءٍ
فَعَلُوهُ فِي الزُّبُرِ ﴿٥٢﴾ وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ
مُسْتَطَرٌ ﴿٥٣﴾ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ
﴿٥٤﴾ فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ ﴿٥٥﴾

25 Yani: "ölçüyle". İradeye bağlı eylemlerin gerçekleşmesinde iradeyi kullanmak da kaderdir.

26 Veya mecazen: "Hayranlık verici, akıl almaz bir ışık tayfı içinde mest olacaklar" (Krş: Zemahşerî). Tercihimiz, Kur'an'daki cennet tasvirlerinin genel bir okumasına dayanmaktadır.

27 Allah'ım! Bizi o mutlu sondan mahrum eyleme!

55. RAHMÂN SÛRESİ

Allah'ın isimlerinden biriyle başlayan tek sûredir. Allah'ın "merhametin sonsuz kaynağı" oluşunu ifade eden *Rahmân* adını ilk âyetinden alır. Daha Rasulullah hayattayken bu adla anılmıştır.

Rahmân sûresi, inkârcı muhatapların Furkan 60'taki "Rahmân da neymiş?" sorusuna cevap olarak inmiş olmalıdır. Sûrenin üslûp ve muhtevası baştan sona böyle zımnî bir cevabı içerir. İki sûre arasındaki bir başka irtibat da, bu sûrenin 19-20. âyetleriyle Furkan 53 arasındaki muhteva benzerliğidir. Hz. Esma'dan gelen ve 15:94'e atıf yapan Ahmed b. Hanbel rivayetine göre, bu sûrenin Hicr'den önce indiğini varsaymak gerekir. İbn Abbas tertibinde İnşirah-Asr arasında 13. sırada yer alan sûre, Osman tertibinde Ra'd-İnsan arasında 97. sırada yer alır. Birincisi çok erken ikincisi çok geçtir. Cabir tertibinde Furkan'dan sonra yer alır ki, en isabetlisi budur.

İbn Hişam'ın naklîne göre, İbn Mes'ud sûreyi Kâbe'de açıktan okumuş ve bu yüzden uğradığı saldırıyı; "Allah düşmanlarını daha önce hiç bu kadar zavallı halde görmemiştim" şeklinde değerlendirmiştir (*es-Sîratu'n-Nebeviyye*). Necm sûresi şirki eleştiri çığırı açmıştı. Bu saldırı, açılan bu çığırda ilerleyen Muhammedî davete yönelik bir gözdağı olarak okunmalıdır. Bütün bu verilere göre sûre peygamberliğin 5 veya 6. yılına yerleştirilebilir.

Hayranlık verici bir belâgata sahip olan sûre, bir dip akıntısı gibi muhatabın ruhuna işleyen bir iç musikiye sahiptir. Konu itibarıyla Allah'ın insana olan rahmet, sevgi ve şefkatini beyan eder. Bu rahmetin tezahürlerini sıralarken, en başa vahiy nimetini yerleştirir. Zımnen bu, "Hidayet Allah'ın insana sunduğu nimetlerin başında gelir" vurgusunu taşır. Sûre varlığın çift kutupluluğu yasasını baştan sona muhataba hissettirir. Allah'ın hayata her an müdahil olduğu hakikatinin en veciz ifadesi bu sûrede dile gelir: "O her an, (hayata ve varlığa dair) her işe müdahildir" (29).

Sûrede "O halde Rabbinizin hangi nimetini inkâr edebilirsiniz?" sorusu 31 kez tekrar edilir. Fakat bunların hiçbiri diğerinin tıpkısı anlamında bir tekrar değildir. Her biri, hemen öncesinde anılan nimete vurgu yapar.

Rahmân ismiyle başlayan sûre Celal ve İkram gibi birbirini dengeleyen iki sıfattan oluşan *Zu'l-Celali ve'l-İkram* ismi ile son bulur.

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 RAHMÂN ?..[1]

2 Kur'an'ı öğretti, 3 insanı yarattı,[2] 4 insana kendini ifade etmeyi O öğretti.[3]

5 Güneşi ve ayı mükemmel bir hesapla yörüngelerinde O hareket ettirmekte.[4]

6 Gövdesiz ve gövdeli bitkiler[5] O'nun emrine boyun eğmekte.[6]

7 Yine göğü özenle O yükseltti, bir denge ve ölçü koydu:[7] 8 ki siz (ey insanlar), dengeyi bozup ölçüyü kaçırmayın! 9 Yine istikametle ölçüp biçin, ölçme değerlendirme yaparken haksızlık etmeyin!

10 Yine O, yeryüzünü orada yaşayan tüm canlıların[8] (ayağı altına) özenle serdi;[9] 11 orada envai çeşit meyveler, salkım saçak hurma ağaçları->

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ
اَلرَّحْمٰنُۙ ﴿١﴾ عَلَّمَ الْقُرْاٰنَۜ ﴿٢﴾ خَلَقَ
الْاِنْسَانَۙ ﴿٣﴾ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ ﴿٤﴾ اَلشَّمْسُ
وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍۙ ﴿٥﴾ وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ
يَسْجُدَانِ ﴿٦﴾ وَالسَّمَاۤءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ
الْم۪يزَانَۙ ﴿٧﴾ اَلَّا تَطْغَوْا فِي الْم۪يزَانِ ﴿٨﴾
وَاَق۪يمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا
الْم۪يزَانَ ﴿٩﴾ وَالْاَرْضَ وَضَعَهَا لِلْاَنَامِۙ ﴿١٠﴾
ف۪يهَا فَاكِهَةٌ وَالنَّخْلُ ذَاتُ الْاَكْمَامِۖ ﴿١١﴾

---

1 "Rahmân da neymiş?" (25:60) itirazına zımnî bir cevap: Rahmân'ı mı merak ediyorsunuz? O zaman dinleyin: O...

2 Var olmak, yokluğa nisbetle büyük nimet. İnsan öncelikle var olma nimetine şükretmeli. "Yaratma" iki "öğretme" arasında gelmiş. Bu şu demek: İnsan ancak talim ve terbiye ile insan olur. Eğitim ve öğretimin temeli ise merhamet ve şefkattir.

3 *Ta'lim,* "anlamın tasavvuru için benliği tahrik etmek"tir. Bu, tasavvurun inşasıdır. Zira tasavvurunuzu kim inşâ etmişse "Rabbiniz" odur.

4 Veya: "zamanı tayin için bir ölçü kılan" (Krş: 6:96). Kur'an'ın beyan sistematiğinde ay ve güneş iki kutbu temsil eder: Gecenin ve gündüzün âyeti. Ayın ışığı *nûr,* güneşin ışığı *dav'* ile ifade edilir. (Ayrıntılı bir açıklama için bkz: 10:5, not 11.) Bununla kozmik uyuma dikkat çekilir. Zımnen: İnsana âmâde kıldığı aya-güneşe bile düzen koyan Allah, kendisine âmâde kıldığı insan için düzen koymasın mı?

5 Veya: "Yıldızlar ve ağaçlar". *Necm,* çayır çimen gibi "gövdesiz bitkileri" de ifade eder. Tercihimiz İbn Abbas'ın görüşüne dayanmaktadır.

6 Lafzen: "secde ederler". Zira secde, yaratılış amacıyla uyum içinde olmayı sembolize eder. İradesiz varlıklar bile O'na boyun eğerken, iradeli insanın başkaldırması akıllılıkla bağdaşır mı?

7 *Kader*in tam karşılığı "ölçü"dür. Ve ölçüsüzlük de kadersizliktir. O'nun ölçülerini aşan, kaderini, yani haddini aşar.

8 Kur'an'da yalnızca burada kullanılan *el-enâm,* 245 kez her tür kalıpla kullanılan *el-halk* (bütün bir mahlukat) mânası verilmesi doğru değildir. Kelime bağlamdan da anlaşılacağı gibi, "sadece yeryüzünde yaşayan canlılarla" sınırlı bir anlama sahiptir. Cabiri *enâm*ın Yunanca ve Latincede "nefs, hayat kaynağı" gibi anlamlara gelen *anima* kelimesinin Arapçalaşmış hali olabileceğine dikkat çeker. (*Fehmu'l-Kur'an*). Bu, bizce de mümkündür.

9 Bütün nimetler insanın gerdanına takılmış bir gerdanlıktır. Gerdanlar gerdanlıklara değil, gerdanlıklar gerdanlara kurban olmalıdır. Sultan ölünce sarayın ne hükmü kalır? "Hayat süren leş" olmamak: işte bu!

وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ ﴿١٢﴾ فَبِأَيِّ
آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٣﴾ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ
صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ ﴿١٤﴾ وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ
مَارِجٍ مِنْ نَارٍ ﴿١٥﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ
﴿١٦﴾ رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ
﴿١٧﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٨﴾ مَرَجَ
الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ ﴿١٩﴾ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا
يَبْغِيَانِ ﴿٢٠﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢١﴾

<- **12** ve filizlenen danelerle hoş kokulu çiçekler verdi:[10] **13** o halde Rabbinizin hangi nimetini inkâr edebilirsiniz?[11]

14 O insanı ateşte pişirilmiş gibi kuru, ses veren balçıktan yarattı,[12] **15** görünmeyen varlıkları da tarifsiz, ateş türü bir karışımdan halk etti:[13] **16** o halde Rabbinizin hangi nimetini inkâr edebilirsiniz?[14]

17 O, iki doğunun da Rabbidir, iki batının da Rabbi:[15] **18** o halde Rabbinizin hangi nimetini inkâr edebilirsiniz?

19 O iki denizi salmıştır; birbirine kavuşurlar. **20** (Ama) aralarında aşamayacakları tarifsiz bir engel vardır; birbirine karışmazlar: **21** o halde Rabbinizin hangi nimetini inkâr edebilirsiniz?[16]

---

10 Endülüslü büyük âlim Şatıbi, ölümsüz eseri *el-Muvâfakât*'ta hükümleri üç ana kategoriye ayırır: Zaruriyyat, hâciyyat, tahsîniyyat; yani olmazsa olmazlar, gerekli olanlar, tamamlayıcı güzellikler. Bu âyet, Şatıbi'nin üçlü sistemi üzerinden anlaşıldığında "Rahmân her üçünü de verdi" vurgusuna sahiptir.

11 *Kumâ* tesniye zamiri neye delâlet eder?
1) insan ve cinlere işaret ettiği yaygın yorumuna İbn Âşûr "Kur'an cinlere değil insanlara gönderildi" gerekçesiyle karşı çıkar. İbn Âşûr'un bu görüşüne Ahkâf 29-32'yi delil göstererek itiraz eden olabilir. Ne var ki orada, Allah Rasulü'nü dinlediğini vahiyden öğrendiğimiz cinlerin, "maddi olmayan iradeli varlıklar" değil, "bölgede nadir görülen kabileler" olmuş olma ihtimali daha yüksek görünmektedir. (Bkz: 72:16, not 17.)
2) İman ve küfre delâlet edebilir. Bu sûrenin 20. âyetindeki birbirine karışmayan iki su kütlesi, iman ve küfre mecazi bir atıf olarak kabul edildiğinde (25:53), bu yorumu destekler gibidir. Mü'min olsun kâfir olsun, doğum ve ölüm insanın kaçamayacağı iki gerçektir.
3) Râzî bu ikil zamirin, âyetin içeriğine tekrar vurgusu kattığı kanaatindedir.
4) Bizce erkek ve kadın, madde ve anti madde, görünen ve görünmeyen âlem, madde ve mâna, ceset ve ruh ve daha birçok çifti kapsayacak şekilde eşyanın çift kutupluluğu gerçeğine bir atıf olarak yorumlanabilir. Görünen ve görünmeyen boyutuyla insanın çift kutbuna delâlet edebileceği gibi, idrak ve irade sahibi varlıkların görünen kutbu olan insanla görünmeyen kutbu olan cinne de delâlet edebilir. Bazı âyetlerden yola çıkarak buradaki ikil zamirin "insan" ve onun "iç ben"ine delâlet ettiğini söyleyebiliriz. Kur'an, Fussilet 25, Zuhruf 36 ve Kâf 16-29'da insan ve "iç ben" (öteki kişilik) arasındaki ilişkiye dikkat çeker. Özellikle Kâf 16-29 arasında insan ve "iç ben"i sanki iki tarafmış gibi âhiret sahnesinde karşılıklı konuşurlar. Orada tasvir edilen cehennemlik olan insan ve iç benidir. Fakat 46. âyetteki "iki cennet", bu iki boyuta bir ödül olsa gerektir. İşin hakikatini Allah bilir.

12 Bkz: 15:26, not 21,22. Yeryüzünün ateş topu (magma) haline atıf olarak da anlaşılabilir.

13 Tabiatı ateşten olan bu varlıklar insandan önce yaratılmışlardır (Bkz: 15:27, not 23).

14 Nimeti inkâr, nimeti vereni inkârdır. Bu âyetteki "nimet" iki şekilde anlaşılabilir: ya görünmeyen yaratıkların varlığı ya da onların insanın üzerinde fiilî bir gücünün olmaması (17:65).

15 Yani: "O, her yerin Rabbidir". İbare gündoğumunun iki uç noktasıyla, günbatımının iki uç noktasını ifade eder. Zımnen: Allah kâinattaki nizamın tek garantisidir.

16 Bu iki su kütlesinin nitelikleri Furkan 53'te verilir. Tuzlu deniz suyundan buharlaşma yoluyla tatlı kara sularının elde edilmesine delâlet edebileceği gibi, denizlerdeki tatlı su kaynaklarının tuzlu deniz suyuna karışmamasına da delâlet edebilir. Bu iki âyet, lafzî delâletin ötesinde mü'min ve kâfirin iman ve küfrüyle

22 O ikisinden inci ve mercan çıkar:[17] **23** o halde Rabbinizin hangi nimetini inkâr edebilirsiniz?

24 Yüce dağlar gibi[18] denizde hızla akıp giden koca gemiler O'nun (yasalarına) tâbidir:[19] **25** o halde Rabbinizin hangi nimetini inkâr edebilirsiniz?

26 Oradaki her varlık fânîdir;[20] **27** bâkî kalacak olan azamet ve ihtişam sahibi Rabbinin zatıdır:[21] **28** o halde Rabbinizin hangi nimetini inkâr edebilirsiniz?

29 GÖKLERDE ve yerde bulunan her varlık O'na muhtaçtır;[22] her an O, (hayata ve varlığa dair) her işe müdahildir:[23] **30** o halde Rabbinizin hangi nimetini inkâr edebilirsiniz?

يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ ﴿٢٢﴾ فَبِاَيِّ
اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٣﴾ وَلَهُ الْجَوَارِ
الْمُنْشَاٰتُ فِي الْبَحْرِ كَالْاَعْلَامِ ﴿٢٤﴾ فَبِاَيِّ
اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٥﴾ كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ
﴿٢٦﴾ وَيَبْقٰى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ
﴿٢٧﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٨﴾ يَسْـَٔلُهُ
مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ
فِي شَاْنٍ ﴿٢٩﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٠﴾

---

alâkalı olarak okunabilir. Yine, birbirine değen fakat karışmayan iki deniz bilinçaltı ve bilinçüstü olarak da yorumlanabilir.

17 Veya Ferrâ'nın tercihiyle: "İrili ufaklı inciler çıkar". İnsan merkezli bir anlamanın izini sürerek bu âyeti Hz. Peygamber'in şu sözü ışığında yorumlayabiliriz: "İnsanlar madenler gibidir; cahiliyyede değerli olanı İslâm'da da değerli olur" (Buhari, *Bed'u'l-Halk*, 63:21). Yine "İnsanlar develer gibidir; bazen yüz tanesi bir arada olur da, binecek bir tane dahi bulamayabilirsin" (Buhârî). Küfür perdesi incinin üzerini örten midye kabuğudur. O kabuğu kaldırmayı bilen inciye ulaşır. Bilinçaltının en derinlerinde fıtratın kendi kendini savunurken oluşturduğu incilere işaret olarak okunabilir. İnci-Mercan *mesâni* özelliği gereği zıt kutupluluk oluşturur. Biri denizin en dibinde, diğeri yüzeyine yakın yerde yaşar. Biri vahyin maksadından diğeri lafzından çıkarılacak mâna mücevherlerini çağrıştırır.

18 Veya: "(Yelkenleriyle) açılmış sancaklar gibi". Semada yüzen bütün gök cisimlerini içerir.

19 Tatlı veya tuzlu, tüm suların yasasını Allah koymuştur. Su akıllıdır, su canlıdır ve su mucizedir. Zımnen: Allah yüce iradesini mü'min-kâfir demeden, her tür tavır alışın üstünde ve ötesinde gerçekleştirir. Yani: Allah gemisini kâfirin küfrüne rağmen yürütür (Krş: 9:32).

20 Yaratılmışlar hiyerarşisinde en üst sırayı şuurlu varlıklar (*men*) işgal eder. Eğer mahlukatın zirvesi olan varlıklar bile fani ise, şuursuz varlıkların fani olduğu kendiliğinden anlaşılır.

21 Veya: "Rabbinin rızasıdır". Lafzen: "Rabbinin yüzüdür" (Bkz: 88:2, not 2). "Azamet ve ihtişam" diye çevirdiğimiz *Celâl* ve *İkrâm*, kahır-lütuf dengesini ifade eden iki ilâhî isimdir. Krş: "her şey yok olacak, sadece O'nun zâtı bâki kalacaktır." (28:88).

22 Lafzen: "Ondan ister". Krş: "Ey insanlık ailesi! Allah'a muhtaç olan sizlersiniz; Allah'a gelince: O kendi kendine yeten sonsuz zenginlik sahibidir" (35:15).

23 *Şe'n*, sıra dışı tavır ve eylemleri ifade eder. Bu bağlamdaki en doğru karşılığı; "Mahlukata dair büyük ve sıra dışı muhteşem müdâhale"dir. Eskimez tabirle, "O, her anda bir şandadır". Bu cümle, Allah'ın müdahil olmadığı bir alan tasavvuruna dayalı her tür seküler yaklaşımı dışlar. Daha kendi bedeninin işleyişine müdahil olamayan, dolaşım, sinir, sindirim, boşaltım, lenf sistemi gibi bir dolu unsurun kendi müdâhalesi dışında işlediği insan, Allah'ın yarattığı varlıklara ve zamana müdâhalesine kafa tutuyorsa, burada ciddi bir kendini bilmezlik ve algı problemi var demektir.

سَنَفْرُغُ لَكُمْ اَيُّهَ الثَّقَلَانِ ﴿٣١﴾ فَبِاَيِّ اٰلَاۤءِ
رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٢﴾ يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ
اِنِ اسْتَطَعْتُمْ اَنْ تَنْفُذُوا مِنْ اَقْطَارِ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ فَانْفُذُواۜ لَا تَنْفُذُونَ
اِلَّا بِسُلْطَانٍ ﴿٣٣﴾ فَبِاَيِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ
﴿٣٤﴾ يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ
فَلَا تَنْتَصِرَانِ ﴿٣٥﴾ فَبِاَيِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبَانِ ﴿٣٦﴾ فَاِذَا انْشَقَّتِ السَّمَاۤءُ فَكَانَتْ
وَرْدَةً كَالدِّهَانِ ﴿٣٧﴾ فَبِاَيِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبَانِ ﴿٣٨﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْـَٔلُ عَنْ ذَنْبِهٖۤ اِنْسٌ
وَلَا جَاۤنٌّ ﴿٣٩﴾ فَبِاَيِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٠﴾

31 Ey ağır bir yükün[24] altına giren çift:[25] Size ayıracak zamanımız da olacak![26] **32** o halde Rabbinizin hangi nimetini inkâr edebilirsiniz?

33 Siz ey görünmez ve görünür varlık (çifti)! Eğer göklerin ve yerin sınırlarını geçebiliyorsanız, durmayın haydi geçin! Bunu, (O'nun bahşettiği) çok özel bir güç sayesinde yapabilirsiniz ancak: **34** o halde Rabbinizin hangi nimetini inkâr edebilirsiniz?[27]

35 Sizin üzerinize dumanıyla boğup aleviyle yakan tarifsiz bir ateş topu[28] gönderilir ve hiçbir yardım da alamazsınız: **36** o halde Rabbinizin hangi nimetini inkâr edebilirsiniz?[29]

37 Ve gök yarılınca, göz alıcı kırmızılıkta açılmış bir gül gibi olduğu (görülecek):[30] **38** o halde Rabbinizin hangi nimetini inkâr edebilirsiniz?

39 O gün, görünen görünmeyen iradeli varlıklardan hiçbirine günahları hakkında sorulmaya (gerek) kalmayacak:[31] **40** o halde Rabbinizin hangi nimetini inkâr edebilirsiniz?

---

24 Bu yük Ahzab 71'de *emanet* olarak geçen irade ve onun sonucu olan "sorumluluğa" atıftır. Âyetteki zamir tıpkı 39. âyetteki *zenbihi* gibi tekildir. Bu da bu âyetlerdeki ins-cin çiftini, adeta bir hakikatin iki farklı yüzü gibi algılamamıza izin vermektedir. Ayrıca 46. âyetteki "çifte cennet" vaadi de bu algıyı desteklemektedir. 13. âyetin 11 nolu notuna bkz..

25 *Sakalân*, "birbirini dengeleyen çift taraflı ağırlık" (Elmalılı). İns ve cin, görünen ve görünmeyen, fizik ve metafizik tarafıyla hayatı dengeleyen iki karşıt unsurdan oluşan iki kutup veya aynı özün bir çift yüzü gibi düşünülebilir.

26 Hemen üstte yer alan 29. âyetteki hakikati istismar ederek; "O'nun işi başından aşkın, bize ayıracak zamanı mı var?" diyeceklere cevap.

27 İki âyet birlikte düşünüldüğünde zımnen: Bir gün gelecek yerin ve göklerin sınırlarını geçeceksiniz. Bu O'nun bir nimetidir. Bunu O'nun verdiği akıl, donanım ve araçlarla yaptığınızı unutursanız, Rabbinizin nimetini inkâr etmiş olursunuz. Allahu a'lem.

28 Veya İbn Abbas'ın "dumansız ateş", Zemahşerî'nin "saf alev" yorumuna dayanarak: "tarifsiz bir ışın bombardımanı.." Tercihimizde *nuhas, nâra* atıf olarak alınmıştır.

29 Zımnen: Ateş topundan sizi korumasaydı eğer...

30 Veya: "yağ gibi eriyerek kıpkırmızı bir gülü andıracak" (İbn Âşûr). Tercihimizde *kâne*, tam fiil olarak alınmıştır.

31 Gerekçesi 41. âyettedir: Çünkü "günahkârlar yüzlerinden tanınırlar". İki varlık hakkında tek zamir (*zenbihi*) kullanılması ile ilgili bir açıklama için bkz: 31. âyet, not 24.

41 (Zira) günahkârlar alâmetlerinden tanınacak; yaka paça yakalanıp ateşe atılacak: **42** o halde Rabbinizin hangi nimetini inkâr edebilirsiniz?[32]

43 İşte bu, günahkârların yalanlamış oldukları cehennemdir. **44** Onlar cehennem ile anında dağlayan bir (umutsuzluk) ateşi arasında mekik dokuyacak: **45** o halde Rabbinizin hangi nimetini inkâr edebilirsiniz?[33]

46 RABBİNİN mutlak otoritesinden korkup sakınanlara çifte cennetler sunulacak:[34] **47** o halde Rabbinizin hangi nimetini inkâr edebilirsiniz? **48** Çeşit çeşit, rengârenk, salkım saçak: **49** o halde Rabbinizin hangi nimetini inkâr edebilirsiniz?

50 O çifte cennetlerden iki çağlayan akacak: **51** o halde Rabbinizin hangi nimetini inkâr edebilirsiniz? **52** O iki cennette her üründen çifter çifter çıkacak: **53** o halde Rabbinizin hangi nimetini inkâr edebilirsiniz?

يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمٰيهُمْ فَيُؤْخَذُ
بِالنَّوَاصِي وَالْاَقْدَامِ ﴿٤١﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبَانِ ﴿٤٢﴾ هٰذِهِ جَهَنَّمُ الَّت۪ي يُكَذِّبُ بِهَا
الْمُجْرِمُونَ ﴿٤٣﴾ يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ
حَم۪يمٍ اٰنٍ ﴿٤٤﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ
﴿٤٥﴾ وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّه۪ جَنَّتَانِ ﴿٤٦﴾
فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٧﴾ ذَوَاتَٓا
اَفْنَانٍ ﴿٤٨﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٩﴾
ف۪يهِمَا عَيْنَانِ تَجْرِيَانِ ﴿٥٠﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ
رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥١﴾ ف۪يهِمَا مِنْ كُلِّ فَاكِهَةٍ
زَوْجَانِ ﴿٥٢﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٣﴾

---

32 Zımnen: Suçluyu cezalandırıp suçsuzu ödüllendirmesi Rabbinizin nimetlerindendir. Yani, Allah'ın yargısı büyük nimettir.

33 Zımnen: Kötüler için cehennemin varlığı bir nimettir. En azından varlıkları garanti edilecek.

34 Âyet 13 ve 31'e düştüğümüz notla uyumlu olarak, insanın iki boyutunu temsil eden, biri cismanî diğeri ruhanî iki cennet. Bunu Kuşeyri gibi "dünyada huzur cenneti, âhirette sonsuz saadet cenneti" diye anlamak da mümkündür (*Letâifu'l-İşârât*). İbn Ebi Hatim'in Ata'dan rivayetine göre bütün bu âyetlerin ruhunda fırtınalar kopardığı bir gün Hz. Ebubekir cennet-cehennem, hayat-ölüm, Son Saat-Kıyamet, hesap-mizan üzerinde sesli düşünmüş ve sonunda insan olmanın ağırlığı altında ezilerek "Keşke bir ot olsaydım da hayvanlar beni yayılsa ve yok olsaydım" diyerek hıçkırıklara boğulmuştur. Beyhaki, Hasan el-Basrî'den nakleder: Hz. Ömer döneminde sevdaya yakalanmış bir genç vardı. Sevdiği kızla bir gün baş başa kaldılar. Fakat Allah sevgisi ağır bastı, kızdan elini çekip bir çığlık atarak bayıldı. Nice sonra ayıldığında başucundaki amcasına, "Ömer'e git, halimi anlat, sor ona: 'Rabbinden korkup sakınan bana ne var?' Bunun ardından sevdalı genç bir çığlık daha koyverip ruhunu teslim etti. Ömer'e durum nakledildiğinde bu âyete gönderme yaparak tepkisi şu oldu: "İki cennet senindir! İki cennet senindir!" (Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*). Bu vaad esasında cennet içinde cennet vaadidir. Bir sonraki sûre olan Vakıa'da sayılacak olan üç sınıftan ikisi iyilerdir: "bahtiyarlar" ve "iyiler yarışında öne geçenler" (56: 8 ve 10). Birincilere cennet, ikincilere ise cennet içinde cennet vaad edilse gerektir.

مُتَّكِـِٔينَ عَلٰى فُرُشٍ بَطَٓائِنُهَا مِنْ
اِسْتَبْرَقٍۜ وَجَنَا الْجَنَّتَيْنِ دَانٍ ﴿٥٤﴾
فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٥﴾ فِيهِنَّ
قَاصِرَاتُ الطَّرْفِۙ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ اِنْسٌ
قَبْلَهُمْ وَلَا جَٓانٌّۚ ﴿٥٦﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبَانِ ﴿٥٧﴾ كَاَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُۚ
﴿٥٨﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٩﴾ هَلْ
جَزَٓاءُ الْاِحْسَانِ اِلَّا الْاِحْسَانُۚ ﴿٦٠﴾ فَبِاَيِّ
اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦١﴾ وَمِنْ دُونِهِمَا
جَنَّتَانِۚ ﴿٦٢﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِۙ
﴿٦٣﴾ مُدْهَٓامَّتَانِۚ ﴿٦٤﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبَانِۚ ﴿٦٥﴾ فِيهِمَا عَيْنَانِ نَضَّاخَتَانِۚ
﴿٦٦﴾ فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِۚ ﴿٦٧﴾
فِيهِمَا فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌۚ ﴿٦٨﴾

54 Onlar çözgüsü ve atkısı[35] (dahi) ipekten mamul atlas halılara uzanacak; o çifte cennetlerin (muhteşem) ürünleri (kendilerine) çok yakın olacak: **55** o halde Rabbinizin hangi nimetini inkâr edebilirsiniz?

56 Bu (cennetlerde), daha önce[36] görünür görünmez hiçbir varlığın dokunmadığı, gözü dışarıda olmayan eşler olacak:[37] **57** o halde Rabbinizin hangi nimetini inkâr edebilirsiniz? **58** Sanki o eşler yakut ve mercan gibi[38] (birbirine yakışan) güzellikleriyle (göz kamaştıracak): **59** o halde Rabbinizin hangi nimetini inkâr edebilirsiniz?

60 İyi olmanın karşılığı iyi (bulmak) değil de nedir: **61** o halde Rabbinizin hangi nimetini inkâr edebilirsiniz?

62 O cennet çiftinin berisinde, daha başka çifte cennetler: **63** o halde Rabbinizin hangi nimetini inkâr edebilirsiniz? **64** Uzayıp giden (göz alıcı) çifte yeşillikler:[39] **65** o halde Rabbinizin hangi nimetini inkâr edebilirsiniz?

66 Bu cennet çiftinde (billurdan) sular fışkırtan iki fıskiye olacak: **67** o halde Rabbinizin hangi nimetini inkâr edebilirsiniz? **68** Bu çifte cennette (lezzetin kemalini temsil eden) meyveler,[40] hurma ve çekirdeksiz nar bulunacak:[41]->

35 *Betâinuhâ,* lafzen "halının karnı". Doğaldır ki burada halının üstünden görünmeyen düşey ve yatay ipler kastediliyor olmalıdır. Zımnen: Onlar bile ipekse gerisini sen düşün! Kalıcı ve kusursuz güzelliğin üretildiği merkez olan cennetin her tür tasavvurun ötesindeki mahiyetiyle ilgili bkz: 32:17. (Bu konuda hoş bir yorum için bkz: Râzî).

36 Cinlerin insanlardan önceliğini ifade eden Hicr sûresinin 27. âyeti ışığında anlaşılabilir.

37 *Kâsıratu't-tarf,* lafzen: "bakışını kontrol altında tutanlar". Zımnen: gözü dışarıda olmayan, iffet ve haya timsali sevgi dolu eşler (Krş: 37:48).

38 Biri karada gizlenen, diğeri denizde gizlenen iki mücevher. Güzelliğin karşıtlığı, karşıtların büyüleyici güzelliği... Âhiretteki ilâhî ihsanın mükemmelliğine atıf. Zımnen: Allah zorunlu ve gerekli olan şeyleri vermekle kalmadı, estetik ihtiyacınızı bile karşıladı.

39 "Yeşil", tazelik ve canlılığın simgesi. Zımnen: Cennet sonsuz ve mutlak baharın adıdır.

40 Açıklamamızın gerekçesi için bkz: 36:55, not 39.

41 "Çekirdeksiz nar", yani, "(her şeyin) en mükemmeli, en güzeli" (70).

<- **69** o halde Rabbinizin hangi nimeti-
ni inkâr edebilirsiniz?

70 Orada (her şeyin) en mükemmeli, en
güzeli olacak:[42] **71** o halde Rabbinizin
hangi nimetini inkâr edebilirsiniz?

72 Çardaklar içinde, gözü gönlü dışa-
rıda olmayan pırıl pırıl eşler:[43] **73** o
halde Rabbinizin hangi nimetini inkâr
edebilirsiniz? **74** Daha önce görünür
görünmez hiçbir varlığın[44] dokunma-
dığı eşler: **75** o halde Rabbinizin hangi
nimetini inkâr edebilirsiniz?

76 Onlar tarifsiz yemyeşil örtüler ve
efsanevî[45] güzellikte sergiler üzerinde
uzanacak: **77** o halde Rabbinizin hangi
nimetini inkâr edebilirsiniz?

78 AZAMET ve sonsuz ikram sahibi
Rabbinin şânı pek yücedir![46]

فَبِاَيِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٩﴾ فِيهِنَّ
خَيْرَاتٌ حِسَانٌ ﴿٧٠﴾ فَبِاَيِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبَانِ ﴿٧١﴾ حُورٌ مَقْصُورَاتٌ فِي
الْخِيَامِ ﴿٧٢﴾ فَبِاَيِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ
﴿٧٣﴾ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ اِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ ﴿٧٤﴾
فَبِاَيِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٥﴾ مُتَّكِـِٔينَ
عَلٰى رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ ﴿٧٦﴾
فَبِاَيِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٧﴾ تَبَارَكَ
اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ ﴿٧٨﴾

---

42 "Birbirinizle iyilikte yarışın" (2:148) emrine uyanları bekleyen hayırların en güzeli (*hayrâtun hısân*) olacak. Bkz: "Kalıcı mutluluğun üretildiği merkez olan cennetler" (13:23).

43 *Hûr*: Muhtemelen Kur'an'da ilk geçtiği yer burasıdır ve üç kök anlama birden gelir: 1) Renk. 2) Geri dönüş (84:14). 3) Bir şeyin kendi ekseninde dönüp dolaşması (*Mekâyîs*). Çevirimiz bu kök anlamlara dayanır. *Havrâ* ve *ahver*in her ikisinin de çoğulu olması hasebiyle hem eril hem dişil anlama gelir. Bu terkibin geçtiği dört âyet de Mekkîdir. Medine'de bu terkibin yerini "tertemiz eşler" (Msl: 3:15; 36:54-56) alır. *Hûr*un sıfatı olan *maksûrat*, 56'daki "gözü dışarıda olmayan" ibâresiyle benzeşir (Ayrıca bkz: 37:48 ve 52:20, ilgili notlar). Sâffât 48 ve Sâd 52'deki *kâsırâtu't-tarf* ile *hûrun 'iyn* benzer anlamları çağrıştırır.

44 Lafzen: "insanların ve cinlerin".

45 *'Abkariyyin*in en makul karşılığı.

46 Krş: 26. âyet. *Rahmân* sıfatıyla başlayan sûre *Celâl ve İkrâm* sıfatlarıyla son buldu.

56. VÂKI'A SÛRESİ

Adını Rasulullah koymuştur. İlk âyetinden aldığı *Vâkı'a* adı, "olay, durum, olgu" mânasına gelir. Tüm mushaflarda ve hadis külliyatında anıldığı tek ad budur.

Sûre Mekke'de inmiştir. Sûrenin ses yapısı ve muhtevası bunu teyit eder. Allah Rasulü ile Ebubekir arasında geçen ve senedi sorunlu bir rivayetle bize kadar gelen şu içli diyalog, sûrenin iniş zamanı konusunda bize bir fikir verebilir: "Ebubekir dedi ki: 'Saçların ağarmış ya Rasulallah!' Nebi şöyle cevap verdi: 'Saçlarımı, *Hûd, Vakı'a, Murselât, Amme yetesâelûn, İze'ş-şemsu kuvvirat* (gibi sûrelerdeki hakikatler) ağarttı' (Tirmizî). Buna göre, Nebevî davetin üzerinden saç ağartacak kadar makul bir süre geçmiş olmalıdır. Bütün bu veriler ışığında sûreyi peygamberliğin 8. yılına yerleştirebiliriz. İbn Abbas tertibinde Medenî olan Nasr sûresiyle Mekkî olan 'Âdiyât arasında yer alması açıklanamaz. Diğerlerinde Tâhâ-Şu'arâ' arasında yer alır.

Konu itibarıyla sûre Kur'an'ın bir fihristi niteliğindedir. Faziletiyle ilgili sahih-sakim rivayetler de, esasen bu müstesna niteliğinden kaynaklanmaktadır. Sûrenin bu özelliğini, ikinci neslin muttaki âlimi Mesruk'tan nakledilen şu ifadeler çok güzel özetler: "Kim öncekilerin ve sonrakilerin, cennetliklerin ve cehennemliklerin, dünya ehlinin ve âhiret ehlinin haberini (bir arada) okumak isterse, Vâkı'a sûresini okusun" (İbn Âşûr).

Son Saat uyarısıyla başlar. Sadece misafirin değil, misafirhanenin de ölümlü olduğunu dile getirir. Bu yolla, dünyevîleşme tehlikesine dikkat çeker (1-6). Hayat, iyiler ve kötüler arasında bir yarıştır (7-14). Bu yarış bir gün bitecek, tercihine göre herkes öbür âlemde ya ödül ya da ceza alacaktır (15-56). İnkârın nankörlük olduğunu söyler, ilâhî yaratışa ve etrafımızı kuşatan nimetlere dikkat çeker. İnkârın temelinde şükürsüzlüğün, onun da temelinde değer bilmezliğin yattığını dile getirir (57-74).

Vahyin indiriliş amacı insana nimetin sahibini hatırlatmaktır. İşte bu yüzden vahyi yalanlamak, inkârdan beslenmektir: "Bundan tüm nasibiniz, onu yalanlamak (mı) olmalıydı?" (82). Fakat kelâma dökülmüş hakikatleri yalanlayan, bir gün mutlaka haber verilen gerçekle yüz yüze gelecektir (95). İnsanoğlu bütün bir varlıkta dile gelen bu hakikati kabul etmeye çağrılır: "Öyleyse sen (ey insan), azamet sahibi Rabbin adına hareket et!" (96)

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 GERÇEKLEŞMESİ kesin olan o çarpıcı
olay gerçekleştiği zaman, 2 kimse kalma-
yacak onun gerçekliğini yalanlayan;[1] 3
(bazılarını) alçaltan, (bazılarını) yücelten.[2]

4 Yer dehşetli bir sarsılışla sarsıldığın-
da, 5 ve dağlar paramparça olup 6 toz
zerrecikleri haline geldiğinde, 7 sizler
üç sınıfta tasnif edilmiş olduğunuzda...[3]

8 Bir bahtiyar[4] kesime dahil olan kesim
var; ama ne büyük bahtiyarlık!.. 9 Bir
de bedbaht kesime dahil olan var; ama
ne felaket bir bedbahtlık!.. 10 Bir de
yarışta öne geçip arayı açanlar var:[5]
11 İşte bunlardır Allah'a yakınlık sağ-
layanlar,[6] 12 sonsuz nimetlerle dolu
hasbahçelerde kalacak olanlar; 13 çoğu
öncekilerden, 14 azı da sonrakilerden...[7]

15 Emek mahsulü[8] huzur tahtlarına
kurulacaklar; 16 karşılıklı olarak bun-
lara yaslanıp tarifsiz bir (sevinci) payla-
şacaklar; 17 ölümsüz gençlikler onları
bekleyecek;[9] 18 tarifsiz güzellikte bir
kaynaktan doldurulmuş bir o kadar
tarifsiz ibrikler ve kadehlerle sunulan
(içecekler);->

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ
إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ﴿١﴾ لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا
كَاذِبَةٌ ﴿٢﴾ خَافِضَةٌ رَافِعَةٌ ﴿٣﴾ إِذَا رُجَّتِ
الْأَرْضُ رَجًّا ﴿٤﴾ وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا ﴿٥﴾
فَكَانَتْ هَبَاءً مُنْبَثًّا ﴿٦﴾ وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا
ثَلَاثَةً ﴿٧﴾ فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ
الْمَيْمَنَةِ ﴿٨﴾ وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ مَا
أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ ﴿٩﴾ وَالسَّابِقُونَ
السَّابِقُونَ ﴿١٠﴾ أُولٰئِكَ الْمُقَرَّبُونَ ﴿١١﴾
فِي جَنَّاتِ النَّع۪يمِ ﴿١٢﴾ ثُلَّةٌ مِنَ الْأَوَّل۪ينَ
﴿١٣﴾ وَقَل۪يلٌ مِنَ الْاٰخِر۪ينَ ﴿١٤﴾ عَلٰى سُرُرٍ
مَوْضُونَةٍ ﴿١٥﴾ مُتَّكِـ۪ٔينَ عَلَيْهَا مُتَقَابِل۪ينَ
﴿١٦﴾ يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ ﴿١٧﴾
بِأَكْوَابٍ وَأَبَار۪يقَ وَكَأْسٍ مِنْ مَع۪ينٍ ﴿١٨﴾

1 Yalanlayan kalmayacak", zira şimdi "imanî bir hakikat" olan âhiret o gün "yaşanan bir gerçeklik" olacak.

2 Zımnen: Şimdi yücelik taslayan bazılarının cüce olduğunu, şimdi aşağılanan bazılarının da yüce olduğunu, o "olay" ortaya çıkaracak. Yani: Herkes kendi boyunun ölçüsünü alacak.

3 Büyük eşleştirme ve tasnif için bkz: 81:7.

4 Veya: "sözünün eri" ya da "onurlu ve şerefli".

5 Yani "iyiler" ikiye ayrılacak: İyiler ve aktif-öncü iyiler (Krş: 4:69). Zımnen: İyilik çabası hep sürecek, zira iyiliğin bir son noktası olmayacak.

6 Allah Rasulü'nün, Allah-insan ilişkilerini kendi mertebesinden okuyarak bunu "Rabbinin nazarından" söz kalıbına döktüğü şu hadis sanki bu âyetin tefsiri gibidir: "Has kulum Bana farzlardan daha sevimli bir şeyle yaklaşamaz. Buna ilaveten nafileler onu Bana daha da yaklaştırır. En sonunda Ben onun gören gözü, işiten kulağı, tutan eli ve kendisiyle yürüdüğü ayağı olurum" (Buhari, *Rikâk* 38).

7 Zımnen: Öncü olanlar giderek azalsa da, imanla şereflenenler her dönemde var olacak. Aktif iyilerin çoğunluğunun, vahyin davetine ilk koşanlar arasından çıktığını ifade eder.

8 Sadece burada geçen *mevdûne* lafzen: "Geçmeli, oymalı, işlemeli, murassa, kakmalı, kaplamalı", mecazen "ince işçilikli, emek mahsulü" demektir. Tercihimiz, cennet nimetlerinin insanın dünyada yaptıklarını hatırlatan bir boyut taşıdığı gerçeğine dayanmaktadır (24. âyete bkz).

9 Veya: "Ölümsüz gençler servis yapacaklar" (*Tâfe 'aleyh* için bkz: 76:15, not 21). Allah Rasulü'nün cennetliklerin hep genç kalacaklarına dair Tirmizî hadisiyle birlikte değerlendirilmelidir.

لَا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْزِفُونَۙ ﴿١٩﴾ وَفَاكِهَةٍ
مِمَّا يَتَخَيَّرُونَۙ ﴿٢٠﴾ وَلَحْمِ طَيْرٍ مِمَّا يَشْتَهُونَۜ
﴿٢١﴾ وَحُورٌ عِينٌۙ ﴿٢٢﴾ كَاَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ
الْمَكْنُونِۚ ﴿٢٣﴾ جَزَٓاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾
لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْثِيمًاۙ ﴿٢٥﴾ اِلَّا
قِيلًا سَلَامًا سَلَامًا ﴿٢٦﴾ وَاَصْحَابُ الْيَمِينِ
مَٓا اَصْحَابُ الْيَمِينِۜ ﴿٢٧﴾ فِي سِدْرٍ مَخْضُودٍۙ
﴿٢٨﴾ وَطَلْحٍ مَنْضُودٍۙ ﴿٢٩﴾ وَظِلٍّ مَمْدُودٍۙ ﴿٣٠﴾
وَمَٓاءٍ مَسْكُوبٍۙ ﴿٣١﴾ وَفَاكِهَةٍ كَث۪يرَةٍۙ ﴿٣٢﴾

**<- 19 ondan dolayı ne başları döner ne
de sarhoş olurlar. 20 Ve her tür meyve
ve kuruyemiş seçeneği...[10] 21 Ve canla-
rının çektiğinden tarifsiz lezzette kuş
etleri...[11]**

**22 Ve kusursuz bakışlı temiz eşler;[12] 23
gün görmemiş inciler gibi...**

**24 Önceden yaptıklarının bir ödülü
olacak (bunlar); 25 orada ne bir boş
laf ne de kınanma duyacaklar;[13] 26
sadece denilecek ki: "Mutluluklar!..
Mutluluklar!.."[14]**

**27 [15]BAHTİYAR kesime gelince: nedir
o bahtiyar kesimin (ödülü)?**

**28 Dikenlerinin yerini meyvelerin aldı-
ğı[16] upuzun Sidr ağaçları[17] arasında,
29 yine çok gövdeli, misk kokulu ve
parıltılı Muğaylan ağaçları,[18] 30 ve uza-
yıp giden serin gölgeler 31 ve çağla-
yanlar...[19] 32 Bir de sınırsız çeşitlilikte
limitsiz meyveler;->**

---

10 *Fâkihe*, hem meyve hem de kuruyemişi ifade eder (İbn Âşûr).

11 20 ve 21. âyetteki sıralama önce meyve sonra et şeklinde doğru beslenme sırasını vermektedir.

12 *Hûrun 'ıyni* çeviri gerekçemiz için Tûr 20; Rahmân 72 ve Sâffât 48. âyetlerin ilgili notlarına bkz.

13 *Essemenin* mastarı olarak *te'simin* ilk anlamı "kınama"dır. Yani: Mağfiret edilen günahlarından dolayı. *Ğafr*, "suçunu dahi dile getirmeden bağışlamak"tır (Bkz: 64:14, not 16).

14 Teslimiyetin öbür adı olan İslâm'ın ödülü "sonsuz mutluluk ve kurtuluş" olan *selam*dır. (Krş: 10:10; 13:24)

15 Burada çeviriye mânasıyla değil işleviyle yansımış olan bir *vav* vardır. O, ibtidaiyye işlevidir ve çeviriye paragraf başı olarak büyük harf şeklinde yansımıştır.

16 Yani: her şeyin mükemmel ve kusursuz hali (Krş: 55:68). *Mahdûd*, hem "dikeninden arındırılmış" hem de "meyve çokluğundan dalları yere ağmış" olarak tefsir edilmiştir. Rivayetlerden, bunun kiraza benzer bir tür olduğu, cennette dikenlerinden arındırılarak yerine meyve ikame edileceği anlaşılmaktadır (Taberî ve Râğıb).

17 İki cinsi vardır. Nebik adı verilen üzüme benzeyen sarı renkli kekre veya mayhoş meyvesi olan bir ağaç. Bir de kara *sidri* (sedir) vardır ki pelit ağacıdır. Acı ve kekre olan meyvesi boğazdan geçmez, bir işe yaramaz. Yaprağı, yiyen hayvana sahte bir tokluk hissi verir (İbn Âşûr). Yemişi böylesine yararsız bir ağaç, kalıcı güzelliğin merkezi olan cennette can alıcı bir güzellikte arz-ı endam edecektir.

18 Hicaz ağaçlarından, uzun boylu, kalın ve çok dallı, sağlam, az ve büyük yapraklı, koyu yeşil, büyük gölgeli, dikenli, kaliteli bir zamk salgılayan, misk kokulu bir ağaçtır (İbn Âşûr). *el-Mendûd*, "muz ağaçları, bazı cins hurma ve palmiye türleri gibi kökten dallı, belirgin bir ana gövde taşımayan" anlamına gelir (İbn Âşûr). Kur'an'ın üslubu gereği *sidr* ve *talh* arasında "zıtların uyumu" adını verebileceğimiz bir durum olsa gerektir.

19 Krş: 32:17. Hiçbir aklın tasavvur edemeyeceği ideal güzelliğin ifadesi olan cennete dair her tasvir, gaybın tabiatı icabı sembolik bir karakter taşır.

<- 33 ne bir kesintiye uğrar ne de yasaklanır...[20] 34 Ve yüksek döşekler...[21] 35 Çünkü Biz onları yepyeni bir yaratılışla inşâ edeceğiz, 36 ve onları bâkir/bâkire[22] olarak var edeceğiz: 37 Sevgi dolu, denk ve uyumlu; 38 (Hepsi de) bahtiyar kesim için;[23] 39 bir kısmını öncekiler 40 bir kısmını da sonrakiler teşkil edecek.[24]

41 Ve bedbaht kesime gelince... Nedir o bedbaht kesimin (cezası)?

42 Zehir gibi içe işleyen yakıcı bir ateş[25] ve yürek dağlayan bir umutsuzluk içinde olacaklar; 43 ve iç karartan boğucu bir gölge;[26] 44 ne serinletici ne de rahatlatıcı...

45 Çünkü onlar geçmişte refah içinde şımarıp azmıştılar;[27] 46 ve büyük ihanette ısrar etmiştiler;[28] 47 ve "Ne yani" demiştiler, "biz ölüp gittikten, toza toprağa karışmış bir iskelet halini aldıktan sonra tekrar mı diriltileceğiz?[29] 48 Önden giden atalarımız da (diriltilecek), öyle mi?"[30]

49 De ki: "Şüphesiz hem öncekiler hem de sonrakiler, 50 elbet (sadece Allah tarafından) bilinen bir günün belirli vaktinde bir araya toplanacaklar. 51 Sonra siz ey yanlışta direnenler, ey yalanlayanlar! 52 Elbet siz de o ağaçtan, zehirli cehennem ağacından yiyeceksiniz.[31] 53 Artık karınları onunla dolduracaksınız.->

لَا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ ﴿٣٣﴾ وَفُرُشٍ
مَرْفُوعَةٍ ﴿٣٤﴾ اِنَّٓا اَنْشَاْنَاهُنَّ اِنْشَاۤءً ﴿٣٥﴾
فَجَعَلْنَاهُنَّ اَبْكَارًا ﴿٣٦﴾ عُرُبًا اَتْرَابًا ﴿٣٧﴾
لِاَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿٣٨﴾ ثُلَّةٌ مِنَ الْاَوَّلِينَ ﴿٣٩﴾
وَثُلَّةٌ مِنَ الْاٰخِرِينَ ﴿٤٠﴾ وَاَصْحَابُ الشِّمَالِ
مَٓا اَصْحَابُ الشِّمَالِ ﴿٤١﴾ فِي سَمُومٍ وَحَمِيمٍ
﴿٤٢﴾ وَظِلٍّ مِنْ يَحْمُومٍ ﴿٤٣﴾ لَا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ
﴿٤٤﴾ اِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذٰلِكَ مُتْرَفِينَ ﴿٤٥﴾ وَكَانُوا
يُصِرُّونَ عَلَى الْحِنْثِ الْعَظِيمِ ﴿٤٦﴾ وَكَانُوا
يَقُولُونَ اَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا ءَاِنَّا
لَمَبْعُوثُونَ ﴿٤٧﴾ اَوَاٰبَٓاؤُنَا الْاَوَّلُونَ ﴿٤٨﴾ قُلْ
اِنَّ الْاَوَّلِينَ وَالْاٰخِرِينَ ﴿٤٩﴾ لَمَجْمُوعُونَ
اِلٰى مِيقَاتِ يَوْمٍ مَعْلُومٍ ﴿٥٠﴾ ثُمَّ اِنَّكُمْ اَيُّهَا
الضَّٓالُّونَ الْمُكَذِّبُونَ ﴿٥١﴾ لَاٰكِلُونَ مِنْ شَجَرٍ
مِنْ زَقُّومٍ ﴿٥٢﴾ فَمَالِـُٔونَ مِنْهَا الْبُطُونَ ﴿٥٣﴾

20 Zımnen: Ne kadar yersen ye hiçbir zararlı yan etkisi olmayan.

21 Mecazen: Cazibe katsayısı yüksek, göz kamaştırıcı eşler.

22 Erkek ve kadın her iki cinsi de kapsar.

23 Yani: Dünyadayken aktif vicdan sahibi olanlar için (90:18'in notuna bkz).

24 Sûrenin 13-14. âyetleri öncülerle, 39-40. âyetleri ise öncü olamasa da onları izleyenlerle ilgilidir.

25 *Semûm* için bkz: 15:27, not 23.

26 Hayattayken vicdanının üzerine örttüğü küfür perdesi sebebiyle kararan ebedî istikbal.

27 Veya: Hayrı bırakıp hazzı hayatın amacı kılmıştılar.

28 Zımnen: Allah'la yaptıkları fıtrat sözleşmesine (Krş: 20:115 ve 7:172).

29 Krş: 23:82.

30 Tüm vahiyler sorumluluk ahlâkına çağırır. Sorumluluk ahlâkının üzerinde yükseldiği temel ise Hesap Günü inancıdır. Bu inanç bilinç düzeyine yükseldiğinde "sorumluluk bilinci" (*takvâ*) oluşur.

31 Lafzen: "Zakkumdan". Zımnen: Yaptığınız kötülüklerin meyvesi olan azap ağacından (Krş: 37:62; 17:60; 44:43).

فَشَارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ ﴿٥٤﴾ فَشَارِبُونَ
شُرْبَ الْهِيمِ ﴿٥٥﴾ هٰذَا نُزُلُهُمْ يَوْمَ الدِّينِ
﴿٥٦﴾ نَحْنُ خَلَقْنَاكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ 75
اَفَرَاَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ ﴿٥٨﴾ ءَاَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ اَمْ
نَحْنُ الْخَالِقُونَ ﴿٥٩﴾ نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ
الْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴿٦٠﴾ عَلٰى
اَنْ نُبَدِّلَ اَمْثَالَكُمْ وَنُنْشِئَكُمْ فِى مَا لَا
تَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْاَةَ الْاُولٰى
فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٦٢﴾ اَفَرَاَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ
﴿٦٣﴾ ءَاَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ اَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ ﴿٦٤﴾
لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطَامًا فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ
﴿٦٥﴾ اِنَّا لَمُغْرَمُونَ ﴿٦٦﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ
﴿٦٧﴾ اَفَرَاَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذٖى تَشْرَبُونَ ﴿٦٨﴾

<- **54** Üzerine yürek dağlayan kavurucu (umutsuzluğu) içeceksiniz; **55** hummalı develerin kanma bilmeyen içişi gibi..."[32]

56 Hesap Günü onların ağırlanışı işte böyle olacak.

57 SİZİ yaratan Biziz; o halde (ey insanlar), bu gerçeği neden hâlâ kabullenmezsiniz?[33] **58** Hiç attığınız o hayat tohumunu düşündünüz mü? **59** Siz mi yaratıyorsunuz onu, yoksa bütün yaratışın kaynağı Biz miyiz?[34] **60** Aranıza ölüm kanununu koyan Biziz; ve Biz asla önüne geçilen biri değiliz;[35] **61** sizi benzerlerinizle değiştirme ve sizi bilmediğiniz bir mahiyette yeniden inşâ etme hususunda.[36] **62** Doğrusu ilk yaratılış (mucizesini) bilmiş olmanız lazım; o halde neden (ikinci yaratılış hakkında) ibret almıyorsunuz?

63 Hiç toprağa ektiğiniz tohumu düşündünüz mü?[37] **64** Siz mi ekip büyütüyorsunuz onu, yoksa Biz miyiz ekip büyüten? **65** Eğer isteseydik, onu çürüyüp un ufak olmuş bir ahşap kalıntısına çevirirdik de, şaşakalır (ve derdiniz ki): **66** "Eyvah, borçlu çıkan yine biz olduk![38] **67** Daha beteri, mahrum kalan da biz olduk!"

68 Hiç içtiğiniz suyu düşündünüz mü?->

32 *Hîm,* humma hastalığına tutulmuş deve için kullanılır (İbn Âşûr). Tercümemiz bu kullanıma dayanmaktadır.

33 En yalın gerçek: İnsan kendi kendisini yaratmamıştır.

34 Mucizeler mucizesi olan hayat mucizesine dikkat çekiş.

35 Zımnen: Yaratışta insanın Allah'la ayaklaşmaya kalkması sadece haddini bilmezliktir. Allah aşılamaz olandır. O'nun verdiklerini kullanarak O'nu aşma iddiası, küstahlaşmaktır.

36 Veya: "yeni türler var etme hususunda" (Bkz: 14:19). Ya da: "ölümle nesilleri yenileme hususunda". Bu âyet yeniden dirilişin ne mahiyetini ne de oluş biçimini kavrayamayacağımızı, fakat her halükârda bu hayattan farklı olacağını ortaya koyar.

37 58. âyet insan kitabını, bu âyetse tabiat kitabını okumayı salık veriyor. Âfâk ve enfus âyetleri için bkz: 41:53.

38 Yani: Sanki Allah'tan alacağı varmış da alamamış gibi; 'alacaklıyken borçlu çıkan yine biz olduk' der.

<- **69** Siz mi indiriyorsunuz onu bulutlardan, yoksa Biz miyiz indiren?[39] **70** Eğer isteseydik onu tuzlu ve acı bir su yapardık: şu halde neden hâlâ şükretmiyorsunuz?

71 Hiç tutuşturduğunuz ateşi düşündünüz mü? **72** Siz mi yapıyorsunuz onun ağacını,[40] yoksa Biz miyiz yapan?

73 Biz onu bir hatırlama vesilesi ve (kendi yalnızlığında kaybolmuş) muhtaçlar için yarayışlı bir meta kıldık.[41]

74 Şu halde azamet sahibi Rabbin adına[42] hareket et![43]

75 ÖTESİ yok![44] İşte Kur'an'ın parçalar halinde indirilişine yemin ediyorum;[45] **76** ki elbet bu, eğer farkındaysanız çok ağır bir yemindir. **77** Şüphesiz o, muhatabına değer yükleyen bir hitaptır:[46] **78** korunmuş bir kitap içindedir. **79** Ona ancak temiz kılınanlar dokunabilir:[47]->

ءَاَنْتُمْ اَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ اَمْ نَحْنُ
الْمُنْزِلُونَ ﴿٦٩﴾ لَوْ نَشَٓاءُ جَعَلْنَاهُ اُجَاجًا فَلَوْلَا
تَشْكُرُونَ ﴿٧٠﴾ اَفَرَاَيْتُمُ النَّارَ الَّت۪ي تُورُونَ ﴿٧١﴾
ءَاَنْتُمْ اَنْشَاْتُمْ شَجَرَتَهَٓا اَمْ نَحْنُ الْمُنْشِؤُنَ
﴿٧٢﴾ نَحْنُ جَعَلْنَاهَا تَذْكِرَةً وَمَتَاعًا لِلْمُقْو۪ينَ
﴿٧٣﴾ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظ۪يمِ ﴿٧٤﴾ فَلَٓا اُقْسِمُ
بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ ﴿٧٥﴾ وَاِنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ تَعْلَمُونَ
عَظ۪يمٌ ﴿٧٦﴾ اِنَّهُ لَقُرْاٰنٌ كَر۪يمٌ ﴿٧٧﴾ ف۪ي كِتَابٍ
مَكْنُونٍ ﴿٧٨﴾ لَا يَمَسُّهُٓ اِلَّا الْمُطَهَّرُونَ ﴿٧٩﴾

---

39 *el-Muzn,* (t. *muzne*) cemi isim. Su ve vahiy; ne kadar da biribirine benziyorlar! İkisi de indirilendir, mucize olandır, hayat verendir, onsuz yapılamayandır, insanı üretmekten âciz bırakandır. Suyu "H2OS" ne kadar izah ederse, vahyi de "dil" o kadar izah eder.

40 Petrol ve kömür de dahil, kökeni bitki olan tüm fosil yakıtları kapsayan bir ifade. İlk muhataplar için birbirine sürtünerek ateş elde edilen *merh* ve *'afar* adı verilen çıralı ağaç türleri (Krş: 36:80).

41 Bu anlamı, Esed'in *el-mukvîn* konusundaki açılımlarına borçluyum. *Mukvîn* "muhtaç" anlamına gelir (Râğıb). Dalalet çölde yolu kaybetmek, hidayet yolu bulmaktır. Kayıp çöl yolcusu için ateş ısı ve ışığıyla nasıl hayat demekse, zaman çölünde yolunu kaybetmiş insanlık için de vahiy ondan daha fazla hayat demektir. Âyet, ilk muhatabı bedevinin zihninde ateşin çöldeki bir yolcu için değerini çağrıştırır. İnsan yolcuya, evren çöle, vahiyse ışık ve ısı kaynağı ateşe benzetilmiştir.

42 Ve/veya: "adıyla".

43 Çevirimizin gerekçesi için bkz: 87:1, not 1, 2.

44 Yalanlayanlara hitaben zımnen: Sakın ha! Aman ha! (Gerekçe için bkz: 90:1.)

45 Veya: "yıldızların yörüngelerine". İbn Abbas ve İkrime gibi otoritelere dayanan tercihimiz, arkadan gelen "Şüphesiz o, muhatabına değer yükleyen bir hitaptır" (77) âyetiyle de uyumludur. Yemin edenin azameti ettiği yemine yansır. Zımnen: Vahyin makes bulduğu gönüller şahit olsun ki...

46 *Kerîm* sıfatının Kur'an'ı nitelediği tek yer. Kalıbın mübalağa ile özne oluşuna, dolayısıyla Kur'an'ın da muhatabını inşâ gücü çok yüksek bir "büyük özne" oluşuna dikkat çekilir.

47 Yani: "Onu kaynağında tahrif etmek için hiçbir şeytan ona el uzatamaz". Bu âyet Şu'arâ' 211-212 ışığında anlaşılmalıdır. Bu âyetin mushafa abdestli dokunmanın hükmüyle herhangi bir alâkası yoktur. Çünkü: 1) Bu âyet indiğinde henüz elde "kitap" denilebilecek bir "mushaf" bulunmamaktadır. 2) O dönemde henüz abdesti farz kılan Mâide 6 inmemişti. 3) Âyetin hitap bağlamı mü'minler değil kâfirlerdir. 4) Âyetin konusu insanlar değil cin ve melek gibi görünmeyen varlıklardır. 5) Âyetteki temizlik de maddî değil 3:55, 8:11, 9:103 gibi birçok âyette kullanıldığı üzre mânevî temizliktir ki, vahyin sayfaları da "temiz sayfalar" olarak anılır (98:2). 6) İnşâ değil haber cümlesidir. Yani; "dokunmasın" değil, istese de "dokunamaz" denilmekte-

تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨٠﴾ اَفَبِهٰذَا
الْحَدِيثِ اَنْتُمْ مُدْهِنُونَ ﴿٨١﴾ وَتَجْعَلُونَ
رِزْقَكُمْ اَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ 28 فَلَوْلَٓا اِذَا
بَلَغَتِ الْحُلْقُومَ ﴿٨٣﴾ وَاَنْتُمْ حِينَئِذٍ تَنْظُرُونَ
﴿٨٤﴾ وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلٰكِنْ لَا
تُبْصِرُونَ ﴿٨٥﴾ فَلَوْلَٓا اِنْ كُنْتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ
﴿٨٦﴾ تَرْجِعُونَهَٓا اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٨٧﴾
فَاَمَّٓا اِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٨٨﴾ فَرَوْحٌ
وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتُ نَعِيمٍ ﴿٨٩﴾ وَاَمَّٓا اِنْ كَانَ
مِنْ اَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿٩٠﴾ فَسَلَامٌ لَكَ مِنْ
اَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿٩١﴾ وَاَمَّٓا اِنْ كَانَ مِنَ
الْمُكَذِّبِينَ الضَّٓالِّينَ ﴿٩٢﴾ فَنُزُلٌ مِنْ حَمِيمٍ
﴿٩٣﴾ وَتَصْلِيَةُ جَحِيمٍ ﴿٩٤﴾ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ حَقُّ
الْيَقِينِ ﴿٩٥﴾ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿٩٦﴾

<- 80 Âlemlerin Rabbinden indirilmedir. **81** Şimdi böyle bir haberi, siz mi kirleteceksiniz?[48] **82** Bundan tüm nasibiniz, onu yalanlamak (mı) olmalıydı?[49] **83** Peki ama, ya can boğaza gelince ne olacak? **84** Ve siz o zaman aval aval bakakalacaksınız. **85** Ve Biz ona sizden çok daha yakınızdır, fakat siz göremeyeceksiniz. **86** Ve eğer Bize borçlu olmadığınıza inanıyorsanız, **87** (haydi) hayatı ona geri döndürün; tabii ki eğer (inancınızda) sadıksanız.

88 AMA eğer Allah'a yakın olanlardan iseniz; **89** (yeriniz) tarifsiz bir huzur, bitimsiz bir rızık[50] ve mutluluğun üretildiği cennetler (olur).

90 Yok eğer bahtiyar kesimden biri olursanız: **91** Artık, (ey) sözünün eri olan bahtiyarlardan olan kişi: sana selam olsun!

92 Fakat eğer o, yalanlayıp da yanlışta direnenlerden biriyse: **93** artık onun hakkı yürek yakan bir (umutsuzluk) sofrasında ağırlanmak **94** ve çılgın bir ateşe atılmaktır.

95 Hiç şüphe yok ki bu, işte budur kesin gerçek: **96** Öyleyse sen (ey insan), azamet sahibi Rabbin adına[51] hareket et![52]

---

dir. 7) Âyet ahkâm âyeti değildir, çünkü Mekkîdir. 8) *Meknûn* kitap, yani "korunmuş/saklanmış kitap" elle tutulup gözle görülemez.

48 *Mudhinun,* "yağ" anlamındaki *duhn*'den. "Yalanlama" ya da "müdahene" anlamı verilmişse de biz, 79'daki "temizler dokunabilir"in zıddı olarak, "yağlamak" yani "leke sürmek, kirletmek" anlamı taşıdığını düşünüyoruz. (Farklı görüşler için bkz: Râzî).

49 Ya da: Yalan haberle beslenmeyi alışkanlık mı edinmeliydiniz? Lafzen: "Yalanlıyor olmanızı rızkınıza dönüştürüyorsunuz."

50 *Reyhân*ın rızık anlamına istinaden (*Mekayîs*).

51 Ve/veya: "adıyla" (Bkz: 87:1, not 1).

52 *Tesbih*'i böyle çevirimiz için bkz: 59:1, not 1.

57. HADÎD SÛRESİ

İlk nesil *Hadîd* adıyla anmıştır. Bu, bize kadar gelen farklı rivayetlerden anlaşılmaktadır. Düz anlamı "demir" olan ve farklı çağrışımları da bulunan adını sûre 25. âyetinden alır.

Sûre, aksine işaret eden bazı rivayetler olsa da, bir bütün olarak Medine'de inmiştir. Haşr ve Saf sûreleri de bu sûre gibi *sebbaha* ile, Cuma ve Teğâbun ise aynı kelimenin muzari formu ile başlar. 10. âyet yapılmış bir savaşa atıfta bulunur. Nifak ve infak konusu yoğunluklu ele alınır. Sûre ilk tertiplerdeki gibi Muhammed sûresinin önüne değilse de, benzeri olan Saf sûresinin önüne yerleştirilebilir. Bedir yılında (2. yıl) inmiş olması muhtemeldir.

İlk üç âyetinde 8 ilâhî isim/sıfatın yer aldığı sûre, konu itibarıyla tam bir "infak sûresi"dir. Mülkün mutlak mânada Allah'a aidiyeti (2, 4-5), infaktan kaçmanın münafıkça bir tavır olduğu (10), bunun bir 'yahudileşme alameti' olduğu (16), dünya servetinin geçiciliği, Allah'ın cömertliğine mazhar olanların cimrilik etmelerindeki çirkinlik (23-24), imanın servet ve kuvvetle desteklenmesi gerektiği (25), Allah'ın cömertliğinin unutulmaması gerektiği (28-29) hep infak bağlamında ele alınır. İnfak eden mü'minler âhiretin yıldızı olacaklardır (12-13).

İlk bakışta 16-17. âyetlerin çok erken bir dönemde indiği iddiaları doğru gibi gelebilir. Zira fâsıla sesleri farklı, genel bağlamdan nisbeten bağımsız gibidir. Fakat ses farklılığı 26-27. âyetler için de geçerli olduğu halde, ana temayla tam bir uyum içindedir. Dolayısıyla 16-17. âyetleri sûrenin genel zamanı dışında saymak çok da makul değildir.

Sûrenin ana fikri, sûrenin adını aldığı 25. âyette geçen üç unsurda, *Kitâb-Mîzân-Hadîd*'de billurlaşmıştır. *el-Kitâb* vahyi, *el-mîzân* adâleti, *el-hadîd* de gücü temsil emektedir. Birincisi ilkelerin teorik kaynağına, ikincisi o kaynağı doğru kavramak için şart olan ölçme ve değerlendirme yeteneğine, üçüncüsü de o ilkeleri hayata tatbik etmek için gereken meşru güce tekabül eder. Bunlar ilim-hikmet-hüküm veya tevhid-adâlet-cihad olarak da anlaşılabilir. Amaç, tevhidin adâlet ve kuvvetle takviyesidir. Sûrede hayli geniş yer tutan infakın ele alındığı bağlam da budur. Hadîd ile Haşr arasında muhteva açısından yakınlık vardır. İkisinin de "servet ahlâkı"nı işlemesi yanında, Haşr 16 ilâhî isimle biterken, Hadîd 8 ilâhî isimle başlar.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۚ يُحْيٖ وَيُمٖيتُۚ وَهُوَ
عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ ﴿٢﴾ هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ
وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُۚ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلٖيمٌ
﴿٣﴾ هُوَ الَّذٖي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فٖي
سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يَعْلَمُ مَا
يَلِجُ فِي الْاَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ
مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فٖيهَاۜ وَهُوَ مَعَكُمْ
اَيْنَ مَا كُنْتُمْۜ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصٖيرٌ ﴿٤﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 GÖKLERDE ve yerde olan her şey (onlara yaratılış amacını yükleyen) Allah adına hareket etti:[1] zira mutlak üstün ve yüce olan, her hükmünde tam isabet kaydeden O'dur.

2 O'na aittir göklerin ve yerin mülkü; O yaşatır ve O öldürür; her şeye güç yetiren de O'dur.

3 O (aynı anda) *el-Evvel* ve *el-Âhir*'dir; *ez-Zâhir* ve *el-Bâtın*'dır;[2] ve O her şeyi en iyi bilendir.

4 Gökleri ve yeri altı aşamada yaratan,[3] ardından hükümranlık makamına kurulan O'dur.[4] O hem toprağa giren ve orada çıkan her şeyi hem de gökten inen ve onda yükselen her şeyi bilir.[5]

Nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir ve Allah bütün yaptıklarınızı görmektedir.

---

1 Benzer bir ibâre ve çevirimizin gerekçesi için bkz: 59:1, not 1.

2 Yani: "O öncesiz ilk, sonrasız sondur" (Bkz: 55:26). O bütün varlığın hem görülebilen aşkın sebebi hem de görülemeyen içkin hakikatidir (Krş: 6:103). Zımnen: Kadim felsefe ve inançların hakikati parçalayıcı Tanrı anlayışları tümden yanlıştır. Mahlûkatın çift kutupluluğu yasası yer-gök çiftinde dile geliyor. Allah tektir. Fakat *el-Bâkî* yerine *el-Evvel* ve *el-Âhir*, *el-Hak* veya *el-Vâcid* yerine *ez-Zâhir* ve *el-Bâtın* anlam çiftleri kullanılıyor. Çünkü aşkın hakikat ancak çift kutuplu kavramlarla beşer idrakine nâzil oluyor. Kur'an'da *el-Esmau'l-Husna* yalnız burada bağlaçla birbirine atfen gelir. Bunlar iki isim çiftidir: *el-Evvel ve'l-Âhir; ez-Zahir ve'l-Bâtın*'dır. Bu iki çiftin de vav bağlacıyla birbirlerine bağlanması öncelikle onların biri olmadan diğerinin anlaşılamayacağına delâlet eder. Allah'ın "öncesiz ilk" olması "sonrasız son" olmasından ayrı ve bağımsız düşünülemez. Bir diğer nedeni bu isim çiftlerini oluşturan isimlerin birbirlerinin mukabili olmasıdır. Üçüncü bir neden de dört ismin birbirine atfedilmesinden çıkan mânadır. *el-Evvel*'in *ez-Zâhir*'le bir münasebeti vardır. Dünya ve görünen varlıklar bu iki ismin tecellisidir. *el-Âhir*'in *el-Bâtın*'la bir münasebeti vardır. Âhiret ve görünmeyen varlıklar da bu iki ismin tecellisidirler. Allahu a'lem.

3 *Fî sitteti eyyâmin* ibâresi, göklerin ve yerin yaratılışının ilâhî takdir gereği "çok aşamalı bir süreç içinde" tamamlandığına delâlet eder. *Eyyâm*ı lafzî mânasıyla "günler" olarak alır ve 6 gün üzerine "yokluk"un 1 gününü de eklersek, 7 sayısına ulaşırız. Bu da yaratılışın sürekliliği anlamını verir (Bkz: 25:59, not 72'nin devamı).

4 Bkz: 20:5, not 4. Zımnen: Mutlak mülkiyet iddiasında bulunmak, Allah'tan rol çalmaya yeltenmektir (Krş: 13:2-5, 41:11-15). Servet mülkiyet değil emanettir (Krş: 7. âyet).

5 Sûrenin ana teması olan infak bağlamında zımnen: Gökten indirdiği servetin büyüklüğünü bildiği için, sizin infakınızla övündüğünüzde, nasıl gülünç duruma düştüğünüzü de bilir.

5 Göklerin ve yerin mülkü O'nundur; ve bütün işler Allah'a döndürülür.[6]

6 Geceyi kısaltıp gündüzü uzatıyor; yine gündüzü kısaltıp geceyi uzatıyor;[7] ve O, göğüslerin en mahrem sırlarını bilendir.

7 ALLAH'A ve Rasulü'ne yürekten güvenin ve O'nun sizi kendisine emanetçi kıldığı şeylerden infak edin![8] Artık sizden iman ve infak eden kimseler için büyük bir ecir vardır.[9]

8 Neden siz Allah'a inanıp güvenmeyesiniz; üstelik Rasul sizi Rabbinize inanıp güvenmeye çağırdığı, O da sizden söz almış olduğu halde? Tabii ki inanan ve güvenen kimselerseniz?

9 Kulu (Muhammed'e) sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için hakikatin apaçık belgeleri olan âyetleri indiren O'dur; çünkü Allah size karşı elbet çok şefkatli, çok merhametlidir.[10]

لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَاِلَى اللّٰهِ
تُرْجَعُ الْاُمُورُ ﴿٥﴾ يُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ
وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِۜ وَهُوَ عَلٖيمٌ بِذَاتِ
الصُّدُورِ ﴿٦﴾ اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهٖ وَاَنْفِقُوا
مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلَفٖينَ فٖيهِۜ فَالَّذٖينَ اٰمَنُوا
مِنْكُمْ وَاَنْفَقُوا لَهُمْ اَجْرٌ كَبٖيرٌ ﴿٧﴾ وَمَا
لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِۚ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ
لِتُؤْمِنُوا بِرَبِّكُمْ وَقَدْ اَخَذَ مٖيثَاقَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ
مُؤْمِنٖينَ ﴿٨﴾ هُوَ الَّذٖي يُنَزِّلُ عَلٰى عَبْدِهٖٓ
اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ
اِلَى النُّورِۜ وَاِنَّ اللّٰهَ بِكُمْ لَرَؤُ۫فٌ رَحٖيمٌ ﴿٩﴾

---

6 *Umûrun* tekili olan *emr*, "emir, talimat, iş, oluş, söz, eylem, şey" mânalarına gelir. Varlığın cevher ve ârazının, varlık yasalarının ilk sebep ve son gayesinin Allah olduğuna bir atıftır. Esasen *emr* "üst olanın isteğini", *mes'ele/suâl* "ast olanın isteğini", *taleb* "eşit olanın isteğini" ifade eder. Zımnen: Siz de O'nun mülküsünüz, servetiniz de. O sizden infak etmenizi isterken, mülkünden mülkünü istemektedir.

7 "Bizi sadece Dehr/Zaman yok eder" (45:24) diyen inkârcı aklın reddi ve Allah'ın zamana her an müdahil oluşunun ifadesi. Tıpkı gece ve gündüz gibi, varlık ve yokluk, darlık ve bolluk, açlık ve tokluk, azlık ve çokluk da O'nun müdâhalesiyledir.

8 *Mustahlefine fih*, zımnen: "size mülkiyetini verdiği" değil, "emanet ettiği" anlamına gelir.

9 Müslümanlara hitap eden âyetin "iman edin" demesinin, infakla doğrudan bir münasebeti vardır. Zira îman edip infak etmemek, Allah'a inanıp da O'na güvenmemek gibidir. Kur'an üç şeyi "Allah yoluna" nisbet eder: İnfak, cihad ve hicret. Müslüman tasavvurunda infak üç temele dayanır: 1) Mülk Allah'ındır. 2) İman Allah'a güvendir. 3) Servet insana emanettir. Servet ata benzer; sırtına binerseniz siz ona sahip olursunuz, sırtınıza binerse o size sahip olur. Vahyin infak konusundaki tavsiyesi üçtür: 1) Bollukta da darlıkta da infak et (3:134). 2) Sevdiğinden ver (2:177). 3) Gizlice de açıktan da ver (13:22). İnfakın âdâbı üçtür: 1) Allah için verdiğini çok görmemek (74:6), 2) Hadisin ifadesiyle "kusmuğunu yalayan köpek" durumuna düşmemek, 3) Başa kakmamak (2:262-264). Zımnen: Allah için vermek, vermek değil almaktır.

10 Zımnen: Küçük hesap yapmayın! Allah'ın şefkat ve merhametine lâyık olun! Sizi karanlıktan kurtaranın nimetinin yanında, sizin maddî fedakârlıklarınızın ne kıymeti var! Bu sayede servetin efendisi oluyorsunuz, az şey mi? İnanıyorsanız güvenin, güveniyorsanız infak edin!

وَمَا لَكُمْ اَلَّا تُنْفِقُوا فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِ وَلِلّٰهِ
مٖيرَاثُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ لَا يَسْتَوٖى
مِنْكُمْ مَنْ اَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ
اُو۬لٰٓئِكَ اَعْظَمُ دَرَجَةً مِنَ الَّذٖينَ اَنْفَقُوا مِنْ
بَعْدُ وَقَاتَلُوا وَكُلًّا وَعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰى وَاللّٰهُ
بِمَا تَعْمَلُونَ خَبٖيرٌ ﴿١٠﴾ مَنْ ذَا الَّذٖى يُقْرِضُ
اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ وَلَهُٓ اَجْرٌ كَرٖيمٌ
﴿١١﴾ يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنٖينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعٰى
نُورُهُمْ بَيْنَ اَيْدٖيهِمْ وَبِاَيْمَانِهِمْ بُشْرٰيكُمُ
الْيَوْمَ جَنَّاتٌ تَجْرٖى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ
خَالِدٖينَ فٖيهَا ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظٖيمُ ﴿١٢﴾

10 Neden siz Allah yolunda infak etmeyesiniz ki? Üstelik göklerin ve yerin mirası tamamen Allah'a aitken... İçinizden zor ve kor zamanlarda[11] infak edenler ve savaşanlarla, (iş kolaya binince bunları yapanlar) bir olmaz; böyleleri derece olarak, daha sonra infak edenler ve savaşanlardan daha üstündür; ve böyle davranan herkese Allah en güzeli vaad etmiştir: ve Allah yaptığınız her şeyden haberdardır.[12]

11 ALLAH'A güzel bir borç verip de, kendisine kat kat fazlasıyla geri ödeyeceği bahtiyarlar kimlerdir?[13] Ayrıca böylelerini, tarifsiz güzellikte bir ödül beklemektedir.

12 Bütün mü'min erkekleri ve mü'min kadınları önlerini ve sağ taraflarını aydınlatan nurlarıyla hızla ilerlerken[14] gördüğün gün (onlara): "Bugün size müjde var: Zemininden ırmaklar akan, içinde yerleşip kalacağınız cennetler!.. Bu, işte budur muhteşem zafer!"

---

11 Lafzen: "fetihten önce". Zor zaman dostlarından söz ediliyor. Buradaki fetih Mekke'nin fethi türünden başarılı bir askerî operasyon değil, Fetih sûresinin girişinde kastedilen türden kalplerin islâma açılışıdır.

12 Bu âyetlere medar olacak Medine'de yaşanmış örnek bir olayı müfessirlerimiz 92. sûrenin tefsirinde, İbn Abbas'tan İkrime yoluyla gelen ve İbn Ebi Hatim'in tahric ettiği bir rivayet naklederler: Ensar'dan birinin hurması yetimler sahibi yoksul komşunun bahçesine ağmaktadır. Bu dallardan dökülen hurmaları komşu evin çocukları yemektedirler. Bahçe sahibi bir gün hışımla gelir, toplanmış hurmaları alır ve çocukları döver. Olay Allah Rasulü'ne intikal edince bahçe sahibini çağırtır ve o ağacın meyvesini vakfetmesi durumunda kendisine Allah'tan âhirette bir bahçe vermesi için dua edeceğini vaad eder. Sonuçta, servete sahip değil servete ait olduğu anlaşılan adam (rivayetin orijinalinde "münafıklardan biri" olduğu yorumu yapılıyor) bu muhteşem fırsatı teper. Bu olayı duyan Uhud gazisi Sabit b. Dahdah el-Belevî iki gözü iki çeşme Allah Rasulü'ne gelerek "Aynısı benim için de geçerli mi?" diye sorar ve Medine'nin en değerli hurmalıklarından olan bahçesine karşılık o ağacı alarak vakfeder (İbn Âşûr, Leyl sûresinin tefsirinde). Hadis kaynaklarında böyle yer alan olay, siyer kaynaklarında (msl: Meğazî) bazı farklılıklarla nakledilir. Buna göre Evs'ten Ebu Lübabe'nin velayeti altındaki bir yetim, velisinin kendisine ait bir hurma ağacına sahip çıktığı şikâyetinde bulunur. Allah Rasulü, Ebu Lübabe lehine hükmeder. Fakat ağacın sahibi olduğu fikrine kendisini alıştıran yetim, bu sonuca çok üzülür. Allah Rasulü, Ebu Lübabe'den cennette bir bahçe bahşedilmesi için dua etmesi karşılığında o ağacı hediye etmesini ister. Fakat yetimin yaptığına içerleyen Ebu Lübabe teklifi kabul etmez. Olayın devamı yukarıdaki şekilde gelişir.

13 Zımnen: Allah için karşılıksız harcamada bulunan, O'na borç vermiş gibidir (Bkz: 18. âyet; Krş: 2:245). Burada "borç" değil "güzel borç"tan söz ediliyor. Bunun için veren içinden gelerek verecek, verdiğini hissettirmeyecek, Allah'a zaten borçlu olduğunu unutmayacak, verip başa kakmayacak ve verip karşılık beklemeyecektir.

14 Bu dünyanın sahte yıldızlarına/starlarına karşılık, kalıcı dünyanın etraflarına ışık saçan gerçek yıldızları onlar olacak.

13 O gün bütün münafık erkekler ve münafık kadınlar mü'minlere şöyle diyecekler: "Bize bakın[15] da ışığınızdan biz de yararlanalım!" Onlara denilecek ki: "(Yapabiliyorsanız), arkanızdaki (hayata) dönün de,[16] kendinize bir ışık arayın!"[17] Derken onlarla mü'minler arasına kapısı olan bir sur çekilecek,[18] onun iç tarafında rahmet bulunacak, dış tarafında ise azap.

14 (Münafıklar) seslenecekler: "Biz sizinle beraber değil miydik?" (Mü'minler) şöyle cevap verecekler: "Öyleydi! Ama siz birbirinizi ayarttınız. (Başımıza bir bela gelmesini) gözlediniz.[19] (Hesap Günü'ne dair) kuşkuya kapıldınız. Allah'ın emri gelinceye kadar malum kuruntularla avundunuz.[20] Dahası, aldatıcı sizi Allah ile aldattı."

15 Artık Bugün, ne sizden ne de kâfirlerden kurtuluş akçesi kabul edilmez. Son durağınız ateştir ve tek can dostunuz da odur: o ne kötü varış yeridir.[21]

16 **İMAN** (ettiğini iddia) edenlerin, Allah'ın zikrine, yani Hâk katında inen vahye karşı, ta kalplerinde ürperti duymalarının vakti hâlâ gelmedi mi?[22]->

يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ
اٰمَنُوا انْظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ قِيلَ
ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا فَضُرِبَ
بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ
وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ ﴿١٣﴾ يُنَادُونَهُمْ
اَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ قَالُوا بَلٰى وَلٰكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ
اَنْفُسَكُمْ وَتَرَبَّصْتُمْ وَارْتَبْتُمْ وَغَرَّتْكُمُ
الْاَمَانِيُّ حَتّٰى جَاءَ اَمْرُ اللّٰهِ وَغَرَّكُمْ بِاللّٰهِ
الْغَرُورُ ﴿١٤﴾ فَالْيَوْمَ لَا يُؤْخَذُ مِنْكُمْ فِدْيَةٌ وَلَا
مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مَاْوٰيكُمُ النَّارُ هِيَ مَوْلٰيكُمْ
وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٥﴾ اَلَمْ يَاْنِ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا اَنْ
تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللّٰهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ

---

15 Veya: "Bekleyin" ya da "gözetin". İnfakla ilgili bir pasajın içinde nifakla ilgili âyetler dikkat çekicidir. Kâfiri mü'minden iman ayırır (8. âyet), münafığı mü'minden infak ayırır. İman küfrü def eder, infak nifakı. Ancak çift dünyalı olanlar infak edebilir. İki dünyası olanın iki yüzü değil tek yüzü olur.

16 Bu ifade, "uzak durun, yaklaşmayın" şeklinde de anlaşılabilir.

17 Yani: Hayattayken yaptığınız iyiliklerin ışığını arayınız.

18 Surdaki kapı, günahkârlar için rahmet kapısı: Hz. Peygamber'in ilâhî rahmeti okuyuşuna göre; günahlarından arındıktan sonra kalbinde hardal tanesi kadar iman olanlar Cennet'e girecektir (Buhârî).

19 İbn Zeyd'e göre "tereddüt ettiniz".

20 Yani: Ütopyanızın peşinde kendinizi aldattınız.

21 Bu cümle bir önceki âyetin devamı olarak mü'minlere atfen okunabileceği gibi, müstakil olarak Allah'a atfen de okunabilir.

22 İbn Ömer bu âyeti okuduktan sonra vahiyle diyaloga girerek gözyaşları içinde şöyle dedi: "Evet, geldi ey Rabbim!"

وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ
قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْاَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ
وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿١٦﴾ اِعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ
يُحْيِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ
الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٧﴾ اِنَّ الْمُصَّدِّقِينَ
وَالْمُصَّدِّقَاتِ وَاَقْرَضُوا اللّٰهَ قَرْضًا
حَسَنًا يُضَاعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ اَجْرٌ كَرِيمٌ ﴿١٨﴾
وَالَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ اُولٰئِكَ هُمُ
الصِّدِّيقُونَ وَالشُّهَدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ
اَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا
بِاٰيَاتِنَا اُولٰئِكَ اَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١٩﴾

<- Ta ki kendilerine daha önce vahiy verilip de, üzerlerinden uzun zaman geçtiği için kalpleri katılaşan kimseler gibi olmasınlar;[23] ki onların birçoğu yoldan sapmıştır.[24]

17 İyi bilin ki Allah, ölümünden sonra toprağa can verir. İşte aklınızı kullanabilesiniz diye âyetlerimizi size böyle açıklamış bulunuyoruz.[25]

18 İMANA sadâkatin bedelini ödeyen erkekler ve kadınlar[26] ile Allah'a güzel bir borç verenlere gelince:[27] (bu) onlara kat kat fazlasıyla geri dönecek ve tarifsiz güzellikte bir ödül onları bekleyecek.

19 Allah'a ve elçilerine (sadâkatin bedelini ödeyerek)[28] iman edenler var ya: onlardır doğruluk ve dürüstlük sembolü olanlar; yine onlardır Rableri katında şahitliğine (değer) verilenler;[29] ödül de onların, ışık da onların olacak.[30]

Ama inkâr eden ve âyetlerimizi yalanlayanlar var ya; işte onlar, çılgın ateşin sakinidirler.

---

23 Ümmet-i Muhammed'in yahudileşme tehlikesine dikkat çeken âyetlerden biri. Yahudilerin vahiy karşısındaki kalp katılıklarını ele alan Bakara 74 ve vahye karşı duyarlılığın zirvesini tasvir eden Enfâl 2 ışığında anlaşılmalıdır.

24 Kur'an ehl-i kitaptan söz ederken genelleme yapmaz. Kategorik değil analitik bir üslûp kullanır. Bu konuda da toptancı bir akıl değil mümeyyiz bir akıl inşâ eder.

25 Burada, bir üstteki âyetin sonunda kullanılan temyize dayalı üslubun gerekçesi ele alınmaktadır. Ölü toprağa can veren, manen ölü sayılan dînî gurup ve kesimlere de can verebilir. Onlar arasından da dirilecekler çıkar. Nitekim ehl-i kitap arasından az da olsa hakikate teslim olanlar her dönemde çıkmıştır.

26 Veya *el-musaddikîn ve'l-musaddikât* okuyuşunu esas alarak: "Hakikati tasdik eden erkekler ve kadınlar".

27 Krş: "Kim sorumlu davranır ve (Allah yolunda) verirse; üstelik en güzel olanı da tasdik ederse; işte ona cennetini kolaylaştırırız" (92:5-7). Bu âyet Bakara sûresinin 261-274 ve Kamer sûresinin 17. âyetleriyle birlikte okunmalıdır. İnfak, servetin budanmasıdır. Allah'a borç vermek Allah'a güvenmektir. Güven imanın ahlâkî karşılığıdır. Kazancın filtresi infaktır. Nebi buyurur: "Sadaka suyun ateşi söndürdüğü gibi hataları söndürür." 15. âyetin içeriğiyle sadakanın söndürücü hakikati birlikte düşünülmelidir.

28 Parantez içi açıklamanın gerekçesi infakla ilgili bağlamdır.

29 Veya: "örnek ve rol model olanlar".

30 Veya: "(Ödül) onların ödülü, (ışık) onların ışığıdır".

20 İyi bilin ki (tek başına) bu dünya hayatı bir oyun ve oynaştan, albenili bir gösteri ve birbirinize karşı övünme yarışından, mal ve evlat çoğaltma hırsından ibâret olurdu.[31] Bu (tiplerin sonu) şu yağmur meseline benzer: O (yağmurun) yeşerttikleri, çiftçileri/nankörleri[32] pek sevindirir; sonra kurur ve sen onu sararmış görürsün; en sonunda toz toprak olur. Ama âhirette (böyle olmayacak). Ya şiddetli bir mahrumiyet veya Allah'tan bir mağfiret ve hoşnutluk olacak: Zira (tek başına) bu dünya hayatı, aldatıcı ve geçici bir tatmin aracından başka bir şey değildir.

21 Allah'a ve elçilerine iman edenler için hazırlanan, alanı göğün ve yerin genişliği kadar olan cennete kavuşmak ve Rabbinizin mağfiretine nail olmak için birbirinizle yarışın![33] Bu Allah'ın tercih edene/ tercih ettiğine bahşettiği[34] lutfudur: zira Allah muazzam lutuf sahibidir.

22 NE yeryüzünün ne de sizin başınıza, Biz onu varlık sahnesine çıkarmadan önce kayıt altına aldığımız[35] bir yasa olmadıkça asla bir musibet gelmez; şüphesiz bu Allah için pek kolaydır.[36]->

اِعْلَمُٓوا اَنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ
وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِى
الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ اَعْجَبَ
الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرٰيهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ
يَكُونُ حُطَامًا وَفِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ
وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيٰوةُ
الدُّنْيَٓا اِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ﴿٢٠﴾ سَابِقُٓوا اِلٰى
مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ
السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِ اُعِدَّتْ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا
بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ
يَشَٓاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢١﴾ مَٓا
اَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِى الْاَرْضِ وَلَا
فِٓى اَنْفُسِكُمْ اِلَّا فِى كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ
اَنْ نَبْرَاَهَا اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ ﴿٢٢﴾

---

31 Parantez içi açıklama, *innemâ* hasr edatının metne kattığı vurgudur. Öbür dünya göz ardı edildiğinde bu dünyanın tüm anlam ve amacını yitireceğine atıftır. Bu âyet ruhbanlığı haklı çıkarır tarzda anlaşılamaz. Zira buna, arkadan gelen 27. âyet manidir.

32 *Kuffâr* kelimesindeki tevriye sanatına binaen (Krş: İbn Âşûr).

33 Zımnen: Dünya hayatının geçici nimetini elde etmek için değil, âhiretin yıldızı olmak için yarışın!

34 *Yeşa'* fiilinin çift özneyi gören yapısına uygun olan bu okuma, Kur'an'daki ilâhî ve beşerî iradenin etkileşimiyle ve baştaki "yarışın!" emriyle uyumludur. Tersi olan bir anlayış sorunludur. (Bkz: 10:25; 13:27; 14:4; 24:21, ilgili notlar.)

35 Yani: "hayat için koyduğumuz yasalar". Buradaki "daha önceden kayıt altına alma", başka bazı âyetlerde yer alan "Allah'ın izni" istisna cümlelerine benzemektedir (Bkz: 64:11, not 11).

36 Allah hayata her an müdahildir. Daha hayatı yaratmadan önce onun yasalarını yaratmış, hayatı şansa veya kör rastlantıların eline bırakmamıştır. Fakat insan zamansızlığı idrak edemeyeceği için Allah'ın zamandan bağımsız irade ve meşietini kavrayamaz. Bu yüzdendir ki öncelik ve sonralığın ilâhî faaliyet için geçmediğini anlamakta da zorlanır.

لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ وَلَا
تَفْرَحُوا بِمَٓا اٰتٰيكُمْۜ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ
كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍۙ ﴿٢٣﴾ اَلَّذِينَ يَبْخَلُونَ
وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِۜ وَمَنْ يَتَوَلَّ
فَاِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٢٤﴾ لَقَدْ
اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَاَنْزَلْنَا
مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ
بِالْقِسْطِۚ وَاَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ
شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ
يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِۜ اِنَّ اللّٰهَ قَوِيٌّ
عَزِيزٌ ﴿٢٥﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا وَاِبْرٰهِيمَ
وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ
فَمِنْهُمْ مُهْتَدٍۚ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٢٦﴾

<- **23** Böyle takdir etmiştir ki elden kaçırdıklarınıza (aşırı) üzülmeyesiniz, ele geçirdiklerinize de (aşırı) sevinmeyesiniz:[37] nitekim Allah hiçbir kendini beğenmiş şımarığı sevmez; **24** yani, cimrilik edip insanlara da cimriliği teklif edenleri... Kim (O'na) sırt çevirirse, iyi bilsin ki Allah, evet O'dur kendi kendine yeten mutlak zengin, bütün övgülerin tek layığı.[38]

25 Doğrusu Biz elçilerimizi hakikatin apaçık belgeleriyle gönderdik; onlarla birlikte Kitab'ı ve insanlığı adâletle ayakta tutsun diye mizanı indirdik;[39] ve içinde hem kahredici bir güç hem de insanlar için sayısız faydalar bulunan demiri indirdik:[40] Ki böylece Allah, kendisine ve elçilerine gıyapta destek çıkanları seçip ayırsın: Şüphesiz Allah tarifsiz bir güç ve kuvvet, üstünlük ve yücelik sahibidir.[41]

26 Doğrusu Nûh ve İbrahim'i de (aynı amaçla) göndermiştik; ve o ikisinin soylarından gelenlere peygamberlik ve vahiy vermiştik; fakat onlardan bir kısmı hidayete erdi, ama birçokları da yoldan saptı.

---

37 Çünkü bütünü asla göremezsiniz. Gördüğünüz parçadır. Bütünü gören biri var: Allah. Parçayı görene düşen, bütünü görene teslim olmaktır.

38 Yani: Dinine sizden yardım istiyorsa, size muhtaç olduğu için değil, siz O'na muhtaç olduğunuz içindir. Zira Allah her ne ki ister, almak için değil, daha çok vermek için ister.

39 Zira, devletin imanı adâlettir.

40 Kitap, mizan ve demir, dengeli bir hayatın üç ayağıdır: Kitap vahyi, mizan (terazi, ölçme-değerlendirme yetisi) adâleti, demir kuvveti temsil eder. Bu üçü de "indirilmiş", yani ilâhî bir "ikram" olarak sunulmuştur. Demirin hem yararı hem de zararı dile getirilerek, kitapsız ve adâletsiz kalan bir gücün tahribatına gönderme yapılıyor. Mizan aynı zamanda din anlayışındaki dengeye tekabül eder. Zımnen: Hıristiyanlıktaki Ruhbanlık, terazisiz ve endazesiz bir aklın eseridir.

41 Âyetin sonundaki esma, bir önceki âyete düştüğümüz notla birlikte değerlendirilmelidir.

27 Sonra onların peşinden (başka) elçilerimizi de getirdik; peşlerinden de Meryem oğlu İsa'yı getirdik ve ona İncil'i verdik; ve ona uyanların kalplerine şefkat ve merhamet yerleştirdik. Ama ruhbanlık başka...[42] Onu kendilerine emretmediğimiz halde onlar uydurdu, gerekçesi de Allah'ın rızasını kazanmaktı; fakat onun gereklerine de hakkıyla riayet etmediler ya...[43] Neticede Biz onlardan iman eden kimselere karşılıklarını verdik; fakat yine onlardan birçoğu yoldan saptılar.

28 Siz ey (tevhide) iman eden (ehl-i kitab!)[44] Allah bilinciyle hareket edin ve O'nun peygamberine de iman edin ki, O size rahmetinden iki kat versin! Yine size aydınlığında yürüyeceğiniz bir nûr bahşetsin ve size mağfiret etsin: Zira Allah tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

29 Kitap ehli bilmez mi ki, Allah'ın lütfundan hiçbir şey üzerinde tekel oluşturamazlar. Çünkü lütuf Allah'ın elindedir; onu hak edip tercih eden/tercih ettiği kimselere verir.[45] Nitekim Allah, muazzam ikram sahibidir.

ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا
بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَاٰتَيْنَاهُ الْاِنْجِيلَ
وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ
رَاْفَةً وَرَحْمَةًۜ وَرَهْبَانِيَّةًۨ ابْتَدَعُوهَا مَا
كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ اِلَّا ابْتِغَٓاءَ رِضْوَانِ
اللّٰهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَاۚ فَاٰتَيْنَا
الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْهُمْ اَجْرَهُمْۚ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ
فَاسِقُونَ ﴿٢٧﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا
اللّٰهَ وَاٰمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ
رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُوراً تَمْشُونَ بِهِ
وَيَغْفِرْ لَكُمْۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌۙ ﴿٢٨﴾ لِئَلَّا
يَعْلَمَ اَهْلُ الْكِتَابِ اَلَّا يَقْدِرُونَ عَلٰى شَيْءٍ
مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ وَاَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ
مَنْ يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢٩﴾

---

42 *Rahbâniyyeten, ce'ale* fiilinin üçüncü mef'ulü olarak da okunmuştur. Bu durumda mâna "kalplerine şefkat, merhamet ve ruhbanlık yerleştirdik" olur. Fakat bu hemen arkadan gelen "onu biz emretmediğimiz halde onlar uydurdu" cümlesiyle çelişir. Metin her iki okumaya da açıktır ve tercihimiz vahyin genel karakteriyle tam bir uyum arzeder (Krş: *Keşşâf*).

43 Hıristiyan ruhbanlığı konusunda bkz: Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*.

44 Burada hitap edilen teslisi reddeden ve tevhide inanan İsevilerdir (Krş: 5:14, not 22 ve 82, not 88).

45 Baştaki *li ella ya'leme* ibâresini İbn Mes'ud ve İbn Abbas *li ya'leme* (bilsinler için) şeklinde okumuştur. Baştaki akıbet *lâmı* sayılırsa mâna "Sonuçta...bilemeyecekler" olur.

58. MÜCÂDİLE SÛRESİ

Mücâdile adı, hakkını aramak için "tartışan kadını" ifade eder. İlk âyetindeki *tucâdilu* fiilinden mülhemdir. Sûre *Mucadele* olarak da adlandırılmıştır. Bu durumda anlam "tartışma" olur. Fakat sûreye adını veren ibârenin bağlamı, *mucâdile* adını doğrudan destekler.

Bir bütün olarak Medine'de inmiştir. Aksi iddialar varsa da, 6. sûrenin girişinde uyguladığımız kriterler bunu doğrulamamaktadır. Ahzab 4. âyet *zıhar* türü boşamayı dışladığına göre, bu sûre Ahzab'dan önce inmiş olmalıdır. Buna göre sûrenin, yaklaşık olarak hicri 4. yılın sonunda veya 5. yılın başında indiğini kabul edebiliriz. Tüm tertiplerin sûreyi Munâfıkûn'un ardına yerleştirmesi bu sonucu teyit eder.

Sûre, İslâm öncesi dönemde gelenekleşmiş bir haksızlık ve ayrımcılık örneği üzerinden kadına yönelik zulmü reddeder. Bu, eşi anne yerine koyarak onu haklarından mahrum bırakma geleneği olan *zıhar*'dır. Bu tür haksız uygulamaları yaşanmış bir örnek üzerinden mahkûm eden vahiy, uygulamayı sürdüren kimseye ceza olarak keffaret yükümlülüğü getirir (1-6).

Müteakip pasajda, rahatsız edici veya istismara açık "özel görüşme, gizli oturum" veya "kulis yapma" anlamına gelen *necvâ* alışkanlığı yerilir ve caydırıcı bir cezâî müeyyide olan "zorunlu sadaka" uygulaması devreye sokulur (7-13). Medine'de, özellikle Yahudiler ve münafıklar arasında yaygın olan bu tür "görüşme" ve "oturum"ların önüne set çekilir (14-17).

Sûrenin son pasajı, İslâm cemaatine düşman olanları sırdaş ve yoldaş edinmekle alâkalıdır. Mü'minler bundan men edilerek, bunun ikiyüzlülük olacağı ima edilir. Allah'a inanıp güvenen birinin en yakın akrabaları dahi olsa, onları Allah'ın ve Elçi'sinin dostluğuna tercih etmemesi gerektiği vurgulanır (22). Böylece, mü'minler topluluğu içindeki çürük meyvelerin ayıklanması amaçlanır. Onlardan bazıları, Allah Rasulü'ne karşı suikasti bile düşünebilmişlerdir.

Medine ve Mekke okullarının taksimatına göre sûre 21 âyetten, Basra, Kûfe ve Şam okullarının taksimatına göre 22 âyetten oluşmuştur.

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 DOĞRUSU Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve nihayet (işini) Allah'a havale eden kadının başvurusunu kabul etmiştir;[1] zira Allah ikiniz arasında geçen konuşmayı işitiyordu: Çünkü Allah her şeyi işitendir, her şeyi tarifsiz görendir.[2]

2 İçinizden "Sen bana annem kadar haramsın" diyerek eşlerinden ayrılan kimselere gelince: o kadınlar asla anneleri olamaz; onların anneleri yalnızca kendilerini doğuranlardır; ve şüphesiz onlar mantıksız, dahası düzme-koşma bir laf söylüyorlar:[3] ama şüphe yok ki Allah, tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir rahmet kaynağıdır.

3 Ne ki, "Sen bana annem kadar haramsın" diyerek eşlerinden ayrılanlar, ardından da söylediklerinden geri dönen kimseler var ya: işte onların (keffareti) eşler birbirine yaklaşmadan önce bir köleyi özgür kılmaktır. Size yönelik ilâhî uyarı budur.[4] Ve Allah bütün yaptıklarınızdan ayrıntısıyla haberdardır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

قَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّت۪ي تُجَادِلُكَ ف۪ي
زَوْجِهَا وَتَشْتَك۪ٓي اِلَى اللّٰهِ وَاللّٰهُ يَسْمَعُ
تَحَاوُرَكُمَاۜ اِنَّ اللّٰهَ سَم۪يعٌ بَص۪يرٌ ﴿١﴾
اَلَّذ۪ينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُمْ مِنْ نِسَٓائِهِمْ مَا
هُنَّ اُمَّهَاتِهِمْۜ اِنْ اُمَّهَاتُهُمْ اِلَّا الّٰٓـئ۪ي وَلَدْنَهُمْۜ
وَاِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنْكَرًا مِنَ الْقَوْلِ
وَزُورًاۜ وَاِنَّ اللّٰهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ﴿٢﴾ وَالَّذ۪ينَ
يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَٓائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا
فَتَحْر۪يرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَتَمَٓاسَّاۜ ذٰلِكُمْ
تُوعَظُونَ بِه۪ۜ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَب۪يرٌ ﴿٣﴾

---

1 Lafzen: "İşitmiştir". Baştaki *kad* edatı bir yana, hemen arkadan gelen "Allah ikiniz arasında geçen konuşmayı işitiyordu" cümlesi tercihimizin gerekçesini teşkil eder. Aksi tekrarı ifade eder. Âyet, Allah Rasulü'nün terbiye ettiği nesle mensup bir kadının, hak ve hukuk konusundaki tavizsiz duruşu ve destânî özgüveninin ifadesidir.

2 Bu haksızlığın kendisine yapıldığı hanım Havle bt. Sa'lebe'dir. Eşi Evs b. Samit "Sen bana anamın sırtı gibisin" diyerek *zıhar* yemini yapar. Daha sonra Havle'ye birliktelik teklif ettiğinde bu kez o reddeder ve "Hükmü Rasulullah versin" der. Kocası, "Ben söyleyemem" der. Havle olayı Allah Rasulü'ne taşır ve Nebi ile arasında şöyle bir konuşma geçer:
-Ya Rasulallah! O beni aldığında gençtim, güzeldim, alımlıydım. Ona birçok çocuk verdim, yaşım da ilerledi. O zaman sevdiğiydim, şimdi anası oldum: beni sokağa bıraktı.
-Sen ona haram olmuşsun.
-Vallahi talak vermedi!
-Haram olmuşsun, bu konuda bir şey inmedi!
-Bir daha düşün, kurban olayım ya Rasulallah!
-Kendi görüşüm böyle!
-Ama, bana muhtaç küçük bir yavrum var: eğer ona versem telef olur, yanıma alsam aç kalır.
-...
-Allah'ım! Halimi Sana, yalnız Sana havale ediyorum! (Taberi)
Bu diyalogdan bir müddet sonra, Havle, bu âyetlerin indiği müjdesini alır. Dahası, "hakkını ve hukukunu arayan kadın" olarak hem Kur'an'a hem de tarihe geçer.

3 Yani: Tabii ve fıtri olanın yerine sentetik olanı ikame ediyorlar. İlâhî yasalar, gelenek ve örf yoluyla da bozulamaz. Cahiliyye aklı aynı sentetik uygulamayı evlatlık (33:4) ve ayları keyfe göre düzenleme uygulaması olan nesi'de de yaptı (9:37). Medine dışındaki Araplarda görülmeyen zıhar uygulamasının, Araplara Yahudilerden geçtiği sanılmaktadır (Bkz: İbn Âşûr).

4 İnsan onurunu incitmek onu öldürmek gibidir. O halde keffareti de bir insan diriltme demeye gelen

فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ
قَبْلِ اَنْ يَتَمَاسَّاۚ فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَاِطْعَامُ
سِتّٖينَ مِسْكٖينًاۜ ذٰلِكَ لِتُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ
وَرَسُولِهٖۜ وَتِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِۜ وَلِلْكَافِرٖينَ
عَذَابٌ اَلٖيمٌ ﴿٤﴾ اِنَّ الَّذٖينَ يُحَٓادُّونَ اللّٰهَ
وَرَسُولَهُ كُبِتُوا كَمَا كُبِتَ الَّذٖينَ مِنْ
قَبْلِهِمْ وَقَدْ اَنْزَلْنَٓا اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍۜ وَلِلْكَافِرٖينَ
عَذَابٌ مُهٖينٌۚ ﴿٥﴾ يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ جَمٖيعًا
فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُواۜ اَحْصٰيهُ اللّٰهُ وَنَسُوهُۜ
وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهٖيدٌ ﴿٦﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ
اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۜ
مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوٰى ثَلٰثَةٍ اِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ

4 Fakat kim bunu bulamazsa, yine eşler birbirine yaklaşmadan önce peş peşe iki ay oruç tutar; buna güç yetiremeyen kimseye ise altmış yoksulu doyurmak düşer.[5] Bu Allah'a ve Rasulü'ne imanınızın bir gereğidir; ve bunlar Allah'ın çizdiği sınırlardır. İnkâr edenler için, elem verici bir azap vardır.

5 Kuşku yok ki Allah'a ve Rasulü'ne meydan okuyanlar,[6] -ki Biz onlara da hakikatin apaçık delillerini indirmiştik- tıpkı kendilerinden önce rezil edilenler gibi rezil edilecekler: zira inkâr edenler için alçaltıcı bir azap vardır.

6 Gün gelip Allah onların hepsini diriltecek; yaptıkları her şeyi kendilerine bir bir haber verecek; onlar unutmuş olsalar bile, Allah onlara yaptıklarını bir bir sayıp dökecek: zira Allah her şeye ayrıntısıyla şahittir.

7 (EY MUHATAB!) Görmedin mi ki Allah, göklerde ve yerde olan her şeyi bilir? Gizli görüşme yapan üç kişi yoktur ki dördüncüleri O olmasın;[7]->

köle azadı olmalıdır. Bu günahın keffaretinin köle azadı olması, hem kadına yapılan bu zulmün kadına köle muamelesi yapmak olduğunu, hem de bu tür uygulamaların köleliği besleyen kaynaklardan biri olduğunu ihsas eder. Zaten *keffaret* de, "günahın doğurduğu mahzurları ortadan kaldırmayı amaçlayan ceza" değil midir? Fıkıh âlimlerinin çoğunluğuna göre bir kişi zıhar yapar da bundan dönmezse, 3-4. âyetlerdeki keffareti ödemesi lazım gelmez. Eğer durum buysa, cahiliyye âdeti olan "zıhar" zulmü, İslam'da da aynen korunmuş olmaktadır. Zulmeden erkek aleyhine hüküm ortaya koyan bu ve buna benzer bağlamlarda karşımıza çıkan mantık aynı mantıktır. Âyetlerdeki ilâhî muradın kadına yönelik geleneksel bir zulmü ortadan kaldırmayı amaçladığı açık olmasına rağmen, çoğunluk ulemanın nasıl böyle düşünebildiği kocaman bir soru işaretidir. Şükür ki Kur'an'ın bu çirkin uygulamayı cahiliyyenin çöpsepetine attığını dile getiren isimler de çıkmıştır. Bu doğru yaklaşım, 2. neslin otoritelerinden Mücahid ve Süfyan es-Sevri'ye nisbet edilir (Bkz: Razi).

5 Bu âyetlerdeki zıhar yemini keffaretinin bağlamından koparılarak nasıl orucunu bozan kimseye tatbik edildiği ve bu tatbikatın dayanağı olan rivayetlerin karşılaştırmalı bir kritiği için bkz: *Kitabu's-Sünne*, s. 115.

6 Krş: 9:63. *Yuhâddûne*nin mânası için bkz: Ebu Müslim'den nkl: Râzî.

7 *Necvâ* kök olarak "bir şeyden ayrılmak" demektir (Bkz: 21:3, not 4). Buradan "ayrıcalık" ve "farklı muamele istemeye" isim olmuştur. Burada "gizli görüşme" veya "kapalı toplantı" mânasına kullanılır. Fakat bunun "koparılan özel görüşme izni" bağlamında daha başka vurguları da vardır: 1) Aldığı özel görüşme izni ile randevu sahibini töhmet altında bırakma, 2) zaman çalma, 3) başkalarına bununla övünme, 4) kıskançlık uyandırma, 5) kulis yapma, 6) komplo hazırlama gibi...

<- ve(ya) beş kişi yoktur ki altıncıları O olmasın: ister bundan daha az ister daha çok olsun; nerede olurlarsa olsunlar, illa ki O kendileriyle beraberdir. En sonunda Kıyamet Günü, yapıp ettiklerini onlara bir bir haber verecektir: şüphesiz Allah her şeyi hakkıyla bilendir.

8 (Ey Peygamber!) Gizli görüşmeden men edilen, sonra da men edildikleri şeye tekrar dönenleri görmedin mi? İşte onlar günah, düşmanlık ve Rasul'e isyan hususunda gizli kapaklı işler çeviriyorlar. Ne zaman sana gelseler, Allah'ın seni selamlamadığı biçimde seni selamlıyorlar[8] ve kendi aralarında "Hadi bakalım, Allah sözlerimizden dolayı bizi cezalandırsın da görelim!" diyorlar. Cehennem gelir bunların hakkından.[9] Oraya dikilecekler![10] O ne kötü son duraktır.

9 Siz ey iman edenler! Gizli görüşme yapacaksanız (bile), günah, düşmanlık ve Rasul'e isyan hususunda gizli görüşme yapmayın da, bari iyilik ve takvâ üzre gizli görüşme yapın! Huzurunda toplanacağınız Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun!

10 (Bunun dışında kalan) gizli görüşmelerin tümü, sadece mü'minlere üzüntü vermeyi amaçlayan şeytanî bir eylemdir; ne ki Allah'ın izni olmadan, onlara hiçbir zararı dokunamaz: artık inananlar sadece Allah'a dayansınlar.[11]

وَلَا خَمْسَةٍ اِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَٓا اَدْنٰى مِنْ
ذٰلِكَ وَلَٓا اَكْثَرَ اِلَّا هُوَ مَعَهُمْ اَيْنَ مَا كَانُواۚ
ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ اِنَّ اللّٰهَ
بِكُلِّ شَيْءٍ عَلٖيمٌ ﴿٧﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذٖينَ نُهُوا
عَنِ النَّجْوٰى ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا نُهُوا عَنْهُ
وَيَتَنَاجَوْنَ بِالْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ
الرَّسُولِۘ وَاِذَا جَٓاؤُ۫كَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ
بِهِ اللّٰهُۙ وَيَقُولُونَ فٖٓي اَنْفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا
اللّٰهُ بِمَا نَقُولُۜ حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُۚ يَصْلَوْنَهَاۚ
فَبِئْسَ الْمَصٖيرُ ﴿٨﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا اِذَا
تَنَاجَيْتُمْ فَلَا تَتَنَاجَوْا بِالْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ
وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَتَنَاجَوْا بِالْبِرِّ
وَالتَّقْوٰىۜ وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذٖٓي اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ
﴿٩﴾ اِنَّمَا النَّجْوٰى مِنَ الشَّيْطَانِ لِيَحْزُنَ
الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَلَيْسَ بِضَٓارِّهِمْ شَيْـًٔا اِلَّا بِاِذْنِ
اللّٰهِۜ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٠﴾

---

8 Zımnen: "Allah'ın hoş görmediği, razı olmadığı biçimde".

9 Zımnen: "Cehenneme kadar yolları var!"

10 Veya: "Orada düzeltilecekler". "Namaz" anlamındaki *salât* ile aynı kökü paylaşan kelime için A'lâ 15'in ilgili notuna bkz.

11 Girişte örnek gösterilen kendini ifade eden kadınla, özel görüşme arasındaki bağ şu olsa gerektir: Bu kadın gibi kendinizi açıkça ifade ederseniz, özel görüşme gibi dolambaçlı ve şaibeli yollara gerek kalmaz.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِذَا ق۪يلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا
فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللّٰهُ لَكُمْۚ
وَاِذَا ق۪يلَ انْشُزُوا فَانْشُزُوا يَرْفَعِ اللّٰهُ الَّذ۪ينَ
اٰمَنُوا مِنْكُمْۙ وَالَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍۜ
وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَب۪يرٌ ﴿١١﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ
اٰمَنُٓوا اِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ
يَدَيْ نَجْوٰيكُمْ صَدَقَةًۜ ذٰلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ وَاَطْهَرُۜ
فَاِنْ لَمْ تَجِدُوا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿١٢﴾
ءَاَشْفَقْتُمْ اَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوٰيكُمْ
صَدَقَاتٍۜ فَاِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ

11 SİZ ey iman edenler! (Sosyal hayatta)[12] "Birbirinize yer açın!" denildiğinde derhal yer açın ki, Allah da size yer açsın. Yine "Davranın!" denildiği zaman, derhal yerinizden fırlayın![13] Allah içinizden tam inanan ve kendisine ilim verilenleri[14] kat be kat yüceltecektir:[15] Zira Allah yapıp ettiklerinizden tümüyle haberdardır.

12 Siz ey iman edenler! Elçi ile özel görüşme talep ettiğinizde (münafıklardan ayırt edilmeniz için),[16] görüşmenizden önce bir sadaka veriniz; bu sizin için daha hayırlı ve daha (iç) arıtıcıdır;[17] yok eğer buna (imkân) bulamazsanız, iyi bilin ki Allah tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

13 (Elçi ile) özel görüşme talebinizden önce, sadaka türü bir şeyler vermekten dolayı sizde şafak attı, öyle mi? Hemen belli oldu bunu yapamayacağınız ve Allah sizin pişmanlığınızı kabul etti:[18]->

12 *Mecâlis* (t. *meclis*); "toplantılar, ortak etkinlikler". *Meclis*, en genel anlamıyla "sosyal" veya "toplumsal alanı" temsil eder.

13 İbn Abbas, bunu her hayırlı işin ucundan tutma olarak yorumlamıştır (İbn Âşûr). "Davranın, yerinizden fırlayın!" şeklinde karşılamamızın gerekçesi budur.

14 *'İlm*, bilginin amaç değil hakikate işaret eden bir gösterge ve araç anlamındadır (Bkz: 21:74, not 74).

15 Hz. Peygamber'in şu ifadesi bu âyetin tefsiri sadedindedir: "Âlimin âbide üstünlüğü, dolunayın yıldıza üstünlüğü gibidir." Hz. Ali âlimi şöyle tarif eder: "Âlim Kur'an'ın önüne hiçbir şeyi geçirmeyendir". İmam Şafii "Allah'ın velileri âlimlerdir, onlar dışında veli bilmem" der. İbn Abidin "cahilin âlim hakkındaki şehadeti bâtıldır" der.

16 *Necvâ*, bu bağlamda gizliliği de içeren "özel görüşme" vurgusu kazanır. Muhtemelen Allah Rasulü'ne yerli-yersiz gelen özel görüşme talepleri sadece onu rahatsız etmekle kalmıyor, çevreyi de huzursuz ediyordu. Belki Allah Rasulü'nün hoşgörüsü bazılarınca istismar ediliyor, bunlar arasından özel görüşmeyi maske olarak kullanan münafıklar çıkabiliyordu.

17 Necvâ sadakası, bir tür "mesai 'çalma' cezası" idi. Zımnen: Nebi'nin zamanı sizin paranızdan kıymetlidir. Siz küçük bir maddî sorumluluk altında bu kadar zorlanıyorsunuz, ya o mânevî sorumluluk altında ne yapıyor, düşünsenize bir?

18 Özel görüşme sadakası, bu sadakayı vermeyecekleri gün gibi ortada olan münafıkları deşifre etmeyi amaçlıyordu. Yöntem o kadar etkili oldu ki, amaç kısa zamanda gerçekleşti. Zira para söz konusu olunca, ilk geri duran münafıklar oldu ve bu da emrin amacının gerçekleştiği anlamına geliyordu. Dolayısıyla bu âyeti bir önceki âyetin hükmünü iptal eden (*nâsih*) âyet gibi algılamak bir âyetin hükmünü geçersiz ilan etmek (*mensuh*) demeye geldiği için tehlikeli, o âyetin getirdiği muhteşem terbiyeyi önlediği için zararlı, Allah'ın bir emrine "kadük" muamelesi yapıldığı için vebaldir. Zira bu âyetin emri, benzer durumlarda dün nasıl geçerliyse bugün de öyle (belki daha fazla) geçerlidir. Zira çok önemli görevler ve sorumluluklar üstlenen kimselerin mesaisinin, gerekli gereksiz, yerli yersiz çalınması geçmişte kalan bir durum değildir. Böylesi bir durumda bir âlimin, mesaisini özel görüşme ile alacak birine "şu eseri oku, şunları şunları yap,

<- haydi artık namazı hakkını vererek kılın, zekâtı gönlünüzden gele gele verin, Allah'a ve Rasulüne itaat edin: zira Allah yaptıklarınızdan ayrıntısıyla haberdardır.

14 ALLAH'IN gazabına uğrayan bir toplulukla dayanışma içine girenleri görmez misin?[19] Onlar ne sizdendir ne de onlardandır; bir de (utanmadan) bile bile yalan yere yemin ediyorlar. 15 Allah onlara şiddetli bir azap hazırlamıştır; çünkü onlar öteden beri pek berbat bir iş işliyorlardı.

16 Onlar yeminlerini (inkârlarına) örtü yaptılar; böylece Allah yolundan saptılar ve saptırdılar:[20] Onlar alçaltıcı bir azaba dûçar olacaklar.

17 Ne malları ne de çocukları onları Allah'a karşı asla korumayacaktır: işte onlar ateş ehlidirler; onlar orada kalıcıdırlar.

18 Gün gelip Allah onların tümünü diriltecek, (yaptıklarını bir bir haber verecek);[21] bunun üzerine onlar size yemin ettikleri gibi O'na da yemin edecekler ve bu yolla bir şey elde etme hesabı yapacaklar:[22] bakın işte bunlar, evet bunlardır yalanı tabiat edinenler.[23]

19 Şeytan onlar üzerinde egemenlik kurmuş ve sonunda onlara Allah'ı hatırlamayı unutturmuştur. İşte bunlar şeytanın yoldaşıdırlar. Bakın, şeytanın hizbi var ya; kaybedecek olanlar, işte onlardır.

فَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاَطِيعُوا اللّٰهَ
وَرَسُولَهُ وَاللّٰهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٣﴾ اَلَمْ تَرَ
اِلَى الَّذِينَ تَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مَا
هُمْ مِنْكُمْ وَلَا مِنْهُمْ وَيَحْلِفُونَ عَلَى الْكَذِبِ
وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤﴾ اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا
اِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾ اِتَّخَذُوا
اَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ فَلَهُمْ
عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿١٦﴾ لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ اَمْوَالُهُمْ
وَلَا اَوْلَادُهُمْ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا اُولٰئِكَ اَصْحَابُ
النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٧﴾ يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ
اللّٰهُ جَمِيعًا فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ
وَيَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ عَلٰى شَيْءٍ اَلَا اِنَّهُمْ هُمُ
الْكَاذِبُونَ ﴿١٨﴾ اِسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ
فَاَنْسٰيهُمْ ذِكْرَ اللّٰهِ اُولٰئِكَ حِزْبُ الشَّيْطَانِ
اَلَا اِنَّ حِزْبَ الشَّيْطَانِ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٩﴾

şu şu sorumluluklarını yerine getir" şartı koşması, bu âyetin maksadıyla uyumludur. Aynı şey görev ve sorumlulukları ağır yetkililer için de geçerlidir.

19 Yani: "münafıkları". Benzer bir durum için bkz: 59:11 ve 14. Bu, münafığın tabiatını ele veren şu âyetle uyumludur: "İki arada bir derede kalmışlardır; ne o tarafa ne de bu tarafa aittirler" (4:143). Yasak olan ilişki, düşmanla dayanışma içine girerek "amaç birliği" oluşturmaktır. İnsanî ve medenî münasebetler yasaklanmış değildir.

20 *Saddû* fiilinin hem geçişli hem geçişsiz yapısına dayanarak.

21 Parantez içi açıklamamızın gerekçesi, aynı ibâreyle söze giren 6. âyettir.

22 Bu bağlamda bu cümleye bulabildiğim en uygun karşılık budur (Krş: Zemahşerî ve Râzî).

23 İnsanın her şeyi gören Allah'ın huzurunda dahi yalana cüret etmesi, yalanı tabiat edinmesiyle mümkündür.

إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ أُولٰٓئِكَ فِى
الْأَذَلِّينَ ﴿٢٠﴾ كَتَبَ اللّٰهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِى
إِنَّ اللّٰهَ قَوِىٌّ عَزِيزٌ ﴿٢١﴾ لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ
بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللّٰهَ
وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا اٰبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ
إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ أُولٰٓئِكَ كَتَبَ فِى
قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ وَيُدْخِلُهُمْ
جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ
فِيهَا رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ أُولٰٓئِكَ
حِزْبُ اللّٰهِ أَلَآ إِنَّ حِزْبَ اللّٰهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٢٢﴾

20 Bir de Allah'a ve Rasulüne meydan okuyanlar var:[24] işte onlar da en alçaklar sınıfına dahildirler. **21** (Zira) Allah şöyle diledi: "Elbet Ben galip geleceğim; Ben ve elçilerim!

Şüphe yok ki Allah tarifsiz güçlüdür, mutlak üstün ve yüce olandır.

22 Allah'a ve âhiret gününe[25] iman eden bir topluluğu, Allah ve Rasulüne meydan okuyan kimselerle -isterse bunlar babaları, oğulları, kardeşleri veya soydaşları olsun- candan-yürekten bir ilişki içinde bulamazsın.[26]

İşte (Allah), bunların kalbine imanı nakşetmiş[27] ve katından mânevî bir güç ile desteklemiştir;[28] onları zemininden ırmaklar akan cennetlere, içinde daimî kalmak üzere yerleştirecektir: Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır.[29] İşte gerçek Allah taraftarları bunlardır. Bakın, Allah taraftarları var ya: işte kurtulacak olanlar kesinlikle onlardır!

---

24 Krş: 5. âyet.

25 "Rasulüne" yerine "âhiret gününe" gelmesi, işlenen çirkinliğin gizlenebilir tabiatından dolayıdır. Âhirette hiçbir gizli saklı kalmayacağı hatırlatılmaktadır.

26 *Hâdde* işteşli fiili, karşılıklı iki taraf gerektirir. *Vudd* da *hubb* gibi iki özne arasındaki sevgiyi ifade eder (*Vudd* ve *hubb* farkı için: 19:96, not 91). *Vudd* ile seven, sevgisine karşılık istiyor demektir. Esma-i hüsnadan olan *Vedûd* ismi, "seven ve sevilen" anlamlarının ikisine birden gelir (85:14). Allah ve Rasulüne meydan okuyanlar şeytanın yoldaşlarıdır (19). Şeytanın yoldaşlarına değer vermek, şeytana değer vermektir. Âyet, onların alçak olduğunu söyler (20). Alçağı yüceltmek, yüce olana da haksızlıktır (21). Allah'a ve Rasulüne meydan okuyanla karşılıklı candan yürekten bir ilişki içine girmek, imanla küfür arasındaki sınırı yok eder. Yasak olan budur. Bu âyet, asla iyiliği (*birr*) yasaklamaz (Krş: 60: 1-8).

27 Bu ifade, "Allah imanı size sevdirdi" (49:7) âyeti ışığında anlaşılmalıdır.

28 *Minhu*'deki zamirin imana dönmesi halinde, mâna şöyle olur: "Allah'ın.. imandan doğan bir güç ile desteklediği". Katından bir ruh ile desteklenmek, tıpkı İsa'da (5:110; 2:87, 253) ve Hassan b. Sabit'in dilinde tecelli ettiği gibi Rahîmiyyetin tecellisi olan "özel" bir takviyedir. Gücünü kullanan takviye edilmektedir. *Ruh*, bir türün kemaline kendisi sayesinde ulaştığı şeydir. Ruh'un Kur'an'daki tüm kullanımlarının vahiyle ilgili olması (vahiy meleği, vahiy ve insan türünü vahye muhatap kılan öz), bu kullanımın da vahiyle irtibatını akla getirir. O da vahyi anlayacak bir algı gücü, onu anlamayı kolaylaştıran ilham, basiret ve ferasettir.

29 Zımnen: Allah rızasını dileyenler, önce Allah'tan memnun ve razı olsunlar.

59. HAŞR SÛRESİ

Sûre, *Haşr* adını 2. âyetinden alır. Âhirete ilişkin olarak kullanıldığında "toplanma" anlamına gelen *haşr*, vakıaya uygun olarak burada "asker sevkiyatı/içtima" vurgusu taşır. Tirmizî'nin naklettiği bir hadiste bu adla yer almıştır. İbn Abbas'ın, sûreyi "Haşr" diye anan Said b. Cubeyr'i *Benî Nadîr* adıyla anması için uyardığını öğreniyoruz (Buhârî).

İbn Abbas'ın isimlendirmesi, sûrenin muhtevasından yola çıkarak zamanını da ele vermektedir: hicri 4. yıl. Bu tarih, Nadîroğullarının sürüldüğü tarihtir. Bu Yahudi kabilesinin bölgeye gelişi 6 yüzyıl öncesine, bir rivayete göre ise Hz. Mûsa dönemine kadar gider. Nadîroğulları, din adamları sınıfının kendi içinden çıktığı Harun soyundan gelen, Medine'nin tarım ve ziraatını elinde tutan kabiledir. Muhtemelen bu bölgeye gelip yerleşmelerinin arkaplanında, geleceği haber verilen peygamberin bu bölgede ortaya çıkacağı müjdesidir (Bkz: 28:48'in notu). Sûrenin iniş nedeni, Nadîroğulları sürgünüdür.

Hicretin ardından Hz. Peygamber, Medine Yahudileri ile bir ittifak sözleşmesi (*Sahîfe*) akdetti. Bedir zaferi üzerine Medine Yahudilerinden bir kısmı, kendiliklerinden, Hz. Peygamber'in Tevrat'ın muzaffer olarak nitelediği "beklenen peygamber" olduğunu ilan ettiler. Fakat Uhud'u yenilgi olarak yorumlayıp nankörlük etmeleri, gücü kutsadıklarını ortaya çıkardı. Nadîr'in şefi Ka'b b. Eşref, Bedir'in ardından kara propagandaya başlamıştı. Bir yandan da İslam cemaatinin en saygın kadınlarını küçük düşürmek için aşk şiirleri yazıyordu. Bardağı taşıran son damla, yanında kırk atlıyla birlikte Mekke'ye gidip Ebu Süfyan ile anlaşması oldu. Bu, ortak sözleşmeye ihanetti. Ka'b, ihanetinin cezasını canıyla ödedi. Örtülü bir operasyon sonucu ortadan kaldırıldı. Yahudiler, sözleşmeden doğan, bir Müslüman'ın hataen işlediği bir cinayetin diyetine katılma yükümlülüklerini reddettiler. Bununla da kalmayıp, Allah Rasulüne suikasta yeltendiler.

Onların bu ihaneti üzerine, Hz. Peygamber onlara iki seçenek sundu: ya yenilenin her şeyini kaybettiği bir savaş veya servetleriyle birlikte Medine'yi terk. Düşünüp karar vermek için on gün süre istediler. Kararlarını öğrenmek için gönderilen İbn Ubey, boyun eğmemelerini, kendisinin iki bin kişiyle yardıma koşacağını vaad etti. Bu vaad üzerine Nadîroğulları İslâm'a karşı isyan bayrağını çekti ve altı kaleleri de kuşatıldı. Birkaç haftalık kuşatmanın ardından, yardım vaadinin boş çıktığını görerek teslim oldular. Bu olay 4. yılın Rebiulevvel ayında yaşandı. Her üç aileye bir deve olmak üzere, altı yüz develik bir kervanla göç ettiler. Evlerini kendi elleriyle yıkıp kapı ve pencerelerine varana dek tüm mallarını da götürdüler. Birkaç aile hariç tümü Suriye'ye yerleşti.

Sûrede anılan *fey'*, işte Nadîroğullarının bıraktığı taşınmazlardır. "Ganimet" anlamında kullanılan *enfâl*den ayrı olarak (8. sûrenin girişine bkz.) "Barış yoluyla elde edilen savaş gelirleri" vurgusunu taşır. Allah Rasulü bu malları Ensara vermeyip, inançları uğruna yurt ve yuvalarını terk eden muhacirler arasında paylaştırdı.

Bu sûre, adı geçen mallar üzerinden ahlâkî öğütler vermektedir. Özellikle insan-servet ilişkisini işleyerek, yahudileşmenin en belirgin alâmetlerinden dünyevîleşmeye dikkat çekmektedir. Nadîroğullarından geriye kalan *fey*'in muhacirlere verilmesinin gerekçesi, tüm zamanlarda geçerli olan muhteşem bir ilkedir: "(Allah) böyle yaptı ki servet, (sırf) zengin sınıflar arasında dolaşan bir devlete dönüşmesin" (7). Münafıklarla Nadîroğulları arasındaki gizli görüşmeleri mucizevî bir ihbar ile açıklayan âyetler, kâfirler arasındaki dayanışmanın özünde nasıl kırılgan olduğunu dile getirir: "Sen onları birlik sanırsın, oysa kalpleri paramparçadır" (14).

Sûrenin sonu, Allah'a inanıp güvenen herkesi kapsayan bir sorumluluk çağrısıdır: "Şu kimseler gibi olmayın ki; onlar Allah'ı unuttular, Allah da onlara kendilerini unutturdu" (19). Sorumsuzlukların en büyüğü ise, vahye karşı kör ve sağır davranmaktır. "EĞER Biz bu Kur'an'ı bir dağa indirmiş olsaydık, onun Allah'a saygıdan boyun eğmiş bir halde parçalanıp dağıldığını görürdün" (21) denilerek, insana "Ey insan! Sen dağdan ve taştan daha mı hissizsin!" mesajı verilmektedir.

Vahyin zirvesi, Allah'ın zatı hakkında konuştuğu bölümlerdir. İşte bu sûrenin son üç âyeti o zirvelerden biridir. Allah Rasulü, Allah'ı tanıtan bu âyetlerin her günün sabahında okunmasını, yani mü'minin her gününün ilk gündeminin Allah olmasını (ki okumanın amacı budur) tavsiye eder (Tirmizî). Bu tavsiyede, bu âyetlere başlarken istiaze okunması da yer alır. Bu zihne abdest aldırma tavsiyesi, dahası, mutlak hakikat olan Allah hakkında düşünürken Allah'a sığınma tavsiyesidir. Bunun amacı bellidir: insan aklının mutlak zatını kavramaktan âciz olduğu Allah'ı, esma ve sıfatıyla bilmek, tanımak, anlamak. Zaten sûre de, Allah'ı bilme, tanıma ve anlama vesilemiz olan 16 isim-sıfatın geçtiği âyetlerle son bulur. Kur'an'da İlâhî esmanın peş peşe en çok geçtiği yer bu âyetlerdir. Verdiği mesaj ise açıktır: Dünya fani, Allah bâkidir.

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 Göklerde olan her şey ve yerde olan her şey Allah için hareket etti de, (bu sonuç öyle alındı):[1] zira O'dur her işinde mükemmel olan, her hükmünde tam isabet kaydeden.[2] 2 O'dur kitap ehlinden nankörlük edenleri daha ilk sevkiyat ve içtimada yurtlarından çıkaran. Siz onların bırakıp gideceklerine zerrece ihtimal vermemiştiniz, onlar da kalelerinin kendilerini Allah'a karşı savunacağını sanmışlardı. Allah onların (üzerine) hiç beklemedikleri yerden geldi ve kalplerine korku saldı: hanelerini kendi elleriyle ve mü'minler eliyle harap ettiler.[3]

Şu halde, ibret alın ey basiret sahipleri![4]

3 Allah onlar için sürgünü takdir etmemiş olsaydı, elbet onlara dünyada (daha beter) mahrumiyet yaşatırdı; zaten, öbür dünyada onlar, ateş azabına müstehaktırlar.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ
سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ
وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ ﴿١﴾ هُوَ الَّذ۪ٓي اَخْرَجَ
الَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ
لِاَوَّلِ الْحَشْرِۜ مَا ظَنَنْتُمْ اَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّٓوا
اَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللّٰهِ فَاَتٰيهُمُ اللّٰهُ
مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ ف۪ي قُلُوبِهِمُ
الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِاَيْد۪يهِمْ وَاَيْدِي
الْمُؤْمِن۪ينَ فَاعْتَبِرُوا يَٓا اُو۬لِي الْاَبْصَارِ ﴿٢﴾
وَلَوْلَٓا اَنْ كَتَبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَٓاءَ لَعَذَّبَهُمْ
فِي الدُّنْيَاۜ وَلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابُ النَّارِ ﴿٣﴾

1 Zımnen: "şu halde bu başarıyı Allah'a borçlusunuz". *Sebbaha*nın geçmiş zaman kipiyle gelişi, elde edilen parlak sonucun sebeplerinin geçmişte aranmasına işaret eder (Bkz: 87:1, not 2). Her şeyin O'nu tesbih ettiğini söyleyen İsrâ 44. âyetin sonu, *tesbîh*'i sadece "işitilen" bir şey olarak anlamamak gerektiğini telkin eder. *Tesbîh*, kelimenin tersinin mânanın tersini ifade ettiği kelimeler grubuna girer (*sebeha-habese, ketebe-beteke, derre-redde, şerefe-fereşe, nehera-rahene, cebbe-becce, sereha-harese, 'aşeka-kaşe'a* gibi). *Sebeha*, "tek başına kaldı, uzağa gitti, ayrılıp uzaklaştı" karşılığıyla, "zihnî soyutlamayı" da kapsar. Soyutlama, zihnin yüceltmesi ve bu sayede yücelmesidir. Akıl soyut düşünceyle yücelir. İlk muhataplar soyut düşünemiyorlar, bu da onları "uzak ilâh" inancına sürüklüyor ve "uzak" olana yaklaşmak için aracılar koyuyorlardı. Onları şirke götüren sebep de buydu. *Tesbîh*te bilinç şart değilken, *zikr*de bilinç şarttır. Bu girişin hatırlattığı şudur: Allah'ın tasarruf ve takdiri, insanların davranışlarına göre tezahür eder. Dişli ve güçlü bir düşmanı bir tek kayıp vermeden def eden mü'minlere zımnen şöyle deniliyor: Siz de, onlar da bu sonucu asla hesap etmiyordunuz.

2 Âyetin Azîz ve Hakîm esmasıyla bitmesi şuna işaret eder: Olan biten açıktır; en sonunda tek mükemmel olan Allah galip gelmiştir; zira O'dur Azîz olan. Şimdi anlaşılmış olsa da, başından beri yaşananlar hikmetsiz değildi; zira O'dur Hakîm olan.

3 Nadîroğulları kabilesinin geçmiş ve geleceğine dair çok özel ve özgün bilgi için bkz: İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*.

4 *İ'tibar*, iftiâl babının yapısı gereği, eşyanın hakikatini, sebep, sonuç ve gerekleriyle birlikte kavrayıp icabını yerine getirmek demektir. Bir başka açıdan, lafzı meale, meali mânaya, mânayı maksada, maksadı hakikate perde yapmamak, satırların sadırlarına geçmektir.

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ شَٓاقُّوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَمَنْ يُشَٓاقِّ
اللّٰهَ فَاِنَّ اللّٰهَ شَد۪يدُ الْعِقَابِ ﴿٤﴾ مَا قَطَعْتُمْ
مِنْ ل۪ينَةٍ اَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَٓائِمَةً عَلٰٓى اُصُولِهَا
فَبِاِذْنِ اللّٰهِ وَلِيُخْزِيَ الْفَاسِق۪ينَ ﴿٥﴾ وَمَٓا
اَفَٓاءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِه۪ مِنْهُمْ فَمَٓا اَوْجَفْتُمْ
عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ
يُسَلِّطُ رُسُلَهُ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ
شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿٦﴾ مَٓا اَفَٓاءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِه۪ مِنْ
اَهْلِ الْقُرٰى فَلِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبٰى
وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاك۪ينِ وَابْنِ السَّب۪يلِ

4 Bu onların Allah'a ve O'nun elçisine karşı çıkmaları yüzündendir; kim de Allah'a karşı çıkarsa, unutmasın ki Allah'ın azabı çetindir.

5 Onların hurma ağaçlarından her ne kesmiş veya kökü üzere doğrulmuş halde bırakmışsanız, hepsi de Allah'ın izniyle olmuştur;[5] gerekçesi de fâsıkların cezalandırmaktır.

6 Yine Allah'ın, o kimselerden alıp Elçisi'nin tasarrufuna verdiği kansız ve zahmetsiz savaş gelirleri;[6] üstelik (onu ele geçirmek için) ne atlı ne de develi[7] akınlar düzenlemiş de değildiniz;[8] ama Allah, elçilerini hak edenin/istediğinin başına sarar: ve Allah'ın gücü her şeye güç yeter.

7 Allah'ın malum beldelerin sakinlerinden alıp Rasûlüne verdiği tüm savaş gelirleri,[9] Allah'a, Rasulüne, (onun) yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara[10] aittir.[11]->

---

5 Yani: "Allah'ın bilgisi dahilinde". Zımnen: Allah'ın izin vermediği durumlarda savaşta bile ağaç kesemezsiniz. Mü'minler çok stratejik bir mıntıkada yer alan en az iki, en çok altı hurma ağacı kesmişler, Yahudiler bunu fırsat bilerek; "Sana inen mesajda buna da mı yer var?" diye Rasulullah'ı itham etmişlerdi. Bu âyet, istismara dayalı söz konusu ithamı red için indi.

6 *Fey'*, "geri dönmek, iade etmek, aslına rücu" mânasına gelir. Bu kök, kanlı kansız meşru savaş ganimetinin mantığını da ele veriyor: Allah'ın kullara ikram ettiği serveti, ona nankörlük edenlerin elinden alıp itaat edenlere iade etmek. *Fey'*, "gölge" anlamına da gelir. Yani, "dünya malı gölgedir, asıl değildir" iması taşır.

7 Veya *rikâbın* kök anlamından yola çıkarak: "ne de üzengi vurup mahmuzladınız".

8 Bu ibâre, *ganimet* ile *fey'* arasındaki farkı ortaya serer: biri "alınan" diğeri "bırakılan/iade edilen" olmasıdır. İlki zahmet karşılığı bir bedel, ikincisi ilâhî yardımla gelen ödüldür. Her ikisinde de elde edilen her şey, kamu malı addedilerek meşru otoriteye teslim edilir.

9 Bu gelirlerden ne anlaşılacağı, 6 ve 7. âyetlerin aynı durumu mu yoksa iki ayrı durumu mu düzenlediğine bağlı olarak tartışılmıştır. İkinci durumda, "Malum beldeler" ile Nadîrlilerin ardından yine kansız biçimde fethedilen yerleşim merkezleri, onlardan "alınan" ile de, öncekinin aksine vatandaşlık vergisi olan "cizye" ve toprak vergisi olan "haraç" gibi menkul gelir kalemleri kastedilmiş olmalıdır. Bu durumda âyetin ille de bir-iki yıl sonra nâzil olması gerekmez. İlâhî bir ihbar olması da muhtemeldir. Bu tartışmaya Enfâl 41 de dahil edilince ihtilaf daha da çeşitlenmiş, var sayılan çelişki nesh teorisiyle çözülmeye çalışılmıştır (İbn Âşûr).

10 Lafzen: "yol oğlu" (Açıklaması için bkz: 30:38, not 45).

11 Ganimetin beşte biri Bedr'in ardından inen Enfâl 41'de sayılan kalemlere, geri kalanı mücahidlere taksim edilir. Fakat bedelsiz savaş gelirlerini ifade eden *fey'*de iki ayrı kalem vardır: Birinci kalem 6. âyetteki gibi gayr-ı menkullerdir. Bunların tamamı Allah Rasulü'nün tasarrufundadır. İkinci kalem 7. âyette ifade edilen menkullerdir. Bunların tümü 7. âyette sayılan sınıflara taksim edilir. *Ganimet* ve *fey'* hukuku savaş ahlâkının bir parçasıdır. Savaşçıyı mal için can avcılığına teşvik eden keyfi paylaşım esasına dayalı cahiliyye taksiminin yerine ikame edilmiş, çapula son verilmiştir. Çapulda savaşçı elde ettiği malı zimmetine geçirirdi. Vahiy çapulu "kamu malı yeme" (*ğulul*) saymış ve çapul yapmaya kalkan savaşçıyı ganimetten

<- Bunu böyle yaptık ki, servet (sırf) sizden zengin sınıflar arasında dolaşan bir devlete dönüşmesin.[12] İmdi, Rasul size (ondan) ne (pay) verirse onu alın, ama size vermediği şeyden de uzak durun. Allah'a karşı sorumlu davranın; unutmayın ki Allah'ın cezası pek şiddetlidir.

8 (Bu gelirler), yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılan muhacirler arasındaki fakirlere (verilir); Allah'tan kendilerine ulaşacak bir lütuf ve rızanın peşine düşen, Allah'a ve Rasulüne yardım eden kimseler bunlardır. Sözüne sadık olanlar da bunlardır.

9 Bir de, onlar (gelmeden) önce kendilerine yurdu hazırlayan ve imanı (yerleştiren) kimselere (verilir);[13] onlar kendilerine sığınan muhacirleri severler, diğerlerine verilenlerden dolayı içlerinde bir hasislik duymazlar; dahası kendileri çok muhtaç halde bulunsalar da, başkalarını kendilerine tercih ederler. Evet, kendi bencilliğinin tutkusundan korunanlar var ya: kurtuluşa erecek olanlar da işte onlardır.[14]

كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْاَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ
وَمَا اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهٰيكُمْ
عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ
الْعِقَابِ ﴿٧﴾ لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ
اُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَاَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ
فَضْلًا مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانًا وَيَنْصُرُونَ
اللّٰهَ وَرَسُولَهُ اُولٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ﴿٨﴾
وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُ الدَّارَ وَالْاِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ
يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ اِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي
صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا اُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ
عَلٰى اَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ
يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَاُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٩﴾

---

de mahrum etmiştir (Bkz: 3:161).

12 Ganimet ve *fey'* dağılımında esas alınacak ölçü, dünya durdukça duracak bu ahlâkî gerekçe olmalıdır. Allah Rasulü Hayber'in fethinden sonra bu arazilerin bir kısmının sahipleri tarafından yarıcı usulüyle işlenmesine izin verdi. Mekke savaşla fetholunduğu halde arazileri ganimet olarak mücahitlere dağıtılmadı. Hz. Ömer, âyeti lafzına değil gerekçesine bakarak tatbik ettiği için, Irak'taki verimli arazileri savaşçılara paylaştırmak yerine, eski sahiplerine zimmetlemişti. Böylece hem toprağın işlenmesini sağlayıp gelirinden pay aldı hem de toprak ağaları oluşmasını önledi.

13 Veya *vavın* "beraberlik" vurgusuyla: "iman ile bu yurdu hazırlamış olanlara".

14 *Buhl*, kendi elindekini başkasından kıskanmak, *şuhh* başkasının elindekine göz dikmektir. Allah Rasulüne bir zat gelerek açlıktan dizlerinde derman kalmadığını söyledi. Allah Rasulü "Bu zâtı misafir edecek biri var mı?" dedi. Ebu Talha kabul etti ve eve götürdü. Evde bebeklerinin yiyeceğinden başka bir şey yoktu. Ebu Talha eşine; "Onu uyut, kandili bir biçimde söndür, biz yermiş gibi yapalım, misafiri doyuralım" dedi. Ertesi sabah Rasulullah "Allah bu gece falan aileden razı oldu" dedi. *İsâr*, "kendi ihtiyacı olduğu halde, başkasını kendisine tercih etmek" anlamına gelir. *Buhl, şuhh, isâr* yanında; *hased, gayret, gıbta, sehavet, cûd* ve *fakr* kavramları için bkz: 113:5 not 8.

وَالَّذٖينَ جَٓاؤُ۫ مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ
لَنَا وَلِاِخْوَانِنَا الَّذٖينَ سَبَقُونَا بِالْاٖيمَانِ وَلَا
تَجْعَلْ فٖى قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذٖينَ اٰمَنُوا رَبَّنَٓا
اِنَّكَ رَؤُ۫فٌ رَحٖيمٌ ﴿١٠﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذٖينَ
نَافَقُوا يَقُولُونَ لِاِخْوَانِهِمُ الَّذٖينَ كَفَرُوا مِنْ
اَهْلِ الْكِتَابِ لَئِنْ اُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ
وَلَا نُطٖيعُ فٖيكُمْ اَحَدًا اَبَدًا وَاِنْ قُوتِلْتُمْ
لَنَنْصُرَنَّكُمْ وَاللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ
﴿١١﴾ لَئِنْ اُخْرِجُوا لَا يَخْرُجُونَ مَعَهُمْ وَلَئِنْ
قُوتِلُوا لَا يَنْصُرُونَهُمْ وَلَئِنْ نَصَرُوهُمْ
لَيُوَلُّنَّ الْاَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنْصَرُونَ ﴿١٢﴾ لَاَنْتُمْ
اَشَدُّ رَهْبَةً فٖى صُدُورِهِمْ مِنَ اللّٰهِ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ
قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴿١٣﴾ لَا يُقَاتِلُونَكُمْ جَمٖيعًا اِلَّا
فٖى قُرًى مُحَصَّنَةٍ اَوْ مِنْ وَرَٓاءِ جُدُرٍ بَأْسُهُمْ
بَيْنَهُمْ شَدٖيدٌ تَحْسَبُهُمْ جَمٖيعًا وَقُلُوبُهُمْ
شَتّٰى ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٤﴾

10 Onlardan sonra gelenler şöyle yakarırlar: "Rabbimiz! Bizi ve bizden önce imanla göçüp gitmiş olanları bağışla! İman edenlere ilişkin gönlümüzde en küçük bir kin[15] bırakma! Rabbimiz! Şüphe yok ki Sen çok şefkatli, çok merhametlisin!"

11 NİFAKTA direnenlerin, önceki vahyin mensuplarından küfre gömülen yoldaşlarına[16] şöyle diyebilecekleri aklına gelir mi: "Eğer siz çıkarılırsanız kesinlikle biz de sizinle birlikte çıkacağız; sizin hakkınızda hiçbir kimsenin sözüne ebedîyen itibar etmeyeceğiz; yok eğer size karşı savaş açılırsa kesinlikle size yardım edeceğiz"?[17] Allah şahit ki, onlar yalancının daniskasıdırlar. **12** Onlar çıkarılsalardı, onlarla beraber çıkmazlardı; onlara karşı savaş açılacak olsa, yardım etmezlerdi; tut ki yardım ettiler, sonunda arkalarını dönüp kaçarlardı da, kimseden de yardım alamazlardı.[18]

13 Elbet onların içlerine Allah'tan daha çok sizin korkunuz sinmiş: bunun gerekçesi, onların anlayışsız bir topluluk olmalarıdır.[19]

14 Onlar ittifak kursalar dahi, müstahkem mevzilerde olmadıkça ya da sur diplerine[20] saklanmadıkça sizinle savaşmayı göze alamazlar. Kendi aralarında şiddetli bir rekabet[21] vardır; sen onları birlik içinde sanırsın, ama kalpleri darmadağınıktır: Bunun gerekçesi de, onların aklını kullanmayan bir topluluk olmalarıdır.

---

15 *Ğıll* için bkz: 7:43, not 36.

16 Lafzen: "kardeşlerine".

17 Benzer bir durum için bkz: 8:48, not 55.

18 Bu âyetler nifakın bir inanç problemi olmaktan çok bir "inanç ahlâkı" problemi olduğunu gösterir.

19 Korkuda şirk, Allah dışında bir şeyden Allah'tan korkar gibi korkmaktır. Âyet korku terbiyesini inşâ ediyor (*Rehb* için bkz: 28:32).

20 Buradaki *min* edatının anlama katkısı için bkz. 49:4, not 4.

21 İbn Abbas'a dayanarak, *be'se* bu bağlamda verebileceğimiz en uygun karşılık (Krş: 7:165, not 129).

كَمَثَلِ الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَر۪يبًا ذَاقُوا
وَبَالَ اَمْرِهِمْۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌۚ ﴿١٥﴾ كَمَثَلِ
الشَّيْطَانِ اِذْ قَالَ لِلْاِنْسَانِ اكْفُرْۚ فَلَمَّا كَفَرَ
قَالَ اِنّ۪ي بَر۪ٓيءٌ مِنْكَ اِنّ۪ٓي اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ
الْعَالَم۪ينَ ﴿١٦﴾ فَكَانَ عَاقِبَتَهُمَٓا اَنَّهُمَا فِي النَّارِ
خَالِدَيْنِ ف۪يهَاۜ وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا الظَّالِم۪ينَۚ ﴿١٧﴾ يَٓا
اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ
مَا قَدَّمَتْ لِغَدٍۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ خَب۪يرٌ بِمَا
تَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذ۪ينَ نَسُوا اللّٰهَ
فَاَنْسٰيهُمْ اَنْفُسَهُمْۜ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١٩﴾

15 (Onların akıbeti de), kendilerinden hemen önce yaptıklarının acısını tadanların akıbetine benzeyecektir;[22] dahası onların hakkı, elem verici bir azaptır.

16 Tıpkı malum şeytan örneğinde olduğu gibi: Hani o insana "inkâr et" diye telkin eder, ona uyup inkâr edince de "Ben senin yaptığından sorumlu değilim, çünkü ben âlemlerin Rabbi Allah'tan korkarım" der.[23]

17 Sonuçta o iki (zümre)nin[24] akıbeti de, içinde yerleşip kalacakları ateş olacaktır: zira, zalimlerin cezası budur.

18 SİZ ey iman edenler! Allah'a karşı sorumlu olduğunuzu bilin! Şimdi herkes, (kendisine) malum olmayan bir yarın için ne hazırladığına bir baksın! Ve (bir kez daha): Allah'a karşı sorumlu olduğunuzu bilin! Çünkü Allah yaptığınız her şeyden haberdardır.[25] **19** Aman ha, şu kimseler gibi olmayın ki; onlar Allah'ı unuttular, Allah da onlara kendilerini unutturdu![26] İşte onlar, evet onlardır fâsık olanlar.

---

22 Buradaki tarihsel atıf, hem yaptıklarının acısını Bedir'de tadan Müşriklere hem de sürülen ilk Yahudi kabilesi olan Kaynukaoğullarınadır.

23 Bu "şeytan"lar, 11. âyette tarif edilen münafık tipler olmalıdır. Önce ayartırlar, sonra da hiçbir sorumluluk üstlenmezler. şeytanın "Ben Allah'tan korkarım" demesi, münafıklığını gösterir. Bu pasajın en çarpıcı yanı, şeytan rolüne, inkârcı Yahudilerin değil münafıkların lâyık görülmesidir. Zira onlar Yahudilerin gözünde hain ve dönek, Müslümanların gözünde onursuz ve alçak konumuna düştüler. Sonuç: Her nifakta bir şeytanlık gizlidir (Benzer temsilî diyaloglar için bkz: 14:22; 50:27).

24 Buradaki ikil zamir, 16. âyetteki şeytan ve onun aldattığı insan temsili üzerinden 11. âyette anılan inkârcı Yahudi ve münafıkları ifade eder.

25 Allah, kendisine karşı sorumluluk yolunda ne çaba sarf ettiğinizi ve nereye kadar gücünüz olduğunu bilir. Nifakla ilgili bir pasajın ardından âhiretin gelmesi tesadüf değildir. Nifak probleminin temelinde tek dünyalılık yatar. Tek dünyalı olanın iki yüzü olur. Devamındaki âyet, nifakın temelinde neyin yattığını ifade eder.

26 Bir önceki âyet "sorumlu davranma" çağrısıydı, bu âyet ise "sorumsuzluğa karşı" uyarı. Tevbe 68 ile de teyit edilen bu psikanalitik ifade, nifak psikolojisinin iç yüzünü ortaya serer. Zımnen: Münafık yalnızca başkalarına münafıklık yapmaz. Nifakı giderek öyle benimser ki, artık kendi kendisinin de münafığı olur. Kendi kendini unutmak budur. Kendini unutan kendine yabancılaşır, kendine yabancılaşan giderek kendisiyle kavgalı hale gelir. Kendini unutandan, şahdamarından yakın olan Allah'ı hatırlaması beklenemez. Dolayısıyla insanın kendine uzaklaşması, aynı anda Allah'tan uzaklaşması anlamına gelir. Tıpkı tersinin de doğru olduğu gibi. İnsanın Allah'ı unutmasından Allah zarar görmez, fakat bu kendine yabancılaşmayı getirdiği için, insan zarar görür ve hepten kaybeder.
Nüzul ortamıyla uyumlu olarak bu âyet şöyle de anlaşılabilir: 'Onlar Allah'ı unuttular, Allah da o yahudilere ve münafıklara birbirlerini unutturdu.' Zira münafıklar, yardıma gelme vaadiyle kışkırttıkları yahudilerin yardımına gelmemişler, verdikleri sözü unutmuşlardı.

لَا يَسْتَوٓى اَصْحَابُ النَّارِ وَاَصْحَابُ
الْجَنَّةِ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَٓائِزُونَ ٢٠
لَوْ اَنْزَلْنَا هٰذَا الْقُرْاٰنَ عَلٰى جَبَلٍ لَرَاَيْتَهُ
خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ وَتِلْكَ
الْاَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ
٢١ هُوَ اللّٰهُ الَّذٖى لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ عَالِمُ
الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحٖيمُ ٢٢

20 Ateşe lâyık olanlarla cennete lâyık olanlar, asla bir tutulamazlar: cennete lâyık olanlar var ya, işte onlardır kurtuluşa erenler.[27]

21 EĞER Biz bu Kur'an'ı bir dağa indirmiş olsaydık, onun Allah'a saygıdan boyun eğmiş bir halde parçalanıp dağıldığını[28] görürdün.[29]
İşte bu türden temsilî anlatımları, insanların önüne, belki düşünürler diye koyuyoruz.[30]

22 O,[31] kendisinden başka ilâh olmayan Allah'tır:[32] İdrak edilemeyen ve edilebilen her şeyin âlimi sadece O'dur; O özünde merhametli, işinde merhametlidir.[33]

---

27 Sinsi ve münafık şeytanları dinlediği için kendini unutan sorumsuzların varacağı yer ateştir. Sorumlu davranmak isteyen kimse, şeytanı değil vahyi dinlemelidir. Bir sonraki âyetle bu pasajın münasebeti budur.

28 *Tehattum*, sert ve katı cisimlerin zilletten dolayı gürültülü parçalanmasını ifade eder. *Tesaddu'* ise, azametten dolayı sessizce dağılmalarına denir.

29 Zımnen: Ama ey insan, biz onu dağa-taşa değil sana indirdik! Sen ona karşı neden bu kadar hissiz, vurdumduymaz ve aldırmazsın? *Huşu'*, kalp fiillerindendir ve sadece akleden kalp sahibi varlıklar için kullanılır. Burada dağ için kullanılmış fakat Kur'an'ın iniş şartına bağlanmıştır. Bu gerçekleşmediğine göre burada bir varsayım olarak kullanılmıştır. Zemahşerî hidayet rehberi olan Kur'an'ın bu âyette kullandığı üslubu *tahyîl* (zihinde canlandırma) ve *temsîl* (sembolizm) olarak niteler. Âyetin birçok çağrışımı vardır: 1) Eğer Kur'an taşa inmiş olsaydı onu da akıllandırır ve duygulu yapardı. 2) Kur'an dağa-taşa değil de insana indiyse, bu onun akleden bir kalp sahibi olmasından dolayıdır (Krş: 13:31). Hz. Mûsa'nın gözleri önünde Rabbin dağa tecellisi ile ilgili bkz: 7:143. Son tahlilde, başta münafıklar olmak üzere, vahyin azametini hissetmeyen tüm çevrelerin taş kalpli olduğunu îmâ eden bir âyettir.

30 Kıssadan hisse: Kur'an'ın ebedî mesajı karşısında titremeyen her kalp, eğilmeyen her baş, taş kesilmiş demektir, taş!

31 Tüm ilâhî esma Allah'a döner, Allah has ismi ise, burada olduğu gibi sadece *huve*ye döner. *Huve* Zât'ın "ayn"ını, yani bireysel cevheri ifade eder. Allah kelimesi, dilde başlayıp ciğerde biten bir ses düzenine sahiptir. Bir kez Allah diyen, iman ağacının dıştan içe doğru dört unsuru olan amel-ikrar-tasdik-marifet süreçlerinin tamamını yaşar. Dıştan içe, müşahhastan mücerrede, şehadet âleminden gayb âlemine... Ğayb-şehadet ikilisinde, Allah'a nisbet edildiği için *ğayb* önce gelmiştir. *Huve* zamirinde son harf zaittir, ikil form olan *humâ*da düşmesi bunun delilidir. Aslı *hu*dur. *Hu* görünürde bir ses ise de, özünde bir nefestir. Can taşıyan her varlık, aldığı her nefesle "O"nu anar. Nefes canlılığın alametidir. Varlık ilâhî bir nefestir. Celal ve cemalin tecellisi olan kevn ve fesad, bu nefesin veriliş ve alınışını temsil eder. Nefes alan canlılar içerisinde iradesiyle temayüz eden insan, tesbihi zikre çevirerek sorar: O kimdir? Vahyin verdiği cevap, aslında idrakin derinliklerinde yatan bu soruya vicdanın verdiği cevabın ta kendisidir: O Allah'tır. İşte bu nedenle, mutlak ateizm imkânsızdır.

32 *Esma*dan murad Allah'ın kendisiyle nitelendiği sıfatlardır. Haşr bir *el-esmâu'l-husnâ* sûresidir. 24 âyetlik sûrede 28 Allah ismi, 13 Allah'a dönen zamir, 23 ilâhî sıfat yer alır. Son üç âyette ardı ardına hepsi de farklı 16 esma sıralanır. Kur'an'ın zirvesi, Allah'ın Allah hakkında konuştuğu yerlerdir. Bunların en başında bu sûrenin son kısmı gelir. Zira bu âyetler, Allah'ı bilme, tanıma ve anlama yolunda insanoğluna âlemlerin Rabbi tarafından uzatılmış bir kartvizit mesabesindedir. Haşr sûresinin son âyetlerinin önemi konusunda nakledilen tüm rivayetler, bu çerçevede anlaşılmalıdır. Hepsi de, bu tür zirve bölümlerin Allah'ı tanıma ve anlamadaki önemine dikkat çekme amacı taşır. Zira bu esma bizi Allah'a ulaştıran meşru vesilelerdir: "En güzel nitelikleri ve tüm mükemmellikler(i ifade eden Esma-i Hüsna) Allah'a mahsustur. Artık O'nu onlarla anın ve O'nun isimleri konusunda haktan sapan kimseleri kendi haline terk edin!" (7:180; krş: 20:8; 17:100).

33 Önceki pasajla münasebeti: mü'minlere tek kişinin burnu kanamadan zahmetsizce verilen *fey'*, işte bu

23 O, kendisinden başka ilâh olmayan Allah'tır: varlığın mutlak hâkimidir,[34] kutsalın kaynağıdır,[35] mutlak kurtuluş ve huzurun membaıdır, güven ve iman verendir, (iyi ile kötüyü belirlemede) mutlak otorite sahibidir,[36] mutlak üstün ve yüce olandır, her şartta iradesini yürütendir,[37] büyüklüğünde sınırsız olandır.[38]

Eşsiz yüce olan O, onların şirk koştukları her şeyin ötesindedir, aşkındır.[39]

24 O Allah'tır; mutlak yaratıcıdır,[40] var ettiğinin ilk örneklerini yaratandır, yarattığı ilk örneklere sûret giydirendir.

En güzel nitelikler ve tüm mükemmellikler Allah'a mahsustur:[41] Göklerde ve yerde olan her şey O'nun adına hareket eder:[42] zira O'dur her işinde mükemmel olan, her hükmünde tam isabet eden.

هُوَ اللّٰهُ الَّذٖى لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ اَلْمَلِكُ الْقُدُّوسُ
السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزٖيزُ الْجَبَّارُ
الْمُتَكَبِّرُۜ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٢٣﴾ هُوَ
اللّٰهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْاَسْمَٓاءُ
الْحُسْنٰىۜ يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِۚ وَهُوَ الْعَزٖيزُ الْحَكٖيمُ ﴿٢٤﴾

---

merhametin tecellilerinden sadece biridir.

34 Yani: Mülkün hakiki mâlikidir. Onun mülkü verince azalmaz, çünkü mülkünü verdiği insan da O'nun mülküdür.

35 Hiçbir şey kendiliğinden kutsal değildir. Bir şeyi ancak O mukaddes ve mübarek kılar. Onun kutsamadığını kutsal bilmek Allah'tan rol çalmaya yeltenmektir.

36 Parantez içi açıklama için *muheymin* kelimesinin kullanıldığı 5:48'e bkz.

37 Veya: "Her eksik ve ihtiyacı giderendir".

38 Lafzen: "Büyüklenmek O'nun hakkıdır". *Mutekebbir* kalıbı burada tekellüf değil tazim ve mübalağa ifade eder. Bu âyetlerin inişine neden olan Nadîroğulları sürgünü, burada sayılan İlâhî esma ve sıfatın tümünün tecelli ettiği tarihsel bir aynadır. Bu esmanın tecellisi, o ana yerleştirilen bu aynadan yansımaktadır.

39 Krş: 30:40.

40 Zımnen: O'ndan gayrısı yaratılmıştır. *Halk,* bir şeyi özel bir sûret vererek icat etmektir. Âl-i İmran'da bu anlamıyla Hz. İsa'nın fiiline izafe edilir. Allah için *halk,* hem eşyayı yoktan var etmeyi hem de yarattığı hammaddeden yeni eşya var etmeyi ifade eder.

41 *el-Esmâu'l-Husnâ,* Kur'an'da geldiği dört yerde de (20:8; 7:180; 17:100) "O'na mahsustur" anlamı veren tahsis *lâmı* ile gelir. Aşkın ve mutlak varlık, zâtı hakkındaki bilgiyi insan idrakine esma vesilesiyle indirmiştir. Allah diyenin aklına ne gelmesi gerektiği esma aracılığıyla cevaplanmıştır. İnsan idraki mutlak olanı bütün gerçekliğiyle kavrayamaz. Bundan dolayıdır ki soru sormaya Allah'tan başlamak yanlış yerden başlamaktır. Esma, bilince bilinenden bilinmeyene doğru bir yol çizer. Bu yüzden İlâhî esma müteşabihtir. *Husnâ,* ism-i tafdil olarak "en güzel", sıfat olarak "güzel" mânasına gelir. Aslında *el-esmau'l-husnâ* terkibi mutlak mükemmelliği vurgular. Burada soru şudur: Mutlak mükemmellik kavranabilir mi? Elbette hayır. Belki de"Rabbini an!" yerine "Rabbinin ismini an!" denilmesinin nedeni de budur.

42 Zımnen: Fakat bir sen bu kâinat ilâhîsine katılmak yerine çatlak ses çıkarırsın ey insan! Senin böyle yapman O'nun yüceliğine halel getirmez. Ama, seni yaratması da hikmetsiz değildir. (*Tesbih*e dair bir not için bkz: 56:74.)

60. MUMTEHANE SÛRESİ

"Sorgulanan kadın" mânasına gelen *Mumtehane* adını sûre 10. âyetinden alır. *Mumtahine* olarak da isimlendirilmiştir. Bu durumda *imtihan*, mecazen sûreye nisbet edilerek "İmtihan eden sûre", daha genel anlamıyla "İmtihan sûresi" anlamına gelir. Fakat muhtevaya uygun adlandırma öncekidir, diğer ismin bir karşılığı yoktur. Sûre, adı etrafındaki bu yaklaşımda, *Mucadile* sûresiyle aynı problemi paylaşır.

Sûre, ittifakla Medenîdir. İniş zamanını tayinde ihtilaf edilmiştir. İhtilaf, girişte anlatılan Hâtıb olayının, Mekke fethi arefesinde yaşandığı ön kabulüne dayanır. Buna göre, Rasulullah'ın Mekke seferi için yaptığı hazırlıkların adresi, Hayber söylentisiyle şaşırtılmıştır. Oysa ki Hayber Mekke'den bir yıl önce fethedilmiştir. Sûreye adını veren olaysa (10), Hudeybiye'nin ardından yaşanmıştır. Eğer Fetih arefesinde indiğine itibar edilirse, sûrenin iç zamanını Hudeybiye sonrası (10-12) ve Fetih öncesi (1-9) diye ikiye bölmek gerekir. Fakat sûrenin sonunda tekrar ilk konuya dönülmesi iç bütünlüğe delildir. Hâtıb'ın mektubu, Mekkelileri bekleyen mukadder sonu önceden haber veren bir "ihbar" olarak ya da doğrudan Hudeybiye "umre seferi" olarak anlaşılmalıdır. Mektubu götüren kadının Mekke'ye 4. yılda geldiği ve Hudeybiye anlaşmasıyla sonuçlanan umre amaçlı yolculuğun da bir "sefer" olduğu düşünülürse, sûreyi rahatlıkla 6. yıla yerleştirebiliriz. İlk tertiplerdeki yeri bu sonucu teyit eder.

Sûre, öteki ile ilişki çerçevesinde savaş ahlâkını işler. Özellikle İslâm topluluğu ile kâfirler arasındaki duygusal ve sosyal ilişkileri düzenler (1-3). Hz. İbrahim'in çevresiyle ilişkisi, tek istisna dışında, bu açıdan da örnektir (4). Toplumlar arası iyi ilişkilere mani olan asıl neden inkâr değil, saldırganlık ve tecavüzdür. Farklı inanç toplulukları arasında karşılıklı nezaket, merhamet, iyilik ve adâlete dayalı bir ilişki mümkündür (7-9). 10-11. âyetler, inkârı tercih eden 'düşman ülke'deki eşlerle aile birliğini sonlandırmayı emreder. Bu, vahyin inanç özgürlüğüne verdiği önem olarak okunmalıdır. Bir başka açıdan, İslâm toplumunda ailenin üzerinde yükseldiği temelin iman olduğunu gösterir. Amaç, Müslüman ailenin inşasıdır. İslâm'ın yükselen değer olduğu bir ortamda, bu emri istismar edecekleri önlemek için "bağlılık yemini" ilkesi getirilir (12).

Artık umutsuz vak'a haline gelen Yahudiler ve onlarla amaç birliği edenlerle gönül bağı kesilmelidir (13). Böylece, "İslâm cemaati"nin inşâsına giden yolun son taşları döşenmiş olur.

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 SİZ ey iman edenler! Benim ve sizin düşmanlarınızı evliyâ edinmeyiniz![1] Siz onlara yürek dolusu sevgi sunuyorsunuz,[2] ama onlar size gelen bütün hakikati kökten inkâr ediyorlar. Onlar hem Elçi'yi hem de sizi sırf Rabbiniz Allah'a iman ettiniz diye sürüp çıkarırlarken, -tabii ki siz rızamı kazanmak ve yolumda cihad etmek için çıkmışsanız eğer- onlara, (akrabalık) sevgisi[3] sebebiyle nasıl sır verirsiniz?[4] Ne ki Ben sizin gizlediklerinizi de, açığa vurduklarınızı da çok iyi bilirim: Artık sizden kim böyle yaparsa, işte o doğru yolun ortasında sapıtmış[5] demektir.[6]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ
يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوّ۪ي
وَعَدُوَّكُمْ اَوْلِيَٓاءَ تُلْقُونَ اِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ
وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَٓاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّۚ يُخْرِجُونَ
الرَّسُولَ وَاِيَّاكُمْ اَنْ تُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ رَبِّكُمْۜ
اِنْ كُنْتُمْ خَرَجْتُمْ جِهَادًا ف۪ي سَب۪يل۪ي
وَابْتِغَٓاءَ مَرْضَات۪ي تُسِرُّونَ اِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِۗ
وَاَنَا۬ اَعْلَمُ بِمَٓا اَخْفَيْتُمْ وَمَٓا اَعْلَنْتُمْۜ وَمَنْ
يَفْعَلْهُ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَٓاءَ السَّب۪يلِ ﴿١﴾

1 Bu, inanca yönelik bir düşmanlıktır. İslâm, iman, vahiy ve peygamber düşmanları, hem Allah'ın hem de mü'minlerin ortak düşmanıdırlar.

2 *Bilmeveddedeki bâ*, sunulan sevginin ölçüsüzlüğüne delâlet eder.

3 Bununla Hâtıb'ın düşmana değil, akrabalarına olan "fıtrî sevgisi" (*vudd*) kastedilse gerektir.

4 *Sırr*, düşmana verilen sır; *ihfa* ise sırrın arkasındaki sır, yani bu sırrı verirken gizlenen gerekçe.

5 Benzer bir kullanım için bkz: 7:16.

6 İniş nedeni olan olay şudur: Hicretin 4. yılında Ebu Leheb'in Sâre isimli müşrik cariyesi Medine'ye gelerek yardım ister. Kendisine hayli yardım yapılır. Kadın, Hudeybiye'nin ardından Mekke'ye dönerken, Hâtıb kendisine bir mektup verir. Hâtıb, kendisi hicret ettiği halde annesi, oğulları ve kardeşi Mekke'de korumasız kalmış biridir. Ama kanaatim odur ki, bu kadın Mekke adına casusluk yapmak için gelmiştir ve Hâtıb'ın aklını çelen de odur. Kadın, sonuna kadar küfründe direnmiş ve küfrüyle öldürülmüştür. Fetih'ten sonra eman verilmediği için öldürülen iki kadından biri olması da bunu göstermektedir. Hâtıb'ın, Uhud'a "yerinizi terk etmeyin" talimatıyla yerleştirildiği halde yerlerini terk eden okçulardan biri olduğu hatırlanmalıdır. Uhud yenilgisinde pay sahibi olmanın içinde estirdiği fırtınalar bu yanlışa düşmesinde rol oynamış mıdır, bilinmez. Mektub şöyledir: "Haberiniz olsun ki Rasulullah gece apansız gelen sele benzer bir orduyla size yöneldi. Allah'a yemin ederim ki, o sizin üzerinize tek başına yürüse, yine de Allah ona zafer verecektir; zira o Allah'ın kendisine vaad ettiğine nail olacaktır" (Âlûsi). Allah Rasulü durumu öğrenince Hz. Ali komutasında dört kişilik bir tim gönderir. Ravza-i Hâh'da kadını yakalarlar. Bir iki tehditten sonra kadın mektubu sakladığı yerden çıkarıp verir. Allah Rasulü Hâtıb'ı çağırtır. Hâtıb der ki: "Aleyhimde hüküm vermekte acele etme ya Rasulallah. Ben Kureyş'ten değilim, Kureyş'in yanaşmasıyım. Seninle beraber olan muhacirlerin çoğunun yakınları var, onların geride kalan ailelerini onlar koruyor. Ailemi himaye için onlar arasında himayecim olmadığından, bu yolla onlara ulaşmak istedim; ne inkârımdan, ne dinimden yüz çevirdiğim için ve ne de İslâm'dan sonra küfürden razı olduğum için yaptım bunu." Nebi "Doğru söyledi" der ve bağışlar (Taberî; krş: Buhari, *Meğâzî* 46; Müslim, *F. Sahabe* 161).

اِنْ يَثْقَفُوكُمْ يَكُونُوا لَكُمْ اَعْدَآءً وَيَبْسُطُوا
اِلَيْكُمْ اَيْدِيَهُمْ وَاَلْسِنَتَهُمْ بِالسُّوٓءِ وَوَدُّوا
لَوْ تَكْفُرُونَ ﴿٢﴾ لَنْ تَنْفَعَكُمْ اَرْحَامُكُمْ وَلَٓا
اَوْلَادُكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ وَاللّٰهُ
بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣﴾ قَدْ كَانَتْ لَكُمْ اُسْوَةٌ
حَسَنَةٌ فٖٓي اِبْرٰهٖيمَ وَالَّذٖينَ مَعَهُ اِذْ قَالُوا
لِقَوْمِهِمْ اِنَّا بُرَءٰٓؤُا مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ
دُونِ اللّٰهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ
الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَٓاءُ اَبَدًا حَتّٰى تُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ
وَحْدَهُٓ اِلَّا قَوْلَ اِبْرٰهٖيمَ لِاَبٖيهِ لَاَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ
وَمَٓا اَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ رَبَّنَا عَلَيْكَ
تَوَكَّلْنَا وَاِلَيْكَ اَنَبْنَا وَاِلَيْكَ الْمَصٖيرُ ﴿٤﴾
رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذٖينَ كَفَرُوا وَاغْفِرْ
لَنَا رَبَّنَا اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزٖيزُ الْحَكٖيمُ ﴿٥﴾

2 Eğer onlar sizi gözlerine kestirirlerse,[7] size düşmanlıklarını kesintisiz sürdürürler; dahası ellerini ve dillerini size kötülük yapmak için uzatırlar:[8] zira onlar inkâr etmenizi ta yürekten isterler.[9]

3 Size ne yakınlarınızın ne de çoluk çocuğunuzun Kıyamet Günü hiçbir yararı olmaz; Allah aranızda (iyi-kötü) ayrımını gerçekleştirir: zira Allah yaptıklarınızı ayrıntısıyla görmektedir.[10]

4 Doğrusu İbrahim'de ve ona uyanlarda sizin için güzel bir örneklik vardır. Hani onlar kendi kavimlerine şöyle demişlerdi: "Bakın, biz sizden ve Allah'ın yanı sıra taptığınız her şeyden uzağız; biz sizi(n hayat tarzınızı) reddediyoruz; sizinle bizim aramızda, siz bir tek Allah'a ibadet edinceye kadar ebedîyen sürecek bir düşmanlık ve nefret vardır."

Tek istisna, İbrahim'in babasına "Senin için kesinlikle Allah'tan mağfiret dileyeceğim; ama senin lehine Allah'tan bir şey elde etme yetkisine sahip değilim" diye söz vermesiydi.[11]

(Size düşen şöyle yalvarmaktır):[12] "Rabbimiz! Yalnız Sana güvendik, yalnız Sana yöneldik: zira tüm yollar Sana çıkar! 5 Rabbimiz! Bizi küfre gömülenlerin elinde oyuncak etme![13] Ve günahlarımızı bağışla, ey Rabbimiz: Zira Sen, evet Sensin mutlak üstün ve yüce olan, Sensin her hükmünde tam isabet kaydeden!"

---

7 *Yeskafûkum* için bkz: 2:191, not 367.

8 Kinayeten: siz o elleri şefkat eli diye tutarsınız, fakat sizi felakete çekerler.

9 Yani: Siz onlara yürekten sevgi besliyorsunuz, ama onlar sizi sevmek şöyle dursun, yürekten küfrünüzü istiyorlar.

10 Zımnen: Yakınlarınız için şahdamarınızdan daha yakın olan Allah'a uzak düşmekten sakının.

11 Hz. İbrahim, bu sözünü gerçekleştirdi (19:47 ve not 53). Bu talebinin arka planında ise, âhirette yakınlarından dolayı mahcup olma kaygısı yatıyordu (26:86-87). Ama babasının Allah düşmanı olduğuna kesin kanaat getirdiğinde, bu duasından derhal vazgeçti (9:114). Sözün özü: Hakikate saygı esastır. Evlat Hz. İbrahim baba onun babası olsa dahi, hakikate saygı duymalı, Allah'ın iman-inkâr arasına çizdiği sınır gözetilmelidir (5:5; Hz. Nûh'un oğluna yaptığı çağrının Allah tarafından reddi için bkz: 11:46).

12 Önceki cümlenin devamı olarak okunabilirse de, değişen kipleme tercihimizi doğrular niteliktedir.

13 Lafzen: "fitne etme!" Veya: "küfre gömülenlerin sapmasına bizi gerekçe kılma!" Mastar olan *fitne*, hem ism-i mef'ul mânasına "bizi onların nesnesi kılıp saptırmalarına izin verme" hem de ism-i fail mânasına "bizi onları saptıran birer özne kılma" anlamına gelir (Bkz: 9:49, not 64).

6 Doğrusu onlar(ın bu tavrında),[14] içinizden Allah'ın ve Âhiret Günü'nün (ödülünü) uman kimseler için elbet güzel bir örneklik vardır; ama kim de (kâfirleri) dost edinerek (bu emre) sırt dönerse,[15] iyi bilsin ki Allah kimseye muhtaç olmayan yegane varlıktır, hamdin tamamı zâtına mahsus olandır.

7 Mümkündür ki Allah, sizin düşman olarak algıladığınız kimselerle sizin aranızda bir sevgi var edebilir;[16] ve Allah'ın (buna) gücü yeter; üstelik Allah tarifsiz bir bağış, eşsiz bir merhamet sahibidir.[17]

8 Allah size, sizinle din savaşı yapmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselerle iyilik ve hakkından feragate dayalı bir ilişki geliştirmenizi yasaklamaz: Çünkü Allah hakkından feragat edecek kadar fedakâr olanları pek sever.[18]

9 Allah size, yalnızca sizinle din savaşı yapan ve sizi yurtlarınızdan çıkaran veya sizin çıkarılmanıza destek verenlerle dostluk kurmanızı yasaklar: artık kim onlarla dostluk kurarsa, işte onlar zalimlerin ta kendileridir.[19]

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ
يَرْجُوا اللّٰهَ وَالْيَوْمَ الْاٰخِرَۜ وَمَنْ يَتَوَلَّ فَاِنَّ اللّٰهَ
هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٦﴾ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَجْعَلَ
بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوَدَّةًۜ وَاللّٰهُ
قَدِيرٌۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٧﴾ لَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ
الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ
مِنْ دِيَارِكُمْ اَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُٓوا اِلَيْهِمْۜ اِنَّ
اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٨﴾ اِنَّمَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ
عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَاَخْرَجُوكُمْ مِنْ
دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلٰٓى اِخْرَاجِكُمْ اَنْ تَوَلَّوْهُمْۚ
وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٩﴾

14 Yani: 4. âyette dile getirilen küfre karşı net ve açık "tavır koyma" ve iman ile inkâr arasındaki ilâhî sınırı gözetme hususunda.

15 *Men yetevelle* ibâresi, mazi fiil okunduğunda "kim yüz çevirirse", muzari (*tevelli*den) okunursa "kim dost edinirse" mânasına gelir. Kelime iki mânaya da açık, 'tevriye'ye elverişlidir.

16 Bu âyet, İslâm'da cihadın gayesinin düşmanlık değil sevgi olduğunun en açık delilidir.

17 Zımnen: "Kendisine güvenen ve yönelen kimseler için" (4. âyet). Kaynaklarımız, bu âyetin iniş nedeni olarak, Rasulullah'ın Ümmü Habîbe ile gıyabında nişanlanmasını gösterirler. Hz. Peygamber, Habeş muhacirlerinden olan Ümmü Habîbe'yi, kocası Ubeydullah b. Cahş öldükten sonra veya Hıristiyanlığa dönüp boşandıktan sonra eş adayı seçerek ödüllendirmişti. Nebî'nin bu jestinden hoşlanan Ebu Süfyan, "Bu yiğidi kimse durduramayacak" itirafında bulunacaktır (*Keşşaf*).

18 *Kısta* verdiğimiz anlam için bkz: 49:9, not 12.

19 Zımnen: Saldırgana dost olmak zulümse, tersi de adâlettir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِذَا جَٓاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ
مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّۜ اَللّٰهُ اَعْلَمُ بِا۪يمَانِهِنَّۚ
فَاِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ
اِلَى الْكُفَّارِۜ لَا هُنَّ حِلٌّ لَهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ
لَهُنَّۜ وَاٰتُوهُمْ مَٓا اَنْفَقُواۜ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ
اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ اِذَٓا اٰتَيْتُمُوهُنَّ اُجُورَهُنَّۜ
وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ وَسْـَٔلُوا مَٓا
اَنْفَقْتُمْ وَلْيَسْـَٔلُوا مَٓا اَنْفَقُواۜ ذٰلِكُمْ حُكْمُ
اللّٰهِۜ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْۜ وَاللّٰهُ عَل۪يمٌ حَك۪يمٌ ﴿١٠﴾

10 SİZ ey iman edenler! Mü'min kadınlar muhacir olarak size geldiği zaman -her ne kadar Allah onların inancını çok iyi biliyorsa da- siz (yine de) onları sorgulayın;[20] sonuçta eğer onların mü'min olduğundan emin olursanız, artık onları kâfirlere geri göndermeyin: ne o kadınlar (kâfir) eşlerine helâldir ne de eşleri o kadınlara helâldir.[21] Onların verdiklerini de kendilerine iade edin! Ve siz bu kadınların mehirlerini verdiğiniz sürece, onlarla nikâhlanmanızda bir beis yoktur.

Beri yandan, inkârda ısrar eden kadınların nikâhına yapışmayın; onlara verdiğinizi isteyin, aynı şekilde (eşi Medine'ye kaçan kâfir kocalar) da verdiklerini sizden isteyebilirler.[22]

İşte bunlar Allah'ın hükmüdür; aranızdaki hükmü O verir: zira Allah her şeyi bilendir, hikmetle hükmedendir.[23]

20 İbn Abbas, muhacir kadınlardan kocalarına kızgınlık, yer değiştirme arzusu, dünyalık bir menfaat, başka bir erkeğe olan ilgi veya buna benzer bir nedenden dolayı değil de, Allah ve Rasulüne olan sevgi, Âhiret Günü'ne imandan dolayı terk-i diyar ettiklerine dair yemin alındığını ifade eder. Bu yeminin ardından Hz. Peygamber kadının mehrini kocasına yollamış ve kaçan kadınları iade etmemiştir (Taberî).

21 Yasaklığı ifade için ilk cümle yeterli olduğu halde ikinci cümlenin gelmesi, hem yasağın kesinliğini, hem yasağın karşılıklı oluşunu, hem de sadece ayrılmanın yetmeyip yeniden birleşmenin de yasaklandığını ifade eder.

22 Kâfir kadınların nikâhına yapışmama, küfrü tercih etmelerinden dolayı onların inanç özgürlüğünü kısıtlamamayı içerir. Hz. Ömer bu âyet indiği gün iki müşrik karısını (Kureybe ve Ummu Cervel) muhayyer bırakmıştı. Onlar da, nikâhları ellerine verilir verilmez Mekke'ye döndüler. Biri Ebu Süfyan ile, diğeri de Saffan b. Ümeyye ile evlendi (Buhârî, *Şurût* 15). Burada dikkat çekici olan şu: Mümtehane sûresi 6. yılda indi. Demek ki iki müşrik kadın, Ömer'in nikâhı altında 6. yıla kadar kalabildi. Ne Ömer'in ne de bir başkasının aklına onları zorla Müslüman etmek gelmedi. (Ayrıca, müşriklerle evliliği yasaklayan Bakara 221. âyete bkz.)

23 Bu âyet, Hudeybiye anlaşmasının ardından yaşananlarla ilgili hükümler içermektedir. Ebu Cendel anlaşma sırasında Mekke'den kaçarak mü'minlere kavuşmuş, fakat Rasulullah onu anlaşma gereği babasına teslim etmek zorunda kalmıştı. Aynı dönemde, bu kez müşrik kocalarını terk ederek Medine'ye kaçan kadınlar sorunu çıktı. Bu çığırın öncüsü İslâm'ın can düşmanı Yahudi kökenli 'zındık' Ukbe b. Ebi Muayt'ın kızı Ummu Kulsum'dur. Kocası 'Amr b. As'tan kaçarak Medine'ye sığınmış, sonradan Zeyd b. Harise ile evlenmiştir. Bir başka rivayete göre, bu çığırı açan Subey'atu'l-Eslemiyye'dir. Kocası Sayfi b. er-Râhib'ten (veya Musafir el-Mahzumî) kaçarak Hudeybiye'ye gelmiş, kendisini istemek için gelen kocasına mehri verilmiş, sonradan Hz. Ömer ile evlenmiştir. Umeyme bt. Bişr, kocası Sabit b. Şimrah'tan kaçarak Medine'ye sığınmış, sonunda Suheyl b. Sayfî ile nikâhlanmıştır. Kanaatimizce, Ummu Kulsum'un kaçışı âyetin nüzul sebebi olmuştur. Âyetin anlaşmanın ilgili maddesini lehlerine çözdüğünü ve kocalarının nikâhı altında kalmalarını yasakladığını öğrenen aynı durumdaki hanımlar, bu örneği izlemişlerdir. Daha önce gerçekleşen Hz. Peygamber'in kızı Zeyneb'in kocası Ebu'l-Âs'tan ayrılıp Medine'ye gelişini de bu örneklere ilave edebiliriz. Bu âyet, kaçan hanımlarını talep eden müşrik kocalara bir red cevabı oldu. Burada şu soru akla gelebi-

11 Eğer kâfirlere kaçan hanımlarınızdan dolayı herhangi bir mağduriyet yaşarsanız, misillemede bulunarak mahsuplaşın;[24] şöyle ki, eşlerin mağdur ettiği kocalara, (karıları için) harcadıklarına denk olan miktarı (onlara gönderilecek meblağdan keserek) siz verin:[25] Ama, iman ettiğiniz Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun!

12 Sen ey peygamber! Ne zaman mü'min kadınlar sana gelir de Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayacaklarına, çalmayacaklarına, zina etmeyeceklerine, çocuklarını katletmeyeceklerine,[26] elleri ve ayakları arasında yalan düzüp koşarak iftira atmayacaklarına,[27] ->

وَاِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ اِلَى الْكُفَّارِ
فَعَاقَبْتُمْ فَاٰتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ اَزْوَاجُهُمْ مِثْلَ مَٓا
اَنْفَقُوا وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذٖٓي اَنْتُمْ بِهٖ مُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾
يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا جَٓاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ
عَلٰٓى اَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللّٰهِ شَيْـًٔا وَلَا يَسْرِقْنَ
وَلَا يَزْنٖينَ وَلَا يَقْتُلْنَ اَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتٖينَ
بِبُهْتَانٍ يَفْتَرٖينَهُ بَيْنَ اَيْدٖيهِنَّ وَاَرْجُلِهِنَّ

lir: Bu âyet anlaşmanın iade maddesini geçersiz mi kılmaktadır? Bunun cevabı anlaşma maddesinin "erkek ve kadını" açıkça beyan edip etmediğine bağlı olarak değişir. Eğer maddede erkek-kadın açıkça anılmışsa, bu âyet maddeyi iptal etmiştir. Değilse, anlaşmadaki bir boşluğun lehe yorumlanması kabilindendir. Rasulullah'ın yorumu da budur. Kendisine bu konu sorulduğunda Rasulullah "Şart erkekler içindi, kadınlar için değil" demiştir. Buna Kureyş tarafından bir itiraz gelmediğine göre, ikinci şık geçerli olmalıdır.
Bu âyette birbiriyle savaş halinde olan iki ayrı devlette yaşayan karı-kocanın durumu ele alınmaktadır. Mekke'de küfrü tercih eden kadın var, Medine'deki kocasının yanına bilinçli olarak hicret etmemiş. Tersi de sözkonusu. Âyet bu tür kadınların nikâhının müslüman kocaları tarafından elde tutulmaması gerektiğini söylüyor ve zımnen şunu diyor: 'Bırakın, küfrü tercih eden eşleriniz, kendileri gibi küfrü tercih eden yeni eşlerle evlenebilsinler.' Allahu a'lem.

24 *'İkâb,* "nöbet" anlamındaki *'ukbe*den; "misilleme" vurgusu taşır (Krş. 16:126).

25 Parantez içi açıklamamız, bu âyetin yorumlarının en isabetlisi diyebileceğimiz Zühri'nin yorumuna dayanır (Taberî). Zımnen: Siz mağduriyeti giderin, aynı kalemden Mekke'ye gidecek bir miktar varsa, Mekkelilerin vermeleri gerekip de vermediklerini ona mahsuben kesin. Bu âyet, vahyin, hakkaniyet ve sözleşmelere riayet konusunda muhataplarını nasıl inşâ ettiğinin en çarpıcı örneklerinden biridir. Oysa, sözleşmenin karşı tarafı, baştan beri hiçbir hak hukuk gözetmeyen Mekke müşrikleriydi. Âyetin zımnen verdiği öğüt şudur: Bir davranışın ahlâkiliği, muhatabın değişen kimliğine göre değişmemesidir. Zira doğru ve iyi sabittir ve bizatihî doğru ve iyidir. Göreceleştiğinde ahlâkî olma vasfını yitirir.

26 Kadınlardan alınan bu söz, cahiliyye geleneğindeki kız çocuklarını diri diri öldürme (*ve'd*) geleneğinden daha çok -ki onu babalar yapıyordu- kadınların hamileliklerini sonlandırmak için işledikleri bir tür "ilkel kürtaj" diyebileceğimiz cenin cinayetlerine ilişkindir.

27 Yani: Başkalarından olan gayr-ı meşru çocuklarını elleriyle getirip "bunlar kocalarımızdan" diye iftira etmeyeceklerine.." Bu kinayeli ifade, karşı cinsin iffet ve onuruna yönelik her türlü iftirayı kapsar. Buna sahte annelik iddiası ve gerçek anneliğin inkârı türünden, bir başka erkeği töhmet altında bırakan her tür iftira ve bühtan da dahildir.

وَلَا يَعْصِينَكَ فِى مَعْرُوفٍ فَبَايِعْهُنَّ
وَاسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ
﴿١٢﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَوَلَّوْا قَوْمًا
غَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ قَدْ يَئِسُوا مِنَ الْاٰخِرَةِ
كَمَا يَئِسَ الْكُفَّارُ مِنْ اَصْحَابِ الْقُبُورِ ﴿١٣﴾

<- (dinin) değerler sistemi konusunda sana isyan etmeyeceklerine dair biatlerini sunarlarsa, onların biatlerini kabul et[28] ve Allah'tan onlar için mağfiret dile: Unutma ki Allah tarifsiz bir bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.

13 SİZ ey iman edenler! Allah'ın gazabına uğrayan bir kavim olan ve kabirdekilerin (tekrar dirileceğinden) ümit kesen (müşrik) kâfirler gibi âhiretten ümit kesen (Yahudileri), dost ve müttefik edinmeyin![29]

28 Hz. Peygamber birçok biat almıştır. Bunların zemini, zamanı, alınış usul ve üslubu farklı farklıdır. Bazen bu yemin işi için Hz. Ömer'i görevlendirmiş, Hz. Peygamber adına kadınlardan biati o almıştır (Kadınlardan alınan biat yöntemlerinin en ayrıntılı tasviri için bkz. İbn Kesir, âyetin tefsirine).

29 Zımnen: Onlar tek dünyalıdırlar. Tek dünyalı olanın iki yüzü olması doğaldır. İki yüzlülerle nasıl candan yürekten dostluk kurabilirsiniz? Son tahlilde bu bir "yahudileşmeyin, dünyevîleşmeyin" uyarısıdır. Bu âyet, bölgedeki Yahudiler arasında, âhirete inanmadığı öteden beri bilinen Saduki mezhebine mensup Yahudilerin de olduğunu gösterir.

61. SAF SÛRESİ

Sûre *Saf* adını, 'birlik ruhuna' ve 'mücadele disiplinine' atıf yapan, "safları sıklaştıralım, bozmayalım" mesajı taşıyan 4. âyetinden alır. Kur'an'da melekler için de kullanılan saf, sıradan bir "hizaya duruş" değil, vahyin inşâ etmek istediği kâinat düzeniyle uyum içindeki sosyal yapıya ilişkin "esas duruş"-tur. Daha sahabe döneminde bu isimle intişar etmiştir. Havarilerin zikredildiği ilk sûre olduğu için *Havariyyun* veya *İsa Sûresi* diyenler de olmuştur (Süyûtî ve Âlûsi).

Sûre Medine'de inmiştir. Tam zamanını kestirmek mümkün olmasa da, tatlı-sert üslubu göz önüne alındığında, Uhud ertesinin yılgın ruh halini onarmayı hedeflediği açıktır (5). İbn Abbas'tan gelen nüzul sebebi rivayetleri de bunu teyit eder. Bu durumda sûreyi 3. yılın sonu veya 4. yılın başına yerleştirmek doğru olsa gerektir. Sûre hem giriş hem muhteva açısından Haşr, Hadid, Teğâbun ve Cuma sûreleriyle irtibatlıdır. İlk tertiplerdeki yeri de bunu teyit eder.

Sûre İslâm toplumunun birlik ve dirliği hakkındadır. Ana teması İslâm cemaatinin zafer ve fetih tasavvurunu inşâdır. Bunun için ilk imha edilmesi gereken söylem-eylem çatışmasıdır. Şu âyetin vurgusu budur: "Siz ey iman edenler! Yapmadığınız/yapmayacağınız şeyleri niçin söylersiniz?" (2) Ardından söz savaş disiplinine getirilerek, Uhud'daki disiplinsizliğe Hz. Musa örneği üzerinden atıf yapılır (3-5). Zımnen verilen mesaj şudur: "Uhud yenilgisi, safları bozmanın cezasıdır"

Bu sûrede Allah Rasulü'nün, Hz. İsa'nın dilinden "Ahmed" olarak müjdelendiği aktarılır (6). Bu müjdeyi, geleceğe ilişkin daha başka müjdeler takip eder (7-8). Söz Allah dâvâsı uğrunda savaşmaya getirilerek, gerçek zaferin hakikatin güçle desteklenmesi sayesinde elde edileceği vurgulanır. Malla ve canla cihad, Allah'la insanın yaptığı karlı bir ticaret olarak nitelenir. Bu sadece zaferin değil, ebedî saadetin de anahtarı olacaktır (10-13).

Sûrenin son âyetinin Hz. İsa ile Havarileri arasındaki diyaloga ayrılmış olması, Allah yolunda savaşın gerçek gayesinin, yüreklerin imana açılması olduğunu göstermek içindir. Zira Havariler, bildiğimiz mânada bir savaşın savaşçıları değil, ebedî hakikatin gönül davetçileridir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ
وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ
اٰمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٢﴾ كَبُرَ
مَقْتًا عِنْدَ اللّٰهِ اَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ
﴿٣﴾ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي
سَبِيلِهِ صَفًّا كَاَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ ﴿٤﴾
وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ لِمَ تُؤْذُونَنِي
وَقَدْ تَعْلَمُونَ اَنِّي رَسُولُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 GÖKLERDE olan her şey ve yerde olan her şey Allah adına hareket ettiler (de, bu kozmik düzen öyle oluştu):[1] zira O'dur her işinde tek mükemmel olan, her hükmünde tam isabet kaydeden O'dur.[2]

2 Siz ey iman edenler! Yapmadığınız/yapmayacağınız şeyleri niçin söylersiniz![3] 3 Yapmadığınız/yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında ağır (sonuçları) olan pek dehşetli bir davranıştır.

4 Şüphesiz Allah, dâvâsı uğrunda sanki yekpare çelikten[4] bir bina gibi saf[5] disiplini içerisinde savaşanları sever.[6]

5 (Sizin bu durumunuz), Musa'nın kavmine "Ey kavmim! Benim Allah'ın elçisi olduğumu çok iyi bildiğiniz halde niçin bana eziyet ediyorsunuz?" (dediği) zamanki durumu hatırlatıyor.[7]

---

1 Zımnen, "Söylem-eylem çelişkisine düşen ey mü'minler! Allah adına hareket eden hiç böyle yapar mı?" îmâsını içerir gibidir. Aynı ibâre ve *tesbih* hakkında 59:1 not 2.

2 Aziz ve Hakîm isimlerinin bu bağlamdaki zımnî açılımlarıyla ilgili bkz. 59:1, not 2.

3 Zımnen: 'Niçin sööylemlerinizle eylemleriniz birbirine uymuyor?' Bu âyet, İbn Abbas'tan nakledilen, sûrenin iniş sebebine dair rivayetle birlikte düşünülmelidir. Rivayete göre, cihad farz kılınmadan önce mü'minlerden bazıları (bir başka rivayete göre Abdullah b. Selam ve arkadaşları) "Keşke Allah'ın en çok sevdiği ameli bilseydik de onu yapsaydık" demişler, fakat savaş farz kılınınca da duraksamış ve zorlanmışlardı. Daha başka bir rivayete göre, bazılarının savaşta göstermedikleri kahramanlığı yapmış gibi anlatmaları üzerine inmiştir (Taberî).

4 Lafzen: "kurşunla perçinlenmiş", yada *rass* köküne nisbetle "birbirine kenetlenerek dizilmiş". İmanın, düşmana karşı mü'mini koruyan kurşundan bir zırh olduğunu îmâ eder.

5 *Saff*, "birden fazla şeyin aynı hizaya gelmesi, bir bütünü oluşturan parçaların yan yana dizilmesi" anlamına gelir (*Mekâyîs*). Kur'an'da melekler (78:38), kuşlar (24:41), kurbanlık hayvanlar (22:36), cennetteki nimetler (88:15) için kullanılır. Dönemin ruhuna uygun olarak, her sahici başarının ardında disiplin ve birlik ruhunun yattığına işarettir.

6 "Saf modeli", İslâm'ın hem sosyal hem siyasal modelini inşâ eden temel bir tasavvurdur. Vahiy tarafından meleklere nisbet edilen bu model, Hz. Peygamber eliyle dinin en temel ibadeti olan namaza tatbik edilmiştir. Cemaatle namazın inşâ ettiği tasavvur, fırsat eşitliğine dayalı âdil bir toplumun fotoğrafını verir. Bunun karşısında "piramit modeli" yer alır. Bu modelde yan yana "yarış" değil birbirinin başına basarak "yükseliş" esastır.

7 *Kad* edatı "defalarca kendini size dayatan bir bilgiyle" vurgusuna sahiptir. Bu vurgu meale "çok iyi.." olarak yansımıştır. Hz. Musa'nın İsrailoğullarından gördüğü "eziyet", Saf sûresinden sonra indiği kesin olan Ahzâb sûresinin 69. âyetinde bir kez daha dile getirilecektir. Orada bir parça daha ayrıntı verilse de, olayın detaylarına girilmemiştir. (Olaya atıf yapan bir not için bkz: 33:69, not 86.) Zira Kur'an, tarihi olay-

فَلَمَّا زَاغُوا اَزَاغَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي
الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ۝ وَاِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ
مَرْيَمَ يَا بَنِي اِسْرَٓائِيلَ اِنِّي رَسُولُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ
مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرٰيةِ وَمُبَشِّرًا
بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُٓ اَحْمَدُ

Ve onlar ne zaman yoldan saptılarsa, Allah da onların kalplerinin sapmasına izin verdi: zira yoldan sapmış bir topluluğa Allah, (onların iradesi hilafına) asla rehberliğini bahşetmez.[8]
6 Yine bir zamanlar Meryem oğlu İsa'nın; "Ey İsrâiloğulları! Elbet ben, Tevrat'tan bana kadar gelen tüm hakikatleri doğrulamak ve benden sonra gelecek Ahmet adındaki[9] bir elçiyi müjdelemek için size gönderilen Allah elçisiyim" dediğini hatırlatıyor.[10]

---

ların hikâyesine, zamanına, mekânına ve hatta kahramanlarının kimliğine odaklanmaz. Kur'an kimin, nerede, ne zaman, kimlerle ne yaşadığından daha çok, o yaşanmışlıktan çıkaracağımız ibrete odaklanır. Burada varlığını ümmetinin iki cihan saadetine adayan bir peygamberin, ümmeti tarafından eziyete uğraması kınanmakta, zımnen Muhammed ümmetine şöyle denilmektedir: Müslüman İsrailoğullarının yaptığı gibi siz de Yahudileşmeyin! Size hayatını vakfedenlere eziyet etmeyin!

8 Hidayet ve dalaletin çift özneli tabiatı için bkz: 47:17, not 21.

9 Veya *ism* ile müsemma kastedilerek "övgüye daha lâyık olan"; ya da *ismuhû*ya *zikruhû* anlamı vererek "övgüye mazhar olarak anılan"; ya da, muzari fiil olarak "adını en çok övdüğüm" mânaları verilebilir (Krş: İbn Âşûr).

10 Şu soru akla gelebilir: 'Allah Rasulü yaşarken "Ahmed" ismiyle anılmış mıdır?' Evet, Peygamber şairi Hassan b. Sabit bir şiirinde onu "Ahmed" ismiyle anmıştır. Kur'an, Tevrat ve İncil'in Hz. Peygamber'i müjdelediğini haber verir (7:157). Burada verilen haberi, beş husus teyit eder:
1) Yuhanna incilinde Hz. İsa'dan sonra geleceği ifade edilen *Periklytos*'a (bozulmuş şekli: *Parakletos*) yapılan müteaddit atıflar (14:16-17, 25-26, 30; 15:26; 16:17, 12-15). İncil(ler)in ilk 4 asırda kaynak dilden Grekçe'ye, oradan da Latince'ye taşınırken yolda geçirdiği sayısız kazanın bir benzerini, bu kelimenin de Ârâmcadan Süryâncaya, oradan da Grekçeye taşınırken geçirdiğini görürüz. Uğradığı ağır hasarlı yol kazası, kelimenin aslını tanınmaz hale getirmiştir. Kelime'nin Süryânca aslına ulaşmak için yoğun çaba harcayanlar, karşılarında "çok övülen, övülmüş" anlamına gelen *Munhamenna*'yı bulmuşlardır. Bunun sıfat ve isim olarak karşılığı Ahmed ve Muhammed'dir. Habeş kralı Necaşi, daha Nebi hayattayken onu kendi kaynaklarında bulduklarını itiraf etmiştir. Kaynaklarımızdaki şekliyle *Faraklit* problemi, daha 2. yüzyılın başında fark edilmiştir (*es-Sira* I, 251).
2) Yuhanna İncilinde, zamanının büyük hahamları Hz. Yahyâ'nın Mesih mi, İliyah mı yoksa 'o peygamber' mi olduğunu öğrenmek isterler. Yahyâ üçü de olmadığını söylediğinde şu cevabı verirler: "Madem ki sen ne Mesih, ne İliyah, ne de 'o peygamber'sin, o zaman ne diye insanları takdis edersin?" (1:19-25). Burada Mesih'le İsa, İliyah'la İlyas kastedilmektedir. "O Peygamber" için tek şık kalmaktadır: "övülmüş olan" Ahmed. İslâm tarihinde Hz. Peygamber'den sonra ilk "Ahmed" isminin ünlü dilci Halil'in (ö 175) babasına verildiğini biliyoruz. Sahabe'de bu isme rastlamıyoruz. Bu da Ahmed'in isimden çok vasıf olarak görüldüğünü teyid eder.
3) Luka incilinde "Eudokia" diye bir karşılık vardır. Bu hedef kelimenin kaynak dildeki karşılığını bulmak istediğinizde, tam bir sağır duvarla karşılaşırsınız. Gerçek mânada bir İncil uzmanı olan Abdülehad Dâvud (Benjamin Keldani), bu kelimenin kaynak dildeki karşılığını "Ahmed" olarak tesbit etmiştir (*İncil ve Salib*, İstanbul-1999).
4) M.S. 496 yılına kadar doğruluğu kabul edilip kiliselerde okunduğu halde, hangi endişeyle bilinmez, Papa Gelasius tarafından "zındıkça" ilan edilip yasaklanan *Barnabas İncili*'nde Hz. Peygamber'in ismi, hem de Arapça aslıyla zikredilmiştir. Ne ki bu İncil'in orijinal metninin başına diğerlerinden daha ağır bir yol kazası gelmiş, elde kala kala 14 veya 16. yüzyıldan kalma bir İtalyanca tercüme kalmıştır. Varlığı 18. yüzyılda tesbit edilen İspanyolca bir nüsha, daha sonra esrarengiz biçimde yok olmuştur. Bu orijinalden istinsah edilerek Oxford Universty Press tarafından 1907'de basılan eser, iki nüshası hariç piyasadan kaybolmuştur (M. Aydın, DİA, ilgili md). *Barnaba İncili*'nden, Kilisenin 1500 yıllık yok etme siyasetinden her seferinde

فَلَمَّا جَاۤءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هٰذَا سِحْرٌ
مُبِينٌ ﴿٦﴾ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى
اللّٰهِ الْكَذِبَ وَهُوَ يُدْعٰۤى اِلَى الْاِسْلَامِۜ وَاللّٰهُ
لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٧﴾ يُرِيدُونَ
لِيُطْفِؤُا نُورَ اللّٰهِ بِاَفْوَاهِهِمْ وَاللّٰهُ مُتِمُّ نُورِهٖ
وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿٨﴾ هُوَ الَّذِۤى اَرْسَلَ
رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ
عَلَى الدِّينِ كُلِّهٖ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ
﴿٩﴾ يَۤا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰى
تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابٍ اَلِيمٍ ﴿١٠﴾

O onlara hakikatin apaçık belgeleriyle geldiğinde, "Bu ayan açık bir sihirdir!" dediler.[11]

7 İslâm'a[12] davet edildiği halde, uydurduğu yalanı Allah'a isnat edenden daha zalim biri olabilir mi? Zaten Allah, zulme gömülmüş bir topluluğa asla rehberliğini bahşetmez.

8 Onlar Allah'ın (hidayet) nurunu üfürükleriyle söndürmek için can atıyorlar; kâfirler istemese de Allah nurunu tamamlayacaktır.[13]

9 Allah'tan başkasına ilâhlık yakıştıranlar hoşlanmasa da O, Elçi'sini hidayet (kitabı Kur'an) ve hak dini tebliğ ile görevlendirmiştir ki, böylece Hak dini diğer tüm dinlere üstün kılsın.[14]

10 SİZ ey iman edenler! Sizi elem verici bir azaptan kurtaracak bir alışverişe yönlendireyim mi?

---

aldığı ağır yaralarla gizli-saklı birkaç tercüme nüsha bugünlere kadar gelebilmeyi başarmıştır. Kilise'nin bu konudaki son siyaseti, kendi açtığı yok etme savaşının bu İncil üzerindeki ağır darbe izlerini göstererek, "bakın, bunun aslı faslı belli değil" demekten ibârettir.

5) İncil kelimesinin kökeni meselesi... Başka mânaları olsa da, bu konuda tüm araştırmaların varıp dayandığı nokta "müjde" mânasıdır. Müjde, "gelmesi beklenen sevindirici habere" denir. Peki, İncil'in müjdelediği geleceğe ilişkin sevindirici haber nedir? Bu soruya Kur'an "Ahmed'dir" diyor (Bkz: *İncil ve Salib*).

11 Bu cümle, her iki peygamberi de gösterecek şekilde yerleştirilmiştir.

12 Teslimiyet yoluna, yani ezeli ve biricik hakikatin insanlığın son çevrimindeki tezahürü olan ve Kur'an vahyinde kodlanmış bulunan tek hak dine.

13 Benzer bir âyet için bkz: 9:32, not 40. Zımnen: Gerçeğe suikast düzenlemek için ortalığı karartmak istiyorlar; fakat ışığın kaynağının Allah olduğunu unutuyorlar. Hz. İsa'nın İncil'inin (: müjdesinin) başına gelen de budur (6. âyetin notuna bkz). Şu beyit, bu hakikatin şiir diliyle ölümsüz bir ifadesidir: *Âlemde felek kuvve-i bâzû ile dönmez/Bir şem'a ki Mevlâ yaka üflemekle sönmez.*

14 Krş: 48:28 ve 9:33, not 36 ve 41.

11 Allah'a ve Elçi'sine güvenirsiniz, Allah dâvâsı uğrunda mallarınızla ve canlarınızla cihad edersiniz: böyle yapmanız sizin için daha hayırlıdır; tabi ki eğer bilgiyle (hareket) ederseniz.[15]

12 (Böyle yaparsanız) O sizin günahlarınızı bağışlayacak ve sizi zemininden ırmakların aktığı cennetlere koyacaktır; kalıcı güzelliğin merkezi[16] olan cennetlerdeki tarifsiz huzur köşklerine: işte gerçek büyük başarı budur!

13 Ve kendisiyle sevineceğiniz bir şey daha var: Allah'tan bir yardım ve görünen bir zafer. Artık mü'minlere müjde ver!

14 SİZ ey iman edenler! Allah'ın destekçileri olun! Tıpkı Meryem oğlu İsa'nın, havarilerine "Allah'a giden yolda kim bana var gücüyle destek olur?" deyince, havarilerin "Biziz Allah dâvâsının gönüllü destekçileri!" demeleri gibi... Nitekim İsrâiloğullarından bir gurup (ona) inandı,[17] bir gurup da inkâr etti.[18] Bunun üzerine Biz de iman edenleri düşmanlarına karşı dirençli kıldık: Sonunda galip gelenler onlar oldu.[19]

تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي
سَبِيلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ
لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١١﴾ يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ
وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهَارُ وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ
ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٢﴾ وَاُخْرٰى تُحِبُّونَهَا
نَصْرٌ مِنَ اللّٰهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ
﴿١٣﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُونُٓوا اَنْصَارَ اللّٰهِ
كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيِّنَ
مَنْ اَنْصَارِٓي اِلَى اللّٰهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ
نَحْنُ اَنْصَارُ اللّٰهِ فَاٰمَنَتْ طَٓائِفَةٌ مِنْ بَنِٓي
اِسْرَٓائِيلَ وَكَفَرَتْ طَٓائِفَةٌ فَاَيَّدْنَا الَّذِينَ
اٰمَنُوا عَلٰى عَدُوِّهِمْ فَاَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ ﴿١٤﴾

---

15 Zımnen: Cihadı bilgi üzerine inşâ ederseniz. Bu pasaj tümüyle Kur'an'ın zafer ve fetih tasavvurunu inşâya yöneliktir.

16 *'Adn* için bkz: 13:23, not 32.

17 Bunlar, Hadid 28'de "iman edenler" olarak anılan, teslise değil tevhide inanan muvahhid İsevilerdir. Luka incilinde 70 kişi oldukları kayıtlıdır. Arius, 4. yüzyıldaki tevhide dayalı çıkışını Hz. İsa'ya yardım sözü veren bu havarilerin inançları üzerine bina etmişti. Mü'minlere en yakın olarak nitelenen "Biz Nasârâyız diyenler" (5:82) de bu grubun Hz. Peygamber dönemindeki uzantılarıdır.

18 Bu son cümle Hz. İsa'ya yönelik üç tür inkârı da içerir:
1) İsa'nın peygamberliğini inkâr.
2) İsa'nın verdiği 6. âyette dile gelen müjdeyi inkâr.
3) İsa'nın beşerliğini, dolayısıyla tevhid mesajını inkâr.

19 Bilinen mânada savaş yapmamış olan havariler, farklı bir cihad modelinin mimarları olarak sunulmaktadır. Onların "galip" gelmesi, bir kansız fetihtir. Aç aslanlara yem edildiler, öldürüldüler, taşlandılar fakat yılmadılar. Yürek avcılığından vazgeçmediler. Râğıb, *havârî* kelimesinin mânasını "avcı" olarak verir. Kelimeyi Arapça'dan türetenler "beyaz" anlamındaki *hûr*'a nisbet ederler. Yani havariler bir tür "yürek avcısı" idiler.

62. CUMA SÛRESİ

Sûre *Cuma* adını, "yaygın eğitim" modelinin insanlık tarihindeki en başarılı örneğini teşkil eden ve Müslümanların içtiması olan Cuma namazını farz kılan 9. âyetinden alır.

Sûrenin iniş zamanını tam tesbit kolay değildir. Bu konudaki kafa karışıklığının temelini, 9. âyetin Cuma'yı teşri kılan âyet olarak anlaşılması teşkil eder. Oysa ki bu âyetin üslubu, Cuma'nın daha önceden kılınıyor olduğuna delâlet eder. Tarihi rivayetler de bunu doğrular. Ayrıca âyetin başındaki *izâ nûdiye*, 'ezan'ın oturduğu bir ortama işaret eder. Sûrenin 1-8 âyetleriyle 9-11 âyetlerinin iki farklı zamanda inmiş olması mümkündür. Fakat muhteva, ilk bölümünü Ebu Hüreyre rivayetine dayanarak Hayber'in fethine erteleyen görüşü desteklemez. Zira 5 ve 6. âyetler, Müslüman-Yahudi ilişkilerinin çok yoğun olduğu bir döneme delâlet eder. 7. yıldaki Hayber fethi bunun için çok geç bir tarihtir. İniş tarihi, Medine'deki son Yahudi kabile olan Kurayzaoğulları'nın tasfiyesinden sonraki bir tarih olamaz. Şu halde farklı zamanlarda indiğini kabul etsek bile, sûrenin her iki bölümünün 3 ve 4. yıllarda indiğini düşünmek doğruya daha yakın görünüyor. Sûrenin yerleştirilebileceği en münasip yer Saf sûresinin ardıdır. Saf sûresinde savaş bağlamında dile gelen disiplin problemi, burada namaz bağlamında ele alınır. Mü'minlere saf disiplinini kazandırmak için, onları Cuma'da cem edip toplamanın gerekliliği bir kez daha anlaşılmıştır.

Cuma sûresinin ana teması, Müslümanlara "yahudileşmekten sakının" mesajıdır. Tevrat'ı taşıma ve yaşama sorumluluğu kendilerine yüklenip de bu sorumluluğu yerine getirmeyen Yahudilerin durumu, "kitap yüklü eşeğe" benzetilir (5). Aslında bu, Kur'an'a benzer muameleyi yapacak olanlara bir uyarıdır. Sûrenin girişinde vahyin ilk muhataplarının kitaptan mahrum (ümmi) olmasının hatırlatılmasının nedeni de budur (2). Kitapların en yücesine kavuştuktan sonra "kitaplı fakat kitapsız" duruma düşme yanlışına dikkat çekilmektedir.

Müslümanların haftalık içtimasına katılımın, maddî hiçbir getiriye feda edilmemesi gerektiği vurgulanır (9). Yahudilerin Cumartesi hilesinin altında yatan dünyevîleşme hastalığına bir îmâ var gibidir. Bunun da temelinde "rızık verenlerin en hayırlısı" olan Allah'a güvensizlik yatar. Oysa inanmanın ahlâkî karşılığı "güven"dir (11).

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 GÖKLERDE olanlar da, yerde olanlar da mutlak otorite sahibi, mukaddes, her işinde mükemmel ve her hükmünde tam isabet sahibi Allah için hareket ederler.[1]

2 Ümmilere, âyetlerini kendilerine okumak, arındırmak, kitabı ve doğru hüküm vermeyi öğretmek için, içlerinden bir Elçi gönderen O'dur. Oysa onlar önceden derin bir sapıklık içinde yaşıyorlardı.[2]

3 Üstelik onlar arasında henüz onlara katılmamış (ama katılmayı bekleyen) daha başkaları da var:[3] Mutlak üstün ve yüce olan,[4] her hükmü mutlak doğru olan sadece O'dur.

4 İşte bu, Allah'ın hak edene/tercih ettiğine bahşettiği lütfudur:[5] Zira Allah büyük lütuf sahibidir.

5 TEVRAT'I taşıma sorumluluğu kendilerine verilip de onu taşıma sorumluluğunu yerine getirmeyenlerin durumu, kitaplar yüklenmiş (fakat sırtındakinin değerinden bihaber olan) eşeğin durumu gibidir.[6]->

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ
الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿١﴾ هُوَ
الَّذِي بَعَثَ فِي الْاُمِّيِّنَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا
عَلَيْهِمْ اٰيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ
وَالْحِكْمَةَ وَاِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ
مُبِينٍ ﴿٢﴾ وَاٰخَرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ
وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٣﴾ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ
يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ
﴿٤﴾ مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرٰيةَ ثُمَّ لَمْ
يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ اَسْفَارًا

---

1 Benzer bir âyet, *tesbih* ile ilgili bir not ve âyetin sonundaki esmanın bağlamla münasebeti için bkz: 59:1. Bu, kozmik ilâhîye katılım çağrısıdır. Zımnen: Ya sen ey insan! Sen kim adına hareket ediyorsun? *el-Melik* ve *el-Kuddûs* Allah'ın hayata aktif ve aktüel müdâhalesine, *el-'Azîz* insanı vahiy ile onurlandırmasına (43:44); *el-Hakîm* de, her hükmünün mutlak doğru oluşuna delâlet eder.

2 "Ümmiler", İbn Abbas'ın da isabetle açıkladığı gibi, kitap ehlinin dışında kalan tüm Araplardır. Ümmilik, Tevrat ve İncil gibi bir kitaba tabi olmamaktır. Okur-yazar olup olmaması fark etmez. "Ümmi" kavramına "okur-yazar olmama" anlamı, sonradan tedarik edilmiş yanlış bir anlamdır. Bu anlam kayması, sonrakilerin, "Mûcizât-ı Nebî" listesine bir madde daha ilave etme arzusundan kaynaklanmıştır.
Hikmet Kur'an'da, hüküm verirken iyiyi kötüden ayırma yeteneği olan *furkân*'a (2:53); bu yetenekle doğru hüküm vermeye (17:39); insanı doğru yola yönelten muhakemeye (21:48) delâlet eder.

3 Bu, vahyin verdiği mucizevî bir ihbardır. Mücahid, "başkaları" ile nebevi davetin muhatabı olan tüm insanlığın kastedildiğini söyler. Bu mucizenin gerçekleşip, Muhammedî davetin kısa zamanda yeryüzünün dört bucağındaki sayısız kadın ve erkeğin yüreğine ulaştığına tarih şahit olmuştur.

4 *el-Azîz* isminin bağlamla münasebeti şudur: İnsanlığın tümü Allah'a sırt dönse, O'nun yüceliğine zerrece halel gelmez.

5 Yahudice bir "seçilmiş kavim" düşüncesini zımnen red. İman etmek kulun Allah'a lütfu değil, Allah'ın kula lütfudur (Krş: 49:17).

6 "Tevrat'ı taşımak" iki anlama gelebilir:

بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللّٰهِ
وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥﴾ قُلْ يَا
أَيُّهَا الَّذِينَ هَادُوا إِنْ زَعَمْتُمْ أَنَّكُمْ أَوْلِيَاءُ
لِلّٰهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ
كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٦﴾ وَلَا يَتَمَنَّوْنَهُ أَبَدًا بِمَا
قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ
﴿٧﴾ قُلْ إِنَّ الْمَوْتَ الَّذِي تَفِرُّونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ
مُلَاقِيكُمْ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَى عَالِمِ الْغَيْبِ
وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾

<- Allah'ın âyetlerini yalanlayan toplumun temsil ettiği şey ne kötüdür! Ve Allah zalim bir topluma rehberliğini bahşetmez.

6 De ki: "Ey Yahudiler![7] Eğer siz, öteki bütün insanları[8] dışlayarak sadece kendinizin Allah'ın evliyası olduğunu iddia ediyorsanız, haydi ölümü temenni etsenize; tabi eğer iddianızda sadıksanız?"[9]

7 Elleriyle yaptıkları yüzünden asla (ölümü) temenni etmeyeceklerdir: Allah zulme gömülüp gidenleri çok iyi bilmektedir.

8 De ki: Bakın, şu kendisinden kaçtığınız ölüm var ya, işte o sizi mutlaka yakalayacaktır. Ardından idraki aşan ve idrak edilebilen tüm hakikatleri bilene döndürüleceksiniz: ve size yapıp ettikleriniz bir bir haber verilecek.

---

1) Hafızada taşımak: Bu takdirde anlam şu olur: Tevrat'ı hafızasında taşıyıp da onu hayata taşımayan ve yaşamayanlar, kitap yüklü eşek gibidirler. Bu hakikatin müslümanlardaki karşılığı açıktır: 'Kur'an'ı hafızasında taşıyan bir hafız olup da onu hayatında taşıyıp yaşamayanlar, kitap yüklü eşek gibidirler.'

2) Tâbût'ta taşımak: *Tâbût*, İsrailoğullarının 'kutsal emanetleri' içinde taşıdıkları ahit sandığıdır. O emanetler içinde Tevrat da vardı. Onu omuzlarında taşırlar, onun için savaşırlar ve hatta ölürler, fakat açıp okumazlardı. Zira onlar Tevrat'ı "Kutsal Kitap" (dokunulmaz kitap) ilan etmişlerdi. O artık her önüne gelenin ulaşamayacağı bir kitaptı. O kitabın içinde ne yazdığının bilinmemesi, kitaba müdâhaleyi kolaylaştırdı. Din adamları tayfası, o kitaba keyiflerince eklemeler yaptılar, istediklerini yazdılar, istediklerini bozdular (2:79). Bu şekilde Tevrat, yüzyıllar boyunca gelenin müdâhale edebildiği ucu açık bir kitap olarak kaldı. Bu hakikatin müslümanlardaki karşılığı zımnen şudur: 'Kur'an'ı 'kutsal kitap' (dokunulmaz kitap) ilan edip de onu ulaşılmazlaştıran ve yalnız" (*mehcûr*) bırakanlar, kitap yüklü eşek gibidirler.' Yahudiler bölge Araplarını "kitapsız" (ümmî) oldukları için küçümsüyorlardı (Bkz: 2. âyet). "Kitap yüklü eşekler" nitelemesi, bu tekebbürün temelsizliğini dile getirir.

7 Yahudiliğin, icat edilmiş sentetik bir kimlik olduğu gerçeğinden yola çıkarak bu hitap; "Ey Yahudileşen İsrailoğulları!" vurgusuyla da anlaşılabilir (Bkz: 6:146, not 127)

8 *Min dûni'n-nâs*, Yahudilerin kendileri dışındaki herkesi ifade eden *goyim* (kavimler, öteki, kâfir, başkası) tasavvurunu ele veren bir ibâredir.

9 Yani: Allah'ın velisi olduğunu iddia eden dünyevîleşmez, aksine bir an önce dostuna kavuşmayı diler. Fakat siz Hesap Günü'ne inanmıyor, ölümden köşe bucak kaçıyorsunuz.

9 SİZ, ey iman edenler![10] Cuma günü[11] namaza çağrıldığınızda,[12] alışverişi keserek Allah'ı anmaya[13] koşun! Eğer (hayır ile çıkar arasındaki farkı) bilirseniz, bu sizin için daha hayırlıdır.[14]

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِذَا نُودِيَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ
يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ وَذَرُوا
الْبَيْعَۜ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩﴾

10 Zımnen: "Eğer iman iddianızda samimiyseniz, imanınızı isbat edip kitap yüklü eşek durumuna düşmeyiniz!"

11 İslâm'dan önce Cuma isminin kullanıldığına dair sahih bir delil yoktur. Haftanın altıncı gününü Araplar *'arûbâ* olarak adlandırıyorlardı. Cuma'nın Arapların haftalık istişare günü olarak tayin edilerek adına "Yevmu'l-'Arûbâ" denilmesi, Allah Rasulü'nün yedinci göbek dedesi Ka'b b. Lueyy'e (Ykl: M.S. 50) kadar gider. Fakat bütün bu süreçte "cumâ" ismi ortalarda yoktur. Bu, *câmi', cemâ'ah, ictima'* gibi kavramlarla akraba olan *Cumâ*'nın, Kur'an vahyinin orijinal kavramlarından biri olduğuna delâlet eder. Hz. Peygamber'in hicretinden önce Medine'deki mü'minler Cuma kılıyorlardı. Hz. Peygamber Medine'deki ilk Cuma'yı hicretin 5. günü Salimoğulları yurdunun mescidinde uzun bir hitabe ile kıldırdı.

12 Bu çağrı (*ezan*) konusunda doyurucu açıklamalar için bkz: İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvir*, bu âyetin tefsiri.

13 *Zikrullah* namazı değil, Said b. Müseyyeb ve Said b. Cübeyr'in dediği gibi bir yaygın eğitim olan hutbeyi ifade eder. Hz. Ömer, Cuma'nın hutbeden dolayı kısaltıldığını söyler (Cassas, *Ahkâmu'l-Kur'an, Beyrut, 1405*, V, 338). Hatta Ata, Mücahid ve Tavus gibi ikinci neslin otoriteleri hutbeye yetişemeyenin Cuma namazına iki rekât ilave etmesi içtihadında bulunmuşlardır (Cassas, ay.) Bununla, Cuma'nın dört rekât olan öğle yerine ikame edildiğini, aslî kısmı olan ilk iki rekâtını hutbeye verdiğini kasteder. Bu, eğitimin, namaz gibi farz kılınmasından başka bir şey değildir. Cuma'nın bir işlevinin de siyasal katılım olduğu hatırlanmalıdır. Alışverişi kesme emri, meşru mazeretlerin dışındaki her tür meşgaleyi kapsar. Dünyevî bir çıkar, iki dünyayı kapsayan bir hayra tercih edilemez. Bu, ilâhî içtimadan kaçmanın arkasında yatan temel sebeptir. Saib b. Yezid'den gelen rivayette de ifade edildiği gibi Hz. Peygamber ve ilk iki halife döneminde Cuma günü, imam minbere oturduğunda tek ezan okunurdu. Hz. Osman döneminde insanlar çoğalınca, hazırlık yapsınlar diye onun öncesinde bir ezan daha okunmaya başlandı (Buhârî). Hz. Ali kendi hilafetinde tekrar Hz. Peygamber dönemindeki tek ezanlı uygulamaya döndü (İbn Âşûr).

14 Cuma ilâhî bir içtimadır. Hz. Peygamber onu güneşin üzerine doğduğu haftanın en hayırlı günü olarak tebcil etmiştir (Müslim). O gün duaların icâbet saati vardır. Bu içtima çağrısına, "Siz ey iman edenler!" hitabından da anlaşılacağı gibi, tüm mü'minler dahildir. Ancak Cuma beş vakte *ilave* bir namaz değil, öğle namazı yerine *ikâme* bir namazdır. Bu yüzden yolcu gibi geçici veya mahkûm gibi sürekli mazeretli sayılanların boyunlarından bile, Cuma'yı eda ederlerse öğle namazının farziyeti düşer. Zaten Cuma'nın şartları arasında yer alan "imkân" şartı, mazeret durumunda onun yerini öğle namazının almasına delâlet eder. Bütün bunlar ayrım yapılmaksızın kadın-erkek tüm mü'minler için geçerlidir. Cuma konusundaki nasları ve nebevi uygulamaları değerlendiren imamlar, "sıhhat şartları" konusunda farklı yorumlara sahiptir. Şehirde kılınma şartı, belli bir sayıdaki cemaat ile kılınma şartı, bir şehirde bir tek ve belirlenmiş bir camide kılınma şartı, siyasî otoritenin yetkisi şartı gibi şartlar bu cümledendir. Ne var ki, Kur'an nassı ile sabit olan bir ibadet, bu tartışmalı şartlar yüzünden sakıt olamaz. Bu şartlardan yola çıkarak "Eğer sahih olmazsa" şüphesi ile Cuma'lardan sonra kılınan "zuhr-i âhar" (veya "âhir") diye bir namazın kılınmasının gerekçesi de bu ictihadi şartlardır. Bu, niyeti niyet kılan "kasıt" unsuruna mani olduğu için sakıncalıdır ve ibadeti yaralar.

فَاِذَا قُضِيَتِ الصَّلٰوةُ فَانْتَشِرُوا فِى
الْاَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ وَاذْكُرُوا
اللّٰهَ كَث۪يرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠﴾ وَاِذَا رَاَوْا
تِجَارَةً اَوْ لَهْوًاۨ انْفَضُّٓوا اِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ
قَٓائِمًاۜ قُلْ مَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ
وَمِنَ التِّجَارَةِۜ وَاللّٰهُ خَيْرُ الرَّازِق۪ينَ ﴿١١﴾

10 Ve namaz kılındığı zaman da, artık yeryüzünde dağılın ve Allah'ın lutfundan (payınıza) düşeni talep edin! Ama Allah'ı hiç hatırdan çıkarmayın ki,[15] ebedî mutluluğa ulaşabilesiniz.

11 Ama onlar bir ticari menfaat veya bir eğlence gördüklerinde, hemen ona doğru seğirtip seni (konuşurken) ayakta öylece bırakıverdiler.[16] De ki: "Allah katında bulunan, eğlenceden de, ticari menfaatten de daha hayırlıdır: zira Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır.[17]

---

15 Zımnen: Allah'tan bağımsız hiçbir alan yoktur, buna ekonomi de dahildir. Ticareti Allah'tan kopararak yahudileşmeyin.

16 Muhtemelen Cabir b. Abdullah'a ait (Dihyetu'l-Kelbî'ye ait olduğu bilgisi yanlıştır) bir kervanın Medine'ye Cuma vakti girişi üzerine, Allah Rasulü'nü hutbe verirken camide bir avuç cemaatle bırakıp kervana koşan cemaate uyarı. Allah Rasulü'nün Amr b. 'Avf tarafından nakledilen şu uyarısı bağlamla tam bir uyum arzeder: "Sizin için bundan böyle yoksulluktan korkmuyorum, fakat asıl sizin tıpkı sizden öncekiler gibi dünyaya yönelmenizden, onların mal yarıştırdığı gibi sizin de mal yarıştırmanızdan, onların düşkün olduğu gibi sizin de dünyaya düşkün olmanızdan korkuyorum" (Buharî ve Müslim).

17 Bu âyete dayanarak insan eylemlerinin tümü üç amaca nisbet edilebilir: Hayır, yarar/çıkar, haz. Âyette birincisini eğitim, ikincisini ticaret, üçüncüsünü eğlence temsil eder. Âyet zımnen, "hayrı terk ederek yarar ve hazza koşarsanız, yarar ve haz hayırsızlaşır" mesajını vermektedir.

63. MUNÂFIKÛN SÛRESİ

Sûre "ikiyüzlüler, münafıklar" anlamına gelen *Munâfıkûn* adını muhtevasından alır. Tüm zamanlarda ve mekânlarda rastlanan ikiyüzlü tipin adeta psikanalizini yapar. Daha ilk nesilden itibaren bu adla anılmıştır.

Medine'de inmiştir. Tebük seferinde indiği rivayetini vakıa doğrulamaz. Zira bu seferin yapıldığı 9. yılda Medine'de münafıklar etkilerini yitirmişlerdi. Münafık elebaşı İbn Ubey'in 8. âyette alıntılanan sözü, siyer ve tefsir otoritelerinin çoğuna göre Mustalikoğulları seferinde söylenmiştir. Vâkıa da bunu doğrulamaktadır. Bu durumda sûrenin iniş tarihi hicretin 5. yılı olmalıdır. Sûre Nisâ sûresinin hemen öncesine yerleştirilebilir.

Sûrenin inişine neden olan olay, şöyle özetlenebilir: Mustalikoğulları seferinde Ensar'dan biriyle muhacirlerden biri arasında su sırası yüzünden kavga çıkar. Münafık elebaşı İbn Ubey bu kavgayı çirkin emellerine alet etmek için istismar ederek Ensar tarafını tutar. Muhacirlerden rahatsızlığını ifade eder ve Medine'ye döndüklerinde "şereflinin şerefsizi süreceğini" söyler. Durum Hz. Peygamber'e haber verilince, onu çağırtarak sözün aslını kendisinden sorar. Fakat kendisi inkâr eder. Vahiy yalanını ortaya çıkarınca Rasulullah'tan özür dilemesi teklif edilir, fakat o buna yanaşmaz (İbn Kesir).

Nifak, imanı ciddiye almama, "iman ahlâkından" mahrum olma olayıdır. Bu vasfıyla bir akîde problemi olmaktan daha çok bir ahlâk problemidir. En temelinde çarpık bir Allah tasavvuru ve âhirete inanamama yatar. Kur'an insanları inanç açısından üçe ayırır: Mü'min, kâfir, münafık.

Sûre bir şahsiyet parçalanması olarak nifakı tarihsel atıflar ve şahıslar üzerinden işler. Onlar inandık derken yalan söylemekte, hatta yalan yere yemin etmektedirler (1-2). Nifakı içselleştirdikleri için kalplerine mühür vurulmuştur (3). Başta dış görünüş ve kıyafetleri olmak üzere, her şeyleri aldatma üzerine kurgulamıştır. En güzel benzetme burada gelir: "Onlar giydirilmiş kalaslar gibidir" (4). Onlar için af dileyen Allah Rasulü bile olsa, münafıklar asla affa mazhar olamayacaktır (6).

Sûrenin son bölümü infakla ilgilidir. İlk bakışta infakla nifak arasında bir ilişki yokmuş gibi gelse de, hem dil hem mahiyet olarak bir ilişki vardır. Bu ilişki zıtların ilişkisidir: Nifak ikiyüzlülüktür. İki yüzlü olanın tek dünyası olur. İnfak ise iki dünyalı bir imanın eseridir. Sonuç: İnfak nifakın panzehiridir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ
اِذَا جَٓاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ اِنَّكَ
لَرَسُولُ اللّٰهِۢ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اِنَّكَ لَرَسُولُهُۜ
وَاللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّ الْمُنَافِق۪ينَ لَكَاذِبُونَۚ
﴿١﴾ اِتَّخَذُٓوا اَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ
سَب۪يلِ اللّٰهِۜ اِنَّهُمْ سَٓاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ
﴿٢﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ
عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٣﴾ وَاِذَا
رَاَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ اَجْسَامُهُمْۜ وَاِنْ يَقُولُوا
تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْۜ كَاَنَّهُمْ خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌۜ
يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْۜ هُمُ الْعَدُوُّ
فَاحْذَرْهُمْۜ قَاتَلَهُمُ اللّٰهُۘ اَنّٰى يُؤْفَكُونَ ﴿٤﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 İKİYÜZLÜLER sana geldiklerinde, "Biz şahadet ederiz ki sen kesinlikle Allah'ın Rasulü'sün"[1] derler. Allah da biliyor ki, gerçekten de sen O'nun Rasulü'sün; ama Allah şuna da şahadet eder ki, ikiyüzlüler kesinlikle yalancıdırlar.[2]

2 Onlar yeminlerini kalkan yapıp (arkasına saklandılar),[3] bu yolla Allah yolundan saptılar: Elbet yaptıkları şey pek fenadır. 3 Bunun nedeni, onların önce iman edip sonra inkâr etmeleridir; sonunda kalplerine mühür vurulmuştur:[4] artık onlar (imanın hakikatini) kavrayamazlar.

4 Onları gördüğünde kalıpları hoşuna gider; konuşacak olsalar sözlerine kulak verirsin: elbise giydirilmiş[5] kalas gibidir onlar.[6]

Her çığlığı kendi aleyhlerine sanırlar; onlar kökten düşmandırlar: artık onlara karşı dikkatli ol!

Allah kahretsin onları: Nasıl da savruluyorlar![7]->

1 Tekit ve yeminlerinin çokluğu, kalplerindeki inkârın çokluğuna delâlet eder.

2 Kapsamlı bir okuma Kur'an'da geçen münafıkların tek tip olmadığı sonucunu verir. Vahiyden yola çıkarak üç sınıfa ayırabiliriz:
1) İnanmadığı halde inanmış görünenler (2:8-16). 2) Bocalayanlar (4: 60-62, 137, 143; 9:44-45; 22,11). 3) Kalbi hastalıklı olanlar (8:49; 33:12). Münafık tabiatlı birinde kimi zaman nifakın bu üç hali farklı veya eş zamanlı olarak tezahür edebildiği gibi, imanla nifak arasında geçişler de yaşanabilmektedir. Münafıkları bir de tavırları açısından üç sınıfa ayırabiliriz: 1) İtikadi münafıklar. 2) Ameli münafıklar. 3) Siyasî münafıklar.

3 Lafzen: "kalkan edindiler".

4 Adeta kalp suç aleti olarak tescil edilmiş, İlâhî mahkemeye suç aleti olarak getirilmek üzere mühürlenmiştir. İmandan sonra inkârın mazereti yoktur. Zımnen: Akıl tutulmasına uğramışlar, köstebek gibi gözleri görmez olmuştur.

5 *Musennedeh*, "uzun bir gömleği kısa bir gömleğin altına giymektir" (*Lisân*). Ağaç köküyle irtibatını kaybedince *haşeb* olur. Yani: Münafık, fıtrat ve ruh köküyle bağını koparmış kişidir.

6 Abdullah b. Ubey, Muğis b. Kays, Ced b. Kays ve benzeri tipler içlerindeki kokuşmuşluğu dışlarına yaptıkları yatırımla kapatırlardı. Böyle yapmak, değerden yırtıp fiyata yamamak, hakikati imaja kurban etmekti. Zımnen: Kâfirin tipik özelliklerinden biri, imanı bırakıp imaja yatırım yapmasıdır.

7 Çevirimizin gerekçesi için bkz: 35:3, not 8.

وَاِذَا قٖيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ
اللّٰهِ لَوَّوْا رُؤُ۫سَهُمْ وَرَاَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ
مُسْتَكْبِرُونَ ﴿٥﴾ سَوَٓاءٌ عَلَيْهِمْ اَسْتَغْفَرْتَ
لَهُمْ اَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْۜ لَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْۜ
اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقٖينَ ﴿٦﴾ هُمُ
الَّذٖينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلٰى مَنْ عِنْدَ
رَسُولِ اللّٰهِ حَتّٰى يَنْفَضُّواۜ وَلِلّٰهِ خَزَٓائِنُ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلٰكِنَّ الْمُنَافِقٖينَ
لَا يَفْقَهُونَ ﴿٧﴾ يَقُولُونَ لَئِنْ رَجَعْنَٓا
اِلَى الْمَدٖينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْاَعَزُّ مِنْهَا
الْاَذَلَّۜ وَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهٖ وَلِلْمُؤْمِنٖينَ
وَلٰكِنَّ الْمُنَافِقٖينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨﴾ يَٓا
اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ اَمْوَالُكُمْ
وَلَٓا اَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِۚ وَمَنْ يَفْعَلْ
ذٰلِكَ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٩﴾

<- **5** Ve onlara: "Gelin, Rasulullah size mağfiret dilesin!" denildiğinde, başlarını çevirirler;[8] ve sen onların küstahça bir kibir içinde çekip gittiklerini görürsün.[9]

6 Onlar için mağfiret dilesen de mağfiret dilemesen de, hiçbir şey değişmez: Allah onları asla bağışlamayacaktır; çünkü Allah yoldan çıkmış bir topluluğa rehberliğini bahşetmez.

7 Onlar, "Rasulullah'ın yanındakilere yardımda bulunmayın ki (etrafından) dağılıp gitsinler" diyen kimselerdir. Bakın, göklerin ve yerin hazineleri Allah'a aittir; fakat münafıklar (bu gerçeği bile) kavramazlar.

8 Onlar "Şehre döndüğümüzde şerefli olan (biz)ler şerefsiz olanları oradan elbet sürüp çıkaracaktır" diyorlar.

Ama şeref Allah'a, O'nun Rasulüne ve mü'minlere aittir:[10] gel gör ki, ikiyüzlüler (bunu bile) bilmezler.

9 SİZ ey iman edenler! Ne mallarınız ne de çocuklarınız, Allah'ı sizin gündeminizden düşürmesin.[11] Kim bunu yaparsa, asıl kaybedenler bunlardır işte...

---

8 Hz. Peygamber'in misyonunun bir parçası da mü'minler için dua etmesiydi (3:159; 9:103; 2:151). Zımnen: Kendileri tevbe etmedikçe senin onlar için tevbe etmenin bir yararı yok (9:80).

9 İbn Ubey'in yalancılığı âyetle ortaya çıkınca, "Rasulullah'a git, kendin için istiğfar talebinde bulun!" derler. Çaresiz bir baş hareketiyle, "iman etmemi istediniz ettim; zekât vermemi söylediniz verdim; geriye Muhammed'e secde etmekten başka ne kaldı?" demişti (Taberî). Bu tarihten sonra çok yaşamayıp maskelerin sıyrılacağı yere gitti.

10 Saygınlığın gerçek kaynağı Allah'tır. İnsan saygınlığını Allah'tan alır. Allah'tan kopan, saygınlığından da kopar. Onurluluk sorumluluktur, sorumluluk takvâdır.

11 Krş: "Beni anın ki ben de sizi anayım" (2:152, not 290). Zımnen: Dilin zikri akleden kalbin zikrinin neticesi, eylemin zikrinin de şahidi olmalıdır. Bu ikisinden kopuksa zikir değildir. Allah'ı unutmanız, Allah'ın sizi unutması ve sizi size unutturmasıyla sonuçlanır (59:19). Mal ve evlad kesif olan dünyaya aittirler. Latif olan Allah ile Latif'in letafetinin tecellisi olan ruh arasına kesif olanı sokmayınız. İnfak, insanın malı Allah'la arasından çekip çıkarması demektir.

وَاَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ
يَأْتِيَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَٓا
اَخَّرْتَنِٓي اِلٰٓى اَجَلٍ قَرِيبٍۙ فَاَصَّدَّقَ وَاَكُنْ
مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٠﴾ وَلَنْ يُؤَخِّرَ اللّٰهُ نَفْسًا اِذَا
جَٓاءَ اَجَلُهَاۜ وَاللّٰهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١١﴾

10 Sizden birine ölüm gelip de, "Rabbim! Bana bir miktar daha süre tanısaydın da ben de hayır hasenat yapıp[12] iyilerden olsaydım!" diyeceği (o gün) gelip çatmadan önce, size rızık olarak verdiklerimizden bir kısmını infak edin![13]

11 Ama vakti geldiği zaman, Allah hiçbir şahsı ertelemez.[14] Sonuçta Allah yaptığınız her şeyden haberdardır.

---

12 *Sadaka* için bkz: 9:103, not 130.

13 Ana konusu nifak olan bir sûrenin infak ile bitmesi manidardır (Surenin girişinin son üç paragrafına bkz). Bu nifak-infak karşıtlığına ve infakın, nifakın panzehiri oluşuna delâlet eder (Bkz: *İnfâkın* ilk geçtiği 36:47, not 35).

14 Zira *ecel,* sonu yasayla belirlenmiş bir vâdedir (11:3, not 7ve 16:61, not 60).

64. TEĞÂBUN SÛRESİ

Hem "aldanış, kayıp ve zarar" hem de "kazanç, kâr" anlamına gelen *Teğâbun* adını 9. âyetinden alır. Kur'an'da sadece burada geçer. Sûre, ilk nesilden beri bu adla anılmıştır.

Kadîm tefsir otoritelerinin Mekkî mi Medenî mi olduğu hususunda ihtilaf ettikleri sûrenin nüzul zamanını tesbit için, muhtevada yer alan bazı örtülü atıflar dışında sahih bir delil bulunmamaktadır. Şöyle ki: 14-15. âyetlerin içinde bulunduğu pasaj, bir kısım mü'minlerin çektiği sıkıntıyı dile getirdiğine göre, hicretle Bedir arasındaki hassas dönemde inmiş olmalıdır. Bazıları bu âyetlerin Mekkî diğerlerinin Medenî olduğunu ileri sürer. Oysa ki 11. âyetle başlayan konu 14-15 ile devam etmektedir. Kaldı ki bu pasaj, hemen hemen aynı tema ile Hicrî 2. yılda nâzil olan Enfâl 24-28 arasında da işlenmektedir. Enfâl 28 ile bu sûrenin 15. âyeti arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Bütün bunlardan yola çıkarak sûrenin Medine'de hicretin ardından indiğini söyleyebiliriz. İlk tertiplerin hepsi farklı yerlere yerleştirmiş olsalar da, üç aşağı beş yukarı vardığımız sonucu teyit eder görünmektedirler.

Sûre başlangıcı itibarıyla, diğer üyeleri Saf, Cuma ve Haşr olan dörtlünün ilkidir.

Konusu, çiçeği burnunda İslâm toplumunu inşâdır. Buna, Allah tasavvurunu inşâ ile başlanır (1-4). Söz inkâra ve inkârcılara getirilir (5-7) ve vahyin aydınlığına davetle bağlanır (8). İnanmak güvenmektir. Mü'min Allah'a güvenmelidir. "Allah'ın izni olmadan (insanın) başına hiçbir musibet gelmez" (11). Gelmişse sabır, yani direniş gerektir. Bu musibetin aracı bazen servetimiz ve yakınlarımız olabilir: "Mallarınız ve çocuklarınız birer imtihan aracından ibarettir." (15).

Sûre, hem "güzel borç" anlamına gelen *karz-ı hasen*'e, hem de "Allah yolunda karşılıksız harcama" anlamına gelen *infak*'a teşvik ile son bulur. Bu bir paylaşma çağrısıdır. Aynı güzel akıbeti paylaşmak isteyenler, tutarlı davranıp bu dünyada imkânları paylaşmasını da bilmelidirler.

Sûre, servet dağılımının imtihana dayalı ilâhî sırrına atıfla son bulur: "O, idraki aşan hakikatlerin de, idrak alanına giren gerçeklerin de sırrına vakıf olandır" (18). *Sadakallahu'l-âzîm* (Allah hakkı söyledi)!

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ
يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۚ
لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُۘ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ
قَد۪يرٌ ﴿١﴾ هُوَ الَّذ۪ي خَلَقَكُمْ فَمِنْكُمْ كَافِرٌ
وَمِنْكُمْ مُؤْمِنٌۜ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَص۪يرٌ
﴿٢﴾ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ
وَصَوَّرَكُمْ فَاَحْسَنَ صُوَرَكُمْۚ وَاِلَيْهِ الْمَص۪يرُ
﴿٣﴾ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَيَعْلَمُ
مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَۜ وَاللّٰهُ عَل۪يمٌ بِذَاتِ
الصُّدُورِ ﴿٤﴾ اَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَؤُا الَّذ۪ينَ كَفَرُوا
مِنْ قَبْلُۘ فَذَاقُوا وَبَالَ اَمْرِهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ
اَل۪يمٌ ﴿٥﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُ كَانَتْ تَأْت۪يهِمْ رُسُلُهُمْ
بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالُٓوا اَبَشَرٌ يَهْدُونَنَاۘ فَكَفَرُوا
وَتَوَلَّوْا وَاسْتَغْنَى اللّٰهُۜ وَاللّٰهُ غَنِيٌّ حَم۪يدٌ ﴿٦﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 GÖKLERDE olan şeyler de, yerde olan şeyler de Allah adına hareket ederler:[1] mutlak otorite O'na aittir, övgülerin tamamı da O'na aittir; zira O her şeye kadirdir.[2]

2 Sizi yaratan O'dur; ama içinizden hakikati inkâr eden de, hakikate iman eden de var: ve Allah yaptığınız her şeyi görendir.[3]

3 Gökleri ve yeri gerçek bir amaç uğruna[4] O yarattı; ve size O şekil verdi, üstelik şeklinizi en güzel biçimde takdir etti; ama (o sûret de fanidir), her halükârda dönüş O'nadır.

4 O, göklerde ve yerde olan her şeyi bilir; yine gizlediklerinizi ve açıkladıklarınızı da bilir: zira Allah gönüllerdeki (en mahrem) sırları bilendir.[5]

5 DAHA önceden inkâra gömülüp gidenlerin haberi size gelmedi mi? Onlar da yaptıklarının kötü sonuçlarını (daha burada) tattılar; ve (ötede) onların hakkı elem verici bir azaptır.[6]

6 Böyledir, çünkü elçileri kendilerine hakikatin apaçık belgeleriyle gelmiş, fakat onlar "Bize ölümlü biri mi yol gösterecek?"[7] demişlerdi. İşte böylece küfre saptılar ve (haktan) yüzçevirdiler. Ama Allah (kimseye) muhtaç değildi: zira Allah kendi kendine yetendir, tüm övgülere layık olandır.

---

1 Benzer bir âyet ve *tesbîh*i çevirimizle ilgili bkz: 59:1, not 1. Muzari gelmesi, bu *tesbîh*in süreklilik ve yenilenen vasfına delâlet eder. Zımnen: Ey insan! Bu kâinat muhteşem varlık ilâhîsini dillendiriyor: bu koroya sen de katıl!

2 Zımnen: O'nun kudretine, O'nun adına hareket eden şu kâinat şahittir.

3 *Basîr, Semî'* siz geldiği zaman, özellikle ilâhî bilginin kuşatıcılığını ifade eder.

4 *Bi'l-hakk* ile ilgili bkz: 14:19, not 20 ve 21:18, not 19.

5 *Zâtu's-sudûr* için bkz: 8:43, not 49.

6 *'Azâb*ın kök anlamı "mahrum bırakmak"tır (Bkz: 68:33, not 29).

7 İnsana güvensizlik üzerine oturan her inanç ve düşünceyi mahkûm eden bir âyet. Zımnen: O kadar kirlendiler ki, kendi kirlenmişliklerine bakıp insan soyundan umut kestiler. Onun için insandan bir peygamberi güvenilmez buldular. Sözün özü: İyilerin yaptığı en büyük iyilik, iyilikleriyle bizzat insan soyuna olan güveni artırmalarıdır. Peygamberlerin misyonu budur. Kötülerin yaptığı en büyük kötülük, kötülükleriyle insan soyuna olan güveni zedeleyip insanlığın yüz karası olmalarıdır.

7 Hakikati inkâra şartlanmış olanlar
yeniden diriltilmeyeceklerini iddia etti-
ler.[8] De ki: "Hayır! Rabbime andolsun
ki kesinlikle diriltileceksiniz; sonra
yaptıklarınız bir bir aktarılacaktır: zira
bu Allah'a çok kolaydır.
8 Şu halde (ey insanlar!) Allah'a, Elçi'si-
ne ve indirdiğimiz nura inanın: Allah
yaptıklarınızdan haberdardır.
9 Toplanma günü geldiğinde[9] O sizi bir
araya toplayacaktır. O gün, kazananın
ve kaybedenin ortaya çıktığı gündür.[10]
Ama kim Allah'a iman eder ve Allah
rızası için iyi davranışta bulunursa,
onun kötülüklerini örteriz; onu zemi-
ninden ırmaklar akan cennetlere -orada
ebedî kalmak üzere- sokarız: işte ger-
çek büyük başarı budur. 10 Hakikati
inkâr eden ve âyetlerimizi yalanlayan-
lara gelince: işte onlar içerisinde kalıcı
oldukları ateşin yoldaşıdırlar: ve bu, ne
berbat bir son duraktır.
11 ALLAH'IN izni olmadıkça,[11] (insa-
nın) başına hiçbir musibet gelmez;[12]->

زَعَمَ الَّذ۪ينَ كَفَرُوٓا اَنْ لَنْ يُبْعَثُواۜ قُلْ بَلٰى وَرَبّ۪ي
لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْۜ وَذٰلِكَ عَلَى
اللّٰهِ يَس۪يرٌ ﴿٧﴾ فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِه۪ وَالنُّورِ
الَّذ۪ٓي اَنْزَلْنَاۜ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَب۪يرٌ ﴿٨﴾
يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجَمْعِ ذٰلِكَ يَوْمُ التَّغَابُنِۜ
وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُكَفِّرْ عَنْهُ
سَيِّـَٔاتِه۪ وَيُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهَارُ خَالِد۪ينَ ف۪يهَٓا اَبَدًاۜ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظ۪يمُ
﴿٩﴾ وَالَّذ۪ينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَٓا اُو۬لٰٓئِكَ
اَصْحَابُ النَّارِ خَالِد۪ينَ ف۪يهَاۜ وَبِئْسَ الْمَص۪يرُ
﴿١٠﴾ مَٓا اَصَابَ مِنْ مُص۪يبَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ

---

8 *Za'm* ve *zu'm,* "insanın kendisini ikna ettiği tumturaklı yalan" anlamına gelir. Kur'an'da geçtiği 14 yerde de olumsuz mânada kullanılır. Şureyh, "Her şeyin kinayesi var, yalanın kinayesi *za'm*dır" der.

9 *Lâm*ın vakit bildirme işlevine dayanarak.

10 Veya: "Kayıp ve aldanışın şiddetle hissedileceği gündür". İşteşli fiil olan *teğâbun,* iki tarafın birbirini aldatmasını ifade eder. Bu bab bazen fiilin şiddetine delâlet eder. *el-Ğabn,* bir mala değerinden az paha biçmektir. Bizce bu işteşli fiil, âhiretteki aldanışın çift yönlü doğasına delâlet eder. Yani her aldatma özünde bir "kendini aldatma"dır; yani aldanmadır.

11 *el-İzn,* özneye yapacağı eylem için hareket serbestisi tanımak ve bunu "bildirmek" demektir. *Emr*in aksine *izn*de muhayyerlik vardır. İzin verilen özne o izni kullanmayabilir. Bu bağlamda, âlemde cari olan sebep-sonuç ilişkilerine delâlet eder. Âlemin nizamı bu ilâhî sünnetle kaimdir. Sonuçları sebeplere bağlamış, sebepleri daha üst sebeplere bağlamıştır. Ancak bu bağ zorunlu değildir. Bunu söylemek, Allah'ı koyduğu yasaların hâkimi değil mahkûmu sanmaktır. O dilerse bu bağı koparıp daha üst bir sebebe bağlar. Dilerse doğrudan müdâhale eder. Hadid 22, musibetlerin sebep-sonuç ilişkisine bağlı olduğunun ifadesidir. Bakara 155-156 bu âyetin beyanıdır. *İllâ bi-iznillâh*ın alternatif ibâreleri şunlar olabilir: *illâ bi-meşîetillâh* (ancak Allah'ın dilemesiyle), *illâ billâh* (ancak Allah sayesinde), *illâ bi-merdâtillâh* (ancak Allah'ın evet demesiyle), *illâ bi-kaderillâh* (ancak Allah'ın koyduğu yasayla)... İzin, *meşîet*ten ayrıdır. Kulun başına musibetin ancak Allah'ın izniyle gelmesi kulun izin istemesini gerektirir. Kulun izin istemesi ise şu üç yolla olur:
1) İradeyi kullanması: Bu takdirde musibet kulun seçimi olur.
2) İddiada bulunması: iman en büyük iddiadır, ondan iddiasını isbat istenmiştir ve musibete izin verilmiştir.
3) Dua etmesi: icâbetten önce musibete izin verilip sınanmıştır.

12 *Musîbet,* başa gelen yarar ve zararın her ikisi için de kullanılır. Bu yüzden Nisâ 79'da *hasene*nin karşılığı musibet değil *seyyie*dir. Fakat genelde zarara atıfla kullanılmıştır.

وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ يَهْدِ قَلْبَهُ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ
عَلِيمٌ ﴿١١﴾ وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ
فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاِنَّمَا عَلٰى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ
الْمُبِينُ ﴿١٢﴾ اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ وَعَلَى اللّٰهِ
فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٣﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُٓوا
اِنَّ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ وَاَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ
فَاحْذَرُوهُمْ وَاِنْ تَعْفُوا وَتَصْفَحُوا وَتَغْفِرُوا
فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٤﴾ اِنَّمَٓا اَمْوَالُكُمْ
وَاَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَاللّٰهُ عِنْدَهُٓ اَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾

<- ve her kim Allah'a inanıp güvenirse, O onun [akleden] kalbine rehberlik eder:[13] zira Allah her şeyi hakkıyla bilendir.[14]

12 Allah'a itaat edin ve Elçi'ye de itaat edin![15] Ama eğer yüz çevirirseniz, o takdirde Elçi'mize düşen [vahyi] açık ve net olarak tebliğ etmektir.

13 Allah, kendisinden başka ilâh olmayandır: O halde mü'minler yalnızca Allah'a güvenip dayansınlar!

14 SİZ ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar var. Onlara karşı dikkatli olun. Bununla birlikte affedici, hoşgörülü ve bağışlayıcı olursanız,[16] bilin ki Allah da tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.[17]

15 Mallarınız ve çocuklarınız birer imtihan aracından ibârettir.[18] Asıl büyük ödül, Allah katındadır.

---

13 Önce kul iman eder, sonra Allah kalbini yönlendirir. Bu imanda "güven" anlamı mündemiçtir. Vahyin tümünde kalp üzerinde tasarruf Allah'a nisbet edilir. Netice: kulun kalbine Allah rehberlik ederse acıyı bal eyler, musibeti muhabbete katık eder.

14 O'nun bilgisi mutlaktır. Öğrenmek için değil öğretmek için sınar. Bu âyet, inkâra şartlanmış aklın "Eğer Müslümanların bize bir üstünlüğü olsaydı başlarına musibet gelmezdi" mantığı üzerine nâzil olmuştur (Kurtubî).

15 İmanla eylem arasındaki hiyerarşiye tekabül eder. Rasul'e itaatin gerekçesi Allah'a itaattir.

16 *el-'Afv*, azarlasa da cezadan vazgeçmek; *es-safh*, azardan da cezadan da vazgeçmek; *el-ğafr* (mağfiret) günahı tamamen silip affettiğini bile hissettirmemektir.

17 Zımnen: İmanınıza değil de "sizin şahsınıza" (*lekum*) düşmanlık ediyorlarsa, dikkatli olmakla birlikte affedici olun.

18 *el-Fetnu*, madenin cevherini cürufundan ayırmak için ergitilme işlemi ve bu işlemin yapıldığı pota (Bkz: 5:41). Sizi Allah bu potada eritiyor ki, cevherinizle cürufunuz seçilip ayrılsın. Zımnen: Mal ve çocuklarınızı Allah'a tercih ederseniz cevherinize yazık edersiniz. Hz. Ömer Huzeyfe'ye, "Nasıl sabahladın?" diye sorar. Huzeyfe, "Fitneyi sevip gerçeği yererek" der. Ömer, "Nasıl yani?" deyince; "Çocuğumu sevdim, ölümü yerdim" cevabını verir (İbn Âşûr).

فَاتَّقُوا اللّٰهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَاسْمَعُوا
وَاَط۪يعُوا وَاَنْفِقُوا خَيْرًا لِاَنْفُسِكُمْۜ وَمَنْ
يُوقَ شُحَّ نَفْسِه۪ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ
﴿١٦﴾ اِنْ تُقْرِضُوا اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعِفْهُ
لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْۜ وَاللّٰهُ شَكُورٌ حَل۪يمٌۙ ﴿١٧﴾
عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ ﴿١٨﴾

16 Şu halde, ne kadar gücünüz yetiyorsa Allah'a karşı o kadar sorumlu davranın: hem (O'nu) dinleyin, hem (O'na) itaat edin! Ve kendi hayrınıza olmak üzere infak edin![19] Kim kişiliğinin (zaafı olan) açgözlülükten (infak ile) korunursa, ebedî kurtuluşa nail olanlar işte onlardır.[20]

17 Eğer Allah'a güzel bir borç verirseniz, (Allah) kat kat artırarak size döndürecek ve sizi bağışlayacaktır:[21] Zira Allah tüm şükürleri hak eden tek otoritedir,[22] (nankörlüğü) cezalandırmada acele etmeyendir;[23] **18** O, idraki aşan hakikatlerin de, idrak alanına giren gerçeklerin de sırrına vâkıf olandır; Her işinde mükemmel, her hükmünde tam isabet edendir.

19 Zımnen: Allah için vermek, gerçekte vermek değil almaktır (İnfak için bkz: 36:47, not 35).

20 *Şuhh*un *nefs*e izafe edilmesi, açgözlülüğün insanın beşerî zaaflarından olduğuna delâlet eder. *Buhl* kendi elindekini başkasından esirgemek, *şuhh* başkasının elindekine göz dikmektir (Bkz: 113:5, not 8). *Şuhh*un panzehiri infaktır.

21 Kişi güvendiğine borç verir. Güven imandan çok iman ahlâkıyla alâkalıdır. İman edip de güvenmemek, iman ahlâkından yoksun olmaktır. Zımnen: Ey insan! İsmail'i göz kırpmadan veren İbrahim gibi bir gönüle sahip ol ki, İsmail'e ilaveten İshak'a da nail olasın!

22 *Şekûr* kalıbını diğer kalıplardan ayrıcalıklı kılan husus, bu kalıbın "bir fiilin üzerinde otorite" olana delâlet etmesidir (*Furûk*, s. 26). Eğer burada olduğu gibi şükredilen için kullanılırsa "tüm şükürleri hak eden tek otorite", şükreden için kullanılırsa "şükrünü eda etmek için var gücünü harcayan kişi" mânasına gelir.

23 Parantez içi açıklamalarımız, *Halîm* isminin *Şekûr* ile birlikte kullanılmasından kaynaklanan vurguyu ortaya çıkarma amaçlıdır.

65. TALÂK SÛRESİ

Sûre, "boşama/boşanma" anlamına gelen *Talâk* ismini ilk âyetinden alır. Sûrenin bu adla anılması zaman içinde gerçekleşmiştir. Abdullah b. Mes'ud, muhtevasına atfen "Kısa Nisâ" diye isimlendirmiştir.

Sûrenin iniş zamanını tam tesbit zordur. Sûrenin 1-7. âyetlerinin Bakara 228-234'ün açılımı olduğu gerçeğine İbn Mes'ud'un isimlendirmesini de ilave edersek, bu sûre, Bakara ve 4. yıla ait Nisâ'dan, hatta zımnî bağlantı içinde olduğu Ahzab'dan (49. âyet) önce inmiş olamaz. Ahzab ile benzerlik, Hz. Peygamber'e hitapta da görülmektedir (Krş: 33:50 ile 65:1). Bu durumda sûreyi hicrî 5 veya 6. yıla tarihlendirebiliriz.

Sûrenin iki maksadı vardır: Birincisi boşanan kadının mağdur olmasını önlemek, çok daha derinde, güçsüz olanı güçlünün zulmüne karşı korumaktır. İkincisi, boşanma iddetiyle hem nesil emniyetini temin etmek, hem de boşananlara yönelik muhtemel bir bühtan ve iftirayı önlemektir.

Vahiy karşıt cinsleri birbirlerine "sükunet" telkin eden iki unsur olarak takdim eder. Ne ki, bu bir amaçtır ve bu amaç ancak "sevgi" ve "merhamet" ile gerçekleşir (30:21). Nikâh bağı, bu ilişkinin meşruiyetini temsil eder. Ancak çiftler arasında tabii meyil bitmiş ve nikâh bağını çözmek kaçınılmaz olmuşsa, buna da 'kerhen' izin verir. "Boşama/boşanma" anlamına gelen *talâk*, işte bu iznin adıdır.

Boşanma hayatın acı gerçeğidir. Vahiy bu gerçeği görür, fakat mağdur üretilmesinin önüne de set çeker. Özellikle de, erkeklerin boşama yetkilerini kadının aleyhine kullanarak kadınları mağdur etmelerinin önüne... Sûre 1-7. âyetlerinde boşanma müessesesini düzenler. Vahiy, bu acı gerçeği tadan taraflar üzerinden tüm zamanların darda kalmışlarına müjde verir: "Kim Allah'a karşı sorumlu olduğunu bilirse, O onun için bir kapı aralar ve hiç beklemediği yerden onu rızıklandırır" (2-3).

Sûrenin son bölümü, dünya ve âhiret saadetinin anahtarını barındıran vahye ve onu bize taşıyan peygamberlik kurumuna dairdir (8-11). Eğer bir akıl, Allah'ın boşanma gibi beşerî bir alana müdâhalesini anlamakta zorlanırsa, ona göğü ve yeri kendisi için yarattığı insanı Allah'ın boş bırakmayacağı hatırlatılır (12).

Sözün özü: insan Allah için, kendi haline bırakılmayacak kadar önemlidir.

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 SEN ey peygamber![1] Kadınlarınızı boşamak (istediğinizde), Allah'a karşı sorumlu olduğunuzu bilin de, onları bekleme sürelerini gözeterek boşayın ve iddeti sayın.[2]

Onları (içinde yaşadıkları) evlerinden çıkarmayın ve onlar da çıkmasınlar;[3] tabi ki, ayan açık bir ahlâksızlık[4] yapmaları hali müstesna.[5]

Bunlar Allah'ın çizdiği sınırlardır: Ve kim Allah'ın çizdiği sınırları aşarsa, artık o kendine zulmetmiş olur; (ve) sen bilemezsin (ey insan), belki de Allah bu (bekleyişin) ardından, birtakım yeni (ve hayırlı) gelişmelere kapı açabilir.[6]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ
يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَٓاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ
لِعِدَّتِهِنَّ وَاَحْصُوا الْعِدَّةَۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ رَبَّكُمْۚ
لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ
اِلَّٓا اَنْ يَأْت۪ينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍۜ وَتِلْكَ حُدُودُ
اللّٰهِۜ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللّٰهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُۜ لَا
تَدْر۪ي لَعَلَّ اللّٰهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذٰلِكَ اَمْراً ﴿١﴾

---

1 Burada hitap tekil olduğu halde arkadan gelen cümleler çoğuldur. Dolayısıyla Hz. Peygamber üzerinden tüm mü'minlere hitap edilmektedir. Âyette zımnî bir "de ki" vardır.

2 Aksi halde ya hamileyi eş adayı ilan ederek neslin karışmasına, ya da boşanmış kadını gereksiz yere engelleyerek mağduriyetine neden olursunuz. Talak üç türdür:
1) Kur'an'ın önerdiği en güzel boşama (*ahsen talak*): Bu tek talakla boşamadır. Süre tamamlandıktan sonra bu evlilik geri dönüşü mümkün olarak biter. Ancak geri dönüş için boşanan eşin rızası şarttır. Kadının iradesi eline verilmiştir.
2) *Hasen talak*: Kur'an'da tarifi yapılan türde üç aya yayılmış üç ayrı boşamadır. Eğer süreç bitmeden dönülmüşse, dönüldüğü yere kadar infaz edilen talak hakkı kullanılmış olur, geriye kalan hak baki kalır. Eğer süreç tamamlanırsa, geri dönüşü samimi ve istismardan uzak bir yeniden evlilik gerçekleştirmeden mümkün değildir.
3) *Haram talak*: Üç çeşittir a) Hayızlı iken boşamaktır ki, Hz. Peygamber eşini böyle boşayan Abdullah b. Ömer'e eşine dönmesini söylemiştir. b) Temizlik müddetinde fakat birlikte olduktan sonra boşamadır: bu da kadına zulüm olduğu ve neslin karışmasına neden olacağı için yasaktır. c) Üç talakı bir talakta vermektir: Bu da haramdır. Bir şey hem haram olup hem geçerli olamaz. Hz. Peygamber buna izin vermemiş, eşini böyle boşayan Abdu Yezid isimli bir sahabiye eşine dönmesini emretmiştir (Ebu Dâvud, *Talak* 10; başka bir örnek için bkz: İbn Hanbel I, 265).
Bu âyet "en güzel boşama" olan, tek talakı iddetin takip ettiği boşamayı ifade eder. Bu durumda Bakara 229 normal boşamayı değil vazgeçilebilir boşamanın sınırını ifade eder.

3 Veya: "çıkmazlar". Kelime hem nehy-i gaib, hem nefy-i istikbal olarak okunabilir.

4 Belirli olarak gelen tüm *el-fâhişe*lerin zina veya iffetsizliğe, belirsiz olarak gelenlerinse *ma'siyyete* delâlet ettiği görüşüne dayanarak (İbn Atıyye).

5 İstisna cümlesi, "Ama bu tür bir davranışta bulunmuşsa çıkarabilirsiniz" mânasına da, "Eğer boşayınca fuhşa sürüklenecеklerse boşamaktan vazgeçin" mânasına da gelebilir.

6 Boşanmanın zamana yayılmasının ve iddetin teşri kılınmasının hikmetine dair bir ifade. Ailenin dağılmaması için tüm seçenekleri kullanmak ve umudu sonuna kadar diri tutmak. Her an hayata müdahil olan Allah'ın yardımıyla, zaman unsurunu bir fırsata dönüştürmek. Zira boşama, Rasulullah'ın ifadesiyle "Allah'ın kullanılmasından hiç hoşnut olmadığı bir izindir" (Ebu Dâvud).

فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ
فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوَيْ عَدْلٍ
مِنْكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ ذَٰلِكُمْ يُوعَظُ بِهِ
مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَنْ يَتَّقِ
اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا ﴿٢﴾ وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا
يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ
اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا
﴿٣﴾ وَاللَّائِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنِ
ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ وَاللَّائِي لَمْ يَحِضْنَ
وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ
وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مِنْ أَمْرِهِ يُسْرًا ﴿٤﴾

2 İmdi, sürelerinin sonuna yaklaştıklarında ya onları meşru bir biçimde tutun, ya da meşru bir biçimde ayırın; ve siz(in toplumunuz)dan adaletli iki kişiyi de şahit olarak bulundurun;[7] ve (hepiniz) şahitliği Allah için dürüstçe yapın! Bakın, bütün bunlar, Allah'a ve Âhiret Günü'ne iman edenlere verilen bir öğüttür.

Ve her kim Allah'a karşı sorumlu olduğunu bilirse, O onun için bir kapı aralar
3 ve hiç beklemediği yerden onu rızıklandırır; ve her kim Allah'a güvenirse, artık O ona yeter: Şüphesiz Allah emrini gayesine erdirendir;[8] doğrusu Allah her bir şey için bir ölçü/kader koymuştur.

4 Ve ay halinden tamamen kesilen kadınlarınız konusunda kuşkuya düşerseniz;[9] bilin ki onların bekleme süresi üç aydır;[10] hiç ay hali görmeyenlerin durumu da öyledir;[11] hamile olanların iddeti ise doğum yapıncaya kadardır.[12]

Ve her kim Allah'a karşı sorumluluğunun bilincinde olursa, O ona buyruğunu kolay kılar:[13]->

---

7 Zımnen: Tarafların haklarının zayi olmaması için hukuki bir bağlayıcılığa kavuşturun. Şahidi olmayan talak mağdur doğuracağı için ilâhî emre aykırıdır. Bazıları Bakara 282'deki ticaret şahitliğiyle kıyaslayarak vacip olmadığı sonucuna varmışlardır. Oysa nikâh akdiyle alım-satım akdi arasında insan ile mal arasındaki fark kadar fark vardır. "Şahit bulundurun" emrinin "boşama" ile mi, yoksa hemen önündeki cümlede yer alan "ayırın" ya da "tutun" ile mi alâkalı olduğu tartışılmıştır. "Tutmak" ya da "ayırmak" boşanma işleminin doğal bir uzantısı olduğu için buradaki şahitlik her halükârda boşanmayla ilgilidir. Doğaldır ki, şahitler huzurunda akdedilen nikâha yine şahitler huzurunda son verilmesi istenmektedir. Aksi halde birtakım mahzurlar ve mağduriyetler doğabilir.

8 Veya *bâliğun emruhu* okuyuşuna dayanarak: "Allah'ın emri hedefini bulur."

9 İki anlama da açıktır: "Ay halinden kesilip kesilmedikleri konusunda"; veya "iddet süreleri konusunda kuşkuya düşerseniz".

10 İbn Abbas Bakara 234'teki kocası ölen kadının iddeti olan 4 ay 10 günü esas alarak iki süreden uzun olanının kastedildiğini söylemiş, fakat Ümmü Seleme bunu reddetmiştir.

11 Hem hayız görmeye başlamadan öncesini (ki yaş sınırı 17'dir), hem de bir anomali olarak hiç hayız görmeyeni kapsar.

12 Subey'a el-Eslemî örnek olayı bunun nüzul ortamındaki karşılığıdır.

13 3. âyette ve burada yer alan *emrihî* (O'nun emri), ilâhî yasalar âlemine işaret sayılabilir. Psikolojinin yasaları da emir âlemindendir. Allah bu yasalar aracılığıyla kalpleri çevirip, zoru kolaylaştırabilir. Nihayetinde

<- **5** İşte bu Allah'ın size indirmiş olduğu buyruğudur; kim Allah'a karşı sorumluluğunun bilincinde olursa, (Allah) onun günahlarını örter ve ona muazzam bir ödül verir.**6** (İddet bekleyen kadınlarınızı), imkânlarınız nisbetinde barındığınız şartlara[14] uygun olarak barındırın; onlar üzerinde baskı kurup hayatlarını çekilmez hale getirmeyin; eğer hamileyseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını üstlenin; eğer (çocuğunuzu) sizin hesabınıza emzirirlerse, onlara hak ettikleri karşılığı verin ve (çocuğun geleceğini) kendi aranızda ortak değerler çerçevesinde istişare edin;[15] eğer (emzirme konusunda) karşılıklı zorlanırsanız, bu takdirde (baba) hesabına bir başkası emzirecektir.[16]

7 (Neticede) imkânı olanlar, imkânları nisbetinde harcama yapsın; maddî imkânı dar olanlar da Allah'ın kendisine verdiği kadar harcama yapsın: Allah hiç kimseye verdiği imkândan fazlasını yüklemez; (belki de) Allah, bir zorluktan sonra bir kolaylık ihsan edecektir.[17]

ذٰلِكَ اَمْرُ اللّٰهِ اَنْزَلَهُٓ اِلَيْكُمْۜ وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ
يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّـَٔاتِه۪ وَيُعْظِمْ لَهُٓ اَجْرًا ﴿٥﴾
اَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ
وَلَا تُضَٓارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّۜ وَاِنْ
كُنَّ اُو۬لَاتِ حَمْلٍ فَاَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتّٰى
يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّۚ فَاِنْ اَرْضَعْنَ لَكُمْ فَاٰتُوهُنَّ
اُجُورَهُنَّۚ وَاْتَمِرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍۚ وَاِنْ
تَعَاسَرْتُمْ فَسَتُرْضِعُ لَهُٓ اُخْرٰىۜ ﴿٦﴾ لِيُنْفِقْ
ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِه۪ۜ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ
فَلْيُنْفِقْ مِمَّٓا اٰتٰيهُ اللّٰهُۜ لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا
اِلَّا مَٓا اٰتٰيهَاۜ سَيَجْعَلُ اللّٰهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًاۚ ﴿٧﴾

---

kalpler Allah'ın elindedir. Kula düşen sorumlu davranmaktır.

14 Lafzen: "yerde". *Min haysu*'nun bu bağlamdaki vurgusuna dayanarak.

15 Lafzen: "birbirinize ma'rufu emredin!" Maruf: Aklen mümkin, şer'an meşru, kalben tatminkâr, örfen münasip olandır.

16 Ayrıntılarla örülü bu âyet muhatabın dikkatini bir hususa çeker: Boşanmış eşler ve özellikle baba, müşterek meyveleri olan bebeğe karşı sorumludur. Annenin hamilelikle yaptığı fedakârlığa, baba doğum sonrasının külfetini üstlenerek katılmalıdır. Bebeğin hayatını idame ettirmek için, "ortak akıl" (*ma'ruf*) etrafında herkes üstüne düşeni yapmalıdır.

17 İnşirah 5-6'da *me'a* ile gelen *'usr* ve *yusr* burada *ba'de* ile gelir. İkisi arasında bunun dışında da farklar vardır:
1) İnşirah'ta isim cümlesi burada ise fiil cümlesidir. Üstelik zati-cevheri değil, fiili-arazi müdâhaleye delâlet eden *yec'alu* ile, muzari olarak ve başında da gelecek edatıyla (*sin*) yer alır.
2) İnşirah'ta *inne...ve inne* ile ikişer kez ve tekitli, burada birer kez ve tekitsiz gelir.
3) İnşirah'ta *'usr* belirli *yusr* belirsiz, burada ikisi de belirsizdir. Sonuç: İnşirah'taki Allah'ın zâtından eşyanın cevherine yönelik her zaman, mekân ve durumda geçerli, sabit ve değişmez bir müjde, buradaki ise Allah'ın fiilinden eşyanın arazına yönelik olaylarla sınırlı lokal bir müjdedir.

وَكَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ عَتَتْ عَنْ اَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِه
فَحَاسَبْنَاهَا حِسَابًا شَدِيدًا وَعَذَّبْنَاهَا عَذَابًا
نُكْرًا ﴿٨﴾ فَذَاقَتْ وَبَالَ اَمْرِهَا وَكَانَ عَاقِبَةُ
اَمْرِهَا خُسْرًا ﴿٩﴾ اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا
فَاتَّقُوا اللّٰهَ يَٓا اُولِي الْاَلْبَابِ اَلَّذِينَ اٰمَنُوا قَدْ
اَنْزَلَ اللّٰهُ اِلَيْكُمْ ذِكْرًا ﴿١٠﴾ رَسُولًا يَتْلُوا عَلَيْكُمْ
اٰيَاتِ اللّٰهِ مُبَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَ الَّذِينَ اٰمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ
وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَٓا اَبَدًا
قَدْ اَحْسَنَ اللّٰهُ لَهُ رِزْقًا ﴿١١﴾ اَللّٰهُ الَّذِي خَلَقَ
سَبْعَ سَمٰوَاتٍ وَمِنَ الْاَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ
الْاَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ
قَدِيرٌ وَاَنَّ اللّٰهَ قَدْ اَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿١٢﴾

8 İMDİ, Rablerinin ve O'nun elçilerinin emrini dinlemeyen nice topluluklar gelip geçmiştir;[18] sonunda Biz hepsiyle pek çetin bir biçimde hesaplaşmış, eşi görülmemiş bir azaba çarptırmışızdır: 9 Nihayet yaptıklarının vebalini tatmışlar, işledikleri şeyler sonucunda yıkıma uğramışlardır. 10 (Dahası) Allah onlar için (âhirette) çetin bir azap hazırlamıştır.

Şu halde ey aktif akıl sahipleri![19] Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun! (Ey bu vahye) iman edenler: siz de!.. Zira Allah size uyarıcı bir mesaj indirmiş; 11 iman eden ve ıslah edici iyiliklerde bulunanları[20] (küfrün) karanlıklarından (imanın) aydınlığına çıkarmak için, Allah'ın apaçık âyetlerini size okuyan bir elçi göndermiştir.

Her kim Allah'a inanır ve ıslah edici iyilikler yaparsa, içinde ebedî kalmak üzere (Allah) onu zemininden ırmaklar akan cennetlere koyar: böylece Allah ona tarifsiz güzellikte bir rızık vermiş olur.

12 ALLAH, yedi kat gökleri ve yerden de bir o kadarını yaratandır.[21] O'nun (yaratıcı) iradesi, bu ikisi arasında her an yenilenerek sürekli tecelli eder ki, Allah'ın her şeye muktedir olduğunu ve her şeyi akıl sır ermez bir ilimle kuşattığını kavrayasınız.

18 Bir önceki pasajda konulan ilâhî sınırları çiğneyecek olanlar, geçmişte yaşanan ibretli örnekler üzerinden uyarılıyor.

19 *Uli'l-elbâb* için bkz: 2:243, not 444.

20 *'Amilu's-sâlihât*ı çevirimiz için ilk geçtiği 103:3'ün ilgili notuna bkz (Krş: 2:25, not 31).

21 Veya *min*i beyaniyye sayarak: "benzer bir biçimde de yeri"; veya teb'îdiyye sayarak "yerden de onların bir benzerini yaratmaya başladı". Esasen her 'semâ', bir 'arz'ın çevresindeki boşluktur. *Mislehunne*, Kur'an'da yer ve göğün yaratılışından bahseden sayısız âyet arasında sadece burada geçer. Yerin çokluğuna (*ardın*, *aradûn* çoğulu yerine kullanılışıyla ilgili bkz: *İtkân* II, 299), veya çok katmanlılığına ya da kıtalarına delâlet edebileceği gibi, göklerin yaratılışına benzer bir süreçte yaratıldığına da delâlet eder. Bizce *mislehunne* "ona benzer başka dünyalar" anlamına gelebilir. Eğer bu sonuç isabetliyse, dünya dışı dünyaların varlığına delâlet eder. Âyetin devamında Allah'ın sonsuz kudretine ve akıl sır ermez bilgisine atıf yapılması bunu destekler mahiyettedir.

66. TAHRÎM SÛRESİ

"Haram kılmak, haram saymak" mânasına gelen *Tahrîm* adını sûre ilk âyetinden alır. Üçte birlik ilk bölümünden dolayı "Peygamber Sûresi" diye de adlandırılmıştır.

Medine'de inen son sûrelerden biridir. Sûreyi oluşturan üç pasaj arasında konu bütünlüğü olduğu için, farklı zamanlarda indiği iddiası geçersizdir. Tam tarihini tesbit etmek zor olsa da, Mısır yöneticisi Mukavkıs'a gönderilen mektuptan sonra indiği kesindir. "Allah yeminlerinizi bozup keffaretini verebileceğinizi size bildirmiştir" (2) âyetinin Mâide 89'a atıf olduğu düşünülürse, Mâide'den sonra indiği kesindir. İlk tertiplerin tümünde Hucurât'ın ardına yerleştirilir. Bu da muhtemelen Hicret'in 8 veya 9. yılına denk gelir. Nüzul sebebi rivayetleri de bu tarihi güçlendirir.

Sûrenin amacı model inşâsıdır. Hz. Peygamber'e, örneklik misyonu hatırlatılır. Bu misyon dolayısıyla tüm davranışlarının ilâhî gözetim altında olduğu vurgulanır (1-2). Rasulullah'ın aldığı bu türden uyarılar, geri kalan hayatının ilâhî denetimden geçer not alıp onaylandığı anlamına gelir. "Özel hayat" mefhumu, çekilebileceği en dar sınırlarına çekilmiştir. Kur'an'a Rasulullah'ın dahli olmadığına delil olarak, Tahrim 1-3 ve 33:37 yeterlidir. Zımnî anlamı şudur: Onun gizlisi-saklısı yoktur.

Allah Rasulü üzerinden, yakın çevresi de "model inşâsına" tâbi tutulur (3-4). Eşlerinin sıradan kadınlar gibi davranamayacağı vurgulanır (5). Sözün tam burasında, tüm zamanların mü'minlerine genel bir çağrı yapılır. Bu çağrı, ailenin ocağı olan evleri cehennemin değil cennetin şubesi kılma çağrısıdır: "Siz ey iman edenler! Kendinizi ve yakınlarınızı yakıtı insanlar ve taşlar olan tarifsiz bir ateşten koruyunuz!" (6)

Makbul iyi, yatan iyi değil kötüyle mücadele eden iyidir (9). Son pasaj, 'kimseyi kutsallaştırmayın' temasını taşır. İki peygamber olan Hz. Nûh ve Hz. Lût'un eşleri "ibret-i âlem" olarak sunulur (10). Hz. Âişe ve Hafsa'ya zımnen, "İyinin yakını olmak iyi olmanın garantisi değildir" uyarısı yapılır. Bu âyetler aynı zamanda, eş yönünden talihsiz olan tüm zamanların mü'min kocalarına bir tesellidir. Buna karşılık, geçmişten bugüne gelen iyi modeller, mücadeleleriyle model olmuşlardır: Firavun'un mü'min karısı ve Hz. Meryem. Bu ikisi tüm zamanların mü'min hanımlarına "numune-i imtisal" olarak sunulur (11-12). Asiye örneği de, eş yönünden talihsiz olan tüm zamanların mü'min hanımlarına bir tesellidir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ
يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَٓا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكَۚ
تَبْتَغ۪ي مَرْضَاتَ اَزْوَاجِكَۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ
رَح۪يمٌ ﴿١﴾ قَدْ فَرَضَ اللّٰهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ اَيْمَانِكُمْۚ
وَاللّٰهُ مَوْلٰيكُمْۚ وَهُوَ الْعَل۪يمُ الْحَك۪يمُ ﴿٢﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 SEN ey peygamber! Eşlerin(den Âişe ve Hafsa'nın) rızasını kazanmak için, neden Allah'ın helâl kıldığı şeyi kendine haram ediyorsun?[1] Yine de Allah çok bağışlayıcıdır, sınırsız merhamet kaynağıdır.

2 Doğrusu Allah, (kendinizi gereksiz yere bağladığınız) yeminlerinizi bozup keffaretini verebileceğinizi size bildirir;[2] zira Allah sizin mevlânızdır:[3] Ve her şeyi bilen,[4] her hükmü doğru olan sadece O'dur.

---

1 Asıl olanın serbestlik olup yasakların arızi olduğunu zımnen ifade eden A'râf 32 ışığında anlaşılmalıdır (Krş: 5:87-88; Hz. Yakub'un tahrimi için bkz: 3:93). Âyet açıkça Hz. Peygamber'in helâl bir şeyi haram kılmasını yasaklamaktadır. Bu haram kılmanın sadece kendisiyle sınırlı olması ve eşlerini razı etme amacı taşıması da bu sonucu değiştirmemektedir. Hz. Peygamber'in altın ve ipek yasağı, bir helâli haram kılma olarak değerlendirilemez. Cennette mü'minlere bahşedileceği ifade buyurulan bu iki güzellikten dünyada gönüllü olarak vazgeçme edebinin bir sonucu olsa gerektir (18:31; 22:23; 35:33). Bu yasağın bir sebebi de erkeklerin kadınlara benzemesinin önüne geçmektir. Zira Allah Rasulü kadınlaşan erkekleri ve erkekleşen kadınları kınamıştır. Üç sahabinin parmağında altın yüzük gördüğünü söyleyen Mus'ab b. Sa'd rivayeti bu çerçevede anlaşılabilir (Ebu Dâvud). Yine Abdurrahmân b. Avf'ın bit tutmuyor gerekçesiyle Nebi'den ipek gömlek için izin isteyip istediği izni alabilmesi de bunun göstergesidir. İlk nesiller "haram kılma" ile "yasaklama" arasındaki ayrımın çok iyi farkındaydı. Hz. Peygamber'in yasakladığı şeyleri *harrame'n-nebi* (Nebi haram kıldı) kavramsallaştırmasıyla değil *nehe'n-nebî* (Nebi yasakladı) kavramsallaştırmasıyla nakletmelerinin sebebi bu olsa gerektir. Buna Hz. Peygamber'in Hayber'in fethi ardından ehli eşek etini *yasakladığını*, yine pençeli ve etobur vahşi hayvanları ve gagalı leşçil kuşları *yasakladığını* ve bir satışta iki satışı *yasakladığını* bildiren haberler örnektir (Tirmizî, *Buyu'* 18, no: 1231). Bunların hepsi de "Nebi haram kıldı" formuyla değil "Nebi yasakladı" formuyla gelir. Elbet kavramsallaştırmada bu titizlik ve hassasiyeti göstermeyen rivayetler de mevcuttur. İslâm şeriatının yasakları arasında olmayan bir şeyi yasaklamak, şer'an yasak değildir. Yasak olan şey, yasaklananı emretmektir. Hz. Ömer'in kadınların denkleri olmayanlarla evlendirilmesini yasaklaması buna örnektir (Serahsî, *Mebsût* IV, 196). Efendimiz bu hassasiyet dolayısıyla Elçiler Yılı'nda kendisine gelen kabilenin helâl hayvanların yüreğini yemeyi haram saydıklarını öğrenince "Yürek yemezseniz imanınız olmaz" demiştir. İnsanın haram kılması, Allah'ın eşya için koyduğu ilâhî hiyerarşiye müdâhale etmesidir. Bu âyetler bağlamında Hz. Peygamber uyarılmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber haram-helal kılma konusunda vahyin tekelini tasdik ederek şöyle der: "Kur'an'ın helâl kıldığı hiç bir şeyi haram kılmadım, onun haram kıldığı hiç bir şeyi de helâl kılmadım." (Müslim, *Fedâilu's-Sahabe*, 95; Ebû Dâvud, *Nikâh* 12). Bu olay etrafındaki âyetler aynı zamanda insan peygamber üzerinden muhatapların önder tasavvurunu inşâ etmektedir. Zımnen: Hatasız önder arayan ya rehbersiz kalarak, ya da önderi mükemmellik tuzağına düşürerek cezalandırılır.

2 *Faradu* burada *beyyene* vurgusu taşır (İbn Âşûr). Bu âyet Bakara 224 ile birlikte anlaşılmalıdır. Üç tür yemin vardır: Yalan yere yemin (*ğâmûs*), gereksiz yere yemin (*lağv*), mübahı yasak kılan yemin. Buradaki üçüncüsüne girer. Keffaretin sebebi, yeminin Allah adına olmasıdır. Zımnen: Allah adına söz vermenin mutlaka bir bedeli vardır. Allah'tan başkası adına yemin yasaklanmıştır: "Biliniz ki Allah sizi babalarınız üzerine yemin etmekten nehyetti. Yemin etmek isteyen Allah adına yemin etsin ya da sussun (Buhârî ve Müslim). Allah'tan başkası adına, Allah adına yemin eder gibi yemin etmeyi Allah Rasulü "şirk" olarak nitelendirmiştir (Ahmed b. Hanbel ve Hakim).

3 Zımnen: Siz ise O'nun kulusunuz; yasağı efendi koyar, kul değil.

4 Yani; sizin için gerçek yararın ne olduğunu O bildiği için, haram kılmak da, O'na mahsustur.

وَاِذْ اَسَرَّ النَّبِيُّ اِلٰى بَعْضِ اَزْوَاجِه۪ حَد۪يثًاۚ
فَلَمَّا نَبَّاَتْ بِه۪ وَاَظْهَرَهُ اللّٰهُ عَلَيْهِ عَرَّفَ بَعْضَهُ
وَاَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍۚ فَلَمَّا نَبَّاَهَا بِه۪ قَالَتْ مَنْ
اَنْبَاَكَ هٰذَاۜ قَالَ نَبَّاَنِيَ الْعَل۪يمُ الْخَب۪يرُ ﴿٣﴾ اِنْ
تَتُوبَٓا اِلَى اللّٰهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَاۚ وَاِنْ تَظَاهَرَا
عَلَيْهِ فَاِنَّ اللّٰهَ هُوَ مَوْلٰيهُ وَجِبْر۪يلُ وَصَالِحُ
الْمُؤْمِن۪ينَۚ وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَعْدَ ذٰلِكَ ظَه۪يرٌ ﴿٤﴾

3 Hani, bir gün Peygamber eşlerinden birini bir hadiseden[5] (dolayı) sırrına ortak etmişti;[6] fakat eşi bu sırrı ifşa edip Allah da onu (Peygamber'e) bildirince, (Peygamber) o hadisenin bir kısmını (diğer eşine) de anlatmış, ama bir kısmından hiç söz etmemişti.[7] Nihayet (Peygamber sır tutmayan) eşine yaptığı (yanlışı) bildirince, "Bunu sana kim haber verdi?" demişti.[8] (Peygamber de), "Her şeyi bilen, her şeyden haberdar olan haber verdi" diye cevap vermişti.[9]

4 (Âişe ve Hafsa'ya de ki): "Eğer siz ikiniz Allah'a tevbe ederseniz (iyi olur); doğrusu her ikinizin de kalpleri kaymıştır![10] Siz ikiniz eğer ona karşı dayanışma içine girerseniz, unutmayın ki Allah, evet onun dostu O'dur; buna ilaveten Cebrail, salih mü'minler ve hepsinden öte melekler de (onun) destekçileridir.[11]

---

5 *Hadîs*, bir eylemi bildiren *hadsân*'dan türetildiği için söze nisbeti mecazidir. Asıl mânası fiilidir ve "Bir olayı haber veren söz" demektir.

6 Bu âyetin iniş nedenine dair haberler muhteliftir. Bir rivayete göre bu âyet, Hz. Peygamber'in kendisinden sonra İslâm toplumunun liderliğini Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in üstleneceği sırrının ifşası üzerine nâzil olmuştur (Âlûsî). Bizce bu, âyetin ana konusu olan Hz. Peygamber'in haram kılmasını açıklamaz. Tefsirlerde ayrıntısı anlatılan bal şerbeti rivayeti ise, aslında aşağıdaki ana olayın bir devamı gibi görünmektedir. Zira aşağıdaki olay olmadan, sırf bir bardak bal şerbetinden dolayı, hadise, hakkında âyet inecek kadar ciddi sonuçlar üretemezdi. Geriye bağlamla örtüşen şu olay kalıyor: Hz. Peygamber, oğlu İbrahim'in annesi Mısırlı Mariye ile, onun kaldığı hane uzakta olduğu için Hz. Hafsa'nın yokluğunda onun odasında birlikte olmuştur. Hz. Hafsa durumu fark eder ve tepki gösterir. Hz. Peygamber Hafsa'nın bu aşırı tepkisine karşı tepki olarak bir daha Mariye ile beraber olmayacağına dair yemin eder. Bu sırrını Hafsa'ya söyler ve durumu Âişe'ye söylememesini tembih eder. Hz. Peygamberin eşleri arasındaki saflaşmada Hafsa ile Âişe aynı safta yer almaktadır. Hafsa Hz. Peygamber'in kendine verdiği sırrı aynı safta yer aldığı Âişe'ye ifşa eder. Olayın devamı âyette aktarıldığı gibi cereyan eder (Taberî ve İbn Kesir; ayrıca haberi Nesâî ve Taberânî rivayet etmişlerdir). Buhari şarihi İbn Hacer de *Fethu'l-Bârî*'de âyetin sebebi olarak bu şıkkı tercih etmiştir (VIII, 657).

7 *Azharahullahu 'aleyh*, "duruma el koyup oyunu bozunca" zımnî anlamını içerir. Muhtemelen Hz. Peygamber, yeminini bildirip o yemine neden olan olayı anlatmamıştı.

8 İki ihtimal vardı: Ya Hz. Âişe, ya da vahiy meleği. Burada ele alınan, eşlerin birbirlerinin sırrını ifşa etmesinin büyük bir hata olduğudur. Onun için isimler arkaya atılmış, olayın kendisi değil, olaydan çıkarılacak ahlâkî ders öne alınmıştır. Amaç tarih yazmak değil, ahlâk inşâ etmektir.

9 *'Alîm* ve *Habîr*, verilen örnek "söz" ve "olay" unsurunu ayrı ayrı içerdiği için birlikte gelmiştir. Açılımı: Sözlerin arkasında yatan maksadı bilendir, olayların arka planından haber alma işinde uzman olandır. *Habîr* ismi, *hibre* (uzmanlık) sahibine verilir.

10 *Kalbâkumâ* yerine çoğul gelmesi, Hz. Âişe ve Hafsa cephesine dizilen diğer eşleri de kapsadığına delâlet edebilir. Kayan kalplere Allah rehberlik etmektedir: "Kim Allah'a inanıp güvenirse, Allah onun (akleden) kalbine rehberlik eder" (64:11). Allah Rasulü'nün "Allah'ım! Kalbimi dinin üzre sabit kıl!" duası da bu çerçevede anlaşılmalıdır.

11 Zımnen: Allah maddî-manevî güçleri Peygamber için seferber eder. Şu hadis bu âyetin tefsiri sadedinde

عَسٰى رَبُّهُٓ اِنْ طَلَّقَكُنَّ اَنْ يُبْدِلَهُٓ اَزْوَاجًا خَيْرًا
مِنْكُنَّ مُسْلِمَاتٍ مُؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَٓائِبَاتٍ
عَابِدَاتٍ سَٓائِحَاتٍ ثَيِّبَاتٍ وَاَبْكَارًا ﴿٥﴾ يَٓا
اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا قُٓوا اَنْفُسَكُمْ وَاَهْلِيكُمْ نَارًا
وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلٰٓئِكَةٌ غِلَاظٌ
شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللّٰهَ مَٓا اَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا
يُؤْمَرُونَ ﴿٦﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَعْتَذِرُوا
الْيَوْمَ اِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٧﴾ يَٓا
اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا تُوبُٓوا اِلَى اللّٰهِ تَوْبَةً نَصُوحًا

5 Farz edin ki o sizi boşadı; bu takdirde O'nun Rabbi sizden çok daha hayırlı eşler verebilir: Allah'a tam teslim olan, O'na tam güvenip inanan, O'nun iradesini gerçekleştirmek için gönülden itaat eden, hatada ısrar etmeyen, yalnız O'na kulluk eden, hayır yolunda koşan, dul ya da[12] bakire eşler...

6 SİZ ey iman edenler! Kendinizi ve yakınlarınızı yakıtı insanlar ve taşlar olan tarifsiz bir ateşten koruyunuz![13] Ona memur melekler kararlı ve tavizsizdirler; hiçbir buyruğunda Allah'a karşı gelmezler ve kendilerine emredileni yaparlar.[14]

7 Siz ey küfürde ısrar edenler! Bugün mazeret ileri sürmeyin! Şimdi sadece yapmış olduklarınızın karşılığını göreceksiniz. 8 Siz ey iman edenler! Samimi bir kalp ile tevbe ederek içten bir sadâkatle Allah'a yönelin![15] ->

---

zikredilebilir: Hz. Peygamber atalarının dini üzre öldüğü rivayet edilen vefakâr amcası Ebu Talib ile ilgili olarak şöyle buyurmuştur: "Onun ailesi benim velilerim değildir. Benim velim Allah ve mü'minlerin salih olanlarıdır. (Buhârî, *Edeb*, 73; Müslim, *İman*, 197)

12 Bazılarının "sekiz vavı" adını verdiği bu *vav* (ki bu dilci İbn Haleveyh'in icadıdır ve otoriteler tarafından garip bulunmuştur), sayılan diğer niteliklerden —ki onların hepsi bir arada bulunabilir- son ikisinin aynı anda birarada bulunamayacağını ifade eder (Zemahşerî). Yani: "ya dul ya da bakire eşler"...

13 Bu âyetle yüklenen sorumluluğu yerine getirmeyen aile reislerinin, Hesap Günü nasıl eşlerinden ve çocuklarından kaçacak delik arayacağı hakikatini 'Abese sûresinin 35-36. âyetlerinden öğrenmekteyiz (Bkz: 80:36, 20. notun devamı). *Nâr*ının belirsizliği, bu ateşin hiç umulmadık yer ve zamanda (dünyada da olabilir) insanı yakabileceğine delâlet eder. Eğer kendinizi ve yakınlarınızı korumazsanız, yaşadığınız mekânlar cehenneme döner ve o cehennemin yakıtı da o mekânların yapı malzemesi ve içinde yaşayan insanlar olur. Zımnen: Her ev, ya cennetin dünyadaki şubesi ya da cehennemin dünyadaki şubesidir.

14 Meleklerin insanlar gibi isyan etme özelliğinden uzak oldukları buradan anlaşılmaktadır.

15 *Nasûh*, vezin gereği hem samimi olan, hem de sahibini samimi kılan tevbe demektir. Nasuh tevbe sütün memeye dönmemesi gibi, o günaha tekrar dönmemektir. Nisâ 18 ışığında, ölüm gelinceye kadar günah işleyip de ölümü görünce "artık tevbe ettim" diyene tevbe yoktur (*Tevbe* için bkz: 2:37, not 64). Günaha aldırmamak günah işlemekten daha büyük günahtır. İşlediği günahı Allah'ın bile affedemeyeceğini düşünmekse ondan da beter günahtır. Bir serçenin gagasındaki çamur okyanusu ne kadar kirletirse, Allah'ın rahmet okyanusunu tüm insanlığın günahı da o kadar kirletir.

<- Umulur ki[16] Rabbiniz günahlarınızı örter ve Allah'ın Peygamber ve ona katılarak iman edenleri mahcup etmeyeceği o gün, sizi zemininden ırmakların aktığı cennetlere koyar: Onlar önlerinden ve sağlarından ışık saçarlar ve şöyle dua ederler: "Rabbimiz! Nurumuzu tamamla ve bizi bağışla: çünkü sen her şeye kadirsin![17]

9 SEN ey peygamber! İnkâr edenlerle ve münafıklarla cihad et[18] ve onlara karşı tavizsiz ol![19] (Böyle giderlerse) varacakları yer cehennemdir: Varıp durulacak ne berbat bir yerdir orası!

10 Allah nankörlük edenlere, Nûh'un karısı ile Lût'un karısını misal verdi;[20] Bu ikisi iki iyi kulumuzun nikâhı altındaydılar; fakat kocalarının(ın misyonlarının)a ihanet etmişlerdi.[21] (Bu iki kadına) "Ateşe girenlerle birlikte siz de girin!" denildiği (gün), iki (kocanın) varlığı da, onları Allah'ın cezasına uğramaktan asla koruyamadı.[22]

عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ
وَيُدْخِلَكُمْ جَنَّاتٍ تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُۙ
يَوْمَ لَا يُخْزِي اللّٰهُ النَّبِيَّ وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا
مَعَهُۚ نُورُهُمْ يَسْعٰى بَيْنَ اَيْد۪يهِمْ وَبِاَيْمَانِهِمْ
يَقُولُونَ رَبَّنَٓا اَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَاغْفِرْ لَنَاۚ اِنَّكَ
عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿٨﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ
الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِق۪ينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْۜ وَمَأْوٰيهُمْ
جَهَنَّمُۜ وَبِئْسَ الْمَص۪يرُ ﴿٩﴾ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا
لِلَّذ۪ينَ كَفَرُوا امْرَاَتَ نُوحٍ وَامْرَاَتَ لُوطٍۜ
كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ
فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا
وَق۪يلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّاخِل۪ينَ ﴿١٠﴾

16 *'Asâ,* temenni edatı: 1) Allah'ın tevbeyi kabul etmek zorunda olmadığını, 2) kabulünü ümit etmenin tevbenin edebinden olduğunu, 3) suç işlemeyenle işleyen arasında herhalde bir fark olacağını ifade eder.

17 Bu âyet cennetin -dolayısıyla âhiretin-, insan tekâmülünün bir parçası olduğunu gösterir. Zira eksik olan tamamlanır. Cennet insanın manevi tekâmülünde eksik kalanın 'tamamlanacağı' son duraktır.

18 Cihadın savaştan farklı bir şey olduğunun bir diğer kanıtı (Krş: 25:51 ve notu). Zira Nebi, münafıklarla savaşmamış, nifakla cihad etmiştir. Nifakla cihad, ince bir siyasetle nifakın maskesini düşürmek, zararını önlemektir.

19 Allah Rasulü'nün davranışları sürekli ilâhî kontrol altında tutuluyor. Bir başka durumda affedici ve hoşgörülü olması istenirken (64:14), burada sertleşmesi isteniyor.

20 Burada verilen örnekler "küfredenlere" ve "iman edenlere" verilmiştir. Dolayısıyla örnekler kadın ya da erkek herhangi bir cinse değil doğrudan insanadır. İnsanın davranışlarında bireysel sorumluluğunu dile getiren ahlâkî bir inşâ amaçlanmaktadır.

21 Buradaki ihanet, aile ismetine değil, Enfâl 27'de kullanıldığı gibi, inanca ve misyona ihanettir. Tersi bir iddia, mesnetsizdir, iftira riski taşır. Ancak boğulan oğulun Hz. Nûh'un eşinin eski kocasından olması ihtimal dışı değildir.

22 Allah Rasulü yakınlarını şöyle uyarırdı: "Ey Muhammed'in kızı Fatıma! Kendini ateşten koru! Nefsini Allah'ın elinden satın al! Vallahi Allah'tan gelebilecek bir şeyin önüne geçip seni ben bile koruyamam" (Buhari, *Menakıb* 65:12; Müslim, *Tefsir* 89:1). Bu nebevi hassasiyet, bu gibi âyetlerin Allah Rasulü'nün hayatındaki yansıması olarak görülmelidir. Ayrıca bu tür haberler, "hadis ilmi" çerçevesinde "Kur'an'ın desteklediği rivayetler" olarak tasnif edilmelidir.

وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا لِلَّذ۪ينَ اٰمَنُوا امْرَاَتَ
فِرْعَوْنَۢ اِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ ل۪ي عِنْدَكَ بَيْتًا
فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّن۪ي مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِه۪
وَنَجِّن۪ي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِم۪ينَۙ ﴿١١﴾ وَمَرْيَمَ
ابْنَتَ عِمْرٰنَ الَّت۪ي اَحْصَنَتْ فَرْجَهَا
فَنَفَخْنَا ف۪يهِ مِنْ رُوحِنَا وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَاتِ
رَبِّهَا وَكُتُبِه۪ وَكَانَتْ مِنَ الْقَانِت۪ينَ ﴿١٢﴾

11 İman edenlere ise Allah, Firavun'un karısını örnek göstermiştir: Hani o demişti ki: "Rabbim! Lûtf u kereminden bana cennette sade bir ev ihsan et;[23] beni Firavun'dan, onun (çirkin) icraatından ve şu zalim kavmin (elinden) kurtar!"[24]

12 İmran'ın kızı Meryem'i de (misal vermiştir):[25] O (Meryem) ki iffetini korumuş, buna karşılık Biz de ona[26] ruhumuzdan üflemiştik; o da Rabbinin kelimelerini ve O'nun kitaplarını[27] gönülden tasdik etmişti: zira o, Allah'ın iradesini gerçekleştirmek için gönülden itaat edenlerden biriydi.[28]

23 Firavun'un, inkâr etmesine ödül olarak karısı için yaptırmayı vaad ettiği görkemli saraya ya da piramide karşılık.

24 Gerçek kurtuluş, küfürden kurtuluştur. Kocasından şikâyet eden tüm mü'min kadınlara zımnen: "Firavun'dan daha beter değil ya".

25 Bu "İmran", Âl-i İmran 33'te geçen kişi ile aynı olmalıdır. İmran, Meryem'in babası olabileceği gibi, sülalenin kurucu ismi sayılan Musa ve Harun'un babaları İmran (Amram) da olabilir. Sami geleneğinde kişi kavminin büyüğüyle anılırdı. Tıpkı her insanın "Âdemoğlu" olarak anılması gibi. Benzer bir durum "Ey Harun (soyu)nun kız kardeşi!" (19:28) ifadesi için de geçerlidir.

26 Bu âyetin anlamı, iki şeye bağlı olarak değişir: 1) *Rûh* ile neyin kastedildiği. 2) *Fîhi*deki "o" zamirinin neyi/kimi gösterdiği. *Rûh* iki anlama gelebilir: 1) Vahiy veya vahiy meleği. Kur'an açıkça Meryem'e vahiy meleği ile vahyedildiğini beyan eder (3:42-43; 19:17). 2) Hayat soluğu. Eğer *rûh* ile "hayat soluğu" kastedilmişse, bu durumda *fîhi*deki zamirin neyi/kimi gösterdiğine bakılır. Eğer zamir anne karnındaki cenini (İsa) gösteriyorsa, burada özel bir durum yoktur. Bu, tüm insanları kapsayan genel ilâhî yasayı ifade eder (Krş: 15:29; 38:72; 32:9). Eğer Meryem'in rahmine (fercine) hamledilirse mâna "onun rahmine üfledik" olur. Eğer zamir Meryem'in kendisine giderse, bu takdirde Enbiya 91'deki *fîhâ* ile birlikte değerlendirilmelidir. Enbiya 91'de dişil gelen burada eril gelmiştir. İbn Mes'ud'un bunu da *fîhâ* okuduğunu görmezden gelirsek, Meryem'in istisnai bir biçimde her iki cinsiyeti de birlikte temsil ettiği sonucuna varılır. Bu sonucun, çift cinsiyetlilikle bir alakası yoktur. (Krş: Elmalılı, Âl-i İmran 59'un tefsiri). Bu takdirde, "Rabbi onu bir çiçek gibi yetiştirdi" (3:37) ibâresini mecaza değil hakikate hamledip, Meryem'in üreme sisteminin mucizevî bir biçimde bitkilerin eşeyli üreme sistemine veya *diyamer* (ebeveynli) üremeye değil de *monomer* (tek asıllı/analı) üremeye benzediği yorumuna ulaşılabilir. Allahu a'lem.

27 Çoğunluğun okuyuşuna göre *kitabihi*. Bununla oğlu İsa'ya indirilen vahiy kastedilmiş olabileceği gibi, babasız bir erkek çocuğu doğuracağına dair ilâhî takdir (*kitâben mef'ûlâ* kabilinden) de kastedilmiş olabilir.

28 Çevirimiz, 5. âyette de sayılan iyi vasıflardan *kânitîn* sözcüğünün açılımıdır. Dişil form olan *kânitât* yerine eril formda gelmesi (aynı durum 3:43'teki *râki'în* için de geçerlidir), Meryem'in yiğitliğine delâlet edebileceği gibi, onun istisnai bir üriner sisteme sahip oluşuna da atıf olabilir (Bir önceki nota bkz).

67. MÜLK SÛRESİ

Allah'ın "otorite ve egemen" oluşunu ifade eden *Mulk* adını sûrenin birinci âyetinden alır. Kadim tefsir ve hadis kaynaklarında, bu isimle yer alır. Bir rivayete göre sahabe bu sûreye *Mani'a* (engelleyen) adını vermiştir (Taberânî). *İtkân*'da, *Munciye* (kurtarıcı) ve *Vâkıye* (koruyucu) diye de isimlendirildiği rivayet edilir. Kimin kullandığı bilinmeyen bu sözde isimler, sûrenin âhirete ilişkin içeriğinden neşet etse gerektir.

Sûre Mekke'de inmiştir. Mekkî sûrelerin tipik özelliği olan belâgatı önceleyen ses yapısıyla dikkat çeker. Sûre konu itibarıyla bir bütünlük teşkil eder. Bu, bazı âyetlerinin Medenî olduğu iddialarını geçersiz kılar. Cabir tertibinde Mü'minûn-Hâkka, diğerlerinde Tur-Hâkka arasına yerleştirilir. Bu da takriben Peygamberliğin 9. yılına denk gelir. 28. âyetin Rasulullah'a karşı düşünülen suikast planını ima etmesi bu tarihi destekler.

Sûre, Allah-insan-kâinat ilişkisi etrafında şekillenir. Ana fikri, insanın vahyin rehberliğine olan kaçınılmaz ihtiyacıdır. Hayat ve ölümün mahiyetine dikkat çeker. İnsan denen şaheserin neden iki dünyalı olduğu sorusuna, daha girişte cevap verilir: "O, ölümü ve hayatı hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için yaratmıştır:" (2). İnsandan, kendisini çevreleyen evrenin kusursuz nizamı üzerinde düşünmesi istenir (3-4). Zımnen söylenen şudur: Bu muazzam tabii çevrenin bir anlam ve amacı olsun da, söz konusu çevrenin kendisine âmâde kılındığı insanın bir amacı olmasın mı? Akıl ve vahiy, insana anlam ve amacını bulmak için verilmiştir. Cehennemliklerin dilinden bu hakikat şöyle dile gelir: "Eğer biz (vahyi) işitmiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, şimdi kavurucu ateşe müstahak olanlar arasında bulunmazdık" (10). Bu ikisine sırt dönen, Allah'a nankörlük yapmış olur ve nankörler cezalandırılır (13-18). İnsanı ancak sonsuz rahmet sahibi olan Allah korur (20).

İnsan varoluşunu Allah'a borçludur (23-24). Borçluluk bilinci olan *ed-dîn*'e sırt çevirenler, hesaba çekileceği Din Günü'ne karşı uyarılır (23-27). Sûre, hakikati inkâr edenlere, bu tavırlarını sürdürmeleri halinde başlarına gelecekleri ihbar eder (28-30). 17. âyetteki "kasırga" ihbarı, Hendek savaşında; 21. âyetteki "açlık" ihbarı bir kaç yıl sonra Mekke'de (Bkz: 44:10); 30. âyetteki "susuzluk ve kuraklık" ihbarı hicri 7. yılda gerçekleşmiştir.

Hz. Peygamber ve sahabeden bu sûrenin önemine dair gelen rivayetler, kesinlikle sûrenin muhtevasına dikkat çekme sadedinde anlaşılmalıdır. Hicaz ekolü sûreyi 31 âyet, diğer ekoller ise 30 âyet saymıştır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

تَبَارَكَ الَّذ۪ي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ
قَد۪يرٌ ﴿١﴾ اَلَّذ۪ي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ لِيَبْلُوَكُمْ
اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلاً وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْغَفُورُ ﴿٢﴾
اَلَّذ۪ي خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقاً مَا تَرٰى ف۪ي
خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِنْ تَفَاوُتٍ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ
تَرٰى مِنْ فُطُورٍ ﴿٣﴾ ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ
يَنْقَلِبْ اِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئاً وَهُوَ حَس۪يرٌ ﴿٤﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 MUTLAK hükümranlık kudret elinde bulunan (Allah) ne yüce, ne ulu bir bereket kaynağıdır; ve O her şeye kâdirdir.[1] 2 O, ölümü ve hayatı hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için yaratmıştır:[2] O mutlak üstün ve yüce olandır, eşsiz ve benzersiz bağışlayandır.

3 O, yedi göğü eşsiz bir uyum içinde[3] yaratmıştır;[4] Rahmân'ın yaratışında bir düzensizlik göremezsin; haydi, çevir gözünü de bir bak bakalım: bir kusur ve başıboşluk görebilecek misin?[5] 4 Sonra tekrar tekrar çevir gözünü de bir bak;[6] bakışın yılgın ve bezgin[7] bir şekilde sana geri dönecektir.

---

1 *Tebârake* için bkz: 7:54, not 42. Onun otoritesinin büyüklüğü, âyetin sonunda gelen *Kadîr* isminin delâlet ettiği kudretiyle birlikte anlaşılmalıdır.

2 Ölümü yaratması, hem canlıların can verilmeden önceki elementer kökenine, hem varlığın zıddı olan yokluğa delâlet eder (Krş: 2:28). Zımnen: Ölüm de hayat gibi O'nun otoritesine tâbidir. Ölen O'nun otoritesinden çıkamaz, hayata gelmemiş olan O'nun mülkü haricinde kalamaz. Eğer yokluk kendi başına bir gerçekse onu da Allah yaratmıştır, değilse zaten konuşmaya değmez... Âyette ölüm hayattan önce gelmiştir. Şu halde ölüm "yokluk" mudur? Hem evet, hem hayır. İnsanın ölümü için Kur'an'da iki kavram kullanılır: cesede nisbetle *mevt*, ruha nisbetle *teveffi*. Beden ölür, ruh teveffi ettirilir. Bu durumda cevap şöyle olur: Eğer teveffi olmasaydı ölüm yokluk olurdu. Zımnen şu imayı da içerir: Hayata ve diriye saygılı olun, ölüme ve ölüye de saygılı olun. Zira onu da Allah yarattı. Varlık kevn ve fesad/oluş ve bozuluş âlemidir. İnsan bedeninde ve kâinatta her an kevn ve fesad tecelli etmektedir (3:185). Sınav daha iyi olmanın aracıdır. İnsanı kemale doğru yürütmek için, Allah insana imtihan sûretinde ikram etmiştir.

3 Veya *tıbâkan*'ı, *tabak* ya da *tabaka*'nın çoğulu sayarak: "kat kat, tabaka tabaka". Tercihimiz, kelimenin *tâbeka*'dan mastar oluşuna dayanmaktadır.

4 *Halk; takdîr, îcâd* ve *ibdâ* mânalarının tümünü içerir. *Takdîr*, varın sınırlarını ve dozunu belirleme, yani bir "tahdit"tir. Zehiri ilaç yapan dozdur. *Îcâd*, yokluğu mümkün olanı vardan var etmektir. *İbda'*, yoktan var etmektir. Ben idraki bizim arzımızdır. Vahiy, akıl ve beş duyu bizim yedi kat göğümüzdür. Bu göklerden bize inzal olur. Bu inzal ya Rahmanî ya şeytanîdir. Beş duyumuzu ve aklımızı en yüksek gök olan vahyin rahmeti altına tutarsak, bu rahmet akla baharı insana cenneti müjdeler (Yedi kat gök'e dair çok ayrıntılı ve felsefî bir yorum için bkz: Elmalılı, VII, 5161-5181).

5 *Futûr*, "delik, gedik, boşluk, yırtık, yarık, çatlak" anlamında kusur (30:30 not 36; 35:1, not 1).

6 İdrak tek, göz çifttir. İki göz bir idrake açılır: yamuk bakan doğru idrak edemez.

7 Veya: "şaşkın ve hayretler içinde".

وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ
وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ وَأَعْتَدْنَا لَهُمْ
عَذَابَ السَّعِيرِ ﴿٥﴾ وَلِلَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ
عَذَابُ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٦﴾ إِذَا أُلْقُوا
فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهِيقًا وَهِيَ تَفُورُ ﴿٧﴾ تَكَادُ
تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ
خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ ﴿٨﴾ قَالُوا بَلَىٰ قَدْ جَاءَنَا
نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ
أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ ﴿٩﴾ وَقَالُوا لَوْ كُنَّا
نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿١٠﴾

5 Doğrusu[8] Biz, en yakın göğü kandillerle süsledik;[9] onları, şeytan(lığa soyunan)lar[10] için gayba dair spekülasyon aracı kıldık;[11] ve onlara layık yakıp kavuran[12] bir azap hazırladık;
6 zira Rablerine karşı (böyle) nankörlük yapanları Cehennem azabı beklemektedir: ne berbat bir son duraktır.

7 Onlar oraya atıldıklarında, onun kaynayış homurtusunu işitecekler;
8 neredeyse öfkeden patlayacak... Günahkârların atıldığı her seferinde bekçiler, "Size bir uyarıcı gelmemiş miydi?" diye soracaklar.

9 "Evet, doğrusu bize bir uyarıcı gelmişti; fakat biz onu yalanlamıştık ve 'Allah hiçbir şey indirmemiştir;[13] siz (elçiler) büyük bir sapıklık içindesiniz'[14] demiştik" itirafında bulunacaklar.

10 Ve "Eğer biz (vahyi) işitmiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, şimdi kavurucu ateşe müstahak olanlar arasında bulunmazdık"[15] diyecekler.

---

8 Zımnen: Kâhinlerin, medyumların, falcıların söylediği yalan; doğrusu şu ki... (Krş: 37:6-7; 15:16-17.)

9 *es-Semâu'd-dunyâ* ile kâinat da kastedilmiş olabilir, "ay altı âlem" de denilen atmosfer içi gök de. Bu takdirde, "kandiller", yıldızların orada olmasına değil, ışıklarının orada görülmesine hamlolunur. Bunlar meteor olarak da düşünülebilirse de, Sâffât sûresinin 6. âyeti bu ihtimali dışlamaktadır.

10 Yani, "uzak oldu" kökünden türetilen *şeytan* isminin de tedai ettirdiği gibi, "hakikatten uzaklaşan, haddini aşan ve en sonunda kendine yabancılaşan insanlar için kullanılır.

11 *Rucûm*, tıpkı *mahluk* mânasına kullanılan *halk* gibi, mef'ul mânasına mastardır. Gaybî konulara dair spekülasyon, tahmin, zan ifade eder. (Bkz: *racmen bi'l-ğayb* 18:22.) Kur'an her tür gaybdan haber verme teşebbüsünü şeytanlık olarak mahkûm etmiştir.

12 *Sa'îr*, "tutuşturulmuş, kızgın". *Si'r*, "bir şeyin fiyatı": Zımnen: Cehennem ne kadar ucuz da alınsa yine de pahalıdır: el yakar, yürek yakar. Cennet ne kadar pahalı da alınsa yine de ucuzdur.

13 Bu ibâre, Tanrı'nın varlığını inkâr eden Ateizm'i değil, Tanrı'yı kabul etmekle birlikte O'nun mesaj indirdiğini, peygamber gönderdiğini, hayata müdahil olduğunu inkâr eden Deizm ve Sekülarizmi de mahkûm eder.

14 Bu son cümle inkârcılara değil de, Allah'a veya Cehennem bekçilerine ait olarak da anlaşılabilir.

15 Zımnen: "Kendimizi yakacak ateşe en yüksek bedeli ödeyenler arasında bulunmazdık". Burada iki değil üç unsur var: Vahiy, akıl ve çevre. İmam Cafer'e atfedilen şöyle bir söz vardır: Peygamber insanın dışındaki akıl, akıl insanın içindeki peygamberdir. Duyularımızın ötesini akıl ile, aklımızın ötesini vahiy ile kavrayabiliriz. Burada duyuları "çevre" temsil etse gerektir. Cenneti hak edenlerin arasında olmak, duyuların doğru kullanımı açısından doğru kullanılan akıl ve doğru anlaşılan vahiy kadar önemlidir. Allah'tan ödünç değerler alma (ilm) ve onlarla Allah-insan-kâinatın hakikatine dair doğru hükümlere ulaşma (hikmet) konusunda her fert (âdem) aynı hakka sahiptir. Bu âyet Kelâm ilminin ortaya attığı hüsün-kubuh meselesine (teodise) dair son sözü söyleyen bir âyettir.

فَاعْتَرَفُوا بِذَنْبِهِمْۚ فَسُحْقًا لِاَصْحَابِ السَّع۪يرِ
﴿١١﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ لَهُمْ
مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ كَب۪يرٌ ﴿١٢﴾ وَاَسِرُّوا قَوْلَكُمْ اَوِ
اجْهَرُوا بِه۪ۜ اِنَّهُ عَل۪يمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٣﴾
اَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَۜ وَهُوَ اللَّط۪يفُ الْخَب۪يرُ
﴿١٤﴾ هُوَ الَّذ۪ي جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ ذَلُولًا
فَامْشُوا ف۪ي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِه۪ۜ
وَاِلَيْهِ النُّشُورُ ﴿١٥﴾ ءَاَمِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاۤءِ
اَنْ يَخْسِفَ بِكُمُ الْاَرْضَ فَاِذَا هِيَ تَمُورُۙ
﴿١٦﴾ اَمْ اَمِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاۤءِ اَنْ يُرْسِلَ
عَلَيْكُمْ حَاصِبًاۜ فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذ۪يرِ ﴿١٧﴾

11 Böylece günahlarını itiraf etmiş oldular: Olmaz olsun o harlı ateş ashabı!

12 Beri yanda, Rablerine -O ğaybî bir hakikat olmasına karşın- derin bir saygı duyanlara gelince: Onları tarifsiz bir bağış ve büyük bir ödül beklemektedir.

13 İNANCINI[redacted][16] ister gizleyin ister açığa vurun; unutmayın ki O gönüllerin en mahrem sırlarını bilendir.[17]

14 Bakın, Yaratan bilmez mi hiç?[18] Ki ilmiyle her şeye nüfuz eden, her şeyden haberdar olan O'dur.[19]

15 Yeryüzünü sizin için emre âmâde kılan O'dur;[20] artık onun her tarafını dolaşın[21] ve O'nun rızkından nasiplenin: ama O'na döndürüleceğinizi asla (unutmayın)!

16 Gökte olduğunu (sandığınız) Zât'ın,[22] sizi yerin dibine geçirmeyeceğinden emin misiniz? O zaman, bir de bakmışsınız ki (arz) çalkalanmaya başlamış.

17 Veya gökte olanın, sizin üzerinize bir bela kasırgası salmayacağından emin misiniz? Artık uyarım nasıl olurmuş, o zaman anlayacaksınız.

---

16 Lafzen: "sözünüzü". Başlangıç *vavı*, çeviriye mâna olarak değil paragraf başı işleviyle yansımıştır.

17 Bir önceki âyetteki gaybî bir hakikat olan Allah'a iman ile bağlantılı. Allah'ın gaybî bir hakikat olması gerçeğini kavrayamadıkları için O'nu yok sayanlar çıkabilir. Adem-i vicdan ile adem-i vücut lazım gelmez. Yani birileri bulamadı veya göremedi diye bir hakikat yok olmaz. 10. âyetteki itirafın, gerçeği tam yansıtmadığı iması da var: Allah onların sadece vahyi işitmediklerini ve anlamaya yanaşmadıklarını değil, bunların ardında yatan gerçek sebebi de bilir. O, tasavvurdur. *Zatu's-sudûr*, tasavvurata tekabül eder. Oradaki yanlış, akla, dile ve nihayet eyleme yansır. 11. âyetteki "günah", işte eyleme yansıyan o sonuçtur.

18 Veya: "O, yarattığını bilmez mi hiç?" *Men halakanın, ya'lemu* fiilinin hem faili hem mef'ulü olabileceğine dayanarak.

19 *el-Latîfu'l-habîr* için bkz: 31:16, not 20.

20 Yeryüzü *zil*lden türetilmiş olan *zelîl* değil, *zul*lden türetilmiş olan *zelûl*dür. Mesela at *zelûl*, katır *zelîl*dir. Köpeklerin bir kısmı zeluldür bir kısmı zelil, kurt ne zeluldür ne zelil, tilki sadece zelildir.

21 Lafzen: "Omuzlarına binin".

22 Lafzen: "gökte olanın..." Bu ifade, vahyin ilk muhatabı olan soyutlama yeteneği gelişmemiş ortalama bir Arabın Allah tasavvurunu ele vermektedir. Elbette Allah için zaman ve mekân söz konusu değildir. Allah'ın yarattıklarının hiçbirine hiçbir hususta benzemezliği bir ilkedir ve "O'nun gibisinin benzeri olamaz." (42:11) âyetine dayanır. (Gökten gelebilecek belaya ilişkin bkz: 29:34.)

وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ
نَكِيرِ ﴿١٨﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا اِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ
صَٓافَّاتٍ وَيَقْبِضْنَۜ مَا يُمْسِكُهُنَّ اِلَّا الرَّحْمٰنُۜ
اِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ ﴿١٩﴾ اَمَّنْ هٰذَا الَّذ۪ي
هُوَ جُنْدٌ لَكُمْ يَنْصُرُكُمْ مِنْ دُونِ الرَّحْمٰنِۜ
اِنِ الْكَافِرُونَ اِلَّا ف۪ي غُرُورٍ ﴿٢٠﴾ اَمَّنْ هٰذَا
الَّذ۪ي يَرْزُقُكُمْ اِنْ اَمْسَكَ رِزْقَهُ بَلْ لَجُّوا
ف۪ي عُتُوٍّ وَنُفُورٍ ﴿٢١﴾ اَفَمَنْ يَمْش۪ي مُكِبًّا
عَلٰى وَجْهِه۪ٓ اَهْدٰٓى اَمَّنْ يَمْش۪ي سَوِيًّا عَلٰى
صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ ﴿٢٢﴾ قُلْ هُوَ الَّذ۪ٓي اَنْشَاَكُمْ
وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٔدَةَۜ
قَل۪يلًا مَا تَشْكُرُونَ ﴿٢٣﴾ قُلْ هُوَ الَّذ۪ي ذَرَاَكُمْ
فِي الْاَرْضِ وَاِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٤﴾ وَيَقُولُونَ
مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ﴿٢٥﴾

18 Doğrusu, onlardan önce de yalanlayanlar olmuştu, ama Beni inkâr nasılmış gördüler.[23]

19 Onlar, üzerlerinde kanat çırpıp uçan sıra sıra dizili kuşları düşünmezler mi?[24] Onları O sonsuz rahmet sahibinden başka havada tutan yok:[25] Şüphesiz O, her şeyi görmektedir.[26]

20 Ya da O Rahmândan başka, size yardım edip sizin için askerlik yapacak birileri mi varmış? (Bu hakikati) inkâr edenler, başka değil, sadece sonu kestirilemeyen bir aldanış içindedirler.[27]

21 Yahut (Allah) rızkınızı keserse, size rızık sağlayacak birileri mi varmış? Ama hayır, onlar küstahça bir kibir ve nefret içinde debelenmekteler.

22 Ne yani, şimdi yürürken yüzünü yere eğerek yürüyen kimse,[28] hedefe dosdoğru yolda düzgün yürüyen kimseden daha iyi mi ulaşır?

23 DE Kİ: "O'dur sizi inşâ eden; size işitme duyusu, gözler ve (akleden) kalpler bahşeden: Ne kadar da azınız şükrediyor!"

24 De ki: "O'dur sizi yeryüzünde yayıp çoğaltan: en sonunda O'na döndürüleceksiniz."

25 Ama onlar, "Bu vaad ne zaman gerçekleşecek, eğer sözünüze sadıksanız (haber verin de görelim)!" diye meydan okuyorlar.

---

23 *Nekîrî*, hem "beni inkâr" hem de "benim inkârım" anlamlarının her ikisini birden içerir.

24 *Saff* için bkz: 61:4.

25 Zımnen: Rahmân'ın koyduğu yasalar sayesinde... Hava dinamiğine atıf. Tabiat yasaları ilâhî rahmetin eseri. Bu âyet o yasaları keşfe teşvik iması taşır.

26 Âyetin son cümlesi Allah'ın kendi koyduğu yasaları gözettiğini ihsas eder.

27 *Ğurûr* sözcüğündeki belirsizlik, "sonu kestirilemeyen" ile mânaya yansımıştır. Zımnen: Tabiat yasalarını Allah'ı yok sayarak anlamaya çalışmak, faili inkâr ederek fiile yönelmektir. Bu aldanıştır.

28 Yani: Bir adım ötesini dahi göremeyen, bir nefes sonra kendisini neyin beklediğini bilmekten aciz olan insan... Zımnen: Parçayı gören insanoğluna düşen bütünü gören Allah'a teslim olmaktır.

قُلْ اِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِۖ وَاِنَّمَا اَنَا نَذ۪يرٌ
مُب۪ينٌ ﴿٢٦﴾ فَلَمَّا رَاَوْهُ زُلْفَةً س۪يـَٔتْ وُجُوهُ
الَّذ۪ينَ كَفَرُوا وَق۪يلَ هٰذَا الَّذ۪ي كُنْتُمْ بِه۪
تَدَّعُونَ ﴿٢٧﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَهْلَكَنِيَ اللّٰهُ
وَمَنْ مَعِيَ اَوْ رَحِمَنَاۙ فَمَنْ يُج۪يرُ الْكَافِر۪ينَ
مِنْ عَذَابٍ اَل۪يمٍ ﴿٢٨﴾ قُلْ هُوَ الرَّحْمٰنُ اٰمَنَّا
بِه۪ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَاۚ فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ ف۪ي
ضَلَالٍ مُب۪ينٍ ﴿٢٩﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَصْبَحَ
مَٓاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْت۪يكُمْ بِمَٓاءٍ مَع۪ينٍ ﴿٣٠﴾

26 De ki: "Onun bilgisi sadece Allah katındadır! Ben ise, yalnızca onu olduğu gibi ileten bir uyarıcıyım."

27 Fakat onun çok yakın olduğunu gördükleri zaman, inkâra şartlanmış olanların suratları asılacak; dahası kendilerine denilecek ki: "İşte (gelmeyeceğini) iddia edip durduğunuz (gün) budur!"

28 De ki: "Hiç düşündünüz mü? Allah beni ve benimle beraber olanların ölümünü takdir etse ya da bize rahmet edip (yaşatsa: ikisi de hayırdır).[29] Fakat (söyler misiniz), siz inkârcıları acıklı bir azabın pençesinden kim kurtaracak?"

29 De ki: "(İşte kurtaracak olan) O Rahmân'dır! Biz O'na iman ettik ve O'na güvendik. (Size gelince:) kimin apaçık bir sapıklıkta olduğunu günü gelince öğreneceksiniz."

30 De ki: "Hiç düşündünüz mü? Eğer suyunuz (yeryüzünden) tamamen çekiliverse, size tertemiz kaynak sularını kim getirecek?"[30]

29 Yani: Biz yaşasak da ölsek de bizim için hayırdır. İyi bir insanın ömrünün uzaması, iyiliklerini artıracağı için "rahmet"tir.

30 Su hayattır, su canlıdır, su mucizedir: hayat mucizedir. Bu âyetlerin indiği tarihte bir gün gelip insanlığın yeryüzünün su rezervlerini hoyratça tüketeceği, ırmakları kurutacağı, denizleri kirleteceği kimsenin hayaline dahi gelmezdi, ama oldu. Bu âyet Kur'an'ın mucizevî ihbarlarından sadece biridir.

68. KALEM SÛRESİ

Nûn ve'l-Kalem veya *Nûn* diye de anılan *Kalem* sûresi, adını ilk âyetinden alır. Sûre 4. yüzyıldan itibaren şimdiki gibi tek isimle anılmaya başlanmıştır.

İlk inen sûrelerdendir. 17-52 arasının ilk pasajlardan daha sonra indiği düşünülebilir. Fakat sûreyi baştan sona kuşatan iç ahenk ve konu bütünlüğü, bu ihtimali zayıflatmaktadır. İlk nüzul tertiplerinde 2. sırada yer almasına rağmen, sûrenin muhtevası bu sırayı dört açıdan desteklemez: 1) Sûre müşriklere cevap ve tehdit içermektedir. 2) Meydan okuma ve/veya dikkat çekme işlevi de olan *mukatta'a harfi* ile başlayan ilk sûredir. 3) Âhireti inkâr edenlerin "eskilerin masalları" sözü nakledilmektedir. Bu sözü söylemeleri için âhiret üzerinde durulmuş olması şarttır. Oysa 8. âyetindeki "Rabbe dönüş"ü saymazsak, 'Alak'ta âhiretten açıkça söz edilmez. 4) Bu üç şık için de "açık davet" şarttır. Bu da, fetret-i vahy adı verilen olayın (bkz: 74. sûrenin girişi) sonrasına tekabül eder. Üçüncü âyetteki "kesintisizlik" bunu îma etse gerektir. Hz. Âişe de bu sûrenin fetret-i vahiyden sonra indiği görüşündedir. Bu takdirde sûre ikinci değil, *Fâtiha, 'Alak, Müzzemmil, Müddessir, Duhâ ve İnşirah*'ın ardından 7. sırada yer almalıdır.

Sûre, Hz. Peygamber'e inkârcı çevrenin sözlü saldırısını red ile başlar (2), tekrar aynı konuya dönerek biter (48-52). Giriş âyetleri ilâhî bir destek ve tesellidir. Hz. Peygamber'in şahsiyetine dair en çarpıcı hakikat de burada yer alır: "Çünkü sen, muhteşem bir ahlâka/yaratılışa sahipsin" (4).

Fecr'den önce indiğini kabul etmemiz şartıyla, Kur'an'ın nüzul sürecinde anlatılan ilk kıssa bu sûredeki "bahçe sahibi" kıssasıdır (17-32). Yemen kökenli bu kıssa, "paylaşma ahlâkı" üzerine inşâ edilir. Kıssa üzerinden "Ey muhatap, sakın Allah yokmuş gibi davranma!" (bkz: 18. âyet) mesajı verilir.

İniş sürecinde âhiretten söz eden ilk sûre budur. Hakikate karşı önyargılı bir inkâr içinde olan muhataplara sorumlu davranmaları öğütlenir. Sorumsuz bir hayat yaşayanları bekleyen feci akıbet haber verilir (33-43). Hz. Peygamber'e verilen "onları bana bırak" mesajı, zımnen, onlar sana değil Bana karşı savaşıyorlar mesajıdır (44-47).

Ve son söz olarak, Hz. Peygamber'e Hz. Yûnus'un görevi terk edişi hatırlatılarak "Sakın Balık Sahibi gibi olma!" denilir (48-50). Bu âyetler, Hz. Peygamber'in üstlendiği görevin ne kadar ağır olduğunun da tescilidir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

نٓ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَۙ ﴿١﴾ مَٓا اَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍۚ ﴿٢﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 *Nûn...*[1]

KALEME ve (onunla yazanların) yazdıklarına yemin olsun![2]

2 Rabbinin nimeti sayesinde, cin musallat olmuş biri[3] olman söz konusu değildir.[4]->

1 Kur'an'ın iniş sürecinde *mukatta'ât* (veya *fevâtih*) adı verilen harflerin yer aldığı ilk sûre. Taha ve Yâsîn ihtilaflı olmakla birlikte, 29 sûrenin başında, harf sayısı itibarıyla 1'den 5'liye kadar değişen ve Arap alfabesinin yarısı olan 14 çeşit harften oluşan bu harfler hakkında 40'a yakın görüş vardır. Yahudiler ebced hesabına yorup ümmetin yaşını hesap etmişlerdir. Bunların sembol olduğunu söyleyenler, neyin sembolü olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir. İbn Abbas Allah'ın en büyük ismi olduğunu düşünür, ancak "nasıl telif edileceğini ben de bilmiyorum" der. "İlâhî esmanın, meleklerin, peygamberlerin, başında geldiği sûrelerin sembolüdür" diyenler olmuştur. Bunların uyarı olduğunu söyleyenler de ikiye ayrılmıştır. Mesela Ebu Hayyan müşrikleri uyardığını söylerken, Râzî, vahye hazırlık babında Hz. Peygamber'i uyardığını söyler. İbn Hazm, Kur'an'da tek müteşabihin *mukatta'at* olduğunu söyler. Hz. Ebubekir'e göre, Allah'ın Kur'an'daki sırrıdır. Arapların bu harfleri inkâr ettiğine dair bir bilgi ulaşmadığına göre, bilinen bir işleve sahip olduğu düşünülmelidir. Kaldı ki Kur'an'da 'anlam dışı' hiçbir şey bulunmamaktadır. Tutarlı bir yoruma göre, bu harflerin başında geldiği sûreler Kur'an'dan söz ederler. Ne ki Ankebût ve Rûm bunun istisnasıdır. Kaldı ki başında Kur'an'dan söz ettiği halde mukattaatla başlamayan birçok sûre vardır. Müberred, Ferrâ, Taberî, Zemahşerî, Kurtubi, İbn Teymiyye, İbn Kesir gibi birçok otoriteye göre harfler Kur'an'ın mucize oluşunu ifade eder. Zımnen; "Kur'an kimsenin benzerini getiremeyeceği bir mucizedir, ilâhî kelâmdır. Eğer değil diyorsanız, işte harfler elinizde, haydi bu harflerle siz de benzerini getirin" anlamına gelir. Fakat, Kur'an bu meydan okumayı zaten açık ve net olarak birçok yerde yapmıştır (2:23; 10:38; 11:13; 17:88; 52:34). Böylesine üstü kapalı bir yöntem, "meydan okuma" (*tahaddi*) kavramıyla pek de mütenasip durmaz (Ayrıntılı bir tahlil için bkz: Âişe Abdurrahmân, *el-İ'câz*, s. 139-179). *Nûn*a "hokka, cennet nehri, nurdan bir levha, büyük balık" mânası verenler de olmuştur. Ayrıca *nûn*, "kılıcın keskin ağzı"na denir. Bu takdirde *nûn ve'l-kalem*, "kılıç ve kaleme yemin olsun" anlamına gelir. Kalem ile benzerliğinden dolayı, "hokka" şıkkı diğerlerine tercih edilir. Görüldüğü gibi bu harflere dair yorumların sonu gelmeyecektir. Fakat bizce bu harfler, Hz. Peygamber'in vahyin bir tek harfini bile zayi etmeden aktardığının yaşayan belgesi olarak orada durmaktadır.

2 *Kalem*, söz ile yazı arasındaki elçidir. Tıpkı hatip ile muhatap arasında hitabı taşıyan elçi/peygamber gibi, kalem de kelâmın elçisidir. İlk inen 'Alak 4-5'te olduğu gibi, burada da Hz. Peygamber'in dikkati "kaleme" ve "yazıya" çekilmektedir. Bununla, sözlü kültürün mensubu olan Peygamber'e, vahyi kayıt altına aldırarak mü'minleri yazılı kültüre taşıma misyonu yüklenmektedir. Hz. Peygamber'in vahyi yazdırması, bu mesajın gereğidir. Zaten, üzerine yemin edilerek belirlilik takısıyla gelen kalem "vahyi yazan kalem", "yazdıkları" ise "vahiy"dir. Bu, mukatta'a harfleriyle başlayan sûrelerin ortak vasfının, vahye atıf olduğu yorumuna da uygundur.

3 *Mecnûn* ile bilinen anlamda bir "deliliği" değil, Cahiliyye tasavvurunda önemli bir yeri olan "cin tasallutunu" kastediyorlardı.

4 Zemahşeri ve birçok dil otoritesinin ziyade addederek tekit işlevi yüklediği *bi-ni'met*ideki *bâ* ziyade değildir. Burada nefyin haberi *bâ* ile gelmiş ve cinnet ihtimalini kökten nefyetmiştir. Bir eylemi fiille reddetmek onu öznenin zâtından değil sıfatından nefyetmektir. Fakat ism-i faille nefyetmek onu öznenin zâtından nefyederek imkân ve ihtimali dışlamaktır. Nefyin haberi *bâ* ile geldiğinde, olumsuzlanan şeyin imkân ve/veya ihtimalini dahi dışlayan cahd ve inkâr, onun tersi için de zımnî bir te'kit ve isbattır. Bu dilsel tesbitimizi sözkonusu âyet üzerinden açarsak, zımnî mâna şöyle olur: Rabbinin nimeti sayesinde, senin cin musallat olmuş biri olma ihtimalin sıfırdır; aksine sen akıl, muhakeme, basiret ve feraset açısından kâmil birisin. (Bu konuda emek mahsulü bir okuma için bkz: Âişe Abdurrahman, *el-İ'cazu'l-Beyanî*, s. 181-189).

<- 3 Ve senin için kesintisiz[5] bir ödül vardır; 4 çünkü sen, muhteşem bir ahlâka/yaratılışa sahipsin;[6] 5 ve bir gün gelecek, sen de göreceksin onlar da görecekler;[7] 6 hanginizin aklından zoru olduğunu.[8]

7 Kuşku yok ki, kendi yolundan kimin saptığını en iyi bilen, şüphesiz senin Rabbindir; doğru yolda gidenleri en iyi bilen de yine O'dur.

8 Artık hakkı yalanlayanlara boyun eğme! 9 Onlar isterler ki, sen onlara taviz veresin,[9] buna karşılık kendileri de sana...

10 Ve sen, (çiğneyeceğini bile bile) ağız dolusu söz veren hiçbir alçağa da boyun eğme![10] 11 Arkadan çekiştirmek için mekik dokuyan arabozucuya (da)! 12 İyiliğe ölümüne engel olan günaha gömülmüş zorbaya (da)!->

وَاِنَّ لَكَ لَاَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍۚ ﴿٣﴾ وَاِنَّكَ لَعَلٰى
خُلُقٍ عَظٖيمٍ ﴿٤﴾ فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَۙ ﴿٥﴾ بِاَيِّكُمُ
الْمَفْتُونُ ﴿٦﴾ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ
سَبٖيلِهٖۖ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدٖينَ ﴿٧﴾ فَلَا تُطِعِ
الْمُكَذِّبٖينَ ﴿٨﴾ وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ
﴿٩﴾ وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَهٖينٍۙ ﴿١٠﴾ هَمَّازٍ
مَشَّاءٍ بِنَمٖيمٍۙ ﴿١١﴾ مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ اَثٖيمٍۙ ﴿١٢﴾

5 Veya "minnet, başa kakmak" anlamındaki *menne*den: "başa kakılmayan bir ecir vardır" (Krş: 2:264). Burada fetret-i vahiy diye adlandırılan doğal ara vermeye gizli bir atıf var gibidir (Bkz: 74. sûrenin girişi). Zımnen: Rabbinin vahyi tenzil vasfı gereği peyderpey ve kesintili olsa da, ödülü kesintisizdir.

6 *el-Hulk*, "ben'in tabiatı, kişilik". "Yaratma ve yaratık" anlamındaki *halk* ve "yaratılış" anlamındaki *hilkat* ile akraba. Bir sıfatla kayıtlanmadığı zaman "iyi, güzel ve doğru" olana delâlet eder. "Çünkü sen", adeta Hz. Peygamber'in "neden ben" iç sorusuna cevap niteliği taşır. Bu âyet, "Sen daha önce kitap nedir, iman nedir bilmezdin" (42:52) âyetiyle birlikte düşünüldüğünde, "Sen kitap nedir iman nedir bilmezken de muhteşem bir ahlâka sahiptin" zımnî anlamına ulaşılır. İbn Abbas'ın tasnifine göre din akaid, ahlâk, ibadet, muamelâttan oluşan dört katlı bir binadır. Bu âyet, din binasının temel katının ahlâk olduğunu ifade eder. Allah Rasulü'nün fıtrat ve seciye olarak sahip olduğu bu ahlâkî potansiyel, Kur'an sayesinde bilfiil hayata dönüşmüştür. Hz. Âişe'nin, Hz. Peygamber'in ahlâkını soran birine "Siz hiç Kur'an okumuyor musunuz? Onun ahlâkı Kur'an'dı" demesi bunun ifadesidir (İbn Hanbel VI, 91). Rasulullah gönderiliş misyonunu "güzel ahlâkı tamamlamak" olarak beyan eder. Bu veriler ışığında sorulması gereken soru şudur: Bu hitabın kitap nedir iman nedir bilen muhatapları, el-Emîn olanın kitap nedir iman nedir bilmezken koruduğu ahlâkî standardın kaçta kaçına sahipler?

7 *Basar*, Kur'an'da birçok yerde olduğu gibi burada da duyusal bir görmeden çok, "idrak etme ve aklın kesmesi" anlamındadır. Bu, geleceğe dair mucizevî bir haberdir. Biz Kur'an'ın 14 asır sonra gelen mü'minleri, bunun canlı şahitleriyiz.

8 Veya bir sonraki âyet ışığında *fitne*'nin "sapıtmak" anlamına dayanarak: "hanginizin sapıttığını!" (Bkz: 9:49, not 64)

9 Veya: "yağcılık yapasın" (Krş: 56:81, not 48).

10 *Half*, Kur'an'da *kasem* ile eşanlamlı kullanılmaz. *Half*, geldiği 13 yerin tümünde de bozulan yemin ve çiğnenen söz makamında gelmiştir. Çevirimizin gerekçesi budur.

عُتُلٍّ بَعْدَ ذٰلِكَ زَنِيمٍۙ ﴿١٣﴾ اَنْ كَانَ ذَا مَالٍ
وَبَنِينَۜ ﴿١٤﴾ اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا قَالَ اَسَاطِيرُ
الْاَوَّلِينَ ﴿١٥﴾ سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ ﴿١٦﴾
اِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَا اَصْحَابَ الْجَنَّةِۚ
اِذْ اَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَۙ ﴿١٧﴾ وَلَا
يَسْتَثْنُونَ ﴿١٨﴾ فَطَافَ عَلَيْهَا طَٓائِفٌ مِنْ رَبِّكَ
وَهُمْ نَٓائِمُونَ ﴿١٩﴾ فَاَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ ﴿٢٠﴾

<- **13** Kaba ve duygusuz, üstüne üstlük[11] fırıldak ve hayırsız.[12]

14 Bütün bunların nedeni,[13] onun mal ve çocuklara sahip olması idi[14] **15** ki, âyetlerimiz kendisine okununca, "Eskilerin masalları"[15] diyebildi.

16 Onun burnuna[16] (zillet) damgasını çıkmaz bir biçimde vuracağız.[17]

17 ŞÜPHESİZ bunları sınamıştık,[18] tıpkı malum bahçe sahiplerini[19] sınadığımız gibi: Hani onlar, ertesi sabah kesinlikle hasat yapacaklarına dair sözleşmiştiler.[20] **18** Ancak Allah'ın hayata müdahil olduğu gerçeğine dair istisnaî bir kayıt da düşmemiştiler.[21]

19 Ve onlar uykudayken Rabbinden gelen bir (bela) o (bahçeyi) öyle bir yokladı ki!.. **20** Derken, ertesi sabah o (bahçe) sırım gibi geçmiş küle dönmüştü.[22]

---

11 *Ba'de zalike*'nin bu bağlamdaki en uygun karşılığı.

12 Veya: "Soysuz, nesebi belirsiz, veled-i zina" ya da "sığıntı". Veyahut da her ikisi birden avâmî tabirle: "maganda ve fırlama". Rivayete göre bu Velid b. Muğire'dir. O ancak 18 yaşına geldiğinde babası onun kendinden olduğunu iddia etmişti (Zemahşerî). Ne var ki, 10. âyetteki *kull* (hepsi), bu pasajda çizilen tipin tek kişiye hasredilemeyeceğinin delilidir.

13 *En kâne*'ye gerekçe *lâm*'ı takdiriyle bu mânaya ulaşılmıştır (İbn Âşûr).

14 Zımnen: Allah'a değil de sayılara tapması, rakamlara teslim olması idi.

15 *Esâtîru'l-evvelîn* ifadesinin nüzul sürecinde ilk geçtiği yer (diğerleri: 6:25; 8:31; 16:24; 23:83; 25:5; 27:68; 46:17; 83:13). Bunların tümünün bağlamı da Kur'an kıssaları değil âhirettir. Onlar yeniden dirilmeyi "eskilerin masalları" addediyorlardı.

16 Lafzen: "hortumuna". Zımnen: Hem yalancılığının hem de kibrinin timsali olan kıl aldırmadığı uzayan burnuna. Damga, damga yiyenin damgalayan karşısındaki aczine ve zilletine işarettir.

17 Müstekbirin burnunu hortuma benzetmekle, kibrin insanı insanlıktan çıkaran bir alçalış olduğu vurgulanıyor.

18 Açılımı: Liyakatleriyle orantısız güç ve servet vermek sûretiyle sınamıştık.

19 Veya: "Cennet ehlini". Dünya bahçesi için kullanılan Cennet, belirlilik takısıyla gelmiş. Bu, kıssanın muhataplarının "malumu" olduğunu gösterir. İbn Mes'ud, buradaki cennetin âhiret cenneti olduğu, zira kıssa sahiplerinin neticede cenneti hak ettikleri görüşündedir.

20 Lafzen: "Yemin etmiştiler". Tercihimiz, bu bağlamdaki en uygun karşılıktır.

21 Lafzen: "İstisna etmemiştiler"; yani, "inşaallah" dememiştiler; veya "muhtaçların payını ayırmamıştılar". *İnşâallah*, aslında *illâ en yeşâ'Allah* olduğu için istisna olarak nitelendirilmiştir: "Hiçbir şey için, 'Ben bu işi, yarın kesinlikle yaparım!' deme! Ancak Allah dilerse (yapabilirim de)." (18:23-24). Bu âyet kıssanın ana fikrini de vermektedir: Ey insan! Sakın Allah yokmuş gibi konuşma!

22 Ağaç kanseri denilen ve girdiği bahçeyi bir anda kurutan hastalığı andırıyor.

فَتَنَادَوْا مُصْبِحِينَ ﴿٢١﴾ اَنِ اغْدُوا عَلٰى
حَرْثِكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَارِمِينَ ﴿٢٢﴾ فَانْطَلَقُوا
وَهُمْ يَتَخَافَتُونَ ﴿٢٣﴾ اَنْ لَا يَدْخُلَنَّهَا الْيَوْمَ
عَلَيْكُمْ مِسْكِينٌ ﴿٢٤﴾ وَغَدَوْا عَلٰى حَرْدٍ
قَادِرِينَ ﴿٢٥﴾ فَلَمَّا رَاَوْهَا قَالُوا اِنَّا لَضَٓالُّونَ
﴿٢٦﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿٢٧﴾ قَالَ اَوْسَطُهُمْ
اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ لَوْلَا تُسَبِّحُونَ ﴿٢٨﴾ قَالُوا
سُبْحَانَ رَبِّنَا اِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٢٩﴾ فَاَقْبَلَ
بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَتَلَاوَمُونَ ﴿٣٠﴾ قَالُوا
يَا وَيْلَنَا اِنَّا كُنَّا طَاغِينَ ﴿٣١﴾ عَسٰى رَبُّنَا اَنْ
يُبْدِلَنَا خَيْرًا مِنْهَا اِنَّٓا اِلٰى رَبِّنَا رَاغِبُونَ ﴿٣٢﴾

21 Derken, sabahın köründe birbirlerine seslendiler: **22** "Hasat yapmak istiyorsanız, erkenden arazinize gidin!"[23]

23 Derken yola koyuldular... Aralarında şöyle fısıldaşıyorlardı: **24** "Aman ha! Bugün hiçbir yoksul yanınıza sokulmasın!"[24] **25** Sabah erkenden, güçleri her şeye yetermiş havasıyla yola koyuldular.

26 Derken, bahçeyi o halde görünce (tanıyamadılar ve) "Biz yolumuzu şaşırmışız (galiba)" dediler. **27** (Akılları başlarına gelince), "Hayır, biz mahrum edilmişiz" (dediler).[25]

28 İçlerinden en dengeli olanı "Ben size 'Allah yokmuş gibi hareket etmeyelim"[26] dememiş miydim?' diye çıkıştı.

29 Onlar "Varlığın kendisi adına hareket ettiği Rabbimizin şanı ne yücedir" dediler; "Meğer biz zalimlerden olup çıkmışız." **30** Ardından birbirlerine yönelerek, karşılıklı özeleştiri yaptılar:[27] **31** "Yazıklar olsun bize! Gerçekten de biz, haddimizi aşmışız. **32** Belki Rabbimiz, onun yerine bize daha iyisini verir: Artık bizim rağbetimiz Rabbimizedir."[28]

23 Üslûp gereği kullanılan ikinci çoğul kipi, aslında birinci çoğula tekabül eder: "istiyorsak... gidelim."

24 Bkz. "Hasat günü (yoksullara) haklarını verin!" (6:141). Sadaka servetin budanmasıdır; meyve budandıkça, servet paylaşıldıkça gürleşir.

25 Allah için verememek gerçek mahrumiyettir; zira Allah için vermek gerçekte almaktır.

26 *Tesbîh*'in kök mânası "Allah adına hareket etmek"tir (Bkz: 87:1, not 2). Allah kendisi için istemez, kendisinden istediği kul için ister.

27 *Yetelâvemûn*, hatayı itiraf yoluyla kendini veya karşısındakini kınamak. Nedamet ifade eder. Bunun, muhatabı itham değil de özeleştiri olduğunu 29 ve 31. âyetler zaten vermektedir. Kolektif bir özeleştiriye dikkat çeken kıssadan hisse şudur: Hatadan dönme hususunda, bireye nisbetle cemaat çok daha şanslıdır.

28 Kur'an'ın nüzul sürecindeki ilk kıssa budur. İsim, yer ve zaman bildirilmeyen kıssa ile ahlâkî bir ders verilmektedir. Bu ahlâkî dersi özet halinde Yûnus sûresinin 24. âyetinde buluyoruz.

كَذٰلِكَ الْعَذَابُ وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَكْبَرُ لَوْ
كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾ اِنَّ لِلْمُتَّقِينَ عِنْدَ رَبِّهِمْ
جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٣٤﴾ اَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ
كَالْمُجْرِمِينَ ﴿٣٥﴾ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٦﴾
اَمْ لَكُمْ كِتَابٌ فِيهِ تَدْرُسُونَ ﴿٣٧﴾

33 İşte (dünyevî) mahrumiyet[29] böyle bir şeydir; ve âhiret[30] mahrumiyeti, hiç kuşkusuz daha beterdir: keşke bilmiş olsalardı.

34 Şu bir gerçek ki, takvâ sahipleri için[31] Rableri katında sonsuz nimetlerle dolu cennetler vardır.

35 Ne yani, kayıtsız şartsız Bize teslim olanları suçlularla bir mi tutsaydık?[32] **36** Ne'niz var sizin? Nasıl (bu kadar önyargılı) bir hüküm verebiliyorsunuz?[33]

37 Yoksa bu konuda ders aldığınız size ait bir kitap mı var;[34]->

---

29 *'Azâb*ın ilk kullanıldığı iki yerden biri (diğeri 73:13). Kur'an'da *'azâb* kelimesinin, kök anlamına nisbetle "mahrumiyet" anlamında kullanılmasına tipik bir örnek. Kıssa kahramanları sonunda cennete kavuştuklarına göre, burada bilinen anlamda bir "azap"tan değil ancak "mahrumiyet"ten söz edilebilir.
'Azab Kur'an'da 41 yerde geçer. Hz. Süleyman ve Zülkarneyn'e isnat edilen iki yer hariç (27:21; 18:86-87) diğerlerinin tümünde Allah'a isnat edilir. *'Azab*, "terk ve mahrum etmek" anlamına gelen *'azb* kökünden türetilmiştir (*Lisân; Tâc; Esâs*). Kelime *ta'zîb* formunda fiilî şiddet ile buluşmuş, buradan da dayak aleti olan kamçının "vurunca yakan tarafı" anlamını kazanmıştır (Râğıb). Her halükârda *'azab* acının aracına değil sonucuna işaret etmekte ve nedenler değiştikçe azabın niteliği de (*'azâbun elîm, 'azâbun muhîn, 'azâbun 'azîm, 'azâbun ğalîz*) değişmektedir. *'Azab*ın dünya hayatındaki "Allah tarafından terk edilmişlik" anlamına kullanıldığı bir yer için bkz: 34:8. İnsana zor gelen ve onu hedefine ulaşmaktan alıkoyan her şey azabtır. Istılahta "insanı kendi haline *terk eden*, hedefe ulaşmasını *engelleyen*, yalnız ve yardımsız *bırakan*", bütün bunların sonucunda da "mutsuz, umutsuz ve kahredici bir iç yangını ve vicdan azabına mahkûm eden durum"dur (Krş: *Külliyyat*). *Azab*ı, "Allah'la birlikte başka bir ilâh edinme! Sonra kınanmış olarak (bir köşeye atılıp orada) bir başına kalakalırsın" (17:22) âyeti ışığında anlamak gerekir. Bu durumun verdiği acı öylesine dayanılmazdır ki, bu duruma düşen kişi yok olmak gibi ölümden öte bir şeyi (*sübûr*) isteyecektir. Onlara "Yoo, bugün tek bir yok oluşu çağırmayın, aksine bir çok yok oluşu çağırın!" denilecek (25:14; ayrıca krş: 84:11).

30 Âhiret için muhtemelen ilk kullanıldığı Müddessir 53'ün notuna bkz.

31 Bu bağlamda takvânın tezahürü, yukarıdaki kıssanın ana fikri olan paylaşma ahlâkıdır.

32 Müslim-mücrim karşıtlığına dikkat. Bu bağlamda *muslim*: "günahtan kaçınmak için Allah'a teslim olan", *mucrim*: "günah işlemek için teslimiyetten kaçınan" vurgusu kazanıyor. Zımnen: İşlenen her günah kişinin İslâm'ını tehdit eden bir hastalıktır.

33 Zımnen: Âhireti olmayan bir hayat nasıl içinize siniyor, âhireti inkâr uğruna nasıl bu kadar kendi onurunuzla oynuyorsunuz? İyi ve kötüyü bir tutmaya vicdanınız nasıl izin veriyor?

34 *Kitâbun*: Nüzul sürecinde mücerret olarak geçtiği ilk yer. Kur'an'da beş anlamda kullanılır: 1) Kur'an'ın tümü veya sûreleri için. 2) Tevrat ve incil için. 3) Tüm vahiylerin ve varlığın tâbi olduğu yasaların kaynağı Levh-i Mahfuz için. 4) İlâhî yasalar için. 5) Âhiret sicili için. *Kitâb*, "iki şeyi birbirine dikmek" anlamına gelen *ketb* mastarından türetilmiştir. Harfleri birbirine tutturarak anlamlı kelimeler ve cümleler oluşturma işine ve bu işin sonucunda elde edilen metin ve o metni taşıyan şeylerin tümüne birden *kitab* adı verilir. Aynı zamanda bir şeyin kayıtlı tabiatını ifade eder. Şer'î anlamı ise, literal anlamının bir uzantısı olarak "aslı ve anlamı Allah katında bulunan ilâhî mesaj", Kelâmullah adı verilen bu mesajdan herhangi bir peygambere indirilen bildiri ve bu bildirinin bir parçasının ya da bütününün içerisinde yer aldığı mukaddes metinlerdir. Kur'an'da *el-kitab* sözcüğü Kur'an, Tevrat, İncil gibi kendi içerisinde bir bütün teşkil eden ilâhî mesajların tümünün hem bir parçası hem de bütünü için kullanılır. el-Kitab lafzı bazen sûre'ye bazen de Kur'an'da yer alan her bir konuya tekabül eder (Bkz: 19:16, not 23). Kur'an'da ayrıca "hüküm, sonuç, kesin delil, takdir, oluş, yaratış" anlamlarında da kullanılır. Kur'an'da "el-Kitab" 230 yerde geçer.

<- 38 yani, siz neyi beğenirseniz o sizindir (diyen bir kitap)?[35]

39 Yoksa elinizde, kıyamete kadar geçerli olup Bizi bağlayan bir yemin var da, onun için mi bu hükme varıyorsunuz?

40 Sor onlara; buna hangisi kefil olacak? 41 Yoksa (Allah katında) onları destekleyen ortaklar mı var? Haydi, eğer doğru sözlülerse o ortakları bulup getirsinler!

42 Ezici gücün kendini gösterdiği, dizde dermanın kalmadığı ve paçaların tutuştuğu o gün, secdeye davet edilecekler de,[36] asla ona güçleri yetmeyecek. 43 Bakışları (gerçeğin dehşetinden)[37] yere düşmüş, kendilerini bir zillet kuşatmıştır; zira onlar, becerebilecekleri bir haldeyken secdeye çağrılmışlardı (da reddetmişlerdi).

44 Artık bana bırak bu sözü[38] yalanlayanları; hiç bilmedikleri bir yerden yavaş yavaş bitireceğiz onları. 45 Onlara imkân ve zaman tanıyorum ama, onların entrikalarını başlarına geçiren düzenim de doğrusu pek sağlamdır.[39]

إِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا تَخَيَّرُونَ ﴿٣٨﴾ أَمْ لَكُمْ أَيْمَانٌ
عَلَيْنَا بَالِغَةٌ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ إِنَّ لَكُمْ لَمَا
تَحْكُمُونَ ﴿٣٩﴾ سَلْهُمْ أَيُّهُمْ بِذٰلِكَ زَعِيمٌ ﴿٤٠﴾
أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَائِهِمْ إِنْ كَانُوا
صَادِقِينَ ﴿٤١﴾ يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ
إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٤٢﴾ خَاشِعَةً
أَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ إِلَى
السُّجُودِ وَهُمْ سَالِمُونَ ﴿٤٣﴾ فَذَرْنِي وَمَنْ يُكَذِّبُ
بِهٰذَا الْحَدِيثِ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا
يَعْلَمُونَ ﴿٤٤﴾ وَأُمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ﴿٤٥﴾

35 Veya: "Sizin tercih ettiğiniz her şey sizin lehinizedir..." İyi ve kötüyü insanın belirlemesi durumunda doğacak telafisi imkânsız tehlikeye dikkat çekmektedir.

36 Veya deyimsel karşılığıyla: "paçaların tutuşacağı". Tercihimiz hemen arkadan gelen secdeye istinat eder. Dünyada ibadetsiz yaşlanmaya atıftır. İbarenin harfî karşılığı, "Bacağın açıldığı gün"dür. Mecazen "güç, kuvvet" anlamına gelen *sâk*, Türkçe'deki "paçaları sıvamak/tutuşmak" deyimini çağrıştıran bir ibâredir. Bu durumda mâna "Allah'ın ezici gücünü gösterdiği zor gün", veya "paçaların tutuştuğu gün" olur. Âhirette secde, Allah'a zorunlu itaate delâlet eder.

37 *Huşu'*, kendisinden üst makamdaki birine içten gelen bir tazim, saygı ve itaati ifade eder. Daha çok öznenin sesinde tezahür eder. *Hudu*da ise, kişi içten ve gönüllü olmak zorunda değildir. Mecburen veya nazik görünme kaygısıyla baş eğmeyi ifade eder (Krş: 23:2, not 4).

38 Veya: "hadiseyi" yani, "Hesap Günü'nü"; ya da en büyük hadiseyi haber veren en büyük 'hadis'i, yani "vahyi, Kur'an'ı". *Hadîs*, "mecazen hadiseyi haber veren söz", hakikaten "sözün haber verdiği hadise"dir (Bkz: 66:3, not 5).

39 *Keyd* için bkz: 7:183, not 153.

أَمْ تَسْـَٔلُهُمْ اَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَۚ ﴿٤٦﴾
اَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ﴿٤٧﴾ فَاصْبِرْ
لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِۘ
اِذْ نَادٰى وَهُوَ مَكْظُومٌۜ ﴿٤٨﴾ لَوْلَٓا اَنْ تَدَارَكَهُ
نِعْمَةٌ مِنْ رَبِّه۪ لَنُبِذَ بِالْعَرَٓاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ
﴿٤٩﴾ فَاجْتَبٰيهُ رَبُّهُ فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِح۪ينَ
﴿٥٠﴾ وَاِنْ يَكَادُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ
بِاَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ اِنَّهُ
لَمَجْنُونٌ ﴿٥١﴾ وَمَا هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَم۪ينَ ﴿٥٢﴾

46 Yoksa sen onlardan bir ücret istedin de, onlar altında ezilecekleri ağır bir borç yükünden mi kaçıyorlar?[40]

47 Yoksa idraki aşan hakikatler onlara ayan oldu da, (gayba dair) kaydı kendileri mi tutuyorlar?

48 RABBİNİN hükmüne sabır göster; sakın Balık Sahibi gibi olma! Hani o kendi kendine kahrederek yalvarıyor-
du.[41] **49** Eğer Rabbinin akıl sır ermez nimeti onun imdadına yetişmemiş olsaydı, andolsun ki aşağılanmış bir halde ıssız bir sahile (işte böyle) atılır-
dı.[42] **50** Fakat Rabbi onu (yeniden) seçti ve iyiler arasına kattı.[43]

51 İmdi, inkârda ısrar edenler bu ilâhî öğüdü duydukları zaman sanki seni gözleriyle devireceklermiş gibi (baksalar) ve "O, kesinkes cin musallat olmuş biridir" deseler de[44] (sabret)! **52**
Zira bu,[45] bütün bir insanlığa yönelik ilâhî bir öğütten ibârettir.

---

40 Peygamberler zekât ve sadaka alamazlar. Risalet mirasını üstlenenler de almamalıdırlar.

41 Veya: "Mahkûm bir halde" (*Mekzûm* için bkz: 16:58, not 58).

42 Zımnen: Allah adının üzerini çizerdi. Hz. Yûnus'un tevbesi için bkz: 21:87.

43 Hz. Yûnus'un istisnaî olarak görev yerinin değiştirilerek ikinci kez gönderilmesiyle alâkalı.

44 Bu gerçekleşmiş bir itham olabileceği gibi, ikinci âyetle düşünüldüğünde geleceğe ilişkin bir ihbar da olabilir.

45 Veya Hz. Peygamber'i işaret eden: "o".

69. HÂKKA SÛRESİ

Sûre adını ilk âyetinden alır. Sadece burada kullanılan *el-Hâkka*, "hakikatin bütün unsurlarıyla tahakkuk etmesi" mânasına gelir. Aslî hüviyetiyle arz-ı endam edecek olan kaçınılmaz gerçeği dile getirir. Nüzul sebebi rivayetlerinden, daha Hz. Peygamber zamanında bu isimle anılmaya başladığı anlaşılmaktadır.

Sûre Mekke'de inmiştir. Meşhur tertip sûreyi 9. yıla ait olan Mülk'ten sonraya yerleştirir. Fakat muhtevanın esas alındığı bir sıralamada sûre daha önceye yerleştirilmelidir. Girişinde kıssaların çok özet bir biçimde yer alışı, Fecr'i çağrıştırır. Sûrenin 41-42. âyetleri Hz. Ömer'in Müslüman oluşuyla ilişkilendirilmiştir. Buna göre sûreyi Necm ile başlayıp Tâhâ ile zirvesine ulaşan "meydan okuyan" sûrelerin sonuna yerleştirebiliriz. Bu da yaklaşık, peygamberliğin 6. yılına tekabül eder.

Konusu Son Saat ve âhirettir. Son Saat'in helâk edici görüntüsünü resmeder (1-3, 13-17). Âhireti inkâr eden ve vahye kulak vermeyen geçmiş kavimlerin helâk kıssaları veciz bir üslûpla dile getirilir (4-12). Söz Hesap Günü'ne gelir (13-18). Ödül ve ceza, hesabın doğal birer sonucudur (19-37). Sûre, ödülü cennet olanların sevincini, yaşayanlarla paylaşır: "O (sevinçle) şakıyacak: 'Hey millet! Alın işte, okuyun karnemi! Kesinlikle ben, hesabımla yüzleşeceğime gönülden inanmıştım!' (19-20). Tabii ki cezası cehennem olanların hayal kırıklığını da paylaşır: "sonunda o da şöyle sızlanacak: 'Eyvah! Keşke hiç karne almasaydım! Ve hesabımın ne olduğunu (keşke) hiç bilmeseydim! Ah! Keşke (ölüm), işi tamamen bitiren (mutlak bir yok oluş) olsaydı! Malım başıma gelen hiçbir belayı def etmedi... Gücüm elimde patladı...' (25-29)

Vahyin kaynağının Peygamber değil Allah olduğunun en keskin ifadesi bu sûrede yer alır: "Ve eğer (Peygamber) kısmen dahi, söylemediğimiz sözler uydurarak Bize isnat etseydi, onu bundan dolayı sağ elimizle şiddetle yakalar, sonra da yine bundan dolayı şah damarını kesip (başını) gövdesinden ayırırdık da, sizden hiç kimse buna engel olamazdı!" (44-47)

Sûre, sözlerin zirvesi vahiyle son bulur. Çünkü vahiy "mutlak hakikat"tir (51). Bundan dolayı insan azamet sahibi Rabbi adına hareket etmelidir (52).

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ
اَلْحَٓاقَّةُۙ ﴿١﴾ مَا الْحَٓاقَّةُۚ ﴿٢﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا
الْحَٓاقَّةُۜ ﴿٣﴾ كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ ﴿٤﴾
فَاَمَّا ثَمُودُ فَاُهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ ﴿٥﴾ وَاَمَّا عَادٌ
فَاُهْلِكُوا بِر۪يحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍۙ ﴿٦﴾ سَخَّرَهَا
عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ اَيَّامٍۙ حُسُومًا
فَتَرَى الْقَوْمَ ف۪يهَا صَرْعٰىۙ كَاَنَّهُمْ اَعْجَازُ نَخْلٍ
خَاوِيَةٍۚ ﴿٧﴾ فَهَلْ تَرٰى لَهُمْ مِنْ بَاقِيَةٍ ﴿٨﴾ وَجَٓاءَ
فِرْعَوْنُ وَمَنْ قَبْلَهُ وَالْمُؤْتَفِكَاتُ بِالْخَاطِئَةِۚ ﴿٩﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 AH O kesin hakikatin gerçekleşmesi![1] 2 (Bilir misin ey muhatap) o ne dehşet gerçekleşecek? 3 Sahi onun nasıl gerçekleşeceğini bilir misin sen?[2]

4 SEMUD ve 'Âd[3] (insanın aklını başına devşiren) o malum fâciayı[4] yalanladılar.

5 Bir yanda Semud: sonuçta onlar ses duvarını çok çok aşan[5] bir bela ile helâk edildiler. 6 Ve öte yanda 'Âd: onlar da değdiğini sesiyle çarpan dizginlenmez bir kasırgayla helâk edildiler. 7 (Allah), üzerlerine emrine âmâde kıldığı o (kasırgayı) yedi gece sekiz gündüz kesintisiz bir biçimde estirdi;[6] öyle ki, tıpkı kökünden savrulmuş hurma kütükleri gibi, o kavmin orada öylece donup kaldığını gözünde canlandırabilirsin.

8 Şimdi onlardan geriye kalan bir (kişi) görebiliyor musun?[7]

9 Firavun ve ondan önce gelenler de, o hataya gömülüp[8] altı üstüne getirilen kentler de öyle oldu...[9]->

---

1 Veya "tahakkuk eden olay"; veya "gerçekleşecek olan hakikat"; veya "gerçek olan Son Saat"; ya da "kesin gerçek". İsm-i fail olan *hâkkâ,* sonuna gelen *tâ* ile mastar mânası kazanmıştır. Tercihimizin gerekçesi budur.

2 Son Saat ve kıyamet hakikatinin tahakkukunu hiçbir beşer gözünde canlandıramaz. Görseydik ölürdük, onun için ölünce göreceğiz. İman, âhiret hakikatini görse yaşayamayacak olan insana verilmiş İlâhî bir lütuftur. Bu sayede "görür gibi" inanma imkânına kavuşur.

3 Semud ve 'Âd'ın birlikte anıldığı ilk yer için bkz: 89:6-9, not 9.

4 Yani: Hak eden toplumların kıyametinin kopacağı hakikatini yalanladılar.

5 Veya: "haddi aşma sebebiyle". Bu bela *sâ'ikah* (41:13) ve *racfeh* (7:78) olarak da geçer.

6 *Husûm,* "kesintisiz" anlamına gelebileceği gibi "kökünü kazıyan" veya akkor demir gibi "dağlayan" anlamına da gelir. Günle gecenin eşitlendiği sekiz güne buna kinayeten *eyyam-ı husûm* denmiştir.

7 Veya *lâm-ı leh* mânası vererek: "Geriye kalandan onların lehine bir şey görebiliyor musun?" 'Ankebût 38'de onların kalıntılarından söz edilir. Şu halde onlardan geriye kalmayan "iz ve eser" değil, "insan"dır. Bir üstteki "kökünü kurutmanın" farklı bir ifadesidir bu.

8 *Hâtıe:* kişinin bir şey lazım gelmez diyerek kasıtlı işlediği cürüm (Bkz: 7:161, not 124).

9 Lût kavminin kentleri olan Sodom, Gomore ve diğerleri (11:70, not 85).

<- **10** Hepsi de Rablerinin elçisine isyan etmişlerdi. Ve (Allah, günahlarıyla) katlanan bir bela ile tümünü enseledi.

11 Şüphesiz o su çığırından çıkıp tuğyan ettiğinde[10] sizi gemide taşıyan Bizdik;[11] **12** Onu, size bir ibret vesikası kılmak için, dahası işittiğini anlayan her kulak (sahibinin işin özünü) kavraması için (aktardık).

13 İmdi, sur borusuna (ilk kez) tek bir defa üflendiğinde, **14** yeryüzü ve dağlar yerlerinden edilip, ardından da tek bir seferde un ufak edildiğinde: **15** İşte o zaman, olması beklenen o (büyük olay) olup bitmiş olacak. **16** Ve gök pelte pelte yığılmış olacak, zira o gün tüm direncini yitirmiş olacak. **17** Melekler onun enkazı başında duracak; ve onların da üstünde o gün Rabbinin hükümranlık tahtını sekizi[12] taşıyacak. **18** O gün (yargılanmak üzere) huzura çıkarılacaksınız; en gizli sırrınız bile gizli kalmayacak.

19 Karnesi sağ tarafından verilen kimseye gelince... O (sevinçle) şakıyacak: "Hey millet! Alın işte, okuyun karnemi! **20** Kesinlikle ben, hesabımla yüzleşeceğime gönülden inanmıştım!"[13]

21 O kendini mesut ve bahtiyar eden bir hayatın içinde bulacak; **22** yüce bir cennette; **23** hemen yakınında (amellerinin) meyveleri.->

فَعَصَوْا رَسُولَ رَبِّهِمْ فَاَخَذَهُمْ اَخْذَةً رَابِيَةً
﴿١٠﴾ اِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَٓاءُ حَمَلْنَاكُمْ فِي الْجَارِيَةِ
﴿١١﴾ لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَتَعِيَهَٓا اُذُنٌ وَاعِيَةٌ
﴿١٢﴾ فَاِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ ﴿١٣﴾
وَحُمِلَتِ الْاَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً
وَاحِدَةً ﴿١٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ﴿١٥﴾
وَانْشَقَّتِ السَّمَٓاءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ ﴿١٦﴾
وَالْمَلَكُ عَلٰٓى اَرْجَٓائِهَا وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ
فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ ﴿١٧﴾ يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا
تَخْفٰى مِنْكُمْ خَافِيَةٌ ﴿١٨﴾ فَاَمَّا مَنْ اُوتِيَ كِتَابَهُ
بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَٓاؤُمُ اقْرَؤُا كِتَابِيَهْ ﴿١٩﴾ اِنِّي
ظَنَنْتُ اَنِّي مُلَاقٍ حِسَابِيَهْ ﴿٢٠﴾ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ
رَاضِيَةٍ ﴿٢١﴾ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ﴿٢٢﴾ قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ ﴿٢٣﴾

---

10 Zımnen: İnsan çığırından çıkıp tuğyan edince su da çığırından çıkıp tuğyan eder; tuğyan olan yerde tufan olur. *Tağâ*, "suyun yatağından taşması" anlamına gelir. Mecazen, "sınırı aşmak, ileri gitmek", yani "küstahlığı ve haddini bilmezliği" ifade eder. Mekkeli müşrikler için, kendi gücü ve önemi konusunda aşırı güvende olmak. birçok yerde Firavun için kullanılır (89:11; 79:17; 20:24, 43).

11 "Sizi", yani "sizin atalarınızı". Zımnen: Sizi gemi değil Allah kurtardı: O'na şükredin!

12 Buradaki "sekiz", insan idrakini aşan bir haberdir. Ayrıntısını Allah bilir. Bu tür âyetler, Âl-i İmran 7'de ifade edilen müteşabih sınıfına girer. Tıpkı "Üzerinde on dokuz vardır" (74:30) âyeti gibi, "imtihan" aracıdır (74:31).

13 *Zanne*, genellikle *enne* ile birlikte doğru tahmin, *en* ile birlikte kuşku ifade eder (Krş: 48:12). Yine *zan* Kur'an'da mü'mine nisbet edildiğinde ve övüldüğünde iman, kâfire nisbet edildiğinde ve yerildiğinde şüphe ifade eder. Ve zan âhirette gerçekleşirse "doğrulanmış tahmine" delâlet eder. Zerkeşi'nin bu güzel tesbitlerine "genellikle" kaydı düşmek şarttır. Zira istisnaları boldur (Bkz: *Kulliyyâtu'l-Elfaz*, s. 436).

كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنٖيٓئًا بِمَٓا اَسْلَفْتُمْ فِى
الْاَيَّامِ الْخَالِيَةِ ﴿٢٤﴾ وَاَمَّا مَنْ اُوتِىَ كِتَابَهُ
بِشِمَالِهٖ فَيَقُولُ يَا لَيْتَنٖى لَمْ اُوتَ كِتَابِيَهْ
﴿٢٥﴾ وَلَمْ اَدْرِ مَا حِسَابِيَهْ ﴿٢٦﴾ يَا لَيْتَهَا كَانَتِ
الْقَاضِيَةَ ﴿٢٧﴾ مَٓا اَغْنٰى عَنّٖى مَالِيَهْ ﴿٢٨﴾ هَلَكَ
عَنّٖى سُلْطَانِيَهْ ﴿٢٩﴾ خُذُوهُ فَغُلُّوهُ ﴿٣٠﴾ ثُمَّ
الْجَحٖيمَ صَلُّوهُ ﴿٣١﴾ ثُمَّ فٖى سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا
سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ ﴿٣٢﴾ اِنَّهُ كَانَ لَا
يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ الْعَظٖيمِ ﴿٣٣﴾ وَلَا يَحُضُّ عَلٰى طَعَامِ
الْمِسْكٖينِ ﴿٣٤﴾ فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هٰهُنَا حَمٖيمٌ
﴿٣٥﴾ وَلَا طَعَامٌ اِلَّا مِنْ غِسْلٖينٍ ﴿٣٦﴾ لَا يَأْكُلُهُٓ
اِلَّا الْخَاطِؤُنَ ﴿٣٧﴾ فَلَٓا اُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ ﴿٣٨﴾
وَمَا لَا تُبْصِرُونَ ﴿٣٩﴾ اِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرٖيمٍ ﴿٤٠﴾

<- **24** (Kendilerine) "Bu günler için geçmişte peşinen takdim ettiklerinize karşılık yiyin, için, âfiyet olsun!" (denilecek).

25 Karnesi sol tarafından verilen kimseye gelince... Sonunda o da şöyle sızlanacak: "Ah n'olaydım, keşke hiç karne almayaydım! **26** Ve hesabımın ne olduğunu (keşke) hiç bilmeyeydim! **27** Ah keşke (ölüm), işi tamamen bitiren (mutlak bir yok oluş) olaydı! **28** Malım başıma gelen hiçbir belayı def edemedi. **29** Gücüm elimde patladı."[14]

30 (Görevli meleklere emredilecek): "Alın onu bağlayın! **31** Sonra cehenneme yaslayın! **32** Sonra bir zincire vurun; uzunluğu yetmiş arşın olan bir zincire; ve sıkıca bağlayın!"[15] **33** Çünkü o yüce Allah'a inanıp güvenmedi. **34** Yoksulu doyurmak için hiçbir çaba harcamadı. **35** İşte bu yüzden, bugün burada ne bir can dosta sahip,[16] **36** ne de pis bir atıktan başka yiyeceğe;[17] **37** ki onu, sadece günahkârlar yiyecek...

38 ÖTESİ YOK! Gördüğünüz her şeye Ben yemin ediyorum;[18] **39** göremediklerinize de:[19] **40** Hiç şüpheniz olmasın ki o (mesaj) şerefli bir elçinin sözüdür;[20]

---

14 Veya: "Beni güçlü kılan belgeler, hiçbir işe yaramadı".

15 Yetmiş rakamının kesretten kinaye olduğu açıktır (Krş: 9:80, not 98). İnsan eylemleri birer zincirdir. Bu zincir ya boyna takılan bir kolye ya da tasmadır. İlk anda uzun zincir tutuklu/hükümlü için bir lütuf gibi algılanabilir. Fakat aynı zamanda o zincirin uzunluğu ağırlığını ifade eder. Zımnen: Her günah, günahkârın boynundaki zincire eklenmiş bir halkadır.

16 Veya: "Buz gibi bir içeceğe sahip". Arabın hurma ve su için *esvedân* kullanımına dayanarak, İbn Fâris'in *h-m-m*'nin beş kök anlamından biri olarak "her siyah şeye denir" açıklaması ışığında.

17 *Gıslîn*, "yıkadı" anlamındaki *ğaseleden*: pislenen bir şey yıkandıktan sonra geriye kalan atık. Allah'ın "bak" dediği yerden günahın görüntüsü. Sözün özü: Kişi burada ruhu için hangi gıdayı hazırladıysa, orada onu bulacaktır.

18 Çevirimizin gerekçesi için bkz: 90:1, not 1.

19 Zımnen: Dünya ve âhirete, fizik ve metafiziğe, vahyin görünen ve görünmeyen boyutuna.

20 "Elçi", Tekvir 19 ışığında Vahiy Meleği'dir. "Elçinin sözü" elçiye ait değil elçiye emanettir. Elçinin "türünün en iyisi" olduğunu ifade eden *kerîm* sıfatı, onun emanete ihanet etmeyeceğine işarettir (Krş: 44-47. âyetler). Hz. Ömer şöyle anlatır: "Müslüman olmadan önceydi. Bir gün Kâbe'de Nebi'yi tek başına Hâkka

41 ve o bir şair sözü değildir: ne kadar
da azınız inanıyor; **42** ve o bir kâhin
sözü de değildir: ne kadar da azınız
düşünüyor:[21] **43** O, Âlemlerin Rabbi
katından indirilmedir.

44 Ve eğer (Peygamber) kısmen dahi,
söylemediğimiz sözler uydurarak Bize
isnat etseydi, **45** onu bundan dolayı sağ
elimizle şiddetle yakalar **46** sonra da
yine bundan dolayı şah damarını kesip
(başını) gövdesinden ayırırdık **47** da,
sizden hiç kimse buna engel olamazdı.

48 Gerçek şu ki, bu vahiy muttakiler
için bir uyarıdır. **49** Ama kesinlikle
Biz, sizden yalanlayanlar olduğunu da
çok iyi biliyoruz. **50** Bir o kadar kesin
olan da şu ki, bu durum inkârı hayat
tarzı edinenler için derin bir pişmanlık
kaynağı olacak; **51** zira o (vahiy), elbet-
te mutlak hakikattir.

52 Sözün özü: (Ey muhatap) sen, aza-
met sahibi Rabbin adına hareket et![22]

وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَا تُؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾ وَلَا
بِقَوْلِ كَاهِنٍ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ ﴿٤٢﴾ تَنْزِيلٌ مِنْ
رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٣﴾ وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ
الْأَقَاوِيلِ ﴿٤٤﴾ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ﴿٤٥﴾ ثُمَّ
لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ ﴿٤٦﴾ فَمَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ
عَنْهُ حَاجِزِينَ ﴿٤٧﴾ وَإِنَّهُ لَتَذْكِرَةٌ لِلْمُتَّقِينَ
﴿٤٨﴾ وَإِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنْكُمْ مُكَذِّبِينَ ﴿٤٩﴾ وَإِنَّهُ
لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٥٠﴾ وَإِنَّهُ لَحَقُّ
الْيَقِينِ ﴿٥١﴾ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿٥٢﴾

sûresini okurken buldum. İçimden "Vallahi bu şairdir" dedim. Nebi "o bir şair sözü değildir" âyetini okudu. Bu kez yine içimden "Öyleyse kâhindir" dedim. Bu kez de "o bir kâhin sözü de değildir" âyetini okudu." Ve İslâm gönül tahtıma kuruldu (İbn Kesir). Bu rivayete güvenmek için, şu soru ikna edici bir cevap bulmalıdır: 'O zaman Ömer niçin Nebi'yi katletmeye gidiyordu?'

21 Tercihimiz, "insanların çoğu bilmez" Kur'anî ifadelerine dayanmaktadır (Msl: 45:26).

22 *Tesbîh* için bkz: 87:1, not 2. Allah Rasulü "Bu âyeti namazlarınızın rükuuna koyun!" dedi.

70. ME'ÂRİC SÛRESİ

İçini vahyin doldurup tedavüle soktuğu kelimelerden olan *Me'âric,* insanın tekâmülünü ifade eden "yücelişler" veya "yüceliş yolları" yahut da "yüceliş araçları" anlamına gelir. Hem Allah'ın aşkınlığını ve mukaddesliğini hem de insanın Allah'a ulaşma imkânının çeşitliliğini ifade eder. Adını 3. âyetinden alan sûre, ilk âyetine nisbetle *Seele Sâilun* ve *Vâkı'* olarak da anılmıştır.

Tamamıyla Mekke'de indirilmiştir. Hz. Osman'a atfedilen meşhur nüzul sıralamasında Hâkka-Nebe' sûreleri arasına yerleştirilir. Hâkka sûresi ile arasındaki muhteva yakınlığı belirgindir. Sûrenin muhtevası, boykottan hemen önce veya boykot döneminin başlarında nâzil olduğu kanaatini vermektedir. Bunu, sûrenin iniş nedeni rivayeti de doğrulamaktadır. Kur'an'ın "şeytan" diye nitelendirdiği müşriklerden Nadr b. Haris, "Ey Allah! Eğer bu Kur'an senden geldiyse, üstümüze gökten taş yağdır!" diye beddua etmiş, sûre bunun üzerine inmiştir. Bu durumda sûreyi yaklaşık peygamberliğin 7. yılına yerleştirebiliriz.

Sûrenin ana konusu âhiret, maksadı muhatabının adâlet tasavvurunu inşâdır.

Âhireti inkâr edenlerin âhirette uğrayacakları yürek yakıcı mahrumiyeti haber vererek söze girer (1-2). Hemen ardından ilâhî kudretin büyüklüğüne ve Allah'ın azap etmede acele etmeyişine atıf yapar (3-4). Devamında, inkârcı insanın sıfatları ve âhiretteki yalnızlığı beliğ bir dille anlatılır (6-18). Bu pasajın son âyetinde dile getirilen cimriliğin sebebi bir sonraki pasajın ilk âyetinde verilir: "Kuşku yok ki insan tatminsiz yaratılmıştır" (19). Başına kötülük geldiğinde yakınmak, nimete nail olduğunda hasislik yapmak da insanın bu zaafından kaynaklanır (20-21). Bu hastalıklar şifasız değildir. 22-35. âyetler bu hastalıkların tedavisine ayrılmıştır.

Yer yer Hz. Peygamber, inkârcı muhataplarının sözlü saldırılarına karşı teselli edilir. Sûre, sonunda yine başa dönerek, kıyamette inkârcı insanın hâl-i pür melaline atıfla son bulur: "O gün onlar, sanki putlarına doğru seğirtirmiş gibi hızla mevzilerinden fırlarlar; gözleri yıkılmış, zillete bürünmüş bir haldedirler: işte onların daha önce defalarca tehdit edildikleri gün bu gündür" (43-44).

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

سَاَلَ سَٓائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍۙ ﴿١﴾ لِلْكَافِر۪ينَ لَيْسَ
لَهُ دَافِعٌۙ ﴿٢﴾ مِنَ اللّٰهِ ذِي الْمَعَارِجِۜ ﴿٣﴾ تَعْرُجُ
الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ اِلَيْهِ ف۪ي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ
خَمْس۪ينَ اَلْفَ سَنَةٍۚ ﴿٤﴾ فَاصْبِرْ صَبْرًا جَم۪يلًا ﴿٥﴾
اِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَع۪يدًاۙ ﴿٦﴾ وَنَرٰيهُ قَر۪يبًاۜ ﴿٧﴾ يَوْمَ تَكُونُ
السَّمَٓاءُ كَالْمُهْلِۙ ﴿٨﴾ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِۙ ﴿٩﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 BİRİSİ çıktı, tarifsiz azap olayını sordu, acele gelmesini istedi.[1] **2** Evet, (o azab) inkâr edenlere müstehaktır, kimsenin ona (karşı) kendini savunmaya mecali yoktur. **3** (O azap) Allah'tan gelir; nice yücelikler in sahibi olan (Allah'tan):[2] **4** O yüceliklere, bütün melaike[3] ruh ile birlikte,[4] süresi (dünyaya göre) elli bin yıl olan bir günde[5] yükselir.[6]

5 Artık (sen ey muhatap), güzel bir sabırla diren![7] **6** Çünkü onlar (Hesap Günü'nü) çok uzak bir ihtimal olarak görüyorlar; **7** Biz ise onu çok yakın görüyoruz.

8 O GÜN gökyüzü yanık yağ tortusu gibi kıpkızıl olacak. **9** Bütün dağlar hallaç pamuğu gibi atılmış olacak.[8]->

---

1 *'Azâb*'ın *bâ* ile geçişli yapılması, *seele* fiilinin "sordu", "istedi" ve "acele etti" mânalarının tümünü birden kapsadığına delâlet eder. 1-4. âyetler arasında, azabın hemen gelmesini isteyen kişiye, zımnen şu cevap veriliyor: 'Allah'ın zamanı çoktur.'

2 Veya: "tüm yücelişlerin (son durağı) olan"; veya "katına yükselişin birden fazla yolu bulunan". *Zi'l-me'âric,* hiçbir insanî yücelişin Allah'tan kopuk olamayacağını ifade eder. Bununla, zâtının değil, mahlukatın tekâmül yeteneği kastedilmiştir. Delili bir sonraki âyettir. Bu ibâre, hem vahyin birden fazla geliş yöntemine (42:51), hem tek Allah'a ulaşan birden çok imkânına yorulabilir (Krş: 29:69).

3 *Melâike* ile *melek* arasındaki fark için bkz: 2:30, not 42.

4 *Vav* harfinin "beraberlik" (*maiyyet*) anlamına dayanarak. Ruh vahiy meleğinden daha çok "vahiy" anlamına gelse gerektir (Krş: 16:2; 40:15; 42:52; 97:4).

5 Hac 47'de "bin yıl". Zamanın görece niteliğine atıf. *Yevmin,* "gün" veya "gün içinden bir an" anlamına gelir. Samanyolu galaksisinin bir günü yaklaşık 250 milyon yıldır. Kendi etrafında dönüşünü bu sürede tamamlar.
Hac 47'de "bin yıl". Zamanın görece niteliğine atıf. *Yevmin,* "gün" veya "gün içinden bir an" anlamına gelir. Samanyolu galaksisinin bir günü yaklaşık 250 milyon yıldır. Kendi etrafında dönüşünü bu sürede tamamlar.

6 Bu âyet, "O'na sadece güzel sözler yükselir, o sözleri yücelten ise imana uygun eylemlerdir. Gizliden gizliye çirkin tuzaklar tasarlayanlara gelince: onları şiddetli bir azap beklemektedir" (35:10) âyeti ışığında anlaşılabilir. Nadr b. Haris'in, "Ey Allah! Eğer bu Kur'an senin katından geldiyse, üstümüze gökten taş yağdır veya bizi acı bir azaba uğrat!" (Krş: 8:32) demesi üzerine nâzil olmuştur. Allah'tan insana rahmet ve vahiy nâzil olur, insandan Allah'a dua ve ubudiyet çıkar.

7 Muhalefet ahlâkına atıf. Kötülere karşı mücadele çirkin değil "güzel" olmalıdır.

8 Yumuşaklık ifade eden *'ihn* sözcüğünün "yün"e hamli kıyasîdir. Bu yüzden "pamuk" karşılığını tercih ettik.

وَلَا يَسْـَٔلُ حَمٖيمٌ حَمٖيمًاۚ ﴿١٠﴾ يُبَصَّرُونَهُمْۜ
يَوَدُّ الْمُجْرِمُ لَوْ يَفْتَدٖي مِنْ عَذَابِ يَوْمِئِذٍ
بِبَنٖيهِۙ ﴿١١﴾ وَصَاحِبَتِهٖ وَاَخٖيهِۙ ﴿١٢﴾ وَفَصٖيلَتِهِ
الَّتٖي تُـْٔوٖيهِۙ ﴿١٣﴾ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ جَمٖيعًاۙ
ثُمَّ يُنْجٖيهِۙ ﴿١٤﴾ كَلَّاۜ اِنَّهَا لَظٰىۙ ﴿١٥﴾ نَزَّاعَةً
لِلشَّوٰىۚ ﴿١٦﴾ تَدْعُوا مَنْ اَدْبَرَ وَتَوَلّٰىۙ ﴿١٧﴾
وَجَمَعَ فَاَوْعٰى ﴿١٨﴾ اِنَّ الْاِنْسَانَ خُلِقَ
هَلُوعًاۙ ﴿١٩﴾ اِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًاۙ ﴿٢٠﴾ وَاِذَا
مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًاۙ ﴿٢١﴾ اِلَّا الْمُصَلّٖينَۙ
﴿٢٢﴾ اَلَّذٖينَ هُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ دَٓائِمُونَۙ ﴿٢٣﴾

<- 10 bir dost başka bir dostu soramayacak.[9] **11** Onlar birbirlerinin görüş alanında olacakları (halde böyle olacak). O gün günahı tabiat edinmiş kişi, azaptan kurtulmak için fidye vermek isteyecek öz evladını, **12** eşini, kardeşini, **13** kendisine sığınak olmuş bütün yakınlarını; **14** dahası yeryüzünde yaşayan herkesi (fidye vermek isteyecek), tâ ki kendisi kurtulabilsin.[10]

15 Fakat ne mümkün! Elbette (onu bekleyen), değdiğini çarpan tarifsiz bir alevdir; **16** derisini kavuran bir alev; **17** o, (hakka) sırt dönenleri ve (vahiyden) yüz çevirenleri kendine davet eder;[11] **18** zira o, (serveti) toplayıp biriktiriyordu.[12]

19 KUŞKU yok ki insan pek tatminsiz yaratılmıştır:[13] **20** Başına bir kötülük geldiği zaman vaveylayı basar; **21** ama bir iyiliğe nail olduğu zaman da onu herkesten kıskanır.

22 Namazla dik duranlar[14] müstesna: **23** Onlar ki namazlarında titiz ve devamlıdırlar.[15]->

---

9 Aynı hakikate dair bir âyet için bkz: 43:67.

10 Zımnen: İnkârcı kişi kendi kurtuluşu için en yakınları da dahil tüm dostlarını hatta tüm insanlığı satışa çıkaracak.

11 Parantez içi açıklamalarımız Katâde'nin görüşüne dayanmaktadır (Taberî). Kâfirin yüz çevirmesi (*idbar*) mü'minin ilişki kesmesini (âyet 42) gerektirir. (*Tevelli, idbar* ve *istikbarın* farkı ve bu tavırlara mukabelenin mahiyetiyle ilgili bir not için bkz: 74:23, not 16.)

12 *Ceme'a fe ev'â*, bir şeyi bir kabın içinde biriktirmektir (Krş: 84:23). *Vi'â'* hem "kab, torba, zarf" hem de "yaradan akan irin, cerahat" anlamına gelir. Zımnen: Duran su nasıl kokuşursa, paylaşılmayan servet de öyle kokuşur.

13 Sadece burada geçen *helû'*, Ferrâ'ya göre "sürekli yakınmak, sızlanmak, tatminsizlik" (*ed-dacûr*) mânasına gelir. Kelime *Müfredât* ve *Külliyyat*'ta hiç yer almamış, İbn Âşûr ise üç sayfadan fazla yer ayırmış. *Fe'ul* vezninden olan kelime hem özne, hem nesne anlamı taşır. Bu bizi şu anlama ulaştırır: Özünde tatminsiz olan, bunun cezası olarak da tatminsizliğe maruz kalan. Bu tatminsizlik insan için bir fırsattır, eğer doğru kullanırsa. Doğru kullanmanın yolu devamındaki âyetlerde gösterilir. Zımnen: Bana neyle tatmin olduğunu söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim. Allah rızası ve cennetten aşağısıyla tatmin olan ucuza gitmiştir. "Yükseliş yollarının" sahibi Allah'la tatmin olana ise o yollara koyulup yükselmek düşer.

14 *Musallîn* sözcüğüne verdiğimiz anlam için bkz: 87:15, not 15 ve 5:12, not 20.

15 Namaz, tatminsizliği Allah ve cennetle tatmin olma yolunda bir teşvik kılan imkân. Dünya hayatını, gök iğnesiyle âhiret atlasına günde beş kez dikmektir.

<- 24 Onlar ki, malları üzerinde belirli (kimselerin) hakkı olduğunu (bilirler):[16] 25 Hassaten yardım isteyenlerin ve (isteyemediği için) mahrum kalanların...[17]

26 Yine onlar ki Hesap Günü'nü gönülden tasdik ederler; 27 ve onlar ki Rablerinin azabından dolayı derin bir ürperti içerisindedirler: 28 çünkü hiç kimse Rabbinin[18] azabına karşı dokunulmaz değildir.[19]

29 Yine onlar ki, iffetlerini korurlar; 30 ancak eşleri, yani meşru şekilde hakkını vererek sahip oldukları kimseler müstesna:[20] zaten onlar (meşru eşleriyle paylaştıkları cinsellikten dolayı) kınanamazlar. 31 Ama bu sınırın ötesine geçen kimseler haddi aşmış olanlardır.

32 Onlar ki, emanetlerine ve sözlerine riayet ederler. 33 Yine onlar ki, şahitlik görevinin hakkını verirler;[21] 34 ve onlar ki, namazlarının (kalitesini) titizlikle korurlar.

35 İşte cennetlerde sınırsız ikrama nail olacaklar bunlardır.

36 İNKÂRI hayat tarzı edinmiş olan şunlara ne oluyor ki, senden yana boyunlarını uzatarak 37 dağınık guruplar halinde bir sağa bir sola gezinip duruyorlar?[22]->

وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ ﴿٢٤﴾
لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ ﴿٢٥﴾ وَالَّذِينَ يُصَدِّقُونَ
بِيَوْمِ الدِّينِ ﴿٢٦﴾ وَالَّذِينَ هُمْ مِنْ عَذَابِ
رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ ﴿٢٧﴾ إِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ
مَأْمُونٍ ﴿٢٨﴾ وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ
﴿٢٩﴾ إِلَّا عَلَى أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ
أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ﴿٣٠﴾ فَمَنِ
ابْتَغَى وَرَاءَ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ
﴿٣١﴾ وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ
رَاعُونَ ﴿٣٢﴾ وَالَّذِينَ هُمْ بِشَهَادَاتِهِمْ
قَائِمُونَ ﴿٣٣﴾ وَالَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ
يُحَافِظُونَ ﴿٣٤﴾ أُولَٰئِكَ فِي جَنَّاتٍ مُكْرَمُونَ
﴿٣٥﴾ فَمَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا قِبَلَكَ مُهْطِعِينَ
﴿٣٦﴾ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ عِزِينَ ﴿٣٧﴾

---

16 Buna göre zekât varsılın yoksula bir ikramı değil, yoksulun varsılın malındaki hakkıdır.

17 Servetini harcayanlar ile servetin harcadıkları arasındaki fark böyle anlaşılır.

18 Lafzen: "Rablerinin.."

19 Peygamberlerin tevbe ve istiğfarları için bkz: Hz. Yûnus (21:87); Hz. Musa (28:16). Halid b. Velid'in Beni Cezime seferinde uyguladığı yanlış savaş taktiği yüzünden ölen masumlar için Hz. Peygamber'in derin bir hüzün içinde tekrarladığı "Allah'ım! Ben Halid'in yaptığından beriyim!" niyazı da bu çerçevede anlaşılmalıdır (Buhari, *Ahkâm* 35).

20 Çevirimizin gerekçesi için bkz: 23:6. Mü'minûn 5-6 ile bu sûrenin 28-29. âyetleri aynı lafızlarla gelir.

21 Zira: insan bu cihana sahip olmak için değil şahit olmak için gelmiştir.

22 Hem hakikî hem mecazi çağrışımları olan bir ibâre: İnkârcı Mekkelilerin hem vahiy karşısındaki şaşkınlıklarını, hem de küstahça kibirlenmelerini ifade eder.

اَيَطْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ اَنْ يُدْخَلَ جَنَّةَ
نَعٖيمٍۙ ﴿٣٨﴾ كَلَّاۜ اِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِمَّا يَعْلَمُونَ
﴿٣٩﴾ فَلَٓا اُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ
اِنَّا لَقَادِرُونَۙ ﴿٤٠﴾ عَلٰٓى اَنْ نُبَدِّلَ خَيْرًا
مِنْهُمْۙ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقٖينَ ﴿٤١﴾ فَذَرْهُمْ
يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتّٰى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ
الَّذٖى يُوعَدُونَۙ ﴿٤٢﴾ يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ
الْاَجْدَاثِ سِرَاعًا كَاَنَّهُمْ اِلٰى نُصُبٍ
يُوفِضُونَۙ ﴿٤٣﴾ خَاشِعَةً اَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ
ذِلَّةٌۜ ذٰلِكَ الْيَوْمُ الَّذٖى كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿٤٤﴾

<- **38** Ne yani, şimdi onlardan her biri, tarifsiz nimetler cennetine gireceğini mi sanıyor?[23] **39** Kesinlikle hayır.

Şu bir gerçek ki, onları iyi bildikleri bir şeyden[24] Biz yarattık. **40** Artık bundan ötesi yok![25] Gündoğumu ve günbatımı noktalarının tümünün Rabbi olan (Zatıma) yemin ederim ki:[26] elbet Biz kadiriz **41** onları kendilerinden daha hayırlısıyla değiştirmeye... Zira Biz asla aşılıp (önüne) geçilenlerden biri değiliz.

42 Artık onları kendi haline bırak; vaad edildikleri güne kavuşuncaya kadar lafa dalıp oynayadursunlar.[27] **43** O gün onlar, sanki putlarına doğru seğirtirmiş gibi[28] hızla mevzilerinden[29] fırlarlar; **44** gözleri yıkılmış, zillete bürünmüş bir haldedirler...[30] İşte onların daha önce defalarca tehdit edildikleri gün bu gündür.

23 Bu âyetin de gösterdiği gibi, bir avuç dehrî (maddeci) kodaman dışında geniş müşrik yığınlar, İbrahimî geleneğin bir kalıntısı olan belli belirsiz bir âhiret itikadına sahipti (Bkz: 45:32, not 31 ve 78:3, not 4). Tıpkı şeytan gibi, "Sağdan gelip "Eğer bunlar cennete girerse, biz dünden gireriz" diye aldatıyor, bir soldan gelip "Yok yok! Âhiret diye bir şey yok, diyorlar" şeklinde de anlaşılabilir.

24 Krş: "bir damlacık hayat suyundan" (16:4).

25 Çevirimizin gerekçesi için bkz: 90:1, not 1.

26 Gündoğumu ve günbatımının ikisi birden öldükten sonra dirilişi hatırlatırlar. Yemin şahitlikle ilgilidir. Allah'ın bir şeye yemini, onun hakikate dünya ve/veya âhirette şahitliğini gösterir. Zira yemin şahitlikle ilgilidir. Allah bir şeye yemin ediyorsa, o şey bizim hakkımızda şahitlik yapacak demektir.

27 Bu dünya hayatının oyun ve eğlence olduğunu ifade eden âyetler, bu âyet ışığında anlaşılmalıdır (Msl: 29:64). Buna göre, tek dünyalı bir bakış açısına sahip olanlar için bu dünya bir oyun ve eğlencedir, iki dünyalılar içinse hasadı âhirette yapılacak bir "tarla".

28 Seferden dönen müşrikin ilk iş olarak putunu ziyaret etme geleneğine kinayeli bir atıf.

29 *Ecdâs*ın "kabir"den farkı için bkz: 54:7, not 4.

30 Bu hayatta Allah'a boyun eğmeyen, âhirette buna mecbur kalacaktır (Bkz: 68:43, not 37).

71. NÛH SÛRESİ

Sûre adını Hz. Nûh'un inkârcı kavme karşı verdiği ömürlük mücadeleyi dile getiren muhtevasından alır. Kadim mushaflarda ve tefsirlerde hep bu isimle anılmıştır.

Mekke'de inmiştir. Cabir kanalıyla gelen tertipte Nahl-Tûr, diğerlerinde Nahl-İbrahim arasında yer alır. Bu da sûrenin, boykot sonrasında inen surelerden biri, belki birincisi olduğunu gösterir. Kıssanın muhtevası indiği dönemin havasını haber verir. Bu, peygamberle inkârcı kavim arasındaki ilişkinin kopuş haberidir. 10. yıla yerleştirilebilir.

Sûrenin tek bir konusu vardır: Davet. Hz. Nûh, dünyevîleşmiş kavmini tevhid ve adâlete davet eder. İnkârcı kavim bu çağrıyı ısrarla karşılıksız bırakır. Sonunda Hz. Nûh kavmini Allah'a havale eder. Sûrenin başındaki âyetler (1-20), sonundaki helâk duasını (27-28) açıklamak içindir.

Kur'an kıssaları Muhammedî davetin aynasıdır; davet kendini bu aynada seyreder.

Kur'an'da Hz. Nûh'a ve inkârcı kavmine birçok yerde değinilir (7:59-64; 10:71-73; 11:25-29; 23:23-31; 26:105-122; 29:14-15; 37:75-82; 54:9-16). Zira Ortadoğu'da tarih Nûh ile başlar. Kur'an vahyi de risaleti ve ümmetler tarihini Nûh ile başlatır (7:59; 11:25; 23:23; 4:163). En ayrıntılı anlatım bu sûrede yer alır. Nûh kavminin kıssası, her şeye fiyat biçen bir toplumun değerden nasıl mahrum kaldığının hikâyesidir. Bu bir tuğyandır, tuğyan olan yerde tufan olur. Her tufan değeri fiyata feda edenler için bir yok oluş ve felaket, tercih edenler için bir kurtuluş ve nimettir. Tufan, toprak için bir abdest, toplum için de bir arınmadır.

Sûrenin amacı, Hz. Nûh ile inkârcı kavmini, Hz. Peygamber ile Kureyş müşriklerine çağdaş kılmaktır. Sûre, Hz. Nûh üzerinden Hz. Peygamberi teselli eder. Nûh kavmi üzerinden Mekke müşriklerini tehdit eder. Yüksek bir belâgata sahip olan sûrenin amacı gerçekleşmiştir. Buna tarih şahittir. Müşrikler kendilerini topyekûn boğacak bir bela gelmemesini, vahyin bu etkili üslubuna borçludurlar.

Sûrenin verdiği mesaj açıktır: Her tuğyan çağının bir tufanı, her tufanın bir Nûh'u, her Nûh'un bir gemisi, her geminin bir rotası ve yol haritası vardır. Ümmet-i Muhammed'in rotası ve yol haritası Kur'an'dır. Kur'an'ın kılavuzluğuna teslim olan, âhir zaman tufanından kurtulur.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اِنَّٓا اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِه۪ٓ اَنْ اَنْذِرْ قَوْمَكَ
مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿١﴾ قَالَ
يَا قَوْمِ اِنّ۪ي لَكُمْ نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌۙ ﴿٢﴾ اَنِ اعْبُدُوا
اللّٰهَ وَاتَّقُوهُ وَاَط۪يعُونِۙ ﴿٣﴾ يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ
ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرْكُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّىۜ اِنَّ اَجَلَ
اللّٰهِ اِذَا جَٓاءَ لَا يُؤَخَّرُۢ لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤﴾
قَالَ رَبِّ اِنّ۪ي دَعَوْتُ قَوْم۪ي لَيْلًا وَنَهَارًاۙ ﴿٥﴾
فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَٓاء۪ٓي اِلَّا فِرَارًا ﴿٦﴾ وَاِنّ۪ي
كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُٓوا اَصَابِعَهُمْ
ف۪ٓي اٰذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَاَصَرُّوا
وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًاۚ ﴿٧﴾ ثُمَّ اِنّ۪ي دَعَوْتُهُمْ
جِهَارًاۙ ﴿٨﴾ ثُمَّ اِنّ۪ٓي اَعْلَنْتُ لَهُمْ وَاَسْرَرْتُ لَهُمْ
اِسْرَارًاۙ ﴿٩﴾ فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ اِنَّهُ كَانَ
غَفَّارًاۙ ﴿١٠﴾ يُرْسِلِ السَّمَٓاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًاۙ
﴿١١﴾ وَيُمْدِدْكُمْ بِاَمْوَالٍ وَبَن۪ينَ وَيَجْعَلْ
لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ اَنْهَارًاۜ ﴿١٢﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 Biz Nûh'u; "Başlarına elim bir azap gelmezden önce halkını uyar!" diyerek,[1] kendi halkına gönderdik.

2 (Nûh) "Ey kavmim!" dedi, "Ben size gönderilmiş apaçık bir uyarıcıyım". 3 (Uyarım şu):[2] "Yalnız Allah'a kulluk edin ve O'na karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun; ve bana uyun ki, 4 O geçmiş[3] günahlarınızı bağışlasın ve adı konulmuş bir vakte kadar size süre tanısın; ama unutmayın ki, Allah'ın belirlediği süre gelip çattığında asla ertelenemez: keşke bunu kavrasaydınız."

5 (Nûh) dedi ki: "Rabbim! Ben kavmimi gece gündüz davet ettim. 6 Ne ki benim davetim onları uzaklaştırmaktan başka bir işe yaramadı. 7 Senin bağışına layık olmaları için onları davet ettiğim her seferinde parmaklarını kulaklarına tıkadılar, gözlerini (hakikate) kapadılar,[4] (inkârda) direndiler, kibirlendiler de kibirlendiler...

8 Gün oldu ki ben, onları açıktan davet ettim; 9 gün oldu ki ben, hem (davetimi) kendilerine ilan ettim, bir de gizliden gizliye davet ettim; 10 nihayet dedim ki: "Rabbinizden bağışlanma dileyin; unutmayın ki O sürekli bağışlayandır:11 göğü üzerinize cömertçe boşaltacaktır; 12 mal ve evlat vererek dünyevî refahınızı artıracak; dahası sizin için tarifsiz cennetler var edecek ve nehirler bahşedecektir.

1 Kur'an'da 30 ayrı yerde değinilen kıssaya ilişkin her anlatım farklı bir vurgu taşır. Mesela Hûd sûresindeki Hz. Peygamber'i teselliyi, Zâriyât sûresindeki kâfirleri korkutmayı hedefler.

2 *En* edatının tefsiriyye işlevine dayanarak.

3 *Min* edatının anlama katkısına dayanarak (Krş: İbn Atiyye).

4 Lafzen: "elbiselerine büründüler".

13 Size ne oluyor da, büyüklüğü sadece Allah'ın hakkı olarak görmüyorsunuz?[5] **14** Oysa ki sizi uzun süreçler içinde halden hale evirip çevirerek yaratan O'dur.[6]

15 Allah'ın yedi kat göğü nasıl birbiriyle uyumlu tabakalar halinde yarattığını görmüyor musunuz?[7] **16** Yine orada ayı etkili bir ışık (yansıtıcı) kıldığını, güneşi de (ışık kaynağı) tarifsiz bir lamba yaptığını?[8]

17 Ve Allah sizi yerden tarifsiz bir bitirişle bitirmiştir.[9] **18** Ardından sizi oraya geri döndürecek; en sonunda tarifsiz bir çıkarışla yeniden çıkaracaktır.

19 Ve Allah sizin için yeri (döşek gibi) yaymıştır **20** ki, geniş yollar bulup onun üzerinden aşabilesiniz diye."[10]

21 NUH "Rabbim!" dedi, "Onlar bana karşı direndiler, malı ve evladı sadece hüsranını artıran kimselere uydular; **22** onlar (propaganda yoluyla) korkunç tuzaklar kurdular;[11]->

مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلّٰهِ وَقَارًاۚ ﴿١٣﴾ وَقَدْ
خَلَقَكُمْ اَطْوَارًا ﴿١٤﴾ اَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ
اللّٰهُ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقًاۙ ﴿١٥﴾ وَجَعَلَ
الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا
﴿١٦﴾ وَاللّٰهُ اَنْبَتَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ نَبَاتًاۙ ﴿١٧﴾ ثُمَّ
يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ اِخْرَاجًا ﴿١٨﴾ وَاللّٰهُ
جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ بِسَاطًاۙ ﴿١٩﴾ لِتَسْلُكُوا
مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا ﴿٢٠﴾ قَالَ نُوحٌ رَبِّ اِنَّهُمْ
عَصَوْنِي وَاتَّبَعُوا مَنْ لَمْ يَزِدْهُ مَالُهُ وَوَلَدُهُ
اِلَّا خَسَارًاۚ ﴿٢١﴾ وَمَكَرُوا مَكْرًا كُبَّارًاۚ ﴿٢٢﴾

---

5 Veya: "Neden Allah'a göre saygın bir konumda değilsiniz?"; veya *vakârın* "imanın hasılatı" anlamına dayanarak: "Allah'a hasredilmiş bir imanın hasılatını elde etmeyi arzu etmiyorsunuz?" Tercihimiz, *vakârın* hafifliğin karşıtı olan "ağırlık" anlamına dayanır (*Mekâyîs*).

6 *Etvâr*, her bir halkası diğerinden farklı olan "çok zamanlı ve çok aşamalı süreçlere/hallere" delâlet eder. İnsanın tâbi olduğu tekâmül ve evrim kanununun ifadesidir. İnsan 28'deki *tebdîl* ile birlikte okunmalıdır.

7 *Tıbâk* için krş: İnsan 3. Bu âyetin helâk edilen Nûh kavmi bağlamında neden yer aldığını bilmek için bu helâk kıssasını karşılaştırmalı okumak gerekir. Böyle yapıldığında şu görülür: inkârcı kavim Hz. Nûh'a iman eden ezilmiş ve toplumun altta kalmış kesimlerini etrafından uzaklaştırmasını ister. Zira onları hor görürler (11:27). Burada söylenen zımnen şudur: Zayıfları neden yok sayıyorsunuz? Allah göğü nasıl tabaka tabaka yarattıysa insanları da akıl, beceri, zevk, mizac ve kapasite açısından tabaka tabaka yaratmıştır. Allah'ın yasasını Allah'ın kullarını hor görmek için kullanmak, öyle mi?

8 Benzer bir âyet için bkz: 10:5.

9 İnsanın hem biyolojik canlı olmadan önceki elementer kökenine hem de her insanın büyüme ve üreme sürecini ifade eden biyolojik kökenine atıf. Bu âyet 14. âyetin yanında, tekâmül kanununa atıf yapan İnsan 1 ve benzer yapıdaki Hac 55 ile birlikte anlaşılmalıdır.

10 Aynı zamanda yeryüzünün engebeli arazi yapısıyla genişletilmesini ifade eder. Sözün özü şudur: Sizlere böyle cömert davranan Allah'a niçin nankörlük ediyorsunuz? İndiği yılın ortamına uygun olarak Allah Rasulü'ne taktik de olabilir: Önündeki engelleri aş! Zira her engelin aşılacağı bir geçit vardır.

11 Akla kurulan bu tuzaklar şunlar: insan soyundan bir peygamber gelmesi (7:63), ilk inananların toplumun ezilen kesimleri olması (11:27); hazinelere ve gaybın ilmine sahip olmasının istenmesi (11:31); yerleşik düzeni devirip (siyasî) üstünlük sağlamakla itham edilmesi (23:24).

وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ اٰلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا
سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًاۚ ﴿٢٣﴾ وَقَدْ
اَضَلُّوا كَث۪يرًاۚ وَلَا تَزِدِ الظَّالِم۪ينَ اِلَّا ضَلَالًا
﴿٢٤﴾ مِمَّا خَط۪ٓيـَٔاتِهِمْ اُغْرِقُوا فَاُدْخِلُوا نَارًا
فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَنْصَارًا ﴿٢٥﴾
وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْاَرْضِ مِنَ
الْكَافِر۪ينَ دَيَّارًا ﴿٢٦﴾ اِنَّكَ اِنْ تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا
عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا اِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا ﴿٢٧﴾

<- **23** ve 'İlahlarınızı asla bırakmayın; bırakmayın Vedd'i, Suva'ı, Yeğus'u, Ye'uk'u ve Nesr'i!'[12] dediler.[13]

24 Doğrusu böylece onlar birçoklarını yoldan çıkardılar; Sen de (Allah'ım) bu zalimleri hedeflerinden daha fazla saptır!"[14]

25 Onlar günahlarından dolayı boğuldular; dahası (âhirette) ateşe atılacaklar[15] ve Allah dışında kendilerine yardım edecek kimse de bulamayacaklar.

26 Nûh "Rabbim!" diye yalvardı, "Yeryüzünde kâfirlerden nümunelik[16] tek kişi dahi bırakma! **27** Çünkü eğer Sen onları bırakırsan, Senin kullarını yoldan çıkarmaya (çalışacaklar); onlardan fesatçılar ve küfre saplananlardan başkası doğmayacaktır.[17]

---

12 Râzî'nin de isabetle belirttiği gibi bu putlar kesinlikle nüzul dönemi Arapların taptıkları putlar arasında yer alıyordu. Abdu Vedd, Abdu Yeğus isimleri konuluyordu. Vedd ve Tayy'ın putu *Yeğûs* erkek, Huzeyl'in putu *Suva'* dişi tanrıça, Yemen-Hemdanlıların putu *Ye'ûk* at sûretinde, Himyerli Zulkela'ın putu *Nesr* kartal/akbaba sûretindeydi. Bu putların Nûh kavminden sonraya nasıl intikal ettiği ise yoruma açıktır. Vahiy burada, inkârcı muhataplarına çizgisini izledikleri aklın sefaletini tanıtmaktadır. Verdiği mesaj nettir: aynı yolu izleyenler aynı akıbeti paylaşırlar.

13 İbn Abbas'a göre bu beş put Hz. Nûh'un kavminden sâlih zatlardır. Bu zatlar ölünce arkadan gelenler onların evlerini kutsal adak yeri edindiler. Bu zatların isimlerini o sunaklara verdiler. Bir zaman sonra yeni nesiller bunlara tapmaya başladılar (Buhârî, *Tefsir* 398).

14 *Dua* kökünden gelen *da'vet,* fiilî bir dua idi. Bu bir ömür sürdü. O fayda etmeyince iş kavlî duaya kaldı. Bu duanın kabulü, sürecin doğru işlediğinin delilidir.

15 Bu âyet kadim dünyanın kabircilik kültünü İslam'a mal etmek isteyenler tarafından istismar edilmiştir. Mukâtil ve kelbî gibi ilk müfessirlerin de teyit ettiği üzere, bu âyetteki yakma, kabirde değil âhirette gerçekleşecektir. Zımnen: Dünyada su, âhirette ateşle cezalandırıldılar.

16 *Deyyâr* bir tek burada geçer. Nadir kelimelere nadir karşılık kuralımız gereği böyle çevirdik. Sözün özü: Sitemin büyüklüğü emeğin büyüklüğünün göstergesidir.

17 Bu ifadeler, Hz. Nûh'un harcadığı emeğin ve davet yolunda katlandığı zorluğun büyüklüğünü göstermek içindir. Hz. Nûh'un duasının kabul olması, "Her peygamberin ümmeti hakkında kabul olmuş bir duası vardır" hadisi ışığında anlaşılmalıdır (Şatıbî, *el-Muvâfakât* IV, 283). İbn Mes'ud, içinde bu duanın geçtiği şu hadisi nakleder: "Bedir esirleri getirildiğinde Hz. Ebubekir: 'Ya Rasulallah! Onlar senin kavmindendir; istersen onları bırakabilirsin: umulur ki Allah onlara dönüş nasip eder!' dedi. Ömer de dedi ki: 'Ya Rasulallah! Onlar seni yalanladılar, yurdundan çıkardılar ve sana karşı savaştılar: vur boyunlarını!' Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: 'Allah kimi kalpleri pamuk gibi yumuşak, kimilerini de kaya gibi sert yaratır. Ey Ebubekir, sen: 'Artık kim bana uyarsa işte o bendendir..' (14:36) diyen İbrahim; ve 'Eğer onlara azap edersen, şüphe yok ki onlar senin kullarındır..' (5:118) diyen İsa gibisin. Ey Ömer, sen de 'Rabbimiz! Onların servetlerini kökünden kazı ve yüreklerine bunun acısını oturt..' (10:88) diyen Musa ve 'Rabbim yeryüzünde kâfirlerden numunelik tek kişi dahi bırakma!' (26) diyen Nûh gibisin" (Tirmizî ve İbn Hanbel).
Hz. Nûh, kendi kanaatini yansıtan bu duayı felaketin ardından da yapmış olabilir. Zira bu iki âyetin öncesi buna delâlet eder. Bunu Hûd 36 da teyit eder. Zira söz konusu âyette, "Bundan böyle toplumundan kimse sana inanmayacak" denilmektedir.

رَبِّ اغْفِرْ لِى وَلِوَالِدَىَّ وَلِمَنْ دَخَلَ
بَيْتِىَ مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ
وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ اِلَّا تَبَارًا ﴿٢٨﴾

28 Rabbim! Beni, ana-babamı ve evime mü'min olarak giren herkesi,[18] dahası tüm mü'min erkekleri ve mü'min kadınları bağışla! Zalimlerinse sadece tükenişini artır!"

18 Zımnen: "Davetime icâbet eden herkesi".

72. CİN SÛRESİ

"Görünmeyen veya görülmemiş ve yabancı varlık" anlamına gelen *el-cinn* adını sûre ilk âyetinden alır. Buhârî Sahih'inde sûreyi *kul ûhiye ileyye* adıyla anar. Sûre Mekke'de inmiştir. İniş zamanı boykot sonrasına, yani peygamberliğin 10. yılındaki (620 m.) Taif seferine tekabül eder. İlk tertiplerdeki yeri tarihî verilerle uyuşmaz.

Sûrenin konusu tevhiddir. Cahiliyye insanının cinlere atfettiği ne kadar olağanüstülük varsa, onların tamamını reddeder. Sûre, görünmez varlıkların Allah'la insan arasında aracı değil, ilâhî rehberliğe muhtaç mahluklar olduğu temasını işler. Nüzul dönemi insanı, şiir ve her tür söz sanatını kehanet ve sihirle, bunları da cinlerle ilişkilendiriyordu. Cinlerde insanı çarpacak bir tanrısal güç vehmediyorlar (11:54), onlara ilâhlık yakıştırıyorlardı (6:100). Cinlerin gaybı bildiğine, insana yarar ve zarar verdiğine inanıyorlar ve Allah'a sığınır gibi cinlere sığınıyorlardı (6. âyet). Hatta doğrudan cinlere tapanlar bile vardı (34:41). Sûredeki cinlerin Kur'an dinleme olayı (1-20), ilk muhatapların cin tasavvurlarını düzeltmeyi amaçlar. Bu sûrede Kur'an görünmez varlıklar gerçeğini aslî zeminine oturtur, onlar üzerinden vahyin vurulma girişimlerini boşa çıkarır.

Aynı zamanda sûrenin bu bölümü, Ahkâf 29-32 ile birlikte ele alınmak şartıyla, dolaylı olarak Yahudi Kabalizmine dayalı çarpık cin anlayışını da reddeder (8-9. âyetlere bkz). Zira bölge müşriklerinin görünmeyen varlıklara ilişkin tasavvurunu oluşturan unsurlardan biri de Yahudi kültürüdür. Bu gerçek, sûrenin ilk pasajıyla irtibatlı olan Ahkâf 30'dan da anlaşılır. Müşrikler vahye karşı savaşırken kullandıkları malzemenin çoğunu bölge Yahudilerinden elde etmektedirler. 18. sûredeki Zülkarneyn kıssası bağlamında nakledilenler bunun delilidir. Ümmî Araplar, kitap ehli Yahudilerin spekülasyonlarına bakarak, onların cinlere ve vahyin kaynağına dair esrarlı bilgilere sahip olduklarını düşünüyorlardı. Onları bu konuda tahrik eden, vahyin sıhhatine şaibe düşürme arzusuydu. Müşriklerin bu tavrı Yahudilerin de işine geliyordu. Bu âyetlerde söz edilen cinlerin Yahudi olduğunu, aynı konuyu işleyen Ahkâf 29-32. âyetlerden öğreniyoruz. Sûrenin örtülü hedefi, müşrik Araplarla kitabî Yahudiler arasındaki bu şeytanî işbirliğini bozmaktır.

Sûrenin cinlerle ilgili âyetlerinin Hz. Peygamber'i teselliye yönelik bir îmâsı daha vardır: Seni yakınındaki Mekke dinlemezse, Allah çok uzaklardan seni dinleyecek birilerini bulup gönderir. Veya: Seni görünen ve bilinen iradeli varlık dinlemezse, görünmeyen ve bilinmeyen iradeli varlık dinler.

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

قُلْ اُو۫حِيَ اِلَيَّ اَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ
الْجِنِّ فَقَالُٓوا اِنَّا سَمِعْنَا قُرْاٰنًا عَجَبًاۙ ﴿١﴾
يَهْد۪ٓي اِلَى الرُّشْدِ فَاٰمَنَّا بِه۪ۜ وَلَنْ نُشْرِكَ
بِرَبِّنَٓا اَحَدًاۙ ﴿٢﴾ وَاَنَّهُ تَعَالٰى جَدُّ رَبِّنَا مَا
اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًاۙ ﴿٣﴾ وَاَنَّهُ كَانَ
يَقُولُ سَف۪يهُنَا عَلَى اللّٰهِ شَطَطًاۙ ﴿٤﴾

1 De ki: "Bana vahyedildi ki,[1] cinlerden[2] bir kısmı (bu mesaja) kulak vererek, (dostlarına)[3] şöyle dediler:

"Gerçekten de biz olağanüstü güzellikte bir hitap dinledik; 2 doğru bir bilinç İnşâ eden (bir hitab)... Böylece ona iman ettik: artık asla Rabbimizden başkasına ilâhlık yakıştırmayacağız; 3 ve şu bir hakikat ki,[4] Rabbimizin şanı pek yücedir: O kendisine ne bir eş ne de çocuk edinmiştir.

4 Bir başka gerçek de, içimizdeki beyinsiz (kişilerin) Allah'a karşı sorumsuzca konuşması olmuştu.[5]->

1 "Bana vahyedildi" ifadesi, Hz. Peygamber'in cinleri görmediğinin kesin delilidir. Zira Hz. Nebi'ye bu olay vahiyle haber verilmektedir. İblis'in cinlerden olduğuna, Kehf sûresinin 50. âyeti delildir. Cinlerin insanları gördüğü halde insanların cinleri görmediğini yine Kur'an haber verir (7:27).

2 Cinlerle ilgili bkz: 34:12; 7:179 ve 46:29, ilgili notlar. Kur'an'da *cinn* gerçek bir çokanlamlı kelimedir. Kur'an'da duyularımıza kapalı olduğu için bize kendilerini dış duyular yoluyla değil de hissiyat yoluyla duyuran varlıklar (6:100 ve 37:158); esrarlı, gizemli, mevhum şeytanî güçler (7:38; 6:112; 11:119; 32:13); büyü sembolleri (2:102; 6:128, 130; 72:5-6); o zamana kadar görülmemiş, ilk defa görülen veya çok uzaktan gelenler (46:29-32; 72:1-17); ilk muhatapların tasavvurundaki folklorik ve mitolojik güçler (34:12-14; 21:82) gibi farklı anlamlarda kullanılır. Cinler insanın gözeneklerine nüfuz edici tarifsiz bir ateşten/enerjiden yaratılmıştır (15:27; 55:15). Şeytanlar cinlerin yoldan çıkmış olanlarıdır (18:50). Bir hadisten de meleklerin *nûr*'dan yaratıldığını öğreniyoruz. *Nâr* da *nûr* da hem lafzî hem zihnî açıdan birbirinden ayrı şeyler değildir. Ateşten hem ısı çıkar hem ışık. Buna göre ışık meleğe, ısı cine delâlet etmektedir. İnsan ve cin irade sahibi olma itibarıyla benzer, fakat bu dünyadaki hayat düzlemlerinin farklılıkları itibarıyla ayrı varlıklardır. Bunun içindir ki Kur'an'da insan ve cinlere kendi türlerinden peygamberler gönderildiği ifade edilir (6:130). Eğer Ahkâf 29-32'den yola çıkarsak, ilk pasajda anlatılan olayın kahramanlarının Hz. Musa'ya inandığı ortaya çıkar. İnsan ve cinlere kendi türlerinden peygamber gönderildiği ifade edildiğine göre, bu durumda burada cinn adıyla anılanlar insanlar olmalıdır. Şu halde bu âyetlerde geçen cinin anlamı "görünmeyen varlık" olmaktan çok "bölge insanının görmediği uzak mekânların insanları" olsa gerektir. Belki, Hz. Peygamber haberdar olmadan ve kendilerini görmeden onu dinledikleri için de *cinn* adını almış olabilirler. Allah en doğrusunu bilir.

3 Veya: "(kendi kendilerine)".

4 Sûrenin 18. âyeti hariç, 3-19 arasındaki âyetlerin başında yer alan edatlar, *inne* veya *enne* şeklinde farklı okumaya açıktır. *İnne* okumak 1. âyetteki *innâ semi'nâ*ya atıf olur ki, bu durumda konuşan cinlerdir. *Enne* okunması halinde atıfların mercileri farklılaşabilir.

5 *Şatat*, "uzak oldu" kökünden, "haddini aşan" anlamına gelir. Bu pasajı Ahkâf 29-32 ışığında anlarsak, Yahudilerin "Bizler Allah'ın çocukları ve can dostlarıyız" (5:18) türü sözler kastediliyor olsa gerektir. Bu netice 3. âyetin sonuyla da mutabıktır. Ayrıca ilk muhatapların Allah'la cinler arasında bir soy bağı kurmasına red olarak da anlaşılabilir (37:158).

وَاَنَّا ظَنَنَّٓا اَنْ لَنْ تَقُولَ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى
اللّٰهِ كَذِبًاۙ ﴿٥﴾ وَاَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِنَ الْاِنْسِ
يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِنَ الْجِنِّ فَزَادُوهُمْ
رَهَقًاۙ ﴿٦﴾ وَاَنَّهُمْ ظَنُّوا كَمَا ظَنَنْتُمْ اَنْ لَنْ
يَبْعَثَ اللّٰهُ اَحَدًاۙ ﴿٧﴾ وَاَنَّا لَمَسْنَا السَّمَٓاءَ
فَوَجَدْنَاهَا مُلِئَتْ حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهُبًاۙ ﴿٨﴾
وَاَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِۜ فَمَنْ
يَسْتَمِعِ الْاٰنَ يَجِدْ لَهُ شِهَابًا رَصَدًاۙ ﴿٩﴾

<- 5 Halbuki biz, ne insanların ne de cinlerin Allah'a iftira edeceğine asla ihtimal vermezdik."[6]

6 Hiç kuşku yok ki insanlardan bazıları[7] cinlerden bazılarına sığınırlar, bu da onların (cinler karşısındaki) zillet verici edilgenliğini artırır.[8] 7 Öyle ki o sapık insanlar, tıpkı sizin sandığınız gibi Allah'ın hiç kimseyi elçi göndermeyeceğini[9] sanmışlardı.[10]

8 (Yine cinler şöyle dediler): "Gerçek şu ki biz göğü yokladık, ama onu tam donanımlı bir koruma ordusu ve tarifsiz bir göktaşı sağanağıyla dopdolu bulduk;[11] 9 halbuki vaktiyle biz onun uygun yerlerinde (haber) dinlemek için otururduk;[12] ne var ki şimdi (bizden) her kim dinlemeye kalksa, derhal karşısında hedefe kilitli bir ateş topu buluyor.[13]

6 Zımnen: Böyle sanarak onları taklit ettik ve bu da bizi şirke sürükledi.

7 Lafzen: "Bazı erkekler". Buradaki *ricâl*, cinsiyeti tahdit için değil insiyyeti tekit içindir. Belki onların hayvanlar gibi iradesizler dünyasına değil, insanlar gibi iradeliler dünyasına ait olduğuna işaret eder.

8 Zımnen: Cinler üzerinden kendi vehimlerinin oyuncağı oluyorlardı. Bu cinin kendisinden kaynaklanan bir etki değil, insanın ona yüklediği vehme dayalı anlamdan kaynaklanan bir etkiydi. Yani: İnsanlar görünmeyen varlıklarda güç vehmediyorlar, sonuçta evhamlarının esiri oluyorlardı. Bilinmezlik korkuyu, korku vehmi tetikliyor; kişi kendi kendini iradesizleştiriyordu (Krş: Elmalılı). Bu, irade emanetine ihanet eden insana Allah'ın bir cezasıydı. Özelde icat edilmiş Yahudi kimliğinin bir parçası haline gelen Babil büyücülüğüne atıf (Krş: 2:102). Bu âyetle, Hz. Peygamber'in "Üfleyerek düğüm atan kimse sihir yapmıştır, sihir yapan şirk koşmuştur" dedikten sonra eklediği "kim bir şeye bağlanırsa, o ona havale edilir" (*ve men te'alleka şey'en vukkile ileyh*) sözünü bu âyetle birlikte düşünmeli (Nesâi).

9 Veya: "Yeniden diriltmeyeceğini". Yahudilerin kendi dışındakilere peygamberlik gelmeyeceğine dair inançlarına atıf. Bu söylem, insan neslinden umut kesmeye delâlet eder.

10 5 âyetteki *ennâ zanennâ*daki mütekellim zamirleri ile cinlerin ağzından sürdürülen söylem, 7. âyetteki *zannû* gaib ve *zanentum* muhatab zamirleriyle, yerini gerçek mütekellim olan Allah'a bırakmış gibidir. Aynı şey arkadan gelen pasajda da gerçekleşir. Zira 16-19'da konuşan doğrudan Allah'tır. Aslında zamirler ve mercileri arasındaki bu baş döndürücü değişiklik, ele alınan konuda "kim demiş"e değil, "neyi, niçin demiş"e kilitlenmemiz gerektiğini ihsas eder.

11 Krş: 15:17-18. Yahudi Kabbalizmine dayalı astrolojik çabalarla gaybî bilgiye ulaşmanın imkânsızlığı, dolayısıyla vahyin kaynağını bulandırma çabalarının sonuçsuz kalmaya mahkûm olduğu gerçeğine atıf. Krş: "Ona ancak temiz kılınanlar dokunabilir" (56:79).

12 Yahudilerin, kendi ırklarından bir peygamber beklentisiyle astrolojiyi kullandıklarını îmâ.

13 Zımnen: Kulak hırsızlıklarına dayalı sahte vahiyleri ve gelecekten haber verme girişimlerini gerçek vahyin nuru, güdümlü bir silah gibi avlayıp geçersiz kılıyor.

10 Ve anladık ki, gerçekte biz (gaybı)
bilmiyormuşuz; (mesela) şu yerdekile-
re şer mi murad edilmiş, yoksa Rableri
onları doğru bir bilince ulaştırmayı mı
murad etmiş?[14] **11** Nitekim bizden iyi
olanlar var, ama bizden öyle olmayan-
lar da var: zaten öteden beri biz hep
birbirine aykırı yollar izlemişiz.[15]

12 Ve nihayet aklımız kesti ki, yer-
yüzünde asla Allah'a üstün gelemeyiz
ve O'ndan asla kaçıp kurtulamayız.
13 İşte tam da bu yüzden biz, ilâhî
rehberliği işitir işitmez ona inandık;
artık kim Rabbine inanırsa, o ne bir
ziyana uğrar, ne de gazaba.[16] **14** Bunun-
la beraber, içimizden Allah'a tam tes-
lim olanlar da var, kendisine kötülük
edenler de; ama her kim Allah'a teslim
olursa, işte onlar doğru bir bilinç İnşâ
etmenin hakkını verenlerdir. **15** Kendi-
sine kötülük edenlere gelince: sonunda
onlar cehenneme odun olacaklar."

16 İmdi, eğer onlar yolda doğru dürüst
giderlerse, elbet Biz de onları bitimsiz
bir suyla sularız;[17] **17** (bunu, nimet)
içinde yüzdürerek sınamak için (yapa-
rız); ama Rabbinin vahyinden yüz çevi-
ren kimseyi de pek zorlu bir mahrumi-
yete mahkûm ederiz.

وَاَنَّا لَا نَدْرٖٓي اَشَرٌّ اُرٖيدَ بِمَنْ فِي الْاَرْضِ
اَمْ اَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًاۙ ﴿١٠﴾ وَاَنَّا مِنَّا
الصَّالِحُونَ وَمِنَّا دُونَ ذٰلِكَۜ كُنَّا طَرَٓائِقَ
قِدَدًاۙ ﴿١١﴾ وَاَنَّا ظَنَنَّٓا اَنْ لَنْ نُعْجِزَ اللّٰهَ
فِي الْاَرْضِ وَلَنْ نُعْجِزَهُ هَرَبًاۙ ﴿١٢﴾ وَاَنَّا
لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدٰٓى اٰمَنَّا بِهٖۜ فَمَنْ يُؤْمِنْ
بِرَبِّهٖ فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَلَا رَهَقًاۙ ﴿١٣﴾ وَاَنَّا
مِنَّا الْمُسْلِمُونَ وَمِنَّا الْقَاسِطُونَۜ فَمَنْ
اَسْلَمَ فَاُو۬لٰٓئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا ﴿١٤﴾ وَاَمَّا
الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًاۙ ﴿١٥﴾ وَاَنْ
لَوِ اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرٖيقَةِ لَاَسْقَيْنَاهُمْ
مَٓاءً غَدَقًاۙ ﴿١٦﴾ لِنَفْتِنَهُمْ فٖيهِۜ وَمَنْ يُعْرِضْ
عَنْ ذِكْرِ رَبِّهٖ يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًاۙ ﴿١٧﴾

---

14 *Şer* meçhul kiple gelirken, *hayrın* Allah'a isnat edilmesi dikkat çekicidir.

15 Yani: Yahudice bir kibrin sonucu olan, toptan kurtuluş tezinin geçersiz olduğunu anladık. Zımnen: Kendi içimizde yollarımız ayrıyken, menzilimiz nasıl bir olur?

16 Bölge Yahudilerine Muhammedî davete inanmada geç kalmama îmâsı. Zımnen: Uzaktaki Yahudiler inandı da, yakındaki Yahudiler inanmayacak mı?

17 Burada, "Cinlerin su ile ne alâkası olabilir ki?" denilebilir. Muhtemel cevabı, gerçek birçokanlamlı kavram olan *el-cinnin* taşıdığı muhtemel anlamlar içinde aramak gerekir. 1. âyetin 2. notuna bkz. Gerçek anlamı "görünmeyen varlıklar" olan bu kavram, mecazen "uzaklardan gelen, bölgede tanınmayan, ender görülen garip kimseler" anlamına da gelir. Allahu a'lem. (İnsan ve cinlere kendi türlerinde peygamber gönderildiğiyle ilgili bkz: 6:130).

وَاَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلّٰهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللّٰهِ
اَحَدًا ﴿١٨﴾ وَاَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللّٰهِ يَدْعُوهُ
كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا ﴿١٩﴾ قُلْ اِنَّمَا
اَدْعُوا رَبّ۪ي وَلَا اُشْرِكُ بِه۪ اَحَدًا ﴿٢٠﴾ قُلْ
اِنّ۪ي لَا اَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا ﴿٢١﴾
قُلْ اِنّ۪ي لَنْ يُج۪يرَن۪ي مِنَ اللّٰهِ اَحَدٌ وَلَنْ
اَجِدَ مِنْ دُونِه۪ مُلْتَحَدًا ﴿٢٢﴾ اِلَّا بَلَاغًا مِنَ
اللّٰهِ وَرِسَالَاتِه۪ وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ
فَاِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِد۪ينَ ف۪يهَا اَبَدًا ﴿٢٣﴾

18 "Yine (bana vahyedildi ki),[18] kesinlikle ibadethaneler[19] Allah'a mahsustur;[20] öyleyse Allah'ın yanı sıra başka hiç kimseye yalvarıp yakarmayın!" **19** Ne var ki Allah'ın kulu O'na davete kalkmayagörsün; hemen yek vücut olup üzerine çullanıverirlerdi. **20** Oysa onun söylediği (sadece) şuydu:[21] "Ben yalnızca Rabbime yalvarıp yakarırım ve O'ndan başka hiç kimseye ilâhlık yakıştırmam."[22]

21 DE Kİ: "Ne zarar (ve yarar) verebilirim, ne de hidayet (ve dalâlete) götürebilirim."[23]

22 De ki: "Şu bir gerçek ki, ne beni Allah'a karşı kimse koruyabilir ne de ben O'nun dışında bir sığınak bulabilirim; **23** tabii Allah'tan gelen görevi ve O'nun mesajlarını iletme hali başka..."[24]

Artık kim Allah'a ve Elçi'sine karşı gelirse, iyi bilsin ki onun payına içinde ebedî kalacağı Cehennem düşecektir.

---

18 İttifakla bu âyet 1. âyetin başına hamledilmiştir. Parantez içi açıklamanın gerekçesi budur.

19 Veya: "ibadetler/kulluk"; ya da "ibadet zamanları"; yahut "secde organları". *Mesâcid;* hem *mescid* hem de *mescedin* çoğulu olabilir. Alternatif anlamlar, ikinci ihtimale binaendir. Burada ilk akla gelen başta Hubel olmak üzere putlarla doldurulan Kâbe'dir. Araplarda taştan putlara tapma geleneği, İsmailî Arapların düşmanları tarafından Mekke'den sürüldükleri çok eski zamanlara kadar gider. Kâbe'den ayrılmak zorunda kalan İsmaililer, giderken Kâbe'nin anısını canlı tutmak için ondan birer parça taş götürmüşler, sonraki nesiller bunları tapınılan nesnelere dönüştürmüşlerdir.

20 *Cu'ilet liye'l-'ardu mesciden ve tahûran* (Bana yeryüzü temiz haliyle mescid kılındı) hadisine göre yeryüzünün tamamı âyetin kapsamına girer. Bu durumda anlam, "Yeryüzü Allah'a/O'na kulluğa mahsustur" olur. Hasan Basri'nin tercihi de budur.

21 Veya: "de ki". Tercihimiz, çoğunluğun *kâle* okuyuşuna dayanmaktadır.

22 Bu âyet açıkça Allah'tan başkalarına duayı şirk olarak nitelemektedir.

23 Zımnen: "Ben bile bunları yapamazken, cinlerin yaptığına nasıl inanabilirsiniz?"

24 Zımnen: İnsanın başına gelenlerin sebebi görünmeyen varlıklar değil, kendi sorumsuzluğudur.

24 TEHDİT edildikleri azabı görünceye kadar yolları var;[25] işte o zaman, kimin yardıma daha muhtaç ve sayıca az olduğunu anlayacaklar.[26]

25 De ki: "Keşke bilseydim tehdit edildiğiniz azap yakın mı, yoksa Rabbim onu bir müddet daha erteledi mi?"[27]
26 Gaybı (sadece) O bilir ve O gaybına kimseyi bütünüyle[28] muttali kılmaz;
27 razı olduğu elçi[29] müstesna... Bu takdirde de O, önünden ve arkasından o (vahyi)[30] koruma altına alarak hedefine ulaştırır.[31] 28 O'nun böyle yapması, (rasullerin) tebliğ ettiklerinin Rablerinin risaleti olduğunu; dahası ellerindeki (vahyi) çepeçevre kuşattığını ve her şeyi tek tek sayarak muhafaza altına aldığını belirtmek içindir.[32]

حَتّٰٓى اِذَا رَاَوْا مَا يُوعَدُونَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ
اَضْعَفُ نَاصِرًا وَاَقَلُّ عَدَدًا ﴿٢٤﴾ قُلْ اِنْ اَدْرٖٓى
اَقَرٖيبٌ مَا تُوعَدُونَ اَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبّٖٓى اَمَدًا
﴿٢٥﴾ عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلٰى غَيْبِهٖٓ اَحَدًا
﴿٢٦﴾ اِلَّا مَنِ ارْتَضٰى مِنْ رَسُولٍ فَاِنَّهُ يَسْلُكُ
مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهٖ رَصَدًا ﴿٢٧﴾ لِيَعْلَمَ
اَنْ قَدْ اَبْلَغُوا رِسَالَاتِ رَبِّهِمْ وَاَحَاطَ
بِمَا لَدَيْهِمْ وَاَحْصٰى كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا ﴿٢٨﴾

---

25 *Hattâ, izâ* ile birlikte cümle başında geldiğinde "söz başı" olduğuna delâlet eder. Âyeti paragraf başı yapmamızın gerekçesi budur.

26 Allah'a görünmeyen varlıklardan yardımcı, eş, ortak ve evlat tasavvur etmenin arkasındaki zehirli ve hasta bilince işaret. Bu, Allah'ın muhtaç olduğunu vehmetmenin yanında, tevhid akidesinin temeli olan Allah'ın tekliğini bir zaafmış gibi tersinden anlamayı da getiriyor. Yani: Cinleri bir tek olan Allah'a ortak koşanlar, böyle yapmakla Allah'ı güçlendirmiş mi oluyorlar?

27 Zımnen: Ama bilmiyorum. Bunu ben bile bilemezken, görünmeyen varlıkların bildiğine nasıl inanırsınız?

28 *'Alâ* edatının "istila" anlamına dayanarak.

29 Tekvir sûresinin 19. âyeti ışığında, "elçi" ile burada vahiy meleği kastedilmiş olsa gerektir. Bir sonraki âyette ise "peygamberler" kastedilmektedir. Vahyin, kaynağından hedefine ulaşırken cinlerin/şeytanların tasallutundan korunduğuna delâlet eder.

30 Bu âyetler sûrenin ana konusu olan vahiyle ve onun ilâhî koruma altında oluşuyla ilgilidir.

31 Zımnen: Vahiy kaynağından hedefine varıncaya kadar ilâhî gözetim altındadır.

32 Bu âyet vahyin her türlü saldırıdan, özellikle de cinlerin tasallutundan korunmuş olduğunu ifade eder. Bizce sûrelerin başındaki mukatta'âtın verdiği mesajların ilki budur (Bkz: 68:1, not 1).

73. MÜZZEMMİL SÛRESİ

Sûre, "ağır yük yüklenen" mânasına gelen adını, kullanıldığı tek yer olan ilk âyetinden alır. O *Müzzemmil*'dir, zira omuzlarına dağların bile dayanamayacağı "ağır bir söz" (5. âyet) yüklenmiştir.

Müzzemmil sûresi, beşinci âyetinin de açık delâletiyle, ilk inen sûrelerden biri, hatta tesbitimize göre 'Alak'tan sonra inen 2. sûredir. Son âyeti ilk on dokuz âyetinden daha geç bir zamanda nâzil olmuştur. Bu gecikme Hz. Âişe'ye ve İbn Abbas'a göre bir yıl, Said b. Cübeyr'e göre on yıldır (Taberî). Çoğunluk âyetteki "Allah yolunda savaşacaklar" ibaresine istinaden son âyetin Medine'de indiğini söyler. Oysa bu gelecekten verilen bir haberdir. Zira hemen önünde, *'alime en seyekûnu* (O, .. olacağını bilir) ibaresi vardır.

Tesbitimize göre sûre, 'Alak sûresinin ardından ikinci sırada nâzil olmuştur. Ünlü tertiplerde ikinci sırada Kalem sûresi gösterilir. Fakat mukatta'a harfiyle başladığı ve meydan okuyan bir içeriğe sahip olduğu için, iniş sıralamasındaki yeri kesinlikle daha sonra olmalıdır.

Müzzemmil sûresi, ilk gruba giren 'Alak, Müddessir, Duhâ, İnşirah ve Kalem sûreleri gibi, doğrudan Hz. Peygamberin şahsiyetini İnşâ etmektedir. Bununla amaçlanan, sadece çağdaş takipçileri için değil gelecekteki tüm zaman ve mekânların insanları için de bir model İnşâsıdır. Bu yüzden sûrede son âyet hariç hep muhatap zamiri kullanılır. Dahası, ilk on bir âyette tam dokuz emir fiil yer alır. Bu emirler dizgesine bakıldığında, içten dışa doğru bir İnşâ görülür.

Bunlardan ilki "kalk" emridir (2). Gece kıyamının gerekçesi ise şu âyette ifadesini bulur: "Ve oku Kur'an'ı sindire sindire" (4). Bir sonraki âyet bu emrin gerekçesidir: "Çünkü Biz, sana ağır bir söz indireceğiz" (5). "Neden gece?" suali de, cevabını 6. âyette bulur: "Elbet (şu) gece dirilişi var ya: işte o pek derin bir iz bırakır ve okuyuş açısından daha bir etkilidir". Müteakip pasajda ilk gelen tepkilere karşı "sabret" emri veren Allah, yalanlayanları kendisine bırakmasını ister (10-11). Devamında Firavun'un akıbeti hatırlatılır, inkâra yeltenecek olanlar Son Saat ve âhiretle uyarılır (12-19). Son âyette, başta verilen gecenin üçte birinden az olmayan "okuma" emri hafifletilir.

Ve sûre ilâhî rahmetin sonsuzluğuna atıfla son bulur.

İlâhî! Bizi sonsuz rahmetinle kuşat!

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

1 SEN ey ağır yük yüklenen[1] (Nebi)!
2 Kalk gecenin ilerleyen bir vaktinde![2]
3 Gece yarısı, ondan biraz eksilt 4 veya
biraz ilave et; ve oku Kur'an'ı[3] sindire
sindire![4] 5 Çünkü Biz, sana ağır bir söz
indireceğiz; 6 elbet (şu) gece dirilişi[5]
var ya: işte o pek derin bir iz bırakır[6]
ve okuyuş açısından daha bir etkilidir;[7]

يَٓا اَيُّهَا الْمُزَّمِّلُۙ ﴿١﴾ قُمِ الَّيْلَ اِلَّا قَل۪يلًاۙ ﴿٢﴾ نِصْفَهُٓ اَوِ
انْقُصْ مِنْهُ قَل۪يلًاۙ ﴿٣﴾ اَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْاٰنَ
تَرْت۪يلًاۜ ﴿٤﴾ اِنَّا سَنُلْق۪ي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَق۪يلًا ﴿٥﴾
اِنَّ نَاشِئَةَ الَّيْلِ هِيَ اَشَدُّ وَطْـًٔا وَاَقْوَمُ ق۪يلًاۜ ﴿٦﴾

---

1 *Muzzemmilin* aslı *mutezemmil,* "üste alınan şey" ile alâkalıdır. *Muddessir* de bunun aksi mânadadır: "alta alınan şey". *Zeml,* iki aslî mânaya gelir: "Sırtına ağır bir yük yüklenmek" ve "ses". *Tezemmelenin* karşılığı olan "üzerine elbise geçirdi", mecazen "yük yükle(n)di" demek gibidir (*Mekâyîs*). Bu anlam, elbisenin/örtünün insana kattığı görece saygınlığı da kapsar. Eğer "ses" kök anlamını esas alırsak, mâna "ey kendisine seslenilen" olur. Bu kök anlamlar, tercih gerekçemizi teşkil eder. 5. âyet "ağır yük" ile vahyin kastedildiğini ortaya koyar.
İniş nedeni olarak nakledilen rivayetlerde, Nebi, ilk vahyin ardından eşine dönerek "Beni örtün! Beni örtün!" demiştir. Gariptir ki bu rivayetin bazı versiyonlarında, Hz. Peygamber'e, Hz. Âişe'nin yorganı altında yatarken bu âyetlerin geldiği nakledilir (Bkz. Zemahşerî, Nehaî'den Salebî ve Kurtubî). Bunun bir hata olduğu açıktır. Zira Hz. Âişe, ilk vahiy indiğinde, Hz. Peygamberin yanında olmak bir yana, en iyimser tahminle küçük bir çocuktu. Katâde (Taberî) ve Ferrâ'ya göre bu âyet, Hz. Peygamberin namaza hazırlık için giyinik oluşuna işarettir. Fakat bu da açıklayıcı değildir.

2 *Kıyâmu'l-leyl,* sadece "gece kalkışı"nı değil, "gecenin ayağa kalkışını" da ifade eder. Herkes uyurken, mü'min uyanmakla kalmayıp geceyi dahi uyandırır. İçerisinde namaz geçmiyorsa da, İnsan 26'nın delâletiyle *kıyâmu'l-leyl* namazı da kapsar. Ancak esas olan Kur'an'ı sindirerek okumaktır. Namaz ise Kur'an'ın içine konduğu kap mesabesindedir. Eğer daha sonra nâzil olmadıysa 'Alak 9-10, Hz. Peygamberin bu sırada gündüz vakti de namaz kıldığına delâlet eder. Rivayetlerde Ukaz tarafında bir hurmalıkta namaz kıldığı nakledilir. *Kıyamu'l-leyl,* Hz. Peygamber için bir emirdir. Fakat bu emrin tüm mü'minleri kapsamadığı 20. âyetteki "mü'minlerden bir kısmı" ibaresinden açıkça anlaşılmaktadır.

3 Muhtemelen vahyin iniş sürecinde *el-Kur'an* kavramının ilk kullanıldığı yer. Genellikle mü'minlere hitaben kullanılır. Kâfirlerin muhatap alındığı yerlerde *tezkire, zikr, zikrâ* gibi sıfatlarla gelir. Kur'an, belirlilik takısıyla geldiği yerlerde özel isim olarak son vayhe delâlet eder. Belirsiz geldiği yerlerde bazen mastar mânası taşır ve "hitab" mânasına gelir (Bkz: 10:15, not 26).

4 *Tertîl*: Kur'an'da sadece iki yerde kullanılır (diğeri 25:32). İkisi de vahyi anlama ve hayata aktarma bağlamında gelir. *Tertîl, tebyîn* ve *tefrik* ile açıklanır. Bir şeyin "intizam" ve "istikametine" delâlet eder. Hz. Âişe'nin tarifine göre *tertîl,* eğer biri harfleri saymak istese, sayabileceği kadar ağır okumaktır. Mufassal sûreleri (Kaf-Nas arası) bir gecede okuduğunu söyleyen birine İbn Mes'ud "Desene şiir döktürür gibi döktürmüşün" diye cevap verir (İbn Âşûr). Kur'an'ın Mushaf'a indirgenmesi gibi, tertil tecvide, tecvid telaffuza, kıraat ses sanatına indirgenmiştir. Tertil emrinin amacı, vahyin mânalarının akleden kalbe iyice hâkkedilmesidir (25:32). İsrâ 106, başkasına aktarırken de ağır ağır okumayı emreder. Bundan 7 yy. önce yaşamış büyük müfessir Kurtubî (ö. 1273) dahi tertilin yerini sadece güzel sesle okumanın almasından şikâyet eder.

5 Gece kalkışı, bir bakıma "gece dirilişi"dir. *Nâşie,* ölü toprağın canlanıp yeşermesini ifade eder. Kur'an, kuraklığın ardından yağan rahmet gibidir; ölü kalplere can verir.

6 Veya: "uygun, uyumlu". Tercihimiz Katâde'nin açıklamasına dayanmaktadır (Taberî).

7 İbn Cinni bu ibareden, lafza değil mânaya itibar olunduğu sonucunu çıkarır.

إِنَّ لَكَ فِى النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا ﴿٧﴾ وَاذْكُرِ
اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا ﴿٨﴾ رَبُّ
الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَآ إِلٰهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ
وَكِيلًا ﴿٩﴾ وَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ
هَجْرًا جَمِيلًا ﴿١٠﴾ وَذَرْنِى وَالْمُكَذِّبِينَ
أُولِى النَّعْمَةِ وَمَهِّلْهُمْ قَلِيلًا ﴿١١﴾ إِنَّ لَدَيْنَآ
أَنْكَالًا وَجَحِيمًا ﴿١٢﴾ وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ
وَعَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٣﴾ يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ
وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيبًا مَهِيلًا ﴿١٤﴾

7 kaldı ki gündüzün, seni bekleyen bir
yığın görev vardır.[8]
8 İmdi, Rabbinin adını an ve bütün
varlığını O'na vakfet!
9 O doğunun da
batının da Rabbidir; O'ndan başka ilâh
yoktur: Öyleyse kendini yalnızca O'na
emanet et![9]
10 Ve onların söyleyebilecekleri her
şeye karşı sabırla diren[10] ve güzellikle
uzaklaş onlar(ın çirkin tavırların)dan;
11 ve Bana bırak refah içinde yüzdük-
leri halde yalanlayanları;[11] onlara az bir
süre daha tanı![12]
12 (Onların hakkından
geliriz), çünkü yanımızda prangalar ve
gözleri fal taşı gibi açan bir ateş var;[13]
13 boğaza düğümlenen berbat bir yiye-
cek ve elemi tarifsiz bir azap var;[14]
14 o
gün yerler ve dağlar dehşetli sarsılacak;
ve sonunda dağlar kum yığınına dönü-
şerek eriyip akacak.

---

8 Veya: "(Uyku ihtiyacını gidereceğin) uzun bir zaman var".

9 Zımnen: Doğu İran'ın, batı Roma'nın değildir. Oralar da dahil, her yer Allah'ındır. Bkz: "Bilin ki yer-yurt Allah'ındır, kullarından tercih edeni/tercih ettiğini oraya mirasçı kılar." (7:128). Kur'an mü'minlerine daha o günden hedef göstermektedir. Râzî der ki: "Hiçbir kalemin gücü bu âyeti tefsire kafi gelmez".

10 Sabrın nüzûl sürecinde ilk geçtiği yer. Kur'an'da üç edatla birlikte kullanılır ve üç ayrı anlama gelir: *Şabera 'alâ..* ".. karşı göğüs gerdi", *sabera 'an..* ".. rağmen hakta direndi", *sabera li..* ".. için sebat etti". Burada birinci anlamda kullanılmıştır.

11 Zımnen: Gündemini düşmanın belirlemesin, artık senin gündemini vahiy belirleyecektir.

12 Zımnen: Bu zaman zarfında belki akılları başlarına gelir. Aksi durumda ne olacağını merak edenler unutmasınlar ki...

13 Muhtemelen *cahîm* sözcüğünün ilk geçtiği yer burası. Semantik dönüşümler sonucu "şiddetli ateş" anlamını kazanan kelimenin etimolojik kökeni 'göze yansıyan' ya da 'gözden yansıyan' duyusal bir yanış ve yakışla ilgilidir. Muhatabını gözü aracığıyla yüreğini yakıp tutuşturmaya *cahmetu'l-'ayn* denilir. Bazı durumlarda gözler tutuşturulmuş iki meşale gibi yanar ve yakar. Gördüğü karşısında dehşete düşerek "gözleri faltaşı gibi açılan kişi" için *cahhame'r-racul* denilir (*Mekâyîs* ve *Lisân*).

14 İnsanın dünyadayken aklına ve ruhuna vurduğu pranga ve çektirdiği eziyetin âhirette azaba dönüşeceğini ifade eder. Râzî'nin dediği gibi burada sayılan dört hal, insanın dünyada yaptıklarının âhiretteki ruhî sonuçlarıdır. Bir seferinde Hz. Peygamber bu âyeti okurken "Allah!" diye haykırmıştı. Hasan Basri bu âyeti okuduktan sonra yeme içmeden kesilmiş, dostları ancak üç gün sonra bir şeyler yedirebilmişti.

15 İMDİ bakın, tıpkı Firavun'a[15] bir elçi[16] gönderdiğimiz gibi, size de önünüzde hakikate şahitlik eden bir elçi gönderdik;[17] **16** fakat Firavun elçiye karşı geldi; bunun üzerine biz de onu fena halde enseledik.[18]

17 Şu halde eğer inkâr ederseniz, yeni doğan bebeleri ak saçlı ihtiyarlara[19] döndüren o gün nasıl korunacaksınız? **18** Gök, bu sebeple çatlamış bir çekirdek (gibi yeni bir doğuma gebedîr); böylece O'nun vaadi gerçekleşmiş olacaktır.[20]

19 İşte bu, uyarı dolu bir öğüttür: artık isteyen, Rabbine ulaştıran bir yol tutar[21]

إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَاهِدًا عَلَيْكُمْ
كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُولًا ﴿١٥﴾
فَعَصَىٰ فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَأَخَذْنَاهُ أَخْذًا
وَبِيلًا ﴿١٦﴾ فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِنْ كَفَرْتُمْ يَوْمًا
يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا ﴿١٧﴾ السَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ
بِهِ كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولًا ﴿١٨﴾ إِنَّ هٰذِهِ تَذْكِرَةٌ
فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿١٩﴾

---

15 İniş sürecinde ilk geçtiği yer. Zımnen: Ey Müşrikler! Muhammed, Musa'nın izinden gidiyor; eğer ona karşı çıkarsanız, siz de Firavun'un izinden gitmiş olursunuz.

16 *Rasulen* kelimesinin belirsiz gelmesi, inkârcıların inkârının Hz. Peygamber'in şahsına değil makamına olduğunu gösterir. Nihaî tahlilde bu inkâr elçiyi seçen Allah'a yöneliktir.

17 Hâkim Allah, sanık insan, mahkeme Din Günü. Peki şahit kim? İşte büyük muhakemenin son halkası da böylece tamamlanarak şahidin peygamberler olduğu vurgulanmış olur: "Elbet Biz seni, bir şahit, bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik" (33:45; ayrıca 48:8)

18 *Vebîl*: "Havası çarpan yer, çamaşır dövülen odun, zehirli gıda" (*Mekâyîs*). Bu bağlamda "fena, şiddetli, çarpıcı" mânasına gelir. Zımnen: Vahye Firavun gibi davranan, onun akıbetini paylaşmaya hazır olsun.

19 Arap dilinde daha önce kullanıldığına şahit olunmamış edebî ve mecazî bir ifade. Son Saat'in dehşeti için bkz: 22:1-2.

20 *el-Fatr*, "dikeyine yarılmak". Râğıb'ın dediği gibi bu yarılma yıkım için de olur yapım için de (*Müfredât*). Allahu a'lem, buradaki *vaad*, İnfitâr sûresinin girişinde tasvir edilen yeniden oluşla açıklanabilir.

21 Krş: "Mutlak hakikate (atıf olan bu mesaj) Rabbinizdendir; artık isteyen iman etsin, isteyen inkâr etsin!" (18:29.)

إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنٰى مِنْ ثُلُثَيِ الَّيْلِ
وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَٓائِفَةٌ مِنَ الَّذِينَ مَعَكَ وَاللّٰهُ
يُقَدِّرُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ عَلِمَ أَنْ لَنْ تُحْصُوهُ
فَتَابَ عَلَيْكُمْ فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ عَلِمَ
أَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضٰى وَاٰخَرُونَ يَضْرِبُونَ
فِي الْاَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ وَاٰخَرُونَ
يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ
وَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَأَقْرِضُوا
اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ
خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللّٰهِ هُوَ خَيْرًا وَأَعْظَمَ أَجْرًا
وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ إِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٠﴾

20 (EY NEBİ!) Elbet Rabbin, senin ve yanındakilerden bir kısmının[22] gecenin üçte ikisinden daha azını, ve yarısını, ve üçte birini uyanık geçirdiğini bilmektedir.[23] Gecenin ve gündüzün miktarını belirleyen Allah, sizin onun üstesinden gelemeyeceğinizi de bilmiş ve size rahmetiyle yönelmiştir.[24] Artık Kur'an'dan kolayınıza geldiği kadar okuyun!

Allah, ileriki zamanlarda[25] içinizden hastalar, Allah'ın verdiği rızkı aramak için yola koyulanlar, Allah yolunda savaşa çıkan daha başkalarının olacağını bilir. Şu halde ondan, kolayınıza geldiği kadar okuyun, namazınızı kılın, arınıp yücelmek için ödenmesi gereken bedeli ödeyin[26] ve Allah'a güzel bir borç verin; zira kendi adınıza ne hayır işlerseniz, Allah katında onu daha hayırlı ve daha büyük bir ödül olarak bulursunuz.

İmdi Allah'tan mağfiret dileyin: İyi bilin ki Allah, tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

---

22 *Min* harfinin teb'idiyye vurgusuyla. Beyaniyye vurgusuyla "yanındakilerin" anlamına gelir.

23 Zımnen: Sûrenin başında verilen emri uyguladığını bilmektedir. Sûrenin 4. âyetindeki *ev* edatının seçenek mânası olan "ya da" değil, *ve* bağlacı olduğuna bu âyet delildir. Bu durumda, Allah Rasulü'nün ve bazı mü'minlerin, emir hafifletilmeden gece üç kez uykularını böldükleri sonucuna ulaşılır.

24 Lafzen: "Sayamayacağınızı". Zımnen: Geceyi uzatamazsınız, kendinizi zorlamayın ve ilâhî yasaları gözetin! Allah Rasulü'nün nafile ibadette kendini zorlayan birine "Sen usanmazsan Allah usanmaz" demesi, bu mesajın alındığını gösterir.

25 *Seyekunu*deki *sin* edatı, gelecek ifade eder. Bu bir önceden haber vermedir. Sırf zekât ve cihaddan söz ettiği için âyetin Medine'de indiği iddialarına, kuşkuyla bakılmalıdır.

26 Bu âyet, muhtemelen Kur'an'da zekâtın "verme" yardımcı fiiliyle kullanıldığı ilk yerdir. Zekât Kur'an'da hem "vermek" yardımcı fiiliyle (*âtu'z-zekât*), hem "yapmak" yardımcı fiiliyle (*lizzekâti fâilûn*), hem de yardımcı fiilsiz olarak *tezekka, yetezekka, zekka* (91:9) formlarında gelir. Yalnızca "karşılıksız harcamak" değil, ondan daha öte "arınmak için fedakârlık etmek", "arınmak için bedel ödemek" anlamlarına gelir. Bu da zekâtın sadaka ile buluştuğu yerdir. Bu mânanın en belirgin olduğu âyet şudur: "Onların (Allah'a sadâkatlerini ifade için) mallarından bir miktar sadaka al; bu sayede, onların temizlenmelerine ve inkişafına yol açmış olursun" (9:103). Burada, verilen şey *sadaka* olarak adlandırılmakta, sadakanın amacının da *zekât* (arınma) olduğu vurgulanmaktadır. Bizce *âtu'z-zekât* formları, "arınmanın bedelini ödeyin" anlamına gelir ki, bu bedeli de sünnet açıklamıştır (Bkz: 7:156; 27:3).

74. MÜDDESSİR SÛRESİ

Müddessir adını sûre ilk âyetinden alır. Kelime sadece burada yer alır ve sûrenin tek adı budur.

Tartışmasız ilk sûrelerdendir. Hz. Âişe'den gelen rivayette, "vahiy kesintisi"nin (*fetret*) ardından inmiştir (Buhârî ve Müslim). Cabir b. Zeyd rivayeti de aynısını söyler (Müslim). Rivayetlere göre Allah Rasulü vahiy kesintisi (*fetret-i vahiy)* sırasında derin bir hüzün ve boşluk yaşamıştır. Bu kesintiyle amaçlananın vahyin ağırlığı altında inleyen Nebi'yi, vahye hasret gitmenin daha büyük ıstırap olduğuna ikna etmek olduğu anlaşılır. Bu durumda *fetretu'l-vahy* adı verilen ara verme olayı, ilâhî İnşânın bir parçası olmuş olur. Bu kesintinin 3, 13, 15, 25, 40 gün, ya da 6 ay veya 2.5 yıl sürdüğüne dair rivayetler vardır. 3, 13, 15 ve hatta 25 günlük bir ara, "fetret" olarak adlandırılmayı hak etmez. Zira 6000 küsur âyetlik bir mesaj 23 yıllık bir zaman diliminde inmiştir. Kurulacak bir vahiy-zaman orantısında üç-beş haftalık aralık, kesinti değil normal iniş aralığına tekabül eder. 2.5 yıl rivayeti ise inandırıcı değildir. Eğer 2.5 yıllık bir kesinti olsaydı, 3, 13, 15, 25 günden söz edilmesi abes olurdu. Zira günlü rakamlarla yıllı rakamlar arasında uçurum vardır.

Olay şöyle izah edilebilir: Vahiy sürecinin daha başında Allah Rasulü "vahiy kesildi" zannederek endişeye kapılmıştır. Duhâ 3. âyet bunun şahididir. Bu endişe de bir rahmet olmuş, böylece vahiyden ayrı kalmanın acısının, vahyin yükünü çekmekten daha büyük olduğu anlaşılmıştır. Sevgili Nebi'yi endişeye sevk eden şey, vahiy süreci içinde tabii karşılanması gereken ve aylarla ifade edilebilecek bir aradır. Fakat vahyin iniş sıklığı henüz tam bilinmediği için bu ara, "kesinti" (*fetret*) olarak anlaşılmış olmalıdır.

Sûre tüm ilk tertiplerde Müzzemmil'den sonra yer alır. Zaten iki sûre arasında Kur'an'ın çift kutuplu yapısına (*mesânî*) uygun bir bağ vardır. Müzzemmil "eylem ahlâkını", Müddessir "söylem ahlâkını" İnşâ eder. Muhtevayı esas aldığımızda bu sûreyi Fâtiha, 'Alak, Duhâ ve Müzzemmil'in ardından 5. sıraya yerleştirebiliriz. Bu sıralama "kâfirler"in ilk kez burada kullanılmasını da izah eder niteliktedir (10).

Sûrenin tümünün tek celsede inip inmediği konusunda kesin bir şey söylenemez. 31. âyetin, sûrenin bütününden ayrı bir zamanda indiği söylenebilir. Müddessir sûresi konusu itibarıyla Kur'an'ın fihristi niteliğindedir. İlk yedi âyette yer alan yedi emir, sûrenin amacının muhatabını İnşâ olduğunu gösterir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

يَٓا اَيُّهَا الْمُدَّثِّرُۙ ﴿١﴾ قُمْ فَاَنْذِرْۙ ﴿٢﴾ وَرَبَّكَ فَكَبِّرْۙ
﴿٣﴾ وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْۙ ﴿٤﴾ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْۙ ﴿٥﴾
وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُۙ ﴿٦﴾ وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْۜ ﴿٧﴾
فَاِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِۙ ﴿٨﴾ فَذٰلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ
عَس۪يرٌۙ ﴿٩﴾ عَلَى الْكَافِر۪ينَ غَيْرُ يَس۪يرٍ ﴿١٠﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 SEN ey içine kapanan kişi![1]

2 Kalk ve (insanları) uyar![2]

3 Sadece Rabbini yücelt![3]

4 Elbiseni temiz tut![4]

5 Bütün pisliklerden uzak dur![5]

6 İyilik yapmayı kazanç kapısı haline getirme![6]

7 Rabbin[7] hatırına sabret![8]

8 Ve (şu haberi ilet): (Sur) borusuna üflendiği zaman; **9** evet işte o gün, pek zor bir gün olacaktır, **10** kâfirlerin tümü için hiç de kolay olmayacaktır.[9]

---

1 Zımnen: İçine kapanıp yatan, uzlete çekilen kişi... *Muddessir* kelimesinin türetildiği *tedessera* fiili, "alta alınan şey" ile ilgilidir. Hatırlanacağı gibi *Muzzemmilin* türetildiği *tezemmele* de "üste alınan şey" ile ilgiliydi. "Erkek devenin dişi deveyi altına almasına" *tedessera'l-fahlu'n-nâkate* denilir. *Tedessera'r-raculu feresehû,* "Adam atına bindi" demektir. Mecazen sahibi sırtına bindiği için, *ed-desr* "çok mal" demektir. Yine hadiste geçen *zehebe eshabu'd-dusûri bi'l-ucûr* (Mal sahipleri ecrin tamamını alıp götürdü) hadisi de bu anlamı teyit eder (*Mekâyîs* ve *Müfredât*). Kelime bu yatağı izleyerek "değerin üzerine binmeyi, uzanmayı" ifade eder.

2 "Çünkü sen muhteşem bir ahlâka/yaratılışa sahipsin" (68:4) ile birlikte bu âyetin zımnî vurgusu şudur: Ey yatan iyi! Yatan iyi olmak yetmez! Kalk ve uyar ki, iyilik de ayağa kalksın!

3 Müslüman hayatının kodlarından olan tekbir (*Allahu Ekber*) bu emrin dile gelişidir. *Ekber* ism-i tafdil olarak "en büyük", sıfat olarak tazim ve tekrim vurgusuyla "tek büyük" veya "büyüklükte eşsiz" anlamına gelir. Tekbirde sıfat mânası daha uygundur. Bu âyet namazdaki tekbire delâlet etse gerektir.

4 *Siyâb* lafzen "elbise", mecazen elbisenin örttüğü "beden"dir. Bu âyet maddî temizliği, bir sonraki âyet mânevî temizliği emreder. Namaz abdesti, bu emrin neticesi olsa gerektir. Bu âyetler hem misyon hem vizyon İnşâ etmektedir.

5 Yani: Mânevî tüm pisliklerden. *Ricz* "azap ve necaset", *rucz* "put ve şirk" mânasına gelir. *Fehcur, hecera*nın emridir. *Hecera*nın emri ile *hâcera*nın emri arasındaki fark şudur: Birincisinin amacı bir şeyin özüyle alâkayı kesmek için yola çıkmak (25:30); ikincisinin amacı, bir şeye kavuşmak için yola çıkmaktır.

6 Veya: "(Allah için) yaptığın iyiliği çok görme!" *el-Mennu,* yardım edenin yardım alana iyiliğini hatırlatması, bir tür baş kakıncı yapması. Zemahşerî, Hasan Basri'nin okuyuşuna dayanarak şöyle der: "Hasan Basri bunu *vela temnun testeksiru* şeklinde lafzen merfu fakat hal olmak üzere mahallen mansub okumuştur. Yani "çok görerek verme; verdiğini çok sanarak verme" veya "daha çoğunu umarak vermezlik etme" anlamına gelir. Bu âyet *istiksârı* yasaklar. *İstiksâr,* bir kimsenin daha fazlasını alma beklentisiyle vermesidir. Bu mantığı "kaz gelecek yerden tavuk esirgenmez" sözü iyi özetler.

7 *Rabbike,* "Senin Rabbin" anlamına gelir. Nebi'nin Rab tarafından 'benimsendiği'ni gösterir. Bunu yanlış anlayan Mekke inkârcıları, uzun süre "Muhammed'in Rabbi" demeyi sürdürmüşlerdi.

8 *Lâm* geçişlilik için alındığında: "Rabbine sabret", yani "Rabbinin (İnşâsına) sabret". Tercihimiz *lâmın* gerekçe vurgusuna dayanır ve devamındaki âyetlerle uyumludur. Zımnen: Onların tavırlarına karşı Rabbin hatırına sabret.

9 *el-Kâfirîn*: "Hakikati inkâra saplananlar". Nüzul sürecinde kullanıldığı ilk yer burasıdır. "Örtmek, kapatmak" anlamındaki *kufr*den türetilir. *Kefera* vahyin başında "şükretti" anlamındaki *şekera*nın zıddı olarak kullanıldığı halde, ilerleyen süreçte "iman etti" anlamındaki *âmene*'nin zıddı olarak kullanılmaya başlamıştır. Çiftçi tohumun üstünü toprakla örttüğü için *kâfir* diye adlandırılır (Bkz: 57:20). Cahiliyye döneminde "iyilik edene teşekkür etmeyen" mânasında kullanılan *kâfir,* Kur'an'da hem "hakikati inkâr eden" hem de

11 BENİ tek başıma yarattığımla başbaşa bırak![10] **12** Ki, geniş maddî imkânlar vermiştim ona! **13** Bir de (cömertliğimin) şahitleri olan çocuklar... **14** Ve onu bir (bebek gibi) eleyip belemiştim;[11] **15** şimdi de kalkmış hırsla daha fazlasını istiyor.

16 Öyle yağma yok![12] Madem ki o, âyetlerimizi inatla (inkâra) saplanmıştır; **17** Ben de onu sarp yokuşa süreceğim. **18** Çünkü o (vahiy hakkında)[13] sığ ve yanlış düşündü,[14] ölçüp biçti; **19** kahrolası,[15] nasıl da ölçüp biçti! **20** Bir daha canı çıkası, nasıl da ölçüp biçti! **21** Sonra (etrafı) süzdü; **22** ardından surat astı ve rengi attı. **23** En sonunda (hakikate) sırtını döndü ve kibir âbidesi kesildi.[16]->

ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا ﴿١١﴾ وَجَعَلْتُ
لَهُ مَالًا مَمْدُودًا ﴿١٢﴾ وَبَنِينَ شُهُودًا ﴿١٣﴾
وَمَهَّدْتُ لَهُ تَمْهِيدًا ﴿١٤﴾ ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ
﴿١٥﴾ كَلَّا إِنَّهُ كَانَ لِآيَاتِنَا عَنِيدًا ﴿١٦﴾ سَأُرْهِقُهُ
صَعُودًا ﴿١٧﴾ إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ ﴿١٨﴾ فَقُتِلَ كَيْفَ
قَدَّرَ ﴿١٩﴾ ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴿٢٠﴾ ثُمَّ نَظَرَ ﴿٢١﴾
ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ ﴿٢٣﴾

"nimeti örten nankör" anlamına kullanılır (17:8; 39;7; 5:67). Birincisi 'imanın' reddini, ikincisi 'iman ahlâkının' reddini ifade eder. Her ikisi de hakikatin inkârıdır. Bu nedenle küfrü "imanın zıddı" olarak tarif eden İbn Fâris "Çünkü o hakikati örtmektir" der. Şu halde birine kâfir demek için ona mutlaka hakikatin sunulmuş olması ve onun da kendisine sunulan hakikati kesin bir dille inkâr etmiş olması gerekir (Bkz: Gazzali, *Faysalu't-Tefrika*, Dımaşk, 1407, III, 144). *Kâfir* sözcüğünün ism-i fail kalıbı olduğu dikkate alınırsa, "hakikati inkârı kendisine hayat tarzı olarak seçen" vurgusunu taşır.

10 Veya: "Tek olarak yarattığımı Benimle başbaşa bırak!" *Vahîden* tümleci *zernîyi* de *halaktuyu* da nitelediği için hem "tek başına, yalnız yarattığım" (Krş: 6:94), hem de "tek başıma yarattığım" anlamlarını verir.

11 Veya serbest bir biçimde: "Ona daha neler neler vermiştim". *Mehd*, "beşik" anlamına gelir. Birini bebek gibi eleyip belemek için bebek olmasına gerek yoktur. Bunun anlamı şudur: hiçbir sıkıntı çektirmemiştim.

12 *Kellâ*nın bu bağlama en uygun vurgusu bizce budur (Bkz: 96:6, ilk not.)

13 Bu pasaj tümüyle vahiy hakkındadır ve üzerinde fikir yürütülen de vahiydir. Bu âyetler vahye yamuk ve sığ bakan herkesi kapsar. Fakat bu tipin vahyin nüzul ortamındaki prototipi Velid b. Muğire'dir. Bu Arap dil ve belâgat dâhisi, Kur'an karşısında yaşadığı derin iç çatışma ve tereddütle sabahlara kadar kıskançlıktan kıvranıyordu (Bkz: 100:3, not 3).

14 *Tefkîr*, kesinlikle *tefekkur*den farklıdır. Zira *tefekkur* kullanıldığı 15 yerin tamamında olumluyken, sadece burada kullanılan *tefkîr* olumsuzdur. *Tefekkur*ü *tefkîr*den ayıran, birincisinin ait olduğu kalıp gereği özdeşleşmeyi ve derinleşmeyi gerektirmesindendir. Zira *tefa'ul* babı "tekellüf" babıdır. Bu yüzden *tefkîri* "sığ ve yanlış düşünce" olarak çevirdik.

15 *Kutile*, Kur'an'da geldiği her yerde kahır ve yergi ifade eder.

16 *İdbar*, *istikbarın* sebebi ve *tevellinin* sonucudur. Bu üç hal (*tevelli-idbar-istikbar*), kâfirin küfründe inadının üç aşamasıdır. *Tevellîye* karşı mü'minin tavrı *i'râd*dır. Nisâ 63'ün de gösterdiği gibi *i'râd*, ilişki kesmeyi değil kontrollü ilişkiyi ifade eder. Fakat *idbara* karşı ilişki kesme (*zerhum*) önerilmektedir (70:17 ve 42). Müstekbirin yeri ise cehennemdir.

فَقَالَ اِنْ هٰذَٓا اِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُۙ ﴿٢٤﴾ اِنْ هٰذَٓا
اِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِۜ ﴿٢٥﴾ سَاُصْلٖيهِ سَقَرَ ﴿٢٦﴾ وَمَٓا
اَدْرٰيكَ مَا سَقَرُۜ ﴿٢٧﴾ لَا تُبْقٖي وَلَا تَذَرُۚ ﴿٢٨﴾
لَوَّاحَةٌ لِلْبَشَرِۚ ﴿٢٩﴾ عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَۜ ﴿٣٠﴾

<- 24 Nihayet şöyle dedi: "Bu sade-
ce geçmişten miras kalan bir büyü-
dür,[17] 25 bu sadece ölümlü bir insan
sözüdür."

26 Onu Sekar'a[18] yaslayacağım.[19] 27
Sekar'ın ne olduğunu nasıl bilebilirsin
ki sen? 28 O ne (diri) bırakır, ne de
(ölüme) terk eder;[20] 29 o insana kendi
özünü gösterir;[21] 30 onun üzerinde on
dokuz (melek/e) vardır.[22]

17 Veya: "göz kamaştırıcı bir büyüdür". *Sihr,* nüzul sürecinde ilk kez burada geçer (Krş: 2:102, not 5; 7:116, not 4). Dilde "gizli bir sebeple insanın gözünü ya da gönlünü yanıltan şey" demektir. Görenin görüleni olduğundan farklı algılamasıdır. Görülen, aslında görüldüğü gibi değildir. Eğer dişi keçinin memesi dolu dolu göründüğü halde sütü az çıkarsa Araplar *'anzun meshurun* derler. Sabahın alaca karanlığına *sehar* (seher), seherde yenen Ramazan yemeğine de aynı kökten gelen "sahur" ismi verilmiştir. Seher, karanlıkla aydınlığın birbirine karışmış olması halidir ki, hakikatle hayalin, hakla bâtılın, gerçekle yalanın birbirine karıştığı hali çağrıştırır. *Sihir,* sebebi bilinmeyen herhangi bir şey olarak da tanımlanmıştır. Yukarıdaki birinci tanım özneyi (gören), bu ikinci tanım da nesneyi (görülen) esas alan tanımlardır ve ikisi de birbirini tamamlar. İster özne açısından ister nesne açısından tanımlansın, sihir her halükârda hakikatin zıddı olan hayali, ilmin zıddı olan cehaleti, yakînin zıddı olan zannı ve itminanın zıddı olan vehmi ifade eder. Bunlar bazen görenden, bazen görülenden bazen de her ikisinden kaynaklanır. Mesela "Eğer onlara gökten bir kapı aralasak da onlar oraya çıkacak olsalardı 'Herhalde gözlerimiz döndürüldü, biz sihirlenmiş bir topluluğuz' derlerdi." (15:14-15) âyetinde geçen "sihir" gören açısındandır. Çünkü kaynağı hakikat olduğu halde gören farklı algılamıştır. "Bazı sözler büyüdür" hadisinde de dinleyen açısındandır. Bu anlamda Türkçe'de "İki söz, bir büyü" atasözü vardır ve tabi ki mecazdır. Şu âyette ise hem gören hem de görülen açısındandır: "(Musa) bir de ne görsün: Onların ipleri ve değnekleri, yaptıkları sihir marifetiyle, ona hızla akıyormuş gibi göründü (*yuhayyelu ileyhi*)" (7: 116; 20:66). Velid, Allah Rasulü'nün ömründe sihre örnek gösterecek bir olağan dışılık bulamayınca "Ebeveynle evladın arasını ayırıyor" dedi. Hiç şüphesiz müşrikler bu vahye sözlü bir sihir olarak bakıyorlardı.

18 Nüzul sürecinde Cehennem'den *Sekar* adıyla ilk burada söz edilir. Kelime, Kamer 48'de bir kez daha görülür ve yerini cehennemin diğer isimlerine bırakarak kullanımdan çekilir. "Ateşle kızarmak, ateşi yansıtmak" köküne nisbet edilir (*Mekâyîs* ve *Müfredât*). *Sekar*'la 29. âyetteki *levvâha*nın anlam alanı şaşırtıcı bir biçimde örtüşmektedir (Bkz: 29. âyetin 21 nolu notu).

19 *el-Islâ'*: "yakmak için yaslamak" veya "yanmak için yaslanmak".

20 Krş: "Orada ne tam ölebilir ne de tam yaşayabilir"; veya serbest bir çeviriyle: "Orada ölemez ki yaşasın" (20:74 ve 87:13).

21 Veya: "insan türünü aslına döndürür" ya da "beşer için bir ekrandır". *Levvâha*'nın türetildiği *lâha* fiili "yansıttı, parladı, gördü, gösterdi, rengini belli etti" demektir. Serap, deniz ve havaya da yansıtan özelliği nedeniyle *levha* denir (*Mekâyîs*). *Levh,* "parlak ve düz satıh" anlamına geldiği gibi, "acıdan dolayı bir şeyin özündeki değişiklik" anlamına da gelir. Zımnen: Cehennem maskeleri yakacak ve emanet edilen ruhunu ne hale getirdiğini insana açık bir biçimde gösterecektir. Özetle: insan, kendine verdiği zararı cehennem ekranında seyredecektir.

22 Parantez içi "melek/meleke" açıklamamız, bir sonraki âyetin girişine dayanmaktadır. *'Aleyha*daki zamir cehennemlik *nefs*e gidebilir. Bu durumda, insanın inkâr ile öldürdüğü melekelerine bir atıf var demektir. İbn Mes'ud, 19 harften oluşan besmele ile bu âyet arasında bağ kurmuş, cehenneme karşı besmeleyle korunmayı tavsiye etmiştir (Kurtubî I, 92). Enes b. Malik *'aşen 'aşûr* şeklinde çoğul olarak okumuştur. Bu durumda rakam 90 sayısını ifade eder (Râzî). Şöyle bir yorum da yapılmıştır: 19 birler basamağının en yüksek sayısı olan 9 ile onlar basamağının en düşük sayısı olan 10'un toplamıdır. Tüm sayıları kapsar (Maverdi, *en-Nüket,* VI. 144). Bazı irfan okulu mensupları, haftanın gün ve yılın ay sayılarının toplamı olduğu için 19'un sürekli akan zaman çevrimini ifade ettiğine kaildirler. Sözün özü: 19 sayısı üzerine rakamsal

31 Zira yalnızca melaikeyi ateşin muhafızları kıldık; ve onların sayısını inkârda ısrar edenler için bir sınav yaptık;[23] ki böylece önceki vahyin mensupları gönülden ikna olsun ve (ona) iman edenlerin imanları artsın; hem önceki vahyin mensupları hem de (bu vahye) iman edenler bütün kuşkulardan arınsın; ve kalplerinde hastalık olanlar[24] ve inkâra gömülenler ise, "Allah bu temsil ile ne yapmayı diledi?" diye sorsun.[25]

İşte böylece Allah isteyeni/istediğini saptırır, isteyeni/istediğini ise doğru yola yöneltir.[26] Ve Rabbinin ordularını(n sayısını) Zatından başka kimse bilemez. Nihayet bunlar,[27] ölümlü insan için bir uyarı ve öğütten ibarettir.

وَمَا جَعَلْنَآ اَصْحَابَ النَّارِ اِلَّا مَلٰٓئِكَةًۖ
وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ اِلَّا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُواۙ
لِيَسْتَيْقِنَ الَّذِينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ وَيَزْدَادَ الَّذِينَ
اٰمَنُٓوا اِيمَانًا وَلَا يَرْتَابَ الَّذِينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ
وَالْمُؤْمِنُونَۙ وَلِيَقُولَ الَّذِينَ ف۪ي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ
وَالْكَافِرُونَ مَاذَٓا اَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا مَثَلًاۜ كَذٰلِكَ
يُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَهْد۪ي مَنْ يَشَٓاءُۜ وَمَا يَعْلَمُ
جُنُودَ رَبِّكَ اِلَّا هُوَۜ وَمَا هِيَ اِلَّا ذِكْرٰى لِلْبَشَرِ ﴿٣١﴾

spekülasyona dayalı her yorum, arkadan gelen "onların sayısını, inkârda ısrar edenler için bir sınav yaptık" (31) âyetine çarpar. Sayıların sultasını red için bir sonraki âyet şöyle der: "Rabbinin ordularını O'ndan başka kimse bilemez". Müteşabihattan olan on dokuz rakamının gerekçeleri bir sonraki âyette sayılmıştır. Bunların başında "Onların sayısını küfürde ısrar edenler için bir sınav kılmıştır" gerekçesi gelir. Bu âyet müşriklerin Yahudilere aracılık yaptığı soruya bir cevap olarak gelmiştir. Sayısal bir değeri ifadeden çok, kalpleri İslâm'a ısındırma amacı taşımaktadır. Kur'an "şifreli" bir söz değil, kendi ifadesiyle 'mübin' bir hitaptır. Maksadı da, bir sonraki âyette açıkça ifade edildiği gibi uyarı ve öğüt yoluyla hidayete yöneltmektir.

23 *Fitne*, altının sahte olup olmadığını anlamak için ateşte sınamaya verilen isim. (bkz: 9:49, not 2).

24 Kullanıldığı her yerde duygu ve düşünce kirliliğini ifade eden "Kalplerinde hastalık olanlar" ile ilgili âyetler karşılaştırmalı olarak okunduğunda, bu zümrenin, yan yana anıldığı münafıklardan (8:49; 33:12, 60), kâfirlerden (74:31), şüphe içinde bocalayanlardan (24:50), kalbi kararanlardan (22:53) ayrı bir kategori olduğu anlaşılır. Bu kategoriye dahil olanların şifa bulması da, hastalıkları ilerlediği için manen ölmesi de mümkündür. (Bkz: 2:10; 8:49; 9:125; 33:12 vd.)

25 İrade, kullanıldığı 140 yerin tamamında da tıpkı akıl gibi fiil olarak gelir. Mesaj açıktır: İrade kullanılıyorsa vardır, değilse yoktur. Hepsi de mazi ve muzari kipiyle gelmiş, hiç emir kipi kullanılmamıştır. Zira irade emirle kullanılmaz. Bu Allah'ın iradeye verdiği değerdir. 140 kelimeden 50 kadarı Allah için, 90 kadarı da kullar için kullanılmıştır.

26 37. âyet ışığında anlaşılmalıdır. İnsanın hidayet ve dalaleti seçimine bağlıdır. Kur'an'daki bu tür ibareleri "Allah istediğini saptırır" diye çevirmek de anlamak da cinayettir. Allah asla saptırmaz. O hidayetin kaynağıdır. Kullarını hem vahiyleri ve peygamberleri aracılığıyla doğru yola çağırıp, hem de nasıl saptırır? Saptıracaksa niye vahiy gönderip hakikate davet eder? Yüce Allah İblis'e (28:15) ve Firavun'a (20:79) nisbet ettiği "saptırma" işini nasıl olur da kendisi yapar? İşte bu hakikatten dolayı, burada ve daha birçok yerde gelen *yehdi/yudillu men yeşa* ibarelerindeki *men* ile birlikte gelen *yeşâ'* fiilleri, iki özneyi gören konumu dikkate alınarak çevrilmiştir (isteyeni/istediğini doğru yola ulaştırır/saptırır). Ra'd 27, bunun en açık delilidir. Bunu, mezkur (13:27) âyette, "hidayet"in zıddı olan "delâlet"le birlikte geçince anlıyoruz: *İnnallahe yudillu men yeşau ve yehdi ileyhi men enab*. Bu âyet *yeşa* fiilinin çift özneli kullanımına güzel bir örnektir. Fakat *hedâ-edalle* sözcüklerinin özneleri Allah'tır. Saptıran da, doğru yola ileten de O'dur, fakat "kimi"? Elbette "sapanı saptırır" (2:26). Sözün özü: "Ve eğer Rabbin isteseydi, yeryüzünde bulunan herkes topyekün iman ederdi (fakat bunu tercih etmedi.)" (10:99).

27 *Hiye* dişil zamirinin mercii çoğul olarak 30. âyetteki "on dokuz" ve hemen öncesindeki "ordular"dır. Zamirin tekil olarak mercii ise *sekar* adıyla anılan cehennem, anlatılan *kıssa*, veya Kur'an'ın âyetleri veya

كلا والقمر ﴿٣٢﴾ واليل اذ ادبر ﴿٣٣﴾ والصبح
اذا اسفر ﴿٣٤﴾ انها لاحدى الكبر ﴿٣٥﴾ نذيرا
للبشر ﴿٣٦﴾ لمن شاء منكم ان يتقدم او
يتاخر ﴿٣٧﴾ كل نفس بما كسبت رهينة
﴿٣٨﴾ الا اصحاب اليمين ﴿٣٩﴾ في جنات
يتساءلون ﴿٤٠﴾ عن المجرمين ﴿٤١﴾ ما سلككم
في سقر ﴿٤٢﴾ قالوا لم نك من المصلين
﴿٤٣﴾ ولم نك نطعم المسكين ﴿٤٤﴾ وكنا
نخوض مع الخائضين ﴿٤٥﴾ وكنا نكذب
بيوم الدين ﴿٤٦﴾ حتى اتينا اليقين ﴿٤٧﴾

32 EVET,[28] Ay şahit olsun![29] **33** Geçip giden gece şahit olsun![30] **34** Ve ağaracak olan sabah şahit olsun![31]

35 Şüphesiz o (cehennem ateşi, musibetlerin) en eşsizidir;[32] **36** insan soyu için bir uyarıdır; **37** içinizden öne geçmeyi veya arkada kalmayı isteyen herkes için...[33]

38 Her insanın (akıbeti) kendi kazandıklarına bağlıdır; **39** ancak iyiler müstesna. **40** (Onlar) cennetlerde, hep bir ağızdan soracaklar[34] **41** günahı hayat tarzı edinenlere: **42** "Sizi, içinizi yansıtan bu ateşe ne soktu?"[35]

43 Cevap verecekler: "Biz hem Allah'la bağımızı koparmıştık,[36] **44** hem de yoksulları doyurmazdık;[37] **45** üstelik (günaha) dalanlarla birlikte biz de dalardık;[38] **46** hepsinden öte biz Hesap Günü'nü yalanlardık; **47** ta ki ölüm hakikati bizi gelip buluncaya kadar..."

---

29. âyetteki *levvâha* olabilir. Bu Kur'an'ın eşsiz belâgatına ve iç örgüsüne çarpıcı bir örnektir. Bu özelliğiyle bu âyet, lisan-ı hal ile "ehline ve erbabına benim söyleyecek çok sözüm var" der gibidir.

28 İki tarafı da gören bu mâna için bkz: 96:6.

29 Nüzul sürecinde gelen ilk yemin (Bkz: 77:1, not 1). Bu yeminlerle, yemin edilen şey üzerinden bir ders verilmek istenmektedir. Buradaki muhtemel ders şudur: Allah'ın kötülük ve iyilik için koyduğu yasa, ay için koyduğu yasa gibidir. Küfür karanlığına izin veren Allah, bu karanlığı aydınlatmak için ışığını (mânasını) katından alan vahyin ışığıyla insana yol göstermiştir.

30 Veya *izâ deber* okuyuşuyla: "gecenin geçip gideceğini düşün"! Küfür gecesinin vahiy güneşiyle geçip gideceğine atıf. Krş: "Onların durumu şu kişinin durumuna benzer: O kişi bir meş'ale tutuşturdu; alevler etrafını aydınlatır aydınlatmaz, Allah (gözlerinin) nurunu alıverdi ve kendilerini karanlıklar içinde bıraktı; artık göremezler" (2:17).

31 Krş: "Ta tanyeri ağarıncaya kadar o bir mutluluk ve barıştır" (97:5). Bununla 47. âyet birlikte düşünüldüğünde, tüm dünya hayatı bir gece olarak anlaşılabilir. Âhiret ise her şeyin apaçık görüleceği bir gündüz. Allah dünya hayatında da zifiri karanlıkta yol gösteren Ay gibi vahyi göndermiştir. Her ay bir insan gibi doğan, büyüyen ve ölen ayışığı, insana ömrünü hatırlatan bir uyarıcıdır. İlk hilal çocukluğu, dolunay olgunluğu, son hilal yaşlılığı temsil eder.

32 *Vâhidetun minhâ* değil, *mutevahhidetun fîhâ* anlamınadır.

33 Cennet ve cehennemin varlığı, emeğe saygının ilâhî bir gerekçesidir. Emeğin kaynağı ise iradedir.

34 İşteşli fiil bu bağlamda soranların çokluğuna delâlet eder.

35 Bkz: Âyet 29, not 21.

36 Lafzen: "İbadet etmezdik" veya "namaz kılmazdık".

37 Yani: Ne Allah'a ne de kullara karşı sorumlu davranırdık. Benzer bir üslûp için bkz: 107. sûre.

38 Günaha dalmayan alternatif bir toplumla birlikte olmaya teşvik anlamını taşır.

48 Şimdi bunlara hiçbir şefaatçinin şefaati fayda vermeyecektir.[39]

49 ŞU HALDE o öğüt ve uyarıdan yüz çevirmekle ellerine ne geçecek? 50 Onlar ürkek yaban eşeklerine benziyorlar; 51 aslandan (kaçan eşeklere)...[40]

52 Evet, onların her biri kendilerine açık seçik sayfalar verilmesini ister. 53 Yoo! Aksine onlar âhiret endişesi taşımıyorlar.[41]

54 Evet, şüphesiz bu bir öğüttür; 55 artık isteyen ondan öğüt alır; 56 zaten onlar ancak Allah'ın istemesi durumunda öğüt alabilirler:[42] O, kendisine karşı sorumluluk duyulmaya ve bağışlamaya en ehil olandır.

فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَۜ ﴿٤٨﴾ فَمَا لَهُمْ
عَنِ التَّذْكِرَةِ مُعْرِضِينَۙ ﴿٤٩﴾ كَاَنَّهُمْ حُمُرٌ
مُسْتَنْفِرَةٌۙ ﴿٥٠﴾ فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍۜ ﴿٥١﴾ بَلْ يُرِيدُ
كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ اَنْ يُؤْتٰى صُحُفًا مُنَشَّرَةًۙ ﴿٥٢﴾
كَلَّاۜ بَلْ لَا يَخَافُونَ الْاٰخِرَةَۜ ﴿٥٣﴾ كَلَّٓا اِنَّهُ تَذْكِرَةٌۚ
﴿٥٤﴾ فَمَنْ شَٓاءَ ذَكَرَهُۜ ﴿٥٥﴾ وَمَا يَذْكُرُونَ اِلَّٓا اَنْ
يَشَٓاءَ اللّٰهُۜ هُوَ اَهْلُ التَّقْوٰى وَاَهْلُ الْمَغْفِرَةِ ﴿٥٦﴾

---

39 *Şefaatin* ilk kullanıldığı yer. Kur'an'daki şefaatle ilgili 25 âyetin tümü olumsuz formda gelir (Ayrıntı için bkz: 39:44, not 5). Bu konudaki âyetlerin bütününden çıkarılan sonuç şudur: Mutlak anlamda şefaat yalnızca Allah'a aittir (39:44). Allah, zatına ait olan bu yetkiyi, razı olduğu kimseler aracılığıyla, affetmeyi istediği kimseler için kullanır. Bu tıpkı şuna benzer: Bir ödülü takdir ettiği birine veren yüce makamın sahibi, ödülü hak edene takdim etme işini dilediği birine verebilir. Ödülü hak eden kimsenin ödülünü aracı bir kimseden alması ödülün sahibinin o olduğu anlamına gelmez. Ödülü takdim eden kişi, sadece bir aracıdır. Şefaat "çifte" (*şef*) katlanmış bir ödül tevdiidir. Ödülün sahibi Allah'tır, ödülü vermesi istenen kişi de ödül verilen kimse gibi Allah tarafından onurlandırılmıştır. İnsan tercihine açık atıf yapan 37, 38 ve 43-47. âyetler ışığında anlaşılmalıdır.

40 Hakikatten ve kendinden kaçma, dahası Allah'tan kaçma çabasının sembolik anlatımı. Zımnen: Dostla düşmanı ayırt edemiyorlar.

41 *el-Âhira*, "bir şeyin diğer yüzü, öteki tarafı" demektir. Hem kelimenin kök mânası hem Kur'an'ın âhiret tasavvuru keskin bir dünya âhiret düalizmine izin vermez. Bu ikisi aynı gerçekliğin iki yüzüdür. O gerçeklik el-Hayy olan Allah'tan neşet eden "hayat"tır. Hayatın iki yüzü arasında bağlantılar, köprüler ve yollar vardır. İnfak kavramı iki ucu iki dünyaya bakan böyle bir tasavvura dayanır. "Öteki yüz" anlamındaki âhiret sadece hayat için değil her şey için geçerlidir. Mesela servetin bir dünyası bir de âhireti vardır. Serveti iki yüzüyle birlikte düşünmeyip tek dünyalı bir bakışla algılayan, dünyanın en zenginı iken âhiretin sadakaya muhtaç fakiri olabilir.

42 Zımnen: Böylece Allah da insanın öğüt almasını dilediğine göre, artık kimse "Eğer Allah isteseydi, ne biz ne de atalarımız asla şirk koşmazdık" (6:148) türünden bahanelerle Allah'a iftira etmemelidir. Yani: İnsanın dilemesini de Allah dilemiştir: Vermeyi dilemeseydi, dilemeyi vermezdi.

75. KIYÂMET SÛRESİ

"Büyük kıyam" mânasına gelen ve Yeniden Diriliş'i ifade eden adını, sûre hem ilk âyetinden hem de muhtevasından alır. İlk mushaf ve tefsirlerde bu isimle şöhret bulmuştur.

Mekke'de inmiştir. İçeriği itibarıyla karşılaştırmalı bir okuyuşa tâbi tutulursa Kâri'a, Murselât, Beled, Târık, Şems ve Tîn sûreleri gibi bireysel davet sonrası ve boykot öncesinde nâzil olan sûreler arasında yer aldığı görülür. Bazergân, sûreyi peygamberliğin üçüncü yılına; R. Blachère, üçe ayırdığı Mekke döneminin ilk dilimine yerleştirir. İlk tertiplerde Kâri'a'nın hemen arkasına yerleştirilir. Sûrede inkârcı muhataplara keskin bir meydan okuma yer almamasına rağmen tüm ünlü tertiplerde Necm sonrasına yerleştirilmiş olması, iniş zamanına ilişkin ihtirazî bir kayıt düşülmesini gerektirebilir. Sûreyi peygamberliğin 4 veya 5. yılına yerleştirebiliriz. Dönemin tüm sûreleri gibi, bu sûrenin ana konusu da kıyamet ve hesap günüdür.

Kur'an'ın kıyamet ve Son Saat'le ilgili tüm pasaj ve sûrelerinde görülen üslup özellikleri bu sûrede de bariz bir biçimde görünür (O özelliklerin sayım-dökümü için 84. sûrenin girişine bkz).

Yeminle başlayan ilk sûredir. Konusu kıyamettir. Hitap dolaysız olarak insanadır. Zira tam altı kez, tüm insan türünü kapsayan *el-insân* kelimesi kullanılır. Zımnen muhatabına "Öldükten sonra ne olmayı düşünüyorsun ey insan?" diye sorar gibidir.

Sûre yeniden dirilişin maksadı olan ödül ve cezadan, onun temelinde yer alan iyi ve kötü farkından söz eder. En iyi bozulunca en kötü olur. İşte şu âyetler en iyi iyi kalsın içindir: İşte yaklaşmakta olan, hem de çok yakınında! Tekrar (duy ey insan), yaklaşmakta olan hemen yanıbaşında! (34-35) derken, en iyiye emanet edilen değerleri veriliş amacının tam aksi istikamette kullanan insana seslenmektedir. İnsanın başıboş ve kendi kendine bırakılmayacak kadar değerli olduğu dile getirilir:

"Ne yani, insanoğlu başı boş bırakılacağını mı sanıyor?" (36)

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 Ötesi yok, Kıyamet Günü'ne Ben yemin ediyorum![1] 2 Yine ötesi yok, kendini kınayan nefse Ben yemin ediyorum![2]

3 İnsanoğlu kendisini (yeniden diriltip) kemiklerini bir araya getiremeyeceğimizi mi sanıyor? 4 Bilakis onu parmak uçlarına kadar yeniden diriltmeye kadiriz.[3]

5 Ne var ki genellikle (inkârcı) insan, önündeki (hakikati)[4] yalanlamaya bayılır;[5] 6 o şöyle sorar: "Şu kıyamet dediğiniz şey ne zaman kopacak?"[6]

7 Bakın: o zaman gözler şimşek şimşek çakacak; 8 ve Ay sönüp gidecek;[7] 9 çünkü güneş ve Ay birleştirilecek;[8] 10 insan o gün şöyle diyecek: "Nereye kaçmalı?"

11 Yoo! Hiçbir sığınak yok! 12 O gün, yolların sonu Rabbinin katına çıkacak; 13 o gün insanoğluna önceledikleri ve erteledikleri bir bir haber verilecek;[9]->

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

لَٓا اُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيٰمَةِۙ ﴿١﴾ وَلَٓا اُقْسِمُ بِالنَّفْسِ
اللَّوَّامَةِ ﴿٢﴾ اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَلَّنْ نَجْمَعَ
عِظَامَهُۜ ﴿٣﴾ بَلٰى قَادِر۪ينَ عَلٰٓى اَنْ نُسَوِّيَ
بَنَانَهُ ﴿٤﴾ بَلْ يُر۪يدُ الْاِنْسَانُ لِيَفْجُرَ اَمَامَهُۚ ﴿٥﴾
يَسْـَٔلُ اَيَّانَ يَوْمُ الْقِيٰمَةِۜ ﴿٦﴾ فَاِذَا بَرِقَ الْبَصَرُۙ
﴿٧﴾ وَخَسَفَ الْقَمَرُۙ ﴿٨﴾ وَجُمِعَ الشَّمْسُ
وَالْقَمَرُۙ ﴿٩﴾ يَقُولُ الْاِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ اَيْنَ الْمَفَرُّۚ
﴿١٠﴾ كَلَّا لَا وَزَرَۜ ﴿١١﴾ اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّۜ
﴿١٢﴾ يُنَبَّؤُا الْاِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَاَخَّرَۜ ﴿١٣﴾

---

1 *Lâ-uksimu* ile ilgili bir not ve çevirimizin gerekçesi için bkz: 90:1.

2 "Kendini kınayan nefis", birinci âyetin açık delâletiyle kıyamette kaybeden insandır. 10-19. âyetler kınayan nefsin kimliğinin açılımıdır. Bu nefsi "henüz yaşayan bir"ine hamletmek ve hele de "iyi" olarak niteleyip olumlu olduğunu söylemek bağlama tamamen aykırıdır.

3 Terkibin en basit unsuru hatırlatılıyor. Zira terkibin en basit unsurunu inkâr eden, mürekkep unsurlarını haydi haydi inkâr eder. "Parmak uçları" ile hem insan eylemlerinin tutamak noktaları hem de parmak izi kastediliyor olabilir. Yaradan yarattıklarına imzasını atmıştır. Parmak uçları, yaratılmışların değerlisi olan insana atılan imza mahallidir. İkinci âyette Allah'ın şahitlik çağrısına icâbet eden Efendimiz, şehadet kelimesi okurken parmağını kaldırmıştır. Bu, şehadete "ben" diye başlayan insanın "ben idrakinin" sembolik ifadesidir. Parmaklar her beşerî şaheserin arkasında yatan ilâhî şaheseri gösterirler. Çünkü sanatkârlar şaheserlerini parmaklarıyla verirler.

4 "Önündeki" anlamına gelen *emâmeh* 1) "Günler, aylar, mevsimler ve yılların haber verdiği gözünün önündeki yeniden diriliş hakikatini"; 2) "Önünde duran istikbalini"; 3) "Fıtratına nakşedilmiş olanı"; 4) "Vaktiyle önüne konulmuş hakikati" anlamlarını içerir.

5 Teksir için olan *lâm* çeviriye "genellikle" olarak yansımıştır.

6 Aslı *en âne* olan *eyyâne* uzaklığı îmâ eder.

7 Zımnen: "Ay'ın ışığı sönecek" veya "Ay'ın kendisi sönecek" veya "Ay batıp yok olacak".

8 Veya: "Toplanacak". Krş: "Başlangıçta o ikisi bir idi; ama Biz onu ayırdık" (21:30 ve ayrıca 21:104). Bu âyetteki "o ikisi" ile gök ve yer kastedilmiş olsa da, Ay'ın yere tâbi olduğu unutulmamalıdır.

9 Ya da: "Yaptıkları veya yapması gerekip de yapmadıkları.."

بَلِ الْاِنْسَانُ عَلٰى نَفْسِه۪ بَص۪يرَةٌۙ ﴿١٤﴾ وَلَوْ اَلْقٰى
مَعَاذ۪يرَهُۜ ﴿١٥﴾ لَا تُحَرِّكْ بِه۪ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِه۪ۜ
﴿١٦﴾ اِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْاٰنَهُۚ ﴿١٧﴾ فَاِذَا قَرَاْنَاهُ
فَاتَّبِعْ قُرْاٰنَهُۚ ﴿١٨﴾ ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُۜ ﴿١٩﴾ كَلَّا بَلْ
تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَۙ ﴿٢٠﴾ وَتَذَرُونَ الْاٰخِرَةَۜ ﴿٢١﴾ وُجُوهٌ
يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌۙ ﴿٢٢﴾ اِلٰى رَبِّهَا نَاظِرَةٌۚ ﴿٢٣﴾ وَوُجُوهٌ
يَوْمَئِذٍ بَاسِرَةٌۙ ﴿٢٤﴾ تَظُنُّ اَنْ يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌۜ ﴿٢٥﴾

<- 14 bilakis insan kendi benliğine şahit olacak;[10] **15** türlü mazeretler ortaya koymuş olsa bile...[11]

16 O sebeple aceleyle dilini oynatıp durma: **17** Şüphesiz onun toplanması da, okunuşu da bize düşer;[12] **18** artık Biz onu okuduğumuzda sen sadece onun okunuşunu izle; **19** sonra elbet onu beyan etmek de yine Bize düşer.[13]

20 Yoo! Bilakis siz hemen şimdi ve burada olanı seviyor **21** ve öteki dünyayı göz ardı ediyorsunuz.

22 O gün bazı yüzler mutluluktan ışıl ışıl, ap aktır; **23** Rablerine tarifsiz bir biçimde nazar edecek.[14] **24** O gün bazı yüzler asık ve kapkaradır;[15] **25** başlarına dehşet bir felaketin geldiğine iyice kâni olacaklar.

---

10 Veya *basiret*'i ikinci mübteda sayarak "basiretli insan kendi nefsine hâkim olandır" veya mahzuf bir mevsufun sıfatı (*huccetun basiretun*) sayarak "insan kendisini gözetlediğine dair bir belgeye sahiptir." Bu ikisi de ilâve bir takdire dayalı mâna olduğu için tercihe şayan bulmadık.

11 İnsan hakikati diliyle yalanlasa ve bu inkârına tumturaklı mazeretler getirse de (Msl: "Eğer Allah isteseydi, ne biz ne de atalarımız asla şirk koşmazdık" 6:148 gibi) vicdanında itiraf edeceğine dair bir ifade.

12 Buradaki *kurâneh* isim değil mastardır ve "okunuş" anlamına gelir bkz: 10:15, not 26.

13 Bu âyetler iki şekilde okunabilir:
1) Sadece Ebu Bekir el-Kaffâl'den (ö. 507/1133) nakledilen bağlam içi okuma: Bu durumda muhatap öncesi ve sonrasında hitap edilen ve yaptıkları kendisine bir bir haber verilecek olan (13. âyet) ve kötü amellerine mazeret uyduran "insan"dır. Açılımı şöyle olur: "Ağzını açma, sicilindeki günahlardan dolayı aceleye getirilmiş geçersiz bahaneler bulmak için boşuna zahmet çekme: Amellerini toplamak da onu aktarmak da bize düşer; sen sadece sana okuduğumuz/gösterdiğimiz sicilini izle! Sonra o sicilde kayıt altına alınan eylemlerini belgelendirmek de bize düşer." Bu okuma bağlamla birebir uyumludur. Pasajın öncesi (11-15) ve sonrası (20-40) ile bir bütünlük arzeder. Aynı zamanda "Biz vahye aracı kılacağız ve sen asla unutmayacaksın" (87:6) âyetiyle de teyit edilmiştir.
2) Çoğunluğun bağlamdan kopuk okuması: İbn Abbas'tan Said b. Cübeyr yoluyla gelen rivayet bu durumu şöyle açıklar: "Kur'an nâzil olurken Nebi onu hıfzetmek için aceleyle dilini oynatırdı. Bunun üzerine Allah bu âyetleri indirdi" (Tirmizî). Bu yaygın okuma, vahyin Hz. Peygamber'in kişiliğinden bağımsız tabiatına delâlet eder. Vahiy indiği kimseden bağımsız, hatta onu doğrudan şekillendiren bir öznedir. Fakat bu ikinci okuma bağlamdan kopuktur.

14 Bu âyetler, Allah'ın âhirette görülmesi tartışmalarında delil olarak kullanılmıştır. Kanaatimizce bu âyetlerin bu konuyla bir alakası yoktur. Pasajın konusu ilâhî ödül ve cezanın insan üzerindeki yansımalarıdır. Kazandığını görenin, yüzü ak ve gözü aydın olur. Kaybettiğini görenin, yüzü kara ve gözü kaymıştır. (Son Saat ve kıyametle ilgili âyetlerin sayım-döküm için bkz: 84. sûrenin girişi.)

15 *Basîraha* İbn Fâris'in gösterdiği iki asıl mânanın çağrışımlarıyla (*Mekâyîs*).

26 EVET, can boğaza gelip dayandığı zaman 27 bir çığlık koparılacak: "Kim...şifacı?" 28 Artık ayrılık vaktinin gelip çattığına aklı iyice yatmıştır; 29 ayaklar birbirine dolaşmıştır: 30 o gün sürüklenip götürülüş Rabbine doğrudur.

31 Fakat o (insan) hakikati tasdik etmedi ve yönünü Allah'a dönmedi;[16] 32 fakat yalanladı ve sırt döndü; 33 sonra çalım satarak aşiretine sığındı: 34 İşte yaklaşmakta olan, hem de çok yakınında! 35 Tekrar (duy ey insan), yaklaşmakta olan hemen yanıbaşında![17]

36 NE YANİ, insanoğlu başıboş bırakılacağını mı sanıyor?

37 O, bir zamanlar akıtılan bir damlacık sıvı değil miydi? 38 Sonra bir parçacık pıhtı olmuş; bu safhada (Allah) onu yarattığı (gibi) şekil de vermişti; 39 nihayet ondan erkek ve dişi cinsler var etmişti.

40 Şu halde aynı (Allah) ölüye hayat vermeye kadir değil midir?[18]

كَلَّا إِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ ﴿٢٦﴾ وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ
﴿٢٧﴾ وَظَنَّ أَنَّهُ الْفِرَاقُ ﴿٢٨﴾ وَالْتَفَّتِ السَّاقُ
بِالسَّاقِ ﴿٢٩﴾ إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ ﴿٣٠﴾ فَلَا
صَدَّقَ وَلَا صَلَّى ﴿٣١﴾ وَلَكِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى
﴿٣٢﴾ ثُمَّ ذَهَبَ إِلَى أَهْلِهِ يَتَمَطَّى ﴿٣٣﴾ أَوْلَى لَكَ
فَأَوْلَى ﴿٣٤﴾ ثُمَّ أَوْلَى لَكَ فَأَوْلَى ﴿٣٥﴾ أَيَحْسَبُ
الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى ﴿٣٦﴾ أَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِنْ
مَنِيٍّ يُمْنَى ﴿٣٧﴾ ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّى
﴿٣٨﴾ فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَى ﴿٣٩﴾
أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَى ﴿٤٠﴾

---

16 Lafzen: "Namaz kılmamıştı". Burada namaz, bir sonraki âyette gelen "sırt dönmenin" mukabilidir ve "yönünü Allah'a dönmedi" vurgusu taşır.

17 Veya tehdit işlevinden dolayı: "Yazıklar olsun sana (ey nankör insan) sana yazıklar olsun! Yine yazıklar olsun sana (ey insan), yazıklar olsun! Yahut: "Yakışır sana (ey insan) pek yakışır; hem de ne yakışır sana, pek yakışır!" Tercihimiz *evlâ* sözcüğünün türetildiği el-*velyin* aslî ve tek anlamı olan "yakınlık"a dayanır (*Ğaribu'l-Kur'ani'l-'Azîm*, s. 601).

18 Efendimiz'in bu âyeti okuyanlara yaptığı tavsiyeye uyarak biz de diyoruz ki: Ta yürekten iman ve tasdik ettik ya Rab: elbette kadirsin!

76. İNSAN SÛRESİ

Mahlûkat ağacının soylu meyvesinin adıyla anılan İnsan Sûresi, adını ilk âyetinden alır. Buhârî'deki bir rivayetten, sûrenin Hz. Peygamber zamanında *hel etâ 'ale'l-insân sûresi* olarak anıldığını anlıyoruz. Birçok mushafta adı "mutlak zaman" anlamına gelen *dehr* olarak kayıtlıdır. Hafâcî "Emşâc", Tabersî "Ebrâr Sûresi" diye anmıştır.

Sûrenin Mekkî mi Medenî mi olduğu ilk otoriteler arasında tartışılmıştır. İbn Abbas, İbn Ebi Talha, Katade ve Mukâtil Mekkî olduğunu söylemiş. Hafâcî bu görüşü cumhura atfetmiş. Mücahid ve daha başkaları Medenî olduğunu söylemiş. Medenî diyenler, 8. âyetteki *esîranı* "harp esiri" olarak anlamışlar ve Ensar'la ilişkilendirilen nüzul sebebi rivayetlerine itibar etmişlerdir. İlginç olan husus, elimizdeki tüm nüzul tertiplerinde sûrenin Medenî olan Talak sûresinin önüne yerleştirilmiş olmasıdır.

Sûrenin üslûbu, muhtevası ve belâgatı kuşkuya meydan bırakmayacak şekilde Mekkî olduğunu, hatta erken dönemlere ait olduğunu göstermektedir. Sûre, İbn Mes'ud mushafında Kıyamet sûresi önüne yerleştirilir. Bu, Rasulullah'ın İnsan ve Kıyamet sûrelerini namazda art arda okuduğu rivayetini desteklemektedir (Ebu Dâvud). Bazergân sûreyi 5. yıla, Blachère de Mekke'nin orta dilimine yerleştirir. Tüm göstergeler bu tercihi desteklemektedir.

Sûrenin ana fikri mazi, hal ve istikbaliyle insan ve insan iradesinin belirleyiciliğidir. İlâhî tekâmül yasasına tâbi olan insanın tek kaderi vardır: Seçmek. İşte şu âyet bu gerçeği haykırır: "Elbet onu (amacına ulaştıracak olan) doğru yola Biz yönelttik: ister şükreder, ister nankörlük eder." (3) Her şeyin bir ruhu olduğu gibi âhiret de dünyanın ruhudur. İnsan âhirette bu dünyadaki tercihinin karşılığını bulacaktır. Ceza ve ödül, insanın kendi elleriyle kazandıklarıdır (4-22). Ne var ki, ilâhî ödül kat kat fazladır. Bu da Kerim olan Allah'ın kullarına kerem ve ihsanıdır.

Sûre, sonunda Rasulullah'ı doğrudan İnşâya yönelir ve küfür karşısında ona direnç aşılar (23-28). Ve sözü iradeye getirir: İnsanın dilemesini de Allah dilemiştir (29-31). İradeye dikkat çekerek başlayan sûre, yine iradeye dikkat çekerek son bulur.

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 İnsanın[1] üzerinden, (o tarih sahnesine çıkıncaya kadar), tüm zamanlar için-den belirsiz ve uzun bir süre geçmemiş miydi (ki), henüz o (bu süre zarfında) anılmaya değer bir şey bile değildi?[2]

2 İnsanoğlunu katmerli bir karışım olan hayat tohumundan Biz yarattık;[3] sınava tâbi tutmayı (diledik)[4] ve ardından ona işitme ve görme yeteneği verdik.[5]

3 Elbet onu (amacına ulaştıracak olan) doğru yola Biz yönelttik: ister şükreder, ister nankörlük eder.[6]

4 En sonunda (inkârı tercih eden) kâfirler için tarifi imkânsız zincirler, tasmalar ve kışkırtılmış çılgın bir ateşi Biz hazırladık.[7]

5 Elbet iyiler[8] de hoş kokulu çiçek özü katkılı tarifsiz bir kadehten içecekler:[9]->

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ
هَلْ اَتٰى عَلَى الْاِنْسَانِ ح۪ينٌ مِنَ الدَّهْرِ
لَمْ يَكُنْ شَيْـٔاً مَذْكُوراً ﴿١﴾ اِنَّا خَلَقْنَا
الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ اَمْشَاجٍ نَبْتَل۪يهِ فَجَعَلْنَاهُ
سَم۪يعاً بَص۪يراً ﴿٢﴾ اِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّب۪يلَ اِمَّا
شَاكِراً وَاِمَّا كَفُوراً ﴿٣﴾ اِنَّا اَعْتَدْنَا لِلْكَافِر۪ينَ
سَلَاسِلَا۬ وَاَغْلَالاً وَسَع۪يراً ﴿٤﴾ اِنَّ الْاَبْرَارَ
يَشْرَبُونَ مِنْ كَاْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُوراًۚ ﴿٥﴾

---

1 *İns-cinn* karşıtlığı için bkz: 6:112, not 94. İbn Abbas *İnsânı* "unutmak" mânasındaki *nisyana* nisbet etmiştir. Ona göre insan, Allah'la yaptığı sözleşmeyi unuttuğu için bu adı almıştır (Taberî, 15:26'nın tefsirinde).

2 İstifham-ı takriri olan *hel etâ* (geçmemiş miydi), aslında *kad etâ* (elbet geçmişti) gibi tekit vurgusu taşır. Bunun anlamı şudur: soru, aynı zamanda cevabın ta kendisidir. Bununla insanın yokluktan varlık âlemine çıkışı da, ruh üflenmeden önceki beşer hali de kastedilmiş olabilir. Birinci ihtimalde âyet, Allah'ın varlığının bedihiliğine delâlet eder. Zira, yokun varlığı faile bağlıdır. Fakat âyet "hiçbir şey değildi" demek yerine "anılmaya değer bir şey değildi" diyerek ikinci ihtimali doğrulamaktadır. Yani beşer, kendisini irade ve akıl sahibi kılan ruh üfleninceye kadar anılacak bir isme sahip olmayı hak etmemişti. Doğal olarak daha eşyaya isim verme yeteneğine de (Krş: 2:31) sahip değildi.

3 İnsan türüne giren herkesi kapsadığı için, Âdem'in de türünün tüm üyeleri gibi *nutfe*den yaratıldığı anlaşılır (Bkz: 4:1; krş. Elmalılı).

4 Hayatın ve ölümün yaratılış amacının sınav oluşuyla ilgili bkz: 67:2.

5 İşitme ve görme, anlama ve akletmeden kinayedir.

6 İki ahlâkî kavram olan şükür ve nankörlüğün akidevi karşılıkları iman ve küfürdür. Birleşik *immâ* (*in+mâ*) edatı, şart ve nefy'den oluşur. Bu, "şıkların dayandığı asıl yoksa şıkların hiçbiri yok" demektir. Yani "insanın küfrü tercih etme yeteneği olmasaydı, şükür yeteneği de olmazdı" anlamına gelir. İrade şükrün de küfrün de şartı ve sebebidir. İnsan, insan olmadan önce beşer idi. Âdemiyet sadece vahşiyyetin değil melekiyyetin de mukabilidir.

7 *Sa'r*, ateşi "yakmak, tutuşturmak, kışkırtmak, alevi yükseltmek" anlamlarına gelir. Kışkırtılmış bir ateşe benzediği için saldırgan deliliğe de *es-su'r* adı verilir (*Mekâyîs*). Dolayısıyla *sa'ir* normal bir ateş değil "çılgın bir ateş" ya da "çıldırtan bir ateş"tir. Zincir suçluluğu, tasma Allah'tan başkasına kulluğu, ateş derin pişmanlığı ve yürek yangınını simgeler.

8 *Ebrâr* (t: *berr*), Hasan Basrî tarafından "mahlukatı incitmeyen, şerre razı olmayan" diye tanımlanır.

9 İçinde gam ve keder olmayan kalıcı bir haz ve neşeyi simgeler. *Kâfûr*, bazı kısımlarının üzerinden 200 yıl geçtikten sonra damıtılarak olağanüstü güzel bir içecek elde edilen ağaç. Âyette geçen ve "kadeh" mânası-

عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللّٰهِ يُفَجِّرُونَهَا
تَفْجِيرًا ﴿٦﴾ يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا
كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا ﴿٧﴾ وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ
عَلٰى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَاَسِيرًا ﴿٨﴾
اِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّٰهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ
جَزَٓاءً وَلَا شُكُورًا ﴿٩﴾ اِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا
يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا ﴿١٠﴾ فَوَقٰيهُمُ اللّٰهُ
شَرَّ ذٰلِكَ الْيَوْمِ وَلَقّٰيهُمْ نَضْرَةً وَسُرُورًا
﴿١١﴾ وَجَزٰيهُمْ بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيرًا ﴿١٢﴾

<- **6** (bunların doldurulduğu) öyle bir göze var ki, Allah'ın has kulları gürül gürül çıkartacakları bu kaynaktan içecekler.

7 (O has kullar ki;) üzerlerine vacip kıldıkları hayrı yerine getirirler[10] ve şerri kahredici bir virüs gibi yayılan günün kaygısını taşırlar;[11] **8** ve kendi istek ve arzularına rağmen[12] muhtaçlara,[13] yetimlere[14] ve esirlere yemek yedirirler;[15] **9** (kendi kendilerine derler ki): "Biz size sadece Allah için yediriyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz. **10** Elbet biz yüzleri astırıp kaşları çattıran bir günde Rabbimizden korkarız."

11 Bu yüzden Allah onları bu günün dehşetinden koruyacak ve onların (yüzlerine) nûr, (yüreklerine) sürûr koyacak; **12** ve sabırlarına karşılık onlara cennet bahçeleri ve tarifi imkânsız özgür bir (hayat) bahşedecek.[16]->

---

na gelen *ke's* ile ilgili bir açıklama için bkz. 37:45, not 19.

10 "Adak" mânasına gelen *nezr*, "hayrı kendine vacip kılmak" demektir.

11 *Mustatîrâ* kelimesine bu bağlamda verilebilecek en uygun karşılık.

12 Veya: "seve seve".

13 *Miskîn*: kendi kendine kazanmaktan âciz olan.

14 *Yetîm*: kazananı ölmüş, kendisi de kazanmaktan âciz olan.

15 *Esîr*: özgürlükten mahrum herkes. Hem lafzen hem de mecazen "zor şartların esiri olan kimseler" anlamına gelir.

16 Veya: "Tüm kinlerinden kurtulup özgür kalacaklar". *Harîr*, "özgürlük" anlamındaki *hurr*den türetilmiştir. İbn Fâris'in bu kelimeye verdiği karşılık şudur: *el-harîr: ve huve'l-mahrûr ellezî tedahalehu ğayzun min emrin nezele bih* (Başına gelen bir işten dolayı içini kaplayan kinden kurtulan kimse). Bu mâna, cennetliklerin kinden tamamen arındırılmasını da çağrıştırmaktadır (Bkz: 7:43; 15:47). Bu kelimeye genellikle verilen "ipek" karşılığı da hürriyetle ilişkilidir. Zira ipek giysi özgürlük ve soyluluğun simgesi gibi görülürdü. Bu yüzden *harîri*, kelimenin belirsiz formunu da dikkate alarak "tarifi imkânsız özgür bir (hayat)" diye çevirdik. Âyette iki şey vaad edilmektedir: "cennet ve harir". *Harîri* özellikle "libas"tan bağımsız olarak geldiği bu makamda "ipek" diye çevirmek eşi olan "cennet"le mütenasip görünmemektedir. Kaldı ki cennette ipek zaten vardır. Bu bağlamda *harîr* ile cennet kadar değerli olan, maddî-mânevî anlamlarıyla "mutlak, mükemmel özgürlüğün" kastedilmiş olması hem Kur'an'ın belâgatine hem ilâhî ikramın mahiyetine hem de *harîr*in cennet ile eşleştirilmesinin münasebetine daha uygundur. Allahu a'lem.

<- 13 Orada divanlara[17] sere serpe uzanacaklar; ne sıcağa ne soğuğa maruz kalacaklar;[18] 14 zira cennetin (kutlu) gölgesi[19] üzerlerine düşecek, oranın salkımları emre âmâde kılınacak.[20]

15 Gümüş (parlaklığında) kaplar ve billur gibi kupalarla kendilerine servis yapılacak;[21] 16 öyle gümüşî billurlar ki, onların hacmini tamamen kendileri takdir edecek.

17 Orada zencefil türü bir şeyle tatlandırılmış dolu kadehlerle suvarılacaklar:[22] 18 (Ebedî saadetin) kaynağı[23] olan oraya yüceltilen[24] bir yol ara![25]

مُتَّكِـِٔينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ لَا يَرَوْنَ فِيهَا
شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا ﴿١٣﴾ وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ
ظِلَالُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا تَذْلِيلًا ﴿١٤﴾ وَيُطَافُ
عَلَيْهِم بِآنِيَةٍ مِّن فِضَّةٍ وَأَكْوَابٍ كَانَتْ
قَوَارِيرَا ﴿١٥﴾ قَوَارِيرَ مِن فِضَّةٍ قَدَّرُوهَا
تَقْدِيرًا ﴿١٦﴾ وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا
زَنجَبِيلًا ﴿١٧﴾ عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا ﴿١٨﴾

---

17 *Erâik*, (t. *erîke*) "taze gelin karyolası".

18 Lafzen: "Ne güneşi ne soğuğu görecekler", veya Sa'leb'e dayanarak "Ne güneşi, ne Ay'ı görecekler". Bu son mânaya göre cennet ışığını ne güneşten ne Ay'dan alacak. Cennetlikler cennetin ışığı/nuru olacaklar.

19 Bir başka ifadesiyle: Cennetin sayesinde sayebân olacaklar. Buradaki gölge, cennet teriminin de ifade ettiği gibi semasının yeşilliklerle kaplı olduğuna delâlet eder. Güneşi ve Ay'ı görmemelerinin ilk anlamı budur.

20 Zımnen: Onlar dünyadayken Allah'ın emrine âmâde oldukları için.

21 Bir sonraki *kavârîra min fiddatin* ibaresinden, bu ibarenin *bi âniyetin ve ekvâbin min fiddatin kânet kavârîrâ* şeklinde anlamlandırılması gerektiğini anlıyoruz. *Kânet* burada teşbih edatı işlevi görür. *Yutâfu 'aleyhim,* bu bağlamda "servis yapılacak" anlamına gelir. *Tâfe 'aleyh,* hem "servis yaptı" anlamına "birinin etrafında fır döndü" hem de "kendini bir şeyin içinde buldu, başa bir iş geldi" anlamına kullanılır. Kalem 19'da bu ikinci anlamda kullanılmıştır. Tercihimizin gerekçesi budur. *Âniye*'nin tekili *ina'* kalbi, kalp Kâbe'yi temsil eder. Kalp hem tavaf eder, hem tavaf edilir.

22 *Zencebîl* (Farsça: zencefil), ilk muhatapların çok hoşlandığı bir tatlandırıcı. İbadetler de tatlandırılır: Namaz huşu ile, infak yardım ettiğine aynı zamanda teşekkür de ederek, oruç sadaka ile, hac marifet ve şuur ile tatlandırılır.

23 *'Aynen*: "Kaynak, göz, su, casus, kuyu" anlamındaki *'ayn*'dan. İrfan ilminde "muhabbet", burhan ilminde "cevher", beyan ilminde "kendi cinsi" mânasına gelir. Burada "Ebedî saadetin kaynağı" vurgusunu taşır.

24 Veya: "İsimlendirilen". *Tusemmâ,* hem "işaret, simge, alem" anlamına gelen *vesm,* hem de "yücelmek, yükselmek" anlamına gelen *sumuv* mastarına nisbet edilir. Doğrusu, kelimenin kök olarak *sumuv*'den türediğidir. Bir şeyin ismi müsemmasının zâtını zihindeki diğer varlıklar içinden çekip öne çıkarır. Çoğulu olan *esmâ'* hemzeli geldiğine göre *simv* kalıbından gelmiş olmalıdır. Aksi halde çoğulu *evsâm* gelirdi. Tercihimizin gerekçesi budur.

25 Arap diline ilk kez Kur'an'la girdiği düşünülen *selsebîl* kelimesinin nasıl anlaşılacağı tartışılmıştır. Dişil ve alem oluşu dolayısıyla gayr-ı munsarif olması gerektiği için isim olması uzak bir ihtimaldir (Zemahşerî). Geriye ya "içimi kolay" veya "akışı güçlü" anlamına sıfat, ya da "yolu sor/ara" anlamına iki kelime olduğunu kabul etmemiz gerekir ki, tercihimiz olan bu sonuncu okuma Hz. Ali'ye nisbet edilmiştir (Keşşaf ve Râzî).

وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَۚ اِذَا رَاَيْتَهُمْ
حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَنْثُورًا ﴿١٩﴾ وَاِذَا رَاَيْتَ ثَمَّ
رَاَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا ﴿٢٠﴾ عَالِيَهُمْ ثِيَابُ
سُنْدُسٍ خُضْرٌ وَاِسْتَبْرَقٌۘ وَحُلُّوا اَسَاوِرَ مِنْ
فِضَّةٍۚ وَسَقٰيهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا ﴿٢١﴾ اِنَّ هٰذَا
كَانَ لَكُمْ جَزَٓاءً وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُورًا ﴿٢٢﴾ اِنَّا
نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ تَنْز۪يلًاۚ ﴿٢٣﴾ فَاصْبِرْ
لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ اٰثِمًا اَوْ كَفُورًاۚ
﴿٢٤﴾ وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَاَص۪يلًاۚ ﴿٢٥﴾ وَمِنَ
الَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَو۪يلًا ﴿٢٦﴾

19 Kendilerine kalıcı gençlik[26] iksiri servisi yapılacak:[27] Sen o (cennetlik)leri göreceğin zaman, sanki saçılmış tarifsiz inciler sanacaksın;[28] **20** Nereden bakacak olsan, sınırsız bir nimet deryası ve görkemli bir iktidar göreceksin.[29]

21 Onların üzerinde yemyeşil, capcanlı[30] ipek elbiseler, atlastan kaftanlar bulunacak; ve onlar tarifsiz gümüşten künyeler-bilezikler takınacak;[31] dahası Rableri onlara temiz ve temizleyici olan tarifsiz bir içecek ikram edecek.[32]

22 (Kendilerine): "Bunlar size ödül olarak verilmiştir; ve (bu uğurdaki) üstün gayretiniz (Allah) tarafından fazlasıyla karşılanmıştır" (denilecek).

23 ELBET BİZ, evet Biziz Kur'an'ı sana tedricî bir süreç içinde indirmekte olan; **24** artık Rabbinin hükmünü sabırla bekle ve onlardan hiçbir günahkâr veya nanköre uyma! **25** Rabbinin ismini sabah(tan) akşam(a dek) yad et![33] **26** Ve gecenin bir vaktinde O'na secde et! Yine uzun geceler boyu O'nu tesbih edip şanını yücelt!

---

26 Veya: "Ölümsüz gençler servis yapacaklar." *Vildân*, (t. *velîd*) "sabi, hep taze, genç" veya mastar mânasıyla "ebedî, kalıcı gençlik" (Ayrıca bkz: 56:17, not 9).

27 *Tâfe 'aleyh* için 15. âyetin ilgili açıklamasına bkz.

28 Zımnen: Dünya çölündeki insan kumu, tıpkı bir istiridye veya midyenin bağrına düşer gibi Rabbani terbiyenin bağrına düşünce, cennete girmeyi hak eden bir cennet incisi olup çıkacaktır.

29 Ebedî saadet diyarında sevginin sonsuz iktidarıdır bu iktidar.

30 *Hudrun*, lafzen "yeşil" rengi, mecazen "canlılığı" ifade eder. Akleden kalbi diri tuttukları için bunun alâmetini üzerlerinde taşıyacaklar.

31 Ruhlarını ubudiyet ve ibadetle özgür kıldıkları, yüreklerinin bileğine kelepçe takmadıkları için bileklerine cennet takısı takılacak. Burada "gümüş" olarak geçen bilezikler, Kehf 31 ve Fâtır 33'te altın olarak geçer. Altın ve gümüş değeri sembolize eder. Aynı şeyin iki ayrı cins olması, mü'minin makbul amelleri arasındaki kalite farkının cennete yansıyacağına delâlet eder. Altının güneş ışığını, gümüşün ay ışığını temsil edişinden yola çıkarak, birincisinin gün ışığı gibi doğrudan, ikincisinin ay ışığı gibi dolaylı sevabı temsil ettiği de düşünülebilir.

32 Fe'ûl vezni, hem fail hem mef'ûle delâlet eder. Zımnen: İçlerini tüm korku, kaygı, endişe, kin ve kirden yıkayan bir içecek sunacak.

33 *Bukraten ve asîlâ*, bir günün tüm gündüzünü, hatta tamamını kapsar. Farz ve nafile namazlar, dua ve istiğfar, davet ve tebliğ, Allah adına yapılan her şey buradaki zikre dahildir.

27 Ne var ki şu (nankör) adamlar[34] hemen şimdi ve burada olanı seviyorlar da, zor bir günü arkalarına atıyorlar.

28 Onları Biz yarattık ve bütünün parçaları arasında sımsıkı bir bağ kurduk;[35] ve Biz istediğimizde de onları benzerleriyle kökten değiştiririz.

29 BÜTÜN bunlar bir öğüt ve uyarıdır: Şu halde isteyen Rabbine varan bir yol tutsun! **30** Bu sayede siz, zaten Allah'ın istediğini istemiş (olursunuz):[36] elbette Allah her şeyi bilendir, hep hikmetle hükmedendir.

31 O, hak edip isteyen/istediği kimseyi rahmetine dahil eder; ne ki zalimler için de elem verici bir azap hazırlamıştır.

اِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَيَذَرُونَ وَرَٓاءَهُمْ
يَوْمًا ثَق۪يلًا ﴿٢٧﴾ نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ وَشَدَدْنَٓا
اَسْرَهُمْۚ وَاِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَٓا اَمْثَالَهُمْ تَبْد۪يلًا
﴿٢٨﴾ اِنَّ هٰذِه۪ تَذْكِرَةٌۚ فَمَنْ شَٓاءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّه۪
سَب۪يلًا ﴿٢٩﴾ وَمَا تَشَٓاؤُ۫نَ اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُۜ اِنَّ اللّٰهَ
كَانَ عَل۪يمًا حَك۪يمًاۙ ﴿٣٠﴾ يُدْخِلُ مَنْ يَشَٓاءُ ف۪ي
رَحْمَتِه۪ۜ وَالظَّالِم۪ينَ اَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا اَل۪يمًا ﴿٣١﴾

---

34 *Hâ-ulâ'*, çok söz edildiği için Peygamber'in zihnini meşgul eden müşrik elebaşlara delâlet eder.

35 Veya: "parçaları birbirine raptettik". Duygu, düşünce ve eylemleri arasında. Âyet insan bedeni ile bağlantılı olarak okunursa, "organlarını mafsallarla bağladık" anlamına gelir.

36 Veya: "Zaten Allah (dilemenizi) dilemese siz asla dileyemezdiniz." Tercihimizin gerekçesi açıktır: "O kullarının nankörlüğünden razı olmaz, fakat şükredecek olursanız, işte O sizin bu tavrınızdan razı olur." (39:7)

77. MÜRSELÂT SÛRESİ

"Gönderilenler" anlamına gelen adını sûre ilk âyetinden alır. 'Âdiyât, Zâriyât, Nâzi'ât ve Sâffât sûreleriyle isim ve giriş açısından benzerlik arzeder. İbn Mes'ud ve İbn Abbas'tan gelen ayrı ayrı rivayetlerde, sûre *ve'l-murselâti 'urfen* olarak anılır (Buhârî ve Müslim). İbn Abbas, bu sûreyi okurken "Akşam namazında Rasulullah'ın ağzından son kez dinlediğim sûre buydu" diyerek gözyaşı döker. Yine İbn Mes'ud Rasulullah'ın namazlarda sûreleri eşleştirerek okuduğunu, bazen bir rekâtta Rahmân ile Necm'i, diğer rekâtta İkterabet (Kamer) ile Hâkka'yı, bazen de Amme Yetesaelûn ile Murselât'ı eşleştirdiğini söyler.

Sûre Mekke'de inmiştir. Üslûp ve muhteva bunu doğrular. Sûrenin zamanını tesbitte İbn Mes'ud'dan gelen şu rivayet işimizi kolaylaştırır: "Biz Mina'da bir mağarada (gizlice) Rasulullah'la bir araya geliyorduk, bu sûre indi" (Buhârî). Bu, davetin henüz yeni olduğu döneme tekabül eder. Takriben peygamberliğin 5. yılıdır. İlk tertiplerin tümünde Hümeze-Kâf arasında yer alması da tercihimizi teyit eder. "Onlara Allah'ın huzurunda saygıyla eğilin denildiğinde eğilmezler" (48) âyetini namaza hamledip bunu da Medine'de indiği yorumuna mesnet kılan rivayetler varsa da tutarlı değildir.

Konusu vahiy ve yeniden diriliştir. Vahiy aklın ruhu, âhiret dünyanın ruhudur. Sûre bu ikisine can veren âyetlerden oluşmaktadır. Son Saat, Kıyamet, yeniden diriliş, Hesap Günü, ödül ve ceza gibi ayrıntılarıyla insanın ebedî istikbalini ele alır. Bu ele alış o kadar yoğundur ki, şu âyet tam on kez, her biri bağlamıyla uyumlu bir vurguyla tekrarlanır: "O gün vay haline hakikati yalanlayanların". Bu tekrarların bağlamla uyumlu olduğunu söylemek vurgularının farklı olduğunu söylemektir.

Vahye dolaylı bir atıfla başlayan sûre, yine vahye atıfla son bulur: "Haydi (buna inanmadılar), iyi de, bundan böyle hangi söze inanacaklar?"

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 ŞAHİT olsun[1] iyilik yaymak için
art arda[2] gönderilen (bu vahiyler)! 2
Ardından bir fırtına gibi ortalığı kasıp
kavuranlar! 3 Ve (ilâhî mesajı) yay-
dıkça yayanlar! 4 Peşinden (hak ile
bâtılı) seçip ayıranlar! 5 derken (insanı)
tarifsiz (güzellikte) bir öğütle buluş-
turanlar; 6 (o öğütle) imana yöneleni
mazur addeden ve (tevbe için) uyarıda
bulunanlar...

7 ELBETTE,[3] tehdit edildiğiniz şey
mutlaka gerçekleşecektir: 8 Yıldızlar
söndürüldüğü zaman; 9 ve gök yarıldığı
zaman; 10 ve dağlar un ufak edildiği
zaman; 11 ve bütün elçiler (tanıklık)
vaktinde toplandığı zaman...[4]

12 Peki, bütün bunlar hangi gün
gerçekleştirilecek?

13 (İyi ile kötü arasındaki) Ayrım
Günü. 14 Sahi, bu Ayrım Günü'nün
dehşetini sen nereden bileceksin?

15 O gün vay haline (bu) hakikati
yalanlayanların!

16 Ne yani, Biz (o yalanlayanların)
öncülerini helâk etmedik mi? 17 Son-
rakileri de onların peşine diziveririz: 18
işte günahı hayat tarzı haline getirenle-
re böyle davranırız.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًاۙ ﴿١﴾ فَالْعَاصِفَاتِ عَصْفًاۙ
﴿٢﴾ وَالنَّاشِرَاتِ نَشْرًاۙ ﴿٣﴾ فَالْفَارِقَاتِ فَرْقًاۙ ﴿٤﴾
فَالْمُلْقِيَاتِ ذِكْرًاۙ ﴿٥﴾ عُذْرًا اَوْ نُذْرًاۙ ﴿٦﴾ اِنَّمَا
تُوعَدُونَ لَوَاقِعٌۜ ﴿٧﴾ فَاِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْۙ
﴿٨﴾ وَاِذَا السَّمَٓاءُ فُرِجَتْۙ ﴿٩﴾ وَاِذَا الْجِبَالُ
نُسِفَتْۙ ﴿١٠﴾ وَاِذَا الرُّسُلُ اُقِّتَتْۜ ﴿١١﴾ لِاَيِّ يَوْمٍ
اُجِّلَتْۜ ﴿١٢﴾ لِيَوْمِ الْفَصْلِۚ ﴿١٣﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ
مَا يَوْمُ الْفَصْلِۜ ﴿١٤﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ
﴿١٥﴾ اَلَمْ نُهْلِكِ الْاَوَّلِينَۜ ﴿١٦﴾ ثُمَّ نُتْبِعُهُمُ
الْاٰخِرِينَ ﴿١٧﴾ كَذٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ﴿١٨﴾

---

1 Yüksek bir belâgatın ifadesi olan ilâhî yeminler, varlığı oluşturan her unsurun "şahitlik" vasfını ifade eder. Tek sahip O'dur; gerisi hep şahittir. İnsan da şahitler kervanına bilinçli olarak katılmalıdır. Tefsir otoriteleri, ilk beş âyette yer alan sıfatların mevsufu konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bunlara "melekler", "rüzgârlar" veya "kâmil ruhlar" diyenler olduğu gibi, ilk ikisi melekler diğerleri rüzgâr veya ilk ikisi rüzgâr diğerleri melekler, ilk ikisi melekler müteakip üçü âyetler diyen de olmuştur. Tercihimizin gerekçesi için mevsufsuz sıfatlarla başlayan beş sûrenin ilki olan 'Âdiyât 1'in notuna bkz.

2 Hem *'urfen* masdarına *mef'ul* mânası vererek, hem de ism-i masdar anlamıyla. Kıl art arda, peş peşe dizildiği için at yelesine *'urf* denilmiştir.

3 *İnnemâ,* sünnete dayalı mushaf yazımı gereği mushaf içinde birleşik yazılsa da hasr belirten *innemâ* edatı değil, *inne* ve *mâ*dan oluşan iki ayrı edattır ve "elbette" ve "şey" ile karşılanmıştır.

4 Veya: "Vakti geldiği zaman". Tercihimiz Ferrâ'nın tercihidir.

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٩﴾ اَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ
مَاءٍ مَهِينٍ ﴿٢٠﴾ فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ﴿٢١﴾
اِلَى قَدَرٍ مَعْلُومٍ ﴿٢٢﴾ فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ
﴿٢٣﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٤﴾ اَلَمْ نَجْعَلِ
الْاَرْضَ كِفَاتًا ﴿٢٥﴾ اَحْيَاءً وَاَمْوَاتًا ﴿٢٦﴾ وَجَعَلْنَا
فِيهَا رَوَاسِيَ شَامِخَاتٍ وَاَسْقَيْنَاكُمْ مَاءً
فُرَاتًا ﴿٢٧﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٨﴾
اِنْطَلِقُوا اِلَى مَا كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿٢٩﴾
اِنْطَلِقُوا اِلَى ظِلٍّ ذِي ثَلَاثِ شُعَبٍ ﴿٣٠﴾

19 O gün vay haline (bu) hakikati yalanlayanların!

20 Sizin yaratılış sürecinizi basit ve zayıf bir sıvıdan başlatmadık mı?[5] **21** Ki Biz o sıvıyı (rahim gibi) sağlam bir karar mahallinde korumaya aldık; **22** tabii ki önceden belirlenmiş bir süreye kadar...

23 Bütün bunları Biz takdir ettik;[6] ve ne muhteşemdir Bizim takdirimiz!

24 O gün vay haline (bu) hakikati yalanlayanların!

25 Değil mi ki yeryüzünü, çekim gücü olan bir toplanma alanı yaptık;[7] **26** diriler ve ölüler için.[8] **27** Ve orada başı yüce heybetli dağlar var ettik; ve size billur gibi suları sebil ettik.[9]

28 O gün vay haline (bu) hakikati yalanlayanların!

29 HAYDİ artık, yalanlayıp durduğunuz (Hesap Günü'ne) doğru ilerleyin bakalım! **30** (İnsanın duygu, düşünce ve eylemini kuşatan) üç boyutlu gölgeye doğru ilerleyin![10]->

---

5 *Min* edatı, sürecin başlangıcına (ibtida) delâlet eder. Bu âyeti Enbiya 30 ile birlikte okumak daha açıklayıcıdır: "(hareket edebilen) her canlıyı sudan var ettik."

6 Yani: Kudretimizden bir kudret sayesinde, büyüyüp gelişmesini takdir ettik.

7 *Kifât;* hem "yerçekimi" yasasını ifade eder, hem de *kefet*ten fiâl kalıbıyla, "farklı şeylerin bir araya gelmesini" veya "bu işin gerçekleştiği alanın adını" ifade eder. Bir sonraki âyetin de delâlet ettiği gibi, mü'min olsun kâfir olsun insanların bir arada yerçekimi yasasına bağlı olarak yaşamasının Allah'ın takdiri olduğunu ifade eder.

8 Belirsiz olması, "bildiğiniz ölüm ve hayat değil" anlamını içerir. Çevirimizin gerekçesi budur. Bir önceki âyetin "Yeryüzünü cazibe merkezi yaptık" şeklindeki alternatif mânasını tercih edersek, bu âyetin açılımı "bu yüzden dirileri de ölüleri de kendine çekmektedir" şeklinde olur.

9 *Sekaytuhu,* "ona su sundum" anlamına gelir. *Eskaytuhu,* "ona sudan bir pay verdim" anlamına gelir (*Furûk*). Başı yüce haşmetli dağlar rahmet bulutlarının altına başını tutuyor da, şerefini Allah'tan alan insan akleden kalbini neden vahyin rahmet bulutlarının altına tutmayıp hakikati yalanlıyor? Vahiy bir dağa inseydi dağ haşyetten paramparça olurdu (59:21). Fakat insana indiği halde insan neden vahye karşı taş kesilir? Bulut dağa nâzil olur vahiy insana. Bulutu çeken dağ yeşile kavuşur, vahiy hakikatine yüreğini tutan insan cennete kavuşur. Aksi halde dağ nasıl kıraç kalırsa, insan da cennetinden olur.

10 Yani: cehennem dumanının yakıcı, boğucu ve kör edici gölgesine... Zımnen: zira siz dünyadayken fıtrat, hilkat ve akleden kalbinizin üzerini küfür perdesiyle örterek onu vahyin ışığından mahrum bırakmıştınız.

لَا ظَلِيلٍ وَلَا يُغْنِي مِنَ اللَّهَبِ ﴿٣١﴾ اِنَّهَا
تَرْمِي بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِ ﴿٣٢﴾ كَاَنَّهُ جِمَالَتٌ صُفْرٌ
﴿٣٣﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٤﴾ هٰذَا يَوْمُ لَا
يَنْطِقُونَ ﴿٣٥﴾ وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ ﴿٣٦﴾
وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٧﴾ هٰذَا يَوْمُ الْفَصْلِ
جَمَعْنَاكُمْ وَالْاَوَّلِينَ ﴿٣٨﴾ فَاِنْ كَانَ لَكُمْ كَيْدٌ
فَكِيدُونِ ﴿٣٩﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٠﴾ اِنَّ
الْمُتَّقِينَ فِي ظِلَالٍ وَعُيُونٍ ﴿٤١﴾ وَفَوَاكِهَ
مِمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٤٢﴾ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيۤـٔاً
بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي
الْمُحْسِنِينَ ﴿٤٤﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٥﴾
كُلُوا وَتَمَتَّعُوا قَلِيلًا اِنَّكُمْ مُجْرِمُونَ ﴿٤٦﴾

<- **31** Serinletmeyen ve ateşin alevinden korumayan (acayip bir gölgeye); **32** O (alevin ateşi) dev yapılar[11] gibi kıvılcımlar saçar; **33** sanki akkordan halatlar gibi...[12]

34 O gün vay haline (bu) hakikati yalanlayanların!

35 Bu, ağızlarını açamayacakları bir gündür; **36** (o gün) onlara, özür dilemeleri için dahi izin verilmez.

37 O gün vay haline (bu) hakikati yalanlayanların!

38 İşte bu, Ayrım Günü'dür. (Onlara denilecek ki): "Sizi ve öncekileri bir araya topladık: **39** Haydi, eğer elinizde bir kurtuluş planı varsa hemen onu uygulayın!"

40 O gün vay haline (bu) hakikati yalanlayanların!

41 ŞÜPHE YOK Kİ muttakiler (huzur veren) gölgeler altında ve (ebedî saadetin) kaynağında bulunacaklar;[13] **42** ve canlarının istediği her şey,[14] onları neşe ve zevke gark edecek;[15] **43** (onlara) "Yaptıklarınıza karşılık olarak yiyin, için, afiyet olsun!" (deriz). **44** Elbet Biz iyileri işte böyle ödüllendiririz!"

45 O gün vay haline (bu) hakikati yalanlayanların!

46 SİZ de (dünyada) yiyip için ve geçici hazların sefasını sürün (ey yalanlayanlar)! Çünkü siz, günahı hayat tarzı haline getirdiniz.

11 *Ke'l-kasr,* çoğul olarak anlaşılır. Zira *el* cins içindir.

12 Veya: "Sapsarı develerin gövdeleri gibi". Tercihimiz, "gemileri zapteden halatlar" anlamına gelen *cumâlâtun* (t. *cumâletun*) okuyuşuna dayanmaktadır.

13 *'Ayn* için bkz: 76:18, not 14.

14 *Min* beyaniyye olarak alınmıştır.

15 *Fevâkih* kelimesine verdiğimiz bu anlam için bkz: 36:55.

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٧﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ
ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ ﴿٤٨﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ
﴿٤٩﴾ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٠﴾

47 O gün vay haline (bu) hakikati yalanlayanların!

48 Zira onlara Allah'ın huzurunda saygıyla eğilin denildiğinde eğilmezler.

49 O gün vay haline (bu) hakikati yalanlayanların!

50 Haydi (buna inanmadılar), iyi de, bundan böyle hangi söze inanacaklar![16]

16 Allah Rasulü bu âyeti okuyan birinden, "Allah'a ve O'nun indirdiğine iman ettim" (*âmentu billâhi ve mâ enzele*) demesini istermiş (İbn Kesir). Bu, vahiyle diyaloga girmenin, vahyi canlı seslenen bir özne olarak görüp ona cevap vermenin güzel bir örneğidir.

78. NEBE' SÛRESİ

Sûre, kadim mushafların, tefsir ve hadis kitaplarının birçoğunda *Nebe'* adıyla anılır. İkinci âyetinde yer alan *nebe'*, "hayati bildiri, önemli ve büyük haber" anlamına gelir. Buhârî ve bazı tefsirler ilk âyetiyle anmışlardır. Kurtubî *Sûretu Amme* adıyla anmıştır. Ayrıca bu sûreye *Tesâul* ve *Mu'sırât* adını verenler de olmuştur.

Nebe' ve Nâzi'ât sûreleri, mushafta da nüzulde de birbirini izler. Ünlü tertipte Me'âric-Nâzi'ât arasında yer alır. Sûre, muhteva itibarıyla iniş zamanına ilişkin bir delil sunmaz. Ancak inkârcı muhataplann üzerinde yoğunlaştığı âhireti inkâr konusuyla söze girmesi, bir ipucu sayılabilir. M. Bazergân, nüzul tertibinde sûreyi iki bölüme ayırarak 1-36'yı vahyin ikinci yılına, gerisini 6. yılına yerleştirir. R. Blachère ise üç dilimlik Mekke döneminin ilk dilimine ve 26. sıraya yerleştirir. Tertipteki yerine dayanarak sûrenin peygamberliğin 7. yılında nâzil olduğunu söyleyebiliriz. İbn Abbas'tan gelen şu rivayet, bu tahminimizi pekiştirir mahiyettedir: "Kureyş, inen Kur'an âyetlerini tartışıyordu; onlardan tasdik edenler de çıkıyordu, yalanlayanlar da; derken bu sûre indi."

Konusu bir bütün olarak insanın ebedî istikbalidir. Yeniden diriliş hakikatini eşsiz bir belâgatla ele alır (1-5). Ardından insanoğluna sunulan nimetler hatırlatılır. "Uykunuzu istirahat kıldık" (9) ve "gündüzü de çalışma zamanı yaptık" (11) diyen âyetler bu sûrede yer alır. Sûrede ilâhî ödül ve cezanın ayrıntılı tasvirleri yapılır (21-40).

Sûre, inkâr ettiği Hesap Günü ile karşı karşıya kalan bir inkârcının pişmanlık kokan şu acı yakınışıyla son bulur:

"Âh n'olaydım, keşke bir toprak olaydım!"

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

عَمَّ يَتَسَٓاءَلُونَۚ ﴿١﴾ عَنِ النَّبَاِ الْعَظ۪يمِۙ ﴿٢﴾ اَلَّذ۪ي
هُمْ ف۪يهِ مُخْتَلِفُونَۜ ﴿٣﴾ كَلَّا سَيَعْلَمُونَۙ ﴿٤﴾ ثُمَّ
كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ﴿٥﴾ اَلَمْ نَجْعَلِ الْاَرْضَ مِهَادًاۙ
﴿٦﴾ وَالْجِبَالَ اَوْتَادًاۙ ﴿٧﴾ وَخَلَقْنَاكُمْ اَزْوَاجًاۙ ﴿٨﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 KENDİ aralarında neyi[1] soruşturu-
yorlar?[2] 2 O muazzam (olayın) müthiş
haberini mi?[3] 3 Ki onlar o (haber) hak-
kında ihtilaf ediyorlar.[4]

4 Evet: Bir gün (gerçeği) öğrenecekler;
5 evet, evet: Bir gün (gerçeği nasılsa)
öğrenecekler.

6 YERYÜZÜNÜ (sizin için) tarifsiz bir
beşik kılmadık mı?[5] 7 Ve dağları da (o
beşiğin) kazıkları?[6]

8 Dahası sizi çiftler halinde yarattık;[7]->

1 *'Ammenin* aslı *'an+mâ* edatlarıdır. Soru *mâ*sı harf-i cerle birleşince elif düşüp ona delâleten *mime* bir şedde verilir. Cümledeki normal söz dizimi *yetesâelûne 'an mâ* şeklindedir. Soru edatı kural gereği başa gelmiştir.

2 Tefâul babında mâna hem özne hem nesneden sâdır olduğu için, "soruşturma" karşılığını tercih ettik. Kur'an eşsiz belâgatıyla Arap dilinde daha önce kullanılmamış yöntemleri kullandı. Bunlardan biri de konuya soruyla girme üslubudur.

3 *Nebe'* ile *haber* arasında fark vardır. *Nebe'*, "sahibi için hayatî önemi olan haber ve bildiri"dir. Buradaki *en-nebeu'l-'azîm*, bağlamın da doğruladığı gibi "yeniden diriliş"tir. Bunu zımnen "göklerin manşeti" olarak da okuyabiliriz.

4 Mekkelilerin yeniden diriliş konusunda kafalarının da, sözlerinin de karışık olduğunu beyan eder. Mekkeli bir azınlık ilkel bir materyalizmi (Dehrilik) savunurken, bir başka azınlık da kaynağı karanlık bir batıniliği savunur. Kelbî ve İbn Habib'in "zındık" olduklarını belirtip bir bir saydığı bu kodamanlar başta İran kökenli Mazdekizm ve Maniheizm olmak üzere kadim batıniliğin (gnostisizm) her türünden etkilenmişlerdi. İbn Abbas'a göre bu kişiler zındıklığı, düalist gnostisizmin merkezlerinden biri olan Hîre'nin Nasrânilerinden öğrenmişlerdir (*Mesâlib*, Beyrut, 1419, s. 68; *el-Muhabbar*, Beyrut, ty., s. 161). Âhireti kökten inkâr eden dehrî azınlıktı (45:24 ve 53:27). Fakat geniş yığınların bilinç altında Hz. İbrahim'den kalma belli belirsiz bir âhiret düşüncesi vardı. Casiye 32. âyet (ayrıca 41:50 ve 18:36) bunu ifade ediyordu. Zaten bu, şefaat beklentilerinden de anlaşılabilecek bir durumdu (Bkz: 10:18)

5 "Yeryüzü ve dağlar" (7. âyet) özgül ağırlığı olan somut ve elle tutulabilir varlıklar olduğu için *innâ ce'alnâ* şeklinde doğrudan mazi fiil yerine muzarinin *lem* ile mazi yapılmış hali olan *lem-nec'al* şeklinde gelmiştir. Buna mukabil "cinsiyet, uyku, gece ve gündüz" özgül ağırlığı olmayan gerçeklikler olduğu için 8-11. âyetlerde *halaknâ* ve *ce'alnâ* mâzi fiilleri doğrudan kullanılmıştır. Galibiyetle uygulanan bu kuralın istisnaları da yok değildir (Mesela bkz: 77:27)

6 Lafzen: "Direkleri". Kur'an'ın eşsiz belâgatına harika bir örnek. Yeryüzü ölçeğinde bir beşiğe dağlardan ayak yakışırdı. Bebeği insan olan bu beşiği sallayan el Allah'ın kudret eli, bu eli harekete geçiren şefkat ilâhî rahmettir. Teşbihin îmâ ettiği hakikat karşısında akıllar secdeye kapanır.

7 Bu özellik türün her unsurunu içerdiği için, *halaka'l-insân* yerine *halaknâkum* gelmiştir. *Ezvâcen* "çift olarak, çifterli" demektir. Âyet tüm yaratılmışlar âleminin çift kutupluluğuna delâlet eder. *Ezvâc* zımnen "zıt kutupluluk" anlamını da içerir. Zira Kur'an'da birçok yerde zıt kutupluluktan söz edilmesine rağmen, burada olduğu gibi Allah'ın eşyayı zıt kutuplu olarak (*ezdâden*) yarattığından hiç söz edilmez. Bu tıpkı hayır Allah'a doğrudan izafe edilirken şerrin Allah'a izafe edilmemesine benzemektedir. Bu durumu lafzen temsil eden *ezdâd* yerine *ezvâc* kullanılması, âlemde zıtlar olarak algıladığımız şeylerin hakikatinin algıladığımızdan daha farklı olduğunun göstergesi sayılabilir. Belki bizim zıtlar gibi gördüğümüz şeyler de hakikatte biri olmadan diğeri düşünülemeyecek olan eşlerdir. Elbet işin hakikatini en iyi Allah bilir.

وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا ﴿٩﴾ وَجَعَلْنَا الَّيْلَ
لِبَاسًا ﴿١٠﴾ وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا ﴿١١﴾ وَبَنَيْنَا
فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا ﴿١٢﴾ وَجَعَلْنَا سِرَاجًا
وَهَّاجًا ﴿١٣﴾ وَاَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَٓاءً
ثَجَّاجًا ﴿١٤﴾ لِنُخْرِجَ بِه۪ حَبًّا وَنَبَاتًا ﴿١٥﴾ وَجَنَّاتٍ
اَلْفَافًا ﴿١٦﴾ اِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَاتًا ﴿١٧﴾ يَوْمَ
يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَتَأْتُونَ اَفْوَاجًا ﴿١٨﴾ وَفُتِحَتِ
السَّمَٓاءُ فَكَانَتْ اَبْوَابًا ﴿١٩﴾ وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ
فَكَانَتْ سَرَابًا ﴿٢٠﴾ اِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا ﴿٢١﴾

<- 9 ve uykunuzu istirahat[8] kıldık;[9] 10 ve geceyi tarifsiz bir örtü kıldık;[10] 11 gündüzü de çalışma zamanı yaptık.[11]

12 Ve üzerinize yedi kat (göğü) sapasağlam bina ettik.[12]

13 Ve (oraya) son derece güçlü bir ışık ve ısı kaynağı yerleştirdik.[13]

14 Ve sıkılmaya hazır yağmur yüklü (bulutlardan)[14] şarıl şarıl sular indirdik; 15 ki onunla tohumlar ve bitkiler bitirelim; 16 dahası, salkım saçak bahçeler (yetiştirelim diye).

17 ŞÜPHESİZ Ayrışma Günü'nün[15] belirlenmiş bir vakti mutlaka vardır:[16] 18 o gün sûra üflenir, derhal amacına göre taksim edilmiş topluluklar halinde (hayat alanına) çıkarsınız; 19 ve kapıları varmış gibi gökler açılıverir;[17] 20 ve dağlar yürütülür, sanki bir serap olur.

21 Şüphesiz (o gün) Cehennemin gözleri yolda kalacaktır;[18]->

8 Veya, "kesinti" (*el-kat'*) kök anlamına istinaden: "istirahat için ara". Fakat bu mâna, kelimenin aslî mânası değildir. *Nevmekum* (uykunuz) kelimesi, insan uykusuna has bir özelliği ifade etse gerektir. Bu da can ile değil insana özgü ruh ile alâkalı olmalıdır (Krş: 6:60).

9 8. âyetteki çift yaratılış *haleka* fiiliyle, 9. âyetteki uykunun ölüm sembolü kılınışı *ce'ale* fiiliyle ifade edilmiş. *Halk* eşyanın varoluş, tabiat, cevher ve fıtratına nisbetle, *ca'l* ise eşyanın ahval, araz ve eylemine nisbetle kullanılır. Çift kutupluluk insanın cevherî özelliği, uyku ise ârazî özelliğidir. İlki ontolojik, ikincisi biyolojiktir.

10 Gecenin örtü kılınmasının üç gerekçesi vardır: Birincisi: Gecenin koynunda yapılması gereken meşru işler için bir örtü. İkincisi: Zerdüştlüğün Karanlık Tanrısı (Ehrimen) inancını red. Üçüncüsü: Gece koruyucudur: İlk muhatapların dünyasında gece saldırmak *muruete* (insanlık) aykırıydı.

11 "Hayat" anlamına gelen *me'âş*, 9. âyetteki *subât*'ın karşıtıdır.

12 Lafzen sayı ifade etse de mecazen çok katmanlılığı ve çeşitliliği ifade eder.

13 *el-Vehec*, bir kaynaktan neşet eden ışık ve ısı (Râğıb). Burada "güneş".

14 Veya: "(Rüzgârların) sıkıp suyunu çıkardığı (bulutlardan)". *'Asr* (103:1) ve *u'sıra* (12:36) hep "sıkıp suyunu çıkarmak" kök anlamından müştaktır.

15 Hesap Günü iman ve küfrün, iyi ve kötünün, hak ve bâtılın ayrışma günüdür. Kur'an da ayrıştırıcı bir kelâmdır (*kavlun fasl*, 86:13). Ayıran Söz'ü dinlemeyen "Ayrışma Günü" cevhere değil curufa ayrılır.

16 *Kâne*, sözkonusu zamanın Allah katında malum ve sabit olduğunu ifade eder. Yani, 'Tanrı'yı kıyamete zorlamak' isteyen haddini bilmezler boşuna çırpınırlar.

17 Veya: "Ve gökler açılıverir -ki zaten o kapılara (sahiptir)-." Tercihimiz, *kâne*'nin teşbih edatı işlevine dayanmaktadır.

18 Veya *mirsâd*ın mekân ismi anlamına dayanarak: "gözetleme/pusu yeri olacaktır". Ya da mastar anlamına dayanarak: "pusuya yatacaktır". Tercihimiz kelimenin mübalağa anlamına dayanmaktadır.

لِلطَّاغِينَ مَآبًا ﴿٢٢﴾ لَابِثِينَ فِيهَا أَحْقَابًا ﴿٢٣﴾ لَا
يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا ﴿٢٤﴾ إِلَّا حَمِيمًا
وَغَسَّاقًا ﴿٢٥﴾ جَزَاءً وِفَاقًا ﴿٢٦﴾ إِنَّهُمْ كَانُوا لَا
يَرْجُونَ حِسَابًا ﴿٢٧﴾ وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كِذَّابًا ﴿٢٨﴾
وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا ﴿٢٩﴾ فَذُوقُوا فَلَنْ
نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا ﴿٣٠﴾ إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا ﴿٣١﴾
حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا ﴿٣٢﴾ وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا ﴿٣٣﴾ وَكَأْسًا
دِهَاقًا ﴿٣٤﴾ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَّابًا ﴿٣٥﴾

<- **22** (o) haddini bilmezler için bir son duraktır; **23** onlar orada uzun zamanlar boyu kalacaklar.[19] **24** Orada ne (yürek) serinletici bir (haber) tadacaklar,[20] ne de (iç yangınını söndürecek) bir içecek. **25** Ancak kavurucu bir umutsuzluk ve zift gibi sıvanan buz gibi bir karanlık.[21] **26** (İnkârlarına) uygun bir karşılık...

27 Şu kesin ki onlar vaktiyle, hesaba çekilmeyi arzu etmiyorlardı; **28** üstelik âyetlerimizi de açık bir dille yalanlamışlardı; **29** Biz de her şeyi bir bir sayarak kayıt altına aldık.

30 Sonunda (onlara diyeceğiz ki): "(Büyüttüğünüz Cehennem ağacının meyvelerini) tadın; artık size tarifsiz bir mahrumiyetten başka bir şey artırmayacağız."[22]

31 NE var ki, Allah bilinciyle hareket edenleri tarifsiz bir mutluluk yurdu[23] bekliyor; **32** içinden su çıkan göz bebeği bahçeler,[24] bağlar... **33** Dahası, dengi dengine gözalıcı eşler...[25] **34** Ve dolup taşan kadehler...

35 Orada kimse ne boş bir laf ne de yalan bir söz duyacak.

19 *Ahkâb*, "uzun zaman" demektir. Bir hadise göre 80, İbn Abbas'a göre 300 yıldır. 40 veya 30 bin yıl diyenler de olmuştur. Hasan Basrî "süresi belirsiz" der. Bu âyetten yola çıkarak Cehennem'in sonlu mu sonsuz mu olduğu tartışılmıştır. Sonlu olduğunu savunan her mezhepten farklı âlimler başta bu âyet olmak üzere En'âm 128 ve Hûd 106-108. âyetlerini ve Allah'ın rahmetinin gazabını geçtiği ilkesini delil getirmişlerdir (Konuyla ilgili ayrıntılı bir açıklama için bkz: 2:35, not 33). Ebu Said el-Hudrî'den gelen bir hadis şöyledir: "Hesap Günü cennetlikler cennete, diğerleri de cehenneme gider. Allah şöyle der: 'Kalbinde hardal tanesi kadar iman olanı oradan çıkarın!' Cehennem ehli oradan çıkarılıp hayat ırmağına atılacak. Ve sonra bir çayın kenarında yeşeren otlar gibi filizlenecekler. Sen onun nasıl çimlenip filizlendiğini görmez misin?" (Buhârî; Müslim; Nesâî; İbn Hanbel).

20 Parantez içi açıklamalarımız, *zâka* fiilinin mecazi karşılığına dayanmaktadır.

21 *Ğassâk* için bkz: 113:3, not 5.

22 *'Azâb*ı çevirimizin gerekçesi için bkz: 68:33, not 29.

23 Veya mastar anlamıyla: "Kurtuluş.."

24 *Hadika*'yı çevirimiz için bkz: 27:60, not 62.

25 *Kevâ'ib*, "yüksek, yüce, kaliteli, değerli, gözalıcı" anlamına gelen *ka'b* kökünden (*Mekâyîs*). Sonradan *Ka'be* gibi "kübik", *ka'beyn* (ayak bileği) gibi dairevî cisimler için de kullanılmaya başlanmıştır. Yalnız burada geçen kelime dişil olmadığı gibi, tek bir cinse de hamledilemez. Her iki cinsi de kapsar. "Tam denk" anlamındaki *etrâb* da tercihimizi doğrular.

36 (Bütün bunlar) Rabbinden, tarif(e) siz bir hesaba göre bahşedilen sınırsız bir ödül olacak: **37** göklerin, yerin ve o ikisi arasındakilerin Rabbi'nden; Rahmân'dan...

Ve hiç kimse O'na (karşı) söz söyleme cesaretini kendinde bulamayacak;[26] **38** o gün (insanlığa ait) bütün ruhlar[27] ve melekler saf saf kıyama duracak; kimse ağzını açamayacak; ancak Rahmân'ın izin[28] verdikleri müstesna; onlar da sadece doğruyu söyleyecek.[29]

39 İşte bu, hakkın tecelli ettiği gündür: artık isteyen Rabbine varan bir yol tutsun!

40 Kuşku yok ki Biz sizi, çok yakın bir azaba karşı uyarıyoruz: o gün kişi elleriyle takdim ettiği şeylere bakacak; ve (yeniden dirilişi) inkâr eden kişi şöyle diyecek: "Âh n'olaydım, keşke bir toprak olaydım!"[30]

جَزَٓاءً مِنْ رَبِّكَ عَطَٓاءً حِسَابًاۙ ﴿٣٦﴾ رَبِّ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمٰنِ
لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًاۚ ﴿٣٧﴾ يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ
وَالْمَلٰٓئِكَةُ صَفًّاۗ لَا يَتَكَلَّمُونَ اِلَّا مَنْ اَذِنَ لَهُ
الرَّحْمٰنُ وَقَالَ صَوَابًا ﴿٣٨﴾ ذٰلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّۚ
فَمَنْ شَٓاءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّه۪ مَاٰبًا ﴿٣٩﴾ اِنَّٓا اَنْذَرْنَاكُمْ
عَذَابًا قَرِيبًاۚ يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ
وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَن۪ي كُنْتُ تُرَابًا ﴿٤٠﴾

26 Zımnen: Şuna neden şu kadar verdin diye hesap sorma cüretini...

27 Ruh tekildir, fakat belirlilikten dolayı çoğul anlamı taşır. Tercihimiz İbn Abbas, Katâde ve Hasan Basri gibi ilk otoritelerin görüşüne dayanmaktadır (Taberî). Allahu a'lem, bu insanoğluna dünyada üflenen ve onda fıtrat, vicdan, irade ve akıl biçimlerinde tezahür eden, *'teveffi'* ettirildikten sonra aslî vatanında şahid olarak İlâhî huzura çıkartılacak olan ruhtur.

28 *İzn*, "kulak"a (*uzn*) nisbet edilir. Kulağını dikerek "izin bekleyen" veya "izni bildiren" kimseye verilen müsaadeye *izn* denmiştir.

29 Müşriklerin sapık şefaat inancını red. Tüm şefaat tasavvurları, Enbiya 28, Sebe 23, Zümer 44; Necm 26. âyetlere arz edilmelidir.

30 Zira bu kişi, yaşarken yeniden diriliş gerçeğine inanmak yerine toprak olacağını sanmıştı

79. NÂZİ'ÂT SÛRESİ

Sûre, "söküp çıkaranlar" veya "sıyırıp alanlar" mânasına gelen *Nâzi'ât* adını ilk âyetinden alır. Sûrenin, ilk dönemlerden beri bilinen ve kullanılan tek adı budur.

Mekke'de inmiştir. 'Âdiyât, Zâriyât, Sâffât ve Murselât gibi mevsufsuz sıfatlarla başlayan beş sûreden biridir. Mehdi Bazergân, matematiksel yöntemiyle sûreyi iki bölüm halinde vahyin 2. ve 3. yıllarına yerleştirir. Benzer bir tercihi Blachère de yapar. Fakat Nâzi'ât sûresi, ilk nüzul tertiplerinin tümünde Nebe'-İnfitâr arasında yer alır. Bu sıralamaya itiraz etmek için elde makul bir gerekçe bulunmamaktadır. Bu durumda sûreyi boykot döneminin ilk yılı olan peygamberliğin 7. yılına yerleştirmek daha isabetli olacaktır.

Sûrede söz döner dolaşır sonunda âhirete gelir. Birçok sûre gibi bu sûrenin de ana temasının âhiret olması sebepsiz değildir. Zira her şeyin bir ruhu vardır, dünyanın ruhu da âhirettir.

Sûre, diğer mevsufsuz sıfatla başlayan sûreler gibi vahye üstü kapalı atıflarla başlar. Hz. Musa ve onun davetine sırtını dönen Firavun kıssası bu bağlamda dile gelir:

"Allah da onu kıskıvrak enseleyip dünya ve âhirette ibretlik bir cezaya çarptırdı." (25)

Sözlü âyetlere inanmayanlara tabiat ve kâinat âyetleri gösterilir.

Sûre en sonunda sözü kıyamete getirir. Şu çarpıcı âyetler, insanoğluna Allah'tan başka hiç kimsenin haber veremeyeceği öteki hayata dairdir:

"(Ey peygamber!) Sana 'Kıyamet ne zaman kopacak?' diye soruyorlar. Sen kim onun vaktini bilmek kim! Onun nihaî ilmi yalnızca Rabbine malum. Sen sadece kıyametten korkanlara hatırlatıcısın. (Kâfirler) bu hakikati bizzat gördükleri gün, onlara sanki (bu dünyada) bir akşam veya bir kuşluktan fazla kalmamışlar gibi gelecek." (42-46)

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 ŞAHİT olsun[1] (muhatabın yüreğine) dalıp (küfrü oradan) şiddetle söküp çıkaran[2] (uyarı âyetleri)!

2 Ve (mü'min gönüllere) müjde dolu bir umudu usulca getirip bırakan (rahmet âyetleri)!

3 Ve (o umutla hayat denizine) açılıp yüzdükçe yüzen (mü'min)ler!

4 Ve (hayır yolunda) birbirleriyle yarışan öncüler! **5** Derken, onların peşinden işleri yoluna koyan artçılar (şuna şahit olsun):[3]

6 O gün, şiddetle sarsan güç her şeyi sarsacak;[4] **7** onun peşinden daha büyük sarsıntılar gelecek; **8** işte o gün kalpler çarpılmış (gibi) titreyecek; **9** onların gözleri yıkılmışlığı, bitmişliği temsil edecek.[5]

10 Onlar (hâlâ) diyorlar ki: "Ne yani, şimdi biz çukuru boyladıktan sonra yeniden eski halimize mi döneceğiz? **11** Tamamen çürüyüp bir külçe kemik haline gelsek de mi?" **12** (Ve) ekliyorlar: "O zaman desene bu ikinci bir hüsran olacak!"[6]

13 Sözün özü: o (kalk emri), sert ve kesin bir komuttan ibarettir.->

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًاۙ ﴿١﴾ وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًاۙ
﴿٢﴾ وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًاۙ ﴿٣﴾ فَالسَّابِقَاتِ
سَبْقًاۙ ﴿٤﴾ فَالْمُدَبِّرَاتِ اَمْرًاۢ ﴿٥﴾ يَوْمَ تَرْجُفُ
الرَّاجِفَةُۙ ﴿٦﴾ تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُۜ ﴿٧﴾ قُلُوبٌ
يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌۙ ﴿٨﴾ اَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌۢ ﴿٩﴾
يَقُولُونَ ءَاِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِۜ ﴿١٠﴾
ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا نَخِرَةًۜ ﴿١١﴾ قَالُوا تِلْكَ اِذًا
كَرَّةٌ خَاسِرَةٌۢ ﴿١٢﴾ فَاِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌۙ ﴿١٣﴾

---

1 Krş: 77:1, not 1. İlk beş âyetteki sıfatların mevsufları zikredilmemiştir. Bunlar melekler, yıldızlar, ok atan mücahitler veya kabzedilen ruhlar olarak yorumlanmıştır. Oysa ki Kur'an melekleri dişi olarak tasavvur edenleri reddeder (43:19). Yıldızlara ve ruhlara öznelik (müdebbir) yakıştırmak da Kur'an'ın genel kabullerine aykırıdır. Bizce bu sıfatların mevsufu benzerleri gibi vahiy veya vahye burada olduğu gibi olumlu veya 'Âdiyât'ta olduğu gibi olumsuz tepki veren insanlardır. Sıfatlar hem geçişli hem geçişsiz okunabilir.

2 Veya geçişsiz anlamıyla: "..söküp alan.."

3 Aşağıdaki âyetler yeminin cevabı olarak okunmalıdır, açıklamamızın gerekçesi budur.

4 *Râcife-râdife*nin muhtemel vurguları arasında şunlar sayılabilir: sûra ilk üfürülüş-kıyametin kopması, yeryüzü-dağlar, gökyüzü-yıldızlar, yerkürenin hareketi, bunun ikinci safhası, yani kıyametle birlikte yeryüzünün yok olması...

5 Dünyada *huşu*'un izzet ve şeref, âhirette ise zillet ve meskenet oluşuyla ilgilidir bkz: 88:2, not 3.

6 Alaycı bir küstahlıkla.

فَاِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ ﴿١٤﴾ هَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ
مُوسٰى ﴿١٥﴾ اِذْ نَادٰيهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ
طُوًى ﴿١٦﴾ اِذْهَبْ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰى ﴿١٧﴾
فَقُلْ هَلْ لَكَ اِلٰٓى اَنْ تَزَكّٰى ﴿١٨﴾ وَاَهْدِيَكَ
اِلٰى رَبِّكَ فَتَخْشٰى ﴿١٩﴾ فَاَرٰيهُ الْاٰيَةَ الْكُبْرٰى
﴿٢٠﴾ فَكَذَّبَ وَعَصٰى ﴿٢١﴾ ثُمَّ اَدْبَرَ يَسْعٰى ﴿٢٢﴾
فَحَشَرَ فَنَادٰى ﴿٢٣﴾ فَقَالَ اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى
﴿٢٤﴾ فَاَخَذَهُ اللّٰهُ نَكَالَ الْاٰخِرَةِ وَالْاُولٰى
﴿٢٥﴾ اِنَّ فٖي ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِمَنْ يَخْشٰى ﴿٢٦﴾

<- **14** İşte o zaman onlar, faltaşı gibi açılmış gözlerle mahşer meydanında beliriverecek.[7]

15 MÛSA kıssasından[8] haberin var mı?[9]

16 Hani Rabbi, iki kat kutsal kılınmış bir vadide[10] ona şöyle seslenmişti: **17** "Firavuna git, çünkü o haddini aştı; **18** ve ona de ki: 'Gönlün var mı arınmaya? **19** İmdi (cevabın evetse), ben seni Rabbine doğru yönelteceğim ve sen de kendine çekidüzen vereceksin!'[11]

20 Nihayet ona o ilâhî kudret delilini gösterdi;[12] **21** fakat o yalanladı ve sert çıktı;[13] **22** sonra hışımla orayı terk etti; **23** derken (adamlarını) topladı ve bağırıp çağırdı; **24** üstelik (bir de) "Ben sizin en büyük rabbinizim!" dedi.[14]

25 Allah da onu kıskıvrak enseleyip dünya ve âhirette ibretlik bir cezaya çarptırdı.

26 Şüphesiz bunda Allah'a karşı içten bir saygı duyanlar için sayısız ibret vardır.

---

7 Veya *sâhirah* kelimesinin kök anlamına istinaden: " bir meydana atılacak".

8 *Hadîs*in "hâdise" ile lafzî alâkası için bkz: 66:3, not 5.

9 *Hel* ile sorulduğu için muhataptan "elbette gelmişti" cevabı ister.

10 *Tuvâ*nın kök anlamına dayanarak: "iki kat, kat kat, kıvrım kıvrım, dürüm dürüm". Tercihimiz, bu vadinin birden fazla kutsal kılınışına dayanmaktadır. Kur'an'da *mukaddes* sıfatı aynı olaya dair iki kez Tuva vadisi için (diğeri 20:12), bir kez de Filistin toprakları için kullanılır (5:21). Tuva vadisi için Kasas 30'da mubarek sıfatı kullanıldığına göre Kur'an bunları birbirinin yerine kullanmaktadır. Aynı sıfat Mekke için de kullanılır (3:96). Buraların kutsallığı kendiliğinden bir kutsallık değil -ki öyle bir kutsallık yoktur- el-Kuddûs olan Allah'ın kelâmının inişi dolayısıyla 'verilen' bir kutsallıktır. *el-Mukaddes*in anlamı da zaten budur.

11 Bunları söyleyen Hz. Musa'nın, bir prens olarak büyütülen eski bir saraylı olduğunu unutmayalım.

12 "İlâhî kudret delili", yani *âyet*. Asâ ve beyaz el, Hz. Musa'ya peygamberlik delili olsun diye Allah tarafından verilmiş olan *âyet* idi.

13 Veya: "Dikleşti". *'Asâ*nın "değnek/kazık gibi oldu" anlamına istinaden.

14 *A'lâ*, sebeb-i na't/sebeb-i sıfat olarak anlaşılmalıdır. Zira gökleri ve yeri yaratmadığını Firavun'un kendisi de bilmektedir. Hiksoslar Mısır'dan çıkarıldıktan sonra, Mısır'ın yönetimini ele alan Kamosa Hanedanı'na mensup firavunlar kendilerini "yaşayan tanrı" ilan ettiler.

27 YARATILIŞ açısından siz mi daha zorlusunuz, yoksa gök kubbe[15] mi?[16] Göğü O İnşâ etti; **28** onu (içinde gök cisimleri) yüzecek şekilde yükseltti[17] ve dengeli bir iç düzene kavuşturdu; **29** onun gecesini adım adım karארttı, aydınlığını kıvamında çıkardı.

30 Ve onun ardından yeryüzünü yuvarlatarak bir düzene koydu;[18] **31** oradan suyunu ve bitki örtüsünü çıkarttı; **32** ve dağları sağlamca yerleştirdi;[19] **33** siz ve hayvanlarınız için geçim aracı olsun diye.

34 AMA o muazzam olay gerçekleştiği zaman; **35** (evet) işte o gün, insan neyin peşinden koştuğunu hatırlayacak; **36** zira gözleri faltaşı gibi açacak olan ateş, herkesin göreceği şekilde ortaya çıkarılır.

37 Ne var ki, işin sonunda haddini bilmeyen **38** ve dünya hayatını tercih edenler var ya: **39** işte gözleri faltaşı gibi açacak olan o ateştir tek sığınak.

40 Ama Rabbinin yüce makamından korkan ve kendini nefsine (kulluktan) alıkoyan kimseler var ya: **41** işte onların varacağı yer de Cennet'tir.

ءَاَنْتُمْ اَشَدُّ خَلْقًا اَمِ السَّمَٓاءُ بَنٰيهَا ﴿٢٧﴾ رَفَعَ
سَمْكَهَا فَسَوّٰيهَا ﴿٢٨﴾ وَاَغْطَشَ لَيْلَهَا وَاَخْرَجَ
ضُحٰيهَا ﴿٢٩﴾ وَالْاَرْضَ بَعْدَ ذٰلِكَ دَحٰيهَا ﴿٣٠﴾
اَخْرَجَ مِنْهَا مَٓاءَهَا وَمَرْعٰيهَا ﴿٣١﴾ وَالْجِبَالَ
اَرْسٰيهَا ﴿٣٢﴾ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِاَنْعَامِكُمْ ﴿٣٣﴾ فَاِذَا
جَٓاءَتِ الطَّٓامَّةُ الْكُبْرٰى ﴿٣٤﴾ يَوْمَ يَتَذَكَّرُ
الْاِنْسَانُ مَا سَعٰى ﴿٣٥﴾ وَبُرِّزَتِ الْجَحٖيمُ لِمَنْ
يَرٰى ﴿٣٦﴾ فَاَمَّا مَنْ طَغٰى ﴿٣٧﴾ وَاٰثَرَ الْحَيٰوةَ
الدُّنْيَا ﴿٣٨﴾ فَاِنَّ الْجَحٖيمَ هِيَ الْمَأْوٰى ﴿٣٩﴾
وَاَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهٖ وَنَهَى النَّفْسَ
عَنِ الْهَوٰى ﴿٤٠﴾ فَاِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوٰى ﴿٤١﴾

---

15 29. âyetin delâletiyle *es-Semâ'*daki belirlilik ahd içindir: "bilinen ve görülen gök" anlamına.

16 Yani: Bu kadar sağlam olanı İnşâ eden, sizi öldükten sonra yeniden diriltemez mi? İlk muhatapların 10-11. âyetteki inkârlarını red. Allah için 'zor' yoktur, dolayısıyla göğü ve insanı yaratması arasında da fark yoktur. Bu yüzden *eşeddin* bu bağlamdaki doğru karşılığı "sağlam"dır. Bu âyet Mü'min 56-57 ile birlikte okunmalıdır. Bencil ve küstahça bir böbürlenmeye dayalı insanı hakikatin tek ölçütü ilan eden hümanizmi red. Aynı zamanda insanın efdaliyyet ve eşrefiyyet düşüncesine Kur'anî bir endaze.

17 *Semkin* "balık" anlamındaki *semekin* mastarı oluşuna dayanarak.

18 *Dahv,* "dolamak, döşemek, sarmak". *Edhiye,* devekuşunun yumurtasını kumda gömdüğü yuva. Yumurta o yuvaya kendi şeklini verdiği için tabiatıyla o yuva da yumurta gibi küreseldir. *Midha* (ç. *medâhi*) ceviz gibi yuvarlak taşlarla oynanan bir tür iptidaî golf oyunu (*Lisân*). Buradaki *dehâ* ile Şems 6'daki *tahâ* arasında hem mahreç yakınlığı hem mâna benzerliği vardır. Her ikisi de yeryüzünün yuvarlaklığına delâlet ederler (Bkz: 91:6'nın not 6). Hiç kuşku yok ki bu o günün insanı için mucizevî bir ihbardır.

19 Dağların yeryüzünün kazıkları oluşu ile ilgili bkz: 21:31, not 41.

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ اَيَّانَ مُرْسٰيهَاۜ ﴿٤٢﴾ فِيمَ
اَنْتَ مِنْ ذِكْرٰيهَاۜ ﴿٤٣﴾ اِلٰى رَبِّكَ مُنْتَهٰيهَاۜ ﴿٤٤﴾
اِنَّـمَا اَنْتَ مُنْذِرُ مَنْ يَخْشٰيهَاۜ ﴿٤٥﴾ كَاَنَّهُمْ يَوْمَ
يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا اِلَّا عَشِيَّةً اَوْ ضُحٰيهَا ﴿٤٦﴾

42 (EY PEYGAMBER!) Sana "Kıyamet ne zaman[20] kopacak?" diye soruyorlar.

43 Sen kim onun vaktini bilmek kim![21]
44 Onun nihai ilmi yalnızca Rabbine malum. **45** Sen sadece (kıyametten) korkanlara hatırlatıcısın.

46 (Kâfirler)[22] bu hakikati bizzat gördükleri gün, onlara sanki (bu dünyada) bir akşam veya bir kuşluktan fazla kalmamışlar gibi gelecek.[23]

---

20 Veya: "nerede"; veya "kopması nasıl olacak". *Mursâhâ*, "geminin yolcuları boşaltmak için demir atması, boşaltma vakti ve yeri". Zımnen: Sadece insan değil, kâinat da yolcu. Hz. Peygamber kendisine kıyametin zamanını soran birine şöyle der: "Onun için ne hazırladın?"

21 Veya yaklaşık çeviriyle: "Sen onun vaktini nereden bileceksin ki?" Tercihimiz metnin tam karşılığıdır. Krş: "Onun bilgisi sadece Allah katındadır" (33:63; bkz: 7:187; 20:15). Kur'an kıyametin "ansızın" kopacağını söylüyor (6:158; 16:77; 33:63). Müşriklerin peygamber tasavvuruna göre gerçek peygamber gaybı bilir. Kur'an bu tasavvuru reddediyor.

22 Zira bu kimseler 42. âyette geçen sorunun sahipleridir.

23 *'Aşiyye* geceyi, *duhâ* gündüzü temsil eder. Vahiyden mahrum geçen bir ömrün bir gece/gündüz kadar bereketsizliğini ifade eder (Krş: 46:35). Bunun mukabilinde vahiyle geçen bir gecenin bir ömre bedel oluşu için bkz: Kadr sûresi, 3. âyet ve ilgili not.

80. 'ABESE SÛRESİ

Adını başındaki "surat astı" anlamına gelen 'abese fiilinden alır. Bazı otoritelerin farklı isim koyma teşebbüsleri hüsn-i kabul görmemiştir.

Sûre, tartışmasız Mekkîdir. Sûrenin ilk pasajında atıf yapılan âmâ İbn Ümmi Mektum'un kahramanı olduğu olay, bize sûrenin indiği zaman dilimi hakkında ipucu verir. Buna göre Allah Rasulü müşrik kodamanlarla davet için bir araya gelmektedir. Tüm tertiplerde Necm sûresinin ardına yerleştirilen bu sûre, muhtemelen Mekke müşrikleriyle köprülerin atılma arefesinde nâzil olmuştur. Zira Necm sûresinin inişinin üzerinden çok geçmeden tüm diyalog kesilecektir. Şu halde 'Abese sûresi bireysel davet ile Habeşistan hicreti arasındaki bir dönemde, muhtemelen 4. yılda inmiş olmalıdır.

Sûre, ilk bölümünde dolaylı, diğer bölümlerinde doğrudan insan türünü (*el-insan*) muhatap alır. Öznesi tartışmalı olan ilk iki âyeti istisna tutacak olursak, sûre Hz. Peygamber'i uyaran bir pasajla söze girer (3-10). Bu uyarı, sorumluluk ahlâkı ile davranış ahlâkı arasındaki dengenin korunmasına yöneliktir. Aynı zamanda toplum içinde özürlüye öncelik tanıyan bir tavır öne çıkarılır. İlk pasajın ana teması, sosyal statü ve konumların kişinin değerini belirleyici olamayacağıdır. Aynı hakikat Hümeze ve Hucurât'ta da vurgulanır. Bu konuda Hz. Peygamber'i uyaran âyetler bu sûrenin ilk pasajıyla sınırlı değildir. Tevbe 43 gibi doğrudan ve Nisâ 105-107 gibi dolaylı pasajlar da Allah Rasulü'ne yönelik uyarılar taşır.

Ardından söz insana getirilir. Zira sözün insanı vahiy (11-16), hayatın vahyi insandır (17-24). Sûrenin Hz. Peygamber'i uyaran ilk pasajının da maksadını içeren berceste âyeti burada dile gelir: "(Hiçbir insan) O'nun emirlerini asla kusursuz yerine getirememiştir" (23). Bu "hatasız kul olmaz"ın Kur'an'casıdır.

Son söz yeniden dirilişe aittir. Özellikle de en yakın akrabaların dahi birbirinden kaçtığı Hesap Günü'ne: "Bazı yüzler vardır: o gün ışıl ışıl ağardıkça ağaracak; şen-şakrak... Bazı yüzler de vardır: o gün bütünüyle toz-toprak; karardıkça kararacak..." (38-41)

Rabbim! Yüzümüzü ak, özümüzü pak, sözümüzü hak eyle!

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

عَبَسَ وَتَوَلّٰىۙ ﴿١﴾ اَنْ جَٓاءَهُ الْاَعْمٰىۜ ﴿٢﴾
وَمَا يُدْر۪يكَ لَعَلَّهُ يَزَّكّٰىۙ ﴿٣﴾ اَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ
الذِّكْرٰىۜ ﴿٤﴾ اَمَّا مَنِ اسْتَغْنٰىۙ ﴿٥﴾ فَاَنْتَ
لَهُ تَصَدّٰىۜ ﴿٦﴾ وَمَا عَلَيْكَ اَلَّا يَزَّكّٰىۜ ﴿٧﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 O (KİŞİ) surat astı ve sırtını dönüp uzaklaştı, 2 Elçi'ye âmâ geldi diye...[1]

3 "Ve (sana gelince Ey Nebi!) Sen nereden bileceksin o (müşrikin) arınacağına[2] dair bir ihtimal[3] bulunduğunu; 4 veya alacağı dersin kendisine yarar sağlayacağını?[4]

5 Fakat, kendi kendine yettiğini sanan[5] kimseye gelince: 6 Sen bütün ilgini ona yönelttin;[6] 7 oysa onun arınmamasının sorumlusu sen değilsin;[7]->

---

1 Veya: "O (peygamber) surat astı ve sırtını dönüp uzaklaştı, yanına âmâ geldi diye..." Müteakip 3 ve 4. âyetlerin okunuşuna bağlı olarak ilk iki âyetin özneleri değişir. Bu âyetlerin öznesinin Hz. Peygamber olduğunu ittifakla söyleyen klasik tefsirin tercihinde, *Muvatta* ve Tirmizî'nin *Sünen*'inde nakledilen nüzul sebebi rivayeti belirleyici olmuştur. Fakat Tirmizî rivayeti sorunludur. Bununla beraber bu rivayetler bile tercihimizi dolaylı olarak onaylar. Tercihimizin birinci gerekçesi, "surat astı" (*'abese*) fiilinin aynen (ayrıca "sırt dönüp uzaklaştı" anlamına gelen *tevellâ* ve *edbera* yakın anlamlılarının) geçtiği Müddessir 23-24. âyetler ve orada anlatılan tiptir. Nüzul sebebi rivayetlerine dikkatle bakınca, hem 74:23-24'teki hem de buradaki olayda aynı ismin geçtiği görülür: Velid b. Muğire. Tercihimizin ikinci gerekçesi de şudur: İlk iki âyette özneden "o" diye söz edilirken, müteakip âyetlerde "sen" diye söz edilmektedir. Bu da, ilk iki âyetle sonraki âyetlerin öznelerinin farklılığını teyit eder. Özetle; 1 ve 2. âyetteki muhatap (yani "o kibirli adam") Velid b. Muğire b. Şube, 3 ve 4. âyetteki muhatap ise Hz. Peygamber'dir.

2 *Yezzekkâ*nın aslı *yetezekkâ*dır. Dönüşlü kiptir. Kipin bu bağlamdaki açılımı şudur: Vahiy gibi arıtan bir öznenin varlığı tek başına yetmez. Onun yanında insan da arınmaya gönüllü olmalıdır ki işlem tamamlansın.

3 *Lealle* edatının bu bağlamdaki en uygun karşılığı.

4 Veya: "Ve (ey peygamber); sen nereden bileceksin; belki de o arınacak veya alacağı öğüt kendisine bir yarar sağlayacaktı?" İki âyetlik bu uzun cümlenin i'rabı, mâna farklılığına izin verecek bir yapıdadır. Klasik tefsir iki hatta üç mef'ul alan *yudrîke* geçişli fiilini ya biri zamir (*ke*/sen) diğeri mahzuf iki mef'ulle izah etmiş, ya da arkasından gelen *le'alle* edatının kalp fiillerinden olduğunu, üstelik talep ve temenni bildiren bir istifham olduğunu söyleyen Ebu Ali Fârisi'ye dayanarak, bu durumda *yudrî* fiilinin iki-üç değil, tek tümleç isteyen fiile dönüştüğünü, sonrasının da müstakil bir cümle olduğunu savunmuşlardır (Nkl: İbn Âşûr). Tercihimiz, *yudrî* fiilinin iki mef'ulüyle birlikte (biri *ke* zamiri diğeri müteakip iki cümle) tek bir cümle gibi okunmasına dayanmaktadır. Bu âyet İslâm'a davette seçkinci yaklaşımı reddetmektedir.

5 *İstiğna*daki *sin* ve *te*'nin mânaya kattığı yananlam.

6 Zımnen: "böyle yapmak sana yakışmadı". Bu Allah Rasulü'ne açıkça "Bir daha böyle yapma" uyarısıdır. Burada soru şudur: Vahiy seyrek de olsa ara sıra yer verdiği Hz. Peygamber'e ait bu gibi 'zelle'leri örtemez miydi? Eğer örtseydi, kimsenin haberi olmazdı. Peki, o zaman ne diye dile getirip onları ölümsüzleştirdi? Bu ve buna benzer tüm soruların cevabı bu sûrenin 23. âyetinde verilmiştir: Hatasız kul olmaz. Peygamberler de buna dahildir. Şu halde Hz. Peygamber'in görevi "Nasıl hatasız kul olunur?" sorusunun isbatını ortaya koymak değil, "Hata yapılınca nasıl özür dilenir, nasıl tevbe edilir, nasıl geri dönülür?" sorularının isbatını ortaya koymaktır. Allah'ın kendi elçisine "Ben de sizin gibi ölümlü bir insanım" demesini emretmesinin temelinde yatan sebep de bu olsa gerektir.

7 İlâhî şefkatin beliğ bir ifadesi. Demek ki uyarı alan bu davranışın temelinde Nebi'nin aşırı sorumluluk duygusu vardı. Bu âyet Rasulullah'ın içtihad ettiğinin ve içtihadında yanıldığında Allah'ın onu düzelttiğinin beyanıdır. Düzeltilen o içtihat "varlıklı ve hatırlı kimselerle fazla ilgilenilirse imana geleceklerine dair" yanlış görüştür. Eğer vahyin müdalahesi olmamış olsaydı, onun ictihadı "sünnet" olacaktı. Hz. Peygamber Amiroğullarından olan babası yerine soylu Mahzumoğullarından olan annesine nisbetle anılan ve Hz.

وَاَمَّا مَنْ جَٓاءَكَ يَسْعٰىۙ ﴿٨﴾ وَهُوَ يَخْشٰىۙ ﴿٩﴾
فَاَنْتَ عَنْهُ تَلَهّٰىۚ ﴿١٠﴾ كَلَّٓا اِنَّهَا تَذْكِرَةٌۚ ﴿١١﴾
فَمَنْ شَٓاءَ ذَكَرَهُۢ ﴿١٢﴾ ف۪ي صُحُفٍ مُكَرَّمَةٍۙ ﴿١٣﴾
مَرْفُوعَةٍ مُطَهَّرَةٍۙ ﴿١٤﴾ بِاَيْد۪ي سَفَرَةٍۙ ﴿١٥﴾ كِرَامٍ
بَرَرَةٍۜ ﴿١٦﴾ قُتِلَ الْاِنْسَانُ مَٓا اَكْفَرَهُۜ ﴿١٧﴾ مِنْ اَيِّ
شَيْءٍ خَلَقَهُۜ ﴿١٨﴾ مِنْ نُطْفَةٍۜ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُۙ ﴿١٩﴾
ثُمَّ السَّب۪يلَ يَسَّرَهُۙ ﴿٢٠﴾ ثُمَّ اَمَاتَهُ فَاَقْبَرَهُۙ ﴿٢١﴾ ثُمَّ
اِذَا شَٓاءَ اَنْشَرَهُۜ ﴿٢٢﴾ كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَٓا اَمَرَهُۜ ﴿٢٣﴾

<- **8** fakat sana büyük bir iştiyakla gelen var ya: **9** -ki o Allah'a saygıda kusur etmez- **10** işte sen onu ihmal ediyorsun.

11 ELBET bu hitap bir öğüt ve uyarıdan ibarettir:[8] **12** isteyen herkes ondan öğüt alabilir, **13** kutsal ve seçkin kayıtlar altında korunmuştur;[9] **14** yüce ve şaibesiz **15** elçilerin elleriyle (taşınan); **16** türünün en iyisi ve hata yapmayan (elçilerin).

17 Şu kahrolası (kâfir) insan, nankörlükte[10] ne kadar da sınır tanımazdır? **18** O, insanı neden yarattı? **19** (Elbette) basit bir hayat tohumundan. Önce yarattı, ardından ona takdir yeteneği bahşetti;[11] **20** sonra ona yolu kolaylaştırdı;[12] **21** en sonunda onun için ölümü takdir etti ve kabre koydurdu; **22** nihayet istediğinde onu tekrar diriltecektir.

23 Evet,[13] (hiçbir insan) O'nun emirlerini asla kusursuz olarak yerine getirememiştir.[14]

Hatice'nin kuzeni olan İbn Ümmi Mektum'u gördüğünde "Merhaba ey Rabbimin kendisi yüzünden beni uyardığı kişi" dermiş. Biz Kur'-an'da anlatılan diğer peygamberlerin kıssalarında da onaylanmayan içtihatlar görüyoruz. Hz. Nûh'un oğlu hakkındaki içtihadı (11:45), Hz. İbrahim'in soyu ve babası hakkındaki içtihadı gibi (9:114).

8 Zımnen: Bu âyetler seni üzmek için değildir; zira uyarı dostluğun icabıdır: Allah senin dostundur.

9 *Mukerreme, merfû'ah, mutahhara* gibi sıfatlarla anılan bu sayfalar elbette yerden biten kâğıtlar değil arştan inen vahyin dokunulmaz ve mukaddes kaynağıdır.

10 Veya: "küfürde.." Müteakip âyetler dikkate alındığında muhatap tür olarak insandır.

11 *Kadderahu*, hem "kaderini yaratmayı", hem "miktarını takdir etmeyi" hem de "takdir yeteneği vermeyi" ifade eder. Tercihimizin gerekçesi bir sonraki âyettir.

12 Yani: Ebedî kurtuluşa ulaşan yolu, akıl, irade ve vahiy ile kolaylaştırdı (Krş: 90:10).

13 *Kellâ*'nın farklı anlamları için bkz: 96:6, not 7.

14 3-10. âyetlerde uyarılan Hz. Peygamber bu âyetle teselli edilmekte ve "kul kusursuz olmaz" denilmektedir. Devamındaki âyetlerle birlikte zımnen: yaşamak için toprağa ve suya muhtaç olan bir varlık nasıl olur da kusursuzluk iddiasında bulunur?

فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ اِلٰى طَعَامِهٖ ﴿٢٤﴾ اَنَّا صَبَبْنَا
الْمَٓاءَ صَبًّا ﴿٢٥﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا الْاَرْضَ شَقًّا
﴿٢٦﴾ فَاَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ﴿٢٧﴾ وَعِنَبًا وَقَضْبًا
﴿٢٨﴾ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ﴿٢٩﴾ وَحَدَٓائِقَ غُلْبًا ﴿٣٠﴾
وَفَاكِهَةً وَاَبًّا ﴿٣١﴾ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِاَنْعَامِكُمْ ﴿٣٢﴾
فَاِذَا جَٓاءَتِ الصَّٓاخَّةُ ﴿٣٣﴾ يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ
اَخِيهِ ﴿٣٤﴾ وَاُمِّهٖ وَاَبِيهِ ﴿٣٥﴾ وَصَاحِبَتِهٖ وَبَنِيهِ
﴿٣٦﴾ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَاْنٌ يُغْنِيهِ ﴿٣٧﴾
وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُسْفِرَةٌ ﴿٣٨﴾ ضَاحِكَةٌ مُسْتَبْشِرَةٌ
﴿٣٩﴾ وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ ﴿٤٠﴾ تَرْهَقُهَا
قَتَرَةٌ ﴿٤١﴾ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْكَفَرَةُ الْفَجَرَةُ ﴿٤٢﴾

24 İnsanoğlu yediklerine bir baksın:[15] **25** Elbet suyu tarifsiz bir cömertlikle Biz indirmekteyiz; **26** sonra toprağı tarifsiz bir incelikle yarmaktayız; **27** derken orada tohumu yetiştirmekteyiz... **28** Mesela[16] üzüm bağları, sebze bahçeleri,[17] **29** zeytinlik ve hurmalıklar, **30** balta girmemiş sulak ormanlar,[18] **31** meyveli ve meyvesiz[19] bitkiler; **32** sizin ve hayvanlarınızın (beslenmesi) için...

33 VE NİHAYET kulakları sağır eden o (mahşer) çığlığı koptuğunda; **34** o gün kişi kardeşinden kaçacak; **35** annesinden ve babasından; **36** hanımından ve çocuklarından...[20]

37 O gün herkesin birbirinden kaçmak için yeterli meşguliyyeti olacak.

38 Bazı yüzler vardır: o gün ışıl ışıl, ağardıkça ağaracak; **39** şen-şakrak... **40** Bazı yüzler de vardır: o gün bütünüyle toz-toprak; **41** karardıkça kararacak...

42 İşte bunlar, inkârın dibini boylayan ve yoldan sapan sorumsuz kimseler olacak.[21]

---

15 Yani: onların nasıl bir tek tohumdan yola çıkarak basitten mürekkebe doğru kemale ulaştığına bir baksın Zımnen: İnsan da bir tek basit hücreden yola çıkıp bu hale gelmedi mi?

16 *Vavın* bu vurgusuna Kur'an içi bir örnek için bkz: 7:164.

17 *Kadb*, sadece hayvan besini olan otlara değil, sebze türü insan besini otlara da denir.

18 *Hadâik* için bkz: 27:60, not 62. Metindeki *ğulben*, "balta girmemiş" ile karşılanmıştır.

19 Veya: "Gövdeli ve gövdesiz.."

20 Zira o gün herkes kendi başının derdine düşecek. Hz. Peygamber'den ödünç alarak söylersek: Allah'ın elinden nefsini satın almanın telaşıyla kimsenin gözü kimseyi görmeyecek. Neden hanımı ve çocukları kişiden değil de, kişi hanımından ve çocuklarından kaçacak? Bunun cevabı şu âyette saklıdır: "Kendinizi ve yakınlarınızı yakıtı insanlar ve taşlar olan tarifsiz bir ateşten koruyunuz!" (66:6). Bu emri dinlemeyip dünyada sorumluluktan kaçan kocalar ve babalar, âhirette hanımlarından ve çocuklarından kaçacaklar. Onların yüzüne bakamayacaklar, "Bizi ateşten niçin koruyamadın?" sorgulamalarına muhatap olmak istemeyecekler. Bir önceki âyet sorumsuz çocukların da, sorumluluklarını yerine getiren anne-babalarından kaçacaklarını ifade eder.
Âyette "hanımlarından" yerine "hanımından" gelmesi, tek eşliliğin asıl olduğuna işaret eder.

21 *Fecerah*, burada *muttakinin* mukabili olarak kullanılmıştır.

81. TEKVİR SÛRESİ

Adını ilk âyetindeki "dürüldü, karartıldı" veya "koparılıp atıldı" mânasına gelen *kuvvirat* fiilinden alır. *Tekvîr* ismi Hz. Peygamber'den sarih olarak gelmez. Buhârî ve Tirmizî'de ilk âyetiyle anılır. Birçok ilk mushaf ve tefsirde Tekvîr adıyla şöhret bulmuştur.

Sûre, Mekke döneminin ilk yıllarında inmiştir. Necm'den önce indiği kesindir. Zira Necm 13-18'de anlatılanlar bu sûrenin 23. âyetine atıftır. İlk tertiplerin tümünde A'lâ sûresinin önüne, 7. sıraya yerleştirilir. Cinnet ve delilik suçlaması, indiği dönemin tipik özelliğini verir. Bu durumda sûre vahyin ilk yılında inmiş olmalıdır.

Konusu, Son Saat ve Hesap Günü'dür. Tekvîr, "bir şeyi sarık sarar gibi sararak bir noktaya toparlamak, dürüp büküp bohçalamak"tır. Sûrenin girişinde içinde bulunduğumuz kozmik sistemin veya kâinatın kevn ve fesad/oluş ve bozuluş kanunları çerçevesinde sona doğru gidişi tasvir edilir. Ancak bu bozuluş bir "kaos" olarak nitelenemez. Zira oluş gibi bozuluş da Allah'ın kontrolüne ve ilâhî bozuluş yasalarına tâbidir. Bu Allah'tan başka hiç kimsenin tasvir edemeyeceği muazzam bir gerçektir. Enbiya 104'teki kozmik dürülüşün tefsiri sayılabilir. İlâhî emir gereği bir noktada oluşan muazzam çekim sonucunda kâinatın veya sistemimizin o noktaya çökmesi tasvir edilir. Bundan sonraki yeniden oluş süreci ise İnfitâr'da dile gelecektir.

Sûre zımnen şu hakikati haykırır: Başı olan her şeyin bir sonu vardır. İnsan misafir, dünya misafirhanedir. Sadece misafir değil, misafirhane de yolcudur. O halde ömrü kâinatın ömrüne nisbetle bir hiç mesabesinde olan insan nesine gururlanır?

1-13. âyetler arasında tam on iki kez *izâ* zaman zarfı yer alır. Bu her cümlenin anlam bağımsızlığı yanında pekiştirme ifade eder. Altısı dünya altısı âhiret için kullanılan bu zarflar, "ey muhatap, uyarının üzerinden zaman geçti diye aklından çıkarma" vurgusuna sahiptir.

İnsan soyunun tümüne birden "Nereye gidiyorsunuz?" (26) diye seslenen sûre, ilâhî rehberliğin mücessem timsali olan vahye atıf yapan bir pasajla son bulur. Öğüt alma yetisi körelmemiş herkese şu âyet açık bir çağrıdır: "Bu vahiy, tüm insanlık için bir uyarı ve öğütten ibarettir" (27)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ﴿١﴾ وَاِذَا النُّجُومُ
انْكَدَرَتْ ﴿٢﴾ وَاِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ
﴿٣﴾ وَاِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ ﴿٤﴾ وَاِذَا
الْوُحُوشُ حُشِرَتْ ﴿٥﴾ وَاِذَا الْبِحَارُ
سُجِّرَتْ ﴿٦﴾ وَاِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ ﴿٧﴾
وَاِذَا الْمَوْؤُدَةُ سُئِلَتْ ﴿٨﴾ بِاَيِّ ذَنْبٍ
قُتِلَتْ ﴿٩﴾ وَاِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ ﴿١٠﴾
وَاِذَا السَّمَٓاءُ كُشِطَتْ ﴿١١﴾ وَاِذَا الْجَح۪يمُ
سُعِّرَتْ ﴿١٢﴾ وَاِذَا الْجَنَّةُ اُزْلِفَتْ ﴿١٣﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 GÜNEŞ(İN defteri) dürüldüğünde,[1]

2 yıldızlar sönüp döküldüğünde,

3 dağlar yürütüldüğünde,

4 doğumu yakın develer terk edildiğinde,[2]

5 bütün yabanî hayvanlar birbirine sokulduğunda,[3]

6 denizler fokur fokur kaynatıldığında,

7 herkes (iman ve amellerine göre) tasnif edildiğinde,[4]

8 diri diri gömülen kız çocukları sorduğunda[5]
9 hangi suçtan dolayı öldürüldüklerinin hesabını,[6]

10 (insanların) amel defterleri açıldığında,

11 gök, (bir gövdenin derisi gibi) soyulduğunda,[7]

12 Cehennem kışkırtıldığında,[8]

13 ve Cennet(in görüntüsü) yakın plan sunulduğunda;[9]

---

1 İbn Abbas ve Mücahid'in dediği gibi, güneş içine çöküp yutan veya yutulan bir karanlık haline geldiğinde (*"Azlemet, idmehallet ve zehebet"*, Taberî). Bu dürülme sonucunda güneş ve diğer kozmik varlıklar bir çekirdek gibi aslına rücu edecek, sanki yeniden yaratılış bu çekirdeğin yeniden çatlatılması ile (İnfitâr) vuku bulacaktır (Bkz: 21:104). Allahu a'lem.

2 Veya istiare olarak: "Yağmur yüklü bulutlar terkedilip yağmur yağdırmadığında".

3 Lafzen: "Bir araya toplandığında". Zımnen, kıyametin dehşetinin bir göstergesi olarak: "avcılar ve avları birbirine sığındığında". 'Abese 34-37 birlikte zımnen: İnsan da hayvan da Son Saat'e alışılmadık tepkiler verecek.

4 Lafzen: "Eşleştirildiğinde". Tabii ki dünya hayatındaki seçimlerine göre. Krş: "Sizler üç sınıfta tasnif edilmiş olacaksınız" (56:7, 8-10). Âyette, hayvanlar dahil tüm canlıları ifade eden *enfus* çoğulu değil, sadece insanları ifade eden *nufus* (nefisler) çoğulu kullanılmıştır. "İnsanlar" şeklindeki çevirimizin gerekçesi budur. Genellikle Kur'an, âhiret hayatını ele alırken cinsiyet, sınıf, milliyet gibi fizikî ve sosyal tanımlamaların ötesine geçen *nefs* kelimesini kullanır (3:185; 89:27). Bu kullanım, âhiretteki ceza ve ödülün cinsiyet dahil her tür fizikî ve sosyal farklılığın ötesinde, insanın özü ve aslı bağlamında ele alındığının göstergesidir. Tekrar dirilecek olan da *nefs*tir.

5 Veya çoğunluğun okuduğu gibi: "soruldğunda" (Tercihimiz olan kıraat için bkz. Taberî).

6 Maddî gelişmeyle övünen ilk muhataplara, refahın felahın garantisi olmadığını, öz çocuklarını diri diri gömmek gibi vahşice bir cinayeti güzel gösteren gelenekle övünmelerinin gülünçlüğünü ifade eder.

7 Semanın geriye sarılış ve dürülüş (21:104) sürecinin tamamlanışını ifade eder.

8 Bu âyetin açık göstergesi, cehennemin bilinen kozmosun haricinde anlaşılması gerektiğidir.

9 Tıpkı cehennem gibi, cennetin de gökler ve yıldızlara dahil olmadığının delili olsa gerektir. Allah en doğrusunu bilir.

14 (işte o zaman) her can ne hazırladığını (yakînen) bilir.[10]

15 BUNDAN ötesi yok![11] İşte Ben yemin ederim gizlenenlere,[12] **16** yuvalarına giren[13] yıldız ve gezegenlere,[14] **17** ve (yokluğun) zifiri karanlığına (zaman ve mekân) geri döndüğünde;[15] **18** ve henüz soluk almaya başlayan sabaha[16] (yemin ederim)!

19 Ki elbet bu (Kur'an), türünün en seçkini olan bir elçi (meleğin) ilettiği sözdür;[17] **20** Arş'ın sahibi katından ona hem güç hem de makam bahşedilmiştir; **21** orada kendisine itaat edilir; üstelik kendisine güven duyulur.

22 Arkadaşınız da cin musallat olmuş biri değildir. **23** Doğrusu o, meleği berrak bir ufukta görmüştür;[18]->

عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا اَحْضَرَتْ ﴿١٤﴾ فَلَا
اُقْسِمُ بِالْخُنَّسِ ﴿١٥﴾ اَلْجَوَارِ الْكُنَّسِ
﴿١٦﴾ وَالَّيْلِ اِذَا عَسْعَسَ ﴿١٧﴾ وَالصُّبْحِ
اِذَا تَنَفَّسَ ﴿١٨﴾ اِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ
﴿١٩﴾ ذِى قُوَّةٍ عِنْدَ ذِى الْعَرْشِ مَكِينٍ
﴿٢٠﴾ مُطَاعٍ ثَمَّ اَمِينٍ ﴿٢١﴾ وَمَا صَاحِبُكُمْ
بِمَجْنُونٍ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ رَاٰهُ بِالْاُفُقِ الْمُبِينِ ﴿٢٣﴾

---

10 Bu pasajın ifade ettiği hakikatin farklı bir anlatımı için bkz: 18:47-49.

11 Çevirimizin gerekçesi için bkz: 90:1, not 1.

12 Bu ve müteakip âyetteki sıfatların mevsufları yoktur. Bunlar "yıldız, gezegen" gibi gök cisimleri veya yuvalarına girip çıkan yabanî hayvanlar olarak yorumlanmıştır (Taberî). Bizce benzeri yerlerde olduğu gibi bu sıfatların mevsufları vahiy veya o vahyin inşa ettiği mü'minlerdir. Bu takdirde mâna zımnen şöyle olur: Yemin ederim gönüllere gizlenerek onları harekete geçiren vahye, o vahyin yörüngesinde kâh gizli kâh alenî atağa kalkan mü'minlere. Eğer sûrenin başından beri izlenen kozmik süreç bağlamında anlaşılırsa, bu durumda bu gizlenenler evrenin tüm yıldızları ve galaksileri olur. Zira onlar geri sarılıp dürülmüş ve başlangıcına iade edilmiş bir halde artık tek noktadadırlar (21:104).

13 Veya "görünmeyen". Işığı sönüp artık kara delik haline gelmiş yıldızlara atıf olabilir.

14 *el-Cevar,* cariye gibi dönüp duran. Bununla yıldızlar ve gezegenler kastedilmiştir. Onlar adeta insana hizmet için dolanan garson kızlar gibidir. Bu âyet, yıldız ve gezegenlerin yuvalarına girişini, yani başlangıç noktasına iade edilişini, zamanın ve mekânın geri sarılış sürecinin sonunu ifade eder.

15 Yani: Yokluk gecesinin sonu varlık gündüzünün başı. Sûrenin başından beri nakledilen evrenin geriye sarılış ve aslına iade ediliş sürecinin geldiği son nokta. Yani tekrar yaratılmak için ilk başlangıcına, yokluğa iade edilmesi (21:104 ve 39:67).

16 Bu "sabah" sûrenin başından buraya kadarki kozmik geriye sarılış ve dürülüş sürecinin bitiminden sonra yeniden yaratılışın ilk sabahını ifade etse gerektir. Bu aynı zamanda cahiliyye gecesinin zifiri karanlığında imanın neredeyse yok olup, vahyin aydınlığı ile tekrar ortaya çıktığını çağrıştıran tevriyeli bir ifadedir.

17 Gayet açıktır ki, elçinin sözü elçiye değil elçiyi gönderene aittir. Çünkü o, ilâhî kelâmın elçisidir. Allah, ilâhî kelâmın ruhunu Cebrail kamışı içinden üflemiş, peygamberin akleden kalbine indirilen söz orada ortaya çıkmıştır. Burada "elçi", Hâkka'dakinin aksine melektir. Bağlam bunu tasrih etmektedir.

18 Vahyin geliş sıklığının henüz tecrübe edilmediği başlangıçta doğal bir molayı vahyin kesildiğine yoran Mekke'deki inkârcıların dedikodularını reddeden bir ifade (Vahiy kesintisiyle ilgili değerlendirmemiz için bkz: 74. sûrenin girişi). "Doğrusu onu bir başka iniş sırasında yine görmüştü" (53:13) âyeti, buraya atıf olarak okunmalıdır.

وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ ﴿٢٤﴾ وَمَا هُوَ
بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ ﴿٢٥﴾ فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ
﴿٢٦﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿٢٧﴾ لِمَنْ
شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ ﴿٢٨﴾ وَمَا تَشَاؤُونَ
إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٩﴾

<- 24 kaldı ki o, görünmeyenin bilgisi üzerinde tekel kurup (onu saklayan) biri de değildir;[19] **25** dahası bu kelâm, Allah'ın kendisine sığınanları şerrinden emin kıldığı[20] şeytanın sözü de değildir.[21]

26 Hakikat buyken (ey insanlar), nereye gidiyorsunuz![22]

27 Bu vahiy, tüm insanlık için bir uyarı ve öğütten ibarettir; **28** sonuçta[23] içinizden doğru yolda yürümeyi tercih edenler (öğüt alır).

29 Zaten âlemlerin Rabbi Allah (size irade vermeyi) tercih etmese, siz hiçbir şey tercih edemezdiniz.[24]

---

19 Veya: "o gayba ilişkin yalan yanlış bilgilerin peşinde seğirten kâhin ve falcıları kıskanan biri değildir"; veya zamirin meleğe gittiğini varsayarak: "(vahiy gibi) gaybî bir hakikati kıskanan biri değildir". Mal ve para gibi verince elden çıkan somut değerleri kıskanana *bahîl,* ilim ve hikmet gibi verince eksilmeyen değerleri kıskanana *danîn* denilir.

20 *Racîm*in açılımı. Bu âyette şeytan, 19. âyetteki meleğin mukabili olarak yer alıyor.

21 Şeytanın vahyin iniş sürecinde ilk defa geçtiği yer. Çok sağlam ve uzun ip, halat" anlamına gelen *eş-şetanu* köküne nisbet edilir. Bu tanıma uygun olduğu için Arapça'da çok özel bir yılan türüne de şeytan denilir. Bu yılanın özelliği sinsi olup uyurken insanın ağzından midesine akması, aniden ve gizlice sokması ve göreni hayrette bırakan at yelesi gibi bir yeleye sahip olmasıdır. *Şetane an,* "uzaklaştı", *şâtın,* "haktan uzaklaşan" demektir (*Lisân*). Kur'an'da haktan uzak düşen görünür ve görünmez, somut ve soyut her varlık için kullanılmıştır. Kelimenin "habis, melun" anlamındaki İbranca bir kökten türetildiği de söylenmiştir. Eğer kelime *ş-t-n* değil de *ş-y-t* kökünden türetilmişse, o zaman kök anlamı "yanmak, öfkeden yanıp tutuşmak" anlamına gelir. Kur'an'da İblis'in Allah ile ilişkisinde "İblis", insan ile ilişkisinde "şeytan" sıfatı kullanılmıştır. Bakara 34. âyet birincisine, aynı sûrenin 36. âyeti ise ikincisine örnektir. Görünen-görünmeyen, insan-cin her tür varlık için kullanılır. Kur'an'a göre şeytan insanın sahici ve gerçek bir "düşman ötekisi"dir. "O sizin apaçık düşmanınızdır" âyetleri bunu teyit eder. Zira insan "ötekisiz" yapamaz. Eğer şeytan olmazsa insan hep kendi türünden birilerini "düşman öteki" ilan eder ve onu şeytanlaştırır. Bu giderek kendine döner ve sürecin sonunda insan kendi kendisinin şeytanı olur.

22 Veya *zehebe*nin "bir görüşe vardı" anlamıyla: "o sonuca nereden varıyorsunuz?"

23 Akıbet *lâm*ı vurgusuyla.

24 Yani: Allah sizin iyi ve doğru olanı seçmenizi dilemiş, bunu dilemeniz için hem akıl ve irade vermiş hem de vahiyle yol göstermiştir. (Krş: 74:54-56; 76:3, 29-30).

82. İNFİTAR SÛRESİ

Adını ilk âyetindeki *infeterat* fiilinden alır. "İlâhî emre boyun eğerek bir çekirdeğin filiz vermek için yarılışı gibi yaratılışın yeniden iadesi" mânasına gelir. Hz. Peygamber'e nisbet edilen bir haberde ilk âyetiyle anılmıştır. Buhârî de sûreyi ilk âyetiyle anar.

Mekke'de indirilmiştir. Sûre sıralamasında mushaftaki sırasıyla ünlü tertipteki (Osman tertibi) sırası birbirine denk düşen tek sûredir (82). Söz konusu tertipte Nâzi'ât-İnşikâk arasına yerleştirilmiştir. Bizce sûreler arasındaki yeri isabetli fakat iniş tertibindeki rakamı isabetsizdir. Bizi hayli yoran gerekçeli nüzul tertibimizde 49. sıraya denk gelmektedir. Bu da sûrenin boykot döneminin başlangıcında nâzil olduğunu gösterir. Sûreyi peygamberliğin 7. yılına tarihlendirebiliriz.

Tüm tefsirlerde sûre Son Saat, Kıyamet ve âhiretle ilgilendirilmiştir. Bütün bunlar sûrenin "bozuluş" sürecine ilişkin okunduğunu gösterir. Bizce sûre "bozuluş" değil "yeniden oluş" süreciyle alâkalıdır. Zira bozuluş süreci Tekvîr sûresinde tasvir edilir. Bu sûre ise Tekvîr'dekinin tam tersi olan yeniden yaratılış sürecine delâlet eder. Bunun delili, âdeta gaybı hazır eden, insanın başka hiçbir kaynaktan alamayacağı yeniden yaratılış sahnelerini gözler önüne seren sûrenin ilk âyetleridir. "Çekirdeğin çatlayarak filiz çıkarmasını" ifade eden *infetara* fiiliyle ifade edilen yeniden oluşun ardından, yıldızların yeniden yaratılış ve denizlerin ortaya çıkış süreci beyan edilir (1-3).

Bu hatırlatmanın amacı insanın Allah'a sırt dönerek kendine ihanet etmesini önlemektir. Zaten sûrenin berceste âyeti de bu hakikati dillendirir:

"Ey insanoğlu! Bu kadar ulu ve cömert olan Rabbine karşı seni aldatan ne?" (6)

İnsanın sürekli ilâhî gözetim ve denetim altında tutulduğunu ifade eden âyetlerin ardından (10-12) söz iyilerin ödülü ve kötülerin cezasına getirilir (13-16).

Bütün bunlar, insana Hesap Günü'nü hatırlatmak içindir. Zira o gün, hiç kimsenin hiç kimseye hiçbir faydası olmayacaktır (19).

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ
اِذَا السَّمَٓاءُ انْفَطَرَتْۙ ﴿١﴾ وَاِذَا الْكَوَاكِبُ
انْتَثَرَتْۙ ﴿٢﴾ وَاِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْۙ ﴿٣﴾
وَاِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْۙ ﴿٤﴾ عَلِمَتْ نَفْسٌ
مَا قَدَّمَتْ وَاَخَّرَتْ ﴿٥﴾ يَٓا اَيُّهَا الْاِنْسَانُ
مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَر۪يمِۙ ﴿٦﴾ اَلَّذ۪ي خَلَقَكَ
فَسَوّٰيكَ فَعَدَلَكَۙ ﴿٧﴾ ف۪ٓي اَيِّ صُورَةٍ مَا شَٓاءَ
رَكَّبَكَ ﴿٨﴾ كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالدّ۪ينِۙ ﴿٩﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 UZAY çatlayan bir çekirdekten çıkan filiz gibi yeniden yaratılmaya başladığında,[1]

2 yıldızlar yeniden serpilip saçıldığında,[2]

3 denizler yeniden yükselip kabardığında,[3]

4 kabirlerin içi boşaltıldığında,[4]

5 her insan neyi öncelediğini ve neyi ertelediğini fark edecek.[5]

6 EY İNSANOĞLU! Bu kadar ulu ve cömert olan Rabbine karşı seni aldatan ne?[6] 7 O (Allah) ki seni (bir amaçla) yarattı, sana varoluş amacını gerçekleştirecek bir donanım ve dengeli bir tabiat verdi; 8 (yani) hangi sûrette istemişse seni öyle terkip etti.[7]

9 Yapmayın ama; Hesap (Günü'nü) yalanlama (eğilimini) hep içinizde taşıyorsunuz;[8]->

---

1 *Semâ', semâvât* çoğuluyla gelmediği bu bağlamda "gök" anlamından çok "uzay" anlamına gelir. *Fatarat* fiili sonu değil başlangıcı ifade eder. "Bir çekirdeği/tohumu çatlatarak içindeki potansiyeli ortaya çıkardı" anlamına gelen bir kökten türetilmiştir (Krş: 35:1). Dolayısıyla bu âyetler bozuluşu değil yeniden oluşu tasvir eder. Fiili isimden ayıran özellik olan *teceddüt* vurgusu çeviriye "yeniden" şeklinde yansımıştır.

2 Yeniden yaratılışın başlangıcında yapışık olan gökler ve yerin ayrılma sürecine dairdir (Bkz: 21:30). Çok yapraklı bir tomarın (*kitâb*) rulo yapılmasını andıran spiral dürülüş tasviri Son Saat'i ifade ediyordu (21:104). Bu âyet söz konusu sürecin tam tersini, yani tek noktaya toplanan yıldızların serpilip saçılarak yeniden oluşmasını ifade eder görünmektedir. Allahu a'lem.

3 Denizlerin yeniden oluşum sürecini ifade etse gerektir.

4 *Bozuluşun* ardından gelen *yeniden oluş* sürecinin son halkası olarak insanın âhiretinin başlayıp Hesap Günü'nün geldiğini beyan eder.

5 Yani: dünyadaki önceliklerinin hiç de öncelenmeye değer olmadığını, ertelediklerinin de öncelikli ve ivedilikli olduğu gerçeğini fark edecek (Krş: 36:12).

6 Yani: "kendi kendini aldatmanın anlamı ne?" *Gurûr*, kişinin gerçekte kendisine zarar verecek şeye yararlı diye sanlarak kendini aldatmasıdır.

7 Krş: 87:2-3 ve 91:7-8.

8 Veya *dînin* "borç" anlamındaki *deyn* köküne nisbetle: "Allah'a karşı borçlu olduğunuz gerçeğini yalanlamaya hazır duruyorsunuz". Çevirimiz, pasajın konusunun insanoğlunun genel zaafları olduğu gerçeğine dayanmaktadır.

<- **10** üstelik üzerinizde gözetleyip hafızaya kaydediciler olduğu halde;[9] **11** (onlar) kaliteli[10] kaydediciler, **12** ne yaparsanız onu fark edip (kaydeden)...

13 SORUMLU davranan iyiler elbette tarifsiz nimetler içinde yüzecekler, **14** sorumsuz davranan kötüler[11] ise gözleri faltaşı gibi açacak bir ateşin içinde olacaklar, **15** Hesap Günü(nün ardından) orayı boylayacaklar; **16** ondan kurtulmaları asla mümkün olmayacak.

17 Sahi sen Hesap Günü nedir, bilir misin?

18 Evet sen, sahiden de Hesap Günü nedir bilir misin?

19 O, hiçbir insanın bir başka insana asla fayda sağlayamayacağı bir gündür;[12] zira o gün talimat vermek tamamen Allah'a mahsustur.

وَاِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَۙ ﴿١٠﴾ كِرَامًا
كَاتِبِينَۙ ﴿١١﴾ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ ﴿١٢﴾
اِنَّ الْاَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍۚ ﴿١٣﴾ وَاِنَّ الْفُجَّارَ
لَفِي جَحِيمٍۚ ﴿١٤﴾ يَصْلَوْنَهَا يَوْمَ الدِّينِ
﴿١٥﴾ وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَٓائِبِينَۜ ﴿١٦﴾ وَمَٓا
اَدْرٰيكَ مَا يَوْمُ الدِّينِۙ ﴿١٧﴾ ثُمَّ مَٓا اَدْرٰيكَ
مَا يَوْمُ الدِّينِۜ ﴿١٨﴾ يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ
لِنَفْسٍ شَيْـًٔاۜ وَالْاَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰهِ ﴿١٩﴾

---

9 Vicdan, hafıza, bilinç ve bilinçaltı gibi insanı insan kılan melekeler/melekler, âyette adı geçen *hâfızîn*a dahildirler (Krş: 75:14).

10 Veya: "değerli".

11 *Fuccâr* Kur'an'da hep *muttakîn*in karşıtı olarak kullanılır ve "sorumluluk"un mukâbili olan "sorumsuzluk" vurgusu taşır (Bkz: 38:28, not 26).

12 İbarede iki te'kit birden gelmiştir: Hem olumsuzlamanın ardından gelen genel lafız *nefs*, hem de *şey'en*. Bu ikisi çeviriye "hiçbir" ve "asla" olarak yansımıştır. Tüm şefaat anlayışları bu âyet ışığında tashih edilmelidir.

83. MUTAFFİFÎN SÛRESİ

"Yolsuzluk yapanlar" anlamına gelen *mutaffifîn* adını ilk âyetinden alır. Birçok tefsir ve mushafta bu adla anılmıştır. Hadis kitaplarında ve bazı tefsirlerde sûre ilk âyetiyle anılmıştır.

İlk otoriteler, kısmen ya da tümüyle Mekkî veya Medenî olup olmadığında ihtilaf etmişlerdir. İbn Mes'ud ve takipçileri sûreyi Mekkî sayarken İbn Abbas ve takipçileri sûreyi tamamen veya ilk sekiz âyet hariç Medine'de inen ilk sûre saymışlardır. Kelbî ve Cabir b. Zeyd ise sûrenin Mekke-Medine arasında indiği görüşündedir (İbn Âşûr). Bu ihtilafta en büyük rolü nüzul sebebi rivayetleri oynamıştır. Sûrenin girişindeki "yolsuzluk yapanlar" ifadesi Mekkelilere de Medinelilere de nisbet edilmiştir. Çünkü her iki şehrin kahir ekseriyeti ticaretle iştigal etmektedir. Mekkeliler al-sat ticareti, Medinelilerse ziraat ürünleri ticareti yapmaktadır.

Tartışmaya açık nüzul sebebi rivayetlerine dayalı varsayımlar bir tarafa, sûre konusu, üslubu ve belâgat öncelikli yapısı itibarıyla Mekkî sûrelerin özelliklerini taşır. Tüm ilk tertiplerde Ankebût'tan sonraya yerleştirilir. Bu durumda Mutaffifîn Mekke'de nâzil olan son sûre olarak peygamberliğin 13. yılına yerleştirilmelidir. İniş nedenine dair şu rivayet, kınanan yolsuzluk ve haksız kazancı açıklamaktadır: Ebu Leheb, Mekke'ye gelen ticaret kervanlarına şu tenbihte bulunur: "Muhammed'in arkadaşlarına yüksek fiyat söyleyin de bir şey alamasınlar. Bilirsiniz ki ben vefakar bir adamım." Bunun üzerine tacirler fiyatları artırırlar, Müslümanlar açlıktan ağlayan çocuklarını doyuramaz hale gelirler.

Konusu yolsuzluğu red ve adâlete davettir. Ardından sözü insanın hayatı hakkında tutulan kayıtların görüldüğü Hesap Günü'ne getirir. Bununla Kur'an, insanın dünyada yaptıklarıyla âhirette karşılaşacakları arasında sebep-sonuç ilişkisi bulunduğu hakikatine dikkat çeker. Ödül ve cezanın, fazilet ve reziletin, sorumluluk ve sorumsuzluğun, sadâkat ve ihanetin âhirette mutlaka bir karşılığı vardır (7-28). Sûrenin berceste âyeti, sorumsuz davranışların ardında kararmış bir kalbin yattığını söyleyen şu âyettir:

"Yaptıkları kalplerini tümüyle paslandırmıştır!" (14)

Sûre, günah bataklığına gömülen tek dünyalı inkârcıların çift dünyalı mü'minlere bakışındaki çarpıklığı dile getiren bir pasajla son bulur. Kendilerini bekleyen akıbeti istihza ile küçümseyenlerin, âhirette nasıl küçülüp gülünç duruma düşecekleri, beliğ bir üslûpla dile getirilir (29-36).

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 YAZIKLAR olsun o yolsuzluk yapanlara[1] 2 ki; kendileri başkalarından alacakları zaman noksansız isterler, 3 ama başkaları için ölçüp tarttıkları zaman hak yerler. 4 Onlar sanmazlar mı ki tekrar diriltilecekler; 5 dehşetli bir günde (hesaba çekilecekler); 6 o gün bütün insanlar âlemlerin Rabbi huzuruna dikilecekler.

7 ARTIK YETER! Sorumsuzluğu tıynet edinenlerin[2] kaydı, elbet *Siccîn*'de (arşivlenecek). 8 Ama *Siccîn* nedir, bilir misin sen?[3] 9 O (Siccîn) sayısal değerlerle korunmuş bir kayıttır.

10 O gün vay haline yalanlayanların; 11 onlar Hesap Günü'nü yalanlıyorlar; 12 halbuki onu ancak haddi aşan günahkârlar yalanlar: 13 ne zaman (Hesap Günü'nü hatırlatan) âyetlerimiz kendilerine okunsa, "geçmişin masalları" dediler.

14 Ondan daha da beter: yaptıkları kalplerini tümüyle paslandırmıştır. 15 Bundan daha beteri de var: Elbet onlar o gün Rablerinden perdelenecekler;[4] 16 sonra onlar gözleri faltaşı gibi açan bir azaba sokulacaklar;[5] 17 sonra kendilerine denilecek ki: "işte sizin yalanlamayı âdet edindiğiniz hakikat budur"

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ
وَيْلٌ لِلْمُطَفِّف۪ينَۙ ﴿١﴾ اَلَّذ۪ينَ اِذَا اكْتَالُوا
عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَۘ ﴿٢﴾ وَاِذَا كَالُوهُمْ
اَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَۜ ﴿٣﴾ اَلَا يَظُنُّ اُو۬لٰٓئِكَ
اَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَۙ ﴿٤﴾ لِيَوْمٍ عَظ۪يمٍۙ ﴿٥﴾ يَوْمَ
يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَم۪ينَۜ ﴿٦﴾ كَلَّٓا
اِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَف۪ي سِجّ۪ينٍۜ ﴿٧﴾ وَمَٓا
اَدْرٰيكَ مَا سِجّ۪ينٌۜ ﴿٨﴾ كِتَابٌ مَرْقُومٌۜ
﴿٩﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّب۪ينَۙ ﴿١٠﴾ اَلَّذ۪ينَ
يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ الدّ۪ينِۜ ﴿١١﴾ وَمَا يُكَذِّبُ بِه۪ٓ
اِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ اَث۪يمٍۙ ﴿١٢﴾ اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ
اٰيَاتُنَا قَالَ اَسَاط۪يرُ الْاَوَّل۪ينَۜ ﴿١٣﴾ كَلَّا بَلْ
رَانَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾
كَلَّٓا اِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَۜ
﴿١٥﴾ ثُمَّ اِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَح۪يمِۜ ﴿١٦﴾ ثُمَّ
يُقَالُ هٰذَا الَّذ۪ي كُنْتُمْ بِه۪ تُكَذِّبُونَۜ ﴿١٧﴾

1 *Tatfîf*, zıt anlamlı tabiatıyla hem maddî hem mânevî olarak, ölçme ve değerlendirmede "kendine yontan" mantığı ifade eder. Bu işin ölçü ve tartı aletleriyle yapılması şart değildir. Zaten her türlü haksız kazancın merkezinde, yamuk ölçen bir akıl ve tasavvur yatar. *Mutaffifîn*in günümüzdeki karşılığı "yolsuzluk yapanlar", yapılan şeyin adı da "yolsuzluk"tur.

2 *Fuccâr* Kur'an'da *muttakîn* ve *ebrâr*ın karşıtı olarak kullanılır (Bkz: 38:28, not 3; 82:13-14).

3 Zımnen: Dirayetle (akılla) bilemezsin, o halde rivayetle (vahiyle) öğren!

4 Krş: 3:77. Bu âyet, Allah'ın âhirette görülmesiyle ilgili yorumlara konu olmuştur. Oysa bu âyetin Allah'ın bizatihi görülmesi konusuyla alakası yoktur. Zira Kur'an bu konuda son sözü söylemiştir: "Hiçbir beşerî görüş ve tasavvur O'nu kuşatamaz, fakat O her türlü beşerî görüş ve tasavvuru çepeçevre kuşatır" (6:103)

5 Veya *sâlû*nun kök anlamına atfen: "Cehennemle doğrultulacaklar".

كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ ﴿١٨﴾ وَمَا
أَدْرَاكَ مَا عِلِّيُّونَ ﴿١٩﴾ كِتَابٌ مَرْقُومٌ ﴿٢٠﴾
يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ ﴿٢١﴾ إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ
﴿٢٢﴾ عَلَى الْأَرَائِكِ يَنْظُرُونَ ﴿٢٣﴾ تَعْرِفُ فِي
وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ ﴿٢٤﴾ يُسْقَوْنَ مِنْ
رَحِيقٍ مَخْتُومٍ ﴿٢٥﴾ خِتَامُهُ مِسْكٌ وَفِي ذَٰلِكَ
فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ ﴿٢٦﴾ وَمِزَاجُهُ مِنْ
تَسْنِيمٍ ﴿٢٧﴾ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ ﴿٢٨﴾
إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا
يَضْحَكُونَ ﴿٢٩﴾ وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ
﴿٣٠﴾ وَإِذَا انْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمُ انْقَلَبُوا
فَكِهِينَ ﴿٣١﴾ وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَٰؤُلَاءِ
لَضَالُّونَ ﴿٣٢﴾ وَمَا أُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ
﴿٣٣﴾ فَالْيَوْمَ الَّذِينَ آمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ
يَضْحَكُونَ ﴿٣٤﴾ عَلَى الْأَرَائِكِ يَنْظُرُونَ
﴿٣٥﴾ هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

18 KESİNLİKLE evet! İyilerin kaydı da 'İlliyyûn'da (arşivlenecek); **19** Ve 'İlliyyûn nedir, bilir misin sen? **20** O (yine) sayısal değerlerle koruma altına alınmış bir kayıttır; **21** onu Allah'a yakın olanlar izleyebilir.[6]

22 Şüphe yok ki iyiler tarifsiz nimetler içinde yüzecekler; **23** Ebedî huzur ve saadet makamında[7] (rahatlarına) bakacaklar; **24** yüzlerinde sonsuz mutluluğun tarifsiz parıltısını göreceksin.

25 Kişiye özel[8] tarifsiz bir içki ikram edilecek; **26** o, içenin ağzında misk kokusu bırakacak;[9] işte bu nedenle yarışmak isteyenler, artık bu uğurda yarışsınlar!–> <–**27** Onun katkı maddesi, (Cennetin) zirvesinden dolacak; **28** Allah'a yakın olanların içtiği tarifsiz bir kaynaktan...

29 NE VAR Kİ günah bataklığına gömülmüş olanlar, bir zamanlar iman edenlere gülerlerdi; **30** ve ne zaman onlarla karşılaşsalar kaş-göz ederlerdi; **31** ve kafadarları arasına döndüklerinde ise keyifle (anlatırlardı); **32** ve iman edenleri her gördüklerinde "Bunlar iyiden sapıtmış" derlerdi.

33 Ne ki onlar, mü'minlerin inancına müfettiş olarak gönderilmiş değillerdi.

34 Fakat bugün iman edenler küfrü hayat tarzı edinenlere gülecekler: **35** Ebedî huzur ve saadet makamında[10] (rahatlarına) bakacaklar.

36 Nasıl? Küfrü hayat tarzı edinenler yapageldiklerinin 'sevabına' (!) nail olabilmişler mi bari!?

---

6 *Yeşheduhû* fiili, bunun "okunan" değil "görülüp izlenen" bir kayıt olduğunun delilidir.

7 Lafzen: "koltuklarında". Cehennemliklere ilişkin 15. âyetin mukabilidir.

8 Lafzen: "ağzı mühürlü". Bu, seri üretim değil kişiye özel oluşun göstergesidir. Allah için her kul özeldir. Özgün ve özel kulluklara, özgün ve özel ikramları ifade eder. *Yuşrabûne* yerine *yuskavne* gelmesi, hikmetin kusursuzluğunu ifade içindir. *Yuşrabûne* içmek için ayağına gidilen su, *yuskavne* içenin ayağına gelen sudur.

9 *Hitâmuhu misk,* lafzen "sonu misk olacak", zımnen "mutlu son" anlamına gelir. Yani: mukaddes hayat yolculuğunun müebbet yolcusu olan insan, yoldan çıkmadan yürürse, yolun sonu cennete çıkacak.

10 Lafzen: "Koltuklarında". Dünyada durmadan dinlenmeden Allah rızası için koşanları, Allah'ın âhirette dinlendireceğine dair bir atıf.

84. İNŞİKÂK SÛRESİ

"Yarılma, parçalanma" anlamına gelen *İnşikâk* adını sûre ilk âyetinden alır. Sûre Mekkîdir. Muhtemelen boykot döneminin zirvesine veya hemen sonrasına aittir. Zira, 6, 13-14 ve 20-24. âyetler, mü'minlerin acı çektiklerine, kâfirlerinse zulüm yaptıklarına işaret eder. Sûrenin ana mesajı şudur: Bu hayatın bir de öteki yüzü vardır. Herkes yaptığının hasılatını derecek, tüm yollar Allah'a çıkacaktır: "Sen ey insanoğlu! Evet evet, hayat yolunda son sürat yeldirdikçe (ister istemez) Rabbine doğru yol alan sen, sonunda O'na kavuşacaksın!" (6)

Kur'an'ın kendine özgü üslubu, Son Saat ve Kıyametle ilgili âyetlerde de kendini belli eder. Bunları maddeler halinde şöyle özetleyebiliriz:

1) Korkunç, dehşetli ve azametlidir: şerha şerha yarılma (inşikâk), toz duman olma (intisâr), bürüyüp kuşatan (ğâşiye), korkunç olay (vâkı'a), muazzam haber (nebeun 'azim), öldürücü çığlık (sayha), yerle bir eden sarsıntı (racfeh, zelzele), içini boşaltan (ba'sera)...

2) Şeffaf ve dakiktir: Zerre kadar (miskâle zerratin), un ufak edici (hebâen munbessen), atılmış pamuklar gibi (ke'l-'ihni'l-menfuş), uçuşan kelebekler gibi (ke'l-ferâşi'l-mebsus)...

3) Genellikle belirsiz (nekira) gelir: Anlatılanların eşsiz, benzersiz ve hayal edilemezliğini ifade eder: o akıl almaz gün (yevmeizin), tarife sığmaz bir ürperiş (hâşi'atun), anlatılamaz bir kayıp (hâsiratun) gibi...

4) Genellikle fiiller faile bina edilmeyerek ya mutavaat ya da meçhul kipiyle gelir: İn*fetarat, İnşâkkat, inkederat, ikterabet, irtekıb, hukkat, muddet, zulzilet, hummilet, dukket, busset,ruccet, tumiset, furicet, kuvvirat, suyyirat, uzlifet, fetarat...* Müfessirler bu ibarelerin failini Allah olarak takdir etmişler ve bunu da "Faili o kadar bellidir ki söylemeye bile gerek yoktur" şeklinde açıklamışlardır. Fakat faili bunlardan daha açık ve kesin olan fiiller Allah'a nisbetle kullanılmıştır: *Allâhu hâliku kulli şey', vallahu yerzuku, er-Rahmân 'alleme'l-Kur'an, halaka's-semâvât, nezzele'l-Kur'an* gibi. O halde burada Kur'an'a özgü bir üslûp söz konusudur (Bkz: *el-İ'câz,* 240-243).

Bu üslûp şu hakikatleri ifade eder: olaylar ilâhî yasalar gereği kendi iç dinamikleriyle gerçekleşecek, sistem fıtratındaki emri uygulayacak, dışardan bir emre gerek duymayacaktır.

Sözün özü: Kâinatın müstesna yolcusu insan, yolun sonunda kendi tercihinin sonuçlarıyla baş başa kalacaktır. Sûrenin son mesajı, "kendi düşen ağlamaz"ın Kur'ancasıdır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اِذَا السَّمَٓاءُ انْشَقَّتْۙ ﴿١﴾ وَاَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْۙ
﴿٢﴾ وَاِذَا الْاَرْضُ مُدَّتْۙ ﴿٣﴾ وَاَلْقَتْ مَا ف۪يهَا
وَتَخَلَّتْۙ ﴿٤﴾ وَاَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْۜ ﴿٥﴾ يَٓا
اَيُّهَا الْاِنْسَانُ اِنَّكَ كَادِحٌ اِلٰى رَبِّكَ كَدْحًا
فَمُلَاق۪يهِۚ ﴿٦﴾ فَاَمَّا مَنْ اُو۫تِيَ كِتَابَهُ بِيَم۪ينِه۪ۙ ﴿٧﴾
فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَس۪يرًاۙ ﴿٨﴾ وَيَنْقَلِبُ
اِلٰٓى اَهْلِه۪ مَسْرُورًاۜ ﴿٩﴾ وَاَمَّا مَنْ اُو۫تِيَ كِتَابَهُ
وَرَٓاءَ ظَهْرِه۪ۙ ﴿١٠﴾ فَسَوْفَ يَدْعُوا ثُبُورًاۙ ﴿١١﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 GÖKYÜZÜ şerha şerha yarıldığında,[1]

2 yani[2] Rabbine kulak verdiğinde ve sonuç alındığında,[3]

3 ve yeryüzü uçsuz bucaksız bir düzlük haline getirildiğinde,[4]

4 ve içindeki her şeyi atarak boşaldığında,[5]

5 yani Rabbine kulak verdiğinde ve sonuç alındığında...

6 Sen ey insanoğlu! Evet evet, hayat yolunda son sürat yeldirdikçe (ister istemez) Rabbine doğru yol alan sen, sonunda O'na kavuşacaksın![6]

7 İşte (o gün) sicili sağ eline verilen kimseye gelince: 8 onun hesabı pek kolay görülecek[7] 9 ve kendi insanları arasına sevinçli bir şekilde dönecek.

10 Ve sicili bozuk çıkan[8] kimseye gelince: 11 artık ısrarla yok olmak için yalvaracak,[9]->

1 İnfial kalıbının açılımıyla: "yarılma emrine boyun eğdiğinde". Kıyamete ilişkin tüm haberler meçhul ya da mutavaat kalıbıyla gelir. Yani faile değil fiile dikkat çekilir. Bu, "aniden" (*bağteten*) kelimesiyle ifade edilmiştir. Sistemin içine yerleştirilmiş bir yasayla gerçekleşeceği anlamına gelir. *Kun fe-yekun* emri gereği, bu âlem oluş ve bozuluş âlemidir. Bozuluş ve yeniden oluş bir süreçtir. *İnfitâr* (82. sûre) *kevn ve fesad* sürecinin başlangıcını, bu âyetteki *inşikak* bir sonraki safhayı, *tayy* (21:104) ise sürecin sonunu ifade eder. Âdeta bir torbanın içinin dışına çevrilmesi gibi tasvir edilen süreç şu âyette ifadesini bulur: "mahlukat (evrenini) ilk defa nasıl yaratmışsak, onu öylece tekrar yaratacağız" (21:104).

2 *Ve* bağlacının bu bağlamdaki en uygun karşılığı.

3 Meçhul kiple (*hukkat*) gelmesinin hikmeti için sûrenin girişine bkz.

4 Bkz: 20:105-107 ışığında. Zımnen: büyük duruşma için dev bir duruşma salonu haline getirildiğinde.

5 Yani: Gizlisi saklısı kalmayıp içini boşalttığında. Veya içinde taşıdığı cevher, maden, petrol ve gaz gibi değerleri boşaltıp tabii ömrünü tamamladığında.

6 Veya, *mulâkîhi*deki zamiri *kedh*e dönük okuyarak: "Rabbine vardığında hayat yolundaki çabanın karşılığına kavuşacaksın". Tercihimiz Müberred ve Ahfeş gibi dil otoritelerine dayanmaktadır. *Kesb*, sonucu sahibine kâr veya zarar olarak dönen fiil, *kedh* sahibini yaparken aşırı etkileyen ve büyük emek isteyen fiil. *Kedh* eylemin sebebini, *kesb* ise sonucunu ifade eder. (*Furûk*, 150).

7 Bunun üç farklı yolu vardır: 1) Yaptıklarının en iyisiyle ödüllendirilmek (24:38 ve 46:16); 2) Günahlarının örtülmesi (64:9); 3) İyiliklerinin on katıyla karşılık bulması (6:160). Rasulullah bazı namazlarında, *"Allahumme hâsibnî hısâben yesîrâ:* Allah'ım hesabımı kolay getir!" diye dua ederdi (İbn Hanbel).

8 Lafzen: "arkadan verilen". Hâkka'da "solundan". Demek ki sağ-sol tanımları mecazidir ve aslında soldan ve arkadan vermek zorluğa ve kaybetmişliğe delâlet eder. Zımnen: hakikate sırt dönen karnesini sırtından alacak. Allah'a sırtını dönenlerin bozuk sicili sırtlarına yapıştırılmış bir yafta gibi olacak. Böylece hakikate ters dönerek ihanet ettikleri sırtları da kendilerinden öç alacak.

9 Şu âyet tam da bu gibiler içindir: "Bugün bir tek yok oluşu çağırmayın, (aksine); birçok yok oluşu çağırın" (25:14).

<- **12** ne ki çılgın bir ateşi boylayacak; **13** oysa o, (vaktiyle) kendi insanları içerisinde pek şen şakrak idi; **14** her halde o (Allah'a) döneceğini asla ummuyordu; **15** evet öyleydi, ama Rabbi onu sürekli gözetliyordu.

16 ÖTESİ YOK![10] İşte şafak vaktini Ben şahit tutuyorum![11]
17 ve geceyi ve toplayıp kaydettiklerini,[12] **18** ve safha safha dolunay halini alan[13] ayı (şahit tutuyorum ki **19** ey insanlar; mukadder sona doğru) safha safha, adım adım ilerleyeceksiniz.[14]
20 Peki, onlara ne oluyor ki hâlâ (Hesap Günü'ne) iman etmiyorlar?[15] **21** Dahası, kendilerine Kur'an okunduğu zaman onu tasdik edip de teslim olmuyorlar.[16] **22** Aksine, inkârda direnenler (ilâhî vahyi) yalanlamakta ısrar ediyor; **23** ama Allah içlerinde biriktirip gizlediklerini çok iyi biliyor.
24 Artık onlara elem verici bir azabı müjdele;[17] **25** ancak iman edenler ve Allah rızasına uygun davrananlar hariç: Onları kesintisiz bir ödül bekliyor.[18]

وَيَصْلٰى سَعٖيراًۜ ﴿١٢﴾ اِنَّهُ كَانَ فٖٓى اَهْلِهٖ مَسْرُوراًۜ
﴿١٣﴾ اِنَّهُ ظَنَّ اَنْ لَنْ يَحُورَۚ ﴿١٤﴾ بَلٰىۚ اِنَّ رَبَّهُ كَانَ
بِهٖ بَصٖيراًۜ ﴿١٥﴾ فَلَٓا اُقْسِمُ بِالشَّفَقِۙ ﴿١٦﴾ وَالَّيْلِ وَمَا
وَسَقَۙ ﴿١٧﴾ وَالْقَمَرِ اِذَا اتَّسَقَۙ ﴿١٨﴾ لَتَرْكَبُنَّ طَبَقاً
عَنْ طَبَقٍۜ ﴿١٩﴾ فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَۙ ﴿٢٠﴾ وَاِذَا قُرِئَ
عَلَيْهِمُ الْقُرْاٰنُ لَا يَسْجُدُونَۜ ﴿٢١﴾ بَلِ الَّذٖينَ
كَفَرُوا يُكَذِّبُونَۘ ﴿٢٢﴾ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَۘ
﴿٢٣﴾ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلٖيمٍۙ ﴿٢٤﴾ اِلَّا الَّذٖينَ اٰمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٢٥﴾

---

10 Çevirimizin gerekçesi için bkz: 90:1, not 1.

11 Şafak: gün batarken tan yerindeki beyazlık. Gece şahidinin, nöbeti devralırken gündüz şahidine verdiği selamdır. Gecenin içinde saklı gündüzlere atıf. Zımnen: Size ikram ettiğim zamanı şahit tutacağım ve zaman dile gelip emanete ne yaptığınızı söyleyecek.

12 Zımnen: Gecenin karanlığı altında işlediklerinizi de Allah görüyor.

13 Lafzen: "(ışığı) biriktirip toparlanan".

14 Veya: "Bir boyuttan diğer boyuta geçerek ilerleyeceksiniz". Burada zikredilen insan tekinin veya soyunun yeryüzündeki serüvenidir. Zira âhiret âyetleri muzari değil mazi olarak gelir. Oysa ki burada kasemden sonra geldiği için muzari gelecek zamana kilitlenmiştir. Zımnen: Hayat bir güne benzer; sabahı, akşamı, gecesi ve yeniden dirilişi var. İyisi ve kötüsü, acısı ve tatlısı var. Mü'mini ve kâfiri, sâdıkı ve fâsıkı var. Ama mutlaka bir sonu ve Hesap Günü var. Bu âyette insanoğlunun yer ve gök katmanlarındaki yolculuğuna da bir işaret bulunabilir. Parantez içi açıklamamızın gerekçesi bir sonraki âyettir.

15 Yani: Âhiret, bütün yaratılmışları kuşatan tekâmül yasasının insana ilişkin boyutudur.

16 Secde burada "tasdik ve boyun eğme" anlamındadır. Zira bir sonraki âyetteki tekzib/yalanlama", secdenin karşıtı olarak kullanılmıştır (Krş: 55:6). Allah'ın rehberliğine kayıtsız şartsız uyma anlamına gelir (Krş: Ebu Müslim ve Rağıb'a katılarak Râzî). Zira, hemen arkadan gelen "küfürde direnenler vahyi yalanlıyor" âyeti, buradaki secdenin karşıtıdır.

17 "Azabı müjdele" şeklindeki nükteli üslûp, onların vahyi hafife almalarına karşı bir misillemedir.

18 Veya: "Başa kakılmayacak tarifsiz bir ödül". Tercihimiz İbn Abbas'ın Nafi b. Ezrak'a verdiği cevaba dayanmaktadır (Tahkikli bir neşr için bkz: Âişe Abdurrahmân, *el-İ'câzu'l-Beyânî li'l-Kur'an ve Mesâilu İbni'l-Ezrak*, Kahire-1404).

85. BURÛC SÛRESİ

"Burçlar" anlamındaki adını ilk âyetinden alır. Sahabeden gelen rivayetlerde ilk âyetinin tamamıyla anılır. Mushaflarda, hadis ve tefsir kitaplarında Burûc adıyla yer alır. *Mufassal* surelerin ilk grubunu oluşturan ve *Tıval-i Mufassal* diye adlandırılan sûreler grubunun sonuncusudur.

Sûre Mekkî'dir. Muhtevasından da anlaşılacağı gibi, mü'minlere yönelik işkencenin başladığı bir zaman diliminde inmiştir. Bu, Necm'den sonra ve Hâkka'dan önceki bir zaman dilimi olmak durumundadır. Muhtemelen 4 veya 5. yıla tekabül eder. İlk tertiplerde Şems ve Tîn sûreleri arasına yerleştirilir.

Sûrenin ana konusu inanca yönelik örgütlü baskıdır. Ne kadar saldırgan olursa olsun, gücün sözünün sözün gücünü bastıramayacağı ana fikri üzerinde yükselir. Hiçbir zalimin ateşi imanı yakamaz. İmanın izzeti işkenceye galip gelir. İmana ateş çukuru kazanlar, bunun cezasını âhiretteki ateş çukurunda çekeceklerdir.

Müfessirlerimiz sûrenin ilk pasajını tarihsel rivayetler bağlamında yorumlamışlardır. Bizce tarihsel bir olaya bire bir atıf yapan âyetler 7-8. âyetlerdir. Öncesindeki 1-6. âyetler, mü'minlere işkence edip onları Allah'a iman ediyorlar diye cezalandırmaya kalkanların âhiretteki durumuyla ilgili olsa gerektir. Zira bu dönemde inen benzeri birçok sûre gibi yemin ve cevaptan oluşan bu altı âyetlik bölümün konusu da âhirettir.

Sûre imanı yakmaya çalışan tüm zamanın zalimlerini, tevbe edip pişman olmadıkları takdirde cehennemle uyarmaktadır (10). Fakat inanca baskıyı terk edip iyiliğe yönelenleri cennetle müjdeler (11). Bu âyetler Allah'ın merhametinin büyüklüğüne delalet eder. Bu merhametin arkasındaki esas unsursa, Allah'ın "hem seven ve hem de sevilmeyi isteyen" mânasına gelen *el-Vedûd* ismidir:

"Ve mutlak bağış sahibi, hep seven ve sınırsızca sevilmeye lâyık olan O'dur" (14).

Sûrenin sonunda sözün Kur'an vahyine getirilmesi, sûrenin maksadının tarihî bir olay üzerinden her muhatabın 'şimdi ve buradasını' konuşmak olduğu anlaşılır (21-22).

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

1 BURÇLARLA dolu gökyüzü şahit olsun,[1]

2 vaad edilen gün şahit olsun,

3 her bir tanık ve sanık şahit olsun[2] (da şu gerçeği ünlesin):[3]

4 Kahrolsun hendek ehli![4]

5 O ateş (hendekleri),[5] ağzına kadar doldurulup tutuşturulmuştur.

6 O zaman onlar ateşin üstüne[6] oturmuşlardır; 7 zira mü'minlere yaptıkları kendi başlarına gelmiştir.[7]

8 O (zalimler) başka bir sebeple değil, sadece yücelikte eşsiz ve hamdin tümüne lâyık olan[8] Allah'a imanda ısrar ettikleri için onlardan intikam[9] almışlardır.[10]

وَالسَّمَٓاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِۙ ﴿١﴾ وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِۙ
﴿٢﴾ وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍۜ ﴿٣﴾ قُتِلَ اَصْحَابُ
الْاُخْدُودِۙ ﴿٤﴾ اَلنَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِۙ ﴿٥﴾ اِذْ
هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌۙ ﴿٦﴾ وَهُمْ عَلٰى مَا يَفْعَلُونَ
بِالْمُؤْمِن۪ينَ شُهُودٌۜ ﴿٧﴾ وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ
اِلَّٓا اَنْ يُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ الْعَز۪يزِ الْحَم۪يدِۙ ﴿٨﴾

---

1 Nisâ 77 ışığında: Ölüm gelip o zalim 'burjuvaziyi' sağlam kale ve burçlarında buldu ve huzur-ı ilâhîye çıkardı.

2 Veya: "şahit olan ve şahit olunan". Bir üstteki âyet tartışmasız âhiretten söz ettiğine göre, bu âyet de aynı bağlama ait olsa gerektir. Zira Hesap Günü, "şahit olunan bir gün" (*yevmun meşhûd*) olarak geçer (11:103 ve ayrıca 19:37).

3 Zımnen: Ey muhataplar: siz de şahit olun! Zira siz bu âleme sahip olmak için değil şahit olmak için geldiniz (Krş: 3:53).

4 Rivayetlerden bağımsız anlaşıldığında, *ashâbu'l-uhdûd* ile *ashabu'n-nâr* (ateş ehli) kastedilmiş olması bağlama daha uygundur. Esasen Cehennem'in lügat anlamının "dipsiz çukur, uçurum" olduğu, ona verilen *haviye* adının da yine aynı mânaya geldiği unutulmamalıdır (Bkz: 89:23, not 19).

5 *en-Nâr* kavramı Kur'an'da kahir ekseriyetle cehennem için kullanılır. Davetin ilk yıllarında yeminle gelen tüm sûrelerde olduğu gibi bu âyetler de âhiretten söz ediyor olsa gerektir.

6 *'Aleyhâ ku'ûd*: "ateşin üstüne". Tarihî rivayetler bağlamında "ateşin başına". Kinayeli bir ifade. Zımnen: Yakarken yandıklarının farkında değildiler. Burada Necran veya bir başka mekânda mü'minlere yönelik yakma işkencesinin faillerinin aslında imanı yakmaya çalışmakla ebedî hayatta kendilerini yaktıkları dile getirilmektedir.

7 Yani: kendileri yaptıklarını yaşamış ve şahit olmuşlardır. Bizce, tarihî rivayetlerin bağlamına bu âyetle dönülmekte, bu ve müteakip âyetle muhtemelen Necran'da Zunüvas'ın mü'minleri imanından döndürmek için yaptığı işkenceye atıfta bulunulmaktadır.

8 Aziz ve Hamid isimlerinin ihsas ettirdiği mâna şudur: Kâfirin imanından dolayı mü'mine saldırısı, özünde Allah'a saldırıdır. Fakat Allah Aziz'dir, hiçbir saldırıdan etkilenmeyecek kadar üstün ve yücedir. Mü'min, imanından dolayı baskıya uğruyorsa, bu sızlanılacak değil hamdedilecek bir olaydır. Zira 1) İmanı Allah tarafından sınanmaya lâyık görülmüş ve ilâhî ilgiye mazhar olmuştur. 2) O mü'min bu sınav sayesinde ecir sahibi olmuştur. Bu tüm hamdlerin kendine mahsus olduğu Allah'a hamd etmeyi gerektirir.

9 *Enkera* "reddetti", *nekame* "reddedip cezalandırdı" anlamına gelir.

10 Tefsirlerin çoğu bu pasajla tarihsel olaylar arasında bire bir bağ kurarlar. Fakat anlatılanlar çeşitli, birbirine zıt ve hatta çelişkilidir. İnanca baskı olayının yaşandığı yer konusunda farklı rivayetler vardır. Necran, Suriye, Sümer, Babil, Filistin, Habeşistan, Anadolu bunlar arasındadır. İnanca yönelik zulmü, bu yerlere

الَّذٖى لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَاللّٰهُ
عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ شَهٖيدٌۜ ﴿٩﴾ اِنَّ الَّذٖينَ فَتَنُوا
الْمُؤْمِنٖينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ
عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرٖيقِۜ ﴿١٠﴾ اِنَّ
الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ
تَجْرٖى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُۜ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْكَبٖيرُۜ
﴿١١﴾ اِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدٖيدٌۜ ﴿١٢﴾ اِنَّهُ هُوَ
يُبْدِئُ وَيُعٖيدُۚ ﴿١٣﴾ وَهُوَ الْغَفُورُ الْوَدُودُۙ ﴿١٤﴾
ذُو الْعَرْشِ الْمَجٖيدُۙ ﴿١٥﴾ فَعَّالٌ لِمَا يُرٖيدُۜ ﴿١٦﴾

9 O Allah ki, göklerin ve yerin hâkimiyeti sadece O'na aittir; üstelik Allah her şeye şahittir.

10 Bakın, mü'min erkekler ve mü'min kadınlara işkence yapıp da sonra pişman olmayanlar var ya: elbet onlar cehennem azabına müstahaklar ve onların hakkı harlı ateşin azabına mahkûm olmaktır.[11]

11 Şüphesiz iman eden ve Allah'ın razı olacağı davranışlarda bulunanları da, zemininden ırmaklar akan cennetler bekleyecektir: işte büyük başarı budur.

12 ŞÜPHESİZ Rabbinin kıskıvrak yakalaması pek çetindir; **13** çünkü O, evet O'dur yoktan var eden ve o yaratmayı sürekli tekrar eden de yine O'dur.[12]

14 Ve mutlak bağış sahibi, hep seven ve sınırsızca sevilmeye lâyık olan O'dur;[13] **15** Ulu arşın sahibidir, şanı pek yücedir. **16** O, dilediği her şeyi yapan tek zattır.

---

bağlı olarak Necran'ın Yahudi (veya putperest) kralı Zunüvas İsevi mü'minlere, Nemrud Hz. İbrahim'e, Babil kralı Nabukadnazar sürgündeki Yahudilere (Eski Ahid, Daniel, 3:19-21), Romalı Antonyus İsevilere karşı yapmıştır. Mesela müfessir Beğavi sondan ikinci şıkkı tercih eder. Bunlar arasında en makul olanı miladî 523 yılında vuku bulduğu nakledilen Himyer kralı Zunüvas'ın İsevî mü'minlere karşı uyguladığı korkunç zulümdür. Rivayete göre Zunüvas, inancından vazgeçmeyen mü'minleri kazdırdığı ateş dolu hendeklerde yakmıştır. Son zamanlarda bulunan tarihi bir belge, yukarıdaki bilgileri destekler mahiyettedir. Bu belge, Yahudilerin 2000 İsevi'yi bir mabedde topladıktan sonra mabedin çevresine odun yığarak içindekilerle birlikte yaktıklarını anlatmaktadır. (İrfan Şehid, *The Martyrs of Nejran: New Documents,* 1971, sh. 46 vd.) Hilafeti döneminde Hz. Ömer'in mazlumların hatırasına felaket mahalline bir cami inşâ ettirmesi de bu bulguları teyit eder.

11 Yan yana kullanılan "cehennem azabı" ve "ateş azabı" *vav* bağlacının mahiyetinden dolayı iki ayrı şey olmak durumundadır (Bkz: 49:1, not 1'in devamı). "O halde bu ikisini birbirinden ayıran nedir?" sorusunun doğru cevabı, *cehennem* ve *'azab* kelimelerinin kök anlamlarında gizlidir (Bkz: *'azab* için ilk kullanıldığı 68:33, not 29 ve *cehennem* için 89:23, not 19).

12 Zımnen: Soluk alan bir canlı gibi, atom altı parçacık düzeyinde hayatın sürekli bir alış-verişle yenilenmesini sağlayan O'dur. Veya: yoktan var ettiği gibi yeniden yaratacak olan O'dur.

13 İbareyi bir sıfat tamlaması olarak görürsek, zımnen: O Ğafur olduğu için Vedûd değil, Vedûd olduğu için Ğafur'dur. Yani sonsuzca seven ve sevilen olduğu için çok bağışlayandır. Bağışlaması sevgisinin sonucudur.

17 MALUM orduların olayından haberin var mı?[14] 18 Firavun'un ve Semud kavminin (ordularından)?[15]

19 Maalesef[16] inkârı önyargı haline getirenler yalanlamakta ısrar etmişlerdir; 20 Allah ise onları hiç hesaba katmadıkları yerden çepeçevre kuşatandır.

21 Hepsinden öte bu şanlı-şerefli bir hitaptır;[17] 22 tarifsiz bir hafızada koruma altına alınmıştır.[18]

هَلْ اَتٰيكَ حَد۪يثُ الْجُنُودِۙ ﴿١٧﴾ فِرْعَوْنَ
وَثَمُودَۜ ﴿١٨﴾ بَلِ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا ف۪ي تَكْذ۪يبٍۙ
﴿١٩﴾ وَاللّٰهُ مِنْ وَرَٓائِهِمْ مُح۪يطٌۚ ﴿٢٠﴾ بَلْ هُوَ
قُرْاٰنٌ مَج۪يدٌۙ ﴿٢١﴾ ف۪ي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ ﴿٢٢﴾

14 *Hadisi* çevirimizin gerekçesi için bkz: 66:3, not 5. Takrirî istifhamın bir sonucu olarak "haberin var mı?" sorusu, aslında "mutlaka haberin vardır" vurgusunu taşır.

15 Firavun ve Semud kavmi. Biri sapık örgütlü güce, diğeri sapık topluma örnektir. Birincisi inanca devlet baskısını, ikincisi inanca toplumsal baskıyı temsil eder.

16 *Bel* edatının bu bağlamdaki en uygun karşılığı budur. Çevirimiz boyunca edatların farklı vurgularına atıf yaptık. Bu, edatların, Rummâni'nin iddia ettiği gibi birbirinin eşanlamlısı olduğu anlamına asla gelmez, fakat çokanlamlı edatların varlığı da bir gerçektir.

17 *Mecîd* sıfatı, formu gereği, hem "özünde şerefli olan" ve hem de hayatını onunla İnşâ edene "şeref ve onur katan" anlamlarının her ikisini de içerir (Krş: 50:1)

18 Yani: ne cin ne şeytan o kaynağı bulandıramaz. *Kitâbun mubîn* ve *imâmun mubîn* diye de anılan *Levh-i Mahfuz* ("akıl sır ermez bir korunmuş anakart" veya "sınırsız merkezi bellek"), vahiy dahil bütün bir varlık âlemine dair ilâhî bilginin kayıtlı tabiatını ifade eder. Tıpkı insan hafızası gibi bu kayıt, kâğıtla kalemle izah edilemez. Zaten *levhin mahfûzin*deki belirsizlik, onun akla hayale sığmayan bir "merkezî hafıza" olduğunu ifade eder ve bu yapısıyla, "Hz. Peygamber'in vahyi yazdırdığı sayfalardır" türünden bir yorumun imkânını dilsel olarak daha baştan yok eder. (*Kitâbin mubînin*deki lugavî belirsizlik ve lafzî apaçıklığın oluşturduğu tezata dair bir açıklama için bkz: 11:6, not 11.)

86. TARIK SÛRESİ

"Gecenin konuğu" anlamındaki adını birinci âyetinden alır. Sahabeden gelen bir rivayette ve bazı ilk tefsirlerde *ve's-semâi ve't-târık* diye anılır. Fakat tefsir ve hadis edebiyatında ve mushaflarda "Tarık Sûresi" adıyla anılmıştır. Mushafta *Evsat-ı Mufassal* diye adlandırılan sûreler grubunun başıdır.

Sûre Mekke'de inmiştir. Yılını tesbit etmek zordur. İlk tertipler sûreyi Beled ve Kamer arasına yerleştirirler. Bazergân ve Blachère, sûreyi çok daha erken bir döneme, 9. sıraya yerleştirirler. Sûrenin meşhur tertiplerdeki sırasını değiştirmek için elimizde yeterli gerekçe bulunmamaktadır. Bu durumda sûreyi peygamberliğin 5. yılına yerleştirebiliriz. Sûre Buruc, İnşikâk ve İnfitâr gibi semaya yeminle başlayan sûreler grubunda yer alır. Hz. Rasûl'ün sûreyi Taif'te okuduğu rivayet edilir. Bu, sûrenin Taif'te indiğini göstermez, ancak Taif seferi öncesinde indiğini gösterir.

Sûre baştan sona, ilâhî vahyin insanlığın son çevrimindeki tezahürü olan Kur'an hakkındadır. Sûrenin girişi yüksek bir belâgat örneğidir. Konusuna teşbihle girer. Vahyi, sabahı haber vermek için gece doğan parlak bir yıldıza benzetir. Bu gelen insanlık sabahının ayak sesleridir. Vahiy yıldızının ışığı gecenin zifiri karanlığını delip mü'minlerin gözünden gönlüne ulaşmıştır. Zira Allah insanı korunaksız, barınaksız, sığınaksız, tutamaksız bırakmamıştır (1-4). Ardından insan haddini ve kendini bilmeye davet edilir (5-7). Eğer bunu becerebilirse Rabbinin yüceliğini, dolayısıyla anlamsız ve amaçsız iş yapmadığını bilecek ve Hesap Günü'ne hazırlanacaktır (8-12). Ebedî saadetin yol haritası ise bu vahiydir. Bu gerçeğe insan şahit olmazsa olmasın; gök ve yer şahittir ya! O yeter:

"(Hayat) çevrimine sahne olan gök şahit olsun; ve (bitkilerle) yarılan yer şahit olsun: elbet bu (vahiy) hakkı bâtıldan ayıran bir sözdür, O asla anlamsız bir lakırdı değildir" (11-14).

Bu hakikati inkâr edip hayrın değil de hazzın peşinden koşan, tadımlık olanı doyumluk olana tercih edendir. Son âyet bu akla şu ölümsüz gerçeği hatırlatır: Allah ihmal etmez, imhal eder (süre tanır).

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 SEMA[1] ve gece gelen konuk şahit olsun![2]

2 Sahi, gecenin konuğu nedir, bilir misin sen?

3 O (inkârcı aklın) zifiri karanlığını delen bir yıldızdır.[3]

4 Zaten hiçbir insan yoktur ki (ilâhî) gözetim ve koruma altında olmasın.[4]

5 [5]İNSANOĞLU neden yaratıldığına bir baksın: **6** o, (üreme organlarından) fışkıran hayat tohumları içeren basit bir sıvıdan[6] yaratıldı; **7** omurga ile kaburga kemikleri arasında (ki bölgede)n çıkan...[7]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ
وَالسَّمَٓاءِ وَالطَّارِقِۙ ﴿١﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ
مَا الطَّارِقُۙ ﴿٢﴾ اَلنَّجْمُ الثَّاقِبُۙ ﴿٣﴾ اِنْ
كُلُّ نَفْسٍ لَمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌۜ ﴿٤﴾ فَلْيَنْظُرِ
الْاِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَۜ ﴿٥﴾ خُلِقَ مِنْ مَٓاءٍ دَافِقٍۙ
﴿٦﴾ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَٓائِبِۜ ﴿٧﴾

---

1 Tekil geldiği bu bağlamda hem "uzaya" hem de varlığın "en üst tabakasına" delâlet eder.

2 *et-Târık*: "işittirmek için şiddetle vurmak, ses çıkarmak" anlamına *tark*tan. Gece gelen konuğun kapı vuruşuna *et-turuk* denilir. *et-Târık*, "gece gelip kapıyı vuran konuk" anlamına cins isimdir. Sabahı müjdelediği için sabah yıldızına da *Târık* adı verilmiştir. Sûrenin bütünü dikkate alındığında et-Târık'la vahyin kastedildiği görülür. Zira vahiy insanlığın zifiri gecesinde gelip sabahı müjdeleyen bir gök konuğudur. O mühürlenmemiş yüreklerin kapısını çaldığı için Târık'tır. Vahiy fiilen de bir gece (Kadir Gecesi) inmeye başlamıştır.

3 Kur'an vahyi, insanoğluna zifiri gecede yolunu gösteren ve sabahı müjdeleyen kendi semasının en parlak yıldızıdır. Cahiliyye karanlığını delmiştir. *Sâkıb*ın "yücelen" anlamını esas alırsak mâna şöyle olur: "yücelen bir yıldızdır". Arap edebiyat tarihinde *sâkıb* ilk kez Kur'an'da görünür. Türetildiği *sakb*, "yumuşak bir şeyi yakarak delmek" mânasına gelir. *Necm*, "yıldız" anlamının yanında "vahyin aşama aşama inişini" (*tencîm*) de ifade eder. Bu açıdan bu âyetle "vahyin aşama aşama inişi şahit olsun" anlamına gelen Necm sûresinin ilk âyeti arasında bir mâna irtibatı bulunmaktadır.

4 Veya *in*-i muhaffefe ve *lâm*-ı te'kit takdiriyle: "Elbet her insan mutlaka gözetim ve koruma altındadır". Zımnen: Vahyin gönderiliş amacı da insanı hıfz içindir. Sağduyu da denilen vicdan, bu ilâhî gözetimin iç dünyamızdaki karşılığıdır. Vicdan altyapıdır ve vahiyle gelen din onun üstyapısını oluşturur.

5 Burada bir ibtidaiyye *fâ*sı vardır ve çeviriye mâna ile değil büyük harfle yazılan paragraf başı işleviyle yansımıştır. Bunu çok yerde uyguladık, fakat sadece birkaç yerde notlandırdık.

6 "Atılan, fışkıran" mânasına gelen *dâfik* ism-i faildir. Bu form özne formudur. *Min* edatı, insanın bu sıvının tümünden değil içindeki hayat suyundan (sperma) yaratıldığına delâlet eder.

7 Yani: "sırtı ile göğsü" ya da "göğsü ile oturunca toprağa (*turab*: *terâib*) gelen yeri arasındaki bölgeden". Kafa, kollar ve bacaklar hariç gövdenin tümünü ifade eder (*el-İ'câz*, s.525). Kur'an cinsel organlar konusunda genellikle kinayeli bir üslup benimser. Bu âyet erkek ve kadının üreme organlarından kinaye olarak anlaşılabileceği gibi, lafzen de anlaşılabilir. Bu ibare her iki cinsin üreme sisteminin tamamını ifade etse gerektir.

إِنَّهُ عَلَىٰ رَجْعِهِ لَقَادِرٌ ﴿٨﴾ يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ
﴿٩﴾ فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ ﴿١٠﴾ وَالسَّمَاءِ
ذَاتِ الرَّجْعِ ﴿١١﴾ وَالْأَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ
﴿١٢﴾ إِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌ ﴿١٣﴾ وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ
﴿١٤﴾ إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا ﴿١٥﴾ وَأَكِيدُ كَيْدًا
﴿١٦﴾ فَمَهِّلِ الْكَافِرِينَ أَمْهِلْهُمْ رُوَيْدًا ﴿١٧﴾

8 Elbet (insanı yoktan var eden) Allah, onu tekrar hayata döndürmeğe kadirdir.[8] **9** O gün, sırlar (bile) sınanır; **10** dahası kişi ne (içerden) bir güç ne de (dışardan) bir yardım alabilir.

11 (HAYAT) çevrimine sahne olan gök şahit olsun;[9] **12** ve (bitkilerle) yarılan yer şahit olsun: **13** elbet bu (vahiy) hakkı bâtıldan ayıran bir sözdür, **14** o asla anlamsız bir lakırdı değildir.

15 Ne var ki onlar tuzak üstüne tuzak kuruyorlar; **16** ve Ben de onların tuzaklarını bozuyorum.

17 Şu halde kâfirlere süre ver, sadece kısa bir süre...

8 *er-Rac'*, *er-rucu'*dan farklı olarak geçişli fiilin mastarıdır. Bunun delâlet ettiği zımnî mâna şudur: Eğer Allah hayata döndürmemiş olsaydı o asla varolamazdı.

9 "Dönüş, çevrilme" anlamındaki *er-rac*'in buradaki en uygun karşılığı yeryüzündeki canlı hayat için vazgeçilmez olan yağmurla girdiği "hayat çevrimi" olsa gerektir. Bunun, mikro uzaydan makro uzaya, atomdan galaksilere varana dek bütün bir kozmosun "varlık tavafı" olan dairesel hareketini ifade etmesi de mümkündür. Unutulmamalıdır ki insanoğlu kozmik tavafın ekmeğini yemektedir. Hayatımızı mümkün kılan eşyayı kullanmamızı bu tavafa borçluyuz. Eğer atomların haccında çekirdek Kâbe'sinin etrafında elektron hacısı tavaf etmeyi durdurursa, bütün maddî varlık içine çöker (füzyon), bu takdirde ne toprağı ekebilir, ne suyu içebilir, ne kumaşı biçebilirdik. Eğer dünya hacısı güneş Kâbe'sini tavaf etmeyi durdurursa, bu kıyametin kopuşu olurdu. Eğer kan hacısı kalp Kâbe'sini tavaf etmeyi durdurursa, bu ölüm olurdu.

87. A'LÂ SÛRESİ

Sûre, sıfat olarak "eşsiz yüce", ism-i tafdil olarak "en yüce" anlamına gelen *a'lâ* adını ilk âyetinden alır. Tefsirlerin ve mushafların çoğunda bu adla anılır. Sahabeden gelen rivayetlerde sûre ilk âyetinin tamamıyla anılmıştır.

A'lâ, Allah'ın güzel isimlerinden biridir. Kur'an'da bu isim doğrudan Allah'a nisbetle bu sûrenin ilk âyetinde ve Leyl sûresinin 20. âyetinde geçer. A'lâ sûresi adını esma-i hüsnadan alan beş sûreden biridir. Diğerleri Fâtır, Ğafir, Nûr ve Rahmân sûrelerdir.

Mekke'de nâzil olan ilk sûrelerdendir. Bu özelliğiyle vahyin ilk yılına yerleştirilmelidir. İbn Abbas, İkrime ve Hasan Basri yoluyla gelen bir rivayette 'Alak, Kalem, Müzzemmil, Müddessir, Mesed ve Tekvîr'in ardından 7. sıraya yerleştirilir. Cabir b. Zeyd tertibinde bu listeye Fâtiha da dahil edildiği için A'la sûresi 8. sırada yer alır. Bizim listemizde 9. sıraya denk gelmektedir. Sûre girişi ve konusu itibarıyla, ilk inen pasajlarla benzerlik arzeder.

Sûrenin ana fikri, insanoğlu için hem nimet hem zaaf olan anma/hatırlama ve unutma hakkındadır. İlk indirilen diğer sûreler gibi bu sûre de vahyin ilk muhatabı Hz. Peygamber'i doğrudan İnşâ eder. İlk dokuz âyette hitap doğrudan ilk muhataba yöneliktir. İlk âyeti bir emirdir: "Yücelikte eşsiz olan Rabbin adına hareket et!" Namazların tüm secdelerinde tekrarlanan nebevî tesbihat, bu ilâhî emre uymanın lisani, bir göstergesidir.

Sûre, hacminin küçüklüğüne rağmen adeta Kur'an'ın fihristi niteliğindedir. Allah-kâinat-insan arasındaki ilişkinin eksenini belirleyerek söze giren sûre, vahyin bu eksenin kaymasını önlemedeki rehberliğinin önemine dikkat çeker.

Sûrenin ilk âyetini *subhâne rabbiye'l-a'lâ* şeklinde okuyan Hz. Ali, Allah Rasulü'nün bu sûreyi namazlarda çok okumasını onu çok sevdiğine yormuştur. Rasulullah'ın sûreye gösterdiği özel ilginin sebebini, hep olduğu gibi sûrenin muhtevasında aramak îcap eder. Rivayete göre vefatından önceki son cemaat namazında Hz. Peygamber, A'lâ ve Kâfirûn sûrelerini okumuştur.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلٰىۙ ﴿١﴾ اَلَّذ۪ي خَلَقَ فَسَوّٰىۖ ﴿٢﴾ وَالَّذ۪ي قَدَّرَ فَهَدٰىۖ ﴿٣﴾ وَالَّذ۪ٓي اَخْرَجَ الْمَرْعٰىۖ ﴿٤﴾ فَجَعَلَهُ غُثَٓاءً اَحْوٰىۜ ﴿٥﴾ سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسٰىۙ ﴿٦﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 (EY RASÛL) yücelikte eşsiz olan Rabbin adına[1] hareket et![2]

2 O ki, tüm mahlukatı[3] yarattı ve yaratılış amacına uygun bir donanım verdi.[4]

3 O ki, her şeye yaratılıştan bir ölçü ve amaç takdir etti,[5] sonra (o ölçüye uyarak amacına ulaşacak) istikamete yöneltti.[6]

4 O ki, tüm bitki örtüsünü çıkardı; **5** sonra onu kapkara-kupkuru bir hale soktu.[7]

6 (EY RASÛL!) Biz seni vahye aracı kılacağız ve sen asla unutmayacaksın;[8]

---

1 Zımnen: Kimin kulu olduğunu, kimin adına hareket ettiğinden yola çıkarak bul. *A'lâ* hiyerarşik bir üstünlüğü değil, "üstün" olma mânasının her tür sınırdan ve kayıttan âzâde olarak ulaşabileceği mutlak sınırı ifade eder.

2 *Tesbih,* "hareket etme, işini yapma, çaba gösterme" anlamındaki *es-sebh*ten. Kelimenin tersi *el-habs,* anlamın da tersini verir: "hareketsiz bırakma, tutma, âtıl kılma". "Allah adına/adıyla başlarım" anlamına gelen *bismillah,* bu emri yerine getirmenin başlangıç noktasını temsil eder. *Tesbîh*in "yüceltme" anlamını, tercihimiz içermektedir. Zira, bilinçli varlık olan insanın Rabb adına hareket etmesi, O'nu yücelten varlık korosuna dahil olmasıdır. Tesbihin "işitilen" bir şey olmaktan daha çok "anlaşılan" bir şey olduğunu İsrâ 44'ten anlıyoruz: "Her şey Allah'ı tesbih etmektedir; fakat siz onların tesbihini anlamazsınız" (duymazsınız değil). Bu âyetteki *sebbih* emri tefsir otoriteleri tarafından farklı yorumlara konu olmuştur. "Namaz kıl", "hayran ol", "an", "yönel", "O'nu tek bil", "O'nu tüm noksanlıklardan uzak bil", "O'nu tenzih et", "O'nu mukaddes bil" bunlar arasında yer alır. Tercihimiz, kelimenin lafzî anlamına dayanır.

3 Veya Zeccâc'ın tercihine istinaden: "insanı".

4 *Sevvâ*'ya verdiğimiz anlam için bkz: 18:37, not 50. Krş: "Yoksa sizi boş yere ve anlamsız bir oyun için yarattığımızı mı sanıyorsunuz?" (23:115).

5 Veya: "her şeye (önce) amacına ulaşacak bir güç verdi sonra o istikamete yöneltti". Krş: "Biz, her şeyi bir ölçüyle yaratmışızdır." (54:49). Bu âyet Kur'anî kader anlayışını ifade eder. Hidayetin takdire atfı, müsebbebin sebebe atfıdır. Bundan şu sonuç çıkar: Allah'ın takdir ettiği ölçü ve ilkeleri gözeten, hidayete yani yaratılış amacına (*mâ hulika leh*) erer. Bu vahiy de, insanı yaratılış amacına ulaştıracak ilâhî bir rehberliktir.

6 Takdir ve hidayetin insana ilişkin boyutu İnsan 3 ve Şems 8 ışığında anlaşılmalıdır.

7 Yani: Hayatı ve ölümü yarattı. Öncesiyle birlikte: Âlemlerin Rabbi, takdir ve hidayet yasasına hayatın en alt mertebesi olan çürüyüp gitmesi mukadder bulunan bitkileri dahi dahil ederken, ey insan, seni nasıl bu yasanın dışında tutar? Zımnen: Çöle dönen kalpler vahiy yağmuruyla göle döner.

8 Zımnen: Çünkü bizim okutarak hatırlattıklarımız, senin vicdanında karşılığı olan hakikatlerdir. Buradaki "okutmakla", ilk inen "oku" emri arasında kopmaz bir bağ vardır. Bu hitap, bağlamdan kopuk olarak sadece vahyin ilk muhatabına hasredilemez. Zira bağlam tür olarak insanı ele alan bir bağlamdır. Kaldı ki bu âyetin devamı hitabın genelliğini ortaya koymaktadır.

إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفَىٰ
﴿٧﴾ وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرَىٰ ﴿٨﴾ فَذَكِّرْ إِنْ نَفَعَتِ
الذِّكْرَىٰ ﴿٩﴾ سَيَذَّكَّرُ مَنْ يَخْشَىٰ ﴿١٠﴾ وَيَتَجَنَّبُهَا
الْأَشْقَى ﴿١١﴾ الَّذِي يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرَىٰ ﴿١٢﴾
ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ ﴿١٣﴾ قَدْ أَفْلَحَ
مَنْ تَزَكَّىٰ ﴿١٤﴾ وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّىٰ ﴿١٥﴾

7 Allah'ın (unutmanı) istedikleri hariç;[9] çünkü O açığa çıkanı da bilir gizleneni de; 8 böylece zaten kolay olan (vahyi anlamayı) sana daha da kolaylaştırmış olacağız.[10]

9 Şu halde sen, -öğüt (sadece bazılarına) fayda verse de-[11] hep (fıtratlara nakşolan Allah'ı) hatırlat;[12] 10 nasıl olsa Allah'ın sevgisini kaybetmekten korkanlar öğüt alacaktır; 11 bedbaht olanlar ise öğütten kaçacaktır; 12 bu gibiler en korkunç ateşi boylayacaktır; 13 sonra orada ne ölebilecek, ne yaşayabilecektir.[13]

14 (Mânevî kirlerden) arınma gayreti[14] içinde olanlar kurtuluşa erecek; 15 Rabbinin adını hatırda tutan da, salata duran da (kurtuluşa erecek).[15]

---

9 Bu âyetler, 1-3 ve 'Alak sûresindeki "O insana (bilgiyi) kalemle (kaydetmeyi) öğretti, O insana bilmediklerini öğretti." (96:4-5) âyetleri ışığında anlaşılmalıdır. "Oku" emrine "Benim okumam mümkün değil" diye cevap veren ilk muhataba hem okutturma hem de unutmama garantisi verilmektedir. Zira fıtrî bir okumanın sonuçları fıtrat ve vicdana hakkedilmiştir, unutulmaz. Varoluşsal okumada insanın unuttukları kalıcı değil geçici, evrensel değil yerel olanlarla ilgilidir. "Allah'ın unutmanı diledikleri hariç" cümlesi, insanoğlunun unutmasının 3. âyetteki takdire girdiğini gösterir. İbn Abbas'a göre, insan sözcüğü "unutmak" mânasındaki *nisyân*dan türetilmiştir. Bu, unutmanın fıtrî oluşuna delâlet eder. Bu unutma iyi unutmadır. Zira unutmak nimet olarak takdim edilmektedir. Çünkü Kur'an insanın yaptığı kötülük ve günahları Allah'ın yaratışına nisbet etmez. Oysa burada "unutturma" Allah'a nisbet edilmiştir. Gerçek şu ki insan unutmasaydı yaşayamazdı. Sûrenin girişindeki *tesbih* emri de, sûrede Allah'ın muhatap üzerindeki nimetleri sayacağının alametidir. Bu âyetlerdeki hatırlama ve unutmayı sadece indirilen vahyin lafızlarına hasretmek "okutturacağız"daki gelecek zaman edatıyla da çelişmektedir. Zira bu mânadaki "okutturma" gelecekte değil, daha önce başlayıp o anda da devam etmekteydi.

10 Kamer sûresinde tam dört kez geçen şu âyetle krş: "Ve doğrusu Biz bu Kur'an'ı ders alınsın diye kolaylaştırdık: öyleyse, yok mudur ders alan?" Zira vahiy, insanı yaratılış amacına yönelten bir yol haritasıdır. Ve Nebi'nin buyurduğu gibi "Zaten herkese yaratılış amacı kolay kılınmıştır".

11 Yani, işin tabiatı gereği her hatırlatma, herkese, her zaman fayda vermez. Zımnen: asla "ya hep ya hiç" deme. Bu âyete "Eğer hatırlatman fayda verecekse hatırlat" mânası vermek, bir sonraki âyete aykırıdır.

12 Bu âyet, tüm insanlığın Hz. Peygamber'in ümmeti olduğuna delâlet eder. Muhammedî davete icâbet edenler "ümmet-i icâbet", henüz icâbet etmemiş bulunanlar ise "ümmet-i davet" sınıfına girerler. Bu âyet birinci âyetle doğrudan alâkalıdır. Allah'ı hatırlayanlar O'nun Rab olduğunu bilir ve O'nun adını tesbih eder, yani "O'nun adına hareket eder". Hatırlatmaktan söz edilen yerde unutma vardır.

13 Zımnen: ne ölebilecek ne de onunla birlikte yaşayabilecek.

14 *Tezekkâ* tefa'ul kalıbındandır. Tefa'ul tekellüftür; tekellüf azim, sebat ve gayret ister.

15 Veya: "namaz kılan". Dahası, kök anlamının yardımıyla: "destek olan" veya "esas duruşunu koruyan". *Salâtı* sadece "namaz" ile karşılamak yerine, aslî haliyle bıraktık. Zira *salât*, Kur'an'da gerçek birçok anlamlı kavram olarak yer alır. *Ekâme* fiili ile birlikte "namaz ibadetini hakkını vererek kılmak", Mâide 12'de "destek", Mâide 58'de "din ve dindarlık", Mâide 106'da "davet", Nûr 41'de kuşların salatı olarak "yaratılış amacına uygun hareket etmek", Meryem 59'da "ibadet" ve daha başka mânalarda kullanılmıştır (Bkz: 2:3, not 6; 5:58, not 69; 107:4, not 4). Burada "zikr" ile yan yana kullanıldığı için ikinci bir mef'ul ile geldiği Tâhâ

بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا ﴿١٦﴾ وَالْاٰخِرَةُ
خَيْرٌ وَاَبْقٰى ﴿١٧﴾ اِنَّ هٰذَا لَفِى الصُّحُفِ
الْاُولٰى ﴿١٨﴾ صُحُفِ اِبْرٰهٖيمَ وَمُوسٰى ﴿١٩﴾

16 Fakat siz (ey insanlar), bu yakın ve aşağı hayatı tercih ediyorsunuz;[16] **17** oysa ki öteki (hayat) daha hayırlı ve daha kalıcıdır.

18 Elbet bütün bu hakikatler önceki vahiylerde yer almıştır; **19** (mesela) İbrahim[17] ve Musa'ya indirilen vahiylerde.

14'teki *akimi's-salâte li-zikrî* (adımın anılıp şanının yücelmesi için tüm destek ve çabanı seferber et) ibaresini andırmaktadır. A'lâ sûresinin 9 ve 10. âyetindeki *zikrâ* ve *men yahşa* ile 14-15'teki *men tezekkâ* ve *sallâ* arasında sıkı bir irtibat vardır. *Salât*'ın gerçek anlamını bulmamızda bu pasajdaki kavramsal karşıtlıklar yol göstericidir. *Men yahşâ* (10) ile *el-eşkâ* (11) nasıl zıddiyet ilişkisine sahipse, *yaslâ* (12) ile *sallâ* (15) da kökenleri bir olmasına rağmen mânaları bakımından zıttır. Birincisi "ateşi desteklemek için cehennemin göbeğine dikilmeyi" ikincisi ise "Allah'a -özünde kendine- destek için esas duruşu korumayı" ifade eder. Zımnen: "Cehennemle doğrulmak istemeyen namazla doğrulsun" mesajını içerir. Zira *salleytu'l-'ûd*, "değneği ateşte doğrulttum" demektir. *es-Salvu*, "insanın dik oturmasını sağlayan oyluklar veya dik yürümesini sağlayan omurga" anlamına gelir (*Lisân* ve *Tâc*). Allahu a'lem.

16 Sıfat tamlaması olan *el-hayatu'd-dunya*, *el-hayatu'l-ahira*nın zıddıdır. *el-Hayat* dişil olduğu için sıfatı dişil gelmiştir. Mücerret olduğu yerlerde de sanki *el-hayat* niteleneni varmış gibi *dunya* olarak anılır. *Dunyâ* sözcüğünün kendisinden türetildiği *ed-dunuv* iki anlama birden gelir:
1) Maddî, mânevî ya da hükmî olarak yakınlık (Krş: 8:42).
2) Maddî, mânevî ve hükmî olarak düşüklük, aşağılık.
Her iki anlamıyla da mekân, zaman, konum ve makam açılarından her biri için kullanılabilir. Dünya, her iki anlamı da içerisinde taşıyan bir terimdir. Yani hem yakın olan hem de aşağılık olan. *el-Hayatu'd-dunya* formuyla geldiği hemen her yerde negatif bir anlam yüküyle gelir ki, aşağı ve düşük anlamını kendiliğinden içerir. Eğer dünya ile âhiret bir *vav* bağlacıyla aynı cümlede bağlanırsa sözün bağlamına göre vurgusu da değişir (2:201; 2:217; 3:45).

17 *Vedalar* sahibi Brahma ile *Suhuf* sahibi İbrahim peygamber arasındaki isim benzerliği dikkate değerdir (İkisi arasındaki irtibat için bkz: Hamidullah, *Aziz Kur'an*).

88. ĞAŞİYE SÛRESİ

Son Saat'i ifade eden ve "sarıp sarmalayan" veya "kaplayıp kuşatan" anlamına gelen adını ilk âyetinden alır. Mushaflarda, tefsirlerde ve bazı hadis kitaplarında bu adla anılmıştır. Malik b. Enes ve Buhârî'nin nakillerinden sûrenin sahabe dilinde ilk âyetinin tamamıyla anıldığını öğreniyoruz.

Sûre Mekke'de inmiştir. İlk tertiplerde Zâriyât ve Kehf arasına yerleştirilir. Bu durumda sûreyi boykot döneminin son yılına veya sonrasına yerleştirebiliriz. Bu da takriben 9 veya 10. yıllara tekabül eder. Bu dönemde inen sûrelerin ana teması, bu sûrede olduğu gibi genellikle Son Saat, Kıyamet ve âhirettir. Sûre daha erken bir tarihe de yerleştirilebilir. Fakat bunun için elimizde somut bir delil mevcut değildir.

Sûre, Son Saat ve Kıyamet üzerinden bu dünya hayatının geçiciliğini âhiret hayatının kalıcılığını hatırlatır. Cennetliklerin ve cehennemliklerin hayatından kesitler sunar (1-16). Yeniden dirilişi, dolayısıyla Hesap Günü'nü inkâr edenlerden kâinat kitabını okumalarını ister (17-20).

Esasen bütün bunlarla amaçlanan şey bellidir: muhatabın vicdanının zincirlerini kırıp, onu pasif halden aktif hale geçirmek. Zira kişiyi imana ancak kendi hür vicdanı zorlayabilir. İsterse o kişi gönderiliş amacı davet olan peygamber olsun. İşte bu sûrenin özünü oluşturan şu âyetler bu hakikati ifade eder:

"İmdi sen (ey Peygamber) hatırlat! Çünkü sen sadece bir hatırlatıcısın; onlara inanç dayatan bir zorba değilsin!" (21-22).

Zımnen: İnsanı imana zorlamak isteseydi bunu Allah yapardı; Allah bile bunu dilememişken başkasına bu nasıl caiz olur? Sûre insan iradesine atfedilen ilâhî değeri gösteren bu anlamlı îmâ ile son bulur.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ
هَلْ اَتٰيكَ حَد۪يثُ الْغَاشِيَةِۜ ﴿١﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ
خَاشِعَةٌۙ ﴿٢﴾ عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌۙ ﴿٣﴾ تَصْلٰى نَاراً
حَامِيَةًۙ ﴿٤﴾ تُسْقٰى مِنْ عَيْنٍ اٰنِيَةٍۜ ﴿٥﴾ لَيْسَ لَهُمْ
طَعَامٌ اِلَّا مِنْ ضَر۪يعٍۙ ﴿٦﴾ لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْن۪ي
مِنْ جُوعٍۜ ﴿٧﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاعِمَةٌۙ ﴿٨﴾ لِسَعْيِهَا
رَاضِيَةٌۙ ﴿٩﴾ ف۪ي جَنَّةٍ عَالِيَةٍۙ ﴿١٠﴾ لَا تَسْمَعُ
ف۪يهَا لَاغِيَةًۜ ﴿١١﴾ ف۪يهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌۢ ﴿١٢﴾ ف۪يهَا
سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌۙ ﴿١٣﴾ وَاَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌۙ ﴿١٤﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 KASVET gibi sarıp sarmalayan olayın haberi sana ulaştı mı?[1]

2 Bazıları[2] vardır o gün; zillet için-
de yıkılmıştır;[3] 3 işi bitmiş, eli kolu
dökülmüştür; 4 tarifi imkânsız kızgın bir ateşi boylarlar, 5 zehir gibi bir
(umutsuzluğun) pınarından sulanırlar;
6 onlara hiçbir yiyecek yoktur, ancak
onursuzların yiyeceği vardır;[4] 7 ama ne besleyicidir ne doyurucudur.

8 Bazıları da vardır o gün; nimete gark olmuştur; 9 sonuçta gayretinin mey-
vesinden hoşnut ve razı olmuştur; 10
kendini tarifsiz bir Cennet'te, yüce bir makamda bulmuştur.

11 Orada boş bir lakırdı işitmeyecek,[5]

12 orada tarifsiz bir (mutluluk) pınarı hep çağıldayacak,[6]

13 orada sevinç ve huzur kaynağı yüce makamlar bulunacak;

14 her an içime hazır dolu dolu tarifsiz kupalar,->

1 Bu tarz bir sorunun mukadder cevabı: "Kesinlikle ulaştı"dır. Ğâşiye kıyamete isim olmuştur. Zira sıfatlara giydirilen dişil form, onu isme dönüştürmek içindir.

2 Lafzen: "Bazı yüzler". Yüz, sahibinden kinayedir (Krş: 55:27). Delili 6. âyetteki "onlar için" ibaresidir.

3 *Huşû'* kalp fiillerindendir. Fussılet 39'da mecazen yeryüzü için kullanılmış olsa da, genellikle insan için kullanılır. Zira *huşû'* bilgi ve bilinçten kaynaklanır. Mesela Allah'ın büyüklüğü hakkında insanın bilgisi arttıkça huşû'u da artar. Mü'minlere dünyada nisbet edilir, kâfirlere ve münafıklara âhirette. Burada olduğu gibi, Allah'tan dünyada huşû' duymadılarsa âhirette mecburen duyacaklar (Krş: 79:9). Fakat dünyada duyulan huşû' sahibi için izzet ve şeref, âhirette duyulan huşû' sahibi için zillet ve meskenet olacaktır.

4 *Darî* kelimesine verdiğimiz bu mâna, sözcüğün "onursuz, rezil, zayıf, zelil" gibi kök anlamına dayanmaktadır (*Mekâyis*). Zımnen: Dünyada Allah'a karşı takındıkları küstahça kibir orada zillet ve onursuzluk olarak karşılığını bulacaktır. *Darî'* konusunda tefsirlerde yer alan yorumlar mesnetsizdir. Zira âyette geçen *Darî'* nekira gelmiştir. Bu formun metne kattığı yananlam şudur: Bu sizin bildiğiniz, gördüğünüz, duyduğunuz bir yiyecek değildir, tarifi imkânsızdır (Kök anlamıyla ilgili bir not için bkz: 7:55). Şu bir hakikattir ki, ğaybî hakikatler bu dünyada gördüğümüz nesneler üzerinden tarif ediliyor. Böylece ğaybî mânalar aklımıza nüzul etmiş oluyor.

5 Cenneti anlamdan ve amaçtan yoksun tasavvur edenleri red. Krş: "Elbet cennet ehli o gün, keyif veren bir meşguliyet içinde olacak" (36:55).

6 Cennet'teki her ödül dünyadaki bir amele mukabildir. Dolayısıyla bu nimetler de mü'minin dünyada Allah korkusuyla döktüğü göz yaşlarının, sevdanın kesilmeyen çeşmesi olan gönlünün, iyilik pınarı olan elleriyle yaptıklarının ödülü olacaktır.

وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ ﴿١٥﴾ وَزَرَابِيُّ مَبْثُوثَةٌ
﴿١٦﴾ اَفَلَا يَنْظُرُونَ اِلَى الْاِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ
﴿١٧﴾ وَاِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ ﴿١٨﴾ وَاِلَى
الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ﴿١٩﴾ وَاِلَى الْاَرْضِ
كَيْفَ سُطِحَتْ ﴿٢٠﴾ فَذَكِّرْ اِنَّمَا اَنْتَ مُذَكِّرٌ
﴿٢١﴾ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ ﴿٢٢﴾ اِلَّا مَنْ تَوَلّٰى
وَكَفَرَ ﴿٢٣﴾ فَيُعَذِّبُهُ اللّٰهُ الْعَذَابَ الْاَكْبَرَ ﴿٢٤﴾ اِنَّ
اِلَيْنَا اِيَابَهُمْ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ ﴿٢٦﴾

<- 15 yan yana dizilmiş minderler **16** ve serilmiş halılar...

17 PEKİ, (yeniden dirilişi inkâr edenler) yağmur yüklü bulutlara[7] bakmazlar mı nasıl yaratılmış?

18 Ve gök kubbeye (bakmazlar mı), nasıl yükseltilmiş?

19 Ve dağlara (bakmazlar mı), nasıl dikilmiş?

20 Ve yeryüzüne (bakmazlar mı), nasıl yayılmış?

21 İmdi sen (ey Peygamber) hatırlat! Çünkü sen sadece bir hatırlatıcısın; **22** onlara inanç dayatan bir zorba değilsin![8]

23 İlla ki yüz çeviren ve inkâr eden olacaktır: **24** Allah onu, en büyük azap ile azaplandıracaktır.[9]

25 Bakın: Bizedir onların nihâî dönüşü.[10]

26 Yine bakın: Bize düşer onları hesaba çekmek.

---

7 Veya lafzî mânasıyla: "deveye". Tercihimiz tekili olmayan *ibil* kelimesinin mecazî anlamıdır (*Lisân* ve *Müfredât*).

8 Bu âyetler, yıllar sonra inecek olan "Zorlama dinde yoktur" (2:256) âyetiyle de teyit edilecektir. Dolayısıyla bu âyetlerin neshedilerek hükmünün yürürlükten kaldırıldığı yorumu isabetsizdir.

9 Bu ibarenin zımnî karşılığı şudur: 'Allah onu öyle mahrum edecektir ki, o en büyük mahrumiyet olacaktır (Bkz: 68:33, not 29 ve 85:10, not 11).

10 Bu kalıpla sadece burada gelen *el-iyâb*, anlamı daha genel olan *er-rucû'* ile karşılanamaz. Varış makamı Allah olan "nihâî dönüşü" ifade eder (Krş: *el-İ'câz*, s. 469-472).

89. FECR SÛRESİ

Adını ilk âyetinden alır. *Fecr*'in mânası içinde "tüm sabahlar" veya "O malum sabah" veya "varlığın ilk sabahı" gibi çağrışımlar vardır. Hac ayı olan Zilhicce'nin ilk sabahı olarak da yorumlanmıştır.

Sûre, Mekke'de indirilen ilk sûrelerdendir. İlk tertipler sûreyi Leyl sûresinin hemen ardına yerleştirir. Bu sıralamaya itiraz etmek için elimizde makul bir neden bulunmamaktadır. Sûre ilk bakışta tek celsede inmediği izlenimi verir. Fakat fasıla harflerinin çokluğu (sekiz harf) ve Mekke-Medine okullarının 15 ve 16. âyetleri dört âyet saydığı dikkate alındığında, sûrenin iki ayrı zamanda indirildiği iddiasının mesnedi kalmaz. Vahyin ilk yılında inmiş olmalıdır.

Kûfe okuluna göre sûre 30 âyettir. Mekke ve Medine okulları 15 ve 16. âyetleri ikişer âyet sayar. Bu durumda sûre 32 âyet olur. Basra okulu 29 ve 30. âyetleri bir saydığı için sûreyi 29 âyet olarak tesbit eder.

Sûrenin temel konusu imkânlarıyla ve zaaflarıyla insandır. Önce çok özel zamanlara yemin edilerek, bu yeminin amacı vurgulanır (1-5). Tüm zamanlardaki muhataplara kadim sapma örnekleri verilir. 'Âd ve Semud kavimlerinin ve Firavun iktidarının helâki hatırlatılır (6-14). 'Âd ve Semud Kur'an'da tam yirmi iki yerde birlikte ya da art arda anılır. Bunun verdiği mesaj şudur: Hata ve noksanlığı davranış bozukluğunda değil de yapı malzemesinde görüp onu değiştirmek bir toplumu Allah'ın gazabından kurtarmaz ve tarih ibret alınmazsa tekerrür eder.

İlk vahiylerde yer alan helâk edilen kavimlerin kıssaları özet halinde geçer. Kadim kavimleri helâke götüren nedenlerin temelinde yanlış servet tasavvuru ve bu tasavvurun doğurduğu biriktirme ve yığma hırsı yatar (15-20). Böyle yapanları dünyada bekleyen uyarıcı ve âhirette bekleyen cezalandırıcı sarsıntılar haber verilir (21-26).

Sûrenin zirve âyetleri, son âyetleridir: "Ey mutmain kişi! Sen O'ndan O da senden razı olacak şekilde Rabbine dön! Böylece (sadece Bana kulluk eden mü'min) kullarımın arasına gir! Sözün özü: sen de gir cennetime!" Pasajın başındaki "Ey mutmain/tatmin olmuş kişi!" (27) mü'mine mi, müşriğe mi hitap etmektedir? Sûrenin hem iç bağlamı, hem de dış bağlamı bu âyette kastedilenin müşrik olduğunu göstermektedir.

Rabbim! Bizleri de sonsuz saadete eren o kullarından eyle!

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالْفَجْرِۙ ﴿١﴾ وَلَيَالٍ عَشْرٍۙ ﴿٢﴾ وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِۙ
﴿٣﴾ وَالَّيْلِ اِذَا يَسْرِۚ ﴿٤﴾ هَلْ ف۪ي ذٰلِكَ قَسَمٌ لِذ۪ي
حِجْرٍۜ ﴿٥﴾ اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍۙ ﴿٦﴾

1 (KARANLIĞI) yarıp çıkan sabah vakti[1] şahit olsun![2]

2 O tarifsiz on gece şahit olsun![3]

3 Çift ve tek[4] şahit olsun!

4 Sabaha yürüyen[5] gece şahit olsun![6]

5 Ne yani, şunların hepsinde[7] sahibini koruyan oturaklı bir aklı olanlar için, sağlam bir şahitlik yok mudur?[8]

6 Görmedin mi Rabbin neler yaptı Âd kavmine;[9]->

1 Zımnen; "Yokluk karanlığını yarıp çıkan varlık sabahı"; ya da "cahiliyye karanlığını yarıp çıkan vahyin nurlu sabahı"; veya "bütün sabahlar". *F-c-r* kökü "yarıp çıkmak" mânasına gelir. Hayır olanı fecr, şer olanı *fucr* ile ifade edilir. Geceyi yardığı için sabaha ve toprağı yarıp çıktığı için artezyene *fecr* denir. İnsan kişiliğini yarıp parçaladığı için günaha *fucur*, haram ayın hürmetini yarıp kırdığı için Cahiliyye savaşlarına *ficâr* denilmiştir.

2 Kasem vavı ile ilgili bir not için bkz: 93:1.

3 Zımnen: Vahyin başlangıcı olan Kadir gecesini içinde barındıran on gece... Belirsiz gelen bu on gece, ikisi de bayramla biten Ramazan'ın son on günü veya Zilhicce'nin ilk on günü olabilir. Ramazan'ın son on günü itikâf ve vahyin iniş günü olan Kadir gecesini içinde barındıran günler, Zilhicce'nin ilk on günü hac günleridir. Bu ikincisi Hz. İbrahim'e emredilmiş, fakat "nesî" geleneğiyle bu günlerin gerçek zamanı kaybolmuştur. Bkz: 9:37, not 46. Sûrenin iniş zamanı dikkate alınacak olursa, bu on günün vahyin iniş gecesi olan Kadr'i içinde barındıran Ramazan'ın son on günü olması daha güçlü görünmektedir. "On gün" ibaresinin belirsiz gelmesi, anlamın teke indirilmesini güçleştirmektedir. Bu, yokluk karanlığından varlık sabahına geçişteki "varlığın ilk on birimlik zamanı" da olabilir.

4 Yani: yaratılan ve Yaratan. "Çift" mahlukatın çift kutuplu tabiatını ifade etse gerektir. Âyet varoluşun ardından ilk element olan Hidrojen'in ve ondan diğer çift elementlerin oluşmasına atıf olarak da yorumlanabilir.

5 *es-Sera*, "bitkilerin toprağın altında yol alan saçakları". Zımnen, kökün güçlenmesi bitkiyi büyüttüğü ve yücelttiği için "yücelik" anlamı kazanmıştır. *İsrâ* ile aynı köktendir (Krş: 17:1, not 7).

6 Kur'an'da hiçbir yerde mücerret karanlığa yemin edilmez. Geceye de *iza* şartıyla edilir: *iza seca, iza yağşa, iza 'as'ase, iz edbera, iza vekab...* Bu, geceyi gece yapan karanlığın, ışığın yokluğu hali olduğunu ifade eder. Karanlık izafî, arızî ve geçicidir, kendi başına bir varlığı yoktur. Aynı zamanda karanlığın iki fecr ve iki gündüz arasında olduğunu, vahyin insanı aydınlığa çıkaracağını îmâ eder.

7 Hem öndeki yemin edilenlerde, hem arkadan gelen kıssalarda.

8 Akıl Kur'an'da fonksiyonlarına göre isim alır. Buradaki *hicr*'in açılımı "oturaklı, sağlam, taş-kaya gibi bir akıl" vurgusu taşır. "Taş, kaya" mânasına gelen *hacer* ile aynı köktendir. *Nuhâ* "çirkin şeyi engelleyen akıl"; *kalb* "devinen, gezinen akıl"; *fikr* "bir noktada karar kılan akıl"; *fuâd* "gönül, iç akıl, içli akıl, öz akıl, tasavvur". Bu âyet sûrenin kalbidir. Sûrenin tüm âyetleri bu kalbe bağlanan birer damar hükmündedir. Bu âyet insana bu cihana sahip olmak için değil şahit olmak için geldiğini hatırlatır. Zımnen: zaman ve mekân şahit olsun da ey insan sen şahit olmayasın, olur mu hiç?

9 Âd'ın hikâyesi, cenneti dünyada arayan zavallıların acıklı hikâyesidir. Kur'an'da 24 kez geçen 'Âd kavminin nüzul sürecinde ilk geçtiği yer burasıdır. Kur'an'da 22 yerde Âd, Semud ile birlikte veya art arda anılır. Ayrıntılı olarak 26:123-159; 11:50-68; 41:15-18; 23:31-44; 29:38'de ele alınır. Bu iki kıssa *Kitab-ı Mukaddes*'te hiç yer almaz. Nûh kavminin ardından gelir. İnsanlık tarihinde dillere destan olmuş efsanevî İrem Bağları'nın sahibi olan bu uygarlık Ahkâf'ta kurulmuştu. Burası, Arabistan yarımadasının güneyinde okyanusa paralel ve Rub'u'l-Hali çölünün alt kıyısı boyunca uzanan ve bugün adına "Hadramevt" denilen vadide

اِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ﴿٧﴾ اَلَّت۪ي لَمْ يُخْلَقْ
مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ ﴿٨﴾ وَثَمُودَ الَّذ۪ينَ جَابُوا
الصَّخْرَ بِالْوَادِ ﴿٩﴾ وَفِرْعَوْنَ ذِي الْاَوْتَادِ
﴿١٠﴾ اَلَّذ۪ينَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِ ﴿١١﴾ فَاَكْثَرُوا
ف۪يهَا الْفَسَادَ ﴿١٢﴾ فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ
سَوْطَ عَذَابٍ ﴿١٣﴾ اِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ
﴿١٤﴾ فَاَمَّا الْاِنْسَانُ اِذَا مَا ابْتَلٰيهُ رَبُّهُ
فَاَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبّ۪ي اَكْرَمَنِ ﴿١٥﴾

<- 7 sütun (gibi bina)lar[10] sahibi İrem'e;[11]
8 ki o (günün) dünyasında, bir benzeri daha İnşâ edilmemişti?
9 Yine kayaları vadiler oluşturma amacıyla kesip oyan[12] Semud'a?[13]
10 Ve (piramitlerle dünyaya) kazık çakan Firavun'a?[14]
11 Onların hepsi de kendi ülkelerinde haddi aşmış kimselerdi;
12 derken oralarda ahlâkî çürüme ve toplumsal yozlaşmayı körüklediler;
13 bu yüzden Rabbin onların üzerine envai çeşit azap kamçısı yağdırdı.
14 Şu kesin ki Rabbin her an ve her yerde herkesi gözetleme makamındadır.

15 VE insana gelince... Ne zaman Rabbi onu (varlıkla) sınayıp ona ikram edecek ve nimetlere gark edecek olsa, hemen (Allah'ın kendisini desteklediğini düşünerek) "Rabbim bana ikram etti" der;[15]->

---

bulunuyordu. Refahın verdiği şımarıklık sonucu Hûd peygamberi dinlemedi ve helâke uğradı. Onlardan arta kalanlar, helâk bölgesinden uzaklaşarak yarımadanın kuzeyinde, görkemli kaya kentlerin olduğu "Hicr" diye anılan bölgeye yerleştiler. Semud adıyla anıldılar. Semud, 'Âd'ın yaşadığı tecrübeyi yanlış okudu. 'Âd'ın helâkini inşaat malzemesinin çürüklüğüne bağladı. Kum tepelerinin (Ahkâf) eteğinde bir medeniyet kurduğu için helâk olduğunu düşündü ve gitti kayalardan kendisine görkemli kentler İnşâ etti. Buraya *Vadi'l-Kura* denildi. Sorunu böyle çözdüğünü düşünmüştü. Fakat helâk sebebinin yapı malzemesinden değil insandan kaynaklandığını akıl edemedi. Ve sonunda "kaya gibi sağlam" mekânlarında onlar da helâke uğradılar. Şimdi onlardan geriye kalan harabeler, Medâin-i Sâlih adıyla anılmaktadır.

10 Parantez içi açıklamamız Şu'arâ sûresinin 128-129. âyetine dayanmaktadır.

11 "İrem'in Âd'ı" (*bi 'âdin 'irem*) şeklinde tasrih ile gelmesi, tarihte iki Âd kavmi olduğu içindir. Biri Hûd'un kavmi Âd (11:60), diğeri İrem-i Âd.

12 *el-Cevb* (veya *el-ceyb*): "kesmek" (*el-kat'*) mânasına gelir. Soru soranın sesini kestiği için verilen karşılığa *cevab* denmiştir. Rivayete göre kayalara 1700 mağara-şehir oymuşlardır (Râzî).

13 Semud: "az su" anlamına gelen *semd*den türetilmiştir. Bir su uygarlığıdır. Yılda yağması beklenen bir karış suyu kayalarda açılan sarnıçlarda biriktirip tasarruflu kullanarak İnşâ edilen görkemli bir medeniyettir. Sâlih Peygamber'i yalanladı ve helâke uğradı. Kamu malı bir deveyi önce susuz bırakıp sonra işkenceyle öldürmeleri bardağı taşıran son damla oldu (Bkz: 11:64, not 80). Bugün Kuzey Arabistan'daki bu mekân Medain-i Sâlih olarak bilinmektedir. MÖ. 7. yüzyılda yazılmış olan Sargon Kitabesi, ayrıca Aristo, Ptolemy ve Plini eserlerinde Semudlulardan (Samudai) söz ederler (Krş: 26:142-159).

14 "Kazık" anlamına gelen *evtâd*, aynen Nebe' 7'de dağlar için kullanılır. Buradaki kullanımının da insan eliyle yapılan bir dağı andıran piramitlerle ilgili olsa gerektir.

15 Zımnen: "Rabbim bana ikram ettiğine göre beni destekliyor demektir" der. Yani serveti Allah'a yakınlığın nedeni, yoksulluğu Allah'a uzaklığın nedeni olarak görür.

وَاَمَّٓا اِذَا مَا ابْتَلٰيهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ
رَبّ۪ٓي اَهَانَنِۚ ﴿١٦﴾ كَلَّا بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَت۪يمَۙ
﴿١٧﴾ وَلَا تَحَٓاضُّونَ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْك۪ينِۙ ﴿١٨﴾
وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ اَكْلًا لَمًّاۙ ﴿١٩﴾ وَتُحِبُّونَ
الْمَالَ حُبًّا جَمًّاۜ ﴿٢٠﴾ كَلَّٓا اِذَا دُكَّتِ الْاَرْضُ
دَكًّا دَكًّاۙ ﴿٢١﴾ وَجَٓاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا
صَفًّاۚ ﴿٢٢﴾ وَج۪ٓيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ
يَتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ وَاَنّٰى لَهُ الذِّكْرٰىۜ ﴿٢٣﴾
يَقُولُ يَا لَيْتَن۪ي قَدَّمْتُ لِحَيَات۪يۚ ﴿٢٤﴾

<- **16** Ne zaman da Rabbi onu (darlıkla) sınayıp onun geçim alanını sınırlandıracak olsa, bu kez de "Rabbim bana değer vermedi" der.[16]

17 Asla! Bilakis siz yetime izzet ikram göstermiyorsunuz,
18 yoksulu doyurmaya birbirinizi teşvik etmiyorsunuz,
19 emeksiz kazancı[17] haram-helâl demeden açgözlülükle boğazınıza geçiriyorsunuz,
20 dahası ölçüsüz bir sevgiyle malı seviyorsunuz.

21 Yoo, öyle yapmayın!

Yeryüzü art arda[18] sürekli bir sarsılışla sarsılıp dümdüz olduğu zaman,
22 Rabbinin (fermanı) da gelmiş ve melekler saf saf dizilmiş olacak;
23 o gün Cehennem[19] de ortaya getirilmiş olacak; o gün (sınavı kaybetmiş) insan (gerçeği) itiraf edecek; ama bu itirafın ona hiçbir yararı olmayacak.

24 O diyecek ki: "Ah n'olaydım, keşke bu hayatım için hazırlık yapmış olaydım!"

---

16 Bu âyetlerdeki ikram ve zilletin dünyada değil âhirette olduğunu söyleyenler vardır (Taberî). Fakat bunların imtihan (ibtila) olması, dünyada olmasını gerektirir.

17 Lafzen: "mirası". Bu ilâhî yergi rantçılığın her türünü içerir.

18 Mutlak mef'ul olan birinci *dekken* mecaz ihtimalini dışlar, ikincisi bunun "art arda" olduğunu ifade eder.

19 Cehennem: Nüzul sürecinde ilk geçtiği yer. İbranice "derin kuyu" anlamına gelen *go-hinnom*'dan gelir. Kelimenin etimolojisinde ateş çağrışımı bulunmamaktadır "Cehennem azabı" ve "yakıcı azab"ın Buruc 10'da yan yana gelmesi, bu ikisinin mahrumiyetin iki ayrı türünü ifade etmesi olarak anlaşılabilir. *Cehennem* âhiretteki ilâhî ceza mekânının cins ismidir. Kur'an'da "ateş" anlamındaki *nâr* cehenneme izafe edilir. *Cahîm, hutame, sa'ir* ve *lezâ* ise sanıldığı gibi *cehennem*'in değil, "ateş"in sıfatlarıdır. Bize göre sıfatların farklılığı insanı ateşe mahkûm eden günah kaynaklarının farklı oluşuna delâlet eder. Kaynağında duyuların olduğu ve göz önünde işlenen günahlar göze dair bir kelime olan *cahîm* sıfatlı bir ateş ile cezalandırılır (Bkz: 73:12, not 13). Kaynağında insan duygularının ve iç dünyasının yer aldığı günahlar, Kur'an'da insanın bütün bir iç dünyasını yakıp kavuracağı ifade edilen *hutame* ile cezalandırılır (104:5-7). Haddini ve Allah'ın sınırlarını tecavüz eden bir akıl yüzünden cehennemi boylayanlar, "çıldırmış bir ateş" anlamındaki *sa'ir* ile cezalandırılır (76:4, not 7). Tensel hazlar ve dünyalıklar yüzünden ateşi boylayanlar ise, deriyi yakıp kavuracağı buyurulan *lezâ* ile cezalandırılır (70:15-18). *Hâviye* ise ateşin değil cehennemin vasfı olarak geçer (101:9).

فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ ﴿٢٥﴾ وَلَا يُوثِقُ
وَثَاقَهُ أَحَدٌ ﴿٢٦﴾ يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ
ارْجِعِي إِلَى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً ﴿٢٨﴾ ﴿٢٧﴾
فَادْخُلِي فِي عِبَادِي ﴿٢٩﴾ وَادْخُلِي جَنَّتِي ﴿٣٠﴾

25 İşte o gün hiçbir kimse O'nun tattırdığı can yakıcı mahrumiyeti tattıramaz;[20] 26 ve hiçbir kimse, O'nun kelepçelediği gibi kelepçeleyemez.

27 (İMDİ) ey mutmain kişi![21] 28 Sen O'ndan, O da senden razı olacak şekilde dön Rabbine! 29 Böylece (sadece Bana kulluk eden muvahhid) kullarımın arasına gir! 30 Sözün özü: (sen de) gir cennetime![22]

---

20 *'Azâbı* çevirimizin gerekçesi için bir önceki nota ve ayrıca Kalem sûresinin 33. âyetinin notuna bkz.

21 Bu âyet müşriğe mi, mü'mine mi hitap etmektedir? Eğer hitap müşriğe ise zımnî anlam şudur: 'Ey mal ve dünyalıklarla tatmin olmuş kişi!" Eğer hitap mü'min-muvahhide ise, zımnî anlam şudur: 'Ey Allah ve cennet ile tatmin olan kişi!" Sûrenin iç ve dış bağlamı gibi tüm göstergeler ilk anlamı desteklemektedir. Zira buraya kadarki 26 âyetin konusu mal ve dünyalıklarla tatmin olan kişi ve uygarlıkların fena akıbetidir. Bu surenin vahyin ilk yıllarında indiğini hesaba katarsak, nüzul ortamı da bu iç bağlamı teyit eder. Bizce sûrenin son üç âyetinde hitap edilen 'kişi', mü'min-muvahhid değil, içinde bulunduğu durumdan memnun olan, konforunu bozmak istemeyen müşrik-kâfir kişidir. İç ve dış bağlamın desteklemediği bütünden kopuk ikinci anlamı destekleyenler daha çok batıni/sûfi ekollerdir. Hatta bu zorlama anlamdan yola çıkılarak "Nefs-i Mutmainne" adıyla bir de kavramsallaştırmaya gidilmiş ve "Nefsin Mertebeleri" bahsinde kullanılmıştır. Bağlamından koparılıp tam karşı kutba savrulan bu âyet, Kur'an'dan semantik kopuşa ilginç bir örnek teşkil etmektedir. (Konuyla ilgili doyurucu bir makale için bkz: *Nefs-i Mutma'inne âyetine Yeni Bir Yaklaşım*, Murat Sülün, AÜİFD, 50:1 (2009), ss.1-24.)

22 Zımnen: Cennete giden yol, kullarımın arasından geçer. Cennete girmek isteyen önce kullarımın arasına girsin. Fildişi kulelerde cennet aranmaz. "Bir dost bir post yeter bana" diyerek de cennete ulaşılmaz.

90. BELED SÛRESİ

"Mekke"ye atıf olan *el-Beled* adını sûre ilk âyetinden alır. Tefsir ve mushaflarda bu adla anılır. Buhârî sûreyi *Lâ uksimu* adıyla anar. Sûre Mekke'de inmiştir. İlk tertiplerin tümünde Kâf ve Târık sûreleri arasında yer alır. Hz. Osman tertibinde 35. sıradadır. Kâf sûresinin 5. yılda indiğini kabul edersek, bu sûreyi de aynı yıla yerleştirebiliriz. 20 âyetten oluşur.

Sûre sorumluluk ahlâkıyla ilgilidir. Konusu insan ve sorumluluğudur. Doğrudan insan vicdanına hitap eder. Yeryüzünde insanı ilk konuk eden coğrafyanın merkezi olan Mekke'ye ve orayı tarihin atan kalbi haline getiren Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'e (veya Hz. Âdem ve âdemoğullarına) yeminle başlar (1-3). Ardından söz hazret-i insanın zaaflarına getirilir (4-7). Allah'ın insana bahşettiği yeti ve yeteneklerden söz edilir (8-10).

İnsanoğlu bu yetenekleriyle ucu cennete açılan "sarp yokuşu" (*'akabe*) tırmanmalıdır. O sarp yokuş iki ayakla tırmanılır. Birinci ayağı, insanı her tür kölelikten kurtarmaktır (11-13). Yani benliğine, şeytana, içgüdülerine, tutkularına, günaha, putlara, insanlara köle olmaktan kurtarıp Allah'a kul etmek. Sarp yokuşun ikinci ayağı da serveti paylaşarak açları, yetimleri, yoksulları gözetmektir (14-16). Zaten bunu ancak kula ve mala kulluktan kurtulanlar yapabilir, malının kölesi olanlar değil. Zira hiçbir köle efendisini veremez. Bütün bunların ardından iyi olmakla yetinmeyip aktif iyi olmak, iyiliği ve merhameti başkalarına da tavsiye edip yaymaktır (17). Bu âyetler Kur'an'ın köleliği tasfiye etmeyi daha baştan hedeflediğini gösterir. Aslında sarp yokuş insanlık yokuşudur ve eğer bu yokuş tırmanılmazsa insanlık yolda kalacak, tırmanılırsa insanlık düze çıkacaktır. İşte şu âyet, bu yokuşu tırmananları müjdeler: "İşte bunlardır bahtiyar kesime dahil olanlar" (18).

İnsanlığın vicdanını harekete geçirmek için yeryüzünün son çevriminde bir gök sofrası olarak insanlığın vicdanına indirilmiş olan Kur'an vahyini inkâr etmek, özünde insanî erdemleri inkâr etmektir. Bu ise kula ve mala kulluğu savunmak anlamına gelir. "bedbaht kesime dahil olanlar" (19). Ve kötüler ateş çemberine alınacaktır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

لَٓا اُقْسِمُ بِهٰذَا الْبَلَدِۙ (1) وَاَنْتَ حِلٌّ بِهٰذَا الْبَلَدِۙ
(2) وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَۙ (3) لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ
فٖي كَبَدٍۜ (4) اَيَحْسَبُ اَنْ لَنْ يَقْدِرَ عَلَيْهِ اَحَدٌۢ
(5) يَقُولُ اَهْلَكْتُ مَالًا لُبَدًاۜ (6) اَيَحْسَبُ اَنْ
لَمْ يَرَهُٓ اَحَدٌۜ (7) اَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِۙ (8)
وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِۙ (9) وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِۚ (10)

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 ÖTESİ yok, işte Ben yemin ediyorum[1] bu beldeye;[2] **2** senin her tür saldırıya açık olduğun bu beldeye;[3] **3** ve babaya ve oğluna:[4] **4** Hakikaten Biz insanoğlunu farklı meşakkatlere dayanıklı yarattık.[5]

5 Ne yani, şimdi insan kimsenin kendisine güç yetiremeyeceğini mi sanıyor? **6** (Dahası) "Ben (bu konuma gelmek için) kucak dolusu servet harcadım" mı diyor?[6]

7 Yoksa o, kimsenin kendisini görmediğini mi zannediyor?[7]

8 Ona iki göz vermedik mi?[8] **9** Dahası bir dil ve bir çift dudak?[9] **10** Ve ona (iyilik ve kötülüğün) açık seçik iki yolunu da göstermedik mi?[10]

---

1 *Lâ uksimu* Kur'an'da 8 yerde gelir ve hepsinde de yemin Allah'a isnat edilir. *Lâ*'nın tekit için geldiği söylenmişse de, Arapça'da tekit için bu kadar edat varken üstelik *lâ*'nın aslî anlamı olumsuzken neden bu formda geldiğinin beyânî izahı yapılmamıştır. "Yemine gerek yok" mânası verilebilir (Abduh). *Lâ* hakikidir diyen Ebu Hayyan şu mânayı verir: "Bu beldelere yemin etmem, zira oranın sakinleri oranın hürmetini ihlal ettiler". Fakat Vâkı'a 75-76'nın delâletiyle bu mâna da isabetli değildir. Tercihimiz bu formdaki tüm yeminlerin Allah'a isnadına ve *lâ*'nın aslî anlamına dayanmaktadır. Allah'ın ettiği yeminin azametini, yani "ondan ötesinin yokluğunu" ifade eder (Krş: Âişe Abdurrahmân, *et-Tefsiru'l-Beyani*, 165-170).

2 Kur'an'da *hâze'l-beled* formu hassaten Mekke'ye delâlet eder (Krş: 95:3; 14:35). Yani: İnsanlığı ilk misafir eden ve insanlığın ilk mabedine ev sahipliği yapan Mekke'ye.

3 Veya Ebu Hayyan'ın yukarıdaki tercihinin devamı olarak: "bu belde senin saygınlığını ihlal etti" (*el-Bahr*). Ya da *hıll*'in "mukim, sakin" mânasına gelen *hâll*'enin sıfatı veya mastarı oluşuna dayanarak: "bu beldenin sakinisin" (*Müfredât* ve *Mekâyis*).

4 Veya: "doğurana ve doğurmayana" (Krş: tek ve çift şahit olsun: 89:3 ve 112:3). Baba, yani vahyin "babanız İbrahim" dediği Hz. İbrahim ve onun oğlu Hz. İsmail ve dolaylı olarak Hz. Muhammed. Mekke'nin ruhu Kâbe, dünyanın ruhu da insandır. Büyük yetimin babası ve büyük yetim Hz. Nebi de kastedilmiş olabilir. Bu ibare doğrudan İbrahim ve İsmail'i ifade etse de, dolaylı olarak âdemoğullarının tümünü kapsar. Mekke'nin diğer şehirlere göre merkezi konumu ne ise, Âdem'in âdemoğullarına ve Âdemoğullarının da diğer yaratılmışlara göre konumu odur.

5 Veya: "dengeli ve uyumlu". Sadece burada geçen *kebed*'in hem "meşakkat" hem de "güç ve kudret" mânalarına dayanarak. Ayrıca bu mâna, bir sonraki âyetle uyum içindedir.

6 *Ehlektu* (helâk ettim); "gurur ve kibir için harcanan servet helâk edilmiştir" iması taşır.

7 Zımnen: "Allah'ın görmediğini mi". Bir sonraki âyetle birlikte: "Kendisi yaratılmış olduğu halde görüyor da Allah yaratan olduğu halde görmüyor, öyle mi?" İlk muhataplarını Allah inancının nasıl kırılgan olduğunun vurucu bir ifadesi.

8 Bir önceki âyetle birlikte zımnen: Herkesi kör sananın kendisi kördür.

9 Zımnen: Hakikati itiraf etsin diye gerekli olan tüm araçlarla donattık. Konuşmada dil dudaksız dudak dilsiz işe yaramaz. Bu üç âyette görme ve konuşma duyuları dile getiriliyor. Zımnen: Hakikati görmeyen kör ve dilsizdir.

10 Zımnen: "Ona kullanabileceği bir irade vermedik mi?" Krş: "sonra ona yolu kolaylaştırdı" (80:20 ve 76:3)

11 Fakat o, (ucunda cennet olan) sarp yokuşu tırmanmak için hiçbir bedel ödemedi.[11]

12 Bilir misin nedir o sarp yokuş?

13 Bir kişiyi[12] daha zincirlerinden kurtarmaktır;[13] **14** veya açlık gününde (yoksulu) doyurmaktır; **15** (mesela) yakını olan bir yetimi,[14] **16** ya da evsiz barksız, yurtsuz yuvasız bir düşkünü...[15] **17** Daha sonra[16] iman edenlerden olmak ve birbirine hakkı ve merhameti tavsiye etmektir.[17]

18 İşte bunlardır bahtiyar[18] kesime dahil olanlar; **19** âyetlerimizi inkârda ısrar edenler ise bedbaht kesime dahil olanlardır; **20** tarifsiz bir ateş onların üzerine güdümlenmiştir.[19]

فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ ﴿١١﴾ وَمَا اَدْرٰيكَ مَا
الْعَقَبَةُ ﴿١٢﴾ فَكُّ رَقَبَةٍ ﴿١٣﴾ اَوْ اِطْعَامٌ فِي
يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ ﴿١٤﴾ يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ ﴿١٥﴾
اَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ ﴿١٦﴾ ثُمَّ كَانَ مِنَ
الَّذِينَ اٰمَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا
بِالْمَرْحَمَةِ ﴿١٧﴾ اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ
﴿١٨﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِنَا هُمْ اَصْحَابُ
الْمَشْـَٔمَةِ ﴿١٩﴾ عَلَيْهِمْ نَارٌ مُؤْصَدَةٌ ﴿٢٠﴾

Necdeyn (t. *necd*) "görünen, belirgin yol". Sadece burada geçer. Zımnen: Ona iyiyi kötüden ayırma yeteneği olan iradeyi bahşetti. Eşyada hayır ve şer, imanda hak ve bâtıl, sözde doğru ve yalan, eylemde güzel ve çirkin... Geçmiş zaman kullanılması, şuur ve vicdanın gurur ve isyandan aslî ve öncelikli olduğunu gösterir.

11 Yani: İyi olmanın bedelini ödemeye yanaşmadı, sıkıntıya gelemedi. Oysa ki Allah insanı yaratırken "meşakkatlere dayanıklı" yaratmıştı (4. âyet). Ama o, yaratılıştan taşıdığı vicdanın hakkını dahi vermeye yanaşmadı.

12 Lafzen: "boynu".

13 Zımnen: Bir köleyi daha özgürleştirerek, tüm kölelikleri ortadan kaldırmak için adım atmaktır. Bu bir özgürlük çağrısıdır. Bu çağrı yalnızca fiziki köleliği değil, sosyal, ekonomik ve siyasal türevleriyle birlikte mânevî köleliği de kaldırmaya yöneliktir. İkrime bunu "boynu günah zincirinden kurtarmak" olarak anlamıştır (Beğavî). Bu anlayış Rasulullah'ın "Ya Fatıma! Nefsini Allah'ın elinden satın al! Vallahi yarın senin için de bir şey yapamam!" türü uyarılarıyla da uyum arz etmektedir. Ebu Hanife'ye göre sadakanın en hayırlısı bir kişiyi özgürlüğüne kavuşturmaktır. Parantez içi ifademiz 17. âyete dayanmaktadır. Öncelik özgürlüktür, yeme içme bile sonra gelir.

14 *Yetîmen*deki belirsizliği anlama "mesela" ile yansıttık.

15 Lafzen: "Topraktan başka barınağı olmayan" (Râğıb).

16 Bazı müfessirlerimiz *summe*'yi aslî anlamından çıkarırlar. Oysa ki buna gerek yoktur. *Huden li'l-muttakin*de (2:2) ifadesini bulan hidayetten önceki takvâ, nasıl "sorumluluk ahlâkıysa", burada imandan önce sayılanlar da benzer bir hakikatin ifadesidir. Bu davranışlar kişiyi imanın kapısına getirecektir. Özgürlüğe kavuşturma, açları doyurma, yetimi ve düşkünü gözetme gibi temel ahlâkî sorumlulukları yerine getirmeyen hem imanın ahlâkî zeminini İnşâ etmemiş hem de iyiliği emr ve kötülükten sakındırma aşamasına gelmemiş demektir.

17 Bir ahlâkî davranışın temeli iman olursa, ancak o zaman o davranışın sahibi Allah'tan âhirette ödül bekleyebilir. İnanmadığı bir dünyada karşılık bulmak, yatırmadığı bir hesaptan para talep etmek kadar abestir.

18 *el-Yemin*, dilde "bereket, uğur, müjde, hayır ve güç" ifade eder. Allah Musa'ya "bereketli vadi'nin kenarından" seslenmiştir (28:30). Mü'mine cennet müjdesi sağından verilecektir (17:71). Cennetlikler ashab-ı yemin'dirler. İmân, kalbin en hayırlı halidir. Yemin, hem "söz" hem "sağ"dır. Mecazen "sağduyu"yu, yani vicdanı da ifade eder.

19 *el-Îsâd*: "bir şeyi kilitlemek", *îsâdu'n-nâr 'aleyh*: "ateşi bir şey üzerine kilitlemek". Bunun karşılığı güdümlü bir füze gibi ateşi birine kilitlemektir. *Fevkahum* yerine *'aleyhim* gelmesi, onu atlatmanın imkânsızlığına delâlet eder

91. ŞEMS SÛRESİ

"Güneş" anlamındaki adını ilk âyetinden alır. Buhârî sûreyi ilk âyetinin tamamıyla anmıştır. Kur'an'da yeryüzündeki hayatın temel kaynağı olan "güneş" isimli bir sûrenin bulunması dikkat çekicidir. Mekke'de inmiştir. Sûrenin iç sesi, onun tek celsede indiğini teyit eder. İndiği yılı tam tesbit edemesek de, Semud kavminin feci akıbetini haber veren son bölümü, inkârcı muhatapların fiilî saldırılarının başladığına delâlet eder. Bu ise sûrenin 3-6 yılları arasındaki Dâru'l-Erkam yıllarında nâzil olduğunu gösterir. Peygamberliğin 4. yılına yerleştirilebilir. İlk tertiplerin tümünde Buruc sûresinin önünde yer alır.

Konusu, mushaf sıralamasında kendinden önce yer alan Fecr ve Beled sûrelerinde olduğu gibi hz. insan, onun ebedî saadeti ve felaketidir. Güneşi ve ışığını güneşten alan ayı şahit tutarak söze başlaması (1-2), zımnen Allah'a ve vahye delâlet eder. Zira güneş nasıl maddî hayat için ışık ve hayat kaynağıysa, Allah ve vahiy de mânevî hayat için ışık ve hayat kaynağıdır. Nasıl ki gündüzüyle gecesiyle yeryüzü güneş ve aya şahitse, insan da *fucûr*uyla ve *takvâ*sıyla Allah'a ve vahye şahittir (3-8). Sonuç ise bellidir: "Kim kendini geliştirip arındırırsa, o kesinlikle ebedî mutluluğa ulaşacaktır; kim de kendini geliştirmeyip (içindeki iyilik tohumunu) çürütürse, o kesinlikle kaybedecektir." (9-10).

Sekiz şey üzerine yemin edilir: güneş, günışığı, ay, gündüz, gece, gök, yer ve insan. İnsanlık tarihinde bu sayılanların tanrılaştırıldığı farklı yer ve zamanlar olmuştur. Bunlardan ilk altısının insanın emrine musahhar kılındığı ifade edilir. Emrine verilenlere Allah'tan bağımsız tanrılık yakıştırmak, kölesinin kulu olan şaşkın efendi rolü oynamaktır.

Kaybedenler için "Kimler gibi?" derseniz, cevabı Semud kavminin uğradığı feci akıbet olacaktır. Nüzul sürecinde ilk kez Fecr sûresinde değinilen Semud'un akıbeti burada detaylandırılır. Onlar, elinde vahiy gibi ilâhî bir ışık taşıyan bir Allah elçisini yalanlamışlar, sonuçta kendilerini karanlığa mahkûm ederek ebedîyen kaybetmişlerdir (11-15).

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 GÜNEŞ ve onun gözalıcı ışığı şahit
olsun;[1] 2 güneşin ışığını yansıtan[2] ay
şahit olsun![3]

3 Gün ışığını gösteren gündüz şahit olsun;
4 onu gizleyecek[4] gece şahit olsun![5]

5 Gökyüzü ve onu ayakta tutan (nizam)
şahit olsun; 6 yeryüzü ve onu (yumurta
misali) yuvarlak yaratan güç şahit olsun![6]

7 İnsan benliği ve onun yaratılış ama-
cına uygun biçimlenişi şahit olsun;[7]
8 ve nihayet insan benliğine iyiyi ve
kötüyü tanıyıp sorumsuz ve sorumlu
davranma yeteneğini[8] yerleştiren (şahit
olsun) ki:[9]->

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالشَّمْسِ وَضُحٰيهَاۙ ﴿١﴾ وَالْقَمَرِ اِذَا
تَلٰيهَاۙ ﴿٢﴾ وَالنَّهَارِ اِذَا جَلّٰيهَاۙ ﴿٣﴾ وَالَّيْلِ
اِذَا يَغْشٰيهَاۙ ﴿٤﴾ وَالسَّمَٓاءِ وَمَا بَنٰيهَاۙ ﴿٥﴾
وَالْاَرْضِ وَمَا طَحٰيهَاۙ ﴿٦﴾ وَنَفْسٍ وَمَا
سَوّٰيهَاۙ ﴿٧﴾ فَاَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوٰيهَاۙ ﴿٨﴾

---

1 Bu yemin güneşe tanrı diye tapanların bulunduğu miladî 7. yüzyıl dünyasında, güneşin de Allah'ın emrine âmâde bir mahluk olduğu imasını içerir. Zira ilk bölümde dile gelen ay ve güneş, gündüz ve gece, gök ve yer, fucur ve takvâ, aydınlanma ve karanlığa gömülme, hep yaratılmış âlemin çift kutupluluğuna ve dolayısıyla yaratanın eşsizliğine delâlet eder. Güneş bir miktar yakın olsa yanar, uzak olsa donardık. O halde eşya bizatihi hayırdır, bize dokunan hayır ve şer ona olan mesafemizdir. Nasıl ki ilacı ilaç yapan doz ise, güneşi hayat yapan da mesafedir.

2 Lafzen: "Güneşi tilâvet eden Ay şahit olsun!" *Tuluv*, ayın güneşi izlediğini, yani 'ışığını tilavet edip okuduğunu' ifade eder. Ayın güneşin ışığını yansıtması, "ayın güneşi okuması" olarak anlaşılmalıdır. Allah'ın kelâmını hakkıyla okuyan, Allah'ın nuruyla aydınlanır ve o nuru etrafına yansıtır. Ayın evreleri onun gün ışığını izlemesiyle oluşur. Bu izleme ayın on dördünde kemaline ulaşır. Bedir günleri, adeta güneşi izleyen ayın güneşe en çok benzediği günlerdir.

3 Ayın ibadetlerdeki ve hayattaki önemli rolü. Oruç, hac, zekât, iddet, borçların hesaplanması, vâde hep ayın dinî hayat ve ibadetlerle kaçınılmaz ilişkisini gösterir.

4 Gündüz mazi fiille gelirken gecenin muzari fiille gelmesi, gündüzün asıl gecenin fer oluşuna, gündüzün geceye önceliğine delâlet eder. Bu âyet gösterir ki ışık mucizedir. Tıpkı su gibi, hayat gibi, ruh gibi. Bu kevnî mucizeye dikkat çeken vahiy, bizi kâinat kitabını okumaya çağırır.

5 Gece ve gündüz, Leyl 1-2'de başkasına işaret etmeksizin zamirsiz olarak gelmiştir.

6 *Tahâhâ* ile Nâzi'ât 30'daki *dehâhâ* iştikak-ı ekber açısından birbirine yakındır (Ferrâ). İkisi de yeryüzünün yuvarlaklığına delâlet eder. Burada *mâ* ile gelen *tahâhâ*, canlı hayatı temsil eden biyosfer tabakasının yeryüzünü çepeçevre kuşatmasına da bir işaret olsa gerektir.

7 Veya *mâ*ya ilgi zamiri mânası vererek: "biçimlendiren Allah". *Mâ*ları masdariyye olarak aldık. Zira bu hem *mâ*'nın Allah için kullanımının şık olmaması hem de ilk âyetlerle uyumluluk açısından tercihe şayandır.

8 *Takvâ*nın muhtemelen iniş sürecinde ilk kullanıldığı yer burasıdır. Kök mânası, "biri diğerine zarar veren iki şey arasına engel koyarak zarar göreni zarar verenden korumak" demektir. *İttekâ bi-teresihi* "kalkanıyla kendini korudu/sakındı" denilir. Bir sahabi, savaşın en şiddetli anında Allah Rasulü'nün ardına sığınarak korunduklarını *ittekaynâ bi-rasûlillah* cümlesiyle dile getirir. Hz. Peygamber *takvâ*yı şöyle açıklar: "Birbirinize haset etmeyiniz! Kendiniz almak istemediğiniz halde diğerini zarara sokmak için bir malı methedip fiyatını arttırmayınız! Birbirinize buğzetmeyiniz! Birbirinize yüz çevirip arka dönmeyiniz! Sizden bazılarınız diğer bazılarınız üzerine alışverişe girişmesin! Ey Allah'ın kulları kardeş olunuz! Müslüman müslümanın kardeşidir. Müslüman müslümana zulmetmez. Yardıma muhtaç olduğu zaman da onu yalnız ve yardımcısız bırakmaz. Onu hor ve hakir görmez. Takvâ işte budur/buradadır." Rasulullah "takvâ işte buradadır" sözünü üç defa tekrarladı ve her seferinde eliyle göğsünü gösterdi." (Müslim, *Birr* 32). Bu hadis ekonomik, sosyal, ahlâkî, dinî ve siyasal her alanda tavsiyeler içermektedir. Nebi bunların tümünü takvâ başlığı altında ele alabilmektedir. Bu da bizi "insanı sorumlu hareket etmeye götüren sorumluluk bilinci" tarifine ulaştırır.

9 *İlhâm*, "bir şeyi yutmak" anlamındaki *el-lihâm*dan türetilmiştir. İmtihan sırrı gereği sanki iyi ve kötü, bir

قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَاۙ ﴿٩﴾ وَقَدْ خَابَ مَنْ
دَسّٰيهَاۜ ﴿١٠﴾ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوٰيهَاۙ ﴿١١﴾
اِذِ انْبَعَثَ اَشْقٰيهَاۙ ﴿١٢﴾ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ
اللّٰهِ نَاقَةَ اللّٰهِ وَسُقْيٰيهَاۜ ﴿١٣﴾ فَكَذَّبُوهُ
فَعَقَرُوهَاۙ فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذَنْبِهِمْ
فَسَوّٰيهَاۙ ﴿١٤﴾ وَلَا يَخَافُ عُقْبٰيهَا ﴿١٥﴾

<- 9 Kim kendini geliştirip arındırırsa, o kesinlikle ebedî mutluluğa ulaşacaktır;[10] 10 kim de kendini geliştirmeyip (içindeki iyilik tohumunu) çürütürse, o kesinlikle kaybedecektir.

11 HADDİNİ AŞTIĞI için Semud (bu) hakikati yalanladı; 12 hani kavmin en azgını kışkırtmayla zıvanadan çıktığında,[11] 13 Allah'ın elçisi (Sâlih) onlara şöyle demişti: "(Bu) Allah'ın devesidir; şu halde bırakın da (Allah'ın) suyunu içsin!"[12] 14 Derken elçiyi dinlemediler[13] onu işkenceyle boğazladılar.

Sonunda Rableri, bu günahları yüzünden burunlarını sürte sürte onları yerle bir etti; 15 oysa ki o (kavim) kendi akıbetinden zerrece endişe etmezdi.[14]

Tuba ve Zakkum tohumu gibi insana yutturulmuştur. İnsan bunlardan hangisini iradesiyle seçer ve sularsa o gelişecektir.

10 Veya fiilin gizli öznesinin Allah olduğundan hareketle: "Allah kimi temize çıkarırsa o kesinlikle mutluluğa ulaşacaktır". Fakat Kur'an'da geçen her *felah,* Mü'minûn 1'de olduğu gibi, kulun fiiline bina edilir (Krş: 23:1; 53:32; 4:49). Bu Allah'ın insan iradesine verdiği değerdir. Kaldı ki tercihimiz, *men* ilgi zamirinin iki özneyi de gören konumundan doğan bu çifte anlamı zımnen içermektedir (Benzer bir ibare için bkz: 13:27). Çünkü kendini geliştirip arındıranı Allah temize çıkarır. *Tezekka,* kök anlamından dolayı "artma, gelişme" mânasını içerir.

11 Mutavaat kalıbı olan *inbe'ase,* kışkırtılma durumunu ifade eder. Buna göre, günaha kışkırtan da günahı işleyen gibi suçludur.

12 "Allah'ın devesi" (*nâkatullah*) ifadesi tıpkı "Allah'ın arzı" (*arzullah*) ifadesi gibi, "kamu malını ifade etse gerektir. Aynı zamanda, sahipsiz canın sahibinin Allah olduğunu gösterir. *Nâka,* beş yaşına ulaşmış dişi deve için kullanılır. Hamile olduğu imasını taşır. "Allah'ın devesi" ifadesi eskiden beri Araplarda yaygın olan bir geleneği hatırlatır. Muhtemelen kökleri Semud'a kadar uzanan bu geleneğin cahiliyyede yaşatıldığını Mâide 103'ten öğreniyoruz. Semud kavmi, Mâide 103'te sayılan sebeplere benzer bir nedenden dolayı bir dişi deveyi "Allah'ın devesi" ilan edip "kutsallaştırmış", sonra da o hayvana "Allah baksın" dercesine suyu bile çok görmüştür. Buradaki yaman çelişki şudur: Hem bir hayvanı yaratılış amacı dışına iterek "Allah'ın devesi" ilan etmişler hem de onu susuzluktan ölüme terk etmişlerdir. Âyetteki "haddini aşma" bu olsa gerektir (Krş: 11:64, not 80).

13 Lafzen: Yalanladılar".

14 Veya *yehâfu*nun gizli zamirinin Allah'ı gösterdiğinden hareketle: "O, o (kavmin) akıbetinden korkmazdı." Tercih ettiğimiz mânaye göre *yehafu*daki erilliğin izahı, tercih etmediğimiz mânadaki -velev ki olumsuzlama formuyla da olsa- "Allah" ile O'na atfen kullanılan "korkma" fiilini bir arada tasavvur etmenin izahından çok daha kolaydır.

92. LEYL SÛRESİ

"Gece" anlamındaki adını ilk âyetinden alır. Bazı tefsirlerde *ve'l-leyl* adıyla anılır. Buhârî ve Tirmizi, sûreyi ilk âyetinin tamamıyla anmışlardır.

Sûre peygamberliğin başlangıcında Mekke'de inmiştir. Konu, üslûp ve ses yapısı bunu teyit eder. Sûreyi Medenî sayanlar, Ensar'dan Sabit b. Dahdah el-Belevî'nin kahramanı olduğu göz yaşartıcı bir infak olayını 5-10. âyetlerin nüzul sebebi olarak gösterirler (Bkz: 57:10, not 10). Bu isabetli değildir. Zira önce inmiş âyetler ile çok sonra gerçekleşmiş olaylar arasında bağ kurmak, Kur'an neslinin vahye canlı bir hitap olarak bakmalarının doğal bir sonucudur. Sûrenin bazı âyetlerinin Medenî olduğu görüşünü 6. sûrenin girişinde uyguladığımız kriterler doğrulamaz. İlk tertipler sûreyi A'lâ-Fecr arasına yerleştirirler. Geceyi şahit tutarak başlaması ilk sûrelerden oluşunun delilidir. Tertibimizde 10. sıraya tekabül eder. 21 âyettir.

Sûre, muhatabında özgün bir servet tasavvuru İnşâ eder. Servet bir emanettir ve emanete sadâkat gerektir. Şahitlik mü'minin sorumluluğudur. Onun için sûre iki çifti şahit tutarak başlar: Birincisi gizli-açık verilen sadakayı temsilen geceyi ve gündüzü, ikincisi fakirlik ve zenginliği hayatın çift kutupluluğu yasası dahilinde algılamamız için bu yasanın en belirgin tezahürü olan erkeklik ve dişiliği (1-3). Bunlarla uyumlu olarak insanoğlunun çalışma yeti, alan ve kapasitelerinin farklılığına dikkat çeker (4). Ve ardından insanı servetin kulu değil servetin efendisi olmaya çağırır (5-11). Bu âyetlerin özeti şudur: paylaşmak ya da paylaşmamak, Allah tasavvuru, âhirete iman ve sorumluluk ahlâkıyla alâkalıdır. Verene cennete ulaşan yol kolaylaştırılır (7). Mü'mine düşen şunu bilmektir: Allah kulundan asla almak için istemez, ona daha fazlasını vermek için ister.

"Elbet doğru yolu göstermek sadece Bizim işimizdir" (12) buyuran Allah, servet emanetine ihanet edenleri de uyarır: "İşte ben sizi, alevler saçan bir ateşe karşı uyarmış bulunuyorum" (14). Fakat serveti paylaşma, bir karşılıklılık çerçevesinde olmamalıdır. Bu "hesabi ahlâka" girer, oysa vahiy muhatabında "hasbî ahlâk" İnşâ eder. O Allah için hasbîliktir; yani sadece Allah rızası için vermek (18-20). Sûre, hep hatırlanması gereken hakikati hatırlatarak biter:

Allah için vermek gerçekte vermek değil almaktır (21).

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالَّيْلِ اِذَا يَغْشٰىۙ ﴿١﴾ وَالنَّهَارِ اِذَا تَجَلّٰىۙ
﴿٢﴾ وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰىۙ ﴿٣﴾ اِنَّ
سَعْيَكُمْ لَشَتّٰىۜ ﴿٤﴾ فَاَمَّا مَنْ اَعْطٰى وَاتَّقٰىۙ
﴿٥﴾ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنٰىۙ ﴿٦﴾ فَسَنُيَسِّرُهُ
لِلْيُسْرٰىۙ ﴿٧﴾ وَاَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنٰىۙ ﴿٨﴾
وَكَذَّبَ بِالْحُسْنٰىۙ ﴿٩﴾ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرٰىۜ
﴿١٠﴾ وَمَا يُغْن۪ي عَنْهُ مَالُهُٓ اِذَا تَرَدّٰىۜ ﴿١١﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 KUŞATIP örten gece şahit olsun![1]

2 (Gecenin kuşatmasını) yarıp ortaya çıkan gündüz şahit olsun!

3 Erkek ve dişiyi yaratan kudret şahit olsun[2] 4 ki (ey insanlık); sizin çabanız, (sebep ve sonuç açısından) farklı farklıdır.[3]

5 Sözgelimi;[4] kim sorumlu davranır ve (Allah yolunda) verirse;[5] 6 üstelik en güzel olanı da tasdik ederse;[6] 7 işte ona, rahatlık ve mutluluğun zirvesine götüren yolu kolaylaştırırız.[7]

8 Sözgelimi; kim de cimrilik yapar ve kendi kendine yettiğini zanneder, 9 en güzel olanı da yalanlarsa; 10 işte ona da, zorluk ve felaketin en dibine giden yolu kolaylaştırırız;[8] 11 öyle ki, o baş aşağı (cehenneme) yuvarlanıp helâk olacağı zaman, (Allah için paylaşmadığı) malı kendisini asla kurtaramaz.[9]

---

1 Gece zaten karanlıktır. İnsanlığın ufkunu gittikçe karartan cahiliyye gecesine bir imâdır. Yemin *vavı* ile ilgili bkz. 93:1, not 1.

2 Veya *mâ*nın ilgi zamiri vurgusuyla: "Erkek ve dişiyi yaratan şahit olsun". Tercihimizin gerekçesi için bkz: 91:7, not 7.

3 İlk üç âyette yemin edilen gece-gündüz ve erkek-dişi, farklılığın ve çift kutupluluğun Allah'ın yasası olduğuna delâlet eder. İyi-kötü, ödül-ceza, cennet-cehennem de varlığın tâbi olduğu bu yasanın iradeli eylemler alanındaki bir uzantısından başka bir şey değildir. Zaten devamındaki âyetler de bu gerçeği dile getirir.

4 "Ayrıntı ve açıklama" vurgusu taşıyan *feemmâ*nın bu bağlamdaki en uygun karşılığı.

5 Buradaki *ittika,* 8. âyetteki *istiğnâ*nın mukabilidir. Çevirimizin gerekçesi budur.

6 "En güzel", tüm klasik tefsirlerde "tevhid kelimesi" olan *lâ ilâhe illallah* olarak yorumlanmıştır. Bizce "En güzel" (*Husnâ*) ile Allah da kastediliyor olabilir. Zira Kur'an *husnâ* kelimesini 4 yerde *el-Esmau'l-Husnâ* terkibi içerisinde Allah'a isnatla kullanır. İsimleri "en güzel" (*husnâ*) olanın kendisi de "en güzel"dir.
Öte yandan tasadduk, bir güzelin bir güzelliği En Güzel adına başka güzellerle paylaşmasıdır. *Husn,* maddî olarak *kubhun,* mânevî olarak *sûun* mukabilidir. Burada ikincisidir. Güzelliğin son noktasını ifade eder. *Husn* hem "a'yan" hem "ahdas" hakkında kullanılır. *Hasene* vasıf olursa bir öncekiyle aynıdır, isim olursa sadece ahdas hakkında kullanılır. *Husnâ* ise sadece ahdas hakkında kullanılır (Râğıb). *Husn* Kur'an'da maddî güzellik için değil, aklî, kalbî ve şer'î güzellikler için kullanılır (*et-Tefsîru'l-Beyânî*).

7 Medine'de yaşanmış örnek bir infak olayı tefsir kaynaklarımızda bu pasajla ilintilendirilerek anlatılır (Bkz: 57:10, not 12).

8 Kötüye cehennemin kolaylaştırılması, tercihinin onda artık yerleşik bir meleke haline gelmesiyle açıklanabilir. Çünkü onun iç dünyası tercihine alışmış, hatta tercihinin tiryakisi olmuştur. Bu da ona cehennemin kolaylaştırılmasıdır. Bir mastar formu olarak *yusrâ* kolaylığın zirvesini, *'usrâ* ise zorluğun dibini ifade eder.

9 Veya *mâ*ya soru mânası vererek: "malı kendisini kurtarır mı?"

12 ELBET doğru yolu göstermek sadece Bizim işimizdir; **13** ama gerçekte işin önü de sonu da Bizim mülkiyetimizdedir.[10]

14 İşte Ben sizi, alevler saçan bir ateşe karşı uyarmış bulunuyorum: **15** oraya sadece sorumsuzluğun zirvesinde olan[11] bir azgın girer;[12] **16** o ki, (vahyi) yalanladı[13] ve (gerçeğe) sırt döndü.

17 Ama yüce ve yüksek bir sorumluluk bilinciyle hareket eden kimse, o (ateşten) uzak tutulacak; **18** o ki, malını gönülden verir ve arınıp gelişir;[14] **19** Onun (bu yaptığı) herhangi birinden gördüğü bir hayra karşılık değildir; **20** sadece Yüce Rabbinin rızasını kazanma iştiyakı iledir.[15]

21 İşte böyle biri, kesinlikle, zamanı gelince (gördüğü karşılıktan) fazlasıyla memnun olacaktır.

اِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدٰى ﴿١٢﴾ وَاِنَّ لَنَا لَلْاٰخِرَةَ
وَالْاُولٰى ﴿١٣﴾ فَاَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظّٰى ﴿١٤﴾
لَا يَصْلٰيهَٓا اِلَّا الْاَشْقٰى ﴿١٥﴾ اَلَّذ۪ي كَذَّبَ
وَتَوَلّٰى ﴿١٦﴾ وَسَيُجَنَّبُهَا الْاَتْقٰى ﴿١٧﴾ اَلَّذ۪ي
يُؤْت۪ي مَالَهُ يَتَزَكّٰى ﴿١٨﴾ وَمَا لِاَحَدٍ عِنْدَهُ
مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزٰى ﴿١٩﴾ اِلَّا ابْتِغَٓاءَ وَجْهِ
رَبِّهِ الْاَعْلٰى ﴿٢٠﴾ وَلَسَوْفَ يَرْضٰى ﴿٢١﴾

---

10 Burada âhiretin dünyadan önce gelmesi, insana öncelik sırasını öğretmek içindir.

11 Bu *eşkâ* (en sorumsuz), 17. âyetteki *etkâ*nın (en sorumlu) karşıtıdır.

12 Görgü tanığı İmam Malik anlatıyor: Ömer b. Abdülaziz'in arkasında akşam namazı kılıyorduk. *Velleyli iza yağşa* sûresini okudu. "Oraya sadece sorumsuzluğun zirvesinde olan bir azgın girer" âyetine gelince ağlamaya başladı. Ağlamadan dolayı âyeti bir türlü tamamlayamadı. Sonunda sûreyi okumayı bırakarak başka bir sûre okudu" (Kurtubî).

13 Kur'an'da *tekzib* daima *tasdik*in karşıtı olarak dinî anlamda kullanılır.

14 Yani Allah katında arınmak ve manen gelişmek için verir, riya ve gösteriş için değil. *el-İtâ', el-i'tâ*dan farklı olarak "kolaylıkla vermeyi" ifade eder. "Gönülden" karşılığının gerekçesi budur.

15 Aynı edebi telkin eden âyetler için bkz: 76:8-9.

93. DUHÂ SÛRESİ

Duhâ sûresi, "Sabahın berrak aydınlığı, kuşluk vakti" anlamına gelen adını ilk âyetinden alır.

İlk indirilen sûrelerdendir. 3. âyetinin de işaret ettiği gibi, vahiy sürecinde normal karşılanması gereken bir kesintinin, anormal olduğu veya tamamen kesildiği zannıyla büyük bir telaşın yaşandığı bir zaman diliminde nâzil olmuştur. Sûrenin baştan sona Hz. Peygamber'in kişisel tarihine atıf yapan ve onu İnşâ eden bir sûre olduğu göz önüne alındığında, Müzzemmil-Kalem arasına, 5. sıraya yerleştirmek daha isabetli görünmektedir. Hz. Âişe'nin Kalem sûresi hakkındaki rivayeti de bu sıralamayı destekler.

Rivayetler bu sûrenin bir vahiy kesintisinin (*fetret-i vahiy*) ardından indiğini söyler. Bu gerçek anlamda bir "fetret" olmasa gerektir. Henüz ilk vahiyler olması hasebiyle vahyin geliş sıklığını kestirememeden kaynaklanan bir telaş olarak değerlendirilmelidir. Hz. Peygamber iki vahiy arasındaki normal bir arayı kesinti sanarak endişeye düşmüş, bu sûre ile teskin edilmiştir (*Fetret-i vahiy* ile ilgili Müddessir'in girişine bkz).

Duhâ, ikiz kardeşi sayılan İnşirâh ile birlikte motivasyon sûresidir. Rasulullah'ı teskin ve teselli etmekle kalmaz, ona gelecek hakkında müjde verir. Diğer ilk vahiyler gibi bu sûre de doğrudan Allah Rasulü'nü İnşâyı amaçlamaktadır (96. sûrenin girişine bkz).

Üç bölümlük sûrenin birinci bölümünü yeminler ve müjdeler oluşturur (1-5). İkinci bölümünde Hz. Peygamber'in peygamberlik öncesine dair haberler yer alır (6-8). Son bölümü Hz. Peygamber'i doğrudan İnşâ eden âyetlere ayrılmıştır (9-11).

Sûre, cehalet gecesini sona erdiren vahyin aydınlık sabahını ve o sabahı müjdeleyen geceyi şahit tutar ve der ki: "Rabbin seni ne terk etti, ne de darıldı" (3). Ve Hz. Peygamber'e ebedî istikbal saadeti müjdelenir. Bu müjdelerin gelecekte gerçekleşeceğine dair garanti, geçmişte ona yapılan ilâhî ikramlardır. Ona bir zamanlar yetim, ne yapacağını şaşırmış ve ihtiyaç sahibi olduğu hatırlatılır. Son üç âyetin mesajı açıktır: sana verilen nimetlerin şükrü kendi cinsinden olmalıdır. O halde zayıfı koru, muhtacı gözet, en büyük nimet olan hidayetin sahibini unutma! Bunlar üzerinden hepimize verilen öğüt ise açıktır: peygamber sizin için muhteşem bir nimettir; siz bu büyük nimeti unutmayın!

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 SABAHIN berrak aydınlığını temsil eden kuşluk vakti şahit olsun,[1] 2 karanlığın dibini bulup sakinleşen gece şahit olsun[2] 3 ki; Rabbin seni ne terk etti, ne de darıldı.[3]

4 Kaldı ki, işin sonu senin için önünden daha hayırlı olacaktır;[4] 5 ve zamanı gelince Rabbin sana bahşedecek, sen de (bundan) hoşnut ve memnun olacaksın.

6 O seni bir yetim olarak bulup sığınak olmadı mı?[5]

7 Yine O seni yolunu kaybetmiş bulup doğru yola yöneltmişti.[6]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
وَالضُّحٰى ﴿١﴾ وَالَّيْلِ اِذَا سَجٰى ﴿٢﴾ مَا
وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلٰى ﴿٣﴾ وَلَلْاٰخِرَةُ خَيْرٌ
لَكَ مِنَ الْاُولٰى ﴿٤﴾ وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ
رَبُّكَ فَتَرْضٰى ﴿٥﴾ اَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا
فَاٰوٰى ﴿٦﴾ وَوَجَدَكَ ضَٓالًّا فَهَدٰى ﴿٧﴾

---

1 Çevirimiz Kur'an'ın *duhâ*yı akşam'ın mukabili olarak kullanmasına dayanmaktadır (Krş. 79:46). Zımnen: Cahiliyye gecesini sona erdiren vahiy güneşinin ilk sabahı şahit olsun.
Yemin vav'ı ile başlayan 16 sûreden biridir. Tümü de Mekkî olan bu sûrelerin başında gelen *vav* aslen bağlaçtır, yemin mânası aslî değil arızidir. Zâriyât hariç bu sûrelerin hiçbirinde Allah'ın Rab dışındaki herhangi bir sıfatı kullanılmaz. Zira bu âyetler Allah'ın eşyaya müdâhalesi hakkında tereddüt gösteren aklı reddetmektedir. Elbet *uksimu bi'd-duhâ* ile *ve'd-duhâ* arasında mâna farkı vardır. Kasem *vavı* ile başlayan sûrelerin genelinde yemin edilenler gözlemlenebilen ve hissedilebilen fizikî ve maddî şeyler, yeminin cevabında gelenler ise metafizik ve mânevî durumlardır. Yemin edilen şeyler maddî olandan mânevî olana zihnî intikal için bir destek noktası hükmündedir. Bununla da soyut düşünme yeteneği gelişmediği için melek ve cin gibi görünmez varlıkları somutlaştıran ilk muhatapların bu yeteneğini geliştirmek amaçlanmıştır.

2 İkinci *vavı* hal sayarsak, iki âyeti birlikte şöyle de çevirebiliriz: "Karanlığın sonuna dayandığı bir halde ortaya çıkan ilk sabahın aydınlığı şahit olsun". Vahyin ilk inmeye başladığı Kadir Gecesi veya vahiy güneşi inmezden önceki cahiliyye gecesi. Bu durumda zımnen şöyle denilmiş olur: Ey muhatab! Eğer vahiyle içinden aydınlanmışsan, gündüz de sana şahittir, gece de.

3 *Kalâ*da *ke* hitap zamirinin olduğu, fakat fasıla gereği düştüğü görüşü yaygındır (Ferrâ'dan nkl. Râzî). Fakat bu çeviride takip ettiğimiz usule aykırıdır. Zira metne lafız idhalini gerektiren bir zorlamadır. İbarenin önündeki zamir, sonu için de geçerlidir. Nesne malum olduğu için tekrarına gerek duyulmamıştır. Fasıla gözetilseydi sûrenin son kelimesi olan *haddisin*, *habbir* (haber ver) olması gerekirdi. Üzerine yemin edilen gündüz ve gecenin yeminin cevabı olan "terk etme" ve "darılma" ile ilişkisi şöyle açıklanabilir: Vahyin bazen kesilip bazen gelmesi gayet doğaldır, tıpkı gündüz ve gecenin doğal oluşu gibi.

4 Eğer *âhirete yevm* veya *dâr* ilave edilmeden gelirse, bu takdirde âhiret "gelecek, akıbet, sonrası" anlamına gelir ve hem bu dünyayı hem âhireti kapsar. Bu, "Muhammedî davetin geleceği bugününden çok daha parlak olacak" gaybî ihbarını içerir. Zımnen söylenen şudur: Rabbinin seni bırakması ve darılması şöyle dursun, Rabbin sana gelecekte büyük nimetler bahşedecek, tıpkı geçmişte ettiği gibi.

5 Yani: "yetim olarak dünya sahnesine çıkarıp". 6-8. âyetlerde "yetim olma", "yolu kaybetme" ve "ihtiyaç" Allah'a nisbet edilmezken, "sığınak olma", "doğru yola yöneltme" ve "müstağni kılma"nın Allah'a nisbet edilmesinin üzerinde durmak gerekir.

6 Krş: "Sen bundan önce kitap nedir iman nedir bilmezdin" (42:52). *Dalâl* lugavî anlamı olan "şaşırmak" mânasınadır (12:8, 26:20; 2:282). Kavminin yanlış yola gittiğini fark etmiş fakat doğru yolun ne olduğunu bilememenin ıstırabıyla şaşırmış bir vaziyette kalakalmıştı.

وَوَجَدَكَ عَٓائِلًا فَاَغْنٰىۜ ﴿٨﴾ فَاَمَّا الْيَت۪يمَ
فَلَا تَقْهَرْۜ ﴿٩﴾ وَاَمَّا السَّٓائِلَ فَلَا تَنْهَرْۜ
﴿١٠﴾ وَاَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ﴿١١﴾

8 Seni birilerine yük olmuş olarak bulup,[7] muhannete muhtaç olmaktan ve mala tamahtan müstağni kılmıştı.[8]

9 Dolayısıyla, asla yetimi ezme![9]

10 Her durumda yardım isteyeni azarlama![10]

11 ve her zaman Rabbinin (sonsuz) nimetini dilinden düşürme![11]

---

7 Veya: "bakıma muhtaç kalabalık bir ailede bulup".

8 Kur'an'ın hiçbir yerinde *ğınâ* "servet"in anlamdaşı olarak kullanılmaz. Dahası *ğınâ,* servet sahibi olmadan da var olabilen bir şeydir (2:283). Malın karşıtı olarak da kullanılır (111:2; 69:28; 92:11). Buradaki *ğınâ,* "istiğna" ve "kanaat" mânasındadır. Yani malın ve servetin varlığını ya da yokluğunu dert edinmemek, ona bağımlı olmamak, ele girmesini ya da elden çıkmasını aşırı önemsememek anlamındadır (Krş: 57: 23). Allah Rasulü'nün serveti "kelimeler" idi. Bu yüzden Rabbi, onun dünya metaına dönüp bakmasını istemedi (15:87-88). Zira Kur'an; değil dünyayı, âhireti bile alacak bir sermayeydi.

9 Veya *tekhar* okuyuşuna göre: "surat asma!" (Krş: 28:77) Tercihimiz *kahrın* Kur'an'daki kullanımına dayanmaktadır. Allah Rasulü şöyle buyurdu: "Allah'tan başka kimsesi olmayan hakkında Allah'tan korkun Allah'tan". "Ben ve yetime kefil olan kimse cennette yan yanayız" (Buhârî).

10 Zımnen: Yol göstermeni isteyeni (Krş: Abese sûresi 3-10). Bu ilkenin Kur'an terbiyesindeki yeri, bu âyeti dengeleyen şu âyetle birlikte düşünülmelidir: "insanlardan arsızca istemezler" (2:273).

11 Bir şeyin dilde olması, hem onun gönülde ve zihinde olmasını gerektirir hem de olduğuna delâlet eder. *Tahdîs-i nimet,* nimeti yâd etmek, onu dile getirmektir. Bu ise şükrün bir parçasıdır. Buradaki nimet ilk olarak İslâm ve onun son tezahürü olan Kur'an vahyidir: "..ve size olan nimetimi tamamladım" (5:3).

94. İNŞİRAH SÛRESİ

"Açma, ferahlatma" anlamına gelen *Şerh* adını sûre ilk âyetinden almıştır. Birçok tefsirde, ayrıca Buhârî ve Tirmizi'de *sûratu elem neşrah* diye anılır. Bazı tefsirler sûreyi *İnşirah* adıyla anarlar. Zararsız bir galat-ı meşhur olduğu için, biz de "İnşirah" adına dokunmadık.

Sûre ilk inen sûrelerdendir. İniş sıralamasında, tartışmasız, Duhâ sûresinin ardına 6. sıraya yerleştirilmelidir. İki sûre o kadar kopmaz bağlarla birbirine bağlıdır ki, İmam Ata ve Ömer b. Abdülaziz bu ikisini aynı sûre saymışlar ve ikisi arasında besmeleye gerek duymadan okumuşlardır (Râzî). Bu yaklaşıma göre sûrenin ilk âyeti, Duhâ sûresinin 6. âyetine atıftır. Ne ki Duhâ'da istifham üçüncü tekil kipiyle kullanılmışken, bu sûrenin ilk âyetinde birinci çoğul kipiyle kullanılmıştır.

Sûre tüm otoritelere göre iki ayrı sûredir. Fakat art arda indirilmiştir. Efendimizin bu iki sûreyi tek rekâtta birbiri ardına okuması ikisinin tek sûre olduğuna değil, bir rekâtta iki sûrenin okunacağına işarettir. İnşirah sûresi, bu özelliğiyle vahiy sürecinin başlangıcına yerleştirilmelidir. Sûrenin nüzul sıralamasındaki yeri Duhâ'nın hemen arkasından 6. sıradır.

İnşirah sûresi konu itibarıyla Duhâ sûresine çok benzer. Duhâ ve İnşirah, tabir caizse motivasyon sûreleridir. Kevser sûresini de aynı kategoride sayabiliriz. Bu açıdan Hz. Peygamberin şahsiyetini İnşâ eden sûrelerin başında gelir. Nübüvvetin dağlardan ağır yükü altında inleyen Nebi'ye bir teselli armağanı gibidir İnşirah sûresi. Özellikle şu âyetler, ilk muhataptan son muhataba kadar herkesin yüreğini genişletmeye yeter:

"Zorlukla beraber tarifsiz bir kolaylık vardır; evet, evet; zorlukla beraber mutlaka tarife sığmaz bir kolaylık vardır" (5-6).

Risalet sorumluluğunun ağırlığını, bu sûreden daha iyi hiçbir şey izah edemez. Bu o kadar ağır bir yüktür ki, onu ancak Allah hafifletebilir. Kişinin yükünü Allah hafifletirse, hem göğsü genişler, hem gözü aydın olur, hem gönlü açılır, hem yüzü aydın olur.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ
اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَۙ ﴿١﴾ وَوَضَعْنَا
عَنْكَ وِزْرَكَۙ ﴿٢﴾ اَلَّـذ۪ٓي اَنْقَضَ ظَهْرَكَۙ
﴿٣﴾ وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَۜ ﴿٤﴾ فَاِنَّ مَعَ الْعُسْرِ
يُسْرًاۙ ﴿٥﴾ اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًاۜ ﴿٦﴾ فَاِذَا
فَرَغْتَ فَانْصَبْۙ ﴿٧﴾ وَاِلٰى رَبِّكَ فَارْغَبْ ﴿٨﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 SENİN[1] gönlüne ferahlık vermedik mi?[2]

2 Ve yükünü sırtından kaldırmadık mı?

3 Ki o yük belini iki büklüm etmişti!

4 Ve senin[3] şanını yüceltmedik mi?[4]

5 Sözün özü: zorlukla beraber tarifsiz bir kolaylık vardır.[5] 6 Evet, evet; zorlukla beraber mutlaka tarife sığmaz bir kolaylık vardır.[6]

7 Şu halde, bir zorluğu aştığında yılma, başka bir işe giriş![7]

8 Ve (yüzünü) yalnız Rabbine dön; artık hep (O'na) meylet![8]

---

1 Lafzen: "senin için". Bu, hem "sen benim için kul kadar yaparsan, Ben de senin için Allah kadar yaparım" vurgusuna, hem de "ne yaptıksa senin için, senin lehine yaptık" vurgusuna sahiptir.

2 Kur'an'da *şerh*, olumlu ve olumsuz anlamlarıyla beş yerde geçer. Hepsi de Mekkîdir ve hepsi de göğse nisbetle kullanılır. Göğüs ise, ister tekil (*sadr*) ister çoğul (*sudûr*) kullanılsın, organ anlamında hiç gelmez. "Gönül, zihin" karşılığında kullanılır. *Şerh*, Zümer 22 ve En'âm 125'te "iç aydınlanma" ile sonuçlanmış, Tâhâ 25'te "kolaylık ve dilden düğüm çözme" ile bitişik kullanılmıştır. Buradaki ferahlatmanın niteliğini devamındaki âyetler açıklamaktadır.

3 Lafzen: "senin için". Bkz: 1. âyetin ilk notu.

4 Zımnen: Senin adını vasfı *zikr* olan Kur'an'da anarak; ya da: Sen gelmeden senin geleceğini müjdeleyerek (Krş: 61:6); veya: seni âlemlere rahmet kılarak; yahut: Adını dillere destan ederek. Zımnen: Bunu, gelecek hakkında müjdeli haber taşıyan Duhâ 4-5 gibi vahiyler ve peygamberlikle yaptık. Vahiy ve peygamberlik muhatabının hem sorumluluğu artırarak yükünü ağırlaştırıyor (*kavlen sakîlen*: "ağır bir söz" 73:5), hem de müjdeli vahiyler ve nübüvvetin şerefiyle yükünü hafifletiyordu. İşte hemen ardından gelen 5 ve 6. âyetler, *mesânî* olan vahyin çift kutuplu tabiatına uygun olan bu özelliğini dile getirmektedirler.
Zemahşerî, adını yüceltmeyi, Nebi'nin adının şehadet getirirken, ezan okurken, kamet getirirken, namazın teşehhüdünde, hutbelerde, yine Kur'an'da, "Allah ve Rasulü..", "Rasule itaat Allah'a itaattir", "Allah'a itaat edin Rasulüne itaat edin", "Allah'ın Rasulü" gibi ibarelerde Allah'ın adıyla yan yana zikredilmesi olarak açıklamıştır.

5 "Sözün özü" fasiha *fâ*sının bu bağlamdaki en uygun karşılığıdır. Nasıl ki her gece iki gündüz arasındadır, her zorluk da iki kolaylık arasındadır. Asla bir zorluk iki kolaylığa galip gelemez.

6 Veya *fâ*nın talil vurgusuyla: "Demek ki, zorlukla beraber mutlaka tarifsiz bir kolaylık varmış; bundan böyle de zorlukla beraber tarifsiz bir kolaylık mutlaka var olacaktır."
Bu iki âyetin tefsiri sadedinde şu hadis nakledilir: "Bir zorluk iki kolaylığa asla galip gelemez". Bununla bir dil kuralına atıf yapılmıştır. Kur'an lisanında marife isim tekrar ederse ikincisi birincinin aynı olduğu için ikisi tek kabul edilir, nekira isim tekrar ederse ikincisinin birincisinden farklı olduğu anlamına gelir. Belirli gelen "zorluk" tek kabul edilirken, belirsiz gelen "kolaylık" iki sayılmış, hadiste birin ikiye galip gelemeyeceği vurgulanmıştır (Ferrâ). Zorluktaki belirlilik ahd içinse "bazı zorluklarla birlikte kolaylık var, ama bazılarıyla birlikte yoktur" vurgusu kazanır. Kolaylıktaki belirsizlik de kolaylığın çok çeşitli ve sınırsızlığına delâlet eder (*et-Tefsiru'l-Beyani* I, 71).

7 Veya: "Zorluğu aşınca tebliğe devam et"; veya "bir işi halledince başka bir işle yorul"; ya da *nasb*ın lügat mânasına dayanarak: "işini hallettiğinde arkasında dur" (Aynı fiilin buna yakın bir anlamda dağlara nisbetle kullanıldığı bir yer için bkz: 88:19). Tercihimiz, sözün bağlamına ve *nasb*ın "nasib" anlamına dayanmaktadır. Zımnen: Sen işi yor, iş seni değil. Her zorluğun beraberindeki kolaylığı gör ve tatil değil tebdil yaparak bir başka işle dinlen. Ehl-i Beyt okulu, "yerine bir başkasını tayin et!" anlamında *fensıb* okumuştur.

8 Zımnen: "Yalnız Senden yardım isteriz" (1:4) sözüne sadık kal! Madem Rabbin sana rağbet etti, sen de Rabbine rağbet et! Zira O'ndan başka hiçbir şey rağbete değmez.

95. TÎN SÛRESİ

Sûre lafzen "incir/incir ağacı" anlamına gelen *et-Tîn* adını ilk âyetinden alır. Tirmizî aynı adla, Buhârî *Ve't-tîn* adıyla anar.

Sûre Mekkîdir. İlk tertiplerin tamamında Buruc ve Kureyş arasına yerleştirilmiştir. Bu takdirde sûreyi peygamberliğin 4. yılına yerleştirmemiz uygun olacaktır.

Sûre, insanlığın vicdanının ilâhî vahiy tarafından harekete geçirildiği dört bölgeyi zımnen veya lafzen şahit tutarak söze girer. Bunlar:

1) İncir veya incir ağacı veya çöl inciri: Hz. İbrahim'in vahiy aldığı mübarek bölgeyi simgeler. Hz. Nûh ve Musa da aynı bölgede vahiy almıştır (21:71. Krş: 7:137). Bir görüşe göre bu ağaç Buda'ya altında otururken vahyin geldiği incir ağacıdır. Zira Buda ilâhî ilhamı bir yabanî incir ağacının altında almıştı.

2) Zeytin Dağı, zeytin veya zeytin ağacı: Süleyman Mabedi'nin üzerine inşâ edildiği dağı ve Hz. İsa'nın vahiy aldığı mübarek ve mukaddes kılınmış bölgeyi simgeler (5:21). Hz. İbrahim de vaktiyle o bölgede vahiy almıştır (17:1).

3) Sina dağı: Hz. Musa'nın vahiy aldığı mübarek ve iki kere mukaddes kılınmış bölgedir (28:30; 20:12; 79:16). Eğer Sina müstakil olarak zikredilmeseydi, Mü'minûn 20'nin delâletiyle Sina zaten "zeytin" diyarına giriyordu.

4) Emin belde: Hz. Muhammed'in vahiy aldığı mübarek bölgedir (3:96).

Kendilerine yemin edilen bu beldelerin tümü de Kur'an'da "mübarek" ve "mukaddes" olarak anılır. Buraların bereket ve kutsiyeti kendilerinden değil, orada olup bitenlerdendir. *Şerefu'l-mekân bi'l-mekin*'dir. Yani "Yerin şerefi o yerde yerleşenin şerefinden kaynaklanır". Zaten bu beldelere yemin edilmesinin sebebi de, muhatabın zihnini maddî olandan mânevî olana intikal ettirmektir. Zımnen: Ey muhatap! İndiği toprağa bile bereket katan vahiy, ya hayatına inerse sana neler katmaz! İşbu yüzden vahiy, akla Mirac yaptırmak için nâzil olmuştur.

Bu evrensel hitabın ardından söz, yeryüzünün ruhu olan insana getirilir. Şu hakikati ancak insanı yaratan haber verir: "Doğrusu Biz insanı en güzel kıvamda yaratmış, sonra onu başlangıç noktasının en dibine döndürmüşüzdür." (4-5)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالتّ۪ينِ وَالزَّيْتُونِۙ ﴿١﴾ وَطُورِ س۪ين۪ينَۙ ﴿٢﴾
وَهٰذَا الْبَلَدِ الْاَم۪ينِۙ ﴿٣﴾ لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ
ف۪ٓي اَحْسَنِ تَقْو۪يمٍۘ ﴿٤﴾ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ اَسْفَلَ
سَافِل۪ينَۙ ﴿٥﴾ اِلَّا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٦﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 İNCİR AĞACI ve zeytin (diyarı) şahittir![1]

2 Ulu Sînâ Dağı şahittir!

3 Bu güvenli belde şahittir:[2] 4 Doğrusu Biz insanı en güzel kıvamda yaratmış,[3] 5 sonra onu başlangıç noktasının en dibine döndürmüşüzdür.[4]

6 Ancak (tekâmül yolculuğunda), imanda sebat eden ve o imanla uyumlu hareket edenleri kesintisiz bir ödül beklemektedir.[5]

---

1 İncir veya incir ağacı ile ne kastedildiği yoruma açıktır. Fakat 2 ve 3. âyetlerde beldeler açıkça zikredildiğine göre incir ve zeytin de iki vahiy bölgesi olmalıdır. "Zeytin" ile Hz. İsa'nın vahiy aldığı bölgenin kastedildiğini düşünürsek, geriye "incir" kalmaktadır. Bununla Şam bölgesinin veya Hz. Nûh'un gemisinin son durağı Cûdi dağının kastedildiğini söyleyenler olmuştur (Taberî). M. Hamidullah ise, kimi otoriteleri de referans göstererek âyetteki "incir ağacı"nın, Buda'ya adını veren ve "yabanî incir ağacı" anlamına gelen Budi ağacı olduğunu söyler. Buda ilâhî ilhamı bu ağacın altında almıştır (*Aziz Kur'an*). Musa Carullah gibi kimi çağdaş âlimler de Buda'nın peygamber olduğu kanaatini paylaşırlar. Zeytin ile Nûr âyetinde (24:35) geçen ve iç aydınlanmayı ifade eden "mübarek zeytin ağacı" arasında bir ilişki kurulabilir. Çekirdekleri itibarıyla incir "kesrete" zeytin "vahdete" işaret olarak yorumlanmıştır. İncir gerçekten de bitkilerin havyarı diyebileceğimiz mucize bir meyvedir. Bu âyet, ilâhî ışığın şavkının varlık, zaman ve mekâna düşmesiyle nasıl bir bereket kesbettiğini gösterir.

2 Rabbin vahyinin geldiği/geleceği yerlere dair Eski Ahid'de benzer bir ibare vardır (Bkz: Tesniye 33:2). Yine Tevrat'ta Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'in soyundan orta Arabistan'dan bir peygamber geleceği açıkça ifade edilir. Bunun için "Faran Vadisi", "Havila Diyarı", bugün suyu kurumuş olan ve Medine'den (Akik vadisi) başlayıp Kuveyt'e kadar yarımadayı baştan başa geçen "Pişon Nehri", neslinden peygamber geleceği müjdelenen İsmail'in oğlu "Kedar soyu" ve nihayet *Neşideler Neşidesi*'nde geçen "MUHAMMED'İM" ismi, adına varıncaya kadar Allah Rasulü'nü müjdelemektedir (Referansları için bkz: 28:48'in notu).

3 Bir sonraki âyetle birlikte zımnen: İnsan yaratılıştan en iyi idi, fakat en iyi bozulunca en kötü olur. Hz. insan varlık ağacının meyvesi, hayatın ruhu, kâinatın gözbebeği, Allah'ın şaheseridir. Öğrenme ve yücelme yeteneğinin itici gücü olan akıl ve iradesiyle en iyi ve en kötü olmaya adaydır. Melekelerini doğru kullanırsa melekleri aşar, yanlış kullanırsa Allah'la ayaklaşacak kadar şaşar.

4 Veya klasik yoruma dayanarak: "Onu aşağıların en aşağısına indirmişizdir." Bu tercihe göre, "aşağıların aşağısı" ya cehennem ya da yaşlılıkla gelen düşkünlük ve bunamadır. Tercihimizin zımnî açılımı şudur: Biz insanı potansiyel olarak çok üstün vasıflarla donattık ve onları kullandığında mahlukatın zirvesi olabilecek yetenekte yarattık; fakat bu yüce makama kendi gayret ve çabasıyla tırmanması için onu tekâmül yolculuğunun başladığı noktaya koyduk ve ona "haydi, *mâ hulika leh*'in olan yaratılışının kıvamını bulmak için Allah'ın verdiği akılla öğren ve kendi gayretinle tekâmül yolculuğuna çık!" dedik. İlk inen 'Alak 1-5. âyetler de bu hakikati ifade eder. Kur'an'ın insana dair üslubu ve hassaten bir sonraki âyet tercihimizi teyit eder. *Sufl*, "yüceliş" mânasındaki *'uluvv*un karşıtıdır. İnsanın yolculuğu maddî ve yatay değil, mânevî ve dikeydir. Dolayısıyla *esfele sâfilîn*, yolculuğun en başındaki noktayı ifade eder. Bunların dışında tercihimizi teyit eden dört unsur şudur: *Takvîm*in tedric ifade etmesi, kullanılan edatın *ilâ* değil *fî* olması, fiilin *irtidat* değil *riddet* olması ve en önemlisi *riddet*in insana değil de Allah'a isnat edilmesi.
Çevirimizin gerekçesi budur. Klasik yoruma göre buradaki *illâ* "ancak...müstesna" anlamına gelir.

5 Amel-i sâlih, 23 yıllık nüzul sürecinin tümünde aynı vurguya sahip olmasa gerektir. Başlangıçta 2:2 ışığında sorumluluk bilinci çerçevesinde "erdemli, dürüst ve sorumlu davranış" vurgusu taşır. Peygamberliğin ortalarında, razı olunan ameller artık bildirildiği için "Allah'ın razı olduğu imanla uyumlu ameller" vurgusuna ulaşır. İslâm cemaatinin kurulup *emr-i bi'l-ma'ruf*un farz kılındığı Medine'de ise "ıslah edici iyi işler"

7 Öyleyse (ey insan): bütün bu gerçeklerden sonra sana Hesap Günü'nü yalanlatan nedir?[6]

8 Şimdi (söyle ey insan): Allah en iyi hükmeden değil de nedir?[7]

فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ ﴿٧﴾

اَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ ﴿٨﴾

vurgusunu kazanmıştır (Bkz: 103:3, not 5). *Gayru memnûna* verdiğimiz "kesintisiz" anlamının gerekçesi ve ona alternatif başka mâna için bkz: 84:25

6 Bir sonraki âyette (8) Allah'ın "hükmünden" söz edilmektedir. Bu durumda buradaki *ed-dîn*, "din günü", yani "Hesap Günü" anlamındadır (Krş:1:3). *Din*, Allah'a borçluluk bilincidir. Tarifi, "Allah katında din İslâm'dır" âyetinden yola çıkarak: Allah'a hakkını teslim etmek için Allah'a kayıtsız şartsız teslim olmaktır. Dini yalanlamak ise, işte bu gerçeği yalanlamaktır.

7 Bir önceki âyetle birlikte: Ey insan ilâhî değerler sistemi olan dini yalanlamak, esasen Allah'ın yargısını reddetmektir. Hz. Peygamber bu âyeti okuyuştan sonra, Kur'an'a canlı bir özne muamelesi yapıp onunla diyaloga girerek şöyle derdi: *Belâ yâ Rab! Ve ene 'alâ zâlike mine'ş-şâhidîn*: "Elbette ey Rabbim! Ve ben buna şahidim!" (Tirmizî ve Ebu Dâvud). Senedinde yer alan meçhul raviden dolayı hadis eleştirilmiştir. Ne var ki, Allah Rasulü ve sahabenin namaz içinde ve dışında okuduğu Kur'an'la aktif diyaloğa girdiğine dair başka örnekler de vardır. Benzeri rivayetlerle birlikte değerlendirildiğinde, hadisin senedine yönelik itiraz, Nebi'nin vahye canlı bir özne muamelesi yaptığı gerçeğini değiştirmemektedir.

96. 'ALAK SÛRESİ

Sûre adını 2. âyetinden alır. *'Alak*, insanın müstesna oluşuna dair bu bağlamda "alâka, ilgi, sevgi" anlamına, embriyolojik süreçlerle ilgili bağlamlarda ise "ana rahmine düşmüş ceninin ilk hali, hücre" anlamına gelir. İlk kuşaklar tarafından ilk âyetinin tamamıyla anılmaktaydı.

Sûrenin girişi, gerçek anlamda insanlığın dönüm noktası olan Kur'an vahyinin ilk inen âyetleridir. Hz. Âişe ve Ebu Musa rivayetlerinde, vahiy, Mekke'de, "arayış" anlamına gelen *Hıra* mağarasında düşünce çilesi çeken Abdullah oğlu Muhammed'e (a) Fil olayından yaklaşık 40 yıl sonra bir Ramazan gecesinde indirilen bu sûrenin ilk beş âyetiyle başlamıştır. Beyhaki, vahiy başlamadan önceki rüyalar silsilesinin hicretten 13 yıl önce bir Rebiulevvel ayında başladığını ve altı ay sürdüğünü nakleder. Bu tarihin miladî karşılığı 610 yılının Şubat ayıdır. Altı ay sonrası aynı yılın Ağustos ayına denk gelmektedir. Bu hesaba göre vahiy 610 yılının Ağustos ayında başlamıştır. Vahyin doğumunun Hz. Peygamber'in doğumuyla aynı gün olan Pazartesi'ne denk geldiğini, Hz. Peygamber'in niçin o günü oruçlu geçirdiği sorusuna verdiği cevaptan öğreniyoruz.

Bu konudaki sahih rivayetlerin özeti şudur: 40 yaşına doğru Muhammed'e yalnızlık sevdirildi. Hıra dağındaki aynı adlı mağarada kendini tefekkür ve ibadete veriyordu. Bir gece aniden vahiy meleği geldi ve "Oku!" dedi. "Benim okumam mümkün değil!" (veya cümledeki *mâ*yı soru edatı olarak alanlara göre "Ne okuyayım?") diye cevapladı. zira o zamana kadar, okuma yazma ile içli dışlı olmadığı biliniyordu (29:48). Rivayet şöyle devam eder: "Melek beni öyle bir sıktı ki tüm gücüm gitti." Aynı şey üç kez tekrarlandı (Buhari, *Bed'u'l-Vahy* 1:1; Müslim, *İman*, 1:73). Sonuncusunun ardından bu sûrenin ilk beş âyeti nâzil oldu (Vahyе dair bir not için bkz: 42:51, not 62).

23 yıllık vahiy sürecinin ilk kelimesi "oku"dur. Bu bir "yap" emridir ve her emir bir İnşâdır. Amaç vahyin muhataplarını İnşâ etmesidir. İlk beş âyetin konusu insanın öğrenme yeteneğidir. Vahiy açılışı bilgiye, insanın öğrenme yeteneğine ve araçlarına dikkat çekerek yapmıştır. Bu, insanın en temel sorununun, doğru bilgiyi elde etmek, üretmek ve iletmekle ilgili talim ve terbiye, eğitim ve öğretim süreci olduğunu gösterir.

İlk indirilen pasaj ve sûrelerin konuları arasındaki bilinçli bağlantı hayli anlamlıdır. Gerçek bir "önsöz" olan Fâtiha'yı dışarıda tutarsak, bizim tesbitimize göre nüzulde ilk beş sıra ve konuları şöyledir:

1) 'Alak sûresinin ilk 5 âyeti düşüncenin ve bilginin inşâsıyla,

2) Müzzemmil sûresinin ilk 11 âyeti, duygunun ve ahlâkın inşâsıyla,

3) Müddessir sûresinin ilk 7 âyeti, misyon ve vizyonun inşâsıyla,

4) Duhâ sûresinin tamamı teşvik ve motivasyonla,

5) İnşirah sûresinin tamamı azim ve kararlılıkla ilgilidir.

İnen ilk âyet, Allah adına/adıyla okuma emridir. Bu emir, karşılığını İslâm'ın şiarı olan besmelede bulur. İlk beş âyetin ardından gelen âyetler daha sonraki bir zamanda inmiştir. Bu zaman fiilî engellemenin başladığı 3. yılın başına tekabül etse gerektir. Usul kuralı gereği bir sûre için "Bu sûre falan zamanda indi" demek, o sûrenin başının indiği zamanı gösterir. Bu kural 'Alak sûresi için de geçerlidir.

Bu pasajda Allah'ın vahiyle kendisine tenezzül buyurduğu insanın en temel zaafına atıf yapılır: "Evet, evet; insan kendi kendine yettiğini sandığında mutlaka azar" (6-7). İnsan azınca ibadete engel olur, hakikati yalanlar ve ona sırt döner (9-13). Bütün bunların temelinde görmeyen bir tanrı tasavvuru yatar: "Kendisi bilmez mi ki, Allah görür mutlaka!" (14). Sûre, muhatabını İnşâ edicilik vasfını haykırırcasına, tevhid kelimesinin çatısıyla uyumlu olan bir nehiy ve iki emirle son bulur: "Asla o (azgın) insana uyma; imdi (Rabbine) secde et ve yaklaşmaya gayret et!"

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذ۪ي خَلَقَۚ ﴿١﴾ خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍۚ ﴿٢﴾ اِقْرَأْ وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُۙ ﴿٣﴾ اَلَّذ۪ي عَلَّمَ بِالْقَلَمِۙ ﴿٤﴾ عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْۜ ﴿٥﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 OKU[1] yaratan Rabbin adına;[2] 2 O insanı sevgi ve alâkadan yarattı.[3]

3 Oku! Zira Rabbin sonsuz kerem sahibidir;[4] 4 O insana (bilgiyi) kalemle (kaydetmeyi) öğretti,[5] 5 O insana bilmediklerini öğretti.[6]

---

1 Kur'an'ın adıyla aynı kökten olan "oku" emrinin tümleci zikredilmemiştir. Esasen *ikra'*, etimolojik olarak *icma'* mânasına gelir. "Şehir" anlamındaki *karye*, "hayız başlangıcı-bitişi" anlamındaki *el-kur'* hep *cem* ve *ictima* kök anlamıyla alâkalıdır (*Mekâyîs*). Zımnî anlamı şudur: "Kalbine yazılan vahyin ışığında hakikatin parçaları arasında bağ kur! Parçanın bütüne aidiyetinin illet ve hikmeti üzerinde düşün! Varlığı Allah merkezli bir okumaya tabi tut! Sözün özü "Oku" emri, okumanın tüm anlamlarını içerir. Bu âyet, Allah'tan bağımsız bir bilgi ve bilim anlayışını kökten reddeder. *İkra'*, "İlet, tebliğ et" anlamına hasredilemez. Bu ancak tâlî ve dolaylı bir mâna olabilir. Zira ilk pasajda üçüncü şahısları gösteren lafzî veya zımnî hiçbir dilsel karine yer almaz. Her şey "O ve sen" arasında gerçekleşir. Allah Rasulü'ne ilk "uyar" emri Müddessir sûresinin ilk âyetiyle verilmiştir.

2 İlk muhatap için dolaylı olarak "Vahyi Allah adına ilet", tüm muhataplar için "İletileni Allah adına al ve oku" anlamına gelir. Varlığı Allah adına okuma çabası, onu Allah'a referansla anlama çabasıdır. Fakat okuma her şeyden önce zihinde olanı dile dökme işidir. Zira *el-kırae*: "Kalpte yazılı veya kayıtlı olanı bilinen bir lisanda dillendirmek" (*nutkun bi-kelâmin mu'ayyenin mektûbin ev mahfûzin 'alâ zahri kalb*) anlamına gelir (İbn Âşûr).

3 *'Alak* ve *'alâka* maddî olarak "embriyo ve hücre", mânevî olarak "sevgi ve ilgi-alaka" anlamına gelir. Doğru tercih ikincisidir. Zira hem bu pasaj insanın embriyolojik kökenini değil mânevî boyutunu ele almaktadır hem de âyetin başındaki *el-insan*'dan dolayı buradaki 'alak'ın, sadece insan soyuna ait bir şey olması gerekir. Oysa embriyolojik mânada *'alak* (embriyo, hücre) diğer memeli canlıları da kapsayan ortak bir özelliktir. İbn Fâris *el-'alâkayı el-hubbu'l-lâzım li'l-kalb* (kalb için gerekli olan sevgi) diye tanımlar (*Mekâyîs*). İnsanın anne karnındaki embriyolojik gelişim sürecini ele alan Hac 5, Mü'minûn 14, Mü'min 67, Kıyame 37'den farklı olarak bu bağlamda, embriyolojik olmaktan çok ontolojik olmak durumundadır. Bunu destekleyen bir husus da geçtiği tüm diğer yerlerde (5 kez) dişil formda *'alâka* olarak gelirken sadece burada *'alak* formunda gelir. İlginç bir tevafuktur ki, Allah isminin mücerredi olan *e-le-he*'nin tüm formlarının ortak anlamı "sevgi" dir. Bu, gerçekten dikkat çekicidir.

4 *el-Ekrem*: "Herhangi bir karşılık almadan ve beklemeden sınırsızca veren". Zımnen: İnsan Allah'a borçlu olarak doğar, bu yüzden *dîn* "borçluluk bilinci" dir. Bu âyete kadar *Rab, ellezi halaka, ellezi alleme* gibi eylem sıfatlarından sonra, *Ekrem* ile kemal sıfatlarına geçti. Öncesiyle birlikte: Yoktan var eden de O, var ettikten sonra aşama aşama kemale ulaştıran da...

5 *Kalem* bir semboldür. Hem bilginin kayıt altına alınmasını, hem de öğrenme araçlarını simgeler. Daha ilk inen vahiyle "sözlü kültürden yazılı kültüre geç" işaretini alan Nebi, mesajı aldığını vahyi yazdırarak ortaya koyacaktır. Kalem yazıyı temsil eder. Yazı ise bilgiyi kayda alıp, bu kayda kalemi, kâğıdı, eli, zamanı, mekânı, okuyan ve okuyacak her insanı şahit tutmaktır. Söz uçucu yazı kalıcıdır. Onun için demişlerdir ki; ilim avlamak, yazı ise avı bağlamaktır.

6 Hem fıtratına fıtrî bilgiyi nakşetti, hem vahiy (*zikr*) ile nakşedileni hatırlattı, hem de bilmediklerini öğretti. Allah Rasulü "Arayış" (*Hırâ'*) mağarasından bu vahiylerle endişeli bir halde dönünce Hz. Hatice onu şöyle teselli eder: "Vallahi Allah seni kesinlikle mahcup etmez! Çünkü sen sözüne sadık bir adamsın, akrabalık bağlarını gözetirsin, kimsesizleri korursun, konuğa ikram edersin, haklının hakkını almasına yardım edersin!" (İbn Hanbel VI, 223).

كَلَّآ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَيَطْغٰىۙ ﴿٦﴾ اَنْ رَاٰهُ اسْتَغْنٰىۜ
﴿٧﴾ اِنَّ اِلٰى رَبِّكَ الرُّجْعٰىۜ ﴿٨﴾ اَرَاَيْتَ الَّذ۪ي
يَنْهٰىۙ ﴿٩﴾ عَبْدًا اِذَا صَلّٰىۜ ﴿١٠﴾ اَرَاَيْتَ اِنْ كَانَ
عَلَى الْهُدٰىۙ ﴿١١﴾ اَوْ اَمَرَ بِالتَّقْوٰىۜ ﴿١٢﴾ اَرَاَيْتَ
اِنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰىۜ ﴿١٣﴾ اَلَمْ يَعْلَمْ بِاَنَّ اللّٰهَ يَرٰىۜ ﴿١٤﴾

6 EVET, evet;[7] insan mutlaka azar, 7 kendi kendine yettiğini sandığında![8] 8 Ne ki insanın Rabbine dönüşü muhakkaktır.[9] 9 Ama (ey muhatap!)[10] Baksana şu engel olmaya kalkışana, 10 ibadete[11] kalkan bir kula![12]

11 (Ve sen ey ibadete engel olan!)[13] Hiç o hidayet üzere midir diye geldi mi aklına?[14] 12 Yahut da, çağırmakta[15] mıdır diye sorumluluğa?[16]

13 Düşündün mü hiç: eğer o hakikati yalanlasa ve sırt dönmüş olsa Allah'a, 14 kendisi bilmez mi ki, Allah görür mutlaka.[17]

---

7 *Kellâ*: Muhtemelen edatın ilk geçtiği yer. Dilciler farklı mânalara geldiğini söylemişlerdir. Basralılara göre "Yoo, hayır, asla" veya paragraf başı; Kisai'ye göre "gerçekten de, hakikat şu ki", Sa'leb'e göre "değil mi ki", Ferrâ'ya göre "evet, kesinlikle" mânasına gelir. Bizce edat bağlamına göre bu işlev ve anlamlardan bir veya birkaçını kazanır. Tercüme boyunca tercihimiz de budur. Bir ara cümle gibi öncesini de sonrasını da görür.

8 İnsanın kendi kendisine yettiğini zannetmesi tuğyanın sebebidir. Zira insan, ancak kendini kaybettiğinde bu zanna kapılır.

9 Bu üç âyet bütün ahlâkî davranışın kaynağına dikkat çekmektedir. Zımnen: Ahlâkın referansı kalplerin özünü gören ve bilen Allah değilse, ahlâk hasbî olmaktan çıkar hesabi olur. Bu da ahlâkın anlamını kaybetmesidir. Zira bu takdirde ahlâkî davranışın anlamını onu yapan kişinin kalbindeki niyette bulan 'garantisi' ortadan kalkar.

10 Bu ve devamındaki âyet Kur'an'daki hitap zamirlerinin tümünü Allah Rasulü'ne has kılmanın yanlışlığını gösterir. Zira namazı engellenen kul zaten Allah Rasulü'dür. O halde "Baksana" denilince dönüp bakması gerekenler, her çağda Kur'an'a muhatap olanlardır.

11 Veya: "namaza". Bir insanı meşgul ederek ibadetten alıkoymak da bu kapsama girer.

12 Burada namaza engel olmaktan amaç, dinin sosyal hayatta görünür kılınmasına engel olmaktır. Bununla amaçlanan sosyal hayatı Allah'tan koparmaktır. Allah'tan kopmuş bir sosyal hayat anlam ve ahlâktan da kopmuş olacaktır. Hangi çağda yaşanırsa yaşansın, bunun adı "Ebu Cehillik"tir.

13 Fiil zamirlerinin ibadeti engelleyene gittiğinden yola çıkarak (*Keşşaf*).

14 Zımnen: Bir kez olsun önyargısız bakmak aklına gelmedi mi?

15 Buradaki *emrin* "buyruk ve talimat" anlamına gelmediği açıktır, zira sahibi âmir makamında değildir. *Emr*, tıpkı *el-emr bi'l-maruf*taki gibi bir öneri ve davet ifade eder.

16 Yani: İbadeti engelleyen, hidayeti engellemiş ve sorumsuzluğa çağırmış olur (*Takvâ* için ilk kullanıldığı yer için bkz: 91:8, not 8.

17 Tercihimizin gerekçesi için bkz: *Keşşaf*.

كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ ۙ
نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ ﴿١٦﴾ فَلْيَدْعُ
نَادِيَهُ ۙ ﴿١٧﴾ سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ ۙ ﴿١٨﴾
كَلَّا لَا تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ ﴿١٩﴾

15 Yoo!

Eğer o buna bir son vermediyse, elbet perçeminden yakalayacağız;[18] 16 o pek sahtekâr, bir o kadar da[19] günahkâr perçeminden; 17 haydi o kendi yandaşlarını[20] çağırsın, 18 Biz de zebanileri çağıracağız.[21]

19 Hayır!

O (azgın) insana uyma;[22] imdi (Rabbine) secde et[23] ve yaklaşmaya gayret et.[24]

---

18 Zımnen: Günahkâr yüzünü sakladığı, maske gibi kullandığı perçeminden.

19 *Hâtıetin*'deki belirsizliğin anlama yansıması.

20 "Kulüp, loca, lobi" anlamındaki *nâdiyeh*, müşrik Mekke'nin şehir senatosu Dâru'n-Nedve'ye bir göndermedir. Bu bağlamda örgütlü küfrü ifade eder. (Kelimenin lugavî tahlili için bkz: 29:29, not 38.)

21 "Cehennem muhafızları" olarak kullanılan *zebâni, zâbin, zebine, zibniyye* ya da *zibniy* kelimesinin çoğuludur. Kökeni Adnanî Araplara uzanan Vâ'il kabilesinin bir kolu olduğu belirtilen Benu Zebine oymağıyla da muhtemel bir anlam ilişkisi bulunan *zebânî* kelimesi, klasik Arapça'da "kolluk kuvvetleri" (*surât*) anlamında kullanılmıştır. Ayrıca son derece saldırgan ve elinden kaçıp kurtulunması mümkün olmayan insanlar "zebani" diye nitelenmiştir (*Lisân* ve Kurtubî). Tahrim sûresinin 6. âyetinde bunların Allah'ın görevlendirdiği melekler olduğu ifade edilmektedir. Bu durumda, bu görevlilerin "korkunç, çirkin" değil, "güçlü, kuvvetli" varlıklar olduğu sonucuna ulaşılır. Tabi ki "münker-nekir" gibi bir anlama kullanılmadıkları sonucuna da...

22 Zımnen: Zorbalara teslim olma! İlk muhatabın ve tüm muhatapların, ibadeti engelleyen zorba tiplerden korkmamalarına dair ihtar.

23 Zımnen: Tam bir teslimiyet göster. Secde de teslimiyetin simgesidir. Müstakil rükû yoktur, fakat şükür, dua, tilavet, sehiv secdeleri gibi müstakil secde vardır.

24 "Gayret et" karşılığı, ifti'al kalıbının lafza kattığı yan anlamdır.

97. KADR SÛRESİ

Sûre "kadir-kıymet, değer, ölçü" anlamına gelen adını ilk âyetinden alır. Mushaflarda, tefsir ve hadis edebiyatında sûre bu isimle yer almıştır.

Sûre, Mekke döneminin ilk yıllarında inmiştir. Ünlü tertipler sûreyi 'Abese'nin ardına yerleştirirler. Bu da en erken 4. yıl demektir. Kanaatimizce sûre daha önceki bir tarihte inmiş olmalıdır. Hattâbî, sahabenin sûreleri sıraladıklarında, Kadr'i 'Alak'ın hemen ardına yerleştirdiklerini söyler (*İtkân* III, 334). Elimizdeki mushafta da böyledir ve belki de Hattâbî "sahabe" ile mushafı tertip komisyonunu oluşturanları kasdetmiştir. Bu, "Onu Biz indirdik"teki zamirle "Oku!" emri arasındaki ilişkiyi vurgulayan bir yaklaşımdır. Bizce sûre Leyl-Fecr arasındaki 12. sıraya yerleştirilmelidir. Zira Leyl ve Fecr sûreleriyle Kadr sûresi arasında konu bütünlüğü, açık ve kapalı atıflar mevcuttur. Sûrenin Medine'de indiği görüşünü rahatlıkla göz ardı edebiliriz.

Sûrenin konusu Kur'an vahyinin kadir ve kıymetidir. Söylenmek istenen şudur: Ey bu vahyin muhatabı! Kur'an indiği geceyi bir ömre bedel kıldı (1000 ay: ykl. 83 yıl). Aynı vahyin senin hayatına inmesi durumunda, ömrünü kaç ömre bedel kılmaz ki?

Sûrede geçen "gece" ile ilk elde, vahyin inmeye başladığı gece kastedilir. Bu gecenin ima ettiği diğer bir hakikat, cahiliyyenin karanlık gecesidir. Işığını Allah'tan alan 'Kur'an dolunayı' bu geceyi aydınlatmıştır. Fakat sûrenin son iki âyeti dikkate alındığında, dünya hayatının bir "gece"ye benzetilmiş olması da muhtemeldir. Dünya hayatı bir gece, âhiret ise bu gecenin sabahıdır. İnsanlar ilâhî rehberlik olmadan bu hayat yolculuğunu sürdürüp ebedî saadete ulaşamazlar. Vahiy, insanlığa gönderilmiş bir doğru yol haritası, bir rehberliktir. "Yakin" diye adlandırılan âhiret şafağı söktüğünde, hakikat gün yüzüne çıkacaktır. Fakat gözlerini dünyadayken gerçeğe kapayanlara, bunun bir yararı olmayacaktır.

İşte vahiy, bu dünya gecesi sona erinceye kadar ebedî huzur, barış ve mutluluğun rehberidir (3-5). Ondan sonra inanma ve yaşama mevsimi bitmiş, görme ve ürünleri derme mevsimi başlamıştır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ ف۪ي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ۝١ وَمَا أَدْرٰيكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ۝٢ لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ ۝٣

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 Biz[1] onu[2] kadir-kıymet gecesinde[3] indir(meye başla)dık.[4]

2 Bilir misin o kadir-kıymet gecesinin mahiyeti nedir?[5]

3 O kadir-kıymet gecesi, bin aydan[6] daha hayırlıdır.[7]

---

1 Buradaki "Biz" zamiri vahyin inişine meleklerin katılımını, yani ilâhî kelâmın muhataba dolaysız değil dolaylı iletildiğini ifade eder (Krş: 42:51).

2 "Onu" zamiri Kur'an'a da, ilk inen âyetlere de dönebilir. Birinci ihtimalde *enzelnâhu*nun mânası "Kur'an'ı indirmeye başladık", ikinci ihtimalde "İlk âyetleri indirdik" olur.

3 Veya: "Kıymeti belli bir gecede". Yani: "Kıymetine yeter olmayan, bir ömre bedel, bereketli ve şerefli bir gecede" (Krş: 44:3). Burada isim tamlamasından dolayı belirli gelen gece Duhân 3'te sıfat tamlaması olarak belirsiz gelmiştir (*fi leyletin mubâraketin*). Zira orada bereketi belirsizdi, burada ise o bereketin "kadarı/mikdarı/kadri" belirlenmiştir: "Bin aydan hayırlı." *Kadr*, bir şeyin miktarını, değerini ve sonucunu belirtir. Burada kelimenin "miktarla" değil "değerle" ilgili olduğu 3. âyetten açıkça anlaşılmaktadır. Yine *Kadr*'in anlamının değere ilişkin olduğunu, bu gecenin Ramazan ayında olduğunu söyleyen Bakara 185'in sonundaki "hakkı bâtıldan ayıran bir ölçme ve değerlendirme yeteneği" anlamına gelen *furkân* da teyit eder. Buradaki "gece"nin mahiyeti nedir? *Leyl*, içinden aydınlatılabilecek geçici karanlık için kullanılır. *Zulumât*ın türetildiği *zalâm* ise içinden aydınlatılamayan, aydınlanmak için terk edilmesi gereken karanlıktır. Birçok yerde gelen "Karanlıklardan aydınlığa" kalıbı, "gece" gibi içinden aydınlatılacak karanlığı değil, ancak terk edince kurtulunacak karanlığı ifade eder. *Leyle*nin terkipten dolayı kazandığı belirlilik, vahyin önceden kararlaştırılmış bir gecede nâzil olduğu anlamına gelebilir.

4 *İnzâl* kalıbının "bir seferde indirmek" mânasına geldiği doğru değildir (Krş: 25:32). Buna dayanarak vahyin dünya semasına tek seferde toptan indiği yorumları da mesnetsizdir. Gökten yağmur bir defada inmediği halde, yağmur için de aynı kalıp kullanılır (23:18). Yaptığımız karşılaştırmalı bir okuma, *tenzîl* ve *inzâl*in birbirinin mukabili olarak kullanıldığını ortaya koymuştur. *Tenzîl* vahyin kaynağına nisbetle, *inzâl* hedefine nisbetle kullanılmaktadır (Bkz: 12:2, not 3'ün devamı). *İnzâl* kalıbı asıl "bir yasaya bağlı olarak indirme" vurgusu taşır. Lügatte *inzâl*in mânası, ulvî mânaların bilinç evrenine dahil edilmesidir (*duhûlu'ş-şey' fi 'âlemi'l-mudrekât*). Bu, ya önceden var olanı dönüştürmek (*ca'l*), ya da bilinçte anında var etmek (*halk*) şeklinde gerçekleşir. Kur'an'ın inmeye başladığı gece Ramazan ayının içinde bir gecedir (2:185).

5 Buradaki *mâ*, hem mahiyetle hem zamanla alâkalı olabilir. Bir sonraki âyet mahiyetle alâkalı olduğunu gösterir. Yani, "Kadir gecesinin mahiyetini sen bilir misin?" anlamına gelir. Bakara 185, Kur'an'ın indiği gecenin ayın bütününde aranmasını îmâ eder. Bu gecenin haftanın günlerinden Pazartesi'ne denk geldiğini, Hz. Peygamber'in, Pazartesi günleri neden nafile oruç tuttuğuyla ilgili bir soruya verdiği cevaptan öğreniyoruz. Zaten Hz. Peygamber'in hayatının dönüm noktası olan o gecenin hangi güne denk geldiğini bilmemesi düşünülemezdi.

6 Veya *elf*in mastar anlamı olan *telif* ve *şehr*in mastar anlamı olan *işhar* mânasıyla: "İç içe geçmiş bir dolu aydınlıktan". Bin rakamı çokluktan kinaye olmakla birlikte *şehre* izafe edildiğinde daha derin, daha farklı bir mânaya delâlet etse gerektir. Sadece kinaye olsaydı daha çok olan *min elfi senetin* (bin yıldan) veya *min elfi 'asrin* (bin asırdan), hatta *min elfi dehrin* (tüm zamanların bin katından) buyurulurdu. Bu da buradaki kinayenin "çokluğa" değil, "insanın ömrüne" delâlet ettiğini gösterir.

7 Yani: O ömre bedel bir gecedir. Zımnen: Ey muhatap! Kur'an indiği geceye otuz bin kat değer yüklemiştir! O gecenin değeri kendinden değil vahiydendir. Zira o gece ay yılına ait bir gecedir. Ay yılı ise sabit değil dönen bir zamandır. Demek ki o mübarek gece bereketini bizzat zamandan değil, o zamanda inmeye başlayandan almıştır. Şu halde aynı Kur'an senin hayatına inerse, ömrüne nasıl bereket katacağını var sen hesap et! Düşünsene aynı vahiy, ilk muhatabını "Âlemlere rahmet", indiği şehri "kentlerin anası", indiği toplumu "insanlık anası" (ümmet) kılmıştır! Sözün özü: İçine vahyin indiği bir gece bir ömre bedeldir. Kur'an bunun tersinin de geçerli olduğunu söyler: İçinde vahyin olmadığı bir ömür bir gece kadar bereket-

4 Melekler, vahiyle beraber[8] o gece inerler de inerler,[9] Rablerinin izniyle, hayatın her alanına dair[10] 5 tarifsiz bir mutluluğun (formüllerini getirirler);[11] bu durum, tanyeri ağarıncaya kadar sürer.[12]

تَنَزَّلُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ
كُلِّ اَمْرٍ ﴿٤﴾ سَلَامٌ هِيَ حَتّٰى مَطْلَعِ الْفَجْرِ ﴿٥﴾

sizdir (Krş: 17:52; 20:102-104; 23:112-113; 30:55).
İmam Bakır'a göre Enfâl 41'deki "Eğer siz, Allah'a ve hakkın bâtıldan ayrıldığı o gün, yani iki ordunun karşı karşıya geldiği gün kulumuza indirdiklerimize inanıyorsanız" ibaresi Kur'an'ın inmeye başlamasıyla Bedir savaşının yılın aynı gününe denk geldiğine delâlet eder. Bu yoruma göre Kadir gecesi savaşın gerçekleştiği 17 Ramazan'dır (Nkl: İbn Âşûr, Duhân 3'ün tefsirinde). İmam Bakır'ın bu yorumunda zannımızca Hz. Ali'nin Ramazan'ın 17'sinde şehid edilişinin de payı vardır ve bizce bu oldukça duygusal ve kırılgan bir yaklaşımdır. Aynı şey, Ramazan'ın 17'sinde gerçekleşen Bedir zaferiyle Kadir gecesi arasında bağlantı kuran yorumlar için de söylenebilir.
Kur'an'la sabittir ki Kadir gecesi Ramazan ayındadır: "(O sayılı günler) Ramazan ayıdır ki, insanlığa rehber olan, bu rehberliğin apaçık belgelerini taşıyan ve hakkı bâtıldan ayıran Kur'an işte bu ayda indirilmiştir" (2:185).

8 Veya: "Vahiy meleği ile". Tercihimiz vav'ın maiyyet vurgusuna istinadendir. *Rûh*, Nahl 2, Mü'min 15 ve Şûrâ 52'de tartışmasız vahiy mânasına kullanılmıştır. Bu sûrenin ana konusu da vahiydir. Dolayısıyla burada teşrifatçı melekler eşliğinde indirilen, akleden kalbin hayat soluğu olan vahiy olmalıdır. Zira, bilinçsiz bilgi ruhsuz cesettir. Vahiy ise bilgiyi bilince dönüştürür. *Fîhâ*daki zamir "geceye" de, "meleklere" de dönebilir. Birinci durumda mâna "o gecede" olur. Biz bağlamla uyumundan dolayı ikincisini tercih ettik.

9 Zımnen: Lafzı bir kez, mânası sonsuz kez inen vahiyle İnşâ olmak isteyen her mü'mine, melekler, hidayet ve furkan olan vahyin diriltici soluğunu kıyamete kadar indirmeye devam ederler. Vahyin her çağda geçerli olan dönüştürücü gücünün arkasındaki mucize budur.

10 Veya İbn Abbas'ın okuyuşuyla *min kulli'mriin*: "herkese dair" (Ferrâ). Bu okuyuşa dayanarak, Hz. Peygamber'e nâzil olanlar hükmen ümmetinden herkese nâzil olmuş gibidir, denilebilir. Bu âyet, "o gece (iyi ve kötü) her iş ayrıştırılarak hikmetli bir hükme bağlanır" (44:4) âyeti ışığında anlaşılmalıdır.

11 *Selâm*, "barış, huzur, saadet, af, mağfiret" mânalarını kapsar. Kur'an'ın inişi hatırına, vahyin sahibi Allah tarafından ilan edilen genel bir affa da delâlet edebilir. Ancak bu genelliği "Rablerinin izniyle" şartı sınırlamaktadır.

12 Veya *fecr*in mastar anlamıyla: "(Hakikatin) fışkırdığı kaynağa dönünceye kadar sürer". İki anlama da gelebilir: 1) insanlığın içinde debelendiği cahiliyye gecesi Kur'an'ın ışığıyla son buluncaya kadar. İbrahim sûresinin ilk âyetinde ifadesini bulan hakikat budur. 2) Gaybî hakikatleri örttüğü için bir geceye benzeyen bu dünya hayatı son bulup, gaybî hakikatlerin "yakîn" olduğu âhiret şafağı atıncaya kadar (Krş: *Hattâ ye'tiyeke'l-yakîn:* 15:99).

98. BEYYİNE SÛRESİ

Sûre "kesin ve açık delil" mânasına gelen *Beyyine* adını ilk âyetinden alır. Bazı mushaflarda bu adla yer alsa da Hz. Peygamber'e isnad edilen bir haberde *lem-yekunillezîne keferû* diye anılır (Müslim ve Buhârî). Kayyime ve Beriyye olarak da isimlendirilmiştir.

Sûrenin konusu, onun Medine'de indiğine delâlet eder. Sûrenin içeriği Mekke'de indiği yolundaki görüşleri desteklemez. Sûrenin kendisi kısadır. Fakat âyetlerinin uzunluğu Medenî sûrelerle uyum içindedir. İlk tertipler sûreyi Haşr sûresinin önüne yerleştirir. Bu, Nadiroğulları kuşatmasının yapıldığı 4. yılın Rebiulevvel ayı öncesine denk gelir.

Sûrede delil ile iman arasında dolaysız bir bağ kurulur. Ana fikri şudur: Kurtuluş kıdemli ve sabık olanın değil, hakikate sadık olanındır. Sûre boyunca kendilerine atıf yapılan kitap ehli, Medine Yahudileridir. Onlar vahiy ve nübüvvet gerçeğine iman ettikleri halde, son vahye ve son nebiye iman etmediler. Dahası vahiy ve nübüvveti inkâr eden müşriklerin safında yer aldılar. Üstelik bunu hakikatin apaçık delilleri geldikten sonra yaptılar. Oysa onlar önceleri, yakında gelmesi beklenen Nebi ile müşrik Arapları alt edeceklerini iddia ediyorlardı (2:89). Hakikat, kesin ve açık delilleriyle ortada olmasına rağmen sırf hasetlerinden inkâra saptılar (2:109).

Kitap ehli böyle yapmakla kendi kitaplarına ve peygamberlerine de güvensizlik sergilemiş oluyorlardı. Sûre, bu tarihî olay üzerinden, doğal bir beklentiyi dile getirir: Önceki vahye mensubiyet iddiasının isbatı, aynı zincirin son halkasına imanda öne geçmektir. Oysa onlar, müşriklerden bile geri kaldılar. Birçok müşrik iman ederek Allah Rasulü'nün etrafında yer alırken, onlar kurtuluşu teslimiyet ve sadâkatte değil kıdem ve sebkatte aradılar.

Sûre bu örnek olay üzerinden her çağa ve herkese seslenir: Hakikat kendisini her zaman ve zeminde farklı dillerden, farklı usul ve üslûplarla yeniden ifşa eder. Hakikatin yeni tecellilerini sırf 'bize' ait olmadığı veya kıdemli olduğumuz için reddetmek, bu sûrenin azarına muhatap olmaktır. Sûrenin son âyetlerinde onlar yaratıkların en şerlileri, böyle yapmayanlar da yaratıkların en hayırlıları olarak nitelenmiştir.

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

لَمْ يَكُنِ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ
وَالْمُشْرِك۪ينَ مُنْفَكّ۪ينَ حَتّٰى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُۙ
﴿١﴾ رَسُولٌ مِنَ اللّٰهِ يَتْلُوا صُحُفاً مُطَهَّرَةًۙ ﴿٢﴾
ف۪يهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌۜ ﴿٣﴾ وَمَا تَفَرَّقَ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا
الْكِتَابَ اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُۜ ﴿٤﴾

1 İNKÂRDA ısrar edenler, -ister kitap ehline isterse şirki hayat tarzı edinenlere mensup olsunlar-[1] kendilerine hakikatin açık delili[2] gelinceye kadar çözülecek değillerdi![3] **2** (O delil); tüm şaibelerden arınmış sayfaları Allah'tan kendilerine ileten bir elçidir;[4] **3** (o vahiylerin) içinde (önceki) kitapların ölmez yitmez (değerleri) bulunur.[5]

4 Ama önceki vahiylerin mensupları durdular durdular da, kendilerine hakikatin apaçık belgeleri[6] geldikten sonra ayrılığa düştüler.[7]

---

1 Kitap ehli ile müşriklerin üzerinde birleştikleri inkâr, son Rasul ve son vahiydi. Müşrikler şirki hayat tarzı haline getirdikleri için böyle adlandırıldılar. Kitap ehli bazen şirke düşseler de şirki hayat tarzı haline getirmedikleri için farklı bir kategoriye tâbi tutuldular (Krş: 2:105).

2 *el-Beyyine* burada "herhangi bir delili" değil, belirliliğin de delâlet ettiği gibi "her delili" kapsar. Bir sonraki âyet bu delilin "risalet" olarak tecelli ettiğini söyler (Krş: Ferrâ).

3 Bazı müfessirler bu sûrenin ilk üç âyetine mâna vermekte hayli zorlanmışlar ve bunları Kur'an'ın en zor âyetleri saymışlardır (Vahidî'den nklen Râzî). Özellikle *munfekkîn* kelimesi onları çok yormuştur. Tercihimize alternatif olabilecek iki mâna daha vardır: 1) "..kendilerine hakikatin açık delilleri gelinceye kadar (kendi inanç sistemlerinden) kopmayacaklardı". Bu vakıaya aykırıdır. Zira müşriklerin yarısı ve kitap ehlinin çoğu Nebi geldikten sonra da inkârı sürdürdüler. Zaten âyetin girişindeki *ellezine keferu* süren durumu ifade etmektedir. Kaldı ki, sûrenin 4. âyeti benzer bir mânayı zaten söyleyecektir. 2) "..kendilerine hakikatin açık delili olan (peygamber) gelinceye kadar (onun geleceğini ilan etmekten) geri durmadılar." Bu mânâ kitap ehli için geçerli olsa da, ihmal edilebilir bir azınlık dışında müşrikler için geçerli değildir. Zira onlar peygamber beklemiyorlardı. Tercihimiz, bu üç âyetteki ihtimalleri teke indirmek için onlarca sayfa tahlil yapan İbn Teymiyye'nin de katılarak naklettiği hocası İbnu'l-Cevzi'nin tercihine yakındır. İbnu'l-Cevzi *munfekkîni munfasılîn* ve *zâilîn* olarak mânalandırır (*et-Tefsiru'l-Kebir* VII, 3-27). İbn Teymiyye tercihine "İnsan kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanıyor" âyetini şahit gösterir. Fakat bizce "başıboşluk" değil, infial kalıbının da delâlet ettiği gibi "çözülme ve dışlanma" söz konusudur. Burada dile gelen hakikat, şu âyette ifadesini bulur: "Helâk olan açık bir delil ile (*beyyinetin*) helâk olsun, yaşayan da yine açık bir delil ile yaşasın" (8:42).

4 Krş: 2:213.

5 Son vahiy *kutubun kayyimeh,* tüm vahiylerin kalıcı değerlerini içinde barındırır; İslâm da *dînun kayyimun* (98:5) olarak tüm şeriatların kalıcı değerlerini içinde barındırır.

6 Bu "belgeler" önceki vahiylerde bildirilen gelecek peygamberle ilgili bilgiler olmalıdır (*Eski Ahid: Tesniye* 18:15-19; İncil: Yuhanna, 14:16, 26,30; Matta, 24:14-15).

7 Zımnen: İnsanlığın değişmez değerlerinin öbür adı olan çağlar üstü islâmın amacı insanlığı ortak doğrular üzerinde birleştirmekti, fakat maksadı anlamayan müntesipler onu ihtilaf ve ayrılığa dönüştürdüler. Kur'an bunun sebebini de söyler: "aralarındaki kıskançlık yüzünden" (2:213). Bunun temelinde de hakikate teslim olma değil, hakikati teslim alma hastalığı yatmaktadır. İlâhî hikmet açısından bu, Allah'ın farklılığa izin vermesinin ve insan için takdir ettiği iradenin doğal bir sonucudur (11:118 ve 2:253). Bu da ilâhî hakkaniyetin şuurlu varlıklardaki yansıması olan diyalektiğin bir gereğidir. Âlemlerin Rabbi aklın inkişafını bu yasaya bağlamıştır.

وَمَٓا اُمِرُٓوا اِلَّا لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ
الدِّينَ حُنَفَٓاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوا
الزَّكٰوةَ وَذٰلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ ۝٥ اِنَّ الَّذِينَ
كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فٖى
نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فٖيهَاۜ اُو۬لٰٓئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِۜ
۝٦ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
اُو۬لٰٓئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِۜ ۝٧ جَزَٓاؤُ۬هُمْ عِنْدَ
رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرٖى مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهَارُ خَالِدٖينَ فٖيهَٓا اَبَدًاۜ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمْ
وَرَضُوا عَنْهُۜ ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِىَ رَبَّهُ ۝٨

5 Oysa kendileri yalnızca Allah'a kulluk etmek, din koyma yetkisinin sadece O'na mahsus olduğuna iman edip bâtıl olan her şeyden uzak durmak, ibadeti hakkıyla eda etmek,[8] arınmak ve artmak için verilmesi gerekeni vermekle emrolunmuşlardı: İşte insanlığın ebedî değerler sistemi budur.[9]

6 Elbette inkârda ısrar edenler, -ister kitap ehline isterse şirki hayat tarzı haline getirenlere mensup olsunlar- içinde ebedî kalmak üzere Cehennem ateşinin bağrına düşecekler: Onlar bütün yaratıkların en şerlileridir.[10]

7 Şüphesiz iman eden ve imanına uygun davrananlar da var; işte onlar bütün yaratıkların en hayırlılarıdır.[11]

8 Rableri katında onların ödülleri, zemininden ırmakların aktığı ölümsüz güzelliğin üretildiği tarifsiz cennetlerdir; orada sonsuza kadar kalacaklardır: Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allah'tan memnun olmuştur.[12]

İşte bütün bunlar, Rablerinin sevgisini yitirmekten korkanlar içindir.

---

8 *Salât*'ın "ibadet" anlamı için bkz: 19:59, not 65.

9 *Dînu'l-kayyimeh*, takdiren *dînu'l-milleti'l-kayyime* olarak anlaşılabileceği gibi, sûrî izafet tabir edilen ve Arap dilinde örneği çokça görülen bir sıfat tamlaması türü olarak da okunabilir. Çevirimizin gerekçesi de budur.

10 Zımnen: şeytandan da şerlidirler; zira en iyi bozulunca en kötü olur. Burada küfür bir önceki âyette tarif edilen ihlas ve hanifiyyetin zıddıdır. "Canlıların en şerlisi", Allah'ın hakkını inkâr edendir. Allah'ın hakkını inkâr eden kimin hakkını teslim eder ki?

11 Zımnen: Meleklerden de hayırlı. *Hasenât* ile *sâlihât* arasındaki fark için bkz: 103:3, not 5.

12 Veya: Onlar Allah'tan memnun oldukları için Allah da onlardan razı olmuştur. Zımnen: Ey 'Allah razı olsun' diyen: Allah'tan razı mısın sen?

99. ZELZELE SÛRESİ

"Deprem" anlamındaki adını ilk âyetinden alır. Mushaflarda ve ilk tefsirlerde *zelzele*'nin yanında *zilzâl* adıyla da anılmıştır. Buhârî ve Tirmizi'de yer alan rivayetlerden sûrenin sahabenin dilindeki adının *izâ zulzilet* olduğunu öğreniyoruz.

Zelzele sûresi Mekke'de indirilmiştir. Konusu ve üslubu bu konuda hiçbir şüpheye mahal bırakmaz. İbn Mes'ud, İbn Abbas, Mücahid, Katade ve Dahhak'in görüşü de budur. Beğavi, İbn Kesir ve Nîsâbûrî gibi müfessirler de onlara katılmışlardır. Bütünüyle âhireti işleyen sûre, ancak benzerleri olan Kâri'a, Zâriyât, Tekvîr, İnfitâr, İnşikâk, Ğâşiye, Tekâsür, 'Âdiyât, Fecr, Nâzi'ât, Murselât, Nebe', Kıyâmet, Me'âric, Hâkka ve Vâkı'a gibi sûrelerin hizasına konulabilir. Medine'de indirildiği görüşü Ebu Said el-Hudrî olayına dayanmaktadır. Bu sahabi Hz. Peygamber'e "Büyük küçük her yaptığımı görecek miyim?" diye sorup "Evet" cevabı alınca; "Vay benim halime!" demiş ve Rasulullah onu, Mâide sûresinin 9. âyetiyle teselli etmiştir (İbn Ebi Hatim). Bu rivayet sûrenin iniş zamanını göstermez. Olsa olsa mezkûr âyetin Ebu Said'in bilinç dünyasına indiği zamanı, dahası sahabenin Kur'an'a sürekli inen bir mesaj olarak baktıklarını gösterir.

Yılını belirlemek zor olsa da, sûreyi peygamberliğin 4. yılına yerleştirebiliriz. Sûre, Kûfe okuluna göre sekiz, 6. âyeti iki âyet sayan çoğunluğa göre dokuz âyettir.

Sûrenin konusu, âhiret ve ilâhî hakkaniyetin tecellisidir. Zımnî mesajı şudur: Ey insan! Allah'tan hiçbir şeyi saklayamazsın! Yeryüzünü paramparça edip içini dışına çeviren Allah'ı atlatamazsın! Yeryüzünü konuşturup ona gerçeği söyleten Allah'ın gücünü bir düşün! Zaten bunu düşünürsen şu hakikati anlarsın: "Kim zerre kadar iyilik yaparsa onu (ilâhî kayıtta) görecektir. Kim de zerre kadar kötülük yaparsa onu (ilâhî kayıtta) görecektir (7-8).

Sûre, olanca kısalığına ve vecizliğine rağmen sekiz noktada vurgu içerir. Bu Kur'an'ın baş döndüren belâgatına çarpıcı bir örnektir. Hedef bellidir: Beşer dilinin tüm imkânlarını muhatabın hidayeti için sebil etmek. Bu ilâhî şefkat karşısında biz insanlara düşen tek şey vardır:

Ey merhameti sonsuz olan! Şükürden âciziz!

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اِذَا زُلْزِلَتِ الْاَرْضُ زِلْزَالَهَاۙ ﴿١﴾ وَاَخْرَجَتِ
الْاَرْضُ اَثْقَالَهَاۙ ﴿٢﴾ وَقَالَ الْاِنْسَانُ مَا
لَهَاۚ ﴿٣﴾ يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ اَخْبَارَهَاۙ ﴿٤﴾
بِاَنَّ رَبَّكَ اَوْحٰى لَهَاۜ ﴿٥﴾ يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ
النَّاسُ اَشْتَاتًا لِيُرَوْا اَعْمَالَهُمْۜ ﴿٦﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 YERYÜZÜ (ânîden) korkunç[1] bir depremle sarsıldığı[2] zaman,[3]

2 Tüm maddî-mânevî ağırlıklarını çıkarttığı zaman,

3 İnsan "Ne oluyor buna!" dediği zaman:[4]

4 İşte o dehşet günü, yeryüzü dile gelip (şahit olduklarını) bir bir haber verecek;[5] 5 zira senin Rabbin, ona (da emr'ini) vahyetmiştir.[6]

6 İşte o dehşet günü bütün insanlar, yaptıkları kendilerine gösterilmek üzere darmadağın ve derbeder bir halde ortaya çıkacaklar.[7]

---

1 Olayın dehşetini artıran dört unsur var: 1) *İzâ* zarfı, 2) "hareket" ifade eden *zel*lin mudaaf kipiyle gelmesi, 3) *zilzâlehâ*nın mutlak mef'ul olması, 4) depremin yeri gösteren zamire izafe edilerek yeryüzünün çapı ve cüssesiyle orantılı olacağına işaret edilmesi. Bu belağat karşısında dilin alnı secdeye gelse yeridir.

2 Öznesiz gelmesinin zımnî mesajı şudur: Olay o kadar dehşetli ki, olayın dehşetinden "kim yaptı" sorusunu bile soramayacaksın! Son Saat, kıyamet ve hesap ile ilgili tüm âyetlerde faile değil fiile vurgu vardır. Bu yüzden ya meçhul ya da mutavaat kalıbıyla gelir. Bu üslûptan şu sonuçlar çıkarılabilir: 1) Olay ansızın vuku bulacak. 2) Olaylar kevn ve fesat yasaları gereği kendi iç dinamikleriyle gerçekleşecek. 3) Kıyameti tetikleyen olaylar zincirinin başlamasında insan gibi irade sahibi öznelerin yaptıkları da etkili olacak.

3 Doğrudan gelecek zaman yerine, geçmiş zaman kipine *iza* edatıyla gelecek zaman vurgusu kazandırılmıştır. Bu "geçmişte gerçekleşenin gelecekte yineleneceği" yananlamını içerir (Krş: 21:30).

4 İnsanın hayret ve dehşeti, hem yeryüzünün sarsılışı hem de içinden hayatın yeniden fışkırmasıdır. Şu âyetler bu dehşeti ayrıntılandırır: "O (depremi) gördüğünüz gün, emziren her ana emzirdiği (yavrusunu) unutur; yine her gebe kadın (o an) çocuğunu düşürür; ve insanlar sarhoş olmadıkları halde sen onları sarhoş(muş gibi) görürsün" (22:2).

5 Kur'an'ın üslubunda, Hesap Günü cansız varlıklar sadece konuşmakla kalmazlar, onlar şahsiyet, irade ve idrak sahibi canlı birer özne olarak resmedilirler (Bkz: 50:30; 70:17; 25:12; 67:7). Zımnen: Yeryüzüne edilen yemin karşılığını bulacaktır; "yer şahit olsun!" denilmişti, işte şahit oldu!

6 Bu, insana inenden farklı bir vahiydir. Kur'an'da canlılara gelen vahiy *ilâ* edatıyla geçişli yapılırken, cansızlar için *fî* ve *lam* edatları kullanılır. Temkin ifade eden *fî* ve nedensellik ifade eden *lâm*, onların tâbi olduğu yasaları gösterir. Eğer vahyin muhatabı peygamberler dışındaki insan veya hayvan ise vahiy "ilham", eğer cansız ise "tabiat yasaları", eğer peygamber ise sözlü vahiy anlamındadır (*Müfredât*). Emrini vahyetmekle ilgili ayrıntı için Necm 4 ve Şûrâ 51'in ilgili notlarına bakınız. İşareten: Allah anıldığında kalpleri titreyen mü'minler gibi, yeryüzü de Allah'ın emri karşısında tir tir titremektedir. Ey insan! Taş yürekleri sarsmak için bu da kâr etmezse ne kâr eder!

7 Nebe' sûresi 18. âyet ışığında: Hesap Günü'nün dehşetiyle duygu ve düşünceleri derbeder, iç ve dış bütünlükleri darmadağın. Bu âyet, kayırıcıları nefyeden En'âm 94 ve Meryem 80 ile çelişmez.

7 Kim zerre[8] kadar iyilik yapmışsa onu (ilâhî kayıtta) görecektir; 8 kim de zerre kadar kötülük yapmışsa, onu (ilâhî kayıtta) görecektir.[9]

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ۝٧

وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ۝٨

---

8 Ölçü ve tartıya gelmeyecek kadar küçük (*Lisân*).

9 Bu âyetler ödül ve ceza ile ilgili değildirler. "Onu görecek" mânasına gelen *yerahu* ifadesi *yucze bihi* (karşılığını görecek) veya *yuhaseb 'aleyhi* (onunla yargılanacak) mânasına alınamaz. Zira bir önceki âyette zaten "amelleri kendilerine gösterilmek üzere" oraya geldikleri açıkça belirtiliyor (Krş: 17:49). Daha sonra hesap, ondan sonra da ödül ve ceza geliyor. Eğer bu âyetleri ödül-ceza bağlamında alırsak, "Rahmetim her şeyi kuşatmıştır" (7:156); "Kim (İlâhî mahkemeye) bir iyilikle gelirse yaptığının on katını kazanacaktır" (6:160); "Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz; fakat isteyen (hak eden)/istediği kimselerin bunun dışındaki günahlarını bağışlar." (4:48) gibi birçok âyeti anlayamayız. Sözün özü: "Bu âyetler, insan eylemlerinin tümünün kayıt altına alındığını, hiçbirinin atlanmadığını, dahası Allah'ın atlatılamayacağını, unutan ve uyuyan bir varlık olmadığını" ifade eder (Krş: 24:39; 14:18; 3:91; 4:31; 36:51; 69:19, 25; 17:14, 49, 71; 18:49).

100. 'ÂDİYAT SÛRESİ

Vahyin düşmanlarının saldırganlığına atıf yapan ve "saldıranlar" anlamına gelen adını ilk âyetinden alır. Kadim mushaflarda bu adla kayıtlıdır. Bazı tefsirler başındaki *vav* ile birlikte telaffuz ederler.

Mekke'de indirilen ilk sûrelerdendir. Ünlü tertipte 'Asr ile Kevser arasında yer alır. Bu ise bireysel davet döneminde, takriben 2. yılda nâzil olduğunu gösterir. İbn Abbas'a nisbet edilen tertipte 112. sırada yer alması gerçekten gariptir. Zira İbn Mes'ud, Cabir b. Zeyd, Ata, Hasen ile birlikte, onun öğrencisi İkrime de sûrenin Mekkî olduğunu kabul eder. 11 âyettir.

Sûrenin konusu Allah-insan ilişkisidir. Sûre muhatabını can damarından yakalayıp sarsmak için "hayret" vurgusu taşıyan kasem vavıyla başlar. Muhatabın tüm hücreleriyle bu sese kulak vermesi için yapar bunu. İnsan vicdanını harekete geçirmek ve aktif vicdanın sesine ses katmak için. Sûrenin her bir kelimesi, bilakis her bir harfi, Hesap Günü gerçeğini muhatabının gönlüne nakşeder. Onun, her an hissedilen bir gerçeklik olarak algılanmasını hedefler. İster ki, insan ona görür gibi iman etsin. Zira vicdan ancak bu sayede diriliğini koruyabilir. İnsan ancak bu sayede insan kalabilir.

Vahyin ilk yıllarında indiği göz önüne alındığında, sûrenin mevsufsuz sıfatlardan müteşekkil ilk beş âyeti, savaşa yorumlanamaz. Bu âyetlerde geleceğe işaret eden lafzî bir delil de yoktur. Bizce bu âyetler, vahyin inkârcı muhataplarının vahye karşı gösterdikleri garip tepkiyi ifade etmektedir. Bunun delili de hemen arkadan gelen âyetlerdir: "Gerçek şu ki insan Rabbine karşı çok nankördür; üstelik kendisi de buna şahittir; zira o servete pek tutkundur" (6-8). Demek ki ilk beş âyette, söz konusu "nankörlerin" nitelikleri sayılmaktadır. Bununla Allah'ın insan üzerindeki hakkı hatırlatılmakta ve Hesap Günü için uyarılmaktadır.

Sözün özü: İnsan Allah'ı asla atlatamayacaktır. Görünürde ne mazeret ileri sürerse sürsün, kendi vicdanı dahi ileri sürdüğü tüm mazeretlerin geçersizliğini haykıracaktır: "Göğüslerde olanın ortaya dökülmesi" (10), vicdanın dile gelip gerçeği söylemesidir.

Sûre muhteva açısından İnfitâr, 'Alak, Beled, 'Asr, Tekâsür ve Tîn gibi sûrelerle benzerlik arzeder.

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 YAZIKLAR olsun;[1] (vahye) dinmez bir hınçla saldıranlara,[2]

2 ve (içindeki) öfke ateşiyle etrafı tutuşturanlara,

3 ve sabah(lar)a kadar kıskançlıktan kıvrananlara,[3]

4 sonuçta bu kıskançlıkla tozu dumana katarak ortalığı bulandıranlara:

5 nihayet bu düşmanlıkla toplumun ortasına dalanlara...

6 Ki gerçekten de (bu) insan tipi Rabbine karşı çok nankördür;[4] 7 üstelik insanın kendisi de buna şahittir;[5]->

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحاًۙ ﴿١﴾ فَالْمُورِيَاتِ قَدْحاًۙ
﴿٢﴾ فَالْمُغ۪يرَاتِ صُبْحاًۙ ﴿٣﴾ فَاَثَرْنَ بِه۪ نَقْعاًۙ
﴿٤﴾ فَوَسَطْنَ بِه۪ جَمْعاًۙ ﴿٥﴾ اِنَّ الْاِنْسَانَ
لِرَبِّه۪ لَكَنُودٌۚ ﴿٦﴾ وَاِنَّهُ عَلٰى ذٰلِكَ لَشَه۪يدٌۚ ﴿٧﴾

---

1 Yemin *vav*'ının cevabı sadedinde gelen 6-11. âyetler, bu bağlamda *vavın* "tazim" değil, "tehdit, tekdir ve kınama" vurgusu taşıdığının delilidir. Seleflerimiz *vava* azamet vurgusu verdikleri için, devamını da zorunlu olarak "Bedir'deki mü'min savaşçıların savaş atı" (veya "hacıların develeri") olarak yorumlamışlardır. İbn Abbas'ın bu görüşü Hz. Ali'ye nakledildiğinde; "Bilgi sahibi olmadığın bir konuda insanlara görüş açıklıyorsun. Vallahi İslâm'da ilk savaş Bedir idi, bizim tarafta Zübeyr ve Mikdad'ın atından başka at yoktu" der (Taberî). Kaldı ki bu âyetler, savaş veya İslâmî mânada hac bir yana, henüz sözlü mücadelenin bile başlamadığı Mekke'nin ilk yıllarına aittir. Hepsinden öte, *'âdiyât* kelimesi her halükârda "düşman" ile ilgili bir mâna barındırır. *el-'Adv, 'aduv, 'adavet, 'udvan* ile aynı köktendir. Kelimenin sülâsî mücerredinin *'a-d-y* olma ihtimali bu sonucu değiştirmez. İştikâk açısından hepsi de aynı mânada buluşur.
Baştaki yemin ile sûre baştan sona *meşhed* (sahne) kılınmıştır. Bu meşhedin iki yüzü sûrenin iki bölümünde görünür. İlk sekiz âyet dünyada görünen yüzü, son üç âyet âhirette görünen yüzüdür. İlk yüzdeki üslubun şiddet, hareket ve dehşeti, ikinci yüzdeki ğaybî hakikatlere muhatabın görür gibi inanmasını sağlamak amacına matuftur. Allah'ın insana imanı emretmesi, şefkatinin eseridir.

2 *'Adiyât* ism-i failinin türetildiği *el-'adv*, "hızlı gitmek, saldırmak, akın düzenlemek" anlamına gelir. *ed-Dabh*, "nefesi çıkaramadığı için göğüsten gelen hırıltılı ses". Bizce bu sıfatlar, benzer durumdaki Murselât, Nâzi'ât, Sâffât ve Zâriyât sûrelerinin girişi gibi doğrudan veya dolaylı olarak vahiyle ilgilidir. Genellikle mukatta'â harfleriyle başlayan sûreler nasıl vahye atıfla başlıyorsa (Bkz: 68:1, not 1), mevsufsuz sıfatla başlayan sûreler de vahye işaret ederler. Bu işaretin "vahyin âyetleri", "onu getiren melekler", onun geldiği "peygamberler" veya gelen vahyin ona inanan veya onu inkâr eden muhatapları olması işin özünü değiştirmez.

3 Veya, "dibini boyladı, alçaklaştı" anlamındaki *ğavr* köküne nisbetle: "Sabah(lar)a kadar kin çukurunun dibini bulanlara". Tercihimiz *ğayr* köküne nisbetledir. Kıskançlıktan kıvrananların başında Mekke'nin belâgat dâhisi Velid b. Muğire geliyordu. Bu kıskançlığın sebebi, Kur'an hakkında ne düşündüğünü soran Ebu Cehil'e verdiği şu cevapta görülür: "Ne mi düşünüyorum? Vallahi ona hiçbir şey benzemez. O ulaşılamayacak kadar yüksek bir şey!" (Kur'an karşısında onun yaşadığı derin tereddüt ve iç çelişki için bkz: Müddessir 18-25).

4 *el-İnsân*daki *el* ahd içindir. Dolayısıyla "nankörlük" insan soyunun vasfı değil, yukarıda olumsuz nitelikleri sayılan "insan tipi"nin vasfıdır. *el-Kenûd*, "çoraklaşıp verimliliğini yitiren toprak" (*Mekâyîs*). Rabbi insana o kadar cömert davranmaktadır ki, insan bu cömertlik karşısında ne yaparsa yapsın Rabbinin hakkını ödemekten âciz kalmaktadır.

5 *İnnehu*daki zamir insanı da Rabbi de görüyor. Çoğunluk birincisini, İbn Abbas, Hasan Basrî ve Süfyan ikincisini tercih etmiş. Mücahid ve Katâde her ikisini de tercih etmişler. Kur'an'da birden fazla yeri gören zamirler vardır (Bkz: 2:177; 9:99; 11:28; 10:83). Fakat bizce bu onlardan değildir. Zira bir sonraki âyette gelen *innehu* zamiri, bir öncekinin merciini de sabitlemektedir. Tercihimizin gerekçesi budur. *Şehid*, "ikrar eden"

وَاِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَد۪يدٌ ﴿٨﴾ اَفَلَا يَعْلَمُ
اِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِۙ ﴿٩﴾ وَحُصِّلَ مَا فِي
الصُّدُورِۙ ﴿١٠﴾ اِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَخَب۪يرٌ ﴿١١﴾

<- 8 zira o servete pek tutkundur![6]
9 O bilmez mi ki, kabirlerde bulunan herkes diriltilip ortaya çıkacağı zaman,
10 ve gönüllerde saklı her şey önlerine serildiği (zaman): 11 Elbet Rableri, o gün onları (bekleyen akıbetin) iç yüzünden bütünüyle haberdardır![7]

veya "bilen" mânasınadır.

6 Servet tutkunluğu, Allah'a karşı nankörlüğün sebebidir. Bazı kaynaklarda Allah Rasulü'ne, bazılarındaysa sahabeye nisbet edilen senedi sorunlu "Dünya sevgisi tüm kötülüklerin başıdır" sözü, bu ve benzeri âyetlerin tefsiri olsa gerektir. Serveti paylaşmamanın Allah'a nankörlük sayılması pek manidardır.

7 Veya *habîre* muhbir anlamı vererek: "haberdar edecektir". *Habîr*, *'Alîm* olarak anlaşılamaz. Birçok âyette bu ikisinin birlikte kullanılması bir yana, Alîm'den farklı olarak Kur'an'da Habîr sadece Allah'a isnat edilir. Türetildiği kök olan *habr*, "suyun ana çıkış menfezi", "ilk kırkım yün" demektir. Demek ki, *Habîr* olmak, onun gerçek aslını ve ilk illetini tüm ayrıntısıyla bilmektir ki, bu da yalnız Allah'a mahsustur. *Sadekallahu'l-'azîm* (Allah doğru söyledi). Ya Rab! Sen doğru söyledin, bize de doğru anlamayı bahşet!

101. KÂRİ'A SÛRESİ

Adını ilk âyetinden almıştır. "Fâcia" anlamına gelir. Tüm mushaflarda, ayrıca tefsir ve hadis kitaplarında bu adla anılmıştır. İlk veya ikinci kuşaktan sûrenin adı konusunda bir haber gelmemiştir.

Sûre Mekke'de nâzil olmuştur. İlk tertiplerin tümünde Kureyş-Kıyamet arasına yerleştirilir. Bu durumda sûre peygamberliğin 3. yılında inmiş olmalıdır.

Sûreyi Şam ve Basra okulları 8, Mekke ve Medine okulları 10, Kûfe okulu ise 11 âyet sayar. Bu farklılığın nedeni biraz da fasılalar olsa gerektir. Zira sûrede başta üç, ortada iki, sonda dört olmak üzere, üç farklı ses grubundan oluşan dokuz fasıla vardır.

Her şeyin bir ruhu olduğu gibi bu hayatın da bir ruhu vardır. O ruh âhirettir. Âhiretsiz bir dünya hayatı ruhsuz bir cesettir. Sûre işte o ruhtan söz eder; âhiretten, yani yeniden diriliş ve Hesap Günü hakikatinden... Bize Allah'tan başka kimsenin haber veremeyeceği Son Saat ve kıyametten... İnsanların kelebek gibi savrulacağı, kalkmaz kımıldamaz dağların hallaç pamuğu gibi atılacağı bir günün dehşetinden (4-5)...

Kur'an'daki tüm kıyamet sahnelerinin üç ortak özelliği vardır:

1) Şiddetli ve dehşetlidir.

2) Hassas ve dakiktir.

3) Faile değil fiile vurgu yapar. (Bu üç maddenin Kur'an'daki örnekleri için İnşikâk sûresinin giriş bölümüne bkz.)

Bütün bu verilerden yola çıkılarak şu sonuçlara varılabilir:

1) Olaylar kendi iç dinamiğiyle gerçekleşecektir.

2) Dışarıdan müdâhaleye ihtiyaç duyulmayacak kadar yasalara bağlanmıştır.

3) Kıyamet ansızın, haber vermeden (*bağteten*) tahakkuk edecektir.

4) Süreci başlatmada insan gibi irade sahibi varlıkların yaptıkları eylemler rol oynayacaktır. Bu daha çok ferdi, toplumsal ve eko-kıyamet için geçerlidir. Çünkü insanın eylemleriyle bunlar arasında, bir nedensellik bağlantısı vardır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ
اَلْقَارِعَةُۙ ﴿١﴾ مَا الْقَارِعَةُۚ ﴿٢﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ
مَا الْقَارِعَةُۜ ﴿٣﴾ يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ
كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِۙ ﴿٤﴾ وَتَكُونُ الْجِبَالُ
كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِۜ ﴿٥﴾ فَاَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ
مَوَاز۪ينُهُۙ ﴿٦﴾ فَهُوَ ف۪ي ع۪يشَةٍ رَاضِيَةٍۜ ﴿٧﴾
وَاَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَاز۪ينُهُۙ ﴿٨﴾ فَاُمُّهُ هَاوِيَةٌۜ
﴿٩﴾ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا هِيَهْۜ ﴿١٠﴾ نَارٌ حَامِيَةٌ ﴿١١﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 AH o korkunç fâcia! **2** (Bir bilsen ey
muhatap) o ne korkunç bir fâciadır! **3**
Sahi, sen nereden bileceksin korkunç
fâcianın ne olduğunu?[1]

4 O gün insanlar, sereserpe yerlere
saçılmış (kavruk) pervane sineklerini
andıracak;[2] **5** dağlar ise, dört bir yana
dağılmış pamukları çağrıştıracak.[3]

6 İyilikleri ağır gelen kimseye gelince:[4]
7 o kendisini, hoşnut olduğu tarifsiz
güzellikte bir hayatın içinde bulacak;
8 iyilikleri hafif gelen kimseye gelince:
9 o da dipsiz bir uçurumun bağrına
yuvarlanacak.[5]

10 Sahi, sen nereden bileceksin o nedir?

11 O, tarifsiz yakan bir özge ateştir.[6]

1 Rahmân ve Rahîm Allah, sözün tüm gücünü kullanarak insanın vicdanını harekete geçirmeyi murad ediyor. Akıbet endişesi taşısın, sorumluluk ahlâkıyla davransın, kendi elleriyle kendini helâk etmesin istiyor. Rabbin sonsuz gücünü kavrasın da, haddini aşmasın istiyor.

2 Zımnen: Ey insan! Kozmik darbe karşısında bu kadar güçsüzsün! Peki, kozmosun sahibi Allah'a karşı diklenmen akıl kârı mı?

3 *'Ihn*, "yumuşak, hafif" anlamına. "Yün" denmesi kıyasî olduğu için, "pamuk" ile karşılamakta sakınca görmedik (*Mekâyîs*).

4 Yani: Allah katında değerli kabul edilen amellerle gelen.

5 Lafzen: Onun anası uçurum olacak. Veya mecazen: "Onun anası ağlayacak"; ya da "tepesi üstü uçuruma yuvarlanacak" (Taberî). Bu âyet hakikati ters çevirmenin âhiretteki karşılığını ifade eder. Kendilerine açılan ilâhî rahmet ve şefkat kucağı olan vahiyden kaçanlar, âhirette cehenneme ana muamelesi yapacaklar. Zımnen: Vicdanının sesini dinlemeyen, er-geç korkunç fâcianın sesiyle (*el-kâri'a*) uyanacak, fakat...

6 Cehennemlik insanın dehşetli şaşkınlığının ifadesi. Öyle bir şaşkınlık ki, ateşi ana kucağı sanıp koşacak. Kişi kendisinden kaçamaz; eyleminden, aklından, kalbinden, beyninden, organlarından kaçamaz. Cehennemi ana kucağı edinen cehennemden kaçamaz, cehenneme koşar.

102. TEKÂSÜR SÛRESİ

Sûre "tutkuyla çoğaltma" anlamına gelen adını ilk âyetinden alır. Birçok mushaf ve tefsirde bu adla yer alır. Rasulullah'ın ashabının sûreye "Makbûra" adını verdiklerine dair bir haber nakledilmiştir (Âlûsî). Buhârî sûreyi "Elhâkum" adıyla anar.

Sûre tartışmasız Mekkî'dir. Üstelik vahyin ilk dönemine aittir. Aksi iddiaları, ne üslubu ne de muhtevası destekler. İlk tertiplerin tamamında Kevser ile Ma'ûn arasında, 16. sırada yer alır. Nübüvvetin ikinci yılına tarihlenebilir. Rivayetler Mekke'deki iki rakip kabilenin birbirleriyle güç yarışı üzerine indiğini söylese de, sûrenin mesajı her zaman ve mekâna, özellikle de yığma tutkusunun esiri olmuş modern insanadır.

Sûrenin ana konusu, modern zamanların en yaygın hastalığı olan güç tutkusudur. Bu tutkuya esir olan, sürekli biriktirir ve yığar. Sonunda yığdıklarının altında ezilerek kendini kaybeder ve varoluş amacını yitirir. İşte bu sûre, insanı dünyevîleşme belasına karşı uyararak söze başlar: "Çoğaltma tutkusu sizi oyalayıp durdu."

Mesele geçici ile kalıcı olanı, değeri olanla fiyatı olanı ayırt edecek yakîn bir bilgiye sahip olma meselesidir. Bu bilgi imanın eseri olacaktır; Allah'a O'nu görür gibi kulluğa götürecek diri ve diriltici bir imanın eseri. Böyle bir iman, sahibinin yüreğine cehennem tehlikesini haber veren bir uyarıcı yerleştirecektir. Değilse, hakikati ancak iç yangınının vicdan perdesini yakıp gerçeği bütün çıplaklığıyla gördüğü gün anlayacaktır. Fakat iş işten geçmiş olacaktır (3-7).

Sûrenin son âyeti, servetin keyfimizce tasarruf edeceğimiz bir mülkiyet değil, hesabı sorulacak bir emanet olduğunu ifade eder:

"Nihayet o gün, ebedî nimetlerden vaz geçip (geçici nimetlere yönelmenizden) dolayı hesaba çekileceksiniz." (8).

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُۙ ﴿١﴾ حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَۜ
﴿٢﴾ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَۙ ﴿٣﴾ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ
تَعْلَمُونَۜ ﴿٤﴾ كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَق۪ينِۜ
﴿٥﴾ لَتَرَوُنَّ الْجَح۪يمَۙ ﴿٦﴾ ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ
الْيَق۪ينِۙ ﴿٧﴾ ثُمَّ لَتُسْـَٔلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّع۪يمِ ﴿٨﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 ÇOĞALTMA tutkusu sizi oyalayıp durdu,[1] 2 ta ki siz mezarlara[2] varıncaya dek.[3]

3 Ama hayır! Vakti gelince, gerçeği (burada) öğreneceksiniz; 4 daha da olmadı, o zaman vakti gelince gerçeği (orada) öğreneceksiniz.[4]

5 Hayır, hayır![5] eğer bu (tutkunun neye mal olduğunu) tam kavramış olsaydınız,[6] 6 elbet (dünyayı) cehenneme (çevirdiğinizi) de görürdünüz;[7] 7 (Tutun ki burada göremediniz), ama daha sonra (âhirette) onu zaten gözlerinizle göreceksiniz; 8 nihayet o gün, ebedî nimetlerden vaz geçip (geçici nimetlere yönelmenizden) dolayı hesaba çekileceksiniz.[8]

---

1 Krş: 57:20. *el-Lehve,* değirmen taşı boşa dönmesin diye ağzından çıkanı geri içine koyarak taşı oyalamaktır. "Faydalı veya faydasız bir işle meşgul olmak" anlamındaki şuğlden farklı olarak, sadece faydasız işler için kullanılır. Zımnen: Çok malla elde ettiğiniz itibarın size her kapıyı açacağını düşündünüz (Krş: 34:35). Kınanan "çok mal" değil, mal az da olsa onu "çoğaltma tutkusu"dur. Bu fiilin yapısından *(kâsera'l-mâl fe's-tekserahu)* anlaşılmaktadır. Tam bu noktada, birçoklarına mal edilen şu fakr tarifi hatırlanmalıdır: *Fakr* hiçbir şeye sahip olmaman değil, dünyalara sahip olsan da, hiçbir şeyin sana sahip olmasına izin vermemendir.

2 *Mekâbir,* makberanın çoğulu olduğu için böyle çevrilmelidir.

3 İki mânaya birden gelebilir: İlki "ölüp kabirlerinize girinceye dek", ikincisi "mezarlarınızı saymaya varıncaya dek". Metnin iç bağlamı birincisini, nüzul sebebi rivayetleri ikincisini destekler.

4 Zımnen: Eğer çoğaltma tutkusuna kapılarak körleşmeseydiniz, işin hakikatini şimdi de öğrenebilirdiniz. *İlmin, idraku'ş-şey' bi-hakikatihî* (bir şeyi kendi gerçekliğiyle idraktir) tarifinden yola çıkarak (Râğıb). el-Esmaü'l-Hüsna arasında Âlim vardır fakat Ârif yoktur. Zira irfân ilimden düşüktür ve 'dolaylı edinilen kanaati' ifade eder.

5 *Kella*nın anlamlarıyla ilgili bkz: 96:6, not 7.

6 Zımnen: Eğer kavrasaydınız, çoğaltma tutkusunun sizi böyle oyalamasına izin vermezdiniz.

7 Cahîm, Sâffât 97'de dünyadaki cehennemi ifade için kullanılır. Âyete verdiğimiz mânanın gerekçesi budur.

8 Zımnen: Geçici nimetleri biriktirme tutkusuyla oyalanmak sizi gerçek nimeti görür gibi inanmaktan uzaklaştırdığı için de iş işten geçmiş olacak. *Na'im* kelimesi, *ni'met, ni'am, en'um, ni'amâ* ve *ni'immâ* kelimelerinin aksine, Kur'an'da geçtiği 15 yerde tartışmasız "âhiret nimeti" için kullanılır. Bu âyeti bu kurallı kullanımın bir istisnası saymak Kur'an'ın üslubuyla bağdaşmayacaktır. *'An* edatı, nesnesinden "vazgeçip yüzçevirmeyi" ifade eder. Çevirimizin gerekçeleri bunlardır.

103. 'ASR SÛRESİ

Adını ilk âyetinden alır. "Zaman" anlamına gelir. İlk mushaf ve tefsirlerin çoğunda bu adla anılır. Buhârî sûreyi *Ve'l-'asr* şeklinde zikreder.

'Asr sûresi Mekke'de indirilen ilk sûrelerdendir. Ünlü tertipte 13. sırada yer alır. Birinci yılın sonu ve ikinci yılın başında nâzil olmuş olmalıdır. Kur'an'ın âyet sayısı itibarıyla en kısa üç sûresinden biridir. Bunlar hepsi de üç âyetten oluşan 'Asr, Kevser ve Nasr sûreleridir.

'Asr hacimce kısa olsa da, mânaca derindir. Kur'an'ın İnşâ etmek istediği insan tipini üç âyette resmeden bir belâgat şaheseridir. İmam Şafii, "Eğer Kur'an bu sûreden ibaret olsaydı, insanlık için yine de yeterdi" dermiş (Âlûsi). Bu sûreyle Beled arasında konu bütünlüğü vardır.

Abdullah b. Husayn'dan nakledilen şu rivayet 'Asr sûresinin ilk neslin hayatındaki yerini beyan eder: "Allah Rasulü'nün arkadaşlarından iki kişi bir araya geldiğinde, biri diğerine 'Asr sûresini okumadan ayrılmazlardı" (Taberânî). "Okuma"-yı Kur'anî mânâda anladığımızda, bu rivayetten çıkan sonuç şudur: Rasulullah'ın has arkadaşları bir araya geldiklerinde birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye eder ve bunu yapmayı öğütlerlerdi.

Sûre, insanın saadetini ve felaketini kendi elleriyle hazırladığını beyan eder. İnsanın zamana, çağa, mekâna kabahat yüklemesi onu sorumluluktan kurtarmaz. Bununla beraber iyiliği tarihin bir dönemine hasredip kendi yaşadığı asrın kötülüğünü de "âhir zaman" söylemiyle mazur gösterenlerin bu mantığını reddeder. Sözün özü: Keramet zamanda değil insandadır.

'Asr sûresi ilâhî bir notadır. Muhataba "Bu kadar üst perdeden ancak Allah konuşabilir" dedirten bir makamdan seslenir. Vicdanı harekete geçirmek ve insanı İnşâ etmek için zamanı şahit tutarak söze girer. İnsana dair yalnızca Allah'ın söyleyebileceği şu sözü söyler: "Şüphesiz insanoğlu ziyandadır".

Ardından ziyandan kurtulanların özelliklerini sayar. Bunlar dört özelliktir: İman etmek, sâlih amel işlemek, hakkı tavsiye etmek, sabrı tavsiye etmek. Bunlar inanmak, yaşamak, paylaşmak ve direnmek olarak da nitelenebilir. İlki Allah'ın, ikincisi hayatın, üçüncüsü insaniyetin, dördüncüsü hakikatin hakkıdır. İlk ikisi bireysel, son ikisi toplumsal sorumlulukla alâkalıdır. İlki akidevi, gerisi amelîdir. İnsan soyunun kurtuluşunun anahtarı budur. Aksi hüsrandır.

Ya Rab! Bizi kaybedenler arasında kılma!

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَالْعَصْرِ ﴿١﴾ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَفٖى خُسْرٍ ﴿٢﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 SU GİBİ akıp giden zamana andolsun ki;[1]

2 (ömrünü israf eden) insan[2] tarifsiz bir ziyandadır.[3]

---

1 Veya *el-insân*daki *el*'i "cins" için sayarak: "(İnsan türünün) hasılat zamanı"; veya "insanlığın ikindisi olan şu son çağ"; ya da "(Son vahye mazhar olan) âhir zaman". *'Asr,* "sıkıp suyunu/özünü çıkarıp posasını atmak" kök anlamından türetilmiştir. İnsanın kalitesini ortaya çıkardığı için üç neslin ömrü olan yüz yıla *'asr* denilir. Gündüzün hasılat vakti olduğu için ikindiye *'asr* denilir (Krş: 12:36, 49; 78:14; 2:266). Hayatın sıkılıp özünün posasından ayrıldığı zamanı ifade eder. Bu da Hesap Günü'ne tekabül eder. Zaman öyle büyük bir nimettir ki, cennet o varsa kazanılır. Mü'minin görevi zamana ait olmak değil, zamana sahip olmaktır. Zamana sahip olmayan, nimete nail olamaz.

2 Kur'an'da *insan* ile, cinin karşıtı *ins*ten ve *ferd*in karşıtı *nâs*tan farklı olarak "bireysel ve toplumsal sorumlulukları olan medenî yaratılışlı, irade ve bilinç sahibi varlık" kastedilir (Bkz: 6:112).

3 Yani, insanlık cevheri kaybolduğu zaman insan kaybolmuştur. Zımnen: Cennet ne kadar büyük bedel ödenirse ödensin yine de ucuz, cehennem ne kadar küçük bedel ödenirse ödensin yine de pahalıdır. Dolayısıyla hasılatı cehennem olan bir ömür kaybedilmiştir. *Husr,* sadece dört yerde maddî çağrışımı da bulunan "kaybı" ifade eder. Geri kalan 60 kullanımın tümü, buradaki gibi mânevî ve uhrevî kaybı ifade eder. Sûrede sayılanlar birbirinin sebep ve sonucudur: İman ameli, amel daveti, davet sabır ve sebatı gerekli kılar.

3 Ancak, iman edenler,[4] salih amel işleyenler;[5] ve[6] birbirlerine hakkı tavsiye edenler[7] ve sabrı tavsiye edenler[8] müstesna...[9]

إِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ﴿٣﴾

4 Kurtuluşun temel şartı ikidir: İman ve onun üzerine bina edilen sâlih amel. Amelin üzerine bina edildiği iman, insanlığın belli bir zaman ve mekânıyla sınırlı bir iman değil, insan soyunun tamamını kapsayan bir imandır. Böyle bir imanın ait olduğu İslâm'ın tarifi, "insanlığın değişmez değerleri olan ezelî ve biricik hakikat" olmalıdır.

5 Farklı formlarla birçok yerde gelen *'amilu's-sâlihât* (*'amelen sâlihan*) terkibi Kur'an'ın 23 yıllık iniş sürecinde farklı vurgular kazanır. Vahyin ilk yıllarındaki vurgusu "sorumlu davranış"tır. Bu davranış, Bakara 2'den yola çıkarak "hidayetten önceki takvâ" diyebileceğimiz sorumluluk bilincine ve ahlâkına dayanır. Erdemlilik ve dürüstlüğü ifade eder. İlerleyen yıllarda vahiy Allah'ın razı olup olmadığı, imana yaraşan ve yaraşmayan eylemleri beyan ettikten sonra "sâlih amel" terkibi "Allah'ın razı olduğu imana uygun davranış" vurgusunu kazanmıştır. İslâm cemaatinin iktidar yıllarını teşkil eden Medine'de ise aynı terkip "sahibini ve başkalarını ıslah edici iyilikler" vurgusuna ulaşmıştır. Aslında bu son vurgu *sâlihât* kelimesinin aslî vurgusudur ve imkânla orantılı olarak her dönemde sâlih amelin ana hedefini ifade eder. Sûrenin son âyetindeki hakkı ve sabrı tavsiye sâlih amelin mükemmel bir örneğidir. Başta iman olmak üzere Allah'a itaat, namaz kılmak ve zekât vermek gibi hukukullah ile ilgili ibadetler bu yüzden Kur'an tarafından *sâlihât*tan değil *hasenât*tan sayılmıştır (11:23 ve 2:277). Fakat *hasenât*, sosyal amaçları gerçekleşince *sâlihât* vasfını da kazanır. Mâ'ûn sûresi, namaz ibadeti özelinde, *hasenât*ı *sâlihât*a tebdil etmenin formülünü sunar (Krş: 107:5, not 6). *Hasenât*a bire on vaad edilirken (6:160), *sâlihât*a kesintisiz nimet ve cennet vaad edilmektedir (Msl: 95:6; 85:11). *Hasenât* sahipleri *seyyiât*ı örtülmekle müjdelenirken, *sâlihât* sahipleri canlıların en iyisi olmakla müjdelenir (25:70; 98:7). Hz. Peygamber'e nisbet edilen "Bir saatlik âdil yönetim 70 yıllık nafile ibadetten hayırlıdır" (Taberânî, *el-Kebir*) hadisi, *sâlihât* ile *hasenât* arasındaki büyük farka dair nebevî bir okumadır.

6 Veya atf-ı beyan olarak "yani". Sâlih amelin mahiyeti göz önüne alındığında, bu *vavın* beyan vurgusu daha isabetli gibidir. Âyetteki dört unsurdan ilk ikisi aslî son ikisi tâlîdir. Hakkı ve sabrı tavsiye, aslında sâlih amelin açılımı ve iki örneğidir. Benzer formdaki 95:6 da tercihimizi teyit eder (Bkz. Bir önceki not).

7 Hakkı tavsiye etmek, zımnen: inançta tevhidi, eylemde sâlihât ve adâleti tavsiye etmektir. Hakikati, hakkın yolunu, hakka ve hukuka riayeti tavsiye etmektir.

8 Zımnen: Hakkı tavsiye etmenin bedeli vardır, bu bedeli ödemek gerektiğinde sabır tavsiye edenler... Bu sabrın tarifini de verir: Sabır, hak ve hakikat üzerinde direnmek, düzeltme işinden vazgeçmemektir. Hz. Ali şöyle der: "Dert yanmak sabretmekten daha çok yorar". Bu tavsiye, daha sonraları *el-emr bi'l-ma'ruf ve'n-nehy ani'l-münker* emrine dönüşecektir (7:157; 3:104, 110, 114; 9:112). Hatta bir âyette *el-emr bi'l-marufun* ardından sabır emredilir (31:17). Beled 17 ile bu âyet arasında açık bir benzerlik vardır. Bu da sabrın aynı zamanda bir "merhamet" olduğunu gösterir. *Sabr* üç ayrı edatla üç ayrı mâna kazanır: *'an* ile "hakta direnmek", *'alâ* ile "bela ve sıkıntıya göğüs germek", *lâm* ile "ibadet, hak, hayır ve adâlette sebat" mânaları kazanır. Burada *bâ* ile gelmiştir ve bu üç mânayı da kuşatmıştır. Sabır izzet ve şeref verir. Ne ki zillet ve mezellete düşürüyor, o sabır değil acziyettir.
Sabır, omuzladığı hayat emanetini sahibine zayi etmeden ulaştırmak için götürürken, rüzgâr tersinden esmeye başladığında geri adım atmamak, yükü atmamak, yolu satmamak, yola yatmamaktır. Kişinin hakikate olan sadâkati, onun uğruna ödemeyi göze aldığı bedelle orantılıdır.

9 Sözün özü şudur: Yalnızca iman edip sâlih amel işlemek kişiyi "iyi" yapar, hakkı ve sabrı tavsiye etmek ise kişiyi "aktif iyi" yapar (Krş: 74:2). Kurtuluşun anahtarı "aktif iyilerin" elindedir. Asr sûresinin son âyeti, toplumun ıslahının sadece emir ve yasaklarla değil, iman ve sâlih amel sahiplerinin hakkı ve hakta direnişi tavsiyesi ile sağlanacağını ifade eder.
Kurtulmak için sadece inanmak yetmez, ıslah edici eylemler yapmak, bu cümleden olarak hakkı ve 'hakta direniş' demeye gelen *sabrı* tavsiye etmek gerekir. Bunlar imanın gereğidir. Bunu yapmayan fert veya toplum, isterse mü'min olsun, ziyandan kurtulamaz (Krş. 8:25).
Ey Rabbimiz! Bizi ziyanda olanlardan ve ziyankâr olanlardan kılma!

104. HÜMEZE SÛRESİ

Adını ilk âyetinden alır. "Çekiştirip karalamak" anlamına gelir. Buhârî ve bazı tefsirler onu ilk âyetinin tamamıyla anarlar.

Sûre Mekke'de nâzil olmuştur. Tüm ilk tertiplerde Kıyame ile Murselât arasına yerleştirilir. Muhtemelen 5. yıla denk gelir. Muhammedî davete karşı alay safhası suskunluk safhasından sonra gelir. Ondan sonra iftira ve saldırı safhaları gelecektir.

Hümeze sûresi, insanın hemcinslerine karşı küstahça tavırlara bürünmesinin psikolojik tahlilini yapar. Hor görme, tahkir, alay, karalama, gıybet, kusur ve ayıp aramayı ahlâksızlık sayıp reddeden bu sûre, bütün bu hastalıklı tavırların temeline "kendini bilmezliği" yerleştirir. Zira ancak kendini bilmezler "sonsuza dek yaşayacağını" zanneder (2-3).

Bu sûrenin Mekkî sûreler arasındaki kardeşi Kalem, Medenî sûreler arasındaki tefsiri Hucurât sûresidir.

Sûrenin konusu ahlâktır. Kibirli tipin psikanalizini yapar. Sûrede "mal", aslında takvâ dışında başkalarından daha fazla sahip olduğumuz her şeyi temsil etmektedir. Fazladan sahip kılındığı şeyleri, onlara sahip olmayanları küçümseme ve tahkir etme, onların hukukunu çiğneme ve şerefine dil uzatma sebebi sayan herkes, "yazıklar olsun" denilen "hümeze ve lümeze" sınıfına girer. Bunlar kırıp geçiren bir azaba mahkûm edilerek alçalışın dibini boylayacaklardır (4-6). Nasıl ki iftira ve karalama buna maruz kalan insanın yüreğini yakar, işte bu suçun cezası olan *hutame* de mücrimin yüreğinden yükselecektir (7). Yani ihanet ettiği fıtratı, sesini bastırdığı vicdanı, güdülerinin emrine verdiği bilinci ve kötüye şartlandırdığı bilinçaltı Allah'tan mahrum bırakılmanın acısıyla onu yakan bir cehenneme dönüşecektir.

Muhtemel soru şudur: Bu tavır Allah'ı neden böylesine gazaplandırır? Bu önemli sorunun muhtemel cevabı da şudur: İşin özü itibarıyla bu tavır, kendini Allah yerine koymaktır. Zira insanların amel defterlerini Allah tutar, hata ve kusurlarını o kaydeder. Başkalarının hatalarını ve ayıplarını arayan, Allah'tan rol çalmaya kalkmış ve haddini aşmış demektir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍۙ ﴿١﴾ اَلَّذ۪ي جَمَعَ
مَالًا وَعَدَّدَهُۙ ﴿٢﴾ يَحْسَبُ اَنَّ مَالَهُٓ اَخْلَدَهُۚ
﴿٣﴾ كَلَّا لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِۘ ﴿٤﴾ وَمَٓا
اَدْرٰيكَ مَا الْحُطَمَةُۜ ﴿٥﴾ نَارُ اللّٰهِ الْمُوقَدَةُۙ
﴿٦﴾ الَّت۪ي تَطَّلِعُ عَلَى الْاَفْـِٔدَةِۜ ﴿٧﴾ اِنَّهَا
عَلَيْهِمْ مُؤْصَدَةٌۙ ﴿٨﴾ ف۪ي عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ ﴿٩﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 GİZLİ-açık, arkadan-önden sürekli iftira atıp kara çalan, çekiştirip ayıp kusur arayan herkese yazıklar olsun![1] 2 Mal yığan ve onu sayıp duran işte bu tiptir;[2] 3 o, malının kendisini ölümsüz yapacağını sanmaktadır.

4 Hayır, aksine o kırıp geçiren ve iliklere işleyen bir ateşin dibine savrulacak. 5 Sahi sen nereden bileceksin kırıp geçiren ateş nedir? 6 O Allah'ın tutuşturulmuş ateşidir. 7 O öyle bir ateştir ki, bütün bir iç dünyalarını[3] kaplayarak yükselir:[4]

8 İşte o ateş onların üzerine güdümlenmiştir; 9 uzayıp giden parmaklıklar arasında (kendi zindanlarına mahkûm olacaklardır).

1 *Humeze-lumeze* gibi kavram çiftleri, tıpkı *muzzemmil-muddessir* çifti gibi genelde bir mânanın iki kutbunu ifade ederler. "Gizli-açık, arkadan-önden" çevirisinin gerekçesi budur. Kur'an'daki tüm kullanımlarından yola çıkarak *el-hemz*in arkadan *el-lemz*in de yüzüne yapılan çekiştirme ve karalama olduğunu söyleyebiliriz. Niçin ism-i fail olarak *hemmâz* ve *lemmâz* gelmemiş sorusunun cevabı açıktır: Günahkârı değil günahı hedef almak için.

2 Lafzen: "onu sayan" veya "onu yığdıkça yığan".

3 Duygunun kalpteki en yoğun halini ifade eden *fuâd*ın çoğulu olan *ef'ideh*, duyma ve düşünme, bilme ve inanma gibi insanî yeteneklerin tümüne birden delâlet eder. Kalp hem maddî/fizikî hem mânevî mânada kullanılırsa da, *ef'ideh* yalnızca mânevî duyular için kullanılır. Çoğul geldiğinde "insanın bütün bir iç dünyasını", yani "gönlü" ifade eder (11:120, not 138).

4 *Tettali'u* fiili bu ateşin dışarıdan değil içeriden dışarıya yükseleceğini, içinden yanıp dışını yakacağını ifade eder. Adeta emanet edilen fıtratın, bastırılan vicdanın, saptırılan bilincin, güdülerin emrine verilen bilinçaltının ve duyguların, kendilerini Allah'tan mahrum eden sahiplerinden intikam almak için yaktığı bir ateştir.

105. FİL SÛRESİ

Fil adını ilk âyetinden alır. *Elemtera* diye de anılmıştır. Buhârî de sûreyi *elemtera* adıyla anar. Kurtubî'nin naklettiği bir rivayette de sûre aynı adla anılır.

Sûre Mekkîdir. Ünlü tertipte Kâfirûn sûresinden sonra gelir ki bu da 2. yıla tekabül eder. Kureyş ile bu sûre arasında konu bütünlüğü vardır.

Sûre, tarihî Fil Vakası üzerinden ahlâksız gücün ibretlik akıbetini anlatır. İşgalci "Fil Ordusu" (*ashabu'l-fîl*), egemen gücün her çağda görülen örneğidir. "Güçlüyüm, o halde haklıyım" mantığıyla hareket eder. Sûre, fil-ebâbîl zıt kutupları üzerine oturur. En iri hayvan olan fil büyük ama haksız olanı, ebabil ise küçük ama haklı olanı temsil eder. Allah, tek ve gerçek büyüktür. Güce tapınan her ahlâksız güç er ya da geç gazaba uğrar.

Sûrenin tarihî bağlamı özetle şudur: Çağın iki süper gücü İran ile Bizans rekabet halindedir. Miladî 6. yüzyılın ikinci yarısı bu rekabetin kızıştığı yıllardır. Bu rekabetin gölgesi Mekke'ye de düşer. Nüfuzlu kabileler Mutayyibin ve Halif adıyla iki gruba ayrılırlar. Birinciler İran, diğerleri Bizans yanlısıdır. Hılfu'l-Fudul'ü Halif akdetmiştir. 570'lere doğru Mekke'de güçler dengesi İran yanlılarının eline geçer. O sırada, Yemen'de yönetimi ele geçiren Ebrehe (İbrahim?) isimli biri, vergi taahhüdü karşılığında Hıristiyan Habeş Krallığının, dolayısıyla Bizans'ın desteğini arkasına alır. Kuzey-Güney ticaretinden aslan payını Mekke almaktadır. Ebrehe, ticaretin eksenini Mekke'den San'a'ya kaydırmak ister. Bunun için Kâbe'ye rakip olacak bir kilise (Kulleys) yaptırır. Kilise'ye karşı yapılan bir sabotajı bahane ederek, Kâbe'yi yıkmak için fillerle donatılmış bir orduyla Mekke'ye gelir. Fil Ordusu, mahiyeti Allah'a malum bir felâkete uğrayarak amacını gerçekleştiremeden kırılır. Bu olay Mekke'nin ticaret potansiyelini kat kat artıran bir dönüm noktası olur ve Mekkeliler diğer Araplarca *Ehlullah* (Allah'ın ev halkı) diye anılırlar.

Sûre işte bu başarısız seferi Mekkeli müşriklere hatırlatarak, onları Hz. Peygamber'e karşı Ebrehe'nin rolünü oynamamaya davet eder. Allah'a karşı güç gösterisine kalkışmanın sonucu bellidir: "Yenilmiş bir ekine dönmek" (5) ve sap gibi ortada kalmaktır. Diğerlerinin aksine bu kıssanın tekrar edilmemesinin birinci nedeni, helâkin temelinde bir peygamberi yalanlamanın olmayışı, ikinci nedeni müşrikler bundan kendilerine pay çıkarmaya kalkışmasınlar diyedir.

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

1 GÖZÜNDE canlandırabilir misin Rabbinin fil ordusuna ne yaptığını?[1]

2 Başlarına geçirmedi mi onların ince tasarlanmış haince hilesini?[2]

3 Onların üzerine katar katar bilinmeyen nitelikte uçan taşıyıcı varlıklar saldı;[3] 4 onlara taş kesilmiş balçık türü[4] tanımlanamayan (şeyler)[5] atıyorlardı.[6] 5 Derken (Rabbin) onları, yenil(erek delik deşik edil)miş yapraklara benzetti.[7]

اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِاَصْحَابِ الْف۪يلِۜ ﴿١﴾ اَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ ف۪ي تَضْل۪يلٍۙ ﴿٢﴾ وَاَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْراً اَبَاب۪يلَۙ ﴿٣﴾ تَرْم۪يهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجّ۪يلٍۙ ﴿٤﴾ فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ ﴿٥﴾

1 Sûrenin girişinde özetlediğimiz saldırı, en ünlü rivayete göre kamerî aylardan Muharrem'e denk gelen miladî 570 yılının Şubat ayında, Hz. Peygamber'in doğumundan 50 gün önce gerçekleşmiştir (Süheylî, *Ravdu'l-'Unf*). Nesi geleneği hesaba katıldığında bu tarih 569'a denk gelir. "Cemel Savaşı" isimlendirmesinde olduğu gibi, ordunun başında bir fil bulunduğu için bu orduya "fil ashabı" denilmiştir. Filin orduya değil ordunun file izafe edilmesinde nükte vardır. 'Kâbe'ye saldırmaktan ısrarla kaçınan fil, ordudan ve onun komutanından daha akıllıydı' imasını taşır.

2 *Keyd* kelimesi, "fil ordusu"nun saldırı gerekçesi ne kadar tumturaklı olursa olsun, gerçekte onun arkasında hiç de hoş olmayan sinsi amaçlar yattığını ifade eder. *Hud'a*dan farkını ortaya koymak için böyle çevirdik.

3 *Ebâbîl,* sıfat olarak "katar katar, sürüler halinde" anlamına gelir. Kelimenin kökeni ve tekili olup olmadığı konusunda farklı görüşler vardır. Zayıf bir ihtimal olmakla birlikte, bülbülün çoğulu *belâbîl* kelimesinin münkalib ve galat bir formu olması da mümkündür. *Tayr,* kuştan sineğe, görünenden görünmeyene varana dek bir yerden bir yere havada/hava ile intikal eden her hareketli varlık için kullanılır. *Tayrın* ille de kanatlı olması şart değildir, zira En'âm 38'de "kanat" ayrıca zikredilir. Bu veriler ışığında *tayr* kelimesi, "volkanik bir püskürtünün yakıp kavuran lavlarıdır" yorumunu da, buna benzer başka yorumları da dışlamaz. Her halükârda kesin olan, orada ve o anda ilâhî bir müdâhalenin varlığıdır. "Göklerin ve yerin bütün orduları Allah'ın emrine âmâdedir" (48:4) ve "Rabbinin ordularını(n sayısını) Zâtından başka kimse bilemez." (74:31) âyetleri ışığında zımnî anlam şu olur: Allah'ın kimsenin akıl fikir erdiremediği ordularından bir ordu, fil ordusunu perişan etti.

4 Veya *tescil* köküne nisbetle: "kayıtlı, adrese teslim, güdümlü"; ya da "kova" mânasındaki *secl*den "kovalar dolusu bela" (Âlûsî). Fakat kelime Farsça *"seng-kil"*in Arapçalaşmışı görünmektedir. Zımnen: Allah onların üzerine katar katar bela elçileri saldı. Tercihimiz Lût kavmi hakkında nâzil olan *min siccîli* (11:82) *min tîn* olarak açıklayan Zâriyât 33'e dayanmaktadır. Bunlar bölgede bolca bulunan yanmış volkan kalıntıları olan yumurta büyüklüğündeki "sülfür taşları" olabilir.

5 *Hicaratin* ve *siccîlin* kelimelerindeki birbirini teyit eden belirsizlik çeviriye "..türü tanımlanamayan şeyler" olarak yansımıştır.

6 Veya *ramiyune* nisbetle "yağdırıyorlardı". Bir rivayette İkrime, taşların isabet ettiği askerlerin çiçek hastalığına yakalandığını, o günden ne önce ne de sonra bir daha bu hastalığın bölgede görülmediğini söyler (Taberî). Bu olaydan sonra bölgenin bitki örtüsü değişmiştir (İbn İshak). Ebrehe, olay yerinde hastalanmış, etleri lime lime dökülerek San'a'da ölmüştür. Hz. Âişe, filin iki seyisini kör ve kötürüm bir halde dilenirken gördüğünü söyler.

7 *'Asf*ın "yaprak" anlamı için bkz: 55:12. Çevirimiz ve parantez içi açıklamalar *ke-'asfin me'kûl*ün açılımıdır. Bazılarının yorumladığı gibi bu olay, Allah'ın, Rasulüne doğumundan önceki yardımı olarak değerlendirilebilir mi? Allahu a'lem hayır. Zira aynı Kâbe Emevilerin vahşi ve zalim komutanları Haccac'ın ve Büsr b. Ertad'ın mancınıklı saldırılarına maruz kalmış, yakılıp yıkılmıştır. Bu durumda Kur'an, Mekkelilerin toplumsal hafızalarında yer etmiş olan fil olayına ilişkin yorumunu, onların hidayetine vesile kılmayı amaçlamaktadır.

106. KUREYŞ SÛRESİ

Kureyş sûresi, adını, Kur'an'da geçtiği tek yer olan ilk âyetinden alır. Mushaflarda, tefsirlerde ve Buhârî'de bu adla yer alır. İkinci nesil onu *li-îlâfi kureyş* adıyla anmıştır.

Sûre Mekke'de nâzil olmuştur. İlk tertiplerde Tîn'in ardına yerleştirilmişse de, tüm göstergeler bu sûrenin yerinin Fil sûresinin ardı olduğunu gösterir. Şöyle ki: İlk otoritelerden Ferrâ, Ahfeş ve daha başkaları Kureyş sûresinin ilk âyetinin Fil sûresinin son âyetiyle bağlantılı olduğunu söyler. Bunu muhteva da doğrular. Zira iki sûrede de Allah ilk muhataplara nimetlerini hatırlatmaktadır. Hz. Ömer bir farz namazın ikinci rekâtında önce Fil sonra Kureyş sûrelerini okumuştur (Taberî). Ubey b. Ka'b mushafında, iki sûrenin peş peşe besmelesiz yer aldığı rivayeti vardır. Bu rivayetler ikisinin tek sûre olduğunu değil, birbiriyle mâna ve zaman açısından kopmaz bir bağa sahip olduğunu gösterir. Zira bu iki sûrenin fasılaları tartışmaya mahal bırakmayacak kadar farklıdır. Nüzul tarihi, muhtemelen 2. yılın sonudur.

Önceki Fil sûresi gibi bu da ilk muhataplara Allah'ın kendilerine verdiği özel nimetleri hatırlatır. Zira Mekke'nin sakini olan Kureyş kabilesi, her şeyini canlı bir tanık gibi karşılarında duran Beyt'e (Beytullah) borçludur. Bu sûre, ticaretin Kureyş için ne denli hayatî bir önemi hâiz olduğu bilinmeden asla anlaşılamaz. Bu gerçek şöyle ifade edilebilir: ticaret yoksa Kureyş yoktur, *îlâf* yoksa ticaret yoktur. Bu gerçeği, Kureyş'in en güçlü tacirlerinden Saffan b. Umeyye'nin, müslümanların *îlâf*'ın iki kanadından birini kontrol altına aldığında söylediği şu sözler güzel açıklar: "Ne yapalım, nereye gidelim, bilemiyoruz. Şayet burada oturup kalsak sermayemizi yiyip bitireceğiz. Zira Mekke'deki varlığımız yazın Şam, kışın Habeşistan ticaretine dayanmaktadır" (Vâkıdî, *Meğâzi* I, Beyrut, 1404, s. 197).

Ancak bu, gerçeğin sadece yansıdır. Gerçeğin tamamını ancak şu cümle ifade edebilir: Eğer Kâbe yoksa, ticaret de *îlâf* da yoktur; ama Kâbe de bereketini kendinden değil Rabbinden alır. İşte sûre bu gerçeği hatırlatır: "yalnız şu Beyt'in Rabbine kulluk etsinler" (3). Beyt'e değil, beytin Rabbine... Zımnen: ekmeğe değil, ekmeğin sahibine teşekkür etsinler!

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

1 BARİ[1] Kureyş'in[2] ticari imtiyazları hakkı için, 2 onların yaz ve kış yaptıkları imtiyazlı ticaretin sefer güvenliği hakkı için: 3 yalnız şu Beyt'in Rabbine kulluk etsinler![3]

لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ ﴿١﴾ إِيلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ ﴿٢﴾ فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هٰذَا الْبَيْتِ ﴿٣﴾

4 Ki O, onları açlığa rağmen doyurmuş,[4] her tür tehlike ve tehdide rağmen güvende kılmıştır.[5]

الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَآمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ ﴿٤﴾

---

1 *Lâm* harfi için, Fil sûresi ve bu sûrenin 3. âyeti olmak üzere iki tarafı da gören şu zımnî anlama ulaşırız: Allah'ın Kureyş üzerindeki nimeti saymakla tükenmez. Fil Ordusu'nun hezimeti bunlardan sadece biridir, ama onlar bu nimetlerin hiçbirinin hakkını teslim etmiyorlar. Bari varlık sebepleri olan ticarî güvenliğin kaynağı Kâbe'nin Rabbinin hakkını teslim etsinler de..."

2 *Kureyş*, "köpek balığı" anlamına gelen *kırş* veya "toplamak ve biriktirmek" anlamına gelen *karşın* tasğiri. *Kuruş* da bu köke atfedilir, fakat İran hükümdarı Kyrus'tan gelmesi de mümkündür. Tasğir burada tazim içindir. Fihr b. Malik veya onun dedesi Kinaneli Nadr'ın çocuklarından türeyen Mekke ve civarında mukim kabilenin ismi.

3 Beyt'in Rabbi, âlemlerin Rabbidir. Yani bütün bir insanlığın. Beyt de insanlığın yeryüzündeki ilk varoluşunu temsil eder. Bir tür baba ocağı, ana kucağıdır. Hac işte bu yüzden bir sılaya dönüştür. Orayı ziyaret, Allah'ın insanın insanlığı üzerindeki hakkıdır (3:97).

4 Bu *min* bedel içindir. Metne kattığı yan anlam şudur: Mekke şartlarında açlığa, tehdit ve tehlikeye maruz kalmak doğaldı, buna rağmen Allah onları korudu.

5 Zımnen: Onların dünyevî açlık ve korkularını gideren Allah şimdi de onların mânevî/uhrevî açlık ve korkularını gidermek için peygamber ve vahiy gönderdi.

107. MÂ'ÛN SÛRESİ

Sûre adını, Kur'an'da geçtiği tek yer olan son âyetinden alır. Bazı tefsirler ve Buhârî sûreyi ilk kelimesi olan *Eraeyte* adıyla anmışlardır. Sûrenin adı altıya kadar çıkarılmıştır.

Mekke'de, nübüvvetin 2. yılında inmiştir. Ünlü tertipte Tekâsür ile Kâfirûn arasında 17. sırada yer almıştır. Bu sıralamayı sûrenin muhtevası da teyit eder.

Sûreyi ikiye bölüp 1-3. âyetlerinin Mekke'de, 4-7. âyetlerinin de Medine'de indiği iddiaları *Musallîn*'e şer'î mânasıyla "namaz kılanlar" anlamı verme ısrarından kaynaklanmaktadır. Ne ki bunun bir mesnedi yoktur. Her şeyiyle parçalanamayacak bir bütünlük arzeder. Dahası, sûre son âyetiyle tekrar girişteki konuya dönerek onu her tür bölme çabalarını boşa çıkarır. Sûrede birbirine *fa* bağıyla kopmaz biçimde bağlanan iki konuyu birbirinden ayırmak, bizzat sûrenin reddettiği bir şeydir.

Mâ'ûn sûresi, ikinci yılın ilk yarısına tarihlenebilir. Konu itibarıyla, kendisinden önce indirilen Tekâsür sûresinin bir devamı niteliğindedir.

Sûrenin konusu, bireysel ibadetle toplumsal yükümlülük arasındaki kopmaz ilişkidir. *Salât* üzerinden, hasenâtın sâlihata nasıl tebdil edileceğini gösterir (Bkz: 103:3, not 5). Kulun Allah ve toplumla olan ilişkilerinin parçalanamazlığı işlenir. Zımnen söylenen şudur: yetimi gözetmekle ibadetin arasını ayırmak, "Allah'a karşı borçluluk bilinci" anlamındaki Din'i, dolayısıyla "din gününü/hesap gününü" yalanlamaktır.

Yedi âyetlik sûrenin ilk üç âyeti insanın diğer insanlarla, sonraki üç âyeti insanın Allah'la ilişkisine dairdir. Bunun özeti şudur: Tevhid ve adâlet dinin iki kanadıdır. Bunlardan biri kırıldığında, diğeri işlevini îfâ edemez. Bu sûre, insanlara karşı sorumluluğun Allah'a karşı sorumluluktan ayrı düşünülmemesi gerektiğini telkin eder. Eğer kişi insanlara olan yükümlülüklerini yerine getirmiyorsa ibadet bir gösteriden ibarettir: "Olmaz olsun (böyle) ibadet edenler" (4). Bunun anlamı şudur: İbadetler Allah ile kul arasında gerçekleşiyorsa da, ibadetlerin gayesi kulun diğer insanlarla ilişkilerine yansımak zorundadır. Zira ibadetin yararı Allah'a değil insanadır. Zaten ibadetin meyvesi de budur.

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 BAK ŞU Hesap Günü'nü yalanlayan kişiye![1] 2 İşte bu tiptir yetimi itip kakan,[2] 3 ve yoksulu doyurmaya teşvik etmeyen.[3]

4 İşbu yüzden, olmaz olsun (böyle) ibadet edenler![4] 5 Bu gibiler, ibadetin hakiki amacından[5] gafil görünmektedirler.[6] 6 Bunlar öyle kimseler ki, (ibadeti) gösteriye dönüştürürler, 7 ama en küçük yardımı bile esirgerler.[7]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اَرَاَيْتَ الَّذ۪ي يُكَذِّبُ بِالدّ۪ينِۜ ﴿١﴾ فَذٰلِكَ
الَّذ۪ي يَدُعُّ الْيَت۪يمَۙ ﴿٢﴾ وَلَا يَحُضُّ عَلٰى
طَعَامِ الْمِسْك۪ينِۜ ﴿٣﴾ فَوَيْلٌ لِلْمُصَلّ۪ينَۙ ﴿٤﴾
اَلَّذ۪ينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَۙ ﴿٥﴾ اَلَّذ۪ينَ
هُمْ يُرَٓاؤُ۫نَۙ ﴿٦﴾ وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ ﴿٧﴾

---

1 Kur'an'ın hiçbir yerinde çoğul gelmeyen *dîn* kavramı "borç" anlamındaki *deyn*den türetilmiştir (Aynı kök anlama atıfla kullanılan *medînûn* için bkz: 37:53). Hem alacak-verecek, hem de boyun eğme-eğdirme anlamına gelir (*Mekâyîs*). Kişi borçlu olduğuna boyun eğip teslim olduğu için *taat* (itaat), *inkıyâd* (bağlılık) ve *zull* (boyun eğme), kişi alıştığı tarza boyun eğip onu "hayat tarzı" edindiği için *'âdet*, inancıyla yargılandığı için *akide*, birbirine hukukî bağlarla bağlı oldukları için *millet* anlamları kazanmıştır. Borç ve alacakların hesabı görülüp karşılığı (*ceza*) verildiği için "hesap günü"ne *yevmu'd-dîn*, efendisine borçlu olduğu için "köle"ye *medîn* denilmiştir. Borçlunun hakkını arayacağı mahkemenin bulunduğu mekâna *medîne*, kişinin borcunu alacaklısından tahsil eden yönetici/hakime *deyyân* denilmiştir. Yerdekileri borçlu çıkardığı veya kendisine boyun eğdirdiği için sağanak yağmura da *dîn* denilmiştir. *ed-Dîn* Allah-insan-servet ilişkisinin ele alındığı bu bağlamda "insanın Allah'a karşı fıtrî borçluluğu" anlamına gelir ve "Hesap Günü"ne işaret eder. Ayrıca "ikrar edilmesi gerekeni inkâr" anlamına gelen *yukezzibu bi..* ibaresi, tercihimizi teyit eder. Zira islâm, Allah'ın hakkını teslim etmek için O'na kayıtsız şartsız teslim olmaktır. Yani iman kişinin Allah'a olan borcunu ikrar, küfürse borcunu inkâr halidir.

2 Bu âyet, zımnen "sahipsiz kalanın sahibi Allah'tır" hükmünü içermektedir.

3 Veya: "teşvik etmeyen". Buradaki teşvik kişinin kendi kendini buna motive etmesidir (Krş: Râzî).

4 *Salât* için bkz: 87:15, not 15. Bu salât, mü'minlere *ikame* etmeleri emredilen namazla bir tutulamaz. Olsa olsa "ikame edilmemiş" bir *salât*tır. Hz. Peygamberin tasvirinden yardım alacak olursak, dini desteklemeyen ve dince desteklenmeyen *salât*tır. Bunun en tipik özelliği Yaradan'a kulluğu, yaratılana şefkatten kesip ayırmaktır. Böylesi bir ibadet, ibadet olma özelliğini de yitirir. Kur'an "Gerçek erdem, yüzlerinizi doğuya veya batıya döndürmeniz değildir" (2:177) derken de, kesilen kurbanlar için, "Onların ne etleri ne de kanları Allah'a ulaşır" (22:37) derken de bunu kasteder. İbadet'i adâletten ayırmak, *ed-Dîn*'i yalanlamakla eş tutulmuştur. Elbet, "Onların Beyt çevresindeki ibadeti (vahyi susturmak için) şamata çıkarmak ve (namazı) engellemekten ibarettir." (8:35) âyeti, amacından kopartılarak içi boşaltılan ibadetlerin nasıl oyun ve eğlence halini aldığını; veya oyun ve eğlencenin, amacından koparılmış ibadetlerin yerine nasıl ikame edildiğini gösterir.

5 İbarede *fî* yerine *'an* kullanılmıştır. Yani, *salât*ın içinde unutanlar değil, *salât*tan ve onun amacından gafil olanlar kastedilmektedir. Yani alkış ve ıslık eşliğinde yaptıkları tavafı ibadet (*salât*) zanneden müşrikler gibi, ibadetin hikmet, illet ve gayesini unutup kendi kafasına göre yaptıklarının adını "ibadet" koyanlar.

6 Veya İbn Mes'ud kıraatiyle "ibadeti oyun oyuncak ederler" (Krş: 8:35). Namazın kendisi *hasenat*a giriyorsa da amacı *sâlihât*tır: "ve namazı hakkını vererek kıl: çünkü (hakkı verilerek kılınmış) namaz, (insanı) belli başlı her tür çirkinlik ve kötülükten alıkoyar" (29:45). Amacı gerçekleşmemiş bir namaz *hasenat*a dahil olur ve bire on ecir alır (6:160), amacını gerçekleştirmiş bir namaz ise *sâlihât*tandır ve karşılığı cennettir (95:6). Konuyla ilgili bir not için bkz: 103:3, not 5.

7 Veya *mâ'ûn*un *ma'rûf* vurgusuyla: "En küçük bir nezikati bile esirgerler." (Buhari) Burada anahtar "görme-gösterme-görünme" kavramıdır. İnsanlar görsün diye saçıp savuranlar Allah için zırnık vermiyorlarsa, üç ihtimal vardır: 1) Ya Allah'ın varlığına inanmıyorlar, 2) ya Allah'ın gördüğüne inanmıyorlar, 3) ya da Allah'ın ödüllendirme vaadine güvenmiyorlar. Doğrusu her üçü de vahimdir, çok vahim!

108. KEVSER SÛRESİ

Kesret ismiyle geldiği için "çok hayır, bol ikram, nimet sağanağı" mânasına gelen adını ilk âyetinden alır. Tüm mushaf ve tefsirlerde bu isimle yer almış ve şöhret bulmuştur. Kur'an'da kelimenin kullanıldığı tek yer burasıdır.

Sûre Mekke'de inmiştir. Hem konusu, hem üslubu bunu teyit eder. Başta Osman b. Affan, İbn Abbas ve Cabir b. Zeyd'inkiler olmak üzere bütün ilk tertiplerde sûre Mekkî olarak kayıtlıdır. Sûrenin Medenî olduğunu söyleyenler Enes hadisine (Müslim) dayanırlar. Sûrenin bunu desteklemeyen üslûp ve muhtevasına ilaveten, ilk tertip sahibi sahabilerin buna katılmamış olmaları dikkat çekicidir. Sûre İbn Abbas tertibinde Asr-Tekâsür, diğerlerinde 'Âdiyât-Tekâsür arasına yerleştirilir. Çoğunluğun yaklaşımı daha isabetli görünmektedir. Mevcut yeri itibarıyla sûre peygamberliğin 2. yılının sonuna yerleştirilebilir. Sûrenin 3. âyeti Hz. Peygamber'e kin ve nefret besleyen bir zümrenin varlığına delâlet eder.

Kevser, Kur'an'ın en kısa sûresi olsa da, anlamı derindir. Konusu itibarıyla İnşirah ve Duhâ sûrelerinin hizasına konulabilir. Zira Kevser sûresi de adı geçenler gibi muhatabını motive eden bir muhtevaya sahiptir. Allah Rasulü'nün ümidini tahrik eder, kuvve-i mâneviyesini yükseltir. Âlemlere rahmet olana, vahiy ve nübüvvetin sadece "ağır bir sorumluluk" değil, aynı zamanda "büyük bir hayır" olduğunu hatırlatır (1). Bu hayırlı nimet sayesinde Abdulmuttalib'in yetimi "âlemlere rahmet" olmuştur. Ve bunu yapan da âlemlerin Rabbi Allah'tır. O halde, âlemlerin Rabbine şükür gerektir ve şükrün en büyüğü, ibadeti O'na tahsis etmektir (2).

Kevser-ebter karşıtlığı sûrenin anahtarıdır. Ona kin güdüp ondan nefret edenler olacaktır. Bunun anlamı, Allah'ın birçok hayır ve keremine mazhar olduğu için varlığı bütünüyle hayır olmuş birinden mahrum kalmaktır. Yani, *el-ebter* olup onunla alâkasını kesen ve ona düşman olan biri, gerçekte *el-kevser*'den kesilip ona düşman olmuş ve hayrın kaynağından mahrum kalmış biridir (3). Allah'ım! Bizi hayrın kaynağından mahrum eyleme!

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اِنَّٓا اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَۜ ﴿١﴾ فَصَلِّ لِرَبِّكَ
وَانْحَرْۜ ﴿٢﴾ اِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْاَبْتَرُ ﴿٣﴾

1 GERÇEK şu ki Biz, sana her hayrı cömertçe bahşettik:[1]

2 O halde namazı da, kurbanı da yalnız Rabbine tahsis et![2]

3 Bir başka gerçek de şu ki; (hayırdan) tamamen kesilip kopmuştur senden nefret eden.[3]

---

1 *el-Kevser*, "çok hayır" mânasına gelen câmid bir isimdir. Kural gereği câmid isimler müsemmasından başkasına delâlet etmezler. Şu halde bu kelimenin karşılığı İbn Abbas ve onu izleyenlerin de dediği gibi, Hz. Peygamber'e tahsis edilen nimetlerdir. Hz. Enes'ten gelen "havuz" hadisi kelimenin delâletiyle değil, yorumuyla alâkalı olarak anlaşılmalıdır. *Kevser*i, "Hz. Peygamber'in nesli, sahabesi, ümmeti, ümmetinin âlimleri, cennette bir ırmak, tevhid, İslâm, fazilet, "övülmüş makam", şeriatının sadeliği, Kur'an'ın kolay anlaşılması, ona has bir "nûr" olarak yorumlayanlar da olmuştur. Tabatabâî yorumların 26'ya kadar çıktığını söyler (*el-Mîzân*). Allah Rasulü'ne verilen nimetlerin başında vahiy, nübüvvet ve hikmet gelir. Vahiy ve onun ayrılmaz bir parçası olan nübüvvet, bir başına "çok hayır"dır. Öte yandan, "kime doğru hüküm verme yeteneği (*hikmet*) bahşetmişse, doğrusu ona tarifsiz büyüklükte bir servet bahşedilmiştir" (2:269) âyeti hatırlanmalıdır. Gerisi, başta Duhâ, İnşirah ve Fetih olmak üzere birçok sûrede sayılan ve *leke* ("senin için" veya "sana has") ifadesiyle tahsis edilen nimetlerdir. *el-Kevser*de mübalağa vurgusu mündemiçtir. Zımnen bu, Allah Rasulü'ne verilen vahyin ve risaletin etkisinin sadece onun ölümüne kadar değil, ölümünden sonra da artarak devam edeceği müjdesini içerir

2 Veya *salâtın* "destek" (87:15, not 15) ve *nahrın* "göğüs" anlamlarından yola çıkarak: "O halde desteğini Rabbine tahsis et ve (inkârcılara) göğüs ger". Tercihimizde ıstılahi anlamlar esas alınmıştır. *İnhar* emrini Ehl-i Beyt okulu namaza başlama tekbirinde elleri göğüs hizasına kaldırma olarak anlamıştır. Rükûdan doğrulurken elleri kaldırmak olarak da yorumlanmıştır. *Lâmın* delâlet ettiği gibi, burada namaz kılma ve kurban kesme emredilmemektedir. Vahyin ilk günlerinden beri zaten kılınmakta olan namazı ve Hz. İbrahim'den beri kesilmekte olan kurbanı Allah'a has kılma, O'na tahsis etme emredilmektedir. Bunun anlamı namazı "ikame etmek" kurbanı "vikâye edinmek"tir. Tevhid ve ihlasın gereği de budur. Söz akışı gereği "Bize" yerine "Rabbine" şeklinde gelmesi, kulun ubudiyetinin Rabbin rububiyyetine teşekkür makamında bir karşılık olduğunu ifade eder.

3 *el-Ebter*, ilk âyetteki *el-kevser*in karşıtı bir vurguya sahiptir. Bizce bu Kur'an'ın çift/zıt kutupluluk özelliğinin (*mesânî*) bir göstergesidir. *el-Kevser* "çok hayır" mânasını taşıdığı için, *el-ebter* de "hayrın kaynağından tümüyle kopup kesilen" mânası taşır. *Betera: kata'a* (kesip kopardı), *el-ebter*: *el-maktu'* (kesilip kopmuş) demektir. Yani, geriye ondan hiçbir iz kalmadığı için "vardı ama yok oldu" demeye bile gerek duyulmayan bir kopuş. *Ebter* soyut ve mânevî değerler için kullanılır. *Ebtere* kelimenin sonradan kazandığı "soyu kesik" mânası verenler, müşriklerin Hz. Peygamber'in oğulları Kasım ve Abdullah'ın vefatının ardından "Onun soyu kesiktir" suçlamasından yola çıkarlar. Bu yoruma göre âyet bu suçlamayı kabul edip onu yapanlara iade etmiş olmaktadır. Oysa ki Kur'an'ın kendisi soy-sopla, evlat ve oğulla övünmeyi şiddetle kınar. Kur'an'a göre çocuksuzluk bir eksiklik değil bir imtihandır. Kaldı ki, bu sûrenin iniş nedeni olarak gösterilen Âs b. Vail'e mukabele ediliyorsa, bu mukabele gerçekleşmemiş demektir. Zira onun oğlu (Amr b. As), torunu Abdullah ve onun nesli yaşamıştır. Eğer *ebter* ile mânevî soyun kesikliğinin kastedildiği söylenecek olursa, iman gibi küfrün de hep varolacağı bedihi bir hakikattir. Kâfirler sadece dünyada var olmayacaklar, âhirette de (cehennemde) var olacaklardır. Yani küfrün ve kâfirin soyunun kesik olduğu şeklindeki bir anlayış da isabetli değildir. *Ebter* suçlamasının, Allah Rasulü'nün "kavminin yolundan ayrılıp kopmasını" ifade ettiğini söyleyenler de olmuştur. Fakat hakikat yukarıda söylendiği gibidir ve âyetin meali de buna göre verilmiştir.

109. KÂFİRUN SÛRESİ

Adını ilk âyetinden alır. İlk mushaf ve tefsirlerde bu adla anılır. Buhârî ilk âyetinin tamamıyla anmıştır. İhlas sûresiyle birlikte "hastalığı def eden ikili" anlamına *el-Mukaşkışeteyn* de denmiştir. Tıpkı 112. sûreyi olduğu gibi, bu sûreyi de *İhlas* adıyla ananlar olmuştur.

Mekke'de nâzil olmuştur. Osman ve Cabir b. Zeyd tertiplerinde Ma'ûn-Fil arasında 18. sırada yer alır. İbn Abbas tertibinde ise Fil-İhlas arasında yer alır. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla sûrenin en isabetli yeri Mâ'ûn-Tebbet arasıdır. Peygamberliğin 2. yılına tarihlendirilmelidir. Sûre 6 âyettir.

Sûrenin konusu İslâm akidesinin temeli olan tevhiddir. Bu sûre İhlas ile birlikte kelime-i tevhidin tefsiri niteliğindedir. *Lâ ilâhe*'yi Kâfirûn sûresi, *illallah*'ı İhlas sûresi tefsir ve temsil eder.

Ana fikri tek cümledir: İmanda pazarlık olmaz. Tersi de geçerli: Pazarlık olan yerde iman olmaz. Sûre, bir imanda kararlılık ve sebat sûresidir. Aynı zamanda, Kur'an'ın ilk muhatabını İnşâ örneklerinin de başında gelir. Bu sûre, dünyanın en halim selim insanını, "Vallahi ey amca, güneşi sağ elime Ay'ı da sol elime koysanız, Allah'tan aksi yönde bir emir gelmediği sürece ben bu dâvâdan asla vazgeçmem!" (İbn Hişam, *es-Sîra* II, 101) diyecek destanî bir kararlılık noktasına getiren sürecin işaret taşlarından biridir. Vahidi'nin ve İbn İshak'ın naklettiği şu nüzul sebebi rivayeti bilinmeden sûre hakkıyla anlaşılamaz:

"Allah Rasulü Kâbe'yi tavaf ediyordu. Kavmin yaşlıları olan Esved b. Muttalib, Velid b. Muğire, Umeyye b. Halef, 'Âs b. Vail önüne geçip şu teklifte bulundular: 'Ya Muhammed! Gel (bir sene) biz senin kulluk ettiğine kulluk edelim, (bir sene de) sen bizim kulluk ettiğimize kulluk et. Bu sayede biz seninle bu işte ortak olalım. Eğer seninki bizimkinden hayırlıysa, biz o hayırdan payımızı almış oluruz. Yok eğer bizim taptığımız seninkinden hayırlıysa, sen ondan mahrum kalmamış olursun.' Allah da bunun üzerine bu sûreyi indirdi. Rasulullah ertesi sabah Kâbe'de onlara bu sûreyi okudu. İşte o zaman ondan ümitlerini tamamen kestiler."

İbn Abbas şöyle der: "Ondan tamamen ümit kestiler; ona ve ashabına eziyet etmeye işte o zaman başladılar". Bu tesbit de gösteriyor ki, bu sûre tıpkı Necm sûresi gibi Mekke döneminin kırılma noktalarından biridir. Suskunluk ve alay dönemlerinin ardından bu sûre ile baskı dönemi başlamıştır.

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 DE ki:[1] Siz, ey kâfirler![2]

2 Asla kul olmam sizin kul olduğunuz şeylere,[3]

3 siz de benim kul olduğuma kulluk ediyor değilsiniz![4]

4 Ve ben asla kulluk etmeyeceğim sizin kul olduklarınıza,[5]

5 siz de benim kul olduğuma kulluk edecek değilsiniz.[6]

6 O halde sizin dininiz size, benim dinim bana![7]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ يَٓا اَيُّهَا الْكَافِرُونَۙ ﴿١﴾ لَٓا اَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَۙ

﴿٢﴾ وَلَٓا اَنْتُمْ عَابِدُونَ مَٓا اَعْبُدُۚ ﴿٣﴾ وَلَٓا

اَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُّمْۙ ﴿٤﴾ وَلَٓا اَنْتُمْ عَابِدُونَ

مَٓا اَعْبُدُۜ ﴿٥﴾ لَكُمْ د۪ينُكُمْ وَلِيَ د۪ينِ ﴿٦﴾

1 Kendisinden önce inen on yedi sûrenin ardından, meydan okuma ve cevap verme vurgusunu da içinde barındıran ve "vahyi ilet" anlamına gelen ilk *kul* emri burada gelir. "De ki" emri ile, 1) Vahyin ilâhî bir İnşâ projesi olduğu; 2) Nebi'ye vahiyden dolayı gelmesi muhtemel tepkilere karşı "o emir kuludur, varsa bir itirazınız Allah'a iletin" meydan okuması demeye geldiği; 3) "De ki" emri ile sözün gerçek sahibinin Allah olduğu vurgulanır. Kur'an'da "de" emriyle başlayan diğer dört sûre İhlas, Felak, Nâs ve Cin sûreleridir.

2 İsm-i failin kattığı yananlamla: "İnkâr ve nankörlüğü hayat tarzı edinenler". Buradaki *el-kâfirûn*, farklı açılımlarla çevirilebilir. Fakat bu bağlamdaki vurgusunu kaybeder. Zira bu bağlam, inkârcı muhataplara yönelik azar ve onlardan teberri bağlamıdır. Bu yüzden biz de çeviride aslî telaffuzunu aynen koruduk.

3 Benzeri bir meydan okuma için bkz: 10:104.

4 Fiilleri (*ta'budûn, a'budu*) ism-i faillerden (*'âbidun*) ayırmak için birincileri "kul olmak" ikincileri "kulluk etmek" ile karşıladık (Gerekçesi için bu notun sonundaki Ebu Müslim'in görüşüne bkz). Sanıldığı gibi 2-3. âyetlerle 4-5. âyetler bir tekrar değildir. Müşriklerin yaptığı ahlâksız teklif çift zamanlı olunca red de çift zamanlı gelmiştir. Bu fark çeviriye yansıtılmıştır. Âyet 3'teki *ellezi* yerine geçen *mâ* "mutlak varlık" anlamına, âyet 4-5'teki masdar-ı müevvel hükmünde olan *mâ*lar "bilinçsiz ve körü körüne bir kulluğa" delâlet eder. Bu âyetler aynı zamanda gaybî bir ihbar olmuş, nüzul sebebi rivayetinde adı geçenlerin tümü de kâfir olarak ölüp gitmişlerdir. Yâsîn sûresinin 7. âyeti ve Bakara sûresinin 6. âyeti, bu âyet ışığında okunmalıdır. 2-4. âyetler arasındaki dört adet *mâ* müphem ismi için şöyle bir değerlendirme de yapılabilir: Muhataplara, kendi tanrı tasavvurları düzeyinde hitap edilmiştir. Zira onlar dünyevîleşmiş bir zihin ve maddeci bir yaklaşımla algılıyor ve tanrıyı "şey"leştiriyorlardı. *Mâ*, hem bizim onların tanrılarına ve tanrı algılarına bakışımızın doğruluğunu hem de onların bizim inandığımız Allah'a ve tanrı anlayışımıza bakışlarının yamukluğunu tam ve mükemmel ifade etmektedir.

5 Bu âyet, aynı zamanda Allah Rasulü'nün geçmişinde şirkin yer almadığına delâlet eder.

6 Allah ile birlikte başkalarına ilâhlık yakıştıran birinin, gerçekte Allah'a hiç kulluk etmemiş sayıldığının açık beyanıdır. 3-5. âyetlerdeki üç ism-i fail kipi, mânayı teyit içindir. Bir eylemi fiille reddetmek onu öznenin zâtından değil sıfatından nefyetmektir. Fakat ism-i faille nefyetmek onu öznenin zâtından nefyederek imkân ve ihtimali dışlamaktır. Kalbin mühürlenmesi bu olsa gerektir. *Ve lâ ta'budûn* yerine *ve lâ entum 'âbidûn* gelmesinin mânaya katkısı budur.

7 Veya: "Sizin hesabınız size, benim hesabım bana aittir." Ya da *lâm*a istihkak mânası vererek: "Sizin dininiz size lâyıktır, benim dinim bana lâyıktır." Zımnen herkes lâyık olduğunu bulur. Buradaki din, değerler sistemi anlamındadır (Bkz: 107:1, not). Aslında, "sizin değerler sisteminiz size, benim değerler sistemim bana aittir" derken, gerçekte siz değerleriniz üstüne pazarlık yapıp onları terk edilebilir buluyorsunuz. Sonuçta sizin değerleriniz yok, fiyatlarınız var. Önceliğiniz "fiyatlar", onun için pazarlık yapıyorsunuz. Benden de bu ahlâksız teklife evet dememi bekliyorsunuz. Fakat bir değeri değer yapan onun pazarlık kabul etmez olmasıdır. Benim değerlerim var ve ben onun için pazarlık yapamam. Yaparsam inancımız farklı olsa da dinimiz (hayat tarzımız) aynı olur.

110. NASR SÛRESİ

Sûre "zafer garantili yardım" mânasına gelen adını ilk âyetinden alır. İlk mushaf ve tefsirlerde bu adla yer alır. Buhârî'nin Hz. Âişe'den naklettiği bir rivayette ilk âyetinin tamamıyla anılır. Tirmizî "Feth" adıyla anar. İbn Mes'ud, Rasulullah'ın vefatını ima ettiği için *Tevdi'* (Veda)" adını vermiştir.

Sûrenin şeklî unsurları, Mekkî sûreleri andırır. Fakat sûrenin Mekke'de indiğine dair elimizde her hangi bir veri bulunmamaktadır. Genel kabule göre Nasr sûresi Medine'de nâzil olmuştur. Ancak nüzul tarihi konusunda üç ayrı görüş vardır: 1) Taberî ve Taberânî'nin İbn Abbas'tan rivayetlerine göre, Hicrî 7. yılda Hayber dönüşü nâzil olmuştur. Katade'den gelen "Rasulullah'ın vefatından iki yıl önce indi" rivayeti de bunu destekler. 2) Vahidi'nin yine İbn Abbas'tan nakline göre, Huneyn'den dönüşte nâzil olmuştur. 3) Bezzar, Beyhaki ve İbn Ebi Şeybe'nin naklettiği sorunlu İbn Ömer rivayetine göre Veda Haccında nâzil olmuş, Nebi bundan sonra üç ay yaşamıştır.

Bu rivayetlerden metnin bağlamıyla en uyumlusu ilkidir. Zira mazi fiilin başına gelen *izâ* şartı fiilin zamanını geleceğe çevirir. Sûre geleceğe dair ihbardır. Diğer görüşleri dikkate almak, olayı olup bitmiş kabul etmektir. Kaldı ki, sûredeki *feth*'in Mekke'nin fethi olduğunda ittifak vardır.

Sûrenin konusu zafer ahlâkıdır. Sûre geleceğe ilişkin mucizevî ve gaybî bir ihbarla başlar. Bu müjde gelecekte gerçekleşmesi mukadder olan zaferin ve fethin müjdesidir. Zafer'in anlamı bellidir: mücadeleyi kazanmak. Peki fetih nedir? İşte o da anlamını ikinci âyette bulur: İnsanların Allah'ın dinine dalga dalga girmeleridir. Bunun adı 'yürek fethi'dir. Tıpkı Fetih sûresinde olduğu gibi, burada da mücadelenin amacının insanla İslâm arasındaki engeli kaldırıp yürekleri fethetmek olduğu vurgulanır. Fakat bütün bunlar gerçekleşirken, muzaffer ordunun başkomutanına, her muhatabı iliklerine kadar titreten bir uyarı yapılır:

"Hamd zâtına mahsus olan Rabbinin mutlak yüceliğini dillendir ve O'ndan bağışlanma dile; zira O, tüm içten tevbeleri kabul edendir!"

İşte zafer ahlâkı dediğimiz de budur: Özünüzü-ömrünüzü tüketerek kazanmak ve başarmak. Sonunda "Ben çalıştım ben kazandım" deme yerine *estağfirullah* demek. Tıpkı Fetih günü başı devesinin boynuna değecek kadar eğik, gözleri yaşlı Nebi'nin kıpırdayan dudağından dökülen istiğfar gibi.

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

1 ALLAH'IN zafer garantili yardımı[1] ve Fetih geldiğinde,[2] 2 ve insanların kitleler halinde Allah'ın dinine gireceklerini gördüğünde, (senin görevin de tamamlandı demektir):[3] 3 Artık durma, tesbih et Rabbini hamd ile birlikte[4] ve O'ndan bağışlanma dile;[5] zira O, tüm içten tevbeleri kabul edendir![6]

إِذَا جَٓاءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَالْفَتْحُ ﴿١﴾ وَرَاَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ ف۪ي د۪ينِ اللّٰهِ اَفْوَاجًا ﴿٢﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُۜ اِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ﴿٣﴾

1 Özellikle *nasr* sıradan bir yardımı değil "zafer garantili yardımı" ifade eder. Krş: "Zafer garantili yardım başkasından değil yalnızca Allah katındandır" (8:10).

2 *el-Feth*deki belirlilik bilinen ve beklenen bir fethe delâlet eder ki, o da Hayber'in fethi ardından yüreklerin kapısını İslâm'a açan Mekke'nin fethidir. Esasen *feth*in ilk anlamı maddîdir ve kale kapısı zaferle açıldığı için zafere *feth* denilmiştir. Fakat Kur'an Fetih sûresinin girişinde olduğu gibi kelimeyi mânevî alana taşımıştır. Fethin müjdesi, bu âyetlerin inişinden yaklaşık bir yıl önce inen Fetih 27'de açıkça verilmişti. İlk mü'minlerin askerî başarısı ve İslâmi fetihler, vahyin rolü hesaba katılmaksızın anlaşılamaz ve açıklanamaz. Âyetteki nusret fethin sebebi, fetih nusretin sonucudur.

3 Parantez içi açıklamamız İbn Abbas'a dayanmaktadır (Taberî). Veciz bir yapıya sahip olan 2 ve 3. âyetler birbirine en güzel bu şekilde bağlanmaktadırlar. Üstelik son âyetin başındaki takibiyye *fâ*sı da böylece işlevini bulmaktadır. Baştaki *izâ* şartının da delâlet ettiği gibi bu kitlesel ihtida hareketleri, müjdelenen *feth* ile ne anlaşılması gerektiğini de izah eder. Bu müjde fethin ardından aynen gerçekleşti. Hz. Peygamber, Mekke fethinin ardından Kâbe'nin kapısında durup vahiy tarafından önceden verilen müjdeleri îmâ ederek *Lâilahe illallâhu vahdeh, ve nasara 'abdeh, ve hezeme'l-ahzâbe vahdeh* (Allah'tan başka kulluk edilmeye lâyık varlık yok, O'dur kuluna yardım eden ve O'dur müttefikleri tek başına hezimete uğratan). Burada müjdelenen kitleler halinde dine giriş bölge insanıyla başlamış, fakat onunla kalmamıştır. *Yedhulûne* muzârî fiilinin de işaret ettiği gibi, bu günümüze kadar sürmüş ve bundan böyle de sürecek olan ilâhî bir müjdedir.

4 Tesbih tenzihe ve nefye, hamd teşbihe ve isbata delâlet eder. İlki celal, ikincisi cemal tecellisidir. Allah Rasulü'nün dilinde bu emir bir virde dönüşmüştür. Rasulullah'tan mevsuk olarak gelen *Subhânallahi ve bihamdihi estağfirullahe ve etûbu ileyh* (Buhârî) virdi budur.

5 Rasulullah'ın sûreyi okurken burada durup, ardından devam ettiği rivayet edilir. Yine Rasulullah, vahiyle diyaloga girerek bu sûreyi namazda okuduğunda şöyle mukabele ederdi: "Rabbimiz! Seni hamd ile tesbih ederim; beni bağışla!" (Buhârî). Meleklerin emrine âmâde kılındığı insan, kendisinin yaratılışına "Biz seni hamd ile birlikte tesbih ve takdis edip dururken" diye itiraz eden meleklerden geri kalmamalı, o da hamd ile tesbih etmelidir. Hamd ile beraber tesbih etmek bütün bir varlığın gayesidir: "O'nu övgüyle tesbih etmeyen bir tek nesne dahi bulunmamaktadır" (17:44). Hz. Peygamber "Kalbime bazen anlık bir gaflet gelir de ben Rabbime yüz defa istiğfar ederim" (Müslim, *Zikr* 48:12) buyurur.

6 Nasıl ki tesbih hamdsiz olmazsa, istiğfar da tevbesiz olmaz. Mukâtil'in nakline göre bu sûre indiğinde sahabe sevinirken Hz. Abbas ağlamaya başlamıştı. Peygamberimiz amcasına ağlamasının sebebini sorduğunda, "Galiba sana vefat haberin veriliyor" demiş, Peygamberimiz de bunu doğrulamıştır. Bu âyet, zafer ahlâkını inşâ eder. Kulun zaferi Allah'a, yenilgiyi nefsine hamletmesi kulluk adabındandır (4:79).

111. TEBBET SÛRESİ

Sûre lafzen "kurudu", zımnen "kahroldu" mânasına gelen *Tebbet* adını ilk âyetinden alır. İlk mushafların ve tefsirlerin çoğunda bu isimle yer alır. Tirmizî de sûreyi aynı adla anar. Bazı mushaf ve tefsirlerde son kelimesi olan *Mesed* adıyla yer almıştır.

Mekke'de inmiştir. Hz. Osman ve İbn Abbas tertiplerinde Fâtiha'nın hemen ardına 6 ve 7. sıraya yerleştirilir. Bu durumda sûrenin iniş tarihi birinci yılın ilk yarısıdır. Fakat yine İbn Abbas'tan gelen ve Sahihayn başta olmak üzere birçok kaynakta nakledilen nüzul sebebi rivayetleri, sûreyi en erken 6 veya 7. yılda inmesi muhtemel olan ve 47. sıradaki Şu'arâ'nın ardına yerleştirmemizi gerektirir. Zira bu rivayetlerin tamamında, Tebbet'in inişine neden olan süreç "Artık senin aşiretinden olan yakınlarını uyar." (26:214) âyetiyle başlatılır.

Birincisi erkendir. Çünkü Ebu Leheb, Hz. Peygamber'in amcasıdır ve sûrenin muhtevası, amca ile yeğen arasındaki ipi inceldiği yerden koparmaktadır. Bu ipin incelmesi için aradan makul bir zaman geçmiş olmalı ve bir olaylar zinciri yaşanmış bulunmalıdır. Bu da 1. yıl olamaz. İkinci ihtimal olan sûreyi Şu'arâ'nın ardına yerleştirmek çok geçtir ve makul görünmemektedir. Muhammedî davetin ilk yılları dikkate alındığında sûrenin muhtevasına en uygun tarih 2. yılın sonu, en uygun yer Kâfirûn sûresinin arkasıdır.

Kâfirûn sûresinde pazarlıkçı kâfirler güruhundan söz edilmişti, bu sûrede ise onlar arasından en pazarlıkçı tip olan bir isim küfrün prototipi olarak sunulmaktadır: Ebu Leheb. Hz. Peygamber'in amcası olan Abduluzza, sûrede kinayeli bir biçimde "Alev Babası" mânasına gelen bir künyeyle anılmaktadır. Nüzul sebebi rivayetlerinden birinde bu şahsın karakterini ele veren şu pazarlık nakledilir: Ebu Leheb, Hz. Peygamber'e gelerek, "Ben Müslüman olursam bana ne var?" der. Hz. Peygamber, "Herkese ne varsa sana da o var" der. O da, "Beni herkesle bir tutan din olmaz olsun" der. Onun çıkarcı tabiatı Bedir'de de görülmüş, savaşa gidip mertçe çarpışmak yerine kendi yerine parasıyla asker göndermiştir.

Kur'an vahyi, Hz. Peygamber dışında sadece iki çağdaşını ismen anar: İyilerden Hz. Zeyd, kötülerden Ebu Leheb. Ebu Leheb bu sûrede tarihsel bir kişilik olarak değil, imana karşı körü körüne savaşan inkârcı tipin mümessili olarak yer bulur. Mesaj açıktır: Ebu Leheb ölür, fakat Ebu Leheblik yaşar.

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 KAHROLSUN Ebu Leheb'in çifte gücü,[1] zaten kendisi[2] de kahroldu-kahrolacak!

2 Malı da kazancı da ona hiçbir yarar sağlamadı![3]

3 Zamanı gelince tarifsiz bir alevli ateşin dibini boylayacak!

4 Odun hamalı olan karısı[4] da (o ateşi boylayacak).[5]

5 gerdanında (takı yerine sanki) çelikten[6] bir halat (bulunacak).[7]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

تَبَّتْ يَدَٓا اَب۪ي لَهَبٍ وَتَبَّۜ ﴿١﴾ مَٓا اَغْنٰى
عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَۜ ﴿٢﴾ سَيَصْلٰى نَارًا
ذَاتَ لَهَبٍۚ ﴿٣﴾ وَامْرَاَتُهُۜ حَمَّالَةَ الْحَطَبِۚ
﴿٤﴾ ف۪ي ج۪يدِهَا حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ ﴿٥﴾

1 Lafzen: "iki eli". Bir sonraki âyette yer alan mal ve kazanca delâlet eder. "Ebu Leheb kahrolsun" yerine böyle denilmesinin altında ilâhî şefkat yatmaktadır. Âdetâ; "Ebu Leheb kulumu Benden koparan malı ve kazancı kahrolsun!" denilmiş gibidir. Allah Rasulü'nün çağdaşı olan inkârcılar içinden sadece Ebu Leheb'in Kur'an'a ismen girmiş olmasının altında, Peygamber'e akraba olmanın kişiyi kurtarmaya yetmediği iması bulunmaktadır. Asıl adı Uzza putuna nisbetle Abduluzza (Uzza'nın kulu) ve künyesi Ebu Utbe olmasına rağmen yanakları kırmızı olduğu veya kızınca yanakları al al olduğu için "alev babası" anlamına *Ebu Leheb* denilmiştir.

2 İbn Mes'ud'un *ve kad tebbe* okuyuşunu gözeterek.

3 Veya: "Malı ve yaptıkları ona ne yarar sağlayacak?"

4 Kur'an'ın zikrettiği eşler dört kategoride tasnif edilebilir: 1) iyi-iyi: İbrahim ve eşi, 2) kötü-kötü: Ebu Leheb ve eşi; 3) iyi-kötü: Hz. Nûh ile Lût ve eşleri; 4) kötü-iyi: Firavun ve eşi. Bu dört eşleştirme tüm eş durumlarını kapsar. Benzer bir sınavı veren her mü'min için örnek veya ibret olur.

5 Veya: "Karısı da; o odun hamalı olan (karısı)"; ya da bunu laf taşımaktan kinaye sayarak: "laf taşıyan (karısı)". Tercihimiz günahı sırtta taşınan bir yük olarak niteleyen En'âm 31 gibi âyetlere dayanmaktadır. Zımnen: Karısı dünyada eşinin küfrüne katkı veriyordu, âhirette de ateşine katkı verecek.

6 Lafzen: "bükülmüş liflerden". *Mesed,* bir şeyin sağlamlık ve dayanıklılığını ifade eder (*Mekâyîs*). Fakat daha derinde boynuna bağlı kölelik halkasını temsil eder. Zımnen: Allah'a kul olmayan nefsine esir olur ve ateşi boylar.

7 Ebu Leheb ve karısı hakkındaki bu ilâhî bilgi, Alîm olan Allah'ın zamandan müstağni mutlak bilgisidir. Bu gerçek ışığında, bu ikisinin muhtemel hidayetine dair tüm sorular anlamını yitirmektedir. Allah'ın mutlak bilgisi, bilinen öznenin varlığına bile ihtiyaç duymaz. Sadece parçayı bilen ve gören insana düşen, bütünü bilen ve gören Allah'a teslim olmaktır.

112. İHLAS SÛRESİ

Sûre, muhatabının Allah tasavvurunu şirkten arındırdığı için İhlas adıyla şöhret bulmuştur. Muhtevasına uygun olan Tevhid adıyla da anılmıştır. Bazı rivayetlerde *Kul huvallahu ahad* adıyla anılır. Bunların dışında Esâs, Samed, Tefrid, Tecrid, Necat, Nisbe, Ma'rife, Cemal, Kâfirûn ile birlikte Mukaşkışeteyn, Cerb, Mu'avvize, Mani'a, Mahdar, Muneffira, Berrae, Muzekkira, Nur, Eman ve Şafiye diye de adlandırılır (Râzî ve İbn Âşûr).

Mekke'de indirilmiştir. Üslubu ve muhtevası bunu destekler. İlk tertiplerin tümünde Mekkî'dir. Medine'de indiği iddiaları sebeb-i nüzul rivayetlerinden kaynaklansa gerektir. Ünlü tertipte Felak ve Nâs'ın ardına yerleştirilir. Bu durumda sûreyi Nübüvvetin 3. yılına tarihlendirmek gerekir.

İhlas sûresi, kelime-i tevhidin (*lailahe illallah*) tefsiridir. Üçü olumlu üçü olumsuz toplam altı cümleden oluşan sûrenin konusu tevhid, amacı Allah tasavvurumuzu İnşâdır. Her bir cümle arasında sebep sonuç ilişkisi vardır. Mesela Allah oluşu sonuç, diğerleri sebep olursa açılımı şöyle olur: O Allah'tır: çünkü eşsiz ve benzersizdir, Samed'dir, doğurmamış ve doğurulmamıştır, hiçbir şey O'na denk ve benzer olmamıştır. Allah oluşu sebep, diğerleri sonuç olarak okunursa: O eşsiz ve benzersizdir, O Samed'dir, O doğurtmamış ve doğurulmamıştır, hiçbir şey O'na denk ve benzer olmamıştır: çünkü O Allah'tır. Sûre tevhid sûresidir ve tevhid, Allah'ı Allah bilmektir.

İhlas Sûresi bütünüyle Allah'ı tanıtan ilâhî bir kartvizit mesabesindedir. Kulun Rabbine ihlas ile intisabını ele alır. Sûrenin ihbar cümleleri, *kul* (de ki) ile İnşâya dönüştürülür. Allah Rasulü sûreyi "Kur'an'ın üçte birine denk" olarak niteler (Buhârî ve Müslim). Bu, sûrenin konusuyla alâkalıdır. Zira Kur'an'ın ana konuları tevhid, nübüvvet ve âhirettir. Rivayette "Kur'an âyetlerinin efendisi" olarak nitelenen Âyetelkürsi ve Haşr sûresinin sonu gibi Allah'tan söz eden âyetler varsa da, bütünüyle Allah'ı konu alan tek sûre budur.

Allah Rasulü, sabah namazı öncesinde kıldığı nafile namazda ve bayramlarda bu sûreyi Kâfirûn ile eşleştirerek okurdu. Sûrenin iniş nedeni olarak nakledilen rivayetler içerisinde en tutarlı olanı, İbn Mes'ud, Ubey b. Ka'b ve Cabir b. Abdullah'tan ayrı ayrı gelen şu rivayettir: "Kureyş Nebi'ye 'Bize Rabbinin niteliğini anlat!' dedi, bu sûre nâzil oldu" (Tirmizî). Bu sûrede Allah'ı bizzat Allah tanıtmaktadır. Bu yüzden bu sûre vahyin zirvesidir. Zira varlığın zirvesi olan Allah'tan söz etmektedir.

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

1 (EY muhatab!) De ki: O Allah'tır;[1] eşsiz-benzersiz bir tek'tir.[2]

2 Allah[3] *Samed*'dir.[4]

قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ ﴿١﴾ اَللّٰهُ الصَّمَدُ ﴿٢﴾

---

1 Zımnen: Sadece Allah'ın mahiyeti hüviyetinin aynıdır, O'ndan gayrisinin mahiyeti ile hüviyeti farklıdır. O'nun hakkı kulluk edilmeye lâyık tek Allah olmaktır, O'ndan gayrisinin hakkı O'na kul olmaktır. Bu âyet beyan bilgi sisteminde tevhidi, burhan bilgi sisteminde hüviyeti, irfan bilgi sisteminde vahdeti ifade eder.

2 *Ehad* için, "*es-Samed*'in aksine Allah'tan başkası *ehad* diye nitelendirilemeyeceği için *el* takısı almamıştır" denilmişse de, başta bu sûrenin sonundaki olmak üzere Kur'an'da yalın olarak 53 yerde gelir. Burası dışında, hepsinde de başkaları için kullanılır. *Ehad,* sıfat-ı müşebbehe olması hasebiyle, "teklik O'na mahsus ve zâtıyla kaim" demektir. Belirsizlik, O'nun zâtına özgü bu niteliği kulun tam olarak kavrayamayacağına delâlet eder. *Vahid* yerine *ehad* gelmesi, maddî-manevî, aklî-hissî tüm boyutlardan ve açılardan biricikliğini, eşsizliğini ve benzersizliğini ifade içindir. *Vahid* olan "bir" parçalardan da meydana gelebilir, fakat *ehad* olan "tek" ve parçalanamaz olanı ifade eder. Mamafih Allah için *Vâhid* sıfatı da kullanılmıştır (Bkz: 22:34; 2:163). Fakat *Ehad Vâhid*'den teklik açısından daha güçlü bir sıfattır.
İhlas sûresi muhatabının Allah tasavvurunu İnşâ eden bir sûredir. İlâhî bir kartvizit mesabesindedir. "Ey Allah'ım! Seni tanımak istiyorum!" diye dua eden bir kula sunulmuş bir cevap gibidir. İhlas sûresinde konuşan Allah, konu Allah'tır. Yani Allah'ın Allah hakkında konuştuğu sûredir bu sûre. Bu âyetteki *kul* (de ki) emrinin ilk anda hatırlattıkları şunlardır:
1) "De ki" emri muhatabın zihnini yüce bir makamdan gelen emre karşı hazırlar.
2) Bu emir talim ve terbiyeyi, yani eğitim ve öğretimi amaçlayan bir talimattır.
3) Bu bir şeyi yapma emri değil söyleme emridir. "Bir şeyi yapmadan önce ne yapacağını bil!" anlamına gelir. Zira söz düşüncenin çocuğu, eylemin annesidir. Maamafih sözün kendisi de aklın eylemidir.
4) Bir tek bu emirle tüm sûrenin belâgat çatısı değişmiş, sûre haberden İnşâya taşınmıştır.
5) Ele alınan konu akidenin direğidir ve bireysel yorumlara açık olmayan bir konudur. Onun için de muhatabın takdirine bırakılmayıp "de" emri verilmiştir.
6) "De ki" emri duyulduğu andan itibaren karşı ileti ister: "Ne diyeyim ya Rab!" Bu yöntem teyit alma yöntemidir. Yanlış anlamayı ve anlaşılmayı önlemek için kullanılır. Zira akide gibi nazik bir konuda açık kapı bırakmaya gelmez.

3 Allah lafzının tekrar gelmesi *Ehad* ve *es-Samed* sıfatlarının birbirinden bağımsız olarak ilâhî zâta aidiyetlerini ifade eder. *Ehad*'in önce gelmesi şirkin öncelikli sorun olduğunu gösterir.

4 *Samed,* Allah'ın mutlak ve mükemmelliğini ifade eden bir sıfattır. Hiçbir dile birkaç kelimeyle çevrilemez. Hem "her şey kendisine muhtaç olup kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan"; hem "ilk sebep ve son gaye" veya "öncesiz ilk, sonrasız son"; hem "eksilmeyen ve artmayan"; hem "evrenin eşsiz sahibi" mânalarına gelir. Kelimenin türetildiği *samd*'ın kök anlamı "güç (*el-kuvve*) ve cazibe kaynağı/merkezi (*el-cem*)"dir. Tabiatın çetin şartlarına direnen yekpare ve som kayaya *samed* denir. Yani zamana direnen, daim ve bâki olandır. *İştikak-ı ekber* açısından kelimenin aslî harflerinin *sad* ve *mim* olduğu, "boğaz deliği kapalı olup yememek" anlamındaki *savm,* "ağzı kapalı olup susmak" anlamındaki *summ* ve "kulak deliği kapalı olmak" anlamındaki *samt* ve çenesiyle değil değeriyle konuştuğu ve değeri sabit olduğu için "altın ve gümüş" anlamına gelen *sâmit* ile akrabadır. Yani deliksiz, gediksiz, eksiksiz, noksansızdır. Ne bir şey girer, ne bir şey çıkar. Bu mânâ, üflenen Ruh'un 'Allah'tan bir parça' olduğu düşüncesini de dışlar. Birçok otoriteye göre *samed,* "iç organları olmadığı için yeme ve içmeye muhtaç olmayan" demektir. Yani ölümlü olmayan ve beşere benzemeyendir. Kendisi başkalarına muhtaç olmayıp başkalarının ihtiyacını gideren toplum liderine de *samed* denir. Marife olarak geldiğinde mânâ şu olur: "her şey kendisine muhtaç olan ve kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan". Hakim Tirmizî *es-Samed*'i "öncesiz ilk ve sonrasız son" olarak tarif etmiştir. Sözün özü: Allah'ın mutlak-mükemmelliğini ifade eder (Krş: İbn Teymiyye, *Tefsir* VII, 307-326). Müsnedin belirli gelmesi tahsis ifade ettiği için cümleye, "Yalnızca Allah sameddir" vurgusu katar. *es-Samed* ismi, Tanrı'nın bir şeye girdiği (*hulul*) veya bazılarının Tanrı'yla birleştiği (*ittihad*) türünden her tür akidevi sapmayı kökten reddeder.

لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ﴿٣﴾ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ ﴿٤﴾

3 O doğurtmamıştır[5] ve doğurulmamıştır.[6]

4 Ve hiçbir şey O'na asla denk ve benzer olmamıştır.[7]

5 Yani "doğurmamış/doğurtmamıştır", anne-baba olmamıştır.

6 *Lem telid* yerine *lem yelid* gelmesi özellik ve öncelikle Allah'a her tür oğul isnadını önlemeye yöneliktir. Neden oğul? Zira Allah'a kız evlat isnat eden yok. Müşriklerin putlarını kadın suretinde yapıp onlara "Allah'ın kızları" demeleri, -hâşâ- "Allah'ın haremi" anlamındadır. Yani baba olmamıştır, babası olmamıştır. Zira her doğan ölür, her ölen ise yaratılmıştır. Bu âyet başta eski dünya Şamanizm'i, Hind, Yunan ve kadim Batı paganizmi ve Hıristiyan teslisi olmak üzere, tüm şirk türlerini reddeder.

7 Zımnen: Ne zâtında, ne sıfatlarında, ne fiillerinde. *Ehad*, ilk âyette olumlu bu âyette olumsuz kullanılmıştır. Birincisi tahsis, buradaki tamim (genellik) içerir. İlki Allah için, bu sonuncusu ise Allah'tan başka her şey için kullanılmıştır.

113. FELAK SÛRESİ

Adını ilk âyetinden alır. Mushaf ve tefsirlerin çoğunda Felak adıyla anılır. Allah Rasulü'nden gelen sahih rivayetlerde ilk âyetinin tamamıyla isimlendirilmiştir. Sûre, ikizi olan Nâs ile birlikte "sığındırma" vurgusundan dolayı Muavvizeteyn olarak da adlandırılmıştır.

Sûre, ikizi olan Nâs sûresi gibi Mekkîdir. Üslubu ve muhtevası bunu teyit eder. İbn Abbas'tan Ebu Sâlih yoluyla gelen bir rivayette Medenî olarak gösteriliyorsa da, Küreyb yine aynı kaynaktan bunun tam aksi bir rivayet nakleder. Başta İbn Abbas'ın talebesi Ata ve İkrime olmak üzere Hasan el-Basrî de sûrenin Mekkî olduğu görüşündedirler. Medine'de bir Yahudi'nin Rasulullah'a yönelik sihir girişimini sûrenin nüzul sebebi saymak, bu yanlış kanaate yol açmıştır. İlle de bir nüzul sebebi aranacaksa, bu müşriklerin Hz. Peygamber için söyledikleri "büyülenmiş bir adama uymuş olursunuz" (17:47) iftirasının bir benzeri olmalıdır. Ve Kur'an bu tür isnatları kesin bir dille reddetmiştir. Hz. Peygamberin sihre maruz kaldığını söyleyen her türlü rivayet bu ilke ışığında değerlendirilmelidir. Hz. Osman tertibinde sûre Fil-Nâs arasında yer alır. Bu durumda sûreyi peygamberliğin 3. yılına yerleştirmek gerekecektir.

Felak, tüm ilk sûreler gibi muhatabını İnşâ edici sûrelerin başında gelir. Emir tekrarı (*kul*: de ki) isteyerek başlaması, zımnen "Ey muhatap seni İnşâ edeceğim" vurgusunu taşır. İnsan iradesinin görünmeyen ve bilinmeyen tarafından esir alınma tehdidine karşı muhteşem bir formül sunar: Rabbe sığınma (*isti'âze*). Aynı zamanda bu, Cahiliyyenin bir tür "kötülük tanrısı" yerine ikame ettiği şeytan ve cin tasavvurunu reddir. Sûre bu yönüyle icat edilmiş ve icat edeni esir alan korkuların terbiyesine dairdir (Bkz: 72:6, not 8). Sûre, zımnen görünmeyen ve bilinmeyen varlıklardan korkmayı, insanın Allah'la ilişkisindeki zafiyetine bağlar. Allah'ın görünen ve görünmeyen, bilinen ve bilinmeyen tüm varlıkların da Rabbi olduğunu vurgular. Muhatabından, tüm varlıkların şerrinden Rabbe sığınmasını ister (2). Sûre, görünmeyen ve bilinmeyen karşısında Allah'tan başkasına sığınmayı zımnen dışlar ve reddeder. Zira müşrikler cinlere sığınırlardı (72:6).

Sûre, iman eden insana, yalnızca cin ve şeytan gibi görünmeyen ve bilinmeyen dünyalara dair vehme dayalı korkulardan değil, aynı zamanda "hasetçinin hasedi" gibi zararlı duygulara karşı da sığınak ve barınak olarak Rabbe sığınmayı öğütler. Zira Allah mü'minin en büyük sığınağıdır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِۙ ﴿١﴾ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَۙ ﴿٢﴾ وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ اِذَا وَقَبَۙ ﴿٣﴾

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 (EY muhatap!) De ki:[1] "Sığınırım ben[2] (yokluk gecesini) yararak varlığı çıkaran sabahın Rabbine:

2 O'nun yarattığı her şeyin şerrinden![3]

3 Ve[4] (aklı-iradeyi) bastırdığı zaman zehirli-zifirî bir (cehalet) karanlığının şerrinden! [5]

---

1 İbn Mes'ud'un rivayetine göre Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: "Bana "de ki" denildi, ben de size "Deyiniz ki" diyorum". Bu, Kur'an kıraatına değil de Hz. Peygamber'in bu sûreyi dua ve istiaze niyetiyle okuma tavsiyesine hamledilmelidir. Kaldı ki, "de ki" emri, yalnızca ilk muhataba değil tüm muhataplaradır. Parantez içi açıklamamız da buna matuftur. İbn Mes'ud'a nisbet edilen nüshalarda Felak ve Nâs'ın yer almadığı şayiası hakkında en doğru ve en güzel cevap İbn Hazm'ın verdiği, bunun İbn Mes'ud'a atılmış bir iftira olduğu ve rivayetin de uydurma olduğu yönündeki cevaptır. Anlaşılan o ki, muhtemelen rivayetin otoritesi sarsılır kaygısıyla rivayete kıyılamamış, bunun İbn Mes'ud gibi Kur'an'ın yetiştirdiği seçkin bir sahabiye kıymak mânasına geldiği de gözardı edilmiştir.

2 *İsti'âze*nin akla abdest aldırma işleviyle ilgili bkz: Besmele'nin notu (s. 2-3) ve 16:98, not 108.

3 Allah'ın fiilleri özünde hayırdır. Bu yüzden şer, Yaratan'a değil yaratılana isnat edilmiştir. Buna rağmen şer yaratılanın cevherinde olan bir şey değildir, ona ârız olan bir şeydir. Zira şer esasen görecedir. Yaratılanı *mâ hulika lehi*ne (yaratılış amacına) uygun kullanmada şer yoktur, onu yanlış kullanmak şerre yol açar. Parçada şer görünen, bütünde hayır görünür. Kulun baktığı yerden şer görünen, Allah'ın bak dediği yerden hayır görünebilir. Yaratılanın şerri, kişinin zifiri bir gecede duyduğu korkuya benzer; aslında bu korkunun gerçek gerekçesi gece değil, bilinmezlik, yani cehalettir. Bir sonraki âyet de zaten bu örneği verir.

4 Buradaki *vav*, tefsiriyye vurgusuyla "mesela" şeklinde de anlaşılabilir. Bu durumda bu ve devamındaki âyetler, ikinci âyette şerrinden sığınılan varlıklar içinden verilen örnekler olmuş olur.

5 *Ğask*, "karanlıkla dolup taşmak" kökünden. Gariptir ki İbnu'l-Enbarî, Türk lisanından geçtiğini rivayet eder (*el-Ezdâd*). "Kokuşmuşluk, zehirlilik, buz gibi olmak, şiddet" kelimenin anlam alanına dahildir (Zeccâc ve İbn Fâris). Gece, bilinmeyen ve görünmeyenden duyulan korku ve endişeyi artıran unsurdur (Kurtubî). İlk muhataplar geceyi öylesine öcüleştirdiler ki, onu bir tür "şer ilâhı" gibi görmeye başladılar. Dinlenme vakti olarak insana Allah'ın ikram ettiği geceye şer ilâhı rolü yüklemek, hiç şüphesiz akıl ve iradeyi bastıran cehalet karanlığının şerrine maruz kalmaktır.

4 Ve düğümlere üfleyenlerin şerrinden![6]

5 Ve haset ettiğinde[7] hasetçinin şerrinden![8]

وَمِنْ شَرِّ النَّفّٰاثَاتِ فِى الْعُقَدِ ﴿٤﴾

وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ اِذَا حَسَدَ ﴿٥﴾

---

6 Veya *neffâsâttaki* dişilliği cinsiyet mânasında alarak: "Düğümlere üfleyen (kalbin akılla olan düğümünü çözerek erkeği baştan çıkaran) kadınların şerrinden". Ebu Müslim bunu tercih etmiştir (Nkl: Râzî). Belirlilik takısıyla gelen *en-Neffasât* (t. *neffâse*) o gün tüm muhatapların bildiği bir işleme tekabül eder ki, bu da kehanet ve sihirbazlıkla uğraşan kişilerdir. *Neffâse* tıpkı *allâme* gibi her iki cins için de kullanılan bir mübalağa kalıbıdır (*Tefsiru Cüz'i-'Amme*).

Düğümlere üfleyenler, insanlar arasındaki akrabalık ve muhabbet bağlarını koparmak için karanlık yöntemler kullanırlar. *Nefs*, "dili oynatarak tükürür gibi yapıp tükürmeden üflemek" anlamına gelir. Son âyette *hâsidin izâ hased* denilerek şerrin isnad edildiği fiil zikredildiği halde, bu âyette *neffasati iza nefesne* denilmeyerek şer doğrudan faile isnat edilmiştir. Düğümlere üfleyenlerle görünmeyen varlıklar arasındaki ilişkiyi şu âyet bağlamında anlamak gerekir: "birbirlerine yaldızlı yalan telkin eden insan ve cin şeytanları" (6:112). Bu âyet Nas sûresindeki "insanların göğüslerine vesvese verenler" (5) âyeti ışığında anlaşılmalıdır. Bu "düğümler" iç-benin (nefsin) kördüğümleridir ve onlara üfleyenler de duygu ve düşünce dünyasındaki düğümleri ve sorunları çözme iddiasıyla insanları aldatan umut tacirleri ve sahtekârlardır. Ya da insanın şahsiyet ve onurunu, söz ve sebatını dağıtma çabasıdır. Buna, karşıt cinslerin birbirlerinin duygularını, cinselliği kullanarak kirletmeleri de dahildir. Sözün özü: bu, insanın duygularını karıştırma girişiminin her türünü kapsar. Duygu kirlenmesi bunun sonucudur. (Duygu ve düşünce kirliliğinden kurtulmada *İsti'âze*'nin rolü için bkz: Besmele'nin notu, s. 2.)

7 Bu ibâre "hasedini dışa vurduğunda" veya "hasedine yenildiğinde" şeklinde anlaşılabilir. Bu durumda şerli olan, insanın içinde bir zaaf olarak uyuyan haset duygusu değildir; asıl şerli olan, o duygunun faal hale gelerek sahibinin vicdan ve aklını esir almasıdır.

8 Haset, hasetçinin haset ettiğine dua, kendisine bedduadır. Haset, özü itibarıyla Allah'a itirazdır; kime, neyi, ne kadar vereceğine itiraz. Haset hastalığının ilacı, hasetçinin haset ettiğine dua etmesidir. Haset "kıskanmak" değildir. Kıskanmak, *gayrettir*. *Gayret*, elindekini sakınmak, üzerine titremektir. Bu bağlamda yakın kavramların karşılıklarını vermek isabetli olacaktır: *Hased*: bende yok onda da olmasın. *Buhl*: Bende var onda olmasın. *Şuhh*: Onunki benim olsun. *Gıbta*: Onda var bende de olsun. *Sehavet*: Bende var onda da olsun. *İsâr*: Benim değil onun olsun. *Cûd*: bende yok ama onda olsun. *Fakr*: Onda yok bende de olmasın.

114. NÂS SÛRESİ

Adını ilk âyetinden alır. Mushaf ve tefsirlerin çoğunda Nâs adıyla anılır. İkizi olan bir önceki sûre gibi bu sûre de Allah Rasulü'nün dilinde ilk âyetinin tamamıyla isimlendirilir. Felak ile birlikte Muavvizeteyn olarak da anılmıştır.

Felak sûresi gibi bu sûre de Mekkî'dir. Gerekçesi ve Medenî olduğu yolundaki görüşlerin geçersizliği de Felak sûresinin girişinde işlenmiştir. Tüm tertiplerde Felak-İhlas arasına yerleştirilir. İkizi gibi bu sûre de Mekke döneminin 3. yılında inmiş olmalıdır. Altı âyettir.

Resmî mushaf tertibinde son sûre olarak 114. sırada yer alır. Bu sayede Allah'ın adıyla başlayan mushaf, Nâs (İnsanlar) sûresi ile son bulur. *Allah* vahyin kaynağı, *nâs* vahyin hedefidir. Zaten vahyin de iki hedefi vardır: Tevhid ve adâlet. Birincisi kuldan Allah'a, ikincisi kuldan nâs'adır. İlâhî hitap işte bu yüzden başı gökte ayakları yerde bir hitaptır. Onun ayaklarını insanlık temsil eder.

Sûre, ikizi olan Felak gibi İnşâ edici bir sûredir. Felak sûresinde *felak*'ın Rabbine sığınma telkin edilirken, burada insanlığın Rabbine sığınma telkin edilir. Felak'ta gecenin "şer ilâhı" gibi görülmesi zımnen reddedilirken, Nâs'ta adı sarahaten anılmadan görünen ve görünmeyen, insan ve cin şeytanlarının şer ilâhı gibi telakki edilmesi reddedilir. Sûrenin son âyetinden şeytan adının yalnızca görünmeyen varlıkların şerlilerine değil, aynı zamanda insanın da şerlisine verildiğini öğreniriz. Böylece insandan insanın Rabbine sığınmış oluruz. Sûrede şeytanın Rabbe izafe edilmemesi, şeytanın isyanıyla ilâhî terbiyeyi reddettiği, insanoğlununsa tevbesiyle ilâhî terbiyeyi kabul ettiği anlamını taşır.

Sûrenin ilk İnşâ ettiği şahıs Allah Rasulü'dür. Ona sadece görünmeyen varlıklara karşı değil, toplumun içindeki şeytanlaşmış kimselere karşı da Allah'ın kendisine yeteceği vurgulanır. Bu ilâhî bir teselli olmaktan da öte, zımnî bir garantidir. Nitekim bu ilâhî garantinin tüm zor şartlara rağmen nasıl gerçekleştiğine tarih şahit olmuştur.

Sözün özü: Allah kendisine sığınanı, sadece kendi dışındaki görünür görünmez türlerin şerrinden değil, kendi türünün şerrinden de korur.

Allah'ın "*İnsan topluluğunun Rabbi*" oluşu, insan teki gibi insan topluluklarının da ilâhî terbiyenin muhatabı olduğunu gösterir. Bu "Hiç kuşkusuz bir toplumun bireyleri kendi iç dünyalarını değiştirmedikçe Allah da o toplumun gidişatını kendiliğinden değiştirmez" (13:11) âyeti ışığında anlaşılmalıdır.

RAHMÂN RAHÎM ALLAH'IN ADIYLA

1 (EY muhatap!) De ki:
"Sığınırım ben Rabbine insanlığın;
2 Sahibine insanlığın;
3 İlahına insanlığın:[1]
4 Sinsi ve sinik vesvese kaynağının şerrinden; [2]
5 o ki, sürekli kalplerine fısıldıyor insanların;[3]
6 İster görünmeyen-bilinmeyen, ister görünen-bilinen türden.[4]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ
قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِۙ ﴿١﴾ مَلِكِ النَّاسِۙ ﴿٢﴾
اِلٰهِ النَّاسِۙ ﴿٣﴾ مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ
الْخَنَّاسِۙ ﴿٤﴾ اَلَّذ۪ي يُوَسْوِسُ ف۪ي صُدُورِ
النَّاسِۙ ﴿٥﴾ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ﴿٦﴾

---

1 İlk üç âyet atf-ı beyan olarak, her biri bir öncekini açıklar. Yani: İnsanlığın Rabbi insanlığın yöneticisidir, insanlığın yöneticisi insanlığın İlâhıdır. İnsanoğlu birine sığınacaksa onun Rab, Melik ve İlâh sıfatlarını bi-hakkın taşıması gerekir ki, kendisine sığınanı koruyabilsin. Zamir yerine *nâs*'ın üç kez tekrarlanması hem beyan hem de insanın şerefliliğine bir göndermedir.

2 Veya geçişli olarak: "sindirip geri bıraktıran vesvesecinin şerrinden" *Hannâs, hunûs*tan geçişsiz olarak hem "kendisinden Allah'a sığınıldığında sinip geri çekilen", hem de "sindiği yerde fırsat kollayıp ilk fırsatta insanı ayartmak için pusuda bekleyen" anlamlarını içerir. Vesvesenin sonucu şartlanma ve önyargı, bu ikisinin sebebi ise vesvesedir.
İsm-i masdar olarak *vesvâs*, vesvese kaynağı olabilecek görünen görünmeyen, bilinen bilinmeyen, hayal veya gerçek, bilinçaltı veya bilinç üstü, duyular veya güdüler, vehim veya endişe (4:119-121) olmak üzere her tür vesvese kaynağıdır. Nasıl ki *vesvâs*'ın ayartmasından kurtulmanın yolu Allah'a sığınmak ise, *vesvâs*'ın oyuncağı olmanın sebebi de Allah'tan uzaklaşmaktır. Allah'a sığınmayanlar mutlaka sığınacak başka bir kapı bulurlar. Allah'tan başkasına sığınmak, sığınılan o kapıya tasavvurda rablik, meliklik ve ilahlık vasfını yakıştırmayla sonuçlanır. Bu Allah'tan rol çalmaktır. Neticede o kapı, sığınan kimse için bir *vesvâs-i hannâs*'a dönüşür. Bu *vesvas-i hannâs*'ın bir dış gerçekliğinin olup olmaması fark etmez. İcat edilmiş sahte bir görüntü olsa da, kendisi onun uydusu, o ise kendisinin öteki kişiliği olur (Bkz: 43:36-37). Şeytan ve nefsin bazı vesveseleri bir şey yaptırmamak için değil, insana yapması gerekeni unutturmak içindir (6:68; 18:63; 12:42). Bu fiskoslar içgüdülerin, egonun, bilinçaltının yüreğin kulağına fısıldadığı süslü yalanlar ve ayartıcı cazibedir. Tüm günah, isyan, küfür ve şirkin kaynağı da budur. *Vesvâs-i hannâs*'ın yalanına aldanmak... işte asıl günah budur ve bu mazeret değildir. Ondan sonra insandan sadır olan her kötülük, insanın kendi elleriyle yaptığı kötülük olarak kaydedilecektir (3:165; 42:30; 4:79). İşbu noktada Allah'a sığınmak, kişinin ferman dinletemediği gönlünü Allah'a ısmarlamak, bir yerde O'na sigortalatmaktır. Ve bu mânada isti'âze yapmak (sadece okumak değil) fiilî bir duadır.
el-Vesvâsi'l-hannas, Âdemoğlu'nun atasını aldatan şeytan başta olmak üzere, onu doğru yoldan saptıran herkestir (Krş: 7:20-21). "Allah Rasulü dedi ki: 'Cin ve insan şeytanlarından Allah'a sığınırım!' Ebu Zer sordu: 'İnsan şeytanı da olur mu?' Hz. Peygamber cevap verdi: 'Evet, o cin şeytanından daha şerlidir.' (Ahmed b. Hanbel).

3 Felak sûresinde kendisinden Rabbe sığınılan üç şer, dışarıdan gelen şerlerdi. Burada ise tek bir şeyden Allah'ın *rububiyyet, melikiyyet* ve *uluhiyyet* gibi üç sıfatına sığınılıyor: Sinsi vesveseci. Bu üslûp, kendisinden sığınılan şeyin tehlikesinin büyüklüğüne delâlet eder ki, bunun sebebi de insanın içinden gelip içini hedef almasıdır. Yani: insanın kendi elleriyle kendi kendini vurmasıdır. Bu manevî bir intihar hükmündedir ki, fizikî intihardan bin beter sonuçlar doğurur. Dışarıdan gelen tehlikeye karşı tedbir almak, insanın kendi için kendisine yönelen tehlikeye karşı tedbir almaktan çok daha kolaydır.

4 Veya *min*in beyaniyye vurgusuyla: "Cinden dolayı da (vesvese verir), insten dolayı da (vesvese verir)". Yahut da *min*in ibtidaiyye vurgusuyla: "(sinsi vesveseci) cinlerden de olur, insanlardan da". Zımnen: Tüm iradeli varlıklardan. Cinn ve ins birlikte geldikleri her yerde iradeli varlıkların çift kutbunu ifade eder (Çevirimizin gerekçesi ve ayrıntı için bkz: 6:112, not 94).

KAYNAKÇA*

Abduh, Muhammed (1849-1905); *Tefsîru Cuz'i 'Amme,* Kahire, 1409/1989.

Abdulbâki, M. Fu'âd; *el-Mucemu'l-Mufehres li-Elfazı'l-Kur'âni'l-Kerim,* Kahire, 1408/1988.

Ahfeş, Said b. Mes'ade el-Belhî (ö. 209); *Maani'l-Kur'an* (I-II), tah. Dr. Abdulemir M. Emin el-Verd, Beyrut, 1985/1405.

Aişe Abdurrahman, Prof. Dr. (Bintu'ş-Şatı') (ö. 1998); *el-İ'cazu'l-Beyânî li'l-Kur'an ve Mesailu İbni'l-Ezrak,* Kahire, 1404.

— **et-Tefsiru'l-Beyânî** *li'l-Kur'ani'l-Kerim* (I-II), 7. bs. Kahire, 1977.

Beğavî, Ebu Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd (ö. 516); *Me'âlimu't-Tenzîl* (I-IV), Beyrut, 1414/1993.

Beydâvî, Ebu Sa'îd Abdullah (ö. 791); *Envaru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl* (I-II); Beyrut, 1408/1988.

Celaleyn: Celaluddin el-Mahalli ve Celaluddin es-Suyûtî; *Tefsiru Celaleyn,* Kahire, t.y.

Ebu Hayyan, Muhammed b. Yusuf (ö. 745) *el-Bahru'l-Muhît* (I-IX), Tah: Adil A. Abdulmevcûd-Ali M. Muavvıd, Beyrut 1428.

Ebu Hilal el-Askeri, Hasen b. Abdullah (ö. 400?); *Kitâbu'l-Furûk,* Trablus, 1414/1994.

Ebu Ubeyde Ma'mer b. El-Musennâ (ö. 209/824) ; *Mecâzu'l-Kur'an* (I-II), tah: Dr. Muhammed Fuad Sezgin, Kahire, t.y.

Ebülbeka, Eyyub b. Musa el-Huseyni el-Kefevî (ö. 1094/1683); *el-Külliyyât,* Beyrut 1412/1993.

Ebüssuud Efendi (ö. 982/1574); *İrşadu'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezaye'l-Kitâbi'l-Kerîm* (I-V), nşr: Daru'l-Fikr, y.y., t.y.

Elmalılı M. Hamdi Yazır (1878-1942); *Hak Dini Kur'an Dili* (I-X), İstanbul 1979.

Esed, Muhammed (1900-1992); *Kur'an Mesajı* (I-III), Meal-Tefsir; çev: Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, İstanbul 1417/1996.

Ferrâ, Ebu Zekeriyya Yahya b. Ziyad (ö. 207); *Ma'âni'l-Kur'an* (I-III), tah: Ahmed Yusuf Necati-M. Ali en-Neccar, y.y., t.y.

Fîrûzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Yakub (ö. 817); *Besâiru zevi't-Temyîz Letâifu Kitabi'l-'Azîz* (I-VI), Beyrut, t.y.

Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî (100-175 h.); *Kitabu'l-'Ayn* (I-VIII), tah: Dr. Mehdi el-Mahzumi-Dr. İbrahim es-Samarrâî, Bağdat 1980.

İbn Atıyye, Ebu Muhammed Abdulhak b. Ğalib (ö. 546); *el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsiri'l-Kitâbi'l-'Azîz* (I-V), tah: Abdusselam Abduflflafi, Beyrut 1413/1993.

İbn Aşur, Muhammed Tahir (ö. 1284/1868); *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* (I-XXX), y.y., t.y.

İbn Cinni, Ebulfeth Osman (ö. 392); *el-Hasâis,* tah: M. Ali en-Neccâr (I-III), y.y., t.y.

İbn Dureyd, Ebubekir Muhammed b. Hasen (ö. 321); *Cemheratu'l-Luğa* (I-IV), Beyrut, t.y.

İbn Fâris, Ebulhuseyn Ahmed (ö. 395); *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luğa* (I-VI), Kahire 1400/1980.

İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed (ö. 456); *el-Fisal fi'l-Milel ve'l-Ehvâi ve'n-Nihal* (I-V), Beyrut, t.y.

İbn Hişam, Abdülmelik b. Eyyub el-Himyeri (ö. 213); *es-Siratu'n-Nebeviyye* (I-IV), Kahire, t.y.

İbn Kesir, Ebulfida İsmail b. Ömer (ö. 774); *Tefsiru'l-Kur'ani'l-'Azîm* (I-IV), Beyrut, 1401.

İbn Teymiyye, Takiyyuddîn (661-728); *et-Tefsiru'l-Kebir* (I-VII), Beyrut, t.y,

* Nadir kullanılan kaynaklar ve referans bilgileri Kaynakça'ya alınmayıp metin içerisinde verilmiştir.

İbnu'l-Cevzî, Ebulferec Cemalüddin Abdurrahman (ö. 897); *Zadu'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr* (I-VIII), Beyrut 1414/1994.

İslâmoğlu, Mustafa; İsrailoğullarından Ümmet-i Muhammed'e *Yahudileşme Temâyülü*, İstanbul, 1996.

— *Üç Muhammed*, İstanbul, 2000.

— *Alemlerin Rabbi Allah*, İstanbul, 2005.

Kâsımî, Muhammed Cemaleddîn (1866-1914); *Mehasinu't-Te'vîl (I-XVII), ta'lik:* M. Fuad Abdulbâki, Kahire, t.y.

Kulliyyatu'l-Elfâz (I-II); Berîk b. Sa'îd el-Karnî, Riyad, 1426.

İbn Manzûr, Ebulfazl Cemaluddîn Muhammed (ö. 711/1311); *Lisanu'l-'Arab* (I-VI), Kahire, t.y.

Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (ö. 671); *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an* (I-XX), tah: A. A. el-Berdûnî, Kahire, 1372.

Kuşeyrî, Abdulkerim b. Hevâzin (ö. 465/1072); *Letâifu'l-İşârât* (I-III), Kahire, 1981.

Tefsiru'l-Menâr (I-XIII); Muhammed Reflşid Rıza (ö. 1935) (Fâtiha-Nisâ arası M. Abduh), Beyrut, 1414/1993.

Maverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib (ö. 450 h.) *en-Nüket ve'l-Uyûn Tefsiru'l-Maverdî*, 2. bs. Beyrut 2007

Mevdûdi, Ebu'l-A'lâ (1903-1979); *Tefhîmu'l-Kuran* (I-VII); çev: heyet, İstanbul, 1986.

Mevsû'atu's-Sunne: Buhari; Müslim; Ebu Davud; Tirmizî; Nesâî; İbn Mâce; Muvattâ, Müsned-i Ahmed b. Hanbel (I-XXIII), İstanbul, 1992.

Mukatil b. Süleyman el-Belhî (80-150); *Tefsir* (I-V), tah: Dr. A. Mahmud fiehhâte, Kahire, 1979.

Musa Carullah Bigi, *Kitabu's-Sünne*, çev: Dr. M. Görmez, Ankara, 1998.

Râzî, el-İmam Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. el-Huseyn b. Hasen b. Ali et-Temimi (604 h.); *Mefatihu'l-Gayb, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye*, Beyrut-1411/1990

Said Nursî, *İşârâtu'l-İ'câz*, tah. İhsan Kasım es-Salihi

Se'âlibî, Ebu Mansur İsmail (429/1038); *Fıkhu'l-Luğa ve Sırru'l-Arabiyye*, Beyrut, ty.

Sıbeveyh; Ebû Bişr Amr b. Osman b. Kanber (ö. 194 h.); *Kitâbu Sibeveyh*, Beyrut, t.y.

Süyûtî, Abdurrahman Celaluddîn (849-911 h.); *el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'an* (I-IV), tah: Mahmud Ebulfadl İbrahim, Kahire, t.y.

Şâtıbî, Ebu İshak İbrahim b. Musa el-Gırnâti (ö. 790); *el-Muvâfakât fî Usûli'l-Ahkâm* (I-IV), ta'lik: M. H. Hüseyin Tunûsî, Daru İhyai'l-Kutubi'l-'Arabiyye, y.y., t.y.

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed (ö. 1250); *Fethu'l-Kadîr el-Câmi' Beyne Fenni'r-Rivâye ve'd-Dirâye min İlmi't-Tefsîr* (I-V), Beyrut, 1417-1997.

Tabatabâî, M. Huseyn (ö. 1981); *el-Mîzân fi Tefsiri'l-Kur'an* (I-XX), Kum, 1371/1412.

Taberi, Ebu Cafer M. b. Cerir (ö. 310); *Câmiu'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'an* (I-XII), Beyrut, 1412/1992.

Tâcu'l-'Arus (I-XX); Zebîdî, Muhibbuddin Ebî Feyd Murtaza, Beyrut, 1414/1994.

Zeccâc, Ebu İshâk İbrahim b. es-Serîy (ö. 311); *Ma'âni'l-Kur'an ve İ'râbuhu* (I-V), tah: Dr. Abdulcelil fielebi, Kahire, 1414/1994.

Zemahşerî, Ebu Kasım Carullah Mahmud b. Ömer (ö. 538); *el-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fi Vucûhi't-Tevîl* (I-IV), Beyrut, t.y.

— *Esâsu'l-Belâğa* (I-II), Kahire, 1985.

DİZİN

B

C

E

F

H

I

İ

J

K

L

M

N

O

Ö

P

R

S

Ş

T

U

Ü

V

Y

Z